

श्रीमन्महाभारतम्।

चतुर्थभागे-द्रोणपर्व।

चतुर्घरवंशावतंसश्रीमन्नीलकण्ठविरचित-भारतभावदीपाख्यटीकया समेतम्।

पण्डित रामचंद्रशास्त्री किंजवडेकर इत्येतैः पाठान्तर-टिप्पण्यादियोजनया समलङ्कृतम् ।

नच

े पुण्याख्यपत्तने

१०२६ सदाशिववीध्यां चित्रशालाख्ये मुद्रणालये 'दांकर नरहर जोशी' इस्येकैः संमुद्य पकाशितम् । पन्नः

[अस्य ग्रन्थस्य सर्वेऽधिकाराः प्रकाशयित्रा स्वायत्तीकृताः]

in the male attraction of fiving colors and a second color of the colo

Normalia de la companio del companio de la companio del companio de la companio del companio de la companio de la companio de la companio del companio de la companio della companio de la companio della companio della

॥ श्रीभारती विजयते ॥

प्रास्ता विकम्।

-3-

इतिहासोत्तमादस्माज्ञायन्ते कविवृद्धयः । पञ्चभ्य इव भूतेभ्यो ठोकसंविधयस्त्रिधा ॥ इतिहासप्रदीपेन मोहावरणघातिना । ठोकगर्भगृहं कृत्लं यथावत्संप्रकाशितम् ॥

अही पेक्षावत्प्रमुखाः पाठकमहाभागाः! महाभारतस्यास्येव जयेति प्राचीनमपरं नामासीदिति नारायणं नमस्कृत्येत्यादिश्लोकतः सुरुपष्टमवगम्यते । अत्रैतिद्वार्यं जय- शब्दस्य कोऽर्थ इति । तत्र जयन्दस्यानेके अर्था न्याकरणकोषादिभिर्वक्तुं शक्याः, परं न तैयौंगिकैरवैभैनः समाहितं भवति । अतः अन्य एव कश्चन स्टार्थः स्याज्यशब्दस्येत्यनुभीयते । इत्यं हि विचार्यमाणे ज्योतिःशास्त्रसिद्धान्तमनुसृत्य १८ दश्चसंख्याबोधकः शब्दो जय इति ज्ञायते । तथाहि—क, ख, ग, घ, ङ, च, छ, ज झ, अ, पृतेषां न्यञ्जनानां क्रमेण १-२-३-४-५-६-७-८-९-० इति संज्ञाः । तथा च ट, ट, इ, ढ, ण, त, थ, द, ध, न, एतेषामक्षराणामित्र त एव संज्ञाः । एवं य, र, छ, व, श, भ, स, ह, छ, ज, एतेषामित्र ताः संज्ञाः । प, फ, व, भ, म, एतेषां पञ्चानामक्षराणां १-२-३-४-५ एताः संज्ञाः प्रोक्ता ज्योतिर्विक्तं । अनया रीत्या जकारोऽष्ट्रसंख्याबोधको यकार्थ प्रथमसंख्याबोधको भवति । ततः 'अङ्कानां वामतो गितः ' इति नियमेन जयशब्द-स्याध्यद्य इति तावदर्थः सिध्यति । जयशब्दस्यायमेवार्थः समीचीनतर इति भाति । प्रमाणान्तरसद्भावात् । तानि प्रमाणानि यथा—प्रन्थेऽस्मिन्पर्वाणि खल्बष्टादश्च, संग्रामश्चाप्यष्टादश्चित्नत्यात्वे । अतो प्रन्थस्वरूपयाया अध्याया अष्टादश्च । अतो प्रन्थस्वरूपविक्ते । अतो प्रन्थस्वरूपविक्ते । अतो प्रन्थस्वरूपविक्ते । अत्रो प्रन्यस्वरूपविक्ते । अतो प्रन्यस्वरूपविक्ते । अतो प्रन्यस्वरूपविक्ते । अतो प्रन्यस्वरूपविक्ते । अतो प्रन्यस्वरूपविक्ते । अत्रो प्रन्यस्वरूपविक्ते । अतो प्रन्यस्वरूपविक्रो । अत्राम्यस्वरूपविक्ते । अतो प्रन्यस्वरूपविक्ते । अतो प्रस्वरूपविक्ते । अतो प्रन्यस्वरूपविक्ते । स्वाप्यस्वरूपविक्ते । अतो प्रम्यस्वरूपविक्ते । स्वाप्यस्वरूपविक्ते । स्वाप्यस्वयस्यस्वयस्यस्वरूपविक्ते । स्वाप्यस्वरूपविक्ते । स्वाप्यस्वरूपविक्ते ।

इमं ग्रंथराजं भगवान्वेद्व्यासिक्षभिर्वेषैंः समपूरयत् । संकल्पितं ग्रन्थिममं लिखितुं समीचीनो लेखकः श्रीगणराज आसीत् । गणाधीशेनामतिहतो वाक्मसरश्चेद्दं लिखेयिमिति भाषितो भगवान्व्यासोऽप्यभाणीत्— ' अज्ञात्वा मा लिख कचित् ' इति । गणपतिना तत्स्वीकृते, लेखनसमये व्यासो मध्ये मध्ये कानिचन कूटान्यरच्त् । यदर्थचिन्तने व्यग्ने गणनाये भूयसः श्लोकान् रचितुं व्यासोऽवसरमासादितवाच । एतानि कूटान्य-सिन् महाभारतेऽष्टी सहस्राण्यष्टी श्रतानि च वर्तन्ते, यानि व्यासः श्लुकश्च निः-

संदिग्धमवेदीत् । सङ्जयोऽपि वेत्ति वा न वेति व्यासस्यापि संज्ञयस्तत्र काऽन्येषां गातिः ॥ एतेषां कुटश्होकानां गृहार्थत्वे आदिपर्वण्युक्तस्—

तच्छ्लोकक्रुटमचापि प्रथितं सुदृढं सुने । भेतुं न शक्यतेऽर्थस्य गृहत्वात्प्रश्रितस्य च ॥

अथ प्रियपाठकमहाभागानां कृते नीलकण्ठीव्याख्यासहिताः केचन क्टक्शोकाः उदाहरणत्वेन पदर्शयामः-

> अदृश्ला जनपदाः शिवशृलाश्चतुष्पथाः। केशशृलाः स्त्रियो राजनभविष्यन्ति युगक्षये॥

—वनपर्व अध्याय १८८, पृ० ३०३

अस्यार्थः—"अद्दमनं ज्ञिवो वेदो ब्राह्मणाश्च चतुष्पथाः । केञ्ञो भगं समाख्यातं श्रूळं तिद्वक्रयं विदुः इति पूर्वेषां व्याख्यासंक्षेपः । विस्तरस्तु यथा—अद्दमनं तदेव श्रूळं दुःखदं येषां ते अद्दश्यलाः श्रुद्धाधिप्रस्ता इत्यर्थः । ज्ञिवाः सर्वपुरुषप्रार्थनीयतया कल्याण-वत्यः श्रुद्धाः पण्याश्चियो येषु ते ज्ञिवग्रुद्धाः। विट—वाराङ्गनापूर्णाश्चतुष्पथा इत्यर्थः । श्लियः पाणिग्रहणवत्योऽपि केञ्चोपल्लक्षितं सौभाग्यं ल्रज्जामूलं श्रीलं श्रुत्सिव दुःखदं त्याच्यं चासां ताः केञ्चग्रुलाः । भर्तेद्वेषिण्यस्त्यक्तल्जाश्चेत्यर्थः ।

नदीज उंकेशवनारिकेतुर्नागाह्ययो नाम नगारिसुनुः । एषोऽङ्गनावेषधरः किरीटी जित्वाऽव यं नेष्यति चाद्य गा वः

-विराटपर्व ३९ श्लो० १० ए० ५७

अस्यार्थः — हे नदीज गाङ्गेय हे भीष्म । लङ्केशस्य रावणस्य वनं, तस्यारिर्ना-श्वको हन्मान् सः केतुर्ध्वजो यस्य सः लङ्केशवनारिकेतुः । नगो दृक्षस्तदाह्वयो दृक्ष-नामा । नामेति वितर्के निश्चितं वा अर्जुन इत्यर्थः । 'शैलदृक्षो नगावगो' इत्यमरः । नगारि-रिन्द्रस्तस्य सृजुः एष अङ्गनावेषधरः किरीटी, एतन्नामा। यं जित्वा वः युष्माकं गाः धेन्ः नेष्यति तं दुर्योधनमय पालयेत्यर्थः । अस्मि स्लोके आपाततो नदीजलं, केशायः नारिकेतुः, वयम् । गावः इत्याकारकांणि पदान्यवभासन्ते । परं तानि प्रामादिकानिः ।

गोकर्णो सुमुखीकृतेन इषुणा गोपुत्रसंप्रेषिता गोदाब्दात्मजभूषणं सुविहितं सुन्यक्तगोऽसुप्रभम् दृष्ट्वा गोगतकं जहार मुक्डटं गोदाब्दगोपूरि वै गोकर्णासनमर्दनश्च न ययावप्राप्य मृत्योवेदाम् —कर्णपर्व अ० ९० श्लो॰ ४२ ए० १७९

अस्यार्थः—गोकर्णा मुक्कटं जहारेत्यन्वयः । अर्जुनस्य मुक्कटहरणमपि महत्कमेंति मृत्यन्मुकुटं विश्विनष्टि—गवि चक्षुषि कर्णो यस्याः सा गोकर्णा चक्षुःश्रवाः सर्पिणी अर्जुः विच स्वण्डवे निहता सती इह निमित्तभृता तस्य मुक्कटमेव जहार हृतवती न तु शिरः । कथ हताया हनननिमित्तत्वमत आह-'सुमुखीकृतेन इषुणा गोपुत्रसंप्रेषिता' संधिरविवक्षितत्वात्र भवति । शोभनं पुत्रजीवनकरं मुखं यस्याः सा सम्मुखी । सा हि पुत्रं निगीर्य दह्ममाना-त्खाण्डवादुत्पतन्ती शिरोदेशेऽर्जुनेन छिन्ना सती स्वयं मृता पुत्रं च रक्षितवतीत्यादिपर्व-ण्युपाख्यायते । कृतेन स्वयं निर्मितेन पुत्रेण त्रातेन इषुणा इषुभावं गतेन । ' आत्मा वै पुत्रनामासि ' इति श्रुतोरिष्वाकारपुत्ररूपेण संपन्ना सती गोमतो रहिनमतोऽर्कस्य पुत्रेण कर्णेन मेषिता । किं कृत्वा मुक्कटं जहारेत्यत आह-' सुन्यक्तगोऽसमभं गोगतकं दृष्टा' इति । सुव्यक्ताः अतिश्रयेनाविर्भृताः गावो रक्ष्मयस्तेज इति यावत् । सुव्यक्तैगींभिरसुभिश्च पकर्षेण भासमानं निरतिशयतेजोबलमर्जनम् । गोगतकं, गोशब्देन हयरक्मीनाः मदेशो लक्ष्यते । तत्र गतं विद्यमानं कं शिरो यस्य तम् । ग्रीवादेशं कर्णेन लक्षीकृतं विज्ञाय भगवता स्वभारेण अश्वेष जानुभ्यामवनीं गमितेषु रिमिभः समसूत्रदेशेऽर्जुनस्य शिरो दृष्टाऽपि वेगातिशयात्स्वयं नीचीभवितु-मशक्ता सती तदेशस्थं मुकुटं जहारेत्यर्थः । 'गोशब्दात्मजभूषणं सुविहितम्'इति-गौः पृथिवी तया शब्दाते गोशब्दा अदितिः । ' इयं वा अदितिः ' इति प्रथिव्या अदितेनिर्देशात । तस्या आत्मजस्येन्द्रस्य भूषणं सुविहितं वेधसेति शेषः । वै निश्चितं प्रसिद्धं वा । 'गोश्चन्द्-गोपुरि' इति। गोभिः रिव्यभिः शब्यते रिव्यमानिति कथ्यते इति सूर्यः तस्येव अवनगर्भव्यापिनो गावः किरणास्तेश्चेवनं पूरियतुं शीलमस्य तत्त्रथा । सूर्यसमप्रभमित्यर्थः । नतु चेतनाधि-ष्ठितो वाणः पुनरेत्यार्जुनं कुतो न इतवानित्यत आइ-'गोकणीसनमर्दनश्च न ययावपाप्य मृत्योविशम्'इति। गोकर्णं सर्पं पुनरर्ज्नं इन्तुमिच्छन्तमसनेन वाणक्षेपेण मर्दयति यः स तथा-भूतोऽर्जुनश्च तमेव सर्पमनवाप्य मृत्योर्वशं न ययौ ''। अल्लमतिविस्तरेण। एतादृशानि परः-शतानि कटान्यस्मिन्यन्थे विराजन्ते । तत्र तत्र विद्वतानि च तानि चतुर्धरवंशावतंसेन श्रीनीलकण्ठपण्डितेन ।

महाभारताख्योऽयं रसुकााली त्रिभिः स्कन्धेविभक्त इति वक्तुं शक्यते । तत्र प्रथमः स्कन्ध आदित आरभ्योद्योगपर्वान्तः । द्वितीयस्तावद्भीष्मपर्वारभ्य स्त्रीपर्वान्तः । कृतियश्च शान्तिपर्वारभ्य स्वर्गारोहणपर्वान्तः । आहत्य त्रिषु स्कन्धेषु परमकारुणिकेन भग-वता पाराशर्येण चतुर्दशविद्यानां रहस्यान्येकत्र मन्दमध्यममतीननुप्रदीतुं सुल्लभतया प्रकटी-कृतानि ।

अयि महामहिमशालिन उत्थानैकदृष्ट्यः सांप्रतं यद्भारतीययुद्धशास्त्रस्य गाहाज्ञानं मसृतं तद्भारतसदृश्महाग्रन्थानासुपेक्षामूलमेव, योऽयं भारतीयानां सवैः प्रकारेविनिपातः प्रतिक्षणं संजायते तत्र भारतादिग्रन्थानां सृक्ष्मदृशाऽध्ययनाध्यापन एव सुख्यः प्रतीकारोपायः। यथा मेषसमृहस्थितस्य सिंहशावकस्य परिचयवशादृहमप्येतेषां मेषाणामन्यतम इति बुद्धिभेविति, तथवासमाकमवस्या समजनि । अतः सिंहशिशुं प्रतिवोधयितुं यथा तत्सजातीयदर्शनमलं भवति तथवासमस्सजातीया ये पूर्वजास्तेषां पराक्रमः, विद्याः, श्रीलादि यथावज्ञातं चेत्स्या-

न्मनस्यस्माकमहो वयमि पुरुषसिंहा एवेति । अतः प्राचीनभारतादिग्रन्थानामध्ययः नेनास्माभिः पूर्वा पराक्रमप्रणाली, क्षात्रं तेजः, विशेषतो भारतीयं युद्धशास्त्रं च प्रयत्नाज्ज्ञात्वयम् । यस्मिन्युद्धशास्त्रं एते विषया वरीवर्तन्ते—गदायुद्धप्रकाराः, विविधानि श्वरासनानि, शराणां तारतम्यम्, अस्त्राणि, व्युहाः, मायावलेनैच्छिनं रूपं यृत्वा शत्रुः संहरणम्, उत्तमाश्ववर्णनम्, रथगतयः, शस्त्राणां नामानिः, रूपाणि च, सैनिकानां समयाः, देशविशेषण सेनानां वलावलनिश्रयः, चमूपतिः, चतुरङ्गसैन्ये यथाययं व्यवस्था, अक्षाहि-णीपरिमाणम्, धमधिमधुद्धे, स्तविद्या, युद्धे गजानां महत्त्वम्, शिविररचना, युद्धारम्भावसानिकानि दृतपरीक्षा, परिखा, प्राकारः, श्वतव्वयः, सर्वीभिसारः, शकटादियुद्धसामग्री, इत्यादयः ।

अयि ! पण्डितगणवेरण्याः सकलमहीमण्डलमण्डनायमानाः असकृदगण्यपुण्यसम्यसमस्तिनिर्भृतकलिकल्मषाः पदवाक्यप्रमाणप्रमाणितभ्रेष्ठुषीकाः सहृदयाः ! अद्य खलु महाभारतस्य नीलकण्डकृतटीकासमन्वितस्यं द्रोण-कर्ण-शल्य-सौप्तिक-श्चीपर्वात्मकोऽयं चतुर्थो भागो भवन्यनसरणिपुपयातीत्येतन्नः परमं प्रमोदस्थानम् । पूर्वतनिवभागव्दिस्थात्र्ये विभागे सर्वाः सुविधा अवलोक्यरेन् भवद्भिः । स एष श्रीमतामनुग्रहस्य परिपाकः। इतःपरमविष्ठष्टं भागद्वयमप्यचिरादेव भावत्ककरकमल्योः प्राप्नुयादिति द्रहीयानस्माकं विश्वासः स खलु भवदाशीःसम्पद्मनुबध्नाति । अतोऽत्र कर्मणि श्रीमद्भिर्यथाराचि, यथाशक्ति च साहाय्यकरणभारेणाधरीक्रियतामस्मन्मूर्थेति विद्यास्य विरमति—

मार्गशर्षिपूर्णिमा शास्त्रिवाहनशाकीये १८५३ वत्सरे विद्वाद्विघेयः किञ्जवडेकरोपाह्या रामचन्द्रशास्त्री पुण्यपत्तनस्थमारतीसुवननिवासी

॥ महाभारतम्॥

—多多%

द्रोणपर्व।

विषयानुऋमणिका।

पृष्ठम् विषयः खोकाः (१) द्रोणाभिषेकपर्व १-२६ भीष्महननानन्तरं घृतराष्ट्रादयः जनमेजयप्रश्ले किमकार्<u>ष</u>ुरिति वैशंपायनस्योत्तरम-निशि शि-**बिराद्धस्तिनापुरमागतं** प्राति विलापपूर्वकं भीष्मं संशो-च्य कुरवः किमकार्षुरिति धृत-राष्ट्रप्रश्नः । सञ्जयस्योत्तरम्-स्वध-मॅमनुसरन्तो राजानो मीष्माय प्रकल्प्य शरैरुपधानादिकं वाद्यघोषे प्रवृत्ते युद्धस्थानमाज-ग्मः। भीष्मरहितानामागतानां कौरवाणां भीष्मसादस्येन कर्ण स्मृतवतां कर्णं कर्णंत्याकोशः। ' अर्धर्थः कर्णः ' इत्यादिभीष्मो क्त्यनुवादपूर्वकं कर्णकृतयुद्धः त्यागादिप्रतिज्ञानुवादः कौरव-कृतः । पुनर्घार्तराष्ट्रकृतं कर्णस्मर-णादि कथयन्तं सञ्जयं प्राति भृत-राष्ट्रवाक्यम् ३ ३७ भीष्मं हतं श्रुत्वा सागत्य भीष्म-

राष्ट्रवाक्य प्रस्ता अगात्य भीष्म-भीष्मं हतं अत्वा आगात्य भीष्म-प्रशंसादिकं कुर्वति कर्णे कौरवा आकोशपूर्वकमश्च सुस्रुष्ठः। कर्णः कौरवा उपहस्तन्भवत्स् तिष्ठत्स् कृष्टे भीष्मो निपातित इत्यायु-कृत्वा क्षाहितं वात्माने भार- श्लोकाः विषयः पृष्ठम्

मीददासं इत्याद्यवाचा कर्णो युधिछिरादीनामजय्यत्वादि कथ्य
थित्वा स्वसाराधि प्रति 'मिनदोहो न मर्वणीयः ' इत्याद्यसिधाथ शत्रू स्हत्या दुर्योधनाय
राज्यं दास्यामीत्युवाच। सूतं
प्रति 'निवध्यता में कवच्य'
इत्यादिना युद्धसामग्रीसज्जीकरणपूर्वकं रथसज्जीकरणमादिद्द्य रथमारुद्ध भीष्मं प्रति
जगाम कर्णः '

२५ कर्णः शरतल्पस्थं भीष्मं दृष्टा र धादवतीर्थं तत्सभीपंगत्वा स्तुति-भिस्तं प्रसादवामासः। 'अद्यप्रभृति संकुद्धाः' इत्यादिनाऽर्जुनं प्रशस्य तं जेतुं त्वां विना कः समर्थं इत्यादीभधाय 'तमद्याहं पाण्ड-वम्' इत्यादिनाऽऽत्मश्रुरत्वं क्या-प्रयति स्म कर्णः ६

१८ एवं प्रलपनंत कर्णे प्रति देशका-लाजुगुणं वदन् भीष्मस्तत्क्वत-नग्नजिदादिषराजयकथनपूर्वकं 'दुर्योधनवत् त्वमपि कौरवाणां गतिभवं ' गच्छ शत्रुमिः सह युद्धास्य' इत्याद्याह । भीष्मवचनं श्रुत्वा तस्य चरणावभिवाद्य चा-

वृष्ठम् विषय: श्लोकाः गतं कर्ण कौरवाः सिंहनादा-दिना समपूजयन ... कर्ण दृष्टा दुर्योधने त्वया सना-थमेतद्वलमित्युक्तवाति तं प्रोत्साह-यन कणों वयं तव वचः श्रोत-कामा इत्युवाच। दुर्योधनोऽपि सेनापती भीष्मे दिवं गते माम-केषु सर्वेष्वन्यं सेनापातं पश्येति कर्णस्रवाच। कर्णः सर्वेषां राज्ञां सेनापतित्वे योग्यतामुद्भाव्य सर्वयोधानामाचार्यो द्रोणः से-नापतिः कर्तव्य इत्याह ८ कर्णोपदेशाद्दुर्योधनो द्रोणं गत्वा तदुत्साहजनकानि वा-क्यान्युक्त्वा त्विय सेनापतावहं युधिष्ठिरं जेष्यामीत्युवाच । दुर्योधनोक्तं श्रुत्वा सर्वे द्रोणं 80 प्रति जयेत्युचुः... ... द्रोणः स्वगुणान् ख्यापयन् पाण्ड-वान् योधयिष्यामीत्युक्तवा म-द्वधार्थं सृष्टं घृष्टद्वः न हनिष्या-मीति चाभिधाय सर्वान् सोम-कान् नाशयन् सैन्यानि योधयि-ष्यामीत्युवाच । दुर्योधनेन सना-पत्येऽभिषिको द्रोणः सैन्यं व्युह्य युद्धार्थं निर्जगाम। तमनु सैन्ध-वादयस्तद्वक्षिणपार्श्वादौ स्थिताः सन्तो निर्येयुः। सर्वधन्विनामग्रे प्रस्थितं कर्णं दृष्टा सर्वे योधाः 'पाण्डवा रणेन स्थास्यन्ति' इत्यादिवचनेन तं संमानया-मासः। द्रोणेन शकटब्युहे राचि-ते धर्मराजः कौअव्यूहं चकार। तद्रथे कृष्णार्जुनयोरवस्थानम्। अत्रैव कर्णा हुनी परस्परं ददशतुः एकादशदिवसयुद्धम्। ततो द्रोणागमनानन्तरं योघाना-विविधाश्चीत्पाता मातेनादो त्पन्नास्तद्तु युद्धारमभ्य संजा-

श्लोकाः विषयः पृष्टम्
त इति सञ्जयः प्राह । द्रोणेन
विश्लोक्यमाणा सा पाण्डवाना
महती चमूरपि ट्यशीर्यतेति कथनम् । ततो याक्रसेनेर्भृष्टगुसस्य
द्रोणेन साकं संग्रामः१०
३६ ग्रन्तं द्रोणे दृश युधिरवानयादुर्जुनादिषु युद्धवस्य पुराम अा-

प्रस्त द्राण दक्ष शुन्नवाहर पानरि स दर्जुनादिषु युद्धवरह पुनरि स कृथा युद्धचे। द्रोणः स्वनाम श्रा-वयन्नात्मनो रौद्रं रूपं कृत्वा सकु-अरपत्यभ्वान् पश्चालाञ्जघान । क्रमेण द्रोणः पाण्डवैः सह तुमुळं युद्धं कुर्वन् यान्नसेनिना पातितः स्वर्गं जगाम। आचार्यं युधि नि-हते सति भूतानां धिगाते शब्दः सममवत् पाण्डवानां च हर्षः १२ द्रोणनिधनं श्रुत्वा भृतराष्ट्रस्य

तहुणानुवर्णनपूर्वकं शोचनप् १३

७७ द्रोणमरणश्रवणमुर्छितस्य घृतराष्ट्रस्य परिचारकादिभिर्जरुस्य परिचारकादिभिर्जरुस्य परिचारकादिभिर्जरुस्य परिचारकादिभिर्जरुस्य प्रतराष्ट्रो युधिष्ठिरादीनां घटोत्कचान्तानां प्रशंसापूर्वकमेककमुद्दिस्य ' कस्तं द्रोणादचारयत' इत्यायुवाच। रुण्णस्यपाश्रवात्पाण्डवानामजेयत्यं
श्रुत्वा तस्य दिद्यानि कर्माण्यभिर्भातुं प्रतिजक्षे ... १६

११ ५१ भृतराष्ट्रः प्रसङ्गाद्धक्त्यप्रेकेण केशिवधमारभ्य पारिजातहरणा न्तं श्रीकृष्णचिरत्रं कथयति स्म । भृतराष्ट्रेण बहुधा विचिन्त्य सञ्जयं प्रति युद्धकथनचोदना १८

१२ ३१

श्रांक्रणस्यार्जुनेन सहैकात्मता-दिकथनम् । द्रोणचोदितेन दुर्यो-धनेन युधिष्ठिरस्य जीवग्राहं ग्रह-णवरणम् । एतद्मिप्रायजिज्ञास-या द्रोणेन पृष्टो दुर्योधनः पुनर्ष्त-क्रीडाकरणादिक्षं स्वामिप्राय-माविश्वकार । द्रोणेनार्जुनासकि

Shriman MAHĀBHĀRATAN

Drona, Kinney Shulyan, Sauftika &

Part IV

VII Dronaparvan

WITH

Sharata Bhawadeepa By Nilkantha.

Edited by

Pandit Ramehandrashastri Kinjawadekar

Sa8Km PRINT

PRINTED & PUBLISHED

ΒV

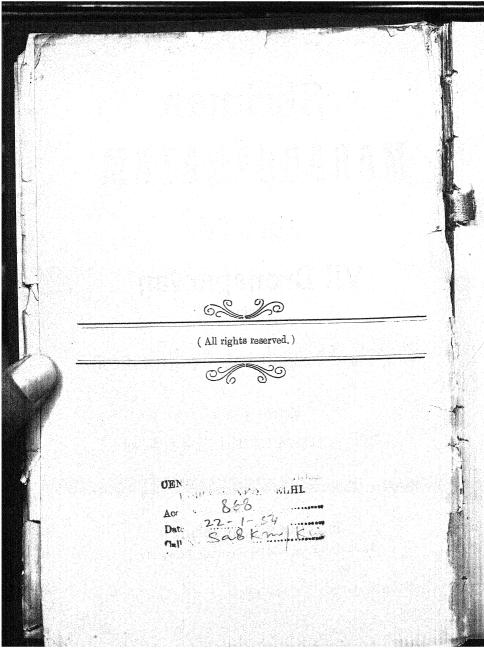
SHANKAR NARHAR JOSHI

Chitrashala Press, 1026 Sadashiv Peth, Poona City.

Shake 1853.]

First Edition.

[A. D. 1931.

श्लोकाः ाविषय: धाने तद्ग्रहणे प्रतिज्ञाते युधि-ष्टिरं धतमिव मत्वा दुर्योधनेन सैन्येषु नद्द्शीषणम् ... अर्जुनेन द्रोणप्रतिज्ञामीतस्य युधिष्ठिरस्य समाध्यासनम्। उभ-योः सैन्ययोरुपगतयोर्ये प्रसक्ते बाणैः पाण्डवांस्त्रासयतो द्रोण-स्य खरूपवर्णनम् ... तुमुलं युद्धं कुर्वन्तं द्रोणं प्रति युधिष्ठिरादिष्वागतेषु तान् प्रात कुरुखेनानामागमनम्।शकुनिसह-देवप्रभृतीनां चेकितानान्वविन्दा-न्तानां द्वनद्वयुद्धवर्णनम् । पौरव-सीभद्रयोर्थुद्ध्यतोः सीभद्रेण परा-भूतं पौरवं दृष्टा आगतेन जयद्रथेन सह स युगुधे। जयद्रथेनाचिछ-श्चखडुगेऽभिमन्यौ स्वरथमारुद्य नदति सति तं प्रति शल्यः शक्ति चिक्षेप । अभिमन्युक्तप्रत्य तां शक्ति गृहीत्वा प्रक्षिप्तया तथैव शस्यसारार्थे जघान । तद्दष्ट्वा विराटादयस्तं प्रशशंसः... ...२३ शस्यसौभद्रयोर्थुद्धं कथंकार-मभूदिति धृतराष्ट्रप्रश्ने सञ्जयस्यो-त्तरम्--गदां गृहीत्वा रथादव-प्लुत्याभिधावन्तं शल्यं प्रति गदाहरती भीम आगत्य गदा-ग्रहणपूर्वकं श्वयमाह्यन्तम-भिमन्यं निवारयामास । गदा-युद्धं कुर्वतीभीमशल्ययोः पर-स्पराधातेन पतितयोः सतोर्मृ-

त्रम् नहां गृहीत्वा रथादवप्लुट्गभिधावन्तं शल्यं प्रांत
गदाहस्तो भीम आगत्य गदाप्रहणपूर्वकं शल्यमाह्वयन्तमप्रिमन्यु निवारयामास । गदायुद्धं कुवैतोभीमशल्ययोः परस्पराधातेन पतितयोः सतोर्मुछितं शल्यं गृहीत्वा कृतवमीऽ
पययो । गदाहस्तस्य भीमस्य
संदर्शनेन हर्षितेः पाण्डवैरद्यमानानां वीरवाणां पलायनम...२४
वृषसेने रथिनः पातयित सति
तेन सह युद्ध्यनः शश्मनीकस्य साहाय्यार्थं द्वीपदेयेष्वागतेषुभयोः
सनयोग्तुमुलं युद्धम् । युधिष्ठिरं
प्रति गच्छन्द्रोणी मध्येमार्गं पा

े श्लोकाः विषयः पृष्ठम् ञ्चालेन कुमारेण निवारितः शि-खण्डिप्रभृतीन्प्रति वाणान्मुमोच। युधिष्ठिरपरीप्सया विराटादि-पु वाणान्प्रक्षिपस्सु द्रोणः सिंह-से नव्याघ्रदत्तयोः शिरसी छिस्वा युधिष्ठिरस्थसमीपे तस्थी। पाण्डवसेनानामार्ननादं श्लुत्वा-ऽरगतेऽर्जुने वाणैदिंश आच्छादा यति द्रोणाद्योऽवहारं चकुः २६

(२) संशाप्तकवधपर्व २६-५३

१७ ४९ उभयसेनानां स्वस्वितिविरमम् नानन्तरमर्जुनसिन्नयौ युघिष्ठिर-श्रहणमराक्यमतः कश्चिदाङ्क्या-र्जुनं प्रकर्षत्विति द्रोणयचनम् । द्रोणवाक्यं निराम्य त्रिगतीदय-स्तदङ्गीकृत्यार्जुनवधार्थं राप्यं कृत्वा तमाह्वयामासुर्जुद्धाय । सं-राप्तकृरस्वार्जुनस्य युधिष्ठिर-रक्षणे सत्यज्ञितं नियोज्य तान्यति युद्धाय गमनम् । युधिष्ठिराजुङ्ग-याऽर्जुने संशासकान्यति गते दुयाँ-धनसैन्यानि जहपुः । ... २७

द्वादशादिवसयुद्धम् ।

१८ ३१ अर्घचंद्राकारं ह्यू हं रचयतां त्रिगर्तादीनां हर्ष विल्लोक्य फाल्गुनेन शंखे वादिते त्रिगर्तसैन्यानां
त्रासः । संशप्तकार्जुनयोर्मियो
महति युद्धे प्रवृतेंऽर्जुनवाणप्रहारेण सुधन्वनो नाशे पलायमाना
त्रिगर्तसेना तद्वाक्यात्पराववते

१९ ३९ पुनरागतास्त्रिगर्तान्दद्वाऽर्जुनेन प्रेगरिते श्रीकृष्णे तान्मति रथं नीतवता पुनस्तैः सह युद्धस। दुः-स्त्रितस्य श्रीकृष्णस्य वाक्यादर्जु-नो वायत्यास्त्रणं तास्त्रधान। पत-दृन्तरे द्वाणो युधिष्ठिरश्रहणार्थे यत्नमकरोत ३० २० ६३ प्रभातायां राज्यां द्वोणेन रचितं

श्लोकाः

श्लोकाः विषयः पृष्ठम् सुपर्णदयुहं दृष्टा युधिष्ठिरोऽर्ध-मण्डलब्यूहं रचेयामास । कौरव-ह्युहं दृष्ट्वा ' यथा ब्राह्मणस्य वदां नाहमियां तथा नीतिर्विधीयताम् इत्याद्युक्तवन्तं युधिष्ठिरमाश्वास्य धृष्टसुद्धी द्रीणसुपाद्रवत् । तत्र धृष्ट्यसद्भेखयोर्युद्धे प्रवृत्ते द्रोणः पुनरपि निर्मर्थादं युद्धं कृत्वा यु-धिष्ठिरमधावत् ... युधिष्ठिरं जिघांसोद्रौणस्य स-२१ ६५ त्यजिता निरोधः। द्रोणेन वृकेण सह सत्यजिति निहते तेन साकं युधिष्ठिररक्षणार्थमागतानां पञ्चा-लादीनां युद्धम् । युद्धार्थमागतं विराटभातरं श-तानीकं हत्वा मत्स्यादी खित्वा च पाण्डवसैन्यं नाशयञ्शोणि-तनदीं प्रावर्तयत । बाणांस्त्यज-त्सु शिखण्डिप्रभृतिषु द्रोणेन जितेषु युधिष्ठिरे च पलायनाने स पाञ्चार्र्यं राजपुत्रं जघान ३४ द्रोणपराक्रमहृष्टेन दुर्योधनेन २२ ३० कर्ण संबोध्य भीमसेनाद्यवज्ञाने कृते कर्णेन भीमादीनां प्रशंसन-पूर्वकं तद्नवज्ञत्वकथनम्। पुन-निवृत्य युक्यमानान्भीमादीन् दृष्ट्वा द्वर्योधनः कर्णवाक्याद्रोण-रथं जगाम पाण्डवानां रथहयध्वजाजिज्ञा-सोर्धतराष्ट्रस्य प्रश्ने सञ्जयकृतं त-त्कथनम्। भीष्मादीनां शिखण्डि-प्रभृतीनां च पाण्ड्यद्रोणसहि-तानां रयादिचिह्नान्यभिधाय युधिष्ठिरादीनां घनुर्रुक्षणानि कथयति सम सञ्जयः... ... ३८ धृतराष्ट्रेण पुत्रान्प्रति शोचन-पूर्वकं सञ्जयं प्रति युद्धकथन-भीमदुर्भर्षणप्रभृतिघदोत्कचा-लम्बुपान्तानां द्वन्द्वशो युद्धं कथ-

यन् सञ्जयस्तत्प्रशाशंस ... 88 गजानीकैः सहागतस्य दुर्यौ-२६ धनस्य वाणेनीगान्तकं पीडयता भमिन सह युद्धम्। दुर्योधनसाहा-च्यार्थमागतेऽङ्गराजे गजसहितेन भीमेन हते कीरवसैन्यस्य पछा-यनम् । सैन्यभङ्गं दष्टा, आगतस्य भगदत्तस्य हस्तिना ध्याकुळी-कृते भीमेऽपयाते तं हतं मत्वा युधिष्ठिराद्य आगत्य बाणान्व-वृषुः। सात्यकि प्रति भगदत्तेन प्रेरितो हस्ती यदा तद्रथं चिक्षेप तदा तस्मिन्पलायिते पाण्डव-सैन्येषु च भग्नेषु पुनर्भगदत्तं प्रति भीमस्यागमनम्। भगद्त्तेन रुचि-पर्वणि हते तं प्रत्यागतान्सीम-द्रादीन क्षिपंस्तद्धस्ती पाण्डवां-स्त्रासयामास ४४ गजशब्दं श्रुत्वाऽर्जुनेन प्रेरितः श्र 38

विषय:

गजरान्द श्रुत्वाऽजुनन प्रारतः
श्रीकृष्णो भगदत्तयुद्धस्थाने यावद्रथं प्रेरयति तावासंशासकास्तमाङ्कथन्ति सम । उभयकार्यप्रसङ्ग्वाकुळोऽर्जुनः परावृत्य
संशप्तकेःसह तुम्रुळं युद्धं कुवेन्सहलशस्तान्द्रस्या भगदत्ताय
याहीत्युवाच श्रीकृष्णमः ... ४६

द्रोणानीकं प्रति रथं प्रेरयति
श्रीकृष्णे मध्य आगतं सुशर्माणं
दृष्टाऽर्जुनप्रेरणया रथं पुनः परावर्तयति च सुशर्मप्रभातिभिः पुनरर्जुनस्य युद्धम् । सुशर्मणं मोहयित्वा कौरवान् प्रत्यागत्य भगदत्तसमीपं गतस्यार्जुनस्य तेन
सह युद्धम् । अर्जुनकृष्णयोनाशार्थं भगद्त्तेन प्रेरितो हस्ती
यदा पाण्डवगजादीचाशयामास्, तदा चुक्रोधार्जुनः ...४६

५१ कुद्धोऽर्जुनः किमकरोदिति घृत-राष्ट्रप्रश्लेभगदत्तार्जुनयोर्जुद्धं कय-यति स्म सञ्जयः। उभयोर्जुद्ध्यमा-

श्होकाः विषय: व्यम नयोर्भगदत्तेन प्रेरितं वैष्णवास्त्रं श्रीकृष्णो वक्षसि द्धार।तद्दष्टाऽ र्जुनेनाक्षिप्तः श्रीकृष्णो वैष्णवास्त्र-वृत्तान्तमकथयत्। कृष्णवाक्या-द्वाणवृधि कुर्वसर्जुनो बाणेन हस्तिनं निपात्यापरेण वाणेन हृदि भगदत्तं विद्याध, स च विभिन्न-हृदयो गतासुः पपात... ... ४८ गांधारराजस्ताभ्यां युद्ध्यमा-नोऽर्जुनः पञ्चशतगान्धारवीरा-स्नाशयित्वा वृषकाचलावप्यना-शयत। वृषकाचली हती दृष्टा शकुः निना माययोत्पाच प्रेषितान्खरो-ष्ट्रादीन् जघानार्जुनः। मायांविना शक्रानिना युद्ध्यमानेऽर्जुने, तद्भया-त्पलायिते शकुनी कौरवसैन्यं भग्नमभूत् । सञ्जयः कौरवाणाम-सामर्थ्यं कथयन्तर्जनपराक्रमप्रशं-सापूर्वकं युद्धभूमिशोभां वर्ण-यति स्म ... भग्नसैन्यस्यावस्थानविषयके धृ-अ१ २९ तराष्ट्रप्रश्ने सञ्जयस्योत्तरम् । द्रोण-मुद्दियोभयसेनयोस्तुमुळे प्रवृत्ते तद्युद्धं सञ्जयः प्रशशंस। कौरवसैन्यनाशार्थमागते नीलेऽ श्वत्थाम्ना हते पाण्डवसैन्यानां स्वजीवितचिन्ता ५० द्रोणकर्णी प्रति बाणान्वर्षन्भीमो 33 . 40 युगपद्रोणादिभिस्त्यक्तान् बाणा-श्चिवार्यं तान्प्रति वाणांस्तत्याज। भीमरक्षणार्थे युधिष्ठिरेण सैन्ये प्रेषिते सात्यकित्रभृतिभिद्रीणा-दीनां निर्मर्थादं युद्धमवर्तत। सेनापतिवाक्यादागतं पाण्डव-सैन्यं निवार्थ नाशयति द्रोणोऽ जुनः संशप्तकान्विजित्य तमभ्य-गात् । कौरवसैन्धं नारायत्यर्जुने आर्तस्य तस्य सैन्यस्य कर्ण कर्णे-त्याद्याकोशं श्रुत्वा कर्णः संमु खमाजगाम । कर्णार्जुनयोर्युद्धय- अ. श्लोकाः विषयः मानयोरर्जुनः शत्रञ्जयादीस्त्रीन कर्णभानुञ्ज्ञान। भीमश्च पञ्चदश तत्पक्षीयाञ्जघान । धृष्टद्यसे-न चन्द्रवर्मग्रहत्क्षत्रयोिंहतयोः सतोःकर्णसाहाय्यार्थमागतैद्वर्यी-धनादिभिर्धृष्टयुम्नादीनां संकुलं युद्धम् । तनो भृशस्त्रस्तिते बस्ने दि-वाकरमस्तंगिरिमास्थितं शिबिराय प्रयाते। अत्रैव द्वादश-दिनयुद्धं समाप्तम् ... (३) अभिमन्युवधपर्व ५३-९५ अवहारानन्तरं प्रभाते युधि-33 ष्टिरस्याग्रहणादुर्मनायमानं दुर्यी-धनं प्रति द्रोणेनार्जुननिस्सारण पूर्वकं कस्यचिन्महारथस्य हनन-प्रतिज्ञा। सञ्जयेन धृतराष्ट्रं प्रति संक्षेपतोऽभिमन्युवधकथनम् । पु-नविंस्तारेणाभिमन्युविक्रीडितश्-श्र्षोध्तराष्ट्रस्य प्रश्ने सञ्जयस्त-त्कथयितुं प्रतिजन्ने ५४ क्रमेण पाण्डवान तुवण्योभिमन्युं वर्णयन् सञ्जयो धृतराष्ट्रेण पुनः पृष्ट उत्तरं वदन् द्रोणस्यं चक्र-व्यहनिर्माणमभिवदति स्म... ५५ 34 चक्रद्यहमेदनार्थे युधिष्ठिरेणो-क्तेऽभिमन्थौ 'प्रवेशं जानामिन निर्मेमम् 'इत्युक्तवति तं प्रति युधिष्ठिरभीमी 'त्वं द्वारं जनय वयमनुयास्यामः ' इत्यूचतुः। तच्छूत्वा राष्ट्रक्षयकरणं प्रतिक्षा-तवन्तमभिमन्युं युधिष्ठिरः प्रो-त्साहयति स्म त्रयोदशदिवसयुद्धम् । दयृहं भेत्तुमुचतोऽभिमन्युः 'अति-३६ ४५ भारोऽयमायुष्मन् 🐪 इत्यायुक्त-

वन्तं खसाराधि प्रति 'सारथे

को न्वयं द्रोणः ' इत्याद्यक्त्वा

द्रोणानीकं याहीत्युवाच। अभि-

यान्तमभिमन्युं प्रति द्रोणादिष्वा-

탕ㅇ	श्लोका	ः विषयः पृष्ठम्	अ ॰	श्लोका	
		गतेषूभयोः सन्ययोस्तुगुलं युद्धम्।			तुमुलं युद्धं
		पश्यतो द्रोणस्य द्यूहं भित्वा			•••
		प्रविष्टोऽभिमन्युः कौरवसैन्यं	84	30	सत्यश्रव
	Ele	ममन्थ ५८			डयत्यभिम
રહ	3.9	भग्नां चमूं दङ्घाऽऽगतं दुर्योधन-			शल्यपुत्रो
		मन्वागतेषु द्रीणादिष्वभिमन्युः			रुक्मरथव
		कौरवसेनां प्रति शरान्यक्षिपन्न-			निहत्याभि
		श्मकेश्वरं जघान। पुनः कर्णादि-			स्ववलं ह
		भियुंद्धमानः सुषेणादींस्त्रीन			च्छरताडि
	arto To Augusta	हत्वा शक्यं मोहयति स्म ५९	ક્રફ	२७	खबलं भ
36	રક	मोहितं शल्यं द्वाऽऽगतं तद्धा-			णादिषु यु
		तरं हत्वा तासैन्यं मद्याति स्मा-			धनपुत्रं लक्ष
		भिमन्युः। ६०	15.0		
રૂલ	38	युद्धमानमभिमन्युं दृष्टा हर्षेण	८७	રષ્ટ	द्रोणारि
		कृपं प्रत्युक्तं द्रोणवाक्यं श्रुत्वा दुः			कुर्वज्ञाभम
		यों घनेन कर्ण प्रत्युक्तं वाक्यमाक-			चावधीत
		ण्यं दुःशासनोऽभिमन्युवधप्रति-	82	કર	कर्णेन स
Var.		क्षां कृत्वा सीभद्रमभ्ययात्।			स्तस्य षट
		अभिमन्युदुःशासनयुद्धम् ६१			त्वादीअघ
४०	રૂહ	일하다 얼마나 그 얼마는 바람들이 말하면서 그 때 그 그 모든 하다.			सनि शब्द
•	٦٠	इत्याद्युक्तवताऽभिमन्युना सह			अयादीन्प
		दुःशासनस्य युद्धे प्रसक्तेऽभि	100		विंहयाध
		मन्युवाणेन मूर्कितं दुःशासनं			चिन्तयितं
		सारथिरपोवाह। पाण्डवसौनि-			वदात सा
		केषु द्रोणानीकं प्रति गतेष्वाभि-			च।द्रोणे
		मन्युकर्णयोर्युद्धे प्रसक्तेऽभिमन्यु-			कथितं
		ना व्याकुळीकृतं कर्णं दट्टा			प्रथमं कणे
		तद्भाता थाजगाम ६३			भोजोऽश्व
धश	२६				सार्थि
•	• •	विमुखीकृत्य कौरवसैन्यं बभक्षा-			र्मणी गृही
		चित्रकारः स्थ			द्रोणः ख
ક્ષર	૨ ૨	भिमन्युः ६४ सञ्जयेन घृतराष्ट्रं प्रति अभिमः	31.64		ततश्चकं र
		न्युमनुगतानां पाण्डवानां जयद्र-	•		दिमिमन्युः
		थेन निरोधकथनम्। तथा जयद्र-	પ્રવ	39	बहुभी
		थस्य रुद्रात पाण्डवानिरोधनरूप-			छिन्नेऽभिग
		वरलाभकथनम् ६४			श्वत्थाम्न
u ₃	१९	पाण्डवसेनां सन्धक्षयद्वथो यो			छिकेया द
75 FA	• •	यो द्यूहं भेत्तुं यत्नमकरोत्तं तं			विरथं च
		करोध ६५	1		सनिना
ųν	રશ	अभिमन्युः कौरवसेनां विलोड्य			मन्यावुभ
	-72	जानतम्बुः कार्यसमा । प्रकाश्य	I.		

ि क्षोकाः विषयः १९४५. तुमुलं युद्धं कुर्वेन्वसातीयं जघान ... ६६

३० सत्यश्रवसमाक्षिण्य वलं विलो-डयत्यभिमन्यो युद्धार्थमागतः शल्यपुत्रो स्वमरथस्तेनाहन्यत। स्वमरथवयस्याञ्जातं राजपुत्रान् निहत्याभिमन्युना विलोड्यमानं स्ववलं दक्षाऽऽगतो दुर्योधनस्त-च्लरताडितो विमुखोसमूव...६७ स्वलं मग्नमवलोक्यागतेषु द्वो-

२७ स्वब्र मझमवलोक्यागतेषु हो-णादिषु युक्यमानोऽभिमन्युर्दुयो-धनपुत्रं लक्षमणं काथपुत्रं च जवान ६८

२४ द्रोणादिभिः सह विपुछं गुर्द कुवैचभिमन्युर्धुदारकं बृहद्धछं चावधीत ४९

तह युद्धामानोऽभिमन्य-सचिवान् हत्वाऽश्वके-।। युद्धमानं दौःशा-यं च विमुखीकृत्य राजु-श्चि हत्वा सीवलं वाणे-। अभिमन्युवधोपायं तुं शक्कनौ दुर्योधनं प्रति ति कर्णों द्रोणं प्रत्युवा-गेनाभिमन्युप्रशंसापूर्वकं तद्वधोपायमवलम्ब्य. र्गेन तस्य धनुषि छि**र्छो** ग्रानवधीत:क्रपश्च पार्ष्णि-जघान । ततः खड्गच ित्वा विचरत्यभिमन्यौ इंकर्णश्च चर्म चिच्छेद्। .. गृहीत्वा द्रोणमभ्यधाव-

३९ बहुभी राजाभिर्मिलित्वा चक्रे छिन्नेऽभिमन्युगैदां ग्रहीत्वा तयाऽ श्वत्थाम्नो रथादीत् प्रमध्य का-लिकेयादीश्च हत्वा दौःशास्ति विरथं चकार। सगदेन दौःशा-सनिना सह गदायुद्धं कुर्वत्यभि-मन्यावभयोरपि परस्परगदा-

अ० श्लोकाः	विषयः पृष्ठम्	अ॰	श्लोक	
	बातात्पतितयोः प्रथमसुत्थितो	4.8	46	प्रजासंहारकातरा मृत्युर्विनय-
	दौःशासनिकतिष्ठन्त्मभिमन्युं म् -			पूर्वकं घेनुकाश्रमं गन्तुं प्रार्थ्यती
AWARE C.	व्चर्यताडयत् । दौःशासनिना			प्रजापतिप्रसादनानन्तरं धेनु-
	ताडितोऽभिमन्युर्गतचेताः पपा			काश्रमादी गत्वा परमं तपश्च-
era ji terdiri	त । पतितेऽभिमन्यौ शोकाकुछं			चार। तपसा तुष्टः प्रजापतिः
	स्वबलं तत्पराक्रमवर्णनपुरःसर-			संहारमनिच्छन्तीं तां प्रति तत्प्र-
	माश्वासयामास युधिष्ठिरः ७२			कारमुपदिशाति स्म, साच तम-
५० १५	अभिमन्युहननानन्तरं शरपी-	1.45		क्रीचकार । एवं मृत्यूपाख्यानं
	ितानां कौरवाणां शिविरगम-			कथयित्वाऽकम्पनं परिसान्त्वय
	नमभिधाय युद्धभूमि वर्णयामास	1.5		नारदो जगाम।" भगवान्दयास
•	तक्षयः । अत्र त्रयोदशदिनयुद्धं			इममितिहासमुक्तवा युधिष्ठिरं
	लमाप्तम् ७३			युद्धार्थसुद्योजयति स्म८०
		५५	40	्रपुनः प्राचीनराजचरितशृश्र्षोः
५१ २१	अभिमन्युमुद्दिश्य युधिष्टिरस्य			र्युचिष्टिरस्य प्रश्लेद्यासस्तत्कथय-
	विल्लापः ७४	1.		न्नाद् । शब्यपुत्रस्य सञ्जयस्य चरि-
ત્ર છેલ	्विल्पन्तं ्युधिष्ठिरमालक्ष्या-	1		तमभिद्धति स्म-" नारदपर्व-
	गतेन द्वैपायनेन कृतं तत्प्रबोध-			ताभ्यां सहासीने सञ्जये वरामि-
	नम् । युधिष्ठिरेण- 'कस्य मृत्युः			ळाषेण स्मीपागतां तत्कन्यां
	कुतो सृत्युः कथं संहरते प्रजाः।			द्या पर्वतेन कस्येयमिति
	हरत्यमरसङ्का्श तन्मे ब्रुहि पिता-			सवितर्भे पृष्टः स्मामयमित्याह ।
	मह' इति प्रश्लेकृते तदुत्तरं वद-			तद्वसरे भागांधी कन्यां याचित-
	च्यासोऽकम्पनराजवृत्तान्त्रमभि-			वित नारदेराजा त्दानमङ्गीच-
Her Maria (*)	घातुसुपचऋमे्–" युद्धे राहुभिर्ह्तं			कार। नारदूपर्वतयोः परस्प्र
	पुत्रसुहिदय शोचन्त्रमक्रम्पनमवे-	- 24		शापंदत्वा तत्रैव स्थितयोः सतोः
	स्यागतं नारदं प्रति तेन मृत्यु-			सुञ्जयेन पुत्रकामनया पूजितानां
	खरूपे पृष्टे तदुत्तरमाह नारदः।			ब्राह्मणानुङ्गया नारद्वरदाना-
	असंह्तं जगद्दष्टा रुष्टस्य ब्रह्मण			त्तस्य स्वर्णेष्ठी विषुत्रलामः । पुत्र-
	निद्रयेभ्य उत्पन्नेनाभिना जग-			मूलिकां राजसंपत्ति दड्डा चौरैई-
	ते दह्यमाने तदिरक्षया आगतं			तस्य स्वर्णष्ठीविनो नारो कृते
1	द्रोवं प्रति ' किं कुर्मः ' इत्यादि	1		विलपन्तं सुञ्जयं प्रति शोकापन-
•	त उवाच ५६			यार्थमुक्तिः—
५३ २३	ब्रह्मणाग्न्युत्पत्तिकारणे कथिते			नारदकथितो मरुचवृत्तान्तः ८२
	शबधार्थनयाऽद्मिशमयति तस्मि-	५६	१२	सुहोत्रराजोदन्तः ८२
	स्ति दियेभ्यो निर्गतास्त्री वि॰	40	१२	पौरवराजकथा ८३
	स्मिता सती दक्षिणां दिशमाशि-	46	१५	शिविराजाख्यानम् ८४
	श्रेये। तां 'सृत्यो' इत्याह्य प्रजा-	५९	२५	रामस्य दाशरथेर्वृत्यम् ८५
₹	तंहारं कर्तुमाज्ञापयति ब्रह्मणि	. 0	१४	भगीरथचरित्रम् ८६
	६द त्यास्तस्या अश्रूण्यक्षली भृत्वा	६१	१२	दिलीपस्यैलविलस्य प्रमावः ८६
	नस्तामनुनयति सम पितामहः	६२	२०	मान्धातृचरिताभिधानम्८७
A 4 5 7 6 6 5 6 7 6 6 6 6 6 6 7 1	1919	83	११	ययातिप्रवृत्तिः ८८

अ०	श्लोक	ः विषयः पृष्टम्	अ॰	श्लोकाः	
દેશ	१७	नारदेन सुञ्जयं प्रत्यम्बरीषविभ-	13.4		प्राप्य पुनर्रुब्धसंज्ञोऽर्जुनः रापथ-
		वाभिधानम् ८९			करणपूर्वकं जयद्रथवधं प्रति-
ç Cq	१२	शशबिन्दुयशोऽनुवर्णनम् ८९			जज्ञे, श्रीकृष्णोऽपि पाञ्चजन्यं
33	૨ १	गयराजगुणानुवर्णनम् ९०			द्भी १००
દ્દછ	વર	रन्तिदेवकथासंकीर्तनम् ९१	છજ	३'र	अर्जुनप्रतिज्ञां श्रुत्वा भीतो जय-
६८	१७	भरतवार्ताकथनम् ९२			द्रथः सभामागत्य तां कथयित्वा
६९	३३	पृथुराजोदन्तनिर्वचनम् ९३			ऽऽत्मरक्षां प्रार्थयनगन्तुमियेष ।
90	24	परशुरामप्रमावसंकीर्तनम्९४			दुर्योधनेनाश्वासितो जयद्रथ-
१	२६	पतच्छृत्वा तृष्णींभूतः सुअयो			स्तेन सह द्रोणं प्रति गतस्तेना-
		वरं वृणी प्वेति नारदेनोक्त एते-			प्याश्वासितो निर्भयो बभूव कौ-
		नैव प्रतीतोऽहमित्याधुवाच। सृतं			रवसैन्यानि नु जहषुः१०२
		पुत्रं ददानीत्युक्तवति नारदे त	७५	38	श्रीकृष्णोऽजुनं प्रति 'म्रातृणां
		त्कालाविभूतस्य पुत्रस्य संगेन			मतमाज्ञाय त्वया वाचा प्रति-
		प्रीतिमानभूत सञ्जयः।" अभिम-			श्रुतम्। सैन्धवं चास्मि हन्तेति
		न्युना प्राप्तांह्योकान्कथयित्वा			तत्साहसमिदं कृतम्'इत्यायुक्तवा
		युधिष्ठिरमाश्वास्योपदिश्य चान्त-			कौरवाणां सिंहनादादिकथन-
					पूर्वकं द्रोणकृताश्वासनं कर्णादी
		र्दघे व्यासः ९५	179		नामविषद्यत्वं चाह१०३
1		(४) प्रातेज्ञापर्व ९६-११५	૭૬	२७	अर्जुनः स्वपराक्रमं कथयन् पुनः
७२	دد	संदाप्तकान्हत्वा दिविरमागच्छ-			प्रतिक्षां विधाय गाण्डिवादिकं
		न्नर्जुनः श्रीकृष्णं प्रत्याकस्मिकानि			प्रशंसन् रथसज्जीकरणाद्यर्थे कृष्ण-
		दुश्चिन्हानि क्थयंस्तेनाश्वासितः			मादिदेश १०४
		शिबिरं प्रविवेश। शिबिरस्थान्	99	२६	रात्री निर्निदी कुद्धी वासुदेवा-
		सर्वान्निष्यसाहान्द्रष्ट्वा सौभद्रमप-	33	```	र्जुनी बात्वा देवेषु चिन्तयत्सु रू-
		इयन् विषण्णोऽर्जुनस्तद्वधमाशंक-			श्रवातादीनि दुनिमित्तान्यभूवन्।
		मानः '' स्वर्गतोऽभिमुखः संख्ये''			सुभद्राश्वासनार्थमर्जुनेन प्रेरितः
		इत्यादि विळळाप। पुत्रशोका-			श्रीकृष्णस्तद्रहं गत्वा तां समा
		र्दितोऽर्जुनः श्रांकुष्णेन ' सर्वेषा-			श्वासयामास १०५
		मेष वै पत्थाः ? इत्यादिनाऽऽश्वा-	96	કર	विळपन्ती सुभद्रा भीमवळाचा-
		सितस्तद्वधवृत्तान्तशुधूषुः पाण्ड-	100	•	क्षेपपूर्वकं स्तुषामुहिश्य विलपन्ती
		वानधािचक्षेप ९८			सती पुत्रस्योत्तमलोकप्राप्तिमा-
७३	५३				शास्ते स्म। वैराटीसहिताया
		धिष्ठिरः स्तीयानां द्रोणनिवार-			द्रौपद्या आगताया दर्शनेन सृर्छि
		णासामर्थमभिधायास्मद्वाक्या-			तां सुमद्रामाश्वास्य श्रीकृष्णोऽ-
			1		र्जुनसमीपमाजगाम १०७
		ह्यहं प्रविष्टमभिमन्युमनुप्रविश- त्स्वस्मासु जयद्रथेन रुद्रवरप्रमा-	७९	ઇક	경영하 중요하다 프랑스 시간 선거를 보고 있습니다. 이 사람들은 이 사람들이 되었다.
		वाद्वारितेषु द्रोणादयः सप्त महा-	104	- 56	काय बल्लिपदापनम्। कृष्णदाक्कः
		्रथा मिलित्वा तमस्यघ्राकाति			요 그들은 물이 많은 사람이 가는 바꾸면 이렇게 들었다. 나는 아들이 얼마나 하는 것이 되었다. 이 없는 것 같아.
			1.	eı.	
		कथयति स्म। युधिष्ठिरवाक्यं श्रुत्वाहापुत्रेत्यादिवदन् मूर्छो	60	£14	स्वप्रतिज्ञां स्मरन् शोकसन्तप्तोऽ र्जुनः स्वप्ने स्वसमीपागतस्य क्रुष्ण

अ०	श्लोकाः	विषयः पृष्ठम्	अ॰	श्लोकाः	
		स्योपदेशेन शिवं मनसा चिन्त-	(4)	जयद्रथबधपर्व ११६-२३७
		यामास। कृष्णार्जुनौ हिमालयैक-	64	69	घृतराष्ट्रेण सञ्जयं प्रति पुत्रान्प-
		देशगमनानन्तरं पर्वतश्टङ्गे			तिशोचनपूर्वकमिमन्युनिधना-
		ध्यानस्यं शंकरं द्या प्रणामपूर्वकं			नन्तरीयकयुद्धकथनचोदना ११८
		स्तुत्वा पुनरस्त्रप्राप्तये प्रसादया-	ረ६	२३	सञ्जयेन धृतराष्ट्रीपालम्भन-
		मासतः १११		•	पूर्वकं युद्धकथनोपकमः ११८
<u>.</u>		회사 하루토리 이후 중심하다 그는 점심 그리고 뭐	८७	38	स्वसेनां व्युहितं द्रोणे प्रवृते स
८१	२५	्र अर्जुनेन पाशुपतास्त्रे पार्थिते			ति उमयसैन्येषु परस्परं प्राते ग-
		शिववाक्याद्व वर्गणानयनार्थं त्-			र्ज नादि कुर्वत्सु द्रोणो जयद्रथमा
		निर्दिष्टं सर् प्रति कृष्णार्जुनौ			श्वासयामास । द्रोणेन रचितं
		जग्मतुः। सर्रास गतौ कूष्णार्जुनौ			शकट-चक्र -पद्म-सुच्याख्यव्युहच
		प्रथमं नागरूपी पश्चाच्छिवप्रमा-			तुष्ट्यात्मकं महाद्युहं दृष्ट्वा कीर
		वाद्धनुर्वाणौ गृहीत्वा शिवाय			
		ददतुः। ततो महादेवादर्जुनस्य			
		पाञ्जपतास्त्रलाभार्वकं वरलामा-	22	२९	युद्धभूमावर्जुने आगच्छति श
		नन्तरं कृष्णार्जुनौ साद्याबिरमाज-			तानीकधृष्ट्युम्भी ब्युह्रं रचयामा
		ग्मतुः ११२			सतुः। सर्वसेनाग्रे दुर्भषणे सशौर्य
	38	प्रातमीगधादिभिन्नौधितो यु-			गभे वाक्यं ब्रवात कृष्णाजेनाभ्या
८५	२ठ				शङ्खवाद्ने कृते तद्वानेश्रवणन
		धिष्ठिर आवश्यकं कृत्वा स्ना-			कारवाणां त्रासादि 🗼 १२६
		तोऽग्न्यगारं प्रविदय होमं वि-	68	32	अर्जुनवाक्याच्छ्रीकुष्णेन तद्रथे
		धाय ब्राह्मणेभ्यः काञ्चनादीनि द-			दुर्मर्षणसमीपं नीते युद्धमारम
		दौ। ब्राह्मकक्षायामासन उपविदय			माणोऽर्जुनः खबाणावार्रेछन्नै
		भूषणग्रहणादिकं युधिष्ठिरो या			शत्रुशिरोभिः पृथ्वीमाच्छादया
		वत्करोति तावद्दारपालेन कृष्णा-			मास । भयेन सर्वत्रार्जुनमेर
		गमने निवेदिते तमानाययामास			पश्यतां तद्वाणपी डितानां तं द्रष्टु
		११३			मसमर्थानां कौरवाणां पळाय
23	२८	कृष्णयुधिष्ठिरयोः परस्परं कुश			नम्१२
		लप्रश्नानन्तरं विराटादिष्वागतेषु	90	38	भग्ने सैन्ये के बीरा धनक्ष
		तत्समक्षग्रभयोद्यक्तित्रत्युक्ती ११४			प्रत्युदीयुरिति धृतराष्ट्रप्रश्ने सङ
28	34	सभायामागतो युधिष्ठिरेणा			योऽर्जुनं प्रति दुःशासनगर
		लिङ्गितोऽर्जुनः स्वप्ने शिवदर्शनपू -			नादि कथयति स्म। दुःशासने
		वंकं पुनः पाञ्चपतास्त्रपाप्तियृत्तान्तं			सहाजुनस्तुमुलं युद्धं कुर्वन् गजा
		कथयामासं । युधिष्ठिरानुज्ञया	1		दीिश्छस्वा सैन्यानि पातयन्यु
		सर्वेषु युद्धार्थं निर्गतेषु सात्यकि-			द्वभूमि यावच्छोभयति तावत्त
		कृष्णयोरर्जु रेन सह तद्गृहमाग-			ज्याःशासनी दोणसभी
		शुरुवायारश्चान लह तर्शहमान-			ज्जयाहुःशासनो द्रोणसमी जगाम ११
		तयोः सतोः कृष्णेन सज्जीकृते	९१	ઇઇ	द्रोणानीकं प्रति गतोऽर्जुनो द
		रथे त्रिष्वप्यारूढेषु शुभ्निमि	120	- 55	णं प्रति विनयपूर्वकं 'शिवेन ध्य
		त्तानि दृष्ट्वताऽर्जुनेन प्रेरितः	1		ण प्रात । वनयपूर्वक । शवन व्य हि माम्' इत्यादि चदन् 'मामाजे
		सात्यकिर्युधिष्ठिररक्षणार्थे गच्छ-	J.		ाह मान् इत्याद वदन मानाज् त्वान बीभत्सो' इत्यादिना तेन
		निका ११५			

श्लोकाः

श्लोकाः विषयः वृष्टम् अ० Blo त्त रितस्तेन सह महद्युदं चकार। उमयोर्युद्ध्यमानयोः श्रीकृष्णवा-९४ क्यादर्जुनो द्रोणं प्रदक्षिणीकृत्य युधामन्यूत्तमौजोभ्यामनुगम्यमा-नो जयकृतवमादि।भमह्युद्धं च-कार पुनरश्रे गच्छचर्जुनोऽभ्वादीन् 32 पातयन्युद्ध्यमानं द्रोणं परित्यज्य कृतवर्मादीन् प्रति गतःकृतवर्मणा युयुधे । श्रीकृष्णवाक्यात्कृतव-र्माणं मोहयित्वाऽर्जुने काम्बोजा न्प्रति गते युधामन्यूत्तमौजसौ कृतवर्भणा युयुधाते । पुनरग्ने ग-च्छन्नर्जुनः श्रुतायुधेन युद्धमान-स्तस्याश्वान्सारयिंच जघान। अयुद्ध्यमाने श्रीकृष्णे श्रुतायुधेन परित्यक्ता वरुणद्त्ता गदा परा-वृत्ता सती तमेव जघान। श्रुता-युधे हते हाहाकृत्वा कौरवसैन्ये पलायमाने आगत्य युद्धमानं काम्बोजपुत्रं सुद्क्षिणं जघाना-आगतया कौरवसेनया सह युद्ध्यमानोऽर्जुनो युद्धमाना-नामभीषाहादीनां शिरोभिर्महीं 98 अर्जुनस्य तस्तार । युरच्युतायुभ्यां महाति युद्धे प्रसक्ते श्रुतायुषा परिक्षिप्तेन तोमरेण मोहितमर्जुनं प्रत्यच्युतायुः शूलं चिक्षेप । श्रीकृष्णेन प्रत्याश्वा-सितोऽर्जुनः श्रुतायुरच्युतायुभ्याँ महद्युद्धं कुर्वस्तौ जघान । पुन-रधे गच्छन्नर्जुनो युद्धार्थमागतौ तरपुत्री नियतासुदीर्घायुषी हत्वा हतैः सैन्धैः पृथ्वीं तस्तार । वाणान्वर्षतो यवनपारदादीन् हत्वाऽर्जुनो रुधिरनदीं प्रावर्तेयत्। पुनः सेनां प्रविशक्तर्जुनी युद्धार्थ-

श्रुतायुरम्बष्टाभ्यां

युद्धयमानः

सम्रभी

मागताभ्यां

सह

जघान १३० ... सुद्क्षिणादिषु हतेषु दुर्योधनो ३७ द्वोणमागत्याक्षेपपूर्वकसुवाच । दुर्योधनवादयं श्रुत्वाऽर्जुनस्या जेयत्वकथनादिपूर्वकं ब्यूह्युखे संप्राप्तां पाण्डववाहिनीं त्यवत्वा नाहमर्जनेन योत्स्ये, त्वमेव गन्वा सह युद्ध्यस्वेत्यायुवाच द्रोणः। अर्जुनेन सह युद्धार्थ स्वस्यासामर्थ्यगुद्धावयति दुर्थी-धने कवचवन्धनं प्रातेज्ञाय तद्ध-त्तान्तकथनपूर्वकं तत्प्राप्तिपरंपरां कथायित्वा दुर्योधनशरीरे तत्क-वसंववन्ध द्रोणः। कवसंबद्धा द्रोणेन प्रेरितो दुर्योधनोऽर्जुन-समीपं जगाम ...

विषयः

पृष्ठम्

५१ कुरुपाण्डवसेनयोस्तुमुळे युसे
प्रवृत्ते घृष्टगुम्मद्रोणयोर्युद्ध्यमान
यार्घृष्टगुम्मद्रोणयोर्युद्ध्यमान
यार्घृष्टगुम्मद्रोणयोर्युद्ध्यमान
याद्यसेनां च मोहयति स्मा भीमनिवारणार्यं विविद्यतिप्रभृतिषु
यत्नं कुर्वत्सु बार्ल्हीकराजद्रौपदेयाद्यो द्वस्द्वशो युयुधिरे। सृपादीनां जयद्रथरक्षित्वकथनम् १३४.
६ ३१ सञ्जय उभयगुद्धकथनं प्रतिज्ञा

य विन्दानुविन्दविरादप्रभृतीनां द्वन्द्वशो युद्धं वथयामास... १३५ ५० ३६ जलसन्धादीनां भीमादिमि-

शुंदेपवृत्ते घृष्ट्यमा द्रोणमधावत।
द्रोणेन सह युद्धमानो घृष्टयुम्नो
द्रोणरथेन सह स्वरथं संयोज्य
खड्गं गृहीत्वा द्रोणरथस्य युगमा
स्रोह। घृष्टयुम्नरय खड्गं छिन्वाऽश्वादाँश्च विद्ध्वा तद्धननार्थे
द्रोणेन प्रेरितं बाणं सात्यिकश्चिच्छेद ... १३६

५७ सात्यिकद्रोणयोर्जुद्दशुश्रूषया धृतराष्ट्रप्रश्लेसञ्जयस्य तत्कथनम् । कुद्धं द्रोणमागतं दक्षा सात्यिकः स्वसृतं प्रेरियत्वा तत्समीपमाज

अ० श्लोकाः विषयः प्रष्टम गाम। उभयोस्तुमुले युद्धे प्रवृत्ते १०१ ४२ तहर्शनार्थमन्येषां योघानां युद्धा-दुपरमो ब्रह्मादीनामागमनं च। सात्यिकिना घनुषां छिन्ने द्रोणो मनसा तं प्रशशंस। क्रद्धस्य द्रोणस्य सात्यिकना सह दिद्यास्त्रयुद्धे प्रृत्ते सर्वेषु विष-ण्णेषु युधिष्ठिरादयः कात्याके-रक्षार्थं यत्नं चक्रु दुःशासनादयश्च द्रोणरक्षार्थम 11.46 अवतरित दिवसकरे जयद्रथ-६६ ६३ वधार्थमर्जुनवासुद्वयोग्च्छतो--रागताभ्यामावन्त्याभ्यां विन्दान विन्दाभ्यां सह युद्ध्यमानोऽर्जुनो ह्वावपि जघान। जयद्रथं दरस्थं दृष्टा ह्यानां विशस्यकरणाद्यर्थ-मर्जनेन पार्थितः श्रीकृष्णस्तद्ङ्गी-चकार। 'अहमावारिययामि सर्वसैन्यानि ' इति प्रतिज्ञाय रथादवरूढमर्जुनं प्रति कीरवयो-घेषु बाणान्वर्षत्सु तान्सवान्स-भजबलेन निवारयामास । 'अ-श्वानां पानादियोग्यं जलमञ नास्ति ' इति श्रीकृष्णेनासिहि-तोऽर्जुनो बाणेन मेदिनीं भित्त्वा सरो निर्ममे तत्परितः शरगृहं च ... अदृष्टपूर्व सरो दृष्टा सिद्धादिषु 200 30 साध्वादं वदत्सु बाणान्वर्षन्तः सर्वे राजानोऽर्जुनमव्यथितं दष्टा प्रदाशंसुः । श्रीकृष्णेन विशाल्य-करणपूर्वकं जलपानादि कार-यित्वा योजितेष्वश्येषु रथमारुद्य यान्तमर्जुनं कौर वा विमनस्काः सन्तो 'धिग-स्मान् 'इत्याद्युचुः । दुर्योधनं निन्दत्सु कीरवसैन्येष्वश्वान् प्रेर-यित्वा श्रीकृष्णेन पाञ्चजन्ये वा-दितेऽर्जुनं प्रति दुर्योधनादय १४२

आजग्मः

श्टोकाः विषयः श्रान्तानामपि कीरवबलानां धेर्येणार्जनसमीपं गतानां पुनर-निवर्तनं कृष्णार्जुनी दष्टवताम-न्येषां जयद्रयजीवितनिराशत्वं चाह सञ्जयः । जयद्रथं दर्हा कृष्णार्जुनयोर्नदतोः सतोस्तौ प्रत्यागतं दुर्योधनं दृश कौरव सैन्यानि जहुषुः दुर्योधनं दष्टा तिमन्दापृवेकं १०२ ३८ 'यथाऽयं जीवितं जह्यात्तथा कुरु ' इति श्रीकृष्णवाक्येऽर्जुने-नाङ्गीकृते तौ दुर्योधनं प्रति रथं प्रेषयामासतुः । निर्भयमर्जुनस-मीपं गतं दुर्योधनं स्ट्वाऽऽलपतां सैन्यानां तत्कृतमाश्वासनमर्जुनं प्रति तस्य प्रौढिवाद्श्य ... १४५ दुर्योधनार्जुनयोः परस्परं बा-१०३ ४९ णप्रहारे प्रवृत्तेऽर्जुनबाणानां नै ष्फल्यं द्या कृष्णेन पृष्टः स द्रोण दत्ताभेद्यकवचवुत्तान्तं कथयाति--स्म । खबाणानां नेष्फल्यं दृष्ट्या-नर्जुनः कवचानावृतं दुर्योधनाङ्गं निर्णीय तस्य ह्यान्हत्वा हस्ता-वापं च छित्वा हस्ततलयोर्नेख-मांसान्तरे च विद्याघ । तथा विदे दुर्योधने पलायनपरे स-तितद्रक्षिभिरावृतोऽर्जुनस्तत्सैन्यं नाशयति स्म। आगच्छन्तमर्जुनं द्या जयद्रथराक्षणः सिंहनादा-दिकंचकुः १४६ कीरववीरेष्वर्जुनं प्रत्यागतेषु १०४ ३५ भूरिश्रवःप्रभृतिभिः शङ्खवादने कृते कृष्णार्जुनावपि शङ्खवादनं चकुः। दुर्योधन-द्रौणि-कर्णादि-भिरर्जुनस्य तुमुलं युद्धम् ... १४७ ध्वजानां विशेषज्ञानार्थे भ्रत-१०५ ३८ राष्ट्रप्रश्ने सञ्जयोऽर्जुनादीनां घ्वज-**लक्षणानि कथयित्वा घृतराष्ट्र** क्षेमपूर्वकमर्जुनं प्रशशंस ... १४९

" पञ्चालाः क्रुक्सिः सार्घ

१०६ ४७

श्लोकाः विषयः प्रथम किमक्रवेत "इति धृतराष्ट्रप्रश्ले सञ्जयस्योत्तरम् । द्रोणादिभिः पञ्चालानां तसले युद्धे प्रवृत्ते बृह त्क्षत्रक्षेमधृत्यादीनां युद्धः तत्र विशेषेण द्रोणयुधिष्ठिरयोयुद्ध्य मानयोविरथो युधिष्ठिरः सह-देवरथमारुह्यापायात ... बृहत्क्षत्रक्षेम<u>ध्र</u>त्यों द्वंद्वयमानयो १०७ ३९ र्वेहत्स्रत्रः क्षेम्प्राति जघान । धृष्टकेत्वीरधन्वनोर्धुद्ध्यमानयो-धृष्टकेतुःशक्ला वीरधन्वानं जधा न सहदेवद्रभुखयोगुंद्धं कुवतोधि-रथे दुर्धे के निरमित्ररथा रूढे साते सहदेवी निरामत्रं हतवान्। सा-त्याके व्यावदत्तयोर्यु से सात्यिक-ना स्यावदत्ते हते तं प्रति मागधा आजग्मः । मागधैः सह यद्धं क्कवता सात्यकिना सैन्ये विद्रा-विते तं प्रति द्वीण आज्ञगाम १५१ द्रीपदेयैः सीमदत्ते युद्धे प्रसक्ते साहदेविः सौमदत्ति जघान । भीमालम्बुषयोर्युद्धे प्रपृत्ते माय-या शस्त्रवृष्टं कुर्वन्नलम्बुषो भी म प्रेरितेन त्वाष्टास्त्रेण पलायनं चकार ₹09 39 अलम्ब्षघदात्कचयोस्तम्ले य-द्धे प्रवृत्ते भीमादिष्वागतेषु स र्वैः सह युद्धं कुर्वन्तमलम्बुषं घटो-त्कचो न्यवधीत् । तस्मिन्हते पाण्डवाः सिंहनादादि कृत्वा घटोत्कचं संमानयामासः १५४ 330 303 सात्यकिद्वीणं कथं न्यवारयदि तिधृतराष्ट्रप्रश्ने सञ्जयस्य तत्क-थनम् । द्रोणसात्यकेर्युद्ध्यमानयोः सात्यार्क विषण्णं हेंद्वा कीरवा हर्षेण सिंहबद्यनदन्। कौरवनादं श्रुत्वा युधिष्ठिरः सैन्यं धृष्टद्यस्रं सात्यकिरक्षणार्थ-संप्रेय मायया । द्रोणस्तैः सह युद्धं कुर्वन्पञ्चालादीक्षिगाय । एत-

श्लोकाः विषयः वृष्टम् दन्तरे पाञ्चजन्यध्वनि श्रत्वा गाण्डीवशब्दमश्रुण्वन्दयाकुळो यु धिष्ठिरः सात्यकि प्रति त्प्रशंसादिपर्वकमर्जनसाहाय्यार्थे प्रेरयति स्म अर्जुनं प्रति गच्छतेति युधिष्टिर-१११ ५१ चोदितन सात्यकिना तं प्रति ख-स्यार्जुनेन तद्रक्षणाय नियोगा-मिधानपूर्वकं खेन तस्यापरि-त्याज्यत्वकथनम् । युधिष्ठिरेण भीमादिभिः खस्य रक्षणकथन-पूर्वकं पुनः सात्यकेरर्जुनं प्रति गमने नियोजनम ... ११२ ८० यधिष्ठिरोक्तं श्रत्वा चिन्तय-न्सात्यकिरर्जनसमीपगमनं प्रति-ज्ञाय कौरवसैन्यमारणं तदन्तर्ग-तिकरातादिमारणं च प्रतिशाय रथसज्जीकरणमभिद्याति स्म । सज्जीकतं रथमारुढः सात्यकिः सहागच्छन्तं भीमं परावर्त्य की-रवसैन्यं प्रविवेश सात्यकी गते धृष्टग्रुझादयो ११३ ६७ द्वाणं प्रति जग्मः । कीरवसै-न्यनाशनपूर्वकमर्जनं जि⊓मिषुः सात्याके द्वींणेन वारितः संस्तेन सह युव्रधे । द्रोणेन सकोधमुक्तः सात्यकिर्विनयेनार्जनकृतिमवल-म्ब्य द्वोणं प्रदक्षिणीकृत्य स्वसा-र्राध प्रेरयन्भारतीं सेनां प्रवि-वेश। प्रविष्टः सात्याकेरागतेन क्रतवर्मणा युद्ध्यमानस्तं बाणिरा-च्छाद्य तत्सार्राधे हत्वा काम्बो-जसैन्यं जगाम । सात्यिक प्रति जिगमिषं द्वीणं पाण्डवसेना निवारयामास ११४ १०३ सञ्जयं प्राते धृतराष्ट्रो विस्मय-पूर्वकं बद्वजुनसात्यक्योः प्रशं-सारूपं वाक्यमुक्तवा ताबुमी सेनाप्रविष्टौ दट्टा दुर्योधनः किमः

करोदिति पप्रच्छ । प्रनर्धतराष्टः

श्लोकाः विषयः वृष्टम् पुत्राणां शोकं संमावयसर्जुनसा-सेनाप्रवेशेनानुतप्य मानः सन् द्रोणयुद्धं जयद्रथवध-वृत्तान्तं च शुश्रुषुः पृच्छति स्म। आगतैर्भीमादिभिः सह युद्ध-मानः कृतवर्मा शिखण्डिना युद्धं कुर्वेस्तं बाणैमों हयामास । शिख-ण्डिनं मोहितं दृष्टा कौरवेषु कृत-वर्माणं पूजयत्सु शिखण्डिसार-थिस्तमपोवाह। कृतवर्मणा परा-जिताः पाण्डवसैनिका विमुखाः समपद्यन्त कौरवाणां निनादं श्रत्वा सा-११५ ६२ त्यकिः कृतवर्भाणमेत्य युद्ध्यमान-स्तं विरथं कृत्वा सार्राधे प्रेरयं-स्त्रिगतैसन्यसभीपं जगाम। त्रिग-तैःसह युद्धं कुर्वतः सात्यकेर्बाण-प्रहारैः पीडिते गजसैन्ये पला-यिते तं प्रति जलसन्धे थाजगाम। जलसन्धेन सह युद्धधमानः सा-त्यकिस्तस्य बाहुद्वयं छित्त्वा शि-रश्चिच्छेद । जलसन्धे हते भग्नं सैन्यं दट्टा कौरवसहितो द्रोणः सात्यिकिमाजगाम ... द्रोणादिषु सप्तसु महारथेषु ११६ ४६ युगपद्वाणान्वर्षत्सु तान्त्राति सात्य-किर्बाणान्ववर्ष। सात्यिकर्दुर्योध-नेन युद्धं कुर्वस्तस्य सार्राध जघान । ततस्तस्मिश्चित्रसेनरथ-मारुह्य पछायिते आर्तनादं श्रुत्वा कृतवर्मा पुनराजगाम। सात्यकिः कृतवर्मणा युद्धं कुर्वस्तं विजित्या-र्जुनद्दीनार्थं गच्छति स्म...१७१ सात्यकिना सैन्ये पीड्यमाने ३१७ ३६ द्रोणः सात्यांके प्रति बाणान्सम-वोकिरत। सात्यकिना द्रोणस्य सारथी हते विद्वन्तं तद्रथं प्रति सैन्ये गते स ट्यूहद्वारमागत्य तस्थौ े १७२ द्रोणाश्रीक्षित्वा सात्यिकः ११८ १८ -

श्लोकाः विषयः 370 व्यम् सैन्यमध्ये गच्छन् सुदर्शनेन युयु-धे। सात्यकिः सुद्रानस्य हयाद्ी-न्निहत्य तं च हत्वाऽर्जुनमार्गे-णाजगाम ... १७३ सात्यिकः स्वसाराधि प्रत्यर्जुन-११९ ५५ हतसैन्यं दर्शियत्वा दुर्योधनादी-न्यति रथं नेतुमाज्ञापयन् प्रथमं मुण्डनाशार्थं तान् प्रत्यश्वान् प्रेर-येत्याज्ञापयति सम । रथे शेरिते यवनैः सह युद्धधमानः सात्याकी-काम्बोजादीन् स्तान् हत्वा जघान अर्जुनसमीपं गच्छन् सात्यिक-१२० ४७ र्मध्ये दुर्थोधनादिभिर्वारितस्तैः सह तुमुळं युद्धं कुर्वन् दुर्योधन-स्य सार्राध जघान । हतसारथौ दुर्योधने पलायिते तमनु तत्सै-न्येऽपि द्वते सात्यकिरर्जुनरथं 308 यान्तं सात्याके दृष्टा मत्युत्राः १२१ ५८ किमकुर्वतेति धृतराष्ट्रप्रश्चे सञ्जयः ' शृणुष्वावहितो भूत्वा ' इत्या-द्युवाच । आगतैर्दुर्योधनादिभिः सह युद्धं कुर्वन्सात्यकिस्तद्वछं नाशयन्हरूत्यभ्वादीञ्जघान । दुः-शासनप्ररितैः पाषाणयोधिभिः पार्वतीयेथुं छ केन्सात्यकिस्ता-न्हतवान् । कौरवबलस्यार्द्धधर्नि श्रुत्वा यावहोणस्तत्सारथिश्र मिथः संवदतस्तावद्गीमं कौरव-बलं द्रोणरथं प्रत्याययौ ... १७८ आगते सैन्ये दुःशासनरथं दृष्टा १२२ ७३ दुःशासनं प्रत्याक्षेपवचनपूर्वकं पाण्डवैः शमकरणार्थं वदन्तं द्रोणं प्रत्युत्तरमद्द्या स सात्यार्क जगाम । पाण्डवसैन्ये प्रविष्टो द्रोणो युद्धार्थमागतं पञ्चालपुत्रं वीरकेतुं जघान, तहुद्वा आगतां-स्तद्भार्वश्चित्रकेतुप्रभृतीनिप ज-घान । पञ्चालान् हतान् दक्षा

वृष्टम् विषयः **छा**० श्लोकाः आगतस्य घृष्टद्युद्धस्य द्रोणेन सह महाते युद्धे प्रवृत्ते द्रोणवाणेन स्ते हते घृष्ट्यसे च पलायिते द्रोणः पुनत्यूहद्वारमाययौ १८१ सात्याक प्रति गते दुःशासने इर्३ ३७ उभयोस्तुमुलेयुद्धे प्रवृत्ते दुःशास-नसाहाय्यार्थं त्रिगर्ता आजग्मुः। आगतेस्त्रिगर्तः सह युद्ध्यमानः सात्यकिस्तदीयान्पञ्चशतवीरा -न्निहत्य गच्छन्मध्ये निवारयन्तं दुःशासनमपि जित्वाऽर्जुनरयं १८२ प्रति जगाम कि मत्मेनायां सात्यकेर्निवार-१२७ ७४ इद्ध ४८ यिता कोऽपि नास्तीत्यादिके धृतराष्ट्रप्रश्ने सञ्जयस्योत्तरम् । सेनासमूहं द्रोणध्यूहं च प्रशस्य सेनासंबन्धिनं तुमुलं शब्दं च शंसन भीमादीनामाऋन्दनमाह सञ्जयः । अर्जुनसात्यक्योः सु-खेन जयद्रथसमीपगमनार्थं युधि-ष्टिरादिमिः प्रेरितायां पाण्डव-सेनायां कौरववळं नाशयन्त्यां दुर्योधन आजगाम। भीमादिभिः सह युद्ध्यमानस्य दुर्योधनस्य युधिष्ठिरेण सह युद्धे प्रसक्ते युधिष्ठिरं प्रत्यागतैः पञ्चालैः सह द्रोणस्य संकुलं युद्धम् ... १८३ पराक्रमं प्रकाशयन्युद्धार्थमा-१२५ ७८ गतं बृहत्क्षत्रं हत्वा शिशुपालपुत्रं धृष्टकेतुं जघान । द्रोणां घृष्टकेती हते आगतं तत्पुत्रं हत्वा जारा-सिंघ च निहत्य पाण्डवसैन्यं यावन्नाशयति तावत्पञ्चालारय-स्तमाजग्तुः । द्रोणेन चेदिश्रेष्टेषु हतेषु भीतानां पश्चालानां द्रोण-प्रशंसारूपं वाक्यं श्रुत्वा क्षत्र-धर्मातं प्रत्याजगाम । क्षत्र-धर्मणि हते कम्पमानेषु पञ्चालेषु

चेकितानेन सह युद्ध्यमानेन द्रो-

णेन तत्सारथी हते तद्वयेषु त्वप-

श्लोकाः लायमानेषु द्वपदस्तमाजगाम१८६ ट्यूहं भिरवा पार्थेषु प्रा ष्टेषु श-१२६ ४९ रणमपर्याश्चन्तयानी युधिष्ठिरी गाण्डीवराब्दमश्रण्वन् सा यार्क चापश्यन् भीमसमीपमागत्य 'यः सदेवान्सगन्धर्वान् दैत्यांश्चैकर-थोऽजयत्। तस्य लक्ष्म न पश्या-मि भीमसेनानुजस्य ते ' इत्यु-वाच । सान्त्वनं कुर्वन्तं भीमं युधिष्ठिरोऽर्जुनं हतमाशङ्क्य तत्स-भीपगमनार्थे प्रेरियत्वा सात्यक्य-र्जुनी दृष्टा संविदं कुर्वित्याह १८८

विषयः

पृष्ठम्

युधिष्ठिरमनुनीय तहाक्यम-ङ्गीकृत्यार्जुनसमीपं गच्छन् भीमो भृष्ट्युसं तद्रक्षार्थमादिस्य निर्जगा म। पाञ्चजन्यध्वानि श्रुत्वा पुनर्धु-धिष्ठिरेण बेरितः पञ्चालादिभिर-नुगम्यमानो भीमो मध्ये प्राप्तान्दुः-शलादीनतीत्य द्रोणसमीपं गतो गजानिकमवधीन्। अर्जुनसरणि-मालम्ब्य गच्छोति द्रोणेनोक्तो भीमस्तदनक्षीकुर्वन् गदया तद्रथं चूर्णयामास अन्यं रथमास्थाय द्रोणे युहद्वारि स्थिते दुःशलादे-भिर्युद्ध्यमानो भीमो वृन्दारकादीं-स्त्वत्पुत्रान् हत्वा सिंहनादादि कं चकार

द्रोणे निवारियतुमिच्छति स १२८ ५६ भीमो गद्या युद्धस्मानः कौरवान् विद्राह्य चमुं प्रविष्टः सन्द्रोणेन महद्युद्धमकरोत् । द्रोषस्य रथं क्षिण्त्वा ब्युहं प्रविष्टो भीमो भो-जानीकं प्रमध्य दरहादीनतीत्य गच्छन् सात्यक्यर्जुनौ दट्टा सिंह-नादं चकार । भीमनादं श्रुत्वा कृष्णार्जुनसात्यकिष्वपि नदत्सु स वैषां शब्दं शुत्वा युधिष्ठिरो हृष्टः सन् मनसा भीमादीन्प्रशशंसर्९२

नर्दन्तं भीमं के पर्यवारयाचिति धृतराष्ट्रप्रश्ने सञ्जयस्योत्तरम् ।

१२९ ३९

Contraction of the last		श्राच्यय	-
अ०	श्लोकाः	विषयः पृष्ठम्	
		गमनमार्गे रुन्धता कर्णेन सह	
		तुपुळे युद्धे प्रसक्तं भीमस्तस्य	
		सारध्यादीन हत्वा तं निर्जित्य	
		सिंहनादं चकार।तच्छ्वणाद्यधि-	
		ष्ठिरो जहर्ष १९३	
१३०	ଥଥ	दुर्योधनेन शीव्रमागत्याक्षिप्तो	ŀ
•		द्रोणो चूताचनुवादपूर्वकं तं	
		तिरस्कृत्य जयद्रथरक्षणार्थं ग-	1
		च्छेत्यादिदेश । द्रोणेनादिष्टो	
		दुर्योधनो युधामन्यूत्तमौजोभ्यां	1
		युद्ध्यमानस्ताभ्यां विरथीकृतो	1
		गदया तयोरिप रथी भङ्	
		कत्वा शल्यरथमाकरोह। ताव-	1
		प्यन्यर्थारूढावर्जुनं जग्मतः १९५	
232	46	कर्ण भीम प्रति पुनरागते	
		तद्युद्धश्रवणार्थे धृतराष्ट्रगञ्जे	
		सञ्जयस्योत्तरम्। कर्णं त्यक्तवाऽ-	1
		र्जुनं गन्तुकामो भीम आक्षेपयुक्तं	1
		तदाहानमसहमानः कर्णेन युद्धं	1
		कुर्वेस्तत्सारथ्यादीन्हत्वा तं परा-	-
		जिग्ये १९६	-
922	. કર	विमुखं कर्णदृष्टा दुर्योधनः	1
241	. 04	किमब्रवीदित्यादिके धृतराष्ट्रप्रके	ĺ
		सञ्जयस्योत्तरम् । रथान्तरमारुद्य	1
		पुनरागतस्य कर्णस्य भीमेन सह	1
		तुमुले युद्धे प्रसक्ते चूतादिसंभ-	1
		वान क्षेत्रान्स्मृत्वां सक्रोधो	-
		भीमः कर्णे प्रत्यधावत् । कर्ण-	-
		भीमी परस्परपराक्रमप्रदर्शन-	1
		पूर्वकमुभावप्युभयसैन्यं व्यनाशः	
			-
		यताम १९८ भीमयुद्धश्रवणेन विस्मितो	1
४३३	, ४५	भीमयुद्धश्रवणन विस्मिता	1
		धृतराष्ट्रः कर्ण्पराजयं श्रुत्वाऽ-	1
	(* 5)	नुत्रहो ू दुर्योधनमाक्षिपन्भीम-	1
		कर्णयोधुँ दं शुश्रृषुः प्रश्नं च्कार्।	1
		नपुः कृणेभीमयोधुद्ध्यमानयोभीमे	
		न कर्णस्य सारध्यादिहनने कृते	

विरथःस मुमो । मोहिते कर्णे दु-

योंघ नेन प्रेरितः खम्राता दुर्जयो

भीमेन युद्ध्यमानस्तेन हतः १९९

FEE अ० श्लोकाः विषय: रथान्तरमारुह्य पुनरागतं कर्णे 838 34 युद्ध्यमानो भीमो विरथं चकार। द्यीधनपरणया आगतेन तन्हा-त्रा दुर्मुखेन युद्धं कुर्वन् भीमस्तं जघान । हतं दुर्मुखं प्रदक्षिणी-कृत्य कर्णस्तद्रथमारुह्य शोचन् भीमवाणपीडितो रणादपायात १३५ ४० कर्णपलायनं श्रुःवाऽनुत्रव्यमानं दुर्योधनोक्तकर्णप्रशंसादिस्मरण-पूर्वकं भीमं स्तुत्वा दुर्योधनं निन्दन्तं धृतराष्ट्रं सञ्जयो मत्स्यां-चके । कर्णेऽपयाते आगतान्दुर्भ-षेणादीनपञ्च दुर्योधनमा गृन् पुन्-रागतस्य कर्णस्य समक्षं भीमो जघान 202 दुर्भवंणा हिहननेना विकं कृदः 08 369 कर्णों भीमेन सह तुमुळं युद्धं कुर्वस्तद्भयात्पुनः पलायनं चक्रे। कर्णेऽपयाते दुर्योधनेन प्रेवितां-श्चित्रोपचित्रादीन् षद् खम्रा हुन् भीम एकैकेन बाणेन जिल्लान्। तानिहतान्दृष्टा पुनरागते कर्णे पुनक्भयोर्युद्धे प्रसक्ते भीमपरा-कमदर्शनेन कौरवा विमनसीऽ-भूवन् भीमज्यातलनिःस्वनं श्रुःवा १३७ ५३ कुद्धः कर्णः पुनर्युयुत्रे । तुमुलशब्द् श्रुतवृता दुर्योधनेन सेनया सह प्रेषितेषु सप्तसु भातृषु सर्वे कर्ण-रक्षणार्थं यत्तं चक्रः। भीमसेनः कर्णसमक्षं शत्रुअयादीन् दुर्योधनाभ्रतृन् हत्वा तन्मध्ये हतं विकर्णमनुशोचन् सिंहनादं चकार। तं श्रुत्वा युधिष्ठिरस्तु तोष। एकत्रिशञ्चातृहननानन्तरं विदुरवाक्यं स्पृतवतो धनस्य मूकीभावं कथाबित्वा दुर्योधनादीकिन्द्र धृतराष्ट्रमा-

चिक्षेप सञ्जयः

विषयः व्रष्टम् श्लोकाः धृतराष्ट्रे शोव संतमे पुनः १३८ २८ पृच्छाति सञ्जयः कर्णभीमयोर्थ्ड श्राशंस। भीमवाणपीडिते सैन्ये प-लाय माने योधा बाणपातमात-क्रम्य युद्धद्शीनार्थे तस्थुः।सञ्जयो-क्षिरनदीप्रवहणं हतैर्मज्ञष्यादि-भिर्युद्धभूमिशोभां चारणादीनां १४२ ७२ हर्षे च कथयति स्म ₹08 कर्णभीमयोः पुनर्युद्धे प्रवृत्ते १३९ १२४ भीमबाणप्रहारेण मोहितः कर्णः संज्ञां लब्ध्वा पुनर्युयुधे । बाणव-र्षणेनाकाशं छादयित्वा नादं कुर्व-न्ताबुभौ प्रति देवर्ष्याद्यः पुष्पव्-ष्ट्यादि चकः। कर्णेन भीमस्य धनु-रादिषु छिन्नेषु भीमत्यक्तां शार्के चिच्छेंद कर्णः। भीमः खड्रप्रक्षे-पेण कर्णस्य धनुदिख्त्वा वि-शस्त्रो मृतहस्त्यादींस्तं प्रति क्षिप-न्नर्जुनप्रतिक्षां स्मृत्वा तं न ज-घान । कणोंऽपि कुन्तीवाक्यं स्मृत्वा तं न जघान । घनुष्को-ट्या कर्णेन स्पृष्टस्य भीमस्य १४३ ७२ तस्य च परस्पराधिक्षेपपूर्वक-मुक्तिप्रत्युक्ती। भीमस्य बाहुयुद्ध-विषयकं मतमाश्चाय युद्धानिवृत्तं विकत्थमानं कर्णे प्रत्यर्जुने बाणा-न्धिपति तद्वाणपीडितः पयांचके। कर्णे प्रत्यर्जुनमुक्तान्बा-णांश्चिन्दन्द्रोणपुत्रोऽर्जुनबाणपी-डितः स सैन्यमध्यं प्रविवेश २१० विलापपूर्वकं सात्यिकयुद्धग्रुथ-280 34 षोधृतराष्ट्रस्य प्रश्ने सञ्जयस्योत्तः रम् । सैन्यमध्यं प्रविशन्ननिवार्यः सात्यकिरागतेनालम्बुषेण युद्धं कुर्वस्तं जघान । दुःशासनमग्रतः कृत्वा आगतान्दुर्योधनम्रातृन्नि वार्य गच्छन्तं सात्याके दृष्टाऽ र्जुनो जहर्ष

दुःशासनरथं प्रति गच्छन्सात्य-

किस्त्रिगर्तराजप्रभातिभिनिवारि-

१४१ ३७

विषयः प्रव श्लोकाः तस्ताञ्जित्वा भारतीं सेनां प्रवि-वेश। युद्धविशारदः सात्यिकः शूरसेनसेनां जित्वा कळिङ्ग-सैन्यं जिगाय। सात्यकिं दृष्टा तं प्रशंसन्तं श्रीकृष्णं प्रति तत्कृत-युधिष्ठिरत्यागेन दुःखितस्यार्जुन-२१२ स्योक्तिः आगच्छन्तं सात्यकि प्रति भरिश्रवस्थागते उभयोकत्तरप्र-त्युत्तरपूर्वकं युद्धं कर्तुं प्रवृत्तयो-स्तत्सर्वे सैनिका दहशुः।परस्पर हयनाशनेन विरथावुमावसियुद्धं कर्वन्तौ परस्परमसिचर्मणी छि-- स्वा बाहुयुदं चक्रतुः । कृष्णार्जु-नयोः पश्यतोर्भूरिश्रवसा सात्य-कावास्फाल्य भूमी पातिते एनं रक्षेत्युवाचार्जुनं कृष्णः । उरसि पादप्रहारं कृत्वा केशान भृत्वा शिरश्छेतुं प्रवृत्तस्य भूरिश्रवसः सासि बाँहुं श्रीकृष्णवाक्यादर्जुन भूरिश्रवा अर्जुनं निन्दंस्तस्य प्रत्युत्तरं श्रुत्वा प्रायोपवेशनं च-कार। निन्दां कुर्वतः कौरवा-न्प्रत्याक्षेपवाक्यं वदम्नर्जुनो भू-रिश्रवस उत्तमलोकप्राप्तिमाशा-स्ते समश्रीकृष्णश्च खसारूप्य-प्राप्तिमनुजन्ने। उत्थितः सात्यिकः कृष्णादिभिवर्थिमाणोऽपि मुरि-. श्रवसः शिरधिच्छेद । देवेषु भृरिश्रवसं स्तुवत्सु सात्यकि निन्दन्तः कौरवाः सात्यकि-वाक्यं श्रुत्वा निसत्तरबभृवुः २१७ द्रोणादिभिरनिगृहीतःसात्य-१४४ २९ किर्भूरिश्रवसा कथं निगृहीत इति धृतराष्ट्रप्रश्ने सात्यकिभृरि-श्रवसोरुत्पींच कथयन्सज्जयः शिनिपर्यन्तं चन्द्रवंशपरंपराम-ह। देवक्यर्थं स्वयंवरे वसुदेवार्थ शिनिना देवक्यां हतायां तदस अ०

श्लोकाः विषय: हमानो युद्धचमानः सोमदत्तस्तेन पराभूतो महादेवं प्रसाच तस्मा-च्छिनिपुत्रहन्तारं भूरिश्रवसं पुत्र-मवाप । भूरिश्रवसोर्जन्म कथ-यित्वा सात्यकेरजेयत्वं कथयन् वृष्णीन् प्रशशंस सञ्जयः ... २१८ पुनर्युद्धवृत्तान्तं शुश्रूषोर्धृतराष्ट्र-१४५ ९८ स्य प्रश्ने सञ्जयस्योत्तरम् । अध्व-प्रेषणार्थ श्रीकृष्णं प्रेरयत्यर्जुने तिवारणार्थे दुर्योधनाद्य आ-जग्मुः । जयद्रथवधोद्यतमर्जनं दृष्टा सैन्धवरक्षणार्थं वदन्तं दुर्यों-धनमाश्वासयति स्म कर्णः । कौरवसैन्यं निम्नजुनी दुर्यों-धनादिभिर्वारितोऽश्वत्थामप्रभृ-तिभिर्युद्धं कुर्वन्कर्णं विरथं च-कार, सं च द्रौणि रथमाक्रोह। पुनः कर्णादिभिर्जुनस्य संकुलं गाण्डीवशब्दं श्रुत्वा सुब्धे कौ-१४६ १४४ रवसैन्येऽर्जुन ऐन्द्रास्त्रेण कौरव-सैन्यं नाशयञ्ज्ञोणितनदीं प्राव-र्तयत्। अर्जुनः कौरवमहारथा-नतिकस्य द्रीण्यादीन्त्रति बाणा-न्वर्षञ्जयद्रथेन युद्धयमानस्तत्सा-र्श्य नादायामास । सुयोच्छाद-नार्थे तमः सृष्टा ' पश्य सिन्धु-पार्ति बीरम् ' इत्याद्युक्तवति श्री-कृष्णेऽऽर्जुनः कृपाद्गिन्प्रति बाण-वर्षे कृत्वा जयद्रथमधावत्। थर्जुन**मु**क्तरारजालेन रक्षिषु पळायमानेषु पुनरजुंनः कृपादीन् व्याकुलीकृत्य जयद्रथं हन्तुमस्त्रं जग्राह । श्रीकृष्णकथितं जयद्रथवृत्तान्तं श्रुत्वाऽर्जुनो बा-णेन जयद्रथशिरारिछत्वा बा-णैक ध्वेमुरिक्षपंस्तारिपतुक्तसङ्गे त-त्पातवामास । उत्सङ्गाद्धः पति-ते शिरसि तत्पितः शिरोऽपि

श्लोकाः विषयः द्या सैन्येषु विस्मितेषु कृष्ण-स्तत्तमः सञ्जहार । जयद्रथनाशं दृष्टा दुर्योधनादिषु दुःखितेषु वा-सुदेवादीनां शंखशब्दं श्रुत्वा युधिष्ठिरो जहर्ष, सोमकाश्च द्रो-णेन सह युयुधिरे जयद्रथे हते मामकाः किमकुर्व-१४७ ९२ तीति धृतराष्ट्रप्रश्ने सञ्जयस्योत्त-रम्। जयद्रथे हते ऋपद्रौणिभ्या-मर्जुनस्य युद्धे प्रसक्ते बाणप्रहारेण मूर्छितं क्रुपं दृष्टा विलपन्तमर्जुनं प्रति कर्ण आद्रवत्। कर्णे प्रति सह सात्यका-पाञ्चाल्याभ्यां वागतेऽर्जुनकृष्णयोक्तिप्रत्युक्ती। सात्यिककर्णयोर्धे इं श्रूष्योर्धृत-राष्ट्रस्य प्रश्ने तदुत्तरं वद्नेसर्जयः श्रीकृष्णार्जुनौ प्रशशंस । विरथ-सात्यकिद्दीनानन्तरं श्रीकृष्णेन शंखें वादिते तद्धींन श्रुत्वा दार-केणानीतं रथमीरुद्य सात्यकिः कर्णे प्रति जगाम । कर्णसात्य-क्योस्तुमुळे युद्धे प्रवृत्ते सात्य-किना विरथीकृतं कर्णे दृष्टा वृषसे-नादय आययुर्विह्नलः कर्णश्च दु-र्योधनरथमारुरोह । सात्याक-द्रौणिप्रभृतीन्विजित्य दारुकम्रा-त्रा आनीतमन्यं रथमारुह्य की-रवसैन्यं प्रत्युपाद्रवत् । कर्णोऽपि रथान्तरमारुहा रिपुसैन्यं प्रत्य-भीमः किमकापीदिति धृतराष्ट्र-186 86 प्रश्ने भीमयुद्धवृत्तान्तं सञ्जयः कथयति सम । भीमेन निवेदितं कर्णवाग्वाणप्रहारादि श्रुत्वाऽर्जु-नेन कर्णसमीपे तत्स्रुतवधे प्र-तिज्ञाते रथिनस्तुमुळं शब्दं चकुः। अस्तगते सुर्वेऽर्जुनं प्रशंसंस्तेन च स्तुतः श्रीकृष्णस्तस्मै तद्यत-सैन्यानि युद्धभूमि च प्रदर्श शहुं वादियत्वा युधिष्ठिरमागत्य ज-यद्रथवधं कथयति स्म ... २३०

द्रो० अ० २

शतधा विभेद। तद्रजुनस्य कर्म

विषय: व्रष्टम अ॰ श्लोकाः पादवन्दनपूर्वकं 'दिष्टचा वर्धिस १४९ ६२ राजेन्द्र 'इत्याद्यक्तवति श्रीकृष्णे युधिष्ठिरो ऱ्यादवष्ठुत्योभावा-लिङ्गच ' प्रियमेतदुपश्चत्य ' इत्या-द्यक्तवा श्रीकृष्णं तृष्टाव। तौ च तं तुष्ट्वतुः। अभिवन्दनं कुर्वन्तौ सात्यकिभीमी प्रति ' दिष्टचा पर्यामि वाम् ' इत्याद्यवाच युधिष्टिरः सैन्धवे निहते शोचन्दुर्योधनो १५० इ६ मनसाऽर्जुनं प्रशस्य कौरवान्प्रति विलापवाक्यमुक्तवा द्रोणं प्रत्य-प्युवाच दुर्योधनेनोक्तो द्रोणः किमब्रवी-१५१ ४१ दिति धृतराष्ट्रप्रश्चे सञ्जय उत्तरं जगाद । दुर्योधनोक्तं श्रुत्वा दुः-खितो द्रोणी चताचतुवादपूर्वकं तं प्रत्याक्षेपवाक्यान्युक्त्वा ' ना-हत्वा सर्वेपञ्चालान् कवचस्य विमोक्षणम् ' इत्यादि प्रतिजन्ने । अश्वत्थामानं प्रति वक्तव्यं संदेशं दुर्योधनं प्रत्युक्तवा पाण्डवस्अ-याञ्जगाम द्रोणः पुनर्युद्धोद्योगं कुर्वन्दुर्योधनः कर्ण १५२ ३६ प्रति द्रोणनिन्दारूपं वाक्यमब्र-बीत । परंकणों द्रोणस्य निर्दो-षत्वं कथयित्वा येनास्मत्पौरुवं नाशितं तद्दैवस्य कर्मेत्याद्यवा-च । ततस्तावकानां परेषां च पुनर्युद्धारंभ इति सञ्जयः प्राह अत्र चतुर्दशदिवसयुद्धं समाप्तन् । अतःपरं रात्रियुद्धम् ... २३७ 1770000 (६) घटोत्कचवधपर्व २३७-२९६

चतुर्देशदिवसयुद्धं समाप्तम् ।
अतःपरं रात्रियुद्धम् ... २३७

श्रियुद्धम्
(६) घटोत्कचवधपर्व २३७-२९६

रात्रियुद्धम्
१५३ ४४ पश्चाछैः कौरवाणां युद्धे प्रसक्ते
जयद्रथवधसंतश्चे दुर्योधनः पाण्डवसैन्यमवजगाहे । भीमादीन्य्रति वाणान्वर्षन्दुर्योधनो युधि-

अ० श्लोकाः विषयः १९४म् छिरेण युग्रुचे । युधिष्ठिरवाणेन दुर्योधनस्य मूर्छो । अथ द्रोण-साहाय्येन प्रसुदिते दुर्योधने पुन-श्चासीत्संग्रामः इत्याग्नुवाच स-श्वयः ३९२

१५४ ४१ कुणित आचायाँ यदा पाण्ड्रन प्राविशक्तदा पाण्डवास्तं कथं पर्यवारयन् १ इत्यादिपश्चे सञ्ज-यस्योक्तरम् । सायाह्ने द्रोणं प्रत्य-र्जुनादिषु गतेषु रात्राबुमयोस्तु-सुळे युद्धे प्रवृक्ते द्रोणः पाण्डव-सैन्यं विसुखं चकार ... २४० १५५ ४६ तस्मिन्प्रविष्ठे दुर्धेषे इत्यादिके

१५५ ४६ तस्मिन्प्रविष्टे दुर्धवे इत्यादिके
धृतराष्ट्रप्रश्ने सक्षयस्योत्तरम् ।
द्रोणं प्रति पाण्डचेषु गतेषु स केकयादीन्हत्वा सैन्यानि नाशयिक्यःविराजं जघान । युद्धव्यमानो
भीमो मुष्टिना कळिङ्गस्रुतान्हत्वा
कौरवसैन्यं नाशयन्युद्धार्थमागती दुर्मुखदुष्कर्णौ दुर्योधनस्रातरी जघान ... २४२
१५६ १९० पुत्रशोकसंतमे कुद्धे सोमदत्ते

सात्यार्क प्रत्यागत्याधिक्षेपवा-क्यसुक्त्वा तद्वधार्थं शपथं चकार। सोमदत्तसाहाय्यार्थं दुर्योधना-दिष्वागतेषु सात्यकिसाहाय्या-र्थं ससैन्ये घृष्टसुम्ने चागते उभ-योस्तुमुलं युद्धम् । सात्यिकवाण-प्रहारेण सोमद्त्ते मोहिते तत्सार-थिनापवाहिते सात्यांके प्रत्याया-न्तं द्रोणं युधिष्ठिरादय आजग्मुः। द्रोणे बाणान्वर्षति विद्वतं सैन्यं दृष्ट्वाऽर्जुने आगते पाण्डवैः सार्ध तुमुले युद्धे प्रवृत्ते पञ्चालादय था-जग्मः। सात्यकि प्रत्यायान्तम-श्वत्थामानं प्रत्यागतस्य घटोत्क चस्य युद्धं दृष्टा सकर्णाः कौरवाः प्रदुद्भवुः । द्रौणिघटोत्कचयोर्युद्धे प्रसक्ते युद्ध्यमानं घटोत्कचपुत्रं दौणिर्जघान । पुत्रवधं दृष्टा आग-

श्लोकाः अ ०

विषय: तस्य शोकसन्तप्तस्य घटोत्कच-स्याश्वत्थाम्ना सहोक्तिप्रत्युक्ती । द्रौणि प्रति सकोधवाक्यमुक्त्वा तेन सह युद्धधमानस्य मायावि-नो घटोत्कचस्य युद्धं दश्चा दुर्यो-घनो निषसाद । अश्वत्थाम्ना समाश्वासितस्य दुर्योधनस्य प्रेर-णया शक्कनिः ससैन्यः पाण्डवा-अगाम । द्रौणिघटोत्कचयोस्त-मुले युद्धे प्रवृत्ते घटोत्कचप्रेरिते राक्षसैः सह युद्धं कुर्वन्द्रौणिरद्भतं पराक्रमं प्रकटयति स्म । दीणि प्रति घटोत्कचेन प्रेरिता अशानि-द्रौणिनोत्प्रत्य गृहीत्वा प्रक्षिप्ता, सैव घटोत्कचरथं नाशयामास। विरथे घटोत्कचे भृष्युम्नरथमा-रूढे उभयोर्बाणान्वर्षतोद्रौंणी

राक्षसादीन पातयन युद्धभूमि

शोभयित्वा शोणितनदीं प्रावर्त-

यत्। भीमादीनप्रति बाणान् वर्ष-

न्नश्वत्थामा द्भपदपुत्रान् सुरथादी-

ञ्श्रुताह्वयादीनन्यांश्च जघान।

अश्वत्थामा घटोत्कचे पराजिते

धृष्टगुद्भादिषु च विसुखेषु सिद्धा-

दयोऽश्वत्थामानं प्रशशंसुः...२४७

१५७ ४९

द्भपदपुत्रादीनां नाशं दश्चा युधि-ष्टिरादिषु संकुलं युद्धं कुर्वत्सु सात्यक्यादीनां वाणैः सोमदत्तो मोहितोऽभूत । सोमदत्तं मोहितं द्याऽऽगतेन बाल्हीकेन सह युद्धं कुर्वन्भीमस्तं जघान । नागद्त्त-प्रभृतिभिर्दशभिर्दुयौधनभात्भि-र्युध्यमानो भीमस्ताञ्ज्ञघान । सै-न्यानि नाशयतो युधिष्ठिरस्य द्रोणेन सह युद्धे प्रवृत्ते सैनिका-स्तत्प्रशशंसुः । युधिष्ठिरं विग्रुच्य पञ्चालान् गच्छन्तं द्रोणं प्रत्याग-तयोभीमार्जुनयोबीणैटर्यथिता कौ २४९ रवसेना व्यशीर्यत

अ० श्लोकाः 846 90

दुर्योधनेन युद्धकरणार्थे प्रार्थितः कर्णस्तमाश्वासयति सम । कर्ण-

वाक्यं श्रुत्वा तिन्नर्भत्संनां कुर्व-न्तं कृपं प्रति कर्णः स्वप्रागरुभ्यं प्रकाशयसूवाच । पुनः स्वाक्षेप-पूर्वकं पाण्डवान्प्रशंसन्तं ऋपं कौ-

१५९ १००

रवप्रशंसापूर्वकमधिचिक्षेप कर्णः कृपाधिक्षेपेण कुद्धं कर्णाधिक्षेपं कुर्वन्तमध्वत्थामानं दुर्योधनो नि-

वारयति स्म । कर्णाश्वत्थास्नो-रुक्तिप्रत्युक्त्यनन्तरं दुर्योधनेन प्रार्थितांऽश्वत्थामा प्रससाद । यु-द्धार्थमागतस्य कर्णस्य पाण्डवैः सह युद्ध्यमानस्य पराक्रमं दश्ना तृष्टो दुर्योधनोऽश्वत्थामानं प्रति कर्णे प्रशंसञ्जवाच। कर्णरक्षणार्थे मध्वत्थामप्रभृतिष्वागतेषु सत्सु पञ्चालैः सहार्जुने चागत उभयो स्तुमुळं युद्धम् । अर्जुनेन धनुरादि छित्वा विरथीकृते कर्णे कृपरथ मारूढे सैन्ये च पलायमाने तदा-श्वासनं कृत्वाऽऽत्मऋाघापूर्वकं युद्धार्थं गच्छन्तं दुर्योधनं कृपप्रे-रितोऽश्वत्थामाः निवारयति सम। दुर्योधनोऽश्वत्थामानं प्रति सखे-द्वाक्यमुक्त्वा पाण्डवसेनाना-शार्थे प्रेरयंस्तं प्रशशंस ... २५४

नाशयितुं यतं पाण्डवसेनां कुर्वतोऽश्वत्थाम्रो दुर्योधनमधि-क्षिप्य केकयपञ्चालादिभिः सह युद्धकरणं प्रतिज्ञातवतस्तैः सह तुमुलं युद्धम् । द्रवतः पञ्चाला-दीन्दव्वा आगतस्य धृष्टद्युमस्या_ श्वत्थामा सह सकोधोक्तिप्रत्यु-

क्त्यनन्तरं तुमुलं युद्धम् । उभयो-र्युद्धदर्शने हृष्टेषु सैन्येष्वश्वत्थामा धृष्टद्यसम्य ध्वजादिकं छित्त्वा

अश्वत्थामानं . प्रत्यागतानां

१६१ १९

१६० ६०

श्लोकाः विषयः वृष्ठम् अ० युधिष्ठिरादीनां दुर्योधनादिभिः सह युद्धे प्रवृत्ते भीमार्जुनाभ्याम-म्बष्टादियुं हतेषु द्रोणे च पश्चा-लान् झति भीमार्जुनभयेन कौरव-सैन्यं पलायति सम ... सोमदत्तेन सह तुमुळं युद्ध्यमानः १६२ ५५ सात्यकिबीणेन तं जघान, तं कौरवयोधा आजग्धः। द्रोणयुधिष्टिरयोस्तुमुले युद्धे प्र-सक्ते युधिष्टिरः श्रीकृष्णवाक्या-त्थानान्तरं जगाम ... रात्रियुद्धवृत्तान्तं कथयन्तं सञ्जयं १६३ ३८ प्रति 'कथं प्रकाशस्तेषां वा' इत्या-दिके धृतराष्ट्रप्रश्ने स कौरवब्यूह रचनाकथनपूर्वकं दीपादीनां डय-... হহং वस्थामाह सर्वत्र दीपप्रकाशे सति परस्पर-१६४ ३६ बधेच्छया आगतेषु योधेषु दीपा-दिभिः शोभितायां युद्धभूमा-वर्जुनः कौरवसैन्यं व्यथमत् । तस्मिन्प्रविष्टे ' इत्यादिके धृत-राष्ट्रप्रश्ने सञ्जयस्योत्तरम् । दुर्यो-धनेन द्रोणरक्षणार्थं मातृप्रभृतिषु प्रेरितेषूभयोस्तुमुलं युद्धम्... १६२ द्रोणसमीपगमनार्थे युधिष्ठिरेण १६५ ४१ सैन्ये प्रेरिते यो हुणां परस्परं द्वन्द्व-शो युद्धे प्रवृत्ते कृतवर्मशरैः पीडि-तस्य युधिष्ठिरस्य रणाद्पया-नम् २६४ भूरिसात्यक्योस्तुमुळं युद्धमा-१६६ ६७ नयोः सात्यकिः शक्त्या भूरि जघान, तं हतं दट्टा आगच्छतोऽ-श्वत्थास्रो घटोत्कचेन युद्धे प्रसक्ते तच्छराहतोऽश्वत्थामा सुमोह । पुनर्लब्धसंज्ञस्य द्रौणेः शराघातेन विमुढे घटोत्कचे सारथिनाऽप-वाहिते मीमदुर्योधनयोस्तुमुछे युद्धे प्रसक्ते भीमगद्या चूर्णित-रथो दुर्योधनो नन्दकरथमारू-रोह। २६६

श्लोकाः विषय: पृष्ठम् सहदेवकर्णयोस्तु मुळे युद्धे प्रवृत्ते १६७ ५० कर्णेन पराजितस्तद्वाक्शल्यपीडि-तः सहदेवो जनमेजयरथमाहरोह। विराटशल्ययोस्तु मुले युद्धे प्रवृत्ते शल्येन विरथीकृतं दक्षा आगतं शतानीकं तद्भातरं शख्यो जघा-न। शतानीकरथमारुह्य युद्ध्य-माने विरादे शल्यबाणपीडिते युद्धादपयाते कृष्णार्जुनौ शल्य-समीपमाजग्मतुः । अलम्बुषार्जुन-योर्युं से प्रसक्तेऽर्जुनोऽलम्बुषं वि-जित्य द्रोणान्तिकं जगाम...२६८ १६८ ४७ शतानीकचित्रसेनयोर्थु से प्रवृत्ते विरथश्चित्रसेनो हार्दिक्यरथ-मारुरोह । द्धपदवृषसेनयोर्धुद्धे प्रवृत्ते वृषसेनवाणप्रहारेण मो-हिते द्वपदे तत्सारथिनाऽपवा-हिते पाण्डवसैन्यं निर्जित्य वृष-सेनो युधिष्ठिरं जगाम । प्रति-विन्ध्यदुःशासनयोर्युद्ध्यमानयो-र्दुःशासनेन विरथीकृतं प्रतिवि-न्ध्यं द्वष्टा तद्भात्र आजग्मः २६९ नकुलसौबलयोर्युद्धमानयोर्न-१६९ ५0 कुलबाणपीडिते सौबलेऽपयाते द्रोणसमीपमाजगाम। नकुछो शिखण्डिक्रपयोस्तद्रक्षणार्थमाग-तयोक्भयसैन्ययोश्च तुसुलं यु-धृष्ट्यसद्रोणयोर्यु द्वे प्रवृत्ते द्रो-800 00 णरक्षणार्थमागतैः कर्णादिभि-र्धृष्टद्युद्धस्य युद्धम् । द्रुमसेनेन युद्ध्यमानो धृष्टद्युम्नस्तं हत्वा क-णीदिभिर्युर्यधे, तदा तं प्रति सा-व्यकिराजगाम। सात्यकिना सह तुमुलं युद्धं कुर्वतो गाण्डीवध्वानि श्रुतवतः कर्णस्य वाक्याद्दयोधनेन

प्रेरितः शकुनिः ससैन्योऽर्जुनं प्रति जगाम। शकुनौ प्रयाते कर्णा-

सात्यकि-

दयो बाणान्वर्षन्तः

माचवः

श्लोकाः विषय: अ० प्रष्ठम् कर्णादिभिर्युद्ध्यमानः सात्यिक-१७१ ५४ र्यावत्कीरवबलं नाशयति ताव-दागतो दुर्योधनो युद्धं कुर्वस्तेन विरथीकृतः कृतवर्मरथमारुरोह । राकुनिधनञ्जययोर्धुद्ध्यमानयोः ख-बाणच्छिन्नसैन्यमुजादिभिर्भूमि-माच्छादयता धनअयेन वि-रथीकृते शकुनाबुङ्करथमारूढे सैन्यं सर्वा दिशः प्रदुदाव। धृष्ट-द्युमद्रोणयोर्युद्धे प्रवृत्ते धृष्टद्यु-स्रो द्रोणं निवार्यं तत्सेनां व्यध-मत्, तदा पाण्डवसैन्यानि शङ्का-खबलं विद्वतं दट्टा ऋद्धेन दुयाँ-१७२ धर घनेन प्रेरिती द्रोणकणी पाण्ड-वान्त्रत्याजग्मतुः, द्रोणादिषु सा-त्यांके प्रति बाणान्वर्षत्सु द्रोणं प्रत्यागतेषु पञ्चालादिषु तेन भ-ग्नेषु दीनमनाः श्रीकृष्णोऽर्जुनं प्रति बद्ति स्म । पलायमानां खसेनां यावत्कृष्णार्जुनावाश्वा-सयतस्तावदागच्छन्तं भीमं दृष्टा उभावपिः द्रोणकर्णौ न जग्मतु-स्तदाऽऽश्वस्ता युधिष्ठिरादयोज्या जग्मुः। ततः पुनरुभयोः सेनयोः संकुलं युद्धम्२७६ धृष्टद्यम्नकर्णयोस्तुमुळे युद्धे प्र-१७३ ६८ वृत्ते कर्णन पराजितं घृष्ट्युम्नं दक्षा आगताः पञ्चालादयो द्रोणकर्णाः भ्यां पीडिताः प्रदुद्धवुः । खसैन्यं विद्वतं दृष्टवतो युधिष्टिरस्य 'पश्य कर्ण महेष्वासम्' इत्यादि चाक्यं श्रुत्वाऽर्जुनः श्रीकृष्णं प्रति 'भीतः कुन्तीसुतो राजा' इत्याद्यवाच। कर्ण प्रति घटो-त्कचप्रेषणार्थं श्रीकृष्णेन प्रेरितोऽ र्जुनस्तमाजुहाव । कर्ण प्रति ग-मनार्थे कृष्णार्जुनाभ्यां प्रेरितो घटोत्कच उभावाश्वास्य कर्ण प्रति जगाम२७८

श्लोकाः विषयः अ० पृष्ठम् १७४ ४५ कर्णसमीपे राक्षसं द्या दुर्यो-धनो यावदुःशासनं प्रेरयति ता-वत्पाण्डवान्हन्तुं प्रार्थयमानो जा-टासुरिरलम्बुषो दुर्योधन्वाक्या-इरोत्कचं जगाम । कर्णालम्बुषा-भ्यां युद्धं कुर्वन्घरोत्कचोऽलम्बुपं हत्वा दुर्योधनं प्रति ' एष ते नि-हतो बन्धुः ' इत्याद्यकत्वा कर्ण कर्णघटोत्कचयोर्थुद्धं शुश्रूषोधू-१७५ ११४ तराष्ट्रस्य प्रश्ने सञ्जयो घटोत्कच-रूपादि वर्णयन् कर्ण प्रति तस्य गमनमाह । आगतेन घटोत्कचेन सहः तुमुलं युद्धं कुर्वन्कर्णस्तस्य प्रगल्भवाक्यानि श्रुत्वा पुनर्थु-क्यमानस्तत्सेनां नाशयन् दुर्नि-रीक्ष्यः शुश्रुमे । मायानिर्मितं रथमारुह्यागते घटोत्कचे नाना-रूपाणि घृत्वा तुमुलं युद्धं कुर्वति कर्णः खास्त्रेण तस्य मायां नाश-यति स्म, स च पुनरन्तर्द्धे २८३ पतदन्तरे अलायुध आगत्य 'वि-१७६ १२२ दितं ते महाराज ' इत्याद्यक्तवा दुर्योधनेनानुमोदितो भीमेन सह युद्धार्थं गच्छति स्म, तदा घटो-त्कचसद्याः स बभौ ... २८४ राक्षसं दक्षा हथेषु कौरवेषु १७७ ४७ कर्णघटोत्कचयोर्युद्ध्यमानयोरार्त कर्ण दृष्टा दुर्योघनेन प्रेरितोऽ-लायुघो घटोत्कचं जगाम। अलायुधघटोत्कचयोस्तुमुले युद्धे प्रवृत्ते घटोत्कचसाहाय्यार्थमा-गतस्य भीमस्यालायुधेन सह तुमुळं युद्धम्। उभयोघोरं युद्धं दृष्ट्वता श्रीकृष्णेन प्रेरितोऽजुनो यथायथं सीनिकान्योजयति स्म

पुनरलायुधभीमी तुमुलं युयुधाते

... २८५ अळायुधयस्तं भीमं दृष्टवता श्री-

कृष्णेन प्रेरितो घटोत्कचोऽला-

१७८ ४०

अ०

अ० श्लोकाः विषयः युधेन युगुधे । अलायुधसैन्येन सह सात्यक्यादिषु युद्ध्यमानेषु तेन सह तुमुलं युद्धं कुर्वनघटो-त्कचोऽलायुधं हत्वा तच्छिरो दु-र्योधनसमीपे चिक्षेप। अलायुधं हतं द्या पञ्चालादिषु सिंहवनः दत्स दुर्योधन उद्विविजे ... २८७ १७९ ६४ पञ्चालाविभिर्युद्धं कुर्वता कर्णेन स्वबलं भग्नं दष्टा आगतो 'घटो-त्कचस्तेन सह तुमुळं युद्धं कृत्वाऽ-न्तर्द्धे। ततो मदीयैः किं कृत-मिति धतराष्ट्रप्रश्ने सञ्जयो 'घटो-त्कचनाशार्थं कौरवा मन्त्रया-मासुः ' इत्याह । घटोत्कचस्य मायायुद्धं दृष्टा दुर्योधनादिषु भीतेषु सैन्ये च भन्ने सत्यपि कर्णों धैर्येणामोहितस्तस्वी। घटो-त्कचं हन्तुं शक्ति प्रेरय ' इत्यति-निर्वन्धपूर्वकं कौरवैः प्रेरितः कर्णस्तं प्रतीन्द्रदत्तां शक्ति चि-क्षेप। शक्त्या हतो घटोत्कचः पतन्स्वदेहेन कीरवाणामेकाम-स्रौहिणीं सेनां नाशयति सम । 200

घटोत्कचे हते पाण्डवेषु शोचत्सु १८० ३३ श्रीकृष्णमालोक्याज्ञनस्तं प्रति ' अतिहर्षोऽयमस्थाने तवा-च मधुस्द्न 'इत्याद्यवाच । श्री-कृष्णो हर्षकारणं कथयञ्ज्ञाकि-सहितस्य कर्णस्याजेयत्वं तत्परा क्रमंच कथयित्वा तद्वधोपाया-दिकमाचर्यो २९१ १८१ ३३ जरासन्धादयः कथं हता इत्या-द्यर्जनप्रक्षे श्रीकृष्णों ' युष्माकं जयोपकाराय ' इत्याद्यक्त्वा जरासन्धादिपराक्रममाख्यात-'कणोंऽर्जुनं परित्यज्य घटोत्कचे १८२ ४७

श्लोकाः विषयः पृष्ठम् कथं शाक्तिं सुमोच ' इति धृतरा-ष्ट्रप्रश्ने सञ्जयस्योत्तरम् । प्रातिदिनं रात्रावस्माभिरर्जुने शाक्तिप्रक्षे-पार्थ प्रेरितः कर्णस्तत्क्षेपं निश्चित्य प्रातयुद्धार्थ संस्तद्विस्मरणमवाप । ' साति प्रत्यये कर्णेनार्जुनं प्रति शक्तिः कथंन मुक्ता' इति सात्यकिना पृष्टः श्रीकृष्णो दःशासनादिाभः शेरितोऽपि कर्णी मया मोहित-त्वाच चिक्षेप इत्याद्याह ... २९४

'कृष्णेऽर्जुने वाशक्तिः कथंन १८३ ६७ त्यक्ता ' इति पुनर्धृतराष्ट्रप्रश्ले सञ्जयः शक्तित्यागविषये सर्वेषां विस्मृतिरित्याद्याह । अनुतप्तस्य धृतराष्ट्रस्य युद्धशुश्रूषया पुनः प्रश्ले सञ्जयस्योत्तरकथनम्। कर्णपरा-क्रमभयात्कीरवसैन्यनिवारणार्थं भीममादिश्य दुःखितं युधिष्ठिरं श्रीकृष्ण आश्वासयामास। कृष्णे-नाश्वासितोऽपि घटोत्कचवधे-नाभिमन्युवधस्मरणेन चानुतप्य-मानो युधिष्ठिरो द्रोणकर्णयोर्वध-विषये तं प्रत्युक्तवा कर्णे हन्तुं स्तयं निर्जगाम। कर्णेन सह योद्धं गच्छन्तं युधिष्ठिरं दृष्टा श्रीकृष्णेन प्रेरितेऽर्जुने तमनुधावाते द्यास आगत्य युधिष्ठिरमाश्वासयति स्म

(७) द्वोणवधपर्वे २९६-३१४
१८४ ५६ व्यासोपदेशात्कर्णवधान्निवृत्त स्य द्वोणवधार्थे धृष्टशुस्नमादिश-तो युधिष्टिरस्य प्रेरणया द्वोणव-धार्थे निर्मतेषु पाण्डवसेन्येषुभय-सेनयोस्तुग्रुळं युद्धम् । रात्रियुद्धेन श्रान्ता निद्राव्याकुळाः सैनिका श्रान्ता निद्राव्याकुळाः सैनिका श्रान्ता निद्राव्याकुळाः सैनिका श्रान्ता निद्राव्याकुळाः सैनिका श्रान्ता निद्राव्यान्यक्षेत्रं चन्द्रो-षां निद्रास्थानवर्णनपूर्वकं चन्द्रो-दयं वर्णयाति स्म सञ्जयः ... २९८ अ० श्लोकाः १८५ ३७ अधिक्षिपन्तं दुर्योधनं प्रति कृद्धो द्रोणोऽर्जुनं प्रशंसबुवाच । अर्जुन्-प्रशंसया कुदं विकत्थनवाक्यानि वदन्तं दुर्योधनं प्रत्युपहासपूर्वकं भर्त्सनरूपं द्रोणवाक्यम् ... २९९ रात्रिविशेषेऽरुणोद्यसमये स-१८६ ६१ र्वेषां जयाद्यनन्तरं द्वेधीभूतं सैन्य-द्रोणकर्णयोरपसब्य-मालोक्य करणार्थं कृष्णेन प्रेरितो भीमेन च तथैवानुमोदितोऽर्जुनस्तावाति-चकाम। दुर्योधनादिभिरर्जुनस्य युद्धे प्रवृत्ते द्रोणद्शनेन त्रस्ते आगतयोविंराट-पाण्डवसैन्ये द्भपदयोद्रीणेन सह युद्धम्। द्रोणं दङ्गा तद्वधार्थं घृष्टद्युद्गेन शपथे कृते भीमेन सकोधमुक्तः तेन सह द्रोणेन युद्धं कर्तुं जगाम ... पश्चदद्यादिवसयुद्धम् । स्योदये युद्धप्रवृत्तौ दुर्योधनक-१८७ ५५ र्णद्रोणदुःशासनादिषु चतुर्षु चतुः र्भिः पाण्डवैर्युक्यमानेषु नकुलदु-योधनयोर्धुद्धम् सहदेवदुःशासनयोभीं मकर्ण-866 48 योश्च युद्धम् । द्रोणार्जुनयोर्युद्ध्य-मानयास्तद्दीनार्थ देवेष्वागतेषु-सिद्धादिषु च विस्मितेषुभयोरुमी प्रति ब्रह्मास्त्रप्रक्षेपः ्दुःशासनधृष्टयुद्मयोर्युद्धमान-१८९ ६६ यो दुं:शासनं पराजित्य द्रोणं प्रति गच्छन्तं भृष्टद्यसं प्रति युद्धार्थ-मागतस्य कृतवर्भणस्तेन तत्स-होदराभ्यां च सह छलादिरहितं तुमुछं युद्धम् । युद्धार्थं सङ्गतयोर्दु-र्योधनसात्यक्योः संवद्तोः व्रिय-वाक्यानि वदन्तं दुर्योधनं प्रति ' एवं वृत्तं सदा क्षात्रम्' इत्याद्य-वाच सात्यिकः । दुर्योधनसा त्यक्यो स्तुमुळे युद्धे प्रवृत्ते दुर्योध-नसाहाय्यार्थमागतेन कर्णेन सह

श्लोकाः विषयः मीमस्य युद्धम् । युधिष्ठिरप्रेरि-ताः सैनिका द्रोणं प्रत्यागत्य युयुधिरे . पञ्चाळैः सह द्वोणस्य युद्धे प्रवृत्ते १९0 49 द्रोणवाणपीडितांस्तान् दक्षा श्री-कृष्णोऽर्जुनं प्रति 'नैष युद्धेन सं-प्रामें 'इत्याद्यवाच । श्रीकृष्ण-वाक्यं श्रुत्वा भीमो मालवेन्द्र-गजमश्वत्थामनामानं हत्वा द्रो-णस्यात्रे 'अश्वत्थामा हतः' इत्या-ह। भीमवाक्येन कुद्धं युद्ध्यमान द्रोणं प्रति विश्वामित्राद्य आग-त्व 'अर्धमतः कृतं युद्धम् ' इ-त्याद्यनुः। ऋषिवाक्यं भीमवा-क्यं च श्रुत्वा सत्यवादित्ववि-श्वासात्स्वयुत्रं हत वाऽहतं वेति युधिष्ठिरं प्रति पप्रच्छ । श्रीकृष्ण-वाक्याद्भीमवाक्याच युधिष्ठिरे-णोक्तमश्वत्थामा इत इति व्यक्तं गज इत्यद्यक्तं च वाक्यं श्रुत्वा द्रोणो विषण्णोऽभृत ... ३०९ विषण्णेन द्रोणेन सह घृष्टद्यम्न-१९१ ५३ स्य तुसुले युद्धे प्रसक्ते शृष्ट्युद्धहन-नार्थं द्रोणेन प्रोवतं बाणं सात्यकि-श्छिरवा शृष्ट्युम्नं मोचयति-आगतेर्दुयाँधनादिनिः सात्यके-१९२ ८४ र्युचे प्रसक्ते युधिष्ठिरः 'स्वसेनां प्रति अभिद्रवत संयत्ताः' इत्याद्य-वाच। युदार्थं प्रवृत्ते द्रोणे भू-कम्पादिषु दुनिमित्तेषु जातेषु भीमपोत्साहितेन शृष्ट्यक्षेन सह युद्धमानं द्रोणं प्रति भीमो 'यदि नाम न युद्धोरन् दस्याद्यवाच। मीमवाक्यं श्रुत्वा^ड कर्णादीनाहू-यास्त्राणि त्यक्तवा रथोपस्य उप-विदय सर्वभूतेभ्योऽभयं दत्वा योगधारणां चकार द्रोणः। यो-गधारणया ब्रह्मलोकं द्रोणस्य घृष्टय्स्नेन शिरसि छिन्ने

श्लोकाः अ० कौरवेषु पळायमानेषु पाण्डवेषु च सिंहवन्नदत्सु भीमस्तं प्रश-३१४ (८) नारायणास्त्रमोक्षपर्वे ३१४–३४३ द्रोणे हते पलायमानेष शक्तानि-293 190 कर्णादिषु बलं भग्नं दृष्टाऽभ्वत्था-मा तद्विषये दुर्योधनं पप्रच्छ। पितृवधकथनार्थं दुर्योधनेन प्रे-रितः कृपोऽश्वत्थामानं प्रति द्रो-णवधवृत्तान्तं कथयति स्म, स च चुक्रोध तच्छूत्वा द्रोणं प्रशंसन्धृतराष्ट्री घृष्टयुद्री-१९४ १५ नाधर्महतं पितरं श्रुत्वाऽश्वत्थामा किमब्रवीदिति पप्रच्छ सञ्जयं ३१७ शोचिन्पत्वधेनाश्वत्थामा यु-200 40 धिष्ठिरविषये दुर्योधनसमीपे शपर्थं कृत्वाऽऽत्मानं स्राघयन्नारा-यणास्त्रप्राप्तिवृत्तान्तं कथायित्वा तत्प्रयुयोज अभ्वत्थाझा नारायणास्त्रे प्रमुक्ते १९६ ५४ दुर्निमित्तान्यभूवन् । धृष्टद्यसं रक्षितुं पाण्डचाः किं मन्त्रयामा-सुरित्यादिके पृतराष्ट्रप्रश्ने सञ्जय-स्योत्तरम् । कुरुसेनारवश्रवण-भातन युधिष्ठिरेण पलायितसे-नाप्रतिनिवर्तकप्रश्ने अर्जुनेन त-त्कथनपूर्वकं द्रोणवधोपेक्षणादा-त्मोपालस्भः 328 साधिक्षेपमध्वत्थामतो युधिष्ठिरं 88 098 भीषयन्तं पार्थे प्रति भीमेन साम-र्षमात्मबलवर्णनादिपूर्वकं खेना-श्वत्थामादि**विजयप्रतिश्वानम्** धृष्टद्युम्नेनाप्यर्जुनं प्रति सकोधं क्षात्रधर्मादिकथनपूर्वकं सकृत-धार्मिकत्वकथनम् द्रोणवधस्य ३२२ क्षत्रधर्मनिन्दापूर्वकं घृतराष्ट्रे पृ-च्छति सञ्जय आह । घ्रष्टचुम्नवा-

कोकाः विषयः पृष्ठम्
कृयं श्वत्वा सर्वेषु तृष्णीं भूतेष्वकुते च कुद्धे घृष्ट्युक्ष्नं निनिन्द्
सात्यिकः । सात्यिकमाक्षिण्य
कौरवनिन्दावाक्यं वदति घृष्टगुक्षे स गदामादाय तं गच्छति
स्म । श्रीकृष्णप्रेरितेन भीमेन
निवारितं सात्यिक प्रति सहदेवः सविनयसुवाच । सात्यिकं
क्षमापयन्तं भीमं प्रति सोपहासं
क्षमापयन्तं भीमं प्रति सोपहासं
वाक्यं वदति घृष्ट्युक्षे छ्ष्णपुष्ठिगुष्टानुमाविष निवार्यद्युः ३२४
६३ सैन्यनारापूर्वकं दुर्योधनसमीषे

१९९ ६३ सैन्यॅनाशपूर्वकं दुर्योधनसमिपे
पुनः प्रतिज्ञां कुवैत्यश्वत्याधि कुकपाण्डवसेनयोः समागमं कथयक्सञ्जयो नारायणास्त्रप्रमावं कथयति स्म । द्रोणमारणस्प्रेनाथ्यत्थाम्ना वैरिसेनायां नारायणास्त्रप्रयोगः । अस्त्रतेजसा पीङ्यमानानां कृष्णवचनाद्यानायरोहणशस्त्र-यासादिनाऽऽत्मरस्रणम् ।
भीमे एकस्मिन्नेव शस्त्रधारणपूवैकं प्रतियुद्धव्याने साति तन्मस्कोऽऽस्त्रस्य प्रज्वलनम् ... ३२६

नारायणास्त्रेणाचेष्टितं २०० १३२ क्रुष्णार्जुनाभ्यां हस्ततः रास्त्रापक-र्षणपूर्वकं रथादपकृष्टे तस्मिन्नस्त्र-स्य प्रशामनम् । सञ्जयेन दुर्यी-धनाश्वत्थाम्नोरुक्तिप्रत्युक्तिकथना-'तस्मिन्नस्ते प्रतिहते द्रौणिः किमकरोत ? 'इति धृत-राष्ट्रप्रश्ने सञ्जयस्योत्तरम् । घृष्ट-युम्नाभ्वत्थाम्रोयुद्धवमानयोर्घृष्ट्यं--स्रं पीडितं दृष्ट्वाऽऽगतः सात्य-किः कृपादिभिर्युद्धं कुर्वज्ञश्वतथा-मसिहतान्सर्वान्विर्याञ्चकार । रशान्तरमारह्यागतेनाश्वत्थासा सर्वपञ्चालवधं प्रतिश्राय बाणेन विद्धः सात्यिकर्भुमोह, तं च रणा_ द्पोवाह सारिधः। द्रौणिबाण-प्रहारेण मूर्चिछतं धष्ट्यसमालो-

श्लोकाः विषयः वृष्टम् क्यागतैरर्जुनादिभिस्तस्य युद्धम्। पौरवादीनां नाशं दृष्टा ऋदस्य भीमस्याश्वत्थामा युद्धं कुर्वतस्त-द्वाणप्रहारेण हथेषु प्रदुतेषु तद-पयानं दृष्टा पञ्चालाद्योऽपि प्रदु-दुवुः २०१ १०० नारायणास्त्रे विफलीकृते पुनर श्वत्थासाऽऽग्नेयप्रयोगः । तद्पि पार्थेन व्यर्थीकृते दूयमानेन द्री-णिना शस्त्रन्यासपूर्वकं रणाङ्ग-णान्निर्गमनम् । निर्गच्छता च यदच्छासमागतं व्यासं प्रति निजास्त्रवैफल्यकारणप्रश्नः। ट्यासेन कृष्णार्जनयोर्नरनाराय-णात्मकथनप्रसङ्गेन शतरुद्रीयक-थनपूर्वकं तं प्रत्युपदेशः। व्यासवा-क्यं श्रुत्वा द्रौणिना सेनावहारे कृते पाण्डवा अपि खसैन्यान्यव-ज=हुः। इति पञ्चद्शदिनयुद्धम्३२५ २०२ १५८ द्रोणे हते मामकाः पाण्डवाश्च किमकुर्वन्निति धृतराष्ट्रेण पृष्टः श्लोकाः विषय: सञ्जय बाह । यदृच्छागतं व्यासं प्रत्यर्जुनो ं युद्धे योऽयं मद्ग्रे शूलहस्तोऽतितेजस्वी पुरुषो ग-च्छन्ट्रयते स कः ' इति पप्रच्छ। तदुत्तरं वद्न्द्यासो महादेवस्त-रूपं तत्पारिषदानां नामानि महादेवस्य स्तोत्रं च कथित्वा त्रिपुरजयवृत्तान्तं कथयति स्म। पार्वती स्वाङ्के बालं घृत्वा कोऽ-. यमिति देवान्पप्रच्छ, तदाऽस्य-या तं प्रति वज्रं प्रहरिष्यत इन्द्र-स्य बाह्य स्तंभयामास प्रभुः। इन्द्रमोचनार्थं ब्रह्मणा स्तुतो महा-देवः प्रससाद। पशुपतिप्रभृतीनां नाम्नां निर्वचनान्यभिधाय महा-द्वस्तवश्रवणादिफलं च कथ-यित्वा द्यासी जगाम। सञ्जय-कथितो द्रोणपर्वकथोपसंहार-स्तच्छ्रवणफळकथनं, भविष्य त्पर्वसंस्चनंपूर्विका द्रोणपर्वस-माप्तिश्च

॥ समाप्तेयं द्रोणपर्वविषयानुक्रमणिका ॥

॥ शुभं भवतु ॥

॥ द्रोणपर्वविषयानुक्रमणिका ॥

द्विद्वोणपर्व-७व्यक्ति

॥ महाभारतम्॥

द्रोणपर्व।

द्रोणाभिषेकपर्व १ नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् । देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत् ॥ १

जनमेजय उवाच । तमप्रतिमसस्वौजोवलवीर्यसमन्वितम् । इतं देववतं श्रुत्वा पाञ्चाल्येन शिखप्डिना१ घृतराष्ट्रस्ततो राजा शोकल्याकुललोचनः । किमचेष्टत विपर्षे इते पितरि वीर्यवान् ॥ २

क्षतस्य पुत्रो हि भगवान् भीष्मद्रोणमुखे रथैः । पराजित्य महेष्वासान् पाण्डवान् राज्यभिच्छति ॥ ३ तस्मिन् हते तु भगवन् केती सर्वधन्नस्मताम्

यदचेष्टतं कौरव्यक्तस्मे तृहि तपोधनं ॥ ४ वैद्यम्पायन उवाच । निहतं पितरं श्रुत्वा धृतराष्ट्रो जनाधिपः । क्षेमे न शान्ति कौरव्याबिन्ताशोकपरायणः तस्य चिन्तयतो दुःखमनिशं पार्थिवस्य तत आजगाम विशुद्धात्मा पुनर्गावल्गणिस्तदा शिविरात् सञ्जयं प्राप्तं निशि नागाञ्चयं पुरस् आभ्विकेयो महाराज धृतराष्ट्रोऽन्वपृच्छत ॥ श्वत्वा भीष्मस्य निधनमप्रहृष्टमना भृशम् । पुत्राणां जयमाकाञ्जन् विळळापातुरो यथा ८

धृतराष्ट्र उवाच ।
संशोच्य तु महात्मानं भीष्मं भीमपराक्षमम्
किमकार्षुः परं तात कुरवः कालचोदिताः ६
तिस्मन् विनिहते शूरे दुराधर्षे महात्मिने ।
कि तु खित्कुरवोऽकार्षुनिमझाः शोकसागरे
तदुरीणं महत सैन्यं कैलोक्यस्यापि सञ्जय ।
भयसुत्पाद्येत तीवं पाण्डवानां महात्मनाम्
को हि दौर्योधने सैन्ये पुमानासीन्महार्थः
यं प्राप्य समरे वीरा न कस्यन्ति महाभये १२

नीलकण्ठी टीका— प्रणस्य प्रमात्मानं प्राचीनाचार्यवर्त्मना। द्रोणपूर्वणि संक्षेपाद्मावदीपो वितन्यते॥ १

पूर्वसिन् पर्वाण विश्वस्पप्रदर्शनं तद्विदां चार्चिरादिमा-गाँपेक्षा च भाष्मकृतकालप्रताक्षया द्विता । तत्रैव निष्कलं रूपं 'तसेव शरणं गण्ड '। 'तसेव चार्य पुरुषं प्रपद्ये '। 'उत्तमः पुरुषस्प्यनः ' इत्यादिना उत्तम् । तद्धिगमवता च नास्ति तन्मागीपनेति होणनिवीणनिव्यनं नेन दर्शीयचन् होणप्यं समारमते-तम्मातिमस्पर्वीज इत्यादिना । तत्रास्थायिका योधोत्साहार्था सहतामि सृज्युरस्तीरवादिना जगदिनस्यस्वप्रदर्शनार्था च । तत्र स्मर्स्व विश्व महस्यिप दुःखकारणे वैकल्यरादिस्यम् । ओजो मानसं वलम् । बर्लः चरीरदाळ्यम् । वीर्यसुरसाद्वादिहेतुः । परा-क्रमः वराभिभवसामर्थ्यम् ॥ १ ॥ केतौ चिन्हमृते । एवं-भूतो । वर्त्वप्रदान प्रविविवयो । प्रविव्यत्ता प्रविविवयो । ४ ॥ चिन्हम् प्रविविवयो मनोद्वत्तिव्यत्तिः । द्रो क इष्टस्य पुनः प्रविविवयो । प्रविव्यत्तिः क्रिकेशनम् ॥ ५ ॥ दुःखं दुःखदेतुम् ॥ ६ ॥ विविवरास्तृतः क्रिकेशनम् ॥ ५ ॥ दुःखं दुःखदेतुम् ॥ ६ ॥ विविवरास्तृतः क्रिकेशनम् ॥ ए॥ ॥ इःखं दुःखदेतुम् ॥ ६ ॥ विविवरास्तृतः क्रिकेशनम् ॥ ए॥ ॥ इःखं दुःखदेतुम् ॥ द्रा ॥ विविवरास्तृतः क्रिकेशनस्य ॥ ए॥ अर्थवस्य दिति वाठान्तरम्

देववरते तु निहते कुलणासुषमे तदा। किमकार्षुन्धिपतयस्तन्ममाचक्ष्व सञ्जय ॥ 83 सञ्जय उवाच।

शृषु राजक्षेकमना वचनं ब्रवतो मम। यत् ते पुत्रास्तदाऽकार्युटते देवव्रते सृघे॥ १४

निहते तु तदा भीष्मे राजन सत्यपराक्रमे। तावकाः पाण्डवेयाश्च

प्राध्यायन्त पृथक् पृथक् ॥ विहिमताश्च प्रहृष्टाश्च सत्रधर्म निशस्य ते।

खधर्भ शनिन्दमाना तो प्राणपत्य महात्मने १६ शयनं करुपयामासुर्भी भायाभितकर्भणे। सोपत्रानं नरत्यात्र शरैः सन्नतपर्वभिः॥१७ विधाय रक्षां भीष्माय समाभाष्य परस्परम् अनुमान्य च गाङ्गेयं कृत्वा चापि प्रदक्षिणन् कोधसंरक्तनयनाः समवेत्य परस्परम्। पुनर्थुद्धाय निर्जग्मुः क्षित्रयाः कालचोदिताः

ततस्तूर्यनिनादेश्च भेरीणां निनदेन च। तावकानामनीवानि परेषां च विनिर्थयुः २०

ह्यावृरोऽथीम्ण राजेन्द्र पतिते जाह्नवीसुते। अमर्धवरामापन्नाः कालोपहतचेतसः॥ २१ अनादत्य वचः पथ्यं गा हेयस्य महात्मनः। निर्वयुर्भरतश्रेष्ठाः शस्त्राण्यादाय सत्वराः॥ मोहात् तव सपुत्रस्य वधाच्छान्तनवस्य च। कौरव्या मृत्युसाङ्ग्ताः सहिताः सर्वराजिभः अजावय इवागोपा वने श्वापरसङ्खे। भृशमुद्धिप्रमनसो हीना देववतेन ते॥ पतिते भरतश्रेष्ठे बमूव कुरुवाहिनी। धौरिवापेतनक्षत्रा हीनं खिमव वायुना २५ विपन्नसस्येच मही वाक्षेवासंस्कृता तथा। आसुरीव यथा सेना निगृहीते नृपे बलौ २६ विध्वेव व्रारोहा शुष्कतोयेव निस्नगा। वृकैरिव वने रुद्धा पृषती हतवृथपा ॥ २७

शरभाहतसिंहेच महती गिरिकन्दरा। भारती भरतश्रेष्ठे पतिते जान्हवीसुते॥ २८ विष्वग्वाताहता रुग्णा नौरिवासीनमहार्णवे बलिभिः पाण्डवैवीरिर्लब्घलक्षेर्भृशादिता २९ सा तदासीद्भृशं सेना ब्याकुलाश्वरथद्विपा। विपन्नमूथिष्ठनरा कृपणा ध्वस्तमानसा॥ ३० तस्यां त्रस्ता नृपतयः सैनिकाश्च पृथीग्वघाः पाताल इव मजनतो हीना देववतेन ते ३१ कर्णे हि कुरवोऽस्मार्षुः स हि देवव्रतोपमः। सर्वशस्त्रभृतां श्रेष्टं रोचमानमिवातिथिम् ३२ बन्धुमापद्गतस्येव तमेवोपागमन्मनः। चुक्रुग्रुः कर्णं कर्णेति तत्र भारत पार्थिवाः॥ राधेयं हितमस्माकं सृतपुत्रं तनुत्यजम्। स हि नागुध्यत तदा दशाहानि महायशाः सामात्यवन्धुः कर्णो वे तमानयत मा चिरम् भीब्मेण हि महाबाहुः सर्वक्षत्रस्य पर्यतः।

रथेषु गण्यमानेषु बलविकमशालिषु। संख्यातोऽर्घरथः कर्णो द्विगणः सन्नरर्षभः॥ रथातिरथसंख्यायां चोऽप्रणीः शूरसंमतः। सासुरानपि देवेशान् रणे यो यो बुसुत्सहेत॥ स तु तेनैव कोपेन राजन् गाङ्गेयसुक्तवान्। त्वयि जीवति कौरत्य नाहं योत्स्थे कदाचन त्वया तु पाण्डवेथेषु निहतेषु महासुधे। दुर्योधनमनुज्ञाप्य वनं यास्यामि कौरव ३९

पाण्डवैर्वा हते भीष्मे त्विय स्वर्गस्पेयुषि । हुन्तास्म्येकरथेनैव

कृत्स्नान् यान् मन्यसे रथान्॥ एवमुक्त्वा महावाहुर्दशाहानि महायशाः। नायुच्यत ततः कर्णः पुत्रस्य तव संमते॥ ४१ भीन्मः समरविकान्तः पाण्डवेयस्य भारत। जघान समरे योधानसंख्येयपराक्रमः॥ ४२

प्राच्यायन्त प्रथक् पृथक् एके पराजयं प्राप्ताः सम इति अन्ये जयं प्राप्स्यन्त इति च ध्यानं कृतवन्तः ॥ १५ ॥ विस्मिता गुरुवघेऽपि दोषाभावात् । प्रहृष्टा महाफललायुद्धमरणस्य ॥ १६ ॥ अमिण सूर्वे ब्यावृत्ते आराह्नावलम्बिनि 🛙 २९ ॥ मोहाज्जयासास्त्र्यात् सान्तनवस्य वधादिनि परेषां बलवरवात् । मृत्युसाद्भूना मृत्युवशाः मृत्युनद्गृता इत्यपि पाठः ॥ २३ ॥ वीरिन निःश्रीका

ग्रन्या ॥ २५ ॥ विपन्नसस्येत्र निःसारा । असंस्कृता वारयथा कर्तस्ये असमर्था आसुरीत्र सेना स्याकुळा। इयशब्दो वाक्यालंकारे ॥ २६ ॥ विधवेव निरलंकारा शुल्कतोयेव निरुपयोगा वृकैरिव निरुद्धा आमन्त्रमरणा पृषती चित्रमृगी ॥ २७ ॥ विष्यवाता अनेकदिग्वाता ॥ २९ ॥ तस्यां सेनायाम् ॥ ३९ ॥ रोचमानं विद्यातपोध्यामिति शेषः ॥३२॥ *'निन्द्मानाः' 'विद्यमानाः' इति पाठान्तरे । त्तरिमस्त निहते शूरे सत्यसन्धे महौजसि । त्वत्सताः कर्णमस्मार्षुस्ततुकामा इव प्रवस्॥ तावकास्तव पुत्राश्च साहेताः सर्वराजिभः। हा कर्ण इति चाक्रन्दन कालोऽयमिति चाववन्॥ एवं ते स्म हि रावेयं स्तपुत्रं तनुत्यजम्। चुक्र्यः सहिता योधारतत्र तत्र महाबलाः॥ जामदग्न्याभ्यनुज्ञातमस्त्रे दुर्वारपीरुषम्। अगमन्त्रो मनः कर्ण बन्धुमात्ययिकेव्विव ४६ स हि सको रणे राजं-स्त्रातुमस्मान् महाभयात्। त्रिदशानिव गोविन्दः सततं समहाभयात ॥ જહ वैशस्पायन उत्राच। तथा तु सञ्जयं कर्ण कीर्तयन्तं पुनः पुनः । कृतवान् मम पुत्राणां जयाशां सफलामपि १३

आशीविषवदुच्छस्य धृतराष्ट्रोऽब्रवीदिद्य ॥ धृतराष्ट्र उवाच । यत तहै कर्तनं कर्णमगमद्यो मनस्तदा। अप्यपश्यत राधेयं सृतपुत्रं तनुत्यजम् ॥ ४९ आपे तन मृषाकार्षीत कचित् सत्यपराकमः। संम्रान्तानां तदातीनां वस्तानां वाणामेच्छताम्॥ अपि तत् पूरयांचके धनुर्घरवरो युधि। यताद्वीनहते भीष्मे कौरवाणामपाकतम् ५१ तत खण्डं प्रयन कर्णः परेपामादघद्धयम्। साहि वै प्रकारयाओं लोके सञ्जय कथ्यते ॥ आर्तीनां बान्यवानां च कन्यतां च विशेषतः परित्यज्य रणे प्राणांस्त्रज्ञाणार्थं च दार्म च !

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणाभिषेकपर्वणि धतराष्ट्रपश्चे प्रथमोऽध्यायः॥१॥

सञ्जय उवाच । हतं भीष्ममधाविराधविदित्वा भिद्यां नावभिवात्यगाधे क्ररूणाम्। सोदर्थवटसनात् सूतपुत्रः सन्तारियष्यंस्तव पुत्रस्य सेनाम् १ श्रत्वा तु कर्णः पुरुषेन्द्रमच्युतं निपातितं शान्तनवं महारथम्। अथोपयायात् सहसाऽिकर्षणो घनुत्रराणां प्रवरस्तदा नृप ॥ हते तु भीष्मे रथस जमे परै-निमजातीं नावभिवार्णवे क्ररून्।

पितेव पुत्रांस्त्वरितोऽभ्ययात ततः संतारियण्यंस्तव पुत्रस्य सेनाम्॥ ३ कर्ण उवाच। यश्मिन् धृति ुि हपराक्रमौजः सत्यं रमृतिवीरगुणाश्च सर्वे। अख्याणि दिव्यान्यथं संनातेप्हींः जिया च वागनस्या च भीष्मे॥ ध सदा कृतज्ञे द्विजशत्रुघातके सनातनं चन्द्रमसीव लक्ष्म। स चेत्प्रशान्तः परवीरहन्ता मन्ये हतानेव च सर्ववीरान ॥

आकन्दबाहुतवन्तः कालोऽयं त्वत्पराकमम्येति शेषः॥४४॥ जाम रम्येन अभ्यनुज्ञातं शिक्षितं नः अरुमन्यम्बेचिनाम्॥ ४६॥ तनुत्यजं देहव्ययेनाप्यम्मद्धिनेषिणम् । अपस्यत युगमिति शेषः ॥ ४९ ॥ तत् अस्मदीय नां चिन्तितम् ॥ ५० ॥ भीष्मे विनिद्दते सति तत् तदा यदपाकृतं न्यूनं तत्पूरयांचके अपी-हसन्त्रयः ॥ ५१ ॥ खण्डं रिक्तम् ॥ ५२ । कृतवानेवति शेष: ॥ ५३ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण टाकायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

हतमिति । विदिखा चारमुखात् उपयायादित्य-पञ्चवते ।। १ ।। श्रुन्वा योधमुखात् अच्युनं अम्खलितवता-दिम् ॥ २ ॥ चन्द्रमसि लक्ष्मेव यस्मिन् पृत्यादिकं सनातन सार्वकालिकमिति द्वयोरन्वयः ॥४॥

नेह धुवं किंचन जातु विद्यते लोंक हास्मिन कर्मणोऽनित्ययोगात सर्योदये को हि विमुक्तसंशयो भावं कवींतार्थ महावते हते॥ वसुप्रभावे वसुवीर्थसंभवे गते वस्नेव वसुन्धराबिपे। वस्नि पुत्रांश्च वसुन्धरां तथा कुरुंश्च शोचध्विममां च बाहिनीम सञ्जय उवाच। महाप्रमावे बरदे निपातिते लोके भ्वरे शास्ति चामिती जसि। पराजितेषु भरतेषु दुर्मनाः कर्णो भृशं न्यश्वसद्धु वर्तयन्॥ ८ इदं च राध्यवची निशम्य सुताश्च राजंस्तव सीनेकाश्च ह। परस्परं चुकुशुरार्तिजं सुहु-स्तदाश्च ने प्रमुख्य शब्द्वत ॥ प्रवर्तमाने तु पुनर्भहाहवे विगाह्यमानासु चमूषु पार्थिवैः। अथाववीद्धर्षकर तदा वची रथर्षमान् सर्वमहारथर्षमः॥ जगत्यनित्ये सततं प्रधावति प्रचिन्तयन्निश्चरमद्य लक्षये। भवत्सु तिष्ठत्स्वह पातितो मृघे गिरिप्रकाशः कुरुपुङ्चः कथम्॥ ११ निपातिते शान्तनवे महारथे दिवाकरे भूतलमास्थिते यथा। न पार्थिवाः सोद्रमलं घनअयं गिरिप्रवोदार्मिवानिलं द्रमाः 85 हतप्रधानं त्विद्मार्तरूपं परैर्हतोत्साहमनाथमद्य वै। मया कुरूणां परिपाल्यमा इवे बलं यथा तेन महात्मना तथा॥ १३ समाहितं चात्मनि भारमीदशं जगत् तथा नित्यमिदं च लक्षये। निपातितं चाहवशीण्डमाहवे कथं नु कुर्यामहमीदशे भयम्॥ १४ अहं तु तान् कुरुवृषभानजिहागैः प्रवेशयन् यमसदनं चरन् रणे। यशः परं जगित विभाव्य वर्तिता परेहतो भुवि शयिताऽथवा पुनः १५ युविष्ठिरो धृतिमतिसत्यसत्त्ववान वृकोदरो गजदाततुल्यविक्रमः। तथाऽर्जुनस्त्रिद्शवरात्मजो युवा न तद्वलं सुजयमिहामरेरापि॥ यमी रणे यत्र यमोपमी बले ससात्याकिर्यत्र च देवदीस्तः। न तद्वलं कापुरुषोऽभ्युपेथिवा-निवर्तते मृत्युमुलान्न चासुभृत १७ तपोऽभ्युदीर्णं तपसैच बाध्यते बलं बलेनैव तथा मनस्विभिः। मनश्च मे शत्रुनिवारणे घ्रुवं स्वरक्षणे चाचलवद्यवस्थितम्॥ १८ एवं चैषां बाधमानः प्रभावं गत्वैवाहं ताञ्जयाम्यद्य स्तृत। मिजद्रोहो मर्पणीयो न मेऽयं भन्ने सैन्ये यः समेयात स मित्रम् १६ कर्तासम्येतत् सत्पुरुषार्यकर्म त्युक्षा प्राणाननुयास्यामि मीष्मम्। सर्वान सङ्ख्ये शत्रुसङ्घान हानिष्ये हतस्तैर्वा वारलोकं प्रपत्स्ये॥ २० संप्राकुष्टे रुदितस्त्रीकुमारे पराहते पौरुषे धार्तराष्ट्रे। मया कृत्यमिति जानामि धुत तस्मादाञ्चस्त्वद्य शत्रून् विजेष्ये २१

महामते रहमहाचयें हते सित खः स्थोदयो भविष्यतीति कस्य निश्रयः स्थात्। स्थुजविनोऽपि स्ख्युकेत् काऽस्माकं स्वीविताक्षेत्रयः। ॥६॥ वस्यीविताक्षेत्रयः। ॥६॥ वस्यीविताक्षेत्रयः। ॥६॥ वस्यीविताक्षेत्रयः। स्थात् । स्थाः। स्थाः। स्वीवित्रयः। स्थिति स्वात्यात्र्यः। स्थाः। स्याः। स्थाः। स्याः। स्थाः। स

कुरून् रक्षन् पाण्डुपुत्रान् जिघांसं-स्त्यका प्राणान् घोरक्षे रणेऽस्मिन्। सर्वान् सङ्ख्ये रात्रुसङ्घान्निहत्य दास्याम्यहं घार्तराष्ट्राय राज्यम्॥२२ निबध्यतां में कवचं विचित्रं हैमं शस्त्रं मणिरलावभासि। शिरस्त्राणं चार्कसमानभासं धनः शरांश्चाशिविषाहिकल्पान् ॥२३ उपासङ्गान पोडश योजयन्त धनंषि दिव्यानि तथाऽऽहरन्ता। असींख्रे राकीख गदाख गुर्वीः शक्तं च जाम्बनदचित्रनालम् ॥ २४ इमां रौक्मीं नागकक्ष्यां विचित्रां ध्वजं चित्रं दिटयभिन्दीवराङ्कम्। -श्रक्षणेर्वस्त्रैविप्रमृज्यानयन्त् चित्रां मालां चारवद्धां सलाजाम्र ५ अभ्वानध्यान् पाण्डुराभ्रप्रकाशान् पुष्टान् स्नातान् मन्त्रपुताभिराद्धिः। तप्तर्भाण्डेः काञ्चनैरभ्युपेतान् शीबाङशीवं स्तपुत्रानयस्य ॥ रथं चार्यं हेममालावन इं रतैश्चित्रं सूर्यचन्द्रप्रकाशैः। द्रद्येर्युक्तं संप्रहारोपपन्ने-वाहिर्युक्तं तूर्णमावर्तयस्व॥ 20 चित्राणि चापानि च वेगवन्ति ज्याश्चीत्तमाः सन्नहनोपपन्नाः। तुणांख पूर्णान्महतः शराणा-मासाद्य गात्रावरणानि चैव॥ बायात्रिकं चानयताशु सर्व द्या पूर्ण वीर कांस्यं च हैमम्। आनीय मालामवबध्य चाङ्गे प्रवादयन्त्वाञ्च जयाय भेरीः॥ २९ प्रयाहि स्ताशु यतः किरीटी वकोदरो धर्मसुतो यमी च। तान वा हिनिष्यामि समेत्य सक्ष्ये भीष्माय गच्छामि हतो द्विषद्भिः ३० यस्मिन् राजा सत्यधृतिर्युधिष्टिरः समासितो भीमसेनाईनी च। वासदेवः सात्यकिः सञ्जयाश्च मन्ये वलं तदजय्यं महीपैः॥ तं चेन्दृत्युः सर्वहरोऽभिरक्षेत सदाऽप्रमत्तः समरे किरीटिनम् । तथाऽपि हन्ताऽस्मिसमेत्य सङ्ख्ये यास्यामि वा भीष्मपथा यमाय ॥३२ न त्वेवाहं न गमिष्यामि तेषां मध्ये शूराणां तत्र चाहं व्रवीमि। मित्रद्वही दुर्वलमक्तयो ये पापात्मानो न ममेते सहायाः ॥ ३३ सञ्जय उवाच। समृद्धिमन्तं रथम्तमं दढं सकूबरं हेमपरिष्कृतं ग्रुमम्। पताकिनं वातजवैईयोत्तमै-र्थकं समासाय ययौ जयाय॥ संयुज्यमानः क्रुक्तिर्महात्मा रथर्षमो देवगणैर्थथेन्द्रः। ययो तदायोधनसुग्रधन्वा 34 यत्रावसानं भरतर्पभस्य॥ वरुधिना महता सध्वजेन सुवर्णसुक्तामणिरत्नमाछिना । सदभ्वयुक्तेन रथेन कर्णो मेघस्वनेनार्क इवामितीजाः॥ 38 हुताशनाभः स हुताशनप्रभे शुभः शुभे वै खरथे धनुर्धरः। खितो रराजाधिराधर्महारथः स्वयं विमाने सुरराडिवास्थितः ॥३७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणाभिषेकपर्वणि कर्णनिर्याणे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

-

शुभ्रमुद्दोतम् ॥ २३ ॥ उपासंगान् त्रस्पूर्णास्तुणान् ॥२४॥ नागकश्वा श्वेखाञ्जेने जगरुगायकम् । इंदीनराष्ट्रं कमल-विक्रम् ॥ २५ ॥ तप्तरारोपितनर्णकर्मार्डराजेकारैः ॥ २६ ॥ संप्रद्वारोपयनेशुद्धोतितैः आवर्तयस्य आनय ॥ २५ ॥ गात्रावाणानि कवचानि ॥ २८ ॥ प्रायात्रिकं प्रयात्रा युद्धार्थं प्रयाणं तत्राईम् ॥ २९ ॥ भीष्माय कर्मणि चतुर्थाः ॥ २० ॥ यमाय यमं द्रष्टुम् ॥ ३२ ॥ इति श्रांमहाभाष्ते होणपर्वणि टीकार्या द्वितीयोऽष्यायः॥ २ ॥ सक्षय खवाच ।

शरतल्पे महात्मानं शयानममितीजसम् । महाबातसम्हेन समद्रमिव शोषितम्॥ हड्डा पितामहं भीष्मं सर्वक्षत्रान्तकं गुरुष् । विद्यारखीमहे ब्वासं पातितं सहयसाचिना॥ २ जयाशा तव पुत्राणां संभग्ना शर्म वर्म च। अपाराणामिव द्वीपमगाधे गाधमिच्छताम॥३ स्रोतसा बामुनेनेव दारीधेण परिष्ठतम्। महेन्द्रेणेव भैनाकमसत्तां भुवि पातितम्॥ ४ नमञ्ज्यतमिवादिलं पतितं घरणीतले। शतऋतुमिवाचिन्त्यं पुरा वृधेण निर्जितम्॥ ५ मोहनं सर्वसैन्यस्य युधि भीष्मस्य पातनम्। फक्कदं सर्वसैन्यानां लक्ष्म सर्वधनुष्मताम्॥ ६ धनक्षयशरैहयीतं पितरं ते महावतम्। तं वीरशयने वीरं शयानं पुरुषधसम्॥ भीष्ममाधिरथिर्देश भरतानां महायुतिः। **अवतीर्य रथादातों बा**ष्पद्याक्तिताक्षरम्॥ ८ भभिषाचाञ्जलि बद्धा चन्द्रमानोऽभ्यभाषत । कर्णोऽहमस्मि मद्रं ते वद मामीम भारत

पुण्यया क्षेम्यया वाचा चक्षुषा चावलोकय। न नूनं सक्ततस्येह फलं किन्तत समझते॥ १० या धर्मपरो वृद्धः शेते सुवि भवानिह। कोशसंचयने मन्त्रे त्यूहे प्रहरणेषु च॥ नाहमन्यं प्रपद्यामि कुरूणां कुरुपुङ्य । बुद्ध्या विद्युद्धया युक्ती यः कुर्कस्तारयेद्भयात् योघांस्त बहुधा हत्वा पित्लोकं गामिष्यति। अद्यमभृति संकुद्धा ह्याद्या इव सृगक्षयम् पाण्डवा भरतश्रेष्ठ करिष्यन्ति कुरुक्षयम्।

अश गाण्डीवघोषस्य वीर्यक्षाः सदयसाचिनः करवः सन्त्रसिष्यन्ति वज्रपाणेरिवासुराः। अद्य गाण्डीवमुक्तानामश्चनीनामिष स्वनः १५

त्रासियप्यति बाणानां कुरूनन्यांश्च पार्थिवान । समिद्धोऽग्निर्यथा वीर

महाज्वालो द्वमान् दहेत्॥ धार्तराष्ट्रान्प्रधक्ष्यंति तथा वाणाः किरीदिनः येन येन प्रसरतो वाय्वझा सहिती वने ॥१७ तेन तेन प्रदहती भूरिगुल्मतृणद्भमान्। यादशोऽग्निः समुद्धतस्तादक् पार्थी न संशयः यथा वायुर्नरत्याव तथा कृष्णो न संशयः। नदतः पाञ्चजन्यस्य रसतो गाण्डिवस्य च ॥ श्रुत्वा सर्वाणि सैन्यानि त्रासं यास्यंति भारत कपिश्वजस्योत्पततो रथस्यामित्रकर्षिणः २० शब्दं सोद्धं न शक्यन्ति त्वासृते वीर पार्थिवाः को हार्जुनं योधयितुं त्वदन्यः पार्थिवोऽहीति॥ यस्य दिट्यानि कर्माणि प्रवदन्ति मनीविणः।

अमान्येश्च संग्रामस्त्र्यम्बकेण महात्मना॥

तस्माचेव वरं प्राप्तो दुष्पापमकृतात्मभिः।

कोऽन्यःशक्तो रणे जेतुं पूर्व यो न जितस्त्वया

जितो येन रणे रामो भवता वीर्यशालिना।

क्षत्रियान्तकरो घोरो देवदानवदर्पहा॥ २४ तमद्याहं पाण्डवं युद्धशौण्ड-मस्यमाणो भवता चान्रशिष्टः। थाशीविषं दृष्टिहरं सुघोरं शरं शक्ष्याम्यस्त्रबलाचिहन्तम् ॥ २५

इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि द्रोणाभिषेकपर्वणि कर्णवाक्ये त्रतीयोऽध्यायः ॥ ३॥

→+++++€

शारतव्ये हाति ॥ १ ॥ ककुदं श्रेष्टम् ॥ ६ ॥ रसतः कार्द कुर्वतः ॥ १९ ॥ अमात्रवैनिवातकवचादिः ॥ २२ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण टीकायां तृतीयोऽ-ध्यायः ॥ ३ ॥

>

सक्षय उवाच ।

तस्य छाळप्यमानस्य कुष्ठदुद्धः पितामष्टः । देशकाळोचितं वाक्यमध्यीत पीतमानसः ॥ समुद्र इव सिष्मां च्योतिवाभिव भारकरः । सप्यस्य च यथा सन्तो बीजानामिव चोपरा पर्जन्य इव भूतानां प्रतिष्ठा सुद्धदां प्रव । बान्धवास्त्वानुजीवन्तु सद्दक्षाक्षभिवामराः॥ मानद्या भव राष्ट्र्णां भिवाणां निद्यवर्धेनः । कीरवाणां भव गतियेथा विष्णुदिवीकसाम् स्ववाहबन्धभैर्येण घातराष्ट्रजेयिका।

कर्ण राजपुरं गत्वा

काम्बोजा निर्जितास्त्वया ॥ ५ निर्पेत्रज्ञस्त्वया ॥ ५ निर्पेत्रज्ञस्त्रम् चुराः । अम्बद्धान्न विदेश्वान्न मान्यारान्न जितास्त्वया हिस्बद्धान्त्रम् वाराः । अत्रव्याः किस्तव्याः किस्तव्याः । वुयोधनस्य वद्यागास्त्वया कर्णं पुरा कृताः ॥ व्यान्नमस्य मेकलाः पीण्डाः

कित्रान्ध्राञ्च संयुगे । निषादाञ्च त्रिगतीञ्च बारुहीकाञ्च जितास्त्वया

तत्र तत्र च संत्रामे दुर्योत्रनाहेतीषणा।

बहबश्च जिताः कर्ण त्वया वीरा महौजसा॥
यथा दुर्योजनस्तात सङ्गातिकुळवान्थवः ।
तथा त्वमिर सर्वेषां कौरवाणां गतिर्मव ॥
विधेनामिनदामि त्वां गच्छ युक्तस्य राजुनिः
अनुशाधि कुरून् सङ्ख्ये धरस्य दुर्योधने जयं
भवान पौचसमोऽस्माकं यथा दुर्योधने त्वां
यौचन सर्वे यथा तस्य चयं तथा॥
यौनात संबन्धकाहोके विशिष्टं संगतं सतां
सिद्धः सह नरश्चेष्ठ प्रवद्गित मनीषिणः ॥१३

स सत्यसङ्को। भत्वा मभेदभिति निश्चितः।

कुरुणां पालय बंलं यथा दुर्योधनस्तथा ॥
निरास्य वचनं तस्य चरणावभिनाय च ।
ययौ वैकर्तनः कर्णः समीपं सर्वधानिनाय च ।
सोऽभिन्नीस्य नरीकाणां स्थानममानिनं महत्व।
ध्युडमहरणोरस्कं सैन्यं तत् सामधृहयत् १६
हिपताः कुरवः सर्वे दुर्योधनपुरोगमाः ।
उपागतं महावाहुं सर्वानेकपुरास्तरः ॥ १७
कर्णं दृष्टा महास्मानं युद्धाय समुपस्तितम् ।
धन्वदिनास्कोटितर्यः सिहनाव्ययेपि ।
धनःशान्केश्च विनिधः सरवा समप्तम्य ॥१८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणाभिषकपर्वणि कर्णाश्वासे चतुर्थोऽध्यायः॥ ४॥

- AKG

4

सञ्जय जवाच ।
रथसं पुरुषप्रयार्ध दृष्ट्य कर्णमवस्थितम् ।
इद्यो दुर्गेष्टमो राजािर्धरे यचनमत्रवीत् ॥ १ सनाधाभिव मन्येऽहं भवता पाछितं बळन् । अत्र कि सुसार्थं यस्तितंत्त संप्रधार्थताम्॥ कर्णा जवाच ।

बूहि नः पुरुषत्र्यात्र त्वं हि प्राज्ञतमो नृप । यथा चार्थपितः कुत्यं पद्दयते न तथेतरः॥ ३ ते सम सर्वे तव वचाः श्रोतकामा नरेश्वर । नान्याय्यं हि भवान् वाक्यं ब्यादिति मतिर्भम ॥ ४

दुर्योधन उवाच । भीष्मः सेनावणेतासीह्यसा विक्रमेण च श्वतेन चोपसंपन्नः सर्वेदीच्याणेस्त्या ॥ ५ तेनातियदासा कर्णे झता राष्ट्रगणान्मम । सुदुद्धेन दशाहानि पाळिताः समो महात्मना

तस्येति ॥ १ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण टीकायां चतुथाऽच्यायः ॥ ४ ॥ † 'सत्यसंगरः ' इति पाठान्तरम् ।

रथस्थमिति ॥१॥ अर्थपतिः प्रधानस्वामी ॥ ३॥

28

तिसम्बस्तुकरं कर्म क्वतवस्याखित दिवय । कं जु सेनाप्रणेतारं मन्यसे तदनन्वरम् ॥ ७ न विना नायकं सेना सुह्तमपि तिष्ठति । आहर्षण्वाह्वकेष्ठ नेतृष्ठीनेव नौजेले ॥ ८ यथा खुक्कपेवारा नौ रणआसारियवेथा । द्रवेषथेवं तद्धन्त्यादते सेनापति वल्म ॥ ९ कदियां प्रयासारियवेथा । द्रवेषथेवं तद्धन्त्यादते सेनापति वल्म ॥ ९ कदियां प्रयासारियां सावि सर्वे हुट्टू समुख्लित अनायका तथा सेना सर्वो न् दोषास्त्रमञ्जीते सामवान् वीद्य सर्वे द्वान्यादति सावान् वीद्य सर्वे द्वानाम्याद्व सामकेषु महासम्बद्धाः पद्य सेनापति चुक्तमञ्ज द्वान्तनवादिह ॥ यं हि सेनाप्रणेतारं मवान् वस्यित संयुगे । ते वर्य सहिताः सर्वे किरण्यामो न संशयः॥

सर्वे पव महारमान इमे पुरुषसत्तमाः। सेनापितत्वमहीन्त नात्र कार्या विचारणा॥ कुळसंहननक्षानैवैळिकिमचुद्धिमः। यक्ताः श्रतक्षा धीमन्त आहवेष्यनिवर्तिनः॥ युगपस तु ते शक्याः कहुँ सर्वे पुरःसराः '
एक एव तु कर्तव्यो यिसम् वैशेषिका गुणाः
अध्यान्यस्पर्धमं होपां यधेकं यं करिप्पस्मि
श्रेषा विमनसो व्यक्तं में योत्स्यन्ति हितास्त्रव
अयं च सर्वश्योधानामाध्यार्थः स्विरो गुरुः।
युकः संनापितः कर्तु होणः शस्त्रभूतां वरः॥
को हि तिष्ठति दुर्धये होणे शस्त्रभूतां वरः॥
को हि तिष्ठति दुर्धये होणे शस्त्रभूतां वरे।
तेनापितःस्यादन्योस्माङ्क्रकोगिरस्वद्धानात्
न च सोऽप्यस्ति ते योधः सर्वराजस्र भारत
होणं यः समरे यान्यमञ्जास्पति संग्रुणे॥
एव सेनाम्योग्णाभेष शस्त्रभृतामपि।
पव विद्यातां चैव श्रेशे राजम् गुरुस्त्व॥१०

एवं दुर्योधनाचार्थ-माश्च सेनापति कुर ।

जिगीवन्तो सुरान संख्ये कार्जिक्यमिवामराः॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणाभिषेकपर्वणि कर्णवाक्ये पश्चमोऽध्यायः॥५॥

सञ्जय उवाच। कर्णस्य वचनं श्रुत्वा राजा दुर्योधनस्तदा।

फुणस्य यचन श्रुत्वा राजा दुवावनस्तदा सेनामध्यगतं द्रोणभिदं वचनमत्रवीत्॥ दुर्योधन उवाच् ।

वर्णेश्रेष्ठचारकुँलोत्पस्या श्रुतेन वयसा विया वीर्योद्दास्यादभुष्परवादभेक्षानाक्षयाक्षयात् २ तपसा च कुतकत्वाद्धः सर्वग्रुणैरपि । कुको भवत्समी गोप्ता राज्ञामन्यो न विचते स भवान पातु नः सर्वान् देवानिव शतकतुः भवनेवाः पराजे ग्रीमच्छामो द्विजसत्तमा। ४ स्द्राणामिव कापाली चस्तामिव पावकः। कुवैर इव यक्षाणां मक्ताभिव वासवः॥ ५

नेतां कर्णधारः ॥ ८ ॥ अदेशिको प्रमेसरहितः ॥ १० ॥ संहननं शरीरम् ॥ १४ ॥ क्षक्रांगिरसदर्शनात् शुक्रबृहस्पनि-तुल्यात् ॥ १८ ॥• इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण दीदायां पत्रमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

वसिष्ठ इव विद्याणां तेजसामिव भास्करः।
रितृणाभिव घर्भेन्द्रां यादसाभिव बाहकुराद्द्रास्त्रवाभाभिव शर्मेन्द्रां यादसाभिव बाहकुराद्द्रास्त्रवामाभिव शर्माः विद्यानामिवोद्दासाः श्रेष्ठः सेनाप्रविभेव ॥ ७ अक्षीहिण्यो दश्चेका च वश्माः सन्त तेऽनध तामेः शक्य प्रतिकृष्ण जहीन्द्री दानवानिव प्रयातः नो भवानग्रे देवानामिव पाविकः अनुसास्माक्ते त्राचा सेने पाविकः अनुसास्माक्ते त्राची सीरमेया द्वर्षम्म ॥ उद्यान्यामहे त्वाजी सीरमेया द्वर्षम्म ॥ उद्यान्यामहे त्वाजी सीरमेया द्वर्षम्म ॥ उद्यान्यामहे त्वाजी सीरमेया द्वर्षम्म ॥ उद्यान्यामहे स्वाजी सीरमेया द्वर्षम्म ॥ उद्यान्यामहे स्वाजी सीरमेया विकास सीरमेया विकास सीरमेया विकास सीरमेया सीरमेया विकास सीरमेया सीरमेया विकास सीरम

ક

कर्णस्येति ॥ १ ॥ भवाक्षेत्रं नेता येषां ते ॥ ४ ॥ धर्मेन्द्रो यमः । अंतुराद्र वहणः॥६॥ पावकिः स्कन्दः ॥९॥

39 11

सक्षय उवाच। प्यम के ततो होणं अयेत्य वर्नराधियाः।

सिंहनादेन महता हर्षयन्तात्वात्मजम् ॥ १२ द्रयोधनं ततो राजन् द्रोणो वचनमत्रवीत्रश्र इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणाभिषेकपर्वणि द्रोणग्रीत्साहने क्रकोरध्यायः॥ ६ ॥

シングラ語のかんか

दोण उवाच।

वेदं षडङ्गं वेदाहमधीविद्यां च मानवीस। त्रैय्यस्वकमथेष्यस्त्रं शस्त्राणि विविधानि च॥ ये चाप्यका मथि गणा भवद्धिर्जयकांक्षिमः।

चिकीर्दस्तानहं सर्वान योधविष्यामि पाण्डवान ॥

पार्वतंत रणे राजक हानिष्ये कथंचन स हि खुष्टो बघार्थाय ममैव पुरुषर्थमः ॥ ३ योधाविष्यानि सैन्यानि

नाशयन सर्वसोमकान । न च मां पाण्डवा यदे योधियव्यन्ति हर्षिताः

सक्षय उवाच । स प्रमभ्यनुकातश्रके सेनापति ततः ।

द्रोणं तब सती राजन विधिद्दष्टेन कर्मणा ॥ अथाभिषिषिचुद्रीणं दुर्यौधनमुखा नपाः। सैनापत्ये यथा स्कन्दं परा शक्रमखाः सराः ततो वादिवधोषेण शंखानां च महास्वनैः। प्राइरासीत कते दोणे हर्षः सेनापती तदा ॥ ततः पुण्याहघोषेण खत्तिवादखनेन च । संस्तवैगीतशब्देश स्तमागधवान्दनाम्॥ ८ जयशब्दैविजाग्न्याणां +समगानतितैस्तथा।

सत्कत्य विश्विना द्वीणं मेनिरे पाण्डवाश्वितान ॥

सञ्जय उवाच । सैनापत्यं तु संप्राप्य भारद्वाजो महारथः । युप्तसःर्युद्ध सैन्यानि प्रायात्तव सतैः सह ॥ सैन्धवश्च कलिङ्गश्च विकर्णश्च तवात्मजाः। दक्षिणं पार्श्वमास्थाय समितिष्ठन्त दंशिताः॥

प्रपक्षः शकनिस्तेषां प्रवरिष्टयसाविभिः । ययौ गान्धारकैः सार्वे विमलपासयोधिभिः कपश्च कतवर्मा च चित्रसेनो विधिशातिः। दुःशासनमुखा यत्ताः सहयं पक्षमपालयन् ॥ नेषां प्रपक्षाः कांबोजाः सर्वाक्षणपरःसराः। ययुरभ्वेमहावेगैः शकात्र यवनैः सह ॥ १४ सदास्त्रिगतीःसांबद्याःप्रतीच्योदीच्यमाळवाः शिवयः श्रसेनाश्च श्रदाश्च मलदैः सह ॥

सैनिकाश मुद्दा युका वर्धयन्ति द्विजोत्तमम्

दुर्योवनं प्रस्कृत्य प्रार्थयन्तो महद्यशः।

सौबीराः कितवाः प्राच्या वाक्षिणात्यात्र सर्वेशः ।

तवात्मजं प्रस्कृत्य

सतपत्रस्य प्रष्टतः हर्षयन्तः खसैन्यानि ययुक्तव सतैः सह । प्रवरः सर्वयोधानां बलेषु बलमाद्यत्॥ १७ ययौ वैकर्तनः कर्णः प्रमुखे सर्वधन्विनाम्। तस्य दीत्रो महाकायः खान्यनीकानि हर्षयन हात्तकस्यो महाकेतर्बभी सूर्यसमग्रतिः । न भीष्मध्यसनं क्रिड्छा कर्णममन्यत ॥ १९ विशोकाश्चामवन सर्वे राजानः क्रविः सह हृष्टाश्च बहुवी योधास्तत्राजलपन्त वेगतः॥ न हि कर्ण रेण द्या युधिस्थास्यान्त पांडवाः कणों हि समरे शको जोतं देवान सवासवान किसु पाण्डुसुतान्युद्धे हीनविर्धपराक्रमान्। भी भेण तुर्णे पार्थाः पालिता बाह्यालिना॥ तांस्त कर्णः शरेत्तीश्जीनाशायिष्याते संयगे। एवं व्यवस्तस्तिन्योन्यं हृष्टरूपा विशापते ॥ २३

इति श्रीमहाभारते देशणर्श्वाण टीकायां षष्टोऽध्यायः॥६ ॥ + सूतानां नितंतैः इति पाठः ।

वेदमिति॥१।। सभगनितैः सौभाग्यवतीत्रयैः।।९॥

अस्माकं शकटत्यहों होणेन विहितोंऽभवत

राधेयं पूजयन्तक्ष प्रशंसन्तक्ष निर्धेयः।

परेषां भीञ्च पवासीदायहो राजन्महात्मनाम् प्रीयमाणेन विहित्तो धर्मराजेन भारत॥ २५ हराहप्रमाखनस्तेषां तस्थतः प्रुपर्वभी । बानरध्वजम्बिष्टस्य विष्वक्सेनधनश्चयौ २६ कक्षदं सर्वसैन्यानां धाम सर्वधनुष्मताम्। बादित्यपथगः केतः पार्थस्यामिततेजसः॥ दीपयामास तत सैन्यं पाण्डवस्य महात्मनः। यथा प्रज्वालितः सूर्यो युगान्ते वै वसुन्धराम् दीष्यन दृश्येत हि तथा केतः सवत्र धीमतः योधानामर्जनः श्रेष्टो गाण्डीवं धरुषां वरम॥ वासदेवश्च भतानां चक्राणां च सदर्शनम्। चरवार्येतानि तेजांसि वहन श्वेतहरो रथः॥ परेषामग्रतस्तस्यौ कालचक्रमियोद्यतम् । पवं तौ समहात्मानी बल्सेनायगावुभी ॥ तावकानां मुखे कर्णः परेषां च धनक्षयः। ततो जयाभिसंरच्यी परस्परवधीषणी॥ ३२ अवेक्षेतां ततारस्योत्यं समरे कर्णपाण्डवी।

ततः प्रयाते सहसा भारहाजे महारथे ३३ आर्तनादेन घोरेण वसुधा समकस्पत। तत्रतम्लमाकाशमावणीत सदिवाकरम ३४ वातोन्ततं रजस्तीवं की डीय निकरी प्रमा। ववर्ष द्यौरनभापि मांसास्थिरधिराष्यत ३५ गुप्राः दयेना बकाः कङ्का वायसाश्च सहस्रदाः उपयुंपरि सेनां ते तदा पर्यपतरूप॥ गोमायवश्च प्राक्रोशन भयदान्दारुणान् रवान् अकार्षरपसार्यं च बहुदाः पृतनां तथ ॥ ३७ चिकादिषतो मांसानि पिपासंतश्च शोणितम अपतदीप्यमाना च सनिर्घाता सक्रम्पना ३८ उठका ज्वलन्ती संग्रामे प्रच्छेनावृत्त्य सर्वशः परिवेषो महाञ्चापि सावदात्स्तनायत्त्रमान्॥ भास्करस्याभवद्राजन प्रयाते वाहिनीपती। पते चान्ये च बहुवः प्रादुरासन् सदारुणाः ४०

उत्पाता युधि वीराणां जीवितक्षयकारिणः ततः प्रववृते युद्धं परस्परवधैषिणाम् ॥४१ क्ररपाण्डवसैन्यानां शब्देनापुरयज्जगत्। ते त्वत्योन्यं ससंरव्धाः पाण्डवाः कौरवैः सह अभ्यञ्जनिशितैः शस्त्रैर्जयगृद्धाः प्रहारिणः। स पाण्डवानां महतीं महेदवासी महाद्यतिः॥ वेगेनाभ्यद्रवासेनां किरन शरशतैः शितः। द्रोणमभ्यचतं रहा पाण्डवाः सह सञ्जयैः ४४ प्रत्यग्रह्मंत्रदा राजञ्खरवर्षैः प्रथक प्रथक । विक्षीभ्यमाणा द्रोणेन भिद्यमाना महाचसः॥ हयशीर्थत सपाञ्चाला वातेनेव बलाहकाः। बहनीह विक्रवीणो दिश्यान्यखाणि संयुगे॥ अपीडयत क्षणेनैव दोणः पाण्डदसञ्जयान । ते बध्यमाना द्वोणेन वासवेनेव दानवाः ४७ पञ्चालाः समकम्पन्त धृष्टसुसपुरोगमाः। ततो दिदयास्त्रविच्छ्ररी याज्ञसेनिर्भहारथः४८ अभिनच्छरवर्षेण द्वोणानीकमनेकथा। सोणस्य दारवर्षाणि दारवर्षेण पार्षतः॥ ४९ सिक्षार्यं ततः सर्वान् क्रुरूनप्यवधीद्वली । संयम्य त ततो द्वोणः समयस्थाप्य चाहवे॥ स्वमनीकं महेच्वासः पार्षतं सम्रपाद्रवत् । स बाणवर्षे समहदस्रजत पार्षतं प्रति॥ ५१ मघवान समिश्रदाः सहसा दानवानिय। ते कंप्यमाना द्वोणेन बाणैः पाण्डवस्थ्याः ५२ पुनः पुनरभुज्यन्त सिंहेनेवेतरे सुगाः। तथा पर्यचरद्वोणः पाण्डवानां बले बली। अलातचक्रवद्वाजंस्तदद्धतमिवाभवत॥ ५३ खचरनगरकरुपं करिपतं शास्त्रदृष्ट्या चलदिनलपताकं ल्हादनं विविगताश्वम्। स्फटिक विमलकेतुं वासनं शाववाणां रथवरमधिरूढः संजहारारिसेनाम्+॥५४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणाभिषेकपर्वणि द्रोणपराक्रमे स्ववारेष्ट्यायः॥ ७॥

स्रादित्यपथगः श्राकाशगः ॥२७॥ ल्हादनं ग्रोद्धरानंदजननं | सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ५४ ॥ इति श्रीमहाभारते होणपर्वाणे टीकायां 🕂 पदस्यास्य मालिनीवतम् । महाभारते काचित्कसिदम् ।

अकरोद्रौद्रमात्मानं किरञ्छरशतैः परान् १४ स तथा तेष्वनीकेषु पाण्डुपुत्रस्य मारिष। कालवहाचरहोणो युवेव स्थविरो बली ॥ १५ बत्क्रत्य च शिरांस्युग्रान् बाहनापे सुभूषणान् क्करवा शुन्यान रथोपस्थानुदकोशन्महारथान तस्य हर्षप्रणादेन बाणवेगेन वा विभो।

संरक्ष्यमाणों तां द्रष्ट्रा पाण्डवैर्वाहिनीं रणे। ह्यादृत्य चक्षपी कोपाद्धारद्वाजोऽन्ववैक्षत ७ स तीवं कोपमास्थाय रथे समरदर्जयः। ह्यधमत् पाण्डवानीकमम्राणीव सदागातेः ८ रथानश्वाचराचागानाभिधावाचितस्ततः। चचारोत्मत्तवद्वोणो वृद्धोऽपि तरुणो यथा ९ तस्य शोणितदिग्धाङाः शोणास्ते वातरंहसः आजानेया हया राजन्नावेश्रान्ता ध्रवं ययुः॥ तमन्तकमिव ऋदमापतन्तं यतवतम्। हृषा संप्राद्रवन् योधाः पाण्डवस्य ततस्ततः तेषां प्राद्वचतां भीमः पुनरावर्ततामपि। पश्यतां तिष्ठतां चासीच्छन्दः परमदारुणः ॥ शूराणां हर्षजननो भीरूणां भयवर्धनः। द्यावापृथित्योविवरं प्रयामास सर्वतः॥ १३ ततः पुनरपि द्रोणो नाम विश्रावयन् युधि

ये चान्ये पार्थिवा गजन पाण्डबस्यातुराधिनः। कलवीर्यात्ररूपाणि चकः कर्माण्यनेकदाः॥

अबबीत सबंतो यत्तैः कुमयों नार्नेवार्यताम् २ तत्रैनमर्जनश्रेवः पाषत्रश्र सहानगः। प्रत्यगृहण्हात नतः सर्वं समापेतर्महारथाः ३ केकया भोमसेनश्च सीभवोऽथ घटोत्कचः। ख्राधिष्टिगो यमी मत्स्या द्वपदस्यात्मजास्तथा द्रौपदेयाश्च संहष्टा घृष्टकेतुः ससात्याकेः। चेकितानश्च संकृदो युयुत्सुश्च महारथः॥ ५

सञ्जय उवाच। तथा द्वोणमाभिधन्तं साध्यसतरथहिपान । दयथिताः पाण्डवा दश न चैनं पर्यवारयन १ ततो याधाष्ट्रेरो राजा धृष्टयस्थनअयौ।

> समावृता धीरिव कालमेघैः॥ सीभद्रपाञ्चालसकाशिराजस । द्रोणः स्रतानां तव भातेकामः ॥ २८

शरैविभिक्षेर्गजवाजिभिश्च। प्रच्छाद्यमाना पतिर्वेर्धभूव शैनेयभीमार्जुनवाहिनीशं अन्यांश्च वीरान समरे ममर्द

शैन्यात्मजः काशिपतिः शिविश्व दश नदन्ती व्यक्तिरञ्जरीयैः॥ २५ तेषामथ द्रोणधनुर्विस्तराः पत्रत्रिणः काञ्चनचित्रप्रक्षाः। भित्वा शरीराणि गजाश्वयनां जग्ममंहीं शोगितदिग्धवाजाः ॥२६ सा योधसहैश्च रथेश्च मुनिः

तं भीमसेनध्य धनअयश्च शिनेश्व नप्ता द्वपदात्मजश्च।

सकेकयानां प्रवरांः पञ्च पञ्चालराजं च शरैः प्रमध्य । युविधिरानी कमदीनसत्त्वो द्रोणोऽभ्ययात कार्सकबाणपाणिः२४

प्राकरपन्त रणे योधा गायः शीतार्दिता इव द्रोणस्य रथघोषेण मौर्वीनिष्पेषणेन च। धनुःशब्देन चाकाशे शब्दः समभवन्महान्॥ अधास्य धनुषो बाणा निश्चरन्तः सहस्रकाः। व्याप्य सर्वा दिशः पेतुर्नागाश्यरथपत्तिषु १९ तं कार्भकमहावेगमकाज्वालतपावकम्। द्रोणमासादयांचकुः पञ्चालाः पाण्डवैः सह॥ तान् सकुअरपत्यभ्यान् प्राहिणोद्यमसादनम्। चकेऽचिरेण च होणो महीं होणितकर्धमास तन्यता परमास्त्राणि शराव सततमस्यता। द्रोणेन विहितं दिख्य शरजालमद्दयत ॥ २२ पदातिषु रथाश्वेषु चारणेषु च सर्वदाः। तस्य विद्यदिवाभ्रेषु चरन् केतुरदृश्यत ॥ २३

प्रतानि चान्यानि च कौरवेन्द्र कर्माणि क्वत्वा समेरे महारमा । प्रताप्य छोकानिय काळस्यों द्रोणो गतः स्वर्गीमतो हि राजन् २९ एवं रुक्तरयः शूरो हत्या द्यातसहस्रद्धाः । पाण्डवानां रणे योजान् पार्थेत निपातिवः स्वौहिणीमञ्चयिकां शूराणामनिवर्तिनाम् निहस्य प्रवाद्वितानगण्डस्य परमां गतिम् ॥

हतो वक्षमरथो राजन् कृत्वा कमें सुदुष्करम् ततो निनादो भूतानामाकाशे समजायत । सैन्यानां च ततो राजनाचाँ निहते शुधि। यां घरां खं दिशो वापि प्रदिशस्त्राञ्चानुनाव्यन् अहो जिनिते भूतानां शब्दः सममबद्धास् देवताः पितर्ज्ञेव पूर्वे थे चास्य वान्यवाः। दच्छानिहतं तच भारसाजं महारथम् ॥ ३५ पांडवास्तु जयं व्यव्या सिहनादान् प्रचित्रदे सिहनादेन महता समकस्यत मेदिनी ॥ ३६

पाण्डवैः सह[®]पञ्चाॐरशिवैः फूरकर्भीभः। | सिंहनादेन महता समकस्पत गं इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्भणि द्रोणाभिषेकपर्भणि द्रोणवधश्रवणे अष्टमोऽध्यायः॥८॥

धृतराष्ट्र उवाच।

कि क्रवांणं रणे द्रोणं जज्ञः पाण्डवस्त्रयाः तथा निपुणमस्त्रेषु सर्वशस्त्रभृतामापे॥ रथमही बभुवास्य धनुवीशीर्यतास्यतः। प्रमत्तो वाऽभवद्रोणलतो मृत्युसुपेथिवान् २ कथं ज पार्वतस्तात शत्रामिई व्यवर्षणम् । किरन्तमिषुसङ्घातान् स्कर्धसानने कशः ३ क्षिप्रहरूतं ्रिजश्रेष्टं कृतिनं चित्रयोजिनम् । दुरेषपातिनं दान्तमख्यद्वेषु पारगम्॥ पाञ्चालपुत्रो न्यवधीदिःयास्त्रधरमच्युतम्। क्रवॉणं दारुणं कर्मरणे यत्तं महारथम्॥ ५ ब्यक्तं हि दैवं बळवत्पीरुवादिति मे मतिः। यद्वोणो निहतः शूरः पार्धतेन महात्मना ॥ ६ अस्त्रं चतुर्वियं वीरे यश्मिन्नासीत् प्रतिष्ठितम् तमिष्वस्त्रधराचार्यं द्वोणं शंससि मे हतम॥७ श्रत्वा हतं रुकमरशं वैयात्रपरिवारितमः। जातरूपेपरिष्कारं नाद्य शो कसुपाददे ॥ न नूनं परदाखेन म्रियते कोऽपि सञ्जय। यत्र द्रोणमहं श्रुत्वा हतं जीवाभि मन्दर्धाः ९ धैवमेव परं मन्ये नन्वनर्थ हि पौरुषम्। भदमसारमयं नूनं हृदयं सहद्वं मम ॥

यच्छुत्वा निष्ठतं द्रोणं शतधा न विदीयते।
ब्राह्मे दैवे तथेष्वक्षे यसुपासन गुणार्थिनः॥११
ब्राह्मणा राजपुत्राश्च स कयं सृद्धना हतः।
शोषणं सागरस्थेव मेरोरिव विक्षर्णेणम् रिप् एतनं भास्करस्थेव न स्प्ये द्रोणपातनम्।
बुद्यानां प्रतिषेदासीद्यार्थिकाणां च रक्षिता
योऽह्यस्थित कृपणस्याय प्राणानिष परंतपः।
मन्दानां मम पुत्राणां ज्याशा यस्य विकसे॥
वृद्धस्पुद्यशनस्तुद्धमे बुद्धवा स निहतः कथम्।
तेव शोणा बुद्धन्तोऽश्वाश्च्या आहेर्द्धरण्यन्थै

रखे वातजवादुकाः सर्वशास्त्रातिगा रणे । बिल्सो -हेिणो दान्ताः देन्यवाः साधुवादिनः ॥ १६ रदाः संग्राममध्येषु >कबिदासन्न विद्वलाः । करिणां बृंद्दतां जुद्धे शंखदु-दुनिनिन्स्वनः१७ ज्याक्षेपदारवर्षाणां शक्साणां च सर्दिणवः ।

इति श्रीमहाभारते द्रीणपर्वाण टीकायामष्टमोऽ-च्यायः ॥ ८ ॥

कि कुर्वाणमिति ॥ १॥ अस्यतः शरानिति

गरवेशिं टीकावामष्टमोऽ-होष: 1। २ ।। इष्यक्रपराचार्यं चतुर्वराचार्यम् ।। ० ॥ अस्मवारो लोहम् ।। २० ।। विवर्षणं कृष्णम् ।। १९ ।। १ ।। अस्पतः द्यारानिति । वालेनसंत्रास्त्रितः ॥१६॥ × केनियुग्० इति पा०

जितश्वासा जितस्यथाः॥

86

आर्जासस्तः पराजेतं

हयाः पराजिताः शीवा भारद्वाजरथोद्वहाः । ते स्म स्क्मरथे युक्ता नरवीरसमाहताः॥ १९ कथं नाभ्यतरंस्तात पाण्डवानामनीकिनीम्। जातरूपपरिष्कारमास्थाय रधमलमम्॥ २० भारद्वाजः किमकरोद्यधि सत्यपराक्रमः। विद्यां यस्योपजीवन्ति सर्वलोकधन्धराः॥ स सत्यसन्त्रो बलवान् द्रोणः किमकरोद्धि। दिवि शक्रमिव श्रेष्टं महामात्रं धनुर्भताम २२ के जुतं रीद्रकर्माणं युद्धे प्रत्युचयू रथाः। नतु रुक्मरथं दष्टा प्राद्भवन्ति स्म पाण्डवाः॥ विदयमस्त्रं विकर्वाणं रणे तस्मिन्महाबलम्। उताहो सर्वसैन्धेन धर्मराजः सहानुजः॥२४ पाञ्चाल्यप्रप्रहो द्वोणं सर्वतः समवारयत्। नुनमावारयत्पार्थां राथेनोऽन्यानाजेहारी २५ ततो द्वोणं समारोहत पार्षतः पापकर्मन्तत । न हाहं परिपद्यामि वधे कञ्चन द्राप्तिणः २६

धृष्टयम्बाहते शैद्रात पाल्यमानात् किरीटिना । तैर्द्रतः सर्वतः शूरः पाञ्चाल्यापसदस्ततः॥ २७ केकयेश्वेदिका व्यम्परस्थेरस्थेश समिपैः। ह्याक्रलीक्तमा वार्चे पिपीलैक्रगं यथा॥ २८ कर्मण्यसकरे सक्तं जघानेति मतिर्मम।

योऽधील चतुरो वेदान साहानाख्यानपञ्चमान् ॥ ब्राह्मणानां प्रतिष्टासीत स्रोतसामिव सागरः क्षत्रं च ब्रह्म चैवेह योऽभ्यतिहत परंतपः॥ ३० स कथं ब्राह्मणी वदः शस्त्रेण वधमाप्तवान ।

> इति श्रीमहामारते होणपर्वणि होणाभिषेकपर्वणि धृतराष्ट्रकोके नवमोरध्यायः ॥ ९ ॥

अनर्हमाणान कौन्तेयान कर्मणस्तस्य तत् फलम्। यस्य कर्मानुजीवन्ति लोके सर्वधनुर्भतः॥

स सत्यसन्धः सुकृती श्रीकाभीनीहतः कथम् । दिवि शक्त इव श्रेष्टो महासत्त्वो महाबळः ३३ स कथं निहतः पार्थैः क्षद्रमास्वैर्था तिमिः । क्षिप्रहस्तक्ष बलवान रहधन्वाऽरिमर्शनः ३४ न यस्य विजयाकांक्षी विषयं प्राप्य जीवति। यं ह्रौ न जहतः शब्दी जीवमानं कदाचन॥ ब्राह्मश्च बेदकामानां ज्याघोपश्च धनप्मताम । अदीनं पुरुषट्याबं न्हीसन्तसपराजितम्॥ ३६ नाहं सुच्ये हतं दोणं सिहद्विरदविक्रमम् । कर्थ सञ्जय दुर्धर्भमनाधृष्ययक्रोबलम् ॥ ३७ पदयतां प्रदर्भेद्धाणां समरे पार्वतोऽवधीत । के पुरस्तादयुध्यन्त रक्षन्तो द्रोणमन्तिकात के सुपश्चादवर्तन्त गच्छतो दुर्गमां गतिम्। के दरक्षन दक्षिणं चक्रं सदयं के च महात्मनः

गुध्यमानस्य संयुगे। के च तास्मस्तनूंस्यकत्वा प्रतीपं स्त्युमावजन्॥ द्रोणस्य समरे बीराः के उक्कवन्त परां इतिस क चिक्रीनं भयान्मन्दाः क जिया ध्यजहर् रणे रक्षितारस्ततः शुस्ये व चिरीनं हतः परैः। न स प्रमरेखासाद्रणे दौर्यात प्रदर्श्येत ॥ परामध्यापनं प्राप्य स कथं निहतः परैः । पतदार्थेण कर्तर्थं कुच्हास्वापास सञ्जय ॥ पराक्रभेद्यथादाक्या तच्च तस्मिन् प्रतिधितम महाते में मनस्तात कथा तावश्विवार्धताम्॥ अमर्षिणा मर्पितवान क्रिश्यमानान्सदा मया । भूयस्तु लब्धसंबस्त्वां परिवृच्छामि सञ्जय ॥

प्रस्तात के च वीरस्य

33333WEEKK

ब्रह्मामात्रं प्रधानम् ॥ २२ ॥ पाश्चाल्यप्रप्रदः पाञ्चाल्यः प्रवारी बन्धनरवज्ञर्यस्य ॥ २५ ॥ द्वाध्मणस्तेजस्तिनः ॥ २६ ॥ अपसदोऽधमः ॥ २७ ॥ आख्यानं पुराण- भागतादि ॥२९॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायाः नवनोऽण्यायः ॥ ९ ॥

20 पतिदाति ॥ १ ॥ सः प्रसिद्धः तमकातकार्त्रं आयान्तं रष्टा होणात कः अवारयदित्यन्वयः । सार्थन्त्रोकद्वयमेकं

यः करोति महत् कर्म शर्णां वै महावल १२ महाकायो महोत्साही नागाप्रतसमी बळे। तं भीमसेनमायान्तं के शराः पर्यवारयन् १३ थदाऽऽयाञ्चल रघण्यो रथः परमवीर्यवाच । पर्जन्य इव बीभत्सुस्तुमुळामशर्नी स्वजन् १४ विसृजञ्छरजालानि वर्षाणि मघवानिव । अवस्क्रजेन दिशः सर्वास्तलने मेखनेन च ॥ चापविद्युत्पभो घोरो रथगुरुमबलाहकः।

यः स उद्यक्तिवादित्यो ज्योनिषा प्रणुदंस्तमः अजातरात्रमायान्तं करतं द्रोणा द्वारयत्॥ ७ अभिकामिय मातकं यथा कुछं तराखिनम्। प्रसन्नवदनं दश प्राताहिरदगामिनम् ॥ ८ बासितासंगने यद्ववजय्यं प्रति यूथपैः । निज्ञधान रणे वीरान चीरः प्रवस्तात्रमः॥ ९ यो हो को हि महाबी वी निवेह रोरचक्षण। कुत्स्नं दुर्योधनवलं घृतिमान् सत्यसंगरः १० चक्षर्हणं जये सक्तोमध्वासघरमञ्जूतम्। दान्तं बहुमतं लो के के शूराः पर्यवारयन्॥ ११ के दुष्प्रधर्वे राजानभिष्यासधरमञ्जातम् । समासेद्रनेरव्यात्रं कीन्तेयं तत्र मामकाः॥ तरसैवाभिपद्याय यो वै द्रोणसुपादवत ।

जये निराशः पुत्राणां धृतराष्ट्रोऽपतत क्षितौ तं विसंशं निपतितं सिषिचः परिचारिकाः। जलेनात्यर्यशीनेन वीजन्त्यः प्रण्यगिधना २ पातितं चैनमालोक्य समन्ताद्भरतास्त्रयः। परिवतुर्महाराजमस्पृशंकीय पाणिभिः॥ ३ उत्थाप्य चनं शनकै राजानं पृथिवीतलात्। आसनं प्रापयामासर्वाध्यकण्ड्यो वराननाः ४ शासनं प्राप्य राजा तु मुर्छयाऽभिपारेष्ठतः। निश्चेद्योऽतिष्ठत तदा वीज्यमान समन्तरः ५ स लब्ध्वा शनकै संबां वेपमानी महीपतिः प्रनगीवरुगाणि सतं पर्यपुच्छद्यथातथम् ॥ ६

धूतराष्ट्र उवाच।

वैशस्पायन उवाच । पतव पृदा स्वपुत्रं हच्छोकेनार्दितो भूशम

सहदेवं तमायान्तं के शराः पर्यवारयन ३२

वाक्यम् ॥ ७ ॥ यदा अयात् यदा च दुर्योधनपुरोगमान् गार्घात्रेरभ्यविश्वलदा वो मनः कौट्यमभूदिति वष्टेना-न्वयः । १३ ॥ × श्रताश्ची द्र-इति पाठः ।

विष्वक्सेनो यस्य यस्ता

अशक्यः स रथी जेतं

मन्ये देवासुरैरापे॥

यस्य योद्धा धनक्षयः ।

सुकुमारो युवा शूरो दर्शनीयव्य पाण्डवः।

मेवाबी निपुणी धीमान् युधि सत्यपराकमः॥

आरावं विपुलं क्रुर्वन् ब्यथयन् सर्वसीनेकान्

यदाऽऽयाजकलो द्रोणं के शराः पर्यवारयन

आशीविष इव कुन्नः सहदेवी यदाभ्ययात्। कदनं करिष्यन् राष्ट्रणां ×तेजसा दुर्जयो युधि

वार्यवतमभोवेषुं व्हीमन्तमपराजितम्।

26

की दशंबो मनस्तदा॥ इष्रसंबाधमाकाशं क्वर्वन कथिवरध्यज्ञः। यदायात् कथमासी ुतदा पार्थं सभीक्षताम् किताण्डीवराष्ट्रेन न प्रणदयति वै बलम् । यद सनैरवं कुईन्नर्जुनो भृत्रामन्वयात्॥ २२ कबिरापाद्यस्य प्राणानिश्रमियौं धनञ्जयः वाती वेगादिवाविध्यन्भेदान शरगणैर्नुपान् को हि गाण्डीवधन्वानं रणे सोहुं नरीऽहाति यसपश्चाय सेनाजे जनः सर्वो विदीर्थते॥ २४ यत्सेनाः समकम्पन्त यद्वीरानस्त्रशाद्धयम् । के तब नाजहद्वीणं के श्रद्धाः प्राद्यन भयात के वा तत्र तनूरत्यकत्वा प्रवीपं सृत्युमानजन् अमाजुषाणां जेतारं युद्धेष्वपि धनक्षयम् ॥ न च बेगं सिताश्वस्य विस्तृहिष्यन्ति मामकाः गाण्डीवस्य च निर्घोषं प्रावृह्जलदानिःस्वनम्

युद्धेऽभ्याषश्चविज्ञयो गार्भपनैः शिखाशितैः ।

स नेमिघोषस्तानितः शरशब्दातिबन्धरः १६ रोपनिर्जितजीमतो मनोभित्रायशीवगः। मर्मातिनी बाणधरस्तुमुलः शोणितोदकैः॥ संग्लावयन् दिशः सर्वा मानधैरास्तरन् महीस् भीमानेः खानतो रौद्रो द्वर्याधनप्ररागमान् ॥

गाण्डीवं धारयन धीमान

यस्तु सौबीरराजस्य प्रमध्य महतीं चमून् । आदत्त महिषीं भोजां

कास्यां सर्वोङ्गशोमनाम् ॥ 33 सत्यं धतिञ्ज शौर्यं च ब्रह्मचर्यं च केवलम् । सर्वाणि ययधानेऽस्मिजित्यानि प्रस्पर्धेने ३४ बिलनं सत्य कमीणमनी नमपराजितम्। वासदेवसमं यद्धे वासदेवादनन्तरम् ॥ ३५ धनखयोपदेशेन श्रेष्टामेष्वस्रकर्मणि । पार्थेन सममस्त्रेष कस्तं द्रोगादवारयत ३६ धणीनां प्रवरं धीरं शरं सर्वधनकाताम । रामेण सममस्रेषु यशसा विक्रमेण च ॥ ३७ सत्यं धृतिर्मतिः शीर्थं बाह्यं चास्त्रमनुत्रमम्। सात्वते तानि सर्वाणि पैलोक्यभिव केशवे तमेवंग्रणसम्पन्नं द्वर्वारमपि दैवतैः। समासाद्य महेष्वासं के शराः पर्धवारयन् ॥ पञ्चालेषसम् बीरससमाभिजनियम्। नित्यमुत्तमकर्माणमुत्तभौजसमाहवे॥ युक्तं धनञ्जयहिते ममानयार्थसृत्थितम् । यमवैश्रवणादित्यमहेन्द्रवरुणोपम्म ॥ महारथं समाख्यातं द्रोणायोद्यतमाहवे। त्यजन्तं तमले प्राणान् के शुराः समवारयन पकोपसत्य श्रीदेश्यः पाण्डवान्यः समाश्रितः धृष्टकेतुं समायान्तं द्रोणं कस्तं न्यवारयत ॥

योऽवधीत केतुमान वीरी राजपुत्रं दुरातदम् । अपरान्तिभारेद्वारे

द्रोणात कस्तं न्यवारयत् ॥ ४४ क्षीपुंसयोकंरत्याको यः स वेद ग्रुणागुणात् । हि।किण्डं राहसंनियम्बानमनसं द्राधि ४५ देववतस्य समेरे हेतुं स्ट्रायोकंहात्सनः। द्रोणायाभिष्ठकं यान्तं के श्रूरा पर्यवारयन्, यश्मिकस्यिका वीरे ग्रुणाः सर्वे धनक्षयात् स्रिका वीरे ग्रुणाः सर्वे धनक्षयात् सर्वेता ॥ वास्त्रदेवसमं वीर्ये धनक्षयत् करेता ॥ वास्त्रदेवसमं वीर्ये धनक्षयत् करेता ॥ देवसम्बद्धात् सर्वेता ॥ वास्त्रदेवसमं वीर्ये धनक्षयत् स्रिकारऽदित्यस्वस्त्रं वहस्यतिसमं मती ४८ अभिमन्तुं महात्मानं त्यात्ताननिम्वान्तकम् द्रोणावामिक्सुकं यान्तं के श्रूराः समवारयम्

> मातृष्वसुः सुता वीराः पाण्डवानां जयार्थिनः । तान् द्रोणं हन्युमायातान्

के बीराः पर्ववारयन्॥ यं योधयन्तो राजानो नाजयन् वारणावते। वण्मासानाथे संरब्धा जिवांसन्ती युवांपार्ति धनकातां वर्षे स्टब्सम्बं महाबळ र । द्रोणात् कस्तं नरध्यात्रं युद्धःसुं पर्ववारयत् । यः पत्रं काशिराजस्य चाराणस्यां महारथम् समरे स्त्रीयु गुध्यन्तं मञ्जनापाहरद्रयात ६० धृष्टास्नं महे वासं पार्यानां मन्त्रवारिणम्। युक्त दुर्योवनानधें खुष्टं द्रोणवधाय च ॥ ६१ निर्दहन्तं रणे योधान दारयन्तं च सर्वतः। द्योगामिससमागान्तं के श्राः पर्यवारयन् ॥ उत्सङ्ब इव संदुदं द्वपरस्यास्त्रवित्तमम्। शैखण्डिनं शस्त्रग्रसं के च द्रोगादवारयन् ६३ य इमां प्रथिवीं कुत्स्नां चर्नवत् समबेष्टवत् । महता रथघोषेण सुख्यारिझो महारथः॥ ६४ दशाश्वमेघानाज=हे खत्रपानाप्तराक्षणान्। निर्मेलान्सर्वेनेघान् पुत्रवत् पालयन् प्रजाः* गङ्गास्रोतसि यावत्यः सिकता अप्यशेषतः तावतीर्गा ददी वीर उशीनरसुतोऽध्वरे ६६ न पूर्व नापरे चकुरिदं केचन मानवाः। इतीद चक्रश्रावाः कृते कमीण दुष्करे ॥ ६७ पह्यामस्त्रिष्ठ टोकेषु न तं पं सासुचारिषु । जातं चापि जनिष्यन्तं द्वितायं चापि सांप्रतम् ॥ ६८ सन्यभीदीनरास्टेटचासुरो बोढारमिःखुत ।

अन्यभीक्षीनराच्छेच्याङ्गरो बोहारामासुत । गर्ति यस्य न यास्य नित्त मानुषा ठोकवासिनः तस्य नतारमायान्ते दीच्यं कः समवारयत्। द्रोणायामिसुक्षं यत्तं ट्यात्ताननमिवान्तकम् विराटस्य रथानीकं मास्यस्यामिश्रवातिनः प्रेथ्यत्तनं समरे द्रोणं के बीराः पर्यवारयन्। सच्चो वृकोदराज्ञातो महावरूपराक्षमः। मायावी राक्षस्यो वीरो यस्मान्मम महस्त्रमम् पार्यानां जयकामं तं पुनाणां मम कण्डकरः।

घटोत्कचं महात्मानं करतं द्रोणादवारयत्॥ पते वान्ये च बहवो येवामयाँय सक्य । त्यक्ताराः संयुगे प्राणान् किंतवार्यानार्कतं युपि येवां च पुरुषट्यावः शाहेयन्या व्याप्ययः। हितार्यां वापि पार्यानां कथं तेषां पराजयः

लोकानां गुरुरत्यर्थं
लोकनाथः सनातनः।
नारायणो रणे नायो
दिद्यो दिस्यात्मकः प्रमुः॥ ७६
यस्य दिद्योनि कर्माणि
प्रवद्दिन सनीणिणाः।
तान्यद्वं कोर्तियन्यामि
मक्या खैर्याध्यासमः॥ ७७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वीण द्रोणाभिषकपर्वाणे घृतराष्ट्रवाक्ये दशमोऽध्यायः॥ १०॥

- SAMPACE

8 1

भृतराष्ट्र उवाच। श्रृषु दिह्यानि कर्माणि वासुदेवस्य सञ्जय । कृतवान्यानि गोविन्दो यथा नान्यः पुमान् क्षचित् ॥ संबर्धता गोपकले बाल्नैव महात्मना। विख्यापितं बलं बाह्योस्त्रिषु लोकेषु सञ्जय २ उद्धीःश्रवस्तव्यवलं वायुवेगसमं जवे । ज्ञघान हर्यराजंतं यसुनावनवासिनम्॥ ३ दानवं घोरकर्माणं गवां सृत्युमिवोत्थितम्। बुषद्धपंधरं बाल्ये भुजाभ्यां निजधान ह ४ प्रलम्बं नरकं जस्भं पीठं चापि महासुरम्। मुकं चान्तकसङ्घाशमवधीत पुष्करेक्षणः॥ ५ तथा कंसी महातेजा जरासन्धेन पाछितः। विक्रमेणैव कुष्णेन सगणः पातितो रणे॥ ६ सुनामा रणविकान्तः समग्राक्षीहिणीपतिः ।

भोजराजस्य मध्यस्यो साता कंसस्य वीर्यवान्॥ बलदेवद्वितीयेन कुष्णेनामित्रघातिना। तरस्थी समरे दग्धः ससैन्यः शूरसेनरार् ८ दुर्वासा नाम विप्रविंस्तथा परमकोपनः। आराधितः सदारेण स चास्मै प्रददौ वरान्९ तथा गान्धारराजस्य सुतां वीरः खयंवरे। निर्जित्य पृथिवीपालानावहत् पुष्करेक्षणः ॥ अमृष्यमाणा राजानी यस्य जात्या ह्या इव रथे वैवाहिके युक्ताः प्रतोदेन कुतवणाः ॥ ११ जरासम्धं महाबाहुमुपायेन जनार्धनः। परेण घातयामास समग्राक्षीहिणीपतिम १२ चेदिराजं च विकान्तं राजसेनापति बली। अर्घे विवदमानं च जघान पद्मवत तदा ॥१३ सौभं दैश्यपुरं खब्यं शाल्वग्रुप्तं दुरासदम् । समुद्रक्षक्षी विकस्य पात्यामास माधवः १४

स्थान्तुचारिषु स्थावरण्डमात्मकेषु सकित्यस्य व्यवहितेन पश्याम इरयनेन सम्बन्धः ॥ ६८ ॥ इति श्रीमहामारते ब्रोणपर्वणि टीकायां दशमीऽध्यायः ॥१०॥ ११ ऋषिचाति ॥ १ ॥ इयराजं केकिनम् ॥ ३ ॥ विक-भेणैव अकंविना ॥ ६ ॥ परेण भीमेन ॥ १२ ॥ अङ्गान् वङ्गान् किल्हांश्च मागधान् काशिकोसलान्।

चात्स्यगार्ग्यकरूषांश्च पौण्डांश्चाप्यजयद्रणे ॥ ફહ आवन्त्यान् दाक्षिणात्यांश्च पार्वतीयान दशेरकान्। काइमीरकानौरसिकान पिशाचांश्च सम्बद्धलान् ॥ 38 काम्बोजान वाटघानांश्च चोलान पाण्ड्यांश्च सञ्जय । त्रिगर्तान मालवां हैव दरदांश्च सुदुर्जयान्॥ १७ नानादिग्भ्यश्च संप्राप्तान खशांश्चेव शकांस्तथा जितवान पण्डरीकाक्षी यवनं च सहारागम प्रविदय मकरावासं यादोगणनिवीवतम्। जिगाय वरुणं संख्ये सिळ्ळान्तर्गतं परा १९ युधि पञ्चजनं हत्वा दैत्यं पातालवासिनम्। पाञ्चजन्यं हषीकेशो विदयं शक्तमवाप्तवान २० खाण्डवे पार्थसहितस्तोषयित्वा हताशनम्। आक्षेयमस्त्रं दुर्धर्षे चक्रं लेने महाबलः॥ २१ चैनतेयं समारुद्य जासियत्वाऽमरावतीम्। महेन्द्रभवनाद्वीरः पारिजातमपानयत्॥ २२ तच मर्षितवान शको जानंस्तस्य पराक्रमम्। राज्ञां चाप्यजितं कञ्चित कृष्णेनेह न शश्रम यच तन्महदाश्चर्यं सभायां मम सञ्जय। कृतवान् पुण्डरीकाक्षः कस्तदन्य इहाईति ॥ यच भक्त्या प्रसन्नोऽहमद्राक्षं कृष्णभीश्वरम्। तन्मे सुविदितं सर्वे प्रत्यक्षमिव चागमम् २५ नान्तो विक्रमयुक्तस्य बुद्ध्या युक्तस्य वा पुनः कर्मणां शक्यते गन्तं हुधीकेशस्य सञ्जय ॥२६ तथा गदश्च साम्बश्च प्रद्यक्षोऽथ विदुरथः। अगावहो निरुद्धश्च चारुदेष्णः ससारणः २७ उल्मुको निशदधीय शिक्षीयमुख वीर्यवान्। पृथुश्च विपृथुश्चेव शमीकोऽथारिमेजयः॥ २८ यतेऽन्ये बळवनतश्च वृष्णिवीराः प्रहारिणः। कथाञ्चित पाण्डवानीकं श्रयेयः समरे सिताः आहुता वृष्णिवीरेण फेशवेन महात्मना। ततः संशायितं सर्वे भवेदिति मतिर्मम्॥ ३० नागायतबलो वीरः फैलासाशिखरोपमः। चनमाली हली रामस्तत्र यत्र जनार्दनः ॥३१ द्वो० २

यमाहुः सर्विपतरं वासुदेवं द्विजातयः ।
अपि वा स्रोव पाण्ड्वां योत्स्यतेऽप्यांय सक्षयः
स यदा तात संन्द्रेत पाण्डवार्थाय सक्षयः
न तदा प्रतिसंगोदा भविता तत्र कस्त्रम ३३
यदि स्म कुरवः सर्वे जयेश्वनीम पाण्डवानः।
वार्णेयोऽपाय नेवां वे मृण्हीवाञ्डकसुत्तमम्
ततः सर्वोज्ञरथात्री हत्या नरपतीन् रणे।
कौरवांच महावाहुः कुन्धे द्वात स मेदिनीम्
यस्य यन्ता हपीकेशो थोद्धा यस्य प्रनक्षयः।
रयस्य तस्य कः संबंधे प्रत्यानीको मदेद्रयः॥
न केनविद्युपायेन कुरूणां दश्यते जयः।
तस्मान्मे सर्वेमाच्छव यथा युद्धमवतिन ॥ ३७

अर्जुनः केशवस्यात्मा कृष्णोऽप्यात्मा किरीटिनः। अर्जुने विजयो नित्यं

कृष्णे कीर्तिश्च शाश्वती॥ सर्वेष्वपि च लोकेष बीमत्सरपराजितः। प्राधान्येनैव भूथिष्ठमसेयाः केशवे ग्रणाः ३९ मोहादुर्योधनः कृष्णं यो न वेत्तीह केशवम् मोहितो दैवयोगेन सृत्युपाशपुरस्कृतः॥ ४० न वेद कृष्णं दाशाहमर्जुनं चैव पाण्डवम्। प्रवंदेवी महात्मानी नरनारायणावसी ॥ ४१ एकात्मानी द्विधाभृती दृश्येत मानवैर्भवि। मनसाऽपि हि दुर्धवीं सेनामेतां यशस्त्रिनी॥ नाश्येतामिहेच्छन्ती मानुपत्वाच नेच्छतः। युगस्येव विपर्यांसी लोकानाभिव मोहनम्॥ भीष्मस्य च वधस्तात द्रोणस्य च महात्मनः न होब ब्रह्मचर्थेण न बेदाध्ययनेन च॥ ४४ न कियाभिनं चास्त्रेण सृत्योः कश्चिचिवार्यते लोकसंमाविसी वीरी कताली युद्धदर्मदी॥ भीष्मद्रोणी हती श्रुत्वा कि नुजीवामि सञ्जय यां तां श्रियमसूयामः पुरा दृष्टा युधिष्टिरे ४६ अद्य तामनुजानीमो भीष्मद्रोणवधेन ह। मत्कृते चाप्यनुप्राप्तः कुरूणामेष संक्षयः ॥ ४७ पकानां हि वधे सूत बज्रायन्ते तृणान्यत । अनन्तमिदमैश्वर्य लोके प्राप्तो युधिष्ठिरः॥ ४८

यस्य कोपान्महात्मानी भीष्मद्रोणी निपातिती। प्राप्तः प्रकृतितो धर्मो न धर्मी मामकान् प्रति॥

કર.

क्रूरः सर्वविनाशाय कालोऽसी नातिवर्तते। अन्यथा चिन्तिता हार्था नरैस्तात मनस्विभिः अन्यथैव प्रपद्यन्ते दैवादिति मतिर्मम।

तस्मादपरिहार्थेऽर्थे संप्राप्ते कुच्छू उत्तमे। अपारणीये दश्चिन्त्ये यथाभूतं प्रचक्ष्य मे ५१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणाभिषेकपर्वणि घृतराष्ट्रविलापे पकादशोऽध्यायः॥ ११ ॥

37 30 Back

सञ्जय उवाच । हन्त ते कथायिष्यामि सर्वे प्रत्यक्षदर्शिवान यथा स न्यपतद्रोणः सुदितः पाण्डुस्ख्यैः १ सेनापतित्वं संप्राप्य भारहाजो महारथः। मध्ये सर्वस्य सैन्यस्य पुत्रं ते वाक्यमग्रवीत २

यत् कौरवाणासृषभादापगेयादनन्तरम् । सैनापत्येन यद्राजन् मामध क्रतवानासि॥ ३ सदशं कर्मणस्तस्य फलं प्राप्नहि भारत। करोमि कामं कं तेऽद्य प्रवृशीच्य यभिच्छिसि ततो दुर्योधनो राजा कर्णेदुःशासनादिभिः। संगन्त्रयोवाच दुर्धधंमाचार्ये जयतां वरम् ५ ददासि चेहरं महां जीवबाहं युधिष्ठिरम्। गृहीत्वा रिथनां श्रेष्ठं मत्समीपिमहानय॥ ६ ततः कुरूणामाचार्यः श्रुत्वा पुत्रस्य ते वचः। सेनां प्रहर्षयन् सर्वामिदं वचनमञ्ज्वीत ॥ ७ भ्रन्यः कुन्तीसुतो राजन् यस्य ब्रह्णभिच्छसि न वधार्थं सुदुर्धर्षं वरमद्य प्रयाचसे॥ ८ किमर्थं च नरस्यात्र न वधं तस्य कांश्रसे। नाशससि क्रियामेतां मत्तो दुर्योधन ध्रुवम्॥ आहोसित धर्मराजस्य द्वेष्टा तस्य न विद्यते यदीच्छिस त्वं जीवन्तं कुळं रक्षसि चात्मनः अथवा भरतश्रेष्ठ निर्जित्य युधि पाण्डवान्। ∗राज्यं संप्रति दत्त्वा च सौम्रात्रं कर्तमिच्छासि

धन्यः क्रन्तीसतो राजा सजातं चास्य घीमतः। अजातशत्त्वा सत्या तस्य यतिस्तहाते भवान ॥ १२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायामेकादशोऽध्यायः 41 99 11

हन्तेति ॥ १ ॥ एतां वधस्पां कियां मलो नाशंससि

द्रोणेन चैवमुक्तस्य तव पुत्रस्य भारत। सहसा निःस्तो भाषो

योऽस्य नित्यं हृदि स्थितः नाकारो गृहितं शक्यो बृहस्पतिसमैरपि। तस्मात्तव सुतो राजन् प्रदृष्टो वाक्यमब्रवीत वर्षे कुन्तिसुतस्याजी नाचार्य विजयो मम। हते युधिष्टिरे पार्था हन्युः सर्वान् हि नो ध्रुवं न च शक्या रणे सर्वे निहन्तममरेरि । य एव तेषां शेषः स्थात्स एवास्मान शेषयेत सत्यप्रतिक्षे त्वानीते पुनर्शूतेन निर्जिते । पुनर्यास्यन्त्यरण्याय पाण्डवास्तमनुवताः॥ सोयं मम जयो व्यक्त दीर्घकालं भविष्यति। अतो न वधामिच्छामि धर्मराजस्य कहिचित तस्य जिल्लामभित्रायं बात्वा द्रोणोर्धतस्यवित तं वरं सान्तरं तस्मैद्दी सञ्चिन्त्य बुद्धिमान् द्रोण उवाच ।

न चेद्यधिष्ठिरं वीरः पालयत्वर्जुनो गुधि। मन्यस्य पाण्डवश्रेष्ठमानीतं वशमात्मनः ॥२० न हि शक्यो रणे पाँधः सेन्द्रैदेवासुरैरपि। प्रत्युद्यातुमतस्तात नैतदामर्पयाम्यहम् ॥ २१ असंशयं स में शिष्यों मत्पूर्वश्चास्त्रकर्मणि। तरुणः सक्ततीर्थक्त एकायनगतश्च ह ॥ २२ अस्त्राणीन्द्राच रुद्राच भृयः स समवाप्तवान्। अमर्षितश्च ते राजस्ततो नामर्पयाम्यहम्॥२३ स चापक्रम्यतां युद्धाधेनोपायेन शक्यते । अपनीते ततः पार्थे धर्मराजो जितस्त्वया ॥

न संभावयसि ॥९॥ सुजातं शोभनं जन्म ॥१२॥ व्यक्तं निय-तम् ॥ १८ ॥ आम्प्यामि चरसदे ॥ २१ ॥ मरपूर्वः अर् पूर्वी गुरुवेस्य एकायनगतः जयमरणान्यतरनिश्चयवान् । १२२ » ' राज्यांशं प्रति ' इति पाठः सादः ।

ग्रहणे हि जयस्तस्य न वधे पुरुषर्धम । पतेन चाप्यपायेन बहुणं समुपैष्यसि ॥ २५ अहं गृहीत्वा राजानं सत्यधर्भपरायणम् । भानायिष्यामि ते राजन वज्ञमद्य न संज्ञयः॥ यदि स्थास्यति संग्रामे महर्तमपि मेऽग्रतः। अपनीते नरव्याझे कन्तीपत्रे धनक्षये॥ २७ फाल्युनस्य समीपे तु न हि शक्यो गुधिष्ठिरः प्रहीतं समरे राजन सेन्डेरापे सरासरैः ॥२८

सञ्जय उवाच।

सान्तरं त प्रतिज्ञाने राज्ञो डोणेन नियहे गृहीतं तममन्यन्त तव पुत्राः सुबालिशाः ॥ पाण्डवेथेषु साक्षेपं द्रोणं जानाति ते सुतः। ततः प्रतिज्ञास्वयोर्थं स मन्त्रो बहलीकतः॥३० ततो दर्योधनेनापि ग्रहणं पाण्डवस्य तत । सैन्यस्थानेषु सर्वेषु सुघोषितमार्रेदम् ॥ ३१ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणाभिषेकपर्वणि द्रोणप्रतिज्ञायां

द्वावजोऽध्यायः ॥ १२ ॥

3333346664

१३

सञ्जय उवाच । सान्तरे त प्रतिज्ञाते राज्ञो द्रोणेन निग्रहे। ततस्ते सैनिकाः श्रत्वा तं युधिष्टिरनिब्रहम्॥ सिहनादरवांश्रकुवाहुराज्यांश्र कृत्स्रराः । तचा सर्वे यथान्यायं धर्मराजेन भारत॥ २ आप्तराश्च परिवातं भारद्वाजाचिकीर्षितम् । ततः सर्वान् समानाय्य ग्रातुनन्यांश्च सर्वशः अब्रवीद्धर्भराजस्तु धनक्षयमिदं वचः। श्रतं ते परुषस्याद्य दोणस्याद्य चिकीर्षितम्॥ यथा तस्र भवेत सत्यं तथा नीतिर्विधीयताम सान्तरं हि प्रतिवातं द्रोणेनामित्रकर्षिणा ॥ तचान्तरं महेष्वास त्वायि तेन समाहितम्। सत्वमद्य महाबाही सुध्यस्य मदनन्तरम्॥ ६ यथा द्योधनः कामं नेमं द्रोणादवाययात् ।

अर्जुन उवाच।

यथा मे न वधः कार्य आचार्यस्य कदाचन ॥ तथा तव परित्यागो न मे राजंश्चिकी पितः। अप्येवं पाण्डव प्राणानुत्सुजेयमहं युधि॥ ८ प्रतीपो नाहमाचार्थे भवेयं वै कथञ्जन । त्वां निग्रह्याहवे राज्यं घार्तराष्ट्रोऽयमिच्छति न स तं जीवलोकेऽस्मिन

कामं प्राप्येत कथञ्जन ।

पृथिवी शकली भवेत ॥ न त्वां द्रोणो निगृक्षीयाज्जीवमाने मधि ध्रवस यदि तस्य रणे साह्यं क्रुरुते वज्रभूत खयम्॥ विष्णवा सहितो देवै-र्न त्वां प्राप्स्यत्यसौ सधे। मयि जीवति राजेन्द्र न भयं कर्त्वमहीस ॥ 85

प्रपतेत हो। सनक्षत्रा

द्रोणादस्रभतां श्रेष्ठात सर्वशस्त्रभतामपि। अन्यच ब्र्यां राजेन्द्र प्रतिशां मम निश्चलाम्॥ न स्मराम्यन्तं तावन्न स्मराभि पराजयम्। न स्मरामि प्रतिश्रत्य किञ्चिदण्यनुतं कृतम्॥ सञ्जय उवाच ।

ततः शंखाश्च भेर्यश्च सदंगाश्चानकैः सह। प्रावाद्यन्त सहाराज पाण्डवानां निवेशने॥ सिहनादश्च सञ्जन्ने पाण्डवानां महात्मनाम् । धनुज्यतिलशब्दश्च गगनस्प्रक्सुमैरवः ॥ १६ श्रत्वा शंखस्य निर्धोषं पाण्डवस्य महीजसः। त्वदीयेष्वप्यनीकेषु वादित्राण्यभिजाझेरे ॥ ततो इयदान्यनी कानि तब तेषां च भारत श्रीक्षेयुर्न्योन्यं योध्यमानानि संयुगे ॥

बहुलीकृतः प्रतिशां न त्यजेदिति बहुषु प्रकाशितः ॥३०॥ इति श्रीमहाभारते होणपर्वणि टीकायां द्वादकोऽध्यायः॥१२॥

सान्तरे इति ॥ १ ॥

ततः प्रचवृते युज्ञं तुमुळं छोमहर्षणम् ।
पाण्डवानां क्रुक्णां च द्रोणपाञ्चाल्ययोरपि॥
यतमानाः प्रयन्नेन द्रोणानीकविद्यातने ।
न शेक्वः खुज्ञया युज्जे तिक्र द्रोणेन पालितम्॥
तथैव तच पुनस्य रथोदाराः प्रहारिणः ।
न शेक्वः पांडवीं संनो पाल्यमानां किरीटिना
आस्तां ते स्तिमिते सेने रक्षमाणे परस्परम् ।
संप्रकृति यथा नक्तं वनराज्यौ सुपुण्यते ॥ २२
ततो क्षमर्था राजज्ञकंणेय विराजना ।
वक्षया चित्रपत्य ट्यचरत् पृतनामुक्षे ॥
तम्रुष्यतं रथेककमाश्चकारिणमाहृष्ठे ॥

20

अनेकिमिन संत्रासामेनिरे पाण्डुख्जयाः २४ तेन मुक्तः शरा घोरा विचेकः सर्वतेषिकाम आस्तरान्ते महाराज पाण्डवेयस्य वाहिनीम मध्यं दिनमञ्जयात्रे ग्रामिन मध्यं दिनमञ्जयात्रे ग्रामिन मध्यं दिनमञ्जयात्रे ग्रामिन मध्यं दिनमञ्जयात्रे ग्रामिन प्रत्यं दिनमञ्जयात्रे ग्रामिन पाण्डवेयानां किष्ठच्छकोति मारता वीक्षितं समरे कुन्तं महेन्द्रमिय दानवः ॥२५ मोहियन्वा ततः सैस्यं भारताजः भतापवान पृष्ट्युझवळं पूर्णं व्यथमित्रियते रहे। १८ दिशा सर्वेते हस्य स्वम्जज्ञती । पार्यतो यत्रक्षकारी स्वयं स्वयं स्वमान्त्रती । पार्यतो यत्रक्षकारी वस्य स्वयं स्वय

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणाभिषेकपर्वणि अर्जुनकृतयुधिष्ठराश्र्वासने त्रयोदशोऽध्यायः॥ १३॥

THE REAL PROPERTY OF THE PARTY OF THE PARTY

૧ુ

सञ्जय उवाच ।

ततः स पाण्डवानीके जनयम्झमहङ्गयम् । व्यवचत् पृतां द्रांणो दहन कक्षमिवानङः निर्देहन्तमनीकाानि साक्षादक्षिमिवोश्यितम् हृष्टा कक्षमर्थं कुर्सं समक्रम्पन खुल्याः ॥ २ सततं कुष्यतः संच्ये घनुषोऽस्याशुकारिणः व्याघोषः कुष्यत्रेदस्यं विस्कूर्णितमिवानानः ३ रिवाः सादिनश्चेव नायानश्यान् पदातिनः सौद्रा हस्तवता कुक्ताः संमुद्दन्ति स्म सायकाः नातद्यमानः पर्जन्यः प्रवृद्धः शुचिसंक्षये । अदमव्यमिवावर्षत् परेषामावहद्भयम् ॥ १

विचयन् स तदा राजन्
सेनां संक्षोभयन् प्रभुः।
वर्षयासार संवासं
शाववाणाममातुष्य॥ ६
तस्य विद्युद्धियासेषु वापं हेमपरिष्कृतम्।
स्रमद्रथास्त्वदे चास्मिन् हस्यते स्म पुनः पुनः
स वीरः सत्यवान् प्राक्षो
धर्मनित्यः सदा पुनः।

संप्रद्धेतं कृतपत्रसंकीचे ।। २२ ॥ वस्त्रयेना रयेन ।। २३ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां त्रयोदशोऽण्यायः ॥१३॥ * 'तत्रैनामभिनत्' इति पाठः । युगान्तकालवद्वीरां

रौद्रां प्रावर्तयन्नदीम ॥ अमर्पवेगप्रभवां कव्यादगणसंक्रलाम्। बलीधैः सर्वतः पूर्णा ध्वजवृक्षापहारिणीम् शोणितोदां रथावर्ता हस्त्यश्वकतरोधसम्। कवचोडपसंयक्तां मांसपङ्क्षमाकलाम १० मेदोमजास्थिसिकतामुष्णीषचयफेनिलाम्। संग्रामजलदापूर्णी प्रासमतस्यसमाकुलाम् ११ नरनागाश्वकिलां शरवेगीधवाहिनीम्। शरीरदारुसंघडां रथकच्छपसंकलाम् ॥ १२ उत्तमाङ्गैः पङ्कजिनीं निस्त्रिशद्यपसंकलाम । रथनागहदोपेतां नानाभरणभूषिताम्॥ १३ महारथशतावर्ता भिमेरेणर्मिमालिनीम । महावीर्यवतां संख्ये सतरां भीरुदस्तराम् ॥ शरीरशतसम्बाधां गृध्रकङ्क्रनिषेवितास्। महारथसहस्राणि नयन्तीं यमसादनम् शुळव्याळसमाकीणाँ प्राणिवाजिनिषेविताम् छिन्नक्षत्रमहाहंसां मकदाण्डजसेविताम १६

१४ तत इति ॥ १ ॥ शुचिसंक्षये प्रीध्मान्ते ॥ ५ ॥ प्राणिन एव वाजिनः पक्षिणः ॥ १६॥

छित्वा बहुविधाञ्छरान्।

शहयस्त नकुछं वीरः खस्त्रीयं प्रियमात्मनः तस्याभ्वानातपत्रं च ध्वजं खतमथो धनः। धृष्टकेतुः कृपेणास्तान्

अभ्यायाद्वीमसेनं तु मत्तो मत्तमिव द्विपम् ३० विद्याध प्रहसन बाणैलीलयन कोपयन्निव निपात्य नकुलः संख्ये शङ्खं दध्मौ प्रतापवान

हताभ्वात सरथाद्राजन् गृह्य चर्म महाबलः।

स तन्न ममुषे वीरः शत्रोविकममाहवे। ततोऽस्य गदया दान्तान हयान सर्वानपातयत्॥ ર્

स तस्य गदया राजन रथात सृतमपातयत ततस्तौ विरथी राजन गदाहस्तौ महाबली। चिकीडत् रणे शूरी सन्धकाविव पर्वती २५ द्रोणः पाञ्चालराजानं विद्या दशभिराशुगैः बह्मिस्तेन चाभ्यस्तस्तं विद्याध ततोऽधिकैः विविधाति भीमसेनो विधात्या निधितैः धारैः विद्वा नाकम्पयद्वीरस्तदद्धतिमवाभवत् २७ विविशतस्त सहसा व्यथ्वकेतुशरासनम्। भीमं चक्रे महाराज ततः सैन्यान्यपुजयन् २८

सनियन्तध्वजरथं विद्याध निशितैः शरैः॥ तस्य माद्रीसतः केत् धनः स्तं ह्यानपि। नातिकुद्धः शरैश्छिस्वा षण्ड्या विद्याध सीबलम् ॥ २३ सौबलस्त गदां गृह्य प्रचस्कन्द रथोत्तमात्।

चककर्मा गदानकां दारश्रद्रश्लषाकुलाम् । वकग्रधसुगाळानां घोरसंघैनिषेविताम १७ निहतान प्राणिनः संख्ये द्वोणेन बल्जिना रणे वहन्ती पित्रलोकाय शतशो राजसत्तमम्॥ शरीरशतसंबाधां केशशैवलशाद्यलाम्। नदीं प्रावर्तयद्वाजन् भीक्षणां भयवधिनीम्॥ तर्जयन्तमनीकानि तानि तानि महारथम् । सर्वतोऽभ्यद्रवन् द्रोणं युधिष्ठिरपुरोगमाः२० तानभिद्रवतः शूरांस्तावका दढविकमाः। सर्वतः प्रत्यगृण्हन्त तदभूहोमहर्पणम् ॥ २१ शतमायस्तु शकुनिः सहदेवं समाद्रवत्।

तं कृपः शरवर्षेण महता समवारयत्। विद्याध चरणे वित्रो धृष्टकेतुममर्पणम् ३४ सात्यकिः कृतवर्माणं नाराचेन स्तनान्तरे। विद्धा विद्याध सप्तत्या पुनरन्धैः समयन्निव तं भोजः सप्तसप्तत्या विद्वाश निशितैः शरैः नाकस्पयत शैनेयं शीब्रो वायुरिवाचलम् ३६ सेनापतिः सुरार्माणं भूशं मर्भेखताडयत् । स चापि तं तोमरेण जन्नदेशेऽभ्यताडयत्॥ वैकर्तनं तुसमरे विरादः प्रत्यवारयत्। सह मत्स्यैर्महावीर्थेस्तदद्भतभिवाभवत ३८ तत पौरुपमभूत तत्र सृतपुत्रस्य दारुणम् । यत् सैन्यं वारयामास शरैः सन्नतपर्वभिः॥ द्रपदस्तु खयं राजा भगदसेन सङ्गतः। तयोर्थं सं महाराज चित्ररूपमिवासवत ॥ ४० भगदत्तस्तु राजानं द्वपदं नतपर्वभिः। सनियंत्रध्वजरथं विद्याध पुरुषर्पभः॥ ४१ द्रुपदस्तु ततः कुद्धो भगदत्तं महारथम्। आजघानोरसि क्षिप्रं शरेणानतपर्वणा ॥ ४२ युद्धं योधवरौ लोके सीमदित्तिशिखण्डिनौ। भृतानां त्रासजननं चकातेऽस्त्रविद्यारदौ ४३ भूरिश्रवा रणे राजन् याक्षसेनि महारथम्। महता सायकी घेन छादयामास वीर्यवान् ॥ शिखण्डी त ततः ऋदः सीमवर्शि विशापते। नवत्था सायकानां तु कम्पयामास भारत ४५ राक्षसी रौद्रकर्माणौ हैडिस्वालंबुषाबुसौ। चकातेऽत्यद्धतं यदं परस्परजयीषणौ ॥ ४६ मायाशतसूजी दसौ मायाभिरितरेतरम्। अन्तर्हितौ चेरतस्तौ भूशं विस्मयकारिणौ॥ चेकितानोऽनुविन्देन युगुधे चातिभैरवम्। यथा देवासुरे युद्धे बलशकी महाबली ॥ ४८ लक्ष्मणः क्षत्रदेवेन विमर्दमकरोद्धशम्। यथा विष्णुः पुरा राजन हिरण्याक्षेण संयुगे ततः प्रचलिताश्चेन विधिवन्करिपतेन च । र्थेनाभ्यपतद्राजन् सौभद्रं पौरवों नदन्॥ ५० ततोऽभ्ययात् सत्वरितो युद्धाकांक्षी महाबलः

तेन चके महद्युद्धमभिमन्युरिरेन्द्रमः॥

अभ्यस्तो विद्धः ।। २६ ॥

क्रपं विद्याध सप्तत्या लक्ष्म चास्याहरिश्रमिः॥ 33 पौरवस्त्वय सीभदं शस्त्रातेरवाकिरत । नस्यार्जनिध्वेजं छत्रं धनश्चीदर्यामपात्यत ५२ सीमद्रः पीरवं त्वन्यैविता सप्तमिराश्चगैः। पश्चमिस्तस्य विद्याध ह्यान्सतं च सायकैः ततः प्रहर्षयन् सेनां सिहवद्विनदन्मुहः। समादत्तार्जनस्तूणं पौरवान्तकरं शरम ५४ तं त सन्धितमाज्ञाय सायकं घोरदर्शनम्। द्वाभ्यां शराभ्यां हार्दिक्यश्चिच्छेद सशरं धनः तदत्सज्य धनश्चित्रं सीमदः परधीरहा। उद्भवर्ध सितं खङ्गमाददानः शरावरम्॥ ५६ स तेनानेकतारेण चर्मणा कतहस्तवत । भ्रान्तासिना चरन्मार्गान्दर्शयन्वीर्थमात्मनः भ्रामितं पुनरुद्धान्तमाधतं पुनरुत्थितम् । चर्भनिस्त्रिशयो राजिकिविशेषमदृश्यत ॥ ५८ स पौरवरथस्येषामाष्ट्रत्य सहसा नदन्। पौरवं रथमास्थाय केशपक्षे परामृशत्॥ ५९ जधानास्य पदा सृत-मसिना पातयद्वजम् । विक्षोभ्याम्भोनिधि तार्ध्य-स्तं नागमिव चाक्षिपत्॥ तमागळितकेशान्तं दहन्नुः सर्वपार्थिवाः। उक्षाणिमव सिंहेन पाल्यमानमचेतसम्॥ ६१ तमार्जुनिवशं प्राप्तं कृष्यमाणमनाथवत । पौरवं पातितं दृष्टा नामृष्यत जयद्रथः॥ ६२ स बहिंबहोंबततं किकिणीशतजालवत।

वर्मे वादाय खड्नं च नदन पर्यपतद्रथात ६६ ततः सैन्धवमाळोक्य कार्ष्णिकस्खुज्य प्रौरवम् । उरप्पात रखात तुर्ण इयेनविषपपात च ॥ ६६ मासपि तिनिक्कराम्ब्बद्धांभ संप्रचोदितात् । विच्छे चार्सिना कार्ष्णिकर्मणा संवरोध च स दशायत्वा सैन्यानां सवाहुबळ्यात्मनः । तसुधास्य महाखड्नं चर्मे वाथ पुनर्वेळी ॥ ६६ वृद्धक्षमस्य दायादं पितुरस्सन्वेरिणम् । ससाराभिमुखः हरः शाहेळ इच क्षक्षम् ६७

तौ परस्परमासाद्य खडुदन्तनखायधौ।

इष्टवत्संप्रजन्हाते व्यावकेसरिणाविव ॥ ६८

संपातेन्वभिचातेषु निपातेन्वसिचर्मणोः। न तयारन्तरं काश्विद्दर्श नर्रास्ट्रियाः। १९ अवक्षेपोऽसिन-हृदिः ग्राह्मान्वरिनदृष्टीनः । १९ अवक्षेपोऽसिन-हृदिः ग्राह्मान्वरिनदृष्टीनः । १० बाद्यान्यर्गान्यर्गान्यर्गान्यर्गान्यर्गान्यस्यर्गान्यस्यर्गान्यस्यर्गान्यस्यर्वान्यस्य व्यवस्याते महास्यानिव पर्वते ॥७१ ततो विश्विपतः बङ्गं सीमद्रस्य यद्यास्तिनः। इरारावरणपद्यान्ते प्रस्तुतः जयद्वयः॥ ७२ स्वमपत्रान्तरं सक्तस्यर्गान्यस्य सास्तरे। सिन्धुराजवलोहृतः सोऽमज्यस्य महानिक्षः॥

भग्नमाशाय निश्चिशमवष्ठस्य पदानि पद्। अदृइयत निमेषेण स्वर्थं प्नरास्थितः॥ ७४ तं कार्ष्णि समरान्यक्रमास्थितं रथयस्ममम्। सहिताः सर्वराजानः परिवृद्धः समृततः ७५ ततश्चर्म च खड़ं च सम्रात्क्षिप्य महाबलः । ननाटार्जनटायादः प्रेक्षमाणी जयद्रथम् ॥७६ सिन्धराजं परित्यज्य सौभद्रः परवीरहा। तापयामास तत् सैन्यं भुवनं भास्करो यथा॥ तस्य सर्वायसी शक्ति शत्यः कनकभवणाम चिक्षेप समरे घोरां दीप्तामग्निशिखामिव तामबप्रत्य जग्राह विकोशं चाकरोदसिम्। वैनतेयों यथा कार्जिः पतन्तसुरगोत्तमम्॥ तस्य लाघवमाज्ञाय सत्त्वं चामिततेजसः। सहिताः सर्वराजानः सिंहनादमथानदन् ८० ततस्तामेव शल्यस्य सौभद्रः परवीरहा। मुमोच भुजवीर्येण वैदूर्यविकृतां शिताम् ८१ सा तस्य रथमासाद्य निर्मक्तभूजगोपमा। जधान सूर्त शहयस्य रथाचैनमपातयत्॥८२ ततो विरादद्वपदौ धृष्टकेतुर्युधिष्टिरः। सात्यकिः केकया भीमो धृष्टग्रस्नशिखण्डिनी यमी च दौपदेयाश्च

बाणशब्दाश्च विविधाः । ८४ पिहनादाश्च पुष्कलाः ॥ ८४ प्रादुरासन् हर्षयन्तः सौभद्रमपलायिनम् । प्रादुरासन् हर्षयन्तः सौभद्रमपलायिनम् । तसामुन्यन्त पुत्रीस्ते रात्रीर्वजयलक्षणम् ८५ अधीनं सहसा सर्वे समसान्निशितः शरैः । अभ्यानिरन्महाराज जलदा इथ पर्वतम् ८६

साधु साध्विति चुकुद्यः।

तेषां च वियमन्विच्छन् सतस्य च पराभवम्। आतीयनिरमित्रझः कुद्धः सीमद्रमभ्ययातः ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणाभिषेकपर्वणि श्रीममन्यपराकमे चतर्वजोऽध्यायः ॥ १४॥

THE STATE OF THE S

१५

धतराष्ट्र उवाच । बहुनि सुविचित्राणि द्वन्द्वयुद्धानि सञ्जय। न्वयोक्तानि निराम्बाहं स्पह्यामि सचक्षपाम आश्चर्यभूतं लोकेषु कथीयण्यन्ति मानवाः। करूणां पाण्डवानां च युद्धं देवासरोपमम्॥२ न हि में तिवरस्तीह श्रुण्वती युद्धमत्तमम्।

तस्मादार्तायनेर्यदं सीभदस्य च शंस में ॥ ३ सक्षय उवाच ।

नाहितं प्रेश्य यस्तारं द्वात्यः सर्वायसीं गढां समुत्क्षिप्य नदन् अदः प्रचस्कन्द रथोत्तमात तं दीप्तमिव कालाग्नि दण्डहस्तमिवान्तकम्। जवेनाभ्यपतन्त्रीमः प्रग्रह्म महतीं गदाम ॥ ५ सीमडोऽप्यशनिप्रख्यां प्रग्रह्म महतीं गदास। पहोहीत्यव्रवीच्छल्यं यत्नाद्वीमेन वारितः॥ बारियत्वा त सीभद्रं भीमसेनः प्रतापवान्। शत्यमासाद्य समरे तस्थी गिरिरिवाचलः॥ नथैव मदराजोऽपि भीमं दृष्टा महाबलम् । ससाराभिमुखस्तूर्णं शार्दूल इव कुअरम्॥ ८

सिंहनादाश्च संजन्नभैरीणां च महास्वनाः॥ ९ पश्यतां शतशो ह्यासी-दन्योन्यमभिधावताम्। पाण्डवानां कुरूणां च साधु साध्विति निःखनः॥ 80 न हि मद्राधिपादन्यः सर्वराजसु भारत। सोदुमुत्सहते वेगं भीमसेनस्य संयुगे॥ ११ तथा मद्राधिपस्यापि गदावेगं महात्मनः।

ततस्तूर्यनिनादाश्च शंखानां च सहस्रशः।

पड़ेजीस्बनदेवेद्या बभव जनहर्षणी प्रजास्त्रास्त्र तदा विद्धा भीमेन महती गदा 🕸 तथैव चरतो मार्गान्मण्डलानि च सर्वशः। महाविधत्प्रतीकाशा शल्यस्य श्रश्मे गदा म तौ वृपाविव नर्दन्ती मण्डलानि विचेरतः। आवर्तितगदाश्रङ्गावभी शल्यवकोदरी॥१५ मण्डलावर्तमार्गेष गदाविहरणेषु च। निर्विशेषमभूद्यसं तयोः पुरुषसिंहयोः ॥ १६ ताडिता भीमसेनेन शत्यस्य महती गदा। साब्रिज्वाला महारौडा तदा तर्णमशीर्यंत 🕸 तथैव भीमसेनस्य द्विषताऽभिहता गदा वर्षाप्रदोषे खरोतेर्वतो वक्ष इवाबमी॥ १८ गढा क्षिप्तात समरे मद्रराजेन भारत । ह्योम दीपयमाना साससजे पावकं **महः** ॥ तथैव भी मसेनेन विषते प्रेषिता गदा । तापयामास तत सैन्यं महोल्का पतती यथा ते गदे गदिनां श्रेष्ठे समासाद्य परस्परम्। श्वसनयौ नागकन्येव ससजाते विभावसम नकेरिव महाध्यात्री दन्तैरिव महागजी। तौ विचरेतरासाद्य गढाग्याभ्यां परस्परम् ॥ ततो गदाश्राभिहती अणेन रुधिरोक्षिती। ददशाते महात्मानी किश्रकाविव प्रिपती॥ शुश्रुवे दिश्च सर्वास तयोः पुरुषसिंहयोः । गदाभिघातसं हादः शकाशनिरवीपमः ॥ गदया मद्रराजेन सहयदक्षिणमाहतः नाकस्पत तदा भीमो भिद्यमान इवाचकः ॥ तथा भीमगढावेगैस्ताङ्यमानो महाबळः । धैर्यानमद्राधिपस्तस्यी वज्रीगिरिरिवाहतः २६

सोद्रमत्सहते छोके युधि कोऽन्यो वकोदरात परामवं प्रेक्ष्यति बोषः ॥८७॥ इति श्रीमहाभारते द्रीणपंत्रीण टीकायां चतुर्दशोऽध्यायः॥ १४ ॥

कापेततुर्महावेगी सम्रान्ध्यतगदाबुभी ।
पुतरस्तरमागंधी मण्डलानि विवेदः ॥ । १७
क्षासुत्रय पदान्यदी सिविपय गजाविव ।
सहसा लोहदण्डात्र्याम्योन्यमभिजवादः ॥
तौ परस्परवेगाच गदात्र्यां च भुजाहती ।
सुगरंपतुर्वीगी हिताबिन्द्रप्वजाविवारु
तो विव्हलमानं तं निःश्वस्तनं पुतः पुतः
स्वस्यमध्यपत् तूर्णं कृतवमी महाप्यः ॥ ३०
दण्य वैमं महापाज गद्याभिविपीडितम् ।
विचटनं यथा नागं सुन्ह्याऽभिविपीड्रुतम् ।
ततः स्वस्थमारोज्य महाणामिवपं रणं ।

अपोवाह रणात तुर्ण कृतवर्मा महारथः ॥ श्रीव्यक्तिह्वलो वीरो निमेपासुनदित्यतः ॥ भीमोऽपि सुमहाबाहुर्यदापाणिरद्यत्य ॥ सतो महाथिपं दृष्टा तव पुत्राः पराकृशुक्य ॥ सतापापस्थ्यत्याः समकस्पन्त मारिष ॥ ते पाण्डवैर्द्धमानास्तावका जितकाशिक्षिः। भीता दिशोऽन्यपद्यन्त वातुल्या चना हव॥ निर्जित्य धार्तराष्ट्रां पाण्डवेया महारथाः। देशयोजन्त रणे राजन् दीप्यमाना हवाग्रयः॥ सिहनादान्थ्यां चकुःशंबान् द्युश्च ह्यिताः भेरीश्च वादयामासुर्ध्व कृष्यांवान् द्युश्च ह्यिताः भेरीश्च वादयामासुर्ध्व कृष्यांवान् द सुश्च ह्यिताः

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणाभिषेकपर्वणि शख्यापयाने पञ्चदशोऽध्यायः॥ १५॥

るの意味の

ु १

सञ्जय उवाच। तद्वलं समहदीणें त्वदीयं प्रेक्ष्य वीर्यवान्। दधारैको रणे राजन् वृषसेनोऽस्त्रमायया॥ शरा दश दिशो सुक्ता वृषसेनेन संयुगे। विचेरस्ते विनिश्चिय नरवाजिरधिवपान ॥ तस्य दीमा महाबाणा चिनिश्चेरः सहस्रशः। भानोरिव महाराज घर्मकाले मरीचयः॥ ३ तेनार्विता महाराज रथिनः सादिनस्तथा। निपेतुरुव्यों सहसा वातमग्रा इव दुमाः॥ ४ हयौषांश्च रथीघांश्च गजीवांश्च महारथः। अपातयद्रणे राजन् शतशोऽध सहस्रशः॥५ दृष्टा तमेकं समरे विचरन्तमभीत्वत । सहिताः सर्वराजानः परिवृद्धः समन्ततः॥६ नाक्रिस्त शतानिको वृषसेनं समस्ययात्। विद्याध चैनं दश्मिनाराचैर्ममेभेदिभिः॥७ तस्य कर्णात्मजञ्चापं छित्वा केत्रमपातयत्। तं भातरं परीप्सन्तो द्रीपदेयाः समभ्ययः॥

कर्णात्मजं शरबातैरदृश्यं चक्रुरञ्जसा। ताचदन्तोऽभ्यधावन्त द्रोणपुत्रमुखा रथाः॥ छादयन्तो महाराज द्रौपदेयान महारथान । शरैनीनाविधेस्तुणे पर्वतान जलदा इव ॥ तान् पाण्डवाः प्रत्यगृह्धंस्त्वरिताः पुत्रगृद्धिनः पञ्चालाःकेकया मत्स्याः सञ्जयाश्चीद्यतायुधाः तद्यद्रमभवद्धोरं समहलोमहर्षणम् । त्वदायैः पाण्डपत्राणां देवानामिव दानवैः॥ पवं युग्रधिरे वीराः संरच्धाः कुरुपाण्डवाः। परस्परमुदीक्षन्तः परस्परकृतांगसः॥ तेषां दहशिरे कोपाद्वपूंष्यमिततेजसाम् । युयुत्सुनामिवाकाशे पतित्रवरभोगिनाम् ॥ भीम-कर्ण-क्रप-द्रोण-द्रौणि-पार्षत-सात्यकैः बभासे स रणोद्देशः कालसूर्य इवोदितः १५ तदासीत तमलं युद्धं निघतामितरेतरम्। महाबलानां बलिभिदानवानां यथा सरैः १६ ततो युधिष्ठिरानीकमुद्धतार्णवनिःखनम्। त्वदीयमवधीत सैन्यं संप्रद्वतमहारथम्॥१७

क्षीववस्मतवत् ॥ ३३ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नैलकण्डीये भारतभावदीये पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

तदिति । अख्मायया अखकीशलेन ।। १ ॥ 'कर्यां युद्युधिरे ' इत्यस्वीतरं ' एवं युद्युधिर' इति ।।१३ पत्रिवरभोगिनामिन पत्रिवरो गठडः। भोगिनः सर्योः १४ तत् प्रभग्नं बलं हप्ग शत्रुभिर्श्वामिर्देतम् । अलं द्वतेन वः श्रूरा इति द्रोणोऽस्थभाषत्॥ ततः घोणहथः फुन्डश्वतुर्धन्त इव विषः। प्रविद्य पाण्डवामीकं द्विधिष्टिरसुपाद्रवत् १९, तमाधिष्यच्छित्नेवाणैः कङ्कपत्रैसुधिष्ठिरः। । तस्य द्रोणो धनुश्चित्त्वा तं द्वतं ससुपाद्रवत् चकरक्षः कुमारस्त पञ्चालानां यशस्करः। द्यार द्रोणमायान्तं बेळेच सरितां पतिम् ॥ द्रोणं निवारितं दक्षा

सिंहनादरशे ह्यासीत साथु साध्वित भाषितम् ॥ २२ कुमारस्तु ततो द्रोणे सायकेन महाहवे । विद्याधोरसि संकद्धा सिहबच नदस्कुहुः २३ संवार्थे जरणे द्रोणे कुमारस्तु महाबळः । इरिरनेकसाहक्षेः कृतहस्तो जितश्रमः ॥ २४ तं शूरमार्थवितनं मंत्रास्त्रेषु कृतश्रमम् ।। २५

कमारेण विजर्षभम ।

स मध्यं प्राप्य सैन्यानां सर्वाः प्रविचरन् दिशः। तव सैन्यस्य गोप्ताऽऽसी-द्वारद्वाजो द्विजर्षमः॥

द्भारद्वाजो द्विजर्षमः ॥ २६ शिखण्डिनं द्वादशिमिवेशस्या चोत्तमौजसम् मकुछं पञ्जभिवेद्धा सहदेवं च सप्तिमः॥२७ युधिष्ठिरं द्वादशिन-

युाधाष्ट्रर द्वादशास-द्रौँपदेयांस्त्रिभिस्त्रिभिः । सात्यिकं पञ्चभिविद्या सत्स्यं च दशभिः शरैः॥

मत्स्यं च दशिः गरैः॥ २८
व्यक्षोभयद्रणे योधान यथा मुख्यमभिद्रवन्।
अभ्यवर्तत संप्रेत्सः कुन्तीपुत्रं वुधिष्ठिरम्॥२९
युगन्धरस्ततो राजन् भारद्वाजं महारयम्।
चारयामास संकुकं वातोक्षतमिवाण्येक् ३०
युधिष्ठिरं स विद्या ह शरैः सक्ततपर्यभिः।
युगन्धरं हु मञ्जेन रथनीक्षाद्यातयत्। ३१
ततो विराटकुपदी केक्याः सात्यिकः शिविः
व्याव्रतस्त्रः पाञ्चात्यः सिहसेनश्च वीर्यवान्
पत्ते चान्यं च बहवः परीप्सन्तो युधिष्ठिरम्।
आव्युस्तस्य पन्यानं किरन्तः सायकान् बहुन्

ध्यावदत्तस्तु पाञ्चाल्यो द्रोणं विद्याधमार्गणैः। पञ्चाद्यता शितै राजुं-

स्तत उच्चुकुशुर्जनाः त्वरितं सिंहसेनस्त द्वीणं विद्धा महारथम्। माहसत सहसा हुएसासयन् वै महार्थान्॥ ततो विस्फार्य नयने धनुज्यामवसूज्य च । तलकाव्यं महत्तुत्वा द्रोणस्तं समुपाद्रवत् ३६ ततस्त सिहसेनस्य शिरः कायात् सक्रण्डलम् ट्याव्रदत्तस्य चाकस्य मलाभ्यामाहरद्वली ॥ तान् प्रमुख्य शरबातैः पाण्डवानां महारथान् यधिष्ठिरस्थाभ्याशे तस्थी सृत्युरिवान्तकः॥ ततोऽभवन्महाशब्दो राजन यौधिष्ठिरे बले हतो राजेति योधानां समीपस्थे यतवते ॥३९. अञ्चन सैनिकास्तत्र दृष्टा द्रोणस्य विक्रमम् अद्य राजा धार्तराष्ट्रः क्रतार्थो वै भविष्यति अस्मिन महते द्रोणस्त पांडवं गृह्य हर्षितः। आगमिष्यति नो ननं धातराष्ट्रस्य संयगे॥ प्यं सक्षत्पतां तेषां तायकानां महार्थः । आयाज्जवेन कीन्तेयो रथघोषेण नादयन्॥ शोणितोदां रथावर्ता कृत्वा विशसने नदीम शुरास्थिचयसंकीणां प्रेतकुळापहारिणीम् ॥ तां शरीधमहाफेनां प्रासमत्स्यसमाकुलाम्। नदीमत्तीर्य वेगेन कुरून विद्वाद्य पाण्डवः॥ ततः किरीदी सहसा द्रोणानिकसपाद्रवत । छादयन्निषुजालेन महता मोहयन्निव॥ ४५ शीव्रमभ्यस्यतो बाणान् संद्धानस्य चानिशं नान्तरं ददशे कश्चित कौन्तेयस्य यशाखिनः॥ न दिशो नान्तरिक्षंच न द्योनैंव च मेदिनी अदश्यन्त महाराज बाणभूता इवामवन्॥ नादश्यत तदा राजंस्तत्र किंचन संयगे। बाणान्धकारे महति कृते गाण्डीवधन्वना।। सूर्ये चास्तमञ्जूषाप्ते तमसा चाभिसंवृते । नाज्ञायत तदा राजुर्न सुहस्त च कश्चन ॥ ४९ ततोऽवहारं चक्रुस्ते द्रोणदुर्योधनादयः। तान विदित्वा प्रनस्त्रस्तानयुद्धमनसः परान् स्वान्यनीकानि बीभत्सः शनकैरवहारयत्। ततोऽभितुष्ट्वः पार्थं प्रहृष्टाः पाण्डुस्अयाः॥

पञ्चाळाश्च मनोज्ञानिर्वाग्मिः सूर्यमिवर्वयः। यवं खीशविरं प्रायाजित्वा शहर धनअयः॥ पृष्ठतः सर्वतैन्यानां सुदितो वै स केशवः॥

ःमसारगत्वर्कसवर्णरूपै-वेज्रप्रवालस्फटिकेश मुख्यैः। चित्रे रथे पाण्डुसुतो बभासे नक्षत्रचित्रे वियतीय चन्द्रः॥ ५४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण द्रोणाभिषेकपर्वाणं प्रथमदिवसावहारे बोड्डोरध्यायः ॥ १६ ॥

समाप्तं द्वोगामिवेकपर्व ॥

संशासकवधपर्व २

20

वयं विनिकता राजन् सदा गाण्डीवधन्वना अनागःस्विप चागस्तत्कृतमस्मास्य तेन वै॥

ते वयं स्मरमाणास्तान

विनिकारान् पृथग्विधान्। कोधाशिना दहामाना

नशेमहि सदा निशि॥ स नो दिष्ट्यास्त्रसम्पन्नश्चश्चविषयमागतः। कर्तारः स्म वयं कर्म यश्चिकीकीम हद्भतम १४ भवतश्च भियं यत्स्यादस्माकं च यशस्करम् वयमेनं हनिष्यामी निक्रण्यायीधनाद्वहिः १५ अवारत्वनर्जना भूमिरिश्रगतीऽथ वा प्रनः। सत्यं ते प्रतिजानीमो नैतन्मिथ्या सविष्यति एवं सत्यरथञ्जोका सत्यवर्मा च भारत। सत्यवतश्च सत्येषुः सत्यकर्मा तथैव च १७ सहिता भातरः पश्च रथानामयतेन च। न्यवर्तन्त महाराज कृत्वा शपथमाहवे॥ १८ माळवास्त्रण्डिकेराश्च रथानामयुर्वेखिमिः। स्वामां च नरहयावस्त्रिगर्तः प्रखलाधिपः॥ मावेलकेलिलिथैश्र सहितो मद्रकेरपि। रथानामयुतेनैव सोऽगमञ्जातृभिः सह २० नानाजनपदेभ्यश्च रथानामयुतं पुनः। सम्रिथतं विशिष्टानां शपथार्थमुपागमत् २१ ततो ज्वलनमानच्यं हुत्वा सर्वे पृथक् पृथक्। जगृहः क्रशचीराणि चित्राणि कवचानि च

सञ्जय उवाच।

ते सेने शिबिरं गत्वा न्यविशेतां विशांपते यथाभागं यथान्यायं यथागुरुम च सर्वशः १ क्रत्वाऽवहारं सैन्यानां द्रोणः परमहर्मनाः। दुर्योधनमामित्रेक्ष्य सन्नीडमिदमन्नवीत्॥ २ उक्तमेतन्मया पूर्व न तिष्ठति धनअये। शक्यो प्रहीतुं संग्रामे देवैरपि युधिष्ठिरः॥३ इति तद्वः प्रयततां कृतं पार्थेन संयुगे । मा विश्वद्वीर्थको महामजेयौ कृष्णपाण्डवी ४ अपनीते त योगेन केनचिच्छेतवाहने । तत पष्यति ते राजन् वशमेष युधिष्ठिरः॥ ५ कश्चिदाह्नय तं संङ्क्षये देशमन्यं प्रकर्षत् । तमजिल्वा न कौन्तेयो निवर्तेत कथंचन ॥६ पतस्मिन्नन्तरे शून्ये धर्मराजमहं नृप। ब्रहीष्यामि चर्मुं भिस्वा घृष्टग्रसस्य पश्यतः धर्जुनेन विहीनस्तु यदि नोत्स्जते रणम्। मासुपायान्तमालोक्य गृहीतं विद्धि पाण्डवम पवं तेऽहं महाराज धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम्। समानेष्यामि सगणं वशमद्य न संशयः॥ ९ यदि तिष्ठति संग्रामे मुहुर्तमपि पाण्डवः। अधापयाति संग्रामाद्विजयात्तिविशिष्यते १०

सञ्जय उवाच । द्रोणस्य तद्वचः श्रुत्वा त्रिगर्ताधिपतिस्तदा म्रातृभिः सहितो राजनिदं वचनमव्यवीत्॥

मसार इन्द्रनीलः गल्बर्कः पद्मरागः ॥ ५४ ॥ इति श्रीसहाभारते होणपर्वाणे टीकायां घोडशोऽध्यायः॥ १६॥ * सुसार इति पाठः ।

ते सेने इति ॥ १ ॥ योगेन उपायेन ॥ ५ ॥

ते च बद्धतनुत्राणा घृताकाः कुशचीरिणः। मौवींमेखिलनो बीराः सहस्रशतदक्षिणाः २३

यज्ञ्चानः पुत्रिणो छोक्याः कृतकुत्यास्ततुत्यज्ञः । योक्ष्यमाणास्तद्दाऽऽश्मानं यज्ञासा विजयेन च ॥ २४ ब्रह्मचर्यश्रुतिसुकैः कृतुभिश्चासद्क्षिणैः ।

प्राप्यान् लोकान् सुयुक्षेन क्षित्रमेव थियासवः ब्राह्मणांस्तर्पीयत्वा च निष्कान् दस्वा पृथक् पृथक् ।

गाश्च वासांसि च पुनः
समामाच्य परस्पम् ॥ २६
प्रज्ञादय कृण्णवत्मां मुद्रापम्य पण्डतम् ।
तस्मिन्नश्नौ तदा चक्कः प्रतिक्षां द्रविश्वयाः
रृण्यतां सर्वेभूताना सुर्वेदांचो वभाषिर ।
सर्वे यन्त्रयव्ये प्रतिक्षां चाि चिक्तरे २८
ये ये लोकाश्चादितां ये देव ब्रह्मशातिनाम्
सद्यपस्य च ये लोका गुरुदाररतस्य च २६
सहस्यहारिणक्षेत्र राजिप्धापहारिणः ।
द्रारणागतं च त्यज्ञतो याचमानं तथा प्रतः
भगारदाहिनां वेद ये च गां निव्रतामि ।
अपकारिणां च ये लोका ये च ब्रह्महियामि

न्यासापहारिकां ये च श्वतं नाशयतां च थे। क्षीचेत युध्यमानानां ये च नीचानुसारिणाम् नास्तिकानां च ये ठोका येऽग्निमानुषितत्यज्ञाम् । तानामुगामहे ठोका न ये च पापनुतामि ॥ ३४ यद्यहरमा वयं युखे निवर्तम धनअयम् ।

खमार्यामृतुकालेषु मोहाई नाभिगच्छताम।

श्राद्धभैधुनिकानां च थे चाप्यात्मापहारिणां

यद्यहत्वा वयं युद्धे निवर्तेम धनञ्जयम् । तेन चाभ्यदितास्त्रासाङ्गवेम हि परार्श्वसाः यदि त्वसुकरं लोके कमें कुर्याम संयुगे । इष्टाँलोकान् प्राप्तयामो वयमद्य न संदायः ३६

प्यसुक्ता तदा राजंस्तेऽभ्यवर्तन्त संयुगे। आह्वयन्तोऽर्युनं घीराः पितृजुष्टां दिशं प्रति

आहुतस्तेर्नरहयात्रेः पार्थः परपुरञ्जयः। धर्मराजिभिदं वाक्यमपदान्तरमञ्ज्ञीत ॥ ३८ आहुतो न भिवतेयाभिति मे ज्ञतमाहित्त्र। संशास्त्राश्च मां राज्ञाह्यभित्त महामुखे ३९ एव च खातृभिः सार्थ सुरामाऽङ्गयते रणे। वधाय सगणस्यास्य मामज्ञातुमहैसि ४०

नैतच्छकोमि संसोदु-माह्वानं पुरुषर्थम् ।

सत्यं ते प्रतिजानामि हतान् विद्धि परान् युवि॥

गुधिश्वर ज्वाच । श्रुतं ते तत्त्वतस्तात यद्गेणस्य विकीर्षितम्। यथा तदनृतं तस्य मधेत तत्त्यं समाचर ॥४२ होणो हि बळ्वान सूरः छतास्त्रश्च जित्रश्रमः प्रतिवातं च तेनतृहृहणं भे महारथ ॥ ४३

अर्जुन उवाच। अयं वे सत्यांजेद्राज-चय त्वां रक्षिता युधि। वियमाणे च पाञ्चास्ये

नावार्थः काममाप्स्यति ॥ ४४ हते तु पुरुषद्याश्रेरणे सत्यज्ञिति प्रमो । सर्वेरिप समेतियों न खातत्यं कथञ्चन ॥ ४५ सञ्जय उवाच ।

अनुवातस्ततो रावा परिष्वकथ का खुनः प्रेम्णा दृष्ट्य बहुधा ह्याशिष्श्रास्य योजिता।। विद्युपेनं ततः पार्थोक्षेमतोन् प्रत्यपाद्वली । श्रुधितः श्रुद्धिमात्तर्य सिंदो सुनापातिव । । ततो दोर्थोधनं सैन्यं सुदा परमया युतम् । ऋतेऽर्जुनं शुक्रं जुन्दं धर्मराजस्य निष्ठदे ॥ ततोऽन्योस्यनं ते सैन्यं समाजग्मतुरोजसा । नवाहस्त्यो वोने प्रावृत्योवोदक्योदक ॥४९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि संशासकवधपर्वणि धनक्षययाने सप्तदशोऽध्यायः॥ १७॥

लोक्याः पुण्यलोकाहोः ॥ २४ ॥ बहानवर्ये वेदव्रताचरणं श्रुतिवेदाभ्ययनं ते एव मुखं प्रधानं वेषु तैः कर्माभिरिति शेषः ॥२५॥ आत्मापहारिणां स्वजातिगोपकानाम् ॥३९॥

श्रुतं प्रतिक्षातम् ॥ ३३ ॥ अपदान्तरमध्यवहितम् ॥ ३८॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां सावदशोऽष्यायः ॥ १७ ॥ + ' नरस्याप्तः इति पाठः '

36

सञ्जय उवाच।

ततः संदासका राजन् समे देशे ध्ययस्थातः द्युह्यानीकं रथेरेथ बन्द्राकारं सुद्रा युताः। १ ते किरादिनमायान्तं द्युह्य द्युताः। १ ते किरादिनमायान्तं द्युह्य द्युताः। १ ते किरादिनमायान्तं द्युह्य हर्षेण मारिषः । उदक्षेत्राक्षयस्थानाः शास्त्रेन महता तदा ॥ २ स शास्त्रः प्रविद्याः संवद्ये दिशः संव समाद्रणोत आवृत्याखा छोकस्य नासीत् तत्र प्रतिसनः सोऽतीय संवद्यद्यांसानुष्ठस्य धनख्यः । किं बिद्यस्थानस्थान एक्यान्यान स्वत्यान स

थथवा हर्षकालोऽयं त्रैगर्तानामसंशयम् । कुनरैर्दुरवापान् हि

लोकान प्रास्थान्य सुन्तान् ॥ ६ प्रयुक्त्य महाबाहुई पीकेश ततोऽ जुनः। आससाद रणे रग्नु हो कियानो नामनी किनीम से देवदक्तादार शेखं हेमपरिष्कृतम् । दध्यो वेगेन महता घोषणापूरचन दिशः॥ ८ तेन शब्देन विकल्पा संशासक्य रिश्वी । विचेष्ठाऽ विखला संव्येष स्वयान्य प्रथा वाहास्तेषां विश्वसाक्षाः स्तर्भ कर्णाशिरोधराः विष्ठक्ष्यरणा मुखं क्षित्रं च प्रसुत्रुद्धः॥ १० उपलब्ध्यरणा मुखं क्षित्रं च क्षाह्मित्राण्या साम्यर्जुनः सहस्राणि दशपञ्चिमराश्चाः। अनागतान्येव शर्वेश्विक्ष्येद्धार्भे राष्ट्राचेश्वामित्रामिश्च वारोऽर्जुनं शित्रोचीं प्रदेशिक्षात्रेद्धार्भे राष्ट्राः। प्रवारोऽर्जुनं शित्रोचीं प्रदेशिक्षात्रेद्धार्भे राष्ट्राः। प्रवारोऽर्जुनं शित्रीचीं प्रविद्याभित्र पुनः। प्राविक्ष्यन्य तत्रारार्थस्तानिष्वाभित्राभित्याभित्राभित्राभित्रा

पकैकस्तु ततः पार्थं राजन् विद्याघ पञ्चभिः । स च तान् प्रतिविद्याघ द्वाभ्यां द्वाभ्यां पराकमी ॥

गं द्वाभ्यां पराक्रमी ॥ १४ नारायणाश्चगोपाळा मृत्युं हत् इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि संशतकवघपर्वणि सुधन्ववधे श्रुवाक्कोरध्यायः ॥१८॥

भूय एव तु संक्रुद्धास्त्वर्जुनं सह केशवम् । आपुरयन दारेस्तीक्ष्णैस्तडागमिव बृष्टिमिः॥ ततः शरसहस्राणि प्रापतन्तर्जनं प्रति समराणामिय बाताः फलं इमगणं वने ॥१६ ततः सवाहस्त्रिशद्भिरद्भिसारमयैः शरैः । अविध्यदिष्भिर्गाढं किरीटे सदयसाचिनम्॥ तैः किरीटी किरीटखेहेंमपक्रेरजिहारीः। शातकंभमयापीड़ी बभी सूर्य इवोत्थितः॥ हस्तावापं सुबाहोस्तु भहेन युधि पाण्डवः। चिन्न्छेद तं चैव पनः शरवर्षेरवाकिरत॥ १९ ततः सुशर्मा दशभिः सुरथस्तु किरीटिनम्। सुधर्मा सुधनुश्चेव सुबाहुश्च समार्पयत्॥ २० तांस्त सर्वान पृथग्वाणैर्वानरप्रवरध्वजः। प्रत्यविध्यज्ञांश्चेषां महैश्चिच्छेद सायकान्॥ सधन्वनो घुनाश्चित्वा हयांश्चास्यावधीरुळरैः अधास्य संशिरस्त्राणं शिरः कायादपातवत॥ तस्मिचिपतिते वीरे त्रस्तास्तस्य पदानुगाः ट्यद्रवन्त भयाद्वीता यत्र दौर्योधनं बलम् ॥ ततो जधान संऋदो वासविस्तां महाचममा शरजालैरविच्छिन्नैस्तमः सर्थे इवांशभिः॥ ततो भन्ने बले तस्मिन विप्रकीने समंततः। सव्यसाचिनि संकुद्धे त्रैगर्तान् भयमाविशत्॥ ते वध्यमानाः पार्थेन शरैः सन्नतपर्विभः। अमरांस्तत्र तत्रेव त्रस्ता सृगगणा इव ॥ २६ ततस्त्रिगर्तरार् कुदस्तानुवाच महारथान्। अलं द्वतेन यः शूरानमयं कर्तुमईथ ॥ ज्ञाद्यवाश्र ज्ञापशान घोरान्सर्वसैन्यस्य प्रज्यतः गत्वा दौर्योधनं सैन्यं कि वै वश्यथ मुख्यकाः नावहास्याः कथं छोके कर्मणानेन संग्रो। भवेम सहिताः सर्वे निवर्तध्वं यथाबळ्म ॥ पवसुक्तास्तु ते राजन्नदकोशन्सद्वर्श्वदः। शंखांश्च दिमरे वीरा हर्षयन्तः परस्परम् ॥ ततस्ते संन्यवर्तन्त संशासकगणाः पुनः । नारायणाश्च गोपाला मृत्युं कृत्वा निवर्तनम्॥

अष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥ ॐॐॐॐ सञ्जय उवाच।

द्या तु संनिष्ट्तांस्तान् संशप्तकगणान् प्रनः वासुदेवं महात्मानमर्जुनः समभाषत ॥ चोदयाभ्वान् हृषीकेश संशप्तकगणान् प्रति। नैते हास्यन्ति संग्रामं जीवन्त इति में मतिः पद्य मेऽस्रवलं घोरं बाह्वोरिष्वसनस्य च। अधैतान पातिथिष्यामि ऋद्यो रुद्रः पशुनिव ततः कृष्णः स्मितं कृत्वा प्रतिनन्द्य शिथेन तं। धावेशयत दर्धषों यत्र यजैच्छदर्जनः स रथो भाजतेऽत्यर्थमध्यमानो रणे तदा। उह्यमानमिवाकाशे विमानं× पाण्डरेहीयैः ५ मण्डलानि ततश्रके गतप्रत्यागतानि च। यथा शकस्थो राजन यद्धे देवासरे परा ६ अथ नारायणाः कुद्धा विविधायुधपाणयः। छादयन्तः शरवातैः परिवत्र्धनञ्जयम्॥ ७ अदृद्यं च सुद्धतेन चक्रुस्ते भरतर्षभ कृष्णेन सहितं युद्धे क्रन्तीपुत्रं धनश्चयम्॥ ८ कदस्त फालानः संख्ये द्विगुणीकताविकमः। गाण्डीवं धनुरामृज्य तुर्ण जग्राह संयुगे॥९ बद्धा च भुकुदि वक्र को घर्य प्रतिलक्षणमः। देवदत्तं महाशंखं पूरयामास पाण्डवः॥१८ अधास्त्रमरिसंघझं त्वाष्ट्रमभ्यस्यदर्जुनः । ततो रूपसहस्राणि प्राद्रासन् पृथक् पृथक्॥ आत्मनः प्रतिरूपैस्तैर्नानारूपैर्विमोहिताः । अन्योन्येनार्जनं मत्वा खमात्मानं च जिन्नरे अयमर्जुनोऽयं गोविन्द इमी पाण्डवयादवी इति ह्वाणाः संमुढा जष्तुरन्योन्यमाहवे ॥ मोहिताः परमास्त्रेण क्षयं जग्मुः परस्परम् । अशोभन्त रणे योधाः पुष्पिता इव किञ्चकाः ततः शरसहस्राणि तैर्विग्रकानि मस्मसात । कृत्वा तदस्त्रं तान् घीराननयद्यमसादनम्॥ . अथ प्रहस्य बीमत्सुर्छछित्यान्माळवानपि। मावेलकांस्त्रिगर्तीश्च योधेयांश्चादयच्छरैः॥ ते हन्यमाना वीरेण क्षत्रियाः कालचोदिताः ह्यसञ्ज्ञहरजालानि पार्थे नानाविधानि च॥ न ध्वजो नार्जुनस्तत्र न रथो न च केशयः।

१९

प्रत्यदृद्ध्यत घोरेण दारवर्षेण संवृतः ॥ १८ ततस्ते लब्धलक्षत्वादन्योन्यमभिचुक्यः। हती कृष्णाविति प्रीत्या वासांस्यादु धुवस्तदा मेरी-मृदङ्ग-शङ्खांश्च दध्मुवीराः सहस्रशः। सिंहनादरवां श्रीयां श्रकरे तत्र मारिष ॥ २० ततः प्रसिध्विदे कृष्णः खिन्नश्चार्जनमञ्ज्ञीत कासि पार्थ न पश्ये त्वां कि बजीवसि शत्रहर तस्य तद्भाषितं श्रुत्वा त्वरमाणो धनञ्जयः। वायह्यास्त्रेण तैरस्तां शरवृष्टिमपाहरत् ॥ २२ ततः संशासकवातान साध्वद्विपरथायघान। उवाह भगवान् वायुः ग्रुष्कपर्णचयानिव ॥ उह्यमानास्तु ते राजन् बह्वशोभन्त वायुना। प्रजीनाः पश्चिणः काले वृक्षेभ्य इव मारिष ॥ तांस्तथा व्याकुलीकृत्य त्वरमाणी धनअयः। जघान निशितवाणैः सहस्राणि शतानि च॥ शिरांसि महीरहरद्वाह्नि च सायुधान्। हस्तिहस्तोपमांश्लोकन् शरैकव्यामपातयत्॥

> प्रप्रिच्छन्नान् विचरणान् बाहुपार्श्वेक्षणाकुळान् । नानाङ्गावयवैर्द्धीनां-श्रकारारीन् धनक्षयः॥

गन्धर्वनगराकारान् विधिवत्करिपतान रथान् । शरैविंशकलीकुर्व-

श्चेके व्यथ्वर्धद्विपान् ॥ मण्डतालवनानीय तत्र तत्र चकाशिर । छिन्ना रथध्वजवाताः केचित्तत्र कचित्कचित सोत्तरायुधिनो नागाः सपताकांकुशध्वजाः पेतः शकाशनिष्ठता द्वमवन्त इवाचलाः॥ चामरापीडकवचाः सस्तात्रनयेनास्तथा। सारोहास्तुरगाः पेतुः पार्थवाणहताः क्षितौ॥ विप्रविद्यासिनखराश्छिन्नवर्मार्ष्टेशकयः। पत्तयश्चित्रवर्माणः कृपणाः शेरते हताः॥३२ तैर्हतेर्हन्यमानैश्च पतन्त्रिः पतितेरिपे। भूमद्भिनिष्टनद्भिश्च क्रुरमायोधनं बभौ ॥ ३३ रजश्च सुमहज्जातं शान्तं रुधिरवृष्टिभिः।

मही चाप्यभवदगां कबन्धशतसंक्रला ॥ ३४

त्तद्वमी रोद्रवीभारतं वीभारतोर्यानमाहवे । आकडिमिय रुद्रस्य प्ततः काळात्यये पश्नु ते वथ्यमानाः पार्येन स्याहुळाश्च रयहिपाः । तमेवाभिमुकाःक्षीणाःकारुयातिथितां गताः सा अभिमेरतश्रेष्ठ निहुवेस्तिमहार्यः।

भास्तीणाँ संवभौ सर्वा प्रेतीभृतैः समंततः॥ पतस्मिन्नस्तरे सेव प्रमन्ते सत्यसाचिति । ध्युडानीकस्ततो द्रोणो युधिष्टिस्युपाद्रवत्॥ तं प्रस्पग्रहेस्स्वरिता स्युडानीकाः प्रदारिणः॥ युधिष्ठरं परीप्सन्तस्तदासीत् तुमुळं महत्॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि संशप्तकवधपर्वणि अर्जुनसंशप्तकयुद्धे

ऊनचिंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

• •

सञ्जय उवाच ।

परिणाम्य निशां तांतु भारद्वाजो महारथः ×उन्तत्वा सुबहुराजेन्द्र वचनं वे सुयोधनम् १ विधाय योगं पार्थेन संशासकगणैः सह । निष्कान्ते च तदा पार्थे संशासकवर्धे प्रति॥

ध्युढानीकस्ततो द्रोणः पाण्डवानां महाचमूम्। अभ्ययाद्भरतश्रेष्ठ धर्मराजजिद्यक्षया॥

ह्यूदं हथा सुपर्णे तु भारक्षाजकृतं तदा । इयूदेन मण्डलार्षेन प्रत्यह्युह्युधिष्ठिरः । युद्धंन तासीत सुपर्णस्य भारक्षाजो महारथः शिरो दुर्योधनो राजा सोदर्यैः सातुर्गेद्धेतः । खक्षुपी कृतवमोऽऽसीद्दौतमक्षास्यतां चरः ॥ भृतहामां क्षेमहार्शं करकाह्यः वर्षेवान् । कृतिकागः सिक्रताः भाष्याः

शूराभीरा दशेरकाः॥ ६ शका यवनकाव्योज्ञास्तवा हुंसपयाश्च ये। शका यवनकाव्योज्ञास्तवा हुंसपयाश्च ये। श्रीवायां शूरसेनाश्च दरदा मद्रकेकयाः॥ ७ गजाश्वरयपस्योज्ञास्तस्थु परमदेशिताः। भूरिश्रवास्त्रया शक्या सोमदत्तश्च वाव्हिकः

अक्षौहिण्या वृता वीरा दक्षिणं पार्श्वमास्थिताः। विन्दाजुविन्दावावन्त्यौ काम्बोजश्च सुदक्षिणः॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणि टीकायानुनर्विनोऽध्यायः ॥ १९॥ × उक्तस्तवाहं रा॰ इति पाठः वामं पार्थं समाश्रित्य द्रोगपुत्राश्रतः सिताः पृष्ठे कलिङ्गाः साम्बद्धा मागधाःपौण्ड्मद्रकाः गान्धाराः शक्कनाः प्रास्त्रयाः

पार्वतीया वसातयः। पुच्छे वैकर्तनः कर्णः

सपुत्रज्ञातिवान्त्रयः॥ ११ सहत्या सनया तत्र्यो नानाजनपदोत्थया। जयद्रयो भीमरथः संपातिर्क्षुषमो जयः १२ भूभिजयो वृषकायो नैषपञ्च महावञ्चः। वृता बल्नेन महता ब्रह्मलोकपरिकृताः॥ १३ व्युह्मस्योरासि ते राजन् स्थितायुद्धविशारदाः द्रोणेन विहितो व्युह्म पदात्यस्यपद्धिः॥ यातोद्गार्णवाकारः प्रवृत्त इव लक्ष्यते। तस्य पक्षप्रप्रश्रेयो निप्पतन्ति ययत्त्वाः॥

> सविद्युत्स्तनिता मेघाः सर्वेदिग्भ्य इवोष्णगे । तस्य प्राग्ज्योतिषो मध्ये

विधिषत किरपतं गजम् ॥ १६ बास्थितः गुण्युमे राजकंशुमायुत्ये यथा । मात्यदामयता राजन् प्रवेतच्छ्येण प्रार्थेता ॥ कृतिकायोगयुक्तेन पौर्णमास्थामिथेन्द्रना । नीलाक्षनच्यप्रक्षो मदान्यो द्विरदी वनी ॥ अतिवृष्टी महामेथेवेश स्थात पर्वेत ग्रहान, । नावायुपतिमिवीसवीसवीसवायुक्त भ्रमुखी ॥ १९

२० परिणास्त्रोति ॥ १ ॥ डब्णगे घर्माखये ॥ १६ ॥ पौर्णमास्यां कृतिकायोगयुक्तेत इन्दुना बारदपूर्णचन्र्रणेस्यर्थः समन्वतः पार्वतीयैः शको देवगणिरिव। ततो युधिधिरः प्रेष्य टयुहं तमितमानुषम् ॥ अजय्यमरिभिः संस्थे पार्वतं वास्त्रमज्ञवित ब्राह्मणस्य वदां नाहमियामय यथा प्रभो । पारावतसवर्णाश्वतथा नीतिर्विधीयताम् ॥

घृष्टगुझ उवाच । द्रोणस्य यतमानस्य वद्यां नैष्यसि सुवत । अहमावारिय्यामि द्रोणमय सहाजुगमान्दर स्यि जीवति वौरदय नोहेगं कहेमहेसि । न हि द्यानो रणे द्रोणो विजेतुं मां कथंचन॥

सञ्जय उवाच।
पवमुक्त्वा किर्न् वाणान्
द्वपदस्य सुर्ग्न वली।
पारावतसवर्णाभ्यः
स्वयं द्रोणमुपाद्रवत्॥ २

अतिष्टद्यां हहा घुएयुस्तमयखितम् । अपिनवामवहाणां नातिष्टप्रमा इव ॥ २५ तं तु संग्रेस्य पुत्रस्ते तुर्मुक्षः राष्ट्रकर्णणः । रिर्म्य विक्रीपुर्द्रोणस्य घुष्ट्युस्तमयारयवाश्दः संप्रवृद्धान्य कार्यस्य इप्रेक्षस्य च मारतः २७ पार्थतः रारजालेन स्थितं प्रकृत्य च सुरस्य दुर्मुक्षस्य च मारतः २७ पार्थतः रारजालेन स्थितं प्रकृत्या दुर्मुक्षम् । मारहाजं द्यार्थेण महता समयारयत् ॥ २८ द्रोणमावारितं दृष्टा भुशायस्तस्यवासम् । रिर्मेशमावारितं दृष्टा भुशायस्तस्यवासम् । निर्मेशमावारितं दृष्टा भुशायस्तस्यवासम् । निर्मेशमावारितं दृष्टा भुशायस्तस्यवासम् । रिर्मेशमावारितं दृष्टा भुशायस्तस्य । रिर्मेशमावारितं दृष्टा भुशायस्तस्य । रिर्मेशमावारितं दृष्टा भुशायस्त्रस्य । रिर्मेशमावारितं दृष्टा भुशायस्त्रस्य । रिर्मेशमावारितं दृष्टा भुशायस्य स्वयासम् ।

श्विन्छेन यथाऽभ्राणि
विन्छिन्नाति समन्ततः।
तथा पर्थस्य सैन्यानि
विन्छिन्नाति बन्धित् वित्त ११
सुद्वतीम् तणुस्तानेम् पुरद्दश्चेनम् ।
तद्या पर्थस्य सार्वोत्मभुरद्दश्चेनम् ।
तद्या सम्बद्धान्नात्रिमेथीदमयतेत ॥ ३२
सेव स्त्रेन परे राजसान्नायन्त परस्पर्य ।
अनुमानेन संक्षानिर्युद्धं तत् समवर्वत ॥ ३२
सुद्धानिष्ठ निष्येषु भूष्णेष्वपि वर्मस् ।
तेषान्नादेश्यवणीमा रहनयः प्रयक्तशिरः ॥
तत्यक्षीणेपताकानां रहनयः प्रयक्तशिरः ॥
तत्यक्षीणेपताकानां रखनारण्याजिनाम् ।
सङ्खानात्राव्याप्रामं ददशे रूपमाद्ये ॥ ३५

नरानेव नरा जग्नुरुदग्राश्च ह्या ह्यान्। रथांश्च रथिनो जॅब्रुवीरणा वरवारणान ३६ समुच्छितपताकानां गजानां परमद्विपैः। क्षणेन तुम्रहो घोरः संग्रामः समपद्यत॥ ३७ तेषां संसक्तगात्राणां कर्षतामितरेतरम्। दन्तसङ्घातसङ्घर्षात् सधूमोऽश्निरजायत॥ विश्वकीर्णपताकास्ते विषाणजनिताग्रयः। वभुवः खं समासाद्य सविद्युत इवाम्बदाः ३९. विक्षिपद्धिनंदद्भिश्च निपतद्भिश्च वारणैः। संबभूव मही कीर्णा मेधेडौरिय शारदी ४० तेषामाहन्यमानानां बाणतोमरऋधिभिः। वारणानां रवो जब्ने मेघानामिव संप्रवे ४१ नोमराभिहताः केचिद्वाणैश्च परमझिपाः। विजेसः सर्वनागानां शब्दमेवापरेऽवजन ४२ विषाणाभिहताश्चापि केचित्तत्र गजा गजैः। चक्ररार्तस्वनं घोरम्रत्पातजलदा इव ॥ ४३ प्रतीपाः क्रियमाणाश्च वारणा वरवारणैः। उन्मध्य पुनराजग्मुः प्रेरिताः परमांकुशैः ४४ महामानिभेहामात्रास्ताडिताः शरतीमरैः। गजेभ्यः पृथिवीं जग्मुर्मुक्तप्रहरणांकुशाः ४५ निर्भनप्याश्च मातङ्गा विनदन्तस्ततस्ततः। छिलाभाणीव संपेतः संप्रविश्य परस्परम् ४६ इतान् परिवहन्तश्च पतितान् पतितायुधान् विशो जग्ममेहानागाः केचिदेकचरा इव ४७ ताडितास्ताड्यमानाश्च तोमरर्ष्टिपरश्यधैः। पेत्ररार्तस्वनं कृत्वा तदा विश्वसने गजाः ४८ तेषां शैलोपमैः काथैनिपतन्तिः समन्ततः। आहता सहसा भूभिश्रकम्पे च ननाद च ४९ सादितैः सगजारोहैः सपताकैः समन्ततः। मातकः ग्रुशुभे भूमिर्विकीणैरिव पर्वतः ५० गजस्थाश्च महामात्रा निर्मिन्नहदया रणे। रथिभिः पातिता महीविकीणीक्रशतोमराः॥ क्रीअवद्विनदन्तोऽस्थे नाराचाभिव्रता गजाः परान् सांध्यापि सृद्नन्तः परिपेतुर्दिशो दश गजाश्वरथयोधानां शरीरीघसमावता। बभूव पृथिवी राजन् मांसक्तोणितकर्दमा ५३ प्रमध्य च विषाणाग्रैः समुत्किताश्च वारणैः। सचकाश्च विचकाश्च रथैरेव महारथाः ५४

रथाश्च रथिभिहींना निर्मसुष्याश्च वाजिनः। हतारोहास्य मातङ्गा दिशो जग्मुर्भयातुराः ५५ ज्ञानात्र पिता प्रत्रं प्रत्रश्च पितरं तथा। इत्यासीत तुसुळं युद्धं न प्राज्ञायत किञ्चन ५६ आगुल्फेभ्योऽवसीदन्ते नरा लोहितकर्दमैः। दीप्यमानैः परिक्षिता दावैरिव महाद्वमाः ५७ शोणितैः सिच्यमानानि बस्ताणि कवचानि च छत्राणि च पताकाश्च सर्वे रक्तमदृश्यत ५८ हयौद्याश्च रथौद्याश्च नरौद्याश्च निपातिताः।

संक्षुण्णाः पुनरावृत्य बहुधा रथनेमिभिः ५९ सगजीवमहावेगः परासुनरशैवलः । रथीघतुमुलावर्तः प्रबभी सैन्यसागरः ॥ ६० तं वाहनमहानीभियांधा जयधनेषिणः। ×अवगद्याथ मजन्तो नैव मोहं प्रचिकरे ६१ शरवर्षाभिवृष्टेषु योधेष्वञ्चितलक्ष्मसः। न तेष्वचित्ततां लेभे कश्चिदाहतलक्षणः ६२ वर्तमाने तथा युद्धे घोररूपे भयङ्करे। मोहियत्वा परान् द्रोणो युधिष्ठिरमुपादवत इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि संशक्षकवधपर्वणि संक्रलयुद्धे

विज्ञोऽध्यायः ॥ २० ॥

महाभारते-

२१

सञ्जय उवाच। ततो युधिष्ठिरो द्रोणं दङ्घाऽन्तिकसुपागतम् महता शरवर्षेण प्रत्यग्रहादभीतवत्॥ ततो हलहलाशन्द आसीचौधिष्ठिरे बले। जिएक्षति महासिंहे गजानामिव यूथपम २ दृष्टा द्रोणं ततः शूरः सत्यजित सत्यविक्रमः युधिष्ठिरमभित्रेष्सुराचार्यं समुपादवत्॥ ३ तत आचार्यपाञ्चाल्यौ युयुधाते महाबलौ। विश्लोभयन्तौ तत् सैन्यमिन्द्रवैरोचनाविव ध ततो द्रोणं महेष्वासः सत्यजित्सत्यविक्रमः अविष्यन्निशिताश्रेण परमास्त्रं विदर्शयन् ॥५ तथास्य सारथेः पञ्च शरान् सर्पविषोपमान्। अमुञ्जदन्तकप्रख्यान् संग्रमोहास्य साराधिः ६ अथास्य सहसाऽविध्यद्यान् दशभिराधुगैः दशमिर्दशभिः क्रब उमी च पार्णिसारथी ७ मण्डलं तु समावृत्य विचरन् पृतनासुखे। ध्वजं चिच्छेद च कुद्धो द्रोणस्यामित्रकर्षणः द्रोणस्त तत्समाळोक्य चरितं तस्य संयुगे। मनसा चिन्तयामास प्राप्तकालमरिन्दमः ९ ततः सत्यजितं तीक्ष्णैदेशभिर्मभेर्मेदिभिः। थविष्यच्छीव्रमाचार्यश्चित्वास्य सहारं धनः स शीवतरमादाय धनुरन्यत् प्रतापवान् ।

द्रोणमभ्यहनद्राजंखिंदाता कङ्कपत्रिभिः ११ दश सत्यजिता द्रोणं ग्रस्यमानामिवाहवे।

वृकः शरशतैस्तीक्ष्णैः पाञ्चाल्यो द्रोणमार्थ्यत्॥ संछाद्यमानं समरे द्रोणं दृष्टा महारथम्

बुक्युः पाण्डवा राजन् वस्त्राणि दुधुवुश्च ह वुकस्तु परमकुद्धो द्रोणं पष्टथा स्तर्नान्तरे विद्याध बलवान् राजंस्तद्द्धतमिवाभवत्॥ द्रोणस्त शरवर्षेण च्छाद्यमानो महारथः । वेग चके महावेगः कोघादुदृत्य चक्क्षपी १५ ततः सत्यजितश्चापं छिस्वाद्रीणो वृकस्य च षड्भिः सस्तं सहयं शरद्वीणोऽवधीतकम् अथान्यद्वजुरादाय सत्यजिहेगवसरम् । साम्बं ससतं विशिक्षेद्रीणं विद्याध सध्वजं स तन्न मसूषे द्रोणः पाञ्चाल्येनार्दितो सुधे। ततस्तस्य विनाशाय सत्वरं व्यसुजच्छरान् हयान् ध्वजं धनुर्मुष्टिसुमी च पार्षिणसारथी अवाकिरत ततो द्रोणः शरवर्षैः सहस्रशः १९ तथा संख्यिमानेषु कार्मुकेषु पुनः पुनः ।

अचित्ततां मोहं आहतलक्षणो ध्वस्तचिन्हः ॥ ६२ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां विशाऽश्यायः ॥ २०॥ × अवगाह्याप्यमञ्जन्ते। वैरमोहामिति पाठः ।

28

पाञ्चारयः परमास्त्रबः शोणाश्वं समयोधयत

तत इति ॥ १ ॥

स सत्यजितमालोक्य तथोदीर्णं महाहवे। अर्थचर्त्रेण चिच्छेद शिरस्तस्य महात्मतः॥ तिस्मत् हते महामात्रे पञ्चालामां महारये। अपायाज्ञवनैत्प्येद्रीणात् क्वतं ग्रुपिशिः॥ पञ्चालाकेक्या मास्याः दिकाक्यकोसलाः ग्रुपिष्टिसमीप्यस्तो रष्ट्रा द्रोणसुपादवन॥

ततो गुधिष्ठरं प्रेप्सराचार्यः शृत्रपुगहा । व्ययमत्तान्यनीकानि तृत्वराधिनिवानलः ॥ निर्वहन्तमनीकानि तानि तानि पुनः पुनः । द्रोणं मतस्यादवरजः शतानीकोऽभ्यवतंत ॥ स्वर्थरिक्षप्रतीकाशैः कमीरपरिमार्जितेः । विः सस्तं सहयं द्रोणं विद्धार्यनदृश्चमः ॥ स्र्राय कमेणे गुक्तिधर्त्वाषुंः कमे युष्करम् । अवाकिरच्छरसात्भीरहाजं महारयम् ॥ २७

तस्य नानवतो द्रोणः
विषरः कायात सकुण्डलम् ।
स्त्रूरेणापाहरत तुर्णे
ततो मत्स्याः प्रदुद्धतुः ॥ २८
मत्स्याखित्याऽज्ञयधेदोत्
करुणान् केकयानि ।
पञ्चालान् सज्ज्ञयान् पाण्डून्
भारद्वाजः पुनः ॥ २९

भारका अनः अनः ॥ १९ तं दहन्तमनीकानि कुद्धमिश्चिया वनम् । द्रष्ट्वा क्क्मरथं वीरं समकंपन्त सुखयाः ॥ ३० उत्तमं श्चाददानस्य

धनुरस्याशुकारिणः। ज्याधोषो निम्नतोऽमित्रान्

दिश्व सर्वा स गुरुवे ॥ ११ नागात्र्यान् एदार्का येवको गजसादिनः स्त्रा हस्तवता सुक्ता प्रमाप्तिनः सायकाः नागद्यमाः पर्जन्यो भिश्रयातो हिमात्यये। अहमवर्षियावर्षेत् परेषां भयमाद्यत् ॥ ६६ सर्वा दिशः समयद्यः सैन्यं विश्वासो दिशः समयद्यः सैन्यं विश्वासो दिशः समयद्यः सैन्यं विश्वासो मित्राणामभयंकरः ॥ तस्य विश्वदिवासेषु चापं हेमपरिष्ठृतसः । विश्व सवीस् पद्यामो द्रोणस्थामितते जसः शोभमानां प्रवो चास्य वेदीमद्रास्त्र भारता होमवञ्चिख्याकारं चरतः संयुगे भृश्वम् ॥ होणस्य एपण्डवानीके चकार कदनं महत्। यथा दैत्याणे विष्णुः सुरासुरनमस्कृतः॥

स शूरः सत्यवाक् प्राक्षो बळवान् सत्यविकमः। महानुभावः कल्पान्ते

रौद्रां भीरुविभीषणाम कवचोर्मिध्वजावर्ता मत्येकूलापहारिणीम् । गजवाजिमहाम्राहामसिमीनां दुरासदाम्॥ वीरास्थिशर्करां रीद्रां भेरीमुरजकच्छपाम्। चर्मवर्भप्रवां घोरां केशशिवलशाद्धलाम्॥ ४० शरीधिणीं धनुःस्रोतां बाहुपद्मसंकुलाम्। रणभूमिवहां तीवां कुरुसञ्जयवाहिनीम्॥४१ मनुष्यशीर्थपाषाणां शक्तिमीनां गदाङ्गपाम् उष्णीषफेनवसनां विश्वीणीन्त्रसरीसृपाम् ४२ वीरापहारिणीसुमां मांसक्तीणितकर्दमाम्। हस्तियाहां केतुवृक्षां क्षत्रियाणां निमक्षनीम क्रां शरीरसंघष्टां सादिनकां दुरत्ययाम्। द्रोणः प्रावर्तयसत्र नदीमन्तकगाभिनीम्॥ कव्यादगणसंजुष्टां श्वश्वगालगणायुताम् । निषीवतां महारीद्रैः पिशिताशैः समंततः॥ तं दहन्तमनीकानि रथोदारं क्रतान्तवत् । सर्वतोऽभ्यद्रवन् द्रोणं क्रन्तीपुद्रपुरोगमाः॥ ते द्रोणं सहिदाः शूराः सर्वतः प्रत्यवारयन् गमस्तिमिरिवादित्यं तपन्तं अवनं यथा॥ तंतु शूरं महेष्वासं तावकाभ्युद्यतायुधाः। राजानो राजपुदाश्च समंतात् पर्यवारयन्॥ शिखण्डी त ततो द्रोणं पश्चमिनंतपर्वभिः। क्षत्रवर्माच विदात्या वसुदानश्च पञ्चाभेः ॥ उत्तमीजास्त्रिभिवाणीः क्षत्रदेवश्च सप्ताभः। सात्यकिश्च शतेनाजौ युधामन्युस्तथाऽष्ट्रीतेः युधिष्ठिरो द्वादशभिद्रीणं विस्याध सायकैः। धृष्टग्रस्थ दशमिश्वेकितानस्त्रिमः शरैः॥ ततो द्रोणः सत्यसन्धः प्रभिन्न इव कुल्रहः

अध्यतीत्य रथानांके दहसेनमपात्यस्॥ ५६ ततो राजानमासाय महरन्तमभीतवत । अविध्यक्षवभिः क्षेत्रं स हतः प्रापतद्वधात्॥ स मध्यं प्राप्य सैन्यानां सवाः प्रविवाद विद्याः।

सवाः प्रावन्यत् । दश त्राता द्यभवद्रन्येषां न त्रातत्यः कथञ्चन ॥

॥ ६१

80

तांस्तथा भशसंरव्धान पञ्चालान् मत्स्यकेकयान् । सञ्जयान पाण्डवांश्चेव द्रोणो व्यक्षोभयद्वली सात्यकि चेकितानं च धृष्टयुद्धशिखण्डिनौ वार्धक्षेमि चैत्रसोर्ने सेनाबिन्दुं सुवर्चसम्॥ पतांश्चान्यांश्च सुबहुन्नानाजनपदेश्वरान् । सर्वान द्रोणोऽजयग्रेहे कुरुभिः परिवारितः तावकाश्च महाराज जयं लब्ध्वा महाहवे। पाण्डवेयान् रणे जझईवमाणान् समन्ततः ॥

ते दानवा इवेन्द्रेण वध्यमाना महात्मना।

पञ्चालाः केकया मत्स्याः समकम्पन्त भारतः

पञ्चालान् पाण्डवान् मत्स्यान्

स्अयांश्चेदिकेकयान्॥

तान पश्यन सैन्यमध्यस्थो

दुर्योधनोऽब्रवीत कर्ण

राजा खजनसंपृतः।

प्रहृष्टः प्रहस्ताचेव ॥

शिखण्डिनं द्वादशभिविंशत्या चोत्तमौजसं। बस्दानं च भहेन प्रैषयद्यमसादनम्॥ ५५ अशीत्या क्षत्रवर्माणं पहुँशत्या सुदक्षिणम्। क्षत्रदेवं हु महोन रथनि । दिपात्रयत् ॥ ५६ युधामन्युं चतुःषष्ट्या दिशता चैव सात्यकि विद्वा रुक्मरथस्तुर्णे युधिष्ठिरसुपाइवत्॥ तती युधिष्ठिरः क्षिप्रं गुरुती राजसत्तमः । अपायाक्षवनैरभ्वैः पाञ्चाल्यो द्रोणमभ्ययात्॥ तं द्रोणः सधनुष्कं तु साश्वयन्तारमाक्षिणोत स हतः प्रापतद्भी रथाज्ज्योतिरिवाम्बरात॥ तस्मिन् हते राजपुत्रे पञ्चालानां यशस्करे। इतदोणं इतदोणमित्यासीकिःसनो महान

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि संशासकवधपर्वणि द्रोणयसे पक्रविद्योऽध्यायः॥ २१॥

२ २

द्रोणचापविसुक्तेन शरीधेणाशुहारिणा। सिन्धोरिव महीधेन हि साणान्यथा स्वान कौरवाः सिंहनादेन नानावाद्यस्त्रनेन च। रथाडेपनरांश्चेव सर्वतः समवारयन्।

दुर्योधन उवाच। पदय राधेय पञ्चाळान् प्रणुकान् द्रोणसायकैः सिंहेनेव सुगान् वन्यांस्त्रासितान् रहधन्वना नैते जातु पुनर्युद्धमीहेषुरिति मे मतिः। यथा तु सम्राद्रोगेन वातेनेव महाद्वताः १२ अर्थमानाः शरैरेते स्क्रपुक्षेत्रहात्मना । पया नैकेन गव्छारेत घूर्रमा नास्ततस्ततः १३

धृतराष्ट्र उवाच। भारहाजेन भन्नेषु पाण्डवेषु महासूधे। पञ्चालेषु च सर्वेषु कञ्चिदन्योऽभ्यवर्तत ॥ १ आर्थी युद्धे मति कत्वा क्षत्रियाणां यशस्करीम असेवितां कापुरुषैः सेवितां पुरुषष्भैः॥ २ स हि वीरोन्नतः शूरो यो भग्नेषु निवर्तते! अहो नासीत् पुमान् कश्चिद् दृष्टा द्रोणं व्यवस्थितम् ॥ जुम्भमाणमिव व्यावं प्रभिन्नमिव कुञ्जरम्। त्येजन्तमाहवे प्राणान् सम्बद्धं चित्रयोधिनम् महेष्वासं नरहयाद्यं द्विषतां भयवर्धनम्। कृतक्षं सत्यनिरतं दुर्योधनहितैषिणम्॥ भारद्वाजं तथाऽनीके दृष्टा शूरमवस्थितम्। के शराः संन्यवर्तन्त तन्ममाचश्व सञ्जय ६ सञ्जय उवाच।

तान् दृष्टा चलितान् संख्ये प्रणुकान द्रोणसायकैः।

उभयत्र विद्वेति शेषः ॥ ५५ ॥ पात्राल्यो नामा ॥५८॥ इति श्रीमहानारते द्रोणपर्वणि टीकायामेकविंशोऽध्यायः 11 39 11

રર

भारद्वाजीति ॥१॥

सांकरुवाश्च कीएटवैद्वाँणेन च महात्मना।
क्रेतें ज्ञेन मण्डलीमृताः पायकेनेव कुजराः १४
ग्रमरेश्व चाविष्य द्वांगस्य निश्चितः शरैः।
ग्रमरेश्व चाविष्य द्वांगस्य निश्चितः शरैः।
ग्रमरेश्व चाविष्य राज्यनपरायणाः १५
प्रव मीमो महाकोधी हीनः पाण्डवस्त्रुवैः।
मदीवरावृतो यो दे। कर्णं नन्यस्तीव मार् १६
स्वक्ष द्वांणमयं लोकमच पश्यति दुर्शतः।
किराशो जीविताकृतमय राज्याच पाण्डवः

कर्ण उबाच।

नेष जातु महावाहुर्जावनाहवमुत्स्वेत्। न चेमान् पुरुषव्याम् सिहनादान् साहिष्यति न च्यापे पाण्डवा युक्ते मण्येराशिति मे मतिः सुराज्ञ बळवन्तुक्ष कृतास्रा युक्तदुर्भदाः १९ विषाप्त्रियुत्तसंक्षेशान् वनवासं च पाण्डवाः स्मरम्मान् हास्यन्ति संग्राममिति मे मतिः

निपृत्तो हि महाबाहु-रमितीजा पुकोदरः। वरान् दरान् हि कौन्तेयो स्थोदारान् हानेस्यति॥ २१ ब्यक्तिना धतुषा शक्या हथैनाँगैनेरै रथैः। आयसेन च दण्डेन बातान् बातान्हानिष्याते तमेनमनुवर्तन्ते

सात्यकिप्रमुखा रथाः। पञ्जालाः केकया सतस्याः

पाण्डवाश्च विशेषतः ॥ २३ श्रूराश्च बळवन्तश्च विकान्ताश्च महार्याः । विनिमन्तश्च भौमन संरच्छेनाभिचोदिताः ॥ ते द्रोणमभिवर्तन्ते सर्वतः कुष्पुक्षवाः । वृकोदरं परीष्म्ततः सूर्यमम्गणा इव ॥ २५

पकायनगता होते पीड्येयुर्धतवतम् । अरक्षमाणं शलभा यथा दीपं गुमूर्यवः ॥ २६ असंशयं कृतास्त्राश्च पर्योतान्यापं वारणे । अतिमारमहं मन्ये भारद्वाजे समाहितत्र २७ शीवमदानीस्थामो यत्र द्वीणो व्यवशिकतः । कोका इव महानागं मा वे हन्युर्यतवतम् २८

सञ्जय उवाच । राध्रेयस्य बचः श्रुत्वा राजा दुर्योधनस्ततः म्रातृशिः सहितो राजन् प्रायाद्वोणरथं प्रति तवारायो महानासीदेकं द्वोणं जिषासताम् पाण्डवानां निदृरानां नानावर्णेह्योत्तमैः

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि संशक्तकवयपर्वणि द्रोणयुद्धे व्यक्तिशोरध्यायः ॥ २२ ॥

23

भ्रुतराष्ट्र उवाच । सर्वेषामेव में हृहि रथाचेह्नानि सञ्जय । ये द्रोणमभ्यवर्तन्त कुदा मीमपुरोगमाः सञ्जय उवाच ।

श्रद्धस्वर्षेद्दियेदेहा स्वापन्छन्तं वृकोदरम् । रजताश्वासतः शूरः शेनेयः संन्यवर्ततः ॥ २ सारकाश्यो खुधामन्धुः स्वयं प्रत्यरयनं ह्या । पर्यवर्ततः तुर्धवेदं कुद्धा द्रोणर्यं पाते ॥ ॥ २ पारावतसवर्षेस्तु होमाण्डभेहाजवेः ॥

कोको कुकः ॥ २८ ॥ इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वाण "नैलक्कण्ठीये भारतभावदीपे द्वाविंगोऽष्यायः ॥ २२ ॥ २३

सर्वेषामिति। स्थानिन्हानि स्थशन्दो हयोपलक्षणम्।

रथान् इयान् चिन्हानि व्यवाधेत्यर्थः ॥ १ ॥ व्यायच्छन्तं निवर्तमानम् ॥२॥ 'सिरानीकारणं वर्षः सारंगरहश्च स' ३ ' पारावरक्योताभःसिरानीकसमन्वथात् ' ॥ ४ ॥ खोणः कोकनदच्छविः ॥५॥ मलिकाशाविमेकेश्रणान् ॥६॥

स्वयं प्रत्वरयन् ययी॥

क्रीभीवास्त काम्बोजाः शुकपत्रपरिच्छदाः बहम्भे नकुछं शीमे तावकानसिद्धहुः ७ कृष्णस्य भेयसङ्काता अवस्य निष्कृतस्य । कृष्णस्य भेयसङ्काता अवस्य । कृष्णस्य भिस्तकाय कृष्णं युवाय भारतः ॥ ८ वेया तिशिकस्याया कृष्णं युवाय भारतः ॥ ८ वेया तिशिकस्याया ह्या चातसमा जवे कृष्णस्य स्थानस्य । वेयस्य प्राप्त । वेयस्य प्राप्त । वेयस्य । वेयस्य प्राप्त । वेयस्य विश्व व्यवस्य । वेयस्य विश्व व्यवस्य । वेयस्य विश्व व्यवस्य विश्व व्यवस्य । विश्व विश्व विश्व विश्व विश्व विश्व विष्ट प्राप्त । विश्व विश्व विश्व विश्व विश्व विश्व विश्व विश्व विष्ट प्राप्त । विश्व विश्व विश्व विश्व विश्व विश्व विश्व विश्व विष्ट प्राप्त ।

राझस्त्वनन्तरो राजा पाञ्चारयो द्वपदोऽभवत्। जातरूपमयच्छत्रः

सर्वे सौराभिराक्षेतः 11 83 क्रजामेर्हरिभिर्ीकः सर्वशब्दक्षमैर्गुाचि । बाह्यों मध्ये महेष्यासः शान्तभीरभ्यवर्तत ॥ तं विरादोऽन्वयाच्छीवं सह सर्वेमेहारथैः केक्याओ शिखण्डी च घृष्टकेतुस्तथैव च ॥ क्षे:स्वै:सैन्धैः परिग्रता मत्स्यराजानमन्वयुः तंत पाटलियुष्पाणां समवर्णा हयोत्तमाः॥ बहुमाना ब्यराजन्त मत्स्यस्याभित्रधातिनः। श्चारद्वासमयणीस्त जवना हेममालिनः॥ १६ पुत्रं विराटराजस्य सत्वरं समुदावहन् । इन्द्रगोपकवर्षेत्र्य स्नातरः पञ्च केकयाः॥ १७ क्षातकपसमाभासाः सर्वे लोहितकध्यजाः। ते हेममालिनः शूराः सर्वे गुद्धाविशारदाः॥ सर्वन्त इव जीमृताः प्रत्यहर्यन्त दंशिताः। श्रामपात्रनिकाशास्त्र पाश्चाल्यममितौजलम

दत्तास्तुंहरणा दिव्याः शिक्षण्डिनमुदाबहन्न.
तथा द्वाद्या साहक्याः पञ्चालानां महास्याः
तथां त पर सहक्याणि ये शिक्षण्डिनमन्वतुः।
पुत्रं तु शिष्टुपाळस्य नर्रासिहस्य मारिषा ।२१
आजी इन्तो वहन्ति सम सारङ्गशबका हयाः
भृष्टकेतुस्स वेरीनामुष्यभोऽतिबळीदितः ॥२२
स्वर्ते के स्वर्तेण्यस्यकर्तते वुर्जयः ।
सहस्क्षं तु के क्षेत्रं सहस्रमार्थं हयोचमाः॥ २३

पलालघूमसंकाशाः सैन्घवाः शीवमावहन् ।

सन्धवाः शाधमा वहत्। मिल्लकाक्षाः पद्मवर्णाः बाव्हिजाताः स्वलंकृताः ॥ २४

शूरं शिखण्डिनः पुनमृक्षदेवगुदावहन् ।
स्वमभागडप्रतिच्छकाः वैशेशयसद्या हयाः
क्षमायन्तेऽवहन् संब्धे सेनाविन्दुमिदिमम्
युवानमवहन् युद्धे कौश्चवणां ह्योत्साः॥
काद्यस्याभेभुवः पुत्रं सुक्रमारं महारथम् ।
श्वेतास्तु प्रतिविच्यंतं कृष्णदीवा मनोजवाः
यन्तः शेष्यकरा राजव् राजपुत्रवृत्वहर् ॥
सुतसोमं तु यः सोम्यं पार्थः पुत्रमञीजन्त् ।
मायपुरपस्वणास्तमवहन् वाजिनो रणे २८

सहस्रसोमप्रतिमों बभूव

पुरे कुरूणाहुद्येन्द्रनाम्नि । तस्मिश्रातः सोमसः फन्दमध्ये यस्माचस्मात्त्वत्योगेऽमवत्सः २९ः नाक्कुळि तु दातानीकं द्याळपुष्पनिमा हयाः। आदिन्यतत्वणप्रस्थाः स्टावनीयमुद्यावहत् ३०

'सहारुलाटजघनस्वन्थवश्लीजवा हुयाः॥' दीर्घप्रीवायता हुस्समुरुशः काम्बीजकाः स्टताः' ग्रुह्मप्रपरिच्छदाः क्रुक्षपत्राभरोसाणः ॥ ७ ॥ दन्तवर्णाः अजदन्तगौराः॥ १० ॥

' श्रेतं ललाटमध्यस्थं ताराहमं हयस्य यत्। स्रुलामं चापि तत्प्राहुलेलामाश्रस्तर्नितः॥ सक्तेसराणि रोमाणि सुत्रणीमानि यस्य तु।

हरिः स वर्णतोऽश्रद्ध भेतकशैवायात्रिमः ॥ १३॥ आदालेषुप्पाणां समयणाः श्रेतरकाः ॥ १५ ॥ विराट-शिक्षः पुत्रसुत्तस् ॥ १५ ॥ आमपात्रनिकाशाः मलिन-श्रेक्षाः ॥ १९ ॥ सारंगश्रवलाः सारंगा एव अन्तरे बिन्दु-विताः ॥ २९ ॥

वकालधूमसेकाशाः विशर्नीलाः। *र्रोधप्रीवा मुखालंबमेहनाः पृथुजीचनाः। महान्तसनुरोमाणो बलिनः सैन्धवा हयाः '। पद्मवर्णाः— 'सितरक्तसमायोगात्पद्मवर्णः प्रकीत्यते ।

सित्रप्तसम्बद्धानाः वालिहानताश्च वाजिनः । विजेवः पुनरेतेवां द्वीष्ट्रप्राहतात्रश्च वाजिनः । विजेवः पुनरेतेवां द्वीषट्रप्राहतात्र्यते / ॥ २४ ॥ कोक्षेत्रसहज्ञाः सितप्तिताः ॥२५॥ क्षमावन्तो विजीताः ॥ (वित्रोमे-स्ट्राब्धाः कृष्णस्वमृष्ट्रालोचनाटखुराः ।

ं सिल्लोकं स्वराज्याः क्रणात्वरमार्शियाः ह्याः । स्वर्ग्वानिकारां निर्मित्यः क्षीत्रवर्णात्वे ॥ २६ ॥ प्रेच्यताः स्कार्ध्वविधावितः ॥ २० ॥ माषपुणस्वर्णा भाषाण्यांताः ॥ २० ॥ सारक्षामार्शिताः सीन् स्वरात्माः सीन्यान्य स्वरायः । तरिन्तु उद्देश्वनानिकाः स्वरात्माः सीन्यान्य स्वरायः । तरिन्तु उद्देश्वनानिकाः प्रदेशस्यावि पुरे कार्यास्य एव । सीमान्यन्यः सोना-निकार्ण तस्य माण्य तत्तिविद्यां । तस्याद्यातः १९५॥ सारकुष्णिनाः स्कारीताः ॥ ३ ॥॥

काञ्चनापि।हेतैयाँकौर्मयूरशीवसास्त्रमाः। द्भौपदेयं नरज्यात्रं श्रुतकर्माणमाहवे ॥ ३१ श्रुतकीर्ति श्रुतानिधि द्वीपदेयं हयोतामाः । ऊहुः पार्थसमं युद्धे चाषपत्रनिमा हयाः ॥ यमाहुरध्यर्थगुणं कृष्णात् पार्थाच संयुगे । श्राभमन्यं पिदागास्तं कुमारमवहन् रणे॥३३ प्कस्तु धार्तराष्ट्रभ्यः पाण्डवान्यः समाधितः तं बृहन्तो महाकाया युयुत्समवहन् रणे॥३४ पळाळकाण्डवर्णास्त वार्धक्षेमि तरस्विनम्। ऊहः सत्रमुळे र से हयाः कृष्णाः खळंऽताः॥ क्कुमारं शितिपादास्तु सक्मचिक्रैसरव्छदैः। सौचित्तिमवहन् युद्धे यन्तुः प्रेष्यकरा हयाः क्कमपीठावकीर्णास्तु वीकोयसहका हयाः। सुवर्णमालिनः क्षान्ताः श्रेणिमन्तमुदावहन्॥ क्षममालाधराः शूरा हेमपृष्ठाः खल्द्रुताः। काशिराजं नरश्रेष्टं कराधनीयसदावहन् ॥ अस्त्राणां च धनुवेंदे द्राह्मे वेदे च पारगत्। तं सत्यध्विमायान्तमरुणाः सम्रदावहन् ॥ थः स पांचाळसेनाकीटीणमंत्रामकरुपयत्। यारावतसवर्णास्तं धृष्टद्यसम्रदावहन् ॥ ४० तमन्वयात सत्यधृतिः सीचितिर्धुद्धदुर्भदः। श्रोजिमान् वसुदानश्च पुत्रःकादयस्य चामिभूः यक्तैः परमकास्वोजैर्जवनैहेममालिभिः । मीषयन्त्रो द्विषत्सन्यं यमवैश्रवणोपमाः ॥४२ प्रमद्भवास्त काम्बोजाःष्ट्रंसहस्राण्यदायुधाः नानावर्णेहर्यैः श्रेष्टेहेंमवर्णरथध्वजाः ॥ ४३ शरमातिर्विधन्यन्तः शञ्ज् विततका काः। समानगृत्यवो भूत्वा धृष्टद्यन्नं समन्वयुः ॥४४ ब कीरीयवर्णास्तु सुवर्णवरमाछिनः ऊँदुरम्लानमनसध्येकितानं हयोत्तमाः॥ ४५ इन्द्रायुधसवर्णस्त क्रान्तिभोजो हयो। त्रीः । भाषात सद्भीः प्रतिजन्मात्रलः सद्यसाचिनः

अन्तरिक्षसवर्णास्तु तारका चित्रिता रव। राजानं रोचमानं ते हयाः संख्ये समावहन् कर्बुराः शितिपादास्तु स्वर्णजालपरिच्छदाः जारासान्धि हयाः श्रेष्ठाः सहदेवसुदावहन्द्ध ये त प्रकरनालस्य समवर्णा हयोजमाः। जवे इयेनसमाभित्राः सुरामानसुरावहर् ४६ शशलोहिनवर्णास्त पाण्डरोहतराजयः। पाञ्चाल्यं गोपतेः पुत्रं सिहसेनसुरावहन्॥५० पञ्चालानां नरध्यात्रो यः ख्यातो जनमेजयः तस्य सर्वपपष्पाणां तत्यवर्णा हयोन्तमाः ५१ माषवर्णाश्च जवना बृहन्तो हेममाछिनः । दधिपृष्टाश्चित्रमुखाः पाञ्चात्यमवहन् द्वाम् 🖡 शराख भद्रका वैच शरकाण्डनिभा हयाः। पद्मावेञ्जरकवर्णामा दण्डधारमुदावहन्॥५३ रासमारुणवर्णामाः पृष्ठतो माधेकप्रमाः । वल्गन्त इव संयत्रा त्याव्यत्तम् रावहन् ॥१४ हरयः कालवाञित्राजित्रमाल्यावेभाषेताः। सुधन्वानं नरहयात्रं पाञ्चालयं समुदावहन् १५ इन्द्राशनिसमस्पर्शा इन्द्रगोपकसन्त्रमाः। काये विज्ञान्तराजिज्ञाजिज्ञायुधमुदावहन् १६ विभ्रतो हेममालास्त चक्रवाकोदरा ह्याः। कोसलाधिपतेः पत्रं सक्षत्रं वाजिनोऽवहन् ५७ शबलास्त बृहन्तो श्वा दान्ता जांबूनरस्त्रज्ञः गुढ़े सत्यधृति क्षेत्रिमवहन् प्रांशवः ग्रुमाः५८ एकवर्णन सर्वेण ध्वजेन कवचेन च। अभौज घतुषा चैव शुक्कैः शुक्को न्यवर्तता। ९९ समुद्रसेनपुत्रं तु सामुद्रा रुद्रतेजसम् । अभ्वाः शशाङ्कसदशा अन्द्रसेनसुरावहन्॥६० नीळोत्पळसवर्णास्त तपनीयावेमावेताः । शैब्यं चित्ररथं संख्ये चित्रमाल्याऽवहन् ह्याः कलायपुष्पवर्णास्त्रश्चेतलोहितराजयः। रथसेनं हयश्रेष्ठाः समृहुर्पुद्धदुर्भदम् ॥ ६३

स्विकारावन्धेः । स्वृद्ध्यावां सरकतविद्येवः ॥ ११ ॥ पिषाताः क्वाविकाः ३३ पायावकायां निकत्ववादिष्यः व्यवण् हित पूर्वणान्वयः ॥३५॥ रुक्मपीठिन च सावर्णेन पीठेन गुष्ठेना वर्षः । १३५॥ रिक्मपुष्ठाः नेदार एव ॥ १२ ॥ अवशा अस्वक्तपाराः ॥ १९ ॥ प्रष्टुक्त पुन्तवेवने द्याणहन्त्वः इत्यविकारामः ॥ १९ ॥ प्रष्टुक्ति पुन्तवेवने द्याणहन्त्वः इत्यविकारामः भागः १५ ॥ स्वृद्धवेदावाणाः पिक्मपीराः प्रभा । स्वर्याणस्यक्तियानां प्रविकाराः प्रभा स्वर्याचेवन्त्रां । प्रभा स्वर्याचेवन्त्रां स्वर्याचानां स्वर्याचानां । प्रभा ।

कर्तुराधितः ॥ ४८ ॥ धावशिहितवणीः सितावणीः भूक मावर्गणः मित्रस्थानाः ॥ ५२ ॥ भद्रकाः बोभनितिस्यः सरकाण्डीनमाः सित्रगीराः ॥ ५३ ॥ भद्रकाः बोभनितिस्यः अक्षमानिताः सुधिकामा मित्रनिताः ॥ ५५ ॥ कारकाः कृष्णमान्तकाः ॥ ५५ ॥ विज्ञान्तरा विश्वनाव काराः । विज्ञा अस्तुन्तर्वाताः ॥ ५५ ॥ विज्ञानता विश्वनाः । १५ ॥ ॥ भ्रम् यं तु सर्वमनुष्येभ्यः प्राहुः शूरतरे नृपम् ।
तं परच्चरहन्तारं शुक्वणाँऽवहत हवाः ॥
विज्ञायुधं विज्ञमात्यं चिज्ञवमाँषुध्यवजम्।
कहा ि शुक्रपुष्पाणां समवणां हथेत्साः॥
पक्षवर्णेन सर्वेण प्रयोजन कवचेन च ।
धतुषा रथवाहिश्च भीहिर्नीळोऽम्मवर्तत ॥ १५
नाताच्ये रखांचिन्धे विज्ञयायक् स्कुर्देः।
वाजिव्यजपताकाभिश्चित्रीविज्ञोऽभ्यवर्तत ॥ १५
नाताच्ये रखांचिन्धे विज्ञयायक् स्कुर्देः।
वाजिव्यजपताकाभिश्चित्रीविज्ञोऽभ्यवर्तत ॥ १५
वे देवानानस्य सुतं हेमवर्णमुद्धावहन् ॥ १६
देवावा महकाराज्ञ हारदण्डानुवण्डवः।
श्वेताय्वाः कुद्धायाः वारदण्डानुवण्डवः।

े प्राधेन हर्ते संख्ये पित्रयंथ नराधिपे। भिन्ने कपाटे पाण्ड्यानां विद्वतेषु च वन्धुषु॥ भीष्माद्वाण्य चास्त्राणि

द्रोणाद्रामात् कुपात् तथा। अस्त्रैः समत्वं संप्राप्य

क्षिमकणीर्जुनाच्युतैः ॥ ७० हपेष द्वारकां हन्तुं कृत्कां अत् व मेदिनीय । निवारितस्ततः प्राक्षेः सृहद्गिहींतकास्यया ॥ वैद्याज्ञस्यमुद्धास्य ॥ वैद्याज्ञस्यमुद्धास्य ॥ वैद्याज्ञस्यमुद्धास्य ॥ वैद्याज्ञस्यमुद्धास्य । स्वसागरपञ्जः पाण्ड्यस्पर्दरिमनिमेहेंदैः ॥ वैद्युक्षं विस्कारपञ्जितः । दिव्यं विस्कारपञ्जात्य प्राप्तम्यमुद्धाद्याप्त । विद्यं विस्कारपञ्जात्य पाण्ड्याज्ञयाविनाम् स्वत्यं । उप्यक्षस्यानामुद्यानि चतुर्वेष्ठा ॥ ७४ मानावर्णेन कृपेण नानाकृतिमुखा ह्याः । ययस्यस्यक्षं वीरं बटोत्कच्युद्धावह्न् ॥ ७५ भारानां समेतानां समेतां समेतां समेतां समेतां सम

सु स्टब्येको मतानि यः । यतो दुधिष्टिरं मक्त्या त्यक्त्या सर्वममीपिसतम् ॥ ७६ क्षोदिताक्षं महाबाहुं चृहत्तं तमरङ्काः । महास त्या महाकायाः सीवर्णस्यत्तने सितम् सुवर्णवर्णा धर्मद्वः नीकस्यं नुधिष्टिएम् । राजक्षेष्ठं हयकेशः सर्वतः पृष्ठतोऽन्वयः॥४८ वर्णेरुचावचेरन्यैः सद्श्वानां प्रभद्रकाः । संन्यवर्तन्त गुडाय बहुवो देवरूपिणः॥ ७९

ते यत्ता भीमसेनेन सहिताः काञ्चनध्वजाः प्रत्यहरूयन्त राजेन्द्र सेन्द्रा इव दिवीकसः॥ अत्यरोचन तान सर्वान ध्रष्ट्रच्यः समागतान सर्वाण्यति च सैत्यानि भारहाजो हयरोचन अतीव शशमे तस्य ध्वजः कष्णाजेनोत्तरः। कमण्डलभेहाराज जातक्ष्पमयः श्रमः॥ ८२ ध्वजं त भीमसेनस्य वैदर्थमणिलो बनम्। भाजमानं महासिहं राजस्तं रणवातहम८३ ध्वजंत करुराजस्य पाण्डवस्य महीजसः। दृष्टवानिस्म सीवर्ण सोमं प्रहगणाान्वतम् ॥ सदबी चात्र विपली दिस्यी नन्दोपनन्दकी यन्त्रेणाहन्यमानी च सम्बनी हर्षवर्धनी॥ शरमं पहसीवर्ण नकुलस्य महाध्वजम । अपद्याम रथेऽत्यन्नं भीषयाणम्बन्धितमा८६ हंसस्त राजतः श्रीमान ध्वजे घंटापताकवान सहदेवस्य दर्भवी क्रियतां शोकवर्धनः ॥ ८७ पञ्जानां डौपदेयानां प्रतिमाध्यजभाषणम्। धर्ममारुतशकाणामध्यिनोस्य महात्मनोः॥८८ अभिमन्योः क्रमारस्य शाईपक्षी हिरण्मयः। रथे ध्वजवरों राजंस्तप्तवाभीकरों उरवळः ॥ घटोत्कचस्य राजेन्द्र ध्वजे गृथों व्यरोचन । अभ्वाश्च कामगास्तस्य रावणस्य परा यथा॥ माहेन्द्रं च धनुदिंह्यं धर्मराजे याधावेरे ।

माहेन्द्रं च घतुर्दिश्यं प्रमेराजे युजिहिरे । वावन्यं मीमलेनस्य घतुर्दिश्यमभूकृष ॥ ९१. त्रेलोक्यरक्षणायेष ब्रह्मणा चृष्टमायुक्त । तिहेत्वमजरं चैव काल्युनार्थोय चे घतुः ॥ वेष्णवं नकुलायाय सहदेवाय चार्थिजम् । घटारक्षणाय पोलस्यं घजुर्दिलं भयानकम् रोद्रमाग्नेयक्षणीनिर्माण्याक्षणीनिर्माण्याक्षणीनिर्माणायाः स्वाप्तिक्षणीनिर्माणायाः । १९४ स्त्रीक्षणीनिर्माणायाः । १९४ स्त्रीक्षणीनिर्माणायाः । १९४ स्त्रीक्षणीनिर्माणायाः । तत् तुष्टः प्रद्वे रोमः सीभद्राय महासमेन्द्रभ् एते चान्ये च वहवा घवजा हेमविष्णीताः । स्त्राइत्याच्ये प्रमाणायाः सीभद्राय महासमेन्द्रभ एते चान्ये च वहवा घवजा हेमविष्णीताः । स्त्राइत्यन्त्रमाणायाः ।

पटबराणामसुरविशेषाणां इन्तारं ससुराधिषम् ॥६३॥योधा सुद्धसमाः मद्रकाराः शोभनक्रियाः शररण्डः शरफ्काण्ड इव असुरिष्डः पृष्ठवेशो येथां सितगीरपृष्ठा इत्यर्थः ॥ ६८ ॥ स्रमाटे नगरविशेषे ॥ ६९ ॥ आटरूपकृषणीभाः आटरू- षकस्य वासकस्य इन्द्रमं तहणेसहशवर्णाः ॥ ७४ ॥ यो इहन्तः ॥ ७६ ॥ हया अवहन् इति पूर्वस्मा-इन्द्रह्यते ॥७७॥ सुवर्णवर्णा हति पूर्वोत्तरान्ययि ॥ ७८ ॥ नन्दोपनन्दकौ नाम्ना ॥८४॥

तदभूद्धजसंबाधमकापुरुषसेवितम्। द्रोणानीकं महाराज पटे चित्रमिवार्पितम् । द्रोणमाद्रवतां राजन् स्वयंवर इवाहवे ॥ ९८

शुश्रुवुर्नामगोत्राणि बीराणां संयुगे तदा।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि संदाप्तकवधपर्वणि हयध्वजादिकथने त्रयोविद्योऽध्यायः ॥ २३ ॥

--

૨8

धृतराष्ट्र उवाच । ज्यथयेयुरिमे सेनां देवानामपि सञ्जय। आहवे ये स्यवर्तन्त वृद्ोद्रमुखा नृपाः॥ १ संप्रयुक्तः वि.छैवायं वि.धैभैवति पृरुषः । तस्मिक्षेव च सर्वार्थाः प्रदृश्यन्ते दृश्यिष्याः हीर्ध विश्रोषितः कालमरण्ये जटिलोऽजिनी अज्ञातक्ष्येव लोकस्य विजहार युधिष्ठिरः ॥३ स एव महर्ती सेनां समावर्तयवाहवे । किमन्यदेवसंयोगान्मम पुत्रस्य चामवत्॥ ४ युक्त एव हि भाग्येन धुवसुत्पद्यते नरः । स तथा कृष्यते तेन न यथा स्वयमिच्छति॥ द्युतस्यसनमासाद्य हेशितो हि युधिष्ठिरः। स पुनभीगधेयेन सहायातुपलब्धवान्॥ ६ अद्य में केकया छन्धाःकाशिकाःवीसलाश्च ये *चेदयश्चापरे वङ्गा माभेव समुपाश्चिताः॥ ७ पृथिवी भूयसी तात मम पार्थस्य नो तथा। इति मामब्रवीत सूत मन्दो दुर्योधनः पुरा॥८ तस्य सेनासमूहस्य मध्ये द्रोणः सुरक्षितः। निहतः पार्वतेनाजौ किमन्यद्भागधेयतः॥ ९ मध्ये राज्ञां महाबाहुं सदा युद्धाभिनन्दिनम् सर्वास्त्रपारगं द्रोणं कथं सृत्युरुपेयिवान १० इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि संशासकवधपर्वणि धतराष्ट्रवाक्ये

समनुप्राप्तन्त्र्ज्ञोऽहं मोहं परममागतः। भीष्मद्रोणी हती श्रुत्वा नाहं जीवित्मुत्सहे यन्मां क्षचाऽद्रवीत्तात प्रपद्यन् पुत्रगृद्धिनम् दुर्योधनेन तत् सर्वं प्राप्तं सूत मया सह॥ १२ नृशंसं तु परं तु स्यास्यवस्या दुर्योधनं यदि। पुत्रशेषं चित्रीषयं सस्त्रं न मरणं बजेत ॥ १३ यो हि धर्म परित्यज्य भवत्यर्थपरो नरः ।

सोऽस्माच हीयते लोकात क्षद्रभावं च गच्छति

अद्य चाप्यस्य राष्ट्रस्य हतोत्साहस्य सञ्जय। अवशेषं न पश्यामि ककुदे मृदिते साति॥ कथं स्याद्वशेषो हि धुर्ययोरभ्यतीतयोः। यौ नित्यमुपजीवामः क्षमिणौ पुरुषर्पभौ ॥

व्यक्तभेव च भे शंस यथा युद्धमवर्तत । केऽयुध्यन् के व्यपाकुर्वन्

के धुद्राः प्राद्रवन् भयात धनअयं च मे शंस यद्यक्रके रथर्पमः तस्माद्भयं नो भूयिष्ठं भ्रातृत्याच वृकोद्रात् यथाऽऽसीच्च निवृत्तेषु पाण्डवेयेषु सञ्जय । मम सैन्यावशेषस्य सम्निपातः सुदारुणः॥१९ कथं च वो मनस्तात निवृत्तेष्वभवत तदा। मामकानां च येशूराः के कांस्तत्र न्यवारयन

mass some

चतर्विद्योऽध्यायः ॥ २४॥

इति श्रीसहाभारते द्रोणपर्वणि टिकायां त्रयोविशोऽध्यायः २३ १ अर्थमिति पाठः । * चेदीनां चार्थमपरे इत पाठः ।

ह्यथयेयुरिति ॥१॥ संप्रयुक्तः संबद्धः भवति उत्परते तस्मिन् दिष्ट एव ॥ २ ॥ अत्रादाहरणमाह दीर्घमिति ३ ॥ मम प्रमुख यदभवद्राज्यं अर्थात्तदपि दैवसंयोगा-दिल्लनुषङ्गः ॥४॥ हुयोधनं त्यक्त्वा यदि पुत्रक्षेषं चिकीषेये तत्परं वेवलं दुशसं स्यात्हत्व सरणं तु न भवेदिखन्वयः ॥ १३ ॥ आतृब्यादामेत्रात् ॥ १८ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे नैलकण्डीये भारतभावदीपे चतर्विशोऽध्यायः २४

24

सञ्जय उवाच ।

महद्भरवमासीचः साचिवृतेषु पाण्डुषु द्या द्वोणं छाद्यमानं तैर्भास्करमिवांबुदैः॥१ तैश्रीयृतं रजस्तीवमवचके चमुंतव । ततो हतममंस्याम द्रोणं दृष्टिपथे हते॥ २ तांस्त शूरान् महे बासान् करं कर्म चिकीर्षतः दृष्टा दुर्योधनस्तूर्णे खसैन्यं समचूचुदत्॥ ३ यथाशक्ति यथोत्साहं यथासत्त्वं नराधिपाः। वारयध्वं यथायोगं पाण्डवानामनीकिनीम ततो दुर्भर्षणां भीमसभ्यगच्छत् सुतस्तव । भारावृद्धा किरन् बाणैर्जिघृश्चस्तस्य जीवितं तं वाणेरवतस्तार ऋदो मृत्यारेवाहवे । तं च भीमोऽतददाणैस्तदाऽऽसीचम्छं महत् त ईश्वरसमा दिष्टाः प्राज्ञाः शूराः प्रहारिणः। राज्यं सृत्युभयं त्यकत्वा प्रत्यतिष्ठन् परान्याध क्रतवर्मा शिनेः पौत्रं द्वोणं प्रेप्सं विशापते। पर्यवारयदायान्तं शूरं समरशोभिनम्॥ ८ तं शैनेयः शरवातैः ऋदः कुद्धमवारयत् । क्रतवर्मा च हौनेयं मचा मचामिव द्विपम्॥९ सैन्घवः क्षत्रवर्माणमायान्तं निशितैः शरैः। उग्रधन्वा महेष्वासं यत्तो द्रोणादवारयत्॥ क्षत्रवर्मा सिन्धुपतेश्छित्वा केतनकार्मके । नाराचैर्दशभिः क्रुद्धः सर्वमर्भस्वता डयत्॥११ अथान्यसंतुरादाय सैन्धवः कृतहस्तवत् । विद्याध अञ्चनभाणं रणे सर्वायसैः इतिः ॥ ग्रुयुरसुं पाण्डवाधीय यतमानं महारथम् । -सुबाहुर्भारतं शूरं यत्तो द्रोणादवारयत्॥ सुबाहोः सुधनुर्वाणावस्यतः परिघोपमौ । युपुत्सः शितपीताभ्यां क्षराभ्यामच्छिनद्भजी राजानं पाण्डवश्रेष्ठं धर्मीत्मानं युधिष्ठिरम्। वेळेव सागरं शुब्धं मद्रराष्ट्र समवारयत्॥१५ तं धर्मराजो बहुमिर्ममीमिद्धिरवाकिरत । मद्रेशस्तं चतुःषष्ट्या शरैर्विद्धाऽनदङ्गशम्॥ तस्य नानदतः केतुमुख्यकर्ते च कार्मेकम्। श्चराभ्यां पाण्डवो ज्येष्ठस्तत उच्चुमुशुर्जनाः तथैव राजा बाएहीको राजानं द्वपदं शरैः।

आद्रवन्तं सहानीकः सहानीकं न्यवारयत् ॥ तद्यद्वमभवद्वीरं वृद्धयोः सह सेनयोः। यथा महायूथपयोद्धिपयोः संत्राभन्नयोः॥ १९.

विन्दानुविन्दावावन्त्यौ

विरादं मत्स्यमार्च्छताम्। सहसैन्यौ सहानीकं यथेन्द्राग्नी पुरा बलिम्॥ तद्वारेपञ्जलकं युद्धमासीदेवासुरोपमम्। मत्स्यानां केकयैः सार्धमभीताश्वरधाद्वेपम्॥ नाकुछित शतानीकं भूनकर्मा सभापतिः। अस्यन्तामेषुजालानि यान्तं द्वीणादवारयत्॥

ततो नकुलदायादास्त्रिभिर्मञ्जैः सुसाशितैः। चके विवाहादारसं भूतकर्माणमाहवे॥ २३ सतसोमं ५ विकान्तमायान्तं तं शरौधिणम्। द्रोणायाभिमुखं वीरं विविज्ञानिरवारयत ॥ स्तरसोमस्त संरुद्धः खापेतुत्र्यमाजिन्नगैः। विविद्यार्ति शरैर्मिखा नाभ्यवर्तत दाशेतः२५ अथ भीमरथः शाल्यमाश्चगैरायसैः शितैः। षिः साश्वानयस्तारमनयद्यमसाद्रनम् ॥ श्रुतकर्माणमायान्तं मयूरसदशैहयैः। चैत्रसोनेर्महाराज तव पौत्रं न्यवारयत्॥२७ तौ पौत्रौ तव ुर्घर्षौ परस्परवधीषेणौ। पितणामधीसङ्घर्थं चकतुर्युद्धसुत्तमम्॥ २८ तिष्ठन्तमध्रे तं दृष्टा प्रतिविन्ध्यं महाहवे।

द्रौाणमानं पितुः कुर्वन्

मार्गणैः समवारयत्॥ तं कुद्धं प्रतिविदयाध प्रतिविन्ध्यः शितैः शरैः सिंहलांगुललक्ष्माणं पितुर्थे त्यवस्थितम्३० प्रवपन्नियं बीजानि बीजकाले नर्पभः। द्रौणायनि द्रौपदेयाः शरवर्षेरवाकिरन ॥ आजान श्रतकीर्तित द्रौपदेयं महारथम्। द्रोणायाभिमुखं यान्तं दौःशासनिरवारयत् तस्य कुष्णसमः कार्षिणास्त्राभभेष्टेः ससंशितैः

धनुर्धिजं च सुतं च

छिस्वा द्रोणान्तिकं ययौ ॥ यस्तु शूरतमो राजगुभयोः सेनयोर्मतः । तं परचरहन्तारं छश्मणः समवारयत्॥ ३४

स लक्ष्मणस्येष्वसनं छित्वा लक्ष्म च भारत [।] स्टब्सणे शरजालानि विस्तान श्राह्मोमत ॥ विकर्णस्त महापाशी याशसीन शिखंिनम्। पर्यवारयदायान्तं युवानं समरे युवा॥ ३६ ततस्तिभिषुजालेन याश्वसोनिः समावणीत । विज्य तद्वाणजालं बभी तव सुतोबलो॥ ३७ अङ्गदोऽभिम्नखं वीरम् तमीजसमाहवे। द्रोणायाभिमुखं यान्तं शरीधेण न्यवारयत्॥ स संब्रहारस्त्रमुलस्तयोः पुरुषसिंहयोः। सैनिकानां च सर्वेषां तयो । प्रीतिवर्धनः ॥ दुर्भुखस्तु महेष्वासो वीरं पुराजितं बली। द्रोणायाभिम्रखं यान्तं वत्सदन्तैरवारयत्॥ स दुर्भुखं भूवोर्भध्ये नाराचेनाभ्यतादयत्। तस्य ति,वभी वकं सनालमिव पङ्काम्॥६१

कर्णस्त केकयान मातन

पञ्चळोोहेतकध्जान्। द्रोणायाभिमुखं यातान् शरवर्षैरवारयत्४२ ते चैनं भृशसंतप्ताः शरवर्षेरवाकिरन्। स च तांश्छादयामास शरजालैः पुनः पुनः॥ नैव कर्णों न ते पञ्च दहशुर्वीणसंवृताः। साम्बजुतध्वजरथाः परस्परशराचिताः॥ ४४ पुत्रास्ते दुर्जयक्षेव जयश्च विजयश्च ह । नीलकाइयजयत्सेनांस्रयस्रीन् प्रत्यवारयन्॥ त्रवृद्धमभवद्धोरमीक्षित्र्प्रीतिवर्धनम् सिंहःयात्रतरक्षणां यथक्षमोहपर्धमैः ॥ ४६ क्षेमधर्तिवृहन्तौ तु भातरौ सास्वतं युधि। द्रोणायाभिमुखं यान्तं शरैस्तीक्ष्णेस्ततक्षतः॥ तयोस्तस्य च तयुद्धमत्यद्भुताभेवाभवत् । सिहस्य द्विपमुख्याभ्यां प्रभिन्नाभ्यां यथा वने राजानं तु तथाऽम्बष्टमेकं युद्धाभिनान्दनम् । चोदिराजः शरानस्यन् ऋदो द्रोणादवारयत ततीं बष्ठोऽस्थिमे दिन्या निरमिद्यच्छलाकया स त्यकत्वा सदारं चापं रथा ह मिसुपागमत॥ वार्धक्षोम तुवार्ष्णेयं कुपः शोरद्वतः शरैः।

अक्षुद्रः क्षुद्रकेवींगैः एद्ध उपपवारयत्॥ ५१ युष्यन्तौ रुपवार्षोयौ येऽपद्यांश्चत्रयोधिनौ। ते युद्धासक्तमनसी नान्यां बुब्धिरे कियास् सौमदितस्तु राजानं मणिमन्तमतन्द्रितम्। पर्यवारयदायान्तं यशो द्वोणस्य वर्धयनः ॥ स सौमदरोस्त्वारेता अत्रेष्यसनकेतने पुनः पताकां सृतं च छत्रं चापातयद्रथात्॥ अथाप्तत्य रथात तूर्ण यूपकेतरामेत्रहा साभ्ययुत्तव्यजस्यं तं चकर्तं वरासिना॥ ५५

> रथं च खं समास्थाय धनुराशय चापरम् । स्वयं यच्छन हयान राजन

व्यथमत् पाण्डवीं चमृम् पाण्ड्यामेन्द्रमिवायान्तमसुरान् प्रति दुर्ज्य**म्** समर्थः सायकौधेन वृषसेनो न्यवारयत्॥ ५७ गदापरिघानास्त्रिशप दिशायो बनोपकैः कडक्षरेर्भुद्युण्डीभिः प्रासैस्तोमरसायकैः॥ मुसलैधु रूरै धैके भिन्दिपाल परश्व वैः। पांसवातात्रिसाळेळेर्भस्मलोष्ट्रतणद्वमैः ॥ ५९

आत्रवन् प्रकान् भञ्ज-क्षिन्नन विद्वाययन क्षिपन्। सेनां विमीषयन्त्राया-द्वोणप्रेष्सुर्घटोत्कचः ॥

तं तु नानाप्रहरणैनीनानुद्धविशेषणैः। राक्षसं राक्षसः दुदः समाजन्ने छलंडुपः 🛭 तयोस्तदभव गर्स रक्षोत्रा गणिस्र व्ययोः । ताहम्याहक पुरावृत्तं शम्बरामरराजयोः ॥ एवं द्वन्द्रशतान्यास्तर् रथवारणवाँ जेनाम् । पदातीनांच भद्रंते तव तेषांच संकुछे।। नैतादशो दष्टपूर्वः संप्रामो नैव च श्रुतः। द्रोणस्यामावमावे तु प्रसक्तानां यथाःभवत्। इदं घोरमिदं चित्रमिदं रौद्रमिति प्रभो। तत्र युद्धान्यरद्यन्त प्रततानि बहुनि च ६५

इति श्रीमहाभारते द्वोणपर्वणि संशप्तकवधपर्वणि बन्द्रयुद्धे पञ्चिविद्योऽध्यायः॥ २५॥

श्रालाक्या श्रंकृना ।। ५० ।। अयोधना लगुडाः कडक्वरैर्दण्डैः अपार्रयन् । निजन् मारयन् 1 विद्रावयन् पळायबन् । पश्चविंशोऽप्यायः ॥ २५ ॥

क्षिपन् प्रेरवन् ॥६०॥ अभावभावे मारणे रक्षणे च ॥६४॥ ।। ५८ ।। आनुदन् व्यथयन् । प्रहजन् विध्यन् । सञ्जन् | इति श्रीमहासारते ब्रॉणपर्वाणे नैलकण्ठीये भारतमावदीपे

ते विद्याति ॥ १ ॥ आवर्जितः पतनप्रवणो नागो यस्य ॥ १७ ॥ संहतेन सङ्कुचितेन ॥ २९ ॥

तमापतन्तं नागेन्द्रमम्बद्गतिमस्वनम्। तस्य कायं विनिर्भिष्य न्यमज्जद्धरणीतले। ततः पपात हिरदो वज्राहत इवाचलः ॥१६

मल्लाभ्यां कार्सुकं चैच क्षिप्रं चिच्छेद पाण्डवः दुर्योधनं पी ज्यमानं रहा भी मेन मारिष। द्वक्षोभियषुरभ्यागादङ्गो मातङ्गमास्थितः॥ कुंभान्तरे भामसेनो नाराधराईयद्भशम्॥

स शराचितसर्वाङः कुद्धो विद्याध पाण्डवम्। नाराचैरक रक्ष्म्यामैभीमसेनं स्मयन्निवः॥ १२ तस्य नागं मणिमयं रत्नचित्रध्यके स्थितम्।

टयोक्ति नानाबळाहकाः॥ तथा गजानां कदनं क्रवीणमनिला सजस्। कुद्धो दुर्योधनोभ्येत्य प्रत्यविष्यव्छितैः शरीः। ततः क्षणेन क्षितिपं क्षतजप्रतिमेक्षणः। क्षयं निनीष्रनिश्चित्रेभीमो विद्याध पश्चिमः॥

विधमेदभुजालानि यथा वायः सगुद्धतः । इयधमत्तान्यनीकानि तथैव पवनात्मजः ७ स तेषु विस्जन्बाणान् भीमो नागेष्वशोभत । अवने ब्विव सर्वेषु गमस्ती जादेती रविः ८ ते भीमबाणाभिहताः संस्यूता विवसुर्गजाः। गभस्तिभारेवार्रस्य

स्वयमभ्यद्वद्भीमं नागानीवे.न ते सतः॥३ स नाग इव नागेन गोवपेणेव गोवपः समाहतः स्वयं राज्ञा नागानीकमुपाद्रवत ४ स युद्धकुशलः पार्थो बाह्यविर्धेण चान्वितः। अभिनत कअरानीकमिचरेणैय मारिष॥ ५ ते गजा गिरिसंकाशाः क्षरन्तः सर्वतो मदम। भीमसेनस्य नारावैविमुखा विमदीकृताः ६

किमर्जनश्चाप्यकरोत् संशसक्बलं प्राते। संज्ञप्तका वा पार्थस्य किमक्वेत सञ्जय॥२ सञ्जय उवाच। तथा तेष निवर्षेष प्रत्यचातेष भागशः।

धतराष्ट्र उवाच। तेष्येवं सन्निव तेष प्रत्यचारेष भागशः। कथं युयुधिरे पार्था मामकास्य तरस्विनः १ तस्यावार्जितनागस्य

स्लेच्छस्याधः पतिष्यतः।

शिरश्चिच्छेद भल्लेन क्षिप्रकारी वृक्षोदरः॥ तस्मिक्निपतिते वीरे संशद्रवत साचग्रः। संसान्ताभ्यद्विपरथा पदातानवस्दनती।१८ तेष्वनीकेषु भग्नेषु विद्ववत्सु समंततः। प्राग्ज्योतिषस्ततो भीमं कुअरेण समाद्रवत ॥ येन नागेन मधवानजयहैत्यदानवान्। तदन्वयेन नागेन भीमसेनम्पाद्रवत्॥ स नागप्रवरो भीमं सहसा सम्पादवत । चरणाभ्यामधो हाभ्यां संहतेन करेण च॥२१ व्या ृत्तनयनः कुद्धः प्रमथन्निय पाण्डवम् ।

वकोदर्रथं साध्वमविशेषमञ्जूणयत॥ पन्द्रकां भीमोऽप्यथो धार्व-

स्तस्य गाञ्जेष्वलीयत्।

जानसञ्जलिकावेधं नापाकामत पाण्डवः॥

गात्राभ्यन्तरगो भूत्वा करेणाताडयन्मुद्धः।

लालयामास तं नागं वधाकाञ्चिणमध्ययम्॥

कलालचकवन्नागस्तदा तुर्णमथास्रमत्।

कालयानो वकोदरम्॥

नागायतबलः श्रीमान

भीमोऽपि निष्क्रम्य ततः

सुप्रतीकाप्रतोऽभवत् ।

श्रीवायां वेष्टियत्वैनं स गजो हन्त्रमहत ।

पुनर्गाञ्चाणि नागस्य प्रविवेश वृकोदरः।

विनिःस्तर्यापयाज्जवात्।

अहो चििहतो भीमः कुअरेणेति मारिष।

तेन नागेन सन्त्रस्ता पाण्डवानामनीकिनी ॥

सहसाऽभ्यद्रवद्राजन् यत्र तस्थौ वृदोदरः।

ततो यधिष्ठिरो राजा हतं मत्वा वृदोदरम्

ततः सर्वस्य सैन्यस्य नादः समभवन्महान्

भीमोऽपि नागगात्रेभ्यो

भीमं करेणावनस्य जानभ्यामभ्यताडयत॥

करवेष्टं भीमसेनो भ्रमं दस्वा व्यमोचयत॥

यावत्प्रतिगजायातं स्वबले प्रत्यवैक्षत् ॥ २८

भगदत्तं सपाञ्चाल्यः सर्वेतः समवारयत्। तं रथं रिवानं प्रेष्टागः प्रेष्टाः एरिवायं परंतपाः ॥३२ लवाकिरन् शरेत्ताः श्रेष्टाः एरिवायं परंतपाः ॥३२ सद्भवः स्विवातं प्रयक्तानामञ्ज्क्कोन समाहरून्॥ गजेन पाण्डुपञ्चालान् व्यथमत् पर्वेतश्यरः। तद्युत्तमपश्याम भगदत्तस्य संयुगे॥ ३४॥ तवा बृद्धस्य चरितं कुक्षरण विज्ञापते। तता द्वाणांनां

प्राग्ज्योतिषसुपाद्रवत ॥ ३५ तिर्थम्यतिन नागेन समदेनाश्चमामिना ॥ तथिन्यादेन नागेन समदेनाश्चमामिना ॥ १६ सपक्षयोः पर्वतयोर्थ्या सहुमयोः पुरा । १ प्राञ्ज्योतिषयिनी सहुमयोः पुरा । प्राञ्ज्योतिषयिनी सिन्या नागमपात्रयत् । पार्श्व दशाणियि पर्वतिस्वा नागमपात्रयत् । सिन्यानी सिन्या

ततः प्राग्ज्योतिषो राजा परिगृह्य महागजम्।। પ્રશ प्रेषयामास सहसा युयुधानरथं प्रति। शिनेः पौत्रस्य तु रथं परिगृह्य महाद्विपः। अभिचिक्षेप वेगेन युयुधानस्त्वपाकमत्। बृहतः सैन्धवानश्वान् समुत्थाप्याथ साराधिः तस्थौ सात्यिकमासाद्य संप्रतस्तं रथं प्रति। सत् लब्ध्वान्तरं नागरःवरितो रथमण्डलात निश्चकाम ततः सर्वान् परिचिक्षेप पार्थिवान् ते त्वाञ्चगतिना तेन त्रास्यमाना नर्षभाः ४६ तमेकं हिरदं संख्ये मोनिरे शतशो द्विपान । ते गजस्थेन काव्यन्ते भगदत्तेन पाण्डवाः॥ धेरावतस्थेन यथा देवराजेन दानवाः तेषां पद्भवतां भीमः पञ्चालानामितस्ततः ॥ गजवाजिकतः शब्दः समहान् समजायत ।

भगदत्तेन समरे काल्यमानेषु पाण्डुषु ॥ प्राच्छोतियमिक्कृष्टः पुनर्भामः समस्यावा स्वाधिम् वाद्याभिद्यतो वाहान् हस्तकृतेन वाशिणा॥ सिक्ता स्वयाध्यवायानामस्ते पार्थमहर्गस्ताः । ततस्तमस्ययात नृष्णं क्षिपवां कृती सुताः १. समझन्छरचर्यण रथस्थोऽन्तकसिमः । सतः सिपवांणं रोरणानतपर्यणा ॥ ५० सुपवां पर्वतपितिस्ये वैचसतक्षयम् । विस्मित्रपति वीरे सौमद्रो हीपरीस्ताः ॥ क्षित्रवां सुद्धिकृति सौमद्रो हीपरीस्ताः ॥ स्वित्रवां । सुद्धिकृतिस्ति सौमद्रो हीपरीस्ताः ॥ स्वित्रवां । सुद्धिकृतुर्थुस्त्रस्थान्य । स्वित्रवां सुद्धिकृतुर्थुस्त्रस्थान्य । स्वित्रवां सुद्धिकृतुर्थुस्त्रस्थान्य । स्वित्रवां सुद्धिकृतुर्थुस्त्रस्थान्य । स्वत्रवाद्याभिक्षोराभिद्धिव वोयवाः ॥

सिषिचुभैरवामादान् विनदन्तो जिघांसवः। ततः पाष्ण्येकुशाङ्गुष्टैः

कृतिना चोदितो छिपः प्रसारितकरः प्रायात स्तब्धव णेक्षणो द्वतम् सोधिष्ठाय पदा बाहान् युयुत्सोः स्तमारजत् युयुःसुस्तु रथाद्राजन्नपात्रामत् त्वरान्त्रितः। ततः पाण्डवयोधास्ते नागराजं शरैर्द्धतम् ॥ सिषिचुभैरवान्नादान् विनद्न्तो जिघासवः। पुत्रस्त तव संम्रान्तः सीमद्रस्याप्रतो रथम्॥ स कुजरस्थो विस्जिक्षिषुनरिषु पार्थिवः। बभी रदमीनिवादित्यो भुवनेषु समु खुजना। तमार्जुनिद्वादशभिर्युयु सुद्शामिः शरैः । त्रिभिक्तिभिद्रीपदेया घृष्टकेतुझ विध्यश्व ॥६० सोऽतियतार्पितैवांणैराचितों द्विरदो बभौ। संस्थूत इव सूर्यस्य रिमभिर्जलदो महान्॥ नियन्तुःशिल्पयसाभ्यां प्रेरितोऽरिशरार्दितः परिचिक्षेप तान्नागः स रिपृन् सत्यदक्षिणम् गोपाल इव दण्डेन यथा पद्युगणान वने । आवेष्ट्यत तां सेनां भगदत्तस्तथा मुहुः॥६३ क्षिप्रं द्येनाभिपन्नानां वायसानाभिव सनः। बभूव पाण्डवेयानां भृशं विद्रवतां स्वना ६४

> स नागराजः प्रवराङ्कुशाहतः की पुरा सपक्षोऽद्विषरो यथा चृप । भयं तदा रिपुषु समादधद्वृशं वणिग्जनानां क्षभितो यथाणैवः ६५

तिर्वस्वातेन पार्श्वतोगामिना ॥ ३६ ॥ व्यवच्छित्र विद्धा ॥ ३९ ॥ पर्यवर्तत आन्तवान् ॥ ४२ ॥ समुखाप्य ।स्थिरीहत्य ॥ ४४ ॥ सुषदी दोमनाक्षरियः ॥ ५३ ॥

ततो ध्वनिर्द्धिरवरथाश्वपार्थिवै-र्भयादवद्धिर्जनितोऽतिभैरवः क्षिति वियद सां विदिशो दिशस्तथा समावणीत पार्थिव संयुगे ततः॥६६ स तेन नाग्यवरेण पार्थियो भगं जगाहे हिषतामनी केनीम ।

पुरा सम्मा विव्यधीरिवाहवे विशोजनो देववस्थिनीमिव ॥ ६७ भक्तां बबी जबलनसम्बो वियदनः समावणोत्महरापे चैव सौनिकान्। तमेकनागं गणको यथा गजान समस्ततो सतम्य मानेरे जनाः ॥६८

इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि संशत्तकवधपर्वणि भगदत्तसुद्धे षर्विद्योऽध्यायः॥ २६॥

२७

सञ्जय उवाच।

यस्मां पार्थस्य संज्ञाने कर्माणि परिप्रच्छसि। तच्छुणुष्व महाबाहो पार्थी यदकरोद्रणे॥१ रजो देश समुद्धतं श्रुत्वाच गजानेःस्वनम् भगदत्ते विकर्वाणे कीन्तेयः कृष्णमत्रवीत् ॥२

यथा प्राग्ज्योतिषो राजा गजेन मधसदन । त्वरमाणी विनिष्कान्तो ध्रवं तस्यैष निःस्वनः॥

इन्द्रादनवरः संख्ये गजयानविशारदः । प्रथमी गजयोधानां प्रथित्यामिति मे मातिः ॥ स चापि द्विरदश्लेष्टः सदाऽप्रतिगजो युधि। सर्वशस्त्रातिगः संख्ये कृतकर्मा जितक्रमः॥५ सहः शस्त्रानेपातानामाग्रेस्पर्शस्य चानघ । स पाण्डवबलं सर्वमधैको नाजायिष्याते॥६

न चावाभ्यासतेऽन्योऽस्ति शक्तरतं प्रातेबाधितम्। त्वरमाणस्ततो याहि यतः प्राग्ज्योतिषाधिपः

दृप्तं संख्ये द्विपवलाद्वयसा चापि विस्मितम् अधैनं प्रेषायेष्यामि बलहन्तः प्रियातिथिम्॥ वचनाद्य कृष्णस्तु प्रययौ सहयसाचिनः। दीर्यते भगदत्तेन यत्र पाण्डववाहिनी॥९ तं प्रयान्तं ततः पश्चादाह्वयन्त्रो महारधाः।

संशप्तकाः समारोहन् सहस्राणि चतुर्दश ॥ दशैव त सहस्राणि जिगतीनां महारथाः । चन्वारि च सहस्राणि वासदेवस्य चानगाः दर्शिमाणां चसं हष्टा भगदत्तेन मारिष । आहयमानस्य च तैरभवद्भवयं दिघा॥ १२ कि ज श्रेयस्करं कर्म भवेदद्योते चिन्तयन्। इह वा विनिवर्तेयं गच्छेयं वा याधिष्ठिरम् । तस्य बुद्ध्या विचार्येवमर्जुनस्य कुरुद्धह । अजव उपसी बादिः संशाप्त हवधे स्थिरा॥ १४ स सोन्नेवत्तः सहसा कापेप्रवरकेतनः। पको रथसहस्त्राणि निहन्तं वासवी रणे॥१५ साहि दर्योधनस्यासीन्मातेः कर्णस्य चीमयोः अर्जुनस्य वधोपाये तेन द्वैधमकरुपयत्॥ १६ स त दोलायमानोऽभृहेधीमावेन पाण्डवः। वधेन त नराश्याणामकरोत तां सुषा तदा॥ ततः शतसद्वयाणि शराणां नतपर्वणाम । अस्रजन्नर्जने राजन संशप्तकमहारथाः ॥ १८ नैव कन्तीसतः पार्थों नैव कृष्णो जनाईनः । न ह्या न रथा राजन इष्टबन्तेस्म शरी बेताः तदा मोहमनुपाप्तः सिव्विदे हि जनादैनः।

नतस्तान प्रायज्ञः पार्थी ब्रह्मास्त्रेण निजधिवान शतशः पाणयश्ळिबाः सेषुज्यातळकार्भेकाः। केतवी वांजिनः सता राथेनश्चापतन् क्षितौ

वियदाकारों वां खर्गे ॥ ६६ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रीण-व्पर्वणि टीकायां षडिंकोऽध्यायः॥ २६ ॥

यदिति ॥ १ ॥ विकर्वाणे विविधाः क्रिया कर्वाणे ॥ २ ॥ अप्रतिगज इति छेदः ॥ ५ ॥ सहः सोढा पना-यच ।। ६ ॥ विस्मितं रूढाहद्वारम ॥ ८ ॥ समारोहन संवतवन्तः ॥ १० ॥

द्धमाचलाग्राम्बुधरैः समकायाः सुकल्पिताः हतारोहाः क्षितौ पेतुर्द्धिपाः पार्थशराहताः॥ वि विद्यक्षया नागाश्चित्रभाण्डाः परासवः। साराहास्त रणे पेतर्भाधिता मार्गणैर्भशम्॥ सर्षिप्रासासिनखराः समुद्ररपरभ्वधाः । विच्छिन्ना बाहवः पेतुर्नुणां महीः किरीदिना बालादित्याम्बुजेन्द्नांतुल्यरूपाणि मार्ष। संच्छिनान्यर्जनहारैः शिरांस्युटयाँ अपेदिरे॥

जज्वालालक्षता सेना पत्रिभिः प्राणिभोजनैः। नानारू पैस्तदा ऽ मित्रान् ऋदे निद्यति फाल्यने ॥

२६ । इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि संशामनवधपर्वणि संशामनवधे सप्तावंद्योऽध्यायः ॥२७॥

क्षोमयन्तं तदा सेनां द्विरदं निलनीमिव। धनक्षयं भूतगणाः साधु साध्वित्यपूजयन्र७ दृष्टा तत् कर्मे पार्थस्य वासवस्थेव माधवः। विस्मयं परमं गत्वा प्राञ्जलिस्तम्बाच ह २८ कर्मैतत पार्थ शकेण यमेन धनदेन च। व्यकरं समरे यव ते कृतमधीत मे मतिः॥३९. यगपधीव संग्रामे शतशोऽथ सहस्रशः। पतिता एव में दृष्टाः संशासकमहारथाः ॥३० संशामकांस्ततो हत्वा भूयिष्टा ये व्यवस्थिताः भगदत्ताय याहीति कृष्णं पार्थीऽभ्यनोद्यत

36

सञ्जय उवाच। यियासतस्ततः कृष्णः पार्थस्याभ्वान्मनोजवान् । संप्रेषी दे मसं छन्ना न द्रोणानीकाय संत्वरम्॥ तं प्रयान्तं क्रुक्श्रेष्टं खान् मातृन् द्रोणतापितान्। स्रामां मातृभिः सार्ध युद्धार्थी पृष्ठतोऽन्वयात ॥ ततः श्वेतह्यः कृष्णमद्भवीद्वीजतं जयः। यष मां भात्भिः सार्धं स्वामांऽऽह्वयतेऽच्यत दीर्यते चोरारेणैव तत सैन्यं मध्सदन। वैधीभतं मनो मेऽद्य कतं संशप्तकारेदम् ॥ ४ कि ज संशासकान हन्मि खान रक्षाम्यहितार्वितान्। इति में त्वं मतं वेत्सि तत्र किं स्कृतं भवेत्। ष्वमुक्तस्तु दाशाईः स्थेदनं प्रत्यवर्तयतः। थेन त्रिगतांधिपातेः पाण्डवं सम्रपाह्मयत ६ ततोऽर्जुनः सुरामाणं विज्या सप्तमिराञ्जनैः। ध्वजं धनुश्चास्य तथा धुरीभ्यां समक्वनतत ७ त्रिगर्ताधिपतेश्चापि स्नातरं प्रित्राश्चरीः। साश्वं सस्तं त्वरितः पार्थः प्रैशीयमक्षयम् ८ ततो भुजगसंकाशां सुशमां शक्तिमायसीम्। विश्लेपार्जनमादिइय बाह्यदेवाय तोमरम् ९ शाकि निभिः शरैश्छित्वा तोमरं विभिर्जनः सुरार्माणं शरवातैर्मोहिथित्वा स्यवर्तयत १० तं वासवभिवायान्तं भूरिवर्षं शरीधिणम्। राजंस्तावकसैन्यानां नोप्नं कश्चिदवारयत् ११ ततो धनअयो बाणैः सर्वानेव महारखान । आयादिनिमन् कीरव्यान् दहन्कक्षमिवानलः तस्य वेगमसद्यं तं क्रन्तीपुत्रस्य धीमतः। नाश् वंस्ते संसोद्धं स्पर्शमश्रीरव प्रजाः॥ संवेष्ट्यक्रमीकानि शरवर्षेण पाण्डवः। सपर्णपातवद्राजन्नायात प्राग्ज्योतिनं प्रति॥ यत्तवानामयक्षिष्णुभैरतानामपापिनाम्। घनः क्षेमकरं संख्ये द्विषतामश्रवर्धनम् ॥ १५

इति श्रीमहाभारते होणपर्वाणे टीकायां सप्तविंशोऽध्यायः 11 29 11

यियासत इति ॥ १ ॥ भूतिवर्षमिति वासवविशे-वणम ॥ ११ ॥

सङ्गामे चेरतुर्वारो भगदत्तधनक्षयो ॥ २३
ततो जीयृतसङ्गाशाचागादिन्द्र इव प्रभुः ।
अध्यवर्षच्छरीयेण भगदत्तो धनवायम् ॥ २४
स्वापि प्रारवर्षे त शरवर्षेण वास्त वेः ।
अध्राप्तभेव विच्छेद भगदत्तस्य वीर्थं ।व २५
ततः प्राग्न्योतियो राजा शरवर्षे निवारयत् ।
शर्रेजंधे महावादुं पार्थं कृष्णं च मारिच २६
ततस्त शरजालेन महताऽभ्यवक्षीयं तो ।
चोद्यामास तं नागं वयायाच्छुतपार्थयोः ॥
तमापतन्तं द्विर्द्र दृष्ट्रा कुद्धाम्यान्तकम् ।
संप्राप्तमार्थं विद्यार स्थन्दनेन जनाद्वः ॥
संप्राप्तमार्थं नेयेष्टर स्थन्दनेन जनाद्वः ॥
संप्राप्तमार्थं निर्मयान्य महिष्याः स्थासम्

तदेव तब पुकस्य राजन तुध्नेतदेविनः। क्षेत्र क्षत्रविनाशाय अनुरायच्छत् चृतः॥ १६ तथा विक्षोन्यमाणा सा पार्येन तव वादिनी व्यवित्र सहाराज नौरिवासाय पर्यतम्॥ स्वार्तिनी व्यवित्र ॥ ततो दशसहस्राणि न्यवर्तन्त धनुपमताम्। मित कृत्वा रणे कृतः वीरा जयपराजये १ व्यवित्र प्रवासा भावजुलं महारथाः। आच्छेत् पार्यो ग्रुपं भारं सर्वभारसहो ग्रुपि यथा नळवनं कुतः मित्रः परिष्ठायनः। मृद्द्तीयासह्य प्रवार पार्थोऽस्त्र नास्मा तत्र तिस्तर प्रमाथित सहस्य प्रवासम् तत्र तिस्तर प्रमाथितं सैन्ये मगदस्ते नराधियः। तेन नामेन सहसा घनजयस्रपाद्रवत् ॥ २१ तं रखेन नरहवादः प्रत्यप्रकारमः॥ २ द स्वित्र परात्र स्वर्थाः। द स्वाराम्यान्य यथानाययोः॥ २२ सहियतास्यां यथाशास्त्रं रथेन च गजेन च।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि संशप्तकवधपर्वणि भगदत्तयुद्धे अष्टाविशोऽध्यायः ॥२८॥

20

अप्रेषयत् सञ्यसाची

ब्रिभैक कमथाच्छिनत्॥ ७ ततो नागस्य तद्वसं व्यथमत् पाकशास्त्रीनः। शरजाञ्जन महता तद्यशीयंत सूतञ्ज॥ ८ द्राणिवमं स्तृ गजः शरैः सुभुशास्त्रितः। वसौ थारानिपाताको व्यन्नः पर्वतराश्चिष

ततः प्राग्ज्योतिषः शक्ति हेमदण्डामयस्मयीम

व्यस्त्रज्ञास्त्रवेष द्विया तामजुँगोऽच्छिनत्॥
ततर्छत्रं ध्वजं चैव छिरवा राझोऽजुँगः श्रीरः
विद्याथ दश्मिस्तूर्णेख्यस्मयन् पर्वतेश्वरम् ॥
सोऽतिविद्धोऽजुँनशरैः सुप्रश्चैः कङ्कृपाश्चोमः ।
मगदस्ततः कुद्यः पाण्डवस्य जनाथिषः ॥
दयस्जन्तीमानं मुश्लिः श्वेताश्वस्थीत्रनाद च
तैर्जनस्य समरे किरीदं परिवार्तिनः ॥ १३

धृतराष्ट्र उवाच । तथा दृद्धः किमकरोद्धगदत्तस्य पाण्डवः। आफ्योतिषो वा पार्थस्य तन्मे शंस यथातथम्

सञ्जय जवान ।

प्रांग्ज्योतिषेण संसकातुमी दाशाहंपाण्डवी
मृत्युदंष्ट्रान्तिकं प्राती सर्वभूतानि मेनिरे ॥२
तथा तु शरवर्षाण पातवत्यनिशं प्रमो ।
गातकक्ष्मान्महाराज क्रुण्णयोः स्वन्दनस्योः
अध कार्णायसेवाणः पूर्णमार्ग्युकानान्द्रतः ।
अविश्यदेवकापुंचं हेमपुक्केः शिळाश्वितः ॥ १
अविश्यदेवकापुंचं हेमपुक्केः शिळाश्वितः ॥
अविश्यदेवकापुंचं हेमपुक्केः शिळाश्वितः ।
निर्माय देवकीपुंचं हेमपुक्केः वादिताः ।
निर्माय देवकीपुंचं हेमपुक्केः वादिताः ।
विभिन्न देवकीपुंचं हमस्यः स्वास्ताः ॥
स्वस्य पायां अवुत्रिक्काः परिवारं निष्ट्रस्य स्व

सोऽर्भरदिमनिभास्तीक्ष्णां-स्तोमरान् वै चतुर्देश।

11 36 11

तथाकृद्ध इति ॥ १ ॥

कायच्छ्यर्ग्हातवान् यदेवार्जुनस्य धनुर्भरतानां सेमकरमासी-चरेव दरत्पुत्रनिमित्तं क्षत्रक्षयकरमभवदिति वाक्यार्थः॥१६॥ इति श्रीमहाभारते होणपर्वणि टीकायामछर्विशोऽध्यायः परिवृत्तं किरीटं तद्यमयन्नेव पाण्डवः। सुदृष्ट कियतां ठोक इति राजानमन्नवीत् ॥ ष्ट्रसुक्तस्तु संकुद्धः शरवर्षेण पाण्डवम् । अभ्यवर्षेत् स्तानिवन्दं धनुरादाय भास्तरम्॥

तस्य पार्थी धनुदिछत्त्वा तूणीरान् सम्निकृत्य च। त्वरमाणो द्विसप्तत्या सर्वमर्मस्वताडयत् विद्यस्ततोऽतिव्यथितो वैष्णवास्त्रमुदीरयन्। अभिमंत्र्यांकुशं कुद्धो व्यस्तुजत पाण्डवीरसि विसुष्टं भगदत्तेनं तदस्रं सर्वधाति वै। उरसा प्रतिजग्राह पार्थ संच्छाद्य केशवः॥ वैजयन्त्यभवन्माला तदस्त्रं केशवीरसि। पद्मकोशविचित्राख्या सर्वर्तु हसुमोत्कटा ॥ ज्वलनाकैन्दुवर्णाभा पावकोज्ज्वलपहुवा। सया पद्मपलाशिन्या वातकस्पितपत्रया ॥२० शुशुभेऽभ्यधिकं शौरिरतसीपुष्पसन्निभः। ततोऽर्जुनः क्लान्तमनाः केशवं प्रत्यमाषत २१ अयुध्यमानस्तुरगान् संयन्तास्मीति चानघ इत्युक्त्वा पुण्डरीकाक्ष प्रतिक्कां स्वां न रक्षसि यद्यहं ह्यसनी वा स्यामशक्तो वा निवारणे। ततस्त्वथैवं कार्थं स्थान्न तत्कार्यं मथि स्थिते सवाणः सधनुश्चाहं ससुरासुरमानुषान् । शको लोकानिमान जेतुं तथापि विदितं तव

ततोऽ जुनं वासुरेवः प्रत्युवावार्यवहवः। श्रृणु गुक्तामेनं पार्थं पुरा वृत्तं व्याऽनवः॥ २५ व्याऽनितः । २५ व्याऽनितः हा ग्रन्थहोकता । २५ व्याऽनितः हा ग्रन्थहोकता । विद्यादा । विद

याऽसी वर्षेषत्वकान्ते भूतिंक्तिकृते मम । वराहेंभ्यो वरान् श्रेष्ठां-स्तिस्मन् काळे ददाति सा ॥ २९ तं हु काळमञ्जासं चिदित्वा पूर्विर्वा तदा । अयाचत वरं यस्मां नरकार्योय तच्हुण्ड ॥३० देवानां दानवानां च अवस्थस्तनवर्षोऽस्तु में ।

उपेतो वैष्णवास्त्रेण तन्मे त्यं वाह्यमहैंसि ॥
एवं बरमहं श्रुत्वा जारवास्त्तन्ये तदा ।
अमोवमस्त्रं पायच्य वैष्णवं परमं पुरा ॥ ३२
अवोवं चेतदस्त्रं वे हामोवं भवतु स्रमे ।
नरकस्यानिरक्षार्थं नैनं किन्धाविष्यति ॥ ३३
अनेनास्त्रेण ते हुएतः सुरः परबालांका । ३३
तथेरसुरूता गता देवी हतकामा मनस्त्रिनी ।
तथ्याद्वार्य्या पर्याचे निक्तामा मनस्त्रिनी ।
तस्त्रावार्यार्थे हिन्दे प्राप्तं तदस्त्रं पार्थं मामकस्त्र नास्या त्यार्थे हिन्दे अप्तरं वाद्यार्थे ।
तस्त्रात्राव्या निक्तामा मनस्त्रिनी ।
तस्त्रात्राव्यां हिन्दे प्राप्तं तदस्त्रं पार्थं मामकस्त्र नास्या त्यार्थे हिन्दे अप्तरं व्यवपानित्रं ।
विक्षक्तं परमान्नेण जहि पार्यं महस्त्रस्त्र ॥३७
विरोणं जहि दुर्भयं भगदनं सुरक्षियम् ।
व्यादाङं त्रिस्त्रान्य प्रविक्षात्रम्य ।

एवमुक्तस्तदा पार्थः केशवेन महात्मना। भगदत्तं शित्रविंगैः सहसा समवाकिरत ॥ ततः पार्थो महाबाहुरसंम्रान्तो महामनाः। कुम्भयोरन्तरे नागं नाराचेन समार्थ्यत ॥४० स समासाद्य तं नागं वाणो वज्र इवाचलम्। अभ्यगात् सह पुद्धेन चल्मीकमिव पन्नगः ॥ स करी भगदत्तेन प्रेथमाणी सुहुर्धुहुः। न करोति वचस्तस्य दरिद्रस्येव योजिता॥ स तु विष्टभ्य गात्राणि दन्ता भ्यामवर्नि ययौ नदमार्तस्वनं प्राणानुत्ससर्जे महाद्विपः॥ ४३ त हो गाण्डीवधन्वानमभ्यभाषत केशवः। अयं महत्तरः पार्थं पछितेन समावृतः॥ ४४ वलीसंछन्ननयनः शूरः परमदुर्जयः । अश्लोक्तमीलनार्थाय बद्धपट्टी हासी नृपः ॥ देववाक्यात् प्रचिच्छेद शरेण भृशमर्श्वनः। छिन्नमार्नेऽशुके तस्मिन् रुद्धनेत्रो बभूव सः॥ तमोमयं जगन्मेने भगदत्तः प्रतापवान्। नतश्चन्द्रार्थविस्बेन वाणेन नतपर्वणा॥ ४७ विभेद हृदयं राह्यो भगदत्तस्य पाण्डयः। स भिन्नद्धदयो राजा भगदत्तः किरीटिना 🕏 शरासनं शरां थैव गतासुः प्रमुमेच ह। शिरसस्तस्य विभ्रष्टं पपात च वरांशुकम्। नालता इनविभ्रष्टं पलाशं निलनादिव ॥ ४९

एका मूर्तिर्वदरिकाश्रमे नारायणस्या अपरा परमात्मस्या २७ अपरा क्षेत्रक्रस्या अपरा जलशायिनी ॥२८॥ व्यपनामितं

खार्थे णिच् । व्यपनीतिमित्यर्थः॥३७॥ योविता भागुरिमते टाप् ॥ ४२ ॥ स हममाली तपनीयभाण्डात पपात नागाहिरिसम्निकाशात । सुपुष्पितो माकतवेगकाणो महीधराम्रादिव कर्णिकारः॥ ५० निहस्य तं नरपितिमन्द्रविकमं सखायमिन्द्रस्य तदैन्द्रिराहवे। ततोऽपरांस्तव जयका्द्रिणो नराव वसञ्ज वायुवैळवान् द्वमानिव

इति श्रीमहाभारते द्रीणपर्वीण संज्ञासकवधपर्वीण भगदत्तवधे एकोनिर्विज्ञोऽध्यायः॥ २९॥

30

सञ्जय उवाच ।
भियमिन्द्रस्य सततं सखायममिती जसम् ।
हत्या प्रारुकोतितं पादः प्रदक्षिणमवतेत ॥ १
तते गान्धारराजस्य सुती परपुरञ्जयौ ।
अर्देतामञ्जेनं सञ्जये प्रारा वृषकास्यकी ॥ २
तो सान्धार्त्य स्वार्ते वृषकास्यकी ॥ २
तो सान्धार्त्व वीरी पुरः प्रकास धन्यिते ॥
विश्वेतो महावेगिनियते राष्ट्रवैश्वेतम् ॥ ३
वृषकस्य हयात् सुतं धनुश्क्यं वयं ध्वजम् ।
तिळां स्वधमत् पादः सीवलस्य शितः गरः
सतोऽज्जेनः ग्रार्वातेनोनामहरकोरामे ।
सान्धारामाञ्जलोक्षके सीवलमग्रस्थान् पुनः ५

ततः पञ्चशतान् वीरान् गान्धाराचुद्यतायुधान् । प्राहिणोन्सृत्यु लोकाय ऋद्धो बाजैर्धनज्जयः 11 8 हताभ्यात तु रथात तुर्णमवतीर्य महाभूजः। बाररोह रथं मातुरन्यच धनुराददे तावेकरथमारूढी मातरी वृषकाचली। शरवर्षेण बीमत्सुमविष्येतां मुहुर्मुहुः स्याली तव महात्मानी राजानी वृषकाचली सदां विजञ्जतः पार्थमिन्द्रं वृत्रवलाविव ॥ ९ लब्धलक्षी त गान्धारावहता पाण्डवं पुनः। निदाधवार्षिकी मासी लोकं धर्माशुमियेधा ती रथस्थी नरहयाधी राजानी वृषकाचली। संक्षिप्रहाकी स्थिती राजअधानिक पुणाऽजन ती रथा सहसंकाशी लोहिताकी महासुजी

राजन् संपेतत्वाँ सो स्वादेविकलक्षणी ॥ १२ त्योक्षेति गती देही रचाइन्युजनियों । यद्यो द्वादेशः पुण्यं मार्याद्वा स्वादेशः पुण्यं मार्याद्वा स्वादेशः पुण्यं मार्याद्वा स्वादेशते ॥ स्वादेशः सुक्ष्यं स्वादेशः पुण्यं मार्याद्वा स्वादेशते ॥ १४ निहती भ्रातरी स्वादे ॥ स्वादेशस्य स्वादेशस्य स्वादेशस्य स्वादेशस्य । विद्यो साम्रादेशस्य स्वादेशस्य । वाद्वापियां स्वादेशस्य ॥ स्वादेशस्य ॥ १६ स्वादेशस्य ॥ स्वादेशस्य स्वादेशस्य ॥ १६ स्वादेशस्य सुक्षात्वा । स्वादेशस्य स्वादेशस्य । स्वादेशस्य सुक्षात्वा स्वादेशस्य स्वादेशस्य स्वादेशस्य ॥ १६ स्वादेशस्य सुक्षात्वा स्वादेशस्य स्वादेशस्य

चक्राणि विशिषाः प्रासा
 विविधान्याष्ट्रशति च ।
 प्रेषेतुः शतको दिग्ग्यः
 प्रदिन्ग्यः आर्थे।
 प्रेषेतुः शतको दिग्ग्यः
 प्रदिन्ग्यः अर्थेनं प्रति
 स्राष्ट्रप्रहिषाः सिंहा व्याद्राः स्प्रपञ्च सरीस्पाः
 स्क्रसाः शालावृक्षा प्रसाः कपयञ्च सरीस्पाः
 विविचानि च रक्षांसि ख्रीयतान्यकुंनं प्रति
 स्कृद्धान्य-यधानन्त विविधानि वयांसि च
 ततो दिव्यास्त्रयिच्छ्रः कुन्दीपुत्रो धनक्षयः।
 विस्त्रविद्यास्त्रयिच्छ्रः स्वापक्षिः ।
 विस्त्रवास्त्रयानाः स्रोणं प्रवर्षः सायकृष्टिः।
 विस्त्रवानो महारावान् विनेष्टाः सर्वते हताः

ततस्तमः पादुरभूदर्जुनस्य रथं प्रति। तस्माञ्च तमसो वाचः हुराः पार्थमभर्त्सयम् तत्त तमो भैरवं घोरं भयकर्तु महाहवे । उत्तमास्रोण महता ज्यौतिवेणार्जुनोऽवधीत॥

हति श्रीमहामारते द्रोणपर्वणि टीकायामेकोनर्त्रिकोऽ व्यायः ॥२९॥

्रियमिति ॥ १ ॥ वर्षशब्दोयमृतुवचनः । निदाधर्तु-मेबन्धिनावित्यर्थ । धर्माञ्चनिस्तीक्णिकरणैः ॥१०॥ कम्पना बहुव: । श्रुपा: श्रुपकृतिकलका: । ष्टुप्पान्त्,क्ष्यकलका:) नालीका निरुद्धा क्षेत्रपा: । बस्यस्ता गोपीतकदन्ताकार-फलका: । क्षिस्यस्पयीऽस्थितकरका: ॥१९॥ विविका: एणियाकारकरका: ॥ १८ ॥ सम्प्र गवद्या: चित्रको ब्याप्रमेद: बालकुका: ब्यान: ॥ १९ ॥ हते तस्मिञ्जलेषास्तु प्रादुरासन् भयानकाः अभसस्तस्य नाशार्थमादित्यास्त्रमथार्जुनः ॥ प्रादुक्तांमस्ततस्तेन प्रायशोऽस्त्रेण शोपितस्। एवं बहुविधा मायाः सौबलस्य कृताः कृताः जघानास्त्रवलेगाद्य प्रहसन्नर्जनस्तदा ।

जवाना खनकर्नाष्ट्र प्रहस्त्र स्वराज्यन्तराहतः अपायाज्जयनैरश्वैः शक्तुतिः प्राकृतो यथा । ततोऽजुनेतर्श्विः शक्तुतिः प्राकृतो यथा । ततोऽजुनेतर्श्वे श्वराव्याम् ततोऽजुनेतर्श्वे श्वराव्याम् ततोऽज्जित्र प्रविच्याच्याम् तति। यथि अभ्यवस्त्र प्रविच्याच्याम् तति त्याच्याम् वर्षित्र । स्विम्यस्य पर्वतम् । स्विम्यस्य तत्यस्य स्विन् तत्य नर्षभाशिक के विद्याम् तत्यस्य स्वन् स्वस्य स्वाप्ति स्वस्य स्वाप्ति । स्वाप्ति स्वस्य स्वनिर्वे स्वस्य स्वस्य स्वस्य अत्य दक्षिणतो स्याप्ति स्वस्य त्व निर्वेषः अतो दक्षिणतो स्याप्ति अस्य स्वस्य त्वस्य स्वाप्ति स्वस्य स्वस्य स्वाप्ति स्वस्य स्वस्य स्वाप्ति स्वस्य स्वस्

नानाविधान्यनीकानि पुत्राणां तव भारत्। अर्जुनो व्यथमत्काले दिवधान्नाणि मास्तः॥ तं वास्वमिवायान्तं भृरिवर्षं दारीधिणम् । स्हित्यात्राने स्हित्यात्राने स्हित्यात्राने स्हित्यात्राने स्हित्यात्राने स्हित्यात्राने स्हित्यात्राने स्हित्यात्राच

हत्मेजुष्पेहिंस्देश सर्वतः शराभिष्ठदेश हथैनिपातितेः तदाऽश्वगोमायुवलामिनादितं विज्ञन्नायोधिरारो बभूव तत्॥४१ पिता सुतं त्यजति सहस्रदं सहत् तथैव पुत्रः पितरं शराहरः स्वस्य प्रतास्तरस्तरा जना-स्म्यजनित वाद्यानि पार्थेपीडिताः॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि संदात्तकवथपर्वणि दाकुनिपळायने त्रिंद्रोऽध्यायः॥ ३०॥

. .

भूतराष्ट्र उवाच । त्रेचनाकेषु मश्रेषु पाण्डुपुर्वण सञ्जय । चित्रतानां वृद्धतानां व कथमास्तिमनो हि चः अनीकानां प्रममानामयस्थानमपद्यताम् । दुष्करं प्रतिसंस्थानं तन्ममानद्व सञ्जय॥ २

सञ्जय उवाच। तथापि तव पुतस्य प्रियकामा विद्यापिते। यदाः प्रवीरा लोकेषु रक्षनतो द्रोणमन्वयुः॥३ समुद्यतेषु चालेषु संपाप्ते च शुधिष्ठिरे। अक्कवंसायकर्माणि भैरवे सत्यभीतवत्॥ ४ अन्तरं भीमसेनस्य प्राप्तज्ञामतीजसः ।
सात्यक्षेत्रव वीरस्य प्रष्टपुत्रस्य या विमो ॥
द्रोणं द्रोणमिति हृदाः पञ्चाळाः सम्बोदयन्।
मा द्रोणमिति पुत्रास्ते कुरू, सर्वान्वोदयन्,
द्रोणं द्रोणमिति क्षारे मा द्रोणमिति वापरे-।
क्रुक्णां पाण्डवानां च द्रोणंग्रवमवर्तत ॥
यं प्रमयते द्रोणः पञ्चाळानां स्थानम् ।
तत्र तत्र तु पञ्चाल्यो भूष्युक्रोऽस्मवर्तत ॥
दि तथा भागविषयांसेः संमामे भैरवे स्ति ।
वीराः समासदन् वीरा कुष्टेनोऽस्ति

एतम् अर्जुतम् ॥ २१ ॥ धाराभिष्टेष्टेर्णणाभिद्दतैः । आयो-षक्षिरो रणाङ्गतम् ॥ ४१ ॥ इति श्रीमहामास्ते द्रोणपर्वाणे द्रोकायां त्रिहोऽष्यायः ॥ ३० ॥ × तयेति पाट्टाः द्रोण ४ 38

तिष्याति ॥ १ ॥ अन्तरं छिद्रं प्रापतन् सत्तवन्तः ॥ ५ ॥ समासदन् प्रतिगतवन्तः ॥ ९ ॥

तं दहन्तमनीकानि द्रोणपुत्रः प्रतापवान् । पूर्वाभिभाषी सुश्रहणं समयमानोऽस्यभाषत नील कि बहुभिदैग्धेस्तव योधैः शर्राचिषा। सप्येकेन हि युध्यस्य वृद्धः प्रदर् चाजु मास्॥ तं प्रवानिकराकारं प्रवापत्रमिक्षणम्

त पद्मानकर्राका, यहपत्रानक्ष्मण । स्वाक्षेत्रपाद्मामसुखी नौठो विस्थाध सायकैः तेनापि विद्धः सहसा द्रौणिर्भक्षैः शितैस्त्रिभिः यद्युष्यं च छत्रं च द्विपतः स स्यकुत्ततः॥ स प्छतः स्यन्दनात्तस्माजीळ्यमेषरासिम्ब द्रौणायनेः शिरः कायाद्यत्तैम्ब्छत् पत्रिवात् तस्योजतांसं सुनसं शिरः कायात् सङ्घण्डळम् मह्लेनापाहरद्रौणिः समयमान इवानच ॥ २५ संपूर्णचन्द्राससुखः पद्मप्यान्नोस्न्नणः। प्रांगुरुरएष्ठपनामो निहतो न्यपतद्भवि॥ २६

ततः प्रविद्यये सेना पाण्डवी भूदामाञ्चला आचार्यपुत्रेण हते नोळे उचिलतिकति ॥ १७ अचिनते में से से पाण्डवानां महारखाः। कथं नो वासविकायाच्छत्रभ्य इति क्षारिष दक्षिणेन तु सेनायाः क्षुवते करने चली। से सोसक्षायाः क्षुवते करने चली। से सोसकावशेषस्य नारायणवळस्य च॥ १९

अकम्पनीयाः ग्रहणां वभुकुत्त्व पाण्डवाः । अकम्पयकनीकानि स्वरस्तः ह्रिश्मामानः । वित्वमर्यवचनिकानि स्वरस्तः ह्रिश्मामानः । वित्वमर्यवचने प्राप्तः । वित्वमर्यवचने प्राप्तः । वित्वमर्यवचने व्यवस्ति । वित्वमर्यवचने विताः । विव्वमर्यवचने व्यवसामिय संपातः शिलानामिय साभवतः ॥ १२ वह स्मरन्ति संज्ञाममि वृद्धास्त्याविभम् इष्टपूर्व महाराज श्रुतपूर्वमयापि वा॥ १३ प्राप्तः पर्वेत पुरिवेची तिस्मन् वीरावसादने । विवर्तता बलौधेन महता भारपीत्रिता ॥ ११ पूर्णतीपि वाधौधस्य दिवं स्तरस्येव निःस्वनः अजावताश्रोक्तास्ति । वितर्वता बलौधन महता भारपीत्रिता ॥ ११ पूर्णतीपि वाधौधस्य स्वतः । ११ समासाय हु पाण्डुनामनीकानि सहस्रशः । इप्रेणत सरता संस्थे प्रमुवानि शितः शरैः । सम्

पर्वशरपदासाय द्वीणं सेनापतिः स्वयम्॥ तदद्वतमभूषुजं द्वीणपाञ्चालयोस्तया। नेवस्वतमभूषुजं द्वीणपाञ्चालयोस्त्वा प्रतिः ततो नीलोऽनलप्रस्था ददाह कुचवाहिनीस् इरस्कुलिङ्गञ्चापार्थिर्दहन् कश्वमियानलः॥

> इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि संशप्तकवधपर्वणि नीलवधे पक्षत्रिशोऽध्यायः॥३१॥

> > シックラロのかっと

३२

भीमसेनोऽपि तान् सर्वान् प्रत्यविध्यन्महाबलः॥

द्रोणं पञ्चाशतेषुणां कर्णे च दशिमः शरैः। दुर्योधनं द्वादशभिद्रौणिमद्याभिराष्ट्रगैः॥५

आरावं तुमुळं कुर्व-स्नभ्यवर्तत तान् रणे× ।

तस्मिन् संत्यज्ञति प्राणान् मृत्युसाधारणीकृते॥

प्रतिघातं हु सैन्यस्य नास्त्र्यत चुकोदरः। सोऽभ्याहनदृढं षष्ट्रया कर्णं च द्याभिः गरेः तस्य द्रोणः हित्तैवाणैस्त्रीस्णधारैरजिह्नतै। जीवितान्त्रमभिष्यस्याभाष्याद्य जघान हा। २ बानन्त्रवैमभिष्ठेप्तुः पद्विसस्या समापेयत्। कर्णों द्वादाशीस्वाणैरभ्यस्यामा च सप्तभिः॥ वहनिद्वैयोवनो राजा

सञ्जय उवाच ।

तत एनमथाकिरत्।

न्यवर्तन्त भवेभ्यो निवलाः ॥ १९ ॥ इति श्रीमहाभारते होणपर्वणि दीकायामेकत्रिकोऽध्यायः॥३१॥ ॥ इवेति पाठः । ३२ प्रतिघातमिति ॥ १ ॥ मृत्युसाथारणींकृते मरण-तुल्यावस्थाक्रमिते ॥ ६ ॥ × 'तद्रणे ' इति पाटः [अजातरात्रुस्तान् योधान् भीमं त्रातेत्यचोदयत्। ते ययुर्भीमसेनस्य

समीपममितौजसः॥ ø युयुधानप्रभृतयो माद्रीपुत्री च पाण्डवौ। ते समेत्य सुसंरब्धाः सहिताः पुरुषर्पभाः ॥८ महेच्वासवरेशीता द्रोणानीकं विभित्सवः। समापेतर्महावीयां भीमःभृतयो रथाः॥ तान प्रत्यगृहाद्यक्षो द्रोणोऽपि रथिनां वरः महारथानतिबलान बीरान समरयोधिनः॥ बार्स्य मृत्युभयं कृत्वा तावकान् पाण्डवा ययः सादिनः सादिनोऽभ्यझंस्तथैव रथिनो रथान आसीच्छक्त्यसिसंपातो युद्धमासीत्परश्यधैः अस्ष्यासियुद्धं च बभूव कटुकोदयम्॥ १२ कुअराणां च संपाते ग्रहमासीत सदारुणम्। अपतत्कुजरादन्यो हयादन्यस्त्ववाक्।शेराः नरो बाणविनिर्भिको रथादन्यश्च मारिष। तत्रात्यस्य च संमदें पतितस्य विवर्मणः॥ १४ विशरः प्रध्वंसयामास वक्षस्याकम्य कुअरः । अपरांश्चापरेऽसृद्नन् वारणाः पतितान्नरान्॥

विषाणिश्चावानं गत्वा व्यभिन्दन् रियनो बहुन् । नराचैः केचिदपरे विषाणालग्नसंश्रयैः॥

विषाणालप्रसंख्येः॥ १६
ब्रम्सुः समरे नामा मृहन्नतः शतका नरामः।
कारणोयसत्तुकाणाकराध्यरखबुखरान्॥
पतितान् पोययांचकुर्द्वमाः स्यूलनलानिव।
गृधपवाधिवासांसि शयनानि नराधिपाः॥
च्हीमन्तः कालसंपकति सुदुःखान्यजुरोरते।
दुन्व स्मात्र पिता पुत्र रथेनाध्येत्य संदुने॥
पुत्रख पितरं मोहाजिमैयाँतमवर्तत।
रखो मन्ना पता पुत्र प्यनाध्येत्य संदुने॥
युत्रख वितरं मोहाजिमैयाँतमवर्तत।
रखो मन्ना प्वजिक्तम् प्रदुवा तथा ह्या ॥
सासिवांद्वांभिपतितः शिरपिळकं सक्षण्डळम

वाजेनाक्षिण्य बळिना रथः संचुणितः क्षितौ । बद्धकस्य परमस्योदयो वन ॥१२॥ ध्वनि गत्वा अभिद्धस्य विवाणाक्राक्रयोः दन्तलमैक्दरीः ॥ १६ ॥ च्छमकाषिना-स्वासि कृष्यश्वास्तरणानि ॥१८॥ समस्वत घनतासम्बद्धत्य ॥ २५ ॥ अतीतः सुपयः शतवन्नातो यन ॥२०॥ अदीपे

रियना वाङितो नामो नाराचेनापतत क्षितौ सारोहश्चापतद्वाजी गजेनास्याहती भूशक। १ विभियोदं महन्तृत्व सुवाद स्वाद स्वाद

अन्यः प्राप्तस्य चान्यस्य शिरः कायाद्गाहरत्।

सश्वत्रमृत्वाग्याः प्रव्याव्याम्याः प्रव्याद्वयोऽत्रम्याङ्ग्यम् ॥ २० स्वान्याद्वेष्य परानस्यो ज्ञान निवितेः शरैः गिरिष्यंगोपमध्यात्र नाराचेन निपातितः ॥ मातङ्गो स्वपातिकः ॥ मातङ्गो स्वप्तानाम्याः अरन्तिरित्याक्ष्याः अस्पतिष्ठतः प्रवास्त्रम्याः अस्पतिष्ठतः प्रवास्त्रम्याः अस्पतिष्ठतः प्रवास्त्रम्याः सहार्ष्यः सहस्पारियम् श्रुरान् प्रहरतो दृष्टागुनास्त्रान् स्विरोक्षितान् बहुनत्याविश्वास्यक्ष्यः आस्पतिष्ठतः । वहुनत्याविश्वसम्यक्षयः आस्पति किचन ॥ २६ स्वीत्याव्यसम्यक्षयः आस्पति किचन ॥ १६ स्वीत्यन रक्षयः ।

ततः सेनापितः शीवमयं काल शते बुचन् नित्याभित्वरितानेव त्वरयामास पाण्डवान् कुवंन्तः शासनं तस्य पाण्डवा बाहुशालिनः॥ सरो हंसा श्वापेतुर्धन्तो द्रोणस्यं प्रति। गृक्षीताद्रवतान्योग्यं विभीता विनिक्तन्ततः॥ स्त्यासीनुम्रुलः शन्यो दुर्धर्षस्य स्यं प्रति। ततो द्रोणः कुपः कर्णो द्रीणी राजा जयद्रथः

निरात्रये द्वापमाञ्चम् ॥२८॥ भागेशत् आषृतवान्॥२९॥ श्वरन्मदमिति शेषः। रापेनं तवैव संहायं सहसार्ये अधीर्व्यं च पदा आरुजन् मुमी अभ्यतिष्ठदिस्यन्वयः॥ ३२॥ विभीता अभीताः॥ ३०॥ दुर्धवेस्य द्रोणस्य ॥ ३८॥ विन्दानुविन्दायावन्त्यौ शल्यश्चेतास्यवारयन् । ने त्वार्यधर्मसंरब्धा

त त्याचित्रात्त्वताः ॥ २९ शरातां न जहुर्द्रोणं पञ्चात्वाः पाण्डवैः सह । सतो द्रोणोतिसंकुडो विस्तुजन्द्रात्वाः शास्त्र । सतो द्रोणोतिसंकुडो विस्तुजन्द्रात्वाः शास्त्र । बेह्यजन्द्रात्वाः शास्त्र । बस्य ज्यातलिवायः छुद्देवे दिश्च मारिष ॥ बद्धसंन्द्रादसंकारास्त्रास्त्र मानवान् बहुत्त स्वास्त्रम्तस्तरं जिल्लुजिंत्वा संशासकात्वहृत्

अभ्ययात्तत्र यत्रासी द्रोणः पाण्डून् प्रमर्दति। ताञ्छरीचान्महावर्तान्

त्रोणितोदान महान्हदान ॥ धद्द तर्णः संदातकात् हत्या प्रव्यद्वयत फाब्युनः तस्य कीर्तिमतो लक्ष्म व्येप्रतिमतेजकः ॥४४ दीव्यमानमपद्याम तेजसा वानर्थवजम् । संदापकसमुद्रे तमुक्कोच्याक्षमग्रस्तिमः ॥ स्वपाक्षमग्रान्दादः कुक्तव्यभ्यतीतपत् । प्रवृद्धाह् कुक्त् सर्वानजुनः शक्यतेजसा ॥ ४६ युगान्ते सर्वभूताि प्रमेक्तिरेवोत्यितः । तेन वाणसहस्विधिजान्यर्थयोधिनः ॥ ४७ साक्यमानाःकितिजग्रमुक्तिकाराःश्चारिताः केल्विद्यार्थस्य चनुनिम्नुस्ति । ४८ पार्शवाणहताः केलि

िचपेतुर्विगतासयः ।
तेवासुत्पतिवात् काश्चित्
पतिवांत्र परास्त्रस्वात् ॥ ४९
न ज्ञधानाखुने योधान् योध्यतमसुस्मरन् ।
ते विकीर्णरणश्चित्राः प्रापदास्त्र पराहुस्साः
सुरवः कर्ण कर्णति हाहिति च विश्वुः छुः।
तमाभिरपिराकन्दं विद्याय दारणिणियाः

तमाधिरिषराकर्मः विश्वाय शर्पेषिणाम् मामेष्टोति प्रतिश्रुत्य ययावभिष्ठुत्वोऽर्जुनम् । स मारतरयश्रेष्ठाः सर्वभारतदृष्णः ॥ ५२ प्रादुश्चके तदाश्रेयमञ्ज्ञमञ्जविदा वरः। च तस्य वीक्रारीघस्य दिक्षणाध्यस्य ॥ ५३ द्वारीघाञ्छरजाळेन विदुधाय धन्तुयः।

तथैवाधिरथिस्तस्य वाणाञ्ज्विततेजसः सञ्जामस्रोण संवार्थ प्राणदिहस्जन् शरान्। षृष्ट्युक्तश्च भीमश्च सात्यकिश्च महारथः ॥ ५% विद्यपुः कर्णमासाद्य त्रिभिक्षिभिरजिक्षगैः ॥ अर्जुनास्रं तु राधेयः संवार्ये शरवृष्टिभिः ॥

तेषां त्रयाणां चापानि चिच्छेद विशिक्षैस्त्रिभिः।

ते निकुत्तायुधाः शूरा

निर्विषा गुजगा इव ॥ ५७ रणज्ञाकीः समुक्षिप्य भूजों सिंहा इवानदन् ता गुजाप्रेमहावेगा निस्छा भुजगोपमाः ॥ दीप्यमाना महाज्ञास्त्यो जग्मुराधिरार्धे प्राति

ता निकृत्य शरवातैस्त्रिमिस्त्रिमिरजिह्मगैः ननाद बळवान कर्णः पार्थाय विसुजङ्खरान् अर्जुनश्चापि राधेयं विद्धा सप्तमिराशुगैः॥ कर्णादवरजं बाणैर्जधान निशितः शरेः। ततः शत्रुअयं हत्वा पार्थः पङ्किरजिहागैः जहार सद्यो भहेन विपाटस्य शिरो रथात्। पश्यतां धार्तराष्ट्राणामेकेनैव किरीटिना ॥ प्रमुखे सत्तपत्रस्य सोदयाँ निहतास्त्रयः। ततो भीमः सम्रत्पत्य स्वर्थाद्वैनतेयवत ॥ वरासिना कर्णपक्षान जघान दशपञ्चच। पुनस्तु रथमास्थाय घनुरादाय चापरम् ॥ ६४ विद्याध दशभिः कर्ण सुतमश्यांश्च पश्चभिः। धृष्टः सोऽप्यासिवरं चर्मचादाय भास्व**रम्॥** ज्ञान चन्द्रवर्माणं बहत्स्रत्रं च नैषधस्। ततः स्वरथमास्थाय पाञ्चाल्योऽन्यच कार्मकं आदाय कर्णे विद्याध त्रिसप्तत्या नदन रणे। शैनेयोऽप्यन्यदादाय धनुरिन्दुसमदातिः ॥

> स्तपुत्रं चतुःषष्टवा विद्वा सिंह इवानदन्×। भङ्घाभ्यां साधुमुक्ताभ्यां

हिस्ता कर्णस्य कार्युकम्॥ ६८ पुनः कर्ण त्रिभिवाणिवीक्षेत्ररसि चार्ययत्। तता दुर्वोचनो दोणो राजा सेक जयद्रधः निमजामानं राधेयहुज्जुः सात्यकाणिता । प्रत्यक्षरप्रमातज्ञास्त्वद्याः सात्यकाऽपरे॥ कर्णमेवाश्यधावन्त जास्यमानाः महारिणः। पृष्टुचुस्क्ष भीमक्ष सीमद्रोऽर्जुन एव च ७१. नव्यक्षर सहदेवक्ष सास्यिकं जुगुष्र्-पणे। व्यक्षम् महारीद्रः क्षयार्थं सबैधनिवनाम् ७९.

तावकानां परेषां च त्यकत्वा प्राणानभूद्रणः पदाितरथनागाभ्या गजाभ्यरथपत्तिभिः ७३ रशिनो नागपत्यश्वै रथपत्ती रथद्विपैः। अध्वरश्वा गजैनींगा रथिनो रथिभिः सह७४ संयुक्ताः समद्भयन्त पत्तयश्चापि पत्तिमिः। प्वं स्कालिलं युद्धमासीत्कवयादहर्षणम् । अहिंद्रस्तेरभीतानां यमराष्ट्रविवर्धनम् ॥ ७५ ततो हता नररथवाजिकुअरै-रनेकशो द्विपरथपासिवाजिनः। गजैर्गजा रथिभिन्दायुधा रथा हयैईयाः पत्तिगणेश्च पत्तयः॥ ७६ -रथैद्विपा द्विरदवरैर्महाहया हयैर्नरा वररथिभिश्च वाजिनः।

निरस्तजिह्नादशनेक्षणाः क्षितौ क्षयं गताः प्रमाथितवर्मभूषणाः ॥ ५७ तथा परैबंहुकरणैर्वरायुधै-हता गताः प्रतिभयदर्शनाः क्षितिम। विपोथिता हयगजपादतािता भृशाकुला रथमुखनीमिभिः क्षताः ७८ प्रमोदने श्वापदपक्षिरक्षसां जनक्षये वर्तति तत्र दारुणे। महाबलास्ते कुपिताः परस्परं निषृदयन्तः प्रविचेहरोजसा॥ ७९ ततो बले भृशलुलिते परस्परं निरीक्षमाणे रुधिरीघसंप्छते। दिवाकरेऽस्तं गिरिमास्थिते शनै-रुभे प्रयाते शिविराय भारत॥ ८०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि संशासकवधपर्वणि द्वादशदिवसावहारे द्वात्रिशोऽध्यायः ॥ ३२॥ ॥ समाप्तं संशप्तकवधपर्व ॥

अभिमन्युवधपर्व ३

सञ्जय उवाच। पूर्वमस्मासु मग्नेषु फाल्गुनेनामितौजसा। द्रोंणे च मोघसंकरुपे रक्षिते च युधिष्ठिरे १ सर्वे विध्वस्तकवचास्तावका युधि निर्जिताः रजस्तला भृशोद्धिया वीक्षमाणा दिशो दश अवहारं ततः कृत्वा भारद्वाजस्य संमते। ळब्धळक्षेः दारैर्भिचा भृद्यावहसिता रणे ३ ऋाघमानेषु भृतेषु फाल्गुनस्यामितान् गुणान् केशवस्य च सौहार्दे कीत्यमानेऽर्जुनं प्राते ४ अभिशस्ता इवाभूवन् ध्यानम्कत्वमाखिताः ततः प्रभातसमये द्रोणं दुर्योधनोऽव्रवीत

प्रणयाद्भिमानाच द्विषद्भ्या च दुर्मनाः। श्रुण्वतां सर्वयोधानां संर्वधो वाक्यकोविदः भूनं वयं वध्यपक्षे भवतो द्विजसत्तम।

तथा हि नाम्रहीः प्राप्तं समीपेऽच युधिष्ठिरम् इच्छतस्तेन मुच्येत चश्चःप्राप्तो रणे रिपुः। जिच्छतो रस्यमाणः सामरैरपि पाण्डवैः ८ वरं दत्वा मम ग्रीतः पश्चाद्विकृतवानिस । आशाभङ्गं न कुर्वन्ति भक्तस्यार्थाः कथञ्चन ९ ततोऽप्रीतस्तथोक्तः सन् भारहाजोऽब्रबीवृपम्। नाईसे मां तथा बातुं घटमानं तब त्रिये॥ ससरासरगन्धर्वाः सयक्षोरगराक्षसाः। नालं लोका रणे जेतुं पाल्यमानं किरीदिना

श्राणांस्त्यक्त्वा युद्धग्रतामिति होषः ॥ ७३ ॥ अभीतानां अभिमुखागतानां भयहीनानां वा॥ ७५॥ बहुकरणैरनेकप्रक्रियेः रयमुखानां रथमुख्यानां नेमिभिश्च कान्तैः ॥ ७८ ॥ इति विकृतवान् अन्ययां कृतवान् ॥ ९ ॥ श्चीमहाभारते द्राणपर्वणि टांकायां द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥

33 पूर्वीमिति ॥ १ ॥ रजस्वला धूलिब्याप्ताः ॥ २ ॥

विश्वसुग्यत्र गोविन्दः पृतनानीस्तथाऽर्जुनः

तत्र कस्य बलं कामेदन्यत्र ज्यंबकात् प्रमीः॥

सत्यं तात व्रवीस्यद्यं नैतजात्वन्यथा भवेत। श्रेथदेकं प्रवरं कश्चित् पात्रियद्यं महार्थम् तं च द्युई विधास्यामि योऽभेद्यक्षित्रशैरिप योगेन भनिख्याजज्ञुनस्त्वपनीयताम् १४ न द्युवातम्बाद्यं वातस्य संस्थेऽस्ति किञ्चन तेन ग्रुपारां सक्तुं सर्वेद्यानमितस्ततः॥ १५

हुँ, जैन ह्याहते त्वेचं संश्रप्तश्रणाः पुनः । ब्राह्मयन्त्रुनं संख्ये दक्षिणामभितो दिशम् ॥

ाह्वयन्त्रुंनं संस्थ दक्षिणामाभता दिश्य । तताऽजुनस्याय परेः सार्थ समभवद्रणः । ताइशो चाइशो नान्यः श्वतो इष्टोऽपि वा कवित् ॥ १। व्य द्वोणेन विहितो स्युहो राजन् स्वरोजः

ताहरा याद्या सार्वे ।
अती हटोऽाप वा बिवित ॥ १७
तब द्रोणेन विहितो त्युद्दो राजन त्यरोचत
चरमप्यंदिने त्युरी प्रतपित्र दुर्देशः॥ १८
ते चामिमन्युर्वेचनात पितुर्वेशस्य भारत ।
विभेन दुनिद संबये चक्रत्यहमनेकथा ॥ १९
स कुत्वा दुष्करं कर्मे हत्वा वीरान सहस्रशः
पुरुष्ठ वीरेषु संवयो ति । सार्वानियशं गतः॥
विभेनद्र पृथिवीपाल जही प्राणान् परस्त्या।
वर्ष परमसंहष्टाः पाण्डवाः शोककारीताः।

सञ्जय उवाच । समरेऽत्युयकर्माणः कर्मभिट्येश्वितश्रमाः।

सन्दर्भाः पाण्डवाः पञ्च देवैरपि दुरासदाः

सस्वकर्गान्ववैर्द्धक्या कीत्यां च यशसा श्रिया

नैव भतो न भविता नेच तल्यग्रणः पुमान २

सदीव त्रिदिवं प्राप्ती राजा किल युधिष्टिरः

सत्यधर्भरतो दान्तो विप्रपूजादिभिर्धुणैः।

जामदृश्यक्ष वर्षिवान्।

यगान्ते चान्तको राजन

सौभद्रे निहते राजन्नवहारमकुमीहे॥ २१ भृतराष्ट्र उवाच।

पूर्व पुरुषसिहरूय सञ्जयाप्रासयी वनस् ।
एणे विनिद्दतं श्रुत्वा सूद्यं मे द्रियेतं मनः २२.
दारुणः श्रुचयमाऽयं विद्वितो घर्मकर्तृतिः ।
यत्र राज्येस्सवः शूरा बाले श्रुत्वास्वयत् ॥
वालमस्यन्तद्वितं विव्यन्तमभीतवत् ।
कृतास्त्रा बहवो जद्भृदि गावत्मणं क्रयम् २४:
विभिन्सता रथानिकं सीमद्रेणामितौजसा ।
विकीदितं यथा संस्थे तन्ममाक्ष्य सञ्जय ॥
सञ्जय उवाच ।

यत्मां पुच्छित राजन्द्र सोमद्रस्य निपातनम् । तत् त कारस्थिन चश्यामि श्रुणु राजन् समाहितः ॥ दृहः विक्षीडितं कुमारेण यथानीके विभित्सता आरुणाळ यथा वीरा दुःसाध्याक्षापि विमुद्धे दावाम्न्यभिपरीतानां मृरिगुत्मतृणदुर्भे । वनीकसाभिवारण्ये त्वदीयानामसूत्रयम् २८

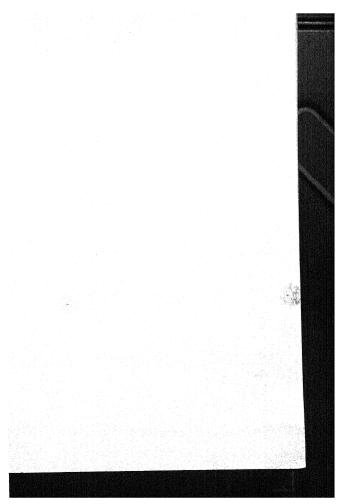
हति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि अभिमन्युवधसंश्रेपकथने वयश्चित्रोऽध्यायः॥ ३३॥

- AND RE-

38

क्छामि सहितं सकलम् । इतोऽस्मतः ततोऽन्यतः ॥ १५॥ षट्मु ब्रोणन्द्रौणे-कुप-वर्ण-मोज-शल्येषु ॥ २० ॥ धर्मकर्तुः सिर्भन्यादिभिः २३॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकार्या श्रयाद्विद्योऽध्यायः ॥ ३३ ॥ अध्येवां प्रवरं वीर मिति पाठः 38

समर इति ॥ १ ॥ कीर्तिः सान्तवान्यैः कथनम् यदाः पर्यात्तवमञ्जतो गुणोधाः। श. नैश्रृत्यं कृतक्तेव्या-प्रकाशनम् । अप्रात्तिकृत्यं सीन्दर्वम् ॥ ६ ॥ प्रमुखऽमे

·: +8 @ : ·

चक्रद्यबृहिचित्रमिदं महाराष्ट्रदेशे सुप्रथितमिति कृत्वा विचारार्थे केवलं प्रदर्शितम् । तत्सम्यगसम्य-ग्वेति सुधीभिनिर्णेषम् ।

光光器等等的影響

が、京が、新いいのでは、新いいのでは、日本のでは

–संपादकः

ये च कृष्णे गुणाः स्कीताः पाण्डवेषु च ये गुणाः। अभिमन्यो किलैकस्या दश्यन्ते गुणसञ्चयाः ॥ युधिष्ठिरस्य वीर्येण कृष्णस्य चरितेन च। कर्मभिर्मीमसेनस्य सहको भीमकर्मणः॥ ९ धनअयस्य रूपेण विक्रमेण धुतेन च। विनयात सहदेवस्य सदशो नकुलस्य च ॥ धूतराष्ट्र उवाच।

अभिमन्युमहं सूत सौमद्रमपराजितम्। श्रोत्रमिच्छामि कात्स्न्यैन कथमायोधने हतः सञ्जय उवाच।

स्थिरो भव महाराज शोकं धारय दुर्धरम् महान्तं बन्धुनाशं ते कथायिष्यामि तच्हणु॥ चकव्यूहो महाराज आचार्यणामिकव्यितः। तत्र शकोपमाः सर्वे राजानो विनिवेशिताः आरास्थानेषु विन्यस्ताः कुमाराः सूर्यवर्चसः। संघातो राजपुत्राणां सर्वेषामभवत तदा १४ कुताभिसमयाः सर्वे सुवर्णविकृतध्वजाः। रक्तास्वरधराः सर्वे सर्वे रक्तविभूषणाः ॥१५ सर्वे रक्तपताकाश्च सर्वे वै हेममालिनः।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि चक्रध्युहनिर्माणे

सहिताः पर्यधावन्त कार्ष्णि प्रति युयुत्सवः। तेषां दशसहस्राणि बभृतुईढघन्विनाम् ॥ १७ पौत्रं तव पुरस्कृत्य लक्ष्मणं त्रियदर्शनम्। अन्योन्यसमदुः खास्ते अन्योन्यसमसाहसाः॥

अस्योन्यं स्पर्धमानाश्च अन्योन्यस्य हिते रताः। दुर्योधनस्त राजेन्द्र सैन्यमध्ये व्यवस्थितः॥ कर्ण-दुःशासन-कृपैर्वृतो राजा महारथैः।

देवराजोपमः श्रीमाञ्छेतच्छत्राभिसंवृतः॥ चामरव्यजनाक्षेपैक्दयन्निव मास्करः। प्रमुखे तस्य सैन्यस्य द्रोणोऽवस्थितनायकः सिन्धुराजस्तथाऽतिष्टच्छ्रीमान्मेरुरिवाचळः। सिन्धुराजस्य पार्श्वस्था अश्वत्थामपुरोगमाः

सुतास्तव महाराज त्रिशिचिदशसन्निमाः। गान्धारराजः कितवः शल्यो भृरिश्रवास्तथा ॥

पार्श्वतः सिन्धुराजस्य व्यराजन्त महारथाः ततः प्रववृते युद्धं तुसुरुं लोमहर्षणम् ॥ २४ चःदनागुरुदिग्धाङ्गाः स्रग्विणः सुक्ष्मवाससः । तावकानां परेषां च मृत्युं कृत्वा निवर्तनम्२५

चतास्त्रिशोऽध्यायः ॥३४॥

उत्तमीजाश्च दुर्घषी

विरादश्च महारथः॥

द्रौपदेयाश्च संरब्धाः शैद्युपालिश्च वीर्थवान्।

केकयाश्च महावीर्याः सञ्जयाश्च सहस्रशः ॥५

पते चान्ये च सगणाः कृतास्त्रा युद्धदुर्भदाः

34

सञ्जय उवाच । तदनीकमनाधृष्यं भारद्वाजेन रक्षितम्। पार्थाः समभ्यवर्तन्त भीमसेनपुरोगमाः॥ १ सात्यिभश्चेकितानश्च धृष्टदुम्मश्च पार्वतः। क्रन्तिभोजश्र विकान्तो द्वपदश्र महारथः॥२ बार्जुनिः क्षत्रधर्मा च वृहत्क्षत्रश्च वीर्यवान् । चेदियो धृष्टकेतुश्च माद्रीपुत्री घटोत्कचः ॥३

युधामन्युश्च विकान्तः शिखण्डी चापराजितः। समभ्यधावन् सहसा भारहाजं युयुत्सवः ६

समीपे वर्तमानांस्तान् भारद्वाजोऽतिवीर्यवान्।

असंसान्तः शरीघेण महता समबारयत्॥

सैन्यस्य नायको द्रोणः । अवास्थितेतिच्छन्दोनुरोधा-द्विसर्गलोपः ॥ २९ ॥: इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां चतुर्किंगोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

34 तदनीकमिति॥ १॥

महोधः सिळ्ळस्येव गिरिमासाय दुर्भिवस् । द्रोणं ते नाभ्यवर्तन्त वेळामिव जळाशयाः ८ पीड्यमानाः शरै राजन्द्रोणचापविनिष्दतेः न शेक्कः मम्रुखे स्थातुं भारद्वाजस्य पाण्डवाः तद्कृतमपश्याम द्रोणस्य भुजयोवेळम् । वर्वेनं नाभ्यवर्तन्त पञ्जालाः स्कुथैः सह १०

यदंन नास्यवतंन्त पञ्चालाः खुळाः सह १० तमायान्तस्तिकृदं होणं दृग दुविष्ठिरः। बहुषा चिन्तयामास द्रोणस्य प्रतिवारणम्॥ अशक्यं द्व तमन्येन द्रोणं मत्या दुविष्ठिरः। अथिष्ठः । अथिष्ठः । अथिष्ठः गुरं मत्या दुविष्ठिरः। अथिष्ठः गुरं सार्य स्थान्य स्वाद्य तार्वा स्वाद्य तार्वा नवरं पाद्य नाम्यान्य सार्वे तस्य । १३ एत्य नो नार्जुनो गहेंच्या तात तथा कुरु। सक्तद्यक्रस्य न वर्षं विद्यो मेर्यं कथळा ॥ १३ पत्य नाम्यान्य सार्वे व्याह्य । १३ पत्य नाम्यान्य सार्वे स्वाद्य । १३ पत्य स्वाद्य । १४ स्वाद्य सार्वे सार्वे स्वाद्य । १४ स्वाद्य सार्वे स्वाद्य । १४ स्वाद्य सार्वे सार्

ब्यूहस्य न वया वद्या भद्र कथ त्वं वाऽर्जुनो वा कृष्णो वा भिन्दात् प्रशुद्ध एव वा। चक्रव्यूहं महाबाहो

चक्रद्रश्च महाबाहा पञ्चमो नोपपदाते ॥ .१५ अभिमन्यो वरं तात याचतां दातुमहोसे । पितृषां मातुलानां च सैन्यानां चेव सर्वेदाः॥ भन्यवरो हि नम्तात गर्देशेतेला संस्थाता

पितृणां मानुलानां च सैन्यानां चैव सर्वशः॥ धनश्रयो हि नस्तात गहेयेदेख संयुगात । क्षिप्रमस्त्रं समादाय द्रोणानीकं विशातय॥ अभिमन्युक्वाच।

आसमञ्जूष्याचा । द्वोणस्य दढमस्युप्रमनीकप्रवरं युघि । पितृणां जयमाकांश्रुक्षयगाहेऽविल्लिस्वतम् ॥ उपिद्धो हि मे पित्रा योगोऽनीकविद्यातने । नोत्सहे हि विनिगृत्सुमह कस्याचिद्यापदि ॥

नोत्सहे हि विनिर्गनुमहं कस्यांचिदापि ॥ युधिष्ठिर उवाच । मिन्ध्यनीकं युधां श्रेष्ठ द्वारं सञ्जनयस्य नः।

वयं त्वातुगमिष्यामी येन त्वं तात यास्यसि धनअयसमं युद्धे त्वां वयं तात संयुगे। प्रणिधायातुयास्यामो रक्षन्तः सर्वतोसुखाः

भीम उवाच।

यहं त्वाऽनुगामेध्यामि घृष्टवृक्षोऽय सात्यिकः पञ्चाळाः केकया मत्स्यास्तया सर्वे प्रभदकाः सक्कद्वित्रं त्वया ज्यूहं तत्र तत्र पुनः पुनः ।

सक्वद्भित्तं त्वया ब्यूहं तत्र तत्र पुनः पुनः । वर्ष प्रध्वंसयिष्यामा निक्तमाना वरान् वरान् अभिमस्युरुवाच । अहमेतत् प्रवेश्यामि द्वीणानीकं तुरासदम् । पतक्व इव संक्ष्मो ज्वलितं× जातवेदसम् ॥

अह्मेतत् प्रवेश्यामि द्रोणानीकं दुरासद्य । पतक् इब संकुद्धी ज्यालेतंर जात्त्वेदस्य ॥ तत्कर्माय करिष्यामि हितं वहायाद्वेद्याः । मातुल्ह्य च यात्रीतिं करिष्यति पितुस्य मे। शिद्युनैकेन संप्रामे काल्यमानानि संघदाः द्रश्यित सर्वेश्वतानि द्विषत्सैन्यानि वै मया नाई पार्येन जाताः स्यां न च जाताः सुमद्रया यदि मे संयुगे कश्चित्तीवितो नाय सुच्यते ॥ यदि चैकरयेनाहं समग्रं क्षत्रमण्डलम् । न करोम्ब्यस्य युद्धे न सवास्यर्जुनात्सज्ञः ॥

युधिष्ठिर् उवाच । एवं ते आवभाणस्य वळ सीमद्र वर्धताम् । यत्समुत्सहसे मेलुं द्राणानाक दुरासदम् ॥ रक्षितं पुरुषव्योधैमेहेच्यासैमेहाबळैः साध्यस्त्रमस्तुलयैबसन्यादिस्यिकमीः ॥३०

सञ्जय उवाच।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा स यन्तारमचोद्यत्॥ सुमित्राश्वान् रणे क्षिप्रं द्रोणानीकाय चोदय॥

इति श्रीमहाभारते द्वीणपर्वणि अभिमन्युवश्रपर्वणि अभिमन्युप्रतिकायां पञ्जिकोऽष्यायः॥३५॥

₹ €

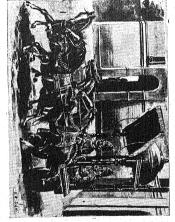
सञ्जय ज्वाच । सौमद्रस्तद्वचः श्रुत्वा धर्मराजस्य धीमतः। अचोदयत यन्तारं द्वोणानीकाय भारत ॥ १

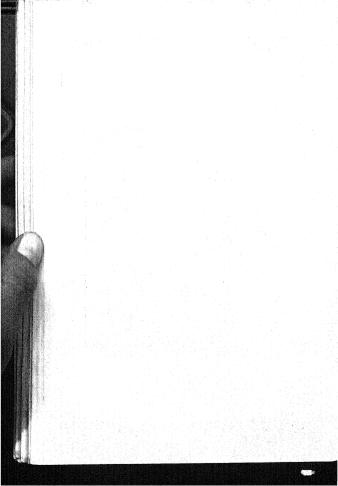
मातुलानां सात्यक्रिप्रस्तीनाम् ॥ १६ ॥ योग उपायो युक्तिको ॥ १९ ॥ प्रणियाय प्रविदय ॥ २९॥ इति श्रीमहासारते द्रोणयर्वणि टक्तियां प्रसर्त्रिद्योऽध्यायः॥३५ ॥

38

सौभद्र इति ॥ १ ॥ × ज्वलन्तमिति पाठः ।

सीमद्रस्तद्वचः श्वत्वा धर्मराजस्य घोमतः ॥ अचोद्रयत यन्तारं द्रोणानीकाय भारत ॥ —द्रोणपर्यः, य. ३६ पृ. ५६

तेन सञ्चोद्यमानस्तु याहि याहीति सार्थाः। प्रत्युवाच ततो राजन्नभिमन्युमिदं वचः॥ २ अतिभारोऽयमायुष्मन्नाहितस्त्वयि पाण्डवैः। संप्रधार्य क्षणं बुद्धधा ततस्त्वं योद्धमहस्ति ३ आचार्यो हि कृती द्रोणः परमास्त्र कृतश्रमः। थत्यन्तस्त्वसंवृद्धस्त्वं चायुद्धविद्यारदः॥ ४ ततोऽभिमन्यः प्रहसन् सार्थि वाक्यमञ्जीत सारथे को न्वयं द्रोणः समग्रं क्षत्रमेव वा॥५ पेरावतगतं शकं सहामरगणेरहम । अथवा रुद्रमीशानं सर्वभूतगणार्चितम् । योधयेयं रणमुखे न मे क्षेत्रेऽद्य विस्मयः॥६ न ममैतद्विषत्सन्यं कलामहीति षो उशीम्। अपि विश्वजितं विष्णुं मात्रलं प्राप्य सुतज ॥ पितरं चार्जुनं युद्धे न भीमां सुपयास्यति। अभिमन्युश्च तां वाचं कदर्थींक्रत्य सार्थेः॥ ८ याहीत्येवाबवीदेनं द्रोणानीकाय मा चिरम ततः संनोदयामास हयानाश जिहायनान्॥९ नातिहृष्टमनाः सुतो हेमभाण्डपरिच्छदान्। ते प्रेषिताः सभित्रेण द्रोणानीकाय वाजिनः॥ द्रोणमभ्यद्रवन् राजन् महावेगपराक्रमम् । तस्वीक्ष्य तथा यान्तं सर्वे द्वोणपुरोगमाः। अभ्यवर्तन्त कौरव्याः पाण्डवाश्च तमन्वयुः॥

अभ्यवतन्ते कारिट्याः पाण्डवाश्च तमन्ययुः॥
स कर्षिकारप्रवर्गाव्हिन्त्रच्याः
सुवर्णवर्गाञ्जित्रच्याः
सुवर्णवर्गाञ्जित्रच्याः
सुवर्णवर्गाञ्जित्रच्याः
ते विद्यातिपदे यत्ताः संवद्यारं प्रवक्तिरे ।
आसीद्वाङ्ग स्वावते सुद्धतेसुद्याविव ॥ १३
श्रंराणां युश्यमानानां निम्नवाभितरेत्वरम् ।
संप्रामस्तुसुको राजन् भावतेत सुव्हत्वणाः॥ १५
प्रवर्तमाने संप्रामे तस्मिन्नतिभयंकरे ।
द्रोणस्य मिनदो स्पृष्टं सिम्मवित्मयंकरे ।
द्रोणस्य मिनदो स्पृष्टं सिम्मवित्मयंकरे ।
इत्याच्यायस्यायस्योवाः प्रिवृद्धत्वायुः॥ १६
इस्त्यम्यस्यस्यायः प्रिवृद्धत्वासुः॥ १५
स्वानावावित्रनिन्दैः स्वेष्ठिकास्तुष्ट्याः॥ १६
ह्वतारः सिद्धनादेश तिष्ठ तिष्ठित निःस्वनः॥

घोरैहेलहलाशब्दमा गास्तिष्ठीहे मामिति । असावहमामेत्रेति प्रवदन्तो मृहुर्मुहुः॥ १८ बृंहितैः सिजितेहासैः करनेमिखनैरापे । सन्नादयन्तो वसुधामभिदुद्रवुरार्जुनिम्॥१९ तेषामापततां वीरः शीवयोधी महाबलः । क्षिपास्त्री न्यवधीद्वाजन् मर्मश्री मर्मभोदेशिः ते हन्यमाना विवशा नानाछिहैः शितैःशरैः। अभिपेतः सुबहुशः शलभा इव पावकम् ॥२१ ततस्तेषां शरीरैश्च शरीरावयवैश्च सः सन्तरतार क्षिति क्षिप्रं क्रुशैवैदिमिवाध्वरे॥ बद्धगोधा रुगुलित्राणानसदारासनसायकान्। सासिचर्मोकुशाभीषुन् सनोमरपरश्वधान्॥ सगरायोगुडपासान सर्धितोमरपडिशान्। समिदिपालपरिघान सशक्तिवरकम्पनान ॥ सप्रतोदमहाशंखान् सकुन्तान् सकचप्रहान्। समुहरक्षेपणीयान् सपाद्यापरिघोपलान् ॥२५ सकेयुराइदान् बाहुन् हृद्यगन्धानुरुपनाट् । सञ्चिष्ठेदार्जनस्तुर्णं त्वदीयानां सहस्रशः॥ तैः स्फुरद्रिमेहाराज शुश्रुमे मृः सुलोहितैः। पञ्चास्यैः पन्नगैश्छिन्नगैर डेनेव मारिष ॥ २७ सनासाननकेशान्तैरवणैश्चाक्कण्डलैः। संदर्धीष्ठपुरैः कोधात क्षरद्भिः शोणितं बहु॥ स चारमकरोष्णीयमीणरक्षविभवितैः। विनालनलिनाकारैदिवाकरशाशिप्रभः॥ २९ हितप्रियंवदैः काले बहुभिः पुण्यगन्धिभिः। द्विषच्छिरोभिः पृथिवीं स वै तस्तार फाल्गुनिः

गम्धवेनगराकारात्त् विधियत् करिपतान् रथान् वीधायुकान् विधियणुन् स्यस्तद्गण्डकान् विशेषणुन् स्थर्तद्गण्डकान्युदान्॥ ११ विजयाकुवर्गस्तत्र विनेमिद्दानानाि ॥ विजयोगस्तराण्यान् स्वापकरणानाि ॥ प्रपातितोपस्तरणान् हत्योधान् सहस्रकाः॥ इरिविधानलीकुवन् विश्व सर्वास्वद्रस्यत् ॥ युनविधान् द्विपारोहास्वैजयनस्यकुराध्यान् तृणान् व्रताप्ययो कस्थाप्नेवयानस्यकुराध्यान् तृणान् व्रताप्ययो कस्थाप्नेवयानस्यकुराध्यान्

विंशतिरिति ब्यूह्पर्यायः । तहुक्तम्— 'विंशत्यंगतया ब्यूहो विंशतिबर्यपदिश्यते' इति । विंशतेः पदे रक्षणे । 'पदं व्यवसितन्नाणस्यानव्यक्तांत्रिवस्तुष्ठ' इत्यमरः॥१३॥ इति द्विनं व्यतिविशेषः। उत्कृष्टमाब्दानं गर्जितं हन्य-न्तां इन्यन्तामिति वचः ॥१७॥ कचप्रहोंड्याः ॥२५॥ उपस्यो स्वकोडः॥ ३२॥

घण्टाः ग्रुण्डाविषाणादान् छत्रमालाः पदानुगान्। शरैनिशितधाराप्रैः 11 34 शात्रवाणामशातयत् वनायुजान् पार्वतीयान् काम्बोजानथ बाहिहकान्। श्चिरवालधिकणीक्षान् जवनान् साधुवाहिनः म ३६ ॥ आरूढान शिक्षितैयाँथैः शक्त्यृष्टित्रासयोधिभिः। विध्वस्तचामरमुखान् विप्रविद्धप्रदीर्णकान् ॥ निरस्तजिह्वानयनाम्निष्कीकीन्त्रयकृद्धनान्। हतारोहांच्छिन्नघण्टान् कृत्याद्गणमोदकान् निकत्तचर्भकवचान् शकुनमृत्रास्गाप्लुतान्। निपातयकश्चवरांस्तावकान् सः ध्यरोचतः ॥ | प्रातिष्ठन्त समुत्सुस्य त्वरयन्तो हयद्विपान् ॥

एको विष्णुरिवाचिन्त्यं कृत्वा कर्भ सुदुष्करम्। तथा निर्मिथितं तेन

ज्यहं तब बलं महत्॥ यथाऽसुरवलं घोरं ज्यम्बकेन महौजसा। कुत्वा कर्म रणेऽसद्यं परैरार्क्जनिराहवे॥ ४१ अभिनम् पदात्थोघांस्त्वदीयानेव सर्वशः। पवमेकेन तां सेनां सीमद्रेण शिक्षः शरैः॥ भृशं विप्रहतां दृष्टा स्कन्देनेवासुर्वं चमूम्। त्वदीयास्तव पुत्राश्च वीक्षमाणा विशो दश संद्युष्कास्याञ्चलजेजाः प्रखिद्या रोमहर्षिणः। पळायनकृतोत्साठा निरुत्साहा द्विषण्जये ॥ गोत्रनामभिरन्योन्यं

कन्दन्तो जीवितैषिणः। हतान् पुत्रान् पितृन् म्रातृन् बंध्रन् संबन्धिनस्तथा॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि अभिमन्युपराक्रमे षदार्त्रशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

सञ्जय उवाच। तां प्रमग्नां चमुं दृष्टा सीमद्रेणामितीजसा। दुर्वोधनो भृशं कुद्धः स्वयं सौभद्रमभ्ययात॥ ततो राजानमादृत्तं सीमद्रं प्रति संयुगे। दृष्टा द्रोगोऽब्रधीद्योघान परीष्सध्यं नराधिपम्॥ पुराभिमन्युर्छक्षं नः पश्यतां हन्ति वीर्थवान्। तमाद्रवत मा भैष्ट क्षिप्रं रक्षत कौरवस्॥३ ततः लुतका बलिनः सुदृदो जितकाशिनः। बास्यमाना भयाद्वीरं परिवृत्स्तवात्मजम्॥ द्वोणो द्रौणिः लुपः कर्णः कृतवर्मा च सौबलः बृहद्वलो मद्रराजो भूरिभूरिश्रवाः शलः ॥ ५ सौभद्रं शरवर्षेण महता समवाकिरन्॥ ६ संभोहयित्वा तमय दुर्योधनममोचयन्। थास्याद्वासमिवाक्षिप्तं मसूषे नार्जुनात्मजः७ ताञ्चरीधेण महता साध्यस्तान् महारथान्। विमुखीकुत्य सौभद्रः सिंहनादमथानदत् ॥ ८ तस्य नादं ततः श्रुत्वा सिंहस्येवामिपैषिणः नामध्यन्त सुसंरब्धाः पुनद्रीणमुखा रथाः॥ त एनं कोष्ठकीकुल रथवंशेन मारिष। ह्यसुजन्निषुजालानि नानालिङ्गानि सङ्गाः ताम्यन्तरिक्षे चिच्छेद पौत्रस्ते निशितैः शरैः तांश्चेव प्रतिविध्याध तदद्भतमिवाभवत ॥११ ततस्ते कोपितास्तेन शरेराशीविषोपमैः। परिवन्नर्जिघांसन्तः सौभद्रमपराजितम् ॥१२

पौरवो दुवसनश्च विस्तान्तः शिताञ्खरान् यकुरकालखंडम् ॥ ३८ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण टीकायां षटत्रिकोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

समुद्रमिव पर्यस्तं त्वदीयं तं बलार्णवम् । द्यारैकोऽर्जुनिर्वाणैर्वेलेव भरतर्षम्॥ १

श्र्राणां युध्यमानानां निघ्नताभितरेतरम्। अभिमन्योः परेषां च

गर्वशानअरहात्मयन्तुवाक्यकरह्यः। वान्तैरक्मकदायादस्त्वरमाणो द्यवारयत्। विद्याध दशिभवीणैस्तिष्ठ तिहेतिचात्रवीत् तस्याभिमन्युदशिभिहेयान् स्तं ध्वजं शरैः॥

बाह्र घतुः शिरक्षोध्याँ
समयमानोऽभ्यपात्वत् ।
ततस्तिस्मत् हते वीर
सौमद्रेणाहमकेश्वरं ॥ २३
सञ्ज्ञचाळ बळं सर्व प्रज्ञायनपरायणम् ।
ततः कर्णाक्रमो होणो होणियोन्यारराष्ट्र शळः

वुपसेनः सुधेणश्च कुण्डमेदी प्रवर्तनः ॥ २५ वृन्दारको छलिल्यक प्रवाहुद्दीश्र्लोचनः । दुर्मे प्रवर्तनः किलोचनः । दुर्मे प्रवर्त्त केलोचनः । दुर्मे प्रवर्त्त । द्वा प्रवर्त्त । द्वा प्रवर्त्त । द्वा प्रवर्त्त । द्वा प्रवर्त्त । विद्वा प्रवर्त्त । व्यव विद्वा विद्वा विद्वा । विद्वा विद्वा विद्वा विद्वा । विद्वा विद्वा विद्वा विद्वा विद्वा । विद्वा विद

विचरन दहशे सैन्ये पाशहस्त हवान्तकः॥

उदकोशन्महाबाहस्तव सैन्यानि भीषयन्।।

ततः स विद्धोऽस्त्रविदा मर्मभिद्धिरजिह्मगैः

शल्यो राजन् रथोपस्थे निषसाद सुमोह च

तं हि दृ तथा विद्धं सौमद्रेण यशस्त्रिना।

इाल्यं च दारवर्षेण समीपस्थमवाकिरत्।

शत्या भरिश्रवाः क्राथः सोमवत्तो विविंशतिः

संप्राह्मबन्ध्यः सर्वा भारहाजस्य पश्यतः ॥ स्प्रेश्यः तं महाबाहुं तस्पर्युक्षः समावृतत् । त्यदीयाः प्रपट्टायस्य स्थाः सिहादिता इन । स तु रणयशसाऽभिषुज्यमानः पितसुर्यनाराभिद्धयक्षसङ्क्षेः। अवनितरुगरिश्च भूतसङ्क्षेः

हपो द्रोणो द्रौणगौन्धारराह्शस्यः रतिविवसौ हुतसुम्ययोऽऽज्यसिकः इति श्रीमहासारते द्रोणपर्शेण अभिमन्युवधपर्शेण अभिमन्युपराक्रमे समर्तिकोऽष्यायः ॥ ३७ ॥

- AND THE PERSON NAMED IN COLUMN TWO IS NOT THE PERSON NAMED IN COLUMN TWO IS NAMED IN COLUMN TWO

3

भृतराष्ट्र उवाच । तथा प्रमथमानं तं महेष्वासानजिह्नगैः । आर्जीनं मामकाः संख्ये के त्वेनं समवारयन् सञ्जय उवाच । श्रुणु राजन छुमारस्य रणे विक्रीडितं महत्। विभित्सतो रथानीकं भारद्वाजेन रक्षितम् २.

पर्यस्तमुकान्तमर्थारम् ॥ १३ ॥ शिक्षीरसङ्तमभ्यासङ्कतं ।नीर्स्पर्मयं च ॥ २० ॥ इति श्रीमहाभारते श्रेणपर्यणि दीकायां सतार्त्रशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

३८

तथोति ॥ १ ॥

मद्रेशं सादितं दक्ष सीभद्रेणाशुगै रणे। शस्यादवरजः कुद्धः

किरन बाणान समभ्ययात्॥ स विज्ञा दशाभिर्वाणैः साध्वयन्तारमार्ज्ञानम् उदकोशन्महाशब्दं तिष्ठ तिहेति चात्रवीत् ध तस्यार्जनिः शिरोधीयं पाणिपादं धन्रहेयान् छत्रं ध्वजं नियन्तारं त्रिवेष्णं तरुपमेव च। ५ चकं युगं च तूणीरं हातुकर्षे च सायकैः। पताकां चक्रगोधारी सर्वोपकरणानि च ॥ ६ ळ घुहस्तः प्रचिच्छेद दहशे तं न कश्चन। स पपात क्षितौ क्षीणः प्रविद्धामरणाम्बरः वायुनेव महाशैलः संमग्नोऽभिततेजसा॥ अनुगास्तस्य वित्रस्ताः प्राद्रवन् सर्वतो दिशः आर्जनेः कंम तदह्य संप्रणेदः समन्ततः। नादेन सर्वभूतानि साधु साध्विति भारत ९ शाल्यभातर्थथारुग्णे बहुशस्तस्य सीनिकाः। क्रळाधिवासनामानि श्राययन्तोऽर्जनात्मजम् अभ्यधावन्त संक्रुद्धा विविधायुधपाणयः। रथैरश्वैर्गजैञ्चान्ये पद्भिञ्चान्ये बलोत्कटाः ११ बाणशब्देन महता रथनेभिखनेन च। हंकारै। क्वेितोर प्रष्टे: सिहनादैः सगर्जितैः ज्यातलत्रखनैरन्ये गर्जन्तोऽर्जुननन्दनम्। ब्रवन्तश्चन नो जीवन्मोध्यसे जीवितादिति

तांस्तथा बुवतो दृष्टा सौभद्रः प्रहसन्निव।

यो योऽस्मै प्राहरत पूर्व तं तं विद्याध पत्रिभिः॥ 88 संदर्शयिष्यक्रस्त्राणि विचित्राणि लघनि च आर्जुनिः समरे शुरो मृदुपूर्वमयुष्यत्॥ बासदेवादपात्तं यदस्तं यस धनअयात । अवर्शयत तत्कार्षिणः कृष्णाभ्यामधिशोषवत्॥ दरमस्य गर्रु भारं साध्यसं च पनः पनः। संदघद्विस्जंश्चेषुन्निर्विशेषमद्दयत ॥ चापमण्डलमेवास्य विस्फ्ररिहश्वदृद्यत । सदीप्तस्य शरुकाले सवितर्भण्डलं यथा १८ ज्याशब्दः शश्रवे तस्य तलशब्दश्च दारुणः। महाशानिमुचः काले पयोदस्येव निःस्वनः १९ होमानमधीं सीमद्रो मानकत्वियदर्शनः। संमिमानियवुर्वीरानिष्वस्त्रश्चाष्यग्रध्यत २० सृद्भूत्वा महाराज दारुणः समपद्यत । वर्षाभ्यतीतो भगवाञ्छशरदीव दिवाकरः २१

शरान् विविज्ञान् सुवहून्
कक्मपुङ्गाध्यिकार्याः ।
सुमीच शतशः कुन्हो
गमस्तीनिव भास्करः ॥ २२
श्वरप्रैवेत्सवन्तेश्च विषाठेश्च महायशाः ।
नाराचेरधेजन्द्राभैमेहुरज्ञीककरिष ॥ २३
अवाकिरद्रथानीक भारद्वाजस्य पश्यतः ।
तरस्तरस्वम्यमभवश्चिकं शरपीठितम् ॥ २४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युचघपर्वणि अभिमन्युपराक्रमे अष्टर्विकोरस्यायः ॥३८॥

- WINGE

३९

धृतराष्ट्र उवाच । द्वैषीभवति में चित्तं हिया तुष्ट्या च सञ्जय । मम पुत्रस्य यत्सैन्यं सीभद्रः समवारयत् १ विस्तरेणैव में शंस सर्व गावल्गणे पुनः । विक्रीडितं कुमारस्य स्कन्दस्येवासुरैः सह सञ्जय उवाच । हन्त त संप्रवश्यामि विमर्दमनिदारुणम् । एकस्य च बहुनां च यथाऽऽसीत् तुसुळो रणः

त्तल्पं रथगत्वर्ध्याम् ॥५॥ अधिवासो निवासः ॥ ५० ॥ अविशेषवत्तुल्यामित्यर्थः॥ १६॥इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायामधर्त्रिशोऽध्यायः॥ १८ ॥

36

द्वैधीति ॥ १ ॥

अभिमन्युः कृतोत्साहः कृतोत्साहानरिन्दमान् । रथस्रो रथिनः सर्वाॄ-

स्तावकानभ्यवर्षयत ॥ द्योणं कर्णं क्रपं शस्यं द्यौणि भोजं ब्रहद्वलम्। द्वर्योधनं सौमद्ति शक्तिं च महाबलम् ५ नानानृपानृपसुतान् सैन्यानि विविधानि च अलातचक्रवासवीश्चरन वाणैः समार्थयत ६ निव्यक्तिवान सीभद्रः परमास्त्रैः प्रतापवानः अदर्शयत तेजस्वी दिश्च सवीसु मारत॥ ७ तद्दञ्जा चरितं तस्य सीभद्रस्यामितौजसः। समकस्पन्त सैन्यानि त्वदीयानि सहस्रशः ८ अधाबवीन्महाप्राज्ञो भारद्वाजः प्रतापवान्। हर्षणो फुलनयनः कुपमाभाष्य सत्वरम् ॥ ९ घटयनिव मर्माणि पुत्रस्य तव भारत । अभिमन्युं रणे दृष्टा तदा रणविद्यारदम् ॥१० एष गच्छति सीमद्रः पार्थानां प्रथितो युवा नंदयन सहदः सर्वान् राजानं च युधिष्ठिरम नकुळं सहदेवं च

नकुळ स्ट्यं प भीमसेनं च पाण्डवम् । बंधून् सम्बन्धिनश्चान्यान् मध्यस्थान् सुदृद्स्तथा ॥

मध्यकान् सुहदस्तथा ॥ १२ नास्य युद्धे समं मन्ये कश्चिदन्यं घनुर्धरम् । इच्छन् हत्यादिमां सेनां किमध्मिपि नेच्छ । द्रोणस्य मीतिसंयुक्तं श्चल्वा वाक्यं तवात्मजः आर्द्धीनं प्रति संकुद्धो द्रोणं दृष्टा स्मयन्तिव ॥

अध दुर्योधनः कर्ण-मत्रवीद्वाहिकं नृपः।

दुःशासनं मद्रराजं तांस्तयाऽस्यान् महार्यान् ॥१५ सर्वसूर्योभिषकानामाचार्यं ब्रह्मिनसः। अर्जुनस्य सुतं सुदं नायं हुन्तुमिहेच्छति १६ त सुस्य समरे युद्धयेदन्तृकोऽप्याततायिनः। किमकु पुनरेवान्यो मत्यः सत्यं ब्रदीमि वः१७

अर्जुनस्य सुतं त्वेष शिष्यत्वादभिरक्षति । शिष्याः पुत्राश्च द्यितास्तद्पत्यं च धर्मिणाम् संरक्ष्याणो द्राणेन मन्यते विधेमात्मनः । आत्मसंभावित् मुहस्तं प्रमश्चीत् मा चिरम्

पवमुकास्तु ते राहा सात्वतीपुष्टमभ्यपुः। संस्थास्ते जियांसन्तो भारहाजस्य पर्यतः दुःशासनस्तु तरुष्टुता दुर्भेषनवयस्ततः। अववीत् कुरुराष्ट्रेल दुर्भेषनिम्दं वयः॥ २१ अववीत् कुरुराष्ट्रेल दुर्थेषनिमदं वयः॥ २१ अवमिते । स्थानानां वपश्यतम् अपनामानां वपश्यतम् अस्यापाणुदुआणां पञ्चाळानां च पश्यतम् अस्यापाणुदुआणां पञ्चाळानां च पश्यतम् अस्यापाणुदुआणां पञ्चाळानां च पश्यतम् अस्यापाणुदुआणां पञ्चाळानां वपश्यतम् अस्यापाणुद्धियानस्त्र । अस्यापाणुद्धियानस्त्र । स्थाना कृष्णो स्था अस्य स्थानाकृष्णो स्था अस्य सीत्र सीत्र सीत्र । सिम्बुतः भेतळोकं जीवळोकालः संदायः॥

तौ च श्रुत्वा मृतौ व्यक्तं पाण्डोः क्षेत्रोद्भवाः सुताः । एकाह्य सम्बद्धगाः

क्रैच्याद्वास्यान्त जीवितम् ॥ २५. तस्माद्दिमन् हते शक्षी हताः सर्वेऽहितास्त । शिवेन मां ध्याहि राजकेष हिन्म रिपृस्तव ॥ यसुक्तवाऽनवदाजर पुत्रा दुःशासनस्तव ॥ सौभद्वमञ्ययात कृद्धः शरवर्षेरवास्तिरत्॥

तमितकुद्धमायान्तं तव पुत्रमरिन्दमः । अभिमन्दुः शरैस्तीश्णैः षड्विशत्या समापैयद दुःशासनस्तु संकुद्धः भिन्न स्व कुत्ररः । अयोधयत सौमद्रमभिमन्द्रश्च तं एणे ॥ २९

तौ मण्डलानि चित्राणि
दशास्यां सहयदक्षिणम् ।
चरमाणावयुष्येतां
सण्डाक्षाविद्यारदौ ॥
अथ पणवस्तृद्रहुन्दुर्भानां
क्रकचमहानकभेरिद्यक्षेराणाम् ।

निनदमतिभृशं नराः प्रचकु-रुवणजलो द्ववसिंहनादमिश्रम् ॥३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि दुःशासनयुद्धे एकोनचन्वारिशोऽध्यायः॥ ३९॥

4300 Back

अक्केत्यस्थायाम् ॥ १७ ॥ धर्मिणामिति सोब्हेटम् ॥ १८ ॥ आत्ससंभावितोऽहमेवेति संभावनामारूवः ॥ १९ ॥ इति अमिहामारति त्रीणपर्वणि टोकायामेकोनचत्वारियोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

80

अत्यन्तवैरिणं दप्तं द्वा शत्रुं परााजतेम् । धर्ममारुतराकाणामार्थवनीः प्रतिमारुधा ॥ धारयन्तो ध्वजाश्रेषु द्वौपदेया महारहाः। सात्यिकश्चेकितानश्च घृष्ट्यस्रोशखण्डिनी॥ केकया धृष्टकेतुश्च मत्स्याः पञ्चालसृज्जयाः। पाण्डवाश्च सुदा युक्ता युधिष्टिरपुरोगमाः॥ अभ्यद्भवन्त त्वारेता द्रोणानीक विभिन्सवः ततोऽभवन्महायुद्धं त्वदीयानां परैः सह॥ जयमाकांक्षमाणानां शूराणामनिवर्तिनाम्। तथा त वर्तमाने वै संग्रामेऽतिभयक्करे॥ २२ द्योंधनो महाराज राधेयमिदमब्बीत । पद्य दुःशासनं वीरमधिमन्युवशं गतस्॥ प्रमणनत्रियादित्यं निघन्तं शात्रवान रणे। अथ चैते ससंरच्याः सिंहा इव बलोत्कदाः॥ सी भद्रमुचतास्त्रातुमभ्यधावन्त पाण्डवाः। ततः कर्णः शरैस्तीक्ष्णैराभिमन्यं दुराखदम् ॥ अभ्यवर्षत संमुद्धः पुत्रस्य हितकृत् तव। तस्य चात्रचरांस्तीक्णैविंडयाध परमेशाभिः॥ अवज्ञापूर्वक शूरः सीमद्रस्य रणाजिरे अभिमन्यस्त राधेयं त्रिसप्तत्या शिलीमखैः॥ अविध्यत्वरितो राजन् द्रोणं प्रेप्सर्महामनाः तंत्रधा नाशकत्काश्चिद्वोणाद्वारियेतं रथी॥ आरुजन्तं रथशतान् वज्रहस्तात्मजात्मजम। ततः कर्णा जयवेष्सुर्मानी सर्वधनुष्मताम् ॥ सीभद्रं शतशोऽविध्यद्वसमास्त्राणि दशयन्। सो रहीरस्त्रविदां श्रेष्टो रामशिष्यः प्रतापवान समरे शत्रुदुर्धर्षमिनमन्युमपीडयत्। स्य तथा पीड्यमानस्त राधेयेनास्त्रविधानेः॥ समरेऽमरसंकाशः सौमद्रो न व्यशीर्यत । नतः शिलाशितैस्तीक्ष्णैर्महौरानतपर्वीभः ॥ क्रित्वा धनांषे शुराणामाजीनेः कर्णमार्दयत। धनुर्मण्डलानेर्सुकैः शरैराशीविषोपमैः ॥ ३२ सच्छत्रध्वजयन्तारं साम्बमाशु समयानेव । कर्णोंऽपि चास्य चिश्लेप बाणान सञ्चतपवर्णः असंग्रान्तश्च तान्सर्वानगृहात् फारगुनात्मजः ततो महतीत कर्णस्य बाणेनैकेन बायबान्॥

सञ्जय उवाच । शरविश्वतगात्रस्तु प्रत्यमित्रमवस्थितस् अभिमन्युः स्मयन् श्रीमान्

दःशासनमधात्रवीत् ॥ विष्ट्या पर्यामि संग्रामे मानिनं शुरमागतम् निष्ठरं त्यक्तधर्माणमाकोशनपरायणम्॥ २ यत्सभायां त्वया राज्ञो धतराष्ट्रस्य श्रण्वतः। कोषितः पर्वधर्वाक्यधर्मराजो याधिष्टिरः॥३ जयोन्मचेन भीमञ्ज बहुबद्धं प्रभाषितः । अक्षक्रदं समाश्चित्य सीबलस्यातमनो बलम्॥ तत्त्वचेदमञ्जासं तस्य कोपान्महात्मनः । परविचापहारस्य कोधस्याप्रशमस्य च ॥ ५ स्रोभस्य ज्ञाननाशस्य द्रोहस्यात्याहितस्य च वितुणां सस राज्यस्य हरणस्योग्रधन्विनाम्॥ तत्त्वयेदमनुप्राप्तं प्रकोपाद्वै महात्मनाम् । स्त तस्योग्रमधर्मस्य फलं प्राप्ति दर्भते ॥ ७ ज्ञासितास्स्यद्य ते बाजैः सर्वसैन्यस्य पद्यतः अद्याहमनणस्तस्य कोपस्य भविता रणे॥ ८ अमर्षितायाः कष्णायाः कांक्षितस्य च मे पितः अद्य कौरव्य भीमस्य भविताऽसम्यनुणी गुधि न हि मे मोध्यसे जीवन्यदि नोत्स्जसे रणं। षवसुक्त्वा महाबाहुर्बाणं दुःशासनान्तकम्॥ संदर्भ परवीरझः कालाइयनिलवर्चसम्। तस्योरस्तूर्णमासाद्य जन्नदेशे विभिद्य तम्॥ जगाम सह प्रक्लेन वल्मीकमिव प्रज्ञगः अधैनं पञ्चविद्यात्या पुनरेव समार्पयत् ॥ १२ श्रीरश्रिसमस्पर्शैराकर्णसमचोदितैः स गाढविद्धो व्यथितो रथोपस उपाविद्यत॥ दःशासनो महाराज कश्मलं चाविशन्महतः सार्थिस्त्वरमाणस्तु दुःशासनमचेतनम् ॥ रणमध्यादपोवाह सीभद्रशरपीडितम् । पाण्डवा द्रीपदेयाश्च विरादश्चं समीक्ष्यं तम् पञ्चालाः केकयाश्चेव सिंहनादमधानदन् । बादित्राणि च सर्वाणि नानाछिङ्गानि सर्वज्ञः प्रावादयन्त संहृष्टाः पाण्डुनां तत्र सैनिकाः। अपदयन समयमानाश्च सौभद्रस्य विचेष्टितम्

स्तत्वजं कार्मुकं वीरश्ळित्वाभूमावपातयत्। ततः क्रुच्छ्रगतं कर्णं दद्वा कर्णादनन्तरः॥ ३६

सौभद्रमभ्ययात तुर्णं दृढमुद्यम्य काम्रुकम्। तत उच्चुकुद्युः पार्थास्तेषां चानुचरा जनाः। वादित्राणि च संज्ञाः सौभद्रं चााप तृष्ट्यः॥

सीमद्रचापप्रमवे-

निक्ताः परमेष्रभिः।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण अभिमागुवधपर्वीण कर्णदुःशासनपराभवे चत्वारिशोऽध्यायः॥४०॥

とりとかのである

४१

सञ्जय उवाच । सोऽतिगर्जन् घनुष्पाणि-ज्याँ विकर्षन् पुनः पुनः । तयोर्भेहात्मनोस्तुर्णे रथान्तरमवापतत् ॥

रयान्तरस्वापतत्॥ (सोऽविध्यद्शिमवांगैरिममन्युं दुरासद्म्। स्डङ्गाध्वयस्तारं साध्यमाग्रुक्मपश्चिव॥ पितृष्वामाध्वकमं कुवांणमितमाजुव्य। इष्टादितं द्यारे कार्ष्णी त्वदीया द्वषिता सवत्

तस्याभिमन्यरायस्य समयन्नेकेन पात्रेणा।

शिरः प्रच्यावयामास तद्रशात प्रापतद्वाव ॥ कर्णिकारमिवाधतं वातेनापतितं नगात्। भ्रातरं निहतं हुए। राजन् कर्णो ब्यथां ययी विमुखीक्रत्य कर्णे तु सीमदः कङ्कपत्रिामेः। अन्यानपि महेष्वासांस्तुर्णमेवाभिद्रद्ववे ॥ ६ ततस्तद्विततं सैन्यं हर् यश्वरथपाचिमत्। कजोऽभिमन्यरभिनात्तिग्मतेजा महारथः॥ कर्णस्त बहुनिवीणैरर्द्यमानोऽभिमन्यना। अपायाज्जवनैरभ्वेस्ततोऽनीकमभज्यत ॥ ८ ज्ञालभैरिव चाकाशे धाराभिरिव चावते। अभिमन्योः शरै राजन प्रान्नायत किंचन ॥९ ताबकानां त्रयोधानां वध्यतां निशितः शरैः अन्यत्र सैन्धवाद्राजन्न स्म कश्चिदतिष्ठत॥ सीभद्रस्तु ततः शंखं प्रध्माप्य पुरुषर्वभः । शीवसभ्यपतत् सेनां भारतीं भरतर्षभ ॥ स कक्षेऽभिरिवोत्सृष्टो निर्देहस्तरसा रिपून मध्यं भारतसैन्यानामार्श्वनिः पर्यवर्ततः १२ रथनागाश्वमनुजानदयिश्वशितैः हारैः। संप्रविद्याकरो द्वामि कबन्धगणसंकुलाम् ॥

मध्ये भारतसैन्यानामार्जुनिः प्रत्यदृश्यतं ॥ विचरन्तं दिशः सवाः प्रदिशक्षापि भारतः । तं तदा नातुपदयामः सैन्ये चः रक्तसाऽप्रवृते आददानं गजाध्यानां तृणां चार्युवि भारतः । क्षणेन भूषा पदयामः सूर्यं मध्यदिने यथा ॥

प्रादरासीन्महाशब्दो भीरूणां भयवर्धनः॥

स शब्दो भरतश्रेष्ठ दिशः सर्वा ब्यनादयत्।

सीमद्रशाद्रवत सेनां घन वराश्वरशहिपान

कक्षमाञ्जारेवोत्सृष्टो निर्देहंस्तरसा रिपून्।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टिकामां चत्वारिकोऽध्यायः ॥ ४० ॥ * ' प्रवर्तत ' इति पाठान्तरम् ।

अभिमन्युं महाराज प्रतपन्तं द्विपद्गणान् । स वासवसमः संख्ये वासवस्यात्मजात्मजः अभिमन्यर्महाराज सैन्यमध्ये द्यरोचत॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण अभिमन्युवधपर्वाण अभिमन्युपराकमे एकचत्वारिशोऽध्यायः॥ ४१॥

少少多多个个

83

सिंधुराजो हि येनैकः पाण्डवान् समवारयतः संख्य उवाच ।

द्रीपदीहरणे यत्तद्रीमसनेन निर्जितः। मानात स तप्तवान राजा वराधी समहत तपः इन्द्रियाणीन्द्रयार्थेभ्यः श्रियेभ्यः सन्निवत्र्यं सः श्चित्रिपासातपसहः कृशो धमनिसन्ततः॥ देवमाराध्ययस्त्रवी ग्रणन ब्रह्म सनातनम्। भक्तानुकस्पी भगवांस्तस्य चके ततो दयाम् खप्तान्तेऽप्यथ चैवाह हरः सिंधुपतेः स्रुतम्। वरं वृणीव्य प्रीतोऽस्मि जयद्रथ किमिच्छसि एवसकस्त शर्वेण सिन्धराजो जयद्रथः। उवाच प्रणतो रुद्रं प्राञ्जलिनियतात्मवान ॥ पाण्डवेयानहं संख्ये भीमवर्थिपराक्रमान्। वारचेयं रथेनैक: समस्तानिति भारत॥ १७ पवमकस्त देवेशी जयद्रथमथाव्रवीत्। ददामि ते वरं सौम्य विना पार्थ धनअयम॥ स तेन वरदानेन दिज्येनास्त्रवलेन च।

वारायेष्यसि संग्रामे चतुरः पाण्डनन्दनान् एवमस्त्वित देवेशमुक्त्वाऽबुद्ध्यत पार्थिवः एकः संवारयामास पाण्डवानामनीकिनीम् तस्य ज्यातल्योषेण अत्रियान् भयमाविशत् परांस्त तब सैन्यस्य हर्षः परमकोऽभवत ॥ दृष्टा त क्षत्रिया भारं सैन्धवे सर्वभाहितम्। उत्कृरयाभ्यद्रवन् राजन्येन यौधिविरं नळम

अत्यद्भतमहं मन्ये वलं शीर्यं च सैन्धवे । तस्य प्रवृहि मे वीर्थं कर्म वाश्यं महात्मनः॥ किंदत्तं द्वतिमधं वा किं सुतप्तमधो तपः। इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि अभिमन्यवधपर्वणि जयद्रथयुद्धे

विचत्वारिशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

- 160 X 60x

इति श्रीमहाभारते द्रीणप्वीण टीकायामेकचत्वारिंघोऽध्यायः 11 88 11

धृतराष्ट्र उवाच । बालमत्यन्तसुखिनं खबाहबलदर्पितम्।

युद्धेषु कुशलं वरिं कुलपुत्रं तन्त्यजम्॥

गाहमानमनीकानि सदश्वेश त्रिहायनैः। अपि यौधिष्ठिरात सैन्यात कश्चिदन्वपतद्वली

सञ्जय उवाचा। युधिष्ठिरो भीमसेनः शिखण्डी सात्यकिर्यमौ

घृष्टगुम्नो विराटश्च द्भपदश्च सकेकयः॥ ३

भृष्टकेतुश्च संरब्धो मत्स्याश्चाभ्यपतन् रणे।

तेनैव त पथा यान्तः वितरो मातुलैः सह ॥४

अभ्यद्भवन् परीप्सन्तो ब्युढानीकाः प्रहारिणः

तान दश्चा द्रवतः शूरांस्त्वदीया विमुखाभवन्

ततस्त्रिमुखं दृष्ट्वा तव सुनोर्महद्वलम्। जामाता तव तेजस्वी संस्तंभथिषुराद्रवत॥

सैन्धवस्य महाराज पुत्रो राजा जयद्रथः।

उग्रधन्वा महेच्वासी दिव्यमस्त्रमुदीरयन्।

स पुत्रगृद्धिनः पार्थान् सह सैन्यानवारयत्॥

बार्धक्षत्रिरुपासेधत प्रवणादिव कुञ्जरः॥ ८

धृतराष्ट्र उवाच । अतिभारमहं मन्थे सैन्धवे सञ्जयाहितम्।

यदेकः पाण्डवान् कृद्धान् पुत्रप्रेप्सृनवारयत॥

बारुमिति ॥ १ ॥ प्रवणानिम्नप्रदेशं प्राप्य॥ ८ ॥

बलं सामर्थ्यम शीर्थमत्साहः । बीर्थे प्रभावम् ॥ १०॥ इति श्रीमहाभारते होणपर्वणि टीकायां द्विचलारिंशोड ध्यायः ॥ ४२ ॥ .

Tribiatan ku

83

सञ्जय उवाच । यन्मां पृच्छासि राजेन्द्र सिन्ध्राजस्य विक्रमम्।

श्रुण तत् सर्वमाख्यास्ये यथा पाण्डनयोधयत॥ तमुहुवीजिनी वश्याः सैन्धवाः साधुवाहिनः विक्रवीणा बृहन्तोऽभ्वाः भ्वसनोपमरहसः॥ गन्धर्वनगराकारं विधिवत्कल्पितं रथम्। तस्याभ्यक्रोभयत्ने तुर्वाराही राजितो महान् भ्वेतच्छत्रपताकाभिश्चामर्थ्यजनेन च स बभी राजिळडेस्तस्तारापि रिवास्बरे॥ मुक्तावज्रमणिखर्जेर्भूषितं तमयस्मयम्। वरुथं विवभी तस्य ज्योतिर्भिः खमिवादतम् स विस्फार्थ महचापं किरश्विष्रगणान् बहुन्। तत् खण्डं पूर्यामास यद्यदार्यदार्जेनिः॥६ स सात्यकि त्रिभिवाणिरधभिश्च वकोदरम्। घृष्टकृतं तथा षष्ट्या विरादं दश्मिः शरैः॥ द्भपदं पश्चभिक्तीक्ष्णैः सप्तभिश्च ।शस्त्रिश्चनम् केकयान् पञ्चविशत्या भौपदेयांस्त्रिभिस्त्रिभिः युधिष्ठिरं तु सप्तत्या ततः शेषानपान्यदत्। इषुजालेन महता तदःद्वतभिवाभवत्॥ अथास्य शितपीतेन महीनादिश्य कार्मुकम्॥ चिच्छेद प्रहसन् राजा धर्भपुत्रः प्रतापवान् अश्णोर्नि भेषमाञ्जेण

सोऽन्यदादाय कार्स्रकम्।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि जयद्रथयुद्धे श्रिचत्वारिकोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

4777

88

संखय उवाच । सैन्धवेन निरुद्धेषु जयगृद्धिषु पाण्डुषु। सघोरमभवद्यद्धं त्वदीयानां परैः सह ॥

प्रविष्याथार्जुनिः सेनां सत्यसन्धो दुरासदः व्यक्षीभयत तेजस्वी मकरः सागरं यथा॥ २

83

श्रीदाति ॥ १ ॥ वंस्यं स्थवेष्टनम् ॥ ५ ॥ आदिश्य **एव** च्छिनुद्यीत्युद्दिय ॥ १० ॥ इति: श्रीमहाभारते होण-द्यो० ५

पर्वणि टीकायां त्रिचंत्वारिंकोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

सैन्धवेनेति ॥ १॥

विख्याध दशाभिः पार्थ तांश्चैवान्यांस्त्रिभिन्तिभिः॥ 88 तत तस्य लाघवं ज्ञात्वा

भीमो महौस्त्रिमिसिः। धनुष्वंजं च च्छत्रं च

अतौ क्षिप्रमपातयत्॥ 83 सोऽन्यदादाय बळवान

सर्जं कृत्वा च कार्मुकम्। भीमस्यापातयत केतं धनस्थांश मारिए॥

83. स हताभ्वादवप्लत्य चिछक्रधन्या रथोत्तमात सात्यकेराष्ट्रती यानं गिर्यद्राभिव केसरी॥

ततस्त्वदीयाः संहृष्टाः साध साध्विति वादिनः।

ासिन्ध्राजस्य तत् कर्म . प्रस्याश्रद्धेयमद्भुतम्॥

संक्रुद्धान् पाष्डवानेको यद्दधारास्त्रतेजसा। तर्रस्य कर्म भूतानि सर्वाध्येवास्यपूजयन्॥ सीमद्रेण हतैः पूर्व कोत्तरादोधिकि। पै:। पाण्डनां दार्शतः पन्धाः सैन्धवेन निवारितः यतमानास्तु ते वीरा मत्स्यपञ्चालके व याः। पाण्डवाश्चान्वपद्यन्त प्रतिशेक्षुने सन्धवम् ॥ यो यो हियतते में द्रोणां भी कं तवाहितः। तं तमेव वरं प्राप्य सैन्धवः प्रस्वार्यत ॥१९

त तथा शरवर्षेण क्षोभयन्तमरिन्दमम्। यथा प्रधानाः सीमद्रमभ्ययु रथसत्तमाः ॥ ३ तेषां तस्य च संमदीं दारुणः समपद्यत । स्रजतां शरवर्षीण प्रसक्तममितौजसाम् ॥ ६ रथवजोन संरुद्धस्तैरामित्रैस्तथार्जानः। वृषसेनस्य यन्तारं हत्या चिच्छेद कार्सुकम् तस्य वित्याध बलवान् शरेरश्वानजिल्लागैः। वातायमानैरथ तैरश्वैरपहतो रणात्॥ तेनान्तरेणाभिमन्योर्यन्तापासारयद्रथम्। रथवजास्ततो हृषाः साधु साध्विति चुकुगुः तं ।संहमिव संकुद्धं प्रमधन्तं शरेररीन्। बारादायान्तमभ्येत्य वसातीयोऽभ्ययाद्रतम् सोऽभिमन्युं शरैः षष्ट्या रुक्मपुंखैरवाकिरत् अब्रवीच न में जीवन् जीवतो युधि मोध्यसे तमयस्मयवर्माणामेषुणा दृरपातिना। विज्याध हिंद सीमद्रः स पपात ज्यसुः क्षिती वसातीयं हतं दश्चा दुद्धाः क्षत्रियपुरुवाः । परिवृह्स्तदा राजंस्तव पौत्रं जिघांसवः ॥११ विस्फारयन्तश्चापानि नानारूपाण्यनेकशः। तद्युद्धमभवद्रौद्रं सौभद्रस्यारिभिः सह ॥ १२

तेषां शरान् सेष्वसनान् शरीराणि शिरांसिच। सकुण्डलानि स्राचीरण

कुद्धश्चिच्छेद फाल्ग्रानेः॥ सखदाः साङ्गुलित्राणाः सपद्विशपरश्वधाः अपर्यन्त भुजाि छन्ना हेमाभरणभूषिताः। स्राग्भराभरणैर्वक्षः पात्रितेश्च महापुजैः। वर्ममिश्रमीमेहीरैर्सुहर्देश्छत्रवामरैः॥ उपस्करैराबिष्ठानैरीषाद्ग्डकवन्धुरैः। अस्त्रीविमाथे विश्वकैभी प्रेश बहुधा युगैः॥ अनुकर्षेः पनाकाभित्तया साराथेवाजिभिः। रथैश्र भग्नेनीसेश्व हतेः कीणीऽभवन्मही॥ निहतैः श्लोत्रयैः शूरैनीनाजनपदेश्वरैः। जयगृह्यै धृता भूमिद्दीहणा समपद्यत ॥ दिशो विवरतलस्य सर्वीश्च प्रदिशस्तथा। रणेऽभिमन्योः कृद्धस्य रूपमन्तरधीयत ॥ १९ काञ्चनं यद्यस्यासीद्वर्म चाभरणानि च ।

घनुषञ्च शराणां च तद्पश्याम केवलम् २० तंतदानाशकत्कश्चि-चक्षभ्यामिनीक्षित्म्। आददानं शरैयोंधान मध्ये सुर्यमिव स्थितम्॥ રશ

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि अभिमन्युपराक्रमे चतुश्चत्वारिशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

4777

24

सञ्जय उवाच। आददानस्त शूराणामायृष्यभवदार्जुनिः । अन्तकः सर्वभूतानां प्राणान् काल इवागते १ स शक इव विकान्तः शकस्नोः सुतो बली। अभिमन्युस्तदानीकं छोडयन् समदृश्यत २ प्रविद्यैव तु राजेन्द्र क्षत्रियेन्द्रान्तकोपमः। सत्यश्रवसमादत्त त्यात्रो सृगमिवोल्बणः ३ सत्यश्रवसि चाक्षिप्ते त्वरमाणा महारथाः। प्रगृह्य विपुलं शस्त्रमाभमन्युमुपाद्रवन्॥

अहं पूर्वमहं पूर्व-मिति क्षत्रियपुक्षवाः। स्पर्धमानाः समाजग्मु-जिंघांसन्तोऽ र्नुनात्मजम् ॥ श्रत्रियाणामनीकानि प्रदुतान्यभिधावनाम्। जग्राह तिमिरासाच श्रुद्रमत्स्यानिवाणेवे ६ ये केचन गतास्तस्य समीपमपलायिनः। न ते प्रतिन्यवर्तन्त समुद्रादिव सिन्धवः ७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकामां चतुश्रत्वारिंशोऽ-ध्यायः ॥ ४४ ॥

आद्दान इति॥१॥

द्योणपर्व ७

महाग्राहगृहीतेव वातवेगभयादिता । समकस्पत सा सेना विश्वष्टा नौरिवार्णवे ८ अथ रुक्मरथो नाम मद्रेश्वरसुतो बली। त्रस्तामाश्वासयन् सेना-मञस्तो वाक्यमञ्जवीत ॥

अछं त्रासेन वः शुरा नैष कश्चिन्मयि श्विते। अहमेनं प्रहीष्यामि जीवग्राहं न संशयः १० थ्यवसुना त सीभद्रमभिदुद्राव वीर्थवान्। क्षकर्विपतेनोद्यमानः स्यन्दनेन विराजता ११

सोऽभिमन्युं त्रिभिर्वाण-र्विद्धा वक्षस्यथानदत्। त्रिभिश्च दक्षिणे बाही सहये च निशितस्त्रिमिः॥ १२ स तस्येष्वसनं छित्वा फाल्ग्रानिः सब्यदक्षिणौ। भुजौ शिरश्च खक्षिन्न

क्षिती क्षित्रमपात्यत ॥ €9 बक्षा स्वमरथं सम्मं पुत्रं शल्यस्य मानिनम्। जीवग्राहं जिच्छान्तं सौभद्रेण यशस्त्रिना १४ संग्रामदुर्मदा राजन राजपुत्राः प्रहारिणः। चयस्याः शल्यपुत्रस्य सुवर्णविकृतध्वजाः १५ तालमात्राणि चापानि विकर्षन्तो महाबलाः आर्जुनि शरवर्षेण समन्तात् पर्यवारयन् १६ श्रारैः शिक्षाबलोपेतस्तरणैरत्यमर्षणैः। द्वृकं समरे शुरं सीभद्रमपराजितम्॥ छाद्यमानं शरवातेईहो दुर्योधनोऽभवत्। धैवस्वतस्य भवनं गतं होनममन्यत॥ **स्वर्णपुङ्कीरियामर्नानालिङैः सुतैजनैः**। अद्ययमार्जुनि चकुनिमेषात्ते नृपात्मजाः १९ सस्ताश्वध्वजंतस्य स्यन्द्नं तंच मारिक आचितं समपदयाम श्वावधं शललारेव २० स गाढिविदः इ.स.श तोत्रेर्गज इवार्दितः। गान्धर्वमस्त्रमाय ब्छद्रथमायां च भारत २१ अर्जुनेन तपस्तव्त्वा गन्धवें स्यो यदाहृतम् । तंत्रहणसुखेम्यो व तेनामोहयताहितान २२ एकथा शतधा राजन दृश्यते स्म सहस्रधा। अलातचकवत्संख्ये क्षिपमस्त्राणि द्रीयन् २३ रथचर्यास्त्रमायाभिमीहिथित्वा परंतपः। विभेद शतथा राजन् शरीराणि महीक्षिताम् प्राणाः प्राणभृतां संख्ये प्रेषितानि शितैः शरैः राजन् प्रापुरमुं लोकं शरीराण्यवनि ययुः २५

धनुं प्यश्वाश्चियन्तुं श्च ध्वजान् वाहंश्च साङ्गदान् । शिरांसि च सितैर्वाणै-स्तेषां चिन्छेद फाल्गुनिः॥

चुतारामो यथा भग्नः पञ्चवर्षः फलोपगः। राजपुत्रशतं तद्धत्सीभद्रेण निपातितम् ॥ २७

क्रमाशीविषसङ्काशान् सुकुमारान् सुखोचितान्। पकेन निहतान हड्डा भीतो दुर्योधनोऽभवत्॥ 26 रथिनः कञ्जरानश्वान पदातीं आपि मज्जतः। दङ्घा दुर्योधनः क्षिप्र-

मुपायात्तममर्धितः ॥ तयोः क्षणभिवापूर्णः संग्रामः समपद्यत । अथामवत्ते विमुखः

30

पुत्रः शरशताहतः ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि दुर्योधनपराजये पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

धृतराष्ट्र उवाच।

बधा वदसि मे सुत एकस्य बहुभिः सह। संग्रामं तुमुलं घोरं जयं चैव महात्मनः ॥

क्षायच्छरप्र ज्ञवान् रथमायां दुर्लक्ष्यां रथशिक्षाम् ॥ १६ ॥ फळाक्याः फळान्सुखः ॥२७॥ इति श्रीमहाभारते श्रीणपर्वणि शकायां पश्चलवास्थि।ऽध्यायः॥ ४५ ॥

अअद्धेयमिवाश्चर्यं सीमद्रस्याय विक्रमम् । किं तु नात्यद्धतं तेषां येषां धर्मो व्यपाश्रयः तुर्योधने च विमुखे राजपुत्रशते हते । सीमद्रे प्रतिपत्ति कां प्रत्यपद्यन्त मामकाः ३

सञ्जय उवाच । संद्युष्कास्याश्चलक्षेत्राः प्रस्तिका लोमहर्षणाः पर्लायनकुरोत्साहा निकत्साहा द्विपज्जये ४

हतान् भ्रातृन् पितृन् पुत्रान् सहस्तंबन्धिवान्धवान् । उत्सर्ज्योत्सरुय संजग्ध-स्त्वरयन्तो हयद्विपान् ॥

स्त्यर्थन्ता व्याख्यान् ॥
तान् प्रमम्नांस्त्या वहा प्रोणो है णिखंदद्वादाः |
हृपो दुर्योधनाः कर्णः कत्वर्माद्र्य सौवतः ६
सम्याधनस्तर्सकृद्धाः सौमद्रमपराजितम् ।
ते तु पौत्रेण ते राजन् प्रायशो विश्वकीकृताः
पक्तस्तु सुखसंवृद्धो वाल्याद्योध सिर्मयः ।
एष्वस्त्रियमहातेजा त्रहमणोऽक्रीतमस्ययात्
समस्योवास्य पिता पुत्रमृद्धी स्यवर्तत ।
अनुदुर्योधनं चान्ये न्यवर्तन्त महार्थाः ॥ ९

तं तेऽभिधिविचुवाँधै
मैंचा शिरिभिवांचुभिः।
स तु तान् प्रमायिको
विचववातो यथामबुदान्॥ १०
पौत्रं तव च वुर्धर्ष छहमणे प्रियदद्येनम्।
पितुः सभीय तिष्ठम्तं दार्ख्यतकार्धुक्तम् ।
स्रात्मक्ष्यत्वस्य प्रमेश्वरत्वस्य ११
अत्यन्त्रस्यस्य प्रमेश्वरत्वतिपम्म।
स्रास्माद रणे कार्ष्याभैतो मत्तामिव द्विपम्
छहमणेन तु संगम्य सीमद्रः परवीरहा।

संकुतो वे महाराज दण्डाहत इवोरगः। पीत्रस्तव महाराज तव पीत्रममावत ॥ १४ सहरा कियति जोको छाई लोभं गतिष्यक्षि ॥ एरवाने वान्यवानां त्वां नवामि यमसादनव्य एवसुक्ता ततो मुद्धे सीम्माद्य ॥ एवसुक्ता ततो मुद्धे सीम्माद्य सि ॥ १६ स तस्य पुत्रक्तिके सीमाद्य सि स्वत्य पुत्रक्ति ॥ १६ स तस्य पुत्रक्तिके सीमाद्य सुद्धिना ॥ १६ स तस्य पुत्रक्तिके सीमाद्य सहस्य सहस्य स्वत्य स्वत्य स्वत्य स्वत्य स्वत्य सुद्धिना । १६ स्वत्य पुत्रक्ति । स्वत्य पुत्रक्ति । स्वत्य पुत्रक्ति । स्वति द्वा हाहित्य सुद्धिकाः। वतो दुर्वेश्व महानाः। स्वति द्वा हाहित्य सुद्धिक । स्वति द्वा सि सुद्धिका । स्वति द्वा स्वति स्व

ततो द्रोणः कृपः कर्णो द्रोणपुत्रो बृहद्वलः कृतवर्मा च हार्दिक्यः पड्याः पर्यवारयन्। तांस्तु विद्धा शितेबाँभैविमुखीकृत्य चार्जुनिः वेशेनाभ्यपतत्कुद्धः सैन्धवस्य महद्वलम्। आववस्तस्य पन्थानं गजानीकेन दंशिताः॥ कर्लिगाळ निषादाश्च काथपुत्रश्च वीर्यवान्। तत्प्रसक्तमिवाल्यं युद्धमासी द्विशां पते ॥ २२ ततस्तत्कुअरानीकं व्यथमवृष्टमार्जुनिः। यथा वायुर्नित्यगतिर्जलदान् शतकोऽम्बरे॥ ततः काथः शरबातैराद्धीनं समवाकिरत। अथेतरे सन्निवृत्ताः पुनद्रीणमुखा रथाः॥ २४ परमास्त्राणि धुन्वानाः सीमद्रमभिदुद्रवुः। ताक्षिवार्योर्जुनिर्वाणीः काथपुत्रमथार्दयत् ॥२५ शरीधेणाप्रमेथेण त्वरमाणों जिघासया ॥ सधनुर्वाणकेयूरी बाह् समुकुटं शिरः॥ २६ सच्छत्रध्वजयन्तारं रथं चाश्वादयपातयत्। कुलशीलधुतिबलैः कीत्यां चास्त्रवर्शेन च। युक्ते तस्मिन्हते वीराः प्रायशो विसुखाऽभवन्

द्वारै: हिनिशितैस्तीक्ष्णेबाह्नीकरसि चार्षयत् १३ । युक्त तास्मन्दत् वार्राः आयया इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वीण अभिमन्युवयपर्वीण ळक्ष्मणवर्षे बट्चन्वारिशोऽज्यायः ॥ ४६ ॥

प्रतिपत्तिं प्रतिविधानम् ॥ ३ ॥ विष्यस्वातोऽशिधान्यवातः ॥ १० ॥ वेशान्तं वेशैमनोहरं 'कन्तः प्रान्तेऽन्तिके मध्ये स्वस्यं च मनोहरं ' इलामिधानात् ॥ १० ॥ वृष्टं प्रगत्मम्

॥ २३ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकावर्षः इट्चत्वारिकोऽथ्यायः ॥ ४६ ॥

80

श्वतराष्ट्र उवाच। तथा प्रविष्टं तक्षणं सीभद्रमपराजितम् । क्कुळानुक्षं कुर्वाणं संद्रामेष्यपराजितम् ॥ १ आजानेथे: श्ववाळिभियांन्तमश्वीस्त्रहायनैः । क्रुवमानभियाकारो के शूराः समवारयन्॥

सञ्जय उदान्य । श्राभमन्त्रुः पविदयेता-स्तावकाञ्चित्रितेः द्वदेः । अकरोत पार्थिवान् सर्वान् विद्युखान् पाण्डुनन्द्रनः ॥ तं द्व द्वीणः कुपः कर्णो द्वीणक्ष सन्द्रह्वः क्वतवर्मां च हार्मिन्यः पर्श्वाः पर्यवारयनः ॥

त तु द्वाणः कुषः कणा द्वाणक्ष स बृहद्वलः कृतवर्मा च हार्रिक्य पश्चाः पर्यवारयन्॥ बृह्य तु सैन्यवे भारमितमात्रं समाहितस्। सौन्यं तव महाराज युधिष्टिरसुपाद्रवत्॥ ५ सौन्यद्रमितरे चीरमभ्यवयेन दारांसुभिः। जालमात्राणि चापानि विकर्षनांसुमित्रा तांस्तु सर्वोन् महेष्यासान्

तांस्तु सर्वान् महेष्वासान् सर्वेविद्यासु निष्ठितान्। ट्यप्टमयद्रणे वाणैः सौमद्रः परवीरहा ॥

क्रोणं पञ्चाशताऽविध्यहिशस्या च बृहद्वलम् अश्वीत्या फ्तवमाणं कृपं पष्टश शिलीसुक्षेः॥ अक्षमपुक्केमंहावेगैराकण्यमान्योदितेः। अविध्यद्वाभिक्षेणेरण्ययामानमार्जुतिः॥ ५ स्वकृणं कृणिना कृणं पीतेन च शितेन च। फास्मुनिर्द्वियतां स्यये विस्याय परमेषुणा॥ पातविश्वा कृपस्याध्यां-

शुनाक्ष्मता क्ष्यच्या घटनाव चर्मानुणा पातयिश्वा क्ष्यच्याश्वां-स्त्रयोभी पार्ष्णिस्तारथी ॥ अधैनं दशमिर्वाणैः प्रत्यविष्यत् स्तनान्तरे ॥

दशभिर्बाणः विभ्यत् स्तनान्तरे॥ ११ व्यशंभयन्महेष्यासो योधांसः इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण अभिमन्युवधपर्वाण बृहद्वळवधे

ततो वृन्दारकं वीरं कुरूणां कीर्तिवर्धनम्। प्रवाणां तव बीराणां पश्यतामबधीद्वली ॥ तं द्रौणिः पञ्चविद्यात्या अद्भवाणां समापैयतः वरं वरमित्राणामास्जन्तमभीतवत्॥ १३ स त बाणैः शितैस्तर्णे अत्यावेष्यत मारिष । पश्यतां धार्तराष्ट्राणामश्वत्थामानमाजीनः॥ षष्ट्या शराणां तं द्रौणिस्तिग्मधारैः स्रतेजनैः उत्रैनोकस्पयद्विद्धा भैनाकमिव पर्वतम् ॥ १५ स तु द्रौणि जिससत्या हेमपुंखैरजिहागैः। प्रत्यविध्यन्महातेजा बलवानपकारिणम् ॥ तस्मिन् द्रोणो बाणशतं पुत्रगृद्धी न्यपातयत्। अश्वत्थामा तथाऽष्टी च परीष्सन पितरं रणे कर्णों द्वाविशति भल्लान् कृतवर्मा च विशतिम् बृहद्वलस्त पञ्चाशत कपः शारद्वतो दश ॥ तांस्त प्रत्यवधीत सर्वान दशमिर्दशभिः शरैः तैरर्घमानः सौभद्रः सर्वतो निशितैः शरैः॥

तं कोसलानामधिषः
कर्णनाऽताडयजुदि ।
स तस्याध्या पवजं चापं
सूतं चापातयत शितीं ॥ २०
अथ कोसलराजस्त विरयः खन्मचमैशृत ।
स्पेष पाल्युनेः काथाच्छियो हर्ष्टुं सकुण्डल्स्
स कोसलानामधिपं राजपुत्रं बृहद्दल्य ।
स्रितं विश्याध बाणेन स निकट्टवर्योऽपतत्
वभञ्ज च सहझाणि दश राज्ञां महात्मनाम्
स्वजानायीया वाचः खन्नकार्द्वज्याधिणाम्
तथा बृहद्वलं हत्वा सीमद्रो स्वच्यद्वणे ।
वथार्यस्यादेष्याची योधांस्तव शरांचार्था

सप्तवत्वारिंद्योऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ४८

सञ्जय उवाच।

स कर्ण कर्णिना कर्णे पुनर्विंदयाध फाल्गुनिः। हारैः पञ्चाहाता चैनमविष्यत कोपयन् भृहास्

तथेति ॥ १ ॥ इति श्रामहाभारते द्रोणपर्वणि द्रीकार्या समचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ प्रतिविद्याध राधेयस्तावद्भिरथ तं पुनः। शरेराचितसर्वाङ्गी बह्नशोभत भारत॥ कर्ण चाप्यकरोत्कुद्धो रुधिरोत्पीडवाहिनम् कर्णोंऽपि विवभी शूरः शरैदिछन्नोऽस्गाष्ट्रतः ताबुभी शरचित्राङ्गी रुघिरेण सम्रक्षिरौ। बभूवतुर्भहात्मानी पुष्पिताविव किञ्चकी॥ अथ कर्णस्य सचिवान् षद् शूरांश्चित्रयोधिनः साश्वस्तव्यजस्थान् सीमद्रो निजघान ह ॥ तथेतरान् महेष्वासान् दश्मिर्शामिः शरैः। प्रत्यविध्यद्संम्रान्तस्तद्द्धुतमिवाभवत्॥ ६ भागधस्य तथा पुत्रं हत्वा षड्भिरजिह्मगैः। सार्थं ससतं तरुणमध्यकेतुमपातयत् ॥ मार्तिकावतकं भोजं ततः क्रुअर्दे तनम्। श्चरप्रेण समुन्मथ्य ननाद विस्तुजन शरान् ८ तस्य दौःशासनिविद्धा चतुर्भिश्रतुरो हयान्। सतमेकेन विद्याध दशभिआर्जुनात्मजम ९

ततो दौःशासनि कार्णि-र्विध्वा सप्तिमराश्र्यैः। संरम्भाद्रकनयनो वाक्यमचैरथात्रवीत्॥ १० पिता तवाहवं त्यवस्वा गतः कापुरुषो यथा। दिष्ट्या त्वमपि जानीचे योद्धं न त्वद्य मोक्ष्यसे॥ ११ पतावदुङ्गा वचनं कर्मारपरिमार्जितम्। नाराचं विससर्जास्मै तं द्रीणिस्त्रिभिराच्छिनत्॥ १२ तस्यार्जनिध्वेजं छिन्वा शक्यं त्रिभिरताडयत तं शत्यो नवभिर्वाणैर्गार्श्वपत्रैरताडयत्॥ १३ ह्रद्यसंभान्तवद्राजं-

स्तदःद्वतिमेवाभवत् । तस्यार्जुनिष्वेजं छित्वा इत्वोमी पाणिष्तारथी ॥ १४ तं विदयाधायसैः पर्देत्रः सोपाकामद्रथान्तरम् इत्तुज्ञयं चन्द्रकेतुं मेघवेगं सुवर्वेसम् ॥ १५ सूर्यभासं च पश्चैतान्

हत्वा विद्याध सौबलम् ।

तं सीवलस्त्रिभिरिद्धा

दुर्योधनमधान्नवीत ॥ १६ सर्वे एनं विमहीमः पुरैके हे हिनस्ति नः । अधान्नवीत पुनद्रोणं कार्णे वैकतेनो रणेरे७ पुरा सर्वाद प्रमहाति कृतस्य वधमान्नु नः । ततो द्रोणो महेष्वासः सर्वोस्तान् प्रस्थापकः

अस्ति वाऽस्थान्तरं भिश्चित् कुमारस्थाथ पश्यत । अण्वत्यस्थान्तरं हाध चरतः सर्वतेदिशम् ।

शीव्रतां नरसिंहस्य पाण्डवेयस्य प्रयुत । २० घटुमेण्डलमेवास्य रथमार्गेषु दृष्यते ॥ २० संद्रधानस्य विशिखान् शीवं श्रेण विधुक्रतः ॥ २० संद्रधानस्य विशिखान् शीवं श्रेण विधुक्रतः ॥ अत्रुज्जपि मे प्राणान् मोहयज्ञपि सायकः ॥ प्रदृष्यितं मां भूयः सीभद्रः परवीरहा । अति मां नन्दयत्थेष सीभद्रां विचन्दर रणे २२ अन्तरं यस्य संस्था न पद्यन्ति महारथाः ॥ अस्यतो लघुस्तस्य (दिशाः सर्वा महेषुतिः ॥ न विशेषं प्रपद्यामि रणे गाण्डीवधस्यनः । विशेषं प्रपद्यामि रणे गाण्डीवधस्यनः । अस्य कृषां पुनद्रांणमाहार्जुनिश्चराहृता।। १४

श्वातव्यामाते तिष्ठामि पीड्यमानोऽभिमन्युना । तेजस्विनः कुमारस्य जाराः परमदारुणाः॥

क्षिण्वन्ति हृदयं भेऽच घोराः पावकतेजसम् तमाचार्योऽप्रवीत कर्णं शनकेः ग्रहसांक्षिव २६ अभेग्रमस्य कवचं ध्रुवा चाग्नुपराक्षमः । उपिट्या मया चास्य गितः कवचचाराणा २७ तामेष निष्विलां वेषि

श्रुवं परपुरक्षयः।
श्रुवं परपुरक्षयः।
श्रुवं परपुरक्षयः।
श्रुवं परपुरक्षयः।
श्रुवं च वाणः समाहितः॥ २८ः
श्रुमीपुंश्र ह्यां च वाणः समाहितः॥ २८ः
श्रुमीपुंश्र ह्यां श्रुवं वाणः स्वायाः
प्रतःकुरु महेध्वास राधेय यदि शक्यते २९ः
श्रुवेनं विश्ववीऽत्य पश्रात प्रहरणं कुरु ।
सञ्जुष्को न शक्योऽयमापे जेतं सुराहरीः ॥
विश्यं विश्ववुक्तं च कुरुधेनं यदीच्छंसि ।
तदाचार्यवृच्चः श्रुत्वा कणो वैकर्तनस्त्वरत्॥

अस्यतो छघुहस्तस्य पृषत्कैर्धनुराच्छिनत्। अध्वानस्यावधी छोजो गौतमः पार्जिसारथी शेषास्तु च्छिन्नधन्वानं शरवर्षेरवाकिरन्। त्वरमाणारः वराकाळे विरशं पण्महारयाः॥ शरवर्षेरकरूणा बालमेकमवाकिरन । स्रविख्वाधन्या विरथः स्वधर्भमञ्जूपालयन् ३४ खडचर्भधरः श्रीमानुत्पपात विहायसा । मार्गैः सदीशिव हिश्च लाघवेन बलेन च ३५ आर्धुनिहर्थचरद्दोस्नि भृद्यां भै पक्षिराध्यि । मच्येव निपतत्थेष सासिरित्युर्ध्वदृष्ट्यः ॥ ३६

विस्य दुस्तं महेष्वासं समरे छिद्रदार्शनः। तस्य द्रोणोऽिछनन्मुष्टौ खंड माणेमयत्सरम्॥

३७ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि अभिमन्युविरथकरणे

श्चरप्रेण महातेजास्त्वरमाणः सपहाजित्। राधेयो निशितिर्वाणैटर्यधमचर्म चोत्तमम ३८ **ट्यसिचर्मेषुपूर्णाङ्गः** सोऽन्तरिक्षात् पुनः क्षितिम्। आस्थितश्चक्रमुद्यस्य

द्रोणं कुद्धोऽभ्यधावत॥ स चक्ररेणुज्ज्वलशोभिताङ्गो-बभावतीवोज्ज्वलचकपाणिः। रणेऽभिमन्युः क्षणमास रौद्रः स वासुर्वानुकृति प्रकृवेन्॥ श्रुतक्षिर एते करागवस्त्रो

भुकुरियुराकुछितोऽतिसिंहनादः। प्रसर्मितवलो रणेऽभिमन्य-र्भुपवरमध्यगतो भूदां ब्यराजत् ४१

अप्रचत्वारिकोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

- A Kome

४९

सञ्जय उवाच । विष्णोः खसुर्नन्दकरः स विष्णवायुधभूषणः रराजातिरथः संख्ये जनाईन इवापरः॥ १ मारुतोद्धतकेशान्तमुद्यतारिवरायुधम्। वपः समीक्ष्य पृथ्वीशा दुःसमीक्ष्यं सुरैरपि २ तचत्रं भृशमुद्धियाः सञ्चिच्छिदुरनेकथा। महारथस्ततः कार्िणः संजग्राह महागदाम् विधनःस्यन्दनासिस्तैविचकश्चारिभिः कतः अभिमन्युर्गदापाणिरश्वत्थामानमाद्यत्। स गदामुदातां दृष्टा ज्वलन्तीमशनीमिव। अपात्रामद्रथोपस्थाद्विक्रमांस्थीचर्षमः॥

> तस्याभ्वान गदया हत्वा तथोभी पार्धिणसारथी। शराचिताङः सीभदः श्वाविद्वत्समदृश्यत ॥ ततः सुबलदायादं कालिकयमपोधयत।

जधान चास्यानुचरान् गान्धारान सप्तसप्ततिम्॥ पुनश्चैव वसातीयान् जघान रथिनो दश। केकयानां रथान सप्त हत्वा च दश कअरान हौ ज्ञासनिर्धं साम्बं गदया समपोधयत। ततो दौ:शासनिः ऋहो गदामुखम्य मारिष अभिदुद्राव सौभद्रं तिष्ठ विष्टेति चाववीत् । ताबुद्यतगदौ वीरावन्योन्यवधकाङ्किणौ १० भातत्यी संप्रजन्हाते परेव ज्यस्वकान्धकी। तावन्योन्यं गदाब्राभ्यामाहत्य पतितौ क्षितौ इन्द्रध्वजाविवोत्सर्धौ रणमध्ये परन्तपौ। दौ:शासनिरथोत्थाय कुरूणां कीर्तिवर्धनः १२ उत्तिष्टमानं सीभद्रं गदया मुध्न्यता इयत्। गदावेगेन महता व्यायामेन च मोहितः १३ विचेता न्यपतद्भमी सीभद्रः परवीरहा। एवं विनिहतो रोजन्नेको बहुभिराहवे॥ १४

कौशिकं सर्वतीमद्रम् ॥ ३५ ॥ इति श्रीमहामारते द्रोण-वर्बणि टीकायामध्यत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

विष्णोरिति ॥१॥

क्षोभियत्वा चम् सर्वा निलनीमिव क्रजरः। अज्ञोभन हतो बीरो ह्याधैर्वनगजी यथा॥ तं तथा पतितं शरं तावकाः पर्यवारयन्। दावं दरध्या यथा शान्तं पाचकं शिशिरात्यये विसद्य नगश्रवाणि सन्निवराभिवानिलम् । अस्तंगतामिवादित्यं तहवा भारतवाहिनीम् ॥ उपन्छतं यथा सोमं संशक्त्रामित्र सागरम्। पूर्णचन्द्राभवदनं का कपक्षत्रताक्षिकम् ॥ १८ तं भूमी पाततं दश तावकास्ते महारथाः। भ्रदा परमया यक्तादवुक्यः सिंहवन्म्रहः॥ आसीत परमको हर्षस्तावकानां विशापते। इतरेषां त वीराणां नेत्रेश्यः प्रापतज्जलम्॥ अन्तरिक्षे च भतानि प्राक्रोशनन विशास्पते दृष्टा निपतितं वीरं च्यतं चन्द्रमिवास्वरात॥ द्वोणकर्णस्यैः पश्मिर्धातराष्ट्रमहारथैः। पकोऽयं निहतः शैते नैषधमी मतोहि नः॥ तस्मिन विनिहते वीरे बढशीभत मेदिनी। द्यौर्यथा पूर्णचन्द्रेण नक्षत्रगणमालिनी ॥ २३ रुकमपङ्गेश्च संपूर्णा राधिरीघपरिष्ठता। उत्तमाङ्गेश्च शराणां भाजमानैः सकण्डलैः॥ विविश्रेश परिस्तोमैः पताकाभिश्र संवता। चामरैश्र कथाभिश्र प्रविदेशास्वरोत्तमेः॥ तथाध्वनरनागानामलं कारैश्च सप्रभैः। खहै। सनिशितै। पीतैर्निर्म है पंजगीरिय ॥ २६ चापैश्च विविधैरिछत्रैः शक्त्याष्ट्रपासकम्पनैः विविधेशायुधेशान्येः संबत् भरशोभत॥ वाजिभिशापि निजीवः श्वसद्भिः शोशितोक्षितैः। सारोहैविषमा भूभिः

सा व्यक्तीः समहामात्रैः सवर्मायभक्तिमः पर्वेतीरेव विश्वस्तिविधित्रखेमीथेतीर्गजैः ॥ २९ पाथेत्यामन की गैश्च व्यथ्वसार थियो थिकिः। इहरीरेच प्रश्नामेतीर्हननामै रथोत्तमैः॥ ३० पदातिसः व्येश हतै विविधायधभूषणैः। भीरूणां जासजननी घोररूपारभवनमही॥ नं दशा प्रतिनं भूमी चन्दार्कसद्दशद्यतिम् । तावकानां परा प्रीतिः पाण्डनां चामवद्यथा आभिमन्यी हते राजन शिक्षकेऽप्राप्तयीयने। संप्राद्ववचमः सर्वा धर्मराजस्य पश्यतः ॥३३ दीर्थमाणं बलं हुए सौमद्रे बिनिपातिते। अजातरात्रस्तान वीरानिटं वचनमञ्जीत ॥ स्वर्गभेष गतः शरो यो हतो न परा सखः। संस्तंभयत मा भैष्ट विजेव्यामी रणे रिपन॥ इत्येवं स महातेजा दःखितेभ्यो महाद्यतिः। धर्मराजो युधां श्रेष्ठो व्यवन् दःखमपानुदत् ॥

यजे ह्याशीविषाकारान राजपत्रान रणे रिपन। पर्वं निहत्य सङ्ग्रामे पश्चादार्जनिरभययात ॥

30 हत्वा दश सहस्राणि कौसल्यं च महारथम कृष्णार्जनसमः कार्षिणः शकलोकं गतो धवं

> रथाश्वनरमातङ्गान् विनिहत्य सहस्रशः। अवित्राः स संग्रामा-दशोच्यः प्रण्यकर्मकत्। गतः प्रण्यकृतां लोकान् शाश्वतान प्रण्यानिजितान ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि अभिमन्युवधे पकोनपञ्चादासमोऽध्यायः॥ ४९॥

२८

40

सञ्जय उवाच। वयं तु प्रवरं हत्वा तेषां तैः शरपीडिताः। निवेशायाभ्यपायामः सायान्हे राधरोक्षिताः

सौमद्रेण निपातितैः॥

निरीक्षमाणास्तु वयं परे चायोधनं शनैः। अपयाता महाराज ग्लानि प्राप्ता विचेतसः २

उपन्नतं राहप्रस्तम् ॥ १८ ॥ इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वाणे दीकायासेकोनपञ्चागतमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

वयं त्विति ॥ १ ॥ समाक्षिपन् संहरन् समानयने कतां नयन ॥ ४ ॥

ततो निशाया दिवसस्य चाशियः शिवारुतैः सन्धिरवर्तताद्भतः। कडोडायापीडनिभे दिवाकरे विलम्बमानेऽस्तमुपेत्य पर्वतम् ॥ ३ वरासिशक यश्चिक स्थन्त्रमणां विभूषणानां च समाक्षिपन् प्रभाः। हिवं च भाम च समानयशिव प्रियां तें साज्ञ स्पैति पावकम् ॥ ४ महाभुकुदाचलशृङ्कसान्निभै-र्गजैरनेकारेव वज्रपातितैः। स वैजयन्त्यंक्रशवर्भयन्त्रभि-र्निपातित्रैर्नप्रगतिश्चिता क्षितिः॥ ५ हतेश्वरैश्चणितपत्त्युपस्करै-हैताश्वसतै विपता ककेतामेः। महारथैर्भू शुशुमे विचुर्णितैः प्रैरिवाभित्रहतैर्नराधिप ॥ रथाश्ववन्दैः सह सादिभिईतैः प्रविद्धभाण्डाभरणैः पृथग्विधैः। निरस्तजिह्वादशनान्त्रलोचनै-र्थरा बभी घोरविरूपदर्शना॥ प्रविज्ञवर्मा भरणास्वरायधा विपन्नहस्त्यश्वरथानुगा नराः। महाईशस्यास्तरणोचितास्तदा क्षितावनाथा इव शेरते हताः अतीव हृष्टाः श्वश्चगालवायसा बकाः सपर्णाञ्च वकास्तरक्षवः।

वयांस्यसृक्पान्यथ रक्षसां गणाः पिशाचस व्याश सुदारणा रणे ॥९ त्वचो विनिर्भिद्य पिवन वसामस्टक तथैव मजाः पिशितानि चाश्रवन् ! वपां विद्धंपन्ति हसन्ति गान्ति च प्रकर्षमाणाः कणपान्यनेकशः॥ १० शरीरसङ्घातवहा हासुग्जला रथोडुपा कुअरशैलसङ्कटा। मन्ष्यशीयों पलमां सकर्मा प्रविद्धनानाविधशस्त्रमालिनी॥ ११ भयावहा वैतरणीव दुस्तरा प्रवर्तिता योधवरैस्तदा नदी। उवाह मध्येन रणाजिरे भृशं भयावहा जीवस्तप्रवाहिनी ॥ १२ पिबन्ति चाश्रन्ति च यत्र दर्दशाः पिशाचसंघास्त नदन्ति भैरवाः। सुनन्दिताः प्राणभृतां क्षयङ्कराः समानभक्षाः श्वसुगालपक्षिणः॥१३ तथा तदायोधनस्त्रवर्शनं निशासुखे पितृपतिराष्ट्रवर्धनम्। निरीक्षमाणाः शनकेर्जहर्नराः समुत्थिता नृत्तकवन्धसंकुलम् ॥ १४ अपेतविध्वस्तमहाहभूषणं निपातितं शकसमं महाबलम्। रणेऽभिमन्युं दहशुस्तदा जना व्यपोढहव्यं सरसीव पावकम् १५

.93

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि तृतीयदिवसावहारे समरभूमिवर्णने पञ्चादात्तमोऽध्यायः॥ ५०॥

48

सञ्जय उवाच। हते तस्मिन् महावीर्ये सौमद्रे रथयूथपे। विमुक्तरथसन्नाहाः सर्वे निक्षिप्तकार्मकाः १ उपोपविष्टा राजानं परिवार्य युधिष्टिरम्। तदेव युद्ध ध्यायन्तः सौभद्रगतमानसाः॥२ तता युधिष्ठिरो राजा विल्लाप सुदुःखितः। अभिमन्यी हते वीरे भ्रात पुत्रे महारथे॥ ३ द्रोणानीकमसम्बाधं मम वियचिकीर्षया। भित्वा व्यहं प्रविद्योऽसौ गोमध्यमिव केसरी

पत्तयः पादरक्षाः उपस्करा उपकरणानि ॥ ६ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां पत्राशतमोऽध्यायः॥५०॥

यस्य शूरा महेष्वासाः प्रत्यनीकगता रणे । प्रभग्ना विनिवर्तन्ते कृतास्त्रा युद्धदुर्मेदाः ॥ ५ अत्यन्तदाष्ट्ररसार्कः येन दुःशासनः शरैः । क्षिप्रं क्षप्रिमुखः संस्ये विसंत्रो विमुखीकृतः

स तिर्बो दुस्तरं वीरो
द्रीणानीकमहार्णवम् ।
प्राप्य दीःशासिनि कार्रिणः
प्राप्य दीःशासिनि कार्रिणः
प्रासो वैवस्तत्वयम् ॥ %
कयं द्रस्वाधि कीन्तेयं सीमप्रे निहतेऽर्जुनम्
सुमदां वा महाभागां प्रियं पुत्रमपदयतीम् ८
किसिद्धयमपेतार्थमिक्रप्रमसमस्त्रसम् ।
ताबुभी प्रतिवस्यामो हृषीक्ष्राप्यनस्त्री
। ९
अहमेय सुमद्रायाः केशचार्जुनयोरिष ।
अहमेय सुमद्रायाः केशचार्जुनयोरिष ।

न लुन्धो बुष्यते दोषाँ-ह्योभाग्मोहात प्रवर्तते । मधुकिप्साईं नापदयं प्रपातमहमीदशस् ॥ ११ यो हि भोज्ये पुरस्कायों यानेषु शयनेषु च । भूषणेषु च सोऽस्माभिवीलो खुषि पुरस्कतः क्यं हि बालस्तरुणो खुदानामिश्शारदः। सर्वश्व इव संवाधे विषये क्षेममहैति ॥ १३

नो चेव्हि वयमप्येनं महीमनु शयीमहि। वीभत्सोः कोपदीप्तस्य दग्धाः सुपणचश्चुषा

अलुब्धो मातेमान् हीमान् श्रमावान् रूपवान् वली । वपुष्मान् मानकृद्वीरः

प्रियः सत्यपराक्रमः ॥ १९ यस्य ऋगवनित विद्युधाः कर्माण्यूर्जितकर्मणः निवातकवचान् ज्ञप्रे कारुकेयांश्र थेथेवान् महेन्द्रश्चवो येन हिरण्यपुरवास्तितः। अक्ष्णोनिमेषमात्रेण पौलोमाः सगणा हताः॥ परेश्योऽप्यभयार्थित्यो यो ददात्यभयं विद्युः तस्यास्मामिनं दाकित ऋगुतम्यस्यान्त्रा वली सर्वे त सुमहत् प्राप्तं प्रतित्ति हानित्रस्या स्वावलान्। पार्थः पुत्रवयात कृद्धः कौरवान् शोषिध्यति

खुद्रः कुद्रसहायश्च स्राप्तस्त्रयकारकः । व्यक्तं दुर्योघनो दहा शोचन् हास्यितं जीवितम् ॥ २० न मे जयः प्रीतिकरो न राज्यं न सामरत्वं न सुरेः सकोकता। इमंस्मीक्याप्रतिवर्षेगोषयं निपातितं देवचरारमजारमजम् २१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वाणे युधिष्ठिरप्रलापे एकपञ्जारात्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥

पुर

सञ्जय उवाच ।
अयैनं विरूपनं तं कुन्तीपुत्रं युधिष्टिरम् ।
कुरणद्वेपायनस्तत्र आजनाम महानृषिः ॥ १ अवैधिरवा वधान्यायमुपिवष्ठं युधिष्टिरः ।
अवधिरका वधान्यायमुपिवष्ठं युधिष्टिरः ।
अवधिरुकेसस्तत्त्रो म्लाट्ट पुत्रवधेन च ॥ २ अवधिरुकेसस्ति

युध्यमानो महेष्वासैः सीमद्रो निहतो रणे ३ बालख बालबुद्धिख सीमदः परवीरहा। अनुपायेन संद्रामे युध्यमानो विश्वपतः॥ ४ मया प्रोक्तः स संद्रामे द्वारं सञ्जनयल नः। प्रविष्टेऽभ्यन्तरे तस्मिन् सैन्थवेन निवारिताः

असमज्ञतमपुष्पः ॥ संवाधे बहुने ॥ १३॥ एनं अभिमन्त्रपुषः असु नेश्व मही वार्तीयहि तदा कोषदीप्तर्य सीमस्त्रोः हर्णणेनावस्त्रेन चकुषा दश्या भवेमहीरपन्यन्यः ॥ १४ ॥ बुप्पासितेजन्त्री ॥ १६ ॥ इति श्रीमहामारते ग्रीणवर्षणि टीकायामेकपकाशतमोऽष्यायः ॥ ५५ ॥ ५२ अधैनं बिळपन्तं तिमिशदोः शीग्रं योजुरपाव्यमदि-व्यन्तस्य प्रत्यस्य तार-वं 'झस्तनीयत्यनो वाऽपि कामरोगा-दिन्यहत्। स्वरोगःपुक्षं हृत्ति न शावारिप्रस्त्यम्ः' इति ॥९॥। ह्रारं स्कानस्विति मया एकः इति सम्बन्धः। निवास्तितः तसम्प्रतिबन्ननः इति वेषः॥ । ५॥ नतु नाम समं युद्धमेष्टस्यं युद्धजीविभिः। इदं चैवासमं युद्धमीदशं यत् कृतं परैः॥ ६ तेनास्मि भृशसंतमः शोकवाष्पसमाकुलः। शमं नैवाधिगण्डामि चिन्तवानः पुनःपुनः ७ सञ्जय ज्वाच।

तं तथा विलपन्तं वै शोकत्याकुलमानसम्। उवाच भगवान् त्यासो युधिष्ठिरमिदं वचः

ह्यास उवाच ।
युधिष्ठिर महाप्राज्ञ सर्वशास्त्रविशादद ।
हयसनेतु न मुहान्ति त्वादशा भरतर्थम ॥ ९
स्वर्मोम गतः शुरः श्रञ्जूर हत्वा वहुन रणे ।
अवालसदां कर्म ज्त्वा ये पुरुषोत्तमः ॥ १०
स्वर्मामणीयो वै विशिष्ट पुषिष्ठिर ।
देवदानवगन्ध्र्याने सुरुषुर्तित भारत ॥ ११

बुश्चिद्धिर उनाच । इमे थे पृथिचीपाछाः शेरते पृथिवीतछे । निहताः पृतनामध्ये सृतसंबा महावलाः १२ नागाञ्जतबाळाखान्ये वायुवेगवळास्त्रया । त एते निहताः संख्ये तुव्यरूपा नरैनराः १३ स्रेचा प्रकार्ते हस्तारं प्राणिनां संयुगे बच्चित् विक्रमेणोपसंपन्नास्तरोबळसमस्विताः॥ १४

जेतः यभिति चान्योन्यं येषां नित्यं हृदि स्थितम् । अथ चेमे हताः प्राज्ञाः

होरते विमानायुषः ॥ १५ सृता इति च राब्दोऽयं वर्तते च ततीऽर्यवत् इसे सृता महीपालाः प्रायक्तो भीमविकमाः निश्चेष्ट निर्मामानाः सूराः शङ्ख्यंगताः । राजपुत्राक्ष संरच्या वैश्वानरमुखं गताः १७ क्षत्र से संत्रायः प्राप्तः इत्या संत्रा स्त्राः इत्या संत्रा स्त्राः स्त्रा

सञ्जय उवाच । तं तथा परिपृच्छन्तं कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् । आश्वासनमिदं वाक्यमुवाचभगवानुषिः १९

ध्यास जवाच ।

अवस्पनस्य हिपतं नारदेन पुरा तुम ।

अवस्पनस्य किपतं नारदेन पुरा तुम ॥ २०

स चापि राजा राजेन्द्र पुत्रव्यस्नस्य ।

अप्रस्तात्रमं लोके प्राप्तवासित मे मितिः २

तत्त्वं संप्रवस्थामि सुन्योः प्रम्मञ्जनम् ।

तत्त्वं संप्रवस्थामि सुन्योः प्रमम् असम्बद्धनम् ।

तत्त्वं संप्रवस्थामि सुन्योः प्रमम् ।

तत्त्वं संप्रवस्थामि सुन्योः प्राप्तवस्यात्

समस्तापराशिष्ठं श्र्णु कीत्यतो मम् ।

धन्यमाच्यानमापुष्यं शोकक्षं पुष्टिवर्षनम् ॥

पवित्रमरिसंवद्यं महलानां च महलक्ष्म ।

यथेव वेदाध्ययनसुपास्यानमितं तथा ॥ २४

अवणीयं महाराज मातिन्यं वृत्या ॥ १४

प्रवानापुष्यते राज्यमीहमानैः श्रियं तथा २५

पुरा जुत्रवृगं तात भावीद्राजा ह्युकस्यनः।

पुरा कृतश्चन तात आचाम्राजा स्वनन्यानः स दाश्चवद्यमापन्नो मध्ये संग्राममूर्धनि॥ २६ तस्य पुत्रो हरिनोम नारायणसमो बले।

श्रीमान् क्वताक्षों मेथावी
युधि शक्षोपमों बली ॥ २७
स शत्रुमि परिवृतों बहुधा रणसूर्धिन ।
इयस्यन् वाणसहस्राणि योधेषु च गजेषु च
स कर्म दुष्करं कृत्वा संग्रामे शत्रुतापनः।
शत्रुमिनिंहतः संख्ये पृतनायां युधिष्ठिर २९.

स राजा प्रेतकृत्यानि तस्य कृत्वा शुचान्वितः। शोचन्नहनि रात्रौ च नालभत् सुखमात्मनः॥

तस्य शोकं विदित्वा हु पुत्रव्यसनसम्भवम् आजगामाथ देवर्षिनौरदोऽस्य समीपतः ११ स हु राजा महामाणो दृष्टा देवर्षिसत्तमम्। पूजारेवा यथान्यायं कथामक्ष्ययत् तदा १२ तस्य सर्वं समाचछ यथा वृत्तं नरेश्वरः। १२ शहीविजयं संख्ये पुत्रस्य च वर्षं तथा १३ सम पुत्रो महावीर्षं प्रवृत्तं विख्यात्वाति। शाहीविजयं संख्ये एवस्य च वर्षं तथा १३ सम पुत्रो महावीर्षं स्वित्यात्वाति। शाहीविजयं संख्ये पराकस्य हतो वळी ॥ शाहीविज्ञितिः।

विधिः स्वक्रमें, स एव ग्रत्युः ॥ ११ ॥ अधेति । विगतातुष इति शन्त्रेन पेहवियोगे पुरुषस्य पास्तन्त्रं प्रतीयते ॥ १५ ॥ मृता इति शन्त्रेन धालयाँ-ग्रुगमात् । प्राणत्यागे पुरुषस्यास्वातन्त्र्यं प्रतीयते ।

ततः पुरुषं विभान्यो सारयति । उत स्वयमेव स्वात्मानं सारयतीति प्रश्नार्थः ॥ १६ ॥ कस्य मृत्युः क इति शेषः । अन्तिसम्पर्धे कृतो हेतोः पुमान् स्वयं स्वस्य मृत्युभेवतीत्वर्थेः ॥ १८ ॥

क एव मृत्युर्भगवन् किवीर्यवलपौरुषः। प्तिविच्छामि तत्वेन श्रोतं मितिमतां वर ३५ आख्यानमित्रमाचय पत्रशोकापहं महत ३६

तस्य तक्षत्रनं श्रत्वा नारदो वरदः प्रभः। नारव उवाच।

ऋणु राजन् महाबाहो आख्यानं बहुविस्तरम् यथा वर्त्त श्रतं चैव मया ऽपि वसधाधिप ३७ प्रजाः सहा तदा ब्रह्मा आदिसर्गे पितामहः। असंहतं महातेजा दृष्टा जगदिदं प्रभः॥ ३८ तस्य चिन्ता सम्रत्पन्ना सहारं प्रात पार्थिव। चिन्तयन हासी वेद संहारं वसधाधिप ३९ तस्य रोषान्महाराज खेभ्योऽभ्रिखातेष्रत। तेन सर्वा दिशो ह्याप्राः सास्त्रहेशा विश्वश्वता ननो दिवं भवं श्रेय ज्वालामालासमाकलम् । चराचरं जगत सर्वं

25 ददाह भगवान प्रभः॥ ततो हतानि भतानि चराणि स्थावराणि च महता क्रोधवेगेन बासयशिव वीर्यवान ४२ ततो रुदो जरी स्थाणार्निज्ञाचरपानेहरः। जगाम जरणं देवं ब्रह्माणं परमेष्ट्रिनम् ॥ ४३ तस्मिन्नापातेते खाणौ प्रजानां हितकास्यया अववीत परमो देवो ज्वलन्निव महामानेः॥

किं कर्मकामं कामाई कामाज्ञातोऽसि प्रत्रक। करिष्यामि शियं सर्वे हाहि स्थाणी यादच्छिस ॥

इति श्रीमहाभारते द्वीणपर्वणि अभिमन्यवधपर्वणि विपञ्जाशसमोऽध्यायः॥ ५२॥

--

स्थाणुरुवाच । प्रजासर्गनिमित्तं हि कतो यह्नस्त्वया विभी त्वया सृष्टाञ्च वृद्धाञ्च भूतवामाः प्रथग्विधाः तास्तवेह पनः कोधात प्रजा दह्यान्त सर्वशः ता दश सम कारुण्यं प्रसीद भगवन प्रभो २

ब्रह्मोबाच ।

संहर्ते न च में काम प्तदेवं भवेदिति। पृथिन्या हितकामंत्र ततो मां मन्यराविकत इयं हि मां ×सहादेवी भारार्तासम् चुद्रत संहारार्थं महादेव भारेणाभिहता सती ततोऽहं नाधिगच्छामि तथा बहुविधं तदा। संहारमप्रमेयस्य ततो मां मन्यूराविज्ञत ॥ ५ रुद्ध उवाच ।

संहारार्थे प्रसीदस्व मा रुषो वसुधाधिप।

क्षेभ्यः ओत्रादिच्छित्रेभ्यः ॥ ४० ॥ इति श्रीम० द्रोण० टीकायां द्विपद्याशत्तमोऽध्यायः ५२ × 'सदा देवी' इति पाठः।

प्रजेति ॥ १ ॥ कारुणं जातमिति शेषः ॥ २ ॥ अप्रमेगस्थानन्तस्य जगतः इति शेवः । आहेंस्यस्येति बाऽर्थः

मा प्रजाः स्थावराश्चेव जङमाश्च दयनीनशः तव प्रसादान्द्रगविन्नदं वर्तेचित्रा जगत। अनागतमतीतं च यच्च संप्रति वर्तते ॥ भगवन कोथसंदीतः कोथादश्चिमवास्त्रतः। स दहत्यश्मक्रुटानि द्वमांश्च सरितस्तथा द परुवलानि च सर्वाणि सर्वे चैव तणोलपाः। स्थावरं जङमं चैव निःशेषं करुते जगत॥ ९ तदेतद्भरमसाद्धतं जगत् स्थावरजङ्गमम्। प्रसीद भगवन स त्वं रोषो न स्याहरो मम सर्वे हि सहा नश्यन्ति तव देव कथअन। तस्माश्चिवर्तनां तेजस्त्वरथेवेद प्रलीयनाम तत पर्य देव सभूरां प्रजानां हितकाम्यया। यथेमे प्राणिनः सर्वे निवर्तेरंस्तथा करु ॥ १२

॥५॥ संहारार्थं मा रुवः रोषं मा कार्याः । किं त प्रसीदस्व ॥ ६ ॥ तथेति अनागतादिप्रकारत्रययकं सर्वदेव जगदस्त न त्यस्य निरन्वयोच्छेदः कार्य इत्याद्ययः ॥ ७ ॥ तव रोषो न स्वादिति सस सम्बं वरोऽस्थिति योजना ॥ १० ॥ जन्मजनसाः प्रश्लीणसन्तासाः ॥ १२ ॥

अभावं नेह गच्छेपु-इत्सन्नजननाः प्रजाः। आद्दिव भिजुक्तोऽस्मि त्वा छोजेषु छोतकृत्॥ १३ मा विनदयेजाजाय जगत् स्थावरजङ्गमम्। प्रसादाभिमुखं देवं तस्मादेवं प्रवीम्यहम् १४ नारद जवाब

श्चुत्वा हि वचनं देवः अजानां हितकारणे। तेजः सन्वारयामास पुनरेवान्वरात्माने॥ ततोऽसिम्प्रयुक्तास पुनरेवान्वरात्माने॥ ततोऽसिम्प्रयुक्तास सम्बद्धाः सम्बद्धाः समुद्धाः विपुद्धः । वपसंहरतस्य नम्बिस्योगेमास वै प्रयुः ॥ वपसंहरतस्य नम्बिस्योगेमयोगोम्यो नारी महातमनः कृष्णरक्ता तथा । प्रावृक्षमृत विश्वेष्योगोम्यो नारी महातमनः कृष्णरक्ता तथा पिकृरकाजिक्वास्यकोचना ।

कुण्डलाभ्यां च राजेन्द्र तप्ताभ्यां तप्तभूषणा सा निःस्तय तथा खेभ्यो दक्षिणां दिशमाश्रिता ।

समयमाना च साउवेह्य नेवी विश्वेश्वरातुमी ॥ १९ तामाहुर तदा देवी छोकादिनिधनेश्वरः । स्थ्यो इति महीपाछ जिह चेमाः प्रता इति त्व हि संहारचुड्याथ प्रादुर्भेता रूपो मम । तस्मात् संहर सर्वोस्त्वं प्रजाः सजडपंडिताः मम त्वं हि निथोगेन ततः श्रेथो ह्यापस्थिस एवसुका तु सा तेन ५ छुः कमछछोचना॥

पाणिभ्यां प्रतिजग्राह तान्य णि पितामहः

॥ पिङ्गरक्तजिङ्गास्यक्षेत्रना । सर्वभूतहितार्थाय तां चाप्यज्ञनयत् तदा॥२३ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि सृत्युकथने जिपञ्जाज्ञत्तमोऽष्यायः॥ ५३॥

ショの変ののか

48

नारत् उवाच । विनीय दुःखमबला आत्मन्येव प्रजापतिम् उवाच प्राक्षिकर्मृत्वा लतेवावर्जिता पुनः॥ सन्त्यस्वाच ।

सृत्युरुवाच। त्वया सृष्टा कथं नारी ईटशी चदतां चर। क्रूरं कर्माहितं कुर्या तदेव किम्र जानती॥ २ विभेम्यहमधर्मास्ट

प्रसीद भगवन् प्रभो । प्रियान् पुत्रान् वयस्यां ध

म्राहुन मातृः पितृन पतीन्॥ ३ अपध्यास्यन्ति भे देव मृतेष्वेभयो विभेम्यहस् क्रपणानां हि स्दतां ये पतन्त्यश्चविन्दवः॥ तेभ्योऽहं अगवन्भीता शरणं त्वाऽहमागता यमस्य भवनं देव गच्छेयं न सुरोत्तम ॥ ५ कायेग विनयोपेता मुप्तोद्यमकोन च। एतदिच्छास्यहं कामं त्वचो छोकपितामह ॥ इच्छेयं त्वरप्रसादाद्वि तपस्ततुं प्रकेथर। प्रदिशोमं यरं देव त्वं मझं भगवन प्रमो ॥ ७ त्वया सुक्ता गमिल्यामि येवुकाश्रमसुस्तमस्॥ तव तप्स्ये तपस्तीव्रं तदेवाराधने रता॥ ८

न हि शक्ष्यामि× देवेश प्राणान् प्राणभृतां प्रियान् । इर्हुं विळपमानाना-मधर्मोदभिरक्ष माम् ॥

आद्दीति । मां लोकसन्ताने नियोज्य क्यं लोकान् नाशस्त्रीत्वर्थः १३ महत्तं कर्म सिहिंदुं निक्तं कर्म मोशहेदं क्यवान्तर ॥१६॥ गोम्य इंटियविव्यक्ष्यः ॥ १० ॥ हेदं क्यव्यं ॥ ॥१९ ॥ देवो क्रवा मध्यं स्त्राणवियोगस्त्रमन्य-स्थेन्छत्तीति चृत्युरिसर्यः । यति आहति येथः ॥१० ॥ स्यो रोपात् ॥ ५१ ॥ इति औत्तरामस्त्रं श्लेणपर्वणि टीकामां निक्याश्वरात्ती-अपायः ॥ ५३ ॥ 48

वियेभ्यः सन्निवर्त्यं सा॥ रातस्त्वेकेन पादेन प्रनरन्यानि सप्त वै। तस्थी पद्मानि षट् चैव सप्त चैकं च पार्थिव॥ ततः पद्मायुर्वं तातं सृगैः सह चचार सा । प्रनगैत्वा ततो नन्दां प्रण्यां शीतामलोदकाम अन्स वर्षसहस्राणि सप्त चकं च साऽनयत । धारियत्वा तु नियमं नन्दायां वीतकल्मषा॥ सा पूर्व कौशिकों पुण्यां जगाम नियमैधिता तत्र वायुजलाहारा चचार नियमं पुनः ॥ २२ पश्चगङ्गासु सापुण्याकन्यावेतसकेषुच। तपोविशेषैर्वेद्धभिः कर्षयदेहमात्मनः॥ २३ ततो गत्वा तुं सा गङ्गां महामेश च केवलम्। तस्थी चाइमैव निश्लेष्टा प्राणायामपरायणा॥ प्रनर्हिमवतो मूर्झि यत्र देवाः पुराऽयजन्। तत्रांग्रहेन सा तस्थी निखर्व परमा श्रमा॥२५ पुष्करेष्वय गोकर्णे नैमिषे मळये तथा। अपाकर्षत् खकं देहं नियमैर्मानस्रियैः॥ २६ . अपमन्युना गतामर्वेणेत्यर्थः ।।१४।। अप्रतिश्रत्यानङ्गीकृत्य ॥ १६ ॥ पद्मं शतं कोठ्यो वर्षाणि तानि शोडष पत्न च

॥ १७ ॥ अन्योन्यपरुषा वागिति शेषः ॥ ३९ ॥

सैवसका महाराज कुताक्षलिदि विभूम्॥ 38 पुनरेवाज्ञवीद्वाक्यं प्रसाद्य किरसातदा। यद्येवभेतत कर्तव्यं मयान स्यादिना प्रभो॥ 30 तवाज्ञा मृिन मे न्यस्ता यत ते बध्यामि तच्यु। लोभः कोघोऽभ्यस्येष्या दोहो मोहब देहिनाम्॥ 36 अव्ही चान्धे न्यपरुषा देहं भिन्दाः प्रथग्विधाः। ब्रह्मोचाच । तथा भविष्यते सृत्यो साध संहर भोः प्रजाः। अधर्मस्तेन भावेता नापध्यास्यास्यहं श्रमे॥ 39

अनन्यदेवता नित्यं दृढभक्ता पितामहे। तस्थी पितामहं चैत्र तोषयामास धर्मतः॥ ततस्तामव्यात प्रीता लोगानां प्रभवोदस्ययः सौम्येन मनसा राजन प्रीतः प्रीतमनास्त्वा॥ मृत्यो किमिदमत्यन्तं तपांसि चरसी : ह। ततोऽब्रवीत पुनर्शत्युर्भगवन्तं पितामहम्॥ नाहं हन्यां प्रजा देव स्वस्थाश्चाकोशतीस्तथा प्तादेच्छाभि सर्वेश त्वली वरमहं प्रभी॥ अधर्मभयभीताऽस्मि ततोऽहं तप आखिता। भीतायास्त महाभाग प्रयच्छाभयमध्यय ॥ आर्ता चानागसी नारी याचामि भव में गति तामप्रवीत तही देवी भनभद्यभविष्यवित्।। अधर्मों नास्ति ते सत्यो संहरत्त्या रमाः प्रजाः मयाचोक्तं सूषा भद्रे भवितान कथञ्चन॥ तस्मात संहर कल्याणि प्रजाः सर्वो अतर्विधाः धर्मः सनातनश्च त्वां सर्वधा पावधिष्यति ॥ लोकपालो यमश्चेव सहाया व्याधयश्च ते। अहं च विवधाश्चेव पनर्दास्याम ते वरम ॥३५ यथा त्वमेनसा सक्ता

विरजाः स्थातिमेष्यसि ।

मत्यो संकृष्टिपताऽसि त्वं प्रजासंहारहेतना गच्छ संहर सर्वास्त्वं प्रजा माते विचारणा भविता त्वेतदेवं हि नेतजात्वन्यया भवेत। भवत्वनिन्दिता छोके क्ररूप्व वचनं मम॥

नारद उवाच।

प्रवसक्ताऽभवत प्रीता प्राञ्जलिभँगवन्सकी ।

संहारे नाकरोद्धाद्धि प्रजानां हितकाम्यया ॥

त्रणीमासीत्तद्या देवः प्रजानामीश्वरेश्वरः॥

प्रसादं चागमस्थिपमात्मनैव प्रजापतिः ॥१३

स्मयमानश्च देवेशो लोकान् सर्वानवेश्य च।

लोकास्त्वासन् यथापूर्व दृष्टास्तेनापमन्यना

सा कन्यापि जगामाथ समीपात्तस्य धीमतः

त्वरमाणा च राजेन्द्र मृत्युर्धेत्रकमभ्यगात॥

स्तातदा होक पादेन तस्थी पद्मानि घोड्या॥

निवत्तरोषे तस्मिस्त भगवत्यपराजिते।

अपसत्याप्रतिश्रस्य प्रजासंहरणं तदा।

सा तत्र परमं तीवं चचार वतम्रसमम्।

पञ्ज चाव्दानि कारुण्यात

हरिट याणीरिट यार्थे भ्यः

प्रजानां त हितैषिणी।

ब्रह्मोबाच ।

यान्यश्रुबिन्दुनिकरे ममासं-क्ते ह्याध्यः प्राणिनामात्मजाताः। ते मारथिष्यन्ति नरान् गतास्-काधर्मस्ते भविता मा स्म भैषीः ४० ज्ञाधर्मस्ते भविता प्राणिनां वै त्वं वै धर्मस्त्वं हि धर्भस्य चेशा। धस्या भत्वा धर्मनित्या धरित्री तस्मात् प्राणान् सर्वथेमान्नियच्छ ॥ सर्वेषां वै प्राणिनां कामरोषौ सन्त्यज्य त्वं संहरस्वेह जीवान्। एवं धर्मस्त्वां भविष्यत्यनन्तो मिथ्यावृत्तान् मारयिष्यत्यधर्मः ४२ तेनात्मानं पावयस्वात्मना त्वं पापेऽऽत्मानं मजायिष्यन्त्यसत्यात । तस्मात कामं रोषमप्यागतं त्वं सन्त्यज्यान्तः संहरस्वाते जीवान्॥ नारद उवाच। सा वै भीता मृत्युसंबोपदेशा-च्छापाद्गीता बाढमित्यव्रवीत तम्। अवा च प्राणं प्राणिनामन्तकाले कामकोधी त्यज्य हरत्यसक्ता ४४ सृत्यस्त्वेषां व्याधयस्तत्प्रसूता व्याधी रोगो रुज्यते येन जन्तः। सर्वेषां च प्राणिनां प्रायणान्ते तस्माच्छोकं मा कथा निष्फलं त्वम सर्वे देवाः प्राणिभिः प्रायणान्ते गत्वा वृत्ताः सन्निवृत्तास्तथैव । ग्रयं सर्वे प्राणिनस्तत्र गत्वा दृत्ता देवा मर्खवद्राजसिंह ॥ वायुभीमो भीमनादो महौजा भेत्रा देहान प्राणिनां सर्वगोऽसौ।

नो वा वृत्ति नैव वृत्ति कदाचित प्राप्तीत्युत्रीऽनन्ततेज्ञी।वेशिष्टः॥४७ सर्वे देवा मर्त्यसंज्ञाविशिष्टा-स्तमात् पुत्रं मा श्रुचो राजसिंह। स्वर्ग प्राप्ती मोदले ने तन्त्रजो नित्यं रम्यान चीरलोकानचाण्य ४८ त्यकत्वा दुःखं सङ्गतः पुण्यक्रद्भि-रेषा मृत्युर्देवदिष्टा प्रजानाम्। प्राप्ते काले संहरन्ती यथावत स्वयं कृता प्राणहरा प्रजानाम् आत्मानं वै प्राणिनो घरित सर्वे नैतान मृत्युर्दण्डपाणिहिनस्ति। तस्मान्मतानानुशोचन्ति धीरा मृत्युं ज्ञात्वा निश्चयं ब्रह्मसृष्टम् । इत्थं सुष्टि देवक्रुप्तां विदित्वा पुत्राच्छा कमाध्य त्यजस्य ॥ ५० द्वैपायन उवाच। पतच्छूत्वाऽर्थवद्वाक्यं नारदेन प्रकाशितम् । उवाचाकस्पनो राजा सखायं नारदं तथा॥ व्यपेतशोकः प्रीतोऽस्मि भगवप्रविसत्तम। श्रुत्वेतिहासं त्वत्तस्तु कृताथीऽसम्यभिवादये तथोको नारदस्तेन राज्ञा ऋषिवरोत्तनः। जगाम नन्दनं शीवं देवविरामितात्मवान ५३ पुण्यं यशस्यं स्वर्ग्यं च धन्यमायुष्यभेव च । अस्येतिहासस्य सदा श्रवणं श्रावणं तथा ५४ एतद्र्थपदं श्रुत्वा तदा राजा युधिष्ठिरः। क्षत्रधर्मं च विज्ञाय शुराणां च परां गतिस संप्राप्तोऽसी महावीर्थः स्वर्गलोकं महारथः। अभिमन्युः परान् हत्वा प्रमुखे सर्वधन्विनाम् युष्यमानो महे वासो हतः सोऽभिमुखो रणे असिना गदया शक्त्या धनुषा च महारथः

प्राणेभ्यो निक्कस्य तस्य ते स्त इत्याद्ध-वायुद्धिते । प्राणिनवेतनस्य देहानेव भिनति न तु तं यतोऽसी सर्वेगः। अत एवाइस्वादिग्देहातेति मात्रः। ॥४॥ स्व देवेयाः। अत्र एवाइस्वादिगदेहातेति मात्रः। ॥४॥ स्व देवेयाः। स्ति । मस्त्रेदं माण्यभिनं बाह्यादीनामिषे इत्याविक कमस्यतीऽनम्बेदः सोक इत्यर्थः ॥४८॥ स्वयंभव स्वस्येव स्वस्योव स्वस्योव स्वस्योव स्वस्येव स्वस्येव स्वस्येव स्वस्योव स्वस्योव स्वस्योव स्वस्योव स्वस्योव स्वस्योव स्वस्येव स्यस्येव स्वस्येव स्वस्येव

आवंणान्ते बाहुण्यकर्मणोऽवसाने ॥४५॥ सम्भे द्वति देवा इत्त्रियाणि प्राणिमिः जीवः सह गता तत्रेव एस्कोक हात बुस्त्वन्तः । पुत्रमूँला सिन्द्वतः भवति । मस्येमावाची एव देवा इत्त्राद्वयः । सप्येवदेव गरता इता भवति । न द्व तिकृता भवति सस्येमावाय कमे देवा एव निवदन्ते । न स्वाजान्द्वतास्त्रोव कममुक्तिगेयस्वादित भातः ॥४ स्वाजान्द्वतास्त्रोव कममुक्तिगेयस्वादित भातः ॥४ स्वाजान्द्वतास्त्रोव कममुक्तिगेयस्वादित भातः ॥४ स्वाजान्द्वतास्त्रोव सम्यक्तिते आविश्वति भातः ॥४ स्वाजान्द्वतास्त्रोव सम्यक्तिते त्राण्यान्तेस्त्र स्वाचान्त्र चिरजाः सोमस्जुः स पुनस्तत्र प्रलीयते । तस्मात् परां घृतिं कृत्वा भ्रात्माः सह पाण्डव । अप्रमत्तः सुसन्नदः शीवं योडुसुपाकम॥

इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि सृत्युप्रजापतिसंवादें चतुष्पञ्जाशत्तमोऽष्यायः ॥ ५४ ॥

- AKE

44

सञ्जय उवाच । श्रुत्वा मृत्युसमुत्पत्ति कर्माण्यज्ञपमानि च । श्रमेराजः पुनर्वाक्यं प्रसाधैनमथात्रवीत् ॥ १ युधिष्ठिर उवाच ।

ग्रुरतः पुण्यकर्माणः शकप्रतिमविकमाः । स्वाने राजर्षयो प्रकुष्ठनयाः सत्यवादिनः २ भूय पव द्व मां त्यंववीमिरमिलयः राजर्षाणां पुराणानां सन्नाध्यासय कर्मभिः ३ कियन्त्यो दक्षिणा दत्ताःकैश्चदत्ता महात्मभिः राजर्षिभीः पुण्यक्कद्विस्तद्भवान् प्रव्रवीद्व मे ४

ह्यास जवाच । शैच्यस्य सुपतेः पुत्र पुत्रयो नाम नामतः। सखायौ तस्य भेवासौ ऋषी पर्वतनारदौ ५ तौ कदाचिद्गृहं तस्य प्रविद्यौ तद्दिदक्षया। विश्विवचार्वितौ तेन प्रीतौ तत्रोपदुः सुखम तं कदाचित्सुखासीनं

तं कदाचित्सुखासीनं ताभ्यां सह छुचिरिमता। दुहिताभ्यागमत् कन्या सञ्जयं वदार्थिनी॥ तयाऽभिवादितः कन्या-मभ्यनन्द्यथाविधि। तत्सिलिङ्गाभिराशीर्भिः रिष्टाभिरभितः स्थिताम् ॥ ८ तां निरीक्ष्याव्रवीद्वाक्यं पर्वतः प्रहसान्त्रिय । कस्येयं चञ्चलापाङ्गी सर्वेलक्षणसंसता ॥ ९

उताहो भाः खिद्कस्य ज्वलनस्य शिखा दिवयम् । श्रीहीः कीर्तिधृतिः पुष्टिः सिद्धिश्चन्द्रमसः प्रभा ॥

पवं बुवाणं देवर्षि नृपतिः स्वायोऽप्रवीत्।
प्रमेषं भगवन् कन्या मत्तो वरमभीन्दाति ११
नारवस्त्वववीदेनं देहि महामानं नृप।
भाषांच सुमहच्छ्रेयः प्राप्तुं चेविच्छसं नृपः १२
ददानीत्भेव संहष्टः स्वायः प्राह नारदम्।
पर्वतस्तु सुसंकुदो नारदं वाक्यमववीत्। ११३
हदयेन मया पूर्वं वृतां वे वृतवानाितः।
यस्माद्रृता त्वया विष्रमा गाः स्वर्णं ययेष्सया
प्रवाहृता नारदस्तं प्रस्युवाचोत्तरं वचः।
मनोवामुद्धिसंमाषा दत्ता चोदकपृष्ठंकपृष्ठं।
न त्वेषा निक्षता । नष्टा निष्ठा समुपवी स्क्रता

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां चतुष्पश्चाशत्तमोऽ-थ्यायः ॥ ५४ ॥

५५ क्याकेरिक ॥ ० ॥ सन

श्रुत्येति ॥ १ ॥ नन्तु सत्योः स्वाभाविकत्येऽपि गुणवत्युव्वविगोगं दुःखायेश्वेतिकार्वेद्वाप्ये श्रुव्ये हुःखायिकार्वे स्वाभिक्षात्रे हुःखायिकार्वे स्वित्ये हुःखायिकार्वे स्वित्ये हुःखायिकार्वे हुःखाये हुःखाय

28

अनुत्पन्ने च कार्यार्थं मांत्वं ब्याह्तवानसि। तस्मात्त्वमपि न खर्ग गमिष्यासि मया विना अन्योन्यमेवं शस्वा थे तस्यतुस्तत्र तौ तदा। अथ सोऽपि नृपो विप्रान् पानाच्छादनभोजनैः पुत्रकामः परं शक्त्या यलाखोपाचरच्छ्रचिः तस्य प्रसन्ना विप्रेन्द्राः कदाचित् पुत्रमीप्सवः तपःस्वाध्यायनिरता वेदवेदाङ्गपारगाः। सहिता नारदं प्राहुर्देहास्मै पुत्रमीव्सितम्॥ तथेत्युक्त्वा द्विजैक्तः स्वयं नारदोऽब्रवीत तुभ्यं प्रसन्ना राजर्षे पुत्रभीष्सन्ति ब्राह्मणाः॥ वरं वृणी व भद्रं ते याहरां पुत्रभी व्सितम्। तथोकः प्राञ्जली राजा पुत्रं वने गुणान्वितम् यशस्त्रिनं कीर्तिमन्तं तेजस्तिनमरिन्दमम्। यस्य मुत्रं पुरीषं च क्रेदः स्वेदश्च काञ्चनम् ॥ सुवर्णशीविरित्येवं तस्य नामाभवत कृतम्। तस्मिन् वरप्रदानेन वर्धयत्यमितं धनम् ॥ २४ कार्यामास चपतिः सौवर्णं सर्वमीप्सितम् गृहप्राकारदुर्गाणि ब्राह्मणावसाथान्यपि॥ श्राय्यासनानि यानानि

काली पिउरभाजनम् ।
तस्य राहोऽपि यद्वेशम्
वाह्याक्षेपस्य ये ॥ २६
सर्व तत् काञ्चनम्यं कालेन परिवर्धितम् ।
अय दस्तुगणाः श्रुत्वा दश्च भैनं तथाविषम्
संभ्य तस्य पुरतेः समारच्याक्षिकित्तिम् ।
किस्तिचान्नाम्यं कालेन परिवर्धितम् ।
किस्तिचान्नाम्यं राहः पुत्रं गृङ्गीम भै स्वयम् ॥
सोऽस्याकरः काञ्चनस्य तस्य यन्तं चरामद्दे
ततस्ते दस्ययो लुक्याः प्रविश्य पुरतेगृहस्
राजपुतं तथा जन्दुः सुवर्णद्विभिनं बलात् ।
गृहौनमुतायद्वा कीत्वाऽरण्यमधेतसः ॥ ३०
हत्वा विशस्य चापश्यन् लुक्या वस्तु न किञ्चन
तस्य प्रापिर्वेश्चकस्य नष्टं तद्वर्यं वस्तु ॥ ३१
दस्यवश्च तदाऽन्योन्यं जनुर्मुखां विचेत्वाः ।
हत्वा परस्यनं नृष्टाः कुमारं चाहृतं सुवि॥

तं रष्टा निहतं पुत्रं वरद्यं महाजपाः ॥ ३३ विळळाप सुदुःकातां बहुधा करणं तुरा । विळयनं तिरास्थाय पुत्रकां कहतं नुपर् ॥ ३४ प्रत्यदर्श्यत देविंगांदर्सस्य सिन्ध्या । ३५ प्रत्यदर्श्यत देविंगांदर्सस्य सिन्ध्या । उवाच वेनं दुःखातं विळपन्तमचेतसम् ॥ सुत्र्यं नारदिःभ्यत्य तिन्नोध पुचिद्धिर । कामानाम्।वेत्तस्त् । सुत्र्यं नारदिःभ्यत्य तिन्नोध पुचिद्धिर । कामानाम्।वेत्तस्त् ।

यस्य चैते वयं गेहे उपिता ब्रह्मवादिनः। आविक्षितं मरुतं च मृतं सुअय शुश्रुम ॥ ३७ संवर्ती याजयामास स्पर्धया वै बृहस्पतेः। यस्मै राजर्षेथे प्रावाद्धनं स भगवान प्रभः॥ हैमं हिमवतः पादं थियक्षोर्विविधैः सबैः। यस्य सेन्द्राऽमरगणा बृहस्पितपुरोगमाः॥३९ देवा विश्वसूजः सर्वे यजनान्ते समासते। यञ्जवादस्य सौवर्णाः सर्वे चासन् परिच्छदाः यस्य सर्वे तदा हात्रं मनोभिषायगं ग्रुचि। कामतो बुभुजुर्विपाः सर्वे चालार्थिनो द्विजाः पयो दिथि, घृतं , शीद्रं, भश्यं, भोज्यं च शोभनम् यस्य यशेषु सर्वेषु वासांस्यामरणानि च॥ ईप्सितान्युपतिष्ठन्ते प्रहष्टान् थेदपारगान्। "महतः परिवेष्टारी महत्तस्याभवन् गृहे॥ ४३ व्याविक्षितस्य राजर्षेविश्वे देवाः सभासदः।' यस्य वीर्थवतो राज्ञः सवृष्टचा सस्यसंपदः॥ हविभिंस्तर्पिता येन सम्यक् क्लप्तीर्दिवीकसः ऋषीणांच पितृणां च देवानां सुखजीविनाम् ब्रह्मचर्यश्रुतिसुर्धेः सर्वेदिनिश्च सर्वदा । शयनासनपानानि खर्णराशीश्च दुस्त्यजाः॥ तत सर्वमितं वित्तं दत्तं विप्रेभ्य इच्छया। सोऽनुध्यातस्तु शक्रेण प्रजाःकृत्वा निरामयाः

> श्रद्धानो जितान् लोकान् गतः पुण्यदुहोऽक्षयान्। सप्रजः सनुपामात्यः

सदारापत्यनान्धवः॥ ४८ यौवनेन सहस्रान्दं मक्तो राज्यमन्वशात्। स चेन्ममार सञ्जय चहुर्भद्रतरस्त्वया॥ ४९

हिजैहकों नारवस्तवेरपुका एकपमत्रवीदिरण्यसः॥ २१ ॥ यस्य मुतादिकं काधन तं पुत्र को सति स्वन्यस्य ॥ २१ ॥ वहः क्ष्माविः पाउश मुत्रपाद्योगविरस्यनेन गण्यापिकमपि कावनं भवतिति स्वितम् ॥ २४ ॥ विक्रीधितमस्या कतिमा कृ हिंदासामितस्य स्वम्। २८ ॥ विक्रीधितमस्य

असंभाव्यं गता घोरं नरकं दृष्टकारिणः।

चर्तुर्भद्रतरः धर्मञ्चानवैरात्यैश्वर्याणि चत्वारि भद्राणि । धर्मार्थकामबजानात्यत्ये । 'वितं दानसमेतं ज्ञानमार्थे क्षमा-न्वितं त्रौत्ये ।भोगः संगविद्योनो दुर्ळभमेतबतुर्भद्रम्' इति वा। त्वया त्वतः ॥४९ ॥ पुत्रात् पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमञ्जतप्यथाः । अयज्वानमदाक्षिण्यमभिभ्यै रदेति ःदाहरन् ॥ ५ इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि षोडद्यराजकिये पञ्चपञ्चातात्त्रमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

५६

नारद् उवाच।

सुहोत्रं नाम राजानं सृतं सुक्षय शुश्रुम । पक्कीरमशक्यं तममेरैरमिवीक्षितुम् ॥

यः प्राप्य राज्यं धर्मेण ऋत्विग्वहापुरोहितान्श।

अपुच्छदात्मनः श्रेयः पृष्टा तेषां मते स्थितः॥

पृष्टा तथा मत स्थितः॥ २ ।
प्रजानां पाठनं धर्मा दानमिज्या द्विषद्मयः।
एतत्सुद्दोची विज्ञाय धर्मेणैच्छद्धनागमम् ३
धर्मेणाराध्रयन्देवान् बाणैः श्वृन् जयंस्तथा
स्विष्यपि च भूतानि स्वर्षीरप्यस्वयत् ४
थो भुभा वसुनर्ता स्वेष्ड्याद्यिकवर्षिताम्

हैरण्यास्तत्र वाहिन्यः स्वैरिण्यो स्यवहन् पुरा । ग्राहान् कर्कटकांश्चेव मत्स्यांश्च विविधान् बहुन् ॥ कामान् वर्षति पर्जन्यो

×क्षपाणि विविधानि च ।
सीवर्णान्यप्रमेयाणि
वाप्यश्च कोशसीमताः ॥
सहस्रं वामनान् कुन्जान् काग्न मकरकच्छपान् ।
सीवर्णान् प्रकृतान्य ।
सीवर्णान् विदितान् दृष्टा

ततोऽस्मयत वे तदा॥ ८ तत् सुवर्णमपर्थन्तं राजािं। कुरुजाङ्गेः। स्वानां क्रिताङ्गेः। स्वानां स्वानां वितते यक्षे प्रास्तुर्णमयो सम्प्रयत्॥ ९ सीऽध्यमेधसहस्रेण राजस्यकातेन व । पुण्येः क्षात्र्ययक्षेत्रः प्रभूतवरद्क्षिणैः॥ १० काम्यमेमितिकाजस्वीरेष्टां गतिमवासवात्। स्वान्यम्भारः सुक्षय चतुर्भद्वतरस्वयाः। प्रमुत्तप्रयाः।

स्यांश्च विविधान् बहुन् ॥ ६ ब्रियज्वानमदाक्षिण्यमक्षिण्यैति व्याहरन् ॥ इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि बोडज्ञराजकीये पदपञ्चाज्ञानमोध्यायः ॥ ५६ ॥

40

नारद उवाच।

राजानं धीरवं वीरं सृतं सञ्जय शुश्रम । सहस्रं यः सहस्राणां श्वेतानश्वानवास्त्रत् १ तस्याभ्वमेघे राजवै-देशादेशात समीयुषाम् । शिक्षाक्षराविधिक्षानां नासीत संख्या विपश्चिताम् ॥

द्वम्यं तव । मस्तास्यं निर्णुणस्वत्युत्र इति न तस्य शोको गुक्त इति भावः । अश्वनानमदाक्षिण्यं पुत्रमाभिक्ष्यं माध्यत्यायाः । हे श्रेत्य श्वित्यपुत्र इति श्वाह्तास्यस्य माध्यत्यायाः । हे श्रेत्य श्वित्यपुत्र इति श्वाह्तास्यस्य प्रताति ज्यादनात्रमम् ॥ ५० ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणयत्रीण टीक्यायां पत्रमावास्तमोऽष्यायः ॥ ५५ ॥ श्रू स्वित्यायि प्रतिवित्यात्र इति पाटः ।

सुहोत्रमिति ॥ १ ॥ हैरण्या हिरण्ययाः ब्राहा-दयोऽपि वाहित्यो नवः स्रीरिष्यः सर्वजनोपयोग्याः ॥ ६ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां षट्पवाद्यत्मोऽ-ष्यायः ॥ ५६ ॥

राजान मिति॥१॥ ×रूप्याणि विविधानि न इति पाठः।

वेदिवधानतलाता चदान्याः प्रियद्शैनाः ।
सुनिक्षाच्छादनमुहाः सुत्रभ्यासन भोजनाः ६
नद-नर्तक-मन्ददः पुणे तेवे देशानिकः ।
नित्योचीनेक की डिद्धिस्तन कर परिहिषिताः
यहे यहे यथा कालं दक्षिणाः सोऽः यकाल्यत्
द्विणा दशसहकात्याः प्रमदाः काञ्चनमाः १
स्वत्वजाः स्पताकाश्च रथा हेममास्त्रवा ।
यः सहस्रं सहस्राणि कन्या हमानभूषिताः
प्रश्वेजाञ्याजात्वाः स्ययुह्येत्रमोशताः ।
शतं शतसहस्राणि क्यणंमाली महात्माम्
यां सहस्रास्त्रमाणः द्विणामस्यकाल्यम् ।

हेमर्श्यो री॰पखुराः सवस्साः कांस्यवोहनाः दासीदासखरोद्दाश्च मादाजाविकं बहु । रत्नानां विविश्वानां च विविश्वांश्चात्रपर्वतान् तस्मन् संवितते यक्षे दक्षिणासत्यकारुवत्। तत्रास्य गाथा गायन्ति येषुराणविद्रो जनाः अङ्गस्य यजमानस्य स्वन्नमाविकाराः छुताः । गुणो उरास्त्र कतवस्तस्यासन्सार्वेकाभिकाः' स चेन्ममार सञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्या । पुत्रात् पुण्यतरस्तुम्यं मा पुत्रमृतुन्त्याः । अवश्यानमहाक्षिणवर्गास्ये व्यविद्याहरस्

ाडुचरान् दक्षिणामस्यकाल्यत् । । इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि पोडझराजकीय

सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः॥ ५७॥

46

नारद उवाच ।
विविभौतीनर चापि गृतं खुत्रय ग्रुश्रुम ।
य इमां पृथिवों सर्वो चर्मवत पर्यवेष्ठयत् ॥ १
सादिद्वीपार्णववनां
रथघोषेण नादयन् ।
स विविचें रिष्कृतित्ये
सुरुवाशिक्षम् सपलाजित् ॥ २
तेन यश्चैवेद्विथे
रिष्टं पर्योगदक्षिणेः ।
स राजा वीर्यवान् श्रीमानवान्य वसु पुष्करूम् ॥ ३
सर्वमुधीमिषिकानां समतः सोऽभवशुत्रि ।
समजवाश्यवेरैयाँ विजित्य पृथिवीमिमान् ४
निर्देशवेद्विश्वेरी विजित्य पृथिवीमिमान् ४

विविधां पृथिवीं पुण्यां
धार्वजाँहणस्वात करोत्।
यावत्यो वर्षतो धारा
यावत्यो निश्चेतारकाः॥ ६
यावत्यः ति कता गाक्यो यावन्मेरोभेहोयळाः
उदन्वति च यावत्यः ति कता गाक्यो यावन्मेरोभेहोयळाः
उदन्वति च यावत्यः ति काता गाक्यो यावन्मेरोभेहोयळाः
वदन्वति च यावत्यः ति कात्यां ति वर्षाव्यः विकास्याति विविध्यः
वो यन्तारं पुरस्तस्य कञ्चित्यं प्रजापतिः।
भूतं महयं भवन्तं वा नाष्यग्रङ्बसरोत्तमम् ८

तस्यासन् शिवेषा यज्ञाः सर्वेकाभैः समिन्यताः ॥ ९ हेमपुरासनपृष्ठां होमग्रकारतोरणाः । ष्ठुप्रेव स्वाद्धः ज्ञानं च ब्राह्मणाः प्रधुताखुताः॥ नानामस्यैः शियकथाः परोद्रशिमहाहृद्दाः । तस्यासन् यज्ञवादेषु नद्यः ग्रुष्ट्राह्मावपृष्ठीताः ११

पूर्णे हैः स्वर्णन्हैः बाहुलता इति दात्रिगारवप्रतिद्वेः। वर्ध-मानकैः आसार्ति कर्दु ते ।। ४॥ धूर्भेत्रा रवाः ।। ४॥ इति श्रीमहासर्ति होण्यसीण दीकार्यो सत्तरवात्र तर्मोऽध्यायः ५४ ‡ श्रिष्ठत्य यवमानस्य अभि विष्णुत्ये वयम् । अमाप्रस्थितः स्रोमेन दक्षिणार्भी हैतात्वः । देवमानुबगन्यर्वाश्वास्यरोचन्त स्रोजियाः देविता याजनतस्य ।

५८ द्विविभिन्नेति। पर्वेषेड्यत् सार्थानामकरोत् ॥ १ ॥ त्रैकालिकेतु राजपु तरम्यं राजानं तस्य सिकेः पुरः कार्यभारस्य स्पनारं बोखारं प्रजानतिः कद्य स्वयुद्धौ नात्र्यभारस्य ॥ ८ ॥ पिबत स्नात खादध्वामीति यद्रोचते जनाः। यस्मै प्रादाहरं रुद्रस्तुष्टः पुण्येन कर्मणा १२ अक्षयं ददतो वित्तं श्रद्धा कीर्तिस्तथा कियाः। यथोक्तमेव भतानां प्रियत्वं खर्गमत्तमम् ॥१३ पतान लब्ध्वा वरानिष्ठान

शिविः काले दिवं गतः। स चेन्ममार सञ्जय चत्रभेद्र तरस्त्वया 11 88: प्रजात प्रण्यतरस्तुभ्यं मा प्रजमनुतप्यथाः । अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वत्येति द्याहरन् ॥

हाते श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि अभिमन्यवधपर्वणि चोडशराजकीये अष्टपञ्चाज्ञासमोऽध्यायः॥ ५८॥

नारद उवाच।

रामं दाशर्थि चैव सतं स्अय श्रथम । यं प्रजा अन्वमोदन्त पिता प्रजानिवीरसान्॥ असंख्येया गुणा यस्मिनासन्निमत्ते असि। यश्चतर्दश वर्षाणि निदेशात पित्ररच्यतः॥ २ वने वनितया साध्ययसहस्मणाग्रजः ज्ञधान च जनस्थाने राक्षसान् मनुजर्षभः॥३ तपस्विनां रक्षणार्थं सहस्राणि चतुर्दश। त्रुव वसतस्तस्य रावणो नाम राक्षसः॥ ४ जहार भार्या वैदेहीं संमोधिनं सहानुजम् । तमागस्कारिणं रामः पौलस्त्यमजितं परैः॥ जधान समरे कदाः प्रेव ध्यम्बकोऽन्धकम् सरासरेरवध्यं तं देवद्राह्मणकण्टकम्॥ ज्ञधान स महाबाहुः पौलस्त्यं सगणं रणे । स प्रजानग्रहं सत्या जिदशैरभिप्रजितः॥ ७ ध्याप्य क्रतस्त्रं जगत्कीत्यां सुरर्षिगणसेवितः। स प्राप्य विविधं राज्यं सर्वभुतानुकस्पकः॥ भाजहार महायशं प्रजा धर्भेण पालयन। निर्गलं सजारूथ्यमध्यमेधं च तं विभः॥ ९ आजहार सुरेशाय हविषा मुदमाहरत । अन्येश विविधेर्यक्षरीजे बहुगणैर्नपः ॥ १० क्षतिपासेऽजयद्वामः सर्वरोगांश्च देहिनाम्। स्ततं गणसंपन्नो दीष्यमानः खतेजसा॥ ११

अति सर्वाणि भुतानि रामो दाशरथिवंभी ह ऋषीणां देवतानां च मानवाणां च सर्वेदाः । पृथिव्यां सहवासोऽभुद्रामे राज्यं प्रशासति॥ नाहीयत तदा प्राणः प्राणिनां न तदन्यथा। प्राणोऽपानः समानश्च रामे राज्यं प्रशासातिः पर्वदीप्यन्त तेजांसि तदनश्रीश्च नामवन् १४: दीर्घाग्रषः प्रजाः सर्वा ग्रवा न म्रियते तदा । वेदैशत्भिः सुभीताः प्राप्तवन्ति दिवीकसः॥ हृदयं कृदयं च विविधं निष्णूतं हुतमेव च। अवंशमशका देशा नष्टव्याळसरीसपाः ॥१६ नाप्स प्राणभूतां सृत्यनीकाले ज्वलनोऽदहतः अधर्मरुचयो छन्धा मुखी वा नाभवंस्तदा॥ शिष्टेष्टपाशकर्माणः सर्वे वर्णास्तदाऽभवन्। खघां प्रजां च रक्षोाभर्जनस्थाने प्रणाशिताम् प्रादाशिष्टल रक्षांसि पित्रदेवेभ्य ईश्वरः। सहस्रप्रजाः प्रचा दशवर्षशतायुषः ॥ १९

न च ज्येष्टाः कनिष्टेभ्य-स्तदा अभादान्यकारयन। इयामी यवा लोहिताओ मत्तमातङ्गविक्रमः 11 20 आजानुबाहुः सुभुजः सिहस्कन्धो महाबळः । दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च॥ २१

ददतो राज्ञो वित्तादिकमक्षयमस्विति स्त्रो वरं ददाविति सम्बन्धः ॥ १३ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे दीकायामद्वाबाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

राममिति । प्रजानां पत्रवरिष्रयोऽमःदित्यर्थः ॥ १ ॥ ॥ १६ ॥ * श्राद्धानि क्वंते इति पाठः ।

प्रथिब्यां मानुषाणां प्रत्यक्षा देवादयो विचरन्ति प्रण्याति-शयात ॥ १२ ॥ त्राणो बलम् । प्राणादयश्च तदन्यथा प्राणा-धन्यथा भावेन नाहीयन्त । अतिश्वासा निश्वासा स्यो रोगा नाभविकत्पर्थः ॥१३ ॥ निष्पूर्ते तटाकारामादि । हतं इष्टम

सर्वभतमनःकान्तो रामो राज्यमकारयत। रामो रामो राम इति प्रजानामभवत कथा॥ रामाद्रामं जगदभद्रामे राज्यं प्रशासित । चतर्थियाः प्रजा रामः खर्गं नीत्वा दिवं गतः

आत्मानं संप्रतिष्ठाप्य राजवंशमिहाष्ट्रधा । स चेन्ममार सञ्जय चतर्भवतरस्त्वया २४ पत्रात प्रथ्यतरस्त्रभ्यं मा पत्रमनत्व्यथाः । अयुज्वानमदाक्षिण्यमभिष्वत्येति ह्याहरन् ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्यवधपर्वणि षोडशराजकीये

पकोनपष्टितमोऽध्यायः॥ ५९॥

नारद उवाच।

भगीरधं च राजानं मृतं स्खय शुश्रम। चेन भागीरथी गङ्गा चयनैः काञ्चनेश्चिता॥ यः सहस्रं सहस्राणां कन्या हेमविभूषिताः। राज्ञश्च राजपुत्रांश्च ब्राह्मणेभ्यो समस्यत । सर्वा रथगताः कन्या रथाः सर्वे चतर्यजः ॥ रथे रथे जातं नागाः सर्वे वै हेममालिनः ॥ ३ सहस्रमध्वाश्चेककं गजानां प्रष्ठतोऽन्वयः । अश्वे अश्वे शतं गावो गवां पञ्चादजाविकम्॥ तैनाकान्ता जलीधेन दक्षिणा भूयसीदेदत्। उपह्नरेऽतिव्यथिता तस्यांके निषसाद ह ॥ ५ तथा भागीरथी गङ्गा उर्वशी चाभवत पुरा। दहित्तवं गता राज्ञः प्रजत्वमगमत तदा ॥ ६ तां त गाथां जगुः प्रीता गन्धवीः सूर्यवर्चसः पित्रदेवमन्द्रयाणां श्रुण्वतां वल्यवादिनः ॥७ सगीरथं यजमानमैधवाकं भारेदक्षिणम् । गङ्गा समुद्रगा देवी वने पितरमीश्वरम ॥ ८ तस्य सेन्दैः सरगणैर्वेवैर्यन्नः खलङ्कतः । सम्यक्परिगृहीतश्च शान्तविद्यो निरामयः॥ यो य इच्छेत विशो वै यत्र यत्रात्मनः शियम् भगीरथस्तदा प्रतिस्तत्र तत्राददहशी ॥ १० नादेयं बाह्मणस्यासी बस्य यत्स्यात वियं धनं सोऽपि विप्रवसादेन ब्रह्मलोकं गतो नृपः॥ येन याती मखसुखी दिशाशाविहपादपाः। तेनावस्थातमिच्छन्ति तंगत्वा राजमीश्वरम्

स चेन्ममार सञ्जय चतर्भद्रतरस्त्वया । पुत्रात पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमनुतप्यथाः॥ १३ अग्रज्वानमहाक्षिण्यमभिश्वैत्येति स्याहर्न् ॥

राममभिरासम् ॥ २३ ॥ इति श्रीमहाभारते होणपर्वाण त्रीकायामेकोत्तवश्रितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥

अगीरथमिति। चयनैः काश्वनैः चिता खणेष्टकमथैः ऋत्वर्धस्यंडिकेव्यांता चयनैरिहकासोपानैवां, कुलद्वये उद्गमा-संगमपर्यतं निवितेति वाऽर्थः ॥ १ ॥ राज्ञश्च राजपुत्रांथा-तिक्रम्येति शेषः । ब्राह्मणेभ्यः अमन्यत दत्तवान् ॥ २ ॥ येन हेत्ना उपहरे समीपे भूयसीईक्षिणा ददत् राजा आस्ते तेन हेत्ना गता जनीधभारेण आकान्ता वेत्रयध्वित्तारप्रदेशे नर्ति श्राप्ता सती आतिब्यथिताऽतस्तस्याङ्के निषसाद ह दक्षिणा-भारेण तरिप्रदेशेऽवनते प्रवाहाम्ख राशेष्ट्रपर्यन्तमागतमित्यर्थः ॥ ५ ॥ तथा तेन प्रकारेण गङ्गा ऊर्व भारमक्षत इति वा नाज करमक्षते इति वा थोगात् उर्वशी अभवत् । द्वितीय- पक्षे प्रवीदशदित्वादादेईस्वत्वम् । पुत्रत्वं नरकाश्राणकर्तृत्वम् ॥ ६ ॥ वज्ञी योगी योगप्रभावात यो यत्र देशे यत् इच्छेत् स तत्र प्राप्नुवादित्यर्थः ॥ १० ॥ येनेति । पादपा मर्गासिया ऋष्यः येन कारणेन यदर्थं यातौ उदितौ ससी कर्मयत्रयोगयत्री सखे प्रातिद्वारभूती ययोस्ती मखस्खी स्र्यतदन्तर्थाभिणा । अवस्थातुमुपस्थातुमिच्छन्ति तेनैन प्रशीजनेन तं भगीरथमवस्थात्मिच्छन्ति तत्र हेत्रह्यम् । गत्वा राजमितीश्वरामिति च गच्छतीति गत्वा त्रिजगती तस्यां राजत इति गत्वा राजः सूर्यः ग्रुपश्च ईश्वरः ईशनशीलस्त-दन्तर्यामी ग्रुपश्च । अयं भावः-यस्सूचदर्शनेन फलं पापना-जादि तदस्य दर्शनेन भवति यच्च सूर्यान्तर्शामिणः उपा-सनेन फलं सत्यसङ्ख्यत्वादि तदस्योपासनेन भवतीति मरी-चिपादीनामयमेव दृष्टवय उपास्यश्र जात इति ॥ १२ ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण अभिमन्युवधपर्वाण षोडशराजकीये षष्टितमोऽध्यायः॥ ६०॥

83

नारद उवाच।

दिलीपं चेदैलियलं सृतं खुत्रय गुश्रुम ।
यस्य यबकातेष्वास्य प्रशुतायुतको द्विजाः ।
तंत्रकातार्थसंपका यक्वातः पुत्रपीतिणः ॥ १
य हमां व्यवस्य प्रशुतायुतको ।
वैजानो चितते यक्षे प्राह्मणेश्यो हामन्यत ॥ २
दिलीपस्य त यक्षेषु कृतः पन्या हिरण्मयः ।
सं घमं इव कुवीणाः सेन्द्रा देवाः समागमन्
स्वह्मं यत्र प्राप्ता । सन्दिलीपमाः ।
सीवणं वामवत सर्वे सदः परमास्यस्य ॥

रसानां चाभवरकुल्या भश्याणां चापि पर्वताः । सहस्रद्यामा सुपते यूपाश्चासान्हरण्ययाः ॥ स्वयालं प्रचवालं च यस्य यूपे हिरण्मये । नृत्यन्तेऽप्सरसस्तस्य पर्सहस्राणि सप्तधा ॥ यत्र वीणां वादयति

प्रीत्या विश्वावसुः स्वयम् । सर्वभूतान्यमन्यन्त राजानं सत्यशीिकनम् ॥

रागखाण्डवभोज्यैश्च मसाः पतिषु दोरते। तदेतद्भुतं मस्ये अत्यमि सददां हुए। ॥ ८ यदच्यु छण्यमानस्य चक्रे न परिपेतदाः । राजानं स्टधन्मानं ादलीपं सत्यवादिनम्॥ अऽपद्यनम्यस्यानं ादलीपं सत्यवादिनम्॥ अऽपद्यनम्यस्यानिमम् । अऽपद्यनम्यस्यानिमम् । विद्यन्ति श्वय्यं ति स्वयं निवेदाने॥ स्वाध्याययोपं ज्यायोषारिषताश्चीत खादत स चेन्यमार स्थ्यय चतुर्भद्रतरस्थय॥११

पुत्रात्पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमञ्जलय्याः। अयज्वानमदाक्षिण्यमभिभ्यत्यति द्याहरन्॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवध्यपर्वणि षोडदाराजकीये एकषष्टितमोऽध्यायः॥ ६१ ॥

ared some

8 2

नारद उवाच।

मान्धाता चेधौचनाश्या सृतः सञ्जय शुश्रम देवासुरमजुष्याणां इँटोक्यविजयी नृपः॥१ यं देवावश्यिनौ गर्भात पितः पूर्वः चकर्षतः। सृगयां विचरन् राजा तृषितः क्षान्तवाहनः

भूमं दश्वाउगमत् सत्रं पृषदाज्यमवाप सः। तं दश्व युवनाश्वस्य जठरे सृत्रुतां गतस्॥ ३ गर्माजि जन्हतुर्देवावश्विनौ भिषजां वरी। तं दशु पितुरुत्संगे दायानं देववर्षसम्॥ ४

आइति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण टीकायां पा&तमोऽ-व्ययायः।।६०॥

६१

विद्धीपामिति ॥१॥ तंत्रं क्रिया सार्थस्थेकः ॥ २ ॥ धन्या हिरण्ययः हिरण्यस्यः हृत्यो भवन्तीति विधिमार्ग-स्तत आरभ्य प्रवृत्त ह्यर्थः । धर्मे निमित्ते पुण्योगप्त्यर्थमिव विद्यास्तमस्यं हुवन्तीस्त्यंः॥ ३ ॥ रागखाण्ययं गुडोदनं पर्प-

टिकेति वेदर्माः ॥८॥ अम्ब न पार्पेततुः न समज्जतुः ॥९॥ खट्टांग इति ऐस्रविस्त्य दिलीपस्त्रैव नामान्तरम् ॥ १० ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां एकषश्चितमोऽ-ध्यायः ॥ ६१ ॥

६२

मान्धानेति॥१॥

अन्योन्यम् बन् देवाः कमयं घास्यतीति वै। मामेवायं घयत्वन्ने इति ह स्माह वासवः॥ ततोऽङ्गुछिभ्यो हीन्द्रस्य प्राद्धासीत पयोऽसृतम्। मां धास्यतीति कारुण्या-द्यविन्द्रो ह्यस्वकम्पयत् ॥ तस्मान्त्र मान्धातेत्येचं नाम तस्याद्धतं कृतम् ततस्तु धारां पयसो वृतस्य च महात्मनः॥ तस्यास्ये थीवनाश्वस्य पाणिरिन्द्रस्य चास्रवत्। अपिबत पाणिमिन्द्रस्य स चाप्यहाऽभ्यवर्धत॥ सोऽभवद्वादशसमी हादशाहेन वीर्यवान्। इमां च पृथिवीं कास्त्रामेकाहा स व्यजीजयत धर्मात्मा धृतिमान् वीरः सत्यसन्धो जितेन्द्रियः। जनमेजयं सधन्वानं गयं पृषं बृहद्रथम् ॥ ٤a असितं च चर्गं चैव मान्धाता मनजोऽजयत उदेति च यतः सूर्यो यत्र च प्रतितिष्ठति॥ तत् सर्वं यौवनाश्वस्य मान्धातुः क्षेत्रमुच्यते । | अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन्॥

सोऽभ्वमेधशतैरिष्टा राजस्यशतेन च॥ १२ अदददोहितान्मत्स्यान् ब्राह्मणेभ्यो विद्यापते। हैरण्यान योजनोत्सेधा-नायतान् शतयोजनम् ॥ बहुप्रकारान् सुस्वादृन् भध्यभोज्यान्नपर्वतान् अतिरिक्तं ब्राह्मणेश्यो भुजानो हीयते जनः॥ भध्याचपाननिचयाः शुशुभुस्त्वचपर्वताः । घृतहदा स्पपङ्का दिधिकेना गुडोदकाः ॥ १५ रुरुष्टः पर्वताच्येयो मधुक्षीरवहाः शुभाः। देवासुरा नरा यक्षा गन्धवीरगपक्षिणः ॥ विप्रास्तत्रागताश्चासन् वेदवेदाङ्गपारगाः। ब्राह्मणा ऋषयश्चापि नासंस्तत्राविपश्चितः॥ समुद्रान्तां वसुमतीं वसुपूर्णां तु सर्वतः । स तां ब्राह्मणसारकृत्वा जगामास्तं तदा नृपः गतः प्रण्यकतां लोकान् व्याप्य स्वयशसा दिशः। स चेन्ममार सञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया ॥

पुत्रात् पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमनुतप्यथाः ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि षोडशराजकीये विषयितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

नारद उवाच। ययाति नाहुषं चैव मृतं ख्अय ग्रुश्रम । राजयुगरातिरिष्टा सोऽभ्यमेवशतेन च ॥ पुण्डरीकसहस्रेण वाजपेयदातैस्तथा। अतिरात्रसहस्रेण चातुर्मास्यैश्च कामतः। अग्रिक्रोप्रेश विविधैः सप्तेश प्राज्यदक्षिणैः २ अब्राह्मणानां यद्वित्तं पृथिव्यामस्ति किञ्चन । तत सर्व परिसंख्याय ततो बाह्मणसात्करोत सरस्वती पुण्यतमा नदीनां तथा समुद्राः सरितः साद्रयश्च । इंजानाय पुण्यतमाय राज्ञे घृतं पयो दुदुहुर्नाहुषाय॥

द्वादशसमो द्वादशयार्षिकः शय इतिपाठे द्वादशहस्तः ब्यजीजयद्विजितवान् ॥ ९ ॥ रोहितान् लोहितान् लोहि-तमुप्रदेशान् पद्मरागखनिमतो वा मत्स्यान् देशविशेषान् हैरण्यान् स्वर्णाकरयुक्तान् जनोत्सेधान् जनेषु उत्सेध उच्छायो येषां तान् मत्स्यदेशोत्पने हि नदावद्यापि परंपरया पूर्वापरी समुद्री गच्छत इति तेषामुच्छितत्वं प्रसि-द्धम् ॥ १३ ॥ अतिरिक्तमवाशिष्टं भुजानो जन एव हांगेते न

त्वज्ञमित्यर्थः ।। १४ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रीणपर्वणि दीकायां दिषटितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

६३ ययातिमिति ॥ १ ॥ प्राज्यदक्षिणैः बहुदक्षिणैः ।। २ ॥ अब्राह्मणानां ब्राह्मणद्वेषिणां म्लेच्छानामिति यावत् परिसंख्याय अपहृस्य ॥ ३ ॥

ड्यूढे देवासुरे युद्धे कृत्वा देवसहायताम् । चतर्था व्यमजत सर्वो चत्रभ्यः प्रथिवीमिमाम यक्षेनीनाविधारेहा प्रजासत्पाच चोत्तमाम्। देवयान्यां चौरानस्यां शर्मिष्टायां च धर्मतः वैवारण्येषु सर्वेषु विजहारामरोपमः। आत्मनः कामचारेण द्वितीय इव वासवः ७ यदा नाभ्यगमच्छान्ति कामानां सर्ववेदवित ततो गाथाभिमां गीत्वा सदारः प्राविशद्वनम्

यत्प्रथिदयां वीहियवं हिरण्यं पशवः स्त्रियः नाळ्येकस्य तत्सर्वीमिति मत्वा शमंत्रजेत ९ एवं कामान परिखज्य ययाति धृतिमेख च। पुर्व राज्ये प्रतिष्ठाप्य प्रयातो वनमीश्वरः १० स चेन्ममार सञ्जय चतर्भद्रतरस्त्वया ।

पुत्रात पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमञ्जतप्यथाः। अयज्वानमदाक्षिण्यमभिष्वैत्येति इयाहरन्॥

घृतं मधु पयस्तीयं दधीनि रसवन्ति च।

इति श्रीमहाभारते द्वीणपर्वाण अभिमन्युवधपर्वाण पोडशराजकिये श्रिषाचितमोऽध्यायः॥ ६३॥

₩-66 —

नारद उवाच। नाभागमस्वरीषं च मृतं सुक्षय शुश्रुम। यः सहस्रं सहस्राणां राज्ञां चैकस्त्वयोधयत जिगीषमाणाः संग्रामे समन्ता हैरिणोऽभ्ययुः अस्त्रद्वविदो घोराः स्जन्तश्चाशिवा गिरः बळळाघवशिक्षाभिस्तेषां सोऽस्त्रबळेन च। छत्रायधन्त्रजरथांश्छित्वा प्रासान् गतव्यथः त एनं सक्तसन्नाहाः प्रार्थयन जीवितैषिणः। शरण्यमीयः शरणं तवास्म इति वादिनः ४

स त तान् वशगान् कृत्वा

जित्वा चेमां वसंघराम्। र्देजे यहरातेरिधेथया शास्त्रं तथाऽनघ॥ मोदकान परिकापपान

करंभान् पृथुमृद्धीका अञ्चानि सुकृतानि च ॥ सृष्टाचानि सुयुक्तानि सृद्नि सुरभीणि च ८

ब्रमजः सर्वसंपन्नमन्त्रमन्ये जनाः सदा। तस्मिन् यशे तु विभेन्द्राः संतुप्ताः परमार्चिताः स्वादुपूर्णाश्च शष्क्रलीः। खुपान मैरेयकापूपान रागखाण्डवपानकान

चतुर्भ्यः ऋत्विरभ्यः आची दिरघोत्रदेक्षिणाश्वयौरित्यादि श्रुतैः ॥ ५ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

नाभागभिति ॥ १ ॥ मादनीयानि मदकराणि

फलं मलं च सखाद दिजास्तत्रोपभक्षते ९ मादनीयानि पापानि विदित्वा चात्मनः सुखम्। अपिबन्त यथाकामं पानपा गीतवादितैः॥ 80 तत्र सम गाथा गायन्ति क्षीबा ह्रष्टाः पटन्ति च। नाभागस्त्रतिसंयुक्ता ननृतश्च सहस्रशः ॥ तेषु यशेष्वम्बरीषो दक्षिणामत्यकालयत्। राज्ञां शतसहस्राणि दश प्रयुत्तयाजिनाम १२ हिरण्यकवचान सर्वान

श्वेतच्छत्रप्रकीर्णकान्। हिरण्यस्यन्दना रूढान् सात्रयात्रपरिच्छदान् ॥ 83 इजानो वितते यज्ञे दक्षिणामत्यकालयत। मुर्थाभिषिकांश नृपान् राजप्रत्रशतानि च॥ सदण्डकोशनिचयान् ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यत् । नैवं पूर्वे जनाश्चकुर्न करिष्यन्ति चापरे॥ १५

स्रादीनि पापानि पापहेतूनीति ज्ञात्वाऽपि सुखलिप्सवः पिबन्तीत्वर्थः ॥ १० ॥ अत्यकालयहातं निष्कासितवान् । जिता राजान एव सोपस्करदक्षिणास्वेन दत्ताः । तेषां राज्यानि ते राजानश्च ब्राह्मणसारकृता इत्यर्थः ॥ १२ ॥ यद्भवरीषो चुपतिः करोत्यमितद्क्षिणः। इत्येवमञ्जमोदन्ते प्रीता यस्य महर्षयः॥ १६ स चेन्समार सञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया। पुत्रात पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमञ्जतप्यथाः। अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन् ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वीणे अभिमन्युवधपर्वीण पोडद्याजकीये चतुःपष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

84

नारद उवाच ।
श्रीविन्दुं च राजानं मृतं खुज्जय ग्रुश्चम।
र्श्वे स विविध्येवें श्रीमान् सत्यपराक्रमः १
तस्य भाषीसहस्राणां शतमासीन्महान्मनः।
प्रकेकस्यां च भाषीयां सहस्रं×तनयाऽभवन्
ते कुमाराः पराक्रान्ताः सर्वे नियुतयाजिनः
राजानः कतुभिश्चेवयेराजाना वेद्पारगाः ३

ते कुमाराः पराकान्ताः सर्वे नियुत्याजिनः राजानः कृतिभ्रीक्षेरीजाना वेदपारगाः ६ हिरण्यकृत्वाः सर्वे सर्वे जोत्तमशिवनः । सर्वेऽअभेथीजानाः कुमाराः शाशिवनः । सर्वेऽअभेथीजानाः कुमाराः शाशिवन्तः । सर्वेऽअभेथीजानाः कुमाराः शाशिवन्तः । पत्राव्यक्षेत्रे राजेन्द्रो ब्राह्मणेश्योऽद्वत् पिता शतं शतं रथगजा पक्षेत्रं पृष्ठतोऽन्वयुः ॥ पराजपुत्रं तदा कन्यास्तपनीयसर्छकृताः ।

कन्यांकन्यांशतं नागा नागे नागे शतं रथाः॥ रथे रथे शतं चाश्वा बलिनो हेममालिनः। अश्वे अश्वे गोसहस्रं गवां पञ्चाशदाविकाः ७

अध्य अध्य नासहस्त्र गया पञ्चारादावकाः अ एतज्ञमध्यम्प्रीसम्बन्धेये महामध्ये । राशियदुर्महाभागो ब्राह्मणेश्यो ह्यामन्यत ८ वाश्वोध यूपा यावन्त अध्यमेश्रे महामखे । त तथेय पुतथान्ये तावन्तः काञ्चनाऽमवन् ९ सस्याज्यपनिव्याः पर्यताः कोश्रमुङ्गितः तस्याध्यमेवे निर्धुत्ते राक्षः शिष्टास्वयाद्व १० ह्यपुष्टजनाकीणी शान्तविद्यामनाभ्याम् । शाशिविश्वरिमां सूनि विरं सुना दिखं गतः स जेनमार सञ्जय चहुमैद्रतरस्वयां । पुत्रात पुण्यतरस्तुस्यं मा पुत्रमञ्जलययाः । अवज्ञानमहाश्रिण्यमिश्रभैत्यति स्वारस्त्य।

ा नाग शत रथाः॥ ६ जनप्यानसार्यः सामान्यः इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि पोडशराजकीये पञ्चपष्टितमोऽध्यायः॥ ६५॥

88

नारद् उवाच । गयं चामूर्तरयसं दृतं सक्षय ग्रुश्चम । यो वै वर्षशतं राजा हुतशिष्टाश्वनीऽभवत् ॥१ तस्मै झाम्रवर्धर प्रावात् तत्रो चम्रे वर्ष गयः। तपसा ब्रह्मचर्येण ब्रतेन नियमेन च ॥ २ गुरूणां च प्रसादेन वेदानिच्छाभि वेदितुम् । स्वधभैणाविहिस्यान्यान् धनमिच्छामि चाक्षयम् ॥

चित्र श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां चतुःषि&तमोऽ-च्यायः ॥ ६४ ॥ ४ विसर्गलोपे संधिरार्षः । ॥ ९० ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां पर्य-षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

६५ शाशिबंदुभिति ॥ १॥ त्रयोदशात्रं निवयाः शिष्टाः ब्द गयमिति स्वष्टार्थः ॥ १ ॥ विशेष ददतश्रीय श्रद्धा भवत नित्यकाः। अनन्यास सवर्णास प्रजनम च मे भवेत ॥४ अक्षं में ददतः श्रद्धा धर्में में रमतां मनः । अविझं चास्त में नित्यं धर्मकार्येष पाचक ॥ तथा भविष्यतीत्यकत्वा तज्ञवान्तरधीयत। गयो ज्ञाबाच्य तत्सर्वे धर्मणारीनजीजयत॥ स दर्शपौर्णमासीभ्यां कालेष्वाग्रयणेन च। चातुर्मास्यैश विविधेर्यक्षेशावासव्सिणैः॥७ अयजच्छद्धया राजा परिसंवत्सरान् शतम्। गवां शतसहस्राणि शतमध्यशतानि च॥८ इतं निष्कसद्भाणि गवां चाप्ययनानि पर उत्थायोत्थाय समादात परिसंवतसरान शत नक्षत्रेषु च सर्वेषु ददत्रक्षत्रदक्षिणाः र्डजे च विषयधैर्यक्षैर्यथा सोमोटाङ्गा यथा ॥ सौवर्णा पृथिवीं कत्वा य इमां माणेशकराम विप्रेभ्यः प्रादददाजा सोध्यमेधे महामस्त्रे॥ जाम्बनदमया यपाः सर्वे रत्नपरिच्छताः । गयस्थासन् सर्बास्त सर्वभूतमनोहराः॥ सर्वकामसर्दं च प्रादादन्नं गयस्तदा । ब्राह्मणेभ्यः प्रहृष्टेभ्यः सर्वभूतेभ्य एव च॥१३ स समुद्रवनशीपनदीनदवनेषु च ।

नगरेषु च राष्ट्रेषु दिवि देवोास च येऽवसन् ॥ भूतमामाश्च चिविधाः संतुष्ठा यज्ञसंपदा । गयस्य सदया यज्ञो नाम्यस्य दिते तेषवन ॥ १५

नास्त्यन्य इति तेऽष्ठ्वन् ॥ १५ वर्षिञ्ज्ञोजनायामा त्रिञ्ज्ञोजनमायता। पश्चात पुरश्चतुर्विशहेदी द्वासीद्धिरण्मयी॥

गयस्य यजमानस्य मुक्ता वजमणिस्तृता । प्रादात् स ब्राह्मणेभ्योऽथ

वासांस्याभरणानि च ॥ १७
यथोक्ता दक्षिणाश्चान्या विभेन्यो भूरिदक्षिणाः
यत्र भोजनशिष्टस्य पर्वताः पश्चविचातिः॥१८
कृत्याः कुराजवाहिन्यो रसानामभवंस्तदा ।
वस्त्राभरणगन्यानां राज्ञयश्च पूपनिच्याः॥
यस्य प्रभावाच्च गयस्त्रिषु कोकेषु विश्वतः।
वदश्चास्रस्यकरणः पुण्यं ब्रह्मस्तरञ्च तत्॥ २०

स चेन्ममार खुअय चतुर्भद्रतरस्त्वया । पुत्रात पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमनुतप्यथाः । अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति स्याहरम्॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि श्रीभमन्युवधपर्वणि पोडराराजकीये परपछितमोऽध्यायः॥ ६६॥

-

03

नारद उवाव ।
सांकृति रनितदेवं च मुतं चुख्य गुख्य ।
यस्य दिश्तत्वाहमा आसन् खुदा महासमः
गृहानभ्यागतान् विप्रानतियोन् परिवेषकाः
पहानभ्यागतान् विप्रानतियोन् परिवेषकाः
पहानभ्यागतान् विप्रानतियोन् परिवेषकाः
पहापके दिवारात्रं वरात्रसगुतीयमत् ॥ २
न्यायेनाधिमतं विस्तं महाकृष्यो हामन्यत ।
वेदानचीत्य धर्मेण यश्रके द्विषतो वयो ॥ ३
उपिसताश्च पश्च स्थ्यं यं शंसितव्रतम् ।
वहवः स्वर्गोमञ्जन्तो विषिवत् सत्रवाजिनम्
नदी महानसाध्य प्रवृत्ता चर्मराशितः ।
तस्माव्यमेण्यती पूर्वमासहोतेऽभवत् पुरा ॥ ५

ब्राह्मणेभ्योऽदद्क्तिष्कान्सौवर्णान्स प्रभावतः तुभ्यं निष्कं तुभ्यं निष्कमिति ह स्म प्रभावते

तुभ्यं तुभ्यमिति प्रादा-श्रिष्काञ्चिष्कान् सहस्रशः। ततः प्रनः समाध्यास्य

निष्कानेव प्रयच्छाति॥ ७ अन्यं दत्तं मयाऽचेति

अरुपं दत्तं मथाऽद्यात निष्ककोटि सहस्रशः। एकाहा दास्यति पुनः

एकाह्वा दास्यात पुनः कोऽन्यस्तत् संप्रदास्यति ॥ ८

नक्षत्रविद्विता दक्षिणाः ॥ १० ॥ इति श्रीमहासारते द्रोण-पर्वणि टीकायां षट्षितिसोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ६७ सांकृतिमिति॥१॥ द्विजपाणिवियोगेन तुःखं मे शाश्वतं महत्।
मविष्यति न सन्देष्ट एवं राजाऽद्वद्वस्न ॥ ९
सह प्रश्ने साम्यान् स्पानात्व्वास्यः
साप्टं श्रतं सुवर्णानां निष्कसासुर्धनं तथा॥
अध्यर्थमासमदद्ग्राह्मणेश्यः शतं समाः ।
अध्यर्थमासमदद्ग्राह्मणेश्यः शतं समाः ।
अधिहोशोपकरणं यशोपकरणं च यत् ॥ ११
ऋषिश्याकरकार्यक्रमात् सालीःपिउरमेव च श्यवासनयानााने प्रासादांश्च गृहाणि च ॥ वृक्षांश्च विविधात् दशादशानि च धनानि च सर्वे सीवणमेवासीद्दिनदेवस्य धीमतः॥ तत्रास्य गाथा नायानित ये पुराणावेदी जनाः रन्तिदेवस्य तां दृष्टु। समुद्धिमतिमातुर्याम्॥ नैतादशं दृष्टुषं क्रवेरस्वतेष्विप । यतं च पूर्यमाणं नः कि पुनमंतुजेष्वित ॥१५ व्यक्तं वस्वां कसारेयितः चुलाव विस्मताः सांजृते रन्तिदंबस्य यां राश्मितिष्यं वस्तं हो सांजृते रन्तिदंबस्य यां राश्मितिष्यं वस्तं हो आक्रयमत तदा गावाः सहस्राण्येकां विद्यास्य स्वां सांच्याया सांच्याया सांच्याया सांच्याया सांच्याया प्रता । सन्तिदंबस्य यिकां वित्तं चित्तं चीवणं ममचत तदा॥ तत् सर्वं वितते यत्ने बाहाणं म्यां हामन्यत । प्रत्यक्षं तस्य हव्याने मित्रकृतिने देवताः ॥ क्व्यानिप्तिक्तं क्वां मान् द्विजोत्तामां विद्यासां विद्या

स चन्ममार सञ्जय चतुभद्रतरस्तवया॥२० पुत्रात पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमनुतप्ययाः । अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वेत्येति त्याहरन्र१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणः आभिमन्युवधपर्वणि घोडदाराजकयि सप्तवष्टितमेऽध्यायः॥ ६७ ॥

- SAKON

ξ <

नारद उवाच । दौष्यन्ति अरतं चापि यतं खुत्रय शुश्रम। कमोण्यकुकराण्यन्थैः कृतवान् यः शिशुधेने द्विमानदातान् यःसिद्यान्त्रव्यदृष्ट्रयान् वली निर्वीयस्त्रस्या कृत्वा विचकपं वनन्य च ॥ कूरांश्रोय्रतरान् स्यामान् दित्यत्वा चाकरोद्वरी।

े दिभत्या चाकरोद्धशे।

मनःशिका इच शिकाः

संयुक्ता जतुराशिभः॥

द्यालार्दीआतिवल्यान् सुमतीकान् गजानि
देष्ट्रासु गुद्ध विद्वस्त्रात् गुष्कास्थानकरोद्धशे॥

संस्त्रात् वल्यान् सुमतीकान् प्रकास्थानकरोद्धशे॥

संस्त्रात्तां च सुद्धानां शतान्याकर्पयद्वलात॥

विलंगः सुमरान् खड्गान्
नानासस्थानि वाप्युतः ।
कुञ्छ्रमाणं वने बङ्गाः
दमयित्वाऽप्यवास्यतः ॥ ६
तं सर्वद्मनेत्याहुर्द्विज्ञास्तेनास्य कर्मणाः ।
तं प्रत्यपेष्णनने मा सरवानि विजीजिहि॥
सोऽध्यमेष्यतेनेषृत्र यसुनामनुवीर्यवान् ।
विज्ञताश्यान् सरस्यत्यां गङ्गामनु चतुःष्वान्
सोऽध्यमेषसहस्रेण राजस्यवानेन च ।
पुनरीजे महायहै। समासवरदिश्चिणः ॥ ९
ब्रक्षिप्रोमातिस्यान्थाभेषृत्र विश्वजिता वार्ष

पारिभाषिकं निष्कमाह-सहस्त्रदा इति ॥ १० ॥ अध्य-र्धमासं पञ्जे पञ्जे इत्तर्थः । वातं समा इति वाक्यसेषात् ॥ १९ ॥ बस्तोवसात सकोप आधः । कनकमामानि लोकांसि सारो यस्याः वा तथा ॥१६॥ इति श्रीमहामारते इन्जियंनिण दीकार्या सार्वाष्ट्रसमीऽध्यायः ॥ ६० ॥ ६८ इरियन्तिसिति ॥१॥ फ़ुरामिति । वणा मनः शिव्यास्त्राः शिव्याः जनुपाशिमव्याक्षापुर्वेदुष्पाक्तस्त्रवान् रणविन्दुष्कान् रण्कांतर्वणान् मधाविष्यान् कोऽकरो-दिवर्षः ॥ १॥ क्रम्याणां स्वाप्तिकान् वारामा बद्धाः॥ ॥ ६॥ ॥ विश्वीजद्वि मा दिवीः॥ ४॥ इष्ट्रा शास्तुन्तको राजा तर्पथित्वा ब्रिजान् घनैः । सहस्रं यत्र पद्मानां कण्वाय मरतो वदौ ॥ ११ जाम्बूनदस्य कुद्धस्य कनकस्य महायशाः । यस्य यूपः शतस्यामः परिणाहेन काञ्चनः ॥ समागस्य ब्रिजैः सार्थे सेन्द्रैदेवैः सम्रुष्टिष्ट्रतः अळंकुतात्राक्रमानान् सर्वरद्भैयेनोहरैः ॥ १३ हैरण्यानश्यान् ब्रिरदान् दासीदासं घनं धान्यं
गाः सवत्साः पयस्मिनाः॥ १४
ग्रामान् प्रदाश्चि केदाणि
विविधांश्च परिच्छदान्।
कोदीचातायुतांश्चेश्व
ग्राह्मणेश्यो ग्रामन्यतः॥ १५
चक्रवेता झदीनात्मा जितारिक्षेजितः परैः
सं चेनमार सञ्जय चतुर्नेद्वतरस्त्वया।१६
प्रजात प्रण्यतरस्तुःयं मा प्रक्रमुत्तत्थाः।।
अयच्चानमदाश्चिण्यमभिश्वैत्येति ट्याहरन्॥

रथानुद्रानजाविकस्। श्रयज्वानमदाश्चिण्यमाभश्चत्यात इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वीण श्रीमम्युवधर्षयणि षोडशराजकीये श्रष्टपष्टितमोऽध्यायः॥ ६८॥

६९

नारद उवाच । पृथुं वेन्यं च राजानं सृतं सुअय शुश्रुम। यमभ्यापिश्चन् साम्राज्ये राजस्ये महर्वयः॥ यत्नतः प्रायतेत्युवः सर्वानिमनन् पृथः। श्वतानस्मास्यते सर्वानित्येवं क्षाचियोऽभवत पृथुं चैन्यं प्रजा हुश रक्ताः स्मेति यदब्रुवन्। ततो राजेति नामास्य अनुरागादजायत॥ अकुष्टपच्या वृथिवी आसी द्वेन्यस्य कामधुक् सर्वाः कामद्वया गावः पुरके पुरके मधु॥ ४ भासन् हिर्ण्नया दर्मा सुखस्पशीः सुखानहाः तेषां चीराणि संवीताः प्रजात्तेव्वेव शेरते॥ फलान्यन्तुतकल्पानि खाउूनि च मधूनि च। तेषामासी तदाहारो निराहाराश्च नाभवन अरोगाः सर्वतिद्धार्था मनुष्या हारुतोनयाः न्यवसन्त यथाकामं वृक्षेतु च गुहासु च ॥ ७ प्रविभागो न राष्ट्राणां पुराणां चामवत्तदा। यथासुबं यथाकामं तथैता सुदिताः प्रजाः॥ तस्य संस्तंभिता ह्यापः समुद्रमभिवास्यतः पर्वताश्च ददर्मार्गे ध्वजनंगश्च नाभवत्॥ ९ र् तं वनस्पतयः चैळा देवासुरनरोरगाः । सप्तर्थयः पुण्यज्ञना गन्यवीप्सरसोऽपि च १० पितरश्च सुखासीनमभिगम्येदमनुबन् । सम्राडसिक्षत्रियोसि राजा गोप्ता पितासि नः

सम्राह्णसभ्यं महाराजः
प्रभुः सन्नीरिसतान् वरान् ।
वेव्यं शाभ्यतिस्तृतीः
वैर्त्तरिक्यामदे सुन्नम् ॥ १२
तथस्त्रक्रमा पृष्ठ्वं यो
यृहीस्वाऽऽजनायं भृष्ठः ।
शरांभ्राप्रतिमान् घोरांभिनन्तिस्वाऽप्रवानम्माम् ॥ १३

श्चिन्तायत्वाऽव्रवानमधार्यः । पद्मोहि वसुने क्षितं स्वरेश्यः कालितं पयः । ततो दास्यामि भद्रं ते असं यस्य यथेप्तितम् वसुधोवाच ।

दुहितृत्वेन मां वीर संक्ष्यितुमहेसि । तथेत्युक्त्वा पृथुः सर्वे विधानमकरोद्वशी ॥ ततो भूतनिकायातां वसुयां दुदुहुस्तदा । तां वनस्पतयः पूर्वे सम्रुत्तस्युर्दुयुक्षवः ॥१६

स्यामो हत्त्वलुष्टयम्। परिणाहेनप्रैरींगं ॥ १२ ॥ इति श्रीसहामारते द्रोणावीणे टीकायामध्यक्षितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ६९ पृश्चिमिति ॥ १॥ प्रथिता पृथ्वी धननेति पृष्ठीरेखर्षः ॥ २॥ तेथा दर्माणामेव चौशाणि वश्कराति यैः प्रजाः स्वीताः तान्येव परिधानीचानि धायनानि चेखर्यः ॥ ५ ॥ खजशक्तरोरणादिना ॥ ९ ॥ साऽतिष्ठद्वत्सला वत्सं दोग्धृपात्राणि चेच्छती। वत्सोऽभूत पुष्पितः शालः

प्रक्षो दोग्धाऽभवत् तदा॥ 219 छिन्नप्ररोहणं दुग्धं पात्रमी दुम्बरं ग्रुमम्। उदयः पर्वतो वत्सो मेरुदीन्था महागिरिः॥ रत्नान्योषधयो दुग्धं पात्रमदममयं तथा। दोग्धा चासीत्तदा देवो दुग्धमूर्जस्करं वियम् असुरा दुदुहुमीयामामपात्रे तु ते तदा। दोग्धा द्विमुर्था तत्रासीद्वत्स्थासीद्विरोचनः कृषिं च सस्यं च नरा दुदुदुः पृथिवीतले। स्वायंभुवी मनुर्वत्सस्तेषां दौग्धाऽभवत पृथुः अलाबुपात्रे च तथा विषं दुग्धा वसुंधरा।

धृतराष्ट्रोऽभवद्दोग्धा तेषां वत्सस्तु तक्षकः॥ सप्तर्षिभिर्वहा दुग्धा तथा चाक्रिष्टकमीभेः॥ दोग्धा बृहस्पतिः पात्रं छन्दो वत्सश्च सोमराद अन्तर्धानं चामपात्रे दुग्धा पुण्यजनैर्विराद्। द्योग्धा वैश्रवणस्तेषां वत्सश्चासीद्भषध्वजः॥ पुण्यगन्धान् पद्मपात्रे गन्धर्वाप्सरसोऽदुहन्

वत्सश्चित्ररथस्तेषां दोग्धा विश्वसचिः प्रभः ख्यां रजतपात्रेषु दुदुद्धः पितरश्च ताम्। वत्सी वैवस्वतस्तेषां यमो दोग्धाऽन्तकस्तदा

पवं निकायैस्तैर्देग्धा पयोऽभीष्टं हिं सा विराइ। यैर्वर्तयन्ति ते हाच पात्रैर्वत्सैश्च नित्यशः॥

20 यक्षेश्च विविधेरिष्ठा पृथुर्वन्यः प्रतापवान्। संतर्पियत्वा भूतानि सर्वैः कामैर्मनःप्रियैः॥ हैरण्यानकरोद्राजा ये केचित् पार्थिवा भुवि तान् ब्राह्मणेभ्यः प्रायच्छदश्वमेधे महामखेर९ षप्रिनागसहस्राणि षष्टिनागशतानि च। सीवर्णानकरोद्राजा ब्राह्मणेभ्यश्च तान ददी इमां च पृथिवीं सर्वो मणिरत्नविभूषिताम्। सीवर्णीमकरोद्राजा ब्राह्मणेभ्यश्च तां ददौ३१

स चेन्ममार सुअय चतुर्भद्रतरस्त्वया। पुत्रात् पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमनुतप्यथाः॥ ३२ अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वेत्येति व्याहरन

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्युवधपर्वणि पोडशराजकीये पंकोनसम्मतितमोऽध्यायः॥ ६९॥

- X6226X

90

नारद उवाच। रामो महातपाः शरो वीरलोकनमस्कतः। जामझ्योऽप्यतियशा अवितृत्तो मरिष्याते॥१ यस्माद्यमनुपर्थेति भूमि कुर्वेश्विमां सुखाम्। न चासी।द्वेकिया यस्य प्राप्य श्रियमनुत्तमाम् यः क्षत्रियैः परासृष्टे वत्से पितरि चात्रुवन्। ततोऽवधीत कार्तवीर्थमाजेतं समरे परैः ॥ ३ क्षत्रियाणां चतुःषष्टिमयुतानि सहस्रदाः।

तदा मृत्योः समेतानि एकेन धनुषाऽजयत्ध ब्रह्मद्विषां चाथ तस्मिन् सहस्राणि चतुर्दश । पुनरन्यान्त्रिजग्राह दन्तक्र जघान ह। सहस्रं मुसलेनाहन् सहस्रमसिनाऽवधीत्। उद्बन्धनात् सहस्रं च सहस्रमुद्के घृतम् ॥ ६ दन्तान् भक्ता सहस्रस्य कर्णान्नासान्यकृतन्त ततः सप्तसहस्राणां कदुःध्रपमपाययत् ॥

दोग्धोते । चाइत्सोऽपि देव एव । प्रियं दुग्धं पात्र-मप्यर्थान्मन एवेति कल्प्यम् । प्रन्यान्तराद्वा वरसपात्रे ह्रेये । एवमन्यत्रापि ॥ १९ ॥ विराट् पृथिवी॥ २४ ॥ पार्थिवाः प्रध्वीसम्बन्धिपदार्थाः ॥ २९ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोण-पर्वाणे टीकायामेकोनसप्ततितमोऽध्यायः॥ ६९ ॥

ये मृतास्तेऽतीता ये वर्तमानास्तेऽपि मस्थियन्येवेत्याह राम इति ॥ १ ॥ यो रामः इमां पृथ्वी सुखामनुपद्रवां **क्वन् आधमादियुगविहितं धर्ममनुपर्येति स्म अनुप्रवर्तितवा**-निस्यर्थः ॥ २ ॥ अत्रियैः कार्तवर्थिपुत्रैः अनुवन्नविकस्थयन् ॥३॥ मृत्योर्मृत्युमवधीक्रल ॥४॥ तस्मिस्तन्मध्ये एव दन्तकृरं तहेवाधिपतिम् ॥५॥ उद्घन्धनाृक्षशाखावलम्बनात् ॥ ६ ॥ शिष्टान् बद्धा च हत्वा वे तेषां मूर्धि विभिद्य च । गुणावतीमुत्तर्थे विभिन्न च । साण्डवाहिक्षणेन च ।

गिर्यन्ते शतसाहका हैहयाः समरे हताः॥ ८ सरथाश्वनजा वीरा निहतात्वत्र शेरते। पितृवैधामर्पितेन जामदृश्येन धीमता॥ ९ निजम्ने दशसाहस्रान् रामः परगुना तदा। न ह्युत्थ्यत ता वाचो यास्त्रभूत्रमुद्दीरिताः॥ भृगौ रामाभिधावेति यदाकस्वत् द्विजीलमाः ततः काइमीरद्रदान् कुन्तिस्नुद्रकमाळ्यान्॥

अङ्गवङ्गकिष्ठङ्गांधः विदेशस्ताम्राज्यसम्मान् । रक्षोबाहान् धातिक्षोत्रानं स्थिगतान् मार्तिकावतान् ॥ शिवीनस्यांध राजस्यान् देशान् देशान् सहस्रशः। विज्ञान् सितेवाणि

ानजधान शितवाण जीनदश्यः प्रतापवान् ॥ १३ कोटीशतसद्ज्ञाणि क्षत्रियाणां सहस्रशः। इंद्रगोपकवणेस्य वस्युजीवनिसस्य च॥ १४ क्षियस्य परीवाहैः पुरियत्वा सरांसि च॥ सर्वानष्टादश द्वीपान वशमानीय भागवः१५ ईजो कत्रातः पण्यैः समाप्तवरदक्षिणैः। वेदीमप्रनलीत्सेयां सीवर्णी विधिनिर्मितास सर्थरत्न ततैः पूर्णा पताकाशतमालिनीम् । ब्राह्यारण्यैः पद्मगणैः संयुर्णो च महीसिमाम रामस्य जामदश्यस्य प्रतिजन्नाह कद्यपः। ततः शतसहस्राणि द्विपेन्द्रान् हेमभूषणान्॥ निर्देश्यं पृथियीं कृत्वा शिष्टेष्टजनसंकुलाम्। फर्यपाय ददी रामो हयमेथे महामखे॥ १९ जिःसप्त प्रत्यः प्रथिवीं क्रत्या निःक्षात्रेयां प्रभः इष्टा का उत्तरीवीरी बाह्यजेश्यो हामस्यत ॥२० सहद्वोपां वसमतीं मारीचोऽग्रहत दिजः। रामं प्रायाच निर्गच्छ वसुधातो ममाज्ञया॥ स कइयपस्य वजनात प्रोत्सार्थ सरितां पर्ति इषुपाते युधां श्रेष्टः क्रईन ब्राह्मणज्ञासनम् २२ अध्यावसाहारेश्रेष्ठं महेन्द्रं पर्वतीतमम्। पवं गुणशतेर्युको भूगूणां कीर्तिवर्धनः ॥ २३ जामब्द्रयो खतियशा मरिष्याते महाद्यतिः। त्वया चतुर्भद्रतरः पुत्रात् पुण्यतरस्तव॥२४ अयज्वानमदाक्षिण्यं मा प्रत्रमञ्जलप्यथाः। पते चत्रभं उत्रास्त्वया भद्रशता विकाः। मृता नरवरश्रेष्ठ मरिष्यन्ति च सञ्जय ॥ २५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अभिमन्त्रवधपर्वणि षोडशराजकीये सन्तित्रमोरध्यायः॥ ७०॥

85

90

व्यास जवाय ।
पुण्यमास्थानमाञ्चन्यं श्वत्या पोडदाराजकम्
करवाहरुक्यत्पेरक्त् पणीमासीत स सञ्जयः १
तमप्रवीत तथाऽऽस्तिनं नारदो मनवानुत्ये।
अतं कीर्तयतो मझं गृहीतं ते महायुते ॥ २
आहोस्विदन्ततो नसं आसं गृहीपताविय ।
स पश्युक्तः प्रत्याह गाञ्जलिः सञ्जयस्तदा॥३
एतच्छृत्या महावाहो घन्यमास्यान्युत्तमस्

राजधीणां पुराणानां यज्यनां दक्षिणावताम् विस्मयेन इते शोके तमसीवाकतेजस्ता। विपाप्मास्यव्यथोपेतो हृदि कि करवाण्यहम् नारद ज्याच।

दिष्ट्याऽपहृतशोकस्त्वं वृणीष्वेह यदिञ्छसि । तत्त तत् प्रपत्स्यसे सर्वे न सृषावादिनो वयस् ॥

तैराश्रमवासिभिः ॥ १० ॥ अष्रनलेख्यत्र नलशब्दश्रतुई-स्तवचनः ॥ १६ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि दीकायां सप्ततितमोऽच्यायः ॥ ७० ॥

पुण्यमास्यानभिति ॥ १ ॥ विसयेन पुण्या-स्यानश्रवणजनितवित्तविस्तारेण ॥ ४ ॥

35

सञ्जय उवाच। पतेनैव प्रतातोऽहं प्रसन्नो यद्भवान मम। प्रसन्नो यस्य भग गन्न तस्यास्तीह दुर्लमम्७ नारद उवाच।

सतं ददानि ते पत्रं दस्यभिनिहतं वथा। उज्जन्य नरकात कष्टात पश्चवत्त्रोक्षितं यथा ट्यास उवाचा।

प्रादुरासीत् ततः पुत्रः सुञ्जयस्याद्भतप्रभः। प्रसन्नेनिवणा दत्तः कुवेरतनयोपमः॥ ततः संगम्य पुत्रेग प्रीतिमानभवातुपः। ईजे च कतुनिः पुण्यैः समाप्तवरदक्षिणैः॥१० अकतार्थश्च भीतश्चन च सान्नाहिको हतः। अयज्वा त्वनपत्यश्च ततोऽसौ जीवितः पनः शूरो वीरः क्रतार्थश्च प्रताप्यारीन्सहस्रगः अभिमन्यर्गतो वीरः पतनामिम्नको हतः १२

ब्रह्मचर्येण यान् कांश्चित् प्रज्ञयाचा श्रुतेन च। इष्टेश ऋतुभियोन्ति तांस्ते प्रत्रोऽक्षयान गतः॥ १३ विद्वांसः कर्माभः प्रण्यैः स्वर्गमीहान्ति नित्यशः। न तुस्वर्गादयं छोकः

काम्यते स्वर्गवासिभिः॥ 58 तस्मात खर्गगतं प्रत्र-मर्जनस्य हतं रणे। न चेहानियतुं शक्यं किञ्चिदप्राप्यमीहितम्॥ 84 यां योगिनो ध्यानविविक्तदर्शनाः प्रयान्ति यां चोत्तमयदिवनो जनाः इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्धणि अभिमन्यवधपर्धणि षो दशराजकीये

तपोभिरिद्धैरनुयान्ति यां तथा तामक्षयां ते तनयो गतो गतिम १६ अन्तात प्रनर्भागवतो विराजते राजेव वीरो ह्यन्नतात्मराधेमनिः। तामैन्द्रवीमात्मतनं द्विजोचितां गतोऽभिमन्यर्नस शोकमहेति १७ एवं ज्ञात्वा स्थिरो भत्वा

जहारीन् धेर्यमामुहि । जीवन्त एव नः शोच्या नत स्वर्गगतोऽनध जोचनो दि महाराज अधमेवाभिवर्धने। तस्माच्छो के पारित्यज्य श्रेयसे प्रयते प्रथः १९ प्रहर्षमिमानं च सुख्याति च चिन्तयन्।

एत इसा बुधाः शोकं न जोकः जोक उच्यते॥

एवं विद्वन सम्रतिष्ठ प्रयतो भव मा शुनः। श्रतस्ते संमयो सत्योस्तपांस्य तपमानि च २१ सर्वभूतसमत्वं च चञ्चलाश्च विभूतयः। स्वयस्य त तं प्रतं सृतं संजीवितं प्रनः २२ एवं विद्वन्महाराज मा शुबः साधयाम्यहम् पताबदुः भगवांस्तत्रैवान्तरधीयत वागी जाने भगवति स्यासे स्यञ्जनभः प्रमे।

गते मतिमतां श्रेष्ठे समाध्वास्य ग्राथिहिरम्॥ पूर्वेवां पार्थिवन्द्राणां महेन्द्रप्रतिमीजसाम्। न्यायाधिगतवित्तानां तां श्रत्वा यहसंपदम् संपूज्य मनसा विद्वान

विशोकोऽभू ग्राधिष्ठिरः। पुनश्चाचिन्तयद्दीनः किस्विद्वश्ये धनक्षयम् ॥

पकसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७१॥

॥ समाप्तमभिमन्यवश्रपर्वे ॥

かから間のできる

त्रतीतः प्रीतः ॥ ७ ॥ साम्राहिकः सुद्धीयतः ॥ ११ ॥ अप्राप्यमाहितमाप्तितं किश्चिदपि न शक्यं न सुजनम्।१५॥ अन्तान्मरणात्। भागवतः संस्त्राप्तः। द्विजाचितां द्विजैरानि-मताम ॥ १७ ॥ अघं दःखम ॥ १९ ॥ अभिमानं माना-तिशयम । चिन्तयन्त्रभिरुषन शोकं न क्वन्ताति शेषः । न

शोकः श्लोक उच्यते किं त्वारमैय शोक इत्यर्थः ॥ २० ॥ स्रजयस्य पुत्रमुद्दिर्य चवठा विभूतयश्व भूता इति शेषानुष्याः ॥ २२ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोण विण टीकायासेक-सप्ततितमी दश्यायः ॥ ७१ ॥

प्रतिज्ञापर्व ४

છર

सञ्जय उवाच । तस्मिन्नहनि निर्दृत्ते घोरे प्राणभृतां क्षये। आदित्येऽस्तं गते श्रीमान्

संध्याकाळ उपस्थिते ॥ १ ट्यपयातेषु वासाय सर्वेषु भरतर्थम । इत्या संदाकत्रवानात् दिटयेरहोः किपध्यजः प्रायास्त दिविर जिण्डजैयमास्थाय तं रथम् गच्छक्रेय च गोविन्दं साश्चकण्डोऽस्यभाषत कि द्व में हृद्यं त्रस्तं वाक सज्जति केदाव।

स्यन्दिन चाप्यनिष्टानि गात्रं सीदि चाप्यत ॥ अनिष्टं चैव मे रिरुष्टं हदयान्नापसपेति। भुवि ये दिश्च चात्युप्रा

उत्पातास्त्रासयन्ति माम्॥ ५ बहुप्रकारा दश्यन्ते सर्व प्याघशंसिनः। अपिस्त्रस्ति भवेदाशः सामात्यस्य गुरोमेम×६ वासदेव उवाच।

ह्यक्तं शिवं तव चातुः सामात्यस्य भविष्यति मा शुचः किञ्चिदेवान्यत् तज्ञानिष्टं भविष्यति सञ्जय उवाच ।

ततः सन्ध्यासुपास्थैव वीरौ वीरावसाइने । क्यथन्ती रणे वृत्ता क्षायाती रणे व्यास्थिती रणे व्यास्थिती रणे व्यास्थिती रणे व्यास्थिती रणे विवास कर्म सुदुष्करम् ९ ध्वताकारं सामाळख्य शिविरं परवीरहा। विवास क्षायाती क्षाया वृत्त्य विवास क्षायाताळ्याती कार्याचे विवास क्षायाताळ्याती क्षायाताळ्याची क्षायाती क्षायाताळ्याची क्षायाती क्षायाताळ्याची क्षायाती क्षाया

अपि पाञ्चालराजस्य विराटस्य च मानद् १५ सर्धेषां चैव योधानां सामध्यं स्यान्ममाच्युत न च मामच सौभद्रः प्रहृष्टो भ्रातृभिः सह । रणादायान्तमुचितं प्रस्युद्याति हसन्निय १६

सक्षय उवाच । एवं संकथयन्ती ती प्रविष्टी शिविर स्वकम् ददशाते भृशास्वस्थान पाण्डवान्नष्टचेतसः द्या म्रातुंश्च पुत्रांश्च विमना वानरध्वजः। अपइयंधेव सौभद्रमिदं वचनमत्रवीत्॥ १८ मखवर्णोऽप्रसन्नो वः सर्वेषाभेव लक्ष्यते। न चाभिमन्युं पदयामि न च मां प्रतिनन्दथ मया श्रुतश्च द्रोणेन चकत्यहो विनिर्मितः। न च वस्तस्य भेलाऽस्ति विना सौमडमभैकं न चोपदिष्टस्तस्यासीन्मयानीकादिनिर्गमः कवित्र वालो युष्माभिः परानीकं प्रवेशितः भिस्वाऽनीकं महेष्वासः परेषां बहुशी युधि कचिन्न निहतः संख्ये सीभद्रः परवीरहा॥ लोहिताक्षं महाबाहुं जातं सिहिभवाद्रिषु। उपेन्द्रसदशं वृत कथमायोधने हतः॥ सक्रमारं महेष्वासं वालवस्यात्मजात्मजम् । सदा मम प्रियं वृत कथमायोधने हतः॥ २४ सभद्रायाः त्रियं प्रत्रं द्रौपद्याः केशवस्य च।

अम्बायाश्च प्रियं नित्यं कोऽवधीत कालमोहितः॥

सहत्रो बृश्जिवीरस्य केष्ठानास्य महात्याः। विक्रमश्चतमाहात्म्यैः कथमायोधने हतः २६ वार्णोयीदयितं ध्रूरं मया सतत्वलालितम् । यदि पुत्रं न पश्चामि यास्यामि यमसादनम् सृदुकुञ्चितकेशान्तं वालं वालस्योक्षणम् । स्वाद्वरुद्धिकान्तं निह्मपोतिमयोह्नम् ॥ स्मिताभिभाषिणं नान्तं गुरुवाक्यकरं सदा। वालयेर्ण्यत्लकमाणं प्रियवाक्यमसन्तरम् ॥ महोन्साहं महावाहं दीधराजीयलोचनम् । भक्तानुकृष्टिणं दान्तं न च नीवानुसारिणम् कृतक्षं ज्ञानसम्पन्नं कृतास्त्रमनिवर्तिनम्। युद्धाभिनन्दिनं नित्यं द्विषतां भयवर्धनम् ॥ खेषां वियहिते युक्तं पितृणां जयगृद्धिनम्। न च पूर्वे प्रहर्तार संग्रामे नष्टसंग्रमम्॥ ३२ यदि पुत्रं न पश्यामि यास्यामि यमसादनम् रथेषु गण्यमानेषु गणितं तं महारथम् ॥ ३३ मयाध्यर्थगणं संख्ये तरुणं बाहशालिनम्। प्रदासस्य प्रियं नित्यं केशवस्य ममैव च॥३४ यदि पत्रं न पश्यामि यास्यामि यमसादनम सनसं सळळाटान्तं सक्षिमृदशनच्छदम्॥३५ अपश्यतस्तद्वदनं का शान्तिर्देवयस्य मे। तन्त्रीस्वनस्रवं रम्यं पंस्कोकिलसमध्वनिम३६ अभ्यण्वतः स्वनं तस्य का शान्तिर्द्धवयस्य मे क्रपं चाप्रतिमं तस्य त्रिदशैश्चापि दुर्लभग्॥३७ अपक्यतो हि वीरस्य का शान्तिर्द्धवयस्य मे अभिवादनदक्षं तं पितृणां वचने रतम्॥ ३८ चाद्याहं यदि पश्यामि का शान्तिर्हदयस्य मे सुकुमारः सदा वीरो महाईशयनोचितः॥३९ भूमावनाथवच्छेते नूनं नाथवतां वरः। श्रयानं समुपासन्ति यं पुरा परमस्त्रियः॥४० तमद्य विप्रविद्धाङ्गमुपासन्त्यशिवाः शिवाः। यः परा बोध्यते सुप्तः सृत-मागध-वन्दिभिः बोधयन्त्यद्य तं नूनं श्वापदा विक्रतैः स्वनैः। छत्रच्छायासमुचितं तस्य तहदनं श्रभम्॥ ४२ नुनमद्य रजोध्वस्तं रणरेष्ठः करिष्यति। हो प्रवकावितृप्तस्य सततं पुत्रदर्शने ॥ भाग्यहीनस्य कालेन यथा मे नीयसे बलात सा च संयमनी नूनं सदा सुक्रतिनां गतिः ४४ स्वभाभिमोंहिता रम्या त्वयाऽत्यर्थे विराजते नूनं वैवस्वतश्च त्वां वरुणश्च वियातिथिम्४५ शतकत्रधनेशश्च प्राप्तमचैन्त्यभीरुकम्।

एवं विलय्य बहुया भिन्नपोतो विणग्यथा दुःखेन महताऽऽविद्यो दुधिष्ठरमपुरुकत । अ किलाना क्रिया क्रांति क्रिया क

इह् में स्वात् परित्राणं पितेति स पुनः पुनः इत्येवं विकयनमन्ये नृद्रांसैकुँवि पातितः। अथवा मत्यस्तः स स्वस्त्रीयो माथवस्य व्यश् सुमद्रायां च संभूतों न बेवं बकुमहैति। वज्रसारमयं नृतं दृदयं सुरुढं मम॥ ५२ अपस्यतो दीवंबाहुं रक्ताक्षं यस दीयेत। कथं वाले महेष्वासा दृशंसा ममें मेदिनः॥५३ स्वस्त्रीयं वासुदेवस्य मम पुनेऽस्निपत् शारान्। यो मां नित्यमद्गितासा प्रस्तुद्गम्याभिनन्दाति

उपायान्तं रिपून् हत्वा सोऽद्य मां कि न पश्यति । नुनं स पातितः शेते

घरण्यां रुधिरोक्षितः॥ शोभयन्मेदिनीं गात्रैरादित्य इव पातितः। सुभद्रामनुशोचामि या पुत्रमपलायिनम्॥५६ रणे विनिष्ठतं श्रत्वा शोकार्ता वै विनंध्यति समद्रा वश्यते कि मामभिमन्युमपश्यती ५७ द्रीपदी चैव दुःखार्ते ते च वश्यामि कि त्वहम वजसारमयं नूनं हृदयं यन्न यास्यति ॥ ५८ सहस्रवा वधूं दृष्टा सदतीं शोककार्शताम्। दप्तानां घार्तराष्ट्राणां सिंहनादो मया श्रतः५९ ययत्स्रशापि कृष्णेन श्रुतो वीरानुपाळभन्। अश्रक्षवन्तो बीभत्सं बालं हत्वा महारथाः६० कि मोदध्वमधर्मशाः पाण्डवं दश्यतां बलम् किं तयोविधियं कृत्वा केशवार्जनयोर्भधे ६१ सिंहवन्नदथ प्रीताः शोककाल उपस्थिते । आगभिष्यति वः क्षिप्रं फलं पापस्य कर्मणः अधर्मो हि कृतस्तीनः कथं स्यादफलश्चिरम् इति तान परिभाषन् वै वैदयापत्रो महामितः अपायाच्छस्रमुत्स्च्य कोपदुःखसमन्वितः। किमर्थमेतज्ञाख्यातं त्वया कृष्ण रणे मम॥६४ । अधाक्षं तानहं क्ररांस्तदा सर्वान् महारधान्

सञ्जय उवाच।
पुत्रशोकार्दित पार्थ ध्यायन्तं साश्रुळोचनक्ष् निगृह्य वासुदेवस्तं पुत्राधिमर्गिरुकुतक्षः। मेव्ह्यमत्प्रवात कृष्णस्तीवशोकसमस्वितक्ष सर्वेवामेव वे पत्थाः शूराणामनिवर्तिनाव। श्रुत्रियाणां विशेषेण थेषां युद्धेन जीविका॥ एषा वै युध्यमानानां शूराणामनिवर्तिनास विहिता सर्वशास्त्रक्षैगीतिमीतिमतां वर ॥ ६८ भ्रयं हि युद्धे मरणं शूराणामनिवर्तिनाम्। गतः पुण्यक्रतां छोकानभिमन्युर्न संशयः ६९ एतच सर्ववीराणां कांक्षितं भरतर्षम । संग्रामेऽभिमुखो मृत्युं प्राप्न्यादिति मानद्७० स च वीरान् रणे हत्वा राजपुत्रान् महावलान् वीरैराकांक्षितं मृत्युं संप्राप्तोऽभिमुखं रणे७१ मा शुचः पुरुषदयात्र पूर्वेरेष सनातनः। धर्मकृद्धिः कृतो धर्मः क्षत्रियाणां रणे क्षयः७२ इमे ते भातरः सर्वे दीना भरतसत्तम। त्वयि शोकसमाविष्टे नृपाश्च सुहृद्स्तव॥७३ पतांश्च वचसा साम्ना समाध्वासय मानद्। विदितं क्वेदितब्यं ते नशोकं कर्तुमईसि ७४ एव्माश्वासितः पार्थः कृष्णेनाद्भतकर्मणा। ततोऽब्रवीत्तदा भ्रातृन्सवीन् पार्थः सगद्गदान् स दीर्घबाहुः पृथ्वंसो दीर्घराजीवलोचनः अभिमन्युर्थथावृत्तः श्रोतुभिच्छास्यहं तथा ७६ सनागस्यन्दनहयान् द्रश्यध्वं निहतान् मया संग्रामे सातुबन्धांस्तान् ग्रम पुत्रस्य वैरिणः ॥ कथंच वः क्रतास्त्राणां सर्वेषां शस्त्रपाणिनाम्

सौभद्रो निधनं गच्छेहज्रिणाऽपि समागतः यद्येवमहमज्ञास्यमशकान् रक्षणे मम। पुत्रस्य पाण्डुपञ्चाळान् मया गुप्तो भवेत् ततः कथं च वो रथस्थानां शरवर्षाणि मुश्चताम्। नीतोऽभिमन्युर्निधनं कदर्थीकृत्य वः परैः८० अहो वः पौरुषं नास्ति न च बोऽस्ति पराक्रमः यत्राभिमन्युः समरे पश्यतां वो निपातितः८१ आत्मानमेव गहेंयं यदहं वै सुदुर्वलान्। युष्मानाज्ञाय निर्यातो भीरूनकृतनिश्चयान्॥ आहोस्तिद्र्षणार्थीय वर्म शस्त्रायुधानि वः। वाचस्तु वकुं संसत्सु मम पुत्रमरक्षताम्॥ ८३ पवसुका ततो वाक्यं तिष्ठश्चापवरासिमान न स्माराक्यत वीभत्सुः केनचित्प्रसमीक्षितं तमन्तकमिव कुद्धं निःश्वसन्तं मुहुमुहुः। पुत्रशोकाभिसन्तप्तमश्रुपूर्णसुखंतदा॥ न भाषितुं श्रुवन्ति द्रष्टुं चा सुहदोऽर्जुनम् । अन्यत्र वासुदेवाद्वा ज्येष्ठाद्वा पाण्डुनन्दनात् सर्वास्ववस्थासु हितावर्जनस्य मनोतुगौ। बहुमानात् प्रियत्वाच तावेनं वक्तुमर्हतः॥८७ ततस्तं पुत्रशोकेन भृशं पीडितमानसम्। राजीवलोचनं क्रुडं राजा वचनमत्रवीत॥८८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि प्रतिज्ञापर्वणि अर्जुनकोपे द्विसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७२॥

ションランクしゃ しゅくさ

७३

बुधिष्ठिर उवाच।
त्विथि याते महावाद्यो संशसकवळं प्रति।
प्रयत्नमकरोत तीव्रमावार्यो प्रहणे मम ॥ १
ह्यूहानीका वर्षे द्रोणं वार्यामः स्म सर्वेशः
प्रतित्युद्धा रथानीकं यतमानं तथा रणे॥ २
स्म वार्यमाणो रथिभिनीथ चापि सुरक्षिते।
सस्मानभिज्ञामागु शिङ्यिक्षाशितैः शरैः ३
ते पीड्यमाना द्रोणेन द्रोणानीकं न शकुमः।
प्रतिवीक्षित्तमन्याजो भेनुं तत् कृत पत् तु॥
उक्तवन्तः स्म तं तात भिन्ध्यनीकाभिति मभो

स तथा नोदितोऽस्माभिः
सदश्य इव वीर्यवान्।
असञ्जमिपितं मारं
वोडुमेवोपकमे॥ ६
स तवास्रोपदेशेन वीर्येण च समन्वितः।
प्राविशसदृष्टं बालः सुपर्ण इव सागरम्॥ ७ः
तेऽतुयाता वर्यं वीरं सात्वतीपुत्रमाहवे।
प्रवेष्टुकामास्तेनेव येन स प्राविशसमूस्॥ ८
ततः सैम्यवलो राजा श्रुद्रस्तात जयद्रथः।
वरदानेन स्ट्रस्य सवीकः समवारयत्॥ ९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकार्या हिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ।। * मगवद्गीतादिप्रसंगादिदिन भावः ।

त्वयीति॥१॥

ननो होणः कपः कर्णों दौणिः कौसल्य पव च कतवर्मा च सौभद्रं पद्रशाः पर्यवारयन॥ १० परिवार्थ त तैः सर्वेर्यधि बालो महाग्रीः। यतमानः परं ज्ञाकत्या बहाभिविरशीकतः ११ ततो दौ:जास्मनिः क्षिप्रं तथा तैर्विरशीकतम संज्ञायं परमं प्राप्य दिष्टान्तेनाभ्ययोजयत १२ स त हत्वा सहस्राणि नराश्वरथदन्तिनाम्। अर्थो रथसहस्राणि तव हरितहातानि स्न॥१३ राजपत्रसहस्रे हे बीरांशालक्षितान बहन। बहदलं च राजानं स्वर्गेणाजी प्रयोज्य ह १४ ततः परमध्यात्मा विषान्तमपञ्जरिमवान । पतावदेव निर्वत्तमस्माकं शोकवर्धनम्॥ १५ स चैवं प्रवद्यावः स्वर्गलोकमवानवान ।

ततोऽर्जनो वचः श्रत्वा धर्भराजेण भाषितं हा पत्र इति निःश्वस्य द्यथितो न्यपतद्भवि। विष्णुणवरनाः सर्वे परिवार्य धनश्रम्॥ १७ नेत्रेरनिमिषेदींनाः प्रत्यवैक्षन परस्परम् । प्रतिलक्ष्य ततः संद्वां वासविः क्रोधसर्दिवतः

करणमध्ये उन्हेंगेन निःश्वसंश्च महर्महः। पाणि पाणी विनिष्पिष्य श्वसमानोऽश्वनेत्रवान ॥ उत्मन इव विशेक्षचितं वचनमववीतः । अर्जुन उवाच।

सत्यं वः प्रतिज्ञानामि श्वोऽस्मि हन्ता जयद्रथम्। न चेडधभयान्डीतो धार्तराष्ट्रान प्रहास्यति॥ न चास्मान द्वारणं गरुछेत कृष्णं वा प्रत्योत्तमम्।

भवन्तं वा महाराज श्वोऽस्मि हन्ता जयद्रथम् ॥ 28

धार्तराष्ट्रप्रियकरं मथि विस्मृतसीहरम्। पापं बालवधे हेतं श्वोऽस्मि हन्ता जयद्रथम रक्षमाणाश्च तं सङ्घये

ये मां योज्यक्ति केन्त्रत।

अपि दोणकपौ राजन ळादियिष्यामि ताइळरैः॥ यहोतहेवं संयामे न कर्यो परुपर्यभाः। मा स्मपुण्यकतां लोकान्प्राप्तयां शरसंमतान ये लोका मातृहंतृणांथे चापि पितृधातिनाम् ग्रहरारगतानां ये पितानानां च ये सदा॥ २५ साधनस्यतां ये च ये चापि परिवादिनाम। ये च निक्षेपहर्तणां ये च विश्वासघातिनाम भक्तपर्वा स्त्रियं ये च विन्द्रतामघ्रशंसिनाम। बजाधानां च ये लोका ये च गोधातिनामपि पायमं वा यवासं वा शाकं कसरमेव वा । संगावापपमांसानि ये च लोका वशाश्रताम तानन्हायाधिगच्छेयं न चेज्रन्यां जयदश्यम वेदाध्यायिनमन्यर्थं संज्ञितं वा दिलोनमस्।

> अनमस्यमानो यान याति वृद्धान् साधृन् गुरूस्तथा । स्पराती ब्राह्मणें गांच

पादेनाधि च या भवेत ॥ याऽप्स खेष्म प्रीषं च मत्रं वा मञ्जतां गतिः नां ग्रह्येयं गति क्यां न चेद्धन्यां जयदशम नग्रस्य सायमानस्य या च वन्ध्यातिथेगेतिः उत्कोचिनां सर्वोक्तीनां वश्चकानां च या गतिः

आत्मापहारिणां या च या च मिध्याभिशंशितास। भृत्यैः संविष्यमानानां

पत्रदाराश्चितैस्तथा॥ असंविभज्य श्रदाणां या गतिर्मिष्टमश्रतास् । तां गच्छेयं गातें घोरां न चेद्धन्यां जयद्रथम संश्रितं चापि यस्त्यकत्वा साधं तहचने रतं न विभातें नशंसात्मा निन्दते चोपकारिणं अईते प्रातिवेदयाय आदं यो न ददाति च। अनहें भ्यश्च यो दद्याद्रपत्नीपतये तथा॥ ३६ मद्यो भिन्नमर्थादः कृतन्नो भर्तृनिन्दकः। तेषां गतिभियां क्षित्रं न चेद्धन्यां जयद्रथम्॥ भुजानानां तु सहयेन उत्सङ्गे चापि खादताम् पालादामासनं केव तिन्दकेदेन्तधावनम् ३८

कौसल्यो बृहद्भुलः ॥ १० ॥ भुक्तपूर्वामन्योपमुक्तां विन्दतां स्वीकुर्वताम् ॥ २७ ॥ आत्मापहारिणाम् आत्मानम-न्यथा प्रकाशयतां मिथ्याभिशैसिनां असद्दोषोत्तया परान् दूषयतां संदिश्यमानानां नियुज्यमानानाम् ॥ ३३ ॥ खुवला ग्रहा कन्यामावे रजस्वला वा॥ ३६ ॥ » त्रिशिखां भ्रकुटीं कृत्वा कोश्रवंरक्तलोचनः इति पाठान्तरम् ।

ये चावर्जयतां लोकाः स्वपतां च तथोषसि जीतभीताश्च ये विपा रणभीताश्च अत्रियाः पककपोदक्यामे वेदध्वनिविवर्जिते । षण्मासं तत्र वसतां तथा शास्त्रं विनिन्दताम विवामैश्रनिनां चापि विवसेष च शेरते। अगारदाहिनां चैव गरदानां च ये मताः ४१ अप्रयातिथ्यविहीनाश्च गोपानेषु च विघ्नदाः रजस्वलां सेवयन्तः कन्यां शुरुकेन दायिनः या च वै बहयाजिनां ब्राह्मणानां श्ववत्तिनाम आस्यमैधनिकानां च ये दिवा मैधने रताः ४३ ब्राह्मणस्य प्रतिश्रत्य यो वै लोभाइदाति न। तेषां गातें गमिष्यामि श्वो न हन्यां जयद्रथम धर्मादपेता ये चान्ये मया नात्रानकीर्तिताः ये चानकीर्तितास्तेषां गति क्षिप्रमवाप्रयाम यदि व्यष्टामिमां रात्रिं भ्वो न हन्यां जयद्वथम इमां चाप्यपरां भयः प्रतिज्ञां मे निबोधत यद्यस्मिन्नहते पापे स्योंऽस्तम्पयास्यति। इहैब संप्रवेष्टाऽहं ज्वलितं जातवेदसम् ४७ असरसरमनच्याः पश्चिणो चौरणा वा

चरमचरमपीदं यत्परं चापि तस्मात्तदाप ममर्रिपुं तं रिक्षतुं नेव क्षताः।
यदि विशाति रसातळं तद्दश्यं
वियदिपि वेवपुरं दितेः पुरं वा।
तद्गि शरशतेरहं प्रभाते
भृशममिमन्युरिपोः शिरोऽभिष्ठती
पवसुक्तवा विविश्लेष
गाण्डीवं स्टयद्क्षिणस्।
तस्य शब्दमितक्रयः
भृजःशब्दोऽस्पृशद्विम् ॥ ५०
अर्जुनन प्रतिकाते पाञ्चजन्यं जनार्देनः।
पत्रभात्रकारेरस्पृशद्विम् ॥ १०
स्र साञ्चलान्योऽस्पृशद्विमः॥ १०
स पाञ्चजन्योऽस्पृशद्विमः॥ १०
स पाञ्चजन्योऽस्पृशद्विमः॥ १०
स पाञ्चजन्योऽस्पृशद्विमः॥ १०

स पश्चिजन्याऽच्छुतवकवायुना भृद्यं सुपूर्णोदरिनःसृतध्विनः। जगत् सपातास्त्रियिद्दिगीश्वरं प्रकम्पयामास गुगात्यये यथा॥ ५२

पुरसुरमनुन्याः पश्चिणो चोरणा वा चित्रजनिचरा वा ब्रह्मदेवर्षयो वा सिंहनादश्च पण्डूनां प्रतिकाते महासमा ५३

हाति श्रीमहाभारते द्वीणपर्वणि प्रतिज्ञापर्वणि अर्जुनप्रतिज्ञायां त्रिसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७३॥

- PAKET

08

सक्षय उवाच ।
श्रुत्वा तु तं महाशब्दं
पाण्डूनां जयगुष्टिनाम् ।
चारैः प्रवेदिते तत्र
समुत्थाय जयद्रथः ॥
शोकसंसुब्दह्वयां दुःखेनाभिपरिष्ठुतः ।
मक्षमान द्वागाचे विपुळे शोकसागरे ॥ २
जगाम समिति राज्ञां सेन्यवा विस्तृशन सह

सिमन्योः पितुर्भीतः सबीडो वाक्यमज्ञवीत्। योऽसी पाण्डोः किळ क्षेत्रे जातः शकेण कामिना॥ स निनीपति दुर्बुद्धि-मी किळैकं यमस्रयम्। तत् खस्ति वोऽस्तु यास्यामि स्वयृद्धं जीवितेस्वया॥

तदपि तैऽपीत्यर्थः ॥ ४८ ॥ दितेपिति कार्ये कारणो-पचाराहैत्यानामित्यर्थः ॥ ४९ ॥ शब्दं शब्दान्तरम्॥५०॥ इति श्रीमहामास्तेः द्राणपर्वाणे टाकायां त्रिसातितमोऽ- ष्यायः ॥ ७३ ॥

्रश्चति ॥ १ ॥ क्लित्यस्यौ ॥ ५ ॥

20

अथवास्त्रप्रतिबळास्त्रात मां क्षत्रियर्षभाः। पार्थेन प्रार्थितं वीरास्ते संदत्त ममानयम् ६ द्रोण-दुर्योधन-कृपाः कर्ण-मद्रेश-बारिहकाः। दुःशासनादयः शक्तास्त्रातुं मामन्तकार्दितम् किमक प्रनरेकेन फाल्यनेन जिघांसता। न त्रायेयुर्भवन्तो मां समस्ताः पतयः क्षितेः प्रहर्षे पाण्डवेयानां श्रुत्वा मम महद्भयम्। सीदन्ति सम गात्राणि सुमूर्पीरिय पार्थियाः वधो चनं प्रतिज्ञातो

मम गाण्डीवधन्वना। तथा हि हृष्टाः कोशन्ति

शोककाले स्म पाण्डवाः॥ तम्न देवा न गन्धर्वा नासुरोरगराक्षसाः। उत्सहन्तेऽन्यथाकर्त्तं कृत पव नराधिपाः ११ तस्मान्मामनुजानीत भद्रं चोऽस्त नरर्षभाः। अदर्शनं गमिष्यामि न मां द्रक्ष्यन्ति पाण्डवाः

एवं विलपमानं तं भयाद्याकुळचेतसम् । आत्मकार्यगरीयस्त्वा-द्राजा दुर्योधनोऽब्रवीत् ॥

न भेतदयं नरदयात्र को हि त्वां पुरुषर्षम। मध्ये क्षत्रियवीराणां तिष्ठन्तं प्रार्थयद्यधि १४ अहं वैकर्तनः कर्णश्चित्रसेनो विविद्यातिः।* भूरिश्रवाः शलः शल्यो वृषसेनो दुरासदः॥ प्रतित्रो जयो भोजः काम्बोजश्च सुदक्षिणः सत्यवतो महाबाह्यविकणी दर्मखश्च ह

दुःशासनः सुवाहश्च कालिङ्गञ्चाप्युदायुधः। विन्दानुविन्दावावन्त्यौ द्रोणो द्रौणिश्च सौबलः॥ १७ एते चान्ये च बहवो नानाजनपरेश्वराः। ससैन्यास्त्वाभियास्यन्ति व्येत ते मानसो ज्वरः॥ त्वं चापि रथिनां श्रेष्ठः स्वयं शरोऽमितद्यते

स कथं पाण्डवेयेभ्यो भयं पश्यसि सैन्धव अक्षीहिण्यो दशैका च

मदीयास्तव रक्षणे।

यत्ता योत्स्यस्ति मा भैस्तवं सैन्धव ब्येतु ते भयम्॥

सञ्जय उवाच। पवमाश्वासितो राजन् पुत्रेण तव सैन्धवः दुर्योधनेन सहितो द्रोणं रात्रावुषागमत् २१ उपसंग्रहणं कृत्वा द्रोणाय स विशापते। उपोपविश्य प्रणतः पर्यपृच्छदिदं तदा ॥ २२ निमित्ते दूरपातित्वे लघुत्वे दढवेधने। मम व्रवीत भगवान विशेषं फाल्गुनस्य चं॥ विद्याविशेपमिच्छामि ज्ञातुमाचार्य तत्त्वतः अर्जनस्यात्मनश्चेव याधातथ्यं प्रचक्ष्व मे॥२४

> डोण उवाच। स ममाचार्यकं तात तव चैवार्जनस्य च । योगाहः खोषितत्वा च

तस्मास्वचोऽधिकोऽर्जुनः॥ न तु ते युधि संत्रासः कार्यः पार्थात् कथञ्चन अहं हि रक्षिता तात भयात्वां नात्र संशयः न हि मद्वाहुगुप्तस्य प्रभवन्त्यमरा अपि। ब्यूहियच्यामि तं ब्यूहं यं पार्थों न तरिष्यति तस्माद्यद्वस्य मा भैस्त्वं स्वधर्ममनुपालय। पितृपैतामहं मार्गमनुयाहि महारथ ॥ अधीत्य विधिवद्वेदानमयः सुहुतास्त्वया । इष्टं च वहाभिर्यं होनं ते सृत्युभीयङ्करः॥

दुर्लमं मानुषेर्मन्दै-र्महाभाग्यमवाप्यतु । भुजवीर्याजितान् लोकान्

दिव्यान् प्राप्स्यस्य गुत्तमान् ॥ करवः पाण्डवाश्चेव वृष्णयोऽन्ये च मानवाः अहं च सह पुत्रेण अधुवा इति चिन्त्यताम्॥ पर्यायेण वयं सर्वे

कालेन बलिना हताः। परलोकं गमिष्यामः स्वैः स्वैः कर्मभिरन्विताः ॥ तपस्तरवा तु यान् लोकान्

प्राप्नवन्ति तपस्विनः। क्षत्रधर्मीथ्रिता वीराः

क्षत्रियाः प्राप्तवान्त तान्॥ 33

क्षक्षौहिष्य इति प्रत्यक्षौहिणीशेषमादायोक्तम् ॥:२० ॥ उपसंप्रहणं पादाभिवन्दनम् ॥ २२ ॥ निमित्ते ठक्ष्यमेदने ॥२३॥ योगादस्यासात् ॥२५॥ * 'एतेषां नरदेवानां मत्तमातहगामिनाम् । संघातसुपयातानामपि विस्थेत्पुरन्दरः ' इत्यधिकम् । प्यमाश्वासितो राजा भारद्वाजेन सैन्धवः

ततः प्रहर्षः सैन्यानां तवाप्यासीहिद्यांपते । अपानुदृद्धयं पार्थायुद्धाय च मनो दधे ॥ ३४ वादित्राणां व्वनिश्चोत्रः सिंहनादरवैः सह ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि प्रतिकापर्वणि जयद्रधाश्वासे चतःसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७४॥

194

सक्षय उवाच ।

प्रतिज्ञाते त पार्थेन सिन्ध्राजवधे तदा। वासदेवो महाबाहर्धनश्चयमभाषत्॥ मातृणां मतमञ्जाय त्वया वाचा प्रतिश्रतम्। सैन्ध्रवं चास्मि इन्तेति तत्साहसमिदं कृतम् असंगन्त्य मया सार्धमतिभारोऽयम्बतः। कथं त सर्वलोकस्य नावहास्या भवेमहि॥ ३ धार्तराष्ट्रस्य शिविरे मया प्रणिहिताश्चराः। त इसे जीव्रमागस्य प्रवर्त्ति वेदयन्ति नः॥ ४ त्वया वै संप्रतिकाते सिन्धराजवधे प्रभा। सिंहनादः सवादित्रः समहानिह तैः श्रतः ५ तेन शब्देन विवस्ता

धार्तराष्ट्राः ससैन्धवाः। नाकस्मात सिंहनादोऽय-मिति मत्वा व्यवस्थिताः॥ समहाञ्जाब्दसंपातः कौरवाणां महासज । आसीनागाश्वपत्तीनां रथघोषश्च भैरवः॥ ७ अभिमन्योर्वधं श्रत्वा भ्रवमार्ती धने अयः। रात्री निर्यास्यति कोधा-विति सन्वा ह्यवस्थिताः॥ तैर्यतद्विरियं सत्या श्रुता सत्यवतस्तव। प्रतिज्ञा सिन्धराजस्य वधे राजीवळोचन ९ ततो विमनसः सर्वे त्रस्ताः श्रद्धसूगा इव। आसन्सयोधनामात्याः स च राजा जयद्रथः अधोत्थाय सहामात्यैदीनः शिविरमात्मनः। आयात्सीवीरसिन्धनामीश्वरो भूशदुःखितः स मन्त्रकाले संग्रन्थ सर्वो नैःश्रेयसी कियां

सयोधनमिदं वाक्यमब्रवीद्वाजसंसदि॥ १२ मामसी पत्र हन्तेति श्वोऽभियाता धनक्षयः प्रतिज्ञातो हि सेनाया मध्ये तेन वधो मम॥ तांन देवान गन्धर्वानासुरोरगराक्षसाः। उत्सहन्तेऽन्यथा कर्तं प्रतिक्षां सब्यसाचिनः ते मां रक्षत संग्रामे मा वो मार्थि धनक्षयः। पदं कृत्वाऽऽमुयाह्यस्यं तस्मादत्र विधीयताम् अथ रक्षान में संख्ये

कियते करुनन्दन। अनुजानी हिमां राजन गमिष्यामि गृहान प्रति॥ एवमुक्तस्त्ववाक्रशीर्षो विमनाः स सुयोधनः श्रत्वा तं समयं तस्य ध्यानमेवास्वपद्यत॥१७ तमार्तमभिसंप्रेक्ष्य राजा किल स सैन्धवः। मृदु चात्महितं चैव सापेक्षमिद्युक्तवान्॥१८

नेह पश्यामि भवतां तथावीर्थे धनर्धरमः। योऽर्जनस्यास्त्रमस्त्रेण प्रतिहन्यान्महाहवे॥१९

वासदेवसहायस्य

गाण्डीवं भुन्वतो धनः। कोऽर्जनस्यावतस्तिष्ठेत साक्षादपि शतऋतः॥ महेश्वरोऽपि पार्थेन श्रुयते योधितः पुरा। पदातिना महाबीयों गिरी हिमवात प्रभः२१ वानवानां सहस्राणि हिरण्यपुरवासिनाम । जघानैकरथेनेव देवराजप्रचोदितः॥ समायको हि कौन्तेयो वासदेवेन घीमता।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां चतुःसप्ततितमोऽ-ध्यायः ॥ ७४ ॥

प्रतिज्ञात इति ॥ १ ॥ अशब्दो निषेषे अज्ञाले-त्यर्थः ।। २ ।। विधीयतां रक्षेति परतः सम्बन्धते ।। १५ ॥

सामरानपि लोकांस्त्रीन हन्यादिति मतिर्मम

सोऽहिभिच्छाम्यज्ञवाहं रक्षितं वा महात्मना द्रोणेन सहपुत्रेण वीरेण यदि मन्यसे ॥ २४ स राबा स्वयमाचार्यो भृदामनाधितोऽर्जुत संविधानं च विहितं रथाश्च किल सज्जिताः कर्णो मुरिश्रवा द्रौणिशुंषसेनश्च दुर्जयः। क्रुपश्च महराजश्च पडेलेऽस्य पुरोगमाः॥ २६ शक्टः पाकश्चार्थो ह्युहो द्रोणेन निर्मितः। पक्षकार्थायां त्रुहो द्रोणेन निर्मितः।

खास्यते रक्षितो वीरैः सिन्धुराद्र स सुदुर्मदः धनुष्यक्षे च वीर्ये च प्राणे चेव तथीरसे॥१८ अविष्यक्षतमः होते निश्चिताः पार्थे पद्रुषाः। एतानजित्वा पद्र्याचैव प्राप्यो जयद्रधा॥१८ तेवासेकेक्यो वीर्यं पण्णां त्वमनुविन्तय । सिहेता हि नरद्याम न शक्या जैहमझसा॥ सृयस्तु मन्विष्यामि नीतिमात्मक्षिताय चै। मन्वद्रैः सचिवैः सार्थे सुद्धद्भिः कार्यसिक्यये॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि प्रतिज्ञापर्वणि कृष्णवाक्ये पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥

るかるなんぐ

ş

30

अर्जुन उवाच । पड्रथान् धार्तराष्ट्रस्य मन्यसे यान् बळाधिकान् । तेषां वाय ममार्थेन न तुल्यमिति में मतिः ॥ प्रस्थान् सर्वेषामेतेषां मधनदन ।

अस्त्रमञ्जेण सर्वेषामेतेषां मधुस्द्रन। मया दृश्यसि निर्मिष्ठं अयद्रयवधिषणा ॥ २. द्रोणस्य मिष्यक्षाहं साणस्य विल्डप्यतः। स्थानं सिन्धुराजस्य पातिष्यामि मृत्रतेष्ठे यदि साध्याश्च रुद्राश्च वसवश्च सह्याधितः। म्रास्त्रक्षे सहेन्द्रयाः॥ भ्रास्त्रक्षे सहेन्द्रयाः॥ भ्रास्त्रक्षे सहाध्याश्च रुद्राश्च वसवश्च सहेन्द्रयाः॥ भ्रास्त्रक्ष्याः सहेन्द्रयाः॥ भ्रास्त्रक्ष्याः सहाध्याश्च सहेन्द्रयाः॥ भ्रास्त्रक्ष्याः सहाध्याश्च सहेन्द्रयाः॥ भ्रास्त्रक्ष्याः सहाध्याश्च सहेन्द्रयाः॥ भ्रास्त्रक्ष्याः सहाध्याः सहाध्याः सहेन्द्रयाः॥ भ्रास्त्रक्ष्याः सहाध्याः स्थाः सहाध्याः सहाध्याः स्थाः सहाध्याः स्थाः सहाध्याः साध्याः स्थाः सहाध्याः साध्याः साध्य

श्रामारण्यानि भृतानि
स्थावराणि चराणि च।
स्रातारः सिरुधुराजस्य
प्रवन्ति मधुसुदन ॥
त्यागि वाणैनिंदतं श्री दृष्टास्ति रणे मया।
स्रायन व द्रापे कृष्ण तथैवायुष्यास्त्रे ॥ ७
यस्य गोसा महेष्यासत्तस्य गापस्य द्रोसेः।

तस्मिन् ×धूतिमदं बदं मन्यते स सुरोधनः । तस्मात्तस्यैव संनाधं भिरवा चास्त्यामि सैन्धवम् ॥ इष्टाइसि श्वो महेष्वासा-स्वाराधेस्तिगस्त्रीतिकोः । श्रहाणीव गिरेवंकी

द्धिमाणान्मया युधि ॥ १० नरानाभ्यदेहेश्यो विद्यविष्यति शोणितस् । पतद्श्यः पतितेश्यक्ष विभिन्नेत्यः शितेश्यैः गाण्डीवप्रीपता वाणा मनोऽनिलस्सा जवे। मृनागात्र्यान् विदेहास्त कर्तारक्ष सहस्रकाः यमात् कुवेराक्रणादिन्द्राबुद्राव्य यन्मया । उपात्तमस्त्रं वोरं तद्रप्रारोऽत्र नरा युधि ॥१३ वार्षाणक्रण नाम्माणि

ब्राक्षणास्त्रण स्वास्त्राणं हन्यमानि संयुगं। मया द्रष्टाऽसि सर्वेषां सैन्धवस्याभिरक्षिणाम्॥ १५ शरवेगससुकृत्ते राज्ञां केशव मूर्धभिः। असर्तीर्थमाणां पृथिवों द्रष्टाऽसि श्वोमया स्रिधे॥ १५

संबिधानं प्रतिविधानम् ॥ २५ ॥ पराब्युहः पश्चार्षे पश्चा-द्भागे यस्य सूची सूचीसुखो ब्यूहः ॥ २७ ॥ इति श्रीमहा-भारते द्रोणपर्वणि टीकायां पश्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥७५॥

तमेव प्रथमं दोणमाभियास्यामि केशव ॥ 🗸

હદ્

षड्थानिति ॥ १ ॥ तस्मिन् होणे सूतं युद्धसूतम् । बद्धामिव बद्धं एकान्तजयेन स्थिरीकृतम् ९ × युद्धमाते पाठ : कड्यादांस्तर्भवेष्यामि द्वावायिष्यामि शात्रवान् । सुद्धदो नन्दविष्यामि प्रमथिष्यामि सैन्ध्यम् ॥ १६ बह्वागस्त्रत् कुसम्बन्धो पापदेशसमुद्भवः । म्या सैन्थ्यवको राजा

स्था संस्था का राजा हाता स्था स्थान क्षांचायिष्यात ॥ १७ सर्वक्षीराक्षभोकारं पापाचारं रणाजिरे । मया सराजकं वाणिमिनं द्रस्यक्षि सैन्ध्यम् तथा प्रसाते कर्ताऽदिस गयश कृष्ण सुयोधनः नान्यं धतुर्धरं लोके मंस्यते मसमं धुर्धि १९ गाण्डीचं च धतुर्दिश्यं योद्धा चाहं नर्रकः । राचंच यन्ता दृष्धिका क्षित्रं स्था स्थानितं स्था तब प्रसादात्रावनं कि नाहातं रणे सम ।

अधिपहां ह्यपैकेश कि जानमां विगईसेर१ स्था छश्म स्थिरं चन्द्रे सबुद्रे च यथा ज्रहम् एवमेतां प्रतिकां में सत्यां विजि जनार्दन्तर सावमंत्र्या प्रवृद्धेक्ष सावमंत्र्या प्रवृद्धेक्ष सावमंत्र्या प्रवृद्धेक्ष सावमंत्र्या घर्डुदेक्ष सावमंत्र्या वर्डुदेक्ष सावमंत्र्या वर्ड वाह्वोमांवमंत्र्या घनज्ञयम्द२ न्त्रयातियामि संज्ञामं न जीयेथं ज्ञयामि च तेन सत्येन संज्ञामं हतं विज्ञ जयद्रथम्।२४ हुवं वै बाह्येण सत्यं ज्ञया साचुद्ध सक्षातः। अश्चित्रवाऽपि च यहेषु छुवो नारायणे जयः२५ श्रीह्वंवाऽपि च यहेषु छुवो नारायणे जयः२५

सञ्जय उवाच।

प्वमुक्त्वा हृषीकेशं ख्यमात्मानमात्मना संदिदेशार्जुनो नर्दन् वासविः केशवं प्रभुम् यथा प्रमातां रजनीं कल्पितः स्याद्रथो सम तथा कार्यं त्वया कृष्ण कार्यं हि महदुखतम्

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे प्रतिज्ञापर्वण्यर्जुनचाक्ये षद्सप्ततितमोऽध्यायः॥ ७६॥

90

सञ्जय उवाच । तां निशां दुःखशोकातों निःश्वसन्ताविवोरगौ । निद्रां नैवोपळेमाते वास्रदेवधनञ्जयौ ॥

निद्रा नैवापळमातं वासुदेवभनवयो ॥ नरनारायणौ कुद्धौ बात्वा देवाः सवासवाः व्यथिताश्चित्तवामानुः किखित्तव्यिप्पति वद्धश्च दारुणा वाता रुक्षा योरामिश्चित्तव्यप्ति वद्धश्च दारुणा वाता रुक्षा योरामिश्चितः समस्द्यत ॥ श्चुष्काशम्यश्च निष्पेतः सनिवर्गताः सविशुतः चचाळ चापि पृथिवी सर्वौळवनकानना ॥ श्चुश्चश्च महाराज सागरा मकराळ्याः ॥ प्रवृक्षश्चश्च महाराज सागरा समुद्रमाः ॥ रयाश्चनरनागानां प्रमुद्रमाः ॥ रयाश्चनरनागानां प्रमुक्तमान्तरे सस्वत्राः ॥ स्वाह्माना सम्वत्राव्याः ॥ स्वाह्माना सम्बद्धश्च ॥ द्याष्ट्रमाः ॥ स्वाह्माना सम्बद्धश्च । द्याष्ट्रमान्तरे । इत्याव्यानां प्रमोदार्थं यमराष्ट्रविवृद्धये ॥ ६ वाह्मानि शक्षमुष्टे

न जाँग्रेयं न केनापि जितोऽस्मि ॥ २४ ॥ इति श्रीमहा-भारते ब्रोणपर्वाणे टीकायां षटसप्ततितमोऽष्यायः ॥ ५६ ॥

मुमुच् रुरुद्ध ह।

तान दहा दुष्णानू सर्वा-

तुरपाताँह्वोमहर्षणात्॥ ७ सर्वे ते व्यथिताः सैन्यास्त्वदीया भरतर्षभ श्वत्या महावरूसोग्रं प्रतिकां सव्यसाचिनः वश्य कुष्णं महावाहुरव्यति पाकशास्त्रविः आध्वासय सुमद्रां त्वं भगिनां सुषया सह॥९ सुषां चास्या वयस्याश्च विशोकाः कुरु माधव साझा सस्येन युक्तेन चचसाऽऽध्वासय मभी ततोऽर्जुनगृहं गत्वा चासुदेशः दुर्मनाः । समिनां पुत्रशोकार्तोमाध्यस्यन दःस्वितास्॥

> वासुदेव उवाच। फंकुरु वाष्णेयि कुमारं:

मा शोकं कुरु वार्ष्णीय कुमारं प्रति सस्नुषा सर्वेवां प्राणिनां मीरु निष्ठेषा काळनिर्मिता कुळे जातस्य धीरस्य क्षत्रियस्य विशेषतः ॥ स्वः मरणं केतत् तव पुत्रस्य मा ग्रुसः ॥१३ दिष्ट्या महारयो धीरः पितुस्तृत्यपराक्रमः । क्षात्रेण विधिना प्राप्तो वीराभिळपितां गतिस्

90

तामिति ॥ ९ ॥ * 'वशाभियाय' इति पाठः ।

जित्वा सुबहुताः शक्न्य प्रेमियत्वा स सुत्यव । प्रेमियत्वा स सुत्यव । मतः पुण्यकृतां कोकान् स्वेकामड्होऽस्त्रयान् ॥ १५ तपसा ब्रह्मचर्येण श्वतेन प्रक्षयाऽपि च । सन्तां यां गतिमिञ्जनित तां मासस्तव पुषकः वारस्वां पर्यां त्यं विभिन्न विश्वा वीरजा वीरचाच्या । मा शुन्यस्तर्यं भद्रे गतः स प्रमां गतिमः प्रास्कृते चाज्यती पापः सैभ्यवो बाळवातकः अस्यावजेपस्य फळ ससुद्धहुणवान्त्रयः ॥ १८ इप्रांगं तु वरारोहे

रजन्यां पापकर्मकृत् । न हि मोध्यति पार्थात स प्रविद्योऽप्यमरावतीम् ॥ १९ श्वः ज्ञिरःश्रोप्यसे तस्य सैन्धवस्य रणे हतम्

समन्तपञ्चकाद्वाह्यं विद्योका भव मा करः। स्वयं में पुरस्कृत्य गतः सूरः सतां गतिषः । यां गति प्रां विवादा विद्या वि

यदि च मनुजपन्नगाःपिशाचा रजनिचराः पतगाः सुरासुराश्च । रणगतमभियान्ति सिन्धुराजं न स भविता सह तैरपि प्रभाते २६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि प्रतिज्ञापर्वणि सुभद्राश्वासने सप्तसप्तातितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ —— ॐभःक्रैक्क्स्टि——

90

सञ्जय उवाच । एतच्छुत्वा वचस्तस्य केशवस्य महात्मनः । सुमद्रा पुत्रशोकार्ता विळळाप सुदुःखिता ॥ हा पुत्र मुम मन्दायाः

हा पुत्र मम मन्दायाः कथमेत्यासि संयुगम् । निधनं प्राप्तवांस्तात पितन्तव्यपराक्रमः॥

पितुस्तुहयपराक्षमः॥ कथांमन्दीवर्यमां सुदंष्ट्रं चाकलेचनम्। सुखं ते हश्यते वस्त सुरेष्ट्रं चाकलेचनम्। सुखं ते हश्यते वस्त सुरेष्टतं रणरेखना॥ ३ कृतं शूरं निपतितं त्वां प्रयन्त्यनिवर्तितम्। सुश्चिरोधीवबाङ्गसं हयुढोरस्कं नतोदरम्॥ ४ चाकपितस्तवांगं स्वकं शस्त्रकाचितम्। भूतावि त्यां निरिक्षन्ते नृतं चन्द्रमियोदितम् । भृतावि त्यां निरिक्षन्ते नृतं चन्द्रमियोदितम् । भृतावि त्यां पिर्वस्य स्पर्धास्तरणसंतुत्वतम्।

भूमावध कथं रोपे विभविद्धः सुलोजितः ६ योऽन्वास्थत पुरा वीरो वरस्रीमिर्महाभुजः कथमन्वास्थते सोऽय दिावामिः पतितो सुभे योऽस्त्वात पुरा हुएँ। स्तुत-मागथ-बन्दिभिः। सोऽद्य कर्याप्तणैजीरीवित्त दिश्वपार्थते ८ पाण्डवेषु व नायेषु वृण्णिवीरेषु वा विभो । पञ्चालेषु च वीरेषु हृदः केनास्यनाथवत् ॥९ अत्प्रदर्शना पुत्र दर्शनस्य तवानवः। मन्दमाया गमिष्यामि स्थलम्य प्रमह्यभ्य विद्यालासं सुक्रेशनात्वं चाहवास्य सुगस्थि व तव पुत्र कदा भूगो सुक्रं द्रस्थामि निर्मणम्॥।

धिग्बलं भीमसेनस्य धिक्पार्थस्य धतुष्मताम् । धिग्वीर्यं वृष्णिवीराणां पञ्चालानां च धिग्बलम् ॥ १२

अबलेयस्यापराधस्य ॥१८॥ अभियान्ति रक्षिष्यन्ति॥२६॥ इति श्री॰ द्रो॰ टी॰ सप्तसप्तितसोऽध्यायः७७ ^४'स्वाध्याय-युक्तं ब्राह्मणी याचितारं, गीर्चोडारं, क्षिप्रगन्तारमश्चा । दासं भ्रहा,कर्मकारं द्व वैश्या,श्ररं सूते त्वाद्वीचा राजपुत्री'इत्यचिकम् ७८

पतदिति॥१॥

धिकेकयांस्तथा चेदीन मत्स्यांश्चेवाथ सुखयान्। ये त्वां रणगतं वीरं न शेकुरभिरक्षितुम्॥ १३ अद्य पश्यामि पृथिवीं शस्यामिय हतत्विषम्। अभिमन्यमपश्यन्ती १४ शोकव्याकुळळोचना॥ स्वस्रीयं वासुदेवस्य पुत्रं गाण्डीवधन्धनः। कर्यं त्वाऽतिरथं वीरं

द्रक्ष्याम्यद्य निपातितम् ॥ ٥٠ ब्दहोहि तृषितो चत्स स्तनी पूर्णौ पिबाश मे। अङ्कमारुद्य मन्दाया द्यातृप्तायाश्च दर्शने हा बीर दशो नष्टश्च धनं स्वप्न इवासि मे। यहो द्यनित्यं मानुष्यं जलबुद्दचश्चलम् १७ इमां ते तरुणीं भार्यो तवाधिभिरभिष्लताम कथं संधारयिष्यामि विवत्सामिव धेनुकाम् अही ह्यकाले प्रस्थानं कृतवानसि प्रत्रक । विहाय फलकाले मां सुगुद्धां तव दर्शने १९

नूनं गतिः कृतान्तस्य प्राज्ञैरपि सुदुर्विदा । यत्र त्वं केशवे नाथे संग्रामेऽनाथवद्धतः ॥ यज्ञनां दानशीलानां ब्राह्मणानां कृतात्मनाम्। चरितब्रह्मचर्याणां

प्रण्यतीर्थावगाहिनाम् ॥ 28 कुतज्ञानां वदान्यानां गुरुशुश्रूषिणामपि। सहस्रदक्षिणानां च या गतिस्तामवामहि २२ या गतियुध्यमानानां शूराणामनिवर्तिनाम् हत्वाऽरीन्निहतानां च संग्रामे तां गति वज गासहस्रप्रदातृणां क्रतुदानां च या गतिः। नैवेशिकं चामिमतं ददतां या गतिः छुमा॥ ब्राह्मणेश्यः शरण्येश्यो

निधि निरधतां च या।

या चापि न्यस्तदण्डानां तांगति बज प्रवक्त॥ રષ ब्रह्मचर्येण यां यान्ति सुनयः संशितव्रताः। एक पत्न्यश्च यां यान्ति तां गाति बज पुत्रक राज्ञां सचरितयां च गतिर्मवति शाश्वती। चतराश्रमिणां पुण्यैः पावितानां सुरक्षितैः॥ दीना नकश्पिनां या च सततं संविभागिनाम् पैशुन्याच निवृत्तानां तां गर्ति वज पुत्रकर८ व्यतिनां घमंशीलानां गुरुशश्राविणामपि। अमोघातिथिनां या च तां गति व्रजपुत्रक २९ कूच्छ्रेषु या धारयतामात्मानं व्यसनेष च। गतिः शोकाभिदग्धानां तां गति बज पुत्रक मातापित्रोध शुश्रूषां कल्पयन्तीह ये सदा। स्वदारनिरतानां च या गतिस्तामवाप्रहि३१

ऋतकाले स्वकां भार्या गच्छतां या मनीविणाम्। परस्त्रीभ्यो निवृत्तानां तां गति बज पुत्रक॥

साम्ना ये सर्वभूतानि पश्यन्ति गतमत्सराः। नारंतदानां क्षमिणां या गतिस्तामवामहि३३

> मधुमांसनिवृत्तानां मदाहंभात्तथाऽनृतात्। परोपतापत्यकानां तां गतिं बज पुत्रक॥

हीमन्तः सर्वशास्त्रज्ञा ज्ञानतृप्ता जितेन्द्रियाः। यां गति साधवो यान्ति तां गति वज पुत्रक एवं विलपतीं दीनां सुभद्रां शोककर्शिताम् अन्वपद्यत पाञ्चाली वैरादिसहितां तदा ३६

ताः प्रकामं रुदित्वा च विलप्य च सुदुःखिताः। उत्मत्तवत्तदा राजन् विसंका न्यपतन क्षिती॥

सोपचारस्तु कृष्णश्च दुःखितां भृशदुःखितः सिक्तांभसा समाध्वास्य तत्तदुका हितं वचः विसंज्ञकल्पां रुदतीं मर्मविद्धां प्रवेपतीम । भगिनीं पुण्डरीकाक्ष इदं वचनमब्रवीत ३९

नैवेंशिकं सोपकरणं गृहम् नैवेशिकायिति पाठे गृहाश्रमोन्मुखाय विद्यात्रतस्नाताय । अभिमतं विवाहोपयुक्तम् ॥ २४ ॥ न्यस्तदृण्डानां निरस्ताभिमानानां ' दण्डोऽल्ली लगुडे प्रमान् ' इत्युपक्रम्य ' दमे यमेऽभिमाने च ' इति **मेदिनी** ॥२५॥ क्षकपतन्यः प्रतिवताः ॥ २६ ॥

20

सुभद्रे मा शुचः पुत्रं पाञ्चाल्याश्वासयोत्तराम । गतोऽभिमन्युः प्रथितां गति क्षत्रियपुङ्गवः॥ ये चान्येऽपि कुले सन्ति पुरुषा नो वरानने सर्वे ते तां गार्ते यान्तु हाभिमन्योर्थशस्विनः

> इति श्रीमहाभारते द्वोणपर्वणि प्रतिशापर्वणि समदाप्रविलापे अष्रसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७८॥

क्रयाम तहयं कम कियास सहदश्च नः। कृतवान् यादगद्यैकस्तव पुत्रो महारथः॥४२ प्वमाश्वास्य भगिनीं द्वीपदीमपि चोत्तराम पार्थस्यैव महाबाहुः पार्श्वमागादरिन्दमः ४३ ततोऽभ्यनुकाय नृपान् कृष्णो बन्धंस्तथार्जनम् विवेशान्तःपुरे राजंस्ते च जग्मुर्यथालयम् ॥

チャチランとくくくく

198

सञ्जय उवाच।

ततोऽर्जनस्य भवनं प्रविद्याप्रतिमं विभः। स्पृष्टांऽमः पुण्डराकाक्षः स्थपिडले श्रमलक्षणे संतस्तार धुमां शय्यां दमैंबैंदूर्यसन्निमः। ततो माल्येन विधिवलाजीर्गन्धेः समङ्गलैः २ अलंचकार तां शय्यां परिवार्यायधात्तमः। ततः स्पृष्टोदके पार्थे विनीताः परिचारकाः दर्शयन्तोऽन्तिके चक्रनैंशं त्रैयम्बकं चलिम्। ततः श्रीतमनाः पार्थौ गन्धमारुवैश्च माधवम् अलंकुत्योपहारं तं नैशं तस्मै न्यवेदयत्। स्मयमानस्तु गोविन्दः फाल्गुनं प्रत्यभाषतः।

सुप्यतां पार्थ भद्रं ते कल्याणाय बजाम्यहम् । स्थापथित्वा ततो द्वाःस्थान गोष्तृंश्चात्तायुधात्तरान्॥ दारुका नगतः श्रीमान् विवेश शिबिरं खकम्। शिक्ये च शयने शुभ्रे बहुकृत्यं विचिन्तयन्

पार्थाय सर्वे मगवान शोकदुःखापहं विधिम दयदधात पुण्डरीका क्षरते जो द्यतिविवर्धनम् ८ योगमास्थाय युक्तात्मा सर्वेषामीश्वरेश्वरः। श्रेयस्कामः पृथुयशा विष्णुर्जिष्णुप्रियंकरः ९ न पाण्डवानां शिविरे

कश्चित् सुप्वाप तां निशाम्।

प्रजागरः सर्वजनं ह्याविवेश विशांपते॥

पत्रशोकाभितत्रेन प्रतिकातो महात्मना। सहसा सिन्धुराजस्य वधो गाण्डीवधन्वना तत् कथं नु महाबाद्भवांसिवः परवीरहा। प्रतिज्ञां सफलां क्रयादिति ते समाचिन्तयन् १२ कष्टं हीदं ह्यवसितं पाण्डवेन महात्मना । स च राजा महावीर्यः पारयत्वर्जनः सताम् प्रवशोकाभितसेन प्रतिका महती कृता। भातरश्चापि विकान्ता बहुलानि बलानि च भूतराष्ट्रस्य पुत्रेण सर्वे तस्मै निवेदितम्। स हत्वा सैन्धवं संख्ये प्रनरेत धनजयः॥ जित्वा रिप्रगणांश्चैच पारयञ्चर्जनो जतम्। श्वोऽहत्वा सिन्धुराजं वै धूमकेतुं प्रवेश्यति न ह्यसावनृतं कर्तुमलं पार्थो धनखयः। धर्मपत्रः कथं राजा भविष्यति सृतेऽर्ज्जेन ॥

तस्मिन् हि विजयः कृत्स्नः पाण्डवेन समाहितः। यदि नोऽस्ति कृतं कि ञ्च-द्यदि दत्तं हुतं यदि ॥ फलेन तस्य सर्वस्य सध्यसाची जयत्वरीन् एवं कथयतां तेषां जयमाशंसतां प्रभो ॥ १९

इति श्रीमहाभारते दोणपर्वणि टीकायामध्सप्ततितमोऽ-ध्यायः ॥ ७८ ॥

तत इति ॥ १ ॥ जाजैरक्षतेः ॥ २ ॥ तस्मै व्यम्ब-काय ॥ ५ ॥ पार्थाय तादर्थ्ये चतुर्था । तेजः प्रतापः ॥८॥

श्वस्तां चक्रप्रमथितां द्रश्यसे नृपवाहिनीम् ॥ मया ऋद्वेन समरे पाण्डवार्थे निपातितास । श्वः सदेवाः सगन्धर्वाः पिशाचोरगराक्षसाः बास्यन्ति छोकाः सर्वे मां सुदृदं सदयसाचिनः यस्तं द्वेष्टिस मां द्वेष्टियस्तं चानुस मामन्॥ इति संकल्पतां बुद्धा शरीरार्धं ममार्जुनः यथा त्वं मे प्रभातायामस्यां निशि रथोत्तमम् करुपयित्वा यथाशास्त्रमादाय वज संयतः। गदां की मोदकीं दिव्यां शक्तिं चक्रं धनुः शरान् आरोप्य वै रथे सृत सर्वीपकरणानि च। स्थानं च करुपयित्वाऽथ रथोपस्थे ध्वजस्य मे वैनतेयस्य वीरस्य समरे रथशोभिनः। छत्रं जास्त्रनदैर्जालैरर्कज्वलनसप्रमैः॥ विश्वकर्मक्रतैर्दिदेशरभ्वानिप विभूषितान्। वलाहकं मेघपुष्पं शैव्यं सुप्रीवमव च ॥ ३८ युक्तान् वाजिवरान् यत्तः कवची तिष्ठ दारुक पाञ्जजन्यस्य निर्घोषमार्पभेणीव परितम् ॥३९ श्रत्वा च भैरवं नादस्पेयास्त्वं जवेन माम्। एकाह्वाऽहममर्षे च सर्वदुःखानि चैव ह ॥४० म्रातः पैतृष्वसेयस्य व्यपनेष्यामि दारुक। सर्वोपायैर्वतिष्यामि यथा बीभत्सराहवे॥४१ पद्मयतां धार्तराष्ट्राणां हिनेष्याते जयद्रथम् । यस्य यस्य च बीभत्सुर्वधे यत्नं करिष्यति। आशंसे सारथे तत्र भविताऽस्य ध्रवो जयः४२

दारुक उवाच। जय एव भ्रूवस्तस्य कुत एव पराजयः। यस्य त्वं पुरुषेत्यात्र सार्थ्यमुपजग्मिवान्धः३ एवं चैतत करिष्यामि यथा मामनुशासिस । सप्रभातामिमां रात्रिं जयाय विजयस्य हि४४

कूच्छ्रेण महता राजन रजनी व्यत्यवर्तत। तस्यां रजन्यां मध्ये त प्रतिबुद्धो जनाईनः॥ स्मत्वा प्रतिक्षां पार्थस्य दासकं प्रत्यभाषत । अर्जुनेन प्रतिकातमार्तेन हतवन्धुना ॥ जयद्वयं वधिष्यामि श्वोभूत इति दारुक। तत्त दुर्योधनः श्रत्वा मन्त्रिमर्मन्त्रयिष्यति॥

यथा जयद्रथं पार्थों न हन्यादिति संयुगे। अऔहिण्यों हि ताः सर्वा रक्षिष्यन्ति जयद्रथम्॥ 23 द्रोणश्च सह पुत्रेण सर्वास्त्रविधिपारगः। एको वीरः सहस्राक्षो दैत्यदानवदर्गहा॥ सोऽपि तं नोत्सहेताजौ

हन्तं द्रोणेन रक्षितम्। सोऽहं श्वस्तत करिष्यामि यथा कुन्तीसुतोऽर्जुनः॥

अमाप्तेऽस्तं दिनकरे हानिष्यति जयद्रथम्। न हि दारानिभित्राणि ज्ञातयो न च बान्धवाः कश्चिदन्यः प्रियतरः कुन्तीपुत्रान्ममार्जुनात्। अनर्जुनिममं लोकं मुद्दर्तमपि दारुक॥ उदीक्षितं न शक्तोऽहं

भविता न च तत् तथा। अहं विजित्य तान सर्वान सहसा सहयद्विपान्॥

अर्जुनार्थे हनिष्यामि सकर्णान् सस्योधनान् श्वो निरीक्षन्त में वॉर्य त्रयों छोका महाहवे धनअयार्थे समरे पराकान्तस्य दारुक। श्वो नरेन्द्रसहस्राणि राजप्रवशतानि च॥ साम्बद्धिपरथान्याजी विद्वविष्यामि हारुक।

> इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि प्रतिशापर्वणि कृष्णदारुकसंभाषणे पकोनाशीतितमोऽध्यायः॥ ७९॥

24

सञ्जय उवाच ।

कुन्तीपुत्रस्तु तं मन्त्रं स्मरक्षेत्र धनअयः। प्रतिक्षामात्मनो रक्षन्धुमोहाचिन्त्यविकमः १ तं तु शोकेन संतप्तं स्वग्ने कपिवरध्वजम्। आससाद् महातेजा ध्यायन्तं गरुडध्वजः २

आससाद महातजा ध्यायन्त गरुडध्वनः र प्रत्युत्थानं च क्वष्णस्य सर्वीवस्यो धनखयः। न लोपयति धर्मारमा अक्तयः प्रम्णा च सर्वदा ॥ ३ प्रसुत्थाय च गोविन्दं स तस्मा आसनं ददौ न चासने स्वयं बुद्धि चीमत्सुस्यद्वधात तदा॥

ततः कृष्णो महातेजा जानन् पार्थस्य निश्चयम् । कन्तीपत्रमिदं वाक्य-

मासीनः स्थितमव्रवीत ॥ "५ मा विषादे मनः पार्थ क्रुयाः काळा हि दुर्जयः काळः सवीणि भूतानि निवस्कति परे विधी क्रियां व विषादस्त तहृहि द्विपदां वर । न शोच्यं विदुषां येष्ठ शोकः कार्यविनाशनः यसु कार्यं भवेत कार्यं कर्मणा तत समाचर ही नचेहस्य यः शोकः स हि शुष्पेनज्ञयः ॥ ८ शोच्यन्यप्त शाह्य कर्मणा तत समाचर शीन्यद्वय यः शोकः स हि शुष्पेनज्ञयः ॥ ८ शोचक्रमन्त्रय न तह्न कर्शयस्यपि वान्यवानः । क्षियते च नरस्तस्माक नवं शोन्यद्वमहित ॥ १० सम्बन्ध तत्वा वाह्यदेवेन वीमस्तुरपराजितः । १० आवमाये तत्वा विद्वानिदं वचनम्र्यंवत ॥ १०

मया प्रतिक्षा महती जयहथवधे कृता।
क्षोऽस्मि हन्ता इरास्मानं पुत्रम्भानि केरावा।
मत्तिक्षाचिषातार्यं घातिराष्ट्रिः किळाच्युत।
पृष्ठतः सैन्ध्रवः कार्यः सर्वेग्रांसे महार्यः॥१२
दश चैका च ताः कृष्ण असीटिण्यः सुर्जुवाः
हतावशेषारक्षेमा हन्त्र माध्रव संवय्या॥१३
ताभिः परिवृतः संच्ये सर्वेश्वेत महार्यः।।
कर्यं शक्येत संद्रष्टुं दुरास्मा कृष्ण सैन्ध्रयः॥
पतिक्षापारणं चापि न संविष्यति केशवः।

प्रतिक्षायां च हीनायां कथं जीवित मिद्रिफार्श, दुःकोपायस्य मे चीर विकांक्षा परिवर्तते। दुतं च याति स्वितंत ता पत्तक्रवीम्यस्य १६ योकसानं द तरुष्ट्रन्या पार्थस्य द्विज्ञकेतनः। संस्पृह्यांमस्ततः कृष्णः प्राञ्जस्य सम्बन्धितः इदं वाक्यं महातंजा बमापे पुष्करेस्थाः। दिलार्थे पाण्डुपुरुवस्य सैन्यवस्य वधे कृतीर्रेट पार्थे पाणुपुर्वे नाम परमास्यं सनातनमः। येन सर्वोत्त स्थे देश्यान जामे देशो महेश्यरः॥ यदि ताद्विदिनं तेष्ट्रयस्य भावस्य वृष्यभ्वक्यः॥ १० तं देवं मनसा प्यात्वा जोपमास्य भनज्य।। ततस्तस्य प्रसादा जोपमास्य भनज्य। ततः कृष्णवनः श्रुत्वा संस्पृह्यांमो अनज्ञयः। ततः कृष्णवनः श्रुत्वा संस्पृह्यांमो अनज्ञयः। मावासीन एकात्री जगाम मनसा मनस्य

ततः प्रणिहितो बाह्ये सुहुर्ते शुभन्धाणे । आत्मानमञ्जनोऽपश्यद्गगने सहकेशवम् २३ पुण्यं हिमवतः पादं मणिमन्तं च पर्वतम । ज्योतिर्भिश्च समाकीर्ण सिद्धचारणसेवितम् वायुवेगगतिः पार्थः खं भेजे सहकेशवः। केशवेन गृहीतः स दक्षिणे विभुना भुजे॥२५ प्रेक्षमाणो बहुन् भावान् जगामा द्वतदर्शनान् उदीच्यां दिशि धर्मातमा सोऽपश्यच्छ्रेतपर्वतं कुबेरस्य विहारे च निलनीं पद्मभूषिताम । संरिच्छ्रेष्ठां च तां गङ्गां वीक्षमाणो बहुदकाम सदा पुष्पफलैर्वृक्षेरपेतां स्फटिकोपलाम । सिंहत्यावसमाकीणी नानामृगसमाकुलाम् पुण्याश्रमवर्ती रम्यां मनोक्षांडजसेविताम्। मन्दरस्य प्रदेशांश्च किन्नरोद्गीतनादितान् २९ हेमकृष्यमयैः श्रृङ्गेनीनीषधिविदीपितान्। तथा मन्दारवृक्षेत्र पुष्पितेरुपशोभितान् ३० क्षिग्धांजनचयाकारं संप्राप्तः काळपर्वेतम**ा** ब्रह्मतुङ्गनदीश्चान्यास्तथा जनपदानपि

60

कुन्तीपुत्रस्त्विति ॥ १ ॥ परेऽवस्यंभाविनि विधौ विधाने नियच्छति प्रवर्तयति ॥६॥ न शोच्यं शोको नाव- रणीयः ॥ ७ ॥ कार्यं कृत्यं कार्यं करणीयं भवेत् इस्तन्वयः ॥ ८ ॥ दुःखोपायस्य दुःखद्वारस्य प्रतिशायाः विकाशा विसंवादः परिवर्तते प्रतिभाति ॥ १६ ॥ प्रणिद्धितः समा द्वितमनाः ॥ २३ ॥ स तुङ्गं शतम्यङ्गं च शर्यातिवनमेव च। पुण्यसम्बद्धिरःस्थानं स्थानमाथर्वणस्य च३२ वृषद्शं च शैलेन्द्रं महामन्दरमेव च। अप्सरोभिः समाकीर्णं किन्नरैश्लोपशोमितस्

दराप्तः समाकाण (कथ्यः स्थापितः स्वाक्ताण (कथ्यः स्वाधः सम्वद्धः ।
ग्रुतः । स्ववः स्ववः ।
ग्रुतः ।

विस्मितः सह कुण्णेन

क्षिसो बाण इवास्त्रगात ॥ ६६ ग्रहनक्षत्रसोमानां स्वरोडयोश समित्वषम् । अपरुवत तदा पार्थो ज्वलन्तिय पर्वतम् ॥ अपरुवत तदा पार्थो ज्वलन्तिय पर्वतम् ॥ समासाय तु ते शैलं शैलाग्रे समवस्थितम् । तपोनित्यं महास्मानमपरव्यक्षप्रभ्वत्यस्य ३८ सहस्रमिय स्वरोणां दीष्यमानं स्वतेजसा । श्रक्तिं जिटलं गौरं यवकलाजिनवाससम् नयनानां सहस्रेश्च विचित्राङ्गं महीजसम् । पार्वत्या सहित देवं भृतस्वैश्च मास्वैरः ४०

गीतवादित्रसत्तादैहोस्यलास्यमिन्वतम् ।
बिलातास्प्रीटितोःहकृष्टैः
पुण्येर्गन्धेश्च सेवितम् ॥ ४१
स्तुप्रमानं स्तवैदिंद्येश्वर्षिमेश्र्ववादिभाः ।
गोप्तारं सर्वभूतानामिष्यास्ययसम्ब्युतस् ४६
सान्तेयस्य तं दृशा जनाम चिरस्सा द्वितिस्

पार्येन सह धर्मात्मा गुणन ब्रह्म सनातनम् लोकादि विश्वकर्माणमजनाशानमञ्चयम् मनसा परमं योनि खं वायुं उत्योतिपां निधिस् स्वष्टारं वारिपाराणां भुवश्च प्रकृति पराम्। देवदानवयक्षाणां मानवानां च सापनम् ४५ योगानां च परं धाम दर्षं ब्रह्मविदां निधिम् चराचन्द्र अष्टारं प्रतिहर्मारमेव च ॥ ४६ कालकोपं महात्मानं शक्तव्रगुणीव्यम् । अत् कालकोपं महात्मानं शक्तव्रगुणीव्यम् । ववन्दे तं तदा कृष्णो वाद्धनोजुदिकर्मिमा। यं प्रपचित विद्वासः सुस्माच्यात्मपदिषणः। तमजं कारणात्मानं जमसुः शरणं भवसा॥४८ अर्जुनश्चापि तं देवं भूयो भूयोऽप्यवन्दत। ब्राह्मा संवर्षमुलादि स्वर्मान्यात्मपदिषणः। ब्राह्मा संवर्षमुलादि सुत्रमञ्चानद्वस्य।

ज्ञात्वा त सर्वभूतादि भृतभव्यभवाद्भवम्४९ ततस्तावागती दृष्टा नरनारायणावुभी । सुप्रसन्नमनाः शर्वेः प्रोवाच प्रहसन्निव ॥ ५० स्वागतं वो नरश्रेष्टावृत्तिष्ठेतां गतक्रमी ।

कि च वामीप्सितं वीरी मनसः क्षिप्रमुख्यतां येन कार्येण संगातों छुवां तत्साध्यामि किम् वियतामात्मनः श्रेयस्तत् सर्वे प्रदृत्ति वाष् तत्सत्मुद्धवनं श्रुत्वा प्रत्युत्याय कृताक्षळी । वासुदेवार्जुनौ सर्वे तुषुवाते महामती ॥ ५६ भक्त्या स्तवेन दिव्येन महास्मानावनिन्दितौ कृष्णाज्ञेनायुन्तः।

नमो भवाय शर्वाय रहाय वरदाय च। पश्तां पतये निरम्रष्ट्राय च कपिंदे ॥ ५५ महादेवाय भीमाय व्यंकताय च शान्तये। ईशानाय मक्काय नमोऽस्तवन्ये क्षाया मिन्द्रियों ने ६ कुमारगुरवे हुन्यं नीलग्रीवाय वेथसे। पिनाकिने हिक्याय सराया विभये सवा ५७ विन्यालिताय भूझाय द्याशायानपराजिते। निरम्यनीलग्रीक्राय भूझाय हराशायानपराजिते ।

शब्दर्शयस्य होते: ॥ ३६ ॥ तथा च त्रज्ञम् विध्य-पदमाङाश्यमन्यगदिवन्यसः ॥ ३६ ॥ ह्यास्य गुरुपम्, । बल्पितमितस्यतः प्रचारः । आस्प्रभादिनं युव्यान्यस्यः उत्त्वसुर्यक्षेः स्वानित्तम्।४६॥ छोकानामादिश्यादानम् विश्व कपारक्तं प्राप्तं यस्य । देशानम्यतिद्वेत्त्रस्य ॥ अस्यसम् विश्वास्य । अस्य । स्थानम्यतिद्वत्तिकारम्यम् । अस्यसम् स्थानं च । ज्योतिवरं तेजवां निवित्तमिक्षानम् ॥ ४५॥ वर्षं मुक्तमूर्तां प्रकृति प्रधानं साधनं सिद्धानिधानम् ॥ ४५॥ योगानां योगस्यिनां वरं याम प्रसाम्बस्य । इदं साक्षाद्वतं

होत्रे पोत्रे त्रिनेत्राय व्याधाय वसुरेतसे। अचिन्त्यायास्विकामर्त्रे सर्वदेवस्तुताय च ५९ वृषध्वजाय मुण्डाय जटिने ब्रह्मचारिणे। तप्यमानाय सिंठिले ब्रह्मण्यायाजिताय च ६० विश्वातमने विश्वसूजे विश्वमावृत्य तिष्ठते। नमो नमस्ते सेट्याय भृतानां प्रमचे सदा ६१ ब्रह्मवक्राय सर्वाय शंकराय शिवाय च। नमोऽस्तु वाचस्पतये प्रजानां पतये नमः॥६२ प्रसाद्यामास भवं तदा हास्त्रोपलब्धये ॥ ६%

नमो विश्वस्य पतये महतां पतये नमः। नमः सहस्रशिरसे सहस्रभुजमृत्यवे॥ सहस्रनेत्रपादाय नमोऽसंख्येयकर्मणे। नमो हिरण्यवर्णाय हिरण्यकवचाय च। भक्तानुकस्पिने नित्यं सिध्यतां नो वरः प्रभो सञ्जय उवाच ।

एवं स्तरवा महादेवं वासुदेवः सहार्जुनः ह

इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि प्रतिज्ञापर्वणि अर्जुनस्वप्ने अज्ञीतितमोऽध्यायः॥ ८०॥ - ARREL

58

सञ्जय उवाच। ततः पार्थः प्रसन्नात्मा प्राञ्जलिर्वृषभध्वजम् ददशौंत्फ्रल्लनयनः समस्तं तेजसां निधिम्॥ १ तं चोपहारं सकतं नैशं नैत्यकमात्मना। द्दर्श त्र्यंबकाभ्याशे वासुदेवानिवेदितम् ॥ २ ततोऽभिपूज्य मनसा कृष्णं शर्वे च पाण्डवः इच्छाम्यहं दिव्यमस्त्रमित्यभाषत शंकरम् ॥ ३ ततः पार्थस्य विज्ञाय वरार्थे वचनं तदा। वासुदेवार्जुनौ देवः स्मयमानोऽभ्यभाषत॥ ४ स्रागतं वां नरश्रेष्ठौ विज्ञातं मनसेप्सितम् येन कामेन संप्राप्ती भवद्भां तं ददास्यहम्॥५ सरोऽसृतमयं दिव्यमभ्याशे शत्रुखदनी। तत्र में तद्धनुर्दिन्यं शरश्च निहितः पुरा॥ ६ येन देवारयः सर्वे मया युधि निपातिताः। तत आनीयतां कृष्णौ सदार धनुकत्तमम्॥७ तथेत्युका तु तौ बीरौ सर्वपारिषदैः सह प्रस्थितौ तत्सरो दिन्यं दिन्येश्वर्यदातेर्युतम् ८ निर्दिष्टं यदृषाङ्केण पुण्यं सर्वार्थसाधकम् । तौ जम्मतुरसंम्रान्तौ नरनारायणावृषी॥ ९

नागमन्तर्जले घोरं ददशातेऽर्जुनाच्युती॥ १० द्वितीयं चापरं नागं सहस्रशिरसं वरम्। वमन्तं विपुला ज्वाला दहशातेऽग्निवर्चसम्॥ ततः कृष्णश्च पार्थश्च संस्पृश्यांमः कृताञ्जली। तौ नागावपतस्थाते नमस्यन्तौ वृषध्वजम्१२ गणन्ती वेदविद्वांसी तद्रह्म शतरुद्रियम् । अपनेयं प्रणमती गत्वा सर्वात्मना भवस॥१३ ततस्तौ रुद्रमाहात्म्याद्भित्वा रूपं महोरगौ धनुवीणश्च राषुझं तहुंहं समपद्यत ॥ तौ तज्जगृहतुः प्रीतौ धनुवाणं च सुपमम्। आज-हतुर्महात्मानी ददतुश्च महात्मने ॥ १५ ततः पार्श्वोद्रृषाङ्कस्य ब्रह्मचारी न्यवर्तत। पिंगाक्षस्तपसः क्षेत्रं बलवासीललोहितः १६ स तद्रह्य घनुःश्रेष्ठं तस्थी स्थानं समाहितः। विचक्षांथ विधिवत्सदारं धनुसत्तमम्॥ १७ तस्य मौवीं च मुर्छि च

स्थानं चालक्ष्य पाण्डवः। श्रुत्वा मन्त्रं भवप्रोक्तं जग्राहाचिन्त्यविक्रमः॥

दाक्षितः भावेन हवनशीलत्वात्। वसुरेता अभी रेतःक्षेपणात् ॥ ५९ ॥ मुंडो दीक्षितत्वात् । ब्रह्मचारी रेतोविधारणात् ॥ ६० ॥ भूतानां प्राणिनां प्रमथादीनाम् ॥ ६९ ॥ ऋज्ञ-बक्रो वेदपूर्णमुखत्वात्। सर्वः सर्वसहपत्वात्। शिवो मोक्षडेत-त्वात् । वाचस्पतिर्वाज्यसम्बर्तनात् ॥ ६२ ॥ सहस्रभुजाय मृख्ये च मन्यये इति पाठः ॥ ६३ ॥ इति श्रीमहाभारते

ततस्तौ तत सरो गत्वा सूर्यमण्डलसन्निमम्

द्राणपर्वणि टीकायामशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥

१८

28

तत इति ॥ १ ॥ आत्मना सुकृतं सूपकल्पितम् २॥ द्वन्द्वं युगलम् ॥ १४ ॥ नीललोहितः भगवतोऽपरा ततः ॥ १६ ॥ स्थानं स्थापनकम् ॥ १७ ॥ जम्राहः मनसि छत-वान्॥ १८॥

स सरस्थेय तं बाणं झुमोचातिवळः प्रभुः। चकार च पुनर्वीरस्तस्मिन् सरस्ति तक्रजुः॥ ततः प्रीतं मयं बात्वा स्मृतिमानर्जुनस्तरा। चरामारण्यके दसं दर्शनं शंकरस्य च॥ २० मनसा चिन्तयामास्त तन्मे संप्यतामिति। तस्य तम्मतमाबाय प्रीतः प्रादाहरं पदा॥ त्वा प्राप्तरां केरं स्त्राप्तरां स्त्राप्तरां त्वा त्वा प्राप्तरां केरं स्त्राप्तरां स्त्राप्तरां त्वा प्राप्तरां स्त्राप्तरां स्त्रा

ततः पाशुपतं दिस्यमवाष्य पुनरीश्वरात्॥ संद्रष्टरोमा दुर्धर्षः कृतं कार्यममन्यतः। वयन्दतुञ्ज संद्र्ष्टी शिरोभ्यां तं महेश्वरम्॥

अजुज्ञाती क्षणे तिसम् भवेनार्जुनकेशवी। प्राप्ती स्वशिविंद वीरौ सुदा परमया युतौ ॥ तथा भवेनातुमती महासुरनिघातिना । इन्द्राविष्णु यथा प्रतितौ जंमस्य वधकांक्षिणी

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि प्रतिकापर्वणि अर्जुनस्य पुनः पाश्रुपतास्त्रप्राप्ती पकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥

62

सञ्जय उवाच।

तयोः संबद्द तोरेबं कृष्णदाक्षयोत्तथा।
साऽस्वगाद्रजती राजक्षय राजऽऽव्युक्ष्यत ।
पठित्य पाणिस्तिका माण्या मञ्जूपिकाः।
वैतालिकाश्च स्ताश्च तुष्टुबुः पुरुष्णभम् ॥ २
नर्तकाश्चाय्यस्यत्य ज्ञुगातानि वाचकाः।
कृष्ठ्यंश्चरत्यावानि मपुरं रुक्तक्षिण्याः॥ ३
सृदंगा ब्रह्मरा भेर्यः पणवानक्ष्योस्त्रस्याः।
आदृश्वराश्च शंखाश्च पुरुषुऽभ्यश्च महास्वनाः
प्रवेतानि सर्वाणि तयान्यस्यि मारतः।
वाद्यन्ति सुसंह्याः कुश्चराः साधुशिक्षिताः
स्र भेषसमितियोषी महान्, शब्दोऽस्थृशिदिष्यः
स्र भेषसमितियोषी महान्, शब्दोऽस्थृशिदिष्यः

प्रतिबुद्धः सुखं सुद्धां महाहें शयमोत्तमे। उत्थापादश्यकार्यार्थे ययो स्नानगृहं सुपः ho ततः ग्रुक्तास्वराः स्नातास्करणाः शतमष्ट च स्नापकाः काञ्चनैः कुम्मैः पूर्णैः सम्रुपताक्षिरे महासने सुपविष्टः परिधायास्वर्रः छत्नु। सस्त्री चन्दनसंदुक्तैः पानीयर्पमास्वर्तेः ९ उत्सादितः कपायेण वळवङ्किः स्रोशिक्षितेः। आहुतः साधिवासेन जलेन स सुगन्धिना१० राजद्दंसनिमं प्राप्य उष्णीयं शिथिलार्पितम् जलक्ष्यार्थिन ॥ ११

हरिणा चन्दनेनाङ्ग-सुपछिष्य महाभुजः। स्नग्वी चाक्षिष्टवसनः

प्राक्षमुखा प्राञ्जलेः स्थितः ॥ १२ जजाप जय्यं कीन्तेयः सतां मार्गमगुष्ठितः । तज्ञाक्षित्ररणं वर्ततं प्रायंभगुष्ठितः । तज्ञाक्षित्ररणं वर्ततं प्रययेशः विनीतयत् ॥ १३ स्मित्रिः स्पिविद्या । १४ स्तियां पुष्ठवस्याः कश्यां निर्णयं पार्थियः ततो वेद्यित्रं पुष्ठवस्याः कश्यां निर्णयं मात्र ॥ १५ द्वान्तां वेद्यत्रक्षातान् क्षातान्वस्थेषु च । सहस्राज्ञवप्यान् सीरान् सहस्रं वाष्ट वापपान् अक्षतेः सुमनोभिश्च वाचित्रवाः महासुजः। तान् विज्ञान् पुष्टपित्रप्यं प्रस्ठिः श्रेष्ठेः सुमनिष्ठः प्रावात् काञ्चनमेषैकः निर्कं विप्राय पाण्डवः अळेतं नाथ्यतातं वासांसीष्टाश्च विश्वणाः१८

इति श्रीमहाभारते होणपर्वणि टीकायामेकाशीतितमोऽ-

13

तयोरितिः ॥ १ ॥ मञ्जपिकताः मांगल्योपस्थापकाः पाणिखनिका हस्तेन तालस्वनं कृत्रेते । मञ्जपिकताः मञ्जपक-समये पठन्त इति देखबोध ॥२॥ स्कक्षण्ठनो स्वकस्वराः ाशास्त्रेद्धा विक्रिकाः भिष्यों बहुकाः पणवा मुख्या। स्थानकाः पटहाः । गोष्ठुकाः त्राग्वाः । आवस्याय स्वद्रपदहाः सुदुरुषो ककाः ॥ ४॥ भवस्ये चतुःसमासने ॥ ९॥ करायेण सर्वीवधादिकरकेन ॥ ९०॥ अक्रियम-तुगहतं वसनं सद्या ॥ २०॥ वाते ज्वकदिमम् ॥ १३॥ स्रोधान् सूर्वोगस्त्रात् ॥ ९६॥

तथा गाः कपिला दोग्ध्रीः सवत्साः पाण्डनन्दनः। हेमश्रुक्ता रीप्यव्यरा दत्वा तेभ्यः प्रदक्षिणम् ॥ खस्तिकान् वर्धमानांश्च नन्द्यावर्तीश्च काञ्चनान्॥ मार्खं च जलकंशांश्र ज्वलितं च हुताशनम् ॥ 20 पूर्णान्यक्षतपात्राणि रुचकं रोचनास्तथा। खळंकताः द्यमाः कन्या दधिसर्पिर्मधृदकम् मङ्गल्यान पक्षिणश्चैव यचान्यद्वि पृजितम्। दड्डा स्पृष्टाच कौन्तेयो बाह्यां केश्यां ततोऽगमत ॥ ततस्तस्यां महाबाहो।स्तिष्ठतः परिचारकाः सौवर्ण सर्वतोभद्रं मुक्ताधैदुर्थमण्डितम्॥ पराध्यस्तिरणास्तीर्णं सोत्तरच्छदमृद्धिमत्। विश्वकर्मकृतं दिव्यसुपजन्हुर्वरासनम् ॥ २४ तत्र तस्योपविष्टस्य भवणानि महात्मनः।

मक्ताभरणवेषस्य कौन्तेयस्य महात्मनः। रूपमासीन्महाराज विषतां शोकवर्धनम् २६ चामरैश्चन्द्ररश्स्याभैहेंमदण्डैः सुरुरोभनैः। दोध्यमानैः द्युद्युमे विधुद्भिरिव तोयदः॥२७ संस्तृयमानः सुतैश्च वन्द्यमानश्च बन्दिभिः। उपगीयमानो गन्धवैरास्ते समक्रसनन्दनः २८ ततो महर्तादासील स्यन्दनानां खनी महान नेमिघोषश्च रथिना खुरघोषश्च वाजिनाम् २९ प्हादेन गजघण्टानां शंखानां निनदेन च। नराणां पदशब्दैश कम्पतीव सम मेदिनी ३० ततः शुद्धान्तमासाच जानुभ्यां भूतले स्थितः शिरसा वन्दनीयं तमभिवाद्य जनेश्वरमा३१ कण्डलीबद्धनिस्त्रिशः सन्नद्धकवचो यवा। अभिप्रणम्य शिरसा द्वाःस्रो धर्मात्मजाय है। न्यवेदयद्वधीकेशसुपयान्तं महात्मने। सोऽब्रवित पुरुषव्यावः खागतेनैव माधवम्३३ अर्ध्य चैवासनं चास्मै दीयतां परमाचितस्। ततः प्रवेश्य वार्णियसुपवेश्य वरासने। उपाज-हर्महाहीणि प्रेप्याः श्रम्नाणि सर्वशः पूजयामास विधिवद्धर्मराजो युधिश्विरः॥६४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि प्रतिबापर्वणि यधिविरसज्जनायां द्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥

シックランがででかって

63

सञ्जय उवाच । ततो युधिष्ठिरो राजा प्रतिनन्य जनार्दनम् उवाच परमधीतः कौन्तेयो देवकीसृतम्॥१ सखेन रजनी ब्युष्टा कचिसे मध्यस्यन। कविज्ञानानि सर्वाणि प्रसन्नानि तवाच्यत वास्त्वेवोऽपि तद्युक्तं पर्यपुच्छद्यधिष्ठिरम्। ततश्च प्रकृतीः क्षत्ता न्यवेदयद्वपश्चिताः॥ ३ अनुज्ञातश्च राज्ञास प्रावेशयत तंजनम्।

विराटं भीमसेनं च धृष्टशुस्नं च सात्यकिम् चेदिपं धृष्टकेतुं च द्भुपदं च महारथम्। शिखण्डिनं यमी चैव चेकितानं सकेकयम् युपुत्सुं चैव कीरध्यं पाञ्चाल्यं चोत्तमीजसम् युधामन्युं सुबाहुं च द्रौपदेयांश्च सर्वदाः॥ ६ पते चान्ये च बहवः क्षत्रियाः क्षत्रियर्थमम्। उपतस्थर्महात्मानं विविधाशासने धामे॥ ७

नाप्रतिबद्धागमनेन ।। ३३ ॥ इति श्रीमहासारते द्रोण-पर्वाणे टीकायां ब्ह्झीतितमोडध्यायः ॥ ८२ ॥

प्रदक्षिणं कृत्वेति शेषः ॥ १९ ॥ स्वितिकानालिक्षनानि वर्धमानान शरावान नन्यावर्तान संप्रदितावर्षपात्राणि॥२० रूचकं मात्रुक्षकम् ॥ २१ ॥ विश्वकर्मकृतं विश्वकर्मप्रणीतेन विधिना निर्मितम् ॥२४॥ वन्यमानः स्तुयमानः स्त्रत्यर्थस्य बदे लाम् ॥२८॥ गुद्धान्तं कक्ष्याभ्यन्तरम्॥३१॥ स्वागते-द्रो० ५

तत इति ॥ १ ॥

एकस्मिन्नासने वीराबुपविष्टी महाबली। कृष्णश्च युयुचानश्च महात्मानी महाद्यती ॥८ ततो युधिष्ठिरस्तेषां श्रुण्यतां मधुसुदनम् । अब्रवीत् पुण्डरीकाक्षमाभाष्य मधुरं वचः॥ एकं त्वां वयमाश्चित्य सहस्राक्षमिवामराः। प्रार्थयामी जयं युद्धे शाश्वतानि सुखानि च

त्वं हि राज्यविनाशं च द्विषद्भिश्च निराकियाम्। क्रेशांश्च विविधान कृष्ण

सर्वीस्तानिप वेद नः॥ 88 त्वयि सर्वेश सर्वेषामस्माकं भक्तवत्सल। सखमायत्तमत्यर्थे यात्रा च मधुसदन ॥ १२ स तथा क्रुक्त बार्ष्णेय यथा त्वथि मनो मम। अर्जनस्य यथा सत्या प्रतिक्षा स्याभिकीर्षिता स भवांस्तारयत्वसमादःखामधेमहाणेवात। पारं तितीषैतामद्य प्रवो नो भव माधव॥ न हि तत् कुरुते संख्ये रथी रिपुवधोद्यतः। यथा वै करते कष्ण सार्थियं समास्थितः॥ यथैव सर्वास्वापत्सु पासि वृष्णीञ्जनार्दन। तथैवास्मान् महाबाहो वृजिनाबातुमहेसि॥ त्वमगाधेऽप्रवे ममान पाण्डवान क्रहसागरे सम्रद्धर प्रवो भृत्वा शंख-चक्र-गदाधर॥१७ नमस्ते देवदेवेश सनातन विशातन।

विष्णो जिष्णो हरे कृष्ण वैकुण्ठ पुरुषोत्तम१८ नारदस्त्वां समाचल्यौ पुराणसृषिसत्तमम्। वरदं शार्क्षिणं श्रेष्ठं तत् सत्यं कुरु माधव॥१९ इत्यक्तः प्रण्डरीकाक्षो धर्मराजेन संसदि। तोयमेघस्त्रनो वाग्मी प्रत्युवाच युधिष्ठिरम् ॥ वासदेव उवाच।

सामरेष्वपि लोकेषु सर्वेषु न तथाविधः। शरासनघरः कश्चिद्यथा पार्थौ घनक्षयः॥ २१ वीर्यवानस्त्रसंपन्नः पराकान्तो महाबलः। युद्धशौण्डः सदामर्षी तेजसा परमो नृणाम् स युवा वृषमस्कन्धो दीर्घवाहुर्महाबलः। सिंहवेंभगतिः श्रीमान् द्विषतस्ते हनिष्यति अहं च तत्करिष्यामि यथा कुन्तीसुतोऽर्जुनः घार्तराष्ट्रस्य सैन्यानि घक्ष्यत्यक्षिरिवेन्धनम् अद्य तं पापकर्माणं श्चद्रं सीमद्रधातिनम् । अपुनर्दर्शनं मार्गभिषुक्ताः क्षेप्स्यतेऽर्जुनः॥ तस्याद्य गृधाः इयेनाश्च चण्डगोमायवस्तथा मक्षविष्यन्ति मांसानि ये चान्ये पुरुषादकाः यद्यस्य देवा गोप्तारः सेन्द्राः सर्वे तथाऽव्यसी राजधानी यमस्याच हतः प्राप्स्यति संक्रले निहत्य सैन्धवं जिष्णरद्य त्वासपयास्यति। विशोको विज्वरो राजन् भव भृतिपुरस्कृतः

इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि प्रतिशापर्वणिश्रीकृष्णवाक्ये ज्यद्गीतितमोऽष्यायः॥ ८३ ॥

68

तथा तु बदतां तेषां प्रादुरासी द्वनक्षयः। विद्वश्चर्भरतश्रेष्ठं राजानं ससुहद्गणम् ॥ तं निविष्टं छमां कक्ष्यामभिवन्द्याग्रतः स्थितम् तम्रत्थायार्जनं प्रेम्णा सखजे पाण्डवर्षभः ॥२ मार्थि चैनसपावाय परिष्वज्य च बाहना।

सञ्जय उवाच।

आशिषः परमाः प्रोच्य स्मयमानोऽस्यभाषत व्यक्तमर्जुनसंप्रामे भ्रवस्ते विजयो महान्। यादद्वपा च ते च्छाया प्रसन्नश्च जनार्दनः ॥४ तमब्बीत ततो जिष्णुमेहदाश्चर्यमुत्तमम्। दष्टवानस्मि भद्रं ते केशवस्य प्रसादजम्॥ ५

द्रोणपर्वाणे टीकायां त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥

निराकियामपसारणम् ॥ ११ ॥ यात्रा स्थितिः ॥ १२ ॥ बुजिनात् ब्यसनात् ।। १६ ॥ सनातन अनादिनियन विशातन संहर्तः कृष्ण संसारकर्षक पुरुषोत्तम परात्मन् ।। ९८ ।। युद्धशीण्डः युद्धप्रवीणः।।२२।। इति श्रीमहाभारते

तथेति ॥ १ ॥

ततस्तत्कथयामास यथा दृष्टं घनखयः। बाम्यासनार्थे सुद्धद्दां ज्यस्केण समागमम् ६ ततः शिरोगित्वानं स्पृतः सर्वे च विश्लेषातः नमस्कृत्य सुपाधुः साधुः सर्वे च विश्लेषातः नमस्कृत्य सुपाधुः साधुः विश्लेष्याश्चन्यः अनुवातास्तवः सर्वे सुद्धः। धर्मसृतुना। त्रिक्तामाणाः सुस्त्रक्षाः दृष्टा युद्धाःथ निर्युष्ठः ८ व्यभिषाच तु राजानं युष्ठाभानाच्युत्ताः। दृष्टा विनिर्ययुद्धने ये युविष्ठिरनिवेद्यानाव् ९ रचेनेन युवेषा युष्ठाभानावान् ९ रचेनेन युवेषा युष्ठाभानानान् १ स्थिनेक युवेषा युष्ठाभानामार्थन्तः। विन्यस्त्रक्षाः विश्लेष्यस्त्रक्षाः।

जग्मतुः सहितौ बीरावर्जुनस्य निवेशनम्१० तत्र गत्वा हषीकेशः कल्पयामास स्तवत् रथं रथवरस्याजौ वानरर्षमळक्षणम् ॥ ११ स मेघसमानिघाषस्तप्तकाञ्चनसप्रमः । बभौ रथवरः क्रुप्तः शिशुर्दिवसक्रयथा ॥ १२ ततः पुरुषशार्धूलः सज्जं सज्जपुरःसरः । कृताद्विकाय पार्थाय न्यवेदयत तं रथम्॥१३ तंतु लोकवरः पुंसां किरीटी हेमवर्मभृत्। चापबाणधरो वाहं प्रदक्षिणमवर्तत ॥ तपोविद्यावयोवृद्धैः कियावद्भिक्तितेन्द्रियैः। स्त्यमानो जयाशीर्भिराखरोह महारथम्॥१५ जैंदेः सांग्रामिकैर्मन्त्रेः पूर्वमेव रथोत्तमम्। आभमन्त्रितमर्चिष्मानुद्यं मास्करो यथा १६ स रथे रथिनां श्रेष्ठः काञ्चने काञ्चनावृतः। विबसी विमलोर्धिष्मान् मेराविव दिवाकरः अन्वास्रहतुः पार्थे युयुधानजनार्दनौ । श्चायातेर्यश्चमायान्तं यथेन्द्रं देवमश्चितौ ॥ १८ अय जजाह गोविन्दो रश्मीनराष्ट्रेमविदां वरः मातलिबीसवस्येव वृत्रं हन्तुं प्रयास्यतः॥१९ स ताभ्यां सहितः पार्थौ रथप्रवरमास्थितः। सहितो बुधशुकाभ्यां तमो निझन् यथा शशी सैन्धवस्य वधं प्रेप्सः प्रयातः शत्रुपूगहा । सहांबुपतिमित्राभ्यां यथेन्द्रस्तारकामये॥२१ ततो बादिवानेवेंविमीगरुपैश्च स्तवैः शुप्तैः। प्रयान्तमर्जुनं वीरं मागधा येव तुष्टुवः॥ २२

सजयाशीः सपुण्याहः सृतमागधनिःस्वनः युक्तो वादित्रयोषेण तेषां रतिकरोऽभवत् २३ तमनुप्रयतो वायुः पुण्यगुन्धवहः शुभः।

ववी संहर्षयम् पार्थं द्विपतञ्चापि शोषयम् । ततस्तिस्मन् क्षणे राजम् विविधानि शुभानि च ॥ प्रादुरासन्निभित्तानि

विजयाय बहुनि च । पाण्डवानां त्वदीयानां विषरीतानि मारिष ॥ २५ दृष्ट्वाऽर्जुनो निमित्तानि

विजयाय प्रदक्षिणम् । युयुधानं महेष्वास-भिदं वचनमज्ञवीत् ॥ ः

युयुधानाद्य युद्धे मे दश्यते विजयो ध्रवः यथा हीमानि लिंगानि दश्यन्ते शिनिपुङ्गव सोऽहं तत्र गमिष्यामि यत्र सैन्धवको नृषः वियासुर्यमलोकाय मन वीर्थ प्रतीक्षते॥ २८ यथा परमकं कृत्यं सैन्धवस्य वधो मम। तथैव समहत्कृत्यं धर्भराजस्य रक्षणम्॥ २९ स त्वमय महाबाहो राजानं परिपालय। यथैव हि मया गुप्तस्त्वया गुप्तो भवेत्तथा ३० न पश्यामि च तं लोके यसवां युद्धे पराजयेत वासुदेवसमं युद्धे स्वयमप्यमरेश्वरः॥ त्विथ चाहं पराश्वस्तः प्रमुक्ते वा महारथे। श्रुयां सैन्धवं हन्तुमनपेक्षो नर्षम ॥ ३२ मर्यपेक्षान कर्तस्या कथा श्रिदपि सात्वत । राजन्येव परा गृप्तिः कार्या सर्वात्मना त्वया न हि यत्र महाबाहुर्वासुदेवो व्यवस्थितः। किचिद्यापद्यते तत्र यज्ञाहमि च ध्रुवम् ३४ एवसुकस्तु पार्थेन सात्यकिः परवीरहा । तथेत्युन्द्राऽगमत् तत्र यत्र राजा युधिष्टिरः ३%

इति श्रीमहामारते द्वीणपर्वणि प्रतिक्षापर्वणि अर्जुनवाक्ये चतुरशातितमोऽध्यायः॥ ८४॥

॥ समाप्तं प्रतिज्ञापर्वं॥

श्चित्रुरिवसकृत् बालः सूर्यः सञ्जुरःसरः सामग्रीसमग्रः ॥ १२ ॥ मेरानुस्यात्रौ मनोतुकूलार्येषु सुबसंदेदनं भवति ॥ १७ ॥ त्रमतो सन्दः ॥२३ ॥ त्रदक्षिण छन्दीतुवर्तिनम्

॥ २६ ॥ अपेक्षा अनुरोधः ॥ ३३ ॥ इति श्रीमहामास्ते द्रोगपर्वणि टीकायां चतुरशीतितमोऽभ्यायः ॥ ८४ ॥

जयद्रथवधपर्व ५

64

भृतराष्ट्र उवाच ।
भ्रोभूते किमकाष्ट्रेस्ते दुःखशोकसमन्विताः
अभिमन्यौ हते तत्र के वाऽपुध्यन्त मामकाः
आमन्यौ हते तत्र के वाऽपुध्यन्त मामकाः
क्षां तत्कि श्विषं कृत्वा निभीया शृहि मामकाः
पुत्रशोकाभिसंततं कृत्वं मृत्युमिवान्तकम् ।
आयान्तं पुरुपत्यात्रं कयं दृत्युराहवे ॥ ३
क्षियाज्ञय्यात्रं कयं दृत्युराहवे ॥ ३
क्षियाज्ञय्यात्रं कयं दृत्युराहवे ॥ ३
हृष्टु पुत्रपरियुन् किमकुवैत मामकाः ॥ ४

६क्षा अनुपार्वा । साधुर्या । किं तु सञ्जय संप्रामे वृत्तं दुर्योधनं प्रति । परिदेवो महानद्य श्रुतो मे नाभिनन्दनम् ५

बभूबुर्वे मनोप्राह्याः शन्दाः श्रुतिसुखावहाः । न श्यन्तेऽच सर्वे ते

सैन्धवस्य निषेशने ॥ ६ स्तुवतं नाय श्रृयन्ते पुताणां शिविरे सम । स्तुसागधसहानां नर्वकानां च सर्वेशः ॥ ७ स्तुसागधसहानां नर्वकानां च सर्वेशः ॥ ७ स्वेशः निष्या स्तुसागधसहानां नर्वकानां च सर्वेशः ॥ ७ स्वेशः निष्या स्तुस्य स्तुष्य । श्रीनानामय तं शब्दं व प्रणोमि समीरितस् निवेशाने सल्यपृतेः सोमदत्तस्य सञ्जय । स्तुष्य पुष्पद्दीनोऽहमार्श्वस्यनित्रम् । तिवेशानं गतास्ताई पुत्राणां मम लक्ष्य । निवेशानं गतास्ताई पुत्राणां मम लक्ष्य । स्त्रिश्तर्वेशुंखस्य चित्रसंति विकर्णयोः । सम्योषां स्रुतानां मे न तथा श्रृयते ध्वनिःशर

ब्राह्मणाः श्लीचया वैदया यं शिष्याः पर्युपासते । द्रोणपुत्रं महेष्वासं पुत्राणाः मे परायणस् ॥ ११ बितण्डालपसंकापेर्वेतवादित्रवादिते ।

वितण्डाळापसंळाषेद्वंतवादित्रवादितः। गीतेश्र विभिन्नेरिष्टे रमते यो दिवानिशम् उपास्यमानो बहुभिः कुरुपाण्डवसात्वतैः। स्त तस्य ग्रहे शब्दो नाद्य द्रौणेर्थया पुरा १४

द्रोणपुत्रं महेष्वासं गायना नर्तकाश्च ये । अल्पर्श्वमुपतिष्ठन्ति तेषां न श्रूयते ध्वनिः १५ विन्दानुषिन्दयोः सायं

विन्दाज्ञुवन्त्याः साय शिविरे यो महाध्वनिः॥ १६. भ्रूयते सोऽय न तथा केकयानां च वेश्मसु। नित्यं प्रमुद्धितानां च

ताळगीतखनो महान् ॥ १७ नुस्ततां श्र्यते तात गणानां सोऽध न स्वनः । सप्ततंतुत्र वितन्याना याजका यसुणासते १८ सोमदांस्तं श्रुतिर्धि वेषां न श्रुयते ध्वानिः । ज्याञ्चोच ह्वाचोषञ्च तोमरासिरयध्वानः १९ द्रोणस्यासीद्विरतो यहे तं न श्रुणोध्यक्षम् नानादेशसम्बद्धानां गीतानां योऽभवस्वनः

वादिन्ननादितानां च सोऽच न श्र्यते महान्।

यदा प्रभृत्युपप्रध्या-च्छान्तिमिच्छन् जनार्दनः॥ २१

आगतः सर्वभूतानामनुकस्पार्थमच्छुतः। ततोऽहमबुवं स्त मन्दं दुर्योधनं तदा २२ वासुदेवेन तीर्धेन पुत्र संशास्य पाण्डवैः। कालप्राप्तमहं मन्ये मा त्वं दुर्योधनातिगाः

रामं खेद्याचमानं त्यं प्रत्याख्यास्यासि केरावम् । हितार्थमभिजरुपन्तं न तवास्ति रणे जयः ॥ २४ प्रत्याचष्ट स दाशार्धेषुपमं सर्वधन्विनाम् । अनुनेयानि जरुपन्तमनयासान्वपद्यतः २५ ततो दुःशासनस्थैव कर्णस्य च मृतं द्वयोः । अन्ववतंत मां हित्या कृष्टः कालेन दुर्मतिः

24

श्वोभूते इति ॥ १ ॥ पुत्रपरिवृनं पुत्रवधदुःखितम् ॥ ४ ॥ यत्रेति तृतीयार्थे सप्तमी ॥ ८ ॥ स्वपक्षस्थापनः होनः प्रतिपन्ने प्रतिन्नेषो वितंदा, आछापो भाषणम् । संछापो नियोभाषणम् ॥ १२॥ गणानां सहानाम् ॥ १८॥ तीर्वेन निरानेन उपायेन वा । काळप्राप्तं समयो वितम् ॥२३॥ अनुनेवानि अतुकुलानि ॥ २५॥

न हाहं द्यतिमच्छामि विदुरी न प्रशंसति। सैन्धवो नेच्छति द्यतं भीष्मो न युत्तिमच्छति॥ 20 शस्यो भूरिश्रवाश्चेव प्रक्रिको जयस्तथा। अश्वत्थामा कृपो द्रोणो चूतं नेच्छन्ति सञ्जय॥ 26 यतेषां मतमादाय यदि वर्तत पुत्रकः। सन्नातिभित्रः ससुदृचिरं जीवेदनामयः ऋश्णा मधुरसंभाषा शातिबन्धुवियंवदाः । क़लीनाः संमताः प्राज्ञाः सुखं प्राप्स्यन्ति पाण्डवाः॥ धर्मापेक्षी नरो नित्यं सर्वत्र लमते सुखम्। प्रेत्यभावे च कल्याणं प्रसादं प्रतिपद्यते॥ ३१ अहाँस्ते पृथिवीं भो हुं समर्थाः साधनेऽपि च तेषामपि समुद्रान्ता पितृपैतामही मही॥ ३२

नियुज्यमानाः स्थास्यन्ति पाण्डवा धर्मवर्त्मनि । सन्ति में ज्ञातयस्तात

येवां श्रोध्यन्ति पाण्डवाः॥ ३३ इावयस्य सोमश्चस्य भीष्मस्य च महात्मसः ह्योणस्याय विकण्धिय वावहांकस्य कुप्तस्य अन्येयां चैव वृद्धानां भरतानां महात्मनाय स्वस्ये वृद्धानां भरतानां महात्मनाय स्वस्ये वृद्धानां भरतानां महात्मनाय

कें वा त्यं मन्यसे तेषां
- यस्तार झ्यादतोऽन्यथा।
कुण्णो न धर्मे सज्जवात
सर्वे ते हि तदन्ययाः॥ ३६
मयाऽपि चोकास्ते वीरा
वचनं धर्मसंहितम्।
नान्यधा प्रकरिष्यन्ति
- धर्मातानो हि पाण्डवाः॥ ३७

इत्यहं विलपन् स्त बहुदाः पुत्रमुक्तवान् । न च में श्रुतवान् मृदो मन्ये कालस्य पर्ययम् ॥ वृकोदराकुँनी यत्र वृष्णिवीरश्च सात्यिकः । उत्तमीजाश्च पाञ्चाव्यो युजामन्युश्च वुज्यः॥ षृष्टुषुत्रश्च दुर्वेषः शिल्यण्डी चापराजितः। अदमकाः केकयाश्चेव क्षत्रधर्मां च सौमिकः श्रैवश्च चेकिनातश्च पुत्रः काष्ट्रपत्य चासिभूः द्वीपदेया विरादश्च द्वषदृश्च महारथः॥ ४१

यमी च पुरुषव्यात्री मन्त्री च मधुखुद्नः। क प्तान् जातु युःयेत छोकेऽस्मिन् वै जिजीविषुः॥

दिव्यमस्त्रं विकुर्वाणान् प्रसहेद्वा परान् मम । अन्यो दुर्योधनात् कर्णाः

च्छुकेश्वापि सीवलात ॥ ४३ दुःशासनवत्थीनां नान्यं पर्यामि पञ्चमम् । येवाममीदुहस्तः चादिवक्सनो रये स्थितः सन्दश्याकुंनो योजा तेवां नास्ति पराजयः तेषामय विलापानां नायं दुवीयनः समरेत्॥ हतौ हि पुरुवश्यामी भीष्मद्रोणी स्वमात्य वै तेषां विदुरवाक्यानां कुकानां दीर्घदर्शनात् स्वेनां स्टुप्रमां फलिक्ट्रीची मन्यं शोब्यन्ति पुक्काः सेनां स्टुप्रामियुता मे रैनियेवार्जुनेन च॥ ४७

ाना द्वष्टाऽासभूता म शनयनाज् शून्यान् द्वष्टा रथोपस्थान् मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः

हिमात्यये यथा क्क्षं

द्युष्कं वातेरितो महान्॥ ४८ अग्निर्देश्तया सेनां माभिकां स घनअयः। आन्नक्ष्व मम तत्सर्वे कुशुलो द्यस्ति सञ्जयक्ष

यदुपायात सायान्हे क्रुत्वा पार्थस्य किल्डियम् । अभिमन्यौ हते तात

कथमासीनमतो हि वः। ५० न जातु तस्य कर्माणि सुधि याण्डीयधन्त्वमः अपकुरु महत्त्वतात् सींडु शस्यित मामकाः ५६ किन्नु दुर्योधनः इत्यं कर्णः इत्यं किमझवीत् दुःशास्त्रः सिमझवीत् दुःशास्त्रः सीवलक्ष त्वामेषं मत्य्वि।॥५२ सर्वेषां समयेतानां पुत्राणां मम सत्यः। यहूचं तात्र संप्राप्ते मम स्वयः। यहूचं तात्र संप्राप्ते मन्दस्यापनयेश्वेरासा ५२

रुक्ष्णा ऋजवः ॥ ३० ॥ साधने स्वीकरणे ॥ ३९ ॥ यूग्रमिति शैवः दीर्घदर्शनादनागतानुसन्धानात् ॥ ४६ ॥ यद्यदा उपायात । सन्त्रे ॥ ५६ ॥

36

यूयमिति शेवः ॥ ५० ॥ महदत्यर्थम् ॥ ५१॥ तेषाः सन्द्रो ॥ ५२ ॥ ळोभातुगस्य दुर्बुद्धेः कोधेन विकृतात्मनः। राज्यकामस्य मृडस्य रागोपहतचेतसः। दुर्नीतं वा सुनीतं वा तन्ममाचश्य सञ्जय॥

इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि घृतराष्ट्रवाक्ये पञ्चाशीतितमोऽध्यायः॥ ८५॥

68

सञ्जय जवाच।
इन्त ते संप्रवश्याप्ति सर्व प्रन्यक्रवर्शियान्
ग्रुश्पस्त स्थिते भृत्या तव स्थपनयो महान १
गतीवके सेतुकन्थी यादक तादगर्य तव।
विद्यापी निष्फको राजन्मा ग्रुची भरतर्थमर
अनतिकमणीयोऽयं कृतान्तस्याद्भतो विधिः
या ग्रुची भरतर्थेष्ठ विद्यमेतत् पुरातनम् ॥ ३
यदि स्वं विद् पुरा पूतात् कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरस्
निवतेयेथाः पुत्राद्ध न त्वां व्यसनमामजेत् ४

युद्धकाले पुनः प्राप्ते तदेव भवता यदि । निवर्तिताः स्यः संरब्धा न त्वां व्यसनमावजेत्॥ 4 द्रयोधनं चाविधेयं बधीतेति पुरा यदि । क्रकनचोदयिष्यस्त्वं न त्वां ध्यसनमात्रजेत्॥ न ते बुद्धिःयभीचार-सपलप्स्यान्ति पाण्डवाः। पञ्चाला वृष्णयः सर्वे ये चान्येऽपि नराधिपाः॥ से कृत्वा पितृकर्म त्वं पुत्रं संस्थाप्य सत्पथे। वर्तेथा यदि घर्मेण न त्वां ध्यसनमात्रजेत॥८ त्वंत प्रावतमो लोके हित्वा धर्म सनातनम् दुर्योधनस्य कर्णस्य शक्तनेशान्वगा मतम्॥ ९ तत्ते विरुपितं सर्वं मया राजविशामितम्। वर्षे निविद्यामानस्य विषमिश्रं यथा मधु॥१० नामन्यत तदा कृष्णो राजानं पाण्डवं पुरा। न भीष्मं नैव च द्वोणं यथा त्वां मन्यतेऽच्युतः अजानात्स बदा तुत्वां राजधमदिधश्च्युतम् तदाप्रभाते क्रष्णस्त्वां न तथा बहु मन्यते॥ परुषाण्यच्यमानांश्च यथा पार्थानुपेक्षसे। तस्याज्ञबन्धः प्राप्तस्त्वां पुत्राणां राज्यकामुक पित्पैतामहं राज्यमपवृत्तं तदाऽनध। अथ पार्थेजितां कृत्स्नां प्रथिवीं प्रत्यपद्यथाः॥ पाण्डना निर्जितं राज्यं कौरवाणां यशस्तथा तत्रशाप्यधिकं भूयः पाण्डवैर्धर्मचारिभिः१५ तेषां तत्तादशं कर्म त्वामासाय सनिष्फलम्। यत्पित्रयाञ्जंशिता राज्यात्वयेहामिषगुद्धिना यत्प्रनर्धे द्वकाले त्वं पुत्रान् गईयसे नृप । बहुधा ब्याहरन दोषाच तद्योपप्यते॥१७ न हि रक्षन्ति राजानो युद्ध्यन्तो जीवितं रणे चमुं विगाद्य पार्थानां युध्यन्ते क्षत्रियर्षभाः॥ यां त कृष्णार्ज्जी सेनां यां सात्यिकवृकोदरी रक्षेरन को न तां युद्धेश्वसममन्यत्र कीरवैः१९ येषां योद्धा गुडाकेशो येषां मन्त्री जनार्दनः। वेवां च सात्यकियोंडा येवां योडा वकोदरः को हि तान् विषहेद्योद्धं मर्त्यधर्मा धनुर्धरः। अन्यत्र कौरवेयेभ्यो ये वा तेषां पदानुगाः २१ यावलु शक्यते कर्तुमन्तरक्षेजनाधिपैः। क्षत्रधर्मरतेः शरैस्तावत कुर्वति कौरवाः॥२२ यथा तु पुरुषव्याव्येर्युद्धं परमसंकटम्। कुरूणां पाण्डवैः सार्धे तत्सर्व श्रुणु तत्त्वतः॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि सञ्जयवाक्ये यडशीतितमोऽध्यायः॥ ८६॥

राणी मात्सर्ये 'रागस्तु मात्सर्वे लोहितादिषु ' इति भोदिनी ॥ ५४ ॥ इति श्रीमहामारते होणपर्वणि टीकायां पद्मासीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥

हेतीति ॥ १ ॥ ते तब बुदेर्ध्यभिनारं वैषम्यं उपल

स्यन्त्यनुभविष्यन्ति ॥ ७ ॥ मन्यते बहुमन्यते ॥ ११ ॥ अपन्नतं सांचयिकं अधेवं न करिष्यति तर्वि ॥ १४ ॥ अन्तरकेरवतरवेदिभिः ॥ २२ ॥ इति श्रीमहाभारते ब्रोण-पर्वणि टीकायां पडकीतितमोऽष्यायः ॥ ८६ ॥

60

सञ्जय उवाच। तस्यां निशायां व्युष्टायां द्रोणः शस्त्रभूतां वरः खान्यनीकानि सर्वाणि प्राकामद्यहितं ततः शूराणां गर्जतां राजन संकुद्धानाममर्पिणाम् श्रयन्ते स्म गिरश्चित्राः परस्परवधैषिणाम॥२ विस्फार्य च धनुंष्यन्ये ज्याः परे परिकृत्य च विनिःश्वसन्तः प्राक्षोशन् केदानीं स धनक्षयः

विकोशान् सुत्सक्तन्ये क्रतधारान् समाहितान् । पीतानाकाशसंकाशा-नसीन केचिच चिक्षिपः॥ चरन्तस्त्वसिमागीश्र धनुर्मागाँश शिक्षया। संग्राममनसः शरा द्ययन्ते सम सहस्रदाः॥

सघण्टाश्चन्दनादिग्धाः खर्णवज्रविभूषिताः सम्रतिक्षण्य गदाञ्चान्ये पर्यप्रच्छन्त पाण्डवम् अन्ये बलमदोन्मत्ताः परिधैर्बाहशालिनः। चकुः सम्बाधमाकाशसुन्छितेन्द्रभ्वजोपमैः ७ नानाप्रहरणैश्चान्ये विचित्रस्मगळङ्कताः। संग्राममनसः शुरास्तत्र तत्र व्यवस्थिताः॥ ८ कार्जनः क स गोविन्दः क च मानी वकोदरः क च ते सहदस्तेषामाह्नयन्ते रणे तदा ॥ ९ ततः शंखग्रुपाध्माय स्वरयन् वाजिनः खयम इतस्ततस्तान् रचयन् द्रोणश्चराति वेगितः १० े तेष्वनीकेषु सर्वेषु स्थितेष्वाहवनन्दिष्। भारद्वाजो महाराज जयद्रथमथाब्रवीत॥ ११ त्वं चैव सीमदत्तिश्च कर्णश्चैव महारथः। अभ्वत्थामा च शल्यश्च वृषसेनः क्रपस्तथा १२ दातं चाश्वसहसाणां रथानामग्रतानि वट। द्विरदानां प्रभिन्नानां सहस्राणि चतुर्दशा१३ पदातीनां सहस्राणि दंशितान्येकार्वेशातिः। गव्युतिषु त्रिमात्रासु मामनासाद्य तिष्ठत १४ तत्रस्यं त्वां न संसोदुं शक्ता देवाः सवासवाः कि पुनः पाण्डवाः सर्वे समाश्वसिहि सैन्धव

पवसुक्तः समाश्वस्तः सिन्धुराजो जयद्रधः संप्रायात् सह गान्धारैर्वतस्त्रेश्च महारथै:॥१६ वर्मिभिः सादिभिर्यत्तैः प्रासपाणिभिरास्थितैः चामरापीडिनः सर्वे जाम्बनदविभूषिताः १७ जयद्रथस्य राजेन्द्र हयाः साधुप्रवाहिनः। ते चैकसप्त साहस्राह्मिसाहस्राश्च सैन्धवाः॥ मत्तानां स्विक्दानां हस्त्यारोहेर्विशारदैः। नागानां भीमरूपाणां वर्भिणां रौद्रकर्भिणास अध्यर्धेन सहस्रेण पुत्रो दुर्मर्पणस्तव। अग्रतः सर्वेसैन्यानां युध्यमानो स्यवस्थितः॥ ततो दःशासनश्चेव विकर्णश्च तवात्मजी। सिन्धराजार्थसिखचर्थमग्रानीके व्यवस्थिती दीघों द्वादश गट्यतिः पश्चार्धे पञ्च विस्तृतः। द्यहस्त चक्रशकदो भारद्वाजेन निर्मितः॥२२ नानाचपतिभिवीरैस्तत्र तत्र व्यवस्थितैः। रथाभ्वगजपत्योधैद्वींणेन विहितः स्वयम् २३ पश्चार्धे तस्य पद्मस्तु गर्भेद्यहः सुद्रभिंदः । सचीपदास्य गर्भस्थो गढो ब्युहः कृतः प्रमः॥ प्वमेतं महाध्यहं ध्यश्च द्रोणो ध्यवस्थितः। स्चीमुखे महेष्वासः कृतवर्मा व्यवस्थितः॥२५ अनस्तरं च कांबोजी जलसम्बद्ध मारिष। दुर्योधनश्च कर्णश्च तदनन्तरमेव च ॥ नतः शतसहस्राणि योधानामनिवर्तिनाम । ह्यवस्थितानि सर्वाणि शकटे सुखरक्षिणाम्॥ तेषां च प्रष्टतो राजा बळेन महता वृतः। जयद्वथस्ततो राजा सुचीपार्थ्वे व्यवस्थितः२८ शकटस्य तुराजेन्द्र भारद्वाजो सुखे स्थितः। अन तस्याभवद्धोजो जुगोपैनं ततः स्वयम्२९ भ्वेतवर्गाम्बरोष्णीषो स्यहोरस्को महाभजः। धनविंस्फारयन द्रोणस्तस्यी कद इवान्तकः पताकिनं शोणहयं वेटिकप्णाजिनध्यजम् । द्रोणस्य रथमालोक्य प्रहृष्टाः करवीऽभवन् सिद्धचारणसंघानां विस्मयः समहानभृत्। द्रोणेन विहितं दश स्यहं अन्धार्णवीपमम् ॥

क चेति चकार इलार्थे इत्याह्मयन्त इत्यन्वयः ॥ ९ ॥ त्रिमात्रास त्रिसंख्यास तिद्यव्यित्वर्थः ॥ १४ ॥ पश्चार्थे तस्यामिति ॥ १ ॥ पीतान् पायितोदकान् ॥४॥ | पश्चाद्धागे प्रधान्यतिः चत्रशकटः चक्रगर्भः शक्टः २२॥

सद्दीलसागरवनां नानाजनपदाकुलाम् । त्रसेद्युहः क्षिति सर्वा-मिति भताति मेतिने ॥

बहुरथमनुजाध्वपत्तिनागं प्रतिभयनिःखनमङ्कृतानुरूपम् । अहितहृदयभेदनं महद्वै राकटमवेक्ष्य कृतं ननन्द् राजा॥ ३४

इति श्रीहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि कीरवस्यूहनिर्माणे सपानीतितमोऽध्यायः॥ ८७॥

--

11

सक्षय उवाचा।

ततो द्युदेष्वनीकेषु समस्क्रेषु मारिष। ताड्यमानास भेरीष महंगेष नदत्स च॥ १ अनीकानां च संदर्ध वादिचाणां च निः।वने प्रध्मापितेष शंखेष सन्नादे लोमहर्षणे॥ अभिहारयत्स शनकैर्भरतेष युयत्सप्। रीदे महते संप्राप्ते सहयसानी व्यवस्थत ॥ ३ बळानां वायसानां च प्रस्तात सहयसाचिनः बहलानि सहस्राणि प्राक्षीडंस्तत्र भारत ॥ ४ सगाञ्च घोरसंनादाः शिवाञ्चाशिवदर्शनाः। दक्षिणेन प्रयातानामसमाकं प्राणदंस्त्रशा ॥ ५ सनिर्धाता ज्वलन्त्यश्च पेत्रस्टकाः सहस्रदाः। चचाल च मही कत्सा भये घोरे समस्थिते॥ विष्वग्वाताः सनिर्घाता रूक्षाः शकरकर्षिणः ववरायाति कौन्तेये संग्रामे समुपक्षिते॥ ७ नाक्रिश्च शतानीको धष्ट्रयसञ्च पार्षतः। पाण्डवानामनीकानि प्राज्ञीती स्थहतस्तदा ततो रथसहस्रेण दिरदानां शतेन च । त्रिभिरश्वसहस्रेश पदातीनां रातैः रातैः॥ ९ अध्यर्धमात्रे धनुषां सहस्रे तनयस्तव । अग्रतः सर्वसैन्यानां स्थित्वा दर्भर्षणोऽव्रवीत अद्य गाण्डीवधन्वानं तपन्तं यद्धदर्भद्रम्। अहमावारियण्यामि वेलेव मकरालयम् ॥११ अद्यप्रदेशनत संत्रामे धनअपमत्रर्थणतः । विषकं माये दुर्धर्षमञ्जदामिवाइमाने ॥ १२

तिष्ठध्वं रथिनो यूयं संप्राममभिकांक्षिणः । युध्यामि संहतानेतान् यशो मानं च वर्धयन् एवं द्ववन्महाराज महात्मा स महामतिः । महेष्वासैर्वृतो राजन् महेष्यासो व्यवस्थितः॥

ततोन्त्रक इव कुद्धः सवज इव वासवः। वण्डपाणिरिवासक्षा मृद्धः कालेन चोदितः शुल्पाणिरिवासक्षा मृद्धः कालेन चोदितः शुल्पाणिरिवास्का मृद्धः पाश्चवानिव। युगानताप्रितिवादिकार्विकार्माण्यस्यन्विपुनः प्रजाः को धामर्थवलोड्द् नो निवातकवचान्तकः। जयो जेता स्थितः स्त्ये पारियप्यन् महावदं आग्रुक्तकचचः खड्डी जाम्बूत्वद्धिरिद्ध्युतः। युग्रुमाल्याम्बरधरः स्वेतद्भाव्याक्ष्युण्डलः॥ रथप्रवरमास्याय नरो नारायणानुगः। वियुक्तवन्त्राणिद्धं संच्ये वमी स्वर्थं द्वोदितः सोप्रानिकस्य महत दृष्पाते धनक्षयः।

व्यवस्थाप्य रथं राज-

व्यांसं दश्मी प्रतापवान् ॥ २० अथ कुष्णोऽप्यसंस्रान्तः पार्थेन सह मारिष प्राध्मापयत्पाञ्चनस्य शंखप्रयरमाजसा ॥११ तयोः शंखप्रणादेन तव सैन्ये विशापते ॥ आसन संस्थापाणः करिपना गनजेनस्यः२०

> यथा त्रस्यन्ति भूतानि सर्वाण्यद्यानिनेःस्वनात् । तथा शंखप्रणादेन वित्रेसुस्तव सैनिकाः ॥ २३

अञ्चलानुरूपमाश्चर्यरूपमेतत्वमययोग्यं च ।। ३४ ॥ इति श्रीमहामारते श्रीणपर्वाणे टाँकायां सप्तार्शातितमोऽ-व्यायः ॥ ८७ ॥ . 25

तत इति ॥ १ ॥ अभिहास्यत्यु सब्रह्मानेषु अभियुज्यमानेषु वा प्रहरस्थिति केनित् ॥ ३ ॥ शतैःशतै-र्वशावक्षकैः ॥ ९ ॥ जयों नामा ॥ १७ ॥

ततः शंखाश्च भेर्यश्च पृदंगाश्चानकैः सह । प्रनरेवाभ्यहन्यन्त तव सैन्यप्रहर्षणाः॥२७ नानावदित्रसंव्हादैः श्वेडितास्फोदिताकुलैः सिंहनादः समुत्रुष्टैः समाध्तैर्महारथैः ॥ २८ तस्मिस्त तुमुले शब्दे भीकणां भयवर्धने। अतीव हृष्टो दाशाईमज्ञवीत पाकशासानिः॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि अर्जुनरणप्रवेदी अष्टाशीतितमो १६यायः॥ ८८॥

अर्जुन उवाच। चोदयाश्वान् हुपिकेश यत्र दुर्मर्पणः स्थितः

प्रसुर्वुः शक्तन्मूत्रं वाहनानि च सर्वशः ।

एवं सवाहनं सर्वमाविश्वमभवद्वलम् ॥ २४

सीदन्ति सम नरा राजन् शंखशब्देन मारिष

विसंशाश्राभवन्केचित् केचिद्राजन् वितत्रसः

अकरोद्धयादितास्यश्च भीषयंस्तव सौनिकान्

ततः कार्पमहानादं सह भूतेध्वजाल रैः ।

एतद्भित्वा गजानीकं प्रवेश्यास्यरिवाहिनीम सञ्जय उवाच। एवमुक्तो महाबाद्धः केशवः सब्यसाचिना।

अचोदयद्धयांस्तत्र यत्र दुर्मर्षणः स्थितः॥ २ स संप्रहारस्तुमुलः संप्रवृत्तः सुदारुणः । एकस्य च बहुनां च रथनागनरक्षयः ॥ ३ ततः सायकवरेण पर्जन्य इव वृष्टिमान्। परानवाकिरत पार्थः पर्वतानिव नीरदः ॥४ ते चापि रथिनः सर्वे त्वरिताः कृतहस्तवत्। अवाकिरन् बाणजां हैस्तत्र कृष्णधनञ्जयी॥५ ततः कुद्धो महाबाहुर्वार्थमाणः परैर्धि । शिरांसि रथिनां पार्थःकायेभ्योऽपाहरच्छरैः उद्भान्तनयनैर्वक्रैः संद्षीष्ठपुरैः शुभैः सकुंडलशिरस्त्राणैर्वसुधा समकीर्यत ॥ ७ पुण्डशेकवनानीय विध्यस्तानि समंततः। विनिकर्णानि योधानां वदनानि चकाशिरेट तपनीयतनुत्राणाः संसिक्ता रुधिरेण च संसक्ता इव दश्यन्ते मेघसंघाः सविद्यतः॥९ शिरसां पततां राजन शब्दोऽभद्वसथातले। कालेन परिपद्मानां तालानां पततामिय॥१०

ततः कवन्धं किञ्चित्तु धनुरालम्ब्य तिष्ठति । किचित खड़ विभिष्कुष्य भुजेनोद्यम्य भिष्ठति पतितानि न जानन्ति शिरांसि पुरुषपंभाः। अ रूष्यमाणाः संप्रामे कौन्तेयं जयगृद्धिनः १२ ह्यानामुत्तमाङ्गेश हास्तिहस्तेश भेदिनी । बाहुभिश्च शिरोभिश्च वीराणां समकीयंत१३ अर्थ पार्थः क्रतः पार्थ एव पार्थ इति प्रसो। तव सैन्येषु योधानां पार्थभूतमिवाभवत्॥१४ अन्योन्यमपि चाजञ्जुरात्मानमपि चापरे। पार्थभूतममन्यन्त जगत् कालेन मोहिताः १५ निष्टनन्तः सर्वाधरा विसंहा गाढवेदनाः। शयाना बहवो वीराःकीर्तयन्तः स्वबांधवान् समिदिपालाःसमासाः सशक्त्यृष्टिपर्श्वधाः सनिव्येहाः सनिश्चित्राः सदारासनतोमराः सवाणवर्माभरणाः सगदाः साङ्गदा रभे । महाभुजगसंकाशा बाहवः परिघोषमाः ॥१८ उद्वेष्टन्ति विचेष्टन्ति संचेष्टन्ति च सर्वशः। वेगं कुर्वन्ति संरब्धा निकृत्ताः परमेषुक्षिः १९ यो यः स्म समरे पार्थे प्रतिसंचरते नरः । तस्य तस्यान्तको बाणः शरीरमपसर्वेति २०

समाध्तैः सम्बालितैः ॥ २८ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण दीकायामधाशीतितमोऽत्यायः ॥ ८८ ॥

चोदयाश्वानिति ।। १।। निर्क्तो यूपिका आयुध-विशेषः ॥ १७ ॥ प्रतिसंचरते प्रत्युव्रच्छति ॥ २० ॥

न्त्यतो रथमार्गेषु धनुःयोयच्छतस्तथा ।

न कश्चित्तत्र पार्थस्य दृदशेऽन्तरमण्वपि॥२१

यत्तस्य घटमानस्य क्षिप्रं विक्षिपतः शरान्। स्राघवात् पाण्डुपुत्रस्य व्यस्मयन्त परे जनाः॥

ळाघवात् पाण्डुपुत्रस्य व्यस्मयन्त परे जनाः॥ इस्तिनं इस्तियन्तार-मश्यमाश्विकमेव च । अभिनत फाल्गुनो वाणै रियेनं च ससारियम् ॥ २३ आवर्तमानमावृत्तं युध्यमानं च पाण्डवा ।

आवतानमानुत्तं पुरुषमान च पाण्डवा। मुमुले तिष्टमानं च न किञ्चिक्त निहन्ति साः॥ यथोदयन् वै गगने सुर्यो हिन्ति महत्तमः। । तथाऽर्जुनो गजानीकमवधीत कङ्कपत्रिभः॥ हित्तिमः पतितेर्भिक्तेस्तव सैन्यमदश्यत । अन्तकाले यथा भूमिन्यवन्तीणां महीधरैः २६

यथा मध्यन्दिने सूर्यो दुष्प्रेक्ष्यः प्राणिभिः सदा । तथा धनखयः कुढो दुष्प्रेश्यो युधि शत्रुभिः ॥ २७ तत्त्रथा तव पुत्रस्य सैन्यं युधि परंतप । प्रभग्नं दुतमाविग्नमतीव शरपीडितस् ॥ २८

भ्र द्वतमाावश्वमताच शरपााड माहतेनेच महता मेघानीकं टयदीयंत। प्रकाल्यमानं तत सैन्यं

नाराकत् प्रतिवीक्षितुम् ॥ २९ प्रतोवेश्वापकादीमिष्टुंकूरिः साधुवाहितैः। क्राधापण्यीमधातेश्व वाभिमनेव च ॥ चोत्रपन्तो ह्यांस्पूर्णं पळायन्ते स्म तावकाः साविनो रिवनश्च पत्रपश्चार्धित प्राप्याधित । स्वत्रप्राप्याधित । स्वत्रप्याधित । स्वत्य । स्वत्य । स्वत्रप्याधित । स्वत्य । स्

हाते श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि अर्जुनयुद्धे एकोननवतितमोऽध्यायः॥ ८९॥

90

धूतराष्ट्र उवाच। तस्मन् प्रमप्ते स्वन्यामे विश्वादिना के तु तत्र रणे बीराः प्रत्युदीयुर्धेनक्षयस् ॥ १ आहोस्बिच्छकटत्युद्धं प्रविधा मोधनिश्चयाः। प्रोणमाश्चित्य तिष्ठन्तं प्राकारमञ्जतोमयस् २ सक्षय जवायः।

तथाऽर्जुनेन संभग्ने तस्मिस्तव बलेऽनव। हतवीर हतोस्साहे पलायनकृतक्षणे॥ ३ भाकशासनिमाऽभीश्य बध्यमाने शरोत्तमीः। न तत्र कश्चित्रमामे शशाकार्जुनमिश्चित्तप्रथ ततस्तव सुतो राजन् दृष्ट्वा सैन्य तथागतम्। दुःशासनो भूशं हुन्दौ युद्धायार्जुनमञ्ज्यात् स काञ्चनविचित्रण कवचेन समावृतः। जाम्बूनवृतिरस्त्राणः शुरस्तीवपराक्रमः॥ ६ नागानीकेन महता प्रसन्निय महीमिमास् । दुःशास्त्रो महाराज सदयसाचिनमायुणात हादेन गजप्रप्राचा ग्रंबामां निनदेन स्व । ज्याक्षेपनिनदेश्चैव विरावेण च दन्तिनास्॥८ भूदिंश्चान्तरिक्षं च बाव्देनासीत समावृतस् स शुद्धते प्रतिभयो दासणः समप्यत ॥ ९ तात्र स्डा प्रतस्त्र्णं-

मङ्कुवैरिभिज्ञांदितान् ।
व्यालम्बद्धस्तान् संरम्धान्
सरक्षातिव पर्वेतान् ॥ १०
सिहनादेन महता नरसिंहो अनख्यः ।
गजानीकमीमजाणाममीती व्याधमच्छरै॥११
महोतिंणमिजोङ्गतं श्र्वसनेन महाणेवम् ।
किरीडी तद्वजानीक प्राविश्वमकरी यथारि

यत्तस्य अवहितस्य ॥ २२॥ हुतं विहुतम् । आविष्रं भीतम् । ॥ २८॥ साञ्चवाहितैः सुष्टुब्वापारितैः ॥ ३० ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायामेकोननवतितमोऽ-ष्यायः ॥ ८५ ॥

. . .

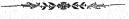
तस्मिषाति ॥ १ ॥ पलायने कृतः क्षणीऽनसरो येन ॥ ३ ॥ प्रतिभयो भयंकरः दारुणः कृरः ॥ ९ ॥

काष्ट्रातीत इवादित्यः प्रतपन् स युगक्षये । ददृशे दिश्च सर्वासु पार्थः परपुरज्ञयः॥ १३ खुरशब्देन चाश्वानां नेमिघोषेण तेन च। तेन चोत्क्रष्टशब्देन ज्यानिनादेन तेन च॥१४ नानावादित्रशब्देन पाञ्चजन्यस्वनेन च। देवदत्तस्य घोषेण गाण्डीवनिनदेन च ॥ १५ मन्द्वेगा नरा नागा बभुवुस्ते विश्वेतसः। शरैराशीविषस्पर्शैर्निभिन्नाः सदयसाचिना॥

ते गजा चित्रिखेस्तीश्री-र्युधि गाण्डीवचोदितैः। अनेकशतसाह**स्रैः** सर्वाङ्गेषु समर्पिताः॥ आरावं परमं कृत्वा वध्यमानाः किरीटिना। निपेतुरनिशं भूमौ छिन्नपक्षा इवाद्रयः॥ १८ अपरे दन्तवेष्टेषु कुंभेषु च कटेषु च। द्यारैः समर्पिता नागाः क्षीञ्चवद्यनदन्मुहः १९ गजस्कन्धगतानां च पुरुषाणां किरीटिना। च्छिद्यन्ते चोत्तमाङ्गानि भक्षैः सम्रतपर्वाभः॥ सकण्डलानां पततां शिरसां घरणीतले। पद्मानामिव संघातैः पार्थश्रेके निवेदनम्॥२१ यन्त्रबद्धा विकवचा व्रणाती रुधिरोक्षिताः। म्रमत्सु युधि नागेषु मनुष्या विललम्बिरे॥२२ केचिदेकेन बाणेन सुयुक्तेन सुपत्रिणा। ह्रौ त्रयश्च विनिर्भिन्ना निपेत्वर्धरणीतले ॥ २३ व्यतिविद्धाश्च नाराचैवंमन्तो रुधिरं मुखैः। सारोहा न्यपतन् भूमौ द्रमवन्त इवाचलाः ॥ मीवी ध्वजं धनुश्चेव युगमीयां तथैव च। र्थिनां क्रह्यामास महीः सम्रतपर्वभिः॥ २५ न संद्रधन चाक्षेत्र विमुश्चन चोद्रहन्। मण्डलेनैव धनुषा मृत्यन् पार्थः स्म दश्यते॥ अतिविद्धाश्च नाराचैर्वमन्तो रुधिरं मुखैः। महर्ताद्वयपत्रज्ञन्ये वारणा वसुधातले ॥ २७ उत्थितास्यगणेयानि कवन्धानि समन्ततः। अहरयन्त महाराज तस्मिन् परमसंक्रले॥२८ सचापाः सांगुळित्राणाः

सखद्राः साङ्गदा रणे। अदस्यन्त भुजाश्छित्रा हेमाभरणभूषिताः॥ सुपस्करैरधिष्ठानैरीपादण्डकबन्धुरैः। चक्रैविंमधितैरक्षेभंग्रेश बहुधा युगैः॥ चर्भचापधरैश्चेव व्यवकीर्णेस्ततस्ततः। स्रविभरामरणैर्वस्त्रैः पतितेश्च महाध्वजैः॥ ३१ निहतिर्वारणैरभ्वैः क्षत्रियेश्च निपातितैः। अदश्यत मही तत्र दारुणप्रतिदर्शना ॥ एवं दुःशासनवलं वध्यमानं किरीटिना। संप्राद्ववन्महाराज व्यथितं सहनायकम्॥ ३३ ततो दुःशासनस्त्रस्तः सहानीकः शरार्दितः। द्रोणं त्रातारमाकांक्षन् शकटब्यूह्मभ्यगात्॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि दःशासनसैन्यपरामवे नवतितमोऽध्यायः॥ ९०॥

सञ्जय उवाच । दुःशासनवर्छं हत्वा स यसाची महारथः। सिन्धुराजं परीष्सन् वै द्रोणानीकसुपाद्रवत स तु द्रोणं समासाद्य द्युहस्य प्रशुखे स्थितम् कृताञ्जलिरिदं वाक्यं कुष्णस्यानुमतेऽब्रवीत जिवेन ध्याहि मां ब्रह्मन खस्ति चैव वदस्य मे भवत्त्रसादादिच्छामि प्रवेष्टं दुर्भिदां चमूम् भवान् पितृसमो महां धर्मराजसमोऽपि ची तथा कृष्णसमश्चेव सत्यमेतद्ववीमि ते ॥ ४४ अभ्वत्थामा यथा तात रक्षणीयस्त्वयाऽनघ॥ तथाहमपि ते रस्यः सदैव द्विजसत्तम ॥ ५

द्रोणपर्वाण टीकायां नवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ दुःशासनेति॥१॥

काष्ठातितोऽतिकान्तदिक्नियमः ॥ १३ ॥ दन्तवेष्टेषु दन्तमूलेषु कटेषु कटिषु ॥ १९ ॥ निवेशनमुपाहारम् २१॥ यन्त्रबद्धाः यन्त्रैरालिखिताः ॥ २२ ॥ इति श्रीमहाभारते तव प्रसादादिच्छेयं सिन्धुराजानमाहवे । निहन्तुं द्विपदां श्रेष्ठ प्रतिकां रक्ष मे प्रसो॥ ६ सक्षय उवाच ।

पवयुक्तस्तद्दावार्यः प्रत्युवाच समयत्रिव ।
मामजित्वा न बीमस्यो द्वावयो जृंद्धं जयद्रयः
पतावदुक्त्वा तं द्रोणः द्वारवातेरयाक्तिरत्तः ।
सर्याप्र्यव्यजं तीर्थ्यः प्रदुस्तम् सस्तार्यियः।
ततोऽश्चैनः द्वारवातान द्रोणस्यावार्यं सायकैः
द्रोणमन्यद्रवद्वार्णवारस्वयेत्वस्तरः ॥ ९
विवयाय चरणे द्रोणमन्य विद्यापते ।
अन्त्रभर्मे समास्याय नवतिः सायकः पुतः॥१०
सस्यप्तिनपुतिनिक्तस्वयेत्युतिः कृष्णपाण्डवत्ता।
वि ।श्चिजवि व्ववस्तर्यो वार्षेनः पुतः ।।१०
सस्यप्तिनवि व्ववस्तर्यो द्वार्णाः विद्याध तादुसी
वि ।श्चिजवि व्ववस्तर्या वार्णम् व्यवस्तर्यानः।।
सम्य चानव्यत्वस्तरम् बार्णम् व्यवस्तरम् ।।

द्रोणः शरैरसंम्रान्तो ज्यां चिच्छेदाशु वीर्थवान् । विद्याध्य च ह्यानस्य

भ्वजं सार्थिमेव च ॥ १३ व्यर्जुतं च शरेवींरः स्मयमानोऽभ्यवाकिरत्। यत्तिस्मवन्तरे पार्थः सञ्यं कुत्वा महद्वतुः १४ विशेषिय्यवाचार्यं सर्वाक्षविद्यां वरः । सुमोच पद्दशात्म वाणान् गृहीत्वेकमिव द्वतं पुनः सहग्रतान् वाणान् गृहीत्वेकमिव द्वतं पुनः सहग्रतान्त्यान् सहजं चानिवार्तनः। विश्लेषायुत्रवाक्षान्यांस्ते प्रतः द्वोणस्य तां चत्रं विश्लेषायुत्रवाक्षान्यांस्ते प्रतः द्वोणस्य तां चत्रं वेद्वार्थः स्वतः स्

विस्ताश्वध्वजाः पेतुः सञ्छिषायुधजीविताः । रिथनो रथमुख्येभ्यः सहसा शरपीडिताः ॥

सहसा शरपीडिताः॥ १८
त्रूणिताश्चितस्यानां वज्ञानिळहुताश्चेतः।
तुव्यक्षणा गजाः पेतृपिर्वश्चासुन्देवसम्तान्देर्
पेतुरम्बसहस्राणि प्रहतान्यज्ञैनेषुभिः।
हसा हिमवतः पृष्ठे वारिश्चिमहता इव ॥ २०
स्याम्बहिपपस्यानाः सळिळीवा इवाहृताः।
युगानताहित्यस्ययानः पण्डबास्त्रसर्देताः
तं पण्डबादित्यश्चारं

त पाण्डवादित्यशराशुजालं कुरुप्रवीरान् युधि निष्टपन्तम् । स द्रोणमेवः शरवृष्टिवेगैः प्राच्छादयन्मेव इवाक्रदमोन् ॥ १२ अथात्यर्थे विस्तृदेन द्वियतामसुमोजिना । आजधे वस्त्रसि द्रोणो नाराचेन धनखयम्२६ स विद्वाळितसर्वागः श्वितिकस्पे यथाचळः । धैर्यमाळस्य वीमत्सुद्राणं विख्याय पश्चिमेः द्वाणस्तु पञ्चावार्थेकांसुदेवमताडयत् । अर्जनं स्विसमस्या प्रज्ञं चास्य विभाः शरैः

> विशेषथिष्यम् शिष्यं च द्रोणो राजन् पराक्रमी । अडस्थमर्जुनं चके निमेषाच्छरदृष्टिभिः ॥ २६ प्रसक्तान् पततोऽद्रास्म भारद्वाजस्य सायकान् ।

ततोऽप्रवीद्यासुर्वो धनक्षयमिदं चनः। पार्च पार्ध महावाही न नः काळात्ययो भवेत होणसुरुद्ध गच्छामः कृत्यमेतन्मदृत्तरम् । पार्धश्चात्यप्रवीत कृत्या योष्टिमिति केशवम् ॥ ततः प्रदक्षिणं कृत्वा द्रोणं प्रायान्महासुजम्। परिवृत्तक्ष बीमसुरुगच्छित्यम्बरारान् ३२ ततोऽत्रवीत सर्व द्रोणः केदं पाण्डव मस्त्रवीत

अर्जुन उवाच । गुरुभेवाल में राष्ट्रः शिष्यः पुत्रसमोऽस्मि ते । न चास्ति स पुत्राँ हो के यस्त्वां युधि पराजयेत् ॥ सञ्जय उवाच ।

38

पवं हुवाणो वीभत्सुजैयद्रथवधोत्सुकः। त्वरायुक्तो महाबाहुस्त्वत्सैन्यं समुपाद्रवत् ३५ तं चकरक्षी पाञ्चाव्यौ युवामन्यूचमीजसी। अन्वयातां महात्मानी विशन्तं तावकं बळम् ततो जयो महाराज कृतवर्मा च सात्वतः। काम्बोजश्र श्रुनाषुश्र धनश्रयमवारयन्॥ ३७ तेषां दश सहस्राणि रथानामनुवायिनाम्। अभीपाहाः शूरसेनाः शिवयोऽध वसातयः॥ माबेक्षका छिल्याश्र

केकया मद्रकास्तथा । नारायणाश्च गोपालाः कास्वोज्ञानां च ये गणाः ॥ ३९ कर्णैन विजिताः पूर्व संद्रामे शुरसंमताः । भारद्वाजं पुरस्कृत्य इष्टात्मानोऽर्जुनं प्रतिथ० पुत्रशोकाभिसंतर्भ कुद्धं मृत्युमिवान्तकम् । त्यजन्तं तुम्रुले प्राणान् सक्वदं चित्रयोधिनम् गाहमानमनोकानि मातङ्गीमव यृथपम् । महेष्वासं प्राकान्तं नरद्वाब्रमवारयम् ॥ ४२ ततः प्रवट्टते युद्धं तुम्रुले लोमहर्पणम् । अन्योन्यं वै प्रार्थयता योधानामञ्जनस्य च ॥ जयद्रयवयभेरकृमायान्तं पुरुषर्भम् । न्यवारयन्त सहिताः क्रिया व्याधिमिवोस्यतं

इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वाणे जयद्रथवधपर्वणि द्रोणातिकमे पक्तनवतितमोऽध्यायः॥ ९१॥

९२

सञ्जय उवाच।
स्रिक्तद्रस्तु तैः पार्यो महावरुपराकमः।
द्वतं समसुरावद्र द्रोगेष त्यावरुपाकमः।
द्वतं समसुरावद्र द्रोगेष त्यावर्ग वरः॥ १
किरोबिश्वगणंस्तीहणान्
स रहमीनिव सास्करः।
तापयामास तत सैन्यं
देहं द्याधिगणो यथा॥
अश्वो विद्यो रघदिङ्जासारोहः पातितो गज

अश्वी विद्वा रचिरुक्ताःसारोहः पातितो गजः
छवाणि चापविद्याति रचाक्ष्रेवति न छतः ॥
विद्ववाणि च सैन्यानि रचाक्ष्रेवति न छतः ॥
विद्ववाणि च सैन्यानि रचाक्ष्रेवति न छतः ॥
विद्ववाणि च सैन्यानि रचाक्ष्रित्व न छतः ॥
विद्ववाणि च सेन्यानि रचार्वाति स्वमंततः ।
अर्जुनो च्वाजनीं राजक्ष्रीरणं समक्रम्यव॥
सत्यां चिक्वीपैमाणस्य प्रतिक्षां सत्यसंगरः॥
अन्यद्रवृद्ध्यक्षेष्ठं शोणाश्वं श्वेतचाहनः ॥ ६
तं द्रोणाः पञ्जिवात्या मर्मीमिद्धराजक्ष्योः ।
अन्यत्वातिनमाचार्यो महेष्यासं समाप्यतः ॥
तं तृणीमिव चीमासः सवेशक्ष्युता चरः ।
अभ्याविद्वन्तस्यात्वपुवेपविधातकात्॥ ८

"तस्याष्ट्यस्यग्रम्यामा म्रह्मां समाप्यतः ॥
र-तस्याष्ट्यस्यात्मा मृह्मान्द सक्ष्टा स्वत्यविवाः
सत्यविष्यस्यग्रेवाात्मा इह्मान्द सक्ष्रः सक्ष्रतपर्विवाः
सत्यविष्यस्यग्रेवाात्मा इह्मान्नं समुदीप्त्य ॥
।

तदञ्जतमपश्याम द्रोणस्याचार्यकं युधि। यतमानो युवा नैनं प्रत्यविध्यद्यजुनः ॥ १० अरन्निव महामेघो वारिधाराः सहस्रशः। द्रोणमेघः पार्थशैलं ववर्ष शरवृष्टिमिः॥ ११ वर्जनः शरवर्षे तद्वह्यास्त्रेणैव मारिष। प्रतिजयाह तेजस्वी वाणैवाणान्निशातयन् १२ द्रोणस्त पञ्चविशत्या श्वेतवाहनमार्दयत्। वासदेवं च सप्तत्वा बाह्रोहरसि चाश्रगैः॥१३ पार्थस्त प्रहसन् धीमानाचार्य सशरीधिणम् विस्ञन्तं शितान् बाणानवारयत तं ग्रुधि१% अथ ती वध्यमानी त द्रोणेन रथसत्तमी। आवर्जियतां दुर्धर्षे युगान्ताग्निमिवोत्थितम१५ वर्ज्य ब्रिशितान्वाणान्द्रोणचापाविनिःसतानः किरीटमाठी कौन्तेयो भोजानीकं व्यशासयत सोन्तरा कृतवर्माणं काम्बोजं च सुदक्षिणम् अभ्ययाद्वर्जयन् द्रोणं मैनाकमिव पर्वेतम् १७

ततो भोजो नरज्यामा बुधेर्षे कुरुस सम्म। अविष्यत तृषेमज्यत्रो दशीमः कंकपत्रिमिः॥ तमर्जुनः शतेनाजौ राजन विज्याधं पत्रिणां पुनश्चान्यैक्षिमिक्षणेमोहयन्निय सास्वतम् १९

इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वाणे टीकायामेकनवतितमोऽ-थ्यायः ॥ ९९ ॥ * तस्याशु क्षिपतो महान् इति पाटः ।

्र

सन्निरुद्ध इति ॥ १ ॥ तेषां संयच्छतां विधारय-ताम ॥ ५ ॥ आचार्यकं शिक्षाम् ॥ १० ॥ भोजस्तु प्रहसन् पार्थं वासुदेवं च माधवम्। रकेकं पञ्जविदात्या सायकानां समार्पयत्र० तस्यार्जुनो धनुदिछत्त्वा विद्याधैनं त्रिसप्तमिः शरैरब्रिशिखाकारैः कुद्धाशीविषसिक्षमैः २१ अधान्यद्वनुरादायँ कृतवर्मा महारथः।

पञ्चभिः सायकेस्तुर्णे विद्याधीरसि भारत॥ पुनश्च निशितेर्बाणैः पार्थं विट्याध पञ्चिमः। तं पार्थो नवभिवाणिराजघान स्तनान्तरे॥२३ हुष्टा विषक्तं कीन्तेयं कृतवर्भरथं प्रति।

चिन्तयामास वाष्णेयो

न नः कालात्ययो भवेत्। ततः क्रष्णोऽत्रवीत् पार्थं कृतवर्मणि मा दयाम् क्रफ संबन्धकं हित्वा प्रमध्येनं विशातय॥२५ ततः स कृतवर्माणं मोहयित्वाऽर्जुनः शरैः। अभ्यगाज्जवनैरभ्वैः काम्बोजानामनीकिनीं अमर्षितस्त हार्दिक्यः प्रविष्टे श्वेतवाहने। विधुन्वन्सदारं चापं पाञ्चाव्याभ्यां समागतः चकरक्षी तु पाञ्चाच्यावर्जुनस्य पदानुगौ। पर्धवारयदायान्ती कृतवर्मा रथेषुभिः॥ २८ तावविध्यसतो भोजः कृतवर्मा शितैः शरैः। त्रिभिरेव युधामन्धुं चतुर्भिश्चोत्तमौजसम् २९ तावप्येनं विविधतुर्दशमिर्दशभिः शरैः। त्रिभिरंव युघामन्युरुत्तमीजास्त्रिभिस्तथा ३० सञ्चिच्छिदतुरप्यस्य ध्यजं कार्सुकमेव च। अधान्यद्भवुरादाय हार्दिक्यः क्रीधमुर्छितः॥ करवा विधनुषौ वीरौ शरवर्षेरवाकिरत। तावस्ये घतुषी सज्ये कृत्वा भोजं विजन्नतः तेनान्तरेण बीभर्खुर्विवेशामित्रवाहिनीम । न लेगाते त ती द्वार वारिती कृतवर्मणा॥३३ धार्तराष्ट्रेष्वनीकेषु यतमानी नरर्षमौ। अनीकान्यर्यन् युद्धे त्वरितः श्वेतवाहनः३४ नावधीत् कृतवर्माणं प्राप्तमप्यरिष्ट्रनः। तं दृष्टा तु तथा यान्तं शूरो राजा श्रुतायुधः अभ्यद्रवत्सुसंकृद्धो विधुन्वानी महद्रनुः। स पार्थ जिमिरानर्छव सतत्या च जनार्दनम् श्चरप्रेण सुतीक्ष्णेन पार्थकेतुमताडयत्। ततोऽर्जनो नवत्या तु शराणां नतपर्धणाम्॥ आजधान भृशं वृद्धस्तोत्रीरेय महाद्विपम्।

स तन्न मसूचे राजन् पाण्डवेयस्य विक्रमम्॥ अधैनं सप्तसप्तात्या नाराचानां समार्पयत । तस्यार्जुनो धनुदिछत्वा शरावापं निकृत्य च आजघानोरसि कुद्धः सप्तमिनैतपवैभिः। अथान्यद्रनुरादाय स राजा कोधमूर्ज्छितः॥ वासर्वि नवभिवाणिवीद्वीकरसि चार्पयत्। ततोऽर्जुनः स्मयन्नेव श्रुतायुधमारेन्दमः ॥४१ शरैरनेकसाहस्रैः पीडयामास भारत। अभ्वांश्चास्याववीतूर्णं सार्राथं च महारथः ४२ विद्याध चैनं सप्तत्या नाराचानां महाबलः हतार्थं रथमत्सम्य स त राजा श्रतायुधाः ४३ अभ्यद्भवद्रणे पार्थं गदामुखम्य वीर्थवान् । वरुणस्यात्मजो वीरः सतुराजा श्रुतायुधः पणीशा जननी यस्य शीततोया महानदी। तस्य माताऽब्रवीद्राजन् वरुणं प्रत्रकारणात् ॥ अवध्योऽयं भवेह्योके शर्णां तनयो मम। वरुणस्त्वज्ञवीत् प्रीतो ददाम्यस्मै वरं हितम् विज्यमस्त्रं सुतस्तेऽयं थेनावध्यो भविष्यति। नास्ति चाप्यमरत्वं वे मनुष्यस्य कथञ्चन४७ सर्वेणावद्यमर्तज्यं जातेन सरितां वरे। दर्धर्षस्त्वेष शत्रूणां रणेषु भविता सदा ॥४८ अस्त्रस्यास्य प्रभावाद्धे व्येत ते मानसो ज्वरः इत्युक्त्वा वरुणः प्रादाहृदां मन्त्रपुरस्कृताम्॥ यामासाद्य दुराधर्षः सर्वलोके श्रुतायुधः। उवाच चैनं भगवान् पुनरेव जलेश्वरः ॥ ५० अयुध्यति न मोकज्या सा त्वय्येव पते दिति इन्यादेषा प्रतीपं हि प्रयोक्तारमि प्रभो ५१ न चाकरोत स तहाक्यं प्राप्ते काले श्रुतायुधः स तया बीरघातिन्या जनार्दनमता उयत ५२

प्रातेजग्राह तां कृष्णः पीनेनांसेन वीर्थवान्। नाकम्पयत शीरि सा

विन्ध्यं गिरिमेवानिलः ॥ प्रत्युद्यान्ती तमेवैषा कृत्येव दुर्घाधिष्ठता। ज्ञान चास्थितं वीरं श्रुतायुध्यममर्पेणम्॥ ५४ हत्वा श्रुतायुधं वीरं धरणीमन्वपद्यतः। गदां निवर्तितां दक्षा निहतं च श्रुतायुधम् ५५ हाहाकारो महांत्वत्र सैन्यानां समजायत। खेनास्त्रेण हतं हुग श्रुतायुधमरिन्दमम्॥ ५६ अयुध्यमानाय ततः केशवाय नराधिप। क्षिप्ता श्रतायुधेनाथ तस्मात्तमवधीद्वदा ॥५७ यथोक्तं वरुणेनाजी तथा स निधनं गतः। व्यस्थाप्यपतन्त्रमी प्रेक्षतां सर्वधन्विनाम्५८ पतमानस्त स बेभी पणीशायाः वियः सतः। स अग्र इस सातेन बहुआसो सनस्पतिः॥ ५९ ततः सर्वाणि सैन्यानि सेनामख्याश्च सर्वशः प्राद्रवन्त हतं दृष्टा श्रुतायुधमरिन्द्रमम्॥ ६० ततः काम्बोजराजस्य पत्रः शरः सदक्षिणः अभ्ययाज्ञवनैरश्वैः फालानं शत्रुस्दनम्॥६१ तस्य पार्थः शरान सप्त प्रेषयामास भारत। ते तं शरं विनिर्भिय प्राविशन घरणीतलम्॥ सोऽतिविदाः शरैस्तीक्ष्णेगीण्डीवप्रीषेतीर्मधे अर्जुनं प्रतिविध्याध दश्मिः कक्कपत्रिभिः६३ वासुदेवं त्रिभिर्विद्धा पुनः पार्थं च पश्चिमः। तस्य पार्थो धन्निइछन्वा केतं चिच्छेद मारिष

भलाभ्यां भशतीक्ष्णाभ्यां तं च विद्याध पाण्डवः। स त पार्थ त्रिमिविदा सिंहनादमयानदेत ॥ દહ सर्वपारश्रवीं चैव शक्ति शरः सरक्षिणः। स घण्टां प्राहिणोद्धोरां क्रद्धो गाण्डीवधन्वने सा ज्वलन्ती महोरकेव तमासाय महारथम् । हतं श्रुतायुधं दृष्टा काम्बोजं च सुदक्षिणम् ७६

सविस्फुलिङ्गा निर्भिय निपपात महीतले६७ शक्त्या त्वभिहती गाढं मुच्छ्याऽभिपरिश्लतः। समाश्वास्य महातेजाः सकिणी परिलेलिहन ॥ तं चत्रदेशभिः पार्थौ नाराचैः कक्षपत्रिभिः। साध्यध्यज्ञधनःसतां विद्याधाचिन्त्यविक्रमः रथं चान्यैः सबहभिश्रके विशक्तं गरैः। सदाक्षणं तं काम्बोजं मोघलंकल्पविक्रमम्॥ विभेद द्वादे वाणेन पृथुधारेण पाण्डवः। स भिन्नवर्मा स्नाताङः प्रमुष्टमकुटाङ्गदः॥ ७१ पपाताभिम्रखः शरो यंत्रमुक्त इव ध्वजः। गिरेः शिखरजः श्रीमान् सुशाखः सप्रतिष्ठितः निर्भेग्न इव वातेन कर्णिकारो हिमान्यये। होते सम निहती भूमी कास्बोजास्तरणोखितः महाहाभरणीपेतः साज्ञमानिव पर्वतः। सुदर्शनीयस्ताम्राक्षः कार्णेना स सुदक्षिणः॥ प्रजः काम्बोजराजस्य पार्थेन विनिपातितः। धारयन्नश्निसंकाशां शिरसा काञ्चनीं स्नजम्

अशोभत महाबाहर्शसभूमी निपातितः।

ततः सर्वाणि सैन्यानि व्यवचनत सतस्य ते

इति श्रीमहाभारते द्रीणपर्वाणे जयद्रथवधपर्वाण श्रुतायुधसदक्षिणवधे दिनवतिनमी ८६यायः ॥ ९२ ॥

93

सञ्जय उवाच। हते सदक्षिणे राजन वीरे चैव श्रुतायधे। जवेनाम्यद्रवन् पार्थं कुपिताः सैनिकास्तव १ अभीषाहाः शरसेनाः शिवयोऽथ वसातयः। अभ्यवर्षत्ततो राजन शरवर्षैर्धनक्षयम्॥ २ तेषां षष्टिशतासस्यान

प्रामश्रात पाण्डवः शरैः। ते सम भीताः पलायन्ते **ब्याबात क्षडमगा इव ॥**

ते निवृत्ताः प्रनः पार्थे सर्वतः पर्यवारयन्। रणे संपन्नानिधन्तं जिगीयन्तं परान यधिक तेषामापततां तर्णे गाण्डीवप्रेषितैः शरैः। शिरांसि पातयामास बाहंशापि धनक्षयः ५ शिरोभिः पातितैस्तत्र भूभिरासी बिरन्तराह अस्ट्डायेव चैवासीत ध्वांक्षग्रधवलैर्याध । तेषु तृत्साद्यमानेषु को वामर्यसमान्वती। श्रुतायुश्चाच्युतायुश्च धनक्षयमयुष्यताम् ॥ ७

बिलनी स्पर्धिनी वीरी कुलजी बाहुशालिनी। तावेनं शरवर्षाणि

सदयदक्षिणमस्यताम् ॥ त्वरायुक्ती महाराज प्रार्थयानी महद्यक्तः। अर्जुनस्य वधप्रेप्सु पुत्रार्थे तव धन्विनौ ॥ ९ तावर्जनं सहस्रेण पत्रिणां नतपर्वणाम्। प्रयामासतुः कृदी तटागं जलदी यथा ॥१० श्रुतायुश्च ततः कुद्धस्तोमरेण धनञ्जयम् । आजधान रथश्रेष्टः पीतेन निशितेन च ॥ ११ सोऽतिविद्धो बलवता शत्रुणा शत्रुकर्शनः। जगाम परमं मोहं मोहयन केशवं रणे॥ १२ पतस्मिन्नेव काले तु सोऽच्युतायुर्महारथः। श्लेन भ्रशतीश्णेन ताड्यामास पाण्डवम् ॥ श्चते क्षारं स हि ददौ पाण्डवस्य महात्मनः पार्थोंऽपि भूशसंविद्धो ध्वजयप्टि समाभ्रितः ततः सर्वस्य सैन्यस्य तावकस्य विशाम्पते। सिंहनादो महानासी दतं मत्वा धनञ्जयम्१५ क्रुष्णश्च भृशसन्तश्चो दृष्टा पार्थ विचेतनम् । बाम्बासयत्स द्वधानिर्वाग्भिस्तत्र धनञ्जयम्॥ ततस्तौ राथेनां श्रेष्ठौ लब्घलक्षौ घनजयम् । बासदेवं च वार्ष्णेयं शरवर्षेः समन्ततः॥ १७ स चक्रक्रवररथं साध्वध्वजपताकिनम्। अदृश्यं चक्रतुर्युद्धे तद्द्भुतिमवाभवत् ॥ १८ प्रत्याश्वस्तस्तु वीभत्सुः शनकैरिव भारत। प्रेतराजपुरं प्राप्य पुनः प्रत्यागतो यथा ॥ १९ संछन्नं शरजालेन रथं दृष्टा सकेशवम् । शतू चामिमुखौ दष्टा दीप्यमानाविवानली॥ प्रादुश्चके ततः पार्थः शाकमस्त्रं महारथः। तस्मादासन् सहस्राणि शराणां नतपर्वणास्

ैते जम्भस्तौ सहेष्यासौ तान्यां सुकांश्च सायकान्। विजेदराकाशनताः पार्थवाणविदारिताः ॥ २ः प्रतिहत्य शर्रास्तृर्णं शारवेगेन पाण्डवः। अतस्थे तत्र तत्रैय योधयन् वै महास्थान् ॥ २ः

योधयन् वै महारथान् ॥ २३ तौ च फाल्युनवाणीवैर्विवाहुशिरसौ कृती। वसुधामन्वपद्येतां वातनुष्ठाविव द्वमौ ॥ २४ श्रुतायुषञ्च निघनं वधश्चैवाच्युतायुषः । लोकविस्मापनमभूत्समुद्रस्येव शोषणम् २५

तयोः पदानुगान् हत्वा पुनः पञ्जाशतं रथान् । प्रत्याद्भारतीं सेनां

निमन् पाथाँ वराज् वराज् ॥ २६ श्रुतायुर्षे च निहतं प्रेश्य चैवाच्युतायुवस् विवायुश्य संकुदो दीर्घायुश्चेव सारत २७ पुत्री तयोत्रेर्देश्यों कीलनेय प्रतिजग्मतः। किरन्तौ विविधान्वाणान्पितृहयसनकार्यातौ

तावर्जुनो ब्रह्मतेन शरैः सम्रतपर्विभः। प्रैषयत् परमकुद्धो यमस्य सद्दनं प्रति॥ २९ छोडयन्तमनीकानि द्विपं पद्मसरो यथा। नाशकृवन्वारयित्तं पार्थं क्षत्रियपुक्षवाः॥ ३०

अंगास्त गजवारेण पाण्डवं पर्धवारयन् । कृद्धाः सहस्रको राजन् विक्षिता हस्तिसादिनः॥ ३१

ाशाक्षता हास्तसादिनः॥ ३ दुर्योधनसमादिष्टाः कुजरैः पर्वतोपनैः। प्राच्याश्च दाक्षिणात्याश्च

किळ्ङ्गप्रमुखा नृपाः॥ ३२ तेषामापततां शीव्रं गाण्डीवप्रेषितैः शरैः। निचकर्तं शिरांस्युप्रो बाह्रनपि सुभूषणान्॥ ३३

तैः शिरोभिर्मही कीर्णा बादुभिश्च सहाख्यदैः । बभौ कनकपाषाणा भुजगैरिव संवृता ॥ ३४ बाहवो विशिषीश्चित्राः

शिरांस्युन्मधिताने च। पतमानान्यदृश्यन्त द्वमेभ्य इव पक्षिणः॥३५ शरैः सहस्रशो विद्धा

हिपाः प्रसनद्योणिताः। अदृश्यन्ताद्रयः काळे गैरिकाम्बुस्रवा इव ३६ निहृताः हेरते स्मान्ये

वीभत्सोर्निशितैः शरैः। गजपृष्ठगता म्लेञ्छा नानाविक्कतदर्शनाः॥३७ นร

नानावेषधरा राजन् नानाशस्त्रीधसंवृताः । रुधिरेणानुस्त्रिप्ताङ्गा भान्ति चित्रैः रारहिताः ॥ ३८ शोणितं निर्वेमन्ति रूम

द्विपाः पार्थशराहताः।
सहस्रशस्त्रिजनामाः सारोहाः सपदानुगाः
बुक्षुश्चक्ष निपेतुश्च वस्रश्चक्षापरे दिशः।
भूश प्रस्ताश्च वहवः स्वानेव समृदुर्गजाः ४०
सान्तराष्ठिवनश्चेव द्विपांस्तीक्णविपोपमाः।
विदन्त्वसुरमायां वे सुवीरा श्रोरचश्चपाः। ४१

यवनाः पारदाश्चैव शकाश्च सह बाल्हिकैः। काकवर्णा दुराचाराः स्त्रीलोलाः कलहप्रियाः॥ द्राविडास्तत्र युज्यन्ते

मत्तमातङ्गविकमाः। गोयोनिप्रभवा म्लेच्छाः कालकल्पाः प्रहारिणः॥

दार्थातिसारा दरदाः पुण्डाश्चेव सहस्रशः। ते न शक्याः स्म संख्यातुं बाताः शतसहस्रशः॥ ४४ अभ्यवर्षन्त ते सर्वे पाण्डवं निशितैः शरैः।

अवाकिरंश्च ते म्हेल्ह्छा नानायुद्धविशारदाः तेषामिए सक्तर्याश्च शरपृष्टि धन्तवयः। विधित्तवाधिका ह्यान्यस्थायान्यस्य स्वाद्धस्त्रवाधिका सांस्कृष्टका मानिवाधिका अञ्चल्छायामिव शरैः सैन्ये क्वत्वा धनक्षयः। स्वुण्डा धेष्ठण्डाक्षटिकानगुर्वोक्षटिकाननात्र महेल्छानशात्यस्यवीन स्वेतानक्तित्रसा। शर्वश्च शतवाो विद्यास्ति स्वया गिरिच्यारिणः प्राद्यवन्त रूणे भीता गिरिमहर्ष्ट्यासिनः धट गजाश्वसादिम्हेल्ह्छानां पतितानां शिते शरैः पत्राभ्यसादिम्हेल्ह्छानां पतितानां शिते शरैः पराध्यसादिम्हेल्ह्छानां पत्रितानां शिते शरैः पराध्यसादिम्हेल्ह्छानां पत्रसादिम्हेल्ह्छानां प्रसादिका स्वाद्यस्यानां अञ्चलक्ष्वत्रसंक्रमाम् ॥४९ शरवर्षक्रमां श्वादेणनीवस्त्रकृतां थोरा स्वर्वेष्ठवर्षाम् प्राप्तविष्ठवर्षाम् प्राप्तविष्ठवर्षाम्य

छित्राङ्गुलीक्षुद्रमस्यां युगान्ते कालसन्निमां प्राकरोद्गजसंबाधां नदीमुत्तरशोणिताम् ५१ देहेभ्यो राजपुत्राणां नागाश्वरथसादिनास् । यथास्थळं च निसं च न स्याद्वपैति वासवे ॥ तथासीत् पृथिवी सर्वा शोणितेन परिप्छता। पद्सहस्रान्ह्यान्धीरान् पुनर्दशशतान् वरान्

प्राहिणोन्सृत्युलोकाय क्षत्रियान् क्षत्रियपँभः। इष्टिः सहस्रक्षो विद्धा

विधिवत्कत्विपता द्विपाः॥ ५४ शेरते भूमिमासाय शैला वज्रहता इव । स्वाजिरयमातङ्गासिम्रन त्यय्वरत्र्जुनः॥५५ प्रभिज्ञ इव मातङ्गो सुद्गतल्ववनं यथा। भृरिद्धमलतागुल्मे गुण्केन्यनतृणोळपत्॥५६ निर्देहदनलोऽरण्यं यथा वायुसमीरितः।

> शराचिरदहत् मुद्धः पाण्डवाग्निर्धनञ्जयः। शन्यान् कर्वन् रथोपस्थान

मानवैः संस्तरम् महीम् ॥ ५८
पानुत्विदिव संबायं वापहस्तो घनव्यः।
बक्रकत्यः शर्रभूमि कुवेशुत्तरशोणिताम्॥५६
प्राविराङ्गारवीं सेनां संकुद्धो वे धनव्यः।
तं श्वतायुस्तयाम्बद्धो बजमानं न्यवारयत॥६०
तस्याञ्जनः शर्रस्तीक्ष्णेः कङ्कप्रवापरिच्छदे।
न्यपातयद्धयान् शीघं यतमानस्य मारिष ६६
घनुञ्जास्यापरिष्ठिन्दा तारैः पार्यो विचक्रमो
अम्बद्धस्त गदां गृज्ञ कोपपर्योक्तकेश्वणः॥६२
आससाद रणे पार्यं केशवं च महारवम्।
ततः संप्रहर्त्व वीरो गदाग्रुयस्य मारता।६३
रथमावायं गद्या केशवं समताइयत्।

गव्या ताडितं रष्ट्रा केशवं परधीरहा॥ ६४ अर्जुनीऽप भृशं कुन्धः सोम्बर्छ प्रति भारत ततः शर्देकपृष्ट्रीः सगवं रियेनां वरम्॥ ६५ छादयामास समरे मेशः स्पर्यमिनोदितस्। अथापरेः शर्देशापि गवं तस्य महास्मनः ६६ अन्युर्णयत् तत् । पायेस्वत् द्वतिमिनाभवत् । अर्था तां पतितां रष्ट्रा गुरुगन्यां च महागदाम् अर्जुनं वासुर्देवं च पुनः पुनरताडयत्। तस्याजुनः श्रुपाम्यां सगत्वाव्यते।

गोबोनित्रमना निवन्यां जाता:॥४२।॥छिः छंद्राष्टिः॥४६॥ जटिकाननान् जटिकानि रूबस्पकूष्णामनानि वेदाम्॥४०॥५०७ केन प्रकारनेन हतो रचितः संकमो जस्याम् ॥४६॥ उत्तरकोणितां बोणितप्रधानाम् ॥५६॥ हवान् अवरोग्रहान् ॥५३ ॥ द्वो**र ५**

चिद्रुलेटेन्द्रध्वजाकारी शिरश्रान्येन पत्रिणा म प्यात हतो राजन् वसुधामनुनादयन्॥

इन्द्रध्वज इवीत्स्रष्टी यन्त्रनिर्मक्तबन्धनः। रथानीकावगाढश्च वारणाश्वशतैर्वतः। अहइयत तदा पार्थी घनैः सूर्य इवावृतः ॥५७

इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि अस्बप्रवधे त्रिनवतितमोऽध्यायः॥ ९३॥

. X80 XX60X...

सञ्जय उवाच। ततः प्रविष्टे कौन्तेये मिन्ध्रराजजिघांसया द्रोणानीकं विनिर्भिय भोजानीकं च दुस्तरम् काम्बोजस्य च दायादे हते राजन सुदक्षिणे श्रुतायुधे च विकान्ते निहते सन्यसाचिना। विप्रदुतेष्यनीकेषु विध्वस्तेषु समंततः। प्रमञ्ज खबलं द्रष्टा पुत्रस्ते द्रोणमभ्ययात् ॥ ३ त्वरक्षेकरथेनैव समेत्य द्रोणमद्रवीत्।

गतः स पुरुषद्याद्यः प्रमध्येतां महाचममध अथ बुद्ध्या समीक्षल किन्न कार्यमनन्तरम्। अर्जुनस्य विघाताय दारुणेऽस्मिन् जनक्षये यथा स पुरुषध्यात्री न हत्येत जयद्रथः। नथा विधारस्य भद्रं ते त्यं हि नः परमा गतिः असी धनअयाशिहिं कोपमारुतचोदितः। सेनाकश्चं दहाति मे वन्हिः कक्षमिवोत्थितः

अतिकान्ते हि कीन्तेंथे भिस्वा सैन्यं परंतप जयद्रथस्य गोप्तारः संशयं परमं गताः॥ स्थिरा बुद्धिर्नरेन्द्राणामासी इस्रविदां वर। नातिक्रमिष्यति द्रोणं जात जीवं धनअयः ९ योऽसी पार्थी व्यतिकान्तो मिषतस्ते महायते सर्वे हाचातुरं मन्ये नेदमस्ति बलं मम ॥ १० जानामि त्वां महाभाग पाण्डवानां हिते रतम्।

कार्यवत्तां विचिन्तयन्॥ 88 इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां त्रिनवतितमोऽ-

तथा मुह्यामि च ब्रह्मन्

यथाशाक्तिचते ब्रह्मन वर्तये वित्तसत्तमाम। प्रीणामि च यथां शक्ति तच त्यं नावबुध्यसे॥ १२ अस्माच त्वं सदा भक्ता-निच्छस्यमितविकम। पाण्डवान सततं श्रीणा-स्यस्माकं विधिये रतान ॥ अस्मानेवोपजीवंस्त्वमस्माकं विधिये रतः। न हाहं त्वां विजानामि मधुदिग्धमिव क्षरं

नावास्यचेद्वरं महां भवान पाण्डवानित्रहे । नावार्यिष्यं गच्छन्तमहं सिन्धपति गहान॥ मया त्वाशंसमानेन त्वत्तस्त्राणमबुद्धिना। आश्वासितः सिन्धुपतिमौहाद्दस्य दृत्यवे॥ यमदंशान्तरं प्राप्तो सुच्येतापि हि मानवः। नार्जनस्य वशं प्राप्तो मुख्येताजौ जयद्रथः१७ स तथा कर शोणाश्व यथा मच्येत वैन्धवः। मम चार्तप्रलापानां मा कुधः पाहि सैन्धवम्

द्रोण उवाच। नाभ्यसयामि ते वाक्य-मश्वत्थाम्नाऽसि मे समः। सत्यं त ते प्रवध्यामि तज्ज्जषस्य विशापते ॥ 99 सार्याः प्रवरः कृष्णः शीवाश्चास्य हयोत्तमाः। अरुपं च विवरं करवा तर्णे याति धनखयः॥ 20

तत इति ॥ १ ॥ भातुरमनवाश्वितम् ॥ १० ॥

ध्यायः ॥ ९३ ॥ नाववध्यसे न स्मरसि ॥ १२ ॥ नेच्छसि नात्रकथसे १३॥ िकं न पदयसि बाणीधान् क्रोदामात्रे किरीटिनः। पश्चाद्रथस्य पतितान्

भारतियाः । ११ न जाति । ११ न जाहं शीव्रयानियाः । ११ न जाहं शीव्रयानियाः समर्थी वयसाऽन्यतः । । १६ स्थानुष्ठे च पार्थीनामेतद्वल्रहुपाक्षितम् ॥ २२ सुर्विष्ठिरस्य भे प्राह्यो भिषतां सर्वधनिवनाम्। ५३ स्थानुष्ठे न चौत्रस्रु । १३ स्थानुष्ठे न चौत्रस्रु । १३ स्थानुष्ठे न चौत्रस्रु । वरते प्रश्चे नुप । तस्माह्यहुस्रु हित्ता नाहं थोत्स्यामि साल्यानं तस्माह्यहुस्रु हित्ता नाहं थोत्स्यामि साल्यानं

हुव्याभिजनकर्माणं अञ्चलके सहायवान् । शह्मके सहायवान् । गत्वा योधय मा भैरत्वं त्वं हास्य जगतः पतिः ॥ २५ राजा शूरः कृती दक्षों नेतुं परपुरत्वयः । श्रीरः स्वयं प्रवाह्मज यत्र पार्थो धनज्ञयः॥ २६ दुर्योधन उवात्व ।

कथं त्वामण्यतिकात्वः सर्वशस्त्रभृतां वरम् भन्नश्वयो मया शक्य आचार्यं प्रतिवाभितृत्व॥ अपि शक्यो रणे जेतुं वजहत्वः एरंदरः । नार्जुनः समरे शक्यो जेतुं एरपुरश्वरः ॥ २८ येन भोजश्र हार्दिक्यो भवांश्च त्रिदशोपमः । अस्त्रभतापेन श्वितौ श्वताग्रश्च निवाहतः। १२. सुद्दश्विणश्च निहतः स च राजा श्वताग्रुशः । श्रुताशुश्चाश्यताश्च स्वेच्छाश्चाश्चतशे हताः तं कथं पाण्डवं युद्धे वहन्तमिव पावकम् । प्रतियात्स्यामि दुर्थंषं तमहं शस्त्रकोविदम् ॥ श्रुतं च मन्यसे युद्धं मम तेनाश्च संयुगे । परवानस्मिः भवति प्रष्यवदक्ष सचशः॥॥ ३२

द्रोण उवाच ।
सत्यं वद्दसि कीरव्य दुराभ्यां धनक्षयः।
अहं तु तत्करिष्यामि यथैन प्रसिष्ट्यिस ३३
अह्नतं चाय पश्यन्तु ठोके सर्वेश्वपुर्धराः।
विषक्तं त्वाय पश्यन्तु ठोके सर्वेश्वपुर्धराः।
विषक्तं त्वायं कीन्तेयं वासुदेवस्य पश्यतः॥
प्यत ते कवचं राजस्त्रया वभामि काश्वनम्।
यथा न वाणा नास्त्राणि प्रहरिष्यन्ति ते रणे
यदि त्वां सासुरसुराः सयक्षोरपाशक्षसाः।
योधयन्ति वर्षो ठोकाः सनरा नास्ति ते भयं

न क्वष्णो न च कीश्तेयो न चान्यः शस्त्रभृद्रणे शरानपैथितुं कश्चित कवचे तच शक्ष्यति ३७ सः त्वं कवचमास्थाय कुद्धमद्य रणेऽर्जुनम् । त्वरमाणः स्वयं याहि नत्वाऽसौ विसहिष्यति

सञ्जय उवाच। प्यञ्चनुः त्वरन्द्रोणः स्पृष्टुांभो वर्धः भास्वरम् आववन्धाद्धततमं जपनमन्त्रं यथाविधः॥ रणे तस्मिन् सुमहति विजयस्य सुतस्य ते। विसिस्मापियपुळांकान् विद्यया प्रज्ञविस्तमः

होण उवाच ।
करोतु खित ते ब्रह्मः ब्रह्मा चापि द्विजातयः
करोतु खित ते ब्रह्मः ब्रह्मा चापि द्विजातयः
करीत्रुपाश्च ये श्रेष्टास्त्रत्यस्ते खित्तः भारत
ययातिनांष्ट्रपञ्चेय पुल्युमारो भगीरयः।
तुम्ये राजपेयः सर्वे खित्त कुवैग्ते ते सदा ॥
स्वस्ति तेऽस्त्येकपारेश्यो बहुपारेश्य एव च खस्ति तरुस्त्रेकपारेश्यो वहुपारेश्य एव च

स्ताहा स्वधा शची चैव स्वस्ति कुर्वन्तु ते सदा। लक्ष्मीरसन्धती चैव

कुरुतां खस्ति तेऽनघ॥ ४४ असितो देवल्थीव विश्वामित्रस्तथाङ्गिराः। वसिष्ठः कदयपश्चीव खस्ति कुर्वन्तु ते नृप॥

धाता विधाता लोकेशो दिशश्च सदिगीश्वराः। स्वस्ति तेऽद्य प्रयच्छंत

देवा ऊचुः । प्रमर्दितानां यूत्रेण देवानां देवसत्तम । गतिर्भव सरश्रेष्ठ त्राहि नो महतो भयात ॥

अनुज्ञां वरम् ॥ ५४ ॥ हन्याद्धन्त महीति ॥ ५५ ॥ सान-

सञ्जय उवाच। प्रविष्टयोर्महाराज पार्थवार्ष्णययो रणे। दर्योधने प्रयाते च प्रयुतः पुरुषपैभे ॥

जवेनाभ्यद्रवहोणं महता निःस्वनेन च। पाण्डवाः सोमकैः सार्धं ततो यद्ममवर्तत॥२

चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥

प्रविष्टयोरिति ॥ १ ॥

इत्यक्त्वा वरदः शादाद्वर्भं तन्मन्त्रमेव च । इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि दुर्योधनकवचबन्धने चतर्नवतितमोऽध्यायः॥ ९४॥

बधानानेन मन्त्रेण मानसेन सरेश्वर। तोण उवाच ।

त्वष्टस्तेजोभवा घोरा दुनिवार्याऽकृतात्मभिः अवद्यं त मया कार्य साह्यं सर्वदिवीकसां ममेदं गात्रजं राक्र कवचं ग्रह्म भाखरम्॥ वधायासुरमुख्यस्य वृत्रस्य सुरघातिनः ॥६३

शर्व उवाच। विदितं वो यथा देवाः कृत्येयं सुमहाबला।

एवम्रकास्त ते सर्वे प्रत्यवस्तं दिवीकसः॥

तेजो हतं नो वृत्रेण गतिर्भव दिवीकसाम्।

द्यारणं त्वां प्रपन्नाः स्म गतिर्भव महेश्वर॥

मूर्तीरीक्षस्त नो देव प्रहारैर्जर्जरीकृताः।

अथ पार्श्वें स्थितं विष्णं शकादीश सरोत्तमान

प्राह तथ्यमिदं चाक्यं विषण्णान सरसत्तमान रक्ष्या में सततं देवाः सहेन्द्राः सद्विजातयः त्वष्टः सदर्थरं तेजो येन बन्नो विनिर्मितः॥ त्वष्टा प्ररा तपस्तव्त्वा वर्षायुतदातं तदा। बन्नो विनिर्मितो देवाः प्राप्यानुकां महेश्वरात स तस्यैव प्रसादाहो हन्यादेव रिपर्वेली। नागत्वा शंकरस्थानं भगवान दृश्यते हरः॥ दृष्टा जेष्यथ वृत्रं तं क्षित्रं गच्छत मन्दरम्। यन्नास्ते तपसां योनिर्देक्षयन्नविनाजनः॥ पिनाकी सर्वभूतेशो भगनेत्रनिपातनः। एवसुक्त्वा ततो द्रोणस्तव पुत्रं महाद्यतिम् 🛭 ते गत्वा सहिता देवा ब्रह्मणा सह मंदर्म ॥ अपदयंस्तेजसां राहिं। सूर्यकोदिसमप्रभम्। पुनरेव वचः प्राह रानैराचार्यपुक्षवः॥ सोऽब्रवीत स्वागतं देवा इत कि करवाण्यहं ब्रह्मस्त्रेण बधाभि कवचं तव भारत। अमोघं दर्शनं मद्यं कामग्राप्तिरतोऽस्त वः। हिरण्यगर्भेण यथा बद्धं विष्णोः प्ररा रणे।

स तेन वर्मणा गुप्तः प्रायाद्वत्रचम् प्रति ॥ ६४ नानाविधेश शस्त्रीधैः पात्यमानैर्महारणे। ततो जघान समरे वृत्रं देवपतिः खयम्। अहिराः प्राप्त पत्रस्य मन्त्रज्ञस्य बहस्पतेः

तवाद्य देहरक्षार्थं मन्त्रेण नुपसत्तम ॥

सक्षय उवाच।

यथा च ब्रह्मणा बद्धं संब्रामे तारकामये।

ज्ञकस्य कवचं दिदयं तथा बझास्यहं तव।।

बद्धा तु कवचं तस्य मन्त्रेण विधिपूर्वकम्।

प्रेषयामास राजानं युद्धाय महते हिजः॥

स सन्नद्धो महाबाहुराचार्येण महात्मना।

रथानां च सहस्रेण त्रिगर्तानां प्रहारिणाम्

तथा दन्तिसहस्रेण मत्तानां वीवैशालिनाम

अध्वानां नियुत्तेनैव तथाऽन्येश्च महारथैः॥

नानावादित्रघोषेण यथा धैरोचनिस्तथा॥

ततः शब्दो महानासीत सैन्यानां तव भारत

अगाधं प्रस्थितं दृष्टा समुद्रामिव कौरवम्॥७६

वृतः प्रायान्महाबाहुरर्जुनस्य रथं प्रति।

न संधिः शक्यते भेत्तं वर्भवन्धस्य तस्य तु ॥ तंच मन्त्रमयं बन्धं वर्मचाङ्गिरसे ददौ। बृहस्पतिरथोवाच आग्नेबेश्याय धीमते॥ अभिवेदयो सम प्रादात्तेन बझामि वर्ष ते।

सेन मनसे|बारणीयेन ॥ ६३ ॥ ब्रह्मसूत्रेण ब्रह्मणा सुचिते-नोपदेशेन ॥ ७० ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण टीकायां

त्युद्धमभवत् तीवं तुमुलं लोमहर्षणम् । क्रहणां पाण्डवानां च व्यहस्य पुरतोऽद्धतम् राजन कदाचिचास्माभिर्देष्टं तादङन च श्रतं यादकाध्यमते सुर्ये युद्धमासीविशापते॥ ४ श्रृष्टद्यसमुखाः पार्थो ब्युढानीकाः प्रहारिणः द्रीणस्य सैन्यं ते सर्वे शरवर्षेरवाकिरन्॥ वयं द्रोणं प्रस्कत्य सर्वशस्त्रभनां वरम्। पार्षतप्रमुखान पार्थानभ्यवर्षाम सायकैः॥ महामेघाविवोदीणौँ भिश्रवातौ हिमात्यये। खेनाग्रे प्रचकाशेते रुचिरे रथभाषेते॥ समेत्य त महासेने चक्रतवेंगमत्तमम्। जाह्रवीयसने नदी प्रावधीवील्बणीदके ॥ ८ नानाशस्त्रपुरोवातो द्विपाश्वरथसंवृतः। गदाविद्यन्महारौद्रः संश्रामजलदो महान्॥ भारद्वाजानिलोज्तः शरधारासहस्रवान्। अभ्यवर्षःमहासैन्येः पाण्डसेनाश्चिम्रद्धतम् ॥ समद्रिमव धर्मान्ते विशन घोरो महानिलः व्यक्षीमयदनीकानि पाण्डवानां द्विजोत्तमः तेऽपि सर्वेत्रयत्नेन द्रोणमेव समाद्रवन् । बिभित्सन्तो महासेतं वार्योघाः प्रवला इव

वारयामास तान डोणो जलीधमचलो यथा। पाण्डवान् समरे कुद्धान् पञ्चालांश्च सकेकयान्॥ १३ अथापरे च राजानः परिवृत्य समन्ततः । जहाबला रणे शूराः पञ्चालानन्ववारयन् ॥ ततो रणे नरहयात्र पार्षतः पाण्डवैः सह। सञ्ज्ञघानासकृद्वीणं विभित्सुररिवाहिनीम् ॥ व्यथैव शरवर्षाणि द्रोणो वर्षति पार्षते। तथैव शरवर्षाणि घृष्टद्यम्रोऽप्यवर्षत्॥ १६ सनिस्त्रिशपुरीवातः शक्तिप्रासर्थिसंवृतः। ज्याविद्यसापसंन्हादो धृष्टद्यस्रवलाह्यः॥१७ शर्धाराइमवर्षाणि व्यस्जत सर्वतो दिशम् निघन रथवराश्वीधान प्रावयामास वाहिनी यं यमाच्छेच्छरैद्वीणः पाण्डवानां रथवजम्। न्ततस्ततः शरैद्वीणमपाकर्षत पार्षतः॥ तथा त यतमानस्य द्रोणस्य युधि भारत। भ्रष्टग्रमं समासाद्य त्रिधा सैन्यमभिद्यत॥२० भोजभेकेऽभ्यवतैन्त ज्ङसन्धं तथाऽपरे । पाण्डवेहेन्यमानाश्च द्रोणमेवापरे ययुः॥ २१ संघष्ट्यति सैन्यानि द्रोणस्तु रथिनां वरः। टयधमबापि तान्यस्य पृष्टयुद्धो महारथः२२ धातैराष्ट्रास्तया भूता वर्यन्ते पाण्डुसुद्धी । अगोपाः पद्मवोऽरण्ये बहुभिः श्वापदैरिच ॥

कालः स्म प्रसते योधान् धृष्टद्युद्धेन मंहितान्। सञ्जामे तमले तस्मि-

क्षिति संमेनिरे जनाः॥ २४ कुनुपस्य यथा राष्ट्रं दुर्भिक्ष-व्याधि-तस्करैः। द्वाव्यते तद्वदापन्ना पाण्डवैस्तव वाहिनी २५ अकैरिदमिविभिश्रेषु रास्रेषु कवचेषु च। चक्षंषि प्रस्वहम्यन्त सैन्येन रजसा तथा॥२६

त्रिधाभृतेषु सैन्येषु वध्यमानेषु पाण्डवै। । अमर्पितस्ततो द्रोणः पञ्जालान् स्यथमच्छरैः मृद्वतत्स्तात्यनीकानि निम्नतश्चापि सायकैः बभृव कर्प द्रोणस्य कालाग्नेरिय दीप्यतः । रथं नागं हयं चापि पत्तिनश्च विद्यापते । पक्षैकेनेषुणा संख्ये निर्विभेद महारथः॥ २९

पाण्डवानां तु सैन्येषु नास्ति कश्चित स भारत। द्यार यो रणे बाणान

होणचापच्छातान् प्रभा॥ ६० तत् पच्यमानमर्केण द्रोणसायकतापितम्। वस्राम पार्थतं सैन्यं तत्र तत्रेष मारतः॥ ६१ तथैव पार्थतेनाणि काल्यमानं वलं तव।। अभवत सर्वेतो दीतं ष्रुष्कं वनमिवाश्रिनाइर वाध्यमानेषु सैन्येष

द्रोण-पार्यतसायकैः।
त्यवन्ता प्राणात् परं शक्त्या
युध्यन्ते सर्वतोयुक्ताः ॥ ३३
तावकानां परेषां च
युध्यतां मरतर्यम।
नासीत् कश्चिमहाराज
योऽत्याक्षीत संयुगं भयात्। ३६
भीमसेनं त कीन्येयं सोवयाः पर्यवारयन्।

विविश्वतिश्चित्रसेनो विकर्णश्च महारथः॥ ३५

. हिंसारवंगे शिक्षिरं तेनाग्ने प्रधाने तेने ।। ७ ॥ ग्राववामास विदावितवान् ॥ १८ ॥ अपावर्धेतः स्यावर्तितवान् ॥ १९ ॥ संख्यति संस्वयति ॥ २२ ॥

प्राणांस्त्यकत्वा महेप्वासी

मित्रार्थेऽभ्यचतायुधौ॥

शिखण्डिनं याज्ञसेनिं रुन्धानमपराजितम्।

बाव्हीकः प्रतिसंयत्तः पराकान्तमवारयतः ॥

धृष्युझंतु पाञ्चाल्यं क्र्रैः सार्धे प्रभ द्रकैः। आवन्त्यः सह सीवीरैः कृद्ध रूपमवारयत् ४५

घटोत्कचं तथा शरं राक्षसं करकर्मिणम्।

अलायुघोऽद्रवन्तुर्णे ऋद्यमायान्तमाहवे ॥ ४६ अलंबुवं राक्षसेन्द्रं क्रन्तिभोजो महारथः।

सैन्येन महता युक्तः फुद्धरूपमवारयत्॥ ४७ सैन्धवः प्रष्टतस्त्वासीत सर्वसैन्यस्य भारत।

रक्षितः परमेष्वासैः क्रपप्रभातिभी रथैः॥ ४८

तस्यास्तां चकरक्षी ही सैन्धवस्य बहत्तमी।

द्रौणिदेक्षिणतो राजन सतप्रत्रश्च वामतः ४९

प्रशापास्त तस्यासन सीमदत्तिप्ररोगमाः।

क्रपश्च वृषसेनश्च श्रास्त्रः शत्यश्च दुर्जयः ६ ५०

नीतिमन्तो महेण्वासाः सर्वे युद्धविशारदाः।

सैन्धवस्य विधायैवं रक्षां युयुधिरे ततः॥ ५९

विन्दान्नविन्दावावंत्यौ क्षेमधर्तिश्च वीर्यवान् त्रयाणां तव पुत्राणां त्रय एवानुयायिनः॥३६ बाव्हीकराजस्तेजस्वी कलपुत्रो महारथः। सहसेनः सहामात्यो दौपदेयानवारयत॥३७ शैब्यो गोवासनो राजा योधर्वशशतावरैः। काइयस्यामिभवः पत्रं पराकान्तमवारयत्॥

अजातशत्रं कीन्तेयं ज्वलन्त्रसिय पायकम्।

मदाणामीश्वरः शल्यो राजा राजानमावृणीत्॥

द्वःशासनस्त्ववस्थाप्य समनीकममर्षणः। सात्यकि प्रययौ कुद्धः शूरो रथवरं युधि॥४० खकेनाहमनीकेन सम्बद्धः कवचावृतः। चतुःशतैर्महेष्वासैश्चेकितानमवार्यम्॥ ४१ शक्कनिस्तु सहानीको माद्रीप्रत्रमवारयत्। गान्धारकैः सम्रहतिआपराक्त्यसिपाणिभिः विन्दानु विन्दा वावन्त्यी

विरादं मत्स्यमा च्छेताम्।

इति श्रीमहाभारते द्वोणपर्वणि जयद्वथवधपर्वणि संकलयुद्धे पञ्चनवतितमोऽध्यायः॥ ९५॥

33 Back

सञ्जय उवाचा। राजन संग्राममाश्चर्य श्रूष्य कीर्तयतो मम। कुरूणां पाण्डवानां च यथा युद्धमवर्तत ॥ १ भारद्वाजं समासाद्य द्युहस्य प्रमुखे स्थितम्। अयोधयन रणे पाथाँ द्रोणानीकं विभिन्सवः रक्षमाणः स्वकं दयहं

द्रोणोऽपि सह सैतिकैः। अयोधयद्रणे पार्थान प्रार्थमानो महद्यदाः॥ विन्दानुविन्दावावन्त्यौ विराटं दशभिः शरैः आजघतः ससंकृतौ तय प्रत्रहितेषिणौ ॥ विरादश महाराज तावुमी समरे स्थिती। पराकान्ती पराकस्य योधयामास सानगी॥

काश्यस्य काशिराजस्य ।।३८।। आवन्त्योऽन्यः॥४५॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां प्रधनवतितमोऽध्यायः ९५ तेषां युद्धं समभवहारुणं शोणितोदकम्। सिहस्य हिपमख्याभ्यां प्रभिन्नाभ्यां यथा वने बाल्हीकं रभसं युद्धे याज्ञसेनिर्महाबलः। आजघे विशिषस्तीश्णैघोंरैर्मर्मास्थिमेदिमिः बाव्हीको याञ्चसेनि त हेमपंखैः । शेळाशितैः आजघान भृशं कुद्धो नवभिनेतपर्वभिः॥ ८ तसुद्धमभवद्धोरं शरशक्तिसमाक्कलम् । भीरूणां त्रास्तजननं शुराणां हर्षेवधीनम्॥ ९ ताभ्यां तत्र शरैर्भुक्तैरन्तरिक्षं दिशस्तथा। अभवत संवतं सर्वं न प्राज्ञायत किञ्चन ॥१० द्यी गोवासनो युद्धे काइयपत्रं महारथम्। सक्षेत्रयो योधयामास गजः प्रतिगजं यथा११

राजिश्विति॥१॥

बाव्हीकराजः संकुद्धो द्रौपदेयान्महारथान् मनः पञ्चिन्द्रियाणीय शुश्रुमे योधयन रणे॥१२ अयोधयंस्ते सुभृशं तं शरीधैः समन्ततः । इन्द्रियार्था यथा देहं शश्वदेहवतां वर ॥ १३ वार्षीयं सात्यकि युद्धे पुत्रो दुःशासनस्तव। आजझे सायकैस्तीश्णैनेविभनेतपर्वभिः॥ १४ सोऽतिविद्धो बलवता महेव्वासेन धन्विना। ईषन्मुच्छाँ जगामाध्य सात्यकिः सत्यविकमः समाश्वस्तस्तु वार्ष्णेयस्तव पुत्रं महारथम् । विद्याध दशभिस्तुर्णे सायकैः कङ्कपत्रिभिः॥ तावन्योन्यं दढं विद्धावन्योन्यशरपीडितौ। रेजतुः समरे राजन् पुष्पिताविव किंश्रकी१७ अलंबुषस्तु संक्रुद्धः कुन्तिभोजशरादितः। अशोमत भृशं लक्ष्म्या पुष्पाद्य इव किशुकः॥ कुन्तिभोजं ततो रक्षौ विद्धा बहुभिरायसैः। अनद्देश्यं नादं वाहिन्याः प्रमुखे तव॥१९ ततस्तौ समरे शूरौ योधयन्तौ परस्परम्।

दह्युः सर्वेसन्यानि शक्तंभी यथा पुरा॥ २० शक्कानि रभसं युद्धे कृतवैरं च भारत। माद्रीपुत्री च संरब्धी शरधार्दयता भृशम् २१ तुमुळः स महान राजन् प्रावर्तत जनक्ष्यः। त्वया संजानितोऽत्यर्थं कर्णेन च विवर्धितः॥ रक्षितस्तव पुत्रैश्च कोधमूलो हुताकानः। य इमां पृथिवीं राजन दग्धुं सर्वी समुद्यतः शकुनिः पांडुपुत्राभ्यां कृतः स विमुखः शरैः । न स्म जानाति कर्तव्यं युद्धे किञ्चित्पराक्रमं विसुखं चैनमालोक्य माद्रीपुत्री महारथी। ववर्षतुः पुनर्वाणैयेथा मेघौ महागिरिम् ॥ २५ स वध्यमानो बहुभिः शरैः सम्नतपर्यभिः। संप्रायाज्ञवनैरश्वेद्वीणानीकाय सौबलः॥ २६ घटोत्कचस्तथा शूरं राक्षसं तमलायुधम्। अभ्ययाद्रभसं युद्धे वेगमास्थाय मध्यमम् २७ तयोर्थुंद्धं महाराज चित्रक्षपमिवाभवत्। यादशं हि पुरा वृत्तं रामरावणयोर्म्धे॥ २८ ततो युधिष्ठिरो राजा मद्रराजानमाहवे। विद्धा पञ्चाशता बाणैः पुनर्विध्याध सप्ताभेः ततः प्रवृतते गुद्धं तयोरत्यद्भुतं नृप। यथा पूर्व महद्युद्धं शम्बरामरराजयोः॥ ३० विविशतिश्चित्रसेनो विकर्णश्च तवात्मजः अयोधयन् भीमसेनं महत्या सेनया वृताः ३१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण जयद्रथवधपर्वाण द्वंद्रयुद्धे षण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥

少多様の会

30

सञ्जय उवाच।
तथा तस्मिन् प्रवृत्ते हु संग्रामे छोमहर्षणे।
कौरवेयांक्रियाभूतान पांववा सहुपाद्रवन्
जलसन्यं महावाधुं भीमसेनोऽम्यवत्त ।
खुविष्ठिरः सहानीकः कृतवर्भाणमाहवे॥ २।
कृरसुस्ते हारवर्षाण रोचमान इवांग्रामान्।
कृरसुस्ते महाराज द्रोणमम्बद्गवद्रणे॥ ३
ततः प्रवृत्ते युद्धं त्यरतां सर्वधन्वनाम्।
कुरुणां पाण्डवानां च संकुद्धानां परस्परम्

द्वन्द्वीभूतेषु सैन्येषु दुध्यमानेष्वभीतवत् ॥ ५ द्रोणः पाञ्चाल्युवेण वली वलवता सह । यदक्षियत् पुरत्कीघोस्ततद्वत्तमियाभवत ६ पुण्डंसीकवनानीव विध्वस्ताति समन्ततः । चक्राते द्रोणपाञ्चाल्यौ हुणांद्रीपिण्यनेकदाः विनिकीर्णानि वीराणामनीकेषु समन्ततः) वस्त्रामरणदास्त्राणि ध्वज्ञवर्माषुभानि च ८ तपनीयतनुत्राणाः संस्तिका क्षित्रेण च । संसक्ता इच दरयन्ते मेशसंशाः सविद्युतः ९

हुताज्ञानः प्रावर्ततेत्यनुषज्यते ॥ २३ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां षण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥

तथेति॥१॥

११

83

कञ्चराश्वनरानन्ये पातयन्ति सम पत्रिमिः।

तालवात्राणि चापानि विकर्षस्तो महारथाः अभिन्धर्भणि चापानि

जिएांसि कवचानि च।

संप्रहारे महात्मनाम ॥

ग्रधाः कङा बकाः श्येना

तत्राहरूयस्त मारिष ॥

बहुशः पिशिताशाश्च

उत्थितान्यगणेयानि कबस्थानि समस्ततः।

अदृश्यन्त महाराज तस्मिन प्रमसंकले॥१२

वायसा जम्बुकास्तथा।

मक्षयन्तश्च मांसानि पिवन्तश्चापि शोणितम्

विलम्पन्तश्च केशांश्च मजाश्च बहुधा नप १४

आकर्षन्तः शरीराणि शरीरावयवांस्तथा। नराश्वगजसंघानां शिरांसि च ततस्ततः १५

कतास्त्रा रणवीक्षाभिवीक्षिता रणवास्तिनः। रणे जयं प्रार्थयाना भृदां युप्धिरे तदा १६

असिमार्गान बहविधान

ऋष्टिभिः शक्तिभिः शसैः

विचेकः सैनिका रण।

विप्रकीर्यन्त ग्रराणां

पारावतसवर्णाश्च रक्तशोणाश्च संयुगे॥ २२ हयाः श्रुशभिरे राजन मेघा इव सविद्यतः २३ ध्रष्टयस्त्रं संप्रेक्ष्य द्वोणमभ्याशमागतम् । असिचमाँऽऽददे वीरो धनुकत्सुज्य भारत ईषया समितिकस्य द्वीणस्य रथमाविज्ञात २५ अतिष्ट्रद्यगमध्ये स युगसञ्चहनेषु च । जधानार्धेष चाश्वानां तत्सैन्यान्यभ्यपज्यन खड्रेन चरतस्तस्य शोणाश्वानधितिष्रतः। न ददर्शान्तरं द्रोणस्तदद्भतमियाभवत २७ यथा इयेनस्य पतनं वनेष्वामिषग्रद्धिनः। तथैवासीदभीसारस्तस्य दोणं जिद्यांस्तः॥ ततः शरशतेनास्य शतचन्द्रं समाक्षिपत । द्रोणो द्रपदपुत्रस्य खड्ड च दशाभिः शरैः २९

> शराणां जिधिवान बली। ध्वजं छत्रं च भलाभ्यां

तथा ती पार्डिणसारभी॥ अधास्मै त्वरितो बाणमप्रं जीवितास्तकम आकर्णपर्ण चिक्षेप वज्रं वज्रधरो यथा ३१ तं चतर्वशभिस्तीक्ष्णैबीणिश्चिच्छेर सात्यिकः प्रस्तमाचार्यस्रव्येन धृष्ट ग्रसं व्यमोचयत ३२ सिंहेनेव सर्ग ग्रस्तं नरसिंहेन मारिष। द्रोणेन मोचयामास पाञ्चावयं शिनिप्रकृवः सात्यकि प्रेक्ष्य गोप्तारं पाञ्चाल्यं च महाहवे शराणां त्वरितो द्रोणः षडिशत्या समापैयत ततो दोणं जिनेः पौत्रो ग्रसन्तमपि सञ्जयान प्रत्यविष्यच्छितैबीणैः षड्टिशत्या स्तनान्तरे ततः सर्वे रथास्त्र्णे पाञ्चाल्या जयगृहिनः। सात्वताभिस्ते द्रोणे ध्रष्टद्यसम्बाक्षिपन ३६

पारायतसवर्णास्ते रक्तशोणविभिश्चिताः। चिकीर्धर्वस्करं कर्म पार्थतः परचीरहा।

हयांश्रेव चतःषष्ट्या

श्रल-तोमर-पश्चिः ॥ 819 गदाभिः परिधेश्चान्यैरायुधेश्च भूजैर्पि। अन्योन्यं जिघरे कुदा युद्धरङ्गाता नराः १८ रथिनो रथिभिः सार्धमश्वारोहाश्च सादिभिः मातका वरमातकैः पदाताश्च पदातिभिः १९ क्षीबा इवान्ये चीन्मत्ता रहेष्विव च वारणाः उद्युक्त्यरथान्योन्यं जनुरन्योन्यमेव च ॥ २०

वर्तमान तथा युद्धे निर्मर्थादे विशापते। धृष्टबुक्को ह्यानभ्वेद्रीणस्य व्यत्यमिश्रयत २१ ते ह्याः साध्वशोभन्त मिश्रिता वातरहसः।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि द्रोणधृष्टदसुयुद्धे सप्तनवतितमो १६यायः ॥ ९७ ॥

end Pore

धृतराष्ट्र उवाच । वाणे तस्मिनिकृते तु धृष्टयुक्ने च मोक्षिते

तेन वृष्णिप्रवीरेण युयुधानेन सञ्जय ॥ अमर्षितो महेष्वासः सर्वशस्त्रभृतां वरः। चरब्याब्रः शिनेः पौत्रे द्रोणः किमकरोद्यधिर

सञ्जय उवाच। संप्रद्रतः कोधविषो स्यादितास्यशरासनः तीक्ष्णधारेषुदशनः सितनाराचदेष्टवान् ३ संरंभामर्थताम्राक्षो महोरग इव श्वसन् । नरवीरः प्रभृदितः शोणैरश्वैर्महाजवैः॥ उत्पतन्त्रिश्वाकाको कामन्त्रिश्व पर्वतम्। कक्मपंखाङ्करानस्यन्ययथानम्पाद्रवत् ॥ ५ क्रारपातमहावर्षे रथघोषवळाहकम् । कार्म्भकाकर्षविक्षेपं नाराचबद्धविद्युतम् ॥ शक्तिखड्गाशनिधरं कोधवेगसमुस्थितम्। द्योणमेघमनावार्यं हयमारुतचोदितम्॥ दृष्टैवाभिपतंतं तं शूरः परपुरंजयः। उवाच सुतं शैनेयः प्रहसन्युद्धदुर्मदः ॥ एनं वै ब्राह्मणं शूरं स्वकर्मण्यनवस्थितम्। आश्चर्य धार्तराष्ट्रस्य राज्ञा दुःस्क्रभयापहम्॥९ चीवं प्रजावितैरभ्वैः प्रत्युचाहि प्रहृष्टवत् । आचार्य राजप्रत्राणां सततं शूरमानिनम् १०

ततो रजतसंकाशा माधवस्य हयोत्तमाः॥ दोणस्याभिमुखाः शीव्रमगच्छन् वातरंहसः ततस्ती द्रोणशैनेयी युगुधाते परंतपी। शरेरनेकसाहस्रीता डयन्ती परस्परम्॥ इप्रजालावृतं व्योम चक्रतः प्रस्पर्धमौ । युरयामासतुर्वीरावुभी दश दिशः शरैः ॥ १३ मेघाविवातपापाये धाराभिरितरेतरम्। न स्म सर्यस्तदा भाति न ववी च समीरणः॥ इषुजाळावृतं घोरमन्धकारं समन्ततः। अनाध्ययामेवान्येषां शराणामभवत्तदा ॥१५ अन्धकारीकृते लोके द्रोणशनययोः शरैः। तयोः शीघास्त्रविद्षेषोद्वीणसात्वतयोस्तदा ॥

नान्तर शरवष्टीनां दहशे नरसिंहयोः। इषुणां सम्निपातेन शब्दो धाराभिघातजः ॥ शुश्रुवे शक्रमुकानामशनीनामिव स्वनः। नाराचैव्यतिविद्धानां द्यागां रूपमाबभौ ॥ आशीविषविद्यानां सर्पाणामिव भारत। तयोज्यीतलनिर्वोषः शुश्रुवे युद्धशौण्डयोः ॥ अजसं शैलश्रंगाणां वज्रेणाहन्यतामिव । उभयोस्तौ रथी राजस्ते चाश्यस्तौ च सारथी रुक्मपुंखैः इत्रिश्चित्राश्चित्ररूपा बभुस्तदा । निर्मलानामजिह्यानां नाराचानां विद्यांपते॥ निर्मकाशीविषाभानां सम्पातोऽभृतसदारुणः उभयोः पतिते छत्रे तथैव पतितौ ध्वजी २२ उसी रुधिरसिकाङ्गावुसी च विजयैषिणी। स्रवद्धिः शोणितं गात्रैः प्रस्रताविव वारणी अन्योन्यमभ्यविष्येतां जीवितान्तकरैः शरैः। गर्जितोत्क्ष्टसन्नादाः शंखदुन्दुभिनिःस्वनाः उपारमन्महाराज ब्याजहार न कश्चन। तुर्णीभूतान्यनीकानियोधा युद्धादुपारमन् ददर्श द्वेरथं ताभ्यां जातकीतृहलो जनः। रथिनो हस्तियन्तारा ह्यारोहाः पदातयः॥ अवैक्षनताचलैनेत्रैः परिवार्य नर्पभी। हस्त्यनीकान्यतिष्रस्त तथानीकानि वाजिनां तथैव रथवाहिन्यः प्रतिब्युह्य ब्यवस्थिताः। मक्ताविद्वमचित्रेश्च मणिकाञ्चनभृषितैः॥ २८ ध्वजैराभरणैश्चित्रैः कवचैश्च हिरण्मयैः॥ वैजयस्तीपताकाभिः परिस्तोमाङकम्बलैः॥ विमलैनिशितैः शस्त्रीर्दयानां च प्रकीर्णकैः। जातरूपमयीभिश्च राजतीभिश्च मूर्घसु ॥ ३० गजानां क्रममालाभिर्वन्तवेष्टेश्च भारत। सबलाकाः सखद्योताः सैरावतशतहदाः॥ अरङ्यन्तोष्णपर्याये मेघानामिव वागुराः॥ अपद्यनस्मदीयाश्च ते च यौधिष्ठिराः स्थिताः तद्युद्धं युयुधानस्य द्रोणस्य च महात्मनः॥ विमानात्रगता देवा ब्रह्मसोमप्ररोगमाः ॥३३॥

चाणे इति ।। १ ॥ कार्मुकाकर्ष एव विक्षेप आसार-त्रसाधनं यस्य ॥ ६ ॥ अन्तरमवच्छेदः ॥ १७ ॥ रथ-बाहिन्यो रथसेनाः ॥ २८॥ वैजयन्तीविलक्षणाभिः पता-

काभिः परिस्तोमैवर्णकम्बलैः अङ्गकम्बलैः सूक्ष्मकम्बलैः २९॥ ऐरावतमिद्रधनुः ' एरावतोत्रमातकैः 'इत्युक्तम्य ' नपंसकं महेन्द्रस्य ऋजदीर्घशरासने ' इति मीदिनी ॥ ३१ ॥ उष्णस्य पर्याये अपगमे वागुराः जाळानि सन्हा इति यावत् ॥ ३२ ॥

महाभारते-

सिद्धचारणसङ्खाश्च विद्याधरमहोरगाः॥ गतप्रत्यागताक्षेपिश्चित्रैरस्त्रविघातिभिः॥ ३४ विविधैविस्मयं जग्मस्तयोः प्रवासंहयोः ॥ हस्तलाघवमस्त्रेषु द्रायन्ती महाबली ॥ ३५ अन्योन्यम्सिविष्येतां शरैस्तौ द्रोणसात्यकी। ततो द्वोणस्य दाशाईः शरांश्चिच्छेद संयुगे॥ 38 पित्रभिः सुद्देराशु धनुश्चैव महायुतेः। निमेषान्तरमात्रेण भारहाजोऽपरं घतः ३७ सज्यं चकार तदपि चिच्छेदास्य च सात्यिकः। ततस्त्वरन् पुनद्रीणो धन्दर्सतो स्यतिष्ठत ॥ 36 सज्यं सज्यं धनुशास्य चिच्छेद निशितैः शरैः। पवसेकशतं छिन्नं धनुषां स्टब्धिन्वना ॥ 30 न चान्तरं तयोई हं सन्धाने च्छेदनेऽपि च। ततोऽस्य संयुगे द्रोणो दृष्टा कर्मातिमानुषम्॥ 80 युग्रधानस्य राजेन्द्र मनसैतदचिन्तयत्। प्तदस्त्रवलं रामे कार्तवीर्ये धनक्षये॥ मीष्मे च पुरुषहयाबे यदिदं सात्वतां वरे। तं चास्य मनसा द्रोणः पुजयामास विक्रमस लाघवं वासवस्येव संप्रेक्ष्य द्विजसत्तमः। त्रतोषास्त्रविदां श्रेष्टस्तथा देवाः सवासवाः न तामालक्षयामासुलैघुतां शीघ्रचारिणः। देवाश्च युग्रधानस्य गन्धर्वाश्च विद्यांपते ४४

सिद्धचारणसङ्ख्य विदुद्रीणस्य कर्म तत्। ततोऽन्यद्वनुरादाय द्रोणः क्षत्रियमर्दनः अस्त्रीरस्त्रविदां श्रेष्टो योधयामास भारत। तस्यास्त्राण्यस्त्रमायाभिः प्रतिहत्य स सात्यकिः॥ जघान निशितवाणिस्तदद्भतमियाभवत । तस्यातिमानुषं कर्म दृष्टाऽन्यैरसमं रणे॥ ४७ यक्तं योगेन योगज्ञास्तावकाः समपूजयन्। यदस्त्रमस्यति द्रोणस्तदेवास्यति सात्यिकः तमाचार्योऽथ संभान्तोऽयोधयच्छत्रतापनः ततः ऋद्धो महाराज धनुर्वेदस्य पारगः ४९ वधाय ययधानस्य विख्यमस्यमुदैरयत्। तवाग्नेयं महाबोरं रिपुन्नसुपलक्ष्य सः॥ ५० दिव्यमस्त्रं महेव्वासी वारुणं समुदैरयत। हाहाकारो महानासीदृशा दिव्यास्त्रधारिणौ न विचेत्स्तदाकाशे भूतान्याकाशगान्यपि। अस्त्रे ते वारुणाग्नेये ताभ्यां बाणसमाहिते॥ न यावदभ्यपद्येतां व्यावर्तदथ भास्करः। ततो युधिष्ठिरो राजा भीमसेनश्च पांडवः नकुलः सहदेवश्च पर्यरक्षन्त सात्यकिम्। घृष्ट्युम्मसुखैः सार्घं विरादश्च सकेकयः॥ ५४ मत्स्याः शाव्वेयसेनाश्च द्रोणमाजग्मुरअसा दुःशासनं पुरस्कृत्य राजपुत्राः सहस्रशः ५५ द्रोणमञ्जुपपद्यन्त सपत्नैः परिवारितम्। ततो युद्धमभूद्राजंस्तेषां तव च धन्विनाम्॥ रजसा संवृते लोके शरजालसमावृते। सर्वमाविद्यमभवन्न प्राज्ञायत किञ्चन।

घानस्य गन्धर्वाश्च विद्यापते ४४ सैन्येन रजसा ध्वस्ते निर्भर्यादमयतेन ५७ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि द्रोणसात्यकियुद्धे अधनवतितमोऽध्यायः॥ ९८॥

प्रत्यागर्तः निवर्तनं आक्षेपः प्रहरणम् ॥ ३४॥ आलक्षयामा-कुर्लक्षितवन्तः ॥ ४४ ॥ विदुर्नेत्यनुषज्यते ॥ ४५ ॥ योगेन युक्तया ॥४८॥ न यावदभ्यपथेतां यावदेवन पराभृते।व्यावर्त- न्मध्यान्हतः पराष्ट्रत्तोऽभृत् ॥ ५३ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायामष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥ ् सञ्जय उ्वाच।

विवर्तमाने त्वादित्ये तत्रास्तरिखरं प्रति
रजसा क्रीयेमाणे क मन्दीभृते दिवाकरे १
तिष्ठतां युध्यमानानां पुनरावर्ततायि ।
भज्यतां जयतां केव जगाम तरहः शनैः २
तथा तेषु विवक्तेषु सैन्येषु जयगुद्धिषु ।
अर्जुता वासुदेवश्च सैन्यवायेव जगमतः ॥ ३
रयमार्गप्रमाणं हा कौन्तेयो तिशितैः शरैः ।
चकार तत्र पन्धानं ययौ येन जनादैनः ॥ ४
यत्र यत्र रथो याति पाण्डवस्य महात्मनः ।
रयश्चिक्षां हेविन्ते सेनास्त्व विशार्णने ।
रयशिक्षां हु दाशाहाँ वृश्चेयामास्य वीर्यवान्
उत्तमाञ्चमभ्यानि मण्डलानि विद्वायन् ६
ते हु नामाङ्किताः पीताः काल्यलनसन्धिभाः
स्वायुनद्वाः सुपवीः दृष्विनारीमनः ७

वैणवाश्चायसाश्चीत्रा प्रसन्तो विविधानरीन्। रुधिरं पृतगः सार्ध

प्राणिनां पपुराहवे॥ रथास्थितोऽग्रतः कोशं यानस्यत्यर्जनः शरान् रथे कोशमतिकांते तस्य ते झन्ति शात्रवान तार्श्यमारुतरंहोभियोजिभिः साध्रवाहिभिः तदागच्छज्ञपीकेशः कृत्स्रं विस्मापयन् जगत न तथा गच्छति रथस्तपनस्य विशापते। नेन्द्रस्य न त रुद्रस्य नापि वैश्रवणस्य च ११ नान्यस्य समरे राजन् गतपूर्वस्तथा रथः। यथा ययावर्जनस्य मनोभित्रायद्वीव्रगः॥ १२ प्रविदय त रणे राजन केशवः परवीरहा। सेनामध्ये ह्यांस्तुर्णं चोदयामास भारत १३ ततस्तस्य रथीघस्य मध्यं प्राप्य हयोत्तमाः। कुच्छ्रेण रथमूहुस्तं श्चरिपपासासमन्विताः॥ श्रताश्च बहुभिः शस्त्रैर्युद्धशौण्डेरनेकशः। मण्डलानि विचित्राणि विचेत्त्तते मुहुर्मुहुः ॥ हतानां वाजिनागानां रथानां च नरैः सह। उपरिष्टादातिकान्ताः शैलाभानां सहस्रशः॥ पतस्मिन्नन्तरे वीरावावन्त्यौ भातरौ सूप।

९९

सहसेनी समारुवेतां पाण्डवं क्वान्तवाहनम् तावर्जनं चतःषष्ट्या सप्तत्या च जनार्दनम् । शराणां च शतैरश्वानविध्येतां सदान्वितौ ॥ तावर्जनो महाराज नवभिनेतपर्वभिः। आजधान रणे कहा मर्मशो मर्मभेदिभिः १९ ततस्तौ त रारौष्ठण बीभत्सं सहकेशवम् । आरुळाद्रथेतां संरब्धी सिंहनादं च चक्रतः॥ तयोस्त धनुषी चित्रे भलाभ्यां श्वेतवाहनः। चिच्छेद समरे तुर्ण ध्वजी च कनकोण्ज्वली अथान्ये धनुषी राजन् प्रगृह्य समरे तदा। पाण्डवं भृशसंकृद्धावर्दयामासतः शरैः॥ २२ तथोस्त भृशसंकृद्धः शराभ्यां पाण्डुनन्दनः धनुषी चिच्छिदे तूर्ण भूय एव धनक्षयः २३ तथान्यैविशिखेस्तर्णे स्वमपुष्टीः शिलाशितैः जधानाभ्वांस्तथा सतौ पारणीं च सपदानगी ज्येष्टस्य च शिरः कायात् क्षुरप्रेण न्यकुन्ततः स पपात इतः पृथ्वयां चातकग्ण इव द्भाः२५ विन्दं तु निहतं दृष्टा हानुविन्दः प्रतापवान् हतार्थं रथमत्सर्य गदां गृह्य महाबलः॥ २६ अभ्यवर्तत संग्रामे सातुर्वधमनुस्मरन्। गदया रथिनां श्रेष्टो नृत्यक्षिय महारथः॥ २७-अनुविन्द्रतु गदया ललाटे मधुस्द्रनम्। स्पृष्टा नाकस्पयत् कृद्धो भैनाकमिव पर्वतम्॥ तस्यार्जुनः शरैः पडिश्रीवां पादी मुजी शिरः निचकतं स संछिन्नः पपातादिचयो यथार९ ततस्ती निहतौ दृष्टा तयो राजन् पदानुगाः

ततक्ती निह्तो दृष्ट्या तथा राज्य त्या तथा। अभ्यद्भवन संकुद्धाः किरन्तः नात्यः द्यारान्त्र तात्कुतः वारेस्त् । तात्कुतः वारेस्त् । तात्कुतः वारेस्त् विहस्य भरतक्षे । व्यरोज्ञत यथा विह्निदं वृत्य्वा हिमास्वये तथाः सेनामतिकास्य कुच्छादिव भनक्ष्यः । विवक्षे जळदं हिन्दा विचाकर द्वादितः ॥ तं दृष्ट्या कुरवस्त्रस्ताः प्रदृष्टा आभ्यत्त्वतः । अभ्यत्वतेन पार्थं च समन्ताद्भरतयेग ॥ दृदे अभन्तं सेनं समाळह्य ज्ञान्तं दूरे च सैन्थवं विह्नादेन महता सर्वेतः पर्यवारयन् ॥ दृदे च

९९

विवर्तमाने इति ॥ १॥ श्रायुनदाः सूक्ष्मवर्मा-

त्रप्रथिताः ॥ ७ ॥ कोशं कोशमुद्दिश्य ॥ ९ ॥ सूतौँ सारथी पार्णी पृष्ठरक्षौ॥२४॥ आद्रिचयों गगिरिश्क्षम्॥२९॥ः तांस्त दृष्टा सुसंरब्धानुत्स्मयन् पुरुषर्धभः। दानकेरिय दाशाहमर्जुनो वाक्यमब्रवीत ३५

शरादिताश ग्लानाश हया दरे च सैन्धवः। किमिहानन्तरं कार्यं ज्यायिष्ठं तव रोचते३६

ब्रहि कृष्ण यथा तत्त्वं त्वं हि प्रावतमः सदा भेवकेत्रा रणे शत्रुन् विजेष्यन्तीह पाण्डवाः

मम त्वनन्तरं कृत्यें यद्वै तस्वं निबोध मे।

प्वमुक्तस्तु पार्थेन केशवः प्रत्युवाच तम्।

हयान विमुच्य हि सुखं विश्वहवान्क्ररु माधव

ममाप्येतन्मतं पार्थं यदिदं ते प्रभाषितम्॥३९

अर्जुन उवाच। अहमाबारियण्यामि सर्वसैन्यानि केशव।

स्वमप्यत्र यथान्यायं कुरु कार्यमनन्तरम्॥ ४०

सञ्जय उवाच ।

स्रोऽवतीर्थं रथोपस्थादसंम्रान्तो धनञ्जयः।

गाण्डीवं धनुरादाय तस्थी गिरिरिवाचलः

तमभ्यधावन्कोशन्तः क्षत्रिया जयकांक्षिणः।

इदं छिद्रमिति ज्ञात्वा घरणीस्थं घनअयम॥

तमेकं रथवंशेन महता पर्यवारयन्। विकर्षतश्च चापानि विस्तजन्तश्च सायकान्॥

शस्त्राणि च विचित्राणि

कदास्तत्र व्यवर्शयन्। छादयन्तः शरैः पार्थ

मेघाइव दिवाकरम्॥

तत्र पार्थस्य भुजयोर्महद्वलमदस्यत।

अभ्यद्भवन्त वेगेन क्षत्रियाः क्षत्रियर्षभम् ।

नरसिंहं रथोदाराः सिंहं मत्ता इव द्विपाः४५

यत्कुद्धो बहुलाः सेनाः सर्वतः समवारयत्॥

अस्त्रेरस्त्राणि संवार्य द्विषतां सर्वतो विभः।

इषुभिर्बेद्धभिस्तूर्णं सर्वानेव समावृणोत्॥ ४७

तत्रान्तरिक्षे बाणानां प्रगादानां विद्यांपते।

संघर्षेण महार्चिष्मान् पावकः समजायत४८

तत्र तत्र महेष्वासैः श्वसद्भिः शोणितोक्षितैः

हथैनांगैश्र संभिन्नेनदद्भिश्चारिकर्षणैः॥ ४९

संरब्धेश्चारिभिवाँरैः प्रार्थयद्भिजयं सुधे। एकस्थैर्बहुभिः कुद्धैरूप्मेच समजायत्॥ ५० शरोर्मिणं ध्वजावर्त नागनकं दुरत्ययम्। पदातिमत्सकछिछं शङ्कदुन्दुभिनिःखनम् ५१ असंख्येयमपारं च रथोर्मिणमतीव च। उष्णीषकमठं छत्रपताकाफेनमाछिनम् ॥ ५२ रणसागरमक्षोभ्यं मातङ्गांगशिलाचितम् । वेलाभृतस्तदा पार्थः पत्रिभिः समवारयत्५३

धृतराष्ट्र उवाच । अर्जने धरणीं प्राप्ते हयहस्ते च केशवे। प्तदन्तरमासाच कथं पार्थों न घातितः॥५४

सञ्जय उवाच। सद्यः पार्थिव पार्थेन निरुद्धाः सर्वपार्थिवाः । रथस्था घरणीस्थेन वाक्यमच्छान्दसं यथा॥

स पार्थः पार्थिवान सर्वान

भूमिस्थोऽपि रथस्थितान् पको निवारयामास

ळोभः सर्वगुणानिव॥ બદ ततो जनार्दनः संख्ये प्रिंय प्रस्पसत्तमम्। असंमान्तो महाबाहरजेनं वाक्यमब्रवीत ५७ उदपानमिहाभ्वानां नालमस्ति रणेऽर्जुन। परीप्सन्ते जलं चेमे पेयं न त्ववगाहनम्॥५८ इदमस्तीत्यसंभ्रान्तो बुवन्नस्रेण मेदिनीम्। अभिहत्यार्जनश्रके वाजिपानं सरः श्रमम्५६ हंसकारण्डवाकीर्णं चक्रवाकीपशोभितम् । सुविस्तीर्णे प्रसन्तांभः प्रफुल्लवरपङ्कजम् ॥६० क्रमेंमत्स्यगणाकीर्णमगाधमृषिसेवितम् । आगच्छन्नारदमुनिर्दर्शनार्थे कृतं क्षणात्॥ ६१ शरवंशं शरस्थणं शराच्छादनमद्भतम् ।

जरवेदमाकरोत पार्थस्त्वष्टेवाद्धतकर्मकत ६२

ततः प्रहस्य गोविन्दः साधु साध्वित्यथात्रवीत्। शरवेश्मनि पार्थेन

कृते तस्मिन् महात्मना ॥

अभिहत्य खात्त्रा वाजिपानमधपानीयम् ॥ ५९ ॥ हंसका-

रण्डवाकीर्णमित्यादि योग्यतया वर्णनम् ॥ ६० ॥ वंशः

शालाधारकाष्ठं स्थूणा मध्यस्तंभः ॥ ६२ ॥ इति श्रीमहा-

भारते ब्रोणपर्वणि टीकायामेकोनशततमोऽध्यायः॥ ९९ ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि विन्दानुविन्दवधे अर्जुनसरोनिर्माणे च पकोनजनमो ९६यायः ॥ ९९ ॥

र्मसो वेगा यस्य । 'कर्मिः ह्योपुंसयोवींच्यां प्रकाशे वेगमण्योः' इति **मेंदिनी** ॥ ५१॥ स्था एवोर्मयो मङ्गा यत्र ॥५२॥ बेळाभूतो मर्यादारूपः ॥ ५३ ॥ अर्ल पर्याप्तम् ॥ ५८ ॥

ब्यवगाढानाम् ॥ ४८ ॥ शरा एवी-

असंभ्रमत् उपसर्गात्पूर्वमार्षोऽद् ॥ ५॥ विद्धतुर्दशितवन्तौ ॥ ११ ॥ उपावर्तयत् परिलोडितवान् ॥ १३ ॥ श्रमं मनःकायखेदं ग्लानिं बलापचयं वमधुंफेनोहमम् ॥ १४ ॥

परिमृज्य च तान् हयान्। उपावरर्थं यथान्यायं पाययामास वारि सः॥ स ताँछन्धोदकान स्नातान जग्धानान् विगतक्रमान्।

शस्यानुदृत्य पाणिभ्यां

तेजो विद्धतुश्चोत्रं विस्नब्धौ रणसूर्धीन ॥ अथ स्मयन् हषीकेशः स्त्रीमध्य इव भारत अर्जुनेन क्रते संख्ये शरगर्भगृहे तथा॥ १२॥ उपावर्तयदृध्यप्रस्तानभ्वान् पुष्करेक्षणः। मिषतां सर्वसैन्यानां त्वदीयानां विद्यापते तेषां श्रमं च ग्लानिं च वमधुं वेपधुं बणान् सर्वे व्यपानुदत् कृष्णः क्रशलो ह्यश्वकर्माणे॥

न चाब्यथत धर्मात्मा वासविः परवीरहा॥ आगतानग्रसत पार्थः सरितः सागरो यथा॥ अस्त्रवेगेन महता पार्थों बाहबलेन च। सर्वेषां पार्थिवेन्द्राणामग्रसत्तान् रारोत्तमान् तत्तु पार्थस्य विकान्तं वासुदेवस्य चोभयोः। अपूजयन् महाराज कौरवा महदद्भतम्॥ किमद्भुततमं लोके भविताऽप्यथवा सभूत। यद्धान् पार्थगोविन्दौ मोचयामासत् रणे॥ भयं विपुलमस्मासु तावधत्तां नरोत्तमी ।

वासुदेवो रथात तुर्णमवतीर्य महाद्यतिः। मोचयामास तुरगान विज्ञज्ञान कङ्कपत्रिभिः अदृष्टपूर्वं तद्दृष्ट्रा साधुवादी महानभूत । सिद्धचारणसङ्घानां सैनिकानां च सर्वशः ३ पदातिनं त कौन्तेयं युष्यमानं महारथाः। नाशक्ष्वन् वारथितुं तदद्भतमिवाभवत्॥ ४ आपतस्तु रथीधेषु प्रभूतगजवाजिषु । नासंग्रमत्तदा पार्थस्तदस्य पुरुषानति ॥ व्यस्जन्त शरौधांस्ते पाण्डवं प्रति पार्थिवाः स तानि शरजालानि गदाः प्रासांश्रवीयैवान्

सञ्जय उवाच। सिळिळ जिनते तस्मिन् कीन्तेयेन महात्मना

निस्तारिते द्विषत्सैन्ये क्रते च शरवेश्मानि १

रथं रथवरस्याजी युक्तं लब्धोदकेहरीः। दृष्टवा क्रस्बल्थ्रेष्टाः प्रनर्विमनसोऽभवन्॥

योजयामास संदृष्टः पुनरेव रथोत्तमे ॥ १६॥ स तं रथवरं शौरिः सर्वशस्त्रभृतां वरः। समास्थाय महातेजाः सार्जुनः प्रययौ द्भुतम् ।

विनिःश्वसन्तस्ते राजन् भग्नदंष्टा इवोरगाः

धिगहो धिग्गतः पार्थः कुष्णश्चेत्यव्रवन् पृथक् तत्सैन्यं सर्वतो दृष्वा लोमहर्षणमञ्जतम्।

त्वरध्वमिति चाकन्द्रश्चेतदस्तीति चाब्रुवन्।

बालः कीडनकेनेच कदर्थांकृत्य नो बलम्॥

तदाऽन्ये सैनिकाऽब्रवन्।

त्वरध्वं करवः सर्वे वधे क्रष्णिकरीटिनोः॥

रथयको हि दाशाहाँ मिषतां सर्वधन्विनाम ।

जयद्रथाय यात्येष कदर्थीकृत्य नो रणे।। २४

तत्र केचिन्मिथी राजन समभावन्त भूमिपाः

अद्दष्टपूर्वे संग्रामे तद्दष्ट्वा महदद्भतम्॥ २५.

सर्वसैन्यानि राजा च धृतराष्ट्रोऽत्ययं गतः दुर्योधनापराधेन क्षत्रं कृत्स्नाच मोदिनी॥

विलयं समनुप्राप्ता तब्च राजा न बुध्यते।।

इत्येवं क्षत्रियास्तत्र हवंत्यन्ये च भारत ॥२७

सिंधुराजस्य यत्कृत्यं गतस्य यमसादनम्।

तत करोत व्याद्धिर्घार्तराष्ट्रोऽन्यायवित्। ततः शीव्रतरं प्रायात पाण्डवः सैन्धवं प्रति

विवर्तमाने तिग्मांशी हुएैं। पीतोदकैईयैः।।

योधाः क्रुइमिबान्तकम्॥

विद्राज्य तु ततः सैन्यं पाण्डवः शत्रुतापनः।

यथा सुगगणान सिंहः सैन्धवार्थे व्यलोडयत

तं प्रयान्तं महाबाह्यं सर्वशस्त्रभृतां वरम्।

नाशकुवन् वारायितुं

दर्शयित्वाऽऽत्मनो वीर्यं प्रयातौ सर्वराजसः।

सर्वक्षत्रस्य मिषतो रथेनैकेन दंशितौ॥

क्रोशतां यतमानानामसंसक्तौ परंतपौ।

तौ प्रयाती पुनर्दछ्वा

800

319

गाहमानस्त्वनीकानि तुर्णमध्यानचोदयत। बळाकाभं तु दाशाहैः पाश्चनस्यं स्थनादयत कोन्सेयेनाम्नतः स्प्रान्यपत्तत् पृष्ठतः शाराः॥ तुर्णात तुर्णतरं द्वायाः प्रावहत् वातरंहसः॥ ततो जुपतथः कुद्धाः परिवश्चयेनश्चयम्। स्वित्रा वहत्त्रशान्ये जयद्रथवधिणमः॥३४ स्वित्र्या वहत्त्रशान्ये जयद्रथवधिणमः॥३४ दुर्योधनोऽन्वयात्पार्थे त्वरमाणो महाहवे वातोद्भूतपताकं तं रथं जलदिनिःस्वनम् । घोरं कपिस्वजं दृष्ट्वा विषण्णा राथिनोऽभवन्

दिवाकरेऽथे रजसा सर्वतः संज्ञुते भृत्रम् ॥ शरार्ताञ्च रणे योषाः शेक्कः कृष्णी न वीक्षितुम् ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण जयद्रथवधपर्वाण सैन्यविस्मये शततमोऽध्यायः॥१००॥

303

सञ्जय उवाच

संसन्त इव मण्जानस्तावकानां भयाष्ट्रप । ती इष्ट्वा समित्रिकान्ती वासुत्वेष्यवद्यी ॥ सिं सर्वे हु प्रतिसंद्ध्या न्हीमस्यः सरवयोदिताः स्थितिमृत्ता महास्मानः प्रत्यग्च्छन्यनव्यस्य। ये गताः पाण्डयं शुक्रे रोजामर्पसमित्रताः । तेऽखापि न निवर्यन्ते सिन्ध्यः सागरादिव असनत्स्त्र न्यवर्यन्ते सिन्ध्यः सागरादिव असनत्स्त्र न्यवर्यन्ते सिन्ध्यः सागरादिव गत्याविकाः । नरकं अजमानास्त्रे प्रत्यपद्धन्त किव्विषम् । तावतीत्य रणानीकं विद्युक्ती पुरुषप्रमी दृद्धाति यथा राहोरास्त्रपानुक्ती प्रवास्तरी । सस्त्याविक महाजाळं विवार्य विगतह्ममी।

विद्युक्ती श्रास्त्रसम्बाधाद्वाणानीयात सुदुर्भिदात
अवस्थेतां महात्मानी
कालस्याधिनदेती ॥
अस्त्रसम्बाधिनदेती ॥
अस्त्रसम्बाधिनदेती विद्युक्ती शस्त्रसंकदात ।
अद्वर्शतां महात्मानी श्राहुसम्बाधकारिणी॥८
विद्युक्ती ज्वलनस्पर्शा
मकरास्याज्ञवाषिव ॥
अक्षोभयेतां सेतां ती
समर्थे मकराविव ॥९॥

तावकास्तव प्रताश द्रोणानीकस्थयोस्तयोः नैतौ तरिष्यतों द्रोणिमिति चकुस्तदा मितम तौ तु दृष्टा स्यतिकान्तौ दोणानीकं महाद्यती नाशशंसुर्महाराज सिंधुराजस्य जीवितम्॥ आशा बलवती राजन सिन्धराजस्य जी।वेते द्रोणहार्दिक्ययोः कृष्णौ न मोक्ष्येते इति प्रभो तामाशां विफलीकृत्य संतीणौँ तौ परंतपौ द्रोणानीकं महाराज भोजानीकं च दुस्तरम् अथ रुष्ट्रा स्यतिकान्तौ ज्वलिताविव पावकौ निराशाः सिन्धुराजस्य जीवितं न शशंसिरे मिथश्च समभाषेतामभीतौ भयवर्धनौ। जयद्रथवधे वाचस्तास्ताः क्रष्णधनञ्जयौ॥ १५ असी मध्ये कृतः षड्डिघार्तराष्ट्रेमेहारथैः। चक्षविषयसंप्राप्तो न मे मोध्यात सैन्धवः॥ यद्यस्य समरे गोप्ता शको देवगणैः सह । तथाण्येनं निहंस्याव इति कृष्णावभाषताम् इति कृष्णौ महाबाह् मिथः कथयतां तदा। सिन्धुराजमवेक्षन्तौ त्वत्पुत्रा बहु चुकुशुः॥ अतीत्य मरुधन्वानं प्रयानती त्रिवती गजी। पीत्वा वारिसमाश्वस्तौ तथैवास्तमरिन्दमौ॥ व्याव्यसिंहगजाकीणानितिकस्य च पर्वतान्। वणिजाविव दृश्येतां हीनसन्य जरातिगौ

त्रावहत् अत्यकामन् ॥ ३३ ॥ थिष्टितं किञ्चिदवास्थितम् ॥ ३५ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां इत-नामोऽध्यायः ॥ १०० ॥

808

स्रोसन्त इति ॥ १ ॥ धमर्थश्चिरानुबद्धः कोपः ३॥ प्रभावरौ चन्द्रादित्यौ ॥ ५॥ महधन्यानं महत्थलम् १९ तथाहि मुखवर्णोऽयमनयोरिति मेनिरे। तावका वीक्ष्य मुक्ती तौ

विक्रोशन्ति स्म सर्वशः॥ २१ द्रोणादाशीविषाकारा-ज्ज्वास्त्रितादिष पायकात्।

अन्येभ्यः पार्थिवेभ्यश भाखन्ताविव भास्करौ॥ રેર विमुक्ती सागरप्रख्याद्वीणानीकादरिन्दमी। बदद्येतां सुदा युक्ती ससुत्तीर्यार्थवं यथा॥ अस्त्रीधान्महतो सक्ती द्रोणहार्दिक्यरक्षितात रोचमानावदृश्येतामिन्द्रादृशोः सदशौ रणे। उद्भिन्नरुधिरी कृष्णी भारहाजस्य सायकैः क्रितेश्चिती व्यरोचेतां कर्णिकारैरिवाचली द्रोणग्राह-हदान्म् की शक्त्याशीविषसंकरात् अयःशरोग्रमकरात क्षत्रियप्रवरांभसः॥ २६ ज्याघोषतलनिव्होदाद्भदानिस्त्रिशविद्भतः। द्रोणास्त्रमेघान्निर्मक्तौ सर्वेन्द् तिमिरादिव ॥ बाह्यस्यामिव संतीणी सिन्धुषष्टाः समुद्रगाः तपान्ते सरितः पूर्णां महाग्राहसमाकुलाः॥ इति कृष्णी महेष्वासी प्रशस्ती लोकविश्रती सर्वभृतान्यमन्यन्त द्रोणास्त्रबळवारणात् ॥ जयवर्थं समीपस्थमवेक्षन्ती जिघांसया। कर्र निपाने लिप्सन्ती ब्याजाविव व्यतिष्रतां

यथा हि मुखवर्णोऽयमनयोरिति मेनिरे। अन्नेवीदर्जुनं राजन् प्राप्तकाल इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथयघपर्वाणे दुर्योघनागमे

तव योधा महाराज हतमेव जयद्रथम्॥ ३१ छोहिताक्षी महावाह संयुक्ती क्रण्णापण्डवी सिस्वुराजमध्येश्वर हुएं। द्यनदता मुहुः॥ शीरप्तीवृह्वहतस्य पार्थस्य च खुरुमतः। तयोरासीत प्रमा पार्थस्य च खुरुमतः। तयोरासीत प्रमा पार्यस्य प्रभूपायक्रयोरिव॥ हर्ष एव तयोरासीद्रोणानीक्षममुक्तयोः। स्वीपे प्रमा परिचयं हर्ष प्रमीपे सैन्धवं हृष्टा इथेनयोरामियं यथा॥

ती तु सैन्धवमाळोक्य वर्तमानभिवान्तिके सहसा पेततुः कुन्दी क्षिप्रं दयेनाविवाभियम् ती दश्च तु स्यतिकान्ती द्वषीकेषायनज्ञयी। सिन्धुराजस्य रक्षार्थं पराकान्तः सुतस्तव॥ द्रोणेनामन्त्रकथ्यो राजा दुर्योधनस्ततः। ययावेकस्थेनाजीह्यसंस्कारवित्रमो॥ १७

याचेकरथेनाजी हयसंस्कारवित प्रभी ॥ ३७ हत्याचेकरथेनाजी हयसंस्कारवित प्रभी ॥ ३७ हत्याचार्यो सहेत्यास्त्री ट्यितकस्याय ते सुतः अत्रतः पुण्डरीकाश्चं प्रतीयाय नराविया ॥ ३८ ततः सर्वेषु सैन्येषु वादिवाणि प्रहृष्टवत् । प्रावायन्त ट्यितकास्त्रे तव पुत्रे धनवश्यम॥ ३९ सिंहनात्र रवाश्चासन्त रवाश्चासन्त द्वितिकार्याः प्रश्चितक्षाः । सुत्री स्थितमः ॥ ३ च ते सिन्धुराजस्य गोतारः पावकोपमाः ते प्राहृष्यस्त समरे हृष्यु पुत्रं तव प्रभी ॥ १९ सृष्टु पुत्रं वाश्च प्रभी ॥ १९ स्त्रं स्त्राम्यस्त्र स्त्राम्यस्त्र स्त्राम्यस्त्र स्त्राम्यस्त्र स्त्र स्त्राम्यस्त्र स्त्र स्त्राम्यस्त्र स्त्र स्त्र

गरत द्वाणपवाण जयद्रथवधपवाण दुवाधनागः एकाधिकशततमोऽध्यायः॥ १०१॥

805

वास्रदेव उवाच।

दुर्योधनमतिकान्तमेतं पश्य धनञ्जय । अत्यद्भुतिममं मन्ये नास्त्यस्य सदशो एथः॥ दूरपाती महेष्वासः कृतास्त्रो युद्धदुर्मदः।

ब्रोण एव प्राहो यास्मिन् न्हर इव न्हरस्तस्मात् ब्रोणानी-कादित्सर्थः ॥ २६ ॥ ब्रोणाकाण्येव सेषः ॥ २० ॥ खिंदुः चन्ने वासां तान्य वातद्वविचार्धरायतीचन्द्रसागावितताः । एता हि नितान्तदुत्वाः समुद्रमा इति सरितां विवेषणं अन्हान्तरीक्षयोतार्थाम् ॥ २० ॥ प्रश्लो प्रकृष्टती ब्रोणा-

दढास्त्रश्चित्रयोषी च घातराष्ट्रो महावलः॥ अत्यन्तसुखसंवृद्धो मानितश्च महारथः। क्वतीच सततं पार्थ नित्यं द्वेष्टि च वान्धवान

स्नक्ष्यत्रारणविषयादतिशयनात् ॥ २९ ॥ अभतः प्रमुखे ॥ ३८ ॥ इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वाणे टीकायामेका-श्रिकशततमोऽभ्यायः॥ १०९॥

१०२

द्वयीधनामिति । नास्तात्यर्जुनोत्तेजनम् ॥ १ ॥

तन युद्धमहं मन्ये प्राप्तकालं तवानघ। अत्र वो यूतमायत्तं विजयायेतराय वा॥ ४ अत्र क्रोधविषं पार्थं विमुख्न चिरसंभृतम्। एष मूळमनर्थानां पाण्डवानां महारथः॥ ५ स्रोऽयं प्राप्तस्तवाक्षेपं पदय साफल्यमात्मनः कथं हि राजा राज्यार्थी त्वया गच्छेत संयुगं दिष्ट्या त्विदानीं सप्राप्त एव ते बाणगोचरं यथाऽयं जीवितं जह्यात तथा कर धनअय ॥ पेश्वर्यमदसंमुढो नैष दुःखसुपेयिवान्। न च ते संयुगे वीर्य जानाति पुरुषर्थम ॥ ८ त्वां हि लोकास्त्रयः पार्थं ससुरासुरमानुषाः नोत्सहन्ते रणे जेतुं किमुतैकः सुयोधनः ॥ ९ स दिष्ट्या समनुप्राप्तस्तव पार्थ रथान्तिकम् जहोनं त्वं महाबाही यथा वृत्रं पुरंदरः॥ १० एव हानथे सततं पराकान्तस्तवानघ। निक्रत्या धर्मराजंच घृते विश्वतवानयम्॥ बहुनि सुनुशंसानि कुतान्येतेन मानद। युष्मासु पापमतिना अपापेष्वेव नित्यदा॥ तमनार्यं सदा ऋदं पुरुषं कामरूपिणम्। आर्या युद्धे मति कृत्वा जिह पार्थाविचारयन् निक्रत्या राज्यहरणं वनवासं च पाण्डव। परिक्रेशंच कृष्णाया दृदि कृत्वा पराक्रमम् विष्ट्रवैष तव बाणानां गोचरे परिवर्तते। प्रतिघाताय कार्यस्य दिष्टचा च यततेऽग्रतः

दिष्ट्या जानाति संप्रामें योद्धव्यं हि त्वया सह। दिष्ट्या च सफलाः पार्य सर्वे कामा सकामिताः॥ १६ तस्माज्जहि रणे पार्थे घार्तराष्ट्रं कुळाधमस॥ यथेन्द्रेण हतः पूर्वे जंमो देवासुरे सृष्टे॥१७

तस्माजाहि रण पाथं घातराष्ट्रं कुलाधमम्। यथेन्द्रेण हतः पूर्वं जंभो देवासुरे सृष्ठे॥ १७ अस्मिन् हते त्वया सैन्यमनाथं भिषतामिदं वैरस्यास्यास्त्ववसुधी मुखं छिप्वे दुरात्मनां

सञ्जय उचाच। तं तथेत्यव्रवीत् पार्थः क्रत्यक्रपमिदं मम। सर्वमन्यदनादत्य गच्छ यज्ञ सुयोघनः॥१९ येनैतद्दीर्घकाछं नो भुक्तं राज्यमकण्टकम्। अप्यस्य पुधि विक्रस्य छिन्यां सूर्धानमाहवे॥
अपि तस्य द्यानहाँयाः परिक्रेशस्य माधव ।
क्वाणायाः श्रुष्यां नान्तं पदं केशप्रधर्वणे २१
इत्येवंवादिनौं छुप्णौ हृष्टी खेतान्द्रयोत्तामा,
संक्ये प्रेप्वामासतुः संक्ये प्रेप्तन्तौ नं नराधिपम्॥
तथीः समीपं संग्राप्य पत्रस्ते भरतक्षे ।

तयोः समीपं संप्राप्य पुत्रस्ते भरतर्थमः ।
न चकार भयं प्राप्ते मधे महित मारिए ॥ २३
तदस्य श्रियास्त्रस्त सर्थ एवाभ्यपुत्रयन् ।
यदर्श्वेन हृषीभेजी प्रत्युचातौ न्यवारयत्॥२४
ततः सर्वेश्य सैन्यस्य तावकस्य विद्यापित ।
महानादो छाभूत्तव हृष्टा राजानमाहवे ॥ २५
तिभन्न जनसमुवादि प्रवृत्ते भैरवे सति ।
कदर्याक्वत्य ते पुत्रः प्रत्यमित्रमयारयत्॥ २६
सावारितस्तु कौन्तेयस्तव पुत्रेण धन्यिना ।
संरमममम्द्र्यः स च तस्मिन् परंतपः ॥ २७
ती हृष्टा प्रतिसंरञ्ची तुर्योधनधनज्ञयौ ।
अभ्यवेश्वन राजानो भीमक्षाः समंतरः १८
हृष्टा प्रार्थ संरच्चे साहदेवं च मारिय ।
प्रस्तान प्रवृत्ते योजुकामः समाहयत्॥ २९
ततः प्रहृष्टो दावाहिः पाण्डवश्च धनक्षयः ।

टयकोशेतां महानाइं दृश्महुआंचुजोत्तमी॥३० ती हृष्टक्षी संप्रेष्टण कीरवेपास्तु सर्वेदाः। निराशाः समण्यन्त पुत्रस्य तव जीविते ३१ सोकमाणु परे वैव कुरवः सर्वे एव ते। अमन्यन्त च पुत्रं ते वेश्वानरमुखे हुतम् ॥ ३२ तथा तु हृष्ट्या योधान्ते महृष्टी कृष्णपाण्डकी। हृतो राजा हृतो राजाश्युक्तिर च मयादिताः जनस्य स्विजनाइं तु श्रुत्या दुर्योधनोऽप्रवीत् वरेतु को भीरहं कृष्णी प्रविप्यामि मृत्युवे॥ इस्तुकृतिस्तिकान्यवामि मृत्युवे॥ इस्तुकृतिस्तिकान्यवामि मृत्युवे। इस्तुकृतिस्तिकान्यवामि स्वयुवे। वस्तुकृतिस्तिकान्यवामि स्वयुवे। वस्तुकृतिस्तिकान्यवामि वचनम्वयीत्॥ ३५ पार्थे वस्त्रिकान्यवामि स्वयं पार्थेनामाष्य संरमादिदं चचनमव्यति॥ ३५ पार्थे वस्त्रिकान्य स्वयं वस्त्र वार्थे व वस्त्र व्यव्यव वस्त्र स्त्र वस्त्र वस्त वस्त्र वस्त वस्त्र वस्त वस्त्र वस्त्र वस्त स्त्र वस्त्र वस्त्र वस्त्र वस्त वस्त्र वस्त्र स्त्र स्

अस्मत्परोक्षं कर्माण क्वतानि प्रवदन्ति ते । स्वामिसत्कारयुक्तानि यानि तानीह दर्शयस्८ इति श्रीमहामारते द्वोणपर्वाण जयद्रथयधपर्वाण दुर्योधनयचने हाधिकजानमोऽध्यायः॥ १०२॥

803

अपि बज्जेण गोविन्द खयं मघवता युधि १३ जानंस्त्वमपि वै कृष्ण मां विसीहयसे कथम् यह जं त्रिष लोकेष यच केशव वर्तते॥ १४ तथा भविष्यद्यभैव तत्सर्व विदितं तव। न त्विदं वेद वे कश्चिद्यथा त्वं मधुसुदन॥१५ एष दुर्योधनः कृष्ण द्रोणेन विहितामिमाम्। तिष्ठत्यभीतवत्संख्ये विभ्रत्कवचधारणाम्॥ यस्वत्र विहितं कार्यं नैष तहेस्ति माधव। स्त्रीवदेष विमर्त्येतां गुक्तां कवचधारणाम् १७ पश्य बाह्रोश्च मे वीर्थे धनुषश्च जनाईन। पराजयिष्ये कीरव्यं कवचेनापि रक्षितम१८ इदमङ्गिरसे प्रादाहेवेशों वर्भ भास्वरम्। तस्माद्वहस्पतिः प्राप ततः प्राप प्ररंदरः ॥१९ पुनर्दवी सरपतिर्मेद्यं वर्म ससंग्रहम् । हैवं यदास्य वर्मेतहामणा वा स्वयं कतम॥ २० भैनं गोप्स्यति दुई द्विमद्य बाणहतं मया।

सञ्जय उवाच ।

एवसुक्तुऽर्जुनो बाणानिसमन्त्र्य ध्यक्तपेयत्
मानवास्त्रण मानाहरूतीश्णावरणसेदिना ।
विक्वन्यमाणास्तेनिव धनुर्भव्यगताञ्खरान् ॥
तानस्यास्त्रण चिन्छेद द्रौणिः सर्वोस्त्रयातिमा
तानिकृत्तानिष्त दणु दूरतो ब्रह्मवादिनार्दः
स्यवेदय केरावाय विस्मतः श्र्यतवाहनः ।
नेतद्कं मया शक्यं द्विः प्रयोक्तं जनादेन २४
अस्त्रं मामेव हन्यादि हन्याचापि वस्तं समः ।
ततो दुर्योधनः कृष्णी नवसिनंविसेः श्रदेश्थः
अविश्यत रणे राजञ्छरैराहायिषायमे।
भ्रय एवास्यवर्षेच समरे कृष्णपाण्डवी ॥ २६

सञ्जय उवाच ।
प्रवसुन्।ऽर्जुनं राजा त्रिभिर्ममीतिगैः शरेः
अभ्यविष्यन्महावेगैश्चतुर्भिश्चतुर्रो ह्यान् ॥ १
बासुदेवं च दश्चिः प्रत्यविष्यत् स्तनान्तरो
प्रतोदं वास्य महेन हिस्सा भूमावपातयद्द तं चतुर्देशामः पार्थश्चित्रपुर्वे शिक्षासितः।
अविष्यन्पात्रयद्द स्त्राहितः।
अविष्यन्पात्रयद्द चास्रदयन्त वर्मिण ॥ ३
तथा निष्यत्यमारोक्षय पुनर्भव च पञ्च च।
प्राहिणोत्तिशतान्वाणास्त्रे चास्रद्यन्त वर्मण

अष्टार्विशांस्तु तान् बाणा-नस्तान् विप्रेक्ष्य निष्फलान्। अव्रवीत्परवीरघः

कुष्णोऽर्जुनसिदं बद्यः॥ ५ अव्हर्णुर्वे पद्यासि शिलानासिव सपेणम् । त्वया संत्रेषिवाः पार्वे नार्ये कुर्वेन्ति पश्चिणः। किवाहाण्डीवजः प्राणस्त्रयेव सर्वयम् । स्रुप्ति से स्थापुर्वे सुज्योख बलं तव ॥ ७ न वा किवृत्यं कालः प्राप्तः स्थाद्य पश्चिमः तव बेवास्य शत्रोध तन्ममाचश्च पृष्कृतः ८ विस्मयो मे महान्पार्थं तव हण्टा शरानिमान् स्यां स्थापित स्थानियान् स्यां सित्यान्त्रयां सित्यान्त्रयां स्थानियान्त्रयां सित्यान्त्रयां सित्यान्त्रयां सित्यान्त्रयां स्थानिसमा घोराः परकायावमेविनः । शराः कुर्वेन्त्रित ते नार्ये पार्थं काऽय विस्कृतना अर्जुन व्याव

द्रोणेनेषा मतिः कृष्ण धार्तराष्ट्रे निवेशिता अभेद्या हि ममास्त्राणामेषा कवचधारणा ११ अस्मिन्नन्तर्हितं कृष्ण जैलोक्यमपि वर्मणि । एको द्रोणो हि वेदैतदहं तस्माच सत्त्मात्॥ न शक्यमेतत्कयचं वाणेभेत्तं कथञ्चन ।

१०३

पविमिति । एवमीरशप्रभावम् ॥ १ ॥ युक्तासन्यप्र-युक्ताम् ॥१७॥ सर्तप्रहं सोप्रदेशम् । दैवं देवैः कृतम् २०॥

स्वामिसरकारो वीरप्रधानोऽयमिति यदन्यैः सरकारणं तेन युक्तानि योग्यतां गतानि ॥ ३८ ॥ इति श्रीमहाभारते द्वोषापर्वाण् टीकायां व्यापिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥

धनुविस्फारयात्यर्थमहं ध्मास्यामि चांबुजम् ततो विस्फार्य बलवद्रां शवं जिञ्चवान रिपन महता शरवर्षेण तलशब्देन चार्जुनः॥ ३९ पाञ्चजन्यं च बलवान् दध्मी तारेण केशवः। रजसा ध्वस्तप्रमांतः प्रस्वित्ववदनो भशम्॥ तस्य शांखस्य नादेन धनुषी निःखनेन च। निःसस्वाश्च ससस्वाश्च क्षितौ पेतस्तवा जनाः तैर्विसक्तो रथो रेजे बाय्वीरित इवाम्बदः॥ जयद्रथस्य गोप्तारस्ततः श्लब्धाः सहानुगाः॥ ते दहा सहसा पार्थ गोप्तारः सैन्धवस्य त। चकुर्नादान महेष्वासाः कंपयन्तो वसुन्धराम् बाणशब्दरवांश्चोग्रान्विभिश्चाव्शंखनिःस्वनैः प्रादुश्चकर्महात्मानः सिंहनादरवानपि ॥ ४४ तं श्रत्वा निनदं घोरं तावकानां समुश्थितं प्रदर्मतः शंखवरी वासुदेवधनखयी॥ ४५ तेन शब्देन महता पूरितेयं वसुंधरा सरीला सार्णवद्वीपा सपाताला विशापते॥ स शब्दो भरतश्रेष्ठ व्याप्य सर्वा दिशो दश। प्रतिसस्वान तर्जेव कुरुपाण्डवयोर्बले ॥ ४७ तावका रथिनस्तत्र दृष्टा कृष्णधनक्षया।

संभ्रमं परमं प्राप्तास्तवरमाणा महारथाः॥

अथ कृष्णी महाभागी तावका वीक्ष्य दांशेती

द्वारवर्षेण महता ततोऽहृष्यन्त तावकाः। चक्रवीदित्रनिनदान् सिंहनादरवांस्तथा २७ ततः कड़ो रणे पार्थः सुक्रिणी परिसंतिहन्। नापद्यश्च ततोऽस्यांगं यन्न स्याद्वभैरक्षितम् ततोऽस्य निशितवाणैः समुक्तरन्तकोपमैः। हयांश्चकार निर्देहानुभी च पार्ष्णिसारथी॥ धनुरस्याच्छिनचूर्ण हस्तावापं च बीर्यवान् रथं च शकलीकर्ते सञ्यसाची प्रचक्रमे ॥३० दुर्योधनं च बाणाभ्यां तीक्ष्णाभ्यां विरथीकृतं आविज्ञचन्द्रस्ततलयोक्तमयोरर्जनस्तदा ॥३१ प्रयत्नको हि कौन्तेयो नखमांसान्तरेषुभिः। स वेदनाभिराविद्यः पळायनपरायणः॥ ३२ तं क्रच्छामापदं प्राप्तं दक्षा परमधन्विनः। समापेतः परीष्सन्तो धनअयशरार्धितम्॥ तं रथैर्बहुसाहस्रैः कल्पितैः कुअरैर्ह्यैः । पदात्योधेश संरब्धेः परिववधनञ्जयम् ॥ ३४

अथ नार्जुनगोथिन्दी न रयो वा व्यवस्यत अक्षवर्षण महता जानेभिश्वापि संवृती ॥ ३५ ततोऽर्जुनोऽस्ववीयण निजम्ने ताविश्वीम् स्ति अधिनीम् तत्व व्यक्षीकृताः पेतुः तत्वरोऽथ रयद्वियाः ॥ ते हता हन्यमानाश्च न्यगृहंस्तं रयोत्तमम् । स रथस्त्रीमतस्तरस्यो कोशमाने समन्ततः ॥ ततोऽर्जुनं वृश्णिवीरस्त्वरितो वाक्यमग्रवीत्

वृष्णिवीरस्त्वरितो वाक्यमम्रवीत् । अभ्यद्गवन्त संगुद्धास्तदद्धतिमवाभवत् ॥ ४९ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि दुर्योधनपराजये व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥

808

सञ्जय जवाच । तावका हि समीक्ष्येचं घृष्यन्यककुरूसमी मगत्वरन् जिवांसन्तत्त्वश्रेव विजय परान्॥ सुवर्णिचिवेवेंयावेः स्वनवद्भिमेहारथाः । वीपयन्तो दिशा सर्वा ज्वळद्भिरिव पावकैः

चक्तपुंखेश दुष्प्रेश्यः कार्युकः पृथिवीपते । क्रुजद्भिरतुळालादान् कोर्पितस्तुरपेरिव ॥ ३ भूरिश्रवाः राळः कर्णों वृषसेनी जयद्रथा । क्रुपश्च मद्रराजश्च द्रीणिश्च रियनां वरः ॥ ४

808

तावका इति । प्राप्य एव समीक्ष्यस्यन्वयः ॥ १॥ वैयाद्रैक्यांग्रचमीचित्रैः ॥ २ ॥

निर्देष्टान् निकृतावययान् ॥ २९ ॥ नखमांवान्तरे रहुभि-राविध्यदिति पूर्वेणान्त्रयः सन्धिरार्वः ॥ ३२ ॥ क्रोशमात्र सैन्धवतोऽश्रोत् ॥ ३० ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकासां त्र्याधिकशततमोऽध्याया ॥ १०३ ॥

ते पिबन्त इवा कादामभ्येरष्टी महारथाः। ह्यराजयन दश दिशो वैयाश्रहीमचन्द्रकेः ॥५ ते दंशिताः ससंरब्धा रथैमेंघौघनिःस्वनैः। समावण्यन्द्रश दिशः पार्थस्य निशितैः शरैः कौलतका हयाश्चित्रा वहन्तरतान्महारथान ह्यशोभनत तदा शीब्रा दीपयन्तो दिशो दश आजानेयैर्महावेगैनीनादेशसम्रस्थितैः पार्वतीयैर्नहीजैस सैन्धवैश्व हयोत्तमैः॥८ क्रहयोधवरा राजस्तव पुत्रं परीष्सवः । धनअयरथं शीवं सर्वतः समुपादवन ॥ ९ ते प्रगहा महाशंखान दध्सः पुरुषसत्तमाः। पुरयन्तो दिवं राजन् पृथिवीं चससागराम तथैव दध्मतः राज्ञी वासदेवधनञ्जयी। अवरौ सर्वदेवानां सर्वशङ्कवरौ भवि॥ देवदत्तं च कौन्तेयः पाश्रजन्यं च केशवः। शब्दस्त देवदत्तस्य धनअयसमीरितः ॥ १२ पृथिवीं चान्तरिक्षं च दिशश्चैव समावणीत सथैव पाञ्जनयोऽपि वासदेवसमीरितः॥ सर्वशब्दानतिकस्य पूर्यामास रोदसी । त्तिमस्तथा वर्तमाने दारुणे नादसंकले॥ १४ भीरूणां त्रासजनने शराणां हर्षवर्धने प्रवादितास भेरीषु झर्झरेष्वानकेषु च॥१५ स्रदंगेष्वपि राजेन्द्र वाद्यमानेष्वनेकशः। महारथाः समाहता दुर्योधनहितेषिणः ॥ १६ असृष्यमाणास्तं शब्दं कृद्धाः परमधन्विनः। नानादेश्या महीपालाः स्वसैन्यपरिराक्षणः॥ अमर्षिता महाशंखान दध्मुवीरा महारथाः। कते अतिकरिष्यन्तः केशवस्यार्भनस्य च॥ बम्य तय तत्सैन्यं शंखशब्दसमीरितम्। उद्वित्ररथनागाश्वमस्वस्थिमव वा विभी॥ तत् प्रविद्धमिवाकाशं शूरैः शंखविनादितम्। बभव भूशमुद्धिमं निर्घातैरिय नादितम्॥२०

स शब्दः सुमहान् राजन् दिशः सर्वा व्यनाद्यत्। वासयामास ततः सैन्यं

ग्रगान्त इव संभृतः ततो द्रयोधनोऽधी च राजानस्ते महारथाः। जयद्रथस्य रक्षार्थं पाण्डवं पर्यवारयन ॥ २२ ततो दौणिश्चिसप्तत्या वासदेवमता इयत । अर्जनं च जिमिमंहीध्वजमध्वांश पञ्जभिः॥ तमर्जुनः पृषत्कानां रातैः षद्वाभिरताडयत्। अत्यर्थीमेव संरुद्धः प्रतिविद्धे जनाईने ॥ २४ कर्णे च दशमिविंदध्या वृषसेनं त्रिमिस्तथा। शत्यस्य सहारं चापं मधौ चिच्छेर वीर्यवान गृहीत्वा अनुरस्यत शहयो विद्याध पांडवस मरिश्रवास्त्रिभिर्वाणैहें मपुंखेः शिलाशितैः॥ कर्णो द्वाञ्जिता चैव वपसेनश्च सप्ताभिः। जयदशास्त्रसमस्या कपश्च दशाभिः शरैः॥ २७ मदराजश्च दशासिविदयधः फाल्मनं रणे। ततः शराणां षष्ट्या त द्रौणिः पार्थमवाकिरत वासदेवं च विंशत्या प्रनः पार्थं च पञ्चाभिः। प्रहसंस्त नरज्याद्यः श्वेताश्वः कृष्णसार्थाः॥ प्रत्यविध्यत्स तान्सर्वान्दर्शयन्पाणिलाघवम कर्ण द्वादशभिविद्ध्वा वृषसेनं त्रिभिः शरैः शत्यस्य सशरं चापं माधेदेशे व्यक्तन्तत सीमदाति त्रिभिविद्धा शल्यं च दशभिः शरैः शितरिश्रिशिखाकारैडींणि विद्याध चाएकिः गौतमं पञ्जविद्यात्या सैन्धवं च हातेन ह ॥ ३२ पुनद्रौंणि च सप्तत्या शराणां सोऽभ्यताड्यत भूरिश्रवास्तु संकृदाः प्रतीदं चिच्छिदे हरेः अर्जनं च जिसप्तत्या बाणानामाजधान ह ॥ ततः शरशतैस्तीश्णैस्तानरीन् श्वेतवाहनः प्रत्यपेधद्वतं कुद्धो महावातो घनानिव ॥ ३५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि संकुलयुचे चनर्गावकज्ञातनमोऽध्यायः॥ १०४॥

कोळ्तकाः कुळ्तरेसकाः पार्वतीयसमानळकुणाः ॥ ७॥ आजानेयैरिति । 'ग्रहमन्याः काये ये ग्रुकश्याः कानिता जिलकोवा । सारक्ता जितिनियाः छुण्यादितं नापि नो हुःखम् जानन्याजनिया निर्देश वाजिनी पेरिः बाहान्त पार्वतीया बळानिया क्षित्र केषात्र । इत्तरार हर- पादा महाजवास्तिति विख्याताः ।। नदाँकैनेदीतिरक्षेः । 'अश्वाः सकर्णिकाराः क्षत्रन नदीतीरजाः समृद्धिः । पूर्वोश्रेङ्काः पवार्थे चानताः किंचित् ।। ८ ॥ ४ विद्वसा-श्विसम् ॥ २० ॥ इति श्रीमहासस्त होणवर्षेण टांकावां नदर्पिकवत्तरीः स्थारः ॥ २०४ ॥

804

भृतराष्ट्र उचाच । ध्वजान्वहुविधाकारान्स्राजमानानति श्रिया पार्थानां मामकानां च तान्ममाचक्ष्व सञ्जय ।

सञ्जय उवाच। . ध्वजान्बद्दविधाकारान्द्राणुतेषां सहात्मनां क्रपतो वर्णत्यीव नामतश्च निबोध मे ॥ तेषां तुर्धमुख्यानां रथेषु विविधा ध्वजाः। अत्यद्द्यन्त राजेन्द्र ज्वलिता इव पावकाः। काञ्चनाः काञ्चनापीडाः काञ्चनस्रगरंकताः काञ्चनानीय श्रुहाणि काञ्चनस्य महागिरेः॥ अनेकवर्णा विविधा ध्वजाः परमशोभनाः। ते व्वजाः संवतास्तेषां पताकाभिः समंततः नानावर्णविरागाभिः धुशुभुः सर्वतो वृताः पताकाश्च ततस्तास्तु श्वसनेन समीरिताः॥ नृत्यमाना टयद्दयन्त रंगमध्ये विलासिकाः इंद्रायुधसवर्णाभाः पताका भरतर्षभ ॥ ७ दोध्यमाना रथिनां शोभयन्ति महारथान्। सिहलांगुलसुप्रास्यं ध्वजं वानरलक्षणम् ॥ ८ धनञ्जयस्य संग्रामे प्रत्यहर्यत भैरवम्। स वानरवरो राजन् पताकाभिरलंकतः॥९॥ त्रासयामास तत्सैन्यं ध्वजो गाण्डीवधन्वनः तथैव सिहलांगुलं द्वोणपुत्रस्य भारत॥१०॥ ध्वजायं समपद्याम बालसूर्यसमप्रभम्। काञ्चनं पवनोद्धतं शकध्वजसमयमम् ॥ ११॥ नन्दनं कौरवेन्द्रोणां द्रीणेर्छक्षम समुच्छितम् हस्तिकश्या पुनर्हेंभी बभुवाधिरथे व्यक्तः॥ आहर्षे खं महाराज दहशे पुरयन्निय। पताका काञ्चनी स्नग्वी ध्वजे कर्णस्य संयुगे गायतीव रथोपस्थे श्वसनेन समीरिता। आचार्यस्य तु पाण्डूनां ब्राह्मणस्य तपास्वनः गोवषो गौतमस्यासीत क्रपस्य सुपरिष्कृतः स तेन भ्राजते राजन गोवृषेण महारथः॥ निपुरझरथो यहहोद्रपेण विराजता। मयुरो वृषसेनस्य काञ्चनो मणिरत्नवान्॥

व्याहरिष्यन्निवातिष्ठत् सेनाग्रमुपशोभयन्। तेन तस्य रथो भाति मयुरेण महात्मनः ॥१७ यथा स्कंदस्य राजेन्द्र मयूरेण विराजता। मद्रराजस्य शल्यस्य ध्वजाधेऽग्निशिखामिव सौवर्णी प्रतिपद्याम सीतामप्रतिमां शुभामः सा सीता भ्राजते तस्य रशमास्थाय मारिष। सर्ववीजविरूढेव यथा सीता श्रिया वृता। वराहः सिन्धुराजस्य राजतोऽभिविराजते। ध्वजाबेऽलोहिताकांभो हेमजालपरिष्क्रतः। शुशुभे केतुना तेन राजतेन जयद्रथः॥ २१ यथा देवासुरे युद्धे पुरा पूषा स्म शोभते। सीमदत्तेः पुनर्यूपो यज्ञशीलस्य धीमतः ॥२२ ध्वजः गुर्व इवामाति सोमश्रात्र मध्यते। स यूपः काञ्चनो राजन सीमदत्तेविराजते॥ राजसुये मखश्रेष्ठे यथा यूपः समुव्छितः। शलस्य तु महाराज राजतो ध्रियो महान । केतुः काञ्चनचित्रांगैर्मयूरैरुपशोभितः॥ स केतुः शोभयामास सैन्यं ते भरतर्षभ॥२५॥ यथा श्वेतो महानागो देवराजचर्भ तथा। नागो मणिमयो राक्षो ध्वजः कनकसंवतः ॥ किकिणीशतसंदादी साजाशित्री रथीलमे। **ड्यम्राजत भृशंराजन् प्रत्रस्तव विशांपते** ॥ ध्वजेन महता संख्ये क्रुरूणारूषभस्तदा॥ नवैते तव वाहिन्यामुच्छिताः परमध्वजाः हयदीपयंस्ते पृतनां युगान्तादित्यसिभाः दशमस्त्वर्जुनस्यासीदेक एव महाकपिः ॥२९ अदीप्यतार्जनो थेन हिमवानिव वन्हिना। तत्रज्ञित्राणि श्रम्नाणि समहान्ति महारथाः। कार्मकाण्याददुस्तुर्णमर्जनार्थे परंतपाः तथैव धनुरायच्छत् पार्थः शत्रविनाशनः॥३१ गाण्डीचं दिट्यकर्मा तदाजन्दुर्मान्त्रते तव। तवापराधाद्राजानो निहता बहुशो युधि॥ नानादिग्भ्यः समाहताः सहयाः सरथद्विपाः तेषामासीद्यतिक्षेपो गर्जतामितरेतरम् ॥३३

804

ध्वजानिति ॥ १ ॥ रूपमाकारः ॥ २ ॥ ध्वजाप्रं ब्रज्जमुख्यं काक्षनं काब्रनमयम् ॥ ११ ॥ ख्यां कार्यनणी ॥ १३ ॥ ब्याहरिध्यन् वदिष्यन् ॥ १७ ॥ अलोहितार्का- भोऽनुपरक्तस्फिटिकवर्णः । 'अर्कोऽर्कपणें स्फटिके ' इति. मोदिनी ।। २९ ।। हिमवानिव वन्हिनोति तत्र क्रिके पराक्षरण बन्हिः स्थापितः ॥ ३० ।। ब्यतिक्षेपः अन्योन्या भिषातः ।। ३३ ॥ तुर्योधनमुखानां च पाण्ड्रनासृषमस्य च । तत्राद्धतं परं चक्रे कौन्तेयः कृष्णसाराधेः ३४ यदेको बहुभिः सार्थ समागच्छरभीतवत् । अद्योकात्र महाबाहुगोण्डीवं विक्षिपत् घनुः जिमोषुत्तासरत्यावो जिवांसुस्र जयद्वयम् । तत्रार्जुने नरत्यावः शर्भे क्षेत्रः सहस्रदाः ३६

अदृश्यांस्तावकान् योधान् प्रचके शञ्जतापनः ततस्तेऽपि नरद्याद्याः पार्थे सर्वे महारथाः अदृश्ये समरे चकुः सायकौधैः समंततः । संवृते नर्रासिहेस्तु कुरूणामृपमेऽर्जुने । महानासीत् समुद्रूतस्तस्य सैन्यस्य निःस्वनः

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि ध्वजवर्णने पञ्चाधिकदात्तनमेऽध्यायः॥ १०५॥

308

धृतराष्ट्र उवाच । अर्जुने सैन्धवं प्राप्ते भारद्वाजेन संवृताः । पञ्चालाः कुरुभिः सार्धे किमकुर्वत सञ्जय १ सञ्जय उवाच ।

श्वपराह्ने महाराज संग्रामे लोमहर्षणे। पञ्जालानां करूणां च द्रोणद्यतमवर्तत ॥ २ पञ्चाला हि जिबांसन्तो द्रोणं संहष्टचेतसः अभ्यसुञ्चन्त गर्जतः शरवर्षाणि मारिष ॥ ३ ततस्तु तुमुलस्तेषां संग्रामोऽवर्तताद्भनः। पञ्चालानां कुरूणां च घोरो देवासुरोपमः ४ सर्वे द्रोणरथं प्राप्य पञ्चालाः पाण्डवैः सह तदनीकं बिभित्सन्तो महास्त्राणि व्यदर्शयन् द्वीणस्य रथपर्यन्तं रथिनो रथमास्थिताः। कम्पयन्तोऽभ्यवर्तन्त वेगमास्थाय मध्यमम् ६ तमभ्ययाद्वहत्क्षत्रः केकयानां महारथः। अवपन्निशितान बाणान्महेन्द्राशनिसन्निमान् तं तु प्रत्युचयौ शीवं क्षेमधूर्तिमहायशाः। विमुञ्जिन्निशितान्बाणान् शतशोऽथ सहस्रशः भूष्टकेतुश्च चेदीनामुषभोऽतिबलोदितः। त्वरितोऽभ्यद्भवद्वोणं महेन्द्र इव शम्बरम् ॥९ तमापतन्तं सहसा व्यादितास्यमिवान्तकम् वीरधन्वा महेष्वासस्त्वरमाणः समभ्ययात युधिष्टिरं महाराजं जिनीषुं समवस्थितम्। सहानीक ततो द्रोणो न्यवारयत वीर्यवान

नकुलं कुशलं युद्धे पराकान्तं पराकमी। अभ्यगच्छत समायान्तं विकर्णस्ते सतः प्रभो सहदेवं तथा यान्तं दुर्सुखः शत्रुकर्षणः। शरैरनेकसाहस्रैः समवाकिरदाश्रुगैः॥ सात्यकि त नरव्यावं व्यावदत्तस्त्ववारयत्। शरैः सुनिशितैस्तीक्ष्णैः कम्पयन् वे मुहुमुँहुः द्रौपदेयाचरव्याबान् सुञ्चतः सायकोत्तमान् संरब्धान राथनः श्रेष्टान सीमदत्तिरवारयत भीमसेनं तदा कृदं भीमरूपो भयानकः। प्रत्यवारयदायान्तमार्ध्यश्रक्तिमेहारथः ॥ १६ तयोः समभवद्यदं नरराक्षसयोर्ध्धे। यादगेव पुरा वृत्तं रामरावणयोर्नुप ॥ ततो युधिष्ठिरों द्रोणं नवत्या नतपर्वणाम्। आजर्भे भरतश्रेष्ठः सर्वमर्मसु भारत ॥ तं द्रोणं पञ्चविशस्या निजधान स्तनान्तरे। रोषितो भरतश्रेष्ठ कौन्तेयेन यशस्त्रिना १९ भूय एव तु विशास्या सायकानां समाचिनोत साध्वसुतध्वजं द्रोणः परयतां सर्वधन्विनाम् ताब्शरान् द्रोणमुक्तांस्तु शरवर्षेण पाण्डवः। अवारयत धर्मात्मा दशेयन पाणिलाधवस ॥ ततो दोणो भृशं कुद्धो धर्मराजस्य संयुगे। चिच्छेत समरे घन्वी घत्रस्तस्य महात्मनः अधेनं जिल्लघन्वानं त्वरमाणो महारथः। शरेरनेकसाहसैः प्रयामास सर्वतः॥ २३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां पञ्चाधिकशततमोऽ-च्यायः ॥ १०५ ॥ १०६ अर्जुने इति ॥ १ ॥ कम्पयन्तो भुवभिति शेवः६॥

विदा तं च रणे द्रोणं पञ्चभिनैतपर्वभिः॥३८ क्षरप्रेण सतीक्ष्णेन चिच्छेदास्य महद्भनः। तदपास्य धनुश्छिनं द्रोणः क्षत्रियमदेनः ३७ गढां चिक्षेप सहसा धर्मपत्राय मारिष। तामापतन्तीं सहसा गदां दश युधिष्ठिरः॥ गदामेवात्रहीत् दुन्दश्चिक्षेप च परंतप। ते गरे सहसा मके समासाद्य परस्परम ३९ सहर्षात् पावकं मुक्ता समेयातां महीतले। ततो द्रोणो भृशं कडी धर्मराजस्य मारिष चतर्भिनिशितैस्ति इणिह्यान् ज्ञाने शरोत्तमैः। चिच्छेदैकेन महोन धनुश्चेन्द्रध्वजोपमम् ४१ केतमेकेन चिच्छेद पाण्डवं चादयाचासिः। हताश्वात्त रथात्रूणंभवष्टुत्य युधिष्ठिरः॥ ४२ तस्थावध्वभुजो राजा स्यायुधो भरतर्षभ । विरथं तं समालोक्य द्यायुधं च विद्रोषतः॥ द्रोणो ध्यमोहयच्छश्रन्सर्वसैन्यानि वा विभो मुञ्जेश्वेषुगणांस्तीक्ष्णान् लघुहस्तो दढवतः॥ अभिद्रदाव राजानं सिंहो सुगमिवोल्बणः। तमभिद्रतमालोक्य द्रोणेनामित्रधातिना॥ हाहेति सहसा शब्दः पाण्डनां समजायत । हतो राजा हतो राजा भारद्वाजेन मारिष इत्यासीत्समहाञ्छन्दः पाण्डुसैन्यस्य भारत ततस्त्वरितमारुह्य सहदेवरथं नृपः। अपायाज्जवनैरथीः कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ॥

अद्दर्य वीक्ष्य राजानं भारहाजस्य सायकैः सर्वभतान्यमन्यन्त इतमेध युधिष्टिरम् ॥ २४ केचिकीनममन्यन्त तथैव विस्तरीकृतम्। हतो राजेति राजेन्द्र ब्राह्मणेन महात्मना २५ स कच्छं परमं प्राप्तो धर्मराजो युधिष्टिरः। त्यक्ता तत्कार्भुक छिन्नं भारहाजेन संयुगे २६ आवदेऽन्यद्धनुर्विच्यं भाखरं वेगवत्तरम्। ततस्तान् सायकांस्तत्र द्रोणनुषान् सहस्रदाः चिच्छेद समेर वीरस्तदद्भतमिवाभवत्। छित्वा तु ताञ्हारान् राजन्कोधसंरक्तलोचनः शक्तिं जग्राह समरे गिरीणामपि दारिणीम स्वर्णदण्डां महाधारामष्ट्रघण्टां भयावहास्॥ सम्रतिक्षप्य च तां हृष्टो ननाद बलवद्वली। नादेन सर्वभतानि त्रासयन्त्रिव भारत ॥ ३० शक्ति समुद्यतां दश धर्मराजेन संयुगे। खस्ति द्रोणाय सहसा सर्वभूतान्यथाव्रवन् सा राजभुजनिर्मुक्ता निर्मुक्तोरगसन्निमा। प्रज्वालयन्ती गगनं विद्याः सप्रविद्यस्तथा ३२ द्रोणान्तिकमञुप्राप्ता दीप्तास्या पन्नगी यथा। तामापतन्तीं सहसा रहा द्रोणी विशापते॥ भादुश्यके ततो बाह्यमस्त्रमस्त्रविदां वरः। तद्खं भरमसात् कृत्वा तां शक्ति घोरवर्शनाम् जगाम स्यन्दनं तुर्णे पाण्डवस्य यशस्त्रिनः। ततो युधिष्ठिरो राजा द्रोणास्त्रं तत्समदातम् अशामयन्महाप्राज्ञी ब्रह्माखेणैव मारिष् ।

इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वाणे युधिष्ठिरापयाने षडिधकशततमोऽध्यायः॥ १०६॥

STATE OF THE STATE

200

सञ्जय उवाच । ् ब्हत्क्षत्रमधायान्तं कैकेयं दहविकसम् । क्षमधूर्तिर्महाराज विद्याधोरसि मार्गणैः॥ बृहत्क्षत्रस्तु तं राजा नवत्या नतपर्यणाम् ।

आजघ्ने त्वरितो राजन् द्रोणानीकविभित्सया॥ क्षेमधार्तिस्तु संकुद्धः कैकेयस्य महात्मनः । धज्ञश्चिच्छेद मह्लेन पीतेन निशितेन ह॥ ३

इतो राजेति अमन्यन्तेत्यतुषक्षः॥ २५ ॥ इति श्रीमहाभारते ब्रोणपर्वणि टीकायां षडिविकतततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥

१०७ बृहत्क्षत्रमिति ॥१॥

जधान चत्रो वाहांश्चतर्भिनिशितैः शरैः॥ अथापरेण भल्लेन पीतेन निशितेन ह। चिच्छेद सारथेः कायाच्छिरो ज्वलितक्षंडलं क्षरप्रेण च तीक्ष्णेन कीरहयस्य महज्जनः। सहदेवो रणे छिन्वा तंच विद्याध पञ्चाभिः हताश्वंतुरथंत्यकत्वादुर्भुको विमनास्तदा आहरोह रथं राजानेरमित्रस्य भारत॥ २५ सहदेवस्ततः ऋद्यो निरमित्रं महाहवे। जधान प्रतनामध्ये भल्लेन परबीरहा॥ स पपात रथोपस्थानिरमित्रो जनेश्वरः। त्रिगर्तराजस्य सतो व्यथयंस्तव वाहिनीम् ॥ तं तु हत्वा महाबादुः सहदेवो स्यरोचत । यथा दादारथी रामः खरं हत्वा महाबलम् ॥ हाहाकारो महानासी बिगर्तानां जनेश्वर। राजपुत्रं हतं दृष्टा निरमित्रं महारथम्॥ २९ नकुळस्ते सुतं राजन् विकर्णं पृथुळोचनम्। मुहूर्ताज्जितवान् लोके तदद्भतमियाभवत्॥ सात्यर्कि ब्यावदत्तस्तु इरिः सन्नतपर्वभिः। चकेऽदृश्यं साध्वसूर्तं सध्वजं पृतनान्तरे॥ तानिवार्यं शरान् शूरः शैनेयः कृतहस्तवत्। साध्वसतध्वजं बाणैव्योबदत्तमपातयत् ॥ ३२ क्रमारे निहते तस्मिन् मागधस्य सुते प्रभो। मागधाः सर्वतो यत्ता युयुधानसुपाद्रवन् ३३ विस्रजन्तः शरांश्रेव तोमरांश्र सहस्रशः। भिन्दिपाळांस्तथा प्रासान् सुदूरान्सुसळानपि अयोधयन् रणे शूराः सात्वतं युद्धदुर्भदम्। तांस्त सर्वान् स बलवान् सात्यकिर्युद्धदर्भदः नातिकृष्णुद्धसन्नेव विजिग्ये पुरुषर्थमः। मागधान् द्रवतो दण हतशेषान् समन्ततः॥ बलं तेऽभज्यत विभी युग्रधानशरादितम्। नाशियत्वा रणे सैन्यं त्वदीयं माधवीत्तमः विधन्वानो धनःश्रेष्ठं व्यम्राजत महायशाः। भज्यमानं बलं राजन सात्वतेन महात्मना॥ नाभ्यवर्तत युद्धाय त्रासितं दीर्घवाहुना। ततो द्रोणो भृशं कुदः सहसोद्धत्य चक्षुपी सात्यकि सत्यकर्माणं स्वयमेवाभिद्रद्ववे ॥

अथैनं छिन्नधन्वानं शरेणानतपर्वणा। विद्याध समरे तुर्णे प्रवरं सर्वधन्वनाम्॥ अथान्यद्वजुरादाय बृहत्क्षत्रो हसन्निव। ज्यश्वसूतरथं चक्रे क्षेमधृति महारथम्॥ ५ ततोऽपरेण भल्लेन पीतेन निशितेन च। जहार नृपतेः कायाच्छिरो ज्वालतकुण्डलम् तिच्छन्नं सहसा तस्य शिरः कुञ्चितमूर्धजम् सकिरीट महीं प्राप्य बभी ज्योतिरिवास्वरात तं निहत्य रणे तृष्टो बहत्क्षत्रो महारथः। सहसाऽभ्यपतत् सैन्यं तावकं पार्थकारणात् धृष्टकेतुं तथाऽऽयान्तं द्रोणहेतोः पराकमी। वरिधन्वा महेष्वासो वारयामास भारत॥ तौ परस्परमासाद्य शरदंष्ट्री तराखेनौ। द्यारेरनेकसाहस्रेरन्योन्यमभिजञ्जतः॥ ताबुभी नरशाईली युग्रधाते परस्परम् । महावने तीवमदौ वारणाविव यथपौ॥ ११ गिरिगहरमासाध शार्दुलाविव रोषितौ। युद्धधाते महावीयौँ परस्परजिघांसया ॥ १२ तद्यद्धमासीत्तमुळं प्रेक्षणीयं विद्यापिते। सिद्धचारणसंघानां विस्मयाद्भृतदर्शनम्॥ वीरधन्या ततः कुछी धृष्टकेतोः शरासनम्। द्विधा चिच्छेद मॅह्नेन प्रहसान्निव भारत ॥१४ तदत्स्रज्य धन्नश्छिनं चेदिराजो महारथः। शक्तिं जग्रहं विपुलां हेमदण्डामयस्मयीम्॥ तां त शक्ति महाबीयाँ दोभ्यामायम्य भारत चिक्षेप सहसा यत्तो वीरधन्वरथं प्रति ॥ १६ तयात वीरघातिन्या शक्त्या त्वभिहतो भूशं निर्भिन्नहृदयस्तूर्णं निपपात रथान्महीम्॥ तस्मिन्विनहते वीरे त्रेगतीनां महारथे। बलं तेऽभज्यत विभो पाण्डवेयैः समन्ततः॥ सहदेवे ततः षार्षे सायकान दर्सखोऽक्षिपत ननाद च महानादं तर्जयन् पाण्डवं रणे॥ माद्रेयस्तु ततः कृद्धो दुर्मुखं च शितैः शरैः। भ्राता भ्रातरमायान्तं विज्याध प्रहसन्निव॥

तं रणे रभसं टघ्टा सहदेवं महाबळम् । दुर्मुखो नवभिर्वाणैस्ताडयामास भारत ॥ २१ दुर्मुखस्य तु भक्षेन छित्त्वा केतुं महाबळः ।

हाते श्रीमहामारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवश्रपर्वणि संकुलयुद्धे सप्ताधिकदाततमोऽध्यायः॥ १०७॥

300

सञ्जय उवाच।

द्रीपदेयान्महे वासान् सौमदत्तिर्महायशाः एकैकं पञ्चीमर्थिद्ध्या प्रनर्थित्याध सप्तामः॥ ते पीडिता भूशं तेन रौड़ेण सहसा विमो। प्रमुढा नैय विविद्धर्श्ये कृत्यं स्म किंचन ॥ नाकुलिश्च शतानीकः सीमदत्ति नर्र्षभम्। द्वाभ्यां वि ाऽनदजुष्टः शराभ्यां शत्रकर्शनः तथेतरे रणे यत्तास्त्रामिस्त्रिमरजिल्लगैः। विद्यपुः समरे तुर्ण सौमदात्तममर्पणम्॥ ४ स तान् प्रति महाराज पश्च चिक्षेप सायकान् एकैकं हदि चाजझे एकैकेन महायशाः॥ ५ ततस्ते भातरः पञ्च शरैर्विद्धा महात्मना। परिवार्य रणे वीरं विद्यधुः सायकैर्भृशम्॥६ आर्जुनिस्तु हयांत्रस्य चतुर्भिनिशितैः शरैः। प्रेषयामास संक्रुद्धो यमस्य सदनं प्रात ॥ ७ मैमसेनिर्धनुश्छित्वा सौमदत्तेर्महात्मनः । ननाद बळवन्नादं विद्याध च शितैः शरैः॥

यौधिष्ठिरिध्वंजं तस्य छित्वा भूमावपातयत्। नाकुलिश्चाथ यन्तारं

रथनी बादपाहरत 119 साहदेविस्तु तं शात्वा मातृभिविंमुखीकतम् श्चरप्रेण शिरो राजन्निचकर्त महात्मनः ॥१० त्रिङ्करो न्यपतद्भमौ तपनीयविभूषितम् । भ्राजयत्तं रणोदेशं बालसूर्यसमप्रमम्।। सौमद्तेः शिरो देश निहतं तन्महात्मनः। वित्रस्तात्तावका राजन् प्रदुद्ववुरनेकथा। थलंबुपस्तु समरे भीमसेनं महाबलम्। योधयामास संक्जो लक्ष्मणं रावणिर्यथा॥ संप्रयुद्धौरणे दृष्टा ताबुभौ नरराक्षसी। विस्मयः लवभूतानां प्रहर्षः समजायत ॥ १४ आर्थ्य्यांने ततो सीमो नवीमिनिशितः शरैः। विव्याध प्रहसन् राजन् राक्षसेन्द्रममर्थणम्॥ तद्रक्षः समरे विद्धं कृत्वा नादं भयावहम् । अभ्यद्रवत्ततो भीमं ये च तस्य पदानुगाः॥ स भीमं पञ्चभिविद्या शरः सन्नतपर्वभिः।

भैमान परिजवानाश्च रथांसिशतमाहवे॥
पुनवाद्वारातान् हत्वा भीमं विद्याय पविषाप
सोऽ निवहत्वा मीमं विद्याय पविषाप
सोऽ निवहत्वा मीमं ग्रांसिन महावदः॥
निषपात रथोषसे मृद्युक्तेयाऽभिषरिष्कुतः।
प्रतिद्युक्तः सांद्रां मारुतिः कोधसूर्विद्युतः।
प्रतिद्युक्तः कार्युक्तं वोरं मारुतिः कोधसूर्विद्युत्तमः
विद्युक्तं कार्युक्तं वोरं मारुत्तम्य सांद्रां सार्वितः॥
स्वत्यं परिस्तिविद्युत्तमानास सांद्राः॥
स्वत्यं वहुमिद्यार्थित्यालास्यापमः।
स्वायं वहुमिद्यार्थितं व्याप्तः
स्वायं वहुमिद्यार्थितं व्याप्तः
स्वयं वहुमिद्यार्थितं व्याप्तः
स्वयं वहुमिद्यार्थितं व्याप्तः।
स्वयं वर्ष्यमानः समरे भीमचापच्युतेः द्यारं।।
स्वयं वर्ष्यमानः समरे भीमचापच्युतेः सहासना॥

घोरं रूपमधो कृत्वा भीमसेनमभाषत

तिधेदानीं रणे पार्थं पश्य मेऽद्य पराऋमम्॥ वको नाम सुदुर्बु राक्षसप्रवरो बली। परोक्षं मम तद्भुत्तं यद्भाता मे हतस्त्वया॥ एवसुकत्वा ततो भीममन्तर्धानं गतस्तदा । महता शरवर्षेण भृशं तं समवाकिरत॥ २५ मीमस्तु समरे राजन्नदृश्ये राक्षसे तदा । आकारां प्रयामास रारैः सम्नतपर्वाभः॥२६ स वध्यमानो भीनेन निमेषाद्रथमास्थितः। जगाम घरणीं चैव श्रुद्रः खं सहसाऽगमत्॥ उद्यावचानि रूपाणि चकार सुबहानि च । अणुर्वृहत्पुनः स्थूलो नादान्मुञ्चान्नवास्तुदः॥ उचावचास्तथा वाची व्याजहार समंततः। निपेतुर्गगनाचैव शरधाराः सहस्रशः॥ २९ शक्तयः कणपाः प्रासाः शूलपश्चिशतोमराः। शतष्म्यः परिघाश्चेव भिन्दिपालाः परश्वधाः शिलाः खड़ा गुडाचीव ऋषीर्वजाणि चैव हा। सा राक्षसविस्षातु शस्त्रवृष्टिः सुदारुणाः॥ जघान पाण्डुपुत्रस्य सैनिकान् रणमूर्धानि। तेन पाण्डवसैन्यानां सुदिता युधि वारणाः॥ हयाश्च बहवो राजन् पत्तयश्च तथा पुनः । रथेम्यो रथिनः पे उस्तस्य बुलाः स्म सायकैः शोणितोदां रथावर्ती हस्तिब्राहसमाकुलाम् छत्रहंसां कदामिनीं बाह्यप्रगसंक्रलाम् ॥ ३४ नदीं प्रावतेयामास रक्षोगणसमाकुलाम् ॥
वहन्तीं बहुवा राजंक्षीदेरञ्जालख्ज्ञमान् ॥
तं तथा समरे राजन् विजयल्मान् ॥
तं तथा समरे राजन् विजयल्मान् ॥
राण्डवा भुशसंविद्याः प्राप्दर्यस्तरूप विजमं तावकाानां हु तैन्यानां प्रहृषे समजायत ।
यादिविननदश्चीयः सुमहान् रोमहर्षणः ॥३७
तं श्रुत्वा निनदं घोरं तव सैन्यस्य पाण्डवः।
नास्टृष्यत यथा नागस्तल्यान्दं समिरितम् ॥
ततः कोधाभितान्तान्नाक्षां निदहन्तिव पावकः।
संदृषे नवाष्ट्रमुक्षं स स्वयं त्वध्व माहितः॥ ततः शरस स्नाणि प्रादुरासन् समंततः । तैः शरैस्तव सैन्यस्य विद्वाः सुमहानसूत् ४० तद्कं प्रेरितं तेन भीमसेनेन संपुगे । राक्ष्यस्य महामायां हत्वा राक्षसमादेवत ॥ स वध्यमाना बहुषा भीमसेनेन राक्षसः । संव्यव्य समरे भीम द्रोणानीकसुपाद्रवत ॥ तर्सिमस्तु निर्धिते राजद राक्षसे महारमना अनादयन् सिहनादे पाण्यवाः सर्वेनो दिशं अपूजयन् साकरिं च संहुएस्ते महारमना

प्रहादं समरे जित्वा यथा शक्रं मरुहणाः ॥४४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि अलंबुषपराजये अणाधिकज्ञातनमोऽध्यायः॥ १०८॥

- AND RES

309

सञ्जय् उवाच।

अलंबुषं तथा युद्धे विचरन्तमभीतवत्। है ि क्विः प्रययो तूर्ण विद्याध निशितैः शरैः तयोः प्रतिभयं युद्धमासीद्राक्षससिंहयोः। कर्वतीर्विविधा भाषाः शकशस्वरयोरिव ॥२ अलंबुषो भूदां कृद्धो घटोत्कचमता इयत् । तयोर्थनं समभवद्रक्षोग्रामणिमस्ययोः ॥ ३ याहगेव पुरा वृत्तं रामरावणयोः प्रभो। घटोत्क चस्त विदात्या नाराचानां स्तनांतरे अलंदुषमधो विद्ध्वा सिंहबद्यनदन्मुहुः । तथैवालंबुषो राजन है डिमिंब युद्ध दुर्मदम्॥५ विद्या विद्याऽनदद्धृष्टः पूरयन् खं समंततः तथा तौ भूत्रासंकृदी राक्षसेन्द्री महाबळी॥ निर्विशेषमयुध्येतां मायाभारेतरेतरम् । मायाद्यातसाजी नित्यं मोहयन्ती परस्परम् ७ मायायुद्धेषु क्रशली मायायुद्धमयुष्यताम् । यां यां घटोत्कचो युद्धे मायां दर्शयते नृप ॥ तां तामलम्बूषो राजन्माययैव निजाधिवान् । तं तथा युध्यमानं तु मायायुद्धाविशारदम्॥ त एनं भूशसंविद्याः सर्वतः प्रवरा रथैः॥ ११ अभ्यद्रवन्त संकुद्धा भीमसेनादयो सृप। त एनं कोष्ठकीकृत्य रथवंशेन मारिष ॥ ११ सर्वतो व्यक्तिरन्द्वाणैकवकाभिरिय कञ्चरम्। स तेषामस्त्रवेगं तं प्रतिहत्यास्त्रमायया ॥ १२ तस्माद्रथवजान्युक्ती वनदाहादिव द्विपः। स विस्फार्य घनुधौरमिन्द्राधनिसमस्वनम्॥ माहार्ति पञ्चविंदात्या भैमसेनि च पञ्चभिः। युधिष्ठिरं त्रिमिविद्धा सहदेवं च सप्तीमः ॥ नकलं च त्रिसप्तत्या द्वीपदेयांश्च मारिष । पञ्चामिः पञ्चाभिविंदध्वा घोरं नादं ननाद ह तं भीमसेनो नवाभिः सहदेवस्त पञ्चाभिः॥ ग्रधिष्ठिरः शतेनीय राक्षसं प्रत्यविष्यत ॥ १६ नकुलस्त चतुःषष्ट्या द्रौप रेयास्त्रिभास्त्रिभिः है िम्बों राक्षसं विर्ध्वायुद्धे पञ्चाशता शरी पनविद्याध सप्तत्या ननाद च महाबलः। तस्य नादेन महता कस्पितेयं वसुन्धरा ॥१८ सपर्वतवना राजन् सपादपजलाशया । सोऽतिबिद्धो महेष्वासैः सर्वतस्तैर्महारथैः॥

१०९

अळं**बुषिमिति** ॥ १ ॥ रक्षोत्रामणिमुख्ययोः रक्षः-पतिप्रधानयोः ॥ ३ ॥ प्रतिविद्याघ तान्सवीनपञ्जिभः पञ्जभिः शरैः तं कुद्धं राक्षसं युद्धे प्रतिकुद्धस्तु राक्षसः २० हैंडिस्बो भरतश्रेष्ठ शरैविद्याघ सप्तभिः। सोऽतिविद्धो बळवता राक्षसन्द्रो महाबळः

व्यस्जत सायकांस्तूर्ण रुक्मपुंचान् शिलाशितान्

ते शरा नतपर्वाणो विविद्य राक्षसं तदा ॥ १२ स्वित्य राक्षसं तदा ॥ १२ स्विताः पत्राग यद्वद्विरिश्दकः महावलाः । तत्वत्ते पाण्डवा राजन्समंगाविशिताञ्जाराम् प्रेषयामासुरुद्विद्या हैंडिम्बश घटोत्कचः । स्व विध्यमानः समरे पाण्डवैर्जितकाशिभः मर्त्यश्रममृत्रामाः सर्वे पान्वपद्यत । ततः समरशीण्डो वै सैससेनिर्महावलः ॥२५ समीक्ष्य तद्ववस्थं तं वशायास्य मनो त्र्ये ।

तत्व समरवीगढा वे भैससीनिमहावळः॥२५ समीक्ष्य तदवस्थं तं वधायास्य मनो दये। वेगं चक्के महान्तं च राक्षसंद्ररयं मति ॥२६ दग्धादिकुट्टस्हामं निमालनचयोपम्य। रयाद्रथमामेद्वत्य हुतो है िवराश्चिपत् २७ उद्ववहं रयाचापि समागित्वस्य प्रामा समुक्तियःच च बाहुय्यामाविक्क च पुनः पुनः निष्पेपेप क्षितो क्षित्रं पूर्णेकुस्मामेवाहमति। बळलाघवसम्पन्नः सम्पन्नो विक्रमेण च १९ भैमसेनी रणे कुद्धः सर्वेसन्यान्यमीपयत् । स विस्पारितस्वार्षक्रभूर्णितास्थिविंभीषणः घटोत्कचेन वीरेण इतः शालकटङ्कटः । ततः समनसः पार्था हते तस्मिन्निशाचरे ११ खुकुष्ठा सिंहनामंश्र वासांस्थाउपुष्ठश्च ह । ततावकाश्च हतं व्या राससंन्य स्वावकम् ॥३५ अळस्त्रुपं तथा सूरा विद्याणिमिन पर्वतम् ॥ शहाकारमकार्षुश्च सैन्यानि भरतर्थम् ॥ ३३ जनाश्च तद्दश्चरित रक्षःकीत्वळणान्यतः ॥ यदच्छ्या निपतितं मुमावङ्गारक यथा ॥ ३४ घटोत्कचस्तु तद्धत्वा रक्ष्रो चळवतां वरम् ॥ स्वावक्ष्यात्वस्तु तस्वावार्षक्ष सम्वावक्षार्यक्ष । ३४ घटोत्कचस्तु तद्धत्वा रक्ष्रो चळवतां वरम् ॥ सुभोच बळवतां वरम् ॥ ३५

स पुज्यमानः पितृभिः सवान्यवै-धेटोत्कचः कर्मण दुष्करं कृते । रिपुं निहस्याभिननस्य चे तदा श्रात्मच्युपं पक्षमत्वस्युपं यथा ॥ ३६ ततो निनादः सुमहानस्यस्यायानः सदाङ्कमानादिधान्यस्यापध्यानः । निदास्य नं प्रत्यनदस्य पाण्डवा-स्ततो ध्वनिर्ध्यनपथा स्पृद्यस्त्रभ्॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण जयद्रथवधपर्वाण अलम्बुषवधे नवाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥

今多多の今

336

धृतराष्ट्र उवाच । भारद्वाजं कथं युद्धे युद्धधानो न्यवारयत् । सक्षयाचक्ष्य तस्वेन परं कौत्हरूं हि मे ॥ १ सक्षय उवाच ।

शृषु राजन् महात्राङ्ग संग्रामं लोमहर्षणम्। द्रोणस्य पाण्डवैः सार्थं युरुधानपुरोगमैः २ वध्यमानं वलं रहा युयुधानेन मारिष । अभ्यद्रवत्स्वयंद्रोणः सात्यकिं सत्यविक्रमम् तमापतन्तं सहसा भारद्वाजं महारथम् । साव्यक्तिः पश्चर्यितात्या श्रुद्धकाणां समापियत् होणोऽपि प्रापि विकातो युयुधानं समाहितः अविध्यरपञ्चभिस्तृणं हेमगुक्षैः दारेः सितिः ५ ते वर्म भिस्वा सुरुढं हिपरिपिश्तिमोजनाः । अभ्ययुध्यरणाँ राजन् असन्तः १६व पत्नमार्थः इर्धिवाहुरभिकृत्वक्ताचार्यत् इव द्वियः। द्रोणं पञ्चाशताऽविध्यनाराचैरभिस्विभौः ७

थिकशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥

११० भारद्वाजिमिति ॥ १ ॥ * वल्मीकामिवेति पाठः ।

मर्त्यधर्मे भरणयोग्यताम् ॥ २५ ॥ आक्षिमत् ग्रष्टीतवान् ॥ २५ ॥ आविष्य श्रामयित्वा ॥ २८ ॥ विस्कारितानि प्रथम्भृतानि सर्वागानि यस्य ॥ ३० ॥ शुवनं स्वळॉकम् ॥ ३५ ॥ इति श्रीमहाभारते योगपर्वाणि टीकायां नवा भारद्वाजो रणे विद्धो युगुधानेन सत्वरस् । सात्यार्के बहुभिवांणेयेतमानमविष्यत्त ॥ ८ ततः कुन्नो महेष्वासो भूग एव महाबळः । सात्वतं पीडयामास्त घरेणानतपर्वणा ९ स्व वध्यमानः समरे भारद्वाजेन सात्याकः। नान्वपयत कर्तद्यं किञ्चित्व विद्यांपते ॥ विषणणवद्यक्रापे युगुधानोऽभवरूप।

विषण्णवद्नश्चापि युयुधानोऽभवः प्र भारहाजं रणे दृष्टा विस्तुजन्तं शिताञ्शरान् तं तु संप्रेक्ष्य ते पुत्राः सौनेकाश्च विद्यापते। प्रहष्टमनसो भृत्वा सिहवद्यनदन्मुहुः॥ १२ तं श्रुत्वा निनदे घोरं पीड्यमानं च माधवम् युधिष्ठिरोऽब्रवीद्राजा सर्वसैन्यानि भारत१३ एष वृष्णिवरो वीरः सात्यिकः सत्यविक्रमः श्रस्यते युधि वीरेण भानुमानिव राहुणा १४ अभिद्रवत गच्छध्वं सात्यकिर्यत्र युध्यते॥ धृष्टयुक्तं च पाञ्चाल्यमिदमाह जनाधिपः १५ अभिद्रव द्वतं द्रोणं किसु तिष्ठासि पार्षत। न पश्यासि भयं द्रोणाडोरं नः समुपस्थितम्॥ असी द्रोणो महेच्वासो युयुधानेन संयुगे। की उते सुत्रबद्धेन पक्षिणा बालको यथा॥ तत्रैव सर्वे गच्छन्तः भीमसेनपुरोगमाः। त्वधैव सहिताः सर्वे युगुधानरथं प्रति ॥ १८ पृष्ठतोऽनुगमिष्यामि त्वामहं सहसैनिकः। सात्यकिं मोक्षयस्वाद्य यमदंष्ट्रान्तरं गतम्॥ एवसुकत्वा ततो राजा सर्वसैन्येन भारत। अस्यद्रवद्रणे द्रोणं युग्रधानस्य कारणात्॥ तत्राराचो महानासीह्रोणमेक युयुत्सताम्। पाण्डवानां च भद्रं ते सुअयानां च सर्वेशः ते समेत्य नरव्यात्रा भारद्वाजं महारथम्। अभ्यवर्षन् शरेस्तीक्षीः कङ्कवर्हिणवाजितैः॥ स्मयन्नेव तु तान् वीरान् द्रोणः प्रत्य महीत् खयं अतिथीनागतान् यद्वत् सिळिलेनासनेन च॥ तर्पितास्ते शरैस्तस्य भारद्वाजस्य धन्विनः। कातिथेयं गृहं प्राप्य नृपतेऽतिथयो यथा॥ भारद्वाजं च ते सर्वे न शेकः प्रतिवीक्षितम । मध्यंदिनमनुषाप्तं सहस्रांशुमिव प्रमो॥२५ तांस्तु सर्वान्महेष्वासान् द्रोणः शस्त्रभृतां वरः अतापयच्छरवातैगभस्तिभिरिवांश्रमान् २६ वध्यमाना महाराज पाण्डवाः खुआयास्तया जातारं नाध्यग्डअन्त पङ्कमझा इव द्विपाः ॥ द्वीणस्य च ध्यद्दव्यन्त पङ्कमझा इव द्विपाः ॥ द्वीणस्य च ध्यद्दव्यन्त विसर्पन्तो महारागः स्मान्ततः ॥ २८ तस्मिन्द्वो जिल्ला निह्नताः पंचालाः पञ्जविद्यातिः महारयाः समाह्याताः खुद्युक्षस्य संमताः ॥ पाण्डुमां सर्वेतैन्येषु पञ्जालानां तयीव च। स्वार्णः सम्वर्णः स्मितः ॥ स्वार्णः सम्वर्णः स्मितः ॥ स्वार्णः सम्वर्णः स्मितः ॥ स्वार्णः सम्वर्णः स्मितः । स्वार्णः स्वर्णः स्वर्णाः स्वर्णः स्वर्णः स्वर्णान्तकः स्वर्णान्तिः स्वर्णान्तकः स्वर्णान्तकः स्वर्णान्तकः स्वर्णान्तकः स्वर्णान्तकः स्वर्णान्तकः स्वर्णान्तकः स्वर्णानिति स्वर्यानिति स्वर्णानिति स्वर्यानिति स्वर्णानिति स्वर्णानिति स्वर्णानिति स्वर्णानिति स्वर्यानिति स्वर्णानिति स्वर्णानिति स्वर्यानिति स्वर्णानिति स्वर्णानिति स्वर्यानिति स्वर्यानिति स्वर्यानिति स्वर्णानिति स्वर्यानिति स्वर्यानिति स्वर्णा

पञ्चालान् सञ्जयान् मत्स्यान्

केकयांश्च नराधिप। द्रोणोऽजयन्महाबाहुः

शतशोऽथ सहस्रशः॥ तेषां समभवच्छव्दो विद्धानां द्रोणसायकैः। वनौकसामिवारण्ये व्याप्तानां ध्रमकेतुना॥ तत्र देवाः सगंघर्वाः पितरश्चाव्रवसृप। पते द्रवन्ति पञ्चालाः पाण्डवाश्च ससैनिकाः तं तथा समरे द्रोणं निघन्तं सोमकान् रणे। न चाप्यभिययुः केचिदपरे नैव विध्यधः॥ वर्तमाने तथा रौद्रे तस्मिन वीरवरक्षये। अश्रुणोत् सहसा पार्थः पाञ्चजन्यस्य निःखर्न पूरितो वासुदेवेन शंखरार् खनते भृशम्। युध्यमानेषु वीरेषु सैन्धवस्याभिरक्षिषु॥ नदत्सु धार्तराष्ट्रेषु विजयस्य रथं प्राते। गाण्डीवस्य च निघीषे वित्रनष्टे समेततः॥ करमलाभिहतो राजा चिन्तयामास पाण्डवः न नूनं खस्ति पार्थाय यथा नदति शंखराट्३९ कौरवाश्च यथा हृष्टा विनद्गित मुदुर्भुद्धः। एवं स चिन्तयित्वा तु ब्याकुलेनान्तरात्मना अजातशत्रुः कौन्तेयः सात्वतं प्रत्यभाषत्। बाष्पगद्गदया वाचा मुहामानो मुहुर्मुहुः। कुत्यस्यानन्तरापेक्षा शैनेयं शिनिपुक्रवस्॥धर

युधिष्टिर उवाच । यः स धमा पुरा दष्टः सिद्धः क्षेत्रेय शायवतः सांपरावे सुरुक्त्ये तस्य काळोऽयमागतः ॥ सर्वेष्वपि च योधेषु चिन्तयम् शिनिधुक्व ॥ स्वतः सुद्धनमं काञ्चिकामिजानामि सायके

[.]तस्मिलवसरे ॥ २२ ॥ कृत्यस्य जयद्रषवधस्य अनन्तत्तपेक्षी आविद्राकाङ्गी ॥ ४९ ॥ यः स धर्मो नैत्रीळकणः सांपराखे आपरकाळे ॥ ४२ ॥

चौ हि प्रीतमना नित्यं यक्ष नित्यमञ्जवतः ॥
स कार्यं सांपरायं हु तियोज्य इति मे मतिः ॥
यथा च के ज्ञचो नित्यं पाण्डवानां परायणम्
तथा त्वमापे वार्ण्यं कृष्णतुरुपराकमः ॥
सीऽहं भारं समाधास्ये त्वियं ते वोहमहीस अभिप्रायं च मे नित्यं न वृथा कहुँमहीस स्व ह्वां सहायधास्य हिंदी स्व हं झाहुर्वयस्वस्य सुरोरापे च संयुगे। इक कुञ्चे सहायधार्यक्षतस्य नर्थम। ४७ त्वं हि सल्यतः सुरो भिज्ञाणामभयंकरः।

यो हि शैनेय मित्रार्थे युष्यमानस्त्यजेतानुम्। पृथिवीं च द्विजातिस्यो

यो दद्यात स समो भवेत॥ श्रुताश्च बहवोऽस्माभी राजानो ये दिवं गताः दरवेमां पृथिवीं कुरसां बाह्मणेभ्यो यथाविधि प्यं त्वामपि धर्मातमन् प्रयाचेऽहं कताक्षालेः पृथिबीदानतुल्यं स्यादधिकं वा फलं विमो ष्पक एव सदा कुष्णो भित्राणामभयंकरः। रणे सन्त्यज्ञति प्राणान् द्वितीयस्त्वं च सात्यके विकान्तस्य च वीरस्य युद्धे प्रार्थयतो यद्याः। शूर एव सहायः स्याधेतरः प्राकृतो जनः॥ ईंदशे तु परामशे वर्तमानस्य माधव। त्वदन्यों हि रणे गोप्ता विजयस्य न विद्यते अराबन्नेब हि कर्माणि ज्ञतज्ञालव पाण्डवः। मम सञ्जनयन हर्ष पनः पनरकी तेयत्॥ ५५ खबहत्तश्चित्रयोधी तथा लघुपराक्रमः। आहः सर्वोद्यविद्यरो मुखते न च सयुगे।। महास्कन्धो महोरस्को महाबाहर्महाहनः। महाबलो महावीर्यः स महात्मा महारथः॥ शिष्यो मम सखा चैव प्रियोऽस्याहं प्रियश मे ययघानः सहायो मे प्रमाथेष्यति कौरवान् थस्मदर्थं च राजेन्द्र संनहोदादि केशवः। रामो वाप्यनिरुद्धो वा प्रवृक्षो वा महारथः

गदो वा सारणो वाापे साम्बो वा सह वृष्णिमिः । सहायार्थे महाराज संग्रामोत्तमसूर्थाने ॥

60

शैनेप सत्यविक्रमम् ।
साहाण्ये विनियोद्यामि
नाहित मेऽन्यो हि तत्समः ॥ ६१
इति हैतवने तात माम्रुवाच धनंजयः ।
परोक्षे त्वद्रगुणांस्तण्यान् कथयकार्यसंसदि
तस्य त्वमेषं संकर्ण न वृषा कर्ममहौत्।
यज्ञाणि वार्णीय मम भीमस्य चीमयोः ॥
यज्ञाणि तीर्थानि चरक्रमच्छं द्वारकां प्रति ।
तज्ञाहमपि ते भक्तिमञ्जनं प्रति दृष्टान् ६६
नत्वाहमपि ते भक्तिमञ्जनं प्रति दृष्टान् ६६
तज्ञाहमपि त्रायां सम्य क्षेत्रम् ॥
यथा त्वमस्मान् भजसे वर्तमानात्रपुर्श्वी६९५

सोऽभिजात्या च भक्त्या च

तथाप्यहं नरहयावं

सल्यस्यावार्यकस्य च। सौहदस्य च वीर्यस्य कुळीनत्वस्य माधव ॥ ६६ सत्यस्य च महाबाह्ये अनुक्रमाप्रेमेव च। अनुक्षं महेत्वाह्ये अनुक्रमाप्रेमेव च। अनुक्षं महेत्वाह्ये नित्ते हित्ति ॥ ६७ सुयोधनी हि सहस्या नती द्राणेन बृंदितः। पूर्वमेवानुयातासे कीरवाणां महास्याः ६८ समहाजिनवृद्धीय भूयते विजयं गते। स्व द्योनयं जवेनाशु गन्तुमहिस्य मानव् ॥ ६९

भीमसेनो वयं चैव

संयत्ताः सहसीनेकाः।

द्रोणमावारियण्यामें
यदि त्यां सितः यास्यति ॥
यदि त्यां सितः यास्यति ॥
यद्द सिन्यानि द्रवमाणानि संयुने ।
महान्तं च रणे दान्दं दीर्थमाणां च मारतीम्
महामादतवेगन समुद्रमिन पर्यद्व ।
यातेराष्ट्रवर्णे तात विश्विसं सन्यसाचिना ॥
रयोविंपरियावद्विमंतुर्ग्येश्च हुपेश्च हु ।
सैन्यं रज्ञःसमुद्दन्मिततः संपारियते ॥ ७३
संवृतः सिपुसौर्वावेदिने स्वरासयोविमः ।
अत्यस्तोपचितः गुरैः साल्युनः परवीरहा ॥
नैतद्वस्रमसंवार्यं द्याप्ट्यां स्वर्णे स्वर्णे ।
पते हि सैन्यवस्यार्थं सर्वे संत्यक्षात्रीविताः
गरदानिक्ववन्यं द्यापासमाकक्ष्य ।

वयसम्य द्विरथस्य सहायार्थे सहायत्रयोजनम्। । ४७ ॥ सरयवतो दृढनिश्चयः ॥ ४८ ॥ उपक्ष्ये विमर्दे ॥ ६५ ॥

श्रुण दंदभिनिघीषं शक्षशब्दांश प्रकलान्। सिंहनादरवांश्चेव रथनेमिस्वनांस्तथा॥ ७३ नागानां श्रूण शब्दं च पत्तीनां च सहस्रशः सादिनां दवतां चैव श्रुण कंपयतां ग्रहीम ॥ प्रस्तात्सैन्धवानींकं दोणानीकं च प्रवतः। बहत्वाद्धि नर्द्यात्र देवेन्द्रमपि पीड्येत ७९ अपर्यन्ते बले मझो जन्नादापि च जीवितम्। नार्रेमश निहते यद्धे कथं जीवेत माहशः ८० सर्वथाऽहमनपाप्तः सक्वच्छं त्वाये जीवाति। इयामो यवा गहाकेशो दर्शनीयश्च पाण्डवः लघ्वस्त्रश्चित्रयोधी च प्रविष्टस्तात भारतीम सर्योदये महाबाहर्दिवसश्चातिवर्तते॥ तस जानामि चार्ष्णेय यदि जीवति वा नवा करूणां चापि तत्सेन्यं सागरप्रतिमं महत्॥ एक एव च बीभत्सः प्रविष्टस्तात भारतीम अविषद्यां महाबादः सुरैरपि महाहवे॥ ८४ न हि में वर्तते वृद्धिरच युद्धे कथञ्चन। द्रोणोऽपि रभसी युद्धे मम पीडयते बलम्॥ प्रत्यक्षं ने महाबाही यशाएगी चरति दिजः यगपच समेतानां कार्याणां त्वं विश्वक्षणः॥ महार्थे लघुसंयुक्तं कर्तमहीस मानद। तस्य में सर्वकार्येष कार्यमेतन्मतं महत्॥ ८७ अर्जनस्य परित्राणं कर्त्रह्यामिति संयगे। नाहं शोचामि दाशाईं गोप्तारं जगतः पतिम

स हि शक्तो रणे तात श्रीन लोकानपि सहतान्। विजेतुं पुरुष्टयायः सत्यमेत्वयीमि ते॥ ८९ किंपुनश्चीतंराष्ट्रस्य बल्पेतत् सुदुर्बेलम्। अर्जुनस्ट्नेय वार्णेय पीडितो बहुभिर्युधि ९० प्रज्ञहात् समरे प्राणां-स्तरमाद्विन्दामि कदमलम् । तस्य त्वं पद्वीं गच्छ गच्छेयस्त्वादशा यथा

तादशस्येदशे काले मादशेनाभिनोदितः। रणे विष्णप्रवीराणां दावेवातिरथौ स्टती। प्रदास्त्र महाबाहरूवं च सात्वत विश्वतः। अस्त्रे नारायणसमः संकर्षणसमो बले ॥ ९३ वीरतायां नरस्यात्र धनक्षयसमी हासि । भीष्मदोणावतिकस्य सर्वयुद्धविशारदम् ९४ त्वामेव परुषद्याद्यं लोके सत्तः प्रचक्षते । नाशक्यं विद्यते लोके सात्यकेरिति माधव तत्त्वां यदभिवश्यामि तत्करूष्य महाबल । संभावना हि लोकस्य मम पार्थस्य चौभयोः नास्यभा नां महाबाह्ये संप्रकर्तिमहाहीस। परित्यज्य प्रियान प्राणाञ्चणे चर विभीतवत न हि दीनेय दाजाही रणे रक्षन्ति जीवितस अग्रद्धमनवस्थानं संग्रामे च प्रायनम् ॥ ९८ भीरूणामसतां मार्गो नेष दाशाहसावितः। तवार्जनो ग्रहस्तात धर्मातमा शिनिपङ्गव वासदेवो गुरुशापि तव पार्थस्य धीमतः। कारणद्वयमेति जानंस्त्वामहमप्रवम १०० मावमंस्था बचो महां गुरुस्तव गुरोहीहम्। वासदेवमतं चैव मम चैवार्जनस्य च ॥ १०१ मन्यमेतन्मयोक्तं ते याहि यत्र धनक्षयः। एतद्वचनमाज्ञाय मम सत्यपराकम ॥ प्रविश्रीतद्वलं तात धार्तराष्ट्रस्य दर्भतेः। प्रविदय च यथान्यायं संगम्य च महारथैः । यथाहमात्मनः कर्म एणे सात्वत दर्शय १०३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रयवधपर्वणि युधिष्ठिरवाक्ये दशाचिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥

- SARKER

महार्वे महान्तमर्थे लघुसंयुक्तमविकम्बसंपनम् ॥ ८७ ॥ बारतायामुत्ताहकारणत्वे ॥ ९४ ॥ संभावनाऽस्ति-ताद्यानं कुलकाल्युस्तादिषु ॥ ९६ ॥ विभीतवद्भीतः ॥९७ ॥ अनवस्थानमस्थैर्यम् ॥ ९८ ॥ इति श्रीमहाभारतेः द्रोणपर्वणि टीकायां दशाधित्रशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥ 경기가 되었다. 선생님은 사는

सञ्जय उवाच। प्रीतियुक्तं च हृद्यं च मधुराक्षरमेव च। कालयुक्तं च चित्रं च न्याय्यं यचापि भाषितम् धर्मराजस्य तहाक्यं निशम्य शिनिपङ्गयः। सात्यकिर्भरतश्रेष्ठ प्रत्यवाच युधिष्ठिरम् २ श्रुतं ते गदतो वाक्यं सर्वमेतन्मयाऽच्युत । स्याययुक्तं च चित्रं च फाल्गुनार्थे यशस्करम् एवंविधे तथा काले मादशे प्रेक्ष्य संमतम्। बक्तमईसि राजेन्द्र यथा पार्थ तथैव माम् ४ न मे धनञ्जयस्यार्थं प्राणा रस्याः कथञ्जन। त्वत्प्रयुक्तः पुनरहं कि न कुर्यो महाहवे॥ ५ लोकत्रये योधयेयं सदेवासुरमानुषम्। त्वत्प्रको नरेन्द्रेह किस्तितत्सद्बेलम् ॥ ६ सयोधनवलं त्वद्य योधयिष्ये समंततः। विजेष्ये च रणे राजन सत्यमेतद्रवीमि ते ७ क्रवाल्यहं क्रवालिनं समासाद्य धनश्चयम्। हते जयद्रथे राजन पुनरेष्यामि तेऽन्तिकमट अवदयं त मया सर्वे विज्ञाप्यस्त्वं नराधिप। चासदेवस्य यद्वाक्यं फाल्युनस्य च घीमतः॥ दृढं त्वभिपरीतोऽहमर्जनेन पुनः पुनः। मध्ये सर्वस्य सैन्यस्य वासदेवस्य श्रुण्वतः॥ बद्य माधव राजानमप्रमत्तोऽनुपालय। आर्थी युद्धे मर्ति कृत्वा यावदान्म जयद्रथम् त्विय चाहं महाबाहो प्रदुस्ने वा महार्थे। नृपं निक्षिप्य गच्छेयं निर्पेक्षो जयद्रथम् ॥ जानीचे हिरणे द्रोणं करुष श्रेष्टसंमतम्। अतिक्षातं हि तेनेदं पदयमानेन वै प्रमो ॥१३ ग्रहणे धर्मराजस्य भारहाजोऽपि ग्रध्यति। शक्तश्चापि रणे द्वोणो निम्नहीतं युधिष्ठिरम्॥ यवं त्वयि समाधाय धर्मराजं नरोत्तमम्। अहमद्य गमिष्यामि सैन्धवस्य वधाय हि ॥ जयद्रथं च हत्वाऽहं द्वतमेष्यामि माधव। धर्मराजं न चेद्रोणो निगृह्वीयाद्रणे बलात्। निगृहीते नरश्रेष्टे भारहाजेन माधव।

888

सैन्धवस्य बधो न स्यान्ममाप्रीतिस्तथा भवेत पवंगते नरश्चेत्रे पाण्डवे सत्यवादिनि। अस्माकं गमनं व्यक्तं वनं प्राति भवेत पुनः ॥ सोऽयं मम जयो व्यक्तं व्यर्थ एव मविष्यति। यदि द्रोणो रणे कही निगृहीयाद्याधिष्ठिरम। स त्वमद्य महाबाही श्रियार्थ मम माधव। जयार्थं च यहो। ८र्थं च रक्ष राजानमाहवे २० स भवान्मिय निक्षेपो निक्षिप्तः सदयसाचिना भारहाजाद्भयं नित्यं मन्यमानेन वै प्रभो २१ तस्यापि च महाबाही निखं पश्यामि संयुगे नान्यं हि प्रतियोद्धारं रौक्मिणेयादते प्रभो मां चापि मन्यते युद्धे भारद्वाजस्य धीमतः सोऽहं संभावनां चैतामाचार्यवचनं च तत प्रष्ठतो नोत्सहे कर्ते त्वां वा त्यक्तं महीपते॥ आचार्यो लघुहस्तत्वादभेद्यकवचावृतः॥ उपलभ्य रणे कीडेद्यथा शकुनिना शिशः। यदि कार्जिर्धनुष्पाणिरिह स्यान्मकरध्वजः तस्मै त्वां विस्जोयं वै स त्वां रक्षेद्यथार्जनः करु त्वमात्मनो ग्राप्तिं कस्ते गोप्ता गते माथ यः प्रतीयाद्रणे द्रोणं यावद्गच्छामि पाण्डवम् मा च ने भयमदास्त राजचर्जनसंभवम्॥ २७ न स जातु महाबाहुर्भारसुद्यम्य सीदति। ये च सीवीरका योधास्त्या सैन्धवपीरवाः उदीच्या दाक्षिणात्याश्च

ये चान्येऽपि महारयाः।
ये च कर्णमुखा राजन्
रयोदाराः प्रकीरिताः॥ २९
पतेऽर्जुनस्य मुद्धस्य कर्णा नाहिन्त पोडतीम्
उम्रुक्ता पृथिया सर्वा ससुरासुरमानुपा॥ ३०
सराश्वसगणा राजन् सिक्चरमहोरगा।
जंगमाः स्वाचराः सर्वे नालं पार्थस्य संयुगे॥
यत्र वारावा महाराज स्थेतु ते भीर्थनज्ये॥
यत्र वीरी महेष्वासी क्रष्णी स्वयपराक्रमी

१११ जीतियुक्तमिति ॥ १॥सेमतमजुरक्तं॥४॥ अभिपरीतो यन्त्रितः ॥ १ ०॥एवमीदञ्चामपि कार्यगतौ समाघारा निक्षिप्य ॥१५॥ एवंगते अद्वर्ण प्राप्ते ॥१८॥ व्यक्तं कदाचित्॥१६॥ तस्य नित्रेपणस्य फर्लं साथ्यं हि यस्मात् ॥ २२ ॥ याव-इच्छामि गमिण्यामि अर्जुनतंसम्बन्धर्जनविषयम् ॥ २०॥ विचार्येतत्स्वयं बद्धणा गमनं तत्र रोचय ॥४२ स त्वमातिष्र यानाय यत्र यातो धनक्षयः। ममापि रक्षणं भीमः करिष्यति महाबलः॥ पार्षतश्च संसोदर्यः पार्थिवाश्च महाबलाः। दौपदेशाश्च मां तात रक्षिष्यन्ति न संशयः। केकया मातरः पंच राक्षसश्च घटोत्कचः। विरादो द्वपदश्चैव शिखण्डी च महारथः॥ धृष्टकेतुख बलवान् क्रन्तिभोजध मातलः। नकलः सहदेवश्च पञ्चालाः सञ्जयास्तथा। पते समाहितास्तात रक्षिष्यन्ति न संशयः। न डोणः सह सैन्येन कतवर्मा च संयगे॥ समासाद्यितं शको न च मां धर्षायेष्यात । धष्टद्यस्थ समरे द्वोणं ऋढं परंतपः॥ वारविष्यति विकस्य वेलेव मकरालयम्। यत्र स्थास्यति संग्रामे पार्वतः परवीरहा॥ दोणों न सैन्यं बलवत्कामेत तत्र कथञ्चन। एष द्रोणविनाशाय समुत्पन्नो हताशनात॥ कवची स शरी खड़गी धन्वी च वरमणणः विश्रव्धं गच्छ शैनेय मा कार्षीर्भिय संस्माम

धष्ट्यम्रो रणे ऋदं द्रोणमावार्यिष्यति ॥५१

न त मे शक्यते भावः श्वेताश्वं प्रति मारिष। करिच्ये परमं यस्तमात्मनो रक्षणे हाहम्। गच्छ त्वं समन्द्रातो यत्र यातो धनक्षयः॥ भारमसंरक्षणं संख्ये गमनं चार्जनं प्रति ।

न तत्र कर्मणो व्यापत कथश्चिवपि विद्यते॥

दैवं कतास्त्रतां योगममर्थमापे चाहवे॥

कतकतां दयां चैव भातस्त्वमनाचिन्तय।

मयि चाप्यपयाते वै गच्छमानेऽर्जनं प्रति॥

द्योणे चित्रास्त्रतां संख्ये राजंस्त्वमनाचिन्तय।

आचार्यों हि भन्नं राजन्नियहे तब ग्रध्यति॥

प्रतिज्ञामात्मनो रक्षन सत्यां कर्ते च भारत। करुष्वाद्यात्मनो गृप्ति कस्ते गोप्ता गते मथि

यस्याहं प्रत्ययात पार्थ गरुछेयं फालानं प्रति

न हाहं त्वां महाराज अनिक्षिप्य महाहवे॥ कचियास्यामि कौरव्य सत्यमेतावीमि ते।

पतिव्रचार्थ बहुशो बुद्धथा बुद्धिमतां वर ३८

दृहा श्रेयः परं बद्धधा ततो राजन्यशाधि मां

यधिष्रिर उवाच।

प्यमेतन्महाबाही यथा वदसि माधव।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि युधिष्ठिरसात्यकिवाक्ये एकादशाधिकशततमोऽध्यायः॥ १११॥

- JAKON

332

न हि मे पाण्डवात कश्चित्रियु लोकेषु विद्यते यों में शियतरों राजन सत्यमेतद्ववीमि ते ५ तस्याहं पदवीं यास्ये संदेशात्तव मानद । त्वरकते न च में किचिटकर्तव्यं कथंचन ॥ ६ यथा हि मे गरोवीक्यं विशिष्टं द्विपदां वर। तथा तवापि वचनं विशिष्टतरमेव मे॥ ७ बिये हि तब बर्तेते सातरी कृष्णपाण्डवी। नयोः प्रिये स्थितं चैव विद्धि मां राजपंगव॥

सञ्जय उवाच। धर्मराजस्य तद्वाक्यं निशस्य शिनिपुङ्गवः स पार्था ज्ञयमाशंखन परित्यागानमहीपतेः ॥१ अपवादं ह्यात्मनश्च लोकात पश्यन विशेषतः ते मां भीतिभिति ब्रयुरायान्तं फाल्गुनं प्रति॥ निश्चित्य बहुधैवं से सात्यिकपुँद दुमैदः। धर्मराजमिवं वाक्यमव्यवीत पुरुषर्पमः॥ कृतां चेन्मन्यसे रक्षां सस्ति तेंऽस्तु विशांपते अनुयास्यामि बीभत्सं करिष्ये वचनं तव॥

दैवममानुषतां योगमभिज्ञानम् ॥ ३३ ॥ काचित् कस्मिन श्चित् अनिक्षिप्येत्यन्वयः ॥ ३८ ॥ दृष्टा निश्चित्य ॥ ३९॥ आतिष्ठ प्रक्रमस्य ॥ ४३ ।। सातुन्तः प्रस्तित् ॥ ४६ ॥ मयि मामधिकृत्य संभ्रमसद्वेगम् ॥ ५१ ॥ इति श्रीमहान भारते द्रोणपर्वणि टीकायामेकादशाधिकशततमोऽ-ध्यायः ॥ १११ ॥

885

धर्मराजस्यीत ॥ १ ॥

तवाज्ञां शिरसा गृह्य पाण्डवार्थमहं प्रभी। भिन्वेदं दर्भिदं सैन्यं प्रयास्ये नरपंगव॥ ९ द्योणानीकं विज्ञास्येष करतो अष इवार्णवम् । तत्र यास्यामि यत्रासी राजन राजा जयद्रथः यत्र सेनां समाश्चित्य भीतस्तिवृति पाण्डवात शमो रथवरश्रेटैद्वीणिकर्णक्रपादिभिः॥ इतास्त्रियोजन मन्ये तमध्वानं विद्यापिते। ग्रज तिचाति पार्थोऽस्मी जयदश्वधीद्यतः ॥ ब्रियोजनगतस्यापि तस्य यास्याम्यहं पदम आसैन्धववधादाजन् सुद्देनान्तरात्मना ॥ अनादिष्टस्त ग्रुणा को ज युध्येत मानवः। आदिष्टस्तु यथा राजन को न युध्येत माहकः अभिजानामि तं देशं यत्र यास्यास्यहं प्रभो । इल्डाक्तिगदाप्रासचर्मखद्वार्धितोमरम्॥ १५ इच्चस्त्रवरसंबाधं क्षोभियष्ये बलार्णवम्। यहेतत्कअरानीकं साहस्रमनपश्यसि॥ कलमाञ्चनकं नाम यजैने वीर्यशालिनः। आस्थिता बहुभिम्र्लैच्छैर्युद्धशीण्डेः प्रहारिभिः नामा मेघानिभा राजन क्षरन्त इव तीयदाः। नैते जात निवर्तरन् प्रेषिता हस्तिसादिभिः॥ अन्यत्र हि वधादेषां नास्ति राजन पराजयः क्षथ यान राथिनो राजन सहस्रमनपश्यसि॥ पते कक्मरथा नाम राजपत्रा महारथाः। रथेष्वस्त्रेषु निप्रणा नागेषु च विद्यांपते॥ २० धनुर्वेदे गताः पारं मुधिगुद्धे च कोविदाः। गतायदाविशेषज्ञा नियुद्धकशलास्तथा॥ २१ खड्रप्रहरणे युक्ताः संपाते चासिचर्मणोः। शराश्च कृतविद्याश्च स्पर्धन्ते च परस्परम ॥ नित्यं हि समरे राजन विजिगीषंति मानवान कर्णेन विहिता राजन दःशासनमन्त्रवताः॥ पतांस्त वासदेवोऽपि रथोदारान प्रशंसति। सतत वियवामाश्च कर्णस्थेते वशे स्थिताः। तस्यंव वचनाद्राजन् निवृत्ताः श्वेतवाहनात ते न क्रान्ता न च श्रान्ता रढावरणकार्सकाः मदर्थेऽधिष्रिता ननं धार्तराष्ट्रस्य शासनात। पतान प्रमध्य संग्रामे प्रियार्थ तव कौरव ॥

प्रयास्यामि ततः पश्चात् पद्वीं सव्यसाचिनः यांस्त्वेतान्परान्राजन्नागान्सप्त शतानिमान्

प्रेक्षसे वर्भसंख्यान् किरातैः समधिष्ठितान्। किरातराजो यान् पादा-

हिरदान् सत्यसाचिनः॥ २८ सार्केकुतांसदा प्रेण्यानिच्छन् जीवितमात्मनः आसचेते पुरा राजस्तव कर्मकरा दृहम्॥ द्वामेवाय युयुस्तन्ते पदय काळस्य पर्यथम्। एपामेते महामात्राः किराता युद्धपुर्वदाः॥ हस्तिशिक्षाविदश्चैय सर्वे चैवाग्नियोनयः। एते विनिर्वेताः संस्थे संग्रामे सत्यसाचिनाः

मदर्थमच संयत्ता दुर्योधनवज्ञानुगाः। एतान् हत्वा शरै राजन्

किरातान्युद्धदुर्मदान्॥ सैन्धवस्य वर्धे यत्तमत्र्यास्यामि पाण्डवम् । थे त्वेते समहानागा अञ्जनस्य कळोळवाः॥ कर्कशाश्च विनीताश्च प्रभिन्नकरदास्खाः। जाम्बनदम्यैः सर्वेवमाभिः स्विभूषिताः॥३४ लब्धरक्षा रणे राजधैरावणसमा यथि। उत्तरात पर्वतादेते तीक्ष्णैर्दस्यभिरास्थिताः॥ कर्भशैः प्रवरेशीधैः कार्ष्णायसत्बुच्छदैः। सन्ति गोयोनयधात्र सन्ति वानरयोनयः॥ अनेकयोनयश्चान्ये तथा मान्रवयोनयः। अनीकं समवेतानां धम्रवर्णमदीर्यते ॥ म्लेच्छानां पापकर्तुणां हिमदुर्गनिवासिनाम् एतहयोंधनो लब्ध्वा समग्रं राजमण्डलम्॥ क्रपं च सीमदर्ति च द्रोणं च रथिनां वरम्। सिन्धराजं तथा कर्णमवमन्यत पाण्डवान् ॥ कृतार्थमथ चात्मानं मन्यते कालचोदितः। ते त सर्धेऽद्य संप्राप्ता मम नाराचगोचरम ॥ न विभोध्यन्ति कौन्तेय यद्यपि स्यर्भनोजवाः तेन संभाविता नित्यं परबीयांपजीविना ॥ विनाशसपयास्यान्त सच्छरीघनिपीडिताः ये त्वेते राधेनो राजन इज्यन्ते काञ्चनध्वजाः

स्रोतेन्यववधात् सैन्धववधात्रागेव ॥ १३ ॥ हल्लादितो-सरान्तमर्थाआयजन्तम् ॥ ५॥ साहलं सहस्रयतिमम् ॥१६॥ एते नागाः ॥ १७ ॥ संपति विहरणे ॥ २२ ॥ तदा दिक्षिजये ॥ २९ ॥ अजनस्य अरुणीपवाह्यस्य ।

[ं] लिस्प्रनीलाम्बुदप्रस्था बलिनो विप्रतैः बरैः। सुविमक्तमहार्वार्वाः करिणोजनवंशनाः '॥ ३३ ॥ उत्तरात्पर्वताच द्विमाचलादागतैर्चात् ॥ ३५ ॥ तेन दुर्यौ-घनेन संमाविताः संविधिताः ॥ ४९ ॥

प्रते दुर्वारणा नाम काम्बोजा यदि ते श्रुताः। शूराश्च कुतविद्याश्च धनुर्वेदे च निष्ठिताः॥ संहताश्च भूदां होते अन्योन्यस्य हितैषिणः। अक्षीहिण्यश्च संग्ब्धा धार्तराष्ट्रस्य भारत।। यत्ता मदर्थे तिष्ठन्ति कुरुवीराभिरक्षिताः। अप्रमत्ता महाराज मामेव प्रत्युपश्चिताः ॥४५ तानहं प्रमथिष्यामि तृणानीव हुताशनः। त्रस्मात् सर्वोतुपासंगान सर्वोपकरणानि च रथे कुर्वन्तु मे राजन् यथावद्रथकरूपकाः। अस्मिस्त किल संमदे ब्राह्मं विविधमायधं यथोपदिष्टमाचार्थैः कार्यः पञ्चग्रणो रथः। काम्बोजैहिं समेष्यामि तीक्ष्णैराशीविषोपमैः नानाशस्त्रसमावाथैविविधाय्ययोधिभिः। किरातेश्च समेष्यामि विषकत्यैः प्रहारिभिः ळाळितैः सततं राज्ञा दुर्योधनाहेतीषेभिः। शकेश्वापि समेज्यामि शकत्ववपराकमैः ५० अझिकल्पेर्दुराधर्वैः प्रदीतीरेव पावकैः। त्रथान्यैविविवेचैयीवैः कालकल्पैर्दरासदैः ५१ समेष्यामि रणे राजन्बहाभेर्युद्धदुर्भदैः। तस्माद्वै वाजिनो सुख्या विश्वताःशुभछक्षणाः उपावसाश्च पीताश्च पुनर्युज्यन्तु में रथे।

सञ्जय उवाव । तस्य सर्वोतुपासंगान् सर्वोपकरणानि च ५३ रथे चाष्मापयद्वाजा शस्त्राणि विविधानि च ततस्तान् सर्वतो चुकान् सदभ्योश्वरो जनाः रसवस्पाययामानुः पानं मदस्त्रीरणम् । यीतोपवृत्तान्कातांश्च जन्धालास्त्रमळंकृताम्

विनीतशस्यांस्तुरगां-श्रुतुरो हेममालिनः। तान्युकान् स्कमवर्णामान्

विनीताङगीवगामिनः॥ ५६ संद्रष्टमत्तरोऽद्यमान् विधिवस्कविपतान्यये महाच्यजेन सिहने हमेश्वरमाठिना॥ ५७ संवृते केतकेदेंशमंणिविद्यमचित्रतैः। पाण्डुराम्रप्रकाशामिः पताकाभिरत्केक्षते ॥ हेमदण्डोन्डिजन्वज्ञे बहुरास्वपरिच्छदे। सोजयामास विधिवसमाण्डविभृणितान्॥ दाककस्वानुजों भाता सुत्तस्वर भियः सखा न्यवेदयप्यं नुक्तं वास्वस्वेदय मातिहः॥ ६० ततः स्नातः ग्रुविर्भृत्वा कृतकीतुकमृत्तरः। स्वातः स्नातः ग्रुविर्भृत्वा कृतकीतुकमृत्तरः। स्नातकानां सहस्वस्य सर्णनिष्कानयो ददी आद्यीविर्देः परिष्वक्तःसात्यक्तिः श्रीमतां बदः ततः स मुश्चकर्तिः पौरवा केलात्तं स्वा खेलात्तं स्व स्वार्वान्वतः। आक्रय्य वीरकांस्यं च हर्षेण महताऽन्वितः स्मुणीकृततेजा हि प्रचलक्षिय पावकः। स्व

कृतस्वस्त्ययनो विधैः कवची समछंकृतः। लाजनान्धेस्तथा मारुधैः

कन्यासिश्चाभिनान्दतः॥ ६५
प्रुविधिरस्य चरणावभिनाय कृताञ्चलः।
वेन मूर्थ-युणावात आसरोह महारथम् ॥ ६६
ततस्ते वाजिनो हृद्याः सुरुष्टा वातरंहसः॥
अजय्या अत्रमुहुत्तं विकुवाणाः सम सैन्यवाः
तथेव भीमसेनीऽपि धमेराजेन पृजितः।
प्रायास्तात्याकिना सार्थमिभवाय द्विशिक्टरं
तौ दृष्ट्वा प्रविविक्षन्ती तव सेनामरिन्दमी
संयत्तात्वावकाः सर्वे तस्कुर्द्रोणपुरानामाः ६९
सजदमगुगच्छन्तं दृष्टा भीमं स सात्याकः।
अतिनन्याव्यविधिरस्ताः हर्षकरं चन्नः॥ ७०
स्वं भीम रक्ष राजानभेतस्कार्यतमं हि ते।
अहं सिस्वा प्रवेश्यामि काळपक्रिमेहं बळम्
आयत्यां च तदात्वे च तवारं

श्रेयो राक्षोऽभिरक्षणम्।
जानीये मम बीर्य त्वं
तव चाहमरिन्दमं॥
उद्यासमार्थीम निवर्तन्व मम बेहिच्छिति प्रियम्
तथोक्तः सात्यिक प्राह्म वज्ञ त्वं कार्यसिक्दमे
अहं राक्षः करिण्यामि रक्षां पुरुषसत्तमः॥
प्रवस्ताः प्रतृष्ठाच भीमसेनं स माधवः ७५
मच्छ गच्छ पुर्वं पार्थं धुवो हि विजयो मम
यम्भ गणाउरक्तश्र त्वमय वदामास्यतः॥

तातुहिष्टान् ॥ ४६ ॥ पंचगुणः पंचगुणसामग्रीकः॥ ४८ ॥ नानाशकाणां समावायः समृहो येषु ॥ ४९ ॥ पीताः पाग्रितपेगुः ॥ ५६ ॥ महाष्वजेनेति विशेषणे तृतीया ॥ ५७ ॥ केत्रैकः कुन्दंघटितशलाकामिः ॥ ५८ ॥ स्वर्ण-निष्कान् दीनाराम् ॥ ६९ ॥ आयस्यामुनस्काले तदास्वे तस्त्रणे ॥ ७२ ॥

निमित्तानि च धन्यानि यथा भीम वदन्ति माम्। निहते सैन्धवे पापे पाण्डवेन महात्मना ॥ 30 परिव्वजिष्ये राजानं धर्मात्मानं युधिष्ठिरम् पतायदुक्तवा भीमं त विख्ज्य च महायशाः संप्रेक्षत्तावकं सैन्यं व्याब्रो मृगगणानिव ७८ तं दृष्टा प्रविधिक्षन्तं सैन्यं तव जनाधिप। भय एवाभवन्मृढं सुभृशं चाप्यकम्पत्॥ ७९ ततः प्रयातः सहसा तव सैन्यं स सात्याकेः। दिदश्चरर्जुनं राजन् धर्मराजस्य शासनात

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि सात्यिकप्रवेशे द्वावशाधिकशततमोऽध्यायः॥ ११२॥

सञ्जय उवाच । प्रयाते तव सैन्धं तु युगुधाने युगुत्सया । धर्मराजो महाराज स्वेनानीकेन संवृतः॥ १ प्रायादोणरथं प्रेप्सर्ययुधानस्य पृष्ठतः । ततः पाञ्चालराजस्य पुत्रः समरदुर्मदः॥ प्राक्तीशास्पाण्डवानीके वसदानश्च पार्थिवः। आगच्छत प्रहरत द्वतं विपरिधावत॥ यथा सुखेन गच्छेत सात्यकियुद्धदर्भदः। महारथा हि बहवो यतिष्यन्त्यस्य निर्जये॥ इति ब्रवन्तो वेगेन निपेतस्ते महारथाः। वयं प्रतिजिगीयन्तस्तत्र तान् समाभद्रताः॥ ततः शब्दो महानासी ययुधान रथं प्रति । आकीर्यमाणा धावन्ती तव प्रवस्य बाहिनी सात्वतेन महाराज दातधाऽभिव्यद्यीर्थत । तस्यां विदीयमाणायां शिनेः पत्रो महारथः सप्तवीरान् महेष्वासानग्रानीकेष्वपोथयत्। अधान्यानिप राजेन्द्र नानाजनपदेश्वरान् ८ शरैरनलंसंकाशीनिंग्ये वीरान्यमक्षयम्। शतमेकेन विद्याध शतेनैकं च पत्रिणाम ९ द्विपारोहान् द्विपांश्चैव ह्यारोहान् ह्यांस्तथा राधिनः साश्वसृतांश्च जघानेशः पश्चनिव १० तं तथाऽद्भतकर्माणं दारसंपातवर्षिणम्। न केचनाभ्यधायन व सात्याके तव सैनिकाः ते भोता मृद्यमानाश्च प्रमृष्टा दीर्घबाहुना॥

आयोधनं जहवीरा दृष्या तमतिमानिनम् तमेकं बहुधाऽपर्यन् मोहितास्तस्य तेजसा रथौर्विमधितेश्चेव भग्ननी डैश्च मारिष ॥ चक्रीविंमधितैश्छत्रैध्वंजैख विनिपातितैः। अनुकर्षैः पताकाभिः शिरस्त्राणैः सकाञ्चनैः बाहुभिश्चन्दनादिग्धैः साङ्गदेश विद्यापते। हस्तिहस्तोपमैश्चापि भुजङ्गामोगसन्निभैः॥ ऊक्राभिः पृथिवी च्छन्ना मनुजानां नराधिप। शशाङ्सान्नभैश्चेच वदनैश्चारुकण्डलैः ॥ १६ पतितेर्ऋषभाक्षाणां ×सा बभावति मेदिनी। गजिश्च बहुधा छिन्नैः शयानैः पर्वतोपमैः॥१७ रराजातिभूदां भूमिर्विकीर्णैरिव पर्वतैः। नपनीयमधैयोंक्त्रीर्मकाजाळविभाषितैः ॥१८ उरश्छदैविचित्रेश्च स्यशोभनत तरंगमाः। गतसन्या महीं प्राप्य प्रसम्म द्विवाहना१९ नानाविधानि सैन्यानि तव हत्वा त सात्वतः प्रविष्टस्तावकं सैन्यं द्वावयित्वा चम् भूशम्

ततस्तेनैय मागंण येन यातो धनक्षयः। इयेष सात्यिकर्गन्तं ततो द्वोणेन वारितः २१ भारहाजं समासाच युग्रधानश्च सात्यकिः न न्यवर्तत संकृद्धो वेलामिव जलाशयः॥२२ निवार्यं त रणे द्रोणो युग्रधानं महारथम्। विद्याध निशितवाणैः पञ्चभिर्मभेदिभिः॥

प्रयाते इति ॥ १॥ ईशो छदः ॥ १० ॥ ऋष-भस्येवाक्षाणि येवाम् ॥ १६ ॥ × वभौ भारत इति पाठः ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां द्वादशाधिक-ज्ञातनमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥

सात्यकिस्तु रणे द्रोणं राजन् विद्याध सप्तामिः हेमपुंकैः शिलाधौतः कङ्कवाहिंणवाजितैः २४ तं षड्भिः सायकैद्राणः साध्वयन्तारमार्वयत् स तं न ममुषे द्रोणे युयुधानो महारथः॥२५

सिंहनादं ततः कृत्वा द्रोणं विद्याध सात्यिकः। दश्मिः सायकैश्चान्यैः

प्रशास 'जास्त्रकार्या' प्रश्निरद्वासि' शर्रेः। प्रकृत स्वाप्य द्वासिः शर्रेः। प्रकृत सार्याध चास्य चतुर्सिश्चतुर्गे ह्वान् १० ध्वजस्केत न वाणे न दिव्याध युधि मारिया। ते द्वाणः साम्यव्यव्यक्तिमा हुर्गे। १८ त्वरन् प्राच्छान्यद्वाणेः शलभानामित्र बजैः। तथेव युख्यानोऽपि द्वाणं चहुनियानुर्गे।।१९ आच्छात्यद्वस्मान्तत्ततो द्वाण उचाच ह। वाच्छात्यद्वस्मान्तत्ततो द्वाण उचाच ह। वाच्छात्यद्वस्मान्तिवा वाचा साम्यव्यवस्मी प्रवास

तवाचार्यो एणे हित्या गतः कापुरुपो यथा
युध्यमानं च मा हित्या
प्रवक्षिणमवर्षतः ।
त्वं हि मे युध्यतो नाय
जीवन् यास्यासि माधव ॥ ३१
यदि मां त्वं एणे हित्या न यास्याचार्थवहुतम्
सात्यासिकस्याच।

सार्वायस्य प्रवासिक्यां स्थाप्त स्वास्य स्वास्य स्वास्य व्यास्य व्यास

सञ्जय उवाच।
एताव दुक्का देनिय आचार्य परिवर्जयम् ॥६४
प्रयातः सहसा राजन् सार्यायं चेद्रमम्बदीतः ।
द्रोणः करिष्यते यस्तं सर्वधा माराणे ॥६५
यक्षो याहि रणे सुत श्रणु चेद वचः परम् ।
एतदालोक्यते सैन्यमावन्त्यानां महाममम्
अस्यानन्त्रतस्त्वतद्दाक्षिणात्यं महद्वलम् ।

अस्यानन्तरतस्त्वेतहाक्षिणात्यं महद्वलम् । तद्ननन्तरमेतत्र वाव्हिकानां महद्वलम् ॥ ३७ वाव्हिकाभ्यादातो युक्तं कर्णस्य च महद्वलम् अन्योन्येन हि सैन्यानि भिन्नान्येतानि सार्थ अन्योन्यं समुपाश्चित्य न त्यक्ष्यान्त रणाजिरम्। एतदन्तरमासाद्य

चोद्याश्वाच् प्रह्णच्वा ॥ ३९ सच्यमं जवमास्थाय वह मामव सारपे । वात्तिह्व । यत्र वह सम्बन्ध स्थापे । वात्तिह्व । यत्र वह्यमंत्र नानाप्रहरणांध्वताः दाक्षिणात्याञ्च बहुवः छत्तुष्रपुरोगमाः । हस्त्यश्वरपसंवाधं यद्यानीकं विकोक्यते ४१ नानादेशसमुरश्च पदातिमिरिधिष्ठितम् । पतावुक्त्या पत्ताचं प्राक्षणं परिवर्जयन४४

बदुकत्वा यन्तारं ब्राह्मणं परि मध्यतो याहि यत्रोग्रं कुर्णस्य च मृहद्वलम्।

तं द्रोणोऽनुययौ कुद्धो विकिरन् विशिखान् बहुन्॥ अ युयुधानं महाभागं गच्छन्तमनिवर्तिनम्।

कर्णस्य सैन्यं सुमहदभिहत्य शितैः शरैः॥ प्राविशद्भारतीं सेनामपर्यन्तां च सात्यिकः प्रविष्टे युग्रधाने तु सैनिकेषु द्वतेषु च॥ ४५ अमर्षी कृतवर्मा तु सात्यिकि पर्यवारयत। तमापतन्तं विशिष्तैः षड्भिराहत्य सात्यिकः चतुर्भिश्चतुरोऽस्याध्वानाजघानाशु वीर्यवान् ततः पुनः षोडशमिर्नतपर्वमिराशुँगैः॥ सात्याकेः कृतवर्माणं प्रत्यविध्यत् स्तनान्तरे स ताड्यमानो विशिखेर्बह्यभिस्तिग्मतेजनैः॥ सात्वतेन महाराज कृतवर्मा न चक्षमे। स वत्सदन्तं सन्धाय जिह्यगानिलसन्निमम् आकुष्य राजन्नाकर्णाद्वित्याधोरसि सात्याके स तस्य देहावरणं भित्वा देहं च सायकः॥ स पुंखपत्रः पृथिवीं विवेश रुधिरोक्षितः। अथास्य बहुसिर्वाणैराच्छिनत् परमास्त्रवित्॥ स मार्गणगणं राजन् कृतवर्मा शरासनम्। विब्याध च रणे राजन्सात्यकि सत्यविकमं दशभिविशिक्षेस्तीश्णैरभिकृदः स्तनान्तरे। ततः प्रशीणे धनुषि शक्त्या शक्तिमता वरः जघान दक्षिणं बाहुं सात्यकिः कृतवर्मणः। ततोऽन्यत् सुदृढं चापं पूर्णमायम्य सात्यकिः टयस्जिद्धिशिखांस्तूर्णं शतशोऽथ सहस्रशः। सरथं कृतवर्माणं समंतात पर्यवारयत ॥ ५५

छादयित्वा रणे राजन हार्दिक्यं स त सात्याकः। अधास्य महोन शिरः सारथेः समक्रन्तत ॥ ષ્દ स पपात हतः सतो हार्दिक्यस्य महारथात। ततस्ते यन्तरहिताः प्राद्ववंस्तुरगा भृशम्॥ अथ मोजस्त संम्रान्तो निग्रह्म तरगान स्वयम्। तस्थी वीरो धनष्पाणि-स्तत् सैन्यान्यभ्यपुजयन् ॥ 46 स महर्रामिवाश्वस्य सदश्वान समनोदयतः। व्यपेतभीरभित्राणामावहत समहद्भयम् ॥ ५९ सात्यकिश्चाभ्यगात्तस्मात्स् त भीमग्रपाद्रवतः युयुधानोऽपि राजेन्द्र भोजानीकाद्विनिःसृतः प्रययो त्यरितस्त्र्णं काम्बोजानां महाच्युन् स तत्र बहुतिः श्रेरे स्वित्रदेवो महार्यः ॥६१ न चचाल तत्र राजन्तात्विकः स्वयंविक्यः संधाय च चर्चु द्रोणो मोजे भारं निवद्य च॥ अभ्यधावद्रणे यत्रो युद्धानां युद्धस्तया । तथा तमनुआवन्त युद्धानां युद्धस्तया । स्वारयन्त संहृष्टाः पाण्डुसैन्य वृह्तमाः । समाराच तु हार्दिक्यं स्थानां प्रयरं स्थम् ॥ पञ्चाल विगतीत्साहा मीमसेनपुरोगमाः । विक्रम्य वारिता राजनं घरिण कृतवर्यणा॥ यत्मानांश्च तान् सर्वांनीषद्दिगत्वेतसः । अभितस्तान् घरीवेण क्लान्ववाहानकारयत्॥ विगृद्धीतान्ह्य भोजेन भोजांनीकृत्स्वां रणे । अतिहृद्धार्यवृद्धीराः प्रार्थयन्तो महद्यशः॥ ६७

इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वाणे जयद्रथवधपर्वाणे सात्याकेप्रवेशे त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥

-- *** ***--

338

भृतराष्ट्र ज्वाच ।
एवं बहुगुणं स्मिन्यमंत्र प्रविचितं बळ्छ्।
ह्युडमेर्स यथान्यायमेर्च बहु च सळ्य ॥ १
तित्यं पूजितमस्मामिरिमकामं च नः सदा।
श्रीडमस्यद्धताकारे पुरस्ताद् दृष्टविकमम् ॥२
वातिवृद्धमवाळं च नाकुरां नातिपीयरम्।
छघुवृत्तायतप्रायं सारमात्रमनामयम् ॥ ३
आत्तसम्बाहसंछकं बहुशस्त्रपरिच्छद्म ।
रास्त्रमहणविद्यास् बहीषु परिनिष्ठितम् ॥ ४
सम्बद्ध प्रदृष्टमेर्न् सरणे सान्तरप्नुते ।
सम्बद्ध प्रदृरणे याने द्वपयाने च कोविवन॥

नागे व्यव्धेषु बहुता रथेषु च परीक्षितम् । परीक्ष्य च यथान्यायं वेतनेनोपपादितम् ॥ ६ न गोष्ठथा नोपकारेण न संवन्धिनिमित्ततः । नानाहृतं नाप्यभृतं मम सैन्यं वभूव ह ॥ ७ कुळीनाथेजनोपेतं तृष्यपुर्धमञ्ज्यत्तम् । एतमानोपचारं च यशिस च मनस्य च ॥८ सचिवैद्यापरिर्मुख्यैवैद्वामः पुण्यकर्मीमः । लोकपाळोपमेस्तात पाळितं नरसन्तमः ॥ ९ बहुभिः पार्थिवैद्युत्तमम् । अस्ति। भार्यिवैद्युत्तमम् । । भार्याविकत्तिवृत्तिः । । भार्याविकतिवृत्तिः । । भार्याविकतिवृत्तिः । । भार्याविकतिवृत्तिः । । भार्याविकतिवृत्तिः । । ।

संघाय ययास्थानमानीय ॥ ६२॥ आर्यवत् कुळीनवत् कुळीनत्वादिति यावत् ॥ ६७ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोण-पर्वणि टीकायां त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥

११४

पविभित्ति। बहुगुणं बहुवो गुणाः शौर्यादयः संध्या-द्यो वा यस्मिन् बळं प्रबळम् ॥ १ ॥ नः अभिकास-सतुरक्तं प्रौढं प्रबुद्धं अल्यञ्जताकारमनुषमसंस्थानं पुरस्तात्

महोद्धिमिवापूर्णमापगाभिः समंततः अपक्षेः पक्षिसंकादौ रथैरश्वैश्च संवृतम् ॥ ११ प्रभिन्नकरदेशीय द्विरदेरावृतं महत् यदहन्यत मे सैन्यं किमन्यद्भागधेयतः॥ १२ योधाक्षय्यज्ञलं भीमं वाहनोर्मितरङ्गिणम्। क्षेपण्यसिगदाशक्तिशरप्रासञ्जयाक्रलम्॥ १३ ध्वजभूषणसंबाधरत्नोपलसुसंचितम् वाहनैरिभधावद्भिर्वायुवेगविकपितम् ॥ १४ द्रोणगंभीरपातालं कृतवर्भ महाहदम् । जलसन्धमहात्राहं कर्णचन्द्रोदयोद्धतम्॥ गते सैन्यार्णवं भिस्वा तरसा पाण्डवर्षभे। सञ्जयैकरथेनैव युग्रधाने च मामकम्॥१६ तत्र शेषं न पश्यामि प्रविष्टे सध्यसाचिनि। सात्वते च रथोदारे मम सैन्यस्य सञ्जय ॥ तौ तत्र समितिकान्तौ रष्टातीय तरस्विनौ। सिन्धुराजं तु संप्रेश्य गाण्डीवस्येषुगोचरे॥ कि नुवा कुरवः कृत्यं विद्धः कालचोदिताः दार्गीकायनेऽकाले कथं वा प्रतिपेदिरे॥१९

ग्रस्तान् हि कौरवान् मन्ये मृत्युना तात संगतान् । विकमोऽपि रणे तेषां

न तथा दृष्यते हि वै ॥ २० कक्षती संयुगे तत्र प्रविद्ये कृष्णपाण्डवी । त प्रविद्ये कृष्णपाण्डवी । व प्रविद्ये कृष्णपाण्डवी । स्वत्ये स्

अर्जुनं समरे दृष्टा सैन्धवस्याग्रतःश्वितम् । पुत्रो सम भृश मृढः कि कार्य प्रत्यपद्यत ॥२८ सात्यकि च रणे दृष्टा प्रविशन्तमभीतवत्। कि नु दुर्योधनः कृत्यं प्राप्तकालममन्यत ॥२९ सर्वशस्त्रातिगौ सेनां प्रविष्टी रथिसत्तमौ। दृष्टा कां वै भृति युद्धे प्रत्यपद्यन्त मामकाः॥ दृष्टा कुष्णं त दाशाईमर्जनार्थं दयवस्थितम् । शिनीनामृषभं चैव मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः॥ दश सेनां व्यतिकान्तां सात्वतेनार्जुनेन च। पळायमानांश्च करून मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः विद्वतान् राथिनो दक्षा निरुत्साहान् द्विषज्जये पळायनकृतोत्साहान्मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः॥ शून्यान् कृतान्त्थोपस्थान्सात्वतेनार्जुनेन च हतांश्च योधान संदर्य मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः **ठयश्वनागरथान् द**ृष्टा तत्र वीरान् सहस्रशः। धावमानान्रणेटयग्रान्मन्ये शोचन्ति पत्रकाः महानागान विद्रवतो दृष्टाऽर्जुनशराहतान् पतितान्पततश्चान्यान्मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः विहीनांश्च कृतानश्वान् विरथांश्च कृतान्नरान् तत्र सात्यकिपार्थाभ्यां मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः हयौधान्निहतान् दृष्टा द्रवमाणांस्ततस्ततः॥ रणे माधवपार्थास्यां मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः॥ पत्तिसंघान् रणे दृष्टा धावमानांश्च सर्वशः। निराशा विजये सर्वे मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः द्रोणस्य समतिकान्तावनीकमपराजितौ । क्षणेन दृष्टा ती वीरी मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः संमूढोऽस्मि भृशं तात श्रुत्वा कृष्णधनश्रयौ प्रविष्टी मामकं सैन्यं सात्वतेन सहाच्युती तस्मिन् प्रविष्टे पृतनां शिनीनां प्रवरे रथे। भोजानीक व्यतिकान्ते किमकुर्वत कौरवाः तथा द्रोणेन समरे निगृहतिषु पाण्डुषु। कथं युद्धमभूत तत्र तन्ममाचध्य सञ्जय ॥४३ द्रोणो हि बलवान् श्रेष्ठः कृतास्त्रो गुद्धदुर्मदः पञ्चालास्ते महेष्वासं प्रत्यविध्यन् कथं रणे बद्धवैरास्ततो द्रोणे धनअयजयैषिणः। भारहाजसतस्तेष दढवैरो महारथः॥ १५

बाह्नान्येनोभितसहरस्परा विश्ते यत्र । क्षेपच्यो वन्त्राणि ॥ १३ ॥ रत्तेवरलैश्च झुर्ताचतं सुष्टु संख्यदितं बाह्नाभि-धावनान्येव वायुवेगतया रूपितानि ॥ १४ ॥ सम क्षेन्यस्य क्षेपमित्यन्वयः ॥ १७ ॥ दार्सणेकायने आति- भीषणेडनन्यमातिके अकाले अतीते समये ॥ ९९ ॥ कभ्यते सैन्येनार्थात् ॥ २३ ॥ यूर्ति धारणाम् ॥ ३० ॥ कभ्यान् अनेकापान् अभ्यपान् प्रशयनैकमनस इति वै। ॥ ३५ ॥ अर्जुनश्चापि यचके सिन्धुराजवधं प्रति। तन्में सर्व समाचश्व करालो हासि सञया। सञ्जय उवाच।

आत्मापराधात् संभूतं व्यसनं भरतर्षम । प्राप्य प्राकृतवद्वीर न त्वं शोचितुमहैसि ४७ पुरा यदुच्यसे प्राज्ञैः

सुद्धद्भिर्विदुरादिभिः। मा हार्षीः पाण्डवान राज-

न्निति तन्न त्वया श्रुतम्॥ सहदां हितकामानां वाक्यं यो न श्रणोति ह स महद्यसनं प्राप्य शोचते वै यथा भवान ॥ याचितोऽसि पुरा राजन्

दाशाहेंण शमं प्रति। न च तं लब्धवान कामं

त्वत्तः कृष्णो महायशाः॥ तव निर्धणतां झारवा पक्षपातं सुतेषु च। द्वैधीभावं तथा धर्भे पाण्डवेषु च मत्सरम्॥ तव जिल्लामभिष्रायं विदित्वा पाण्डवान् प्रति आर्तप्रलापांश्च बहुन्मनुजाधिपसत्तम॥ ५२ सर्वलोकस्य तत्त्वज्ञः सर्वलोकेश्वरः प्रभः। वासदेवस्ततो युद्धं कुरुणामकरोन्महत् ५३ आत्मापराधात समहान्यातस्ते विप्रतः क्षयः नैनं दुर्योधने दोषं कर्तुमहीस मानद्॥ ५४ न हिते सुकृतं किश्चिदादी मध्ये च भारत दृश्यते पृष्ठतश्चेव त्वन्मूलो हि पराजयः ५५

तस्मादवस्थितो भूत्वा शात्वा लोकस्य निर्णयम्। श्र्णु युद्धं यथावृत्तं घोरं देवासुरोपमम्॥ प्रविष्टे तव सैन्यं तु है। नेये सत्यविक्रमे। भीमसेनमुखाः पार्थाः प्रतीयुर्वाहिनीं तव ५७ भागच्छतस्तान सहसा कद्धपान् सहानुगान्। दधारैको रणे पाण्डन

कृतवर्मा महारथः॥ यथोद्धः वारयते वेळा वै सळिळाणवम्। पाण्डुसैन्यं तथा संख्ये हार्दिक्यः समग्रारयत तत्राद्धतमपद्याम हार्दिक्यस्य पराक्रमम्।

निर्मुणतां गुणवैषम्यं देधीमावमनिधयम् ॥ ५९ ॥ स्रमहान् | नियतस्त्रभावम् ॥ ५६ ॥ सर्वतः सर्वान् ॥ ६५ ॥ द्विधा विपुल इति पर्यायाभ्यां सहत्त्वोदेकः ॥ ५४ ॥ निर्णयं स्थानद्वये ॥ ७४ ॥

ततो भीमस्त्रिभिविद्धा कृतवर्माणमाशुगैः। शक्कं दध्मी महाबाहुर्हेष्यन् सर्वपाण्डवान् ॥ सहदेवस्त विंशत्या धर्मराजञ्च पञ्चाभिः। शतेन नक्क छशापि हार्दिक्यं समिवध्यत ६२ द्रौपदेयास्त्रिसप्तत्या सप्तभिश्च घटोत्कचः। धृष्टद्यस्त्रिभिश्चापि कृतवर्माणमार्देयत् ॥ ६३ विराटो द्वपदश्चैव याज्ञसेनिश्च पञ्चिमः। शिखंडी चैव हार्दिक्यं विद्वा पञ्चिमराशुगैः प्रनर्विद्याध विशला सायकानां हसस्त्रिय। क्रतवर्मा ततो राजन् सर्वतस्तान् महार्थान् एकैकं पञ्चभिविद्या भीमं विज्याध सप्तिः धनुष्वेजं चास्य तदा रथाङ्गमावपातयत् ६६ अधैनं छिन्नधन्वानं त्वरमाणी महारथः। आजवानोरसि कुद्धः सप्तत्या निशितैः शरैः स गाढिविन्हों बलवान हार्दिक्यस्य शरोत्त्रीः चचाल रथमध्यसः क्षितिकम्पे यथाऽचलः॥ भीमसेनं तथा दृष्टा धर्मराजपुरोगमाः। विस्जन्तः शरान् राजन् कृतवर्माणमार्दयन तं तथा कोष्ठकीकृत्य रथवंशीन मारिष। विब्यपुः सायकहिंषा रक्षार्थं मारुतेर्मुधे ७० प्रतिलभ्य ततः संज्ञां भीमसेनो महाबलः। शार्कि जन्नाह समरे हेमदण्डामयस्मयीम् ७१ चिक्षेप च रथा चूर्ण कृतवर्भरथं प्रति। सा भीमभुजनिर्मुका निर्मुकोरगसन्निमा ७२ कतवर्माणमभितः प्रजज्वाल सुदारुणा। तामापतन्तीं सहसा युगान्ताग्निसमग्रभाग द्वाभ्यां शराभ्यां हार्दिक्यो निज्ञधान द्विधा तदा।

यदेनं सहिताः पार्था नातिचक्रम्रराहवे ६०

सा छिन्ना पतिता भूमी शक्तिः कनकभूषणा॥ द्योतयन्ती दिशो राजन्महोटकेव नभश्च्युता शक्ति विनिहतां दक्षा भीमश्चकोध वै भृशम् ततोऽन्यद्रनुरादाय वेगवत् सुमहास्वनम् भीमसेनो रणे कुद्धो हार्दिक्यं समवारयत्॥ अधैनं पञ्चाभिर्वाणेराजधान स्तनान्तरे। भीमो भीमबलो राजंस्तव दर्मन्त्रितेन च॥

भोजस्तु क्षतसर्वाङ्गो भीमसेनेन मारिष। रक्ताशोक इवोत्फुल्लो ब्यम्राजत रणाजिर ततः ऋदस्त्रिभिवाणिभीमसेनं हसन्निव। अभिहत्य दढं युद्धे तान् सर्वान् प्रत्यविध्यत त्रिभिस्त्रिभिर्महेष्वासो यतमानान्महारथान् तेऽपि तं प्रत्यविध्यन्त सप्तभिः सप्तभिः शरैः शिखण्डिनस्ततः कुद्धः श्चरप्रेण महारथः। धनुश्चिच्छेद समरे प्रहसन्निव सात्वतः ॥ ८१ शिखण्डी तु ततः कुद्धाश्छिन्ने घनुषि सत्वरः असि जग्राह समर्रे शतचन्द्रं च भाखरम्॥ भ्रामिथत्वा महत्रमं चामीकरविभृषितम्। तमसि प्रेषयामास कृतवर्मरथं प्राते॥ स तस्य सहारं चापं छित्वा राजन महानसिः अभ्यगाद्धरणीं राजंश्च्युतं ज्योतिरिवांबरात यतस्मिन्नेव काले तु त्वरमाणं महारथाः। विद्यपुः सायकैगाँढं कृतवर्माणमाहवे॥ ८५ अथान्यद्भन्तरादाय त्यक्तवा तच महद्भनुः। विशीर्ण भरतश्रेष्ठ हार्दिक्यः परवीरहा ॥

विद्याध पाण्डवान् युदे त्रिभिस्त्रिभिरजिह्मगैः। शिखणिडनं च विद्याध त्रिभिः पञ्चभिरेव च ॥

धनुरन्यत् समादाय शिखण्डी तु महायशाः अवारयत कूर्मनखैराञ्जगैर्हदिकात्मजम् ८८ ततः भुद्धो रणे राजन् हिंदकस्यात्मसंभवः। अभिदुदाव वेगेन याज्ञसेनि महारथम्॥८९ भीष्मस्य समरे राजन् मृत्योहेतुं महात्मनः। विदर्शयन् बलं शूरः शाद्ल इव कुअरम्॥ ९०

तौ दिशां गजसंकाशौ ज्वलिताविव पावकौ समापेततुरन्योन्यं शरसहैररिन्दमी॥ विभुन्वानी धनुःश्रेष्ठे संदधानी च सायकान् विस्जन्ती च शतशो गमस्तीनिव भास्करी तापयन्तौ शरैस्तीक्षीरन्योन्यं तौ महारथौ। युगान्तप्रतिमी वीरी रेजतुर्भास्कराविव। कृतवर्मा च समरे यावसीन महारथम्। विद्ध्वेषुभिश्चिसप्तत्या पुनर्विदयाध सप्तामः स गाढविद्धो स्यथितो रथोपस्य उपाविदात विसुज्य संशरं चापं मूर्च्छयाऽभिपरिष्ठतः॥ तं विषण्णं रणे दक्षा ताबकाः पुरुषर्धेभ ।

हार्दिक्यं पूजयामासुर्वासांस्यादुधुवुश्च ह ॥ शिखण्डिनं तथा ज्ञात्वा हार्दिक्यशरपीडितं अपोवाह रणाद्यन्ता त्वरमाणी महारथम्॥ सादितं तु रथोपसे द्या पार्थाः शिखण्डिनं परिवयू रथैस्तूर्णं कृतवर्माणमाहवे॥ तत्राद्धतं परं चके कृतवर्मा महारथः। यदेकः समरे पार्थान् वारयामास सानुगान् पार्थाञ्जित्वाऽजयचेदीन्

पञ्चालान् सुअयानपि। केकयांश्च महावीर्यान

कृतवर्मा महारथः॥ ते वध्यमानाः समरे हार्दिक्येनस्म पाण्डवाः इतश्चेतश्च धावन्तों नैव चक्रुर्धृति रणे॥ जित्वा पांडुसुतान् युक्ते भीमसेनपुरोगमान् हार्दिक्यः समरेऽतिष्ठद्विधूम इव पावकः॥ २ ते द्राध्यमाणाः समरे हार्दिक्येन महारथाः। विमुखाः समपद्यन्त शरवृष्टिमिरार्दिताः॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि सात्यकिप्रवेशे कृतवर्मपराक्रमे चतर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९४ ॥

20

シックランととくく

284

सञ्जय उवाच । श्रुणुष्वैकमना राजन् यनमां त्वं परिप्रच्छिस ।

कूर्मनखेः कूर्मनखाकृतिफलकैः ॥ ८८ ॥ इति श्रीमहाभारते द्वीणपर्वणि टीकायां चतुर्दशायिकशततमाऽव्यायः॥१९४॥ द्राध्यमाणे बले तस्मिन् हार्दिक्येन महात्मना॥

११५

श्रुणु व्वेति । हार्दिक्येन तावकैरन्येश ब्राज्यमाणे इत्यु- -त्तरक्षीकेन सहान्वयः ॥ १ ॥

ळज्जयाऽवनते जापि प्रहष्टेश्चापि तावकैः। । द्वीपोय आसीत् पांहृनामगाभे गाधमिच्छतां श्रुत्या स निनदं भीमं तावकानां महाद्ववे। वैनेयस्त्वरितो राजन् कृतवर्मोणमभ्ययात्॥ ज्वाच सार्गाथं तत्र कोधामर्थसमन्वितः। । हार्दिक्याभिश्चखं सृत कुरु मे रथश्चनमम्॥ ४ कुरुते कदनं पद्य पाण्डुसैन्ये ह्यापाँदः। पनं जित्या पुनः सृत यास्यामि विजयं प्राप्यक्षक्तं ह्व चचने सृतस्तस्य महानते। निमेषान्तरमात्रेण कृतवर्माणमभ्ययात्॥ ६

निमेषान्तरमात्रेण कृतवर्माणसभ्ययात् ॥ ६ कृतवर्मा तु हार्दिक्यः शैनेयं निशितैः शरैः । अवाकिरस्धुसंकुद्धस्ततोऽकुद्धस्स सात्यकिः अथाद्य निशितं मह्यं शैनेयः कृतवर्मणः ।

प्रवयामां समरे शरांश्च खतुरोऽपरान्॥ ८ ते तस्य जिम्नेरे वाहान् महोनस्याच्छित्रज्ञः प्रष्टरस्रं तथा स्तमविष्यन्निश्चितेः शरे॥ ९ तत्सर्त विष्यं क्वान्यास्थितः शरे॥ ९ तत्सर्त विष्यं क्वान्यास्थात्मे ॥१० अमज्यताथ पुतना शैलेयशरपीडिता। ततः प्रायास्य त्वरितः सात्यकिमः ॥१० अमज्यताथ पुतना शैलेयशरपीडिता। ततः प्रायास्य त्वरितः सात्यकिमः यथिकमः २७ ए राजन्य यदकरोत तव सैन्येषु धीर्यान् अतीत्य स महाराज द्रोणानीकमहाण्यम्॥ पराजित्य तु संहष्टः कतवभोणमाह्वे। यस्तारमञ्जविन्तुरः शत्यां विष्यस्व सम्म॥१३ दृष्ट तु व तत् सैन्यं रथाश्चिह्यसंक्षमः॥॥१३

यदेतन्मेधसंकाद्यं द्वोणानीकस्य सहयतः। सुमहत् कुजरानीकं यस्य क्वमरयो सुखम् ॥ यते दि बहवः स्त दुनिवाराश्च संयुगे। दुर्योधनसमादिष्टा मद्यं रक्तजीवितः॥ १६ राजपुत्रा महेष्वासाः सर्वे विकान्तयोधिनः त्रिमतीनां रयोदाराः सुवर्णविकृतश्वजाः॥ स्रोतिस्मार्का

पदातिजनसंपूर्णमञ्जवीत सार्राध पनः ॥ १४

मामेवाभिश्चषा वीरा योत्स्यमाना व्यवस्थिताः। अत्र मां प्रापय क्षिप्र-भ्यवीद्योदय सारवे॥ १८ त्रिगतैः सह योत्स्यामि मारद्वाजस्य पद्यतः ततः प्रायाच्छतैः सुतः सारवतस्य मते स्थितः स्येनादित्यवर्णेन भासरेण सतकिता। तमूहुः सारथेर्वश्या वश्गमाना दृयोत्तमाः॥ वायुवेगसमाः संख्ये कुन्देन्दुरजतप्रमाः। आपतन्तं रणे तं तु शंखवर्णेहियोत्तमैः॥२१

परिवास्तरः श्रूरा गारीवास्ततः श्रूरा गजानीकेन सर्वतः। किरस्तो विविधास्तीकणान

सायकान लघवेधिनः॥ सान्वतो निहातैकांचैर्गजानीकमयोधयत । पर्वतानिव वर्षेण तपान्ते जलदो महान॥ चजाज्ञानिसम्मस्पर्जीर्वध्यमानाः जारेगेजाः । प्राद्रवन रणमत्स्वज्य शिनिवीरसमीरितैः॥ शीर्णंडन्ता विकथिरा भिन्नमस्तकपिण्डिकाः विशीर्णकर्णोस्यकरा विविधन्तप्रतिकतः ॥ संभिन्नममधण्याञ्च विनिकत्तमहाध्वजाः। हतारोहा दिशो राजन भेजिरे स्रष्टकंबलाः रुवन्तो विविधानातान जलदोपमनिःस्वनाः नाराचैर्वत्सदन्तेश्च भक्षेरञ्जलिकेस्तथा॥ २७-क्षरप्रैरर्धचन्द्रैश्च सात्वतेन विदारिताः। क्षरन्तोऽसक्त तथा मूत्रं प्ररीषं च प्रदृद्धः॥ वसमञ्जरखलञ्जान्ये पेत्रमें स्लस्त्याऽपरे। एवं तत कुआरानीकं युग्रधानेन पीडितम्॥ शरैरस्थर्कसंकादीः प्रदृद्धाव समन्ततः।

निमन्द्रने गजानीके जलसन्धी महाबलः यत्तः संप्रापयन्नागं रजताश्वरथं प्रति। रुक्मवर्मधरः शरस्तपनीयांगदः शाचिः॥ ३१-कण्डली सकटी खड़ी रक्तचन्द्रनरूषितः शिरसा धारयन दीमां तपनीयमयीं खजम उरसा धारयनिष्कं कण्ठसत्रं च भास्वरम्। चापं च रुक्मविकृतं विधुन्वन् गजमुर्धाने॥ अशोभत महाराज सविद्यादेव तीयदः। तमापतन्तं सहसा मागधस्य गजोत्तमम् ॥ सात्यकिर्वारयामास वेलेव मकरालयम्॥ नागं निवारितं दृष्टवा शैनेयस्य शरोस्त्रीः अकद्भवत रणे राजन जलसंघो महाबलः। ततः कृद्धो महाराज मार्गणैर्भारसाधनैः ३६ अविध्यत शिनेः पौत्रं जलसन्धा महोरसि। ततोऽपरेण भल्लेन पीतेन निश्चितेन च ॥ ३७-अस्यतो वृष्णिवीरस्य निचकर्त शरासनम् । सात्यकि छिन्नधन्वानं प्रहसान्निव भारत ॥

अविध्यन्मागधो बीरः पञ्जभिर्निहातैः हारैः स विद्धो बहुभिवाणैर्जलसम्धेन वीर्यवान नाकम्पत महाबाहस्तदद्धतमिवाभवत। अचिन्तयन वै स राराचात्यर्थं सम्भ्रमाद्वली धनुरन्यत् समादाय तिष्ठ तिष्ठेत्युवाच ह। पतावदक्त्वा शैनेयो जलसन्धं महोरासि ॥ विव्याध षष्ट्या सभ्दर्श द्वाराणां प्रहसान्नेव । क्षरप्रेण सुतीक्ष्णेन सृष्टिदेशे महत्त्वतः॥ ४२ जलसंघस्य चिच्छेद वित्याथ च त्रिभिः शरैः जलसंधस्त तस्यकत्वा सदारं वै द्वारासनम्॥ तोमरं त्यस्जलणं सात्यकि प्रति मारिष। स निर्भिद्य भजं सहयं माधवस्य महारणे॥ अभ्यगाजरणीं घोरः श्वसान्नेव महोरगः। निर्मिन्ने त भन्ने सत्ये सात्यकिः सत्यविक्रमः त्रिशाद्धिविशिष्टेस्तीक्ष्णैर्जलसम्बमताडयत् । प्रमृह्य तुत्ततः खड्गं जलसन्धो महाबलः ४६ आर्षभं चर्म च महच्छतचन्द्रकसंङ्कुलम् । आविध्य च ततः खडं सात्वनायोत्ससर्जं ह शैनेयस्य धनुश्छित्वा स खड्ढो न्यपतन्महाम् अलातचकवचैव ध्यरोचत महीं गतः॥ ४८ अधान्यद्धनुरादाय सर्वकायावदारणम् ॥

अधान्यद्भनुरादाय सर्वकायावदारणम् ॥ शालस्कन्धप्रतीकाशामिन्द्राशनिसमस्वनम् विस्फार्य विक्यभे कुद्धो जलसन्धं शरेण ह ततः साभरणौ वाह् श्वराज्यां माधवीत्तमः॥ सात्यकिर्जळसन्धस्य चिच्छेद प्रहसन्निव । तौ बाह परिघप्रख्यो पेततुर्गजसत्तमात ५१ वसन्धराधराञ्ज्रष्टौ पञ्जजीर्षाविवोरगौ । ततः सुदंष्टं समहन्यारुकण्डलमण्डितम् ॥ ५२ भ्ररेणास्य तृतीयेन शिरश्चिच्छेद सात्याकिः।। तत्पातिताशिरोबाहुकवन्धं भीमदर्शनम् ॥५३ हिरदं जलसम्बस्य रुधिरेणाभ्यविञ्चत । जलसम्बं निहत्याजी त्वरमाणस्त सात्वतः विमानं पातयामास गजस्कन्धाविद्यापते॥ रुधिरेणावसिकांगो जलसन्धस्य कुञ्जरः ५५ विलम्बमानमबहत संक्षिप्रं परमासनम्। शरार्वितः सात्वतेन मर्दमानः स्ववाहिनीम् घोरमार्तस्वरं कत्वा विद्वाव महागजः। हाहाकारों महानासी चव सैन्यस्य मारिष जलसन्धं हतं दट्टा वृष्णीनामृष्मेण तु ॥ विमुखाश्चाभ्यधावन्त तव योधाः समन्ततः पळायनक्रतोत्साहा निरुत्साहा द्विषक्षये॥ पतस्मिन्नन्तरे राजन् द्रोणः शस्त्रभृतां वरः अभ्ययाजावनैरश्वैर्युयुधानं महारथम्। तसुदीर्णे तथा हष्ट्या शैनेयं नरपुङ्गवाः ६० द्रोणेनैव सह कुद्धाः सात्यर्कि समुपादवन्।। ततः प्रववृते युद्धं कुरूणां सात्वतस्य च । डोणस्य च रणे राजन घोरं देवासरोपमस्

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वीण जयद्रथवधपर्वीण सात्यिकप्रवशे जलसन्धवधी नाम पञ्चवशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥

シックラングででかってい

११६

सक्षय उवाच ॥
ते किरन्तः शरवातान् सर्वे यत्ताः प्रहारिणः
नवरभाणा महाराज युग्रधानसयोधयन् ॥ १
तं द्रोणः सन्न स्तत्या जधान निशितैः शरैः
दुर्भर्षणो द्वादशसिद्धं सहो दशिभः शरैः २
विकर्णश्चापि निशितैस्त्रिः कङ्कपात्रिभः

विद्याध सदये पार्चे तु स्तनाभ्यामन्तरे तथा दुर्सुंबो ददाभिवाणैस्तथा दुःशासनोऽष्ट्रकिः विवस्तवश्च शैनेयं द्वाभ्यां विद्याभ मारिकश्च दुर्योधनश्च महता द्वारा द्याधनश्च महता द्वाराशान्ये महारद्याः॥

ततो ब्रह्मानन्तरं आविष्य भ्रामयित्या ॥ ४७ ॥ वर्ध्यसा-घरात् पर्वनात् ॥ ५२ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टक्कायां पत्रदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥

११६

ते किरन्त इति॥१॥

सर्वतः प्रतिविद्यस्तु तव पुत्रैमेहारथैः। तान् प्रत्यविष्यद्वाणियः पृषक् पृथाजिह्नमैः मारद्वाज विनिवणिद्वैःस्त्व नवाभिः शरैः ॥ विकणे पञ्चविद्यात्या चित्रसेनं च सत्तिः ॥ दुर्मेष्णं द्वाद्याभिष्याभिञ्च विविद्यातिम् ॥ सत्त्यव्रतं च नवभित्तिंज्यं दद्याभिः शरैः ॥ ८ सत्त्यव्रतं च नवभित्तिंज्यं दद्याभिः शरैः ॥ ८ ततो क्षमागदं चार्षं विद्युन्वानो महारयः। अभ्ययात् सात्यिक्तस्त्रणं पुत्रं तच महारयम् राजानं सर्वेद्योकस्य सर्वद्योक्षमहारयम् ।

विमुञ्जन्तौ शरांस्तीक्ष्णान् संद्धानौ च सायकान्। अदृद्धं समरेऽन्योन्यं चक्रतुस्तौ महारथौ॥

सात्यिकः कुरुराजेन निर्विद्धो बहुशोभत । अस्रवडुधिरं भूरि खरसं चन्द्रनो यथा ॥ १२ सात्यकेन च बाणोडी निर्विद्धस्तनयस्तव । शातकुंसमयापीडी वसी युप चानिस्तृतः ॥ माधवस्तु रणे राजन् कुरुराजस्य धनिवनः । अतुश्चिक्छेत् समरे कुरुरोण हस्तिवच ॥ १४

अर्थनं छिल्यान्यानं हार्र्यबृद्धिमरान्तिगेत् । निर्मित्त्रस्य शरेरतेन द्विपता (क्षप्रकारिणा ॥ नानुष्यत रणे राजा रात्रोविजयछक्षणम् । १६ विद्याय सास्यार्थे तूर्ण सायकाना रातेन ह सोऽतिविद्धौ बळवता तव पुत्रेण शनिवना । अमर्थवमामाण्यस्तव पुत्रमार्थे अस्य । पार्थिक स्पार्थिक तुर्णे साम्यार्थिक । पीडितं सुपति दृष्ट्या तव पुत्रा महारथाः । सास्यार्थे द्वाराय्यो छाद्यामासुरीजसा । स च्छायमाये वहास्यत्य पुक्रीकार्थे ॥११

पीडितं नुपति दृष्या तव पुत्रा महारथाः।
सात्यार्थे द्वारवर्षेण छाद्यमामुद्दर्गका ।
सः च्छायमानो वहुमिस्तव पुत्रेमहारथः॥१९
- पक्षेकं पश्चमिविद्वा एनविंद्याघ सत्तिः।
दुर्योध्यं च त्वरितो विद्याधाप्तिराष्ट्रगैः। ।
प्रहसंखास्य चिच्छेद कार्युकं रिपुर्योगणम्।
गां मणियपं चैव वरिर्यंजमपातयत्॥२१
हत्या तु चतुरो वाहांश्चतुर्मिनिशितैः द्वरैः॥
सार्य्य पात्यामास खुरमेण महायशाः॥१२
पत्रसम्बन्तरं चैव कुरुराजं महारथम्।
ववाकिरच्छरैष्टेष्टो बहुर्शिममैमेनिदिशः॥ २३

स वध्यमानः समरे शैनेयस्य शरोसमैः।

प्राद्रवत सहसा राजन प्रत्रो दर्योधनस्तव। आग्रतश्च ततो यानं चित्रसेनस्य धन्विनः। हाहाँ भतं जगचासीद दश राजानमाहवे॥ ग्रस्यमानं सात्यकिना खेसोममिव राहणा। तं त शब्दमथ श्रत्वा कृतवर्मी महारथः॥२६ अभ्ययात सहसा तत्र यत्रास्ते माधवः प्रभः। विधन्वानी घनः श्रेष्ठं चोदयंश्चैव वाजिनः॥ भत्स्यन सारार्थे चार्थे याहि याहीति सत्वरं तमापतन्तं संप्रेक्ष्य स्यादितास्यामेवान्तकम युष्धानो महाराज यन्तारमिदमब्रवीत ॥ कतवर्मा रथेनेष द्वतमापतते शरी॥ प्रत्यद्याहि रथेनैनं प्रवरं सर्वधन्विनाम्। ततः प्रजविताश्वेन विधिवत कविपतेन च। आससाद रणे भोजं प्रतिमानं धनुष्मताम्। ततः परमसंक्रुद्धौ ज्वलिताविव पावकौ ॥ स्त्रप्रेयातां सर्द्याची स्याघाविव तरस्विती। कतवर्मा त शैनेयं षड्विशस्या समार्पयत् ॥ निशितैः सायभैस्तीक्ष्णैर्यतारं चास्य पञ्जभिः चतुरश्चतुरो वाहांश्चतुर्भिः परमेश्वभिः॥

अविध्यत् साधुदान्तान् वे सैन्धवान् सात्वतस्य हि। रुक्मध्वजो रुक्मपृष्ठं

महद्विस्फार्य कार्ग्धकम् ॥ ३४ क्क्माङ्गदी रुक्मवर्मा रुक्मपुर्वेश्वारयत्। ततोऽद्योति शिनः पौत्रः सायकान् कृतवर्भणे प्राहिणोत्त्वरया खुक्तो द्रपुकामो धनख्यम्। सोऽतिबिद्धो बळवृत् शत्रुणा शत्रुतापनः

समकम्पत दुर्धपेः क्षितिकंपे यथाऽचलः। त्रिषष्ट्या चतुरोऽस्याभ्यान्

सप्तािः सार्यि तथा॥ ३७ विद्याध निशित्तेस्तार्यि तथा॥ स्वयिकक्षः स्वर्णिक्षः सार्यिकक्षः स्वर्णिक्षः स्वर्णिक्षः स्वर्णिक्षः स्वर्णिकः स्वरितिः स्वरि

३६

स सिंहदंष्टी जानभ्यां पतितोऽभितविक्रमः । द्यारादितः सात्यकिना रथोपस्थे नरर्वभः॥ सहस्रवाहसद्दामक्षोभ्यमिव सागरम। निवार्य कतवर्माणं सात्यकिः प्रययौ ततः॥ खडगञाकिधनःकीणां गजाश्वरथसंकलाम।

प्रवर्तितोग्रहाधरां शतशः क्षत्रियर्षमैः॥ ४४ प्रेक्षतां सर्वसैन्यानां मध्येन शिनिप्रह्नवः। अभ्यगाहाहिनीं हित्वा चत्रहेवासरीं चम्रम्॥ समाध्यस्य च हार्दिक्यो गृह्य चान्यन्महज्जः तस्थी स तत्र बळवान्वारयन्याधि पांडवान। इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि सात्याकेप्रवेशे दुर्योधनकृतवर्मपराजये पोड्याधिकवाननमो ९६वायः ॥ ११६॥

1

220

सञ्जय उवाच ।

कार्यमानेष सैन्येष शैनेयेन ततस्ततः। भारहाजः शरहाते महिद्धः समवाकिरत॥ १ स संवहारस्तुमुळो द्रोणसात्वतयोरभुत्। पश्यतां सर्वसैन्यानां बल्टिवासवयोशिव ॥ २ ततो द्रोणः शिनेः पीत्रं चित्रैः सर्वायसैः शरैः। त्रिभिराशीविषाकारैर्ळळाटे समाविष्यत॥ ३ तैलंलाटापिंतैर्वाणेप्रयुधानस्त्वजिह्मगैः। ब्यरोचत महाराज त्रिशुङ्ग इव पर्वतः॥ ४ ततोऽस्य बाणानपरानिद्राशनिसमस्वनान् । भारद्वाजोऽन्तरवेक्षी प्रेषयामास संयुगे।

तान्द्रोणचापनिर्मुकान् दाशार्हः पततः शरान हाभ्यां हाभ्यां सर्पंखाभ्यां चिच्छेद परमास्त्रवित तामस्य ळघुतां द्वोणः समवेश्य विद्यापिते । प्रहस्य सहसाऽविध्यात्रिशता शिनिपंगवस् ॥ पनः पञ्चादातेषणां द्वितेन च समापैयत। ळघतां युग्धानस्य लाघवेन विशेषयन् ॥ ८ सम्रत्पतन्ति वल्मीकाद्यथा ऋदा महोरगाः। तथा द्रोणरथाद्वाजन्नापतन्ति तन्नच्छिदः॥९ तथैव युग्रधानेन सृष्टाः शतसहस्रशः। अवाकिरन द्रोणरथं शरा रुधिरभोजनाः॥ ळाघवाहिजम्ब्यस्य सात्वतस्य च मारिष । विद्योपं नाध्यगच्छाम समावास्तां नरवेभी।

सात्यकिस्तु ततो द्रोणं नवभिर्नतपर्वभिः। आजवान भृशं ऋद्धो ध्वजं च निशितैः शरैः सार्राधं च हातेनेव भारद्वाजस्य पद्यतः। लाघवं ययधानस्य दश द्रोणो महारथः ॥१३ सप्तत्या सार्राधं विद्वा

तरङ्गांश त्रिमिस्त्रिमः ध्यजमेकेन चिच्छेद माधवस्य रथे स्थितम्॥ अधापरेण सहोन हेमपुद्धेन पात्रणा।

धनुश्चिच्छेद् समरे माधवस्य महात्मनः॥ सात्यकिस्त ततः ऋदो

धनस्त्यकत्वा महारथः गदां जन्नाह महतीं भारद्वाजाय चाक्षिपत्।।

तामापतन्तीं सहसा पट्टबद्धामयसमयीम्। न्यवार्यच्छरैद्राणो बहामेर्बहुरूपिभिः॥ १७ अधान्यद्वनुरादाय सात्यकिः सत्यविकमः विद्याध बहामेवींर भारद्वाजं शिलाशेतैः स विहा समरे द्रोणं सिंहनादमसञ्चत। तं वै न ममुषे द्रोणः सर्वशस्त्रमृतां वरः ॥१९ ततः शक्ति गृहीत्वा त रुक्मदण्डामयस्मयी तरसा प्रेषयामास माधवस्य रथं प्रति॥ २० अनासाद्य तु शैनेयं सा शक्तिः कालसन्निमा भित्त्वारथं जगामोत्राधरणीं दारुणखना ॥

देष्टाश्चतको यस्य स्युर्दशनेभ्यः समुख्किताः। सिंहदेष्टः स गदि-तंब्रतर्देष्ट्य सारिभिः॥४२॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि दक्षायां बोडशाधिककततमोऽध्यायः ॥ ११६ ॥ :

8810

काल्यमानेदिवति ॥ १ ॥

अध्वान् स्यद्वाचयद्वाणेहृतस्तास्ततस्ततः ॥
स रथः प्रद्वतः संस्थे मण्डलानि सहस्रदाः ।
चकार राजती राजन् आजमान इषोष्ठमान्
सम्द्रियत् गृह्वीत हयान् द्रोणस्य धावत ।
इति स्म चुकुग्धः सर्वे राजपुत्राः सराजकाः ॥
ते सात्याकमणस्याग्ध राजन् युधि महारयाः
यतो द्रोणस्ततः सर्वे सहस्राः समुणाद्रवन् ॥
तान्द्रम् प्रद्वतान्संस्थे सास्वतेन रारार्दितान्
प्रभागं पुतरेवासीन्त्रय सैन्यं समाकुलम् ॥ ३२
स्युहस्येव पुनद्वारं गर्वा द्रोणो स्यवास्तरः ।
वातायमानैस्तर्थभौताने वृत्येणारार्वितान्
पण्डपाञ्चालसंस्थे समाकुलम् ॥ ३२
स्युहस्येव पुनद्वारं गर्वा द्रोणो स्यवास्तरः ।
पण्डपाञ्चलसंसिन्नं स्मृहमालोक्य वीर्यवान्
रीनेयं नाकरोचानं स्युहमवास्यरक्षत ॥ ३५
निवार्यं पण्डपञ्चालान् द्रोणाप्तिः प्रयहस्तिव

िजयद्रथवधपर्व ५

ततो द्रोणं शिनेः पौत्रो राजन्विश्याध पत्रिणा दक्षिणं अजनासाय पीडयन् सरतर्यम ॥ द्रोणोऽपि समरे राजन माध्रवस्य महज्जुः । अर्थनन्द्रेण निक्न्छेद् रथशक्त्या च सार्राध्य अर्थनन्द्रेण निक्न्छेद् रथशक्त्या समाहतः । स रथोपक्षमासाय भ्रष्टते तंन्यपीदत ॥ २४ चकार सार्यक्ष भ्रष्टा राजन्य सार्विश स्वार्यक्ष सार्विश सार्विश सार्विश राजन स्वतकागीतमानुषम् अर्थोधयव्य यद्द्रोणं रहमीज्ञाह्य स्वयम्।२५ ततः शरशतेनेव युगुधानो महारथः । अविष्यकृष्णस्य संवर्षे हष्टक्षो विश्वापते ॥ तस्य द्रोणः शरान पञ्च भ्रष्यमामस्य भारत । ते श्रोरा क्ष्यचं भिरवा पपुः शोणितमाहवे ॥ निर्विश्वतः शरैपोर्वे स्वता पुः शोणितमाहवे ॥ निर्विश्वतः शरैपोर्वे स्वता प्रवापते स्वत्य सार्वस्व स्वत्य स्वता र व्यक्तिभृत्य । स्वापक्ष सार्वस्य प्रविष्ठ स्वत्य सार्वस्य भ्रविष्ठ सार्वस्य स्वत्य तो होणस्य यन्तारे निष्यिक्षणा अवि ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे जयद्रथवधपर्वाण सात्यकिप्रवेदो सात्यकिपराक्रमे सप्तद्शाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥

少少

33€

सञ्जय उवाच ।
द्रोणं स जित्वा पुरुषप्रधीरस्तथेय हार्दिक्यमुखांस्त्वदीयात्।
प्रहस्य स्तं यचनं बभाये
शिनिप्रवीरः कुरुपुङ्गवाग्य॥ १
निमित्तमात्रं वयमय स्त
द्राधारयः करावसात्मान्याम् ।
हतासिहन्मेह नरपेभेण
वयं सुरेशात्मसमुद्रस्य ॥ २
तमेवमुक्ता शिनिपुङ्गवस्तदा
महामुधे सोऽप्रथानुधैरोऽरिहा ।
किरन् समन्तात सहसा शरान् वळी
समापतच्छयेन इवामिषं यथा॥ ३
तं यान्तमञ्डे शाशाःखवर्णेविवाह्य सैन्य पुरुषप्रविरम् ।

नाशक्ष्वन् वारिषतुं समन्तादादित्यरिक्षप्रतिमं रयाध्यस् ॥
असञ्जाविकान्तमदीनसन्दं
सर्वे गणा भारत थे त्यदीयाः ।
सद्दसनेयप्रतिमं स्याध्यस्य ॥
अमर्पपूर्णस्त्यतिविक्षयोधी
दारासनी काञ्चनवर्मधार्यः ।
सुद्दर्शनः सात्यिकमापतन्तं
न्यवारयद्राजवरः प्रसद्धः ॥
सयोरभूद्धारत संग्रहारः
सुदाणस्तं समतिभ्रशंसन् ।
योधास्त्यदिभाषा हि सोमकाञ्च
वन्नेष्ट्ययोदंजिमिवानरीधाः ॥

रणशालया केतकपत्राकारमुखया शालया ॥ २३ ॥ इति श्रीमहाभारते द्राणपर्वाण टीकायां सप्तदशाधिकशततमोऽ-ध्यायः ॥ ११७ ॥ ११८

द्रोणमिति॥१॥

शरैः सतीक्ष्णैः शतशोऽभ्यविष्यत स्रदर्शनः सात्वतम्रख्यमाजी। अनागतानेव तु तान् पृषत्कां-श्चिच्छेट राजिकानिपङ्गोऽपि॥ ८ तथैव शक्रमतिमोऽपि सात्याकेः सुदर्शने यान् क्षिपति स्म सायकान। विधा विधा तानकरोत संदर्शनः शरोत्तमैः स्यन्दनवर्थमास्थितः॥ तान वीक्य बाणानिहतांस्तदानीं सदर्शनः सात्यकिबाणवेगैः । कोधादिधक्षन्निव तिग्मतेजाः शरानसुञ्चत्तपनीयचित्रान ॥ ۶o पनः स वाणीस्त्रिभिरश्चिकरुपै-राकर्णपूर्णैर्निशितैः सुप्रह्वैः। विद्याध देहावरणं विभिद्य ते सात्यकेराविविद्यः शरीरम् ॥ ११ तथैव तस्यावनिपालपुत्रः सन्धाय वाणैरपरैज्वलक्तिः। आजधिवांस्तान रजतप्रकाशां-श्रतुर्भिरश्वांश्रतुरः प्रसद्य ॥ १२ तथा त तेनाभिहतस्तरस्ती नप्ता शिनोरिन्द्रसमानवीर्यः।

सदर्शनस्येषुगणैः सतीक्ष्णै-हैयान्निहत्याद्य ननाद नादम्॥ अथास्य सुतस्य शिरो निकृत्य भल्लेन राकारानिसन्निभेन। सदर्शनस्यापि शिनिप्रवीरः खरेण कालानलसंनि**मे**न ॥ 88 सकण्डलं पर्णशाशिप्रकाशं भ्राजिष्णु वक्रं विचकर्त देहात। यथा पुरा वज्रधरः प्रसह्य बलस्य संख्येऽतिबलस्य राजन्॥१५ निहत्य तं पार्थिवपुत्रपौत्रं रणे यद्नामृषभस्तरस्वी। मदा समेतः परया महात्मा रराज राजन् सुरराजकल्पः॥ ततो ययावर्जन एव येन निवार्य सैन्यं तव मार्गणीधैः। सदश्वयक्तेन रथेन राजॅ-लोकं विसिस्मापयिषुर्ज्वारः ॥ १७ तत्तस्य विस्मापयनीयमध्य-मपुजयन योधवराः समेताः। प्रवर्तमानानिष्रगोचरेऽरीन् ददाह बाणैईतभुग्यथैव ॥ 28

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि सुदर्शनवधे अष्टादशाधिकज्ञाततमोऽध्यायः॥ ११८॥

end Rose

286

तर्तव्यामस्पसिक्छां चोदयाश्यानसंग्रमस् ५ इस्त्याप्तमहं मन्ये सांप्रतं सद्यसाचिनम् । तिर्जित्य दुर्धरं द्रोणं सपदान्तुगमाहवे ॥ इ हार्विक्यं योधवर्यं च मन्ये प्राप्तं धनज्ञस्य । न हि मे जायते जासो दहा सैन्यान्यनेकद्याः चहेरिय प्रदीतस्य वने द्रुष्कतृणोळपे । प्रदय पाण्डबहुच्येन यातां सूर्मि किरोटिमा पर्यय्ययमागीधः परितिष्ठिममिहनास् । द्रवते तद्यथा सैन्यं तेन मग्नं महासमना ॥ ९

सञ्जय उवाच ।
ततः स सात्यकिर्धामानमहात्मा वृष्णिपुद्वयः
सुद्दर्शने निहस्याजी यन्तारं पुनरवर्धात् ॥ १
रणाश्र्वनागकिर्छलं रारदाक्त्यूर्मिमालिनम् ।
स्वद्वमत्त्रस्यं गदाप्राहं रूरायुष्ठमहास्वनम् ॥ २
प्राणपादाशियां रीद्र वादिनोत्कुष्टनादितम् ।
योधानामसुखस्पर्शं दुर्धर्षमजयेषिणाम् ॥ ३
तीणां स्म दुत्तरं तात द्रोणानीकमहाणवम्
जलसन्धवलेनाजौ पुरुषादेरियादृतम् ॥ २
अतीऽन्यत् पृतनादोर्षमस्ये कुनादेकामिव ।

अन्यं प्रधानं कमें ॥ १८ ॥ इति श्रीमहाभारते होणपर्वणि टोकायामञ्जादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११८ ॥

रशैविंपरिधावद्धिर्गजैरश्वैश्च सारथे। कौशेयारणसङ्खाशमेतदुज्यते रजः॥ अभ्यादास्थ्रमहं सन्ये श्वेताश्वं कृष्णसारथिस स्य प्रथ श्रयते शब्दो गाण्डीवस्यामितौजसः यादशानि निमित्तानि सम प्रादुर्भवन्ति वै। अनस्तंगत आदित्ये हस्ता सैन्धवमर्जनः १२ श्रुनैविश्रम्भयस्त्रश्वान् याहि यत्रारिवाहिनी यजैते सतल्वाणाः स्योधनपुरोगमाः ॥ १३ दंशिताः क्ररकर्माणः काम्बोजा युद्धदुर्मदाः जरबाणासनधरा यवनाश्च प्रहारिणः॥ १४ शकाः किराता दरदा वर्षरास्ताम्रलिपकाः अन्ये च बहवो म्लेच्छा विविधायुधपाणयः यत्रैते सत्छत्राणाः स्योधनपुरोगमाः। मामेवाभिम्बाः सर्वे तिष्टन्ति समरार्थिनः पतान सरधनागाभ्याचिहत्याजौ सपत्तिनः इदं दर्ग महाघोरं तीर्णमेवोपघारय॥

इद तुग महाधार ताणमवापचारचा । एउ सूत ज्वाचा । न संस्रमो में वार्ष्णेय विद्यते सत्यविकमा यद्यपि स्थात्तव क्रुद्धो जामदश्योऽप्रतः स्थितः द्रोणो वा रथिनां श्रेष्ठः कृपो महेश्वरोऽपि वा ।

तथापि संम्रमो न स्यास्वामाश्रित्य महागुज ॥ १९
त्वामा स्वाह्य गुज ॥ १९
त्वामा स्वाह्य गुज ॥ त्विताः शाञ्चस्त्व ।
द्विशिताः दूरकर्माणः काम्बोजा युद्ध दुर्मदाः
द्वारवाणासन्त्रथरा यवनाश्र महारिणः ।
श्वाकाः किराता दृरदा बर्बेरास्ताम्निक्रकाः
अन्ये च बहुवो म्लेटच्ला विविधायुधपाणयः
न च में संप्रमाः कश्चित्रत्वपृत्वीः कथञ्चन ॥ २२
तम्मुतेतत् समास्ताच धीरसंयुगगोष्यदम् ।
आयुष्मन् कतरेण स्वां प्रापयामि धनाञ्चमम्

आयुष्मन् कतरेण त्वां प्रापयामि धनश्चयम् केषां कृष्टोऽसि वार्णेय केषां मृत्युद्दपश्चितः कंषां संयमनीमय लनुसुस्सहते मनः॥ २५ के त्वां युष्टि पराकान्तं कालान्तकयमोपमम् दृष्टा विक्रमसंपन्नं विद्वविष्यन्ति संयुगे -५ केषां वैवस्ततो राजा स्मरतेऽद्य महासुज।

सात्यकिस्वाच । मण्डानेतान हनिष्यामि दानवानिय वासवः प्रतिक्षां पारियच्यामि काम्बोजानेव मां वह अद्यैषां कदनं कत्वा प्रियं यास्यामि पाण्डवस अद्य द्रश्यन्ति मे वीर्य कारवाः ससयोधनाः मण्डानीके हते सत सर्वसैन्येष चासकत २८ अद्य कौरवसैन्यस्य दीर्घमाणस्य संयुगे। श्रत्वा विरावं बहुधा संतप्स्याते सयोधनः अद्य पाण्डवम्रख्यस्य श्वेताश्वस्य महात्मनः आचार्यस्य कर्तं मार्गे दर्शयिष्यामि संयुगे॥ अद्य महाणनिहतान योधमख्यान सहस्रकाः दड्डा दुर्योधनो राजा पश्चात्तापं गमिष्यति॥ अद्य में क्षिप्रहस्तस्य क्षिपतः सायकोत्तमान अलातचकप्रतिमं धनुई ध्यन्ति कीरवाः ३२ मत्सायकचिताङ्गानां रुधिरं स्ववतां महः। सैनिकानां वर्ध दृष्टा संतप्स्यति सयोधनः॥ अद्य में ऋद्धरूपस्य निञ्चतश्च बरान् बरान्। द्विरर्जुनिममं लोकं मंस्यतेऽय स्रयोधनः ३४ अद्य राजसहस्राणि निहतानि मया रणे। दश दर्योधनो राजा सन्तप्स्यति महासधे अद्य स्नेहं च मक्ति च पाण्डवेष महात्मस्। हत्वा राजसहस्राणि दर्शयिष्यामि राजस ३६ बलं वीर्थं कतज्ञत्वं मम ज्ञास्यन्ति कौरवाः

सक्षय उवाच।

विश्रंभयन् आश्वासयन् ॥ १३ ॥ पाराग्रिज्यामि समापयि-ज्यामि ॥ २० ॥ श्रेताश्वस्य सकारो इत्तमभ्यस्तं मार्गमझ-श्रिक्षामाचार्यस्य द्रोणस्य दर्शायज्यामीत्यन्वयः । अथवा

आवार्यस्य विद्योपरेष्टुः श्वेताश्वरः द्रशिवेष्यामीति सामा-न्यकर्मकम् ॥ ३० ॥ द्विर्ज्ञनं द्वावज्ञनौ यत्र नैरुक्तो वर्णागमः ॥३४॥ शैक्यायसानि शोणिताचौमयानि॥४२

83

भिन्वा देहांस्तथा तेषां

ते हन्यमाना वीरेण

शरा जग्मुर्महीतलम्।

शतशोऽभ्यपतंस्तत्र व्यसवो वसुधातले।

म्ळेच्छाः सात्यिकना रणे॥

सुपूर्णायतमुक्तस्तानव्यवच्छित्रपिण्डितः ४४

पश्च षद् सप्त खाष्टी च विभेद यवना न्हारैः

काम्बोजानां सहसीध शकानां च विशापते

अगस्यरूपां पृथिवीं मांसद्दोणितकर्दमास ४६

दस्यूनां सश्चिरस्त्राणैः शिरोभिर्द्युनपूर्धजैः ४७ दीर्घकूचेंमीही कीर्णा विवहेंरण्डजैरिव।

रुधिरोक्षितसर्वाङ्गेस्तैस्तदायोधनं बमौ ॥४८

शबराणां किरातानां वर्बराणां तथैय च।

कृतवांस्तत्र शैनेयः क्षपयंस्तावकं बलम्।

जगाम तब सैन्यस्य मध्येन राथेनां बरः॥ १ चारुदंष्टो नरहयाद्यो विचित्रकवचध्वजः।

सञ्जय उवाच।

जित्वा यवनकाम्बोजान्युयुधानस्ततोऽर्जुनं

मृगं त्यात्र इवाजित्रंस्तव सैन्यमभीषयत॥ २ स रथेन चरन्मार्गान् धतुरभ्रामयद्भशम्। रुक्मपृष्टं महावेगं रुक्मचन्द्रकसंक्रलम् ॥ स्वमाङ्गदशिरस्त्राणी स्वमवर्भसमावृतः। क्षमध्वजधनुः शूरो मेक्श्रक्षमिवासभौ ॥ ४ सधनुर्भण्डलः संख्ये तेजोभास्कररिमवान्। शरदीयोदितः सूर्यो नृसूर्यो विरराज ह ॥ ५ वुषसस्कन्धविकान्तो वृषमाक्षो नर्षभः। तावकानां बभी मध्ये गवां मध्ये यथा वृषः६

१२०

जिल्बेति ॥ १ ॥

सुपूर्णायतमुक्तेराकणंज्योत्स्टैः अन्यवन्छिन्नापीण्डितैः अनव-च्छिनसंहतैः ॥ ४४ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायामेकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥

मत्तद्विरदसंकाशं मत्तद्विरदगामिनम्। प्रभिन्नमिव मातङ्गं युथमध्ये व्यवस्थितम्॥ ७

कबन्धैः संवृतं सर्वे ताम्राभ्रैः खमिवावृतम्। इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण जयद्रथवधपर्वणि सात्यिकप्रवेशे यवनपराजये पकोनविज्ञात्यधिकज्ञाततमोऽध्यायः॥ ११९॥

820

यज्ञाशनिसमस्पर्शैः सपर्वीभरजिह्मगैः॥ ४९. ते सात्वतेन निहताः समाववर्षसुंघराम्। अल्पावशिष्टाः संभग्नाः कुच्छूप्राणा विचेतसः जिताः संख्ये महाराज युयुधानेन दंशिताः। पार्णिभिश्च कशाभिश्च ताडयंतस्तरङ्गमानः जवस्त्रममास्थाय सर्वनः प्राद्रवन् भयात् । काम्बोजसैन्यं विद्राह्य दुर्जयं युधि भारत॥ यवनानां च तत्सैन्यं शकानां च महद्वलम् । ततः स पुरुषद्यावः सात्यकिः सत्यविक्रमः॥ प्रविष्टस्तावकाञ्जित्वा सुतं याहीत्यचोदयत तत्तस्य समरे कर्म दृष्टाऽन्थैरकृतं पुरा ॥ ५४ चारणाः सहगन्धर्वाः पूजयांचक्रिरे भृशम्। तं यान्तं पृष्ठगोप्तारमर्जनस्य विशापते। चारणाः प्रेक्ष्य संहष्टास्त्वदीयाश्चाभ्यपुजयन्

व्याबा इव जिघांसन्तरत्वदीयाः समुपाद्रवन् द्रोणानीकमतिकान्तं भोजानीकं च दुस्तरम्

काम्बोजानां च वाहिनीम्।

तीर्ण वै सैन्यसागरम्॥

परिचनः ससंबद्धास्त्वदीयाः सात्यकि रथाः

दुर्योधनश्चित्रसेनो दुःशासनविधिशती॥१०

अन्ये च बहवः शराः शस्त्रवन्तो द्ररासदाः॥

अथ शब्दो महानासी तत्र सैन्यस्य मारिष

तानभिद्रवतः सर्वान् समीक्ष्य शिनिपुङ्गवः॥

शकुनिर्दुःसहश्चेव युवा दुर्धर्षणः ऋथः। 🔙

पृष्ठतः सात्यकि यान्तमन्वधावश्रमर्षिणः।

मारुतोद्भतवेगस्य सागरस्येव पर्वणि।

जलसन्धार्णवं तीरवां

हार्दिक्यमकरान्म्रकं

डानैयोहीति यन्तारमञ्ज्ञीत प्रहसन्नियः। इदमेतत्सम्रद्धतं धार्तराष्ट्रस्य यद्वलम् ॥ मामेवाभिमुखं तुर्णे गजाश्वरथपत्तिमत्। नादयन् वै दिशः सर्वा रथघोषेण सारथे १५ प्रथिवीं चान्तरिक्षं च कम्पयन् सागरानिष। एतद्वलार्णवं सत वार्यायये महारणे॥ पौर्णमास्यामिवोद्धतं वेळेव मकरालयम्। पश्य में सत विकान्तभिन्द्रस्येव महावधेरे पव सैन्यानि राष्ट्रणां विधमामि शितैः शरैः। ! निहतानाहवे पदय पदात्यश्वरथद्विपान् ॥**१८** मच्छरैरक्रिसंकाशैधिद्वदेहान् सहस्रशः। इत्येवं ब्रवतस्तस्य सात्यकेरमितौजसः॥ १९ समीपे सैनिकास्ते तु शीव्रमीयुर्धुयुत्सवः। जह्याद्रवसा तिष्ठेति पश्य पश्येति वादिन:२० तानेवं ब्रवतो वीरान सात्यकिर्निशितैः शरैः जधान ब्रिशतानभ्वान कुलरांश्च चतुःशतान् स संप्रहारस्तुमुलस्तस्य तेषां च धन्विनाम्। देवासुररणप्रख्यः प्रावर्तत जनक्षयः॥ मेघजालनिमं सैन्यं तव पुत्रस्य मारिष । प्रत्यग्रह्णाच्छिनेः पौत्रः शरेराशीविषोपमैः२३ अच्छाद्यमानः समरे शरजा**लैः स वीर्थवान**। असंम्रमन् महाराज तावकानवधीद्वहन॥ २४ आश्चर्यं तत्र राजेन्द्र सुमहद्दष्टवानहम्। न मोघः सायकः कश्चित्सात्यकेरभवत्प्रमो रथनागाभ्वकछिछः पदात्युर्भिसमाक्रछः। शैनेयवेळामासाच स्थितः सन्यमहार्णवः॥२६ संभान्तनरनागाश्वमावर्तत मुहुर्मुहुः। तत सैन्यमिषुभिस्तेन वध्यमानं समन्ततः२७ बम्राम तत्र तंत्रेव गावः शीतार्दिता इव । पदातिनं रथं नागं सादिनं तरगं तथा ॥ २८ ् अविद्धं तत्र नाद्राक्षं युग्रधानस्य सायकैः। न ताइकद्नं राजन् कृतवांस्तत्र फाल्ग्रनः॥ यादक क्षयमनीकानामकरोत् सात्याकि वैप। अत्यर्जनं शिनेःपीत्रो युध्यते पुरुषर्वमः ॥ ३० चीतमीर्लाघवोपेतः कृतित्वं संप्रदर्शयन्। ततो दुर्योधनो राजा सात्वतस्य त्रिभिः हारैः

विद्याप सूतं निशितेश्वहाभिश्वस्यो हगान् । सात्यार्थे च शिमितियुक्त पुतरद्याभिरेष च शुन्नास्तानः पोडानुश्वस्य। श्वासुक्त स्वाधिक्तं व श्वामितियुक्तं पुतरद्याभिरेष च श्वामित्यं प्रतिनुष्ठस्य। शक्तुक्तंः पञ्चित्रात्या चित्रसेनञ्च पञ्चिमाः ३३ ज्ञासकः पञ्चमाः ३३ ज्ञासकः पञ्चमाः ३३ ज्ञासकः पञ्चमाः ३३ ज्ञासकः पञ्चमाः व श्वामित्यं सामदतः । गाद्योवद्यानपिः इत्यचरक्तु श्वामित्यः । शिव्यक्षमाः । श्वामित्यः योजस्य पञ्चस्य । १३ ज्ञासकं व अभिवाधिक्या । १३ ज्ञासकं व विभिन्नवेष्य स्वामाः व । १३ ज्ञासकं व विभिन्नवेष्य स्वामाः । १३ ज्ञासकं व विश्वास्य । १३ ज्ञासकं व विश्वास्य । १३ ज्ञासकं व व व । १३ ज्ञासकं व व व । १३ ज्ञासकं व व व । १३ ज्ञासकं व । १३ ज्ञासकं व व । १३ ज्ञासकं व । १४ ज्ञासकं व । १४

अष्टाभिः सात्यकि विद्ध्वा पुनर्विज्याध पञ्चभिः। दःशासनश्च दशमि-

र्दुःसहश्च त्रिमिः शरैः॥ दुर्भुखश्च द्वादशभी राजन् विज्याध सात्यकि दुर्योधनास्त्रसप्तत्या विद्ध्वा भारत माधवम् ततो १ स्य निश्चितिर्वाणिस्त्रियोभविंद्याध सार्गार्थ तान्सर्वान्सहिताञ्ज्ञरान्यतमानान्महारथान पञ्चाभिः पञ्चभिवाणैः प्रनर्विध्याध सात्याकः ततः स रथिनां श्रेष्ठस्तव पुत्रस्य सारथिम्॥ आजघानाञ्च महोन स हतो न्यपतद्भावे। पतिते सार्थी तर्सिम्तव पुत्ररथः प्रभो॥ वातायमानेस्तैरश्वैरपानीयत सगरात। ततस्तव सतो राजन सैनिकाश्च विद्यापते॥ राक्षो रथमभिष्रेक्ष्य विद्वताः शतशोऽभवन् । विद्वतं तत्र तत् सैन्यं दृष्टा भारत सात्यिकः अवाकिरच्छरैस्तीक्ष्णै स्वमपंदीः शिलाशितैः विद्राज्य सर्वसैन्यानि तावकानि सहस्रशः प्रययो सात्यकी राजक्ष्येताश्वस्य रथं प्रति तं शरानाददानं च रक्षमाणं च सारशिम। आत्मानं पालयानं च तावकाः समपूजयन्

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वीण जयद्रथवधपर्वीण सात्यिकप्रवेशे दुर्योधनपळायने विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१२०॥

धतराष्ट्र उवाचा मंग्रमश प्रदन मैंस्यं गास्तं होतेयप्रजेतम् । निन्हींका मम ते प्रजाः किमकर्वत सञ्जय॥ कथं वैषां तटा यदे धतिरासीत्मसर्पताम । शैनेयचारितं द्रष्टा याद्यां सहयसाचिनः ॥ २ किं न वश्यन्ति ते क्षात्रं सैन्यमध्ये पराजिताः कथं न सात्यकियंजे हयतिकान्तो महायजाः कथंच सम प्रजाणां जीवतां तज्ञ स्वथ्य। श्रीनेयोऽभिययी यदो तस्ममान्त्रश्य सञ्जय ॥ अत्यद्धत्रसिदं तात त्वत्सकाशास्त्रणोस्यहम एकस्य वहाभिः सार्धं शत्रुभिस्तैर्महारथैः॥५ विपरीतमहं मन्ये मन्द्रभाग्यं सतं प्रति। यत्रावध्यन्त समरे साम्बतेन महारथाः ॥ ६ एकस्य हि न पर्याप्तं यत्सीन्यं तस्य सञ्जय । कदस्य ययधानस्य सर्वे तिवन्त पाण्डवाः॥ निर्जित्य समरे द्रोणं कृतिनं चित्रयो।धनम। यथा पद्मगणान सिहस्तहज्ञन्ता सतान सम ॥ कतवर्माविभिः शरैयंत्तैर्वहभिराहवे। युष्यानो न शकितो हन्तं यत्परुष्यमः॥ ९ नैतदीदशकं यदां कतवांस्तत्र फाल्मनः।

तव दर्मन्त्रिते राजन दुर्योधनकतेन च। अधुष्वावहितो भूत्वा यत्ते वश्यामि भारत ते पनः संन्यवर्तन्त कत्वा संदाप्तका मिथः। परां युद्धे मर्ति करां तव पुत्रस्य शासनात्॥ त्रीणि सादिसहसाणि द्योधनपरोगमाः।

यादशं कतवान यदं शिनेनेमा महायशाः॥

ग्रावय सवाच ।

ज्ञककाम्बोजबारहीका यथनाः पारदास्तथा कलिटास्तंगणास्त्रषाः पैतासाधा सत्तर्देगः। पार्वतीयाश्च राजेन्द्र ऋद्याः पाषाणपाणयः ॥ अभ्यदयन्त दीनेयं दालभाः पासकं यशाः। यक्ताश पार्वतीयानां स्थाः पाषाणयोधिनाः शराः पञ्चाशता राजन शैनेयं समपादकता ततो रथसहस्रेण महारथशतेन च ॥ विरदानां सहस्रेण विसाहस्रेश वाजितिः। शरवर्षाणि मञ्जन्तो विविधानि महारथाः१७ अभ्यतवनत होनेयमसंख्येयाक्ष प्रस्ताः। तांश सञ्चोदयन सर्वान घर्तनियिति भारत्रश्र दःशासनो महाराज सात्यकि पर्यवास्यतः। तजाउतमप्रयाम शैनेयचरितं महत्।। १९ यदेको बहाभिः सार्धमसंम्रान्तमयध्यत । अवधीस रथानीकं दिरदानां च तदस्य ॥ सादिनश्चेव तान सर्वान दस्यनपि च सर्वजाः तत्र चक्रैविंमधितैभीश्च परमायधैः॥ अक्षेत्र बहुधा भन्नेरीषादण्डकबन्धरैः। कअरेमीथतैश्चापि ध्वजैश्च विनिपातितैः २२ वर्मभिश्रातथानीकैऽर्यवकीर्णवसंघरा। स्वरिभराभरणैर्वस्त्रैरनकर्षेश्च मारिष् ॥ संदलका वसधा तत्र घोष्ठहेरिव भारत। गिरिकपधराश्चापि पतिताः कलरोत्तमाः॥२४ अञ्जनस्य कुळे जाता वामनस्य च भारत । सप्रतीककुळे जाता महापद्मकुळे तथा॥ २५ . ऐरावतकले चैव तथाऽन्येष कलेष च। जाता दक्तिवरा राजन शेरते बहवो हताः

१२१

संप्रमुखेति ॥ १॥ दुर्योधनस्य कृतेन कर्मणा ॥११॥ स्रति कुलेत्यन्वयः ॥ १२ ॥ वामनस्य यमोपवाह्यस्य । चन्द्राःकान्तविशोग्रीवा नीचस्त्रन्था मनस्विनः। ब्युडोरस्काः सुनिश्चिन्ता वामनान्वयजा गजाः '।। सप्रतीकस्य ईजीववाह्यस्य ।

' सुविभक्तमहाशार्षा जीमृतसदशप्रभाः । प्रभतहस्ता बलिनः सप्रतीक्कलोद्धवाः ' ॥ महापद्मस्य कुमुदस्य कुले ॥

'चंडाः समायतत्वकाः सबद्धा बलिनोऽपि च ।

द्यो० १२

श्वितवालनखाः ग्रमाः श्वेतत्वका महाबलाः । वरपा वर्षवन्तश्च राजा हेरावतो ववाः ' क धन्येष फलेष पंडरांकपणदन्तसार्वभौमीयेष । 'स्थिरा: स्थळशिरोदन्तनिःशंका बलिनोऽपि च ॥ ग्रक्रवर्णनखाः ग्रसाः पंडरीकोद्भवा गजाः । इयासत्त्रग्दशनाश्चेडा लम्बोष्ठाश्चाददर्शनाः ॥ पीनायताननकराः पुष्पदंतोद्धवा गजाः ॥

महापद्मान्वयभवा गजयद्वप्रिया गजाः ? ॥२५॥

मंडळाकतयः शराः सवर्माणः सवर्शनाः । पीनाग्रतास्याः पीतासाः सार्वभीमकलोद्धवाः ' ॥५६॥

वनायुजान् पार्वतीयान् कास्बीजान बाल्हिकानपि।

तथा हयवरान् राज-

क्रिज्ञ तत्र सात्याकः॥ રહ नानादेशसमुत्थांश्च नानाजातीश्च दन्तिनः। निजन्ने तत्र शैनेयः शतशोऽथ सहस्रवः॥ तेषु प्रकाल्यमानेषु दस्यून् दुःशासनोऽ व्रवीत निवर्तध्वनधर्मका युध्यध्यं कि सृतेन वः॥ नांभातिभग्नान संपेक्ष्य प्रत्रो दःशासनस्तव। पाषाणयोधिनः शुरान् पार्वतीयानचोदयत अदमयुद्धेष कदाला नैतज्जानाति सात्यकिः। अध्मयद्भमजानन्तं हतैनं युद्धकामुकम् ॥ ३१ तथैव करवः सर्वे नाइमयुद्धावेशारदाः॥ अभिद्रवत माभैष्ट न वः प्राप्स्याते सात्यिकः ते पार्वतीया राजानः सर्वे पाषाणयोधिनः अभ्यद्भवत्त शैनेयं राजानीमव मन्त्रिणः॥ ततो गजाशिरःप्रख्यैरुपलैः शैलवासिनः। उद्यतीर्येथघानस्य प्रतस्तस्थराहवे॥ क्षेपणीयैस्तथाऽप्यन्ये सात्वतस्य वधीषणः। चोदितास्तव प्रत्रेण सर्वतो रुरुपुर्दिशः॥ ३५

तेषामापततामेव शिलायुद्धं चिकीर्षताम । सात्यकिः प्रतिसन्धाय निशितान् प्राहिणोच्छरान् ॥ नामइमवृष्टिं तुमुलां पार्वतीयैः समीरिताम । चिरुहोरोपसङ्गरीनोराचैः शिनिपंगवः॥ तैरश्मचुणैदींप्यद्भिः खद्योतानामिव वजैः।

आयः सैन्यान्यहन्यन्त हाहाभुतानि मारिष्।। ततः पञ्चशतं शूराः समुद्यतमहाशिलाः। निक्रत्तवाहवो राजियपेतुर्धरणीतले॥ धनद्वाराताश्चान्ये रातसाहस्रिणस्तथा। स्रोपलैर्बाह्यभिश्छित्रैः पेत्रपाप्य सात्यकिम पाषाणयोधिनः शूरान् यतमानानवस्थितान् न्यवधीद्रहुसाहुम्रांस्तद्वत्रतमिवामवत् ॥ ४१ ते भीतास्त्वभ्यधावन्त सर्वे द्रोणर्थं प्रति ॥

अयोहस्ताः शुळहस्ता दरदास्तंगणाः खसाः लंपाकाश्च कलिंदाश्च चिक्षिप्रस्तांश्च सात्यकिः नाराचैः प्रतिचिच्छेद प्रतिपत्तिविशारदः।। अद्वीणां भिद्यमानानामन्तारिक्षे शितैः शरैः इान्टेन प्राटवन संख्ये रथाश्वगजपत्तयः ॥४**४** अइमचुर्णेरवाकीणी मनुष्य-गज-वाजिनः। नाशक्ष्यक्षयस्थातुं भ्रमरेरिय दंशिताः॥ ४५ हतशिष्टाः सरुधिरा भिन्नमस्तकपिषिडकाः कञ्जरा वर्जयामासर्ययुधानस्थं तदा॥ ४६ ततः शब्दः समभवत्तव सैन्यस्य मारिष। माधवेनार्द्यमानस्य सागरस्येव पर्वणि॥ ४७ तं शब्दं तसलं श्रत्वा द्रोणो यंतारमञ्जीत । प्ष सुत रणे कुद्धः सात्वतानां महारथः॥ दारयन् बहुधा सैन्यं रणे चरति काळवत। यत्रैष शब्दस्तमलस्तत्र सत रथं नय॥ पाषाणयोधिमिर्नुनं युयुधानः समागतः। तथाहि रथिनः सर्वे न्हियन्ते विद्वतेर्ह्यैः 🗈 विशस्त्रकवचा रुग्णास्तत्रं तत्र पतन्ति च। न शक्षवन्ति यन्तारः संयन्तुं तुमुळे ह्यान्५१

ततः प्रनर्धात्तमुखास्तेऽदमवृष्टीः समन्ततः ।

त्वामेव हि जिघांसन्त आद्रवन्ति समन्ततः अत्र कार्यं समाधत्स्व प्राप्तकालमारिन्द्रम्। स्थाने वा गमने वापि दरं यातश्च सात्यिकः तथैवं वदतस्तस्य भारद्वाजस्य सारथेः। प्रत्यदृश्यत शैनेयो निघन बहुविधान रथान्। ते वध्यमानाः समरे युग्रधानेन तावकाः। युग्रधानरथं त्यक्त्वा द्रोणानीकाय दुद्रद्यः॥

यैस्त पुःशासनः सार्धं रथैः पूर्वं न्यवर्तते।

इत्येतद्वचनं श्रत्वा भारद्वाजस्य साराधिः।

प्रत्यवाच ततो द्रोणं सर्वशस्त्रभृतां वरम्॥ सैन्यं द्रवति चायुष्मन् कौरवेयं समंततः।

पद्य योधान रणे भग्नान धावतों वै ततस्ततः

इमे च संहताः शराः पञ्चालाः पाण्डवैः सह

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयदश्यधपर्वणि सात्याकप्रवेशे पकार्वेशत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १२१॥

- XX

क्षेपणीयैः शक्षैः ॥ ३५ ॥ स्थात्तमुखा म्ठेच्छविशेषाः४९॥ अद्भीणां प्रसाराणाम् ॥ ४४ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोण-

पर्वणि टीकायामैकविंदात्यधिकवात्तमोऽध्यायः ॥ १२१ क

१२२ दुःशासनस्थमिति ॥ १ ॥

83 पळायने तथ मतिः संप्रामाद्धि प्रवर्तते। यदा गाण्डीवधन्यानं भीमसेनं च कौरव॥ यमी वा युधि द्रष्टासि तदा त्वं किं करिष्यसि ग्रुधि फाल्गुनबाणानां सूर्याग्निसमवर्वसाम् ॥

पकेन सात्वतेनाच युध्यमानस्य तेन वै॥

यस्य त्वं कर्कशो स्नाता पलायनपरायणः। नन नाम त्वया वीर दीर्थमाणा भयादिंता। खबाहुबलमास्थाय रक्षितव्या सनीकिनी। स त्वमद्य रणं हित्वा भीतो हर्षयसे परान। विद्वते त्वयि सैन्यस्य नायके शत्रसदन ॥१२ कोऽन्यः खास्यति संग्रामे भीतो भीते व्यपाश्रये।

क ते वीर्थ क गर्जितम। कोपयित्वा क यास्यासि॥ शोच्येयं भारती सेना राज्यं चैव सयोधनः

कते मानश्च दर्पश्च आशीविषसमान् पार्थान्

द्वःशासन रथाः सर्वे कस्माच्चैते प्रविद्वताः। कचित्क्षेमं तु नृपतेः कचिजाविति सैन्धवः॥ राजपत्रो भवानत्र राजमाता महारथः। किमर्थं द्रवते युद्धे यौवराज्यमवाष्य हि॥ 'दासी जितासि युते त्वं यथाकामचरी भव॥ वाससां वाहिका राज्ञो भातुज्येष्ठस्य मे भव न सन्ति पत्यः सर्वे तेच षण्डातिलैः समाः द्रःशासनैवं कस्मारवं पूर्वम्रकृत्वा पळायसे खयं वैरं महत्कत्वा पञ्चालैः पाण्डवैः सह । एकं सात्यिकमासाद्य कथं भीतोऽसि संयुगे न जानिषे पुरा त्वं तु गृह्वस्त्रक्षान् दुरोदरे। शरा होते भविष्यन्ति दादणाशीविषोपमाः अप्रियाणां हि वचसां पाण्डवस्य विशेषतः। द्रौपद्याश्च परिक्षेशस्त्वन्मूलोद्यभवत् पुरा।

सञ्जय उवाच । दःशासनरथं दृष्टवा समीपे पर्यवस्थितम्। भारद्वाजस्ततो वाक्यं दुःशासनमथाव्रवीत

न तुल्याः सात्यकिशरा येषां भीतः पछायसे त्वरितो वीर गच्छ त्वं गान्धार्युदरमाविश पृथिव्यां धावमानस्य

नान्यत पश्यामि जीवनम्। यदि तावत्कृता बद्धिः

पलायनपरायणा ॥ पृथिवी धर्भराजाय शमेनैव प्रदीयताम् ।

यावत्फाल्युननाराचा निर्मुकोरगसम्निमाः।

नाविशन्ति शरीरं ते तावत्संशास्य पाण्डवैः

नाक्षिपंति महात्मानस्तावत्संशास्य पाण्डवैः

क्रष्णश्च समरश्लाघी तावत्संशाम्य पाण्डवैः

यावद्गीमो महाबाहुर्विगाह्य महतीं चमूम्॥

सोदरांस्ते न गृहाति तावत्संशास्य पाण्डवैः

पूर्वमुक्तश्च ते स्नाता भीष्मेणासी सयोधनः॥

सौम्य संशाम्य तैः सह ।

स्तव स्नाता सुयोधनः॥

स युद्धे धृतिमास्थाय यत्तो युध्यस्व पाण्डवैः

तवापि शोणितं भीमः पास्यतीति मया श्रतम्

यस्वया वैरमारब्धं संयुगे प्रपछायिना ।

गच्छ तुर्णे रथेनैय यत्र तिष्ठति सात्यकिः २६

त्वया हीनं वलं होतद्विद्वविष्यति मारत।

आत्मार्थे योधय रणे सात्याके सत्यविकासस

एवमुक्तस्तव सुतो नाववीत्विञ्चिद्ययसी।

श्रुतं चाश्रुतवत्कृत्वा प्रायाद्येन स सात्यिकिः

सैन्येन महता युक्तो म्लेच्छानामनिवर्तिनाम्

आसाद्य च रणे यत्तो युयुधानमयोधयद २९

र्किभीमस्य न जानासि

विक्रमं त्वं सुवालिश ॥ 💢 २५

तत्त्रथैव भविष्यति।

अजेयाः पाण्डवाः संख्ये

न च तत्कृतवास्मन्द-

तद्याप्यवितशंतस्य

यावत्ते पृथिवीं पार्था हत्वा भ्रातृशतं रणे।

यावन ऋद्ध्यते राजा धर्म ुत्रो युधिष्ठिरः॥

जियद्रथवधपर्व ५

तोगोरपि रधिनां श्रेष्ठः पञ्चालान् पाण्डवांस्तथा । अभ्यद्भवत संऋदो जवमास्थाय मध्यमम्॥ प्रविश्य च रणे द्रोणः पाण्डवानां वरूथिनीम् टावयामास योघान वै शतशोऽथ सहस्रशः ततो द्रोणो महाराज नाम विश्राव्य संयुगे पाण्डपाञ्चालमत्स्यानां प्रचके कदनं महत्रर तं जयस्तमनीकानि भारहाजं ततस्ततः। पाञ्चालपुत्रो स्वतिमान्वीरकेतः समस्ययात स द्रोणं पञ्चिमिविवध्वा शरैः सन्नतपर्वभिः। ध्वजमेकेन विद्याध सार्राध चास्य सप्तिः तत्राद्धतं महाराज दष्टवानस्मि संयुगे। यहोणी रमसं युद्धे पाञ्चाख्यं नाभ्यवर्तत ३५ सिच्च इं रणे द्रोणं पञ्चाला वीक्ष्य मारिष। आवतः सर्वतो राजन धर्मपत्रजयैषिणः ३६

ते हार्रे ग्रिसंका हीस्तो मरेश महाधनेः।

इस्स्त्रेश विविधे राजन द्रोणमेकमवाकिरन

निहत्य तान बाणगणैदाँणो राजन्समंततः ।

महाजलधरान ह्योचि मातरिश्वेव चावभौ

ततः शरं महाघोरं सर्यपावकसन्निभम्। संदधे परवीरझो बीरकेतो रथं प्रति॥ ३९ स भित्वा त शरो राजन्पाञ्चालकलनन्दनम् अभ्यगाद्धरणीं तूर्णे लोहिताद्रौं ज्वलिव ततोऽपतद्रथाचुर्णे पाञ्चालक्रलनन्दनः। पर्वताग्रादिव महाश्चम्पको वासपीडितः ४१ निमन हते महेष्वासे राजपत्रे महाबले। पञ्चालास्त्वरिता द्रोणं समंतात्पर्यवारयन॥ वित्रकेतः सधन्वा च वित्रवर्मा च मारत। तथा चित्ररथश्चैव मात्रव्यसनकार्शिताः॥ ४३ अभ्यद्भवन्त सहिता भारद्वाजं युयुत्सवः। मञ्जन्तः शरवर्षाणि तपान्ते जलवा इव ४४ स वध्यमानो बहुधा राजपुत्रैर्महारथै:। कोधमाहारयत्तेषामभावाय द्विजर्षभः॥ ४५ ततः शरमयं जालं द्रोणस्तेषामवास्त्रजन । ते हम्यमाना द्रोणस्य शरैराकर्णचोदितैः ४६ कर्तेंड्यं नाभ्यजानन् वै कुमारा राजसत्तम । तान् विमृढान् रणे द्रोणः प्रहसन्निव भारत व्यश्वसूतरथांश्चके कुमारान् कुपितो रणे। अधापरैः सुनिशितैभैहिस्तेषां महायशाः ४८ पष्पाणीय विचिन्वन्हि सोत्तमाङ्गान्यपातयत

व रथेभ्यो हताः पेतुः क्षितौ राजन सुवर्चसः देवासुरं पुरा युद्धे यथा देतेयहानाः । तानिहस्य रणे राजन् भारद्वाजः प्रतापवान्, कार्युकं भ्रामयामास हेमपृष्ठं दुरासदम् । पञ्चाळां निहस्त हृद्धा देवकरपान्महारपान् पृष्ठपुळां सुवादिक्षो नेनाभ्यो पातपञ्चलम् । अभ्यवर्तत संप्रामे कुछो द्वोणरथं प्रति ॥ ५२ ततो हाहित सहसा नादः समभवकृपः । पञ्चाल्येन एपे दृष्ट द्वोणामावादितं स्रारं ५३ स च्छायमानो वहुधा पार्यतन महात्मना । न विद्यये ततो द्रोणः स्मयनेवान्यपुण्यत ॥ न विद्यये ततो द्रोणः समयनेवान्यपुण्यत ॥ न विद्यये ततो द्रोणः सम्यनेवान्यपुण्यत ॥ स्रारं प्रति । स्राप्ति क्षाया नात्मे प्राप्ति कुछो नवस्या नतपर्यणाम् ५५ सं नादविद्धौ विलग । सारद्वाजो महायदाः सं प्राप्ति कुछो नवस्या नतपर्यणाम् ५५ सं नादविद्धौ विलग । सारद्वाजो महायदाः ।

तं वै तथागतं रहा धृष्टग्रमः पराक्रमी। चापमृत्युज्य शीधं तु असि जबाह वीर्यवान अवष्ट्रत्य रथाचापि त्वरितः स महारथः। बाहरीह रथं तूर्ण भारद्वाजस्य मारिष ५८ हर्तमिच्छन शिरः कायात्कोधसंरक्तलोचनः प्रत्याश्वस्तस्ततो द्रोणो धनुर्यद्य महारवम् ५९ आसन्त्रमागतं दहा ध्रष्टद्यसं जिघांसया। शरैवैतस्तिके राजन्विद्याधासक्षवेधिमिः॥ योधयामास समरे ध्रष्टधम् महारथम्। ते हि वैतस्तिका नाम शरा आसम्बयोधिनः द्राणस्य विहिता राजन्येर्धृष्टयुम्नमाक्षिणीत स वध्यमानो बहाभिः सायकस्त्रमहाबलः६२ अवष्ट्रत्य रथाचुणै भग्नवेगः पराक्रमी। आरुह्य खरथं वीरः प्रमृह्य च महज्जुः॥ ६३ विज्याध समरे द्रोणं धृष्ट्यस्रो महारथः। द्रोणश्चापि महाराज शरैविंव्याध पार्षतम्॥ तदद्भतमभूग्रहं दोणपाञ्चालयोस्तदा। **बैलोक्यकांक्षिणोरासीच्छक्र**प्रवहादयोरिव मण्डलानि विचित्राणि यमकानीतराणि च चरन्ती युद्धमार्गेशी ततक्षत्ररथेष्किः॥ ६६ मोहयन्ती मनांस्याजी योधानां द्रोणपार्वती स्जन्ती शरवर्षाणि वर्षास्विव बलाहकी ६७ छादयन्ती महात्मानी शरैव्योम दिशो महीम तदद्भतं तयोर्थुदं भृतसङ्घा छपूजयन् ॥ ६८ क्षत्रियाश्च महाराज ये चान्ये तब सैनिकाः अवश्यं समरे द्रोणो धष्टद्यम्नेन सङ्गतः॥ ६९

वशमेष्यति नो राजन् पञ्चाला इति बुक्कुशुः द्रोणस्तु त्वरितो बुद्धे धृष्टबुद्धस्य सारवेः ७० शिरः प्रच्यावयामास फलं पर्क तरिरिव । तिरः प्रद्वता वाहा राजस्तस्य महात्मनः॥ तेषु प्रद्वमाणेषु पञ्चालान् सञ्जयनंस्तवा।। अयोधयद्रणे द्रोणस्तव तव पराक्रमी॥ ७२ विजिन्य पांडुपञ्चाळान्यारहाजः प्रतापवान्, स्वं व्यूहं पुनरास्थाय स्थितो सवदरिन्दमः॥ त्राहं पाण्डवा युद्धे जेतुस्तस्हिरे प्रमो ७३-

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथघघपर्वणि सात्यकिप्रवेशे द्रोणपराकमे द्वाविश्वत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥

सञ्जय उवाच । ततो दुःशासनो राजन शैनेयं सम्रुपाद्रवत किरञ्शतसङ्खाणि पर्जन्य दव दृष्टिमान् १ स विदुध्वा सात्यक्ति पष्टथा तथा पोडशिमः श्ररैः ।

नाकस्पयात्स्थतं यद्धे मैनाकमिव पर्वतम्॥ तं तु दुःशासनः शूरः सायक्षेरावृणोद्धशम्। रथवातेन महता नानादेशो खवेन च सर्वतो भरतश्रेष्ठ विस्तानसायकान्बहुन्। पर्जन्य इव घोषेण नादयन्वै दिशो दश॥ ४ तमापतन्तमालोक्य सात्यकिः कीरवं रणे। अभिदुत्य महाबाहुइछादयामास सायकैः॥५ ते छाद्यमाना बाणौधेर्दुःशासनपुरोगमाः। प्राद्ववन्समरे भीतास्तव सैन्यस्य पश्यतः॥ ६ तेषु द्रवत्सु राजेन्द्र पुत्रो दुःशासनस्तव। तस्यी द्यपेतमी राजन्सात्यकि चार्दयच्छरैः चतर्भिवांजिनस्तस्य सारार्थे च त्रिमाः शरैः सात्याके च शतेनाजी विदानादं मुमोच सः ततः कुद्धो महाराज माधवस्तस्य संयुगे। रथं सतं ध्वजं तं च चकेऽहद्यमजिसगैः॥ ९ स तु दुःशासनं शूरं सायकैरावृणोद्धशम् । सद्यक्कं समनुप्राप्तमूर्णनाभिरिवार्णया॥ १० त्वरन्समावृणोद्वाणैर्दुःशासनममित्रजित्। दृष्टा दुःशासनं राजा तथा शरशताचितम् त्रिगर्ताश्चोदयामास युयुधानरथं प्रति। तेऽगच्छन् युयुधानस्य समीपं क्रकर्मणः १२

त्रिगर्तानां त्रिसाहस्रा रथा युद्धविशारदाः। ते त तं रथवंशोन महता पर्यवारयन्॥ स्थिरां कृत्वा मार्ते युद्धे भूत्वा संशतका मिथः तेषां प्रपततां युद्धे शरवर्षाणि मुश्चताम्॥ १४ योधान्पञ्चशतान्मुख्यानश्यानीके दयपोथयत तेऽपतन्निहतास्तुर्णे शिनिप्रवरसायकैः॥ १५ महामारुतवेगेन भन्ना इव नगाइमाः। नागैश्च बहुधा चिछन्नै चेजेश्चेव विशापते॥१६ हयेश्च कनकापी डैः पतितस्तत्र मेदिनी। द्यीनेयदारसंक्रतीः शोणितीघपरिष्ठतैः ॥ १७ अशोभत महाराज किंशुकेरिव पुँष्पितैः। ते वध्यमानाः समरे युग्रधानेन तावकाः॥१८ त्रातारं नाध्यगच्छन्त पङ्कमग्ना इव द्विपाः। ततस्ते पर्यवर्तन्त सर्वे द्रोणरथं प्रति ॥ १९ भयात्पतगराजस्य गर्तानीव महोरगाः। हत्वा पञ्चशतान्योधाञ्छरैराशीविषोपमैः॥ प्रायात्स शनकेवीरो धनअयरथं प्रति।

तं प्रवास्तं नरश्रेष्टं पुत्रो दुःशासनस्तव विद्याश्र नवभिस्तूर्णं शरेः सम्रतप्वभिः। स ह तं प्रतिविद्याश्र पश्चिमिनिश्चेतः शरेः॥ सम्पञ्चेभेदेवास्ते गार्थपेत्रपित्रश्चेः। सात्याक ह महाराज प्रहस्तिव भारत॥३३ दुःशासनक्षिमिनिह्नं पुनिव्याश्य पश्चिमि सैनेयस्तत पुत्रं ह हत्या पश्चिमिश्चेगः। २४ धरुआस्य रणे छित्या विस्मयसर्जुनं वयी। ततो दुःशासनः कुढो वृष्णिवीराय गरुछते

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां द्राविंशत्याधिक-शततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥

सर्वपारहार्यो द्वाक्ति विस्तसर्ज जियांसया । तां हु द्वाक्ति तदा बोरां तव पुत्रस्य सात्यिकः। विच्छेद शतथा राजिश्विति कक्कुपविभिः। अयान्यस्व हुरादाय पुत्रस्य कर्नेश्वर ॥ २७ सात्यिकं च द्वारिविद्या सिहनार्द्र ननदे ह सात्यिकस्तु रणे कुळा मोहियित्वा सुतं तवा। विरिद्धात्याकारिराज्ञयान स्तनान्तरे । त्रिभेरेव महाभागः शरैः सन्नतपर्वतिः॥ २९ सर्वायस्तिहित्याकार्वे पुनविद्याय च्वाधिः। इश्वास्यस्तिहित्याक्तं पुनविद्याय च्वाधिः। दश्वास्य क्वार्याक्ति महाराज्ञ तं विद्याय स्तनांतरे विभिन्न महामानः शरैः सन्नतपर्विभः॥ ३१ तत्रोऽस्य वाहाभिशितेः शर्दे अस्तरपर्विभः॥ ३१ तत्रोऽस्य वाहाभिशितेः शर्दे अस्तरपर्वभिः॥ ३६ स्तिप्रय स्तनांतरे स्तिहास्यः। सार्यि च सुस्तेकुळः शरैः सन्नतपर्वभिः॥ ३६ इति श्रीमहाभारते होण्यपर्वणि ज्यद्रययः

धनुरेकेन भक्केन हस्तावापं च पञ्चिमः।
धवजं च रथहार्क्ति च भक्काम्यां परमास्त्रवित्
चिच्छेद विश्विषेदतीस्थै-।
स्त्रयोभी गार्षियातस्या।
स च्छित्रधन्या विरयो
हताश्चो हतसार्याः।
विभावस्यापिता स्वर्येनापवाहितः।

हताश्र्वा हतसाराथः जिगर्भसेनापतिना स्वरधेनापवाहितः। तमभिद्धस्य शेनेयो सहतीमव सारत॥ ३५ न जधान महाबाहुर्भीमसेनवचः स्मरन्। भीमसेनेन ह वधः सुतानो तव भारत॥ ३६ प्रतिक्रातः सभामध्ये सर्वेषामेव संयुगे प्रभो ततो दुःखासनं जिल्ला सार्वाकः संयुगे प्रभो जगाम त्वरितो राजन् येन वातो धनख्या

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण जयद्रथवधपर्वाण सात्यक्षिप्रवेशे दुःशासनपराजये त्रयोविकात्यधिकशत्त्रतमोऽध्यायः॥ १२३॥

- AKE

828

तुम्रलस्तव सैन्यानां युगान्तसहशोऽभवत्॥ आहतेषु सम्रहेषु तव सैन्यस्य मानद। नामूलोंक समः कश्चित्समूह इति मे मतिः॥ तत्र देवास्त्वभाषन्त चारणाश्च समागताः। एतदन्ताः सम्रहा वै भविष्यन्ति महीत्रहे ॥ न च वै ताइशो ब्यह आसीत्कश्चित्रिशांपते याहरजयद्वथवधे द्वोणेन विहितोऽभवत॥ चण्डवातविभिन्नानां समुद्राणामिव स्वनः। रणेऽभवद्वस्तीधानामन्योन्यमभिधावनाम ॥ पार्थिवानां समेतानां बहुन्यासन्नरोत्तम। त्वद्वले पाण्डवानां च सहस्राणि शतानि च संरब्धानां प्रवीराणां समरे दढकर्मणाम्। तत्रासीत्समहाशब्दस्त्रमुळो छोमहर्षणः॥१४ अधाकन्दद्वीमसेनो धृष्टगुद्धश्च मारिष। नकुलः सहदेवश्च धर्मराजश्च पाण्डवः ॥ १५ आगच्छत प्रहरत द्वतं विपरिधावत । प्रविष्टावरिसेनां हिं बीरी माधवपाण्डवी॥

828

धृतराष्ट्र उवाच। कि तस्यां मम सेनायां नासन्केचिन्महारथाः ये तथा सात्यकि यान्तं नैवाझन्नाप्यवारयन् पको हि समेरे कर्म सतवान सत्यविकमः। शफतुल्यबलो युद्धे महेन्द्रो दानवेष्विव ॥ २ अथवा शुस्यमासी तथेन यातः स सात्यकिः हतभूयिष्ठमथवा येन यातः स सात्यकिः॥३ यत्कृतं वृष्णिवीरेण कर्म शंससि मे रणे। नैतदुत्सहते कर्तुं कर्म शकोऽपि संजय॥ ध अश्रद्धेयमचिन्त्यं च कम तस्य महात्मनः। वृष्ण्यन्धकप्रवीरस्य श्रुत्वा मे व्यथितं मनः॥ न सन्ति तस्मात प्रजा मे यथा सञ्जय भावसे। एको वै बहुलाः सेनाः प्रामृद्नात् सत्यविक्रमः क्यं च युष्यमानानामपकान्तो महात्मनाम्। पको बहुनां शैनेयस्तनममाचश्च सञ्जय ॥ ७ सञ्जय उवाच। राजन्सेनासमुद्योगो रथनागाश्वपत्तिमान

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां त्रयोविंशत्याधिक-शततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥

कि तस्यामिति॥१॥

चया सुषेन गच्छेतां जयद्रथवधं प्रति। तथा प्रकुरत क्षिप्रमिति सैन्यान्यचीद्रथन्॥ तथोरभावे कुरवः क्षतायोः स्पुर्वयं जिताः। ते चूर्वं सहिता भुत्वा तृणीमेव बटणविष्मः॥ क्षोभ्यध्यं महावेगाः पवनः सागरं यथा। भीमसेनेन ते राजन्याञ्चाल्येन च नोदिताः

आज्ञहाः कीरवान्सङ्ख्ये त्यकत्वाऽस्तृतात्मनः प्रियान्।

इच्छन्तो निधनं युद्धे
ग्रह्मेरुत्तमतेजसः॥ २०
ख्वर्गेप्सचो मित्रक्तां नाम्यनन्वन्त जीवितम्
तथैव तावका राजन्यार्थयन्तो महचद्याः॥
धार्यां युद्धे मर्ति क्वन्त्वा युद्धायैवावतस्थिरे।
तिस्मन्द्रतुमुळे युद्धे वर्तुमाने भयावहे॥ २२

जित्वा सर्वाणि सैन्यानि प्रायात्सात्यकिरर्जुनम् । कवचानां प्रभास्तत्र सूर्यरहिमविराजिताः॥

हष्टीः सङ्क्ष्ये सैनिकानां प्रतिज्ञष्टुः समैततः तथा प्रयतमानां पाण्डवानां महात्मनाष्ट्र दुर्योधनो महाराज द्यगाहत मदद्वलप् । स सिक्षपातस्तुमुल्देशं तस्य च भारत ॥ अभवत्सर्यभूतानामभाषकरणो महान्।

भृतराष्ट्र उवाच । तथा यातेषु सैन्येषु तथा कुच्छ्गतः स्वयम् किश्वद्यांधनः स्त नाकाधीरप्रका राणम् । यकस्य च बहुनां च सन्निपातो महाहवे॥ विद्योपतो नरपतिर्ववमः प्रतिभाति मे । स्रोत्यन्तसुखसंवृद्धो लक्ष्यया लोकस्य केश्वरः यको वहन्त्यासाया कश्चिष्तासीत्पराङ्ग्रस्थः सञ्जय उवाच ।

राजनसंप्राममाश्चर्य तव पुत्रस्य भारत॥२९ यकस्य बहुिमा सार्थ श्र्युष्य गदतो मम । दुर्योश्वनेन समरे पृतना पाण्डवी रणे ॥ ३० निक्रिनी ड्रिप्ट्रेनेच समस्तात्प्रतिकोडिता । ततस्तां प्रहितां सेनां दृष्टा पुत्रेण ते नृप ॥ ३१

भीमसेनपुरोगास्तं पञ्चालाः सम्रुपाद्रवन् । स्व भीमसेन द्वाभिः वरिवेदयायः पाण्डवम् विभिक्षास्त्रवेदी वर्षो धर्मराजं च सस्तिः। विदारहृपदी पड्मिः शतेन च दिव्यपिडनम् पृष्टपुक्षं च विदारया द्वीपदेयस्त्रिभीक्षाभिः वर्षायः प्राप्तं च स्वापिडनम् पृष्टपुक्षं च विदारया द्वीपदेयस्त्रिभीक्षाभिः वर्षायः प्राप्तं प्राप्तं । वर्षाद्वयम् वर्षायः प्राप्तं प्राप्तं । वर्षाद्वयम्बिम् वर्षायः प्राप्तं । वर्षाद्वयम्बिम् वर्षायः प्राप्तं । वर्षायम्बिम् वर्षायः भाष्ट्रवेद्वयम् वर्षायः । वर्षायम् वर्षायः । वर्षायः वर्षायः वर्षायः । वर्षायः वर्षायः वर्षायः वर्षायः वर्षायः । वर्षायः वर्षायः वर्षायः । वर्षायः वर्षायः वर्षायः वर्षायः वर्षायः । वर्षायः वर्षायः वर्षायः वर्षायः । वर्षायः वर्षायः वर्षायः । वर्षायः वर्षायः वर्षायः । वर्षायः वर्षायः । वर्षायः वर्षायः वर्षायः । वर्षायः वर्षायः वर्षायः । वर्षायः । वर्षायः वर्षायः वर्षायः । वर्षायः । वर्षायः । वर्षायः वर्षायः । वर्

वर्म चाग्र समासाध ते भित्त्वा क्षितिमाविशन्। ततः प्रमुदिताः पार्थाः परिवद्भर्युधिष्टिरम् ॥ 36 यथा वृत्रवधे देवाः पुरा शकं महर्षयः। ततोऽन्यद्भनुरादाय तव पुत्रः प्रतापवान् ॥४० तिष्ठ तिष्ठेति राजानं ब्रवन्पाण्डवमभ्ययातः। तमायान्तमभिष्रेश्य तव प्रत्नं महामुधे ॥ ४१ प्रत्युद्ययुः सम्रदिताः पञ्चाला जयगृद्धिनः। तान्द्रोणः प्रतिजग्राह परीष्सन् युधिपाण्डवं चण्डवातो इतान्मेघान् गिरिरम्बस्चो यथा तत्र राजन्महानासीत्संग्रामी लोमहर्षणः॥ पाण्डवानां महाबाहो तावकानां च संयुगे। रुद्रस्याक्रीडसदशः संहारः सर्वदेहिनाम्॥ ततः शब्दो महानासीत्पुनर्येन धनस्रयः। अतीव सर्वशब्देभ्यो लोमहर्षकरः प्रमो॥ अर्जुनस्य महाबाहो तावकानां च धन्विनाम मध्ये भारतसैन्यस्य माधवस्य महारणे॥ ४६ द्रोणस्यापि परैः सार्धे ब्यूहद्वारे महारणे। एवमेष क्षयो वृत्तः पृथिव्यां पृथिवीपते। कुद्धेऽर्जुने तथा द्रोणे सात्वते च महारथे॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वेणि जयद्रथवघपर्वेणि सात्यकिप्रवेशे संकुळपुद्रे चतुर्विदात्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥

१२५

सक्षय उवाच ।

अपराहे सहराउन संप्रासः सुमहानभूत ।

पर्कन्यसमिर्घोषः पुनर्ग्रोणस्य सोमक्षेः ॥ १

श्रोणाध्यं रयमास्त्राय नरवीरः समाहितः ।
समरेऽभ्यद्रबन्याण्डुबचागस्याय मध्यमस्॥२
तव प्रियहिते पुक्तो महेष्यासो महावळः ।
विश्रपृक्षे शिर्तवीणैः कळशोत्त्रमसंभयः ॥ ३

सरान्यरान्द्रि योधानां विचिन्वज्ञिव भारता
आक्षीडत रणे राज्य भारद्वाजः प्रतापवान्
तमस्ययाद्वहरश्वः केकयानां महारथः ।

सातृणां त्रपश्चानां श्रेष्टः समरककंडाः ॥ ५

विमञ्जन्विशिखांस्तीक्ष्णा-नानार्ये भृशमार्दयत्। महामेघो यथा वर्ष विमुञ्जन्मन्धमाद्ने॥ तस्य द्रोणो महाराज खर्णपंखाञ्चिलाशितान । प्रेषयामास संक्रुद्धः सायकान्दशं पञ्च च ॥ तांस्तु द्रीणविनिर्धुकान् कुद्धाशीविषसन्निमान्। पकैकं पञ्चभिर्वाणे-र्थं धि चिच्छेद हृष्ट्यत ॥ तदस्य छाघवं दश्चा प्रहस्य द्विजपुङ्गवः। प्रेषयामास विशिखानष्टी सन्नतपर्वणः॥ तान् दृष्टा पततस्तूर्ण द्रोणचापच्युताञ्हारान् अवारयच्छरैरेव तावद्भिनिशितेर्मधे॥ १० ततोऽभवन्महाराज तव सैन्यस्य विस्मयः। ब्हत्क्षत्रेण तत् कर्म कृतं दक्षा सुदुष्करम् ११ ततो होणो महाराज बृहत्क्षत्रं विशेषयन्। प्रावुश्रके रणे दिवयं ब्राह्ममस्त्रं सदर्जयम् १२ कैकेयोऽस्त्रं समालोक्य मुक्त द्रोणेन संयुगे। ब्रह्मास्त्रेणैव राजेन्द्र ब्राह्मसस्त्रमशातयत्॥ १३ ततोऽस्त्रे निहते बाह्ये बृहत्क्षत्रस्तु भारत। विद्याध ब्राह्मणं पष्ट्या खर्णपुद्धैः द्वालादितिः तं द्रोणो द्विपदां श्रेष्टो नाराचेन समार्पयत। स तस्य कथचं भिरवा प्राविश्व रणीतल्य् फुण्क्सपें यथा कुको वल्मीकं स्वप्सन्तम। तथाऽत्यगान्महीं वाणो भिरवा कैकयाहवे सोऽतिविद्धा महाराज कैकयो द्रोणसायकैः कोधेन महताऽऽविष्टो त्यावृत्य नयने धुमे॥ द्रोणं वित्याथ सप्तत्या सणेपुक्कैः शिलापितैः सार्यायं चास्य वाणेन भृशं ममेस्यताव्यत्।। द्रोणस्त बहुभिविद्धां सुरक्षत्रेण मारिष । अस्त्रुज्ञिक्तार्य तं द्रोणो सुरक्षत्रं महारयम। । अस्त्रुज्ञीक्तर्य तं द्रोणो सुरक्षत्रं महारयम। । अस्त्रुज्ञीक्तर्य तं द्रोणो सुरक्षत्रं महारयम। ।

सतं चैकेन बाणेन रथनीडाद्पातयत्। द्वाभ्यां ध्वजं च च्छत्रं च च्छित्वा भूमावपातयत्॥ રશ ततः साधुविस्रष्टेन नाराचेन द्विजर्षभः। हृद्यविष्यहुँहत्क्षत्रं स चिछन्नहृदयोऽपतत २२ बहत्क्षत्रे हते राजन केकयानां महारथे। शैद्यपालिरभिकृद्धो यन्तारमिद्मव्रवीत २३ सारथे याहि यत्रैष द्रीणस्तिष्ठति दंशितः। विनिधन केकयान सर्वान पञ्चालानां च वाहिनीम्॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सारथी रथिनां वरम् द्रोणाय प्रापयामास काम्बोजैर्जवनैहेयैः २५. धृष्टकेतुश्च चेदीनामृषमोऽतिबलोदितः। वधायाभ्यद्रवद्गोणं पतङ्ग इव पावकम २६ सोऽधिध्यत तदा द्रोणं षष्ट्या साध्वरथध्वजम्। पुनञ्चान्यैः शरेस्तीक्ष्णैः सुप्तं व्याघ्रं तुद्श्विव ॥ तस्य द्रोणो धनुर्मध्ये श्वरप्रेण शितेन च। चकर्तगार्थ्रपत्रेण यतमानस्य श्रुष्मिणः २८ अधान्यद्धनुरादाय शैद्युपालिर्महारथः। विज्याध सायकेद्राणं कङ्कवाईणवाजितैः २६

तस्य द्रोणो हयान हत्वा चत्रभिश्चतरः शरैः सारथेश्च हिरः कायाचकर्तं प्रहसन्निव ॥३० अथैनं पञ्जविदात्या सायकानां समार्पयत अवप्तुत्य रथाचैद्यो गदामादाय सत्वरः ३१ भारहाजाय चिक्षेप क्षितामिच प्रामीस। तामापतन्तीमाळोक्य काळरात्रिमिचोद्यताम् अइमसारमयीं गुर्वी तपनीयविभूषिताम्। शरैरनेकसाहस्रीर्भारद्वाजोऽच्छिनच्छितैः ३३ सा छिन्ना बहाभिकाणिर्भारहाजेन मारिष। गदा पपात कीरध्य नादयन्ती धरातलम्३४ गदां विनिहतां दशा भ्रष्टकेतुरमर्पणः। तोमरं द्यस्त जहीरः हाकि च कनको उज्वलाम तोमरं पञ्चभिर्भित्वा शक्ति चिच्छेद पञ्चाभिः तौ जन्मतर्महीं छिन्नी सर्पाविव गरुत्मता ॥ ततोऽस्य विशिखं तीक्ष्णं वधाय वधकांक्षिणः प्रेषयामास समरे भारद्वाजः प्रतापवान् ३७ स तस्य कवचं भित्त्वा हृद्यं चामितौजसः अभ्यगाद्धरणीं बाणो हंसः पद्मवनं यथा ३८ पतकं हि प्रसेचाषो यथा क्षद्रं बुभक्षितः । तथा द्रोणोऽब्रसच्छ्रो धृष्टकेतुं महाहवे ३९ निहते चेदिराजे त तत खण्डं पिज्यमाविशत अमर्षवशमापन्नः पुत्रोऽस्य परमास्त्रवित ४० तमपि प्रहसन् द्रोणः शरीनिन्ये यमक्षयम् । महाज्याची महारण्ये मुगशायं यथा बली ४१ तेषु प्रश्लीयमाणेषु पाण्डवेयेषु भारत। जरासन्धसतो वीरः स्वयं द्वोणसपादवत ४२ स तु द्रोणं महाबाद्यः शरधाराभिराहवे। अदृश्यमकरोत्तूर्णं जलदो भारकरं यथा ४३ तस्य तल्लाघवं देष्टा द्रोणः श्रवियमर्दनः। व्यस्जत् सायकांस्तुर्णे शतशोऽथ सहस्रशः छादियत्वा रणे द्रोणो रथस्यं रथिनां वरम्। जारासर्निध जघानाञ्च मिषतां सर्वधन्विनाम् यो यः सम नीयते तत्र तं द्रोणो ह्यन्तकोपमः आदत्त सर्वभूतानि प्राप्ते काले यथाऽन्तकः ततो द्रोणो महाराज नाम विश्राव्य संयुगे। शरैरनेकसाहस्रैः पाण्डवेयान समावणीत ते तुनामाङ्किता बाणा

द्रोणेनास्ताः शिलाशिताः।

नरान्नागान हयांश्रेव निज्ञाः शतशो मुधे॥ ते वध्यमाना द्रोणेन शक्रेणेव महासराः। समकम्पन्त पञ्चाला गावः शीतार्विता इव ततो निष्ठानको घोरः पाण्डवानामजायत । द्रोणेन वध्यमानेषु सैन्येषु भरतर्षम ॥ प्रताप्यमानाः सर्येण हन्यमानाश्च सायकः। अन्वपद्यन्त पञ्चालास्तदा संत्रस्तचेतसः॥ ५१ मोहिता बाणजालेन मारदाजेन संयुगे। ऊच्याहगृहीतानां पञ्चालानां महारथाः ५२ चेदयश्च महाराज सञ्जयाः काशिकोसलाः। अभ्यद्रवन्त संहृष्टा भारह्वाजं युयुत्सया ५३ व्यन्तश्च रणेऽन्योन्यं चेदिपञ्चालस्ख्याः। हत द्रोणं हत द्रोणमिति ते द्रोणमभ्ययुः ५४ यतन्तः पुरुषद्याद्याः सर्वशक्त्या महाद्यतिम्। निनीषवो रणे द्रोणं यमस्य सदनं प्रति॥५५ यतमानांस्तु तान्वीरान्भारद्वाजः शिलीमुखैः यमाय प्रेषयामास चेदिमुख्यान् विशेषतः। तेषु प्रक्षीयमाणेषु चेदिमुख्येषु सर्वशः। पञ्चालाः समकम्पन्त द्रोणसायकपीडिताः प्राकोशन् भीमसेनं ते घृष्ट्यसंच भारत । दुष्टा द्रोणस्य कर्माणि तथा रूपाणि मारिष॥ ब्राह्मणेन तपो ननं चरितं दश्चरं महत्। तथा हि युधि संदुद्धी दहाति क्षत्रियर्पभान्॥ धर्मो युद्धं क्षत्रियस्य ब्राह्मणस्य परंतपः । तपस्वी कृतविद्यश्च प्रेक्षितेनापि निर्देहेत॥६० दोणाश्चिमस्त्रसंस्पर्धं प्रविद्याः स्त्रियर्पभाः । बहवो दुस्तरं घोरं यत्रादद्यन्त भारत॥ ६१ यथावलं यथोत्साहं यथासत्त्वं महास्रतिः। मोहयन् सर्वभूतानि द्रोणो हन्ति बलानि नः तेषां तद्वचनं श्रुत्वा अत्रधर्मा व्यवस्थितः। अर्धचन्द्रेण चिच्छेद क्षत्रधर्मा महाबलः॥ कोधसंविद्यमनसो द्रोणस्य संशरं धनः। स संरब्धतरो भूत्वा द्रोणः क्षत्रियमर्दनः॥ ६४ अन्यत्कार्म् कमादाय भास्तरं वेगवसरम् 🕽 तत्राधाय शरंतिक्षणं परानीकविशातनम्॥ आकर्णपूर्णमाचार्यो बलवानभ्यवास्जत् । स हत्वा क्षत्रधर्माणं जगाम धरणीतलम्॥

स भिज्ञह्वयो वाहान्यपतन्मेदिनीतले । ततः सैन्यान्यकम्पन्त भृष्ट्युस्त्रस्त हैतं ॥ ६७ अथ द्रीणं समारोह्याकतो हते ॥ ६७ अथ द्रीणं समारोह्याकताना महावलः। स होणं द्रशमिविं ब्राप्त चार्तिम्रस्ति सार्वाधं वाह्म चतुर्तिम्रस्ति सार्वेध वाह्म चतुर्तिम्रस्ति सार्वेध वाह्म स्तिम्रस्ति सार्वेध वाह्म स्तिम्रस्ति सार्वेध वाह्म स्तिम्रस्ति सार्वेध वाह्म स्तिम्रस्ति सार्वेध वाह्म रास्त्र वाह्म स्तार्विष्ठ ॥ ७३ ताल्यस्ति सार्वेध स्तिम्रस्ति स्त्र स्त्र स्त्र स्तिम्रस्ति सार्वेध सार्वेध स्त्र स

अथ द्रोणं महाराज विचरन्तमभीतवत् । चज्रहस्तममन्यन्त राजवः राज्जसूदनम् ॥ ७४ ततोऽत्रवीन्महावाहु-

ततांऽवन्नंभक्षाबाहु-द्वेपरो बुह्मिगन्द्रप । स्वध्योऽये स्वित्रयान हन्ति स्यात्रः स्वद्भमुगानित्र ॥ ७५ कुच्छान दुर्योधनो स्वोक्तान् पापः प्राप्स्यति दुर्मतिः । यस्य स्वोकाद्वितिहत्ताः

्रात्यारे इतिययेशाः॥ इतिकाः होरते भूगी निक्कता गोवुषा इव । इतिकाः क्षरते भूगी निक्कता गोवुषा इत । इतियोग परीताङ्गाः श्व्यट्टगालादनीकृताः॥ प्रवक्कत्त्वा महाराजः द्वपदोऽझीहिणापितिः पुरस्कृत्य रणे पार्थान् द्रोणसभ्यद्रवद्गुतस्॥

इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि द्रोणपराक्रमे
पर्श्वावदात्यधिकदाततमोऽध्यायः ॥ १२५ ॥

१२६

सक्षय जवाच ।
इश्हेरवाळोज्यमानेषु पाण्डवानां ततस्ततः
इतुरमनवयुः पार्थाः पञ्चाळाः सह सोमकः॥
वर्तमाने तथा रीट्रे संज्ञामे ळोमहर्पणे ।
संक्षये जगतस्तीने युगान्त इव भारत ॥ २ द्रोण वृष्ठि पराकान्ते नर्दमाने युह्युद्धः ।
पञ्चाळेषु च झीणेषु वण्यमानेषु पाण्डुषु ॥ ३ नापश्यच्छपं किञ्चिद्धसौराजो युन्निष्ठिरः ।
चित्तवामास राजेन्द्र कथमेतद्रविष्यति ॥४ ततो बीह्य दिशासवां सद्यसाचिद्दस्त्रया प्रविद्धिने दृद्धांण नेव पार्थ न माध्यवन् ॥५ सोऽपस्यक्ररसाद्देळं वानर्पमळक्षणम् ।
गांडविष्य च निर्भोष्मप्रण्वन् स्थितिन्द्रियः चपर्यत् सात्यार्थं चार्यप्रतिव्यार्थं स्थार्यस्य सात्यार्थं चार्यस्यान्य सार्यार्थं चार्यस्यानां प्रदेशस्य स्थार्थं स्थार्थं प्रवास्य स्थार्थं स्थार्यं स्थार्थं स्थार्यं स्थार्यं स्थार्यं स्थार्थं स्थार्थं स्थार्थं स्थार्थं स्थार्थं स्थार्थं स्थार्थं स्थार्थं स्थार्यं स्थार्थं स्थार्थं स्थार्यं स्थार्यं स्थार्थं स्थार्यं स्थार्यं स्थार्यं स्थार्यं स्थार्थं स्थार्यं स्थार्यं स्थार्यं स्थार्यं स्थार्यं स्थार्यं स्थार्यं स्थार्यं स् नाध्यमच्छत्तदा शानित तावपदयत्ररोत्तमी ।
छोकोपकोशभीकत्याद्धभैराजो महामनाः ८
अञ्चित्तयस्महावाह्ध शैनेयस्य पर्थ प्रति ।
पद्वीं प्रेषितश्चेव फाल्युनस्य मया रणे ॥ ९
द्देनीयः सात्यिकः सत्यो मित्राणामभयंकरः।
तदिदं छेकमेवासीहिषा जातं ममाय व ॥
सात्यिकश्च हि विश्रेयः पाण्डवश्च धनख्यः।
सात्याकश्चे प्रेषितश्चेयः पाण्डवश्च पत्युज्ञम्।
सात्याकश्चे प्रेष्यदेश्य तुण्यवस्य पत्युज्ञम्।
करिष्यामि प्रयत्नेन भ्रातुर्य्वेषणं यदि ॥ १२
युष्ठधानमनन्विष्य छोको मां गर्धियस्यति।
श्चातुरूत्वेषणं कृत्वा धर्मपुत्रो युध्विष्ठरः॥ १३
परित्यज्ञति वाण्णैयं सात्याक सत्यविकसम्

१२६

ड्यूहेष्टिवित ॥ १ ॥ वानर्षभरूक्षणं वानरप्रधानं ष्वजं वरवानरकेतनमिति पाठो वा ॥ ५ ॥ सत्यो हढ-प्रतिज्ञः ॥ १० ॥

आकर्णमुपागतं पाळितं केशादेः शोक्त्यं यस्य वयसा काळ-पिण्डसंयोगेन अशीतिपञ्चकः चतुःशताब्दः अशीतिकापर इति पाठे आतिष्ठद्धतमः १७३॥ इति श्रीमहाभारते द्रोण-पर्वणि टीकायां पञ्चविंशसाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५॥ पदवीं प्रेषायिष्यामि माधवस्य महात्मनः। यथैव च मम प्रीतिरर्जुने शत्रुस्दने ॥ १५ तथैव वृष्णिवीरेऽपि सात्वते युद्धदुर्भदे। अतिभारे नियुक्तश्च मया शैनेयनन्द्नः ॥१६ स त मित्रोपरोधेन गौरवात्त महाबलः। प्रविष्टो भारतीं सेनां मकरः सागरं यथा॥ असौ हि श्रयते शब्दः श्र्राणामनिवर्तिनाम्। मिथः संयुध्यमानानां वृष्णिबीरेण श्रीमता॥ प्राप्तकालं सुवलविज्ञश्चितं बहुधा हि मे । तत्रैव पाण्डवेयस्य भीमसेनस्य धन्विनः॥ गमनं रोचते महां यत्र याती महारथी । न चाप्यसद्यं भीमस्य विद्यते भुवि किंचन शक्तो होष रणे यत्तः पृथिद्यां सर्वधन्विनाम् सवाहबळमास्थाय प्रतिब्यूहित्मञ्जसा ॥ २१ यस्य बाहुबलं सर्वे समाश्रित्य महात्मनः । वनवासान्निवृत्ताः स्म न च युद्धेषु निर्जिताः इतो गते भीमसेने सात्वतं प्रति पाण्डवे। सनाथी भवितारी हि युधि सात्वतफाल्यनी कामं त्वशोचनीयौ तौरणे सात्वतफाल्यनौ रक्षितौ वासदेवेन स्वयं शस्त्रविशारदौ ॥२४ अवश्यं तुमया कार्यमात्मनः शोकनाशनम्। तस्माद्धीमं नियोध्यामि सात्वतस्य पदान्तं ततः प्रतिकृतं मन्ये विधानं सात्यिकं प्रति। पर्व निश्चित्य मनसा धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः॥२६ यन्तारमत्रवीद्राजा भीमं प्रति नयस्य माम्। धर्मराजवचः श्रुत्वा सारथिईयकोविदः॥२७ रथं हेमपरिष्कार भीमान्तिकमुपानयत्। भीमसेनमनुद्धाप्य प्राप्तकालमचिन्तयत्॥ २८ कश्मलं प्राविशदाजा बहु तत्र समादिशत्। स करमलसमाविष्टो भीममाह्य पार्थिवः॥ अब्रवीद्वचनं राजन् क्रन्तीपुत्रो युधिष्टिरः। यः सदेवान्सगन्धर्वान् दैत्यांश्चैकरथोऽजयत तस्य लक्ष्म न पर्यामि भीमसेनानुजस्य ते। ततोऽव्रवीद्धर्भराजं भीमसेनस्तथागतम्॥ नैवाद्राक्षं न चाश्रौषं तव कश्मलमीदशम्।

पुराऽतिदुःखदीर्णानां भवान्गतिरभूद्धि नः उत्तिष्ठोत्तिष्ठ राजेन्द्र शाधि कि करवाणि ते

न ह्यसाध्यमकार्यं वा विद्यते मम मानद ॥ आज्ञापय कुरुश्रेष्ठ मा च शोके मनः कथाः। तमब्रवीदशुपूर्णः कृष्णसर्पं इच श्वसन् ॥३४

भीमसेनमिदं वाक्यं प्रम्लानवद्नो सुपः। यथा शंखस्य निर्घोषः पाञ्चजन्यस्य अथ्रयते परितो वासदेवेन संरब्धेन यशस्त्रिना। नूनमध हतः शेते तच भ्राता धनअयः॥ ३६ तस्मिन् विनिहते नृनं युध्यतेऽसौ जनार्दनः यस्य सस्ववतो वीर्ये हापजीवन्ति पाण्डवाः॥ यं भयेष्वभिगच्छन्ति सहस्राक्षमिवामराः। स शूरः सैन्धवप्रेप्सरन्वयाद्वारतीं चमूम्॥ तस्य वै गमनं विद्यो भीम नावर्तनं पुनः। इयामो युवा गुडाकेशो दर्शनीयो महारथः॥ ब्युढोरस्को महाबाहुर्मत्तद्विरद्विकमः। चकोरनेत्रस्ताम्रास्यो द्विपतां भयवर्धनः॥४० तदिदं मम भद्रं ते शोक स्थानमरिन्दमम्। अर्जुनार्थे महाबाहो सात्वतस्य च कारणात वर्धते हविषेवाग्निरिध्यमानः पुनः पुनः। तस्य लक्ष्म न पश्यामि तेन विन्दामि कश्मल तं विद्धि पुरुषव्याव्रं सात्वतं च महारथम्। स तं महारथं पश्चादनुयातस्तवानुजम्॥ ४३ तमपद्यन्महाबाहमहं विन्दामि कदमलम्। पार्थे तस्मिन्हते चैंव युध्यते नुनमग्रणीः ॥४४ सहायो नास्य वै कश्चित्तेन विन्दामि कदमलं तस्मिन्कृष्णो हते नूनं युध्यते युद्धकोविदः॥ न हि में ग्रुध्यते भावस्तयोरेव परंतप।

स तत्र गच्छ कौन्तेय यत्र यातो धनक्षयः सात्यकिश्च महावीर्यः कर्तद्वयं यदि मन्यसे। वचनं मम धर्मक स्राता ज्येष्ठो भवामि ते। न तेऽर्जुनस्तथा ब्रेयो ज्ञातब्यः सात्यकिर्यथा चिकी पूर्मी त्ययं पार्थं स यातः सव्यसाचितः पद्वीं दुर्गमां घोरामगम्यामकृतात्माभिः।

दृष्टा क्रशिलनी कृष्णी सात्वतं चैव सात्यकिम। संविदं चैव क्यीस्त्वं सिंहनादेन पाण्डव ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथयघपर्वणि युधिष्ठिरचिन्तायां पर्डिशत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १२६॥

8519

भीमसेन उवाच। ब्रह्मेशानेन्द्रवरणानवहुष्यः पुरा रथः। तमास्वाय नाती कुष्णी न तयोविंधते भयम्॥ आज्ञां तु शिरसा विभ्रदेष गच्छामि मा ग्रुयः समेत्य ताज्ञरस्यात्रास्तव दास्यामसंविदय सम्बन्ध मान्य

पताचरुक्तवा प्रयथी परिदाय युश्विष्टिरस् भृष्टशुमाय बळवान् सुटक्रवश्च पुनः पुनः । ३ भृष्टशुमं चेदमाह् भीमसेनो महाबळः।

भृष्ट शुसं चेदमाह भीमसेनो महावलः।
विदित्तं ते महावाहा यथा द्रोणो महारथः॥
अहणे धमेराजस्य सर्वोपायेन वर्तते।
न च मे गमने कृत्यं तादक् पार्थन विद्यते।।।
यद्यक्रं रक्षणे राज्ञः कार्यभात्यधिकं हि नः।
पद्यक्रणोऽस्मि पार्थेन मतिवक्तं न्वारेत्वहे॥
प्रवास्ये तक्ष यात्रां सुपूर्वः सैन्यवः स्थितः
धमेराजस्य वचने स्थात्ययमिवाक्या।।।
धास्यामि पदर्वा म्नाहा सान्वतस्य च चीमतः
सोऽद्य यचो रणे पार्थं परिरक्ष युधिष्ठिरम्॥
पतिह सर्वकार्योणां परमं कृत्यमाहवे।
तमक्रवीनमहाराज धृष्टदुक्षो वृक्षोदरम्॥।।
इंधिस्तं ते करिष्याभि गष्ट्य पार्थेविचारयन्
नाहत्वा समरे द्रोणो धृष्टकुक्षं कश्वता।।।०
वित्रहं धमेराजस्य प्रकरिखाते संवर्ग॥।

ततो निश्चिष्य राजानं घृष्टगुम्ने च पांडवम् अभिवाद्य गुरुं उपेष्ठं प्रययौ येन फाल्गुनः। परिष्वक्तम्भ कोन्तेयो घर्मराजेन मारतः॥१२ आद्यातस्र तथा सार्वि आवितस्राद्यिषः द्युमाः कृत्या प्रदाक्षणान्यिपानार्चीतांस्त्रप्रमानसान

आलभ्य मंगळास्यची पीत्वा केरातकं मधा विगणदाविणो वीरो मदरकान्तलोचनः ॥१४ विप्रैः कतस्वस्त्ययनो विजयोत्पादसन्तिनः पश्यक्षेवात्मनी वर्ष्टि विजयानन्दकारिणीम अनुलोमानिलैशाहा प्रदर्शितज्ञयोदयः॥ भीमसेनो महाबाहः कवची शमकण्डली। साङ्दी सत्तल्लाणः सर्थी राधिनां बरः। तस्य कारणीयसं वर्म हेमचित्रं महर्धिमत॥ विवर्भी सर्वतः क्रिष्टं सविद्यदिव तीयदः। पीतरक्तासितसितैर्वासोभिश्च सवोष्टितः॥ ×कण्ठत्राणेन च बभी सेन्द्रायध इवांबदः। प्रयाने भीमसेने त तब सैन्यं ययत्सया ॥१९ पाश्चनस्यरयो घोरः पनरासीविद्यापने। नं अन्वा निनदं घोरं त्रैलोक्यवासनं महत॥ पुनर्भीमं महाबाहं धर्मपुत्रोऽभ्यभाषत । प्रव विषयवीरेण ध्यातः सल्लिलजो भगम पथियों चान्तरिक्षं च विनादयति शंखराद। नुनं व्यसनमापन्ने सुमहत्सव्यसाचिनि ॥ २२ करियश्यते सार्धे सर्वेशकगढाधरः। आह क्रन्ती नुनमार्था पापमच निदर्शनम्॥ द्वीपदी च समद्राच पश्यन्त्यी सह बन्धामः स्य भीम त्वरया युक्तो याहि यत्र धनआयः २४ महान्तीच हि में सर्वा धनअयदिदक्षया। विशास प्रविद्याः पार्थं सास्वतस्य च कारणात गच्छ गच्छेति ग्रुणा सोऽनुशाती वृकोदरः ततः पाण्डसतो राजन भीमसेनः प्रतापवान बद्धगोधांगळित्राणः प्रग्रहीतशरासनः। ज्येष्ट्रेन प्रहितो सात्रा साता सातः प्रियंकरः

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकार्या वर्ड्डिकात्यधिकशत-तमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥

१२७ **ब्रह्मोति** ॥ ९ ॥ संविदं ज्ञापनम् ॥ २ ॥ आलायिकं अतिशयितं हिशन्दोभिमलाकरणे एवमनंतरोक्तमः ॥ ६ ॥ ं अनस्त्रे गोहिरण्यं च वृत्तांगोरोचनामृतम् अस्ततं दिष वेरस्यत्ते मंगळानि प्रवस्तते गाऽन।। अव्योत्पादसूचितः स्विताविष्ययात्पादः ॥ १५ ॥ आर्था मान्या मातति वावत् निदर्शनं निमित्तं ॥२३॥ सुर्धातः मोहेनाद्रिक्षेते ॥ २५ ॥ ४ अञ्चलक्षेणोते पाठः ।

आहत्य दुन्दुमि भीमः शंखं प्रध्माप्य चासकृत्। विनद्य सिंहनादेन ज्यां विकर्षन प्रनः प्रनः ॥ 26 तेन इाब्देन वीराणां पातियत्वा मनांस्यत । दर्शयन घोरमात्मान-मित्रान् सहसाऽभ्ययात्॥ तमूहुर्जवना दान्ता विरुवन्तो हयोत्तमाः। विशोकेनाभिसंपन्ना मनोमारुतरहसः॥ ३० आरुजान्वरुजन पार्थी ज्यां विकर्वश्च पाणिना संप्रकर्षन विकर्षेश्च सेनाग्रं समलोडयत् ॥ ३१ तं प्रयान्तं महाबाहुं पञ्चालाः सहसोमकाः। पृष्ठतोऽत्रययुः शूरा मघवन्तमिवामराः ॥ ३२ तं समेल्य महाराज तावकाः पर्यवारयन्। दुःशलश्चित्रसेनश्च कुण्डमेदी विविंशतिः॥ दुर्भुखो दुःसहश्चेव विकर्णश्च रालस्तथा। विन्दानुविन्दी सुमुखी दीर्घवाहुः सुदर्शनः॥ वृत्दारकः सहस्तश्च सुषेणो दीर्घेळोचनः। अभयो रौद्रकर्माच सुवर्मा दुर्विमोचनः॥ शोभन्तो रथिनां श्रेष्ठाः सहसैन्यपदानुगाः। संयत्ताः समरे वीरा भीमसेनमुपाद्रवन्॥ तैः समन्ताद्वतः शूरैः समरेषु महारथः। तान समीक्ष्य त कौन्तेयो भीमसेनः पराकमी अभ्यवर्तत वेगेन सिंहः श्रद्रम्गानिव ॥ ३७ ते महास्त्राणि दिव्यानि तत्र बीरा अदर्शयन् छादयन्तः शरैभींमं मेघाः सूर्यमिवोदितम् ॥ स तानतीत्य वेगेन द्रोणानीकसुपाद्रवत्। अध्रतश्च गजानीकं शरवर्षेरवाकिरत्॥ ३९ सोऽचिरेणैव कालेन तद्वजानीकमाञ्जरीः। दिशः सर्वाः समभ्यस्य व्यथमत् पवनात्मजः त्रासिताः शरभस्येव गर्जितेन वने सृगाः। प्राद्ववत् द्विरदाः सर्वे नदन्तो भैरवान् रवान् पुनश्चातीव वेगेन द्रोणानीकसुपादवत्। तमवारयदाचार्यों वेलोड्नसमिवार्णवम् ॥ ४२ ललाटेऽताडयचैनं नाराचेन समयश्विव। ऊर्ध्वरिमरिवादित्यो विबनी तेन पाण्डवः स मन्यमानस्त्वाचार्यो ममायं फाल्मनो यथा

भीमः करिष्यते पुजामित्युवाच वृकोदरम्॥

भीमसेन न ते शक्या प्रवेष्ट्रपरिवाहिनी। मामनिर्जिल समरे शतुमय महावल ॥ ४५ यदि ते सोराउनः कृष्णः पविद्योजनते मम अनीकं न तु शक्यं में प्रवेष्ट्रमिह वे त्वया॥ अथ भीमस्तु तज्ज्ञत्वा गुरावीक्यमपेतभीः

कुद्धः प्रावाच थे द्वार्णे रफता म्रेक्षणस्त्वरत्॥ तवार्श्वनो नागुमतं म्रह्मवन्थो रणाजिरम् । प्रविष्टा स्व हि दुर्धेषः शक्तस्यापि विशेहकम् तेन वे परमां पूजां कुर्वेवा मानितो हासि । नार्श्वनीऽहं भूणो द्वोण मीमसेनीऽस्मिते रिपुः पिता नस्त्वं गुववंश्रुस्तवा पुत्रास्त्व ते वयम् इति मन्यामहं सर्वं भवन्तं प्रणताः स्विताः॥ अद्य तिद्वर्पति ते वद्ताऽस्मासु स्वयंते । यदि त्वं शत्रुमात्मानं मन्यसे तत्त्वरास्तिहस्त एप ते सहसं शत्रामं क्रमंभीमः कर्ताम्बद्धनः । व्यक्ति स्व राष्ट्रा शत्रामं क्रमंभीमः कर्ताम्बद्धनः ।

सर्वपारसर्वा तीक्षणां जिवासुः पांहु नेद्दनम् वापतन्ताँ महार्घार्ति तव पुत्रपणिदिताम् । हिवा चिक्छेद तां भीमस्तद्द त्यास्वामस्त्र व्याप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वप्त स्वप्

ते शरैभीं मकर्माणं ववर्षुः पाण्डवं युधि ।
सेघा इवातपापाये धाराभिर्धरणीधरम् ॥
स तद्वाणमणं वर्षमध्यमविमावाळः ।
प्रतीच्छन् पाण्डदायादी न माध्ययत शशुका
विवाशुविन्दी सिहती सुवर्माणं च ते सुतम्
प्रहस्तकेव कीनतेयः शरीनिन्ये यमस्रयम् ॥ ६६
ततः सुदर्शनं वीरं पुत्रं ते भरतर्थम ।
विद्याध समरे तृणं स पपात ममार च ॥६७
सोऽचिरेणेव कालेन तद्रधानीकमाशुगैः ।
दिशः सवाः समारोक्य स्थमत पाण्डनंदनः
तत्री यथ्योपेण गर्जितन सुगा इव।
भज्यमानाञ्च समरे तव पुत्रा विशापते ॥ ६०

प्राप्तवन् सहसा सर्वे भीमसेनभयार्दिताः । अञ्चयायाक कोन्तेयः पुजागतं तहङ्करफ्ठ । विध्याप्त समरे राजन् कीरवेयान् समस्तरः । विध्याप्त समरे राजन् कीरवेयान् समस्तरः । व्यक्तामा महाराज भीमसेनेन तावकाः । ११ स्कृतः भीम राज्यस्थात्रेयन्ते । हथोत्तामा । विद्याप्त समरे भीमसेनो महावलः । सिहनावर्यं चक्रे बाहुशन्यं च पाण्डवः । तल्राखं च समस्त कुत्या भीमो महावलः भीपिया राज्यस्था

हत्वा योधान् वरान् वरान्। इत्वा योधान् वरान् वरान्। इयतीत्य रथिनश्चापि द्रोणानीकमुपाद्रवत्॥ ७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि भीमसेनप्रवेशे भीमपराक्रमे सप्तविज्ञान्यधिकज्ञाततमोऽध्यायः॥ १२७॥

少少多多个个

836

सञ्जय उवाच। समुत्तीर्ण रथानीकं पाण्डवं विद्यसन् रणे विवारियपुराचार्यः शरवर्षेरवाकिरत्॥ पिबन्निय शरी घांस्तान द्वोणचापपरिच्यतान सोऽभ्यद्ववत सोदर्थान्मोहयन बलमायया २ तं मृधे वेगमास्थाय नृपाः परमधन्विनः। चोदितास्तव पुत्रेश सर्वतः पर्यवारयन्॥ ३ स तैस्त संवृतो भीमः प्रहसन्निव भारत। उद्यच्छन् स गदां तेभ्यः सघोरां सिंहवज्रदन् अवास्त्रच वेगेन राष्ट्रपक्षविनाशिनीम । इन्द्राशनिरिवेन्द्रेण प्रविद्धा संहतात्मना। प्रामधात्सा महाराज सैनिकांस्तव संयुगे ५ घोषेण महता राजन पूरयन्तीव मेदिनीम। ज्वलंती तेजसा भीमा त्रासयामास ते सतान् तां पतन्तीं महावेगां हुन्ना तेजोऽभिसंवृताम् प्राद्ववंस्तावकाः सर्वे नदस्तो भैरवान रवान तं च शब्दमसद्यं वै तस्याः संलक्ष्य मारिष। प्रापतन्मनुजास्तत्र रथेभ्यो रथिनस्तदा॥ ८

ते हन्यमाना भीमेन गदाहस्तेन तावकाः। प्राद्रवन्त रणे भीता व्याघ्रघाता मृगा इव स्र तान विद्राब्य कीन्तेयः

संख्येऽमित्रान् दुरासदान्। सुपर्णं इव वेगेन

पश्चिराङ्ख्याचमूम ॥
तथा त विप्रकुर्वाणं रथयूपप्यूपम् ॥
भारद्वाजो महाराज भीमसेनं समभ्ययात ॥
भीमं त समरे द्रोणो वारायित्वा शरोभिभिः
अकरोत्स्वस्था नातं पाण्डुनां सथमाद्यत्व ॥
तथुद्धमासीत समस्द्वार्था रेवासुरोपमम ।
द्रोणस्य च महाराज भीमस्य च महासमः
यदा त विशिक्षेत्रस्थिद्वाण्डापितिस्द्विः
वश्यन्ते समरे वीराः शतशोऽध सङ्क्षशः॥
ततो रथाद्वस्तुष्ट वेममास्वाय पाण्डवः ।
निमीत्य नयने राजन् पदातिद्वाणमभ्ययात्
वेसे शिरो भीमसेनः करी कुत्रशेरसि सिरी
वेगमास्वाय चळवान् मनीनिकगकस्ताम ॥

इति श्रीमहानारते द्रोणपर्वणि टाकायां सप्तविशस्यधिक-श्राततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥

यथा हि गोवृषो वर्षे प्रतिगृह्णाति लीलया। तथा भीमो नरव्याघ्रः शरवर्षे समग्रहीत १७ स वध्यमानः समरे रथं द्वीणस्य मारिष। ईषायां पाणिना गृह्य प्रचिक्षेप महाबलः १८ द्रोणस्त सत्वरो राजन् क्षिप्तो भीमेन संयुगे रथमन्यं समारुह्य स्यूहद्वारं ययौ पुनः ॥ १९ तमायान्तं तथा दृष्टा भन्नोत्साहं गुर्व तदा। गत्वा वेगात पुनर्भीमो घुरं गृह्य रथस्य तुर० तमप्यतिरथं भीमश्चिक्षेप भृशरोषितः। पवमधौ रथाः क्षिप्ता भीमसेनेन छीलया २१ ह्यदृश्यत निमेषेण पनः खर्थमास्थितः। दृश्यते तावकैयाँधैर्विस्मयोत्फुल्लुलोचनैः २२ तस्मिन् क्षणे तस्य यन्ता तुर्णमध्वानचोदयत् भीमसेनस्य कौरव्यस्तदद्भतमिवाभवत २३ ततः खरथमास्थाय भीमसेनो महाबळः। अभ्यद्भवत वेगेन तव पुत्रस्य बाहिनीम २४ स मृद्नन्थात्रियानाजौ वातो वृक्षानिवोद्धतः आगच्छहारयन् सेनां सिन्ध्रवेगो नगानिव

भोजानीकं समासाद्य हार्दिक्येनाभिरक्षितम्। प्रमध्य तरसा तीर

स्तदप्यतिबलोऽभ्ययात्॥ संत्रासयसनीकानि तलशब्देन पाण्डवः। अजयत् सर्वसैन्यानि शार्द्छ इव गोवृषान् भोजानीकमतिकस्य दरदानां च वाहिनीम् तथा म्लेच्छगणानन्यान्बह्नन्युद्धविशारदान् सात्यिक चैव संप्रेश्य युष्यमानं महारथम् । रथेन यक्तः कीन्तेयो वेगेन प्रययी तटा २९ भीमसेनो महाराज द्रष्टुकामो धनञ्जयम्। अतीत्य समरे योघांस्तावकान् पाण्डुनन्द्नः सोऽपद्यदर्जुनं तत्र युष्यमानं महारथम् । सैन्धवस्य वधार्थं हि पराकान्तं पराकमी। तं दृष्टा पुरुषध्याब्रञ्जूकोश महतो रवान्। प्रावृद्काले महाराज नदीक्षेत्र बलाहकः ३२ तं तस्य निनदं घोरं पार्थः शुश्राव नर्दतः। चासदेवश्च कीरव्य भीमसेनस्य संयुगे ॥ ३३ तौ श्रुत्वा युगपद्वीरी निनदं तस्य द्युष्मिणः पुनः पुनः प्राणदतां दिद्दक्षन्तौ वृकोदरम् ३४ ततः पार्थों महानादं मुञ्जन्वै माधवश्च ह अभ्ययातां महाराज नर्दन्तौ गोवुषाविव ३५ भीमसेनरवं श्रत्वा फाल्यनस्य च घन्विनः। अप्रीयत महाराज धर्मपुत्रो खुधिष्ठिरः॥ ६६ विशोककामवद्राजा श्वत्वा तं निवतं तयोः धनजयस्य समरे जयभाशास्त्रवानिकुः १७ तया तु नदंगाने वे भीमसेने मदोत्करे । स्मिनं कृत्या महावाहुर्धमेषुत्रो खुधिष्ठिरः ६८ हृतं मनसा महावाहुर्धमेषुत्रो खुधिष्ठिरः ६८ हृतं मनसा महावाहुर्धमेषुत्रो क्रां । दत्ता भीम त्वया संविकृतं गुरुवक्तस्त्रया ६ न हि तेषां ज्या खुधे येषां हृशासि पाण्डव दिण्या जीवति संप्रामे सदयसाची धनज्यनः दिण्या जीवति संप्रामे सदयसाची धनज्यनः दिण्या जीवति संप्रामे सदयसाची धनज्यनः

प्रध्या जावात सम्राप्त संदयसाचा घनजुवः दिच्छा म्हजूराली वीरः सात्यिकः सत्याविक्रमः। दिच्छा प्रणोपि गर्जन्ती बासुदेवपवाद्यौ ॥ ४१ येन शर्कः रणे जित्या तर्गितो हृदयबाहृनः। स हन्ता द्विपतां संख्ये दिच्छा जीवति साळ्यनः॥ ४२ यस्य बाहुबङं सर्वे बयमाश्रित्य जीवताः। स हन्ता रिपसेन्यानां

स इन्ता ।रपुरस्याना दिण्या जीवति फाट्युनः ॥ ४३ निवातकवचा येन देवैरापि सुदुर्जयाः । निर्जिता घतुषेकेन दिष्टवा पार्यः स जीवादे कौरवाद सहितान सर्वोद योग्रहार्ये समागतान् ।

योऽजयम्मस्यागरे दिष्ट्या पार्थः स जीवति ॥ ४५ कालकेयसहस्राणि चतुर्देश महारणे । योऽवधीद्भुजवीर्येण दिष्ट्या पार्थः स जीवति गम्पर्वराजं वालने दुर्याधनकृते च वै।

जितवान गोऽक्रवीयण दिश्या पार्यः स जीवति ॥ ४७ किरोदमाठो वहवाञ्चेतायः क्रुप्पसार्यः सम्म प्रियञ्च सततं दिश्या पार्यः स जीवति ॥ ४५ किरोदमाठो वहवाञ्चेतायः क्रुप्पसार्यः सम्म प्रियञ्च सततं दिश्या पार्यः स जीवति ॥ पुत्रको कामस्त स्वयञ्च स्वयो प्रतिक्षां कृतवान् हि यः ॥ क्रियत्य सैन्यवं संवये हिन्यति अनक्षयः । क्रियत्य सैन्यवं संवये हिन्यति अनक्षयः । क्रियत्य सिन्यवान्यवस्य स्वयान्यवस्य स्वयान्य स्वयान्य

नन्दियष्यत्यमित्रान्हि फाल्गुनेन निपातितः कचिद्वर्योधनो राजा फाल्गुनेन निपातितम् दश कैन्धवकं संख्ये शममस्मास धास्यति। द्रष्टा विनिहतान् भारुन् भीमसेनेन संयुगे। कचिद्यीं घनो मन्दः शममस्मासु धास्यति॥

इष्टा चान्यान्महायोधान वातिनान धरणीतले ।

कचिद्यीधनो मन्दः पश्चानापं रामिष्यति॥

क कि दी प्रेम नो चैर हाम मेकेन यास्यति॥ शेषस्य रक्षणार्थं च सन्धास्यति सयोधनः५५

एवं बहुविधं तस्य राज्ञश्चिन्तयतस्तदा। क्रपयाऽभिपरीतस्य घोरं युद्धमवर्तत्॥ ५६

इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वाणे भीमसेनप्रवेशे याधिष्ठिरहर्षेऽष्टाधिशत्याधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२८॥ 1

धतराष्ट्र उवाच ।

निनदन्तं तथा तं तु भीमसेनं महाबलम् मेघस्तनितनिधीषं के वीराः पर्यवारयन ॥१ न हि पद्यास्यहं तं वै त्रिषु लोकेषु कञ्चन। ऋदस्य भीमसेनस्य यस्तिष्ठेदग्रतो रणे॥ २ गॅदां युयुत्समानस्य कालस्येवेह सञ्जय। न हि पश्यास्यहं युद्धे यस्तिष्टेदप्रतः प्रमान रथं रथेन यो हन्यात कुअरं कुअरेण च। करतस्य समरे स्थाता साक्षादपि प्रान्दरः॥ कदस्य भीमसेनस्य मम प्रतान जिघांसतः। दुर्योधनहिते युक्ताः समतिष्ठन्त केऽप्रतः॥ भीमसेनदवाग्नेस्तु मम पुत्रांस्तृणोपमान्। प्रवक्षतो रणसुखे केऽतिष्ठन्नप्रतो नराः॥ ६ काल्यमानांस्तु पुत्रान् में दृष्टा भीमेन संयगे कालेनेव प्रजाः सर्वाः के भीमं पर्यवारयन ॥ न मेऽर्जुनाद्भयं तारकृष्णाचापि च सात्वतात हतभग्जन्मनो नैव यादग्मीमाद्भयं मम॥ ८ भीमवद्गेः प्रदीप्तस्य मम पुत्रान्दिधक्षतः। के शुराः पर्यवतन्तं तन्ममाचक्ष्वं सञ्जय ॥ ९ सञ्जय उवाच।

तथा त नर्दमानं तं भीमसेनं महाबलम् । तुमुलेनैव शब्देन कर्णोऽप्यभ्यद्रबद्वली ॥ १० ड्याक्षिपन समहज्ञापमतिमात्रममर्पणः।

कर्णः सुयुद्धमाकांक्षन् दर्शयिष्यन्बलं सूधे॥ रुरोध मार्ग भीमस्य वातस्येव महीरुहः। भीमोऽपि दश सावेगं परो वैकर्तनं स्थितम चकोप बलबद्वीरश्चिश्लेपास्य शिलाशितान्। तान्त्रत्यग्रहात्कर्णोऽपि प्रतीपं प्रापयच्छरान ततस्तु सर्वयोधानां यततां प्रेक्षतां तदा । प्रावेपनिव गात्राणि कर्णभीमसमागमे॥ १४ रथिनां सादिनां चैव तयोः श्रत्वा तळखनम भीमसेनस्य निनदं श्रत्वा घोरं रणाजिरे॥ खं च भूमि च संरुद्धां मेनिरे क्षत्रियवंमाः। पनधौरेण नादेन पाण्डवस्य महात्मनः॥

समरे सर्वयोधानां धनुंष्यभ्यपतन्क्षिती। शस्त्राणि न्यपतन दोभ्र्यः

केषांचिचासचोऽद्रवन्॥ वित्रस्तानि च सर्वाणि शकुन्मूत्रं प्रसुखवः। वाहनानि च सर्वाणि बभुवुर्विमनांसि च ॥ प्रादुरासिकामित्तानि घोराणि सुबहुन्यत। गृध्रकङ्कवलेश्वासीदन्तरिक्षं समावृतम्॥ १९ तस्मिन्सुतुमुळे राजन् कर्णभीमसमागमे । ततः कर्णस्तु विश्वत्या शराणां भीममार्दयत विद्याध चास्य त्वरितः सूतं पञ्चभिराद्युगैः प्रहस्य भीमसेनोऽपि कर्णे प्रत्याद्रवद्रणे ॥ २१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायामष्टाविज्ञत्यधि-कशततमोऽध्यायः ॥ १२८ ॥

१२९

निनदन्तिमिति ॥ १ ॥ युयत्समानस्य ब्यापार्यतः ॥३॥ सावेगं सत्वरम् ॥१२॥ संहदानेकतामापनाम्॥१६॥ । स्तायकानां चतुःषष्ट्या क्षिप्रकारी महायद्याः तस्य कर्णो महेष्यासः सायकां अतुरोऽक्षिपत् असंमाहां आत्र भीमः सायकैन्तपर्वभिः। विच्छेद बहुधा राजन दर्शयन्याणिळाघवम् तं कर्णेच्छादयामास घरवातिरनेकदाः। संद्याद्यमानः कर्णेन बहुधा पाण्डुनन्दनः॥ विच्छेद चापं कर्णेस्य मुष्टिदेशे महारथः। विच्छोद चेतं बहुभिः सायकैनेतपर्वभिः॥

कथान्यज्ञपुरादाय सज्यं कृत्वा च स्तजः विद्याध समरे भीमं भीमकर्मा महारयः ॥
तस्य भीमां भूषं कृज्जकीन राराज्यत्वयंणः।
निज्ञबानोरसि कृज्ञः स्तपुत्रस्य वेमतः॥ २७
तैः कर्णोऽराजत दिर्दरोऽध्यगतेस्तदा।
महीधर इवोदम्रिक्टंगो भरतवेम॥ २८
स्तुत्राव चास्य रुधिरं विद्यस्य परमेषुतिः।
धातुमस्यन्दिनः शैकायधा गैरिकामतः।
किवाद्विचलितः कर्णः सुमहारामिपीडितः।
आकर्णपूर्णमाकृष्य भीमं विद्याध सायकैः॥
विद्योद च पुनवंणाञ्यत्वाध्य सहस्रदाः।
स्व शैर्रहितस्तेन कर्णेन दृष्ट्यिन्या।
श्रुप्रयानिक्ठनमूर्णं भीमस्तस्य क्षुरेण ह॥

सार्धि चास्य भक्केन रथनीडाइपातयत् । वाहांश्च चतुरस्तस्य व्यस्थ्यं महारथः ॥ हताध्वासु रथात्क्ष्यं समारुस्य विद्यापिते । स्थन्दनं वृषसेनस्य तृर्णमाडुखं मयात् ॥ ३६ निर्जन्य तृ रणे सम्प्रेमिन प्रतापवान् । नाद बळवाद्यादं पर्जन्यनिनदोपमम् ॥ ३६ तस्य तं निनदं श्वत्वा प्रदृष्टिकः । कर्षणं पर्पाजितं मदा भीमसेन संयुगे ॥ ३५ सम्प्रताप्तिकः सम्याभीसनेन संयुगे ॥ ३५ सम्ताप्तिकः सम्याभीसनेन संयुगे ॥ ३५ सम्याप्तिकः सम्याभीसनेन संयुगे स्वयोगितं स्थानितिकः स्थानितिकः स्थानितिकः संयुगे स्थानितिकः स्थानितिकः स्थानितिकः संयुग्नाम् ॥ स्थानितिकः संयुग्नामः स्थानितिकः संयुग्नामः स्थानितिकः संयुग्नामः ।

गाण्डीचं स्थाक्षिपत्पार्थः
कृष्णोऽप्यस्त्रमाद्यत्।
तमस्तर्थायं निनदं
भीमस्य नद्ती ध्वनिः
अञ्चयत तदा राजन्
सर्वसैन्येषु दारुणः॥
तता स्थायच्छतामस्थैः पृथक् पृथमजिञ्जसौः॥
मृद्युर्वं त राधेयो देवपूर्वं त पाण्डवः॥ १२०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि भीमप्रवेशे कर्णपराजये पकोनर्विशादधिकशततमोऽध्यायः॥ १२९॥

- X086X

830

सञ्जय दवाच ।
तिस्मिन्बद्धालेत सैन्ये सैन्यवायार्जुने गते
स्वास्त्वेत भीमस्ते च पुत्रस्ते द्रोणमध्ययात् ॥
स्वरस्त्रेत्रस्तेनेच बहुङ्क्लं विचित्तवत् ।
सःश्यस्तव पुत्रस्य त्वरया परया द्यतः ॥ २
तृर्णमध्यद्वद्रप्रणे सोनामस्त्रवेचातः । ३
स्वसंच्रममित्रं वाचयमम्बर्णास्त्रस्त्रमानः ॥ ३
स्वसंच्रममित्रं वाचयममब्गिङ्करुनन्दनः । ॥
स्वसंच्रममित्रं वाचयममब्गिङ्करुनन्दनः ।
सर्जुनो भीमसेनञ्ज सात्यिक्ष्णपाराजितः ॥४
विजित्य सर्वसंन्यानि सुमहान्ति महारथाः
संज्ञासां सिन्धुराजस्य समीपमित्वारिताः

व्यायच्छन्ति च तत्रापि सर्व प्वापराजिताः यदि तावद्रणे पार्थो व्यतिकान्तो महारथः॥

कथं सात्यिकभीमाभ्यां व्यतिकान्तोऽसि मानद्। आश्चर्यभूतं लोकेऽस्मिन् सम्रद्भस्येव शोषणम्॥

निर्जयस्तव विष्राध्य सात्वतेनार्जुनेन च। तथैव भीमसेनेन लोकः संवदते भूशम्॥ ८ कथं द्रोणो जितः संब्धे धनुर्वेदस्य पारगः इत्येवं बुवते योधा अश्रदेयमिदं तव॥ ९

ब्यायच्छतां प्रहरताम् ॥ ३९ ॥ इति श्रीमहामास्ते ब्रोण-पर्वाणे टीकायां एकोप्तत्रियद्धिकशततमोऽध्यायः॥१२९॥ द्वो० १३

१३० तस्मिचिति॥१॥ संगास्त्रणयकोषात्॥३॥ महाभारते-

नाश एव तु में नूनं मन्दभाग्यस्य संयुगे। यत्र त्वां प्रषट्यावं व्यतिकान्तास्त्रयों रथाः एवंगते तु कृत्येऽस्मिन् ब्रहि यत्ते विवक्षितम यद्भतं गतमेवदं शेषं चिन्तय मानद॥ यत्क्रत्यं सिन्धुराजस्य प्राप्तकालमनन्तरम् । तत्संविधीयतां क्षिपं साध सञ्चिन्त्य नो द्विज टोण उवाच।

चिन्त्यं बहुविघं तात यत्कृत्यं तच्छुणुष्व मे त्रयो हि समतिकान्ताः पाण्डवानां महारथाः यावत्तेषां भयं पश्चात्तावदेषां पुरःसरम्। तद्वरीयस्तरं मन्ये यत्र कृष्णधनक्षयौ॥ १४ सा पुरस्ताच पश्चाच गृहीता भारती चमः। तत्र कृत्यमहं मन्ये सैन्धवस्यामिरक्षणम्॥ स नो रक्ष्यतमस्तात कृदाङ्गीतो धनअयात मती च सैन्धवं भीभी युगुधानवृकोदरी॥ संप्राप्तं तदिदं यूतं यत्तच्छकुनिवुद्धिजम्। न सभायां जयों बृत्तो नापि तत्र पराजयः॥ इह नो ग्लह्मानानामच तावज्ञयाजयौ। यान्स्म तान्ग्लहते घोराञ्खकानेः क्रस्संसदि अक्षान समन्यमानः प्राक

शरास्ते हि दुरासदाः यत्र ते बहबस्तात

कीरवेया ब्यवास्थिताः॥ सेनां दुरोदरं विद्धि शरानक्षान्विशांपते। ग्लहं च सैन्धवं राजंस्तत्र यूतस्य निश्चयः। सैन्धवे त महत् यतं समासकं परैः सह। अत्र सर्वे महाराज त्यक्त्वा जीवितमात्मनः सैन्धवस्य रणे रक्षां विधिवत्कर्तमईथ। तत्र नो ग्लहमानानां घ्रुवी जयपराजयी॥ यत्र ते परमेष्वासायत्ता रक्षन्ति सैन्धवम तत्र गच्छ खयं शीवं तांश्च रक्षस्व राक्षिणः॥

इहैव त्वहमासिष्ये प्रेषयिष्यामि चापरान्। निरोत्स्यामि च पञ्चाळान सहितान् पाण्डुस्ख्यैः॥ ततो द्रयोधनोऽगच्छत्तर्णमाचार्यशासनात्। उद्यस्यात्मानमुत्राय कर्मणे सपदानुगः॥ २५ चकरक्षीत पाञ्चाल्यीयधामन्यसमीजसी॥ बाह्येन सेनामभ्येत्य जग्मतुः सदयसाचिनम् यौ तु पूर्व महाराज वारितौ क्रतवर्मणा। प्रविष्टे त्वर्जने राजंस्तव सैन्यं युगुत्सया ॥२७ पार्थें भिस्वा चम्रं वीरी

प्रविष्टौतव बाहिनीम। पार्श्वन सैन्यमायान्ती

क्रकराजो ददर्श ह। ताभ्यां दयोंधनः सार्धमकरोत्संख्यमसम् त्वरितस्त्वरमाणाभ्यां म्रातभ्यां भारतो बली तावेनमभ्यद्भवतासभावद्यतकार्सकी। महारथसमाख्यातौ क्षत्रियप्रवरी युधि ॥२९. तमविध्यद्यधामन्यास्त्रिशता कङ्कपत्रिभिः। विशात्या सार्थि चास्य चतुर्भिश्चतुरी ह्यान् दुर्योधनो युधामन्योध्वजमेकेवुणाऽच्छिनत् एकेन कार्सकं चास्य चकर्त तनयस्तव॥ ३२. सार्थि चास्य महोन रथनीडादपाहरत्। ततोऽविध्यच्छरैस्तीक्ष्णेश्रतार्भेश्रतरो हयान युधामन्युश्च संकुद्धः शरांक्षिशतमाहवे। व्यस्जन्तव प्रत्रस्य त्वरमाणः स्तनान्तरे॥ तथोत्तमोजाः संकुद्धः शरहेंमावभूषितैः। अविध्यत्सार्श्ये चास्य प्राहिणोद्यमसावनस् दुर्योधनोऽपि राजेन्द्र पाञ्चाल्यस्योत्तमीजसः जघान चतरोऽस्याश्वासभी ती पार्ष्णिसारथी उत्तमीजा हताश्वस्तु हतसृतश्च संयुगे। आकरोह रथं मातुर्धधामन्योराभित्वरन्॥ सरथं गाप्य तं म्रातुर्द्धयोधनहयान्हारैः। बहुभिस्ताडयामास ते हताः प्रापतन्भावि ह हर्येषु पतितेष्वस्य चिच्छेद परमेषुणा। युधामन्योर्धनः शब्रिं शरावापं च संयुगे॥ हताश्वस्तात्स स्थादवतीर्यनराधियः। गदामादाय ते पुत्रः पाञ्चाल्यावभ्यधावत ४० तमापतन्तं संपेध्य कदं करुपति तदा। अवष्त्रतौ रथोपस्थाद्यधामन्यूत्तमौजसौ॥ ततः स हेमचित्रं तं गदया स्यन्दनं गदी। संऋदः पोथयामास साध्यस्तध्वजं नृप॥ भंकत्वा रथं स पुत्रस्ते हताश्वी हतसारिधः। मद्रराजरथं तुर्णमारुरोह परंतपः॥

तान् प्रसिद्धान् यानञ्चान् अक्षान् मन्यमानः प्राग्म्लहते स्म इत्यन्वयः ॥ १८ ॥ यत्र समायां तेऽमी ॥ १९ ॥ **दुरोदर्श** वातकारिणम् ॥ २०॥

पञ्चालानां ततो सुख्यौ राजपुत्री महारयौ । रधावन्यौ समावत्व वीसत्हमभिजग्मतः॥ ४४ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे जगदयवधपर्वाण दुर्योधनयुद्धे विद्यावधिकशततमोऽष्यायः॥ १३०॥

2

333

सञ्जय उवाच। वर्तमाने महाराज संद्रामे छोमहर्षणे। वर्तमाने महाराज संद्रामे छोमहर्षणे। व्याकुळेषु च सर्वेषु पीडवमानेषु सर्वदाः॥१ राखेषो भीममानच्छेणुदाय भरतर्पम । यथा नागो वने नागं मनो मन्तमनिद्रवन्॥ भूतराष्ट्र अवाव।

यो तो कर्णश्च भीमश्च संप्रयुद्धी महावली अर्जुनस्य रथोपान्ते कीदशः सोऽभवद्रणः ॥ पर्वे हि निजितः कर्णो भीमसेनेन संयुगे । कथं भूयः स राधेयो भीममागान्महारथः॥४ भीमो वास्ततनयं प्रत्युद्यातः कथंरणे। महारथं समाख्यातं पृथित्यां प्रवरं रथम्॥ ५ भीष्मद्रोणावतिकस्य धर्मराजो युधिष्ठिरः। नान्यतो भयमादत्त विना कर्णान्महारथात् भयाद्यस्य महाबाही न शेते बहुलाः समाः। चिन्तयक्रित्यशो वीर्यं राधेयस्य महात्मनः। तं कथं सुतपुत्रं तु भीमोऽयोधयताहवे ॥ ७ बह्मण्यं वर्धिसंपन्नं समरेष्वनिवर्तिनम् । कथं कर्ण युघां श्रेष्टं योधयामास पाण्डवः ८ यी ती समीयतुवीरी वैकर्तनवृकोदरी। कथ तावत्र युद्धेतां महावलपराक्रमी ॥ भ्रातुत्वं दर्शितं पूर्वं घृणी चापि स स्तजः। कथं भीमेन युगुधे कुन्त्या वाक्यमनुस्मरन् भीमो वा स्तपुत्रेण स्मरन् वैरं पुरा कृतम्। अयुध्यत कथं शूरः कर्णेन सह संयुगे॥ ११ आशास्ते च सदा स्तपुत्रो दुर्योधनो मम। कणों जेष्यति संग्रामें समस्तान्पाण्डवानिति जयाशा यत्र ५त्रस्य मम मन्दस्य संयुगे। स कथं भीमकर्माणं भीमसेनमयोधयत॥ १३

यं समासाय पुत्रेमें कृतं वेश महारथै:।
तं स्ततनयं तात कथं भीमो ह्ययोधयद १४
अनेकात् विभवारांश्च स्तपुत्रसम्भव्यतः १४
भारतायाः कथं भीमो युप्तयं स्तस्युत्ता १५
भारतायाः कथं भीमो युप्तयं स्तस्युत्ता १५
योऽजयरप्यियों सर्वा रेथेनेकन वीर्यवाद १६
यो जातः कुण्डकात्यां च कवचेन सहैव च तं स्तपुत्रं समर्थ भीमो ह्ययोधयत ॥ १७
यथा तयोर्युं सम्भू स्थासीदिजयो तयोः।
तन्ममानस्थ तर्वन कुण्यो ह्यसि सख्य १८

सञ्जय उवाच।
भीमसेनस्त राघेयझुःस्ट्य रथिनां वरम्।
इयेव गन्तुं यासतां वीरी कुष्णधनञ्जयी १९
तं प्रयान्तमभिद्वाय राधेयः कङ्कपश्चिमः।
अभ्यवर्षम्महाराज मेघो वृष्ट्येव पर्वतम् २०
पुङ्कता पङ्कजेनेव वक्षेण विहसन् वली।
आजुहाव रणे यान्तं भीममाधिरियस्तदा २१

कणं उवाच ।
भीमाहितैस्तव रणः स्मेऽपि न विभावितः
तइचेंयसि कस्मान्मे १ प्रार्थिदिस्स्रया २२
कुन्त्याः पुत्रस्य सहद्यां नेंदं पाण्डवनन्दन ।
तेन मामितः स्थित्वा शरवर्षैरवाकिर २३
भीमसेनस्त्रदाहानं कर्णान्नामर्थयणुधि ।
वर्धमण्डलमानृत्य सुपुत्रमर्थायवत् ॥ २४
अवकगामिभिन्नोणरम्यवर्षम्महायशाः ।
देशिता द्वेरथे यत्तं सर्वेशमहायशाः ॥ २५

इति श्रीमहाभारते होणपर्वाणे टीकायां त्रिंशदधिक-शततमोऽध्यायः॥ १३०॥

१३१

वर्तमान इति ॥ १ ॥ पूर्वसुयोगे दर्शितसुद्धावितं भ्रातृत्वं दृंत्या वाक्यं च चतुर्णामक्ष्यात्वरुषणं चातुस्मर-क्रिस्टन्वयः ॥ १० ॥ अभितः संसुखे ॥ २३ ॥

विधित्सुः कळहस्यान्तं जिघांसुः कर्णमक्षिणोत् । इत्वा तस्यानुगांस्तं च

हन्तुकामी महावलः॥ 38 तस्म ध्यसजद्याणि विविधानि परन्तपः। अमर्षोत्पाण्डवः ऋद्वः श्चरवर्षाणि मारिष२७ तस्य तानीषवर्षाणि मत्तविरदगामिनः। सतपुत्रोऽस्त्रमायाभिरप्रसत्परमास्त्रवित २८ स यथावन्महाबाहविंद्यया वे सुपूजितः। वाचार्यवस्महेष्वासः कर्णः पर्यचरद्वली २९ युध्यमानं तु संरम्भाद्भीमसेनं हस्रिव। अभ्यपद्यत कीन्तेयं कर्णी राजन बकोवरम। तम्नामृष्यत कीन्तेयः कर्णस्य स्मितमाहवे। ग्रुध्यमानेषु वरिषु पश्यत्सु च समन्ततः ३१ तं भीमसेनः संप्राप्तं चत्सदन्तैः स्तनान्तरे। विद्याध बलवान् कुद्धस्तोत्रैरिय महाद्विपम पुनश्च स्तपुत्रं तु खर्णपृष्टिः शिलाशितैः। समुक्तिश्चित्रवर्माणं निर्विभेद त्रिसप्तमिः ३३

कर्णो जाम्बूनदैर्जालैः संख्यान्यातरंहसः।

हयान विद्याध भीमस्य पञ्चभिः पञ्चभिः शरैः॥ 38 ततो बाणमयं जालं भीमसेनरथं प्रति। कर्णेन विहितं राजन्निमेषार्घाददश्यत ॥ ३५ सरथः सध्वजस्तत्र सस्तः पाण्डवस्तदा । प्राच्छाद्यत महाराज कर्णचापच्युतैः शरैः३६ तस्य कर्णश्चतःषष्ट्या व्यधमन्कवचं दढम्। क्रद्रश्चाप्यहनत्पार्थं नाराचैर्मर्भेदिभिः ३७ ततोचित्य महाबाहुः कर्णकार्भ्वकनिःसृतान् समाश्लिष्यदसंम्रान्तः स्तर्पुत्रं वृकोदरः ३८ स कर्णचापप्रभवाभिष्नादीविषोपमान्। विभुद्धीमी महाराज न जगाम व्यथां रणे॥ ततो द्वार्त्रिशता भक्षेनिशितैस्तिग्मतेजनैः। विद्याध समरे कर्ण भीमसेनः प्रतापवान अयलेनेव तं कर्णः शरैर्भृशमवाकिरत्। भीमसेनं महाबाहुं सैन्धवस्य वधैषिणम् ४१

सदपूर्वे त राधेयो भीममाजावयोधयत । क्रोधपूर्वतथा सीमः पूर्ववैरमनस्मरन् ४२ तं भीमसेनो नामृष्यद्वमानममर्पणः। स तस्मै व्यस्ज तुर्णशास्त्रवर्षमित्रहा॥ ४३ ते शराः प्रेषितास्तेन भीमसेनेन संयुगे। निपेतः सर्वतो बीरे क्रजन्त इव पक्षिणः ४४ हेमपुद्धाः प्रसन्नामा भीमसेनघनुश्च्युताः । प्राच्छादयंस्ते राधेयं शलभा इव पावकम ४५ कर्णस्त रथिनां श्रेष्ठश्छाद्यमानः समन्ततः। राजन्यसजदग्राणि शरवणीण भारत ४६ तस्य तानशनिप्रख्यानिष्रन्समरशोभिनः। चिच्छेद बहुभिर्मेहैरसंग्राप्तान् वकोद्रः ४७ प्रनश्च शरवर्षेण च्छा ऱ्यामास भारत। कणों वैकर्तनो ग्रहे भीमलेनमरिन्दमः॥४८ तत्र भारत भीमं तु दष्टवन्तः स्म सायकैः। समाचिततनं संख्ये भ्वाविधं शळकेरिव ४९

हेमपुङ्काञ्चिलाधौतान् कर्णचापच्युताञ्खरान् । दथार समेर वीरः

स्वरहमीनिव रहिमवान्॥ क्षिरोक्षितसर्वाङ्गो भीमसेनो व्यराजत। समुद्रकसमापीडो वसन्तेऽशोकवृक्षवत ५१ तत्तु भीमो महाबाहोः कर्णस्य चरितं रणे नामुज्यत महाबाद्धः कोधादु चलोचनः ५२ स कर्ण पञ्चविशत्या नाराचानां समापेयत। महीधरमिव श्वेतं गृढपादैर्विषोल्वणैः॥ ५३ पुनरेव च विद्याध षडिरष्टाभिरेव च। मर्भस्वमर्विकान्तः स्तपुत्रं तज्ञस्यजम् ॥ ५४ पनरत्येन बाणेन भीमसेनः प्रतापवान्। चिच्छेद कार्मकं तुर्ण कर्णस्य प्रहसानिव ५५ जघान चतुरशाश्वान सुतं च त्वरितः शरैः। नाराचेरकरइस्यामैः कर्णे विज्याध चोरसि ते जम्मुर्धरणीमाद्य कर्ण निर्मिद्य पत्रिणः। यथा जलधरं भित्त्वा दिवाकरमरीचयः ५७ स वैक्रद्यं महत्प्राप्य छिन्नधन्या शराहतः। तथा पुरुषमानी स प्रत्यपायाद्रथान्तरम् ५८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि कर्णपराजये पक्तिश्चरिकशततमोऽध्यायः॥ १३९॥ १३२

भृतराष्ट्र उवाच । सर्ग शिष्यो महैशस्य भृगुत्तमधुर्चरः । शिष्यत्वे प्राप्तवात् कर्ण-स्तस्य तुल्योऽस्वविद्यमा ॥ शिष्टोऽपि वा कर्णःशिष्यः शिष्यगुर्णे

स्तस्य तुल्योऽस्विधिया। १ ति ति शिषोऽपि वा कणे शिष्या शिष्यगुणैर्युतः सुन्धिप्रेचेण भीमेन निजितः स तु लीज्या र्याप्यगुणैर्युतः सुन्धिप्रचेण भीमेन निजितः स तु लीज्या र यस्मित्रवादा महती पुत्राणां मम सख्य । नं भीमाद्विमुखं दृष्टा किस्तु तुर्योधनोऽव्रचीत कथं च युपुषे भीमो विश्वराधी महावकः। कणाँ वा समरे तात किमकार्थीचतः परम्। भीमसेनं एणे दृष्टा ज्वल्तसभित्र पायकम् ४

सक्षय उवाच । रथमन्यं समास्थाय विधिवत्करिपतं पुनः। अभ्ययात्पाण्डवं कर्णों वातोहत इवार्णवः ५ ऋदमाधिरथिं दट्टा पुत्रास्तव विद्यापिते। भीमसेनममन्यन्त वैश्वानरमुखे हतम्॥ चापशब्दं ततः कृत्वा तलशब्दं च भैरवम्। अभ्यद्वत राधेयो भीमसेनरशं प्रति॥ प्रनरेव तयो राजन घोर आसीत समागमः। वैकर्तनस्य शूरस्य भीमस्य च महात्मनः ८ संरब्धौ हि महाबाह परस्परवधैषिणौ । अन्योग्यमीक्षां चकाते दहन्ताविव लोचनैः कोधरकेक्षणी तीबी निःश्वसन्ताविवोरगी शूरावन्थेान्यमासाद्य ततक्षतररिन्दमी १० ज्याद्याचिव ससंरब्धी इयेनाविव च जीवगौ शरभाविव संकड़ी खुद्रधाते परस्परम्॥ ११ तती भीमः स्मरन्क्रेशानक्षद्यते वनेऽपि च विरादनगरे चैव दःखं प्राप्तमरिन्दमः॥ १२ राष्ट्राणां स्फीतरतानां हरणं च तवात्मजैः सततं च परिक्रेशान्सपत्रेण त्वया कतान ॥ दम्पुमैच्छच यः क्रन्तीमपुत्रां त्वमनागसम्। कृष्णायाश्च परिक्रेशं समामध्ये दुरातमभिः केशपक्षग्रहं चैव दुःशासनक्रतं तथा। परुषाणि च वाक्यानि कर्णनोक्तानि भारत 'पतिमन्यं परीप्सस्य न सन्ति पतयस्तव । पितान नरके पार्थाः सर्वे वण्डतिकोपमाः॥' समझं तव कीरव्य यहुणुः कीरवास्तदा । दासीभावेन रुष्णां च भोकुकामाः सुतास्तव यचापि तान् प्रवज्ञतः कृष्णाजिमाना सिका पर्वपाण्डकवान् कर्णः सभायां सिक्षियी तव पृणीकृत्य यथा पार्थास्तव पुक्षो वयद्ता ह । विप्रस्थानस्त्र भी हे संरक्ष्यो गतचेतनः १९

वाल्यासम्भृति चारिम्नः
स्वानि दुःखानि चिन्तयन् ।
निरविद्यत धर्मास्म।
जीवितेन वृकोदरः ॥ २०
ततो विस्कार्य सुमहस्मपृष्टं दुरासदम् ।
चापं भरतज्ञार्द्दुलस्कतास्मा कर्णमभ्ययात्
स सायकमर्थेजारिः

स साथक मथजा छभीमः कर्णरंथं प्रति ।
भाजुमद्भिः शिळाधौतभागोः प्राच्छादयस्त्रमास् ॥ २२
ततः प्रवस्त्याधिरथिस्त्र्णमस्य शिळाशितैः
व्यथमञ्जीमसेनस्य शरजाळाति पश्चिभिः २३
महारथो महाबाहुमहाबाणमहाबच्छः ।
विक्याधाधिरथिमाँ नविमार्गिश्चितेस्तदम् ॥
स तोधैरिय मातङ्गे वार्यभागणः पतिस्मिः।
अभ्यधावद्शं मातङ्गे वार्यभागः परविभागः

अभ्ययावद्संम्नातः स्तुत्युत्रं वृक्षाव्दरः ॥ २५ तमापतन्तं वेगेन रभसं पाण्डवर्षभम् । कर्णः प्रत्युवन् युद्धं मनो मन्तमिव द्विषम् ततः प्रध्माप्य जळजं भेरीशतसमस्वनम् । अक्षुत्र्यत् वर्ळं ह्योदुत्त् इव सागरः ॥ २७ तदुव्तं वर्ळं ड्या लाग्यय्यपत्तिमत् । भीभः कर्णं समासाय च्छाद्यामास सायकैः अधानुश्रसवृणीं ह्यास्य स्वर्यक्रीति । व्यासिश्यवृणों कर्णः पाण्डवं छाव्यप्रश्चित्रिः । व्यासिश्यवृणों कर्णः पाण्डवं छाव्यप्रश्चित्रिः । व्यासिश्यवृणों कर्णः पाण्डवं छाव्यप्रश्चित्रिः । विचीद्यं तत्त्व प्राणां हाहाकत्तमवृत्वरुष्ट्याः । विचीद्यं तत्त्व प्राणां हाहाकत्तमवृत्वरुष्ट्याः ।

ते हया बह्वशोभन्त मिश्रिता वातरहसः। सितासिता महाराज

यथा व्योक्ति बलाहकाः॥ ३१ संस्थ्यो क्रोधतामाञ्जी प्रेश्य कर्णवृक्तोदरी। संक्रस्ताः समकस्यन्त त्वदीयानां महास्याः यमराष्ट्रीयमं घोरमासीदायोधनं तथोः। दुर्दर्शं मरतश्रेष्ठ प्रेतराजपुरं यथा॥ ३३ समाजिमव तिक्वतं श्रेक्षमाणा महारयाः। नालक्षयुक्षदं व्यक्तमेकस्विच महारणे॥ ३५ तथोः प्रेश्वन्त संमर्दे सजिक्कृष्टं महास्ययोः। तव दुर्मोन्यते राजन् सपुत्रस्य विशापते॥ इस्तान्यती है शबुप्रायन्योन्यं सायके शित्रदे शराजालावृतं व्योम सकार्तरद्वतविक्वमी॥ तावन्योन्यं जिघांसन्ती शरैस्तांश्णेमेहारणी प्रेक्षणीयतरावास्तां वृष्टिमन्ताविषाम्बृत्ते ॥ स्वर्षाविकृतान्वाणाम्बिसुंबन्तावरिन्दमी ॥ साखरं श्योम चकाते महीक्काभिरिव ममी ताभ्यां सुक्ताः शरा राजन् गार्भपत्राश्चकाशिरे श्रेण्याः शरिव मस्तानां सारसानामोवान्वर्यः संसक्तं सुत्रवृष्णे रह्या मीममिरिवम् ॥ अतिमारममन्येतां मीमे कृष्णवनज्ञया ॥ ४१ तत्राधिराधिमामभ्येतां मीमे कृष्णवनज्ञया ॥ ४१ पतां सुर्पातमतिकम्ब पेतृत्थ्व नर-द्विपाः ॥ ४१ पतां सुर्पातमतिकम्ब पेतृत्थ्व नर-द्विपाः ॥ ४१ पतां सुर्पातमतिकम्ब पेतृत्थ्व नर-द्विपाः ॥ अत्राह्मा राजन्महाराज पुत्राणां ते जनस्वयः ॥ सुर्पातम्वान्यानामं च शरीरंगैतजीवितः। स्थान्यानामं च शरीरंगैतजीवितः। स्थान स्थान मुस्तामं च शरीरंगैतजीवितः। ॥ ४६ स्थान मुस्तान्य-गज्ञानां च शरीरंगैतजीवितः।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि भीमकर्णयुद्धे हार्त्रिशत्विकशतनमोऽध्यायः॥१३२॥

~>> ~

833

धृतराष्ट्र उवाच। अत्यद्भुतमहं मन्ये भीमसेनस्य विक्रमम्। यत्कर्णे योधयामास समरे लघुविकमम्॥ १ त्रिवद्यानिप वा युक्तान्सर्वशस्त्र बरान्याधे। वारयेद्यो रणे कर्णः सयक्षासुरमानुषान ॥ २ स कथं पाण्डवं युद्धे म्राजमानिमव श्रिया। नातरत्संग्रगे पार्थ तन्ममाचक्ष्व सञ्जय ॥ ३ कथं च युद्धं संभूतं तयोः प्राणदुरोदरे। अत्र मन्ये समायत्तो जयो वाऽजय एव चा।४ कर्ण प्राप्य रणे सृत मम पुत्रः सुयोधनः। जेतुम्रत्सहते पार्थान्सगोविदान्ससात्वतान् श्रत्वा तु निर्जितं कर्णमसङ्ख्यीमकर्मणा। भीमसेनेन समरे मोह आविशतीव माम्॥६ विनष्टान्कीरवान्मन्ये मम पुत्रस्य दुर्नयैः। न हि कर्णी महेब्बासान्पार्थाञ्जेब्यति सञ्जय । कृतवान्यानि युद्धानि कर्णः पाण्डस्तैः सह सर्वत्र पाण्डवाः कणैमजयन्त रणाजिरे ॥ ८ अजेयाः पाण्डवास्तात देवैरिए सवासवैः । न च तहुभ्यते मन्दः पुत्रो दुर्योक्षां ममा ॥ ९ सर्व विश्वस्थित मन्दः पुत्रो दुर्योक्षां ममा ॥ ९ सर्व विश्वस्थित स्वारा पार्थस्य मे सुतः । मधुमेण्डिरिवासुद्धिः प्रपातं नावतुभ्यते ॥ १० निकृत्वा निकृतिप्रको राज्यं हत्या महास्यनां जितमित्येव मन्यानः पाण्डवानवम्यते ॥ १० प्रक्रोहोमिमुतेन मया चाण्यकुतात्मना । धर्मे स्विता महारमानो निकृताः पाण्डनन्दनाः द्यामकामः स्वोद्यो वैविशेशी युविष्ठिरः । अवक्त इति मन्या तु मम पुत्रैनिराकृतः ॥ १३ द्वानि दुः स्वार्यक्षात्मन्त ॥ १३ द्वानि दुः स्वार्यक्षात्मन्ति विश्वसारांश्च सर्वद्या हति कृत्वा महावाहुर्योमोऽयुभ्यत स्वत्जम् तस्मान्मे सञ्चय सूहि कर्णभीमी यथा रणे । अवध्यभतां सुविष्ठ श्रेष्ठी एरस्परवधिनिणी॥१५

संमाजं रत्नं एकस्यैव कस्यवित् नान्यस्य ॥ ३४ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टाकायां द्रात्रिचद्धिकशततमोऽ-ष्यायः ॥ १३२ ॥

833

अत्यद्भतमिति ॥ १ ॥ प्राणहरोदरे प्राणकृते ॥४॥

सञ्जय उवाच ।

शृषु राजन्यथावत्तं संग्रामं कर्णभीमयोः। परस्परवधपेष्लोवनकुजरयोरिव ॥ 38 राजन्वैकर्तनो भीमं कदः कदमरिदमम्। पराकान्तं पराकस्य विख्याच त्रिशता शरैः॥ महावेगैः प्रसन्नाग्रैः शातकंभपरिष्कतैः। अहनद्धरतथेष्ठ भीमं वैकर्तनः इरिः॥ तस्यास्यतो धनुर्भीमश्रकर्तं निशितेस्त्रिभिः। रथनीडाच यन्तारं महोनापातयत्क्षितौ ॥ स कांक्षन भीमसेनस्य वधं वैकर्तनो भूतम् । शक्ति कनकवैदुर्यचित्रदण्डां परामृशत्॥ २० प्रयुद्ध च महाशक्ति कालशक्तिमेवापराम्। सम्रतिक्षप्य च राधेयः सन्धाय च महाबळः चिक्षेप भीमसेनाय जीवितान्तकरीमिव। द्यक्ति विसुज्य राधेयः प्ररंदर इवादानिस्॥ ननाद समहानादं बळवान्सतनन्दनः। तं च नादं ततः श्रुत्वा पुत्रास्ते हिषेताऽभवन तां कर्णभुजनिर्मकामकविश्वानरप्रभाम्। शाकि वियति चिच्छेद भीमः सप्तामेराश्रमैः क्रिन्वा शक्ति ततो भीमो निर्मकोरगसन्निमां मार्गमाण इव प्राणान्सतपत्रस्य मारिष ॥ २५ आहिणोत्कृतसंरंभः शरान्बर्हिणवाससः। **क्वर्णपंखाञ्जिलाधीतान् यमदण्डोपमान्स्रधे** कर्णोऽप्यन्यद्भनुर्धेद्य हेमपृष्ठं दुरासदम्। विक्रष्य तन्महचापं व्यक्तज्ञात्सायकांस्तदा ॥ तान्पाण्डपत्रश्चिष्ठछेद नवभिर्नतपर्वभिः। वसवेणेन निर्मकाञ्चव राजन्महाद्यरान् ॥ २८ क्रिस्वा भीमो महाराज नादं सिंह इवानदत सो वृषाविव नर्दन्ती बलिनी वासितान्तरे शार्द्छाविव चान्योन्यमामिषार्थेऽभ्यगर्जतां अन्योन्यं प्रजिहीर्षन्ताचन्योन्यस्यान्तरेषिणी

अन्योन्यमभिवीक्षन्तौ गोष्ठेष्विव महर्षभौ। महागजाविवासाय विषाणाष्ट्रैः परस्परम् ॥ इतिः पूर्णायतोत्स्प्रैरन्योन्यमभिजञ्जद्वः। निर्देहन्तौ महाराज शस्त्रवृष्ट्या परस्परम् ॥ अन्योग्यमभिवीक्षन्तौ कोषाह्रिवृत्तछोचनौ। प्रसम्तौ तथाऽन्योन्यं सन्स्येयनौष्ठसुद्धुंदुः॥ चीक्शव्यं च कुवीणौ सुप्रचात परस्परम् ।

तस्य भीमःपुनश्चापं मुद्यौ चिच्छेद मारिष शंखवर्णाश्च तानभ्वान्वाणैर्निन्ये यमक्षयम् सार्राधे च तथा प्यस्य रथनी डावपातयत ॥ ततो वैकर्तनः कर्णश्चिन्तां प्राप दुरत्ययाम् । स च्छाद्यमानः समरे हताश्वो हतसारधिः॥ मोहितः शरजालेन कर्तव्यं नाभ्यपद्यत । तथा कुच्छूगतं रहा कर्ण दुर्योधनो सुपः ॥३७ वेपमान इव कोधाद्यादिदेशाथ दुर्जयम्। 'गच्छ दुर्जय राधेयं पुरो ग्रसति पाण्डवः३८ जहि तुबरकं क्षिप्रं कर्णस्य बलमाद्धत्।' एवमुक्तस्तथेत्युक्तातच पुत्रं तवात्मजः ३९ अभ्यद्वद्भीमसेनं व्यासक्तं विकिरञ्छरैः। स भीमं नवभिर्वाणैरश्वानष्टभिरापेयत्॥ ४० षड्डिः स्तं त्रिभिः केतुं पुनस्तं चापि सप्ताभिः मीमसेनोऽपि संकुद्धः साध्वयन्तारमाश्चर्यः। दुर्जयं भिन्नमर्गाणमनयद्यमसादनम्। खळकतं क्षिती भ्रुण्णं चेष्टमानं यथोरगम् ४२ रुदनातेस्तव सुतं कर्णश्चके प्रदक्षिणम्। स त तं विरथं कृत्वा समयन्नत्यन्तवैरिणम्॥

संमाचिनोद्वाणगणैः शतमीनिश्च शङ्कामिः। तथाऽप्यतियः कर्णो भिद्यमानोऽस्य सायकैः॥ अध न जहाँ समेरे भीमं कुद्यस्पं परन्तपः॥ अध

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि कर्णभीमयुद्धे त्रवस्त्रिदादधिकदाततमोऽध्यायः॥ १३३॥

838

सञ्जय उवाच । सर्वथा विरथः कर्णः पुनर्भौमेन निर्जितः । रथमन्यं समास्राय पुनर्विदयाध पाण्डवम् ॥ १

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां त्रयक्षिशदधिक-श्वाततमोऽभ्यायः॥ १३३॥ १३४

स इति ॥ १ ॥

महागजाविवासाय विषाणाग्रैः परस्परम् । इरिः पूर्णायतोत्सृष्टैरन्योन्यमभिजन्नतुः ॥ २ अथ कर्णः शरत्रातिर्मामसेनं समार्पयत् ।

अध्य कर्णः शरबातैर्सीमसेनं समार्पयत् । ननात् च महानादं पुनर्विद्याघ चोरसि दे तं भीमो दशाभिनाँणः प्रत्यविध्यद् जिहाँगे। पुनर्विद्याघ सहत्या शराणां नतपवेणान् ४ कर्णं तु नविभागों मिरचा राजंस्तनात्तरे। ध्वजमेन विद्याघ सायकेन वितेन हा ॥ ५ सायकानां ततः पार्थिक्षपष्ट्या प्रत्यविध्यत् तोंवैरिय महानागं कशामिरिय वाजिनम् ६ सोर्ऽतिविद्यो महाराज पाण्डवेन वशस्त्रिना सुक्रिणी लेलिहन्वीरः कोध्यरकान्तलोचनः ततः श्रं महाराज सर्वकायाबदारणम् । प्राहिणोद्धीससेनाय नलायेन्द्र दवाशिनम् ८ स निर्मेष रणे पार्थं सृतपुष्ठधुन्द्युतः।

च्छहारयन् मूर्गमाचत्रपुक्षः ततो भीमो महावाहुः क्रोधसंरक्तलोचनः। बज्जकल्पां चतुष्किष्कं

मुर्वी कमाङ्गदां गदाम् ॥ १० प्राहिणात्स्तपुत्राचा पडसामित्वारपन् । स्वा ज्ञानाधिरपे सदृश्यान्यापुत्राहिनः वस्त्रा ज्ञानाधिरपे सदृश्यान्यापुत्राहिनः वस्त्रा सारतः कुत्रो वज्रणेन्द्र द्यासुरान् । ततो भीगो महावाहः स्वराभ्यो स्वरत्ये १२ स्वजामित्रपेशिक्या सुत्रम्यम्बत्रस्वर्धः स्वजामित्रपेशिक्या सुत्रम्यम्बत्रस्वर्धः ६ हताश्वस्तुतसुत्स्यस्य सर्प्यं पतितथ्यज्ञम् १३ विस्फारयन्यनुः कर्णस्तक्षौ भारत दुमैनाः । अत्राद्धानारयन्यनुः कर्णस्तक्षौ भारत दुमैनाः । अत्राद्धानस्य पराजमम् ॥ १४ विद्यो रिथेनां श्रेष्ठो वारयामास्य यद्भिपुम् ।

विरणं राणना अष्टा वारचामार वाहपुम । विरणं तं नरअष्टं इहाऽप्रियिसाहवी।१५ दुर्योधनस्ततो राजक्रम्यमापत दुर्धुक्षम् । 'पत्त दुर्धुक्ष राधेयो भीमेन विरयीकृतः ॥१६ तं रथेन नरअष्टं संपादय महारयम् ।' ततो दुर्योधनयमः शुल्या भारत दुर्धुक्षः १७ त्वरमाणाऽभ्ययास्कर्णं भीमं चावारयच्छरेः दुर्धुक्षं प्रेश्य संप्रामे सृतपुत्रपदादुतम् १८ वायुपुत्रः प्रहृष्टोऽसू-सुक्तिणी परिसंख्रिह्न् । ततः कर्ण महाराज वारियत्वा शिख्युँक्षेत्रः वृद्धुँक्षाय रुप्यू पूर्ण प्रेययामास पाण्डवः । तिसम्बन्धणे महाराज नवभिनेतपर्थभिः २० सुम्रुक्षे दुमुँक्षं भीमः वर्धनिन्ये यमक्ष्यम् । ततस्यमेवापियपिः स्टम्बन्णं त्रमेक्षं हतेरश

ततस्तमवाधियायाः स्यन्दन दुसुख हत्तरः अध्यतः प्रवभौ राजन् दोण्यमान दवांष्ठामान् द्रायानं भिन्नमर्माणं दुसुँखं शोणितोक्षितस्दः दृष्टा कर्णाऽश्चपूर्णाक्षो सुद्धतं नाभ्यवर्तत । तं गतासुमतिकस्य कृत्वा कर्णः प्रदक्षिणस्

> दीर्घमुष्णं श्वसन्वीरो न किञ्चित्प्रत्यपद्यतः। तर्दिमस्त विवरेराजन

नाराचान्यार्श्ववाससः॥ २४
प्राहिणोत्सृतपुत्राय भीमसेनश्चतृदेश ।
त तस्य कवचं भिरवा सर्णांचेचं महोजसः
हेमपुह्णा महाराज व्यक्शोभन्त दिशो द्वा ।
अधिवन्सृतपुत्रस्य शोणितं रक्तभोजनाः २६
मुद्धा दव मनुष्येद्ध पुजङ्गाः काळवादिताः
प्रसर्पमाणा मेदिन्यां ते व्यरोचन्त मार्गणाः
अर्थाप्रविणः संरक्षा विळानीच महोरगाः ॥

तं प्रत्यविध्यद्वाधेयों जांबूनद्विभूपितैः १८
चतुर्दे प्रभिरस्तुप्रैनौराचैरिवचारयत् ।
ते भीमसेनस्य भुजं सहयं निर्मिद्य पत्रिणः १२
प्राचितानीदेनौं भीमाः कौञ्चं पत्ररखा दृष्ट ।
ते इयरोचन्त नाराचाः प्रविद्यन्तो वसुंधराम्
गच्छायस्तं दिनकरे दीप्यमाना द्वादावः ।
स निर्मिन्नो रणे भीमो नाराचैसैमैसिदिभिः ॥
सुम्राव किथरे पृरि पर्वतः सक्ळि यथा ।

स भीमस्त्रिभिरायत्तः सृतपुत्रं पतिश्रिभः ३२ सुपर्णविद्वयाय सार्याय सार्याय सहिभः । स विद्वलो महारायतः कर्णो भीमद्याराहतः ३३ माद्रवज्ञवत्त्रेय रणं हिन्या महाभयात् । भीमसेनस्त् विस्कार्यं चापं हेमपरिष्कृतस्३४ आहवेऽतिरयोऽतिष्ठज्ञ्चलिव हुतादानः ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि कर्णापयाने चतुर्श्विदादधिकदाततमोऽध्यायः॥ १३४॥

दैवमिति ॥ १ ॥ यमः संयमनन्यापारः कालः कलनन्यापारः अन्तको मारणन्यापारः तहुपमम् ॥ ९ ॥

धृतराष्ट्र उवाच'। दैवमेव परं मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम्। यत्राधिरथिरायत्तो नातरत्पाण्डवं रणे॥ १ कर्णः पार्थान्सगोविदान जेतमत्सहते रणे। न च कर्णसमं योधं लोके पश्यामि कञ्चन २ इति दुर्योधनस्याहमश्रीपं जल्पतो मुहुः। कर्णों हि बलवाब्लूरो दृढधन्या जित्रक्रमः ३ इति मामब्रवीत्स्त मन्दो दुर्योधनः पुरा। वसुषेणसहायं मां नाळं देवापि संयुगे॥ ४ किं नु पांडुसुता राजन् गतसत्वा विचेतसः तत्र तं निर्जितं दक्षा भुजङ्गमिव निर्विषम्॥ युद्धात्कर्णमपकान्तं किस्विद्वर्योधनोऽब्रवीत्। अहो दुर्भुखमेवैकं युद्धानामिविशारदम्॥ ६ प्रावेशयद्भुतवहं पतङ्गमिव मोहितः। अश्वत्थामा मद्रराजः क्रुपः कर्णश्च संगताः॥ न शक्ताः प्रमुखे स्थातुं नृनं भीमस्य सञ्जय । तेऽपि चास्य महाघोरं बलं नागायुतोपमम् जानन्तो द्यवसायं च कूरं माहततेजसः। किमर्थं कूरकर्माणं यमकालान्तकोपमम्॥ ९ बळसंरंभवीर्यक्षाः कोपयिष्यन्ति संयुगे। कर्णस्त्वेको महाबाहुः खबाहुबळदर्पितम्॥ भीमसेनमनादृत्य रणेऽयुध्यत सृतजः। योऽजयत्समरे कर्ण पुरंदर इवासुरम् ॥ ११ न स पाण्डुसुतो जेतुं शक्यः केनचिदाहवे। द्रोणं यः संप्रमध्येकः प्रविष्टो मम वाहिनीम् भीमो धनञ्जयान्वेषी कस्तमाच्छेंजिजीविषुः। को हि संजय भीमस्य खातुमुत्सहतेऽग्रतः॥ उद्यताशनिहस्तस्य महेन्द्रस्येव दानवः। प्रेतराजपुरं प्राप्य निवर्तेतापि मानवः॥ १४ न भीमसेनं संप्राप्य निवर्तेत कदाचन। पतङ्गा इव वहिं ते प्राविशवलपचेतसः॥ १५ ये भीमसेनं संकृद्धमन्वधावन्विमोहिताः। यत्तस्यभायां भीमेन मम पुत्रवधाश्रयम् ॥ १६ उक्तं संरंभिणोऽग्रेण कुरूणां श्रण्वतां तदा। तहनमभिसञ्चिन्त्य दक्षा कर्णे च निर्जितम्॥

दुर्मर्षणो दुःसहश्च दुर्मदो दुर्घरो जयः। ते समन्तान्महाबाहुं परिवार्य वृकोदरम्। प्रतिजग्राह समरे भीमसेनो हसकिव॥ ३२ तव दृष्टा तु तनयान् भीमसेनपुरीगमान्। अभ्यवर्तत राधेयो भीमसेनं महाबलम् ॥

सञ्जय उवाच। यस्त्वं शोचिस कौरव्य वर्तमाने महाभये त्वमस्य जगतो मुळं विनाशस्य न संशयः।। खयं वैरं महत् कृत्वा पुत्राणां वसने स्थितः। उच्यमानी न गृह्वीचे मत्यीः पथ्यमिवीषधम् स्वयं पीत्वा महाराज कालकृटं सुदुर्जरम्। तस्येदानीं फलं कुत्स्नमवामुहि नरोत्तम॥ यत्त कुत्सयसे योधान्युध्यमानान्महाबलान्। तत्र ते वर्तयिष्यामि यथा युद्धमवर्तत ॥ २८ दङ्घा कर्णे तु पुत्रास्ते भीमसेनपराजितम्। नामुध्यन्त महेष्वासाः सोदर्याः पंच भारतः पाण्डचं चित्रसम्राहास्तं प्रतीपसुपाद्रवन् ॥ दिशः शरैः समावृण्वञ्शलभानामिव वजैः॥ आगच्छतस्तान्सहसा कुमारान्देवरूपिणः ।

कर्णभीमेन निर्जितम्॥ १९ प्रत्याख्यानाच कृष्णस्य भृशं तप्यति पुत्रकः दश्च भ्रातृन्हतान्संख्ये भीमसेनेन दंशितान्॥ आत्मापराधे सुमहन्नृनं तप्यति पुत्रकः। को हि जीवितमन्विच्छन्प्रतीपं पांडवं वजेत भीमं भीमायुधं कुद्धं साक्षात्कालमिव स्थितं वडवासुखमध्यस्य मुच्येतापि हि मानवः॥ न भीममुखसंप्राप्तो मुच्येदिति मातिर्मम। न पार्थान च पञ्चालान च केशवसात्यकी जानते युधि संरब्धा जीवितं परिरक्षितुम्। अहो मम सुतानां हि विपन्नं स्त जीवितम्

कर्णो दःशासनोऽहं च जेष्यामी याधि पाण्डवान्। स नूनं विरथं दश्ल

दुःशासनः सह भात्रा भयाद्वीमादुपारमत्। यश्च संजय दुर्वद्विरव्रवीत्समितौ मुहः॥ १८

208

विस्जान्यशिखांस्तीक्ष्णान् स्वर्णपुङ्काञ्छलाशितान् । तं तु भीमोऽभ्ययाञ्चर्णं वायेमाणः सुतैस्तव ॥ ३४ कुरयस्तु ततः कर्णं परिवार्यं समन्ततः । अवाकिरन् भीमसेनं दारैः सन्नतपर्वमिः ॥ तान्वाणेः पञ्चविद्याया

साश्वान राजन्नरर्षभान्। सस्तान भीमधनुषो भीमो निन्धे यमक्षयम्॥ प्रापतन्स्यन्वनेभ्यस्ते सार्घ स्तैर्गतासवः। चित्रपुष्पधरा अग्ना वातेनेव महाद्वमाः॥ तत्राद्वतमपश्याम भीमसेनस्य विकसम्। संवार्याधिरिध वाणैर्यकाचान तवारमजान्॥ स वार्यमाणो भीमेन शितेनाणैः समन्ततः। स्तृतपुत्रो महाराज भीमसेनस्यक्षतः॥ २९ त भीमसेनः संरभारकोधसंरक्तजोखनः। ३६ विस्तार्य सुमहत्वार्य ग्रहुः कणैमसेवस्त ॥ ४०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवश्रपर्वणि भीमसेनपराक्रमे पञ्चत्रिंशद्धिकशततमोऽध्यायः॥१३५॥

सञ्जय उवाच । तवात्मजांस्तु पतितान् दृष्टा कर्णः प्रतापवान् । क्रोधेन महताऽऽविष्टो

निर्विण्णोऽभूत्स जीवितात् ॥ १ आगस्क्रुतमिवात्मानं मेने चाघिरथिस्तदा । यग्मत्यक्षं तव सुता मीमेन निहता रणे ॥ २ मीमसेनस्ततः कुद्धः कर्णस्य निशिताञ्चारान् निचसान संस्मान्तः पृथैवरमजुस्मरत् ॥ ३ स भीमं पञ्चभिविंद्श्या राघेयः महस्तिव । पुनर्विद्याघ सन्नत्या सर्णपुञ्चैः शिलाशितैः॥

अविश्विन्त्याथ तान् वाणान् कर्णेनास्तान् कुकोदरः । रणे विदयाध राधेयं रातेनानतपर्वणाम् ॥ ५ पुनश्च विशिष्ठेरनोश्णेविंद्ध्वा प्रमंसु पञ्चभिः श्वतुश्चिन्छेद्द भह्नेन स्तपुत्रस्य मारिष ॥ ६ अथान्यस्तुरादाय कर्णो भारत दुर्मनाः । स्वुभिश्वाद्यामास भीमसेनं परंतपः ॥ ७ तस्य भीमो ह्यान्हत्वा विनिहत्य च सार्रिथ ततो भीमो महावाहुनैवभिनैतपथैभिः।
प्रेपवामास संकुद्धः सुतपुत्रस्य मारिष ॥ १५
ते तस्य कवर्च भिन्या तथा वाहुं क दक्षिणम् अभ्यपुर्वरणाँ तिश्ला वट्योक्तिमेव पन्नागः॥ स च्छाचमानो वाणौदैभीमसेवभ्युक्थुदैः। पुनरेवामयनकर्षां भीमसेवास्पराङ्गुद्धवः॥१७

इति श्रीमहाभारते होणपर्वणि टीकायां पश्चत्रिंशद्धिक-श्राततमेऽच्यायः ॥१३५ ॥

१३६ तवेति ॥ १॥ प्रतिकृते प्रतिकर्मणि कृते सतीरपन्ययः ॥ ८ ॥ अवारोहत अवातरत्॥ १० ॥ तं पराङ्ग्रुखमालोक्य पदाति स्तनन्दनम् । कौन्तेयशरसंख्वं राजा दुर्योधनोऽन्नचीत् ॥ त्वरध्वं सर्वतो यत्ता राधेयस्य रथं प्रति । त्ततस्तव सुता राजञ्जूत्वा भ्रातुर्वचो द्वतम्॥

क्षभ्ययुः पाण्डवं युद्धे विद्युः पाण्डवं युद्धे विद्युः जन्तः शिळीग्रुखान् । चित्रोपचित्रश्चित्राक्ष-श्चारुचित्रः शरासनः॥

श्चात्रांचाः शरासनः॥ २० स्विज्ञयोधितः। तानापतत् एवाज्ञ भीमसेनी महारथः॥ २१ एकैकेन शरेणाजी पातपामास ते सुतानः। ते हत्तान्य पतत्मभौ वातरुःणा इव द्वानः॥ वहार्याः त्वात्राः वहार्याः वहार्याः वहार्याः वहार्याः वहार्याः वहार्याः वहार्याः वहार्याः वहार्याः वहार्यः वहारः वहार्यः वहार्यः वहार्यः वहार्यः वहारः वहारः वहार्यः वहार्यः वहारः वहार्यः वहारः वह

रक्तचन्दनदिग्धाङ्गी हारैः कतमहावणी।

शोणिताक्ती व्यराजेतां चन्द्रसूर्याविवोदिती

नी जोणितोक्षितेगाँजैः जारेश्विकतनस्वती कर्णभीमी त्यराजेनां निर्मकाविव पश्चगी॥ व्याद्याविव नरव्यात्री दंष्टाभिरितरेतरम् । शरधारास्त्रजी बीरी प्रेशाविव ववर्षतः ॥ वारणाविव चान्योन्यं विवाणाभ्यामरिवमौ निर्मिन्दन्ती खगात्राणि सायकेश्वास रेजतः नादयन्ती प्रहर्षन्ती विक्रीजन्ती परस्परम् । मण्डलाने विकर्वाणी रशास्यां रशिषसमी जवाविवाध नर्दन्ती बलिनी वासितान्तरे। सिंहाचिव पराकान्ती नरसिंही महाबळी॥ परस्परं वीक्षमाणी कोधसंरक्तळोचनी। ययधाने महावीयों शकवेरोचनी यथा॥ ततो भीमो महाबाहुर्बाहुभ्यां विक्षिपन्धनः ह्यराजन रणे राजन्सविद्यदिव तोयदः ॥ ३५ स्य नेमिघोषस्तनित्रआपविद्यद्वरास्वभिः। भीमस्वेतमहामेद्यः कर्णपर्वतमावणीत् ॥ ३६ ततः शरसहस्रेण सम्यगस्तेन भारत। पाण्डचो व्यक्तिरत्कर्ण भीमो भीमपराक्रमः॥ तत्रापद्रयंस्तव सता भीमसेनस्य विकामम । सपन्नैः कङ्गवासाभिर्यत्कर्णे छादयञ्ज्ञारैः॥ स नंत्रयन रणे पार्थ केशवंच यशस्विनम्। सात्यकि चक्ररक्षी च भीमः कर्णमयोधयत॥ विक्रमं भजयोवीर्यं धैर्यं च विदितात्मनः। पुत्रास्तव महाराज दश विमनसोऽभवन ॥

इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणिभीमयुद्धे षट्त्रिशाद्धिकशततमोऽध्यायः॥ १३६॥

१३७

सञ्जय उवाच ।

भीमसेनस्य राधेयः श्रुत्वा ज्यातलितःखनं नामुन्यत यथा मत्तो गजः प्रतिगजस्वनम् ॥ सोऽपकम्य ग्रुष्टतं तु भीमसेनस्य गोचरात् । पुत्रांस्तव ददशाँथ भीमसेनेन पातितान् ॥ २ नानवेश्य नरश्रेष्ठ विमना उःक्षितस्तताः। निःश्वसन्दीर्धेष्ठुणं च पुनः पाण्डवप्तस्ययात् स ताम्रनयनः कोधाच्छ्नसक्षित्र महोरगः । वभौ कर्णः शरानस्यन् रहमीनिव दिवाकरः क्रिरणैरिव सूर्यस्य महीभो भरतर्यभ । कर्णवाप्यवनिवृद्धाः ग्राच्छावत वकोवरः ॥५

चिन्नोपालिनः चिन्नधासासुपाचिन्नधोति चिन्नोपचिन्नः ॥२०॥ इति श्रीमहाभारते होणपर्वणि टीकायो पर्ट्तिशद्यिक-काततमोऽध्यायः ॥ १३६ ॥

830

भीमसेनस्येति ॥ १ ॥

ते कर्णचापप्रभवाः शरा बर्हिणवाससः । विविद्यः सर्वेतः पार्यं वासायेवाण्डजा द्वमं कर्णचापञ्जा वामाः संपतन्तस्ततः । कर्णचापञ्जा द्वमं कर्णचापञ्जा द्वमं कर्णचापञ्जा द्वरा कर्णाकृतः इता । चापध्वजोपस्करेश्यश्चनादीपमुखानुगात । प्रभवन्तो स्वरद्यन्त राजनिविरयः शराः ॥ सं पुरयन्महावेगात् समामन् गुन्नवाससः । सुचणिवकृतांश्चिमास्करं । स्वणीवकृतांश्चिमास्करं । स्वणीवकृतांश्चिमास्वर्णे । स्वणिवकृतांश्चिमास्वर्णे । स्वणीवकृतांश्चिमास्वर्णे । स्वणीवकृतिकृतिकृतिकरं । स्वणीवकृतिकरं । स्वणीवकरं । स्वणीवक्यास्वर्णे । स्वणीवक्यास्वर्णे । स्वणीवक्यास्वर्णे । स्वणीवकृतिकरं । स्वणीवक्यास्वर्णे । स्वणीवकृतिकरं । स्वणीवक्यास्वर्णे । स्वणीवकृतिकरं । स्वणीवक्यास्वर्णे । स्वणीवक्यास्वर्यं । स्वण्यं । स्व

तमन्तकमिवायस्त-मापतन्तं वृकोदरम् । स्यक्तवा प्राणानतिकस्य

विध्याय निशितेः शरैः॥ १० तस्य वेममस्यां सर्धा कंपस्य गण्डवः।
महत्य श्रारीवांस्ताष्ट्रवारयत वीर्यवान्॥
ततो विधम्याधिरयेः शरजाळानि गण्डवः।
विध्याय कर्णां विश्वराय पुनरन्यैः शिळाशितेः
ययैव हि स कर्णेन गार्थः प्रच्छादितः शरैः।
तथैव स रणे कर्णं छात्रामास गण्डवः॥१६
स्ष्ट्रा ह्य भीमसेनस्य विक्रमं पुधि मारत।
भूरिअवाः कृषी ह्रीणिमहेराजो जयद्यः।
उत्तमीजा युधामन्युः सात्यिकः केशवार्जुनी
कृष्ठभण्डवभवरा दश राजन्महारयाः।
असुर्धनिविधित विशेषां सिक्रगादवा।

तिस्मन्समुध्यित शब्दे हुमुळे छोमहण्णे। अध्यभाषत पुत्रस्ते राजन्दुयांचनस्वरन्। राहः संराजपुत्रांच सारेद्यांच विशेषतः। कर्णं गळ्छत भन्नं वः परिण्यतः विशेषतः। कर्णं गळ्छत भन्नं वः परिण्यतः विशेषतः। प्रानिद्यांचे स्विशेषतः। प्रानिद्यांचे सुत्युवस्य स्कृणे। १९५ दुयांचनसमाविष्टाः सोद्याः सप्त भारतः। श्रीमस्वेनमभिद्धत्य संरच्धाः पर्यवारयन्॥ वे समासाय कीन्तेयमावृष्यक्यार्वृष्टिभिः। पर्वतं वारिधाराभिः मावृषीव वळाहकाः॥ तेऽपीडयन् भनिस्तानं कृत्याः सत महारयाः। प्रानासहरणे राजन्यांमें सत महा इव॥ २२ तत्रो वेगेन कर्तेत्यः पीडियित्या शरासनस्य स्विता पाण्यवा शरासनस्य स्वता पाण्यवा सारासनस्य स्वता सारासन्य सार्वा सारासन्य सारासन्य सारासन्य सार्वा सारासन्य सार्वा सारासन्य सार्वा सारासन्य सारासन्य सार्वा सारासन्य सार्वा सारासन्य सार्वा सारासन्य सार्वा सारासन्य सारास्य सारास्

तेभ्यो दयसज्जदायस्तः सूर्थरदिमनिमान्यभः निरस्थानिय देहेभ्यस्तनयानामसंस्तव । भीयमेनो महाराज पर्ववैरमनस्मरन् ॥ २५ ने श्रिप्रा भीयसेनेन शरा भारत भारतान्। विदार्थ खं समत्पेतः स्वर्णपंखाः शिलाशिताः तेषां विदार्थ चेतांसि शरा हेमविभूषिताः। व्यराजन्त महाराज सपर्णा इव खेचराः ॥ शोणिता दिग्धवाजाश्राः सप्त हेमपरिष्क्रताः प्रत्राणां तव राजेन्द्र पीत्वा शोणितसद्वताः॥ ते शरीभेन्तमर्गाणो रथेभ्यः प्रापतन क्षितौ । गिरिसान्तरहा मन्ना छिपेनेव महाद्रमाः ॥२९ रात्रुअयः रात्रुसहश्चित्रश्चित्रायुघो हृदः चित्रसेनो विकर्णश्च सप्तेते विनिपातिताः ॥ पुत्राणां तथ सर्वेषां निहतानां वकोदरः। शोचत्यतिभृशं दुःखाद्विकर्णं पाण्डवः प्रियम् प्रतिक्षेयं मया वृत्ता निहन्तव्यास्त संयुगे। विकर्ण तेनासि हतः प्रतिज्ञा रक्षिता मया॥ त्वमागाः समरं वीर क्षात्रधर्ममञ्ज्मरन् । ततो विनिद्दतः संख्ये ग्रद्धधर्मो हि निष्दरः॥ विशेषतो हि मुपतेस्तयाऽस्माकं हिते रतः। न्यायतोऽन्यायतो वाऽपि हतः शेते महाद्यातिः अगाधवदिगांक्षेयः क्षितौ सरग्ररोःसमः। त्याजितः समरे प्राणांस्तस्मायुद्धं हि निट्रं

सञ्जय उवाच।

तान्निहस्य महावाह् राधेयस्थैव पश्यतः । सिहनादरवं धोरमस्जरपाण्डुनन्दनः ॥ १६ सं रवस्तस्य ग्रारस्य धर्मराजस्य भारत । आवस्य मिराव्य नामुद्धं विजयं वास्मनो महत्॥ तं श्रुत्वा तु महानादं भीमसेनस्य धन्यनः । विश्व तो हमना राजन्यादिवाणां महास्थैः। तो हमना राजन्यादिवाणां महास्थैः। विश्व तो हमना राजन्यादिवाणां महास्थैः। विश्व नामुक्ति स्वात्य प्राप्त व्याप्त स्वात्य । १३८ विश्व विष्य विश्व विष्य विश्व विश्व विष्य विष्य विष्य विष्य विष्य विष्य विष्य विष्य विष्य वि

हतान दुर्योधनो दद्वा श्रनुः सस्मार तद्वयः॥ तदिदं समज्जमातं श्रनुनिःश्रेयसं वयः । इति सञ्चिन्त्य ते पुत्रो नोत्तरं प्रत्यपद्यत ॥४२ यद्यूतकाले दुर्वद्विरव्रवीत्तनयस्तव । क्रमोमानाय्यपाञ्चालीं कर्णेन सहितोल्पघीः यद्य कर्णोऽब्रवीत्करणां सभायां परुषं वचः। प्रमुखे पाण्डपत्राणां तव चैव विद्यांपते॥ ४४ श्राप्यतस्तव राजेन्ट कीरवीणां च सर्वशः। विनष्टाः पाण्डवाः कृष्णे शाश्वतं नरकं गताः यतिमन्यं वृणीष्वेति तस्येदं फलमागतम् ॥

पर्सपाणि तवात्मजैः। श्रावितास्ते महात्मानः पाण्डवाः कोपयिष्ण्रभिः

यच पण्डतिलादीनि तं भीमसेनः कोधाप्ति त्रयोदश समाः स्थितं उदिरंहनव पत्राणामन्तं गच्छति पाण्डवः॥

विलपंश वह अत्ता शमं नालभत त्वायि। सपुत्रो भरतश्रेष्ठ तस्य भुंश्व फलोदयम्॥ त्वया वदेन धीरेण कार्यतस्वार्थदर्शिना। न कर्त सहयां वाक्यं दैवमत्र परायणम् ॥ तन्मा श्रुचो नरदयात्र तथैवापनयो महान्। विनाशहेतः प्रजाणां भवानेव मतो मम्॥ ५० हतो विकर्णो राजेन्द्र चित्रसेनश्च वीर्यवानः। प्रवराश्चात्मजानां ते सताश्चान्ये महारथाः॥ यानस्यान दहरो भीमश्रक्षविषयमागतान। प्रजांस्तव महाराज त्वरया ताञ्जघान ह ॥ त्वत्कते खहमद्राक्षं दश्चमानां वरुधिनीम । सहस्रदाः द्रार्थिकीः पाण्डवेन वर्षण च ॥ ५३

इति श्रीमहाभारते द्वोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि भीमग्रहे सम्बिहात्विकहात्त्रमो (ध्यायः ॥ १३७ ॥

घृतराष्ट्र उवाच । महानपनयः सत ममैवात्र विशेषतः। स्त इटानीमनुषाप्तो मन्ये सञ्जय शोचतः॥ १ यदतं तद्रतमिति ममासीन्मनसि खितम् । बहानीमन कि कार्य प्रकरिष्यामि सञ्जय ॥२ यथा होष क्षयो वृत्तो ममापनयसंभवः । बीराणां तन्ममाचश्व स्थिरीभृतोऽस्मि सञ्जय

सक्षय उवाच । कर्णभीमी महाराज पराकान्ती महाबळी बाणवर्षाण्यस्जतां वृष्टिमन्ताविवाम्बदी ॥ भीमनामां किताबाणाः स्वर्णपुंखाः शिलाशिताः बिविज्ञः कर्णमासाद्य चिछदन्त इव जीवितं तथैव कर्णनिर्म्रकाः शरा बर्हिणवाससः । ब्बादयांचिकरे वीरं शतशोऽय सहस्रशः॥६ तयोः शर्रमेहाराज संपत्रद्धिः समन्ततः । बभव तत्र सैन्यानां संक्षोभः सागरोत्तरः॥ भीमचापच्यतैवाणैस्तव सैन्यमरिन्दम।

अवध्यत चम्मध्ये घोरैराशीविषोपमैः॥८ वारणैः पतितै राजन्वाजिभिश्च नरैः सह । अद्दयत मही कीणी वातभग्नेरिव द्वमा ॥० ते वध्यमानाः समरे भीमचापच्यतेः इरिः। प्राद्ववंस्तावका योधाः किमेतदिति चाववन ततो इयदस्तं तत्सैन्यं सिन्धसौदीरकीरवन प्रोत्सारितं महावेगैः कर्णपाण्डवयोः शरैः ते शूरा हतभूथिष्टा हताभ्य-स्थ-वारणाः। उत्स्रुय भीमकणौं च सबेतो व्यवचित्राः नुनं पार्थार्थमेवास्मानमोहयन्ति दिवीकसः। यत्कर्णभीमप्रभवैर्वध्यते नो वलं शरैः ॥ १६ एवं ब्रवाणा योधास्ते तावका भयपीडिताः। शरपातं समृत्खुज्य स्थिता युद्धदिदक्षवः॥ ततः प्रावर्तत नदी घोरकपा रणाजिरे। शराणां हवंजननी भीरूणां भयवर्थिनी ॥१५ वारणाश्वमनुष्याणां रुधिरीधसमुद्धवा। संवत्ता गतसस्वैश मज्ञव्यगजवाजिभिः ॥१६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां सप्तत्रिंशदिषक-श्चाततमोऽध्यायः ॥ १३७ ॥

358

महानिति ॥ १ ॥ सागरोत्तरः महत्तरः ॥ ७ ॥ शरैंबर्यवस्तमाक्षितं प्रोत्सारितं वृत्तमपसारितम् ॥ ११ ॥

वक्षेश्वजैश्च विश्वस्तैश्चामरव्यजनैरिप ॥ २३
गजाश्वमञ्जीर्भिक्षेः शोणिताक्षेश्च पत्रिभिः ॥
तैस्तैश्च विविधेर्मिक्षेस्तव तव वसुंखरा ॥ २४
पतितैरपविद्धेश्च विवभी द्योरिव प्रहेः ॥
अविन्त्यमसूतं भेष तथाः कर्मातिमाञ्चम् ॥
दश्च वारणसिद्धानां विस्मयः समजायत ।
अग्नेवांसुसहायस्य गतिः कश्च दवाहये ॥ २६
आसीर्म्माससहायस्य गतिः कश्च दवाहये ॥ २६
वासार्म्माससहायस्य गर्मद्राधिरवर्गतम् ।
निपातितश्वज्ञर्थं हतवाजि नर-द्विपम् २७
गजाश्यां संम्युक्ताश्यामासीक्षव्यनं यथा ।
सेघजाव्यमित्रं सैन्यमासीत्तव नराधिप ॥ २८
विमर्दः कर्णभीमाश्यामासीक्ष्य परमो रणे ॥

सानुक्षेपताकैश्च द्विपाय्व-रथ-सूच्योः। १५ स्वन्द्वनैरपविद्धेश्च अग्नचकाश्चकृषरः॥ १५ आत्तकपपिरकारियेज्ञीयः प्रमहस्वमेः। १५ आत्तकपपिरकारियेज्ञीयः प्रमहस्वमेः। १८ कर्णपाण्डवनिद्वेक्षितियः पत्वगः। १८ कर्णपाण्डवनिद्वेक्षितियः पत्वगः। १८ सुवर्णविद्वतेश्चापि गत्वा-प्रसक्त-पट्टिशेः। १५ सुवर्णविद्यतेश्चापि गता-प्रसक्त-पट्टिशेः। १५ सुवर्णविद्यतेश्चापि गता-प्रसक्त परिषेरपि पत्वभित्ति विचामार्वारे गत्वभित्ति परिषेरपि पत्वभित्ति विचामार्वारेशे भारत मिदिनी। कनकाङ्गदहारिश्च कुण्डवेश्चकृटिका॥ २१ वळवेरपाविद्येश तोवाङ्गिकोष्टक्षेश्च मारित ॥ तद्वीः सतक्षेश्च हारिनिष्केश्च भारत ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि भीमकर्णयुद्धे अष्टत्रिशद्धिकशततमोऽध्यायः॥१३८॥

- AKE

839

सञ्जय उदाच।
ततः कणों महाराज भीमं विद्धा विभा शरैः
द्धमांच शरवर्षाणि विविवाणि बहित च ॥१
वध्यमानो महावाहः स्तर्युचेण पाण्डवः।
न विद्यये मीमसेनो निष्यमान दवाचळः॥२
स कृणं कर्णिना कृणं पतिन निश्चित च।
विद्याध सुभूशं संख्ये नैळजीतेन सारिय ॥३
स कुणं कर्णिना कृणं पतिन निश्चित च।
विद्याध सुभूशं संख्ये नैळजीतेन सारिय ॥३
स कुण बळे महत्वाक कृणंस्यागतयहृद्धि।
तपनीयं महाराज दीतं ज्योतिरियास्वराव।

श्रवापरेण मह्नेन सुतपुत्रं स्तानन्तरे। अध्यापनेण मह्नेन सुतपुत्रं स्तानन्तरे। ५ पुनर्स्य त्यरन् भीभो नाराचान् द्वा भारत् स्पे प्रेविनम्बद्धान् स्त्रान्त्रः। ५ पुनर्स्य त्यरन् भीभो नाराचान् द्वा भारत् स्त्रे प्रेविनमहाबाद्धानिष्ठीकाशाविषोपमान्।। ते लकाटं विनिभित्रं सुतपुत्रस्य भारतः।। विविद्यान्नीदित्तते वाणे-सुतपुत्रो ह्यरोचत्।। लोलोर्ट्यस्तां वाणे-सुतपुत्रो ह्यरोचत्।। नीलोर्ट्यलम्पी मालां भारपन्त्रे यथा पुरा।। सीऽतिविद्यो भृद्यं क्योः पाण्यवेन तरिस्वाना

. स ग्रुहूर्तात्पुनः संज्ञां लेभे कर्णः परंतपः। रुधिरोक्षितसर्वागः कोधमाहारयत्परम्॥

ततः कुढो रणे कणे पीडितो ढढधन्यना वेगं चके महावेगो सीमसेतरणे मति॥ ११ तस्मै कणे शतं राजिष्विष्णां गार्ध्रवाससाम् समर्पं बळवान कुद्धः प्रेमवामास मारत ॥ ततः प्राच्छकुष्ठगाणे शरवर्षाणे पाण्डवः! समरे तमनाहरू तस्य वीर्थमचिन्तयन्॥ १३ कणेस्ततो महाराज पाण्डवं नविभः शरैः ॥ आजधानोरसि कुदः कुद्धरूपं परेत्वा ॥ १५ ताबुभो नरहार्द्छी शाद्देळाविव दृष्ट्रिणी। जीमृताविव चान्योन्यं प्रवचर्यत्राह्वे॥ १५ तळहान्दरेश्चेश्च वाययेता परस्परम् । हारजाळेश्च विविधकासवामासत्तुरुधे॥ १६ अन्योन्यं समरे कुदी कृतप्रतिकृतियेणी।

ततो भीमो महावाहुः स्तपुत्रस्य भारत ॥
श्रुरभेण धनुश्चित्त्वा ननाद परवीरहा ।
तदपास्य धनश्चित्रं सतपत्रो महारथः॥ १८

. इति श्रीमहाभारते द्रीणपर्वणि टीकायां अधीर्प्रशत्वधिकः स विस्फार्यं महचापं कार्तस्वरविभाषितम् भीमं प्रैक्षत राधेयो घोरं घोरेण चक्षण। ततः कृद्धः शरानस्यन्युतपुत्रो व्यरोचत्॥ मध्यंदिनगतोऽचिंष्माञ्ज्ञारदीव दिवाकरः। मरीचिविकचस्येव राजन भारमतो वपः॥ आसीदाधिरथेघौरं वपुः शरशताचितम्। कराभ्यामाददानस्य संद्धानस्य चाद्यगान् कर्षतो मञ्जतो बाणाम्नान्तरं दहशे रणे। अग्निचकोपमं घोरं मण्डलीकृतमायुघम्॥२९ कर्णस्यासीन्महीपाल सञ्यदक्षिणमस्यतः। स्वर्णपुष्ताः सानाशिताः कर्णचापच्यताः शराः प्राच्छादयन्महाराज दिशः सूर्यस्य च प्रभाः ततः कनकपुद्धानां शराणां नतपर्वणाम ३१ धनश्च्यतानां वियति दहशे बहुधा वजः। बाणासनादाधिरथेः प्रभवन्ति स्म सायकाः श्रेणीकता व्यरोचन्त राजन क्रीआ इचास्वरे गार्भपत्राञ्चिलाधौतान्कार्तस्वरविभूषितान् महावेगान्त्रदीप्ताग्रान्स्रमोचाधिरथिः शरान् ते तु चापबळोज्ताः शातकुम्मविभूषिताः३४ अजस्ममपतन्वाणा भीमसेनरथं प्राति । ते द्योसि रुक्मविकता व्यकाशन्त सहस्रशः श्रालभानामिव बाताः शराः कर्णसमीरिताः चापादाधिरथेवाँणाः प्रपतन्तश्चकाशिरे ३६ पको दीर्घ दवात्यर्थमाकाशे संस्थितः शरः। पर्वतं वारिधाराभिश्छादयन्निव तोयदः ३७ कर्णः प्राच्छादयत्वद्धो भीमं सायकवृष्टिभिः

तत्र भारत भीमस्य बलं वर्षि पराक्रमस्। व्यवसायं च पुत्रास्ते दृहशः सहसैनिकाः ३८ तां समुद्रमिवोद्धतां शरवृष्टिं समुत्थिताम्। अचिन्तयित्वा भीमस्तु क्रदः कर्णसुपाद्रवत् रुक्मपृष्टं महचापं भीमस्यासीविद्यांपते। आकर्षान्मण्डलीभृतं शकचापमिवापरम् ४० तस्माच्छराः प्रादुरासम्पूरयन्त इवास्वरम् । सुवर्णपुक्षभामिन सायकैर्नतपर्वभिः। गगने रचिता माला काञ्चनीव ध्यरोचत ४२ ततो ह्योखि विषक्तानि शरुआलानि भागशः आहतानि हयशीर्यस्त भीमस्तेतस्य पश्चिमिः कर्णस्य शरजालीधिर्भीमसेनस्य चोभयोः। अग्निस्फलिङ्गसंस्पर्शैरङ्गोगातिभिराहवे॥ ४४ तेस्तैः कनकपुङ्कानां चौरासीत्संवता वजैः। न स्म सुर्यस्तदा भाति न स्म वाति समीरणः शरजालावते व्योक्ति न प्राज्ञायत किञ्चन। स भीमं छाद्यन्बाणैः सुतपुत्रः पृथग्विधैः ४६ उपारोहदनाहृत्य तस्य वीर्यं महात्मनः। तयोविसजतोस्तत्र शरजालानि मारिष ४% वायुभतान्यदृश्यन्त संसक्तानीतरेतरम् । अन्योन्यशरसंस्पर्शात्तयोर्भनजसिंहयोः ४८

आकाशे भरतश्रेष्ठ
पावकः समजायत।
तथा कर्णः शितान् वाणान्
कर्मारपरिमार्जितान्॥

सुवर्णविकृतान कुन्तः प्राहिणोद्द्रधकांश्वया।
तानन्तरिश्वं विशेषोिस्त्रधेककमद्रातयत ५०
विशेषयन्त्रतुष्यं भीमस्तिष्ठेति चान्नधीत।
पुनश्चास्त्रजुष्याणे स्तरवर्गणि पाण्डवः ५१
व्रमर्थं वळवान कुन्तो विश्वश्नाचेव पावकः।
ततश्चरचद्रप्राण्ये गोभावातात्मुस्त्रयोः ५२
ततश्चरच्य सुमहान् सिहनाद्वश्च भैरवः।
रयनेमिनिनादश्च ज्यातान्दश्चेव दारुणः ५३
योबा ष्टुपारमन्युवादिदस्त्रनः पराक्रमय्।
कर्णपाण्डवयो राजन् परस्परच्येतिकारि ५१
देवर्षिसिद्धान्थ्याः सासु सामित्रस्युक्यस्
सुसुद्यः पुप्पवर्षं च विद्यापरगणस्त्रया॥ ५५
ततो मीमो महाबाहुः संरम्भी द्वविकमः।

कर्णोऽपि भीमसेनस्य निवार्येषून्महाबळः। आहिणोन्नव नाराचानाशीविषसमान् रणे

तावद्भिरथ तान् भीमो व्योक्ति चिच्छेद पत्रिभिः।

नाराचान सुतपुत्रस्य

तिष्ठ तिष्ठेति चाववीत्॥ ५८ ततो भीमो महावाहुः शरं कुद्धान्तकोपमभ् समोचाधिरथेवीरो यमदण्डमिवापरम् ५९

> तमापतन्तं चिच्छेद राधेयः प्रहसन्निव ।

त्रिभिः शरैः शरं राजन

पाण्डवस्य प्रतापवान् ॥६० पुनश्चास्त्रज्ञुत्राणि द्यार्व्याणि पाण्डवः। तस्य तान्याद्वे कर्णः सर्वाण्यस्राण्यसातवत् सूध्यानस्य भीमस्य सृतपुत्रोऽस्त्रागया। तस्येषुत्री धनुष्या चलाणे सन्नतपर्वभीरहर

रइमीन्योक्राणि चाश्वानां कुद्धः कर्णोऽच्छिनन्मुधे। तस्याश्वांश्च पन्हेत्वा

सूर्त विश्याघ पञ्चभिः॥ ६६ सोऽपस्त्य सुर्त सुता युधामन्यो रच ययो। विद्यस्ति स्त्र स्

आपतन्ती महोत्कामां
जिच्छेद द्वाभिः शरैः।
जाऽपनहराभा छिका
कर्णस्य निश्चितैः शरैः॥ ६७
अस्यतः सृत्युवस्य मित्रावैं चित्रयोधिनः।
स्वाध्यतः सृत्युवस्य मित्रावैं चित्रयोधिनः।
स्वाध्यतः सृत्युवस्य मित्रावैं चित्रयोधिनः।
स्वाध्यतः सृत्युवस्य मित्रावें चित्रयोधिनः।
तद्स्य तरसा कुद्धौ त्यापम्बर्मे सुवभम् ६९
शरैबंह्यिमरस्युकैः महस्रक्षित्र भारत।
स्वाध्यत्मे महाराज विरक्षः क्रोधस्यिक्तित्व

अर्सि प्रासःजदाविध्य त्वरन् कर्णरथं प्रति।

स धनुः स्तपुत्रस्य सज्यं छित्वा महानसिः

पपात अवि राजेन्द्र कुद्धः सर्पं इवास्वरात् ततः प्रहस्याधिरथिरन्यदादाय कार्मकम् ७२ शत्रुझं समरे कुद्धी दढ्डयं वेगवत्तरम्। ब्यायच्छत्स दारान्कर्णः क्रन्तीपुत्रजिघांसया सहस्रको महाराज रुक्मप्रक्लान्छतेजनान् । स वध्यमानो बळवान कर्णचापच्यतैः शरैः वैहायसं प्राक्रमद्वै कर्णस्य व्यथयन्मनः। स तस्य चरितं रष्टा संग्रामे विजयैषिणः ७५ लयमास्थाय राधेयो भीमसेनमबञ्चयत्। तं च दृष्टा रथोपस्थे निलीनं ध्यथितेन्द्रियम॥ ध्वजमस्य समासाद्य तस्थी भीमो महीत्रहे। तदस्य करवः सर्वे चारणाश्चाभ्यपज्ञयन् ७७ यदियेष रथात्कर्ण हर्ते ताक्ष्य इवारगम। स च्छिन्नधन्वा विरथः स्वधर्ममनुपाळयन्७८ स्वरथं पृष्ठतः कृत्वा युद्धायैव व्यवस्थितः । तद्विहत्यास्य राधेयस्तत वनं समभ्ययात ७९ संरम्भात्पाण्डवं संख्ये युद्धाय समुपश्चितम् तौ समेतौ महाराज स्पर्धनानौ महाबळी८० जीमताविव धर्मान्ते गर्जमानी नर्पभी। तयोरासीत्संप्रहारः शुद्धयोर्नरसिंहयोः ॥ ८१ असृष्यमाणयोः संख्ये देवदानवयोरिव। क्षीणशस्त्रस्त कौन्तेयः कर्णेन समभिद्धतः॥ दुष्टाऽर्जनहतासागान पतितान पर्वतोपमान्। रथमार्गविघातार्थे ध्यायुधः प्रविवेश ह ॥ हस्तिनां वजमासाद्य रथदुर्गे प्रविदय च। पाण्डवो जीविताकांक्षी राधेयं नाभ्यहारयत दयवस्थानमथाकाङ्स्घनअयरारैईतम् । उद्यम्य कुञ्जरं पार्थस्तस्थी परपरञ्जयः॥ महौषधिसमायुक्तं हनुमानिव पर्वतम् । तमस्य विशिष्तैः कर्णो व्यथमत्कुअरं पुनः॥ हस्त्यंगान्यथ कर्णाय प्राहिणोत्पाण्डनन्दनः। चकाण्यभ्वांस्तथा चान्यच्चरपदयति भतले तत्तदादाय चिक्षेप क्रदाः कर्णाय पाण्डवः। तदस्य सर्वे चिच्छेद क्षिप्तं क्षिप्तं शितेः शरैः भीमोऽपि सुष्टिसुद्यम्य वज्रगर्भा सुदारुणाम् । हन्तमैच्छत्सतपत्रं संस्मरक्रजनं भ्रणात ॥ ८९ शक्तोऽपि नावधीत्कर्णं समर्थः पाण्डनन्दनः रक्षमाणः प्रतिज्ञां तां या कता सहयसाचिना

विहायसमाकाशम् ॥ ७५ ॥ स्वयमक्ष्यंकोवाम् ॥ ७६ ॥ तद्रथादिसाधनम् ॥ ८८ ॥ वज्रगर्भामन्तविद्धिर्तायुष्ठाम् ॥ ८९ ॥ समर्थः समीचीनार्थो धर्मापेक्षीति यावत् ॥६०॥ तमेवं व्याकुळं भीमं भूयो भूयः दितिः शरैः मूच्छेयाऽभिपरीताङ्गमकरोत्स्ततनन्दनः ॥९१ व्यायुखं नावशिक्षेनं कर्णो कुन्स्या वजः सम्पर् धनुषोऽग्रेण तं कर्णः सोऽभिद्धत्य परास्त्रत्त धनुषा स्पृष्टमाचेण कुन्तः सर्पे इव श्रवस्त् । आच्छिय स्पृष्टमाचेण कुन्तः सर्पे स्व श्रवस्त् । आच्छिय स धनुस्तस्य कर्णं सूर्धन्यताङ्यत

ताडितो भीमसेनेन कोधादारक्तलोचनः। विद्यसिव राधेयो वाक्यमेतद्ववाच ह॥ पुनः पुनस्तूबरक मृढ औदरिकेति च। अकृतास्त्रक मा योत्सीबील संग्रामकातर॥ यत्र भोज्यं बहुविधं भस्यं पेयं च पाण्डव। तत्र त्वं दुर्भेते योग्यो न युद्धेषु कदाचन॥ मूळ-पुष्प-फलाहारो व्रतेषु नियमेषु च। उचितस्त्वं वने भीम न त्वं युद्धविद्यारदः॥ क युद्धं क सुनित्वं च वनं गच्छ घुकोदर। न त्वं युद्धोचितस्तात वनवासरातिर्भवान्॥ सुदान भृत्यजनान् दासांस्त्वं गृहे त्वरयन्भृशं योग्यस्ताडयितुं कोधाङ्गोजनार्थं वृकोद्र ॥ मुनिर्भूत्वाऽथवा भीम फलान्यादत्स्व दुर्मते। वनाय वज कीन्तेय न त्वं युद्धविशारदः॥ फलमूलाशने शक्तस्वं तथाऽतिथिपृजने। न त्वां दास्त्रसमुद्योगे योग्यं मन्ये बुकोदर॥ कौमारे यानि वृत्तानि विवियाणि विशापते तानि सर्वाणि चाप्येव रूक्षाण्यश्रावयद्भशम् अधैनं तत्र संलीनमस्पृशद्धतुषा पुनः। प्रहसंश पुनर्वोक्यं भीममाह वृषस्तदा ॥ योद्धव्यं मारिषान्यत्र न योद्धव्यं च मादशैः मादशैर्युध्यमानानामेतचान्यच विद्यते॥ ४ गच्छ वा यत्र ती क्रष्णी

ती त्यां रक्षिण्यतो रणे।
गुहं वा गड़क कोत्तेय
फि ते युद्धंत बाकक ॥
फ ते युद्धंत बाकक ॥
फ कर्णस्य बचन युद्धा सीमसेनोऽतिदारुणं
डवाच कर्णं प्रहसन् सर्वेयां प्रण्यतां चचः॥
क्रितस्यमसकृष्ट फत्यंत्रो फि बुणऽदमन क्याजयो महेन्द्रस्य लोके बुणऽदमन क्याजयो महेन्द्रस्य लोके वही पुरातनैः॥
महुजुङ सया सार्थं कुर दुण्कुलसमय।

महाबळो महाभोगी कीचको निहतो यथा तथा त्वां घातथिष्यामि पदयस्ह सर्वेराजस्थ सीमस्य मतमाहाय कर्णो बुद्धिमता वरः॥ विरराम रणात्तस्मात्पद्यतो सर्वेधन्यिनाम् एवं तं विर्थं हत्वा कर्णो राजन् ध्यक्तथ्यत

प्रमुखे वृष्णिसिहस्य पार्थस्य च महात्मनः। ततो राजिक्शिलाधीता-

ञ्दारान् दााखामृगध्वजः॥ प्राहिणोत्सृतपुत्राय केशवेन प्रचोदितः। ततः पार्थभुजोत्सृष्टाः शराः कनकभूषणाः गांडीवप्रभवाः कर्णे हंसाः क्रीश्वमिवाविशन स भूजङ्गीरवाविष्टैर्गाण्डीवप्रेषितैः शरैः ॥१३ भीमसेनादपासेघत्सतपुत्रं धनश्रयः। स च्छिन्नधन्या भीमेन धनक्षयशराहतः॥ १४ कर्णी भीमादपायासीद्रथेन महता द्वतम्। भीमोऽपि सात्यकेर्वाहं समारुख नर्पभः॥ अन्वयाद्धातरं संख्ये पाण्डवं सध्यसान्त्रिनस ततः कर्णे समुद्दिश्य त्वरमाणो धनक्षयः॥ नाराचं कोधताम्राक्षः प्रैषीन्मृत्युमियान्तकः स गरुत्मानिवाकाशे प्रार्थयन् सुजगोत्तमम् नाराचोऽभ्यपतत्कर्णं तूर्णं गाण्डीवचो वितः तमन्तरिक्षे नाराचं द्रौणिश्चिच्छेद पत्रिणा॥ धनञ्जयभयात्कर्णमुक्तिहीर्षन्महारथः। 🗔 ततो द्रौणि चतुःषष्ट्या विव्याध कुपितोर्जुनः शिलीमुखैर्महाराज मा गास्तिष्ठेति चात्रवीत स त मत्तगजाकीर्णमनीकं रथसङ्कुलम्॥ २० तृर्णमभ्याविशद्रौणिर्धनश्रयशरार्द्धितः। ततः सवर्णपृष्ठानां चापानां सुजतां रणे॥ शब्दं गाण्डीवघोषेण कीन्तेयोऽस्यमबदली धनअयस्तथा यान्तं पृष्ठतो द्रौणिमभ्यगात्॥ नातिरीधीमेवाध्वानं शरैः संत्रासयन्बलस् । विदार्थ देहासाराचैर्नरवारणवाजिनाम ॥ कडूबर्हिणवासोभिर्बर्छं द्यथमदर्जनः। तद्वलं भरतश्रेष्ठ संवाजिद्विपमानवम्॥ २४ पाकशासनिरायत्तः पार्थः स निजघान ह ॥

त्त्वरको गुंधिनहरहितः बंढ इति यावन् 'त्रस्याऽमासुग्रंभ' इतुष्कम्य 'गुरम्याकारपत्ते' इति मोदिनी । श्रीदिरको खहारिती ॥२५॥ मोतु नियमेषु आयेनुकेषु ॥इ.आ संस्त्रीन संक्षाचितागम् ॥ १०३ ॥ व्यवस्थयत् सीस्ततवान् ॥११०॥ द्वोठ १४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि भीमकर्णयुद्धे एकोनचत्वारिशद्धिकशततमोऽध्यायः ॥ १३९ ॥

子多日本

680

भूतराष्ट्र उवाच ।
आहम्पद्धित भे द्यीमं यदाः पति सञ्जय ।
हता मे बहवो योघा मन्ये कालस्य पर्ययम्
धनञ्जयः मुसंकृद्धः प्रविधे मामकं बलम् ।
रश्चितं द्रीणिकणीश्यामप्रवेदयं सुरैरिपि ॥ २
ताश्यासुर्जितवीयांश्यामाप्यायितपराक्रमः ।
स्वितः कुण्यामीमांश्या जिनोनासृषभेण च
तदाश्युति मां शोको

तदाप्रभात मा सापा दहस्यक्षिरिवाशयम्। प्रस्तानिव प्रपश्यामि भूमिपालान् ससैन्धवान्॥

अप्रियं सुमहत्कृत्वा सिन्धुराजः किरीटिनः ब्रक्कृषिययमापनः कयं जीवितमाशुरात ५ अनुमानाम पर्वमारि नातिन सक्य सैन्ध्रवः युद्धं तु त्वधावृत्तं तन्ममाचश्य तत्त्वतः ॥ ६ यम् विश्वोश्य महत्तं सेनामाञोञ्य चालकृत एकः प्रविष्टः संकुत्वे नोल्किनीमेव कुत्तरः ७ तस्य मे वृत्तिणवीरस्य बृद्धि युद्धं यथातथम् । धनक्षयायं यत्तस्य कृतालो ह्यासि सञ्जय ॥ ८ सञ्जय वनायः ।

तथा तु वैकर्तनपीडित तं भीमं प्रयान्तं पुरुषपत्रीरम् । समीक्ष्य राजक्षरवीरमध्ये द्वितिप्रवीरोऽतुययौ रथेन ॥ ९ नवृत्त्वधा वक्षप्रस्तरमान्ते च वक्षप्रया अकदान्ते च सूर्यः । निम्नक्षिमवान् प्रजुपा दढेन स कम्प्रयस्तव पुत्रस्य सेताम् १७ तं यान्तमध्ये रजतप्रकारौ-रायोग्यने वीरतरं नवृत्तम् । रोयोग्यने वीरतरं नवृत्तम् ।

सर्वे रथा भारत माधवाद्रयम्॥ ११ अमर्षपूर्णस्त्वनिवृत्तयोधी द्यारासनी काञ्चनवर्मधारी। अलम्बुषः सात्यार्कि माधवादय-मवारयद्वाजवरोऽभिपत्य॥ १२ तयोरभुद्धारत संप्रहारो यथाविधों नैव बभूव कश्चित्। प्रेक्षनत एवाइवशोभिनी ती योधारत्वदीयाश्च परे च सर्वे ॥ १३ आविध्यदेनं दशभिः पृषत्कै-रलम्बर्षो राजवरः प्रसद्य। अनागतानेव तुतान् पृषत्कां-श्चिच्छेद बाणैः शिनिपुङ्गवोऽपि १४ पनः स वाणैस्त्रिभिरग्निकल्पै-राकर्णपूर्णैर्निशितैः सप्रक्रैः। विद्याध देहावरणं विदार्य ते सात्यकेराविविधः शरीरम् ॥ १५ तैः कायमस्याद्म्यानेलप्रभावे-विदार्य बाणैनिशितैज्वस्तिद्धः। आजधिवांस्तान रजतप्रकाशा-नश्वांश्रतभिंशतरः प्रसन्न ॥ तथा त तेनाभिहतस्तरस्त्री नप्ता शिनेश्वकथरप्रभावः।

नाज्ञक्रवन्वार्थितं त्वदीयाः

.

अलम्बुषस्योत्तमवेगवद्भि-

अहन्यहनीति॥१॥ प्रेक्षन्तः प्रेक्षकाः बभूवेत्येतहहु-वचनत्या परिणतमनुषज्यते॥१३॥ प्रसद्य अनाहत्य॥१४॥

भ्राजिष्णु वक्रं निचकर्तदेहात्॥१८

रश्वांश्रतभिनिजधान वाणैः ॥

अधास्य स्तरस्य शिरो निकत्य

भक्षेन काळानळसम्निभेन। सक्रण्डळं पूर्णशाशिष्रकाशं

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां एकोनचत्वारिंश-दाविकस्वततमोऽभ्यायः ॥ १३९ ॥

निहत्य तं पार्थिवपत्रपौत्रं संख्ये यदनामृषमः प्रमाधी । ततोऽन्वयादर्जनमेव वीरः सैन्यानि राजंस्तव सन्निवार्ये ॥ १९ अन्वागतं वृष्णिवीरं समीक्य तथाऽरिमध्ये परिवर्तमानम्। ब्रस्तं करूणामिषाभिवेलानि प्रनः प्रनवास्त्रीमवास्रपुगान् ॥ ततोऽवहन्सैन्धवाः साध्र दान्ता गो-क्षीर-कुन्देन्दु-हिमप्रकाशाः। स्वर्णजालावतताः सद्धा यतो यतः कामयते नृसिहः॥ अधात्मजास्ते सहिताभिपेत-इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथयधपर्वणि असम्बज्यधे

रन्ये च योघास्त्वरितास्त्वदीयाः । कत्वा सखं भारत योधसख्यं दःशासनं त्वतस्त्रमाजमीद ॥ ते सर्वतः संपरिवार्य संख्ये शैनेयमाजधुरनीकसाहाः। स चापि तान्प्रवरः सात्वतानां न्यवारयद्वाणजालेन चीरः॥ 23 निवार्य तांस्तुर्णमामेत्रघाती नप्ता शिनेः पत्रिभिरश्चिकल्पैः। दुःशासनस्याभिजधान वाहा-नुद्यम्य वाणासनमाजमीढ ॥ ततोऽर्जुनो हर्षमवाप संख्ये कष्णश्च दश प्रवयवीरस ॥ 24

चत्वारिशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४०॥ asso som

388

सञ्जय उवाच। तम्यतं महाबाहुं दुःशासनरथं प्रति । त्वरितं त्वरणीयेषु धनअयजयैषिणम् ॥ त्रिगर्तानां महेष्वासाः सुत्रणीवकृतध्वजाः। सेनासमुद्रमाविष्टमनन्तं पर्ववारयन्॥ अधैनं रथवंशीन सर्वतः सन्निवार्य ते। अधाकिरञ्छरबातैः कुद्धाः परमधन्विनः ३ अजयदाजपुत्रांस्तान् म्राजमानान्महारणे। एकः पञ्चादातं रात्रृत्सात्यकिः सत्यविक्रमः संप्राप्य भारतीमध्यं तलघोषसमाकलम् । असि-शक्ति-गवापूर्णमध्रवं साहिलं यथा ॥५ तत्राद्धतमपद्याम होनेयचरितं रणे। प्रतीच्यां दिशि तं हड्डा प्राच्यां पश्यामि लाघवात्॥ उदीचीं दक्षिणां प्राचीं

तदश चरितं तस्य सिंहविकान्तगामिनः। त्रिगतीः संन्यवर्तन्त सन्तप्ताः खजनं प्रति ८ तमन्ये शरसेनानां शराः संख्ये न्यवारयन् । नियच्छन्तः शरवातैर्मेत्तं द्विपमिवाङशैः तैर्व्यवाहरदार्यात्मा सहतदिव सात्यका। ततः कलिङ्गैर्ययधे सोऽचिन्त्यबलविकमः १० तां च सेनामतिकस्य कलिङानां दरत्ययाम् अथ पार्थ महाबाहुर्धनञ्जयमुपासदत् ॥ ११ तरिश्वव जले श्रान्तो यथा खलमपेयिवान्। तं रष्ट्रा पुरुषस्यावं युग्रधानः समाध्यसत् १२ तमायान्तमभिषेश्य केशवः पार्थमञ्जवीत । असावायाति शैनेयस्तव पार्थ पदानुगः १३ एव शिष्यः सखा चैव तव सत्यपराक्रमः। सर्वान योघांस्त्रणीकृत्य विजिग्ये प्रस्पर्धमः एव कीरवयोधानां कृत्वा धोरसुपद्रवस्। तव प्राणैः प्रियतमः किरीटिकेति सात्यकिः एव द्रोणं तथा भोजं कतवर्माणमेव च

यथा रथशतं तथा॥ इति श्रीमहाभारते दोणपर्वाणे टीकायां चत्वारिंशदधिक-शततमोऽध्यायः ॥ १४० ।

प्रतीचीं विदिशस्तया।

मृत्यन्निवाचरच्छरो

तमिति। लरणीयेषु कृत्येषु ॥ १ ॥

कद्यींकृत्य विशिषीः

फाल्यनाभ्येति सात्यकिः॥

धर्मराजियान्वेषी हत्या योधान वरान वरान।

शरश्चेव कतास्त्रश्च

फाल्पनाभ्येति सात्यकिः॥ १७ कत्वासदष्करंकर्म .

सैन्यमध्ये महाबलः। तच दर्जनमस्विद्यक्त पाण्डवाश्येति सात्यकिः 21 बहनेकरथेनाजी योधायित्वा महारथान।

आचार्यप्रस्वान पार्थ प्रयाखेष स सात्यकिः॥ स्वबाह्यक्रमाश्रिल विदार्यं च वरूथिनीम्। प्रेषितो धर्मराजेन पार्थेषोऽभ्येति सात्यकिः॥ यस्य नास्ति समी योधः कौरवेष कथञ्चन। सोऽयमायाति कौन्तेय सात्यिकर्युद्धदुर्मदः॥ क्रुक्सैन्याद्विमुक्तो वै सिंहो मध्याद्ववामिव। निहत्य बहुलाःसनाः पार्थेषोभ्योति सात्यकिः प्ष राजसहस्राणां वक्षेः पङ्कसानिमैः। आस्तीर्यं वसधां पार्थं क्षित्रमायाति सात्यकिः एष दुर्योधनं जित्वा भात्भिः सहितं रणे। विहत्य जलसन्धं च क्षिप्रमायाति सात्यकिः रुधिरौधवर्ती कत्वा नदीं शोणितकर्दमाम्।

चणवद्यस्य कौरदयानेष ह्यायाति सात्यकिः॥ नतः प्रहष्टः कौन्तेयः केशवं वाक्यमञ्जवति इति श्रीमहाभारते द्वोणपर्वाण जयद्वथवधपर्वाण सात्यक्यर्जनदर्शने

न में प्रियं महाबाही यन्मामभ्येति सात्यकिः न हि जानामि बत्तान्तं धर्मराजस्य केशव। सारवतेन विहीनः स यदि जीवति वा न वा पतेन हि महाबाही रक्षितब्यः स पार्थिवः। तमेष कथमःसज्य मम कष्ण पदानगः॥ २८ राजा द्रोणाय चोत्सृष्टः सैन्धवश्चानिपातितः प्रत्यद्याति च जैनेयमेष भरिश्रवा रणे॥ २९ सोऽयं गरुतरो भारः सैन्धवार्थे समाहितः। बातत्यश्र हि में राजा रक्षितत्यश्च सात्यकिः जयद्रथश्च हन्तस्यो लम्बते च दिवाकरः। श्रान्तश्रेष महाबाहुरल्पप्राणश्च सांप्रतम् ॥ परिश्रान्ता हयाश्चास्य हययन्ता च माधव। न च भरिश्रवा श्रान्तः संसहायश्च केशव ll अपीदानीं भवेदस्य क्षेत्रमस्मिन समागमे। कत्तिन साग्रां तीरवां सात्यकिःसस्यविक्रमः गोष्पदं प्राप्य सीदेत महीजाः शिनिपङ्गवः। अपि कीरवमस्येन कतास्त्रेण महात्मना ॥३४ समेत्य भरिश्रवसा स्वस्तिमान्सात्यकिभैवेता इयतिक्रममिमं सन्ये धर्मराजस्य केशव॥ आचार्याद्धयम्रत्सस्य यः प्रैषयत सात्यकिम्। ब्रहणं श्रमेराजस्य खगः इयेन इवामिषम्॥ नित्यमाञ्चले दोणः

कच्चित स्थात्कशाली सपः

प्रकचन्वारिशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४१ ॥

37773 3166646

383

सक्षय उवाच। तमापंतन्तं संप्रेश्य सात्वतं ग्रह्मदम्। क्रोधाद्वरिश्रवा राजन् सहसा समुपादवत् तसब्रवीन्महाराज कौरब्यः शिनिपुङ्गवम्। अद्य प्राप्तोऽसि दिष्ट्या मे चक्षविषयमित्यत॥ चिराभिल्पितं काममहं प्राप्स्यामि संयुगे। न हि में मोध्यसे जीवन यदि नोत्सजसे रण अद्य त्वां समरे हत्वा नित्यं शराभिमानिनम् नंदायिष्यामि दाशाई क्रुस्राजं सुयोधनम्।। अद्य मद्वाणनिर्देग्धं पतितं घरणीतले । द्रस्यतस्त्वां रणे वीरी सहिती केशवार्जनी॥ अद्य धर्मसतो राजा श्रत्वा त्वां निहतं मया। सबीडो भविता सद्यो येनासीह प्रवेशितः।।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायामेकचत्वारिंशद-धिकशततमोऽधायः ॥ १४१ ॥

अद्य में विक्रमं पार्थों विज्ञास्यति धनक्षयः। त्वयि भूमी विनिहते शयाने रुधिरोक्षिते॥ चिराभिलिषतो होष त्वया सह समागमः। पुरा देवासुरे युद्धे शकस्य बलिना यथा॥ ८ अद्य युद्धं महाधोरं तव दास्यामि सात्वत। ततो ज्ञास्यसि तत्त्वेन महीर्यवलपौरुषम्॥ ९ अद्य संयमनीं याता मया त्वं निहतो रणे। यथा रामानजेनाजी रावणिर्वक्ष्मणेन ह ॥ अद्य कृष्णश्च पार्थश्च धर्मराजश्च माधव । हते त्वाय निस्त्साहा रणं त्यक्ष्यन्त्यसंशयम् अद्य तेऽपचिति कत्वा शितैमीधव सायकैः। तत्स्त्रयो नन्दियण्यामि ये त्वया निहता रणे मच्चक्षविषयं प्राप्तो न त्वं माधव मोस्यसे। सिहस्य विषयं प्राप्तो यथा श्रुद्रसृगस्तथा॥ युग्रधानस्त तं राजन्यत्यवाच हसन्निव । कीरवेय न संत्रासो विद्यते मम संयुगे ॥ १४ नाहं भीषयितं शक्यो वाड्यात्रेण त केवलम स्र मां निहन्यात्संत्रामे यो मांक्रयोक्तिरायधं समास्त शाश्वतीहैन्याची मां हन्यादि संयुगे कि बुधोक्तेन बहुना कर्मणा तत्समाचर॥ शारवस्थेव मेघस्य गर्जितं निष्फलं हि ते। श्रत्वा त्वदर्जितं वीर हास्यं हि मम जायते॥ चिरकालेप्सितं लोके ग्रद्धमद्यास्त कौरव। त्वरते मे मतिस्तात तव यदाभिकांक्षिणी। नाहत्वाऽहं निवर्तिष्ये त्वामद्य प्रस्पाधम । अन्योन्यं ती तथा वाग्मिस्तक्षन्ती नरपुक्की जिघांस् परमञ्ज्ञावभिजञ्जतराहवे। समेती ती महेष्वासी

समता ता महण्याला श्रुप्तिमणी हपर्थिनी रणे ॥ २० द्विरदायिव संकुद्धी वासितार्थे मदीक्द्री । श्रुप्तिश्वाः सास्यक्षित्र वर्षतुर्दारदमी॥ २१ श्रुप्तवर्षाणे घोराणि मंद्राविव परस्तरम् । सीमद्राविक्द् सैनमं मच्छावेषुनिराश्चरीः॥ जिद्राविक्त्रकेष्ठ विद्याण निशितैः द्वारे।। दशिभास्त्रकेष्ठ विद्याण निशितैः द्वारे।।

सुमोच निशितान्वाणाञ् जिघासः शिनिपङ्गवस् ।

तानस्य विशिखांस्तीक्ष्णा-नन्तरिक्षे विद्यांपते॥ अप्राप्तानस्त्रमायाभिरप्रसत् सात्यकिः प्रभो। तौ प्रथम शस्त्रवर्षाभ्यामवर्षेतां परस्परम् ॥ उत्तमाभिजनी वीरी क्रुस्तुव्णियशहकरी। तौ नक्षेरिव शार्दकी दन्तेरिव महाद्विपी ॥ रथशक्तिभिरन्योन्यं विशिष्णैश्चाप्यक्रन्तताम् निर्मिन्दंती हि गात्राणि विक्षरन्ती च शोणितं व्यष्टमयेतामन्योन्यं प्राणद्यताभिदेविनौ । पवस्त्रमकर्माणी क्रुचुिणयशस्करी॥ २८ परस्परमयुध्येतां वारणाविव यूथपी। तावडीर्घेण कालेन ब्रह्मलोकपरस्कती*॥ २९ यियासन्तौ परं स्थानमन्योन्यं सञ्जगर्जतः। सात्यकिः सौमदत्तिश्च शरवृष्ट्या परस्परम् त्रष्टवद्धार्तराष्ट्राणां पश्यतामभ्यवर्षताम् । संवैधन्त जनास्ती त यध्यमानी यथांपती ॥ यथपी वासिताहेतोः प्रयुद्धाविव क्रञ्जरी। अन्योन्यस्य हयान्हत्वा धनुषी विनिक्रत्य च विरधावसियद्वाय समेयातां महारणे। आर्थमे चर्मणी चित्रे प्रमुद्या विपुले छुमें॥

विकोशी चाण्यसी कृत्वा समरे तौ विचेरतः। चरन्तौ विविधानमार्गान् मण्डलानि च भागशः॥ तज्ज्ञतः कृदावन्योन्यमरिमर्दन

मण्डलान व मागदाः॥ १ दुध्यः प्रवादः । १ दुध्यः प्रवादः कृतावन्योग्यमित्यने । । सक्षत्री चित्रवर्माणी सनिष्काः स्मृत्याची ॥ मानव्यक्राम्यत्याची । मानव्यक्राम्यत्याची । स्मानव्यक्राम्यत्याची व द्वार्यन्ती यद्याचित्रवे । व्यक्तिमी ॥ असिव्यां संप्रवहाते परस्परमित्यमी । अमी छिट्ठीपणी वीरावुमी जिल्लं वयवनातुः॥ १ वर्षयन्तावुमी विश्वां त्याचं स्वीष्ठपं तथा । एवं रणकृतां श्रेष्ठावन्यां पर्यक्षपंताम् ॥ सुद्धतीमव राजेन्द्र समाहत्य परस्परम् । परवां सर्वेदीन्यां वां वीरावाध्यक्षतां पुनः॥ स्विकृत्य प्रवाद्यां वां विश्वां वावव्यन्ते पुनः॥ स्विकृत्य प्रवाद्यां वां विष्ठो वावव्यन्ते त्याचाः । भिकृत्य पुरुष्वव्याची वाह्यपुद्धं प्रचकतः॥ भिक्षाः

क्षाश्वतीः समाः सर्वेकालम् । तुरव्यारणे नित्यमेव असी हन्यात् । जव एव तस्यत्यर्थः॥ १६ ॥ * नावण्यसम्हसुरस्कृता-वित्यर्थः ।

स्युदोरस्कौ शीर्थभुजी नियुज्ञकुवालावुभी।
बाहुआः समसज्जेतामायसैः परिपैरिव ॥११
तयो राजन् भुजाघातनिम्रहप्रमहास्त्रया।
हाक्षान्यसम्बद्धान्तः सर्वयोधमहर्षणाः ॥ १२
तयोद्वरयो राजन्ससरे युध्यमानयोः।
भ्रामोऽभयन्महात्रास्त्रो व्यवपर्वतयोरिव ॥ १३
द्विपाविव विषाणाद्याः मृत्रेषित् महर्षेभी।
भुजयोकाववन्येश्च शिरोम्यां वावधाततेः।
पादावक्षसन्यानिस्तोमरांकुशलास्तिः।
पादावक्षसन्यानिस्तोमरांकुशलास्तिः।
पादावक्षसन्यानिस्तोमरांकुशलास्तिः।
पादावक्षसन्यानिस्तोमरांकुशलास्तिः।
पादावक्षसन्यानिस्तोमरांकुशलास्तिः।
ध्राप्तान्यस्त्रामानिस्तानसंप्रुतेः।
स्रुप्ताने महास्मानौ कुष्तान्यत्रस्त्रवी ॥ १६
सांच्याक्षसणानिस्त्रपानिस्त्रवानिमारतः।
साम्यद्र्ययानं तत्र प्रथ्यमानी महावली॥

श्रीणायुधे सात्वते युध्यमाने ततोऽब्रवीदर्जुनं वासुदेवः। पद्दयस्ने विरथं युध्यमानं

रणे वरं सर्वश्चनुर्धराणाम् ॥ ४८ प्रविद्यां भारतीं भित्त्वा तव पाण्डव पृष्ठतः। योधितस्त्र महावर्षिः सर्वैभारित मारतेः॥ परिश्वालां गुजं श्रेष्ठं संभातो भूरिदक्षिणः। युजाकांक्षी समायान्तं नैतत्समिवार्जुन॥ ततो भूरिश्राः कुजः सात्यांक युज्जदुर्मदः। वचस्याभ्याद्वनद्दाजन्मसो मत्तिस्व द्विषम् ॥ रथस्यार्थे, श्रेष्ठं कुज्जयोयां अमुक्ययोः। भेक्षावार्जुत्यो राजन्समरे प्रक्षमाणयोः॥ ५२

अथ क्रप्णो महाबाहुर्जुनं प्रत्यभाषत । प्रद्य हुष्ण्यन्यक्रयाव्रं सीमद्रिचवर्श गत्य परिधात्तं गत्रं भूमो कृत्वा कर्म सुदुष्करम् । वधान्तेवासिनं वीरं पाठ्यार्जुन सात्यिक्षम् वं वशं यहारीठस्य गच्छेदेव वरोऽर्जुन । त्यक्तु प्रेज्ञप्तयाव्र प्रताहु क्रियां विमो ॥ अथाव्रवीत् हमना वासुर्वेचं घनाव्याः

पद्म वृष्णिप्रवीरेण कीडन्तं कुरुपुङ्गवम् ॥ महाद्विपेनेव वने मसेन हरियूथपम् ।

सञ्जय उवाच।

इत्येवं भाषमाणे तु पाण्डवे वे धनक्षयो॥५० हाहाकारो महानास्तित्येन्यानां भरतर्षमः । त्रदुष्णस्य महावाडुः सात्याकः न्यहनदृष्टिषाः । स सिंह इव मातक्षं विकर्षन् मृतिदक्षिणः । व्यरोचन कुरुश्चेष्टः सात्यतमवरं युष्टि ॥ ५९ अथ कोशास्तित्युष्ट्य खहं भूरिश्रवा एणे मृथेजेषु निजनाह पदा चोरस्यताड्यतः॥

ततोऽस्य छेत्तुमारन्धः शिरः कायात्सकुण्डलम् ।

ताबत्झणात्सात्वतोऽपि शिरः संसमयंस्त्वरन ॥ यथा चकंत कीलालो दण्डविद्धंत भारत। सहैव भरिश्रवसो बाहना केशधारिणा॥ तं तथा परिक्रष्यन्तं दट्टा सात्वतमाहवे। वाह्यदेवस्तती राजन्भयोऽर्जनमभावत॥६३ पश्य वष्ण्यन्धकद्यावं सीमदत्तिवदां गतम तव शिष्यं महाबाही धनुष्यनवर त्वया॥ असत्यो विक्रमः पार्थं यत्र भरिश्रवा रणे। विद्योषयति वार्णीयं सात्यकि सत्यविकास एवसुक्तो महाबाहुवस्तिदेवेन पाण्डवः। मनसा पुजयामास भरिश्रवसमाहवे॥ ६६ विकर्षन्सात्वतश्रेष्ठं कीडमान इवाहवे। संहर्षयति मां भूयः कुरूणां कीर्तिवर्धनः॥ प्रवरं वृष्णिवीराणां यस हत्यादि सात्यकिम महाद्विपिमवारण्ये सृगेन्द्र इव कर्षति॥ ६८ पवं त मनसा राजन्पार्थः संपूज्य कीरवम्। वासदेवं महावाहरर्जनः प्रत्यभाषत्॥ सैन्धवे सक्तद्दष्टित्वाचीनं पद्यामि माध्रवस् एतस्वसकरं कर्म यादवार्थे करोम्यहम् ॥ ७० इत्युक्त्वा वचनं कुर्वन्वासुदेवस्य पाण्डवः। ततः श्लरप्रं निश्चितं गाण्डीवे समयोजयत्॥

शुक्राचाता भुक्तकोटः, निम्हों इस्तधारणं प्रमही गळहस्तक। ११४ ॥ भुक्र्योक्षावयन्त्रेवां हुपायतेव्हेः, अवधातनेस्तावनेः ११४ ॥ पादकावः, अटकं सम्बन्धते । पादकावः ब्रह्मावकरणेः, पादसंपानेश्वराणच्छेतितकेः, तोमीरातिस्को-देशः, अक्षरेपरकुकतेः, पादोराविकटः पादा-धाहुसः, कीर्बोकरणेः, उद्यक्तणेः पारवतिः। ॥ ५५ ॥ गर्तमानिः, प्रस्तागतिरावर्तनैः, आवेशेरास्माळनेः, पातनैर्भुमिमाणनैः, उत्सानैः उत्सतनैः, संच्छीः विस्काराज्यन्वैः॥४६॥ सम-मजुरुप्त्॥५०॥ अभ्यतन्त्रास्माजितवान्,॥५५॥ कुळाळ-एव कीळाळः ॥६२॥ न हत्यावर्त्तं न बामोतिः दितीये इत शब्द पार्वे कर्षयेवीयसम्बद्धः॥ ६८॥ पार्थवाहुविख्छः स महोरकेव नमञ्चुता । सबङ्गं यश्वरीळस्य साङ्गरं बाहुमन्छिनत् ॥७२ इति श्रीमहाभारते द्वोणपर्यणि जयद्रथवधपर्यणि भूरिश्ववोबाहुन्छेदे हिन्नत्वारिशद्धिकशततमोऽध्यायः ॥ १४२ ॥

- Sime .

383

सञ्जय उवाच ।
स्व वाहुन्यंपतद्भूमी सखद्गः सशुमाङ्गदः ।
आवध्वज्ञीवलोकस्य दुःबसद्भुतमुत्तमः॥ १
प्रहरिप्यन्ह्यतो वाहुरदृष्ट्येन किरीटिना ।
वेगेन न्यपतद्भूमी पश्चास्य इव पक्षाः॥ २
स मोधं क्रुतमास्मानं दृष्ट्रा पार्येन कीरदः।
उत्स्वज्य सार्यार्के कोआदृष्ट्यामास्य पांडवस्

भरिश्रवा उवाच। नृशंसं वत कीन्तेय कर्मेदं कृतवानसि। अपर्यतो विषक्तस्य यन्मे बाह्यमचिच्छिदः ४ कि ज वस्यसि राजानं धर्मपुत्रं युधिष्टिरम्। किं क्रवीणो मया संख्ये हतो भूरिश्रवा रणे इदमिन्द्रेण ते साक्षाद्वपदिष्टं महात्मना । अस्त्रं रुद्रेण वा पार्थं द्रोणेनाथ क्रुपेण वा ॥६ नज नामास्त्रधमंत्रस्त्वं लोकेऽभ्यधिकः परैः। सोऽयुष्यमानस्य कथं रणे प्रहतवानास्त ॥ ७ 'न प्रमत्ताय भीताय विरथाय प्रयाचते। व्यसने वर्तमानाय प्रहरन्ति मनस्विनः ॥' ८ इदं त नीचाचरितमसत्प्रहणसेवितम्। कथमाचरितं पार्थं पापकर्मं सुदुष्करम् ॥ ९ आर्थेण सुकरं त्वाहुरार्थकर्म घनक्षय । अनार्यकर्म त्वार्येण सुदुष्करतमं सुवि॥ १० येषु येषु नरध्यात्र यत्र यत्र च वर्तते। आहा तच्छीलतामेति तदिदं त्विय दृश्यते ॥ कर्य हि राजवंदयस्त्वं कीरवेयो विशेषतः।

को हि नाम प्रमत्ताय परेण सह युड्यते । ईंडर्स ट्रम्सनं द्याचो न कुप्पस्तका भवेत १४ त्रात्यः संक्षिप्टकर्साणः प्रकृत्येय च गर्हिताः। वृष्ण्यन्यकाः कयं पार्थं प्रमाणं भवता कृताः प्रयुक्तको रणे पार्थो भृरिश्रवसमझवीत ।

थर्जुन ववाच।
हथकं हि जीर्यमाणोऽपि चुद्धि जरयते नरः
अनर्यक्रमिदं सर्वे यन्वया ह्याहतं प्रमो।
जानन्नेव हृषीकेरां गर्हसे मां च पाण्डवप्रश् संप्रामाणां हि धर्मकः सर्वेद्यास्त्रपंपारमः।
न चाध्यमहं कुर्या जानन्नेव हि मुझसे ॥१८ मुक्कान्त स्विपार शहन

क्षेः क्षेः परिवृता नराः । झात्रभिः पितृभिः पुत्ते । स्त्रपा संविग्ववान्यवैः ॥ १९ वयस्थैरण भित्रेश्च ते च वाहुं समाजिताः। स कश्चं सात्यकि शिष्यं सुखस्तवग्विमेव च अस्मवर्षे त्र युव्यन्तं

अस्मद्यं च युद्धन्त त्यक्त्वा प्राणानसुदुस्त्यजान्। मम बाहुं रणे राजन्

दक्षिणं गुज्ज मैदस ॥ २१ न चारमा रिक्षतहयो से राजन राणगतेन हि यो यस्य गुज्यतेराँचु स से रस्यो नराभिया। ते रस्यमाणैः च नृणो रिक्षतस्यो महास्यो। यद्यहं सात्यिक एक्ये वध्यमानं महारणाहिङ् ततस्तस्य वियोगेन पापं मेऽन्यतो भवेत । रिक्षतक्ष मया यस्मानस्माहुःव्यस्ति कि मिय

क्षत्रधर्माद्पकान्तः सुवृत्तश्चरितवतः ॥ इदं तु यदतिक्षुद्रं वाष्णेयार्थे कृतं स्वया।

वासदेवमतं नूनं नैतत्वय्युपपद्यते॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां द्विचत्वारिकदः श्रिकशततमोऽभ्यायः ॥ १४२ ॥

१४३ स इति ॥ १ ॥ विषक्तस्य भन्यासकस्य ॥ ४ ॥ येषु येषु सस्वसत्सु वा यत्र यत्र छुमेऽछुमे वा कर्मणि ॥ ११ ॥

यच में गईसे राजचन्येन सह सङ्गतम्। अहं त्वया विनिकतस्तत्र में बर्खि विस्नमः २५ कवचं धुन्वतस्तुभ्यं रथं चारोहतः खयम्। धनुज्यों कर्षतश्चेच युध्यतः सह शत्रुभिः ॥२६ पर्व रथगजाकीणैं हयपत्तिसमाकुळे। सिंहनादोद्धतरवे गंभीरे सैन्यसागरे॥ २७ सैः परैश्च समेतेभ्यः सात्वतेन च सङ्गमे। षकस्थैकेन हि कथं संग्रामः संभविष्यति २८ बडाभेः सह संगम्य निर्जित्य च महारथान्। आन्तश्च आन्तवाहश्च विमनाः शस्त्रपीडितः ईंदरां सात्यांके संख्ये निर्जित्य च महारथम्। अधिकत्वं विजानीषे स्ववीर्यवशमागतम्३० यदिच्छिसि शिरश्चास्य असिना हन्तुमाहवे तथा क्रच्छगतं चैव सात्यकि कः श्रमिष्यति त्वं वै विगर्दयात्मानमात्मानं यो न रक्षसि। कर्यं करिष्यसे बीर यो वा त्वां संश्रयेज्ञनः॥

सञ्जय उवाच ।

पवसुक्तों महाबादुर्यूपकेतुर्महायशाः। युप्रधानं सम्रत्सुज्य रणे प्रायमुपाविशत्॥३३ श्रारानास्तीर्यं सदयेन पाणिना पुण्यस्रक्षणः। यियासर्वेह्मलोकाय प्राणान्त्राणेष्वधाजहोत्॥ सर्ये चक्षः समाधाय प्रसन्नं सक्तिके मनः। ध्यायन्महोपनिषदं योगवक्तोऽभवन्मनिः ततः स सर्वसेनायां जनः कृष्णधनश्चयौ । गर्हयामास तं चापि शशंस पुरुषपेमम् ॥ ३६ निन्द्यमानौ तथा कृष्णौ नोचतुः किचिद्रप्रियं ततः प्रशस्यमानश्च नाहृष्यच्पकेतनः॥ ३७ तांस्तथा वादिनो राजन्पुत्रांस्तव धनञ्जयः। असृष्यमाणो मनसा तेषां तस्य च भाषितम्॥ असंकुद्धमना वाचः स्मारयन्निव भारत। र्जवाच्च पाण्डुतनयः साक्षेपमिव फालानः३९ मम सर्वेऽपि राजानो जानन्त्येव महावतम न शक्यो मामको हत यो मे स्याद्वाणगोचरे यूपकेतो निरीक्ष्येतन मामहस्मि गहितम्। न हि धर्ममविक्वाय युक्तं गईयितुं परम्॥ ४१ आत्तराखस्य हि रणे वृष्णिवीरं जिघासतः। यदहं बाह्यपञ्चेत्सं न स धर्मो विवाहितः ४२

न्यस्तराख्यस्य बाजस्य विरयस्य विवर्मणः। अभिमन्यविषं ताव्यामिकः को गुज्येत् त्वमुक्तः स पार्वेन शिरसा भूमिमस्ट्रात । पाणिना चेव सहयेन प्राहिणोदस्य दक्षिणस् पतत्पार्थस्य तु चचस्ततः श्रुत्वा महाष्टृतिः। सूपकेतुर्भेद्दाराज तूष्णीमासीद्वाख्युब्धः ४५ अर्जुन उवाच ।

या प्रीतिर्धर्मराजे मे भीमे च विलनां वरे नकुळे सहदेवे च सा मे त्विय शलाग्रज ४६ मया त्वं समनुजातः कुष्णेन च महात्मना। गच्छ पुण्यकुताक्षोकान्वित्वरीशीनरो यथा वास्त्रदेव ज्वाच ।

ये लोका मम विमलाः सक्वद्विभाता श्रहाचैः सुरवृष्येरपीस्यमाणाः । तान क्षियं मज सतताग्निहोत्रयाजिन् मनुत्यो भव गरुडोत्तमाङ्गयानः॥४८ सक्षय जवाच ।

उत्थितः स त शैनेयो विम्रकः सौमदत्तिना खद्रमादाय चिक्छित्सुः शिरस्तस्य महात्मनः निहतं पाण्डपुत्रेण प्रसक्तं भूरिवक्षिणम् । इयेष सात्यिकहैन्त्रं शलाग्रजमकलम्पम् ॥५० निकत्तभूजमासीनं छिन्नहस्तमिव द्विपम्। कोशतां सर्वेसैन्यानां निन्यमानः सुदुर्मनाः॥ वार्यमाणः स कृष्णेन पार्थेन च महात्मना । भीमेन चक्ररक्षाभ्यामध्वत्थासा क्रुपेण च ५२ कर्णन वषसेनेन सैन्धवेन तथैव च। विकोशतां च सैन्यानामवधीत्तं प्रतवतम् ५३ प्रायोपविष्यय रणे पार्थेन छिन्नबाहवे। सात्यकिः कीरवेयाय खडेनापाहर विखरः ५४ नाभ्यनन्दन्त सैन्यानि सात्यार्के तेन कर्मणा अर्जनेन इतं पूर्व यक्क्षान कुरुद्वहुम् ॥ सहस्राधसमं वैव सिद्धवारणमानवाः। भारिश्रवसमालोक्य युद्धे प्रायगतं इतम्॥५६ अपुजयन्त तं देवा विस्मितास्तेऽस्य कर्मभिः पक्षवादांश्च स्वहत्यावदंस्तव सैनिकाः ॥५७ न वार्ष्णेयस्यापराधो मवितव्यं हि तत्त्रथा। तस्मान्मन्यनं वः कार्यः को घो दःखतरो नणां

प्रापं आमरणानशनं, उपाविशत् प्रारम्थवान्॥ ३३ ॥ प्राणानस्त् प्राणेषु वायुषु अनुहोदाहितवान्॥ ३४ ॥ प्रवतमकवनवम् ॥ ३५ ॥ दक्षिणं कृतमासनः पाणि

अस्यार्जुनस्य समीपे प्राहिणोत् प्रहितनान् ॥ ४४ ॥ सङ्घ-द्विमाताः सहप्रकाशाः गरुडस्योत्तमात्रेन १९वेन याने यस्य ॥ ४८ ॥ प्रसक्तमन्यासक्तम् ॥ ५० ॥

हन्तव्यश्चेव वीरेण नात्र कार्या विचारणा। विहितो हास्य धात्रैव सत्यः सात्यकिराहवे॥ सात्यकिरवाच ।

न हरतब्यो न हरतब्य इति यन्मां प्रभाषत्। धर्मवादैरधर्मिष्ठा धर्मकञ्चकमास्थिताः॥ ६० यदा बाळः समदायाः सतः शस्त्रविना कतः। युष्मामिनिंहतो युद्धे तदा धर्मः क वो गतः॥ मया त्वेतत्प्रतिज्ञातं क्षेपे कर्स्मिश्चिदेव हि। यो मां निव्यिष्य संप्रामे जीवन्हन्यात्पदा सवा स में वध्यो सबेच्छत्रवैद्यपि स्यानम्मित्वतः। चेष्टमानं प्रतीघाते समजं मां सचक्षवः॥६३ मन्यध्वं शत इत्येवभेतद्वो बुद्धिलाघवम्। युक्ती सस्य प्रतीवातः कृती में क्रस्पङ्गवाः६४ यत्त पार्थेन मां दहा प्रतिशामिसरक्षता। संखड़ोऽस्य हतो बाहरेतेनैवास्मि बञ्जितः॥ भवितव्यं हि यद्गावि देवं चेष्ट्रयतीव च। सोऽयं हतो विमर्देऽस्मिन्किमत्राधर्मचेष्टितम्

अपि चायं प्ररा गीतः ऋोको वास्मीकिना सुवि।

न हन्तव्याः स्त्रिय इति यद्ववीषि प्रवङ्गम ॥ 89 सर्वकाळं मनष्येण स्यवसायवता सदा । पीडाकरमामेत्राणां यत्स्यात्कर्तव्यमेव तत्।।

सञ्जय उवाच । एवसके महाराज सर्वे कीरवप्रक्रवाः।

न स्म किञ्चिदभाषन्त मनसा समप्रजयन्द्र मन्त्राभिपतस्य महाध्वरेष यशस्तिनो भूरिसहस्रदस्य च। मनेरिवारण्यगतस्य तस्य

न तत्र कश्चिद्धधमभ्यनन्दत्॥ सुनीलकेशं वरदस्य तस्य शूरस्य पारावतलोहिताक्षमः।

अध्वस्य मेध्यस्य शिरो निकत्तं न्यस्तं हविर्घानमिवान्तरेण ॥ स तेजसा शस्त्रकतेन पतो

महाहवे देहवरं विस्तुत्य। आक्रामदृष्वे वरदो वराहीं व्यावस्य धर्मेण परेण रोवसी ॥ अर इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयदथवधपर्वणि भरिश्रवीवधे

> त्रिचत्वारिंशदधिकज्ञाततमोऽध्यायः॥ १४३॥ **₩**₩

> > 688

धतराष्ट्र उवाच । अजितो द्रोणराधेयविकर्णकतवर्मभिः। तीर्जः सैन्यार्णवं वीरः प्रतिश्रुत्य प्रधिष्ठिरे १ स कथं कौरवेयेण समरेष्वनिवारितः। निमृह्य भरिश्रवसा बलाद्धवि निपातितः ॥२ सञ्जय उवाच ।

ऋषु राजन्निहोत्पत्ति शैनेयस्य यथा पुरा। यथाच भरिश्रवसो यत्र ते संशयो सूप ॥ ३ अत्रेः प्रत्रोऽभवत्सोमः सोमस्य तु बुधः स्पृतः बधस्यैको महेन्द्रामः पत्र आसीत्पदरवाः॥४ पुरुरवस आयुस्त आयुषो नहुषः सतः। नहुषस्य ययातिस्तु राजा देवर्षिसंमतः॥ ५ ययातेदेवयान्यां तु यतुज्येष्ठोऽभवत्सुतः। यदोरभटन्ववाये देवमीढ इति स्वृतः॥ याद्वस्तस्य तु सुतः शूरक्षेठोक्यसमतः। शूरस्य शौरिनुवरो वसुदेवी महायशाः॥ ७ धनुष्यत्वरः शूरः कार्तवीर्यसमी युधि । तहीर्यशापि तत्रैव कले शिनिरभूत्रप ॥ ८ पतस्मिन्नेव काले तु देवकस्य महारमनः। दृहितः स्वयंवरे राजन्सर्वक्षत्रसमागमे ॥ ९

क्षेप्रे निवासां जीवाबिति दितीयार्थे प्रथमा ॥ ६२ ॥ इवेत्ये-बार्थे दैवमेव चेष्टयतीत्यन्वयः ॥ ६६ ॥ वरदस्यार्थितार्थ-प्रदातः हविर्धानमन्तरेण हविर्यहस्य मध्ये ॥ ७१ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे दीकायां त्रिचत्वारिंशदधिकशत-

तमोऽध्यायः ॥ १४३ ॥

888

अजित इति ॥ १ ॥

तत्र वै देवकी देवी वसुदेवार्थमाशु वै। निर्जित्य पार्थिवान्सर्वान् रथमारोपयव्छिनिः तां द्रष्टा देवकीं शूरो रथत्यां पुरुषर्धभ। नामृष्यत महातेजाः सोमदत्तः शिनेर्न्प॥११ तयोधेद्धमभद्राजन्दिनार्थं चित्रमद्भतम्। बाह्ययुद्धं सुबलिनोः प्रसक्तं पुरुषर्धमः॥ १२ शिनिना सोमदत्तस्तु प्रसद्य भुवि पातितः । असिमुद्यस्य केशेषु प्रगृह्य च पदा हतः ॥ १३ मध्ये राजसहस्राणां प्रेक्षकाणां समन्ततः। क्रपया च पुनस्तेन स जीवेति विसर्जितः॥१४ तदचस्यः कृतस्तेन सोमदत्तोऽथ मारिष। प्रासादयन्महादेवममर्षवशमास्थितः॥ तस्य तष्टो महादेवो वराणां बरदः प्रमः। बरेण च्छन्दयामास स त वने वरं नुपः ॥१६ पुत्रमिच्छामि भगवन्यो निपास्य शिनेः सतम् मध्ये राजसहस्राणां पदा हन्याच संयुगे १७ तस्य तद्वचनं श्रत्वा सोमदत्तस्य पार्थिव। पवमस्त्वित तत्रोका स देवोऽन्तरधीयत॥ स तेन वरदानेन लब्धवान्भरिवक्षिणम्। अपातयच समेर सीमदितः शिनेः सतम १९ पश्यतां सर्वसैन्यानां पदा चैनमताडयत्। पतत्ते कथितं राजन्यनमां त्वं परिप्रच्छिस

न हि शक्यो रणे जेहें सात्वतो मञ्जूषेतेः। क्ष्यावस्त्राधं संप्राप्ते बहुराक्ष्रियोणिकः ११ व्यवानवगण्यापिकोतारो हाविस्त्राताः। स्ववीयिकाये युक्ता नैते परपरिष्ठहाः॥ २२ न तुन्यं वृष्णिमिरिङ रुश्यते किञ्चन प्रभो। भूतं भव्यं भविष्यव वर्षेन भरतपंत्र। २३ न हातिस्त्रसम्बन्दे चुद्धानां शासने रताः। न वृष्णां वासने रताः। भूते वास्त्रस्त्राणां कि पुनर्भानवा रणे। अवहाट्ये ग्रुवद्वयं वातिस्वे वार्ष्यक्षिसकाः स्पे प्रवाद्यक्ष्याः स्थितारञ्ज

देत्या राज्यतार्थ्यः ये स्थुः कस्यांचिदापदि । अर्थवन्तो न चोरिसका ब्रह्मण्याः सत्यवादिनः॥ = द समर्थान्नावमन्यन्ते दीनानभ्युद्धरन्ति च । नित्यं देवपरा दान्तास्त्रात्यस्थाविकत्यन

नित्यं देवपरा दान्तास्त्रातारस्वाविकत्यनाः तेन वृष्णिप्रवीराणां चक्रं न प्रतिहन्यते । अपि मेर्व चहेत्वस्त्रिक्तरेद्वा मक्तराज्यम् २८ न तु वृष्णिप्रवीराणां समेत्यान्यं त्रकेतृप । पत्तचे सर्वमास्यातं यत्र ते संदायः प्रमो । कुरुराज नरश्रेष्ठ तव व्यपनयो महान्॥ २९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि सात्यक्रिप्रशंसायां चतुश्चत्वारिशद्धिकशत्तमोऽध्यायः ॥ १४४ ॥

884

भृतराष्ट्र उवाच । तदवस्य हते तस्मिन् भृरिश्रयसि कौरवे। यथा भृयोऽभवजुन्दं तन्ममाचश्व सञ्जय ॥ १ सञ्जय उवाच मरिश्रयसि संकाल्ते परळोकाय भारत । वासुदेवं महावाहुरर्जुनः समयुज्दत् ॥ २ चोदयाभ्यान् भृदां कृष्ण यतो राजा जयद्रयः भृयते पुण्डरीकाक्ष जिपु धर्मेषु वर्तते ॥ ३ भातेकां सफलां चापि कंद्रीमहेसि मेडनचा । अस्तमेति महावाहो त्वरमाणी दिवाकरः थ

परपरिम्हाः पराधीनाः ॥ २२ ॥चकं प्रतापः ॥ २८ ॥ इति श्रीमहाभारते होणपर्वाणे टीकायां चतुःश्वलारिंशद-विकशततमोऽध्यायः ॥ ९४४ ॥

रध्यः तद्यस्थ इति ॥ १ ॥ हे पुण्डरीकाल स जयवयः विषु धर्मेषु वर्तते इति धूयते के पुनस्ते त्रयो धर्माः । क्षणोर्च्यत्यादे युष्यामार्गे एन्यते तदा त्याँ स्वर्गेण्राप्तिक तिस्य धर्मः । अय पद्यायानाने हर्यते तता नवस्थापितंक तस्य धर्मः । अय महत्यात्वर्यकुं गच्छति तदा व्याःचरिर्-नाचा एव तस्य धर्मः । शावदसी दुवानिसुक्तः प्रथमधर्मे तिष्ठाते तावदेव इन्दुसुन्यितः अतः । श्रीप्रमध्यांकोर्द्यति ॥ ३ ॥ पति पुरुषत्याप्र महत्युष्यतं मया।
कार्य संरह्यते चैव कुस्सेना महारक्षेः॥ ५
थया नाम्यतिस्वारह्म यया सार्य भवेह्न्यः
चोद्याश्चांस्तया कुष्ण यथा हम्य जयद्रथम्
चोतः कुष्णा महाबाह् एजतप्रतिमान् हयान्
ह्वज्ञश्चोदयामास जयद्रथयं प्रति॥ ७
तं प्रयानतमाभेषुष्ठुरुत्विह्निरेवाष्ट्रगीः।
त्वरमामा महाराज सेनाष्ट्रथ्याः समाद्रवर्
वुर्योधनश्च कर्णश्च वृषसेनोऽय महराद्र।
कथ्यस्थामा कुपश्चेत्र स्वयमेव च सैन्यवः ९
समासाच च बीमराहः सैन्यवं समुर्णिवतम्
नेजाम्यां कोधदीताम्यां संप्रैश्चविद्दृह्णिवर्
ततो दुर्योधनो राजा राध्ये स्वरितोऽववीत्
अर्थुनं प्रेक्ष्य स्वातं जयद्रथयथं प्रति॥ ११
वर्ष संविकतेन युक्काळो

विदर्शयस्वात्मवर्छं महात्मन्। यथा न वश्येत रणेऽज्जैनेन जयद्वयः कर्णे तथा कुरुष्व ॥ १ अल्पावरोषी विवसी नृवीर विवातयस्वाय रिपु शरीधैः। दिनक्षयं प्राप्य नरप्रवीर

भ्रुवो हि नः कर्ण जयो भविष्यति १३ सैन्धवे रहेयमाणे हु सूर्यस्यास्तमनं प्रति। मिथ्याप्रतिकः कीन्तेयः प्रवेश्यति दुताशनम् अनर्जुनायां च भुवि मुहूर्तमपि मानद । जीवितं नोत्सहेरन्वे भातरोऽस्य सहातुगाः विनष्टैः पाण्डवेयैश्च सशैलवनकाननाम् । वसुन्धरामिमां कर्ण भोक्ष्यामो हतकण्टकाम वैवेनोपहतः पार्थो विपरीतश्च मानद । कार्यीकार्यमजानानः प्रतिक्षां कृतवान् रणे १७ नूनमात्मविनाशाय पाण्डवेन किरीटिना। प्रतिवेयं कृता कर्ण जयद्रथवधं प्रति॥ कथं जीवति दुधंषें त्वयि राधेय फाल्गुनः। अनस्तंगत आदित्ये हन्यात्सैन्धवकं नृपम्१९ रक्षितं मद्रराजेन कृपेण च महात्मना। जयद्रथं रणसुखे कथं हन्याद्धनक्षयः॥ द्रौणिना रध्यमाणं च मया दःशासनेन च। कथं प्राप्स्यति बीभत्सः सैन्धवं कालचोदितः

युध्यन्ते बहुवः शूरा छम्बते च दिवाकरः । राङ्के जयद्रयं पार्थां नेव प्राप्स्यति मानद् २५ स त्वं कर्ण मया सार्थ शूरेआन्येमहारखेः। द्वीणना त्वं हि सहितो मद्रेशेन छुपेण च ॥ युध्यस्व यक्तमास्थाय परं पार्थेन संयुगे।

एवमुक्तस्तु राधेयस्तव पुत्रेण मारिष ॥२४ दुर्योधनमिदं वाक्यं प्रत्युवाच कुरूत्तमम्। दढलक्ष्येण वीरेण भीमसेनेन धन्विना २५ भृदां भिन्नततुः संख्ये द्यारजाळैरनेकदाः । खातब्यमिति तिष्ठामि रणे संप्रति मानदर६ नाङ्गर्मिगति किञ्चिन्मे सन्तप्तस्य महेषुभिः। योत्स्यामि तु यथाशक्तया त्वदर्थं जीवितं मम यथा पाण्डवसुख्योऽसी न हनिष्यति सैंघवम् न हि मे युष्यमानस्य सायकानस्यतः शितान् सैन्धवं प्राप्स्यते वीरः सध्यसाची धनञ्जयः यत्तु भक्तिमता कार्य सततं हितका इधिगा। तत्करिष्यामि कीरव्य 'जयो दैवे प्रतिष्ठितः' सैन्धवार्थे परं यत्नं करिष्याम्यद्य संयुगे ३० त्वत्प्रियार्थं महाराज 'जयो देवे प्रतिष्ठितः'। अद्य योत्स्येऽर्जुनमहं पौरुषं स्वं व्यपाश्चितः त्वद्धें पुरुषत्याद्य 'जयो दैवे प्रतिष्ठितः'। अद्य युद्धं कुरुश्रेष्ठ मम पार्थस्य चीमयोः॥ पर्यन्तु सर्वसैन्यानि दार्षणं लोमहर्षणम् ।

पष्यन्य तपाय न्याप्त संभाषमाणयो। ॥३३ वर्जुनो निशितेबांणैजीधान तव वाहिनीस् । विच्छेत्र निशितेबांणैजीधान तव वाहिनीस् । विच्छेत्र निशितेबांणैजीधान तव वाहिनीस् । विच्छेत्र निशितेबांणैजीधान त्यो । विच्छेत्र निशितेबांणैजीधान त्यो । विद्यास्त त्यो । विद्यास्त विद्यास विद्

ध्वजाश्ख्याणि चापानि चामराणि शिरांसि च । कश्चमशिरिवांस्ताः प्रदहंस्तव बाहिनीच ॥ ३८ अचिरेण ग्रहाँ पार्थश्वलार कथिरोचराच् । हतभूयिष्ठयोधं तत्कृत्वा तववळंवळी ॥३९

हमनः हयहदयनः ॥ ७॥ काछुनैः मास्तैः ॥ ८ ॥ उपहते सोहितः विपरीतोऽन्ययाभृतप्रकृतिः ॥ ९७ ॥ दहरुस्येण हदमहारेण ॥ २५ ॥ प्रतिष्ठितो स्रथीनः ॥ ३० ॥

आससाद दुराधर्यः सैन्धयं सत्यविकमः। बीमत्सुभीमस्त्रेनेन सारवतेन च रक्षितः॥ प्रवमी मरतश्रेष्ठ उचलविच हुतादानः। सै तथाऽविक्तिं दृष्टा त्वदीया वीर्यस्पदा॥ मामुज्यन्द महेष्यासाः पाउन्दे पुरुषप्रमाः। दुर्योधनश्र कर्णश्र वृषसेनोऽथ महराद्॥ ४२

नामुष्यन्त महेष्वासाः पाण्डवं पुरुपर्यभाः । दुर्योपनश्च कणैश्च वृपसेनोऽय महरार, ॥ ४२ बण्यत्थामा कुपश्चेव स्वयमेव च सैन्धवः। संस्वदाः सैन्धवस्यार्थे समावृण्वनिकरेरिटनं मृत्यन्तं रथमार्गेषु अनुज्योतल्लीनःस्वनैः। संमामकोविदं पार्थं सर्वे युद्धविद्यारद्यः॥ अभीताः पर्यवर्तेन्तःश्चादितास्यमिवान्तकम् सैन्धवं पृष्ठतः कुरवा जिवासन्तरोऽच्युताञ्चेनौ स्वर्यस्तमनमिच्छन्तो लोहितायति भासकरे ते पुत्रीमार्गिमामेश्चेनुष्यानस्य सायकान् इस्तुः स्वरंदस्यामान्यताः फाल्युनं प्रति

द्विंघा त्रिघाऽष्टयेकैके े छिस्वा विद्याघ तान् रथान्। सिंहलाङ्गलकेतुस्तु

द्यंपन्थायमारमनः॥ १८
चारव्रतीस्तो राजकर्जुनं प्रस्ववारयत्।
स विद्वा द्याभिः पार्थ वासुदेवं च सप्तभिः॥
स्विद्वप्रधानार्षेषु सीन्ध्यं प्रतिपाळयन्।
स्रोदीनं कौरवश्रेष्ठाः सर्व एव महारथाः॥ ५०
महत्ता रथवंदोन सर्वतः प्रस्वारयन्।
विक्तान्यत्रभागिनिचस्त्रन्तस्र तायकान्
सीन्धयं पर्यरक्षन्तः शासनात्त्वस्य ते।

ततः पार्थस्य शूरस्य बाह्नोवैलमहद्दयत ॥
१६ पामझयस्यं च धतुषो गापिडवस्य च ॥
म्हिप्साणि संवार्य होणेः शारद्वतस्य च ॥
पक्षेत्रं स्वार्य सोणेः शारद्वतस्य च ॥
पक्षेत्रं स्वार्य सोणेः सार्वोवयः समापेयतः ।
तं हीणिः पञ्चविद्यात्या वृषसेनश्च सम्वार्यः ॥
द्वर्यीधनस्य विद्यात्या कृणंशस्य शिमित्विक्षिः तः पनमामिगर्जन्तो विष्यन्तञ्च पुनः पुनः ॥
विद्युन्तवस्य चापानि सर्वतः प्रस्यवारयतः ।
रिष्टं च सर्वतश्चक् रथमण्डलमाश्च ते ॥ ५६
स्यास्तमनमिन्छन्तस्वरमाणा महारथाः ।
तः पनममिननदेनतो विद्युन्तावा धर्मृषः च ॥
सिपिद्धर्मार्गर्णस्वादेशीर्गिति सेषा द्वावृक्षिः

ते महास्त्राणि विख्यानि तत्र राजन्दयदश्यन धनअयस्य गात्रे त शराः परिघवाहवः। हतमयिष्ठयोधं तत्करवा तव बलं बली॥ ५९ आससाद दुराधर्षः सैन्धवं सत्यविक्रमः। तं कर्णः संयगे राजन्यत्यवारयदाद्यगैः ॥ ६० विवनो भीमसेनस्य सात्वतस्य च भारत। नं पार्थों दशभिवाणः प्रत्यविध्यद्रणाजिरे ॥ सतपत्रं महाबाहः सर्वसैन्यस्य पश्यतः। सारवतश्च त्रिभिवाणीः कर्ण विद्याध मारिष भी मसे निकासिकी व पनः पार्थक समितिः। तान्कर्णः प्रतिविद्याध षष्ट्या षष्ट्या महारथः तद्यद्रमभवद्राजन्कर्णस्य बहुभिः सह। तत्राद्धतमपद्याम सृतपुत्रस्य मारिष ॥ ६४ यदेकः समरे ऋदस्रीन रथान्पर्यवारयत्। फाल्यनस्त महाबादः कर्ण वैकर्तनं रणे॥६५ मायकानां रातेनेव सर्वमर्भखतादयत। कथिरोक्षितसर्वोगः स्तपुत्रः प्रतापवान् ॥६६ शरैः पञ्चाशता वीरः फाल्यनं प्रत्यविध्यत। तस्य तह्यावयं दश्चा नामृष्यत रणेऽर्जनः॥६७ ततः पार्थी धनश्चित्वा विद्याधैनं स्तनांतरे सायकैर्नवभिवीरस्त्वरमाणो धनञ्जयः॥ ६८ अधान्यद्वनरादाय सत्तपत्रः प्रतापवान् ।

अहरूयी च शरीधेस्ती निझन्तावितरेतरम् । कर्णपार्थोऽस्मितिष्ठत्वं कर्णोऽहं तिष्ठफाट्यन्॥ इत्येवं तर्जयन्ती ती वाक्शव्येस्तुवता तदा युध्यता समरे वीरी चित्रं छञ्ज च सुष्ट च ॥ प्रेक्षणीयी चामवतां सर्वयोधसमागमे। प्रशस्यमानी समरे सिद्ध—चारण-पन्नी। ७८ अञ्चच्येतां महाराज परस्परवधेषणी। ततो दुर्योधनो राजंस्तावकानश्यमापत॥ यसाद्रश्चत राधेयं नाहस्या समरेऽर्ज्जनम्। निवर्षतेष्यति राध्य इति मासुकवान् वृष्य॥

पतस्मिचन्तरे राजन्दष्टा कर्णस्य विकास आकर्णमुक्तीरिषामिः कर्णस्य चत्ररो ह्यान ८१ अनयत्रेतलोकाय चतुर्भिः श्वेतवाहनः । सार्थि चास्य महोन रथनीडाइपातयत॥८२ छादयामास स शरैस्तव प्रत्रस्य प्रयंतः। संखाद्यमानः समरे हताश्वो हतसारथिः॥८३ मोहितः शरजालेन कर्तंत्र्यं नाभ्यपद्यत । तं तथा विरथं दृष्टा रथमारोप्य तं तदा। ८४ अश्वत्थामा महारोज भूयोऽर्जनमयोधयत्। मद्रराजश्च कौन्तेयमविष्याश्चिशता शरैः॥८५ शारद्वतस्तु विशत्या वासुदेवं समापेयत्। धनखयं द्वादशमिराजधान शिलीमुखैः॥८६ चतुर्भिः सिन्धुराजश्च वृषसेनश्च सप्ताभिः। पृथक् पृथङ्महाराज विद्यपुः क्रष्णपाण्डवी तथैव तान्त्रत्यविष्यत्क्रन्तीपुत्री धनक्षयः। द्रोणपुत्रं चतुःषष्ट्या मद्रराजं शतेन च ॥ ८८ सैन्धवं दशमिर्वाणेर्वृषसेनं त्रिभिः शरैः। शारद्वतं च विशत्या निदा पार्थी ननाद ह ॥ ते प्रतिज्ञाप्रतीघातमिच्छन्तः सध्यसाचिनः। सहितास्तावकास्तर्णमभिषेतर्धनञ्जयम् ॥ ९० अथार्जनः सर्वतो वारुणास्त्रं प्रादश्चके त्रासयन्धार्तराष्ट्रान्।

तं प्रत्युदीयुः कुरवः पाण्डुपुत्रं रथैर्महाहैं: शरवर्षाण्यवर्षन् ॥ ततस्तु तर्सिमस्तुमुळे सम्रात्थिते सुदारुणे भारत मोहनीये। नोऽसद्यत प्राप्य स राजपुत्रः किरीटमाली व्यक्तच्छरीयान्॥९२ राज्यप्रेप्सः सदयसाची क्ररूणां स्मरन्क्रेशान् द्वादशवर्षवृत्तान् । गाण्डीवसकैरिष्टिमर्महात्मा सर्वा दिशो ध्यावणोदप्रमेयः॥ ९३ प्रदीप्तोलकमभवचान्तरिक्षं मृतेषु देहेष्वपतन्वयांसि । यत्पिङ्गळज्येन किरीदमाळी कड़ो रिपनाजगवेन हन्ति॥ ततः किरीटी महता महायशाः शरासनेनास्य शराननीकजित। हयप्रवेकोत्तमनागधुर्णितान् क्रवप्रवीरानिष्यभिर्व्यपातयत्॥ ९५ गदाश्च गुर्वीः परिघानयस्मया-नसांश्च जक्तीश्च रणे नराधिपाः। महान्ति शस्त्राणि च भीमदर्शनाः प्रमुद्ध पार्थे सहसाऽभिद्रद्भद्धः ॥ ५६ ततो युगान्ताभ्रसमस्वनं मह-न्महेन्द्रकापप्रतिमं च गाण्डिवन् । चकर्ष दोभ्याँ विहसन्भृशं यथौ दहंस्त्वदीयान् यमराष्ट्रवर्धनः ॥ ९७ स तानदीणीन्सरथान्सवारणा-न्पदातिसहांश्च महाधनुर्धरः। विपन्नसर्वायुधजीवितान् रणे चकार बीरो यमराष्ट्रवर्धनान्॥ ९८

इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वीण जयद्रथयघपर्वीण संकुलयुद्धे पञ्चयत्वारिशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४५॥

28

388

सञ्जय उवाच। श्रुत्वा निनादं धतुषश्च तस्य विस्पष्टमुत्कुष्टमिवान्तकस्य शक्ताशनिस्फोटसमं सुघोरं

विकृष्यमाणस्य धनअयेन ॥ १ त्रासोद्वित्रं तथोद्धान्तं त्वदीयं तद्वलं नृप । युगान्तवातसंशुक्यं चलद्वीचितरङ्गितम् ॥२ प्रकीनमीनमकरं सागरांम इवामवत् ।

स रणे व्यचरत्पाथः वेक्षमाणो धनअयः॥ युगपदिश्व सर्वास सर्वाण्यस्त्राणि दर्शयन् । आददानं महाराज संदधानं च पाण्डवस्॥४ उत्कर्षन्तं सुजन्तं च न स्मपद्याम लाघवात ततः कुद्धो महाबाहुरैन्द्रमस्त्रं दुरासदम् ॥ ५ प्रादुश्चके महाराज त्रासयन्सर्थभारतान्। ततः शराः प्रादुरासन्दिव्यास्त्रप्रतिमन्त्रिताः॥ प्रदीप्ताश्च शिखिमुखाः शतशोऽथ सहस्रशः। आकर्णपूर्णनिर्मुक्तैरस्यकीश्चनिमैः शरैः॥ ७ नभोऽभवत्तद्द्ष्प्रेक्ष्यमुख्काभिरिव संवृतम्। ततः शस्त्रान्यकारं तत्कीरवैः समुदीरितम्८ श्रदाक्षं मनसाऽप्यन्यैः पाण्डवः संभ्रमन्नियः नाशयामास विकस्य शरैर्दिक्यास्त्रमन्त्रितैः ९ नैशं तमोंऽद्युभिः क्षिप्रं दिनादाधिव भास्करः ततस्त तावक सैन्यं दीप्तैः शरगमस्तिभिः १० आक्षिपत्पत्वळांबूनि निदाघार्क इव प्रभुः। ततो दिव्यास्त्रविद्वा प्रहिताः सायकांशवः समाप्रवन द्विपत्सैन्यं लोकं भानोरियांशवः

अथापरें समुत्स्व विशिष्णस्तिग्मतेजसः इदयान्याञ्च वीराणां विविद्युः पियवन्युवत य एनमीयुः समरे त्वयोधाः शूरमानिनः १३ श्रष्टभा इव ते दीसमाप्ति पाय्य ययुः श्रयम्। ययं समुद्दन्द्रशृणां जीथितानि यशांसि च

पार्थश्रवार संप्रामें
मृत्युर्विप्रहवानिव।
सिकरीटानि वक्त्राणि
सोगदाने वक्त्राणि
सोगदाने विदुलान् भुजान्॥ १५ सक्कुण्डलयुगान्कणोन्केपोचिदहरच्छरैः। सर्वोग्नरान्भजक्षानां समासान्वयसादिनाम्

सचर्मणः पदातीनां रथीनां च सघन्वनः। सप्रतोत्तियंत्रणां वाङ्क्रीश्चन्छेद पाण्डवः १७ प्रवीक्षेप्रद्यारार्विः सान्वभी तत्र घनवयः। स्विक्सुक्तिहार्वाश्चे उच्छक्षित्र द्वाराज्ञः तं देवराजप्रतिमं सर्वशस्त्रभृतां वरम्। युगपदिश्चं सर्वासु रथसं पुरुषंममः॥ १९ निक्षिपन्तं महासाणि प्रसुणीयं घनव्यम्।

निरीक्षितुं न शेक्डस्ते यत्नवन्तोऽपि पार्थिवाः। मध्यंदिनगतं सूर्ये प्रतपन्तमिवास्वरे॥

दीप्तोत्रसंभ्रतशरः किरीटी विरराज ह। वर्षास्विवोदीर्णजलः सन्द्रधन्वांबुदी महान् महास्त्रसंष्ठवे तस्मिक्षिष्णुना संप्रवर्तिते। सदस्तरे महाबारे ममज्ज्ञयीधपुङ्गवाः॥ २३ उत्क्रसवदनैदेंहैः शरीरैः कुत्तवाह्रभिः। भजिश्च पाणिनिर्भक्तैः पाणिभिवर्षग्रळीकृतैः २४ क्रचात्रहस्तैः करिमिः क्रचदन्तैर्मदोत्कदैः। हरीश्च विधुरप्रीवै रथैश्च शकलीकृतैः॥ २५ निकृत्तान्त्रैः कृत्तपादैस्तथान्यैः कृत्तसन्धिभिः निश्चेष्टैविस्फुरव्रिश्च शतशोऽथ सहस्रशः २६ मृत्योराघातललितं तत्पार्थायोधनं महत्। अपदयाम महीपाल भीरूणां भयवर्धनम् २७ आक्रीडिभिव रुद्रस्य पुराऽभ्यर्देयतः पश्चन । गजानां क्षरनिर्मुक्तैः करैः सभुजगेव भः २८ क्रचिद्रभी स्रश्विणीय वक्रपदीः समाचिता। विचित्रोष्णीषमुकुदैः केयूराङ्गदकुण्डलैः ॥२९ स्वर्णिचित्रततुत्रैश्च भाण्डैश्च गजवाजिनाम्। किरीदशतसंकीणीं तत्र तत्र समाचिता ३० विरराज भूदां चित्रा मही नववधरिव। मजामेवः कर्दमिनीं शोणितौधतरिक्षणीम् ३१ मर्मा श्विभिरगाथां च केशशैवलशाद्वलाम्। शिरोबाइपळतदां रुग्णकोडास्थिसंकदाम् ३२ चित्रध्वजपताकाढ्यां छत्रचापोर्मिमालिनीम् विगतासमहाकायां गजदेहाभिसंक्रलाम् ३३ रयोड्ड पदाताकीणीं हयसंघातरोधसम् ।
रथजकपुगेपास्कृषैररतितुर्गमाम् ॥ ३४
प्रासासिद्यानिपरगुविशिखाहिदुरासदाम् ।
ब्लककुमहानकां गोमायुमकरोत्कदाम् ।
ब्लककुमहानकां गोमायुमकरोत्कदाम् ।
ग्रुस्रोत्पराचावावीकृत्योत्वापा ।
स्रस्रश्रेतिपराचाववीकृतिकाणीं सहस्रदाः ३६
गतासुयोज्ञविक्षेष्टरारोत्दाहिनीम् ।
महाप्रतिभयां रोद्रां घोरां वेतरणींभिव ३७
नवी प्रवत्यामास भीरूणां भयविधिनीम् ।
सं इष्ट्रा तस्य विकारसम्वकस्येव करिणाः ॥
स्रभुतपृष्टी कुरुषु भयमागाद्रणाजिरे ।

तत आदाय वीराणामस्त्रेरस्त्राणि पाण्डवः आत्मानं रौद्रमाचष्ट रौद्रकर्मण्यश्रिष्ठितः। ततो रथवरान् राजचत्यतिकामदर्जुनः ४० मध्यंदिनगतं सूर्यं प्रतपन्तमिवाम्बरे। न शेकुः सर्वभूतानि पाण्डवं प्रतिवीक्षितुम् प्रस्तांस्तस्य गाण्डीवाच्छरत्रातान्महात्मनः संग्रामे संप्रपदयामी हंसपंक्तिमिवाम्बरे ४२ विनिवार्यं स वीराणामक्षेरस्राणि सर्वतः। दर्शयन रौद्रमात्मानसुत्रे कर्मणि धिष्टितः ४३ स तान् रथवरान् राजन्नत्याकामसदार्जनः। मोहयन्निव नाराचैर्जयद्रथवधेष्सया। विस्जन्दिश्च सर्वास शरानसितसारियः ४४ सर्थो इयचरकूर्ण प्रेक्षणीयो धनखयः। भ्रमन्त इव शूरस्य शरवाता महात्मनः॥ ४५ अदृद्यन्तान्तरिश्वस्थाः शतशोऽय सहस्रशः। भाददानं महेष्वासं संदधानं च सायकम्॥ विस्जन्तं च कीन्तेयं नानुपश्याम वै तदा। तथा सर्वादिशो राजन्सर्वाध रथिनो रणे कदंबीकृत्य कीन्तेयो जयद्रथमुपाद्रवत् । विट्याध च चतुःषष्टवा शराणां नतपर्वणाम् सैन्धवाभिमुखं यान्तं योघाः संप्रेक्ष्य पांडवं स्यवर्तन्त रणाङ्गीरा निराशास्तस्य जीविते॥ यो योऽभ्यधावदाकन्दे तावकः पाण्डवं रणे तस्य तस्यानतगा बाणाः शरीरे न्यपतन्प्रभो कदन्यसंकलं चक्रे तव सैन्यं महारथः अर्जुनो जयता श्रेष्ठः शरैरम्यंश्रुसक्रिमैः ॥ एवं तत्तव राजेन्द्र चतुरङ्गबर्छ तदा।

व्याकलीकृत्य कीन्तेयो जयद्रथस्पाद्रवतः॥ द्रीणि पञ्चाशताऽविध्यद्वषसेनं त्रिभिः शरैः कपायमाणः कीन्तेयः कृषं नवभिरार्दयत ॥ श्चयं घोडशभिवांणैः कर्णे द्वाविशता शरैः सैन्धवं तु चतुःषष्ट्या विद्धा सिंह इवानदत् ॥ सैन्धवस्तु तथा विद्धः शैरेगीण्डीवधन्वना। न च क्षमे सुसंक्रुद्धस्तोत्रार्दित इव द्विपः॥५५ स बराहध्वजस्तर्णे गाधिपत्रानजिह्यगान्। कदाशीविषसंकोशान्कर्मारपरिमार्जितान॥ आकर्णपूर्णाञ्चिक्षेप फाल्गुनस्य रथं प्रति। त्रिभिस्तुविद्धा गोविन्दं नाराचैः षड्डिरर्जुनं अष्टभिर्वाजिनोऽविध्यत्ध्वजं चैकेन पत्रिणा स विक्षिण्यार्भनस्तर्णं सैन्धवप्रहिताव्हारान यगपत्तस्य चिच्छेद शराभ्यां सैन्धवस्य है। सारथेश्च शिरः कायात् ध्वजं च समलंकृतम् स छिन्नयप्टिः सुमहान् धनअयशराहतः। वराहः सिंघुराजस्य पपाताश्चिशिकोपमः॥

पतिसम्बेंब काले तु दुनं गच्छति भारकरे अव्यवीत्पाण्डवं राजंक्तवरमाणां जनादेता ॥ एव मध्ये क्वतः चित्रं । पार्थवित्मेद्वारये । जीवितेष्ममद्वाबाद्दों भीतिस्त्वद्वति सैत्वद्वत्या पतानिविजेंत्यं रणे पङ्गान्युक्तपर्यम् । न शक्यः सैन्थवो हन्तुं यतो निक्यांजमञ्जतं योगमत्र विधास्यामि सूर्यस्यावरणं प्रति । अस्तंगत इति व्यक्तं द्रस्टरारेकः स्व सिन्दुराद् हृपण् जीविताकांक्षी विनादाायं तव प्रमो न गोल्वति दुराबारः स वात्मानं क्येया तत्र छित्रं प्रदार स वात्मानं क्येया

एवमस्त्वित बीमत्सुः कृशवं प्रत्यभाषता ततोऽखजतमः कृष्णः सूर्यस्वायरणं प्रति। योगी योगेन संयुक्तो योगिनामीश्वरो हरिः सूर्य तमसि कृष्णेन गतोऽस्तामित भासकरः त्वतीया जद्वसुर्योशाः पार्थनाद्याजयाजिया ने प्रदृष्टा रणे राजसायस्वस्तितिका राविष् । उद्यास्य वक्ताणि तदा स्व राजा जयप्रधः। बीस्वमाणे ततस्तिस्मन्सिन्सुराजे हिंबोकरं

प्रतरेबाबबीत्कष्णो धनञ्जयमिदं वचः। प्रदय सिन्धपीत वीरं प्रेक्षमाणं विवाकरम् भयं हि विश्रमुच्येतस्वत्तो भरतसत्तम । अयं कालो महाबाहो बधायास्य दुरात्मनः छित्थि मधीनमस्याशुकुरु साफल्यमात्मनः इत्येवं केशवेनोक्तः पाण्डप्रतः प्रतापवान ॥ न्यवधीतावकं सैन्यं शौरकांश्रिसिक्सैः। कर्प विद्याध विदात्या कर्ण पञ्चादाता हारै: शत्यं दुर्योधनं चैव षड्डिः षड्डिरताडयत्। वृषसेनं तथाऽष्टाभिः षष्ट्या सैन्धवमेव च ॥ तथैय च महाबाहरूत्वदीयान्पाण्डनन्दनः। गाढं विद्वा शरै राजन् जयद्रथसुपाद्रवत्॥ तं समीपासितं दृष्टा लेलिहानमिवानलम्। जयद्रथस्य गोप्तारः संशयं परमं गताः॥ ७७ ततः सर्वे महाराज तव योघा जयैषिणः। सिविद्यः शरधाराभिः पाकशासनिमाहवे॥ संद्धाद्यमानः कीन्तेयः शरजालैरनेकशः। अकृष्यत्स महाबाहरजितः कुरुनन्दनः॥ ७९ ततः शरमयं जालंतमुळं पाकशासनिः। हयसज्ञत्प्रस्वव्यावस्तव सैन्यजिवांसया ॥ ते हत्यमाना वीरेण योघा राजन रणे तच। प्रजाहः सैन्धवं भीता ही समं नाप्यधावताम्

तत्राद्धतमपद्याम कुन्तीपुत्रस्य चिक्रमम्। तादक न भावी भूतो वा यचकार महायशाः द्विपान्द्रिपगतांश्चेव हयान्ह्यगतानपि। तथा सर्थिनश्चैव न्यहन् रुद्रः पश्चित्व ॥ ८३ न तत्र समरे कश्चिन्मया दृष्टी नराधिप। गजो बाजी नरो बापि यो न पार्थवाराहतः रजसा तमसा चैव योधाः संब्छन्नचक्षयः। कडमलं प्राविशन्धोरं नान्वजानन्परस्परम् से शरैभिन्नमर्माणः सीनिकाः पार्थचोदितैः। बस्रमञ्जरखलः पेतः सेडमॅम्लञ्ज भारत ॥ ८६ तस्मिन्महाभीषणके प्रजानामिव संक्षये। रणे महाते दुष्पारे वर्तमाने सदारुणे॥ ८७ शोणितस्य प्रसेकेन शीव्रत्वादनिलस्य च। अशास्यत्तद्वजो भौममस्यक्तिके धरातले। आनामि निरमजांध रथचकाणि शोणिते। मत्ता वेगवता राजंस्तावकानां रणाइने ॥ हस्तिनश्च हतारोहा दारिताङ्गाः सहस्रदाः। स्वान्यनीकानि मृद्नन्त आर्तनादाः प्रदुद्भवुः हयाश्च पतितारोहाः पश्चयश्च नराधिप। प्रदृद्धवर्भयाद्वाजन्थनअयशराहताः॥ ९१ स्क्रकेशा विकवचाः

क्षरन्तः क्षतजं क्षतेः। **भापलायन्त संत्रस्ता-**

स्त्यकत्वा रणशिरो जनाः॥ ऊरुप्राहगृहीताश्च केचित्तवाभवन् भवि। हतानां चापरे मध्ये द्विरदानां निलिटियरे॥ पवं तव बळं राजन्दावियत्वा धनक्षयः। न्यवधीत्सायकैर्घोरैः सिन्धराजस्य रक्षिणः द्रौणि क्रपं कर्णशस्त्री खबसेनं सयोधनम् । छादयामास तिबेण शरजालेन पाण्डवः॥ न ग्रह्मक्षिपन राजन्मञ्जनापि च संदेधत । अदृद्यतार्ज्ञनः संख्ये शीब्राख्यत्वात्कथञ्चन। धनुर्मण्डलमेवास्य दृश्यते स्मास्यतः सद्।। सायकाश्च व्यवद्यन्त निश्चरन्तः समन्ततः॥ कर्णस्य तु धनुश्छित्वा वृषसेनस्य चैव ह। शल्यस्य सतं भल्लेन रथनीडादपातयत्॥ ९८ गादविद्धावभी करवा दारैः खन्नीयमात्रली । अर्जुनो जयतां श्रेष्ठो द्रौणिशारद्वतौ रणे॥ एवं तान्ह्याकळीकृत्य त्वद्वीयानां महार्थान् उज्जहार शर्र घीरं पाण्डबोऽनळसाश्चिमम्॥ इन्द्राशनिसमप्रक्यं दिव्यमस्त्राभिमन्त्रितम्। सर्वभारसहं शश्वद्यन्धमाल्यार्चितं महत्॥ वज्रेणास्त्रेण संयोज्य विधिवत्करुनन्दनः। समाद्धन्महाबाहुगाँण्डीवे क्षिप्रमर्जुनः॥ २ तस्मिन्सन्धीयमाने तु शरे ज्वलनतेजसि । अन्तरिक्षे महानादो भूतानामभववृप॥ ३ अब्रवीच पुनस्तत्र त्वरमाणी जनार्दनः। धनक्षय शिरिष्ठिन्धि सैन्धवस्य दुरात्मनः अस्तं महीधरश्रेष्ठं यियास्ताते दिवाकरः। श्रुष्यचैतच वाक्यं मे जयद्रथवधं प्रति ॥ ५ वृद्धश्रवः सैन्धवस्य पिता जगति विश्वतः । स काळेनेह महता सैन्धवं प्राप्तवानसतम् ॥ जयद्रथमित्रघं वाग्रवाचादारीरिणी। न्रपमन्तर्हिता वाणी मेघदुन्द्रभिनिःस्वना॥ तवात्मजो मञ्ज्येन्द्र कुलशीलदमादिभिः। गुणैर्भविष्यति विभो सदशौ वंशयोध्योः॥

क्षत्रियप्रवरो छोके नित्यं शुराभिसत्कृतः।

कि त्वस्य युष्यमानस्य संग्रामे अत्रियर्षभः ॥

तस्योत्सङ्गे निपतितं शिरस्तचारकुण्डलम्।

प्रोत्तिष्ठतस्तत्सहसा शिरोऽगच्छद्धरातलम्

ततः सर्वाणि सैन्यानि विस्मयं जग्मुरुत्तमम्

वासदेवं च बीभत्सं प्रशशंसमें हारथम् ॥ ३१

ततो विनिहते राजन सिन्धुराजे किरीटिना

अक्षीहिणीरष्ट हत्वा जामाता तव सैन्धवः

ततो जयद्रथे राजन्हते पार्थेन केशवः।

दध्मौ शंखं महाबाहुरर्जुनश्च परंतपः॥ ३६

उत्तमीजाञ्च विक्रांतः शंखान्द्ध्मः पृथकपृथक

श्रत्वा महान्तं तं शब्दं धर्मराजो युधिष्ठिरः

सैन्धवं निहतं मेने फाल्ग्रनेन महात्मना॥

अभ्यवर्तत संग्रामे भारद्वाजं युयुत्सया ॥ ३९.

ततः प्रवृते राजन्नस्तं गच्छति भास्करे ।

द्रोणस्य सोमकैः सार्धे संग्रामी लोमहर्षणः

सैन्धवे निष्ठते राजन्नयुध्यन्त महारथाः॥

पाण्डवास्तु जयं लब्ध्वा सैन्धवं विनिहत्य च अयोधयंस्त ते द्रोणं जयोन्मत्तास्ततस्ततः॥

अर्जनोऽपि ततो योधांस्तावकान रथसत्तमान अयोधयन्महाबाहुईत्वा सैन्धवकं मृपम्॥

ते त सर्वे प्रयक्षेन भारद्वाजं जिघांसवः।

ततो वादित्रघोषेण खान्योधान्पर्यहर्षयत्।

भीमञ्ज वृष्णिसिहश्च युधामन्यञ्च भारत।

पञ्चान्हातं महीपाल तव पुत्रैः सहानुगैः।

वृद्धन्नस्य नृपतेरलक्षितमरिन्दम्॥ कुतजप्यस्य तस्याथ वृद्धक्षत्रस्य भारत ।

ततस्तस्य नरेन्द्रस्य प्रत्रमुर्धनि भृतले । गते तस्यापि शतधा मुर्धाऽगच्छद्दिन्दम॥

तमस्तद्वासदेवेन संहतं भरतर्षभ ॥

वासुदेवंप्रयुक्तेयं मायेति नृपसत्तम ॥ पवं स निहतो राजन्पार्थनामिततेजसा।

हतं जयद्रथं दृष्टा तव पुत्रा नराधिप। दुःखादश्राणि मुमुखुर्निराशाश्चाभवक्षये॥

पतच्छूत्वा सिन्धुराजो ध्यात्वा चिरमरिदमः क्वातीन्सर्वात्रवाचेदं प्रत्रक्षेहाभिचोदितः। संग्रामे युध्यमानस्य वहती महतीं धुरम्॥ धरण्यां मम पुत्रस्य पातियण्यति यः हिरः। तस्यापि शतधा मुर्घा फलिप्यति न संशयः प्रवसक्तवा ततो राज्ये स्थापयित्वा जयद्रथं वृद्धक्षत्रो वनं यातस्तपश्चोत्रं समास्थितः॥ सोऽयं तप्याति तेजस्वी तपी घोरं दुरासदम् समन्तपञ्चकादस्माद्वहिर्वानरकेतन ॥ तस्माज्जयद्रथस्य त्वं शिरिष्ठित्वा महासृधे। दिव्येनास्त्रेण रिपुहन्घोरेणाद्भतकर्मणा ॥ १५ सक्रपडलं सिन्ध्रपतेः प्रभक्षनसुतानुज । उत्सङ्गे पातयस्वास्य वृद्धक्षत्रस्य भारत ॥१६ अध त्वमस्य मुर्धानं पातियध्यासि भूतले।

न्निर×छेत्स्यति संऋदः शत्रश्चालक्षितो भवि

तवापि शतधा मुर्घा फल्डिप्यति न संशयः यथा चेदं न जानीयात्स राजा तपसि स्थितः तथा कुरु कुरुश्रेष्ठ दिव्यमस्त्रमुपाश्रितः ॥ १८ न ह्यसाध्यमकार्यं वा विद्यते तव किंचन। समस्तेष्वपि लोकेषु त्रिषु वासवनन्दन॥ एतच्छूत्वा तु वचनं सुक्किणी परिसंछिहन्

इंद्राशनिसमस्पर्शं विज्यमन्त्राभिमन्त्रितम् ॥ सर्वभारसहं शम्बद्रन्धमाल्यार्चितं शरम्। विससजीर्जनस्तर्ण सैन्धवस्य वधे धृतम्॥ स त गाण्डीवनिर्भुक्तः हारः इयेन इवाद्युगः। छिन्वा शिरः सिन्धुपतेरुत्पपात विहायसम् तच्छिरः सिन्धुराजस्य शरैकःर्वमवाहयत्। दुर्देदामप्रहर्षीय सुहदां हर्षणाय च ॥ शरैः कदम्बकीकृत्य काले तस्मिश्च पाण्डवः योधयामास तांश्रीव पाण्डवः पण्महारथान् ततः सुमहदाश्चर्यं तत्रापदयाम भारत।

समन्तपञ्चकाद्वाद्यं शिरो यद्यहरत्ततः॥ २५ पत्रक्रियोव काले त वृद्धक्रा महीपातः। सन्ध्यासपास्ते तेजस्वी सम्बन्धी तव मारिष उपासीनस्य तस्याथ क्रष्णकेशं सक्रण्डलम्। सिन्धराजस्य मुर्धानमुत्सङ्गे समपातयत्॥

स देवशञ्चनिव देवराजः किरीटमाली व्यथमत्समन्तात्। यथा तमांस्यभ्युदितस्तमोझः पूर्वप्रतिक्षां समवाप्य वीरः॥ १४४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि जयद्रथवधे

षद्चत्वारिशवधिकशततमोऽध्यायः॥ १४६॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्नाणे टीकायां षट्चलारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥ द्यो० १५

880

धृतराष्ट्र उवाच। तस्मिन्विनेहते वीरे सैन्धवे सब्यक्षीचना मामका यदकुर्वन्त तन्ममाचक्ष्य सञ्जय॥ १ सञ्जय उवाच।

सैन्धवं निहतं दृष्टा रणे पार्थेन भारत। अमर्षवरामापन्नः कृपः शारद्यतस्ततः॥ महता शरवर्षेण पाण्डवं समवाकिरत्। द्रौणिश्चाभ्यद्रवद्राजन्रथमास्याय फाल्पुनम् तावेती रथिनां श्रेष्ठी रथाभ्यां रथसत्तमी। जमावुमयतस्तीक्ष्णैर्विशिखैरभ्यवर्षताम्॥ ४ स तथा शरवर्षाभ्यां सुमहद्भां महाभुजः। पीड्यमानः परामार्तिमगमद्रथिनां वरः॥ ५ सोऽजिघांसुर्गुंदं संख्ये गुरोस्तनयमेव च। चकाराचार्यकं तत्र कुन्तीपुत्रो धनक्षयः॥ ६ अस्त्रेरस्त्राणि संवार्य द्रीणेः शारद्वतस्य च। मन्दवेगानिष्टताभ्यामाजिघांसरवास्जत॥ ७ ते चापि भृशमभ्यप्रन्विशिखाः पार्थचोदिताः बहुत्वानु परामार्ति शराणां तावगच्छतास अथ शारद्वतो राजन्कीन्तेयशरपीडितः। अवासीदद्रथोपसे सूर्व्छामभिजगाम ह ॥ ९ विद्वलं तमभिक्षाय भर्तीर शरपीडितम्। हतोऽयमिति च ज्ञात्वा सार्थिस्तमपावहत तस्मिन् भन्ने महाराज कृषे शारहते युधि। अश्वत्थामाप्यपायासीत्पाण्डवेयाद्रथान्तरम् द्या शारद्वतं पार्थो मुर्चिखतं शरपीडितम । इथ एव महेच्वासः सरुपं पर्यवेवयत्॥ १२ अश्रुपूर्णमुखो दीनो वचनं चेदमब्बीत्। पश्यक्षिदं महाप्राज्ञः क्षत्ता राजानमुक्तवान् कुळान्तकरणे पापे जातमात्रे सुयोधने। नीयतां परलोकाय साध्ययं कुलपांसनः॥ बस्माद्धि कुरुमुख्यानां महदुत्पतस्यते भयम् तदिदं समनुपाप्तं वचनं सत्यवादिनः॥ १५

तत्क्रते द्यय पश्यामि शरतस्पगतं गुरुम्। धिगस्तु झात्रमाचारं धिगस्तु बलपौरुषम्॥ को हि ब्राह्मणमाचार्थमभिद्वह्येत मादशः। ऋषिपुत्रो समाचार्यो द्रोणस्य परमः सखा॥ एष होते रथोपस्थे कृपो महाणपाडितः। अकामयानेन मया विशिखैरर्दितो भृशम्॥ अवसीदन् रथोपसे प्राणान्पीडयतीव मे। पत्रशोकाभितमेन शरैरभ्यदितेन च॥ अभ्यस्तो बहुभिर्बाणैर्दशधर्मगतेन चै। शोचयत्येष नियतं भूयः पुत्रवधाद्धि मास्॥ क्रपणं स्वर्थे सन्नं पश्य कृष्ण यथागतम्। उपाकृत्य तु वै विद्यामाचार्यभ्यो नरर्षमाः॥ प्रयच्छन्तीह ये कामान्देवत्वमुपयान्ति ते। ये च विद्यासुपादाय गुरुम्यः पुरुषावमाः॥ घन्ति तानेव दुर्वतास्ते वै निरयगामितः। तदिदं नरकायाँच कृतं कर्ममया ध्रुवम्॥ आचार्य दारवर्षेण रथे साद्यता कृपम्। यत्तत्पूर्वमुपाकुर्वश्रस्रं मामत्रवत्किपः॥ न कथञ्चन कौरव्य प्रहर्तद्यं गुराविति । तदिदं वचनं साधोराचार्थस्य महात्मनः॥ नानुष्ठितं तमेवाजौ विशिषौराभिवर्षता। नमस्तस्मै सुपूज्याय गीतमायापळाथिने॥ २६ धिगस्त मम वार्ष्णेय यदस्मै प्रहराम्यहम्। तथा विलपमाने तु सन्यसाचिनि तं प्रति

तथा विरुपमान हु स्वयसायान व जाव सैन्धवं निहतं हड्डा राधेयः सम्रुपादवत् । तमापतन्तं राधेयमर्जुनस्य रूथं प्रति॥ २८

पाञ्चात्यौ सात्मकिक्षैव सहसा सकुगद्रवन् । उपायान्तं तु रावेयं हृद्ग पार्यौ महारथः ॥ २९ प्रहसन्देवकीपुत्रमिदं चचनमव्रवीत । एव प्रयास्पाधिरियः सात्यकः स्थन्दनं प्रति

95319

्तस्मिनियनिव्यते चीर इत्यादे 'राजन्कसीस्वते नरे' इत्यतास प्रन्यस्य पुरुषेण बलाः कार्यः करं तु देवाधीन-सिति तात्यवर्षशाशाः अविवादः व्यत्यमिनच्छन् । आचा-यंकं पुरोः सेमानद् ॥ १॥ तमेवाहः स्वस्त्रिन्दितः मन्यदेवान्त् अक्यनाकृष्ठचायत्वादस्यवेगान् ॥ ७ ॥ ते चापि ते बाणा- स्तथापि ॥ ८ ॥ अवासीदत् अवसवः ॥ ९ ॥ मतीर्षे सारवेरित ॥ १० ॥ इरं इक्क्यपुद्धतीहादिकम् ॥ १३ ॥ अस्तत्वमतं वराज्यरातद्म ॥ १३ ॥ अभ्यातः अवकृतिहृद्दाः वृद्याभौतते वराज्यरातद्म ॥ १३ ॥ अभ्यातः अवकृतिहृदाः वृद्याभौतते वृद्याभारते । योज्याति । योज्याति

न शुध्यति हतं नूनं भूरिश्रवसमाहवे।
यत्र याशेष तत्र त्वं चोद्याश्वान् जनादेन॥
स्वाद्यास्त्र वे नामयेत्सात्याक द्वाः।
यवसुक्ती महावाडुः केश्वः सद्यसादिना॥
अरुख्वाच महातेजाः कालयुक्तिमदं वचः।
अरुख्वाच महातेजाः कालयुक्तिमदं वचः।
अरुख्याच महातेजाः कालयुक्तिमदं वचः।
अरुख्याच महातेजाः कालयुक्ति।ऽपि पाण्डवश्वः
किं पुनर्श्वपिदेयाभ्यां सहितः सात्यत्येभः।
न च तावरस्त्रमः पार्यं तव कर्णेन सङ्गरः श्वः
अरुद्धलतो महात्येक्व तिष्ठत्यस्य हि वातवां
रचद्यं पुज्यमानेषा रस्यते पर्वारद्धलः॥ १५
अतः कर्णः प्रयाव्यत्र सात्यत्यस्य श्वः।
अर्वः कर्णः प्रयाव्यत्र सात्वतस्य यणात्या।
अर्वः झार्यामि कीन्तेय कालसस्य दुरात्मनः
अर्वेनं विशिक्षेस्तीक्षीः पातियेष्यस्य सुतले॥

भुतराष्ट्र उवाच । योऽसी कर्णेन वीरस्य वार्णायस्य समागमः इते तु भूरिश्रवसि सैन्यचे च निपातिते ३७ स्वात्यिकिश्चापिविरथः कंसमारूढवान् रथम् चक्ररक्षो च पाञ्चावयी तन्ममाचश्व सक्षय

सञ्जय उवाच । हन्त ते वर्तेयिष्यामि यथा वृत्तं महारणे । क्युयुषस्व स्थिरो भूत्वा दुराचरितमात्मनः३९

पूर्वमेव हि कृष्णस्य मनोगतामिदं प्रभो। विजेतस्यो यथा वीरः

सात्यिकः सौमदत्तिना ॥ ४० अतीतानागते राजन्य हि वेचि जनार्दनः । ततः सुतं समाह्य दाक्कं सिंदिदेश ह ॥ ४१ स्थों मे शुच्यतां करणसित राजन्महावटः । अत्र हि देवा न गन्धर्या न यक्षोरगराक्षसाः ४२

मानवा बाऽपि जेतारः कृष्णयोः सन्ति केचन। पितामहपरोगाश्च

देवाः सिद्धाश्च तं विदुः॥ ४३ त्रयोः प्रभावमतुकं रुष्ण युद्धं तु तत्त्वया। सात्यिकि विरयं दृष्टा कर्ण चान्यवतं रणे॥ त्रभा बाह्यं महानादमाध्यमणाय माध्यः। बाह्यकोऽवाय सदेवां श्वस्या शक्षस्य च स्वनम्

बुध: कर्ण: 11 ३२ ।। वासवी शक्तिरित शेष: 11 २५ ।। यथा प्रयाति तथा प्रयातिक्ति शेज्यं -क्सस्यामि शापयिष्यामि यत्र काले ॥ ३६ ।। वर्तयिष्यामि

रथमन्वानयत्तरमे सुपर्णोच्छितकेतनम् । स केशवस्यातमते रथं दारुकसंयतम् ॥ ४६ आहरोह शिनेः पौत्रो ज्वलनादित्यसन्तिमस कामगैः शैब्यसुत्रीवमेघपुष्पवलाहकैः॥ ४७ हयोदश्रैमंहावेगेहेंसभाण्डविभाषेतैः। युक्तं समारुह्य च तं विमानपतिमं रथम ४८ अभ्यद्भवत राधेयं प्रवपन्सायकान्बहन । चकरक्षावापि तदा युधामन्यूत्तमीजसी ४९ धनञ्जयरथं हित्वा राधेयं प्रत्यदीयतः। राधेयोऽपि महाराज शरवर्ष समत्स्जन ५० अभ्यद्रवत्सुसंकुद्धो रणे शैनेयमच्युतम्। नैव देवं न गान्धर्वं नासुरं न च राक्षसम्॥ तादशं भवि नो युद्धं दिवि वा श्रतमित्यत। उपारमत तत्सैन्यं सर्थाश्व-नर-द्विपमा।५२ तयोर्देश महाराज कर्म संमदचेतसः। सर्वे च समपदयन्त तद्युद्धमतिमानुषम्॥५३ तयोर्ज्वरयो राजन्सारथ्यं दारुकस्य च। गतप्रत्यागताव त्रैर्मण्डलैः सम्निवर्तनैः॥ ५४ सारथेस्त रथस्थस्य काइयपेयस्य विस्मिताः नभस्तलगताश्चेव देव-गम्धर्व-दानवाः ॥५५

अतीवावहिता द्रष्टुं कर्णरैनिययो रणम् । मित्रार्थे तो पराकान्ती स्वरिक्षणी स्पर्धिनी रा

ष्ठुण्मिणी स्पर्धिनौ रणे॥ ५६ कर्णशामरसंकाशो प्रयुक्षानम् सात्यकिः। अन्योग्यं ती महाराज द्यारवर्षस्थताम् ५७ प्रममाण शिनेः पौत्रं कर्णः सायकवृष्टिभिः। अस्व्यमाणी निभनं कौरव्यजलसम्बर्धाः॥ इस्त्रं शोक्षमाणियो महीरा र इव अस्त्रः प्राक्षमाणियो महीरा र इव अस्त्रः प्रक्षमाणियो महीरा र इव अस्त्रः प्रक्षमाणियो महीरा र इव अस्त्रः प्रक्षमाणियो स्त्राचित्रं प्रत्ययुक्षमा । ५६ अस्ययावत वेनोन पुतः पुतरित्त्रम् । तं तु सक्षोधमालोक्य स्त्राच्यक्तिः प्रत्ययुक्षमत् महता द्यारवर्षेण गजं प्रति गजो यथा। ती समेती नरव्याभी व्यापाणिक प्रत्यक्तिमौ। ततः कर्णो सिनोः पौत्रः सर्वपारस्यक्षे भारे॥ ततः कर्णो सिनोः पौत्रः सर्वपारस्यक्षे भारे॥

कवाधिव्यामि ॥ ३९ ॥ पुत्री पुर्वे सुर्वे सुर्वे ॥ ४० ॥ कस्यं प्रातः ॥ ४९ ॥ आर्थभेण स्त्रार्वे तक्षितः । ऋषमस्त्ररेण ऋषम-पुरोद्धवेनैति प्रावः ॥४५॥ काइययेयस्य दाहकस्य॥५५॥ बिभेद्द सर्वगात्रेषु पुनः पुनररिन्दम । सार्रायं चास्य अञ्चन रथनीडादपात्यत् ६३ अश्वांञ्च चतुरः श्वेतान्निज्ञचान शितः शरैः। छिश्या यज्ञं रथं चैव शतधा पुरुपपंत्र । चकार विरयं कृणं तव पुत्रस्य परुयतः।

ततो विमनलो राजंस्तावकास्ते महारथाः वृषसेनः कर्णस्ताः शल्यो मद्राधिपस्तथा। द्वीणपुत्रश्च होनेयं सर्वतः पर्यवारयन् ॥ ततः पर्योक्तलं सर्वे न प्राज्ञायत किञ्चन । तथा सात्यकिना वीरे विरथे सतजे करे ६७ हाहाकारस्ततो राजन्सर्वसैन्येष्वभन्महान। कर्णोऽपि विरथो राजन्सात्वतेन कृतः हारैः॥ दर्योधनरथं तर्णमारुरोह विनिःश्वसन्। मानयंस्तव प्रत्रस्य बाल्यात्प्रभृति सीहृदम् कर्ताराज्यप्रदानेन प्रतिकांपरिपालयन। . तथा त विरयं कर्ण पुत्रांश्च तव पार्थिव ॥७० दःशासनम्बान्वीराज्ञावधीत्सात्यकिर्वजी रक्षन्प्रतिक्षां भीमेन पार्थेन च पुराकृताम् ७१ विर्धान्विह्नलांश्चके न त प्राणैदर्ययोजयत। भीमसेनेन त वधः प्रवाणां ते प्रतिश्रतः ७२ अज्ञद्यते च पार्थेन वधः कर्णस्य संश्रतः। वर्धे त्वक्रवन्यतं ते तस्य कर्णभुषास्तदा ७३ नादात वंस्ततो हन्तं सात्याके प्रवरा रथाः। द्रौणिश्च कतवर्मा च तथैवान्ये महारथाः ७४ निर्जिता धनुषैकेन शतशः क्षत्रियर्षभाः। कांक्षता परलोकं च धर्मराजस्य च प्रियम ॥ क्रष्णयोः सदशो वीर्ये सात्यकिः शत्रतापनः जितवान्सर्वसैन्यानि तावकानि हमाधिव॥ क्रष्णो वापि भवेछोके पार्थो वापि धनुर्धरः शौनेयो वा नरध्यात्र चतर्थस्त न विद्यते॥

भृतराष्ट्र उवाच । अजय्यं वास्रदेवस्य रथमास्थाय सात्यकिः ।

विरथं कृतवान्कर्णं वासुदेवसमो युघि ॥ ७८ दाक्केण समायुक्तः स्वराहुवट्यपितः। कचिदन्यं समारुढः साराक्षिः शत्रुतापनः॥ पतिहच्छास्यहं श्रोतं कुदालो द्यास माणिद्वं असह्यं तमहं मन्ये तन्ममाचश्च सञ्जय॥ ८०

सक्षय उवाच।

श्रुषु राजन्यथावृत्तं रथमन्यं महामतिः। दासकस्यानुजस्तर्णे कल्पनाविधिकल्पितस आयसैः काञ्चनैश्चापि पट्टैः सम्बद्धकवरम् । तारासहस्रवितं सिंहध्वजपताकिनम् ॥ अभ्वेर्वातजवैर्यक्तं हेमभाण्डपरिच्छदैः। सैन्धवैरिन्दसंकादीः सर्वशब्दातिगैदेदैः॥ चित्रकाञ्चनसन्नाहैवांजिसस्यैविंशांपते। घण्टाजालाकुलरवं शक्ति-तोमरविद्यतम्॥ यक्तं सांग्रामिकैर्द्रहरीर्बहरास्त्रपरिच्छदैः। रथं संपादयामास मेघगंभीरनिःखनम ॥ तं समारुहा शैनेयस्तव सैन्यसुपादवत्। दासकोऽपि यथाकामं प्रययी केशवान्तिकम कर्णस्यापि रथं राजञ्जांख-गोक्षीरपाण्डरैः। चित्रकाञ्चनसन्नाहैः सदभ्वैर्वेगवत्तरैः॥ ८७ हेमकश्याध्वजोपेतं क्लप्तयन्त्रपताकिनम् । अग्रयं रथं सुयंतारं बहुशस्त्रपारीच्छदम् ॥ ८८ उपाजन्हरूतमास्थाय कर्णोऽप्यभ्यद्ववदिपन। एतत्ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिप्रच्छासि भयशापि निवोधेमं तवापनयजं क्षयम्। एकार्वशत्त्व सता भीमसेनेन पातिताः॥ दर्भवं प्रमुखे कत्वा संततं चित्रयोधिनम्। शतशो निहताः शूराः सात्वतेनार्जनेन च ॥ भीष्मं प्रमुखतः कृत्वा भगद्तं च भारत। एवमेष क्षयो बूत्तो राजन्द्रमेन्त्रिते तव ॥ ९२.

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि कर्णसात्यकियुद्धे सप्तवस्वारिहावधिकहाततमोऽध्यायः॥ १५७॥

386

धृतराष्ट्र उवाच । तथा गतेषु शूरेषु तेषां मम च सञ्जय । किं वै भीमस्तदाऽकार्षीत्तन्ममाचक्ष्व सञ्जय

सञ्जय उवाच ।
विश्वो भीमसेनों वे कर्णवाक्र्यात्यपीजितः
अमर्यवशामायः पात्युनं वाक्यमम्बर्यात् ॥२
पुनः पुनस्त्वरक्षमुद्ध औद्रिकेति च ।
अकृताञ्जक मा योत्सीत्रीक संप्रामकातर ॥
द्वित मामवर्यात्कर्णः प्रश्यतस्ते भन्तुत्र ॥
यदं वक्ता च मे वध्यस्तेन चोक्तोऽस्मिभारत
यतव्रतं महाबाही त्वया सह कृतं मया ।
तयैतन्मम कौन्तेय यथा तव न संदायः ॥ ५
तद्व्याय नरश्चेष्ठ स्मर्तेतद्वयनं मम ।
यथा भवति तत्सत्यं तथा कुक् अनञ्ज ॥ ६
तत्क्षुत्राव वचनं तस्य मीमस्यामितविकमः।
तत्तुरुजीरुजीरुजवीरकर्णं किविदर्भरेष्ट संयो

अधर्मबुद्धे रेट्सु मे यस्वां वक्ष्यामि सांप्रतम् ॥ द्विविधं कर्मे शूराणां युद्धे जयपराजयौ । ती चाप्यनित्यौ राधेय वासवस्पापि युध्यतः

कर्ण कर्ण वृथादष्टे सुतपुत्रात्मसंस्तुत ।

सुमूर्चेर्युयानेन विरयो विकलेन्द्रियः। महत्त्र्यस्वमिति हात्वा जित्त्वा जीवन्विसर्जितः॥ १० यहच्छवा रणे भीमं ग्रुथ्यमानं महानलम्। कपश्चिद्रियं कृत्वा यस्यं रूसममायथाः॥ अध्योतस्येष सुमहा-

ननार्यचरितं च तत् ।
नारि जिल्ह्याऽतिकत्ययते
न च जरूपित युवेचः ॥
न च कञ्चन तिन्दन्ति सन्तः शूरा नर्यभाः
त्वं द्व प्राक्कतविकानस्तरुद्धति स्तुतः ॥ १३
बहुवद्धमक्षये च चापजारुप्पिक्तम् ।
युश्यमानं पराकान्ते शुरुपायेवते रतम् ॥ १४
यद्योगोऽपियं भीमं नेतन्तरमं चचस्तव ।
पद्धमा संवित्यानां केत्रवस्य मीच च ॥

विरथों भीमसेनेन क्वतोऽसि बहुद्दों रणें। न स त्वां पहर्ष किञ्चिद्वन्तवान्पाण्डुनन्दनः यस्मानु बहु रक्षं च आवित्तस्ते वृक्षोद्दरः। परोक्षं यस सीमद्रों छुप्मामिनिहती मम। प्रत्मानु बहु रक्षं च आवित्तस्ते वृक्षोद्दरः। परोक्षं यस सीमद्रों छुप्मामिनिहती मम। प्रत्मेत्र स्वया तस्य अञ्चलिक्षमात्मनाद्वाय दुर्मते। तस्माह्रश्योऽसि में मूढ सभूत्य-सुत-बाध्ययः छुप्ते । तस्माह्रश्योऽसि में मूढ सभूत्य-सुत-बाध्ययः छुप्त । सिक्षाह्मभूत्यानि महत् ते भयमानान्म १९ हन्तास्मि वृद्धोनं ते प्रक्षमाणस्य संयुगे। य वाव्येयुपयास्यनित बुद्धिमोहेन मां मुपाः

अर्जुनेन प्रतिज्ञाते वधे कर्णसुतस्य त ॥२२ महान्सुतुमुळः शब्दो वभूच रथिनां तदा । तिस्मन्नाकुल्संमाने वर्तमाने महामये ॥ २३ सन्दरिमः सहस्रांष्ट्ररस्तं गिरिसुपाद्रवत । ततो राजन्द्रधीकेशः संप्रामशिएसि स्थितम्

तांश्च सर्वान्हनिष्यामि सत्येनायुधमालमे।

त्वां च मुढा कृतप्रक्षमितमानिनमाहवे॥ २१

दृष्टा दुर्योधनो मन्दो भूशं तप्स्यति पातितम्

तीर्णप्रतिश्चं बीभत्सुं परिष्वज्यैनमश्रवीत्। 'दिष्टश्या संपादिता जिण्णो

प्रतिक्षा महती त्वया ॥ १५ दिख्या विनिव्दाः पापो वृद्धकाः सहात्मकः धार्यराष्ट्रवर्णं प्राप्य देवसेनापि भारत ॥ १६ सिदेत समरे जिष्णो नाज कार्यो विचारणा न तं पदयामि छोकेषु चिन्तययपुरुषं कचित् त्वदते पुरुष्टयाप्र य पत्योधयोद्धक्त । महाप्रभावा बहवस्त्वया तृत्याधिकाऽपिया समेताः पृथिवीपाठा धार्तराष्ट्रस्य कारणात तत्वां प्राप्य करेषु कुद्धा नात्र्यस्तितः दित्रताः तव वीर्षे बक्ते चेव कद्दरक्षान्त्वर्णं पम्म । नेवदां प्राकुयात्का सिद्धां कृत्यं पर्याप्तमः ॥ ३० वाद्यत्तं कर्त्वा नात्र्यस्ति ॥ ११ वाद्यत्तं वह कर्णं सातुवन्धं दुरात्वान ॥ ११ वर्षं विष्यामि भूयस्य विजितार्रि दृतद्विषर्

प्रतिक्षेयं मया तीर्णा विष्ठुधैरपि दुस्तरा । अनाश्चर्यां जयस्तेयां येषां नाथोऽसि केशव ॥ त्वामस्यां जयस्तेयां येषां नाथोऽसि केशव ॥ त्वामस्याति प्रशिष्टिरः । तव प्रभाषो वार्णीय नवेव विजयः प्रभाषो । वर्धनीयास्तव वयं सदेव मञ्जूषत्न । यद्युक्तस्ततः कृष्णः शानकेवहियस्त्रयान् । द्वीयामास्य पार्थायं कृष्णः शानकेवहियस्त्रयान् । द्वीयामास्य पार्थायं कृष्णः सनकेवहियस्त्रयान् । द्वीयामास्य पार्थायं कृष्णः सनकेविष्टं सहस्ता ॥

श्रीकृष्ण उवाच। प्रार्थयन्तो जयं युद्धे प्रथितं च महचशः॥ प्रथिव्यां शेरते शूराः पार्थिवास्त्वच्छरैर्हताः। विकीर्णशस्त्राभरणा विपन्नाश्व-रथ-द्विपाः। संछित्रभित्रमर्माणो वैक्रत्यं परमं गताः॥ ससरवा गतसरवाश्च प्रभया परया युताः। सजीबादव लक्ष्यन्ते गतसत्त्वा नराधिपाः॥ तेषां इरि: खर्णपंखीः इाख्येश विविधीः शितीः। चाहनैरायधैश्चैव संपूर्णा पदय मेदिनीम्॥ वर्मभिश्चर्मेभिहारैः शिरोभिश्च सकुण्डलैः। उष्णीवैर्भक्दैः स्रिश्मश्रडामणिमिरम्बरैः ॥ कण्डसंबर्ङ्गदेश निष्कैरपि च सप्रभैः । अन्येश्वासरणेश्चित्रभाति भारत मेदिनी॥ अनुकर्षेरुपासङ्गैः पताकाभिध्वंजैस्तथा। उपस्करैरधिष्टानैरीषादण्डकबन्धुरैः॥ ४२ चक्रैः प्रमधितैश्चिवैरक्षेत्र बहुधा रणे। युगैयाँकैः कलापैश्च धनुर्मिः सायकैस्तथा ॥ परिस्तोमैः कुथाभिश्च परिवैरङ्करीस्तथा। शक्तिभिर्भिन्दिपालैश्च तुणैः शुँलैः परश्वधैः प्रासेश तोमरेश्रेव कन्तैर्यप्रिमिरेव च। **शतभौ**भिर्भुगुण्डीामेः खड्गैः परशुभिस्तथा॥ मुसले भेद्ररेश्चेव गदाभिः कुणपैस्तथा। सवर्णविकताभिश्च कशाभिर्भरतर्षभ ॥ ४६ घण्टाभिश्च गजेन्द्राणां भाण्डैश्च विविधैरपि

स्रन्भिश्च नानाभरणैर्दस्रैश्चैच महाघनैः॥ ४७ अपविद्धैर्वभी भूभिर्शृहैर्द्धौरिव शारदी। पृथित्यां पृथिवीहेतोः पृथिवीपतयो हताः ॥ पृथिवीसुपगुह्याङ्गैः सुप्ताः कान्तामिव प्रियाम्, इसांध्य गिरिकूटाभाकागानैरावतोपमान्॥ क्षरतः शोणितं भृरि शस्त्रच्छेददरीमुखैः। दरीमुखीरेव गिरीन गैरिकांबपरिस्नवान ॥ तांश्च बाणहतान्धीर पश्य निष्टनतः क्षितौ। हयांश्च पतितान्पदय स्वर्णभाण्डविभूषितान् गन्धर्वनगराकारान् रथांश्च निहतेश्वरान्। छिन्नध्वजपताकाक्षान्विचकान्हतसारथीन्। निकृतकूबरयुगान्भन्नेषान्बन्ध्रान्प्रभो । पश्य पार्थ ह्यान्सूमी विमानीपमदर्शनान् ॥ पत्तींश्च निहतान्वीर शतशोऽथ सहस्रशः। घनुभृतश्चर्मभृतः शयानान् रुधिरोक्षितान् महीमार्लिग्य सर्वाङ्गैः पांसुध्यस्तश्चिरोषहान् पद्य योधान्महाबाहो त्वच्छरैर्भिचवित्रहान् निपातितद्विप-रथ-वाजिसंकळ-

मस्यस्या-पिशितसम्बक्षेत्रम् ।
निशासर-श्र-बुक-पिशास्त्रभीवनं
महितकं नरवर पश्य दुवैदाम् ॥ ५६
हवं महरवय्युपपद्यते प्रमो
रणाजिरे कर्म यशोभिवयंत्रम् ।
शतकती चापि च देवससमे
महाहवं जहूपि दैखदानवान् ॥ ५७
सञ्जय उवास्त्र ।
एवं संदरीयर कुण्णो रणभूमिं किरीटिने ।
स्रो समोतः सम्रुदिने । एक्ष्युक्तस्य द्वास्त्रम् व्यवाद्यतः
स स्रोतं सम्रुदिने । एक्ष्युक्तस्य व्यवाद्यतः
स वर्श्यक्षेत्र किरीटिनेऽरिहा
जनाईनस्तामिरभूमिमक्षमा ।
अजातशृद्धं समुर्येष्य पाण्डवं
निवेदयामास्य हतं जयद्रयम् ॥ ५८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवश्रपर्वणि अष्टचत्वारिंदाद्धिकदाततमोऽध्यायः॥ १४८॥

· SAKE

सक्षय उवाच ।

बबन्दे स प्रत्रष्टात्मा हते पार्थेन सैन्धवे ॥१

विषया निस्तीर्णवांश्चीच प्रतिज्ञासनजस्तव॥

ततो यधिष्टिरो राजा रथादाग्रत्य भारत॥

प्रसुज्य बदनं शसं पुण्डरीकसम्प्रमुग ॥ ४

' वियमेतद्वपश्चत्य त्वत्तः प्रष्करछोचन ॥ ५

अत्यद्भतमिदं कृष्ण कृतं पार्थेन धीमता॥ ६

विषया प्रधामि संग्रामे तीर्पमारी महारथी

दिष्टवा विनिहतः पापः सैन्धवः पुरुषाधमः

करण दिएया सम प्रीतिमहत्ती प्रतिपादिता

त्वया ग्रप्तेन गोविन्द घता पापं जयद्रथम् ॥

कि त नात्यद्भतं तेषां येषां नस्त्वं समाश्रयः

न तेषां उष्क्रतं किञ्जिष्ठिष लोकेष विद्यते॥

त्वत्प्रसादाद्धि गोविन्द वयं जेष्यामहे रिएन

स्थितः सर्वातमना नित्यं प्रियेष च हितेष च

सर्वेळोकग्रहर्येषां त्वं नाथो मधुसदन ।

विष्ट्या वर्धास राजेन्द्र हतशत्रनेरोत्तम ।

स्र त्वेवम्रकः कृष्णेन दृष्टः परप्रजयः।

पर्यं वजन्तदा कष्णावानन्दाश्चपरिष्ठतः।

अववीदासदेवं च पाण्डवं च धनक्षयम् ।

नान्तं गच्छामि हर्षस्य तितीर्षरुदधीरेव।

ततो राजानमभ्येत्य धर्मपत्रं यधिष्ठिरम ।

स्वां के बारस्मामियाकित्य कृतः शक्ससुप्रमः
सुरैरियासुर्यभे शकः शकायुजाह्ये ।
ससंभाव्यमियं कमें सेवैरिप जनार्यन ॥ १२
तत इति ॥ १ ॥ गुर्वेन कर्नुनेनीते थेवः ॥ ८ ॥
पकाणैवमिति । स्वश्रास्त्रात् स्वश्रेशस्वात् प्राप्तक्रिक्कतासस्यवामिति थेवः ॥ १० ॥ वस्तं मान्तोऽवाति थेवः । कत एव पुराणं निर्मास्त्रम् ॥ पुर्यं सर्वाद्य पूर्वे व्यानाम् भागि हिण्याभागितामित्यम् ॥ गुर्वेस्वतोऽपि परं सुर्वेदरिक्यामित्यम् । तस्यसं स्वांकुटमास्वानं प्रमावः प्रस्कृतः परं प्रतिमेददेश्याँ प्राप्तः स्वत्यस्वानं प्रमावः प्रस्कृतः पर्याप्तिमेददेश्याँ प्रपापः परम्मा
स्वानं प्रमावः प्रस्कृतः विश्वेद्वार्यं स्ववंकुर्धमाना स्वान्तः । १२ ॥ परा उक्का मा स्वन्
स्वानोक्षानेनाम्यानित्यमः । तस्यसं व्याकुरुधमाना स्वान्तानीवानित्यम् स्वान्तः । सक्कोम्यस्वस्वार्थाऽप्यकुतः

अमानपाणि दिव्यानि महान्ति च बहनि च तदैवाज्ञासिषं शहन्हतान्यासां च मेदिनीस त्वत्प्रसादसमुत्थेन विक्रमेणारिसदन। सरेशाःवं गतः शको हत्वा दैत्यान्सहस्त्रशः॥ त्वत्त्रसादाद्वपीकेश जगत्स्थावरजगङ्गमम । खबरमीनि स्थितं वीर जपहोमें वु वर्तते ॥ १६ वकार्णविमिदं पुर्व सर्वमासी समीमयम्। त्वत्यसादान्महाबाह्ये जगत्यातं वरोत्तम्॥ स्त्रष्टारे सर्वेळोकानां परमात्मानमध्ययम् । ये पदयन्ति दृषीये शं न ते महान्ति कहिंचित प्राणं परमं देवं देवदेवं सनातनम्। ये प्रपन्नाः सरग्रुकं न ते महान्ति कहिंचित ॥ अनाविनिधनं देखं लोककर्तारमध्ययम् । ये भक्तास्त्वां द्वषीकेश दुर्गाण्यतितरन्ति ते परं प्राणं प्रवं प्राणां प्रमं च यत । प्रपद्यतस्तत्परमं परा भृतिविधीयते ॥ २१ गायन्ति चतरो वेटा यश्च वेटेष गाँयते। तं प्रपद्म महात्मानं भृतिमश्राम्यज्ञत्तमाम ॥ परमेदा परेदोदा तिर्वगीदा नरेश्वर। सर्वेश्वरेश्वरेशेश नमस्ते पुरुषोत्तम ॥ न्वमीहोहोश्वरेजान प्रभो वर्ध्य माधव। प्रमुवाप्यय सर्वस्य सर्वातमन्पृथुलोचन ॥ २४

स्वभाव इत्यर्थः । परेशः मायाशबलः स चासावशिक्षाति

शाबत्यं प्राप्तोऽप्यविकतः । एवं तिर्यक्तनस्वरूपजावत्वं-

प्राप्तोऽप्यविकृत इति तिर्थगीशनश्यरपदयोरर्थः । एतर्देवाः

भ्यासेन द्रवयति। सर्वे वियदादि जडं ईश्वरा मोकारो जीवाः

ईश्वरेशो जीवानां नियन्ता तेषामीयः जगजीवेश्वराणा-मपि सलास्क्रातिंत्रदः सत एव पुरुषोत्तमः विराहादिभ्यः

शुद्धाचिन्मात्रस्तुरीय इत्यर्थः ।। २३ ॥ कं स्वमेवाविधं पुरुषोत्तमं नमस्करोषीत्याशंक्याह्-स्वमिति । हे ६शेश

क्द्रावाराध्य। ईश्वरा राजानस्तेषासपीक्षानी धर्मः। ' तदेत-

स्थनस्य क्षत्रं यद्धर्मः ' इति श्रुतेस्तस्यापि प्रभो ' धर्मस्य

प्रभरच्यतः ' इति स्व तेः । सर्वस्य स्वातिरिक्तस्य प्रभवा-

व्यय सत्पानिप्रस्थाधिष्ठान्मत अत एव सर्वात्मव ॥ २४॥

त्वह दिवलवीर्येण कतवानेष फाल्मनः 🖰 🚟

बाल्यात्प्रभाति ते कृष्ण कर्माण श्रुतवानक्षम

१४९

धनअयसका यश्च धनअयाहितश्च यः। धनञ्जयस्य गोप्ता तं प्रपद्य सुखमेधते॥ मार्कण्डेयः पुराणर्षिश्चारितज्ञस्तवानघ। माधातस्यमनुभावं च पुरा कीर्तितवान्मुनिः॥ असितो देवलश्चेव नारदश्च महातपाः। पितामहश्च मे व्यासस्त्वामाहुविधिमुत्तमम् त्वं तेजस्त्वं परं ब्रह्म त्वं सत्यं त्वं महत्तपः त्वं श्रेयस्त्वं यशश्चाद्रयं कार्णं जगतस्तथा। त्वया सप्तमिदं सर्वे जगत्सावरजङ्गमम्। प्रलये समनुवासे त्वां वै निविदाते पुनः। अनादिनिधनं देवं विश्वस्येदां जगत्पते॥ धातारमजमध्यक्तमाहुर्वेद्विदो जनाः। भूतात्मानं महात्मानमनन्तं विश्वतोमुखम् ॥ अपि देवा न जानन्ति गुद्यमाद्यं जगत्पतिम् नारायणं परं देवं परमात्मानमीश्वरम् ॥ ३१ ज्ञानयोान हरि विष्णुं ग्रमक्षणां परायणम् । घरं पुराणं पुरुषं पुराणानां परं च यत्॥ ३२ प्रवमादिगुणानां ते कर्मणां दिवि चेह च। अतीतभूतभव्यानां संख्याताऽत्र न विद्यते॥ सर्वतो रक्षणीयाः स्म शक्रेणेव दिवीकसः। यैस्त्वं सर्वग्रणोपेतः सहस्र उपपादितः' ॥३४ इत्येवं धर्मराजेन हरिस्को महायशाः।

अनुरूपिमदं वाक्यं प्रत्युवाच जनार्दनः॥ 'भवता तपसोग्रेण धर्मेण परमेण च । साधत्वादार्जवाचैव इतः पापो जयद्रथः॥ अयं च पुरुषद्यात्र त्यद्नुध्यानसंवृतः। हत्वा योधसहस्राणि न्यहन् जिष्णुर्जयद्रथम् क्रतित्वे बाहुवीर्ये च तथैवासंस्रमेऽपि च। शीव्रताऽमोधबुद्धित्वे नास्ति पार्थसमः कचित तदयं भरतश्रेष्ठ भाता तेऽद्य यदर्जुनः। सैन्यक्षयं रणे कत्वा सिन्धराजशिरोहरत ' ततो धर्मसुतो जिच्छुं परिष्वज्य विद्यापित प्रमृज्य वद्नं तस्य पर्याध्वासयत प्रभुः ॥ ४० 'अतीव सुमहत्कर्म कृतवानसि फाल्युन । असहां चाविषहां च दैवेरिप सवासवैः॥

दिष्ट्या निस्तीणभारोऽसि हतारिश्चासि शत्रुहन्। दिष्टचा सत्या प्रतिक्षेयं क्रताहत्वाजयद्रथम् ॥ ' एवसुकत्वा गुडाकेशं धर्मराजो महायशाः। पस्परी पुण्यगन्धेन पृष्ठे हस्तेन पार्थिवः ॥४३ एवमुक्ती महात्मानावुभी केशवपाण्डवी। ताववृतां तदा कृष्णौ राजानं पृथिवीपतिम् 'तव कोपाझिना दग्धः पापो राजा जयद्रथः उत्तीर्णे चापि सुमहद्धार्तराष्ट्रबळं रणे॥ ४५ हन्यन्ते निहताश्चेव विनंध्यन्ति च भारत। तव कोधहता होते कौरवाः शत्रुसूदन ॥ ४६ त्वां हि चक्षहींणं वीरं कोपियत्वा सुयोधनः सामित्रबन्धुः समेरे प्राणांस्त्यक्ष्यति दुर्मतिः॥ तव को घहतः पूर्व देवेरिप सुदुर्जयः। शरतल्पगतः शेते भीष्मः कुरुपितामहः॥ दुर्छभो विजयस्तेषां संग्रामे रिपुघातिनाम्। याता मृत्युवशं ते वै येषां कुद्धोऽसि पाण्डव

राज्यं प्राणाः श्रियः पुत्राः सौख्यानि विविधानि च। अचिरात्तस्य नश्यन्ति येषां कुद्धोऽसि मानद ॥ विनद्यान्कीरवान्मन्ये सपुत्रपञ्चवान्धवान् । राजधर्मपरे नित्यं त्विय कुद्धे परंतप'॥ ५१ ततो भीमो महाबाद्धः सात्यकिश्च महारथः अभिवाद्य गुरुं ज्येष्ठं मार्गणैः क्षतविक्षती ॥

क्षिताचास्तां महेष्वासी

पाञ्चाल्यपरिवारितौ तौ दङ्घा सुदितौ वीरौ प्राञ्जली चात्रतः स्थिती ॥ अभ्यनन्दत कीन्तेय-स्तावुभी भीमसात्यकी। 'दिष्टवा पश्यामि वां शूरी विमक्ती सैन्यसागरात्॥ द्रोणग्राहदुराधर्षा-द्धार्दिक्यमकराख्यात्। विष्ट्या विनिर्जिताः संख्ये पृथिव्यां सर्वपार्थिवाः॥ युवां विजयिनौ चापि दिष्ट्या पश्यामि संयुगे। दिष्ट्या द्रोणो जितः संख्ये हार्दिक्यश्च महावलः॥

43

44

48

દર

दिष्ट्या विकर्णिभिः कर्णो रणे नीतः पराभवम्।

विमुखश्च कृतः शल्यो युवाभ्यां पुरुषर्षभौ ॥ ५७

दिष्टचा युवां कुक्तिकिनी संप्रामात्पुनरागती पश्यामि रथिनां श्रेष्ठातुमी युद्धविकारदीं ५८

मम वाक्यकरी वीरी मम गौरवयित्रती। सैन्यार्णवं समुत्तीर्णों विष्ट्या पश्यामि वामहम्॥ ५९ समरुह्यधिनी बीरी
समरेष्वपराजिती।
मम वाक्यसभी बैव
दिण्या पर्श्यामि वामहम् ॥ ६०
इत्युक्ता पाण्डवो राजन्
युप्रधानकृतीदरी।
सस्त्रे पुरुष्टानकृतीदरी।
सस्त्रे पुरुष्टानकृतीदरी
दर्शाद्वापं मुमोच ह ॥ ६१
ततः प्रमृदितं सर्व
बलमासीह्याम्यतं।
पाण्डवानां रणे हृष्ट

युद्धाय तु मनो द्धे॥

इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि युधिष्ठिरहर्षे एकोनपञ्चाशद्धिकशततमोऽध्यायः॥ १४९॥

少少多个个

340

सञ्जय उवाच। सैन्धवे निहते राजन् पुत्रस्तव सुयोधनः। अश्रुपूर्णमुखो दीनो निरुत्साहो द्विपजाये १ दुर्मैनो निःश्वसन् दुष्टो भन्नदंष्ट्र इवोरगः। आगस्कृत्सर्वेलोकस्य पुत्रस्तेऽति परामगात॥ दृष्टा तत्कद्नं घोरं खबलस्य कृतं महत्। जिब्लुना भीमसेनेन सात्वतेन च संयुगे ३ स विवर्णः कृशो दीनो बाष्पविष्लुतलोचनः अमन्यतार्जुनसमो न योद्धा भुवि विद्यते ४ न द्रोणों न च राधेयों नाश्वत्थामा कृपों न च ऋदस्य समरे स्थातुं पर्योप्ता इति मारिष ५ निर्जित्य हि रणे पार्थः सर्वोन्मम महारथान् अवधीत्सैन्धवं संख्ये न च कश्चिदवारयत सर्वथा हतमेवेदं कीरवाणां महद्वलम्। न ह्यस्य विद्यते त्राता साक्षादपि पुरंदरः ७ यमुपाश्चित्य संग्रामे कृतः शस्त्रसमुद्यमः। स कर्णी निर्जितः संख्ये हतश्चैय जयद्रथः ८ यस्य वीर्थे समाश्रित्य शमं याचन्तमच्युतम्

तृणवत्तमह्ं मन्ये स कर्णो निर्जितो युधि ९ एवं क्षान्तमना राजकुपायाद्रोपमीक्षित् । आगस्कुत्सवंठोकस्य पुजस्ते भरतर्थे ॥ १२ ततस्तरसर्थमाज्ञस्यो कुरूणां नेशसं सहत् । एराग्विजयतक्षापि धार्तराष्ट्राक्षमज्जतः ११

दुर्योधन उवाच ।
पदय यूर्वोभिषकानामाचार्य करने महत्त्
कृत्वा प्रमुखतः गूरं भीष्मं मम पितामहम्
तं निहत्य प्रजुञ्योऽय शिलवडी पूर्णमानसः
पाञ्चाव्येः सहितः सर्वेः सेनाममानवर्तत्रेश्व
लप्रभापि दुर्वेषः शिलवस्ते स्वयसा स्विना
स्वाहिति स्वर्धः स्वाहितः सर्वेः सेनामानवर्तिरश्व
स्वर्धाहिणीः सम हत्या हतो राजा जयद्वयः
स्वर्भाह्जयकाभानां सहदामुपकारिणाम् ।
सन्ताहिम कर्यमानुष्यं नातानां यमसादानम्
ये सर्व्यं परीच्यन्ते वसुधानिवर्ताः । १६
सोऽहं कापुरुषः कृत्या मित्राणां स्वर्धाम्ययः
साधिक स्वर्धाम्ययं वसुधानिवर्ताः । १९
साऽहं कापुरुषः कृत्या मित्राणां स्वर्धाम्ययः

इति श्रीमहाभारते होणपर्वणि टीकायां एकोनपन्नाशद-इधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४९ ॥ १५० सैन्ध्रवे इति ॥ १ ॥ शांतिमित च्छेदः ॥ २ ॥ प्रक्रुच्यः प्रकृष्टो छुन्ध्यकसाद्वद्वयनस्वात् ॥ १३ ॥ मम लुब्धस्य पापस्य तथा धर्मापचायिनः। व्यायामेन जिगीषन्तः प्राप्ता वैवस्वतक्षयम् कथं पतितवृत्तस्य पृथिवी सुहदां दुहः। विवरं नाशकद्वातुं मम पार्थिवसंसदि॥ १९ योऽहं स्थिरसिकाङ्गं राज्ञां मध्ये पितामहम् शयानं नाशकं त्रातं भीष्ममायोधने हतम २० तं मामनार्थपुरुषं मित्रद्वहमधार्मिकम्। कि वश्यति हि दुर्धर्षः समेत्य परलोकजित जलसन्धं महेच्यासं पश्य सात्यकिना हतस मदर्थसुद्यतं शूरं प्राणांस्त्यन्ता महारथम् २२ कास्बीजं निहतं दशा तथाऽलस्बुषमेव च। अन्यान्बहंश्च सहदो जीविताथाँऽच को मम

ट्यायच्छन्तो हताः श्रूरा मदर्घे येऽपराङ्मुखाः। यतमानाः परं शक्त्या विजेतमहितान्मम ॥ 28

तेषां गत्वाहमानृण्यमद्य शक्त्या परंतप। तर्पेथिष्यामि तानेव जलेन यसनामन् ॥ २५ सत्यं ते प्रतिजानामि सर्वशस्त्रमृतां वर। इष्टाप्तेन च शपे वीर्येण च सुतैरपि॥ २६

निहत्य तान् रणे सर्वान् पञ्चालान पाण्डवैः सह

इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि दुर्योधनानुतापे पञ्चादाविकदाततमोऽध्यायः॥ १५०॥

शानित छब्धाऽस्मि तेषां वा रणे गन्ता सलोकताम्॥ सोऽहं तत्र गमिष्यामि यत्र ते पुरुषर्वभाः। हता मदर्थे संग्रामे गुज्जमानाः किरीटिना॥ न हीदानीं सहाया मे परीप्सन्त्यन्नपस्कृताः।

श्रेयो हि पाण्डन्मन्यन्ते

न तथाऽस्मान्महाभुज॥ 20 स्वयं हि मृत्युविंहितः सत्यसन्धेन संयुगे। भवानुपेक्षां कुरुते शिष्यत्वादर्जुनस्य हि ३० अतो विनिद्दताः सर्वे येऽस्मज्जयचिकीर्षवः। कर्णमेव तु पदयामि संप्रत्यस्मज्जयैषिणम् ३१ यो हि मित्रमविशाय याथातथ्येन मन्दर्धाः मित्रार्थे योजयत्येनं तस्य सोऽथोंऽवसीवति ताद्यूपं कृतमिदं मम कार्ये सुहत्तमैः। मोहालुब्धस्य पापस्य जिह्यस्य धनमीहतः हतो जयद्रथश्चेव सीमदत्तिश्च वीर्यवान । अभीषाहाः शुरसेनाः शिवयोऽथ वसातयः सोऽहमद्य गमिष्यामि यत्र ते पुरुषर्थमाः। इता मदर्थे संग्रामे युद्धमानाः किरीटिना न हि में जीवितेनार्थस्तानृते पुरुषर्थमान्। आचार्यः पाण्डपुत्राणामनुजानातु नो भवान्

248

धृतराष्ट्र उवाच। सिन्ध्राजे हते तात समरे सब्यसाचिना

तथैव भूरिश्रंवसि किमासीद्रो मनस्तदा १ द्योधनेन च द्रोणस्त्योकः कुरुसंसदि। किमक्तवान्परं तस्मै तन्ममाचश्व सञ्जय ॥ २

सक्षय उवाच । निष्टानको महानासीत्सैन्यानां तव भारत सैन्धवं निहतं दशा भूरिश्रवसमेव च ॥

मन्त्रितं तव पुत्रस्य ते सर्वमवमेनिरे। येन मन्त्रेण निहताः शतशः क्षत्रियर्थभाः ४ द्रीणस्तु तद्वचः श्रुत्वा पुत्रस्य तव दुर्मनाः। मुहूर्तमिव तद्यात्वा भृशमातौँऽभ्यभाषत ॥

द्रोण उवाच ।

दुर्योधन किमेवं मां वाक्शरैरपिक्वन्तसि। अजय्यं सततं संख्ये ब्रवाणं सव्यचाचिनम् ॥

धर्मापचाचिनः धर्मक्षेपकस्य।।१८।।आचार्यः पाण्डुपुत्राणा-सिर्व्यपालम्भः ॥ ३६ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण ज्ञीकायां पश्चाहादधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५०॥

848 सिन्ध्राज इति ॥ १ ॥ निष्टानकः सन्ययः

पतेनैवार्जुनं बातु-मलं कीरव संयुगे। यच्छिखण्ड्यवधीद्भीष्मं पाल्यमानः किरीटिना॥ अवध्यं निहतं दृष्टा संयुगे देवदानवैः। तदैवाक्वासिषमहं नेयमस्तीति भारती॥ ८ यं पंसां त्रिषु लोकेषु सर्वशूरममंस्महि। तस्मिश्चिपतिते शूरे कि श्रेषं पर्युपास्महे ॥ ९ यां स्म तान् ग्लहते तात शक्तानेः कुरसंसदि अक्षाच तेऽश्वा निशिता बाणास्ते शत्रुतापनाः

त पते झन्ति नस्तात

विशिखाः पार्थचोदिताः। तांस्तदाऽऽख्यायमानस्त्वं विद्रेण न बुद्धवान्॥ यास्ता विजयतश्चापि विदुरस्य महात्मनः श्रीरस्य वाची नाश्रीषीः क्षेमाय बदतः शिवाः तदिदं वर्तते घोरमागतं वैशसं महत। तस्यावमानाद्वाक्यस्य दुर्थीघन कृते तव ॥ योऽवसन्य वचः पथ्यं सुदृदामाप्तकारिणाम् स्वमतं कुरुते मृढः स शोच्यो न चिरादिव॥ यच नः प्रेक्षमाणानां कृष्णामानाय्य तत्सभां अनर्हन्तीं कुळे जातां सर्वधर्मानुचारिणीम् तस्याधर्मस्य गान्धारे फलं प्राप्तमिदं महत्। नोचे पापं परे लोके त्वमच्छेथास्ततोऽधिकं यम तान्पाण्डवान् चूते विषमेण विजित्य ह प्रावाजयस्तदारण्ये रीरवाजिनवाससः॥ पुत्राणाभिव चैतेषां धर्ममाचरतां सदा।

द्रह्योत्को जुनरो छोको मदन्यो ब्राह्मणब्रवः पाण्डवानामयं कोपस्त्वया शकुनिना सह।

आहतो धतराष्ट्रस्य संमते क्रस्संसदि॥ १९

श्चनवीक्यमनादत्य त्वयाऽभ्यस्तः पुनः पुनः

यत्ताः सर्वे पराभृताः पर्यवारयताऽर्जनम् ।

सिन्धराजानमाश्चित्य स वो मध्ये कथं हतः

क्यं त्विय च कर्णे च कृपे शत्ये च जीवित

अभ्वत्याम्निच कौरत्य निधनं सैन्धवोऽगमत

दुःशासनेन संयुक्तः कर्णेन परिवर्धितः।

सिन्धुराजं परित्रातुं स वो मध्ये कथं इतः॥ मय्येव हि विशेषेण तथा दुर्योधन त्वयि। आशंसत परित्राणमर्जुनात्स महीपतिः॥ २४ः ततस्तस्मिन्परित्राणमलब्धवति फाल्यनात् न किञ्चिदनुपश्यामि जीवितस्थानमात्मनः मजान्तमिव चात्मान घृष्ट्यसस्य किल्बिषे पद्यास्यहत्वा पञ्चालान्सह तेन शिखण्डिना तन्मां किमभितप्यन्तं वाकृशरीरेव क्रन्तासि । अशक्तः सिन्ध्राजस्य भृत्वा शाणाय भारतः सीवर्णं सत्यसन्धस्य ध्वजमक्रिष्टकर्मणः। अपद्यन्यधि भीष्मस्य कथमाद्यंससे जयम मध्ये महारथानां च यत्राहन्यत सैन्धवः। हतो भूरिश्रवाश्चैव कि शेषं तत्र मन्यसे॥ कृप एव च दुर्धवीं यदि जीवति पार्थिय। यो नागात्सिन्धुराजस्य वर्त्म तं पूजयास्यहं यत्रापद्यं हतं भीष्मं पद्यतस्तेऽतुजस्य वै। दुःशासनस्य कौरत्य कुर्वाणं कर्म दुष्करम्॥ अवध्यकरुपं संग्रामे देवैरपि सवासवैः। न ते वसुन्धराऽस्तीति तदाऽहं चिन्तये नृप इमानि पाण्डवानां च स्अयानां च भारत अनीकान्याद्रवन्ते मां सहितान्यद्य भारत ॥ नाहत्वा सर्वपञ्चालान्कवचस्य विमोक्षणम् कर्तांऽस्मि समरे कर्मे घार्तराष्ट्र हितंतव॥ राजन् ब्र्याः सुतं मे त्वमश्वत्थामानमाहवे। न सोमकाः प्रमोक्तध्या जीवितं परिरक्षता यच पित्राऽनुशिष्टोऽसि तद्वचः परिपालय । थानृशंस्ये द्मे सत्ये चार्जवे च स्थिरो भव॥ धर्मार्थेकामकुशको धर्मार्थावप्यपीडयन्। धर्मप्रधानकार्याणि कुर्याश्चेति पुनः पुनः॥

चक्षभैनोभ्यां सन्तोष्या विप्राः प्रज्याश्च शक्तितः। न चैषां विप्रियं कार्ये

ते हि वन्हिशिकोपमाः॥ एष त्वहमनीकानि प्रविशाम्यरिसुदन । रणाय महते राजंस्त्वया वाक्शरपीडितः॥ त्वं च दुर्योधन बलं यदि शक्तोऽसि पालया रात्रावपि च योत्स्यन्ते संरब्धाः कुरुसुञ्जयाः

युष्यन्तः सर्वराजानस्तेजस्तिग्मग्रपासते । श प्रशो**ं नोचेदिति** । परलोकेऽथिकः पापिनां हेब इह ं श्रावर्तितः ॥ २० ॥

क्सं सेना नार्खात्यस्य नष्टेत्यर्थः ॥ ८ ॥ रूखते पातयति | स्वव्येनेव भोगेन निस्तार इति भावः ॥ १६ ॥ अध्यस्त

प्वसुक्त्वा ततः प्राया-द्रोणः पाण्डवसुख्यान् । मण्णन अत्रियतेजांसि .नक्षत्राणामिवांद्रामान्॥

88

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि जयद्रथवधपर्वणि द्रोणवाक्ये एकपञ्जाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १५१॥

· · ·

१५२

सञ्जय उवाच । ततो दुर्योधनो राजा द्रोणेनैवं प्रचोदितः। अमर्षवशमापको युद्धायैव मनो दधे॥ अबवीच तदा कर्णपत्रो दयों धनस्तव। 'पश्य कृष्णसहायेन पाण्डवेन किरीटिना ॥ आचार्यविहितं द्यहं भिन्वा देवैः सदर्भिदम तव द्यायच्छमानस्य द्वीणस्य च महात्मनः मिवतां योधमुख्यानां सैन्धवो विनिपातितः पद्य राधेय पृथ्वीज्ञाः प्रथिव्यां प्रवरा युधि पार्थेनैकेन निहताः सिंहेनेवेतरे सगाः। सम द्यायच्छमानस्य द्वोणस्य च महात्मनः अरुपावशेषं सैन्यं में कृतं शकात्मजेन ह। क्रथं नियच्छमानस्य द्रोणस्य युधि फाल्गनः भिन्धातसदुर्भिदं व्यूहं यतमानोऽपि संयुगे। अतिकाया गतः पारं हत्वा सैन्धवमर्जनः ॥

पश्य राधेय प्रध्वीशान पृथिद्यां पातितान्बहन्। पार्थेन निहतान्संख्ये महेन्द्रोपमविक्रमान् ॥ अनिच्छतः कथं वीर द्रोणस्य युधि पाण्डवः

मिन्दात्सदर्भिदं दयहं यतमानस्य शरिमणः॥ दायितः फाल्युनो नित्यमाचार्यस्य महात्मनः ततोऽस्य दत्तवान्द्वारमयुद्धेनैव शत्रुहन्॥१० अभयं सिन्धराजाय दत्वा द्वोणः परंतपः। प्रादात्किरीटिने द्वारं पश्य निर्गणतां मथि॥ यदास्यद्जुङ्गां वै पूर्वमेव गृहान्यति । प्रस्थातं सिन्धराजस्य नाभविष्यज्जनश्चयः॥ जयद्रथो जीवितार्थी गच्छमानो ग्रहान्त्रति मयाऽनार्येण संरुद्धो द्रोणात्प्राप्याभयं सखे

अद्य में भातरः श्लीणाश्चित्रसेनादयो रण । भीमसेनं समासाद्य पश्यतां नो दरात्मनाम् कर्ण उबाचा

आचार्यं मा विगईस्व शक्तथाऽसौ युद्धाते द्विजः। यथावलं यथोत्साहं त्यकत्वा जीवितमात्मनः॥

94 यदोनं स्मातिकस्य प्रविष्टः श्वेतवाहनः । नात्र सुक्ष्मोऽपि दोषः स्यादाचार्यस्य कथंचन कृती दक्षी युवा शूरः कृतास्त्रो लघुविकमः। दिद्यास्त्रयक्तमास्त्रायं रथं वानरस्क्षणम्॥ कृष्णेन च गृहीताश्वमभेद्यकवचावतः। गाण्डीवमजरं दिव्यं धनुरादाय वीर्यवान ॥ प्रवर्षिकिशितान्बाणान् बाहुद्रविणदर्पितः। यदर्जनोऽभ्ययाद्रोणसुपपनं हि तस्य तत् ॥

आचार्यः स्थविरो राजन शीव्रयाने तथाऽक्षमः। बाह्ययायामचेष्टाया-मशक्तस्तुनराधिप॥

तेनैवमभ्यतिकान्तः श्वेताश्वः कृष्णसार्थिः तस्य दोषं न पश्यामि द्रोणस्यानेन हेत्रना॥ अजय्यान्पाण्डवानमन्ये द्रोणेनास्त्रविदा सधे तथा होनमतिकस्य प्रविष्टः श्वेतवाहनः॥ २२॥ दैवादिष्टोऽन्यथाभावो न मन्ये विद्यते कवित यतो नो युष्यमानानां परं शक्त्या सुयोधन सैन्धवो निहती युद्धे दैवमत्र परं स्मृतम्। परंयत्नं कर्वतांच त्वया सार्धरणाजिरे॥ हत्वाऽस्माकं पौरुषं वै दैवं पश्चात्करोतिनः सततं चेष्टमानानां निक्रत्या विक्रमेण च॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां एकपंचाशदाधिक-शततमोऽध्यायः ॥ १५१ ॥

१५२ तत इति ॥ १ ॥ अन्ययाभावः पराजयो दैवादिष्टः। नत होणापराधज इति भावः ॥ २३ ॥

दैशोपस्ट प्रशो यरकर्म कुरुते कचित ।
कृतं कृतं हि तरकर्म दैवेन विनिपास्तते ॥
यरकर्तस्यं मुरुपेण स्थवसायकता सदा।
तरकार्यमिवराक्षेत्र सिस्टिंदैवे प्रतिष्ठिता ॥
विकृत्या विश्वता पाषां विषयोगीश्च मारत।
दग्धा जतुगृहे चापि सूतेन च पराजिताः ॥
राजनीति स्यपाश्चित्य प्रहिताश्चेव काननम्
यक्षेत्र च कृतं तत्त्वदैवेन विनिपातितम् ॥
युध्यस्य यक्षमास्त्राय दैवं कृत्वा निरर्थकम्।
यततस्त्व तेषां च देवं मामण यास्यिता १०
न तेषां मतिपूर्वं हि सुकृतं दस्यते क्षित्तः
रफ्कतं तव वा वीर कुळा होनं क्रुरुह ह

देवं प्रमाणं सर्वस्य सुक्कतस्येतरस्य वा । अनन्यकम देवं हि जागातिं स्वपतामापि ॥३२ बहुनि तब सैन्यानि योधाश्च बहुबस्तव । न तथा पाण्डुपुनाणामेवं युद्धमवर्तत ॥ ३२ तरविंदवों यूयं क्षयं नीताः प्रहारिणः । राष्ट्रे देवस्य तस्कर्मं पीखवं येन नाशितम् ॥

सक्षय उवाच ।

पवं संभाषमाणानां बहु तत्तरजनाधिप। पाण्डवानामनीकानि समदश्यन्त संयुगे ॥ ततः प्रवद्यते गुद्ध व्यतिषक्तरथ-द्विपम् । तावकानां परैः सार्धं राजन् दुर्मन्त्रिते तव॥

इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वणि जगद्रथवश्रपर्वणि पुनर्युद्धारंभे द्विपञ्चाशदाधिकशततमोऽध्यायः॥ १५२॥

॥ समाप्तं जयद्रथवधपर्वं ॥

घटोत्कचवधपर्व ६

843

सक्षय उवाच।

तदुर्दाणं गजानीकं बळं तव जनाधिप।
पाण्डुलेनामतिकम्य योध्यमास सर्वेतः ॥
पञ्चाळाः कुरवञ्जैय योध्यमनः परस्परम्।
यमराष्ट्राय महते परळोकाय दीक्षिताः ॥ २
शूराः शूरैः समागम्य शर-तोमर-चिकिताः ॥ २
श्रिराः श्रिरः समागम्य शर-तोमर-चिकिताः ॥ २
स्थिता स्थितिः सार्यं जित्रक्षेत्र यमस्यम्॥
प्रावतत महयुद्धं निम्नतामितरेतरम् ॥ ४
वारणाश्च महाराज समासाधं प्रस्परम्।
विषाणवर्दारमामानः सुसेनुद्धा मदोत्कटाः॥
क्यारोहाःह्यारोहाः मास-चिकि-परभ्वधैः

विभिद्वस्तुष्ठले युजे प्राथंयन्तो महश्यशः॥६ पत्त्रयक्ष महावाहो शतशः शस्त्रपाणयः। अन्योन्यमादंयन् राजन्तित्यं यत्ताः पराक्रमे॥ गोत्राणां नामधेयानां कुळानां चैव मारिष । श्रवणाद्धि विजानीमः पञ्चाळानकुत्रमिः सह तेरम्योन्यं समेरे योषाः शरःशक्तिः परस्वधैः प्रेवयन्परळोकाय विचरन्ते श्रमीत्वद्या॥६ शरा दश दिशो राजन्तेषां सुकाः सहस्रशः॥ न प्राजन्ते यथातस्य भास्करेऽस्तंगतेऽपि च तथा अञ्चयानोषु पाण्डवेयेषु भारतः। वर्षोधनो महाराज व्यवागाहत् तद्वस्य॥॥

वैबोज्छा दुर्वेबम्सः ॥२६॥ वैबाविगण्या यत्नोवासिकः स्वाह-पुरुप्यस्विति । खुर्खायम्भिवाणि सामिणायुक्किन बास्ततिस्वर्थाः कातिष जन्तेद्वः छुर्कतं तव पाराजनस्वरः युक्तं नास्तांत्वाणः न तेषामिति ॥२९॥ द्वेबमिति । अन्तयस्त्रे वैद्यापि स्वकृतीव न रचन्यति । सस्ता वेशोऽकतन्ते गुणविक्षेण निरान्तुं वाक्यः । एवं देवमिन् नुस्तेन वास्त्रिं वाक्यस्थित्यः ॥ ३२ ॥ देवानामिन्दियाः णामध्यक्षभूतं विज्ञानं दैवं धीवलमित्वयंः पीरुवं शारीरं बलम् ॥ ३४ ॥ इति श्रीमहासारते होणपर्वणि टीकार्याः द्विपद्याद्यदिषक्शततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥

१५३

तह्दीर्णमित्यारम्य रात्रियुद्धे जयस्थनधारकोधहर्भविनशाः कौरवपाण्डवा इनान्येऽपि निर्मर्थादं प्रवर्तन्ते इति अदर्श-नार्थम् ॥ १ ॥

सिन्धवस्य वधेनैव भूशं दुःखसमन्वितः। मर्नेह्यमिति सञ्चित्य प्राविशस हिषद्वलम् नादयन रथघोषेण कम्पयन्निव मेदिनीम्। अभ्यवर्तत पत्रस्ते पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ स सन्निपातस्त्रमुळस्तस्य तेषां च भारत। अभवत्सर्वसैन्यानामभावकरणो महान् ॥१४ यथा मध्यंदिने सुर्ये प्रतपन्तं गमास्तिभिः। तथा तव सुतं मध्ये प्रतपन्तं शराचिंभिः॥ न शेकसीतरं युद्धे पाण्डवाः समुदीक्षित्म । पळायनकतोत्साहा निरुत्साहा द्विपजाये ॥ पर्यधावन्त पञ्चाला वध्यमाना महात्मना। क्ष्मपुद्धेः प्रसन्नाग्रैस्तव पुत्रेण धन्विना॥ अर्द्यमानाः शरैस्तुर्णे न्यपतन्पाण्डुसैनिकाः । न ताइशंरणे कर्भ कृतवन्तस्त तावकाः॥ याद्यां कृतवान् राजा पुत्रस्तव विशापते। पुत्रेण तब सा सेना पाण्डवी मधिता रणे॥ निलनी द्विरदेनेव समन्तात्फुलपङ्कजा। श्लीणतोयानिलाकाँभ्यां हतत्विडिव पश्चिनी बभव पाण्डवी सेना तव पुत्रस्य तेजसा। पाण्डुसेनां हतां दृष्टा तव पुत्रेण भारत२१

भीमसेनपरोगास्त पञ्चालाः सम्रपादवन् । स भीमसेनं दशमिमाद्रीपुत्री विभिक्तिभिः विरादद्वपदी पडिभा शतेन च शिखण्डिनं भ्रष्टग्रसं च सप्तत्या धर्मपुत्रं च सप्तिः॥ २३ केकयांश्रीव चेदींश्र बहुभिर्निशितैः शरैः। सारवतं पञ्चभिविंदा द्रीपदेयांस्त्रिभिक्तिभिः घटोत्कचं च समरे विदश्वा सिंह इयानदत शतश्रश्रापरान्योधान्सद्विपांश्र महारणे॥ श्चरिरवचकर्तोधैः कुद्धोऽन्तक इव प्रजाः। न्हा तेन पाण्डवी सेना वध्यमाना शिलीमुखैः तव पुत्रेण संग्रामे विदुदाव नराधिप। तं तपन्तमिवादित्यं क्रकराजं महाहवे॥२७ नाशकन्वीक्षितुं राजन्पाण्डुपुत्रस्य सैनिकाः ततो युधिष्टिरो राजा क्रपितो राजसत्तम ॥ अभ्यधावत्क्रहणात तव पुत्रं जिघांसया । तावमी याथ कौरव्यौ समीयतरारेन्द्रमा ॥

सार्थहेतोः पराकान्ती दुर्योधनयुधिष्ठिरी।
ततो दुर्योधनः कुद्धः धरैः सक्ततपर्थक्षिः॥
विद्याध दशिभद्येव छात्रे चिक्छेर चेषुणा
स्नुसने त्रिभिश्चेव छछाटे जिक्छेर चेषुणा
स्नुसन् दिथतं राज्ञः पाण्डवस्य महारः । १२
चतुर्मिश्चदुरश्चैव वाणैर्विद्याध वाजिनः।
ततो दुर्विद्याद्य वाजिनः।
ततो दुर्विद्याद्य वाजिनः।
ततो दुर्विद्याद्य वाजिनः।
ततो दुर्विद्याद्य वाजिनः।
तता द्याविद्याद्य वाणिर्वद्याद्य वाजिनः।
तता द्याविद्याद्य वाणिर्वद्याद्य वाजिनः।
तता द्याविद्याद्य वाणिर्वद्याद्य वाजिनः।
सन्धन्याद्य वेगेन कौरवं प्रत्यवाद्यत्।
सन्धन्याद्य धर्मिष्ठिद्याद्य चर्मिष्ठद्याद्य सहज्ञुः॥
सन्धास्यां पाण्डवां च्येष्टः

स्त्रिया विच्छेद मारिष ।
विव्याय वैनं दशिः
सम्यगस्ति शितैः शरैः॥ ३५
मर्म भिस्ता त ते सर्वे
संख्याः क्षितिमाविशन्।
ततः परिपुता योषाः
परिवृद्धिष्ठिरम्॥ ३६
वृत्रहस्यै यया देवाः परिवृद्ध पुरंदरम्।
ततो प्रविष्ठिरो राजा तव पुत्रस्य मारिष ।

शरं च स्पॅरहम्याभमत्युत्रमनिवारणम् ॥ ३७ हा हतोऽसीति राजान-मुक्तवाऽमुञ्जलुषिष्ठिरः । स तेनाकणमुक्तेन विद्यो वाणेन कौरवः ॥ ३८

विज्ञो वाणेन कौरवः॥ ६८ निषसाद रथोपस्थे भृत्रां संमृहज्ञेतनः। ततः पाञ्चाल्यसेनानां भृत्रमासीद्रघो महान् हतो राजेति राजेन्द्र सुदितानां समन्ततः। वाणदान्द्रपञ्जीमः ग्रुश्चे तत्र मारिष॥४० अथ द्रोणो द्वतं तत्र मत्यदृष्यत संद्रोगे।

थय द्वाणा द्वत तत्र अत्यद्यत स्युक्ता हु हु सुर्यो सुर्याभक्षाणि रहमादाय कार्युक्तम् ॥ तिष्ठ तिष्ठेति राजानं द्ववन्पाण्डवसम्ययात् । अत्युद्धयुद्धतं त्वरिताः पञ्चाला जयगृद्धिकः तान्द्रोणः अतिजवाह् परीचन्कुरुस्तम्मस् । वण्डवातोद्धतान्मेघासिन्नव् रिदेमसुची यथा

भोधं पित्रादि नाम शैनेय साखके इत्यादि कुछं पांक्यपांचाल्येत्यादि ॥ ८ ॥ ध्रातरं दुर्योधनम् ॥ १६ ॥ सम्यगस्तैः हवं प्रक्षितः ॥ २५ ॥ वृत्रहत्ये इति बध्यस्तुत्ये ॥ ३७ ॥ बाणशब्दरवः बाणशब्दरितो खः प्राणिशब्दः ॥ ४० ॥ रिशमुचः सुर्यः हगुरघलश्चणकप्रत्यमन्तः शब्दः बहुवचनमैतेतत्प्रजयसुचकमिति वा ॥ ४३ ॥ त्रतो राजन्महानासीत्संत्रामो भूरिवर्षनः । तावकानां परेषां च समेतानां युयुत्सया ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि रात्रियुद्धे दुर्योधनपराभवे विषञ्जाशद्धिकशततमोऽष्यायः ॥ १५६ ॥

848

श्वतराष्ट्रववाच । यत्तवा प्राविशतपाष्ट्रनायायः सुपितो बळी जक्तवा दुर्योधनं मन्दे मम शास्त्रातिमं सुतं प्राविश्य विचरनंत च रधे शूरमवस्थितम् । क्ष्यं ह्रोणं महेचासं पाण्डवाः पर्यवारयन्॥ केऽरसन्दक्षिणं चक्रमाचार्यस्य महाहवे । के जोत्तरमरक्षमः तिवृतः शाववान्वहन् ॥

के चास्य पृष्ठतोऽन्वासन् वीरा वीरस्य योधिनः। के पुरस्तादवर्तन्त

रिधनस्तस्य श्रववः ॥ अ
सन्ये तानस्युराञ्छीतमतिवेकमनातेवम् ।
सन्ये ते समवेपन्त गावाे वे शिशिरे यथा ॥
यरमाविशन्महेष्वासः पञ्चाळानपराजितः।
सुत्यन् सर्यमार्गेषु सर्वशस्त्रभृततं वरः ॥ ६
तिर्वहन् सर्वसन्यानि पञ्चाळानां रथणमः।
भूमकेतुरिव कुद्धः कर्यं मृत्युर्धियान् ॥ ७

सञ्जय उवाव ।
सायान्हें सैन्यवं हत्या राज्ञा पार्यः समेख व
सात्यिकश्च महेष्वासी होणमेवाश्यधावताम्
तथा युधिष्ठिरस्तूर्णं भीमसेनश्च पाण्डवः ।
पूथकपुत्र्यां संवची होणमेवाश्यधावताम् ॥
तथैव नकुळी धीमान्यवहर्वश्च दुर्जयः ।
शृष्टकुष्मः सहानीको विरादश्च सकेकयः ॥
शृद्धशुद्धः तथा राज्ञा पञ्चाहरिमारक्षितः ॥
शृद्धशुद्धा राज्ञा पञ्चाहरिमारक्षितः ॥
शृद्धशुद्धा तथा राज्ञा पञ्चाविमारवर्वतः ॥
शृद्धशुद्धा महष्वासा राज्ञस्त ध्वानेकः॥
सस्यास्ते स्यवर्वन्त होणमेव महापृतिषः ।

द्रोणमेवाभ्यवर्तन्त पुरस्क्वत्य शिखण्डिनस् तथेतरे नरद्वयाद्वाः पण्डवानां महारथाः१४ सहिताः संन्यवर्तन्त द्रोणमेव द्विजर्यभम् । तेषु द्वारेषु युद्धाय गतेषु भरतर्षभ ॥ १५ वभूव रजनी घोरा भीरुणां भयवर्षिनी । योधानामशिवा रोहा राजन्नन्तकगामिनी क्रक्षराञ्चसन्याणां

प्रभागानकरणी तदा।
तस्यां रजन्यां धोरायां
नदन्यः सर्वतः शिवाः॥ १७
न्यवेदयन्यं धोरं सण्याळक्वछैर्धुंकैः।
उल्लाञ्चान्यद्दयन्त शंसन्तो विपुळं भयम्
विशेषतः कीरवाणां च्वजिन्यामतिदासणाः
ततः सैन्थेषु राजेन्द्र शब्दः समभवनमहान्
भरीशब्देन महता सुदङ्गानां स्वनेन च।
गजानां वृंहितेशापि तुरङ्गाणां च हेथितैः २०

ततः सैन्येषु राजेन्द्र शब्दः समभवन्महान् भेरीशब्देन महता सृदङ्गानां खनेन च। गजानां बंहितैश्चापि तरङ्गाणां च हेषितैः २० खुरशब्दनिपातैश्च तुमुलः सर्वतोऽभवत्। ततः समभवद्यदं सन्ध्यायामतिदारणम् २१ द्रोणस्य च महाराज सञ्जयानां च सर्वशः। तमसा चावृते लोके न प्राज्ञायत किञ्चन २२ सैन्येन रजसा चैव समन्तादुरिथतेन ह। नरस्याध्वस्य नागस्य समसज्जत शोणितम् नापद्याम रजो भौमं कदमलेनाभिसंवृताः रात्री वंशवनस्थेव दह्यमानस्य पर्वते ॥ २४ घोरश्चदचटाशब्दः शस्त्राणां पततामभूत् । मृदङ्गानकनिन्हाँदैईईईरैः पटहैस्तथा॥ २५ फेत्कारै-हेंषितैः शब्दैः सर्वमेवाकुलं बभौ। नैव स्वे न परे राजन्त्राज्ञायन्त तमोवृते २६ उन्मत्तमिव तत्सर्वं वभूव रजनीमुखे। भीमं रजोऽथ राजेन्द्र शोणितेन प्रणाशितम्

भूरिवर्धनः बहुच्छेदनः॥४४॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे द्रीकायां त्रिपद्याशदिधकशततमोऽध्यायः ॥ १५३ ॥

१५४ यत्तवेति । शास्त्रातिगं शास्त्रमाशा ॥ १ ॥ घूमकेतु-रप्तिः ॥ ७ ॥ संन्यवर्तन्त संसुखं नितरामवर्तन्त ॥ १५ ॥ शातकौमीश्र कथन्नेभूंपणेश्व तमोऽभ्यगात।
ततः सा भारती सेना मणिहेमविशूपिवा
ग्रीरवासीःसनक्षत्रा रजन्यां भरतवंश ।
ग्रीमाञ्चकसंचुद्या शालिभ्यजसमाकुला २९
वारणाभिकता घोरा स्वेदितोत्सृष्टनादिता
तत्राभवम्महाशन्दस्तुकुलो लोमहर्षणः ॥ २०
समावृणवन्तिः सर्वा सेन्द्रमातिनिःस्तः
सा निर्शाये महाराज सेनाऽदश्यत भारती
अङ्गदेः कुण्डलैनिष्काः शल्केश्ववावभासिता।
तत्र नामा रथाश्चेय जानूनद्विभूपिताः निकामा स्वास्त्रयः।
स्वाम्य मस्त्रमात्रमात्रमात्रमात्रमा स्वस्त्रस्त्रमात्रमात्रमा
स्वप्तन्तो द्वदश्यन्त भागाः स्वस्त्रस्यः।
दुर्योधनपुरोवातां रखनायवण्यक्षणेश्ववाविभावितः।
दुर्योधनपुरोवातां रखनायवण्यक्षणेश्ववाविभावितः।

द्रोणपाण्डवपर्जन्यां खद्गशक्तिगदाशित् ॥ शरधारास्त्रपवनां भृतां शीतोष्णसंकुलातः । बोरां विस्त्रापनीसुत्रां जीवितच्छिद्मश्रुवास् तां प्राविशासविसयां सेनां युद्धचिक्षीषैवः । तस्मिन् रात्रिसुस्ते घोरे महाशब्दिननादितं भीकणां शासजनने शूराणां हर्षवर्धने । रात्रियुद्धे सहाघोरे वर्तमाने सुद्दारुणे ॥ ३८

द्रोणसभ्यद्रवन् कुद्धाः
सहिताः पाण्डस्क्ष्याः।
ये ये प्रमुख्वतो राजस्नावर्तन्त सहारथाः॥ ३६
तान्सवीन्विमुख्तोश्चके काश्चित्रिन्ये यसभ्यस् तानि नागसहस्नाणि रथानासृद्धानि च ४०
प्वातिहर्याहानां प्रमुतान्यद्वानि च।
द्रोणेनैकेन नाराज्ञीनींभिज्ञानि निशास्त्रे ४९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि रात्रियुद्धे चतुःपञ्चाशद्धिकशततमोऽध्यायः॥१५४॥

१५५

भूतराष्ट्र उवाच । तिस्मन्यविष्ट दुर्घेष सञ्जयानिसतौजास । अमुष्यमाणे संरच्छे का बोऽभूध्ने मतिस्वदा दुर्योधनं तथा पुत्रमुक्ता वार्कातियां मम । बर्याविश्वद्रस्यारमा कि पार्थः प्रत्यपद्यत २ किहते सैन्थ्ये बीरे भूरिश्रवासि स्वव ह । चराभ्यमा महातेजा। पञ्चाटानपराजितः ३ किसमन्यत दुर्घेषै प्रविष्टे शहुतापने । दुर्योधनस्त कि कृत्यं प्राप्तकाटममन्यत ४

के चार्त वर्रद वीरप्रस्वपुर्विज्ञसत्तमम् ।

के चास्य पृष्ठतीऽगच्छन्
चीराः शुरस्य युध्यतः ॥ ५
के पुरस्ताद्वतंत्त्त
निप्नस्तः शात्रवान् रणे ।
प्रस्तेष्ठदं पाण्डजदारार्दितान् ॥ ६
विश्विरं कपमाना वै कुशा गांव इव प्रमो ।

कर्णं तु पुरुषस्थाकः पञ्चत्वसुपजिम्मवान् ७ सर्वेषु योधेषु च सङ्गतेषु राज्ञी समेतेषु महारयेषु । संजोडकमानेषु पृथावलेषु के वस्तदानीं मतिमन्त आसन् ८ हतांश्रेव विप्कांश्र पराभृतांश्र दांससि । रथिनो विरुपांश्रेव कृतान्युसेषु मामकान् ९ तेषां संलोडकमानानां पाण्डबैहेतचेतताम् । अन्ये तमसि मझानामभवस्का मतिस्तदा ॥ मह्मद्राश्राप्ट्रमांश्र संतुष्टांश्रेव पाण्डवान् । दांससीहामहृद्यश्र विमुद्यश्रेव मामकान् १६ क्यमेषां तदा तत्र पार्थानामपलायिनाम् । प्रकाशमभवद्यानी कर्णं कुष्यु सञ्जय ॥ १२

प्रविदय स महेष्वासः पञ्चाळानरिमर्दनः।

सक्षय उवाच । रात्रियुद्धे तदा राजन्वर्तमाने सुदारुणे । द्रोणमभ्यद्रवन्सर्वे पाण्डवाः सह सोमकैः १३:

तमोऽभ्यगानाशमिति शेषः ॥ २८ ॥ इति श्रीमहाभारते ब्रोगपर्वणि टीकायां चतुःपंचाशदाधिकशततमोऽध्यायः १५४

१५५ तस्मिश्चिति ॥ १ ॥ गावः गाः ॥ ५ ॥ ततो द्रोणः केकयांश्च धृष्टशुद्भस्य चात्मजान संप्रेषयत्प्रेतलोकं सर्वानिवुभिराधुगैः॥ १४ तस्य प्रमुखतो राजन् येऽवर्तन्त महारथाः। तान्सर्वान्त्रेषयामास पितृलोकं स भारत॥ प्रमधन्तं तदा वीरान्भारद्वाजं महारथम्। अभ्यवर्तत संऋदः शिबी राजा प्रतापवान् १६ तमापतन्तं संप्रेक्ष्य पाण्डवानां महारथम्। विज्याध दशभिवाणैः सर्वपारशवैः शितैः॥ तं शिविः प्रतिविद्याध विश्वता निशितैः शरैः सार्थि चास्य महोन समयमानो न्यपातयत्। तस्य द्वोणो हयान्हत्वा सार्धि च महात्मनः अधास्य सशिरस्त्राणं शिरः कायादपाहरत॥ ततोऽस्य सारार्थे क्षित्रमन्यं दुर्योधनोऽदिशत् स तेन संगृहीताश्वः पुनरभ्यद्रवद्रिपून्॥२० कलिङ्गानामनीकेन कालिङ्गस्य सुतो रणे। पूर्व पितृवधारकृद्धो भीमसेनमुपाद्रवत्॥ २१ स भीमं पञ्चभिविद्ध्वा पुनर्विद्याध सप्तभिः विशोकं त्रिभिरानच्छेत्ध्वजमेकेन पश्चिणा कळिङ्गानां तु तं शूरं कुछं कुछो वृकोदरः। रथाद्रथमभिद्रव्य सुष्टिनाऽभिज्ञघान ह ॥ ३२ तस्य मुष्टिहतस्याजौ पाण्डवेन बलीयसा । सर्वाण्यस्थीनि सहसा प्रापतन्वे पृथक् पृथक् तं कर्णो भ्रातरश्चास्य नामृष्यन्त परंतप । ते भीमसेनं नाराचैर्जधुराशीविषोपमैः॥ २५ ततः राष्ट्रस्थं त्यन्ता भीमो ध्रुवस्थं गतः। भूवं चास्यन्तमनिशं मुष्टिना समपोथयत् २६ सं तथा पाण्डपुत्रेण बलिनाऽभिहतोऽपतत। तं निहस्य महाराज भीमसेनो महाबलः २७ जयरातस्थं प्राप्य ग्रहः सिंह इवानदत्। जयरातमधाक्षिण्य नदन्सन्येन पाणिना॥२८ तलेन नाशयामास कर्णस्यैवायतः स्थितः। कर्णस्त पाण्डवे शक्ति काञ्चनी समवास्त्रतत नतस्तामेव जग्राह प्रहस्रन्पाण्ड्रनन्दनः। कर्णायैव च दुर्धर्षश्चिक्षेपाजौ वृकोदरः॥ ३० तामापतन्तीं चिच्छेद शकुनिस्तैलपायिना। पतत्क्रत्वा महत्कर्म रणेऽद्भतपराक्रमः ॥ ३१ पुनः स्वरथमाश्वाय दुद्राव तव वाहिनीम्।

तमायान्तं जिघांसान्तं भीमं कुखमियान्तकं न्यवारयन्महाबाहुं तव पुत्रा विद्यापिते । महारा पारवर्षेण च्छादयन्तो महाराषाः॥३३ दुर्मेदस्त ततो भीमः महस्रकिय संदुषे । सार्राये च ह्यांश्रेय रादेशिन्ये यमक्षयम्॥३५ दुर्मेदस्त ततो थानं दुन्कर्णस्यावकक्षो । तावेकर्यमान्त्रते आतं प्रतापनी ॥ ३५ संप्रामशिरसो मध्ये भीमं द्वावण्यधावताम् । यथाम्बुपतिमित्री हि तारकं देत्यस्तमम् ३६ ततस्तु दुर्मदश्चेव दुन्कर्णस्यावताम् । रयभकं समान्त्रत्व अभिमं वावासन्त्री । रयभकं समान्त्रत्व भीमं वावीरविध्यताम्॥३७

ततः क्रणेस्य मिषतो द्रौणेर्दुयोधनस्य च कृपस्य सोमदत्तस्य बारहीकस्य च पाण्डवः दुमेदस्य च वीरस्य दुःक्कणेस्य च तं रयम्। ३१ पादमहारेण घरां मावेशयदारिदमः॥ ३१ ततः सुती ते बळिनी श्री दुःक्कणेदुमेदी। सुधिनाऽऽहत्य संकुदो ममदे च ननदे च ४० ततो हाहाकृते सैन्ये दृष्टा मीमं सुपाऽस्रवद्र। इद्रोऽयं भीमक्पेण धातराष्ट्रेषु युष्यातः॥४१ प्रसुक्तवा पळायन्ते सर्वे भारत पार्थिवाः॥ विसेका वाहयन्याहास्य च सौसह धावतः॥॥

ततो बले भूशलुलिते निशासके सुपुजितो नृपवृषभैर्वकोदरः। महाबलः कमलविबुद्धलोचनो युधिष्ठिरं नृपतिमपूजयद्वली ॥ ४३ ततो यमौ द्वपद-विराद-केकया युधिष्ठिरश्चापि परां मुदं ययुः। 📧 वृकोदरं भृशमनुपूजयंश्च ते यथाऽन्धके प्रतिनिहते हरं सुराः ४४ ततः सुतास्ते वरुणात्मजीपमा रुषान्विताः सह गुरुणा महात्मना । वृकोद्रं सरथपदातिकुञ्जरा युयुत्सवो भृशमभिषयैवारयम् ॥४५ ततोऽभवत्तिमिरघनैरिवावृते महाभये भयदमतीव दारुणम्। निज्ञासखे वकवलग्रध्नमोदनं महात्मनां नृपवरयुद्धमद्भतम् ॥ ४६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि रात्रियुद्धे भीमपराक्रमे पञ्चपञ्चादद्यधिकदाततमोऽप्यायः ॥ १५५॥

- WHERE

378

सञ्जय उवाच। प्रायोपविष्टे त हते पुत्रे सात्यिकना तदा सोमदत्तो भूशं कुद्धः सात्यकि वाक्यमञ्जीत अज्ञधर्मः पुरा इष्टो यस्त देवेर्महात्मभिः। तं त्वं सात्वत सन्त्यज्य दस्युधमें कथं रतः॥ पराङ्खाय दीनाय न्यस्तशस्त्राय सार प्रके। क्षत्रधर्मरतः प्राज्ञः कथं न प्रहरेटणे ॥ बावेव किल वण्णीनां तत्र ख्याती महारथी। प्रयुद्धश्च महाबाहुस्त्वं चैव युधि सात्वत॥४ कर्ण प्रायोपविष्य पार्थेन लिखवाहवे। नशंसं पतनीयं च तादशं क्रतवानसि ॥ कर्मणस्तस्य दर्वेत्त फलं प्राप्ति संयुगे। अद्य च्छेत्स्यामि ते सृढ शिरो विकस्य पत्रिणा शपे सात्वतपत्राभ्यामिष्टेन सकतेन च । अनतीतामिमां रात्रि यदि त्वां वीरमानिनं अरध्यमाणं पार्थेन जिष्णना ससतानजम । न इन्याञ्चरके घोरे पतेयं वृष्णिपांसन्॥ ८ प्वमुक्तवा सुसंक्षुद्धः सोमदत्तो महाबळः । दक्षी शक्के च तारेण सिंहनादं ननाद च॥९ ततः कमळपत्राक्षः सिंहदंष्टो दरासदः। सात्यिकर्भृशसंकृदः सोमदत्तमथात्रवीत १० कीरवेय न में जासः कथंचिदपि विद्यते। त्वया सार्धमधान्येश्च युध्यतो हृदि कञ्चन॥ यदि सर्वेण सैन्येन ग्रप्तो मां योधयिष्यसि। तथापि न व्यथा काचित्वयि स्यान्मम कौरव यजसारेण वाक्येन असतां संमतेन च।

यि तेऽस्ति युयुःसाऽय मया सह नराधिप निर्देशे निवित्तैवाँणः प्रहर प्रहरामि ते ॥१४ हतो भूरिश्रवा वीरस्तव पुत्रो महारथः। शळधेव महाराज भ्रातृत्यस्तव पुत्रो सहारथः। शळधेव महाराज भ्रातृत्यस्तवाद्वां ॥१५ स्वां चाप्यय विध्यामि सहपुत्रं सवान्ध्रवस्ति तिर्हेशां रणे यत्तः कीरवोऽसि महारथः।१६ यस्मिन्दानं रमः शौवमहिंसा न्ही पृतिः क्षमा कनापागाने सर्वौणि नित्यं राषि युविदेशे सुद्रक्ते तोस्तस्य त्वं तेलसा निहतः पुरा। सक्णीसीवलः संबये विनाशमुप्यास्यस्तिरेट शपेऽहं कृष्णचरणिर्ह्यार्तेन चेव ह। शपेऽहं कृष्णचरणिर्ह्यार्तेन चेव ह। स्वर्ते त्वां समुद्रं पापं न हन्यां युवि रोवितः सप्ति साम्भव्यास्यस्ति वेरमुक्त्या रणं मुक्तो भविष्यसि प्रवमामाप्य चान्योन्यं क्रोधसंरक्तलोचनी॥ प्रवृत्ती शरसंपातं कर्षे पुरुषस्वस्त्ती।

प्रवृत्ती शरसंपातं कहुँ पुरुषसत्तमाँ ।
तता रथसहस्रेण नागानामपु तेन च ॥२१
दुर्योधनः सोमदत्तं परिवार्यं समंततः।
शक्तिश्च स्रसंकुरः सर्वश्चास्त्रम्तां वरः॥ २२
पुत्रपौत्रः परिवृतो भ्रातृभिक्षेन्द्रविक्रमेः।
स्याळस्तव महाबाहुर्वज्ञसंहननो युवा॥ २३
सार्य शतसहस्य हृद्यानां तस्य धीमतः।
सोमदत्तं महेष्वासं समंतारपर्यरक्षतः॥ २४
रस्ममाणश्च बिलिमिस्छात्यामास सात्यर्क्ति
तं छाद्यमानं विशिक्षेदेष्ट्रा सन्नतपर्वभिः॥ १५
षृष्टुणुक्षोऽभ्ययास्त्रसः प्रमुक्ष महत्तं स्तृत्व।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां पञ्चपश्चाशद्धि-कशततमोऽध्यायः ॥ १५५ ॥

नाहं भीषयितं शक्यः क्षत्रवृत्ते स्थितस्त्वया॥

848

आय इति ॥ १ ॥ पतनीयं पातहेतः पापम ॥ ५ ॥

तारेणोक्सलरेण ॥९॥ दानम्-स्वस्थय परस्वत्वापादनम् ॥ द्वमी-मनसे यथेट विनियोगयोग्यता द्वीचम्-सहर-वर्जनम् । अहिसा—संवेभृतानामनभिद्रोहः । प्रहीः— कर्वक्रियानिवर्तको यमेः । क्षमा-अपकारिणकोपः ॥९७॥ कृष्णवर्ताणः कृष्णयोग्रदणः ॥ ९९ ॥ आसीदाजन्बलीघानामन्योन्यमाभिनिधतां। विद्याध सोमदत्तस्त सात्वतं नवभिः शरैः सात्यकिनेवभिश्चीनमवधीत्कुरुपुङ्गवस् । सोऽतिविद्धो बलवता समरे दढधन्विना ॥ -रथीपसं समासाद्य सुमोह गतचेतनः। सं विमुद्धं समालक्ष्य सारथिस्त्वरया युतः अयोवाह रणाद्वीरं सोमदत्तं महारथम्। रा विसंबं समालक्ष्य युगुधानशरादितम्३० अभ्यद्भवत्ततो द्रोणो यद्भवीराजिघांसया। तमायान्तमभिष्रेश्य युधिष्ठिरपुरोगमाः॥ ३१ यरिववर्महात्मानं परीप्सन्तो यदत्तमम्। ततः प्रववृते युद्धं द्रोणस्य सह पाण्डवैः३२ बलेरिव सुरैः पूर्व त्रैलोक्यजयकाङ्ग्या । त्रतः सायकजालेन पाण्डवानीकमावृणीत्॥ भारद्वाजो महातेजा विद्याध च युधिष्ठिरम् सात्याकि दशाभेवाणिविशत्या पार्षतं शरैः॥ भीमसेनं च नवभिनेक्छं पश्चभित्तथा। सहदेवं तथाऽष्टामिः शतेन च शिखण्डिनम द्रौपदेयात्महाबाहुः पञ्चमिः पञ्चमिः शरैः॥ विरादं मत्स्यमष्टाभिर्द्वपदं दशभिः शरैः ३६ युघामन्युं त्रिभिः पङ्गिरत्तमौजसमाहवे। अन्यांश्र सैनिकान्विद्धा युधिष्ठिरसुपाद्रवत ते वध्यमाना द्रोणेन पाण्डुपुत्रस्य सीनेकाः। आद्भवन्यै भयाद्राजन् सार्तनादा दिशो दश काल्यमानं तु तत्सैन्यं दृष्टा द्रोणेन फाल्पनः किञ्चिदागतसंरंभो गुरुं पार्थोऽभ्ययाइतम् ॥ ·हृष्टा श्द्रोणस्तु बीमत्सुमभिधावन्तमाहवे। संन्यवर्तत तत्सैन्यं पुनर्योधिष्ठिरं बलम्॥४० ततो युद्धमभूद्धयो भारद्वाजस्य पाण्डवैः। द्वीणस्तव सुतै राजन्सर्वतः परिवारितः॥४१ क्यधमत्पाण्डुसैन्यानि त्लराशिमिवानलः। तं ज्वलन्तामेवादित्यं दीप्तानलसमद्ग्तिम्४२ राजकानिशमत्यन्तं दृष्टा द्रोणं शराचिषम् । मण्डलीकृतधन्वानं तपन्तमिव भारकरम्धः दहन्तमहितान्सैन्ये नैनं कश्चिद्वारयत्। यो यो हि प्रमुखे तस्य तस्थी द्रोणस्य पृरुषः तस्य तस्य शिरश्छित्वा ययुर्द्रीणशराः क्षिति थर्व सा पाण्डवी सेना वध्यमाना महात्मना

प्रदुद्वाव पुनर्भीता पद्यतः सव्यसाचितः। संप्रमग्ने वर्छ दृष्टा द्रोणेन निश्चे भारतथ्द भोविन्दमव्रवीक्षिणुनेन्छ द्रोणरणं प्रति। ततो रजत-गोक्षीर-कुन्देन्दुसः दाप्रमान् ४७ चोद्रवामास दाधाही ह्यान्द्रोणरणं प्रति। भीमसेनोऽपितं दृष्ट्या वान्तं द्रोणाय फाल्युनं ससार्थिम्रवाचितं

द्रोणानीकाय मां वह। सोऽपि तस्य वचः श्रुत्वा

विचोको वाह्यख्यान्॥ ४९
पृष्ठतः सत्यसन्भस्य जिल्लोमेरतस्तत्रम।
तौ दृष्ठाः मृतयः यस्ति द्रोणामेरतस्तत्रम।
तौ दृष्ठाः मृतयः यस्ति द्रोणामेरकमिमुद्रते॥
यश्चातः खुवया मत्स्याख्येदिकार्वकसेस्त्राः
अन्यगच्छन्महाराज केकयाख्य महार्याः ११
ततो राज्ञस्रुद्धोरः संग्रामो छोमहर्षणः।
वीमस्द्रदेशिणं पार्यक्षस्तरं च वृकोद्दरः॥ ५२
महद्भार ययवृन्दान्यां वर्छ ज्युबहुस्तवः।
ती दृष्ठा पुरुषद्वयाम्री भीमसेनयनअवी ॥ ५३
पृष्ठुक्षोऽभ्ययाम्राजन् सात्यिकश्च महावळः
चण्डवातानिषमानासुद्यीनामिव सन्नाभुक्षः
वासद्विद्याजन्वचीवानां तद्याऽन्योन्यमिम्नस्तनं
सीमद्विवचालुको दृष्ठा सात्यिकश्चाह्यभेष्
द्रीणिरस्यद्रमद्वाजन्वयाय कृतनिश्चयः।

तमापतन्तं संप्रेष्टय शैनेयस्य रथं प्रति ५६
मैमसीतः सुपंकुकः प्रत्यित्रम्मवारयत् ।
काःणायमं महाधोरमुख्यमंपरिच्छत् ।
महान्तं रथमास्ययं विद्यास्ययं विद्

कार्ष्णायंत तांक्णकोहसवम् ॥ ५७ ॥ च हर्तेनीय वार्यभंतेः किं हु पिद्याचेः ॥ ५९ ॥ 🚁 ग्रोणसित्यपि पाटः । तदा ग्रोणसिधावन्ते भीनत्तं हृद्धा बौधिष्ठिः वज्ञं तत्तीन्यं प्रति पुनः संन्यवतंत इति संबंदाः

थुगान्तकाळसमये दण्डहस्तमिवान्तकम् । ततस्तं गिरिश्रहाभं भीमरूपं भयावहम्॥ ६३ दंष्ट्राकराळोग्रमुखं शंकुकर्ण महाहनुम् । कर्चकेशं विरूपाक्षं दीप्तास्यं निम्नितोदरम्॥ महाश्वस्रगलद्वारं किरीटच्छन्नमूर्धजम्। त्रासनं सर्वभूतानां व्यात्ताननमिवान्तकम्॥ वीक्य दीप्तमिवायान्तं रिपुविक्षोभकारिणम् तम्रद्यतमहाचापं राक्षसेन्द्रं घटोत्कचम् ६६ भयादिता प्रचुक्षोभ पुत्रस्य तव वाहिनी। वायुना श्लोभितावर्ता गङ्गेबोध्र्वतरङ्गिणी ६७ घटोत्कचप्रयुक्तेन सिंहनादेन भीषिताः। प्रसुख़्बुर्गजा भूत्रं विष्यथुश्च नरा भृशम् ६८ ततोऽइमवृष्टिरत्यर्थमासीसत्र समन्ततः। सन्ध्याकालाधिकवलैः प्रयुक्ता राक्षसैः क्षितौ

> आयसानि च चक्राणि भुञ्जूण्ड्यः प्रास-तोमराः । पतन्त्यविरताः शुलाः शतब्न्यः पट्टिशास्तथा ॥

ततुत्रमतिरौद्रं च दक्षा युद्धं नराधिपाः। तनयास्तव कर्णश्च व्यथिताः प्राद्रवन्दिशः ॥ तन्त्रकोऽस्त्रबलकाधी द्रौणिर्मानीं न विद्यर्थ ह्यध्रमच शरैर्मायां घटोत्कचविनिर्मिताम्॥ विहतायां तु मायायाममर्पी स घटोत्कचः। विससर्ज शरान्धोरांस्तेश्वत्थामानमाविशन् भुजङ्गा इच वेगेन वल्मीकं क्रोधसर्विछताः। ते शरा रुधिराकाङ्गा भित्त्वा शारद्वतीस्रतम्

विविद्यर्थरणीं शीव्रा रुक्मपुङ्खाः शिलाशिताः। अश्वत्थामा तु संकुद्धो ळघुहस्तः प्रतापवान् ॥

घटोत्कचमभिकुद्धं विभेद दशभिः शरैः। घटोत्कचोऽतिविद्धस्त द्रोणप्रत्रेण मर्मस ७६ चकं शतसहस्रारमग्रहाद्यथितो भूशम्। श्चरान्तं बालसूर्यामं मणिवज्रविभूषितम् ७७ अश्वत्थाम्नि स चिक्षेप भैमसेनिर्जिघासया। वेगेन महता गच्छब्रिक्षितं द्रौणिना शरैः॥ अभाग्यस्येव संकल्पस्तन्मोधमपतद्भवि । घटोत्कचस्ततस्तुर्णे दृष्टा चर्क निपातितम्॥

द्रौणि प्राच्छादयद्वाणैः स्वर्भात्ररिव भास्करम्। घटोत्कचसुतः श्रीमान् भिन्नाञ्जनचयोपमः॥ रुरोध द्रौणिमायान्तं प्रमञ्जनमिवाद्विराद् । पौत्रेण भीमसेनस्य शरैरञ्जनपर्वणा॥ बभी मेघेन धाराभिगिरिमें हरिवावृतः। अभ्वत्थामा त्वसंम्रान्तो सद्दोपेन्द्रेन्द्रविक्रमः ध्वजमेकेन बाणेन चिच्छेदाञ्चनपर्वणः। द्वाभ्यां तु रथयन्तारी त्रिभिक्षास्य त्रिवेणुकम् धन्तेरेकन चिच्छेद चत्रभिश्रतरो हयान्। विरथस्योधतं हस्ताद्वेमविन्द्वाभेराचितम् 🕸 विशिखेन सुतीक्ष्णेन खड्गमस्य द्विधाऽकरोत्

गदां हेमाङ्गदां राजस्तूर्णं हैडिम्बिस्नुना ८५ म्राम्योत्क्षिप्ता शरैः साऽपि द्रौणिनाभ्याहताऽपतत्। ततोऽन्तरिक्षमुत्प्लुत्य कालमेघ इवोन्नदन्॥ ववर्षाञ्जनपर्वा स द्वमवर्षं नमस्तळात्। ततो मायाधरं द्रौणिर्घटोत्कचसुतं दिवि८७ मार्गणैरभिविद्याध घनं सूर्य इवांश्रमिः। सोऽवर्तार्थ प्रस्तस्थी रथे हेमविभाषिते ८८ महीगत इवात्युग्रः श्रीमानञ्जनपर्वतः। तमयस्मयवर्गाणं द्रौणिभीमात्मजात्मजम् ॥ जघानाञ्जनपर्वाणं महेश्वर इवान्धकम् । अथ दङ्गा हतं पुत्रमध्वत्थाद्मा महाबलम्९०

द्वीणेः सकाशमभ्येत्य रोषात्यज्वलिताङ्गदः प्राह वाक्यमसंम्रान्तो वीरं शारद्वतीसुतम् दहरतं पाण्डवानीकं वनमग्निमिवोच्छितम् घदोत्कच उवाच।

तिष्ठ तिष्ठ न मे जीवन्द्रोणपुत्र गमिष्यसि ९२ त्वामद्य निहनिष्यामि कौञ्चमग्निसुतो यथा अश्वत्थामोवाच ।

गच्छ वत्स सहान्यैस्त्वं युध्यस्वामरविक्रम ॥ न हि प्रत्रेण हैडिस्बे पिता न्याच्यः प्रवाधितुम्×।

कामं खल्द्र न रोषों मे हैडिम्बे विद्यते त्विय ॥

194

किंत रोषान्वितो जन्तुईन्यादात्मानमप्युत सञ्जय उवाच।

श्रत्वेतत्कोधताम्राक्षः पुत्रशोकसमन्वितः अध्वत्थामानमायस्तो भैमसेनिरभाषत। किमहं कातरो द्रौणे पृथग्जन इवाहवे॥९६ यन्मां भीषयसे वाग्भिरसदेतद्वयस्तव। भीमात्खलु समुत्पन्नः कुरूणां विपुले कले पाण्डवानामहं पुत्रः समरेष्वनिवर्तिनास । रक्षसामधिराजोऽहं दशग्रीवसमो बले ९८ तिष्ठ तिष्ठ न मे जीवन्द्रोणपुत्र गमिष्यासि। युद्धश्रद्धामहं तेऽच विनेष्यामि रणाजिरे९९ इत्युक्ता कोधताम्राक्षो राक्षसः सुमहाबलः। द्रौणिमभ्यद्रवत्कुद्धो गजेन्द्रमिव केसरी१०० रथाक्षमात्रैरिषुमिरभ्यवर्षद्धदोत्कचः। रिथनामृषभं द्रीणि धाराभिरिव तीयदः १ शरवृष्टि शरेद्रीणिरप्राप्तां तां व्यशातयत्। ततोस्तरिक्षे बाणानां संग्रामोऽस्य इवाभवत अथास्त्रसंमर्दकृतैर्विस्फुळिङ्गैस्तदा बभौ। विभावरीमुखे व्योम खद्योतीरव चित्रितम्३

निशास्य निहतां मायां द्वीणिना रणमानिना। घटोत्कचस्ततो मायां ससर्जान्तर्हितः पुनः ॥ सोऽभवद्गिरिरत्युचः शिखरैस्तरसङ्दैः। श्चलप्रासासिमुसलजलप्रसवणो महान्॥ ५ तमञ्जनगिरिप्रख्यं द्रौणिर्देश महीधरम्। प्रपतिद्वश्च बहुभिः शस्त्रसहैर्न विव्यथे॥ ६ ततो हसचिव दौणिर्वज्रमस्रमुदैरयत्।

क्त तेनास्त्रेण शैलेन्द्रः क्षितः क्षिप्रं ध्यनस्यत ततः स तोयदो भूत्वा नीलः सेन्द्रायुधो दिवि।

अदमवृष्टिमिरत्युप्रो

द्रीणिमाच्छादयद्रणे॥ अथ सन्धाय वायव्यमस्त्रमस्त्रविदां वरः। ह्यधमद्रोणतनयो नीलमेघं समुस्थितम् ॥ ९ स मार्गणगणैद्वीणिदिशः प्रच्छाद्य सर्वेशः। कार्त रथसहस्राणां जघान द्विपदां वरः ११०

स दृष्टा पुनरायान्तं रथेनायतकार्म्यकम् । घटोत्कचमसंम्रान्तं राक्षसैर्वेहुभिर्युतम् ॥ ११ सिंहशार्वृलसदशैर्मचद्विरद्धिकमैः। गजस्रश्च रथस्थ्य वाजिपृष्ठगतैरपि॥ विकृतास्यशिरोग्रीवैहिंडिम्बानुचरैः सह । पौलस्त्यैर्यातुधानैश्च तामसैश्चेन्द्रविक्रमैः॥ नानाशस्त्रधरैवीरैर्नानाकवचभूषणैः। महाबळीमींमरवैः संरंभोद्युत्तळोचनैः॥ उपश्वितस्ततो युद्धे राश्वसीर्युद्धदुर्मदैः। विवण्णमभिसंप्रेक्ष्य पुत्रं ते द्रौणिरब्रवीत्॥ तिष्ठ दुर्योधनाद्य त्वं न कार्यः संम्रमस्त्वया सहिभिमीतृभिवीरैः पार्थिवैश्वेन्द्रविक्रमैः ॥ निहनिष्यास्यमित्रांस्ते न तवास्ति पराजयः सत्यं ते प्रतिजानामि पर्याश्वासय वाहिनीम्

दुर्योधन उवाच। न त्वेतदद्भतं मन्ये यत्ते महदिदं मनः। अस्मासुच परा भक्तिस्तव गौतमिनन्दन॥

सञ्जय उवाच । अभ्वत्थामानसुक्त्वैवं ततः सौवलमञ्जवीतः। वृतं रथसहस्रेण हयानां रणशोभिनाम्॥१९ षष्ट्या रथसहस्रेश्च प्रयाहि त्वं धनञ्जयम्। कर्णश्च वृषसेनश्च क्रुपो नीलस्त्रथैव च॥१२० उदीच्याः कृतवर्मी च पुरुमित्रः सुतापनः। दुःशासनो निकुंभश्च कुण्डमेदी पराक्रमः॥ पुरञ्जयो दृढरथः पताकी हेमकम्पनः। दाव्यादणींद्रसेनाश्च सञ्जयो विजयो जयः॥ कमलाक्षः परकाथो जयवर्मा सुदर्शनः। एते त्वामनुयास्यन्ति पत्तीनामयुतानि षट् जहि भीमं यमी चोमी धर्मराजं च मातुरु। असुरानिव देवेन्द्रो जवाशा मे त्वयि खिता दारितान्द्रीणिना बाणैर्भृशं विश्वतविश्रहान जहि मातुल कीन्तेथानसुरानिव पायकिः॥ एवमुक्ती ययी शीघ्रं पुत्रेण तव सीबलः। पित्रीषुस्ते सुतान् राजन्दिधक्षुश्रीव पाण्डवान् अथ प्रववृते युद्धं द्रीणिराक्षसयोर्मुधे। विभावयी सुतुमुळं शकप्रव्हाद्योरिव ॥ २७ ततो घटोत्कचो बाणैर्दशभिगौतमीसतम्। जघानोरिस संकुद्धो विषाधिप्रतिमैर्द्धैः॥ स तैरभ्याहतो गाढं शरैभीमस्रतेरितैः। चचाळ रथमध्यस्थो वातोज्ञत इव द्वमः ॥२९ भूयश्चाञ्जलिकेनाथ मार्गणेन महाप्रमम्। द्रौणिहस्तिश्वतं चापं चिड्छेदाशु घटोत्कचः ततोऽन्यद्रौणिरादाय धनुर्भारसहं महत्। ववर्षविशिखांस्तीक्षणान् वारिधारा इवांबुदः ततः शारद्वतीपुत्रः प्रेषयामास भारत। सुवर्णपुरवाञ्छन्नधान् खचरान् खचर प्रति॥ तद्वाणैरदितं यथं रक्षसां पीनवक्षसाम । सिंहैरिव बभी मत्तं गजानामाकुळं कुळम्॥ विधम्य राक्षसान्दाणैः साध्वसतरशद्विपान ददाह भगवान्वन्हिर्भृतानीव युगक्षये ॥ ३४ स दग्ध्वाऽक्षीहिणीं बाणैनैंऋतीं रुख्वे वृप पुरेव त्रिपुरं दग्ध्वा दिवि देवो महेश्वरः॥ युगान्ते सर्वभूतानि दग्ध्वेव वसुरुद्वणः। रराज जयतां श्रेष्ठो द्रोणपुत्रस्तवाहितान्॥ ततो घटोत्कचः कुछो रक्षसां भीमकर्मणाम् द्रीणि हतेति महर्ती चोदयामास तां चमूम घटोत्कचस्य तामाश्चां प्रतिगृह्याथ राक्षसाः देष्ट्रोज्य्वला महावका घोररूपा भयानकाः व्यात्तानना घोरजिहाः कोधताम्रेक्षणा अशं सिंहनादेन महता नादयन्ती वस्तुन्धराम्॥ हन्तुमभ्यद्रवन्द्रीणि नानाप्रहरणायुधाः। शक्तीः शतझीः परिघानशनीः शळपडिशान खड़ान् गदाभिन्दिपालान् मुसलानि परश्वधान्। प्रासानसींस्तोमरांश्च कणपान्कस्पनाञ्चितान् ॥ 38 स्थूलान् भुद्युण्ड्यइमगदा-स्थुणान् काष्णीयसांस्तथा।

मुद्ररांश्च महाघोरान् समरे शत्रदारणान्॥ **કર** द्रौणिमुर्धन्यसंत्रस्ता राक्षसा भीमविक्रमाः चिश्विपुः क्रोधताम्राक्षाः शतशोध सहस्रशः तच्छस्वर्षे सुमहद्रोणपुत्रस्य मूर्धनि ।

पतमानं समीक्ष्याथ योधास्ते व्यथिताऽभवन

द्रोणपुत्रस्तु विकान्तस्तद्वर्षं घोरसुच्छितन् 🖡 शरैविंध्वंसयामास वज्रकल्पैः शिलाशितैः ततोऽन्योदीशिक्षेस्तुर्णे खर्णपुंक्षेमेहामनाः। निजन्ने राक्षसान्द्रीणिर्दिञ्यास्त्रप्रतिभानेत्रतैः॥ तद्वाणैरर्दितं यूथं रक्षसां पीनवक्षसाम्। सिंहैरिव बभी मत्तं गजानामाकुलं कुलम् ॥

ते राक्षसाः सुसंक्रदा द्रोणपुत्रेण ताडिताः। कदाः स्म प्राद्यवन्द्रौणि

जिघांसन्तो महाबलाः॥ तत्राद्धतिममं द्रीणिर्दर्शयामास विक्रमम्। अशक्यं कर्तुमन्येन सर्वभूतेषु भारत॥ यदेको राक्षकों सेनां क्षणाद्रीणिर्महास्त्रवित ददाह ज्वलितैर्वाणै राक्षसंन्द्रस्य पश्यतः ॥ स हत्वा राक्षसानीकं रराज द्रौणिराहवे। युगान्ते सर्वभूतानि संवर्तक इवानलः ॥ ५१ तं दहन्तमनीकानि शरैराशीविषोपमैः। तेषु राजसहस्रेषु पाण्डवेयेषु भारत॥ ५२: नैनं निरीक्षितं कश्चिदशकोद्रीणिमाहचे। ऋते घटोत्य चाहीराद्राक्षसेन्द्रान्महाबलातः

स पुनर्भरतश्रेष्ठ कोधादुद्धान्तलोचनः। तलं तलेन संहत्य संदृश्य दशनच्छद्म॥५४-स्वं सृतमत्रभीत्कुको द्रोणपुत्राय मां वह। स ययौ घोररूपेण सुपताकेन भाखता॥ ५५: द्वैरथं द्रोणपुत्रेण पुनरप्यरिखदनः। स विनद्य महानादं सिंहवक्रीमविकमः॥ ५६ चिक्षेपाविष्य संग्रामे द्रोण्युत्राय राक्षसः। अष्टघण्टां महाघोरामशानिं देवनिर्मिताम् ५७ तामवप्रत्य जन्नाह द्रौणिन्यस्य रथे घनुः। चिश्रेप चैनां तस्यैव स्यन्दनात्सोऽवपुष्ठवे॥ साश्वसतध्वजं यानं भस्म कृत्वा महाप्रभा । विवेश वसुधां भिस्वा साऽशनिर्भृशदारुणा द्रीणेस्तत्कमें दृष्टा तु सर्वभूतान्यपूजयन् । यदवष्ट्रत्य जन्नाह घोरां शङ्करनिर्मितास्॥६० धृष्टग्रुस्रार्थं गत्वा भैमसेनिस्ततो नृप। घनुर्घीरं समादाय महदिन्द्रायुधीपमम्। मुमोच निशितान्वाणान्युनद्रीणेर्महोरसि ६१

भृष्टग्रुझस्त्वसंभ्रान्तो मुमोचाशीविषोपमान् सवर्णपुंखान्विशिखान्द्रीणपुत्रस्य वश्चासि ६२ ततो समोच नाराचान्द्रीणिस्तांश्च सहस्रकाः तावप्यक्षिशिखप्रस्थैजीव्रतस्य मार्गणान् ॥ अतितीवं महद्युद्धं तयोः पुरुषसिंहयोः। योधानां प्रीतिजननं द्रौणेख भरतर्षभ ॥ ६४

ततो रथसहस्रेण हिरदानां शतैस्त्रिभिः। षर्भियाजिसहस्रीय भीमस्तं देशमागमत् ६५ ततो भीमात्मजं रक्षो घृष्टद्यम्नं च सातुगम्। अयोधयत धर्मात्मा द्राणिरक्रिष्टविकमः ६६ तत्राद्भततमं द्रौणिर्देशयामास विक्रमम्। अदावयं कर्तमन्येन सर्वभृतेषु भारत ॥ निमेषान्तरमात्रेण साध्यस्तरथद्विपाम्। अक्षीहिणीं राक्षसानां शितैवणिरशातयत६८ मिषतो भीमसेनस्य हैडिम्बेः पार्षतस्य च। यमयोर्धर्मपुत्रस्य विजयस्याच्युतस्य च॥ ६९ प्रगादमक्षोगतिभिनीराचैरभिताडिताः। निपेतुर्द्विरदा भूमी सश्रुक्ता इच पर्वताः॥ १७० निकृत्तिईस्तिहस्तेश्च विचलद्भिरितस्ततः। रराज वसधा कर्णा विसर्पद्धिरिवोरगैः ७१ क्षिप्तैः काञ्चनदण्डेश्च नृपच्छत्रैः श्रितिर्वभौ। शौरिवोदितचन्द्रार्का ब्रहाकीर्णा युगक्षये॥ प्रदुद्धध्वजमण्डूकां भेरीविस्तीर्णकच्छपाम्। छत्रहंसावलीजुष्टां फेनचामरमालिनीम्॥७३ कङ्कगुन्नमहात्राहां नैकायुधझषाकुलाम्। विस्तीर्णगजपाषाणां हताश्वमकराकुलाम् ॥ रथक्षिप्तमहावर्षां पताकारुचिरद्वमाम् । शरमीनां महारीद्रां प्रासशक्त्यृष्टिंडुण्डुमाम् मुक्तामांसमहापङ्गां कवन्धावाजितोडपाम्। केशरीवलकल्माणं भीक्णां कश्मलावहाम्॥ चागेन्द्रहययोधानां शरीरव्ययसंभवाम्।

490 100

शोणितौधमहाघोरां द्रौणिः प्रावर्तयन्त्रदीम योधार्तरवनिर्घोषां क्षतजोर्मिसमाकुलाम् । श्वापदातिमहाघोरां यमराष्ट्रमहोद्धिम्॥ ७८ निहत्य राश्चसान्वाणैद्रौणिहैंडिम्बिमार्दयत्। पुनरप्यतिसंद्रुद्धः सबृकोदरपार्षतान् ॥

स नाराचगणैः पार्थान्द्रीणिर्विद्धा महाबलः जघान सुरथं नाम द्वुपदस्य सुतं विभुः॥१८० पुनः शत्रुक्षयं नाम द्वपदस्यात्मजं रणे। बलानीकं जयानीकं जयाश्वं चाभिजघिवान श्रुताह्वयं च राजानं द्रौणिर्निन्ये यमक्षयम् । त्रिभिश्चान्यैः शरैस्तीश्णैः सुपृङ्गिर्देममालिनम् जघान स १ वर्ध च चन्द्रसेनं च मारिष। क्रन्तिभोजसुतांश्रासी दशभिर्दश जाग्निवान् अभ्वत्थामा सुसंकृदः सन्धायोग्रमजिह्मगम्। मुमोचाकर्णपूर्णेन घतुषा शरमुत्तमम्॥ ८४ यमदण्डोपमं घोरमुद्दिश्याद्यु घटोत्कचम्। स भित्त्वा हृदयं तस्य राष्ट्रसस्य महाद्रारः॥ विवेश वसुधां शीव्रं सपुद्धः पृथिवीपते । तं हतं पतितं झात्वा घृष्ट्युम्नो महारथः १८६ द्रीणेः सकाशाद्राजेन्द्र व्यपनिन्ये रथोत्तमम् ततः पराङ्गुखनृपं सैन्यं थौधिष्ठिरं नृप ॥ ८७ पराजित्य रणे वीरो द्रोणपुत्रो ननाद ह। पूजितः सर्वभृतेषु तव पुत्रेश्च भारत ॥ 🖟 ८८

अथ दारदातभिष्ठकुत्तदेहै-हेतपतितैः भणदाचरैः समन्तात्। निधनमुपगतैर्मही कृताऽभू-विरिशिखरैरिव दुर्गमाऽतिरौद्रा॥ तं सिद्धगन्धवीपशाचसंघा नागाः सुपर्णाः पितरो वयांसि । रक्षोगणा भूतगणाश्च द्रौणि-मपुजयन्नप्सरसः सराश्च ॥ 500

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचचधपर्वणि रात्रियुद्धे षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १५६॥

240

सञ्जय उवाच। द्वपदस्थात्मजान् दृष्टा क्वंतिमोजसुतांस्तथा द्रोणपुत्रेण निहतान् राक्षसांश्च सहस्रशः॥ १ युधिष्ठिरो भीमसेनो धृष्ट्युङ्गश्च पार्षतः। युयुधानश्च संयत्ता युद्धायैव मनो दधः॥ २ सोमदत्तः पुनः कुद्धो हुष्टा सात्यिकमाहवे। महता शरवर्षेण च्छादयामास भारत ॥ ३ ततः समभवद्यद्वमतीव भयवर्धनम् । त्वदीयानां परेषां च घोरं विजयकांक्षिणाम तं दृष्टा समुपायान्तं क्कमपुद्धैः शिलाशितैः। दशाभैःसात्वतस्यार्थे भीमो विद्याध सायकैः सोमदत्तोऽपि तं वीरं शतेन प्रत्यविध्यत । सात्वतस्त्वभिसंकृद्धः पुत्राधिभिरभिष्रतम् ६ वृद्धं वृद्धगुणैर्युक्तं ययातिमिव नाहुषम् । विद्याध दशभिस्तीक्षणैः शरैर्वज्रनिपातनैः ७ शक्त्या चैन विनिभिध पुनर्विध्याध सप्तभिः सतस्त सात्यकेरधें भीमसेनो नवं दढम्॥८ सुमीच परिघं घोरं सोमदत्तस्य मुर्धनि । सात्वतोऽप्यक्षिसंकाशं सुमोच शरसुत्तमम्९ सोमदत्तोरासि कुद्धः सुपत्रं निशितं युधि। युगपत्पेततुर्वीरे घोरी परिघमार्गणी॥ १० शरीरे सोमदत्तस्य स पपात महारथः। ब्यामोहिते तु तनये बाल्हीकस्तमुपाद्रवत्॥ विस्जञ्छरवर्षाणि काळवर्षांव तोयदः। भीमोऽथ सात्वतस्यार्थे बाल्हीकं नवभिःशरैः प्रपीडयन्महात्मानं विद्याध रणमूर्धनि। *प्रातिपेयस्तु संकृद्धः शार्क्त भीमस्य वक्षासि निचलान महाबाहुः पुरंदर इवाशनिम्। स तथाऽभिहतो भीमश्रकंपे च सुमोह च १४ प्राप्य चेतश बलवान् गदामस्मै ससर्ज ह। सा पांडवेन प्रहिता बाल्ही कस्य शिरोऽहरत स पपात हतः पृथ्वयां बज्राहत इवादिराद्।

तस्मिन्विनहते वीरे बारहीके पुरुषर्घम पुत्रास्तेऽभ्यर्वयन् भीमं दश दाशरथेः समाः। नागदत्तो दढरथो महाबाहुरयोशुजः॥ १७

दृढः सहस्तो विरजाः प्रमाध्युत्रोऽनयाय्यापे तान्द्रष्टा चुकुधे भीमो जगृहे भारसाधनान्॥ एकमेकं समहिद्य पातयामास मर्मस । ते विद्धाध्यसवः पेतुः स्यन्दनेभ्यो हतौजसः चण्डवातप्रभग्नास्त पर्वताग्रान्महीरुहाः । नाराचैदर्शिर्भीमस्तां निहत्य तवात्मजान्॥ कर्णस्य दियतं पुत्रं पृष्सेनमवाकिरत ततो वकरथो नाम भाता कर्णस्य विश्वतः॥ जघान भीमं नाराचैस्तमप्यभ्यद्ववद्वली। ततः सप्त रथान्वीरः स्यालानां तव भारत। निहत्य भीमो नाराचैः शतचन्द्रमपोथयत्। अमर्पयन्तो निहतं शतचन्द्रं महारथम् ॥ २३ शकनेभातरो वीरा गवाक्षः शरमो विभः। समगो भातदत्तक्ष शूराः पञ्च महारथाः॥ अभिद्रत्य शरैस्तीक्ष्णैर्भीमसेनमताडयन्। स ताड्यमानो नाराचैर्वष्टियेगैरिवाचलः॥ जधान पञ्चभिर्बाणैः पञ्जेवातिरथान्बली। तान दश निहतान्वीरान्विचेळर्नपसत्तमाः॥

ततो युधिष्ठिरः क्रदस्तवानीकमशातयत् मिषतः कंभयोनेस्त प्रत्राणां तव चानघ॥ अम्बष्टान्मालवाञ्हारांख्यिगर्तान्स शिवीनपि प्राहिणोन्मृत्युलोकोय कृद्धो युद्धे युधिष्ठिरः

अभीषाहाङ्करसेनान् बाहीकान् सबसातिकान्। निकृत्य पृथिवीं राजा

चके शोणितकदेमाम ॥ यौधेयान्माळवान् राजन्मद्रकाणां गणा युधि प्राहिणोन्मृत्युलोकाय शूरान्वाणैर्युधिष्ठिरः॥ हताहरत गृहीत विध्यत व्यवक्रन्तत । इत्यासीत्तमुळः शब्दो युधिष्ठिर्रथं प्रति ३१ सैन्यानि द्रावयन्तं तं द्रीणो दृष्टा युधिष्ठिरम् चोदितस्तव पुत्रेण सायकरभ्यवाकिरत ३२ द्रोणस्तु परमञ्ज्जो वायव्यास्त्रेण पार्थिवम् । विद्याच सोऽपि तद्दिव्यमस्त्रमस्त्रेण जिल्लान तस्मिन्विनहते चास्त्रे भारद्वाजी युधिष्ठिरे वारणं याम्यमाग्नेयं त्वाष्ट्रं सावित्रमेवं च ३४

चिश्रेप परमकुद्धो जिघांसुः पाण्डुनन्दनम् । क्षिप्तानि क्षिप्यमाणानि तानि चाकाणि धर्मजः॥

तानि चालाणि घर्मेजः॥ ३५ ज्ञानाक्षेर्महाबाहुः कुम्भयोनेरवित्रसन् सत्यां चिक्रीपेमाणस्तु प्रतिकां कुम्मसंभवः प्राहुश्यकेऽक्समैन्द्रं वे प्राजापत्यं च भारत। जिबांसुधर्मेतनयं तव पुत्रहिते रतः॥ ३७ प्रतिः क्ष्मणां गर्जनिकार्ग्यो

पतिः कुरूणां गजसिंहगामी विशालवक्षाः पृथुलोहिताक्षः। प्रादृश्चकारास्त्रमहीनतेजा

माहेन्द्र मन्यत्सं जघान तेन ॥ ३८ वित्तन्यमानेप्वसंषु द्वीणः क्षीधसानियतः। । युचिष्ठिरवयं प्रेष्युवीद्यासम्बद्धाः ॥ ३९ तता नाक्षासियं किञ्जिब्रोरेण तमसाऽऽवृते सर्वभूतानि च परं प्रासं जम्मुभाविष्यः। ४० ब्रह्मासुख्यतं दृष्टा हुन्तीपुत्री युचिष्ठिरः। अश्रक्षासुख्यतं दृष्टा हुन्तीपुत्री युचिष्ठिरः। अश्रक्षासुख्यतं दृष्टा वर्ष्यास्यत् ॥ ४१

ततः सैनिकयुष्यास्ते प्रश्रांसुर्नरपैभौ । द्रोणपार्थौ महेष्वासी सर्वयुद्धविशारदी ४२ ततः प्रमुख्य कौन्तेयं द्रोणो द्वपदवाहिनीस् व्यथमस्कोधताम्रास्तो वायव्यास्त्रेण भारत॥

ते हन्यमाना द्रोणेन पञ्चालाः प्राद्यवन्भयात्।

पश्यतो भीमस्वेतस्य पार्थस्य च महारमनः ॥ ४४ ततः किरीदी भीमध्य सहस्या संन्यवर्तताम् महस्या रथवंद्याभ्या परिपृद्धा बळं तदा ४५ वीमस्ख्रुदिस्य पार्थस्य सहस्या रथवंद्याभ्या पार्थस्य सहस्या स्वत्य पार्थस्य सहस्या स्वत्य पार्थस्य प्रदेश पार्थस्य सहस्या स्वत्य प्रदेश पार्थस्य सहस्य सालवीतः सन्या सहस्य सालवीतः सन्या सहस्य सालवीतः सार्वति स्वतः सा भारती स्वतः स्वयं त्य सुनेर व्यवीयेत् ॥ ४८ होणेन वार्यमाणास्ते स्वयं तव सुतेन्य ना नाश्यस्य महाराज योथा वार्यस्य स्वयं तद्य सुतेन्य ना नाश्यस्य महाराज योथा वार्यस्य तद्य सुतेन्य स्वयं तद्य सुतेन्य ना नाश्यस्य महाराज योथा वार्यस्य तद्य सुतेन्य सहाराज योथा वार्यस्य तद्य

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवघपर्वणि रात्रियुद्धे द्रोणयुधिष्ठिरयुद्धे सतपञ्जाद्यविकराततमोऽध्यायः ॥ १५७॥

かかりがでのかって

849

सञ्जय उवाच ।
 उदीर्थमाणं तद्वृद्धा पाण्डवानां महद्वळम् ।
 अविषक्षं च मन्वानः कर्णं दुर्योधनोऽव्रवीत्
 अर्थं स कारः संग्राप्तो मित्राणां मित्रवन्सळ व्यास्य समरे कर्णं सर्वान्योधान्महार्थान्य पञ्चाळेमंत्स्यकेकेषे पाण्डवेश्च महार्थाः। वृतान्समतात्संकृत्वैनिःश्वसङ्गिरियोरगैः ३ यते नदन्ति संहष्टाः पाण्डवा जितकाधिनः श्रकीपमाश्च बहुवः पञ्चालानां रथनजाः ४

कर्ण उवाच । परित्रातमिह प्राप्तो यदि पार्थे पुरंदरः। तमप्याञ्च पराजित्यततो हन्ताक्ष्मि पाण्डवम् सत्यं ते प्रतिजानामि समाश्वसिद्धि भारतः। इन्ताक्ष्मि पाण्डतनयान

हन्तासम् पाण्डुतनवान् पञ्चालाञ्च समागतान् ॥ ६ जयं ते प्रतिदास्यामि वासनस्येव पाचिकः। प्रियं तव मया कार्यमिति जीवामि पार्थिव

सर्वेषामेव पार्थानां फाल्गुनो बळवत्तरः। तस्यामोघां विमोक्ष्यामि शक्ति शक्तविनिर्मिताय॥

पतिः कुरूणां युधिष्ठिरः ॥ ३८ ॥ इति श्रीमहाभारते होण-पर्वाण दांकायां सप्तप्रधाशदाधिकशततमोऽध्यायः ॥१५७॥ १५८ उर्दार्थमाणं तबृष्ट्वेति तथा पर्कावतं दष्ट्वेति च स्पष्टार्थो-बध्यायौ ॥ १ ॥ तस्मिन्हते महेष्वासे भ्रातरस्तस्य मानद। श्रातरस्तस्य मानद। तव वश्या भविष्यन्ति वर्म यास्यन्ति वा पुनः॥ ९ माथि जीवति कौरडय विषादं मा छ्याः कचित। श्रहं जेष्यामि समरे

सहितान्सर्वपाण्डवान् ॥ १० पंचाळान्केकयांश्चेव दृष्णींश्चापि समागतान् बाणीद्यैः शकळीकृत्य तव दास्यामि मेदिनीस्

सञ्जय उवाच ।
पवं बुवाणं कर्णं तु कृपः शारव्रतोऽव्रवीत।
समयन्निय महावादुः स्त्रुजिमिदं वचः ॥ १२

शोभनं शोभनं कर्णे सनायः कुत्युङ्गः। त्वया नाधेन राधेय वचसा यदि सिज्यति बहुतः कत्थसे कर्णे कीरवस्य समीपतः। न तु ते विक्रमा कश्चिः स्थाते तरुमेव वाश्य समागमः पाण्डु सुतैर्देशस्त बहुशो द्वयि । सुवृंत्र निर्जित्यास्ति पाण्डदैः सुतनन्दन १५ हिर्यमाणे तवा कर्णे

गन्धविष्ट्रीतराष्ट्रजे ।
तदाऽयुध्यन्त सैन्यानि
तदाऽयुध्यन्त सैन्यानि
तदाऽयुध्यन्त सैन्यानि
तदाऽयुध्यन्त सैन्यानि
सम्ब्रोऽफेऽपठलिथ्याः ॥ १६
विराटनगरे चापि समेताः सर्वकौरवाः ॥
पर्यमे निर्जिता युक्ते सं च कर्णं सहादुज्ञः॥
पर्यस्वयाय्यस्यम्परस्यं गाल्युनस्य रणाजिरे ।
कथ्युस्तहसे जेहें सक्रुष्णम्सर्यपाण्डवान् ॥
अञ्चयनकर्णं युध्यस्य कत्यसं वहसुदत्ज ।
अञ्चयनकर्णं युध्यस्य कत्यसं वहसुदत्ज ।
अञ्चयनकर्णं युध्यस्य कत्यसं वहसुद्वयनतम् ॥
गार्जित्वा स्तुपुत्र स्वै दारादाभ्रमिवाफलम् ।
निष्फलो इत्यसे कर्णं तस्य पात्रपार्थं न पश्यस्य ।
सारान्यार्थं हि ते दृष्ठा सुलंभं गर्जितं पुनः॥

त्वमनासाच तान्वाणान् फार्ग्युतस्य विशंजींस । पार्थसायकविदस्य दुर्रुभ गार्जितं तव ॥ २२ बाहुभिः क्षत्रियाः शूरा बाग्भिः शूरा विज्ञातयः । स्रुत्या फार्ग्युनः शूरः स्रुत्या भार्ग्युनः शूरः तोषितो येन रुद्रोऽपि कः पार्थं प्रतिघातयेत । एवं संरुषितस्तेन तदा ज्ञारद्वतेन ह ॥

कर्णः प्रहरतां श्रेष्ठः कृपं वाक्यमधाब्रधीत ।

शूरा गर्जन्ति सततं प्राप्तृपीय बलाहकाः फ्लं बाद्य प्रयच्छन्ति विज्ञप्तस्कृतावि । वोषमत्र न पश्चामि शूराणां राजपूर्वेन ॥२६ तत्तिद्वस्त्यमानानां भारं चोद्वहतां सृष्टे । यं भारं पुत्रचो वोद्धं मनसा हि व्यवस्यति ॥ दैवमस्य घुवं तत्र साहाव्यायोपपद्यते । स्वस्थाद्यद्वितीयोऽहं मनसा भारस्क्रद्वहन् ॥

हत्वा पाण्डुसुतानाजी सक्वष्णान् सहसात्वतान्। गर्जामि यद्यहं विप्र

तव कि तव नहयति ॥ २९.
वृधा शूरा न गर्जन्ति शारदा इव तोयदाः ।
सामध्यमात्मनो झात्वा ततो गर्जनि पंडिताः
सोहहम्म एणे यत्ती सहिती हुष्णपण्डवी।

सोऽहमद्य रण यत्ता सहिता कृष्णपाण्डवा। उत्सहे मनसा जेते ततो गर्जामि गौतम॥३९ पदय त्वं गाँजतस्यास्य फलं मे विप्र साजुगान

हत्वा पाण्डुस्रुतानाजी सहक्रुष्णान् ससात्वतान् ॥ ३३ दुर्योधनाय दास्यामि पृथिवीं हतकण्टकाम्

कृप उवाच । मनोर्थप्रलापा में न प्राधास्तव स्तज्ञ ३३ सदा क्षिपसि वै कृष्णौ धर्मराजं च पांडवम् ध्रुवस्तत्र जयः कर्ण यत्र युद्धविशारदौ ॥ ३४ देवगन्धवैयक्षाणां मनुष्योरगरक्षसाम् । दंशितानामपि रणे अजेयी कृष्णपाण्डवी॥ ब्रह्मण्यः सत्यवाग्दास्तो गुरुदैवतपूजकः । नित्यं धर्मरतश्चेव कृतास्त्रश्च विशेषतः ॥ ३६ धृतिमांश्च कृतक्षश्च धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः । म्रातरश्चास्य बलिनः सर्वास्त्रेषु क्रतश्रमाः॥ गुरुवृत्तिरताः प्राक्षा धर्मनित्या यशस्त्रिनः। संबन्धिनश्चेन्द्रवीर्याः खनुरक्ताः प्रहारिणः ॥ धृष्टसुद्धः शिखण्डी च दौर्युषिर्जनमेजयः। चंद्रसेनो सदसेनः कीर्तिधर्मा धुवो घरः॥ वस्त्रचन्द्रो दामचन्द्रः सिंहचन्द्रः सुतेजनः। द्रुपदस्य तथा पुत्रा द्रुपदश्च महास्त्रवित ॥४०

येवामधीय संयत्ती मत्स्यराजः सहानुजः । श्वतानीकः सूर्यद्ताः श्रुतानीकः श्रुतध्वजः॥ बलानीको जयानीको जयाश्वी रथवाहनः। चंद्रोदयः समर्थो विरादभातरः ग्रुभाः ॥ यमी च द्रीपदेयाश्च राक्षसश्च घटोत्कचः। येषामधीय युध्यन्ते न तेषां विद्यते क्षयः॥ एते चान्ये च बहवो गणाः पाण्डुसुतस्य वै। कामं खल्ल जगत्सर्व सदेवासरमाज्ञपम् ॥ सयक्षराक्षसगणं समृतभुजगद्विपम् निःशेषमस्त्रवीर्येण कवाते भीमफाल्युनौ॥ यधिष्ठिरश्च पृथिवीं निर्देहेब्रोरचक्षुषा । अप्रमेयवलः शीरियेषामर्थे च दंशितः ॥ ४६ कथं तान्संयुगे कर्ण जेतुमृत्सहसे परान्। महानपनयस्त्वेष नित्यं हि तव सुतज ॥ यस्त्वमुत्सहसे योद्धं समरे शौरिणा सह।

सञ्जय उवाच।

प्रवसक्तस्त राधेयः प्रहसन् भरतर्षभ ॥ अब्रवीच तदा कर्णों गुरुं शारद्वतं कृपम्। सत्यमुक्तं त्वया ब्रह्मन्पाण्डवान्त्रति यद्वचः॥ पते चान्ये च बहवो गुणाः पाण्डुसुतेषु वै। अजय्याश्चरणे पार्था देवैरपि सवासवैः॥ सदैत्ययक्षगन्धर्वैः पिशाचोरगराक्षसैः । तथापि पार्थाञ्जेष्यामि शक्त्या वासवदत्तया मम ह्यमोघादरोयं शक्तिः शक्रेण वैद्विज। प्तया निहनिष्यामि सव्यसाचिनमाहवे॥ हते तु पाण्डवे कृष्णे म्रातरश्चास्य सोदराः। अनर्जुनान शस्यन्ति महीं भोतुं कथञ्चन॥ तेषु नष्टेषु सर्वेषु पृथिवीयं ससागरा । अयलात्कौरवेन्द्रस्य वशे स्थास्यति गौतम॥ सुनीतैरिष्ट सर्वार्थाः सिध्यन्ते नात्र संदायः। पतमर्थमहं ज्ञात्वा ततो गर्जामि गौतम ॥ ५५

त्वंतु विप्रश्च वृद्धश्च अशक्तश्चापि संयुगे। कृतस्त्रेहश्च पार्थेषु मोहान्मामवमन्यसे ॥ ५६ यद्येवं वश्यसे भूयो ममात्रियमिह द्विज । ततस्ते खड्गमुद्यस्य जिह्नां छेत्स्यामि दुर्मते॥ यञ्चापि पाण्डवान्वित्र स्तोतुमिच्छिसि संयुगे भीषयन्सर्वसैन्यानि कौरवेयाणि दुर्भते॥ अत्रापि श्रणु मे वाक्यं यथावड वतो द्विज। दुर्योधनश्च द्रोणश्च शकुनिर्दर्भुखो जयः॥ दुःशासनो बृषसेनो मद्रराजस्त्वमेव च । सोमदत्तश्च भृरिश्च तथा द्रौणिर्विविद्यातिः 🖟 तिष्ठेयुर्देशिता यत्र सर्वे युद्धविशारदाः। जयेदेताचरः को नु शकतुल्यवलोऽप्यरिः॥ शुराश्च हि कुतास्त्राश्च बलिनः स्वर्गेलिप्सवः। धर्मज्ञा युद्धकुशला हन्युर्युद्धे सुरानपि ॥ ६२ एते स्वास्यन्ति संप्रामे पाण्डवानां वधार्थिनः जयमाकांश्रमाणा हि कौरवेयस्य दंशिताः॥

दैवायत्तमहं मन्ये जयं सुवितनामपि 🕨 यत्र भीष्मो महावाहुः शेते शरशताचितः॥ विकर्णश्चित्रसेनश्च बाल्हीकोऽथ जयद्रथः। भूरिश्रवा जयश्रव जलसन्धः सुदक्षिणः ॥६५ शलश्च रथिनां श्रेष्ठो भगद्त्तश्च वीर्यवान्। एते चान्ये च राजानो देवैरिप सुदुर्जयाः॥ निहताः समरे शूराः पाण्डवैदेळवत्तराः । किमन्यद्दैवसंयोगानमन्यसे पुरुषाधम ॥६७ यांश्र तांस्तीषि सततं दुर्योधनरिपृन्द्विज तेषामपि हताः शूराः शतशोऽथ सहस्रशः॥ क्षीयन्ते सर्वसैन्यानि कुरूणां पाण्डवै। सह प्रसावं नात्र पश्यामि पाण्डवानां कथञ्चन ॥ यस्तान्वलवतो नित्यं मन्यसे त्वं द्विजाधम। यतिष्येऽहं यथाशकि योदं तें सह संयुग दुर्योधनहितार्थाय ' जयो देवे प्रतिष्ठितः"॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वाणि रात्रियुद्धे कृपकर्णवाक्ये अष्टपञ्चाद्याचिकदाततमोऽध्यायः॥ १५८॥

848

सञ्जय उवाच।

तथा पर्रापतं दृष्टा स्तपुत्रेण मातुलम् । सहसुद्यस्य वेगेन द्रीणिरभ्यपतद्गतम् ॥

इति श्रीसहासारते द्रोणपर्वणि टीकार्या अष्टपबाशदाध-क्शततमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥

949

नधान ॥ १॥

ततः परमसंकृदः सिंहो मत्तमिव द्विपम् । प्रेक्षतः कुरुराजस्य द्रीणिः कर्णे समभ्ययात अध्वत्थामोवाच ।

यदर्जुनगुणांस्तथ्यान्कीर्तथानं नराधम। शूरं द्वेषात्सुदुर्बुद्धे त्वं भत्स्यिसि मातुलम् ॥ विकत्थमानः शौर्येण सर्वलोकधनुर्धरम्। दर्पोत्सेघगृहीतोऽद्य न कञ्चिद्रणयन्मृधे॥ ४ कते वीर्य कचास्त्राणि यंत्वां निर्जित्यसंयुगे गाण्डीवधन्वा हतवान्प्रेक्षतस्ते जयद्रथम् ॥ येन साक्षान्महादेवो योधितः समरे पुरा। तमिच्छिस वृथा जेतुं स्ताधम मनोरथैः ॥६ यं हि कृष्णेन सहितं सर्वशस्त्रभृतां वरम्। जेतुं न शकाः सहिताः सेन्द्रा अपि सुरासुराः ळोकैकवीरमजितमर्जुनं स्त संयुगे। कि पुनस्त्वं सुदुर्बुद्धे सहैमिवसुधाधिपैः॥ कर्ण पद्म सुदुर्बुद्धे तिष्ठेदानीं नराधम। थ्य तेऽय शिरः कायादुद्धरामि सुदुर्मते ॥९

सञ्जय उवाच। तमुद्यतं तु वेगेन राजा दुर्योधनः खयम्। क्यवारयन्महातेजाः कृपश्च द्विपदां वरः॥ १०

कर्ण उवाच।

शुरोऽयं समरकाघी दुर्मतिश्च द्विजाधमः आसादयतु महर्यि मुखेमं कुरुसत्तम ॥ ११ अश्वत्थामोवाच ।

त्रवैतत्थ्रस्यतेऽस्माभिः सुतात्मज सुदुर्मते। दुर्पमुत्सिक्तमेतत्ते फाल्युनो नाशयिष्यति ॥ दुर्योधन उवाच।

अभ्वत्थामन्त्रसीदस्व क्षन्तुमईसि मानद । कोपः खलु न कर्तेद्यः स्तपुत्रं कथंचन ॥१३ स्वयि कर्णे कृपे द्रोणे मदराजेऽथ सौबले। महत्कार्ये समासकं प्रसीद व्रिजसत्तम ॥ १४ पते हाभिमुखाः सर्वे राधेयेन युगुत्सवः। आयान्ति पाण्डवा ब्रह्मचाह्नयन्तः समंततः॥

सञ्जय उवाच ।

प्रसाद्यमानस्तु ततो राज्ञा द्रौणिर्महामनाः वससाद् महाराज कोधवेगसमन्वितः॥१६ ततः कृपोऽप्युवाचेदमाचार्यः सुमहामनाः । सीम्यसभावाद्राजेन्द्र क्षित्रमागतमार्दवः॥ क्रप उवाच।

तवैतत्क्षस्यतेऽस्माभिः खुतात्मज सुदुर्भते दर्पमुत्सिक्तमेतचे फाल्गुनो नाशयिष्यति ॥

सञ्जय उवाच। ततस्ते पाण्डवा राजन्पञ्चालाश्च यदाखिनः आजग्मः सहिताः कर्णे तर्जयन्तः समन्ततः कर्णोऽपि रथिनां श्रेष्ठश्चापमुद्यम्य चीर्यवान् कीरवार्यः परिवृतः शको देवगणैरिव॥ पर्यातेष्ठत तेजस्वी स्वबाह्बलमाश्रितः। ततः प्रववृते युद्धं कर्णस्य सह पाण्डवैः॥ भीषणं सुमहाराज सिंहनाद्विराजितम्। ततस्ते पाण्डवा राजन्पञ्चालाश्च यशस्त्रिनः दङ्घा कर्णे महाबाहुमुचैः शब्दमधानदन्। अयं कर्णः कुतः कर्णस्तिष्ठ कर्णमहारणे॥ युष्यस्य सहितोऽस्माभिर्दुरात्मन्युरुषाधम। अन्येत दड्डा राधेयं कोधरक्तेक्षणाऽब्रुवन्॥ हन्यतामयसुरिसक्तः स्तपुत्रोऽरुपचेतनः । सर्वैः पार्थिवशार्दुलैनीनेनार्थौऽस्ति जीवता अत्यन्तवैरी पार्थानां सततं पापपृक्षः । एव मूळमनथीनां दुर्योधनमते स्थितः॥ २६ घ्रतैनमिति जल्पन्तः क्षत्रियाः समुपाद्रवन्। महता शरवर्षेण च्छादयन्तो महारथाः॥ वधार्थं सुतपुत्रस्य पाण्डवेयेन चोदिताः। तांस्त सर्वोस्तथा दृष्टा धावमानान्महारथान् न विद्यर्थे स्तुतपुत्रों न च त्रासमगच्छत। दृष्टा संहारकरुपं तमुद्भृतं सैन्यसागरम्॥ पित्रीषुस्तव पुत्राणां संग्रोमेष्वपराजितः। सायकीघेन बलवान् क्षिप्रकारी महाबलः॥ बारयामास तत्सैन्यं समन्ताद्भरतर्षम । ततस्तु शरवर्षेण पार्थिवास्तमवारयन्॥ ३१ धनूंषि ते विधुन्वानाः शतशोऽथ सहस्रशः। अयोधयन्त राधेयं दाकं दैत्यगणा इव॥ शरवर्षे तु तत्कर्णः पार्थिवैः समुदीरितम् । शरवर्षेण महता समंताद्याकिरत्यभो॥ ३३ तद्यद्धमभवत्तेषां कृतप्रतिकृतैषिणाम् । यथा देवासुरे युद्धे शकस्य सह दानवैः ॥ तत्राद्धतमपद्याम स्तपुत्रस्य लाघवम् । यदेनं सर्वतो यत्ता नामवन्ति परे युधि ॥३५ निवार्य च शरीघांस्तान्पार्थिवानां महारथः युगेरवीषासु च्छत्रेषु ध्वजेषु च हयेषु च ॥ आत्मनामांकितान्धोरान्

आत्मनामाकतान्वारान् राधेयः प्राहिणोच्छरान्। ततस्ते व्याक्कळीभृता

राजानः कर्णेपीडिताः ॥ ३७ बस्रुसुस्तव तत्रैव गावः शितादिता इव । बस्यानां वध्यमानानां गजानां रियनां तथा तत्र तत्राध्यवेक्षाम संघान्कर्णेन ताडितान् ॥ शिरोगिः पतिते राजन्वाहुमिश्च समंततः ॥ बास्तीणां वसुधा सर्वाः गुराणामनिवर्तिनां इतिश्च ह्वयमानेश्च निष्टनद्विश्च सर्वेतः ॥ ४० वभुवायोधनं रीते वैववतपुरीपमम् ।

तते दुर्योधनो राजा दृष्ट्य कर्णस्य विकसं अध्यत्यामानमासाय वाक्यमेत दुवाच ह । पुष्यतेऽसी रणे कर्णो दृशितः सर्वेपार्थिये॥ पृथ्यते दुवती सेनां कर्णसायकापीहताम् कार्तिकेयेनः विश्वस्तमासुरीं पृतनामिव॥ दृष्टेतां निर्जितां सेनां रणे कर्णेन धीमता। अभियासेण बीमतसुर, स्तुत्पुत्रजिधांसया॥ समियासेण बीमतसुर, स्तुत्पुत्रजिधांसया॥

तथया प्रेश्वमाणानां स्तुतपुत्रं महारयभ । न हन्यारपांडवः संस्थे तथा नीतिविधीयतां ततो द्रौणिः क्रुपः शस्ये हार्गिक्यश्च महारथः प्रत्युवयुक्तदा पार्थं सृतपुत्रप्रपोत्सया ॥ ४६ आयान्तं विध्यं क्षीन्तेयं द्राक्षं देश्यच्यामा । स्रोत्यापांचे विध्यं क्षीन्तेयं द्राक्षं देश्यच्यामा । स्रोत्यापांचे विध्यं क्षीन्तेयं प्राक्षं देश्यच्यामा । स्रोत्यापांचे प्राक्षं स्थापंचेयां । स्रोत्यापांचेयां । स्रोत्यापांचेयां । स्रोत्यापांचेयां विष्यं क्षांचेयां वृत्रं । स्रोत्यापांचेयां तथा वृत्रं वातकतः। ।

धुतराष्ट्र उवाच । स्वरुष्ट के प्राप्त कर्णा विकतेनः स्वरुष्ट प्राप्त कर्णा विकतेनः स्वरुष्ट क्रिस्ट क्रिस्ट । यो हस्त्र प्राप्त प्रत्येक्ष क्रिस्ट । यो हस्त्र प्राप्त क्रिस्ट क्रिस्ट । यो हस्त्र प्राप्त क्रिस्ट के स्वरूप क्रिस्ट क्रिस क्

सञ्जय उवाच।
आयान्तं पाण्डवं द्रष्टा गाजं प्रतिगजो यथा
असंभ्रान्तो रणे कर्णः प्रत्युदीयाद्र नजयम्।
तमापतन्तं वेगेन वैकतेनमजिस्रगैः॥ ५२
छादयामास पार्थोऽथ कर्णस्तु विजयं रारैः।
स कर्णां द्राराजोलन च्छादयामास पाण्डवः॥

ततः कर्णः सुसंरक्षः शरैक्षिमिरविष्यतः । तस्य तल्लाघवं पार्थों नामृष्यत महाबलः ५६ तस्मे बाणाञ्ज्ञालाधौतान्

प्रसन्नाद्रानजिह्यगान् । प्राहिणोत्स्तपुत्राय

त्रिशतं शत्रुतापनः **॥** विद्याध चैनं संरब्धो बाणेनैकेन वीर्यवाना सन्ये भुजाग्रे बलवानाराचेन हसन्निव॥ ५६ तस्य विद्वस्य बाणेन कराचापं पपात ह। पुनरादाय तचापं निमेषाधान्महावलः॥ ५७ छादयामास बाणीधैः फाल्युनं कृतहस्तवत्। शरवृष्टि तु तां मुक्तां स्तपुत्रेण भारत ॥ ५৫ ह्यध्मच्छरवर्षेण स्मयानिव धनक्षयः। तौ परस्परमासाद्य शरवर्षेण पार्थिव ॥ ५% छादयेतां महेष्वासी कृतप्रतिकृतीिषणी। तदद्भतं महयुद्धं कर्णपाण्डवयोर्मुधे॥ ऋद्योवीसिताहेतोर्वन्ययोर्गजयोरिव। ततः पार्थो महेष्वासो हृष्ट्रा कर्णस्य विक्रमस् मधिदेशे धनुस्तस्य चिच्छेद त्वरयान्वितः अध्वांश्च चतुरो भहीरनयद्यमसादनम् ॥ ६२ सारथेश्च शिरः कायादहरच्छत्रतापनः। अधैनं छिन्नधन्वानं हताश्वं हतसार्धिम् ६३ विद्याध सायकैः पार्थश्चतुर्भिः पाण्डुनन्दनः हताभ्वात्त् रथातूर्णमवष्ठत्य नर्षभः॥ ६५ आरुरोह रथं तुर्णं कृपस्य शरपीडितः। स तन्नोऽर्जनवाणीधैराचितः शल्यको यथा॥ जीवितार्थमभिष्रेप्सः कृपस्य रथमारुहत्। राधेयं निर्जितं दृष्टा तावका भरतर्षेभ ॥ ६६ धनअयशरेर्नुसाः प्राद्रवन्त दिशो दिश। द्रवतस्तान्समालोक्य राजा दुर्योधनो नृप॥ निवर्तयामास्य तदा वाक्यमेतदुवाच ह। अलं द्वतेन वः शुरास्तिष्ठध्वं क्षत्रियर्षेमाः

एव पार्थवधायाहं स्वयं गच्छामि संयुगे। अहं पार्थोम्हनिष्यामि

सपञ्जालान्ससोमकान्॥ ६९ अद्य मे युष्यमानस्य सह गाण्डीवयन्वना। द्रश्यन्ति विकमं पायोः कालस्येव युगक्ष्यं वस महाणजालानि विसुकानि सहस्रदाः। द्रश्यन्ति समरे योधाः शलमानामिवायतीः

अद्य बाणमयं वर्षे सुजतो मम धन्विनः। जीमतस्येव धर्मान्ते द्रश्यन्ति युधि सैनिकाः जेच्यास्यद्य रणे पार्थ सायकैर्नतपर्वभिः। निष्ठश्वं समरे शरा भयं त्यजत फालानात्॥ न हि महीर्यमासाय फालानः प्रसहिष्यति। ग्रभा बेळां समासाद्य सागरी मकराळयः ॥ इत्यक्तवा प्रययो राजा सैन्येन महता वृतः

फाल्पनं प्रति दर्धर्षः कोधात्संरक्तलोचनः॥ तं प्रयान्तं महाबाह्नं दष्टा शारद्वतस्तदा। अश्वत्यामानमासाद्य वाक्यमेतद्रवाच ह ७६

एष राजा महाबाहरमधीं कोधमुर्विछतः। यतकवत्तिमास्याय फालानं यो दामिच्छति ७७ यावनः प्रयमानानां प्राणान्पार्थेन संगतः। न जह्यात्पुरुषध्यात्रस्तावद्वारय कौरवम ७८ यावरफालानबाणानां गोचरं नाद्य गच्छति कौरवः पार्थिवो वीरस्तावद्वारय संयगे॥७९ यावत्पार्थशरैघीरैर्निर्मकोरगसन्निमैः। न भस्मीकियते राजा तावद्यद्वान्निवार्यताम

अयुक्तमिव पश्यामि तिष्ठत्स्यस्मास मानद । क्वयं युद्धाय यद्वाजा पार्थ यात्यसहायवान्॥ दर्लभं जीवितं मन्ये कौरव्यस्य किरीदिना। युध्यमानस्य पार्थेन शार्दलेनेव हस्तिनः॥८२ मात्रलेनैवसकस्त द्रौणिः शस्त्रभतां वरः। द्वर्योधनमिदं वाक्यं त्वरितः समभाषत॥८३ अयि जीवति गान्धारे न युद्धं गन्तमहँसि। मामनाइत्य कीरव्य तव नित्यं हितैषिणम न हि ते संभमः कार्यः पार्थस्य विजयं प्रति। सहमावारियण्यामि पार्थ तिष्ठ सयोधन॥८५

द्योधन उवाच। आचार्यः पाण्डुपुत्रान्वै पुत्रवत्पारिरक्षाति ।

मम वा मन्द्रभाग्यत्वास्मन्द्रस्ते विक्रमी याधि धर्मराजाियार्थ वा द्रौपद्या वा न विद्य तत धिगस्त मम लब्धस्य बत्कते सर्ववान्धवाः। स्रवाहीः परमं दःखं प्राप्तवन्त्यपरा/जेताः ॥ को हि शस्त्रविदां सुख्यों महेश्वरसानो सुधि शत्रं न क्षपयेच्छक्तो यो न स्यादीतमीसतः॥ अभ्वत्थामन्त्रसीदस्य नाश्येतान्ममाहितान् । तवास्त्रगोचरे शक्ताः स्थातं देवा न दानवाः॥ पञ्चालान्सोमकांश्चेव जहि द्रौणे सहानुगान् वयं शेषान्हनिष्यामस्त्वयैव परिरक्षिताः ९१ पते हि सोमका विप्र पञ्चालाश्च यशस्त्रिनः। मम सैन्येष संकद्धा विचरन्ति दवाशिवत ॥ तान्वारय महाबाही केकयांश्च नरोत्तम। परा कर्वन्ति निःशेषं रहयमाणाः किरीदिना अश्वत्थामंस्त्वरायको याहि शीव्रमरिदम । आही वा यदि वा पश्चात्तवेदं कर्म मारिष॥ त्वसत्पन्नो महाबाहो बञ्चालानां वधं प्रति करिस्मानि जगन्मर्वमण्यालं किलोसनः ९५ प्रवं सिद्धाऽब्रवन्वाची भविष्यति च तत्तथा तस्मारवं पुरुषव्याव पञ्चालाञ्जहि साजगान न तेऽस्त्रगोचरे शकाः स्वातं देवाः सवासवाः किस पार्थाः सपञ्चालाः सत्यमेतद्ववीमि ते

न त्वां समर्थाः संग्रामे पाण्डवाः सह सोमकैः। बलाद्योधियतं वीर सत्यमेतद्ववीमि ते॥ गच्छ गच्छ महाबाही ननः कालात्ययी भवेत इयं हि द्ववते सेना पार्थसायकपीडिता ९९ क्रको हासि महाबाही विद्येन खेन तेजसा ह्वमप्यपेक्षां क्रुक्षे तेषु नित्यं द्विजोत्तम॥८६ निम्नहे पाण्डुपुत्राणां पञ्चालानां च मानद्॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि रात्रियुद्धे दुर्योधनवाक्ये पकोनषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥

039

सञ्जय उवाच । दुर्योघनेनैवमुक्तो द्रीणिराहवदुर्मदः । वकारारिवधे यत्नमिन्टो हैत्यवधे यथा ।

चकारारिवधे यस्तमिन्द्रो दैत्यवधे यथा। प्रत्युवाच् महाबाहुस्तव पुत्रमिद् वचः॥ १

सत्यमेतन्महाबाहो यथा वद्धि कीरव । त्रिया हि पाण्डवा नित्यं मम चापि पितुश्च में तथैवावां त्रियों तेषां न तु युद्धे कुरुद्ध । हाक्तितस्तात युष्यामस्त्यक्ता प्राणानभीतवत् अहं कर्णश्च राज्यश्च कृपो हार्दिक्य एव च । निमेषाराणण्डवाँ सेनां अपयम वृपोत्तम ४ ते चापि कीरवाँ सेनां निमेषार्थात्कुरुद्ध । अपयेश्वभीहाबाहों न स्याम यदि संयुगे ॥ ५

> युध्यतां पाण्डवाञ्छक्त्या तेषां चास्मान्युयुत्सताम् । तेजस्तेजः समासाद्य

प्रशमं यातु भारत ॥ ६
काक्या तरसा जेतुं पाण्डवानामनीकिनी
क्षीवत्सु पाण्डवुनेषु तदि सत्यं व्रवीमि ते ७
आत्मार्थेषुण्यमानास्ते समर्थाः पांडुनन्दनाः
किमर्थे तव सैन्यानि न हिनिष्यस्ति भारतः
स्वं तु छुण्यतमो राजिकृतिहस्र कौरतः
स्वामिश्वाकी मानी च ततोऽस्मानिभशंकसे
मन्ये त्वं कुत्तितो राजन्यापात्मा पाण्यक्षः
सन्यानिष स नः श्रुद्ध शंक्षे पाणमावितः
कात् यु जवामास्या त्वद्ये त्यक्तजीवितः।
व्य गण्डामि संप्रामं त्वत्कृते कुक्नन्दनः ११

योत्स्येऽहं शत्रुभिः सार्घे

* जेप्यामि च वरान्वरान् ।
पञ्जालैः सह योत्स्यामि

सोमकैः केक्येश्तया ॥ १२ पाण्डवेयेञ्च संम्रामे त्वतिमार्थमर्गिदम । अस्य महाणिविदेश्याः पञ्चात्माः सोमकास्तया सिहंनेवार्विता गायो विद्वविष्यन्ति सर्वशः अद्य धर्मसुतो राजा दृष्टा मम पराक्रमम् १४ अश्वत्याममं ठोकं मंत्रमेत् सह सोसकैः। आसामिष्यति निर्वेदं धर्मपुषे युधिष्ठिरः १५ दृष्टा विनिहतान्संख्ये पञ्चालान्सोमकैः सह । ये मां खुद्धेऽभियोत्स्यन्ति

तान्हनिष्यामि भारत ॥ १६ न हि ते वीर मोस्यन्ते महाहुन्तरमागताः। प्यसुक्ता महाबहुः पुत्रं दुर्योधनं तवा १७ अभ्यवतेत युद्धाय त्रास्यन्सर्वधन्तिनः। चिक्तिष्ठस्तव प्रजाणां भियं ग्राणभतां वरः॥

> ततोऽत्रवीत्सक्षेकेयान् पञ्चाळान् गौतमीसुतः । प्रहरभ्वमितः सर्वे

भग गांत्रे महारथाः ॥ १९ विस्तीभृताश्च युक्षणं दृश्येण्यांऽस्कृताश्च युक्षणं दृश्येण्यांऽस्कृताश्च क्ष्म युक्षणास्तु ते सर्वे शस्त्रदृष्टीरपातयन् २० दृशिण प्रति महाराज जलं जलभरा रच । तास्त्रिह्य शरान्द्रौणिर्दश वीरानपोययत् २१ प्रमुखे पाण्डुएआणां घृष्ट्युक्सस्य च प्रमी। ते हन्यमानाः समरे पञ्चालाः सोमकास्त्रया परित्यज्य रणे द्रौणि न्यद्रवन्त विशो द्रश्य तान्द्रशः द्रवतः श्रुराण्यालान्त्रह्मोमकाम् घृष्ट्युक्षो महाराज द्रौणियम्बद्रवद्रणे। ततः काञ्चनाचित्राणं सज्जलंद्रनादिनाम्स्थ

वृतः शतेन शूराणां रथानामनिवर्तिनाम् । पुत्रः पाञ्चालराजस्य खूडयुम्नो महारथः २५ द्रौणिमित्यव्रवीद्वाक्यं दक्षा योधान्निपातितान् ।

आचार्यपत्र वर्षके

किमन्यैनिहतेस्तव॥ ६६ समागच्छ मया सार्थ यदि सूरोऽसि संयुग्ने अहं नवां निहानच्यामि विह्यदानी ममाम्रकः ततस्तमावार्थसुतं भुष्टगुकः प्रतापवान्। ममीमिक्सः वरिस्तास्थोजेयान मरत्वमः॥ इंट ते हु पंकोकृत द्वीर्ण आर्थ विविद्युर्ग्याः इक्सपुद्धाः प्रसन्नात्राः सर्वेकायावदारणाः॥ मध्यपिन इवोहामा समराः पुष्पितं हुमस्। सोऽतिविद्यो अशं कुतः प्रवाकान्त स्वोरणाः मानी द्रौणिरसंद्राग्दो बाणपाणिरमापत । धृष्टणुक्ष स्थिपो भूत्वा ग्रुहतं प्रतिपाठ्य १६ वावस्यां निहातेबाणिः प्रथमित्र प्रथमिति प्रथमिति

न जानीचे प्रतिकां में विप्रोत्पर्क्ति तथेव च द्रोणं हृत्वा किल मया हृत्वत्यस्त्वं सुदुर्मतं तत्तस्त्वाऽहं न हृत्यस्त्व द्रोणे जीवित संदुर्गे हमां हु रज्जां प्राम्रामयातां सुदुर्मते । निहुत्व पितरं तेऽख तत्तस्त्वामिष संदुर्गे ३१ क्ष्मामि भ्रतलोकाय ह्यतस्मे मनिस स्थितम् यस्ते पार्थेषु विद्वेषो या मिकः कौरवेषु च। तां द्रवेष स्थितो भूत्वा न में जीविन्वमीस्यस्ये सी हि ब्राह्मण्यसुरस्त्रण्य क्षत्रधमरतो हिजा।

हत्युक्तः प्रदर्भ वाक्यं पार्वतेन विज्ञोत्तमः क्रोधमाहारयनीन तिष्ठ तिहेति वानवीत । नितृहत्विव चक्क्रभ्यो पार्वतं सोऽभ्यवेश्वत ४० छाइयामास च हारीनिंश्यसण्यक्षणे यथा । स च्छाद्यमास च हारीनिंश्यसण्यक्षणो यथा । स च्छाद्यमास च हारीनिंश्यसण्यक्षणो यथा । स च्छाद्यमास स समेर द्रौणिना राजसत्तम ॥ सर्वणाश्चालक्षणो स्वापाश्चितः॥४२ सायकांश्चेव विविधानश्यस्थाक्षि सुमोच ह । ती पुत्रः संन्यवर्वतां गाणधूरणणे एणे ॥ ४३ निपीचयन्तो वाणोधः परस्परमार्थणो । स्वाप्यक्षणा स्वाप्यक्यक्षणा स्वाप्यक्षणा स्वाप्यक्षणा स्वाप्यक्षणा स्वाप्यक्षणा स्वाप्यक्षणा स्वाप्यक्षणा स्वाप्यक्षणा स्वाप्यक्षणा स्वाप्यक्षणा स्वाप

स्त्यमानाविष रणे मण्डलीकृतकार्म्यकौ । परस्परवधे यत्ती सर्वभृतमयङ्करी ॥ ४७ अञ्चल्येतां महावाह विजं लघु च ह्यु च ॥ संपूज्यमानौ समरे योधमुख्यैः सहस्रकार ४८ ती प्रवृद्धौ रणे दृष्टा वने वन्यौ गजाविष ॥ ४९ स्त्राह्माद्रवाध्यासन्दर्भः शङ्कांध्य सैनिकाः॥ श्रिह्माव्यय्यायन्त रातराध्य सहस्रवाः॥ सर्वस्रमाद्रवाध्यस्य स्तर्भाः॥ वादिवाण्यस्यायन्त रातराध्य सहस्रवाः॥ सहस्रमात्रे तमुद्धं समस्य तम्यव्यते ॥ मुह्तमार्य तसुद्धं समस्य तदाऽमवत ॥ ५१

ततो द्रीणिर्महाराज पार्थतस्य महास्मतः। ध्वजं पद्यत्यथा छव्रप्रभा छव्रप्रभी च पार्पणसारणी। स्तमभ्यां चत्ररं निहत्याभ्यव्यव्येणे। स्वतमभ्यां चत्ररं निहत्याभ्यव्यव्येणे। स्वतम्यां चत्रत्याच्यव्यव्येणात्मा ज्ञत्यां अस्वत्यव्यव्यव्येणात्मा ज्ञत्यां अस्वस्यां सहस्रकः। ततस्त विक्यये सेना पाण्डवी भरतवंग ५६ व्हा द्रीणेर्महत्कमं वासवस्येव संसुगे। कातेन च वातं हत्या पञ्चालानां महारया ५५ विभिन्न निर्धात्वां कार्तं हत्या पञ्चालानां महारया ५५ विभिन्न विद्यात्मां क्षां स्वाच्यात्मास्य पञ्चालानां स्वाच्यात्मास्य पञ्चालानां स्वाच्यानामस पञ्चालानां स्वाच्यानामस पञ्चालां समरे सह स्वच्या।। स्वच्यानामस पञ्चालां समरे सह स्वच्ये।। अगच्छ्यानां पञ्चालां समरे सह स्वच्ये।। अगच्छ्यानां पञ्चालां समरे सह स्वच्ये।। अगच्छ्यानां पञ्चालां समरे सह स्वच्ये।।

स जित्वा समरे शक्ष्मशोणपुत्रो महारथः ननाद सुमहानादं तपान्ते जलदो यथा । स निहस्य बहुच्छुरानधारधामा ध्यरोजन ॥ युगान्ते सर्वभूतानि भस्म कुरवेष पावकः ५० संप्रथमानो प्राधि कीरवेषै

निर्कित्य संख्येऽरिगणान्सहस्रकाः । व्यरोचत द्रोणसुतः प्रतापवान् यथा सुरेन्द्रोऽरिगणानिहत्य वै ६०

इति श्रीमहाभारते द्रीणपर्वीण घटोत्कचवधपर्वीण रात्रियुखे अश्वत्थामपराक्रमे षष्ट्रविककाततमोऽध्यायः ॥ १६० ॥

द्रोणस्तु परमकुद्धो वायध्यास्त्रेण संयुगे॥१०

ते हन्यमाना द्रोणेन पञ्चालाः प्राद्रवन्मयात

पश्यतो भीमसेनस्य पार्थस्य च महात्मनः।

ततः किरीटी भीमश्च सहसा संन्यवर्तताम्॥

बीभत्सुईक्षिणं पार्श्वसुत्तरं तु वृकोदरः ॥ १३

भारद्वाजं शरीघाभ्यां महद्भधामभ्यवर्षताम्

तौ तथा सञ्जयाश्चेव पञ्चालाश्च महीजसः१४

अन्वगच्छन्महाराज मत्स्यैश्च सह सोमकः।

तथैव तव पुत्रस्य रथोदाराः प्रहारिणः॥ १५

महत्या सेनया राजन् जग्मुद्रीणरथं प्रति।

ततः साभारती सेना हन्यमाना किरीटिना

द्रोणेन वार्यमाणास्ते खयं तव सुतेन च॥१७

नाशक्यन्त महाराज योघा वारयितुं तदा।

सा पाण्डुपुत्रस्य शरैदीयमाणा महाचमूः १८

उत्सुज्य शतशो वाहांस्तत्र केचित्रराधियाः

CONTRACTOR STATES

a paint of a title properties.

तमसा संवृते लोके व्यद्भवत्सर्वतोमुखी।

तमसा निद्रया चैव पुनरेव व्यदीर्यंत।

व्यथमत्तान्महावायुर्मेघानिव दुरत्ययः।

महता रथवंशेन परिगृद्य वलं महत्।

383

सञ्जय उवाच।

ततो युधिष्ठिरश्चेव भीमसेनश्च पाण्डवः। द्रोणपुत्रं महाराज समन्तात्पर्यवारयन् ॥ १

ततो दुर्योधनो राजा भारहाजेन संवृतः। घोरक्षं महाराज भीक्णां भयवर्धनम्।

निपेतर्दिएडा भूमी द्विश्वहा इव पर्वताः।

प्राहिणोन्मृत्युळोकाय गणान् कुद्धो वृकोदरः अभीषाहाकहरसेनान्ध्रत्रियान युद्धदुर्मदान् यौधेयानद्रिजान् राजन्मद्रकान्मालवानपि प्राहिणोन्मृत्युलोकाय किरीटी निशितैःशरैः प्रगादमञ्जोगतिभिर्नाराचैरभिताडिताः॥ ६ चौरिवादित्यचन्द्राचैर्श्रहैः कीर्णा युगक्षये।

अभ्ययात्पाण्डवान्संख्ये ततो युद्धमवर्तत॥२ अंबष्टान्मालवान्वङ्गाञ्चिबीस्त्रैगर्तकानपि॥३ निकृत्य पृथिवी चक्ने भीमः शोणितकर्दमास

रराज वसुधाऽऽकीर्णा विसर्पद्धिरिवोरगैः। क्षिप्तैः कनकचित्रेश्च नृपच्छत्रेः क्षितिर्बभौ॥८ हत प्रहरताभीता विध्यत द्यवक्कन्तत ॥ ९

निकुसैईस्तिहस्तैश्च चेष्टमानैरितस्ततः॥ ७

इत्यासी नुमुळः शब्दः शोणाश्वस्य रथं प्रति

raffelt may safe there

प्राद्भवन्त महाराज भयाविष्ठाः समन्ततः १५ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि रात्रियुद्धे संकुळयुद्धे ना पक्षप्रयोधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६१ ॥

🚧 ajing pa 115 ga pak sa kabu ्राच्याच्याचे होता चारावाच्या साहरूक्षा स्ट्राह्म स्ट्राह्म साहरूक्षा theritar into him in review what and the second of the second क्षा अस्ति के विकास कार्य के प्रतिकृति विकास

SECRET LACTOR SOURCES

poglada na toja a svenic सञ्जय उवाच । सोमदत्तं तु संप्रेश्य विधुन्वानं महद्वतुः। सात्यकिः प्रोहं यन्तारं सोमदत्तायं मा वह न हाहत्वा रणे शत्रुं सोमदर्स महाबलम्। निवर्तिष्ये रणात्स्त सत्यमेतद्वची मम्॥ २ ततः संप्रेषयद्यन्ता सन्ध्यास्तानमनीजवान

≺ तुरङ्गमाञ्चङ्खवर्णान्सर्वश्चन्दातिगान् रणे॥३ तेऽवहन युगुधानं तु मनोमारुतरंहसः। यथेन्द्रं हरयो राजन्पुरा देश्यवधोद्यतम्॥ अ तमापतन्तं संप्रेश्य सात्वतं रमसं रणे। सोमदत्तो महाबाहुरसंग्रान्तो न्यवतेता प

I The property of the second टीकावामेस्वश्यविकशततमोऽध्यायः ॥ १६९ ॥ ः व

विमञ्ज्ञञ्छरवर्षाणि पर्जन्य इव वृष्टिमान्। छादयामास शैनेयं जलदो भास्करं यथा॥ ६ असंभान्तश्च समरे सात्यकिः करुपङ्गवम्। छादयामास बाणोधैः समन्ताद्भरतर्षभ ॥ ७ सोमदत्तस्त तं पष्टचा विद्याधोरसि माधवं सात्यिकश्चापि तं राजन्नविध्यत्सायकैःशितैः तावन्योन्यं शरेः क्रत्तौ व्यराजेतां नर्पभी। सपुष्पौ पुष्पसमये पुष्पिताविव किंशुकौ॥ रुधिरोक्षितसर्वांगौ कुरुवृष्णियशस्करौ। परस्परमवेक्षेतां दहन्ताविव छोचनैः॥ १० रथमण्डलमार्गेषु चरन्तावरिमर्दनौ । घोररूपी हितावास्तां वृष्टिमन्ताविवांबुदी ॥ शरसंभिन्नगात्री तु सर्वतः शकलीकृती। श्वाविधाविव राजेन्द्र दृष्येतां शरविक्षती सुवर्णपुंखेरिषुभिराचितौ तौ व्यराजताम्। खद्योतैरावृतौ राजन्त्रावृषीव वनस्पती १३ संप्रदीपितसर्वाङ्गी सायकैस्तैमंहारथी। अदृद्येतां रणे कृदावुल्काभिरिव कुञ्जरी॥ वतो युधि महाराज सोमदत्तो महारथः। अर्धचन्द्रेण चिच्छेद माधवस्य महद्रनुः १५ अधैनं पञ्चविद्यात्या सायकानां समार्पयत । त्वरमाणस्त्वराकाले प्रमध्य दशाभिः शरैः १६ अधान्यद्धतुरादाय सात्यकिर्वेगवत्तरम् । पञ्जभिः सायकैस्तूर्णे सोमदत्तमधिध्यत १७ ततोऽपरेण भल्लेन ध्वजं चिच्छेद काञ्चनम्। बाह्यकस्य रणे राजन्सात्यकिः प्रहसन्निव१८ सोमदत्तरत्वसंम्रान्तो दङ्गा केतं निपातितम् शैनेयं पञ्चविंशत्या सायकानां समाचिनोत सात्वतोऽपिरणे कुद्धः सोमदत्तस्य धन्विनः धनुश्चिच्छेद भक्षेन क्षुरप्रेण शितेन ह ॥ २० अथैनं रुक्मपुङ्कानां रातेन नृतपर्वणाम । अचिनोद्वस्था राजन्भस्रदृष्टमिय द्विपम् २१

अधान्यद्वजुरादाय सोमदत्ती महारथः। सात्यक्ति छादयामास दारवृष्ट्या महाबळः सोमदत्तं तु संकुद्धो रणे विव्याध सात्यकिः सात्यक्ति रारजाळेन सोमदत्तोऽप्यपीडयत

द्शभिः सात्वतस्यार्थे भीमोऽहन्वाहिकात्मजम्। सोमदत्तोऽप्यसंम्रान्तो

भीममार्च्छाच्छिते शरैः॥ २४ ततस्तु सात्वतस्यार्थे भीमसेनी नवं दृढम् । ग्रुमोच परिषं घोरं सोमदत्तस्य वक्षस्ति २५ तमापतन्ते बेगेन परिषं घोरदर्शनम् । द्विषा चिच्छेद समरे प्रहस्तिव कौरवः २६

, स पपात द्विधा च्छिन्न आयसः परिघो महान्। महीधरस्येव मह—

िछखरं वज्रवारितम् ॥ १७
ततस्त सात्यकी राजन्योमन् सस्य संयुगे ।
अञ्जिकछेद सङ्गेन हस्तावापं च पञ्जाभिः २८
ततश्रद्धिम् इरेस्तुणं तांस्तुरगोत्तमान् ।
समीपं प्रेषयामासं प्रेतराजस्य भारत ॥ २९
सारपेश्च शिरः कायाङ्गः छेन नतपर्थणा ।
जहार नरशार्षृङ्गः प्रहसिष्ठिनिपुङ्गवः ॥ ३०
ततः शरं महाघोरं ज्वलन्तिम् पावकम् ।
स्रुमोच सात्वतो राजन्यणंपुङ्गं शिलाशितस्
स विसुको बळवता शैनयेन शरोचमः ।
घोरस्तस्योरिस विभी निपपाताश्च भारत
सोऽतिबद्धो महाराज सात्वतेन महारथः
सोमद्यो महाबाहुर्निपपात ममारं च ॥ ३३

तं दृष्टा निहतं तत्र सोमद्त्तं महारथाः । महता रारवर्षण युष्ट्रधानसुपादवन् ॥ ३४: क्यामान पुरिविद्वः । ३४: क्यामान पुरिविद्वः । पाण्डवाश्च महराज सह सर्वेः प्रभद्रकः । पाण्डवाश्च महाराज सह सर्वेः प्रभद्रकः । महत्त्वा सेनया सार्थ प्रोणानीकसुपादवन् ॥ ततो युधिपुरः, कुस्ततावकानां महावळम् दरिविद्वावयामास भारद्वाजस्य पर्वतः २६ सेन्यानि द्वावयन्तं तु द्रोणो दृष्टा युधिपुरस्य अभिदुद्वाव येनेन कोषसंरक्तळोचनः ॥ ३७ ततः सुनिद्वावयामास्य भार्यावद्वावय सप्तर्भः सुध्यावयामास्य स्वाविद्वावयामास्य स्वाविद्वावयामास्य

सोऽतिथिद्धो महाबाहुः । सुक्रिणी परिसंक्षिद्दन् । युधिष्ठिरस्य चिच्छेद ध्वजं कार्सुकमेव च ॥ स च्छिप्रधन्या त्वरितस्त्वराकाले नृपोत्तमः अन्यदादत्त वेगेन कार्मुकं समरे दृढम् ॥ ४० ततः शरसहस्रेण द्रोणं विद्याघ पार्षिवः । साम्बद्धतस्वत्रप्रति तद्भृतिमयामवत् ॥ ४१ ततो द्वहुर्ते स्थितः शरपात्तप्रपीडितः । निषसाद् स्थोपसे द्रोणो भरतसत्तम् ॥ ४२

प्रतिख्य्य ततः संबां मुह्ताहिजसत्तमः। कोषेन महताऽऽिवधे वायव्यास्त्रमवास्त्रज्ञत् सस्त्रान्तस्तरः । पर्यो धनुराकृष्य वीर्यवात्। तत्स्त्रस्त्रमस्त्रेण स्तंभयामास भारत ॥ ४४ विच्छेद् च धनुद्दीर्घ ब्राह्मणस्य च पाण्डवः ततोऽन्यद्वनुराद्म होणः क्षत्रियमर्दनः ४५ तद्प्यस्य शितेभेद्धीश्चच्छेद कुरपुक्रवः। ततोऽन्यद्वनुराद्म होणः क्षत्रियमर्दनः ४५ तद्प्यस्य शितेभेद्धीश्चच्छेद कुरपुक्रवः। स्तोऽन्यवाहासुदेवः कुन्तीपुत्रं युधिष्टिरम् ४६ पुधिष्टिर महाबाहो यस्तां वश्यामि तब्ब्र्यु उपारमस्य युद्धे स्वं द्रोणाद्भरतस्यम्॥ ४७ यतते हि सद्दा द्रोणो महणे तव संग्रो नातुरुतमाह सम्ये युद्धमस्य त्या सह॥ ४८ योऽस्य सृष्टो विनाशाय स पर्वेनं हनिष्यति

परिवर्ज्य गुरुं याहि यत्र राजा सुयोधनः ॥ राजा राज्ञा हि योद्धटयो नाराज्ञा युद्धाभिष्यते । तत्र त्यं गच्छ कौन्तेय

तत्र त्या गच्छ कान्तय हस्त्यव्ययसंद्वतः ॥ ५० यावन्मात्रेण च मया सहायेन घनक्यः । भीमक्ष रयशार्षृद्धां युध्यते कीरवेः सह ५१ वासुदेवयच्याः स्त्रुवा प्रभीताओं युध्यिष्टिरः ॥ ग्रह्मतं चिन्तयित्या तु ततो दाक्णमाह्यम् ॥

मुह्त (चन्तायस्या मुत्ता दारूणमाहव प्रायादुतमिश्रमो यत्र भीमो व्यवस्थितः। विनिधस्तावकान्योधा-न्व्यादितास्य दवान्तकः॥ रथुबोपेण महत्ता नादयन्यसुधातलुम्।

पर्जन्य इव घर्मान्ते नादयम्बै दिशो दश ५४ भीमस्य निव्ञतः शब्रून् पाण्णि जन्नाहः पाण्डवः। द्रोणोऽपि पाण्डुपञ्चालान् व्यथमद्रजनीसुखे॥ ५५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि रात्रियुद्धे द्विषष्टवधिकशततमोऽष्यायः ॥ १६२ ॥

37 8 6K

383

सखय उवाच ।
वर्तमाने तथा युद्धं घोरक्षे अथावहे ।
तमसा संवृते ठोकं रजसा च महीपते ॥ १
नाष्ट्यन्त रणे योधाः परस्परमवस्तिताः ।
अनुमानेन संझाभिर्युद्धं तब्रहृषे महत् ॥ २
नरनागाश्रमधनं परमं ठोमहृषेणम् ।
द्रोणकर्णकृषा बीरा भीमपाषेतसारकाः ३
अस्थान्यं क्षोमयामासुः सैन्यानि न्युपस्तम्
वष्यमानानि सैन्यानि समनतिस्त्रिप्रदुद्धः ।
तमसा संवृते भैव समनतिह्रप्रदुद्धः ।
तमसा संवृते भैव समनतिह्रप्रदुद्धः ।

अहन्यन्त महाराज धावमानाझ संयुगे। महारायसहस्राणि ज्ञष्टुरन्योन्यमाहवे॥ ६ अन्धे तमसि मुद्दानि पुजस्य तव मश्चिते। ततः सर्वाणि सैन्यानि सेना गोपाझ भारत व्यस्रुद्धन्त रणे तत्र तमसा संवृते सति॥ ७

भूतराष्ट्र उवाच् । तथां संकोडम्मानानां पाण्डविवहतीजसाम् तथां समिस मप्तानामासीतिक में मक्स्तदा कथं प्रकाशस्त्रेपां वा ममें सैन्यस्थ वा पुनः वभूव छोके तमसा तथा सञ्जय सेवृते॥ ९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां द्विषष्ट्यश्विक-शततमोऽष्यायः॥ १६२॥

१८३ वर्तमान इति ॥ १ ॥ अन्धे आन्ध्यहेती ॥ ७ ॥ वो ग्रुक्तसम्बन्धिनां मनः कि किविधं कातरं पृष्टं वेस्वर्थः ८

सञ्जय उवाच । ततः सर्वाणि सैन्यानि हतशिष्टानि यानि वै सेनागोप्तनथादिश्य पुनर्द्धहमकरूपयत् ॥ १० होणः प्रस्ताक्षधने त शस्य-स्तथा द्रौणिः कृतवर्मा सौबलश्च। खयं त सर्वाणि बलानि राजन् राजाऽभ्ययाद्वीपयन्वै निशायाम्११ उवाच सर्वोश्च पदातिसहान् दुर्योधनः पार्थिवसांत्वपूर्वम् । उत्सुज्य सर्वे परमायुधानि गृह्णीत हस्तैज्वीलितानप्रदीपान् १२ ते चोदिताः पार्थिवसत्तमेन ततः प्रहृष्टा जगृहुः प्रदीपान् । देवर्षिगन्धर्वसुरर्षिसङ्घा विद्याधराश्चाप्सरसां गणाश्च ॥ १३ नागाः सयक्षोरगकिन्नराश्च हृष्टा दिविस्था जगृहुः प्रदीपान् । विग्वैवतेभ्यश्च समापतन्तोऽ-हर्यन्त दीपाः ससुगंधितैलाः॥ १४ विशेषतो नारदपर्वताभ्यां सम्बोध्यमानाः क्रुरुपाण्डवार्थम् । साभूय एव ध्वजिनी विभक्ता व्यरोचताभिप्रभया निशायाम् १५ महाधनैराभरणैश्च दिव्यैः शस्त्रेश्च दीप्तैरपि संपतद्भिः। रथे रथे पञ्च विदीपकास्त प्रदीपकास्तत्र गजे त्रयश्च ॥ १६ प्रत्यश्वमेकश्च महाप्रदीपः कृतास्तु तैः पाण्डवैः कीरवेयैः। क्षणेन सर्वे विहिताः प्रदीपा व्यादीपयन्तो ध्वजिनीं तवाद्य १७ सर्वास्त सेना व्यतिसेव्यमानाः पदातिभिः पावकतैलहरूतैः। प्रकाश्यमाना दृदशुनिशायां यथाऽन्तरिक्षे जलदास्ति द्विः ॥१८ प्रकाशितायां त ततो ध्वजिन्यां द्रोणोऽश्चिकरुपः प्रतपन्समन्तात्।

रराज राजेन्द्र सुवर्णवर्मा मध्यं गतः सूर्यं इवांशुमाली ॥ जाम्बूनदेष्वाभरणेषु चैव निष्केषु शुद्धेषु शरासनेषु। पीतेषु शस्त्रेषु च पावकस्य प्रतिप्रभास्तत्र तदा चभूवः॥ गदाश्च शैक्याः परिघाश्च शस्त्रा रथेषु शक्तयश्च विवर्तमानाः। प्रतिप्रभारिसभिराजमीढ पुनः पुनः सञ्जनयन्ति दीपान् ॥ २१ छत्राणि वाल्डयजनानि खड्डा दीप्ता महोल्काश्च तथैव राजन्। व्याभूर्णमानाश्च सुवर्णमाला ब्यायच्छतां तत्र तदा विरेजुः ॥ २२ शस्त्रप्रमाभिश्च विराजमानं दीपप्रभाभिश्च तदा बलं तत्। प्रकाशितं चाभरणप्रभाभि-र्भृशं प्रकाशं नृपते बभूव॥ पीतानि शस्त्राण्यस्यक्षितानि वीरावध्रतानि तज्ज्ज्जदानि। दीशां प्रभां प्राजनयन्त तत्र तपात्यये विद्यदिवान्तरिक्षे॥ प्रकरिपतानामभिघातवेगै-रभिन्नतां चापततां जवेन। वक्राण्यकाशन्त तदा नराणां वारवीरितानीय महाम्बुजानि ॥ २५ महावने दारुमये प्रदीप्ते यथा प्रमा मास्करस्यापि नइयेत्। तथा तदाऽऽसीवृजिनी प्रदीप्ता महाभया भारत भीमरूपा॥ तत्संप्रदीसं बलमस्मदीयं निशम्य पार्थास्त्वरितास्तथैव। सर्वेषु सैन्येषु पदातिसंघा-नचोदयंस्तेऽपि चकुः प्रदीपान् २७ गजे गजे सप्त कृताः प्रदीपा रथे रथे चैव दश प्रदीपाः। द्वाबश्वपृष्ठे परिपार्श्वतोऽन्ये ध्वजेषु चान्ये जधनेषु चान्ये॥ २८

तत इति । द्रोण इत्यवकृष्यते। केषां सैन्यानां ब्यूहमिरय-ष्याहृस्य खोज्यम्॥१०॥ देवर्षाति सुवि पदातिभिर्दापेषु गृही-

तेषु दिविस्था देवा अपि दीपाजग्रहुर्युद्धीत्सवप्रेक्षकाः ॥१३॥ दिरदैवतेम्य इत्यंतरिक्षस्थानामपि देवानामागमनमुक्तम् १४॥ सेनास सर्वास च पार्श्वतोऽन्ये पश्चातपुरस्ताच समन्ततश्च। मध्ये तथान्ये ज्वलिताशिहस्ता ध्यदीपयन्पाण्डुसुतस्य सेनाम्॥ २९ मध्ये तथाऽन्ये ज्वलिताग्निहस्ताः सेनाइयेऽपि स्म नरा विचेरः। सर्वेषु सैन्येषु पदातिसंघा विमिश्रिता हस्तिरथाश्ववस्यैः॥ ३० व्यदीपयंस्ते ध्वजिनीं प्रदीप्ता-स्तथा बळं पाण्डवेयाभिगतम्। तेन प्रदीसेन तथा प्रदीसं वलं तवासीद्वलवद्वलेन॥ 38 भाः कवैता भाजमता शतेन दिवाकरेणाग्निरिवाभिग्रप्तः। तयोः प्रभाः पृथिवीमन्तरिक्षं सर्वा व्यतिकम्य दिशश्च बुद्धाः ३२ तेन प्रकाशेन भृशं प्रकाशं बभुव तेषां तव चैव सैन्यम । तेन प्रकाशेन दिवं गतेन

संबोधिता देवगणाश्च राजन्॥ ३३ गन्धवयक्षासुरसिद्धसंघाः समागमद्रप्सरसञ्च सर्वाः। तदेवगन्धर्वसमाकुळं च यक्षासुरेन्द्राप्सरसां गणेश्र ॥ हतेश श्रीदेवमारुहद्भि-रायोधनं दिव्यकत्पं बभूव। रथाश्वनागाकुळदीपदीप्तं संरब्धयोधं हतविद्वताश्वम् ॥ महद्वलं द्युढर्थाश्वनागं सुरासुरव्यृहसमं वभूव। तच्छक्तिसंघाकुलचण्डवातं महारथाभ्रं गजवाजिघोषम् ॥ ३६ शस्त्रीघवर्षं रुधिराम्बुधारं निशि प्रवृत्तं रथदुर्दिनं तत् तस्मिन्महाश्चित्रतिमा महात्मा संतापयन्पाण्डवान्वित्रमुख्यः॥ ३७ गमस्तिमिर्मध्यगतो यथाकाँ वर्षात्यये तहदभन्नरेन्द्र ॥

इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि घटोत्स्चवधपर्वणि रात्रियुद्धे दीपोद्योतने अर्

-

388

सञ्जय उवाच ।
प्रकाशिते तदा कोके रजसा तमसावृते ।
समाजम्मुरभो वीराः परस्परवधीयणः॥ १
समेजम्मुरभो वीराः परस्परवधीयणः॥ १
प्रदेशपानां सहस्रेष्ठ वीर्याः समेततः ।
रज्ञाचिते स्वर्णपुरक्षिण्यानिः समेततः ।
रज्ञाचिते स्वर्णपुरक्षिण्यतिकावसिञ्जिते ३
देवगन्धवदीपाद्या समामिरधिकोज्ववदे ।
विराज तता भिप्रदेशींप्य भारत॥ ४

उटकाशतैः प्रज्वाळितै रणभूमिड्येराजत । दह्यमानेच लोकानामभावे च वसुंघरा ॥ ५ डयदीच्यन्त दिशः सर्वाः प्रदीपैस्तैः समंततः वर्णप्रदीपे खशोतैर्वृता चृक्षा इवावशुः ॥ ६ असज्जन्त ततो बीरा बीरेप्वेव पृषक् पृथक् नागा नागैः समाजम्मुस्तरणा इयसादिभिः च्या रयवरैरेव समाजम्मुसुंदा युताः । तस्मिन् राजिम्रले घोरे तव पुत्रस्य शासनात्

्र् इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण टीकायां त्रिषष्टयाधिक-शततमोऽध्यायः॥ १६३॥

१६४ - प्रकाशिते इति ॥ १ ॥ लोकानाममाने प्रलये इव ॥ ५ ॥ तुरमासुरमसादिनः ॥ ७ ॥ चतुरङ्गस्य सैन्यस्य संपातश्च महानभृत्। ततोऽर्जुनो महाराज कौरवाणामनीकिनीम् टयधमस्वरया युक्तः क्षपयन्सर्वेपार्थिवान्।

धृतराष्ट्र उवाच। तस्मिन्प्रविष्टे संरब्धे मम पुत्रस्य वाहिनीम् अमृष्यमाणे दुर्धर्षे कथमासीन्मनो हि वः। किमकुर्वत सैन्यानि प्रविष्टे परपीडने ॥ ११ द्रयोधनश्च कि कृत्यं प्राप्तकालममन्यत । के चैनं समरे वीरं प्रत्युद्ययुर्रारेदमाः ॥ १२ द्रोणं च के व्यरक्षन्त प्रविष्टे श्वेतवाहने। केऽरक्षन्दक्षिणं चक्रं के च द्रोणस्य सब्यतः के पृष्ठतश्चाप्यभवन्वीरा वीरान्विनिघतः। के पुरस्तादगच्छन्त निघन्तः शात्रवान् रणे यत्प्राविशन्महेष्वासः पञ्चालानपराजितः। नृत्यक्षिव नरदयाच्रो रथमार्गेषु वीर्यवान् १५ यो ददाह शरैद्रीणः पञ्चालानां रथवजान्। भूमकेतुरिव क्र्द्धः कथं मृत्युसुपेयिवान् ॥ अध्यक्षानेव हिं परान्कथयस्यपराजितान्। हृष्टानुदीर्णान्संग्रामे न तथा सुत मामकान् हतांश्चेव विदीणीश्च विप्रकीणीश्च शंससि। राथिनो विरथांश्रेव कुतान् युद्धेषु मामकान्

सञ्जय उचाच। द्रोणस्य मतमाज्ञाय योद्धकामस्य तां निशाम्। द्रयोघनो महाराज

वस्थान आतृतुवाच ह ॥ १९ कर्ण च वृषयेनं च मद्रराजं च कौरव । दुधैर्य दीवैवाहुं च च वेतपं पदानुगाः २० द्रीणं यत्ताः पराकान्ताः सर्वे रक्षन्तु पृष्ठतः हार्विक्यो दक्षिणं यत्ताः पराकान्ताः सर्वे रक्षन्तु पृष्ठतः हार्विक्यो दक्षिणं चक्रं राह्यश्चैवोत्तरं तथा त्रिमृतांनां च ये शूरा हत्तिष्टा महारथाः। तस्थित पुरतः सर्वास्थ्यत्वस्था सम्बाद्यतः २५ आचार्यो हि हुस्ययत्ती मृत्यं यत्ताश्च पांडवाः तं रक्षत सुस्ययता निमृत्यं हात्रवान् रूणे २३

द्रोणो हि बलवान् युद्धे क्षिप्रहस्तः प्रतापवान् । निर्जयेषिदशान् युद्धे

किन्नु पार्थोग्न्ससोमकान्॥ २४ ते यूयं सहिताः सर्वे भूत्रं यत्ता महारयाः! होणं रक्षत पाञ्चालानुष्टशुस्नाग्महारयात २५ पाण्डवीयेषु सैन्येषु न तं पर्याम कञ्चन। यो योधयेद्रणे द्रोणं भूष्टशुस्नाहते नृपःश्वार६

तस्मात्स्वर्गात्मना मन्ये भारद्वाजस्य रक्षणम् । सुग्रुतः पण्डवान् हृन्यात् सुज्ञयाश्च सस्तोमकान् ॥ २७ सुज्जयेष्यय सर्वेषु निहतेषु चसुज्जे । भण्डकां गो निशिक्तियालीन न संजायः २८

स्क्षयेष्वय सर्वेषु निहतेषु चमुमुखे । धृष्टगुम्न रणे द्रीणिईतिष्यति न संद्ययः २८ तथाऽर्जुनं च राधेयो हिन्ष्यति महारथः । मीमसेनमहं चापि युद्धे जेष्याभि दीक्षितः

शेषांश्च पाण्डवान् योधाः प्रसमं हीनतेजसः। सोऽयं मम जयो व्यक्तो दीर्घकालं भविष्यति॥

तस्मादक्षत संग्रामे द्रोणमेव महारथम् ।
इस्युक्ता भरतश्रेष्ठ पुत्रो दुर्योपनस्तव ॥३१
इस्युक्ता भरतश्रेष्ठ पुत्रो दुर्योपनस्तव ॥३१
इस्युक्ता अत्या सैन्यं तरिमस्तमसि दारुणं
ततः प्रवृत्ते युद्धं रात्री भरतस्तम्म ॥ ३२
उभयोः सेनयोगीरं परस्परत्तिगीषया ।
अर्जुनः कौरवं सैन्यमर्जुनं चापि कौरवाः ॥
नानाशस्तमावायैरन्योन्यं समर्पाउयन् ।
इगिणः पाञ्चालराजं च भारद्वाजञ्च स्वुयान्
छात्यांचिकरे संस्थे दारैः सम्नतपर्यभाः ।
पाण्डुपाञ्चालसैन्यानां कौरवाणां च भारत
आसीत्रिष्टानको घोरो निम्नतामितरेतरम् ।
नेवासमाभिस्तया पूर्वेईष्टपूर्वं तथाविषम २६
श्रुतं वा यादशं युद्धमासीद्वीद्धं भयानकम् ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वीण घटोत्कचवधपर्वीण रात्रियुद्धे संकुलयुद्धे चतुःषद्वयधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६४ ॥

१३१

सञ्जय उवाच वर्तमाने तदा रौद्रे रात्रियुद्धे विशांपते। सर्वभतक्षयकरे धर्मपत्रो युधिष्ठिरः॥ अववीत्पाण्डवांश्रेव पञ्चालांश्चेव सोमकान्। अभिद्रवत संयात द्रोणमेव जिघांसया ॥ राबस्ते वचनाटा जन्पञ्चालाः सञ्जयास्तथा दोणभेवाभ्यवर्तन्त नदन्तो भैरवान रवानः तं त ते प्रतिगर्जन्तः प्रत्यद्यातास्त्वमर्षिताः। यथाशक्ति यथोत्साहं यथासन्वं च संयगे ४ कृतवर्मा त हार्दिक्यो युधिष्टिरसपाइवत्। द्रोणं प्रति समायान्तं मत्तो मत्तमिव द्विपम् ५ शैनेयं शरवर्षाणि विकिरन्तं समन्ततः। अभ्ययात्कीरवो राजन् भूरिः संग्राममूर्धनि सहदेवमथायान्तं द्रोणप्रेप्सं महारथम्। कर्णो धैकर्तनो राजन्वारयामास पाण्डवम् भीमसेनमधायान्तं द्यादितास्यमिवान्तकम् स्त्रयं दुर्योधनो राजा प्रतीपं मृत्युमात्रजत्॥ नकुळं च युधां श्रेष्ठं सर्वयुद्धविशारदम्। इक्किनः सौबलो राजन्वारयामास सत्वरः शिखण्डिनमधायान्तं रथेन रथिनां वरम । क्रपः शारद्वतो राजन्वारयामास संयुगे ॥ प्रतिविनध्यमथायान्तं मयुरसदृशैर्धयैः। दःशासनो महाराज यत्तो यत्तमवारयत ॥ भैमसेनिमधायान्तं मायाशतविशारदम्। अभ्वत्थामा महाराज राक्षसं प्रत्यवेधयत ॥ द्भपदं वृषसेनस्तु ससैन्यं सपदानुगम्। वारयामास समरे द्रोणप्रेप्सं महारथम् ॥ १३ विराटं द्रतमायान्तं द्रोणस्य निधनं प्रति। मद्रराजः सुसंकदो वारयामास भारत ॥ १४ शतानीकमथायान्तं नाकुछि रभसं रणे। चित्रसेनो रुरोधाशु शरैद्रौणपरीप्सया ॥१५

अर्जुनं च युघां श्रेष्टं प्राद्रवन्तं महारथम्। अलंबुवो महाराज राक्षसेन्द्रो न्यवारयत॥ तथा द्रोणं महेष्वासं निमन्तं शाववान् रणे धृष्टगुक्कोऽथ पाञ्चाल्यो हप्टरूपमवारयत् ॥ तथान्यान्पाण्डुपुत्राणां समायातान्महारथान् । ताबका रथिनां राजन्यारयमासुरोजता ॥ गजारोहा गजैस्तूणं सिक्षपत्य महामृष्ये । योधयन्तक सुद्दन्तः शतवोऽथ सहस्रवा॥ निशीय सुरमा राजन्द्रावयन्तः परस्परम् । ममहद्दयन्त वेगेन पश्चप्ता यथाऽद्रयः॥

सादिनः सादिभिः सार्घ प्रासशक्त्यृष्टिपाणयः। समागच्छन्महाराज

विनद्दन्तः पृथक् एयक् ॥ २१ नरास्त्र बहुबस्तत्र समाजग्धः परस्परम् । गदाभिक्षेसर्छश्चेव नानारारुक्षेस संयुगे ॥ २२ कृतवमा तु हार्षिक्यो घर्मपुतं चुिष्ठिरम् । वारयामास संजुदो चेळवोड्डनमणैवन् ॥ २३ चुपिष्ठिरस्त हार्षिक्यं विद्धा पञ्चभिराष्ठ्रोगः॥ पुनर्विक्याप्र विशस्ता तिष्ठ तिष्ठति चालवीत् स्वत्वमा तु संजुद्धो धर्मपुकस्य मारिप। घतुश्चिक्छेद्द महोन तं च विश्याप्र सत्तिमः॥

अथान्यस्तुरादाय धर्मधुत्रो महारथः । हार्दिक्यं दशिमवीभैवोद्वोद्धरस्य चार्षयत्॥ माधवस्तु रणे विद्यो धर्मधुवेण मारिषः। प्राकम्पतः च रोषेण सप्तमिश्चार्दयच्छरेः॥

तस्य पार्थो धतुश्छित्वा हस्तावापं निकृत्य च। प्राहिणोन्निशितान्वाणान्

सा है मिखश महती पाण्डवेन प्रवेरिता।
निर्मेश दक्षिणं बाढुं प्राविश्वद्ररणीतल्म ॥
पतिस्मन्नेव काले तु गृह्य पार्थः पुनर्श्वुः।
हार्विष्यं छादयामाल शरैः सक्ततपविभिः ॥
ततस्तु समरे शूरो वृष्णीनां प्रवरो रणी।
दश्यक्तिराधं कहे निर्मेषार्थाष्ट्राधिष्ठम् ॥३४
ततस्तु पाण्डवो ज्येष्ठः सङ्ग बर्म समाददे।
तदस्य निश्चितं पृद्धा सर्णव्यक्षः तुरसदम्।
अभैषीरसमरे तर्णे हार्विष्ययस्य प्रधिप्रिरः॥

तमापतन्तं सहसा धर्मराज्युजच्युतम् ।
द्विचा विच्छेद हार्तिक्यः कृतहस्तः समयन्नियः
ततः शरशतेनाजौ धर्मपुनमवानिरत् ।
कवचं चास्य संकुदः शरेस्तीक्ष्मरायत् ॥
हार्दिक्यं शरसंख्रकं सवचं तत्महाधनम् ।
व्यवीर्थेत रणे राजस्ताराजाळमिवास्वरात्
स च्छित्वधन्य विस्थः शर्णिवमा शरार्दितः
अपायासीद्रणाम् पंच्युको युधिष्ठिरः ॥४०
कृतवर्या तु निर्जित्य धर्मास्मानं युधिष्ठिरः ॥४०
कृतवर्या तु निर्जित्य धर्मास्मानं युधिष्ठिरम् ॥
पुनद्राणस्य जुगुवे चक्रमेव महास्मनः ॥४१॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि रात्रियुद्धे युधिष्टिरापयानं नाम पञ्चपद्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६५॥

338

स विद्धा सात्वतं वाणैक्षिमिरेव विशापते धनुश्चित्रकेत सहीत सुतीश्णेन हसान्निव ॥ १००

छिन्नधन्ना महाराज सात्यिकः कोधसूर्विछतः। प्रजहार महावेगां

प्रज्ञहार महावेगां इ.जिंत तस्य महोरसि ॥ ११ स.च.च्या विभिन्नाको

85

स तु शक्त्या विभिन्नाङ्गो निषपात रथोत्तमात्। छोहिताङ्गश्चाकाशा-द्रीतरहिमर्यहरूख्या॥

तं तु दृष्टा हतं शूरमध्यत्यामा महारथः। अभ्यवावत वेगेन दीनेयं प्रति संयुगे ॥ १३ तिष्ठ तिष्ठीतं वाभाष्य दौनेयं स नराधिय। अभ्यवर्षच्छरीनेण मेर्स बृष्टवा यथास्तुदः १४ तमापतन्तं संरच्धं दीनेयस्य रथं प्रति। चटोत्कचोऽप्रवीद्याजनातं सुक्तवा महारथः तिष्ठ तिष्ठ च में जीवन्द्रोणपुत्र गमिष्यसि। तिष्ठ तिष्ठ च में जीवन्द्रोणपुत्र गमिष्यसि। पण कां निकटानयामि महिषं पण्याची यथा

सक्षय उवाच । भरिस्त समरे राजडडीनेथं रशितां वरम । आपतन्तमपासेधत्त्रयाणादिव कुञ्जरम् ॥ १ अथैनं सात्यिकः ऋदः पञ्चिमिनिशितैः शरैः विद्याध हृदये तस्य प्रास्त्रवत्तस्य शोणितम तथैव कीरवो यजे हीनेयं यज्ञ दर्भटम । दशभिनिशितैस्तीक्ष्णैरविध्यत भुजान्तरे॥ तावन्योन्यं महाराज ततक्षाते शर्भशम्। कोधसंरक्तनयनी कोधादिस्फार्य कार्मके॥ तयोरासीन्महाराज शस्त्रवृष्टिः सदारुणा। कदयोः सायकमचोर्यमान्तकनिकाशयोः॥ तावन्योन्यं शरै राजन्संछाद्यसमयस्थितौ। महर्त चैव तद्यसं समस्प्रमिवाभवत। ततः ऋदो महाराज शैनेयः प्रहसन्निव। धत्रश्चिच्छेद समरे कीरहयस्य महात्मनः॥ ७ अधैनं छिन्नधन्वानं नवभिनिधितैः शरैः। विद्याध हृदय तर्ण तिष्ठ तिष्ठेति चात्रवीत ॥ सोऽतिविद्धी बलवता शत्रणा शत्रतापनः। धनरम्यत्समादाय सात्वतं प्रत्यविध्यत ॥ ९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टांकायां पश्चषट्याधेक-शततमोऽध्यायः ॥ १६५ ॥

भारिशिति । प्रयाणावानस्थानात् । प्रवणादीते पाठे

प्रवर्ण प्रकृष्टं वनं जलम् ॥ ९ ॥ तस्य सारयकेः । तस्य तस्साबुदयात् ॥ २ ॥ लोहिताङ्गः कृतः । यदच्छया देवे-नेत्यमतोषमा ॥ १२ ॥ महिषमग्रसम् ॥ १६ ॥

यदश्रदामनं नेतन विनेत्नामि रणाजिरे। इत्यक्त्वा क्रोधनामाश्रो राश्रमः परवीरहा द्रौणिसभ्यद्रवानुद्रां गजेन्द्रसिव केसरी। रथाक्षमात्रेरिषभिरभ्यवर्षहरोत्कन्नः॥ १८ रथिनासपभं तौर्णि धाराभिरिव तोयवः। शरवृष्टि त तां प्राप्तां शरेराशाविषोपमैः॥१९ शातयामस्य सम्पे तरसा होणिकतस्ययन्। ननः जारजातैस्नीक्ष्णीर्मभोदिभिराञ्चाः॥ २० समाचिनोद्राक्षसेन्द्रं घटोत्कचमरिदमम् । स शरेराचितस्तेन राक्षसो रणमधीन ॥ २१ ह्यकारात महाराज खाबिह्छळळेळा यथा। ततः क्रोधसमाविषो ग्रैमसेनिः प्रतापवान॥ शरेरवचकतांग्रेटॉॉणि वजाजानियमैः। अरप्रैरर्धचन्द्रश्च नाराचैः स्वित्रलीमखैः॥ वराहकर्णेर्नाळीकैर्विकर्णेश्चाभ्यवीवृषत्। तां शस्त्रवृष्टिमत्स्यां यज्ञाशनिसमस्त्रनाम्॥ पतन्तीमपरि कडा डीणिरध्यथितेन्डियः। सदःसहां शरेघोरेदिंद्यास्त्रप्रतिमन्त्रितैः ॥ व्यथमत्समहातेजा महाभाणीय मारुतः। ततोस्तरिक्षे बाणानां संग्रामोऽस्य रवाभवत घोरकपो महाराज योधानां हर्षवर्धनः। ततोऽस्त्रसंघर्षकतैविंस्फालेङ्गेः समन्ततः ॥ बभौ निशासके ह्योम खद्योतिरिय संवतम्। स मार्गणगणैदौंणिदिंदाः प्रच्छाद्य सवतः॥ प्रियार्थे तब पुत्राणां राक्षसं समवाकिरत्। ततः प्रवद्तते युद्धं द्वौणिराक्षसयोम्धे ॥ २९ विगाढे रजनीमध्ये शक्रप्रव्हादयोरिव। ततो घटोत्कचो बाणैर्दशभिद्रौंणिमाहबे॥ जघानोरसि संऋदः कालज्वलनसन्निमैः। स तैरभ्यायतैर्विद्धो राक्षसेन महाबलः॥ चवाल समरे द्रौणिर्वातनम् इव द्रमः। स मोहमन्संप्राप्तो ध्वजयार्ष्टं समाश्रितः॥ ततो हाहाकतं सैन्यं तव सर्वे जनाधिप। इतंस्म मेनिरे सर्वे तावकास्तं विद्यापते॥ तं तु रष्टा तथावस्थमश्वत्थामानमाहवे। पञ्जालाः सञ्जयाश्चेव सिंहनादं प्रचिकरे॥ प्रतिस्थय ततः संज्ञामश्वत्थामा महाबस्यः। धनुः प्रपीड्य वामेन करेणामित्रकर्शनः॥ मुमोचाकर्णपूर्णेन धनुषा शरमुत्तमम्।

यमदण्डोपमं घोरसुद्दिक्याद्यु घटोत्कचम्॥ स भित्त्वा दृदयं तस्य राक्षसस्य द्वारोत्तमः विवेदा वसुषासुगः सपुंखः पृथिवीपते ॥ सोऽतिविद्यो महाराज रुपोपस्य उपाविद्यत् राक्षसन्द्रः सुबळवान्द्रीणिना रणदाधिना

दृष्टा विमूढं हैडिस्वं सार्थिस्तु रणाजिरात्। दौणेः सकाशास्त्रंभास्तः

द्वारा के आरा राज्य स्वारा के स्वरा निवारः ॥ ३९. तथा त समरे विद्वा राझसेन्द्र घटोरकचं । ननाद सुमहानादं द्वीणपुत्रो महारयः ॥ ४० पूजितस्वव पुत्रेश्च सर्वयोशेश्च भारतः । ४० पूजितस्वव पुत्रेश्च सर्वयोशिश्च भारतः । वपुषाऽतिप्रजचाळ मध्यान्द्व इव भारकरः भीमसेनं त युध्यन्तं भारद्वाजस्य प्रति । स्वयं दुर्योधनो राजा प्रत्यविध्यन्ध्यिः शरिः तं भीमसेनो दश्वाभः शरिष्ठिवयाभ मार्षिष । दुर्योधनोऽपि विश्वात्या शराणां प्रत्यविध्यत्व तो सायकैरविध्याव शराणां प्रत्यविध्यत्व तो सायकैरविध्याच्या शर्मा विद्याच पाणिये । अथा दुर्योधनोराजा भीमं विद्याच प्रतिभित्र अथा दुर्योधनोराजा भीमं विद्याच प्रविभित्र प्रश्निभित्र स्वारावीत ॥ ४५

तस्य भीमो धनुश्छित्वा ध्वजं च दशाभिः शरैः । विद्याध कौरवश्रेष्ठं

नवत्या नतपर्वणाम् ॥ ४६.
ततो दुर्योभनः कुद्धो भदुरस्यस्वहस्य ।
गृहीत्वा भरतश्रेष्ठो भीमसेनं वितेः शरैः ।
वर्णोडयद्रणसुखं पद्यतां सर्वभिष्यवाम् ॥
ताशिहस्य शरान्मीमो दुर्योधनधद्रश्रुदान् ।
कौरवं पञ्चविद्यास्य श्रुद्रकाणां समार्पयत् ॥
दुर्योधनस्तु संकुद्धो भीमसेनस्य मारिष।

सुरमेण घर्जुश्कित्वा दशिभः प्रस्थविष्यतः अथान्यस्र तुरादाय भीमसेनो महावकः । विश्याघ नुपातं तुणं सप्तभितिशितेः सरैः ॥ तद्श्यस्य घर्जुः क्षिमं चिष्केद छान्नस्त्रतः । द्वितीयं च तृतीयं च चतुर्थं पञ्च नयाः सासमानं महाराज भीमस्य घर्जुराध्किनत् तव पुत्रो महाराज जितकाशी मदोत्करः ॥

सिहनादं महत्रके तजंपिक्षिः कौरवान्॥
तावकाः सैनिकाश्चापि मेनिरे निहतं नृपस्
ततोऽतिजुकुग्धः सर्वे ते हाहिति समंततः ६०
तेषां तु निनदं शुस्वा त्रस्तानां सर्वेपोकिनास्
भौमसेनस्य नादं च श्रुत्वा राजन् महासमन्
ततो पुषिष्ठिरो राजा हतं मत्वा सुयोधनस्
अभ्यवतेत वेगेन यत्र पार्थो वृकोदरः॥ ६२

पञ्चालाः ककवा मत्स्वाः सञ्ज्ञवाश्च विद्यापते। सर्वोद्योगेनाभिजग्धः द्रोणमेव युद्यत्सवा॥ ६३ तत्रासीत्स्यसदृष्टं द्रोणस्वाध परैः सह। धोरे नमित मधानां निम्नतामितरेतरम् ६४

मृत्योरिय खसारं हि दीतां विहिशिकांपिय स्वीमन्तमिय छुवैन्सी नमसीऽशिक्षमप्रभाम अप्राप्तामेय तां शक्ति विश्व विच्छेद कौरयः पर्यतः सर्वछोकस्य भीमस्य च महात्ममः ततो भीमो महाराज गदां गुर्वी महाप्रमाम विक्षेण विषय वेगेन उपाँचनर्थं प्रति ॥ तताः सा सहस्या चाहांस्तव पुत्रस्य संपुर्गे। सार्पर्य च गदा गुर्यो ममरांस्य रथं पुतः ॥ पुत्रस्त तय राजेन्द्र भीमाझीतः प्रणस्य च। पाइराई य पाइराई या चार्या नद्य सामाझीतः प्रणस्य च। आकराह रथं चार्य नद्य नाय तय पुत्र ॥ सहारायस्य ।

म तथा भिद्यमानेष कार्मकेष पनः पनः।

कर्कि विश्वेष समरे सर्वपारसवी प्रामास ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वीण घटोत्कचवधपर्वीण रात्रियुद्धे दुर्योधनापयाने षट्षष्टथधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६६ ॥

-

386

गढां विभिन्नतां दश सहदेवस्त्वराश्वितः। डार्कि चिश्लेप कर्णाय नामध्यस्याहिलनहत्त्रीः ससंभग्नं ततस्तर्णमवप्तत्य रथोत्तमात । सहदेवो महाराज हुए कर्ण ह्यवस्थितम १० रथचकं प्रगृह्याजी सुमोचाधिरथं प्रति। तदाऽपतद्वै सहसा कालचक्रमिवोद्यतम॥११ शरैरनेकसाहस्रैराच्छिनत्सतनस्टनः। तर्सिम्त निहते चके सतजेन महात्मना १२ ईषादण्डकयोक्रांश्च यगानि विविधानि च। हस्त्यंगानि तथाश्वांश्च स्रतांश्च प्ररुपान्बहन् ॥ चिश्रेप कर्णमहित्रय कर्णस्तान्द्यधमस्त्रीः। स निरायधमात्मानं बात्वा माद्रवतीसतः वार्थमाणस्त विशिक्षैः सहदेवो रणं जही । तमभिद्रत्य राधेयो सहतद्भिरतर्षम ॥ अववीत्प्रहसम्बाक्यं सहवेयं विद्यापिते । मा यध्यस्व रणेऽघीर विशिष्टे रथिभिः सह

सहदेवमधायान्तं द्रोणप्रेप्सं विज्ञापते। कर्णों वैकर्तनो यदे वार्यामास भारत ॥ १ सहदेवस्त राधेयं विद्वा नवभिराध्यौः। प्रनर्विद्याध दशभिविशिखेनेतपर्वभिः॥ २ नं कर्णः प्रतिविद्याध शतेन नतपर्शणाम। सज्यं चास्य धनः शीवं चिन्छेद लघहस्तवत ततोऽन्यद्धनुरादाय माद्रीपुत्रः प्रतापवान् । कर्ण विश्याध विशस्या तद्वस्तामिवाभवत्रध तस्य कर्णो हयान्हत्वा इरिः सम्रतपर्विधः। सार्रायं चास्य भहेन द्वतं निन्ये यमक्षयम् ५ विरथः सहदेवस्त खड्डं चर्म समाददे। तदप्यस्य दारैः कर्णो व्यथमत्प्रहसाम्रेव ॥ ६ अथ गर्वी महाघोरां हेमचित्रां महागदास । प्रेषयामास संक्रुद्धो वैकर्तनरथं प्रति॥ तामापतन्तीं सहसा सहदेवप्रचोदिताम् । व्यष्टंभयच्छरैः कर्णों भूमी चैनामपातयत ८

प्रणस्य निलीनो भूत्वा ॥ ५८ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणिटीकायां षटपष्टविकशततमोऽध्यायः ॥१६६॥

१६७ सहदेवमधायान्तभिति दातानीकभिति । नाष्ट्रायौ सङ्घर्षौ ॥ १ ॥ सहरीर्धुंस्य माद्रेय वचो में मा विश्विक्षाः। अथैनं घतुपोऽभेण तुद्रम्पूयोऽब्रवीह्रचः॥ १७ एषोऽजुनो रणे तुर्ण युध्यतं कुरुभिः सह । तत्र गच्छस्य माद्रेय गृहं वा यदि मम्यसे ॥ एवम्रुकृत तं कणों रथेन रिधनां वरः। आयात्पाञ्चाल्याण्डुनां सैन्यानि प्रदह्तिव

वर्ध प्राप्तं तु माड्रेयं नावधीत्समरेऽरिहा। कुन्त्याः स्मृत्वा वची राजन् सत्यसम्धो महायशाः॥

स्त्यसम्भा महायशाः॥ २० सहदेवस्तता राजम्बिमनाः शरपीडितः। । कण्वामुक्तारतसभ्र जीवितानिस्वियतः २१ आहरोह रथं चापि पाञ्चाव्यस्य महारमः जनमेजयस्य समेरे स्वरायुक्तो महारयः २२ विरादं सहसेनं तु होणं वै बुतमागतम् । महराजः शरीषण च्छादयामास घन्विनम् तयोः समभवयुद्धं समरे दृढधन्विनोः। यादशं छामबद्दाजां जीवासवयोः पुरा २४ महराजो महराज विरादं चाहिनीपतिम् । आजभ्रे स्वरितस्तृणं शतेन नतपर्वणाम् २५ प्रतिविद्याध नं राजमविभिन्तितः शरैः। पुनश्चेन जिस्तत्या भूयश्चेव शतेन तु ॥ २६ तस्य महाभिषो हत्वा चतुरां रथवास्त्राजीनः। स्तं भ्यास्त्राजीनः। स्वरं भ्यास्त्राजीनः। स्तं भ्यास्त्राजीनाः। स्तं भ्यास्त्राजीनां स्तं भ्यास्त्राजीनां स्ताम्यास्त्राजीनां स्तामितं भ्यास्त्राजीनां स्तामितं भ्यास्तामितं स्तामितं भ्यास्त्राजीनां स्तामितं स्ताम

हताश्वानु स्थामूर्ण-मवण्डस्य महारयः । तस्यौ विस्कारयंश्वापं विश्वश्चेश्व शिताञ्चरान् ॥ २८ द्यतानीकस्ततो दृष्टा भातरं हतवाहनम् ॥ २० रथेनास्यपतसूर्णं सर्वेठोकस्य पद्यतः ॥ २० द्यातानीकमथायान्तं महराजो महामुधे । विश्वश्चेत्रुप्तिविद्यातता निन्ये यसस्यम्

तर्रिमस्तु निहते वीरे विरादो रथसत्तमः। आकरोह रथं तूर्णं तमेव ध्वजमालिनम् ३१ ततो विस्फार्यं नयने कोघादिगुणविकमः। मदराजरथं तूर्णं छादयामास पत्रिमिः ३२ ततो मद्राधियः कुद्धः हारेणानतपर्वणा। आज्ञधानोरसि हदं विरादं वाहिनीपतिस् सोऽतिविद्धो महाराज रथोपस्थ उपाविशत्। कश्मलं चाविशत्तीवं

विरादों भरतर्षभ ॥ ३४ सार्थिस्तमपोवाह समरे शरविक्षतम । ततः सा महती सेना प्राद्वविश्वि भारतश्व वश्यमाना शरशतैः शब्येनाहवशोभिना ।

तां रष्टा विद्वतां सेनां वासुदेवधनअयौ प्रयाती तत्र राजेन्द्र यत्र शल्यो व्यवस्थितः ती त प्रत्यद्ययी राजन राक्षसेन्द्रो हालंबपः अष्टवकसमायुक्तमास्थाय प्रवरं रथम्। तरङ्गमुखेर्युक्तं पिशाचैर्घोरदर्शनः॥ लोहिताद्रैपताकं तं रक्तमाल्यविभाषितम्। काष्णीयसमयं घोरमञ्जनमसमावृतम् ॥ ३९ रौडेण चित्रपक्षेण विवृताक्षेण कुजता। ध्वजेनोच्छितदण्डेन गुधराजेन राजता ४० स बभौ राक्षसो राजन्मिन्नाञ्जनचयोपमः। करोधार्जनमायान्तं प्रभवनमिवादिराद्र ४१ किरन्वाणगणान् राजव्दातशोऽर्जुनमूर्धनि अतितीवं महयुद्धं नरराक्षसयोस्तदा॥ ४२ द्रपृणां प्रीतिजननं सर्वेषां तत्र भारत। गृष्ट्र-काक-बलोलुक-कङ्क-गोमायहर्षणम् ४३ तमर्जनः शतनव पत्रिणां समताडयत । नवभिश्च शितैवीणैध्वेजं चिच्छेद भारत॥ सार्राधं च त्रिभिर्वाणैस्त्रिभिरेव त्रिवेणुकम्। धनरेकेन चिच्छेद चतुर्भिश्रतुरो हयान्॥

पुनः सज्यं कृतं चापं तद्व्यस्य हिघाऽच्छिनत्। विरथस्योयतं खडं

शरेणास्य द्वियाऽकरोत् ॥ ४६ स्वयं निश्चित्व स्वियं अस्ति स्वयं । पार्थोऽ विस्वयं स्वयं । पार्थोऽ विस्वयं स्वयं स्वयं । पार्थोऽ विस्वयं स्वयं । किर्म्हारगणान् राजन्नरवारणवाजिष्ठ ॥४८ वश्यमाना महाराज पाण्डवेन यशस्त्रिता । विस्वतं स्वयं स्वयं स्वयं । विस्वतं स्वयं स्य

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वाणे रात्रियुद्धेलंबुषपराभवे सप्तषष्टवधिकदाततमोऽध्यायः ॥ १६७ ॥

end some

286

ध्यम्राजेतां महाराज श्वाविधौ शळळेरिव॥ क्ष्मपुर्खैः प्रसन्ताधैः वरिष्ठिज्ञतुरुक्तरो । क्षार्यप्रपिक्तिज्ञी ध्यम्राजेतां महासृष्ठे॥ तपनीयनिमौ चित्रौ करपवृक्षाविवाद्वतौ । क्रिजुकाविव चोरफुक्षी ध्यकाशेतां रणाजिरे

वृषसेनस्ततो राजन् द्वपदं नवाभेः दारैः।

कर्णप्रत्रो महाराज वर्षमाण इवांबुदः॥

विद्धा विद्याध सप्तत्या पुनरम्यैक्षिमिस्त्रिमिः॥ १९ ततः शरसहस्राणि विम्रञ्जन्विमौ तदा।

द्रुपदस्तु ततः पुद्धो वृषसेनस्य कार्मुकम्। ब्रिधा चिच्छेद भलेन पीतेन निशितेन च ॥ सोऽन्यत्कार्मकमादाय रुक्मबद्धं नवं दृढम तुणादाकृष्य विमलं भल्लं पीतं शितं दृढम् ॥ कार्श्वेक योजयित्वातं द्वपदं सम्निरीक्ष्यच आकर्णपूर्णे सुसुचे त्रासयन्सर्वसोमकान्॥ हृदयं तस्य भिन्वा च जगाम वसुधातलम्। कदमळं प्राविशदाजा वृषसेनशराहतः ॥२४ सारथिस्तमपोवाह समरन्सारथिचेष्टितम्। तस्मिन्प्रभन्ने राजेन्द्र पञ्चालानां महारथे॥ ततस्त द्वपदानीकं शरीश्लक्षतन्द्लदम्। संप्राद्रवत्तदा राजन्निशीथे भैरवे सति ॥२६ प्रदीपैरपरित्यक्तैर्ज्वलक्तिस्तैः समन्ततः। व्यराजत मही राजन वीताचा चौरिव ब्रहैः तथाऽङ्गदैर्निपतितैवर्धराजत वसंघरा। पावृर्काले महाराज विद्युद्धिरिव तोयदः॥ ततः कर्णसुताचस्ताः सोमका विश्रदृद्धवः । यथेन्द्रभयवित्रस्ता दानवास्तारकामये॥

तेनार्धमानाः समरे द्रवमाणाश्च सोमकाः।

द्यराजन्त महाराज प्रदीपैरवमासिताः॥

सञ्जय उवाच ।

इतानीकं शरेस्तृणें निर्दृहर्गतं चसूं तव ।
चित्रस्तेनस्तव सुतो वारयामास भारत ॥ १

नाकुळिश्चित्रसेनं तु विद्ध्या पञ्चभिराशुगैः
स तु तं प्रति विद्याय दश्मिनिंदितैः सरैः
चित्रसेनो महाराज शतानीकं पुनर्शुष्टे ।
चत्रभिनिंदितैवाणराज्यान स्तनान्तरे ॥ ३

नाकुळिस्तस्य विशिक्षैर्वमंसक्तपवींभः ।
गात्रास्संच्यावयामास तदद्वतिमवाभवत ॥
स्रोपेतवर्मा पुनस्ते विरराज भृशं तुप ।
उत्स्वुच्य काळे राजेन्द्र निर्मोक्तिय पद्मगः
ततोऽस्य निशिवैवीणर्चेज विच्छेत् नाकुळिः
घनुश्चेव महाराज यतमानस्य संयुगे ॥ ६
चिक्रकृष्या समरे विवर्मा च महारयः ।

धनुरन्यन्महाराज जन्नाहारिविदारणम् ॥

ततस्तुर्ण चित्रसेनो नाकुार्छ नवभिः शरैः।

विद्याध समरे कुद्धी भरतानां महारथः॥

शतानीकोऽथ सँकुद्धश्चित्रसेनस्य मारिष।

जघान चतुरी वाहाँन्सारार्थे च नरोत्तमः॥

अवप्लत्य रथात्तस्माचित्रसेनो महारथः।

नाकुार्ल पञ्चिवात्या वाराणामार्थयहली ॥
तस्य तरकुर्वतः का नकुळस्य सुतो रणे ।
अध्यनदृष्टे विच्छेद चार्य रज्ञिथिपृषितम् ॥
सः निछ्छभ्यन्या विरयो हताश्यो हतसार्थिः
आकरोह रथं तृर्ण हार्दिक्यस्य महारमनः ॥
द्वपदं तु सहानीकं द्रोणप्रेप्स महारममः ॥
व्ययनोऽप्यान्य क्रिक्टशरदानिस्तत् ॥१३
यक्षसेनम्द्र सार्य कर्णपुत्रं महारथम् ।
पृष्ट्या वाराणां विच्याघ बाह्रोक्टसि चानघ्
वृष्यनेनाद्र सुळ्डो यक्षसेनं रथे स्थितम् ।
बहुमिः सायकेंस्त्रीक्ष्णीराज्ञ्चान स्तानन्तरे ॥

ताबुभी शरनुस्नाङ्गी शरकण्टकितौ रणे।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां सतप्रव्यधिकशततमोऽष्यायः॥ १६०॥

तांस्तु निर्जित्य समरे कर्णपुत्रोऽप्यरोचत ।
मध्यदिनमतुप्राप्तो धर्मांद्युरिच भारत ॥ ३१
तेषु राजसहस्रेषु तावकेषु परेषु च ।
एक एव व्वटंस्तस्थी वृषसेनः प्रतापवान् ॥
सम्बद्धित्य रणे शुराम्सोमकानां महास्था
जगाम व्यरितस्तत्र यत्र राजा वृष्टिष्टिरः॥

प्रतिविन्ध्यमथ कुछं प्रदृष्टन्ते रेणे रिपून्।
दुःशासनस्तव सुतः प्रत्यगळ्छन्महारथः॥
तयोः समागमा राजंश्रिजक्षयो वसूव ह।
व्ययेतजळ्दे व्योम्नि चुजमास्करयोगरेव॥
प्रतिविच्यं तु समरे कुवाणं कर्म दुष्करम्।
दुःशासनस्त्रिमिजोर्छळाटे समिविच्यत॥
सोऽतिविद्यो कळवात तच पुत्रेण घनिवना।
विरराज महाबाङ्गः सम्प्रक्ष इच पर्वतः॥ -३७
दुःशासनं तु समरे प्रतिविन्थ्यो महारथः।
नवमिः सायकैधिज्ञा पुनविंद्याध सत्रास्यः
तत्र भारत पुत्रकर्म कुतवानकर्म दुष्करम्।

प्रतिविन्ध्यहयान्ध्रैः पातयामास सायकैः॥ सार्थि चास्य भल्लेन ध्वजं च समपातयत। रथं च तिल्हो। राजन द्यधमत्तस्य धन्विनः पताकाश संतणीरा रहमीन्योकाणि च प्रभो चिच्छेद तिल्हाः ऋद्धः शरैः सम्नतपर्वभिः॥ विरथः स त धर्मात्मा धनुष्पाणिरवस्थितः। अयोधयत्तव सुतं किरञ्शरशतान्बहन॥ क्षरप्रेण धनस्तस्य चिच्छेद तनयस्तव । अथैनं दशभिर्वाणिश्छित्रधन्वानमार्दयत्॥ तं दश विरथं तत्र स्नातरोऽस्य महारथाः। अन्ववर्तन्त वेगेन महत्या सेनया सह॥ ४४ आष्ट्रतः सततो यानं सुतसोमस्य भास्तरम्। धनुर्गृह्य महाराज विद्याध तनयं तव ॥ ४५ ततस्त तावकाः सर्वे परिवार्य सतं तव । अभ्यवर्तन्त संग्रामे महत्या सेनया बताः ॥ ततः प्रववृते युद्धं तव तेषां च भारत। निशार्थे दारुणे काले यमराष्ट्रविवर्धनम्॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि रात्रिपुद्धे द्रातानिकादियुद्धे अष्टपष्टविक्षणततमोऽध्यायः॥ १६८॥

383

सञ्जय ववाच ।

गकुळं रभसं युद्धे निमन्तं वाहिनाँ तव ।

अभ्ययास्त्रीवळःकुद्धित्य निष्ठितं चाववित्
कृतवेरी तु ती वरिपवन्योग्यवधकांक्षिणी ।

शरीः पूर्णायतांस्त्रद्धिरत्यांन्यसमिक्रकनतुः ।

वर्धेव नकुळो राजन् शास्त्रवर्णयमुझतः ।

वर्धेव सीवळशापि शिक्षां संदर्शयन्युधि ॥

ताबुमी समरे शूरी शरकण्यिकनी तदा ।

श्रवमार्जेकरीजक्षाः शरिश्ळकततुङ्ख्यो ।

स्वित्रवेषपरिक्रिको त्यमाजेकां महाशुधे ॥ ५

तपमार्याकर्मी करपण्यानिय दुमी ।

स्वित्रवेषपरिक्रिको उपमार्जानं महाशुधे ॥ ५

तपमार्याकर्मी अर्थाः ।

व्यराजेतां महाराज कण्टकैरिय शास्मली।

श्वित्रहां भ्रेक्षमाणी च राजिनवृत्तलेखनी।

क्षीयसंरक्तनवनी निर्देहन्ती परस्पर् ॥ ८
स्यालस्तु तब संकुद्धो माद्रीपुत्रं हसित्रव ।

क्षित्रकेत थिवयाय हृदये निश्चित्त ह ॥ ९
नकुलस्तु भूशं विदः स्यालेत तब धन्वित्ता।

तिनसाद रश्रीपस्थे करमले वाविश्वामहत् ॥
अत्यन्तविरिणं हर्त हृद्धा शहुं तथानतम् ।

नाद शकुनी राजंस्तपान्ते जलशे यथा ॥

प्रतिलभ्य ततः संक्षां नकुलः पाण्डुनन्दमः।

अभ्ययास्तिवलं भूगो क्यानानत् स्वान्तकः॥

संकुद्धः शकुनि पष्टवा विद्याध भरत्वम ।

पनश्चितं शतिष्व नारावानां स्तान्तरे ॥ १३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां अष्टषष्टवधिकरात-तमोऽध्यायः॥ १६८॥

अथास्य सदारं चापं सुष्टिदेशेऽच्छिनत्तदा । ध्वजं च त्वरितं छित्वा रथाद्भमावपातयत्॥ विशिखेन चतिक्णेन पीतेन निशितेन च। करू निर्मिश्य चैकेन नक्कलः पाण्डनन्दनः॥ इयेनं सपक्षं स्याधेन पातयामास तं तदा। मोऽतिविज्ञो महाराज रथोपस्थ उपाविज्ञत ध्वजयार्ष्टे परिक्रिक्य कामकः कामिनी यथा तं विसंज्ञं निपतितं दृष्टा स्याळं तवानघ॥ अपोवाह रथेनाश सार्थिध्वीजनीमुखात। ततः संचुक्त्युः पार्था ये च तेषां पदानगाः निर्जित्य च रणे शत्रुं नक्छः शत्रुतापनः। अब्रवीत्सारार्धे कुद्धी द्रोणानीकाय मां वह तस्य तद्वचनं श्रत्वा माद्रीपुत्रस्य सारधिः। प्रायात्तेन तदा राजन् यत्र द्रोणो व्यवस्थितः शिखण्डिनं तु समरे द्रोणप्रेष्सं विशापते। क्रपः शारव्रतो यत्तः प्रत्यगच्छत्सवेगितः॥ गौतमं द्वतमायान्तं द्रोणानिकमरिदमम् । विद्याघं नवभिर्भेहैं: शिखण्डी प्रहसन्निव॥ तमाचार्यो महाराज विद्ध्वा पञ्जभिराद्यगैः पुनर्विध्याध विश्वत्या पुत्राणां प्रियकत्त्व॥ महत्त्वदं तयोरासी द्वीर रूपं भयानकम्। यथा देवासुरे युद्धे शंबरामरराजयोः॥ २४ शरजालावृतं व्योम चकतस्ती महारथी। मेघाविव तपापाये वीरी समरदर्भदी । २५ प्रकत्या घोरकपंतदासी छोरतरंपनः। रात्रिश्च भरतश्रेष्ठ योधानां युद्धशालिनाम्॥ काळरात्रिनिभा ह्यासिद्धोरस्पा भयानका। शिखण्डी तु महाराज गौतमस्य महज्र सः॥ अर्थचन्द्रेण चिच्छेद सज्यं सविशिखं तदा। तस्य कुद्धः क्रुपो राजञ्ज्ञाक्ति चिश्लेप दारुणाम स्वर्णदण्डामकुण्ठाम्रां कर्मारपरिमार्जिताम । तामापतन्तीं चिच्छेद शिखण्डी बहामिः शरैः साऽपतन्मेदिनीं दीता भासयन्ती महाप्रभा। अधान्यद्वनुरादाय गौतमो रथिनां वरः३० प्राच्छादयच्छितैर्बाणैमहाराज शिखण्डिनम् म चळाद्यमानः समरे गीतमेन यशस्विना३१

न्यपीतत रथोपस्थे शिखण्डी रथिनां बरः। सीदन्तं चैनमालोक्य क्रपः शारद्वतो युधि॥ आजझे बहिभवीणैजिघांसन्निव भारत। विस्त तं रणे दश या बसेनि महारथम ३३ पञ्चालाः सोमकाश्चेव परिवतः समन्ततः । तथैव तव प्रवास परिववद्गिजी समम्॥ ३४ महत्या सेनया सार्ध ततो यद्ममवर्तत। रथानां च रणे राजन्नन्योन्यमभिधावनास वभव तसलः शब्दों भेघानां गर्जतामिव। दवतां सादिनां चैच गजानां च चिद्यांपते अन्योन्यमभितो राजन करमायोधनं बभौ पत्तीनां द्रवतां चैव पादशब्देन मेदिनी ३७ अकस्पत महाराज भयत्रस्तेव चाङ्गना । रिधनो रथमारुह्य प्रदता वेगवत्तरम् ॥ ३८ अग्रह्मन्द्रहर्वो राजञ्ज्ञालभान्वायसा इव । तथा गजान्यभिकांश्च संप्रभिका महागजाः तस्मिन्नेव पदे यत्ता

तास्मक्षव पद् यसा निगृह्णन्ति स्म भारत। सादी सादिनमासाच

पत्तयश्च पदातिनम् ॥ समासाद्य रणेऽन्योन्यं संरब्धा नातिचक्रमः धावतां द्रवतां चैव पुनरावर्ततामपि॥ बभूव तत्र सैन्यानां शब्दः सुविपुरुो निश्चि दीव्यमानाः प्रदीपाश्च रथवारणवाजिषु ४२ अदृदयन्त महाराज महोल्का इव खाच्यताः मा निजा भरतश्रेष्ठ प्रदीपैरचभासिता ॥ ४३ दिवसप्रतिमा राजन्बभूव रणमूर्धनि। आदित्येन यथा स्याप्तंतमो लोके प्रणद्यति तथा नष्टं तमो घोरं दीपैदीं मैरितस्ततः। दिवं च प्रथिवीं चैव दिशश्च प्रदिशस्तथा ४५. रजसा तमसा व्याता द्योतिताः प्रभया पनः अस्त्राणां कवचानां च मणीनां च महात्मनाम् अन्तर्द्धः प्रभाः सर्वा दीपैस्तैरवभासिताः। तस्मिन्कोलाहले युद्धे वर्तमाने निशासखे॥ न किचिद्धिदुरात्मानमयमस्मीति भारत। अवधीत्समरे पत्रं पिता भरतसत्तम ॥

ऊरू इति । मण्डलं चरतः शकुनेद्रोष्ट्रः एकेनैव वाणेन विमेद् ॥ १५ ॥ यथा स्वे स्येनं पक्षास्यां सहितं वासद-क्षिणगामिनं पातचेदेवामिति छुतोपना । व्याधेन बाणेन विध्यस्यनेनिति व्याधो बाणः ॥ १६ ॥ परिष्ठिस्य द्वेशेन ध्वज्यार्धि कित इति शेषः ॥ १७ ॥ राधिन इति । प्रहुता राधनो वेगवत्तरं रथमान्द्य तत्पतिमगुक्तन् शलभानिव वायसा इति उत्तरण सह योज्यम् । रथं रथान् राधिनो स्थपत्तीनिति वा ॥ ३८ ॥ खस्त्रीयं मातुल्ञ्चापि स्वस्त्रीयश्चापि मातुल्य निर्मर्यादमभूशुद्धं रात्रौ भीरुभयानकम्

पुत्रश्च पितरं मोहात्सखायं च सखा तथा। स्वे स्वान्परे परांध्वापि निज्ञप्नुरितरेतरम्।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि रात्रियुद्धे संकुलयुद्धे ऊनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६९॥

8000

सञ्जय उवाच । तस्मिन्सतुमुळे युद्धे वर्तमाने भयावहे। धृष्टग्रम्भो महाराज द्रोणमेवाभ्यवर्तत॥ संदधानो धनुःश्रेष्ठं ज्यां विकर्षन्पुनः पुनः। अभ्यद्रवत द्रोणस्य रथं स्वमविभाषितम् २ भृष्ट्यसमधायान्तं द्रोणस्यान्तचिकीर्षयाः। परिवृद्गमहाराज पञ्चालाः पाण्डवैः सह तथा पॅरिवृतं दङ्घा द्रोणमाचार्यसत्तमम्। पुत्रास्ते सर्वतो यत्ता ररश्चद्वीणमाहवे॥ बळाणेबी ततस्ती तु समेयातां निशासुखे। वातोद्धती श्रुव्धसत्त्वी भैरवी सागराविव५ ततो द्रोणं महाराज पाञ्चाल्यः पञ्चभिः शरैः विद्याध हृद्ये तूर्ण सिहनादं ननाद च ॥ ६ तं द्रोणः पञ्चविदात्या विद्या भारत संयुगे चिच्छेदान्येन भक्षेन धनुरस्य महास्वनम् ७ धृष्टयुक्तस्तु निर्विद्धो द्रोणेन भरतर्षभ। उत्संसर्ज धनुस्तूर्ण संदश्य दशनच्छद्म ॥८ ततः ऋद्धो महाराज धृष्टद्युद्धः प्रतापवान्। आददेऽन्यद्धनुः श्रेष्ठं द्रोणस्यान्ताचिकर्षिया विकृष्य च धनुश्चित्रमाकर्णात्परवीरहा। द्रोणस्यान्तकरं घोरं व्यस्जत्सायकं ततः स विस्हो बलवता शरी घोरो महासूधे। मासयामास तत्सैन्यं दिवाकर इवोदितः॥ तंत्र दृष्टा शरं घोरं देव-गन्धर्व-मानवाः। स्वस्त्यस्तु समरे राजन् द्रोणायेत्यव्रवन्वचः तं तु सायकमायान्तमाचार्यस्य रथं प्रति। कर्णो हादश्या राजंश्चिष्छेद कृतहस्तवत१३ स च्छिन्नो बहुधा राजन सुतपुत्रेण धन्विना निपपात शरस्तुर्ण निर्विषो भुजगो यथा १४

भृष्टग्रम्नं ततः कर्णा विख्याध दशसिः शरैः पञ्चाभिद्रींणपुत्रस्तु स्वयं द्रोणस्तु सप्ताभिः १/६ शल्यश्च दशभिवाँणैस्त्रिभिर्दुःशासनस्तथा । दुर्योधनस्तु विशत्या शक्तिशापि पञ्चभिः॥ पाञ्चाल्यं त्वरयाऽविध्यन्सर्व एव महारथाः स विद्धः सप्तमिवीरैद्रीणस्यार्थे महाहवे १७

सर्वानसंग्रमाद्राजन् प्रत्यविद्धाश्चिभिक्षिभिः। द्रोणं द्रौणि च कर्णं च

विद्याध चतवात्मज्ञम्॥ ते भिन्ना धन्विना तेन धृष्टशुद्धं पुनर्सृधे। विदयधः पञ्चभिस्तर्णभेकैको रथिनां वरः १९ द्रमसेनस्तु संकुद्धो राजन्विध्याध पत्रिणा। त्रिभिश्चान्यैः शरैस्तुर्णं तिष्ठ तिष्ठेति चाबवीत स त तं प्रतिविद्याध त्रिभिस्तीक्ष्णैरजिह्मगैः खर्णपुञ्जैः शिलाधौतैः प्राणान्तकरणैर्युधिरर् भक्षेनान्येन तु पुनः सुवर्णोज्वलक्रण्डलम् । निचकर्त शिरः कार्याद्रमसेनस्य वर्षिवान् तिच्छरो न्यपतङ्गमी संदृष्टीष्ठपुटं रणे। महावातसमुद्धतं पक्षं तालफलं यथा॥ २३-तान्स विद्धा पुनर्योधान्

वीरः सुनिशितैः शरैः। राधेयस्याच्छिनद्रहैः

कार्मुकं चित्रयोधिनः॥ न तु तन्मसृषे कर्णो धनुषश्छेदनं तथा। निकर्तनीमवात्युशं लांगूलस्य महाहरिः २५ सोऽन्यद्भः समादाय कोधरक्तेक्षणः श्वसन् अभ्य द्वचच्छरी घेस्तं भ्रष्टशुक्तं महाबलम् २६ दृष्टा कर्ण तु संरच्यं ते बीराः पृत्यपैमाः। पाञ्चात्वयुत्रं त्वरिताः परिवर्गुजिवासया। पण्णां योधप्रवीराणां तावकानां पुरस्कृतम् सुत्योरास्वमतुपातं भूष्टपुत्तममंस्मिह्। २८ पतस्मिनेव काले तु दाशाद्यां विकिरस्कारान् भूष्टपुत्तं पराकान्तं सात्यिकः प्रत्यपत्त २९ समायान्तं महेष्वासं सात्यिकः ग्रत्यपत्त २९ समायान्तं महेष्वासं सात्यिकः ग्रत्यपत्त २९

तं सात्यिकर्महाराज विज्याघ दशिमः शरैः। पश्यतां सर्वेवीराणां

मा गास्तिष्ठेति चात्रवीत ॥ स सात्यकेस्तु बलिनः कर्णस्य च महात्मनः आसीत्समागमो राजन बलिवासवयोरिव त्रासयन् रथघोषेण क्षत्रियान् क्षत्रियर्षमः। राजीवळोचनं कर्णं सात्यकिः प्रत्यविध्यत कम्पयभिव घोषेण धनुषो वसुधां बली। स्तपुत्रो महाराज सात्यकि प्रत्ययोधयत३४ विषाठकर्णिनाराचेर्वत्सदन्तैः श्वरैरपि । कर्णः शरशतैश्चापि शैनेयं प्रत्यविद्ध्यत॥ ३५ तथैव युक्यमानोऽि वृष्णीनां प्रवरो युधि। अभ्यवषंच्छरैः कर्णे तसुद्धमभवत्समम् ॥ ३६ तावकाश्च महाराज कर्णपुत्रश्च दंशितः। सात्यकि विव्यपुस्तर्णे समंतानिशितैः शरीः अस्त्रेरस्त्राणि संवार्थे तेषां कर्णस्य वा विभो अधिद्वयत्सात्यकिः कुद्धी वृषसेनं स्तनांतरे॥ सेन बाणेन निर्धिद्धी वृषसेनी विद्यापते। न्यपतत्स रथे मृढो धनुस्तस्त्रय वीर्थवान्॥

ततः कर्णो हतं मत्वा वृषसेनं महारथम् । पुत्रशोकाभिसंतमः सात्यांक प्रत्यपोडयत् ॥ पीड्यमानस्तु कर्णेन युद्धानां महारथः । विड्याध बहुन्निः कर्णे त्वरमाणः पुनः पुनः स कर्णं दश्ताभिधिद्वा वृषसेनं च सप्तभिः । स हस्तावापधनुषी तयोश्चिच्छेद् सात्वतः तावन्यं अनुपी सज्ये कृत्वा शत्रुभयेकरे । युद्धानमाविच्येतां समेतािक्रशितः शरोः ॥ वर्तमानं तु संग्रामे तस्मिन्वीरवरक्षये ।

विष्रकीर्णान्यनेकानि न हि तिष्ठन्ति कहिंचित्। वातेनेव समुद्धत-

मभ्रजाठं विदीयते॥ ४९ सञ्यसाचिनमासाय भिन्ना नौरिव सागरे द्रवतां योधमुख्यानां गाण्डीवप्रेषितैः शरैः विद्धानां शतशो राजन

श्रूयते निःखनो महान्। श्र्यु दुन्दुभिनिर्घोप-मर्जुनस्य रखं प्रति॥ थि राजञार्दुल स्तनथिल्लोरियाम्बरे

निशीथे राजशार्द्ध स्तनिथलोरिवास्वरे । हाहाकारस्वांश्चेव सिंहनादांश्च पुष्कलान् ॥ श्रृणु शन्दान्बहुविधा-

नर्जुनस्य रथं प्रति । अयं मध्ये स्थितोऽस्माकं

अयं प्रश्नं स्थिताऽस्माक
सात्यिकः सात्यतां वरः ॥ ५३
इह चेह्नस्तं रुव्यतं वरः ॥ ५३
इह चेह्नस्तं रुव्यं कुःस्ताओच्यामहे परान् ।
पन पाञ्चालराजस्य पुत्रो द्वेगेन संगतः ॥
सर्वतः संवृतो योधेः द्वरेश्च रयसत्तमः ।
सात्यिक विदं हत्याम पुष्टुकृतं च पार्यतम्
असंदायं महाराज शुवो नो विजयो भवेत।
सीमज्ञविद्मी वीरी परिवायं महारयो ॥
प्रयतामो महाराज निहन्तुं वृध्िणपार्यतौ ।
सत्यसात्वी पुरोश्येति द्वेगानीकाय भारतः
संसक्तं सात्यिक ज्ञात्मा बहुभिः कुरुपुक्रवैः ।
तत्र गच्छन्तु बहुवः प्रवरा रयसत्तमाः ॥ ५८
यावत्यायो न जानाति सात्याकं वहुभिदुंते
ह त्वरच्यं तथा द्वारा द्वाराणं मोक्षणं भूदां

षङ्ग्वेभाः दुर्गोधन-दुःशासन-द्राण-कर्ण-शल्य-राजनयः २०॥शोपथिकं वुक्तवा।४८॥ वह सार्व्याकेस्यं कर्यः कश्यते चेत् अयं वशीकियते चेदित्ययेः ॥ ५४ ॥ सार्व्याकपृष्टकृते पाष्ट्रवसेनायां सारभुतावाभिगन्युवदहुभिर्मिलिलाः इत्तरमावित्याह—सार्व्याकिमिस्यादिना ॥ ५५ ॥

॥ ६५ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टांकायां सप्तत्यः

प्तितिश्चामरैश्चेव श्वेतच्छत्रेश्च भारत। प्तेषां युयुधानेन युध्यतां युधि भारत।

ततस्ते पाद्रवन्सर्वे त्वरिता ग्रह्यदुर्भदाः। अमृष्यमाणाः संरब्धा युयुधानरथं प्रति॥१ ते रथैः करिपतै राजन्हेमरूप्यविभूषितैः। सादिभिश्च गजैश्वैव परिवृष्टः समन्ततः ॥ २ अधैनं कोष्ठकीकृत्य सर्वतस्ते महारथाः। सिंहनादांस्ततश्चक् स्तर्जयन्ति स्म सात्यिकम् तेऽभ्यवर्षञ्छरेस्तीं हणैः सात्यकि सत्यविकमं त्वरमाणा महावीरा माधवस्य वधैषिणः॥ तान् दृष्टा पततस्तुर्णं शैनेयः परवीरहा। प्रत्यगुह्णान्महाबाहुः प्रमुखन्विशिखान्बहुन् ॥ तत्र वीरो महेष्वासः सात्यिकर्युद्धदुर्मदः। निचकर्तं शिरांस्युग्रैः शरैः सम्नतपर्वभिः॥ हस्तिहस्तान्हयशीवा बाहूनपि च सायुधान् ऋरप्रै॰छाद्यामास[¶] तावकानां स माघवः॥ बभूव घरणी पूर्णा नक्षत्रैद्यौरिव प्रभो॥ ८

क्षयायः १७१

चथा त्विह बजत्येष परलोकाय माधवः।

तथा कुरु महाराज सुनीत्या सुप्रयुक्तया॥६०

कर्णस्य मतमास्थाय पुत्रस्ते प्राह सीबलम्।

यथेन्द्रः समरे राजन्त्राह विष्णुं यशस्त्रिनम्॥

र्थेश्च दशसाहस्रस्तूर्णं याहि धनक्षयम् ॥ ६२

पते त्वामनुयास्यन्ति पत्तिभिर्वहुभिर्वताः॥

जहि कृष्णी महाबाही धर्मराजें च मातुल। नकुळं सहदेवं च भीमसेनं तथैव च॥ ६४

देवानामिव देवेन्द्र जयाशा त्वयि मे स्थिता जाहि मातुल कीन्तेयानसुरानिव पावाकिः॥

सञ्जय उवाच।

वृतः सहस्रदेशभिगैजानामनिवर्तिनाम्।

दःशासनो द्रविषदः सुवाहुर्दःप्रथर्णः ।

एवसुक्तो ययौ पार्थान्युत्रेण तव सौबलः । महत्या सेनया सार्ध सह प्रत्रेश्च ते विभो ॥ प्रियार्थं तव पुत्राणां दिघक्षुः पाण्डुनन्द्नान् ततः प्रववृते युद्धं तावकानां परैः सह ॥ ६७ प्रयाने सौबले राजन्पाण्डवानामनीकिनीम बळेन महता युक्तः स्तपुत्रस्तु सात्वतम् ॥ अभ्ययात्त्वरितो युद्धे किरव्दारशतान्वद्वन् तथैव पार्थिवाः सर्वे सात्यकि पर्यवारयन्॥ भारद्वाजस्ततो गत्वा धृष्ट्युसर्थं प्रति। महसुदं तदासी चुद्रोणस्य निशि भारत। भृष्युक्षेन वीरेण पञ्चालैश्च सहाद्भृतम्॥ ७०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि रात्रियुद्धे संकुलयुद्धे सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १७०॥

द्रोणपर्व ७

303

वभूव तुमुलः शन्दः प्रेतानां ऋन्दतामिव ॥९ तेन शब्देन महता पुरिताऽभृद्वसुन्धरा। रात्रिः समभवश्चैव तीवरूपा भयावहा॥ १० दीर्थमाणं बळं हट्टा युयुधानश्राहतस्। श्रुत्वा च विपुलं नादं निशीथे लोमहर्षणे॥ सुतस्तवाब्रवीद्राजन् सार्राथं रथिनां वरः। यञ्जेष शब्दस्तन्नाभ्वांश्चोदयेति प्रनः पुनः १२ तेन संचोधमानस्तु ततस्तांस्तुरगोत्तमान्। खुतः संचोदयामास युगुधानरथं प्रति ॥ १३ ततो दुर्योधनः कुद्धो दृढधन्वा जित्रह्माः। शीब्रहस्तश्चित्रयोधी युगुधानमुपाद्रवत्॥१४ ततः पूर्णायतोत्सृष्टैः शरैः शोणितभोजनैः। दुर्योधनं द्वादशभिमोधवः प्रत्यविष्यत ॥ १५ दुर्योधनस्तेन तथा पूर्वमेवार्दितः शरैः। होनेयं दशभिवाणैः प्रत्यविध्यदमर्षितः ॥ १६ ततः समभवद्युद्धं तुमुळं भरतर्षमः। पञ्चालानां च सर्वेषां भरतानां च दारुणम

१७१

माधवो मधुवंश्वजः सात्यकिः ॥ ६० ॥ पावकिः स्कन्दः ्रविकशतत्मोऽध्यायः ॥ १७० ॥ ¶ शातयामासेति पाठः द्रो० १८

तत इति ॥ १ ॥

क्षेत्रेयस्त रणे कुन्धस्तव पुत्रं महारथम् । सायकानामशीत्या ह्य विद्याधीरसि भारत ततोऽस्य वाहान्समरे शरीतिन्ये यमस्यस्य । सार्यि च रथान्ण्णं पातवामास पत्रिणा ॥ हताश्ये हु रथे तिष्ठ-पुत्रस्तव विद्यापते । मुमोच निशितान्वाणाग् शैनेयर रथं प्रति हारान्पञ्चादातस्तांस्तु शैनेयरस्व त्यं प्रति हिच्छेद समरे राजन्मेषितांस्तनयेन ते २१

अधापरेण महोन मुधिदेशे महदनुः। चिच्छेद तरसा युद्धे तव पुत्रस्य माधवः २२ विरथों विधनुष्कश्च सर्वलोकेश्वरः प्रभुः। आरुरोह रथं तूर्ण भास्त्रः कृतवर्भणः॥ २३ दुर्योधने परावृत्ते हैोनेयस्तव वाहिनीम्। द्वावयामास विशिखैर्निशामध्ये विशापते॥ शकुनिश्चार्जुनं राजन्परिवार्य समंततः। र्थैरनेकसाहस्रेर्गजेश्वापि सहस्रशः॥ तथा हयसहस्रेश्च नानाशस्त्रेरवाकिरत। ते महास्त्राणि सर्वाणि विकिरन्तोऽर्जुनं प्रति अर्जुनं योधयंति स्म क्षत्रियाः कालचोदिताः तान्यर्जुनः सहस्राणि रथवारणवाजिनाम ॥ प्रत्यवार्यदायस्तः प्रकुर्वन्विपुरुं क्षयम् । ततस्तु समरे शूरः शकुनिः सौबलस्तदा २८ विद्याध निशितवाणिरजुनं प्रहसन्निव। पुनश्चैव शतेनास्य संदरोध महारथम्॥ २९ तमर्जुनस्तु विद्यात्या विद्याध युधि भारत। अधेतरान्महेष्वासांख्रिभिक्षिमिरविध्यत ३० निवार्यं तान्वाणगणैर्युधि राजन्धनञ्जयः। ज्ञघान तावकान्योधान्वज्रपाणिरिवासरान भुजीश्छिन्नैर्भहीपाल हस्तिहस्तोपमैर्भुधे। समाकीणां मही भाति पञ्चास्यैरिय पन्नगैः क्षिरोभिः सकिरीटैश सुनसैश्रासकुण्डलैः। संदृष्टीष्ठपुटैः कुद्धैस्तथैवोद्धृतलोचनैः॥ ३३ निष्कचूडामणिधरैः क्षत्रियाणां प्रियंवदैः। पङ्कजीरिव विन्यस्तैः पर्वतिर्विवभौ मही ३४

कुत्वा तत्कर्म बीमत्सुरुषसुप्रप्रपाकमः। विद्याय राष्ट्रांत भुगः पञ्जभिनेतपर्वेभिः ३५ अताङ्यपुरुक्षः च जिमिरेन तथा शरैः। उल्कुक्स्त तथा विद्यो वासुरेवभुमताङ्यन ३६ ननाद च महानादं पुरुपण्डिम भिदनीय। अर्जुनः राष्ट्रनेश्चापं सायकेरस्थिनदणे॥ ३७

ततो रधादयण्डुत्य सीवलो भरतर्षम ॥ ३८ जलूकस्य रथं तृष्माहरोह विद्यापते। तावेकरथमारूढी पितापुत्री महारथी॥ ३९:

पार्थं सिषिचतुर्वाणैगिर्तर भेघाविवाम्बुभिः।
तौ तु विज्ञु महाराज
पाण्डयो निशितैः शरैः॥ ४०विद्वाययस्तव चसूं शतशो व्ययमच्छरैः।
अनिलेन यथाऽभ्राणि विच्छिक्षानि समंततः

विच्छिन्नानि तथा राजन् बलान्यासन् विशापते। नदलं भरतश्रेष्ठ

वध्यमानं तदा निशि ॥ ४२ प्रदुताव दिशः सवा वीह्यमाणं भयादितम् उत्सुज्य वाहान्सम् वोद्यन्तस्तथा परे ५३ संझान्ताः पर्यथावन्त तरिमस्तमस्य दितम् विजन्य समरे योधांस्तायकान् मरत्यम् ॥ दध्मतुर्धिदती शंखी वासुदेवधनवथी । प्रष्टुक्षो महाराज द्रोणं विद्या विभिन्न द्या विभिन्न द्या विभन्न विभन्न द्या विभन्न विभन्न द्या सम्बद्धित्व अनुर्भूमी द्रोणः क्षत्रियमस्य अनुर्भूमी द्रोणः क्षत्रियमस्य उत्तर्भमा ॥ इस्त्रम् विभन्न द्या विभन्न विद्या सम्बद्धिया विभन्न विभन्न विद्या विभन्न विभन्

व्यधमत्कौरेवीं सेना-मासुरीं मघवानिव। वध्यमाने बळे तर्स्मि-

स्तव पुत्रस्य मारिष ॥ ४९ प्रावर्तत नदी घोरा घोणितीघतरिङ्गणी । उमयोः सेनयोर्मध्ये नराश्वीद्रपवादिनी॥० यथा वैतरणी राजन्य यमराजपुरं प्रति । द्वावित्वा तु तस्त्रस्य घृष्ट्युक्षः प्रतापवान्, अभ्यराजत तेजस्वी शको देवगुणेष्विव ।

अथ द्रध्ममहाशांखान्धृष्टशुझशिखण्डिनी यभी च युयुधानञ्च पाण्डलञ्च वृक्षोव्रः। जित्वा रथसहस्राणि तावकानां महारथाः सिहनादरवांख्यकः पाण्डवा जितकाशिनः। पश्यतस्तव पुत्रस्य कर्णस्य च रणोत्कदाः। तथा द्रोणस्य शूरस्य द्रौणश्चेव विशापते ५४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वीण घटोत्कचवघपर्वीण रात्रियुद्धे संकुलयुद्धे पकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १७१ ॥

१७२

सञ्जय उवाच।

विद्वतं स्ववलं दृष्टा वध्यमानं महात्मिः कोषेन महताऽऽविष्टः पुत्रस्तव विद्यापिते॥१ कोषेन महताऽऽविष्टः पुत्रस्तव विद्यापिते॥१ कथ्येत्य सहस्त्वा कर्णं द्रोणं च जयतां वरस् अमर्पवद्यामापन्नो वास्त्रयन्ने वास्त्रयम्बर्गीत २ भवझ्यामिह संग्रामः कुवाभ्यां संप्रवर्तितः अस्त्रामिह संग्रामः कुवाभ्यां संप्रवर्तितः अस्त्रामि विद्या सम्प्रवर्णाना वे प्रवर्णामाना पाष्ट्वनी स्त्रम्य माहिनीम् भृत्या तद्विजये शुक्तावदाक्ताविव पद्यतः ४

यद्यहं भवतोस्त्याज्यो न वाच्योऽस्मि तदैव हि आवां पाण्डुसुतान्संख्ये

जेप्याव इति मानदी॥ तदैवाहं वचः श्रुत्वा भवद्यामनुसंमतम् । नाकरिष्यमिदं पार्थेकेरं योधविनाशनम्॥ यदि नाहं परित्याज्यो भवद्भां पुरुषर्भौ। युध्यतामनुरूपेण विक्रमेण सुविक्रमी ॥ वाक्प्रतोदेन तौ वीरौ प्रशुन्नौ तनयेन ते। प्रावर्तयेतां संग्रामं घड़िताविव पन्नगी॥ 🗸 ततस्तौ रथिनां श्रेष्टौ दुर्वेळोकघतुर्घरौ। शैनेयप्रमुखान्पार्थानभि दुहुवत् रणे॥ तथैव सहिताः पायाः सर्वसैन्येन संवृताः। त्रवय तार्वा । प्रमुख्य नर्दमानी सुहुमुँहुः॥ अथ द्रोणो महेष्वास्त्र दशभिः शिनिपुङ्गवम् अविध्यत्त्वरितं कुन्द्र सर्वशस्त्रभृतां वरः ११ अविध्यत्त्वरितं कुङ्क्ष्यः सर्वशस्त्रभृतां वर कर्णश्च दशभिवाणे हुत्तेत्रश्च तव सप्तमिः। दशभिर्वृषसेनश्च स्^{द्र}ालश्चापि सप्तभिः॥ १२ पते कौरव संकन्दे क्रीनेयं पर्यवाकिरन्। रहा च समरे द्रोणं निघन्तं पाण्डवीं चमम विद्यप्तः सोमकार्सीणं समन्ताच्छरवृष्टिभः

तत्र द्रोणोऽहरत्याणान्सत्रियाणां विशापते॥ रिम्मिमोस्करो राजस्तमांतीव समन्ततः॥ द्रोणेन वथ्यमानानां पञ्चालानां विशापते॥ श्रुखे तुम्रुकः शन्दः कोशतामितरेतरम्। पुत्रानन्ये पितृनन्ये भ्रातृनन्ये य माहुलान्॥

भागिनैयान् वयस्यांश्च तथा सम्बन्धिबान्धवान् । उत्स्वयोतस्युव गच्छन्ति

त्वरिता जीवितेप्सवः॥ १७ अपरे मोहिता मोहात्त्रमेवानिमुखा ययुः। पाण्डवानां रणे योघाः परळोकं गताः परे सा तथा पाण्डवानां रणे योघाः परळोकं गताः परे सा तथा पाण्डवां सेना पीड्याना महात्मना निशि संप्राह्मद्राजकुत्त्व्योग्डान्साः सहस्रकाः पर्वयते। मीमसेनस्य विजयस्याच्युतस्य व यमयोर्थमपुतस्य पर्वमयोर्थमपुतस्य पर्वमयोर्थमपुतस्य पर्वमयोर्थमपुतस्य पर्वस्य विद्वताः। २० तमसा संवृते छोकं न प्राह्मयत किचन। कीरवाणां प्रकाशिन स्टब्पने विद्वताः परे॥ द्रवमाणं त तत्सैन्यं द्रोणकणां महारयी। जमतः पृष्टतो राजनिकरन्तो सायकान्वहन् पञ्चाळेषु प्रमाशेषु क्षीयमाणेषु सर्वतः। जनावना वीनमनाः प्रत्यभाषत प्राह्मत्यन्वर्वर्वे विवासनाः द्रवसायन्य प्राह्मत्युवर्वर्वे

द्रोणकर्षों महेष्वासावेती पार्यतसात्यकी पञ्चालांग्रेय सहिती जामतः सावकंभृंदाम ॥ एतयाः शरवर्षण प्रमम्रा नो महारपाः॥ १५ वायेमाणाऽपि कौन्तेय पुतना नावतिष्ठते ॥ वात्ति विद्रवर्ता दृष्टा ऊचतः कशावार्जुनी । मा विद्रवत विवस्ता भर्य त्यज्ञत पाण्डवाः तावावां सर्वेसैन्येश्व ट्यूहैः सम्यगुदायुक्षेत्र। द्रोणं च सृतपुत्रं च प्रयतावः प्रवासितम् ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्नाणे टीकायां एकसप्तत्यधिकशत-तमोऽध्यायः ॥ १७१ ॥

१७२

विद्वतिमिति ॥ १ ॥ घटितौ मर्दितौ ॥८ ॥ संश्रेदे खुदे ॥ १३ ॥ सास्यकी इति द्वितीयान्तम् ॥ २४ ॥

पतौ हि बलिनौ शरी कतास्त्रौ जितकाशिनौ उपेधिनी तब बलैनोहायेतां निहासिमास ॥ तयोः संवदतोरेवं भीमकर्मा महाबळः। आयाहकोदरः शीव्रं पुनरावर्यं वाहिनीम्। वकोदरमशायान्तं दृष्टा तत्र जनार्दनः। पुनरेवाब्रवीद्वाजन्हर्षयान्नेव पाण्डवम् ॥ ३० एष भीमो रणस्थाघी वृतः सोमकपाण्डवैः। अभ्यवर्तन वेगेन टोणकर्णों महारथी॥ ३१ यतेन सहितो युद्ध्य पञ्चालैश्च महारथैः । आश्वासनार्थे सैन्यानां सर्वेषां पाण्डनन्दन ततस्ती पुरुषव्यावानुभी माधवपाण्डवी। द्रोणकर्णौ समासाद्य धिष्टितौ रणमधीन ॥

सक्षय उवाच। ततस्तत्पुनरावृत्तं युधिष्ठिरवलं महत् । ततो द्रोणश्च कर्णश्च परान्मसदतर्यधि॥३४

स संबहारस्तमळो निज्ञि प्रत्यभवन्महान्। यथा सागरयो राजंश्चन्द्रोदयविवृद्धयोः॥३५ तत उत्खज्य पाणिभ्यां प्रदीपांस्तव वाहिनी युप्धे पाण्डवैः सार्धसन्मत्तवदसंकला ॥ ३६ रजसा तमसा चैव संवते भशवासणे। केवलं नामगोत्रेण प्रायुध्यन्त जयैषिणः॥ अश्रयन्त हि नामानि श्राध्यमाणानि पार्थिवैः बहरद्भिमहाराज खयंवर इवाहवे ॥ निःशब्दमासीत्सहसापुनः शब्दो महानभूत् कुद्धानां युध्यमानानां जीयतां जयतामपि॥ यत्र यत्र स्म दश्यन्ते प्रदीपाः कुरुसत्तम । तत्र तत्र स्म शरास्ते निपतन्ति पतङ्गवत्॥ तथा संयुध्यमानानां विगाढासीन्महानिशा पाण्डवानां च राजेन्द्र कौरवाणां च सर्वशः

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि रात्रियदे संकलयुद्धे विसमत्यधिकज्ञातनमोऽध्यायः ॥ १७२ ॥

803

सञ्जय उवाच। ततः कर्णो रणे दश पार्षतं परवीरहा। आजघानारसि शरैर्वशिममेंभेविभिः॥ १ प्रतिविद्याध तं तुर्णे धृष्टद्यक्षोऽपि मारिष। दशभिः सायकैर्द्धप्रस्तिष्ठ तिष्ठेति चाबवीत तावन्योन्यं इरिः संख्ये संद्याद्य समहारथैः। पनः पूर्णायतोत्सृष्टैर्विदयघाते परस्परम् ॥ ३ ततः पञ्चालम्बयस्य घष्ट्यसस्य संयोगे । सार्राधं चतुरश्चाश्वान्कर्णो विद्याध सायकैः कार्सकप्रवरं चापि प्रचिच्छेद शितैः शरैः। सार्रार्थे चास्य भल्लेन रथनीडादपातयत्॥ ५ भ्रष्टग्रमस्त विरयो हताश्वो हतसारथिः। गृहीत्वा परिघं घोरं कर्णस्याध्वानपीपिवत विद्धश्च बहुभिस्तेन शरेराशीविषीपमैः। ततो युधिष्टिरानीकं पद्ध्यामेवान्वपद्यत ॥ ७ आरुरोह रथं चापि सहदेवस्य मारिष।

प्रयातकामः कर्णाय वारितो धर्मसुनुना ॥ ८ कर्णस्तु समहातेजाः सिंहनादविमिश्रितम् । धनुःशब्दं महस्रके द्रध्मी तारेण चांबुजम्॥९ दृष्टा विनिर्जितं युद्धे पार्वतं ते महारथाः। अमर्षवशमापनाः ्रीमाळाः सहसोमकाः॥ स्तपुत्रवधार्थाय शः 🗁 यादाय सर्वशः। प्रययुः कर्णमुद्दिश्य ү 💐 कृत्वा निवर्तनम् ॥ कर्णस्यापि रश्ते तीहान-

न्यान् सतः । वियोजयत्। शङ्कवर्णान्महा पुजेन सैन्धवान्साते^{बुक्}हिनः॥ लब्बलक्षस्त राघेयः ^{श्रीव}ालानां महारथान अभ्यपीडयदायस्तः श ^{वि.}घ द्याचलम् ॥ १३ सा पीड्यमाना कर्णेन 🗐 ।। छानां महाचम्रः

१२

संपादवत्ससंत्रस्ता सिहेंनेवादिता मृगी १४ 803 तत इति ॥ १ ॥ आयस्तः प्रयत्नवान् ॥ ५३ ॥

पतितास्तर्गेभ्यश्च गजेभ्यश्च महीतले। रथेभ्यश्च नरास्तूर्णमहद्यन्त ततस्ततः॥ १५ धावमानस्य योधस्य क्षुरप्रैः स महासृधे। बाह् चिच्छेद वै कर्णः शिरश्चैव सक्रण्डलम् ऊरू चिच्छेद चान्यस्य गजस्यस्य विद्यापिते वाजिपृष्ठगतस्यापि भूमिष्टस्य च मारिष १७ नाज्ञासिषुर्धावमाना बहुवश्च महारथाः । संछिन्नान्यात्मगात्राणि वाहनानि च संयगे ते वध्यमानाः समरे पञ्चालाः सञ्जयैः सह । तृणप्रस्पन्दनाचापि सृतपुत्रं सम मोनरे ॥ १९ अपि स्वं समरे योघं घावमानं विचेतसम्। कर्णमेवाभ्यमन्यन्त ततो भीता द्रवन्ति ते॥ तान्यनीकानि भञ्जानि द्वयमाणानि भारत। अभ्यद्भवद्भतं कर्णः पृष्ठतो विकिरञ्छरान् २१ अवेध्यमाणास्त्वन्योन्यं सुसंमुढा विचेतसः नाशक्रवन्नवस्थातुं काल्यमाना महात्मना २२ कर्णनाभ्याहता राजन्पञ्चालाः परमेषुभिः । द्रोणेन च दिशः सर्वा वीश्यमाणाः प्रदुद्भवुः ततो युधिष्ठिरो राजा स्वसैन्यं प्रेक्ष्य विद्वतम अपयाने मनः कृत्वा फाल्गुनं वाक्यमब्रवीत् पद्य कर्ण महेच्वासं धनुष्पाणिमवस्थितम् निशीथे दारुणे काले तंपन्तमिव मास्करम कर्णसायकनुषानां कोशतामेष निःस्वनः। अनिशं ध्रयते पार्थ त्वद्वनधूनामनाथवत २६ यथा विख्जतश्चास्य संदधानस्य चाद्यगान् पदयामि नान्तर पार्थ क्षुपयिष्यति नो ञ्चवम यदत्रानन्तरं कार्यं प्राप्तकालं च पदयसि । कर्णस्य वधसंयुक्तं ततः हष्य धनञ्जय ॥ एवसुक्तो महारः

पशुक्ता भवा (५) स्वावनीत ।
भीतः कुन्तीस्त्रे राजा
राधेयस्यारः वक्तमात् ॥ १९
प्रवंगते प्राप्तकारः वक्तमात् ॥ १९
प्रवंगते प्राप्तकारं व्यानीति प्राः पुतः ।
भवान् व्यवस्यत् १९ में द्वते हि वक्षिती
द्रोणसायकनुष्तानां मुज्ञानां मुख्यत् ।
कर्णन वास्त्रमानार् मुक्तसानं न विचते ३१
एश्यामि च तथा ^{१९}में विचयन्तमभीतवत् ।
द्रवमाणान् रथोदारान्किरन्तं निश्चिते शरैः
नैनं शक्ष्यामि संसोदुं चरन्तं रणमूर्थनि ।

प्रत्यक्षं वृष्णिशार्दुल पादस्पर्शिमवोरगः ३३ स भवांस्तत्र यात्वाशु यत्र कर्णो महारथः। अहमेनं हनिष्यामि मां वैष मधुस्दन ॥ ३४

श्रीवासुदेव उवाची प्रयामि कर्ण कीन्तेय देवराजमिवाहवे विचरन परव्याग्रमिकास्य हो विचरन परव्याग्रमिकास्य हो विचरन परव्याग्रमिकास्य ॥ ३५ तैतस्यान्योऽस्ति संग्रामे प्रसुषाता धनस्य स्तेता पुरुषद्वाग्र राक्षसाद्या ग्रद्धा । ३५ त्वाच्या हा त्याव्य स्त्रमात्र । त्याव्य स्त्रमात्र हो ताव्य हं मन्ये प्राप्तकार्छ तवान्य । समागर्म महावाहो स्त्रपुणेण संयुगे ॥ ३५ तिष्यमाना महोटकेव तिष्ठस्यस्य हि वाच्या हो त्याव्य हि महावाहो स्त्रपुणेण संयुगे ॥ ३८ रस्यते शक्तिरपा हि रीद्रं कर्ष विभाति च । यदोस्कवस्तु राधेयं प्रसुषात् महावळः ३६ स हि भीमन वर्षिका

जातः सुरपराक्रमः ।
तस्मित्रस्वाणि दिव्यानि
राक्षस्तान्यासुराणि च ॥ ४०
सततं चान्नुरक्ती वो हितेषी च घटोत्कचः ।
विजेष्यति रणे कर्णीमिति मे नात्र संत्रायः ॥
प्रवक्रको महावाडुः पार्थः पुष्करलोचनः ।
आजुहावाथ तद्रस्रस्तवासीत्मादुरग्रतः ४२
कवची सदारः खड्डी सधन्वा च विद्यापिते।
अभिवाय ततः कृष्णं पाण्डवं च घनस्वयम् ।
अम्रवीच तदा कृष्णम्यमस्यनुद्यापि माम्॥
ततस्तं मेघसंकादां दीषास्यं दीसकुण्डलम्
अभ्यभावत हैविस्मिं दाशाहैः महस्विच ४४

श्रीवासुदेव उवाच।
घटोत्कच विज्ञानीहि
घरात्कच विज्ञानीहि
घरवां वस्त्रानि पुत्रक।
प्राप्तो विकमकाळोऽयं
तव नान्यस्य कस्त्रचित्॥ ४५
स भवान्मकामानानां
बन्द्रूनां त्यं प्रुवो भव।
विविज्ञानि तवाख्याणि
सन्ति माथा च राक्षसी॥+ ४६
पद्य कर्णेन हैं हिंवे पाण्डवानामनीकिनी।
काल्यमाना यथा गावः पालेन रणमुर्थेनि॥

एव कर्णो महेच्यासो मतिमान दढविकमः।

पाण्डवानामनीकेषु निहन्ति श्रत्रियर्पमान् ॥

किरन्तः शरवर्षाणि महान्ति दढधन्विनः।

न श्ुवस्यवस्थातुं पीड्यमानाः शरार्चिषा॥

पते द्रवन्ति पञ्चालाः सिंहेनेवार्दिता सृगाः

निषेता विद्यते नान्यस्त्वास्रते भीमविकम्॥

स त्वं कुरु महाबाहो कर्म युक्तमिहात्मनः।

मातलानाः पितणां च तेजसोऽस्त्रबलस्य च

पतदर्थं हि हैडिंचे पुत्रानिच्छन्ति मानवाः।

क्यं नस्तारयेदःखात्स त्वं तारय बान्धवान्

इच्छन्ति पितरः पुत्रान् खार्थहेतोर्घटोत्कच इहलोकात्परे लोके तारियण्यन्ति ये हिताः

तव हात्र बलं भीमं मायाश्च तव दुस्तराः।

संग्रामे युष्यमानस्य सततं भीमनन्दन ॥ ५५

पाण्डवानां प्रभग्नानां कर्णेन निशि सायकैः

रात्री हि राक्षसा भूयो भवन्यमितविकमाः

बलवन्तः सुदुर्धर्षाः शुरा विकान्तचारिणः ५७ जहि कर्ण महेण्यासं निशीथे मायया रणे।

पार्था द्रोणं वधिष्यन्ति घृष्टग्रुस्नपुरोगमाः॥

मजातां धार्तराष्ट्रेष भव पारं परंतप॥

निशीथे सतपत्रेण शरवर्षेण पीडिताः।

पतस्यैवं प्रवृद्धस्य स्तुतपुत्रस्य संयुगे।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां त्रिसप्तत्यधिक-शततमोऽध्यायः॥१७३॥ † हैडिंबिः परवीरहा दाती पाठः।

आयान्तं तु तथायुक्तं जिघांसं कर्णमाहवे॥१ अबबीत्तत्र पुत्रस्ते दुःशासनमिदं वचः । पतद्रक्षो रणे तुर्णे द्वा कर्णस्य विक्रमस्॥२ अभियाति द्वतं कर्णे तद्वारय महारथम्। वृतः सैन्येन महता याहि यत्र महाबलः॥ कणी वैकर्तनो युद्धे राक्षसेन युयुत्साति। रक्ष कर्णरणे यत्तो वृतः सैन्येन मानद्॥

सक्षय उवाच। दश घटोत्कचं राजन्सतपत्ररथं प्रति।

808 मा कर्ण राक्षसो क्रिति प्रमादाकाशिव्यति एतस्मिक्षन्तरे राज्ते क्रिक्सिक्षन्तरे ॥ ५ पाण्डवान् हन्तुं 🐉 छामि त्वयाऽऽश्वस्तारी । जगान् । जटासुरो मम कि

दद्वेति॥१॥

多多

्राजनतर राजी साम्राज्याचायाच्यात दुर्योधनसुपागस्य र्म्याचनस्य स्मान्यस्य स्मान्यस्यस्य स्मान्यस्य स्यानस्य स्मान्यस्यस्य स्मान्यस्य स्यानस्य स्मान्यस्य स्मान्यस्य स्मान्यस्य स दुयोधनसुपागम्य ! । दुर्योधन तवामित्रा _{प्र}स्थातान् युद्धदुर्मदान्

रक्षसां ग्रामणीः पुरा

१७४

11 19

तमापतन्तं संकुद्धं दीप्तास्यं दीप्तमूर्धजम । प्रहसन्पुरुषव्यावः प्रतिजवाह स्तजः ॥ तयोः समभवयुद्धं कर्णराक्षसयोर्ध्धे । गर्जतो राजशाद्छ शकपन्हादयोरिव ॥ ६८ इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवघपर्वणि रात्रियुद्धे घटोत्कचप्रोत्साहने जिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १७३॥

सर्वानेव वधिष्यामि राक्षसं धर्ममास्थितः॥ सञ्जय उवाच । एवसकत्वा महाबाहुहैं डिम्बिर्वरवीरहा । अभ्ययात्तमुळे कर्ण तब सैन्यं विभीषयन ॥

घटोत्कच उवाच। अलमेवास्मि कर्णाय द्रोणायालं च भारत अन्येषां क्षात्रयाणां च कृतास्त्राणां महात्मनां अद्य दास्यामि संग्रामं स्तपुत्राय तं निशि। यं जनाः संप्रवश्यन्ति यावद्ग्रमिधंरिष्यति॥ न चात्र शुरानमोध्यामिन भीताच कृतांजलीं

केशवस्य वचः श्रुत्वा बीभत्सुरपि राक्षसं अभ्यभाषत कीरव्य घटोत्कचमरिंदमम्॥ घटोत्कच भवांश्रीव दीर्घबाहश्च सात्यिकः। मती में सर्वसैन्येषु भीमसेन्य पाण्डवः॥ तद्भवान्यातु कर्णेन द्वैरथं युध्यतां निश्चि । सात्याकः पृष्ठगोपस्ते भविष्याति महारथः॥ जहि कर्ण रणे शूरं सात्वतेन सहायवान्। यर्थेद्रस्तारकं पूर्व स्कन्देन सह जिन्नवान्॥

सञ्जय उवाचा

202

अयुज्य कर्म रक्षोझं श्रुद्धैः पार्थेनियातितः। तस्यापचितिमिच्छामि शत्रशोणितपुजया॥ शत्रुमांसैश्च राजेन्द्र मामनुबातमहीस ॥ ८ तमब्रवीत्ततो राजा प्रीयमाणः प्रनः प्रनः। द्रोणकर्णादिामेः सार्धे पर्याप्तीऽहं हिवहचे ॥ त्वंत गच्छ मयाऽऽश्वती जहि युद्धे घटोत्कचं राक्षसं करकर्माणं रक्षोमाज्ञषसंभवस् ॥ १०

याण्डवानां हितं नित्यं हस्त्यश्वरथघातिनम् वैहायसगतं यद्धे प्रेषयेर्यमसादनम् ॥ ११ तथेत्युक्त्वा महाकायः समाहय घटोत्कचम जाटासरिमें मसेनि नानाशस्त्रेरवाकिरत ॥ अलंबुषं च कर्णं च कुरुसैन्यं च दुस्तरम्। हैडिम्बिः प्रममाथैको महावातोऽस्बुदानिव॥ ततो मायावलं दुधा रक्षस्तर्णमलस्वयः । घटोत्कचं शरवातैर्नानालिङ्गैः समार्पयत ॥ विद्धा च बहाभवांणौर्में मसेनि महावलः। व्यद्वावयच्छरवातैः पाण्डवानामनीकिनीम तेन विद्राह्यमाणानि पाण्डसैन्यानि भारत निशीथे विप्रकीर्यन्ते वातनुत्रा घना इव॥ घटोत्कच शरैर्जुचा तथैव तव वाहिनी । निशीथे प्राद्रवद्राजबुत्सुज्योहकाः सहस्रशः

अलंबुपस्ततः कुद्धों भैमसेनि महामुधे। आजझे दशभिवाणस्तोत्रीरिव महाद्विपम्॥ तिलशस्तस्य संवाहं सतं सर्वायधानि च । घटोत्कचः प्रचिच्छेद प्रणद्श्रातिदारुणम् ॥ ततः कर्णे शरवातैः कुरूनन्यान्सहस्रशः। अलंबुषं चाभ्यवर्षन्मेघो मेरुमिवाचलम् ॥ ततः संबुधुमे सैन्यं कुरूणां राक्षसादितम्। उपर्यपरि चान्योन्यं चतुरक्नं ममर्द ह ॥ २१ जादासरिर्महाराज विरथो हतसार्थिः। घटोत्कचं रणे कुद्धो सुधिनाऽभ्यहनदृढम् ॥ मुष्टिनाऽभ्याहतस्तेन प्रचचाल घटोत्कचः। क्षितिकस्पे यथा शैलः सबृक्षस्तुणगुरुमवान् ततः स परिघाभेन द्विरसङ्ग्रेन बाहना । जाटासुर्रि भैमसेनिरवधीन्सुष्टिना भृशम्॥ त् प्रमध्य ततः कुद्धस्तूर्णे हैं डिस्बिराक्षिपत्। बोभ्यांमिन्द्रध्वजामाभ्यां निष्पिपेष च भत्रहे जादासारेमीक्षयित्वा

आत्मानं च घटोत्कचात्।

पुनरुत्थाय वेगेन घटोत्कचमुपाइवत् ॥ अलंबुषोऽपि विक्षिप्य समारिक्षण्य च राक्षसम्। घटोत्कचं रणे रोषा-

ब्रिध्पिपेष च भतले ॥ २७ तयोः समभवद्यद्धं गर्जतोरीतकाययोः। घटोत्कचालम्बूपयोस्तुमुळं लोमहर्षणम् विशेषयन्तावन्योन्यं मायाभिरातेमाथिनौ । युष्रधाते महावीर्याविन्द्रवैरोचनाविव ः २९ पावकाम्बुनिधी भूत्वा पुनर्गरुडतक्षकौ। पुनर्में घमहावाती पुनर्वज्रमहाचली ॥ ३० पनः कुञ्जरशार्दली पनः स्वर्भातमास्करी। एवं मायादातस्जावन्योन्यवधकांक्षिणी ॥ भृशं चित्रमयुध्येतामलंब्षघटोत्कचौ परिचेश्च गदाभिश्च प्रास-सुदूर-पहिशैः॥३२ मसलैः पर्वताग्रेश तावन्योन्यं विज्ञातः । ह्याभ्यां च गजाभ्यांच रथाभ्यां चपदाति।भैः ययधात महामायौ राक्षसप्रवरौ युधि ।

ततो घटोत्कचो राजस्रहम्बुषवधेप्सया॥ उत्पपात भृशं कुद्धः श्येनविश्वप्पात च । गृहीत्वा च महाकायं राक्षसेन्द्रमलम्बुषम्॥ उद्यम्य न्यवधीद्वमौ मयं विष्णुरिवाहवे। ततो घटोत्कचः खङ्गमुद्रत्याद्भृतदर्शनम् ॥ रौद्रस्य कायादि शिरो मीम विकृतदर्शनं स्फरतस्तस्य समरे नदत्रशातिभैरवम्॥ ३७ निचकर्त महाराज शत्रोरमितविकमः। जिरस्तवापि संग्रह्म केशेष रुधिरोक्षितम ॥ ययौ घटोत्कचस्तुर्णे दुर्योधनर्थं प्रति। अभ्येत्य च महाबाहः समयमानः स राक्षसः वित्रो रथेऽस्य निक्षिप्य विकताननमर्थजन प्राणदन्द्वेरवं नादं प्रावृषीय बलाहकः॥ ४०

अब्रवीच ततो राजन्द्रयोधनमिदं वचः। एव ते निहतो बन्धुस्त्वया दृष्टोऽस्य विक्रमः पनर्द्रष्टासि कर्णस्य निष्टामेतां तथाऽऽत्मनः 'स्वधर्ममर्थ कामंच त्रितयं योऽभिवाञ्छीत रिक्तपाणिर्न पश्येत राजानं ब्राह्मणं स्त्रियम' तिष्ठस्व तावत्सप्रीतो यावत्कर्णे वधाम्यहम् एवसक्त्वा ततः प्रायात्कर्णे प्रति नरेश्वर । किरव्छरगणांस्तीक्ष्णान् रुषितो रणसूर्धनि ततः समभवयुद्धं घोररूपं भयानकम् । विस्मापनं महाराज नरराक्षसयोर्क्ये ॥ ः४५ः इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्याणे घटोत्कचयधपर्याण रात्रियुद्धे अछंबुषवधे चतुःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७४ ॥

沙沙田

300

धृतराष्ट्र उवाच ।
यस्त्रेक्षतमः कणाँ राझसञ्च घटोत्कसः।
निर्धाये समस्त्रोजां तथु खुरमभवत्कथम् ॥ १ कींदरां जाभवद्यं तस्य घोरस्य रञ्जसः। रथञ्च कींदरासस्य हवाः सवींयुधानि च ॥ किंप्रमाणा हयासस्य रथकेतुर्श्वसाथा। कींदरां वर्ग जैवास्य शिराह्मणं च कींदरास् पृष्टस्त्वमेतदाचश्च कुरालो झसि सञ्जय।

सक्षय उवाच। ळोडिताओ महाकाय-स्ताम्रास्यो निम्नितौदरः ऊर्ध्वरोमा हरिश्मश्रः शंक्रकणीं सहाहनुः। आकर्णदारितास्यश्च तीक्ष्णदंष्टः कराळवान सुदीर्घताम्रजिह्वोष्टो लम्बयः स्थूलनासिकः नीलाको लोहितश्रीचो गिरिवण्मा भयंकरः महाकायो महाबाहुर्महाशीर्षो महाबलः। विकृतः परुषस्पर्शौ विकचोद्विद्वपिण्डकः॥ स्थूलस्फिरगूढनाभिश्च शिथिलोपचयो महान तथैव हस्तामरणी महामायोऽङ्गदी तथा॥ ८ उरसा घारयभिष्कमग्निमालां यथाऽचलः। तस्य हेममयं चित्रं बहरूपाङ्गशोभितम्॥ ९ तोरणप्रतिमं शुभ्रं किरीटं मुध्न्यंशोभत। कण्डले बालसर्यामे मालां हेममर्या श्रभाम धारयन्विप्रलं कांस्यं कवचं च महाप्रभम् ।

किंकिणीशतिन घोषं रक्तथ्वजपताकिनम् ॥ कृक्ष्यच्यावनदाङ्गं नव्यमात्रं महारणम् ॥ सर्वायुष्ठवरोपेतमास्थितं ध्वजमािलनम् ॥ १२- स्वायुष्ठवरोपेतमास्थितं ध्वजमािलनम् ॥ १२- स्वायुष्ठवरोपेतमास्थितं ध्वजमािलनम् ॥ १४- स्वायुष्ठवर्षेकाशा लेकिंदाशा विभीषणाः कृतम्वणंजवा युक्ता ब्रह्मन्तः शतं हवाः ॥ वहन्तो राक्षसं घोरं वालवन्तो जितन्नमाः पियुलामिः सरामित्तने हेवमाणा सुद्धस्रृष्टुः । राक्षसोऽस्य विकपाक्षः सुतो दीमास्यक्षंडलः रिहम्मिः सुर्येदक्याभिः स्वन्नमाि स्वायुष्टि । राक्षसोऽस्य विकपाक्षः सुतो दीमास्यक्षंडलः रिहम्मिः सुर्येदक्याभिः स्वन्नमा हृद्धस्रि । ११- स्वन्नमा स्वन्नमान् स्वायुष्टि ॥ ११- स्वन्नमान् स्वायुष्टि ॥ ११- स्वन्नम् वायुष्टि ॥ ११- स्वन्नम् वायुष्टि ॥ ११- स्वन्नम् वायुष्टि ॥ ११- स्वन्नम् वायुष्टि ॥

यथाऽद्विमहेता महान् । दिवास्पुक् सहान्केतुः स्यन्द्रनेऽस्य समुच्छितः॥ १७ रक्तांत्रमाङ्गः क्रव्यादो ग्रुधः परममीषणः। वास्त्वाञ्चानिनग्रीपं दढज्यमतिश्चित्रप्त्॥ स्यक्तं किन्दुपरीणाहं द्वादशास्त्रिकार्युक्तम् रथाक्षमाभृदेपुनिः सर्वाः प्रच्छादयन्त्रवाः

तस्यां वीरापदारिण्यां
निशायां कर्णभभ्ययात् ।
तस्य विश्विपतश्चापं
रथे विष्ठस्य तिष्ठतः ।
अञ्चयत अनुजोंवो विस्कूर्जितमिवाशनेः ।
तेन विज्ञास्यमानानि तन क्षेत्र्यानि आरम

204 यदिति ॥ १ ॥ वर्ष्मित पाठे धरीयम् ॥ १ ॥ निक्रितोदरः निक्रितं प्रध्वेशवंकप्रमधनवीनस्थादरं यस्ये-स्वकः ॥ ॥ कराववान् उचनादरस्वादुकः ॥ ५ ॥ विकन्धवासायुद्धः पिण्यो स्वाक्षःको मुर्धा यस्य च विकची-इक्षिणिकः । पाठान्सरं विकटे विकृते उद्धे स्ट्रे पिण्यके जहाँ जंग्रवेशी यस्य स विकटो हुद्धारिण्डकः ॥ ७ ॥ स्थूल-रिक्त् शिषिकोपनयः स्कित्रदेवे एव शिषिकः श्रेष्ण उप-चयो इद्धिनेस्य । पाठान्तरे शिखिकः शिषावान् उपनयो काठाद्राजाने यस्त्रयम् । अन्नदातिसाह वर्षाद्धस्तामसम्बा इट्डस्मृतिकारिमान् ॥ ८ ॥ नक्ष्मो हत्त्वादुःस्त्रम् ॥ १२ ॥ बाठाः स्कन्यबाठाः केसामानित याबत् ॥ ४४ ॥ किष्ट-ईस्तस्तिनाः पर्याणाही बस्तारो यस्य अस्तिनिक्टमार्थः-इस्तः ॥ १ ९ ॥ १ काठवर्णसमानुका इति वाठाः ॥ समक्रम्णत सर्वाणि सिन्धोरिय महोमँवः। तमापत्ततं संप्रेश्य विस्पाश्चं विभीषणम् ॥ उत्समयन्तिव राधेयस्वरमाणोऽभ्यवारयत्। ततः कर्णाऽभ्ययादेनमस्ययस्यन्तमन्तितात् मातङ्ग इय मातङ्गं यूर्यपेममिवर्षभः। स समियातस्त्रमुख्यतेरासिद्धियापते॥ २५ कर्णराक्षसयो राजसिन्द्रशस्ययोरिय। तौ प्रमुख महावेगे धनुषौ भीमनिःस्तने॥ प्राच्छादयेतामन्योग्यं तक्षमाणौ महेषुतिः। ततः पूर्णीयतोत्स्वृदिरिपुभिनैतपवीमः॥ १६ न्यवारयेतामन्योग्यं कास्य निर्मेष सर्गणी। तौ नक्षीर्य शार्कुळी इन्तीरिय महाक्षिणी।

रथशक्तिभिरन्योन्यं विशिखेश ततक्षतः। सञ्जिन्दन्तौ च गात्राणि

संद्धानौ च सायकान्॥ दहन्तौ च शरोल्काभिर्दुष्प्रेक्ष्यौ च बभूवतः तौ तु विश्वतसर्वाङ्गी क्षिरीधपरिष्ठती ॥ विभाजेतां यथा वारि स्ववस्तौ गैरिकाचसौ तौ शराग्रविनुन्नाङ्गौ निर्मिन्दन्तौ परस्परम नाकम्पयेतामन्योन्यं यतमानौ महाद्युती । तत्प्रवृत्तं निशायुर्वं चिरं सममिवाभवत्॥ प्राणयोदीं व्यतो राजन्कर्णराक्षसयोर्ध्ये। तस्य संदंधतस्तीक्ष्णाञ्छरांश्चासक्तमस्यतः॥ धनुर्घोषेण वित्रस्ताः खे परे च तदाऽभवन् घटोत्कचं यदा कर्णों विशेषयति नो सूप॥ ततः प्रादुष्करोद्दिव्यमस्त्रमस्त्रविदां वरः। कर्णेन संधितं दृष्टा दिव्यमस्त्रं घटोत्कचः॥ प्राद्धके महामायां राक्षसी पाण्डनन्दनः। श्रुत्रमद्गरघारिण्या शैलपादपहस्तया॥ ३५ रक्षसां घोररूपाणां महत्या सेनया वृतः। तस्वतमहाचापं दृश ते व्यथिता चर्पाः ॥३६ भूतान्तकमिवायान्तं कालदण्डोप्रधारिणम् घटोत्कचप्रयुक्तेन सिंहनादेन भीषिताः ॥३७ प्रसुरुवुर्गजा सूत्रं विद्यधुश्च नरा भृशम्। ततोऽइमवृष्टिरत्युत्रा महत्यासीत्समन्ततः ॥ अर्धरात्रेऽधिकवरी-विंगुक्ता रक्षसां वरीः। आयसानि च चक्राणि

भुश्रुण्ड्यः शक्तितोमराः॥ 39 पतन्त्यावरळाःश्र्लाः शतब्न्यः पश्चिशास्तथा तदुस्रमतिरौद्धं च दुधा युद्धं नराधिप॥ पुत्राश्च तव योघाश्च व्यथिता विषदु द्ववः। तत्रैकोऽस्त्रबलस्त्राधी कर्णी मानी न विज्यथे ध्यधमच शरैमीयां तां घटोत्कचानिर्मिताम। मायायां त प्रहीणायाममर्पाच घटोत्कचः॥ विससर्जे शरान घोरान्सतपत्रंत आविशन् ततस्ते रुधिराभ्यका भिरवा कर्ण महाहवे। विविद्यार्थरणीं वाणाः संऋद्वा इव पन्नगाः। स्तपुत्रस्त संक्षा लघुहस्तः प्रतापवान् ॥ घटोत्कचमतिकस्य विभेद दशभिः शरैः। घटोत्कचो विनिर्भिन्नः सत्तपत्रेण मर्मस ॥४५ चकं दिव्यं सहस्रारमगृहाद्यथितो भृशम्। क्षरान्तं बालस्याभं मणिरत्नविभूषितम्॥ चिक्षेपाधिरथेः ऋदो भैमसेनिर्जिघांसया। प्रविद्धमतिवेशेन विक्षितं कर्णसायकैः॥ ४७ अभाग्यस्येच संकल्पस्तन्मोधमपतद्भवि। घटोत्कचस्तु संक्रुद्धो हड्डा चक्रं निपातितम्। कर्ण प्राच्छाद्यद्वाणैः खर्मानुरिव मास्करम् सुतपुत्रस्त्वसंभ्रान्तो रुद्रोपेन्द्रेन्द्रविक्रमः॥ घटोत्कचरथं तूर्णं छादयामास पत्रिभिः। घटोत्कचेन कर्द्धेन गदा हेमाङ्गदा तदा ॥ ५०

श्रिता चाम्य शरैः साऽिष कृषेनाभ्याहताऽपतत्।
ततोऽन्वरिश्रमुत्पयः
कालभेष द्वोष्मदन्। ५६ः
प्रवचर्य महाकायो हुमयर्ष नमस्तलात्।
ततो मायाधिनं कृषां भीमसेनसुतं दिखि॥
मार्गेणेरभिलेख्याप धर्म सुर्य द्वोष्ट्रमा।
तस्य सर्वान्द्रयान् दुन्वा संक्षिय शतका रथम्
अध्यवर्षच्छरैः कृषां प्रजन्य दृष्ट दृष्टिमान्।
चाक्रयासीविनिर्मिश्रं गात्रे श्राष्ट्रमान्।
चाक्रयासीविनिर्मिश्रं गात्रे श्राष्ट्रमान्यरम्
चाक्रयासीविनिर्मिश्रं गात्रे श्राष्ट्रमान्यरम्

स्वर्शाक्ताभिः स्थाञ्जनात्रेगिति प्रापुक्तैः, स्वाञ्चनुष्वैदिर्ज्यः।'खः स्वन्यनवेद्योः'ञ्जति सोवारिहानुकृत्व्याक्ताज्ञिति वा ॥ २८ ॥ तस्य प्रटोक्तवस्य आसक्तमन्योग्यसंसक्तं यथा स्थात्तथा शरानस्यतः। आशक्तिनिते पाठे यायच्छाक्तं आर्षोऽ-चत्रस्यः समाधान्तः॥ ३२ ॥

46

सोऽदश्यत् मुद्धतैन श्वाचिच्छललितो यथा।
न हयात्र रथं तस्य न ध्वजं न घटोत्त्रचम्
दष्टवन्तः स्म समरे दारौसैरमिसंदृतम्।
स तु कर्णस्य तद्दिश्यमत्त्रमस्त्रकेण शातयन्॥
मायायुद्धेत् मायाधी सृत्युक्रमयोधयत्।
सोऽयोधयत्तदा कर्णमायया लाघवेन च॥

साऽयाध्यस्ता कण मायया लाधवन च अल्रस्यमाणानि दिवि इरजालानि चापतन्। भैमस्तेनिर्महामायो मायया क्रुदसत्तम ॥ विचचार महाकायो मोहयक्षिय भारत।

नवच्या सहामान भारतिकार कर्माति च स्र कुत्वा विक्रपाणि वदनान्यग्रुमानि च स्रश्रसत्युतपुत्रस्य विद्यान्यस्माणि मायया। पुनश्चापि महाकायः चिन्निः तत्रपा रणे॥ वत्तसन्यो निकत्साहः पतितः सात्क्यदृश्यतः॥ तं हर्तं मन्यमानाः स्म प्राणदन्कुरुपुत्नाः॥

अध देहैर्नवर्न्योर्दिश्च सर्वाखदस्यत। पनश्चापि महाकायः शतशीर्थः शतोदरः॥ ह्यहरूयत महाबाहुमैंनाक इव पर्वतः। अङ्ग्रष्टमात्रो भूत्वा च पुनरेव स राक्षसः॥ सागरोमिरिवोज्जतस्तिर्यगृध्वमवर्तत । वस्थां दारियत्वा च पुनरप्स न्यमजात ॥ अदृद्यत तदा तत्र पुनरुन्मिक्कातोऽन्यतः। सोऽवतीर्य पुनस्तस्थी रथे हेमपरिष्कृते॥ क्षिति सं च दिशश्चैव माययाऽभ्येत्य दंशितः गत्वा कर्णरथाभ्याद्यं व्यचरत्क्रण्डलाननः प्राह वाक्यमसंम्रान्तः सृतपुत्रं विशापते । तिष्ठेदानीं कमे जीवन्स्तपुत्र गमिष्यासि॥ युद्धश्रदामहं तेऽच विनेष्यामि रणाजिरे । इत्युक्तवा रोषताम्राक्षं रक्षः क्रूरपराक्रमस् ॥ उत्पपातान्तरिक्षं च जहास च सुविस्तरम् कर्णमभ्यहनखेव गजेन्द्रमिव केसरी॥ ६९ रथाक्षमात्रीरिषुभिरभ्यवर्षद्वरोत्कचः। रथिनासृषमं कर्णं धाराभिरिव तोयदः॥ ७० द्रारवृष्टि चतां कंणों दूरात्प्राप्तामशातयत्। दृष्टाच विहतां मायां कर्णेन भरतर्षभ ॥ ७१ घटोत्कचस्ततो मायां ससर्जान्तर्हितः पनः खोऽभवद्गिरिरत्युचः शिखरैस्तरुसंकटैः ॥ शुल्प्रासासिमुसलजलप्रस्वणो महान् ।

तमञ्जनचयम्बरं कर्णो दश्च महीधरम्॥ ७३ प्रपातेरायुधान्युज्ञाण्युद्धहन्तं न खुक्क्षमे । स्मयज्ञिष तताः कर्णा दिव्यमसञ्ज्ञुदैरयत्॥ तताः सोरोक्षण शैकेन्द्रो विश्विता वै व्यनस्थ्यत् तताः सोरोक्षण शैकेन्द्रो विश्विता वै व्यनस्थ्यत् तताः सारोगदी भूत्वा निष्कः सेन्द्रायुधी दिवि अदमवृद्धिमरत्युष्यः स्तपुष्मवाकिरत् ।

अथ सन्धाय वायव्यमस्त्रमस्त्रविदां वरः॥ व्यथमत्कालमेघं तं कर्णो वैकर्तनो वृषः। स मार्गणगणैः कर्णो दिशः प्रच्छाद्य सर्वशः जधानास्त्रं महाराज घटोत्कचसमीरितम्। ततः प्रहस्य समरे भैमसेनिर्महाबलः॥ ७८ प्राद्धको महामायां कर्णं प्रति महारथम्। स रेडा प्रनरायान्तं रथेन राथेनां वरम ॥७९ घटोत्कचमसंम्रान्तं राक्षसैर्वद्वाभर्वतम्। सिंहशाईलसदशैमंत्तमातङ्गविक्रमैः॥ गजस्थेश रथस्थैश चाजिपप्रगतैस्तथा। नानाशस्त्रधरैघोँरैनांनाकवचभूषणैः॥ वृतं घटोत्कचं कूरैर्मकद्भिरिव वासवम्। दृष्टा कर्णी महेच्वासो योधयामास राक्षसम् घटोत्कचस्ततः कर्णे विद्धा पञ्चाभिराद्यगैः ननाद भैरवं नादं भीषयन्सर्वपार्थिवान ८३ भूयश्चाञ्जलिकेनाथ स मार्गणगणं महत्। कर्णहस्तस्थितं चापं चिच्छेदाशु घटोत्कचः अथान्यद्वरादाय हदं भारसहं महत्।

व्यान्यक्षुरादाय इद मारसह महत्। विवाक्षयं कार्काक्ष्यं इन्द्राध्यभिवोच्छित्रस् ॥ ततः कणां महाराज येषयामास सायकात्र सुवर्णपुष्ठान्छ । स्वस्तान् राक्षसान्यति तद्यां गेरस्तां यूपं रक्षसां पीनवक्षसाम् । सिहेनवार्दितं वन्यं गजानामाञ्चलं कुळप्रश्र विवाहयं सायकार्याः विवाहयं राक्षसान्याणां साव्यस्ताजान्त्रिश्चः वदाह भगवान्वहिर्णुतानीव युगक्षयं ॥ ८८ सहत्या राक्षसां सेनां पृष्ठुमं स्तनन्दनः । पुरेव विवुरं वरचा दिवि वेदो महेक्यरः ८९ तेषु राजसहलेषु पाण्डवेषु मारिष । नेनं तिमीक्षितमापं किष्ठाच्छकोति पार्थवः

ऋते घटोत्कचाद्राजन् राक्षसेन्द्रान्महाबलात्। भीमवीर्यबलोपेतात् ऋदाक्षैवस्वतादिव॥

98

स हत्यमानो नाराचैर्धाराभिरिव पर्वतः। गन्धर्वनगराकारः प्रनरन्तरधीयत ॥

एवं स वै महाकार्यो मायया लाघवेन च ।

अस्त्राणि तानि विद्यानि जधान रिपसदनः

असंभान्तस्तदा कर्णस्तद्वक्षः प्रत्ययध्यत ५ ततः कुद्दो महाराज भैमसेनिर्महाबलः।

चकार बहुधाऽऽत्मानं भीपथाणी महारथान्

ततो दिग्भ्यः समापेतः सिंहत्याव्रतरक्षवः । अग्निज्ञाश्च भजगा विहगाश्चाप्ययोग्नखाः

स कीर्यमाणो विशिक्षैः कर्णवापच्यतैः शरैः

नागराडिव दुष्प्रेक्ष्यस्तत्रैवान्तरधीयत्॥ ८

राक्षसाथ पिशाचाथ यात्रधानास्तथैव च

शालायकाश्च बहवो वकाश्च विकताननाः ९

ते कर्णे अपयिष्यन्तः सर्वतः समुपाद्रवन्।

अधैनं वाग्मिक्याभिस्त्रासयांचाकरे तदा ॥

तेषामनेकैरेकैकं कर्णी विद्याध सायकैः ११

प्रतिहत्य त तां मायां दिव्येनास्त्रेण राक्षसीम्।

उद्यतिर्वहभिद्यारिरायुधैः शोणितोक्षितैः।

निहन्यमानेष्वस्त्रेष मायया तेन रक्षसा।

सञ्जय उवाच । तस्मिस्तथा वर्तमाने कर्णराक्षसयोर्भे थे। अलायुघो राक्षसेन्द्रो वीर्यवानभ्यवर्तत ॥ १ महत्या सेनया युक्तो दुर्योधनसुपागमत्। राक्षसानां विरूपाणां सहस्रैः परिवारितः नानारूपधरैवीरैः पूर्ववैरमनुस्मरन् ।

विदितं ते महराज यथाँ भीमेन राक्षसाः तस्य बातिहिं विकास्तो ब्राह्मणादो बको हतः

पञ्चसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १७५॥

- JAKBE

आजघान हयानस्य शरैः सम्नतपर्वभिः १२ यदवप्द्रत्य जग्राह देवसृष्टां महाशनिम्१०० ते भग्ना विश्वताङ्गाश्च भिन्नपृष्ठाश्च सायकैः। एवं कत्वा रणे कर्ण आहरोह रथं पनः। ततो सुमोच नाराचान्स्तपुत्रः परंतप ॥ १ वसधामन्वपद्यन्त पश्यतस्तस्य रक्षसः १३ अज्ञाक्यं कर्तमन्येन सर्वभतेष मानद । स अग्रमायो हैडिस्बिः कर्ण वैकर्तनं तदा। यदकार्षीत्तदा कर्णः संग्रामे भीमदर्शने ॥ २ | एष ते विदधे मृत्युमित्युकाऽन्तरधीयत ११४ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि राश्चियद्वे कर्णघटोत्कचयुद्धे

तलं तलेन संहत्य संदद्य दद्यनच्छदम्। रथमास्थाय च पनमांयया निर्मितं तदा ९३ युक्तं गजनिभैवाँहैः पिशाचवदनैः खरैः । स सतमब्रवीत्कद्धः सतप्रवाय मां वह ॥ ९४ स ययौ घोरऊपेण रथेन रथिनां वरः। द्वैरथं सत्तपत्रेण प्रनरेव विद्यापिते॥ ९५ स चिक्षेप पुनः ऋदः सृतपुत्राय राक्षसः। अप्रचकां महाघोरामदानि सद्वनिर्मिताम ९६ द्वियोजनसमुत्लेघां योजनायामविस्तराम्। आयसीं निचितां शक्षेः कदम्बमिव केसरैः तामचप्लत्य जबाह कर्णो न्यस्य महद्भनः। चिक्षेप चैनां तस्थैव स्यन्दनात्सोऽवपुण्छवे॥ साध्वस्तव्वजं यानं भस्म कृत्वा महाप्रभा विवेश वस्रधां भिरवा सरास्तत्र विसिस्मियः कर्णे त सर्वभतानि प्रजयामासरक्षसा।

तस्य कडस्य नेत्राभ्यां पावकः समजायत । महोल्काभ्यां यथा राजन सार्चिषः स्रोहविन्दवः॥

> 308 किमीरअ महातेजा हि डिवश सखा तदा। स दीर्घकालाध्युषितं पूर्ववैरमनस्मरन् ॥ ४ विज्ञायैतविद्यायुद्धं जिघासुमीममाहवे। स मत्त इव मातङ्गः संकृद्ध इव चोरगः॥ ५ दुर्योधनमिदं वाक्यमब्रवीयुद्धलालसः।

सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७५ ॥ 309 तिस्मंस्तथेति । स्परायोऽध्यायः ॥ १ ॥

उल्काभ्यां सर्जरसमिश्रोमल्काभ्यां ततो हि दीप्तस्य सर्जर-सस्य कृणाः सम्नेहत्वात्सार्चिष एव पतन्तीति प्रसिद्धम 4) ९२ 4) इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां पव-

हिडिश्ववक किशीरा निहता सम बान्धवाः परामश्रेश्च कन्याया हिडिस्बायाः कृतः पुरा किमन्यदाक्षसानन्यानस्माञ्च परिभय ह। तमहं सगणं राजन्सवाजिरथक्रअरम्॥ हैर्डिवि च सहामात्यं हन्त्रमभ्यागतः स्वयम् अद्य कन्तीसतान्सर्वान्वासदेवप्ररोगमान् ॥९ हत्वा संभक्षयिष्यामि सर्वेरत्चरैः सह। निवारय बलं सर्वे वयं योतस्याम पाण्डवान तस्यैतद्वचनं श्रत्वा हृष्टो दुर्योधनस्तवा। प्रतिग्रह्यात्रवीद्वाक्यं भात्रिभः परिवारितः ११ त्वां प्रस्कृत्य सगणं वयं योत्स्यामहे परान न हि वैरान्तमनसः खास्यन्ति मम सैनिकाः पवमस्तिवति राजानमुका राक्षसपुक्षवः। अभ्ययात्वरितो भैमि सहितः प्रच्यादकैः १३ दीप्यमानेन वपुषा रथेनादित्यवर्चसा । ताहरोनैव राजेन्द्र याहरोन घटोत्कचः॥ तस्याप्यतलिनघौषो बहुतोरणचित्रितः । ऋक्षचर्मावनदाङ्गो नत्वमात्रो महारथः॥ तस्यापि तरगाःशीव्रा हस्तिकायाः खरस्वनाः शतं यक्ता महाकाया मांसशोणितमोजनाः॥ तस्यापि रधनिर्घोषो महामेघरबोपमः ।

तस्यापि समहचापं दहज्यं कनकोज्ज्वलम्॥ तस्याप्यक्षसमा बाणा रूकमपुद्धाः शिलाशिताः सोऽपि वीरो महाबाहु-र्यंभेव सम्बद्धीत्कचः॥ तस्यापि गोमायुवलाभिगुप्तो बभव केतरवीलनाकीत्रस्यः स चापि रूपेण घटोत्कचस्य श्रीमत्तमो व्याक्कलदीपितास्यः ॥१९ दीनाइदो दीन्निक्रीयमाली बद्धसमुख्णीषानेबद्धस्तः। गदी भुशुण्डी मुसली हली च शरासनी वारणतुल्यवन्मा ॥ २० रथेन नेनानलवर्चमा तदा विद्रावयन्पाण्डववाहिनीं ताम्। रराज संख्ये परिवर्तमानो विद्यन्माली मेघ इवान्तरिक्षे॥ २१ ते चापि सर्वप्रवरा नरेन्टा महाबला वर्मिणश्रार्मिणश्र हर्षान्विता युवधस्तस्य राजन समंततः पाण्डवयोधवीराः ॥ २२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण घटोत्कचचधपर्वाण रात्रियुद्धे अलायुधयुद्धे षटसप्तत्यधिकशतमोऽध्यायः ॥ १७६ ॥

*>

200

सञ्जय जवाज ।
तमागतमित्रमेव्य भीमकमांणमाहवे ।
हवैमाहारयांचकुः कुरवः सर्वे एव ते ॥ १
तथैव तव पुवास्ते दुर्योधनपुरोगमाः ।
अप्रवाः प्रवमासाय तर्देकामा द्वाण्येवम् ॥२
पुनर्जातिमवास्मानं मन्यानाः पुरुषर्थमाः ।
अलापुधं राक्षसेन्द्रं स्वागतेनाश्यपुत्रवर्॥
तर्दिमस्त्वमानुषे युद्धे वर्तमाने महामये ।
कर्णराक्षस्योनेक्तं दारुणप्रतिद्दीने ॥ ४
उपमिक्षस्य ।
तथैव तावका राजन्वीक्षमाणस्ततस्ततः॥
तथैव तावका राजन्वीक्षमाणस्ततस्ततः॥

बुकुचुनेंद्रमस्तीति द्रोणद्रीणिकुपादयः। तत्कमं दृष्टा संभ्रामता हैडिम्बस्य रणाजिरीः सर्वमाविश्वमत्वदाहाभृतमञ्जेतनम्। तव सेन्यं महाराज निराशं कर्णजीविते॥७० दुर्योधनस्त संप्रेस्य कर्णमार्ति परामत्वीत्॥ । । अलाखुर्य राभ्रसेन्द्रं समाह्यस्वीत्॥ । ८

एव वैकर्तनः कर्णो हैडिस्बेन समागतः। कुरुते कर्म सुमहद्यदस्यीपयिकं सृश्वे ॥ ९ पद्येतान्पार्थेवान शुरान्निहतान् मैमसेनिना नानार्श्लेरभिहतान्पादपानिव दन्तिना॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे टीकायां षट्सारयधिक-शततमोऽभ्यायः ॥ १७६ ॥

तवैष भागः समरे राजमध्ये मया कृतः । तवैवातमते वीर तं विक्रम्य निवर्हेय ॥ ११ परा वैकर्तनं कर्णमेष पापो घटोत्कचः। मायावळं समाश्चित्य कर्षयत्यरिकर्जन ॥ १२ प्यमक्तः स राज्ञात राक्षसो भीमविकमः। तथेत्युक्त्वा महाबाहुर्घटीत्कचसुपाद्रवत्॥ ततः कर्णं समुत्सुज्य भैमसेनिरिप प्रमो । प्रत्यमित्रमुपायान्तमर्दयामास मार्गणैः ॥ १४ तयोः समभवद्यद्धं ऋदयो राक्षसेन्द्रयोः। मत्त्रयोवीसिताहेतोर्द्विपयोरिव कानने ॥१५ रक्षसा वित्रमुक्तस्तु कर्णोऽपि रथिनां वरः॥ अभ्यद्भवद्भीमसेनं रथेनादित्यवर्चसा ॥ १६ तमायान्तमनादत्य दष्टा ग्रस्तं घटोत्कचम्। अलायुधेन समरे सिंहेनेव गवां पतिम् ॥१७ रथेनादित्यवपुषा भीमः प्रहरतां वरः किरञ्छरौघान्प्रययावलायुधरथं प्रति ॥ १८ तमायान्तमभित्रेश्य स तदाऽलायुधः प्रमो। घटोत्कचं समृत्सुज्य भीमसेनं समाह्रयत्॥ तं भीमः सहसाऽभ्येत्य राक्षसान्तकरः प्रभो सगणं राक्षसेन्द्रं तं शरवर्षेरवाकिरत ॥ २० तथैवालायुधो राजिक्शलाधीतैरजिल्लगैः। अभ्यवर्षन्त कीन्तेयं पुनः पुनर्रारदम ॥ २१ तथा ते राक्षसाः सर्वे भीमसेनम्पाद्रवन्। नानापहरणा भीमास्त्वतस्रतानां जयापिणः॥ स्र ताड्यमानो बह्मिर्भीमसेनो महाबलः। पञ्जभिः पञ्जभिःसर्वोस्तानविध्याच्छितैःशरैः ते वध्यमाना भीमेन राक्षसाः कृरबुद्धयः। विनेदुस्तुमुलान्नादान्दुद्भवुस्ते दिशो दश ॥ तांख्यास्यमानान्भीमेन दश रक्षो महाबलम् अभिदुद्राव वेगेन दारैश्चैनमवाकिरत ॥ २५ तं भीमसेनः समरे तीक्ष्णाग्रेरक्षिणोच्छरैः। अलायुधस्तु तानस्तान् भीमेन विशिखान्रणे चिच्छेद कांश्चित्समरे त्वरया कांश्विदयहीत स तं दृहा राक्षसेन्द्रं भीमो भीमपराक्रमः॥ गटां चिक्षेप वेगेन वज्रपातोपमां तदा। नामापतन्तीं वेगेन गदां ज्वालाकलां ततः ॥ गदया ताडयामास सा गदा भीनमावजत। स राक्षसेन्द्रं कौन्तेयः शरवर्षेरवाकिरत ॥ इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वाणे घटोत्कचवधपर्वाणे रात्रियुद्धे अलायुध्युद्धे

तानप्यस्याकरोन्मोघानराक्षस्रो निश्चितः शरैः ते चापि राक्षसाः सर्वे रजन्यां भीमक्षपिणः॥ शासनाद्राक्षसेन्द्रस्य निजञ्ज रथकुजरान् । पञ्चालाः सञ्जयाश्चेव वाजिनः परमहिपाः ॥ न शान्ति लेभिरे तत्र राक्षसभूशपीडिताः। तंत दहा महाघोर वर्तमानं महाहवस ॥ ३२ अववीत्प्रण्डरीकाक्षो धनअयमिदं वचः। पश्य भीमं महाबाई राक्षलेन्द्रवद्यं गतम पदमस्यातगच्छ त्वं मा विचारय पाण्डव । भृष्युमः शिखण्डी च युधामन्यूत्तमौजसौ ॥ सहितौ द्रौपदेयाश्च कर्ण यान्त महारथाः। नक्रलः सहदेवश्च युग्रधानश्च वीर्थवान् ॥ ३५ इतरान् राक्षसान् झन्तु शासनात्तव पाण्डवा त्वमपीमां महाबाही चमुं द्रोणपुरस्कृताम्॥ वारयस्व नरदयाघ्र महद्धि भयमागतम् । एवमक्ते त कृष्णेन यथोहिष्टा महारथाः ॥३७

जग्मवैंकर्तनं कर्णे राक्षसांश्चेव तान रणे। अथ पूर्णायतोत्सृष्टैः शरैराशीविषोपमैः॥ धनुश्चिच्छेद भीमस्य राक्षसेन्द्रः प्रतापवान् हयांश्चास्य शितेबाँणैः सारार्थे च महाबळः जधान मिषतः संख्ये भीमसेनस्य राक्षसः सोऽवर्तार्थं रथोपस्थान्द्रताश्वो हतसारिथः॥ तस्मै गुर्वी गदां घोरां विनदबृत्ससर्ज ह। ततस्तां भीमनिघाषामापतन्तां महागदाम गदया राक्षसो घोरो निजधान ननाद च। तद्वा राक्षसेन्द्रस्य घोरं कर्म भयावहम्॥ भीमसेनः प्रहृष्टातमा गढामाश परास्थात । तयोः समभवधुद्धं तुमुळं नररक्षसोः ॥ गदानिपातसंद्वादैर्भवं कम्पयतोर्भशम् । गदाविमकौ तौ भृयः समासाधेतरेतरम्॥ मधिभिर्वज्रसंहादैरन्योन्यमभिजञ्जतः॥ रथचकैर्यगैरक्षरिध्वानैरुपस्करैः॥ यथासन्नसुपादाय निजन्नतरमर्यणौ॥ नी विधारनती रुधिर समासाद्येतरेतरम्॥ मत्ताविव महानागौ चक्रपाते प्रनः प्रनः। तव्पश्यद्वषीकेशः पाण्डवानां हिते रतः॥ स भीमसेनरक्षार्थ है दिस्वि पर्यचोदयत॥

सञ्जय उवाचा संदृश्य समरे भीमं रक्षसा ग्रस्तमन्तिकात वासदेवोऽब्रवीद्राजन घटोत्कचिमदं वचः पश्य भीमं महाबाही रक्षसा ग्रस्तमाहवे। पद्यतां सर्वसैन्यानां तव चैव महाद्यते॥ २ स कर्णत्वं सम्रत्सुज्य राक्षसेन्द्रमळायुष्यम् जहि क्षित्रं महाबाही पश्चात्कर्णे वधिष्यसि स वार्णीयवचः श्रत्वा कर्णमृत्सुज्य वीर्यवान युग्धे राक्षसेन्द्रेण बकभात्रा घटोत्कचः॥ तयोः सुतुम्रलं युद्धं बभूव निश्चि रक्षसोः। अलायुधस्य चैवोग्नं हैडिम्बेश्चापि भारत॥ अलायुधस्य योधांश्च राक्षसान् भीमदर्शनान वेगेनापततः शूरान्प्रगृहीतशरासनान्॥ ६ आत्तायुषः सुसंऋदो युयुघानो महारथः। नकुळः सहदेवश्च चिच्छिदुर्निशितैः शरैः॥ सर्वीश्च समेरे राजन्किरीटी क्षत्रियर्पमान। परिचिक्षेप बीभत्सः सर्वतः प्रकिरञ्छरान कर्णश्च समरे राजन व्यद्रावयत पार्थिवान। धृष्टस्मिशिखंड्यादीन्पञ्चालानां महारथान तान्वध्यमानान्दद्वाऽथ भीमो भीमपराक्रमः अभ्ययात्त्वरितः कर्णं विशिखान्प्रकिरन् रणे ततस्तेऽप्याययुर्हत्वा राक्षसान्यत्र सृतजः। नकुळः सहदेवश्च सात्यिकश्च महारथः॥ ११ ते कर्णयोधयामासः पञ्चाला द्रोणमेवत। अलायुधस्त संकृद्धो घटोत्कचमरिदमग्। परिघेणातिकार्येन ताडयामास मुर्धनि ॥१२ स त तेन प्रहारेण भैमस्त्रेनिर्महाबलः। ईपन्स् छितमात्मानमस्तंभयत वीर्यवान ॥१३ ततो दीप्ताग्निसंकाशां शतधण्टामलंकताम चिक्षेप तस्मै समरे गदां काञ्चनभूषिताम्। सा हयांश्च रथं चास्य सार्रायं च महास्वना चुर्णयामास वेगेन विसुष्टा भीमकर्मणा॥ सं भग्नहयचकाक्षाद्विशीर्णध्वजक्रवरात । उत्पपात रथात्तुर्ण मायामास्थाय राक्षसीम स समासाय मायां तु ववर्ष रुधिरं बहु । विद्यद्विम्राजितं चासीसम्रहाम्राक्टं नभः॥

ततो वज्रनिपाताश्च सारानिस्तनयित्नवः। महांश्वटचटाराव्दस्तत्रासीच महाहवे॥ १८ तां प्रेक्ष्य महतीं मायां

राक्षसो राक्षसस्य च । ऊर्ध्वमुत्पत्य हैडिम्बि-

स्तां मायां माययाऽवधीत॥ सोऽभिवीक्ष्य हतां मायां मायावी माययैव हि अइमवर्षं सत्मलं विससर्जं घटोत्कचे ॥ २० अइमवर्षं स तं घोरं शरवर्षंण वीर्यवान। विश्व विध्वंसयामास तदद्भतमिवाभवत ॥ ततो नानाप्रहरणैरन्योन्यमभिवर्षताम । आयसैः परिवैः श्रुवैर्गदामुसलमुद्गरैः ॥ २२ चिताकैः करवालैश तोमरप्रासकस्पनैः। नाराचैर्निशितैर्भक्षैः शरैश्रक्षैः परश्वधैः। अयोग्रहिर्मिन्दिपालैगोंशीर्षोलखलैरपि॥२३ उत्पादितैर्महाशासैविविधैर्जगतीरुहैः। शमीपीलकदंवैश्र चम्पकेश्रीव भारत ॥ २४ इङ्ज्वैर्बदरीभिश्च कोविदारैश्च पुष्पितैः। पळाडीआरिमेदैश प्रक्षन्यग्रोधपिष्पलैः॥ २५ महद्भिः समरे तस्मिन्नन्योन्यमभिजञ्जतः। विप्रक्षेः पर्वताश्रेश नानाधात्रभिराचितैः॥ तेषां शब्दो महानासीद्वजाणां भिद्यतामिव यदां समभवद्वीरं भैम्यलायध्योर्ज्प॥ हरीन्द्रयोर्थयाराजन्वालिस्त्रप्रीवयोः !पुरा। तौ युद्धा विविधेघोरिरायुधीवीशिखेस्तथा। प्रमुख च शितौ खड़ावन्योन्यमभिपेततः ॥ तावन्योन्यमभिद्भत्य केशेष सुमहावली। भुजाभ्यां पर्यगृह्णीतां महाकायौ महाबलौ ॥ तौ खिन्नगात्रौ प्रखेदं सुखुवाते जनाधिप। रुधिरं च महाकायाचतित्रृष्टाविवांबदौ ॥३० अधाभिपत्य वेगेन समुद्धाम्य च राक्षसम् बलेनाक्षिण्य हैडिस्बिश्चकर्तास्य शिरो महत सोऽपहत्य शिरस्तस्य क्रण्डलाभ्यां विभूषितं तदा सुतुमुळं नादं ननाद सुमहाबळः ॥ ३२ हतं दृष्टा महाकायं वकज्ञातिमरिदमम्। पञ्जालाः पाण्डवाश्चीय सिंहनादान्विनेदिरे

39

\$5

ततो भेरीसहस्त्राणि शंखानामयुतानि च । अवादयन्पाण्डवेया राक्षसे निहते दुर्घि ॥ अतीव सा निद्या तेयां नभूव विजयानहा। विद्योतमाना विवसी समस्ताहीपमालिनी अलायुसस्य ह शिरों भैमसेनिमेहानतः । दुर्योधनस्य प्रसुखे चिश्लेग गतवेतसः ॥ ३६ अथ दुर्योधनो राजा दृष्टा हत्मलायुक्षम् ।

बभूव परमोद्विम्नः सह सैन्येन भारत ॥ ३७ तेन श्रस्य प्रतिवातं भीमसेनमहं श्रुपि । इन्तेति स्वयमागस्य स्मरता वैरम्रुन्तमम् ३८ भ्रुपं स तेन इन्तव्य इत्यमन्यत पार्थियः । जीवितं चिरकालं हि भ्रानृणां चाप्यमन्यत स तं दश्च चिनिहतं भीमसेनात्मजैन वै। प्रतिवां भीमसेनस्य पूर्णभीवास्यमन्यतः ४०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि रात्रियुद्धे अलायुघवधे. अष्टसप्तत्यधिकराततमोऽध्यायः॥ १७८॥

シックシンがくぐぐぐ

808

सञ्जय उवांच । निहत्यालायुषं रक्षः प्रहृष्टात्मा घटोत्कचः ननाद विविधान्नादान्वाहिन्याः प्रमुखे तव तस्य तं तमलं शब्दं श्रत्वा कुअरकम्पनम्। तावकानां महाराज भयमासीत्स्रवारुणम् २ अलायुधविषक्तं त भैमसेनि महाबलम् । इश कर्णो महाबाहः पञ्चालान्ससपादवत् ३ दशभिर्दशभिर्वाणिर्धृष्ट्यस्रशिखण्डिनौ । हतैः पणीयतोत्सप्रैविभेद नतपर्वभिः॥ ततः प्रमनाराचैर्थधामन्यूत्रमीजसी। सात्यकि च रथोदारं कम्पयामास मार्गणैः ५ तेषामप्यस्यतां संख्ये सर्वेषां सदयदक्षिणम्। अग्रह्मास्येव चापानि ध्यदश्यन्त जनाधिप नेवां ज्यातलनिर्घोषो रथनेमिस्वनश्च ह। मेघानाभिव घर्मान्ते बभव तसलो निश्चि ७ ज्याने भिन्नो पस्तन थितन्मा न्वे धनस्ति हिन्मण्डलकेत्रशृङ्गः ।

धनुस्ता अन्मण्डलकतुरुङ्गः । शरी घवणां कुलकृष्टिमांश्च संग्राममेघः स वभूव राजन् ॥ तद्द्धुतं शैल श्वाप्रकम्पो वर्षे महाशैलसमानसारः । विध्वंसयामास रणे नरेन्द्र वैकर्तनः शत्रुगणावमर्दा ॥ ततोऽतुलैर्वज्रनिपातकल्पेः शितैः श्रुरैः काञ्चनचित्रपुक्कैः ।

शहून ध्यपोहत्समरे महात्मा वैकर्तनः पुत्रहिते रतस्ते॥ संख्यिभिन्नध्यजिनश्च केचि-त्केचिच्छरैरदिंतभिन्नदेहाः।

त्काचन्छरराद्वतामञ्जद्दाः । केचिद्विस्ताविद्य याश्च केचिन ट्रैकर्तनेनाग्रु कृता बसृद्धः ॥ अविन्द्यमानास्त्वथ शर्म संख्ये यौधिष्ठिरं ते वलमञ्चपद्यन् । तान्प्रेस्य सम्मान्वसुखीक्कृतांश्च

घटोत्कचो रोपमतीव चके॥ आखाय तं काञ्चनरत्नचित्रं रथोत्तमं सिंहवत्संननाद। वैकर्तनं कर्णमुपेत्य चापि

विद्याघ वज्रप्रतिमैः पृष्टकैः ॥ १३ तौ कर्णिनाराचशिळीमुखैश्च नाळीकदण्डासनवस्मदन्तैः।

वराहकर्णैः सविपाठन्टङ्गैः क्षुरप्रवर्षैश्च विनेदतुः सम् ॥ १४ः

१७

निहत्येति॥ १ ॥ केतुश्रंगं ध्वजशिखरम् श्रंगं प्रमुखे शिखरे 'इति मेदिनी ॥ ८॥

266 तद्वाणधारावृतमन्तरिक्षं तिर्थणताभिः समरे रराज। सवर्णपंखडवाळितप्रभाभि-विचित्रप्रणाभिरिव प्रजामिः॥ १५ समाहितावप्रतिमप्रभावा-बन्योन्यमाजञ्चतरुत्तमास्त्रैः। तयोहि वीरोत्तमयोर्न कश्चि-इंदर्श तस्मिन्समरे विशेषम्॥ १६ अतीव तिचत्रमत्त्व्यक्षं बभूव युद्धं रविभीमसुन्वोः। समाकुळं शस्त्रनिपातधोरं दिवीव राह्नंग्रमतोः प्रमत्तम् ॥ घटोत्कचं यदा कर्णों न विशेषयते नृप । ततः प्रादुश्चकारोग्रमस्त्रमस्त्रविदां वरः ॥ १८ तेनास्त्रेणावधीत्तस्य रथं सहयसारथिम्। विरथश्चापि हैडिस्बिः क्षिप्रमन्तरधीयत १९ तस्मिन्नन्तर्हिते तूर्णं कूटयोधिनि राक्षसे।

मामकैः प्रतिपन्नं यत्तन्ममाचश्व सञ्जय २० सञ्जय उवाच। अन्तर्हितं राक्षसेन्द्रं विदित्वा संप्राकोशन्करवः सर्व पव। कयं नायं राक्षसः कूटयोधी हन्यात्कर्णे समरेऽदश्यमानः॥ २१ ततः कर्णां लघुचित्रास्त्रयोधी सर्वा दिशः प्रावृणोद्वाणजालैः। न वै किञ्चित्प्रापतत्तत्र भृतं तमोभते सायकैरन्तरिक्षे॥ नैवाददानों न च संद्धानो न चेषुधीः स्पृद्यमानः कराष्ट्रैः। अहरूयहै लाघवात्स्तपुत्रः सर्वे बाणैश्छाद्यानोऽन्तरिक्षम् २३ ततो मायां दारुणामन्तरिक्षे-घोरां भीमां विहितां राक्षसेन। अपस्याम लोहितास्रप्रकाशां देवी प्यन्तीमग्निशिखामिवोत्राम् २४ ततस्तस्यां विद्यतः प्रादुरास-खुल्काश्चापि ज्वलिताः कौरवेन्द्र।

सञ्जय उवाच।

धृतराष्ट्र उवाच ।

घोषश्चास्याः प्रादुरासीत्सुघोरः सहस्रशो नदतां दुन्दुभीनाम् ॥ २५ ततः शराः प्रापतन् रुक्मपुङ्घाः शक्तपृष्टिमासमुस्रहान्यागुधानि । परश्वधास्तैलधौताश्च खडाः प्रदीप्तात्रास्तोमराः पहिलाश्च ॥ २६ मयुखिनः परिघा लोहबद्धा गदाश्चित्राः शितधाराश्च शुलाः। ग्रद्यों गदा हेमपदावनद्धाः शतहयश्च प्रादरासन्समन्तात ॥ २७ महाशिलाश्चापतंस्तत्र तत्र सहस्रदाः सादानयश्च वजाः। चकाणि चानेकशतश्चराणि प्रादुर्वभूवुर्ज्वलनप्रभाणि॥ 26 तां शक्तिपाषाणपरश्वधानां प्रासासिवजाशनिसुदूराणाम्। वृष्टि विशालां ज्वलितां पतन्तीं कर्णः शरीधैर्न शशाक हन्तुम्॥ २९. शराहतानां पततां ह्यानां वज्राहतानां च तथा गजानाम्। शिलाहतानां च महार्थानां महाज्ञिनादः पततां बभूव॥ सभीमनानाविधशस्त्रपातै-र्घटोत्कचेनाभिहतं समन्तात । दौर्योधनं वै बलमार्तरूप-मावर्तमानं दहशे भ्रमत्तत्॥ 38 हाहाकतं संपरिवर्तमानं संलीयमानं च विषण्णरूपम्। ते त्वार्यभावात्पुरुषप्रवीराः पराङ्मुखा नो वभूवुस्तदानीम् ३२ तां राक्षसीं भीमरूपां सघोरां वृष्टि महाशस्त्रमयीं पतन्तीम्। दृष्टा बळीघांश्च निपात्यमानान् महद्भयं तव प्रजान्विवेश ॥ 53 शिवाश्च वैश्वानरदीप्तजिहाः सुभीमनादाः शतशो नदन्तीः। रक्षोगणान्नर्दत्रश्चापि वीक्ष्य

नरेन्द्रयोधा व्यथिता बभुवः॥ ३४

ते दीप्तजिह्वानलतीक्ष्णदंष्ट्रा विभीषणाः जैलानिकाज्ञाकायाः। नभोगताः शक्तिविषक्तहस्ता मेघा व्यसुञ्जन्तिव वृष्टिसुत्राम् ॥ ३५ तैराहतास्ते शस्त्राक्तिश्रहे-र्गदाभिरुष्ठैः परिषेश्च दीप्तैः। वजैः पिनाकैरशनिप्रहारैः शत्रिचकैमेथिताश्च पेतः॥ शला मञ्जूङ्योऽइमगुडाः शतदन्यः स्थलाञ्च कार्णायसपद्दनद्वाः। तेऽवाकिरंस्तव पुत्रस्य सैन्यं ततो रौद्रं कश्मलं प्रादुरासीत ३७ विकीर्णामा विहतैरत्तमाङ्गैः संभग्नाङ्गाः शिश्चिरे तत्र श्राः। छिन्ना हंयाः कुजराश्चापि भन्नाः संचूर्णिताश्चेव रथाः शिलाभिः ३८ एवं महच्छस्त्रवर्षे सृजन्त-स्ते यातुधाना भुवि घोरकपाः। मायाः सृष्टास्तत्र घटोत्कचेन नामञ्चन्वै याचमानं न भीतम् ॥ ३९ तस्मिन् घोरे कुरुवीरावमर्दे कालोत्स्षेष्टे क्षत्रियाणामभावे । ते वै भग्नाः सहसा व्यवनत प्राक्रोशन्तः कीरवाः सर्व एव पळायध्वं करवो नैतदस्ति सेन्द्रा देवा झन्ति नः पाण्डवार्थे। तथा तेषां मजातां भारतानां तस्मिन् द्वीपः स्तपुत्रो बभूव ॥ ४१ तस्मिन संकन्दे तुमुळे वर्तमाने सैन्ये मग्ने लीयमाने क्ररूणाम्। अनीकानां प्रविभागे प्रकाशे नाज्ञायन्ते कुरवो नेतरे च॥ निर्मर्यादे विद्ववे घोरकपे सर्वा दिशः प्रेक्षमाणाः स्म शून्याः। तां शस्त्रवृष्टिसरसा गाहमानं कर्णस्मैकंतत्र राजन्नपश्यन्॥ ४३ ततो वाणैरावृणोदन्तरिक्षं दिव्यां मायां योधयन राक्षसस्य।

हीमान्कर्वन् दुष्करं चार्यकर्म नैवामहात्संयुगे स्तपुत्रः ॥ ततो भीताः समुद्रेश्चन्त कर्ण राजन्सर्वे सैन्धवा बाह्यिकाश्च । असंमोहं प्रजयन्तोऽस्य संख्ये संपद्यन्तो विजयं राक्षसस्य॥ ४५ तेनोत्स्प्रा चक्रयुक्ता शतझी समं सर्वाश्वतरोऽश्वाश्वश्वान । ते जानुभिर्जगतीमन्वपद्यन गतासवो निर्देशनाक्षिजिहाः॥ ४६ ततो हताश्वादवरुख याना-दन्तर्मनाः कुरुषु प्राद्रवत्सु । दिद्ये चास्त्रे मायया वध्यमाने नैवासहाचिन्तयन्प्राप्तकालम् ॥ ४७ ततोऽब्रवन् क्ररवः सर्वं एव कर्णे दृष्टा घोररूपांच मायाम्। शक्त्या रक्षो जाहि कर्णाद्य तुर्ण नश्यन्त्येते करवो धार्तराष्ट्राः॥ ४८ करिष्यतः किञ्चनो भीमपार्थौ तपन्तमेनं जाहि पापं निशाधे। यो नः संग्रामाद्वीररूपादिमञ्जे-त्स नः पार्थान् सवळान् योधयेत ॥ तस्मादेनं राक्षसं घोरक्रपं शक्त्या जहि त्वं दत्त्वया वासवेन। मा कौरवाः सर्वे प्रवेन्द्रकल्पा रात्रियुद्धे कर्णं नेद्यः सयोधाः॥ ५० स वध्यमानो रक्षसा वै निशीथे दृष्टा राजंखास्यमानं वळं च । महच्छत्या निनदं कीरवाणां मातें दधे शक्तिमोक्षाय कर्णः॥ ५१ स वै ऋदः सिंह इवात्यमर्थी नामर्षयस्प्रतिघातं रणेऽसौ। शक्ति श्रेष्टां वैजयन्तीमसद्यां समाददे तस्य वधं चिकीर्षन्॥ ५२ याऽसौ राजिमहिता वर्षेषूगान् वधायाजौ सत्कृता फाल्गुनस्य। यां वै प्रादात्स्तपुत्राय शकः

शक्ति श्रेष्ठां कुण्डलाभ्यां निमाय ५३

मां वै शक्ति लेलिहानां प्रदीप्तां पाशैर्युक्तामन्तकस्येव जिह्नाम । मत्योः स्वसारं ज्वलितामिवोलकां वैकर्तनः प्राहिणोद्राक्षसाय ॥ तासत्तमां परकायावहकीं दहा शक्ति बाहुसंस्था ज्वलन्तीम् । भीतं रक्षो विष्ठद्वाव राजन कत्वाऽऽत्मानं विन्ध्यत्रव्यप्रमाणम् दृष्टा शक्ति कर्णबाह्नन्तरस्थां नेद्रभूतास्यन्तरिक्षे नरेन्द्र। ववर्षातास्त्रमलाश्चापि राजन सनिघीता चारानिगी जगाम ॥ ५६ सा तां मायां भरम कत्वा ज्वलन्ती भिन्वा गाढं इदयं राक्षसस्य। ऊर्ध्व ययौ दीष्यमाना निशायां नक्षत्राणामन्तराण्याविवेश॥ स निर्मिन्नो विविधेरस्वपगै-र्विटयैर्नागैमानुष राक्षसैश्च । नदन्नादान्यिविधान्भैरवांश्च प्राणानिष्टांस्त्याजितः शकशक्त्या॥ इदं चान्यश्चित्रमाश्चर्यरूपं चकारासौ कर्म शत्रुक्षयाय।

विवादकाले हाकि विधिन्न प्रमा बभी राजक्रीलमेघप्रकाराः॥ ततोऽन्तरिक्षाद्यतद्गतासुः स राक्षसेन्द्रो भूवि भिन्नदेहः। अवाकशिराः स्तब्धगात्रो विजिह्यो घटोत्कचो सहदास्थाय रूपस् ॥ ६० स तहपं भैरवं भीमकर्मा भीमें कत्वा मैमसेनिः पपात। हतोऽप्येवं तव सैन्यैकदेश-मपोधयत्स्वेन देहेन राजन ॥ पतदक्षः स्वेन कायेन तर्ण-मतिप्रमाणेन विवर्धता च। त्रियं कुर्वेन्पाण्डवानां गतास<u>्</u> रश्लीहिणीं तब तर्ण जवान॥ ततो भिश्राः प्राणदन्सिहनादै-भैर्यः शङ्का सरजाञ्चानकाश्च। दग्धां मायां निहतं राक्षसं च द्या हृष्टाः प्राणदन्कौरवेयाः ॥ · ६३ ततः कर्णः क्रक्तिः प्रज्यमानो यथा शको वृत्रवधे मरुद्धिः। अन्वारूढस्तव प्रत्रस्य यानं हृष्टश्चापि प्राविशत्तरस्वसैन्यम् ६४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वीण घटोत्कचवधपर्वीण रात्रियुद्धे घटोत्कचवधे कनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७९ ॥

300

सञ्जय उवाच ।
हैडिकिं निहतं दृष्टा विद्यणिमिय पर्यतम्
बभुद्धः पाण्डवाः सर्वे द्योक्वाष्णाकुकेक्षणाः
बाह्यदेवस्तु हर्पेण महताऽभिपरिष्कुतः।
ननाद सिहनादं वै पर्यप्वजत फाल्युन्त् २
स्व विनय महानादमभीयुन्सियस्य च।
ननतं हर्पेववीतो वातांदुत हय दुमः॥ ३
ततः परिष्कुयपुनः पार्यमास्कोटय चासकृत्
रयोपस्थानो धीमान्द्राणद्दुतः ॥ ४
प्रहुष्टमससं हात्या वासुदेवं महावकः।

अर्जुनोऽधात्रधीद्राजकातिहृष्टमना ह्व ॥ ५ अतिहृषीऽयम्भाने तवाद्य अञ्चल्दन । द्योक्तक्षाने हृ संभाने हृ ॥ ६ देशकाने हृ ॥ ६ देशकाने हृ ॥ ६ देशकाने व्याप्त हि सार्वे स्वत्यवतां वर ॥ ८ यद्येतम्र स्वस्य तं वर ॥ ८ यद्येतम्र स्वस्य तं वर ॥ ८ यद्येतम्र स्वस्य ॥ ९ ९

द्वति श्रीमहामारते दोणपर्वणि टीकायाम्बाशीरयधिक-शततमोऽध्यायः॥ १७९॥

१८० है डिम्बिमिति ॥ १ ॥ धैर्यस्य वैकृतमस्मत्पक्षक्षयेण तव हर्षोऽस्मर्कैपविनाशक इत्यर्थः ॥ ९ ॥

पको हि योगोऽस्य भवेतधार

च्छिट्रे होनं स्वयमक्तः प्रमत्तस् ।
कुच्छ्रं प्रातं रचवके विमग्ने
हन्याः पूर्व रचं तु संकां विचार्ये ॥३१
न हुण्यतास्त्रं जुप्ति हन्याद्वज्यमप्येकवीरो बळिमित्सवज्ञः।
जरासन्ध्रवेदिराजो महासम्
महावाद्वक्षेत्रक्यां निणवः॥ ३२
एकैकक्षों निहताः सर्व पते
योगैस्तेस्त्रेस्त्वद्वितार्थं मथेव ।
अथापरं निहताः प्रक्षिन्द्राः
हिडिबन-निर्मीर-चक्रमधानाः।

समुद्रस्थेव संशोषं मेरोरिव विसर्पणम् । तथैतद्द्य मन्येऽहं तव कर्म जनार्दन् ॥ १ श्रीवासुद्रेव उवाच ।

अतिक्षिमिमं प्राप्त श्र्यु में रवं धनखय ।
अतीव मनसः सद्यः प्रसादकर सुत्तमम ॥ ११
श्रिक्तं घटोत्कचेनमा व्यंसायित्वा महाद्युते ।
कर्ण निहतमेवाजी विद्धि सद्यो घनखया १२
शक्तिक्रं पुनः कर्ण को लोकेऽस्ति पुमानिक्र य प्रमायितिहरू सुवा ।

> दिष्ट्याऽपनीतकवचो दिष्ट्याऽपहृतकुण्डलः । दिष्ट्या सा व्यंसिता शक्ति-रमोषाऽस्य यदोत्कचे ॥

१४ यदि हि स्यात्सकवचस्तथैव स्यात्सकुण्डलः सामरानिप लोकांस्त्रीनेकः कर्णो जयेद्रणे १५ वासवो वा कुवेरो वा वरुणो वा जलेश्वरः। यमो वा नोत्सहेत्कर्णे रणे प्रतिसमासितुम्॥ गाण्डीवस्यस्य भवांश्रकं चाहं सदर्शनम्। न शक्ती खो रणे जेतं तथायुक्तं नरर्षभम् १७ त्विद्धतार्थे तु शकेण मायापष्टतकुण्डलः। विहीनकवचञ्चायं क्रतः परपुरञ्जयः॥ उत्कृत्य कवचं यस्मात्कुण्डले विमले च ते। प्राचाच्छकाय कर्णों वै तेन वैकर्तनः स्वतः॥ आशीविष इव कुद्धी जृंभितो मन्त्रतेजसा । तथाऽध भाति कर्णों में शान्तज्वाल इवानलः यदाप्रभृति कर्णाय शक्तिर्द्चा महात्मना। वासवेन महाबाहो क्षित्रा याऽसी घटोत्कचे कुण्डलाभ्यां निमायाथ दिव्येन कवचेन च। तां प्राप्यामन्यत वृषः सततं त्वां हतं रणे२२ एवं गतोऽपि शक्योऽयं हन्तुं नान्येन केनाचित्

यवं गतोऽपि शक्योऽयं इन्तुं नान्येन केनचित् घटौरकचक्षोत्रकर्मा तरस्वी ॥ ३३ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटौरकचवचपर्वणि रात्रियुद्धे घटौरकचवघे श्रीकृष्णहर्षे अशीरयधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८० ॥

353

अर्जुन उवाच । कथमस्प्रद्धितार्थे ते केश्च योगैर्जनार्दन । जरासन्धप्रभृतयो घातिताः पृथिवीश्वराः ॥

कुण्डलाभ्यां निमाय विनिमयं कृत्वा ॥ २२ ॥ वृषो चर्म-प्रधानः ॥ २४ ॥ इति श्रीमहाभारते ह्रोणपर्वणि टीकाया-मशीत्यधिकशततमाऽष्यायः ॥ १८० ॥

१८१

कथमिति। योगैस्पायैः ॥ १ ॥

अलायुधः परचकावमदी-

श्रीवासदेव उवाच। जगामकाश्रीविगाजो नेपादिश महावलः। यति स्यर्ने हताः पर्वमिदानीं स्यर्भयङ्कराः २ दर्शीधनस्मानवस्यं वणयादशसत्तमान्। नेऽस्मास नित्यचिद्विष्ठाः संश्रयेयुश्च कौरवान ते हि वीरा महेष्वासाः कतास्त्रा दृढयोधिनः धार्तराष्ट्रचमं क्रत्कां रक्षेयरमरा इव ॥ सनपत्रो जरासन्धश्चेदिराजो निषादजः। सयोधनं समाश्चित्य जयेयः पृथिवीमिमाम् ५ योगैरपि इता यस्ते तन्मे शृश धनअय अजय्या हि विना योगैमंधे ते दैवतैर्पि॥ ६ एकैको हि प्रथव तेषां समस्तां सरवाहिनीम योधयेत समरे पार्थ लोकपालाभिरक्षिताम॥ जरासन्धो हि रुवितो रौहिणेयप्रधर्वितः। अस्मद्रधार्थे चिश्लेष गढां वै सर्वधातिनीम ८ सीमन्त्रमिच कर्वाणां नभसः पाचकप्रभाम । अदृश्यता पतन्ती सा शक्रमका यथाऽशनिः तामापतन्तीं हृष्टेच गदां रोहिणिनन्दनः। प्रतिघातार्थमस्त्रं चै स्थुणाकर्णमवास्त्रत॥१० अञ्चवेगप्रतिहता सा गदा प्रापतद्ववि। दारयन्ती घरां देवीं कम्पयन्तीव पर्वतान् ११ तत्र सा राक्षसी घोरा जरानाम्नी सविक्रमा संदर्धे सा हि सञ्जातं जरासन्धमरिंदमम्॥ द्रास्यां जातो हि मातस्या-

ह्याभ्या जाता हि मानुभ्यासर्वदेहः पृथक पृथक ।
जरथा सन्धिती यस्माजरासन्धस्ततोऽभवत ॥ १३
सा हु भूमि गता पार्थ हता सस्ततवान्धवा ।
गदया तेन चाख्येण स्थूणाकर्णेन राक्षस्ती १४
विवासूतः स गदया जरासन्ध्रो महासुधे ।
निह्नतो भीमसेनेन पहयतस्ते धन्ववय ॥ १५
यदि हि स्यादूदापणिजरासन्ध्र प्रतापवान्,
सन्द्रा देवा न तं हन्तुं रुणे शक्ता नरीस्म ॥
स्विद्धतार्थं च नैपादिरङ्ग्रेम वियोजितः ।

द्रोणेनाचार्यकं कत्वा खद्यना सत्यविक्रमः॥ स तु बदाङ्गित्राणों नैपादिईढविकमः। अतिमानी बनचरो बभी राम इवापरः॥१८ एकल्ड्यं हि साङ्ग्रमशका देवदानवाः। सराक्षसोरगाः पार्थं विजेतं युधि कर्हिचित किस माराषमात्रेण शक्यः स्यात्प्रतिवीक्षितं इदस्रिः कती नित्यसस्यमानी विचानिश्य त्वद्धितार्थं त स मया इतः संग्राममधीने। चेदिराजञ्ज विकान्तः प्रत्यक्षं निहतस्तव॥ स चाप्यशक्यः संग्रामे जेतं सर्वसरासरैः। वधार्थं तस्य जातोऽहमन्येषां च सरहिषाम त्वत्महायो नरहयाघ लोकानां हितकास्यया हिडिद्रबद्धकियाँ रा भीमसेनेन पानिनाः॥ रावणेन समग्राणा ब्रह्मयङ्गविनाजानाः॥ २३ हतस्त्रधेव मायाची है डिस्बेनाप्यलायघः॥ है डिब्आप्यपायेन शक्त्या कर्णेन घातितः यदि होनं नाहनिष्यत्कर्णः शकत्या महासधे मया बध्यो भाविष्यत्स भैमसेनिर्घटोत्कनः मयान निहतः पूर्वमेष युष्मत्त्रियेप्सया॥ एव हि ब्राह्मणदेवी यज्ञहेवी च राक्षसः। धर्मस्य लोहा पापात्मा तस्मादेष निपातितः व्यंसिता चाप्यपायेन शकदत्ता मयाऽनघ । ये हि धर्मस्य लोगारो वध्यास्ते मम पाण्डव धर्मसंस्थापनार्थे हि प्रतिज्ञैषा ममाध्यया । बहा सत्यं दमः शीचं धर्मो होः श्रीर्धतिः क्षमा यञ्ज तञ्ज रमे नित्यमहं सत्येन ते शपे। न विवादमन्वया कार्यः कर्ण वैकर्तनं प्रति॥ उपदेश्यास्यपायं ते येन तं प्रसहिष्यासि । सयोधनं चापि रणे हनिष्यति वकोदरः॥ तस्यापि च वधोपायं वस्यामि तव पांडव वर्धते तम्रहस्त्वेष शब्दः परचम् प्रति ॥ ३२ विद्ववन्ति च सैन्यानि त्वदीयानि दिशो दश लब्धलक्ष्या हि कीरव्या विधमन्ति चम् तव दहत्येष च वः सैन्यं द्रोणः प्रहरतां वरः॥ ३३

इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि रात्रियुद्धे कुष्णवाक्ये एकाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८१ ॥

सगदया गदासहितया राक्षस्या विनामृतः। वयं भायः-गदयैव स दुर्जवः कदाचिजितवेरदुना राक्षस्या संघातुं शक्य इत्युमयनाशेन जरासम्यो नष्ट इति ॥ १५॥ च्यंसिता व्ययां कृता शाकितिति शेषः ॥ २८ ॥ इतिः श्रीमहामारते ब्रोणपर्वणि टांकायामेकाशीत्यधिकशततमोऽ-च्यायः ॥ १८९ ॥

भूतराष्ट्र जवाच । प्रक्वीरवर्धेदमोघा शक्तिः स्वतास्मजे यदा कस्मात्सवन्त्रस्वस्वस्य स्वतास्मजे यदा कस्मात्सवन्त्रस्वस्वस्य स्वतापार्थे न मुक्तवां विस्मान्द्रते इता हि च्युः सर्थे पाण्डवस्वस्याः प्रकर्वारवर्धे कस्माण्डवेन जयमाद्रये ॥ आहतां न निवर्त्वयोगित तस्य महात्रतम् । स्वयं मोगियत्यया पार्यात्रस्य । स्वयं मोगियत्यया पार्यात्रस्य । स्वयं मोगियत्यया पार्यात्रस्य । स्वयं मेर्यामात्रस्य सह्यत्वया । जघान न प्रयः कस्मात्यम्भावस्य सङ्ग्रय ॥ मृतं बुविधिहोनद्यात्यसहायश्च मे सृतः । शद्यभित्यंसितः पाप्यकयं त्र स्वयंदर्भित् या स्वस्य परमा शक्तिश्रेयस्य च परायणस्य सा शक्तियंस्तितः पार्यात्रस्य च परायणस्य सा शक्तियंस्तितः स्वितः स्वितः च घटोत्कचे॥ स्वर्ण्यस्य स्वयं स्वर्ण्यस्य सा स्वर्ण्यस्य स्वर्ण्यस्य स्वयं प्रत्याचान्त्रस्य स्वयं स्वर्णात्रस्य स्वयं स्वयं स्वर्णात्रस्य स्वयं स्वयं स्वर्णात्रस्य स्वयं स्वयं स्वयं स्वयं स्वयं स्वयं स्वर्णात्रस्य स्वयं स्वयं स्वयं स्वयं स्वयं स्वयं स्वयं स्वर्णात्रस्य स्वयं स्

यथा बराहस्य शुन्ध युध्यतोस्वारोऽसाथे श्र्यपत्त्वस्य श्राः ।
मन्ये विद्वन्यस्य श्राः ।
मन्ये विद्वन्यस्य त्राः ।
स्वे विद्वन्यस्य त्राः ।
स्वे द्वाराः कर्णहें डिम्मयोवें ॥ ८
व्यतान्कचो यदि हम्यादि कर्ण परो लामः स मवेस्पण्डवानाम् ।
केतनेता वा यदि तं निहत्यास्वापि कृत्यं शक्तिनाशात्कृतं स्यात्
इति प्राज्ञः प्रबचेतद्वित्वन्य

घटोत्कचं स्त्रपुषेण युद्धे ।
स्वातयञ्जास्ये मार्निहः

प्रियं कुर्वस्पण्डवानां हितं च ॥ १० सञ्जय उवाच ।
एतिबक्तीरितं ज्ञात्वा कर्णस्य मधुसूद्वः।
नियोजयामास तदा द्वेरये राष्ट्रसेम्बरम् ॥
घटोत्कचं महावित्रं महाबुद्धितादिनः।
अमोवाया विधातार्थ राज्य-दुर्मस्थितं तव ।
तदेव कृतकार्यो हि वयं स्थाम कुरुब्रह ।
न रक्षेचित्र कृष्णस्तं पार्थं कर्णान्यहारयात्
साध्वयद्व कृष्णस्तं पार्थं कर्णान्यहारयात्
साध्वयद्व जर्यः संब्ये कृतराष्ट्र पतेहृति ।
विवा जनार्दनं पार्थं योगानामीश्वर प्रमुस

तैस्तैरूपाथैर्बहुभी रक्ष्यमाणः स पार्थिव । जयत्यभिमुखः शङ्गरपार्थः ऋष्णेन पाळितः॥ स विशेषास्वमोधायाः क्षरणोऽरक्षत पाण्डवं हन्यात्थिप्रं हि कीन्तेयं शक्तिर्वृक्षमिवाशनिः

श्रुतराष्ट्र उवाच । विरोधी च कुमन्त्रीं च प्राज्ञमानी ममात्मकः यस्थेप समित्रिकास्तो वयोपायो जयं प्रति ॥ स वा कर्णो महाबुद्धिः सर्वशस्त्रभृतां वरः। म मुक्तवान्कयं स्त्त ताममोघां घनव्रथे ॥ १८ त्वापि समितिकान्तमेतद्रावत्मणे कथमः। एतमर्थं महाबुद्धे यस्वया नाववोधितः॥ १९

सञ्जय जवाच ।
 दुर्योधनस्य शक्तमेम दुःशासनस्य च ।
 राञ्जी राञ्जी भवत्येषा नित्यमेव समर्थना ॥
 श्वः सर्वसैन्याद्धास्त्रस्य अहि कर्ण घनञ्जयम् ।
 श्वयवापाण्डुपञ्चास्त्राचुपभोस्यामहे ततः ॥
 श्वयवा निहते पार्थे पाण्डवान्यतमं ततः ।
 श्वापश्चिदि वाण्णीयस्तस्मान्छण्णो हि हून्यतां
 ङ्करणां हि सूर्वं पाण्डुनां पार्थः स्कन्ध ह्योहतः
 शाखा हवेतरे पार्थाः पञ्चास्त्राः पञ्चसिक्ताः
 ङ्करणाश्चयाः कृष्णवाशाः कृष्णावाशाः पार्वायः
 ङ्करणाश्चयाः कृष्णवाशाः वावाः
 न्हमान्पर्णानि शाखाः

स्कन्धं चोत्सुज्य सृतज ।
कुर्ण हि बिद्धि पाण्ड्रनां
मूछं स्पर्वेज सर्वेदा ॥ २५
हन्याद्यदि हि दाशाहि कर्णां याद्यनन्दनस्।
कुरस्ना चसुमती राजन्वशे तस्य न संशयः
यदि हि स निहर शयीत भूमी
युद्धकुरुपाण्डयनन्दनी महास्मा ।

नतु तव वसुधा नरेन्द्र सर्वा गिरिसमुद्रवना वद्यं बजेत ॥ २७ सातु बुद्धिः क्वताऽप्येचं जाप्रति विद्यंश्यरे सातु बुद्धिः क्वताऽप्येचं जाप्रति विद्यंश्यरे अर्जुनं वापि राधेयात्सदा रश्रति केदायः न क्षेत्रनैष्ठकृतमुखं सीतेः सापियतुं रणे॥२० अन्यांशास्मै रशोदाराचपास्थापयदच्यतः। व्याचार्य व्यापार्व क्यांचा क्यांमिति प्रभो मधीनं रक्षते पार्शे कर्णान्करणो महामनाः। आत्मानं स कथं राजन्य रक्षेत्पुरुषोत्तमः॥३१ परिचिन्त्य त प्रशामि चकाय्थमरिंदमम्। न सोऽस्ति त्रिष लोकेष यो जयेत जनार्दनम

संख्य उवाच । ततः कृष्णं महाबाहं सात्यकिः सत्यविक्रमः प्रवच्छ रथजार्डलः कर्णे प्रति महारथः॥ ३३ अयं च प्रत्ययः कर्णं हाक्तिआमित्रविक्रमा । किमर्थ सत्पत्रेण न सक्ता फालाने त सा॥३४ श्रीवासदेव उवाच ।

दःज्ञासन्ध्य कर्णश्च ज्ञाकनिश्च ससैन्धवः। सततं मन्त्रयन्ति सम द्यौधनपरोगमाः॥ ३५ 'कर्ण कर्ण महेदवास रणेऽमितपराक्रम। बान्यस्य शक्तिरेषा ने मोक्तत्या जयतां वर॥ क्राते महारथात्कर्णं कन्तीपत्राज्ञनक्षयात । म हि नेषामित्यज्ञा देवानामिव वासवः३७ तस्मिन्विनिहते पार्थे पाण्डवाः सञ्जयैः सह। भविष्यन्ति गतात्मानः सरा इव निरम्रयः॥

ज्योति क पतिवासं क्योंन शिनिप्रस्य । इति नित्यं च कर्णस्य वधो गांडीवधन्वनः ै

अहमेव त राधेयं मोहयामि यथां वर। वनो वावासक्छक्ति पापळवे खेतवाहने४० फाल्यनस्य हि सा सत्यशित चित्रयतो रनिकां न निहा न से हर्षों मनसो सिन यथां वर चरोक्क देशितां त हहा तां जितिपक्षय । मन्योरास्यान्तरान्मकं प्रयास्यय धनक्षयम् स पिता न च स साता न यथं सातरस्त्रा। न च प्राणास्तथा रक्ष्या यथा वीभत्सराहवे त्रैलोक्यराज्याद्यत्किञ्चित्ववेदन्यत्सदर्लभगः। नेद्रकेयं मान्यताहं तहिना पार्थं धन्त्रयम् ॥ अतः प्रहर्षः समहान्ययधानाच मेऽभवत । मनं प्रत्यागतमिव दहा पार्थ धनश्चयम् ॥ ४५ अतक्ष प्रहितों यद्धे मया कर्णाय राक्षसः। न सम्बद्धाः स्वयमे राजी राज्यः कर्णा प्रवाधितस्य। सक्षय उवाचा ।

इति सात्यक्ये प्राह तदा देविकनन्दनः। धनअयहिते यक्तस्तित्रिये सततं रतः ॥ ४७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपूर्वणि घटोत्कचवधपूर्वणि रात्रियद्धे कृष्णवाक्ये हाजीत्यधिकज्ञातनमो ९६यायः ॥ १८२ ॥

853

धतराष्ट्र उवाच । कर्णद्वर्योधनादीनां शक्कनेः सौबलस्य च। अपनीतं महत्तात तव चैव विशेषतः॥ यदि जानीथ तां शक्तिमेक्यों सततं रणे। अनिवार्यामसद्यां च देवैरपि सवासवैः॥ २ सा किमर्थे तु कर्णेन प्रवृत्ते समरे परा। न देवकीसुते सुका फाल्सने वाऽपि सञ्जयह

सजय उवाच। संग्रामाद्विनिवत्तानां सर्वेषां नो विशापते रात्री करूकलक्षेत्र मन्त्रोऽयं समजायत ।

'प्रभातमात्रे श्वोभते केशवायार्जनाय वा।' शक्तिरेषा हि मोक्तत्या कर्ण कर्णित नित्यकाः ततः प्रभातसमये राजन्कर्णस्य देवतैः । अन्येषां चैव योधानां सा बद्धिनीश्यते पनः दैवमेव परं मन्ये यत्कर्णो हस्तसंख्या। न जघान रणे पार्थ कृष्णं वा देवकीसुतम्॥७ तस्य हस्तस्थिता शक्तिः कालरात्रिरियोद्यता दैवोपहतबुद्धित्वाच तां कर्णो विमक्तवान् ८ कष्णे वा देवकी प्रत्ने मोहितों देवमायया। पार्भ वा शककरूपे वै वधार्थ वासवीं प्रभार

निरमयोऽभिं विना मुखहीना इवेत्यर्थः ॥ ३८ ॥ अहसेवे-स्यादिग्रंथो भगवतो भक्तपक्षपातित्वप्रदर्शनार्थो न केवल-मर्जुनार्थ इति भावः ॥ ४० ॥ हिते आसुष्मिके श्रेयसि ार्थ्ये गेहिके कल्याणे ॥ ४७ ॥ इति श्रीसहासारते द्रोण- पर्वाण टीकायां इथशीत्यधिकशतत्तमोऽध्यायः ॥ १८२ ॥

कर्णाति । महज्जयालम्बनममोधशक्तिरूपमिति शेषः । अपनीतं नाशितम् । सहदपनीतमन्याय इति वा ॥ ९ ॥

धृतराष्ट्र उवाच ।

दैवेनोपहता यूयं खबुद्ध्या केशवस्य च। गता हि वासवी हत्वा तृणभृतं घटोत्कचम् कर्णश्च सम पुत्राश्च सर्वे चान्ये च पार्थियाः। तेन वै दुष्प्रणीतेन गता वैवस्वतक्षयम् ॥ ११ भ्य एव तु में शंस यथा युद्धमवर्तत। कुरूणां पाण्डवानां च हैंडिस्वे निहते तदा ये च तेऽभ्यद्भवन्द्रोणं ह्यूढानीकाः प्रहारिणः सुअयाः सह पञ्चालैस्तेऽप्यक्वंन्कशं रणम् ॥ सीमद तेवधाहोणमायान्तं सन्धवस्य च। अमर्पाजीवितं त्यक्त्वा गाहमानं वरूथिनीम् जंममाणमिव व्यावं व्यात्ताननमिवान्तकम्। क्यं प्रत्युद्ययौ द्रोणमस्यन्तं पाण्डुस्क्षयाः१५ वाचार्यं ये च तेऽरक्षन् दुर्योधनपुरोगमाः। द्रौणि-कर्ण-कृपास्तात ते वाऽकुर्वन्किमाहवे भारद्वाजं जिघांसन्ती सध्यसाचिवकोदरी। समार्च्छन्मामका युद्धे कथं सञ्जय शंस मे ॥ सिन्धुराजवधेनेमे घटोत्कचवधेन ते। अमर्षितः सुसंकृद्धा रणं चकुः कथं निशि॥१८

सञ्जय उचाच । हते घटोत्कचे राजन्कर्णेन निशि राक्षसे प्रणवत्स च हृष्टेषु तावकेषु युगुत्सुषु ॥ आपतत्सु च वेगेन वध्यमाने बलेंडपि च। विगाढायां रजन्यां च राजा दैन्यं परं गत: अब्रवीच महावाहुर्भीमसेनमिदं चचः। आवारय महाबाही धार्तराष्ट्रस्य वाहिनीम्॥ हैर्डिबेश्चेव घातेन मोहो मामाविशन्महान्। एवं भीमं समादिश्य खरथे समुपाविशत्रर अश्रुपूर्णसूखी राजा निःश्वसंश्च पुनः पुनः । कश्मलं प्राविशाद्धोरं दृष्टा कर्णस्य विक्रमम्॥ तं तथा व्यथितं दृष्टा कृष्णो वचनमत्रवीत्। मा व्यथां कुरु कौन्तेय नैतत्त्वय्युपपद्यते॥२४ वैक्रव्यं भरतश्रेष्ठ यथा प्राकृतपुरुषे। उत्तिष्ठ राजन्युद्धयस्य वह गुर्वी धुरं विभोर५ त्वायि वैक्कडयमापन्ने लंदायो विजये भवेत्।

श्रुत्वा क्रुप्णस्य वचनं धर्मराजो युधिष्ठिरः॥ विम्रुच्य नेत्रे पाणिभ्यां क्रुष्णं वचनमत्रवीत् विदिता में महावाही धर्माणां परमा गतिः ब्रह्महस्या फलं तस्य यः क्रुतं नाऽवबुध्यते। अस्माकं हि वनस्थानां हैडिस्वेन महात्मना बालेनापि सता तेन कृतं साद्यं जनार्दन। अस्त्रहेतोर्गतं ज्ञात्या पाण्डवं श्वेतवाहनम् ॥ असी कृष्ण महेण्वासः काम्यके मामुपस्थितः उषितश्च सहास्माभिर्यावन्नासीद्धनज्जयः॥ गन्धमादनयात्रायां दुर्गेभ्यश्च स्म तारिताः पाञ्चाली च परिश्रान्ता पृष्ठेनोढा महात्मना आरम्भाचीय युद्धानां यदेष कृतवान् प्रभो। भद्धें दुष्करं कर्म कृतं तेन महाहवे॥ स्वभावाद्या च मे शीतिः सहदेवे जनाईन। सैव मे परमा प्रीती राक्षसेन्द्रे घटोत्कचे॥ भक्तश्च में महाबाहुः त्रियोऽस्याहं त्रियश्च में तेन विन्दामि वाष्णीय करमलं शोकतापितः पश्य सैन्यानि चार्णेय द्वाद्यमाणानि कौरवैः द्रोणकर्णौ तु संयत्तौ पदय युद्धे महारथौ ॥ निकाथि पाण्डवं सैन्यमेतत्सैन्यप्रमार्दितम्। गजाभ्यामिव मत्ताभ्यां यथा नलवनं महत्

अनादत्य वलं बाह्वी-भीमसेनस्य माधव। चित्रास्त्रतां च पार्थस्य

विक्रमन्ति स्म कौरवाः॥ एव द्रोणश्च कर्णश्च राजा चैव सुयोधनः। निहत्य राक्षसं युद्धे हृष्टा नर्दन्ति संयुगे ॥ कथं वाऽस्मासु जीवत्सु त्वायि चैव जनार्दन हैडिभिवः प्राप्तवान्मृत्युं स्तपुत्रेण सङ्गतः॥ कदर्थीं क्रत्य नः सर्वान्पश्यतः सध्यसाचिनः निहतो राक्षसः कृष्ण भैमसेनिर्भहाबलः॥ यदाऽभिमन्युनिंहतो धार्तराष्ट्रेंद्ररात्मभिः। नासीत्तत्र रणे कृष्ण सत्यसाची महारथः॥ निरुद्धाश्च वयं सर्वे सैन्धवेन दुरात्मना। निमित्तमभवद्रोणः स पुत्रस्तत्र कर्मणि ॥ ४२ उपदिष्ठो वधोपायः कर्णस्य गुरुणा स्वयम् । व्यायच्छतश्च खड़ेन द्विधा खड़ं चकार ह।। ह्यसने वर्तमानस्य कृतवर्मा नृशंसवत्। अभ्वाअधान सहसा तथोभी पार्विणसारथी॥ तथेतरे महेष्वासाः सीमद्रं युद्धपातयम्। अल्पे च कारणे कृष्ण हतो गाण्डीवधन्यना सैन्धवो यादवश्रेष्ठ तच नातिभियं मम। यदि शत्रवधो न्याच्यो भवेत्कर्त हि पांडवैः

अभिगम्याव्रवीद्यासी धर्मपत्रं युधिष्ठिरम्। व्यास उवाच। कर्णमासाद्य संग्रामे दिष्ट्या जीवति फाल्मनः सहयसाचि वधाकांक्षी

शाकिं रक्षितवान् हि सः। न चागाहै रथं जिष्णु-

दिष्टचा तेन महारणे॥ स्जेतां स्पर्धिनावेतौ दिव्यान्यस्त्राणि सर्वशः वध्यमानेषु चास्त्रेषु पीडितः स्तनन्दनः॥ वासवीं समरे शक्ति श्रुवं मुश्चेग्रुधिष्ठिर। ततो भवेत्ते व्यसनं घोरं भरतसत्तम ॥ ६१ दिष्ट्या रक्षो हतं युद्धे स्तपुत्रेण मानद। वासवीं कारणं कृत्वा कालेनोपहतो हासी तवैव कारणाइक्षो निहतं तात संयुगे। मा कथी भरतश्रेष्ठ मा च शोके मनः कथाः प्राणिनामिह सर्वेषामेषा निष्ठा यधिष्ठिर। भाताभिः सहितः सर्वैः पार्थिवैश्व महात्मभिः कौरवान्समरे राजन्प्रतियुध्यस भारत। पञ्चमे दिवसे तात प्रथिवी ते सविष्यति॥ नित्यं च पुरुषस्यात्र धर्ममेवानुचिन्तय। आनुशंस्यं तपो दानं क्षमां सत्यं च पाण्डव सेवेथाः परमधीतो 'यतो धर्मस्ततो जयः'। इत्युक्तवा पाण्डवं द्यासस्तत्रेवान्तरधीयत॥

कर्णद्रोणी रणे पूर्व हन्तब्याविति मे मितः। एती हि मूळं दुःखानामस्माकं प्रस्पर्धम ॥ पतौ रणे समासाद्य समाध्वस्तः सुयोधनः। यत्र वध्यो भवेद्वोणः स्तपुत्रश्च सानुगः॥ तत्रावधीनमहाबाहुः सैन्धवं दुरवासिनम्। अवश्यं त मया कार्यः स्रतपत्रस्य निग्रहः॥ ततो यास्यास्यहं वीरः खयं कर्णजिघांसया भीमसेनो महाबाह्याँणानीकेन सङ्गतः ॥ पवसकत्वा ययौ तुर्णं त्वरमाणो युधिष्ठिरः स विस्फार्थ महत्त्वापं शंखं प्रध्माप्य भैरवम ततो रथसहस्रेण गजानां च शतैस्त्रिभिः। वाजिभिः पञ्चसाहस्रैः पञ्चालैः सप्रभद्वकैः

वतः शिखण्डी त्वरितो राजानं पृष्ठतोऽन्वयात्। ततो भेरीः समाजनः

शंखान्दध्सश्च दंशिताः॥ पञ्चालाः पाण्डवाश्चेव युधिष्ठिरपुरोगमाः। ततोऽब्रवीन्महाबाहुर्वासुरेवो धनअयम् ॥ 'एष प्रयाति त्वरितः कोधाविष्टो ग्रधिष्ठिरः जिघांसुः सुतपुत्रस्य तस्योपेक्षा न युज्यते' ॥ एवमुक्त्वा हृषीकेशः शीव्रमश्वानचोदयत्।

दुरं प्रयान्तं राजानमन्वगच्छजानार्दनः॥ ५६ तं दृश सहसा यान्तं सृतपुत्रजिघांलया। शोकोपहतसंकल्पं दद्यमानभिवाभिना॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि घटोत्कचवधपर्वणि रात्रियुद्धे व्यासवाक्ये ज्यज्ञीत्यधिकज्ञततमोऽध्यायः॥ १८३॥

समाप्तं घटोत्कचवधपर्व ६

358

घटोत्कचे त निहते सतप्रत्रेण तां निशाम । दुःखामर्पवशं प्राप्तो धर्मराजो युधिष्ठिरः॥

सञ्जय उवाच । व्यासेनैवमधोकस्त धर्मराजो युधिष्ठिरः। खयं कर्णवधाद्वीरो निवृत्तो भरतर्षम॥

इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि टीकायां व्यशीलिधिक-शततमोऽध्यायः ॥ १८३ ।।

१८४ व्यासेनैवामिति ततो दुर्योधन इति चाध्यायौ स्पष्टार्थौ ॥ १ ॥

दुष्टा भीमेन महतीं वार्यमाणां चम् तव। भृष्टग्रस्मस्वाचेदं कुंभयोनि निवारय॥ त्वं हि द्रोणविनाशाय समुत्पन्नो हुताशनात् सरारः कवची खड़ी धन्वी च परतापनः॥ अभिद्रव रणे हृष्टो मा च ते भीः कथंचन। जनमेजयः शिखण्डी च दौर्मुखिश्च यशोधरः अभिद्रवन्तु संहष्टाः कुंमयोनि समंततः। नकुलः सहदेवश्च द्रौपदेयाः प्रभद्रकाः॥ ६ द्भपद्ध विरादश्च पुत्रभ्रातृसमन्वितौ । सात्यकिः केकयाश्चेव पाण्डवश्च धनजयः ७ अभिद्रवन्तु वेगेन कुंभयोनिवधेष्सया। तथैव रथिनः सर्वे हस्त्यश्वं यद्य किञ्चन॥८ पदाताश्च रणे द्रोणं पातयन्तु महारथम्। तथाऽऽज्ञप्तास्तु ते सर्वे पाण्डवेन महात्मना॥ अभ्यद्रवन्त वेगेन कुंभयोनिवधेष्सया। आगच्छतस्तान्सहसासर्वोद्योगेन पांडवान् प्रतिजग्राह समरे द्रोणः शस्त्रभृतां वरः। ततो दुर्योधनो राजा सर्वोद्योगेन पाण्डवान् अभ्यद्भवत्सुसंकुद्ध इच्छन्द्रोणस्य जीवितम ततः प्रववृते युद्धं श्रान्तवाहनसैनिकम्१२ पाण्डवानां कुरूणां च गर्जताभितरेतरम्। निद्रान्धास्ते महाराज परिश्रान्ताश्च संयुगे॥ नाभ्यपद्यन्त समरे काञ्चिचेष्टां महारथाः। त्रियामा रजनी चैषा घोररूपा भयानकार्थ सहस्रयामप्रतिमा बभूव प्राणहारिणी। बध्यतां च तथा तेषां क्षतानां च विशेषतः॥ अर्धराभिः समाजञ्जे निद्रान्धानां विशेषतः। सर्वे द्यासन्निरुत्साहाः क्षत्रिया दीनचेतसः॥ तव चैव परेषां च गतास्त्रा विगतेषवः। ते तदा पारयन्तश्च न्हीमन्तश्च विशेषतः १७ स्वधर्ममनुपदयन्तो न जहुः स्वामनीकिनीम्। अस्त्राण्यन्ये समुत्सुज्य निदांधाः शेरते जनाः रथेष्वन्ये गजेष्वन्ये हयेष्वन्ये च भारत। निद्रान्धा नो बुबुधिरे काश्चिचेष्टां नराधिप तानन्ये समरे योधाः प्रेषयन्तो यमक्षयम् । स्वप्नायमानांस्त्वपरे परानतिविचेतसः॥ २० आत्मानं समरे जहाः स्वानेव च परानपि। नानावाचो विमुञ्चन्तो निद्रांधास्ते महारणे अस्माकं च महाराज परेभ्यो बहवो जनाः। योद्धव्यमिति तिष्ठन्तो निद्रासंरक्तलोचनाः॥

संसर्पत्तो रणे के चिन्निद्रात्धास्ते तथा परान् जब्रुः शूरा रणे शूरांस्तर्सिमस्तमसि दारुणे॥ हन्यमानमधात्मानं परेभ्यो बहवो जनाः। नाभ्यजानन्त समरे निद्रया मोहिता भृशम् तेषामेतादशीं चेष्टां विज्ञाय पुरुषर्षभः। उवाच वाक्यं वीमत्सुरुधैः सम्नाद्यन् दिशः श्रान्ता भवन्तो निद्रांघाः सर्व एव सवाहनाः तमसा च वृते सैन्ये रजसा बहुलेन च॥ २६ ते यूयं यदि मन्यध्वमुपारमत सैनिकाः। निमीलयत चात्रेव रणभूमी मुहूर्तकम् ॥ २७ ततो विनिद्रा विश्रान्ताश्चन्द्रमस्युदिते वुनः। संसाधयिष्यथान्योन्यं संग्रामं कुरुपाण्डवाः तद्वचः सर्वधर्मज्ञा धार्भिकस्य विशापते। अरोचयन्त सैन्यानि तथा चान्योन्यमग्रुवन्॥ चुक् ग्रुः कर्णकर्णेति तथा दुर्योधनेति च। उपारमत पाण्डुनां विरता हि वस्थिनी ३० तथा विकोशमानस्य फाल्गुनस्य ततस्ततः। उपारमत पाण्डूनां सेना तव च भारत॥३१ तामस्य वाचं देवाश्च ऋषयश्च महात्मनः। सर्वसैन्यानि चाशुद्रां प्रहृष्टाः प्रत्यपूजयन् ॥ तत्संपूज्य वचोऽकूरं सर्वसैन्यानि भारत।

मुद्धर्तमस्वपन् राजन् श्रान्तानि भरतर्षभ॥३३ सा तु संप्राप्य विश्वामं ध्वजिनी तव भारत सुखमाप्तथती वीरमर्जुनं प्रत्यपूजयत्। त्वयि वेदास्तथाऽस्त्राणि त्वथि बुद्धिपराक्रमी धर्मस्त्वयि महावाहो दया भृतेषु चानघ ३५ यचाश्वस्तास्तवेच्छामः शर्म पार्थं तदस्तु ते। मनसश्च त्रियानर्थान् वीर क्षित्रमवाप्नृहि ॥३६ इति ते तं नरज्यावं प्रशंसन्तो महारथाः। निद्रया समवाक्षिप्तास्तृष्णीमासन्विद्यांपते॥ अध्वपृष्ठेषु चाप्यन्ये रथनीडेषु चापरे। गजस्कन्धगताश्चान्ये शेरते चापरे क्षितौ३८ सायुधाः सगदाश्चेव सखद्गाः सपरश्वधाः। सप्रासकवचाश्चान्ये नराः सुप्ताः पृथक् पृथक् गजास्ते पन्नगाभोगैहस्तैभूरेणगुण्ठितैः। निद्रान्धा वसुधां चक्रुर्घोणनिःश्वासद्यीतलां सुप्ताः शुश्रुभिरे तत्र निःश्वसन्तो महीतले । विकीर्णो गिरयो यद्वन्निःश्वसद्भिर्महोरगैः४१ स मां च विषमां चकुः खुराग्रैर्विकृतां महीम् हयाः काञ्चनयोकास्ते केसरालम्बिभिर्धुगैः॥

प्रविस्ततः क्रमदाकरवान्धवः। ततो महर्ताद्भगवान्प्रस्ताच्छशलक्षणः। अरुणं दर्शयामास यसन ज्योतिःप्रभां प्रभः अक्षास्य त तस्यात जातकप्रवाधकाः। र डिम्जालं महज्जन्दी मन्दं मन्द्रमवास्त्रज्ञत् ॥ उत्सारयन्तः प्रभया तमस्ते चन्द्ररहमयः। पर्यगच्छक्छनैः सर्वा दिशः खं च क्षिति तथा ततो सहतोद्धयनं ज्योतिर्भतमित्राभवत । अप्रख्यमप्रकारां च जगामाध्य तमस्तथा ॥५२ प्रतिप्रकाशिते लोके दिवासने निशाकरे। विचेत्रनं विचेत्रधा राजन्नकञ्चरास्ततः॥ ५३ बोध्यमानं त तत्सैन्यं राजंश्चन्दस्य रहिम्नाभिः बब्धे शतपत्राणां वनं सर्याद्यासर्यथा॥ ५४ यथा चन्द्रोदयोदनः अभिनः सागरोऽभवत तथा चन्द्रोदयोज्ञतः स वभव बलार्णवः॥५५ ततः प्रवद्गते युद्धं पुनरेव विशापते। लोके लोकविनाशाय परं लोकमभीपननाम

सवपस्तत्र राजेन्द्र यक्ता चाहेष सर्वशः। एवं हवाश नागाश्च योधाश्च भरतर्षम । यजाहिरस्य सुषपः श्रमेण महताऽन्विताः४३ तस्था निदया भग्रमबोधं शाखपङ्गाम । क्याक्रै: शिविवधिन्द्यम्नं परे चित्रमिवाद्धतं ने श्रवियाः कप्रसित्तो यचानः परस्परं सामकविश्वनाङाः। क्रम्मेष लीनाः संष्प्रगंजानां क्रचेषु लग्ना इव कामिनीनाम्॥ ४५ ततः कमदनाथेन कामिनीगण्डपाण्डना। नेजानन्देन चन्द्रेण माहेन्द्री दिगळकता॥४६ दशहाताक्ष ककव्दरिनिः सतः किरणकेसरभासरपिअरः। तिमिरवारणयथविदारणः सम्बियाद्वयाचलकेसरी॥ 819 हरवर्षो त्तमगात्रसमद्यतिः स्मरदारासनप्रणेसम्ब्रभः। नववधस्मितचारुमनोहरः

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणवधपर्वणि रात्रियुद्धे सैन्यनिद्रायां चतुरज्ञीत्वधिकज्ञाततमोऽध्यायः॥ १८४॥

--- Brance-

354

दिड्यान्यकाणि सर्वाणि
श्राह्मादीनि च यानि ह ।
तानि सर्वाणि तिष्ठन्ति
भवलेष विदोषतः ॥ ५
न पाण्डवेया न वर्य नान्ये लोके धतुर्वेदाः ।
इस्यमानस्य ते तुल्याः सन्यमेतह्रवीमि तीस्
सहुरासुरगच्यानिमाँह्योकान् क्रिकोत्तम।
सर्वोक्षविद्वानस्त्रमादिव्येरकीर्स संज्ञायः॥ ७
स अवान्यवेरकीर्तास्त्रचे भीतान्विद्योवतः ।
सम्भाव्यत्रम्

सञ्जय ज्वाच ।
ततो दुर्योघनो द्रोणमिमास्याप्रधीदिद्द्रश्र
अमर्षदरामापन्नो जनयन्दर्पतेजली ॥ १
दुर्योधन उवाच ।
न मर्पणीयाः संप्रामे विश्रमस्तः अमान्धिताः
सपन्ना ग्राम्भानस्ते लश्यलक्षा विशेषतः॥ २
यस्तु मर्पितमस्मामिनेवतः मियकास्त्रया।
त पते परिविधान्ताः पाण्डवा बळवस्तराः
सर्वया परिद्वीनाः स्म तेजला च बळेन च।
मवता पाल्यामानासे विश्वधैन्ते पनः पतः॥ थ

23:

पवम्खार्षतो द्रोणः कोपितश्च स्रतेन ते। समन्युरव्योद्राजन्दुर्योधनमिदं वचः॥ स्वविरः सन्परं शक्त्या घटे दुर्योधनाहवे। अतः परं मया कार्ये क्षद्धं विजयगृद्धिना॥१० अनस्त्रविदयं सर्वो हन्तर्योऽस्त्रविदा जनः। यद्भवान्मन्यते चापि श्रमं वा यदि वाऽश्रमम् तहै कर्तास्मि कौरव्य वचनात्तव नान्यथा। निहत्य सर्वपञ्चालान् युद्धे कृत्वा पराक्रमम् विमोध्ये कवचं राजन्सत्येनायधमाळभे। मन्यसे यच कौन्तेयमर्जनं शान्तमाहवे॥१३ तस्य वीर्यं महाबाहो रुख सत्येन कीरव। तंन देवान गन्धर्वान यक्षान चराक्षसाः उत्सहन्ते रणे जेतुं कृपितं सध्यसाचिनम्। खाण्डवेयेन भगवान्त्रत्युद्यातः सरेश्वरः॥१५ सायकैर्वारितश्चापि वर्षमाणो महात्मना। यक्षा नागास्त्रधा दैत्या ये चान्ये बळगर्विताः निहताः परुषेन्द्रेण तचापि विदितं तव। गन्धवा घोषयात्रायां चित्रसेनादयो जिताः ययं तैर्व्हियमाणाश्च मोक्षिता दृढधन्वना। निवातकवचाश्चापि देवानां शत्रवस्तथा॥१८ सरैरवध्याः संग्रामे तेन वीरेण निर्जिताः। दानवानां सहस्राणि हिरण्यपुरवासिनाम१९ विजिन्ये पुरुषध्यात्रः स शक्यो मानुषैः कथम प्रत्यक्षं चैव ते सर्वे यथाबलमिदं तव ॥ २० क्षपितं पाण्डप्रत्रेण चेष्टतां नो विद्यापिते। सञ्जय उचाच । तं तदाऽभिप्रशंसन्तमर्जुनं क्रिपतस्तदा॥२१

सक्षय उवाचा

द्रोणं तब सुतो राजन्युनरेचेदमझवीत्। अहं दुःशासनः कर्णः शकुनिर्मातुळश्च मे॥ २२ हनिष्यामोऽर्जुनं संख्ये द्विघा कृत्वाऽद्य भारतीम्।

अन्ववर्तत राजानं खास्त तेऽस्विति चाव्रवीत को हि गांडीवधन्यानं ज्वलन्त्रभिव तेजसा अक्षयं क्षपयेत्कश्चित्क्षत्रियः क्षत्रियर्पसम् । तं न विचपतिर्नेन्द्रो न यमो न जलेश्वरः॥२५ नासरोरगरक्षांसि क्षपयेषुः सहायुधम् । मुढास्त्वेतानि भाषन्ते यानीमान्यात्य भारत युद्धे हार्जुनमासाध स्वस्तिमान्को वजेहहान्। त्वं त सर्वाभिशंकित्वाचिष्ट्रः पापनिश्चयः॥ श्रेयसस्त्वद्धिते युक्तांस्तत्त्वद्धतुमिहेच्छसि । गच्छ त्वमपि कौन्तेयमात्मार्थे जहि मा चिर त्वमध्यादांसये योजं क्रळजः क्षत्रियो हासि। इमान्कि अत्रियान्सर्वोन्घातायेष्यस्यनागसः त्वमस्य मलं वैरस्य तस्मादासादयार्ज्नम् । एष ते मातुलः प्राज्ञः क्षत्रधर्ममनुवतः ॥ ३० दुर्धतदेवी गान्धारे प्रयात्वर्जनमाहवे। प्योऽश्रक्तरालो जिल्लो यतकृत्कितवः राठः॥ देविता निकतिप्रज्ञो याधि जेप्यति पाण्डवान न्वया कथितमन्यर्थं कर्णेन सह हृष्ट्**वत ॥३**२ असकच्छन्यवन्मोहाज्तराष्ट्रस्य श्रुण्वतः। 'अहं च तोत कर्णश्र माता दुःशासनश्र मेरेरे पाण्डपुत्रान्हनिष्यामः सहिताः समरे जयः।' इति ते कत्थमानस्य श्रुतं संसदि संसदि ३४ अनुतिष्ठ प्रतिक्षां तां सत्यवाक् भव तैः सह। एष ते पाण्डवः शत्रुरविशङ्कोऽम्रतः स्थितः ॥ क्षत्रधर्ममवेक्षस्य क्षाच्यस्तव वधो जयात्। दत्तं भूक्तमधीतं च प्राप्तमैश्वर्यमीदिसतम्॥३६ कतकत्योऽनणश्चासि मा भैर्युध्यस पाण्डवम् इत्युक्तवा समरे द्रोणो न्यवर्तत यतः परे। हैधीकृत्य ततः सेनां यदं समभवत्तदा॥ ३७

तस्य तद्वचनं श्रत्वा

भारद्वाजो हसन्निव।

सञ्जय उवाच।

त्रिभागमात्रशेषायां राज्यां युद्धमवर्तत । क्ररूणां पाण्डवानां च संसृष्टानां विशापतेश अथ चन्द्रप्रभां सुष्णन्नादित्यस्य पुरःसरः । अरुणोऽभ्युद्यांचके ताम्रीकुर्वन्नियाम्बरम् २ आच्यां दिशि सहस्रांशोररुणेनारुणीकृतम्। तापनीयं यथा चकं भ्राजते रविमण्डलम्॥३

ततो रथाश्वांश्च मनुष्ययाना-न्यत्सज्य सर्वे क्रहपाण्डयोधाः। दिवाकरस्याभिमुखं जपन्तः

सन्ध्यागताः प्राञ्जलयो वभवः॥ ४ ततो द्वैधीकृते सैन्ये द्रोणः सोमकपाण्डवान्

अभ्यद्भवत्सपञ्चाळान्दुर्योधनपुरोगमः॥ द्वैधीकृतान्कुरून् दश्चा माधवोऽर्जुनमग्रवीत्। खपत्नान्सव्यतः कृत्वा अपसव्यमिमं कुरु ॥ स माधवमनुज्ञाय कुरुष्वेति धनञ्जयः। द्वोणकर्णी महेष्वासी सञ्यतः पर्यवर्धत ॥ ७ अभिवायं तु कृष्णस्य ज्ञात्वा परपुरञ्जयः।

आजिशीर्षगतं पार्थं भीमसेनोऽभ्यवाच ह भीमसेन उवाच।

अर्जुनार्जुन बीभत्सो श्र्णुप्वैतद्वचो मम्। यदर्थं क्षत्रिया सुते तस्य कालोऽयमागतः॥ अस्मिश्चेदागते काले श्रेयो न प्रतिपत्स्यसे। असंभावित रूपस्तवं सुनृशंसं करिष्यसि॥ सत्य-भ्री-धर्म-यशसां वीर्थेणान्ण्यमाप्रहि । भिन्ध्यनीकं युधां श्रेष्ठ अपसब्यमिमान्क्रक ॥ सञ्जय उवाच।

स सदयसाची भीमेन चोदितः केशवेन च कर्णद्रोणावतिकस्य समन्तात्पर्यवारयत्॥ तमाजिद्योर्थमायान्तं दहन्तं क्षत्रियर्षभान् । पराकान्तं पराकस्य ततः श्रवियपङ्गवाः॥ नाशकृवन्वार्थितुं वर्धमानमिवानलम् ।

अथ दुर्योधनः कर्णः शकुनिश्चापि सौबलः

त्रिभागमात्रदोषायां सुर्हृतत्रयावशिष्टायाम् । तत्र धुर्योदयोत्तरं त्रयोदश्यां द्रोणस्य नाशः । त्रयोदश्यां

अभ्यवर्षञ्छरवातैः क्रन्तीपुत्रं धनञ्जयम् । तेषामस्त्राणि सर्वेषामुत्तमास्त्रविदां वरः॥ कदर्थी कृत्य राजेन्द्र शरवर्षेरवाकिरत्। अस्त्रेरस्त्राणि संवार्थ लघुहस्तो जितेन्द्रियः सर्वानविष्यक्षिशितैर्वशिभिदेशिमः शरैः। उद्भता रजसो वृष्टिः शरवृष्टिस्तथैव च॥ १७ तमश्च घोरं शब्दश्च तदा समभवन्महान्। न यौर्न भूमिर्न दिशः प्राज्ञायन्त तथागते। सैन्येन रजसा मृढं सर्वमन्धमिवाभवत् । नैव ते न वयं राजन्प्राज्ञासिष्म परस्परम्॥ उद्देशेन हि तेन स्म समयुध्यन्त पार्थिवाः विरथा रथिनो राजन्समासाद्य परस्परम्॥ भेशेषु समसज्जन्त कवचेषु भुजेषु च। हताभ्वा हतस्ताश्च निश्चेष्टा राथेनो हताः॥ जीवन्त इव तत्र स्म व्यवदयन्त भयार्दिताः हतान गजान्समाश्चिष्य पर्वतानिव वाजिनः गतसत्वा दयदृश्यन्त तथैव सह सादिभिः। ततस्वभ्यवस्रत्येव संग्रामादत्तरां दिशम् ॥ आतिष्ठ बाह्वे द्रोणो विधूमोऽग्निरिव ज्वलन् तमाजिशीषीदेकान्तमपत्रान्तं निशस्य त॥ समकम्पन्त सैन्यानि पाण्डवानां विद्यांपते म्राजमानं श्रिया युक्तं ज्वलन्तमिव तेजसा द्रोणं दश परे श्रेसश्चेष्मम्लश्च भारत। आह्रयन्तं परानीकं प्रभिन्नमिव वारणम्॥ नैनमाशंसिरे जेतं दानवा वासवं यथा। केचिदासन्निरुत्साहाः केचित्कुद्धा मनस्विनः विस्मिताश्चाभवन्केचित केचिदासन्नमर्विताः हस्तैहंस्ताग्रमपरे प्रत्यपिषञ्चराधिपाः॥ २८ अपरे दशनैरोष्ठान् दशनकोधमुध्छिताः। व्याक्षिपन्नायुधान्यन्ये ममृदुश्चापरे भुजान्॥ अन्ये चान्वपतन्द्रोणं त्यकातमानी महीजसः पञ्चालास्त विशेषेण द्रोणसायकपीडिताः॥

ग्रहायां युदारंभस्य 'हेमन्ते प्रथमे मासे श्रह्मपक्षे त्रयोदशीम। प्रवृत्तं भारतं युद्धम् '-इति भारत-सावित्र्यामकस्य चीपपत्तिः सिद्धधति ॥ १ ॥

समस्यान्त राजेन्द्र समरे भृदाचेदनाः ।
ततो विराटकुपने द्वाणं प्रति यद् रणेदे?
तथा चरन्तं चंद्रपामे भृदां समर्जुजैयम् ।
द्वपदस्य ततः पौत्राख्य पद्म विद्यापते ॥ ३२
चेदयञ्च महेप्चासा द्रोणमेवाभ्ययुर्जीक ।
तथा दुपरपौत्राणां चर्माणां निरातिः वरिः ॥
विसद्गिणोऽहरस्याणांस्त्र ततः स्थानस्युर्जीक ।
तता द्रोणोऽहरस्याणांस्त्र ततः स्थानस्युर्जीक

मत्स्याञ्चेवाजयत्कृत्कान् भारद्वाजो महारथान् । ततस्तु द्वपदः कोधा-च्छरवर्षमवास्तुजत् ॥ ३५

द्रोण प्रति महाराज विराटश्रेय संयुगे। तं निहस्यपुर्व ह द्रोणः श्रवियमर्दनः॥ ३६ तौ रारेन्छारयामास विराटहुपराचुमी। द्रोणेन च्छायमानी तु कुबी संप्रामसूर्थीन द्रोणं त्रश्रीयामास्य विराटहुपराचमी। द्रोणं त्रश्रीयामसूर्थीन द्रोणं त्रश्रीविद्ययद्वः परमं कोषमास्थिती। ततो द्रोणो महाराज कोषामपैसमन्वितः॥

मह्याभ्यां भृततीश्णाभ्यां चिडछेद धतुषी तयाः । ततो विराटः क्षिपतः समरे तोमरान्दशः ॥ ३९

दश चिक्षेप च शरान्द्रोणस्य वधकांक्ष्या। शक्तिं च द्रुपदो घोरामायसीं स्वर्णभूषिताम् चिक्षेप भुजगेन्द्रामां

कुछो द्वीणरथं प्रति। ततो महैः सुनिशितै-श्रिष्ठस्या तांस्तोमरान्दशः॥ ४१ शक्तिं कनकवैदुर्या द्वोणधिच्छेद सायकैः।

शांके कनकचेत्रया द्वाणाश्चन्छन् सायकः। ततो द्रोणः सुपीताभ्या सहान्यामरिमर्दनः द्वपदं च विदादं च प्रेययामास सृत्यये। इते विदादे द्वपदे केकचेषु तर्यय च ॥ ४३ तर्यय चेदिमस्येषु पञ्चालेषु तयेय च ॥ इतेषु चिद्व वीरेषु द्वपदस्य च नष्टु ॥ ४४

क्षत्राप क्षत्रर्थं कृतवान् ॥४५॥ इष्टापूर्तात्त्रथा क्षात्राचिति ६ धै यागहोसारिश आपूर्ते क्षेत्रारासादि।कात्रं दुपदकुळोप्तशत्वात्। ब्राह्मण्यं याजोपयाजयोजीकाणयास्त्रपता ब्राह्मणस्मादस्य जातत्वात्। एतस्ववें तस्य नदयतु। यस्य शत्रुवीणो न सुच्येत भीमसेन उवाचा द्वपदस्य कुले जातः सर्वास्त्रेष्वस्त्रवित्तमः कः अत्रियो मन्यमानः प्रेक्षेतारिमवस्थितम्। पित्पुत्रवधं प्राप्य पुमान्कः परिपालयेत॥५२ विशेषतस्तु शपथं शपित्वा राजसंसदि । एष वैश्वानर इव समिद्धः स्वेन तेजसा॥ शरचापेन्धनो द्रोणः क्षत्रं दहतिं तेजसा । परा करोति निःशेषां पाण्डवानामनीकिनीं स्थिताः पद्यत मे कर्म द्रीणमेव वजाम्यहम् इत्युक्तवा प्राविशासुद्धो द्रोणानीक वृकोदरः शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैद्रीवयंस्तव वाहिनीम् । धृष्टद्युक्षोऽपि पाञ्चाल्यः प्रविश्य महतीं चम्म आसंसाद रणे द्रोणं तदासी तुम्रहं महत्। नैव नस्तादशं युद्धं दृष्टपूर्वं न च श्रुतस्॥ ५७ यथा सर्योदये राजन्समृतिपञ्जोऽभवन्महान्। संसक्तान्येव चाददयन् रथवृन्दानि मारिष हतानि च विकीर्णानि शरीराणि शरीरिणां केचिदन्यत्र गच्छन्तः पथि चान्यैक्पद्भताः॥ विस्वाः प्रष्ठतञ्चान्ये ताडग्यन्ते पार्श्वतः परे। तथा संसक्तयुद्धं तदभवद्भशदारुणम् । अथ संध्यागतः सूर्यः क्षणेन समपद्यत ॥

मरणं न प्राप्तुयात्। यं वा मां वा प्रीणो यदि पराभवीदितः ॥ ४६ ॥ अवस्थितमस्मित्तविषं शपथं शपित्वाऽपि कः परिशालवेहस्तत्वतनं न कुर्योदिष तुसर्वोऽपि तद्धननं कुर्या-देवेति सार्थः श्लोकः॥५२॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणवधपर्वणि संकुल्युद्धे षडशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१८६॥

ered Pare

१८७

सखय उवाच ।

ते तथैव महाराज देशिता रणमुर्थेनि ।
सम्यागत सहमाज्ञ देशिता रणमुर्थेनि ।
सम्यागत सहमाज्ञमादिग्यसुपतिथ्यरे ॥ १
वदिते द्व सहकांशो तास्त्राञ्चनसप्रमे ।
प्रकाशितेषु लोकेषु पुतर्युक्तमवर्धेत ॥ २
सम्बाभित तव याग्यासन्ससकाभिद्यायावाः
ताग्येवारमुदिते सूर्ये समस्वज्जन्त भारत ॥
स्थैदेशा हर्यनांगाः पादातेश्चापि कुखपा ।
स्थैदेशा समाजग्रमुः पादाताश्च पदातिभिः
स्था दशैरिकेशांसन्येव सम्तर्यभे ।

रवा रचा रचना स्वक्त सर्वय न रची रवा स्वक्तां वियुक्तां योषाः संन्यतत् रचे॥ ते रात्री कृतकमीणः धान्ताः सूर्यस्य तेजसा क्ष्रित्यासापरीताङ्गा विसंहा बहुवाऽप्रवान संबंधित्य स्वक्तां कुत्राचा संविक्तां सहवाऽप्रवान संबंधित्य स्वक्तां कुत्राचा स्वक्तां या परातीनां सक्ताणां पत्ततामपि॥ इयानां न्हेषतां वापि रचानां च निवर्तताम् क्रीयातां गर्जतां स्वव तदासीत्तुमुळं महत् ॥ विवृद्धस्तुमुळः राव्हां चामगच्छनमहास्तदा । नातापुप्रविकृत्तानां चेष्टतामातुस्य स्वतः ॥ मृमावस्रूयत महास्तदाऽऽसीत्कृपणं महत् । पत्तां पारयमानानां पत्त्यव्यदानिताम् तेषु सर्वेचनविद्ध

तेषु सर्वेष्वनिकेषु व्यतिषक्तेष्वनेकद्याः।

स्वे स्वाज्ञाः परे स्वांश्च स्वान परेषां परे परान ॥ १२ वीरवाह्यविसृष्टाश्च योधेषु च गजेषु च । राज्ञयः प्रत्यदृष्ट्यस्य वाससां नेजनेदिवव ॥ उद्यतप्रतिपिष्टानां खड्डानां वीरवाह्यिः। स एव शब्दस्तद्रपो वाससां निज्यतामिव अर्घासिभिस्तथा खेडेस्तोमरैः सपरश्वधैः। निक्रप्यदं संसक्तं महदासीत्सदारूणम् ॥ १५ गजाभ्वकायप्रभवां नरदेहप्रवाहिनीम । शस्त्रमत्स्यससंपूर्णा मांसशोधितकर्रमाम ॥ आर्तनादस्वनवतीं पताकाशस्त्रकेनिलाम । नदीं प्रावर्तयन्वीराः परलोकीवगामिनीम ॥ शरशकत्यार्वताः कान्ता राश्चिमहारुपचेतसः विष्टभ्य सर्वगात्राणि व्यतिष्टन्गजवाजिनः॥ वाहुभिः कवचैश्चित्रैः शिरोभिश्चास्कुण्डलैः युद्धीपकरणैश्चान्यैस्तत्र तत्र यकाशिरे॥ १९ कव्यादसङ्गराकीण स्तैरर्धन्तैरापि। नासीद्रथपथस्तत्र सर्वमायोधनं प्रति॥ २० मज्जत्स चकेषु रथान्सत्त्वमास्थाय बाजिनः। कथंचिदवहन आन्ता वेपमानाः शरार्दिताः कळसत्त्वबळोपेता वाजिनो वारणोपमाः। थिह्नलं तुर्णमुद्भान्तं समयं भारतातुरम् ॥ बलमासीत्तदा सर्वसृते द्रोणार्जुनानुभी। तावेवास्तां निलयनं तावातीयनमेवः च ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां षडशीलाधिकशत-समोऽष्यायः॥ १८६॥

820

ते, तथैयेति । सहलांध्रं विकीणेकसाहसं उदेय्यन्त-मिक्ष्येः । आदित्यं स्वेम्, ॥ १ ॥ सः के तराः स्वान् सम्प्रत्यान्यं पाण्याः स्वान् सम्प्रत्यान् । से इस्प्रकृति । परेशं पाण्यवानां स्वान् से केरियाः । परेशं पाण्यवानां परानं, करियान् परे पाण्या अनुसिक्तनयः । परेशासिक्षु- भवत्र संबन्धते । स्वश्रविभागो बक्कः संवयस्याद्याधात् । १२ ॥ बौरित । विञ्चने प्रश्नात्वन्ते वासांति वेषु ते प्रश्ना वेन्नाति तेषु वया वासांति वेषु ते प्रश्ना वेन्नाति तेषु वया वासांत । रावायो भवन्यवेन सुख्यानां प्रतिकृतं विष्णमां च ब्ह्वानां रावायः प्रत्य-स्वता । तिञ्चतां क्षावनैः उद्यमीखन्य श्रिकायां स्कात्व्य-सामानामा । म्बोब्ह्यम्, ॥ १३॥ वर्षांतिनिर्वकारिः १५॥ निक्यनमाभ्यः आर्यायनमार्वानां भववार्षा स्वीयानां स्वाचातं स्वीयानां स्वाचारं स्वावानं स

तावेवाम्य समासाय जग्धुवैवस्वतक्षयम् । आविष्रममवस्त्र्यं कीएवाणां महह्वस्य ॥ एञ्चालानां च संसक्तं न प्राहायत किञ्चन् । अन्तकाकीडसहर्यं मीकणां भयवयेनम्॥ २५ पृथिव्यां राजवंदयानामुख्यिते महत्वि स्वये । न तत्र कर्णं द्रोणं वा नार्जुनं न युध्विष्टिस्या। न मीमसेनं न यसी न पाञ्चार्यं न सात्यार्थं न च दुःशासनं द्रोणिं न दुर्योधनसीवर्षः॥

न कुपं मद्रराजं च कतवर्माणमेव च।

न चान्याश्रेव चात्मानं न क्षितिं न दिशस्तथा॥

ર૮ पश्याम राजन्संसक्तान्सैन्येन रजसा वृतान् संम्रान्ते तुमुळे घोरे रजोमेघे समुत्थिते॥२९ द्वितीयामिव संप्राप्ताममन्यन्त निशां तदा। न जायन्ते कीरवेया न पञ्जाला न पाण्डवाः न दिशो धौर्न घोर्वी च न समं विषमं तथा हस्तसंस्पर्शमापन्नान्परानप्यथवा खकान् ३१ न्यपातयंस्तदा युद्धे नराः स्म विजयैषिणः। उद्तत्वाच रजसः प्रसेकाच्छोणितस्य च॥ प्राशाम्यत रजो भीमं शीव्रत्वादनिलस्य च तत्र नागा हया योधा रथिनोऽथ पदातयः॥ पारिजातवनानीव व्यरोचन रुधिरोक्षिताः। ततो दुर्योधनः कर्णो द्वोणो दुःशासनस्तथा पाण्डवैः समसज्जन्त चत्रभिश्रतरो रथाः। दुर्योधनः सह भात्रा यमाभ्यां समसज्जत३५ वृकोदरेण राधेयो भारद्वाजेन चार्जुनः। तदोरं महदाश्चर्यं सर्वे प्रेश्नन्त सर्वतः॥ ३६ रथपेभाणामुद्राणां सन्त्रिपातममानुषम् । रथमार्गेविचित्रेस्तैविचित्ररथसंकलम् ॥ ३७ अपइयन राधिनो युद्धं विचित्रं चित्रयोधिनां यतमानाः पराकान्ताः परस्परजिगीषवः३८ जीमृता इव घमाँन्ते शरवर्षेरवाकिरन्। ते रथान्सर्थसङ्काशानास्थिताः पुरुषपैभाः ३९

अशोभन्त यथा मेघाः शारदाश्रलविद्यतः। योधास्ते तु महाराज क्रोधामर्पसमन्विताः॥ स्पर्धिनश्च महेण्वासाः कृतयत्ना धनुर्धराः। अभ्यगच्छंस्तथाऽन्योन्यं मत्ता गजवृषा इव॥ न चनं देहमेदोऽस्ति काले राजकानागते। यत्र सर्वे न युगपद्यशीर्थन्त महारथाः॥ ४२ बाह्मिश्ररणैव्छितः शिरोमिश्र सङ्ग्डलैः कार्स्वकैर्विशिखैः प्रासैः खद्गैः पर ग्रुपष्टिदौः॥ नाळीकैः श्रुद्रनाराचैर्नखरैः शक्तितोमरैः। अन्येश विविधाकारै बातिः प्रहरणोत्तमैः॥४४ विचित्रीर्थविधाकारैः द्वारीरावरणैरपि। विविषेश एथेर्भंशैहतेश गजवाजिभिः॥ ४१ शून्येश्चेव नगाकारेईतयोधध्वज रथैः। अमञ्ज्ये हें ये स्त्रस्तैः कृष्यमाणैस्तत्स्ततः ॥ **४६** वातायमानैरसङ्खतवीरैरङङ्कतैः। व्यजनैः कङ्करैश्चेव ध्वजैश्च विनिपातितैः ४७ छत्रराभरणैर्वक्षेमां स्वैश्च सस्तगन्धिभः। हारैः किरीदैर्सुकुदैरुष्णिषैः किङ्किणीगणैः४८ उरस्थेमीणभिनिष्केश्रुडामणिभिरेव च। आसीदायोधनं तत्र नेभस्तारागणैरिव॥४९ ततो दुर्योधनस्यासीन्नकुलेन समागमः। अमर्षितेन कुद्धस्य कुद्धेनामर्षितस्य च ॥ ५० अपसद्यं चकाराथं माद्रीपुत्रस्तवात्मजम् । किरञ्छरशतैर्हेष्टस्तत्र नादो महानभूत्॥ ५१ अपसद्यं कृतं संख्ये भ्रातृहयेनात्यमार्षिणा। नामुष्यत तमध्याजी प्रतिचक्रेऽपसव्यतः ५२ पुत्रस्तव महाराज राजा दुर्योधनो द्वतम । ततः प्रतिचिकीर्षन्तमपसद्यं तु ते सुतम्॥५३ न्यवारयत तेजस्वी नकुलक्षित्रमार्गवित । स सर्वतो निवार्येनं शरजालेन पीडयन्॥५४

विमुखं नकुलश्चके तत्सैन्याः समपूजयन् ।

संस्मृत्य सर्वेदुःखानि तव दुर्मन्त्रितं च तत॥

तिष्ठ तिष्ठेति नकुछो बभाषे तनयं तव।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे द्रोणवधपर्वणि नकुलयुद्धे सप्ताशीत्याधिकदाततमोऽध्यायः ॥ १८७ ॥

सक्य उवाच । ततो दःशासनः ऋदः सहदेवस्पादवत। रथवेगेन तीवेण कस्पयन्निय मेदिनीम् ॥ तस्यापतत एवाश्य महिनामित्रकर्शनः। मादीपत्रः शिरो यन्तः सशिरस्त्राणमच्छिनत नैनं दुःशासनः सतं नापि कश्चन सैनिकः। कत्तोत्तमाङ्गमाधात्वात्सहदेवेन बद्धवान् ॥ ३ यदा त्वसंगृहीतत्वात्प्रयान्त्यश्वा यथासुखम् ततो दुःशासनः सतं बुब्धे गतचेतसम् ॥ ४ स हयान्सन्निगृह्याजी स्वयं हयविशारदः। युग्धे रथिनां श्रेष्ठो लघुचित्रं च सह च॥५ तदस्यापुजयन् कर्म खे परे चापि संयुगे। हतस्तर्थेनाजी व्यचरचदभीतवत ॥ सहदेवस्त तानश्वांस्तीक्ष्णैर्वाणैरवाकिरत। पीड्यमानाः शरैश्राशु प्राद्ववंस्ते ततस्ततः॥ ७ स रहिम् विषक्तत्वाद्धत्ससर्जे शरासनम्। धन्या कमें क्रवेस्त रश्मीश्च पुनक्तसूजत्॥ ८ छिद्रेच्वेतेषु तं वाणीर्माद्रीपुत्रोऽभ्यवाकिरतः परीप्संक्रवासनं कर्णस्तदन्तरम्याप तत् ॥९ वकोदरस्ततः कर्णं त्रिभिभंद्धैः समाहितः। आकर्णपर्णेरभ्यघन्वाहोरूरसि चानदत्॥ १०

स निवृत्तस्ततः कर्णः संप्रद्वित द्योरमः । भाममावारयामास विकिरिक्षिशितारुक्यान् ततोऽभूनुमुळं युद्धं भीमराधेययोस्तवा । ती वृत्ताविव नर्दन्तो विवृत्तनयनावुमी ॥ १२ वेगेन महताऽस्योर्ग्यं संदर्ध्याविभियेततुः । अभिसंक्षिष्टयोस्तव तयोराहवशीण्डयोः१२ विचित्रकारपात्तवाद्वायुद्धमन्तर्वत । गद्या भीमसेनस्त कर्णस्य रयक्तवरम् ॥ १४ विभेद शतथा राजस्तद्वद्वतिभवाभव । ततो भीमस्य राधेयो गदामाविध्य वीर्यवान् व्यास्त्रकृषे तां वृत्तिमेद गद्या गदाम् । ततो भीमः पुनर्युवा विश्वेषाधिययोग्वस्त्र विवास । स्त्रा भीमः पुनर्युवा विश्वेषाधिययोग्वस्त्र विवास । स्त्रा भीमः पुनर्युवा विश्वेषाधिययोग्वास । ततो भीमः पुनर्युवा विश्वेषाधिययोग्वास । स्त्रा वृत्तिमः कर्णः सुरुष्कैः सुप्रविजतैः । स्त्रियस्य स्त्रवालता । स्त्रविष्यस्य स्त्रवालता ।

तस्याः प्रतिनिपातेन भीमस्य विपुळो ध्वजः पपात सार्थिश्वास्य ग्रुमोह च गदाहतः। स कर्ण सायकानष्टौ ह्यस्जरकोधमूर्विछतः तैस्तस्य निश्तिनैस्तिष्णभीमसेनो महावछः॥ विच्छेद परवीरम्नः प्रहसिन्नेव भारत ॥ २० ध्वजं शरासनं वैच शारावापश्च भारत। कर्णोऽप्यान्यस्य सुर्वेत। कर्णोऽप्यान्यस्य सुर्वेत। ११

कणांऽप्यस्यकुगुंहा हुमपृष्ठ दुरास्वम् ॥ ११ ततः पुनस्तु राघेयो ह्यानस्य रथेपुक्तिः। ऋक्षवणांक्षामाग्रु तथोभी पार्णिणसारवी स्विध्वस्या भिम्नो नकुलस्यापुत्रतो रथम् । हिर्स्यया गिरः गृङ्क समाकामदार्द्यमः॥ १९ तथा होणार्जुको चित्रमयुष्ट्यता महार्यो । आचार्योहास्यौ राजेन्द्र कृतमहरणीयुधि ॥ लघुसन्यानयोगाभ्यां पथ्योक्ष रणेन च । मोहयन्तौ मनुस्याणां चक्ष्मिष च मनासि च उपारमस्त तो सर्वे योध मरनसन्तमः।

अद्दृष्ट्यं प्रयन्तस्तद्यन्नं गुरुशिष्ययोः ॥ २६ विचित्रान्पतनामध्ये रथमार्गानदीर्य तौ । अन्योन्यमपसद्यं च कर्त बीरौ तदेवतः ॥२७ पराक्रमं तयोयों घा ददशुस्ते स्विस्मिताः। तयोः समभवद्यद्धं द्वोणपाण्डवयोर्भहत् ॥२८ आमिषार्थं महाराज गगने इयेनयोरिय। यद्यकार द्रोणस्तु कुन्तीपुत्राजिगीषया॥ तत्तत्प्रतिज्ञधानाश्च प्रहसंस्तस्य पाण्डवः। यदा द्रोणों न शकोति पांडवं स्म विशेषितं ततः प्रादश्चकारास्त्रमस्त्रमार्गविज्ञारदः। पेन्द्रं पाद्यपतं त्वाष्टं वायध्यमथ वारूणम् ॥ मुक्तं मुक्तं द्रोणचापात्तज्ञघान धनञ्जयः। अस्त्राण्यस्त्रैयेटा तस्य विधिवद्धन्ति पाण्डवः ततोऽस्त्रैः परमेर्टिट्यैद्वोणः पार्थमवाकिरत। यदस्यं स पार्थाय प्रयुद्धे विजिगीषया। तस्य तस्य विघाताय तत्तादि कुरुतेऽर्जुनः। स वध्यमानेष्वस्त्रेष विद्येष्वपि यथाविधि॥ अर्जुनेनार्जुनं द्रोणो मनसैवाभ्यपुजयत्। मेने चात्मानमधिकं पशिक्यामधि भारत।

तेन शिष्येण सर्वेभ्यः शस्त्रविद्धः परंतपः। वार्यमाणस्तु पार्थेन तथा मध्ये महात्मनाम् यतमानोऽर्जुनं प्रीत्या प्रत्यवारयदुत्समयन्।

ततोऽन्तरिक्षे देवाश्च गन्धवीश्च सहस्रकाः ऋषयः सिद्धसङ्खाश्च व्यतिष्ठन्त दिद्दक्षया। तदप्सरोभिराकीर्णयक्ष-गन्धर्वसंक्रलम्॥ श्रीमदाकाशमभवद्भयों मेघाकळं यथा। तत्र स्मान्तर्हिता याची दयचरन्त पुनः पुनः द्रोण-पार्थस्तवोपेता इयश्चयन्त नराधिप। विखज्यमानेष्वस्त्रेषु ज्वालयस्त्र दिशो दश अववंस्तत्र सिद्धाश्च ऋपयश्च समागताः। नैवेंदं मानपं युद्धं नासुरं न च राक्षसम्॥ न दैवं न च गान्धर्वं ब्राह्मं ध्रुविमदं परम्। विचित्रमिदमाश्चर्यं न नो दृष्टं न च श्रुतम् ॥ अति पाण्डवमाचार्यो दोणं चाप्यति पांडवः। नानयोरन्तरं शक्यं द्रष्टमन्येन केनचित्॥ यदि रुद्रो द्विधा कृत्य युँध्येतात्मानमात्मना तत्र शक्योपमा कर्तुमन्यत्र तु न विद्यते॥ ४४ ज्ञानमेकस्थमाचार्थे, ज्ञानं योगश्च पाण्डवे।

शीयमेकस्यमाचार्ये, वलं शाँयें च पाण्डवे ॥ नेमौ शक्यों महेष्वासों युद्धे क्षपथितुं परैः। इच्छमानौ पुनारिमौ हन्येतां सामरं जगत् इय्यवृत्वमहाराज दृष्टा तौ पुरुषर्थमौ। अन्तर्हितानि भृतानि प्रकाशानि च सर्वकाः

ततो द्रोणो ब्राह्मसके प्राह्मके सहामतिः।
संतापयन रणे पार्थ भृतान्यस्तिहितानि च ॥
तत्रख्याक पृथिवी सपर्यत-चन द्रुमा ।
वर्षो च विषमी वायुः सागराख्यापि बुक्कुयुः
तत्रख्याके विषमी वायुः सागराख्यापि बुक्कुयुः
तत्रख्याके चैव भृतानाष्ठ्यतेरुके महासमा ॥
सर्वेषां चैव भृतानाष्ठ्यतेरुके महासमा ॥
वर्षा चैव भृतानाष्ठ्यतेरुके महासमा ॥
वर्षा नतः पार्थोऽप्यसंभान्तस्तरुके मतिजविवान्
बक्काखेणैव राजेन्द्र ततः सर्वमशीशमत् ॥
वरा न गम्यते पारं तयोरम्यतस्य वा ।
ततः संकृत्यकुष्टेन वर्षुवः स्थाकुर्णकृतम् ॥
नाष्ठायत् ततः किश्चिरुकरेव विशापते ।
प्रवृत्ते व्रस्तुकरेव विशापते ।
प्रवृत्ते व्रस्तुकरेव विशापते ।
प्रवृत्ते व्रस्तुकरेव स्थापक्षणकृत्यम् ॥
वरारजाकै समाक्षणि मेघजाकैरिवाम्बरे ।
नापतक्ष ततः कश्चिर्नवरिक्षवस्त्वता ॥ ५२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणवधपर्वणि संकुलयुद्धे अष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १८८॥

-

350

सञ्जय उवाच।

तस्मिस्तथा वर्तमाने गजाध्वनरसंक्षये। दुःशासनो महाराज पृष्टणुक्तमध्ययत् ॥ १ स तु कनमर्थासको दुःशासनशरार्द्वितः। अमर्योत्तव पुत्रस्य शरैयाँहानवाकिरतः॥ २ क्षणेन स रथस्तस्य सच्छतः। सहस्रार्यिः। १ नाइश्यत महाराज पार्यतस्य शरिक्षितः॥ ३ दुःशासनस्तु राजेन्द्र पाञ्चाल्यस्य महात्मनः नाशकत्ममुखे स्वातुं शरजालप्रपीडितः ॥ ४ स तु दुःशासनं बार्णविमुखीकृत्य पार्षतः । किरुक्टरसहस्वाणि द्रोणमेवाभ्यवाद्रणे ॥ अभ्यपद्यत हार्दिक्यः कृतवर्माः त्वनन्तरम् । सोदर्याणां त्रयश्चेत्र त एनं पर्वशास्त्रम् ॥ ६

श्चानमेकस्थाभिति । भावायों झानस्य शोर्थस्य वाव-धिरिस्यर्थः । अर्जुनस्तु योगेन बस्न वाधिकः । हुम्मसार-विमाण्डीवादेय्यसम्बन्धद्ववादिभियाँविन व कुक्तशात् । तथा च योगस्कान्यमार्थसम्य प्राप्त स्थ्यर्थः । । ४५ ॥ पारमविः भावे होजलम् । अन्तर्राणेति वेशः । मञ्जूते प्राप्तत्वे अन्योन्ययुद्धे । ततस्त्वतः । संस्युद्धमनिक्तयोधं

युद्धम् ॥ ५२ ॥ नापतत् वाणैरन्तिस्त्रस्य पूरितस्वादिति भावः ॥ ५४ ॥ इति श्रीमहाभारते होणपर्वाणे टीका-वामष्टाकीत्यिककृतत्तमोऽध्यायः ॥ १८८ ॥

र८५ तस्मिन्निति॥१॥त्रयो दृष्टगुम्रोऽन्यौ द्वौ च ॥६॥ तं बभी पृष्ठतोऽस्वेता रक्षस्ती पुरुषपँभौ । द्रोणायाभिशुखं यानतं दीण्यमानियनानकम् संप्रहारमकुर्वेदते सर्वे च सुमहारथाः । अमर्षिताः सत्त्वचन्तः कुत्वा मरणमद्रतः ॥ श्रुद्धात्मातः श्रुद्धवृत्ता राजन् स्वर्गपुरस्कृताः वार्यं दुद्धमकुर्वेन्त परस्परजिनीचवः ॥ ९ श्रुक्काभिजनकर्माणा मतिमन्तो जनाधिष । धर्मगुद्धमपुरम्नतः प्रेत्सन्तो गतिम्रुत्तमाम् । न तुजासीदधार्मिष्टः

न तज्ञासाद्यामधः महास्तं युद्धमेव च। नात्र कर्णां न नालीको न लिप्तो न च बस्तिकः

न स्ची कपिशो नैव न गवास्थिगंजास्थिजः इपुरासील संस्थिष्टो न पृतिनै च जिह्नगः॥ ऋड्-येव विद्युद्धानि सर्वे शस्त्राण्यधारयन् सुद्धेन पराँक्षाकानिष्मनः कीर्तमेन च॥ तदासीनुसुळं युद्धे सर्वेशेषिवसर्जितम् चत्राणी तव योधानां तैस्निमिः पाण्डवैः सह

्धृष्टश्चम्रस्तु तान् दृष्टा तव राजन् रयपेमान् । यमान्यां वारितान्वीरा-ज्ञ्छोबास्त्रों द्रोणमभ्ययात् ॥ १५ विवारितास्तु ते वीरात्तवयोः पुकासिंहयोः । समस्ज्ञान्त चात्वारो वाताः पर्वत्योरिव १६ द्वास्यां द्वास्यां यमा सार्थ

रथाभ्यां रथपुङ्गयौ । समासकौ ततो दोणं घृष्टगुसोऽभ्यवर्तत ॥ १७ दृष्टा द्रोणाय पाञ्चाल्यं बजन्तं ग्रस्टसम्बम

हष्टा द्राणाय पाञ्चास्य मजन्य पुष्यदुस्तर्य यमाभ्यां तांश्च संसक्तांस्तद्दन्तरश्चपाद्रवत ॥ दुर्योचनो महाराज किरच्छोणितमोजनान् तं सात्यिकः शीधतरं पुनरेषाभ्यवर्तत १९ तौ परस्परमासाय समीपे कुरुमाधवी ।

क्काः ग्रह्मोऽभिजनो वंशो वेषां ते स्वयंशोधित-कर्माण्य ॥ १० ॥ अशादसमप्रसाम् । अस्वस्वसम् । नाश्चितः भणां विकोसकंडकवाद्याः ॥ ते व्यदिभया-णोऽन्याणुबदाति । नार्णकः अस्यत्याहेहमगः सन् वुकदर। निक्षो विकोशित येषा । विकाशः सम्यव्यव्यक्तां । विशिवस्त-स्वित्रा विकोशित वेषा । विकाशः सम्यव्यव्यक्तां । विशिवस्त-स्वित्राणे सत्यं वास्तमन्ये मज्जित व्यक्षमार्थं निःसर्तते । [अस्त्री बहत्तं कृति पिटला न्याण्यदितः इति स्याचख्युं]

हसमानी नृशार्दृकावभीती समसज्जताम् २० बात्यवृत्तानि सर्वाणि प्रीयमाणी विश्वित्य तो। अन्योग्यं प्रेक्षमाणी च स्मयमानी पुनः पुनः॥ २१ अथ तुर्योजनो पाजा सात्यकि समभाषत प्रियं सखायं सततं गर्दृयन् वृत्तमात्मनः २२ थिक् कोषं थिक्सखं कोमं थिक्कोहं थिगमर्गितम्। विश्वस्त सात्रमाचारं थिगस्त स्वामाचारं

यत्र मामभिसंघत्से त्यां चाहं शिनिपुक्रव । त्यं हि प्राणैः प्रियतरो ममाहं च सदा तव स्मराभि ताले सर्वाणि वाल्यवृत्तानि यानि सौ। तानि सर्वाणि जीणीनि

सांप्रते नो रणाजिरे ॥ २५ किमन्यस्कोधळोमाभ्यां युद्धमेवाच सात्वत तं तथावादिनं तत्र सात्यिकः प्रत्यभाषत २६ प्रह्मन्विशिखांस्तीक्ष्णानुष्यस्य प्रमास्त्रविद

नेयं समा राजपुत्र नाचार्यस्य निवेशनम् २७ यत्र फीडितमस्मामि-स्तदा राजन्समागतैः। दुर्योधन उवाच ।

क सा कीडा गलाऽस्माकं वाल्ये वे चिलिपुक्रव ॥ २८ क च बुद्धमिदं भूगः 'काळो हि दुरतिकमः'। किंतु नो विद्यते कुत्यं घनेन घनळिल्या। यत्र ग्रध्यामधे सर्वे घनळोमात्समागताः।

सञ्जय उवाच । तं तथावादिनं तत्र राजानं माधवोऽत्रवीत्

॥ १९११ सूर्वीकर्णिसलातीयो बहुकप्टकः [कपिशस्तुच्यो सर्वेटास्थियमा विति प्रायः] कार्णायसम्यः सहार्थेडप्यानियति (कपिशस्तुव्यो स्वार्थेडप्रद्वित्री । विद्यानिय द्वार्यः श्रेति मेदिन्ती । यास्थियो राजस्थित्र राजस्थित्र । विद्यानिय स्वार्थेडप्यानिय प्राप्ति । ॥ २२ ॥

पवं वृत्तं सदा क्षात्रं युध्यन्तीह गुरूनिप । यदि तेऽहं प्रियो राजन्

जहि मां मा चिरं कुथाः॥ ३१ त्वत्कृते सुकूतां हो कान् गच्छेयं भरतर्पभ। या ते शक्तिबंछ यच तिक्षणं मयि दर्शय ३२ नैच्छामि तदहं द्रष्टुं मित्राणां दयसनं महत्। इत्येवं व्यक्तमाभाष्य प्रतिभाष्य च सात्यकिः अभ्ययान् र्णमध्ययो दयां नाकुरुतात्मनि । तमायान्तं महाबाह्यं प्रत्यगृह्णात्तवात्मजः ३४ शरैश्चावाकिरद्वाजञ्ज्ञीनेयं तनयस्तव। ततः प्रवक्ते युद्धं क्रमाधवासिहयोः ॥ ३५ अन्योन्यं ऋद्धयोघौरं यथा द्विरदक्षिहयोः। ततः पूर्णायतोत्सृष्टैः सात्वतं युद्धदुर्मद्म ३६ दर्योधनः प्रत्यविध्यत्कापितो दशाभिः शरैः । तं सात्यिकः प्रत्यविष्यत्तथैवावाकिरच्छरैः पञ्चादाता पुनश्चाजी त्रिशता दशभिश्च ह। सात्यकित रणे राजन्यहसंस्तनयस्तव ३८ आकर्णपूर्णैर्निशितिर्विदयाध त्रिशता शरैः। ततोऽस्य सशरं चापं क्षुरप्रेण द्विधाऽच्छिनत् सोऽन्यत्कार्भुकमादाय लघुहस्तस्ततो दढम्। सात्यिकव्यस्जचापि शरश्रेणीं सुतस्य ते॥ नामापतन्तीं सहसा शरश्रेणीं जिघांसया। चिष्केद बहुधा राजा तत उच्छुक्कुर्जनाः॥ सात्याके च त्रिसप्तत्या पीडयामास वेगितः स्वर्णपुक्षेः शिलाधौतैराकर्णापूर्णनिःसुतैः॥

तस्य संद्धतश्चेषुं संहितेषुं च कार्मुकम् । याच्छिनत्सात्यकिस्तूर्णं द्यारेश्चेवाप्यवीविधत्

11 83

स गाढविस्रो व्यथितः प्रत्यपायाद्रधान्तरे दुर्योधनो महाराज वाशाह्रप्रराभिक्तः ॥ समाध्रस्य तु पुत्रस्ते सात्यकि पुत्रस्त्रयात् विस्वालिष्ठालानि युप्रधानस्य प्रति ॥४५ तथेव सात्यकिवी पात्रस्य प्रति ॥ ४६ तथेव सात्यकिवीणान्त्रयोधनस्य प्रति ॥ ४६ तथेव सात्यकिवीणान्त्रयोधनस्य प्रति ॥ ४६ तथेविक्ता स्वालिष्ठ राजेस्तरसंकुळमवर्तत ॥ ४६ तथेविक्ता स्वालिष्ठ राजेस्त्रिय प्रशास्त्रक्ष राजेस्त्रस्य प्रति ॥ इत्योधिक प्रति ॥ ४६ तथेविक्ता स्वालिष्ठ राजेस्त्रिय प्रस्ति । ४६ तथेविक्ता स्वालिष्ठ प्रति ॥ इत्योधिक प्रति

अगम्यरूपं च शरेराकाशं समपद्यत तत्राप्यधिकमालक्ष्य माधवं रथसत्तमम् । क्षिप्रमञ्चपतत्कर्णः परीष्संस्तनयं तव॥ ४९ न तु तं मर्पयामास भीमसेना महाबलः। सोभ्ययात्त्वरितःकर्णं विस्वजन्सायकान्बहुन् तस्य कर्णः शितान्त्राणान्प्रतिष्टन्य हसान्निव धनुः शरांश्च चिच्छेद सुतं चाभ्यहनच्छरैः॥ भीमसेनस्तु संकुद्धो गदामादाय पाण्डवः। ध्वजं धनुश्च सूतं च संममर्दाहवे रिपोः॥ रथचकं च कर्णस्य वसञ्जल समहाबळः । भग्नचके रथेऽतिष्ठद्कम्पः शैलराडिव ॥ ५३ एकचकं रथं तस्य तमृहुः सुचिरं हयाः । एकचक्रमिवार्कस्य रथं सप्तहया यथा॥ ५४ अवृष्यमाणः कर्णस्तु भीमसेनमयुष्यत विविधीरेषुजालैश्च नानाशस्त्रेश्च संयुगे ॥५५ भीमसेनस्तु संक्रदः स्तपुत्रमयोधयत् तर्सिमस्तथा वर्तमाने कुन्तो धर्मसुतोऽब्रवीत्॥ पञ्चालानां नरदयात्रान्मत्स्यांश्च प्ररूपधेमान ये नः प्राणाःशिरो थे च ये नो यो या महारथाः त पते धार्तराष्ट्रेषु विषकाः पुरुषर्पभाः । कि तिष्ठत यथा मुढाः सर्वे विगतचेतसः॥ तत्र गच्छत यत्रेते युध्यन्ते मामका रथाः। क्षत्रधर्मे पुरस्कृत्य सर्व एव गतज्वराः ॥ ५९ जयन्तो वध्यमानाश्च गतिमिष्टां गमिष्यथ । जित्वा वा बहुभिर्यक्षैयंजध्वं भूरिदक्षिणैः॥

हता वा देवसाद्धत्वा लोकान्प्राप्स्यथ पुष्कलान् । ते राज्ञा चोदिता वीरा

प्रश्ना वाद्या वाद्या

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणवधपर्वणि संकुलयुद्धे ऊननवत्यधिकदाततमोऽध्यायः॥ १८९ ॥

シックランがでくぐくい

390

सञ्जय उवाच । पञ्चालानां ततो द्रोणोऽप्यकरोत्कदनं महत् यथा कुद्धो रणे शको दानवानांक्षयं पुरा॥ द्रोणास्त्रेण महाराज वध्यमानाः परे युधि। नात्रसन्त रणे द्रोणात्सत्त्ववन्तो महारथाः॥ युध्यमाना महाराज पञ्चालाः सुअयास्तथा द्वीणमेवाभ्ययुर्वेद्धे योधयन्तो महारथाः ॥ ३ तेषां तु च्छाद्यमानानां पञ्चालानां समन्ततः अभवद्भीरवो नादो वध्यतां शरवृष्टिभिः॥४ बध्यमानेषु संव्रामे पञ्चालेषु महात्मना। उदीर्थमाणे द्रोणास्त्रे पाण्डवान्भयमाविशत् दृष्टाऽश्वन रयोघानां विपुरुं च क्षयं ग्राधि। पाण्डवेया महाराज नाशशंसर्जयं तदा॥६ कचिद्वीणो न नः सर्वान् क्षपयेत्परमास्त्रवित समिद्धः शिशिरापाये दहन्कक्षमिवानलः॥ न चैनं संयुगे कश्चित्समर्थः प्रतिवीक्षितुम्। न चैनमर्जुनो जातु प्रतियुध्येत धर्मवित्। त्रस्तान्कन्तीसृतान्दश द्रोणसायकपीडितान् मतिमाञ्श्रेयसे युक्तः केशवोऽर्जुनमद्यवीत॥ नैष युद्धे न संग्रामे जोतुं शक्यः कथञ्चन।

साधुर्धेनियां श्रेष्ठो देवैरपि सवासवैः॥
न्यस्तदाख्यस्तु संगमे तक्यो हन्तु भवेवृत्तिः
आसीयतां जये योगो धर्मेष्ठस्तुरूप पांडवाः
यथा न संजुषे सवील हन्याहुक्मताहृतः।
श्रम्बत्थाम् हते नेष युष्पेदिति मातमम।
तं हतं संजुषे कश्चिर्मे शंसतु मानवः।
पत्कारोचयद्वाजन् इन्तीयुत्रो यनव्ययः॥
अन्ये त्वरोण्यस्यक्षे कुठ्टुण हु युधिष्ठरः।

ततो भीमो महाबाहुरनीके स्त्रे महागजम् ज्ञधान गदया राजक्रश्वत्थामानमित्युत। परप्रमधनं घोरं माळवस्थेन्द्रवर्मणः॥ १५ भीमसेनस्तु सबीडमुपेल द्रोणमाहवे। अभ्वत्थामा हत इति शब्दमुचैश्चकार ह १६

अश्वत्थामेति हि गजः ख्यातो नाम्ना हतोऽभवत्। कृत्वा मनसि तं भीमो

मिथ्या द्याहतवांस्तदा॥ भीमसेनवचः श्रुत्वा द्रोणस्तत्परमाप्रियस मनसा सञ्चगात्रोऽभूद्यथा सैकतमस्मसि॥१८ शङ्कमानः स तन्मिथ्या वीर्यन्नः स्वसुतस्य वै हतः स इति च श्रुत्वा नैव धैर्यादकम्पत १९ स लब्ध्वा चेतनां द्रोणः क्षणेनैव समाध्वसत अनुचिन्त्यात्मनः पुत्रमविषद्यमरातिभिः॥२० स पार्षतमभिद्धत्य जिघांसुर्मृत्युमात्मनः। अवाकिरत्सहस्रेण तीक्ष्णानां कङ्कपत्रिणाम् तं विश्वतिसहस्राणि पञ्चालानां नर्षभाः २१ तथा चरन्तं संग्रामे सर्वतोऽवाकिरञ्छरैः शरैस्तैराचितं द्रोणं नापद्याम महारथम्। भारकरं जलदै रुद्धं वर्षास्विव विशापते॥ विध्य तान्बाणगणान्पञ्चालानां महार्थः। प्रादेशके ततो दोणो बाह्यमस्तं परंतपः॥ वधाय तेषां शुराणां पञ्चालानाममर्थितः। ततो व्यरोचत द्रोणो विनिधन्सर्वसैनिकान शिरांस्यपातयश्वापि पञ्चालानां महामुधे। तथैव परिघाकारान्बाहुन्कनकभूषणान्॥ ते वध्यमानाः समरे भारद्वाजेन पार्थिवाः। मेविन्यामन्वकीर्थन्त वातनुना इव द्वमाः॥ कुञ्जराणां च पततां हथौघानां च भारत। अगस्यरूपा प्रथिवी मांसशोणितकर्दमा॥ हत्वा विश्वतिसाहस्रान्पञ्चालानां रथवजान् अतिष्ठदाहवे द्रोणो विधूमोऽग्निरिव ज्वलन्

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्यणि टीकायामूननवव्यविकशत-तमोऽध्यायः ॥ १८९ ॥ १९० पञ्चाळानामिति॥ १ ॥

ततो निष्पाण्डवासुर्यी
किरिप्यनं युधां पतिष्
द्रोणं झात्या धर्मराजं
गाँविन्दी द्रययितोऽप्रवीत् ॥ ४५ यद्यर्घदिवसं द्रोणो युध्यते मन्युमास्थितः । सत्यं व्रवीमि ते सेना विमाशं समुपेष्यति४६ स मयांस्रातु नो द्रोणा-तसत्याज्यायोऽमृतं वचः ।

त्सत्याज्ज्यायोऽनृतं वचः । अनृतं जीवितस्यार्थे वदन्न स्पृत्वतेऽनृतैः ॥

प्रस्त चुस्पतिजुतः ॥
तयोः संवदनोरेच भीमधेनोऽप्रवीदिद्य ॥
श्वन्यं तु महाराज वधोपायं महारमनः ।
गाहमानस्य ते सेनां माळवस्येन्द्रवर्मणाश्वरः
श्वन्यंभानस्य ते सेनां माळवस्येन्द्रवर्मणाश्वरः
श्वन्यमेति विस्थातो गजः शक्तगजोपमः।
निहतो दुधि विक्रम्य ततोऽहं द्रोणमञ्जूवम् ॥
शक्षत्यामा हतो ब्रह्मजिवतस्याहवादिति ।
मूनं नाश्वद्घद्वाक्याने मे पुरुपयेमः ॥ ५५
सः वं गोजिद्वाक्यानि मानयस्य जवैषियः
द्रोणाय निहतं शंस राजञ्जारद्वतिस्तुत्य ५२

त्वयोक्तो नैव युध्येत जातु राजन्द्रिजर्षभः। सत्यवान् हि त्रिलोकेऽस्मिन

भवान स्थातो जनाधिप॥ ५३ तस्य तद्वचनं श्रुत्या कृष्णवाक्ष्यप्रचोदितः। भावित्वाच महाराज चकुं समुपचकमे ॥५४ तमतथ्यभये मशो जये सक्तो युधिष्ठिरः॥। अव्यक्तम्यवीद्राजन्द्वतः कुखर इत्युत्त॥ ५५ तस्य पूर्व रथः पृथ्व्याश्चत् कुळमुन्छ्रितः। वभृवैयं च तेनोक्ते तस्य वाहाः स्पृशन्महीम्

बुधिष्ठिराचु तद्वाक्यं श्वत्वा द्रोणो महारकः
पुत्रव्यसनसन्तत्तो निराशो जीवितेऽभवत् ॥
श्वासक्कृतामेवारमानं पाण्डवानां महासमनां
ऋषिवाक्येन मन्वानः श्वत्वां च निहतं सुतं विचेताः परमोदियां पृष्टुभूमवेश्य च ।
थोद्धं नाशकृतद्वाजन्ययापुर्वमरिदमः॥ ५९

ज्यैव च पुनः कुद्धो भारद्वाजः प्रतापवान् ।
वस्तुद्दानस्य भक्षेत्र शिरः कायाद्पाहरत् ॥
पुनः पञ्चातामास्त्यान पद्सहत्वां अ छुञ्चान्
हस्तिनामयुतं हत्वा ज्ञानाम्बायुतं पुनः ॥
अत्रियाणामभावाय दृष्टा द्रोणमवस्तितम् ।
कृपयोऽभ्यागतास्तुर्णं हृदयवाहपुरोगमाः ॥
तिभामित्रो जमदक्षिमंद्दाजोऽथ गौतमः ।
विश्वामित्रो जसदक्षिमंद्वाजोऽथ गौतमः ।
विश्वामित्रो जसदक्षिमंद्वाजोऽथ गौतमः ।

सिकताः पृश्चयो गर्गा वाल्लखिल्या मरीचिपाः । भृगवोऽङ्गिरसञ्जैव सुक्ष्माञ्चान्ये महर्षयः ॥

त एनमबुबन्सवें द्रोणमाहवशोभिनम् । अधर्मतः कृतं युद्धं समयो निधनस्य ते ॥ स्यस्यायुधं रणे द्रोण समीक्षास्मानविकतान् नातः कृरतर्र कर्म पुनः कृतिमहाहित ॥ ३६ वेदवेदाक्षयिदुषः सत्यधर्मरतस्य ते । अञ्चल्लास्य विद्योगेण तवेतजीपपदाते ॥ २७ आक्षाणस्य विद्योगेण तवेतजीपपदाते ॥ २० स्ति वाध्यक्षे । यो परिपूर्णेश्च काळस्ते वस्तुं छोकेऽच मातुते ॥ अञ्चलक्षेण त्वया दृश्या अनल्ला नरा भृषि यदेतही्हशं विश्वकृतं कर्मे न साधु तत् ॥ ३९ स्थस्यायुधं रणे विश्वकृतेण स्वा दृश्य स्थस्यायुधं रणे विश्वकृतेण स्वा होण सात्वं विर्वकृताः अग्वस्यायुधं रणे विश्वकृतेण्यास्य वृत्ति हुन्याः मा पापिष्ठवरं कर्मे करिष्यस्य पुनर्द्विजा ४०

हित तेषां वयः श्वत्या भीमसेनवचश्च तत्। श्रृष्टगुद्धां च संप्रेश्य एणे स विमनाऽभवत ४१ स्वित्रग्रामा व्यथितः कुरतीपुत्रं युधिष्ठिरम् । अद्यवेतः कुरतीपुत्रं युधिष्ठिरम् । अद्यवेतः कुरतीपुत्रं युधिष्ठिरम् । अद्यवेता हतं वेति पपञ्छ सुतमात्मनः ॥ ४२ स्थिरा बुद्धिर्हि द्रोणस्य न पार्यो वश्यतेऽस्तरम् अयाणामपि स्रोकानामैश्यर्यार्थे कथञ्चन ॥ ४२

तस्मात्तं परिपप्रच्छ नान्यं कञ्चिह्विजयमः। तस्मिस्तस्य हि सत्याशा वाल्यात्प्रभृति पाण्डवे॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणवधपर्वाणे युधिष्ठिरासत्यकथने नवत्यधिकदाततमोऽध्यायः ॥ १९० ॥

88

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण टीकायां नवत्यधिकशततमोऽष्यायः ॥ १९० ॥ अ एतदप्रे 'अश्वत्थामा हत इति शब्दसुचैश्चकार ह' इत्यधिकं कवित् ।

सञ्जय उवाच । तं दक्षा परमोशिक्षं शोकोपहतचेतसम् । पञ्जाकराजस्य सुतो चूष्टयुक्षः समाद्रमत् ॥ १ य दक्षा मनुजेन्द्रेण द्वपदेन महामक्षे । छच्यो दुर्गणविनाशाय समिक्षाद्धय्याहनात स्वोजक्षमादाय घोरं जळदानिःसनम् । इढज्यमजरं दिव्यं शरं चाशीविपोपमम् ॥ ३

संद ये कार्युके तस्मि स्ततस्तमनठोपमय । द्रोणं जियाद्य । महाज्वाळिमवानळस् ॥ तस्य क्रपं प्रारस्यासीद्य गुर्थोमण्डलान्तरे । योततो आस्करस्येव चनान्ये परिवेषणः॥

श्चोततो भारकरस्येय धनान्ते परिवेषिणः॥ पार्यतेन परामुष्टं उचलन्तिम्य तख्कुः। अस्तकालमञ्जामतं मेनिरे वीक्ष्य सैनिकाः॥ ६ तिमिद्धं सैनिकाः॥ ६ तिमिद्धं सैनिकाः॥ ६ तिमिद्धं सैनिकाः॥ ६ हृष्ट्र उमस्यत देहस्य कालपर्यायमागतम्॥ ७ ततः प्रयत्नमातिष्ठदानार्यत्तस्य वारणे। न चास्याकाणि पानेन्द्र मादुरास्नम्बात्मनः तस्य त्वारणे। न चास्याकाणि पानेन्द्र मादुरास्नमहात्मनः तस्य त्वारणि चत्वारि

क्षपा चैकाऽस्यतो गता। तस्य चाहस्त्रिभागेन क्षयं जग्मुः पताचिणः ॥ स शरक्षयमासाद्य पुत्रशोकेन चार्दितः। विविधानां च दिव्यानामस्त्राणामप्रसादतः उत्स्त्रष्टुकामः शस्त्राणि ऋषिवाक्यप्रचोदितः तेजसाँ पूर्वमाणश्च युगुधे न यथा पुरा ॥ ११ भूयश्चान्यत्समादाय दिव्यमाङ्गिरसं घतः। श्ररांश्च ब्रह्मदण्डाभान् धृष्टयुद्धमयोधयत्॥१२ ततस्तं शरवर्षेण महता समवाकिरत्। व्यशातयच संकुद्धो घृष्टगुम्नममर्थणम् ॥ १३ शरांश्च शतधा तस्य द्रोणश्चिच्छेद सायकैः। ध्वजं धनुश्च निशितैः सार्राध चाप्यपातयत् भ्रष्टद्यक्तः प्रहस्यान्यत्पुनरादाय कार्ग्रुकम् । शितेन चैनं वाणेन प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे १५ सोऽतिविद्धो महेष्वासोऽसंम्रान्त इव संयुगे

भक्केन शितधारेण चिच्छेदास्य पुनर्थेतुः॥१६ यबास्य बाणविक्कतं धर्मुणि च विद्यागते। सर्वे चिच्छेद दुर्धगं गदां सङ्गं च वर्षेयन्॥ धृद्युक्तं च विद्याध नवभिनिशितेः गरैः। जीवितान्तकराकृदाः कुन्रक्रपः॥ परंतपः १८

घृष्टशुकोऽथ तस्याभ्यात् सरयाभ्यमेहारयः व्यामिश्रयदमेयात्मा शहमस्त्रसुदीरयन्॥ १२. ति मिश्रा बह्योभिन्त जवना वातरंहसः। पारावतस्वणीश्च शोणाञ्च भरतवेश ॥ २० यथा सवियुतो मेघा नदन्तो जळदागमे। तथा रजुमेहाराज मिश्रिता रणसूर्थनि ॥ २१ देपाबन्धं जक्षबन्धं रथबन्धं तथैय च। प्राणाशयदमेयात्मा शृष्टशुक्तस्य स व्रिजाग२.

स छिकथन्दा पाश्चास्यो निकुत्तप्रवासारिथः। उत्तमामापदं प्राप्य गदां चीरः परामुशत् ॥ तामस्य विशिखेस्तीस्याः क्षिप्यमाणां महारथः। निकवान शर्रद्रोणः

23

कुदाः सत्यपराक्रमः ॥ २४ तां तु दश्चा नरज्यात्रो द्रोणेन निहतां द्रारैः । विमळं बहुमादत्त रातचन्द्रं च भावुमत्ता २५ बसंद्रार्थं त्याप्त्रतः पाञ्चात्यः साध्यमन्यतः । वयमाचार्यमुख्यस्य प्राक्षकाळं महारमनाः २६

ततः स रथनीडकं स्वर्यस्य रथेण्या। अगच्छद्रसिमुद्यस्य कात्यन्त्रं स मातुमत् २७ चिक्कियुंद्रंकरं कर्म युष्ट्रमुक्ते महारथः। इयेव बक्को मेन्नुं स मारङ्गाजस्य संयुगे॥ २८ सोऽतिहृद्युगम्य वे द्युगस्तकहनेषु च। अज्ञानांसुं चाण्यानां तत्सीन्याः समयुग्यन्तिष्ठतो युगपानीय शित्रप्रतः। नाप्यवन्तरं प्रोणस्तद्वद्भतिमवाम्यत्व २० सिम्नं प्रवेशस्य वरतो यथेवामियपुद्धिनः। तहद्वासीव्यस्तायत्व २० सिम्नं प्रवेशस्य वरतो यथेवामियपुद्धिनः। तहद्वासीव्यस्ति

तस्य पारावतानश्वान् रथशक्तया पराभिनत सर्वानेकैकशो द्रोणो रक्तानश्वान्विवर्जयन ते हता न्यपतन् भूमी धृष्टद्यसस्य वाजिनः। शोणास्तु पर्वमुच्यन्त रथवन्धाद्विशापते॥ तान्हयानिहतान दश द्विजाख्येण स पार्वतः नामृज्यत युधां श्रेष्टो याज्ञसेनिर्महारथः ३४ विरथः स गृहीत्वा तु खड्गं खड्गमृतां वरः। द्रोणमभ्यपतदाजन् वैनतेय इवोर्गम्॥ ३५ तस्य क्रपं बभी राजन भारद्वाजं जिघांसतः यथा रूपं पुरा विष्णोर्हिरण्यकशिपोर्वधे ॥ स तदा विविधान्मार्गान्प्रवरांश्चैकविंदातिम् दर्शयामास कीरध्य पार्षतो विचरन रणे!॥ भ्रान्तमुद्भान्तमाचिद्धमाप्लुतं प्रसृतं सृतम्। परिवृत्तं निवृत्तं च खड्गं चर्मं च धारयन् ३८ संपातं समुदीर्णं च दर्शयामास पार्षतः । भारतं कौशिकं चैव सात्वतं चैव शिक्षया

दर्शयन् व्यचर्यसे द्रोणस्यान्तंचिकीर्षया। चरतस्तस्य तान् मार्गान् विचित्रान् खड्डचर्मिणः॥

व्यस्मयन्त रणे योघा देवताश्च समागताः। ततः शरसहस्रेण शतचन्द्रमपातयत्॥ चर्म खड़ं च संवाधे धृष्टचुसस्य स द्विजः। ये तु वैतस्तिका नाम शरा आसम्बयोधिनः निक्कष्टयुद्धे द्रोणस्य नान्येषां सन्ति ते द्वाराः योधाक्षोभयतः सर्वे कर्मभिः समपूजयन् ५३

ऋते शारद्वतात्पार्थाद्वीणेर्वेकर्तनात्त्रया ४३ प्रद्यसुयुधानाभ्यामभिमन्योश्च भारत। अथास्येषुं समाधत्त दृढं परमसंमतम्॥ ४४ अन्तेवासिनमाचार्यो जिघांसः पुत्रसंमितम् तं शरैर्दशभिस्तीक्ष्णेश्चिच्छेद शिनिपुद्भवः॥ पश्यतस्तव पुत्रस्य कर्णस्य च महात्मनः। ग्रस्तमाचार्थमुख्येन घृष्ट्यसममोचयत्॥ ४६ चरन्तं रथमार्गेषु सात्यार्के सत्यविक्रमम्। द्रोणकर्णान्तरगतं कृपस्यापि च भारत ४७ अपद्येतां महात्मानी विष्वक्सेनधनक्षयौ। अपूजयेतां वार्णियं व्रवाणी साधु साध्विति दिदयान्यस्त्राणि सर्वेषां युधि निघन्तमच्युतम् अभिपत्य ततः सेनां विष्वक्सेनधनअयौ ॥ धनञ्जयस्ततः क्रष्णमत्रवीत्पर्य केराव ।

आचार्यरथमुख्यानां मध्ये की डन्मधूहहः ५० आनंदयति मां भूयः सात्यिकः परवीरहा। माद्रीपुत्रौ च भीमं च राजानं च युघिष्ठिरम् यच्छिक्षयाऽनुद्धतः सन्रणे चरति सात्यकिः महारथानुपकीडन वृष्णीनां कीर्तिवर्धनः ॥

तमेते प्रतिनन्दन्ति सिद्धाः सैन्याश्च विस्मिताः।

अजय्यं समरे दश साधु साध्विति सात्यकिम्॥

इति श्रीमहामारते द्रोणपर्वणि द्रोणवधपर्वणि संकुलयुद्धे एकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १९१॥

430000

खन्नं चर्मं च धारयन् भ्रान्तादित्रयोदशविधं संचरणं दर्शयामासेति संबंधः ।

'मण्डलाकारतः खद्रभ्रामणं स्नान्तसुच्यते ॥ तदेव बाहुमुग्रम्य कृत्मुद्भान्तमीरितम् ॥ १ ॥ भामणं स्वस्य परितः खन्नस्याचिद्धमुच्यते ॥ परप्रयुक्तशस्य वारणार्थमिदं त्रयम् ॥ २ ॥ शत्रीराक्रमणार्थाय गमनं त्वाप्लुतं मतम् ।। खङ्गस्यायेण तदेहस्पर्शनं **प्रस्तृतं** मतम् ॥ ३ ॥ वंचियत्वा रिपौ शक्षपातनं गदितं सृतम् ॥ परिवृत्तं भवेच्छत्रोर्वामदक्षिणभागतः ॥ ४ ॥ पश्चात्पदापसरणं निवृत्तं संप्रचक्षते ॥ ३८ ॥

अन्योन्यताडनं प्राहुः संपातमुभयोरपि ॥ ५ ॥ आधिक्यमारमनी यत्तत्समृदीर्णसुदीरितम् ।। अङ्गप्रत्यङ्गदेशेषु भ्रामणं सारतं स्मृतम् ॥ ६ ॥ विचित्रवद्गसंचारदर्शनं कौशिकं स्पृतम् ॥

निलीय चर्माणे क्षेपो यदसेः सात्वतं हि तत्' ७।३९ संबाधे रणसंकटे वैतस्तिकाः वितस्तिप्रमाणाः ॥ ४२ ॥ इति श्रीमद्दाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां एकनवत्यथिक-शततमोऽष्यायः ॥ १९१ ॥ 🕻 अयं श्लोकश्चतुर्धरसंमतो न भवति त्रयोदशविश्वं संचरणिमिति कण्ठतस्तैरका-त्वात्। मिश्राणां तु संमतोऽस्ति। तैरेकविंशातिमिति प्रतीवस-पादायात्रान्तरभेदकल्पनयोक्तसंख्यापूरणेन व्याख्यातत्वात्।

प्रयाते सत्यसन्धे तु समकम्पत मेदिनी ॥

सात्वतस्योति ॥१॥ एषो होति सन्धिरार्षः॥१३॥

अभिद्रवत संयत्ताः क्रंभयोनि महारथाः १२ पषो हि पार्षतो वीरो भारद्वाजेन सङ्गतः। घटते च यथाशक्ति भारद्वाजस्य नाशने १३ यादशानि हि रूपाणि दश्यन्तेऽस्य महारणे अद्य द्रोणं रणे कुद्धो घातयिष्यति पार्षतः॥ ते युर्य सहिता भूत्वा युष्यध्वं कुंभसंभवम् युधिष्ठिरसमाज्ञप्ताः सुजयानां महारथाः॥ अभ्यद्रवन्त संयत्ता भारद्वाजिज्ञघांसवः। तान्समापततः सर्वान् भारद्वाजो महारथः अभ्यवर्तत वेगेन मर्नद्यमिति निश्चितः।

वर्तमाने तथा युद्धे घोरे देवासुरोपमे ॥११ अबवीत्क्षत्रियांस्तत्र धर्मराजो युधिष्ठिरः।

रुद्रस्येव हि कुद्धस्य निघ्नतस्ताम्पशून्पुरा ७ हस्तानास्त्रमाङ्गानां कार्सकाणां च भारत। छत्राणां चापविद्धानां चामराणां च सञ्चयैः राशयः स्म व्यदृश्यन्त तत्र तत्र रणाजिरे। भग्नचकै रथैआपि पातितेश महाध्वजैः॥९ सादिभिश्च हतैः शूरैः संकीर्णा वसुधाऽभवत् बाणपातनिकृत्तास्तु योधास्ते कुहसत्तम १० चेष्टंतो विविधाश्चेष्टा ब्यदक्यन्त महाहवे।

संहितानि महात्मनाम्। वारयामास विधिव-हिट्यैरस्त्रैमहामधे॥ क्ररमायोधनं जबे तस्मिन् राजसमागमे।

द्वानयं त्वरयाऽभ्येत्य विनिञ्जन्निशितैः शरैः युधिष्ठिरस्ततो राजा माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ

सात्वतस्य तु तत्कर्म दृष्टा दुर्योधनादयः। शैनेयं सर्वतः कुद्धा वारयामासुरअसा ॥ १ कपकर्णीच समरे पुत्राश्चतव मारिष।

भीमसेनश्च बळवान्सात्यकि पर्यवारयन् ३

तां वृष्टिं सहसा राजश्रुत्थितां घोरकपिणीम्

बारयामास दीनेयो योधयंस्तान्महारथान ५

कर्णश्च द्वारवर्षेण गीतमञ्च महारथः।

तेषामस्त्राणि दिव्यानि

दुर्योधनादयस्ते च शैनेयं पर्यवारयन्॥

सञ्जय उवाच।

ववुर्वाताः सनिर्घातास्त्रासयाना वकाथेनीम् पपात महती चोलका आदित्याचिश्ररन्त्यत दीपयन्ती उभे सेने शंसन्तीव महद्भयम्। जज्वलुश्चेव शस्त्राणि भारहाजस्य मारिव॥ रथाः खनन्ति चात्यर्थे हयाश्राश्रण्यवास्त्रन् हतीजा इव चाप्यासीद्भारद्वाजी महारथः प्रास्फ्ररत्नयनं चास्य वामबादुस्तथैव च। विमनाश्चाभवग्रुद्धे दक्षा पार्वतमग्रतः॥ ऋषीणां ब्रह्मवादानां खर्गस्य गमनं प्रति। सुयुद्धेन ततः प्राणानुत्स्रष्टुमुपचक्रमे ॥ ततश्चत्रविशं सैन्यैईपदस्याभिसंवतः। निर्देहन् क्षत्रियवातान्द्रोणः पर्यचरद्रणे॥ हत्वा विद्यतिसाहस्रान् क्षत्रियानरिमर्दनः। दशायुतानि करिणामवधीद्विशिखैः शितैः सोऽतिष्ठदाहवे यत्तो विध्मोऽग्निरिव ज्वलन् क्षत्रियाणामसावाय ब्राह्मेमस्त्रं समास्थितः॥ पाञ्चान्यं विरधं भीमो इतसर्वायुषं बली। स्रविषण्णं महात्मानं त्वरमाणः समभ्ययात ततः खरथमारोप्य पाञ्चास्यमरिमर्दनः। अबबीदभिसंप्रेक्ष्य द्रोणमस्यन्तमन्तिकात्॥ न त्वदन्य इहाचार्य योद्रमुत्सहते पुमान् । त्वरस्य प्राग्वधायैव त्वाय भारः समाहितः स तथोक्तो महाबाहुः सर्वभारसहं धनुः। अभिपत्याद्दे क्षिप्रमायुधप्रवरं दृढम् ॥ २९ संरब्धश्च शरानस्यन्द्रोणं दुर्वारणं रणे।

बभी प्रच्छादयन्नाशाः शरजालैः समन्ततः ब्रह्मवादानां वेदतुल्यानां वचनानाम् । द्वितीयार्थे षष्ठी श्रात्वेति शेषः ॥ २२ ॥

विवारियषुराचार्यं शरवर्षेरवाकिरत्॥ ३०

तौ न्यवारयतां श्रेष्टी संरब्धी रणशोभिनी

उदीरयेतां ब्राह्माणि दिव्यान्यस्त्राण्यनेकदाः

निहत्य सर्वाण्यस्त्राणि भारद्वाजस्य पार्षतः

सवसातीञ्ज्ञिबाँश्चेय बाल्हीकान्कौरवानपि

रक्षिष्यमाणान्संत्रामे द्रोणं व्यथमदच्युतः॥

धृष्ट्यसस्तथा राजन् गमस्तिमिरिवांद्यमान्।

स महास्त्रैर्महाराज द्रोणमाच्छादयद्रणे।

तस्य द्रोणो धनुश्छित्वा विद्या चैनं शिलीमुखैः। मर्माण्यभ्यहनदृयः

स व्ययां परमामगात ॥ ३५ तो भीभी इदकोचो द्रोणस्यानिष्ठप्य तं रखं शनकेरिय गाजेन्द्र द्रोणं व्यवनामक्योत ॥ ३६ यदि नाम न युष्येरिकाक्षिता ब्रह्मबन्ध्यः ॥ स्वक्रीभिरस्तन्तुष्टा न सम श्रवं क्षयं व्यत्त ॥ अहिंसां सर्वभृतेषु धर्मं ज्यायस्तरं विदुः । तस्य च ब्राह्मणो मुळं भवांश्च ब्रह्मविसाः ॥

श्वपाकवन्म्लेच्छगणान् हत्वा चान्यान्पृथग्विधान् । अज्ञानान्मृढवद्गसन्-

पुत्र-दार-घनेष्सया ॥ १९ एकस्थार्थे वहुन्हत्वा पुत्रस्थाधर्मेविद्यया । स्वक्रमेखान्विकर्मेखां न त्यपत्रपत्रं कथ्यम् ॥ यस्यार्थे शस्त्रमादाय यमपेश्य च जीवासि । स्व चाद्य पतितः शोते पुष्ठेनाथेदितस्त्व ॥ ४१ अर्मराजस्य तद्वास्यं नाभिशङ्कितुमईसि ।

प्रवस्तुक्तत्ततो द्रोणो भीमेनो त्स्रुज्य तद्वतुः सर्वाण्यस्ताणि धर्मात्मा हातुकामोऽज्यमापत । कर्ण कर्ण महेष्वास कृष दुर्योधनेति च ॥ ४६ संप्रामे क्रियतो यसो व्रवस्थिष युनः युनः । पाण्डवेभ्यः शिवं वोऽस्तु

शस्त्रमसुत्युजाम्यहम् ॥ ४४ इति तत्र महाराज प्राकोशाहीणिमेव च। उत्खुज्य च रणे शस्त्रं रथोएस्थे निविदय च अभयं सर्वभूतानां प्रदर्श योगमीयिवातः। तस्य तिच्छ्रमाझाय भृष्टशुद्धाः प्रतापवान् सद्यारं तत्वुद्धारीरं संत्यस्याय रथे ततः। स्वही रथादवाहृत्य सहसा द्रोणमभ्ययात्॥ ॥ इहाहाकृतानि भूतानि मानुषाणीतराणि च। द्रोणं तथामां दृष्टा भृष्टशुद्धवदां गतम्॥ ४८

हाहाकारं भृशं चकुः रहो धिगिति चात्रुवन् । द्रोणोऽपि शस्त्राण्युत्सुज्य परमं साङ्ख्यमास्थितः ॥

तथोक्तवा योगमास्थाय ज्योतिर्भृतो महातपाः। पुराणं पुरुषं विष्णुं

जगाम मनसा परम् ॥

मुखं किञ्चित्समुन्नास्य

विष्टभ्य उरमभ्रतः ।

निमीळिताक्षः सत्त्वस्थो

निश्चिष्य द्विष्य शाणाम् ५१ ओमिन्येकान्नरं श्रद्धा ज्योतिर्भूतो महातपाः स्मिरित्या देवदेवेदामन्नरं परमं प्रसुन् ॥ ५२ दिवमाकामदाचार्यः साक्षात्सद्विर्द्धात्तममं द्वी सुर्याविति नो द्वाबिरासीत्तर्पितस्तर्यागते एकाग्रमिय चासीच ज्योतिर्मिः पूरेतं नमा समप्यत चाकांसे आरद्वाजदिवाकरे॥ ५४

निमेषमात्रेण च तत् ज्योतिरन्तरघीयत्। आसीत्किलकिलाशब्दः प्रदृष्टानां दिवौकसाम्॥

प्रहृशना (वशक्ताला, प्रहृशना वशक्ताला, प्रहृशना (वशक्ताला, प्रहृशना वशक्ताला, प्रहृशन के मोहित । वयमेव तदाऽद्राध्म पश्च मानुवयोनयः ॥५६ योगयुक्तं महारमानं गच्छन्तं परमां गतिम् । अहं यनखयः पार्थो मारद्राजस्य वास्तवः ॥ वासुदेवश्च वार्णयो धर्मपुत्रश्च पाण्वा । अत्ये तु सर्वे नापद्यन्यारङ्कालस्य धीमतः ॥ महिमानं महाराज योगयुक्तस्य गच्छतः । सहस्यां स्ववृत्वं देवगुद्धं हि तत्परम् ॥ मति परिमक्तं मारमजानन्तो नुयोगयः । नापद्यन्यन्यस्यमानं हि तं सार्वसृत्रिपुङ्गवैः ॥ आचार्यं योगमान्थ्याय सहस्रोक्तस्य । विद्वसाङ्गं राद्यातैन्यस्तायुभमस्वस्वस्यम् । विद्वसाङ्गं राद्यातैन्यस्तायुभमस्वस्वस्यम् । विद्वसाङ्गं राद्यातैन्यस्तायुभमस्वस्वस्यम् । तस्य मूर्यानमात्रस्य स्वर्यमुक्तं । पराह्यता तस्य मूर्यानमात्रस्य स्वर्यम् । तस्य मूर्यानमात्रस्य तस्य स्वर्यं स्वर्यं तस्य स्वर्यं स्

मुखामिति । उरं उरः अप्रतः अधरहनोर्प्रेण विष्ठम्य हृदि धारणं विषयाणां स्मरणं निक्षिप्य विरस्य अत एव सत्त्वस्थः रजस्तमोमळग्रन्ये छुद्रे सरवे स्फटिककले स्थितः । तत्र स्थितो सूखा ओमिरयनेन प्रती-क्रेन एकाक्षरं बाखुदेवाख्यं ब्रह्म स्मरिखा स्पृत्यः तद्वळेनाचाया विवसाकामदिति सार्थद्वयोः संबंधः ॥ ५१ ॥ किञ्चिद्ववतः कायाद्विचकर्तासिना शिरः हर्षेण महता युक्तो भारहाजे निपातिते ॥६३ सिहनादरवं चके सामयन्खडमाहवे। वाकर्णपछितद्यामो 'वयसाऽद्यातिपञ्चकः' त्वत्कते व्यचरत्सङ्घये स तु पोडशवर्षवत्। उक्तवांश्च महाबाद्धः कुन्तीपुत्रो धनअयः॥ जीवन्तमानयाचार्यं मा वधीईपदात्मज । न हन्तव्यो न हन्तव्य इति ते सैनिकाश्च ह उत्कोशकर्जनश्चेव सानुकोशस्तमावजत्। कोशमानेऽर्जाने चैव पार्थिवेष च सर्वशः॥ भृष्टसमोऽवधीद्वोणं रथतस्पे नर्र्षभम । शोणितेन परिक्षित्रो रथा द्विममथापतत्॥ छोहिताङ्ग इवादित्यो दुधर्षः समपद्यत । पवं तं निहतं सङ्ख्ये दहशे सैनिको जनः ॥ धृष्टग्रसस्त तद्राजन्भारद्वाजशिरोऽहरत्। तावकानां महेष्वासः प्रमुखे तत्समाक्षिपत्॥ ते त दड़ा शिरो राजन्मारहाजस्य तावकाः। पळायनकृतोत्साहा दुबुबुः सर्वतोदिशम् ॥ द्रोणस्तु दिवमास्थाय नक्षत्रपथमाविशत्। अहमेव तदाऽद्राक्षं द्रोणस्य निधनं नृप॥७२ ऋषेः प्रसादात्कुष्णस्य सत्यवत्याःसतस्य च विधूमामिह संयान्ती सुल्कां प्रज्वलितामिव

भीमसेनस्तो राजन भ्रष्टशुस्त्रश्च पार्यतः ॥
वर्षायन्याममुत्येतां परिष्वज्य परस्परम् ॥
स्वर्यास तदा भीमः पार्षतं श्रष्टुतापनम् ॥
भृयोऽहं त्वां विजयिनं परिष्वज्यामि पार्यत् स्तुरुष्टे हते पापे धार्तराष्ट्रे च संयुरो ॥ ८१ एताब दुक्त्या भीमस्तु हवेण महता युतः ।
सहाकुरुदेन पृथिवाँ कम्पयामास पाण्डवः ॥
तस्य शब्देन विजस्ताः प्राप्तवंस्तावका युवि
क्षत्रभ्यं ससुरस्ज्य पलायनपरायणाः ॥ ८२
पाण्डवास्तु जयं ज्य्या हृष्ट ॥ सासिव्यशाणाः ॥ ८३
स्त्रभ्यं ससुरस्ज्य पलायनपरायणाः ॥ ८३
स्त्रभ्यं ससुरस्ज्य क्याम् तेन ते सुस्रमान्युवन् ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्रोणवधपर्वणि द्विनवत्यधिकदाततमोऽध्यायः ॥ १९२॥

समाप्तं द्रोणवधपर्वः।

∞∺©∞*®*क्क नारायणास्त्रमोक्षपर्वे ८

333

सक्षय जवाच । ततो द्रोणे हते राजन्कुरवः शस्त्रपीडिताः। हतप्रवीरा विश्वस्ता भृद्यं शोकपरायणाः॥ उदीर्णोश्च परास्ट्वा करपमानाः पुनः पुनः। अञ्जपूर्णेक्षपास्त्रस्ता दीनास्त्वासन्विद्यापते॥

विचेतसो हतोत्साहाः कश्मलाभिहतौजसः आर्तसरेण महता पुत्रं ते पर्यवारयन्। रजस्तला वेपमाना वीक्षमाणा दिशो द्या । अश्वकण्ठा यथा दैत्या हिरण्याक्षे पुरा हते॥

श्रशीतींनां वर्षकसस्यात्तीति विश्रहः । चतुःश्रतशार्षिक इर्थ्यः । यदा तत्तस्काळोषितस्य पुरुषायुक्स्य विंशस्या सक्तस्य भागत्रयोनवयस्क इत्यर्थः॥६४॥ वस्त्र च सहद्भय-मिति पळायनस्य परळोकविष्ठदस्वात् ॥ ७६॥ उभयेन लोकद्वयेन हीना रहिताः ॥ ७७ ॥ इति श्रीमहाभारते होणपर्वणि टीकायां द्विनवस्यधिकशततमोऽध्यायः १९२॥

163

तत इति ॥ १॥

स तैः परिवृतो राजा त्रस्तैः श्रुद्रसृगैरिव। अशहबन्नबस्थातुमपायात्तनयस्तव श्चित्पपासापरिम्लानास्ते योधास्तव भारत। आदित्येनेच संतप्ता भृतां विमनसोऽभवन्॥ भास्करस्येव पतनं समुद्रस्येव शोषणम् । विपर्यासं यथा मेरोर्वासवस्यव निर्जयम्॥ अमर्षणीयं तदृष्टा भारद्वाजस्य पातनम् त्रस्तरूपतरा राजन्कौरवाः प्राद्वनभयात्॥ गान्धारराजः शकुनिस्त्रस्तस्त्रस्ततरैः सह। हतं चक्मरथं श्रत्वा प्राद्रवत्सहितो रथैः॥ वरूथिनों वेगवर्ती विद्वतां सपताकिनीम्। परिगृह्य महासेनां स्तपुत्रोऽपयाद्भयात् ॥१० रथनागाश्वकिलां पुरस्कृत्य तु वाहिनीम । मद्राणामीश्वरःशस्यो वीक्षमाणोऽपयाद्भयात हतप्रवीरिभीयिष्ठै ध्वैजैवेहपता कि भिः वृतः शारद्वतोऽगच्छत्कष्टं कष्टमिति व्रवन् ॥ भोजानीकेन शिष्टेन कलिङ्गारहबाहिहकैः। कृतवर्मा वृतो राजन्प्रायात्सुजवनैर्द्धयैः ॥ पदातिगणसंयुक्तस्त्रस्तो राजन्भयादितः। उल्कः प्राद्रवत्तत्र रष्ट्रा द्रीणं निपातितम ॥ दर्शनीयो युवा चैव शीर्येण कृतलक्षणः । दःशासनी भूशोद्धियः प्राद्ववद्वजसंवतः ॥ रथानामयुतं गृह्य त्रिसाहस्रं च दन्तिनाम्। वषसेनो ययौ तुर्ण हुन द्रोणं निपातितम्॥ गजाभ्यरथसंयुक्तो वृतश्चेव पदातिभिः। दुर्योधनो महाराज प्रायात्तत्र महारथः ॥१७ संशप्तकगणाङ्गृह्य हतशेषान्किरीटिना सुरामा प्राद्रवद्राजन् ह्या द्रोणं निपातितम्॥ गजान्स्थान्समारुख द्युदस्य च ह्याञ्जनाः। प्राद्रवन् सर्वतः सङ्घर्षे दृष्टा स्कमरथं हतम्॥ त्वरयन्तः पिनृनन्ये भ्रातृनन्येऽथ मातुलान्। पुत्रानन्ये वयस्यांश्च प्राद्रवन्कुरवस्तदा॥ २० चोदयन्तश्च सैन्यानि खस्त्रीयांश्च तथाऽपरे। सम्बन्धिनस्तथाऽन्ये च प्राद्रवन्त दिशो दश प्रकीर्णकेशा विध्वस्ता न द्वावेकत्र धावतः। नेदमस्तीति मन्वाना हतोत्साहा हतीजसः उत्सुज्य कवचानन्ये प्राद्वंस्तावका विभो। बन्योन्यं ते समाक्रोशन्सैनिका भरतर्षम २३ तिष्र तिष्रेति न च ते खयं तत्रावति खरे। भूयोजन्मच्य च रथाइतस्तात्स्वलंकतान् ।

अधिरुह्य ह्यान्योधाः क्षिप्रं पङ्गिरचोद्यन्।।
दवमाणे तथा सैन्ये क्रतरूपे हतीजसि ।
प्रतिकोत दव प्राहो द्रोणपुत्रः परानियाद्यद् तस्यासीत्सुमहणुद्धं तिक्षिष्टमुस्त्रेषीरः । प्रमद्रकेश्च पाञ्चालेशीदिभिक्ष सकेकयैः ॥ २६ हत्या बहुविधाः सेताः पाण्डूनां युद्धदुर्भद्दः । कथञ्चित्सङ्कद्भान्युक्तो मत्तर्द्धिद्दविक्रमः॥ २७ द्रवमाणं वर्लं स्ट्वा परायनक्कृतक्षणम् ।

दुर्योधनं समासाध द्रोणपुत्रोऽब्रवीदिदम् २८ किमियं द्रवते सेना त्रस्तरूपेव भारत। द्रवमाणां च राजेन्द्र नावस्थापयसे रणे ॥२९ त्वं चापि न यथा पूर्वं प्रकृतिस्थो नराधिष। कर्णप्रभृतयश्चेमे नावतिष्ठन्ति पार्थिव॥३०० अन्येष्वपि च युद्धेषु नैव सेनाऽद्रवसदा। किचत्क्षेमं महाबाहो तव सैन्यस्य भारत॥ कस्मिन्निदं हते राजन रथासिंहे बलं तब। एतामवस्थां संप्राप्तं तन्ममाचश्च कौरव॥३२ तत्त् दुर्योधनः श्रुत्वा द्रोणपुत्रस्य भाषितम् घोरमप्रियमाख्यातुं नाशक्रोत्पार्थिवर्षभः॥३३ भिन्ना नीरिव ते पत्रो मग्नः शोकमहार्णवे। बाष्पेणापिहिलो रहा द्वोणपत्रं रथे स्थितम् ॥ ततः शारद्वतं राजा सबीडमिदमबबीत्। शंसात्र मद्रं ते सर्वे यथा सैन्यमिदं द्वतम् ३५ अथ शारद्वतो राजन्नार्तिमार्च्छन्पुनः पुनः। शशंस द्रोणपुत्राय यथा द्रोणो निपातितः ॥

कृप उवाच ।

बयं द्रोणं पुरस्कृत्य पृषित्यां प्रवरं रथम्। प्रावर्तवाम संप्रामं पञ्चाकेरव केवकम् ३७ ततः प्रवृत्ते वंदमो विभिन्नाः कुरसामकाः। ततः प्रवृत्ते वंदमो विभिन्नाः कुरसामकाः। अन्योग्यमभिगाजेन्तः राख्नेत्वानपात्रयन् ३८ वर्तमाने तथा युद्धे स्वीयमाणेषु संयुगे। धातराष्ट्रेषु संकुद्धः पिता तेऽक्षयुद्धैरयत् ३९ ततो द्रोणो कार्यमा। व्यव्तान्ते प्रवृत्ते विक्षयाः। व्यव्तान्ते प्रवृत्ते व्याप्तः। व्यव्तान्ते व्याप्तम् विकुवांणो नर्यमा। व्यव्तन्व्यानम् संकुशः।

पाण्डवाः केकया मत्स्याः पञ्चालाश्च विशेषतः। सङ्ख्ये द्रोणरथं प्राप्य

व्यनशन्कालचोदिताः॥ ४९ सहस्रं नरासिहानां द्विसाहस्रं च दन्तिनाम् द्रोणो ब्रह्मास्रयोगेन प्रेषयामास मृत्यवे ॥४२

आकर्णपळितःश्यामो 'वयसाऽशीतिपञ्चकः' रणे पर्यचरहोणो वृद्धः षोडशवर्षवत् ॥ ४३ क्रिश्यमानेषु सैन्येषु वध्यमानेषु राजसु। अमर्षवरामापन्नाः पञ्चाला विमुखाऽभवन् ॥ तेष किञ्चित्यमञ्जेष विम्रकेष सपलजित । दिव्यमस्त्रं विकुर्वाणो बभूवार्क इवोदितः ४५

स मध्यं प्राप्य पाण्डनां शररिमः प्रतापवान्। मध्यं गत इवादित्यो

दुष्प्रेक्ष्यस्ते पिताऽभवत् ॥ ते दह्यमाना द्रोणेन सुर्येणेव विराजता। दग्धवीर्या निरुत्साहा बभूवर्गतचेतसः ४७ तान दृष्टा पीडितान्बाणैद्वीणेन मधुसुदनः। जयैषी पाण्डुपुत्राणामिदं वचनमत्रवीत् ४८

नैष जात नरैः शक्यो जेतं शस्त्रभ्रतां वरः अपि वजहणा सङ्कर्षे रथयूथपयूथपः॥ ४९ ते युयं धर्ममुत्सुज्य जयं रक्षत पाण्डवाः। यथा वः संयुगे सर्वाच हन्या दुक्मवाहनः ५० अश्वत्थाम्नि हते नैष युध्येदिति मतिर्मम । हतं तं संयुगे कश्चिदाख्यात्वस्मै मृषा नरः॥ एतन्नारोचयद्वाक्यं कुन्तीपुत्रो धनक्षयः। अरोचयंस्त सर्वेऽन्ये क्रच्छेण तु युधिष्टिरः ५२ भीमसेनस्त सबीडमबबीत पितरं तव। अश्वत्थामा इत इति तं नाबुध्यत ते पिता ॥ स शङ्कमानस्तन्मिथ्या धर्मराजमपृच्छत । हतं वाष्यहतं वाऽऽजी त्वां पिता पुत्रवत्सरुः तमतथ्यभये मझो जये सको युधिविदः। अभ्वत्थामानमायोधे हतं दृष्टा महागजम् ५५ भीमेन गिरिवर्धाणं माळवस्येन्द्रवर्धणः। उपस्त्य तदा द्रोणसुचैरिदसुवाच ह ॥ ५६

यस्यार्थे शस्त्रमादत्से यमवेश्य च जीवसि। प्रजस्ते दयितो निखं

सोऽश्वत्थामा निपातितः ॥ शेते विनिहता भूमी वने सिहशिशुर्यथा ५८ जानबन्बन्बन्दस्याथं दोषान्सं द्विजसत्तमम्। अध्यक्तमत्रवीद्राजा हतः कुञ्जर इत्युत ॥ ५९ स त्वां निहतमाक्रन्दे श्रत्वा संतापतापितः

नियम्य दिव्यान्यस्त्राणि नायुध्यत यथा पुरा तं दश्चा परमोद्धियं शोकातुरमचेतसम्। पाञ्चालराजस्य सुतः क्रूरकर्मा समाद्रवत ६१ तं द्वा विहितं मृत्युं स्रोकतत्त्वविचक्षणः। दिट्यान्यस्त्राण्यथोत्सुज्यरणे प्रायसुपाविशत् ततोऽस्य केशान्सव्येन गृहीत्वा पाणिना तदा पार्षतः कोशमानानां वीराणामचिछनचिछरः न हन्तव्यो न हन्तव्य इति ते सर्वतोऽब्रवन्। तथैव चार्जुनो वाहादवस्थीनमाद्रवत्॥ ६४ उद्यम्य त्वरितो बाहुं ब्रुवाणश्च पुनः पुनः। जीवन्तमानयाचार्यं मा वधीरिति धर्मवित तथा निवार्थमाणेन,कौरधैरर्जुनेन च। हत एव नुशंसेन पिता तव नर्षभ ॥ सैनिकाश्च ततः सर्वे प्राद्ववन्त भयार्दिताः । वयं चापि निरुत्साहा हते पितरि तेऽनघ॥

सञ्जय उवाच ।

तच्छृत्वा द्रोणपुत्रस्तु निधनं पितुराहवे। क्रोधमाँहारयत्तीवं पदाहत इवोरगः॥ ६८ ततः कुद्धो रणे द्रौणिर्भृदां जज्वाल मारिष यथेन्धनं महत्प्राप्य प्राज्वलद्धव्यवाहनः ६९ तलं तलेन निष्पिष्य दन्तैर्दन्तानुपास्पृशत् । निःश्वसन्तरगो यद्वल्लोहिताक्षोऽभवत्तदा ७०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाणे नारायणास्त्रमोक्षपर्वण्यश्वत्थामकोधे त्रिनवत्याधिकज्ञाततमो(४यायः ॥ १९३ ॥ 33 B

368

भृतराष्ट्र उवाच। अधर्मेण हतं श्रुत्वा धृष्टग्रुम्नेन सञ्जय । ब्राह्मणं पितरं वृद्धमध्यत्थामा किमब्रवीत

मानवं वारुणाञ्चेयं ब्राह्ममस्त्रं च वीर्यवान् । वेन्द्रं नारायणं चैव यस्मिन्नित्यं प्रतिप्रितम् २

इति श्रीमहाभारते दोणपर्वणि टीकायां त्रिनवत्यधिकशत-त्तमोऽध्यायः ॥ १९३ ॥

868

अध्यमेणीत ॥ १ ॥

สมหนัง หนึ่ง ध्रष्टद्यकेत संख्यो । श्रत्वा निहतमाचार्य मो एक्ट्रामा क्रिम्बनीत ॥ येन रामादवाप्येह धनवेंद्रं महात्मना । प्रोक्तास्यक्राणि हिल्लानि

पुत्राय गुणकाङाक्षणा ॥ एकमेव हि लोकेऽस्मिन्नात्मनी गणवत्तरम इच्छन्ति पर्याः पत्रं लोके नान्यं कथन्यन ५ आचार्याणां भवन्त्येव रहस्यानि महात्मनाम तानि प्रत्राय वा दयः शिष्यायानगताय वा स शिष्यः प्राप्य तत्सर्वे सविशेषं च सथ्य। श्ररः शारद्वतीपत्रः सङ्घये द्रोणादनस्तरः॥७ रामस्य त समः शस्त्रे प्रदरसमो यधि ।

कार्तवीर्यसमी वीर्ये बहस्पतिसमी मती महीधरसमः स्थैयं तेजसाऽश्विसमो युवा । समद रव गाम्भीयें क्रोधे चाडीविषोपमः ९ स रथी प्रथमों लोके स्टब्स्टा जितकमः। शीबोऽनिल इवाक्रन्दे चरन कल इवान्तकः अस्यता येन संयामे धरगग्रिनियी रिका । यो न व्यथति संग्रामे वीरः सत्यपराक्रमः वेदस्तातो व्रतस्तातो धनवेदे च पारगः। महोदधिरिवाक्षोभ्यो रामो वाजरथिर्यथा तमधर्मेण धर्मिष्टं ध्रष्टदासेन संयुगे। श्रत्वा निहत्तमाचार्यमध्यत्थामा किमब्रचीत ध्रष्टयसस्य यो सृत्युः सृष्टस्तेन महात्मना । यथा दोणस्य पाञ्चात्यो यज्ञसेनसतोऽभवत तं नृशंसेन पापेन ऋरेणादीर्धदर्शिना। श्रत्वा निहतमाचार्यमध्यत्थामा क्रिमचचीत॥

इति श्रीमहाभारते दोणपर्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्वणि धतराष्ट्रप्रे चतर्नवत्यधिकज्ञततमोऽध्यायः॥ १९४॥

- District

१९५

सञ्जय उवाच । छग्रना निहतं श्रत्वा पितरं पापकर्मणा। बाष्पेणापुर्यंत द्रीणी रोषेण च नर्षम ॥ १ तस्य कदस्य राजेन्द्र वपुर्वीप्तमदृश्यत । अन्तकस्येव भूतानि जिहीयोः कालपर्यये २ अश्रपणें ततो नेत्रे व्यपसूज्य पुनः पुनः। उवाच कोपाक्षिःश्वस्य दुर्योधनमिदं वचः ३ पिता मम यथा श्रद्धैन्यस्तशस्त्रो निपातितः॥ धर्मध्यज्ञवना पापं कतं तद्विदितं सस ॥ अनार्ये सन्दर्शसं च धर्मपुत्रस्य मे श्रुतम् । युद्धेष्वपि प्रवृत्तानां ध्रुवं जयपराजयौ॥ ५ द्वयमेतद्भवेद्याजन् वधस्तत्र प्रशस्यते । न्यायवृत्तो वधो यस्तु संग्रामे युध्यतो भवेत् न स दःखाय भवति तथा दृष्टो हि स द्विजैः

गतः स वीरलोकाय पिता ग्रम न संशयः ७ न शोच्यः प्रपट्यात्र यस्तदा निधनं गतः। यत्त धर्मप्रवृत्तः सन्केशग्रहणमाप्तवान्॥ ८ पत्र्यतां सर्वसैन्यानां तन्मे मर्माणि क्रन्तति माय जीवात यत्तातः केशश्रहमवाप्तवान ९ कथमन्ये करिष्यन्ति प्रत्रेभ्यः प्रत्रिणः स्प्रहास कामात्कोधादविज्ञानाद्वर्षोद्वाल्येन वा पनः विधर्मकाणि क्वेन्ति तथा परिभवन्ति च। तदिदं पार्षतेनेह महदाधर्मिकं कृतम्॥ अवज्ञाय च मां नूनं नृशंसेन दुरात्मना । तस्यात्रबन्धं द्रष्टाऽसी धृष्टयुद्धः सुदारुणम् अकार्य परमं करवा मिथ्यावादी च पाण्डवः यो हासी छवनाऽऽचार्य शस्त्रं संन्यासयसदा

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वाण टीकायां चतुर्नवस्त्रीधक-शततमोऽध्यायः ॥ १९४ ॥

अन्तवचनरूपं पापम् ॥ ४॥ अनार्यं नीचयोग्यं कर्म घर्मपत्रस्थेत्यपार्लभः ॥ ५ ॥ बाल्येन चापलेन ॥ १० ॥ विधर्मकाणि धर्मेविरुद्धानि ॥ ११ ॥ अनुबन्धं फलम् खन्नेति ॥ १ ॥ धर्मध्यजनता दांभिकेन तत् ॥ १२ ॥ पाण्डन्य अनुबन्धं द्रष्टेत्यतुष्ण्यते ॥ १३ ॥

तस्याद्य धर्मराजस्य भूमिः पास्यति शोणितम् । बापे सत्येन की रहय इष्टाप्रतेन चैव ह । १४ अहत्वा सर्वपञ्चालान जीवेयं न कथञ्चन। सर्वोपायैर्यतिष्यामि पञ्चालानामहं वधे॥ १५ श्रृष्टद्यसं च समरे हन्ताऽहं पापकारिणम्। कर्मणा येन तेनेह सृदुना दारुणेन च ॥ १६ पञ्चालानां वधं कत्वा ज्ञानित लब्धास्मिकौरव। यदर्थे पुरुषध्यात्र प्रजानिच्छन्ति मानवाः॥ प्रेत्य चेह च संप्राप्ता-स्त्रायन्ते महतो भयात। पित्रा त मम साऽवस्था प्राप्ता निवेन्ध्रना यथा ॥ १८ मयि शैलपतीकाशे पुत्रे शिष्ये च जीवति । धिड्यामास्त्राणि दिव्यानि धिग्वाह धिक पराक्रमस्॥ १९

यं स्म द्रोणः सुतं प्राप्य केशमहमवासवान्। स्व तथाऽहं करिष्यामि यथा भरतसत्तम ॥ परछोक्षगतस्वामि मिथाभरतस्तम ॥ परछोक्षगतस्वामि मिथियाभ्यस्यापि स्वार्थण स्वितः। स्वार्थण हिन वक्तक्ष्या कदार्थित्स्तुतिरात्मनः सितुर्वधममृष्यंस्तु वस्थानस्यवेह पौकषम् । अद्य पद्ममृष्यंस्तु वस्थानस्यवेह पौकषम् । अद्य पद्ममृष्यं स्वार्थण स्वार्थण स्वार्थना स्वार्यम्य स्वार्थना स्वार्यम्य स्वार्थना स्वार्थना स्वार्थना स्वार्थना स्वार्यम्य स्वार्थना स्वार्यम्य स्वार्थना स्वार्थना स्वार्थना स्वार्यम्य स्वार्यम्यस्य स्वा

रथस्थं मां नरपैनाः। मदस्यो नास्ति लोकेऽस्मि-चर्जुनाद्वाऽस्रवित्सचित्॥ २४ अहं हि ज्वलतां मध्ये मयूखानामिवांद्यमान् अयोक्ता वेवस्रधानामकाणां प्रनागतः॥२५ भूज्ञाभिष्वस्ताद्यं मन्युक्ता महाहवे। दर्शयन्तः शरा वीर्यं प्रमधिष्यन्ति पाण्डवान्, अद्य सर्वे दिशो राजण्यान्ति संखुळाः आवृताः पश्चिमस्तीष्णेद्रेष्टारो मामकैरिह विकिर्ण्ड्याति सर्वेतो भैरस्ववनान्। श्राच्याति स्वाचा श्राच्याति स्वाचात् श्राच्याति स्वाचात् श्राच्याति स्वाचात् श्राच्याति स्वाचात् स्वाचाति स्वाचात् स्वाचात् स्वाचाति स्वाचात्रस्य स्वाचार्ये स्वचार्ये स्वाचार्ये स्वाचार्ये

न पार्षतो दुरात्माऽसौ न शिखण्डी न सात्यिकः। यदिदं मिथ कौरब्य

सकस्यं सिनवर्तनम् ॥ २० नारायणाय मे पित्रा प्रणस्य विश्विपूर्वकम् । उपहारः पुरा दत्ते ब्रह्मकर उपस्थितः ॥ ३१ तं स्वयं प्रतिगृक्षाय भगवान्स वरं दद्दी । ववे पिता मे परममस्त्रं नारायणं ततः ॥ ३२ अधैनमब्रवीदाजन भगवान्धेवसत्ताः।

भविता त्वत्समो नान्यः कश्चिदाधि नरः क्राचित न रिवहं सहसा ब्रह्मन्प्रयोक्तव्यं कथञ्जन। न होतदस्त्रमन्यत्र वधाच्छत्रोर्निवर्तते ॥ ३४ न चैतच्छक्यते ज्ञातुं केन वध्येदिति प्रभो। अवध्यमपि हन्याद्धि तस्मान्नैतत्त्रयोजयेत ॥ अथ संख्ये रथस्यैव इास्त्राणां च विसर्जनम् । प्रयाचतां च रात्रुणां गमनं रारणस्य च॥ ३६ पते प्रशमने योगा महास्त्रस्य परंतप। सर्वथा पीडितो हिंस्यादवध्यान्पीडयन रणे तज्जयाह पिता मह्यमत्रवीचैव स प्रभुः। त्वं वधिष्यसि सर्वाणि शस्त्रवर्षाण्यनेकशः अनेनाखेण संग्रामे तेजसा च ज्वलिष्यसि। एवसुक्ता स भगवान् दिवमाचक्रमे प्रभुः॥३९ पतन्नारायणादस्त्रं तत्त्राप्तं पितृबन्धुना। तेनाहं पाण्डवांश्चेव पञ्चालान्मत्स्यकेकयान् विद्वावयिष्यामि रणे राचीपतिरिवासरान्। यथायथाऽहमिच्छेयं तथा भूत्वा शरा सम ॥ निपतेयुः सपत्नेषु चिक्रमत्स्वपि भारत। यथेष्ट्रमदमवर्षेण प्रवर्षिच्ये रणे स्थितः॥ ४२

मबूखानां संयुक्षवताम् ॥ २५ ॥ कत्यः प्रयोगः निवर्तन-सुप्तेष्टारः ॥ ३० ॥ श्रक्षथ्मो वेदरूपः वेदिवैन्देनीःस्तृतवा-निवर्षः ॥ उपस्थित इति तदस्यस्योग्रहारस्य तदानीममावो दर्षितः ॥ ३९ ॥ स्वस्येव विसर्वनम् शक्षाणामपि विस- र्जनं च प्रयाचतां मा वधौरिति याचमानानां शरणस्य गमनं त्यमेव शरणं न इति कीर्तनं च ॥ ३६॥ पीडितः पीडितं शक्षान्तरेण वाधितं पुंस्लमार्थम् ॥ ३७॥ पितृ-बस्थना मया॥ ४०॥

अयोग्रुखैश्च विह्नौद्रीवयिष्ये महार्थान्। पर्श्वधांश्च निशितानुत्स्वस्येऽहमसंशयम् ४३ सोऽहं नारायणास्त्रेण महता शत्रुतापनः। श्रामृन्विध्वंसयिष्यामि कदर्थीकुल पाण्डवान् मित्र-ब्रह्म-गुरुद्रोही जाल्मकः स्वविगहितः । पाञ्चालापसद्श्याच न मे जीवन्विमोध्यते॥ तच्छूत्वा द्रोणपुत्रस्य पर्थवर्तत वाहिनी।

ततः सर्वे महाशङ्खान्दध्मुः पुरुषसत्तमाः ४६

भेरीश्वाभ्यहनन्द्रष्टा डिण्डिमांश्च सहस्रकः। तथा ननाद् वसुधा खुरनेमिप्रपीडिता॥४७ स शब्दस्तम्लः सं द्यां प्रथिवीं च ध्यनादयत तं शब्दं पाण्डवाः श्रुत्वा पर्जन्यनिनदोपमस् समेत्य रथिनां श्रेष्ठाः सहिताश्चाप्यमन्त्रयन तथोका द्रोणपुत्रस्तु वार्युपस्पृश्य भारत ४९ प्रादुश्चकार तद्दिव्यमस्त्रं नारायणं तदा ५०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्वणि अश्वत्थामकोधे पञ्चनवत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १९५॥

१९६

सञ्जय उवाच।

पादुर्भृते ततस्तस्मिन्नस्त्रे नारायणे प्रभो। आवात्सपृषतो वायुरनभ्रे स्तनयित्त्रमान् १ चचाल पृथिवी चापि चुक्षुमे च महीद्धिः। प्रतिस्रोतः प्रवृत्ताश्च गन्तुं तत्र समुद्रगाः २ शिखराणि व्यशीयन्त गिरीणां तत्र भारत अपसब्यं सृगाश्चीव पाण्डुसेनां प्रचिकरे ॥ २ तमसा चावकीर्यन्त सूर्येश कलुषोऽभवत्। संपतन्ति च भूतानि कव्यादानि प्रहृष्टवत् है बदानवगन्धर्वास्त्रस्तास्त्वासन्विशांपते। कथंकथाऽभवत्तीवा दृष्टा तद्याकुलं महत्॥५ व्यथिताः सर्वराजानस्रस्ताश्चासन्विशांपते तद्दद्वा घोररूपं वै द्रौणेरस्त्रं भयावहम्

धृतराष्ट्र उवाच । निवर्तितेषु सैन्येषु द्रोणपुत्रेण संयुगे । भृशं शोकाभितत्तेन पितुर्वधममृष्यता ॥ ७ कुरूनापततो इड्डा धृष्टद्युद्धस्य रक्षणे। को मन्त्रः पाण्डवेष्वासीत्तन्ममावश्व सञ्जय सक्षय उचाच ।

प्रागेव विद्वतान्दश्च धार्तराष्ट्रान् युधिष्टिरः

नाशंसन्तो जयं युद्धे दीनात्मानो धनञ्जय । आत्मत्राणे मर्ति कृत्वा प्राद्रवन्कुरवी रणात् केचिद्भांतै रथैस्तूर्णं निहतैः पार्धिणयस्त्रभिः विपताकध्वजव्छकैः पार्थिवाः शीर्णक्रवरैः॥ मग्रनीडराकुलाभ्वैः प्राक्त्यान्यान्विचेतसः। भीताः पादैईयान्केचित्त्वरयन्तः स्वयं रथान मग्नाक्षयुगचकेश व्याकृष्यन्त समन्ततः। रथान्विशीणीं तुत्सुज्य पद्भिः केचिश्व विद्रुताः हयपृष्ठगताञ्चान्ये कुष्यन्तेऽर्धच्युतासनाः । गजस्कन्धेषु संस्यूता नाराचैश्वलितासनाः शरार्वेर्धिद्वर्तेर्नागेहैंताः केचिदिशो दश। विशस्त्रकवचाश्चान्ये वाहनेभ्यः क्षिति गताः संचिछना नामामिश्रीय स्विताश्च हयद्विपैः।

पुनश्च तुमुलं शब्दं श्रुत्वाऽर्जुनमधाव्यीत् ९

युधिष्ठिर उवाच्। आचार्य निहते द्रोणे धृष्ट्युम्नेन संयुगे।

निहते वज्रहस्तेन यथा वृत्रे महासुरे ॥

बाले ।। १ ।। कथंकथा कथं कर्तव्यं कथं कर्तव्यामित्ये-वं शब्दः ॥५॥ रक्षणे मंत्रः क आसीदिति संबंधः ॥८॥ अवनिहेरिति । स्पार्हेरिति पाठेऽतिस्परणायैः ॥१३ ॥

कोशन्तस्तात प्रश्लोति पहायन्ते परे भयात्रश्

नाभिजानंति चान्योन्यं कश्मलाभिहतौजसः

पुत्रान्पितृन्सकीन्स्रातृन्समारोप्य दृढक्षतान्

जाल्मको सूर्खः ॥ ४५ ॥ इति श्रीमहाभारते द्रोण-वर्वणि टीकायां पद्मनवत्यविकशततमे। इष्यायः ॥ १९५ ॥ १९६

प्रादुरिति । सप्तपतः सजलविन्दुः धनम्रे अप्रादृषि

जलेन क्षेत्रयात्त्याये विमुच्य कववानयि । अवस्यां ताद्याँ माप्य हते द्रोणे द्वतं वरुष्य प्रवादातिंतं केन यदि जानासि यंस से। ह्यानां न्वेषतां वाद्य: क्ष्याराणां च वृंहताष्य रथनेमिस्वनैक्षात्र विमयः अपूर्व महात्। एते वाद्य: क्ष्याराणां च वृंहताष्य रथनेमिस्वनैक्षात्र विमयः अपूर्व महात्। एते वाद्य: क्ष्यात्रे वाद्य: क्ष्याः कुरुसागरे। मुद्दु सुर्व ते वेष्यः प्रवृत्तः वाद्य: अपूर्व ते व्यापत्त सुक्रः वाद्य: अपूर्व ते वामहर्षणः॥ २२ सेन्द्रान्ययेण लोकांक्षीत् प्रविदित मितमा सम्ये वज्र अरस्येष निनादो भैरवस्वनः॥ २३ द्रोणे हते कीरवार्य व्यापत्त स्वाप्यः अप्रवृत्ताः॥ दश्य अत्रव्य गुरु श्रुत्वाः॥ दश्य अत्रव्य गुरु श्रुत्वाः॥ दश्य अत्रव्य गुरु श्रुत्वाः ॥ दश्य व्यवस्य स्वाप्यः ॥ निवर्त्वयति युद्धार्थं २ ध्रे देवेष्यरो यथा ॥

अर्जन उचाच ।

उद्यम्यात्मानसुद्राय कर्मणे वीर्यमास्थिताः धमन्ति कौरवाःशंखान्यस्य वीर्यं समाश्रिताः यत्र ते संदायों राजव्यस्तदास्त्रे ग्ररी हते॥ धार्तराष्ट्रानवस्थाप्य क एप नदतीति हि। ह्वीमन्तं तं महावाहं मत्तद्विरदगामिनम् ॥२८ व्याब्रास्यमुत्रकर्माणं कुरूणामभयकुकरम्। यश्मिलाते ददौ द्रोणो गयां दशशते धनम्॥ ब्राह्मणेभ्यो महाहेभ्यः सोऽश्वत्थामैष गर्जति जातमात्रेण वीरेण येनोचैःश्रवसा यथा॥ =हेषता कम्पिता भूमिलोंकाश्च सकलास्त्रयः तच्छत्वाऽन्तहितं भूतं नाम तस्याकरोत्तदा अश्वत्थामिति सोऽधैष शूरो नदति पाण्डव। यो ह्यनाथ इवाकस्य पार्वतेन हतस्तथा॥ कर्मणा सुनृशंसेन तस्य नाथो व्यवस्थितः। गुरु मे यत्र पाञ्चाल्यः केशपक्षे परामृशत्॥ तस्र जातु क्षमेद्रीणिजीनन्पौरुषमात्मनः। उपचीणों ग्रहर्मिथ्या भवता राज्यकारणात्॥ धर्मज्ञेन सता नाम सोऽधर्मः सुमहान्क्रतः। चिरं स्थास्यति चाकीर्तिस्रैलोक्ये सचराचरे रामे वालिवधाद्यदेवं द्रोणे निपातिते। सर्वधर्मीपपन्नोऽयं स मे शिष्यश्च पाण्डवः॥

नायं बद्दि सिध्येति प्रत्ययं कृतवांस्त्वयि । स सत्यकञ्चुकं नाम प्रविष्टेन ततोऽनुत्यस्थ आद्यायं उक्तो भवता हृतः कुत्रद संयुत । ततः शक्तं समुत्युज्य निर्ममो गतचेतनः ॥ आस्तिस्त्रुविद्धलो राजन्यया दष्टस्त्वया विश्वः स तु गोकसमाविष्टो विम्रुव्यः पुत्रवत्सत्तः ॥ शावतं प्रमेतुस्युज्य गुतः शक्षेण घातितः । न्यस्तशस्त्रम्पप्रमण् वातयित्वा गुरुं भवान् ॥

रक्षत्विदानीं सामात्यों यदि शकोऽसि पार्षतम् । ग्रस्तमाचार्यपुत्रेण

ऋदेन हतवन्धुना॥ सर्वे वयं परिवातुं न शक्यामोऽद्य पार्षतम्। सौहार्द् सर्वभृतेषु यः करोत्यतिमानुषः। सोऽद्य केशग्रहं श्रुत्वा पितुर्धस्याति नो रणे॥ विकोशमाने हि मयि भृशमाचार्यगृहिनि। अपाकीर्य खयं धर्म शिष्येण निहतो गुरुः॥ यदा गतं वयो भूयः शिष्टमल्पतरं च नः। तस्येदानीं विकारोऽयमधर्मोऽयं कृतो महान् पितेव नित्यं सीहादीतिपतेव हि च धर्मतः। सोटपकालस्य राज्यस्य कारणाद्वातितो गुरुः धतराष्ट्रेण भीष्माय द्रोणाय च विद्यांपते। विसुष्टा पृथिवी सर्वा सह पुत्रेश्च तत्परैः॥ संप्राप्य तादशीं वृत्ति सत्कृतः सततं परैः। अवुणीत सदा पुत्रान्मामेवाभ्यधिकं गुरुः ॥ अवेक्षमाणस्त्वां मां चन्यस्तास्त्रश्चाहवे हतः न त्वेनं युध्यमानं थे हन्यादापि शतऋतः॥ तस्याचार्यस्य दृद्धस्य द्रोहो नित्योपकारिणः कृतो ह्यनार्थेरस्माभी राज्यार्थे लुब्धबुद्धिभिः अहो बत महत्पापं कृतं कर्म सुदारुणम् । यद्राज्यसुखलोभेन द्रीणोऽयं साधुघातितः॥ पुत्रान्म्रातृन्पिन्तृदाराञ्जीवितं चैव वासाविः। त्यजेत्सर्वे मम प्रेम्णा जानात्येवं हि मे गुरुः॥ स मया राज्यकामेन हन्यमानो ह्रोपेक्षितः। तस्मादवीक्शिराराजन्याप्तीस्मिन्दकं प्रभी ब्राह्मणं वृद्धमाचार्यं न्यस्तशस्त्रं महासुनिम्। घातियत्वाऽय राज्यार्थे सृतं श्रेयो न जीवितं

यस्मिजाति । दशकातिमञ्जनेन सर्वगोषनं ददाविति श्रेयम् । अन्यथा एकधेन्वर्थे दुपदं प्रति श्रेणगमनस्या-संभवः । यहा भाविनीं संपदमिलक्ष्वेतदानं द्रष्टश्यम् पुत्रीत्पत्तिकाळे तस्य निर्धनत्वीकेः ॥२९॥ सत्यं कन्युर्के सत्याभासमञ्जाम ॥ ३७ ॥ सौहार्वाबर्भतो गुरुत्वाहर हिराणः पित्ररित्यर्थः ॥ ४५ ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्वणि अर्जुनवाक्ये वण्णवस्यधिकञाततमोऽध्यायः॥ १९६॥

330

सञ्जय उवाच । अर्जुनस्य चचः श्वत्वा नोजुस्तत्र महारथाः अग्नियं वा त्रियं वापि महाराजः धनञ्जयम् ॥ ततः कुःह्यो महावाहुर्भीमसेनोऽभ्यभापतः । कुःस्यश्चिय कौन्तेयमर्जुनं भरतर्थमः ॥ २

मनिर्यथाऽरण्यगतो भाषते धर्मसंहितम्। न्यस्तदण्डो यथा पार्थं ब्राह्मणः संशितवतः॥ अत्राता अताजीवन अंता स्त्रीप्वपि साध्य क्षत्रियः क्षितिमामोति क्षिप्रं धर्मं यशः श्रियः स भवान क्षत्रियगणैयेकः सर्वैः कलोद्रहः । अविपश्चिद्यथा वाचं द्याहरन्नाच शोभसे ॥ पराक्रमस्ते कौन्तेय शकस्येव शकीपतेः न चाति वर्तसे धर्म वेलामिव महोद्धिः॥६ न पुजयत्वां को न्वद्य यच्चयोदश्वापिकम्। अमर्षे प्रयुतः करवा धर्ममेवाभिकांक्षसे ॥ ७ विष्ट्या तात मनस्तेऽच खधर्भमञ्चर्तते। आनुशंस्ये च ते दिष्ट्या बुद्धिः सततमच्यत यन धर्भप्रवृत्तस्य हतं राज्यमधर्मतः दौपदी च परास्रष्टा समामानीय शत्राभिः॥ वनं प्रवाजिताश्चासम् वरुकलाजिनवाससः। अनर्हमाणास्तं भावं त्रयोदश समाः परैः॥ प्तान्यमर्थस्थानानि मर्षितानि मयाऽनघ। अत्रधर्मप्रसक्तेन सर्वमेतदन्धितम्॥ तमधमेमपाक्रष्टं स्वत्वाऽद्य सहितस्त्वया । साजवन्धान्हनिष्यामि श्लद्रान् राज्यहरानहं त्वया हि कथितं पूर्वं युद्धायाभ्यागता वयम् घटामहे यथाशकि त्वं त नोऽद्य जगुण्ससे ॥ धर्ममन्विच्छसि शातुं मिथ्यावचनमेव ते। भयार्दितानामस्माकं वाचा ममीणि कृतसि वपन् वणे आरामिव अतानां शत्रकर्शन । विदीर्यते में हृदयं त्वया वाक्शव्यपीडितं अधर्मसेनं विप्रलं धार्मिकः सम्ब बुद्धासे ।

यस्वमात्मानमस्मांश्च प्रशंस्यान्न प्रशंसिति ॥ वासुदेवे स्थिते चापि द्रोणपुत्रं प्रशंसिति । यः कृष्टा पंरवार्षे पूर्णा धनलय न तेऽर्हति ॥ स्वयमेवात्मा दोपान् युवाणः किन्न छजसे दारयेयं महाँ कोषाद्विकित्यं च पर्वतान् ॥

आविध्यैतां गदां गुर्वां
भीमां काञ्चनमाठिनीम् ।
गिरिप्रकाशान् क्षितिज्ञान्
भज्जेयमनिठो यथा ॥
द्रावयेयं शरैक्षापि सेन्द्रान्देवान्समागतान् ।
सराझसगणान्पार्थं सासुरोरगमानवान् २०
स त्यमेर्वाचेयं जानन् शावरं मां नर्पभ ।
द्रोणपुत्राद्भयं कर्तुं नाईस्वमित्विकम् ॥ २१
थयवा तिष्ठ बीमस्तो सह सर्वेः सहोदरै।
अहमेनं गदापाणिर्जेप्यास्येको महाहवे २२
ततः पाञ्चाळ्याजस्य पुत्रः पार्थमथान्वान्व २२
ततः पाञ्चाळ्याजस्य पुत्रः पार्थमथान्वान्व २२
संकुद्धमिव नर्दन्तं हिरण्यकशिपुर्हरिस् ॥ २३

भृष्टग्रुझ उवाच । बीमत्सो विप्रकर्माणि विदितानि मनीषिणाम् । याजनाध्यापने दानं तथा यक्षप्रतिग्रहौ ॥

तथा पश्चभातग्रहा ॥ १००० तथा पश्चभातग्रहा ।
एक प्रमुख्यम नाम, तेपां किस्मन्यतिष्ठितः।
इता द्रोणो मया होषं किं मां पार्थ विवार्हसे
अपकान्तः स्वधमीच क्षात्रधर्म ट्यपाश्चितः।
अमानुषेण इत्त्यस्मात्रसेण श्चदकर्मकृत २६
तथा मार्या प्रजुतानमस्त्रां आहणशुत्वन्।
मार्ययेव निहन्यायों न युक्तं पार्थं तत्र किम्

तिस्मस्तथा मया शस्ते
यदि द्रौणायनी रुषा।
कुरुते भैरवं नादं
तत्र कि मम हीयते॥

२८

इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वाण टीकायां षण्णवत्यधिक-शततसोऽध्यायः ॥ १९६॥

न चाद्धतमिदं मन्ये यहौणिर्युद्धसंज्ञया। घातयिष्यति कीरव्यान्परित्रातमशक्तवन्॥ यच्च मां धार्मिको भत्वा ब्रवीषि ग्रुक्यातिनम्। तदर्थमहस्रत्पन्नः पाञ्चाल्यस्य सतोऽनलातः । 30 यस्य कार्यमकार्ये वा यध्यतः स्यात्समं रणे। तं कथं ब्राह्मणं द्रयाः क्षत्रियं वा धनक्षय॥ 38 यो द्यानखाविदो हत्या दक्षास्त्रैः को धमार्चेछतः सर्वोपायैर्न स कथं वध्यः पुरुषसत्तमः ॥ ३२ विधार्मणं धर्मविद्धिः प्रोक्तं तेषां विषोपमम् जानन्धर्मार्थतत्त्वज्ञ कि मामर्जुन गईसे ३३ नशंसः स मयाऽऽऋम्य रथ एव निपातितः तन्मामर्निद्यं बीभत्सो किमर्थं नाभिनन्दसे॥ कालानलसमं पार्थं ज्वलनार्कविषोपमस्। भीमं द्रोणाशिरश्छित्रं न प्रशंसासि मे कथम योऽसौ ममैव नान्यस्य बान्धवान् युधि जझिवान्।

छित्त्वाऽपि तस्य मुर्धानं नैवास्मि विगतज्वरः ॥ तच्च में क्रन्तते मर्भ यन तस्य शिरो मया। निषादविषये क्षिप्तं जयद्रथाशिरो यथा ॥ ३७ अथावधञ्च राष्ट्रणामधर्मः श्रयतेऽर्जुन । क्षत्रियस्य हि घेमोंऽयं हन्याद्धन्येत वा पुनः स रात्रनिहतः संख्ये मया धर्मेण पाण्डच । यथा त्वया हतः शूरो भगदत्तः पितुः सखा पितामहं रणे हत्वा मन्यसे धर्ममात्मनः। मया शत्री हते कस्मात्पापे धर्म न मन्यसे॥ संबन्धावनतं पार्थं न मां त्वं वकुमईसि। स्वगात्रकृतसोपानं निषण्णमिव दन्तिनम् ॥ क्षमामि ते सर्वमेव वाग्व्यतिक्रममर्जन । द्रौपद्या द्रौपदेयानां छते नान्येन हेत्रना ४२ कलकमागतं वैरं ममाचार्येण विश्रतम् । तथा जानात्ययं लोको न युयं पाण्डनन्दनाः

नानृती पाण्डवो ज्येष्ठो नाहं वाऽधार्मिकोऽर्जुन । शिष्यद्रोही हतः पापो युध्यस्व विजयस्तव ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्वणि घृष्टद्यस्रवाक्ये सप्तनवत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१९७॥

१९८

भृतराष्ट्र उवाच । साङ्गा वेदा यथान्यायं येनाधीता महात्मना । यस्मिनसाझाद्ध जुवैदो -चीनिषेचे प्रतिष्ठतः ॥

यस्य प्रसादाः कुर्वन्ति कर्माणि पुरुषयेभाः । अमानुषाणि संप्रामे देवेरसुकराणि च ॥ २ तस्मिक्षाकुश्यति होणे समझं पापकर्मणा । नीचातमना नृश्येसेन श्रुहेण पुरुषातिना ३ नाम्पर्यतत्र कुर्वेश्वि

धिक्क्षात्रं धिगमर्षिताम् । पार्थाः सर्वे च राजानः प्रथिब्यां ये धनुर्धराः ॥ श्रुत्वा किमाडुः पाञ्चावयं तन्ममाचश्च सञ्जय । सञ्जय उदाच । श्रुत्वा द्वपद्युत्रस्य ता वाचः क्रूरकर्मणः ॥ तृष्णीं वभूवू राजानः सर्व पव विद्यापते । शर्जुनस्तु कटाश्रेण जिम्नं विप्रेश्य पार्थनम् ॥

जिल्लं कर्नात्व क्षात्व । जिल्लं विषेक्ष्य पाष्त्रम् ॥ स्व वाष्प्रतिनिःश्वस्य धिभिधागत्येव चात्रवीत् । युधिष्ठिरश्च भीमश्च यमौ कृष्णस्त्थाऽपरे ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टक्कियां सप्तनवत्यधिक-शततमोऽध्यायः ॥ १९७ ॥

आसन् सुवीडिता राजन् सात्यकिस्त्वव्रवीदिदम्। 'नेहास्ति पुरुषः कश्चि-द्य इसं पापपुरुषम्॥ e भाषमाणमकल्याणं शीवं हन्यान्नराधमम्। पते त्वां पाण्डवाः सर्वे कत्सयन्ति विवित्सया॥ कर्मणा तेन पापेन श्वपाकं ब्राह्मणा इव। यतत्क्रत्वा महत्पापं निन्दितः सर्वसाध्रभिः न ळज्जसे कथंवकं समिति प्राप्य शोभनाम्। कथंच शतधा जिहा न ते मुर्घाच दीर्यते॥ गुरुमाकोशतः क्षुद्र न चाधर्मेण पात्यसे। वाच्यस्त्वमसि पार्थेश्च सर्वेश्चांधकवृष्णिभिः यत्कर्मं कलुषं कृत्वा श्लाघसे जनसँसदि। अकार्य तादशं कृत्वा पुनरेव गुरुं क्षिपन् १३ वध्यस्त्वं न त्वयाथाँऽस्ति सहत्रमिपि जीवता कस्त्वेतद्यवसेदार्थस्त्वद्न्यः पुरुषाधम ॥ १४ निगृह्य केद्रोषु वधं गुरोधेर्मात्मनः सतः। सप्तावरे तथा पूर्वे बान्धवास्ते निमण्जिताः यशसाच परित्यक्तास्त्वां प्राप्य कुलपांसनम् उक्तवांश्चापि यत्पार्थे भीष्मं प्रति नरर्षम ॥ तथाऽन्तो विहितस्तेन स्वयमेव महात्मना। तस्यापि तव सोदयों निहन्ता पापकृत्तमः॥ नान्यः पाञ्चाल्यपुत्रेभ्यो विद्यते भुवि पापक्रत स चापि सृष्टः पित्रा ते भीष्मस्यातकरः किल शिखण्डी रक्षितस्तेन स च मृत्युर्महात्मनः पञ्चालाश्चलिता धर्मात्सुद्रा मित्र-गुरुद्धहः१९ त्वां प्राप्य सहसोदर्ये धिकृतं सर्वसाधुभिः युनश्चेदीदशीं वाचं मत्समीपे वदिष्यसि शिरस्ते पोथयिष्यामि गदया वज्रकल्पया। त्वां च ब्रह्महणं दङ्घा जनः सूर्यमवेक्षते ॥ २१ ब्रह्महत्या हि ते पापं प्रायश्चित्तार्थमात्मनः। पाञ्चालक सुद्र्वेत्त ममैव गुरुमग्रतः॥ गरोगेरं च भूयोऽपि किंपचैव हि छज्जसे।

तिष्ठ तिष्ठ सहस्वैकं गदापातिममं मम ॥ २३ तव चापि सहिष्येऽहं गदापाताननेकहाः'। सात्वतेनैवमाक्षितः पार्षतः परुपाक्षरम्॥ संरच्यं सात्यकिं प्राह संकुद्धः प्रहस्तक्विव। घुष्टमुम्न उवाच ।
श्रूयते श्रृयते वित माधव ॥
सदाऽनायोऽग्रुमः सार्चु
पुरुषं श्रृयते स्वात माधव ॥
सदाऽनायोऽग्रुमः सार्चु
पुरुषं श्रृयत्विक्छति ।
श्रमम प्रश्रस्यते छोके
न हु पारीऽईति श्रमाच ॥ २६
श्रमावन्तं हि पापासमा
निजोऽप्रिमिति मन्यते ।
स त्वं श्रुद्धसमाचारो

नीचात्मा पापनिश्चयः॥ २७ आकेशात्रान्नखात्राच वक्तव्यो वक्तुमिच्छस्ति यः स भूरिश्रवाश्चित्रभुजः प्रायगतस्त्वया वार्थमाणेन हि इतः

> स्ततः पापतरं जुकिम्। गाहमानो मया द्रोणो

दिव्येनास्त्रेण संयुगे ॥ विख्रशस्त्रो निहतः कि तत्र कूर दुष्कृतम्। अयुध्यमानं यस्त्वाजी तथा प्रायगतं मनिम छिन्नवाहुं परेहेंन्यात्सात्यके स कथं बदेत। निहत्य त्वां पदा भूमी स विकर्पति वीर्यवान् कि तदा न निहंस्येनं भृत्वा पुरुषसत्तमः। त्वया पुनरनार्येण पूर्व पार्थेन निर्जितः ३२ यदा तदा हतः शूरः सौमद्तिः प्रतापवानः। यत्र यत्र तु पाण्डूनां द्रोणो द्रावयते चसूम्॥ किरञ्छरसहस्राणि तत्र तत्र प्रयास्यहम्। स त्वमेवंविधं कृत्वा कर्म चाण्डाळवत्स्वयम् वक्तमहीसि वक्तव्यः कस्मारवं परुषाण्यथः। कर्ता त्वं कर्मणो हास्य नाहं वृष्णिकुळाधम पापानां च त्वमावासः कर्मणां मा पुनर्वेद । जोषमास्व न मां भूयो वक्तमईस्यतः परम्॥ अधरोत्तरमेतादि यन्मां त्वे वकुमईसि । अथ वश्यसि मां मी ख्यों ह्यः पुरुषमी दशम्॥ गमयिष्यामि वाणैस्त्वां युधि वैवस्वतक्षयम् न चैवं मुर्ख धर्मेण केवलेनैव शक्यते ॥ ३८ तेषामपि हाधर्मेण चेष्टितं श्रुष्ठ यादशम् ।

बञ्जितः पाण्डवः पूर्वेमधर्मेण युधिष्ठिरः॥ द्रौपदीं च परिक्षिष्टा तयाऽधर्मेण सास्यके । प्रवाजिता वर्ने सर्वे पाण्डवाः सह क्रुप्णया सर्वेस्वमणकुष्टं च तथाऽधर्मेण वालिशः। अधर्मेणाणुकुष्टक्ष मद्रराजः परेरितः॥ ४१

पञ्चालानां च वाष्णीय

समुद्रान्तां विचिन्यताम् ॥ नान्यदास्ति परं मित्रं यथा पाण्डववृष्णयः। स भवानीदशं मित्रं मन्यते च यथा मवान भवन्तश्च यथाऽस्माकं भवतां च तथा वयम् स एवं सर्वधर्मज्ञ मित्रधर्ममनुस्मरन्॥

नियच्छ मन्यं पाञ्चाल्यात प्रशास्य शिनिपुङ्गव । पार्धतस्य क्षम त्वं वै क्षमतां पार्षतऋ ते॥ वयं क्षमयितारश्च किमन्यत्र शमाद्भवेत । प्रशाम्यमाने शैनेये सहदेवेन मारिष ॥५९

पाञ्चालराजस्य सुतः प्रहसन्निदमव्रवीत्। मञ्ज सञ्ज शिनेः पौत्रं भीम युद्धमदान्वितम॥ आसादक्कत मामेष घराघरमिवानिलः। यावदस्य शितैर्बाणैः संरंभं विनयास्यहम् ॥

> युद्धश्रद्धां च कौन्तेय जीवितं चास्य संयुगे। किं नु शक्यं मया कर्तु कार्यं यदिदसुद्यतम्॥

सुमहत्पाण्डुपुत्राणामायान्त्येते हि कीरवाः अथवा फाल्गुनः सर्वान्वारियष्यति संयुगे अहमप्यस्य मुर्घानं पातियण्यामि सायकैः। मन्यते चिछन्नवाहं मां भरिश्रवसमाहवे ६४.

उत्सृजैनमहं चैन-मेष वा मां हिनिष्यति। श्रुण्वन्पाञ्चालवाक्यानि सात्यकिः सर्पवच्छसन्॥

भीमबाह्वन्तरे सक्तो विस्फुरत्यनिशं बली। तौ वृषाविव नर्दन्तौ बलिनौ बाहुशालिनौ त्वरया वास्रदेवश्च धर्मराजञ्च मारिष। यत्नेन महता वीरी वारयामासतुस्ततः ६७ निवार्य परमेष्वासी कोपसंरकलोचनी। युयुत्सुनपरान्संख्ये प्रतीयुः क्षत्रियर्षभाः॥६८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्वणि धृष्टयुम्नसात्यिककोधे अप्रनवत्यधिकज्ञाततमोऽध्यायः॥ १९८॥

チャチラスドライナ

अधर्मेण तथा बालः सौभद्रो चिनिपातितः इतोऽप्यधर्मेण हतो भीष्मः परपुरञ्जयः ४२ भरिश्रवा हाधर्मेण त्वया धर्मविदा हतः । प्रचं परेराचरितं पाण्डवेयेश्च संयगे ॥ रश्रमाणैर्जयं वीरैर्धर्मश्रैरपि सात्वत । दुर्ज्ञीयः स परो धर्मस्तथाऽधर्मश्च दुर्विदः॥४४

यध्यस्य कीरवैः सार्ध मा गाः पितृनिवेशनम्। सञ्जय उवाच । षवमादीनि वाक्यानि ऋराणि परुषाणि च॥ 136 श्रावितः सात्यकिः श्रीमा-नाकस्पित इवाभवत्। तच्छुत्वा कोधताम्राक्षः

सात्यकिस्त्वाददे गदाम्॥ 38 विनिःश्वस्य यथा सर्पः प्रणिधाय रथे धनः ततोऽभिपत्य पाञ्चार्थं संरंभेणेदमव्रवीत्॥ न त्वां वध्यामि परुषं

हनिष्ये त्वां यधक्षमम्। तमापतन्तं सहसा

महाबलममर्पणम् ॥ पाञ्चाल्यायाभिसंकुद्धमन्तकायान्तकोपमम्। चोदितो वासुदेवेन भीमसेनो महावलः ४९ अवष्टुत्य रथाचूर्ण वाहुभ्यां समवारयत् । द्रवमाणं तथा कुँद्धं सात्यांके पाण्डवो बळी प्रस्पन्दमानमादाय जगाम विलनं बलात । स्थित्वा विष्टभ्य चरणौ भीमेन शिनिपुङ्गवः निगृहीतः पदे षष्ठे बलेन बलिनां बरः। अवरुह्य रथानूर्णे ब्रियमाणं बळीयसा॥ ५२ उवाच ऋश्णया वाचा सहदेवो विद्यापते अस्माकं पुरुषच्यात्र मित्रमन्यन्न विद्यते ५३ परमन्धकवृष्णिभ्यः पञ्चालेभ्यश्च मारिष ।

तथैवान्धकवृष्णीनां तथैव च विशेषतः ५४ कृष्णस्य च तथाऽस्मत्तो मित्रमस्यन्न विद्यते।

सञ्जय उवाच ।
ततः स कदनं चके रिपूणां द्रोणनन्दनः।
युगान्ते सर्वभूतानां कालस्य इवान्तकः॥ १
ध्वजद्वमं राखभ्यः हतनायमहाशिल्यः ।
अध्वक्षिपुरुपाक्षीणं द्रारासनलतावृतम्॥ २
कत्यादपश्चिसंसुष्टं भृतयक्षगणाङ्कल्यः ।
निहत्य शाजवान महिः सोऽचिनोहेहपर्वतम्
ततो वेगेन महता चिनच स नरपैमः।
प्रतिक्षां आवयामास पुनरेव तवात्मजन्॥ ॥
यसमायुभ्यन्तमाचार्यं धर्मकञ्चकमास्वितः।
सुञ्च राख्मिति पाह कन्तीपुनो युपिष्टिरः ५

तस्मात्संपदयतस्तस्य द्वावयिष्यामि वाहिनीम्। विद्राज्य सर्वान् हन्ताऽस्मि जारुमं पाञ्चारुयमेव त ॥ सर्वानेतान् हानिष्यामि यदि योत्स्यन्ति मां रणे। सत्यं ते प्रतिजानामि परिवर्तय वाहिनीम ॥ ø तच्छूत्वा तव पुत्रस्तु वाहिनीं पर्यवर्तयत्। सिंहनादेन महता व्यपोद्य सुमहद्भयम्॥ ततः समागमो राजन्कुरुपाण्डवसेनयोः। पुनरेवाभवत्तीवः पूर्णसागरयोरिव ॥ संरच्धा हि सिरीभूता द्रोणपुत्रेण कौरवाः। उदग्राः पाण्डुपञ्चाला द्रोणस्य निधनेन च॥ तेषां परमहृष्टानां जयमात्मनि पश्यतास्। संरब्धानां महावेगः प्रादुरासीद्विशापते॥११ यथा शिलोचये शैलः सागरैः सागरो यथा। प्रतिहन्येत राजेन्द्र तथाऽऽसन्क्रस्पाण्डवाः ततः शङ्कसहस्राणि भेरीणामयुतानि च। अवादयन्त संहष्टाः कुरुपाण्डवसैनिकाः १३ यथा निर्मध्यमानस्य सागरस्य तु निःखनः।

अभवत्तव सैन्यस्य सुमहानद्भुतोपमः॥ १४

आदश्चके ततो द्रौणिरस्त्रं नारायणं तदा।

अभिसन्धाय पांडूनां पञ्चालानां च वाहिनीं ै प्रादुरासंस्ततो वाणा दीप्ताग्राः खे सहस्रकाः पाण्डवान्क्षपयिष्यन्तो दीप्तास्याः पन्नगा इव ते दिशः खं च सैन्यं च समावृण्वनमहाहवे। महर्ताज्ञास्करस्थेव लोके राजन गभस्तयः॥ तथाऽपरे द्योतमाना ज्योतींपीवामलास्वरे । प्रादुरासन्महाराज कार्ष्णायसमया गुडाः॥ चत्रश्रका द्विचकाश्र शतक्ष्यो बहुला गदाः। चकाणि च शुरान्तानि मंडलानीव भास्ततः शस्त्राकृतिभिराकीर्णमतीव पुरुपर्षभ । दुष्टाऽन्तरिक्षमाविद्याः पाण्डपञ्चालसञ्जयाः यथायथा ह्ययुध्यन्त पाण्डवानां महारथाः। तथातथा तदस्त्रं वै व्यवर्धत जनाधिप ॥ २१ वध्यमानास्तदाऽस्त्रेण तेन नारायणेन थै। दह्यमानानलेनेव सर्वतोऽभ्यार्देता रणे ॥ २२ यथा हि शिशिरापाये दहेत्कक्षं हुताशनः। तथा तद्खं पाण्डूनां द्दाह ध्वजिनीं प्रभो॥ आपूर्यमाणेनास्त्रेण सैन्ये क्षीयति च प्रभो। जगाम परमं त्रासं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ २४ द्रवमाणं तु तत् सैन्यं दृष्टा विगतचेतनम् । मध्यस्थतां च पार्थस्य धर्मपुत्रोऽव्रवीदिदम्॥

धृष्टगुम्न पलायस्व सह पाञ्चाळसेनया । सात्यके त्वं च गच्छस्व वृष्ण्यन्धकवृतो महान्

वासुदेवांऽपि धर्मात्मा करिष्यत्यात्मनः क्षमं अयां सुपदिशत्येष ठोकस्य किस्तात्मनः ॥ संप्रामस्तु न कर्तव्यः प्रवर्षेन्यान् प्रवीमित्यः ॥ संप्रामस्तु न कर्तव्यः प्रवर्षेन्यान् प्रवीमित्यः अहं हि सह सोदर्थैः प्रवेश्ये हृद्धवाहृतम् ॥ भीष्मद्रोणार्णवं तीत्वां संप्रामे भीष्युस्तरे । विमाजिष्यामि सिल्ले संप्रामे भीष्युस्तरे । विमाजिष्यामि सिल्ले संप्रामे भीष्युस्तरे । विमाजिष्यामि सिल्ले संप्रामे भीष्युस्तरे । विमाजिष्यामे संपर्याची मां प्रवि । कृत्यामस्य वीभत्योग्या प्राप्त भीष्याविष्याम्य विचानवार्यः । विमाजित्यं स्व साम्यविव्हाभिः कृरैर्घातितो नाभिपालितः ॥ समीविव्हाभिः कृरैर्घातितो नाभिपालितः॥

येनाविष्ट्रवता प्रश्नं तथा कृष्णा सभां गता। उपेक्षिता सपुत्रेण दासभावं नियच्छती॥ जिघांसर्घातराष्ट्रश्च श्रान्तेष्वश्वेषु फाल्युनः। कवचेन तथा गुप्तो रक्षार्थ सैन्धवस्य च॥ येन ब्रह्मास्त्रविदुषा पञ्चालाः सत्याजिन्मुखाः कर्वाणा मज्जये यत्नं समला विनिपातिताः येन प्रवाज्यमानाश्च राज्याद्वयमधर्मतः।

निवार्यमाणेनास्माभिरत्रगन्तं तदेषिताः ॥ योऽसावत्यन्तमस्मासं कर्वाणः सौहदं परम हतस्तदर्धे मरणं गमिष्यामि सवान्धवः॥

एवं ब्रवाति कौन्तेये दाशाईस्त्वरितस्ततः निवार्यं सैन्यं बाहुभ्यामिदं वचनमत्रवीत्॥ शीवं न्यस्यत शस्त्राणि वाहेभ्यश्चावरोहत। एष योगोऽत्र विहितः प्रतिषेधे महात्मना ॥ द्विपाश्वस्यन्दनेभ्यश्च क्षिति सर्वेऽवरोहत। प्चमेतन वो हन्यादस्त्रं भूमी निरायधान्॥ यथायथा हि युध्यन्ते योधा हास्त्रमिदं प्रति तथातथा भवन्त्येते कीरवा बळवत्तराः॥ निक्षेप्स्यन्ति च शस्त्राणि वाहनेभ्योऽवरुह्य ये ताष्ट्रीतदस्त्रं संत्रामे निहनिष्यति मानवान्॥ यस्वेतस्प्रतियोत्स्यन्ति मनसापीह केचन। निद्दनिष्याति तान्सर्वान् रसातलगतानिष॥ ते वचस्तस्य तङ्ग्त्वा वासुदेवस्य भारत। ईषुः सर्वे समुत्स्रप्टं मनोभिः करणेन च॥ तत उत्सप्द्रकामांस्तानस्थाण्यालक्ष्य पांडवः भीमसेनोऽब्रवीद्वाजित्वदं संहर्षयन्वन्तः॥ ४४ न कथंचन शस्त्राणि मोक्तव्यानीह केनचित् अहमावारियव्यामि द्रोणपुत्रास्त्रमाद्युगैः॥ गद्याऽप्यनया गुट्या हेमविग्रह्या रणे। काळवत्प्रहरिष्यामि द्रौणेरस्रं विशातयन्॥ न हि मे विक्रमे तुल्यः कश्चिदस्ति प्रमानिह यथैव सवितुस्तृत्यं ज्योतिरन्यन्न विद्यते॥ पश्यतेमी हि मे बाहू नागराजकरोपमी।

नागायुतसमप्राणी हाहमेको नरेष्विह। शको सथाऽप्रतिबन्द्रो दिवि देवेष विश्वतः अद्य पद्यत मे वीर्य बाह्योः पीनांसयोग्रीध ज्वलमानस्य दीप्तस्य द्वीणेरस्त्रस्य वारणे॥ यदि नारायणास्त्रस्य प्रतियोजा न विद्यते। अद्येतत्प्रतियोत्स्यामि पदयत्स क्रुपाण्डल

अर्जनार्जन बीमत्सो न स्यस्यं गाण्डिवं त्वया। शशाङ्कस्येव ते पङ्को नैर्मल्यं पातायेष्याति ॥ 42 अर्जुन उवाच।

भीम नारायणास्त्रे में गोषु च ब्राह्मणेषु च पतेष गाण्डियं न्यस्यमेतदि वतसत्तमस्॥ प्वमक्तस्ततो भीमो द्रोणप्रत्रमरिंदमम्। अभ्ययान्मेघघोषेण रथेनादित्यवर्चसा ॥ ५४ स प्नमिषुजालेन लघुत्वाच्छी श्रविकमः। निमेषमात्रेणासाध कुन्तीपुत्रोऽभ्यवाकिरत ततो दौणिः प्रहस्यैनं द्रवन्तमभिमाष्य च । अवाकिरत्प्रदीप्ताग्रैः शरेस्तैरभिमन्त्रितैः॥ पन्नगैरिव दीप्तास्यैर्वमाद्धिज्वं हनं रणे। अवकीणोंऽभवत्पार्थः स्फुलिङ्गीरेव काञ्चनैः तस्य रूपमभूद्राजन्भीमसेनस्य संयुगे। खद्योतैरावृतस्येव पर्वतस्य दिनक्षये॥ तदस्त्रं द्रोणपुत्रस्य तस्मिन्प्रतिसमस्यति । अवर्धत महाराज यथाञ्चिरनिलोद्धतः॥ ५९ विवर्धमानमाळक्य तदस्त्रं भीमविकमम्। पाण्डसैन्यमृते भीमं सुमहद्भयमाविशत ॥ ततः शस्त्राणि ते सर्वे सम्रत्सुज्य महीतले। थवारोहन् रथेभ्यश्च हस्त्यश्वेभ्यश्च सर्वशः॥ तेषु निश्चिप्तरास्त्रेषु वाहनेभ्यश्युतेषु च। तदस्त्रवीर्थे विपुर्लं मीममूर्धन्यधापतत्॥ ६२ हाहाक्रतानि भूतानि पाण्डवाश्च विशेषतः समर्थौ पर्वतस्यापि शैशिरस्य निपातने ४९ भीमसेनमपद्दयन्त तेजसा संवृतं तथा ॥ ६३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्वणि पाण्डवसैन्यास्त्रत्यागे नवनवत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १९९॥

अस्माभिरस्मदीयैविदुरादिभिनिवार्यमाणेन निषिध्यमानेनापि तद्वनमनुगन्तुं प्रवेष्टं एषिता अनुमता नतु प्रतिषिद्धा इत्यर्थः । ३५<u>। सीहदं कुर्वाण इति सानुशयम्। ३६।।इति</u> श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि टीकायां नवनवत्यधिकशततमोऽप्यायः ।। १९९

सञ्जय उवाच।

भीमसेनं समाकीर्णं दृष्टाऽस्त्रेण धनअयः। तेजसः प्रतिघातार्थं वारुणेन समावृणीत्॥ नालक्षयत तत कश्चिद्वारुणाखेण संवतम्। अर्जुनस्य लघुत्वाच संवृतत्वाच तेजसः॥ साश्वस्तरथो भीमो द्रोणपुत्रास्रसंवृतः। अञ्चावञ्चिरिव न्यस्तो ज्वाळामाळी सदुईशः यथा राज्ञिक्षये राजन ज्योतींष्यस्तागीरें प्रति समापेतस्तथा वाणा भीमसेनरथं प्रति॥ ४ स हि भीमो रथश्चास्य हयाः सृतश्च मारिष संवृता द्रोणपुत्रेण पावकान्तर्गताऽभवन् ॥ यथा जग्ध्वा जगत्कृतकां समये सचराचरम गच्छेद्वन्हिविंमोरास्यं तथाऽस्त्रं भीममावृणोत् सर्यमिशः प्रविष्टः स्याद्यथा चान्नि दिवाकरः तथा प्रविष्टं तत्तेजो न प्राज्ञायत पाण्डवम्॥ विकीर्णमस्त्रं तड्डा तथा भीमरथं प्रति । उदीर्यमाणं द्रौणि च निष्प्रतिद्वन्द्वमाहवे॥ सर्वसैन्यं च पाण्डूनां न्यस्तशस्त्रमचेतनम्। युधिष्ठिरपुरोगांश्च विमुखांस्तान्महारथान्॥ अर्जुनी वासुदेवश्च त्वरमाणी महायुती। अवस्त्य रथाद्वीरी भीममाद्रवतां ततः॥ १० ततस्तद्वोणपुत्रस्य तेजोऽस्त्रवळसंभवम्। विगाह्य तौ सुबिलनी माययाऽविश्वतां तथा न्यस्तशस्त्री ततस्तीत नादहत्सोस्त्रजोऽनलः वारुणास्त्रप्रयोगाच वीर्यवस्वाच क्रष्णयोः॥

ततश्चकुषतुर्भीमं सर्वशस्त्रायुधानि च। नारायणास्त्रज्ञान्त्यर्थे नरनारायणी बळात ॥ आकृष्यमाणः कीन्तयो नदत्येव महारवम्। वर्धते चैव तद्धोरं द्रीणेरस्वं सदर्जयम् ॥ १४ तमब्रवीद्वासुदेवः किमिदं पाण्डनन्दन । वार्यमाणोऽपि कौन्तेय यद्यद्वाच निवर्तसे॥ यदि युद्धेन जेयाः स्युरिमें कीरवनन्दनाः। वयमप्यत्र युध्येम तथा चेमे नर्पमाः॥ १६ रशेश्यम्ब्यवतीर्णाः स्म सर्वे प्रव हि नावकाः

तस्मात्वमपि कीन्तेय स्थात्तर्णमपाक्रम॥ पवसुकत्वातुतं कृष्णो रधाद्विभवर्तयत् । निःश्वसन्तं यथा नागं कोधसेरक्तलोचनम् यदाऽपक्रप्रः स रथाच्यासितश्रायधं भवि । ततो नारायणास्त्रं तत् प्रशान्तं शत्रतापनम्

सक्षय उवाच । तस्मिन्प्रशान्ते विधिना तेन तेजासि दःसहे वभूवुर्विमलाः सर्वा दिशः प्रदिश एव च ॥ प्रवक्ष शिवा वाताः प्रशान्ता मृगपक्षिणः वाहनानि च हृष्टानि प्रशान्तेऽस्त्रे सुदुर्जये ॥ व्यपोढे च ततो घोरे तर्स्मिस्तेजासे भारत। बभौ भीमो निशापाये धीमान्सर्यद्वोदितः हतशेषं बळं तत्त पाण्डवानामतिष्ठत । अख्यद्युपरमाद्ध्यं तव पुत्रजिघांसया ॥ २३ व्यवस्थिते बले तस्मिन्नस्ने प्रतिहते तथा। दुर्योधनो महाराज द्रोणपुत्रमधाववीत्॥२४ अश्वत्थामन्पुनः शीव्रमस्त्रमेतत्प्रयोजय । अवस्थिता हि पञ्चालाः प्रनरेते जयैषिणः॥ अभ्यत्थामा तथोक्तस्तु तव पुत्रेण मारिष ।

सुदीनमभिनिःश्वस्य राजानमिदमञ्जवीत्॥ नैतदावर्तते राजन्नस्रं द्विनीपपद्यते। आवतं हि निवर्तेत प्रयोक्तारं न संशयः॥ एष चास्त्रप्रतीघातं वासदेवः प्रयुक्तवान्। अन्यथा विहितः संख्ये वधः शत्रोजनाधिप पराजयो वा मृत्युर्वा श्रेयान्मृत्युर्न निर्जयः विजिताशारयो होते शस्त्रोत्सर्गान्मृतोपमाः

दुर्योधन उवाच। आचार्यपत्र यद्येतद्विरस्त्रं न प्रयुज्यते। अन्येर्भरुघा वध्यन्तामस्त्रैरस्त्रविदां वर ॥ ३० त्वयि रास्त्राणि दिव्यानि

इयम्बके चामितौजिसि। इच्छतो न हिते सुच्येत संकद्धों हि प्ररंदरः॥ 38 धृतराष्ट्र उवाच ।

तस्मिन्नस्त्रे प्रतिहते द्रोणे चोपधिना हते। तथा दुर्योधनेनोक्तो द्रौणिः किमकरोत्पुनः

हृषा पार्थाञ्च संग्रामे युद्धाय समुपस्थितान्। नारायणास्त्रनिर्मुकांश्वरतः पृतनामुखे॥ ३३

संज्ञय जवान । जानश्यितः सं निधनं सिंहरुाङ्गुळकेतनः। सकोधो सयग्रुस्कृत्य सोऽभितृद्वां व पार्वतम् अभिद्वस्य च विदास्या श्रुद्धकाणां नरपैम । पञ्जभिज्ञातिकोनेन विद्याध पुरुपर्वमः॥ ३५ धृष्टपुक्षस्ततो राजन् ज्वकन्तिम पाकम् इणिपुर्जनिष्ट्यात राजनिव्याध पिकाणः

सार्राथं चास्य विश्वत्या स्वर्णपुद्धेः शिळाशितैः । हयांश्च चतुरोऽविष्य-चतर्भिनिशितैः शरैः ॥

चतु।भानाशतः शरः॥ १७ विद्गाचिद्गाऽनदद्वीणि कस्पयन्निव मेदिनीम् आहदे सर्वेठोकस्य प्राणानिव महारणे ३८ पार्वेतस्तु बळी राजन्क्षतास्त्रः छतनिश्चयः। द्वीणिमेवाभिद्धद्राव सृद्धं क्वत्वा निवर्तनम्

ततो बाणमयं वर्षे द्रोणपुत्रस्य मूर्धित । अवास्त्रज्ञदमेयात्मा पाञ्चास्यो राधेनां वरः॥ तं द्रौणिः समरे कुद्धं छादयामास पत्रिभिः। विस्याध चैनं दशभिः पितुचैयमतुस्मरन् ४१

द्वाभ्यां च सुविस्रष्टाभ्यां सुराभ्यां ध्वजकार्मुके।

छित्त्वा पाञ्चालराजस्य द्रौणिरम्यैः समार्वयत्॥ ४२ व्यथ्वस्तरयं चैनं द्रौणिश्वके महाहवे। तस्य चानचरान्सर्वान कदाः प्राटावयच्छदैः

तस्य चाजुचरान्सवांन कुन्दः प्राद्वावयव्छरेः ततः प्रदुवे संभारते । संभारतम् संभारतम्य संभारतम् संभारतम् संभारतम् संभारतम्य संभारतम्य संभारतम्य संभारतम्य संभारतम् संभारतम् संभारतम् संभारतम्य संभारतम्य संभारतम्य संभ

दुर्योधनस्तु विदात्या कुपः शारद्वतस्त्रिभिः। कृतवर्माऽथ दशिमः कणैः पञ्चाशता शरैः॥ दुःशास्त्राः शतैनेव वृपसेनश्च सत्तिः। सात्यिकं विदयपुस्तृणं समन्ताकिशितैः शरैः ततः स सात्यकं राजन्मविनेव महार्यान् विरयान्विग्रस्त्रां स्त्रार्थान् प्रमन्ति शरीः शरैः ततः स सात्यकी राजन्मविनेव महार्यान् विरयान्विग्रस्त्रां से स्त्रार्थान् वित्राप्ति स्त्रार्थान् विर्याण्य स्त्रार्थान् स्त्राप्ति स्ति स्त्राप्ति स्त्राप्ति स्त्राप्ति स्ति स्ति स्त्राप्ति स्त्राप्ति स्ति स्त्राप्ति स्त्राप्ति स्ति स्

चिन्तयामास दःखातों निःश्वसंश्च पनः पनः अशो रशास्त्ररं दौणिः समाहत्व परंतपः। सात्यकि वारयामास किरव्हारदातास्वहत॥ तमापतन्तं संप्रेक्ष्य भारदाजसतं रणे। विरशं विस्तः चैव प्रतश्चके महारथः॥ ५६ ततस्ते पाण्डवा राजन रहा सात्यकिविकमम शंखशब्दान्भशं चकः सिंहनादांश्च नेदिरे ॥ एवं तं विरथं क्रत्वा सात्यकिः सत्यविक्रमः जघान वृषसेनस्य त्रिसाहस्रान्महारथान ५८ अयतं दन्तिनां सार्धं कपस्य निजधान सः पञ्चायतानि चाश्वानां शक्तनेनिजधान ह५९ ततो दौणिर्महाराज रथमारुख वीर्यवान्। सात्यकि प्रतिसंकद्धः प्रययौ तद्वधेष्सया ६० पुनस्तमागतं रहा शैनेयो निशितैः शरैः। अदारयत्करतरैः पुनः पुनररिदम ॥ सोऽतिविद्धो महेष्वासी नानालिक्षेरमर्पणः युयानेन वै द्रौणिः प्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ हीनेयाभ्यपपत्ति ते जानाम्याचार्यघातिनि न चैनं त्रास्यसि मया श्रस्तमात्मानमेव च॥ रापे. ८ दमना ८ हं है। नेय सत्येन तपसा तथा। अहत्वा सर्वपञ्चाळान्यदि शान्तिमहं लभे॥ यद्वलं पाण्डवेयानां वृष्णीनामपि यद्वलम् । क्रियतां सर्वमेवेह निहानिष्यामि सोमकान पवसुकार्करश्म्यामं सुतीक्ष्णं तं शरोत्तमम्।

सीदन् रुधिरसिक्धः रथोपखः उपाविशत्। सृतेनापद्दतस्तूर्णं द्रोणपुत्राद्रथान्तरम् ॥ ६९ अथान्येन सुपुक्केन शरेणानतपर्वणा। आजवान सुवोर्मध्ये भ्रष्टशुक्षं परंतपः॥ ७०

व्यस्जेत्सात्वते द्रौणिर्वज्ञं वृत्रे यथा हरिः६६

स तं निर्मिंच तेनास्तः सायकः सशरावरम्

विवेश वसुधां भित्त्वा श्वसन्बिलमिवोरगः स भिन्नकवचः शूरस्तोत्रार्दित इव द्विपः।

विमुच्य सदारं चापं भूरिवणपरिस्रवः ॥ ६८

स पूर्वमतिविद्धश्च भृशं पश्चाच पीडितः। ससादाथ च पाञ्चाल्यो त्यपाश्रयत च ध्वजम् तं नागमिव सिहेन दश्चा राजञ्हारार्दितम्। जवेनाभ्यद्रवञ्छराः पञ्च पाण्डवतो रथाः७२ किरीटी भीमसेनेश वृद्धक्षत्रश्च पौरवः। युवराजश्च चेदीनां माळवश्च सुदर्शनः॥ ७३ पते हाहाकृताः सर्वे प्रगृहीतशरासनाः। वीरं द्रौणायनि वीराः सर्वतः पर्यवारयन् ते विश्वतिपदे यत्ता गुरुपुत्रममर्षणम् । पञ्जभिः पञ्जभिवाँभैरभ्यग्नन्सर्वतः समम् ७५ आशीविषाभैविशत्या पश्चमिस्त शितैः शरैः चिच्छेद युगपद्रीणिः पञ्चविंशतिसायकान् सप्तभिस्तु शितैवाणैः पौरवं द्रौणिरार्द्यत्। मालवं त्रिभिरेकेन पार्थं षड्जिर्वृकोदरम् ७७ ततस्ते विद्यपुः सर्वे द्रौणि राजन्महारथाः युगपच पृथक्षेव रुक्मपृक्षैः शिलाशितैः ७८ युवराजश्च विदात्या द्रौणि विज्याध पत्रिभिः पार्थश्च पुनरद्याभिस्तथा सर्वे त्रिभिक्षिभिः७९

ततोऽर्जुनं पङ्गिरथाजघान द्रीणायनिर्देशभिवासदेवम् । भीमं दशार्धेर्युवराजं चतुर्भिः द्वीभ्यां द्वाभ्यां मालवं पौरवं च॥८० सूतं विद्धा भीमसेनस्य षड्डि-द्वीभ्यो विद्धा कार्मुकं च ध्वजं च। पुनः पार्थे शरवेषेंण विद्धा द्रौणिघोंरं सिहनादं ननाद ॥ तस्यास्यतस्तान्निशितान्पीतधारान् द्वीणेः शरान्पृष्ठतश्चात्रतश्च । घरा वियद्गीः प्रदिशो दिशश्च च्छन्ना बाणैरभवन्घोररूपैः॥ आसन्नस्य खरथं तीवतेजाः सुद्र्शनस्येन्द्रकेतुप्रकाशौ । भूजी शिरश्चेन्द्रसमानवीर्यः स्त्रिभिः शरैर्युगपत्संचकर्ते॥ स पौरवं रधशकत्या निहत्य छित्वा रथं तिलदाश्चास्य बाणैः। छित्वा च बाह्र वरचन्दनाकी भक्षेन कायाच्छिर उच्चकर्त॥ युवानभिन्दीवरदामवर्ण चेदिप्रभुं युवराजं प्रसद्य

बाणैस्त्वरावास्प्रज्विताग्निकल्पै-र्विद्धा प्रादान्दृत्यचे साध्वस्तम् ८५ मालवं पौरवं चैव युवराजं च चेदिपम्। दृष्ट्रा समक्षं निहतं द्रोणपुत्रेण पाण्डवः॥८६ भीमसेनो महाबाहुः कोधमाहारयत्परम्। ततः शरशतेस्तक्ष्णेः संकुद्धाशीविषोपमैः८७ छादयामास समरे द्रीणपुत्रं परंतपः। ततो द्रौणिर्भहातेजाः शरवर्षं निहत्य तम्८८ विड्याध निशितविंगिर्भीमसेनममर्थणः। ततो भीमो महाबाहुद्रौं णेर्युधि महाबलः ८९ श्चरप्रेण धनुधिछत्वा द्रौणि विज्याध पत्रिणा तद्पास्य अनुश्छिन्नं द्रोणपुत्रो महामनाः॥ अन्यत्कार्भुकमादाय भीमं विद्याध पत्रिभिः ती द्रीणिभीमी समरे पराकान्ती महाबली अवर्षतां शरवर्षे

वृष्टिमन्ताविवाम्बुदौ ।

भीमनामाङ्किता वाणाः खर्णपुङ्काः शिलाशिताः ॥ द्रौणि संछादयामासुर्घनीघा इव भारकरम्। तथैव द्रौणिनिर्मुक्तेर्गीमः सन्नतपर्वभिः॥ ३ अवाकीर्यत स क्षिप्रं शरैः शतसहस्रशः। स च्छाद्यमानः समरे द्रौणिना रणशालिना न विज्यथे महाराज तद्द्भुतमिवाभवत्। ततो भीमो महाबाहुः कार्तस्वरिवभूषितान् नाराचान्द्रा संप्रेषीद्यमदण्डनिभाव्छितान् ते जञ्जदेशमासाद्य द्रोणपुत्रस्य मारिष ॥ ९६ निर्भिद्य विविधुस्तूर्णं वल्मीकमिव पन्नगाः सोऽतिविद्धो भृशं द्रौणिः पांडवेन महात्मना ध्वजयप्टिं समासाद्य न्यमीलयत लोचने । स मुद्धर्तात्पुनः संज्ञां छब्ध्वा द्रौणिर्नराधिप क्रोधं परममातस्थी समरे रुधिरोक्षितः। दृढं सोऽभिहतस्तेन पाण्डवेन महात्मना ॥ वेगं चक्रे महाबाहुर्मीमसेनरथं प्रति। तत आकर्णपूर्णानां शराणां तिग्मतेजसाम

> तूर्णे प्रास्त्रजुद्रप्राणि शरवर्षाणि पाण्डवः। ततो द्रौणिर्महाराज

शतमाशीविषामानां प्रेषयामास भारत। भीमोऽपि समरश्लाची तस्य वीर्यमचिन्तयत

छित्वाऽस्य विशिषैर्घनुः ॥

आजधानोरसि कडाः पाण्डवं निशितैः शरैः ततोऽस्यज्ञ नरावाय भीमसेनो हामर्थणः ॥ विन्याध विशिवेर्ताणैतीर्णि पञ्जभिराहवे। जीसताविव धर्मान्ते ती शरीधपवर्षिणी॥ अन्योन्यकोधतासाक्षी छादयामासतर्यधि । नजराहनेक्सनो प्रोपेकास्त्रजन्ती परकपरम ॥ अयध्येतां ससंरद्धौ कतप्रतिकतीषेणौ । ततो विक्फार्य समहत्रापं सक्मविभवितस भीमं प्रक्षात स डोणिः शरानस्यन्तमन्तिकात हारद्यहर्मध्यगतो दीन्नाचिरिच भारकरः॥ ७ आददानस्य विजित्वान्संदधानस्य चाहागान विकर्षतो सञ्चतश्च नान्तरं दहशर्जनाः॥ ८ अलातसङ्ख्यातिमं तस्य मण्डलमायश्रम् । द्रौणेरासीन्महाराज वाणान्विसजनस्तदा धनश्च्यताः दारास्तस्य दानद्यो १४ सहस्रदाः आकारो प्रत्यहरूपन्त राजभानाधिवासनीः॥ ते त द्रौणिविनिर्मकाः शरा हेमविभविताः अजन्यमस्वकीर्यस्त घोरा भीमरशं पति॥ नवादनमण्डयाम भीमसेनस्य विकास । बलं वीर्य प्रभावं च ह्यवसायं च भारत ॥१२ तां स मेघादियोदनां बाणवर्षि समन्तनः। जलवार्षे महाघोरां तपान्त इव चिन्तयन ॥ द्रोणपत्रवधप्रेप्सर्भीमो भीमपराक्रमः। अमञ्ज्ञच्छरवर्षाणि प्रावर्षाच बळाहकः ॥ १४ तद्भमपृष्टं भीमस्य धनुधौरं महारणे। विकाप्यमाणं विवसी शक्रचापमिवापरम्॥ तस्माच्छराः प्रादरासञ्छतशोऽथ सहस्रशः संछादयन्तः समरे द्रौणिमाहवशोभिनम्।।

तयोर्विस्त्रजतोरेवं शरजालानि मारिष। वायरप्यन्तरा राजकाशकोत्प्रतिसर्पितम॥

तथा द्रौणिर्महाराज शरान्हेमविभूषितान्। तैल्थाँतान्यस्वाधान्याहिणोद्धयकाङ्क्या ॥ तान्तन्तरिक्षे विशिष्ठेषिक्षयेक्ष्मशात्यत्व । विशिष्ठेषिक्षयेक्षमशात्यत्व । विशेषित्वध्येक्ष्ममशात्यत्व । विशेषयन्द्रगेणस्व तिष्ठ तिष्ठेति चाद्यवीत् ॥ पुनञ्च शरवर्षाण घोराण्युमाणि पाण्डवः । व्ययुज्ञद्वल्यान् कृत्यो होण्युवयधेष्यया ॥ ततांऽस्क्मायया तूर्णशास्त्रपृष्टि निवार्षे तात्र । अज्ञिज्ञक्षेत्र भीसस्य होणपुत्रो सहास्त्रवित् शरेश्चेनं सुबहुभिः कृद्धः सङ्कष्टेष्टार्थामत्व । सिक्ष्यभ्या विश्वया विश्वय

प्रतस्मित्रस्तरे भीमो इदमादाय कार्मकम् तीर्ण विद्याध विशिक्षः समयमानो वकोदरः ततो दौणिर्महाराज भीमसेनस्य सार्थिम ललाटे दारयामास शरेणानतपर्वणा। मोर्निविद्धो बलवना दोणपत्रेण सार्थिः ह्यामोहमगमदाजनरङ्गीचत्सुज्य वाजिनाम् ततोऽभ्वाः प्राद्भवंस्तर्णं मोहिते रथसारथौ॥ भीमस्त्रेतस्य राजेन्द्र प्रस्तां सर्वधन्विनाम तं दृष्टा प्रद्वतैरश्वैरपक्षष्टं रणाजिरात ॥ २८ दध्मी प्रमुदितः शक्षं बृहन्तमपराजितः। नतः सर्वे च पश्चाला भीमसेनश्च पाण्डवः॥ धृष्ट्यसूर्थं त्यक्त्वा भीताः संप्राद्रवन्दिशः तान्यभग्नांस्ततो दौणिः प्रष्ठतो विकिरञ्जारान अभ्यवर्तत वेगेन कालयन्पाण्डवाहिनीम्। ने वध्यमानाः समरे दोणपत्रेण पार्थिवाः॥ दोणपत्रभयाद्वाजन्दिशः सर्वाश्च भेजिरे॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्वण्यश्यत्थामपराक्रमे विकाननमोऽध्यायः॥ २००॥

सञ्जय उवाच।

भृतराष्ट्र उवाच । आचार्यपुत्रो मानाष्ट्रों वलवांश्चापि सक्षया प्रीतिर्थनक्षयं चास्य प्रियशापि महात्मनः ८ न भृतपूर्वं नीमस्तोवांक्यं परपमीदशम् । अध कस्मात्स कौन्तेयः सम्बायं रुश्लग्रुकवान्

सञ्जय उवाच ।
प्रवराजे हते सैव वृद्धक्षत्रे च पौरये।
इप्वक्षविधितसण्ये माठ्ये च सुदृशत्रे ॥ १०
घृष्ट्युक्षे सात्यक्षी च भीमे चापि पराजिते।
युधिष्टिरस्य तैवांक्यममंग्यपि च घष्टिते ११
सन्तर्में च सत्र्याते उन्नर्भ संस्कृत च माठ्येते ११
अभृतपूर्वो वीमत्सोर्डःखान्मन्युरजायत १२
तस्माद्वस्त्रम्म्यप्रकायत १२
तस्माद्वस्त्रम्म्यप्रकायत १२
तस्माद्वस्त्रम्म्यर्धक्षाया १२
प्रवक्षत्रम्म्यस्त्रम्मा

208

यथा शिवसयो विष्णुस्यं विष्णुस्यं जगदिति स्पृतौ दार्डान्तिकं जगतो विष्णुस्यस्य पूर्वयोः पर्वणोजिष्णो-विश्वस्थ्यप्रधासिन स्मास्यातम् । अय दृष्टान्तीकृतं विष्णोः विश्वस्यस्य व्याजिस्थानुः शतकृद्विस्मारसने-तदुप्यदातः स्वेनावस्यासाक्षानिमयं तावद्यस्थानि-तदस्यमम् चर्ल पार्थेन पहलं वाक्यं सर्वममीभेदा गिरा १४ द्रौणिश्चकोष पार्थेन

कृष्णाय च विशेषतः । स तु यत्तो रथे स्थित्वा

ा यु चार १ स्वरत्या वार्युपस्पृद्य वीर्यवान् ॥ १५ देवैरापि सुदुर्भवैमस्त्रमान्नेयमाद्दे । इद्यादस्यानरिगणानुदिह्याचार्यनन्दनः १६ सर्वेतः कोयमाविदय विश्लेष परवीरना १७

ततस्त्रम्लमाकाशे शरवर्षमजायत। पावकार्चिः परीतं तत्पार्थमेवाभिपुष्छवे॥ उल्काश्च गगनात्पेतर्विशश्च न चकाशिरे। तमञ्ज सहसा रौद्रं चम्मवततार ताम॥ १९ रक्षांसि च पिशाचाश्च विनेदुरातिसङ्गताः । वबुश्चाशिशिरा वाताः सूर्यो नैव तताप च वायसाश्चापि चाक्रन्दन्दिश्च सर्वासु भैरवम् रुधिरं चापि वर्षतो विनेदुस्तोयदा दिवि॥ पक्षिणः पश्चो गाचो विनेदुश्चापि सुन्नताः । परमं प्रयतात्मानी न शान्तिसुपलेभिरे॥ भ्रान्तसर्वमहाभूतमाचर्तितदिवाकरम् । त्रैलोक्यमभिसंत्रं ज्वराविष्टमियामवत २३ अस्त्रतेजोभिसंतप्ता नागा भूमिशयास्तथा। निःश्वसन्तः समुत्पेतुस्तेजो घोरं मुमुक्षवः॥ जलजानि च सत्वानि दह्यमानानि भारत। न शान्तिमपजग्माहै तप्यमानैजेलाशयैः २२ दिग्भ्यः प्रदिग्भ्यः खाज्नमेः सर्वतः शरबृष्ट्यः उचावचानि पेत्वैं गरुडानिलरहसैः॥ २३ तैः शरैद्रीणपुत्रस्य वज्रवेगैः समाहताः। प्रवरधा रिपवः पेतराग्नेदरधा इव द्वमाः २७ दद्यमाना महाभागाः पेतुरुव्यां समन्ततः।

ह्येहस्यादिना ॥ १ ॥ ततस्त तव ॥ २ ॥ सोमका-वय्वैः योमकानामयवर्ष्यभाग्विकैः ॥ ३ ॥ उद्दूतस्य ज्व्याक्रवर्तिः ॥ ७ ॥ सुन्यन्वे चेरियते ॥ १० ॥ ॥ अन्तर्भदे तद्वय्वेकुन्ये ॥ दुःखे पुत्रचादिकम् ॥ १२ ॥ अन्तर्भवे व्याप्यक्रम् ॥ चुन्ये पुत्रचादिकम् ॥ १२ ॥ अन्तर्भवे व्याप्यक्रम् ॥ अस्तर्भवे ॥ भ्रम् ॥ आवर्तित्व्यं ॥ १२ ॥ अवर्तित्व्यं ॥ १२ ॥ अवर्तित्व्यं ॥ १२ ॥ अवर्तित्व्यं ॥ १२ ॥

नदन्तो भैरवान्नादाञ्जलदोपमनिःस्वनान् २८

महाभारते-

३३२

त्रेष्ठः शब्दं चक्रः । यथा वने इति सम्बन्धः ॥ २९ ॥ युगान्ते प्रलेय। संबर्तकः संहारकः ॥ ३२ 💵 तमोत्तदौ चन्द्रसर्थी ॥ ४० ॥ तयोर्विषये ॥ ४३ ॥ वेदानां व्यासं शासाप्रशासामेदेन विभाजकम्। सरस्वत्या अङ्गोपवेदस्पृत्या-

दङ्गा द्रौणिः सुदृःखितः।

सपताकध्वजहयः सानुकर्षवरायुधः। अवभी सरधो युक्तस्तावकानां भयंकरः॥ ततः किलकिलाशन्दः शङ्कमेरीस्वनैः सह। पाण्डवानां प्रहृष्टानां क्षणेन समजायन ॥ ४२ हताविति तयोरासीत्सेनयोरुभयोर्मतिः। तरसाऽभ्यागतौ दृष्टा सहितौ केशवार्जुनौ॥ तावक्षतौ प्रमुद्दितौ दध्मतुर्वारिजोत्तमौ। दृष्टा प्रमुदितान्पार्थास्त्वदीया व्यथिता भृशं विम्रकी च महात्मानी

ततो महतीदिव तत्तमो व्यपशशाम ह३७ प्रवर्वी चानिलः शीलो दिशश विमला बभः तत्राद्भतमपश्याम कृत्स्नामक्षीहिणीं हताम् अनभिन्नेयरूपां च प्रदग्धामस्त्रतेजसा। ततो वीरौ महेष्वासी विस्तृतौ केशवार्जनी सहितौ प्रत्यदृद्येतां नभसीव तमोन्दी। ततो गाण्डीबधन्वा च केशवश्राक्षतावुभी

कत्स्ना हाक्षीहिणी राजन सहयसाची च पाण्डवः॥ 38 तमसा संवते छोके नाइइयन्त महाहवे। नैव नस्तादशं राजन्दष्टपूर्वन च श्रतम् ३५ यादशं द्रोणपुत्रेण सृष्टमस्त्रममार्षिणा । अर्जनस्त महाराज ब्राह्ममख्यमदैरयत् ॥ ३६

सर्वास्त्रप्रतिघातार्थं विहितं पद्मयोगिना ।

तुर्णमाजझिरे हृष्टा-स्तावका जितकाशिनः।

अपरे प्रद्वता नागा भयत्रस्ता विशापते। त्रेसुर्दिशो यथा पूर्व वने दावाग्निसंवृताः २९ द्धमाणां शिखराणीव दावदम्धानि मारिष। अश्ववृत्दान्यदर्यन्त रथवृन्दानि भारत ३० अपतन्त रथौघाश्च तत्र तत्र सहस्रशः। तत सैन्यं भयसंविग्नं ददाह युधि भारत ३१ युगान्ते सर्वभृतानि संवर्तक इवानलः। दृष्टा तु पाण्डवी सेनां दह्यमानां महाहवे ३२ प्रहृष्टास्तावका राजान्सिहनादान्विनोदिरे। ततस्त्रर्थसहस्राणि नानालिङ्गानि भारत ॥

किं त्वेतदिति मारिष॥ चिन्तयित्वात राजेन्द्र ध्यानशोकपरायणः निःश्वसन् दीर्घमुष्णं च विमनाश्चाभवत्ततः॥

रथात्प्रस्कन्य वेगितः।

त्युकत्वा संप्राद्वद्रणात्॥

तं द्रौणिरव्रतो दहा स्थितं करकलोद्वहम् ।

न विद्याः किमिदं भवेत्।

मम कञ्च द्यतिकमः॥

अधरोत्तरमेतद्वा लोकानां वा पराभवः।

यदिमी जीवतः कृष्णी कालो हि दुरातिकमः'

नासुरा न च गन्धर्वा न पिशाचा न राक्षसाः

न सर्पा यक्षपतगा न मनुष्याः कथंचन ॥ ५२

शान्तमक्षौहिणीं ज्वलत्॥

केनेमी मर्त्यधर्माणी नावधीरकेशवार्जुनी॥

श्रोतमिच्छामि तत्त्वेन सर्वमेतन्महासने ॥ ५५

महान्तमेवमर्थं मां यं त्वं पुच्छासि विस्मयात

तं प्रवक्ष्यामि ते सर्वे समाधाय मनः श्रुण

अजायत च कार्यार्थे पुत्रो धर्मस्य विश्वकृत

स तपस्तीवमातसे शिशिरं गिरिमास्थितः।

ऊर्ध्वबाहुर्महातेजा ज्वलनादित्यसिन्नाः ५८

दिरूपाया आवासम् । व्यासमिति पाठे विस्तारम् ॥४८॥

कृरवो वृतराष्ट्राद्यास्तेषां कुळोद्वहम् ॥ ४९ ॥ मायानष्ट्यो-

रप्यनष्टत्वेन दर्शनम् । यदच्छा अक्षशक्तरनियमः ॥ ५० ॥

अवरोत्तरं विपरीतम्॥५१॥शिशिरं गिरिं हिमाचलम्॥५८॥

योऽसी नारायणो नाम पूर्वेषामपि पूर्वजः।

ह्यास उवाच।

सर्वधाति मया मुक्तमस्त्रं परमदारूणम् ।

पतत्प्रवृहि भगन्मया पृष्टो यथातथम्।

भो भो माया यदच्छा वा

अस्त्रं त्विदं कथं मिथ्या

उत्सहन्तेऽन्यथा कर्त-

तदिदं केवलं हत्वा

मेतदस्त्रं मयेरितम्।

सन्नकण्ठोऽब्रवीद्वाक्यमभिवाद्य सुदीनवत्॥

ततः स्निग्धाम्बदाभासं वेदावासमकल्मषम् वेदव्यासं सरस्वत्यावासं झ्यासं ददशें ह ॥

धिग्धिक्सर्वमिदं मिथ्ये-

[सञ्जय उवाच।] ततो द्रौणिर्धनुस्त्यकत्वा

मुहर्त चिन्तयामास

पिष्टं वर्षसहस्राणि तावस्येव शताने च । अशोपवयनदाऽऽस्मानं वायुमक्षोऽस्कुजेक्षणः अथापरं तपस्तन्त्वा दिस्ततोऽन्ययुनर्महत्त । श्वावपृष्टिक्योविंदरं तेजस्ता समप्रयात् ॥१० स तेन तपसा तात ब्रह्मभूतो यदाऽभवत । ततो विश्वेव्यरं योगि विश्वस्य जगतः पतिष् द्वदर्ष भूवहुर्वेद संवर्षेद्रेपितृत्व । अर्णायांसम्बद्धस्य संवर्षेद्रपितृत्व । अर्णायांसमञ्जयक्ष वृह्क्ष्मव्य वृह्क्ष्मव वृह्वस्य भूवह्या भूवाविंद्रप्त । स्वित्रा तप्ति वृद्धस्य स्वर्षेद्रपितृत्व । अर्णायांसमञ्जयक्ष वृह्क्ष्मव वृह्वस्य वृह्यस्य वृह्वस्य वृह्वस्य वृह्यस्य वृद्यस्य वृह्यस्य वृह्यस्य वृष्यस्य वृह्यस्य वृष्यस्य वृष्यस्य वृष्यस्य वृष्यस्य वृष्यस्य वृष्यस्य

महात्मानं सर्वहरं प्रचेतसम् ।

दिव्यं चापमिष्यी चाददानं

हिरण्यवर्माणमनन्तवीर्यम्॥ દ્દછ पिनाकिनं बज्जिणं तीप्रशस्त्रं पर्श्वाधि गदिनं चायतासिम्। धुम्रं जिटलं मुसलिनं चन्द्रमालि व्याञ्चाजिनं परिधिणं दण्डपाणिम्॥ शुभाङ्गदं नागयक्रोपवीतं विश्वैर्गणैः शोभितं भतसङैः। पकीभृतं तपसां सन्निधानं वयोतिगैः सुष्टुतमिष्टवाग्मिः॥ ६६ जलं दिशं खं क्षिति चन्द्रसूर्यौ तथा वाय्वयी प्रभिमाणं जगञ्ज। नालं द्रष्टं यं जना भिन्नवत्ता ब्रह्मद्विषद्ममसृतस्य योनिम्॥ यं पश्यन्ति ब्राह्मणाः साधुवृत्ताः क्षीणे पापे मनसा वीतद्योकाः। तं निष्पतन्तं तपसा धर्ममीड्यं तद्भक्त्या वै विश्वरूपं ददर्श।

दृष्टा चैनं वस्त्रनोबुद्धिदेहैः संहृष्टात्मा ग्रुग्रुदे वासुदेवः॥ क्षमालापरिक्षित्रं ज्योतिषां परमं (

अक्षमालापरिक्षितं ज्योतिषां परमं निधिष्
ततो नारायणो हट्टा चवन्दे विश्वसंभवस्
वरदं प्रश्चनां कृषा पार्वत्या सिहतं प्रभुमः।
कीडमानं महात्मानं भृतसङ्काणोर्वृतमः॥ ७०
अजमीशानमध्यक्तं कारणात्मानमञ्जुतमः।
अभिवाशाय कद्राय सर्वोऽन्धक्तिपातिने।
पश्चाक्षमतं विकाशक्षमित्रायाः अक्रियान।

पद्माक्षरतं विरूपाक्षमभित्रष्टाव भक्तिमान्॥ श्रीनारायण उवाच। त्वत्संभूता भूतक्रतो वरेण्य गोप्तारोऽस्य भूवनस्यादिदेव। आविद्येमां घरणीं येऽभ्यरक्षन परापराणीं तब देवस्र ष्टिम्॥ ७२ सरासराचागरक्षःपिशाचा-न्नरान्सपर्णानथ गन्धर्वयक्षान्। पृथग्विधान्भूतसङ्ख्यं विश्वां- * स्त्वत्संभृतान्विष सर्वोस्तथैव। पेन्द्रं याम्यं वारुणं वैत्तपाल्यं पैत्रं त्वाष्टं कर्म सौम्यं च तम्यम॥७३ क्षपं ज्योतिः शब्द आकाशवायुः स्पर्शः खाद्यं सिळळं गन्ध उर्वी । कालो ब्रह्मा ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च त्वत्संभृतं सास्न चरिष्ण चेदम् ॥७४ अदभ्यः स्तोका यान्ति यथा प्रथक्तं ताभिश्चेक्यं संक्षये यान्ति भूयः। एवं विद्वान्त्रमवं चाप्ययं च मत्वा भूतानां त्व सायुज्यमेति ७५ दिव्यामृती मानसी ही सुपर्णी वाचा शाखाः पिष्पलाः सप्त गोपाः दशाप्यन्ये ये परं धारयन्ति त्वया सम्मास्त्वं हि तेभ्यः परो हि ॥

म्हामुतो महाबदस्यन्तं विकेषः। ईश्वरं निर्मितं श्रीविद्वारात्तम् । पति पाळवितास्य ॥ ६१ ॥ ईवानानां महादौनामपि श्रयमं श्रेष्ठं मणदिनं जडाज्द्रवन्तं चेकितामं भेतवस्यम् । पत्तं प्रकृष्टां वोनिमार्गश्रुवां तिष्ठतः स्थावस्य, गण्डको जंधानस्य ॥ ६१ ॥ दुवारणं दुनिषेषं दुदेशं विक्-पाक्षम् (तिस्ममन्दुं तोनकोषं दुरेशु अवेत्ततं चडायिक्तं वाष्ट्रव ॥ ६४ ॥ एश्वर्ष्यिनं परक्षयवन्तम् ॥ ६५ ॥ वर्गोतिर्वेषुकः ॥ ६४ ॥ एश्वर्ष्यिनं परक्षयवन्तम् ॥ ६५ ॥ वर्गोतिर्वेषुकः ॥ इशा अलक्ष्मिमाणं परिमार्यतं काकस् । यं निमञ्जवा द्वाचाराः हर्षु नात्स्य । यतो क्यादिकाम् । अष्टतस्य मोकस्य स्रोति कारम्य ॥ ६० ॥ ददवं बाहुदेव दुख्तरेणं संकथः ॥ ६८।। भुताकरः अवापयतः है वरेष्य मोद्यक्रानेवरणीयः ॥ ७२।। छंद्र इंदरेवरचं कर्म हम्मं लवस्मेव सर्वेषां देवानाः नामा लयमेव तर्वणीय हरवर्षः।। ७३ ॥ आकाश हति छा-विमक्तिकत् । स्वायं सरः अवा वेदाः वक्षावः स्वायद्वः स्वायदे वरिष्ण जन्नम्। ॥ ७४।। अवःः सर्गुद्धः स्तोकाः स्विध्यः व्याप्तः स्वायदे वर्षावे व्याप्तः। ॥ ७४।। अवः सर्गुद्धः सर्गुद्धः स्तोकाः वर्षियः अवात्राप्तः स्वायः वर्षावे व्याप्तः स्वायः क्षावः येष्ट्यः अक्षाम्यः ।। ७५॥। स्वयः वर्षावे वर्षावः स्वयः क्षावः येष्ट्यः अक्षाम्यः स्वयः वर्षावः स्वयः भूतं भव्यं मिवता चाण्यपृष्यं स्वस्तंभूता भुवनानीह विश्वा ।
सक्तं च मां भजमानं भजस्य
मा रीरियो मामहिताहितेन ॥ ७७
आत्मानं स्वामारमनो न व्यवोधं
विद्वानेयं गच्छति मृत्य गुरुम् ।
अवस्तानं स्वामारमनो न व्यवोधं
विद्वानेयं गच्छति मृत्य गुरुम् ।
स्वित्तं स्वानानिम्छन्
विचित्त्वन्ये सहदां देववर्य ।
सुदुर्छमान्देहि वरान्ममृष्टा
नभिष्ठतः प्रविकार्योश्च मायाम् ७८
नभूतः स्वावा स्वाचा ।

तस्मै वरानाचित्यात्मा नीलकण्ठः पिनाकधृत् अर्हते देवग्रुख्याय प्रायच्छद्दपिसंस्तुतः ॥ ७९

श्रीभगवानुवाच।
महम्रवादानमनुष्येषु देव-गन्धर्ययोनिषु।
अप्रमेयबलात्मा ग्वं नारायण भविष्यसि ८०
न च त्वां प्रसिद्धियन्ति देवासुरमहोरगाः।
न पिशाचा नगन्धर्यां न यक्षा न च राक्षसाः
न सुपर्णास्त्रयां नागा न च विश्वे वियोनिजाः
न कश्चित्वां च देवोऽपि समरेषु विजेष्यति॥
न शक्षण न वस्नेण नाशिना न च वादान।

न चार्त्रेण न शुष्केण असेन स्थायरेण च॥८३ कश्चित्त्व कर्जा कर्ता मरमसादात्व्वश्चन । अपि व समर्थ का मर्ग सावाद्वि समाधिक ॥ एवमेते वरा छण्डाः पुरस्ताहिन्धि ग्रीरिणा । स एप देवश्चरित मायिया मोहयञ्जात ॥ ८५ तस्यैव तपसा जातं नरं नाम महाश्चित्त्य ॥ ८६ तावेती पृथेदेवानां परमोपिकतावृषी । छोक्क मार्ग हुस्य मेतिन देवेन तं जानीश्चित्तं वृषी ॥ ८६ तावेती पृथेदेवानां परमोपिकतावृषी । छोक सम्मा हुत्सं महत्स्वत्त्यसोऽि च । तेजो मन्त्रुं च विम्नस्तं महतस्तरसोऽि च । तेजो मन्त्रुं च विम्नस्तं महतस्तरस्ते प्रमाप करात्रा । अवाकर्यस्त्रमा हुत्सं महतस्तरस्त्रभ्यं जगत । अवाकर्यस्त्रमासानां नियमैस्तरिप्रयेष्ट्या ॥ शुममत्र इविः कृत्वा महापुक्वविष्ठहम् । इंजिवास्तं जपहाँभैकपहरिष्ये मानद् ॥ ९०

स तथा पूज्यमानस्ते पूर्वदेहेऽप्यतृतुषत् । पुष्कलांश्च वरान्प्रादा-

त्तव विद्वन् हदि स्थितान् ॥ ९१ जन्मकर्मतपोयोगास्तयोस्तव च पुष्कलाः । ताभ्यां किङ्गेऽचिंतो देवस्त्वयाचायां युगे युगे

सत्त्वप्रधानायां मुलप्रकृतौ मायाविद्याख्यायां चिरप्रतिवि-म्बाबिति यावतः। तो च ताबावतौ दिव्यावतौ ईश्वरजीयौ। भयापि मानसौ मनस्येव शास्त्रशास्यभावेनाभिव्यक्तौ द्वौ स्रवर्णौ पश्चिबद्वपाध्यसंगिनौ तयोरिषष्ट्रियाः सप्त ।पिणला अश्वत्थाः । वाचा शाखाः वाब्यात्रेण शाखावत । खे आकारी शेरते ते शाखाः। 'शाखाः खशयाः' इति यारकः 'बाचारंसणं विकारः' इति अतेरतृता इत्यर्थः । महदहंकार-प्रधतन्माद्राख्याः प्रकतीमानसी प्रागक्ती । नाभ्यां सहै-कादश । तथा दश इन्द्रियाणि तेषामेकादशानां गोप्तारः गोरीति पाठे एकवचनमार्थम । तानि हि संसार-जाश्वत्थमुळा वासना वर्धयन्ति । के ते दश ये पुरं पाछ-भौतिकं शरीरं धारयन्ति तेभ्यश्च षड्डिशंतेरन्यः परमात्मा सप्तविशस्त्वमसीत्यर्थः ॥ ७६ ॥ भतमिति । समता संभूतानि । विश्वा विश्वानि । उभयत्र सुपश्छान्दसी-Sडादेशः । भजस्य इष्टकामपुरणेन पालय । मा रीरिषः मा हिंसी: मां केन अहिताहितेन अहितानां कामादीनां आहितं आधानं मधेतास प्रवेशनं तेनेत्यर्थः ॥ ७७ ॥ न्यात्मानिमिनि। आत्मनी जीवस्य आत्मानं निर्माधि-

स्वरूपं प्रत्यञ्चमत एवानन्यबोधं नास्ति अन्योऽहंकारा-दिवों भो सहिमंस्तमनन्यबोधमनन्यभावमिति पाठेऽपि स एवार्थः । एताहर्शं त्वां विद्वान शकं उपाध्यसंपर्कानिस्वसं ब्रह्म गच्छति प्राप्नोति उपाधिप्रहाणेन । अहं त अहंकार-विशिष्टस्तव शंभोः संमानमर्थनं कर्तुमिच्छंस्त्वामस्तौषं स्ततवानस्मि । कीट्यं सट्यं स्तुतियोग्यं त्वां विचिन्यन् अन्वेषयन् । स्ववृषामिति पाठे स्वधर्मक्ष्यं स्वधर्मप्राप्यं हे देववर्य ईशस्यापि त्वं दर्शियम इत्यर्थः । मायां च प्रवि-कार्थाः प्रकर्षेण विकृतवानसि । तां सामुद्दिश्य मा प्रवि-कार्वारित्यनुवन्नेणान्त्रयः ॥ ७८ ॥ अर्हते योग्याय ऋषिणा नारायणेन संस्तृतः ।। ७९ ॥ वियोनिजाः सिंहब्याद्यादयः ॥ ८२ त्रसेन जंगमेन ॥ ८३ ॥ गत्वा प्राप्य ॥ ८४ ॥ पूर्वदेवानां ब्रह्मविष्णुरुद्राणां मध्ये एतौ विष्णुरूपिणावधी नरनारायणी परमोचिती अत्यन्ततपःसंपन्नी ॥ ८७ ॥ देववत नारायणवत अवाकर्षः अवमतं क्रशं कतवानमि आत्मानं शरीरम् ॥ ८९ ॥ श्रन्नं दीप्तिमत् ॥ ९० ॥ तयोर्नरनारायणयोः। अथापि तव तयोश्व विशेषहेतुं शृणु इत्याह-ताभ्यामिति । लिंगे सक्ष्मश्ररीरे । अर्चीयां प्रतिमायाम् । अयं भावः-'ब्रतुणों सन्निधानेन यत्फलं तद-

सर्वरूपं भवं जात्वा लिक्ने योऽर्चयति प्रभूम । आत्मयोगाश तस्मिन वै

ज्ञास्त्रयोगाश जाश्वताः॥ 93 धवं देवा यजन्तो हि सिद्धाश्च परमर्थयः। प्रार्थयन्ते परं लोके खाणुमेकं स सर्वकृत॥९४ स एप रहमक्तश्च केशवो रहसंमवः। कृष्ण एव हि यष्ट्रयो यज्ञैश्चेव सनातनः ९५ सर्वभूतमवं बात्वा लिङ्गमर्वति यः प्रभोः। तस्मिन्नभ्यधिकां प्रीति करोति वृषमध्वजः॥ सञ्जय उवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रत्वा द्वोणपूत्रो महारथः। नमञ्चकार रुद्राय वह मेने च केशवम्॥ ९९ हण्रोमा च वच्यात्मा सोर्पावाच महर्षेथे। वस्थिनीमभिषेश्य हावहारमकारयन ॥ ९८ ततः प्रत्यवहारोऽभत्पाण्डवानां विज्ञांपते। कौरवाणां च दीनानां दोणे यधि निपातिते युद्धं कत्वा दिनान्पञ्च द्रोणो हत्वा वरूथिनी ब्रह्मलोकं गतो राजन ब्राह्मणो वेदपारगः॥

इति श्रीमहाभारते दोणपर्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्वणि व्यासवाक्ये शतरुद्रीये एकाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २०१॥

303

धृतराष्ट्र उवाच । तस्मिन्नतिरथे द्वीणे निहते पार्यतेन वै। मामकाः पाण्डवाधीव किमकर्वश्वतः परम्॥ सञ्जय उवाचा

तस्मिन्नतिरथे दोणे निहते पार्थतेन वै। कौरवेषुच भग्नेषु कन्तीपुत्रो घनअयः ॥२ दृष्टा सुमहदाश्चर्यमात्मनो विजयावहम । यहक्त्या ८ रातं त्यासं प्रप्रकल भरतपेश ॥ ३

थर्जन उवाचा । संग्रामे न्यहनं राष्ट्रकारीधीवींमछैरहम । अवतो लक्षये यान्तं पुरुषं पावकप्रभम् ॥ ४ ज्वलन्तं शलसद्यस्य यां दिशं प्रतिपद्यते ।

तस्यां विशि विवीर्यन्ते शत्रवो मे महामने॥ तेन भग्रानरीस्सर्वात्मन्त्रग्रात्मस्यते जनः। तेन भग्रानि सैन्यानि प्रष्ठतोऽन्त्रवजास्यहम्॥ भगवंस्तन्ममाचक्ष्व को वै स प्रक्षेत्रमः। शलपाणिर्मया दृष्टस्तेजसा सर्वसिश्वमः ॥ ७ न पद्ध्यां स्प्राते भर्मिन च श्रतं विमञ्जति शलाञ्जलसहस्राणि निष्पेतस्तस्य तेजसा ॥ व्यास उवाच।

प्रजापतीनां प्रथमं तैजसं प्ररुषं प्रभम्। भवनं भर्भवं देवं सर्वे हो केश्वरं प्रभूम ॥ ९ ईज्ञानं चरटं पार्थ दृष्टवानसि शंकरम। तं गच्छ द्वारणं देवं वरदं भवनेश्वरम्॥ १०

शाश्वतम् । द्वयोस्तु सन्निधानेन शाश्वतं प्राप्यते पदम्' इति दक्षस्मातः । प्रतिसायां शिवाचैकस्य आत्ममनइंद्रियविष-योणां चतुर्णो साम्निध्यमस्ति । लिंगे तद्रचेकस्य तु आत्मन-नसोर्दयोरेव साम्निध्यमस्तीति तयोर्चकत्वसाम्येऽपि प्रकार-मेदारफलभेदमागिताति ॥९२॥ लिंगार्चनादेव सर्वे ब्रह्मेति जानातीत्याह-सर्वेति । शास्त्रा शास्त्रात् पूर्वे शास्त्रा पश्चादनुभवेनापि जानातीत्यर्थः । अत एव कृष्णे आत्मयो-गाख्यं जीवनदीक्यविज्ञानं शाख्योगाख्यं परोक्षज्ञानं च त्तरकारणीभृतं पुण्कलमस्तीत्याह-आरमेति ॥९३॥कृष्णः भक्तानां सहेतकं संसारं कर्षतीति योगास एवाराध्यः ९५॥ महर्षिये ज्यासाय ।। ९९ ।। इति श्रीमहाभारते द्रीणपर्वाणे टीकायामेकाधिकदिशनतमो ९थ्यायः ॥ २०१॥

तास्मिन्निति । तदेवं विष्णोः शिवसयत्वं स्थाख्याय विष्ण-

त्राणात्तनमयस्य जगतस्राणमपि शैवमेव कर्मेत्युक्तम् । तस्मि-क्रित्यत आरभ्य पर्वसमाप्तिपर्यन्तस्य प्रन्थस्य तात्पर्यमपि भभारावतारेहतरापि शिव एवेति ॥ १ ॥ यहच्छ्या दैवेन॥ ३ ॥ न्यहनं शत्रानित्यत्र निव्नतः शत्रानिति पाठे शरीकैः शत्राधिव्रत ममात्रतो यान्तं प्रस्थमहं लक्षये इत्यन्वयः ॥ ४ ॥ प्रजानां संगस्थित्यन्तक्र्वत्वेन पतीनां मह्याविष्णद-दाणां प्रथमं प्रथयितारं कारणसित्यर्थः। तैजसं स्वार्थे नदितः चिन्मात्ररूपं पुरुषं सर्वपूर्धं वारीखुद्धास शयानमत एव प्रभमन्तर्गामित्वेन शास्तारं भवनं बौः भः प्रथिवी भवमन्त-स्थिं त्रैलेक्यशरीराभित्यर्थः । दैवं ग्रोतमानं सर्वलोकेश्वरम । प्रभामिति राजबद्वाहिः स्थित्वापि नियमयन्तभित्यर्थः ॥ ९ ॥ ईशानमनन्याधिपति वरदं श्रेष्ठानामपि खण्डयितारं भवने-शरं भवतव्यापिनम् ॥१०॥

महादेवं महात्मानमीशानं जटिलं विभुम्। ज्यक्षं महाभुजं रुद्रं शिखिनं चीरवाससम्॥ महादेवं हरं स्थाणुं वरदं भुवनेश्वरम् । जगत्प्रधानमजितं जगत्प्रीतिमधीश्वरम् ॥ जगद्योनि जगद्रीजं जयिनं जगतो गतिम्। विश्वात्मानं विश्वसूजं विश्वसूतिं यशस्त्रिनम विश्वेश्वरं विश्वतरं कर्मणामीश्वरं प्रभूम्। शंभुं स्वयंभुं भूतेशं भूतभव्यभवोद्भवम् ॥ योगं योगेश्वरं सर्वे सर्वेळोकेश्वरेश्वरम् । सर्वश्रेष्ठं जगच्छेष्ठं वरिष्ठं परमेष्टिनम् ॥ १५ लोकत्रयविधातारमेकं लोकत्रयाश्रयम् । श्रद्धात्मानं भवं भीमं शशाङ्कतशेखरम्।। शाश्वतं भूधरं देवं सर्ववागीश्वरेश्वरम् । सुदुर्जयं जगन्नाथं जन्म-मृत्यु-जरातिगम् १७ ज्ञानात्मानं ज्ञानगस्यं ज्ञानश्रेष्ठं सद्विंदम्। दातारं चैव भक्तानां प्रसादविहितान्वरान्॥ तस्य पारिषदा दिव्या रूपैनीनाविधीर्विसीः। वामना जिटला मण्डा व्हस्वग्रीवा महोदराः महाकाया महोत्साहा महाकर्णास्तथाऽपरे। बाननैर्विकृतैः पादैः पार्थ वेषेश्च वेकृतैः ॥२० ईंदशैः स महादेवः पुज्यमानो महेश्वरः। स शिवस्तात तेजस्वी प्रसादाचाति तेऽप्रतः तस्मिन्धोरे सदा पार्थ संग्रामे रोमहर्षणे। द्रौषि-कर्ण-कपैर्गतां महेष्वासैः प्रहारिभिः॥ कस्तां सेनां तदा पार्थ मनसाऽपि प्रधर्षयेत। ऋते देवान्महेष्वासाद्वहुरूपान्महेश्वरात ॥२३

स्थातमः सहते कश्चित्र तस्मित्रग्रतः स्थिते । न हि भूतं समं तेन त्रिषु लोकेषु विद्यते॥२४ गन्धेनापि हि संग्रामे तस्य कुद्धस्य राजवः। विसंज्ञा हतभृयिष्टा वेपन्ति च पतन्ति च॥ तस्मै नमस्त क्षर्वन्तो देवास्तिष्टन्ति वै दिवि ये चान्ये मानवा लोके ये चस्वर्गजितो नराः ये भक्ता वरदं देवं शिवं रुद्रम्मापतिम् । अनन्यभावेन सदा सर्वेशं समुपासते ॥ २७ इहलोके सखं प्राप्य ते यांति परमां गतिम। नमस्करण्य कीन्तेय तस्मै शान्ताय वै सदा रुद्राय शितिकण्ठाय कनिष्ठाय सवर्चेसे । कपर्दिने करालाय हर्यक्षवरदायचा। २९ याम्यायादयक्तकेशाय सद्वृत्ते शंकराय च काम्याय हरिनेत्राय स्थाणवे प्रद्याय च ॥३० हरिकेशाय मण्डाय क्रशायोत्तारणाय च। भारकराय सुतीर्थाय देवदेवाय रहसे॥ ३१ बहुरूपाय सर्वाय प्रियाय प्रियवाससे । उष्णीषिणे सुवक्त्राय सहस्राक्षाय भीडुषे ॥ गिरिशाय प्रशान्ताय पतये चीरवाससे । हिरण्यबाहवे राजब्रुयाय पतये दिशास ॥ पर्जन्यपतये चैव भूतानां पतये नमः । वक्षाणां पतये चैव गवां च पतये नमः ॥३४ वक्षरावृतकायाय सेनान्ये मध्यमाय च । स्रवहस्ताय देवाय धन्विने भागवाय च ॥ बहरूपाय विश्वस्य पतये मुखवाससे सहस्रविष्ये चैव सहस्रमयनाय च॥

विटेलं शिविनामिति स्पमेदाभित्रायेण विदेषणाद्वयं योजयम् ॥ १९ ॥ जपात्रीति जयवानन्यकस्म ॥ वर्षाध्यस्य योजयम् ॥ १९ ॥ ॥ जपात्रीति जयवानन्यकस्म ॥ वर्षाध्यस्य योजयस्य वर्षाद्वाजितिति जयवा गातृपित्वस्यम् ॥ १९ ॥ ॥ १ ॥ १ विवस्य विद्यस्य वर्षामान्यस्य अवस्य नत्यस्य वर्षामान्यस्य योग्यस्य अवस्य वर्षामान्यस्य ॥ १४ ॥ श्रीगं कर्मयान्यस्य वर्षामान्यस्य ॥ १४ ॥ श्रीगं कर्मयान्यस्य । वर्षायस्य योग्यस्य ॥ १४ ॥ श्रीगं कर्मयान्यस्य वर्षास्यक्षम् ॥ १४ ॥ श्रीगं कर्मयान्यस्य । वर्षास्य योग्यस्य । वर्षास्य योग्यस्य वर्षास्य वर्षास्य ॥ १४ ॥ श्रीमान्यस्य श्रीमान्यस्य अवस्य । श्रीमान्यस्य परिवाद्यामात्र्यः ॥ अवस्य । वर्षास्य । वर्षास्य

तमाय ।। २८ ।। ह्यैज्ञः पिंगाज्ञः कुबेरः ।। २९ ॥
यान्याय यामक्ष्में कालाय । अध्यक्तिकाय ध्याप्तं मायाव्यक्षं केशवदिसमागं थस्य । बहुते मक्ते कंत्रत्य युक्तकराय ।। ३०।। ग्रुण्डाय यज्ञमानमृतित्वात् । कृत्याय तपोनिष्टावात् उत्तारणाय संसाराधित वेद्या-देख्ये नेमवते ॥३१
सर्वे अग्राः कुमानहा विषयः प्रियाः वस्यः ।तस्यै सवयं
प्रियाय प्रियवास्ये सोमाय वाससः सोमदैवयव्यात्
उप्पाधिणे विरोवेद्यन्वतं माङ्ग्वे च्रिक्ते ।। ३२ ॥ गिरिशाय पर्वेतक्षायिने । चौरं वल्कलं हिरण्यबाह्ये युवर्णालेकृतयुज्ञाय ॥ ३३ ॥ व्यक्तिवनयोग्वेदेहरेएवतकायाय आच्छादितस्वरूपाय मध्यमाय अस्तामिणे सुबुदस्ताय अव्यवेदे
भागीवाय रामाया। १५॥ संजी वल्कलं तृण्यतन्तवो वा तन्मयवासवे ॥ ३६ ॥

सहस्रवाहचे चैव सहस्रचरणाय च। शरणं गच्छ कौन्तेय वरदं भूवनेश्वरम् ॥३७ उमापति चिरूपाक्षं दक्षयज्ञनिवर्हणम् । प्रजानां प्रतिमध्यश्रं भतानां प्रतिमध्ययम् ॥ कपर्दिनं वृषावर्ते वृषनामं वृषध्वजस् । वृषदर्पे वृषपति वृषशृङ्गं वृष्यभ्म ॥ 20 वुषाङ्कं वृषभोदारं वृषभं वृषभेक्षणम् । वृषायुधं वृषदारं वृषभूतं वृषेश्वरम् ॥ 80 महोदरं महाकायं द्वीपिचर्मनिवासिनम्। लोकेशं वरदं सण्डं ब्रह्मण्यं ब्राह्मण्यियम् ७१ त्रिशलपाणि वरदं खडचमधरं प्रमम्। पिनाकिनं खडधरं लोकानां प्रतिमीश्वरम प्रपद्ये शरणं देवं शरण्यं चीरवाससम्। नमस्तरमें सरेशाय यस्य वैश्रवणः सखा॥ सवाससे नमस्तभ्यं सवताय संघन्विने। धनुर्धराय देवाय प्रियधन्वाय धन्विने ४४ धन्वन्तराय धन्षे धन्वाचार्याय ते नमः। उद्यासभाय देवाय नमः सरवराय च ॥ ४५ नमोऽस्त बहुरूपाय नमोऽस्त बहुधन्विने। नमोऽस्त स्थाणवे नित्यं नमस्तस्मै तपस्विने नमोऽस्त त्रिप्रधाय भगघाय च वै नमः। चनरपतीनां पतये नराणां पतये नमः॥ ४७ मातृणां पत्रये चैव गणानां पत्रये नमः। गर्वो च पत्रये नित्यं यज्ञानां पत्रये नमः ४८ अपां च पत्रये नित्यं देवानां पत्रये नमः।

पूष्णो दन्तविनाशाय व्यक्षाय वरदाय च नीलकण्डाय पिङ्गाय स्वणंकशाय वै नमः । कर्माण यानि दिव्यानि महादेवस्य घीमतः

तानि ते कीर्तयिष्यामि यथाप्रज्ञं यथाश्रुतम्। न सुरा नासुरा छोके

न गन्धर्वा न राक्षसाः॥ सुखमेधनित ऋषिते तस्मिन्नपि ग्रहागताः। दक्षस्य यजमानस्य विधिवत्संभृतं प्राप्त विद्याध कृषितो यशं निर्धयस्त्वभवसदा। धनुषा बाणसत्स्रज्य सघोषं विननाद च ५३ ते न शर्म कुतः शान्ति लेभिरे सम सुरास्तवा विद्वते सहसा यशे क्रपिते च महेश्वरे ॥ ५४ तेन ज्यातलघोषेण सर्वे लोकाः समाकलाः। वसवर्धशागाः पार्थं निपेतश्च सरासराः ॥ ५५ वापश्चक्षभिरे सर्वाश्चकंपे च वसन्धरा। पर्वताश्च दयशीर्यन्त दिशो नागाश्च मोहिताः अन्धेन तमसा लोका न प्राकाशन्त संवताः जिवान्सह सूर्येण सर्वेषां ज्योतिषां प्रभाः चक्रभभैयभीताश्च शान्ति चत्रस्तथैव च। ऋषयः सर्वभतानामात्मनश्च सखैषिणः ५८ प्रवाणमभ्यद्रवत शंकरः प्रहसन्निव। प्रोडाशं भक्षयतो दशनान् वै व्यशातयत् ॥ ततो निश्चक्रमर्देवा वेपमाना नताः स्म ते। पनश्च संदर्धे दीप्तान्देवानां निशिताकशरान

अब्यव्यमनाकलम् ॥ ३८॥ कपर्दिनं जराजस्वन्तम्। बुषाणां **थेष्ठानां** ब्रह्मादीनामावर्ताये-तारम । तानपि भ्रामयन्तं मायथेत्यर्थः। व्रथनामं सर्वळोका-'श्रयत्थेन प्रशस्ततमगर्भम । वृषःवर्जंः नन्दिवाहनम् । वृषदप् ब्रषः समर्थक्षेळोक्यसंहारक्षमो दर्पोऽहंकारो यस्य तम् । वृषस्य धर्मस्य पतिम। तत्फलप्रदातत्वेन वृषो धर्म एव परापरक्ष्यो विश्ववपषः श्रंगमत उचतरी यस्य तम।अत एव व्यर्षमं व्याणां फलवर्षिणासिन्दावीनासूषमं श्रेष्टम् ॥३९॥ तृषो बलीवर्देश्वि ध्वजे यस्य तं वृषाद्वम्। वृषमोदारं वृषमेव धर्मेण भासमानेव उदारं बहफलप्रदम् । अत एव इषमं वृषेण धर्मेण निमिलेन भानं साक्षात्कारी यस्य तं वृषमं योगधर्मैकगम्यम। वृषभेक्षणं स्पष्टार्थम् । वृषायुर्धं श्रेष्ठप्रहरणम् । वृषो विष्णः शरो यस्य तं व्यक्तरम् । व्यन्मतं वर्मेकवपुषम् । व्यन्य दक्षयशस्यश्चरं निय-न्तारम् ॥४०॥ महदनेककोटिनद्याण्डाश्रयमृतमुदरं यस्य तं महोदरम् । महाकायं त्रैलोक्यकारीरं द्वीपित्रर्भनिवासिनं क्याप्रसम्भा नितरां छादितम् ॥ ४१॥ खड्डाधरं खड्डमात्र-धरम ॥ ४२ ॥ सुधान्यिने शोभना धन्यिनो धनर्धराः पार्षदा अस्य सन्ति तस्मै। स्त्रयमपि धनुर्धराय। अत एव प्रियधन्त्राय धनुःप्रियाय । धन्त्रधनुःप्रेरकःवेनास्या-स्तीति तस्मै बाणाय ॥ ४४ ॥ घन्वन्तराय धनावि अन्तरे मध्येऽस्तीति धन्यन्तरं मीर्वी तद्वपाय । सन्धिरार्षः । धन्वाचार्याय धनुर्वेदगुरवे धनवे धनःस्वरूपाय । ॥ ४५ ॥ भगन्नाय भगनेत्राभिदे ॥ ४७ ॥ ग्रहा-गताः पातालगता अपीत्यर्थः । न स्रखनेधन्तीत्यक्तं तदे-वाह-दक्षस्येत्यादिना ॥ ५२ ॥ तमसा सेंबृता न प्राकाशन्त न प्राज्ञायन्त ॥ ५७॥ चक्रभेषय इति संबन्धः ॥ ५८ ॥ पूत्राणं पूषणम् ॥ ५९ ॥ नता ळीनाः सन्तः निश्वक्रमर्थशदेशादपकान्ताः देवानां लीनानामपि वधा-येति शेषः ॥ ६० ॥ * गत्यर्थध्वजते रूपम् ।

सध्मान्सस्फुळिङ्गांश्र विद्यंतायदसिक्सान्। तं दवा तु सुराः सर्वे प्रणिपत्य महेश्वरम् ॥ ક્રફ

कदस्य यज्ञभागं च विशिष्टं ते त्वकल्पयन् भयेन जिदशा राजञ्छरणं च प्रपेदिरे॥ ६२ तेन चैवातिकोपेन स यज्ञः सन्धितस्तदा। भग्नाश्चापि सुरा जासन् भीताश्चाद्यापि तं प्रति असुराणां पुराण्यासंस्त्रीणि वीर्यवतां दिवि आयसं राजतं चैव सीवर्ण परमं महत् ६४

सीवर्णं कमलाक्षस्य तारकाक्षस्य राजतम्। ततीयं त प्रश्तेषां विद्यन्मालिन आयसम्॥

न शकस्तानि मघवान् मेलुं सर्वायुधैरिप। अथ सर्वे सरा खंद्र जग्मुः श्रेरणमर्दिताः॥ ६६ ते तमचर्महात्मानं सर्वे देवाः सवासवाः। ब्रह्मदश्चरा होते घोरास्त्रिपुरवासिनः॥ ६७ पीडयन्त्यधिकं छोकं यस्मात्ते वरदर्पिताः। त्वहते देवदेवेश नान्यः शक्तः कथञ्चन ॥ ६८ हन्तं दैत्यान्महादेव जहि तांस्त्वं सुरद्विपः कड रौद्रा भविष्यन्ति पशवः सर्वकर्मसु॥ ६९ निपातियासमें चैतानसरान् भवनेश्वर। स तथोक्तस्तथेत्युका देवानां हितकाम्यया गन्धमादनविनध्यो च कृत्वा वंशध्वजी हरः पृथ्वी ससागरवनां रथं कृत्वा तु शङ्करः ७१

तं शरान्मुबन्ताभिति शेषः ॥ ६१ ॥ अतिकोपेन शानिकान्तकोपेन ज्ञान्तेनेत्यर्थः। तत:प्रसति पर्व अम्राः सन्तोऽद्यापि भीताः सन्तीत्यर्थः ॥ ६३ ॥ वंश-ध्वजी अल्पी ध्वजी पार्श्वदयस्थी। महाध्वजस्त मेरुरिति बक्ष्यते ॥ ७९ ॥ अणी युगान्तवन्धने ह्रौ नागौ । यूपं युगं शवनाहं त्रिवेणुयुगवन्धनरञ्जुम् ॥ ७३ ॥ योकााणि । अज्ञानि चाकषीवीनि । सत्त्वानि सरीसपपर्वतावीनि च ७४ उपवेदान आयुर्वेदधर्वेदगान्धर्ववेदपश्चिमाम्रायान् । खली-भान कडीयाळीतिप्रसिद्धान ।गायत्रीसावित्र्यौ प्रवहं रहमीन ॥ ७५ ॥ वाजाभ्यां पक्षाभ्यां पक्षयोरित्यर्थः ॥ ७७ ॥ विश्वत विश्वतं निश्राणं निशितम् ॥ ७८॥ स्थानं स्थीयतेऽ स्मिनिति योगाद्ब्युह्म् ॥ ८० ॥ स्थाणुरचलः समैतानि समस्त्रगतानि ॥८१॥ त्रिपर्वणा त्रीणि विष्णवायवैवस्यता-ख्यानि शरपक्षपंखरूपाणि पर्वाणि यस्य तेन । त्रिशस्येन साई:-

अक्षं फ़त्वा त नागेन्द्रं शेषं नाम त्रिलोचनः। चक्रें करवा त चन्द्राकों देवदेवः पिनाकधक अणी कुत्वैलपत्रं च पुष्पदन्तं च ज्यस्वकः। युपं क्रत्वा त मळयमवनाहं च तक्षकम्॥ ७३ योकांगानि च सत्त्वानि

कृत्वा शर्वः प्रतापवान् ।

वेदान कत्वाऽथ चतर-श्चतरभ्वान्महेश्वरः॥

उपवेदान खलीनांश्च कत्वा लोकत्रयेश्वरः। गायत्री प्रमहं करवा सावित्री च महेश्वरः॥ कृत्वोङ्कारं प्रतोदं च ब्रह्माणं चैव सार्थिम्। गाण्डीवं मन्दरं कृत्वा गुणं कृत्वा तु वासुकि विष्णुं शरोत्तमं कृत्वा शल्यमर्झि तथैव च। वायं क्रत्वाऽथ वाजाभ्यां प्रक्ले वैवस्ततं यमम् विद्यत्कत्वाऽथ निश्राणं मेरुं कृत्वाथ वै ध्वजं। आरुह्म स रथं दिद्यं सर्वदेवमयं शिवः ॥७८ त्रिपरस्य वधार्थाय खाणः प्रहरतां वरः। असराणामन्तकरः श्रीमानतुलविक्रमः॥ ७९ स्तयमानः सरैः पार्थ ऋषिभिश्च तपोधनैः। स्थानं माहेश्वरं कृत्वा दिव्यमप्रतिसं प्रभः ८० अतिष्ठत्साणुभूतः स सहस्रं परिवत्सरान्। यदा त्रीणि समेतानि अन्तरिक्षे पुराणि च८१ त्रिपर्वणा त्रिशाल्येन तदा तानि बिभेद सः। प्राणि न च तं शेकदानवाः प्रतिवीक्षितमः। शरं काळाश्चिसंयक्तं विष्णसोमसमायतम्। प्राणि दग्धवस्तं तं देवी याता प्रवीक्षितम्॥

पत्यदक्षिणास्त्याहवनीयरूपामित्रयशस्येन ॥ ८२ ॥प्रराणी-त्यादिसार्थः । पूर्वे दश्वयज्ञविष्वंसनसूक्तं तस्य तात्पंर्यमं-ईथरेऽनिर्पती यहो विश्वंसते । ततश्च यहकर्ता ऋत्विजश्च नइयंतीत्युक्तं तेनेश्वरप्रीत्यर्थं कर्माणि कार्याणीति दर्शितम् । ततक्षिप्रवध उक्तस्तस्य तात्पर्ये स्थलसङ्गकारणानि त्रीणि शरीराणि पुराणि कमाद्वहुप्रीत्यल्पसुखकरत्वाभ्यां सोहसय-खेन च सीवर्णराजतायसानि । काम्रादयोऽसरा: बाम्रा-दयो देवास्तेषां प्रोतिकरो स्त्र आत्मा शरीरं प्रथिव्याख्ये रथमास्थाय तस्य चालके चन्द्रसर्याक्ये मनश्चक्रधी चक्रे। वैदाश्च गम्यस्थानप्रापकत्वेन हयाः शरो विष्ण्वधिष्रिता सक्ष्मबाद्धिस्तदैकाम्येण शरीरत्रयभेदे तुर्ये बद्धाणि साक्षास्क्रते सति कामादयो नज्यान्त फलभताश्च शमादयो वर्धन्ते। तेष च वर्धमानेष स्टो बालबदागदेषधम्यो बहाबिलावर नाम्न्या उमाया वशगो भवतीत्येतदत्र प्रदर्श्यते ॥ ८३ ॥ बालमङ्कागतं कृत्वा खयं पञ्चशिखं पुनः । उमा जिज्ञासमाना वै कोऽयमित्यव्रवीतसुरान् असुयतञ्च शुक्रस्य बज्जेण प्रहरिष्यतः।

बाहुं सबज्रं तं तस्य कुद्धस्यास्तंभयत्प्रभुः८५ प्रहस्य भगवांस्तर्ण सर्वेळोकेश्वरो विभः। ततः स स्तंभितभुजः शक्रो देवगणैर्वृतः॥८६ जगाम ससुरस्तुर्ण ब्रह्माणं प्रभुमध्ययम् । ते तं प्रणम्य शिरसा प्रोचः प्राञ्जलयस्तदा॥ किमप्यञ्जगतं ब्रह्मन् पार्वत्या भूतमञ्जतम् । बालकपधरं दृष्टा नास्माभिरभिलक्षितः॥ ८८ तस्मात्त्वां प्रशमिच्छामो निर्जिता येन वै वयं अयुध्यता हि बालेन लीलया सप्रदेवराः॥८९ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः। ध्यात्वा स शंभुं भगवान्वालं चामिततेजसम् उवाच भगवान्त्रह्मा शक्रादीश्च सुरोत्तमान्। चराचरस्य जगतः प्रभः स भगवान्हरः ॥ तस्मात्परतरं नान्यतिकचिवस्ति महेश्वरात यो दृष्टो हामया सार्धे युष्माभिरमित्यतिः॥ स पार्वत्याः कृते शर्वः कृतवान्वालरूपताम्। ते मया सहिता यूयं प्रापयध्वं तमेव हि॥ स एष भगवान्देवः सर्वलोकेश्वरः प्रभुः। न संब्बधिरे चैनं देवास्तं भूवनेश्वरम्॥ ९४ सप्रजापतयः सर्वे बालार्कसदशप्रमम् । अधाभ्येत्य ततो ब्रह्मा दद्रा स च महेश्वरम्॥ अयं श्रेष्ठ इति ज्ञात्वा ववन्दे तं पितामहः। ब्रह्मोबाच ।

त्वा यहां प्रवास्थास्य त्वं गतिस्त्वं परायणं त्वं अवस्त्वं महादेवस्त्वं थाम परमं पदम् । त्वया सर्वेमिदं त्यातं जगस्यावरजङ्गमम् ॥ अगवन्भृतभव्येश टोकनाय जगरपते । प्रसादं कुरु शक्रस्य त्वया कोधारितस्य वै॥ त्यास उवाच ।

व्यास उवाचा पद्मयोनियद्मा श्रुत्वा ततः प्रीतो महेश्वरः। प्रसादाभिमुखो भूत्वा अहहासमयाकरोत्॥ ततः प्रसादयामासुरुमां रुद्रं च ते सुराः । अभवच्च पुनर्वाहुर्यथापकृति विज्ञणः १०० तेषां प्रसन्तो भगवान्सपत्तीको वृषध्वजः । देवानां त्रिद्दाश्रेष्ठो दक्षयन्नविनादानः ॥ १ स वै रुद्रः स च शिवः

स व रहा स च शिवः सोऽग्निः सर्वश्च सर्ववित्। स चेन्द्रश्चैव वायुश्च सोऽभ्विनी च स विद्युतः

साठाव्यना च स विद्युतः ॥ स स भवः स च पर्जन्यो महादेवः सनातनः । स चंद्रमाः स चेशानः स स्यॉ वरुणश्च सः

स काळः सोऽन्तको मृत्युः स यमो राज्यहानि तु। मासार्थमासा ऋतवः

सन्ध्ये संवत्सरश्च सः॥ धाता च स विधाता च विश्वात्मा विश्वकर्मकृत्।

सर्वासां देवतानां च धारयत्यवपुर्वेषुः॥ ५ सर्वेदेवैः स्तुतो देवः सैकधा बहुधा च सः।

शतधा सहस्रधा चैव भूगः शतसहस्रधा ॥ द्वे तनू तस्य देवस्य वेदझा ब्राह्मणा विदुः। घोरा चान्या शिवा चान्या

> ते तनू बहुधा पुनः ॥ घोरा तु यातुधानस्य सोऽग्निर्विष्णुः स भास्करः । सौम्या तु पुनरेवास्य आपो ज्योतींपि चंद्रमाः ॥

वेदाः साङ्गोपनिषदः पुराणाध्यात्मनिश्चयाः यदत्र परमं गृद्धं स वैः देवो महेश्वरः ॥ ९ ईद्द्याञ्च महादेवो भूयाञ्च भगवानजः । न हि सर्वे मया शक्या वक्तुं भगवतो गुणाः अपि वर्षेत्रहञ्जेण सततं पाण्डुनम्बन् । सर्वे प्रवृद्धितान्वे सर्वेपापसमन्वितान् ११ स मोचयति सुप्रीतः शरण्यः शरणायतान् शासुरारोग्यमेश्वर्यं वित्तं कामाञ्च पुष्कृतः स द्वाति मनुष्येश्यः स वैवाश्विपते सुन्। सेन्द्रातिमु च देवेषु तस्य वैश्वर्यमुक्यते १३

असुबत्व करूरवे आदितारथँ-जवभूतं हिफ्तः क्रमेठास्तेन योगमहित्रा निर्वेचनः वन्तस्तमेन वारणं गच्छन्तीति ॥८५॥ मतिः पाकतः। परावणं कमस्यानम् ॥५६॥ भव उचित्रिकारणम् ॥५५॥ विद्यक्तः। मायः नायकः। पतिः पाकतः ॥५८॥ स्त वै सद्व हत्यादिना प्रत्येन सार्वास्यस्यस्यते ॥ ५०६॥

स्य सैव त्यापनो लोके समस्याणां दासादासे पेश्वर्गाञ्चेत कामानामीश्वरूभ स वस्मने १४ महेश्वरश्च महतां भतानामीश्वरश्च सः। बहाभिर्वेद्या क्रपैविश्वं हगामोति वै जगत ॥ बहुत हेबहुत गरफं समारे सर्विधितस्। गड़गामलेनि गिरुगानं पिननोगमधं रशिः एप चेव इम्हानिष हेवो चस्त्रति नित्यहाः। गज्ञाने जनारतन तीरकान शतीश्वरम् ॥ अस्य दीप्रानि रूपाणि घोराणि स बहानि स लोके यान्यस्य प्रचन्ते मन्द्याः प्रवदन्ति च नामधेयानि लोकेष बहत्यस्य यथार्थवत । निम्हरास्ते महत्त्वाच विभागात्कर्मणस्त्रथा वेदे चास्य समासातं शतकवियमत्तमम्। नामा चानन्तरुदेतिहापस्थानं महान्मनः१२० सकामानां प्रभावेंचो ये दिल्या ये च मानवाः स विभः स प्रभारेवो विश्वं ह्याप्नोति वै महत ज्येष्रं भतं चढन्त्येनं ब्राह्मणा सनयस्तथा ।

गुजा क्षेत्र हेलानां प्रसादस्थानलो (प्राचन२२ सर्वेशा यत्पशस्पानि तैश्च यदमते पनः। नेवाक्षिवितर्शेख सम्मात्पद्यापतिः स्मातः २३ विन्मं क वनामरीया विकासस्य सथा स्थितम । प्रवयन्त्रेष लोकांश प्रवेश्वर इति स्मनः २५ क्रवयशैव देवाश

सम्बद्धाः स्वरम्यस्य । जिल्लाका की महिल का तज्ञादयस्यै समास्थितस् ॥

पज्यमाने ततस्तिस्मिन्मोदते स महेश्वरः। साबी प्रीतक भवति प्रह्मश्रीव शहरा ॥ २६ यहस्य बहुधा रूपं अनुभूत्यभवस्थितम् । स्थावरं जङ्गमं चेव बहुरूपस्ततः स्पृतः २७ पकाक्षी जाउचळकास्ते

मर्वतोरक्षिमयोऽपि वा। क्रोधाद्यशाविदालोकां-क्तक्मात्सर्वे इति स्मतः॥

है तन इत्यन्ते तन पन्ध्यांख्याति-तस्य देवस्याति । वडवामखास्थ्या घोरा तमः ॥ १६॥ एष सैवेति । अधीरा सम्बातास्था काशी 'या में इट जिला नमर्थीरा पापकाशिनी ' इति लिंगाद्यापस्य ब्रह्मणः प्रकाशकत्वात । एतशास्त्रज्ञाप्यविककाख्यां तासेव प्रकलाऽऽहातम । अत्र हि जन्ती: प्राणेवश्करममाणेव स्वस्तारकं ब्रह्म व्याच्छे बेनासावस्ती भरवा मोक्षी भवति । तस्मादविभक्तमेव निषेवेताविभक्तं न विमशेदिति। तत्र इमशाने काइयां एनं रूरं जमा क्यामकाः ग्रजानेत आराध्यानेत । एतदपि तत्रैव धतम । य एपोऽनन्तोऽध्यक्त आत्मा सोऽविमक्त उपास्यः सोऽविसको प्रतिष्ठित इति। वीरस्थाने वीराणां पडर्गजयिनां संन्यासिनां स्थाने अविसक्ते। यथोक्तं यतीन्त्रकृत्यं स्वतिष-' अष्टी मासान विहारः स्यादार्थिकांश्वतरी वसेत ।

न नाम इमशानशब्दार्थों लोकप्रसिद्धों ब्रहातं यक्तः। तस्या-ज्ञचित्थेन यागभाभित्वासंभवेन यजन्त्येनं जनास्तत्रीत वाक्यशेषविरोधातः स च वीरस्थाने इत्यक्तेरसराणां निन्ध-मार्गज्ञषां तदापि यजनस्थानांसेति वाच्यम् । आनुशासानिके जमामहेश्वरसंवादे अभवानसहर्व पवित्रं स्थानं त्रैलोक्से नास्तीति महेश्वरवन्यसैव स्थापितस्वात तस्मान्महाइम्हाज्ञ-भिति कोकप्रसिद्धैः पवित्रं देवयजनस्थानं इमशानास्त्रं बाराणस्येव । अत्रेव संवर्तादीनामज्ञातवासी जाबालाही श्रवमाणों दानधर्मेव मैश्रेयभिज्ञायामाश्वमेधीये संवर्तमध-

अविमुक्ते प्रविष्टानां विहारी नैव विद्यते ' इति ।

सीये चोपवंहित इति सर्वमनवयम् ॥ १७ ॥ अस्येति । चावधोराणि ॥ १८ ॥ निरुध्यन्ते---

िश्वर्याचीय कामानाभीश्वरथ्य स उच्यते ।

महेश्वरथ महतां भतानामीश्वरथ सः । दरवेवंजातीयकै: श्रीकेर्व्यास्त्रायस्ते ॥ १९ ॥ जनक्रियं 'तसस्ते स्वयस्थवे' इति याजवः चपात्रकः। जपस्थानं स्वोच स्थानमंत्रभूतम् ॥ १२० ॥ कामानां दिव्यानां मानवाणां च स प्रभर्दाता विभव्यपिकः । विश्वं ब्याप्रोति कत्तक-कण्डलवत । च त्याकाशवादिभमात्रं नापि प्रधानवत ॥२९॥ यतः प्रभरीश्वरश्चेतन इति यावत। ज्येष्टं प्रशस्ततमं त्रिविध-परिन्छेदशस्यं भनं नित्यसिद्धमः एष् एव प्रथमः प्रजापनि २२३ पञ्ज जीवान अत्र पाति पालयति । पिबति सादरं पत्रयति शोषयति चेत्यर्थानभित्रेय खत्यन्तस्य पातेः पतिशब्द लगजरतेन पश्चमित्राव्यस्यापार्थत्रस्यामेश्रेषे विजेयम ॥२३॥ ब्रह्मचर्चेण दिव्यत्वात । यथास्थितत्वाच लिंगसित्यप्यस्य नाम । आर्लिगत्ययं प्रपन्नं सत्तास्कृतिप्रदानेनालिगत्येनं प्रपत्न: प्रलीयमान इति हैतीस्य लिङ्ग्यदबाच्य: विस्थानाद-सकत्वाराणास्थितत्वात्कदस्थत्वाच प्रधानादन्यत्वमित्यर्थः । महयन प्रजयन स चासौ ईश्वरश्चेति महेश्वरः ॥ २४ ॥ खिलयति सर्वान्कामान् गमयति । अतः सर्वोत्कष्टत्वादःर्थ-मध्येत्वाच ऋषाद्वीनामच्ये लिंगनि सक्तसमर्पिनं पत्र-प्राथावि गच्छति प्राप्नोतीत्यनेन हेत्ना लिङ्गमित्यत्तर-स्यार्थः ॥ २५ ॥ सर्वं वर्तमानम् ॥ २७ ॥ एकमध्यस्य वन्तिमयं जाज्वलदत्यन्तं दीप्तमस्ति यत्र प्रविष्टं सर्वे तत्ता-

धृष्ररूपं च यत्तस्य धृर्जदिस्तेन चोच्यते । विश्वेदेवाश्च यत्त्रस्मिन्विश्वरूपस्ततः स्मृतः तिस्रो देवीर्यदा सैव भजते भवनेश्वरः। द्यामपः पथिचीं चैव ज्यम्बकश्च ततः स्मतः स मेधयति यश्चित्यं सर्वार्थान्सर्वकर्मस् । शिवसिच्छन्मचुष्याणां तस्मादेष शिवः स्मृतः॥ 38 सहस्राक्षोऽयताक्षो वा सर्वतोऽक्षिमयोऽपि वा । यच विश्वं महत पाति महावेषस्ततः स्मृतः ॥ 32 महत्पर्व स्थितो यश प्राणोत्पन्तिस्थितश्च यत स्थितीलक्ष्म यक्षित्यं तस्मात्स्थाणारिति स्मतः स्योचन्द्रमसोलीके प्रकाशनते रुच्छा याः। ताः केशसंशितास्यक्षे द्योमकेशस्ततः स्वतः

भतं भव्यं भविष्यं च सर्व जगदशेषतः।

भव एव ततो यस्माद्धतभव्यभवोद्धवः॥ ३५ कपिः श्रेष्ठ इति प्रोक्तो धर्मश्च चुष उच्यते। स देवदेवो भगवान्कीर्त्यतेऽतो बुषाकपिः॥ ब्रह्माणमिन्द्रं वरुणं यमं धनदमेव च । निग्हा हरते यस्मानस्माद्धर इति स्मतः॥ निमीलितास्यां नेजास्यां बलाहेवी महेश्वरः ललाटे नेत्रमसूजत्तेन ज्यक्षः स उच्यते ३८ विषमस्थः शरीरेष समञ्ज प्राणिनामिह । स वायविषमस्थेष प्राणोपानः शरीरिष ३९ पुजयेद्विप्रहं यस्तु लिङ्गं चापि महात्मनः। लिङं पजायिता नित्यं महतीं श्रियमश्रते ४० उक्तभ्यामधीमाग्रेयं सोमार्ध च शिवा तनः। आत्मनोऽर्धे तथा चाग्निः सोमोऽर्धे प्रनरूच्यते तैजसी महती दीमा देवेभ्योऽस्य शिवा तनुः भाखती मानुषेष्वस्य तनुर्घौराऽग्निरुच्यते४२ वद्यसर्थे सरस्येष विवा याऽस्य तनस्तया । याऽस्य घोरतरा मूर्तिः सर्वानत्ति तयेश्वरः

दारम्यं प्राप्नोतीत्यनेन सरंत्येनं भतानीति वा सरस्ययं सर्वाणि भतान्यनन्तलोचनत्वादिति वा सर्वः। जाज्वल-वित्यस्यैव विवरणं-कोधादिति । शर्व इति तालब्या-दिपाठेऽपि श्रणोति हिनस्तीति शर्व हति निर्वचनमा।२८॥ धूमा कोधवती जिंदः स्वह्पमस्येति विश्रहे वर्णलोपाद्ध-र्जटिरित्याह-धन्नेति । ६पशब्दी देववाचीत्यामित्रेत्याह-विश्वे इति ॥ २९ ॥ त्रैलोक्यं भजते पालयतीति श्यंवक इत्याह-तिस्त्र इति ॥ ३० ॥ समेधयतीति यस्माद्धनादिवर्धनेन लोकानां शिवंकरस्तरमाच्छिव इसर्थः ॥ ३९ ॥ महान्ति पुरुषभेदेन बहुत्वाद्विभुत्वाद्वा व्याप-काख्यानि देवशाव्यतानीदियाण्यस्येति वा महतो विश्वस्य देवो राजा वा महादेव इत्यभित्रत्याह-सहस्रोति ॥३२॥ स ईक्षां चक्रे स प्राणमराजत्प्राणाच्छुदामित्यादिना श्रतौ ईक्षणकर्ता ईश्वरो महानुक्तः । प्राणी जीवीपाधिस्तेन जीव उक्तः। श्रद्धादिकं जीवस्य लिज्ञशरीरं चरमं कार्यम । तन्न महत्त ईशास्त्रागपाध्यस्प्रहेन रूपेण तत उपहितेन साक्षि-रूपेण तदपाध्यभिमानिना कर्जादिरुपेण चास्थितोऽपि स्थितलिक्षः आविकियस्वरूपतया तिष्ठतीति योगात स्थाणरित्यच्यत इत्याह—महदिति ॥ ३३ ॥ सर्योचन्द्रमसोरित्यमेरप्यपलक्षणम्-रूचो दीप्तयः ऋको सर्थ-चन्द्राप्तिनेत्रे ब्योन्नि केशा रहमयो यस्येति विग्रहः ॥३४॥ शरीरेष विषमेर्दशविधै रूपैस्तिइतीति विषमस्यः प्राणिमां देहाभिमानिनां सर्वेषां समः प्रियत्वात् न ह्यात्मनि ऋदा-

चिद्यप्यप्रियत्वं कस्यापि हुएं स एव शिव एव बायरूपी त्राणापानाविभेदेन विषमस्येत्र पुण्यपापित्र शारीरित्र जीवेष स्थितः सर्वसम इत्यर्थः ॥ ३९ ॥ विवहं प्रतिमाम ॥४०। क्रक्रम्यामित्यादिश्लोकत्रयेण प्रनस्ततह्रयं विभजते-उरमञ्चामिति। तत्रावकोकेऽभिरिति भोका सोम दति च भोरयमच्यते । अत्र मखबाहहपादेभ्यो जाताश्च-त्वारो वर्णाः कर्मफलभतग्रद्यादिनारेण समस्तप्राणि-कल्याणकरत्वाद्रदस्य शिवा तम्रित्यच्यते । तत्र ऊक्शब्देन तदारभ्याधातनः प्रदेश उच्यते। तत्रार्थमामेयं परिशेषादर्ध सीमः वैश्यो भोक्ता शहो भोज्यं इत्यर्थः । आत्मनी सहस्य तथा च ऊरुम्यामपरि अर्थे शिरोशागो ब्राह्मणोऽत्रिसाँका परिशेषादर्घं बाहुभागः क्षत्रियः सोमो भोज्यं तथा पुनर-प्येतदच्यते अर्थमाभयमर्थे सोम इति तेन ब्रह्मक्षत्रे भोकारी वैज्यकारी भोज्यी तथा च भोका भोज्ये रक्ष्य भोज्येन व भोक्ता वर्धनीय इति तथा च चातर्वर्ण्ये त्रैलोक्यस्थितिहेतत्वादात्मनो ६३स्य शिवा तन्तरिखर्थः ॥४१॥तैजसीति। 'न ह वै देवा अश्रन्ति न पिवन्त्येत. देवामृतं दृष्टा तुप्यन्ति' इति श्रुतेर्देवानां भोग्या सोमरूपास्य शिवा ततः स्वर्गेऽस्ति तथा भुवि मातुषेषु घोरा भोकी जठरामिङ्पा सर्वानर्थनिदानभूताऽस्तीति भावः ॥ ४२ ॥ ब्रह्मचर्यमिति । एव मानुषः तया तन्वा ब्रह्मचर्यं चरति बाऽस्य शिवा तर्न्दैवी संपत् शमदमादिख्या सर्वानर्थनिदानं घोरतरा कामकोधादिरुपा बाऽस्य शिवस्य मृतिस्तया स

भक्तो विश्वेश्वरं देवं मानुषेषु च यः सदा । वरान्कामान्स ऌभते प्रसन्ने त्र्यस्वके नरः ५२ गच्छ युद्ध्यस्य कीन्तेय न तवास्ति पराजयः यस्य मन्त्री चगोप्ता चपार्श्वस्थो हि जनार्दनः

सञ्जय जवाय ।
प्वसुक्ताऽर्जुनं संबये पराश्वरस्तास्ता ।
जगाम भरतश्रेष्ठ यथागतमरिदम ॥ ५४
युद्धं क्रत्वा महद्धोरं पञ्चाहानि महावळः ।
ब्राह्मणो निहतो राजन ब्रह्मळोकमवामवान्
स्वर्थाते यत्कळं वेदे तद्दिमज्ञिष पर्वणि ।
स्वियाणाममीरूणां युक्तमत्र महच्चराः ॥ ५६
य इदं पठते पर्व प्र्युण्याद्वापि नित्यदाः ।
स सुक्यात्र महापार्थः कृतेवीरिश्च कर्मभिः ५७
यहावासिक्रीह्मणस्येह नित्यं
भेरे क्ष्र अप्यापां यशञ्च ।

समना । तत्य घोरे दुद्धे क्षत्रियाणां यराश्च । कमिदं स्मृतम् । श्चेषे वर्णों कामसिष्टं रूमेते इति वर्णों कामसिष्टं रूमेते स्ततारियतः ॥ ५१ पुत्रान्पौत्राक्षित्यसिष्टांस्तयैव ॥ १५८ इति श्रीमहासारते द्रोणपर्वणि नारायणास्त्रसोक्षपर्वणि

यिन्नर्देहति यत्त्रीश्णो यदुमो यत्प्रतापवान् । मांस्वाणितमञ्जादां यत्त्रते क्ष्रु उच्यते ४४ एप देषो महादेषो योऽसी पायं तवाम्रतः । संम्रामे शानवान्तिमं स्टब्से पायं तवाम्रतः । संम्रामे शानवान्तिमं स्टब्से पायं तवाम्रतः । कृष्णेन दर्शितः स्वमे यस्तु कौल्न्द्रमूर्थित ४६ एप वै भगवान्देवः संम्रामे वाति तेऽम्रतः । येन दत्तानि तेऽम्रताणे येस्त्यया दानवा हताः अस्तः अस्तु वैश्वस्य यश्चस्यमागुष्यं पुण्यं वेदेश संमितम् देवदेवस्य ते पायं त्याप्त्रया द्वास्त्रया समितम् देवदेवस्य ते पायं त्यास्त्रया द्वास्त्रया समितम् देवदेवस्य ते पायं त्यास्त्रया द्वास्त्रया स्वर्णाया प्रभावः स्वर्णाया स्वरत्या स्वरत्या स्वरत्या स्वर्णाया स्वरत्या स्वर्णाया स्वरत्या स्वरत्या स्वरत्या स्वरत्या स्वरत्या स्वरत्या स्वरत्या स्वर्णाया स्वर्णाया स्वर्णाया स्वरत्या स्वरत्या स्वरत्या स्वर्णाया स्वर्णाया स्वरत्या स्वरत्या स्वरत्या स्वरत्या स्वरत्या स्वरत्या स्वरत्या स्वर्णाया स्वरत्या स्वरत्या स्वरत्या स्वरत्य स्वरत्य स्वरत्या स्वरत्य स्वर्य स्वरत्य स्वरत्य स्वरत्य स्वरत्य स्वरत्य स्वरत्य स्वरत्य स्वरत

विजित्स शबून्सवीन्स रुद्र कोके महीयते ५० चरित महासमो नित्यं सांप्रामिकमिन स्मृतम् । पठन्ये शतरुद्दीयं अण्येश्च सततीस्यतः॥ ५१

> द्याधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२०२॥ समाप्तं नारायणास्त्रमोक्षपर्व।

> > - \$\phi \phi \sqrt{--

सर्वांति कोषाधार्षिष्टों हि पित्रादीनापि हिनस्तीति सूचा सर्वान् रोदबति रूणादि वा सर्वेद्रासित्वाहुर स्तुच्यते स्वास्त्रम् । एक्ससेव कार्याकृत्यादयसेवाराच्यो अवनेव सवहद्वरचाशनवेद्याराधनीयो न तु हेकतीय अस्तिस् ॥ ४४॥ चतुर्विष श्रुद्धशवस्त्रपृत्रिराट्सेदेन इति सावः॥ ४४॥ चतुर्विष श्रुद्धशवस्त्रपृत्रिराट्सेदेन क्षित्र तिक्षाः । ४४॥ चतुर्विष श्रुद्धशवस्त्रपृत्रिराट्सेदेन स्ति त्रात्राः सक्तत् उमा प्रमद्भावस्य चतुर्विष्यास्तात्रमायस्य चतुर्विषम्॥ ॥ ४०॥

इति श्रीमत्पदवाक्यप्रमाणज्ञमयौदाचुरंघरचतुर्थरवंशावतंसगोविदसुरिसुर्वानींळकण्ठस्य क्रती+ भारतभावदीपे झथिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २०२॥

अत्रारंभप्रमृतिद्वितोयाश्र्याययम्तं मध्ये वोडसराजकीवे जवद्रवर्षयमाप्यमन्तरमापर्वसमापि च चयुर्षर अत्रारंभप्रमृतिद्वितोयाश्र्याययम् स्था वोडसराजकीवे जवद्रवर्षयमाप्यमन्तरमापर्वसमापि च चयुर्षर

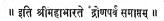
श्रवणमहिमा।

स्वधीयते यत्फलं वेदे
तदस्मिन्नपि पर्वणि ।
क्षत्रियाणामभीरूणां
यक्तमत्र महचदाः ॥ १ ॥
य इदं पटते पर्व
श्रुण्याद्वापि नित्यद्याः ।
स सुच्यते महापापैः
कृतेप्रेरिश्च कर्मिमः ॥ २ ॥
यज्ञानाप्तिन्नीद्याणस्य नित्यं
घोरे युद्धे सन्त्रियाणां यदाश्च ।
दोषौ वर्णौ काममिष्टं लमेते
युत्रान्यौन्नासित्यमिष्टांस्तयैव ३॥

अस्यानन्तरं कर्णपर्व भविष्यति

तस्यायमाद्यः श्लोकः । रामान स्वास-सनो होणे वने राजस्तरामिनस

वैद्यापायन उवाच-ततो द्रोणे हते राजन्दुर्योधनसुखा नृपाः । भूशसुद्धिग्रमनसो द्रोणपुत्रसुपादवन् ॥ १

क वध्याविषांणि पर्वतंत्रहरूवनावसः— अञ्चाच्यायदातं प्रोक्तं तथाऽध्यायाञ्च सप्ततिः । अद्यो क्रेशेक्तसहस्राणि तथा नव द्यातानि च ॥ क्रेशेका नव तथेवाञ संस्थातास्ततंत्रवर्दिशना । पाराञ्चार्येण सनिना सञ्चित्रस्य द्वोणपर्यणि ॥ इत्युक्तम् । तथापि प्रायः संप्रति ब्रोणपर्वाध्यायसंख्या २०२, ख्लेकसंख्या च ९६४४ इस्यते । तदेतद्वयासोका-ध्यायख्लेकसंख्याविसंबादित्यं पूर्वळेखकादिप्रमादादेवेत्यूग्र-मिति सर्वे शिवम् ।

इति श्रीकिञ्जवडेकरकुळकमळदिवाकरसोमयाजिदत्तात्रेयदीक्षिततत्त्रज्ञ-पण्डितरामचन्द्र-शास्त्रिक्कृतौ महाभारतळद्वीटप्पण्यां द्रोणपर्व समामम् । भारती जयत् । शके १८५३

Shriman MAHĀBHĀRATAM

Part IV VIII Karnaparvan

WITH

Bharata Bhawadeepa By Nilkantha.

Edited by

Pandit Ramehandrashastri Kinjawadekar

PRINTED & PUBLISHED

BY

SHANKAR NARHAR JOSHI

Chitrashala Press, 1026 Sadashiv Peth, Poona City.

Shake 1853.]

First Edition.

(A. D. 1931.

(All rights reserved.)

Pauli Administration of the state of the sta

AN ARTHUR EMPARATE PROPERTY MARKATE DANGER

श्रीमन्महाभारतम्।

चतुर्थभागे-कर्णपर्व।

चतुर्घरवंशावतंसश्रीमन्नीलकण्ठविरचित-भारतभावदीपाख्यटीकया समेतम्।

पण्डित रामचंद्रशास्त्री किंजवडेकर इत्येतैः पाठान्तर-टिप्पण्यादियोजनया समलङ्कृतम् ।

पुण्याख्यपत्तने

१०२६ सदाशिववीथ्यां चित्रशालाख्ये मुद्रणालये 'शंकर नरहर जोशी' इत्येतैः संग्रुद्य प्रकाशितम् ।

- XX

शाळिवाहनशकाब्दाः १८५३] प्रथमं संस्करणम् ।

िखिस्ताब्दाः १९३१

[अस्य ब्रन्थस्य सर्वेऽधिकाराः प्रकाशयित्रा स्वायत्तीकृताः]

ilija velik sela Sanga erangan erangan erang madana erangan

talket musood

FIRST TAKE STREET

1. 15 Constitution

॥ महाभारतम् ॥

少子少少の个子の कर्णपर्व।

विषयानुक्रमणिका ।

१० २६

श्लोकाः विषय: व्रष्टम (१) कर्णपर्व १-१९६ 'ततो दोणे हते ' इत्यादिना कर्णस्य सैनापत्याभिषेकानन्तरं विनिर्गतेष कीरवेष पाण्डवकी-रवयोदिनद्वयं यावद्यद्धे प्रदृत्तेऽ-र्जुनेन कर्णी हत इत्यादिकमाच्छे जनमेजयं वैशस्पायनः। कर्णं हतं श्रुत्वा धृतराष्ट्रः कथं प्राणानधाः रयदित्यादिको जनमेजयश्यः २ वैशस्पायनस्योत्तरम्-कर्ण-हननानन्तरं सञ्जयो धृतराष्ट्रं प्र-त्यागत्य कुशलप्रश्नपूर्वकं तं तिर-श्चकार । भीष्मादीनां मरणेन विलपतो धतराष्ट्रस्य नारायणा-स्त्रनिवारणानस्तरं मदीयैः किं क्रतामिति प्रच्छतः सञ्जयेन सही-क्तिप्रत्युक्ती ... द्रोणे हते शोचतो योधाना-श्वास्य दुर्थोधनेन सैनापत्येऽभि-षिक्तः कर्णो युद्धं कुर्वश्रज्ञीन निपातित इत्याह सञ्जयः ... ४ कर्णवधश्रवणेन धृतराष्ट्रस्य वैषादिकमाह वैशम्पायनः । सञ्जयभूतराष्ट्रयोक्तिमत्युक्ती ..५ 'के जीवन्ति के च सृताः' इति धतराष्ट्रपश्चे मृतानां भीष्मा- श्लोकाः विषयः पृष्ठम् दीनां नामानि निगदन्तानाविधी-पमानेन कर्णनिधनमाह सञ्जयः ७ हतानां पाण्डवसम्बन्धिनां

नामान्याख्याहीति धृतराष्ट्रप्रश्ले तान्याह सञ्जयः

के जीवन्तीति धृतराष्ट्रप्रश्ले सञ्जयेन कथिताञ्जीवतो द्रीण-पुत्रादीब्धुत्वा स मुमोह ... १० कर्णवधमसंभावितं मन्यमानो

धृतराष्ट्रश्चिन्तातरो विळळापे-त्याह वैशस्पायनी जनमेजयप्र-श्राजुरोधेन

सञ्जयेन समाश्वासितोऽपि धृतराष्ट्रः पुनर्विरूप्य कर्णप्रशंसा-पूर्वकं तहधमविश्वसन् कर्णवधं रष्ट्रा दुर्योधनः किञ्चिद्रविदि-त्यादि पप्रच्छ ... द्रोणहननाद्यनन्तरं दुर्योधनोऽ-

वहारं क्रत्या शिविरमागस्य राज्ञां मतानि जिज्ञासस्तान्पप्र-च्छेत्याह सञ्जयः। राज्ञामिङ्गिता-दिना युद्धाभिष्रायं बुद्धाऽश्वत्था-मा कर्णे सेनापत्येऽभिषेतुः दुर्यो-धनं प्रत्यवाच। अश्वत्थामवाक्या-हर्योधनेनाभिषेकार्थं कॅर्णस्तदङ्गीचकार । ततो दुर्यों-

ą.	महाभार
अ० श्लोब	क्यानियेक कथायत्व।
	यनकृत पासारा तत्कालिकों कणस्य समां वर्ण- यति सम सञ्जयः १७
११ ४३	क्षेत्रकार स्वाद्य केणीः किस-
	करोदिति धृतराष्ट्रप्रश्ने सक्षय- स्योत्तरम् । कर्णमतेन तव पुत्रेषु
	रचयामास । त हृहा शुध्याहरू
	गन्ननदोभयं सनिकाः राषापा
	न्वादयामासुः
	षोडशदिवसयुद्धम् ।
35 B	क्योगी मध्यमधारयो ये द्वामानया-
	्रा केल्यान समात ५०
१३ ३	
100	
	किन्नानवित्यास्या सह युद्ध कुव-
	न्सात्याकस्ता जवान
१ ४	केन्यार्थिके प्रसन्ते श्रतकमा चित्र
	केन्द्र ज्ञाता भाषाचर्ण्याच्य
	्र अवस्त्रामधीनमनधीत। चित्रे
	निकिन्ध्यं प्राप्त तीयक्ष
	सर्वेषु गतेषु द्रााणमानमा
	जगाम
१५	कितादिष प्रशंसतस् परस्पर-
	बाणप्रहारेण मूछितावुभावुभय-
	सारथी रणादपोहतुः २४ । ५१ अर्जुनादिग्रुद्धग्रुश्वया घृत-
\$8	नाष्ट्राक्ष सञ्जयस्तत्कथयन् प्रति-
CAPS	व्यक्षे । स्वराप्तकान्नाशयन्तमञ्जून
	सिद्धादिषु स्तुवत्सु श्रीकृष्णार्जुन- प्रशंसारूपामश्रीरिणीं वाणी
79.7	श्रवणसरिणगोत्तरां कृत्वाऽश्व-
. :83	्रत्थामा प्रत्यागच्छति सम् ।
The second	अध्वत्यामा युद्धायमाक्षां अ

प्रथम विषयः श्लोकाः त्वाऽर्जुनेनोक्तः श्रीकृष्णोऽश्वत्था-मानं प्रति स्थिरो भव युद्धस्वे-त्याद्याह । केशवार्श्वनी बाणैरा-च्छाद्य सिंहवन्नद्तोऽभ्वत्यास्रो बाणगणं छित्त्वा पुनः संशप्तकै-र्युद्ध्यमानमर्जुनं प्रति स पुनर्वा-णान्ववर्ष, ततः संशप्तकांस्त्य-क्तवाऽर्जुनो द्रौणि प्रनरभ्ययात अभ्वत्थामा युद्धं कुर्वन्नर्जुनः साश्वध्वजं तमाच्छाच संशप्तका-न्गत्वा तेषां घनुरादीश्चिच्छेद । पुनरागत्य युद्ध्यमानस्य द्वीणेः पराक्रमं दड्डा श्रीकृष्णेन प्रेरितोऽ-र्जुनस्तद्रश्मीश्चिच्छेद, ततो भ्रा-न्तानश्वान्ख्यमेव निवार्य कर्ण-सैन्यं प्राविशद्रीणिः । पुनरर्जुनः संशप्तकानगच्छत २८ उत्तरतः पाण्डुसेनाध्वाने श्र-त्वा श्रीकृष्णेन प्रेरितोऽर्जुनस्तत्र गतो मागधराजेन दण्डधारेण तुमुळं युद्धं कुर्वस्तं जघान । दण्ड-धारं हतं दङ्घा आगतं तन्द्रातरं दण्डमप्यर्थचन्द्रेण वाणेनावधी-दर्जुनस्तदा सैनिकास्तं प्रशशंसः अर्जुनः पुनः संशतिकान् प्राप्य तैः सह मन्दमन्दं युद्धं कुर्वेञ्श्री-क्रुष्णप्रेरणया सत्वरं तान् हत्वा दुर्योधनसैन्यमागतः पाण्ड्येना-भ्यर्दितं तत् सन्यं ददर्श ... ३२ पाण्डवयुद्धशुश्रूषया धृतराष्ट्र-प्रश्ने सञ्जयस्तत्पराक्रमवर्णनपूर्वकं तद्यद्धं वर्णयति स्म । पाण्डय पराक्रमं दृष्टा आगतस्याश्वत्थास्र-स्तेन सह युद्धम् । अश्वत्थामा पाण्डयस्य केतुं छित्त्वा सारध्या-दीन्हत्वा तदनुचरैर्युक्यमानस्तं पाण्ड्ये हतेऽर्जुनः किमकरो-

% ं	श्लोकाः		
		दिति धृतराष्ट्रप्रश्ने सञ्जयस्तत्कथ-	1
		यति स्म। कर्णन हत्यमानां सेनां	1
		विलोक्य श्रीकृष्णेन प्रेरितोऽजुन-	٠
		स्तत्समीपमाजगाम । ततस्तस्य	
		पाण्डवानां च तुमुल युद्धमभूत्।	
		कर्ण प्रत्यागतानां पाञ्चालराजा	
		दीनां संकुळं युद्धम ३६	
२२	30	धृष्टद्युम्नं प्रति प्राच्यादिष्या	٢
		गतेषु तत्साहाय्यं कर्तु पाण्डु	٠
		पञ्चालेषु चागतेषूभयोः संकुल	5
		युद्धम् ३५	
રરૂ	રર	सहदेवं प्रत्यागतो दुःशासन	-
		स्तेन सह युद्धं कुर्वस्तद्वाणेन	
		मोहितः सतेनापवाहित€तद	Т
		सहदेवः कीरवसैन्यं ममदे ३	¢
28	96	नकुलं प्रत्यागते कर्ण उभया	-
		मक्तिप्रत्यवत्यनन्तरं तम्रलं युर	Ĕ.
		क्रवन्ती द्वावपि परस्परसेन	वं
		बन्बा दावयतः स्म । कर्ण	न
		सारध्यादिहननपूर्वक पराजित	य
		वशीकतोऽपि नकुलः कुन्तावाक	य
		स्मृत्वा विसर्जितस्तन समाडः	स
		यधिष्ठिररथमारुरोह । पञ्चाल	T-
		न्त्रविश्य गजानां नाशादि कुर्वत	1:
		र्कणस्य वाणप्रहारेण पीडितान	ΙŤ
		योधानां महान्त्यातिकरः संवृत्त	ı:
			υ
24	કર	युयुतस्त्रूकयोर्युद्धे प्रवृत्ते ः	5-
		ल्कोऽभ्यादिहननपूर्वकं युग्रत	सं
		निर्जित्य पञ्चालादीखगाम	1
		शतानीकश्चतकमणोः शकुरि	ने-
		सुतसोमयोश्च युद्धम् १	32
~.	36		п-
યવ	३८	र्तवाक्यं ब्रुवत्सु कृपवाणप्रहारे	u u
		मोहितं धृष्टद्युमं तस्य सम	ı ı
		वाक्यं श्रुत्वा तत्सार्थिरपोवा	
		वाक्य श्रुत्वा तत्त्वारायरपावा	4
		शिखण्डिकृतवर्भणोर्युद्धे प्रवृ कृतवर्भवाणाभिघातेन मोहि	u
		कतवमवाणाभिघातन साह	ξď

शिखण्डिनं तत्सारथिरपोवाहर्

विषयः श्लोकाः आगतैस्त्रिगर्तादिभिर्युद्धं कुर्व-२१७ : धर सर्जुनः शत्रुअयादीअघान । पुनः संशासकैरावृतोऽर्जुन ऐन्द्रास्त्रेण तेषां धनादीश्चित्वा ताम्परा-ग्ये ४४ युधिष्टिरदुर्योधनयोर्युद्ध्यमान-છ0 योर्युधिष्ठिरेण विरधीकृतं दुर्यो-धनं हट्टा कर्णादिष्वागतेषु युधि-ष्ठिरसहाय्यार्थं पाण्डवादिषु चा-गतेषु सैन्यद्वयस्य द्वन्द्वयुद्धपूर्वकं संक्लं युद्धम ४६ युधिष्ठिरदुर्योधनयोर्युद्धं श्रोतुं धृतराष्ट्रस्य प्रश्ने सञ्जयस्योत्तरक-थनम् । रथान्तरमारुह्यागत्य युद्धं कुर्वन्दुर्योधनो युधिष्ठिरशक्ति-प्रहारेण मुमोह। मुग्धं दुर्योधनं इड्डा भीमेन प्रतिबोधितो युधि-ष्टिरस्तद्वधान्त्रिववृते, ततः कृत-वर्मभीमी संजग्मतः ... ४७ कर्ण पुरस्कृत्य युद्ध्यमानेषु कौरवेषु सात्यकि प्रत्यागतेषु सतसुतेन सह कर्णस्य युद्धम्। केशवार्जुनयोः कौरवबलमाग-तयोः सतोरागते च दुर्योधनेऽ-र्जुनस्तदादीनां धनुरादीनि चि-च्छेद। सात्यकि हित्वाऽर्जुनं प्रति-गच्छन्तं कर्णे प्रति सात्याकि-प्रभृतिषु बाणान्वर्षत्सु ताश्चिवार्य पाण्डवीं सेनां नाशयति स्म

> वाः स्वशिविरं जग्मः । अत्र बोडशादिवसयुद्धं समाप्तम् ... ४९

कर्णः । अर्जुनास्त्रप्रतापेन मोहि तेषु कौरवसैन्येष्वपयातेषु पाण्ड-

भृतराष्ट्रोऽर्जुनं प्रशस्य दुर्यो-धनः किमकरोदिति पप्रच्छ, स-खयश्च तह्न्कुग्रुपचक्रमे-शिविरं गत्वा कौरवेषु विचारयस्यु 'श्चोऽर्जुनसङ्कर्यं हन्ता' इति

विषय: वृष्ठम् श्लोकाः कर्णस्य सकोधं वाक्यं श्रुत्वा दुर्योधनानुकाताः सर्वे योधाः स्वस्वभवनानि गत्वा प्रातर्थ-द्धाय निर्जिग्मः। कर्णयुद्धविषये प्रश्नं कृत्वा दुर्योधनं निन्दन्तं धृतराष्ट्रं प्रति तक्षिन्दारूपं सञ्जय-वाक्यम्। कणौंऽर्जुनवधप्रतिज्ञा-श्याघयञ्चालयं पूर्वकमात्मानं सारध्यकर्मणि नियोक्तं दुर्योधनं प्रति प्रार्थयित्वाऽऽत्मानं शब्यं च प्रशशंस। कर्णवाक्यं श्रुत्वा हृष्टो दुर्योधनस्तदुक्तमङ्गीचकार

> दुर्योधनः द्यात्यसमीपं गत्वा स्वित्तयं कर्णस्य सारण्यं भवा-क्रसोत्वित्यादा। दुर्योधनावस्येन कृद्धा द्यात्य आत्मानं श्राध्यय 'क्रयं युनिक्ष सारण्यं ' इत्या-युन्दवा समाया निर्जनाय क्रा यात्समाया निर्जन्यन्त्यायोजने मृहीतः द्यात्यो विनयपूर्विकां 'अवात्यिकः कृष्णात् ' इत्या-दिकां तद्वाणीं श्रुत्वा हृष्टः सन् कर्णसार्थ्यं स्वीकृत्य स्वसमय-माह, दुर्योधनश्चात्वक्षीव्यकार्यस्य

द्व पुनरुषेधियो यथा पुरा वृत्तभित्तम् ' इत्यापुनस्या थिपुरयथास्वानं कथयति स्मा युद्धे निर्धितः
तास्तारकासुरपुनास्ताराक्ष-कमहाक्ष-विद्युन्माहिलामानोऽयध्यत्वसम्पादनाधितमध्यत्वस्वाणा तैः प्राधितमब्ध्यत्वमनङ्गोङ्कत्य वरान्तरं याचध्यमनङ्गोङ्कत्य वरान्तरं याचध्यमनङ्गोङ्कत्य वरान्तरं याचध्यमनङ्गोङ्कत्य वरान्तरं याचध्यमन्द्रशुक्तित्वा मही विचरिष्याम
स्त्याचाङ्ग् । अञ्चल परिवानं
कृते प्राधितन मयेन निर्मितानि
काञ्चन-द्याय-कार्णायसम्याति
भीषा पुराण्यवाध्य तारकास-

खोकाः विषयः

प्रादितामस्त्रवाणीं च प्रापुःपुरा
प्राव्यास्याय छोकान्वाधमानेषु तेषु

तन्नाशोपायजिकासची देवा ब्रह्मः

समीर्थ प्राप्य तन सह महादेव प्रार्व मत्त्रवास्या स्त्रुप्ता ।

प्रार्व मत्त्रवा स्त्रुप्ता ।

मासुः

प्रसन्नेन महादेवेनाभये दत्ते ब्रह्मा त्रिपुरवधं प्रार्थयामास । महादेवेन मत्तेजोऽर्ध गृहीत्वा यूयमेवैकमत्येन तान्हतेत्यादि-ष्टेदेवैस्तद्नजीकृत्यास्मत्तेजोर्धस-भवानेवैतान्हन्त्विति हाय्येन तदङ्गीचकार । प्रार्थितः स र्थादिकल्पनार्थमाज्ञप्तदेवैः विपतं रथमारूढः सिद्धादिभिः स्तुतः शिवः कः सारथिर्भवेदि-त्याद्याह । देवैः प्रार्थितेन ब्रह्मणा सारध्येऽङ्गीकृते महादेवो रथमा-रुह्य देवानाश्वास्य त्रिप्रवधार्थ निर्जगाम। गवादीनां खुरद्वैधी-भावेऽश्वानां स्तनाभावे च का-रणं कथायित्वा त्रिपुरवधप्रकारं चाभिधाय प्रकृतिमापन्नानां दे-वानां स्वस्थानगमनमभ्यधाहुर्यो-धनः। शिवस्य सारथ्यं यथा ब्रह्मणा कृतं तथा त्वमपि कर्णस्य सारध्यं कुर्वित्युक्त्वा पुनर्दुर्यो-धनः, शल्यं प्रति परशुराम-वृत्तान्तं कथयति स्म–जामदग्न्यो रामोऽस्त्रप्राप्त्यर्धे तपः कुर्वस्तु-ष्ट्रेन महादेवेनाज्ञप्तः पुनस्तप-श्चकार्। पुनस्तत्तपसा तुष्टेन महादेवेन दैत्याञ्जहीत्याज्ञप्तः स तैः सह युद्धं कृत्वा तान्हतवान् देत्यैः अतगात्रो महादेवस्पर्शेन निर्वणोऽभूच । ततस्तस्मै शिवो वरदानपूर्वकमस्राण्यदा-त्स च लब्धासाः शिवं प्रणस्य तद्बुशया जगाम। ततो दुर्यौ-धनः कण प्रशंसन् रामेण दत्तास्त्र-स्तिव्छिष्य इत्याह शक्यं प्रति ६१

श्लोकाः दद्यान्तपूर्वकं सारध्यकरणार्थ 88 प्रार्थयन्तं दुर्योधनं प्रति ' मयाऽ-प्येतन्नरश्रेष्ठ' इत्यायुवाच शल्यः। कर्णशल्यी प्रशंसन्तं द्रयीधनं प्रति शल्यों 'यन्मां ब्रवीपि गा-न्धारे ' इत्याद्यवाच । शक्योक्ति-मङ्गीकृत्यागतस्य दुर्योधनस्याछि-ङ्गनपूर्वकं कर्णैन सह संभाषणम्। कर्णप्रेरणया पुनरागतं दुर्योधनं शत्य आलिङ्गनपूर्वकं 'एवं चे-न्मन्यसे 'इत्याद्यवाच । कर्णश-ल्ययोक्तिप्रत्युक्ती कर्ण प्रति शल्यप्रशंसारूपं 33 हयसंयमनार्थ वाक्यमक्त्वा शल्यं प्रेरयति दुर्योधने शल्यक-णीं रथमारुक्हतः। रथारूढे कर्णेऽध्वान्प्रेषयितुं प्रेरयति शस्यः

पाण्डवान्प्रशशंस ...

सप्तदशिवसमुद्धम् ।
कर्णं दृष्टा हृष्टानां कौरवाणां
वृद्धिनिवर्षायादिकं कथित्वाणां
युद्धार्थं निर्ममसमये संजातानि
दुर्निमत्तान्याह सज्जयः । शब्यं
संवोध्य कौरवान्याति किञ्चियः
वाच कर्णः। अवहासपृष्कं प्रत्युसर्व मावमाणः सर्वाप्रदर्भकं प्रत्युसर्व मावमाणः सर्वाप्रदर्भकं प्रत्युसर्व मावमाणः सर्वाप्रदर्भकं प्रत्युसर्व कर्णानामंत्रसंनं कुवैन् पर्वपं
कर्णवास्त्रयं श्रुत्वा निरुत्तरो वस्त्रुवा
ततः कर्णः श्रुत्वा निरुत्तरो वस्त्रुवा
ततः कर्णः श्रुत्वा निरुत्तरो वस्त्रुवा
ततः कर्णः श्रुत्वा निरुत्तरो वस्त्र

कर्णस्य पाण्डवानुहिस्य प्रत्ये-कविषयं प्रश्नमास्याति स्म सञ्जयः । 'वो मामध महात्मानं दश्यवञ्चेतवाहनम्। तस्य दद्याम-मिन्नते यनं यनमन्तेच्छाति इत्यादि कर्णवास्यं श्रुत्वा नुयोधनादयो जहपुः ... ६८

जहपुर १९ ३५ 'मा सुतपुत्र दानेन सौवर्ण

28

श्लोकाः विषयः इष्टम् इस्तिपद्गवम् । प्रयच्छ पुरुपायाचा द्रश्यसि त्थं घनञ्जयम् 'इस्या-दिना शाल्येन कर्णभत्सने कृते उभयोरुक्तिप्रस्थानी ... ६९

५६ कुद्धः कर्णः शहयं निर्मत्स्या-त्मस्याघां कुर्वन् महदेशोद्धवान् विनिन्द्य पुनः शहयं निनिन्द् ७१

कर्णवाक्यं श्रुत्वा निद्र्शनं કર 29 कथयञ्शलयः प्रथमं कर्णमधि-क्षिप्यात्मनः श्रीष्ठयं प्रकाश्य हंस-काकीयोपाच्यानमाह। समुद्रतीरे वसतो धनिकस्य कुमारैःपाछितः काकस्तेषामुच्छिष्टमञ्जूणेन मन्तः सञ्जितरान्पक्षिणोऽधिचिक्षेप। ते क्रमाराः कदाचित्तत्रागतान्हंसान् दृशु काकं प्रति' भवानेव विशिष्टों हि ' इत्याद्युः । कुमारवाक्ये-नोत्पतनार्थे हंसानाह्यन्तं काकं प्रति ते खखरूपं कथयित्वा गति-प्रकारं पप्रच्छः । निजीवृत्तीनादि-गतीः कथयित्वाऽऽत्मस्तावां कु-र्वन्तं काकं प्रति तन्मध्यवर्ती कश्चिद्रंसः 'शतमेकं च पातानां' इत्याद्यवाच । स्पर्धयोत्पततीः काकंहसयोः समुद्रमतिकामन्तं इंसं दृष्टा सयेन समुद्रमध्ये यतन्तं काकं प्रति हंसस्य सोप-हासं वाक्यम् । आर्तः काको जलं स्पृशन्नातमरक्षार्थं समयं यावत्प्रार्थयति तावत्तं पृष्ठे धृत्वो-त्पतनप्रदेशे निक्षिप्य हंसी यथेष्ट देशं जगाम। एतदृष्टान्तेन कर्ण-मधिक्षिप्य पुनकत्तरगोग्रहणादि-वृत्तान्तमनुद्य तिरश्चकार ...७५

> शल्यवाक्यं श्रुत्वा विकत्य-मानः कर्णः परग्रुरामद्त्तदाप-कारणादि कथित्वा भीमादि-पराजयमिच्छंश्रकपातकपत्राह्म-णशापान्तरादिकं शशंस... ७७

आखाः वयम ारीवराः श्रोकाः ज्ञास्याधिक्षेप*रू* पं क र्णस्य वाक्यस शास्यवाक्यं श्रत्वा द्विशणं 80 परुषं बदन् कर्णीं बाहीकादि-देशनिन्दाविषये घृतराष्ट्रवाह्मण-संवादरूपमितिहासं कथयञ्हाल्यं तिरश्चकार । 'बाहीके व्यविनी-तेष ' इत्यारम्य ' वसातिसिन्ध-इति 'प्रायोऽतिक-पुनर्वाही-त्सिताः ' इत्यन्तन काञ्चिनिन्द पुनर्वदन्कर्णः खग्हागतबा-वाहीकादि-ह्मप्रमुखाच्छ्तानां वेशानां निन्दां सुर्धन्यत्र दशे दस्यभिईतायाः सत्याः शापा-त्सर्वा बन्धक्य इत्याद्याह स्म। अन्येतिहासमिषेण शस्यं तिरस्क-र्वन कल्माषपादसरासि निमजातो वाक्यमभिद्धाति राक्षसस्य स्म । प्रनः प्रशंसापूचकं मद्रदेशं निन्दाति कण शख्योऽक्रदेश-निन्दापूर्वकं तिरश्च-कार। दुर्योधने संखिमावेना आलिकर्मणाकर्ण शल्यं चानि-वारयत्युभयोस्तुष्णीं स्थितयोः कर्णः प्रहस्याभ्वान्प्रेषायितुं शल्य-मचोदयत ८३ सञ्जयेन कर्णस्य पाण्डवस्यह-दर्शनादौ कथिते ब्यूहरचनादिप-कारे धृतराष्ट्रेण पृष्टे स तं कथ-याति स्म । सेनासुखं दट्टा युधिष्ठि-रेणोक्तोऽर्जुनस्तदुक्तमङ्गीचकार । कर्णादिभियों हुमर्जुनादिषु युधि-ब्रिरेणाञ्चतेष्वर्जनस्तदन्तराधेन स-र्वानादिश्य स्वयं चम्रुखं जगाम। अर्जुनरथं दहा 'अर्य

सर्थ आयातः श्वेताश्वः कृष्णसा-

रथिः । दुर्वारः सर्वसैन्यानां-कर्मणामिव' इत्या-

दुर्निमित्तानि कथाये राक्त्वा त्वाऽर्ज्ञनं प्रशंसन्तं शल्यं प्रति कद्धस्य कर्णस्य वाक्यम्। शस्योऽ जुनस्याजेयत्वं कथयित्वा भीमा-हीन्प्रशशंस ... सविस्तरग्रद्ध-कर्णार्जनयोः श्रवणार्थं घृतराष्ट्रप्रेश्न सञ्जयोऽ-र्जुनकृतस्यूहरचनादिकं कथयति स्म । संशासकर जैनस्य कौरवैः पाञ्चाख्यादीनां कर्णयुद्धं श्रोतं धृतराष्ट्रस्य प्रश्ले सञ्जयः पञ्चालान्प्रति कर्णस्य गमन शशंस । पाञ्चालैर्यक्य-मानः कर्णौ भाजदेवादीन्पऋ जधान। कर्णरक्षकेषु तत्पुत्रेषु सुषेणादिषु युद्धमानेषु कर्णेन सह युद्धार्थ भीमाद्यागमनम् । स्रवेणाविभिर्युद्धं कर्वन्भीमो भाज सेनं कर्णपुत्रं जधान। वृषसेन-सात्यक्योर्युद्धमानयोः सात्य-किना विरथीकतो दःशासने-नापचाहितो वृषसेनः पुनरागत्य वीपवेयाविभिः सह युग्रुधे ...८८ कर्णो यधिष्ठिरमागत्य द्रवि-डादिसैन्यं नाशयति स्म। 'कर्ण कण वृथाद है 'इत्यादि सको-धमुक्तवा युद्धं कुवतो युधिष्ठि-रस्य बाणप्रहारेण कर्णी सुमोह । पुनर्युधिष्ठिरकर्णयोर्युखे युधिष्ठिरसाहाय्यार्थमागतैः सा-त्यक्यादिभिर्ग्रेयुधे कर्णः। भयेन पराङ्मुखं युधिष्ठिरं प्रहीतामि-च्छन्तं कर्णं शल्यो निवारया-मास । युधिष्ठिरं प्रागलभ्येनाधि-क्षिप्य युद्ध्यमाने कर्णे पाण्डब-सेन्ये पराङ्मुखे कीरवा जहवः। युधिष्ठिराज्ञया पुनर्भीमादिष्वा-गतेषूमयोः सैन्ययोः संक्रळं

युद्धम् ...

विवय:

प्रधम

अ० श्लेकाः विक्यः १९९५

४० ४९ आगच्छता भीमादीन्ध्या
कीरवसैन्ये पळायमाने भीमो
सुविधिररक्षार्थं सात्यक्यादीनादिइय कर्णं प्रत्याज्यामा आगः
च्छन्तं सीमं दृष्टा तरमञ्जासाम । वाक्यं सुततः शत्यस्य कर्णंक्य
चोक्तिमसुक्ती । भीमकर्णयोस्तुसुळं सुक्कमान्योभीमवाणप्रहारेण मुर्छितं कर्णं गृहीत्य

शल्योऽपययौ ९३
कर्णापयानं श्रुत्या विस्तरपूर्वक्तगयातं कर्णे दुर्योधनः क्रिमकरोदिति पृष्टवित धृतराष्ट्रे सञयस्योत्तरम् । दुर्योधनाक्या आगत्तिः द्वार्याः अवश्यक्रम् तिमयुद्धक्रमाना भीमस्तेषां मध्ये
विवित्सुप्रभृतीज्ञ्चान । हतां
स्तान्दृष्टा आगतेन कर्णेन पुर्वः
कुर्वस्तेन विरयोक्कतो नादायुः
कुर्वस्तेन विरयोक्कतो नादायुः
कुर्वस्तेन भीमस्य कर्णस्य
चाद्युले युद्धे प्रवृत्ते उमेस्नेन अपि
संक्ष्के युप्रधाते ९५

सक्षक वृद्धभात ... रो सञ्जय परस्परचिषणि सै-न्यानां युद्धं कथयित्वा हतसैन्या दिभिर्युद्धभूमिशोमां वर्णयन पर-स्परभीतानां सैन्यानां पळायनं कथयञ्झोणितनधादिकमाह स्म

५३ ४६ गाण्डीवराव्यभ्रवणायुक्तवासंराप्तकैर जुनस्य युद्धं वर्णयति
स्म सञ्जयः। संदारतकानां पराकर्म दृष्ठा श्रीकृष्णं प्रत्यभिषायार्जुनी देवदत्तं द्रभा श्रीकृष्णश्च
पाञ्चन्यम्। उनयोः राङ्काव्देन भीतान्योषाशानणाद्योक पाद्वाच्यतपूर्वकं नादायामासार्जुनः। सुरामप्रयुक्तः सीपणौर्कण
स्रक्तवस्याप्त्रकः सीपणौर्कण
स्रक्तवस्याप्त्रकः सीपणौर्कण
स्रक्तवस्याप्रवृत्ताः मीहि तीऽ-

० श्लीकाः विषयः

क्कतवसीण पराजिन्यं ... ९९ प्रश्न प्रताजिन्यं ... ९९ प्रश्निष्टेरं प्रत्यागत्याक्त्यास्त्रा साण्यास्त्रात्रे आच्छादितं तत्यराक्षमं इष्ट्रा आगतेः सात्यक्यादिभिस्तस्य मत्युख्य । "नैव साम तव प्रीतिनेव नाम कृत स्ता। यतस्यं पुत्रवयात्र मासे-वाद्य जित्रांसि " इत्यायुक्त-वन्तं पुत्रिप्टिरं प्रत्यायुक्त-वन्तं पुत्रिप्टिरं प्रत्यायुक्त-वाणान्वर्षत्यस्यासि स रणा-द्यायांको १०१ ५६ १४७ भीमाडीनावान्यं तेषां समक्षे

भीमादीनावृत्य तेपां समस्
कर्णेन चेदिराजप्रभृतिषु हतेषु
भीमः कर्णे विहाय क्रीयस्थिनां
नाशिवहुं जगाम । दुर्योष्ठानेन बाणैनकुळेसहदवाबाच्छादितीः हड्डाऽप्रतिन पृष्टुणुक्तेन तर्य पदु-रादिषु छित्रेषु तंत्रद्धातरो ररखु-देण्डधारख तमपाहरत । क्रायस्थायस्थि कात्रवा प्रमुख्यात्र सात्यकि कित्रवा पृष्टुणुक्तमागस्य पञ्चाळैः सह युद्धं कुर्वेक्षण्यादी-ख्वान । पञ्चाळान्दतवन्तं कार् हड्डा आगतेश्रीधिष्टिपादिनिः सह स युद्धे । भीमे कौरवसेनां नाश्यति ते सर्वे निस्त्साहा चन्नवा। कर्णप्राक्षमदर्शनानस्त-

श्रोकाः विषय: अहोकाः विषय: प्रम वणादिकं गजादीनां नाजाादिकं रमर्जनपोरितेन श्रीक्रष्णेन रथे च कथयति श्रीकृष्णेऽर्जनोऽपि प्रोधित सेनां नाशयन्तं तं प्रति दुर्योधनः संशप्तकान्त्रेषयामास । भीमस्य तत्कर्मं दृष्टा शत्रसेनां अर्जुनः संशप्तकैर्युद्धं कर्वस्तेषां नाशयितं प्रववृते दशसहस्रान्पार्थिवान्हत्वा याव-33 दश मदीये सैन्ये द्रवति कुरवः किमक्रवीश्रिति धृतराष्ट्रपश्चे भीमं न्काम्बीजबळं नाशयति ताव-प्रतिकर्णस्यागमनादिकं शशंस दश्वत्थामा आजगाम । अर्जन-सञ्जयः। कर्णाचीन्प्रति शिखपित्र-कष्णयोगीयाच्छावितयोर्ज्न-प्रश्नतिष्वागतेषु कर्णाशिखाण्ड-स्य शैथित्यं दश्ना श्रीकृष्णेन नोर्धृष्टयुद्धदुःशासनयोश्च सकोधमुक्तः स द्रौणि धनुरादि-प्रवस्ते घष्ट्यसरक्षणार्थे पञ्चालानां च्छेदनपूर्वकं विसंद्रं चकार, गमनादि। नकुलबुपसेनयोध्दः-ततस्तं च तत्सारथिरपोवाह । सहदेवोलुकयोर्थु क्यमा-प्रहारैगाँढं व्यथितो युधिष्ठिरः नयोः सहदेवकृतग्रह्यकस्याश्वना-कोशमात्रमपकस्य तस्थौ ...१०५ शनं च । सात्यिकशकुन्योग्रीक्य दुर्योधनवाक्यादृष्टेषु योधेषु 29 00 मानयोः सात्याकेना विरशीकतः तत्समञ्जन्यामा घृष्टयम् ना-शक्रनिरपयानं चक्रे। भीमद्रयों-शयितं प्रतिजन्ने ... धनयोर्भुद्ध्यमानयोर्भीमेन विर-दबन्तीं सेनां दश 'न च थीक्रतो दुर्योधनस्तत्सभीपादप-पश्यामि दाशाई धर्मराजम' ययौ । युधामन्युकृपयोर्धुद्ध्यमाः इत्याद्यक्तवतोऽर्जुनस्य प्रेरणया नयोः क्रपेण हतसूती युधासन्युर-श्रीकृष्णो युधिष्ठिरसमीपगमनार्थ पायात् । हार्दिक्योत्तमौजसो-रथं प्रेषयति स्म । युधिष्ठिरादीन युँदे प्रवस्ते हार्हिक्येन मर्छा प्रापि-दद्वाऽर्जुनं प्रत्याह श्रीकृष्णः १०८ तसत्तमीजसं तत्सारथिरपवाह-क्रस्अयादीनां संक्रलयुद्धे यामास । दुर्योधनं विजित्ये प्रवृत्ते भृष्ट्यससात्यक्योः कर्णेन गजानीकं निघाति भीमे तद्धया-सह युद्ध्यमानयो रागतस्य ऋदः द्रजानां पळायनादि ... ११५ स्याश्वत्थास्रो धृष्टयुसस्य चोक्ति-अर्जनगमनानन्तरमभयसेनयोः प्रत्युक्ती । श्रीकृष्णप्रेरणया भृष्ट-संक्रुले युद्धे प्रवृत्ते सहदेवा-द्युम्नं रक्षितुं बाणान्वर्षन्तमर्ज्ञनं स्त्रविद्धं दुर्योधनं दृष्ट्यतः कर्ण-प्रत्यश्वस्थास्य आगमनम् । अर्जुः स्यास्त्रत्यागादि । कर्णयुधिष्ठि-नाश्वत्थास्रोर्यक्यमानयोरर्जनबा-रथोर्ग्रहं कर्वतोः कर्णेनोरसि णप्रहारेण सुरधं द्रौणि यृहीत्वा विद्धे युधिष्ठिरे सतं प्रति याही-तत्सारथिरपययौ ...

श्रीकृष्णोऽर्जुनं प्रति युधिष्ठिर-

नाशार्थे दुर्योधनादीनां चेष्टा-

दिकमसिधाय कर्णकृतपाण्डव

सेनानाशादिकथनपुबकं कर्णन

सह युद्धं कर्तुं प्रेरयति स्म।

भीमेन कर्त धार्तराष्ट्रसेना विद्रा-

83 केकेयैः सह युद्धं कुर्वन्कर्ण-स्तेषां पञ्जदातं बीरान्हत्वेकरथेन युधिष्ठिरं प्रत्याजनाम । कर्ण-बाणेन विरधी युधिष्ठिरनकुली सहदेवस्थारुढी दृष्ट्यतः क्रपा-

त्युक्तवति पञ्चालादय आगत्य

घार्तराष्ट्रान्निवारयामासः ...११६

वश्रमा

... ... ११२

श्लोकाः विषय: 99म् विद्यस्य शल्यस्य कर्णे प्रति वच-नम्। अर्जुनेन युद्धं कर्तुं तथा भीमग्रस्तं दुर्योधनं मोचियितुं शल्येन प्रेरिते कर्णभीमं प्रति गते युधिष्ठिरो जवनैरभ्वैः सह-देवने सहापायात । भीमसाहा-य्यार्थ युधिष्ठिरेण प्रेरितौ नकुल-सहदेवी भीमं प्रति जग्मतः..११७

> आगतेनाश्वत्थासा युद्धं कुर्व-म्नर्जुनस्तस्याभ्वान् हत्वा कौरव-बलं नाशयति सम । प्रनरागतोऽ-श्वत्थामाऽर्जुनेन हतसूतोऽपि ख-यमेव रदमीन् गृहीत्वा यदा युगुधे तदाऽर्जुनोऽपि रइमीं दिछत्वा तमः पीडयतः। पाण्डवभयात्सैन्यं प लायमानं दृष्टवतो दुर्योधनस्य वाक्यं श्रत्वा कर्णः शब्यं प्रति स्व-पराक्रमप्रशंसाचाक्यमुक्तवा भागे-वास्त्रेण पञ्चालाचारायामास११९

भागवास्त्रभीतं स्वबलं दष्टवता श्रीकृष्णेन बोधितोऽर्जुनो युधि-ष्ठिरं द्रष्टुं निर्गतः खसैन्यमव-लोकयन्मीममागत्य ' अपयात इतो राजा धर्मपुत्रो युधिष्टिरः। कर्णबाणाभितप्ताङ्गो यदि जीवे-त्कथञ्चन 'इति तद्वाक्यं श्रुत्वा युधिष्ठिरं प्रति गन्तुं श्रीकृष्णं प्रेरयामास । एवमर्जुनप्रेरितः श्रीकृष्णो युधिष्ठिरं प्राति जगाम। खपादवन्दनं क्ववंतोः कृष्णार्जु-नयोः कर्णे हतं मत्वा तावभ्य-नन्दद्धधिष्ठिरः ...

युधिष्ठिरो'हतः कर्ण'इत्यागुकुा ६६ ४८ कर्णपराकमं वर्णयन् 'स कथं हतस्त्वया' इत्यादि पृष्टा चिन्ता-क्रान्तः कर्णकृतपराजयश्युक्तं खेदमुद्धाव्य कर्णमरणं निश्चित्य कर्णप्रतिक्षाकथनपूर्वकं पुनः 'स कथं स्वया हतः' इत्याद्यवाच१२३ युधिष्ठिरवाक्यं श्रुत्वाऽर्जुनो-

६७ २३

श्लोकाः विषयः Sश्वत्थाचा सह कृतं युद्धं कर्णा-

दीनां पराक्रमंच कथयन्कर्णे हन्तंप्रतिजज्ञे १२४ जीवन्तं कर्णश्रुत्वा क्रुउहो युधिष्ठिरोऽर्जुनं तिरस्कुर्वस्तजा-न्मकालभवाभाकाशवाणीमनुख धिक ते गाण्डीबादिकमित्य-युधिष्ठिरवाक्यं श्रुत्वा

हन्तुमसि गृह्वन्तमर्जुनं दश्ना तं प्रति श्रीकृष्णः 'इदानीं पार्थं जानामि न बुद्धाः सेवितास्त्य-या ' इत्याद्यवाचा अन्यस्मै दे-हि गाण्डीवमित्यादिना स्ववतं कथयन्तमर्जुनं धिकृत्य तस्मै धर्म-रहस्यं कथयब्श्रीकृष्णः सत्या-चृताभ्यां पुण्यपापविषये बला-कोपाख्यानं कोशिकोपाख्यानं चाकथयत्। धर्मपदार्थसपदिशन्तं श्रीकृष्णं प्रशंसचर्जुनो 'मम वतं जानासि ' इत्याद्यवाच । अर्जुन-प्रतिकारक्षणार्धमुपायं व्रवन्श्री-कृष्णो 'मानाई' प्रतित्विमिः त्युक्ते तस्य मरणम् ' इत्याद्यपदि-

03 00 श्रीकृष्णवाक्यं प्रशस्य युधि-ष्टिरं भर्त्सयन्मिमं च प्रशंसन पुनः पुरुषवाक्यानि श्रावयित्वा ऽञ्जतत्रोऽर्जुनः पुनरासं जन्नाह । किमिद्मित्यादिकृष्णप्रश्नानन्तरम् अहं हिनिष्ये स्त्रारीरमेव' इत्या-ग्रुक्तवन्तमर्जुनं प्रति जीवतोऽ-प्यात्मवधोपायं कथयञ्जीकृष्ण आत्मप्रशंसां क्रम इत्यादाह। कुष्णोपदेशेनात्मस्राघां कृत्वा कर्णवधं प्रतिज्ञाय शस्त्राणि परि-त्यज्य प्राञ्जलिः सन् युधिष्ठिरं प्रति प्रसीद् राजिक्षत्याध्वाच। अर्जुनं प्रति सखेदवाक्यान्युक्त्वा वनाय गन्तुसुचन्तं युधिष्ठिरं

१० पृष्ठम् विषय: प्रति श्रीकृष्णः प्रणामपूर्वकं वि-1010 नयवाक्यान्युक्त्वा कर्णवधार्थ प्रतिजने । युधिष्टिरः क्राणमुत्थाप्यानुनयवाक्यान्य— 833 वबीत श्रीकृष्णोपदेशात्पादी गृही-08 80 त्वा प्रसीदेत्यादि चदन्नर्जुनी यु-धिष्टिरेणोत्थापनालिङ्गनपूर्वकम-नुनीतस्तत्सभीपे पुनः कर्णवधं प्रतिजञ्जे। श्रीकृष्णवाक्यात्पुनः पाद्ग्रहणादि कुर्वन्तमर्जुनमुत्या-प्य युधिष्ठिरो युद्धार्थमनुद्धां द-त्वाऽऽशिषस्तस्मै ददौ ...१३४ रथसजीकरणार्थं प्रेरितेन श्री-क्रुष्णेन सज्जीकृते रथ आरुह्य ग-**च्छक्पर्जुनः सदारीरे स्वेदं द**हा चिन्तयामास । चिन्तयन्तमर्जनं प्रशस्य कर्णमपि प्रशंसक्रेवंविध-मप्येनं जहीत्यवाच १३६ पुनरर्जुनं प्रति वदञ्श्रीकृष्णो ७३ १२५ भीष्मयुद्धादिकमन्द्रध तं प्रशंस-न्कर्णनिन्दां विधाय पुनरिसम-न्युवधार्थेमुपदिश्य कर्णार्णवा-त्पञ्चालानुद्धरेत्याद्याह सम ..१४० कृष्णवाक्येन विशोको हुए-आर्जनः कर्णवधं प्रतिज्ञाय सकोधवाक्यान्युक्त्वाऽऽत्मानं श्राधयन्भीमं सुमोचियकुः कर्ण-शिरो जिहीं भुश्च प्रययों ... १४२ कर्णयुद्धश्रवणार्थे धृतराष्ट्रप्रश्ले सञ्जयः पाण्डवसेनासमृद्धि वर्ण-थित्वा संकुछं युद्धं वर्णया-मास १४३ कीरवबर्ठेर्युद्धं कुर्वन्भीमः सा-राध प्रति खस्य खपरज्ञानाभावं कथयित्वा युधिष्ठिरार्जुनयोर-दर्शनप्रयुक्तं दुःखं प्रकाशय-न्युद्धसामग्रीशेषं च पप्रच्छ। विशोकाख्यसार्थिभीमयोः सं-वादः ।.. ... १८५

पृष्ठम् विषय: श्होकाः रथप्रेषणार्थमर्जनेन प्रेरितः (92 श्रीकृष्णो यत्र भीमस्तत्र गच्छा-मीत्युवाच । कुरुसैन्यमध्ये प्रवि-इय युद्धं कुर्वतोऽर्जुनस्य भया-त्कीरवसैन्ये पलायिते स सता-नीकं प्रति जगाम । अर्जनागमनं श्रुत्वा कीरवसैन्यं मर्दयात भीमे तं प्रति दुर्योधनप्रेरितानि सैन्या-न्याववः।भीमनाशितसैन्यसंख्यां कथयन्सञ्जयस्तत्कृतां शोणित नदीं वर्णयामास । भीमस्य कर्म दृष्ट्वा दुर्योधनेन प्रेरितः शक्तनि-स्तेन सह युद्धं कुर्वस्तद्वाणेन मू-छितो धृतराष्ट्रपुत्रेणापवाहितः। तस्मिश्निर्जिते दुर्योधनोऽप्यपया-नं चक्रे, तं दृष्टा कुरुसैन्यमपि व्य-द्रवत १४८ भग्नेषु सैन्येषु दुर्योधनादयः 83 50 किमब्बाकाति धृतराष्ट्रप्रश्ने सञ्ज-यस्यो तरम्। सोमकः सह यसं कुर्वन्कर्णः पञ्चालान्प्रति गन्तुं शन्यं संप्रेयं रथध्वनिना सर्वान् संत्रास्य पाण्डवसैन्यं नाशयति स्म । आगताञ्चित्रखण्डिसात्यकि-प्रभृतीन् विमुखीकृत्य पञ्चाला-

> हर्षे तत्कृतपाण्डवसैन्यनादानं च कथयति स्म सञ्जयः ... १५० सजयो रणेऽर्जुनप्रवर्तितां शो-णितनदीमवर्णयत्। कर्णस्य रथ-केतुं दृष्टा श्रीकृष्णं प्रति 'एष केतू-रणे पार्थं ' इत्याद्यवाचार्जुनः । कर्णसमीपगमनार्थे कृष्णप्रेरित-रथोऽर्जुनः कौरवसेनां निर्जयन भ्ययात् । अर्जुनस्थकेतुं दश्न शाल्यः कर्णं प्रति 'अयं सरथ आयाति' इत्याद्यकत्वाऽर्जनं प्रति गन्तुं प्रशंसापूर्वकं तं प्रति प्रो.

विभिर्युक्यमानस्य कर्णस्य परा-

क्रमं देवाद्यः प्रशशंसः। पाण्डय-

सेनाभङ्गं दृष्टवतां दुर्योधनादीनां

च्णोऽर्जुनं प्रति ' अयं सरथ आ-

श्लोकाः श्लोका-विषय: प्रप्रम त्साहयामास । आत्मश्चाघां क्र-गदया ताडितो दुःशासनो विह्नलः र्वन्कणाँऽर्जनस्याजेयत्वविषयकं सन्भूमौ पपात। पतितं दुःशा-शल्यवाक्यं श्रत्वा खाण्डवदा-सनं द्या पञ्चालादिषु सिंहवन्न-हाद्यनुवादपूर्वकमर्जुनं कृष्णं च दत्स भीमो रथादबश्चत्य, द्रौपदी-प्रशस्य 'पतौ च हत्वा ' इत्यायु-केशप्रहणादिकं स्मृत्या क्रदाः सन् वाच। अर्जनः कर्णप्रेरणया वा-कर्णादीनाह्यन् 'निहन्मि दःशा-रियतमागतेः कीरवैः सह युद्धं सनमद्य 'इत्याद्यवाच । सीमो क्रवेत्रश्वत्थामप्रभृतिभिः संक्रलं दःशासनं प्रत्याक्षेपवाक्यान्य-युद्धं चकार। शिखण्डिप्रभृतय-करवा तद्वक्षः पार्टायरवा पर्वप्रति-श्च युग्रधिरे इतंतद्वधिरपानमकरोत्। गता-35 सैन्यसागरमध्यसं भीममुजि सं दुःशासनं प्रति कोधवाक्या-हीर्षणाऽर्जनेन कतं सैन्यनाशा-नि व्यवस्तं भीमं राक्षसं मत्या दिकं हतसैन्यादिभिर्युद्धभूमि-कौरवसन्यानि प्रायनं चकः। शोभादिकं च कथयति सम सखयः। भीमो दःशासनं हत्वा प्रमाण-करुष भग्नेष्वर्शनो भीमेन सह कोट्यां कालकृटमक्षणादिकम-संमंज्य तदत्रकां गृहीत्वाऽशे ज-नद्य कौरवानधिक्षिप्य कृष्णार्जन-समीपे पूर्वसभायां कृतायाः प्रति-आवरीतमागतान्संशप्तकान्न-419 श्रायाः सत्यत्वं कथयामासः १६१ वतिवीराश्चिहत्यार्जनो गजयो-आवण्यानान्निपश्चिम्भतीन्द्रश धिभिम्ळैच्छैः सह युयुधे। अर्जुन-धृतराष्ट्रपत्रानवधीक्रीमः । भीम-साहाय्यार्थमागतो भीमो गदया पराक्रमं इहा भीतं कौरवसैभ्यं नाशयन्गजानीकं प्रत्यपदिशतः शल्यस्य वाक्यं जघान। अर्जुनबाणपीडितानार्त-श्रुत्वा कुद्धो वृषसेनो युद्धार्थं भीमं नाढं करवा पळायमानान्कीरवा-प्रति जगाम। नकुळवृषसेनयांयु-नाश्वास्य कर्णः पञ्चालाखगाम द्धमानयोधिरथे नकुले भीमरथा-कडे उमाम्यां सह वृषसेनस्य पञ्चालादिभिर्युद्धं कुर्वतः क्-38 युद्धम् । वृषसेनेन युद्धं कर्तुमर्श्वनं र्णस्य पुत्रे प्रसेने सात्यकिना हते प्रति भीमस्योक्तिः१६३ कुद्धः स भृष्टत्सुप्तपुत्रं जघान। भृष्ट-24 38 उभयसैन्ययोस्तुमुळे युद्धे प्रवृ-युम्नपुत्रं हतं दृष्टा श्रीकृष्णं प्रेरय-त्तेऽर्जुनादीन्वषसेने बाणान्वर्षाते कर्जुनः कर्णसमीपं जगाम, तमनु पीडिताचकुलादीन्दश्च धावताऽ-भीमसेनोऽपि । उत्तमीजःप्रभ-र्जुनेन सह तस्य युद्धम् । कुद्धोऽ-तिभिः कर्णस्य कृपादिभिः सात्य-र्जुनो दुर्योधनादिसहितं कर्ण केर्द्रशासनेन भीमस्य च युद्धम् प्रति "भवत्समक्षमेनं हनि-१५८ ष्यामि" इत्याद्यक्तवा कर्णादिषु सञ्जयकृतं दुःशासनभीमयो-पश्यत्सु वृषसेनं जधान । पुत्र-धुँद्धवर्षनम् । दुःशासनेन प्रेषितां वधं दहाऽभितप्तः कणैः कृष्णा-शाकि निहन्तं भीमेन प्रेषिता र्जुनी प्रत्यघावत ... गदा तच्छक्ति भङ्कत्वा तं सृद्धिं आगच्छन्तं कर्णे दृशा श्रीक-८६ २३

ताडयामास । पुनर्भीमंत्रेषितया

399 09

कः श्लेकाः विषयः पृष्टम् याति ' इत्याष्ट्रक्त्वा कर्णेन सह युद्धं कर्तुं तं प्रश्चांस । कर्णस्य प्रथे प्रतिकाय तं गति गत्सुजुनैन प्रेरितः स्टच्चो स्थान्संचीय क्षणेन तत्स्मीपमाज्ञामा....१६६ ८७ ११७ पृत्रव्यानिततः कर्णोऽजुन

क्षणेन तत्समीपमाजगाम ...१६६ कर्णोऽर्जुन-माहूय तद्भिमुखं ययाबित्याह सञ्जयः । कर्णार्जुनसमागमं दृष्टा सैन्यानां विस्मयादिकसुमयसै-**न्ययोर्वाद्यवादनं** कर्णार्जनया रूपं पराक्रमग्रभयोः साहाय्यार्थ-मभयसैन्ययोरागमनं चाह सञ्ज-यः । कर्णार्जनसमागमदर्शनार्थः मागतानां देवादीनां पक्षप्रति-पक्षभावे सतीन्द्रसूर्ययोविवादः। उभयोः समागमे त्रिलोक्याः कस्पादिकं हड़ा देवेपुभयोर्जय-साम्यार्थे ब्रह्माणं प्रति प्रार्थेयत्स प्रार्थिते सत्खिन्द्रेणार्जुनजये ब्रह्मेशानावर्जनस्य विजयधौद्य-क्रष्णार्जुनी प्रशशं-ग्रमिधाय सतः। इन्द्रवाक्यश्रवणेन सर्वभ-तानां विस्मयादिकं, कर्णार्जुन-ध्वजवर्णनपूर्वकं मिथो खद्धं चा-भ्यधात्सक्षयः। कर्णेन, मयि हते न्यं किं करिष्यसीति पृष्टः शल्यः क्रव्णार्जनवधं प्रतिजहो । एव-मेवार्जुनेन श्रीकृष्णः पृष्टः। ततः 'पतेद्विवाकरः स्थानात 'इत्यादि-वाक्यं बदति श्रीकृष्णेऽर्जुन आ न्मानं कराध्यामास ... १६९ युद्धदर्शनार्थं देवनागासुरा-

दिच्यानतेषुमयसैन्ययोगीदिशा-दीति वादयतोः कर्णार्जुती स्व-स्वाक्षेदिगादिकं मानुख्ताम् वाणान्यवेतां दुर्योधनादीनां वर्जु-साह्मित्तेषुने दुर्योधनादीनां वर्जु-साहित्वर्जुनेन छिन्नेस्वन्यत्यामा दु-योधनं मित्र पाण्यसै- सम् कुषि स्वाचा । दुर्योधनोऽध्यत्यामः वाद्यमा । दुर्योधनोऽध्यत्यामः वाद्यमानीकुळ कर्ण प्रसंसन्तेन्य- श्लोकाः विषयः पृष्ठम् सादिदेश १७१

सञ्जयः कर्णार्जुनयोः समागमं. तत्काले तयो कपादिकम्रभय-पश्चपातिनां वाक्यानि, तयोर्थ-दारंभं च कथयामास । पश्चा-ळाडिभिर्यद्धं कर्वतः पराक्रमं दड्डा पूर्व सभायामुक्तं कर्णवाक्यं स्ट्रत्वा भीमे 'पनं जहि 'इत्युक्तवाति श्रीकृष्णोऽपि तथैवाबर्वात्। अर्जुनेन श्रीकृष्ण-मामन्त्रय प्रयुक्ते ब्रह्मास्त्रे कर्णेन निवारिते सति कुद्धेन भीमेन प्रेरितोऽर्जुनस्तेन सह तुमुळं युद्ध-मकरोत्। अर्जुनवाणपीडितेषु कौरवेष्वर्जनं हन्तुं प्रेरयत्सु-भयोः परस्परं प्रति बाणान्य-सतोरर्जनास्त्रभयात्कण कौरवाः पळायनं त्यकत्वा सञ्जयः कौरवप्रयाणसभयो~

र्मध्ये कचित्वस्यचिदाधिक्यमा-काशस्थितैः कृतसुभयोः प्रशंसनं माचकथत्। अर्जुनेन कृतवैरोऽ-श्वसेननामा नागः पातालादा-गत्य कर्णेनाज्ञातस्तत्त्रणीरे तस्यौ। शराभितप्तः कर्णोऽज्ञनचधार्थ बहदिनपर्यन्तं पुजितं सर्पम्रखम-श्वसेनेन कृतप्रवेशं बाणं धनुषि संदधे। कर्णस्य धनुषि प्रविष्टं नागं दृष्टा देवादिषु हाहाकार क्रवेत्स 'हतोऽसि फाल्गुन' इत्युक्त्वा तं वाणं कर्णः। कर्णसन्धितं वाणं दहा पूर्वमेव श्रीकृष्णेन पृथिव्यां रथे मिक्रिते सति स बाणोऽर्जनस्य किरीटं चिच्छेद। पुनरागतोऽ-श्वसेनस्तूर्णं प्रविदानकर्णेन प्रत्या-ख्यातः स्वयमेव घोरं रूपं कृत्वा-र्जनं हन्तं प्रययो । आगच्छन्तं

नागंदश तचाशं कर्तमादिशता

CC 38

श्रोकाः विषय: व्रष्टम क्रच्णेन तत्प्रत्यभित्रायां दत्ताया-मध्वसेनं नाशयति स्मार्जनः। कर्णार्जनयोः परस्परं बाणान्व-र्षतो बीण प्रहारेण मोहितं कर्ण प्राति बाणांस्त्यक्तमनिच्छन्नप्यर्जु-नः श्रीकृष्णवाक्यात्पुनर्बाणान्व-वर्ष। धेर्यं धत्वा बाणान्वर्षतः कर्णस्य भागेवशापादस्रविस्म-रणमभु द्वाह्मणशापाद्रथचकं भूमी ममजा। पनरर्जने वाणान्वर्ष-ति चक्रमहिधीर्षः कर्णो युद्धधर्म कथयनमुहुतं प्रतिपालयोति तम-वाच १८३ श्रीकृष्णः परुषवाक्यानि वद-

०३ ६७

स्यदा द्वीपदीचस्त्रहरणाद्यमुद्य 'क ते धर्मस्तदा गतः ' इत्याद्यक्त-वांस्तदा सळजाः कर्णो निक्तरो बभूव। त्वरां कर्तुं श्रीकृष्णे प्रेर-यति पुनक्रमयोर्द्धे प्रवृत्ते मो-हितमर्जुनं दश्ला चक्रोद्धारणार्थ यत्नं क्वांति कर्णे लब्धसंबोऽ-र्जुनस्तस्य रथध्वजं चिच्छेद। कर्णवधार्थमर्जुनेन धनुषि संह-तस्य दारस्य प्रभामर्जनदापथं चाकथयंस्तेन कृतं कर्णीदीर-इछेदनं, पाण्डवानां शङ्कादि-वादनं, छिन्नमस्तकस्य कर्ण-इारीरस्य शोभां चाभ्यधात्सक्षयः। कर्णे हते शहये च मतिनिवृत्ते कीरवाः पळायनं चकुः ...१८६

सञ्जयः शस्यस्य गमनं दुर्यो-धनादीनां शोकादिकं भीमा-दीनां नादेन रोदस्योः कम्पनं दुःखितदुर्योधननिकटे शल्य~ वाक्यं च कथयति सम ...१८७ कर्णार्जनयुद्धे कुरुस्खयानां रूपं कीदगिति धृतराष्ट्रपक्षे

कुरुपाण्डवयोर्बलक्षयं कथयति स्म। कर्णे हते कौरव-बले पलायमाने शोकांकुलो दुर्यों- श्लोका: विषय: धनः शल्यं प्रति प्रागलभ्यगर्भे वाक्यसवाच। भीमो गदायखं पञ्चविशातिसहस्र कर्वन्गदया सैनिकाअधान। आयान्तमर्जनं दश कौरवेषु पछायमानेषु संकु-लय हे च प्रवत्ते ससीन्यं भज्य-मानं दश पाण्डवैः सह युद्ध्य-दर्योधनो योधान्त्रत्य-वाच

दुर्योधनेन परावर्त्यमानं सैन्यं 23 82 दृष्टा जाल्यस्तं प्रति चदन्बलक्ष-यादिकं कथयित्वा हतैर्नरादि-भिरगम्यस्पां पृथ्वीं वर्णयित्वा युद्धावहारं क्वविंत्याह। द्रौणि-प्रभातिभिर्द्धीधनस्याश्वासने क-तेऽर्जुनभीतानां कौरवाणां शि-विरगमनादि। सञ्जयो मृतस्य कर्णस्य शरीरप्रभां कथयित्वा तं प्रशंसन नद्यादीनां प्रस्रवणा-भावादिकं कृष्णार्जुनयोः शङ्ग-ध्वानि तयो रूपंच वर्णया-सास

अर्जुनभयात्कौरवसैन्येषु प-लायमानेषु तिहवसीयगृदाव-हारे कृते कपवर्मादयः स्वस्त-शिविराणि जग्मः १९३

हुए: श्रीकृष्णोऽर्जुनं प्रति 'हतो वज्रभृता वृत्रस्त्वया कर्णों धन-अय ' इत्याग्नुकत्वा सैनिकान्मति च'परानभिमुखा यत्तास्तिष्ठध्वम्' इत्याद्यक्त्वा युधिष्ठिरं गत्वा अर्जुनेन सह तत्पादवन्दनं कृत्वा च कर्णवधादिवृत्तान्तं कथ-यति स्म। इष्टो युधिष्ठिरः श्रो-क्रष्णं प्रति 'त्वया सारथिना पार्थी यत्नवानाहृनच तम्'इत्या-द्यंबत्या कृष्णार्जुनी स्तुत्वा च यद्धभूमिदर्शनार्थं जगाम । रणे शयाने कर्णे दष्टा श्रीकृष्णं प्रति 'अद्य राजाऽस्मि गोविन्द

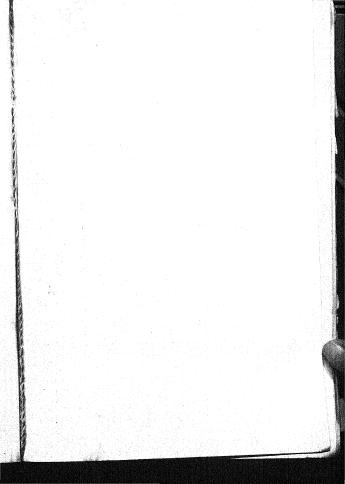
विकाः विकाः पृष्ठम् इत्यायुवाच गुश्चिष्टिरः। इटा नकुळादयः कुष्णार्जुनी स्तुत्वा सक्विशिविराणि जग्धः। जनमे जयं प्रति वैशस्पायनः कर्णनि

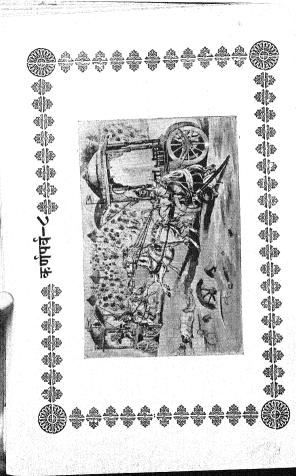
अः श्लोकाः प्रम् धनप्रयुक्तं धृतराष्ट्रविळापादिकः, कर्णाजुनगुद्धश्रवणफळं, कर्णपर्वे श्रवणफळं चन्ययासासः...१९६

॥ सयाप्तयं कर्णपर्वविषयानुक्रमणिका ॥

॥ शुभं भवतु ॥

30

॥ महाभारतम्॥

シックシの様をかかく

कर्णपर्व।

-

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम्॥ देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत॥

वैशस्पायन उवाच।
ततो द्वाणे हते राजन दुर्योधनसुखा चुपाः
इश्चसुद्धिप्रमनको द्वाणपुत्रसुपागमन् ॥
दे द्वाणमञ्जोखन्तः करमलाभिहतीत्वसः।
पर्श्वपासन्त शोकार्तास्ततः शारद्धतीसुतस्॥२
ते सुद्धतं समाध्यस्य हेतुमिः शास्त्रसमितेः॥
राज्यपाम महीपालाः सानि वेशमानि मेजिरे
ते वेशमस्यि कीरद्य पृथ्वीशा नाग्नवसुखम्

चिन्तयन्तः क्षयं तीवं दुःखद्योकसमन्वताः विशेषतः स्तपुत्रो राजा चैव सुयोधनः । दुःशासनश्च राज्ज्ञानिः सीवलश्च महावलः॥ ५ उपितासे निशां तो दुर्योधननिश्चेशने । विन्तयतः परिक्षेष्ठान्तां पांडवानां महात्मनां यत्तद्शुते परिक्षिष्टा कृष्णा चानायिता समां तत्स्मरन्तोऽग्रुयोजन्तो भ्रशसुद्धिमचेतसः ७

नीलकण्ठी टीका---

नरनारायणी नत्वा प्राचीनाचार्यवर्त्मना । कर्णपर्वार्थविद्योती भावदीपो वितन्यते ॥१॥

 तथात संचिन्तयतां तान् क्रेशान् धूतकारितान्। दुःखेन क्षणदा राजन्

जगामाब्दशतीपमा॥ ततः प्रभाते विमले स्थिता दिष्टस्य शासने चक्ररावद्यकं सर्वे विधिदिष्टेन कर्मणा॥ ९ ते करवाऽवश्यकार्याणि समाश्यस्य च भारत योगमाज्ञापयामासुर्युद्धाय च विनिर्ययुः॥१० कर्ण सेनापार्ति कृत्वा कृतकीतुकमङ्गराः। पुजियत्वा द्विजश्रेष्ठान् द्धिपात्रघृताक्षतैः११ गोभिरश्वैश्च निष्केश्च वासोभिश्च महाधनैः। वन्द्यमाना जयाशीभिः सूत-मागध-बन्दिभिः तथैव पाण्डवा राजन् कृतपूर्वाहिककियाः। शिविराचिर्ययुस्तूर्णे युद्धाय कृतनिश्चयाः १३ त्ततः प्रववृते युद्धं तुमुळं लोमहर्थणम्। क्ररूणां पाण्डवानां च परस्परजयैविणाम् ॥ त्योद्वीं दिवसी युद्धं कुरुपाण्डवसेनयोः। कर्णे सेनापती राजन बभुवाद्भतदर्शनम् १५ ततः शत्रक्षयं कत्वा समहान्तं रणे वृषः । पश्यतां धार्तराष्ट्राणां फाल्यनेन निपातितः न हि तृष्यामि पूर्वेषां शृण्वानश्चरितं महत्॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाण जनमेजयवाक्य नाम

ततस्तु सञ्जयः सर्वे गत्वा नागपुरं द्वतम्। बाचष्ट धृतराष्ट्राय यहन्तं कुरुजाङ्गले॥ १७

जनमेजय उवाच। आपगेयं हतं श्रुत्वा द्रोणं चापि महारथम् आजगाम परामातिं वृद्धो राजाऽम्बिकास्तरः स श्रुत्वा निहतं कर्णे दुर्योधनहितेषिणम्। कथं द्विजवर प्राणानधारयत दुःखितः॥ १९. यस्मिञ्जयाञ्चां पुत्राणां सममन्यत पार्थिवः तस्मिन् हते स कीरव्यः कथं प्राणानधारयत् दुर्मरं तद्हं मन्ये नृणां कुळेऽपि वर्तताम । यत्र कर्णे हतं श्रत्वा नात्यजजीवितं नृपः २१ तथा शान्तनवं वृद्धं ब्रह्मन् वाहीकमेव च। द्रोणं च सोमदत्तं च भूरिश्रवसमेव च ॥ २२.

तथैव चान्यान्सुहदः पुत्रान् पीत्रांश्च पातितान्। श्रुत्वा यन्नाजहात्प्राणां-स्तन्मन्ये दुष्करं द्विज ॥ 23 पतन्मे सर्वमाचक्व विस्तरेण महासने।

प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

वैशस्पायन उवाच । इते कर्णे महाराज निशि गावलगणिस्तदा दीनो ययौ नागपुरमध्येर्वातसमैजीवे॥ स हास्तिनपुरं गत्वा भृशमुद्रियचेतनः। जगाम धृतराष्ट्रस्य क्षयं प्रक्षीणवान्ध्रवम्॥२ स तमुद्रीस्य राजानं कदमलाभिहतीजसम। ववन्दे प्राञ्जलिभैत्वा सूधी पादी नूपस्य ह ३

क्षेत्रान् कचग्रहणादीन् क्षणदा रात्रिः ॥ ८ ॥ आवस्यकं नित्यकृत्यम् ॥ ९॥ योगं संनहनम् ॥१०॥ निष्केः सवर्ण-हारै: महाधनै: बहब्द्यै: वन्यमाना: स्त्यमाना: सता: वंशानुक्रमविदः सागधाः पाणिस्वानिकाः वन्दिनः स्तुति-पाठकाः ॥ १२ ॥ वृषः कर्णः । पश्यताम् अनाव्रे षष्ठी ॥१६॥ सममन्यत सम्यगवश्रतवान् ॥२०॥ दुर्भरं दुःखेनापि मर्तुमशक्यं स्वेच्छ्या॥२१॥ तत मरणं दक्करं मन्ये ॥२३॥

संपूज्य च यथान्यायं धृतराष्ट्रं महीपतिम् । हा कष्टमिति चोना स ततो वचनमाददे॥ धः सखयोऽहं क्षितिपते कचिदास्ते सुखं भवान् खदोषैरापदं प्राप्य कचिकाद्य विम्रह्मति ५ हितान्युक्तानि विदुर-द्रोण-गाङ्गेय-केशवैः। अगृहीतान्यत्रस्मृत्य कच्चित्र क्रुक्षे ध्यथाम्

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणे नैलकण्ठीये भारतभावदीयें प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

हते द्वाति ॥ १ ॥ क्षयं ग्रहम् ॥ २ ॥ हा कष्टमिति खेदातिशयस्चकं नाक्यसुक्ला पश्चाहचनं वक्तव्यमाददे ॥ ४ ॥ आस्ते तिष्रति ॥ ५ ॥

राम-नारट-कण्वाद्यहितमक्तं सभातले। न गृहीतमनुस्मृत्य कश्चित्र कुरुषे व्यथाम ७ सुद्दरत्वद्धिते युक्तान् भीष्मद्रोणसुखान् परैः निहतान्याधि संस्मृत्य किश्व कुरुषे व्यथाम तमेवंवादिनं राजा सतपत्रं कताञ्जलिम । सदी धेमथ निःश्वस्य दःखार्त इदमन्नवीत ९

धृतराष्ट्र उवाच । आपगेये हते शरे दिव्यास्त्रवाति सञ्जय । द्रोणे च परमेष्वासे भृशं मे व्यथितं मनः १० यो रथानां सहस्राणि दंशितानां दशैव तु। अहम्यहाने तेजस्वी निजझे वसुसंभवः ११ तं हतं यज्ञसेनस्य पुत्रेणेह शिखण्डिना। पाण्डवेयाभिग्रसेन श्रत्वा मे व्यथितं मनः १२ भार्गवः प्रदर्शे यस्मै परमास्त्रं महाहवे। साक्षादामेण यो बाल्ये धनवेंद उपाकतः ॥ यस्य प्रसादात्कीन्तेया राजपत्रा महारथाः। महारथत्वं संप्राप्तास्तथान्ये वसुधाधिपाः॥ तं द्रोणं निहतं श्रुत्वा घृष्टयुद्भेन संयुगे। सत्यसन्धं महेष्वासं भूशं में व्यथितं मनः ॥ ययोलोंके पुमानस्त्रे न समोऽस्ति चतुर्विधे। तौ द्रोणभीष्मौ श्रत्वा तु हतौ में व्यथितं मनः त्रैलोक्ये यस्य चास्रेषु न पुमान्वियते समः तं द्रोणं निहतं श्रत्वा किमकुर्वत मामकाः ॥ दिष्टमेतत्पुरा मन्ये कथयस्व यथेच्छकम् ॥

संशप्तकानां च बले पाण्डवेन महात्मना । धनक्षयेन विक्रस्य

गमिते यमसादनम् ॥ नारायणास्त्रे च हते द्रोणपुत्रस्य धीमतः १८ विश्वतेष्वनीकेष किमकर्वत सामकाः। विषद्भतानहं मन्ये निमग्राञ्जोकसागरे ॥ प्रवमानान हते द्रोणे सम्ननीकानिवाणवे। दुर्योधनस्य कर्णस्य भोजस्य कृतवर्मणः २० मद्रराजस्य शल्यस्य द्रीणेश्चेव कृपस्य च। मत्पत्रस्य च शेपस्य तथाऽस्येषां च सक्षय ॥ विप्रद्वतेष्वनीकेषु सुखवणाँऽभवत्कथम्। पतत्सर्वे यथावृत्तं तथा गावरुगणे मम् ॥ २२ आचश्व पांडवेयानां सामकानां च विक्रसम

सञ्जय उवाच । तवापराधाद्यवृत्तं कीरवेयेषु मारिष ॥ तच्छत्वा मा स्यथां कार्पीदिंधे न स्यथते बुध. यस्मादभावी भावी वा भवेदर्थों नरं प्रति॥ अप्राप्ती तस्य वा प्राप्ती न कश्चिद्याथते बुधः धतराष्ट्र उवाच ।

न व्यथाऽभ्याधिका काचिद्रिधते मम सञ्जय

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि धृतराष्ट्रसञ्जयसंवादे

वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

सञ्जय उवाच ।

हते द्रोणे महेच्वासे तव पुत्रा महारथाः॥ बभवरसम्मुखा विषण्णा गतचेतसः॥

अवाङ्ग्रखाः शस्त्रभृतः सर्वं एव विशापते। अवेक्षमाणाः शोकार्ता नाभ्यभाषन् परस्परम् ॥

देशितानां सन्नदानाम् वसुसंभवः वसुनामेशेभ्यः संभूतः १९भार्गवः रामः यस्मै भीष्माय धनुर्वेदे उपाकृतः स्वीकृतः शिष्यत्वेन ॥१३॥ यस्य द्रोणस्य ॥ १४ ॥ सत्यसन्धमवि-तथप्रति शम्।। १५॥ चतुर्विधे मुक्तं वाणादि अमुक्तं खङ्गादि ग्रन्त्रमक्तं गोलादि मुक्तामुक्तं सोपसंहारमक्षम् ॥ १६ ॥ गमिते सति किमकुर्वतेत्युत्तरेण संबंधः ॥ १० ॥ निम-शानपि अवमानान् जीवितेष्सया चेष्टां कुर्वाणान् इत्यूत्तरत्र संबंधः ॥ १९ ॥ दिष्टे दैवोपात्हते भगाविनः सुसस्य प्राप्ती भाविनो दुःसस्य प्राप्ती वा बुधो न व्यवते । तदि-पर्यये वान हृष्यतीत्यर्थः ॥ २४ ॥ दिष्टं अवद्ययंशावि ॥ २५ ॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि टीकायां हिती-ग्रोऽध्यायः ॥ २ ॥

हते इति । अखस्थमुखाः दीनवदनाः ॥ १ ॥

तान् दक्षा व्यथिताकारान् सैन्यानि तव भारत। ऊर्ध्वमव निरैक्षन्त

दुःखत्रस्तास्यनेकग्रः ॥ ६ शास्त्रण्येषां हु राजेन्द्र शोणितासानि सर्वश्रः आश्वरण्य कराश्रेश्यो रहा होणं हतं ग्रीधि तानि वद्धान्यरिष्ठानि छम्बमानानि भारत अहश्यन्त महाराज नक्षत्राणि यथा दिवि ॥ तथा तु स्तितीतं रहा गतसन्त्रमयस्तित् ॥ वछं तव महाराज राजा दुर्योगनीऽत्रवीत ॥ भवतां बाहुवीर्ये हि समाश्रित्य मथा युधि । पाण्डवेयाः समाहृता गुर्ज चेदं प्रतितम् ७ सिहं निहंदे होणे विषणणिम छस्यते । युध्यमानाश्च समरे योधा वध्यन्ति सर्वश्रे । युध्यमानस्य संयुरो भवेतिस्य १ विषये वापि युध्यमानस्य संयुरो भवेतिस्य छन्ते वे प्रत्यस्य सर्वेतो ग्रीखा । युध्यमानस्य संयुरो भवेतिस्य छन्ते वे प्रत्यस्य सर्वेतो ग्रीखा। युध्यक्ष महास्तानं कर्ण वैकतनं ग्रीखा । प्रवस्तनं महोष्ठासानं विश्वरित्वे ग्रीखा । प्रवस्तनं सहेष्वासं विश्वरित्वे ग्रीखा । प्रवस्तनं सहेष्वासं विश्वरित्वे ग्रीखा ।

यस्य वै युधि संज्ञासात् कुन्तीपुत्रो धनक्यः। जिन्नतेते सदा मन्दः। सिंहात श्रुद्रसृगो यथा॥ ११ येन नागायुत्राणो भीमसेनो महाबलः। मात्रुषेणैव युद्धेन तामबस्या प्रवेशितः॥ १२ येन हिट्यास्त्रविष्ट्ररो मायावी स घटोत्कथः। अभोष्या एणे शक्सा निकृतो भैरयं नवत्॥ १३

> इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि सञ्जयबाक्यं नाम तृतीयोऽध्यायः॥३॥

तस्य दुर्वारवीर्यस्य सत्यसन्यस्य धीमतः। बाह्वोद्रीविणमक्षय्यमद्य द्रस्ययः संयुगे॥ १४ द्रोणपुत्रस्य विकान्तं राधयस्यैव चोमयोः। पद्मयन्तु पाण्डुपुत्रास्ते विष्णुवासवयोरिव १५

द्ध चुडुनारचा दुवाराच्या सर्वे पद्य अवन्तश्च शक्ताः प्रत्येकशोऽपि वा । पाण्डुपुत्राव्ये हुन्तुं सर्वेन्यात् किम्रु संहताः ॥ वीर्येवन्तः कृतास्त्राश्च द्रस्थ्याद्य परस्परम् ॥ १६

प्वमुक्त्वा ततः कर्णं चके सेनापति तदा तव पुत्रो महावीयी भ्रातुभिः सहितोऽनय ॥ सेनापत्यमथावाष्य कर्णो राजन्महारथः । सिनावार्वे विजयोबीः प्रायथ्यत रणोस्कटः ॥

> स सञ्जयानां सर्वेषां पञ्चालानां च मारिष । केकयानां विदेहानां चकार कदनं महत् ॥ १९ तस्येषुधाराः दातदाः प्रादुदासञ्खरासात् ।

अप्रे पुंखेषु संसक्ता . यथा भ्रमरपङ्क्षयः ॥ २० स पीडियत्वा पञ्चाळान् पाण्डवांश्च तरस्विनः ।

हत्वा सहस्रक्षो योधान् अर्जुनेन निपातितः॥ २१ सञ्जयवाक्यंनाम

हिनें बज्ज् ॥ १४ ॥ इस्त्य दर्शियलय ॥ १६ ॥ अमे पुंबेल संसक्ताः जेवें माणस्य शरस्यामेण पुंखेत संसक्ताः जेवें माणस्य शरस्यामेण पुंखेत संसक्ताः स्वयानाः पूर्वेलिय सम्बादा स्वयं ॥ १० ॥ पीजियस्या द्वात्स्यने अकर्तृके उपि ज्ञानस्य स्थानस्य अव्यादा द्वारे स्वर्गे अकर्तृके उपि ज्ञानस्य स्थानस्य अव्यादा द्वारा स्वर्गे हित बीनवर्त्त वा शब्दहर्य शिमेहणायाचे तुर्गित। भीजन्त् निहासित वार्ड्यः ॥ १२ ॥ हित श्रीमहामास्य कर्णपर्वेणि नैककरीये भारत-भावसी स्वर्गियोज्यायः ॥ ३ ॥ भावसी स्वर्गियोज्यायः ॥ ३ ॥

त्यतितः ॥ २ ॥ अन्तःपुराणि स्त्रियः ॥ ५ ॥ कदल्य इव दु:खबतीज्ञीत्वा ॥९॥ 'जीवन्नरी भद्रशतानि पश्येत्' इति सनसि निधायाह-यत्त्वयोति ॥ १३ ॥ जये इति । हर्णवियोगमाञ्चेण दशस्यादिर्मतः । अस्य तः जये नैरास्यम-

प्रतिदिति ॥ १ ॥ विहलः चलनासमर्थः काष्टव-वेपमाना आसाविति शेषः ॥ ७ ॥ हष्ट्रा मनसैवारमप्रत्ययेन

वैदाम्पायन उवाच । इति श्रत्वा महाराज धृतराष्ट्रोऽस्विकासुतः

दुष्प्रणीतेन मे तात पुत्रस्यादीर्घजीविनः।

अब्रवीत्सञ्जयं सतं शोकसंविश्वमानसः ॥ १ इतं वैकर्तनं श्रत्वा शोको मर्माणि कन्ताति धिकं मरणकारणमस्तीति भावः । उक्तां संक्षेपेण । प्रच

॥ २ ॥ इत्वानित्रन् ॥ ४ ॥

少少多多个个

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाण धृतराष्ट्रशोको नाम चतर्थोऽध्यायः ॥ ४॥

म लब्ध्या जानकैः संझां ताश्च दृष्टा स्त्रियो नृपः।

पतच्छत्वा महाराज धृतराष्ट्रीविकासतः शोकस्यान्तमपद्यन्वै हतं मेने सयोधनम् १ विह्नलः पतितो भूमी नष्टचेता इव द्विपः। तस्मिन्निपतिते भूमी चिह्नले राजसत्तमे॥ २ आर्तनादो महानासीत स्त्रीणां भरतसन्तम। स शब्दः पृथिवीं कृत्स्नां पूरयामास सर्वशः शोकाणवे महाघोरे निमश्रा भरतस्त्रियः। रुरुदुई:खशोकार्ता भशमहिश्रचेतसः॥ राजानं च समासाय गान्धारी भरतर्षम। निःसंज्ञा पतिताभूमौ सर्वाण्यन्तःपराणिच ततस्ताः सञ्जयो राजन्समाध्वासयदातराः । मुखमानाः सुबहुशो मुश्चन्त्यो वारि नेत्रजम समाध्यस्तास्त्रियस्तास्त्र वेपमाना महर्महः। कदल्य इव वातेन ध्यमानाः समन्ततः ॥ ७ राजानं विदरश्चापि प्रजाचक्षपमीश्वरम्। आश्वासयामास तदा सिझंस्तोयेन कौरवं

वैशस्पायन उवाच ।

सञ्जय उवाच। हतः शान्तनयो राजन् दुराधर्षः प्रतापवान् हत्वा पण्डवयोधानामर्बेटं दशभिर्दिनैः ॥ ४

ब्रीहि विस्तरेण ॥ १४॥ इति श्रीमहाभारते कीपर्पवीण

इती ति ।। १ ।। दुष्प्रणीतेन दुन्येन अदीर्घणीविनोऽ त्यायुषः संयैव दुर्नीत्या पुत्रो मरणोन्सुखः कृत इति भावः

नैलकण्ठीये भारतभावदीपे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

तस्य में संशयं छिन्धि दुःखपारं तितीर्षतः। क़रूणां सुअयानां च के च जीवन्ति के सृताः

संस्तभ्य च मनो भयो राजा धैर्यसमन्वितः प्रनगीवरुगणि सर्वे पर्यप्रच्छत सञ्जयम् ॥ १२ यन्वया कथितं वाक्यं श्रतं सञ्जय तस्मया। कच्चिहयों धनः सत्त न गतो वै यमक्षयम्॥ जये निराशः पत्रों में सततं जयकामकः। बृहि सञ्जय तत्त्वेन पुनरुक्तां कथामिमाम्॥ प्रवमक्तोऽब्रवीत्सती राजानं जनमेजय । हतो वैकर्तनो राजन्सह पुत्रैमेहारथः॥ १५ भावभिश्च महेष्वासैः सत्पत्रैस्तन्यजैः। दुःशासनश्च निहतः पाण्डवेन यशस्विना। पीतं च रुधिरं कोपाद्भीमसेनेन संयगे॥१६

ध्यात्वा त सचिएं कालं वेपमानो महर्महः॥

श्चितस्तप्णीं विद्यापते॥ ततो ध्यात्वा चिरं काळं निःश्वस्यं च पनः पनः । खान प्रचान गईयामास वह मेने च पाण्डवान ॥ गहेयंश्चात्मनो बुद्धि शक्तनेः सीबळस्य च ।

उन्मत्त इव राजेन्द्र

नभा तोणो महेच्यासः पञ्चालानां रथवजान निहत्य यथि दर्भवेः पश्चाद्धकमस्योहतः॥ ५ इन्होबस्य भीध्येण दोणेन च महात्मना। अर्थ निहत्य सैन्यस्य कर्णी धैकर्तनी हतः॥ विविश्वतिर्महाराज राजपत्री महाबलः। आनर्तयोधाञ्जातज्ञो निहन्य निहतो रणे॥ तथा पत्रो विकर्णस्ते अज्ञानसनस्मरन। श्रीणवाहायथः शरः स्थितोऽभिमखतः परान धोरस्पान परिक्रेशान दर्योधनकतान्बहन्। प्रतिज्ञां समरता चैव भीमसेतेन पातितः॥१ विन्द्रानविन्द्राचायन्त्यौ राजपत्रौ महारथौ कत्वा त्वसकरं कर्भ गती वैवस्वतक्षयम ॥ सिधराष्ट्रमुखानीह दश राष्ट्राणि यानिह। वजी तिष्ठदित बीरस्य यः श्वितस्तव शासने ॥ अश्लीहिणीर्वशैकां च विनिर्जित्य शितैः शरैः अर्जनेन हतो राजन्महावीयों जयद्रथः॥ १२ तथा दर्योधनसतस्तरस्वी युद्धदर्मदः। वर्तमानः पितः शास्त्रे सौभद्रेण निपातितः तथा दौ:शासनि:शरो बाहशाली रणोत्कटः हीपदेयेन सङ्ख्य गुमितो यमसादनम् ॥ १४ किरातानामधिपतिः सागरानपवासिनाम हेचराजस्य धर्मात्मा प्रियो बहमतः सखा॥ भगदत्तो महीपालः क्षत्रधर्मरतः सदा। धनखयेन विकस्य गमितो यमसादनम् ॥१६ नभा कीरवदायादो स्यस्तशस्त्रो सहायशाः हतो भरिश्रवा राजञ्जारः सात्यकिना यथि॥ श्रतायरपि चाम्बष्टः अवियाणां घरंघरः। चरस्रभीतवत्संख्ये निहतः सव्यसाचिना॥ तव पत्रः सदामधीं कतास्त्रो यदादर्भदः। दःशासनी महाराज भीमसेनेन पातितः॥ यस्य राजन गजानीकं बहुसाहस्रमद्भतम्। सदक्षिणः स संग्रामे निहतः सध्यसाचिना कोसळानामधिपतिहत्वा बहमतान्परान् । सौमद्रेणेह विकस्य गमितो यमसादनम्॥ बहशो योधायत्वा त भीमसेनं महारथम्। मद्रराजात्मजः शरः परेषां भयवर्धनः। श्रमि-चर्मधरः श्रीमान्सीभद्रेण निपातितः॥ समः कर्णस्य समरे यः स कर्णस्य प्रयतः।

नवसेनो प्रदावेजाः शीवास्त्रो इतविक्रमः॥ अभिमन्योर्वेधं अत्वा प्रतिश्वामपि चात्मनः। प्रज्ञानेज विकास समिती समस्तातनम् ॥ निका प्रमुक्तवैरो यः पापडवैः पशिवीपतिः। विश्वाह्य वैरं पार्थेन श्रतायः स निपातितः शास्त्रपञ्चमत विकारतः सहदेवेन मारिष। हतो रुक्रमण्यो राजन भाता मातळजो यथि राजा भगीरथो बजो बहत्स्रत्रश्च केकयः। पराक्रमन्ती विकान्ती निहती वीर्शवन्ती भगदत्तसतो राजन कतप्रको महाबळः। इयेनवचरता संख्ये नकलेन निपानितः॥ पितामहस्तव तथा बाहीकः सह बाहिकैः निहतो भीमसेनेन महाबलपराक्रमः॥ ३० जयत्सेनस्तथा राजवारास्त्रविधर्महावळः। मागधो निहतः संख्ये सीभद्रेण महात्मना ॥ पत्रस्ते दर्भको राजन दःसहश्च महारथः । गदया भीमसेनेन निहती शरमानिनी॥ दर्मेषणो दर्विषहो दर्जयश्च महारथः। कत्वा त्वसकरं कर्म गता वैवस्वतक्षयम३३ उभी कलिङ्वपकी भातरी यज्ञदर्भती कत्वा चासकरं कर्भ गती वैवस्वतक्षयम्॥ सचिवो वषवमा ते शरः परमवीर्यवान। भीमसेनेन विकस्य गमितो यससादनम्॥ तथैव पौरवो राजा नागायनवलो महान। समरे पाण्डपत्रेण निहतः सहयसानिना ॥ वसातयो महाराज हिसाहस्राः प्रहारिणः। शरसेनाश विकान्ताः सर्वे यधि निपातिताः अभीषाहाः कवचिनः प्रहरन्तो रणोत्कदाः। शिवयश्च रथोवाराः कालिङ्गसहिता हताः॥ गोक्कले नित्यसंवृद्धा युद्धे परमकोपनाः। तेऽपावत्तकवीराश्च निहताः सद्यसाचिना॥ श्रेणयो बहसाहस्राः संशप्तकगणाश्च ये । ते सर्वे पार्थमासाद्य गता वैवस्वतक्षयस्॥ स्याली तव महाराज राजानी वृषकाचली। त्वदर्शमतिविकान्तौ निहतौ सदयसाचिना॥ उग्रक्रमा महेष्वासी नामतः कर्मतस्तथा । शाल्बराजो महाबाहर्सीमसेनेन पातितः ४२

निहत्येव दुर्द्वषे इत्यन्वयः। जात इति शेषः ॥ ५ ॥ इतो गतः परलोकमिति शेषः। एवमप्रेऽपि योज्यम्॥ ६

अपावतकवीराः अपगतं आवत्तकं कृत्सितं संवामात्पराव-तंनं येवां ते संवासकसङ्खरा गोपालकाः॥ ३९॥

श्रोघवांश्च महाराज बृहुन्तः सहितौ रणे।
पराक्रमन्तौ मित्रार्थे गती वैवस्वतक्षयम् ४३
तथैव रिथनां श्रेष्ठः श्लेमपूर्तिर्विद्यापते।
निहतो गदया राजन् मीमसेनेन संयुगे ४४
तथा राजन्महेष्वासो जलसन्ध्रो महावळः
समहन्कदनं कृरवा हतः सात्थिकता रणे ४५
अळस्त्रुपो राक्षसेन्द्रः खरदन्युरपातवान्।
सदीन्कनेन विकाम गमित्रो यमसादनप्थ६
राथेयः स्तपुत्रश्च भ्लातर्थ महारथाः
केक्याः सर्वेदाश्चारि निहताः सदस्याचिना
मालवा मद्रकाश्चिव द्वाविद्याश्चाश्चात्रम्तिनराः
वीष्ठेपाश्च लिहताः स्तर्याचिना

मावेछकास्तुण्डिकेराः सावित्रीपुत्रकाश्च ये । प्राच्योदीच्याः प्रतीच्याश्च दाक्षिणात्याश्च मारिष ॥

पत्तीनां निहताः सङ्घा हयानां प्रयुतानि च रथात्रवाश्च निहता हताश्च नरवारणाः॥ ५० सम्बजाः सायुधाः शुराः सवर्मोम्बरभूवणाः काळेन महताऽऽयस्ताः कुशुळेथं च वर्षिताः ते हताः समरे राजन् पार्थनाक्षिष्टकर्मणा

पते चान्ये च बहवो राजानः सगणा रणे। हताः सहस्रशो राजन यन्मां त्वं परिष्रच्छसि एवमेष क्षयो वत्तः कर्णार्जनसमागमे । महेन्द्रेण यथा बन्नो यथा रामेण रावणः ५४ यथा कृष्णेन नरको सुरुश्च नरकारिणा। कार्तवीर्यश्च रामेण मार्गवेण यथा हतः ५५ सन्नातिबान्धवः शरः समरे युद्धदर्भदः । रणे कृत्वा महयुद्धं घोरं त्रैलोक्यमोहनम् ५६ यथा स्कन्देन महियो यथा रुद्रेण चान्त्रकः। तथाऽर्जनन स हतो हैरथे युद्धदुर्मदः॥ ५७ सामात्यवान्धवो राजन् कर्णः प्रहरतां वरः जयाशा धार्तराष्ट्राणां वैरस्य च ससं यतः॥ तीर्णस्तत्पाण्डवो राजन् यत्पुरा नाववध्यसे उच्यमानी महाराज बन्धुभिहितकाहिभिः॥ तदिदं सम्बद्धाप्तं स्थलनं सुमहात्ययम् । प्रत्राणां राज्यकामानां

अन्ये तथाऽभितवलाः परस्परवधीषेणः ॥५२

पुत्राणां राज्यकामानां त्वया राजन् हितैषिणा । अहिताम्येव चीर्णानि तेषां तत्फळमागतम् ॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि सञ्जयवाक्ये पञ्चमोऽध्यायः॥५॥

ered some

છર

भृतराष्ट्र उवाच । आख्याता मामकास्तात निहता युधि पाण्डवैः । हतांश्च पाण्डवेयानां मामकैर्बृहि सञ्जय ॥ सञ्जय उवाच ।

सञ्जय उपाच । कुन्तयो युधि विकान्ता महासन्ता महाबळाः सानुबन्धाः सहामात्या गाङ्गेयेन निपातिताः नारायणा बलमद्राः श्रूराश्च द्यतशोऽपरे । अनुरक्ताश्च वीरेण आपेणेण युश्चि पातिताः ३ समः किरीटिना संब्ये वीर्येण च बलेन व्यं सम्प्रकारतयसम्येन द्रोणेन निहतो युश्चिर पञ्चालानां महेष्यासाः सर्वे युज्जविद्यारदाः द्रोणेन सह संगम्य गता वैवस्ततश्चयम् ॥ ५ तथा विराटमुपदी वृज्जी सहस्तौ तृपी । स्वाक्षमस्ति प्रमाणेन निहती रणे ॥ ६

कृष्यते ॥५७ ॥ इति श्रीमहामारते कर्णपर्वणि नैलकण्डीये भारतभावदीपे पद्ममोऽध्यायः॥५॥ अबडवाश्च इति पाठः ।

आख्याता इति ॥ १॥

स्तरबन्धुरयानवान् सरं तीक्ष्णं बन्धुरं रम्यं यानं विवते यस्य । स्वरीर्वसैर्वन्धुरं यानमस्यास्त्रीति सः। गर्दभ-संयुत्तरधवान् वा ॥ ४६ ॥ कृष्णेन नरकारिणा नरको सुक्ष्यं योदयन्वयः ॥ ५५ ॥ कृष्णेन सरकारिणा नरको यो बाल एव समरे संमितः सव्यसाचिना केशवेन च दुर्धर्षों बलदेवेन वा विभो॥ ७ परेषां कदनं कत्वा महारथविशारदः। परिवार्य महामात्रैः षड्डिः परमकै रथैः॥ ८ अशासवद्भिवीभतस्मभभिमन्युर्निपातितः। कृतं तं विरथं बीरं क्षत्रधर्मे ब्यवस्थितम् ९ दौ:शासनिर्महाराज सौभद्रं हतवात्रणे। सपतानां निहन्ता च महत्या सेनया वृतः॥ अस्वष्टस्य सतः श्रीमान्मित्रहेतोः पराक्रमन्। आसाच लक्ष्मणं वीरं दुर्योधनसुतं रणे ११ समहत्कदनं कत्वा गतो वैवस्वतक्षयम्। बृहन्तः समहेष्वासः कृतास्त्रो युद्धदुर्मदः १२ दुःशासनेन विक्रम्य गमितो यमसादनम्। मणिमान दण्डधारश्च राजानी युद्धदर्भदी॥ पराक्रमन्तौ मित्रार्थे द्रोणेन युधि पातितौ। अंद्रमान् भोजराजस्त सहसैन्यो महारथः॥ भारदाजेन विकस्य गमितो यमसादनम्। सामुद्रश्चित्रसेनश्च सह पुत्रेण भारत॥ १५ ससुद्रसेनेन बळाद्रमितो यमसादनम् । अनुपवासी नीलश्च स्याघ्रदत्तश्च वीर्थवान् ॥ अभ्वत्थासा विकर्णेन गमितो यमसादनम्। चित्रायुधश्चित्रयोधी कृत्वाच कदनं महत्॥ चित्रमार्गेण विक्रम्य विकर्णेन हतो सुधे। चुकोदरसमो युद्धे वृतः कैकेययोधिभिः १८ कैकेयेन च विकस्य म्राता म्रात्रा निपातितः जनमेजयो गदायोधी पार्वतीयः प्रतापवान द्रभुषेन महाराज तव पुत्रेण पातितः। रोचमानी नरदयाशी रोचमानी प्रहाविवर० द्रोणेन युगपद्राजन दिवं संप्रापितौ शरैः। मृपाश्च प्रतिग्रध्यन्तः पराकान्ता विद्यापिते कृत्वा नसुकरं कर्म गता वैवस्वतक्ष्यम्। प्रकृतित क्रन्तिभोजश्च मात्रही सदयसाचिनः संग्रामनिजिताँछोकान गमितौ दोणसायकैः इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि सञ्जयवाक्ये षष्टोऽध्यायः॥६॥

अभिभः काशिराजश्च काशिकवृद्धमिर्वृतः २३ वस्रवानस्य पुत्रेण न्यासितो देहमाहर्वे। अमितीजा युधामन्युरुत्तमौजाश्च वीर्यवान् निहत्य शतशः शरानस्मदीयैर्निपातिताः। मित्रवर्मा च पाञ्चाल्यः क्षत्रधर्मा च भारत २५ द्रोणेन परमेष्वासौ गमितौ यमसादनम्। शिखण्डितनयो युद्धे क्षत्रदेवो युघा पतिः २६ लक्ष्मणेन हतो राजंस्तव पौत्रेण भारत। सचित्रश्चित्रवर्मां च पितापुत्री महारथी २७ प्रचरम्ती महावीरी द्रोणेन निहती रणे। वार्धक्षेमिर्महाराज समुद्र इव पर्वणि ॥ २८ आयुधक्षयमासाद्य प्रशानित परमां गतः। सेनाबिन्दुसुतः श्रेष्टः शस्त्रवान् प्रवरो गुधि बाह्यिकेन महाराज कौरवेन्द्रेण पातितः। धृष्टकेत्रमेहाराजं चेदीनां प्रवरो रथः॥ ३० कत्वानसकरं कर्मगतो वैवस्वतक्षयम्। तथा सत्यधतिवीरः कृत्वा कदनमाहवे ३१ पाण्डवार्थे पराकान्तो गमितो यमसादनम् सेनाबिन्दः क्रुक्श्रेष्टः कृत्वा कद्नमाहवे ३२ पुत्रस्त शिशुपालस्य सुकेतुः पृथिवीपतिः। निहत्य शात्रवान्संख्ये द्रोणेन निहतो याथि। तथा सत्यधतिवीरो मदिराश्वश्च वीर्यवान सर्यदत्त्रश्च विकान्तो निहतो द्रोणसायकैः ३४ श्रेणिमांश्र महाराज युध्यमानः पराक्रमी। कत्वानसकरं कर्भगतो वैवस्वतक्षयम् ३५. तथैव यधि विकान्तो मागधः परमास्त्रवित भीष्मेण निहतो राजक्शेतेऽद्य परवीरहा॥ विराटपुत्रः शङ्खस्त उत्तरश्च महारथः। क्रवेन्ती समहत्कर्म गती वैवस्त्रतक्षयम् ३७ वसुदानश्च कदनं कुर्वाणोऽतीव संयुगे। भारहाजेन विक्रम्य गमितो यमसावनम् ३८ प्ते चान्ये च बहुवः पाण्डवानां महार्थाः हता द्रोणेन विकस्य यन्मां त्वं परिप्रच्छिस

बढ़िमः द्रोण-द्रोण-शस्य-कर्ण-कृप-कृतवर्मभिः परमकै रथैः महामात्रैः मुख्यैः अशक्तुवद्भिरेकैक्द्येन हन्तुमिति शेषः u u ८ ।। रोचमानी एकनामानी खातरी ।। २० ॥इति श्रीमहाभारते कर्णपंत्रीण टीकायां षष्टोऽध्यायः ॥ ६ ॥

भृतराष्ट्र उवाच। मामकस्यास्य सैन्यस्य हतोत्सेकस्य सञ्जय अवद्येपं न पश्यामि कक्कदे सृद्धिते सति १ तौ हि वीधी महेच्यासी मदर्थे कुफसत्तमौ।

भीष्मद्रोणी हती श्रुत्वा मार्थो के जीवितेऽस्ति ॥ र न च शोचामि राज्ये हतमाहवशोभनम् । यस्य वाह्नीवर्छ तुरुयं हुतमाहवशोभनम् । यस्य वाह्नीवर्छ तुरुयं कुअराणां शतं शतम् ३ हतमवरसम्यं मे यथा शंसित सज्जय । अहताविष् में शंस केऽज जीवित के च नथ्यतेषु हि स्रुतेश्वय ये त्याया परिकीर्तिताः । येऽपि जीवितः ते सर्वे सुता इति मतिर्मम्

सञ्जय जवाव ।

सम्मन्द्रहास्त्राणि सप्तर्पितानि

विज्ञाणि छुन्नाणि चतुर्विधानि ।

दिख्यानि राजन्यिद्वानानि चेव
द्रोणेन सीरे द्विज्ञचनमेन ॥ १
सहारयः कृतिमान् क्षित्रहरूतो

रडायुधा रडमुष्टिंदेवुः ।
स वीर्यवान् द्रोणपुत्रस्तरस्वी
स्वायक्षा गोजुकामस्त्ववृर्थे ॥ थ आनतेवासी हिद्यहानां विष्टाः ।
स्वर्थान्या गोजुकामस्त्ववृर्थे ॥ थ आनतेवासी हिद्यहानां विष्टाः ।
स्वर्याभावा निवासी हिद्यहानां विष्टाः ।
स्वर्याभावा निवासी हिद्यहानां विष्टाः ।
स्वर्याभावा न्वनवर्गा कृताको
स्वर्याभावा न्वनवर्गा कृताको
स्वर्याभावा स्वर्याभावानां ।

यः ससीयान्पाण्डवेयान्विसस्य सत्यां वाचं स्वां चिकीर्षुस्तरस्वी % तेजोबधं सत्प्रबस्य संख्ये प्रतिश्चत्याजातशत्रोः पुरस्तात्। दराधर्षः शकसमानवीर्थः शल्यः स्थितो योद्धकामस्त्वदर्थे १० आजानेयै: सैन्धवै: पार्वतीयै-र्नदीजकाम्बोजबनायुजैश्च। गान्धारराजः खबलेन युक्तो दयवस्थितो योद्धकामस्त्वदर्थे ॥ १९ शारवतो गीतमशापि राजन महाबाहुर्बहुचित्रास्त्रयोधी। धनुश्चित्रं सुमहद्भारसाहं टयवस्थितो योजुकामः प्रगृह्य ॥ १२ महारथः केकयराजपुत्रः सदश्वयुक्तं च पताकिनं च। रथं समारुख कुरुप्रवीर व्यवस्थितो योजुकामस्त्वदर्थे॥ १३ तथा सतस्ते ज्वलनार्भवर्ण रथं समास्थाय कुरुप्रवीरः। व्यवस्थितः प्रसमित्रो नरेन्द्र व्यभ्रे सूर्यो भ्राजमानो यथा खे १४ दर्योधनो नागकलस्य मध्ये

.

मामकस्येति । ततात्सेकस्य केदारान्प्रति प्रापितो-दक्तः क्षत्रस्तर व्याववांच न पदमाभि । क्षत्रं प्रभावपुष्प-स्मृद्धं नीपान्द्रण्यक्ष्यंच मृदिते नापिते साति । । अ व्यक्ति तुच्छे ॥२॥ वर्त वर्त सहस्वश्वक्य् । आर्थो विम-क्षित्रस्त्रयः । क्षत्रपाणान्तुतेन तुष्यं वाडोबंधं यस्य तस्यापि वर्षेन मृत्यामाति न अपि तु मृत्याम्येष । स्पृत् वर्षिनो भीष्यस्य आश्वाक्राम्यकलतो होणस्य च वर्षं क्षतेतां परिवा कंणवस्त्रस्त्रस्ताविति भावः ॥ ३ ॥ म्द्राः म्द्रप्रायाः ॥ ५॥ निकाणि अनेकनानातुष्रप्रस्क-समाणि प्रमाणि देतिसमिन चतुर्विधानि स्वस्यस्थ्रेन-म्व्यदेवीमि विहितानि चतुर्वेदीदितानि । निकाद्वप्रदिस्य-विहितान्येव वा चतुर्विधानि । कत्र विहितानि क्रिन्तग्र-णीति प्रायः । अक्षान्यत्यनेवत्यंनाभ्यादि नातिसामिनव्यं नारावणानादि प्रयोगैकनिवन्यं क्षाविस्य भाविः । विह्यानि स्वमिनव्यं पापुरतादि । एवं चतुर्विधानि वीरे निहितानि समर्गितानि ॥ ६॥ कृतिमान् अवंप्यकः ॥ ७ ॥ आर्ता-वानिः स्वस्यः स्ववीदान् सानिनेयान् । उमायोदि सामि-वेशक्षेद्रपि कियतमनावास्यवेवां । आर्तिन्यसम्

व्यवस्थितः सिंह इवावभासे।

व्यवस्थितः समेरे योत्स्यमानः १५

रथेन जाम्बूनदभूषणेन

स राजमध्ये प्रस्पप्रवीरो रराज जाम्बूनद्चित्रवर्मा। पद्मप्रभो वहिरिवालपृथमो मेघान्तरे सूर्य इव प्रकाशः॥ १६ तथा सर्वेणोऽप्यसिचर्मपाणि-स्तवात्मजः सत्यसेनश्च वीरः। द्यवस्थितौ चित्रसेनेन सार्ध ह्यात्मानी समरे योद्धकामी॥ १७ व्हीनियेवो भारत राजप्रज उत्रायधः क्षणभोजी सदर्शः। जारासन्धिः प्रथमश्रादृढश्च चित्रायुधः श्रुतवर्मा जयश्र ॥ 22 शलश संत्यवतदुःशलौ च व्यवस्थिताः सहसैन्या नराग्र्याः। कैतव्यानामधिपः शूरमानी रणे रणे शत्रुहा राजपुत्रः॥ रथी हयी नागपत्तिप्रयायी व्यवस्थितो योद्धकामस्त्वदर्थे। वीरः श्रुतायुश्च घृतायुधश्च चित्राङ्गदक्षित्रसेनश्च बीरः॥ ब्यवस्थिता योद्धकामा नराज्याः प्रहारिणो मानिनः सत्यसन्धाः। कर्णात्मजः सव्यसन्धो महात्मा इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणे सञ्जयवाक्यं नाम

सप्तमोऽध्यायः॥७॥

ميست الروشيد

जनमेजय उवाच। श्चत्वा कर्ण हतं ग्रुखे पुत्रांश्चेव निपातितान नरेन्द्रः किञ्चिदाश्वस्तो द्विजश्रेष्ठ किमव्रवीत

अणभोजी शीव्रभोजी ॥ १८ ॥ नागपलिप्रयायी नागैः पत्तिभिश्च प्रयातं शीलमस्य । नागरथप्रयायीति पाठान्तरम ॥२० सैन्याः सेनामर्हन्ति ते राजानः । यथायथं पक्षद्वयेऽ पि जीवमाना आख्याताः इदं भाविजयपराजयादिकं इत्य-नेन पक्षद्वयबलतोलनेन व्यक्तं स्वष्टमभिगच्छामि जानामि अर्थाभिपत्तितः फलोपपत्तितः तेन जयो मदीयानां नास्तीति प्राप्तवान्परमं दुःखं पुत्रव्यसनजं महत्। तस्मिन यदक्तवान काले तन्ममाचक्ष्व प्रच्छतः॥

निश्चिनोमीति भावः ॥ २४ ॥ अङ्गानि चश्चरादीनि मनश्च मुह्मति ॥ २७ ॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्डीये भारतभावदीये सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

श्चरवोति ॥ १॥

अधापरी कर्णसुती वरास्त्री व्यवस्थिती लघुहस्ती नरेन्द्र। महद्वलं दुर्भिद्मरूपवीर्यैः समन्विती योज्ञकामी त्वदर्थे॥ २२ पतेश्च मक्येरपरेश्च राजन योधप्रवीरैरामितप्रभावैः। टयवस्थितो नागक्रलस्य मध्ये यथा महेन्द्रः कुरुराजो जयाय ॥२३ धृतराष्ट्र उवाच । आख्याता जीवमाना ये परे सैन्या यथायथं इतीदमवगच्छामि व्यक्तमर्थाभिपात्तेतः ॥२४ वैशस्पायन उवाच। एवं व्रवक्षेत्र तदा भृतराष्ट्रोऽस्विकासुतः।

हतप्रचीर विध्यस्तं किंचिच्छेपं खकं बलम श्रत्वा द्यामीहमागच्छ-

च्छोकदयाका छितेन्द्रियः। मुखमानोऽब्रवीचापि

मुहर्ते तिष्ठ सञ्जय ॥ ट्याकुळं में मनस्तात श्रुत्वा सुमहद्त्रियम्।

मनो महाति चाड़ानि न च शकोमि धारितं इत्येवसुक्त्वा वचनं धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः। व्यवस्थितः समरे योद्धकामः ॥ २१ । भ्रान्तचित्तस्ततः सोऽथ वभूव जगतीपतिः ॥

वैद्यस्पायन उवाच ।
श्रुत्वा कर्णस्य निज्ञनसश्रद्धेशिवाद्धृतम् ।
भृतसंसीहनं भीमं मेरोः संसर्पणं यथा ॥ ६
वित्योवहिमवाद्धुक्तं भागंवस्य महामतेः ।
पराजयिवेन्द्रस्य द्विवद्ध्यो भीमकर्मणः ॥ ४
दिवः प्रपतनं भागोक्त्याभिव महामुतेः ।
संदोगवणिवाविन्दं समुद्रस्याञ्चयांभवः ॥
महीवियदिगस्त्रुतां सर्वेनाशामियाद्धृतम् ।
कर्मणीरिव वैक्त्वसुमयोः पुण्यपायोः ॥ १
सञ्जन्य स्त्रुत्यस्य स्त्राद्ध्याप्रो । त्रेन्यस्य ।
नेद्मस्तीति संविन्तस्य कर्णस्य समरे वथम्
प्राणिनामेवमन्येयां स्थादपीति विनाशनम्
शोकाग्निना दक्षमानो घन्यमान इवाशये ॥
विक्रत्याङ्गः अस्तर् दीनो

हाहेत्युकत्वा सुदुःखितः। विळळाप महाराज धृतराष्ट्रोऽस्विकासुतः॥ धृतराष्ट्र उवाच। सञ्जयाधिरथिवीरः सिहद्विरद्विकमः। वृषभप्रतिमस्कन्धो वृषभाक्षगतिश्ररन्॥ १० वृषमो वृषमस्येव यो युद्धे न निवर्तते। श्रात्रोरिप महेन्द्रस्य वज्रसंहननो युवा ॥ ११ यस्य ज्यातलशब्देन शरवृष्टिरवेण च। रथाश्वनरमातङ्गा नावतिष्ठन्ति संयुगे ॥ १२ यमाश्रित्य महाबाहुं विद्विषां जयकांक्षया। दुर्योधनोऽकरोद्वैरं पाण्डुपुत्रैर्महारथैः॥ १३ स कथं रथिनां श्रेष्ठः कर्णः पार्थेन संयुगे। निहतः पुरुषव्यावः प्रसद्यासद्यविक्रमः ॥ १४ यो नामन्यत वे नित्यमच्युतं च धनक्षयम्। न वृष्णीन्सहितानन्यान्सवाहुबलदर्पितः ॥ शार्कुगाण्डीवधन्वानी सहितावपराजिती। अहं दिख्याद्रथादेकः पातयिष्यामि संयुगे॥ इति यः सततं मन्दमवीच्छोममोहितम्।

भागेवस्य रामस्य शुक्तस्य वा ॥ ४ ॥ कथेव्य वर्षे संचित्रस्य मनस्यालीच्य इंद इटकं जगरवन-सैन्यं वा नास्तीति संचित्रस्य निश्चरण विकासितं तृती-चेन संबंधः ॥ ७ ॥ प्राणिनामक्यारकणीदन्येथां तृण्यद्व-स्थानां मन्द्रस्ताद्वस्यीयेत्वात् इति अनेनव प्रकरिण विनाशनं स्थादपीति हेतीरायये चेतति चल्यामान इव विकासताझः यथा आष्ट्रे प्रन्यमानः पाषाणादिः सर्विते तहादिन

दुर्योधनमवाचीनं राज्यकासुकमातुरम् ॥१७ योऽजयस्यवैकाम्बोजा-नावन्त्यान् केकचैः सह । गाम्यारान् मद्रकान्मस्त्यां-स्त्रिगतीस्तंगणाञ्यकान् ॥ १८ पञ्जालोक्ष विदेहांश्र कुक्तिन्दानं काशिकासलान् । सुस्नानक्षांश्र वक्षांश्र

शुक्षाणकाश्व पकाश्व नियादात् पुण्ड्वीरकान् ॥ १९ यत्सान्कार्ळगांस्तरळानदमकाद्युष्कानापे ॥ आरवाते: सुनिद्दित्तं सुनिद्देशे । कङ्कपुत्तः पुरा ॥ याद्याते: सुनिद्दित्तं सुनिद्देशे कङ्कपुत्ति । दुर्योजनस्य मुद्धप्रंते राधेयो रिधनां वरः ॥ दिस्याङ्गाविनमहातेजाः कर्णो-वैकतेनो वृषः सनायोपश्च स कथं शत्रुप्तिः परमाञ्चवित । यातितः याण्डवैः सूरैः समरे वीर्यशालिमिः वृषो महेन्द्रो देवेषु वृषः कर्णा वरेण्वि ॥ युतीयमन्यं लोकेषु वृषं नेवाद्यगुश्चम । युतीयमन्यं लोकेषु वृषं नेवाद्यगुश्चम । वरो महेन्द्रो देवानां कर्णः प्रहरतां वरः ॥ योजनः पार्थिवैः सूरैः समर्थवीयशालिभिः दुर्योजनस्य चुक्कर्षं

कृत्स्नामुर्वीमथाजयत ।
यं छक्ष्वा मागधो राजा
सान्स्वमानोऽय सिहदेः॥ २६
अरोत्सीत्पार्थिवं क्षत्रमुतं यादवकोरवात् ।
तं कुत्वा निहतं कर्णे हैरले सहयसाविना ॥
शोकार्णेव निमम्रग्नेऽहं मिचा नौरिव सागरे
तं सुर्व निहतं कुश्वा हैरले रियतां वरमाश्रित शोकार्णेव निमम्रग्नेऽहं मिचा नौरिव सागरे
श्रितं सुर्व निहतं कुश्वा हैरले रियतां वरमाश्रित शोकार्णेव निमम्रोऽहमप्रयः सागरे यथा ।
१९सौर्यवहं दुःखेतं विनहसाभि सज्ज्य ॥ २९
वज्जाद्दहतरं मम्ये हत्यं मम दुर्विन्द्यं।
आतिसम्बन्धिमित्राणामिमं क्षुत्वा परामयम

शोर्ण इसर्थः ॥ ८॥ म निवतेते इति छेदः ॥ १९ ॥ अमार्थानं विक्तसाइयोग्ध्यम् ॥ १७ ॥ अम्बर्धित्वादेवेषु सहेदमे छुवः ॥ १३ ॥ अम्बर्धित्वास्मानुष्येषु कर्णा युवः ॥ १३ ॥ तृतीसम्बन्धानेती इष्टिकातिर युवम् ॥ १४ ॥ अमित हति छेदः। बोबितो नियोग्धित मेथीत् वा ॥२५॥ यिमिति मार्याचेऽस्मान्येव बढेन बळवानिति मार्याः॥ १६ ॥ अस्त्वः नौकाहीनः॥ १६ ॥ अस्त्वः नौकाहीनः॥ ॥ १।

को मदस्यः पुर्मोङ्कोके न जहातस्त जीवितस् । विषमित्रं प्रपातं च पर्वतामावहं वृषे । न हि द्यास्थानि दुःखानि लोर्चु कष्टानि सञ्जय ॥ इति श्रीमहाभारते कंपपिक्षात्रं स्वाटिक्यायः॥ ८॥ इ.मोऽस्थायः॥ ८॥

-

सञ्जय उवाच।

श्रिया कुछेन यशसा तपसा च श्रुतेन च। त्वामच सन्तो मन्यन्ते ययाति मिच नाहुषम् श्रुते महर्षिप्रतिमः कृत कुत्योऽसि पार्थेव। पर्यवस्थापयात्मानं मा विषादे मनः कृथाः॥

् धृतराष्ट्र उवाच।

दैवमेव परं मन्ये चिक्यौरुषमनर्थकम्। यत्र शालप्रतीकाशः कर्णोऽहन्यत संयुगे॥३ हत्वा युधिष्ठिरानीकं पञ्चालानां रथवजान् प्रताप्य शरवर्षेण दिशः सर्वा महारथः॥ ४ मोहियत्वा रणे पार्थान् वज्रहस्त इवासुरान् स कथं निहतः होते वायुक्ग्ण इव दुमः ॥ ५ शोकस्यान्तं न पश्यामि पार जलनिधेरिया चिन्ता मे वर्धतेऽतीव मुमर्षा चापि जायते॥ कर्णस्य निधनं श्रत्वा निजयं फाट्यानस्य च अश्रद्धेयमहं मन्ये वधं कर्णस्य सञ्जय॥ ७ चज्रसारमयं नूनं हृदयं दुर्भिदं मम यच्छत्वा प्रस्पट्याझं हतं कर्णं न दीर्यते ॥ ८ आयुर्नुनं सदीर्घ में विहितं दैवतैः परा। यत्र कर्ण हतं श्रुत्वा जीवामीह सुदुःखितः॥ धिग्जीवितमिदं चैव सहसीनस्य सञ्जय। अद्य चाहं दशामेतां गतः सञ्जय गहिंताम ॥ कृपणं वर्तियेष्यामि शोच्यः सर्वस्य मन्दर्धाः

अहमेव पुरा भूत्वा सर्वलोकस्य सत्कृतः ॥ परिभातः कथं सत परैः शक्यामि जीवितम् । दुःखात्सुदुःखध्यसनं प्राप्तवानस्मि सञ्जय ॥ भीष्मद्रोणवधेनैव कर्णस्य च महात्मनः। नावशेषं प्रपश्यामि सृतप्रत्रे हते याथि ॥ १३ स हि पार्थं महानाकीत्पुत्राणां मम सञ्जय । युद्धे हि निहतः शूरो विस्तानसायकान् बहुन् को हि में जीवितेनार्थस्तम्ते प्रवर्षमम्। रथादाधिरथिर्दनं न्यपतत्सायकार्दितः॥ १५ पर्वतस्येव शिखरं वज्रपाताद्विदारितम् । स होते पृथिवीं चूनं शोमयन रुधिरोक्षितः॥ मातक इच मलेन विधेन्द्रेण निपातितः यो बलं घातँराष्ट्राणां पाण्डवानां यतो भयम् सोऽर्जनेन हतः कर्णः प्रतिमानं धनुष्मतास्। स हि वरी महेष्वासी मित्राणामभयंकरः॥ होते विनिहतो बीरो देवेन्द्रेण इवाचलः । पङ्गोरिवाध्वगमनं दरिद्रस्येव कामितम्॥ दर्योधनस्य चाकृतं तृषितस्येव विग्रवः । अन्यथा चिन्तितं कार्यमन्यथा तत्तु जायते। अहो न बलवहैयं 'कालश्च दुरतिकॅमः'। पळायमानः क्रपणो दीनात्मा दीनपौरुषः॥ कचित्रिनिहतः सृत पुत्रो दुःशासनो मम। कच्चित्र दीनाचरितं कतवांस्तात संयुगेरर॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणि नैलकण्ठीये भारतभावदीये अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

श्रियेति ॥ १ ॥ इःखात् भीष्मद्रोणवधजात् दुःखं च अयसनं च तदुमयं दुःखं कर्णवधज्ञम् । व्यसनं वेषनाश-जम् ॥ १२ ॥ तदेवाह्-भोष्मेत्यादिना ॥ १३ ॥

वार्ते पारप्रदं नीकास्थानीयम् ॥ १४ ॥ प्रतिमानं खन्न-भूतम् ॥ १८ ॥ यथा पहारेष्यनमनं दुर्धेटमेनं दुर्योधनस्था-कृतमानीआयो दुर्धेटः। त्रावितस्य विष्ठुषी कलक्टिन्द्वो यथा त्रुष्णोचसाय न भवन्ति । एवं दुर्योधनवेहितमपीष्टादे-द्वार्थेव प प्यातिमत्यथः ॥ १९ ॥ दीनपीक्षः नष्टमराक्रमः ॥ २९ ॥

कचित्र निहतः शरो यथाऽन्ये क्षत्रियर्पभाः। यधिष्ठिरस्य वचनं मा युध्यस्वेति सर्वदा॥ दुर्योधनो नाभ्यगृह्वानमृहः पथ्यमिवीषधम् । शारतलपे शायानेन भीष्मेण समहात्मना ॥ पानीयं याचितःपार्थः सो2विध्यन्मेदिनीतलं जलस्य धारां जनितां दृश पाण्डसतेन च ॥ अब्रवीत्स महाबाहस्तात संशाम्य पाण्डवैश प्रशमाद्धि भवेच्छान्तिर्भदन्तं युद्धमस्त वः॥ भारामावेन पृथिवी भुंध्व पाण्डुसुतैः सह। अकर्वन्वचनं तस्य चनं शोचति प्रत्रकः ॥२७ तदिवं समन्यामं वचनं दीर्घदर्शिनः थहं त निहतामात्यो हतपत्रश्च सञ्जय ॥ २८ धृततः क्रच्छमापन्नो लनपक्ष इव द्विजः । यथा हि शक्तिं गृह्य छित्वा पक्षौ च सञ्जय विसर्जयन्ति संद्वप्रास्ता डचमानाः क्रमारकाः लूनपक्षतया तस्य गमनं नोपपधते ॥ ३० तथाऽहमपि संप्राप्तो लनपक्ष इव द्विजः । क्षीणः सर्वार्थहीनश्च निर्शातिर्वन्यवर्जितः । कां दिशं प्रतिपत्स्यामि दीनः शत्रवशं गतः वैशस्पायन उवाच ।

इत्येवं घृतराष्ट्रोऽथ विलय्य बहु दुःखितः। श्रोवाच सञ्जयं भूयः श्रोकत्याकुलमानसः॥

भूतराष्ट्र उवाच ।
योऽजयस्ववंकाम्बोजानम्बद्धानंभक्तयैः सह
गान्धाराश्च विदेत् श्च जित्वा कार्यार्थमाहवे
दुवींचनस्य बुक्यं योऽजयरप्रिपेयों मसुः।
स जितः पाण्डवैः शरैः समेर बाहुवालिमिः
के बीराः पर्यतिष्ठम्त तन्ममाचश्च सख्य ॥
कश्चिकैकः परित्यकः पाण्डवैनिहतो रणे।
कश्चिकैकः परित्यकः पाण्डवैनिहतो रणे।
कश्चिकैकः परित्यकः पाण्डवैनिहतो रणे।
जक्षं त्यया पुरा तात यथा वीरो निपालितः
भीग्ममप्रतियुक्तयन्ति शिखण्डी सायकोत्तमोः
पातयामास समरे सर्वशक्यश्च तायकास्मीः
पातयामास समरे सर्वशक्यश्च तायस्य ॥३०
तथा द्वीपतिना द्वीणान्यस्तस्वर्षायुष्यां युष्यि
युक्तयोगो महण्वासः शरैबेहुभिराचितः॥३८
निहतः सहस्रध्यस्य पृष्युद्योन सख्य

अश्रीषमहमेतदे भीष्मदोणी निपातिती। भीष्मद्रोणी हि समरे न हत्याद्वज्ञभत्स्वयम् न्यायेन युष्यमानी हि तहै सत्यं व्रवीमि ते । कर्ण त्वस्यन्तमस्त्राणि विद्यानि च बहनि च कथमिन्द्रोपमं वीरं मृत्युर्युद्धे समस्प्रशत । यस्य विद्यात्प्रभां शक्ति दिव्यां कनकमपणां मायच्छद्विषतां हन्त्रीं कुण्डलाभ्यां प्रदेशः। यस्य सर्पमुखो दिदयः शरः काञ्चनभूपणः अशेत निहतः पत्री चन्द्रनेष्वारिसदनः। भीष्मद्रोणसंखान्वीरान्योऽवसन्ये सहारथान जामदस्यान्महाघोरं ब्राह्ममस्त्रमशिक्षत । यश्च द्रोणसुखान् रहा विसुखानदिताज्यारैः सीभद्रस्य महाबाहर्र्यधमत्कार्भकं शितैः। यश्च नागायुतप्राणं वज्जरंहसमच्युतम् ॥ ४६ विरयं सहसा कृत्वा भीमसेनमथाहसत्। सहदेवं च निर्जित्य दारैः सन्नतपर्वभिः ॥४७ क्रपया विरथं कृत्वा नाहनद्वर्मचिन्तया। यश्च मायासहस्राणि विक्ववीणं जथैषिणम् ॥

घटोत्कचं राक्षसेन्द्रं शक्रशक्त्या निजिधवान् । एतांख दिवसान्यस्य युद्धे भीतो धनक्षयः ॥

नागमहैरपं वीरः स कथं निहतो रणे । संशातकानां योधा थे आह्वयन्त सदाऽन्यतः पतान्हत्वा हनिष्यासि पश्चादेकतं रणे । हित ट्यपदिशन् पार्थों वर्जयन् सुतकं रणे ॥ स कथं निहतो बीरः पार्थेन परवीरहा । रथमङ्को न जेत्तस्य धनुवी न टयविर्थित ॥ न चेदस्याणि निर्णेद्यः सकथं निहतः परैः। को हि शाको रणे कणें विश्वन्यानं महस्तुसः

दिव्यान्यस्त्राणि चाहचे। जेतुं पुत्तप्तार्देळं चार्दूळमिय वेगिनम्॥ ५४ धुवं तस्य घनुभ्छिनं रंथो वाऽपि महींगतः अस्त्राणि वा प्रनमुन्ति यथा शंसस्ति में हतं

विमञ्जनतं शरान घोरान

अन्ये क्षुद्राः ॥ २३ ॥ ताब्यमानाः ताबयन्तः ॥ ३० ॥ अप्रतियुद्धयन्तं शिखण्डिना प्रतियुद्धमनशीकुर्या-णाम् ॥ ३७ ॥ त्रीपदिना दुपदपुत्रेण पृष्ठकृतेन ॥ ३८ ॥ कुण्डलास्यां सकवनास्यासर्थे तावध्ये नतुर्था ॥ ४३ ॥ अवमन्ये अवमेने ॥ ४४ ॥ रथेति । रथभंगाद्यसादे तस्य मृत्युने भवेदिति भावः ॥ ५२ ॥ न झन्यविष पदयामि कारणं तस्य नादाने। न हन्मि कात्युनं यावत्तावत्पादी न भावयं इति यस्य महाबोरं वतमासीनमहात्मतः। यस्य भीतो रणे निद्दां असराजो युधिष्ठिरः क्योदरा समा नित्यं नाभजत्पुरुषणमः। यस्य वीर्यवतो वीर्येष्ठपाश्चित्य महात्मनः॥

मम पुत्रः समां भार्या पाण्डूनां नीतवान्वछात्। तत्रापि च समामध्ये

पाण्डवानां च पश्यताम्। रासभार्येति पाञ्चालीमव्यवित्करसन्निधौ । न सन्ति पतयः कृष्णे सर्वे पण्डतिलैः समाः उपतिष्ठस्त्र भतीरमन्यं वा वरवर्णिनि। इत्येवं यः पुरा वाची रूक्षाः संश्रावयन् रूपा सभायां सुतजः कृष्णां स कथं निहतः परैः। यदि भीष्मो रणक्षाघी द्रोणो वा युधि दुर्मदः न हनिष्यति कौन्तेयान्पक्षपातात्सुयोधन। सर्वानेव हनिष्यामि व्यंत ते मानसी उचरः कि करिष्यति गाण्डीवमक्षय्यौ च महेषुधी क्रिग्धचन्द्रनादिग्धस्य मच्छरस्याभिधावतः स नुनस्यमस्कन्धो हार्जुनेन कथं हतः। यश्च गाण्डीव मुक्तानां स्पर्शमुग्रमचिन्तयन् ॥ अपतिर्द्धांसि कृष्णेति ब्रवन्पार्थानवैश्वत । यस्य नासीद्धयं पार्थैः संपुत्रैः सजनार्दनैः॥ स्वबाहुबलमाश्रित्य मुहूर्तमपि सञ्जय । तस्य नाहं वधं मन्ये देवैरपि सवासवैः॥ प्रतीपमभिधावद्भिः किंपनस्तात पाण्डवैः। न हि ज्यां संस्प्रशानस्य तलत्रे वाऽपि गृहतः प्रमानाधिरथेः स्थातुं कश्चित्प्रमुखतोऽईति । अपि स्यान्मेदिनी हीना सोमसूर्यप्रमाद्याभः न वधः पुरुषेन्द्रस्य संयुगेष्वपलायिनः। येन मन्दः सहायेन भात्रा दुःशासनेन च॥ वासुदेवस्य दुर्वुद्धिः प्रत्याख्यानमरोत्रतः। स् नूनं वृषभस्कन्धं कर्णं दृष्टा निपातितम्॥ दःशासनं च निहतं मन्ये शोचति पत्रकः। हतं वैकर्तनं श्रत्वा द्वैरथे सध्यसाचिना ॥७२ जयतः पाण्डवान् दृष्टा किस्विदुर्योधनोऽब्रवीत् । दुर्मर्षणं हतं दृष्टा वृषसेनं च संयुगे ॥

प्रभग्नं च बलं दृष्टा वष्यमानं महारथैः। पराङ्मुखांश्च राज्ञस्तु पलायनपरायणान् विद्वतान रथिनो दृष्टा मन्ये शोचति पुत्रकः अनेयश्वाभिमानी च दुर्बुद्धिरजितेन्द्रियः॥ हतोत्साहं वलं दष्टा किस्विद्रयाँधनोऽब्रवीत खयं वैरं महत्कृत्वा वार्थमाणः सहद्रणैः॥ प्रधने हतभ्यिष्टैः किस्तिहयोधनोऽब्रवीत । भ्रातरं निहतं दृश भीमसेनेन संयुगे॥ ७७ रुधिरे पीयमाने च किंखिहर्योधनोऽब्रवति। सह गान्धारराजेन सभायां यद्भाषत॥ कर्णों ऽर्जुनं रणे हन्ता हते तस्मिन् किमब्रवीत द्युतं कृत्वा पुरा हृष्टो वञ्जयित्वा च पांडवान शक्तानिः सीबलस्तात हते कर्णे किमब्रवीत्। कृतवर्मा महेष्वासः सात्वतानां महारथः ॥ इतं वैकर्तनं दशा हार्दिक्यः किमभाषत । ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैद्या यस्य शिक्षाग्रुपासते धनुर्वेदं चिकीर्षन्तो द्रोणपुत्रस्य धीमतः। युवा रूपेण संपन्नी दर्शनीयो महायशाः॥ अभ्वत्थामा हते कर्णे किमभाषत सञ्जय। आचार्यों यो धनुर्वेदे गौतमो रथसत्तमः॥ क्रपः शारद्वतस्तात हते कर्णे किमब्रवीत। मद्रराजो महेष्वासः शल्यः समिति शोभनः दृष्टा विनिहतं कर्णं सारथ्ये रथिनां वरः। किमभाषत सौवीरो मद्राणामधिपो बली॥ दृष्टा विनिहतं सर्वे योधा वारणदुर्जयाः। ये च केचन राजानः पृथिव्यां योद्धमागताः वैकर्तनं हतं दृष्टा कान्यभाषन्त सञ्जय ॥ ८६ द्योणे त निहते बीरे रथव्याघे नर्पमे। के वा मुखमनीकानामासन सक्षय भागशः मद्रराजः कथं शस्यो नियुक्तो रथिनां वरः। वैकर्तनस्य सार्थ्ये तन्ममाचक्ष्व सञ्जय॥

प्रतीपं प्रातिसब्वेन क्षत्रिधावद्भिः सर्वदिग्न्यः समागतैः ॥६८॥वाद्मित्यः कषिरवयुत्रस्यासोमस्वेसाहनर्वात् प्रवर्षेणः भातातिः योगात्र प्रभो वन्दिः तेषां त्रवाणामंश्चमिनयुत्तैः ॥ ६९॥ मेदौ दुर्योधनः ॥ ७० ॥ प्राष्ट्रस्वानिति पाठे निवर्तितमुखान्। प्रत्यब्सुखाः कौरवाः यदि पळायन्ते तदा प्राब्सुखा एव भयन्तीत्यवः॥ ५४॥ अनेवाः अधि-क्षणीयः येतोऽभिमानी विहल्वाभिमानी अतः एव दुर्बुद्धः हितमजानन्॥ ५५॥ प्रयने रणे॥ ५७॥ कानि वाक्या-नीति शेषः॥ ४६॥

हते द्वोण इति ॥ १ ॥ स्ववलं प्रतिविद्वतं द्रवन्तं ष्ट्रा ॥ ३ ॥ लब्धलक्षेः प्राप्तजयैः ब्यायच्छक्तिः यतमानैः

प्रस्युदीयुः कथामिति शेषः॥ ९९ ॥ हतोत्सेधस्य विनष्टी-त्कर्षस्य ॥ ९३ ॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणि नैल-कण्ठीये भारतभावदीपे नवमोऽध्यायः ॥ ९॥

करवः सहितं मन्त्रं मन्त्रयांचिकिरे मिथः॥

कृत्वाऽवहारं सैन्यानां प्रविश्य शिविरं स्वकम्।

हते द्रोणे महेप्वासे तस्मिन्नहनि भारत। कते च मोघसङ्करपे द्रोणपुत्रे महारथे॥ द्रवमाणे महाराज कौरवाणां बळाणेवे। व्युद्ध पार्थः स्वकं सैन्यमतिष्ठद्भातुनिर्देतः २ तमवस्थितमाञ्चाय पुत्रस्ते भरतर्षम । विद्वतं स्ववछं दृष्टा पौरुषेण न्यवारयत्॥ ३ स्वमनीकमवस्थाप्य बाहवीर्यमपाश्रितः। युद्धा च सुचिरं कालं पाँण्डवैः सहभारत ४ लब्धलक्षेः परेईष्टैध्यायच्छद्भिश्चिरं तदा । संध्याकालं समासाद्य प्रत्यहारमकारयत् ५

सञ्जय उवाच।

तौ हि वीरी महेप्वासी मदर्थे त्यक्तजीवितौ।

केऽरक्षन दक्षिणं चक्रं सत्पत्रस्य युध्यतः। वामं चकं ररक्षुर्वा के वा वीरस्थ पृष्ठतः ८९ के कर्ण न जहुः शूराः के क्षद्राः प्राद्रवंस्ततः कर्थ च वः समेतानां हतः कर्णों महारथः॥ पाण्डवाश्च स्वयं शराः प्रत्यदीयुर्महारथाः। स्जन्तः शरवर्षाणि वारिधारा इवास्त्रवाः स च सर्पमुखो दिव्यो महेषुप्रवरस्तदा। व्यर्थः कथं समभवत्तनममाचश्व सञ्जय ९२ मामकस्यास्य सैन्यस्य हतोत्सेघस्य सञ्जय अवशेषं न पश्यामि ककुदे मृदिते सति ९३

> प्रत्यहारं प्रत्यवहारं प्रत्याहारमिति वा पाठः ॥५॥ पर्यंके-व्येव बरासनेषु ॥ ७ ॥ साम्रा श्रियवचसा परमवल्युनाऽति-मधुरेण ॥ ८ ॥ कार्यतरं आवश्यकतरं यत्कार्यं कर्तब्यं परं मतं संमतं तत् प्रदूत ॥ ९ ॥ चेष्टाः शौर्याभिनयरूपाः भुजास्फालनाद्याः ॥ १० ॥ निज्ञाम्य आलोच्य वर्चसंः छान्दसष्टच् ॥ १९ ॥ रागः स्वामिभक्तिः योगो देशका-लादिसंपातिः । दाक्ष्यं बलम् । नयो नातिः ॥ १२ ॥

學子來小學

पर्यक्केषु पराध्येषु स्पर्ध्यास्तरणवत्सु च।

वरासनेषुपविद्याः सुखशय्यास्थिवामराः

ततो दुर्योधनो राजा साम्रा परमवल्यना।

तानाभाष्य महेष्वासान् प्राप्तकालमभाषत मतं मतिमतां श्रेष्ठाः सर्वे प्रवृत मा चिरम्।

पर्व गते त कि कार्य कि च कार्यतरं नपाः ९

सञ्जय उवाच। एवसुक्ते नरेन्द्रेण नरासिंहा युयुत्सवः।

चक्रनीनाविधाश्चेष्टाः सिहासनगतास्तदा१०

तेषां निशाम्येङ्गितानि युद्धे प्राणाञ्जुहृषताम्

समुद्रीक्य मुखं राक्षो बालार्कसमवर्वसम्११

आचार्यपुत्रों मेधावी वाक्यको वाक्यमाददे

रागो योगस्तथा दाक्ष्यं नयश्चेत्यर्थसाधकाः

उपायाः पण्डितैः प्रोक्तास्ते त दैवसपाश्रिताः

लोकप्रवीरा येऽस्माकं देवकल्पा महारथाः

तथा च द्विषतां हन्ता

रणे शान्तस्तदुच्यताम् ॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि धृतराष्ट्रप्रश्ले नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

द्रोणे हते च यहतं कीरवाणां परैः सह। संग्रामे नरवीराणां तन्ममाचश्व सञ्जय ९६ यथा कर्णश्च की न्तेयैः सह युद्धमयोजयत्।

को नवधों जीवितेन में॥ पुनः पुनर्ने सृप्यामि हतं कर्णं च पाण्डवैः। यस्य बाह्रोबेलं तुल्यं कुञ्जराणां शतं शतैः ९५

भीष्मद्रोणी हती श्रुत्वा

नीतिमन्तरतथा युक्ता दक्षा रक्ताश्च ते हताः न क्वेच कार्य नैराइयमस्मामिधिजयं प्रति॥ सनीतिरिह सर्वार्थेदैवमध्यनुलोग्यते। ते वयं प्रवरं नृणां सर्वेर्गुणगणैर्युतम् ॥ कर्णमेवाभिषेश्यामः सेनापत्येन मारत। कर्ण सेनापति कत्वा प्रमथिष्यामहे रिपून यप हातिबलः शूरः कृतास्त्रो युद्धदुर्मदः। वैवस्वत इवासहाः शक्तो जेतं रणे रिपृन् १७ यतदाचार्यतनयाच्छत्वा राजंस्तवात्मजः। आशां बहुमतीं चके कर्ण प्रति स थे तदा१८ हते भीष्मे च द्रोणे च कणों जेष्यति पाण्डवान तामाशां हृदये कृत्वा समाश्वस्य च भारत ननो दर्योधनः गीतः प्रियं श्रत्वाऽस्य तहचः श्रीतिसत्कारसंयुक्तं तथ्यमात्महितं श्रमम्२० स्वं मनः समवस्थाप्य बाह्यांर्यमुपाश्रितः। द्यौधनो महाराज राधेयमिदमब्रवीत ॥ २१

कण जानामि ते वीर्थ सीहदं परमं मिथा
तथापि रवां महावाहो प्रवस्पामि हितं वकः
श्वराव पर्थेष्ठ च कुरु वीर यसव रोजते।
अवान्धावतमो नित्यं मम श्रेव परा गतिः २३
श्रीचमहोणावतिरथी हती सेनापती मम।
सेनापतिर्भवानस्तु ताल्यां द्रविणवत्तरः २४
वृद्धौ च ती महेष्वासी सापेश्री च धनवर्थे
मानिती च मया वीरी राधेय ववनात्तवर्थ
पितामहत्वं संभेदय पाण्डुएवा महार्षे।
रिक्तास्तात भीष्मेण दिवसानि दशैव व ॥
न्यस्तारु च भवति हतो भीष्मा पितामहः
श्रिविण्डनं पुरस्कृत्य फाल्युनेन सहार्षेथ
इते तिस्ममहेष्वासे इतिस्वरपने तथा।
इवयोक्ते पुरस्कृत्य साहार्ये।

तेनापि रक्षिताः पार्थाः शिष्यत्वादिति मे मतिः। स चापि निहतो वृद्धो धष्टशक्षेन सत्वरम्॥

घ्

निहतास्यां प्रधानास्यां तास्यां निमतिविकमा त्वत्समं समेर योधं नात्यं प्रधामि चित्तवयं भवानेव हु तः इक्तो विजयाय न संत्यः। पूर्वं मध्ये च पश्चाच तथैव विहितं हितय ११ स मया युष्येवत्संच्ये चुरमुद्धोद्धमहित। अभिष्य सेनात्ये स्वयमास्मानमात्मना॥ देवतानां यथा स्कन्दः सेनानीः प्रभुरव्ययः तथा मवानिमां सेनां चारिराष्ट्री विभन्ने वै॥ जिह श्रुष्णास्यवानमां सेनां चारिराष्ट्री विभन्ने वै॥ जिह श्रुष्णास्यवानमहेन्द्रो दानवानिव। अवस्थितं एणे हृष्टा पाण्डवास्त्यां महारखाः द्विध्यन्ति च पञ्चाला विभ्णुं हृष्टेव दानवाः तस्मात्यं पुरुष्णास्यवान्य मक्तेर्यतां महारखाः द्विध्यन्ति च पञ्चाला विभ्णुं हृष्टेव दानवाः तस्मात्यं पुरुष्ण्याप्र प्रकर्षेतां महाचम् मू १५ अपन्यविका यसे

पाण्डवा मन्द्चेतसः। द्रविष्यन्ति सहामात्याः

आज्ञा बळवती राज-पुत्रस्य तब याऽभवत हते भीष्में च द्रोणे च कर्णों जेण्यति पाण्डवाज् तामाचां हृदये कृत्या कर्णमें चं तद्राऽज्ञचीत् स्तुपुत्र व ते पार्थः स्थित्वाऽभ्रं संयुष्ठुत्सति॥ कर्णे ज्वाचा

> उक्तमेतन्मया पूर्वं गाम्बारे तव सम्बिधी। ज्यामि पाण्डवानसर्वान् सपुत्रान् सजनार्दनान्॥ सेनापतिर्मेविष्यामि तवाहं नात्र संशयः। स्थिरो भव महाराज

जितान् विद्धिच पाण्डवान् ॥ ४१ स्वज्ञय उवाच।

पवमुक्तो महाराज ततो दुर्योधनो हुपः। उत्तस्थी राजभिः सार्ध देवैरिव शतकतुः ४२

सबीचैँ: रागादिभिः छुनीतैः देवमनुकोन्यतेऽडुकूर्क कियते । न केत्रक रागाबरिक्षमा देवस्य प्रायत्यमधि छु देवापेवरयाऽपि प्रश्नभीता रागादयः प्रवता हत्ययेः ॥ २० ॥ सुकती बाहुत्यवर्तीः वातिवायितासिति यावत् ॥ २० ॥ छुमं वचः श्वरत्या मनः समबस्थाप्य समाधायात्रवीदिति द्वयोः संबेवः ॥ २० ॥ ताच्यां सकावात् द्वविणवत्तः ॥ २४ ॥ ताच्यामपि निमतः सम्यक्कातां विक्रमी यस्य ॥ २० ॥ विद्वितं त्यवित रोषः ॥ ३२ ॥ कैत्याच्ये सेनातीवे सेनाव्ये ॥ ३२ ॥ कणेशितं तदाऽव्यति दुर्योजन इति वेयाः । न संयुद्धाति दुर्वेच्छानपि न करिव्यति कि पुन-वुद्धानित भावः ॥ ३२ ॥

उद्यक्षिव सदा भातुक्तमांस्युप्रैर्गभिक्तिभिः॥ न स्रळं त्वद्विसृष्टानां शराणां वै सकेशवाः। उळ्काः सूर्यरङ्मीनां ज्वळतामिव दर्शने॥

न हि पार्थाः सपाञ्चालाः स्थातुं शकास्तवात्रतः आत्तशस्त्रस्य समरे

आत्त्रश्रुस्य समरे महेन्द्रस्येव दानवाः॥ ५२ अभिषिकस्तु राधेयः प्रभया सोऽभितप्रमः अस्यिद्यित रूपेण दिवाकर इवापरः॥ ५२ सैनापत्ये तु राधेयमभिष्टियः सुतस्तवः। अम्यत तदाऽऽसानं कृतार्थे काल्योदितः कणाँऽपि राजन्संत्राप्य सैनापत्यमरिन्द्रमः योगमाञ्चापयामास सूर्यस्योदयनं प्रति॥ ५५ तव पुर्वेश्वः कणाँ ग्रुगुभे तत्र भारतः। देवैरिव यथा स्कन्दः संप्रामे तारकामये॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णाभिषेके दशमोऽध्यायः॥१०॥

シップラング 食をない

8

भृतराष्ट्र उवाच । सैनापत्यं तु संप्राप्य कर्णों वैकर्तनस्तदा । तथोक्तश्च स्वयं राज्ञा क्लिग्यं मातृसमं वचा योगमाज्ञाप्य सेनानामादित्येऽभ्युद्तिते तदा अकरोरिक महापांचस्तन्ममाचश्च सख्यार

सञ्जय उवाच ।
कर्णस्य मतमाज्ञाय प्रवास्ते मरतर्पम ।
योगमाज्ञापवामासुनैन्दित्वेषुरःस्त्य ॥ ३
महत्यपररात्रे च तव सैन्यस्य मारिप ।
योगो योगेति सहसा प्रादुरासीन्महास्वनः
कट्यता नामहुस्थानां प्यानां च वर्षियां स्वारिषा ।
सम्बन्धानां नराणां च वाजिनां च विजापंत्री ॥

केशतां चैव योधानां त्यरितानां परस्यरम् वसूव तुम्रुटः शन्दो विवस्पृक् सुमहास्ततः ततः श्वेतपताकेन वलाकावणेवाजिना। हमपृष्ठेन अञ्चुणा नामकक्षेण केतुना। ७ तृणीरशतपृणेन सगदेन वक्षयिना। शतकृषींकिकणीशक्तिशूल्वतोमरशारिणा कार्क्ककपण्येन विमेलादित्यवच्या। ९ रथेनामिपताकेन स्तवुचोऽस्यवस्यत् ॥ ९ स्मापयन् वारिजं राजन् हेमजालविस्भिवतम् वियुच्चानो मह्मापं कार्तस्यदिस्भृपितम् १० इष्टा कर्णं महेच्यासं रथसं रथिनां वरम्।

शातहुरूममधैः श्रीवर्णमहिषेसंहामधैश्व हुंसैः ॥ ४४ ॥ विवाणैः श्रिप्त गावस्य इत्पन्न दे । गावः कहास्य गण्ड- कस्य महस्यस्य गण्ड- कराने दे । गावः कहास्य गण्ड- कस्य महस्यस्य गण्ड- गावे । श्रिपणि दत्तरक्ष्मीः हिति विक्रवः । श्रिप्त हुंसी- श्रीपणि दत्तरक्ष्मीः ॥ ४५ ॥ न हृतित । क्राणौ द्वेतित्र नार्णं हित्त स्थापि स्थापि । ॥ ५ ॥ इति श्रीयहामस्य क्राण्याचि नेकक्ष्णेस्य भारतनावद्यीय स्थापिकाः ॥ ५ ० ॥

सैनेति ॥ १॥ नन्दित्वँ धानन्दवाय् ॥ १॥ वस्ततां संनक्षमानानां वरुषिनां रख्युतिमताम् ॥ सनक्षतां नराणां सनक्षमानानां गवादीनां व सन्दो नभूति त्रहाः सम्बन्धः ॥ ५॥ येतेत्वादि विशेषणद्वं रवेनेत्यस्य ॥ ७॥ स्विभागतिक वादीः प्रातिकृत्वाद्यिमुख्यताकेना प्रदास्य-वस्तुचकम्॥ ५॥ निकृत् निकृतं कृत्वमिति वा पाठः ॥ १९॥ न भीष्मव्यसनं केचिन्नापि द्रोणस्य मारिष नान्येषां पुरुषत्याध मेनिरे तत्र कीरवाः॥ ततस्त त्वरयन् योधाञ्जांखदाब्देन मारिष। कर्णों निष्कर्षयामास कौरवाणां महद्वलम्॥ हयहं हयहा महेण्यासी मकर शत्रतापनः। प्रत्यचर्यो तथा कर्णः पाण्डवान विजिगीषया मकरस्य तु तुण्डे वै कर्णो राजन्द्यवस्थितः नेत्राभ्यां राक्तनिः शर उल्लक्श महारथः॥ द्वीण पत्रस्त शिरसि शीवायां सर्वसीदराः। मध्ये द्वर्योधनो राजा बलेन महतावृतः॥ वामपादे त राजेन्द्र क्रतवर्मा व्यवस्थितः। नारायणवरीर्युक्तो गोपारीर्युद्धदुर्भदैः ॥१७॥ पादे त दक्षिणे राजन्गीतमः सत्यविक्रमः त्रिगर्तैः सुमहेष्वासैदाक्षिणात्यैश्च संवृतः ॥ अनुपादे त यो वामस्तत्र शल्यो व्यवस्थितः महत्या सेनया सार्ध महदेशसमत्थया॥ १९ दक्षिणे त महाराज सर्वणः सत्यसंगरः। वृतो रथसहस्रेण दन्तिनां च त्रिभिः शतैः॥ पुरुछेह्यास्तां महावीयौँ मातरौ पार्थिवी तदा चित्रश्च चित्रसेनश्च महत्या सेनया वृती॥ तथा प्रयाने राजेन्द्र कर्णे नरवरोत्तमे । धनजयमभिष्रेस्य धर्मराजोऽब्रवीदिदम् ॥२२ पद्य पार्थ यथा सेना धार्तराष्ट्रीह संयुगे। कर्णेन विहिता बीर ग्रप्ता बीरैर्महार्थैः॥ इतवीरतमा होषा धार्तराष्ट्री महाचमः। फल्गुरेश महाबाही तृणैस्तुल्या मता मम पको द्यत्र महेष्वासः सतपत्रो विराजते। सदेवासुरगन्धर्वैः सकिन्नरमहोरगैः ॥ २५ ॥ चराचरैस्त्रिभिलोंकैयोंऽजय्यो रथिनां वरः। तं हत्वाऽद्य महाबाहो विजयस्तव फाल्गन उद्भुतश्च भवेच्छल्यो मम द्वादशवार्षिकः। एवं बात्वा महाबाहो ब्यूहं ब्यूह यथेच्छसि

भातुरेतद्वचः श्रुत्वा पाण्डवः श्वेतवाहनः। अर्धचन्द्रेण द्यहेन प्रत्यद्यहत तां चम्म ॥ वामपार्थे तु तस्याथ भीमसेनो व्यवस्थितः। दक्षिणे च महेष्वासो धृष्ट्युम्नो व्यवस्थितः॥ मध्ये व्यहस्य राजा तुपाण्डवश्च धनञ्जयः। नकुलः सहदेवश्च धर्मराजस्य पृष्ठतः॥ ३० चकरक्षी तु पाञ्चाल्यी युधामन्यूत्तमीजसी। नार्जुनं जहतुर्युद्धे पाल्यमानी किरीटिना॥ शेषा चपतयो वीराः स्थिता ब्यूहस्य दंशिताः यथाभागं यथोत्साहं यथायत्वं च भारत॥ प्रचमेतनमहाध्यहं ध्यहा भारत पाण्डवाः। तावकाश्च महेष्वासा युद्धायैव मनो द्धाः॥ दृष्टा व्युढां तब चम्रं सृतपुत्रेण संयुगे। निव्यतास्पाण्डवान्मेने धार्तराष्ट्रः सवान्धवः तथैव पाण्डवीं सेनां ह्यदां दृश यधिष्ठिरः। धार्तराष्ट्रान्हतान्मेने सकर्णान्यै जनाधिपः॥ ततः शंखाश्च भेर्यश्च पणवानकदुन्द्रभिः।

डिण्डिमाश्चाप्यहत्यन्त झर्झराश्च समन्ततः॥ सेनयोकसयो राजन प्रावाद्यन्त महाखनाः। सिंहनादश्च सञ्जबे शूराणां जयगृद्धिनाम् ॥ हयहेषितशब्दाश्च वारणानां च बृंहताम्। रथनेमिखनाओग्राः संबभवर्जनाधिप ॥ ३८ न दोणव्यसनं कश्चिलानीते तत्रभारत। दुश कर्ण महेण्यासं मुखे द्युहस्य दंशितम्॥ उमे सैन्ये महाराज प्रहप्तरसंक्रले योद्धकामे स्थिते राजन् हन्त्रमन्योन्यमोजसा तत्र यत्ती ससंरव्धी दशाउन्योन्यं व्यवस्थिती अनीकसध्ये राजेन्द्र चेरतः कर्णपाण्डवी॥ बत्यमाने च ते सेने समेयातां परस्परम्। तेषां पक्षैः प्रपक्षेत्र्य निर्जग्मुस्ते युगुत्सवः॥ ततः प्रवद्ते युद्धं नरवारणवाजिनाम् रथानां च महाराज अन्योन्यमभिनिञ्चताम्॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि व्यहानिर्माणे एकादशोऽध्यायः॥११॥

अनुपादै पादस्थानस्थापि पश्चाद्भागे ।। १९।। दक्षिणे अनुपादे | नैककण्डीये भारतभावदीपे एकादशोऽध्यायः ।। १९ ।। ॥२०॥ ब्युह रचय ॥२७॥ इति श्रीमहासारते कर्णपर्वणि

देहानां पाप्मनामसूनां च नाशनान् ॥ २ ॥ पूर्णचन्द्रा-काणां कान्तिभिः समैः पद्मानां गन्थतः समैः तस्तकः आस्तीर्णवन्तः ।। ३ ॥ व्यायताः पुष्टाः आयताः दीर्घाः ॥ ५ ॥ प्रहितैः निस्तैः ओहाक् त्यागे ॥ ६ ॥ आपी-उडेनः भूषावन्तः नाना पृथक् विविधरागाणि वसनानि

ते सेने इति । प्रकृतवाभावश्चान्दसः ॥ १ ॥

वेवां ते विरागवसनाः ॥१६॥महामात्ररथैरिति वाते श्रेष्ट्रकेः गजधर्गतः गजस्कंधगतः ॥ २१ ॥ उदयाग्राद्रिभवनं अग्रा-दीत्यप्रशब्दस्य पूर्वनिपात आर्षः । उदयनामा अग्राद्विः पूर्वपूर्वतः स एव भवनामिति वा । उदयाश्रात्रिभवनसिति उदयाचलस्याप्रे श्री अन्नेरर्क्शतस्य ॥ २२ ॥ शारदस्य शरदा उपलक्षितस्य ॥ २३ ॥ चाद-मोलिः रम्यकिरीटः ॥ २४ ॥ दिपस्थितो दिवास्त्रः प्रमनाः प्रक्रष्टमनाः । प्रमनस्तरं प्रसन्नतसम् ॥ २५ ॥

परश्वधेश्चाप्यक्रन्तसत्तमाङ्गानि यप्यताम्॥ व्यायतायतबाहुनां व्यायतायतबाहिभिः । बाहवः पातिता रेजधरण्यां सायुधाङ्गदेः॥५ तै: स्फरिडिमीही भाति रक्ताङग्रीछत्रहैस्तथा गहजप्रहिते हुप्तैः पञ्चास्य हर्गेरिव दिश्वस्यन्त्रनाश्वेभ्यः पेतवीरा द्विपद्धताः। विज्ञानेभ्यो यथा श्लीणे पुण्ये खर्गसदस्तथा॥ गटाभिरन्ये ग्रवींभिः परिधेर्मसलैरपि योथिताः ज्ञत्याः पेतवीरा वीरतरे रणे॥ ८ उभा रशैर्विमधिना मना मत्तीर्द्वपा दिपैः मादिनः सादिभिश्चैव तस्मिन्परमसंकले॥९ रधैर्नरा रथा नागैरश्वारोहाश्र पत्तिभिः। अश्वारोहैः पदाताश्च निहता युधि शेरते॥ रशाश्वपत्तयो नागै रथाश्वेभाश्च पत्तिभिः। नथपत्तिद्विपाश्चाश्वै रथैश्चापि नरद्विपाः ॥११ रथाश्वेभनराणां त नराश्वेभरथैः कतम । वाणिपादेश हास्त्रेश रथेश कडनं महत ॥ १२ तथा तस्मिन्बले शूरैर्वध्यमाने हतेऽपि चा अस्मानभ्याययुः पार्था वृकोदरपुरोगमाः॥ भृष्ट्यमः शिखण्डी च द्रीपदेयाः प्रभद्रकाः। सात्यकिश्चेकितानश्च द्राविडैः सैनिकैः सह॥ बुता ब्यूहेन महता पाण्डचाश्चीलाः सकेरलाः 82

कारूपाः कोसलाः काञ्च्या मागधाश्चापि दुद्रुदुः॥ तेषां रथाश्वनागाश्च प्रवराश्चीग्रपत्तयः। नानावाद्यधरैर्ह्या नत्यन्ति च हस्तति च ॥ तस्य सन्यस्य महतो महामात्रवरैर्वतः। मध्ये वकोदरोऽभ्यायात्वदीयान्नाग्धर्गतः॥ स नागप्रवरोऽत्युत्रो विधिवत्कारियतो वधी उदयामाद्रिभवनं यथाऽभ्यदितभास्करम् २२ तस्यायसं वर्म वरं वररत्नविभवितम्। ताराध्याप्तस्य नमसः शारवस्य समहिवयम स तोमरव्यत्रकरश्चारुमीलिः स्वलंकतः। शरन्मध्यंदिनाकां सस्तेजसा स्यदहर्द्धिपुन्॥ तं दृशा द्विरदं दूरातक्षेमधृतिद्विपस्थितः। थाह्नयन्त्रीसदुद्राव प्रमनाः प्रमनस्तरम्॥ २५ तयोः समभवद्यद्वं द्विपयोद्यस्पयोः। यदच्छ्या द्रमवतार्भहापवतयोरिव ॥ संसक्तनागाँ ती वीरी तोमरेरितरेतरम। बलवत्सर्थररम्यामैभिन्वाऽन्योन्यं विनेदतः ध्यपसत्य तु नागाभ्यां मण्डलानि विचेरतः प्रगृह्य चोभी धनुषी जझतुर्वे परस्परम्॥ २८

दयुदोरस्का दीर्घभुजाः प्रांशवः प्रथलोचनाः आपीडिनो रक्तदस्ता मत्तमातङ्गविकमाः। नानाचिरागचसना ग्रह्मचर्णाचचर्णिताः। वद्धासयः पाशहस्ता वारणप्रतिवारणाः। समानमत्यवी राजवान्यजन्त परस्परम् ॥ कलापिनआपहस्ता दीर्घकेशाः विश्ववदाः। पत्तयः सादिनश्चान्ये घोररूपपराक्रमाः १८ अथापरे पनः शरा-ओदिपआलकेकयाः।

கமிரத் 7 93

सक्षय उवाच ।

ते सेनेऽस्योग्यमासाद्य प्रह्नष्टाश्वनरहिषे।

संप्रहारान भन्नां चक्रदेहपाप्मासनाज्ञानान २

पर्णचन्द्राकपद्मानां कान्तिभिगन्धतः समैः

उत्तमाङ्गैर्नुसिंहानां नुसिंहास्तरुर्मेहीम

अर्धचन्द्रैस्तथा भन्नैः क्षरप्रैरसिपडिहाः

बहत्यी संप्रजन्हाते देवासरसमप्रभे ततो नरस्थाभ्वेभैः पत्तयश्रोग्रविकमाः क्ष्वेडितास्फोदितरवैर्बाणशब्दैस्तु सर्वतः। तौ जर्न हर्षयन्तौ च सिंहनादं प्रचक्रतुः २९ समुद्यतकराभ्यां तौ द्विपाश्यां कृतिनादुऔ वातोकृतातकाभ्यां युगुधाते महावळौ ३० नावन्योन्यस्य धनपी

छित्वाऽन्योन्यं विनेदतुः। शक्तितोमरवर्षेण

प्रावृण्येवाचित्राच्याः ॥ ३१ क्षेत्रभूतिंस्तदा भीमं तोमरेण स्तनान्तरे। निर्वित्रमातिवेगेन पव्विद्याप्यपरैन्दन् ॥ ३२ स्व भीमसेनः शुशुमे तोमरे रङ्गमाश्रितेः। कोष्यंशतस्यभैक्षः ससस्तिरियाशुमानः॥ ३३ ततो भारकर्वणीमस्त्रोगतिसयस्तमस्य ससर्ज तोमरं भीम् स्वामन्नाय यत्नवान्॥

ततः कुल्रुताधिपति-श्चापमानस्य सायकैः। दश्चमिस्तोमरे भिस्वा पण्ट्या विद्याघ पाण्डर

षण्ट्या विज्याघ पाण्डवम् ॥ ३५ वज्रप्रसम्भन्नकं सिद्दो वज्रहतो यथा। अथ कार्ध्वकमादाय भीमो जल्दनिःस्वनम् । रिपोरभ्यदेयनागम्रुजदन्पाण्डवः शरैः॥३६ । प्राद्रवद्यथिता सेना त्वदीया भरतर्थम॥४५

स हारीधार्दितो नागो भीमसेनेन संयुगे । गृह्यमाणोऽपि नातिष्ठहातोन्द्रम हाम्बुरः ॥ समस्यधावद्विरदं भीमो भीमस्य नागराद् ॥ महावातेरितं मेघं वातोज्ज्त इवांदुदः ॥ ३८ सविवायौरमानो नागं क्षेमधुर्तिः प्रतापवान् विद्यायाभिद्युतं वाणैभीमसेनस्य कुअरम् ॥ ततः साधविस्रपेन क्षरेणाननपर्वणा

छित्वा शरासनं शत्रोनों मामित्रवार्यवत ४० ततः कुछो रणे भीमं झेमशुर्तिः पराभिनत्॥ जतः कुछो रणे भीमं झेमशुर्तिः पराभिनत्॥ जतः कुछो रणे भीमं सेमशुर्तिः पराभिनत्॥ उत्तरं नाराचेः सर्वममंसु ४१ स्व पपात महानागों भीमसेनस्य भारत । पुरा नागस्य पतनाद्वसुद्ध्य स्थितो महीम् तस्य भीमोऽपि द्विर्दं गद्या समपोधयत्॥ तस्मारममितालागात् क्षेमशुर्तिममझुत्रं । उत्तराद्वसुत्रं स्थाता स्थानामानं गद्याऽह्व बुकोदरः। स पपात हतः सार्तिव्यस्तममितो द्विपम् वज्रममझमल्कं सिहा वज्रहतो यथा। तं हतं पुपति इहा कुछतानां थशः स्वरूपम् प्रतर्वेम॥ ४५ प्राह्वद्धायिता सेना स्वर्वीया भरतर्वेम॥ ४५ प्राह्वद्धायिता सेना स्वर्वीया भरतर्वेम॥ ४५

इति श्रीमहामारते कर्णपर्वणि क्षेमपूर्तिवधे बादशोऽध्यायः॥ १२॥

4) 30 Back

१३

स्वय उदाज ।
ततः कर्णो महेष्वाः पाण्डवानामनीकिनीं
ज्ञान समरे शूरः वटैः सज्जतपर्वमिः ॥ १ ॥
तथैव पाण्डवा राजंस्तव पुत्रस्य वाहिनीम्
कर्णस्य प्रमुखे कुद्धा निजम्नस्ते महारथाः २
कर्णोऽपि राजन्समें हयहन्तराण्डवीं चसूम्
नारावेरकैरहस्याभैः कर्मौरपरिमार्जितैः ॥३
तत्र भारत कर्णेन नारावेक्तादिता गजाः।

नेतुः सेतुश्च मन्तुश्च बम्रमुश्च दिशो दशा ॥ ४ बध्यमाने बळे तस्मिन्स्तुतुत्रेण मारिष । नकुळोऽभ्यद्रवक्तूर्ण स्तुतुत्रं महारणे ॥ ५ भीमसेनस्तवा होणि कुर्वाणं कमें दुष्करम् । विन्दाजुविन्दी कैकेयी सारयकिः समग्रायत ॥ ६

विनेतदुः सिन्नाहितौ वभूवदुः वृत्तपुरित्यर्थः ॥ ३० ॥ व्यर्पे तीमेरेरेल ॥ ३२ ॥ स भीमसेनः मेथैः साससि-रिवांद्वमान् यथा मेधान्ताहितस्य सुर्थस्य मरीचयः रिसा-स्थेण सर्वेतः प्रकरिति एवं रिसमस्यानीयान्तीमरः ॥ ॥३॥ क्रीनोपति कृष्णितिम् ॥ ३० ॥ शहमाणः निरुद्धमाणः क्षेनोपति ॥ ३० ॥ आमित्रं श्राप्तुर्धेश्वनम् । सामित्र- सित पाठान्तरम् ॥ ४० ॥ अहन् हतवान् हतः गदया शक्लीकृतः । अत एव अभितो द्विपं द्विपस्याभितः पपातः ॥ ४४ ॥ इति श्रीमहानारते कर्णपर्वणि नैलक्कण्ठीये भारतमावकीपे द्वावशोऽच्यायः ॥ १२ ॥

१३ तत इति ॥ १ ॥ द्रौणिमभ्यद्रवत् ॥ ६ ॥ श्चतकर्माणमायान्तं चित्रसेनो महीपतिः। प्रतिविच्यस्तथा चित्रं चित्रकेतनकार्युक्तम् ॥ दुर्योधनस्तु राजानं ध्रमेपुत्रं युधिष्टिरम्। दुर्योधनस्तु राजानं ध्रमेपुत्रं युधिष्टिरम्। स्वात्रकराणान् कृद्यो द्वाभ्यधावद्यनञ्चयः। भृष्ट्युद्धः कृपेणाथ तिस्मन्वीरवरक्षये। श्चित्रकार्यः स्वात्रकार्यः स्वतं त्वा। श्चित्रकार्यः स्वतं स्वार्यकार्यः स्वतं त्वा। श्चित्रकार्यः स्वतं त्वा। श्चित्रकार्यः स्वतं त्वा। श्चित्रकार्यः स्वतं त्वा। स्वतः स्वतं । स्वतं स्वत

वाचेनं भातरीं वीरी जझतुईदये भूदाम् । विषाणाभ्यां यथा नागौ प्रतिनाग् महाचने ॥ १२

शरसिभन्नवर्माणौ तावुभी न्नातरौ रणे। स्वात्यक्रि सत्यक्रमीण राजनिव्ययदा शरेः तो सात्यक्रिमीहाराज महस्तर सर्वेतादिशः। ज्ञाद्यक्रम्भवर्षे स्वारं स्वारं

अथान्ये घतुषी चित्रे प्रमुख च महाघारात् स्तार्त्यार्थे कुत्तम्तरी तो चेरतुरुँचु सुषु च ॥ ताभ्यां कुत्ता महावाणाः कृद्वविद्यावास्तरः योतयन्ता दिद्याः सर्वाः संपेतुः सर्पोष्ट्रपणाः स्ता बाणान्यकारमामचच्या राजन्महासूष्ट्रभे अन्योन्यस्य घतुकीव चिच्छिदुस्ते महारायाः -ततः कृद्धो महाराज सात्यतो युद्धदुर्भद्दः । अतुरस्यस्त्रमादाय सर्प्य कृत्वा च संयुत्ते २० क्ष्रप्रयोग सुतीस्त्रभेग अव्ववित्यदिगरोऽहरत् । अवस्त्रचिछरो राजन् कुण्डहोपचितं महत्

शस्वरस्य शिरो यद्ध-श्विहतस्य महारणे। शोचयम्केकयान्सर्वा-

अगामाञ्च बसुन्धराम् ॥ २२ तसुत्सुज्य रणे शत्रुं प्रदुः इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि विन्दानुविन्दवधे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

क्कप्रेण बुचुचे इति शेषः॥६॥ मार्बापुत्रः इतं तवेत्यस्य व्याख्या दुःशातनमिति ॥५०॥ व्यु वीघ्रं सप्टु बीभनम्॥ ९० ॥ द्धपन्तितमञ्कूतम्॥२९॥ अबहस्तेन तिर्वकृहस्तेन॥३५॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्विण नै० सा० त्रयोदवोऽष्णायः॥१३॥

तं रष्ट्रा निहतं शूरं म्राता तस्य महारथः। सज्यमन्यद्भनुः क्वत्वा शैनेयं पर्यवारयत् २३

स पष्टचा सात्यकि विद्वा स्वर्णपुत्तैः शिलाशितैः। ननाद बलवन्नादं

तिष्र तिष्रेति चाब्रवीत ॥ सात्यकि च ततस्तूर्ण केकयानां महारथः। शरैरनेकसाइसैर्बाह्वीकरसि चार्पयत्॥ स शरैः क्षतसर्वोङ्गः सात्यिकः सत्यविक्रमः रराज समरे राजन सपुष्प इव किंद्यकः २६ सात्यकिः समरे विद्धः कैकेयेन महात्मना कैकेयं पर्ऋविशत्या विख्याध प्रहसाक्षेत्र २७ तावन्योन्यस्य समरे संच्छिद्य धनुषी शभे। हत्वा च सारथी तूर्ण ह्यांश्च रथिनां वरी २८ विस्थावसियुद्धायं समाजग्मतुराहवे। शतचन्द्रचिते गृह्य चर्मणी सुभुजौ तथा। विरोचेतां महारक्ने निर्स्निशवरधारिणौ। यथा देवासुरे युद्धे जम्भशकौ महावलौ॥ मण्डलानि ततस्ती त विचरन्ती महारणे। अन्योन्यमभितस्तर्णं समाजग्मत्रराहवे ॥ ३१ अन्योन्यस्य वधे चैव चक्रतुर्यसमुत्तमम्। कैकेयस्य द्विधा चर्म ततश्चिष्ठ्छेद सात्वतः सात्यकेस्त तथैवासौ चर्म चिच्छेद पार्थिवः चर्म च्छित्वा तु कैकेयस्तारागणदातैर्वतम्॥ चचार मण्डलान्येव गतप्रत्यागतानि च। तं चरन्तं महारहे निस्त्रिशवरधारिणम् ३४ अपहस्तेन चिच्छेद शैनेयस्त्वरयाऽन्वितः। सवर्मा केकयो राजन्द्रिधा व्छिन्नो महारणे निपपात महेष्वासी वजाहत इवाचलः। तं निहत्य रणे शरः शैनेयो रथसत्तमः॥ ३६ युधामन्यूरथं तुर्णमारुरोह परंतपः। ततोऽन्यं रथमास्थाय विधिवत्करिपतं पनः केकयानां महत्सैन्यं दयधमत्सात्यकिः शरीः सा वध्यमाना समरे केकयानां महाचमूः। तसुत्ख्ज्य रणे शत्रुं प्रदुदाच दिशो दश ॥३८

सञ्जय उवाच। श्रुतकर्मा ततो राजंश्रित्रसेनं महीपतिस्। आजम्ने समरे ऋदः पश्चाशद्भिः शिलीमुखैः अभिसारस्त तं राजन्नवभिनंतपर्वभिः। श्रुतकर्माणमाहत्य सतं विद्याध पश्चिमिः॥ श्रतकर्मा ततः ऋदश्चित्रसेनं चम्मुखे। नाराचेन सुतीक्ष्णेन मर्भदेशे समार्पयत्॥ ३ सोऽतिविद्धो महाराज नाराचेन महात्मना मुर्छोमभिययौ वीरः कश्मलं चाविवेश ह। पतस्मिन्नन्तरे नैनं श्रुतकीर्तिर्महायशाः। नवत्या जगतीपाछं छादयामास पत्रिभिः॥ प्रतिलभ्य ततः संज्ञां चित्रसेनो महारथः। धनुश्चिच्छेद भक्षेन तं च विद्याध सप्तमिः॥ स्रोऽन्यत्कार्भुकमादाय वेगमं रुक्मभृषितम चित्रकपधरं चक्रे चित्रसेनं शरोमिं। ॥ ७ स शरीश्चित्रितो राजा चित्रमाल्यधरो युवा। युवेव समरेऽशोमहोष्ठीमध्ये खलंकृतः॥ ८ श्रतकर्माणमध वै नाराचेन स्तनान्तरे। विभेद तरसा शूरस्तिष्ठ तिष्ठेति चात्रवीत ॥ श्रुतकर्माऽपि समरे नाराचेन समर्पितः। समाव स्थिरं तत्र गैरिकाई इवाचलः ॥ १० ततः स रुधिराक्ताङ्गो रुधिरेण कृतच्छाविः। रराजः समरे वीरः सपुष्प इव किंशुकः॥ श्रुतकर्माततो राजञ्शत्रुणा समभिद्रतः। श्रात्रसंवारणं कृदो द्विषा चिच्छेद कार्सकम अधैनं छिन्नधन्वानं नाराचानां शतैस्त्रिभिः छादयन्समरे राजन् विज्याध च सुपित्रिमिः ततोऽपरेण भल्लेन तीक्ष्णेन निश्चितन च। जहार संशिरस्राणं शिरस्तस्य महात्मनः॥ तिरुछरो न्यपतद्भमी चित्रसेनस्य दीप्तिमत यदच्छया यथा चेन्द्रश्च्युतः खर्गान्महीतलम् राजानं निहतं दृष्टा तेऽभिसारं त मारिष। अभ्यद्भवन्त वेगेन चित्रसेनस्य सैनिकाः॥

ततः कृद्धो महेष्यासस्तत्सैन्यं प्राम्वण्डण्टैः धनतकाले यथा कृद्धः सर्वभूतानि प्रेतरार्॥ त वष्यमानाः समरे तव पीकेण धनिवना ॥ टमद्रवन्त दिशस्त्रणं दायदम्या इय द्विपाः॥ तांस्त्र विद्रवतो दष्टा निक्तस्ताहान द्विपक्तमें द्वायपित्रपुत्रिस्तारणेः भूतकमा द्वायपित्रपुत्रा प्रतिविन्ध्यस्ततिश्चलं भूतकमा द्वायपित्रपुत्रीः सार्याचे च विभिन्निंद्धा भ्वतमेनेशुणाऽपि चः तं चित्रो नवभिन्नेश्चिनाहोस्त चार्षयत्॥ सर्वापुत्रीः समझाशि कङ्कविष्णवाजितैः॥१९

प्रतिविन्ध्यो धनुश्छित्वा तस्य भारत सायकैः। पश्चभिनिशितैबीणै-

रथैनं स हि जिग्नवान्॥ १२ ततः शक्ति महाराज सर्णवण्दां दुरासदाम् प्राहिणोत्तव पौत्राय योरामश्रिरीसामिन॥ तामापनततं सहसा महोक्ताप्रतिमां तदा। द्विभा चिच्छेद समरे प्रतिविन्थ्यो हसन्निक

सा पपात द्विधा छिना प्रतिविन्ध्यशरैः शितैः । यगान्ते सर्वभूतानि

बासयन्ती यथाऽतानिः ॥ २५
ग्राफ्तं तां प्रहतां हद्दा चित्रो गृह्य महागदाय
प्रतिविन्ध्याय चित्रेष रुक्मजाळविभृषितां
सा जघान ह्यांस्तस्य सार्राष्टे च महार्पण ।
रथं प्रमुख बेगेन घरणीमन्वपद्यत ॥ २७
एतस्मिवे काळे हु रथादाप्रुत्य भारत ।
शार्क्त चित्रेष चित्राय च्लिरण्डामळेकृताम्
तामापतन्तीं जग्राह चित्रो राजन्महामनाः
ततस्तामेव चित्रेष प्रतिविन्ध्याय पार्थियः ॥
समासाद्य रणे शूरं प्रतिविन्ध्या पार्थियः ॥
समासाद्य रणे शूरं प्रतिविन्ध्यं महाममा ।
विभिन्न दक्षिणं बाहुं निपपात महीतळे।
पतिता भासयचैव तं देशमयनिर्यया ॥ ३०

81

श्रुतकर्मीत ॥ १ ॥ अभिसारोऽभिसाराथिपतिश्रियः सेनः । आइस्य संताज्य ॥ २ ॥ मूर्ज्जं अर्थनिद्रां करमछं अवित्तत्वम् ॥ ४ ॥ एनं श्रुतकर्माणम् ॥ ५ ॥ तं श्रुत-कर्माणम् ॥ ६॥ स दारैरिति। गोष्टां गोळूषः साण्डो महोक्षः। स यथा भैरगादी अकंकृत एवं स धरैरकंकृतः इस्ययंः ॥ ८ ॥ कृतकाश्रिः आहितवीनः ॥ १९ ॥ प्रापत्रिभिः शोसनपुंखयद्वित्रांरायानां सतैः ॥ १३ ॥ अत्यार् यमः ॥ १७ ॥ दायो दावामिस्तेन सम्याः १८॥ क्षणेष्वणां सूर्वमस्वरूपशन्तिनाम् ॥ २३ ॥

प्रतिविन्ध्यस्ततो राजंस्तोमरं हेमभ्षितम । प्रेषयामास संबद्धश्चित्रस्य वधकांक्षया ॥ ३१ स तस्य गात्रावरणं भिन्वा हृदयमेव च। जगाम धरणीं नर्ण महोरग इवाहायम् ॥ ३२ स पपात तदा राजा तोमरेण समाहतः। प्रसार्य विप्रली बाह्न पीनी परिवसन्निमी॥ चित्रं संप्रेक्ष्य सिहतं तावका रणशोधिनः। अभ्यद्वतन वेगेन प्रतिविश्ध्यं समानतः॥ राजन्तो विविधान्वाणान

रामधीश सक्रिकिगीः।

तमवच्छादयामासः सर्यमभ्रगणा इव ॥ तान्विधम्य महाबाहुः शरजालेन संयुगे। दयदावयत्तव चमं वजहस्त इवासरीम् ॥ ३६ ते बध्यमानाः समरे तावकाः पाण्डवैर्नप । विप्रकीर्यन्त सहसा वातनमा घना इव ३० विपानने बले निम्मन्वध्यमाने समाननः। दौणिरेकोऽभ्ययानणं भीमसेनं महाबलम् ॥ ततः समागमो घोरो बभव सहसा तयोः। यथा देवासरे युद्धे बुत्रवासवयोरिय॥ ३९

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि चित्रवधे चतर्दशोऽध्यायः॥ १४॥

24

सञ्जय उवाच। भीमसेनं ततो द्रौणी राजन्विद्याध पत्रिणा परया त्वरया युक्तो दर्शयनस्त्रळाघवम् ॥ १ अथैनं पुनराजम्ने नवत्या निशितैः शरैः। सर्वमर्माणि संप्रेक्ष्य मर्मन्नो लघहस्तवत ॥२ भीमसेनः समाकीणों दीणिना निशितः शरैः रराज समरे राजन रिक्सवानिव भास्करः ततः शरसहस्रेण सुप्रयुक्तेन पाण्डवः।

द्रोणपत्रमवच्छाच सिंहनादममञ्जत ॥ डारे: डारांस्ततो तौणि: संवार्य युधि पाण्डवम्। ळळाडेऽभ्याहनद्वाज-बारानेन स्मयधिव ॥ ललाटस्थं ततो वाणं धारयामास पाण्डवः यथा श्रक्तं वने दसः खड़ी धारयते नृप ॥ ६ तता द्रौणि रणे भीमो यतमानं पराऋमी। विभिविद्याध नाराचैर्रुलारे विस्मयश्चित्र॥ ळळाटस्धेस्ततो वाणैर्वाह्मणोऽस्री व्यशोभत प्रावृषीय यथा सिक्तस्त्रिश्रुङ्गः पर्वतोत्तमः ॥८ ततः द्वारदातैदीणिरदेयामास पाण्डवम्। न चैनं कस्पयामास मातरिश्वेव पर्वतम ॥९ नशैव पाण्डवी यसे द्रौणि शरशतैः शितैः।

नाकस्प्रयन संहर्णे वार्योघ इव पर्वतम्॥ तावस्योन्यं शरेघाँरेश्छादयानी महारथी। रथवर्यगती वीरी द्यारामाते बळोत्कटौ ॥११ आवित्याचिव संदीप्ती लोकश्चयकरावभी। स्वर्शिमभिरिवान्योन्यं तापयन्तौ शरीत्तमैः ततः प्रतिकते यतं कर्वाणी ती महारणे। कतप्रतिकृते यत्ती श्रारसहैरभीतवत ॥ १३॥ ज्याद्याविव च संग्रामे चेरतस्ती नरोत्तमी शरदंष्टी दराधर्षों चापवक्री भयंकरी ॥ १४ अभूतां तावदृश्यों च शरजालैः समंततः। मेघजालैरिव चल्ली गगने चन्द्रभास्करी॥ चकाशेते महर्तेन ततस्तावप्यरिन्दमी। विमुक्तावमुजालेन अङ्गारकबुधाविव॥१६

अध तज्जैव संग्रामे वर्तमाने हुदारणे अपसद्यं ततश्रके द्रौणिस्तत्र वकोदरम् ॥१७ किरब्द्धरवात्रेक्षयेथाराभिरिव पर्वतम । न त तन्मस्ये भीमः शत्रोविजयलक्षणम् ॥ प्रतिचक्के ततो राजन् पाण्डवोऽप्यपस्त्यतः मण्डलानां विभागेषु गतप्रत्यागतेषु च ॥१९ बभव तुमुलं युद्धं तयोः पुरुषसिंहयोः। चरित्वा विविधान्मागीन मंडलस्थानमेव च

गान्नावरणं कवचम् ।।३२।। इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाण नैलक्षणीये भारतभावदीपे चतर्दशीऽध्यायः॥ १४ ॥

भीमेनि ।। १ ॥ खड़ी गण्डकः ॥ ६ ॥ कराप्रति-कते अन्योन्याब्रप्रतिषाते ॥ १३ ॥

शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैरन्योन्यमभिजन्नतः। अन्योत्यस्य वधे चैव चकतुर्यत्नमुत्तमम् २१ ईपतुर्विरथं चैव कर्तुमन्योन्यमाहवे। ततो दौणिर्महास्त्राणि प्राद्धक्षके महारथः॥ तान्यक्षरेव समरे प्रातेजझेऽथ पाण्डवः।

ततो घोरं महाराज अस्त्रयुद्धमवर्तत॥ २३ ब्रह्युद्धं यथा घोरं प्रजासंहरणे हाभूत। ते वाणाः समसज्जनत मुक्तास्ताभ्यां तु भारत द्योतयन्तो दिशः सर्वास्तव सैन्यं समंततः बाणसंधिर्वतं घोरमाकाशं समपद्यत ॥ २५ उल्कापातावृतं युद्धं प्रजानां संक्षये नृप बाणाभिघातात्संजक्षे तत्र भारत पावकः॥ सविस्फुलिको दीप्तार्चियौंऽदहद्वाहिनीद्वयम् तत्र सिद्धा महाराज संपतन्तोऽब्र्वन्वचः॥ युद्धानामति सर्वेषां युद्धमेतदिति प्रभो। सर्वयुद्धानि चैतस्य कलां नाहीन्त पोडशीं नेदशं च पुनर्युद्धं भविष्यति कदाचन। अहो ज्ञानेन संपन्नावुभी ब्राह्मणक्षात्रियौ ॥२९ अहो शीर्येण संपन्नावुमी चोत्रपराक्रमी। अहो भीमवलो भीम पतस्य च कुतास्त्रता ॥ अहा वीर्थस्य सारत्वमहो सौष्ठवमतयोः। स्थितावेती हि समरे कालान्तकयमोपमी रुद्रौ द्वाविव संभृती यथा द्वाविव भारकरी यमौ वा पुरुषव्याची घोररूपावभी रणे॥ इति वाचः स्म श्रयन्ते सिद्धानां वै मुहुर्मुहः

सिंहनादश्च सञ्जन्ने समेतानां दिवीकसाम ॥ अद्भतं चाप्यचिन्त्यं च दृष्टा कर्मतयो रणे। सिंग्रचारणसंघानां विस्मयः समपद्यत ॥ प्रशंसन्ति तदा देवाः सिद्धाश्च परमर्थयः। साध द्रीणे महाबाही साधु भीमेति चात्रवन् ती शरी समरे राजन परस्परकृतागसौँ। परस्परमुदीक्षेतां कोधादुद्धत्य चक्षुषी॥ कोधरकेक्षणीतीत कोधात्प्रस्फ्रिरिताधरी क्रोधात्संदृष्टदशनौ तथैव दशनच्छदौ ॥ ३७ अन्योन्यं छादयन्ती सम शरवृष्ट्या महारथी शराम्बुधारी समरे शस्त्रविद्यत्प्रकाशिनौ ॥ नाचन्योन्यं ध्वजं विदध्वा

सार्थि च महारणे अन्योन्यस्य हयान्विवृध्वा विभिदाते परस्परम्

ततः फुद्धी महाराज बाणी गृह्य महाहवे। उभी चिक्षिपतुस्तूर्णमन्योन्यस्य वधैविणी॥ तौ सायकौ महाराज द्योतमानी चमृमुखे। आजझतुः समासाद्य वज्रवेगी दुरासदी॥ तौ परस्परवेगाच शराभ्यां च भृशाहतौ। निपेततुर्महावीयौँ रथोपस्ये तयोस्तदा ॥ ४२ ततस्तु सारधिकात्वा द्रोणपुत्रमचेतनम् । अयोवाह रणाद्राजन्सर्वसैन्यस्य पद्यतः॥ तथैव पाण्डवं राजन् विह्वलन्तं मुहुर्मुहुः। अपोबाह रथेनाजी सार्थिः शत्रुतापनम् ४४

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि अश्वत्थामभीमसेनयोर्थं दे पञ्चवद्योऽध्यायः ॥ १५॥

धृतराष्ट्र उवाच। ्यथा संशप्तकः सार्थमर्जनस्याभवद्रणः । अन्येषां च महीपानां पाण्डवैस्तद्रवीहि मे १ अध्वत्थासस्तु यदाद्धमजुनस्य च सञ्जय ।

अन्येषां च महीपानां पाण्डवैस्तद्रवीहि मे ॥ सञ्जय उचाच।

श्रुणु राजन्यथा वृत्तं संग्रामं ब्रवतो मम । वीराणां शत्रभिः सार्धे देहपाप्मासनाशनम्३

नीड इति यावत् ॥ ४२ ॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि ईषतुः इच्छां चकतुः॥२२॥ उल्कानामन्योन्याभिम्खं पाता-नैलकण्ठींये भारतभावदींपे पश्चदशोऽध्यायः ॥ १५॥ स्तैरावृतमिवेति छप्तोपमा ॥२६॥ तथैव दशनच्छदौ कोधा-स्संदद्दोष्ठी ॥३७॥ तो बाणी मृशाहताविति हेतोः शराभ्यां 5.5

अप्रमागान्यां तयोः तदीययो स्थयोद्यस्थे मुख्यदेशे स्थ-

यधेति ॥ १॥

पार्थः संशासकबर्छ प्रविद्याणैवसिक्षम् । ध्यक्षोमयद्गिमभ्रो महावात इवाणैवस् ॥ ४ शिरांस्युन्मध्य वीराणां शितैमेहीर्थनुत्रयः। पूर्णचन्द्रामयकाणि स्विस्तृद्रश्वाति च ॥ ५ सन्तस्तार भ्रिति श्लिप्तं विनालैनीलिनेरिव । सुद्रुत्तावायतान् पुर्धाक्ष्यनागुरुभूषितान् ॥ सायुध्यान्सतल्जांश्च पञ्चास्योरमस्त्रिमान् । बाहुन् श्लरेरिनिवाणां चिच्छेद समरेऽजैनः॥

. खुर्रानगणा चिक्छर् सम्र धुर्यान् धुर्येतरान्स्तान् ध्वजांश्चापानि सायकान्। पाणीन् सरत्नानसक् द्रहैश्चिच्छेर् पाण्डवः॥

द्रहिश्चिच्छेद पाण्डवः॥ रथान हिपान हयांश्रेव सारोहानर्जनो युधि। शरैरनेकसाहस्नीनिन्ये राजन् यमक्षयम्॥ ९ तं प्रवीराः ससंरब्धा नर्दमाना इवर्षमाः। वासितार्थमिव कृद्धमभिद्भत्य मदोत्कटाः॥ निझन्तमभिजझस्ते शरैः श्रृंगैरिवर्षमाः। तस्य तेषां च तद्युद्धमभवङ्घोमहर्षणम् ॥ ११ त्रैलोक्यविजये यद्वदैत्यानां सह वजिणा। अस्त्रीरस्त्राणि संवार्थ द्विषतां सर्वतोऽर्जनः॥ इषुभिबंदुभिस्तुर्णं विद्ध्वा प्राणाञ्जहार सः॥ छिन्नत्रिवेणचकाक्षान हतयोधान्ससारथीन विद्ध्वस्तायुधतूणीरान्समुन्मथितकेतनान्। संछिचयोकरश्मीकान् विवरूथान्विक्रवरान् विस्नस्तवन्धुरयुगान् विस्नस्ताक्षप्रमण्डलान्। रथान्विशकलीकुर्वन महास्राणीव मारुतः विस्मापयन्त्रेक्षणीयं द्विषतां भयवर्धनम् । महारथसहस्रस्य समं कर्माकरोज्जयः॥ सिद्धदेवर्षिसंघाश्च चारणाश्चापि तुष्टवुः। देवदुन्दुभयो नेदुः पुष्पवर्षाणि चापतन् ॥ केशवार्जनयोर्भिधि प्राष्ट वाकाशरीरिणी। चन्द्राप्रयनिलसूर्याणां कान्तिदी प्रिबलस्तीः यी सदा विश्वतुर्वीराधिमी ती केशवार्जुनी। ब्रह्मेशानाधिवाज्ञच्यी वीरावेकरये स्थिती॥ सर्वभूतवरी वीरी नरनारायणाविमी। स्थ्येनमहदाश्चर्य दृष्टा श्वत्वा च भारत॥२० अव्यव्यामा सुसंयत्तः कृषणावस्यप्रवृत्वकृणे।

निर्वेषुं भर्तृपिण्डं हि काळोऽपशुपत्रीविनास्। सुक्ष्मो विवादा विप्राणां स्थूळी झात्री जयाजयौ॥ २८ यामभ्यर्थयसे मोहा-दिव्या पार्थस्य सल्क्रियास्। तामातृमिस्छन् युध्यस्व

श्विरो भू:वाऽद्य पाण्डवम् ॥ १९ इ:युक्तो वासुद्देन तथे:युक्त्या द्विजोत्तमः विदयाष्ट्र केशवं पष्ट्या नारावेर्ज्जनं विभिः तस्यार्जुनः सुसंकृत्वस्थिभिवांगैः शरास्तन् । चिन्छेद् चान्यदादन् द्वीणियांत्वरं पद्धः॥ सज्यं हत्या निभेपात्र विदयापार्जुनकेशयी विभिः शर्ववीसुदेवं सहस्रोण च पाण्डवस्॥

सरतान् रत्नाकुशंबकादिवुकान् सरत्नीनिति पाटे रतिः कृतेपादकिनिहानः करः तत्तरिद्वान्ताणीत् ॥८॥ सुर्तस्या इत्यत्र सुस्तर्तः करितार्गे शोभनः स्मौदः सेमदों वसं तथामुताः । वासिता पुष्पत्रतां गीस्तर्यम् ॥ १०॥ डिड्कोति । त्रिवेणः जमवतः काग्रद्रवर्तिद्वो पूर्वेणः अञ्चककाधारकः ॥ १३ ॥ योकाणि वम्यनस्यवः। स्वस्यकः प्रद्याः । विकल्पान् स्थापिरिद्वान् कृत्यः त्रिवेणीरमभागः ॥ १४ ॥ चंदुरं रमतन्तरः दुगं भूरम्बार्धे अवसम्परकं रमनीवाहयीः सम्पानकाष्ठनातं निवाककीकृतेन् विवेषेण शकते हुन्यैन् ॥ १५ ॥ अमनदादीनों
कारसादीन् य्यातंस्यं बिन्तुः॥ १८ ॥ अमिनसाः कराः
कारसादमानकं येणां तान् अभिनसकरान् ॥ १२ ॥
कृष्टें दुन्नविद्धे जीरमम् ॥ २२ ॥ अनन्तरं प्रमम् ॥ १५ ॥

ततः शरसहस्राणि प्रयुतान्यधुँदानि च।
सस्कं द्रीणिरायस्तः संस्तभ्य च एणेऽसुंनम्
इषुयेर्थेजुलश्रेष ज्यायाश्रेवाध मारिय।
बाह्वाः कराभ्यासुर्सा वदनत्राणनेत्रतः॥३४
कर्णाभ्यां शिरसोङ्गभ्यो छोमवर्मभ्य एय च
रयध्वजेभ्यक्ष शरा निष्पेतृत्रेस्रवादिनः॥३५
शरजालेन महता विद्शा माध्रवाणज्यो।
ननाद सुदितो द्रीणिमहासेघौषानःस्वन् ॥
तस्य तं निनदं श्रुत्या पाण्डवोऽच्छुतमव्रधीत
पद्य साध्रव दौरात्म्यं शुक्तुत्रस्य माप्रति॥
वसं प्राप्ते मन्यते नौपास्त्रेश्य श्रद्भस्मनि।
एषोऽस्मि हन्मि संकर्षं शिक्षया चक्लेन च

अश्वश्याझः शरानस्तान्
छिन्दैकैकं विधा विधा।
व्यथमञ्जरतश्रेष्ठो
नीहारसिव सास्तः॥
देव, साध्यस्तर्यद्विपानः।
ध्वजपित्ताचानुर्वाणीर्वव्यायस्यद्वार्यद्वारामः।
ध्वजपित्ताचानुर्वाणीर्वव्यायस्यद्वाराम्
थे ये दहशिरे तत्र यद्यद्वपास्तदा जनाः।
ते ते तत्र धरिव्यांसं मेनिरेऽऽस्मानमास्मा॥
ते गण्डवित्रमुक्तास्त नान्तपाः पत्रिणः।

कोशे साम्रे स्थितान् झन्ति द्विपांश्च प्रवणन्रणे भलेश्रिक्काः कराः पेतः करिणां सदवर्षिणां यथा वने परश्मितिकत्ताः समहाद्रमाः॥ पश्चात्त शैलवत्पेतुस्ते गजाः सह सादिभिः वजिवज्रप्रमधिता यथैवाडिचयास्तथा॥ ४४ गन्धर्वनगराकारान् रथांश्चेव सुकव्पितान्। विनीतैर्जवनैर्युक्तानास्थितान युद्धवर्मदैः ॥४५ शरैविशकलीक्विक्रमित्रानस्यवीव्षत्। खळंक्रतानश्वसादीन् पत्तीश्चाहन् धनक्षयः ॥ धनअययुगान्तार्कः संशप्तकमहाणवम्। दयशोषयत दःशोषं तीक्ष्णैः शरगभस्तिभिः पुनद्रौंणि महाशैलं नाराचैवैज्ञसन्निभैः। निर्विभेद महावेगैस्त्वरन्वजीव पर्वतम्॥४८ तमाचार्यसुतः कुद्धः साध्वयन्तारमाद्यगैः। युयुत्सरागमद्योद्धं पार्थस्तानिक्छनच्छरान् ॥ ततः परमसंऋदः पाण्डवेऽस्त्राण्यवास्जतः। अध्वत्थामाभिकपाय ग्रहानतिथये यथा ५०

अध संशासकांस्त्यक्ता पाण्डवो द्वीणिमभ्ययात् । अपांकेयानिच त्यक्ता दाता पांकेयमर्थिनम् ॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि अध्वत्थामार्जनसंवादे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

シックラブだんぐぐぐ

१७

सजय उवाच । ततः सममवयुद्धं शुक्राङ्गिरसवर्चसोः । नक्षत्रमभितो व्योषि शुक्राङ्गिरसयोरिव १ सन्तापयन्तवस्योन्यं दीप्तैः शरगभस्तिप्ताः। स्रोजनासकरावास्तां विमार्गस्थी क्रहाविव ततोऽविध्यद्भवार्यथ्ये नाराचेनाञ्चेनो भृशम् स तेन विवसी द्रौणिकव्यंरहिसर्यथा रविः ३ अय कृष्णौ शरशतेरश्यत्थाक्षाऽर्विती भृशम्॥ स्वरदिसजाळविकचौ युगान्ताकीथिवासतुः

आवस्तः यत्तवात् ॥ ३३ ॥ द्युविभयतिश्यः चताः पेतुः लोमस्योऽपि वर्मस्योऽपि व पेतुत्तत्र चेतुः क्रव्रवादिनः योग्वव्यत्त इत्यर्थः ॥ ३५ ॥ मदत् शैलं विलातमुद्रोः यास्मित् तं सदाविलं पर्यतसिव ॥ ४८ ॥ पर्वव्यवणायित्र क्राण्यकेद्यानिति पाठे वाणानां कोवस्तानिवज्ञात् न्यये- दयत् ॥ ५० ॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

रख तत इति । नक्षत्रसमितः नक्षत्रं लक्षीकृत्य ॥ १ ॥ विसामस्यो चकतिचारमो ॥२॥ कृष्णो कृष्णार्खनो आसदुः दीपर्याचकतः ॥ ४ ॥ ततोऽर्जुनः सर्वतोधारमस्त्र-मवाख्जहासुदेवेऽभिभते। द्रौणायनि चाभ्यहनत् पृषत्कै-र्वजाग्निवैवस्वतदण्डकल्पैः॥ स केशवं चार्जुनं चातितेजा विद्याध मर्भस्यतिरौद्रकर्मा। बाणैः सुयुक्तरतितीववेगै-र्थैराहतो सृत्युरिप व्यथेत ॥ द्रौणेरियनर्जनः सन्निवार्य इयायच्छतस्तद्विगणैः सपङ्कैः । तं साध्वसतध्यजमेकवीर-मावृत्य संशप्तकसैन्यमार्न्छत्॥ धनुषि बाणानिषधीर्धनुज्याः पाणीन भजान पाणिगतं च शस्त्रम छत्राणि केत्ंस्तुरगान् रथेषां वस्त्राणि माल्यान्यथ भूषणानि ॥ ८ चर्माणि वर्माणि मनोरमाणि प्रियाणि सर्वाणि शिरांसि चैव। चिच्छेद पार्थों द्विषतां सुयुक्तै-र्वाणैः श्थितानामपराङ्मुखानाम् ९ सक्रिकाः स्यन्दनवाजिनागाः समास्थिता यद्धकृतैर्नुवीरैः। पार्थेरितैर्बाणशतैर्निरस्ता-स्तैरेव सार्धे बवरा निपेतः॥ पद्मार्कपूर्णेन्द्रनिभाननानि किरीटमाल्याभरणोज्ज्वलानि। भल्लार्थचन्द्रश्चरकार्तितानि प्रपेतुन्दर्या नृशिरांस्यजसम्॥ अथ द्विपैर्देवरिपद्विपाभै-र्वेवारिदर्पापहमत्युद्यम्। कल्जिज्ञबङ्गाङ्गनिषादवीरा जिवांसवः पाण्डवमभ्यधावन् ॥ १२ तेषां द्विपानां निचकर्त पार्थों वर्माणि चर्माणि कराश्चियन्तृन्।

ध्वजान्पताकाश्च ततः प्रपेत्-वैज्ञाहतानीय गिरेः शिरांसि ॥ १३ तेषु प्रमञ्जेषु ग्रुरोस्तन् जं वाणैः किरीदी नवसर्यवर्णैः। प्रदेखादयामास महाभ्रजालै-र्वायः समुद्यन्तमिवांद्यमन्तम् ॥ १४ः ततोऽर्जनेपनिषभिनिरस्य द्रीणिः शितैरर्जनवासदेवी। प्रच्छादायत्वा दिवि चन्द्रसूर्या ननाद सोम्भोद इवातपान्ते॥ तमज्ञनस्तांश्च प्रनस्त्वदीया-नभ्यदितस्तरभिस्तत्य शस्त्रैः। वाणान्धकारं सहसेव कत्वा विद्याध सर्वानिषुभिः सुपुंखैः १६ नाप्याददासंद्धक्षेत्र मुश्चन बाणाम्रथेऽदृश्यत सदयसाची । रथांश्च नागांस्त्ररगान्पदातीन् संस्युतदेहान्ददगुईतांश्च ॥ संधाय नाराचवरान्द्रशाद्य द्रीणिस्त्वरन्नेकमिन्नोत्ससर्ज । तेषां च पञ्चार्जनसभ्यविध्यन् पञ्चाच्यतं निर्विभिद्यः सुपुंखाः ॥ १८ तैराहतौ सर्वमनुष्यमुख्या-वस्रक्रस्रवन्तीधनदेन्द्रकल्पी। समाप्तविद्येन तथाभिभती हती रणे ताविति मेनिरेऽन्ये॥ १९ अथार्जनं प्राह दशाईनाथः प्रमाद्यसे कि जहि योधमेतम्। क्यांदि दोषं समुपेक्षितोऽयं कहो भवेद्याधिरिवाकियावान २० तथेति चोक्त्वाऽच्युतमप्रमादी दौणि प्रयत्नादिष्मिस्ततका। भूजी वरी चन्द्रनसारदिश्धी बक्षः क्रिरोऽधाप्रतिमौतथोक २१

समेतीआरं सर्वतीऽक्रवारावर्षकं वजकलेः अमीधः शिक्तकरोः दाहकेः वैवस्त्रतदण्डकरोः प्राणहरेः ॥ ५ ॥ क्यावच्छता यतमानस्य आण्डते गत्वान् ॥ ७ ॥ सक्यावच्छता यतमानस्य आण्डते गत्वान् ॥ ७ ॥ सक्तिस्ताः सम्बद्धाः यत्वच्छते कृतयकेः तैरेव वर्णस्या। ५०॥ स्वत्रकाः सम्बद्धाः यत्वच्छते कृतयकेः तैरेव वर्णस्या। ५०॥ स्वत्रकाः ॥ १० ॥

करात् कुण्डाः ॥ १३ ॥ तमश्वस्थामानं तात् तदस्यान्, तैः इतं बाणाञ्यकारं इत्या कित्ता इती छेदने ॥ १६ ॥ संस्युताः अन्योग्यं संग्रवन्ताः ॥ १७ ॥ समाप्तासेयेव सम्योगयं संग्रवन्ताः ॥ १५ ॥ अफियायान् प्रतीकारसहितः ॥ २० ॥ गाण्डावसुक्तैः कुपितोऽविकर्णेद्रौर्गि द्रारैः संयति निर्विभेद ।
छिरवा तु रक्षमेंस्त्ररगानविष्यचे तं रणादृष्ठरतीव दूरम् ॥ २२
स तैईतो वातज्ञवैस्तुरक्तैद्रौणिर्दढं पार्थद्राराभिभृतः ।
इयेष नावृत्य पुनस्तु योर्थु
पार्येन सार्थ मितमान्विस्तृद्र ।
जानक्षयं निततं वृष्णिवीरे

धनक्षये चाङ्गिरसां वरिष्ठः ॥ २ः नियम्य स हयान् द्रौणिः समाध्वास्य च मारिष। रथाध्वनरसंवाधं कर्णस्य प्राविशद्वलम् ॥ ् २ः

कर्णस्य प्राविशद्वलम् ॥ २५ प्रतीपकारिणि रणादश्वस्थाम् हते हयैः । मन्नीपधिकयायोगैन्योथौ देहादिवाहते २५ संशप्तकानमिम्रुलौ प्रयातौ केशवार्जुनौ । वातोद्भूतपताकेन स्थन्दनेनीधनादिना १६

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि अश्वत्थामपराजये सप्तद्शोऽध्यायः॥ १७॥

80

सञ्जय उवाचा। अधोत्तरेण पाण्डनां सेनायां ध्वनिकत्थितः -रधनागाश्वपत्तीनां दण्डधारेण वध्यताम १ निवर्तयित्वा त रथं केशवोऽर्जुनमब्बीत्। चाह्यन्नेव तरगान् गरुडानिळरंहसः॥ मागधोप्यतिविकान्तो हिरदेन प्रमाथिना । भगदत्तादनवरः शिक्षया च बलेन च॥॥३ यनं हत्त्वा निहन्तासि पुनः संशप्तकानिति। वाक्यान्ते प्रापयत पार्थे दण्डधारान्तिकं प्रति स मागधानां प्रवरोऽङशब्रहे यहेऽप्रसद्यो विकचो यथा यहः। सपलसेनां प्रममाथ दारुणो महीं समग्रां विकचो यथा ग्रहः ५ सक्रिपतं वानवनागसान्त्रभं महासनिन्हीं दम्मित्रमदेनम् । रथाश्वमातङ्गगणान्सहस्रशः समास्थिती हस्ति हारैर्नशानिपे॥ ६

रथानधिष्राय सवाजिसारथी-स्नरांश्च पावैद्धिरवो व्यपोधयत्। विपांश पड़्यां मसवे करेण ब्रिपोत्तमो हन्ति च कालचक्रवत ७ नरांस्त कार्ष्णायसवर्मभवणा-श्चिपात्य साध्वानपि पत्तिभिः सह । ह्यपोधयहन्तिवरेण श्रुष्मिणा स शब्दबत्स्थलनलं यथा तथा ॥ ८ अधार्जनो ज्यातस्त्रनेमिनिःखने स्दङ्गभेरीबहरांखनादिते। रथा बमातङसहस्रसंक्रे रथोत्तमेनाभ्यपतिहपोत्तमम् ॥ ततोऽर्जुनं द्वादशभिः शरोत्तमै-जनार्दनं पोडहाभिः समार्पयत्। स दण्डघारस्तरगांसिभिसिमि-स्ततो ननाद प्रजहास चासकृत॥१०

क्षविक्रणैः अविकर्णतुरुषाश्रैः ॥ २२ ॥ अंभिरतां अंगि-दोगोत्राणां मध्ये ॥ २३ ॥ ओधनादिना जळीघवणा-दवता ॥ २६ ॥ हति श्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि नैलकण्डीये कारतमाबदीपे सादशोऽध्यायः ॥ १०॥

१८ अधेति । उत्तरेण उत्तरतः । वध्यतां वध्यमानानाम् ता १ ॥ अनवरः अहीनः ॥ ३ ॥ अंतुकाम्हे अंतुकाधारणे इत्तित्तुदे इत्यर्थः । महे आदित्यादिमहसमृहे गुद्धपरिमहे च अप्रताताः । विकचः कार्योग्वादितावित्तेरितेरितः केतुस्यः । प्रद्रा इतः । विकचः वस्त्रीग्वादित्तेरितेरितेरितः केतुस्यः । प्रद्रा इतः । विकचः । वस्त्रीत्रित्ते । प्रतान्त्र नामित्रवर्शतः । स्त्रात्तिः च इत्तरीत्रस्यः ॥ ६ ॥ स्थानः पादैपविष्ठायं आक्रम्य मग्रदे मदेवामतित्तुत्तरार्थस्यातुक्यः । एवं करेण द्राष्ट्रवा नरावीन्त्रयोग्वादितः । एवं द्विते इति तः स्था दिनित्यात्रीत् ।। । । । द्विष्ठायं वक्ताः स्थ्लं कृषिरं नर्वः वृष्विवेद्यात्।। ।। संद्रके स्थानेत्रे । इति ताम्यात्रिक्षात्र।।। संद्रके स्थानेत्रे । इति ताम्यात्रिक्षात्र।।। संद्रके स्थानेत्रे ।

ततोऽस्य पार्थः सग्रुणेषुकार्मुकं चकर्त भक्षेष्वीजमप्यलंकतम्। पुनर्नियन्त्रन्सह पादगोतं-स्ततः स चक्रोध गिरिवजेश्वरः ११ ततोऽर्जुनं भिन्नकटेन दन्तिना घनाघनेनानिळत्रव्यवर्चसा । अतीव चुक्षोमयिषुर्जनाईनं धनक्षयं चाभिजधान तोमरैः॥ १२ अधास्य बाह्न द्विपहस्तसन्त्रिभी दि।रश्च पूर्णेन्दुनिभाननं त्रिभिः। क्षरैः प्रचिच्छेद सहैव पाण्डव-स्ततो द्विपं बाणशतैः समार्पयत १३ स पार्थवाणैस्तपनीयभूवणैः समाचितः काञ्चनवर्मभृद्विपः। तथा चकाशे निशि पर्वती यथा दावाग्निना प्रज्वलितौषधिद्रमः १४ स वेदनातीं (इस्त्रदानिखनी नदं-अरन भ्रमन प्रस्खिलतान्तरोऽद्रवत पपात रूग्णः सनियन्त्रकस्तथा यथा गिरिर्वज्रविदारितस्तथा॥१५ हिमावदातेन सुवर्णमालिना हिमाद्रिकूटप्रतिमेन दन्तिना। हते रणे भातरि दण्ड आवज-जिघांसुरिन्द्रावरजं धनञ्जयम् ॥ १६ सतोमरैरर्ककरप्रमैखिभि-र्जनार्दनं पञ्चभिरर्जुनं शितैः। समर्पयित्वा विननाद नर्दयं-स्ततोऽस्य बाह्य निचकर्त पाण्डवः क्षरप्रकृत्ती सुभृशं सतोमरी श्वभाइदी चन्दनरूषिती भुजी। इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि दण्डवघेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

गजात्पतन्तौ युगपद्विरेजत-र्थथाऽदिश्रहाद्वचिरौ महोरगी १८ तथा ऽर्धचन्द्रेण हतं किरीटिना पपात दण्डस्य शिरः क्षिति द्विपात स शोणिताड़ों निपतन्विरेजे दिवाकरोऽस्तादिव पश्चिमां दिशम अथ द्विपं श्वेतवराभ्रसान्निमं दिवाकरांश्रप्रतिमेः शरोत्तमैः। विभेद पार्थः स पपात नादयन हिमाद्रिक्तरं कुलिशाहतं यथा॥ २०० ततोऽपरे तत्प्रतिमा गजोत्तमा जिगीपवः संयति सदयसाचिना । तथा कृतास्ते च यथैव तौ द्विपी ततः प्रभन्नं सुमहद्गिपोर्वेळम् ॥ गजा रथान्दाः पुरुषाश्च संघदाः परस्परघाः परिपेतराहवे। परस्परं प्रस्विलताः समाहिता भशं निपेतर्बह्माषिणो हताः॥ २२ अधार्जनं से परिवार्य सैनिकाः पुरंदरं देवगणा इवाब्रवन्। अभैष्म यस्मान्मरणादिव प्रजाः स वीर दिष्ट्या निहतस्त्वया रिपः न चेदरक्षिष्य इमं जनं भया-द्विषद्भिरवं बलिभिः प्रपीडितम्। तथा भविष्यद्विषतां प्रमोदनं यथा हतेष्वेष्विह नोऽरिसदन ॥ २४

इतीव भूयश्च सुहद्भिरीडिता निशस्य वाचः सुमनास्ततोऽर्जुनः । यथानुरूपं प्रतिपृज्य तं जनं जगाम संशासकसंघहा पुनः॥

シンシ のででかり

सगुणेषुकार्मुकं मौर्वीबाणसाहितं धनुः । नियंतन् नियन्ता-रम् ॥ १९ ॥ ' धनाधनो धातुकमत्तदन्तिनोः ' इति विश्वः ॥ १२ ॥ सहैव युगपत् ॥ १३ ॥ चरन् गच्छन् भ्रमन् भ्रान्ति प्राप्नुवन् अत एव प्रस्खालितान्तरः मध्ये स्खलक्षित्यर्थः । सनियन्तृकः महामात्रसहितः पपात तथा पातचीरथं यथा स्थातथा रूगः पीडितो यथैवंभूतः पपा-तोति प्रथमन्त्रयः ॥ १५ ॥ इन्द्रावरजं विष्णं कृष्णमित्यर्थः।

धनवयं च जिघासुर्दण्ड आवजत् दन्तिना सहेति शेषः ॥ १६ ॥ नर्दयन् शब्दं कारयन् ॥ १७॥ अस्तात् अस्ता-बलात्।। १९॥ गजोत्तमाः महागजारूढाः तौ दण्ड-धारतद्भात्रोद्दिपी साध्यक्षी कृती छिन्नी तथा तेऽपि कृताः छिनाः ॥ २९ ॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणे नैलकण्ठीयेः भारतमावदीने अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

सञ्जय उवाच । प्रत्यागस्य पुनर्जिष्णुजेघ्ने संशतकान्बह्नम् । चकातिषकप्रमानादङ्गरक इव प्रदः॥ १ पार्थेबाणहता राजचराभ्यखुळ्डाराः। विचेच्छुबेधमुर्जेगुः पेतृसेक्छ्ब्य भारत॥ २ पुर्योम् पुर्यगतान्युतान्

चुयान् घुयगतान्ध्रतान् ध्वजांश्चापानि सायकान्। पाणीन्पाणिगतं शस्त्रं

पाशिश्याणार राज्य वाह्मतिए तिरासि च ॥ इ वाह्मतिए तिरासि वाह्मति वाहमति वाहमत

छिन्नित्रे बेणुसहाताय हताध्वात् पार्षिणसारणीय । विकास्वहस्तरूणीराय् विच्यास्यकतनात् ॥ १० संछिन्नरिक्योक्तासान् रच्युक्ययुगानयात् विवर्ध्यस्तर्वाके समाहात् चाणैश्वकेऽर्जुनस्तदा ते रथास्तत्र विवर्ध्यस्ताः पराप्या भाग्यनेकदाः स्रतामित्र वेसमानि

हतास्यग्स्यनिलाम्बुभिः

१९
प्रस्थिति ॥ १॥ धर्मेन् श्रेष्टान् धर्ममतान् वाहान्
बाहादीन् अभिनवीराणां चिण्केदीते दशीः सम्बन्धः ३॥
बाहितार्षे अभिनित्तम् । 'बाहिताकिशाना् याँचीसितं
सुर्साक्ते' इति चिश्रवः । क्या स्वयंबरस्या किनं प्राप्तुं सम्माक्ते श्रेष्टाना वति सुर्वे स्थानाव्यं भित्रां प्राप्तां क्रियं प्राप्तुं सम्बन्धाः अनुस्वानात्र वीत् पूर्वे स्थानाक्ष्मं अक्षाश्रेव्योगकुर्वः अनुसूर्यक्षमता व्यवस्यात्र वीत् यूर्वे स्थान्यक्षं श्रेष्टाश्चेयोगकुर्वः

द्विपाः संभिन्नवर्माणो वज्राशनितमेः शरैः पेतुर्गिर्यग्रवेश्मानि वज्रपाताग्निभिर्यथा १३ सारोहास्तरगाः पेतु-

वहवीऽजुनताडिताः ।
निर्जिद्धान्त्रां हिताः ।
निर्जिद्धान्त्रां हिताः ।
निर्जिद्धान्त्राः हिताः हिर्मिष्ट ।
नराथ्वनाया नाराचैः संस्कृताः सदयसाचिना
वस्रस्रश्चक्षः धेतृनैदुर्मम्ब्रुश्च मारिव ॥ १५
अनेकश्च शिकाधोतिबेष्णायानिविषोपमेः ।
सर्वित्त प्राचान्यायां सहन्द्र इव दानवान्य।
सहाद्वेवर्माभरणा नानाक्याम्बरायुकाः ।
सर्वाः सथ्वजा वीरा हृताः पार्थेन शरेतः ॥
विजिताः पुण्यकर्माणां विष्याधिजनश्वताः
नाताः शरीरैवेसुवास्तितैः कर्माभिदिवस् ॥

अथार्जुनं रथवरं त्वदीयाः समभिद्रवन् । नानाजनपदाध्यक्षाः सगणा जातमन्यवः१९ उहामाना रथाश्वेभैः पत्तयश्च जिघांसवः। समस्यधावनस्यन्तो विविधं क्षिप्रमायधम् तदायधमहावर्षे मुक्तं योधमहास्बदैः। इयधमचिश्रितिर्वाणैः क्षिप्रमर्जनमास्तः ॥ २१ साध्यपत्तिद्विपर्थं महाशस्त्रीधसंप्रवम् । सहसा सन्तितीर्षन्तं पार्थं शस्त्रास्त्रसेतना ॥ अधाववीद्वासदेवः पार्थ कि कीडसेऽनघ। संशासकान प्रमध्येनांस्ततः कर्णवधे त्वर २३ तथेत्युक्ताऽर्जुनः कृष्णं शिष्टान्संशप्तकांस्तदा आक्षिण्य शस्त्रेण बलाहैत्यानिन्द्र इवावधीत आददन्संद्धचेषून् दृष्टः कैश्चिद्रणेऽर्जनः विमुञ्चन्वा शराञ्ज्ञीवं दृष्यतेऽवहितेरिप ॥ आअर्थमिति गोविन्दः सममन्यत भारत। इंसांधगौरास्ते सेनां हंसाः सर इवाविशन

बासितं अतिभेष्ठं राज्यादिकं वा वस्तु ॥ ५ ॥ तस्य जमानुभञ्जतस्य अवाहरदर्जुन इति वेशः ॥ ७ ॥ उष्णमे प्रांच्ये गते सति प्रावृद्यात्यवेशः । उष्णो प्रांच्यो गतोऽताती यत्र स उष्णमः काजविद्येव इति विषदः ॥ ८ ॥ अस्तैः होते: ॥ ५ ॥ अनुकशेः रवाष्ययं दाद ॥ ११ ॥ मिर्कि-बह्यात्राः निर्मेताः जिल्हाः अंत्राणि च येशां ते ॥ १४ ॥

ततः संग्रामभूमि च वर्तमाने जनक्षये। अवेक्षमाणो गोविदः सत्यसाचिनमव्यीत।। प्य पार्थ महारौद्रो वर्तते भरतक्षयः। पशिक्यां पार्थिवानां वै दर्योधनकते महान पह्य भारत चापानि रुक्मपृष्ठानि धन्विनाम महतां चापविद्यानि कलापानिपुर्धीस्तथा जातरूपमयैः पुद्धैः शरांश्च नतपर्वणः। नैलधौतांश्च नाराचान विमक्तानिव पन्नगान

आकी णीं स्तोमरां आपि विचित्रान हेमभृषितान ।

चर्माणि चापविद्यानि। रुक्मपृष्टानि भारत॥ स्रवर्णविक्रतान्त्रासान् शक्तीः कनकभृषिताः जाम्बनदम्यैः पद्रैर्बद्धाश्च विप्रला गर्दाः ३२ जातरूपमयीश्रधीः पहिशान् हेमभूषितान्। दण्डैः कनकचित्रैश्च विप्रविद्धान्परम्बधान्॥ यरिघान भिदिपालांश्च सद्यण्डीः कणपानिप अयस्क्रन्तांश्च पतितान् मुसलानि गुरूणि च नानाविधानि शस्त्राणि प्रगन्न जयगदिनः जीवन्त इव दृश्यन्ते गतसत्त्वास्तरस्विनः ॥ गदाविमथितगाँत्रेभुंसलैभिन्नमस्तकान्। गजवाजिरथैः श्लुण्णान्पश्य योधान्सहस्रशः मनुष्य-गज-वाजीनां शरशक्त्यष्टितोमरैः। निस्त्रिहीः पाईहीः प्रासैनंखरैर्लगुडैरपि ॥ ३७ शरीरैर्बहुधा छिन्नैः शोणितौष्यरिष्ठतैः। गतासभिरमित्रघ्रसंवृता रणभूमयः॥ बाह्मिश्चन्द्रनादिग्धैः साहदैः श्रमभूषणैः। सत्छत्रैः सकेयुरैभाति भारत मेदिनी ॥ ३९ साङ्गलित्रीर्भुजाप्रैश विप्रविदेशलङ्तैः हस्तिहस्तोपमैश्चित्रेहरूभिश्च तर्रेस्विनाम्॥

> बद्धचुडामणिवरैः शिरोभिश्च सक्रण्डलै रथांश्च बहुधा भग्नान् हेमिकिङ्किणिनः ग्रुमान् ॥ अभ्बांश्च बहुधा पश्य शोणितेन परिश्वतान्। अनुकर्षानुपासङ्गान्

पताका विविधान ध्वजान ॥ योधानां च महाशङ्कान् पाण्डरांश्च प्रकाणिकान्। निरस्तजिहान्मातङ्गान् शयानाम्पर्वतोपमान् ॥

83 वैजयन्ती वैचित्राश्च हतांश गजयोधिनः वारणानां परिस्तोमान संयुक्तानेककम्बलान् ॥ 88

विपादितविचित्राश्च रूपचित्राः कथास्तथा भिन्नाश्च बहुधा घण्टाः पतद्विश्चार्णेता गजैः

वैद्र्यमणिदण्डांश्च पतितांश्राङ्गशान् भुवि। अश्वानां चयुँगापीडान रत्नाचेत्रात्ररश्छदान्॥ 38 विद्धाः सादिध्वजात्रेषु सवर्णविकृताः कथाः। विचित्रान्मणिचित्रांश जातरूपपरिष्कृतान्॥ अश्वास्तरपारेस्तोमान राङ्कवान्पतितानभूवि

चडामणीन्नरेद्राणां विचित्राः काञ्चनस्रजः॥ 86 छत्राणि चापविद्धानि चामरव्यजनानि च चन्द्रनक्षत्रभासीश वदनैशासकण्डलैः॥ क्लप्तरमश्रमिराकीणौं पर्णचन्द्रानिभौर्मेहीम्। क्रमदोत्पलपद्मानां खण्डैः फुल्लं यथा सरः तथा महीभतां वक्षेः क्रमदोत्पलसन्निभैः। तारागणविचित्रस्य निर्मलेन्द्रधतित्विषः ५१ पश्येमां नभसस्तुल्यां शरस्त्रक्षत्रमालिनीम्। एतत्त्वेवानुरूपं कर्मार्जुन महाहवे॥ दिवि वादेवराजस्य त्वया यत्क्रतमाहवे। एवं तां दर्शयन् कृष्णो युद्धभूमि किरीटिने॥ गच्छन्नेवाशृणोच्छन्दं दुर्योधनवले महत्। शङ्खदुन्दुभिनिधीषं भेरीपणवानिःस्वनम् ५४

रधाञ्चगजनादांश्च शस्त्रशब्दांश्च दारुणान्। प्रविदय तदलं कृष्णस्तरभवीतवेगितैः ॥ ५५

38

पाण्डवेनाभ्यदितं सैन्यं	
त्वदीयं चीक्ष्य विस्मितः।	
स हि नानाविधैर्वाण- रिष्वस्त्रप्रवरो युधि॥	५६
न्यह्नीहृषतां पूगान	
गतास्त्रनन्तको यथा।	
गजवाजिमनुष्याणा	

द्वारीराणि शितैः शरैः ॥ ५७ भिस्या महस्तां श्रेष्ठों विदेहासूनपातयत । श्रुप्रवीरेरसाणि नानाशसाणि सायभैः छिस्या तानवधीच्छङ्ग्त पाण्ड्यः शक्ष द्वासुरान् ॥ ५८

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संकुळयुद्धे एकोनिर्विद्योऽध्यायः ॥१९॥

20

भृतराष्ट्र उवाच । प्रोक्तस्त्वया पुर्वमेव प्रवीरो लोकविश्रुतः। न त्वस्य कर्म संज्ञामे त्वया सञ्जय कीर्तितम् तस्य विस्तरशो बृद्धि प्रवीरस्याय विकमम् श्रिक्षां प्रभावं वीर्यं च प्रमाणं वृर्षमेव च ॥ २

सञ्जय उवाच ।
भोधम-द्रोण-कुप-द्रीणि-कपार्जुन-जनार्दनान्
समाविच्याच्युवि श्रेष्ठान्यान्मन्यसे रथान्
यो साक्षिपति वीर्येण सर्वानितान्महारयान्
स मेने वासमा तृत्यं कश्चिदेव नरेश्वरम् ४
तृत्यतां द्रोणभीष्माभ्या-

विप्रविद्यायुधिद्वपान्।

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे एकोनर्विशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

प्रोक्त इति ॥ १ ॥ पराभृतः प्रकोपितः ॥ ६ ॥

सम्यगस्तैः शरैः पाण्ड्यो वायुर्मेद्यानिवाक्षिपत् ॥ ८ द्विरदान् द्विरदारोहान्विपताकायुध्यवजान् सपादरक्षानदनद्वज्ञेणाद्रीनिवादिहा ॥ ९ सज्ञक्तिप्रासन्त्रणीरानश्चारोहान् हयानिय । पुष्ठिन्द-खस-वाद्योक-कुन्तळान्

दाक्षिणात्यांश्च भोजांश्च शूरान् संग्रामकर्कशान्। विशस्त्रकवचान्वाणैः

स मांडवः व्यस्तकरोदिति द्वयोः संबन्धः ॥ १० ॥ मुष्टि-श्विष्टायतच्यं मुध्दिरो श्विष्टा च आयता च ज्या यस्य तत्त्वा।एकस्मिनेव क्षणे यद्धसुमेण्डलाकारं चिपिटाकारं च इस्यत द्वति मावः ॥ १५ ॥ बर्षतः मत् मत्तः ॥ १६ ॥ रथ-द्विरद-पस्यश्वानेकः प्रमथसे बहुन्। सृगसङ्गानिवारण्ये विभीर्भामवलो हरिः १७ महत्ता रथवोपेण दिवं भूमिं च ताद्यन्। अवर्पाते सस्यहा भयो भासि न्हादीव पार्थिव संस्थाताः शरांस्तीकृणां-

सस्पृशानः शरास्ताक्षणा-स्तुणादाशीविषोपमान्। मधैवैकेन युध्यस्य डयम्बकेनान्धको यथा॥ १९

एधमुक्तस्तथेखुक्ता प्रहरेति च ताडितः। कर्णिना द्रोणतन्य विदयाध मळयध्वजः २० मर्मभेदिभिरत्युभेर्वाणैरग्निहाखोपभैः। स्मयन्नश्यहनद्राणिः पाण्ड्यमाचार्यसत्तमः॥

ततोऽपरान्सुतीक्ष्णात्रा-बाराचान्ममेभेदिनः। गत्या दशस्या संयुक्ता-नश्यत्थामाऽप्ययास्त्रत्त ॥ २२ ताञ्यरानिध्यन्त पाण्यो

ताक्रशरानाच्छनत् पाण्ड्या नविभिर्निश्चितः शरैः । चतुर्भिरद्वयद्याध्याः नाष्ट्र ते स्वसवोऽभयन् ॥ २३ अध्य दोणसनस्थेषं-

अथ द्रोणसुतस्थेषुं-स्ताञ्चित्वा निशितः शरैः। धनुज्या विततां पाण्ड्यः

श्रिच्छेदादित्यतेजसः॥ १४ दिद्यं घतुरथाघिज्यं क्रत्या द्रौणिरमित्रहा । प्रेश्य चाद्य रथे युकान्नरैरन्यान्द्रयोत्तमान्द्रभ ततः दारसहस्राणि पेयवामास वे द्विजः। दशुसंवाधमाकाद्यमकरोदिश एव च॥ २६ ततस्तानस्यतः सर्वान्

द्रौणेर्वाणान्महात्मनः।

प्रमथसे प्रमाप्रासि ॥ १०॥ सस्यहा अतिबृष्ट्या थान्यहा ्हादी गर्जन्॥१८॥ ताडितः श्रीणेना मलववत् कृत्रिमो व्यजो बस्य मलवश्यन इति प्रवीसस्यैव नामान्तरं वा ॥ २०॥ गरवा दशस्या

ं उत्पुख्यभिमुक्षी तिर्वकृत्या गोनृत्रिका धुवा । स्वार्विका यमकाकारता कृष्टेतीपुत्तीर्विद् । । विरोक्त्यन्यार्थवेद्वर्षप्राविक्तः । मेद्दा-कृष्टिकारक् । गोपृत्रिका—कवचानिकृतनी सम्बायसक्वगानिनी । धुवा-नियमेन कवमोदिनी ।स्वास्त्रिता—क्वयञ्जूता । कृष्णे ३ जानानोऽप्यक्षयान्पाण्ड्योऽ-शातयत्परूपर्पभः॥

शातयद्वष्ठपर्यसः ॥ २७
प्रकुतांस्तान्त्रयक्षेत छिन्या द्रौणेरियुन्दिः ।
चकरक्षी राजे तस्य प्राणुद्विक्षिरीतैः शर्देः २८
अधारेर्द्राध्यदं द्रश्वा मण्डद्विक्षिततैः शर्देः २८
अधारेर्द्राध्यदं द्रश्वा मण्डद्विक्षतकार्धुकः ।
प्रास्यद्रोणसुतो वाणान् वृष्टि पृपानुजो यथा
अष्टावष्ट्यवान्यदुः शक्यानि यदाधुस्य ।
अष्ट्रस्तद्ध्यागेन द्रौणिश्चिक्षेत्र मारित्य ॥ २०
तमन्तकमित्र कुद्धमन्तकस्यान्तकोपमम् ।
ये ये द्रविद्या तत्र विसंद्याः प्रायशोऽमयन्॥
पर्जन्य इव धर्मान्ते वृष्ट्या सारिद्वम्नां महीम्
आवार्यपुरस्तां सेनां बाणवृष्ट्या व्यवीवृत्यत

द्रीजिपर्जन्यमुकां तां बाणहार्ष्टे सुदुःसहाम् । बायस्यास्त्रेण संक्षिप्य सुदा पाण्ड्यानिलोऽनुदृतु ॥

तस्य नानद्यः केतुं चन्द्रनागुरुक्तियत् । मलयप्रतिमं द्रीणिदिछन्याऽश्यांश्रतुरोऽहनत् सृतमेकेषुणा हत्या महाजलद्दिनःस्वनम् । धनुश्चित्रयाऽधेचन्द्रण तिल्ह्यो स्यथमद्रथम् अक्षरक्षाणि संवार्य छिल्या सर्वाष्ट्रथानि स

पतस्थिनवन्तरे कर्णो गजानीकमुपाद्रवत्। द्रावयामास स तदा पाण्डवानां महद्वलम् विरखान् रथिनश्रके गजानश्वांश्च भारतः। गजान्वहुभिरानर्छन्छरेः सम्बत्यभिमः॥ ३८ लथ्य द्रीणिमहेल्बासः पाण्ड्यं शत्रुनिवहण्य। विरखं रथिनां श्रेष्ठं नाहनसुक्रकांक्ष्या॥ ३९

यमकाकान्ता-कृत्यं भिरवाऽसकृषिभैता। कृष्टा-कृत्ये-कृत्वेशस्य बाडावेद्दैन्त्रांति जब यत्यः। दक्षमां गतिस्तु-शिरसा सह द्रशातिनी अतिकृष्टा- नाम । तथा गर्स्या प्रार्थशातिष शरान् क्यंस्त्याच्यान् वश्येः श्रीः अच्छित-दिति संक्यः॥ १२ ॥ पूषाञ्चः पर्वन्यः। पूषात्म इति पाठेऽपि स एवार्थः। कृतेः सूर्यग्रभवनवस्त्रात्। १२ ॥ अष्ट्रस्थमवाद्याति अद्यौ व्यवस्थातात्। १२ ॥ अष्ट्रस्थमवाद्याति अद्यौ व्यवस्थातात्। १२ ॥ अद्योत्न सहस्त्रात्माने वासार्थन श्रीमित्यवेः ३० ॥ वर्षान्ते सस्याां सूर्यो मानिसादीपयिन्यं इति पाठः।

किंगपर्व १

हतेश्वरो दन्तिवरः सुक्रियत-स्त्वराभिस्रष्टः प्रतिशब्दगो वली । तमा द्व दौषिशराहतस्त्वरन जवेन कत्वा प्रतिहस्तिगार्जितम्॥ तं वारणं बारणयुद्धकोविदो विपोत्तमं पर्वतसानसानिमम्। समभ्यतिष्रसालयध्यजस्त्वर-न्यथादिश्वकं हरिक्ववंस्तथा॥ स तोमरं भास्कररहिमवर्चसं बळाळासर्गोत्तमयत्तमस्याभिः। ससर्ज शीवं परिपीडयन गर्ज ग्ररोः सुतायाद्रिपतीश्वरो नदन ४२ मणिप्रवेकोत्तमवज्रहादकै-रळङ्तं चांशुकमास्यमीक्तिकैः। हतो हतीऽसीत्यसङ्गन्मदा नदन् पराहनद्वीणिवराङ्गभूषणम् ॥ तदकेचन्द्रग्रहपावकत्विषं भशातिपातात्पतितं विचर्णितम्। महेन्द्रवजाभिहतं महास्वनं यथाद्रिश्वकं धरणीतले तथा॥ ४४ ततः प्रजज्वारु परेण मध्यना पादाहतो नागपतिर्यथा तथा। समाददे चान्तकदण्डसन्निभा निष्नमित्रार्तिकरांश्चतुर्दश ॥ 84

डिपस्य पादाश्रकरान्स पञ्जाभ-नेपस्य बाह च शिरोऽथ च त्रिभिः ज्ञघान षाडुः पडनुत्तमत्विषः स पाण्डेंबराजाऽनचरान्महारथान सदीर्घवृत्ती वरचन्द्रनोक्षिती सवर्णमक्तामणिवज्रभूषणी। सजी धरायां पतिती चपस्य ती विचेष्टतस्ताक्ष्यहताविवोरगौ॥ ४७ शिरश्च तत्पर्णशशिप्रभाननं सरोपताम्रायतनेत्रमञ्जलम् । क्षितावपि भाजति तत्सकण्डलं विज्ञासयोर्भध्यगतः ज्ञाजी यथा ४८ स त द्विपः पञ्चभिरुत्तमेष्रभिः कतः पडंशश्चतरो नपस्त्रिभिः। कृतो दशांशः क्रशलेन युध्यता यथा हविस्तद्दशदैवतं तथा॥ स पादशो राक्षसभोजनान्बहर प्रवाय पाण्ड्योऽभ्य-मन्ष्य-कञ्जरान स्वधामिवाष्य ज्वलनः पित्रविय-स्ततः प्रशान्तः सिळ्ळप्रवाहतः ५० समाप्तविद्यं तु ग्ररोः सतं नृपः समाप्तकर्माणस्पेत्य ते स्रतः। सहदतोऽत्यर्थमपूजयन्मदा जिते बली विष्णुमिवामरेश्वरः ५१

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि पाण्ड्यवधे विज्ञोऽध्यायः॥२०॥

-

33

धृतराष्ट्र उवाच। पाण्ड्ये हते किमकरोदर्भुनो युधि सक्षय। एकवीरेण कर्णेन द्रावितेषु परेषु च॥

हतेखरों यः कश्चित् तं पाण्याम् ॥ ४० ॥ मळपण्याः पांडवस्तं यहरव्यागार्थं वारणं सम्मय्तिकृत् ॥ ४९ ॥ बळेन अक्समें य उत्तमों यस्तरेत मन्यतिकृत् ॥ ४९ ॥ बळेन अक्समें य उत्तमों यस्तरेत मन्युना च ते परिपांडयन् अंकुबोन कोपयन् आदिपति-मैळ्यस्तास्थेखरः पांडवः ॥४२॥ द्रीणेः वर्रामन्पूणं विरादे तीमेण पराइनत्।४२॥ धर्म, समाददे द्रीणिपिति वोधाः४५ स्वतुस्वतुंद्वाः एवं स गाजो दशाया भन्द्यों यथा दशाइ-विकासामिष्ठी पिछपिणों दशायां क्रियते तथेस्वर्थः ॥४६॥

पांडवीऽश्वादीन् पादवः प्रदाय खंडवित्ता प्रधान्तः द्वीधि-बाधिरिति सेषः । यथा स्वधां प्रेतशरीरक्तं द्वविः प्राप्यः पितृप्रियो ज्वलनः स्मधानामिः जलेन शास्यति तद्वदि-रव्याः ॥ ५० ॥ समाप्तिष्ठं सम्यागतिविद्यं समाप्तमाणेः कर्काल्यम् ॥ ५९ ॥ इति अमिहासारते कर्णपर्वणि नेल-कर्णवे सारतमावदीपे विद्योऽस्थायः ॥ २० ॥

पाण्डच इति ॥ १ ॥

अनुज्ञातः त्वमजय्यो भविष्यसीत्यनुगृहतिः ॥ २ ॥ राजानं युधिष्ठिरम् ॥ ४ ॥ भ्रातुः युधिष्ठिरस्य ॥ ७ ॥ यां स्वर्ग वियत अन्तरिक्षम ॥ १३॥ अण्डजैर्ज-लपक्षिभिः सारसादिभिः आकीर्णी ब्याप्ताम् ।। २०।। अवस्कृत्य निपरय जन्मध्य मार्गादन्यत्र दुरे इत्यर्थः ॥२१॥ असमयनैः असवः प्राणा उन्मध्यन्त्ये निस्तैः मौर्वाच्यतैः

ञ्जाराणां चाभिगजेताम् ।

परस्परजिघांसया॥ बाणज्यातलकाब्देन द्यां दिकाः प्रदिशो वियत पृथिवीं नेमिघोषेण नादयन्तोऽभ्ययुः परान् तेन शब्देन महता संहष्टाश्रक्रराहवम् । चीरा वीरैभेहाघोरं कलहान्तें तितीर्षवः १४ ज्यातलत्रधनुःशब्दः कुञ्जराणां च बृंहताम्। पादातानां च पततां नृणां नादो महानभूत् तालशब्दांश्च विविधा-

भिन्दिपालान्महांकुशान्। प्रग्रह्म क्षिप्रमापेतः

गढाः प्रासान शितान कन्तान

दारुणश्च पुनस्तेत्र प्रादुरासीत्समागमः॥८ ततः पुनः समाजग्मुरमीताः कुरुपाण्डवाः । भीमसेनमुखाः पार्थाः स्तपुत्रमुखा वयम् ९ ततः प्रवद्भते भूयः संग्रामो राजसत्तम। कर्णस्य पाण्डवानां च यमराष्टविवर्धनः १० धनंषि बाणान्परिधानसि-पहिश-तोमरान् मुसलानि भुशुण्डीश्च सदाक्यृष्टिपरश्वधान्

निवृत्तेश्च पुनः पार्थैंभेग्नं राष्ट्रवलं महत्। अभ्वत्याम्नश्च सङ्करपाद्धताः कर्णेन सञ्जयाः तथाऽश्व-रथ-नागानां कृतं च कदनं महत्। सर्वमाख्यातवान्वीरो वासुदेवः किरीटिने ६ एतच्छत्वा च दुश च भ्रात्रधीरं महद्भयम्। वाहयाश्वान हृषीकेश क्षिप्रमित्याह पाण्डवः ततः प्रायादृषीकेशो रथेनाप्रतियोधिना।

स्य सम्बाकरोत्पार्थस्तन्समान्त्रध्य सञ्जय ॥ ३ सक्षय उवाच । हते पांड्येऽर्जुनं क्रष्णस्त्वरन्नाह वचो हितम् पश्यामि नाहं राजानमपयातांश्च पाण्डवान्

युक्तो वीरः स पाण्डवः। सर्वभूतेष्वनुज्ञातः राङ्करेण महात्मना ॥ तस्मान्महञ्जयं तीत्रममित्रञ्जाद्धनक्षयात्।

समाप्तविद्यो बळवान

श्रुत्वातत्र भृशं त्रेसुः पेत्रर्भम्छश्च सैनिकाः॥ तेषां निनदतां चैय शस्त्रवर्षे च सञ्जताम् ।

बहुनाधिरथिवीरः प्रममाथेषुभिः परान् १७ पञ्च पञ्चालवीराणां स्थान्ददा च पञ्च च । साभ्वस्तव्यजान्कर्णः शरैनिन्ये यमक्षयम१८ योधसुख्या महावीर्याः पाण्डनां कर्णमाहवे शीब्रास्तर्णमावृत्य परिचन्नः समन्ततः १९ ततः कर्णो द्विषत्सेनां दारवर्षेविंछोडयन्।

विजगाहाण्डजाकीणी पश्चिमीमिव यथपः॥

द्विषन्मध्यमवस्कन्ध राधेयो धनुरुत्तमम्।

शिरांस्युन्मध्य पातयत्॥

चर्मवर्माणि संधिनान्यपतन्भवि देहिनाम् ।

विषेतुर्नास्य संस्पर्शे द्वितीयस्य पतित्रणः २२

मौद्या तलत्रे न्यहनत्कराया वाजिनो यथा

पाण्डसञ्जयपञ्चालाञ्जारगोचरमागतान् ।

ममर्दे तरसा कर्णः सिंहो सगगणानिय २४

यमी च युयुधानश्च सहिताः कर्णमभ्ययुः २५

तेषु द्यायच्छमानेषु कुरू-पञ्चाल-पाण्डुषु ।

वियानस्त्रणे त्यक्ता योधा जझः परस्परम्॥

सुसन्नद्धाः कवचिनः सदिारस्त्राणभूषणाः ।

समस्यधावनत भूशं काळदण्डेरिवोद्यतैः।

गदाभिर्मुसळेश्चान्ये परिधेश्च महाबळाः २७

नर्दन्तश्चाह्नयन्तश्च प्रवल्गन्तश्च मारिष ॥ २८ ततो निजन्नरन्योन्यं पेत्रश्चान्योन्यताडिताः

वमन्तो रुधिरं गात्रैर्विमस्तिष्केक्षणायुधाः॥

जीवन्त इव चाप्येके तस्थः शस्त्रोपबृहिताः

जक्तिभिर्मिन्दिपालैश्च नखर-प्रास-तोमरैः॥

हारैकीणैः तलन्ने ज्याघातबारणस्थाने न्यहनत् यथा ते शरं-

सन्धातं न शक्तुवन्ति तथा चकारेत्यर्थः ॥ २३ ॥

ब्यायच्छमानेषु यतमानेषु ॥ २६ ॥ विमस्तिष्वेक्षणायुधाः महितव्यं शिरोभागस्थमांसपिण्डः ॥२९ ॥ परश्रवैः तत्रञ्जः

पश्चिरिसिभश्च चिच्छिदुः शक्तिभिविभिदुः भिन्दिपालै-

श्चिक्षिपः नखरैः संचक्तुः प्रासतोमरैर्जध्तः ॥ ३१ ॥

दन्तपूर्णैः सरुधिरैर्वक्षेत्रदीडिमसम्बर्भैः।

परश्वधेश्चाप्यपरे पड़िशैरसिभिस्तथा।

ततः पाञ्चालराजश्च द्रौपदेयाश्च मारिष

वर्मदेहासुमथनैधेनुषः प्रच्युतैः शरैः।

विधुन्वानः शितैर्वाणैः

१२

ततश्चश्चिन्छड्यान्ये विभिद्धश्चिश्चपुस्तया। सञ्चकर्त्वेश जहुश्च सुद्धा रणमहाणवे॥ २२ पृतुरन्योन्यिन्दिता द्यसवो सिथरोश्चिताः। श्चरन्तः सुरस्ते रक्त प्रकृताश्चन्दा दश् ॥ ३३ रचे रया चिनिह्ता हस्तिभिश्चापि हस्तिनः नरैनेता हताः पेतुरुवाश्चाश्चैः सहस्रदाः॥ ३४ ध्वताः शिरोसि स्वाणि

ध्वजाः शारास छत्राणि विषक्तता चुणां सुजाः। धुरैर्भक्षार्थचन्द्रेश चिछ्रनाः पेतुर्महीतले ॥ नराश्च नागान्सरथान् ह्यान्मसुदुराह्ये। अभ्यारोहिहेताः शुर्गाभ्छन्नहृस्ताश्च दन्तिनः

सपताका ध्वजाः पेतुर्विशीर्णा इव पर्वताः। पत्तिभिश्च समाप्नुत्य द्विरदाः स्यन्दनास्तथा

हताश्च हन्यमानाश्च पतिताश्चेव सर्वदाः।

अश्वारोहाः समासाय
ह्विरिताः पित्तिमिह्ताः॥ ३८
सादिभिः पित्तसंबाध निहता ग्रुधि होरते।
भृदितानीय पमारित प्रस्ताना यु च स्रजः
हतानां वद्नान्यासन् गात्राणि च महाहवे
रूपाण्यस्यकाम्बानि हिरदाश्यवणां सुप।

समुद्रानीय बस्त्राणि ययुर्दुर्द्शतां पराम् ॥४०

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संकुलयुद्धे एकविशोऽध्यायः॥ २१॥

२२

सक्षय उवाच। हस्तिभिस्तु महामात्रास्तव पुत्रेण चोदिताः भृष्ट्यनं जिघांसन्तः क्रदाः पापंतमभ्ययुः॥ प्राच्याश्च दाक्षिणात्याश्च प्रवरा गजयोधिनः अङ्गा वङ्गाश्च पुण्डाश्च मागघास्ताम्रलिप्तकाः मेकलाः को शला मद्रा दशाणी निषधास्तथा गजयुद्धेषु कुश्लाः कलिङ्गैः सह भारत ॥ ३ श्चर-तोमर-नाराचैर्वृष्टिमन्त इवाम्बुदाः। सिषिचस्ते ततः सर्वे पाञ्चालवलमाहवे॥ ४ तान्संमिमदिंचुनागान् पाष्णर्यग्रष्टांक्रौर्भृशम् चोदितान्पार्वतो बाणैर्नाराचैरभ्यवीवषत्॥ एकैकं दशभिः षहभिरष्टाभिरपि भारत। द्विरदानमिविद्याध क्षिप्तैर्गिरिनिभाज्यारैः॥ प्रच्छाद्यमानं द्विरदैमेंवैरिव दिवाकरम्। प्रययुः पाण्डुपञ्चाला नदन्तो निशितायुधाः तात्रागानभिवर्षन्तो ज्यातन्त्रीतलनादितैः। बीरनृत्यं प्रज्ञत्यन्तः श्ररताळप्रचोदितैः। नकुलः सहदेवश्च द्वीपदेयाः प्रभद्रकाः॥

इस्सं क्रिपं प्रकृताश्विकवाश्वन्दना रक्तवन्दनाः ॥ ३३ ॥ समाख्य संख्यसुरुद्धस्य ॥३०॥ पद्मानीव वदनानि स्रज वय गात्राणि ॥ ३९ ॥ समुवानि स्रारक्षिवानि मक्तिनानि ॥ ४० ॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नेककण्डीये भारतभावद्वीपे एकत्रिवीऽस्यायः ॥ २९ ॥

सात्यिकश्च शिखण्डी च चेकितानश्च वीर्यवान्। समन्तात्सिषिचुर्वीरा मेघास्तोयैरिवाचळान् ॥ ते स्लेच्छै: प्रेषिता नागा नरानश्वान रथानपि। हस्तैराक्षिप्य मसूद्रः पद्भिश्चाप्यतिमन्यवः॥ 80 बिभिदुश्च विषाणाश्रैः समाक्षिप्य च चिक्षिपः विषाणलञ्जाश्चाप्यन्ये परिपेतर्विभीषणाः ॥ प्रमुखे वर्तमानं तु द्विपमङ्गस्य सात्यिकः। नाराचेनोग्रवेगेन भिरवा मर्माण्यपातयत॥ तस्यावर्जितकायस्य द्विरदादुत्पतिष्यतः। नाराचेनाहनद्रक्षः सात्यकिः सोऽपतद्भवि॥ पुण्डस्यापततो नागं चलन्तमिव पर्वतम्। सहदेवः प्रयत्नास्तैर्नाराचैरहनचिभिः॥ १४ विपताकं वियन्तारं विवर्मध्वजजीवितम्। तं कृत्वा द्विरदं भूयः सहदेवोऽङ्गमभ्ययात

हस्तिभिरिति ॥ १॥ पार्ष्णः पादस्य पश्चाद्धागः अगुरुः प्रसिद्धः। अञ्चयः प्रतोदः पाष्य्यकृतः अगुरुश्च्यक्षेति हो केवलाङ्क्षयः तैः ॥ ५ ॥ प्रच्छाद्यमानं वृष्ट्युक्षम् ॥ ०॥ आर्वार्षतः प्रहारवचनेन रक्षितः कार्यो येन तस्य ॥ १३॥

રહ

सहदेवं त नकुलो वारियत्वाङमार्दयत । नाराचैर्यमदण्डाभैस्त्रिभिर्नागं शतेन तम ॥ दिवाकरकरप्रख्यानङ्गश्चिक्षेप तोमरान्। नकुलाय दातान्यष्टौ त्रिधैकैकं तु सोऽच्छिनत् तथाऽर्धचन्द्रेण शिरस्तस्य चिच्छेद पाण्डवः स पपात हतो म्लेच्छस्तेनैव सह दन्तिना ॥ अथाङ्गपुत्रे निहते हस्तिशिक्षाविशारदे। अङ्गाः ऋद्या महामात्रा नागैर्नेक्टमभ्ययः॥ चलत्पताकैः समुखैर्हमकक्षात्रच्छदेः। मिमर्दियन्तस्त्वरिताः प्रदीन्नेरिच पर्वतैः॥२० मेकलोत्कलकालिङा निषधास्ताम्रालिपकाः दारतोमरवर्षाणि विम्रञ्जन्तो जिघांसवः॥ तैश्लाद्यमानं नकलं दिवाकरमिवाम्बदैः। परिपेतः ससंरब्धाः पाण्ड-पञ्चाल-सोमकाः ततस्तदभवद्यद्धं रथिनां हस्तिभिः सह। सुजतां दारवर्षाणि तोमरांश्च सहस्रदाः। नागानां प्रास्फटन क्रम्भा

वन्ताश्चैवातिविद्धानां नाराचैर्भषणानि च॥

तेषामणी महानागांश्चतःषण्या सतेजनैः। सहदेवो जयानाश तेऽपतन सह सादिभिः अञ्जोगतिभिरायस्य प्रयत्नाद्यनुकत्तमम्। नाराचैरहनन्नागान्नकुछः कुलनन्दनः ॥ २६

ततः पाञ्चालज्ञीनेयी द्रौपदेयाः प्रभद्रकाः।

शिखण्डी च महानागान् सिषिचः शरवृष्टिभिः॥

ते पाण्डयोधाम्बधरैः शत्रुद्धिरदपर्वताः। बाणवर्षेर्द्धताः पेतुर्वज्रवर्षेरिवाचलाः॥ एवं हत्वा तव गजांस्ते पाण्डरथकुञ्जराः। द्वतां सेनामवैक्षन्त भिन्नकुलामिवापगाम्॥ तां ते सेनां समालोड्य पाण्डुपुत्रस्य सैनिकाः विक्षोमयित्वा च प्रनः कर्णे समभिद्रद्रवः ३०

मर्माणि विविधानि च । इति श्रीमहासारते कर्णपर्वणि संकलयुद्धे हार्विशोऽध्यायः ॥ २२॥

STANGE -

33

समार्गणग्रणं चापं छित्वा तस्य महानसिः। निपपात ततो भूमी च्युतः सर्पं इवाम्बरात्७

अधान्यद्भरादाय सहदेवः प्रतापवान्। दुःशासनाय चिक्षेप बाणमन्तकरं ततः॥ ८ तमापतन्तं चिशिखं यमदण्डोपमत्विषम् । खडेन जित्रधारेण विधा चिन्छेट कीरवः ९ ततस्तं निशितं खड्डमाविध्य युधि सत्वरः। धनुशान्यत्समादाय शरं जग्राह वीर्यवान ॥ तमापतन्तं सहसा निर्ह्मिशं निशितैः शरैः। पातयामास समरे सहदेवो हसन्निव ॥ ११ ततो बाणांश्चतःषष्टि तव पुत्रो महारणे।

सहदेवरथं तुर्णे प्रेषयामास भारत॥ ताञ्छरान्समेर राजन् वेगेनापततो बहुन्। एककं पञ्चभिवाणैः सहदेवो न्यक्रन्तत

सहदेवं त्रिसप्तत्या बाह्वोक्रस्स चार्पयत्॥ ५ सहदेवस्तु संकुद्धः खड्गं गृह्य महाहवे । आविध्य शासुजत्तूर्ण तब पुत्ररथं प्रति॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाण नैलक्षण्ठीये भारतभावदापे

सञ्जय उवाच।

सहदेवं तथा कृद्धं दहन्तं तव वाहिनीम्।

दुःशासनो महाराज भ्राता भ्रातरमभ्ययात

पाण्डपत्रस्त्रिभिवाणिवंशस्यभिहतो वली ३

सारार्थे च त्रिभिः शरैः॥

दःशासनस्ततश्चापं छित्वा राजन्महाहवे।

ती समेती महायुद्धे दृष्टा तत्र महारथाः।

सिहनादरवांश्रक्षवीसांस्यादुधुबुश्च ह ॥

ततो भारत कृद्धेन तब पुत्रेण धन्विना।

न्नाराचेन तवात्मजम्।

विदश्वा विद्याध सप्तत्या

सहदेवस्ततो राज-

दाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

सहोति ॥ १॥ आदुधुवः मामितवन्तः ॥ २ ॥

१०

११

संनिवार्य महाबाणांस्तव प्रत्रेण प्रेषितान । अधास्मै सुबहुन्बाणान्त्रेषयामास संयुगे १४ तास्त्राणांस्तव पत्रोऽपि छिन्वैकैकं जिसिः शरैः। ननाद सुमहानादं दारयाणो वसन्धराम्॥ 94 ततो दःशासनो राजन विद्ध्या पाण्डसतं रणे। सार्राधं नवभिर्वाणे-मदियस्य समार्पयत्॥ 38 ततः ऋदो महाराज सहदेवः प्रतापवान् ।

समाधत्त शरं घोरं सत्यकालान्तकोपमस्॥ विकष्य बलवचापं तव पत्राय सोऽसजत । स तं निर्भिद्य वेगेन भित्त्वा च कवचं महत प्राविशासरणीं राजन वल्मीकमिव पन्नगः। ततः संग्रमहे राजंस्तव पुत्रो महारथः॥ १९ मुढं चैनं समालोक्य सार्थिस्त्वरितो रथम् अपोवाह भग्नं त्रस्तो वध्यमानः शितैः शरैः पराजित्य रणे तंत कीरव्यं पाण्डनन्दनः। दुर्योधनवलं दहा प्रममाथ समन्ततः॥ पिपीलिकपुटे राजन्यथा सृद्बनक्षरी रुपा। तथा सा की रवी सेना सदिता तेन भारत २२ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि सहदेव-दःशासनग्रहे

वयोविंजोऽध्यायः॥ २३॥

5 3

सक्षय उवाच । नकलं रमसं युद्धे द्वावयन्तं वरूथिनीम्। कर्णी वैकर्तनो राजन्वारयामास वै रुपा १ नकलस्त ततः कर्णे प्रहसन्निदमद्रवीत । चिरम्य बत इष्टोऽहं दैवतैः सीम्यचक्षपा २ पद्य मां त्वं रणे पाप चक्षविषयमागतम्। त्वं हि मूळमनथीनां वैरस्य कळहस्य च ३

त्वद्दोषात करवः श्लीणाः समासाच परस्परम। त्वामद्य समरे हत्वा

क्रतकत्योऽस्मि विज्वरः॥ प्रवसक्तः प्रत्युवाच नकुछं सुतनन्दनः। सद्दर्भ राजपत्रस्य धन्विनश्च विशेषतः॥ ५ प्रहरस च में बीर पदयामस्तव पौरुषस्। कर्म करवा रणे शर ततः कत्थितमहीस ॥ ६ अनुकरवा समरे तात शूरा युध्यन्ति शक्तितः प्रयुध्यस्य मया शक्तया हनिष्ये दर्पमेव ते ७ इत्युक्ता प्राहरक्तर्णे पाण्डुपुत्राय सुतजः। विद्याध चैनं समरे जिसमत्या हिलीमुखैः नकुलस्त ततो विद्धः स्तप्रत्रेण भारत। अज्ञीत्याज्ञीविषप्रक्यैः सृतपुत्रमविष्यत ॥ ९

तस्य कर्णो धनुश्छित्वा खर्णपङ्कैः शिलाशितैः । त्रिशता परमेष्वासः शरैः पाण्डवमर्दयत्॥ ते तस्य कवचं भित्त्वा

पपः शोणितमाहवे। आशीविषा यथा नागा भिरवा गां सिळिलं पप्रः॥

अधान्यजनरादाय हेमपृष्टं दुरासदम्। कर्णे विद्याध सप्तत्या सार्राधं च त्रिभिः शरैः॥

ततः कृद्धो महाराज नकुलः परवीरहा । श्चरप्रेण सुतीक्ष्णेन कर्णस्य घनुराच्छिनत्॥ अधैनं छिन्नधन्वानं सायकानां शतैस्त्रिभिः। आजझे प्रहसन्वीरः सर्वलोकमहारथम्॥ १४ कर्णमभ्यर्दितं दृष्टा पाण्डुपुत्रेण मारिष । विस्मयं परमं जग्मू रथिनः सह दैवतैः ॥१५ अधान्यद्वनुरादाय कर्णों वैकर्तनस्तदा। नकुळं पञ्चभिर्बाणैर्जत्रदेशे समार्पयत्॥ १६ तत्रस्थैरथ तैर्वाणैर्माद्वीपुत्रो हयरोच्चयत । स्वरहिमभिरिवादित्यो भवने विस्ञन्यमाम् नकुलस्तु ततः कर्ण विद्ध्वा सप्तभिराश्चरीः।

पिपीलिकपुरं पिपीलिकाबासपटलम् ॥ २२ 🛙 हाति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नै०भा० त्रयोविंशोऽध्यायः २३॥

नक्रलमिति। रमसं रणोत्सकम् ॥१॥

अधास्य धनुषः कोटि पनश्चित्रहेट मारिष ॥

सोऽम्यत्कार्ध्वक्रमादाय समरे वेगवत्तरम् । नकुलस्य ततो वाणैः समन्तान्छादयद्दिशः॥ संछायमानः सहसा कर्णवापच्युतैः शरैः । विच्छेद स शरोस्त्र्णे शरैरेव महारथः॥२० ततो वाणमयं जालं विनतं द्योधि हड्यते

खद्योतानामिव बातैः संपतद्भिर्यथा नमः॥

तैर्विस्कैः शरशतैश्छादितं गगनं तदा । शलमानां यथा वातस्तद्वदासीद्विशांपते॥२२ ते शरा हेमविहताः सम्पतन्ती सहर्महः। श्रेणीकृता स्यकाशन्त क्रीआः श्रेणीकृता इव बाणजालावृते व्योक्ति छादिते च दिवाकरे। न सम संपत्ते भूम्यां किचिद्प्यन्तरिक्षगम्॥ निरुद्धे तत्र मार्गे च शरसंधेः समन्ततः। व्यरोचेतां महात्मानी कालसर्यावियोदिती॥ कर्णचापच्युतैवाणविध्यमानास्तु सोमकाः। अवालीयन्त राजेन्द्र वेदनार्ता भूशार्दिताः॥ नक्रलस्य तथा बाणैर्हन्यमाना चमस्तव। डयशीर्यंत दिशो राजन्वातनुसा इवास्त्रदाः॥ ते सेने हन्यमाने तु ताभ्यां दिव्यैर्महाशरैः। शरपातमपाकस्य तस्थतः प्रेक्षिके तदा ॥ २८ ओत्सारितजने तस्मिन कर्णपाण्डवयोः शरैः अविध्येतां महात्मानावन्योन्यं शरवधिभिः विदर्शयन्तौ दिव्यानि शस्त्राणि रणसूर्धाने। छादयन्ती च सहसा परस्परवधैषिणी ॥३० नकुलेन दारा मुक्ताः कङ्कबर्हिणवाससः। स्तपुत्रमवच्छाच व्यतिष्टन्त यथाऽस्वरे ॥ ३१ तथैव सतपत्रेण प्रेषिताः परमाहवे। पाण्डपुत्रमवच्छाद्य व्यतिष्ठन्ताम्बरे शराः॥ शरवेदमप्रविष्टौती दृदशाते न केश्चन। सुर्याचन्द्रमसी राजञ्छाद्यमानी घनैरिव ॥ ततः कुद्धो रणे कर्णः कृत्वा घोरतरं वपुः। पाण्डवं छादयामास समन्ताच्छरवृष्टिभिः॥ सोऽतिच्छन्नो महाराज सत्तप्रत्रेण पाण्डवः। न चकार ध्यथां राजन भास्करो जलदैर्यथा ततः प्रहस्याधिरथिः शरजालानि मारिष। प्रेषयामास समरे शतशोऽय सहस्रशः ॥ ३६ पकच्छायमभूत्सर्वे तस्य वाणैर्महात्मनः। अम्रच्छायेच सञ्जबे संपतद्भिः शरोत्तमैः॥

ततः कर्णो महाराज धनुश्चित्वा महात्मनः

सार्र्थि पातयामास रथनीडाद्धसन्निव॥३८

ततोऽश्वांश्रतस्थास्य चतुर्भिनिशितैः शरैः।

यमस्य भवनं तर्णे प्रेषयामास भारत॥ अधास्य तं रथं दिव्यं तिलशो व्यधमच्छरैः पताकां चकरक्षांश्च गदां खड्डां च मारिष ॥ शतसन्दं च तस्रमं सर्वीपकरणानि स्र। हताओं विरथश्चैव विवर्माच विशापते॥ अवतीर्य रथाचर्ण परिषं ग्रह्म धिष्ठितः। तमदानं महाघोरं परिघंतस्य सतजः॥ ४२ व्यहनत्सायकै राजन्स्तिक्षिर्भारसाधनैः। ट्यायधं चैनमालक्ष्य दारैः सन्नतपर्वाभिः॥ आर्पयद्रहाभिः कर्णों न चैनं समपीडयत्। स हन्यमानः समरे कृतास्त्रेण बळीयसा॥ प्राद्ववत्सहसा राजचक्को व्याक्रलेन्द्रियः। तमभिद्धत्य राधेयः प्रहसन्वै प्रनः प्रनः॥ ४५ सज्यमस्य धनुः कण्डे व्यवासुजत भारत । ततः स शशुभे राजन्कण्डासक्तमहाधनः॥ परिवेषमञ्जासो यथा स्याद्योच्चि चन्द्रमाः। यथैव चासितो मेघः शक्रचापेन शोभितः॥ तमव्यवीत्ततः कर्णो स्यर्थे स्याहतवानिस। वदेदानीं पुनर्हेष्टो वध्यमानः पुनः पुनः ॥ ४८ मा योत्सीः करुभिः सार्धं बळवद्भिश्च पांडव सहरौस्तात युध्यस्व बीडां मा कुरु पाण्डव गृहं वा गच्छ माद्रेय यत्र वा कृष्णफाल्युनी एवमुकत्वा महाराज स्यसर्जयत तं तदा॥ वधप्राप्तं त तं शूरो नाहनद्वर्भवित्तदा। स्मृत्वा क्रन्त्या वची राजंस्तत एनं व्यसर्जयत विसृष्टः पाण्डवो राजन् सृतपुत्रेण धन्विना बीडब्रिव जगामाथ यधिष्ठिरस्थं प्रति ॥ ५२ आहरोह रथं चापि सतपत्रप्रतापितः। निःश्वसन् दःखसन्तप्तः क्रंभस्य इव पन्नगः५३

तं विजित्याय कर्णोऽपि पञ्चाळांस्त्वरितो ययौ । रथेनातिपताकेन

जन्द्रवर्णहयेन च॥ १५४ तत्राकन्दो महानास्तिराण्डवानां विद्यापितं दश्चा सेनापितं यान्तं पञ्चालानां रिवरापितं दश्च सेनापितं यान्तं पञ्चालानां रथमजान् तत्राकरोन्महाराज कद्नं सतनान्दनः। मध्यं प्राप्ते दिनकरे चक्रविद्यारमञ्जः॥ ५६ मझजके रथैः केश्विल्छित्रध्वप्ताकिमिः। इतार्थ्वहेतस्तुत्वः भझाक्षेत्रीय मारिषा ५७ हिन्द्यमाणानपद्याम पञ्चालानां स्थानानां स्वार्वात् ।

दावाग्निपरिदग्धाङ्गा यथैव स्युर्महावने। भिन्नकस्मार्डकधिराश्चित्रहस्ताश्च वारणाः॥ छिन्नगात्रावराश्चेव चिछन्नवालघयोऽपरे। छिन्नाभाणीय संपेत्रईन्यमाना महात्मना॥ अपरे त्रासिता नागा नाराचशरतोमरैः। तमेवाभिद्धलं जग्द्धः शलभा इव पावकम्॥ अपरे निष्टनन्तश्च व्यवस्थनत महाद्विपाः। क्षरन्तः शोणितं गात्रैर्नगा इव जलस्रवाः॥ उरश्क्रदेवियकांश्च वालवन्धेश्च वाजिनः। राजतेश्च तथा कांस्यैः सीवर्णेश्चैव भवणैः॥ हीनांश्चाभरणैश्चेव खळीनेश विवर्जितान । चामरेख कुथाभिश्च तृणीरैः पतितरिप ॥ ६४ निहतैः सादिभिश्चैव दूरैराहवशोभितैः। अपञ्चाम रणेतत्र भास्यमाणान हयोत्तमान प्रासैः खड्डैश्च रहितानष्टिभिश्चापि भारत। हयसादीनपद्याम कञ्चकोष्णीपधारिणः॥ निहतान्यध्यमानांश्च वेपमानांश्च भारत। नागाङावयवैहींनांस्तत्र तत्रैव भारत॥ ६७ रधान् हेमपरिष्कारान्संयुक्ताञ्जवनैर्हयैः। भ्राम्यमाणानपश्याम हतेषु रथिषु द्वतम्॥ भग्नाक्षकवरान्कांश्चिद्धग्रचकांश्च भारत।

विपताकश्वजांश्चान्याञ्चित्रेष्ठेषादण्डवन्ध्रान् विहतान् रथिनस्तत्र धावमानांस्ततस्ततः। सत्तपुत्रदारेस्तीक्ष्णीर्हन्यमानान्विद्यापते॥ ७० विशस्त्रांश्च तथैवान्यान् सरास्त्रांश्च हतान्बहन् तारकाजालसंख्यान्वरघण्टाविशोभितान॥ नानावर्णविचित्राभिः पताकाभिरलंकतान वारणाननपञ्चाम धावमानान्समन्ततः॥७२ शिरांसि बाह्ननुकंश्च च्छिन्नानन्यांस्तथैव च कर्णचापच्यतैर्वाणैरपश्याम समन्ततः॥ ७३ महान्ड्यतिकरो रौद्रो योधानामन्वपद्यत। कर्णसायकनुत्रानां युष्यतां च शितैः शरैः॥ ते वध्यमानाः समरे सत्पत्रेण सञ्जयाः। तमेवाभिमुखं यान्ति पतङ्गा इच पानक्तना तं दहन्तमनीकानि तत्र तत्र महारथम्। क्षत्रिया वर्जयामासुर्युगान्ताश्चिमिवोल्बणम् हतशेषास्त ये वीराः पञ्चालानां महारथाः। तान्प्रसम्भान् द्वतान्वीरः पृष्ठतो विकिरञ्छरैः अभ्यधावत तेजस्वी विशीर्णकवचध्यजान तापयामास तान्वाणैः सत्तपत्रो महाबलः। मध्यंदिनमनप्राप्तो भतानीय तमोचदः॥ ७८

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णयुद्धे चतुर्विद्योऽध्यायः॥ २४॥

イントランなのでくって

34

सञ्जय उवाच।

युयुत्सुं तम पुत्रस्य द्वावयन्तं वर्ल महत।
उत्कृतां न्यपत्तूर्णं तिष्ठ तिष्ठेति चाववित्।
युयुत्सुख्य ततो राजिश्वत्वायरिण पत्रिणा।
उत्कृतं ताडयामास चञ्जेणेव महावक्त्य ॥ २
उत्कृत्त्वत्ताः कुर्यस्तव पुत्रस्य संयुगे।
अर्थ्यप्रेण अञ्चित्रस्य ता ताडयामास कर्णिना
तद्यास्य अञ्चित्रस्य युत्रस्यवंगचत्तरम्।
अन्यदृत्वत् युमस्य संत्यते।
अन्यदृत्वत् युमस्य संत्यते।
अन्यदृत्वत् युमस्य संत्यते।
अन्यदृत्वत् युमस्य संत्यते।
अन्यदृत्वत् युमस्यापं संत्यते।
अन्यदृत्वत् युमस्यापं संत्यते।
अन्यदृत्वत् युमस्यापं विद्यापं भरतर्थम्
सार्यो विभियानर्थनं च भूयो स्यविध्यतः
उत्कृतस्तं वृत्वित्यास्य विद्याद्यास्यपितिः

अधास्य समरे कुद्धो ध्वजं विच्छेद काञ्चनं स्विच्छेद काञ्चनं स्विच्छायिष्टा सुमहाच्यियेमाणो महाध्वजः पपात प्रमुखे राजन् युगुस्साः काञ्चनच्याध्येत वृद्धा क्षेत्रसृष्टिकतः । उल्कं पञ्चाभियो चेष्टा युग्तस्याः निर्मादिक । ८ उल्कंस्तस्य समरे तैरुषीतेन मारिष । दिर्माञ्चलेद सङ्गेन यन्तुभैरतसत्तमा ॥ ९ तिच्छासपतद्वमौ युग्तस्यः सारयेस्तदा । ताराक्षं यथा चित्रं निपपात महीत्रहे ॥ १० जधान चतुरोध्वां तं च विद्याय पञ्चिमः सोऽतिविद्धौ वृज्यता प्रस्थामः

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणे नैलकण्ठीये भारतमावदीपे चतुर्विघोऽष्यायः ॥ २४ ॥

28

तं निर्जित्य रणे राजन्नळकस्त्वरितो ययौ। पाञ्चालान्स्अयांश्चैव विनिधान्नाशितैः शरैः शतानीकं महाराज श्रतकर्मा सतस्तव। व्यश्वसत्तरथं चक्रे निर्मेषार्धादसंग्रमः॥ १३ हताभ्वे त रथे तिष्ठकातानीको महारथः। गदां चिक्षेप संकद्धस्तव प्रतस्य मारिष ॥१४ सा करवा स्यंदनं भस्म हयांश्चेव ससारथीन पपात धरणीं तर्णे दारयन्तीय भारत॥ १५ ताव्मी विरथी वीरी कुरुणां कीर्तिवर्धनी। व्यपाक्रमेतां युद्धान्त प्रेक्षमाणी परस्परम्॥ पत्रस्त तव संसान्तो विविद्यो रथमारुहत्। ज्ञातानीकोऽपि स्वरितः प्रतिविन्ध्यरथं गतः सुतसोमं तु शकुनिर्विद्ध्या तु निशितैः शरैः नाकस्पयत संकडो वार्यीच इव पर्वतम्॥ सतसोमस्तु तं दृष्टा पितुरत्यन्तवैरिणम्। शरैरनेकसाहस्त्रश्र्वादयामास भारत ॥ १९

ताञ्दाराञ्चाकुनिस्तूर्णे चिच्छेदान्यैः पतत्रिभिः। छच्चस्त्रश्चित्रयोधी च

जितकाशी च संयुगे ॥ २० निवार्य समरे चापि शर्रास्तासिशितैः शरैः। । साज्ञाम सुकंदुः सुतसोमं निमिः शरैः ॥ तस्याध्वान केतनं सुतं तिळशो व्यथमच्छरैः स्वाळस्तव महाराज ततः उच्छुकुर्जनाः ॥ इताध्वो विरक्षकेतुः सारिप । प्रची प्रवृषेर पृष्ठा रुणारुमाचितिष्ठत ॥ २३

ध्यस्जत्सायकाञ्चेव स्वर्णपुंसाव्हितालात्तान्। स्वर्णपुंसाव्हितालात्तान्। स्वरूपामास समरे तव स्यालस्य तं रथम्॥

शलमानामिव बाताञ्जारबातान्महारथः। रथोपनान्समीहयैवं विदयथे नैय सौबलः॥

प्रममाथ शरांस्तस्य शरवातेर्महायशाः । तत्रातुष्यस्त योषाश्च सिद्धाश्चापि दिवि स्थिताः ॥ २६ स्रतसोमस्य तत कर्म दृश अदेशमद्भतम् । रथस्थं शकृति यस्त पदातिः समयोधयत्॥ तस्य तीक्ष्णैर्महावेगैर्महाः सन्नतपर्वभिः। व्यहनत्कार्भुकं राजस्तुणीराश्चेच सर्वशः ॥ स चिल्लाभारता विरथ: खडमग्रस्य चानदतः वैदयीत्पलवर्णाभं दस्तिदस्तमयत्सरुम् ॥२९. म्रास्यमाणं ततस्तं त विमळास्वरवर्जसम् काळदण्डोपमं मेने सुतसोमस्य धीमतः॥ सोऽचरत्सहसा खड़ी मण्डलानि सहस्रशः चतर्दश महाराज शिक्षाबळसमन्वितः ॥३१ म्रान्तस्रक्षान्तमाविद्यमाप्ततं विप्रतं खतम् संपातसम्बीणें च दर्शयामास संयुगे ॥ ३२ सीबलस्त ततस्तस्य शरांशिक्षेप वीर्यवान्। तानापतत प्याद्य चिच्छेद परमासिना॥ ततः ऋद्धो महाराज सौबलः परवीरहा। प्राहिणोत्स्रुतसोमाय शरानाशीविषोपमान् चिच्छेद तांस्त खड़ेन शिक्षयाच बलेन च वर्शयँहाधवं युद्धे ताक्ष्यंत्रत्यपराक्रमः ॥३५ तस्य सञ्चरतो राजन् मण्डलावर्तने तदा। ध्ररप्रेण सुतीक्ष्णेन खड्डं चिच्छेद सुप्रभम्॥ स च्छिन्नः सहसा भूमी

स च्छिन्नः सहसा भूमी निपपात महानसिः। अर्धमस्य स्थितं हस्ते

मण्डलानि श्रान्तसुद्भान्तमित्यादीन्मार्गान् अनुलोमविलो- | अनुलोमविलोमाभ्यारे मभेदेन द्विगुणतया चतुर्दश ॥ ३१ ॥ मण्डलाना आवर्तने । शोमनसुष्टेः ॥ ३७ ॥

अनुलोमविलोमाभ्यासे ॥ ३६ ॥ अस्य असेः सुरसरोः शोमनसुष्टेः ॥ ३७ ॥

किर्णपर्व १

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि स्रुतसोमसौबलयुद्धे पञ्चविंद्योऽध्यायः ॥ २५॥

ર દ

सञ्जय उवाच। धष्ट्राम्नं कृषो राजन वार्यामास संयुगे। यथा दृश वने सिंहं शरमी वारयेद्यि ॥ १ निरुद्धः पार्षतस्तेन गौतमेन बळीयसा । चदात्पदं विचलितं नाशकत्तत्र भारत ॥ गौतमस्य रथं दश धष्टयसरथं प्रति। वित्रेसः सर्वभूतानि क्षये प्राप्तं च मेनिरे॥ ३ तत्राबोचनिवमनसो रथिनः सादिनस्तथा। द्रोणस्य निधनाञ्चनं संक्रुद्धो द्विपदां वरः॥ शारद्वतो महातेजा दिव्यास्त्रविद्वदारधीः॥ अपि खस्ति भवेदद्य भृष्ट्यूब्रस्य गौतमात्॥ अपीयं बाहिनी कृत्स्ना मुच्येत महतो भयात अप्ययं ब्राह्मणः सर्वोत्त नो हन्यात्समागतान यादशं दृश्यते रूपमन्तकप्रतिमं भशम्। गमिष्यत्यद्य पदवीं भारद्वाजस्य गीतमः ७ आचार्यः क्षिप्रहस्तश्च विजयी च सदा युधि अस्त्रवान्वीर्यसंपन्नः कोधेन च समन्वितः ८ यार्षतश्च महायद्धे विमुखोऽचाभिलक्ष्यते। इत्येवं विविधा वाचस्तावकानां परैः सह ९ व्यथ्रयन्त महाराज तयोस्तव समागमे। विनिःश्वस्य ततः कोधात्क्रपः शारद्वतो नृप पार्षतं चार्दयामास निश्चेष्टं सर्वमर्मस् । स हत्यमानः समेर गौतमेन महात्मना ११ कर्तव्यं न स्म जानाति मोहेन महताऽऽवतः तमब्रवीत्ततो यन्ता कश्चित क्षेमं त पार्षत्१२ ईंडरां ध्यसनं युद्धे न ते दुष्टं मया कचित । दैवयोगान ते बाणा नापतन्मर्मभेदिनः १३ प्रेषिता द्विजमुख्येन मर्माण्युहिस्य सर्वतः। व्यावर्तये रथं तुर्णं नदीवेगमिवार्णवात्॥ १४ अवध्यं ब्राह्मण मन्ये येन ते विक्रमो हतः। भ्रष्टग्रसस्ततो राजञ्जानकैरव्रवीद्वयः॥ १५

महाते में मनस्तात गात्रखेदश्च जायते। वेपथश्च डारीरे मे रोमहर्षश्च सार्थे॥ वर्जयन ब्राह्मणं युद्धे शनैर्याहि यतोऽर्जुनः। अर्जनं सीमसेनं वा समरे प्राप्य सारथे १७ क्षेममद्य भवेदेवभेषा में नैष्ठिकी मतिः। ततः प्रायान्महाराज सार्धिस्त्वरयन् हयान् यतो भीमो महेच्चासो युग्रधे तब सैनिकैः। प्रद्वतं च रथं दश धृष्टदमस्य मारिष॥ १९ किरञ्ज्ञातज्ञातान्येव गौतमोऽज्ञययौ तदा ! शक्कं च पूरयामास सुदुर्सहररिद्मः॥ पार्षतं त्रासयामास महेन्द्रो नमुर्चि यथा। शिखण्डिनं त समरे भीष्मकृत्यं दुरासदम्२१ हार्दिक्यो वारयामास स्मयन्निव महर्महः। शिखण्डी त समासाध हविकानां महारथम् पञ्जभिनिशितैभँक्षैर्जत्रदेशे समाहनत्। कृतवमा तु संकृद्धो भित्त्वा पष्ट्या पतित्राभिः धनरेकेन चिच्छेद हसन राजन्महारथः। अधान्यद्र नुरादाय द्वपदस्यात्मजो बली॥

तिष्ठ तिष्ठेति संकुदो हार्दिक्यं प्रत्यभाषत । हार्दिक्यं प्रत्यभाषत । ततोऽस्य नवार्दि वाणान् क्षमणुङ्खान्स्तेजनान् ॥ २५ प्रेषमण्डास्त्रा वर्मणः । विवयामास राजेन्द्र तेऽस्याग्रस्थन्त वर्मणः । विवयामास राजेन्द्र तेऽस्याग्रस्थन्त वर्मणः । विवयाम्ता स्तिरिक्यं स्वाप्तं अप्रत्येण कार्युक्तं विचिन्न्यं भ्रद्याम् वर्षेमं क्षात्रेकं विचिन्न्यं भ्रद्याम् वर्षेमं क्षात्रेकं विचन्न्यं भ्राप्तं वर्षेमं ॥ २७ अज्ञीत्या मार्गणैः कुत्वो वाह्योत्रर्सस्य वार्पयत् कृतवमा त् संकृदो मार्गणैः स्रतिवस्तः २८ ववाम क्षियं गान्नैः कुमकारिवोद्यन्तम् । रिवोर्ण परिक्रिकः कुतवमा विवोद्यन्त २९

इति श्रीमहामारते कर्णपर्वाणे नैलकण्ठीये मारतमावदीपे पश्चविद्योऽध्यायः॥ २५॥

सृष्टेति । शरभोष्टपादः सिंह्याती पशुपक्षिशरीरो वृत्तिहवत् व्ध्यारमा।।१॥वर्मणः वर्म प्राप्य वाक्रदयन्त ऋष्टाः वर्म न चिन्हिब्दुरिसर्थः ॥ २६॥ ववाम वान्तवाता।२९॥

पार्षतं शिखण्डिनम् ॥ ३४ ॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि

प्रतिविद्याध तालुपान्।

श्वेताश्वोऽथ महाराज व्यथमत्तावकं बलम् यथा वायः समासाद्य तुलराशि समन्ततः १ प्रत्यद्ययुख्यिगर्तास्तं शिवयः कीरवैः सह। शाल्याः संशप्तकाश्चेव नारायणबळं च तत् २ सत्यसेनश्चन्द्रदेवो मित्रदेवः सुतंजयः। सीश्रतिश्चित्रसेनध भित्रवर्मा च भारत॥ ३ त्रिगर्तराजः समरे भावभिः परिवारितः। प्रजेश्चेव महेष्वासैनीनाशस्त्रविशारदैः॥ व्यस्जन्त शरवातान् किरन्तोऽर्जनमाहवे । अभ्यवर्तन्त सहसा वार्योघा इव सागरम् ५ ते त्वर्जनं समासाद्य योधाः शतसहस्रशः। अगच्छन विलयं सर्वे ताक्ष्यं दहेव पन्नगाः ६ ते हन्यमानाः समरे नाजहः पाण्डवं रणे। हन्यमाना महाराज रालभा इव पावकम् ७ सत्यसेनस्त्रिभिर्बाणैविंदयाध युधि पाण्डवम् मित्रदेवस्त्रिषष्ट्या त चन्द्रसेनस्त सप्तभिः ८ मित्रवर्मा त्रिसप्तत्या सीश्रुतिश्रापि सप्ताभिः शत्रुंजयस्तु विशत्या सुशर्मा नवभिः शरैः ९ स विद्धों बहाभेः संख्ये

सञ्जय उवाच।

वर्षेण क्रेदितो राजन् यथा गैरिकपर्वतः। अधान्यद्वनुरावाय समार्गणग्रणं प्रभः॥ ३० शिखण्डिनं वाणगणैः स्कन्धदेशे व्यताडयत स्कन्धदेशस्थितेबीणैः शिखण्डी त व्यराजत शासाप्रशासाविपुलः सुमहान्पाद्यो यथा । तावन्योन्यं भूशं विद्ध्या रुधिरेण समक्षिती अन्योन्यश्टङाभिहती रेजतुर्वेषभाविव। अन्योन्यस्य वधे यतं क्रवाणी तौ महार्थी रथाभ्यां चेरतस्तत्र मण्डलानि सहस्रशः। कृतवर्मा महाराज पार्वतं निशितैः शरैः ३४ ततोऽस्य समरे बाणं भोजः प्रहरतां वरः ३५ जीवितास्तकरं घोरं

व्यजसृत्वरयाऽन्वितः। स तेनाभिहतो राजन मूच्छीमाञ्ज समाविशत्॥

ध्वजयार्षे च सहसा शिश्रिये कश्मलावृतः अपोबाह रणात्तुर्ण सारथी रथिनां वरम ३७ हार्दिक्यशरसंतन्नं निःश्वसन्तं पुनः पुनः। पराजिते ततः शूरे द्वपदस्यात्मजे प्रभो। व्यववत्पाण्डवी सेना व्यथमाना समन्ततः १८

हाते श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संकलयुद्धे षाड्डिशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

रणे विदयाध सप्तत्या खर्णपुद्धैः शिलाशितैः · 🗫 🕸 · 🥸 -

२७ सौश्रति सप्तमिर्विद्ध्वा सत्यसेनं त्रिभिः शरैः॥ श्रात्रं च विशत्या चन्द्रदेवं तथाऽष्टभिः। मित्रदेवं शतेनैव श्रुतसेनं त्रिभिः शरैः॥ ११ नवभिभित्रवर्माणं सरामीणं तथाऽष्ट्रिः।

शत्रुअयं च राजानं हत्या तत्र शिलाशितैः॥ सौश्रतेः सशिरस्त्राणं शिरः कायादपाहरत त्वरितश्चनद्रदेवं च शरैनिन्ये यमक्षयम् १३ तथेतरान्महाराज यतमानान्महारथान्। पञ्जिमिः पञ्जिमिर्वाणैरेकैकं प्रत्यवारयत्॥ १४ सत्यसेनस्य संबद्धस्तोमरं व्यस्जन्महत्। समुद्दिय रणेकुणं सिंहनादं नानाद च १५ स निर्मिद्य भजं सदयं माधवस्य महात्मनः अयस्मयो हेमदण्डो जगाम घरणी तदा १६ माधवस्य त विद्धस्य तोमरेण महारणे। प्रतोदः प्रापतन्द्रस्ताद्रश्मयश्च विद्यापते १७ वासदेवं विभिन्नाहं दृष्टा पार्थों धनखयः। कोधमाहारयसीयं कृष्णं चेदसुवाच ह १८ प्रापयाभ्वान्महाबाहो सत्यसेनं प्रति प्रभो।

याचदेनं दारैस्तीक्षीनयामि यमसादनम् १९

श्वेतिति॥ १॥

नैलकण्ठीये भारतभावदीये वर्डिशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

प्रतोदं गृह्य सोऽन्यत्तु रक्ष्मीनिष यथा पुरा । वाह्यामास तानभ्वान्सत्यसेनरथं प्रति ॥ विष्वक्सेनं तु निर्भिन्नं दृष्टा पार्थो धनअयः। सत्यसेनं गरैस्तती ध्णैर्वारियत्वा महारथः॥ ततः सुनिशितौर्भेष्ठै राज्ञस्तस्य महच्छिरः। क्रण्डलोपचितं कायाचकर्त पृतनान्तरे॥२२ तिवक्तस्य शितैर्वाणिर्मित्रवर्माणमाक्षिपत् । वत्सद्न्तेन तीक्ष्णेन सारार्थं चास्य मारिष॥ ततः शरशतैर्भृयः संशप्तकगणान्वली । पातयामास संक्रद्धः शतशोऽथ सहस्रशः॥ ततो रजतपुङ्कोन राजञ्ज्ञीर्षे महात्मनः। मित्रसेनस्य चिच्छेद भ्रूरप्रेण महारथः॥२५ सुशर्माणं सुसंकृदो जत्रदेशे समाहनत् । ततः संशासकाः सर्वे परिवार्थे धनक्षयम्॥ शस्त्रीधैर्ममृदुः कुद्धानादयन्तो दिशो दश। अभ्यर्दितस्तु तिज्ञिष्णुः शक्रतुरुयपराक्रमः॥ पेन्द्रमस्त्रममेयात्मा प्रादुश्चको महारथः । ततः शरसहस्राणि प्रादुरासन्विशांगते ॥ ध्वजानां छिद्यमानानां कार्मुकाणां च मारिष रथानां सपताकानां तृणीराणां युगैः सह ॥ अक्षाणामध चकाणां योकाणां रिवेमीमः सह कूबराणां बरूथाणां पृषत्कानां च संयुगे॥ अध्वानां पततां चापि प्रासानास्रिधिसः सह गदानां परिघानां च शक्ति-तोमर-पट्टिशैः॥ शतभीनां सचकाणां भुजानां चोरुभिः सह कण्ठसूत्राङ्गदानां च केयूराणां च मारिष॥

हाराणामय निष्काणां तमुत्राणां व मारत । छत्राणां दयजनानां च शिरसां मुक्कुटैः सह ॥ अध्यय महाञ्डाध्दसल व विशापेते । सकुण्डलानि सक्षीणि पूर्णचन्द्रनिमानि च॥ शिरांस्युड्यीमददयन ताराजालिमियास्वरे सुस्त्राचीणि स्वासांपि चन्द्रनेभोहितानि च शरीराणि हयद्दयन निहतानां महीतले । गन्धर्वनगराकारं धोरसायोधनं तदा ॥ ३६ निहते राजपुत्रेश स्वित्रेश महावलेः । हिस्तिः पतितृश्चेष सुरस्त्रेश महावलेः । ॥ स्वास्त्रेश साम्यस्त्रेश साम्यस्त्रेश साम्यस्त्रेश ॥ साम्यस्त्रेश सामेरिक्योणीरिय पर्वतेः । नासाम्बक्यप्रस्त्रय पाण्डवस्त्र महात्मनः॥ ॥

निम्नतः शात्रवान् महिहंश्त्यश्चं चास्यतो महत् ।
खानुगा इव सीदन्ति
रधचक्राणि मारिष ।
चरतस्वर संग्रामे
तस्मिद्धोहितकर्दमे ।

सीदमानानि चकाणि समृदुस्तुरना भृत्रम्॥
अमेण महता युक्ता मनोमास्तर्रहसः ।
बध्यमानं तु तस्सैन्यं पाण्डुपुत्रेण चन्चिना॥
प्रायक्षो विमुखं सर्वं नायतिष्ठत मारत ।
ताश्चित्वा समरे जिच्छाः

संशासकगणान्बहून् । विरराज तदा पार्थों विश्रमोऽग्निरिव ज्वलन्

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संशप्तकजये सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७॥

- DAR

२८

सञ्जय उवाच । युधिष्ठिरं महाराज विस्तुजन्तं शरान् बहून् स्वयं दुर्योधनो राजा प्रत्यग्रह्नाद्भीतवत्॥ तमापतन्तं सहसा तव पुत्रं महारथम् ।

श्र्वजादीनां शब्दोऽश्रूयतेति वष्टैनान्चयः ॥ २९ ॥ हस्त्ययं चास्यतः छिंदतः स्वातुगा स्व यथा स्वरिमन् नष्टेऽजुचराः सीदन्त्येवं रथानां मङ्गं दृष्ट्वा चक्काणि नदयन्ति अक्षमंगादिति भावः । आतङ्कादिवेति पाठे चिन्तयेवेत्युपचारः ॥ ३९ ॥ धर्मराजो द्वतं विद्धातिष्ठतिष्ठेति चाववीत् स तु तं प्रतिविद्याध नवभिनिंशितैः शरैः सार्राधे चास्य मक्षेन भृशं कुद्धोऽभ्यताडयत्

सीदमानानि पङ्कमजनात् ॥४०॥ इति श्रीमहाभारते कर्ण-पर्वणि नैलंकण्टीये भारतमावदीपे सप्तविद्योऽप्यायः॥२७॥

२८ युधिष्ठिरमिति ॥ १॥ ततो युधिष्टिरो राजन सर्वापुंखाञ्जिलीसुखान दुर्योधनाय चिक्षेप

त्रयोदश शिलाशितान चत्रभिश्चतरो वाहांस्तस्य हत्वा महारथः। पञ्चमेन शिरः कायत्सारथेश्च समाक्षिपत्॥ षष्टेन तुध्वजंराज्ञः सप्तमेन तुकार्युकम्। अष्टमन तथा खड्डं पातयामास भूतले पञ्चभिर्नपर्ति चापि धर्मराजोर्दयद्भशम हताभ्वाचा रथात्तस्मादवह्नस्य सुतस्तव॥ ७ उत्तमं द्वसनं प्राप्तो भूमावैवावतिप्रत तंतु कुच्छ्रगतं दृष्टा कर्णद्रौणिक्वपादयः अभ्यवर्तन्त सहसा परीप्सन्तो नराधिपम । अथ पाण्डसताः सर्वे परिवार्य युधिष्ठिरम् अन्वयः समरे राजंस्ततो युद्धमवर्तत ततस्तुर्यसहस्राणि प्रावाचन्त महासूधे॥ ततः किलकिलाशब्दाः प्रादुरासन्महीपते। यत्राभ्यगच्छन् समरे पञ्चालाः कौरवैः सह नरा नरैः समाजग्मुर्वारणा वरवारणैः रथाश्च रथिभिः सार्घे हयाश्च हयसादिभिः

त्र रायामः साव ह्याश्च ह्य द्वंद्वान्यासन्महाराज प्रेक्षणीयानि संयुगे । विविधान्यप्यचिन्त्यानि

शस्त्रवन्त्युत्तमानि च॥ १३ ते शूराः समरे सर्वे चित्रं छघु च सुरु च। अयुध्यन्त महावेगाः परस्परवधौषिणः ॥ १४ अन्योन्यं समरे जद्गर्योधवतमनुष्टिताः। न हि ते समरं चकुः पृष्ठतो वै कथञ्चन १५ मुद्धर्तमेव तद्यद्यमासीन्मधुरदर्शनम्। तत उन्मत्तवद्गाजिक्षमीयाद्मवर्तत॥ 38 रथी नागं समासाद्य दारयन्निशितैः शरैः। प्रेषयामास कालाय शरैः सञ्चतपर्वभिः १७ नागा हयान्समासाच विक्षिपन्तो बहुन्रणे दारयामासरत्युत्रं तत्र तत्र तदा तदा ॥ १८ हयारोहाश्च बहवः परिवार्य हयोत्तमान्। तळशब्दरवांश्चकुः संपतन्तस्ततस्ततः धावमानांस्ततस्तांस्त द्रवमाणान्महागजान्

पार्श्वतः पृष्ठतश्चेव निजन्नर्हयसादिनः॥ २० विद्राध्य च बहुनश्वास्त्रांगा राजन्मदोत्कटाः विषाणैश्चापरे जझर्ममृदुश्चापरे भृशम् ॥ २१ साभ्वारोहांश्च तुरँगान् विषाणैर्विटयश्च रुपा अपरे चिक्षिपर्वेगात प्रमुद्यातिचलास्तदा २२ पादातैराहता नागा विवरेषु समन्ततः। चकरार्तस्वरं घोरं दुद्रवृश्च दिशो दश ॥ २३ पदातीनां तु सहसा प्रद्वतानां महाहवे। उत्सुज्याभरणं तूर्णमववरू रणाजिरे॥ २४ निमित्तं मन्यमानास्तु परिणास्य महागजाः जगृहर्विभिद्रश्चैव चित्राण्याभरणानि च २५ तांस्त तत्र प्रसक्तान्वै परिवार्थ पदातयः। हस्त्यारोहान्निजन्नस्ते महावेगा बलोत्कदाः अपरे हस्तिर्मिर्हस्तः खं विक्षिप्ता महाहवे। निपतन्तो विषाणाग्रैभृशं विद्धाः सुशिक्षितैः अपरे सहसा गृह्य विषाणैरेव सदिताः। सेनान्तरं समासाद्य केचित्तत्र महागजैः॥ क्षणणगात्रा महाराज विक्षिप्य च पुनः पुनः अपरे व्यजनानीव विम्राम्य निष्टता सुधे॥ परःसराश्च नागानामपरेषां विशापते। शरीराण्यतिविद्धानि तत्र तत्र रणाजिरे॥ प्रतिमानेष कंभेष दन्तवेष्टेष चापरे। निगृहीता भृशं नागाः पासतोमरशक्तिभिः निगृह्य च गजाः केचित पार्श्वस्थर्भशदाहरणैः रथाश्वसादि।भिस्तत्र संभिन्ना न्यपतन्भावि॥ सहयाः सादिनस्तत्र तोमरेण महामुधे। भूमावसृद्नन्वेगेन सचर्माणं पदातिनम् ॥ तथा सावरणान्कांश्चित्तत्र तत्र विशांपते। रथाचागाः समासाद्य परिगृह्य च मारिष॥ व्याक्षिपन्सहसा तत्र घोरक्षे भयानके। नाराचैर्निहताश्चापि गजाः पेतुर्महाबळाः॥ पर्वतस्येव शिखरं वज्ररुग्णं महीतले । योघा योघान्समासाद्य सुष्टिभिव्यहनन्युधि केशेप्वन्योन्यमाक्षिप्य चिक्षिपुर्विभिदुश्च ह उद्यस्य च भुजानन्ये निक्षिप्य च महीतले पदा चोरः समाकस्य स्फ्ररतोऽपाहरच्छिरः पततश्चापरो राजन्विजहारासिना शिरः॥

आभरणं अवृष्ठः अवगत्य इतवन्तः।।२४॥ निमित्तं जबहेतुं महान्तों गजा येवां ते महागजाः गजारोहाः जध्हुः हस्ति-भिर्माह्यामाष्टुः। परिणाम्य हस्तिनमिति शेवः। विभिदुश्च श्चन् गजैरेव ॥ २५॥ प्रतिमानेषु गजदन्तान्तरालेषु प्रासेः कुंमेषु तोमरेर्दन्तवेष्ठेषु श्चिकिमिश्च निष्द्वीताः। प्रतिमानं प्रतिच्छाया गजदन्तान्तरालयोः इति मेदिनी ॥ ३१ ॥ जीवतक्ष तथैवाऽन्यः शस्त्रं काये न्यमज्ञयत् मुधियुद्धं महत्त्वाचायोधानां तत्र भारत्॥ तथा केशमहत्त्वाधायोधानां तत्र भारत्॥ तथा केशमहत्त्वाधायोधानां तत्र भारत्म। समासक्तस्य चान्येन अविज्ञातस्त्याऽपरः॥ जहार समरे प्राणाज्ञानाशक्षेरनेकथा। संसक्तेषु च योधेषु वर्तमाने च संखुळे॥ ४१ अक्ष्यान्यस्थितानिस्यः

कनत्यान्तुत्यतान चुः शतवाद्य सहस्रदाः। शोणितैः सिच्यमानानि श्रक्षाणि कवचानि च॥ ४२ महारागानुरक्तानि चल्लाणीव चकाशिरे । प्रवमेतनमञ्जू द्वारणे शल्लाकुलम्॥ ४३ उनमत्तमञ्जूतातिमं शब्देनापुरयज्जगत्। नैय स्त्रे न परे राजन् विज्ञायन्ते शरातुराः॥
योज्ञद्यमिति युध्यन्ते राजानो जयगुद्धिनः।
स्वान् स्त्रे जन्नुमहाराज पराश्चेत्र समागतान्
अभ्याः सेनयोविरिट्यीकुळं समयदा ।
रथैभंश्चेमेहाराज वारणैश्च निपातितेः॥ ४६
हथैश्च पतितैस्तत्र नरेश्च विनिपातितेः। ४६
हथैश्च पतितैस्तत्र नरेश्च विनिपातितेः। ४६
स्रणेनास्तिनस्त्राण्या स्रणेन समपदा ॥ ४७
स्रणेनास्तिनस्त्राण्या स्तर्जाध्यम्वितिनी। पश्चाळान्हन्तकर्णस्त्राज्ञीश्च धनञ्जनः॥ ४८
भीमसेनः कुरूत् राजन् हस्त्यनीकं च सर्वद्याः
पत्रमेव स्रयो वृत्तः कुरूपाण्डवसेनयोः।
अपराह्ने गते स्त्रें कांक्षतां विप्रळं यशः॥ ४८

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संकुलयुद्धे अष्टार्विद्योऽध्यायः ॥ २८ ॥

20

भ्रतराष्ट्र उवाच । अतिताबाणि दुःखानि दुःस्वानि वहुनि च स्वातिवाणि दुःखानि दुःसद्दानि बहुनि च स्वार्यस्य प्रवाद्यं से कथयसे यथा युद्धमवर्तत । च सन्ति सुत कीरव्या इति में निश्चिता मतिः दुर्योधनश्च विरयः कृतस्तत्र महारयः। भ्रमेपुत्रः कथं चक्रे तस्य च गृत्यतिः कथय। अपराष्ट्रे कथं युद्धममवह्योमहर्षणम् । तन्ममाचस्य तरवेन दुग्रालो खोसि सखय॥ अस्वय उवाच ।

संसकेषु तु सैन्येषु वश्यमानेषु भागदाः । रथमम्यं समास्राय पुत्रस्तव विद्यापते ॥ ५ कोचेन महता युक्तः स्वियो भुज्यो यथा। दुर्योधनः समाळस्य धर्मराजं युधिष्ठिरम् ॥ मोदान्त सुतं त्वरितो यादि याहिति मारत तत्र मां प्रापय क्षिमं सारये यत्र पाण्डतः ॥७ भियमाणातपत्रेण राजा राजति दंशितः। स स्तश्रोदितो राजा राजः स्थंदनश्रुत्तमग्रीः
युधिष्टिस्यातिशुकं प्रेययामास संयुगे।
ततो युधिष्टरः कुकः प्रिम्न इव कुक्षरः॥ ९
सार्या चौदयामास याहि यत्र श्रुपोधनः।
तो समाजग्मतुर्यौरी भ्रातरी रयसत्तमी॥
समेल च महावीरी संरच्छी युक्तपुर्वती।
वयर्षतृर्भेदेख्यासो शरैरन्योन्यमाहवे॥ ११
ततो दुर्योधनो राजा धर्मशीकस्य मारिष
शिलाशितेन महेन यनुश्चिच्छेद संयुगे॥१२

शिलाशितेन महिन धनुश्चिन्छेद संयुगी ॥१२ तं नामुण्यत संकुदो हामानं युधिष्ठिरः । अपविध्य पत्रिश्चिरः । अस्पत्रकार्ष्क्रमानादाय प्रमेपुत्रश्चमुख्ये । युर्योधनस्य चिन्छेद धर्वा कार्युक्रमेव च ॥ अयान्यद्वद्धारदाय प्राविध्यत युधिष्ठिरस । तावन्यान्यं सुसंकुद्धौ शास्त्रवर्षाण्यश्चश्चताम् ॥ सिद्याचिष सुसंरच्धी परस्यराजिगीयया । जम्रहस्ती रणाज्योन्यं नर्दमानौ वुषाविव ॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीये अष्टार्विकोऽध्यायः॥ २८॥

29

अतीति ॥१ विरयः इत इत्युक्तं तत्र युद्धे धर्मधुत्रः कथं तं विरयं चक्रे तस्य तं च तृपतिहेर्येशमः कथमयुद्धवतः इति शेषः ॥ ३ ॥ अपविद्धव स्वक्ताः ॥ १३ ॥

अन्तरं मार्गमाणी च चेरतस्ती महारथी। ततः पूर्णायतोत्स्रष्टैः शरैस्ती त कतवणी॥ विरेजतुर्महाराज किंश्रकाविव पुष्पिती। ततो राजन्विमञ्चन्तौ सिंहनादान्महर्महः॥ तलयोश्च नथा शब्दान् धनुषश्च महाहवे। शंखशब्दवरांश्चेव चक्रतस्ती नरेश्वरी ॥ १९ अन्योन्यं तौ महाराज पीडयांचकतर्भशम्॥ ततो युधिष्ठिरो राजा पुत्रं तव शरैस्त्रिभिः आजधानोरसि कृद्धो वज्रवेगेर्दुरासदैः। प्रतिविद्याध तं तुर्ण तव पुत्रो महीपतिः॥ पञ्जभिर्निशितेर्बाणैः स्वर्णपंसैः शिलाशितैः। ततो दुर्योधनो राजा शक्ति चिक्षेप भारत॥ सर्वपारसवीं तीक्ष्णां महोठकाप्रतिमां तदा तामापतन्तीं सहसा धर्मराजः जितैः हारैः॥ त्रिभिश्चिच्छेद सहसा तं च विद्याध पञ्चाभिः निपपात ततः साऽथ स्वर्णदण्डा महास्वना निपतन्ती महोल्केव व्यराजच्छिखसन्त्रिमा शक्ति विनिहतां दश पत्रस्तव विशापते २५ नवभिनिशितैभेहैनिज्ञधान युधिष्ठिरम्। सोऽतिविद्धो बलवता शत्रुणा शत्रुतापनः॥ दुर्योधनं समहित्रय बाणं जग्राह सत्वरः।

पपात च सुमोह च ॥ ३२:

मामस्तमाह च ततः प्रतिहामसुचिन्तयन् ।

नायं वध्यस्तव सुप हरकुकः स न्यवर्तताइदे
ततस्त्वरिताइदे
ततस्त्वरितामगम्य कृतवभी तवात्मजम् ।

प्रत्यपवत राजानं निमग्नं व्यसनार्णवे ॥ ३४:

गदामादाय भीमोऽपि हेमपद्दपरिकृताच् ।

अभिदुद्राव वेगेन कृतवमीणमाहवे ॥ ३४:

एवं तदभवसुद्धं त्वदीयानां परैः सह ।

अपराहे महाराज काहतां विजयं सुधि ३६

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वेणि संकुलयुद्धे एकोनित्रंशोऽध्यायः॥ २९॥

सञ्जय उवाच ।
ततः कर्णं पुरस्कृत्य त्वदीया युद्ध दुर्मदाः।
पुनराष्टुत्य संग्रामं चक्रवें वासुरोपमम् ॥ १
क्रिरद्-नर-रथाश्वराङ्कारण्टेः
परिङ्कृषिता विविधे श्व शक्तपातेः।
क्रिरद्-रथ-पदातिसादिसदाः
परिकृषिताभिम्रुकाः प्रजक्रिरे ते २
शितपरश्वधसासिपट्टिशैरेणुभिरनेकविधेश्व स्टिताः।
क्रिरद्-रथ-द्वा महाहवे
वरपुक्षैः पुरुषाश्च वाहनैः॥ ३

कमछदिनकरेन्दुसिक्षेः सितद्यतेः सुम्रुखाक्षिनासिकः। रुचिरमुक्टदुण्डलैमेही पुरुपशिरामिक्यस्तृता वभी ॥ । परिध-मुसल-शक्ति-तोमरे-त्रैखरं-मुजुणिड-गदाशतिहैताः। द्विरद्द-नर-ह्वाः सहस्रशो रुचर-वर्दाश्वहास्त दाऽभवन् ॥ । महतरय-नराश्व-कुक्षरं प्रतिभयदशैनमुद्दुवणावणम् । तदहितहतमावमौ वलं पितपरिराष्ट्रसिय मजाक्षये॥

सर्वपारसर्वा सर्वविनायिनी गै।रादिः। 'तिरस्कारविनाशे च पुंसि पारसवः पुनान्' इति मेदिनी ॥२३॥ इति श्रीमहा-भारते कर्णपर्वणि नेस्टकण्टीये भारतभावदीपे एकोनित्रिशोऽ-

तत इति॥१॥

ध्यायः ॥ २९ ॥

अथ तब नरदेव सैनिका-स्तव च सुताः सुरस्नुसन्निभाः। अभितबलपुरःसरारणे कुरुवृषभाः शिनिपुत्रमभ्ययुः॥ तदतिरुधिरभीममाबभौ पुरुषवराश्व-रथ-द्विपाकुलम् । लवणजलसमुद्धतस्वनं वलमसुरामरसैन्यसप्रभम्॥ सुरपतिसमविक्रमस्तत-स्त्रिदशवरावरजोपमं युधि। दिनकरिकरणप्रभैः पृषत्के रचितनयोऽभ्यहनिज्ञनिप्रवीरम् ९ तमपि सरधवाजिसारथि शिनिवृषमो विविधैः शरैस्त्वरन्। भुजगविषसमप्रभे रणे **9**रुषवरं समवास्तृणोत्तदा ॥ 'शिनिवृषभश**रै**निंपीडितं तव सुदृदो वसुषेणमभ्ययुः। त्वरितमतिरथा रथर्षमं द्विरदरथाश्वपदातिभिः सह ॥ तदवधिनिभमाद्रवद्वलं त्वरिततरैः समभिद्धतं परैः। द्भपदसुतसुखैस्तदाऽभवत् पुरुषरथाश्वगजक्षयो महान्॥ १२ अथ पुरुषवरी कृताहिकी भवमभिषुज्य यथाविधि प्रभुम् । अरिवधकतनिश्चयी द्वतं तव बलमर्जुनकेशवी सती॥ जलदनिनदानिःखनं रथं पवनविधृतपताककेतनम् । सितहयमप्यान्तमन्तिकं कृतमनसो दहज्जस्तदाऽरयः॥ १४ अथ विरूफार्य गाण्डीवं रथे नृत्यन्निवार्जुनः शरसम्बाधमकरोत्खं विशः प्रविशस्तथा१५ रथान्विमानप्रतिमान्मज्ञयन्सायुध्यजान् । ससारथाँस्तदा बाणैरम्राणीवानिलोऽवधीत

गजान् गजप्रयन्¦श्च वैजयन्त्यायुधध्वजान्। सादिनोऽभ्वांश्च पत्तीश्च दारैनिन्ये यमक्षयम्

तमन्तकमिव कुद्धमनिवार्यं महारथम्।

दुयों घनोऽभ्ययादेको निम्न बाणैरजिल्लागैः तस्याद्धेनो घतुः सुतमध्यान्केतुं च सायकैः। इत्या सप्तभिरेकेन छत्रं चिन्छेद पत्रिणा १९ नवमं च समाधाय व्ययस्तात्राणघातिनम्। दुर्योघनायद्ववरं तं द्रीणिः सप्तधाऽन्छिनत॥ ततो द्वोणेश्रेतुम्छिन्सा हत्या चाध्यर्याष्ट्रारे-कृपस्यापि तत्रसुत्रं धतुश्चिन्छा पाण्डवः २१ हार्यिम्यस्य धतुश्चिन्दा

> ध्वजं चाश्यांस्तदाऽवधीत्। दुःशासनस्येधसमं छित्सा राधेयमभ्ययात्॥ १२ श्रथ सात्यिकमुस्स्यय त्वरन्कणोऽज्जेनं विभिः। विदृष्या विद्याधा विद्यस्या

क्वरणं पार्थं पुनः पुनः ॥ २३ न ग्ळानिरासीत्कर्णस्य श्विपतः सायकान् बहुन् । रणे विनिद्भृतः श्वपून्

कुद्धस्येव शतकतोः॥ રક अथ सात्यिकरागत्य कर्ण चिद्धवा शितैः शरैः नवत्या नवभिश्चोंध्रैः शतेन पुनरार्पयत् ॥ १५ ततः प्रवीराः पार्थानां सर्वे कर्णमपीडयन्। युधामन्युः शिखण्डी च द्रीपदेयाः प्रभद्रकाः उत्तमीजा युयुत्सुश्च यमी पार्षत एव च। चेदिकारूपमत्स्यानां केकयानां च यद्वलम् ॥ चेकितानश्च बळवान धर्मराजश्च सवतः। पते रथाश्वहिरदैः पत्तिभिश्चोग्रविक्रमैः २८ परिवार्थरणे कर्णे नानाशस्त्रीरवाकिरन्। भाषन्तो वाग्भिरुग्राभिः सर्वे कर्णवधे धताः तां शस्त्रवृष्टिं बहुधा कर्णश्चित्त्वा शितैः शरैः अपीवाहास्त्रवीर्येण द्वमं भङ्कत्वे मास्तः ३० रथिनः समहामात्रान् गजानश्वान्ससादिनः पत्तिवातांश्च संक्रुद्धो निघन कर्णो व्यदद्यत तद्वध्यमानं पाण्डूनां बळं कर्णास्त्रतेजसा । विशस्त्रपत्रदेहासु प्राय आसीत्पराङ्गसूखम् ॥

अथ कर्णास्त्रमस्त्रेण प्रतिहत्यार्जुनः स्मयन्। दिशं सं चैव मूर्मि च प्रावृणोच्छरवृष्टिभिः सुसलानीव संपेतुः परिधा इव चेवधः। शतस्य इव चाष्यस्ये वस्त्राण्युद्याणि चापरे

१४

निर्वध्यमानं नत सैन्यं सपन्यश्व-गथ-हिएस निमीलिताक्षमत्यर्थं बसाम च ननाद च ॥ निष्केवत्यं तदा युद्धं प्राप्रभ्य-नर-द्विपाः। हन्यमानाः शरेरातीस्तवा भीताः प्रदद्भवः ॥ त्वदीयानां तदा यद्धे संसक्तानां जयैषिणाम गिरिमस्तं समासाद्य प्रत्यपद्यत भागमान् ॥ तमसा च महाराज रजसा च विशेषतः। न किचित्प्रत्यपद्याम शुभं वा यदि वाऽश्चभं ते अस्यन्तो महेष्वासा रात्रियद्धस्य भारत। अपयानं ततश्चकः सहिताः सर्वयोधिभिः॥ कौरवेष्वपयातेष तदा राजन्दिनक्षये। जयं समनसः प्राप्य पार्थाः खशिबिरं ययः वादिवदाव्दैविविधैः सिंहनादैः सगर्जितैः। पराचपहसन्तश्च स्तवन्तश्चाच्यतार्जनौ ॥ ४१ कतेरवहारे तैवीरै: मैनिका: सर्व प्रच ते। आशीर्वाचः पाण्डवेष प्रायञ्जनत नरेश्वराः ततः कतेऽचहारे च प्रह्मास्तत्र पाण्डवाः। निज्ञायां जिल्लिरं गत्वा स्यवसन्त सरेश्वराः ततो रक्षः पिशाचाश्च श्वापदाश्चेय संघशः। जग्मरायोधनं घोरं रुदस्याकी उसक्रिमम्॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि प्रथमे यद्वदिवसे त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३०॥

40000

धतराष्ट्र उवाच । क्वेन च्छन्टेन नः सर्वानवधीद्यक्तमर्जनः। ज हाक्य समरे मच्येदन्तकोऽप्यातताथिनः यार्शकोऽहरः इदामेकशाश्चिमतर्पयत । गकश्चेमां महीं जित्वा चन्ने बलिशतो नपान धको निवातकवचानहनद्विध्यकाम्रेकः। यकः किरातरूपेण स्थितं शर्वमयोधयत ॥ ३ यको ग्रारक्ष-दरतानेको भवमतोषयत्। तेनैकेन जिताः सर्वे महीपा हाग्रतेजसा॥ ध न ते निद्याः प्रशस्यास्ते यसे चक्रवंबीहि तत ततो दर्योधनः सत पश्चात्किमकरोत्तदा ॥५

सञ्जय उवाच। हतप्रहतविध्वस्ता विवसीयुधवाहनाः। दीनस्वरा दयमाना मानिनः शत्रनिर्जिताः शिविरस्थाः पुनर्भन्तं मच्चयन्ति सम कौरवाः भग्नदंष्टा हतविषाः पादाकान्ता इवोरगाः॥

तानब्रवीत्ततः कणैः ऋदः सर्प इव श्वसन्॥ करं करेण निष्पीड्य प्रेक्षमाणस्तवात्मजम्। यत्तो दृढश दक्षश्च धृतिमान्जनस्तदा। संबोधयाति चाप्येनं यथा कालमधोक्षजः॥ सहसाऽस्त्रविसर्गेण वयं तेनाद्य विश्वताः।

श्वस्त्वहं तस्य संकल्पं सर्वे हन्ता महीपते॥ प्वमक्तस्तथेत्य कत्वा सोऽनजने नृपोत्तमान्। तेऽज्ञाता चुपाः सर्वे स्वानि वेदमानि भेजिरे॥ सुखोषितास्तां रजनीं हृष्टा युद्धाय निर्ययुः। तेऽपद्यन्विहितं व्यहं धर्मराजेन दुर्जयम्॥ प्रयत्नात्करम्ब्येन यहस्पत्यशानोमते । अथ प्रतीपकर्तारं प्रवीरं परवीरहा॥ 83 सस्मार वृषभस्कंधं कर्णं दुर्योधनस्तदा ।

प्रंदरसमं युद्धे मरुद्रणसमं बले॥

*जि*ब्हैबल्यं निश्चितं कैवल्यं मरणं यस्मिन् तत्तथा ॥ ३६ ॥ ध्रक्राव्यात प्रविद्य: ॥ ३७ ॥ इति श्रीमहासारते वर्णपर्वणि नैलक्ठीये भारतभावदापे त्रिशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

38

क्वेनिति । स्वेन च्छन्देन इच्छया आततायिनः शक-थाणे: ॥ १ ॥ भद्रां समद्रां बळिस्तः करदान ॥ २ ॥ कर्ण० ध

अरक्षत घोषयात्रायां भरतान द्रयोधनादीन ॥ ४ ॥ ते अस्मदीयाः न निद्याः तेशब्दस्याभ्यासाहाक्यत्रयमिदमः । तथा दुर्योधनोऽपि न निन्धः अपि त ततः विस्तृतः तादशं शत्रं प्राप्य ख्यातिं गत इत्यर्थः ॥ ५ ॥ इताः ताखिताः प्रहताद्रिकावयवाः विध्वस्ताः बाह्नेभ्योऽघःपातिताः ॥ ६ ॥ सहसा अकस्मात् ॥ १० ॥ मते स्थितेनेति शेषः । प्रतीपकर्तारं शत्रणां छेतारं प्रवीरं प्रकृष्टं वीरम् ॥ १३ ॥ कार्तवीर्यसमं वीर्ये कर्ण राज्ञोऽगमन्मनः। सर्वेषां चैव सैन्यानां कर्णमेवागमन्मनः। सृतपुत्रं महेष्वासं बन्धुमात्ययिकेष्विच॥

भृतराष्ट्र जवाज । ततो दुर्योधनः स्तृत पश्चास्किमकरोत्तदा यद्वोऽगमनमनो मन्दाः कर्ण वैकर्तनं प्रति ॥ अध्यपद्भत राधेयं सीतार्तं इय भास्करम् । क्वतेऽबहारे सैन्यानां प्रवृत्ते च रणे पुनः ॥ क्यां वैकर्तनः कर्णस्तवायुध्यत सञ्जय । क्यां व पाण्डवाः सर्वे युयुष्ट्रस्तन स्तृजम् ॥

कथं च पाण्डवाः सर्वे युयुपुस्तत्र स्तत्रम् ॥
कणां होको महाव हिहुस्यारापार्थाः सस्यं ज्यान्
कणस्य युज्ञपार्थार्थं चाकविष्णुसमं युप्ति ॥
तस्य राज्ञार्णा चोराणि । विक्रमश्य महारामनः
कर्णमाश्रित्य संप्रामे मन्तो दुर्योधनो नृपः ॥
दुर्योधनं ततो दृहा पाण्डवेन सृतार्गितः ।
पराकान्तान्पाणुसुतान् रृहा चापि महारयः
कर्णमाश्रित्य संप्रामे मन्दो दुर्योधनः पुनः ॥
कहो स्तत्र संप्रामे मन्दो दुर्योधनः पुनः ।
कहो स्तत्र महास्यः च पाणुसुतान्त्रणे ।
बात्र रहमसः कर्णा 'देवं नृतं परायण्य', ॥२३
बहो स्तस्य निष्ठेयं चीरा संप्रति वर्तते ।

अहो तीवाणि दुःखानि दुर्योघनकृतान्यहम् सोदा घोटाणि बहुवाः शत्यभूतानि सखय । सीवळं च तदा तात नीतिमानिति मन्यते कर्णश्च रमसो नित्य राजा तं चाप्यचुवतः। यदेवं वर्तमानेषु महायुद्धेषु सखय ॥ २६ अश्रीषं निह्तान्युवालित्यमेव वितिर्कितान्। न पाण्डवानां समरे कश्चिवदेश निवारकः स्वीमध्यमिव गाहन्ते 'देवं तु बळवस्तर्स'।

सञ्जय उवाच । राजन्पूर्वनिमित्तानि घर्मिष्ठानि विचिन्तय अतिकान्तं हि यत्कार्य पञ्जाच्चिन्तयते नरः तच्चास्य न मवेत्कार्यं चिन्तया च विनश्यति

तिहंदं तव कार्यं तु दूरप्राप्तं विजानता ।
न कृतं यस्वया पूर्वं प्राप्तामातिच्यारण्य ॥
उक्तोऽस्वि बहुधा राजन् मा युध्यसेति एकंडिः
गृङ्कीचे न च तन्मोहाब्रचनं च विशापते ॥३१
त्वया पापानि घोराणि समाचीणीनि पांडुषुः
त्वस्कृतं वर्तते घोरः पार्थियानां जनस्वयः ॥
तरिवदानीमतिकारतं मा द्युचो भरतर्ये ॥
४०० सर्वं ययावृत्तं घोरं वैदासमुख्यते ॥ ३३
प्रमातायां रजन्यां वु कर्णों राजानमम्ययात्
समेत्य च महाबाबुदुंयांधनमधाववीत् ॥ ३४

अद्य राजन्समेष्यामि पांडवेन यशस्त्रिना निहनिष्यामितं वीरं स वामां निहनिष्यति बहुत्वान्मम कार्याणां तथा पार्थस्य भारत। नाभत्समागमो राजन मम चैवार्जनस्य च३६ इदंतु मे यथाप्रज्ञंश्रुण वाक्यं विद्यापिते । अनिहत्य रणे पार्थ नाहमेष्यामि भारत॥ हतप्रवीरे सैन्येऽस्मिन्मयि चावस्थिते युधि। अभियास्यति मां पार्थः शकशक्तिविनाकतम् ततः श्रेयस्करं यच ताचिवोध जनेश्वर । आयुधानां च मे वीर्य दिव्यानामर्जुनस्य च कार्यस्य महतो भेदे लाघवे दूरपातने । सौष्रवे चास्त्रपाते च सदयसाची न मत्समः प्राणे शीर्येऽथ विज्ञाने विक्रमे चापि भारत निमित्तज्ञानयोगे च सदयसाची न मत्समः॥ सर्वायुधमहामात्रं विजयं नाम तद्धनः । इन्द्रार्थं प्रियकामेन निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ येन दैत्यगणान्राजिश्वतवान्वै शतकतुः। यस्य घोषेण दैत्यानां व्यामुद्यन्त दिशी दश तद्भागीवाय प्रायच्छच्छकः परमसंमतम । तहिन्यं भागवो महामददखनुषत्तमम् ॥ ४४ तेन योत्स्ये महाबाहमजीनं जयतां वरम्। यथेन्द्रः समरे सर्वान देतेयान्वे समागतान॥

आत्मिकेल प्राणसंकदेतु ॥ १५॥ व्यवपरस्त व्यतिः प्रवे ॥ १६॥ सत्तः स्रकोध्येण नृद्धः भाविनाशानवशानात् ॥२०॥ तिष्ठा विषयः ॥ १५॥ कर्णेश्व नीतिमानिति सन्यंत इति पूर्वेणान्वयः ॥२६॥ ह्योम्य्यस्ति गाइत्ते सेनां स्कृतन्तित्यक्षेः तिमितानि दुर्शादिनि वर्मिष्ठानौति वोपारुकें विस्कृतन्तियक्षेः ॥२॥ कार्यं राज्यकानात्मकं सुप्राप्तं अपन्तिन्त्रमं सत् वृत्ताः विश्वानकं नृत्ताः स्व

युक्तायुक्तररीवर्ण न क्रतमिक्षण्ययः ॥३०॥ श्रक्रशांक्रीतिः स्वस्य अर्थुनवर्षे सामध्योभागं शोजवर्षि ॥ ४०॥ अन्य स्तं आस्त्रमाण्यकः रीर्थ सामान्यमितः वेषः ॥ ३९ ॥ अर्थास्य कर्तव्यस्य पर्वाधास्य मेदि विनाशे ज्ञाप्य शैद्धे सीक्ष्ये ॥ ४०॥ प्राणे शारीरक्षे । शीव्यमे सामान्यकः । विवाशे अव्यक्षित्रस्य (विकाशे स्त्रोध्यमानिकाणां विवित्तवानयोगे अव्यक्षित्रस्य । विकाशे स्त्रोध्यमानिकाणां विवित्तवानयोगे अव्यक्षित्रस्य । विकाशे स्त्रोध्यमानिकाणां विवित्तवानयोगे अव्यक्षित्रस्य । विकाशे स्त्राधानिकाणां विवित्तवानयोगे । अर्था ॥ स्वाधानान्त्रे अव्यक्षा (विकाशे स्त्राधानां निवित्तवानयोगे । अर्था ॥ स्वाधानान्त्रे अव्यक्षा (विकाशे स्त्राधानान्त्रे । अर्था ॥ स्त्राधानान्त्रे । अर्था ॥ स्वाधानान्त्रे । अर्था ॥ स्वाधानान्त्रे । अर्था ॥ स्वाधानान्त्रे । स्वाधानान्त्रे । अर्था ॥ स्वाधानान्त्रे । स्वाधाने । स्वाधानान्त्रे । स्वाधानान्त्रे । स्वाधानान्त्रे । स्वाधाने । स्व

धनुर्धीर रामदत्तं गाण्डीवा त्रद्विशिष्यते । त्रिस्सप्तकृत्वः पृथिवी धनुषा येन निर्जिता॥ धनुषो हास्य कर्माणि दिट्यानि प्राह भागेवः तद्रामी ह्यददन्मह्यं तेन योत्स्यामि पाण्डवम् अद्य दुर्योधनाहं त्वां नन्दिथप्ये सनान्धवम् निहत्य समरे वीरमर्जनं जयतां वरम् ॥ ४८ सपर्वतवनद्वीपा हतवीरा ससागरा प्रवरीव्यतिष्ठा ते भविष्यत्यद्य पार्थिव ॥४९ नाज्ञक्यं विद्यते मेऽद्य त्वत्प्रियार्थं विशेषतः सम्यग्धर्मानुरक्तस्य सिद्धिरात्मवतो यथा

न हि मां समरे सो दुं संज्ञाकोऽधि तक्यथा। अवस्यं त मया वाच्यं वेन हीनोऽस्मि फाल्यनात॥ ५१ ज्या तस्य धनुषो दिदया तथाऽक्षरये महेषुधी सारथिस्तस्य गोविन्दो मम तादङ्ग विद्यते॥ ષર तस्य दिव्यं धनुः श्रेष्टं गाण्डीवमजितं युधि विजयं च महद्दिव्यं ममापि धनुकत्तमम् ॥ तत्राहमधिकः पार्थाद्वतुषा तेन पार्थिव । येन चाप्यधिको वीरः पाण्डवस्तक्षिबोध मे रश्मित्राहश्च दाशार्हः सर्वलोकनमस्कृतः। अग्निदत्तश्च वै दिटयो रथः काञ्चनभूषणः॥ अच्छेद्यः सर्वतो वीर वाजिनश्च मनोजवाः। ध्वजञ्ज दिव्यो द्युतिमान् वानरो विस्मयंकरः कृष्णश्च स्नष्टा जगतो रथं तमभिरक्षति । पतैर्द्रव्येरहं हीनो योद्धमिच्छामि पाण्डवम् अयं त सहशः शीरेः शक्यः समितिशोभनः सारथ्यं यदि मे कुर्याद्भवस्ते विजयो भवेत॥ तस्य मे सार्थाः शस्यों भवत्वसकरः परैः। नाराचान्गार्थपत्रांश्च शकटानि वहन्तु मे ॥

आयान्तु पश्चात्सततं मामेव मरतर्षभ ॥ ६० एवमभ्यधिकः पार्थाञ्जविष्यामि गुणैरहम्। शल्योप्यभ्यधिकः कृष्णादर्जुनादपि चाष्यहं यथाऽश्वहृदयं वेद दाशाईः परवीरहा। तथा शब्यो विजानीते हयज्ञानं महारथः॥ बाहुवीर्ये समो नास्ति मद्रराजस्य कश्चन। तथाऽस्त्रे मत्समो नास्ति कश्चिदेव धनुर्धरः तथा शल्यसमो नास्ति हयज्ञाने हि कश्चन। सोऽयमभ्यधिकः कृष्णाज्ञविष्यति रथो मम षवं कृते रथस्थोऽहं गुणैरभ्याधिकोऽर्जुनात । भवे युधि जयेयं च फाल्गुनं कुरुसत्तम ॥६५ समुद्यातुं न शक्ष्यन्ति देवा अपि सवासवाः। प्तत्कृतं महाराज त्वयेच्छामि परंतप ॥ ६६ कियतामेष कामों में मा वः कालोऽत्यगादयम् एवं कृते कृतं सहां सर्वकामैभीविष्यति ॥ ३७ ततो द्रध्यसि संग्रामे यत्करिष्यामि भारत सर्वथा पाण्डवान्संख्ये विजेप्ये वै समागतान न हि में समरे शकाः समुद्यातुं सुरासुराः। किसु पाण्डुसुता राजन् रणे मानुषयोनयः॥ सञ्जय उवाच।

एवगुक्तस्तव सुतः कर्णेनाह्वशोभिना । संपूज्य संप्रहृष्टात्मा ततो राघेयमञ्जवीत॥ दुर्योधन उवाच ।

पवमेतत्करिष्यामि यथात्वं कर्णमन्यसे। सोपासङ्गा रथाः साध्वाः स्वनुयास्यन्ति संयुगे॥

नाराचान्गार्वपत्रांश्च शकटानि वहन्तु ते। अनुयास्याम कर्ण त्वां वयं सर्वे च पार्थिवाः सक्षय उवाच।

एवसुक्त्वा महाराज तब पुत्रः प्रतापवान रथाश्च सुख्या राजेन्द्र युक्ता वाजिमिरुत्तमैः अभिगम्याववीदाजा मद्रराजामिदं वचः॥ इति श्रीमहासारते कर्णपर्वणि कर्णदुर्योधनसंवादे

पक्रजिंद्योऽध्यायः ॥ ३१ ॥

- YK

सिद्धिमोंक्षः आत्मवतो जितचित्तस्य॥५०॥शत्यः कृष्णतुल्यः | भवे भवेयम् । भवेदिति पाठः प्रामादिकः ॥ ६५ ॥ इति बाणशक्यवहुळतया बाणानामक्ष्य्यत्वं ज्ञेयम् । एवं बहुश्रात्वेन श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणे नैलकण्ठीये भारतमावदाचे इत्याह-अयमित्यादिना ॥ ५८ ॥ एकत्रिकोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

32

सञ्जय उवाच। पत्रस्तव महाराज मदराजं महारथम्। विनयेनोपसंगम्य प्रणयाद्वाक्यमव्रवीत ॥ सत्यवत महाभाग दिषतां तापवर्धन। मद्रेश्वर रणे शूर परसैन्यभयंकर ॥ श्रुतवानसि कर्णस्य ब्रुवतो वद्तां वर। यथा सपतिसिहानां मध्ये त्वां वरये खयम तत्त्वामप्रतिवीर्याद्य शत्रपक्षक्षयावह । मद्रेश्वर प्रयाचेऽहं शिरसा विनयेन च॥ ४ तस्मात्पार्थविनाशार्थं हितार्थं मम चैव हि सारथ्यं रथिनां श्रेष्ठ प्रणयात्कर्तमहीसि ॥ ५ न्ययि यन्तरि राधेयो विदिषों में विजेष्यते। अभीषणां हि कर्णस्य ग्रहीताऽन्यों न विद्यते ऋते हि त्वां महाभाग वासुदेवसमं युधि। स पाहि सर्वधा कर्ण यथा ब्रह्मा महेश्वरम्॥ यथा च सर्वथाऽऽपत्स वार्ष्णेयः पाति पांडवं तथा मद्रेश्वराद्य त्वं राघेयं प्रतिपालय॥ ८

अस्सन्।याश्च वहदः
स्वर्गायोपनाता रणे ।
स्वरूदा प्राणान् यथादाकि
चेष्टां क्वत्वा च पुष्कलाम् ।
तिद्दां हतमूषिधं वले मम नराधिप ।
पूर्वमय्वरूपके पार्थेहर्त किस्तुत सांप्रतम् ॥१४
बळवन्तो महासामः चौन्तेयाः सत्यविक्रमाः
वले दोषं न हन्धुमं यथा तत्कुक पार्थेवा ॥१३
हतवीरमिनं सैन्यं पाण्डवैः समरे विमों ।

कणों होको महाबाहरस्मत्प्रियहिते रतः॥ भवांश्च प्रस्पत्यात्र सर्वलोकमहारथः । शस्य कर्णोऽर्जुनेनाच योद्धमिच्छति संयुगे॥ तस्मिञ्जयाज्ञा विपुला मद्रेराज नराधिप तस्याभीषुप्रहवरो नान्योऽस्ति भाव कश्चन पार्थस्य समरे कृष्णो यथाभीषुप्रहो वरः। तथा त्वमपि कर्णस्य रथेऽभीषप्रहो भव ॥ तेन यक्तो रणे पार्थी रक्ष्यमाणश्च पार्थिव। यानि कर्माणि क्रस्ते प्रत्यक्षाणि तथैव तत्॥ पूर्व नः समरे होवमवधीदर्जुनी रिपृन्। इदानीं विक्रमी हास्य क्रष्णेन सहितस्य च॥ कुष्णेन सहितः पार्थी धार्तराष्ट्री महाचसूस अहन्यहानि मद्रेश द्वावयन् दश्यते युधि ॥२२ भागोऽवशिष्टः कर्णस्य तव चैव महायुते। तं भागं सह कर्णेन युगपन्नादायाद्य हि ॥ २३ अरुणेन यथा लार्ध तमः सर्यो दयपोहाते। तथा कर्णेन सहितो जहि पार्थ महाहवे॥२४ उचन्ती च यथा सर्यों बालसर्यसमप्रमी। कर्णशब्यी रणे दृष्टा विद्रवन्तु महारथाः॥ सर्यारुणी यथा दश तमी नश्यति मारिष। तथा नश्यन्तु कौन्तेयाः सपञ्चालाः ससुञ्जयाः रथिनां प्रवरः कर्णो यन्तृणां प्रवरो भवान्। संयोगो युवयोळाँके नाभूच च भविष्यति॥ यथा सर्वोस्ववस्थासु वाष्णैयः पाति पाण्डवं तथा भवान्परित्रातु कर्ण वैकर्तनं रणे॥ २८ त्वया सार्थिना होष अप्रधुष्यो भविष्यति देवतानामपि रणे सदाऋाणां महीपते। कि पनः पाण्डवेयानां मा विशंकीर्वेची मम सञ्जय उवाच।

स्वयं प्रवच्चः श्रुत्वा द्यारं प्रवच्चः श्रुत्वा द्यारं कोष्यसमन्वितः। विशिष्यां सुकृष्टि कृत्वा पुन्यत् हस्तो एतः एतः॥ २० कोषरक्ते महानेचे परिवृत्य महासुजः। कुळैश्यरंश्रुत्वकर्ष्टेसः शर्योऽस्वीदित्म्॥ ३१

३२

शल्य उवाच।

अवमन्यसि गान्धारे ध्रवं च परिशंकसे। यनमां व्रवीषि विश्वव्यं सार्थ्यं क्रियतामिति अस्मलोऽभ्यधिकं कर्णं मन्यमानः प्रशंसित। न चाहं युधि राधेयं गणये तुल्यमात्मनः॥ आदिश्यतामभ्यधिको ममांशः प्रथिवीपते। तमहं समरे जित्वा गमिष्यामि यथागतम्॥ अथवाऽप्येक पवाहं योत्स्यामि क्रहनंदन। पश्य वीर्यं ममाद्य त्वं संग्रामे दहतो रिपन ॥ यथाभिमानं कौरव्य निधाय हृद्ये पुमान्। अस्मद्धिधः प्रवर्तेत मा मां त्वमभिशंकियाः॥ युधि वाऽप्यवमानो मे न कतंत्र्यः कथञ्चन पश्य पीनी मम भुजौ वज्रसंहननोपमी॥ ३७ धनुः पदय च मे चित्रं शरांश्चाशीविषोपमान् रथं पर्य च में क्लप्तं सदधीवातवेगितैः॥ गढां च पश्य गान्धारे हेमपृश्विभाषिताम । दारयेयं महीं क्रत्स्नां विकिरेयं च पर्वतान्॥ शोषयेथ समुद्राश्च तेजसा खेन पार्थिव। तं मामेवंविधं राजन समर्थमरिनिग्रहे॥ ४० कस्मायनंश्रि सार्थ्ये नीचस्याधिरथे रणे। न मामधुरि राजेन्द्र नियोक्तं त्वमिहाईसि ॥ न हि पापीयसः श्रेयान भत्वा प्रेप्यत्वमत्सहे यो ह्यस्यपगतं प्रीत्या गरीयांसं वहो स्थितम वशे पार्शियसो धत्ते तत्पापमधरोत्तरम। ब्रह्मणा ब्राह्मणाः सृष्टा स्खात् क्षत्रं च बाहतः ऊरुभ्यामसुजहैरयान् शुद्धान्पद्भ्यामिति श्रुतिः तेभ्यो वर्णविशेषाश्च प्रतिलोमानुलोमजाः॥ अथान्योन्यस्य संयोगाचातुर्वर्ण्यस्य भारत। गोप्तारः संग्रहीतारो दातारः क्षत्रियाःस्मृताः याजनाध्यापनैर्विपा विद्युदेश्व प्रतिप्रहैः। लोकस्यानग्रहार्थीय स्थापिता ब्राह्मणा भवि॥ क्रविश्च पाश्रुपाल्यं च विशां दानं च धर्मतः ब्रह्म-क्षत्र-विशां शद्रा विहिताः परिचारकाः ब्रह्मश्रवस्य विहिताः सता वै परिचारकाः। न क्षत्रियो वै सतानां श्रुणयाच कथञ्चन ॥ अहं मुर्घाभिषिको हि राजर्षिकुळजो नृपः।

आंपूरुछे त्वाऽद्य गान्धारे गमिष्यामि गृहाय वै॥ ५१ सञ्जय उवाच।

महारथः समाख्यातः सेव्यः स्तुत्यश्च बंदिनां

सतपत्रस्य संग्रामे सारध्यं कर्तग्रत्सहे॥ ५०

सोऽहमेतादशो भृत्वा नेहारिवलसुदनः।

न योत्स्यामि कथञ्चन।

अवमानमहं प्राप्य

प्यमुक्त्वा महाराज शल्यः समितिशोभनः उत्थाय प्रययौ तूर्ण राजमध्यादमर्षितः ॥५२

प्रणयाद्वहुमानाच त्रिशृह्य सुतस्तव। अववीनमधुरं वाक्यं साम्ना सर्वार्थसाधकम् यथा शस्य विजानीषे एवमेतदसंशयम्।

अभित्रायस्तु में कश्चित्तन्तिबोध जनेश्वर ॥ न कर्णोऽस्यधिकस्त्वत्तो

न शंके त्वांच पार्थिव। न हि मदेश्वरो राजा

कुर्याद्यद्मृतं भवेत्॥ ऋतमेव हि पूर्वास्ते वदन्ति पुरुषोत्तमाः। तस्मादार्तायनिः प्रोक्तो भवानिति मतिमैम शस्यभूतस्तु शत्रणां यस्मात्त्वं युधि मानद। तस्माच्छल्यो हि ते नाम कथ्यते प्रथिवीतछे यदेतद्याहतं पूर्वे भवता भूरिदक्षिण। तदेव क्रुरु धर्मेश्च मदर्थे यद्यदुच्यते ॥ न च त्वत्तो हि राधेयों न चाहमपि वीर्थवान वुणेऽहं त्वां ह्याश्याणां यन्तारमिह संयुगे॥ मन्ये चान्यधिक शत्य गुणैः कर्णे धनअयात भवन्तं वास्रदेवाच लोकोऽयमिति मन्यते॥ कर्णो सम्यधिकः पार्थादस्त्रीरेव नर्र्षम । भवानस्यधिकः कृष्णादश्वज्ञाने बले तथा॥ यथाऽश्वहृदयं वेद वासदेवो महामनाः। डिगणं त्वं तथा वेत्सि मद्रराजेश्वरात्मज ॥

शस्य उवाच । यस्मां व्रवीषि गान्धारे मध्ये श्लैन्यस्य कौरव विशिष्टं देवकीपुत्रात्वीतिमानस्म्यहं त्वाये॥

त्तरं नीचोचयोर्वेपरीत्यकरणजं महत्पापम् ॥ ४३ ॥ ऋत-मिति। ऋतमेव अयनं आश्रयो येवां ते ऋतायनास्तेवां

गोत्रापत्यमातीयनिस्त्वम् ॥ ५६ ॥ मद्रेश्वरेत्यश्वोत्पत्तिदे-शजत्वाद्विशेषेण तद्गुणाभिज्ञत्वं सूच्यते ॥ ६२ ॥

विश्रव्यं नि:शङ्कं यथा स्यात्तया ॥ ३२ ॥ निधाय त्वत्क-त्रमप्रमानमिति शेषः । प्रवर्तेत त्यक्तमिति शेषः ॥ ३६ ॥ क्षधीर नीचे कर्मणि॥ ४९ ॥ पापीयसः नीचयोनेः प्रेष्यस्य दासत्वं वर्ताभिति शेषः ॥ ४२ ॥ वशे आज्ञायाम ।अधरो- एष सारश्यमातिष्ठे राधेयस्य यशस्त्रिनः । युध्यतः पाण्डवाज्येण यथा त्वं वीर मन्यसे समयश्च हि मे वीर कश्चिद्वैकर्तनं प्रति । उत्स्रुजेयं यथाश्रद्धमहं वाचोऽस्य सन्निधौ॥

सञ्जय उवाच । तथेति राजन्युवस्ते सह कर्णेन भारत । अब्रवीन्मद्रराजस्य मतं भरतसत्तम ॥ ६६

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि शल्यसारथ्ये द्वार्त्रिशोऽध्यायः॥ ३२॥

३३

दुर्योधन उवाच।
भूय पव तु मद्रेश यत्ते वश्यामि तच्छुणु।
यथा पुरावृत्तमिदं जुद्धे देवासुरे विमो । १
यदुक्तवान् पितुर्मेद्धं मार्कण्डेयो महाजुपिः।
तद्योवेण हुवते। मम राजर्विसत्तम।
निवोध मनसा चात्र न ते कार्यो विचारणा

देवानामसुराणां च परस्परजिगीषया। बभुव प्रथमो राजन संग्रामस्तारकामयः॥३ निर्जिताश तदा देखा दैवतैरिति नः श्रतम निर्जितेषु च दैत्येषु तारकस्य सतास्त्रयः। ताराक्षः कमलाक्षश्च विद्युन्माली च पार्थिव तप उन्नं समास्थाय नियमें परमे स्थिताः। तपसा कर्षयामासुर्देहान् स्वान् श्रश्रतापन ॥ दमेन तपसा चैव नियमेन समाधिना। तेषां पितामहः प्रीतो वरदः प्रददौ वरम् ॥७ अवध्यत्वं च ते राजन् सर्वभृतस्य सर्वदा। सहिता वरयामासुः सर्वलोकिपितामहम्॥ तानव्रवीत्तदा देवो लोकानां प्रभूरीश्वरः। नास्ति सर्वामरत्वं वै निवर्तध्वमितोऽसुराः अन्यं वरं वणीध्वं वै यादशं संप्ररोचते। ततस्ते सहिता राजन् संप्रधायीसकत्प्रभूम सर्वेळोकेश्वरं वाक्यं प्रणस्येदमथाब्रवन् । अस्मभ्यं त्यं वरं देव संप्रयच्छ पितामह॥ वयं प्राणि त्रीण्येव

वयं पुराणि त्रीण्येव संमास्थाय महीमिमामः। विचरिष्याम लोकेऽस्मि-स्त्वत्प्रसादप्रस्कृताः॥

स्त्वत्मसावपुरस्कृताः॥ १२ ततो वर्षसङ्के तु समेग्यामः परस्परम् । एक्षीभावं गामिग्यन्ति पुराण्येतानि चानघ समागतानि चैतानि यो हन्याङ्गपंबस्तदा एकेषुणा देववरः स नो मृत्युभैविष्यति॥

प्रवमस्त्वित तान् देवः प्रत्युक्त्वा प्राधिशद्दिवम् । ते तु छन्धवराः प्रीताः संप्रधार्यं परस्परम् ॥

पुरज्ञविष्कृष्टेय्यं सर्यं ज्ञुमंहासुर् ।
विश्वकर्माणमजर्र देखदानवपुजितम् ॥ १६
ततो मयः स्वतपदा चक्रे धीमान्युराणि च ।
जीणि काञ्चनमेकं वै रौप्यं कारणायसं तथा
काञ्चनं दिवि तजासीदन्तरिक्षे च राजतम् ।
आयसं चाभवज्ञामं चक्रस्थं पृथिवीपते ॥ १८
एकैकं योजनदातं विस्तारायामतः समय ।
गृहाहाळकसंयुक्तं वहुमाकारतोरणम् ॥ १९
गृहप्रवरसंवाधमसंवाधमहापयम् ।
प्रासाहिविधिश्वापि हरिश्वेवोपतोभितम् ॥
पुरेषु चाभवन् राजन् राजानो वैप्रथक् पृथक्
काञ्चनं तारकाक्षस्य विज्ञमासीनमहास्मनः॥
राजनं कामकाक्षस्य विज्ञमासीनमहास्मनः॥

वाच उत्स्डजेयं ताः अनेन क्षन्तन्या इति भावः ॥ ६५ ॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणे नैलकंठीये भारतभावदीपे हात्रिकोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

- 44

भूय इति ॥ १ ॥ पितुः पुरतः मद्यं मम ॥ २ ॥

तारकामयः तारकाष्ट्रर एव आमयो रोगवस्तराभवहेतुर्थेत्र स तथा ॥ ३ ॥ दमेन बांद्योग्द्रियजयेन तपसा जिन्तस्य-कार्योण नियमेन सौबादिना समाधिवा अञ्चलानेन ॥ ७ चक्रस्यं आज्ञालये यण्डराखाराँत्यर्थः । चक्रस्यमित्यत्र तृतीयमिति पाटः आमादिकः ॥ ५८ ॥

त्रयस्ते दैत्यराजानस्त्रीहाँकानस्त्रतेजसा २२

आऋम्य तस्थुरुचुश्च कश्च नाम प्रजापतिः। तेषां दानवसुख्यानां प्रयुतान्यर्द्धानि च २३ कोटचश्चाप्रतिबीराणां समाजग्मस्ततस्ततः मांसाशिनः सुद्रप्ताश्च सुरैर्विनिकृताः पुरा २४ महदैश्वर्थमिच्छन्तस्त्रिपुरं दुर्गमाश्चिताः । सर्वेषां च पनश्चेषां सर्वयोगवहो मयः॥ २५ तमाश्चित्य हिते सर्वे वर्तयन्तेऽक्रतोभयाः। यो हि यन्मनसा कामं दध्यौ त्रिपुरसंश्रयः॥ तस्मै कामं मयस्तं तं विदधे मायया तदा। तारकाक्षस्तो वीरो हरिनीम महाबलः २७ तपस्तेषे परमकं येनातुष्यत्पितामहः। संतष्टमवणोद्देवं वापी भवत नः परे॥ शस्त्रैविनिहता यत्र क्षिप्ताः स्युर्वलवत्तराः। स तु लब्ध्वा वरं वीरस्तारकाक्षस्रतो हरिः सस्जे तत्र वापीं तां सृतानां जीविनीं प्रभो येन रूपेण दैत्यस्तु येन वेषेण चैव ह ॥ ३० मृतस्तस्यां परिक्षिप्तस्तादशेनैव जिल्लवान्। तां प्राप्यते पुनस्तांस्त लोकान्सर्चान्बबाधिरे महता तपसा सिद्धाः सुराणां भयवर्धनाः । न तेषामभवदाजन क्षयो युद्धे कदाचन ३२

ततस्ते लेग्नमोहाभ्या-मभिभृता विचेतसः। निर्ह्वीवाः संख्यिताः सर्वे स्थापिताः समञ्जूष्यम्॥ ३३ विद्राज्य समणान् देवांस्तत्र तत्र तदा तदा । विचेतः स्टेन कामेन चर्यनाने न्यपिताः।

34

देवोद्यानानि सर्वाणि प्रियाणि च दिवौकसाम् । ऋषीणामाश्रमान्युण्यान् रम्याञ्जनपदांस्तथा ॥

ह्यमाश्यन्नमर्यादा दानवा दुष्टचारिणः। पीन्यमानेषु लोकेषु ततः शको मरुदृतः ३६ पुराण्यायोधयां चके बद्धपातैः सर्मततः। नाशकत्तान्यमेद्यानि यदा भेनुं पुरंदरः ३७ पुराणि बद्धत्तानि धात्रा तेन नराथिप।

आदित्या देवाः॥ ४५ ॥ उग्राभिः रक्षोत्रीनिः आतं स्वातं आत्मना अनीपाधिकेन ॥४८॥ आत्मनः तमनः योगं सर्व-वृत्तिनिरोधम् । सांख्यं सम्बक्कापनं आत्मना जडकरात्युः अध्यक्षणं आत्मा मनः वद्ये आज्ञात्यापा॥४५॥भगवन्तं पश्चिषे-व्यववन्तम् । एकमपि ते'तं यथायणोपासते' इति दुत्तियेवामा- तदा भीतः सुरपतिकुक्त्या तानि पुराण्यश्वा तिरेव विबुधैः सार्थ पितामहमरिदम । जगामाथ तदाक्यातुं विभकार सुरेतरैः ३९ ते तस्य सर्वमाक्याय शिरोभिः संप्रणस्य च वर्षेपायमपृष्टकृत मागवन्तं पितामहम् ४० श्रवा तद्मावान्त्वे वा त्रुपाणस्य

वेवानिद्युवाच ह। ममापि सोऽपराभ्रोति

यो युष्माकमसीम्यक्रत् ॥ ४१
असुरा हि दुरास्मानः सर्व पव सुरद्विषः ।
अपराध्यन्ति सततं वे युष्मान् पीडयन्त्युत
अहं हि तुद्यः सर्वेषां भूतानां नात्र संद्ययः ।
अधार्मिकास्त्र हन्तद्या इति मे व्रतमाहितम्
एकेषुणा विभेद्यानि तानि दुर्गाणि नान्यया
च स्थाणुम्ते दाक्तो भेन्तुमेकेषुणा पुरः ४४
ते युषं स्थाणुमीद्यानं

जिष्णुमक्षिष्टकारिणम् । योद्धारं चृणुतादित्याः

स तान हन्ता सुरेतरान्॥ ४५
इति तस्य वचः श्रुत्वा देवा दामपुरोगमाः
ब्रह्माणसप्रतः इत्या वृणक्कं दाराणं ययुः॥ ४६
तपोनियसमस्याय ग्रुणन्तो ब्रह्म द्याग्यवस्
ब्रह्मिमः सह घर्षका भवं सर्वोत्सना गताः
तुष्टुवर्षीरमस्याभिभेयच्यायदं सुप।
सर्वोत्मानं महात्मानं येवामं सर्वेमासमा ४८

तपोविशेषैर्विविधै-

योंनं यो वेद चात्मनः।
यः सांख्यमात्मनो वेति
यः सांख्यमात्मनो वेति
यस्य चात्मा वदो सदा॥ ४९
तं ते दहग्रुरीशानं तेजोराशिक्षुमापतिम्।
अनन्यसदशं ठोके भगवन्तमकत्मपम्॥ ५०
एकं च भगवन्तं ते नानाल्पमकत्यपम्॥ ५०
आत्मनः प्रतिक्पाणि क्पाण्यथ महात्मनि॥
परस्परस्य चापश्यन सर्वे परमिशिस्ताः।

वनं शिवविष्णुक्तादिवेषेण नानारूपमकरूपयन् । आस्मनः चित्तस्य प्रतिरूपाणि संकरपानुसारीणि प्रतिविम्मानि वा परस्परस्य चेति ईश्वरस्वरूपे सर्वे आत्मानं परांखापस्यानिति सार्थन्नेकः एकं वाक्यम् ॥ ५९॥

सर्वभूतमयं दृष्टातमजं जगतः पतिम् ॥ ५२

देवा ब्रह्मर्षयश्चैव शिरोभिर्धरणीं गताः। तान्खिस्तवादेनाभ्यर्च्यं सम्रत्थाप्य च शङ्करः ब्रुत ब्रुतेति भगवान् समयमानोऽभ्यभाषतः। ज्येबकेणाभ्यज्ञज्ञातास्ततस्ते खस्रचेतसः ५३

नमो नमो नमस्तेऽस्त प्रभो इत्यव्यवन्यनः नमो देवाधिदेवाय धन्विने वनमालिने ५५ प्रजापतिमखझाय प्रजापतिभिरीड्यते। नमः स्तताय स्तत्याय स्त्यमानाय शंभवे५६ विलोहिताय स्टाय नीलग्रीवाय शलिने। अमोधाय सुगाक्षाय प्रवरायुधयोधिने ५७ अहीय चैव ग्रद्धाय क्षयाय ऋथनाय च।

दर्वारणाय काथाय ब्रह्मणे ब्रह्मचारिणे॥ ५८ ईशानायात्रमेयाय नियंत्रे चर्मवाससे। तपोरताय पिंगाय व्यतिने क्रिचाससे ॥ ५९ क्रमारपित्रे ज्यक्षाय प्रवरायुधधारिणे। प्रपन्नार्तिचिनाशाय ब्रह्मद्वि इसंघ्यातिने ६० वनस्पतीनां पतये नराणां पतये नमः। गवां च पतये नित्यं यज्ञानां पतये नमः ६१ नमो रस्त ते ससैस्याय इयस्वकायामितीजसे सनोवाकर्मभिर्देव त्वां प्रपन्नान भजस्य नः॥ ततः प्रसन्तो भगवान खागतेनाभिनन्द च । प्रोवाच द्येत वस्त्रासो हत कि करवाणि वः६३

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि त्रिपुराख्याने त्रयस्त्रिकोऽध्यायः॥३३॥

महाभारते-

द्रयोधन उवाच । पित्रदेवर्षिसंघेभ्योऽभये दत्ते महात्मना । सत्कृत्य राष्ट्ररं पाह ब्रह्मा छोकहितं वचः १ तवातिसर्गाहेवेश प्राजापत्यमिदं पदम्। मयाऽधितिष्ठता दत्तो दानवेश्यो महान्वरः तानतिकान्तमयीदान् नान्यः संहर्तमर्हति । त्वासते भत्रभदयेश त्वं होषां प्रत्यरिवेधे ३ स त्वं देव प्रपन्नानां याचतां च दिवीकसाम् क्ररु प्रसादं देवेश दानवाआहि शङ्कर॥ त्वत्त्रसादाज्जगत्सर्वे सुखमैधत मानद् । शरण्यस्त्वं हि लोकेश ते वयं शरणं गताः॥

व्याणस्वाच । हन्तव्याः राजवः सर्वे युष्माकमिति मे मतिः न त्वेक उत्सहें हन्तुं वळस्था हि सुरद्विषः॥ ते ययं संहताः सर्वे मदीयेनार्धतेजसाः। जयध्वं युधि ताञ्हाञ्चन् संहता हि महाबळाः

देवा ऊच्छः। अस्मत्तेजोबलं यावत्तावदृद्धिग्रणमाहवे। तेषाभिति हि मन्यामी इष्टतेजीबला हि ते॥ स्थाणुरुवाच ।

वध्यास्ते सर्वतः पापा ये ग्रुष्माखपराधिनः मम तेजोबळाधेंन सर्वाक्षियत शात्रवान्॥ वेवा ऊचः।

विभर्त भवतोऽर्धं त न शस्यामो महेश्वर। सर्वेषां नो बलार्घेन त्वमेव जाहि शात्रवान ॥ स्थाणस्वाच ।

यदि शक्तिन वः काचिद्विभर्तु मामकं बलम् अहमेतान् हनिष्यामि युष्मत्तेजोर्धवृंहितः॥ ततस्तथेति देवेशस्तैकको राजसत्तम। अर्थमादाय सर्वेषां तेजसाऽभ्यधिकोऽभवतः स तु देवो बलेनासीत्सर्वेभ्यो बलवत्तरः। महादेव इति ख्यातस्ततः प्रभृति शंकरः॥ ततोऽब्रवीन्महादेवों

धनुवाणधरो द्यहम । हनिष्यामि रथेनाजौ तान रिपन्वो दिवीकसः॥

द्वीव्यति प्रकाशते इति महादेवः ॥ १४ ॥

88

ईक्यते ईब्यमानाय कर्मणीदमपौरूषम् ॥ ५६ ॥ ऋथनाय प्रत्यरिः प्रतिकृतः चत्रुः ॥ ३ ॥ ऐधत अवर्धतः ते प्रसिद्धाः हिंसाय ॥ ५८ ॥ भजस्व इष्टैः कामैः पूर्यस्व ॥ ६२ ॥ वयं वारणं गतास्त्वामिति शेषः ॥ ५॥ संहताः एकीभृताः ब्येत् ब्यपगच्छतु ॥ ६३ ॥ इति श्रीमहासारते कर्णपर्वाण ययम ॥ ७॥ तेषां तेजोऽस्मतेजस्तो विगुणं दृष्टमेवेत्यर्थः॥ ८॥ नैलकण्ठीये भारतभावदीपे त्रयक्षिशोऽध्यायः॥ ३३ ॥ अर्घ तेजसः ॥ १२ ॥ महता सर्वातिकाभिना वरेने

पित्रिति । अभये इति च्छेदः ॥ १ ॥ वधे ानीमेते ।

ते यूर्य में रथं चैव धनुर्वाणं तथैव च। पर्यथ्वं यावद्धैतान् पातयामि महीतले॥

देवा ऊचुः। मूर्ताः सर्वाः समाधाय त्रेद्धोक्यस्य ततस्ततः रथं ते कृष्यिप्यामा देवेश्वर सुवर्चसम्॥१६ तथेव बुद्धा विहित विश्वकर्मकृतं ग्रुमम्।

ततो विवधशार्दछास्ते एथं समकल्पयन॥ विष्णुं सोमं हुताशं च तस्येषुं समकल्पयन्। श्रृंगमन्निर्वभूवास्य भृहः सोमो विज्ञापते।१८ क्रकालक्षाभवदिष्णस्तस्मिनिष्यरे तदा। रथं वसन्धरां देवीं विज्ञालपरमालिनीम ॥ सपर्वतवनद्वीपां चकुर्भृतधरां तदा। मंदरः पर्वतश्चाक्षो जेघा तस्य महानदी ॥२० दिशञ्च प्रदिशञ्जैव परिवारो रथस्य त। ईषा नक्षत्रवंशश्च युगः कृतयुगोऽभवत् ॥ २१ क्रवरश्च रथस्यासीहासकिर्भजगोत्तमः। अपस्करमधिष्ठाने हिमवान विनध्यपर्वतः। उदयास्तावधिष्ठाने गिरी चकः सरोत्तमाः॥ समुद्रमक्षमस्जन्दानवालयम्लमम् । सप्तर्धिमण्डलं चैव रथस्यासीत्परिष्करः॥ गंगा सरस्वती सिन्धर्धरमाकाशमेव च। उपस्करो रथस्यासन्नापः सर्वाश्च निम्नगाः अहोरात्रं कलाश्चेव काष्टाश्च ऋतवस्तथा। अनुकर्षे ग्रहादीप्तावरूथं चापि तारकाः॥ धर्मार्थकामं संयक्तं त्रिवेणं दारु वन्धरम ।

योकाणि चक्रनीगांश्च निःश्वसंतो महोरगान यां युगं युगचमीणि संवर्तकवलाहकान्। काळपृष्ठोऽथ नहुषः कर्कोटकधनंजयौ ॥ २९ इतरे चाभवकागा हयानां वालवन्धनाः। विश्वश्च प्रविशश्चीव रश्मयो रथवाजिनाम ॥ सन्ध्यां धार्ति च सेघां च स्थिति सन्नतिसेव च ब्रह-नक्षत्र-ताराभिश्वर्भ चित्रं नमस्तलम् ३१ सराम्बप्रेतविचानां पतीळीकेश्वरान हयान्। सिनीवालीमनुमार्त कहुं राकां च सुवताम् योक्राणि चकवीहानां रोहकांस्तत्र कण्टकान धर्मः सत्यं तपोऽर्धश्च विहितास्तत्र रहमयः अधिष्रानं मनश्चासीत्परिरथ्या सरस्वती। नानावणाँश्च चित्राश्च पताकाः पवनेरिताः ॥ विद्यदिन्द्रधनुनेद्धं रथं दीप्तं व्यदीपयन्। वषद्कारः प्रतोदोऽभृद्वायत्री शीर्षवन्धना 🏗 यो यज्ञे विहितः पूर्वमीशानस्य महात्मनः। संवत्सरो धनुस्तहै सावित्री ज्या महास्वनह दिद्यं च वर्म विहितं महाई रत्नभितन । अभेदां विरजस्कं वै कालचकवाहिष्कृतम्॥ ध्यजयप्रियमस्मेकः श्रीमान कनकपर्वतः। पताकाश्चामवन्मेघास्ति द्विः समलङ्कताः ॥ वहिन्ध्यपर्वती चकत्वेनोत्ती अत्र सर्थचन्द्री चक्रत्वेन दछावत-

ओषधीवींरुधश्चैव घण्टाः प्रप्पकलोपगाः ॥

सूर्याचन्द्रमसी कृत्वा चक्रे रथवरोत्तमे। पक्षी पूर्वापरी तत्र क्रते राज्यहनी द्यमे॥२७

दश नागपतीनीषां धतराष्ट्रमुखांस्तदा।

स्तिर्देशींचामात्राः समाधान एकीक्षर्य। १६ ॥ विद्वितं अपूर्वं आपितं यथा तयेषः विश्ववस्त्रीणा कृतम् ॥ १० ॥ १२ व्याः अव्याक्तराव्यक्तित्व त्यां कांकम् । अतः श्रव्यः कुव्यक्तस्त्वाम् भागस्त्रस्त्रेष वीद्रणनायः।' सीमः श्रव्यो विश्वुलेजनम्' इति क्षेत्रः। १८ ॥ अञ्चलकाधानपंदिः। वेषाः अक्षाधानस्त्रेष्ठा । अश्चाप्तस्त्रेष्ठा अश्चाप्तस्त्रेष्ठा । अश्चाप्तस्त्रेष्ठा । १९ कृत्यः युगेषरः अवस्करं पत्याः स्त्राव्यं वेषाः। २०॥ इत्यं युगायस्त्रेषानं विश्ववृत्त्रम् काष्ठं युगोपताः श्रेषः। अभिग्रति वेषः विश्ववित्ते विश्ववित्ते । १२ ॥ अश्च विश्ववत्त्रम् विश्ववित्ते विश्ववित्ते । १२ ॥ अश्च वत्यनवाशसमुद्रावः। समुद्रः अक्ष्मस्त्रावित्ते । १२ ॥ अश्च वत्यनवाशसमुद्रावः। समुद्रः अक्षमस्त्रावे विश्ववित्ते विश्ववित्ते । १२ ॥ समुद्रः अक्षमस्त्रावे । १३ ॥ स्त्राव्यक्तिस्त्रावः । समुद्रः अक्षमस्त्रावे विश्ववित्ते विश्ववित्ते । १२ ॥ अश्च वत्यव्यवस्त्रावः। स्त्रावः सम्त्रव्यक्तिस्त्रयः वाद्यवित्ताम्त्रावः। स्त्रवित्तमाकाश्चे वर्षः यूगोपतः चरक्तं स्त्रवृत्तिम् ॥ १५ ॥ पत्रः ॥ अष्ट्रव्यक्तिस्त्रावः। स्त्रवित्तमाकाश्चे वर्षः यूगोपतिः । १६ ॥ पत्रित्तम् । १६ ॥ पत्रवित्तम् ।

रेजरध्वर्थमध्यस्य ज्वलम्त इव पावकाः कलमं त तं रथं दृष्टा विस्मिता देवताऽभवन सर्वलोकस्य तेजांसि दक्ष्रैकस्थानि मारिष। यक्तं निवेदयामास्त्रदेवास्त्रस्मै महात्मने ॥ ४० पवं तस्मिन्महाराज कियते रथसनमे। देवैर्मनजशार्दल विषतामभिमद्ने॥ स्वास्थायधानि मख्यानि स्वद्याच्छंकरी रथे ध्वजयार्ष्टे वियत्कत्वा स्थापयामास गोवपं ब्रह्मदण्डः कालदण्डो स्द्रदण्डस्तथा ज्वरः। परिस्कन्दा रथस्यासन सर्वतो दिशमद्यताः अथवींगिरसावास्तां चक्ररक्षी महात्मनः। ऋग्वेदः सामवेदश्च पुराणं च पुरःसराः॥ इतिहासयजुर्वेदौ पृष्ठरक्षौ बभूवतः। दिह्या वाच्य विद्याश्च परिपार्श्वचराः स्थिताः स्तोत्रादयश्च राजेन्द्र वषटकारस्तथैव च। ओकारश्च मखे राजकतिकाभाकरोऽभवत विचित्रसत्तिः षडिः कत्वा संवत्सरं धनः छायामेवात्मनश्चके धनुज्यमिक्षयां रणे ॥४७ कालो हि भगवान सहस्तस्य संबन्धरो धनः तस्मादौद्री कालगात्रिज्यों कता धन्यो जग इषश्चाप्यभवद्विष्यपर्वेळनः सोम एव च । अग्रीषोमी जगत्कत्कां वैष्णवं चोच्यते जगत विष्णश्चात्मा भगवतो भवस्यामिततेजसः। तस्माद्धनज्योसंस्पर्शे न विषेद्धरस्य ते॥ तस्मिञ्जारे तिग्ममन्यं सुमोचासहामध्विरः भग्वंगिरोमन्यभवं कोधाशिमतिदःसहम्॥ स नीळळोहितो धूम्नः क्रात्तिवासाऽभयंकरः आहित्याय तसंकाशस्तेजोज्वालावृतो ज्वलम् दश्र्यावर्यावनी जेता हन्ता ब्रह्माह्रेपां हरः निन्यं त्राता च हन्ता च धर्माधर्माश्चिताचरान प्रमाशिभिभीमवलैभीमरूपैर्मनोजवैः। विभाति भगवान् स्थाणुस्तैरेवात्मगुणैर्वतः॥ तस्याङ्गानि समाश्रित्य स्थितं विश्विमतं जगत जङ्गमाजङ्गमं राजञ्धाद्यभेऽद्धतदर्शनम् ॥ ५५ दृष्टात तं रथं युक्तं कवची स शरासनी। बाणमादाय तं दिव्यं सोमविष्ण्वश्चिसंभवस

तस्य राजंस्तदा देवाः कर्ययांचिकरे प्रमो
पुण्यमान्यवृद्ध राजञ्ज्यस्तं देवस्तमस्य ॥
स्नास्त्राय महादेवझास्यग्देवतान्यपि ।
सार्त्रोह तदा यक्तः कंपयिश्रव मेदिनीम् ॥
तमास्त्रश्च देवेशं तृषुद्धः परमर्थयः।
मन्धर्या देवसहाश्च तथैवाप्तरस्या गणाः ॥
ब्रह्मार्षिभिः स्तृयमानी वश्यमानश्च बन्दिभिः ॥
स्वीयाप्तरस्या वृन्देश्चर्यद्भृद्धंन्यविद्धः ॥
स्वीममानो वरदः खड्गी वाणी शरास्त्री
हस्वियाव्यदिवान्सार्थिः को मविष्यति

तम्बुबन देवनणा यं भवान्स्तियोध्यते । स्र भविष्यति देवेश सार्राथस्ते न संत्रायः ॥ तान्त्रवीर्त्नदेवा मत्तः श्रेष्ठतरो हि यः । तं सार्रार्थ कुरुषं मे स्वयं सञ्चित्य मा चिर्रे पतच्छात्वा ततो देवा वाक्यमुक्तं महासमा गरवा गितामहं वेवाः प्रसायदेवं वचोऽमुबन् यथा त्वत्कार्यतं देव त्रिदशारिविनिग्रहे । तथा च क्रुतसस्माशिः प्रसन्तो नो वृष्यक्राः रथश्च विहितोऽस्मानि

विचित्रायुधसंवृतः। सार्थि च न जानीमः

कः स्थाचस्मिन् रथोत्तमे ॥ ६६ तस्माद्विधीयतां कश्चित्त्वाराधिदैवसत्तम । सफळां तां गिर्द देव कर्द्वकर्दिक विकामे ॥ एवमस्माद्व हि पुरा भगवञ्जकानित । हितकताऽस्मि भवतामिति तस्कर्त्वकर्द्वसि ॥

स देव युक्तो रथसत्तमो नो दुरावरो द्वावणः वाजवाणाम् । रिमाकपाणिसिहितोऽत्र योदा विभीषयम् दानवानुयतोऽसी ॥ १९ तथैव वेदाश्रद्धरो ह्याप्रया चम्म सरीठा च रयो महासमः । चम्मवर्षात्रमतो वस्त्री

हरो योद्धा सारियनाभिळक्ष्यः॥७० तत्र सारियरेष्टव्यः सर्वेरेतैर्विदोषवान्। तत्प्रतिष्ठो रथो देव हवा योद्धा तथैव च॥

गोष्ट्रं घनलेन स्थापयामास ॥ ४२ ॥ परिस्कन्दाः पार्थ-गोपाः ॥ ४३ ॥ छायां पूर्वोक्तां सावित्रीं शब्दनहास्परवा-वात्मनस्तुस्थाम् ॥ ४७ ॥ धनुज्यां कालरात्रिस्पा सस्याः स्वस्मर्थे न विषेष्टः न सेहिरे तेऽसुराः ॥ ५० ॥ तिममनन्यं तीक्ष्मसंकर्यम् ॥ ५१ ॥ अभयमिति च्छेदः सन्धिरार्षः ॥ ॥५२॥ तै स्थादिमृतैः आत्मगुणः आत्मनो मोचुर्णुकपृतै-भौग्यैः॥५४॥ बाज्यतादाय स्थितं तं दृष्टा देवास्तस्यातुकूळं जयावद्वं श्वसनं कल्ययांचक्रिः स्त्यन्यः॥ ॥ ५६ ॥

कवचानि सदास्त्राणि कार्सकंच पितामह। त्वास्त्रेते सार्राधे तत्र नान्यं पदयामहे वयस त्वं हि सर्वगुणैर्युक्तो दैवतेभ्योऽधिकः प्रभो स रथं तूर्णभारुह्य संयच्छ परमान् हयान्॥ जयाय त्रिविवेशानां वधाय त्रिवशद्विषाम्। इति ते शिरसा गत्वा त्रिछोकेशं पितामहम् देवाः प्रसादयामासः सारध्यायेति नः श्रतं पितामह उवाच।

नात्र किञ्चिन्ध्या वाक्यं यदुक्तं त्रिदिवीकसः संयच्छामि हयानेष युष्यतो वै कपर्दिनः। ततः स भगवान् देवो लोकस्रष्टा पितामहः सारथ्ये कल्पितो देवैरीशानस्य महात्मनः। तस्मिचारोहति क्षित्रंस्यन्दने छोकपुजिते शिरोभिरगमन् भूमि ते ह्या वातरहसः। आरुह्य भगवान्देवो दीष्यमानः स्वतेजसा ॥ अभीषून हि प्रतोदं च संजग्राह पितामहः। तत उत्थाय भगवांस्तान हयाननिलोपमान बभावे च तदा स्थाणुमारोहेति सुरोत्तमः। ततस्तमिषुमादाय विष्णुसोमाग्निसंभवम् ॥ आरुरोह तदा स्थाणुर्धनुषा कम्पयन्परान्। तमारूढं तु देवेशं तुष्टवुः परमर्पयः॥ गंधवा देवसंघाश्च तथैवाप्सरसां गणाः। स शोभमानो वरदः खड्डी बाणी शरासनी॥ प्रदीपयन् रथे तस्थी

ततो भयोऽब्रवीहेवो वेवानिन्द्रपुरोगमान् ॥ ૮ર न हन्यादिति कर्तव्यो न शोको वः कथञ्चन हतानित्येव जानीत बाणेनानेन चासरान्॥ ते देवाः सत्यमिलाहुनिहता इति चाब्वन्। न च तद्वचनं मिथ्या यदाऽऽह भगवान् प्रभुः इति सञ्चित्त्य वै देवाः परां त्रष्टिमवाशयन्। ततः प्रयातो देवेशः सर्वेदेवगणेर्वतः ॥८५ रथेन महता राजन्नपमा नास्ति यस्य ह। स्वैश्च पारिषदैर्देवः पुज्यमानो महायशाः ८६ ज्ञत्यद्भिरपरेश्चैव मांसमक्षेर्दुरास**दैः।** घावमानैः समेताच तर्जमानैः परस्परम ८७ ऋषयश्च महाभागास्त्रपोयुक्ता महाग्रुणाः।

त्रीह्रीकान खेन तेजसा।

आशंसुर्वे जना देवा महादेवस्य सर्वेशः ८८ एवं प्रयाते देवेशे लोकानामभयङ्गरे।

तष्ट्रमासीज्ञगत्सर्वे देवताश्च नरोत्तम्॥ ८९

ऋषयस्तत्र देवेशं स्तुवन्तो बहुभिः स्तवैः। तेजश्चासमै वर्धयन्तो राजन्नासन्पनः पनः ९०

गन्धर्वाणां सहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च। वादयन्ति प्रयाणेऽस्य वाद्यानि विविधानि च ॥ ९१ ततोऽधिरूढे वरदे प्रयाते चासरान्प्रति ।

साध साध्वित विश्वेशः रमयमानोऽभ्यभाषत ॥

याहि देव यतो दैत्याश्चोदयाश्वानतन्द्रितः। पश्य बाह्रोबंछं मेऽद्य निघ्नतः शात्रवाच्रणे ९३ ततोऽश्वांश्चोदयामास मनोमारुत्रंहसः। येन तित्रपुर राजन दैत्यदानवरक्षितम् ९४ पिवद्धिरिव चाकाशं तैईयैर्छीकपृजितैः। जगाम भगवान क्षित्रं जयाय त्रिदिवीकसाम् प्रयाते रथमास्थाय त्रिपुराभिमुखे भवे। ननाद सुमहानादं वृषभः पूरयन्दिशः॥ ९६ वुषभस्यास्य निनदं श्रत्वा भयकरं महत्। विनाशमगर्मस्तत्र तारकाः सुरशत्रवः॥ ९७ अपरेऽवस्थितास्तत्र युद्धायाभिमुखास्तदा। ततः स्थाणुर्महाराज शुरुधक् क्रोधमृश्चितः॥ बस्तानि सर्वभृतानि बैठोक्यं भूः प्रकम्पते। निमिनानि च घोराणि तत्र सन्दधतः शरम तस्मिन्सोमाञ्जिविष्णनां क्षोभेण ब्रह्मसद्वयोः स रथो धनुषः क्षोभादतीव हावसीदति १०० ततो नारायणस्तस्माच्छरभागाहिनिःसतः

वृषक्षं समास्थाय उज्जहार महारथम् १०१ सीदमाने रथे चैव नर्दमानेषु शत्रुषु। स संभ्रमात्त भगवान्नादं चके महाबळः॥ २ वषभस्य स्थितो मुद्धि हयपृष्ठे च मानद। तदा स भगवान रही निरेक्षदानवं पुरस ३ वृषभस्यास्थितों रुद्रो हयस्य च नरोत्तम। स्तनांस्तदाऽशातयत खुरांश्चेव द्विधाऽकरोत् ततःप्रभृति भद्रं ते गवां द्वैधीक्रताः खुराः। हयानां च स्तना राजंस्तदाप्रभृति नाभवन्५ पीडितानां बलवता रुद्रेणाद्भृतकर्मणा। अथाधिज्यं घतुः कृत्वा शर्वः संघाय तं शरम् युक्ता पाश्चपतास्त्रेण त्रिपुरं समचिन्तयत्। तस्मिन स्थिते महाराज रुद्रे विश्वतकार्सके ७ पुराणि तानि कालेन जग्छुरैबेकतां तदा।
एकीमावं गते चैव विधुरत्वसुपागते॥ ८
बभूव तुम्रुलो हर्षा देवतानां महास्मानाः
ततो देवताणाः सर्वे सिद्धाक्ष परमर्थयः॥ ९
जयेति वाचो मुसुन् संस्तुवन्तो महेश्यर्थः

ततोऽम्रता प्राष्ट्रप्यिषुरं निम्नतोऽसुरान् अनिदृष्योमयपुषो देवस्थासस्यतेजसः। स तद्विकृप्य भगवान् दिव्यं केन्द्रपरो प्रजुः स्वेत्वस्थारं तिमिष्ठं सुभोच विषुरं प्रति। उत्स्वुप्ते वै महाभाग तस्मित्रसुवरं तदा १२

महानार्तस्वरो ह्यासी-

त्युराणां पततां भुवि । तान् सोऽसुरगणान् दभ्धा प्राक्षिपत्यक्षिमार्ववे ॥ ११३ एवं तु त्रिपुरं दभ्धं दातवाक्षात्यदोपतः । मोक्षेत्रपं क्षात्वे स्वर्णे

> सं चात्मकोधजो वहि-हहित्युक्ता निवारितः। मा कार्थीभैस्मसाहोका-

तिति इयक्षोऽज्ञवीच तम ॥ १५ ततः मक्कितमापका देवा छोकास्त्वययैयः तुष्ठुववीरिमरच्यामिः स्वाणुमप्रतिमौत्तक्तस् ॥ तेउच्चता सगवता जस्यः सर्वे यथागतस् । क्रूतकामाः प्रयक्तेन प्रजापतिसुत्ताः सुराः १७ एवं स मगवात् देवो छोकस्या महेश्यरः । विवासुराणाण्यक्षो छोजन्या पितामहः । सारध्यमकरोत्त्रत्र बहस्य परमोऽङ्ययः १९ तथा भवानि विद्र्ये तिवस् परमोऽङ्ययः १९ तथा भवानि विद्रये त्रस्येव पितामहः । संवध्यक द्वरातस्य राध्यस्य परमोद्रस्य दिवस्य । स्वान्ध्य विद्रये विवास्य । स्वान्ध्य हि कृष्णाच कर्णाच कात्युनाच विद्रयेतः विद्राप्त । विद्रये विद्राप्त विद्रयेतः । विद्रयेतः विद्रयेतः विद्रयेतः विद्रयेतः । विद्रयेतः विद्रयेतः विद्रयेतः विद्रयेतः विद्रयेतः । विद्रयेतः विद्रयेतः । विद्रयेतः विद्रयेतः विद्रयेतः । विद्रयेतः विद्रयेतः । विद्रयेतः विद्रयेतः विद्रयेतः । विद्रयेतः विद्रयेतः । विद्रयेतः विद्रयेतः । विद्रयेतः विद्रयेतः विद्रयेतः । विद्रयेतः विद्रयेतः । विद्रयेतः विद्रयेतः । विद्रयोत्याः विद्रयेतः । विद्रयोत्याः विद्रयोतः । विद्रयोत्याः विद्रयोत्या

यथा शस्याय कर्णोऽयं श्रेताश्चं कुणसारश्चिस् । प्रमध्य हस्यारकीस्त्रेयं तथा शीघं विधीयताम् ॥ २३ स्वयि प्रदेशराज्याशा कीचिताशा तयेव च विजयक्ष तथेवाय कर्णसाज्यिकारितः २४ स्वाचे कर्णक्ष राज्यं च ययं चैव प्रतिष्टिताः १४

विजयश्रीय संग्रामे संयच्छाग्र हयो त्तमान १५. इमं चाःयपरं भूय इतिहासं निवोध में। पितुमेंस सकाशे यहां हां प्राप्त श्रमेवित २६ श्रुत्वा चेतह्वश्रीश्रमे हां ह्यामा प्राप्त श्रमेवित २६ श्रुत्वा चेतह्वश्रीश्रमे हेतुकायिं प्रीहितकः। कुरु चारवित श्रीति तर्मा १७ भागवाणां कुछे जातो जमद्रिमेहायशाः। तस्य रामेतिविक्यातः पुत्रस्तेजोशुणान्वितः तीत्रं तप आसाय प्रसादिवतवान् भवस्य अस्रहेतोः प्रसन्नात्मा नियतः संयतिन्द्रयः २९ तस्य तुश्रो महादेवो मत्त्या च प्रदानेन च। हृद्रतं चास्य विज्ञाय स्वार्था प्रदान चाह्य रहेतः स्वार्था विज्ञाय स्वार्था प्रदान चाह्य रहेतः चास्य विज्ञाय दश्योमास शङ्करः ३० महेश्वर उवाच।

सहस्य उवाचा राम तद्वोऽस्थि भद्रं ने विद्वितं मे तवेष्म्तित्तर्म इक्कच्य पूतमात्मानं सर्वमेतदवाष्ट्याति ३१ दास्यामिते तदास्माणि यदा पुतो भविष्यसि अपात्मसमर्थं च दहन्यस्माणि भागिव ३१ इत्युक्तो जामदश्यस्त देवदेवेन शांळना।

इत्युक्तो जामदश्यस्तु देवदेवन झाळना । प्रस्युवाच महात्मानं शिरसावनतः प्रभुत्त ॥ यदा जानाति देवेशः पात्रं मामस्रवारणे । तदा श्रुश्रूपवेऽस्त्राणि भवान्मे दातुमर्हति ३४

दुर्योधन उवाच।

ततः स तपसा चैव दमेन नियमेन च। प्रजोपहारबलिभिहोंममन्त्रप्रस्कतैः॥ १३५ आराधयितवान् शर्वे बह्नन्वर्षेगणांस्तदा । प्रसन्त्रश्च महादेवो भार्गवस्य महात्मनः॥ ३६ अववीत्तस्य बहुशो गुणान्देव्याः समीपतः। भक्तिमानेष सततं मिय रामो दढवतः ॥ ३७ एवं तस्य गुणान्मीतो बहुशोऽकथयत्प्रभः। देवतानां पितृणां च समक्षमिरसूदन ॥ ३८ प्तस्मिन्नेव काले त दैत्या शासन्महाबलाः। तेस्तदा दर्पमोहाद्यैरवाध्यन्त दिवीकसः॥३९ ततः संभूय विबुधास्तान् हन्तुं कृतानिश्चयाः चकः शत्रवधे यतं न शेकर्जीतमेव तान्॥ ४० अभिगम्य ततो देवा महेश्वरसुमापतिम । प्रासाद्यंस्तदा भक्त्या जहि शत्रगणानिति॥ प्रतिज्ञाय ततो देवो देवतानां रिपुक्षयम्। रामं भागवमाह्य सोऽभ्यभाषत दांकरः॥४२ रिपुन भागीय देवानां जहि सर्वान्समागतान लोकानां हितकामार्थे मत्त्रीत्यर्थे तथैव चक्क कर्णपर्व ८

38

प्यसुक्तः प्रत्युवाच ज्यंबकं वरदं प्रभुम् । राम उवाच । का शक्तिमम देवेश अक्तुतास्त्रस्य संयुगेश्य

निहन्तुं दानवान्सर्वाच् कृतास्त्रात् युद्धदुर्भेदान् महेश्वर उवाच । गच्छ त्वं मद्गुज्ञातो निहनिष्यसि शात्रवान् विजत्य च रिपून्सर्वान्

गुणान्माप्स्योसे पुष्केलान्। पतन्त्रुस्वा तु वचनं प्रतिगृह्य च सर्वेशः॥

रामः क्रूतस्वस्त्ययनः प्रययौ दानवान्प्रति । अव्वद्यदेवराष्ट्रस्तान् महादर्षवलान्वितान् ॥

सहार्यवका। स्वतान् । मम बुद्धं प्रयच्छावं देश्या बुद्धमदोत्कदाः। प्रेषिका देवदेवेन वो विजेत्तं महासुराः॥ ४८ इर्युक्ता भागेवेणाथ देश्या दुखं प्रवक्तमुः। स लाखिहत्य समरे देश्यात् भागेवनत्वनः॥ बज्जाशनिसमस्पर्धः प्रष्टारेव भागोवः। स दानवेः स्वतन्तुक्तांमदस्यो द्विजोत्तमः ५० संसप्टः स्वालुना सर्वा गिर्मणः समजायत। प्रोतक्ष भगवान्देयः कर्मणा तेन तस्य वै॥ ५१ वरानं प्रादाह्युविधानं भगीवायः महासमेन। बक्तक्ष देवदेवेन प्रीतिस्कृतेन शुलिना॥ ५२

निपातात्तव शस्त्राणां शरीरे याऽभवद्धजा। तया ते मानुषं कर्म व्यपोढं भृगुनन्दन॥ ५३

ग्रहाणास्त्राणि दिख्यानि मत्सकाशाद्यथेष्मितम् । दुर्योधन उवाच । तदोऽस्त्राणि समस्तानि

वरांश्च मनसेप्सितान् ॥ ५४ छःथ्वा बहुविधान्यामः प्रणस्य शिरसा भवं अनुहां प्राप्य देवेशाज्जगाम स महातपाः॥५५ एवमेत्सपुरावृत्तं तदा कथितवानृपिः।

एवमतपुरावृत्त तद्य कायववानुगः।
गार्गकोशिय देदी दिव्यं अनुवेदं महासमेश्द
कर्णाय पुरुषच्याय सुप्रीतेनास्तरासमा। ।
वृजिनं हि भवेरिकाञ्चियदि कर्णस्य पार्थिय॥
नास्मै क्षासाणि दिव्यानि प्रादास्यद्भुगुनस्दनः
नापि स्तकुछे जातं दर्णं मन्ये कथञ्जला १८
देवपुत्रमहं मन्ये अत्रियाणां कुछोद्भवम। १८
देवपुत्रमहं मन्ये अत्रियाणां कुछोद्भवम। १९
सर्वथम न हायं शत्य कर्णः स्तकुछोद्भवः।
सक्ष्णवलं सकवनं दीर्थवाहुं महारक्यः॥ ६०
कथमादित्यसद्यां स्गी व्याधं जनिष्यति।
यथा हास्य भुजौ पीनौ नामराजकरोपमिद्देश
वक्षः पद्य थिशाछं च सर्वराञ्चनिवृत्यम।
न त्वेष प्राकृतः कश्चित् कर्णां वैकर्तनो वृत्या॥
महास्मा होष राजेन्द्र रामशिष्यः प्रतापवान्

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि त्रिपुरवधोपाख्याने चतर्सिकोऽध्यायः॥ ३४॥

३५

दुर्योधन उवाच । एवं स भगवान् देवः सर्वेळोकपितामहः। सारप्यमकरोत्तव ब्रह्मा रुद्रोऽभवद्रयो ॥ रिपेनोऽभ्योत्तवे स्वित कर्तवेयो रथ्यस्तार्थ तस्मास्य पुरुषक्ष्यात्र नियप्य तुरगान् दुर्यि यथा देवगणैस्तव वृतो यह्नास्पितामहः। तथास्माभिभेवान् यत्नात्कणीद्रभ्यधिको वृतः यथा देवैमेहाराज ईम्बराद्धिको वृतः । तथा भवानपि क्षिप्रं कद्रस्येव पितामहः॥ ४ नियच्छ तुरमान् युक्तं राधेयस्य महाश्रुते । द्वारय उवाच । मयाऽप्येतक्रस्थेष्ठ बहुतो नरसिंहयोः॥ ५

इति श्रीमहासारते कर्णपर्वाण नैलकण्ठीये भारतभावदीवे चतार्विकोऽध्यायः ॥ ३४॥

३५ एवमिति ॥ १ ॥ नरसिंहयोः कृष्णार्जनयोः अत-स्तयोः सम्यं सम कीर्तिकरमेवेति भावः । छरसिंहयोरिति पाठे रहपितामहयोः ॥ ५ ॥ महाभारते-

कथ्यमानं श्रुतं दिश्यमाख्यानमतिमानुषम् ।
यथा च चके सार्थ्यं भवस्य प्रपितामहः दे
व्याऽस्त्रराज्ञ तिहता दुर्णेक्न भारतः ।
कुष्णस्य चापि विदितं सर्वमतत्पुरा ह्यभूत्थः
यथा पितामहो जहे ममवान्सारियस्तरा ।
अनागतमिकान्तं वेद कुष्णोऽपि तस्वतः ८
पत्तर्यं विदित्वापि सार्थ्यसुपजिमानाः ।
स्रयंभूत्वि कदस्य हुष्णाः पार्थस्य भारत ॥ ९
यदि हस्याच्च कीन्तेयं स्तुत्युः कथञ्जनः ।
इहा पार्थं हि निहतं स्वयं योत्स्यति केशवः
शङ्क-चक-गहापाणिधेश्यते तय वाहिनीम्
न चापि तस्य कुद्धस्य वार्ण्यस्य महाहमनः
सार्थते प्रत्यनिकुषु कश्चिदक गुपस्तव ।

सञ्जय उवाच। तं तथा भाषमाणं तु मद्रराजमरिंदमः॥१२ प्रत्युवाच महाबाहुरदीनात्मा सुतस्तव। माऽवसंस्था महाबाहो कर्ण वैकर्तनं रणे १३ सर्वशस्त्रभृतां श्रेष्ठं सर्वशास्त्रार्थपारगम्। यस्य ज्यातलनिर्घोषं श्रुत्वा भयकरं महत॥ पाण्डवेयानि सैन्यानि विद्ववन्ति दिशो दश प्रत्यक्षंते महाबाही यथा रात्री घटीत्कचः मायाशतानि कुर्वाणो हतो मायापुरस्कृतः। न चातिष्ठत बीमत्सः प्रत्यनीके कथञ्चन १६ प्तांश्च दिवसान्सर्वान् भयेन महता वृतः। भीमसेनश बलवान् धतुष्कोट्याऽभिचोदितः उक्तश्च संज्ञया राजन् मृढ औदरिको यथा। माद्रीपुत्री तथा शूरी येन जित्वा महारणे॥ कमप्यर्थं पुरस्कृत्य न हती युधि मारिष। येन वृष्णिप्रवीरस्तु सात्यिकः सात्वतां वरः निर्जित्य समरे शूरो विरथभ्र बलात्कृतः। सुअयाश्चेतरे सर्वे घृष्टद्यसपुरोगमाः॥ असकुन्निर्जिताः संख्ये समयमानेन संयुगे। तं कथं पाण्डवा युद्धे विजेष्यन्ति महारथम् यो हन्यात्समरे कृदो वजहस्तं पुरंदरम्। त्वं च सर्वास्त्रविद्वीरः सर्वविद्यास्त्रपारगः॥ बाहुवीर्येण ते तुल्यः पृथिदयां नास्ति कश्चन त्वं शल्यभूतः शत्रृणामविषद्यः पराक्रमे॥ ततस्त्वमुख्यसे राजञ्जाल्य इत्यरिसुदन।

तव बाहुबर्ल प्राप्य न शेंकुः सर्वेशात्वताः ॥
तव बाहुबर्लाद्राजन् किंतु कृष्णो वर्लाधिकः
यथा हि क्रूप्णेन बर्ल धार्य वे भारत्युने हते ॥
तथा कर्णास्त्यीभावे त्वया धार्य महद्दरुष्ण ।
किंमर्थ समरे सैन्यं वाह्यदेवो न्यवारयत् ॥
किंमर्थ च भवान सैन्यं न हनिन्यति मारिष व्तस्कुते पद्यों गन्तुनिरुधे युधि मारिष।
स्वाद्धते पद्यों गन्तुनिरुधे युधि मारिष।
स्वादुराणां च बीराणां सर्वेषां च महीक्षितां

शास्य जवाच । यन्मां प्रवीषि गान्धारे अधे सैन्यस्य मानद् विशिष्टं देवकीपुत्रात प्रीतिमानस्म्यहं त्विये एप सारध्यमातिष्टे राधेयस्य यशास्त्रनः । युध्यतः पाण्डवाध्येण यथा त्वं वीद मन्यसं समयश्च हि मे वीर कश्चिद्धैकर्तनं प्रति । उत्स्तुकोयं यथाश्रृद्धमहं वाचोऽस्य सन्निधी ॥

सञ्जय उवाच। तथोति राजन्युत्रस्ते सह कर्णेन मारिष। अब्रवीन्मद्रराजानं सर्वक्षत्रस्य सन्निधौ ॥३१ सारध्यस्याभ्युपगमाच्छल्येनाश्वासितस्तदा दुर्योधनस्तदा दृष्टः कर्णं तमभिषस्तजे॥ ३२ अब्रवीच पुनः कर्णं स्तृयमानः सुतस्तव। जहि पार्थात्रणे सर्वान्महेन्द्रो दानवानिव॥ स शल्येनाभ्युपगते हयानां संनियच्छने। कर्णो हृष्टमना भूयो दुर्योधनमभाषत ॥ ३४ नातिहृष्टमना होष मद्रराजोऽभिभाषते । राजन्मधुरया वाचा पुनरेनं ब्रवीहि वै॥ ३५ ततो राजा महाप्राज्ञः सर्वास्त्रक्रशलो बली। दुर्योधनोऽब्रवीच्छल्यं मद्रराजं महीपतिम पूरविश्वव घोषेण मेघगम्भीरया गिरा। शस्य कर्णोऽर्जुनेनाद्य योद्धव्यमिति मन्यते॥ तस्य त्वं पुरुषध्यात्र नियच्छ तुरगान् युधि कर्णों हत्वेतरान्सर्वान् फाव्युनं हन्तुमिच्छति तस्याभीषुप्रहे राजन् प्रयाचे त्वां पुनः पुनः। पार्थस्य सचिवः कृष्णो यथाभीषुत्रहो वरः तथा त्वमपि राधेयं सर्वतः परिपालय ॥ ३९

सञ्जय उवाच । ततः शहयः परिष्वज्य सुतं ते वाक्यमब्रवीत् दुर्योधनमभित्रप्नं प्रतितो मद्राधिपस्तदा ॥ ४०

किसर्थंमिति । सारप्यमात्रं प्रतिशाय प्रातिसव्यं वेरकृष्णः कुर्यातार्द्धं सं युध्यन् तद्वनिमय्याप्रतिशो न भवि-व्यसीति भावः ॥ २६ ॥ पदवीमागृष्यम् ॥ २७ ॥

शस्य उवाच । एवं चेन्मन्यसे राजन गान्धारे प्रियदर्शन। तस्माने यत्प्रियं किञ्चित्तत्सर्वे करवाण्यहम यज्ञास्मि भरतश्रेष्ट योग्यः कर्मणि कर्हिचित तत्र सर्वात्मना युक्तो वश्ये कार्य परतप॥ यत्त कर्णमहं ह्यां हितकामः प्रियाप्रिये।

मम तत क्षमतां सर्वे भवान्कर्णश्च सर्वज्ञः॥ कर्ण उत्राच।

ईशानस्य यथा ब्रह्मा यथा पार्थस्य केशवः। तथा नित्यं हिते युक्तो मद्रराज भवस्व नः॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि शत्यसारध्यस्वीकारे पञ्जात्रिशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

3 &

दुर्योधन उवाच। अयं ते कर्ण सारध्यं मद्रराजः करिष्यति। कष्णादभ्यधिको यन्ता देवेशस्येव मातिलः यथा हरिह्यैर्युक्तं संगृहाति स मातिलः।

श्रुव्यस्तथा तवाद्यायं संयन्ता रथवाजिनाम योधे त्विय रथस्थे च मद्रराजे च सारथी। रथश्रेष्ठो भ्रुवं संख्ये पार्थानभिभविष्यति॥ ३

सक्षय उवाच । ततो दुर्योधनो भूयो मद्रराजं तरस्विनम्। उवाच राजन्संग्रामेऽध्युषिते पर्युपस्थिते ॥ कर्णस्य यच्छ संग्रामे मदराज हयोत्तमान्॥ त्वयाऽभिग्रप्तो राधेयो विजेष्यति धनज्ञयम् इत्यक्तो रथमास्थाय तथेति प्राह भारत। शस्येऽभ्यपगते कर्णः सार्राथ समनाऽव्रवीत त्वं सत स्यन्दनं महां कल्पयेत्यसकत्त्वरन्। ततो जैत्रं रथवरं गन्धर्वनगरोपमस् ॥ विधिवत्करिपतं भद्रं जयेत्युक्तवा न्यवेदयत् तं रथं रथिनां श्रेष्ठः कर्णोऽभ्यर्च्य यथाविधि

बक्ष्य वे।ढास्मि ॥ ४२ ॥ आत्मनिन्दापरस्तवावपि श्रेयसां निन्दौ किमुतात्मपूजापरनिंदे तदुभयमहं करोमीति भावः ॥ ४५ ॥ अप्रमादोऽवधानं प्रयोगः अश्वप्रेरणम् । ज्ञानं क्षांगाभिदोषावेक्षणम् विद्या तत्परिहारज्ञानं चिकित्सनं दोषपरिहारसामर्थ्यम् ॥ ४७ ॥ इति श्रीमहाभारते कर्ण-

संपादितं ब्रह्मविदा पूर्वमेव पुरोधसा।

कत्वा प्रदक्षिणं यलादुपस्थाय च भास्करम् समीपस्थं मद्रराजमारोह त्वमथाव्रवीत । ततः कर्णस्य दुर्धर्षं स्यन्दनप्रवरं महत्॥ १० आरुरोह महातेजाः शल्यः सिंह इवाचलम् । ततः शल्याश्रितं दृष्टा कर्णः स्वं रथमुत्तमम्॥ अध्यतिष्ठद्यथाऽस्भोदं विद्युत्वन्तं दिवाकरः।

शस्य उवाच ।

आत्मनिन्दात्मपुजा च पुरनिन्दा पुरस्तवः ।

अनाचरितमार्याणां इत्तमेतचतार्वेधम् ॥ ४५

आत्मनस्तव संयुक्तं तन्निबोध यथातथम् ॥

बहं शकस्य सारध्ये योग्यो मातलिवत्यमो

अप्रमादात्प्रयोगाच ज्ञानविद्याचिकित्सनैः 🏗

वाहियच्यामितरगान विज्वरो भव सतज्ञथ्य

ततः पार्थेन संग्रामे युध्यमानस्य तेऽनघ।

यत्त विद्वनप्रवस्यामि प्रत्ययार्थमहं तव।

तावेकरथमारूढावादित्याग्रिसमत्विषौ॥१२ अम्राजेतां यथा मेघं सुर्यामी सहितौ दिवि। संस्त्यमानौ तौ वीरी तदास्तां वृतिमत्तमौ ऋत्विक्सदस्यैरिन्द्राग्री स्त्यमानाविवाध्वरे।

स शल्यसंग्रहीताश्वे रथे कर्णः स्थितो बभौ ॥ धनविंस्फारयन घोरं परिवेषीय भास्करः। आस्थितः स रथश्रेष्ठं कर्णः शरगमस्तिमान्॥ प्रवभी पुरुषव्याह्यो मन्दरस्थ इवांद्यमान् । तं रथस्थं महाबाहुं युद्धायामिततेजसम् १६-दुर्योधनस्तु राधेयमिदं वचनमब्रवीत्। अकृतं द्रोणभीष्माभ्यां दुष्करं कर्म संयुगे॥

पूर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे पश्चत्रिशोऽध्यायः॥३५,1

अयमिति ॥ १ ॥ हरिहयैः इन्द्रत्रौर्युक्तं रथम् ।। २ ॥ अभ्यषिते प्रातःकाले ॥४ ॥

कुष्वाधिरये वीर मिवतां सर्वधिन्वनाम् । मनोगतं मम् हास्तीद्रीष्मद्रोणी महारयी १८ अर्जुनं भीमतेनं च निहन्ताराधित हु युवा तास्यां वरकृतं वीर वीरक्तमं महासूर्ये १९ तत्त कमं कुर राधेय खरणाणिरिवापरः । यहाण धर्मराजं वा जहि वा त्वं धनख्यम् भीमतेनं च राधेय माद्रीपुत्री यमावि । जयक्ष तेऽस्तु मद्रं ते प्रवाहि पुरुवयेम ॥ २१ पाण्डुपुत्रस्य सैन्यानि

कुर सर्वाणि भस्मसात्। ततस्तूर्यसहस्राणि

भेरीणामगुतानि च ॥ २२ वाद्यमानाम्यराजन्तं मेश्वान्त्रां यथा दिवि । यातिगृत्व ह तद्वान्यं रथा दिवि । यातिगृत्व ह तद्वान्यं रथाव्यो रथास्त्रमः ॥ २२ वम्यमायत राज्येयः शाल्यं गुद्धविशारदम् । चोद्याग्वाग्महावाहो यावदिम्म धनवस्म भामसेनं यमौ चोजी राजानं च प्रविष्ठिरम् धार्मस्वतः वेद्वान्यां यात्री वोजी राजानं च प्रविष्ठिरम् धार्मस्वतः कद्वप्रवाणां सहस्राणि शत्तिन्तं ॥ अद्य क्षेत्रस्याम्यदं शल्य श्राग्यरात्वेतनात् । आद्य क्षेत्रस्याम्यदं शल्य श्राग्यरप्ततेतनात्। वाण्डवानां विनाशाय प्रयोधनजयाय च ॥

शल्य उवाच । स्तपुत्र कथं नु त्वं पाण्डवानवमन्यसे ॥ २७ सर्वोक्षज्ञानमहेण्यासान्

सर्वास्त्रज्ञान्महेष्यासान् सर्वानेय महाबलान्। अनिवर्तिनो महाभागा-

नजय्यान्सत्यविकमान्॥ २८ अपि सन्तनयेयुर्वे भयं साक्षाच्छतक्रतोः। यदा श्रोष्यसि निर्घोषं विस्फूर्जितमिवारानेः राधेय गाण्डिवस्याजौ तदा नैवं वदि्ष्यसि

राध्य गाण्डिवस्याजी तदा नैवं वांदेण्यांसे यदा द्रश्यास भीमेन कुअरानीकभाहचे ३० विद्याणिदन्तं निहतं तदा नैवं वदिष्यसि । यदा द्रश्यसि संप्रामे धर्मपुत्रं यभी तथा ३१ शितेः एवर्केः कुर्वाणानम्रच्छायामिवास्वरे। अस्पता श्रितः

ळघुइस्तान्दुरासदान् । पार्थिवानपि चान्यांस्त्यं तदा नैत्यं वृद्दिप्यसि ॥ ३२ सञ्जय व्याच । अनादत्य तृत्वाच्यं प्रदराजेन भाषितम् । याद्वीत्येवात्रवीत्कर्णो मद्रराजं तरस्विनम्॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि शल्यसंवादे षटार्त्रिशोऽध्यायः॥ ३६॥

かかかがんでかって

३७

सञ्जय जवाच । द्वा कर्ण महेष्याचं युउस्सुं समयस्थितस् । युक्तसुं समयस्थितस् । युक्तसुं समयस्थितस् । युक्तसुं सम्वत्तः ॥ १ तता दुन्दुनिविधार्यमेरीणां निवदं च । वाण्यावदे विविधार्यमेरीणां निवदं च । वाण्यावदे विविधार्यमेरीणां निवदं च ॥ विधार्यमेरी कृत्यं निवदं नम् प्रयातं तु तता कर्णं योधेषु युद्धितेषु च ॥ ३ चच्चाळ पुथिवा राज्य ववाशं च सुविस्तरम् निस्तरन्तो दयदय्यन्त सुर्योन्सन्त महामहाः उदकापाता असंजक्ष्रियां वाहास्तर्यव च ।

शुष्काशन्यश्च संपेतुषेतुषीताश्च भैरवाः ॥ ५ सृगपक्षिगणाश्चेव पुतनां बहुशस्तव । अपस्कवं तदा चहुर्वेदयस्तो महामयम् ॥ ६ अपितस्य च कर्णेस्य निपेतुस्तुरना श्चृति । अश्चिवर्षं च पतितमन्तरिक्षाः स्थानकम् ॥ ७ जज्बलुश्चेव शस्त्राणि ध्वजाश्चेव चकरिपरे अश्चृणि च व्यसुश्चन्त वाहनानि विद्यापते ८ पते चान्ये च बहुव दरपातास्तव दाहणाः । सञ्चर्येजनिवाराय कौरवाणां सुदारणाः १ सञ्चर्येजनिवाराय कौरवाणां सुदारणाः १

इति श्रीमहामारते कर्णपर्वाणे नैलकण्ठीये भारतभावदीपे बर्ट्यिकोऽध्यायः३६॥

र्डे ति ॥ १ ॥ तरस्विनां अश्वादीनाम् ॥२॥ वनाश

शब्दं चकार । स्रासेतिपाठेऽपि सएवार्थः। निःसरन्तो सुद्धा-र्धामिति शेवः । स्वीत्सर्यनारभ्य स्वीदयोऽन्योन्यं सुध्य-न्तीत्सर्थः ॥ ४ ॥ ज च तान गणयामासः सर्वे दैवेन मोहिताः अस्थितं सुतपुत्रं च जयत्युचुर्नराधिपाः। विजितान्याण्डवांश्रेव मेनिर तत्र कौरवाः१० ततो रथसः परवीरहन्ता भीष्म-द्रोणावतिवीर्थौ समीक्ष्य । समुज्ज्वलन् भास्करपावकाभी वैकर्तनोऽसी रथकुअरो सुप॥ स शल्यमाभाष्य जगाद वाक्यं पार्थस्य कर्मातिशयं विचिन्त्य। मानेन द्र्पेण विद्ह्यमानः कोधेन दीष्यक्रिय निःश्वसंश्रा॥ १२ नाहं महेन्द्रादपि वज्रपाणेः कदाद्विभेग्यायुधवात्रथसः। दृश हि भीष्मप्रमुखान रायाना-नतीव मां । हास्थिरता जहाति॥ १३ महेन्द्र-विष्णुप्रतिमाचनिन्दितौ रथाश्व-नागप्रवरप्रमाथिनौ । अवध्यक ल्पी निहती यदा परे-स्ततो न मेऽप्यस्ति रणेऽच साध्वसम् समीक्ष्य संख्येऽतिबळाचराधिपान् ससत-मातङ्ग-रथान्परैहेतान्। कथं न सर्वानहितात्रणेऽवधी-न्महास्त्रविद्राह्मणपुक्षवो गुरुः॥ १५ स संस्मरन् द्रोणमहं महाहवे ब्रवीमि सत्यं कुरवो निबोधत। न वा मद्न्यः प्रसहेद्रणेऽर्जनं समागतं मृत्युमिवोग्ररूपिणम् ॥ १६ शिक्षा प्रसादश्च वलं धृतिश्च द्रोणे महास्त्राणि च संनतिश्च। स चेदगान्मृत्युवशं महात्मा सर्वानन्यानातुरानद्य मन्ये॥ १७ नेह ध्रुवं किञ्चिद्पि प्रचिन्तयन विद्यां छोके कर्मणो दैवयोगात्। सर्योदये को हि विमक्तसंशयो भावं कुर्वाताच गुरी निपातिते १८ न नुनमस्त्राणि वलं पराक्रमः कियाः सुनीतं परमायुधानि वा। अलं मनुष्यस्य सुखाय वर्तितुं तथा हि बच्चे निहतः परेर्गेकः॥ १९ हतादानादित्यसमानतेजसं पराक्रमे विष्णु-पुरद्रोपमम्। नये बृहस्पत्युशनोः सदा समं न चैनमखं तदुपास्त दुःसहम् ॥ २० संप्राऋषे रुदितस्त्री-क्रमारे पराभूते पौरुषे घार्तराष्ट्रे। मया कृत्यमिति जानामि शख्य प्रयाहि तस्माहिषतामनीकम् ॥ २१ यत्र राजा पाण्डवः सत्यसन्धो ह्यवस्थितो भीमसेनार्जनौ च। वासुदेवः सात्यकिः सञ्जयाश्र यभी च कस्तान विषहेन्मदन्यः २२ तस्मारिक्षप्रं मद्रपते प्रयाहि रणे पञ्चालान्पाडवान्स्अयांश्च । तान्वा हनिष्यामि समेत्य संख्ये नन्वेवाहं न गमिष्यामि मध्ये तेषां शूराणामिति मां शब्य विद्धि मित्रद्वोहो मर्पणीयो न मेऽयं त्यकत्वा प्राणानन्यास्यामि द्रोणस॥ प्रावस्य मृदस्य च जीवितान्ते नास्ति प्रमोक्षोऽन्तकसत्कतस्य। अतो विद्वज्ञभियास्यामि पार्थान दिष्टं न शक्यं व्यतिवर्तितुं वै॥ २५

नीम्बारीणी भ्रतिकान्तं वीर्थे व्योस्तावतिवीर्थी समीस्य स्वकृत्यमाकीच्य अगदेत्युत्तरेणान्वयः ॥ १९ ॥ आसाय्य भी स्वत्य इति संवीय्या ॥ १९ ॥ अस्यित्यता जहातीत्ययंचकोऽस्मीत्यव्यं ॥ १९ ॥ उताऽदि भित्रस साम्बर्ध मयं वास्ताति योजना ॥ १४ ॥ अञ्चर्यम् आस्वकृत्युन् ॥ १७ ॥ विद्यां आनीर्यां मार्वं बोऽई स्वास्यामीति निवयम् ॥ १८ ॥ अञ्चर्योति मनुष्यस्य सुख्या वार्तिति सावनिति सन्वन्यः ॥ १९ ॥ उत्रानोः कृत्यं ५

उद्यानसीः उपास्त उपातिष्ठत त्रातुमिति शेषः। अश्वं अश्वादि ॥ २० ॥ संप्राकुष्टे सम्याकोशविति वरामृते निरस्ते वार्त्राप्ट्रं प्रताप्ट्रश्चनम्यन्थिनियौविष यति २९ ॥ ग्रेणव्या द्वाण्यपेन ॥ २३ ॥ तेषां भीम्मादीनां मध्ये स गर्मिष्यामीति न अपि तु गर्मिष्याम्येवेत्यर्थः। संज्ञामात्मका-यमे हि निक्रस्य दुर्वोपनस्य होदः इतः स्वात्त्रवास्त्रम्, ॥ २५ ॥ जीवितान्तं आयुषः समाप्ताः। प्रमोद्यां सह्युपिन-तैनम् ॥ २५ ॥ ने सा विष्यता इति याटः। कल्याणवृत्तः सततं हि राजा वैचित्रवीर्थस्य सतो ममासीत्। तस्यार्थसिद्धार्थमहं त्यजामि प्रियान भोगान दुस्त्यजं जीवितं च वैयाव्यक्तीणमक्रजनाक्षं हैमं त्रिकोशं रजतत्रिवेणम्। रथप्रवर्हे तरगप्रवहैं-र्थक्तं प्रादान्मद्यमिमं हि रामः॥ २७ घनंषि चित्राणि निरीक्ष्य शल्य ध्वजान् गदाः सायकांश्रोग्रक्पान्। असि च दीतं परमायुधं च शक्कं च शमं खनवन्तमुत्रम् ॥ पताकिनं वज्रानिपातनिःखनं सिताश्चयुक्तं शुभत्णशोभितम्। इमं समास्थाय रथं रथर्षमं रणे हनिष्याम्यहमर्जनं बळात्॥ २९ तं चेन्मृत्यः सर्वहरोऽभिरक्षेत सदाऽप्रमत्तः समेर पाण्डुपुत्रम् । तं वा हिनिष्यामि रणे समेत्य यास्यामि वा भीष्ममुखो यमाय ३० यम-वरुण-क्रवेर-वासवा वा यदि युगपत्सगणा महाहवे। जुगपिषव इहाच पाण्डवं किमुबहुना सह तैजयामि तम्॥ सञ्जय उवाच। इति रणरभसस्य कत्थतः स्तद्रत निशस्य वचः स मद्रराद् । अवहसदवमन्य वीर्यवान् प्रतिविषिधे च जगाद चौत्तरम् ३२ शस्य उवाच। विरम विरम कर्ण कत्थना-दतिरमसोऽप्यतिवाचसुक्तवान्। क च हि नरवरो धनञ्जयः क पुनरहो पुरुषाधमो भवान्॥ ३३ यदुसदनमुपेन्द्रपालितं त्रिवशमिवामरराजरक्षितम्।

प्रसममतिविछोड्य को हरेत पुरुषवरावरजामृतेऽर्जुनात्॥ ३४ त्रिभुवनविभुमी श्वरेश्वरं क इह पुमान् भवमाह्रयेद्यधि । मृगवधकलहे ऋतेऽर्जुनात् सुरपतिवीर्थसमप्रभावतः॥ असर-सर-महोरगान्नरान गरुड-पिशाच-सयक्षराक्षसात् । इषुभिरजयदक्षिगौरवात् स्वभिल्वितं च हविदेदौ जयः ॥ ३६ स्मरिस ननु यदा परैर्द्धतः स च धृतराष्ट्रसुतोऽपि मोक्षितः। दिनकरसदशैः शरोत्तमैर्युधा क्रम्य बहान्विनिहत्य तानरीन् ॥ ३७० प्रथममपि पलाचिते त्वचि प्रियक**ळहा धृतराष्ट्रस्**नवः। स्मरसि नस यदा प्रमोचिताः खचरगणानवजित्य पाण्डवैः॥ ३८. समुदितबलवाहनाः पुनः प्रक्षवरेण जिताः स्थ गोग्रहे। सगुरुगुरुसुताः सभीष्मकाः किसुन जितः स तदा त्ययाऽज्ञेनः इदमपरमुपस्थितं पुन-स्तव निधनाय सुयुद्धमद्य वै। यदि न रिप्रमयात्पळायसे समरगतोऽच हतोऽसि सुतज ॥ ४० सञ्जय उवाच। इति बंद्ध परुषं प्रभावति प्रमनसि मद्रपतौ रिपुस्तवम्। भशमभिरुषितः पर्तपः क्रुचपुतनापतिराह मद्रपम्॥ ४१ कर्ण उवाच। भवतु भवतु कि विकत्थसे ननु मम तस्य हि युद्धमुद्यतम्। यदि स जयति मामिहाहवे तत इदमस्तु सुकत्थितं तव॥

वैद्याद्वयमीणं व्याद्वयमेपरियतम् ॥ २० ॥ अद्यमतः इति च्छेदः। भीष्ममुखः भीष्माभिमुखः ॥ ३०॥ चुरुषिवनः गोर्गुनिच्छदः ३५॥ सणस्तमस्य रणोस्कदस्य ।

१ । वितरससोऽपि त्वमतिवाचं स्वसासर्व्यादाविकाम्
 ॥३३॥पुरुवरस्य कृष्णस्त्रावरलां कतीयसी झमद्राम्॥३४॥
 स्मस्सीति विषमं छन्दः॥३ आखनसणान् गन्वर्वान्॥३८॥

सक्षय उवाच । प्यमस्त्रिवति मद्रेश उक्का नोत्तरमुक्तवान् याहि शक्येति चाप्येनं कर्णः प्राहु युपुस्त्रम् स रथः प्रययौ शक्तुत्र श्वेताश्वः शक्यसारियः निम्नचनित्रान्सारे तमो श्रन्सवितः यथा ४४ ततः प्रायात्प्रीतिमान्धे रथेन वैयान्नेण श्वेतयुकाऽथ कर्णः । स चालोक्य ध्वजिनी पाण्डवानां धनञ्जयं त्वरया पर्यपृच्छत् ॥ ४५

इति श्रीमहाभारते कर्णंपर्वणि कर्णशत्यसंवादे सप्तर्जिशोऽध्यायः॥ ३७॥ শেশুঃ

36

सञ्जय उवाच। प्रयाणे च ततः कर्णों हर्षयन्वाहिनीं तव। एकैकं समरे दहा पाण्डवान्पर्यपृच्छत ॥ यो मामद्य महात्मानं दशैयेच्ेतवाहनम्। तस्मै दद्यामभिष्रेतं धनं यन्मनसेच्छति ॥ २ न चेत्तदभिमन्येत तस्मै दद्यामहं पुनः। शकटं रत्नसंपूर्ण यो मे ब्रूयाद्धनक्षयम्॥ न चेत्तदभिमन्येत पुरुषोऽर्जुनदर्शिवान्। शतं दद्यां गवां तस्मै नैत्यकं कांस्यदोहनम् ४ शतं ग्रामवरांश्चेव दद्यामञ्जनदर्शिने। तथा तस्मै प्रनर्दद्यां श्वेतमश्वतरीरथम्॥ यक्तमञ्जनकेशीभियों में ब्र्याद्धनञ्जयम्। न चेत्तद्भिमन्येत पुरुषोऽर्जुनदर्शिवान्॥ ६ अन्यं वाऽस्मै पुनर्दद्यां सीवर्णं हस्तिपङ्गवम् तथाप्यस्मै पुनर्दद्यां स्त्रीणां शतमलंकृतम् ७ इयामानां निष्ककण्ठीनां

गीतवाय्विपश्चिताम् ।
न चेत्रद्दिममन्येत
पुरुषीऽर्जुनदृष्टिंगान् ॥
तस्मै द्याञ्चातं नागान्,
तातं ग्रामाञ्चातं रथान्।
सुवर्णस्य च मुख्यस्य
हथाध्याणां दातं रातान्॥

ऋज्या गुणैः सुदान्तांश्च धुर्यवाहान्सुशिक्षितान् । तथा सुवर्णश्यक्षीणां

गोधेनुनां चतुःशतम्॥ द्यां तस्मै सवत्सानां यो मे ब्र्याद्धनञ्जयम्। न चेत्तदाभमन्येत पुरुषोऽर्जुनदार्शवान् ॥ ११ अन्यदस्मै वरं दद्यां श्वेतान् पञ्चदातान् हयान् हेमभाण्डपरिच्छन्नान्सुमृष्टमणिभूषणान्॥१२ सुदान्तानपि चैवाहं दद्यामष्टादशापरान्। रथं च शुम्रं सीवर्णं दद्यां तस्मै सल् कातम् युक्तं परमकाम्बोजैयों मे ब्याद्धनक्षयम्। न चेत्तद्भिमन्येत पुरुषोऽर्जुनदादीवान् ॥ १४ अन्यदस्मै वरं दद्यां कुञ्जराणां शतानि षद्। काञ्चनैर्विविधैर्भाण्डैराच्छन्नान् हेममालिनः उत्पन्नानपरान्तेषु विनीतान् हस्तिशिक्षकैः न चेत्तवभिमन्येत प्रक्षोऽर्जनवर्शिवान ॥१६ अन्यदस्मै वरं दद्यां वैश्यग्रामांश्चतर्दश । सुरफीतान् धनसंयुक्तान् प्रत्यासञ्चवनोद्कान् अक्रतोभयान् सुसंपन्नान् राजभोज्यांश्चतुर्दश ढासीनां निष्ककण्ठीनां मागधीनां शतं तथा प्रत्यप्रवयसां दद्यां यो मे ब्याद्धनक्षयम् ॥१८ न चेत्तदभिमन्येत पुरुषोऽजुनदादीवान् । अन्यंतस्मै वरंद्घांयमसौ कामयेत्स्वयम्

श्वतयुजा श्वेताश्वयुजा ४५ इति श्रीमहामारते कर्णपर्वणि नैलकण्टीये भारतमावदीपे सप्तत्रिशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ३८

प्रयोगे इति ॥ १ ॥ अभिमन्येत अस्पित्यवजा-नीत ॥ ३ ॥ अजनकेशीमिः कृष्णकेशीमिरखतरीमिर्यु-बतीमिर्यो युक्तम् ॥६॥ इत्तिपद्गं इत्तिपद्गं ई इत्तिपद्गं -मिर्चक्रित बीराः बद्वे च दन्तिनाम्'इति प्राञ्चः। अन्यं वा सौंवर्णस्थामिति शेषः। इस्तिद्वस्थाः पट्नाव उक्षाणो यास्मन् तं पट् इस्तिन एव गोवत् वौडारो स्वय ताह्यम् ॥ ७ ॥ असानां व्यञ्जानामां निक्दुरिमप्रणम् ॥ ८ ॥ सर्ते बतान् व्यवह्वाणि ॥६॥व्यव्या पुष्टचा। धुरान्तान् विनी-तान् ॥ अपरान्तेषु पश्चिहत्त्वमान् ॥१०॥ भाण्याभ्यणम् १२॥ अपरान्तेषु पश्चिमकच्छेषु ॥१६॥ प्रत्यक्ष्ययां असि-नव्योवनानम् ॥ १८॥ पुत्र-वारान्विहारांश्च यद्ग्वाद्विस्तामस्त से। तच तस्में पुतर्वणां यदाच मनस्वेच्छाते। हत्वा च सहितो हुण्णी तयोधिंसानि सर्वशः तस्मे दचामहे चो में प्रचूचात्केशवार्ष्ट्रेती ॥२६ एता बाचः सुबहुतः कर्ण उचारयन सुधि दक्षी सागरसंभूतं सुस्वरं शंखसुत्तमम्॥६२ ता वाचः सुत्तपुत्रस्य तथा युक्ता नितास्य हु दुर्योधनो महाराज संहष्ट, सामुगोऽभवत्॥

पद्म्यद्विस्त्मास्ति मे।
ग्रम्भ मनस्तेन्छ्यति ।
ति त्योर्षित्तानि सर्वद्मः
ग्रम्भ मनस्तेन्छ्यति ।
ति त्योर्षित्तानि सर्वद्मः
प्रयान्केत्रवार्श्वनी ॥२१
कणे उच्चारयन् श्रुवि
स्वरं रोक्षमुत्तमम् ॥२६
।था युक्ता नित्तम् द्व ।
द्विष्टमः सातुनोऽभवत् ॥
इति श्रीमहामारते कर्णपर्वणि कर्णावळेणे
इति श्रीमहामारते कर्णपर्वणि कर्णावळेणे

अष्टित्रेशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

430000

30

शस्य उवाच । मा सतपुत्र दानेन सीवर्ण हस्तिषह्रवम्। प्रयच्छ पुरुषायाद्य द्रश्यसि त्वं धनञ्जयम् ॥१ बाल्यादिह त्वं त्यजासि वसु वैश्रवणो यथा। व्यव्वेनैव राधेय द्रष्टास्यद्य धनञ्जयम् ॥ परान्सजासे यद्वितं किचित्त्वं बहु मृढवत्। अपात्रदाने ये दोषास्तानमोहान्नाववुध्यसे ॥३ यत्त्वं प्रेरयसे वित्तं बहु तेन खलु त्वया। द्माक्यं बहविधेर्येज्ञैर्यष्टं सत यजस्व तैः॥ यश्च प्रार्थियसे हन्तुं क्रुप्णी मोहाद्वयैव तत्। न हि शुश्रम संमद्दें कोष्ट्रा सिंही निपातिती अप्रार्थितं प्रार्थेयसे सहदो न हि सन्ति ते। थे त्वां निवारयन्त्याशु प्रपतन्तं हुताशने ॥ कार्याकार्यं न जानीषे कालपकोऽस्यसंशयं बह्वबद्धमकर्णीयं को हि ब्रयाजिजीविषुः॥७ समद्भतरणं दोभ्यों कण्डे बद्ध्वा यथा शिलां गिर्ययाद्वा निपतनं तादक् तव चिकीर्षितम् सहितः सर्वयोधिस्त्वं ब्युढानीकैः सरक्षितः धनञ्जयेन युष्यस्व श्रेयश्रेत्प्राप्तामच्छिसि ॥ ९ हितार्थे धार्तराष्ट्रस्य बबीमि त्वां न हिसया श्रद्धस्वैचं मया प्रोक्तं यदि तेऽस्ति जिजीविषा

कणै उवाच । स्ववाहुवीर्यमाश्रित्व प्रार्थवाम्यर्जुनं रणे । त्वं तु तिमञ्जुखः राष्ट्रमी मीपियतुसिन्छासि ॥ न मामस्मादिभिप्रायात्कश्चिद्ध निवर्तयेत् । अपीन्द्रो वज्रग्रुवस्य किन्नु सत्येः कथञ्जन ॥

सञ्जय ज्याच ।

हित कर्णस्य चाक्यान्ते शस्यः प्राह्मे चरं चचः

चुकोपयिषुरत्यरं कर्ण सद्देश्यरः पुनः ॥ १३

यदा वै त्वां फास्तुनवेगयुक्ता

ज्याचोदिता हस्तवता विस्तृष्टाः ।
जन्वेतारः क्रङ्गपत्राः शिताप्रासत्ता तप्त्यस्यर्ज्ञतस्यात्योगात्॥१४

यदा विद्यं अनुतदाय पार्थः
प्रतापयर पृतनां सद्यसाची ।
त्वां सद्दिष्यप्राह्मितेः पृपरकैसत्त प्रधात्तस्यक्रियो सुतपुत्र ॥ १५

वास्त्रश्रम्यातस्यसं सुतपुत्र ॥ १५

वास्त्रश्रम्यातस्यसं सुतपुत्र ॥ १५

व्रवमानं प्रयान्तम् ॥ २६ ॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाण नैलकण्डीये भारतभावदापे अष्ठत्रिशोऽच्यायः ॥ ३८ ॥ ३९

मा सुतिति ॥ १ ॥ वस वित्तं द्रष्टासि दक्ष्यसि ॥२॥

पराछजिस वृथा स्यजिस ॥ ३ ॥ अवद्यमनवैकम् अक्षणीयं अनाकर्णनीयम् ॥ ० ॥ सहितो युष्यस्य न स्वेकाको ९॥ एवं अद्यस्य यदि जिजीविषा तैऽस्ति अन्यया मस्थिपि ॥ १० ॥

यथा कश्चित्प्रार्थयतेऽपहर्तम्।

१६

तद्वनमोहात द्योतमानं रथस्थं

संप्रार्थयस्यर्जनं जेत्रमद्य ॥

अिश्वलमाश्चित्य सतीक्ष्णधारं सर्वाणि गात्राणि विघर्षसि त्वम । सतीक्ष्णधारोपमकर्मणा त्वं युयत्ससे योऽर्जनेनाच कर्ण॥ १७ कदं सिंहं केसरिणं बहत्तं वालो मृढः श्रुद्रशृगस्तरस्वी। समाह्रथेनद्रदेतनवाद्य समाहानं स्तपुत्रार्जुनस्य ॥ १८ मा सतपत्राह्य राजपत्र महावीर्यं केसरिणं यथैव। वने श्वगालः पिशितेन तृत्रो मा पार्थमासाद्य चिनंध्यासि त्वम ॥ ध्वादन्तं महानागं प्रभिन्नकरटामुखम्। शशको ह्रयसे युद्धे कर्ण पार्थ धनक्षयम ॥२० बिल्खं कृष्णसपै त्वं बाल्यात्काष्ट्रेन विध्यसि महाविषं पूर्णकोपं यत्पार्थं योद्धभिच्छासि ॥ सिंहं के सरिणं अद्भातिकस्याभिनईसे। श्रमाळ इव मुढस्त्वं नृसिद्धं कर्ण पाण्डवम् सुपर्णं पतगश्चेष्ठं वैनतेयं तरस्विनम् । भोगी वा हयसे पाते कर्ण पार्थ धन अयम ॥ सर्वामसां निधि भीमं मुर्तिमन्तं झवायतम् । चन्द्रोदये विवर्धन्तमध्रवः सन् तितीर्षसि ॥ ऋषभं दुन्द्रभिश्रीचं तीक्ष्णश्रद्धं प्रहारिणम्।

वत्स आह्रयसे युद्धे कर्ण पार्धे धनश्चयम् ॥ महामेश्रं महाशोर् दृर्दुरः प्रतिनर्देति । "कामतोयप्रदं छोके नरपजन्यमर्श्वनम् ॥ २६ यथा च स्वगृहस्थः व्या स्थाप्नं वनगतं भवेत । तथा स्वं भवसे कर्णं नरस्यानं धनश्चयम् ॥ प्रगाळोऽपि वने कर्णं शरीः परिवृतो सस्त्र, । सन्यये सिक्रमास्मानं यावस्मितं न एक्यति

तथा त्वमिप राघेच सिहमात्मानमिच्छसि । अपस्यन् शानुदमनं नरब्याव्रं यनञ्जयम् ॥ २९ व्याव्यं त्वं मन्यसेऽऽत्मानं यावरङ्काणीं न पश्यसि । समास्थितावेकस्थ

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णशल्याधिक्षेपे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ३९॥

80

सञ्जय उवाच ।

अधिक्षप्तस्तु राघेयः शस्येनामिततेजसा
शस्यमाद सुसंकुदो वाक्शस्यमवधारयन्॥
कर्ण उवाच ।

गुणान गुणवता शस्य गुणवान्वेत्ति नागुणः।
स्वं त शस्य गुणेद्वांने कि सास्यासे गुणागुणे

अर्जुनस्य महास्त्राणि को घं वीर्य घतुः शरान् अर्ह शस्याभिजानामि विकमं च महात्मनः तथा कृष्णस्य माहात्स्य-स्वपमस्य महीश्विताम् । यथाऽहं शस्य जानामि न त्यं जानासि तत्त्वया ॥ ४

भोगो सर्पः । पातं पतनार्थम् ॥ २३ ॥ क्षपैर्मा-नेराहसंतावृतं इषायृतम् । अहवः बाहुभ्यामित्यर्थः ॥२४॥ इन्द्रुनिप्रयेवं दुन्दुन्भिस्वनकण्टम् ॥२५॥ इति श्रीमहा-भारते कर्णपर्वाणं नैलकष्णीयं भारतसावदापे एकोनचरवा-

रिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ * बाणतोयामीति पाठः ।

अधीति । वाक्शल्यत्वादेवायं शल्यनामेति निश्चि-न्यन् ॥ १ ॥ एवमेवात्मनी वीर्यमहं वीर्यं च पाण्डवे। जानन्नेवाह्रये युद्धे शत्य गाण्डीवधारिणम्॥ अस्ति वाऽयमिषः शहय सर्पको रक्तभोजनः पकतणीशयः पत्री सधौतः समलंकतः ॥ ६ शेत चन्दनच्णेषु पृजितो बहुलाः समाः। आहेयो विषवानुत्रो नराश्वद्विपसंघहा॥ ७ घोरक्षपो महारौद्रस्तनुत्रास्थिविदारणः। निर्मिन्धां येन रुष्टोऽहमपि मेर महागिरिम तमह जात नास्येयमन्यस्मिन् फाल्मनाहते। कृष्णाहा देवकीपत्रात्सत्यं चापिश्युष्य मे तेनाहमिषुणा शस्य वासुदेवधनञ्जयौ । योत्स्ये परमसंऋदस्तत्कर्भ सददां मम॥ १० सर्वेषां विष्णवीराणां क्रष्णे लक्ष्मीः प्रतिष्ठिता सर्वेषां पाण्डपत्राणां जयः पार्थे प्रतिष्ठितः॥ उभयं त समासाच को निवर्तितमहीते। तावेती प्रवस्यात्री समेती स्यन्दने स्थिती मामेकमभिसंयाती सजातं पश्य शख्य मे। पितृष्वसा मातुळजी स्नातरावपराजिती ॥ मणी सुत्र इव प्रोती द्रष्टासि निहती मया। अर्जुने गाण्डिवं कृष्णे चक्रं तार्ध्वकपिष्वजी भीक्णां त्रासजननं शत्य हर्षकरं मम। त्वंत दुष्पक्रतिर्मेढो महायुद्धेष्वकोविदः॥ भयावदीर्णः संत्रासादबद्धं बहु भाषसे । संस्तीपितौत केनापि हेतना त्वं कदेशज तौ हत्वा समरे हन्ता त्वामद्य सहबान्धवं पापदेशज दुर्बंदे श्रद्ध क्षत्रियपांसन ॥ सुहद्भत्वा रिपुः कि मां

शुद्धकुत्वा रिपुः किं मां कृष्णाभ्यां भीषविष्याति । तौ वा मामया इन्तारी इतिक्ये वापि तावहम् ॥ १८ नाहं विमेमिकुष्णाभ्यां विजानसात्मनो वर्ळ

आहेयः सर्पमयः ॥ ७॥ नास्त्रेयं न शिपेतम् ॥ ६॥ ग्रा ग्रुआतं होममं जन्म ॥ ६॥ प्रोतो एक सुटो मणी इस्र प्रेमंतमब्दी ॥ ५४॥ प्राप्तवन्तमिति समुदाया-पेष्ठया सामान्येन निर्देशः ॥ ५५ ॥ जोतं पूर्णां आस्स्व तिष्ठ ॥ कीकामताः लील्या आमताः ॥ ६० ॥ महकेषु क्रासित्तेषु प्रवदेशेषु ॥ ६१॥ अनुतेन चरतास्यात्रितिकः । यावहरूस्यं अस्यत्रकार्यन्ते सम्लावभाति वा ॥ २४ ॥ प्राप्तदुस्यं अस्यत्रकार्यन्ते सम्लावभाति वा ॥ २४ ॥

वासदेवसहस्रं वा फालानानां शतानि वा॥

अहमेको हिनिष्यामि जोषमास्य कुदेशज। स्त्रियो वालाक्ष वृद्धाक्ष प्रायः की डागता जनाः या गाथाः संप्रनायनित कुर्षेन्तीऽध्यमं यथा ता गाथाः श्र्णु भे शत्य मद्रकेषु दुरामसु॥ ब्राह्मणैः कथिताः पूर्व यथावद्गाजसियौ। श्रुत्वा चैकमना सृढ क्षम वा बृहि चोत्तरम् मित्रबुद्धाद्को नित्यं यो नो ब्रेष्टि स मद्रकः

मित्रधुद्धाद् को नित्यं यो नो द्वेष्टि स मद्रकः मद्रके सङ्गतं नास्ति श्रुद्रवाक्ये नराधमे ॥२३ दुरासा मद्रको नित्यं निस्मागृतिकोऽनुसुः यावदन्त्यं हिदौरात्म्यं मद्रकेस्विति नः श्रुतं पिता पत्रश्च माता च

श्वश्रूश्वश्रुरमातुलाः । जामाता दुहिता म्राता नप्ताऽन्ये ते च बान्धवाः ॥

नगस्याप्यागनाशास्ये दासीदासं च संगतं पंभिर्विभिश्रा नार्यश्च ज्ञाताज्ञाताः खयेच्छया येषां गहेष्वशिष्टानां सक्तमत्स्याशिनां तथा पीत्वा सीघु सगोमांसं ऋन्दन्ति च हसंति च गायन्ति चाप्यवदानि प्रवर्तन्ते च कामतः कामप्रलापिनोऽन्योन्यं तेषु धर्मः कथं भवेत मद्रकेष्ववलितेषु प्रख्याता शुभकर्मस् । नापि वैरं न सीहाई मद्रकेण समाचरत्॥ मदके संगतं नास्ति मदको हि सदा मछः। मदकेष च संसष्टं शीचं गान्धारकेष च ॥३० राजयाजकयाज्ये च नष्टं दत्तं हविर्भवेत। शदसंस्कारको विश्रो यथा याति पराभवम यथा ब्रह्मदिषो नित्यं गच्छन्तीह पराभवम्। यथैव संगतं करवा नरः पतति मद्रकैः॥ ३२ मद्रके संगतं नास्ति हतं वृश्चिक ते विषम् आधर्वणेन मन्त्रेण यथा शान्तिः कता मरा॥ इति वृश्चिकदष्टस्य विषवेगहतस्य च। क्रवेन्ति भेषजं प्राज्ञाः सत्यं तश्चापि दश्यते३४

बत् झाता अप्पविगीता इरवर्षः ॥ २६॥ येथां मद्रकाणां सक्तुभिक्षेत्रसरूपाधिनां तांडु सध्यम् ॥ २० ॥ मद्रकेषु संघर्षः नष्टं प्रवेत् । २०॥ स्ट्रकेषु संघर्षः नष्टं प्रवेत् । २०॥ राष्ट्रकेषु संघर्षः नष्टं प्रवेत् । २०॥ राष्ट्रकेषु संघर्षः विशेषः प्रवेत । १२ ॥ राष्ट्रकेषिताया मार्कः संगत इत्या पतिः यथा वा मद्रके सार्दं नातिः वे इविक्यत सवातं विशेषः व्यावा मद्रके सार्दं नातिः वे इविक्यत सवातं विशेषः वृत्यानां मद्रके स्वयानां स्वयाना

एवं विद्वश्वोषमास्स्व श्रुणु चात्रोत्तरं वचः । वासांस्यत्स्रस्य नत्यन्ति

वासांस्यत्सुज्य नृत्यन्ति स्त्रियो या मद्यमोहिताः॥ मैथनेऽसंयताश्चापि यथाकामवराश्च ताः॥ तासां पुत्रः कथं धर्म मद्रको वकुमहीति ॥३६ यास्तिष्ठन्तः प्रमेहन्ति यथैवोष्ट्रदेशेरकाः। तासां विसप्रधर्माणां निर्लेखानां ततस्ततः॥ त्वं पुत्रस्तादशीनां हि धर्मे वक्तमिहेच्छसि। सर्वारकं याच्यमाना मद्रिका कर्षति स्फिचौ अदातुकामा बच्चनमिदं बदति दारुणम्। 'मा मां सुवीरकं कश्चिद्याचतां दयितं मम ॥ पुत्रं दद्यां पति दद्यां न त दद्यां सुवीरकम्'। गौर्यो बहत्यो निहींका मदिकाःकस्वलावताः घरमरा नष्टशीचाश्च पाय इत्यतुशुश्रम । यवमादि मयाऽन्यैर्वा शक्यं वक्तं भवेद्वह ॥ आकेशाश्राचलाश्राच वक्तव्येष क्रकर्मस्य। मद्रकाः सिन्धुसौवीराः धर्मे विद्याक्यं तिवह पापदेशोञ्जवा म्लेच्छा धर्माणामविचक्षणाः। एष मुख्यतमी धर्मः क्षत्रियस्येति नः श्रतम्

्षयं सुक्थतमा धसः क्षावयस्थात तः श्रुतम् यत्ताजी निहतः शेते सहिः समिभपुजितः। आयुधानां सांपराये यन्युच्ययमहं ततः॥४४ ममेष प्रथमः कटगो निश्वने स्वगीसिच्छतः। स्वोयं प्रियः सखा चास्मि चार्तराष्ट्रस्य धीमतः तद्यें हि ममप्राणा यखं में विद्यते वस्नु। टयकं त्वमप्युपहितः पाण्डवैः पापदेवाज ॥
यथा चामित्रवस्त्वं त्वमस्मासु प्रवर्तसे ।
कामं न खलु शंक्योऽहं त्वाद्विधानां शतैरपि
संप्रामाद्विभुवः कर्तुं धर्मेब इव नास्तिकः।
सारङ्ग इव घर्मातः कामं विल्य शुष्य चा॥४८
नाहं भीविष्तुं शक्यः क्षत्रवृत्ते व्ववस्थितः।
तत्रुत्यजां नृसिद्धानामाहवेष्वनिवार्तिनाम् ॥
या गतिर्युक्तण प्रोक्ता पुरा रामेण तां स्मरे ।
तेषां जाणार्यभुवन्तं वधार्यं द्विषतामिष॥५०
विद्धि मामास्थितं वृत्तं पौक्रत्वसम्भ ॥
न तङ्गतं प्रपश्यामि विष्ठु लोकेषु मद्रप ॥५१
थो मामस्माद्दिम्प्रायाहारयदिव्ति मे मतिः।
पवं विद्वजीषमास्स्व जासानिकं वहु भाषसी॥

न त्वां हत्वा प्रदास्यामि ऋव्याद्धश्यो मद्रकाधम। मित्रप्रतीक्षया शब्य

ामग्रताक्षया राज्य भूतराक्ष्या राज्य भूतराक्ष्य योमयोः ॥ ५३ अपवादितितक्षाभिक्षितिरेति जीवित । पुनश्चेदीहर्श वाक्यं मद्रराज विदेष्यसि ॥५४ शिरस्ते पातिषण्यामि गद्या वज्रकरुपया । श्रोतारस्त्वद्गमयेह दृष्टारों वा कुदेशज ५५ कर्णं वा जम्रतः कृष्णों कर्णां वा किदेशज ५५ कर्णं वा जम्रतः कृष्णों कर्णां वा किदेशज ५५ कर्णं वा जम्रतः वृद्धां पुर्वेदेश प्रतिकाम ती प्रविद्धान वृद्धां पुर्वेदेश विवाणिते । अववीनमद्रराजानं याहि याहीस्यसंग्रमस्५६

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णमद्राधिपसंवादे चत्वारिकोऽध्यायः॥ ४०॥

8

सञ्जय उवाच । मारिवाधिरथेः श्रुत्वा वाचो युद्धाभिनन्दिनः श्रुत्वोऽत्रवीत्पनः कर्णे निदर्शनमिदं वचः॥१

जातोऽहं यज्वनां वंशे संग्रामेष्यनिवर्तिनाम् राज्ञां मुर्थाभिषिकांनां स्वयं धर्मपरायणः॥२

वधाकार्म वस्यन्ति ताः असंबता इति च्छेदः । तासां पुत्रः संकरवात हत्यभः ॥ ३ ६ ॥ प्रते-हति तृष्ठयन्ते देवरकाः गर्वनाः ॥ ३ ॥ सुध्येनस् कान्निकम् । रिस्त्वौ किरोत्री ॥ ३८ ॥ निचीकाः निर्केजाः ॥ ४० ॥ यससाः बहुनस्तकाः ॥४५॥ वन्निक्षेत्रः नहींनीवेषु ॥४२॥ सायरावे समूहं संग्रामे इत्यन्यः । सुच्येन जीवितामिति वेषः ॥ ४४ छ। यहां एता १ ४६ ॥ तेवां थार्तराष्ट्राणाम् । १०० । इत्या अर्श्वनेत् वातयित्वा । मित्रप्रताक्षेत्रा भित्रकाशोवश्येन चात् दृश्येकस्य तदी-त्वोमयोः ॥ ५३॥ अपवादो निन्दा तितित्वा च तेक्किन् हृत्तिः ॥ ५४ ॥ इति श्रीमहामास्त कर्णवर्षिणे नैक-कप्टीये भारतमाबदींप चरवारिंशोऽध्यावः ॥ ४० ॥

मारिष हे राजन् ॥ १॥

यथैव मत्तो मधेन त्वं तथा छक्ष्यसे वृष । तथाऽध त्वां प्रमाधन्तं चिकित्सेवं सहत्त्रया इमां काकोपमां कणे योज्यमानां निवाध मे। श्रुत्वा यथेष्ठं कुर्योस्त्वं निहीन कुळपांसन ॥४ नाहमात्मानि किचिहै किविवयं कणे संस्मरे। येन मां त्वं महावाहो हंतुमिच्छस्यनागसम्५

अवस्थं तु मया चाच्यं बुद्ध्यता त्विदिताहितम् । विद्यापतो रयस्थेन राज्ञश्चेव हितेथिणा ॥ ६ सम्बं विषयं थेव रिथनश्च बळावळम् । अमः खेदश्च सततं हृथानां रिथता सह ॥७॥ आयुधस्य परिज्ञानं सतं च मृगपिक्षणाम् । भारश्चाण्यतिभारश्च द्वारत्यानां च प्रतिक्रया असुयोगश्च युद्धं च निमित्तानि तथेव च । सर्वमेतनमया हेथं रथस्यास्य कुट्रिबना॥॥॥

अतस्त्वां कथये कर्ण निवर्शनमिदं पुनः।

वैद्यः किल समुद्रान्ते प्रभूतधनधान्यवान्

यज्ञा दानपतिः झान्तः स्वक्रमंदर्योऽभवच्छुचिः। वहुपुत्रः मियापरयः द्वार्थः प्रश्ने स्वाच्याप्रस्या ११ साझे प्रसंभ्यानस्य राष्ट्रे वसति निर्भयः। ११ साझे प्रसंभयानस्य राष्ट्रे वसति निर्भयः। पुत्राणां तस्य वालानां कुमाराणां यदास्विनां काको वहुनामभवदुच्छिष्टकृतभोजनः। तस्मै सवा प्रयच्छिति वैद्यपुत्राः कुमारकाः सांचोद्दनं, दृषि, क्षोरं, पायसं, मधुसर्पियां। स चोच्छिष्टपुतः काको वैद्यपुत्रेः क्षार्यकेः

सर्शान्पश्चिणो दसः श्रेयसशाधिनिश्चरे ।
श्रथ हुंसाः समुद्रान्ते कराम्विद्तिपातिनः
प्रदुस्य गतौ तृत्याश्चकाङ्गा हृष्टचेतसः ।
स्त्रमारकालदा ह्यान् रहा काकमधानुव्यरेक्ष्मानेव निर्धिष्ठा हि पतिश्चर्या निर्देशमा ।
श्रामाणस्त्रः सर्वेदरपनुष्तिमिरण्डाः ॥१७
तान्सोऽभिपत्य जिल्लासुः क प्यांश्रष्टभागीति
इन्छिष्ठत्र्पितः कालो नहुनां दूरपातिनाम् ।
तेषां यं प्रवरं मेने हंसानां दूरपातिनाम् ।
तामाइस्यत दुर्वेद्धिः पताव इति पश्चिणम् ।
तच्छुत्वा प्राहसन्हंसा ये तन्नासन्समागताः
भागतो नहु काकस्य निर्देशनः पतां वराः ।
दृद्धसुष्टः स्म क्रामा चचः कार्क विदंगमाः

वयं हंसाश्चरामेमां पृथिवाँ मानस्वैकसः । पित्रणां च वयं नित्यं दूरपातेन पृजिताः ॥ कथं हस्य बु उपातेन ॥ कथं हस्य बु बिलनं चकांगं दूरपातिनम् । काको सूरवा निपतने कांगं दूरपातिनम् । काको सूरवा निपतने कांगं दूरपातिनम् वुमैनेस्थ कथं दं पतिता काक सहास्माभिक्षेशिह तत् अथ हंसचचो सूटः इत्सिन्या पुनः दुः। । प्रजादीनम् जातिहास्या

काक उवाच। शातमेश च पातानां पतिताऽसिम न संशयः शतमेश च पातानां पतिताऽसिम न संशयः शतमेश मेर्ने के विचित्रं तथा २५ उर्डुश्तमयङीनं च प्रडीनं डीनमेय च। निंडीनमय संडीनं तियंक्रडीनगतानि च २६ विडोनं परिडीनं च पराडीनं सुडीनकम्। अभिडीनं महाडीनं निर्झानमरिडीनकम् २७

कुः महोशः॥ शाजापुषस्याति न बोति शानं परिवानं हर्तं जयपराजकाद्मकृष्णः अतिमारी दुर्वदृत्तम्। ।। निम्नताति विकानत्विकमोति महायाजुक्कमातिकृष्णवृत्ति ।। १६॥ निक्षानं दिव्यमातिकमातिक। अतिवातिनः पञ्जतिवयनातिनः ॥ १६॥ वक्षातः मानस्याणिः॥ १६॥ वर्ताविन्योऽप्रत्येशः अत्यात्वेमणां प्रत्याव्यमात्राव्याः॥ १५॥ छोत्रमात् वेशं छात्रं मजते । १८॥ पतावः गच्छावः॥ २०॥ प्रत्यात्वे महत्यानं प्रकारी ॥ १८॥ पतावः विच्याति ॥ २५॥ याति वृत्यमति करवाः प्रकारी । १५॥ पतिवाता विच्याति ॥ २५॥ पातानां वातमकं गणवति— उष्ट्वीनिमस्यादिना।

'उड़ी नमूर्घगमनमञ्जूडी नमधोगतिः ॥

प्रश्कीनं सर्वतीयानं श्कीनं गमनमात्रकम् । निश्कीनं धनक्षेत्रीनं संखीनं लक्ष्तिं गतम् ॥ तियम्बानिनं गतं प्राहुस्तिरःप्रनरणं सुयाः । तान्त्रासाम्बानिनानि बस्वारि प्रतिजानते' ॥ तान्त्रासाम्बानिन ॥ २६ ॥

'विशम्बतं विश्वीनं स्थापिरश्चीनं तु धर्वतः ॥ पश्चाद्वतिः पराश्चीनं स्वंगं तु सुश्चीनकम् ॥ श्रामिष्ट्रवेग पमनमित्रश्चीनं प्रचवते ॥ यानं महाश्चीनमाशुः पवित्रात्वितां तिम् ॥ निश्चीनं विश्ववं यानं प्रचश्चातिश्चीनकम्'॥ विश्वितं सञ्जवश्चीग्रोशीय पमनाम् ॥ २० ॥

39

अवडीनं प्रडीनं च संडीनं डीनडीनकम् । संडीनोडीनडीनं च एनडीनावडीनकम् ॥२८ संपातं समुद्रीयं च ततोऽन्यचितिरिक्तकम् । गतागतप्रातीगतं वह्नींच निकुलीनकाः ॥ २९ कतोऽस्मि मिण्यां वीऽद्याततो द्रश्यथ मे चलं तेपामन्यतमेनाहं पतिण्यामि विद्यायस्य २० प्रविद्याच्यं प्रथान्यायं फेन हंसाः पतास्यहम् ते वै ख्रुवं चिनिश्चात्य पत्रचं न मया सह २९ पातेरेगिः खलु खगाः पतितुं से निराश्रये । पत्रमुक्तं हु काकेन पहस्येको विद्यमः॥ ३२ उवाच काकं राध्येश वस्त्रनं निश्विष्ट य

हंस उवाच । हासमें च पातानां त्वं काक पतिता हुवस् पक्षमेव हु यं पाते विदुः सर्वे विश्वमाः। तमहं पतिता काक नान्यं जानामि कञ्चन पत त्वमिं तिहास येन पातेन मन्यसे। अथ काकाः प्रजहसुर्ये तमासन्समागताः क्यमेकेन पातेन हंसः पातदातं जयेत्।

क्यमेकन पातेन हंसः पातदातं जयेत।
पक्रेनेव शतस्येष पातेनाभिपतिन्यति॥ ३६ हंसस्य पतितं काको नळानाशु विक्रमः।
प्रदेति स्पर्यशा च ततस्ती हंसदायसी।
प्रकपाती च चकाङ्गः काकः पातरातेन च।
पतिता नाऽय चकाङ्गः पतिता नाऽय वायसः

विसिस्मापयिषुः पातै-राचक्षाणोऽऽत्मनः क्रियाः। अथ काकस्य चित्राणि पतितानि मुहुर्मुहुः॥

अवरोहोऽखडीनं स्वात् प्रडीनं वित्रमुख्यते ।
गत्या ळितया पूर्वेपुण्यन्य ससेततः ।।
परिक्रम्य प्रयतनं संडीनं डीनडीनकम् ।
संडीनोडीनडीनं स्यार्त्यसंब्रीप्रकल्पनत् ।।
गती गत्यन्तरेग्रेशे मेथेडीनविडीनकम् ।। २८ ॥
श्रिणार्त्यमस्य निष्क्रम्य पश्चसंपातमुख्यते ।
कश्मीयोपतिसंभरः समुद्रीमं प्रवक्षते ।।
संक्रस्य यस्याग्ममुख्यते स्यतिरिक्षकम् ।
यहिवातस्यो मेदाः पातानामिह द्विताः ।
महीवातस्यो मेदाः पातानां विविधा गतिः ॥
गते तत्र वर्षोष्टिमागरं प्रतप्तानः ।

दृष्टा प्रमुदिताः काका विनेतुर्धाक्षकेः स्वरैः । इंसाञ्चावहसन्ति स्म पावदक्षप्रियाणि चर्छ० उत्पर्योत्पत्य च मुद्धुद्वैद्धतिमति चेति च । वृक्षाप्रेम्यः स्वलेभ्यञ्च निपतन्तुरुपतन्ति च

कुर्वाणा विविधान रावा-नाशंसन्तो जयं तथा॥

हंसस्तु सृदुवैकेन विकास्तुपुण्यक्रमे ॥ ४२ प्रत्यहीयत काकाश्च सुद्धर्तिभव मारिण । अवमन्य च हंसांस्तानित् वचनमसुचन् ॥४३ योऽसासुत्पतितो हंसः सोऽसावेषं प्रहीयते अथ हंसः सतक्ष्रुत्याप्रापतत्पश्चिमां दिशस्

उपहुँपरि चेंगेन सागरे मकरालयम्।
ततो भीः प्राथिशत्काकं तदा तत्र विचेतसम्
श्रीपद्वमानपदयन्तं निपातार्थे अमान्त्रितम्।
निपतेयं क्ष तु आन्त दित तिसमञ्जलार्थे
अविवक्षः समुद्रो हि बहुसस्वगणालयः।
महासस्वशतोद्धासी नमसोऽपि विशिष्यते
गांभीयाँदि समुद्रस्य न विशेषं हि सुतजः।
विवंबरांभसः कर्णं समुद्रस्था विदुजनाः ४८
विवरपातासोयस्य कि एतः कर्णं वायसः।

व्या इंसोऽप्यतिक्रम्य बुद्दतिमित चेति च अवेक्षमाणस्तं कार्क नाशकद्यपसर्पितम् । अतिक्रम्य च चकाङ्गः कार्क तं सबुदेखता ॥ यावद्वस्या पत्येष काको मामिति चिन्त्यन् ततः काको मुशं आन्तौ इंतमभ्यागमस्त्

प्रत्यावृत्तिः प्रतिगतिशिति षट्सप्ततिः स्यताः ॥ तेषां निपाताः कथ्यन्ते प्रत्येकं पत्रविवातिः ॥'

तं तथा हीयमानं तु हंसो हङ्घाऽववीदिदम् । उज्जिहीर्षुनिमज्जन्तं स्मरन्सत्युरुषवतम् ॥ १२ हंस उवाच ।

बह्दि पतितानि त्वमाचक्षाणी सुद्दुर्धेहुः। पातस्य व्याहरेश्चेर्द्र न नो गुद्धं प्रभापसे ५३ कि नाम पतितं काक यस्यं पतिस सांप्रतम् जलं स्पुरासि पक्षाभ्यां तुण्डेन पुनः पुनः प्रवृद्धि कतमे तत्र पाते वर्षेति वायस। पद्धिह कतमे तत्र पाते वर्षेत वायस।

शल्य उवाच। स पक्षाभ्यां स्पृशक्षार्तस्तुण्डेन च जरू तदा दृष्टी हंसेन दृष्टात्मन्निदं हंसं ततोऽबवीत्॥ अपश्यसंभसः पारं निपतंश्च श्रमान्वितः। पातवेगप्रमधितो हंसं काकोऽव्रवीदिदम्॥ चयं काकाः कुतो नाम चरामः काकवाशिकाः हंस प्राणैः प्रपद्ये त्वासुद्कान्तं नयस्य माम् ॥ स्त पक्षाभ्यां स्पृशसार्तस्तुण्डेन च महार्णवे। काको दढपरिश्रान्तः सहसा निपपात ह५९ सागरांभासे तं दश पतितं दीनचेतसम्। भ्रियमाणमिदं काकं हंसो वाक्यमुवाच ह ॥ शतमेकं च पातानां पताम्यहमन्स्मर। अध्यमानस्त्वमात्मानं काक भाषितवानसि स त्वमेकशतं पातं पतन्नभ्याधिको मया। कथमेवं परिश्रान्तः पतितोऽसि महार्णवे ६२ प्रत्यवाच ततः काकः सीदमान इदं वचः। उपरिष्टं तदा हंसमभिवीस्य प्रसादयन्॥ ६३

काक उवाच।

जांस्क्रष्टद्रितो हंस मन्येत्मानं सुपणेवत । अवमन्य बहुंआहं काकानत्यां आपित्रणः १४ प्राणेईस प्रपत्ते त्वां द्वीपान्तं प्राप्यस्त्र माम्। यद्यहं स्वस्तिमान् हंस स्व देवां प्राप्यस्त्र माम्। न कञ्चित्रवमन्येऽहमापदो मां समुद्धर । तमेवंबादिनं दीनं विरुपन्तमन्वेतनम् ॥ १६ काक काकेति वाद्यान्तं निमज्जन्तं महाणेवं। क्रुप्याऽद्याय हंसस्तं जलक्षित्रं सुदुर्दराम्६७ पञ्चामुश्किप्य येगेन पृष्टमारोपयञ्छतेः । आरोपय पृष्ठं हंसस्तं कार्कं तृणं विचेतनम् ॥ आजामा पुनर्ह्वीपं स्पर्थया पेततुर्यतः।

गतो यथोप्सतं देशं हंस्रो मन इवाश्रगः।

परमुन्ध्रिष्टपुष्टः स काको हंसपराजितः॥ बळं वीर्यं सहस्कर्णे त्यानुः झानिस्युपागतः। बळ्ळ वीर्यं महस्कर्णे त्यानुः झानिस्युपागतः। बड्डिष्टभोकाः काको यथा बैद्दपळुळे पुराग पर्वं त्यमुच्छिष्टभृतो धार्तराष्ट्रिमं संज्ञायः सहशान् श्रेयसञ्चापि सर्वान्कर्णायमयस्थेऽ होणद्रीणिकपैर्युत्तो भीर्यमाणस्थ्र कौरदैः। विदादनपरे पार्थमेकं किं नावबोस्तद्वा। ऽदे

यत्र व्यस्ताः समस्ताश्च निर्जिताः स्व किरीटिना । भूगाला इव सिहेन

क त वीर्यमभूत्तदा॥ अ४ मातरं निहृतं दृष्टा समरे सद्यसाजिना। पर्यतां कुरुवीराणां प्रयमं त्यं पळाजिता। पर्यतां कुरुवीराणां प्रयमं त्यं पळाजितः अ५ तथा द्वैतवने कर्ण गन्यवेंः समिम्रिहृतः। कुरून् समग्राजुत्तुज्य प्रयमं त्यं पळाजितः॥ हत्या जिल्ला च गम्यवीशिष्ठानेमुखावणो। कर्ण दुर्योधनं पार्थः समग्राद्य समग्रोक्षयत् अ७ पुनः प्रमायः पार्थस्य पौराणः केदावस्य च। कथितः कर्ण रामेण समायां राजसंसाहि ७८ सततं च त्यमश्रोषींचनं द्रोगभीष्मयो। अवभ्यो वस्तः कृष्णो सिक्षयो च महािक्षतां

िकयत्तत्त्ववश्यामि येन येन धनञ्जयः। त्वत्तोऽतिरिक्तः सर्वेभ्यो भृतेभ्यो ब्राह्मणो यथा॥

सूतन्य हाक्षण यया॥ स्तुता सूति।
पुत्रं च वसुदेवस्य कुन्तांपुत्रं च पाण्डवम्॥८१
यथाश्रयत चकाङ्गं वायसो बुद्धिमास्तिः।
यदा श्रुप्तं च पाण्डवम्॥८१
यदा श्रुप्तं च पाण्डवं च घनख्यम्॥
यदा व्यं श्रुप्तं विकारते वासुदेवपनख्यो।
प्रदा व्यं श्रुप्तं वासुदेवपनख्यो।
प्रदा व्यं प्रदेवपनख्यो ।
प्रदा व्यं प्रदेवपनद्यं विकारते ।
तदा व्यमन्तरं द्रष्टा थासमञ्ज्ञाजुनस्य च ८४
देवासुरमञ्ज्येषु प्रस्थाती यो नरोत्तमी।
तो मावमंख्य मीख्यांत्वं ख्यात इद रोजनी
सूर्याचन्द्रमसो यद्वस्वद्वजुनक्षण्यो ।
प्राक्षाद्वनाभिविच्याती। व्यं त्यं ख्यातव्वद्वप्र

एवं विद्वन मावमंखाः सतपत्राच्यतार्जनी । नसिही ती महात्मानी जोषमास्स्व विकत्यने इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णशास्यसंवादे हंसकाकीयोपाल्याने पक्सन्वार्विजोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

34.44.46E

જ ર

सञ्जय उवाच। महाधिपस्याधिरधिर्महात्मा चचो निरास्याधियमप्रतीतः। उवाच शस्यं विवितं ममैत-द्यथाविधावर्जुनवासुदेवी॥ शौरे रथं वाहयतोऽर्जनस्य वलं महास्त्राणि च पाण्डवस्य । अहं विजानामि यथावदय परोक्षभतंतव तत्त शस्य॥ ती चाप्यहं शस्त्रभृतां वरिष्टी व्यपतभीयोधियव्यामि कव्णी। संतापयत्यभ्यधिकं न रामा-च्छापोऽच मां ब्राह्मणसत्तमाच ॥ ३ अवसं वै ब्राह्मणच्छवानाऽहं रामे परा दिव्यमस्त्रं चिकीष्टैः। तत्रापि में देवराजेन विधी हितार्थिना फाल्युनस्यैव शल्य ॥ ४ कतो विभेदेन ममोकमेल्य प्रविदय कीट्रस्य तनं विरूपाम । ममोरुमेत्य प्रविभेट कीटः सप्ते गरी तत्र शिरो निधाय॥ ऊरूप्रभेदाच महान्वभ्व शरीरतो मे घनशोणितौधः। गरोर्भयायापि न चोलवानहं ततो विबुद्धो दृहशे स विप्रः॥ स वैर्ययुक्तं प्रसमीक्ष्य मां वै न त्वं विश्रः कोऽसि सत्यं वदेति। तस्मै तदाऽऽत्मानमहं यथाव-दाख्यातवान्सत इत्येव शस्य ॥

स मां निशस्याथ महातवस्वी संशासवान रोषपरीतचेताः। सतोपघाचात्रामिदं तवास्त्रं न कर्मकाले प्रतिभास्यति त्वाम ॥ ८ अन्यत्र तस्मात्तव सृत्युकाला-दब्राह्मणे ब्रह्म न हि भ्रवं स्थात । तदच पर्याप्तमतीव चास्त्र-मस्मिन्संग्रामे तमलेऽतीव भीमे॥ ९ योऽयं शल्य भरतेषपपनः प्रकर्षणः सर्वहरोऽतिभीमः। सोऽभिमन्ये क्षत्रियाणां प्रचीरान प्रतापिता बलवान्यै विमर्दः ॥ शक्योग्रधन्यानमहं वरिष्रं तरस्विनं भीममसहावीर्यम्। सत्यप्रतिशं यथि पाण्डवेयं धनखयं मृत्युमुखं निधेष्ये ॥ 88 अस्त्रं ततोऽन्यत्प्रतिपन्नमद्य येन क्षेप्स्ये समरे शत्रुपुगान्। प्रतापिनं बळवन्तं क्रतास्त्रं तम्ब्रधन्वानमामेतौजसं च॥ 82 कुरं शूरं रौद्रममित्रसाहं धन अयं संयुगेऽहं हनिष्ये। अपां पतिर्वेगवानप्रमेयो निमजायिष्यन्बहुलाः प्रजाश्च ॥ १३ महावेगं संक्रकते समुद्रो वेळा चैनं धारयत्यप्रमेयम्। प्रमञ्जन्तं बाणसहानमेया-न्मर्भविद्धदो चीरहणः सुपुत्रान् ॥१४

पधौ सतःविधाननिभित्तं कर्मकाले स्वप्रतिज्ञास्त्रणकाले ॥ 🗸 ॥ प्रयोगं समाप्तं विस्पृतमित्यर्थः ॥ ९ ॥ अस्रं ततो रासदत्तादश्रादन्यत्प्रतिपत्रं प्राप्तं अहिनाणाख्यभित्यर्थः 119311

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

मद्रोति ॥ १ ॥ चेलिबान् चलितबान् ॥ ६ ॥ सूतो-

कुन्तीपुत्रं यत्र योतस्यामि युद्धे ज्यां कर्षतामुत्तममद्य छोके एवं बलेनातिवलं महास्रं १५ समुद्रकरुपं सुदुरापमुत्रम् ॥ हारीधिणं पार्थिवान्मज्जयन्तं वेलेव पार्थमिष्माः संसहिष्ये। अद्याहचे यस्य न तुल्यमन्यं मन्ये मन्द्यं धनुराददानम्॥ 38 सुरासुरान युधि वैयो जयेत तेनाद्य में पश्य युद्धं सुघोरम्। अतीव मानी पाण्डवो युद्धकामी द्यमानुषेरेष्यति मे महास्त्रैः॥ १७ तस्यास्त्रमस्त्रैः प्रतिहत्य संख्ये बाणोत्तमैः पातयिष्यामि पार्थम् । स्बहस्तर हिमप्रतिमं उवलन्तं विदाश्च सर्वाः प्रतपन्तस्त्रम् ॥ तमोत्रदं मेघ इवातिमात्रं धनुषयं छादयिष्यामि बाणैः। वैश्वानरं धूमशिखं ज्वलन्तं तेजस्विनं लोकमिदं दहन्तम्॥ १९ पर्जन्यभूतः शरवर्षेर्यथाप्ति तथा पार्थं शमयिष्यामि युद्धे। आशीविषं दुर्धरमप्रमेयं सुतीश्णदंष्ट्रं ज्वलनप्रभावम् ॥ 20 कोधप्रदीप्तं त्वहितं महान्तं क्रन्तीपुत्रं शमयिष्यामि महैः। प्रमाथिनं बळवन्तं प्रहारिणं प्रभञ्जनं मातरिश्वानम्रग्रम्॥ २१ युद्धे सहिष्ये हिमवानिवाचलो धनक्षयं कुद्धममृष्यमाणम् । विशारदं रथमार्गेषु शक्तं धर्यं नित्यं समरेषु प्रवीरम्॥ लोके वर सर्वधनुर्धराणां घनअयं संयगे संसहिष्ये।

अद्याहचे यस्य न त्रव्यमन्यं मन्ये मनुष्यं धनुरादवानम् ॥ सर्वामिमां यः पृथिवीं विजिग्ये तेन प्रयोद्धाऽस्मि समेत्य संख्ये। यः सर्वभूतानि सदैवतानि प्रस्थेऽजयत्खाण्डवे सध्यसाची २४ को जीवितं रक्ष्यमाणो हि तेन युयुत्सेहै मानुषो मासृतेऽन्यः। मानी कृतास्त्रः कृतहस्तयोगो दिद्यास्त्रविच्ल्रेतहयः प्रमाथी॥ २५ तस्याहमद्यातिरथस्य काया-च्छिरो हरिष्यामि शितैः पृषत्कैः। योत्स्यास्येनं शख्य धनक्षयं वै मृत्युं पुरस्कृत्य रणे जयं वा॥ अन्यो हि न होकरधेन मर्त्यो युध्येत यः पाण्डवमिन्द्रकरुपम्। तस्याहचे पौरुषं पाण्डवस्य व्यां हृष्टः समिती क्षत्रियाणाम् २७ कि त्वं सर्कः प्रसमं मृढचेता ममावीचः पौरुषं फाल्यनस्य। अप्रियो यः पुरुषो निष्ट्ररो हि श्रदः क्षेप्ता क्षमिणञ्जाक्षमावान् २८ हत्यामहं त्वादशानां शतानि क्षमाम्यहं क्षमया कालयोगात। अवोचस्त्वं पाण्डवार्थेऽप्रियाणि प्रधर्षयस्मां मृढवत्पापकर्मन् ॥ २९ मयाऽऽर्जवे जिह्यमतिहतस्त्वं मित्रद्रोही साप्तपदं हि मैत्रम्। कालस्त्वयं प्रत्युपयाति दारुणो द्योधनो युद्धमुपागमधत्॥ अस्यार्थे सिद्धि त्वभिकांक्षमाण-स्तन्मन्यसे यत्र नैकान्त्यमस्ति। मित्रं मिन्देनेन्द्तेः प्रीयतेवा

से ता प्रति एव्यति ॥ १० ॥ व्यवेस्बदुत्यैः ॥ १८ ॥ बाण्ये बाण्यवदा ॥१२॥ आर्थे वर्तये सिता ॥३०॥ बार्ष् सिर्वे कामणाश्चिरः सं तु तन्मव्यते यत्र ऐका-रूपं सस्यं बास्ति।अस्मरवर्धायोऽप्यन्थ्य केद्वानसीरवर्षः। तर्देवाह—सित्रासिति । सन्दर्शति स्वर्णते । केद्वार्थः।

पाठः । मद्दी हर्षे इसस्य वा रूपं माद्दयति वर्षेश्वतीति वा माद्दयतिर्मित्रं निद्दतेष्ठाणार्थेस्य वा मिदेरिद् रूपम् । नन्द- यदेः प्रावदेः सन्त्रायतेर्वारेषे वर्तमानस्य निदेरित्राति वाऽदेः । मिनुते मार्ग करोति सर्वे हितमस्य संग्रहातीति वाऽदेः । मिनुते मार्ग करोति सर्वे हितमस्य संग्रहातीति स्वा मोदेतेऽस्य सुख्वेतित वा मित्रिमिरियेतेऽस्यं सर्वे सन्ति- स्वर्येः । अ। । । मार्याजेदे जिक्समारिहेत्तरस्यम् सर्वित पाठः ।

संत्रायतेर्मिन्ततेर्मोदतेवाँ ॥

38

ब्रवीमि ते सर्वीमदं ममास्ति तज्ञापि सर्वे मम वेनि राजा। राष्ट्र: राहे: सामनेवा स्यतेवी श्रुणातेर्वा श्र्वसतेः सीवतेर्वा ॥ ३२ उपसर्गाद्रहथा स्वतेश्च प्रायेण सर्वे त्विय तच महास । दर्योधनार्थं तव च वियार्थ यज्ञोऽर्थमानमार्थमपीश्वरार्थम् ॥ ३३ तस्मादहं पाण्डववासदेवी योत्स्ये यत्नात्कर्म तत्पद्य मेऽच। अक्राणि पदयारा प्रमोन्समानि ब्राह्माणि विद्यान्यथ मानुषाणि ३४ आसादयिष्यास्यहस्रम्रवीर्य द्विपो द्विपं मत्तमिवातिमत्तः। अस्त्रं ब्राह्मं मनसा युध्यजेयं * क्षेत्स्ये पार्थायात्रमेयं जयाय। तेनापि में नैव मुच्येत युद्धे न चेत्पतेद्विषमे मेऽद्य चक्रम्॥ ३५ वैवस्वताइण्डहस्ताद्वरुणाद्वापि पाशिनः। सगराहा धनपतेः सवजाहापि वासवात्। अन्यस्मादपि कस्माचिदमित्रादातताथिनः इति शत्य विजानीहि यथा नाहं विभेम्यतः तस्मान से भयं पार्थानापि चैव जनार्दनात ३७ सह युद्धं हि में ताभ्यां सांपराये भविष्यति। कवाचिविजयस्याहमस्त्रहेतोरदल्प॥ अज्ञानादि क्षिपन्वाणान घोररूपान भयानकान।

होमधेन्वा वत्समस्य

प्रमत्त इषुणाऽहनम् ॥ चरन्तं विजने शस्य ततोऽनध्याजहार माम यस्मात्त्वया प्रमत्तेन होमधेन्वा हतः सतः॥ श्वस्रे ते पततां चक्रमिति मां ब्राह्मणोऽब्रवीत यध्यमानस्य संग्रामे प्राप्तस्यैकायनं भयम ४१ तस्माद्विभेमि बलवहाह्मणव्याहतादहम् । पते हि सोमराजान ईश्वराः सखदःखयोः ॥ वदां तस्मै गोसहस्रं बळीवदीश परशतान प्रसाद न लभे शस्य ब्राह्मणान्मद्रकेश्वर ४३ ईषादन्तान सप्तशतान दासीदासशतानि च ददतो द्विजमुख्यो मे प्रसादंन चकार सः॥ कष्णानां श्वेतवत्सानां सहस्राणि श्वतर्दशा। आहरं न लभे तस्मात्प्रसादं व्रिजसत्त्रमात्॥ ऋदं गृहं सर्वकामैर्यंच मे वस किञ्चन। तत्सर्वमस्मै सत्कत्य प्रयच्छामि न चेच्छति ततोऽब्रवीन्मां याचन्तमपराधं प्रयत्नतः। व्याहतं यन्मया सुत तत्त्रथा न तदन्यथा ४७ अन्तोक्तं प्रजां हत्यात्ततः पापमवाप्नयाम् । तस्माद्धर्माभिरक्षार्थं नानृतं वक्तमुत्सहे ४८

मा त्वं ब्रह्म गरितं हिस्त्याः प्राथश्चित्तं क्वतं त्वया । महाक्यं नानृतं कोके कश्चित्कुयौत्समाग्नृहि ॥ ४९ इत्थेतत्ते मया प्रोक्तं श्विसंनापि सुदृत्त्वया । जानामि त्वां विश्विपन्तं जोपमास्बोत्तरं श्र्या

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णशस्यसंवादे द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४२॥

शाहरिति । यदः शातनार्थात् वास्तः वासनार्थात् स्वतंस्त्रकरणार्थात् अणातिहितार्थात् स्वसंतर्क्याः सार्वादन्तर्भवितत्प्रयात् तीरतः स्ट्रतेश्वं दन्यस्थात् ताव्यस्त सहत्वेश्वं दन्यस्थात् ताव्यस्त सहत्वेश्वं दन्यस्थात् ताव्यस्त्रस्यं दन्यस्थात् ताव्यस्त्रस्यं वाद्यस्त्रस्यं स्वतं स्वयस्तात्यर्थः ॥ ३२ ॥ दुर्वोधनस्य तव सम व प्रीति- कंवकानेन वासस्य प्रातिक्याणार्मात् वेश्वयस्तितः स्वयमान्यर्भेनत्यद्वाः ॥ ३२ ॥ ख्रस्त्राणीति । कावेश्वं न प्रतिनेत्यस्त्रां विद्यस्त्राण्यायः वाव्यस्त्राणीति । कावेश्वं न प्रतिनायस्तिते पृदेवक्वापि वावेशास्त्रस्य वियमानाम्

क्लंपरमाधिवेलाह-जासाणि ज्ञाहितः आदीति विस्मानि ऐन्द्रवाहणगान्धवीदीनि मानुषाणि भौमानि दिव्यच्छप-दीनि १४।।अक्किमिति। यत् यदि हि प्रविद्धे सेप्स्ये तर्षि नेत्र सुच्येत बहुः परंतु यदि चक्रं विक्षेन परेहिरक्यमपि द्वितीयो दीवी दर्षितः ॥१५॥ समागृहि चापस्तृत्वस्वस्-त्यर्थः॥ ४९॥ इति श्रीन्द्रामारते क्रणेपंषिण नैकक्रफरिय सारतमानदिपे हान्यलारिक्षीऽच्यायः॥ ४२॥ अंत्रवन्त्र वित्र पाटा

83

सञ्जय उवाच।
ततः पुनर्महाराज मद्रराजमरिन्दमः।
अभ्यभाषत राषेयः संनिवायों सरे वचः॥ १
यस्यं निदर्शनार्थं मां शह्य जित्यवासि।
नाहं शक्यस्तवम वाचा विभीषितृमाहवे
यदि मां देवताः सर्वा योष्ठयेषुः सवासवाः
तथापि मे भयं न स्यारिकसु पार्थास्करेशवात
नाहं भौषितृ शक्यों वाख्यावेण स्वश्चन।
अस्य जानीहियः इत्यस्तवया भीषितृ रंणे

अज्ञाको महुणाज वकु वरुगसे बहु दुमैते ॥ ५.

न हि कणे. समुद्धते भयार्थिमह मदक।

विक्रमार्थमहं जातो यशोर्थ च तथाऽऽरमनः
सिक्षमावेन सीहार्वामित्रक्रमावेन चैव हि।
कारणैक्षिमिर्देतस्व शस्य जीवसि सांप्रतम्
राज्ञश्च धातराष्ट्रस्य कार्य छमहदुच्यतम।
मिथ तज्ञाहितं शस्य तेन जीवसि मे झणम्
कृतश्च समयः पूर्व झन्दद्यं विभिन्नं तव।
ऋते शस्यास्कृत्यं विभिन्नं तव।
ऋते शस्यास्कृत्यं विभिन्नं तव।

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णशस्यसंवादे त्रिचत्वारिशोऽध्यायः॥ ४३॥

and some

88

शस्य उवाच। नुजुप्रकाषाः कर्णेतेयान् व्रवीषि परान्प्रति ऋते कर्णसहस्रोण शक्या जेतुं परे युधि॥१ सञ्जय उवाच।

तथा ब्रुवन्तं परुषं कर्णो मद्राधिपं तदा। परुषं द्विशुणं भूयः प्रोवाचाधियदर्शनम् ॥ २ कर्णं उवाच।

इदं तु ते त्वमेकाम्रः शृष्णु मद्रजनाधिप।
संनिधौ धृतराष्ट्रस्य मोच्यमानं मया श्रुतम्
देशांश्र विविधांश्रिमान्युवेच्ताश्च पार्थिवान्
ब्राह्मणाः कथयन्ति स्म धृतराष्ट्रनिवेदाने ॥४
तत्र बुद्धः पुरावृत्ताः कथाः कश्चिद्दिजोत्तमः।
वाद्याक्षदेशं मद्राश्च कुत्त्वयन्वाक्यमम्बर्षित्
वाद्याकदेशं मद्राश्च कुत्त्वयन्वाक्यमम्बर्षित

' बहिष्कृता हिमबता गङ्गया च बहिष्कृताः सरस्वत्या यम्रुनया कुरुक्षेत्रेण चापि ये ॥ ६ पञ्चानां सिन्धुवष्टानां नदीनां येऽन्तराश्चिताः।

नदीनां थेऽन्तराश्चिताः। तान् धर्मबाह्यानश्चवी-न्याहीकानपि वर्जयेत्॥

गोवर्धनो नाम वटः सुभद्रं नाम बत्वरस्। एतद्वाजकुळद्वारमाकुमारात्स्मराज्यहस्॥ ८ कार्येणात्यर्थगुढेन वाहीकेवृथितं मदा। तर्यासमाचार संवासाद्विदितो मम। हात्कर्ठनाम नगरमापगा नाम निम्नगा। जार्विका नाम वाहीकास्तेषां वृत्तं स्नानिन्द्रतं

83

तत इति । ततः अनन्तरं कार्यन बक्तस्यं वयः संनिवार्यं स्वयनेवाहरूपयेः ॥ १ ॥ साविभावः सार्य्यनेवाकारकारं सीहार्यं सरी असा निम्नत्य दुर्गेयनस्य भावः इष्ट-हिहिद्धः हेतुरित्यर्थः ॥ ० ॥ एतदेव त्रयं आवार्ष्ट राज्ञवे-सारिना ॥ ० ॥ क्वतं दृति । शब्यसहब्बुत्योऽदमेगा-स्वार्थः ॥ ५ ॥ इति आमहाभारतं अपर्वार्थं वे क्वत्येत्र भारतमावदीये निक्यसारिधीऽज्यायः ॥ ५ ॥ ॥ 88

नान्चिति । क्रमेसहसेण विनाऽपि परे जेतुं शक्याः मधिति वेषः । क्रमेसहस्त्राच्योऽहमेक एवास्मिति भावः । १ १। एवा व्यावेऽहस्त्राच्योऽहमेक एवास्मिति भावः । १ १। एवा व्यावेऽहमेक एवास्मितः । । । । । पाषानां वस्य-माणानां स्थितः । एवे। योवर्षानः । योवर्षा

घाना गौड्यासवं पीत्वा गोमांसं लशुनैः सह अपूपमांसवाट्यानामाशिनः शीलवर्जिताः॥

गायन्त्यथं च नृत्यन्ति स्त्रियो मत्ता विवाससः।

नगरागारवमेषु विद्यान्तर्कष्टमाः ॥ १२ मत्तावगितिर्विविदेः खरोष्ट्रमिनदोपमेः । अनावृता मेथुने ताः कामचाराश्चः सर्वद्यः ॥ आहुरन्योन्यस्कानि प्रवृत्या महाकटाः ॥ १६ हते हे हतेश्चे कामिनतृहति च ॥ १४ आक्रोशन्यः प्रवृत्या सामिनतृहति ॥ १४ आक्रोशन्यः प्रवृत्या सामिनतृहति ॥ ॥ १४ आक्रोशन्यः प्रवृत्यति मान्यः पर्वस्ययताः तासां किळाविळ्यानां निवसम्बुरुकाङ्ग् हते॥ स्थित्या स्विद्यान्तर्या स्वृत्यान्तर्या स्विद्यमना नगी । सा नृतं वृह्यो गौरी स्वस्मकस्वळ्यासिनी मामसुस्मरती शोते वाहिष् कुकजाङ्ग्ले ॥ सातद्वसमस्व तीर्वी तो च सम्बामिरावितीस्

गत्वा स्वदेशं द्रक्ष्यामि स्थूलशंखाः शुभाः स्त्रियः । मनःशिलोज्ज्वलापांग्यो गौर्थस्त्रिककुदांजनाः ॥

कम्बलाजिनसंवीताः कन्दन्त्यः प्रियदर्शनाः मृदङ्गानकशंखानां मर्दलानां च निःस्वनैः॥ खरोष्ट्राश्वतरैश्चैव मत्ता यास्यामहे सुखम्। श्रमीपीलुकरीराणां वनेषु सुखवत्मेसु॥ २०

अपूपान्सक्तुपिण्डांश्च प्राश्चन्तो मथितान्वितान्। पथि सुप्रवेला भृत्वा

कदा सम्पततोऽध्वगान्॥ २१ चेळापहारं कुर्वाणास्ताडयिष्याम भूयसः। एवं धीळेषु बात्येषु वाहीकेषु दुरात्मसु॥२२ कक्षेत्यानो निवसेन्सहर्तमपि मानवः।

ईदशा ब्राह्मणेनोक्ता वाहीका मोघचारिणः येषां षर्भागहर्ता त्वसुभयोः शुभपापयोः।

इरबुक्ख ब्राह्मणः साधुक्तमरं पुनक्तवान्, वाद्यिकेष्वविनीतेषु प्रोध्यमानं निवोध तत्। तत्र क्र सराक्षसी गाति सदा कृष्णचत्रद्विष्य नगरे शाकले स्फीतं लाहि खानि दुन्द्वार्थि नगरे शाकले स्फीतं लाह्य निष्ठि दुन्द्वार्थि कदा वाहिषका गाथा पुनर्गास्यामि शाकले के स्मार्थित प्राच्यस्य त्या मांसस्य पीरवा गौडं सुरासर्वं गौर्रामिः सह नार्रामिष्ट्रह्वािक्षः सलंकुता- प्रलाण्डुगंड्रण्ड्रता स्वादन्ती खेडकान्यह्न , वाराहं काँह्वूं मांसं गद्यं गार्दमभौगिष्ट्रकम् ॥

पेडं चॅयेन खादन्ति तेषां जन्म निरर्थकम्। इति गायन्ति थे मत्ताः

सीधुना शाकलाश्च ये॥ २९ स्वालघुद्धाः कर्चन्तकोषु अमेः कथं मधेत्। इति शब्द विजानीहि इन्त भूयो, व्यक्ति ते देव यदन्योच्युकवानस्मान् प्राह्मणः कुरुसंसदि ॥ पञ्च नद्यो चहन्योचा च पौलुवनास्युत ३१. शतदुश्च विपाशा च तृशीयरावती तथा। चन्द्रमाया वितत्ता च सिन्धुपद्या बहिनीरेः

इसागा वितस्ता च सिन्धुषष्ठा बोही आरहा नाम ते देशा नष्टधर्मा न तान्वजेत्। बात्यानां दासमीयानां

वाहीकानास्यरुवनाम् ॥ इशः न देवाः प्रतिगृह्णस्त पितरो ब्राह्मणास्त्या । ने त्यां प्रतिगृह्णस्त्र प्रति । ब्राह्मणे वाहीकानासिति अतिः ॥ ब्राह्मणेन तथा प्रोक्तं विद्या साधुसंसदि । काष्ट्रकृष्ट्रेषु वाहीका स्टम्पयेषु च शुक्षते २५. सक्तुमयाविक्रसेषु व्यावजीहेषु विद्याः । अपाविक्रं चीष्ट्रिकं चैव क्षारं गारंभभेव च ३६.

धानां अध्यवाः गौक्याववं सुराविशेषम् । वाटपं यवातं कीतालं वा 'वाटो इती च मार्गे च वरण्डे-श्वामाक्येरवोः'शति विश्वयाः । स्वारं च्या आधिताः अस्रणवीकाः ॥ १९ ॥ वश्रेषु आध्याप्पित्तुः ॥ १९ ॥ अस्रगीतेः स्माक्शितिविगीतदार्थः। अनावृताः स्वपर-पुरुष्वविकेहतीनाः कामचाराः यथेष्ट्यारिष्यः ॥ ११ ॥ स्कापि विगीदयचानि हेहते भोक्शितालिते स्वाम्बेते हित्तं संधिष्टकानसः । स्वामिहते महेहते हति च तदत् ॥ १॥ ॥ पर्यसु उसस्वित्ते श्वाकोते ॥ तामां पतिरिति क्षेपः ॥ १५ ॥ स्वरादियानैः ॥ २० ॥ स्वितं त्वम् ॥ ११ ॥ मुख्यः स्कृत् ॥ १२ ॥ स्वरो प्रयमः स्वर्ते व्यप्ये वाहं त्वनीविताः वाहांप्रेकाः गाणाः गीतीः ॥ १६ ॥ स्वादन्ती बिर्क्षमान् एष्टकान्मेषान् वारार्वः ॥ १६ ॥ स्वादन्ती बिर्क्षमान् एष्टकान्मेषान् वारार्वः ॥ १८ ॥ शाकलाः चाकलपुखावितः ॥ १८ ॥ शाकलाः चाकलपुखावितः ॥ १८ ॥ शिक्षां चप्पन्यावितं स्वादः ॥ ११ ॥ शालानां उपनयावितं स्वादः ॥ ११ ॥ स्वादानं उपनयावितं स्वादः ॥ स्वर्ते स्वादः । स्वादः स्वादः । स्वादः स्वादानं स्वादानीवा ॥ ११ ॥ प्रष्टेषु महोदरपानेषु ॥ १५ ॥ स्वादानीवा ॥ ११ ॥ स्वादानीवा ॥

तिह्रकारांश्च वाहीकाः बादिकाः बादिकाः बादिकाः प्रवस्ति च ।
पुत्रसंकरिणों जात्माः ॥ ३७
आरष्टा नाम वाहीका वर्जनीया विपश्चिता
स्तत् राज्य विज्ञानीयि हन्त भूयों प्रवीमि ते
यदस्योऽप्युक्तवास्मग्नं व्राह्मणः कुरुसंसदि ।
युगम्बर पेवा पीर्मा प्रोप्य वाप्यच्युत्रक्ये ॥
सह्वतिकये आस्ता कथं वर्मा गीम्प्यति ।

पञ्च नेद्यो वहन्त्येता यत्र निःस्ट्रस्य पर्यतात आरङ्का नाम वाहीका न नेप्तवायों द्याहे वसेत्। वहिञ्ज नाम धीकश्च विपादाायों गिद्याच्यको ॥ ४१ नयोरपन्यं वाहीक्य

नैषा सृष्टिः प्रजापतेः।

बुर्वमाश्च विवज्ञयेत् ॥ ४६ हित तीर्यानुस्तारे राक्षसी काणिद्ववित । एकरावशर्या गेहि महोलूखलमेखला ॥ ४४ प्राप्ता मा ते देशा वाहीर्क नाम तज्जलम् । ब्राह्मणापसदा यत्र तुरुपकालाः प्रजापतेः ४५ वेदा न तेषां वेद्यश्च यक्षा यजनमेव च । ब्राह्मणादा दासमीयानामन्नं देवा न सुञ्जते ४६ प्रस्ता महागान्यारा

आरहा नामतः खशाः । वसातिसिन्धुसौवीरा इति प्रायोऽतिकृत्सिताः ॥ ४

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णशस्यसंवादे चतुश्रत्वारिशोऽध्यायः॥ ४४॥

महाभारते-

कर्ण उवाच।
इस्त शस्य विजानीहि
इस्त शस्य विजानीहि
इस्त भूयो प्रवीमि ते।
उच्यमानं मया सम्यक्
स्वमेकाप्रमताः श्र्यु ॥ १
ब्राह्मणः किल नो गेहमध्यग्च्छसुराऽतिथिः आचारं तत्र संप्रेश्य प्रीतो चचनमञ्जयीत २ मया हिमबतः श्रक्षमेकनास्त्रपति चिरम । इस्राक्ष बहुवी देशा नानाधमसमाबुताः ॥ ३ न च केन च धर्मेण विकथ्यन्ते प्रजा इमाः । सर्वे हि तेऽष्टुवन् धर्मे यतुक्तं वेदपारगैः ॥ ४ अटता तु ततो देशाक्षानाधर्मसमाकुळान् । आगच्छता महाराज वाहीकेषु निशामितम् तत्र वे ब्राह्मणो भूत्वा ततो भवति क्षत्रियः वैद्यः गृह्य वाहीक्तततो भवति नापितः ६ नापितम्र ततो सूत्वा पुनर्भवति ब्राह्मणः । डिजो भत्वा च तत्रैव पनर्शनोऽभिजायने ७

सर्वमनमदनीयं क्षीरं च भोजनं येवां ते ॥ ३० ॥ युग-न्वरं नगरे औष्ट्रादिकमधि क्षीरं पीयते मध्यामध्यविवेका-भावात्त्वाव्यसम्भवस्यमध्ये आयतस्य एवसप्युतस्थले नगरे प्रवित्यसामम्यामममयद्यं भावि ताहवाजानेव तत्र स्वात् ॥ ३९ ॥ भूतिलगे हि चण्डाक्याद्याणताचारण एको करा-व्यवस्यान्यस्य च स्नातः कयं स्वर्गं गच्छेन कर्याचिद्रस्थयं २०॥ द्वयद्वस्यिकराज्यसं म दीण स्वर्थः ॥ ४९॥ कारस्कान-व्यवस्यान्यस्य एवस्य एकराज्यायां एकराज्यायां । व्यवस्यान्यस्य स्वर्णाः ॥ ४४ ॥ इति अनिवा- भारते कर्णपर्वणि नैलकण्ठांचे भारतभावदीपे चतुःखत्वा-रिंशोऽष्यायः ॥ ४४ ॥

हंतिति ॥१॥ २माः अनुमृत्यूषीः प्रजाः केत्रथ केतािय अर्थकामादिना जिमितेन वर्षेण सह न विरुव्धते न केतिबद-वर्षेण इति पाठे केतान्यवर्षेणता न विरुव्धतं न कंषिद्रदय-वर्षे कुता शाक्षेण विरुव्धतं इत्यर्थः ॥४॥ निवामितं अत्य ॥ ५॥ माद्याणो मर्श्वस्थादि तञ्जातीयकर्मोचरणा-

निबन्धनम् ॥ ६ ॥

भवन्त्येककुले विप्राः प्रसृष्टाः कामचारिणः गान्धारा मद्रकाश्चैव बाहीकाश्चाल्पचेतसः ८ पतन्त्रया श्चतं तत्र धमेसंकरकारकः । क्रुत्कामदित्वा पृथियाँ वाहीकेषु विपर्येयः ९ हन्त शल्य विज्ञानीहि हन्त भूयो व्रवीमि ते । यद्प्यन्योऽव्यश्चिम्यं वाहीकानां च कुत्सितम् ॥ १० सती पुरा हता काचिदारहात्किल दस्युमिः अधर्मतश्चोपयाता सा तानम्यशपत्ततः ॥११ वालां बन्धुमती यन्माः

तस्माचार्यों मिविष्यन्ति वन्धक्यों वै कुळस्य च ॥ १२ न चैवास्मात्प्रमोक्षध्वं घोरात्पापाचराधमाः तस्माचेषां मागहरा मागिनेया न सनवः१३

कुरवः सहएश्वाळः शाख्या मस्याः सनैमिषाः । कोसळाः काशपीण्डाश्च काळिङ्गा मागधास्तया ॥ १४ चेदयञ्च महाभागा धर्म जानन्ति शाश्वतम् ।

चद्दब महाभाषा वस जानान्त शास्त्रत्तर् । नानादेशेच्वल्त्त्व प्रायो वा द्यानयहते १५ आनंत्रियाचेद्रयो वे विशिष्टाः । अमे पुराणग्रुपजीवन्ति सन्तो मद्राहते णाज्यनदां अस्त्रान्॥ १६ एवं विद्वान् धर्मकथासु राजं-स्त्रणीभृतो जडवच्छत्य भूयः। त्वं तस्य गोप्ता च जनस्य राजा पड्डागहर्ता शुभदुष्कृतस्य ॥ १७

अथवा दुष्कृतस्य त्वं हता तेषामरक्षिता। रक्षिता पुण्यभाष्ट्राजा

प्रजानां न्वं झपुण्यताङ् ॥ १८ पूज्यताने पुरा धर्मे सर्वदेशेषु शाश्वते । धर्मे पाञ्चनदं हा जिगित्याङ् पितामङ्गः १९ बात्यानां दासभीयानां कृतेष्यशुप्रकर्भणाम् । ब्रह्मणा निन्दिते धर्मे स त्वं छोके किमबवीः इति पाञ्चनदं धर्ममवमेने पितामङः । स्वधर्मस्थयु वर्षेषु सोऽप्येतासाः युद्धवर्षा वर्षेषु सोऽप्येतासाः स्वध्वनदं धर्ममवमेने पितामङः ।

स्वधर्मस्थेषु वर्षेषु सोऽप्येतान्नाभ्यपूज्यत् २१ हन्त शस्य विजानीहि हन्त भूयो व्रवीमि ते। कल्मावपादः सरसि निमज्जन्नाक्षसोऽववीत् क्षत्रियस्य मळं भैक्ष्यं

ब्राह्मणस्याश्चतं मलम् । मलं पृथिव्यां वाहीकाः

स्त्रीणां मदस्त्रियो मछम्॥ २३ निमज्जमानसुदृत्य कश्चिदाजा निशाचरम्। अपुच्छत्तेन चाच्यातं प्रोक्तवांस्तन्निवोध मे९४

माजुषाणां मळं म्ळेच्छा
म्ळेच्छानाभीष्ट्रिका मळम् । औष्ट्रिकाणां मळं षण्ढाः षण्ढानां राजयाजकाः॥

राजयाजकयाज्यानां मदकाणां च यन्मछम्। तद्भवेद्वे तव मछं यद्यस्मात्र विसुञ्जस्म ॥ २६ इति रक्षोपस्रष्टेषु विषवीर्यहतेषु च । राक्षसं भैषजं प्रोक्तं संसिद्धवयनोत्तरस्॥२७

कुळे एक एव विश्रों अवस्यन्ये आतरः प्रवक्षः संकीर्णक्रिया इल्यंः ॥ ८ ॥ तत्र वाहोवेषु धर्म-हंबरकारको विश्वयं श्रुत हति तिकृ विपरिणया। विश्वयं वि विद्वित्तेषपरिल्यम् ॥ ९ ॥ वेषवयो वेश्याः पेवमे व्यामि-नारे वंध्यवः॥ ९२ ॥ त वेष्ट्रेति । उत्तरदेवं वंध्यक्षितं सर्वत्राद्वतिष्णते यस्मात् मातुष्ठंन वृहिता हरति विद्युः पुत्र वृति नियमात्। स्वपि पुत्री युत्रव द्वावि आद्यो तथापि पितृत्व इव मानुत्वे विवंदाराभावात् दीहित्र एव रिलय-हारी अवाति न पुत्र इति भावः। यतस्ते मिण्नीपेदा-प्रवाति वव्यनित न स्वदरिज्यतसंत्रों सामिनीपेदा-इति स्वास्त्रां प्राचाम् १३ स्थरनाथास्सत्तव वर्तनेत पर्वत

बाह्यनयारते बाह्यंकनीति विना तत्र केबल्यसवन्त एव वर्तन्त स्थ्यक्षेः ॥ १५ ॥ पूज्यमाने त्रशस्त्रमाने ॥ १५ ॥ हत तरुपोऽपि धर्मे बाह्यंकनामिति होतः । स बाह्यंकस्त्वम् ॥ २० ॥ नात्र्यपूज्यत् न प्रवेसितवान् ॥२५॥ न्वेज्व्याः पापताः धर्मोश्रमीविजाहांनाः 'रूल्क्ष्टः पापत्ते जाति-भेदे स्वाद्यमावणे 'हति विश्वयः। अष्टिका एतिकामाण्य-नेदेऽपि क्स्मिक्वाम्'दिति विश्वयः। आधिकः केहसाण्य-जीवी तैज्ञिक स्थ्यवेः । वण्या वर्षवृत्ताः राजनाजकाः अपि-स्वस्य वाज्यास्तिवामित्र वाज्याः। राजपुरोहितवाज्या वा ॥ २५ ॥ रहोपस्युष्ट स्वस्या उपहृतेषु राष्ट्रसं रहसां नावा-कार्तिर राष्ट्रस्य । २० ॥ ब्राह्मं पाञ्चालाः कौरवेयास्तु धर्म्य सत्यं मत्स्या शूरसेनाश्च यज्ञम। प्राच्या दासा व्यला दाक्षिणात्याः स्तेना वाहीकाः संकरा वै सराष्टाः। कृतझता परविचापहारो मद्यपानं गुरुदारावमदेः ॥ वाक्पारुष्यं गोवधो रात्रिचर्या वहिगेहं परवस्त्रोपभोगः॥ येषां धर्मस्तान्प्रति नास्त्यधर्मी ह्यारहानां पञ्चनदान् धिगस्तु । आपाञ्चाल्येभ्यः कुरवो नैमिषाश्च मत्स्याश्चैतेऽप्यथ जानन्ति धर्मम ।

अथोदीच्याश्चाङ्गका मागधाश्च शिष्टान् धर्मानुपजीवन्ति वृद्धाः॥३० प्राची दिशं श्रिता देवा जातवेदःपुरोगमाः। दक्षिणां पितरो गुन्नां यमेन ग्रुमकर्मणा ॥ ३१ प्रतीची वरुणः पाति पालयानः सुरान्वली। उदीचीं भगवान्सोमो ब्राह्मणैः सह रक्षति॥ तथा रक्षःपिशाचाश्च हिमवन्तं नगोत्तमम्। गुद्यकाश्च महाराज पर्वतं गन्धमादनम्॥ ३३ भ्रवः सर्वाणि भृतानि विष्णुः पाति जनार्दनः इङ्गितवाश्च मगधाः प्रेक्षितवाश्च कोसलाः॥

अर्थोक्ताः कुरुपञ्चालाः शाल्वाः कृत्स्नानुशासनाः पार्वतीयाश्च विषमा यथैव शिवयस्तथा॥

सर्वज्ञा यवना राजञ्ज्ञूराश्चेव विशेषतः। म्लेच्छाः खसंज्ञानियता नानुक्तमितरे जनाः प्रतिरथास्तु वाहीका न च केचन मद्रकाः। स त्वमेतादशः शल्य नोत्तरं वकुमहीस। पृथिदयां सर्वदेशानां मद्रको मळमुच्यते॥३७ सीधोः पानं गुरुतल्पाचमदौ

भूणहत्या परिवत्तापहारः। येषां धर्मस्तान्त्रति नास्त्यधर्म आरहजान् पञ्चनदान् धिगस्तु ॥३८

एतज्ज्ञात्वा जोषमास्स्य प्रतीपं मा स्म वै क्रुथाः मा त्वां पूर्वमहं हत्वा हनिष्ये केशवाजुनी॥ शस्य उवाच ।

आतुराणां परित्यागः स्वदारस्रुतविक्रयः। अङ्गे प्रवर्तते कर्णं येषामधिपतिभेवान् ॥ ४० रथातिरथसंख्यायां यत्त्वां भीष्मस्तदाब्रवीत्। तान्विदित्वात्मनो दोषान्त्रिर्मन्युर्भव मा क्रथः 'सर्वत्र ब्राह्मणाः सन्ति सन्ति सर्वत्र क्षत्रियाः वैद्याःशदास्तथा कर्ण ख्रियःसाध्ययसम्बताः रमन्ते चोपहासेन पुरुषाः पुरुषैः सह । अन्योन्यमवरक्षन्तो देशे देशे समैधनाः॥ ४३ परवाच्येषु निपुणः सर्वो भवति सर्वदा । आत्मवाच्यं न जानीते जानन्नपि च मुह्यति। सर्वेत्र सन्ति राजानः स्वं स्वं धर्ममनुव्रताः। दुर्मनुष्यान्निगृह्वन्ति सन्ति सर्वत्र धार्मिकाः॥ न कर्ण देशसामान्यात सर्वः पापं निषेवते । याद्याः खस्बभावेन देवा अपि न ताद्याः '

ब्राह्मं वेदसमूहं धर्म्यं धर्मादनपेतं कर्म मानयन्तीति शेषः । प्राच्या दासाः शृहधर्माणः दाशा इति पाठे मतस्यजीविनः वृषं धर्मे लान्ति आददते ते बूषलाः । धर्मसंप्रहृपराः धर्मश्रोहिण इति वा ।। २८ ॥ बहिगेंहं रात्रिचयोप्रच्छनं चौर्यपारदार्यादि ॥ २९ ॥ आपांचाल्येभ्यः धर्मज्ञाः उदीच्याद्यास्त स्वयं धर्मस्त्ररूपः मजानन्तोऽपि शिष्टानुगामिन इत्यर्थः । आरहास्त्रभयश्रष्टा इति भावः ॥ ३० ॥ प्राचीमित्यत्र जातवेद इत्यनेनाभेगी-सहिता प्राची देवानामाश्रयः । दक्षिणा पितृणां तत्रैव श्राद्धादिवमी दर्जते ।। ३१ ।। एवं प्रतीची वरुणः । उदीची सोम इति कुबेरेशानयोप्रेहणम् । परिशेषाकेर्कस्या वायच्यां च वाहीकाश्रयायां नैर्ऋतास्त्वाहका वातलाश्र सन्तीत्यर्थः॥३२॥ तथा रक्ष इति। हिमवतोऽप्यप्रशस्य-जनाश्रयत्वसुक्तम्। गन्धमादनस्तु भोगलोलुगानां गुहाकादी-नामाश्रयः ॥ ३३ ॥ एवमपि संवाहीकान्सनैकृतान् देशान् विष्णुः पाति पर्जन्यवत् न देशान्तरेष्टिव वाहीकेषु विशेषती देवतानुग्रहो दर्यत इत्यभिप्रायः । अत एवं तेषां मौड्यं वर्णयति—इक्तिवाश्चिति ॥ ३४ ॥ विषमाः दुःख-साध्याः ॥ ३५ ॥ सर्वे जानन्तोऽपि यवना म्लेच्छाश्र स्वसंज्ञायां स्वीयः कृतो यो धर्मसङ्केतस्तत्रीय नियताः वैदिकं धर्में न मानयन्तीत्पर्थः । इतरे त्वनुक्तं हितं नावतु-ध्यन्ते ॥ ३६ ॥ प्रतिरधाः हितवादिनि प्रतिकृलाः गुरुद्री-हिण इत्यर्थ: । तादशक्ष त्वं हितापदेष्टारं मां निन्दसीत्यर्थः ॥ ३७ ॥ प्रतीपं प्रतिकृतं तेजीवधाख्यम् ॥ ३९ ॥ वेवा अपीति । वृत्तेन देवानप्यतिकामन्तीत्वर्थः ॥४६॥ सञ्जय उवाच

ततो दुर्योधनो राजा कर्णशस्याववारयत् सिखमावेन राधेयं शस्य स्वाखस्यकेन च॥ ततो निवारितः कर्णोधार्तराष्ट्रेण मारिष। कर्णोऽपि नोत्तरं प्राह शल्योऽप्यभिमुखः परान्॥ ततः प्रहस्य राधेयः पुनर्याहीत्यचोदयत्॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णशस्यसंवादे पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः॥४५॥

- XXX

38

सक्षय उवाच

ततः परानीकसहं द्वष्टुक्षप्रतिमं इतम् ।
समीध्य कर्णः पार्थानां भृष्टपुक्षाभिरक्षितम् ।
समीध्य कर्णः पार्थानां भृष्टपुक्षाभिरक्षितम् अययौ रथयोषेण सिहनादरवेण च ।
वादित्राणां च निनन्देः कम्पयजिन मेदिनीम्
वेपमान इव कोषायुद्धर्वाण्डः परन्तपः ।
प्रतिद्युद्ध महातेजा यथायद्भरतपेम ॥ ३
स्यथमरपाण्डवीं सेनामासुरीं मधवानिच ।
युधिष्ठिरं चाम्यहनदपस्तयं चकार ह ॥ ४
भृतराष्ट्र उवाच ।

कथं सञ्जय राघेयः प्रस्वस्तुह्त पाण्डवान्।
पृष्ट्युक्षमुखान्स्वांत्र भीमसेनाभिराञ्चतान् ५
स्वानेव महेच्यासानकर्यानमरैरापः।
के च प्रपक्षी पश्ची या मस सैन्यस्य सञ्जय ६
प्रविभव्य यथान्यायं कथं वा समबस्थिताः।
कथं पाण्डुसुताञ्चापि प्रस्वस्युह्नन मामकान्
कथं चेव महयुक्षं प्रावतंत सुदारुणम्।
क च बीमस्युरमवयान्कणाँऽयाग्चिपिष्टम् ८
को स्रोकुंनस्य साविष्ये
शक्कीरक्षांन् यिपिष्टमः।

शक्तोऽम्येतुं युघिष्ठिरम् । सर्वभूतानि यो द्वेकः स्राण्डवे जितवान्युरम् । कस्तमन्यस्तु राष्ट्रेयात्प्रतियुद्धशेजिकीविषुः । सञ्जय उचाच ।

श्र्णु ब्यूहस्य रचनामर्जुनश्च यथागतः। परिवार्य नृपं स्थ स्वं सङ्गामश्चाभवद्यथा १० कृषः शारद्वतो राजन् मागधाश्च तरस्विनः सात्वतः कृतवर्मा च दक्षिणं पक्षमाश्चिताः तेषां प्रपक्षे शक्तनिरुलक्ष महारथः। सादि। भेर्षिमलपासै स्तवानी कमरक्षताम १२ गान्धारिभिरसंम्रान्तैः पार्वतीयैश्च दर्जयैः। शलमानामिव वातैः पिशाचैरिव दर्दशैः १३ चत्रविंशत्सहस्राणि रथानामनिवर्तिनाम्। संशप्तका युद्धशौण्डा वामं पार्श्वमपालयन् समन्वितास्तव सतैः कृष्णार्जनिज्ञघांसवः। तेषां प्रपक्षाः काम्बोजाः शकाश्च यवनैः सह निदेशात्स्तपुत्रस्य सरथाः साभ्वपत्तयः। आह्रयन्तोऽर्जुनं तस्थः केशवं च महाबलम मध्ये सेनामुखे कर्णोऽप्यवातिष्ठत दंशितः। चित्रवर्माङ्गदः स्नग्बी पालयन्वाहिनीससम् रक्षमाणैः सुसंरब्धैः पुत्रैः शस्त्रभृतां वरः । वाहिनों प्रमुखे वीरः संप्रकर्षच्योभत ॥ १८ अभ्यवर्तन्महाबाहः सूर्यवैश्वानरप्रभः। महाद्विपस्कन्धगतः पिङ्गाक्षः प्रियदर्शनः १९ दुःशासनो दृतः सैन्यैः सितो व्यूहस्य पृष्ठतः तमन्वयान्महाराज स्वयं दुर्योधनो नृपः २० चित्रास्त्रीश्चित्रसमाहैः सोद्यूरभिरक्षितः। रक्ष्यमाणो महावीर्थैः सहित्रेभेद्रकेकयैः २१ अशोभत महाराज देवैरिव शतकतः। अभ्वत्थामा कुरूणां च ये प्रवीरा महार्थाः॥

नित्यमत्ताश्च मातङ्गाः द्यूरैम्ळेंच्छैः समन्विताः । अन्वयुक्तद्रथानीकं क्षरन्त इव तीयदाः ॥

स्वांजरपकेन स्वस्य अञ्जलिकमेणा ॥ ४७ ॥ इति श्रीमहा-भारते कर्णपर्वाणे नैलकण्डीये भारतभावदीपे पश्चन्ता-रिशोऽन्यायः ॥ ४५ ॥

8६

तत इति ॥ १ ॥

ते ध्वजैवेंजयन्तीमि-प्रवेलद्भिः परमायुधैः। सादिमिश्रास्थिता रेजु-

द्वीमवन्त इवाचलाः ॥ २४
तेवां पदातिनागानां पादरक्षाः सहस्रवः। ।
प्रिशासिष्यरःः शूरा वस्त्रवः । रस्त्रवः । रस्त्रवः । स्यादिष्यः स्थन्दनेनांनियिकं समळङ्कतेः ।
सः स्युहराजो विवानो देवासुरचस्पमः २६
बाहेरमः स्रविद्वितो नायकेन विपश्चिता ।
सुत्यतीय महास्युहः परेषां भयमाद्यत २७
ततः सेनासुन्ते परेषां अपमाद्यत ।
हस्त्यश्वरथमातज्ञाः प्रावृणीय वलाहकाः २८
ततः सेनासुन्ते कर्णं वद्दा राजा सुधिष्ठिरः ।
प्रवृत्यमाध्यम्भाने विश्वतं रणे ।
यन्त्रव्यमानप्रमाने स्वाद्यकं कर्णंन विहितं रणे ।
सुक्तं पद्धैः सपक्षेश्व परानिकं प्रकाशते ॥ ३०

तदेतद्वै समाठीक्य प्रत्यमित्रं महद्वलम् । यथा नाभिभवत्यस्मां-

स्तया नीतिर्विधीयताम् ॥ ३६ प्रवस्तार्के ज्ञाने राज्ञा प्राविष्ट्रिपमवनीत्। यया भवानाह तथा तस्तवे न तदस्यया ३२ यस्त्वस्य विहितो घातस्तं करिष्यामि भारत प्रधानवध्र पवास्य विनाधस्तं करीस्महम्॥ प्रधानवध्र प्रविष्टर उत्रावा ।

तस्मात्वभेव राधेयं भीमसेनः सुयोधनम् । वृषसेनं च नकुळः सहदेवोऽपि सौवळम् ३४ द्वःशासनं शतानीको हार्दिक्यं शिनिपुङ्गवः घृष्ट्युको द्वोणसुतं स्वयं योरस्याम्यहं कृपम् ॥ द्वीपदेवा धार्तराष्ट्रात

शिष्टान्सह शिखण्डिना।

अग्निरिति । योऽयं वैश्वानरो विश्वस्य नेता अग्निः च श्रमा जावणः प्रश्नापतिपुर्वोऽस्वस्य साम्मात् स एव स्पन्नः उनत्ताविश्वयोऽस्वस्य सुद्धाः साम्मात् स्वयं वतः । शारुणो वा अश्वः 'शति श्रुते: सोमोऽप्ययत्वेन स्वयते 'अर्थ स्वतित करुवे त्या श्रिये स्वयादी अर्थ अर्थ करुवे शालुक्ये ऐपोकुक्यः । समर्थ देवा शाहुणाश्च विद्वः स एक एव देवश्वर्योऽऽ-स्मानं स्वृद्धाःविरुप्तं वाद्यतिस्वर्थः । अन्नेद्धः इति पाठे ते ते च तांस्तानहिता-नस्माकं ब्रन्तु मामकाः॥ ३६ सञ्जय उवाच ।

्डत्युक्तो धर्मराजेन तथेत्युक्ता धनक्षयः। व्यादिदेश स्वसैन्यानि स्वयं चौगाश्वम् सुखम् अग्निवेंश्वानरः पूर्वो ब्रह्मेन्द्रः सप्तितां गतः । तस्माद्यः अथमं जातस्तं देवा ब्राह्मणं विदुः ब्रह्मेशानेन्द्रवरुणान् कमशो योऽवहत्पुरा। तमाद्यं रथमास्थाय प्रयाती केशवार्जनी ३९ अथ तं रथमायान्तं हष्ट्राऽत्यद्भतदर्शनम् । उवाचाधिर्यथे शल्यः पनस्तं युद्धदर्मदम् ४० अयं सरथ आयातः श्वेताश्वः कृष्णसाराधिः दुर्वारः सर्वसैन्यानां विपाकः कर्मणामिव ॥ निम्नन्नभित्रान कीन्तेयों यं कर्ण परिप्रच्छिस श्रयते तुमुळः शब्दो यथा भेघखनो महान् ४२. भ्रवमेतौ महात्मानी वासुदेवधनखयौ। पंच रेणः सम्बन्धा दिवमावृत्य तिष्ठति ॥ ४३ चक्रनेभिष्रणसेव कस्पते कर्ण मोदिनी। प्रवात्येष महावायुरभितस्तव वाहिनीम ४४ क्रद्यादा स्याहरन्त्येते सृगाः क्रन्दन्ति भैरवस् पच्य कर्ण महाघोरं भयदं लोमहर्षणम् ॥ ४५ कबन्धं मेघसंकाशं भातुमावृत्य संख्यितम्। पश्य यूथैबेहुविधेर्मुगाणां सर्वतोदिशम् ४६ बलिभिईप्तशार्द्छैरादित्योऽभिनिरीक्ष्यते। पद्य कङ्कांश्च गुन्नांश्च समवेतान्सहस्रदाः ४७ खितानिमुखान घोरानन्योन्यमीमभाषतः रिञ्जताश्चामरा युक्तास्तव कर्णसहारथे॥ ४८ प्रवराः प्रज्वलन्त्येते ध्वजश्चैव प्रकस्पते । सबेपथ्र हयान्पर्य महाकायान्महाजवान् प्रवमानान्दर्शनीयानाकाशे गरुडानिव । ध्वमेषु निमित्तेषु भूमिमाश्चित्य पार्थिवाः॥

ब्रह्मणा बेरेन इदः स्तुत्या प्रदीगः। त एवाख्यलं यतः हरवर्षः ॥ ३८ ॥ एवमध्यानस्तुत्वा रखं स्तीति-ब्रह्मोति ॥ ३९ ॥ असं साथः क्षीत्तेन आयात हित ह्योः सम्मान्यः ॥ ४९ ॥ इवादीत्या-विद्याजयक्षणमाह तेजोनक्राधेनेवा॥४४॥ इवादीत्या-विद्याजयक्षणमाह तेजोनक्राधेनेवा॥४४॥ इवेषं केतुं स्था-विभिद्यादिखांकेवणं क्षियाणं स्त्युस्वकम् ॥ ४६ ॥ स्थानसाः स्थेष्ठकं स्त्राहिताकेवल-वास्त्यं ॥ ४८ ॥

खप्स्यन्ति निहताः कर्णशतशोऽथ सहस्रशः शंखानां तुमुलः शब्दः श्रयते लोमहर्षणः॥ आनकानां च राधेय श्रदङ्गानां च सर्वशः। बाणशब्दान्बह्रविधासराध्वगजवाजिनाम्॥ ज्यातलक्षेत्र शब्दांश्च श्रुष कर्ण महात्मनाम हेमरूप्यप्रस्रष्टानां वाससां शिविपनिर्मिताः नानावर्णायथे भान्ति श्वसनेन प्रकस्पिताः सहमयन्द्रताराकाः पताकाः किंकिणीयताः पश्य कर्णार्जनस्यैताः सौदामन्य इवाम्बदे। ध्वजाः कणकणायन्ते वातेनाभिसभीरिताः विभाजनित रथे कर्ण विमाने दैवते यथा। सपताका रथाश्चेते पञ्चालानां महात्मनाम पद्य क्रन्शीसतं वीरंबीभत्समपराजितम्। प्रधर्भयतमायान्तं कपिप्रवरकेतनम् ॥ एष ध्वजाने पार्थस्य प्रेक्षणीयः समन्ततः। दृश्यते वानरो भीमो द्विषतामधवर्धनः ॥ ५८ पतचकं गदा शार्ङ्ग शंखः कृष्णस्य धीमतः। अत्यर्थं माजते कृष्णे कौस्तुमस्त मणिस्ततः एष शार्क्षगदापाणिर्वासदेवोऽतिवीर्यवान । चाहयन्नेति तुरगान्पाण्ड्ररान्वातरंहसः ॥६० यतत्क्रजति गाण्डीवं विक्रष्टं सदयसाचिना यते हस्तवता सक्ता झन्त्यभित्राञ्चिताः शराः विशालायतताम्राक्षेः पूर्णचन्द्रनिभाननैः। पषा भः कीर्यते राज्ञां शिरोभिरपलायिनां यते सुपरिघाकाराः पुण्यगन्धानुलेपनाः। उद्यतायुषशीण्डानां पात्यन्ते सायुषा भुजाः निरस्तनेत्रजिहाश वाजिनः सह सादिभिः। पतिताः पात्यमानाश्च क्षितौ क्षीणाश्च शेरते यते पर्वतश्रङ्काणां त्रस्यरूपा हता द्विपाः। संछिन्नभिन्नाः पार्थेन प्रचरन्त्यद्रयो यथा॥ गन्धवनगराकारा रथा हतनरेश्वराः। विमानानीव प्रण्यानि खर्गिणां निपतन्त्यमी व्याक्रलीकृतमत्यर्थे पदय सैन्यं किरीटिना। नानामृगसहस्राणां यूथं केसरिणा यथा ॥ घन्त्येते पार्थिवान्वीराः

घ्रन्त्यत पार्थवान्वाराः पाण्डवाः समिभिद्वताः । नागाश्वरथपत्योघाः स्तावकान्समिम्नतः॥ एष सुर्व इचाम्मोदैश्क्षकः पायों न दश्यते। ध्वजामं दश्यते त्वस्य ज्याज्ञान्त्रश्चापिश्र्यते अद्य द्रश्यति तं वीरं श्वेताध्यं कृष्णसारिधम् निम्नतं ज्ञात्रवान्संक्येयं कर्णं परिपृष्टकस्थि अद्य ती पुरुषःव्यात्री लोहिताक्षी परंतपी। वासुदेवाजुनी कर्णं दृष्टास्येकरणे स्थिती॥ सार्यियंस्य वार्णये।

साराथयस्य वाष्णया गाण्डीवं यस्य कार्मुकम् । तं चेद्धन्तासि राधेय

स्व नो राजा भविष्यसि॥ ७२
ए संशतकाहतस्तानेवाभिमुखो गतः।
करोति कदने चैचा संम्रामी हिष्ततो चळी।
इति बुवाणं मद्रेशं कर्णः प्राहासिमन्युना।
पद्र संशतके: कुद्धैः सर्वतः समसिद्धतः॥
एत सूर्व इवामोनेश्रव्छनः।
एत सूर्व इवामोनेश्रव्छनः।
एत सूर्व इवामोनेश्रव्छनः।
एतदस्तीऽर्जुनः शस्य निमग्नो योधसागरे॥

शल्य उवाच । वरुणं कोऽस्मसा हन्यादिन्धनेन च पावकम् को वाऽनिलं निग्रहीयात्पिबेद्वा को महार्णवं ईट प्रमहं मन्ये पार्थस्य युधि विग्रहम् । न हि शक्योऽर्जुनो जेतुं युधि सेन्द्रैः सुरास्ररैः अथवा परितोषस्ते वाचोक्त्वा सुमना भव न स शक्यो युधा जेतुमन्यं क्रुरु मनोरथम् ॥ वाह्यसम्बद्धिम् दहेत्कुद्ध इमाः प्रजाः। पातयेत्रिदिवाहेवान्योऽर्जुनं समरे जयेत॥ पद्य कुन्तीसुतं वीरं भीममक्तिष्टकारिणम्। प्रभासन्तं महाबाहं स्थितं मेरुमिवापरम्॥ अमर्षी नित्यसंरब्धिश्रं वैरमनुस्मरन्। एव भीमो जयप्रेप्सर्थेथि तिष्ठति वीर्यवान् एव धर्मभतां श्रेष्ठो धर्मराजो युधिष्ठिरः। तिष्ठत्यसकरः संख्ये परैः परपुरक्षयः॥ एती च पुरुषस्याब्रावश्विनाविव सोदरी । नकलः सहदेवश्च तिष्ठतो युधि दुर्जया ॥ ८३ अमी खिता द्रीपदेयाः पश्च पश्चाचला इव । व्यवस्थिता योद्धकामाः सर्वेऽर्जुनसमा युधि

षते द्वपद्पुत्राश्च भृष्टद्युद्धपुरोगमाः । स्फीताः सत्यजितो वीरा-स्तिष्ठन्ति परमौजसः ॥ असाविन्द्र इवासहाः सात्यिकः सात्वतां वरः

इति संबदतोरेव तयोः पुरुषासंहयोः। थुयुत्सुरुपयात्यस्मान कुद्धान्तकसमः पुरः॥ ते सेने समसज्जेता गङ्गायसुनवद्भशम्॥ ८७-इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णशस्यसंवादे षद्चत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४६॥

८७

धृतराष्ट्र उवाच । तथा ध्यूढेष्वनीकेषु संसक्तेषु च सञ्जय। संशामकान कथं पार्थों गतः कर्णश्र पांडवान् प्तद्विस्तरको युद्धं प्रवृहि कुशलो हासि। न हितृष्यामि वीराणां श्रण्यानो विक्रमात्रणे सक्षय उवाच।

तदास्थितमवज्ञाय प्रत्यमित्रबर्छ महत्। अट्यूहतार्जुनो ट्यूहं पुत्रस्य तव दुर्नये॥ तत्सादिनागकलिलं पदातिरथसंकुलम्। धृष्टगुस्रसुखं व्यूह्मशोभत महद्वलम् ॥ पारावतसवर्णाश्वधन्द्रादित्यसमद्यतिः। पार्षतः प्रवसौ धन्वी कालो विग्रहवानिव ॥ पार्षतं जुगुपुः सर्वे द्रीपदेया युयुत्सवः। दिव्यवर्मायुधघराः शार्दृलसमविक्रमाः॥ ६ साजगा दीप्तवपुषश्चन्द्रं तारागणा इव । अथ ट्यूढेव्वनीकेषु प्रेश्य संदाप्तकात्रणे॥ ७ ऋद्योऽर्जुनोऽभिदुद्राव

व्याक्षिपन् गाण्डिवं धनः। अथ संशप्तकाः पार्थ-मभ्यधायन्वधैषिणः॥ विजये धृतसंकल्पा मृत्युं कृत्वानिवर्तनम्। तन्नराश्वीधबद्धलं मत्तनागरथाकुलम् ॥ पत्तिमच्छूरवीरीघं द्वतमर्जुनमार्दयत्। स संप्रहारस्तुमुळस्तेषामासीत्किरीटिना १० तस्यैव नः श्रुतो याद्यक्षिवातकवचैः सह। रथानश्वान् ध्वजास्नागान्पत्तीत्रणगतानपि ॥

इपून् घनूंषि खड़ांश्च चकाणि च परश्वधान। सायुधानुद्यतान्बाह्मन्विविधान्यायुधानि च चिच्छेद द्विपतां पार्थः शिरांसि च सहस्रशः तस्मिन्सैन्यमहावर्ते पाताळतळसन्निमे ॥ १३: निमग्नं तं रथं मत्वा नेदः संदातकास्तथा। स पुनस्तानरीन्हत्वा पुनस्त्तरतोऽवधीत् १४ः दक्षिणेन च पश्चाच कुन्हों रुद्रः पश्चित्व। अथ पञ्चालचेदीनां सुअयानां च मारिष १५ त्वदीयैः सह संग्राम आसीत् परमदारुणः। कृपश्च कृतवर्मा च शकुनिश्चापि सौवलः १६ हृष्टसेनाः सुसंरब्धा रथानीकप्रहारिणः। कोसलैः काइय-मत्स्येश्च कारूषैः केकयैरपि शरसेनैः शूरवरैर्युयुष्युद्धदुर्मदाः। तेषामन्तकरं युद्धं देहपाष्मासुनाशनम् ॥ १८: क्षत्र-विट्-शूद्रवीराणां धर्म्यं स्वर्ग्यं यशस्करम् दुर्योधनोऽथ सहितो म्रातृभिर्भरतर्षम॥१९ गुप्तः कुरुप्रवीरेश्च मद्राणां च महारथैः। पाण्डवैः सह पाञ्चालैश्चेविभिः सात्यकेन च यध्यमानं रणे कर्णं कुरुवीरोऽभ्यपालयत्। कर्णोऽपि निशितैर्वाणैर्विनिहत्य महाचस्म प्रमुख च रथश्रेष्ठान् युधिष्ठिरमंपीडयत्। विवस्त्रायुथदेहासून् कृत्वा रावृन्सहस्त्रराः २२ युक्ता खर्गयशोभ्यां च स्वेभ्यो मुदमुदावहत एवं मारिष संप्रामी नर-वाजि-गजक्षयः। क्ररूणां सुअयानां च देवासुरसमोऽभवत २३

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संकलयुद्धे सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

इति श्रांसहाभारते कर्णपर्वाणे नैलकण्डीये भारतभावदीपे षटचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

तथेति ॥ १ ॥ क्षत्र-विट्-शृहवीराणामित्यनेन

बाह्मणाहते युद्धं सर्वेषां श्रेयस्करमित्यर्थः ॥ ९९ ॥ युक्तवा योजयित्वा ॥ २३ ॥ इति श्रीमहामारते कर्णपर्वणि नैळ-कण्ठीये भारतभावदापे सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

ततः सप्रक्लेनिशितै रथश्रेष्ठो रथेषुभिः। सुवर्णपृक्षेनीराचैः परकायविदारणैः। तं तथा समरे कर्म कुर्वाणमतिमानुषम्। भागदेवं चित्रसेनं सेनाविन्दुं च भारत।

प्रायस्तानि सृतानि च॥ अथ कर्णो भूशं कदः शीव्रमस्त्रमुदीरयन्। जवान पाण्डवीं सेनामासरीं मधवानिव ९ स पाण्डवबलं कर्णः प्रविदय विस्तुजञ्छरान् प्रभद्रकाणां प्रवरानहनत्सप्तसप्ततिम्॥ १० अवधीत्पञ्चविद्यात्या पञ्चालान् पञ्चाविद्यातिम् चेदिकानवधीद्वीरः शतशोऽथ सहस्रशः १२ परिवर्ग्भेहाराज पञ्चालानां रथवजाः ॥ १३ ततः सन्धाय विशिखान्पञ्च मारत दुःसहान् पञ्चालानवधीत्पञ्च कर्णों वैकर्तनो वृषः १४ तपनं शूरसेनं च पञ्चालानहनद्रणे॥

तं तर्णमभिधावन्तं पञ्चाला जितकाशिनः। प्रत्युद्ययुर्महात्मानं हंसा इव महाणेवम् ॥ ४ ततः शक्कसहस्राणां निःस्वनो हृदयङ्गाः। प्रादुरासीदुभयतो भेरीशब्दश्च दारुणः॥ ५ नानावाणनिपाताश्च द्विपाश्व-रथ-निःस्वनः सिंहनादश्च वीराणामभवहारुणस्तदा॥ साद्विद्यमाणेवा भूमिः सवाताम्बदमम्बरम्। सार्केन्द्रमहनक्षत्रा दीश्च व्यक्त विघूर्णिता ७ इति भतानि तं शब्दं मेनिरे ते च विद्यथः। यानि चाप्यस्पसस्वानि

सक्षय उवाच । भ्रष्टद्यसमुखान् पार्थान् दृष्टा कर्णो द्यवस्थितान्। समभ्यधावस्वरितः

पञ्चालाञ्छत्रकर्षिणः॥

धतराष्ट्र उवाच । यत्तत्प्रविष्य पार्थानां सैन्यं कर्वजनक्षयम् कर्णों राजानमभ्येत्य तन्ममाचक्ष्य सञ्जय १ के च प्रवीराः पार्थानां युधि कर्णमवारयन् कांश प्रमध्याधिरथियंधिष्टिरमपीडयत ॥ २ पञ्चालेषु च शूरेषु वध्यमानेषु सायकैः। हाहाकारो महानासीत्पञ्चालानां महाहवे॥ परिवर्महाराज पञ्चालानां रथा दश । पुनरेव च तान कर्णों जघानाग्र पतित्रिभिः॥ चक्ररक्षौ त कर्णस्य पुत्रौ मारिष दुर्जयौ। सुषेणः सत्यसेनश्च त्यक्त्वा प्राणानग्रध्यताम प्रयुगोप्तात कर्णस्य ज्येष्टः पुत्रो महारथः। वपसेनः स्वयं कर्णं प्रष्टतः पर्यपालयत्॥ १९ भ्रष्टगुद्धः सात्यकिश्च द्रौपदेया वकोदरः। जनमैजयः शिखण्डी च प्रवीराश्च प्रसद्दकाः चेदिकेकयपञ्चाला यमी मत्स्याश्च दंशिताः। समस्यधावन राधेयं जिघांसन्तः प्रहारिणम् त एनं विविधैः शस्त्रैः शरधाराभिरेव च। अभ्यवर्षन्विमर्दन्तं प्रावृषीवाम्बदा गिरिम्॥ पितरं त परीष्सन्तः कर्णपत्राः प्रहारिणः। त्वद्याश्चापरे राजन्वीरा वीरानवारयन् २३ . सर्वणो भीमसेनस्य च्छित्वा महोन कार्मकम नाराचैः सप्तमिविदृष्वा हृदि मीमं ननाद ह अथान्यद्रजुरादाय सुद्रढं मीमविक्रमः। सज्यं वृकोदरः कृत्वा सुषेणस्याच्छिनद्वतुः विद्याध चैनं दशभिः कद्धो नृत्यन्निवेष्रभिः कर्ण च तुर्ण विद्याघ त्रिसप्तत्या शितैः शरैः भानसेनं च दशभिः साध्यस्तायुधध्यजम्। पश्यतां सुहदां मध्ये कर्णपुत्रमपातयत्॥ २७ श्चरप्रणुक्तं तत्तस्य शिरश्चन्द्रनिभाननम्। श्चमदर्शनमेवासीम्रालम्रष्टमिवाम्बुजम् ॥ २८

हत्वा कर्णसतं भीम-स्ताबन्कापुनराईयत् । कपहार्विक्ययोश्छित्वा चापी तावण्यथार्दयत्। दुःशासनं त्रिभिविद्ध्वाशकुनिषद्भिरायसैः उलुकं च पतित्र च चकार विर्धाव्या सुवेणं च हतोऽसीति व्यकादत्तं साँगकम्। तमस्य कर्णश्चिच्छेद त्रिभिश्चेनमतास्यत ३१ अथान्यं परिजन्नाह सुपर्वाणं सुतेजनम्। सुषेणायास्त्रज्ञीमस्तमप्यस्याचिछनदृषः ३२ पुनः कर्णस्त्रिसप्तत्या भीमसेनमधेषुभिः। पुत्रं परीष्सिन्विटयाध क्रूरं क्रूरेर्जिघांसया॥ सुवेणस्तु धनुर्गृद्य भारसाधनमुत्तमम् ॥ नकुळं पञ्चभिर्वाणवादहोरुरसि चार्पयत्॥ नकुलस्तं तु विशत्या विद्ध्वा भारसहैईहैः। ननाद बलवजादं कर्णस्य भयमाद्धत् ॥ ३५ तं सुवेणो महाराज विद्ध्वा दशभिराश्रुगैः चिच्छेद च धतुः शीवं भूरवेण महारथः॥ अधान्यद्वनुरादाय नकुलः क्रोधमूर्छितः। सुषेणं नवभिर्वाणैर्वारयामास संयुगे॥३७ स तु वाणिर्दिशो राजकाच्छाद्य परवीरहा। आजझे सार्थि चास्य सर्पणं च ततस्त्रिभिः चिच्छेद चास्य सुदृढं धतुर्महीस्त्रिमिस्त्रिधा। अथान्यद्वनुरादाय सुषेणः कोधमुर्छितः ॥३९ आविध्यकुन्नलं षष्ट्या सहदेवं च सप्तभिः। तदाई सुमहद्वीरमासीदेवासुरोपमम्॥ ४० निव्वतां सायकेस्तूर्णमन्योन्यस्य वधं प्रति । सात्यकिवृषसेनस्य सुतं हत्वा त्रिभिः दारैः॥ धनुश्चिक्छेद महेन जघानाश्वांश्च सप्तिमः। ध्वजमेकेषुणोन्मध्य त्रिभिस्तं हृद्यताडयत्॥ अधावसम्बः खरथे मुहूर्तात्पुनरुत्थितः । स रणे युग्रधानेन विसुताश्वरथध्यजः ॥ ४३ कृतो जिघांसः शैनेयं खड्डचर्भधृगभ्ययात्। तस्य चापततः शीव्रं वृषसेनस्य सात्यिकः॥ बाराहकणैर्दशभिरविष्यदसिचर्भणी। दुःशासनस्तु तं दृष्टा विरथं व्यायुधं कृतम्॥ आरोप्य स्वर्थं तूर्णमपोवाह रणातुरम्। अथान्यं रथमास्थाय वृषसेनो महारथः ॥४६ द्रौपदेयांस्त्रिसप्तत्या युग्रधानं च पञ्चभिः। भीमसेनं चतुःषष्ट्या सहदेवं च पञ्चभिः॥४७ नकुछं भिंशता बाणैः शतानीकं च सप्तभिः। शिखण्डिनं च दशभिर्धर्भराजं शतेन च॥ एतांश्चान्यांश्च राजेंद्र प्रवीराञ्जयगृद्धिनः। अभ्यर्दयन्महेष्वासः कर्णपुत्रो विशापते॥ कर्णस्य युधि दुर्धर्षस्ततः पृष्ठमपालयत्।

दुःशासनं च शैनेयो नवैर्नवभिरायसैः॥५० विस्ताव्वरथं कृत्वा छछाटे त्रिभिरार्पयत। स त्वन्यं रथमास्थाय विधिवत्कर्त्पितं पुनः॥ युग्रुधे पाण्डुभिः सार्धे कर्णस्याप्याययन्बलम् धृष्टद्युम्नस्ततः कर्णमविध्यदद्यभिः शरैः॥ द्रौपर्देयास्त्रिसप्तत्या युयुधानस्तु सप्तभिः। भीमसेनश्रतुःषष्ट्या सहदेवश्र सप्तभिः॥ नकुळस्त्रिशता बाणैः शतानीकस्तु सप्ताभिः। शिखण्डी दशभिवींरो धर्मराजः शतेन त्। एते चान्ये च राजेन्द्र प्रवीरा जयगृद्धिनः। अभ्यर्दयनमेहेण्यासं स्तपुत्रं महासृधे॥ ५५ तान्खुतपुत्रो विशिखेदशभिदशभिः शरैः। रथेनानुचरम्बीरः प्रत्यविध्यदरिदमः॥ ५६ तत्रास्त्रवीर्थे कर्णस्य लाघवं च महात्मनः। अपस्याम महाभाग तदःद्वृतमिवाभवत्॥ ५७ न ह्याददानं दृद्गुः संद्घानं च सायकान्। विमुञ्जन्तं च संरंभादपश्यन्त हतानरीन्॥ द्यौर्वियद्धिंशश्चेव प्रपूर्णानि शितैः शरैः। अहणाम्रोवृताकारं तस्मिन्देशे बभी वियत॥ नृत्यन्निव हि राधेयश्चापहस्तः प्रतापवान्। यैविदः प्रत्यविद्धयत्तानेकैकं त्रिगुणैः शरैः॥ शतैश्च दशभिश्चेतान् पुनर्विद्ध्वा ननाद च। साश्वसूतरथाश्छन्नास्ततस्ते विवरं ददः॥ तान्त्रमध्य महेष्वासान् राधेयः शरवृष्टिभिः। गजानीकमसम्बाधं प्राविशच्छत्रकशैनः॥ स रथांस्त्रिशतं हत्वा चेदीनामनिवर्तिनाम्। राधेयो निशितैवाँणैस्ततोऽभ्यार्छसूधिष्ठिरम् ततस्ते पांडवा राजिङ्ख्यंडी च संसात्याकी राधियात्परिरक्षन्तो राजानं पर्यवारयन्द्रध तथैव तावकाः सर्वे कर्ण दुर्वारणं रणे । यत्ताः शूरा महेष्वासाः पर्यरक्षन्त सर्वशः६५ नानावादित्रघोषाश्च प्रादुरासन्विशांपते। सिंहनादश्च सञ्जन्ने शूराणामभिगर्जताम ६६ ततः पुनः समाजग्मुरभीताः कुरुपाण्डवाः। युधिष्ठिरमुखाः पार्थाः स्तपुत्रमुखा वयम् ६७

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संकलयुद्धे अञ्चत्वारिशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ - WKG-

विवरम् अन्तरं ददुः प्रस्ता इत्यर्थः ॥ ६१ ॥ इति श्री- | चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ महाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे अष्ट-

४९

सञ्जय उवाच।

विदार्थं कर्णस्तां सेनां युधिष्ठिरमधाद्रवत् रथहरूत्थवपत्तीनां सहस्रेः परिवारितः ॥ १ नानायुषसहस्त्राणि प्रेरितान्यरिभिर्दृषः । छित्रवा वाणरातिष्ठेस्तानाविष्यदसंद्रमात् २ निचकर्तं शिरांस्थेपां वाह्नपूर्श्वय सुतजः । ते हता वसुषां पेतुर्भन्नाश्चान्ये विदुहुदुः ॥ ३

द्राविडास्तु निषादास्तु पुनः सात्यिकचोदिताः । अभ्यद्रविज्ञघोसन्तः पत्तयः कर्णमाहवे ॥

ते विवाह शिरस्त्राणाः प्रहताः कर्णसायकैः । वेतः पृथिव्यां युगपिक्छन्नं शास्त्रम्नं यथा ५ एवं योधशतान्याकौ सहस्राण्ययुतानि च। ६ ह्यानीधृमेहीं दृष्टिर्यसा प्रयन्त्रितः॥ ६ ह्या वैकर्तनं कर्ण रणे कुद्धमिवान्तकम्। क्रमुः वाण्डपञ्जाका व्याधि मन्त्रीपश्चिति स तान्त्रमुवाभ्यपतत्पुत्रने चुश्चिष्ठरम्। मन्त्रीपश्चित्रयातीतो व्याधिरस्त्रवृत्यणो यथा स राजपृद्धिमी कदः पाण्डपञ्जाककेकयैः। नाशकतानिकान्त्रोति इत्याधिरस्त्रवृत्यणो यथा स राजपृद्धिमी कदः पाण्डपञ्जाककेकयैः। नाशकतानिकान्त्रं युन्युक्रीस्थित्रो यथा ६ ततो चुधिष्ठरः कर्णमद्रस्थ निवारितम्। अत्रवीरपरविद्यां कोषसंरक्तलोचनः॥ १० कर्णं कर्णं व्यादेष्टे सुत्रपुत्र चया भ्रष्टाः। १० कर्णं कर्णं व्यादेष्टे सुत्रपुत्र चया भ्रष्टाः।

सदा रपर्वेसि संप्रामे फाल्युनेन नरस्थिना ११ तथासमान्वाधसे निन्यं धातेराष्ट्रमते स्थितः । यद्वलं यस्त्र ते सितः । यद्वलं यस्त्र ते स्वत्र स्वत्य स्वत्र स्वत्य स्वत्य स्वत्य स्वत्र स्वत्य स्वत्

सोऽवज्ञाय तु निर्धिदः सृतपुत्रेण मारिष। प्रजज्वाल ततः क्रोधाद्वविषेव हुताशनः १६ ज्वालामालापरिक्षिप्तो राज्ञो देही व्यद्दयत युगान्ते दग्धकामस्य संवर्ताग्नेरिवापरः १७ ततो विस्फार्य सुमहचापं हेमपरिष्कृतम्। समाधत्त शितं वाणं गिरीणामपि दारणम् ततः पूर्णायतोत्कृष्टं यमदण्डनिभं शरम्। मुमोच त्वरितो राजा सृतपुत्रजिघासया १९ स तु वेगवता सुक्तो बाणो बज्राशनिस्वनः विवेश सहसा कर्ण सब्ये पार्श्वे महारथम्॥ स तुतेन प्रहारेण पीडितः प्रमुमोह वै। स्रस्तगात्रो महाबाहुर्धनुरुत्सुज्य स्यन्दने २१ गतासरिव निश्चेताः शल्यस्याभिसुखोऽपतत् राजापि भूयो नाजझे कर्ण पार्थहितेप्सया॥ ततो हाहाकृतं सर्वे धार्तराष्ट्रवळं महत्। विवर्णमुखभृयिष्ठं कर्णे दृष्टा तथागतम् ॥ २३ सिंहनादश्च संजन्ने क्ष्वेलाः किलकिलास्तथा पाण्डवानां महाराज दृष्टा राज्ञः पराक्रमम्॥ प्रतिलभ्य त राधेयः संज्ञां नातिचिरादिव। द्ध्रे राजविनाशाय मनः कूरपराक्रमः॥ २५ स हेमविकृतं चापं विस्फार्यं विजयं महत। अवाकिरदमेयात्मा पाण्डवं निशितैः शरैः २६ ततः क्षराभ्यां पाञ्चाल्यौ चक्ररक्षी महात्मनः जघान चन्द्रदेवं च दण्डधारं च संयुगे २७ तावभौ धर्मराजस्य प्रवीरौ परिपार्श्वतः। रथाभ्यारो चकारोते चन्द्रस्येव पुनर्वस् २८ युधिष्ठिरः पुनः कर्णमविद्धवाचिदाता शरैः। सुषेणं सत्यसेनं च त्रिभिक्षिभिरताडयत ५९

शल्यं नवत्या विव्याघ त्रिसप्तत्या च सुतंजम् । तांस्तस्य गोतृन्विव्याघ त्रिभिस्त्रिभिराजिस्त्रीः॥ ततः प्रहस्याधिराधि-

विधुन्वानः स कार्म्भकम्।

भित्त्वा भल्लेन राजानं विद्ध्वा षष्ट्याऽनद्त्तदा॥ ततः प्रवीराः पाण्डनामभ्यधावन्नमर्षिताः याधिष्ठिरं परीप्सन्तः कर्णमभ्यर्दयञ्खरैः ३२ सात्यिकश्चेकितानश्च युयुत्सुः पाण्ड्य एव च धृष्ट्युम्नः शिखण्डी च द्रीपदेयाः प्रभद्रकाः॥ यमौ च भीमसेनश्च शिश्चपालस्य चारमजः। कारूपा मत्स्यशेषाश्च केक्याः काशिकोसलाः पते च त्वरिता वीरा वस्रेषणमताडयन्। जनमेजयस्य पाञ्चालयः कर्ण विदयाध सायकैः वाराहकणनाराचैनीळीकेनिकातैः शरैः। वत्सद्नतैर्विपाठैश्च श्चरप्रैश्चटकामुखैः॥ ३६ नानाप्रहरणैश्चोग्नै रथहरूत्यश्वसादिभिः। सर्वतोऽभ्यद्भवत्कर्णं परिवार्यं जिघांसया स पाण्डवानां प्रवरैः सर्वतः समभिद्रतः। उदीरयन् ब्राह्ममस्त्रं शरैरापुरयन्दिशः॥ ३८ ततः शरमहाज्वालो वीर्योष्मा कर्णपावकः। निर्देहन्पाण्डववनं वीरः पर्यव्यरद्वणे॥ स सन्धाय महास्त्राणि महेण्वासा महामनाः प्रहस्य पुरुषेन्द्रस्य शरैश्चिच्छेद कार्मुकम् ४० ततः सन्धाय नवार्ते निमेषान्नतपर्वणाम् । विभेद कवचं राज्ञों रणे कर्णः शितैः शरैः॥ तहमें हेमविकतं रत्नित्रं बभी पनत। सविद्युद्धं सविद्यः क्षिष्टं वातहतं यथा ४२ तदङ्गात्पुरुषेन्द्रस्य स्रष्टं वर्म ध्यरोचत । रतैरलङ्कतं चित्रैदर्यम् निशि यथा नमः ४३ छिन्नवर्मा शरैः पार्थों रुधिरेण समक्षितः। ततः सर्वायसी शक्ति चिक्षेपाधिरथि प्रति तां ज्वलन्तीमिवाकाशे शरैश्विच्छेद सप्तभिः सा छिन्ना भूमिमगमन्महेष्वासस्य सायकैः ततो बाह्रोर्छर्छारे च हृदि चैव युधिष्ठिरः। चतुर्शिस्तोगरैः कर्णं ताडयित्वा नदन्मदा ॥ उद्धिन्नस्थिरः कर्णः ऋदः सर्प इव श्वसन्।

ध्वजं चिच्छेद भल्लेन त्रिभिर्विद्याध पाण्डवम ॥ इषधी चास्य चिच्छेट रथं च तिलहारे दिखनत कालवालास्त ये पार्थं दन्तवर्णाऽवहन्हयाः॥ तैर्युक्तं रथमास्थाय प्रायाद्वाजा पराङ्ग्रखः। पर्व पार्थीभ्यपायात्स निहतः पार्षणसार्थाः अशलवन्त्रमुखतः स्थातुं कर्णस्य दुर्मनाः। अभिद्भत्य त राधेयः पाण्डपत्रं याधिष्ठिरम् ५० वज्रच्छत्रांकशैर्मत्स्यैध्वजकर्मास्वजाविभिः। **लक्षणेरुपपन्नेन पाण्ड्रना पाण्ड्रनन्दनम् ॥ ५१** पवित्रीकर्तमात्मानं स्कन्धे संस्पदय पाणिना। यहीत्रिमच्छन्स बळात क्रन्तीवाक्यं च सोऽस्मरत ॥ तं शल्यः प्राप्त मा कर्ण गृहीथाः पार्थिवोत्तमम् । गृहीतमात्रो हत्वा त्वां मा करिष्यति भस्मसात्॥ ५३ अववीत्प्रहस्रवाजन् कृत्सयिवय पाण्डवम् । कर्थं नाम कुळे जातः क्षत्रधर्मे व्यवस्थितः ५४ प्रजह्मात्समरं भीतः प्राणात्रक्षन्महाहवे। न भवान क्षत्रधर्मेषु कुशलो हीति मे मितिः॥ ब्राह्म बले भवान युक्तः स्वाध्याये यज्ञकर्मणि। मा सम युद्धाख कौन्तेय मा स्म वीरान्समासदः॥ मा चैतानप्रियं ब्रहि मा वै बज महारणम् ।। वक्तव्या मारिषान्ये तु न वक्तव्यास्तु मादशाः मादशान्विगुवन्युद्धे पतदन्यच छप्स्यसे। स्वगृहं गच्छ कौन्तेय यत्र तौ केशवार्जुनी॥ न हि त्वां समरे राजन हन्यात्कर्णः कथञ्चन प्रवस्कत्वा ततः पार्थे विस्तृज्य च महाबळः ५९ न्यहनत्पाण्डवीं सेनां वज्रहस्त इवासुरीम्। ततोपायहृतं राजन्त्रडिज्ञिव नरेश्वरः॥ ६० अथापयति राजानं मत्वान्वीयुस्तमच्युतम्। चेदिपाण्डवपञ्चालाः सात्यिकश्च महारथः द्रौपदेयास्तथा शूरा माद्रीपुत्री च पाण्डवी ।

ततो युधिष्ठिरानीकं दृष्टा कर्णः पराङ्मुखम्

कुरुभिः सहितो वीरः प्रद्वष्टः पृष्ठतोऽन्वगात् भेरीशङ्क्षसूर्वगानां कार्कुकाणां च निःस्वनः ॥ बभूव धार्तराष्ट्राणां निष्ठनादरवस्तया । युर्विष्ठिरस्तु कीरद्य रथमारुद्य सत्वरम्, ६४ श्रुतकीर्तेमेंहाराज दष्टवान्कर्णविक्रमम् । काल्यमानं बळं दक्षा धर्मराजो युचिष्ठिरः ६५

स्वान् योधानवदीत्कुःखो निव्रतेतान् किमासत्। ततो राज्ञाऽभ्यनुज्ञाताः पाण्डवानां महारथाः॥ ६६

भीमसेनमुखाः सर्वे पुत्रांस्ते प्रत्युपाद्रवत्। अभवजुग्रुतः शब्दो योधानां तत्र भारत्॥ रधहस्यश्वपत्तीनां ग्राह्मणां च ततस्ततः। उचिग्रुत प्रहस्यश्वपत्तीनां ग्राह्मणां च ततस्ततः। उचिग्रुत प्रहस्त प्रैताभिपततेति च ॥ ६८ इति द्ववाणा द्यान्योच्यं जन्नुयोधा महारणे। अभ्रच्छायेव तज्ञासोच्छरवृष्टिभिरस्वरे॥ ६९ समावृतैनेद वरैनिंप्रस्निरितरेत्तरं। विपताकश्वजच्छना दृवश्वस्तुत्युधा रणे॥

व्यङ्गाङ्गावयवाः पेतुः क्षितौ श्लीणाः क्षितीश्वराः । प्रवणादिव शैळानां

आरोप्यारोप्य गच्छन्ति विमानेष्वप्सरोगणाः। तद्दश्चा महदाश्चर्य

प्रकार्थ कार्योक्तिस्मामा ॥ प्रहष्टमनसः शराः क्षित्रं जहाः परस्परम् । रिथनो रिथाभिः सार्ध चित्रं ययधराहचे॥ पत्तयः पानिधिर्नाताः सह नागैर्रयैर्ह्याः । एवं प्रवत्ते संग्रामे गज-बाजि-नरक्षये॥ ७९ सैन्येन रजसा वत्ते स्वे स्वाखद्यः परे परान । कचाकाचे युद्धमासीहन्तादान्त नखानाखे माप्रियदां नियदां च देहपाप्मासनादानम् । तथा वर्ताते संग्रामे गज-वाजि-नरक्षये॥८१ नराश्वनागदेहेभ्यः प्रसना लोहितापगा । गजाश्वनरदेशास्या हयचाह पतितान्बहन् ॥ नराश्व-राजसस्वाधे नराश्व-राज-साहिनास्। लोहितोदा महाघोरा मांसशोणितकर्दमा ॥ नगाव्याजेहेहानां बहन्ती भीक्रमीपणा । तस्याः पारमपारं च बजाहेत विजयीषिणः ॥ गाधेन चोत्प्रवन्तश्र निमज्ज्योन्मज्य चापरे। ते त लोहितदिग्धाङ्गा रक्तवर्मायधाम्बराः॥ सम्बस्तस्यां पुपश्चास्यां मस्त्रश्च भरतर्षभ । रथानश्वासरासागानायधासरणानि च ॥ वसनान्यथ वर्माणि वध्यमानान हतानपि। भामें खंदां दिशश्चेय प्रायः पश्याम लोहितं लोहितस्य त गन्धेन स्पर्शेन च रसेन च। रूपेण चातिरकेन शब्देन च विसर्पता ॥ ८८ विषादः समहानासीत्प्रायः सैन्यस्य भारत तत्त विप्रहृतं सैन्यं भीमसेनम्रखास्तदा ॥ ८९ भूयः समाद्रवन्वीराः सात्यकित्रमुखास्तदा नेषामापतनां वेगमविषद्यं निरीक्ष्य च ॥ ९० पत्राणां ते महासैन्यमासीद्राजन पराङ्गासं तत्प्रकीर्णरथाश्वेभं नरवाजिसमाक्रलम् ॥९१. विध्वस्तवर्मकवर्चं प्रविद्धायुधकार्मकम्। व्यद्भवत्तावकं सैन्यं लोज्यमानं समंततः। सिहार्दितमिवारण्ये यथा गजकळं तथा ॥९२::

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संकुलयुद्धे ऊनपञ्चादात्तमोऽध्यायः॥ ४९॥

シックランとできた

40

सञ्जय उवाच।

तानभिद्रवतो रष्टा पाण्डवांस्तावकं बलम द्वर्योधनो महाराज वारयामास सर्वशः॥१ योघांश्च खबलं चैव समन्ताद्भरतर्षभ। कोशतस्तव पत्रस्य न स्म राजक्यवर्तत ॥ २ ततः पक्षः प्रपक्षश्च शकुनिश्चापि सौवलः। तदा सशस्त्राः कुरवे। भीममभ्यद्रवन्नणे॥ ३ कणोंऽपि दझ द्रवतो घातराष्ट्रान्सराजकान मद्रराजसुवाचेदं याहि भीमरथं प्रति॥ एवमुक्तश्च कर्णेन शल्यो मद्राधिपस्तदा। हंसवर्णीन्हयानस्यान्प्रेषीद्यत्र वृकोद्रः॥ ते प्रेरिता महाराज शल्येनाह्वशोभिना। भीमसेनरथं प्राप्य समसज्जन्त वाजिनः॥ ६ दृष्टा कर्णे समायान्तं भीमः कोधसमन्वितः। मित चक्रे विनाशाय कर्णस्य भरतर्षम ॥ ७ सोऽब्रवीत्सात्पिक वीरं घृष्टग्रुझं च पार्षतम् युवं रक्षत राजानं धर्मात्मानं युधिष्ठिरम्॥ संशयान्महतो मुक्तं कथश्चित्प्रेक्षतो मम । अग्रतो में कृतो राजा छिन्नसर्वपरिच्छदः ॥ दुर्योधनस्य श्रीत्यर्थं राधेथेन दुरात्मना। अन्तमद्य गमिष्यामि तस्य दुःखस्य पार्षत इन्तास्त्यद्य रणे कर्णे स वा मां निहनिष्याति संग्रामेण सुघोरेण सत्यमेतद्रवामि ते॥ ११ राजानमध भवतां न्यासभृतं ददानि वै। तस्य संरक्षणे सर्वे यतध्ये विगतज्वराः॥ एवसुक्त्वा महाबाहुः प्रायादाधिर्धि प्रति। सिंहनादेन महता सर्वाः सन्नादयन्दिशः॥ दृष्टा त्वरितमायान्तं भीमं युद्धाभिनन्दिनम् सुतपुत्रमधोवाच मद्राणामीश्वरो विभः॥ १४ शस्य उवाच।

पद्य कर्ण महाबाहुं संकुद्धं पाण्डुनन्द्नम् । दीर्घकालाजितं कोधं मोलुकामं त्वयि ध्रुवं इद्दां नास्य रूपं में दछपूर्वे कदाचन। अभिमन्यौ हते कर्णराक्षसे च घटोत्कचे॥ त्रैलोक्यस्य समस्तस्य शक्तः ऋदो निवारणे विभाति सदशं रूपं युगानतां झिसमप्रभम् ॥

सञ्जय उवाच। इति ब्रुवति राधेयं मद्राणामीश्वरे नृप। अभ्यवर्तत वै कर्ण कोधदीयो वृकोदरः॥ अथागतं तु संप्रेक्ष्य भीमं युद्धाभिनन्दिनम्। अन्नवीद्वचनं राज्यं राधेयः प्रहसन्निव॥ १९ यदुक्तं वचनं मेऽच त्वया मद्रजनेश्वर। भीमसेनं प्रति विभी तत्सत्यं नात्र संशयः एष शूरश्च वीरश्च कोधनश्च वृकोदरः। निरपेक्षः शरीरेच प्राणतश्च बलाधिकः॥ अज्ञातवासं वसता विरादनगरे तदा। द्रौपद्याः श्रियकामेन केवछं बाहुसंश्रयात्॥ गृहभावं समाधित्य कीचकः सगणो हतः। सोऽय संग्रामशिरासि सन्नदः कोधमूर्छितः कि करोद्यतदण्डेन सृत्युनाऽपि वजेद्रणम्। चिरकाळाभिळवितो ममायं तु मनोरथः॥२४ अर्जुनं समरे हन्यां मां वा हन्याद्धनक्षयः। स में कदाचिद्यैव भवेद्शीमसमागमात्॥ निहते भीमसेने वा यदि वा विरथीकते। अभियास्यति मां पार्थस्तन्मे साधु मविष्यति अत्र यन्मन्यसे प्राप्तं तच्छीव्रं संप्रधारय। एतच्छृत्वा तु वचनं राघेयस्यामितौजसः॥ उवाचँ वचनं शल्यः सृतपुत्रं तथागतम् । अभियाहि महाबाही भीमसेनं महाबलम् ॥ निरस्य भीमसेनं तु ततः प्राप्स्यसि फालानं यस्ते कामोऽभिलवितश्चिरात्त्रभृति हद्गतः॥ स धै संपत्स्यते कर्ण सत्यमेतद्रधीमि ते। एवमुक्ते ततः कर्णः शहयं पुतरभाषत॥ ३० हुन्ताऽहमर्जुनं संख्ये मां वा हन्याद्धनञ्जयः। युद्धे मनः समाधाय याहि यत्र वृकोद्रः॥

सञ्जय उवाच। ततः प्रायाद्रथेनाशु शल्यस्तत्र विशांपते । यत्र भीमो महेष्वासो व्यद्रावयत वाहिनीम ततस्तूर्यनिनादश्च भेरीणां च महास्वनः। उद्तिष्ठच राजेन्द्र कर्णभीमसमागमे ॥ ३३ भीमसेनोऽथ संकदस्तस्य सैन्यं दुरासदम्। नाराचैविमलैस्ताँश्णोदिंशः प्राद्रावयद्वली ३४ स सिवपातस्तुमुळो घोरक्पो विद्यांपते। आसीद्रीद्री महाराज कर्णपाण्डवयो धृषे ॥ ततो मुहतद्राजेन्द्र पाण्डवः कर्णमाद्रवत। समापतर्त्त संभेश्य कर्णो विकती गृषः॥ आजवान सुसंकुळो नाराचेत सानात्तरे। पुनश्चेनममेयात्मा शरवर्षरवाकिरतः॥ ३७ स विद्धः सुतपुक्रेण च्छादयामास पात्रिमिः॥ विद्याघ निशितेः कर्ण नविभनेतपर्विमः॥ तस्य कर्णो धनुर्मध्ये द्विधा चिच्छेद पत्रिमिः अर्थेनं छिक्रयन्वानं प्रत्यविध्यस्तानत्तरे॥ नाराचेन सुतिशेष्ठेण स्वर्णा धनुर्मध्ये स्वर्णा धनुर्मध्ये स्वर्णा धनुर्मध्ये स्वर्णा धनुर्मध्ये स्वर्णा धनुर्मध्ये स्वर्णा धनुर्मध्ये स्वर्णा स्वर्

मदोत्कटं वने दामुक्काभिरिय कुजरम् ॥ ४२:
ततः सायकभिकाङ्गः पाण्डयः कोषमूर्छितः।
संरामम्बेनाङ्गाझः मृत्युव्रवर्धेत्या ॥ स्वर्याक्ष्याः स्वर्याक्षयः स्वर्याक्षयः स्वर्याक्षयः स्वर्याक्षयः ।
निर्पाणामिषे मेलारं सायकं समयोजयत् ॥
विक्रम्य वलववापमाकणादात्माक्षतः ।
तं सुमोच महेण्यासः कुद्धः कर्णाकास्वराधः स्विष्णे वलवता वाणो वज्राद्यात्मिक्ताः।
अदारयद्रणे कर्णं वज्जवेगो ययाच्य्यम् ॥ ४६ः
स भीमसेलामिहतः स्तर्युः कुक्कह् ।
नियसाद रथोपसे विसंद्यः पृतनापतिः ॥ ४७
ततो मद्राधियां इष्टा विसंद्यं स्तरम्बन् ।
स्योवाद रथीनको कर्णमाहवद्योगिसनस्थास्ट
ततः पराजिते कर्णं धार्तर्याष्ट्रं महाचमूम् ।
इयहाययङ्गीमसेना यथेन्द्रो दानवान पुराधः

इति श्रीमहामारते कर्णपर्वाण कर्णापयाने पञ्जाशत्तमोऽध्यायः॥ ५०॥

- AND SOLVE

48

सुदुष्करिमद्दे कर्म इतं भीभेन सञ्जय। येन कणी महाबाहू रायोपस्थ निपातितः॥१॥ कणी होको रणे इन्ता पाण्डवानस्थ्रभेः सह। इति दुर्योपनः स्त प्राप्नविक्मां मुद्धेशुः॥ २ पराजितं तु राधेयं दृष्टा भीमेन संयुगे। ततः पर किमकरोस्त्री दुर्योधनी मम ॥ ३

धतराष्ट्र उवाच

पते रथैः परिवता वीर्यवन्तो महाबळाः । भीमसेनं समासाद्य समन्तात्पर्यवारयन॥ ९ ते ह्यमञ्जनस्म बातानाना सिंगास्समस्ततः। स तैरभ्यर्द्यमानस्त भीमसेनो महाबळः॥ २०-तेषामापतनां क्षित्रं सतानां ते जनाधिप। रथैः पञ्चदद्योः सार्धे पदमादादद्यनद्यान॥११ विवित्सोस्त ततः कृद्धो भहेनापाहरच्छिरः । भीमसेनो महाराज तत पपात हतं भवि॥१२ सक्रण्डलशिरस्राणं पूर्णचन्द्रोपमं तथा। तं दृष्टा निहतं शरं भातरः सर्वतः प्रभो॥ १३ अभ्यदवस्त समरे भीमं भीमपराक्रमम्। ततोऽपराभ्यां भलाभ्यां पत्रयोस्ते महाहवे। जहार समरे प्राणान भीमो भीमपराक्रमः। त्री धरामस्वपरोतां वातकरणाविव समी॥१५ विकटश सहश्रोमी देवपुत्रोपमी नृप्। ततस्त त्वरितो भीमः कार्थं निन्ये यमक्षयम्॥ नाराचेन सर्वाक्ष्णेन स हतो न्यपतद्भवि । हाहाकारस्ततस्तीवः संवभव जनेश्वर॥ १७

हति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाण नैलकण्डीये भारतभावदीपे प्रज्ञाजनमोऽष्यायः ॥ ५० ॥ चध्यमानेषु वीरेषु तब पुत्रेषु घन्त्रिषु। तेषां सुलुलिते सैन्ये पुनर्भामो महाबलः॥ १८ नन्दोपनन्दौ समरे प्रैषयद्यमसादनम् । नतस्ते प्राद्धवन भीताः प्रवास्ते विह्नलीकृताः भीमसेनं रणे दश कालान्तकयमोपमम्। पुत्रांस्ते निहतान्दृष्टा सुतपुत्रः सुदुर्मेनाः॥ २० हंसवर्णान हयान्स्यः प्रेषयद्यत्र पाण्डवः। ते ब्रेषिता महाराज मदराजेन वाजिनः॥२१ भीमसेनरथं प्राप्य समसज्जन्त वेगिताः। स सन्निपातस्तमुळो घोररूपो विद्यापते ॥२२ आसीद्रौद्रो महाराज कर्णपाण्डवयोर्म्रधे। न्द्रश सस सहाराज तौ समेती सहारथी ॥ आसीद्रक्षिः कथं युद्धमेतद्द्य भविष्यति । ततो भौमो रणकाधी छादयामास पत्रिभः कर्णे रणे महाराज पुत्राणां तव पद्यताम्। ततः कर्णों भृशं कुछी भीमं नवभिरायसैः २५ विज्याध परमास्त्रज्ञो भह्नैः संनतपर्वभिः। · आहतः स महाबाहर्भीमो भीमपराक्रमः ॥२६ आकर्णपर्णैर्विशिष्टैः कर्णे विद्याघ सप्तभिः। ततः कर्णो महाराज आशीविष इव श्वसन शरवर्षेण महता छादयामास पाण्डवम । भीमोऽपि तं शरबावैश्छादायत्वा महारथम [.]पश्यतां कौरवेयाणां विननदं महाबलः । ततः कर्णो भृशं कुद्धो दृढमादाय कार्श्वकम् २९ भीमं विद्याध दशिमः कङ्कपत्रैः शिलाशितैः कार्सकं चास्य चिच्छेद महोन निशितेन च ततो भीमो महाबाहुईमपद्दविभृषितम्। परिघं घोरमादाय मृत्युवण्डमिवापरम् ३१ कर्णस्य निधनाकांक्षी चिक्षेपातिबळी नतन तमापतन्तं परिघं वजाशानिसमस्वनम् ॥ ३२ चिच्छेद बहुधा कर्णः शरैराशीविषोपमैः। ततः कार्भकमादाय भीमो इद्वतरं तदा ३३ छादयामास विशिष्धैः कर्णे परबळाईनम्। ततो युद्धमभूद्धोरं कर्णपाण्डवयोर्ध्धे ॥ ३४ हरीन्द्रयोरिव मुद्धः परस्परवधैषिणोः। ततः कर्णों महाराज भीमसेनं श्रिभः करैः आकर्णम्लं विद्याध रहमायम्य कार्म्भक्म । सोऽतिविद्धो महेष्वासः कर्णेन बलिनां वरः घोरमावस विशिखं कर्णकायावदारणम् ।

तस्य भिरवा तनुत्राणं भिरवा कार्यं च सायकैः प्राविशासरणीं राजन्वसमीकभिव पन्नगः। स तेनातिप्रहारेण व्यथितो विद्वहरूक्षिय ३८ संचचाल रथे कर्णः क्षितिकम्पे यथाऽचलः। ततः कर्णो महाराज रोषामर्थसमन्वितः ३९ पाण्डवं पञ्चविद्यात्या नाराचानां समार्पयत आजझे बहाभवाणिध्वजमेकेषुणाऽहनत्॥ ४० सार्रार्थ चास्य महोन प्रेषयामास मृत्यवे। छित्वा च कार्सुकं तुर्णे पाण्डवस्याश पत्रिणा ततो मुहूर्ताद्राजेन्द्र नातिकुच्छाद्रसम्बिव । विरथं भीमकर्माणं भीमं कर्णश्रकार ह ॥ ४२ विरथो भरतश्रेष्ठ प्रहसन्ननिलोपमः। गटां गृह्य महाबाहरपतत्स्यन्दनी त्तमात ४३ अवप्लुत्य च वेगेन तव सैन्यं विशापते। ह्यधमद्भवया भीमः शर्रमेघानिवानिकः ४४ नागान्सप्तरातात्राजन्त्रीषादन्तान्प्रहारिणः। द्यधमत्सहसा भीमः ऋदरूपः परंतपः ४५ उन्तबेष्टेषु नेशेषु क्रम्भेषु च करेषु च। मर्भस्वपि च मर्मश्रस्ताचागानवधीद्वली ४६ ततस्ते प्राद्रवन्भीताः प्रतीपं प्रहिताः पुनः। महामात्रैस्तमाव्यमेघा इव दिवाकरम्॥ ४७

तान् स सप्तशताश्वागान् सारोहायुधकेतनान्। भूमिष्टो गदया जम्ने

वर्षणेक्द्र हवाचलात्॥ अट ततः सुवल्युक्त्य नागानितवलानुकः। पोधयामास कीन्तेयो द्विपञ्चाशव् दिक् तथा रथशतं साधं पत्तीश्च शतशोऽपरान्। म्यहनरपाण्डवो युद्धे तापयंस्तव बाहिनीस् प्रताप्यमानं स्पृणे भीनेन् च महात्मना। तव सेन्यं से कुकांच चमोझाबाहिनं यथा ५१ ते भीमभयसंवस्तास्तावका भरतर्थम। बिहाय समरे भीमं दुद्वदुर्वे दिशो दिश ५२ रथाः पञ्चशताश्चासं चादिनश्चमीवर्मिणः। भीममस्यव्यवस्ताः शर्पांगीः समन्ततः।

> तान्स पश्चशतान्वीरान्-सपताकथ्वजायुधान् । पोथयामास गदया भीमो विष्णुरिवासुरान् ॥

198

ततः शकनिनिर्दिष्टाः सादिनः शरसंमताः । त्रिसाहस्राभ्ययभींमं शक्त्यधिप्रासपाणयः॥ प्रत्यद्वस्य जवेनाश साध्वारोहांस्तदाऽरिहा। विविधान्त्रिचरन्त्रार्गन् गढ्या सम्पोधयत॥ तेषामासीन्महाञ्छव्दस्ताडितानां च सर्वशः। अश्मभिविध्यमानानां नगानाभिव भारत ॥ एवं सबळपत्रस्य विसाहस्रान हयोत्तमान् । हत्वाऽन्यं रथमास्थाय ऋद्यो राधेयमभ्ययात कर्णोऽपि समरे राजन धर्मपत्रमार्दिमस्। स शरैश्छादयामास सार्राध चाप्यपातयत॥ ततः स प्रद्वतः संख्ये रथं दृहा महारथः। अस्वधावत्किरस्वाणैः कङ्गपत्रैराज्ञह्मनैः ॥६० राजानमभिधावन्तं शरैरावृत्य रोदसी। कुद्धः प्रच्छादयामास शरजालेन मारुतिः॥ सम्बद्धानस्ततस्तुर्णं राधेयः शत्रकर्शनः। भीमं प्रच्छादयामास समन्ताश्चितिः हारैः॥ भीमसेनरशब्द्यं कर्णे भारत सात्यकिः। अभ्यर्दयदभेयात्मा पार्षिगग्रहणकारणात्॥६३ अभ्यवर्ततं कर्णस्तमर्दितोऽपि शरैभंशम्। तावस्योन्यं समासाच वृषभौ सर्वधन्विनाम्॥

विस्तुजनती द्वारान्दीप्तान्त्र विद्वाजेतां मनस्विनी । तास्यां वियति राजेन्द्र विततं भीमदर्शनम् ६५ क्राञ्चाप्राहणं रीष्ट्रं वाणजाळं व्यवस्यत । नैव सूर्ययमा राजक दिशः प्राहेशस्त्या ६६ प्राह्यासिष्म वयं ते वा शरेश्वेकः सहस्रद्राः । मध्याह्रं तपतो राजन् भास्करस्य महाप्रमाः इताः सवाः श्रार्थेक्षः व्याप्यास्वत्यास्ततः

सौबलं कृतवर्माणं द्रौणिमाधिरधि कृपम् ॥ संसकारपण्डवेदैद्वा निवृत्ताः कुरवः पुनः । तेपामापततां शब्दस्तीव आसीव्रिक्षांपते १९ वृद्धातां यथा वृद्ध्या सागराणं भयावदः। ते संने भ्रयासंस्कृति ह्याटरयोग्यं महाहवे ७० हवेण महता युक्ते परिमृक्ष परस्परम् । ततः प्रववृते युद्धं मध्यं प्राप्ते दिवाकरे ॥ ७१ तादशं न कदाचिद्धं दृष्टपूर्वं न च श्रुतम् । वहौधस्तु समासाय बलौधं सहसा रणे ७२ द्यांसपित वेगेन वायोंच इव सागरम् । आक्षीन्नवादः समहान्वाणीवानां परस्परम्

गर्जतां सागरीघाणां यथा स्याक्षिःखनो महान् । ते तु सेने समासाद्य वेगवत्यौः परस्परम् ॥

पकीसावमृत्रप्रोत्त न्याधिव समागमे । ज्यान्त प्रवद्वते युद्धं घोरक्षं विद्यागित ॥ ज्यान्त प्रवद्यानां च क्रिक्त स्वाद्यानां स्वाद्यानां स्वाद्यानां स्वाद्यानां प्रवद्यानां स्वाद्यानां स्वाद्यानां

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणे संकुलयुद्धे एकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः॥ ५१॥

43

सञ्जय उवाच । क्षत्रियास्ते महाराज परस्परवधेषिणः । अन्योन्यं समरे जहाः कृतवैराः परस्परम् ॥ १

रथी घाश्च हयी घाश्च नरी घाश्च समन्ततः। गजी घाश्च महाराज संसक्ताश्च परस्परम्॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे एकपत्राशसमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥

५२ अजिया इति॥१॥ गदानां परिघाणां च कणपानां च क्षिप्यताम् । प्रासानां भिन्दिपाळानाम् भुष्ठुण्डीनां च सर्वेशः॥

संपातं चानुपश्याम संग्रामे भृशदारणे। शलभा इव संपेतुः शरवृष्टवः समंततः॥ ४ नागान्नागाः समासाद्य स्यथमन्त परस्परम् हया हयांश्च समरे रथिनो रथिनस्तथा॥ ५ पत्तयः पत्तिसंघांश्च हयसंघांश्च पत्तयः। पत्तयो रथमातङ्गान् रथा हस्त्यश्वमेव च॥ नागाश्च समरे ज्यङ्गं ममृदुः शीव्रगा नृप। वध्यतां तत्र शूराणां कोशतांच परस्परम् घोरमायोधनं जहो पशनां वैशसं यथा। कधिरेण समास्तीणी माति भारत मेदिनी॥ ज्ञक्रगोपगणाकीर्णा प्रावृषीय यथा धरा। यथा वा वाससी शुक्के महारक्षनरक्षिते॥ ९ विभयाद्यवती इयामा तद्वदासीद्वसुन्धरा। मांसशोणितचित्रेव शातकुम्भमयीव च ॥१० भिन्नानां चोत्तमाङ्गानां बाहूनां चोराभिः सह कुण्डलानां प्रवृद्धानां भूषणानां च भारत॥ निश्का णामथ शूराणां शरीराणां च घन्विनां चर्मणां सपताकानां सहास्तत्रापतन्भवि॥ गजा गजान्समासाद्य विषाणैराद्यसूप। विषाणाभिहतास्तत्र माजन्ते हिरदास्तथा॥ रुधिरेणावसिकाङ्गा गैरिकप्रस्रवा इव। यथा म्राजन्ति स्यन्दन्तः पर्वता घातमंडिताः

तोमरान् साविभिर्धुका-न्प्रतीपानास्थितान् बहुन् । इस्तैविचेष्टस्ते नागा वमञ्जूश्चापरे तथा ॥

नाराचैश्विक्षमाणी प्राजनित समाजोचमाः हिमागमे यथा राजन् व्यक्षा दव महीष्रयाः द्यारेः कनकपुक्षेश्व चित्रा रेजुगैजोत्तमाः। उल्काभिः संप्रदीताग्राः पर्वता इव भारत ॥ केचिद्रश्याहता नागैनींगा नगनिभोपमाः। विनेदाः समरे तस्मिन्यस्थन्त द्वाद्वयः॥ १८ अपरे प्राद्ववसागाः शल्यार्ता वणपीडिताः। प्रतिमानैश्च क्रंभैश्च पेतुरुव्यां महाहवे॥ विनेदः सिहबचान्ये नदन्तो भैरवात्रवान्। वस्रमुर्वहवो राजंधकुशुश्चापरे गजाः॥ हयाश्च निहता बाणैहँमभाण्डविश्वविताः। निषेदुश्चैव मम्लुश्च बसुमुश्च दिशो दश ॥ २१ अपरे कृष्यमाणाश्च विचेष्टन्तो महीतले। भावान्बद्धविधांश्रकस्ताडिताः शरतोमरैः॥ नरास्तु निहता भूमी क्रजन्तस्तत्र मारिष । दश च बान्धवानन्ये पितृनन्ये पितामहान् ॥ धावमानान्परांश्चान्ये रष्टाऽन्ये तत्र भारत। गोत्रनामानि ख्यातानि शशंसरितरेतरम् ॥ तेषां छिन्ना महाराज भुजाः कनकभूषणाः। उद्वेष्टरते विचेष्टरते पतन्ते चोत्पतन्ति च ॥ निपतन्ति तथैवान्ये स्फ्ररन्ति च सहस्रशः। वेगांश्चान्ये रणे चक्रः पञ्चास्या इव पन्नगाः ते भुजा भोगिभोगाभाश्चन्दनाका विद्यापते। लोहितादां भूषां रेज्रस्तपनीयध्वजा इव ॥ वर्तसाने तथा घोरे संकुले सर्वतोदिशम्। अविज्ञाताः स्म युध्यन्ते विनिञ्चन्तः परस्परं भौमेन रजसाकीणें शखसंपातसंकले। नैव स्वेन परे राजन् इयज्ञायन्त तमोवृताः तथा तदभवद्युद्धं घोररूपं भयानकम्। लोहितोदा महानद्यः प्रसन्नुस्तत्र चासकृत् शीर्षपाषाणसंख्याः केशशैवळशाद्वलाः । अस्थिमीनसमाकीणा धनुःशरगदोद्धपाः॥ मांसशोणितपंकिन्यो घोरक्ष्याः सदाकृणाः नदीः प्रवर्तयामासः शोणितौष्वविवर्धिनीः॥ भीरुवित्रासकारिण्यः शराणां हर्षवर्धनाः। ता नद्यो घोरकपास्तं नयन्त्यो यमसावनम अवगाढान्मज्जयन्त्यः क्षत्रस्याजनयन् भयं कब्यादानां नरब्याब्र नदेतां तत्र तत्र ह**॥** घोरमायोधनं जन्ने प्रेतराजपुरोपमम्। उत्थितान्यगणेयानि कवन्धानि समंततः मृत्यन्ति वै भूतगणाः सुतृप्ता मांसद्योणितैः पीत्वा च शोणितं तत्र वसां पीत्वा च भारत

बृष्टयः बृष्टयः ॥ ४ ॥ नगनिभीपमाः नगेषु नितरां भान्ति ते नगनिमाः पर्वतोत्तमास्ते उपमा येथामिर्व्ययः ॥ १८ ॥ भद्यःशरगदा एव भास्त्यस्वातुब्रुवक्षक्षत्रस्वद्यीः पान्तीस्य-

हुपाः धनुरादिवदुङ्गाः शोमा यासां ता इति वा । ' उन्ह-पस्तु ३वे चन्द्रे प्रतापे स्वेदतेजसोः । शोमायां च ' इति चिश्र्यः ॥३१॥ अगणेयानि गणायितुमशक्यानि ॥३५ ॥ मेदोमज्जावसामत्तास्तुता मांसस्य चैव ह । धावमानाः स्म दरयन्ते काकगुध्रवकास्त्या ग्रुटास्तु समरे राजन् भर्यं त्यक्त्वा सुदुस्त्रज्ञं योध्रवतसमास्याताश्चकुः कर्माण्यर्भीतवत्। ग्राराक्तिसमाकीर्षे कत्यादगणसंकुले वर्ष्यास्त्रप्तस्यात्यात्वाः स्वरीहपम्

अन्योन्यं श्रावयन्ति समनामगोत्राणि भारत। पितृनामानि च रणे गोत्रनामानि चा विस्तो श्रावयाणाश्च वह्वस्तत्र योधा विद्यापितः । अन्योन्यमवसूद्वन्तः शालि-तोमर-पहिद्याः वर्तमाने तथा युद्धे धोररूपे सुदारुणे । व्यवीद्वन्त्रीरवी सेना भिन्ना मौरिच सागरेश्वर

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संकुळयुद्धे द्विपञ्चाशक्तमोऽध्यायः॥ ५२॥

enos Pone

43

सञ्जय उवाच । वर्तमाने तथा युद्धे क्षत्रियाणां निमज्जने। गाण्डीवस्य महाघोषः श्रयते युधि मारिष॥ संशासकानां कदनमकरोद्यत्र पाण्डवः कोसलानां तथा राजश्वारायणबलस्य च॥ संशासकास्तु समरे शरवृष्टीः समन्ततः । अपातयस्पार्थमुधि जयग्रद्धाः प्रमन्यवः॥ ता वृष्टीः सहसा राजंस्तरसा धारयन्त्रमुः। व्यगाहत रणे पार्थी विनिञ्चत्रथिनां वरान्॥ विगाह्य तद्रथानीकं कङ्कपत्रैः शिलाशितैः। आससाद ततः पार्थः सुरोमीणं वरायुत्रम् ॥ स तस्य शरवर्षाणि ववर्ष रिधनां वरः। तथा संश्रमकाश्रीव पार्थ बाणैः समार्थयन ॥६ स्रशर्मा तुततः पार्थं विद्ध्वा दशभिराशुगैः जनार्दनं त्रिमिश्णिरहनद्दक्षिणे भुजे ॥ ७ ततोऽपरेण भक्षेन केतं विद्याध मारिष । स वानरवरो राजन्विश्वकर्मकर्तो महान्॥८ ननाद समहानादं भीषवाणी जगर्जच। कपेस्त निनदं श्रत्वा संत्रस्ता तव वाहिनी॥ भयं विपलमाधाय निश्चेष्टा समपद्यत । ततः सा शश्मे सेना निश्चेषाऽवस्थिता नृप नानापुष्पसमाकीर्णयथाचैत्ररथं वनम्। प्रतिलभ्य ततः संबां योधास्ते करुसत्तम ॥ अर्जुनं सिषिचुर्बाणैः पर्वतं जलदा इव । परिवायस्ततः सर्वे पाण्डवस्य महारथम् ॥१२ निगृह्य तं प्रचुक्त्युर्वध्यमानाः शितैः शरैः । ते हयान रथचके च रथेषां चापि मारिष॥ निव्हीतुसुपाकामन् कोधाविष्टाः समन्ततः। निगृह्य तं रथं तस्य योधास्ते तु सहस्रशः ॥ निगृह्य बलवत्सर्वे सिहनादमथानदन् । अपरे जगृहुश्चेव केशवस्य महाभूजी ॥ १५ पार्थमन्ये महाराज स्थस्थं जगृहर्भदा केशवस्तु ततो बाह्य विधुन्वन् रणसूर्धाने॥ पातयामास तान्सर्वान्दुष्टहस्तीव हस्तिपान ततः ऋद्वो रणे पार्थः संवृतस्तीर्महारथैः ॥ १७ निगृहीतं रथं दृष्टा फेदावं चाप्याभद्भतम् । रथा रहांस्त सुबहून्पदातीश्चाप्यपात्यत्॥१८ आसन्नांश्च तथा योधान् शरैरासन्नयोधिभिः छादयामास समरे भेशवं चेदमब्रवीत ॥ १९ पद्य कृष्ण महाबाही संशप्तकगणान्बहन्। क्रवीणान्दारुणं कर्म वध्यमानान्सहस्रदाः॥ रथवन्धमिमं घोरं पृथिब्यां नास्ति कश्चन । यः सहेत पुनाँ हो के मदन्यों यदुपुत्रव ॥ २१ इत्येवसक्त्वा बीमत्सदैवदसमधाधमत्। पाञ्चजन्यं च कृष्णोऽपि पूरयश्चिव रोदसी। तं त राज्ञसनं श्रत्वा संशप्तकवरूथिनी । सञ्ज्ञचाळ महाराज वित्रस्ता चाद्रबद्धश्रम्॥ पादबन्धं ततश्चके पाण्डवः परवीरही । नागमस्त्रं महाराज संप्रकीयं महर्महः॥ २४

इति श्रीमहामारते कर्णपर्वणि नैलकण्डीये भारतभावदीपे द्विपद्याशसमीऽध्यायः॥ ५२॥ कर्णा० ७

ते बद्धाः पादबन्धेन पाण्डवेन महात्मना । निश्चेष्टाश्चामवन राजकश्मसारमया इव ॥ निश्चेष्ठांस्त ततो योधानवधीत्पाण्डनन्दनः। यशेन्तः समरे दैत्यांस्तारकस्य वर्षे परा॥ ते वध्यमानाः समरे ममचस्तं रथोत्तमम् । आयघानि च सर्वाणि विस्नष्टमपचक्रमः॥ तें बद्धाः पादवन्धेन न शेक्कश्चेष्टितं उप । ननस्तानवधीत्पार्थः हारैः सन्नतपर्वभिः॥२८ सर्वयोधा हि समरे भजगैवेंप्रिता भवन्। यान्तिहरूय रणे पार्थः पादबन्धं चकार ह ॥ ततः संश्रमां राजेन्द्र गृहीतां वीक्ष्य वाहिनीं सौपर्णमस्त्रं त्वरितः प्राद्धके महारथः ॥३० ततः सपर्णाः संपेत्रमध्ययन्तो भजक्रमान् । ते वै विदुद्ववृर्गागा दक्षा तान् खचराकृप॥ बभी बलं तहिसकं पादबन्धाहिशांपते। मेघवन्दाद्यथा सक्ती भास्करस्तापयन्त्रजाः॥ विप्रमुक्तास्त ते योधाः फाल्यनस्य एथं प्रति। समजनीणसंघांश्च शस्त्रसंघांश्च मारिष ॥ ३३ विविधानि च शस्त्राणि प्रत्यविध्यस्त सर्वशः तां महास्त्रमयीं वृष्टिं संख्यि शरवृष्टिभिः॥ क्यवधीच ततो योधान्वासविः परवीरहा। सदामां त ततो राजन्बाणेनानतपर्वणा ॥ ३५ अर्जुनं हृदये विद्धा विद्याधान्यैक्तिमिः शरैः

स गाढविद्धी व्यथितो रथोपस उपाविशत तत उच्चक्रशः सर्वे हतः पार्थे इति स्म ह । ततः शंखनिनादाश्च भेरीशब्दाश्च प्रष्कलाः नानावादित्रनिनदाः सिंहनादाश्च जिन्हरे। प्रतिलभ्य ततः संज्ञां श्वेताश्वः कृष्णसार्थिः पेन्डमस्त्रममेयात्मा पाउश्चके त्वरान्वितः । ततो बाणसहस्राणि सम्रत्पन्नानि मारिष॥ सर्वदिक्ष व्यवस्थनत निम्नान्त तव वाहिनीम हयान रथांश्च समरे शस्त्रैः शतसहस्रशः॥ वध्यमाने ततः सैन्ये भयं समहदाविशत । संदाप्तकगणानां च गोपाळानां च भारत ।। न हि तत्र प्रमान्कश्चिद्योऽर्जुनं प्रत्यविध्यत । पञ्चतां तज्ज भीराणासहस्यत बळं तथ ॥ ४२ हन्यमानमपुरुयंश्च निश्चेष्टं स्म पराक्रमे अयुतं तत्र योधानां हत्वा पाण्डसुतो रणे॥ व्यम्राजत महाराज विश्वमोऽग्निरिव ज्वलन चतर्दश सहस्राणि यानि शिष्टानि भारत॥ रथानामयतं चैव त्रिसाहस्राश्च दन्तिनः । ततः संशासका भयः परिवश्यने अयम् ॥ ४५ मर्तेद्यमिति निश्चित्य जयं वाष्यनिवर्तनम् । तत्र युद्धं महचासीत्तावकानां विशापते । शरेण बलिना सार्थ पाण्डवेन किरीाटिनाध्य

इति श्रीमहामारते कर्णपर्वणि संकुळयुद्धे त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः॥ ५३॥

> ઋ+#લ્ ५૪

सक्षय उवाच ।
कुतवर्मा कृपो द्रीणिः स्तत्पुत्रश्च मारिष ।
उत्द्रकः सीवलश्चेष राजा च सह सोदरेः १
सीदमानां चर्च रहा पाण्डुपुत्रभयादिताम् ।
समुद्धान्तुः स्म येगेन भिज्ञो नावमिवाणेवे २
ततो युद्धमतीवासीन्युहतिमिव भारतः ।
मीदणां चासजननं श्रूराणां हर्षवर्धनम् ॥ ३
कुपेण दारवर्षाण मतिसुक्तानि संयुमे ।
सक्षयांश्च्यायमासः शाल्यमानां बजा इव ४

शिषणडी च ततः कुदो गौतमं त्यरितो वयी ववर्ष शरवर्षाण समन्ताहिजपुक्तम् ॥ ५ कृपस्त शरवर्षा तद्वानिहत्य महास्विव । शिषणिक त्रेषां विद्याप द्वामिः सरेक्ताः ति शिषण्डी कृपितः शरेः सत्तिमराहवे । कृपं विद्याप कृपितं कृष्टुं विद्याप वृश्विमः । ७ ततः शिषण्डी कृपं विद्याप कृपितं कृष्टुं विद्याप कृपितं कृष्टुं विद्याप कृपितं कृष्टुं विद्याप कृपितं कृष्टुं विद्याप स्वार्षः स्वार्मित्रं विद्या महारषः स्वय्यस्तर्यं चक्रे शिषणिवनमयो विज्ञः ८ः

द्दति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे त्रिपद्याशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ अ न्यवर्याच ततो राजन् वाणेनानतपर्वणा । इति पाठान्तरम् ।

हताभ्वास ततो यानादवष्छुत्य महारथः। खडं चर्म तथा गृह्य सत्वरं ब्राह्मणं ययौ ॥ ९ तमापतन्तं सहसा शरैः सन्नतपर्वभिः। छादयामास समरे तद्द्रुतमिवाभवत्॥ १० तत्राद्धतमपश्याम शिलानां स्वनं यथा। निश्चेष्टस्तद्रणे राजिञ्ज्ञखण्डी समितष्ठत ११ कृपेण च्छादितं दट्टा मुपोत्तमशिखण्डिनम् । प्रत्युद्ययौ कृपं तूर्णे घृष्ट्युस्रो महारथः॥ १२ धृष्ट्यमं ततो यान्तं शारद्वतरथं प्रति। प्रतिज्ञश्राह वेगेन क्रतवर्मा महारथः॥ युधिष्टिरमथायान्तं शारद्वतरथं प्रति । सपुत्रं सहसेन्यं च द्रोणपुत्रो न्यवारयत् नकुळं सहदेवं च त्वरमाणी महारथी। प्रतिजग्राह ते प्रत्रः शरवर्षेण वारयन्॥ १५ भीमलेनं करूपांध्य केक्यान्सह सुअयैः। कर्णों धैकर्तनो युद्धे वारयामास भारत १६ शिखण्डिनस्ततो बाणान्कृपः शारद्वतो युधि प्राहिणोत्त्वरया युक्तो दिधक्षुरिव मारिष ताञ्छरान्त्रेषितांस्तेन समन्तात्स्वर्णभूषितान चिच्छेद खडुमाविध्य म्रामयंश्च पुनः पुनः १८ शतचन्द्रं च तचमें गौतमस्तस्य भारत। व्यधमत्सायकैस्तूर्णं तत उच्चऋधुर्जनाः १९ स विचर्मा महाराज खंडपाणिरुपाद्रवत्। क्रपस्य वदामापन्नो सृत्योरास्यमिवातुरः २० शारद्वतशर्रेश्रस्तं क्रिश्यमानं महाबलः। चित्रकेतसतो राजन्सकेतस्त्वरितो यथौ २१ विकिरन्बाह्मणं युद्धे बहुभिनिंशितैः शरैः। अभ्यापतदमेयात्मा गौतमस्य रथं प्रति २२ द्या च युक्तं तं युद्धे ब्राह्मणं चरितवतम्। अपयातस्ततस्तुणे शिखण्डी राजसत्तम २३ सुकेतुस्तुततो राजन्

गौतमं नवभिः शरैः। विदध्वा विद्याध सप्तत्या पुनश्चीनं त्रिमिः शरैः॥ २४ जथास्य सर्रारं चापं प्रनश्चिच्छेद मारिष। सार्श्य च शरेणास्य भृशं ममस्त्रताडयत् २५

गौतमस्तु ततः कुद्धो धनुर्गृह्य नवं दृहम् । सकेतं त्रिशता बाणैः सर्वमर्भखता उपत २६ स विह्वालितसर्वाङ्गः प्रचचाल रथोत्तमे। भूमिकंपे यथा पृक्षश्चचाल कम्पितो भूशम चलतस्तस्य कायास

शिरो ज्वलितकुण्डलम्। सोष्णीयं सजिरस्राणं

क्षरप्रेण त्वपातयत्॥ तच्छिरः प्रापतद्भमौ श्येनाहृतमिवामिषम्। ततोऽस्य कायो वसुधां पश्चात्प्रापतदच्युत॥ तस्मिन् हते महाराज त्रस्तास्तस्य पुरोगमाः गौतमं समरे त्यक्तवा दुद्धवुस्ते दिशो दशह० धृष्टद्यम्नं तु समरे संनिवार्यं महारथः। कृतवर्माऽबवीद्रप्रस्तिष्ठ तिष्ठेति भारत ॥ ३१ तदभूत्तुग्रुलं युद्धं वृष्णिपार्षतयो रणे। आमिषार्थे यथा युद्धं इयेनयोः कुद्धयोर्नुप ३२ घृष्ट्यमस्तु समरे हार्दिक्यं नवभिः शरैः। आजधानोरिस ऋदः पीडयन् हृदिकात्मजम् कृतवर्मा त समेरे पार्वतेन दढाहतः। पार्षतं सरथं साथं छादयामास सायकैः ३४ सरथश्छादितो राजन् धृष्टग्रस्रो न दश्यते। मेघैरिव परिच्छन्नो भारकरों जलधारिभिः विध्य तं बाणगणं शरैः कनकभूषणैः। टयरोचत रणे राजन् धृष्टद्यम्नः कृतवणः ३६ ततस्तु पार्षतः कुद्धः शस्त्रवृष्टि सुदारुणाम् । कृतवर्माणमासाद्य व्यस्जल्पतनापतिः॥ ३७ वामापतन्तीं सहसा शस्त्रवृष्टिं सुदारुणाम् । दारैरनेकसाहस्रहीर्दिक्योऽवारयद्यधि ॥ ३८ दङ्गा तु वारितां युद्धे शस्त्रवृष्टि दुरासदाम् । कृतवर्माणमासाद्य वारयामास पार्षतः॥ ३९ सार्थि चास्य तरसा प्राहिणोद्यमसादनम्। भक्षेन शितघारेण स हतः प्रापतद्रथात्॥४० धृष्ट्यसस्तु बलवाजित्वा राष्ट्रं महाबलम् । 🦠 कौरवान्समरे तुर्ण वारयामास सायकैः ४१ ततस्ते तावका योधा धृष्टशुस्तग्रुपाद्रवन्। सिंहनादरवं कृत्वा ततो युद्धमवर्तत ॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संक्रलयुद्धे चतुष्पञ्चादात्तमोऽष्यायः ॥ ५४ ॥

१९

44

सञ्जय उद्याच । द्रौणिश्वेथिष्ठिरं दृष्टा द्रौनेयेनाभिराक्षेतम् । द्रौपदेथेस्तथा द्रौररभ्यवर्तेत हृष्टवत् ॥ १ किरिचयुगणात् घोरान् स्वर्णपुङ्काञ्चित्रवादितान् । दुर्चयम् विविधान् मार्गोन्

शिक्षाञ्च छघुहस्तवत्॥ ततः खं पूरयामास शरैदिंद्यास्त्रमन्त्रितैः। युधिष्ठिरं च समरे परिवार्य महास्त्रवित्॥ ३ द्रीणायनिशारच्छन्नं न प्राज्ञायत किञ्चन। बाणभूतमभूत्सर्वमायोधनशिरो महत्॥ बाणजालं दिवि च्छन्नं सर्णजालविभृषितम्। शुशुभे भरतश्रेष्ठ वितानमिव धिष्ठितम्॥ ५ तेन च्छन्न नभी राजन्याणजालेन भाखता। अभुच्छायेव संअन्ने वाणरुद्धे नमस्तरे ॥ ६ तत्राश्चर्यमपद्यामं बाणभूते तथाविधे। न स्म संपतते भूतं किश्चिदेवान्तरिक्षगम् ७ सात्यकिर्यतमानस्तु धर्मराजश्च पाण्डवः। तथेतराणि सैन्यानि न स्म चकुः पराक्रमम् ८ लाघवं द्रोणपुत्रस्य दृष्टा तत्र महारथाः। व्यस्मयन्त महाराज न चैनं प्रत्युदीक्षितुम्। शेकुस्ते सर्वराजानस्तपन्तमिव भास्करम्। वध्यमाने ततः सैन्ये द्रौपदेया महारथाः १० सात्यिकर्धर्मराजश्र पञ्चालाश्चापि संगताः। त्यक्त्वा मृत्युभयं घोरं द्रौणायनिसुपादवन्

सात्यकिः सप्तिविद्यत्या द्रीणि विद्ध्या शिलीमुखैः॥ पुनर्विद्याध नाराचैः सप्तभिः स्वर्णभृषितैः॥

सप्तामः स्वराज्यस्य स्वराज्यस्य स्वराज्यः स्वराज्यस्य स्वयस्य स्वयस्य स्वयस्य स्वयस्य स्व

अद्योभः श्रुतकर्माणं प्रतिविध्यं त्रिभिः शरैः॥ शतानीकं च नवभिश्रेमेपुनं च पञ्जभिः। तथेतरांस्ततः शूरान्द्राभ्यां द्वाभ्यामतात्वयत् श्रुतकर्तातेस्ताः चार्ष चिच्छेद् निशितैः शरैः अथान्यद्रनुरावाय श्रुतिकार्तिमहारथः १८

द्रीणायांन त्रिभिषंद्रया विद्याधार्यः। शितः शरैः। ततो द्रीणमंद्रराज शरवर्षेज मारिष॥ छादयामास तत सैन्यं समन्ताद्रस्तर्थन। ततः पुनरमेवास्म। धर्मराजस्य कार्षेक्म। स्रोणिक्षेत्रकेष्ठ विद्यस्थित्रयाण व शरीका

छादयामास तत सम्य समाध्य का श्वेकम २० ततः उत्तरोधाना धर्मराजस्य का श्वेकम २० ही णिश्रिकछ विहसन्वत्याध च शरीकाभिः ततो धर्मश्चतो राजन्यग्रहान्यनमञ्ज्ञ २१ ही पि विश्वाध समाध्य बाहोकरिस चार्यय सात्यक्तित्व ततः कुळी ही णेः प्रहरतो रणे॥ अर्थन्द्रेण तीरुणेन

धनुश्चिस्वाऽनद्द्रशम्। छिन्नधन्वाततो द्रौणिः शक्त्या शक्तिमतां वरः॥ सारार्थे पातयामास शैनेयस्य रथाद्रुतम्। अधान्यद्वतुरादाय द्रोणपुत्रः प्रतापवान्२४ होनेयं शरवर्षेण च्छादयामास भारत। तस्याभ्वाः प्रद्वताः संख्ये पतिते रथसारथी॥ तत्र तत्रैव धावन्तः समदद्यन्त भारत। युधिष्ठिरपुरोगास्तु द्रौणि शस्त्रभृतां वरम२६ अभ्यवर्षन्त वेगेन विस्जन्तः शिताञ्खरान्। आगच्छमानांस्तान्द्रष्टा कुद्धकृपान्परंतपः २७ प्रहसन्प्रतिजग्राह द्रोणपुत्रो महारणे। ततः शरशतज्वालः सेनाकक्षं महारथः २८ द्रौणिर्ददाह समरे कक्षमग्निर्यथा वने। तद्वलं पाण्डुपुत्रस्य द्रोणपुत्रप्रतापितम् રવ चुक्षुमे भरतश्रेष्ठ तिमिनेव नदीमुखम्। हुश चैव महाराज द्रोणपुत्रपराक्रमम् 30

विहतानमेनिरे सर्वान्पाण्डून द्रोणसुतेन वै।

युधिष्ठिरस्त त्वरितो द्रोणशिष्यो महारथः॥

32

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे पन्नपद्माशलमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

ततस्त चेदिकारूपान्एअयांश्च महारथान्। कर्णों जघान समरे भीमसेनस्य पश्यतः भीमसेनस्ततः कर्णं विहास रथसन्तमम्। प्रययो कौरवं सैन्यं कक्षमग्रिरिय ज्वलन ३ सत्पत्रोऽपि समरे पञ्चालान्केकयांस्तथा। सञ्जयांश्च महेष्वासान्निजघान सहस्रशः संशासकेषु पार्थश्च कौरचेषु वृकोदरः। पञ्चालेषु तथा कर्णः क्षयं चकुर्महारथाः ॥ ५ ते क्षत्रिया दह्यमानास्त्रिभिस्तैः पावकोपभैः। जग्मुर्विनाशं समरे राजन् दुर्मिन्नते तव ततो द्रयोधनः ऋदो नक्छं नवभिः शरैः। विद्याध भरतश्रेष्ठ चतुरश्चास्य वाजिनः ॥७ ततः पुनरमेयात्मा तव पुत्रो जनाधिप। क्षरेण सहदेवस्य ध्वजं चिच्छेद काञ्चनम् ८ नकुळस्तु ततः कुद्धस्तव पुत्रं च सप्तभिः जवान समरे राजन सहदेवश्च पञ्चाभिः तावुमी भरतश्रेष्ठी ज्येष्ठी सर्वधनुष्मताम्। विद्याधोरसि संकुद्धः पञ्चिमः पञ्चिमः शरीः ततो पराभ्यां भल्लाभ्यां घनुषी समकुन्तत । यमयोः सहसा राजन्विज्याध च त्रिसप्तिमः॥

धनुमैण्डलमेवास्य दश्यते युधि भारत । सायकाश्चेव दृश्यन्ते निश्चरन्तः समन्ततः। आच्छादयन्दिशः सर्वाः सुर्थस्येवांशवो यथा वाणभूते ततस्तस्मिन्संछन्ने च नभस्तले १६ यमाभ्यां दहशे रूपं काळान्तकयमोपमम्। पराक्रमं तुतं इहा तव स्नोर्महारथाः सृत्योक्पान्तिकं प्राप्ती माद्रीपुत्री स्म मानिरे। ततः सेनापती राजन्पाण्डवस्य महारथः १८ पार्धतः प्रययौ तत्र यत्र राजा सयोधनः। माडीपत्री ततः शरी व्यतिकस्य महारथी॥ धृष्टद्रमुस्तव सतं वारयामास सायकैः। तमविध्यदमेयात्मा तव पुत्रो ह्यमर्पणः॥ २० पाञ्चारुयं पञ्चविद्यात्या प्रहसन् प्रहपर्षमः। ततः पुनरमेयात्मा तव पुत्रो ह्यमर्थणः ॥ २१

भीमसेनमिति॥ १॥

इति अमिहाभारते कर्णपर्वाण पार्थापयाने पञ्जपञ्जाहासमोऽध्यायः॥ ५५॥

38

यतस्त्वं पुरुषव्यात्र मामेवाद्य जिघांससि । ब्राह्मणेन तपः कार्यं दानमध्ययनं तथा क्षत्रियेण धनुनीस्यं स मवान्त्राह्मणवृवः। मिषतस्ते महाबाही युधि जेप्यामि कौरवान क्ररूव समरे कर्म ब्रह्मवन्धुरसि ध्रुवम्। पवमुक्तो महाराज द्रोणपुत्रः समयन्त्रिय ३५ यक्तं तत्त्वं च संचिन्त्य नोत्तरं किञ्चिदव्रवीत

सञ्जय उवाचा

भीमसेनं च पाञ्चाल्यं चेदिकेकयसंवृतम्। वैकर्तनः स्वयं रुद्ध्या वार्यामास सायकैः

अववीडोणपुत्राय रोषामर्पसमन्वितः।

नैव नाम तब प्रीतिनैव नाम कृतज्ञता

अनुकत्वा च ततः किंचिच्छरवर्षेण पांडवम् छादयामास समरे ऋद्योऽन्तक इव प्रजाः। स च्छाद्यमानस्तु तदा द्रोणपुत्रेण मारिष३७ पार्थोऽपयातः शीव्रं वै विहाय महतीं चमूम्। अपयाते ततस्तिसम् धर्मपुत्रे युधिष्टिरे ३८ द्रोणपुत्रस्ततो राजन्यत्यगात्स महामनाः। ततो युधिष्ठिरो राजंस्त्यक्त्वा द्रौणि महाहवे प्रययो तावकं सैन्यं युक्तः क्राय कर्मणे ३९

तावन्ये धनुषी धेष्ठे शकचापनिमे शुमे।

ततस्ती रभसी युद्धे भातरी खातरं युधि।

ततः ऋदो महाराज तव पुत्रो महारथः।

पाण्डुपुत्री महेष्वासी वारयामास पात्रीभिः१४

प्रगृह्य रेजतः श्रुरी देवपुत्रसमी याधी

दारैर्ववृषतुर्घोरैर्महामेघी यथाऽचलम्

विदध्या ननार पाञ्चाल्यं प्रका पश्चमिरेव च । तथाऽस्य सहारं चापं हस्तावापं च मारिष ॥ श्चरप्रेण सतीक्ष्णेन राजा चिच्छेद संयुगे। तदपास्य धन्नश्ळिलं पाञ्चाल्यः शत्रुकर्शनः अन्यदादस वेगेन धन्मारसहं नवम्। प्रज्वलक्षिय येगेन संरंभाद्रधिरेक्षणः॥ २४ अशोभत महेष्वास्रो धृष्ट्यसः कुतवणः। स पञ्चदश नाराचान् श्वसतः पञ्चगानिव ॥ जिघांसुर्भरतश्रेष्टं घृष्टद्यस्रो व्यपास्त्रत्। ते वर्म हेमविकृतं भिन्वा राज्ञः शिलाशिताः विविश्ववैस्थां वेगात्कञ्ज्वहिणवाससः। सोऽतिविद्धो महाराज प्रत्रस्तेऽतिव्यराजत वसन्तकाले समहान् प्रफुछ इव किंद्यकः। स छिन्नवर्मा नाराचप्रहारैजेंजेरीकृतः॥ २८ धृष्टदमस्य भल्लेन ऋदश्चिच्छेद कार्म्कम् । अथैनं छिन्नधन्वानं त्वरमाणी महीपतिः॥ सायकैर्दशभी राजन भवोर्मध्ये समार्पयत । तस्य तेऽशोभयन्वकं कर्मारपरिमार्जिताः॥ प्रप्रहां पङ्कां यहन्त्रमरा मधुलिप्सवः। तदपास्य धनुश्छिनं धृष्टयस्रो महामनाः॥ अन्यदादत्त वेगेन धनुर्भक्षांश्च षोडश। ततो द्रयौधनस्याभान् हत्वा सृतं च पञ्चभिः धनश्चिरुलेट भलेन जातरूपरिष्कतम्। रथं सोपस्करं छत्रं शाक्तिं खड़ं गढ़ां ध्वजम ॥ महौश्चिच्छेद दशाभिः पत्रस्य तव पार्षतः। तपनीयाङ्गदं चित्रं नागं मणिमयं शामगः॥ ध्वजं कुरुपतेश्छिनं वहशः सर्वपार्थिवाः। दुर्योधनं तु विरथं छिन्नवर्मायुधं रणे॥ ३५ भ्रातरः पर्थरक्षंन्त सोदरा भरतर्षम । तमारोप्य रथे राजन्दण्डधारो जनाधियः॥

अपाहरदसंम्रान्तो भ्रष्टशुम्नस्य पश्यतः। कर्णस्तु सात्यकि जित्वा राजग्रद्धी महाबलः द्रोणहन्तारमुत्रेषुं ससाराभिमुखो रणे। तं पृष्ठतोऽभ्ययाचार्णं शैनेयो वितुदङ्खरैः॥ वारणं जघनोपान्ते विषाणाभ्यामिव द्विषः स भारत महानासीचोधानां समहात्मनाम

त्वदीयानां महारणः।

कर्णपार्धतयोग्रध्ये

न पाण्डवानां नास्माकं योधः कश्चित्पराङमखः॥ प्रत्यहरूयस्ततः कर्णः पञ्जालांस्त्वरितो ययौ । तस्मिन क्षणे नरश्रेष्ठ गज-वाजि-जनक्षयः॥ प्रादरासीदभयतो राजन्मध्यगतेऽहानि। पञ्चालास्त महाराज त्वरिता विजिगीषवः ते सर्वेऽभ्यद्ववन्कर्णे पत्रत्रिण इव द्वमस् । तांस्त्याधिराधिः ऋदो यतमानान्मनास्त्रिनः विचिन्वचिव बाणौधैः समासादयदयगान् । व्याद्यकेतं सदामांणं चित्रं चोद्रायधं जयम्॥ शुक्कं च रोचमानं च सिंहसेनं च दर्जयम्। ते बीरा रथमार्गेण परिवर्जनरोत्तमम्॥ ४५ सजन्तं सायकान् ऋदं कर्णमाहवशोभिनम् यध्यमानांस्त तान्दरात्मनजेन्द्र प्रतापवान॥ अष्ट्राभिरष्टी राधेयोऽभ्यदेयश्विशितः शरैः अभावसास्प्रहाराज स्तपुत्रः प्रतापवान ॥४७ जधान बहसाहस्रान योधान्य खविशारदान जिल्लां च जिल्लाकर्माणं देवापि भद्रभेव च॥ वण्डं च राजन्समरे चित्रं चित्रायुधं हरिम् सिंहकेतं रोचमानं शलमंच महारथम्॥ निज्ञधान ससंक्रद्रश्चेदीनां च महारथान्। तेषामाददतः प्राणानासीदाधिरथेर्वपः ॥ ५० शोणिताभ्यक्षिताङ्गस्य सद्रस्येवीजितं महत् नत्र भारत कर्णेन मातङ्गास्तादिताः शरैः॥ सर्वतोऽभ्यदवन भीताः कर्वन्तो महदाकलम निवेनकर्यो समरे कर्णसायकताहिनाः ॥ ५२ कर्वन्तो विविधान्नादान्वजनन्ना इवाचलाः गज-वाजि-मनस्यैश्च निपतद्भिः समन्ततः॥ रथैश्चाधिरथेर्मार्ने

नैवं भीष्मो न च डोणो नान्ये याघे च तावकाः॥ 48 चकः स्म ताइजंकर्मयाइजंबै कतंरणे। सत्पत्रेण नागेषु हयेषु च रथेषु च॥ नरेषु च महाराज कृते स्म कदनं महत्। म्रामध्ये यथा सिंहो दृश्यते निर्भयश्चरन ॥ पञ्चालानां तथा मध्ये कर्णोऽचरदभीतवत यथा सगगणांस्त्रस्तान्सिही द्वावयते दिशः

समास्तीर्यंत मेदिनी।

पञ्जालानां रधवातान कर्णो द्यद्वावयत्त्रथा। सिहास्यं च यथा प्राप्य

न जीवन्ति सृगाः कचित् ॥

त्तथा कर्णमनुप्राप्य न जिजीवुर्महारथाः। चैश्वानरं यथा प्राप्य प्रतिदह्यन्ति वै जनाः कर्णाभिना वने तहहरथा भारत सञ्जयाः। कर्णेन चेदिकैकेयपाञ्चालेषु च भारत॥ ६० विश्राह्य नाम निहता वहवः शूरसंमताः। सम चासीन्मती राजन्दद्वा कर्णस्य विक्रमम् नैकोप्याधिरथेजीवन्पाञ्चाहयो मोध्यते यथि पञ्चाळान्द्रयधमत्संख्ये सतपत्रः पनः पनः ॥ पञ्चाळानथ निझन्तं कर्णे दुष्टा महारणे। अभ्यधावत्सुसंकृद्धो धर्मराजो युधिष्ठिरः॥ भूष्ट्यस्था राधेयं द्वीपदेयाश्च मारिष। परिवत्रभित्रझं शतश्रश्रापरे जनाः॥ દક शिखण्डी सहदेवश्च नकुलो नाकुलिस्तथा। जनमेजयः शिनेनेप्ता बहवश्च प्रसद्रकाः॥६५ पते पुरोगमा भूत्वा धृष्टयुद्धश्च संयुगे । कर्णमस्यन्तमिष्वस्त्रीर्धेचेहरभितौजसः ॥ ६६ तांस्तत्राधिराथेः संख्ये चेदिपाञ्चाळपांडवान् पको बहनभ्यपतदस्तमान्पन्नगानिव॥ ६७ तैः कर्णस्यामचयुद्धं घोरक्षपं विद्यापते। ताहग्याहकपुरा वृत्तं देवानां दानवैः सह ॥६८ तान समेतान्महेष्वासान शरवर्षीधवर्षिणः। थको ब्यथमदब्यग्रस्तमांसीव दिवाकरः ॥५९ भीमसेनस्त संसक्ते राधेथे पाण्डवैः सह।

वाहीकान्केकयान्मत्स्यान् वासात्यान्मद्रसैन्धवान्॥ यकः संख्ये महेष्वासी योधयन्बह्योभत्। तत्र मर्मस भीमेन नाराचैस्ताडिता गजाः॥ प्रपतन्तो हतारोहाः कम्पयन्ति स्म मेदिनीम्। वाजिनश्च हतारोहाः पत्तयश्च गतासवः॥ शेरते युधि निर्मिन्ना वमन्तो रुधिरं वह। सहस्रहाश्च रथिनः पातिताः पातितायुधाः ॥ ते क्षताः समदृश्यन्त भीमभीता गतासवः। रशिभिः साविभिः सतैः पावातैवीजिभिगंजैः भीमसेनशरैश्छिनेराच्छना वसुधाऽभवत् तत्स्तिस्भतिभवातिष्ठद्वीमसेनभयार्दितम् ॥ दुर्योधनवलं सर्वे निरुत्साहं कृतवणम् । निश्चेष्टं तसलं दीनं बभौ तस्मिन्महारणे ॥७६ प्रसम्बस्निके काले यथा स्यात्सागरी नप । तदत्तव बलं नदै निश्चलं समयस्थितम् ॥

सर्वतोऽभ्यष्टनत्ऋदो

यमदण्डनिभैः शरैः।

मन्यवीर्यवलोपेतं दर्पात्प्रत्यवरोपितम् । अभवत्तव पुत्रस्य तत्सैन्यं निष्प्रमं तदा॥ तद्वखं भरतश्रेष्ठ वध्यमानं परस्परम रुधिरौधपरिक्षित्रं रुधिराई बभूव ह ॥ ७९ जगाम भरतश्रेष्ठ चध्यमानं परस्परम् । स्तपुत्रो रणे कुद्धः पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ भीमसेनः कर्फशापि द्वावयन्तौ विरेजतः। वर्तमाने तथा राहे संग्रामेऽद्भतदर्शने ॥ ८९ निहत्य प्रतनामध्ये संशासकगणान्बहन । अर्जुनो जयतां श्रेष्टो वासुदेवमथाववीत् ॥ प्रभन्नं चलमेति इ योत्स्यमानं जनार्दन । पते द्रवन्ति सगणाः संशतकमहारथाः ॥ अपारयन्तो मद्वाणान्सिहशब्दं सुगा इव । दीर्थते च महत्सैन्यं सृजयानां महारणे ॥ हस्तिकक्षो हासौ कृष्ण केतुः कर्णस्य धीमतः दृइयते राजसैन्यस्य मध्ये विचरतो मदा॥ न च कर्णरणे शक्ता जेतमन्ये महारथाः। जानीते हि भवान् कर्णे वीर्थवन्तं पराक्रमे॥ तत्र याहि यतः कर्णों द्वावयत्येष नो बलम्। वर्जीयत्वा रणे याहि सतपत्रं महारथम ८७ एतन्मे रोचते कृष्ण यथा वा तव रोचते। पतच्छूत्वा वचस्तस्य गोविन्दः प्रहसन्निव॥ अब्रवीदर्जनं तृर्णं कीरवाजाहि पाण्डव। ततस्तव महासैन्यं गोविन्दप्रेरिता ह्याः ८९ हंसवर्णाः प्रविविद्युर्वहन्तः कृष्णपाण्डवी । केशवप्रेरितरध्वैः श्वेतैः काञ्चनभूषणैः ॥ ९० प्रविशक्तिस्तव वलं चतुर्दिशमभिद्यत। मेघस्तनितनिहाँदः स रथो वानरध्वजः ९१ चळत्पताकस्तां सेनां

चलरपता करता विमानं चामिवाविशत । तौ विदायं महासेनां प्रविधी कशवार्जुने ॥ ९२ कृदौ संरम्भरक्ताक्षो विद्याजेतां महासुती । युद्धशोण्डौ समाहतावागती तौ रणाष्ट्यस्य यज्वभिष्ठीं समाहतावागती तौ रणाष्ट्यस्य यज्वभिष्ठीं विनाहती मखे देवाविवाधिक्यों कृद्धौ तौ तु नरङ्यात्री योगवन्ती वस्वतुः ९५ तळशब्देन सपितौ यथा नागी महावने । विवाह्य तु स्थानीकमञ्चसहांश्च फास्मुतः ९५ स्थवरस्युतनामध्ये पाशहरूत द्वानकतः १५ स्थवरस्युतनामध्ये पाशहरूत द्वानकाः ५१ स्थवरस्युतनामध्ये पाशहरूत द्वानकाः ५१

20

संशासकाणान्भूयः पुत्रस्ते समञ्जूच्दतः । ततो रथसहस्रेण द्विरदानां त्रिभिः शतैः ९७ चतुर्वशसहस्रेस्त

चतुरेशसहभेस्तु तुरगाणां महाहवे । द्वाभ्यां शतसहस्राभ्यां पदातीनां च घन्विनाम् ॥ शराणां खब्यख्क्षाणां

शूराणां लब्धलक्षाणां चिदितानां समन्ततः। अभ्यवर्तन्त कौन्तेयं

छाद्यन्तो महारथाः॥

सर्विमेहाराज सर्वतः पाण्डुनन्दनम्।
स च्छायमानः समरे घरेः परबलादेनः १००
वर्शयन् रीद्रमारमानं पाशहस्त इवान्तकः।
निम्नन्तंशकाल्याथः भेक्षणीयतरोऽभवत् १
ततो विखुरसमेवाणैः कार्तव्यवस्तिक्षित्रेः।
निस्तर्तरीम् कारामानिच्छनं किरोदिना २
किरोदिसुजनिक्केंकैः संपत्रिमेहाशरैः।
समाच्छनं वभी सर्वे काद्रवेपीरव प्रमो॥
इक्सपुक्षान्यस्त्राधान्छरानस्त्रतपर्वणः।
अवास्त्रजन्मेवारमा दिस्र सर्वास पाण्डवः ४

मही वियदिशः सर्वाः सम्रदा गिरयोऽपि वा। स्फुटन्तीति जना जहुः

पार्थस्य तळनिःखनात ॥ हत्वा दशसहस्राणि पार्थिवानां महारथः। संशासकानां कौन्तेयः प्रत्यक्षं त्वरितोऽभ्ययात प्रत्यक्षं च समासाद्य पार्थः काम्बोजरक्षितम प्रममाथ बलं वाणैदांनवानिव वासवः॥ प्रचिच्छेदाश महोन हिषतामाततायिनाम । शस्त्रं पाणि तथा बाह्रं तथापि च शिरांस्यत अङ्गाङ्गावयवैश्छित्रैहर्यायुधास्तेऽपतन् भुवि। विष्वग्वाताभिसंभन्ना बहुशाखा इव द्रमाः हरूत्यश्वरथपत्तीनां वातानिधन्तमर्जनम् । सुदक्षिणादवरजः शरवष्ट्याऽभ्यवीवृषत् १० तस्यास्यतोर्धचन्द्राभ्यां बाह् परिघसन्निभी पूर्णचन्द्राभवकं च क्षरेणाभ्यहरच्छिरः ११ स पपात ततो वाहात्सलोहितपरिस्रवः। मनःशिलागिरेः शृङ्गं वज्रेणेवावदारितम् १२ सदक्षिणादवरजं काम्बोजं ददशहंतम्।

प्रांशुं कमलपत्राक्षमत्यर्थे प्रियद्शेनम् ॥ १३ काञ्चनस्तम्भसदशं भिन्नं हेमगिरि यथा।

ततोऽमवत्युनर्युन्दं चोरमत्यर्थमद्भुतम् ॥१४
नानावशाश्च योधानां वभुद्युन्तव युक्त्यताम् ।
एकेपुनिहतैरण्येः काम्योजैयवनैः प्रकेः ॥१५
नोणिताक्तित्वत्यः काम्योजैयवनैः प्रकेः ॥१५
रथैर्ह्नताभ्यद्गतेश्च हतारोहेश्च चाजिमिः ॥१६
द्विर्त्येश्च हतारोहेश्च माजिमिः ॥१६
द्विर्त्येश्च हतारोहेश्च माजिमिः ॥१६
द्विर्त्येश्च हतारोहेश्च माजिस्यः ॥
वास्त्रमाय्येन महाराज कृतो घोरो ।
वर्ष्यास्येन महाराज कृतो घोरो ।
वर्ष्यास्येन महाराज कृतो घोरो ।

विधुन्वानो महच्चापं कार्तस्वरविभूषितम् । आददानः शरान् शोरान्

खरइमीनिव भास्करः॥ क्रोधामर्पविवृत्तास्यो लोहिताक्षो बसौ बली अन्तकाले यथा कुद्धो भृत्युः कि करदण्डसत ततः प्रासुजदुशाणि शरवर्षाणि सहशः। तैर्विस्पृष्टेर्महाराज व्यद्भवत्पाण्डवी चमः २१ स दृष्टेव तु दाशाई स्यन्दनस्यं विशापते। पुनः प्रासुजदुश्राणि शरवर्षाणि मारिष २२ तैः पतन्त्रिमेहाराज दौणिसकैः समन्ततः। सञ्छादिती रथस्यी तावुभी कृष्णधनअयी २३ ततः शरशतैस्तीक्ष्णैरश्वत्थामा प्रतापवान्। निश्चेष्टी तावभी युद्धे कृत्वा माधवपाण्डवी॥ हाहाकतमभूत्सर्वे स्थावरं जङ्गमं तथा। चराचरस्य गोप्तारी इहा संछादिती हारै:२५ सिजनारणसंघाश्च संपेतस्ते समन्ततः। चिन्तयन्तो भवेदच लोकानां खरत्यपीति च न मया तादशो राजन् दृष्टपूर्वः पराकमः। संग्रामे यादशो द्रौणेः कृष्णौ संछादयिष्यतः ॥ द्रौणेस्त धनुषः शब्दमहितत्रासनं रणे। अश्रीषं बहुशो राजन सिंहस्य निनदो यथा॥ ज्या चास्य चरतो युद्धे सव्यदक्षिणमस्यतः। विद्यवस्ववसध्यस्या स्नाजमानेव साऽभवत्र९ स तथा क्षिप्रकारी च इटहस्तश्च पाण्डवः। प्रमोहं परमं गत्वा प्रेक्षन्तं द्वोणजं ततः॥ ३० विक्रमं विहतं मेने आत्मनः स महायशाः। तस्यास्य समरे राजन्वपरासीतसदर्दशम्॥३१ द्रीणिपाण्डवयोरेवं वर्तमाने महारणे। वर्धमाने च राजेन्द्र द्रोणपुत्रे महाबले॥ ३२ हीयमाने च कौन्तेये कृष्णे रोषः समाविशत स रोषान्निःश्वसन् राजन्निदंहन्निव चक्क्ष्या॥ द्रौणि हापर्यत्संग्रामे फाल्गुनं च मुहुर्मुहुः। ततः कुद्धोऽब्रवीत्कृष्णः पार्थं सप्रणयं तदा ३४ अत्यद्भुतिमदं पार्थ तव पश्यामि संयुगे। अतिशेते हि यत्र त्वां द्रोणपुत्रोऽद्य मारत३५ किच्छीर्यं यथापृर्वं भूजयोर्वो बलं तव। कचिचत्ते गाण्डिवं हस्ते रथे तिष्ठासि चार्जुन किचत्कुशिलनो बाह् सुष्टिवी न व्यशीर्यत उदीर्यमाणं हि रणे पदयामि द्रौणिमाहवे॥३७ गुरुपुत्र इति छोनं मानयन भरतर्षभ। उपेक्षां कुरु मा पार्थ नायं काल उपेक्षितम्॥ एवमुक्तस्तु कृष्णेन गृह्य महाश्चतुर्दशः। स्वरमाणस्त्वराकाळे द्रौणेर्धनुरथाच्छिनत्॥

ध्वजं छत्रं पताकाश्चरथं शक्ति गदांतथा। जबुदेशे च सुभृशं वत्सदन्तैरताडयत् ॥४०-स मूर्छी परमा गत्वा ध्वजयप्टि समाश्रितः। तं विसंबं महाराज रात्रुणा भृरापीडितम् ४१ अपोवाह रणात्सतो रक्षमाणो धनअयः एतस्मिन्नेव काळे च विजयः शत्रुतापनः॥४२ व्यहनत्तावकं सैन्यं शतशोऽथ सहस्रशः। पश्यतस्तस्य वीरस्य तव पुत्रस्य भारत ४३ प्वमेष क्षयो वृत्तस्तावकाना परैः सह। करो विशसनो घोरो राजन दुर्मित्रतेतवध्धः संशप्तकांश्र कीन्तेयः कुरुंश्चापि वृकोद्रः। वसुषेणश्च पञ्चालान् क्षणेन व्यथमद्रणे वर्तमाने तथा रौद्रे राजन्वीरवरक्षये। उत्थितान्यगणेयानि कवन्धानि समन्ततः ४६ युधिष्ठिरोऽपि संग्रामे प्रहारैगढिवेदनः। क्रोशमात्रमपकस्य तस्था भरतसत्तमः ॥१४७

इति श्रीमहामारते कर्णपर्वणि संकुलयुद्धे षट्पञ्चाद्यासारेऽध्यायः ॥ ५६ ॥

40

सञ्जय उवाच।

दुर्योधनस्ततः क्षेणुरोन्य भरतर्थम् । अवधीनमङ्गाजं च तथैवान्यांश्च पार्थिवान् ॥ यदण्डेयतःस्त्राप्तं च तथैवान्यांश्च पार्थिवान् ॥ यदण्डेयतःस्त्राप्तं च तथैवान्यांश्च पार्थिवान् ॥ यदण्डेयतःस्त्राप्तं च तथैवान्यांश्च पार्थिवान् ॥ विद्याः कर्षे ट्यापां युद्ध्यतां युधि इष्टं भवति राधेय तिहदं समुपश्चितम् ६ हत्वा च पाण्डवान्युद्धेस्पीतामुर्वामवान्त्यय्य ४ वृद्धांचनस्य तरुहृत्वा चचनं स्वियर्थमाः। हृद्धांचनस्य तरुहृत्वा चचनं स्वयंचाः पत्राप्तं स्वयंचाः भवतः ममुविते तस्मिन् दुर्योधनस्य तदा। इर्पयंद्यताचनामां भवतां चापि पद्यतास् स्यस्तास्त्रों मम पिता भ्रष्टगृक्षेन पातितः ७

स तेनाहममर्पेण मित्रार्थे चापि पार्थिया। सत्यं वा प्रतिजानामि तद्वांक्यं मे निवोधतः पृष्टग्रुसमहत्वाऽहं न विमोध्यामि दंशनम् । अमृतायां प्रतिज्ञायां नाई स्वर्गमवाष्ट्रयाम् ॥९ अर्जुनो सोमसेनञ्ज योथो यो रक्षिता रणे। पृष्टग्रुसस्य तं संक्ये निद्दनिष्यामि सायकैः॥ प्रवसुक्ते ततः सर्वां सहिता भारती चसूः। अभ्यद्भवत कौन्तेयांस्त्या ते चापि पाण्डवाः स संनिपातो रथयूपपानां

बभूव राजचितिभीमक्षः। जनस्रयः काल्युगान्तकस्यः प्रावर्तेनामे कुरुख्यानाम् ॥ १६ ततः प्रवृत्ते युष्टि संप्रद्वारे भृतानि सर्वाणि सर्ववतानि। स्रासन्तमेतानि सद्दाप्तरोभि-विद्वस्रागणिनि नरप्रवीरात्॥ १६

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाण नैरुकण्ठीये भारतभावदीपे षट्पश्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ ५७ दुर्योधन इति ॥ १ ॥ पांडवा अपि करियान-भ्यत्वतेति शेषः ॥११॥ कालयुगान्तः महाप्रलयः ॥१२॥

88

दिद्येश्च माल्यैर्विविधेश्च गन्धै-

रणे स्वकर्मीद्वहतः प्रवीरा-

दिंद्येश रत्नैर्विविधेर्नराप्यान।

नवाकिरम्प्सरसः प्रहष्टाः॥

सा दिह्यमाच्यैरवकीर्यमाणा सुवर्णपुर्वेश्व द्वारेविचित्रैः । नक्षत्रसङ्घेरिव चित्रिता यीः क्षितिवसी योधवरेविचित्रा॥ ११ क्रोरहनपिक्षादणि साधवादै-

श्चित्तवभा बाधवरावाच्या । ११ ततोऽन्तरिक्षादिष साधुवादै-वादिव्रघोषैः समुदीर्यभाणः । ज्याघोषनेभिस्वननादिच्यः समाकुटः सोऽभवस्तप्रहारः ११

समीरणस्ताश्च निषेदय गम्धान् तत् सिषेव सर्वानिप योधमुख्यान्। निषेद्वमाणास्त्वनिष्ठेन योधाः परस्परम्ना धरणां निषेद्वः॥ १५

१४

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि अध्यत्थामप्रतिकायां सप्तपञ्चादात्तमोऽध्यायः॥ ५७॥

46

पद्दय भारत चापानि दक्षपष्टुणिन घन्विनाम् । भृतानामपविद्धानि कलापश्चि महाधनान्॥ जातरूपमयैः पुङ्कैः दारांश्चानतपर्वणः ।

तैलधौतांश्च नाराचान् निर्मुकान्पन्नगानिव हस्तिदन्तत्सक्त् खडान् जातकपपरिष्कृतान्। वर्माणि चापविद्यानि

हक्मगर्भाणि मारत॥ १३ सुवर्णविकृतान् प्रासान् हाकीः कनकभूषणाः जास्त्रुनदमयैः पट्टैबेद्धाश्च विपुला गदाः १४

जातरूपमयीअर्धाः पहिज्ञान् हेमभूषणान् । दण्डैः कनकचित्रेञ्ज विद्याविद्धान्परश्चधान् अयःकुन्ताञ्च पतितान् द्वस्टानि ग्रुरूणि च ।

शतप्रीः पहय चित्राश्च विपुछानपरिघांस्तथा ॥ १६ चक्राणि चापविद्धानि तोमराश्च महारणे । नानाविधानि शस्त्राणि प्रगृह्य जयगृद्धिनः॥

सञ्जय उवाच ष्वमेष महानासीत्संग्रामः पृथिवीक्षिताम् कुद्धेऽर्श्वने तथा कर्णे भीमसेने च पाण्डवे १ द्वीणपुत्रं पराजित्य जित्वा चान्यान्महारथान् अववीदर्जनो राजन्वासदेवमिदं वचः॥ पश्य कृष्ण महाबाहो द्रवन्तीं पाण्डवीं चम्म कर्ण पर्य च संग्रामे कालयन्तं महारथान् ३ न च पश्यामि दाशाई धर्मराजं युधिष्ठिरम्। नापि केतर्युधां श्रेष्ठ धर्मराजस्य दश्यते विभागश्चावशिष्ठोऽयं दिवसस्य जनादेन। न च मां घातराष्ट्रेषु कविद्यध्यति संयुगे॥ तस्मात्त्वं मत्त्रियं कुर्वन्याहिँ यत्र युधिष्टिरः। दृष्टा कुरालिनं युद्धे धर्मपुत्रं सहानुजम् ॥ ६ पुनर्योद्धाऽस्मि वाष्णेय शत्रुभिः सह संयुगे। ततः प्रायाद्रथेनाद्य बीभत्सोर्वचनाद्धरिः ७ यतो युधिष्ठिरो राजा सञ्जयाश्च महारथाः। अयुध्यस्तावकैः सार्धे ऋत्युं कृत्वा निवर्तनम् ततः संग्रामभूमि तां वर्तमाने जनक्षय। अवेक्षमाणो गोविंदः सत्यसाचिनमववीत॥ पद्य पार्थ महारौद्रो वर्तते भरतक्षयः। पृथित्यां क्षत्रियाणां वै दुर्योधनकृते महान्॥

> नैलकण्ठीये भारतमावदीपे सप्तपद्मादातमोऽध्यायः ॥ ५७॥ ५८ प्रथमिति ॥ १ ॥

स्वक्री आभिमुख्येन प्रहारसहनादि उद्दहतो निर्वोहुन् ॥१४॥ समीरणः सिवेनेत्यन्वयः । परस्परं प्रन्ति ते परस्प-रेणः मारिता इत्यर्थः ॥१५॥ इति श्रीमहामारते कर्णपर्वणि जीवन्त इव दृश्यन्ते गतसस्वास्तरस्विनः। गदाविमथितैगाँत्रेभुंसलैभिन्नमस्तकान्॥ १८ गज-वाजि-रथञ्जुण्णास्पदय योधान्सहस्रदाः मनुष्य-हय-नागानां शरशत्व्यष्टिपहिशैः १९ परिवेरायसैवॉरेरयस्कुन्तैः परेश्वधैः। शरीरैवेद्धभिश्छिक्षेः शोणितीधपरिप्रतैः॥ गतासभिरमित्रहासंवृता रणभूमयः। बाहुभिश्चन्दनादिग्धैः साङ्गदैहेंमभूषितैः २१ सतलकैः सकेयूरैमीति मारत मेदिनी। साङ्ग्रालिभैभ्जाभैश्च विप्रविद्वीरलङ्कतैः ॥ हस्तिहस्तोपमाश्चिक्षेक्क्सिश्च तरस्विनाम्। बद्ध भुडामणिवरैः शिरोभिश्च सकुण्डलैः २३ पतितेऋषभाक्षाणां विराजति वसन्धरा। कबन्धैः शोणितादिग्धैश्चित्रगात्रशिरोधरैः भूभौति भरतश्रेष्ठ शान्ताचिभिरिवाशिभिः। रथांश्च बहुधा सम्रान् हेमिकिङ्किणिनः श्रुभान्

वाजिनश्च हतान्परय

निर्काणांन्त्राच् राराहतान्।
अनुकर्षां जुपासङ्गान्
पताका विविधय्वजान्॥ २६
रथिनां च महाशंखान्
पाणुरांश्च प्रकीर्णकान्।
निर्स्तजिहान्, मातङ्गान्
रथानान् पर्वतेषमान्॥ २७
वैजयन्ती विविध्या हताश्च गजवाजिनः।
वारणानां परितोमांस्तयेवाजिनकस्वलान्॥

विपारितिविश्वांक्ष
कथ्यित्राच्याकुशान् ।कथ्यित्राच्याकुशान् ।महद्भिः पतितैगैजैः ॥ २
बेदूर्यव्याक्ष ग्रुमान्
पतिताक्ष्कुशान्भ्रति ।
बद्धाः सादिभुजांश्रेषु
सुवर्णविक्वताः कशाः ॥ ३

सुवर्णविकृताः कराः॥ ३० विचित्रमणिचित्रांश्च जातरूपपरिष्कृतान् । अश्वास्तरपरिस्तोमात्राङ्गवान्पतितान् सुवि चूडामणीचरेन्द्राणां विचित्राः काञ्चनस्त्राः। छत्राणि चापविद्यानि चामरब्यजनानि च॥ चन्द्र-नक्षत्रभासिश्च वद्त्रैश्चाकुण्डळैः । क्लुमइमश्चमिरस्ययं वीराणां समल्कुतः ॥ वद्त्रैः पद्य संक्रजां महीं शोणितकदेनाम् । स्वान्यस्यान्यस्य कुजमानान्समततः॥ उपास्यमानान् बहुशोः त्यस्त्रास्त्रीवैद्याप्तं ज्ञातिभः सहितास्त्रन्तरं रोदमागैश्चैद्वर्शेदः ३९

द्युत्कान्तानपरान्योधां-श्छादयित्वा तरास्विनः। पुनर्युद्धाय गच्छन्ति

जयगृद्धाः प्रमन्यवः ॥ ३६ अपरे तत्र तत्रेव परिधावन्ति सानवाः । क्षातिभिः पतितैः श्रदैर्याच्यमानास्त्रवोदकम् जळार्थं च गताः केचिन्निष्पाणा बहवोऽजुन समिवृत्ताश्च ते श्रामस्तान्वै दश्चा विचेतसः

जुराच्य पासूरास्यान्य दक्षा जलं त्यकत्वा प्रधावन्ति कोशमानाः परस्परम् ।

जलं पीरवा स्वतान्षय
पिवताऽन्यांश्व मारिष ॥ १९
पिरत्यज्य शियानन्ये वाम्यवान्यामध्यशियाः
स्थान्ताः समद्दयन्त तत्र तत्र महारणेषठ
तथा परावरश्रेष्ठ सन्वद्योष्ठपुदान्यः।
सुद्वरीक्षृदिक्षेत्रीः प्रक्षमाणान्समन्ततः॥ ॥१९
पर्व द्वर्वस्तता कृष्णा यथौ यत्र युधिष्ठरः।
अर्जुनश्चापि नुपतेदेशनार्थं महारणे॥ ४२
याहि याहीति गोविन्यं सुदुर्धेषुर्वादयत्।
तां गुद्धसूर्ति पार्थस्य दशेथित्वा च माधवः
स्वरमाणस्ततः कृष्णः पार्थमाह शनैरिद्धः।

पद्य पांडव राजानमुप्यातांश्च पार्षिवान् कर्ण पद्य महारङ्गे उन्छल्तांस्य पावक्ष । । अक्षी मीमो महेष्यासः सिश्चृतो रणं प्रति तमेते विनिवर्तन्ते घृष्टगुसपुरोगमाः। पञ्चालखुखपानां च पाण्डवानां च थे सुष्क्ष निवृत्तेश्च पुनः पार्थेसं शुद्धलं महत । कीरवान्द्रवतो शेष कर्णो रोध्य तेऽजुन ॥ अन्तकप्रतिमो वेगे शक्तुत्यपराक्षमः। असी पच्छति कीरव्य द्रौणिः शक्तुस्तां वरः तमेव प्रदूतं संब्धे घृष्टणुसो महारुषः। अनुप्रपाति संप्रामे हतान्परच च खुखपान् ॥ अनुप्रपाति संप्रामे हतान्परच च खुखपान्॥

किंकिणिनः किंकिणीमन्तः शीक्षादित्वादिनिः ॥ २५ ॥ प्रकीर्णकान् वामरान् 'प्रकीर्णकं वामरे स्वादिस्तरे ना तुरंगमे ' इति मेडिनी ॥ २० ॥

सर्वमाह सुदुर्धर्षो वासुदेवः किरीटिने। ततो राजन्महाघोरः प्रादुरासीन्महारणः ॥ सिंहनादरवाश्चेव प्रादुरासन्समागमे। उमयोः सेनयो राजन सृत्युं कृत्वा निवर्तनम् एवमेष क्षयो वृत्तः पृथित्यां पृथिवीपते । तावकानां परेषां च राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥५२

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि बासुदेववाक्ये अष्टपञ्चाशत्त्रमोऽध्यायः॥ ५८॥

पुर

सञ्जय उवाच। ततः पुनः समाजग्मुरभीताः कुरुस्ञुयाः। युधिष्टिरमुखाः पार्थाः स्तपुत्रमुखा वयम्॥ ततः प्रववृते भीमः संग्रामो लोमहर्षणः। कर्णस्य पाण्डवानां च यमराष्ट्रविवर्धनः॥ २ तस्मिन्पवृत्ते संग्रामे तुम्रले शोणितोदके। संशप्तकेषु शूरेषु किंचिच्छिष्ठेषु भारत॥ ३ भ्रष्टद्यम्भो महाराज सहितः सर्वराजाभिः। कर्णर्भेवाभिददाव पाण्डवाश्च महारथाः॥ ४ आगच्छमानांस्तान्संख्ये प्रहृष्टान्विजयैषिणः द्घारैको रणे कर्णो जलौद्यानिव पर्वतः॥५ समासाद्य तु ते कर्ण ब्यशीर्यन्त महारथाः। यथाचळं समासाय वायोंघाः सर्वतादिशम तयोरासीन्महाराज संप्रामो लोमहर्षणः। भृष्टद्युद्धस्तु राधेयं दारेणानतपर्वणा ॥ ताड्यामास समरे तिष्ठ तिष्ठेति चात्रवीत। विजयं च धनुः श्रेष्ठं विधुन्वानो महारथः॥ पार्वतस्य घनुश्छित्वा शरांश्चाशाविषोपमान ताडयामास संभुद्धः पार्षतं नवाभिः शरैः ॥९ ते वर्म हेमविकृतं भित्त्वा तस्य महात्मनः। शोणिताक्ता ध्यराजन्त शक्रगोपा इवानघ तद्पास्य धनुश्छिनं धृष्टदुम्नो महारथः। अथान्यद्वनुरादाय शरांश्चाशीविषोपमान॥ कर्णे विद्याध सप्तत्या शरैः सन्नतपर्वाभेः । तथैव राजन्कर्णोंऽपि पार्षतं शत्रुतापनस्॥ छादयामास समरे शरेराशीविषोपमैः। द्वोणशत्रुर्महेष्वासो विख्याध निशितैः शरैः तस्य कर्णों महाराज दारं कनकभूषणम् ।

प्रषयामास संक्रुद्धो सृत्युद्ग्डामेवापरम् ॥ तमापतन्तं सहसा घोरकपं विशापते। चिच्छेद शतधा राजव्दीनेयः क्रतहस्तवत दृष्टा विनिहतं बाणं दारैः कर्णों विद्यापते। सात्यकि शरवर्षेण समन्तात्पर्यवारयत्॥ विद्याध चैनं समरे नाराचैस्तत्र सप्ताभिः। तं प्रत्यविध्यच्छैनेयः इरिहेंमपरिष्कृतैः॥ १७ ततो युद्धं महाराज चक्षःश्रोत्रभयानकम्। आसद्धिरं च चित्रं च प्रेक्षणीयं समन्ततः॥ सर्वेषां तत्र भूतानां छोमहर्षोऽभ्यजायत। तद् दृष्ट्वा समरे कर्म कर्णशैनेययोर्नूप॥ एतस्मिन्नन्तरे द्रीणिरभ्ययात्सुमहाबलम्। पार्वतं शत्रुदमनं शत्रुवीर्यासनाशनम् ॥ २० अभ्यभाषत संक्रुद्धो द्रौणिः परपुरंजयः। तिष्ठ तिष्ठाच ब्रह्मघ्न न मे जीवन्विमोध्यसे॥ इत्युक्त्वा सुभृशं वीरं शीवकृक्षिशितैः शरैः पार्षतं छादयामास घोररूपैः सुतेजनैः॥ २२ यतमानं परं शक्तया यतमानो महारथः। यथा हि समरे द्रोणः पार्वतं वीक्ष्य मारिष तथा द्रीणि रणे दृष्टा पार्षतः परवीरहा। नातिहृष्ट्यमा भूत्वा मन्यते मृत्युमात्मनः॥ स ज्ञात्वा समरेत्मानं शस्त्रेणावध्यमेव तु। जवेनाम्याययौ दौणि कालः कालमिव क्षये द्रौणिस्तु दृष्टा राजेन्द्र धृष्टद्रस्नमवस्थितम्। कोधेन निःश्वसन्वरिः पाषतं ससुपाद्रवत्॥ तावन्योन्यं तु दृष्टैव संरंभं जग्मतुः परम् । अथाब्रवीत्महाराज द्रोणपुत्रः प्रतापवान्॥

इति श्रीमहासारते कर्णपर्वाण नैलकण्ठीये सारतमानदीपे अष्टपश्चाशसमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

ततः पुनः समाजग्रासिति ॥१॥

33

श्रृष्टगुद्धं समीपस्थं त्वरमाणो विद्यापते। पञ्जाळापसदाद्य त्वां प्रेथपिष्यामि मृत्यवे पापं हि यत्वया कर्म झता द्वोणं पुरा कृतय अद्य त्वां तत्क्यये तह यथा न कुराळं त्या।

अद्य त्वा तप्त्यत तक्षु यथा न कुराल तथा। अपरक्षमाणः पार्थेन यदि तिष्ठसि संखुने। नापकामाणः पार्थेन यदि तिष्ठसि संखुने। नापकामाले वा मृढ सत्यमेतद्ववीमि ते॥ पवसुक्तः प्रतापवान्। प्रतिवाक्ष्में स प्वासिमामको दास्पते तव॥ येनैव ते पितुर्देशं यतमानस्य संखुने। यदि तावस्मया द्वीणी निहृती ब्राह्मणव्यवः।। यदि तावस्मया द्वीणी निहृती ब्राह्मणव्यवः।।

त्वामिदानीं कथं युद्धे न हनिष्यामि विक्रमात्। पवसुकत्वा महाराज सेनापतिरमर्थणः॥

निशितेनातिवाणेन द्रौणि विस्याध पार्षतः। ततो द्रौणिः सुसंकुद्धः शरैः संनतपर्वभिः॥ आच्छादयहिशो राजन् ध्रष्टतसम्य संयुगे। नैवान्तरिक्षं न दिशों नापि योधाः समंततः दृश्यन्ते वै महाराज शरैश्छन्नाः सहस्रशः। तथैव पार्वतो राजन द्रौणिमाहवशोभिनम शरैः संछादयामास स्तपुत्रस्य पश्यतः। राधेयोऽपि महाराज पञ्चालान्सह पाण्डवैः द्रीपदेयान्युधामन्युं सात्यार्के च महारथम्। एकः संवारयामास प्रेक्षणीयः समन्ततः॥३८ धृष्ट्यंत्रस्त समरे द्रौणेश्चिच्छेद कार्सुकम्। तदपास्य धनुद्रौणिरन्यदादाय कार्म्रकम्॥ वेगवान्समरे घोरे शरांश्चाशीविषोपमान्। स पार्वतस्य राजेन्द्र धनुः शक्ति गदां ध्वजं हयान्सतं रथं चैव निमेषाद्यधमच्छरैः। स चिछन्नधन्या थिरथो हताभ्यो हतसारथिः खड़मादत्त विप्रलं शतचन्द्रं च भाजमत्। द्रौणिस्तदपि राजेन्द्र भहैः क्षिप्रं महारथः॥ चिच्छेद समरे वीरः क्षिपहस्तो दढायुधः। रथादनवरूढस्य तद्द्वतमिवाभवत्॥ भृष्युम्नं हि विरथं हताश्वं छिन्नकार्भुकम्। शरैश बहुधा विद्यमस्त्रेश शकलीकृतम्॥ ४४

नाशकद्भरतश्रेष्ठ
यतमानो महारथः।
तस्यान्तमिषुभी राजन्
यदा द्रौणिर्न जिम्मवान्॥ - ६

अथ त्यक्त्वा घनुर्वीरः पार्षतं त्वरितोऽन्वगात् । आसीदाष्ठवतो वेग-

स्तस्य राजन्महात्मनः ॥ गरुडस्थेव पततो जिच्छोः पद्मगोत्तमम्। एतस्मिनेव काले त माधवोऽर्जनमञ्ज्ञीत ॥ पश्य पार्थ यथा द्रौणिः पार्षतस्य वधं प्रति यत्नं करोति विपुलं हन्याचैनं न संशयः॥ तं मोचय महाबाहो पार्पतं राजकर्रान। द्रौणेरास्यमनप्राप्तं मृत्योरास्यगतं यथा ॥४९ एवस्रकत्वा महाराज वासुदेवः प्रतापवान्। प्रैषयत्तरगांस्तव यत्र द्रौणिव्यवस्थितः ॥ ५० ते हयाश्चन्द्रसंकाशाः केशवेन प्रचोदिताः। आधिवन्त इव द्योम जग्मद्रौणिरथं प्रति॥ हर्षाऽऽयाती महावीर्यावुमी कृष्णधनअयौ। धृष्टयस्वधे यत्नं चके राजन्महाबलः॥ ५२ विकाष्यमाणं दक्षेत्र भ्रष्ट्यसं नरेश्वर शरांश्चिक्षेप वै पार्थी द्रौणि प्रोत महाबळः॥ ते दारा हेमविकृता गाण्डीवप्रेषिता भृदाम्। द्रौणिमासाद्य विविद्यवेटमीकमिव पन्नगाः॥ स विद्धस्तैः शरैघाँरैद्वीणपुत्रः प्रतापवान् । उत्सुज्य समरे राजन्पाञ्चाब्यममितीजसम् रथमारुकहे वीरो धनअयशरार्वितः । प्रगृह्य च घतुः श्रेष्ठं पार्थं विद्याघ सायकैः॥ एतस्मिन्नन्तरे वीरः सहदेवी जनाधिप । अपोवाह रथेनाजी पार्षतं रावृतापनम् ॥५७ अर्जुनोऽपि महाराज दौर्णि विख्याध पत्रिभिः तंद्रोणपुत्रः संकृद्धो बाह्वोक्रस्सि चार्पयत्॥ कोधितस्त रणे पार्थो नाराचं कालसंमितम द्रोणपुत्राय चिक्षेप कालदण्डमिवापरम् ॥५९ ब्राह्मणस्यांसदेशे स निपपात महाद्यातिः । स विद्वलो महाराज शरवेगेन संयुगे ॥ ६० निवसाद रथोपस्थे बैक्कव्यं च परं ययौ । ततः कर्णौ महाराज ब्याक्षिपद्विजयं धनुः वर्जुनं समरे कुद्धः प्रेक्षमाणी मुहुर्मुहुः । हैरथं चापि पार्थेन कामयानी महारणे॥ ६२ विद्वलं तंत्र वीश्याथ द्रोणपुत्रं च सार्थाः। अपोवाह रथेनाजी त्वरमाणो रणाजिरात॥ अधोत्कष्टं महाराज पञ्चालैर्जितकाशिभिः। मोक्षितं पार्षतं रष्टा द्रोणपुत्रं च पीडितम ॥

चादित्राणि च दिटयानि प्रावाद्यन्त सहस्रद्राः सिंहनादांश्च चकुस्ते दृङ्गा संख्ये तदद्रुतम् ॥ एवं कुरवाऽप्रवीरपार्था वासुदेवं घनक्षयः।

याहि संशप्तकान् कृष्ण कार्यमेतत्परं मम ॥ ततः प्रयातो दाशाही श्रुत्वा पाण्डवभाषितम् रथेनातिपताकेन मनोमाहतरहसा ॥ ६७

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि द्रौण्यपयाने ऊनपष्टितमोऽध्यायः॥ ५९/॥

६०

सञ्जय उवाच ।

पतस्मिन्नस्तरे कृष्णः पार्यं चचनमज्ञवीत । वृश्यंस्तिव कीन्त्यं धर्मराजं चुित्रशिरस् ॥१ पत् पाण्डव ने स्नाता धारेराहे स्वावकः । जिवासि मेर्सेट्रस्वावकः । जिवासि मेर्सेट्रस्वावि स्वावकः चुत्रद्वेतेदाः चुत्रिक्षेट्र महास्मानं परीप्सानो महावकाः ३ पत् चुर्योधनः पार्थं रथानीकन देशितः । राजा सर्वस्य कोनस्य राजानमञ्ज्यावि ॥ जिवासि स्वावकः प्राचित्रः । स्वाविष्यसम्हर्याः सर्वप्रस्वविषयान्त्रः । । १ जिवासि स्वावकः । १ स्वाविष्यसम्हर्याः सर्वप्रस्वविषयान्त्रः । ॥ १ स्वाविष्यस्त्रावा स्वाविष्यस्त्राविष्यस्त्रावा स्वाविष्यस्त्रावा स्वाविष्यस्त्रावा

पद्य सात्वतभीमाभ्यां निरुद्धाधिष्ठिताः पुनः। जिह्वीर्षवोऽमृतं दैत्याः द्याकाग्निभ्याभिवासकृत्।।

एते बहुत्वास्वरिताः पुनर्गच्छिन्त पाण्डवम् स्रुद्धमित्व वार्योचाः प्राहृद्काले महारथाः॥ नद्गनः सिंहुनादांश्च श्रमन्त्रश्चापि वार्शियाः॥ बलवन्तो महेण्यासा विधुन्वम्तो धर्मृषि च॥ सृत्योंद्वेश्वगतं मन्ये कुन्तीपुत्रं चुश्चिष्टिरम् । हृतम्मौ च कौन्तेयं दुर्योधनवदां गतम्॥२० वथाविश्वमनीकं तु चांतराष्ट्रस्य पाण्डव।

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणे नैलकण्ठीये भारतभावदीपे ऊनपष्टितमोऽष्यायः ॥ ५९॥

पतस्मिश्चिति ॥ १ ॥ नरोत्तमं वदान्यं रक्नोत्तम-मिति पाठे काथनं ताढि उरक्रद्यानां मध्येऽत्युत्तमम् ॥ ६॥ जिद्वीषेयो युधिष्ठिरं हर्त्वमिष्कन्तः निरुद्धाः सन्तोऽपि

नास्य शकोऽपि सुच्येत संप्राप्तो बाणगोचरम् द्रयोधनस्य वीरस्य शरीधान् शीघ्रमस्यतः। संकद्धस्यान्तकस्येव को वेगं संसहेद्रणे ॥१२ दर्योधनस्य वीरस्य द्वीणेः शारद्वतस्य च । कर्णस्य खेषवेगो वै पर्वतानिप ज्ञातयेत १३ कर्णेन च कतो राजा विस्तवः शत्रतापनः। बळवाँळुघुहस्तश्च कृती युद्धविशारदः ॥१४॥ राधेयः पाण्डबश्रेष्ठं शक्तः पीडियतं रणे। सहितो धृतराष्ट्रस्य पुत्रैः श्रूरैर्महाबलैः ॥ १५ तस्यैभिर्युध्यमानस्य संग्रामे संशितात्मनः। अन्यैरपि च पार्थस्य कतं कर्म महारथैः॥ १६ उपवासक्रशो राजा भृशं भरतसत्तमः। ब्राह्में बलें स्थितों होष न आत्रे हि बलें विभः॥ कर्णेन चासियक्तोऽयं भूपतिः शत्रुतापनः। संशयं समनुपातः पाण्डवो वै युधिष्ठिरः १८ न जीवाति महाराजो मन्ये पार्थ युधिष्ठिरः। यद्गीमसेनः सहते सिंहनादममर्षणः॥ १९ नर्दतां घार्तराष्ट्राणां पनः पनर्रारेदमः। धमतां च महाशंखान्संत्रामे जितकाशिनाम् यधिष्ठिरं पाण्डवेयं हतेति भरतर्षेश । संचोदयत्यसौ कर्णा धार्तराष्ट्रान्महाबळान् स्थणाकर्णेन्द्रजालेन पार्थपाञ्चपतेन च। प्रच्छादयन्ति राजानं शस्त्रजालैर्भेद्रारथाः।

अभिष्ठिताः ॥ ०॥ तस्य युचिष्ठिस्य कम कर्तव्यं परा-जवास्त्रमम् एमिर्डुवींबनादितम् ॥१६॥ रात्र हेतुः बाढो बस्ते समायां सात्रे बस्ते तिष्ठरस्य ॥ १० ॥ इत नावायतेति कर्णश्चीदयतीति सम्बन्धः ॥ २१ ॥ स्यावस्योतं गन्यबेदम् स्थावस्य गान्यबेदम् इन्द्रवास्न-मयं तत् ॥ २३ ॥ आतरो हि कतो राजा संनिषेट्यश्च भारत। यथैनमनवर्तन्ते पञ्चालाः सह पाण्डवैः ॥६३ स्वरमाणास्त्वराकाले सर्वेदास्त्रसतां वराः। मज्जन्तमिव पाताले बलिनोऽप्यजिजहीर्षवः न केतर्दश्यते राज्ञः कर्णेन निष्ठतः शरैः। पञ्चतीर्थमयोः पार्थ सात्यकेश्च शिखण्डिनः ध्रष्ट्रधमस्य भीमस्य शतानीकस्य वा विसी। पञ्चालानां च सर्वेषां चेदीनां चैव भारत॥ एष कर्णों रणे पार्थ पाण्डवानामनी किनीम। शरैविंध्वंसयति वै निलिनीमिव कुञ्जरः २७ यते द्वान्त रथिनस्त्वदीयाः पाण्डनन्दन । पच्य पच्य यथा पार्थ गच्छन्त्वेते महारथाः ॥ पते भारत मातकाः कर्णनाभिहताः शरैः । आर्तनादान विकर्वाणा चिद्रवन्ति दिशो दश रथानां द्रवते जुन्दमेतच्चैव समन्ततः। दाह्यमाणं रणे पार्थ कर्णेनामित्रकर्षिणा ३० हस्तिक ह्यां रणे पद्य चरन्तीं तत्र तत्र ह। रथस्थं सतपत्रस्य केतं केतमतां वर असी धावति राधेयो भीमसेनरथं प्रति । किरकशरशतान्येच विनिधंस्तव वाहिनीस प्रतान प्रथ्य च प्रशासान

पतान् परय च पञ्चाळान् द्राध्यमाणान् महारथान् । हाकेणेव यथा दैत्यान् हत्यमानात्महाहवे॥ ३

हुन्यमानात्महाहवा ।

द्वार कर्णो रणे जिल्ला पञ्चाळान्पांडुस्अयान्
दिशो विभेक्षते सवीस्त्वद्वर्थिमित से मितिः १४
एश्य पार्थ चतुः श्रेष्टं विकर्षन्तायु शोभते ।

ग्रानुं जिल्ला यथा शको देवस्कीः समानुराः १५
एते नर्देन्ति कौरध्या रष्ट्रा कर्णस्य विकसम्।
जास्यन्तो रणे पाण्डुन सुअर्थाक्ष समनतता।
असिजापति राथेयः सर्वसैन्यानि मानद१७
अभिन्नतत मर्द्र थो द्वतं द्वतन कौरवाः ।
यथा जोवक सं कश्चित्यन्ते युधि सुअर्थाः
तथा कुकत संयन्ता वयं यास्याम पृष्ठतः ।
एवसुकत्वा गतो होष पृष्ठतो विकिरक्छरान्॥
पह्म कर्णं रणे पार्थ श्वेतन्छ्यविद्याजितम् ॥

वस्यं पृष्ठतं यवस्यक्षाविद्याजितम् ॥

वस्यं पृष्ठतं यवस्यक्षाविद्याजितम् ॥

वस्यं पृष्ठतं यवस्यक्षाविद्याजितम् ॥

वस्यं पृष्ठतं यवस्यक्षाविद्याजितम् ॥

वस्यं पृष्ठतं यवस्यक्षाविद्याणिताम्॥

पूर्णचन्द्रनिकाशेन स्थि च्छत्रेण भारत। भियमाणेन समरे श्रीमच्छतश्राकाकिना ॥४१ एष त्वां प्रेक्षते कर्णः सकटाक्षं विज्ञांपने। उत्तमं जवमास्थाय ध्रुवमेष्याते संयुगे पश्य होनं महाबाहो विधन्वानं महज्जनः। शरांश्चाशीविषाकारान्विसजन्तं महारणे॥ असी निवत्तो राधेयो दश ते वानरध्वज्ञमा प्रार्थयन्समरे पार्थ त्वया सह प्रतिप वधाय चात्मनोऽभ्येति दीमास्यं रालभो यशा कर्णमेकाकिनं दश रथानीकेन भारत। ५५ रिरक्षिषः ससंवत्तो धार्तराष्ट्रो निवर्तते। सर्वेः सहैभिद्धातमा बध्यतां च प्रयत्नतः ४६ त्वया यशस्य राज्यं च सखं चोत्तममिरुळताः अदीनयोर्विश्रतयोर्यवयोर्योत्स्यमानयोः १०० देवासरे पार्थस्रधे देवदानवयोरिव। पदयन्त कौरवाः सर्वे तव पार्थ पराक्रमम्।। त्वां च इष्टाऽतिसंरव्धं कर्णं च भरतर्थम । असी दुर्योधनः कुद्धो नोत्तरं प्रतिपद्यते ॥४९ आत्मानं च कतात्मानं समीक्ष्य भरतर्षभ । कतागसं च राधेयं धर्मात्मनि यधिष्ठिरे। प्रतिपद्यस्य कौन्तेय प्राप्तकालमनन्तरम् ॥५० आर्या युद्धे मति क्रत्वा प्रत्येष्टि रथयुथपम् । पञ्ज होतानि संख्यानि रथानां रथसन्तम ॥ शतान्यायान्ति समरे बलिनां तिरमतेजसाम पञ्च नागसहस्त्राणि द्विग्रणा वाजिनस्तथा॥ अभिसंहत्य कौन्तेय पदातिप्रयतानि च। अन्योन्यरक्षितं वीर बलं त्वामाभिवर्तते॥ द्रोणपुत्रं पुरस्कृत्य तच्छीइं संनिषदय । निकत्यतद्यानीकं बलिनं लोकविश्रतम्॥ सतपत्रं महेष्वासं दर्शयात्मानमात्मना । उत्तमं जवमास्थाय प्रत्येहि भरतर्षम् ॥ थसी कर्णः सुसंरब्धः पञ्चालानभिधावति। केतुमस्य हि पश्यामि धृष्टग्रुझरथं प्रति ॥ ५६ सम्पेष्यति पञ्चालानिति मन्ये परंतप। आचचक्षे प्रियं पार्थ तवेवं भरतर्षम्॥ राजाऽसौ कुशली श्रीमान् धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः असी भीमों महाबाहुः सन्निवृत्तश्रमुखें।

निषेक्षः चिकित्सकैराराध्यः संनिषण्ण इति पाठे अवसनः प्रकक्षितः ॥ ४९ ॥ प्र ।।२३॥ इस्तिकक्षां केतुमिति सम्बन्धः ॥ ३९ ॥ छत्रेणो- कर्णार्जुनयोः ॥ ४७ ॥

पळक्षितः ॥ ४१ ॥ प्रार्थयन्युद्धमिति शेषः ॥४४॥ युवयोः कर्णार्जुनयोः ॥ ४७॥ वृतः सञ्जयसैन्येन शैनेयेन च भारत। वध्यन्त पते समरे कौरवा निशितैः शरैः॥ भीमसेनेन कौन्तेय पञ्चालैश्च महात्माभिः। सेना हि धार्तराष्ट्रस्य विमुखा विक्षरद्रणा। विप्रधावति वेगेन भीमस्याभिहता शरैः। विपन्नसस्येव मही कथिरेण समुक्षिता॥६१ भारती भरतश्रेष्ठ सेना कृपणदर्शना । निवन्तं पश्य कीन्तेय भीमसेनं युघां पतिम्। आशीविषमिव ऋदं द्रावयनतं वरूथिनीम्। पीतरकाखितसितास्ताराचन्द्रार्भमण्डिताः॥ पताका विप्रकीर्यन्ते च्छत्राण्येतानि चार्जन। सीवर्णा राजताश्चैव तेजसाश्च पृथाग्वधाः॥ केतवोऽभिनिपात्यन्ते हस्त्यश्वं च प्रकार्यते। रथेभ्यः प्रपतन्त्येते रथिनो विगतासवः॥ नानावणैईता बाणैः पञ्चालैरपलायिभिः। निर्मनुष्यान् गजानभ्यात्रथांश्चेच धनञ्जय ॥६६ समाद्रवन्ति पञ्चाला धार्तराष्ट्रांस्तरखिनः। विमृद्नन्ति नरध्याद्या भीमसेनवलाश्रयात ॥ बळं परेषां दर्धपरित्यक्तवा प्राणानारिदम। यते नर्दन्ति पञ्चाला ध्मापयन्ति च वारिजान

अभिद्रवन्ति चरणे मृद्नन्तः सायकः परान्। प्रयस्वेषां च माहात्म्यं पञ्चाला हि पराक्रमात ॥ ६९ धार्तराष्ट्रान्विनि**झन्ति** कदाः सिंहा इव द्विपान्। इस्त्रमाच्छिच राजूणां सायधानां निरायधाः॥ तेनैवैतानमोघास्त्रा निझन्ति च नदन्ति च। शिरांस्येतानि पात्यन्ते शत्रूणां बाहवोऽपि च रथ-नाग-हया वीरा यशस्याः सर्वे एव च। सर्वतश्चाभिपश्चेषा घार्तराष्ट्री महाचम्ः॥ ७२ पञ्चालैमीनसादेत्य हंसीर्गङ्गेव वेगितैः। सभ्दां च पराकान्ताः पञ्चालानां निवारणे क्रपकर्णादयो वीरा ऋषमाणामिवर्षभाः। भीमास्त्रेण सुनिर्भग्नान् धार्तराष्ट्रान्महारथान् भृष्टद्यसुखा वीरा झन्ति रावृत् सहस्रराः।

पञ्चालेष्वभिभृतेषु द्विषद्भिरपभीनैद्न् ॥ ७५ शत्रुपक्षमवस्कन्द्य शरानस्याते मारुतिः। विषण्णभूयिष्ठतरा धार्तराष्ट्री महाचमूः॥७६ रथाश्चेते सवित्रस्ता भीमसेनभयादिताः। पद्य भीमेन नाराचैभिन्ना नागाः पतन्त्यमी विजयज्ञहतानीय शिखराणि धराभृताम्। भीमसेनस्य निर्विद्धा वाणैः सञ्चतपर्वाभेः॥ खान्यनीकानि मृद्नन्तो द्रचन्त्येते महागजाः अभिजानीहि भीमस्य सिंहनादं सुदुःसहम् नद्तोऽर्जुन संग्रामे वीरस्य जितकाशिनः । एवं नैवादिरभ्येति द्विपमुख्येन पाण्डवम् ८० जिघासस्तोमरैः कृद्धो दण्डपाणिरिवान्तकः सतोमरावस्य भुजी छिन्नौ भीमेन गर्जतः॥ तीक्ष्णैरग्निरविप्रख्यैनीराचैर्दशभिर्हतः। हत्वेनं पुनरायाति नागानन्यान्प्रहारिणः ८२ पश्य नीलाम्बुदनिभान्महामात्रैरधिष्ठितान्। शक्तितोमरसङ्घतिविनिधन्तं वकोदरम् ॥ ८३ सप्त सप्त च नागांस्तान्वैजयन्तीश्च सध्वजाः निहत्य निशितैवीणैश्छिनाः पार्थायजेन ते दशभिर्दशभिश्वको नाराचैनिंहतो गजः। न चासौ धार्तराष्ट्राणां श्रृयते निनद्स्तथा ॥ पुरन्दरसमे ऋदे निवृत्ते भरतर्षम। अक्षौहिण्यस्तथा तिस्रो धार्तराष्टस्य संहताः फुद्धेन भीमसेनेन नरसिंहेन वारिताः॥ ८६ न राक्तवन्ति वै पार्थं पार्थिवाः समुदीक्षितम मध्यंदिनगतं सुर्ये यथा दुवेलचक्षुषः ॥ एते भीमस्य संत्रस्ताः सिंहस्येवेतरे मृगाः। दारैः संत्रासिताः संख्ये न लभन्ते सखं कचित

सञ्जय उवाच।

पतच्छुत्वा महावाद्ववीसुदेवास्तव्ययः।
भीमसेनेन तत कमं कृतं दश सुदुष्करम्॥८९
अर्जुनो दयधमच्छिष्टानहितासिधितैः शरैः।
ते वध्यमानः समरे संशासकगणाः प्रमो ९०
प्रभन्नाः समरे भीता विशो वश महावळाः।
शक्तस्यातिथितां गत्वा विशोका ह्यमंदेवः
पार्थक पुरुवद्वयादः शरैः सक्तपर्यिमः।
जञ्जान धार्तराष्ट्रस्य चतुर्विधवळां चमुम ९२

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कृष्णार्श्वनसंवादे षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥

द्रोणपुत्री महारथः॥ युधामन्युं महेष्वासं गीतमोऽभ्यपतद्रणे। कतवर्मा च बलवानुसमीजसमाद्रवत्॥ १४

अर्जुनंचरणे यसी

सात्यकिः शकुनि चापि द्रौपदेयाश्च कौरवान्।

तथैव तावका राजन्पाण्डवानामनीकिनीम अभ्यद्भवन्त त्वरिता जिघांसन्तो महारथाः रथनागाश्वकछिछं पत्तिध्वजसमाकुलम् । बभूव पुरुषच्याद्य सैन्यमद्भुतदर्शनम् ॥ १० शिखण्डी च ययौ कर्णे घृष्टयमः सतं तव। दुःशासनं महाराज महत्या सनया वृतम्११ नकुलो वृषसेनं तु चित्रसेनं युधिष्ठिरः। जलकं समरे राजन् सहदेवः समभ्ययात्॥१२

विक्षिपन्तश्च सायकान्॥ जिघांसन्तो नरस्याद्याः समन्तात् तव वाहिनीम् । अभ्यद्भवन्त संकुद्धाः समरे जितकाशिनः॥ ८

धुन्वानाः कार्भुकाण्याजी भीमसेनः शिनेनीता शिखण्डी जनमेजयः। भृष्टगुद्धश्च बलवान् सर्वे चापि प्रभद्रकाः ७

कोधरकेक्षणो राजन्भीमसेनसुपाद्रवत्॥ ३ तावकं तु बलं दश्चा भीमसेनात्पराज्यसम् । यक्षेन महता राजन्पर्ववस्थापयद्वली ॥ दयवस्थाप्य महाबाह्यस्तव पुत्रस्य वाहिनीम् प्रत्युद्ययौ तदा कर्णः पाण्डवान् युद्धदुर्भदान् प्रत्युद्ययुस्तु राधेयं पाण्डवानां महारथाः।

निवृत्ते भीमसेने च पाण्डवे च युधिष्ठिरे। चध्यमाने बले चापि मामके पाण्डसञ्जयैः १ द्रवमाणे बलौधे च निरानन्दे अबुर्धुहुः। किमकर्वन्त करवस्तन्ममाचक्ष्व सञ्जय॥ २ सञ्जय उवाच। दृष्टा भीमं महाबाह्यं सुतपुत्रः प्रतापवान् ।

धृतराष्ट्र उवाच ।

भीमसेनः करून सर्वान प्रत्रांश तब मारिष। सहानीकान्महाबाहुरेक एव न्यवारयत् १५ शिखण्डी तुततः कर्णं विचरन्तमभीतवत्। भीष्महन्ता महाराज वारयामास पत्रिभिः॥ प्रतिरुद्धस्ततः कणौ रोषात प्रस्क्ररिताधरः। शिखण्डिनं त्रिभिर्वाणिर्ध्वोर्मध्येऽभ्यताड्यत धारयंस्तु स तान्वाणाव्दिखण्डी बह्नशोभत राजतः पर्वतो यहन्त्रिमिः शृह्वेरिवोत्थितैः॥

कर्ण विद्याध समरे नवत्या निशितैः शरैः॥

सार्राधं च त्रिभिः शरैः।

क्षरप्रेण महारथः॥

हताभ्वास् ततो यानाद्वप्लुत्य महारथः।

शक्ति चिश्लेष कर्णाय संदुद्धः शत्रुतापनः २१

तां छित्वा समरे कर्णस्त्रिमिभीरत सायकैः

शिखण्डिनमथाविध्यस्रवभिनिशितैः शरैः ॥

कर्णचापच्युतान्बाणान्वर्जयंस्तुनरोत्तमः।

अपयातस्ततस्तुर्णे शिखण्डी भृशविश्वतः २३

ततः कर्णो महाराज पाण्डुसैन्यान्यशातयत्

तुलराशि समासाद्य यथा वायुर्महाबलः १४

दुःशासनं त्रिभिर्वाणैः प्रत्यविध्यत्स्तनास्तरे

तस्य दुःशासनी बाहुं सब्यं विख्याध मारिष

दुःशासनाय संकुद्धः प्रेषयामास भारत २७

शरीश्चिच्छेद पत्रस्ते त्रिभिरेच विशापते २८

धृष्टगुद्धं समासाद्य बाह्वोकरसि चार्पयत २९

ततः स पार्षतः कुछो धनुश्चिच्छेद मारिष ।

श्चरप्रेण सुतीक्ष्णेन तत उच्चुकुशुर्जनाः ३०

धृष्टगुम्नं शरमातैः समन्तात्पर्यवारयत् ॥ ३१

अथान्यद्भनुरादाय पुत्रस्ते प्रहसन्निव ।

घुष्ट्राम्नो महाराज तव पुत्रेण पीडितः।

स्र तेन स्वमपुङ्गेन भक्षेनानतपर्वणा ॥

धृष्टयुद्धस्तु निर्विदः शरं घोरममर्थणः।

आपतन्तं महावेगं भृष्ट्यससमीरितम्।

अधापरैः सप्तदशैर्भेक्षैः कनकमूषणैः।

तस्य कर्णो हयान् हत्वा

उन्ममाथ ध्वजं चास्य

683

सोऽतिविद्धो महेष्वासः स्तपुत्रेण संयुगे।

8 3

िकर्णपर्व १

तव पुत्रस्य ते दृष्टा विक्रमं सुमहात्मनः । द्यस्मयन्त रणे योधाः

विद्याशास्त्रकां गणाः । भ्रष्टद्यसं न पदयाम घटमानं महाबलम् । द्वाशासनेन संरुद्ध सिंहेनेव महागजम् ॥ ३३ ततः सरथनागाभ्याः पञ्चालाः पाण्डपूर्वेज सेनापति परीप्सन्तो रुरुधस्तनयं तव ॥ ३४ ननः प्रववने यदां तावकानां परैः सह । बोर प्राणभतां काले भीमक्रपं परंतप नकुछं वृषसेनस्तु भित्त्वा पञ्चभिरायसैः। पितः समीपे तिष्ठन्वै त्रिभिरन्यैरविध्यत ३६ नकळस्त ततः शरो वृषसेनं हसान्नव । नाराचेन सतीहणेन विद्याध हृदये भूशम्॥ सोऽतिविद्धो बलवता राष्ट्रणा राष्ट्रकर्षण ! बार्ज विद्याध विदात्या स च तं पञ्जभिः वारैः ततः शरसहस्रेण ताबुमी पुरुषपंभी। अस्योन्यमाच्छादयतामधोऽभज्यत बाहिनी स दश प्रद्रतां सेनां धार्तराष्ट्रस्य सतजः। निवारयामास बलादनुसूत्य विशापते ४० निवले त ततः कर्णे नकुलः कौरवान ययौ। कर्णपत्रस्त समरे हित्या नक्छमेव त ॥ ४१ जगोप चन्नं त्वरितो राधेयस्यैव मारिष। उल्रकस्त रणे ऋदः सहदेवेन वारितः॥ ४२ तस्याश्वांश्रतरों हत्वा सहदेवः प्रतापवान्। सार्थि प्रेषयामास यमस्य सदनं प्रति ४३ उल्रुकस्तु ततो यानादवप्रत्य विशापते। त्रिगर्तानां बलं तुर्णे जगाम पितृनन्दनः ४४ सात्यकिः शक्ति विदध्वा

विशस्या निश्चितः शरैः।
ध्वजं विश्चेह्य सहेन
सीवलस्य हसिषव॥
सीवलस्य समरे कुद्धो राजन् प्रतापवान्।
विदायं कवयं भूयो ध्वजं चिण्छेद्य काञ्चनम्
तथैनं निश्चित्वीणः सावाशिकः मत्यविश्यतः।
सारार्थं च महाराज जिमिरेव समापेवत ४७
व्यास्य वाहांस्त्वरितः शरीनियं यमक्षयम्
ततोऽवसुर्य सहसा शकुनिर्यरतिमा॥ ४८
आसरोह रथं तृणेमुल्कस्य महात्मनः।

आकरोहँ रथं तूर्णमुह्कस्य महात्मनः। अपोवाहाय शीवं स शैनेवायुद्धशालिनः ४२ सात्यिकस्तु रणे राजस्तावकानामनीकिनीं अभिद्रहाच वेगेन ततोऽनीकमभज्यत्॥ ५० रीनेयरारसंछन्नं तव सैन्यं विशापते। भेजे दश दिशस्तर्णे न्यपतच्च गतास्रवत ५१ भीमसेनं तब सतो वारयामास संयुगे। तंत भीमो मुहूर्तेन व्यश्वसुतरथध्वजम् ५३ चके छोकेश्वरं तत्र तेनातुष्यन्त वै जनाः। ततोऽपायाष्ट्रपस्तव भीमसेनस्य गोचरात करुसैन्यं ततः सर्वं भीमसेनम्पाद्रवत् । तत्र नादो महानासीद्भीमसेनं जिवांसताम्॥ युधामन्यः क्रपं विदृष्वा धन्नरस्याश्च विच्छिदे अथान्यद्धतुरादाय क्रपः शस्त्रभृतां वरः ५५ युधामन्योध्वेजं सृतं छत्रं चापातयारेक्षती । ततोऽपायाद्रथेनैव युधामन्यर्भहारथः॥ ५६ उत्तमीजाश्च हार्दिक्यं मीमं भीमपराक्रमम् । छादयामास सहसा मेघो वष्ट्येव पर्वतम् ॥ तद्यद्धमासीत्समहद्धोरकपं परतप। याँदशं न मया युद्धं दृष्टपूर्वं विशापते ॥ ५८ कृतवर्मा ततो राजनुत्तमीजसमाहवे। इति विद्याध सहसा रथोपस उपाविशत॥ मारशिस्त्रमपोबाह रथेन रशिनां वरम। करुसैन्यं ततः सर्वे भीमसेनम्पाद्रवत्॥ ६० दुःशासनः सीबलश्च गजानीकेन पाण्डवम महता परिवार्यैव श्रद्धकैरभ्यताडयत्॥ ५१ ततो भीमः शरशतैर्दयीधनममर्पणम् । विमुखीक्रत्य तरसा गजानीकमुपाद्रवत ६२ तमापतन्तं सहसा गजानीकं वकोवरः। रहुव सुभूशं कुद्धो दिस्यमस्त्रमुदैरयत्॥ ६३ गजैर्गजानभ्यहनद्वजेणेन्द्र द्वासरान्। ततोऽन्तरिक्षं बाणौधैः शलभीरिव पादपम् ॥ छादयामास समरे गजानिधन् वृकोदरः।

छादयामस समर गजा। स्नेत्र दु को दूरः।
ततः कुजर्युपानि समेताने सहक्ताः।। ६६
इयधमचरसा सीमो मेधसहानिवानिकः।।
सुवर्णजाकापिहिता मणिजालेख कुजराः॥
ते वश्यमाना भामेन गजा राजनिवहृद्धः॥
के चिहिनोमसह्यमा कुजरा न्यपतन् भुवि।
पतितैनिपताङ्गक्ष गजेहमावस्र्यिः॥
६८
अशोभत मही तत्र विद्यागिरिक पवेते।
वीतामे रज्ञचङ्गिक प्रोतिनीजयोधिभः ६९
रराज भूसिः पतितै। क्षोणपुण्येरिव मही।
तत्री मिमक्षस्य गांगि सिक्कस्मकरास्त्याः॥

दुद्भुदुः द्यातराः संख्ये भीमसेनशराहताः। केचिद्धमन्तो कथिरं भयाताः पर्वतोपमाः ७१ व्यद्ववञ्चरविद्धाद्वाः यात्तिवा द्यावकाः । महाभुजगसङ्काशो चन्दनागुरुक्वियते ॥ ७२ अपद्यं भीमसेनस्य भातुर्विक्षपतो भुजौ ।

तस्य ज्यातळनिर्घोषं श्वत्वाऽशनिसमस्वनम् विद्यञ्चन्तः शक्वन्यूनं गजाः प्रादुद्वदुर्भुशम् । भीमसेनस्य तत् कर्मे राजन्नेकस्य घीमतः। विम्नतः सर्वभूतानि स्ट्रस्येव च निर्वेमी ७४

इति श्रीमहामारते कर्णपर्वाण संकुळयुद्धे एकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥

- SAKE

६३

सञ्जय उवाच ।
ततः श्वेताश्वसंयुक्ते नारायणसमाहिते ।
विष्ठव्यवरं श्रीमानजुनः समपयत ॥ १
तद्वलं नृपतिश्रेष्ठ तावकं विश्वयो रणे।
व्यक्षोमयवुदीणांश्वं महोद्धिमिवानिलः २
दुर्योचनस्त्रव सुतः प्रमन्ते श्वेतवाहते ।
अम्येख सहसा कुद्धः सैन्यार्थनामिसंवृतः ३
पर्थवारयदायान्तं द्विश्विरममर्थणम् ।
खुरामाणां विस्तत्या तर्ताऽविध्यत पण्डवम्
अकुध्यत भूगं तत्र कुन्तीपुत्रो सुधिष्ठरः ।
स अञ्चालित्रातन्तुणं तव पुत्रे न्यवेद्ययत ५
तत्रार्थवावन कीरवावन

तताऽधावन्त कारव्या जिच्छान्तो युधिष्ठिरम् । दुध्मावान्यराञ्चात्वा समवेता महारयाः ॥ ६ आजम्मुस्तं परीप्सन्तः कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् नकुळः सहदेवस्र ष्ट्राचुमस्र पार्यतः ७

बक्षीहिण्या परिवृता-स्तेऽभ्यधावन् बुधिष्ठिरम् । भीमसेनश्च समरे भृदनस्तव महारणान् ॥ अभ्यधावन्भिग्रेष्यु राजानं शत्रुभिर्वृतम्

भूद्वस्तव महाराजाः, अस्यावावद्विभेष्यः, सहाराजाः, स्वाध्यवद्विभेष्यः, राजानं शञ्चिभृर्वृतमः। तास्तु सर्वान्महेष्यासान्कणां वैकर्तनां तृप शरवर्षेण महता प्रस्वारपदागताः। शरोधान्वस्कान्तरते प्ररयन्तव्य तोमरान् ॥ तश्चर्येक्वनन्तरोऽपि राधेयं प्रतिविधिकृतः। तां अवर्वान्महेष्यासान्सर्वश्चराक्षाक्षपारगः॥

महता शरवर्षेण राधेयः प्रत्यवार्यतः । दुर्योधनं च विशास्या शीव्रमस्त्रमदीरयन्। अविध्यन्तर्णमभ्येत्य सहदेवः प्रतापवान् । स विदः सहदेवेन रराजाचळसन्निभः॥१३ प्रभिन्न इव मातङ्गो रुधिरेण परिश्रतः दृष्टा तव सुतं तत्र गाढविद्धं सुतेजनैः॥ १४ थस्यधावदृदृढं कुद्धो राधेयो राथेनां वरः। दुर्योधनं तथा दृष्टा शीव्रमस्त्रमुदैरयत् ॥ १५ तेन यौधिष्ठिरं सैन्यमवधीत्पार्वतं तथा। ततो यौधिष्ठिरं सैन्यं वध्यमानं महात्मना ॥ सहसा प्राद्रवद्राजन् सुतपुत्रशरार्दितम्। विविधा विशिखास्तत्र संपतन्तः परस्परम् फलैः पुंखान्समाजग्मुः सृतपुत्रधनुश्च्युताः । अन्तरिक्षे शरीधाणां पततां च परस्परम् ॥ संघर्षेण महाराज पावकः समजायत। ततो दश दिशः कर्णः शलभैरिव यायिभिः अभ्यव्यस्तरसा राजञ्जारैः परशरीरगैः। रक्तचन्द्रनसंदिग्धी मणिहेमविभूषितौ ॥ २० वाह व्यत्यक्षिपत्कर्णः परमास्त्रं विदर्शयन् । ततः सर्वा दिशो राजन्सायकैर्विप्रमोहयन्॥ अपीडयद्भशं कर्णों धर्मराजं युधिष्ठिरम् । 🔐 ततः कुझो महाराज धर्मपुत्रो सुधिष्ठिरः॥२९ निशितरिषुभिः कर्णं पञ्चाशद्भिः समार्पयत। वाणान्धकारमभवत्तयुद्धं घोरदर्शनम् ॥ २३ हाहाकारो महानासीत्तावकानां विशापते।

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकष्टीये भारतभावदीपे एकष्टितमोऽध्यायः॥ ६९॥

सायकै विश्विष्यस्तीक्ष्णैः कक्क्षपत्रैः शिलाशितैः मिल्रेन्ते विश्विष्यैः शलगृष्टिमुस्तर्लेरिषि ॥ २५ यत्र यत्र स धर्मोत्सा युष्यं वर्षि व्यवज्ञंयत्। तत्र तत्र वत्र वर्षार्थेन्त तावका मस्तर्पत्रे ॥ २६ कर्णोऽि भुशासंकुद्यो धर्मराजं युधिष्ठिरम् । नाराजेर्प्रचेवन्त्रैश्च वत्सवन्त्रेश्च संयुगे ॥ २७ अमर्षी को धनश्चेव रोपमस्त्रुतिताननः। सायकेरमेन्द्रात्रात्रात्रा । २८ युधिष्ठिरश्चापि । स्त संवर्णयुक्तैः शितः शरीः युधिष्ठिरश्चापि । स्त संवर्णयुक्तैः शितः शरीः प्रसुद्धस्तित्र तं कर्षाः कक्क्षपत्रेः शितः शरीः। स्त संवर्णयुक्तैः शितः शरीः। स्तर्हस्तित्र तं कर्षाः कक्क्षपत्रेः शितः शरीः। स्तर्हस्तित्र तं कर्षाः कक्क्षपत्रेः शितः शरीः। स्तर्हस्तित्र तं कर्षाः कक्कष्यत्रेः शिताः शरीः। स्तर्हस्तित्र तं कर्षाः कक्कष्यत्रेः शिताः शरीः। स्तर्हस्तित्र तं कर्षाः कक्कष्यत्रेः शिताः शरीः।

उरस्यक्षिथ्यद्वाजानं जिसिन्स्हुँ याण्डवम् । स पाडितो भृद्यं तेन धर्मराजो युधिष्ठिरः ॥ उपिवद्य रयोपस्य सूतं याङ्गीरुखोद्यतः । अक्षोत्यत्त ततः सन्ते यात्राद्याः सराजकाः गृङ्गीष्वमिति राजानमभ्यधावन्त सर्वद्याः । ततः शताः समदश केक्यानां महारिणाम् ॥ पञ्जाहैः सिहिता राजन् धार्तराष्ट्राच्यवारयन् तस्मिन् सुदुसुळे गुद्धे वर्तमाने जनस्रये ॥ ३३ दुर्योधन्य भीमश्च समेयातां महावळी ॥ ३४

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संकुळयुद्धे द्विषष्टितमोऽध्यायः॥ ६२॥

सञ्जय उवाच । कर्णोऽपि शरजालेन केकयानां महारथान् व्यथमत्परमेष्वासानग्रतः पर्यविश्वतान् ॥ १ तेषां प्रयतमानानां राधेयस्य निवारणे। रथान् पञ्चदातान्कर्णः प्राहिणोद्यमसादनम् २ अविषद्यं ततो दृष्टा राधेयं युधि योधिनः। भीमसेनम्पागच्छन्कणेवाणप्रपीडिताः॥ ३ र्थानीकं विदायेंच शरजालैरनेकथा। कर्ण एकरथेनैय युधिष्ठिरमुपाद्रयत्॥ सेनानिवेशमार्च्छन्तं मार्गणैः श्रतविश्रतम्। यमयोर्मध्यमं वीरं शनैर्यान्तं विचेतसम् ॥ ५ समासाच तु राजानं दुर्योधनहितेष्सया। सृतपुत्रस्त्रिमिस्तीक्ष्णीविद्याध परमेषुभिः॥ ६ तथैव राजा राधेयं प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे। शरैस्त्रिमिश्च यन्तारं चतुर्भिश्चत्ररो हयान्॥७ चक्ररक्षी तु पार्थस्य माद्रीपुत्री परंतपी। तावप्यधावतां कर्णे राजानं मा वधीरिति॥ तौ प्रथक शरवर्षाभ्यां राध्येयमभ्यवर्षताम्। नकुलः सहदेवश्च परमं यत्नमाश्चितौ ॥ तथैव तौ प्रत्यविध्यत्स्तपुत्रः प्रतापवान्। भ्राष्ट्राभ्यां शितधाराभ्यां महात्मानावरिन्दमी वस्तवर्णीस्त राधेयो निजधान मनोजवान्।

युधिष्ठिरस्य संग्रामे कालवालान्हयोत्तमान् ततोऽपरेण महोन शिरस्त्राणमपातयत। कौन्तेयस्य महेष्वासः प्रहसन्निय सृतजः॥ तथैव नक्कलस्यापि ह्यान्हत्वा प्रतापवान्। ईषां धनुश्च चिच्छेद माद्रीपुत्रस्य धीमतः॥ ती हताभ्वी हतरथी पाण्डवी भृशविक्षती। म्रातरावारुरुहतुः सहदेवरथं तदा ॥ तौ दङ्गा मातुलस्तत्र विरथौ परवीरहा। अभ्यभाषत राधेयं मद्रराजोऽनुकंपया॥१५ योद्धव्यमद्य पार्थेन फाल्युनेन त्वंया सह। किमर्थं धर्मराजेन युध्यसे भृशरोषितः॥ १६ श्रीणशस्त्रास्त्रकवचः श्रीणवाणो विवाणिधः श्रान्तसारथिवाहश्च च्छन्नोऽस्त्रैररिभिस्तथा॥ पार्थमासाद्य राधेय उपहास्यो भविष्यसि। प्वमुक्तोऽपि कर्षस्तु मद्रराजेन संयुगे ॥ १८ तथैव कर्णः संरब्धो युधिष्ठिरमताडयत्। शरस्तीक्ष्णैः पराविष्यं माद्रीपत्री च पाण्डवी प्रहस्य समरे कर्णश्रकार विमुखं दारैः। ततः शल्यः प्रहस्येदं कर्णं पुनद्ववाच ह ॥ २० रथसमतिसंरव्धं युधिष्ठिरवधे घृतम्। यदर्भ धार्तराष्ट्रेण सततं मानितो भवान् ॥

तं पार्थं जिह राधेय कि ते हत्वा युधिष्ठिरम् शंखयोध्मीयतोः शब्दः सुमहानेष कृष्णयोः श्रूयते चापघोषोऽयं प्रावृषीवास्तुद्स्य ह। असौ निम्नज्ञथोदारानर्जुनः शरवृष्टिभिः ॥२३ सर्वी प्रसति नः सेनां कर्ण पश्यैनमाहवे। पृष्ठरक्षी च शूरस्य युधामन्यूत्तमीजसी ॥२४ उत्तरं चास्य वै शूरश्रकं रक्षाति सात्यिकः। धृष्टयुद्धस्तथा चास्य चकं रक्षति दक्षिणम् ॥ भीमसेनश्च चै राज्ञा घार्तराष्ट्रेण युध्यते। यथा न हन्यात्तं भीमः सर्वेषां नोऽच पद्यताम् तथा राधेय कियतां राजा मुख्येत नो यथा पश्यैनं भीमसेनेन अस्तमाहवशोभिनम् ॥२७ यदि त्वासाद्य मच्येत विस्मयः समहान भवेत परित्राह्मेनमभ्येत्य संशयं परमं गतम्। कि ज माद्रीसतौ हत्वा राजानं च युधिष्ठिरं इति शल्यवचः श्रुत्वा राधेयः पृथिवीपते। दृष्टा दुर्योधनं चैव भीमग्रस्तं महाहवे ॥२९॥

राजगृद्धी भूशं चैव शत्यवाक्यप्रचीदितः। अजातशत्रुमुत्सुज्य माद्रीपुत्री च पाण्डवी तव पत्रं परित्रातमभ्यधावत वर्धिवान्। मद्रराजप्रणादितेरश्वेराकाशगैरिव ॥ ३१॥ गते कर्णे त कीन्तेयः पाण्डपुत्रो युधिष्ठिरः। अपायाज्ञवनैरश्वैः सहदेवश्च मारिष ॥ ३२ ताभ्यां स सहितस्तूर्णं बीडन्निव नरेश्वरः। प्राप्य सेनानिवेशं च मागंणैः स्नतविस्नतः॥ अवतीर्णो रथान्र्णमाविशच्छयनं शुभम्। अपनीतश्रत्यः सुभृशं हृच्छत्याभिनिपीडितः सोऽव्रवीद्भातरी राजा माद्रीपुत्री महारथी। अनीकं भीमसेनस्य पाण्डवावाशु गच्छताम् जीभूत इव नर्देस्तु युध्यते स वृकोदरः। ततोऽन्यं रथमास्थाय नकुलो रथपुङ्गवः ॥३६ सहदेवश्च तेजस्वी म्रातरी शत्रुकर्षणी। तुरगैरश्यरंहोभिर्यात्वा भीमस्य शुप्मिणी। अनीकैः सहितौ तत्र भातरौ समवस्थितौ३७

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि धर्मापयाने त्रिपष्टितमोऽध्यायः॥ ६३॥

——\$*\&-

ξ;

सञ्जय उवाच ।

द्रौणिस्तु रथवंशेन महता परिवारितः। अपतस्यहसा राजन् यत्र पर्यो ह्ययविश्वतः
तमापतन्तं सहस्या शूरः शौरिसहायवान्।
दथार सहस्या पारा वेलेव मकराज्यम्॥
ततः कुल्लो महराज्य होणपुत्रः प्रतापवान्।
अञ्जनं वासुदेवं च छादवामास सायवैः॥
अवच्छको ततः कृष्णी दृष्टा तत्र महारथाः।
विस्मयं परमं गत्वा धेक्षन्त कुरवस्ततः॥
अञ्जनस्य तति दिश्यमुक्तं चक्ष्यं हास्तिवः ।।
व्यक्ति वारयामास ब्राह्मणो दुधि भारतः॥
व्यक्ति व्याक्षिपद्युक्तं पाण्डवीऽस्कृतिकास्य ।।
स्वस्तु यहेनसासे होणपुत्रो क्यात्रवा।
इस्तु वहं ततो राजन् वर्तमाने महासये।

अपश्याम रणे द्रौणि ध्यात्ताननिमवान्तकम् सा दिशः प्रदिश्मिव च्छात्यित्वा साजिस्तमे। वासुदेवं त्रिभिवाणिरविष्यदृष्टिणे युजे ॥ ८ ततोऽज्जुनी ह्यान्दृत्वा सर्वाह्तसमः। वकार समरे भूम शोणितीयतरिक्षणीय ९ सर्वेष्ठामवद्दां रीद्रां परलोकवद्दां नदीम । सरयात्रियनः सर्वाह्मपार्थेवापच्युतिः शरीः १० शोणिरपहतान्त्रंवये दृद्द्युः स च तां तथा । सर्वाह्मप्रदृत्ता । ११ तयोत्त्र दृश्याकुले युजे द्विणेः पार्थेस्य दृश्याकुले युजे द्विणेः पार्थेस्य दृश्याकुले युजे द्विणेः पार्थेस्य दृश्याकुले युजे द्विणेः पार्थेस्य दृश्याकुले युजे स्वर्वेष्ठा वार्विभिः। विदेवेश्च हतारोहिंस्वामार्थेहंतिविधिः॥ १६ विदेवेश्च हतारोहिंसवामार्थेहंतिविधिः॥ १६

इति श्रीमहाभारते कर्णवर्वाणे नैलकण्ठीये भारतभावदीपे त्रिपष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

पार्थेन समरे राजन कतो घोरो जनक्षयः। निहता रथिनः पेतः पार्थवापच्यतैः शरैः॥ हयाश्च पर्यधावन्त सक्तयोक्रास्ततस्ततः। तदृष्टा कर्म पार्थस्य द्रौणिराहवशोभिनः १५ अर्जनं जयतां श्रेष्ठं त्वरितोऽभ्येत्य वीर्यवान् विधन्वानी महज्जापं कार्तस्वरविभाषितम्॥ अवाकिरत्ततो दीपिः समस्ताविशितः शरैः भयोऽर्जनं महाराज दौणिरायस्य पत्रिणा॥ बक्षोदेशे भृशं पार्थ ताडयामास निर्दयम्। सोऽतिविद्धो रणे तेन द्रोणपत्रेण भारत १८

गाण्डीवधन्या प्रसमं शरवर्षेद्धरारधीः। संखाद्य समरे दौषि

चिच्छेदास्य च कार्मुकम् ॥ १९ ॥ स छिन्नधन्या परिघं वज्रस्पर्शसमं युधि। आवाय चिक्षेप तदा द्रोणपत्रः किरीटिने॥ तमापतन्तं परिघं जाम्बनदपरिष्कतम्। चिच्छेद सहसा राजन्प्रहसन्निय पाण्डवः॥ स पपात तदा भूमौ निकृत्तः पार्थसायकैः। विकीणीः पर्वतो राजन यथा वज्रेण ताहितः॥

ततः कदो महाराज द्रोणपुत्रो महारथः। पेन्द्रेण चास्त्रवेगेन बीमत्सं समवाकिरत २३

तस्येन्द्रजाळावततं सभीक्य पार्थो राजन् गाण्डिवमाददे सः। पेन्द्रं जालं प्रत्यहरसरस्वी वरास्त्रमादाय महेन्द्रसम्म ॥ विदार्थ तजालमधेन्द्रमुक्तं पार्थस्ततो दौणिरथं क्षणेन। प्रच्छादयामास ततोऽभ्यपेत्य द्रौणिस्तदा पार्थशराभिभृतः ॥६५॥ विगाद्य तां पाण्डवबाणवर्षि शरैः परं नाम ततः प्रकारय। शतेन क्रष्णं सहसाऽभ्यविद्धाः त्रिभिः शतैरर्जुनं श्रुद्रकाणाम् ॥ २६ ततोऽर्जनः सायकानां शतेन ग्ररोः सतं मर्मस निर्विभेद । अभ्वांश्च सर्त च तथा धनुज्यी-मवाकिरत प्रयतां तावकानाम॥२७

स विदश्वा मर्मस द्रौणि पाण्डवः परवीरहा

सार्राध चास्य भक्षेन रथनीडाइपातयत॥१८

स संगृह्य स्वयं वाहान कष्णी प्राच्छादयच्छरैः। तत्राद्धतमपश्याम

द्रीणेराद्य पराक्रमम् ॥ २९ ॥ प्रायच्छनुरगान्यम फाल्यनं चाष्ययोधयत। तदस्य समरे राजन सर्वे योघा अपूजयन॥ ततः प्रहस्य बीभत्सद्धीणपुत्रस्य संयुगे । क्षिप्रं रङ्मीनथाभ्वानां क्षरप्रश्चिव्छदे जयः॥ प्राद्ववंस्तरगास्ते तु शरवेगप्रपीडिताः। ततोऽभक्तिनदो घोरस्तव सैन्यस्य भारत ॥

पाण्डवास्त जयं लब्ध्वा तव सैन्यं समादवन। समन्तानिद्यातान् वाणान् विमञ्चन्तो जयैषिणः ॥ ३३॥

पाण्डवैस्तु महाराज धार्तराष्ट्री महास्त्रमः। पनः पनरथो वीरैः संयुगे जितकाशिमिः ३४ पद्यतां ते महाराज प्रशाणां चित्रयोधिनाम ज्ञाकतः सौबलेयस्य कर्णस्य च विशापते ३५ वार्यमाणा महासेना पुनस्तव जनेश्वर। न चातिष्ठत संग्रामे पीड्यमाना समन्ततः॥ ततो योधैर्महाराज पळायद्भिः समन्ततः। असवद्याकुलं भीतं पुत्राणां ते महद्रलम् ॥३७ तिष्ठ तिष्ठेति च ततः सृतपुत्रस्य जलपतः। नावतिष्ठति सा सेना वध्यमाना महात्मिभः अथोत्कृष्टं महाराज पाण्डवैर्जितकाशिभिः धार्तराष्ट्रबलं रङ्गा विद्वतं वै समन्ततः ॥ ३९ ततो दुर्योधनः कर्णमञ्जवीत्प्रणयादिव। पश्य कर्ण महासेना पञ्चालैरदिता भूशस्॥ त्वयि तिष्ठति संत्रासात्पळायनपरायणा । एतज्ज्ञात्वा महाबाहो कुरु प्राप्तमरिंदम ॥४१ सहस्राणि च योधानां त्वामेव प्रवासम। कोशन्ति समरे वीर द्राध्यमाणानि पाण्डवैः एतच्छुत्वाऽपि राधेयो दुर्योधनवची महान मदराजिमिदं चाक्यमब्रचीत्प्रहसामिव॥ ४३ पत्रय में भजयोवीं थैमस्त्राणां च जनेश्वर । अद्य हन्मि रणे सर्वान्पञ्चालान्पाण्डाभिः सह वाह्याश्वाक्षरव्याव भद्रेणैव न संशयः । एवसुक्त्वा महाराज स्तपुत्रः प्रतापवान्॥ प्रग्रह्म विजयं वीरो धनः श्रेष्टं प्ररातनम् । सज्यं कृत्वा महाराज संगृह्य च पुनः पुनः४६

प्रति लक्षीकृत्य पलायितं न परयामि निषिद्धत्वात् ॥ ६३ ॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैल-कण्ठीये भारतसावदीपे चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

द्वीणिमिति । तत्वेप्रथन्या विस्तारितोप्रयापः ॥१॥ अनेकान् बहुन्॥ २ ॥ उत्राचतं पप्रच्छ ॥ ३ ॥

सितान्महात्मा सरधाननेकान् ॥ २

राज्ञः प्रवर्षित त्विह क्रव राजा ॥ ३:

पूर्वप्रहारैमीथितान प्रशंसन

अपश्यमानस्तु किरीटमाली युधिष्ठिरं भातरमाजमीदम् ।

उवाच भीमं तरसाऽभ्युपेत्य

धनञ्जयः राज्ञाभेरप्रधृष्यः॥ अयुध्यमानान्यतमामुखस्यान् ्रशरः शरान् हर्षयन्सव्यसाची ।

सञ्जय उवाच। दौषि पराजित्य ततोऽश्रधन्या कत्वा महद्दंकरं शूरकर्म आळोकयामास ततः ससैन्यं

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि धर्मराजशोधने चतःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ - SAKON

सक्षिवार्यं च योधान्स सन्येन शप्येन च। प्रायोजयदमेयात्मा भागवास्त्रं महाबरुः ४७ ततो राजन्सहस्राणि प्रयुतान्यवैदानि च। कोटिशश्च शरास्तीक्ष्णा निरमच्छन्महासूधे ज्वलितेस्तैः शरैग्नारैः कङकबर्हिणवाजितैः संख्या पाण्डवी सेना न प्राज्ञायत किञ्चन॥ हाहाकारो महानासीत्पञ्चाळानां विद्यापिते। पीडितानां बलवता भागवास्त्रेण संयुगे॥५० निपतद्भिर्गजै राजन्नश्वैश्वापि सहस्रदाः। रथैश्चापि नरध्यात्र नरैश्चेव समन्ततः ॥ ५१ प्राकस्पत मही राजश्रिहतैस्तैः समन्ततः। डयाकुळं सर्वमभवत्पाण्डवानां महद्वलस्॥ कर्णस्त्वेको युधां श्रेष्ठो विश्रम इव पावकः। दहन् राव्रक्षरव्याव श्रद्याभे स परंतपः॥ ५३ ते वध्यमानाः कर्णैन पञ्चालाश्चेदिभिः सह॥ तत्र तत्र व्यमुहान्त चनदाहे यथा द्विपाः॥५४ चुक्रुज्ञुञ्च नरहयात्र यथा ह्याच्चा नरोत्तमाः। तेषां द को शतामासी जीतानां रणमधीन ॥ भावतां च ततो राजंस्त्रस्तानां च समन्ततः। आर्तनादो महास्तत्र भतानामिव संप्रवे॥ वध्यमानांस्त तान दृहा सत्तप्रत्रेण मारिष । वित्रेसुः सर्वभूतानि तिर्यग्योनिगतान्यपि ॥ ते वध्यमानाः समरे सृतपुत्रेण सृक्षयाः । अर्जुनं वासदेवं च कोशन्ति च महर्भुहः ॥५८

भागवास्त्रं महाघोरं दष्टा तत्र समीरितम्॥ पश्य कृष्ण महाबाहो भागेवास्त्रस्य विक्रमस् नैतदस्त्रं हि समेरे शक्यं हन्तुं कथञ्चन ॥ ६९ स्तप्त्रं च संरब्धं पदय कृष्ण महारणे । अन्तकप्रतिमं वीर्थे कुर्वाणं कर्मदारुणम्॥ अभीक्ष्णं चोदयन्नश्चान्प्रेक्षते मां सहर्सहः। न च पदयामि समेरे कर्ण प्रति पर्छायितम्॥ जीवन्त्राभोति पुरुषः संख्ये जयपराजयौ । मृतस्य त हवीकेश भन्न एव क्रतो जयः ॥ एवमुक्तस्तु पार्थेन कृष्णो मतिमतां वरम्। धनअयमुवाचेदं प्राप्तकालमरिदमम् ॥ ६५ कर्णेन हि दढंराजा कन्तीपुत्रः परिक्षितः। तं दशश्वास्य च पनः कर्ण पार्थं विधिष्यस्यि॥ एवसुकत्वा पुनः प्रायाद्रष्ट्मिच्छन् युधिष्ठिरस् श्रमेण श्राहियण्यंश युद्धे कर्ण विशापते ॥६७ ततो घनञ्जयो द्रष्टंराजानं वाणपीडितम्। रथेन प्रययौ क्षिप्रं संग्रामात्केशवाज्ञया ॥ ६८ गच्छन्नेय त कौन्तेयो धर्मराजदिदक्षया । सैन्यमालोकयामास नापश्यत्तत्र चायजम् ॥ युद्ध कृत्वा तु कीन्तेयो द्रोणपुत्रेण भारत। दुःसहं वज्रिणा संख्ये पराजित्य गुरोः सुतम्

प्रेतराजपरे यहत प्रेतराजं विचेतसः **।** श्रत्वात निनदं तेषां वध्यतां कर्णसायकैः॥ अथाववीद्वासदेवं कन्तीपत्रो घनजयः।

T கயியச் **உ**

820

भीमकेन उसाचा । अववात रतो राजा धर्मपत्रो यधिष्ठिरः। कर्णवाणाधिनवाको यदि जीवेन्कथञ्चन ॥ ४ अर्जन जवाचा तस्यान्द्रवान शीवमितः प्रयात राजः प्रवस्यै करुसत्तमस्य मनं स विजीतिभन्नां एषत्कीः कर्णेन राजा जिविरं गतोऽसी। ५ यः संपद्यापै हिंदितिः प्रवस्के-वाँणोन विद्धो शितभनां तस्यी । तस्थी स तत्रापि जयप्रतीक्षी द्रोणोऽपि यावस हतः किलासीत॥ स्न संदार्थं गमितः पाण्डवाग्न्यः संख्येऽद्य कर्णेन महानभावः । बातं प्रयाशाचा तमरा भीम स्थास्यास्यहं जात्रगणाश्चिरुक्य ॥ ७ भीमसेन उवास त्वमेव जानीहि महानभाव राज्ञः प्रवासि भरतर्षभस्य अहं हि यद्यर्जन याम्यमित्रा चटन्ति मां भीत इति प्रवीराः॥८ ततोऽब्रवीदर्जनो भीमसेनं संज्ञासकाः प्रतानीककियाना मे । पतानहत्वाऽच मया न शक्य-मितोपयातं रिपसङ्घगोष्टात ॥ ९ अधाववीदर्जनं भीमसेनः स्ववीयमासाद्य करुप्रवीर। संशामकान प्रतियोख्यामि संख्ये सर्वानहं याहि धनअय त्वस् ॥ १० तन्त्रीमसेनस्य बच्चो निज्ञस्य सुदुष्करं भातुरमित्रमध्ये । संशासकानीकमसद्यमेकः सदष्करं धारयामीति पार्थः॥ ११ उवाच नारायणमञ्जेयं

कपिध्वजः सत्यपराक्रमस्य ।

श्रत्वा बचो भातरदीनसत्त्व-स्तदाहवे सत्यवचो महात्मा । त्र इं करुथे इससिप्रयास्यन प्रोबाच विष्णप्रवरंतदानीम्॥ १२ अर्जन उवाचा। नोरयाध्वान हषीकेश विहासैनदलार्णवम् । अजातकार्त्र राजानं द्रष्टमिच्छामि केशव १३ सथ्य त्यान ननो त्यास्मर्धवाजार्हमस्यः प्रचोदयन भीममवाच चेदम बैनकियंत्रस कर्णात भीस यास्याम्यहं जाहि पार्थारिसंघान १४ ततो यथौ हवीकेशो यत्र राजा युधिष्ठिरः। जीबाच्छीब्रतरं राजन्वाजिभिर्गरुडोपमैः १५ पत्यज्ञीके व्यवस्थाप्य भीमसेनम्दिसम्। संविध्य चैतं राजेन्ट यदं प्रति वकोटरस ततस्त गत्वा पुरुषप्रवीरी राजानमासाद्य दायानमेकम रथा दभी प्रत्यवस्त्य तस्मा-द्ववन्दत्वर्धर्भराजस्य पार्टी ॥ नं दश परुषस्याधं क्षेमिणं प्रवर्षभम मदाभ्यपगती कष्णा-वश्चिनाविव वासवम् ॥ तावभ्यनन्दद्वाजाऽपि विवस्वानश्विनाविच हते महासरे जंभे शकाविष्ण यथा गरः॥१९ सन्यमानो इतं कर्णे धर्मराजो यधिष्ठिरः। हर्षगद्रदया वाचा श्रीतः श्राह परंतपः ॥ २० सक्षय उचाच अथोपयाती प्रथलोहिताक्षी शराचिताङ्गी रुधिरप्रदिग्धी समीक्ष्य सेनाग्रनरप्रवीरी यधिष्ठिरो वाक्यमितं बभाषे॥ २१ महासन्धी हि ती हुए। सहिती केशवार्जनी

इतमाधिरधि मेने संख्ये गाण्डीवधन्वना २२

गोष्ठात् स्थानात् ॥ ९ ॥ श्रातुर्वतः श्रुत्वा तदेव सत्यं वचो नारायणं प्रति कपिष्वज उवाचेत्यन्वयः ॥ १२ ॥ प्रत्य∸ नीके शत्रहैन्यससीये ॥ १६ ॥

तावस्यनन्दत् कौन्तेयः साम्रा परमवस्त्राना।

स्मितपूर्वमिमत्रम् पूजयन् भरतर्षम्॥

22

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि युधिष्ठिरं प्रति कृष्णार्जुनागमे पञ्चवष्टितमोऽध्यायः॥ ६५॥

६

युधिष्ठिर उवाच स्वागतं देवकीमातः स्वागतं ते धनञ्जय । प्रियं में दर्शनं गाढं युवयोरच्युतार्जुनौ ॥ १ अक्षताभ्यामरिष्टाभ्यां इतः कर्णो महारथः। आशीविषसमं युद्धे सर्वशस्त्रविशारदम् ॥ २ अग्रगं धार्तराष्ट्राणां सर्वेषां शर्मे वर्म च। रक्षितं वषसेनेन सुषेणेन च धन्विना॥ अनुवातं महावीर्यं रामेणास्त्र सुदुर्जयम्। अप्यं सर्वस्य छोकस्य रथिनं छोकविश्रतम त्रातारं धार्तराष्ट्राणां गन्तारं वाहिनीसुखे। हन्तारं परसैन्यानाममित्रगणमर्दनम् ॥ दुर्योधनहिते युक्तमस्मदःखाय चोद्यतम् । अप्रधृष्यं महायुद्धे देवैरॅपि सवासवैः॥ अनलानिलयोस्तल्यं तेजसा च बलेन च। पातालमिव गंभीरं सहदां नन्दिवर्धनम् ॥ ७ अन्तकं मम मित्राणां हत्वा कर्णं महासृधे। दिष्टचा युवामनुप्राप्ती जित्वाऽसुरमिवामरी घोर युद्धमदीनेन मया खद्याच्युतार्जुनी । कर्तते नान्तकेनेच प्रजाः सर्वाजिघांसता ९ तेन केत्रश्च में च्छिको हतौ च पार्थिणसारथी हतवाहस्ततश्चास्मि युग्रधानस्य पश्यतः ॥१० घृष्ट्यसस्य यमयोवीरस्य च शिखाण्डिनः।

पश्यतां द्रौपदेयानां पञ्चालानां च सर्वशः॥ पताक्षित्वा महावीर्यः कर्णः शत्रुगणान् बहुन्।

जितवान्मां महाबाहो यतमानो महारणे॥ अभिसत्य च मां युद्धे परुपाण्यक्तवान्बह । तत्र तत्र युधां श्रेष्ट परिभय न संदायः॥ १३ भीमसेनप्रभावान्तु यज्जीवामि धनञ्जय । बहुनाऽत्र किमुक्तेन नाहं तत् सोदुमुत्सहे ॥ त्रयोदशाहं वर्षाणि यस्माद्गीतो धनक्षय। न स्म निद्रां लभे राजी न चाहानि सखं कचित तस्य द्वेषेण संयुक्तः परिदह्ये धनञ्जय । आत्मनो मरणे यातो वाश्रीणस इव द्विपः तस्यायमगमत्कालश्चिन्तयानस्य मे चिरम्। कथं कर्णों मया शक्यो युद्धे क्षपयितं सवेत जाग्रत्खपंश्र कौन्तेय कर्णमेच सदा ह्यहम्। पश्यामि तत्र तत्रैव कर्णभृतमिदं जगत्॥ १८ यत्र यत्र हि गच्छामि कर्णाझीतो धनजय। तत्र तत्र हि पद्यामि कर्णमेवाग्रतः स्थितम् सोऽहं तेनैव वीरेण समरेष्वपलायिना। सहयः सरधः पार्थं जित्वा जीवन विसर्जितः को न में जीवितेनार्थों राज्येनार्थों भवेत्पनः ममैवं विक्षतस्याद्य कर्णेनाहवद्योभिना॥२१ न प्राप्तपूर्वे यञ्जीष्मात्क्रपाद्वोणाच संयगे। तत प्राप्तमद्य मे युद्धे सृतपुत्रान्महारथात् ॥२२

> स त्वां पृच्छामि कौन्तेय यथाऽय कुश्चाछं तथा। तन्ममाचश्च कात्स्न्येन यथा कर्णो हतस्त्वया॥

२३

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

६६ स्वागतमिति । मो अच्युतार्जुनौ धुवयोर्द्यानं मे गाडम् त्रियम्। कुशलमिति पाठे युवयोः कुशलं यत्तन्मे गाडं त्रियमिति योज्यम् ॥ १ ॥ अस्टिशन्यां कुमान्याम् ॥ २ ॥ अनुज्ञातं अतुम्हीतम् ॥४॥ अन्यकानिकयोरिति क्रमारोजो-ब्रह्मान्याम्॥७॥ सस्य उपस्थितं वातः पद्यागितोऽस्मि बाधीणसः सेषविष्ठीयः यस्य नासापुर्व्योगितीस्त्रयं चर्ने सर्वाते दिपः द्वान्यां वक्तक्यांस्थां पिवताति । श्रेतक इति पाठे 'कूम्माप्रीचो रक्ताधितः वेत्रवशो विश्वंगमः । स्व वै शामीणसः मोको शाविकैः पिवृक्तमीण'इति प्रावः १६ शकतुल्यबलो युद्धे यमतुल्यः पराक्रमे । रामतुल्यस्तथाऽस्त्रेण स कथं वै निवृद्तिः २४ महार्थः समास्यातः सर्वयुद्धविशारदः धनुर्धराणां प्रवरः सर्धेषामेकपूरुषः ॥ २५ पुजितो धृतराष्ट्रेण सपुत्रेण विद्यांपते। त्वदर्थभेव राधेयः स कथं निहतस्त्वया २६ धार्तराष्ट्रो हि योधेषु सर्वेष्वेव सदाऽर्जुन। तव मृत्युं रणे कर्ण मन्यते पुरुषर्थम ॥ २७ ॥ स त्वया पुरुषदयात्र कथं युद्धे निवृद्तिः। तन्ममाचक्ष्व कीन्तेय यथा कर्णी हतस्त्वया युध्यमानस्य च शिरः पश्यतां सुत्ददां त्दतम् स्वया पुरुषशादृष्ठ सिंहेनेव यथा हरीः ॥२९ यः पर्श्वपासीत प्रविशो दिशश्च त्वां स्तपुत्रः समरे परीप्सन्। दित्सुः कर्णः समरे हस्तिषद्गवं स धीदानीं कडूपत्रैः सुतीक्ष्णैः ॥३० त्वया रणे निहतः स्तपुत्रः कचिच्छेते भूमितले दुरात्मा। प्रियश में परमों वे कृतोऽयं

त्वया रणे सृतपुत्रं निहत्य॥ यः सर्वतः पर्यपतत्त्वदर्थे सदाचितो गर्वितः स्तपुत्रः स शरमानी समरे समेत्य कचित्वया निहतः संयुगेऽसी ॥३२ रौक्मं वरं हस्तिगजाश्वयुक्तं रथं प्रदित्सुर्थः परेभ्यस्त्वदर्थे । सदा रणे स्पर्धते यः स पापः कचित्त्वया निहतस्तात युद्धे ॥ योऽसी सदा श्रमदेन मची विकत्थते संसदि कौरवाणाम्। प्रियोऽत्यर्थे तस्य सुयोधनस्य कश्चित्स पापी निहतस्त्वयाऽच ३४ कचित्समागम्य धनुःप्रयुक्ते-स्त्वत्येषितेळीहिताङ्गीर्वेहङ्गैः। शेते स पापः सुविभिन्नगात्रः कचिद्धग्री घार्तराष्ट्रस्य बाह् ॥ ३५ योऽसौ सदा ऋाधते राजमध्ये

द्यीधनं हर्षयन्दर्पप्रणः।

अहं हन्ता फाल्गुनस्येति मोहा-त्कचिद्वचस्तस्य न वैतथातत् ३६ नाहं पादी धावयिष्ये कदाचि-द्यावतिस्थतः पार्थं इत्यरुपबुद्धेः । व्रतंतस्थैतत् सर्वदा शकसूनो किश्वत्वया निहतः सोऽद्य कर्णः ३७ योऽसी कृष्णामत्रवीद्ष्युद्धिः कर्णः सभायां कुरुवीरमध्ये । कि पाण्डवांस्त्वं न जहासि कृष्णे सुदुर्वेळान्पतितान्हीनसत्त्वान् ॥ ३८ योऽसी कर्णः प्रत्यज्ञानास्वद्धे नाहं हत्वा सह कृष्णेन पार्थम्। इहोपयातेति स पापबुद्धिः कचिक्छेते शरसंभिन्नगात्रः॥ कश्चित्संग्रामो विदितो वै तवायं समागमे सुअयकीरवाणाम्। यत्रावस्थामीहशीं प्रापितोऽहं कश्चित्वया सोऽच हतो दुरात्मा ४० कचित्वया तस्य सुमन्दव्दे-गीण्डीवसुक्तैविशिखैण्वेलिद्रः। सकुण्डलं भानुमदुत्तमाई कायात्प्रकृत्तं युधि सदयसाचिन् ४१ यत्तन्मया बाणसमर्पितेन ध्यातोऽसि कर्णस्य वधाय वीर। तन्मे त्वया कचित्रमोधमध ध्यानं कृतं कर्णनिपातनेन॥ यद्र्पपूर्णः स सुयोधनोऽस्मा-जुदीक्षते कर्णसमाश्रयेण। किंचन्वया सोऽद्य समाश्रयोऽस्य भन्नः पराकस्य सुयोधनस्य॥ ४३ यो नः पुरा षण्डतिलानवोच-त्सभामध्ये कौरवाणां समक्षम्। स दुर्भतिः कचिद्वपेत्य संख्ये त्वया हतः सृतपुत्रो हामर्थी ॥ यः सृतपुत्रः प्रहसन् दुरात्मा पुराऽब्रवीकिर्जितां सीवलेन। खयं प्रसद्यानय यात्रसेनी-मपीह कश्चित्स हतस्त्वयाऽद्य ४५ यः श्रास्त्रभुच्छ्रेष्ठतमः पृथिवयां पितामहं व्याक्षिपदव्यचेताः । संस्थायमानोऽषेरयाः स काच्यि स्थ्या हतोऽद्याधिरयिमहासम् ४६ समर्पेज निक्कतिसमीरणेरितं हृदि स्थितं ज्वळनमिमं सदा मम। हतो मथा सोऽध संभत्य कर्ण इति बुवन प्रश्नमयसेऽध फान्गुन ॥ ब्रवीहि मे दुर्लभमेतदध कथं त्वया निहतः सृतपुत्रः। अनुध्याये त्वां सततं प्रवीर वृत्रे हतेऽसी भगवानिवेन्द्रः॥ ४८

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि युश्रिष्ठिरवाक्ये षद्पष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

03

सञ्जय उवाच । तद्धर्भशीलस्य वचो निशम्य राज्ञः कुद्धस्यातिरथो महात्मा। उवाच दुर्घर्षमदीनसत्त्वं युधिष्ठिरं जिष्णुरनन्तवीर्यः॥ अर्जुन उवाच। संदातकेर्युध्यमानस्य मेऽद्य सेनाप्रयायो कुरुसैन्येषु राजन्। आशीविषाभान खगमान प्रमुखन द्रौणिः पुरस्तात्सहसाऽभ्यतिष्ठत २ दुष्टा रथं सेघरवं समैव समस्तसेनावरणेऽभ्यतिष्ठन्। तेषामधं पञ्च शतानि हत्वा ततो द्रौणिमगमं पार्थिवास्य ॥ स मां समासाद्य नरेन्द्र यत्तः समभ्ययात्सिहामेव द्विपेन्द्रः। अकार्षीच रिथनामुजिहीर्षा महाराज बध्यतां कौरवाणाम् ॥ ४ ततो रणे भारत दुष्प्रकरूय आचार्थपुत्रः प्रवरः कुरूणाम् । मामद्यामास शितैः पृषत्कै-र्जनार्दनं चैव विषाभिकल्पैः॥ अष्टागवामष्ट्रातानि बाणान् मया प्रयुद्धस्य वहन्ति तस्य ।

तांस्तेन सुक्तानहमस्य वाणे-र्द्यनादायं वायुरिवाभ्रजालम् ॥ ६

ततोऽपरान्द्राणसङ्घाननेका-नाकर्णपूर्णायतविष्रमुक्तान् । ससर्ज शिक्षास्त्रदलप्रयत्नै-स्तथा यथा प्रावृषि कालमेवः॥

नैवाददानं न च संदधानं जानीमहे कतरेणास्यतीति। वामेन वा यदि वा दक्षिणेन स द्रोणपुत्रः समरे पर्यवर्तत्॥

तस्याततं मण्डलमेव सज्यं प्रदश्यते कार्मुकं द्रोणसूनोः । सोऽविध्यन्मां पञ्चभिद्रोणसुनः श्रितैः शरैः पञ्चभिद्रोसुर्देवम् ॥

अहं हि तं त्रिशता वज्रकट्पैः समार्देयं निमिषस्यान्तरेण । श्रुणात व्यावित्समरूपो वभूव समार्दितो महिस्त्रेष्टेः पृषत्कः॥ १०

स विश्वरत्नुधिरं सर्वगात्रे रथानीकं स्तस्तोरिवेदाः । मयाऽभिभृतान्सैनिकानां प्रवही-नसी प्रपद्यसुधिरप्रदिग्धात् ॥ ११

इति श्रीमहामारते कणपर्वणि नैलकण्ठीये मारतभावदीपे बर्व्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ६७

तस्भाति ॥ १ ॥ खगमान् बाणान् ॥ २ ॥ वध्यतां

वध्यमानामां करिवाणां उजिहीवी उद्धेतिम्ड्यमकार्षीत् ॥४॥ अही नावी यस्मित् तरहातवे शहटे तैषामद्या-गवामप्ट अष्टसंस्थानि शकटानि। तुब्सावः आर्थः। शतानि बाणान् अनेकशतसंस्थान्यहन्ति ॥ ६ ॥ ततोऽभिभूतं युधि वीश्य सैन्यं वित्रस्तयोधं द्वतवाजिनागम्। पञ्चादाता रथमुख्यैः समेत्य कर्णस्त्वरन्मासुपायात्रमाथी ॥ १२ तान्स्रवयित्वाऽहमपास्य कर्ण द्रष्टं भवन्तं त्वरयाऽभियातः। सर्वे पञ्चाला गुडिजन्ते स्म कर्ण दड्डा गावः केसरिणं यथैव ॥ १३ मृत्योरास्यं व्यान्तमिवाभिषय प्रसद्भाः कर्णमासाध राजन्। रथांस्तु तान्सप्तशतान्त्रिमग्नां-स्तदा कर्णः प्राहिणोन्सृत्युसद्य १४ न चाप्यभृत्हान्तमनाः स गजन् यावनास्मान्द्रप्वान् सृतपुत्रः। श्रुत्वा तु त्वां तेन दृष्टं समेत-मश्वत्थामा पूर्वतर क्षतं च ॥ १५ मन्ये कालमपयानस्य राजन् क्ररात्कर्णात्तेऽहमचिन्त्यकर्मन्। मया कर्णस्यास्त्रमिदं पुरस्ता-द्युद्धे दृष्टं पाण्डव चित्ररूपम् ॥ १६ न हान्ययोद्धा विद्यते सञ्जयानां महारथं योऽच सहेत कर्णम्। हीनेयों में सात्यकिश्वकरक्षी

घृष्ट्यस्थापि तथैव राजन्॥ १७ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि अर्जुनवाक्ये सप्तषष्टितमोऽध्यायः॥ ६७॥

युधामन्युश्चोत्तमौजाश्च श्र्री पृष्ठतो मां रक्षतां राजपुत्री। रथप्रवीरेण महानुभाव विषत्सैन्ये वर्तता दुस्तरेण ॥ १८ समेत्याहं सूतपुत्रेण संख्ये वुत्रेण बज्रीव नरेन्द्रमुख्य। योत्स्याम्यहं भारत स्तपुत्र-मस्मिन्संग्रामे यदि वै दश्यतेऽच १९ आयाहि पश्याद्य युयुत्समानं मां सुतपुत्रस्य रणे जयाय। महर्षभस्येव सुखं प्रपन्नाः प्रभद्रकाः कर्णमभिद्रवन्ति ॥ २० षट्साहस्रा भारत राजपुत्राः खर्गाय लोकाय रणे निमग्नाः। कर्णन चेदच निहन्मि राजन् सवान्धवं युध्यमानं प्रसद्य ॥ प्रतिश्रत्याकुर्वतो वै गतियाँ कष्टा याता तामहं राजसिंह। आमख्यये त्वां ब्रहि जयं रणे मे पुरा भीमं घोतराष्ट्रा श्रसन्ते ॥ २२ सौति हनिष्यामि नरेन्द्रसिंह सैन्यं तथा राष्ट्रगणांश्च सर्वान् ॥ २३

少多级多

सञ्जय उवाच। श्रुत्वाकर्णकल्पमुदारवीर्थ कुद्धः पार्थः फाल्युनस्यामितीजाः। धनञ्जयं वाक्यमुवाच चेदं युधिष्ठिरः कर्णदाराभितप्तः॥ विप्रद्भता तात चमुस्त्वदीया-तिरस्कृता चाद्य यथा न साधु।

भीतो भीमं त्यज्य चायास्तथा त्वं यन्नादाकः कर्णमधो निहन्तम् ॥ २ स्रोहस्त्वया पार्थ कृतः पृथाया गर्भ समाविदयं यथा न साधु। त्यक्तवा रणे यदपायाः स भीमं यक्षाशकः सुतपुत्रं निहन्तुम् ॥ ३

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्ठीये भारतमावदीपे सप्तषाष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

श्चरवा कर्णीमाति । स्पष्टाशाँऽष्टवाष्टितसः ॥ १ ॥

यत्तद्वाक्यं द्वैतवने त्वयोक्तं कर्णे हन्ताऽसम्येकरथेन सत्यम्। त्यकत्वातं वै कथमद्यापयातः कर्णान्द्रीतो भीमसेनं विहास ॥ इदं यदि द्वैतवनेऽप्यचक्षः कर्ण योद्धं न प्रशक्ष्ये नृपेति। वयं ततः प्राप्तकालं च सर्वे क्रत्यान्युपैष्याम तथैव पार्थ ॥ मार्थे प्रतिश्रुत्य वधं हि तस्य न वै कतंतऋ तथैव वीर। आनीय नः शत्रमध्यं स कस्मा-त्सम्रतिक्षण्य स्थण्डिले प्रत्यपिष्ठाः ६ अप्याशिष्म वयमर्जन त्वायि यियासवो बहकत्याणमिष्टम्। तकः सर्वे विफर्ले राजपत्र फलाधिनां विफल इवातिप्रपः ७ प्रच्छा दितं बडिशमिया मिषेण संच्छादितं गरलमिवादानेन । अनर्थकं में दर्शितवानसि त्यं राज्यार्थिनो राज्यरूपं विनाशम् ८ त्रयोदशेमा हि समाः सदा वयं त्वामन्वजीविष्म धनअयाशया काले वर्ष देवमिवीप्तवीजं तचः सर्वोत्तरके त्वं स्यमजाः॥ यत्तत्पृथां वागुवाचान्तरिक्षे सप्ताहजाते त्वयि मन्द्बुद्धौ। जातः पुत्रो वासवविक्रमोऽयं सर्वान् शूरान् शात्रवाक्षेष्यतीति १० अयं जेता खाण्डवे देवसङ्गान सर्वाणि भतान्यपि बोत्तमौजाः। थयं जेता मद्र-कलिङ्ग-केकया-नयं कुरुवाजमध्ये निहस्ता॥ अस्मात्परो नो भविता धनुर्धरो नैनं भतं किञ्चन जात जेता। इच्छन्नयं सर्वभूतानि कुर्या-द्वशे वशी सर्वसमाप्तविद्यः॥ कारत्या शशाक्रस्य जवेन वायोः खेर्वेण मेरोः क्षमया पृथिव्याः। सुयस्य भासा धनदस्य लक्ष्म्या शीर्येण शकस्य बलेन विष्णोः॥ १३

पवं गते किञ्च मयाऽद्य शक्यं कार्यं कर्तुं विग्रहे सुतजस्य॥ तथैव राज्ञश्च सुयोधनस्य ये वापि मां योद्धकामाः समेताः। थिगस्त मजीवितमय कृष्ण योऽहं वर्श सुतपुत्रस्य यातः ॥ २० मध्ये कुरुणां सुहदां च मध्ये ये चाप्यन्ये योद्धकामाः समेताः। यदि सम जीवेत सँ भवेशिहन्ता महारथानां प्रवरी रथोत्तमः। तवाभिमन्यस्तनयोऽद्य पाथँ न चारिम गन्ता समरे पराभवम् ॥ अधापि जीवेत्समरे घटोत्कच-स्तथापि नाहं समरे पराज्यसः। मम हाभाग्यानि पुरा कुतानि पापानि नुनं बलवन्ति युद्धे ॥

कर्णस्य युद्धे हि महाबलस्य मौख्याँस तन्नावबुद्धं मयाऽऽसीत्रश्७ तेनाच तप्स्ये भशमप्रमेयं यच्छत्रवर्गे नरकं प्रविष्टः। तदैव वाच्योऽस्मि ननु त्वयाऽहं न योत्स्येऽहं सृतपुत्रं कथाञ्चित्॥ १८ ततो नाहं सुजयान्केकयांश्र समानयेयं सहदो रणाय।

पूर्व यदक हि सयोधनेन न फाल्गनः प्रमुखे स्थास्यतीति।

देवाऽपि चनमनतं बदन्ति ॥ तथा परेषामृषिसत्तमानां श्रुत्वा गिरः पुजयतां सदा त्वाम् । न संनति प्रैमि सुयोधनस्य न त्वां जानास्याधिरथेर्भयार्तमः १६

च्यातोऽभितौजाः क्रस्ततन्त्रकर्ता १४ इत्यन्तरिक्षे शतश्रुक्षमधि तपस्विनां भूण्यतां वाग्रवाच । पवंविधं तच नाभत्तथा च

त्रत्यो महात्मा तव ऋन्तिप्रजो जातोऽदितेर्विष्णरिवारिहन्ता। खेषां जयाय द्विपतां वधाय

तुणं च कृत्वा समरे भवन्तं ततोऽहमेवं निकृतो दुरात्मना। वैकर्तनेनेव तथा कुतोऽहं यथा सहाक्तः क्रियते हाबान्धवः २३ आपद्रतं कश्चन यो विमोक्षे-त्स बान्धवः स्नेहयुक्तं सुहृश्च । एवं पुराणा सुनयो बदन्ति धर्मः सदा सद्भिरनुष्टितश्च ॥ રપ્ર त्वष्टा कृतं वाहमकूजनाक्षं श्चमं समास्थाय कपिध्वजं तम्। सहं गृहीत्वा हेमपहानुबद्धं धनुश्चेदं गाणिडवं तालमात्रम् ॥ २५ स केश्वेनोद्यमानः कथं त्वं कर्णाद्भीतो व्यपयातोऽसि पार्थ । धनुश्च तत् केशवाय प्रयच्छ यन्ता भविष्यस्त्वं रणे केशवस्य २६ तदा हनिष्यत्केशवः कर्णसुत्रं महत्पतिर्वेत्रीमवात्तवज्ञः।

राज्यभेतं यदि नाच शक्तश्रारन्तमुग्रं प्रतिवाधनाय ॥ २७
प्रयच्छान्यस्मे पाष्ट्रवमेतदय
स्वानो योऽक्षरेरूपधिको वा नरेन्द्रः
स्सान्नेव पुत्रवृत्तिर्विधीनाम्हुखान्त्रष्टान् राज्यनाद्या भूयः ॥
दृष्टा कोकः पतितानय्याचे
पार्पेश्वरे नरके पाण्डवेय ।
मासेऽपतित्या पश्चमे त्वं सकुरुष्ट्रे
न वा गर्भे आभविष्यः पृथायाः २९
तत्ते श्रेयो राजपुत्राभविष्यक्ष वेत्संग्रामाव्यमानं दुरासम् ।

क्ष चेत्संत्रामाद्ययानं दुराहमन्। धिग्गाण्डीवं धिक् च ते वाहुवीयं-मसंवयेयान् वाणगणांश्च थिके। धिके केहं केसरिणः सुतस्य कुदाादुदत्तं च रथं च थिके॥ ३०

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि युघिष्ठिरकोघवाक्ये अष्टषष्टितमोऽध्यायः॥ ६८॥

६९

सक्षय उवाच ।

प्राथिष्ठिरेणवसुकः कीन्तेयः श्रेतवाहनः ।

स्रस्ति जप्राह संकुदो जियिक्षेर्यवर्षमम् १
तस्य कोपं समुद्रीक्ष्य चित्तकः केप्रवस्त्रा ।

उवाच किमिरं पार्य गृहीतः स्व इस्तुत ।

व हि पश्चामि योद्धरं स्वचा किश्चिद्धनक्षय
ते प्रस्ता धार्मराष्ट्रा हि भीमसेनेन धोमता ३

अपयातीऽसि कीन्तेय राजा द्रष्ट्य स्वपि।

स राजा भवता इष्ट कुराई च सिक्षिरः

स रहा उपराई हुँ साई लस्तमिक्सम् ।

हर्षेकाले च संग्रासे किमिरं मोहकारितम् ५

व तं पश्चामिकको क्रेतिया सो वस्त्री मिल्याति
प्रस्तिम्हरूसे कस्मारिक वा ते चित्तविद्यमः

कस्माञ्जवान्महाष्ट्रं परिग्रहाति सत्वरः।
तस्वां पुरुष्ठाति सत्वरः।
तस्वां पुरुष्ठाति सत्वरः।
किमिद्रं ते चिक्षीर्षितम् ॥ ७
परामुशासि यत्कृद्धः खद्गमदुत्रविक्षमः।
पवधुक्तस्त क्रुप्णेन प्रेष्ठमाणो पुधिष्ठिरम् ८
अर्जुनः प्राहः गोविन्दं सुद्धः सर्पे इव श्वस्त्व,
अन्यस्त्रै देहि गाण्डीविमिति मां योभिन्योद्येत भिन्यामहं तस्य शिर इत्युपांशुक्रतं ममः।
तदुक्तं मम वानेन राह्राऽमितपराक्रमः॥ १०
समक्षं तव गोविन्दं न तत्क्षन्तुमिहोत्सहे।

हति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्टीये भारतभावदीपे अष्टपष्टितमीऽध्यायः ॥ ६८ ॥

26

प्रतिक्षां पालयिष्यामि हत्वेनं नरसत्तमम् । एतदर्थं मया खङ्गो गृहीतो यदुनन्दन ॥ १२ सोऽहं युधिष्ठिरं हत्वा सत्यस्यासृण्यतां गतः विद्योको विज्यस्थापि भविष्यामि जनार्दन

कि वा त्वं मन्यसे प्राप्त-मस्मिनकाल उपस्थिते।

त्वमस्य जगतस्तात वेत्थ सर्वं गतागतम् ॥ १४ तत्त्रया प्रकरिष्यामि यथा मां वश्यते भवानः

सञ्जय उवाच । धिग्धिगित्येव गोविन्दः पार्थमुकाब्रवीत्पुनः

कृष्ण उवाच। 'इदानीं पार्थ जानामि न गृद्धाः संवितास्त्वया। काले न पुरुषस्याद्र

संरंभं यद्भवानगात्॥ १६ न हि धर्मविभागकः कुर्यादेवं धनञ्जय। यथा त्वं पाण्डवाद्येह धर्मभीक्रपण्डितः १७

अकार्याणां कियाणां च संयोगं यः करोति वै। कार्याणामकियाणां च स पार्थ पुरुषाधमः॥ १

स पार्थं पुरुषाधमः ॥ १८
अनुस्य तु ये धर्म कथयेषुक्पस्थिताः ।
समास्विक्तरविदां न तेवां वेस्ति निश्चयम्
अनिश्चयक्षो हि नरः कार्योकार्यविनिश्चये ।
अवशो कुसते पार्थं यथा त्वं सूच एव तु २०
न हि कार्यक्रमकार्यं वा सुखं क्षातुं कथ्यन्त ।
श्वतेन ज्ञायते सर्वे तच्च त्वं नावकुश्यसे ॥ २१
अविज्ञानाङ्गवात्यक्ष धर्म रङ्गति धर्मवित ।
प्राणिनां त्वं वयं पार्थं धर्माके नावकुश्यसे
प्राणिनामक्थस्तात सर्वेज्यायान्मतो मम ।
अनुतां वा वदेहाच्चं न तु हिस्यात्कपञ्चन २३
स्वाङ्गवाद्यक्षेष्ठ प्राकृतीऽन्यः पुमाणिव २४

अयुष्यमानस्य वधस्तथाऽहात्रोक्ष मानद् । पराङ्क्ष्मसस्य द्वतः शरणं चापि गच्छतः ॥ कृताक्षठेः प्रपन्नस्य प्रमन्तस्य तयैव च । न वधः पुष्यते साङ्गस्तव्य सर्वं गुरी तव २६ त्वया चैवं वतं पार्थं बाछेनेव क्वतं पुरा । तस्माद्धम्संयुक्तं मोल्योत्कर्मे व्यवस्यसि

स गुरु पार्थ कस्मारवं हन्तुकामोऽभिधावसि । असंप्रधार्थ धर्माणां

गति स्क्ष्मां दुरत्ययाम् ॥ इदं धर्मरहस्यं च तव वश्यामि पाण्डच।

यह्रयात्तव भीष्मो हि पाण्डवो वा युधिष्ठिरः॥ २९ विदुरो वा तथा क्षत्ता

कुन्ती वाऽपि यशस्विनी। तत् ते वश्यामि तत्त्वेन निवोधैतद्धनञ्जय॥

सत्यस्य वदिता साधुर्ने सत्याद्विधते परस् तत्त्वेनैव सुदुर्केयं पदय सत्यमन्रुष्टितम् ॥ ३१ भवेत्सत्यमवक्तद्वयं वक्तद्वयमन्तरं भवेत् । यत्रानृतं भवेत्सत्यं सत्यं चान्यनृतं भवेत् ॥

विवाहकाले रतिसंप्रयोगे प्राणात्यये सर्वधनापहारे। विप्रस्य चार्थे समृतं वदेत पञ्चामृतान्याहुरपातकानि॥

सर्वस्वस्थापहारे तु वक्तव्यमनुतं भवेत्। तत्राज्ञतं भवेत्सत्यं सत्यं वाप्यनृतं भवेत्। ताड्यं पदयते वाल्ये यस्य सत्यमनुष्ठितम्। भवेत्स्तर्यमनक्तव्यं न वक्तव्यमनुष्ठितम्। सत्यानृते विनिश्चत्य ततो भवित धर्मेयित् किमाश्चर्यं कृतमन्नः पुरुषोऽपि सुदाक्णः। सुमहत्यामुवात्युण्यं वलाकोऽस्थवधादिव इस

भवान्यसंदर्भ भगात् तत्काले न अकाले इत्यर्थः ॥ १६ ॥ कर्तुमयोत्यानां कर्मणां देवांने कर्तुं व्यास्थानामि अभिवाणां निष्कित्रियाणां संवीर्धः व्याक्तान्यभि अभिवाणां संवीर्धः करोति स पुरुषांचम इत्याद्व—अकार्याः प्राप्तः स्थानः प्राप्तिति ॥ १८ ॥ उपस्थिताः विष्णेत्वस्ताः गुप्तः ॥ १९ ॥ सुसं अनवीर्येत्यर्थः क्षुतेन वाक्रिणा ॥ १९ ॥ सुसं अनवीर्येत्यर्थः क्षुतेन वाक्रिणा ॥ १९ ॥ १९ ॥ सुसं

वत् भवान् धर्मे रक्षति तदवज्ञानात् अध्यमिव धर्मे स्तृष्टेस् इत्यक्षेः । यदः प्राणिनां वधं दोषक्षं इत्येक्षात् कृत्यक्षात् वक्ष्यस्य ॥ २२ ॥ अधानों अधातनीयस्य अव्ययस्य ॥ २५ ॥ सत्यं तत्त्वने वाधाताय्येन अर्डुकंषं पदम काव्यस्त्यसम्बद्ध-धर्माय मक्तीरायवेः ॥ ३२ ॥ यस्य वैन हेतुना सरस्येनः सक्तत्या अस्तृष्टितं तारक्षमेव पश्चति सरस्यादित्या अनेन. हेतुना बारुः अतः ॥ ३४॥

80

किमाश्रर्वे पुनर्मूढो धर्मकामो द्यपण्डितः। सुमहत्त्रामुयात्पापमापगास्थिव कौशिकः' अर्जन उवाच ।

अज्ञन उपाच । आज्ञश्य भगवन्नेतद्यथा विन्दास्यहं तथा। बळाकस्यातुर्सवन्धं नदीनां कौशिकस्य च॥ वासुदेव उवाच ।

'पुरा झ्याधोऽभवत्कश्चिद्धलाको नाम भारत यात्रार्थं पुत्रदारस्य मुगान हन्ति न कामतः

वृद्धौ च मातापितरौ विभार्यन्याश्च संश्रितान् । स्वधर्मानरतो नित्यं सत्यवागनसूयकः ॥ स कृदाचिन्मृगं ठिल्सु-

र्नाभ्यविन्दस्मृगं कचित्। अपः पिवन्तं दृष्टशे श्वापदं द्वाणचश्चषम्॥ ४१ अद्दृष्टपूर्वमपि तत्स्तस्वं तेन हुतं तद्दा।

अद्धप्रदेवमाय तत्स्वत् तत् हत् तदा। अभ्ये हते तता। त्योकः पुण्यत्वे परात च ४२ अप्सरोगोतवादिश्रेनीदितं च मनोरमम्। विमानसगमस्वर्गोन्मृगव्याधिनगीयया ४३ तद्भृतं सर्वभूतानामभावया किञार्जुन। त्रस्तत्त्वा च रामो कृतमभ्ये स्वयंभुवा॥ तद्भवा सर्वभूतानामभावकुतनिश्चयम्।

त्ततो बळाकः स्वरणादितं प्रमेः सुदुर्विदः ४५ कीशिकोऽण्यभविद्यम्सर्वाचितं बहुश्रुतः। वदीनां वहुश्रुतः। वदीनां सङ्ग्रमः स्वर्तावस्त ॥ स्वर्तानं सङ्ग्रमे प्रामादद्वरास्य किळावस्त ॥ स्वर्तं मया सदा वाज्यमिति तस्याभवद्रतम् सन्यवादोति विस्थातः स तदाऽसीज्ञनज्य अध्य दस्श्रमयात्रेकिसत्तातः त्रवादासीज्ञान्य। त्रवापि दस्ययः कृद्धास्तानमार्गन्त यस्तः॥

अथ कौशिकमभ्येत्य प्राहुस्ते सत्यवादिनस् कतमेन पथा याता भगवन्बहवो जनाः॥४९ सत्येन पृष्टः प्रबृहि यदि तान् वेत्य शंस नः। स पृष्टः कौशिकः सत्यं वचनं तानुवाच ह॥

बहुवृक्षलतागुरुम-मतद्वनमुपाश्चिताः।

इति तान् ख्यापयामास तेभ्यस्तस्वं स कौशिकः॥ ततस्ते तान्समासाद्य करा जशरिति श्रुतिः। तेनाधर्मेण महता वार्द्यक्तेन कौशिकः॥ गतः स कष्टं नरकं सुक्ष्मधर्मे व्वकोविदः। यथा चारुपश्चतो मुढो धर्माणामविभागवित वृद्धानपृष्टा संदेहं महस्त्रभ्रमिवाहँति । तंत्र ते लक्षणोद्देशः कश्चिदेवं भविष्यति॥ दण्करं परमं ज्ञानं तर्भेणानुब्यवस्यति। श्रुतेर्धर्भ इति होके वदन्ति बहुवो जनाः ॥५३ तत्ते न प्रत्यस्यामि न च सर्वे विधीयते। प्रभवार्थीय भूतानां धर्मप्रवचनं कृतम्॥ ५६ यत्स्यादाहिंसासंयुक्तं स धर्म इति निश्चयः। अहिंसार्थाय हिस्राणां धर्मप्रवचनं कतम् ॥ धारणाद्धर्ममित्याद्वर्धर्मो धारयते प्रजाः। यत्स्याद्धारणसंयुक्तं स धर्म इति निश्चयः॥

येऽन्यायेन जिहीर्षन्तो धर्ममिच्छन्ति कहिँचित्। अक्रजनेन मोक्षं वा

नानुक्रजेस्कर्यचन ॥ ५९ व्यवस्यं क्रिजितस्ये वा संकेरचप्यक्रजतः । श्रेयस्तत्रानुतं वकुं तत्सत्यमविचारितम् ॥६० यः कार्येभ्यो वतं कृत्वा तस्य नानोपात्येत् न तत्सकमवाप्नीति प्यमाहर्मनीषिणः॥ ६१

तयस्वनः तपस्वनामिनः श्रेष्ठः॥४६॥ वश्रमिव नरकस्वि अष्ट्रष्टा प्रश्नाह्वत्वार्धति तद्य धर्माधर्मनीस्तात्वं निवेदाव्ये कृष्णस्य उदेशः—वननं मनिष्मति ॥५४॥ क्रविचर्तव्यार्धिः धर्मस्वल्यं निर्णयित्याद्यः—दुम्करमिति ॥ ५५॥ न प्रस्यवृत्यामि न दुष्यामि अदुमानतोऽपि धर्मो जेव हत्या-स्वेतादः न चेतिः । क्ष्यणेदिमादः—प्रभ्रवेति॥ ५६॥ श्रेद्धित् वारणाद्यमं द्वयादः—दिक्षापरियोति ॥ ५५॥ न्यादेन ' धेतीषं अन्वेद्याङ्गस्तदेवेश्वरपूजनम् '। इत्यादि-वाक्ष्याव्येन " क्ष्योन्यञ्चव्येत्वत्यारावाद्यादिकमिषि यस्ति वदन्यो धर्माद्यम् । राहिएकेन तहिरुद्धे धर्मे मोलं वा देश्याधानिक्छान्ति तान्त्राति नामुक्केन्त् ते तह संवादमानि न कुर्याद्धराण्यास्त्र तेन वेदाबिरोजे सति व्यरन्यस्य मुक्कदेत्वस्मे स्वयस्य ५५६॥ यत्र तु पर्यक्षेत्रहेत्वे देश्याच्यां नाहित नागि कोशिक्कं मुक्ति-रिक्तः। तत्र कि वर्तक्र्यानित्याकंग्याद—अवाङ्ख्यास्तितो यत्र आक्षणः स्त्रेत्वेन सातः तेत्रतियां स्त्रेतीःअव्यक्ति नो वित संवयं पद्धारोऽपि हिसामामी मोननेस्याक्षेत्। मोन-नाज्यानिद्धो अनुन्तर्माने वृद्धिरस्यकंः॥ ६०॥ या इति। कार्येन्यः वरिक्तिविरकार्यं मनस्युद्धिमा प्रतं क्षत्रवा तस्य प्रतस्य नाना अन्वेन प्रकारिणोपपादनं करोति स द्यांभिको कार्यक्त नामीतियकंशः॥ ६०॥ आणात्यये विवाहे वा सर्वज्ञातिवधात्यथे। नर्मण्याभेप्रवृत्ते वा न च प्रोक्तं स्वा भवेत्॥ अधर्म नात्र पश्यन्ति धर्मतस्वार्थदर्शिनः। यः स्तेनैः सह संबंधान्मुच्यते शवथैरपि॥६३ श्रेयस्तत्रानृतं वर्कुं तत्सत्यमविचारितम् । न च तेभ्यो धर्ने देयं शक्ये साति कथंचन॥ पापेश्यो हि धनं दत्तं दातारमपि पीडयेत। तस्माद्धमार्थमनृतसुकत्वा नानृतभाग्भवेत ॥ एव ते लक्षणोदेशो मयोदिष्टो यथाविधि। यथाधर्म यथाबुद्धि मयाद्य वै हितार्थिना ॥ पतच्छृत्वा बृहि पार्थ यदि वध्यो युधिष्ठिरः। अर्जन उवाच।

यथा ब्रुयान्महापाञ्चो यथा ब्रुयान्महामातिः। हितं चैव यथाऽस्माकं तथैतह्रचनं तव। भवान्मात्समोऽस्माकं तथा पित्समोऽपि च गतिश्च परमा कृष्ण त्वमेव च परायणम्। न हि ते त्रिषु छोकेषु विद्यतेऽविदितं कचित तस्माद्भवान्परं धर्म वेद सर्व यथातथम्।६९ अवध्यं पाण्डवं मन्ये धर्मराजं याधिष्ठिरम्। अस्मिस्तु मम संकर्षे बूहि किचिदनुग्रहम्। इदं वा परमञ्जेव श्रुण हत्स्यं विवक्षितम् ॥ ७१

जानासि दाशाई मम वतंत्वं यो मां ब्र्यात्कश्चन मानुषेषु। अन्यस्मै त्वं गाण्डिवं देहि पार्थ त्वत्तोऽस्त्रेवां वीर्यतो वा विशिष्टः॥ हन्यामहं केशव तं प्रसहा भीमो हन्याच्चरकेति चोकः। तन्मे राजा प्रोक्तवांस्ते समक्षं धनुर्देहीत्यसकृद्धिणवीर ॥ तं हन्यां चेत्केशव जीवलोके स्थाता नाहं कालमप्यरूपमात्रम् । ध्यात्वा नूनं होनसा चापि मुक्तो बर्धराज्ञो सप्रवीर्यो विस्त्रेताः॥ ७४ यथा प्रतिका मम लोकवुद्धौ भवेत्सत्या धर्मभृतां वरिष्ठ।

यथा जीवेत पाण्डबोऽहं च कृष्ण यदाऽवमानं खभते महान्तं तदा जीवन्मृत इत्युच्यते सः॥८१ संमानितः पार्थिबोऽयं सदैव

तथा बुद्धि दातुमप्यर्हिस त्वम् ॥ ७५ वासुदेव उवाच। राजा आन्तो विक्षतो दःखितश्च कर्णेन संख्ये निशितविणसहैः। यञ्चानिशं सतप्रत्रेण वीर शरैर्भृशं ताडितो युध्यमानः॥ ७६ अतस्त्वमेतेन सरोपमुक्तो दःखान्वितेनेदमयुक्तरूपम्। अकोपितो होप यदि सम संख्ये कर्णे न हन्यादिति चाब्रवीत्सः॥७७ जानाति तं पाण्डव एव चापि पापं लोके कर्णमसह्यमन्यैः। ततस्त्वमुक्तो भृशरोषितेन राज्ञा समक्षं परुवाणि पार्थ ॥ नित्योद्यके सततं चाप्रसहो कर्णें द्यतं हाद्य रणे निबद्धम्। तस्मिन् हते कुरवो निर्जिताः स्य-रेवं बुद्धिः पार्थिवे धर्मपुत्रे॥ ततो वधं नाईति धर्मप्रश्न-स्त्वया प्रतिज्ञाऽर्जुन पालनीया। जीवन्नयं येन सृतो भवेदि तन्मे निबोधेह तवानुरूपम्॥ यदा मार्न लभते माननाई-. स्तदा स वै जीवति जीवलोके।

त्वया च भीमेन तथा यमाभ्याम्। वदिश्र लोके पुरुषेश्र शूरै-स्तस्यापमानं कलया प्रयुश्च॥ ८२ त्वमित्यत्रमवन्तं हि झहि पार्थे युधिष्ठिरम। त्वमित्युक्तो हि निहतो गुरुर्भवति भारत॥८३ एवमाचर कौन्तेय धर्मराजे युधिष्ठिरे। अधर्मयक्तं संयोगं कुरुवैनं कुरुद्रह ॥

तेभ्यः स्तेनेभ्यः ॥ ६४॥ पीडयेत् नरकं प्रापयेत् ॥ ६५ ॥ श्राविदितमिति च्छेदः ॥ ६९ ॥ अनुप्रहं अवधेन बहुमोजनः प्रतिज्ञारक्षणम् ॥ ७१ ॥ तुबरकः ॥ ७३ ॥ तं हन्यामिति । स्थाता न-न स्थास्ये एनसा मुक्तोऽपि कृतप्रायश्वितोऽपि न स्थास्ये इत्यर्थः।

कि करवा राजो वर्ध ध्यारवा ॥ ७४ ॥ समक्षं आवयो-रिति शेषः ॥ ७८ ॥ कर्णे पणीकृते यूतं युद्धरूवम् ॥ ७९ ॥ अन्नसवन्तं सान्यं त्वामिति बृहि तावतेव तद्वधः कृती सवती-त्यर्थः ॥ ८३ ॥ एवं प्रज्यावमानरूपं संयोगं आत्मनान्-ष्टितं क्रम्ब ॥ ८४ ॥

अथवांभिरसी होषा श्रुतीनासुत्तमा श्रुतिः। अविचार्येव कार्येषा अयस्कामैनरेः सदा ८५ अवधेन वधः प्रोको यहुक्स्विमित प्रसुः तहूहि त्वं यम्मयोक्तं धमेराजस्य धमेवित ८६ वधं स्रयं पाण्डव धमेराज-स्त्वत्तांऽयक्तं वेत्स्यतं चैवमेषः। ततोऽस्य पादावभिवाद्य पश्चा-त्समं व्र्याः सांत्वयित्वा च पार्थम् भ्राता पाइस्तव कोपं न जातु कुर्योद्वाजा धर्ममवेश्य चापि। भ्रुकोऽनृताङ्कातृषधाद्य पार्थे हृष्टः कर्णा त्वं जहि स्तपुत्रम्॥ ८८८

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कृष्णार्जुनसंवादे ऊनसप्ततितमोऽध्यायः॥ ६९॥

00

सञ्जय उवाच। इत्येवमुक्तस्तु जनार्दनेन पार्थः प्रशस्याथ सुदृद्धचस्तत्। ततोऽब्रवीदर्जुनो धर्मराज-मनुक्तपूर्व परुषं प्रसद्य ॥ अर्जुन उवाच। 'मा त्वं राजन ब्याहर ब्याहरस्व यस्तिष्ठसे कोशमात्रे रणाहै। भीमस्त मामहेति गर्हणाय यो युध्यते सर्वलोकप्रवीरैः॥ काले हिं शत्रून् परिपीड्य संख्ये हत्वा च शूरान् पृथिवीपतींस्तान्। रथप्रधानोत्तमनागमुख्यान् सादिप्रवेकानमितांश्च वीरान्॥ ३ यः कुअराणामधिकं सहस्रं हत्वा नदंस्तुमुळं सिंहनादम्। काम्बोजानामयुतं पार्वतीयान मृगान्सिहो विनिहत्येव चाजौ ॥ ४ सदुष्करं कर्म करोति वीरः कर्त यथा नार्हिसि त्वं कदाचित्। रथादवष्ट्रस्य गदां परामृशं-स्तया निहन्त्यश्वरथद्विपात्रणे॥ ५

वरासिना वाजिरथाश्वकुअरां-स्तथा रथाङ्गैर्घनुषा दहत्यरीन्। प्रमुद्य पद्भामहितान्निहन्ति पुनस्तु दोभ्यां शतमन्युविकमः॥ ६ महाबलो वैश्रवणान्तकोपमः प्रसन्ध हस्ता द्विषतामनीकिनीम्। स भीमसेनोऽईति गईणां मे न त्वं नित्यं रक्ष्यसे यः सुद्दद्भिः 🤒 महारथान्नागवरान्हयांश्च पदातिगुख्यानिष च प्रमध्य। एको भीमो धार्तराष्ट्रेष मझः स मामुपालब्धुमरिन्दमोऽईति॥ ८ कलिङ्गवङ्गाङ्गनिषाद्मागधान् सदामदान्नीलबलाहकोपमान्। निहन्ति यः शत्रुगणाननेकान् स मासुपालब्धुमरिंदमोऽहीति॥ ९ स युक्तमास्थाय रथं हि काले धनुर्विधुन्वञ्हारपूर्णसुष्टिः। सुजत्यसौ शरवर्षाणि वीरो महाहवे मेघ इवाम्बुधाराः॥

तत्र मानमाह-अध्यर्धेति ॥ ८५ ॥ यत् गुरुस्त्वमिति श्रोक्षस्तद्वभेन शक्ष्यातनमन्तरेणेव थयः वश्वस्तं मवतीत्यर्थः ॥ ८६ ॥ अनुक्तमेव त्वत्तो वर्षे वरस्यते श्रोनाहं हत इति शास्त्वतिस्यर्थः। सम्यं वैषम्प्यतिहारं ॥ ८५ ॥ वृति श्रीमहाभारते वर्ष्णपर्वणि नैककाळीये भारतभावदीपे कनसप्ततितभोऽध्यायः ॥ ६९ ॥

100

इत्येवमिति ॥ १ ॥ व्याहर व्याहरस्य वचनम् । क्रोक्षमात्रे न तिष्ठसे अपि तु ततोऽपि दूरे इत्यर्थः ॥ २ ॥ शतान्यष्टी वारणानामवश्यं विशातितैः कुम्भकराग्रहस्तैः। भीमेनाजी निहतान्यद्य बाणैः स मां कूरं वक्तमहत्यरिघः॥ ११ वलं त वाचि द्विजसत्तमानां क्षात्रं बुधा बाहुबलं वदान्ति । त्वं वाग्वलो भारत निष्ठरश्च त्वमेच मां चेत्थ यथाँऽचलोहम्॥ १२ यतेह नित्यं तव कर्तिमिष्टं दारैः सुतैर्जीवितेनात्मना च। एवं यन्मां वाग्विशिखेन हंसि त्वत्तः सुखं न वयं विदा किञ्चित् १३ मां मावमंस्था द्वीपदीतरूपसंस्थी महारथान्त्रतिहन्मि त्वदर्थे । तेनाभिशङ्की भारत निष्ठरोऽसि त्वत्तः सुखं नाभिजानामि किश्चित् प्रोक्तः खयं सत्यसन्धेन कृत्यु-स्तव प्रियार्थं नरदेव युद्धे। वीरः शिखण्डी द्रीपदोऽसौ महात्मा मयाऽभिगुप्तेन हतश्च तेन ॥ न चाभिनन्दामि तवाधिराज्यं यतहत्वमक्षेष्वहिताय सक्तः। खयं कृत्वा पापमनार्थजुष्ट-मस्माभिवां तर्तुभिच्छस्यरींस्त्वम् ॥ अक्षेषु दोषा बहवो विधर्माः श्रुतास्त्वया सहदेवोऽब्रवीद्यान्। तानीषि त्वं त्यक्तमसाधुजुष्टां-स्तेन सम सर्वे निरयं प्रपन्नाः॥ १७ सुखं त्वत्तो नाभिजानीम किञ्चि-द्यतस्त्वमक्षेदें वितं संप्रवृत्तः । ख्यं कृत्वा व्यसनं पाण्डव त्व-मस्मांस्तीवाः श्रावयस्यद्य वाचः १८ शेतेऽस्माभिनिंहता शत्रुसेना छिन्नैगाँनैर्भमितले नदन्ती। त्वया हि तत् कर्म क्रतं नृशंसं यस्माद्दोषः कौरवाणां वधश्रा॥ १९ हता उदीच्या निहताः प्रतीच्या नष्टाः प्राच्या दाक्षिणात्या विश्वस्ताः कृतं कर्माप्रतिरूपं महद्भि-स्तेषां योधैरसमदीयैश युद्धे॥ त्वं देविता त्वत्कृते राज्यनाश-स्तवत्संभवं नो हयसनं नरेन्द्र। माऽस्मान् ऋरैर्वाक्प्रतोदैस्तुदंस्त्वं भयो राजन्कोपयेस्त्वल्पमाग्यः' २१ सञ्जय उवाच। एता वाचः परुषाः सव्यसाची स्थिरप्रज्ञः धावयित्वा तुरुक्षाः। वभूवासौ विमना धर्मभीरः कत्वा प्राज्ञः पातकं किञ्चिदेवम् २२ तदानुतेषे सुरराजपुत्रो विनिःश्वसंश्वासिमधोद्ववर्हे। तमाह कृष्णः किमिदं पुनर्भवा-न्विकोशमाकाशनिमं करोत्यसिम् व्रवीहि मां त्वं पुनरुत्तरं वच-स्तथा प्रवश्याम्यहमधीसन्नये। इत्येवमुक्तः पुरुषोत्तमेन सुदुःखितः केशवमर्जुनोऽब्रचीत् २४ अहं हनिष्ये खदारीरमेव प्रसद्ध येनाहितमाचरं वै। निशम्य तत् पार्थवचोऽब्रवीदिहं धनञ्जयं धर्मभृतां वरिष्ठः॥ राजानमेनं त्वमितीदस्रकत्वा कि कइमलं प्राविद्याः पार्थं घोरम्। त्वं चात्मानं हन्त्रमिच्छस्यरिष्ट नेदं सद्भिः सेवितं वै किरीटिन २६ धर्मात्मानं भ्रातरं ज्येष्टमद्य खड़ेन चैनं यदि हन्या नवीर। धर्माद्वीतस्तत्कथं नाम ते स्या-रिकचोत्तरं वा करिष्यस्त्वमेव २७ सक्ष्मो धर्मो दुविंदश्चापि पार्थ विशेषतोऽहैः प्रोच्यमानं निवोध। हत्वाऽऽत्मानमात्मना प्राप्तयास्त्वं वधाद्भातुर्नरकं चातिघोरम्॥ २८

सरयवन्त्रेन भीष्मेण॥ १५ ॥ अञ्चतेपं अञ्चतापं प्राप्तवान् उद्दब्दं कोशाणिष्कासितवान्॥ २३ ॥ आस्मनः स्तवादा-रमहत्या परहत्यास्य कुरसनादित्यण्यायतात्पर्यम् ॥ २८ ॥ **४ त्वमेव मां वेस्सि यथाविधोऽहम्** इति पाठः । ब्रवीहि वाचाऽद्यं गुणानिहात्मन-स्तथा हतात्मा भवितासि पार्थ । तथाऽस्तु कृष्णेत्यभिनन्द्य तद्वचो धनअयः प्राह धनुर्विनाम्य ॥ युधिष्ठिरं धर्मभृतां वरिष्ठं श्रुणुष्य राजांचिति शकसूनुः। 'न मादशोऽन्यो नरदेव विद्यते धनुर्धरो देवमृते पिनाकिनम्॥ ३० अहं हि तेनानुमती महात्मना क्षणेन हन्यां सचराचरं जगत्। मया हि राजन्सदिगीश्वरा दिशो विजित्य सर्वा भवतः कृता वशे ३१ स राजस्यश्च समाप्तदक्षिणः सभा च दिव्या भवतो ममौजसा । पाणी पृषत्का निशिता ममैव घनुश्च सज्यं विततं सवाणम्॥ ३२ पादौ च में सरथी सध्वजी च न मादशं युद्धगतं जयन्ति । हता उदीच्या निहताः प्रतीच्याः प्राच्या निरस्ता दाक्षिणात्या विशस्ताः संशासकानां किञ्चिदेवास्ति शिष्टं सर्वस्य सैन्यस्य हतं मयार्थम् । श्रोते मया निहता भारतीयं चमु राजन्देवचमूप्रकाशा॥ ये चास्त्रशस्तानहं हन्मि चास्त्र स्तस्माञ्जोकानेष करोमि सस्म। जैत्रं रथं भीममास्थाय कृष्ण यावः शीव्रं सूतपुत्रं निहन्तुम् ॥ ३५ राजा भवत्वद्य सुनिर्वृतोऽयं कर्णरणे नाशयिताऽस्मि बाणैः'। इत्येवमुक्त्वा पुनराह पार्थी युधिष्ठिरं धर्मभृतां वरिष्ठम्॥ 'अद्यापुत्रा सूतमाता भवित्री क्रन्ती बाऽथो वा मया तेन वापि। सत्यं वदास्यद्य न कर्णमाजी शरैरहत्वा कवचं विमोध्ये॥'३७ सञ्जय उवाच । इत्येवसुकत्वा पुनरेव पार्थी युधिष्ठिरं धर्मभृतां वरिष्ठम्। विमुच्य शस्त्राणि धनुर्विस्ख्य कोशे च खड़ं विनिधाय तर्णम् ३८

स बीडया नम्नशिराः किरीटी युधिष्टिरं प्राञ्जलिरभ्युवाच । प्रसीद् राजन् क्षम यन्मयोक्त काले भवान्वेत्स्यति तन्नमस्ते प्रसाद्य राजानमभित्रसाहं स्थितोऽब्रवीश्चेव पुनः प्रवीरः । नेदं चिरात्क्षिप्रमिदं भविष्य-त्यावर्तते साध्वभियामि चैनम् ४० याम्येष भीमं समरात्प्रमोक्तं सर्वात्मना स्तपुत्रं च हन्तुम् तव प्रियार्थ सम जीवितं हि ब्रवीमि सत्यं तद्वेहि राजन् इति प्रयास्यन्यपगृह्य पादौ समुत्थितो दीप्ततेजाः किरीटी। पतच्छूत्वा पाण्डवो धर्मराजो भ्रातुर्वाक्यं परुषं फाल्गुनस्य॥ ४२ उत्थाय तस्माच्छयनादुवाच पार्थ ततो दुःखपरीतचेताः। 'कृतं मया पार्थं यथान साधु येन प्राप्तं व्यसनं वः सुघोरम् ॥ ४३ तस्माच्छिरश्छिन्धि ममेद्मद कुळान्तकस्याधमपुरुषस्य । पापस्य पापव्यसमान्वितस्य विमृदबुद्धेरलसस्य भीरोः॥ वृद्धावमन्तुः परुषस्य चैव कि ते चिरं मे छातुस्तय रूक्षम्। गच्छाम्यहं वनमेवाच पापः सुखं भवान्वर्ततां महिहीनः॥ योग्यो राजा भीमसेनो महात्मा क्वीवस्य वा मम कि राज्यकृत्यम्। न चापि शक्तः परुषाणि सोदं पुनस्तवेमानि रुपान्वितस्य ॥ भीमोऽस्तु राजा मम जीवितेन न कार्यमद्यावमतस्य वीर'। इत्येवसुकत्वा सहस्रोत्पपात राजा ततस्तच्छयनं विद्याय॥ ४७ इयेष निर्गन्तुमधो बनाय तं वासुदेवः प्रणतोऽभ्युवाच ॥ ४८ राजन्विदितमेतद्वै यथा गाण्डीवधन्वनः। प्रतिक्षा सत्यसन्धस्य गाण्डीवं प्रति विश्वता ब्रयाद्य एवं गाण्डीवमन्यस्मै देयमित्युत ४९ बध्योऽस्य स पुनौहाके
त्वया चोकाऽयमहिद्याम्।
ततः सत्यां प्रतिक्षते तां
पार्येन प्रतिरक्षता॥ ५०
मच्छन्दाव्यमानोऽयं छतस्तव महीपते।
गुरुणामचमानो हि चध इन्यभिष्योयते॥ ५१
तस्मास्य वै महावाहो मम पार्थस्य चोमयोः
व्यतिकमसिमं राजन्यत्यसंरक्षणं प्रति ५५
इरणं त्वां महाराज प्रपत्ती ख उभावि।
इन्तुमहैसि मे राजन्यत्यसंरक्षां प्रति ५५
इन्तुमहैसि मे राजन्यत्यसंरक्षां प्रति

राधेयस्याद्य पापस्य भूमिः पास्यति शोणितम् । सत्यं ते प्रतिजानामि इतं विद्धाद्य सृतजम् ॥ यस्येच्छिस वधं तस्य गतम्प्यस्य जीधितम् इति कृष्णवसः श्रुत्वा धर्मराज्ञो युधिष्ठिरः ससंम्रमं इयीकेश्रमुन्याप्य प्रणतं तदा । कृताञ्चाछित्ततो वाक्यश्चवाचानन्तरं वचः ॥ एवमेव चयाऽऽत्य त्वमस्येगेऽतिकमो मम अनुनीतोऽस्मि गोधिन्त तारितश्चासिम माध्य मोचिता हस्यताञ्चाराञ्चत अभवन्तं नाथमासाय ह्वाराञ्चत अभवन्तं नाथमासाय श्रुवाचा व्याप्तान्या

घोराद्य समुत्तीर्णाः-तुभावज्ञानमोहितौ । त्यद्वुचिद्धयमासाय दुःस्रद्दोक्षणेवाद्वयम् । समुत्तीर्णाः सहामात्याः सनायाःस्म त्वयाऽच्युत ॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि युधिष्टिरसमाश्वासने सप्ततितमोऽध्यायः॥ ७०॥

प्रसादय करुश्रेष्ट-

AN CH

વ્છ

७१

सञ्जय जवाव ।
धर्मराजस्य तब्द्धुत्वा प्रीतियुक्तं वचस्ततः।
पार्थे प्रोवाच धर्मात्मा गोविन्दो यदुनन्दनः
्रति सम कृष्णवचनाव्
प्रसुवायं युजिष्टिरम्।
बभूव विस्तमाः पार्थः
किञ्चित्कृत्त्वेव पातकम् ॥ २
ततोऽज्ञबीद्वासुदेवः महस्तिक्व पाण्डवम् ।
कर्माम सर्वेदेतचादि त्वं पार्थं धर्मेजम् ॥ ३
असिना तीस्प्यारेण
हत्या धर्मे व्यवस्थितम् ।
त्विगद्धुत्रस्वाऽय राजानमेवं कश्मठमाविद्याः ॥ ४
हत्वा हु तुर्पार्ते पार्थं
आकरिष्यः किम्मतरम् ।

पयं हि दुर्विदो धर्मों
मन्द्रमहैर्विदोषतः ॥ ५ स भवाद् धर्मेमीक्तवाद् ध्रुवमैष्यन्महत्तमः । नरकं घोरकपं च भ्रातुव्येष्ठस्य वै वधात् ६ स त्वं धर्ममृतां श्रेष्ठं राजानं धर्मसहितम् ।

मेतदत्र मतं मम॥ असाय भक्त्या राजानं प्रीते जैव सुधिष्ठिरे प्रयावस्त्वरिती योतुं सुतपुत्ररथं प्रति॥ ८ हत्वा तु समरे कर्णं त्वमय निश्चितः शरेः। विपुष्ठां प्रतिमाश्चर मानद् २ स्तदत्र महावाही प्राप्तकाळं मतं मम। प्रं कृते कृतं जैव तव कार्यं भिष्ण्यति १०

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणे नैलकष्ठीये भारतमावदीपे सप्ततितमोऽप्यायः॥ ७०॥

७१ धमराजस्येति । सप्टार्थः ॥१॥ श्राति स्मेत्यारभ्य प्रातुर्व्येष्ठस्य वै वधादिरवन्तं क्षेत्रस्यकं शिप्तम् । पार्थे प्रोवाचेत्यस्य ततोऽत्रवादित्यनेन पौनक्काः, क्षाचित्यस्तकान्तरेणन्त्रपर्वभाष, पूर्वमेव राजान-मेनं लामितीविमित्याविक्षेत्रेरेलैतवर्यस्य कीर्डाकाराणः।

ततोऽर्जुनो महाराज लज्जया वै समन्वितः धर्मराजस्य चरणी प्रपद्य शिरसा नतः ॥ ११ उवाच भरतश्रेष्ठं प्रसीदेति पुनः पुनः। क्षमस्य राजन यत प्रोक्त धर्मकामेन मीरुणा हृश त पतितं पद्ध्यां धर्मराजो युधिष्ठिरः। भ्रमञ्जयमभित्रमं रुदन्तं भरतर्षम ॥ १३॥ उत्थाप्य मातरं राजा धर्मराजो धनअयम्। समाश्चिष्य च सस्तेहं प्रदरोद महीपतिः १४ क्वित्वा सुचिरं कालं भातरी समहायती। कतशीची महाराज प्रीतिमन्ती चभवतः १५ तत आश्विष्य तं प्रेरणा सार्धि चात्राय पाण्डवः पीत्या परमञ्जा यक्तो विस्मयंश्च पुनः पुनः। अबवीसं महेश्वासं धर्मराजो धनअयम ॥१६ कर्णेन मे महाबाही सर्वसन्यस्य प्रयतः। कवनं च ध्वजं चैव धनः शक्तिर्हयाः शराः शरैः कत्ता महेष्वास यतमानस्य संयगे। सोऽहं ज्ञात्वा रणे तस्य कर्म दृष्टा च फाल्गुन व्यवसीदामि दःखेन न च मेजीवितं प्रियम न खेदध हि तं वीरं निहनिष्यसि संयोग।। प्राणानेच परित्यक्ष्ये जीवितार्थी हि को मम एवमुक्तः प्रत्यवाच विजयो भरतर्षम ॥२०॥ सत्येन ते शपे राजन्यसादेन तथैव च। भीमेन च नरश्रेष्ठ यमाभ्यां च महीपते॥ २१ यथाय समरे कर्ण हिनध्यामि हतोऽपि वा महीतले पतिष्यामि सत्येनायधमालमे ॥२२ प्रवसासाध्य राजानसम्बदीन्साधवं वचः। अद्य कर्ण रणे कृष्ण सुद्धिष्ये न संशयः २३ तव बुद्ध्या हि भद्रं ते वधस्तस्य दुरात्मनः। एवम्कोऽब्रवीत्पार्थं केशवी राजसत्तम २४ शक्तोऽसि भरतश्रेष्ठ हन्तं कर्ण महाबलम्। एव चापि हि में कामो नित्यमेव महारथ। कथं भवात्रणे कर्ण निहन्यादिति सत्तम।

भयशोवाच मतिमान् माधवी धर्मनन्दनम्॥

अनुज्ञातं च कर्णस्य बधायाच दुरात्मनः॥२७

श्रत्वा ह्यहमयं चैव त्वां कर्णशरपीडितम।

प्रवर्ति बातमायाताविहावां पाण्डनन्दन ॥

युधिष्ठिरेमं बीभत्सं त्वं सांत्वयित्तमहीसे।

हिष्ट्यान ग्रहणं गतः। परिसान्त्वय वीभत्सं जयमाञाधि चानघ॥ ર્ ग्रुधिष्टिर उवाच। पहाहि पार्थ बीमत्सी मां परिष्वज्य पाण्डव । वक्तदयमकोऽस्मि हितं त्वया क्षान्तं च तन्मया॥ अहं त्वामनुजानामि जिहि कर्णे धनअय।

किर्णपर्व १

38

सक्षय उवाच । ततो धनक्षयो राजिक्शरसा प्रणतस्तदा। पादौ जग्राह पाणिभ्यां भातज्येष्टस्य मारिष तमस्थाप्य ततो राजा परिष्वज्य च पीडितम् मुध्त्युपान्नाय चैवैनमिदं पुनहवाच ह ॥ ३३ धनअय महाबाही मानितोऽस्मि दढं त्वया। माहात्म्यं विजयं चैव भयः प्राप्रहि शाश्वतम्

यस्मयोक्तोऽसि दारुणम्॥

श्चर्जन उवाच

मन्युंच माक्याः पार्थ

बद्य तं पापकर्माणं साजवन्धं रणे शरैः। नयास्यन्तं समासाद्य राध्यं बलगवितम्॥ येन त्वं पीडितो बाणैई द्वमायस्य कामकम । तस्याद्य कर्मणः कर्णः फलमाप्स्यति दारुणम अद्य त्वामनपदयामि कर्णे हत्वा महीपते। सभाजयितमाऋन्दादिति सत्यं ब्रवीमि ते॥३७ नाहत्वा चिनिवर्तिच्ये कर्णमद्य रणाजिरात। इति सत्येन ते पादी स्प्रज्ञामि जगतीपते ३८

सञ्जय उवाच। इति ब्रुवाणं सुमनाः किरीटिनं युधिष्ठिरः प्राह बचो बृहत्तरम्। यशोऽक्षयं जीवितमीप्सितं ते जयं सदा वीर्यमरिक्षयं तदा॥ ३९ प्रयाहि वृद्धि च दिशन्त देवता यथाऽहमिच्छामि तवास्त तत्तथा ॥ प्रयाहि शीवं जहि कर्णमाहबे प्रन्दरो वृत्रामिवात्मवृद्धये॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणे अर्जुनप्रतिक्षायामेकसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७१॥

प्रस् प्रसाद्योति ॥ १॥ अध्यक्षिरेत्यस्य विवरणं महा-बाह्युच्हेंतरुक इति । तथाहि सर्वस्य पुरुषस्य ब्याममात्रं देर्ष्यं सम्ब प्रबहस्तं विवारयधिकशताःशुरुं रक्षिरत्वेकविंशत्यंगुजः । अष्टानां स्त्रीनां अष्टषध्यिषकं शतं अंगुलानि च भवन्ति आजातुबाहुपुरुषस्य व्यामं अष्टरत्निमितं भवति अष्टाचत्वा-रिशहकुला तत्र बृद्धिः तत्रापि पत्नमांशेन वक्षासि विका-लता शोवं असादारभ्य बाह्कोद्विरिति क्षेयम् ॥ ३० ॥

मारुरोह रथोत्तमम् ॥ तस्य राजा महाप्राक्षो धर्मराजो युधिष्ठिरः। आशिषोऽयुक्क् स ततः प्रायात्कर्णरथं प्रति९ तमायान्तं महेष्वासं दृष्टा भूतानि भारत। निहतं मेनिरे कर्ण पाण्डवेन महात्मना ॥१० बभवर्विमलाः सर्वा दिशो राजन्समन्ततः। चाषाश्च शतपत्राश्च की आश्चेव जनेश्वर ॥ ११ प्रवक्षिणमकुर्वन्त तदा वै पाण्डनन्दनम्। बहुवः पक्षिणो राजन्युन्नामानः शुभाः शिवाः त्वरयन्तोऽर्जुनं युद्धे हष्टरूपा ववाशिरे। कङ्का गुञ्जा बकाः इयेना वायसाश्च विशापते अग्रनस्तस्य गच्छन्ति मांसहेताभयानकाः। निमित्तानि च धन्यानि पाण्डवस्य शहांसिरे विनाहासरिसैन्यानां कर्णस्य च वधं प्रति। प्रयातस्याथ पार्थस्य महान् स्वेदो व्यजायत चिन्ता च विप्रला जन्ने कथं चेदं भविष्यति।

आपृष्ठ्य धमराजान ब्राह्मणान्स्वस्ति वाच्य च । सुमङ्गळस्वस्त्ययन-

प्रसाय अमेराजानं प्रहुषेनान्तरामना ।
यार्थः प्रोबाच गोधिन्दं स्तुप्तवचोद्यतः ॥ १
करावतं में राथो भूगी युज्यंतां च ह्योच्तमाः
आयुधानि च सर्वाणि सज्जन्तां में महारथे॥
उपावृत्ताश्च हरणाः तिश्चिताश्चाश्चता (दिमाः
प्रथाहि सीह्यं गोथिन्द स्तुप्तजिद्यास्या।
प्रयाहि सीह्यं गोथिन्द स्तुप्तजिद्यास्या।
प्रयाहि सीह्यं गोथिन्द स्तुप्तजिद्यास्या।
प्रयाहि सीह्यं गोथिन्द स्तुप्तजिद्यास्या।
प्रवस्ता महाराज फाल्युनेन महारमना॥
प्रवस्ता महाराज प्रत्युक्ति महारमना॥
प्रवस्ता महाराज प्रत्युक्ति स्वयाद्यवित्त
अर्जुनो भरतश्चेष्ठ श्रेष्टः सर्वेष्ठप्रमताम्॥ ५
आज्ञास्यास्य सर्वा वैयार्था शत्रुतापनम्॥ ६
सर्जा निवेद्यामास पाण्डवस्य महारमनः।
आप्रहुष्ट धर्मराजानं

पृथिव्यां तु रणे पार्थ न योद्धा त्वात्समः पुमान्। धनुर्पाद्धा हि ये केचित् स्रविया युद्धदुर्मदाः॥

कास्त्रोजं च सुदक्षिणम् श्रुतासुषं महावीर्यमञ्जूतासुषमेव च । प्रत्युहस्य महेल्क्षेमी यो न स्यास्त्रिय प्रभो तव हास्त्राणि दिल्यानि ठाघवं बळमेव च । असंगोहश्च सुदेशु विज्ञानस्य च संनतिः ॥ वेथा पातश्च ळक्षेषु योगश्चैव तथाऽर्जुन। भवान्वेयास्सर्गश्चमान् हस्यास्सह चराचराव

विन्दान्तविन्दावाचन्त्यौ

हष्टा हि बहुवः शूराः शकतुत्यपराक्रमाः। त्वां प्राप्य समरे शूरं ते गताः परमां गतिम् को हि द्रोणं चे भीष्मं च भगदत्तं च मारिष

डप्वा पार्थ तथाऽऽयान्त्रं चिन्तापरिगतं तदा चासुदेव उवाचा। गांडीवधन्यन्संग्रामे ये त्वया धनुपा जिताः न तेपां मानुषो जेता त्वदन्य रह विद्यते १७ डष्टा हि बहवः शुराः शकतुब्यपराकमाः।

ततो गाण्डीवधन्वानमञ्जवीनमधुसुदनः॥

सञ्जय उवाच ।

अध्यायः ७२]

सर्वयोषगुणैर्युक्तो मित्राणाममयंकरः । सत्ततं पाण्डबद्देषी धातं प्रहित रतः ॥ ३१ सर्वेदबन्धो राघेयो देवेरित सवासवैः सर्वेदबन्धो राघेयो देवेरित सवासवैः कृते स्वामित मे बुद्धिस्तद्य जिह सृतजम देवेरित हि संग्लैबिकाद्रिमोसकोणितमः । अश्वस्यः स रधो जेतुं सर्वेरित युद्धस्तुमिः ॥ दुराम्मा पाण्डुचे र्वारंस् दुष्टमझं पाण्डवेयेशु नित्यमः । हीनस्वार्य पाण्डवेयेशु नित्यमः । हीनस्वार्य पाण्डवेयेश्विरोधे हस्त्वा कर्ण निश्चितायों मवाद्य ॥३४ तं सृतपुतं रिवेनां विरिष्टं निष्कार्यकं काळवर्यं नयाद्य । तं सृतपुतं रिवेनां विरिष्टं कराद्यां प्रसाजे क्षरुण्यं प्रधिनां व्यरिष्टं कराद्यां प्रमाजे क्षरुण्यं ॥ ३५ स्वार् प्रीति प्रमाजे क्षरुण्य ॥ ३५

जानामि ते पार्थं वीर्यं यथाव-हुंचीरणीयं च सुरासुरैश्च । सदाऽवजानाति हि पाण्डुपुत्रा-नसी दर्पात्सुतपुत्रो दुरात्मा॥ ३६.

आत्मानं मन्यते वीरं येन पापः सुयोधनः।
तमय बूळं पापानां जिह स्ताँति धनलय ॥
खड़ जिहुं घनुरास्यं दारदृष्टं तरस्थिनम्।
इसं पुस्पदार्षृष्टं जिहु क्याँ धनलयः॥
३८अहं त्यामनुजानामि वीर्येण चनल्यः॥
। जिहु क्याँ रणे हारं मातङ्गमिव केसरी॥
३८सस्य वीर्येण वीर्ये ते धार्तराष्ट्रीऽवमन्यते।
तमय पार्थं संद्रामे कर्णं वैकतनं जिहि॥ ४०-

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि क्रुष्णार्जुनसंवादे द्विसप्ततितमोऽष्यायः॥ ७२॥

७३

सञ्जय उवाच। ततः पुनरमेयात्मा केशवोऽर्जुनमत्रवीत्। कृतसंकल्पमायान्तं वधे कर्णस्य भारत॥ १ अद्य सप्तदशाहानि वर्तमानस्य भारत। विनाशस्यातिघोरस्य नरवारणवाजिनाम्॥ भत्वा हि विप्रला सेना तावकानां परैः सह अन्योन्यं समरं प्राप्य किचिच्छेषा विशापते भत्वा वै कीरवाः पार्थं प्रभूतगजवाजिनः। त्वां थे शत्रुं समासाय विनष्टा रणमूर्धनि॥ पते ते पृथिवीपालाः स्वयाश्च समागताः। त्यां समासाय दुर्घर्षं पांडवाश्च व्यवस्थिताः पञ्चालैः पांडवैर्मत्स्यैः कारूपैश्चेविभिः सह। त्वया ग्रुतैरमित्रझैः कृतः शत्रुगणक्षयः ॥ ६ को हि शक्तो रणे जेतुं कौरवांस्तात संयुगे। अन्यत्र पाण्डवान्युद्धे त्वया गुप्तान्महारथान् शकस्त्वं हि रणे जेतुं ससुरासुरमानुषान्। त्रीन लोकान्समरे युक्तान्कि पुनः कौरवं बलम् भगदत्तं च राजानं कोन्यः शक्तरत्वया विना जेतुं पुरुषशार्वृं योऽपि स्याद्वासवोपमः ॥९

तथेमां विपुटां सेनां गुसां पार्थं स्वयाऽनय ।
न शंकुः पार्थिवाः सर्वे चक्क्षिरिपि विश्विद्धें
तथैव सततं पार्थं रिक्षताः म्यां स्वया रणे ।
पृष्टगुद्धारिक्षण्डिरमां मीम्मद्रोणी निपातिती
को हि शान्तां रणे पार्थं भारतानां महारथीः
भीष्मद्रोणी गुषा जतुं शक्तद्वयपराक्षमी ॥
को हि शान्तनवं भीष्मं द्रोणं वैकर्तनं कृपय्
द्रीणि च सीमदर्शि च कृतवर्माणमेव च ॥१६
किथवं मद्भराजानं राजानं च ख्योधनम् ।
वीरान् कृतास्तान् समरे सर्वानेवानिवर्तिनः
अक्षीहिणीपतीनुत्राम्महर्मात् गुड्डपुन्दान् ।
स्वामृते पुरुषस्थाव जोतं शक्तां स्वानिव ॥१९
थ्रेण्यश्च बहुटाः श्लीणाः प्रदीणीव्यरविष्माः
माजनपदाश्चोत्राः स्वियाणाममर्षिणास्॥

गोवासदासमीयानां वसातीनां च भारत। प्राच्यानां वाटघानानां भोजानां चाभिमानिनाम्॥

१জ

निष्कालिकं निर्गतः कालथिता जेतास्येति तम् ॥ ३५ ॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणे नैलकण्डीये भारतभावदीपे विमानतितमोऽष्यायः ॥ ७२ ॥ उदीर्णाश्वगजा सेना सर्वश्रवस्य भारत। त्वां समासाद्य निधनं गता भीमं च भारत १८ उग्राध्य भीमकर्माणस्त्रषारा यवनाः खद्याः। दार्वाभिसारा दरवाः शका माठरतङ्गाः॥ आन्त्रकाश्च प्रिंटाश्च किराताश्चोग्राविक्रमाः रलेच्छाश्च पर्वेतीयाश्च सागरानपवासिनः॥ संरंभिणो युद्धशौण्डा दलिनो दण्डपाणयः। पते सयोधनस्यार्थे संरब्धाः क्रहिमः सह॥ न राक्या यथि निर्जेतं त्यदस्येन प्रतिप् । धार्तराष्ट्रसदशं हि ह्यहं हथा सहद्रलम् ॥२२ यदि त्वं न भवेखाता प्रतीयात्को न मानवः तत्सागरमिवोद्धतं रजसा संवृतं बलम् ॥२३ विदार्थ पाण्डवैः ऋ धैस्त्वया ग्रुप्तेईतं विभो। मागधानामधिपतिर्जयत्सेनो महाबळः ॥२४ अद्य सप्तिव चाहानि हतः संख्येऽभिमन्यना। ततो दशसहस्राणि गजानां भीमकर्मणाम् ॥ जघान गढया भीमस्तस्य राज्ञः परिच्छदम्। ततोऽन्येऽभिहता नागा रथाश्च शतको बळात तदेवं समरे पार्थ वर्तमाने महासये भीमसेनं समासाद्य त्वां च पांडव कीरवाः सवाजिरथमातङ्गा सृत्युलोकमितो गताः। तथा सेनामुखे तत्र निहते पार्थ पाण्डवैः॥२८ भीष्मः प्रास्त्रज्ञदग्राणि

श्राजालाति मारिष ।
स चेदिकाशिषञ्जालाक्
करूपा⁷ मस्यकेकयान् ॥ २९
शरैः प्रच्छाध निधनमनवरपरमास्त्रावित् ।
तस्य चापच्छुतैर्वाणैः परन्हेद्दिब्दारणैः ॥
पूर्णमाकाशमभवडुक्मपुर्खरिज्ञश्चौः ।
द्रस्याद्रथसहस्राण परकेदेनेच द्रिष्टिना ॥ ३१
ळक्षं नरद्विपान्हर्वा समेतान्समहावलान् ।
गत्या द्वास्या ते गत्वा जनुर्विजिरयद्विपान्
हित्वा नवगतीर्दुंदाः स वाणानाद्वेटस्याल्।
विनानि वश्च भीष्मेण निम्नता तावकं बळक

शुस्याः कृता रथोपस्था हताश्च गजवाजिनः

दर्शयित्वाऽऽत्मनो रूपं रुद्रोपेन्द्रसमं युधि॥

पाण्डवानामनीकानि प्रग्रह्मासौ इयशातयत

विनिधनप्रधिवीपालांश्चेदिपञ्चालकेकयान् ॥ अदहत्पाण्डवीं सेनां रथाश्वगजसंकलाम्। मजन्तमप्रवे मन्द्रमाजिहीर्षः सुयोधनम् ॥ तथा चरन्तं समरे तपन्तमिव भारकरम्। पदातिकोदिसाहस्ताः प्रवरायधपाणयः ॥ न शेकः सञ्जया द्वष्टं तथैवान्ये महीक्षितः। विचरन्तं तथा तं त संग्रामे जितकाशिनम्३८ सर्वोद्यमेन महता पाण्डवान्समभिद्रवत्। स त विद्वाह्य समरे पाण्डवान्सञ्जयानपि३% पक एव रणे भीष्म एकवीरत्वमासनः । तं शिखण्डी समासाद्य त्वया ग्रन्तो महावतस् जघान प्रसप्टयाझं हारैः सन्नतपर्वभिः। स एवं पतितः होते हारतल्पे पितामहः ॥४१ त्वां प्राप्य प्रकृपदयाद्यं वृत्रः प्राप्येव वासवम्। द्रोणः पञ्चविनान्युत्रो विधम्य रिपुवाहिनीम् कत्वा दयहमभेद्यं च पातियत्वा महारथान्। जयद्रथस्य समरे कृत्वा रक्षां महारथः॥ ४३ अन्तकप्रतिसञ्जोश्रो रात्रियुक्तेऽदहत्प्रजाः। दग्ध्वा योधाञ्छरैचीरो भारहाजः प्रतापवान धष्टद्यम्नं समासाद्य स गतः परमां गतिम्। यदि वाऽद्य भवान्युद्धे स्तपुत्रमुखात्रथान् ४५: नावार्यिष्यः संग्रामे न स्म द्रोणो दयनंश्यत्। भवता त बलं सर्वे धार्तराष्ट्रस्य वारितम् ४६ ततो द्रोणो हतो युद्धे पार्धतेन धनञ्जयः। एवं वाको रणे कर्योत्त्वदन्यः क्षत्रियो युधि यादशंते कतं पार्थे जयद्रथवधं प्रति। निवार्य सेनां महतीं हत्वा श्रूरांश्च पार्थिवान निहतः सैन्धवो राजा त्वयाऽस्त्रबळतेजसा। बाश्चर्य सिन्धराजस्य वधं जानन्ति पार्थिवाः अनाश्चर्यं हि तत्त्वत्तरत्वं हि पार्थ महारथः। त्वां हि प्राप्य रणे क्षत्रमेकाहाविति भारत॥ नश्यमानमहं युक्तं मन्येयमिति में मातिः सेयं पार्थचमुर्घोरा घार्तराष्ट्रस्य संयुगे हतसर्वस्ववीरा हि भीष्मद्रोणी यदा हती। शीर्णप्रवरयोधाऽच हतवाजिरथद्विषा ॥ ५२: हीना सर्थेन्दनक्षत्रैद्यीरिवामाति भारती। विध्यस्ता हि रणे पार्थ सेनेयं भीमविकम ५३

बदि स्वं त्राता न भवेस्तर्षि तद्धातैराष्ट्रं चलं कोऽह्यत्रीयादिति संबंधः ॥ २३ ॥ स्वां हितिते । क्षणेन सर्वं मस्मीवर्द्धं समर्थे त्वां प्राप्य एकाहाबद्धमानं क्षत्रं युक्तं बलवत्तरं मन्येयं जानीयां क्षणेन नाद्धमि पूर्वंकाहपर्वतं स्थायित्वादितिः भावः । सर्थः ॥ ५० ॥

आसुरीव पुरा सेना शक्रस्येव पराक्रमैः। तेषां हतावशिष्टास्तु सन्ति पञ्च महारथाः ५४ अश्वत्थामा कृतवर्मा कर्णी मद्राधिपः कृपः। तांस्त्वमद्य नर्द्यात्र हत्वा पञ्च महारथान्॥ हर्तामित्रः प्रयच्छोर्वी राज्ञे सद्वीपपत्तनाम् । साकाशजलपातालां सपर्वतमहावनाम ५६ प्राप्नोत्वमितवीर्यश्रीरद्य पार्थो वसंघराम् । यतां प्रा विष्णरिव हत्वा दैतेयदानवान् ॥ प्रयच्छ मेदिनीं राज्ञे शकायैव हरियेथा। अद्य मोदन्त पञ्चाला निहतेष्वरिष त्वया। विष्णुना निहतेष्वेव दानवेयेषु देवताः ॥५८ यदि वा द्विपदां श्रेष्ठं द्रोणं मानयतो ग्रुस्। अभ्वत्थाम्नि क्रपा तेऽस्ति क्रपे वाचार्यगौरवात अत्यन्तापचितान्बन्ध्नमानयन्मातृबांधवान् कतवर्माणमासाद्य न नेष्यसि यमक्षयम् ६० सातरं मात्रासाच शल्यं मदजनाधिपम्। यदि त्वमरविन्दाक्ष द्यावान्न जिघांससि६१ इमं पापमति श्रद्धमत्यन्तं पाण्डवान्प्रति । कर्णमद्य नरश्रेष्ठ जह्याः सुनिशितैः शरैः ॥६२

पतसे सुद्धतं कर्म नात्र किचन युज्यते । वयमप्यनुजानीमो नात्र दोषोऽस्ति कश्चन॥ दहने यत्सपुत्राया निश्चि मातुस्तवानघ। श्रूतार्थे यच्च युष्मासु प्रावर्तत सुयोधनः॥६४

> तस्य सर्वस्य दुष्टात्मा कर्णों वै मुलमित्युत । कर्णोद्धि मन्यते त्राणं नित्यमेव सुयोधनः॥

ानतमय सुर्यावना ॥ १ त्रवा मामिए संदश्ये निमर्हीतुं प्रचक्रमे । स्थिया बुद्धिनेरेन्द्रस्य धानराष्ट्रस्य मानद ६६ कर्णः पार्थान एणे स्वान्तियोग्द्यति न संदायः कर्णमाश्रिम्य कोन्तेय धानराष्ट्रण विम्रहः ६७ रोचिनो भवता सार्थं जानताऽपि वर्लं तव कर्णो हि भाषेत नित्यमंद्र पार्थान्समानातान् वास्त्रेयं च दाशाहं विकोच्यामि महारथम । मोस्साहयण्ड्यामानां चार्तराष्ट्रं सुद्धमतिस६९ समिती गर्जते कर्णस्तम्य जिह्न भारत । यच युप्तामु पार्प वे धानराष्ट्रः अपारत । यच सुप्तामु पार्प वे धानराष्ट्रः अपारत । यच सुप्तामु पार्प वे धानराष्ट्रः प्रमुक्तानम् ॥ तत्र सर्वत्र दुद्धारमा कर्णः पायमितर्युक्षम् । यच तद्धानेराष्ट्रस्य क्रूरे पश्चिमेहारथः ॥ ७१ स्पर्श्य निहतं वीरं सीमद्रम्यभेक्षणम् । द्वीणद्वीणिक्षपान्वीरान्कर्ययनं नरप्रभावश्य । द्वीणद्वीणिक्षपान्वीरान्कर्ययनं नरप्रभावश्य ।

निर्मनुष्यांश्च मातंगान्विरथांश्च महारथान्। दयश्वारोहांश्च तुरगान्पत्तीन्द्यायुधजीविनः क्रवेन्तम्बभस्केधं क्रक्विष्णियशस्करम् । विधमन्तमनीकानि द्यथयन्तं महार्थान् ७४ मनुष्यवाजिमातङ्गान्त्राहिण्वन्तं यमक्षयम्। शर्रैः सौभद्रमायान्तं दहन्तमिव वाहिनीम्॥ तन्मे दहति गात्राणि सखे सत्येन ते शपे। यत्तत्रापि च दुष्टात्मा कर्णोऽभ्यद्भश्चत प्रभो अशक्तवंश्वाभिमन्योः कर्णः स्वातुं रणेऽत्रतः । सीमद्रशरानिभिन्नो विसंबः शोणितोक्षितः॥ निःश्वसन् को घसंदीसो विस्रुखःसायकार्दितः अपयानकतोत्साहो निराश्यापि जीविते॥ तस्थौ सुविद्वलः संख्ये प्रहारजानितश्रमः। अथ द्रोणस्य समरे तत्काळसदशं तदा ॥ श्रत्वा कर्णो बचः कूरं ततश्चिच्छेद कार्मुकम् ततिर्छन्नायुधं तेन रणे पञ्च महारथाः ॥८१ तं चैव निकृतिप्रज्ञाः पाहरञ्छरवृधिभिः। तस्मिन्विनहते वीरे सर्वेषां दुःखमाविशत् प्राहसत्स तु दुधात्मा कर्णः स च सुयोधनः यच कर्णोऽब्रवीत्कृष्णां सभायां परुषं वचः प्रमुखे पाण्डवेयानां कुरूणां च नृशंसवत्। चिनष्टाः पाण्डवाः क्रष्णे शाश्वतं नरकं गताः पतिसन्यं प्रथक्षोणि वृणीष्य सृदुभाषिणि। एषा त्वं धृतराष्ट्रस्य दासिभृता निवेशनम्॥ प्रविद्यारालपद्माक्षिन सन्ति पतयस्तवं। न पाण्डवाः प्रभवन्ति तव कृष्णे कथञ्जन ॥ दासमार्या च पाञ्चालि स्वयं दासी च शोभने अद्य दुर्योधनो होकः पृथिव्यां नृपतिः सहतः सर्वे चास्य महीपाला योगक्षेमस्पासते । पद्येदानीं यथा भद्रे विनष्टाः पाण्डवाः समं अन्योन्यं समुदीक्षन्ते धार्तराष्ट्रस्य तेजसा । हयक्तं षण्डतिला होते न पुरेव निमाजिताः॥ प्रेष्यवचापि राजानमुपस्थास्यान्त कौरवम् इत्युक्तवानधर्मेज्ञस्तदा परमदुर्मतिः॥ ८९

पापः पापवनः कर्णः श्रण्वतस्तव भारत। अद्य पापस्य तद्वाक्यं सुवर्णविस्तताः शराः॥ शमयन्त शिलाधीताः

> स्त्वयास्ता जीवितच्छिदः। यानि चान्यानि दुष्टात्मा पापानि क्रतवांस्त्वयि॥

तान्यद्य जीवितं चास्य शमयन्तु शरास्तव। गाण्डीवप्रहितान्घोरानद्य गात्रैःस्पृशञ्छरान् कर्णः समरतु दुष्टाःमा वचनं द्रोणभीष्मयोः॥ सुवर्णपुक्का नाराचाः शत्रुद्वाः वैद्युतप्रमाः॥

त्वयाऽस्तास्तस्य वर्माणि भित्त्वा पास्यन्ति शोणितम् ।

उग्रास्त्वद्धजनिर्मुक्ता मर्म भित्त्वा महाशराः॥ ९४

अद्यकर्णमहावेगाः

प्रेषयन्तु यमक्षयम् अद्यहाहाकृता दीना

विषण्णास्त्वच्छरार्दिताः॥ ९५ प्रपतन्तं रथात्कर्णं पदयन्तु बसुधाधिपाः। अद्य द्योणितसंमग्रं शयानं पतितं भुवि । अपविद्यायुधं कर्णं दीनाः पदयन्तु बान्धवाः

हस्तिकक्षों महानस्य मह्नेनोन्मथितस्त्वया । प्रकस्पानः पतत् भूमाविष र्याव्यवः ॥ ९७ त्वया शर्शतिल्छ्नं रयं हेमविभूवितम् । ६७ त्वया शर्शतिल्छ्नं रयं हेमविभूवितम् । हत्योधाश्रम्भुत्यस्य भीतः शत्यः पर्णयतास् त्वं चेत्कणेसुतं पार्यं सुत्युषस्य पर्यतः । प्रतिक्षावारणार्थायं निहनिष्यस्ति सायकैः ॥ हतं कर्णस्तु तं व्हा प्रियं पुत्रं दुरात्मवान् । स्मरतां द्रोणसीष्मास्यां वचः श्रृतुष्ठ मानद् ततः सुयोधने वृद्षा हतामिष्यायं त्वया । निराशो जीवितं त्वय राज्ये चैव भवत्विरः एते द्रवन्ति पञ्चाला वस्यमानाः तितैः हरिः कर्णनं मरतश्रेष्ठ पाण्डवानुक्तिहाँवरः ॥ १०० पञ्चालान् हीपदेवरां ॥ १०० पञ्चालान् हीपदेवरां ॥ १०० पञ्चालान् हीपदेवरां श्रृष्ठपुत्रसिक्षाचित्वनौ । १००

अभ्याहतानां कर्णेन पञ्चाळानामसौरणे । श्रूयते निनदो घोरस्त्यद्वस्थूनां परंतप ॥ न त्येव भीताः पञ्चाळाः कर्याचास्याः पराङ्ग्रुखाः । न हि मृत्युं महेष्यासा

धृष्टयुम्नतनुजांश्च शतानीकं च नाकुलिम्॥

सुधर्माणं सात्यकि च विद्धि कर्णवशं गतान्

नकुर्लं सहदेवं च दुर्मुखं जनमेजयम् ।

गणयन्ति महारणे ॥ य एकः पाण्डवीं सेनां हारौधैः समघेष्टयत् । तं समासाय पञ्चाळा भीष्मान्नासन्पराङ्कुखाः ते कथं कर्णमासाथ विद्वयेषुर्महारयाः । यस्त्वेकः सर्वेपञ्चाळानहृत्यहिनि नादायन्॥ काळवचरते धीरः पञ्चाळानां रथवजे । तमप्यासाय समेरे मित्रार्थे मित्रवत्सळ॥ तथा ज्वळन्तमस्त्राप्ति गुर्के सर्वेयजुष्मताम्। निर्देहन्तं च समेरे दुर्धेप द्रोणमोजसा ११०

ते नित्यसुदिता जेतुं सुधे शबूनारिदम । न जात्वाधिरथेर्मीताः

पञ्चालाः स्तुः पराङ्मुखाः ॥ १११ तेपामापततां शूरः पञ्चालानां तरिवनामः । बादत्तासुरुशरैः कर्णः पतज्ञानां तरिवनलः ॥ एते द्रवन्ति पञ्चाला द्राच्यन्ते योधिमिर्धुवम् कर्णेन अरत्स्रेष्ठ पद्य पद्य तथाकृतान् ११६

तांस्तधाऽभिमुखान्वीरा-न्मित्रार्थे त्यक्तजीवितान्।

क्षयं नयति राघेयः पञ्चालाञ्छतशो रणे ॥ ११४ तञ्चारत महेष्यासानगाधे मज्जतोऽप्लवे ।

कर्णां जैवे छुवो भूत्या पञ्चालां सातृ महैसि १५ शक्तं हि रामात्कर्णेन मार्गवा हिष्स्तमात् । यदुपानं महाघोरं तस्य कप्युद्धीयेते ॥ १६ तपनं सवेस्तन्यातां घोरक्यं सुदारुणम् । समावृत्य महासेनां ज्वारुगम् । समावृत्य महासेनां ज्वारुगम् वेश्वता त्रापः । मुमराणामिय बातात्तापयन्ति स्म तावकात् स्त द्वारुगम् । समराणामिय बातात्तापयन्ति स्म तावकात् स्त द्वारुगम् । समराणास्य सात्रा । विवायमानात्माभिः १९ एव भूमो हटकोष्यो वृत्य पार्षं सुमन्ततः ।

सुज्ञवैयों घयन्कर्ण पीड्यते निश्चितैः द्वारैः॥ पाण्डवान्स्वज्ञयांश्चैव पञ्जालांश्चैव भारत। हत्त्यादुर्गोक्षतः कर्णा रोगो हेहमिबागतः ११ नान्यः स्वत्तो हि पह्यामि योध यौधिष्टिरे वर्षे यः सत्तासाय राधेयं स्वस्तिमानावजेहुस्

तमय निशितैवाणिर्विनिहत्य नर्षम । यथाप्रतिश्रं पार्थत्वं कृत्वा कीर्तिमवाप्नुहि ॥ त्वं हि शक्तो रणे जेतुं सकर्णानिप कीर्वान

त्वं हि शक्तो रणे जेतुं सकर्णानिय कौरवान नान्यो युधि युधां श्रेष्ठ सत्यमेतद्भवीमि ते २४ षतःकृत्वा महत्कर्म हत्वा कर्ण महारथम् । कुतार्थः सफलः पार्थं सुखी भव नरोत्तम ॥ १२५ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कृष्णवाक्ये विस्तातितमोऽध्यायः ॥७३॥

シックラブドビビバ

છે

सक्षय उवाच । स केदावस्य बीभरसुः श्रुःवा मारत भाषितस् विद्योकः संप्रहृष्टक्ष क्षणेन समपद्यतः ॥ १ ततो ज्याभिमृज्याशु ह्याक्षिपद्याणिडवं घतुः । दृष्टे कर्णविनाद्याय

दध्ने कर्णविनाशाय । द केशवं चाध्यभाषत ॥ द त्वया नाथेन गोचिन्द क्षुच तव जयो सम। प्रसन्तो वस्य मेंऽश्व त्वं छोके भृतभविष्यकृत त्वत्सहायो हाई कृष्ण निकारी स्थापनात ।

त्रीन्छोकान्वै समागतान्। प्रापयेयं परं छोकं किस कर्णे महाहवे॥

पद्यामि द्रवर्ता सेना पञ्चाळाना जनादेन।
पद्यामि कर्ण समरे विचरन्तमभीतवत् ॥३
भागवास्त्रं च पद्यामि ज्वलन्तं कृष्ण सर्वदाः
स्पृष्ठं कर्णेन वार्ष्णेय प्रकेणेव यथाऽशानिम ६
सर्यं सल्जु स संग्रामो यत्र कर्णं मया हतस्।
कथायिष्यन्ति भूतानि यावाद्रमिष्टिप्यति॥

अद्य कुष्ण विकर्णा मे े कर्ण नेष्यन्ति मृत्यवे। गाण्डीवमुक्ताः क्षिण्यन्तो

मम हस्तप्रचोदिताः॥ ८ अद्य राजा भृतराष्ट्रः सां बुद्धिमवर्गस्यते। बुर्योधनमराज्याई यया राज्येऽभ्यपेचयत्॥९ अद्य राज्यात्मुखाचैव श्रियो राष्ट्राच्या पुरात् पुत्रेभ्यश्च महावाहो भृतराष्ट्रो विमोस्यति॥ ग्रुणवन्तं हि यो होष्टि निर्गुणं कुस्ते प्रमुस्। स शोचाति तृपः कुष्णा (अप्रमेवागते अ्रये॥ यथा च पुरुषः कश्चिष्टिक्स्या चाम्रवणं महत् फलं दृष्टा भूत्रां दुःखी भविष्यति जानाईन। सुतपुत्रे हृते स्वय निरात्ता भविता प्रशुः॥१२ बच्च दुर्योश्वनी राज्याजीविताच्य निरात्ताकः भविष्यति हृते कर्णे कृष्ण सत्यं व्रवीमिते । अद्य दृष्टा मया कर्णं शरैविंशकलीकृतम्। स्मरता तथ वाक्यानि द्यामं प्रति जनेम्बरः

अद्यासी सीवलः कृष्ण ग्लहाञ्जानातु वै शरान्। दुरोदरं च गाण्डीवं

मण्डलं च रथं प्रति॥ अद्य कुन्तीसुतस्याहं दढं राज्ञः प्रजागरम्। द्यपनेष्यामि गोविन्द हत्वा कर्ण शितैः शरैः अद्य कुन्तीसुतो राजा हते स्तसुते मया। सुप्रहृष्टमनाः प्रीतश्चिरं सुखमवाष्स्यति ॥ १७ अद्य चाहमनाधृष्यं केशवाप्रतिमं शरम्। उत्सद्यामीह यः कर्ण जीवितासंशयिष्यति यस्य चैतद्वतं मद्यं वधे किल दुरात्मनः। पादौ न धावये तावद्यावद्यन्यां न फाल्युनम् सृषा क्रत्वा वतं तस्य पापस्य मधुसुद्दन । पातथिष्ये रथात्कायं शरैः सन्नतपर्वाभिः॥ योऽसौ रणे नरं नान्यं पृथिध्यामनुमन्यते। तस्याद्य सतप्रत्रस्य भूमिः पास्यति शोणितम् 'अपतिर्श्वासि कृष्णे'-ति स्तपुत्रो यदब्रवीत्। धतराष्ट्रमते कर्णः काधमानः खकान् गुणान् अनुतं तत्करिष्यन्ति मामका निशिताः शराः आशीविषा इव फुद्धास्तस्य पास्यन्ति शोणितं मया इस्तवता मुक्ता नाराचा वैद्युतन्त्रिषः। गाण्डीवसृष्टा दास्यन्ति कर्णस्य परमां गति

हाति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकक्टीये भारतभावदीपे त्रिसप्ततितमोऽब्यायः॥ ७३ ॥

૭૪

स्त केशवस्येति ॥ १ ॥ ज्वलन्तं पुंस्त्वमार्थम् ॥६ स्मरतां स्मरतु ॥ १४ ॥ मंडलं छूते शारीस्थापनम्हं दुरी-दरं पाशम् ॥ १५ ॥ अद्य तप्स्यित राधेयः पाञ्चाळी यत्तदाव्रवीत समामध्ये वयः कूरं कुरसवर्यपण्डवार्याते ॥ ये वे षण्डतिकासत्त्र मिवारारोऽख ते तिव्हाः हते वैकर्तने कर्णे सृतपुत्रे दुरारयनि ॥ २६ अर्ह वः पाण्डपुत्रेभ्यकास्यामीति वदत्रवीत प्रवृत्याह्मुतान्कर्णः स्वामानोरसनो गुणाच। अन्ततं तरकरिष्यनित मामका निशिताः शराः अद्योगः पाण्डपुत्राणां समासिक्षुपयास्यति । इत्ताहं पाण्डपान्सवीत् त्याप्ति वो वहत्ताहं पाण्डपान्सवीत् त्याप्ति वो वित्ता व कर्णे इत्ताहं भाष्टवान्सवीत्र त्याप्ति वो वित्ता व कर्णे इत्ताहं पाण्डपान्सवीत् त्याप्ति वो व व्यवस्थाने व प्रविचानम् यस्य वीर्य समाधिक्ष यात्रेपाष्ट्रो महामनाः अवामन्यत दुर्धीद्विनियमस्या दुरास्या हरास्याह दुरास्याह इत्याहा क्षेमाजी हि नोषिष्यामि म्रातरं

शराञ्चानाविधान्युक्त्वा त्रासयिष्यामि शात्रवान् । आकर्णसकैरिष्मि-र्यमराष्ट्रविवर्धनैः॥ 38 भमिशोमां करिष्यामि पातितै रथकुक्षरैः। तत्राहं वै महासंख्ये संपन्नं युद्धर्मद्रम् ॥ ३२ अद्य कर्णमहं घोरं सुद्धिष्यामि सायकैः। अद्य कर्णे इते कृष्ण धार्तराष्टाः सराजकाः विद्ववन्त दिशों भीताः सिंहत्रस्ता सुगा इव अद्य दुर्योधनो राजा आत्मानं चात्रशोचतां हते कर्णे मया संख्ये सपत्रे ससहज्ञने। अद्य कर्णे व्रतं दृश धार्तराष्ट्रोऽत्यमर्पणः ॥३५ जानात मां रणे कृष्ण प्रवरं सर्वधन्विनाम्। सपुत्रपौत्रं सामात्यं सभृत्यं च निराशिषम् ॥ अद्य राज्ये करिष्यामि धतराष्टं जनेश्वरम्। अद्य कर्णस्य चकाङ्गाः कव्यादाश्च प्रथग्विधाः शरैश्छिमानि गात्राणि विचरिष्यन्ति केशव अद्य राधासतस्याहं संग्रामे मधसदन ॥ ३८ शिर×छेत्स्यामि कर्णस्य मिषतां सर्वधन्विनां अद्य तीक्ष्णैर्विपाठेश्च क्षुरैश्च मधुसुदन ॥

रणे छेत्स्यामि गात्राणि राधेयस्य दुरात्मनः

अद्य राजा महत्कुच्छुं सन्त्यक्ष्यति युधिष्ठिरः

अद्य केशव राधेयमहं हत्वा सवान्धवम्॥

नन्दयिष्यामि राजानं धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम्।

अद्याहमनुगान कृष्ण कर्णस्य कृपणान् युधि ॥

हन्ता ज्वलनसंकाशैः शरैः सर्पविषोपमैः।

अद्याहं हेमकवचैरावद्धमाणिकुण्डलैः॥

संतापं मानसं वीरश्चिरसंभृतमात्मनः।

संस्तरिष्यामि गोविन्द वसुषां वसुषाधिपैः अद्याभिमन्योः शत्रूणां सर्वेषां मधुसुद्दन ॥४४ प्रमधिष्यामि गात्राणि

शिरांसि च शितैः शरैः। अद्य निर्धार्तराष्ट्रां च

स्रात्रे दास्यामि भेदिनीम् ॥ ४५ निरर्जुनां वा पृथिवां केशवाजुज्जिरिय्निः। विसर्जुनां वा पृथिवां केशवाजुज्जिरिय्निः। क्षाद्यसम्जणः कृष्ण भविष्यामि धजुर्भुताम् ॥ कोपस्य च कुरुणां च शराणां गांडिवस्य च व्य दुःखमहं मोस्थे त्रयोदश्यमार्जितम् ॥ हत्वा कर्णे रणे कृष्ण शस्त्रदेशसमार्जितम् ॥ हत्वा कर्णे रहे तुद्धे सोमकानां महार्थाः॥ कृतं कार्यं च मन्यन्तां मित्रकार्यंप्सवो प्रिष्ठिमम चैव कर्षं मीतिः शैनेयस्याय माधव ॥ भविष्यति हते कर्णे मित्र वािष आधिके। वहं हत्वा रणे कर्णं पुत्रं चास्य महार्थ्यम्॥ वहं हत्वा रणे कर्णं पुत्रं चास्य महार्थ्यम्॥ वहं हत्वा रणे कर्णं पुत्रं चास्य महार्थ्यम् ॥

हत्वारणे कणे पुत्रं चास्य महारथः प्रीति दास्यामि सीमस्य यमयोः सात्यकस्य च।

घृष्टद्यस्रशिखण्डिभ्यां

पञ्चात्वानां च माधव ॥ ५१ अधानुष्यं गमिष्यामि हत्या कर्णे महाहवे । अद्य पश्यन्त संज्ञामे धनजुयमार्यणम् ॥ ५२ पुष्यन्तं कौरवान्तंस्ये धातयन्तं च सृतजम् मवस्तकाशे वस्ये च पुनरेवात्मसंत्राक् ५३ धनवेदे मत्साने मितः छोके

थवुवद् मत्सभा ना।त्त छाक पराक्रमे वा मम कोऽत्ति हुल्यः। को वाप्यम्यों मत्समोऽत्ति क्षमावां-स्तथा कोधे सदशोऽन्यो न मेऽस्ति अहं धतुःमान्सस्ररास्रुरांश्च सर्वाणि भृतानि च सङ्गतानि।

स्वबाहुवीर्याद्गमये पराभवं मत्योक्षयं विद्धि परं परेश्यः ॥ ५५ प्राराचित्रा गाणिडवेनाहमेकः सर्वान्कुरून्वाहिकांक्षामिहस्य । हिमात्यये कक्ष्मतो यथाग्नि-स्त्या दहेनं स्ताणान्यसञ्ज ॥ ५६ पाणां प्रपन्ता छिस्तिता ममेते अञ्जल दिव्यं विततं सवाणम्

श्पादी च में सरधी सध्वजी च न मादशं युद्धगतं जयन्ति ॥

स्थव्यज्ञचिन्हाङ्कितौ पादाविसर्थः ।

इत्येवसुकत्वाऽर्जुन एकवीरः क्षिप्रं रिपुष्नः क्षतजोपमाक्षः। भीमं मुमुक्षः समरे प्रयातः कर्णस्य कायाच दिएो जिहीर्षुः ५८

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि अर्जुनवाक्ये बतुःसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७४॥

७५

धृतराष्ट्र उवाच । समागमे पाण्डवस्ख्यानां महाभये मामकानामगाधे। धनअये तात रणाय याते कर्णेन तद्युद्धमथोऽत्र की हक्॥ ş सञ्जय उवाच । तेषामनीकानि बृहद्ध्वजानि रणे समृद्धानि समागतानि। गर्जनित भेरीनिनदोन्मुखानि नादैर्यथा मेघगणास्तपान्ते ॥ महागजामाकुलमस्रतोयं वादित्रनेमीतलशब्द्वच । हिरण्यचित्रायुधविद्यतं च शरासिनाराचमहास्रधारम्॥ तद्भीमवेगं रुधिरौघवाडि खड्डाकुलं क्षत्रियजीवघाति। अनार्तवं क्रूरमनिष्टवर्ष वभूव तत्संहरणं प्रजानाम्॥ एकं रथं संपरिवार्यं मृत्युं नयन्त्यनेके च रथाः समेताः। uकस्तथैकं रथिनं रथाध्यां-स्तथा रथआपि रथाननेकान ॥ रथं सस्तं सहयं च कञ्चि त्कश्चिद्रथी मृत्युवशं निनाय। निनाय चाप्येकगजेन कश्चि-द्रथान्बहून् मृत्युवशे तथाऽश्वान् ६ रथान्सस्तान् सहयान्गजांश्च सर्वानरीन्मृत्यवशं शरीधैः।

निस्ये हयांश्रेव तथा ससादीन् पदातिसङ्खांश्च तथैव पार्थः॥ कृपः शिखण्डी च रणे समेती दुर्योधनं सात्यकिरध्यगच्छत्। श्रुतस्तथा द्रोणपुत्रेण सार्ध युधामन्युश्चित्रसेनेन सार्धम् ॥ कर्णस्य पुत्रं तु रथी सुधेणं समागतं सञ्जयश्चोत्तमौजाः। गान्धारराजं सहदेवः श्रुधातौ महर्षभं सिंह इवाभ्यधावत्॥ ۹ शतानीको नाकुलिः कर्णपुत्रं युवा युवानं वृषसेनं शरीघैः। समार्पयत्कर्णपुत्रश्च शूरः पाञ्चालेयं शरवर्षेरनेकैः॥ १० रथर्षभः कृतवर्माणमार्छ-नमाद्रीपुत्रो नकुलश्चित्रयोधी । पञ्चालानामधियो यात्रसेनिः सेनापतिः कर्णमार्छत्ससैन्यम ॥ ११ दःशासनो भारत भारती च संशप्तकानां पृतना समृद्धा । भीमंरणे शस्त्रभृतां वरिष्ठं भीमं समार्छत्तमसहावेगम्॥ कर्णात्मजंतत्र जघान वीर-स्तथाऽच्छिनचोत्तमौजाः प्रसद्य । तस्योत्तमाङ्गं निपपात भूमौ निनादयद्गां निनदेन खंच॥ 83

इति श्रीमहामारते कर्णपर्वाण नैस्रकण्ठीवे भारतभावदीपे चतःसप्ततितमोऽध्यावः ॥ ७४ ॥ ७१ समागमे इति । समागमे कर्णन सह कीदगुद्धमभू-दिति शेषः ॥१॥ पांचालेयं पांचालीतनयं नाकुलिम् ॥१० सुपेणशीर्ष पतितं पृथिव्यां
विकोक्य कर्णोऽथ तदातैक्षः।
क्रोधाद्वयांस्तस्य रथं व्यक्तं च
बाणैः सुधार्रेनिशितरेकुत्तत् ॥ १४
स त्त्तमौजा निशितेः पृथरकैविव्याध खड्डेन च भाखरेण।
पार्षिणबहांश्चेय कुपस्य हत्या
रिक्षणिष्टवाहं स ततोऽथ्यरोहत १५

कुपं तु रक्षा विरयं रथको नैच्छन्छरेस्ताश्चितुं शिखण्डी । तं द्राँणिरावार्थं रथं छुपस्य समुज्जन्दे पक्ष्मतां यथा गाम् ॥ १६ हिरण्यवर्मा निशितैः पृवस्केः स्तवास्मजानामनिछास्मजो वै । अताप्यरस्प्रमतीव मीमः काले छुन्चै मध्यनतो यथाऽर्कः १७

इति श्रीमहामारते कर्णपर्वणि संकुछद्रन्द्रयुद्धे पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७५॥

BO

सक्षय उवाच । अथ त्विदानीं तसले विमर्दे द्विपद्भिरेको बहुभिः समावृतः। महारणे सारशिमित्यवाच भीमश्चमं वाहय धार्तराष्टीम ॥ त्वं सार्थे याहि जवेन वाहै-र्नयास्येतान्धार्तराष्ट्रान् यमाय ! सञ्जोदितो भीमसेनेन चैवं स सार्थाः पुत्रबळं त्वदीयम् ॥ प्रायात्ततः सत्वरमुप्रवेगो यतो भीमस्तद्वलं गन्तमैच्छत् । ततोऽपरे नागरधाश्वपत्तिभिः प्रत्युद्ययस्तं क्ररवः समन्तात् ॥ भीमस्य वाहाध्यमदारवेगं समन्ततो बाणगणैर्निजवः। ततः शरानापततो महात्माँ चिच्छेद बाणैस्तपनीयपुक्षेः॥ ते वै निपेतस्तपनीयप्रका विधा त्रिधा भीमशरैनिकत्ताः। ततो राजन्नागरथाश्वयनां भीमाहतानां वरराजमध्ये॥ घोरो निनादः प्रवसी नरेन्द्र वजाहतानामिव पर्वतानाम् ।

ते वध्यमानाश्च नरेन्द्रसंख्या निर्मिद्यतो भीमगरप्रवेकैः॥ भीमं समस्तात्समरेऽभ्यरोहन वक्षं शक्तन्ता इव प्रष्पहेतोः। ततोऽभियाते तव सैन्ये स भीमः प्रादश्चके वेगमनन्तवेगः॥ यथाऽन्तकाले अपयन्दि घक्ष-र्भतान्तकृतकाल इवान्तदण्डः । तस्यातिवेगस्य रणेऽतिवेगं नाशकवन्वारयितं त्वदीयाः॥ ह्यान्ताननस्यापततो यथैव कालस्य काले हरतः प्रजा वै । ततो बलं भारत भारतानां प्रदश्चमानं समेरे महात्मना ॥ भीतं दिशोऽकीर्यंत भीमनुषं महानिलेनाभगणा यथैव। ततो धीमान्सार्थिमद्यवीदली स भीमसेनः पनरेव हृष्टः॥ सताभिजानीहि स्वकान्परान्वा रथान ध्वजांश्चापततः समेतान । युक्यन हार्ड नाभिजानामि किञ्चि-न्मा सैन्यं स्वं छादयिष्ये प्रवस्कैः ११: अरीन्विशोकाभिनिरीक्ष्य सर्वतो रथी ध्वजात्राणि धुनोति मे भृशम राजाऽऽतरो नागमद्यत्किरीटी बहुनि दुःखान्यभियातोऽस्मि सुत॥ एतदःसं सारथे धर्मराजो यँनमां हित्वा यातवाञ्जात्रमध्ये । नैनं जीवं नाद्य जानाम्यजीवं बीभत्सुं वा तन्ममाद्यातिदुःखम् १३ सोऽहं द्विषत्सैन्यसुद्यक्रवरं विनाशयिष्ये परमप्रतीतः। धतन्त्रिहत्याजिमध्ये समेतं प्रीतो भविष्यामि सह त्वयाऽद्य १४ सर्वोस्तृणान्सायकानामवेश्य कि शिष्टं स्थात्सायकानां रथे मे। का वा जातिः कि प्रमाणं च तेषां ज्ञात्वा व्यक्तं तत्समाचक्ष्व सूत १५ विशोक उवाच। वणमार्गणानामयतानि वीर भुराश्च भल्लाश्च तथाऽयुताख्याः । नाराचानां द्वे सहस्रे च वीर त्रीण्येव च प्रदराणां स्म पार्थ॥ १६ अस्त्यायुधं पाण्डवेयावशिष्टं न यद्वहेच्छकटं पड़वीयम्। पतद्विद्रन्मुञ्च सहस्रशोऽपि गदासिबाहुद्रविणं च तेऽस्ति॥ १७ प्रासाश्च मुद्रराः शक्तयस्तोमराश्च मा भैषीस्त्वं संक्षयादायुधानाम॥१८ भीमसेन उवाच। सुताचैनं पश्य भीमप्रयुक्तेः संछिन्दद्भिः पार्थिवानां सुवेगैः। छन्नं बाणैराहवं घोररूपं नष्टादित्यं सृत्युक्तोकेन तुल्यम् ॥१९ अधैतद्वे विदितं पार्थिवानां भविष्यति ह्याकुमारं च स्त । निमन्नो वा समरे भीमसेन एकः कुरून्वा समेरे व्यजैषीत्॥ २० सर्वे संख्ये कुरवो निष्पतन्तु मां वा लोकाः कीर्तयन्त्वाकुमारम्

सर्वानेकस्तानहं पातथिष्ये ते वा सर्वे भीमसेनं तुदन्तु॥ રશ आशास्तारः कर्मचाप्युत्तमं ये तन्मे देवाः केवलं साधयना । आयात्विहाद्यार्जुनः शस्त्रघाती शकस्तूर्णं यज्ञ इवोपहृतः॥ 55 ईक्षस्वैतां भारतीं दीर्यमाणा-भेते कस्माद्विद्रवन्ते नरेन्द्राः। व्यक्तं घीमान्सव्यसाची नराव्यः क्षेत्र्यं ह्येतच्छादयत्याशु बाणैः॥ २३ पश्य व्यजांश्च द्रवतो विशोक नागान हयान्पत्तिसंघांश्च संख्ये। र्थान्विकीर्णाञ्जारशक्तिताडितान् पश्यस्वैतान् रथिनश्चैव सत्॥ आपूर्यते कौरवी चाष्यभीक्ष्णं सेना हासी सुभूशं हन्यमाना। धनअयस्यादानित्रस्यवेगै-र्यस्ता शरैः काञ्चनवर्हिजालैः ॥ २५ एते द्रवन्ति स्म रथाश्वनागाः पदातिसद्वानतिमदेयन्तः। संमुद्यमानाः कौरवाः सर्व एव द्रवन्ति नागा इव दाहमीताः॥ २६ हाहाकृताश्चैव रणे विशोक मुञ्जनित नादान्विपुलान्गजेन्द्राः॥ विशोक उवाच। किं भीम नैनं त्वभिहाश्रणों वि विस्फारितं गाण्डिवस्यातिघोरम्। क्रज्ञेन पार्थेन विक्रष्यतोऽद्य कि चिन्नेमी तब कर्णों विनष्टी॥ २८ सर्वे कामाः पाण्डव ते समृद्धाः कपिर्ह्यसौ दश्यते हस्तिसैन्ये। नीलाइनाइियतमुखरन्तीं तथा पदय विरूफ़्रन्तीं धनुज्यीम्॥ कपिर्ह्यसौ वीक्षते सर्वतो वै ध्वजाग्रमारुह्य धनक्षयस्य । वित्रासयन् रिप्सहान्विमर्दे विभेस्यस्मादात्मनैवाभिवीक्ष्य ॥ ३० विभाजते चातिमात्रं किरीटं विचित्रमेतच धनअयस्य। दिवाकराभी मणिरेष दिव्यो विम्राजते चैव किरीटसंखः॥ ३१ पार्थ्वे भीमं पाण्डुराभ्रत्रकाशं पश्यस्त शङ्खं देवद्त्तं सुघोषम्। अभीषुहस्तस्य जनाईनस्य विगाहमानस्य चम् परेषाम् ॥ ३२ रवित्रमं वज्रनामं श्रुरान्तं पार्श्वे स्थितं पश्य जनार्दनस्य । चकं यशोवर्धनं केशवस्य सदार्चितं यदुभिः पश्य वीर ॥ ३३ महाद्विपानां सरलद्भमोपमाः करा निकृत्ताः प्रपतन्त्यमी क्षुरैः। किरीटिना तेन पुनः ससादिनः शरैनिक्स्ताः कुलिशैरिवाद्यः ॥ ३४ तथैव कृष्णस्य च पाञ्चजन्यं महाईमेतं द्विजराजवर्णम्। कौन्तेय पश्योरसि कौस्त्रमं च जाज्बल्यमानं विजयां खर्जं च ॥३५ ञ्जूवं रथाइयः समुपैति पार्थो विद्रावयन्सैन्यमिदं परेषाम्। सिताम्रवर्णेरसितश्युक्तै-हैयैर्महाहैं रथिनां वरिष्ठः॥ रथान् ह्यान्पत्तिगणांश्च सायकै-विंदारितान्पइय पतन्त्यमी यथा। तवानुजेनामरराजतेजसा महावनानीव सुपंजवायुना ॥ चतुःशतान्पश्य रथानिमान्हतान् सवाजिस्तान्समरे किरीटिना। महेषुभिः सप्तशतानि दन्तिनां पदातिसादींश्च रथाननेकशः॥ ३८ अयं समभ्येति तवान्तिकं बली निघन कुरूंश्चित्र इव प्रहोऽर्जुनः। समृद्धकामोऽसिहतास्तवाहिता वलं तवायुश्च चिराय वर्धताम् ॥३९ भीमसेन उवाच। ददानि ते ग्रामवरांश्रतुर्दश प्रियाख्याने सारथे सुप्रसन्नः। दासीशतं चापि रथांश्च विंशाति यदर्जनं वेदयसे विशोक ॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि भीमसेनिवशोकसंवादे षद्सप्ततितमोऽध्यायः॥ ७६॥

- SAKE

99

सञ्जय उवाच ।
श्रुत्वा तु रशनिवाँपं सिंहनादं च संयुगे ।
श्रञ्जेनरा प्राह गोविन्दं शीवं नोदय वाजिनः
श्रञ्जेनरा वचः श्रुत्वा गोविन्दं ऽज्जैनमव्वित
एव गच्छामि सुक्षिमं यत्र मीमो व्यवस्थितः
तं यान्तमश्रीहिंसगङ्गवणैः
सुवाणेमुक्तामणिजावनदैः।
जम्मं जिवांसुं प्रगृहीतवार्षः
जयाय देवेन्द्रमिषोत्रमन्युम् ॥ ३
रथाश्रमामहारातिसंवाः
वाणस्वभैनेमिस्युरस्वनैश्च ।

कुद्धा नृतिंहा जयमम्युदीयुः तेषां च पार्थस्य च मारिवासी-देहासुपापक्षपणं सुयुद्धम् । श्रेळोक्यहेतोरसुरैर्पयासी-देवस्य विष्णोज्ञतता वरस्य ॥ तैरस्तमुखावचमायुधं त

संनादयन्तो वसुधां दिशश्च

तैरस्तमुद्यावचमायुधं त-देकः प्रचिच्छेद किरीटमाली । सुरार्थचन्द्रैनिंशितैश्च महैः शिरांसि तेषां बहुधा च बाहुन् ॥ ६

श्रासितप्रयुक्तैः कृष्णप्रयुक्तैः ॥ ३६ ॥ इति श्रीमहाभारते कृषीपर्वेणि नेलकष्ठीये नारतभावदीपे षट्सप्ततितमोऽ-ध्यायः ॥ ७६ ॥ कर्षा० १०

66

श्रत्वेति॥ १॥

छत्राणि वाळ्ड्यजनानि केत्ः नश्वात्रवारपस्तिनाणान्त्रिपांश्व । ते पेतुरुवर्या बहुत्रा विरुप्ता वात्रप्रणुवानि यथा वनानि ॥ ७ सुवर्णजाळावतता महागजाः स्वैज्ञप्रसार्वश्वत्रयोग्यक्तियताः । सुवर्णपुत्के रिवृत्तिः समाचिताः अकाशिरे प्रव्यक्तिता यथाऽचळाः ८ विद्यवे नागाश्वरप्यारं अन्तव्यः दारोस्त्रेवीस्वयव्यक्तिसे । द्वतं यथी कर्णजिकांस्यात् तथा

यथा मरुत्वान् बळभेदने पुरा ॥ ततः स पुरुषदयाघ्रस्तव सैन्यमरिद्मः। प्रविवेश महाबाद्धमैकरः सागरं यथा॥ १० तं हृष्टास्तावका राजव्रथपित्तसमन्विताः। गजाश्वसादिबहुलाः पाण्डवं समुपादवन् ॥ तेषामापततां पार्थमारावः सुमहानभृत्। सागरस्येव श्लब्धस्य यथा स्यात्सालिलस्वनः ते तु तं पुरुषदयाच्चं व्यावा इव महारथाः। अभ्यद्भवन्त संग्रामे त्यक्त्वा प्राणकृतं भयम्॥ तेषामापततां तत्र शरवर्षाणि मुञ्जताम्। अर्जुनो ब्यधमत्सेन्यं महावातो घनानिच ॥ तेऽर्जुनं सहिता भूत्वा रथवंदीः प्रहारिणः। अभियाय महेच्वासा विज्यभुनिशितैः शरैः॥ ततोऽर्जुनः सहस्राणि रथवारणवाजिनाम । प्रेषयामास विशिखैर्यमस्य सदनं प्रति ॥ १६ ते वध्यमानाः समरे पार्थचापच्युतैः शरैः। तत्र तत्र स्म लीयन्ते भये जाते महारथाः १७ तेषां चतुःशतान्वीरान्यतमानान्महारथान्। अर्जुनो निशितैर्वाणैरनयद्यमसादनम्॥ १८ ते वध्यमानाः समरे नानालिङ्गैः शितैः शरैः अर्जुनं समभित्यज्य दुद्ववुवैं दिशो दश १९ तेषां शब्दो महानासीद्रवतां वाहिनीसुखे। महीघस्येव जलधेर्गिरिमासाद्य दीर्थतः २०

तां तु सेनां भृद्यं विद्ध्वा द्वावियत्वाऽर्जुनः द्यारेः। प्रावादिसिद्धानः पार्थः सुतामीकं हि मारिष॥ २१ तस्य द्वाव्यो सहानासीत्यरानसिद्धानस्य वे। तस्य द्वाव्यो ततः पत्रमार्थे वया पुरा॥ द तं तु द्वाव्यमिश्चत्य भीमसेनो महानळः।

बभूव परमप्रीतः पार्धदर्शन्दाख्सः ॥ २३ श्वत्येव पार्थमायान्तं भीमस्तः प्रतापवात् । स्वकृत्वा प्राणान्महाराज स्त्रेनां तव ममर्य ह स्व बायुवीयप्रतिमो वायुवेगसमो जवे । बायुवद्यवरद्वीमो वायुवेगुः प्रतापवान् ॥ २५ तेनार्थमाना राजेन्द्र सना तव विद्यापते । व्यद्यदयत महाराज भिन्ना नीरिव सागरे ॥

तां तु सेनां तदा भीमो दुर्शयन् पाणिलाघवम्।

द्वारेरवचकर्तांग्रैः प्रेषायिष्यन् यमक्षयम्॥ २७

तत्र भारत भीमस्य बलं दङ्घाऽतिमानुषम्। दयसमन्त रणे योघाः कालस्येव युगक्षये २८ तथाऽदितान्भीमवलान् भीमसेनेन भारत। दृष्टा दुर्योधनो राजा इदं वचनमब्रवीत्॥ २९ सैनिकांश्च महेष्वासान् योधांश्च भरतर्षभ। समादिशत्रणे सर्वान्हत भीममिति स्म ह ॥ तस्मिन्हते हतं मन्ये पाण्डसैन्यमशेषतः। प्रतिगृह्य च तामाज्ञां तव पुत्रस्य पार्थिवाः३१ भीमं प्रच्छादयामासुः शरवर्षेः समन्ततः। गजाश्च बहुला राजन्नराश्च जयगृद्धिनः ॥३२ रथे स्थिताश्च राजेन्द्र परिवत्रुर्वृकोदरम्। स तैः परिवृतः शूरैः शूरो राजनसमन्ततः ॥ शुश्रमे भरतश्रेष्ठो नक्षत्रीरेव चन्द्रमाः। परिवेधी यथा सोमः परिपूर्णी विराजते ३४ स रराज तथा संख्ये दर्शनीयो नरोत्तमः। निर्विशेषो महाराज यथा हि विजयस्तथा॥ तस्य ते पार्थिवाः सर्वे शरवृष्टि समास्जन्। क्रोधरकेक्षणाः शूरा हन्तुकामा वृकोदरम्॥ तां विदार्थं महासेनां शरैः सम्नतपर्वीभः। निश्चकाम रणाज्ञीमो मत्स्योजाळादियांमसि हत्वा दशसहस्राणि गजानामनिवर्तिनाम नुणां शतसहस्रे द्वे दे शते चैव भारत ॥ ३८

पञ्च चाश्वसहस्राणि
स्थानां शतमेव च।
हत्वा प्रास्पत्वप्रद्वीमां
नदीं शोणितवाहिनीम्॥
शोणितोवां स्थावती
हित्तमाहस्माहुळाम्।
नर्भोनाश्वनकाम्ता
केशशैवळशाद्वलाम्॥

संच्छित्रभजनागेन्द्रां बहरत्नापहारिणीम्। ऊरुब्राहां मजापङ्कां शीपौपलसमावृताम् ४१ धनुःकाशां शरावापां गदापरिवर्कतनाम । हंसछत्रध्वजोपेतामुण्णीपवरफेनिलाम् ॥ ४२ हारपद्माकरां चैव भमिरेणर्मिमालिनीम । आर्थवृत्तवर्ती संख्ये सतरा भीरदस्तराम् ४३ योधग्राहवर्ता संख्ये वहन्तीं पित्सादनम् । क्षणेन प्ररुषच्यात्रः प्रावर्तयत निस्नगाम ॥ ४४ यथा वैतरणीम्रग्नां दस्तरामकतात्मभिः। तथा दुस्तरणीं घोरां भी रूणां भयवर्धनी म यतो यतः पाण्डवेयः प्रविष्टो रथसत्तमः। ननस्तनो घानयन योघाङ्गनसहस्रशः ॥ ४६ यवं दश कतं कर्म भीमसेनेन संयो। दुर्योधनो महाराज शकुनि वाक्यमत्रवीत्॥ जहि मातल संग्रामे भीमसेनं महाबलम्। अभिमित्रिजने जिनं मन्ये पाण्डवेयं महाबलम ततः प्रायान्महाराज सौबलेयः प्रतापवान्। रणाय महते युक्तो स्रातृभिः परिवारितः ४९ स समासाय संग्रामे भीमं भीमपराक्रमस्। बारयामास तं वीरो वेलेव मकरालयम ५० संस्यवर्तत तं भीमो वार्यमाणः शितैः शरैः। शकनिस्तस्य राजेन्द्र वामपार्थ्वे स्तनान्तरे प्रेषयामास नाराचान्

प्रेषयामास नाराचान् स्वस्पुङ्कान्द्रिशालादातन्। वसं भिरुवा तु ते घोराः पाण्डवस्य महात्मनः॥ ५ न्यसञ्चन्द महात्मनः॥ ६ सङ्कर्षिणवाससः। सोऽतिविद्यो रणे भीमः

शरं हक्मविभूषितम् ॥ ५३ भेषयामास स ह्या स्तिवर्छ प्रति भारत । तमायान्तं शरं धोरं शक्तिः शादुतापनः ५४ विज्ञ्छेद सप्तथा राजन् कृतहस्तो महावलः । तस्मिन्निपतिते भूमी भीमः कृद्धो विशापते धनुश्चित्वे भूक्षेत्र सीवलस्य हस्तिव । तद्यपस्य धनुश्चित्वं सीवलस्य शत्यापवान् ॥ अन्यदावाय वेतेन धनुश्चित्वं वोदशः । तस्तिस्य तु महाराज महुः सन्नतपवीमः ५७ द्वाञ्यां स सार्यि झार्छन्तेमं सप्तिनेद च। स्वज्ञमेकेन चिन्छेद द्वाग्यां छत्रं विशापते ॥ चन्नुभिश्चद्धो वाद्यां प्रस्तिस्य च। स्वज्ञमेकेन चिन्छेद द्वाग्यां छत्रं विशापते ॥ चन्नुभिश्चद्धो वाद्याविव्याधः सुवलास्तानः।

ततः कुदो महाराज भीमसेनः प्रतापवान् ॥
शांकि विश्लेष समरे क्षमदण्डामयस्मयीष् ।
सा भीमशुजानिकुँका नाशाजिहेब चञ्चका ६०
निषपात रणे तुणे सौबळस्य महात्मनः ।
ततस्तामेव संगृह्य शांकि कनकभूषणाम् ६१
मीमसोनाय निव्येष जुडकरणो विशापेत ।
सा निर्मिय अुजं सद्यं पाण्डवस्य महात्मनः
निषपात तदा भूमी यथा विश्लब्धकार्मनः
निषपात तदा भूमी यथा विश्लबक्षकार्मना
निषपात तदा भूमी यथा विश्लबक्षकार्मना
स्वाद्यान्त भार्मिक्ष स्वाद्यान स्वाद्योहः समन्ततः ६३
न ह तं मसृषे भीमः सिहनादं तरस्विनाम् ।
अन्यदृक्ष धनुः सव्यं त्वरमाणो महाबळः ६४
महत्वािविच राजेन्द्र

सुहूताादय राजन्द्र च्छादयामास सायकैः। सौबलस्य वलं संख्ये

त्यकत्वाऽऽमानं महाबळः॥ तस्याभ्वाश्चतुरो हत्वा सृतं चैघ विद्यापते। ध्वजं चिच्छेद भल्लेन त्वरमाणः पराक्रमी ६६ हताभ्वं रथमृत्सुज्य त्वरमाणो नरोत्तमः। तस्यौ विस्फारयंश्चापं कोधरक्तेक्षणः श्वसन् शरैश्च बहुधा राजन् भीममारुईत्समन्ततः। प्रतिहत्य त वेगेन भीमसेनः प्रतापवान ॥ ६८ धनुश्चिच्छेद संकृत्वो विद्याध च शितैः शरैः सोऽतिविद्धो बलवता शत्रणा शत्रकर्शनः ६९ निपपात तदा भूमी किञ्चित्याणी नराधिपः ततस्तं विद्वलं ज्ञात्वा पुत्रस्तव विद्यापते ७० अपोवाह रथेनाजौ भीमसेनस्य पश्यतः। रथस्थे त नरहयाबे धार्तराष्टाः पराङम्खाः॥ प्रदुद्भवृदिशो भीता भीमाजाते महाभये। सौबले निर्जिते राजन्मीमसेनेन धन्यिना भयेन महताऽऽविष्टः पत्रो द्वर्योधनस्तव । अपायाज्जवनैरभ्वैः सापेक्षो मातुलं प्रति ७३ पराङ्गमुखं तुराजानं दृष्टा सैन्यानि भारतः। विप्रजन्मः समुत्सुज्य द्वैरथानि समन्ततः ७४

तान दड्डा विद्वतान्सर्वान् घार्तराष्ट्रान्यराङ्ख्यान्।

जवेनाभ्यापतङ्गीमः किरञ्दारशतान्बहून्॥ ७५ ते वध्यमाना भीमेन धातेराष्ट्राः पराङ्खुखाः कर्णमासाय समरे स्थिता राजन् समन्ततः

ते वध्यमाना भीमेन घातैराष्ट्राः पराङ्खुखाः कर्णमासाय समरे स्थिता राजन् समन्ततः स हि तेषां महावीयों द्वीपोऽभृत्सुमहावलः। भिन्ननौका यथा राजन्द्वीपमासाय निर्वृताः॥ भवन्ति पुरुषट्याघ्र नाविकाः कालपर्यये । समाश्र्यस्ताः स्थिता राजन्संप्रहृष्टाः परस्परस् तथा कर्ण समासाद्य तावकाः पुरुषर्थम ७८ समाजग्रुश्च युद्धाय मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ।

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि दाकुनिपराजये सप्तसप्ततितमोऽघ्यायः॥ ७७॥

and some

190

घृतराष्ट्र उवाच । ततो भग्नेषु सैन्येषु भीमसेनेन संयुगे । दुर्योघनोऽप्रवीरिक गु सीवलो वापि सजय कर्णों वा जयतां श्रेष्ठो

कर्णाचा जयताश्रष्ट। योधाचामामकायुधि । क्रपोचाकृतवर्मावा

हीणिकुं शासनोऽपि वा ॥ थ अस्यकृतमहं मन्ये पाण्डवेयस्य विक्रमम् । यदेशः समरे सार्थान् योज्यामस् मामकान् यदेशः समरे सर्वान् योज्यामस् मामकान् यद्यात्रास्य मामकान् यद्यात्रास्य मामकान् यद्यात्रात्रे योज्यानं राज्येयः कृतवानि । कृक्णाम्य सर्वेषां कृष्णे शृत्रिवृत्तः ॥ थ इसं वर्म प्रतिष्ठा च जीविताशा च सञ्चय । स्तम्भसं वर्णे ट्रह्म कौन्तेयेनामित्रीजला ॥ ५ राध्यो वाण्याभ्रिरिक्षः कृष्णेः किंमकरोष्ट्रिक्ष प्रतम्भसं वर्णे ट्रह्म कौन्तेयेनामित्रीजला ॥ ५ राध्यो वाण्याभ्रिरिक्षः कृष्णेः किंमकरोष्ट्रिक्ष प्रतम्भ सर्वक्षेमाच्या श्राजानो वा महारयाः। स्तम्भ सर्वेभावस्य इत्रहा हासि सञ्जयः ६

सञ्जय उवाच।

अपराह्ने महाराज सृतपुत्रः प्रतापवान् ।
जघान सोमकान्स्वानंभीमसेनस्य पर्वतः ७
भीमोऽप्यतिबर्ध सेन्यं धार्तराष्ट्रं स्वयंभयत्य अधकांग्रज्ञबीच्छस्यं प्रज्ञालान्धापयस्य माम् द्रास्यमाणं वर्छ दृष्टा भीमसेनेन धीमता । यन्तारमप्रशिक्तणः पञ्जालानेव मां वह ॥ ९ मद्रराजस्ततः द्यास्य स्वतानव्यान्महाजवान् महिणांचेविपञ्जालान्क्यां महावर्छः ॥ प्रविद्य च महत्तिन्यं दास्यः परकलादेनः । न्ययस्छत्तराग्त हृष्टो यत्र यथेच्छत्मणीः ११ तं रयं भेवसंकाद्यं बेवाग्रपिवारणम् ।

ततो रथस्य निनदः प्रादुरासीन्महारणे । पर्जन्यसमानिर्धापः पर्थतस्येव दीर्थतः ॥ १३ ततः शरशतेस्तीरणेः कणे आकर्णनिःस्तैः। ज्ञान पाण्डवबळं शतकोऽप्र सहस्रकः १४ तं तथा समरे कमें कुर्याणमपराजितम् । परिवृद्धमेहेच्यासाः पाण्डवानां महारथाः १५ तं शिक्षण्डी च भीमश्च भृष्टणुकश्च पार्यतः । गहुळः सहदेवश्च द्वीपदेयाश्च सात्यिकः १६ परिवृद्धाकींषांसन्तो

राधेयं शरवृष्टिभिः। सात्यकिस्तु तदा कर्ण विशत्या निशितैः शरैः॥

अताडयद्रणे शूरो जडुदेशे नरोत्तमः। शिखण्डी पञ्चविद्यात्या धृष्टग्रुस्मश्च सप्तभिः॥ द्रीपदेयाश्रतःषष्ट्या सहदेवश्र सप्तमिः। नकुळश्च रातनाजी कर्ण विद्याध सायकैः॥ भीमसेनस्तु राधेयं नवत्या नतपर्वणाम्। विद्याध समरे कुद्धी जत्रुदेशे महाबलः २० अथ प्रहस्याधिरथिटयीक्षिपद्धनुरुत्तमम्। मुमोच निशितान्बाणान् पीडयन्सुमहाबलः तान्प्रत्यविध्यद्वाधेयः पञ्चभिः पञ्चभिः शरैः सात्यकेस्तु धनुश्छित्वा ध्वजं च भरतर्षेम ॥ तंतथा नवभिवाणिराजधान स्तनान्तरे। भीमसेनं ततः कुछो विख्याध त्रिशता शरैः सहदेवस्य भल्लेन ध्वजं चिच्छेद मारिष। सार्थि च त्रिभिवाणिराजधान परन्तपः २४ विरथान्द्रीपदेयां अचकार भरतर्षम । अक्ष्णोर्निमेषमात्रेण तदद्भतमित्राभवत्॥ २५ विमुखीकृत्य तान्सवीञ्दारैः सम्नतपर्वभिः पञ्चालानहनच्छरांश्चेदीनां च महारथान् २६ ते वध्यमानाः समरे चेदिमतस्या विद्यापते। कर्णसेकमभिद्रत्य शरसहैः समार्थयन्॥ २७ ताञ्जधान शितैर्वाणैः सत्तपत्रो महारथः। ते वध्यमानाः समरे चेदिमत्स्या विशापते॥ प्राद्रवन्त रणे भीताः सिंहत्रस्ता सगा इव। पतदत्यद्भतं कर्म दृष्टवानस्मि भारत॥ २९ यदेकः समरे शूरान्युतपुत्रः प्रतापवान्। यतमानान्परं शकत्या योधयानांश्च धन्विनः पाण्डवेयानमहाराज हारेवीरितवान रणे। तत्र भारत कर्णस्य लाघवेन महात्मनः ॥३१ त्रतप्रदेवताः सर्वाः सिद्धाश्च सह चारणैः। अपुजयनमहेण्वासा धार्तराष्ट्रा नरोत्तमम् ॥ कर्णे रथवरश्रेष्ठं श्रेष्ठं सर्वधनुष्मताम्। त्ततः कर्णो महाराज दवाह रिप्रवाहिनीम् ॥ कक्षमिस्रोयधा विश्वितिदाधे ज्वालेतो महान ते वध्यमानाः कर्णेन पाण्डवेयास्ततस्ततः॥ माद्रवन्त रणे भीताः कर्णे दृहा महारथम्। तत्राक्रन्दो महानासीत्पञ्चालानां महारणे॥ चध्यतां सायकैस्तीक्ष्णैः कर्णचापवरच्युतैः। तेन शब्देन वित्रस्ता पाण्डवानां महाचमः॥ कर्णमेकं रणे योधं मेनिरे तत्र शात्रवाः। तत्राद्धतं पुनश्चके राधेयः शत्रुकर्शनः॥ यदेनं पाण्डवाः सर्वे न शेक्ररभिवीक्षितम। यथौधः । पर्वतश्रेष्ठमासाद्यामिप्रदीर्यते ॥ ३८ तथा तत्पाण्डवं सैन्यं कर्णमासाद्य दीर्यते। कर्णोऽपि समरे राजन्विधमोऽग्निरिव ज्वलन दहंस्तस्थी महाबाद्धः पाण्डवानां महाचमूम्। शिरांसि च महाराज कर्णांश्चीव सकण्डलान

बाह्य वीरो वीराणां चिच्छेद छघु चेषुभिः। हस्तिदन्तत्सरून् खड्गान्

ध्वजाञ्चाक्तीह्यान् गजान् ॥ ११ रपांक्ष विविधात्राज्ञजनताका व्यक्तनानि च अक्षं च युग्यानेकनाणि च्वाण्यानिका चिष्ठेत्र बहुधा कर्णा योधवतसनुष्टितः। तत्र भारत कर्णेन निहतेगजवाजिमः॥ ४२ सगस्यकणा पृथियो मांसद्तोणिक कर्देना विषमं च समं चैव हतेरखवदातिभिः॥ ४४

* ओघो जलीघ इत्यर्थः ।

रथैश्र कुजरैश्चेव न प्राज्ञायत किञ्चन नापि स्वे न परे योधाः प्राज्ञायन्त परस्परम घोरे शरान्धकारे तु कर्णास्त्रे च विज्ञिसते। राध्येयचापनिर्भक्तैः शरैः काञ्चनसूष्णैः ॥ ४६ संज्ञादिता महाराज पाण्डवानां महारथाः ते पाण्डवेयाः समरे राधेयेन प्रनःप्रनः ॥ ४७ अभज्यन्त महाराज यतमाना महारथाः। मगसहान् यथा कुद्धः सिंहो दावयते वने ॥ पञ्चालानां रथश्रेष्ठान्द्रावयव्दात्रवास्तथा। कर्णस्त समरे योधांस्त्रासयनसमहायशाः॥ कालयामास तत्सैन्यं यथा पशुगणान् वृकः दृश त पाण्डवीं सेनां धार्तराष्ट्राः पराङ्मसीं तत्राजग्मर्भहेष्वासा रुवन्तो भैरवात्रवान् । दयों धनो हि राजेन्द्र सुदा परमया युतः॥ वादयामास संहृष्टो नानावाद्यानि सर्वशः। पञ्चालापि महेष्वासा भग्नास्तत्र नरोत्तमाः न्यवर्तन्त यथा शूरं मृत्युं कृत्वा निवर्तनम्। तान्निवृत्तात्रणे शूरात्राधेयः शत्रुतापनः ॥ ५३ अनेकशो महाराज वभक्ष प्रवर्षभः। तत्र भारत कर्णेन पञ्चाला विश्वती रथाः॥ निहताः सायकैः कोधाबेदयश्च परंशताः ॥ कत्वा श्रन्यात्रथोपस्थान्वाजिपृष्टांश्च भारत

> निर्भेतुष्यांन् गजस्कन्धान् : पादातांश्चैव विद्वतान् । आदित्य इव मध्याह्र दर्निरीक्ष्यः परंतपः ॥

कालान्यकवयुः शूरः स्त्युत्रोऽभ्यराजत ।
प्रयमेतन्महाराज नरवाजिरप्रद्विपान ॥
हत्वा तस्यौ महेच्यासः कर्णोऽरिगणस्त्रनः
यथा मृतगणान्हत्वा कालस्तिष्ठेम्महावकः ॥
तथा स सोमकान्हत्या तस्योवको महारयः
तत्राद्वतमपश्याम पञ्चालानां पराक्रमम् ॥
वश्यमानाऽपि यत्कर्णे नाजह रणपूर्वीन ।
राजा दुःशासनश्चेव कृषः शास्त्रतस्त्रया ॥
अध्यत्यामा कृतवमां शक्तनिश्च महावकः ।
न्यहनन्पाण्डवीं सेनां शतरोऽय सहस्रवः ॥
कर्णपुर्वी त राजेन्द्र भ्रातरी सत्यविक्रमी ।
निजन्नातं वस्त्रं कृत्यी पाण्डवानामितस्ततः ॥
तत्र युद्धं महवासिंद्धरं विशसनं महत् ।
तथेव पाण्डवा शुरा ष्ट्रधुक्तशिकण्डिनौ ॥

द्रौपदेयाश्च संकुदा अञ्चय्रस्तावकं बळम् । एवमेष श्चयो वृत्तः पाण्डवानां ततस्ततः । तावकानामपि रणे भीमं प्राप्य महाबळम् ॥ ६१

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संकुलयुद्धे अष्टसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७८॥

૭९

सञ्जय जवाच ।

अर्जुनस्त महाराज हत्या सैन्यं चतुर्विधम्।
स्तपुत्रं च सृत्यं हृद्ध चैव महाराजे ॥ १
श्रोणितोदां महीं कृत्या मांसमज्ञास्पिक्किलं
मज्यक्रिपंपाणां हस्त्यम्बक्तरोधसम्। १
श्रास्थिवसम्बर्भाणां काकग्रभाजुनादिताम् ।
कब्रहंसप्रकारेतां वीरवृक्षामहारिणीम् ॥ ३
हारपद्माकरचतीमुण्णीयवरफेनिकाम् ।
अनुत्यस्थजोपेतां नरक्षप्रकपाळिनीम् ॥ ४
स्मार्थमेप्रमोपेतां रथोडुसमाक्काम् ।
जवैरिणां च सुतरां भीकणां च सुदुस्तराम्
नदीं प्रावर्तियता च बीभरसः परविरद्धाः ।
बासुदेविमदं वाक्यमव्यतिस्वर्णयभः ॥ ६
अर्जुन उवाच ॥ १

पष केत् रणे क्रूच्ण स्तपुत्रस्य दस्यते । भीमसेनादयश्चीते योधयरित महास्यम् ॥ ५ पत्ते द्रवित त्रशास्त्रम् ॥ ५ पत्ते द्रवित त्रशास्त्रम् । जाते द्रवित त्रशास्त्रम् । जार्ग्वतः कर्षाव्यक्ता कार्ग्वतः । एव दुर्योधनो राजा श्वेतच्छत्रेण घार्यता ॥८ कर्णेन भन्नास्त्रम् । इत्यस्त्रम् द्रवित्यस्त्रम् द्रवित्यस्त्रम् । १ पत्ते रक्षारित राजानं

स्तपुत्रेण रक्षिताः।
अवश्यागास्तरेःस्मामिधांतरिष्यन्ति सोमकान्॥ १०
एव शस्यो रथोपसे रिहमसंचारकोविदः।
स्तपुत्ररणं कृष्ण वाहयन् वहु शोभते॥ ११
तत्र मे बुद्धिरुप्यन्त वाहयात्र महारथम्।
नाहत्वा समरे कर्णं निवर्तिष्यं कथञ्चन॥१२
सोधयो हान्यथा पार्यान्सक्ष्रयां महारथान्।
निःशेषान्तमस्त्रे कर्णं निवर्तिष्यं कथञ्चन॥१२
सिःशेषान्तमस्त्रे कर्णं स्वर्षायां महारथान्।
निःशेषान्तमस्त्रे कर्णं स्वर्षारथयां ना जनार्वन॥

ततः प्रायाद्रथे नाशु केशवस्तव वाहिनिम् कर्ण प्रति महेण्यासं हैरथे सव्यसाचिना ॥ प्रयातश्च महाबाहुः पाण्डवानुक्रया हरिः। आश्वासयत्रथेनैव पाण्डसैन्यानि सर्वशः॥ रथघोषः स संग्रामे पाण्डवेयस्य संबमी । वासवाशानित ल्यस्य मेघीघस्येव मारिष १६ महता रथघोषेण पाण्डवः सत्यविकमः। अभ्ययादप्रमेयात्मा निर्जयस्तव वाहिनीस् ॥ तमायान्तं समीक्ष्यैव श्वेताश्वं कृष्णसारथिम् मदराजोऽब्रवीत्कर्णे केतं हड्डा महात्मनः १८ अयं स रथ आयाति श्वेताश्वः कृष्णसारिधः निम्नक्तिमत्रान्समरे यं कर्ण परिपृच्छसि १९ एव तिव्रति कौन्तेयः संस्पृशनगाण्डियं धनः तं हनिष्यसि चेदद्य तम्र श्रेयो मविष्यति ॥ धनुज्यो चन्द्रताराङ्का पताकाकिङ्किणीयुता पद्य कर्णार्जनस्येषा सौदामन्यस्वरे यथा २१ पष ध्वजाग्रे पार्थस्य प्रेक्षमाणः समन्ततः। दृश्यते वानरो भीमो वीराणां भयवर्धनः २२ एतचकं गदा शङ्घः शार्झं कृष्णस्य च प्रमो । दृश्यते पाण्डवर्थे वाह्यानस्य वाजिनः २३

एतत्क्रुजिति गाण्डीवं विसृष्टं सज्यसाचिना। एते हस्तवता सुका

व्रान्स्यभिवान्त्रिताः शराः॥ २४ विद्यालायतताम्राक्षेः पूर्णव्यक्तिमाननैः। एषा भुः कीर्यते राक्षां शिरोभिरणलायिनाम् एते परिवसङ्काशाः पुण्यान्वाजुळेषनाः। उद्धता रणशुराणां पात्यन्ते सासुधा भुजाः

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्डीये भारतभावदीपे अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥

निरस्तजिह्या नेत्रान्ता वाजिनः सह सादिाभेः। पतिताः पात्यमानाश्च क्षितौ क्षीणा विशेरते॥

219 पते पर्वतश्रक्षाणां तत्या हैमवता गजाः। संधिनकम्भाः पार्थेन प्रपतन्त्यदयो यथा २८ गन्धर्वनगराकारा यथा वा ते नरेश्वराः। विमानादिव पुण्यान्ते खगिणो निपतन्त्यमी व्याक्रलीक्रतमत्यर्थे परसैन्यं किरीटिना। नानामृगसहस्राणां यूथं केसरिणां यथा ३० त्वामभित्रेष्सरायाति कर्ण निघन्वरात्रथान्। असहामानो राधेय तं याहि प्रति भारत ३१ पण विदीर्थते सेना धातराष्ट्री समन्ततः। अर्जुनस्य भयात्तुर्णं निघ्नतः शात्रवान्बहुन् ३२ वर्जयन्सर्वसैन्यानि त्वरते हि धनञ्जयः। त्वदर्थमिति मन्येऽहं यथास्योदीर्थते चपुः॥ न ह्यवस्थास्यते पार्थौ युयुत्सुः केनचित्सह। त्वामृते कोधदीशो हि पीज्यमाने वकोदरे ३४ विरथं धर्भराजं त दश सुददविक्षतम्। शिखण्डिनं सात्यकि च धृष्टदुसं च पार्षतम् द्रौपदेयान् युधामन्युसुत्तमीजसमेव च। नकलं सहदेवं च मातरी ही समीक्ष्य च ३६ सहस्रेकरथः पार्थस्त्वामभ्येति परंतपः। क्रोधरक्तेक्षणः कडो जिघांसः सर्वपार्थिवान

त्वरितोऽभिपतत्यस्मां-स्त्यकत्वा सैन्यान्यसंदायम् । त्वं कर्णे प्रतियाद्येनं नास्त्यन्यो हि धनुर्धरः॥ 36 न तं पश्यामि लोकेऽस्मि-स्त्वत्तो हान्यं धनुर्धरम्। अर्जुनं समरे ऋदं यो वेळामिव धारयेत्॥

न चास्य रक्षां पश्यामि पार्श्वतो न च प्रष्टतः एक प्रवाभियाति त्वां पद्य साफल्यमात्मनः त्वं हि ऋष्णौ रणे शक्तः संसाधियतमाहवे। तवैव भारो राधेय प्रत्युद्याहि धनक्षयम् ४१ समानो हासि भीष्मेण द्रोणद्रौणिकृपेण च । सहयसाचिनमायान्तं निवारय महारणे ४२ लेलिहानं यथा सर्पे गर्जन्तम् षमं यथा। वनस्थितं यथा ड्याइं जहि कर्ण धनजयम् ४३ पते द्रवन्ति समरे घार्तराष्ट्रा महारथाः। अर्जनस्य भयात्तर्णं निरपेक्षा जनाधिपाः ४४ द्रवतामथ तेषां तु नान्योऽस्ति युधि मानवः भयहा यो भवेद्वीरस्त्वासृते सुतनन्दन। पते त्वां करवः सर्वे द्वीपमासाद्य संयुगे ४५ धिष्टिताः प्रतपट्यात्र त्वत्तः शरणकाक्षिणः। वैदेहास्बष्टकास्बोजास्तथा नग्नजितस्त्वया

गान्धाराश्च यया धत्या जिताः संख्ये सुदुर्जयाः ।

तां धर्ति करु राधेय

ततः प्रत्येहि पाण्डवम् ॥ वासदेवं च वार्णेयं प्रीयमाणं किरीटिना। प्रत्युचाहि महाबाहो पौरुषे महति स्थितः ४८ कर्ण जवाचा।

प्रकतिस्थोऽसि मे शत्य इदानीं संमतस्तथा प्रतिमासि महाबाहो मा भैषीस्त्वं धनञ्जयात परय बाह्रोर्धलं मेऽच

शिक्षितस्य च पश्य मे। पकोऽच निहनिष्यामि

पाण्डवानां महाचम्म ॥ कृष्णी च पुरुषस्यात्र ततः सत्यं व्रवीमि ते। नाहत्वा युधि ती वीरी व्यपयास्ये कथञ्चन

शिश्ये वा निहतस्ताभ्या-मनित्यों हि रणे जयः। कतार्थोऽच भविष्यामि 42 हत्वा वाऽप्यथवा हतः॥

शस्य उवाच । अजय्यमेनं प्रवद्नित युद्धे महारधाः कर्णं रथप्रवीरम् । पकाकिनं किस कृष्णाभिग्रसं विजेतमेनं क इहोत्सहेत ॥ 43

कर्ण उवाच। नैतादशो जात वभूव लोके रथोत्तमो यावदुपश्चतं नः। तमीदशं प्रतियोत्स्यामि पार्थे महाहवे पश्य च पौरुषं मे ॥ रणे चरत्येष रधप्रवीरः

सितैईयैः कौरवराजपुत्रः। स वाऽच मां नेष्यति क्रच्छमेत-

त्कर्णस्यान्तादेतदन्तास्त सर्वे ॥ ५५

किणपर्व १

अखेदिनौ राजपुत्रस्य हस्ता-ववेपमानी जातकिणी बृहन्ती। द्दायुधः कृतिमान् क्षिप्रहस्तो न पाण्डवेयेन समोऽस्ति योघः ५६ गृह्यात्यनेकानपि कङ्कपञा-नेकं यथा तान्प्रति योज्य चाद्य। ते कोशमात्रे निपतन्त्यमोधाः कस्तेन योघोऽस्ति समः पृथिस्याम्॥ अतोषयत्खाण्डवे यो हताज्ञां कृष्णद्वितीयोऽतिरथस्तरस्वी । लेमे चक्रं यत्र कष्णो महात्मा धनुगाण्डीवं पाण्डवः सहयसाची ५८ श्वेताश्वयक्तं च सघोषमग्रं रथं महाबाहरदीनसत्त्वः। महेषुधी चाक्षये दिव्यक्तपे शस्त्राणि दिव्यानि च हब्यवाहात्॥ त्रथेन्द्रलोके निजधान दैत्यान-संख्येयान कालकेयांश्च सर्वान्। लेभे शङ्कं देवदत्तं स्म तत्र को नाम तेनाभ्यधिकः पशिद्याम महादेवं तोषयामास योऽस्त्रैः साक्षात्सयहेन महानुभावः। लेमे ततः पाशुपतं सघोरं त्रेळोक्यसंहारकर महास्त्रम् ॥ प्रथकप्रथग्छोकपालाः समेता दद्धमहास्त्राण्यप्रमेयाणि संख्ये। थैस्ताञ्जवानाद्य रणे नृसिहः सकालकेयानसरान्समेतान्॥ ६२ तथा विरादस्य पुरे समेता-न्सर्वानस्मानेकरथेन जिल्हा जहार तद्गोधनमाजिमध्ये वस्त्राणि चादत्त महारथेभ्यः ॥ ६३ तमीहरां की येग्रणोपपन्नं कृष्णद्वितीयं परमं नृपाणाम् तमाह्यन्साहसमुत्तमं वै जाने स्वयं सर्वेळोकस्य शत्य ॥ ६४ अनन्तवीर्थेण च केंद्रावेन नारायणेनाप्रतिमेन ग्रप्तः। वर्षायुतैर्थस्य गुणा न शक्या वक्तं समेतैरपि सर्वछोकैः

महात्मनः शङ्खवकासिपाणे-विष्णोर्जिष्णोर्वसदेवात्मजस्य भयं न मे जायते साध्वसंच दृष्टा कृष्णावेकरथे समेती ॥ ६६ अतीव पार्थी युधि कार्मकिश्यो नारायणशामतिचऋयुद्धे । पर्वविधी पाण्डववासदेवी चलेत्स्वदेशादिमबान्न कृष्णी॥६७ उभी हि श्ररी बलिनी दढायधी महारथी संहननोपपन्नी। पतादशी फालानवासदेवी कोऽन्यः प्रतीयान्मदते ती त शल्य॥ मनोरथो यस्त ममाद्य तस्य मद्रेश युद्धं प्रति पाण्डवस्य । नैतिचिरादाशु भविष्यतीद-मत्यद्धतं चित्रमतस्यरूपम् ॥ ६९ पतौ च हत्या युधि पात्रिष्ये मां वापि कृष्णी निहनिष्यतोऽद्य। इति ब्रचङ्शस्यमभित्रहन्ता कर्णों रणे भेघ इबोचनाद॥ 90 अभ्येत्य पुत्रेण तवाभिनन्दितः समेत्य चोवाच करुपवीरम्। क्रपंच भोजंच महाभुजावुसी तथैव गान्धारपति सहाजजम ७१ गरोः सतं चावरजं तथाऽऽत्मनः पदातिनोऽथ द्विपसादिनश्च तान्। **निरुध्यताभिद्रवताच्यतार्जुनी** श्रमेण संयोजयताश सर्वशः॥ ७२ यथा भवद्भिर्भुशविक्षितावुभौ सुखेन हत्यामहमद्य भूमिपाः। तथेति चोक्त्वा त्वरिताः स्म तेऽर्जनं जिघांसवी वीरतराः समाययुः ७३ शरैश्च जन्नर्युधि तं महारथा धन अयं कर्णानिदेशकारिणः। नदीनदं भूरिजलो महार्णवो यथा तथा तान समरेऽर्जुनोऽप्रसत् न संदधानों न तथा शरोत्तमान् प्रमुश्चमानो रिपुमिः प्रदृश्यते। धनअयास्तैस्त शरैविंदारिता हता निपेतर्नर-वाजि-कञ्जराः॥ ७५

शरार्चिषं गाण्डिवचारुमण्डलं युगान्तसूर्यप्रतिमानतेजसम् । न कौरवाः शेक्रस्दीक्षितं जयं यथा रविं ब्याधितचक्षवो जनाः ७६ शरोत्तमान्संप्रहितानमहारथै-श्चिच्छेद पार्थः प्रहस्तब्छरौद्यैः। भयश्च तानहनद्वाणसङ्गन गाण्डीवधन्वायतपूर्णमण्डलम्॥ ७७ यथोग्ररदिमः शुचिशुक्रमध्यगः सुखं विवस्नान् हरते जलौघान्। तथाऽर्जुनो बाणगणान्निरस्य ददाह सेनां तव पार्थिवेन्द्र ॥ तमभ्यधावद्विसःजन्क्वपः शरां-स्तथैव भोजस्तव चात्मजः स्वयम् । महारथो द्रोणसृतश्च सायकै-रवाकिरंस्तोयधरा यथाऽचलम् ७९ जिघांसुभिस्तान् कुशुळः शरोत्तमान् महाहवे संप्रहितान्प्रयत्नतः। शरैः प्रचिच्छेद स पाण्डवस्त्वरन् पराभिनद्वश्वसि चेषुभिक्षिभिः॥ ८० स गाण्डिवद्यायतपूर्णमण्डल-स्तपन् रिपनर्जनभास्करो बभौ। शरोग्ररदिमः शुचिशुक्रमध्यगो यथैव सुर्यः परिवेषवांस्तथा ॥ अथा स्यवाणैर्दश भिष्ठं न अयं पराभिनद्वोणस्ततोऽच्यतं त्रिभिः। चतुर्भिरश्वांश्रतुरः कपि ततः शरैश्च नाराचवरैरवाकिरत ॥ तथापि तं प्रस्फुरदात्तकार्सुकं त्रिभिः शरैर्यन्तृशिरः श्रुरेण। हयांश्रवभिश्र प्रनिक्षभिध्वं जं धनञ्जयो द्रौणिरथादपातयत्॥ ८३ स रोषपूर्णी मणिवज्रहादकै-रळङ्तं तक्षकभोगवर्चसम्। महाधनं कार्भक्रमन्यदाददे यथा महाहिप्रवरं गिरस्तदात ॥ ८४ खमायुधं चोपनिकीर्य भूतले धनुश्च कृत्वा सगणं ग्रणाधिकः।

समाद्यत्तावाजितौ नरोत्तमौ शरोत्तमैद्रीणिरविध्यवन्तिकात ८५ कृपश्चभोजश्चतवात्मजञ्चते शरैरनेकैर्युधि पाण्डवर्षभम्। महारथाः संयुगमूर्धनि श्विता-स्तमोनुदं वारिधरा इवापतन्॥ ८६ क्रपस्य पार्थः सदारं दारासनं हयान ध्वजान्सार्थिमेव पत्रिभिः। समापंयद्वाहुसहस्रविक्रम-स्तथा यथा वज्रधरः प्ररा बळेः ८७ स पार्थबाणैर्विनिपातितायुधो ध्वजावमदें च कृते महाहवे। कृतः कृपो बाणसहस्रयन्त्रितो यथाऽऽपगेयः प्रथमं किरीदिना॥८८ शरैः प्रचिच्छेद तवात्मजस्य ध्वजं धनुश्च प्रचकर्तनर्दतः। जघान चाश्वान्कृतवर्भणः ग्रुभान् ध्वजं च चिच्छेद ततः प्रतापवान्॥ सवाजिस्तेष्वसनान्सकेतनान् ज्ञधान नागाश्वरथांस्त्वरंश्च सः। ततः प्रकीर्णे सुमहद्वलं तव प्रदारितं सेतुरिवांमसा यथा ॥ ९० ततोऽर्जुनस्याद्य रथेन केशव-अकार शञ्चनपसदयमातुरान् । ततः प्रयातं त्वरितं धनज्जयं शतऋतुं वृत्रनिजञ्जूषं यथा॥ समन्बधावन्यनरुत्थितैध्वजी रथैः सुयुक्तैरपरे युयुत्सवः। अधाभिस्तय प्रतिवार्थ तानरीन् धनञ्जयस्याभिमुखं महारथाः॥ ९२ शिखणिडशैनययमाः शितैः शरै-र्विदारयन्तो व्यनदन्सुभैरवम् । ततोऽभिज्ञः कुपिताः परस्परं शरैस्तदाँ जोगतिभिः सुतेजनैः॥ ९३ कुरुप्रवीराः सह सुअयैर्यथा-ऽसुराः पुरा देवगणैस्तथाऽऽहवे। जयेप्सवः खर्गमनाय चोत्सुकाः पतन्ति नागाश्वरथाः परन्तप ॥ ९४ जगर्जुरुवैर्वलयस्य विद्यपुः इत्ररः सुमुक्तेरितरेतरं पृथक्। द्यारान्धकारे त महात्मभिः कृते महामुघे योधवरैः परस्परम्। चतुर्दिशो वे विदिशश्च पार्थिव प्रभा च सूर्यस्य तमोवृताऽभवत् ९५

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संकुलयुद्धे ऊनाशीतितमोऽध्यायः॥ ७९॥

60

राजन करूणां प्रचरेश्वेत्रैर्भीसम्भिद्धतम् । मजान्तमिव कौन्तेयमजिल्लीर्धर्मञ्जयः॥ १ विस्च सत्पत्रस्य सेनां भारत सायकैः। माहिणोन्धत्यलोकाय परवीरान धनखयः २ ततोऽस्यास्वरमाश्चित्य शरजाळानि भागशः अदृश्यन्त तथाऽन्ये च निज्ञध्रस्तव वाहिनीम् स पक्षिसंघाचरितमाकाशं पुरयञ्जारैः। धनखयो महाबाहः क्ररूणामन्तकोऽभवत् ४ ततो महैः श्वरप्रैश्च नाराचैविमलैरपि। गाचाणि पादिकतस्पार्थः तिरगंसि च चकर्त ह छिलगात्रीविकवचैविशिएसकैः समन्ततः। पातितैश्च पतन्त्रिश्च योधैरासीत्समावता ६ धनञ्जयद्वाराभ्यस्तैः स्यन्द्रनाश्वरधद्विपैः। संविद्यभिन्नविश्वस्तैःर्यङाङावयवैः स्तता॥७ सदर्गमा सविषमा घोराऽलर्थं सदर्दशा। रणममिरभद्राजन्महावैतरणी यथा॥ ईपाचकाक्षमञ्जेश स्यभ्वैः साभ्वेश यध्यताम् । ससतेहैतसतेश रधैस्तीर्णाऽभवन्मही॥ सवर्णवर्णसञ्चाहयाँचैः कनकभवणैः। आस्थिताः क्षप्तवर्माणो भद्रा नित्यमदा द्विपाः ऋदाः ऋरैमेहामात्रैः पाष्ण्यं ङष्टप्रचोदिताः। चतः ज्ञाताः ज्ञारवरैर्द्धताः पेतः किरीटिना ११ पर्यस्तानीव श्रङ्गाणि समुद्धानि महागिरेः। धनञ्जयशराभ्यस्तैः स्तीर्णो भूवंरवारणैः ॥१२ समन्तारजलद्रप्रख्यान्वारणान्मद्रवर्षिणः। अभिपेदेऽर्जनरथो घनान भिन्दन्निवांशमान हतैर्गजमन्त्रपाध्वैभिन्नेश्च बहधा रथैः। विशस्त्रयन्त्रकवनैर्यस्त्रीण्डेर्गतास्त्रीः॥ १४

अपविद्यायुधेर्मार्गः स्तीर्णोऽभूत्फाट्युनेन वै। व्यस्फारयद्वै गाण्डीवं सुमहद्भैरवारवम्॥१५ घोरवज्रविनिष्पेषं स्तनयित्नुरिवाम्बरे।

ततः प्रादीर्यत समर्थनं अयगराहरू ॥ १६ महावातसमाधिका महानौरिच सारार। नानारूपाः प्राणहराः शरा गाण्डीवस्रोदिताः अलातोतकात्रानिप्रस्थास्तव सैन्यं विनिर्देहन महागिरौ वेणवनं निशि प्रज्वलितं यथा १८ तथा तव महासैन्यं प्रास्फ्ररच्छरपीडितम्। संपिष्टरधविष्वस्तं तव सैस्यं किरीटिना १९ कर्त प्रचिहतं वाणैः सर्वतः प्रव्रतं दिशः। महावने सगगणा दावाशित्रासता यथा २१ करवः पर्यवर्तन्त निर्देग्धाः सध्यसाचिना । उत्स्ज्य च महाबाहं भीमसेनं तथा रणे २१ वलं करूणामुद्रिम्नं सर्थमासीत्पराङमुखम् । ततः क्रुष्य मञ्जूष वीमत्सरपराजितः॥ भीमसेनं समासाध महर्त सोऽभ्यवर्तत। समागम्य च भीमेन मन्त्रयित्वा च फाल्यनः विशाल्यमङ्जं चास्मै कथयित्वा याधिष्ठिरम् भीमसेनाभ्यज्ञज्ञातस्ततः प्रायाद्धनश्चयः ॥२४ नादयन् रथघोषेण पृथिवीं द्यां च भारत। ततः परिवतो वीरैवेशभियौधपङ्गवैः॥ २५ दुःशासनादवरजैस्तव प्रत्रेर्धनखयः। ते तमभ्यदेयस्वाणैकल्काभिरिच कलरम २६ आततेष्वसनाः शरा नखन्त इव भारत। अपसब्यांस्तु तांश्चके रथेन मधुसुदनः ॥ २७ नियक्तान्हि सतान्मेने यमायाश किरीदिना ततस्ते प्राद्रवञ्जाराः पराङ्ग्रखरथेऽर्जुने २८

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणे नैलकण्ठीये भारतमावदीपे जनाशीतितमोऽन्यायः ॥ ७९ ॥

राजिश्विति ॥१॥ विनिर्देशक्तिस्यत्राडभाव आर्थः १८

तेषामापततां केत्रनश्वांश्चापानि सायकान्। नाराचैरर्धचन्द्रैश्च क्षिप्रं पार्थो न्यपातयत२९ अधान्यैर्दशभिभंहैः शिरांस्येषामपातयत् ।

तानि बक्राणि विवसुः कमछानीव भूरिशः ह तांस्त महौमंहावेगैर्दशभिर्दश कौरवान ॥ ३१ रोषसंरक्तनेत्राणि संदर्धीष्टानि भतले ॥ ३० रुक्माङ्गदान् रुक्मप्रक्षेद्देत्वा प्रायादमित्रहा ३२ इति श्रीमहामारते कर्णपर्वणि संकलग्रहे

अज्ञीतितमोऽध्यायः॥ ८०॥

68

सञ्जय उवाच । तं प्रयान्तं महावेगैरभ्वैः कपिवरध्वजम् । यज्ञायाभ्यद्ववन्वीराः करूणां नवती रथाः १ कत्वा संशासका घोरं शपथं पारलौकिकम्। परिवर्त्नरहयात्रा नरहयात्रं रणेऽर्जुनम् ॥ कुष्णः श्वेतान्महावेगान्श्वान्काञ्चनभूषणान् मक्ताजालप्रतिच्छन्नान्प्रैपीत्कर्णस्थं प्रति। ३ ततः कर्णरथं यान्तमरिघं तं घनअयम् । वाणवर्षेरभिञ्चन्तः संशतकरथा ययः॥ त्वरमाणांस्त तान्सर्वान्सस्तेष्वसन्ध्वजान जधान नवार्त वीरानर्जुनो निशितैः शरैः ५ नेऽपतन्त हता बाणैनीनारूपैः किरीदिना। सविमाना यथा सिद्धाः स्वर्गातप्रण्यक्षये तथा ततः सरधनागाभ्याः करवः करसत्तमम् । निर्भया भरतश्रेष्ट्रसभ्यवर्तन्त फाल्यनम् ७ तदायस्तमनुष्याश्वसदीर्णवरवारणम् । पुत्राणां ते महासैन्यं समरीत्सी दनक्षयम् ॥८ शक्त्यक्रितामरप्रासेर्गदानिस्त्रिशसायकैः। प्राच्छादयन्महेष्वासाः कुरवः कुरुनन्द्नम् ९ तामन्तरिक्षे विततां शस्त्रवाष्टे समन्ततः। ह्यधमत्पाण्डवी बाणैस्तमः सुर्य इवांशामिः॥ ततो म्लेच्छाः स्थिता मत्तेस्त्रयोवशशतिर्गजैः पार्श्वतो ध्यहनन्पार्थं तब पुत्रस्य शासनात क्रिकालीकनाराचैस्तोमरप्रास्त्राक्तिभिः॥ मुसलैभिन्दिपालैश रथस्यं पार्थमार्दयन १२ तां शस्त्रवृष्टिमतलां द्विपहस्तैः प्रवेरिताम्। चिच्छेद निशितैर्भक्षैरर्धचन्द्रैश्च फालानः॥

अथ तान द्विरदान्सर्वाञ्चानालिहैः शरोत्तमैः सपताकध्वजारोहान गिरीन वजीरिवाहनतः ते हेमपुङ्गीरेपाभ-

रर्दिता हेममालिनः। हताः पेतुर्महानागाः

साग्निज्वाला इवाद्रयः॥ ततो गाण्डीवनिघाँषो महानासीद्विशांपते। स्तनतां क्रजतां चैव मनुष्यगजवाजिनाम्॥ कुअराध्य हता राजन् दुद्भवस्ते समन्ततः। अश्वाश्च पर्यधावन्त हतारोहा दिशो दश रथा हीना महाराज रथिभिवाजिभिस्तथा गन्धर्वनगराकारा दुश्यन्ते सम सहस्रहाः ॥ अश्वारोहा महाराज धावमाना इतस्ततः। तज तजैव दुइयन्ते निह्नताः पार्थसायकैः १९ तस्मिन क्षणे पाण्डवस्य बाह्येबेलमदृश्यत ॥ यत्सादिनो वारणांश्च रथांश्चेकोऽजयद्यधि। ततस्त्र्यङ्गेण महता बलेन भरतर्षभ ॥ दृष्टा परिवृतं राजन्भीमसेनः किरीटिनम् २१ हतावशेषानःसस्य त्वदीयान्कतिचिद्रथान् । जवेनाभ्यद्रवद्राजन् धनक्षयरथं प्रति॥ २२ ततस्तत् प्राद्रवत्सैन्यं हतभूयिष्टमातुरम् । दश्य अनं तदा भीमो जगाम भातर प्रति ॥ हतावाशिष्टांस्तरगानर्जनेन महाबलान । भीमो द्यधमदश्रान्तो गदापाणिर्महाहवे॥ कालरात्रिमिवात्यश्रां नरनागाश्वभोजनाम् । प्राकाराष्ट्रपरद्वारदारणीमतिदारुणाम् ॥ २५ त्रतो गदां नुनागाश्वेष्वाद्य भीमो व्यवासुजत सा जधान बहुनश्वानश्वारोहांश्च मारिष॥ काष्णीयसत्त्रज्ञाणाञ्चरानश्यांश्च पाण्डवः। षोथयामास गदया सज्ञान्दं तेऽपतन्हताः॥ द्रन्तैर्दशन्तो वसुघां शेरते अतजोक्षिताः। भग्नम्धीस्थिचरणाः ऋव्यादगणभोजनाः॥ असुङ्गांसवसाभिश्च तृतिमभ्यागता गदा। अस्थीन्यप्यश्रती तस्थी कालरात्रीय दुईशा॥ सहस्राणि दशाश्वानां हत्वा पत्तीश्च भूयसा सीमोऽभ्यधावत्संकद्धो गदापाणिरितस्ततः गदापाणि ततो भीमं दृष्टा भारत तावकाः। मेनिरे समनुत्राप्तं काळदण्डोद्यतं यमम् ॥ ३१ स मत्त इव मातङ्गः संकुद्धः पाण्डुनन्द्नः। प्रविवेश गजानीकं मकरः सागरं यथा॥ विगाह्य च गजानीकं प्रयुद्ध महतीं गदाम्। क्षणेन भीमः संक्रुद्धस्तन्निन्ये यमसादनम्॥ गजान्सकङ्करान्मत्तान्सारोहान्सपताकिनः पततः समपर्याम सपक्षान्पर्वतानिव ॥ ३४ हत्वा तु तद्गानीकं भीमसेनी महाबलः। पुनः खरथमास्राय पृष्ठतोऽर्जुनमभ्ययात् ॥ इतं पराङम्खप्रायं निरुत्साहं परं बलम् । व्यालं बत्रे महाराज प्रायशः शस्त्रवेष्टितम्॥ विलम्बमानं तत्सीन्यमप्रगत्भमवस्थितम्। रद्वा प्राच्छादयद्वाणैरर्जुनः प्राणतापनैः॥ ३७ नराश्वरथमातङ्गा युधि गाण्डीवधन्वना । श्चातिश्चिता रेजुः कदम्बा इव केसीरः॥ ततः क्रुरूणामभवदार्तनादो महासृप । नराश्वनागासुहरैर्वध्यतामर्जुनेषुभिः ॥ ३९ हाहाकृतं भृशं त्रस्तं लीयमानं परस्परम्। अलातचकचत्सैन्यं तदाऽभ्रमत तावकम्॥ ततस्तयुद्धमभवत्कुरूणां समहद्वलैः न हात्रासीद्निर्भिन्नो रथः सादी हयो गजः॥ आदीप्तमिव तत्सैन्यं शरीश्छन्नतत्रच्छदम् ।

आसीत्सुशोणितक्तिन्नं फुछाशोकवनं यथा। तं दृष्टा कुरवस्तत्र विकान्तं सन्यसाचिनम॥ निराशाः समपद्यन्त सर्वे कर्णस्य जीविते। अविषद्यं तु पार्थस्य शरसंपातमाहवे। मत्वा न्यवर्तन्कुरवो जिता गाण्डीवधन्वना ते हित्वा समरे कर्ण वध्यमानाश्च सायकैः। प्रदुद्भवुद्दिशो भीताश्रक्षग्रश्चापि स्तजम् ॥ अभ्यद्भवत तान्पार्थः किरञ्ज्ञारज्ञतान्बद्धन्। हर्षयन्पाण्डवान्योधान् भीमसेनपुरोगमान्॥ पुत्रास्तुते महाराज जग्द्यः कर्णरथं प्रति। अगार्थ मज्जतां तेषां द्वीपः कर्णों ऽभवत्तदा ॥ कुरवो हि महाराज निर्विषाः पश्चगा इव । कर्णभेवोपलीयन्त भयाद्गाण्डीवधन्वनः ॥४८ यथा सर्वाणि भूतानि मृत्योर्भीतानि मारिष धर्ममेवोपलीयन्ते कर्मवन्ति हि यानि च॥ तथा कर्ण महेष्वासं पुत्रास्तव नराधिप। उपालीयन्त संत्रासात्पाण्डवस्य महात्मनः ताञ्झोणितपरिक्षिचान्

ताञ्झोणितपरिक्षित्रान् विषमखान् शरातुरान्। मा भेष्टेत्यव्रवीत्कर्णो

हाशीतो मामिवेति च ॥ ५१ संग्रं हि वर्छ दृष्टा बळारपार्थेन तावकम्। अनुविस्कारपञ्कणेदतस्यो चन्नुक्रिकास्या ५२ ताव्यकुरुव्हर्षः कणैः शक्तभ्रतां वरः। सञ्चित्रवारकुरुव्हर्षः कणैः शक्तभ्रतां वरः। सञ्चित्रवारकुरुव्हर्षः कणैः शक्तभ्रतां वरः। पञ्चाळायुनत्यावत् पश्चतः स्वयसाविनः ततः अणेन श्वितिषाः स्वतज्ञपतिक्षणाः। कणै वयपुँवाणीचियया मामा महीचरम्॥ ५५ ततः शस्त्वस्वाणी कणैक्षक्तानि मारिष । स्ययोज्ञयन्त पञ्चाळात्राणैः प्राणमृतां वर तत्र चच्चोक्तमानिस्वालानां महामते। वच्चतां सृत्युवेण मित्राखें मित्रयुक्तिना॥ ५७

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संकुछयुद्धे एकाशीतितमोऽध्यायः॥८१॥

દર

सञ्जय उवाच । ततः कर्णः कुरुषु प्रद्वतेषु वरूथिना श्वेतहयेन राजन्। पाञ्चालपुत्रान् व्यधमत्स्तपुत्रो ş महेषुभिर्वात इवामसहान्॥ सूतं रथादअछिकैर्निपात्य जघान चाश्वाजनमेजयस्य। शतानीकं सुतसोमं च भहै-रवाकिरद्धनुषी चाप्यकन्तत्॥ धृष्टद्युम्नं निर्विभेदाथ पड्मि-र्जघानाश्वांस्तरसा तस्य संख्ये हत्वा चाश्वान् सात्यकेः स्तपुत्रः कैकेयपुत्रं न्यवधीद्विशोकम्॥ 3 तमभ्यधावन्निहते कुमारे कैकेयसेनापतिस्प्रकर्मा। शरैर्विधुन्वन् भृशसुत्रवेगैः कर्णात्मजं चाप्यहनत्प्रसेनम्॥ तस्यार्थचन्द्रैस्त्रिभिरुचकर्त प्रहस्य बाह्र च शिरश्च कर्णः। स स्यन्द्नाद्रामगमद्रतासुः पर्श्वधैः शास्त्र इवावस्यणः॥ ٤ हताश्वमञ्जोगतिभिः प्रसेनः शिनिप्रवीरं निशितः पृषत्कः। प्रच्छाच नृत्यन्निव कर्णपुत्रः शैनेयवाणाभिहतः पपात ॥ पुत्रे हते कोधपरीतचेताः कर्णः शिनीनामृषमं जिघांसुः। हतोऽसि शैनेय इति ब्रवन्स ध्यवास्जद्वाणममित्रसाहम् ॥ तमस्य चिच्छेद शरं शिखण्डी त्रिभिस्त्रिभिश्च प्रतृतोद् कर्णम्। शिखण्डिनः कार्मुकं च ध्वजं च छित्त्वा क्षुराभ्यां न्यपतत्सुजातः ८ शिखण्डिनं प भिरविध्यदुग्रो धार्ष्ट्युम्नेः संशिरश्चोचकर्त्।

तथाऽभिनत्सुतसोमं शरेण सुसंशितेनाधिरथिमंहात्मा॥ अधाकन्दे तुमुळे वर्तमाने धार्षयुद्धे निहते तत्र कृष्णः। अपाञ्चाल्यं क्रियते याहि पार्थ कर्ण जहीत्यव्यवीद्राजसिंह ॥ १० ततः प्रहस्याशु नरप्रवीरो रथं रथेनाधिरथेर्जगाम। भये तेषां त्राणामिच्छन्सवाह-रभ्याहतानां रथयूथपेन ॥ ११ विस्कार्य साम्ही वस्थोग्रही पं ज्यया समाहत्य तले भूशं च। वाणान्धकारं सहसेव कृत्वा १२ जघान नागाश्वरथध्वजांश्व प्रतिश्रुतः प्राहरदन्तरिक्षे गृहा गिरीणामपतस्वयांसि यन्मण्डळज्येन विज्भमाणी रौद्रे मुहूर्तेऽभ्यपतिकरीदी॥ \$3 तं भीमसेनोऽनुययी रथेन पृष्ठे रश्चन्पाण्डवमेकवीरः। ती राजपुत्री त्वरिती रथाभ्यां कर्णाय यातावरिभिविषकौ॥ 88 तत्रान्तरे सुमहान्स्तपुत्र-अके युद्धं सोमकान्संप्रगृह्य रथाश्वमातङ्गगणाञ्जघान प्रच्छाद्यामास शरैदिंशश्च ॥ तमुत्तमीजा जनमेजयश्च कुद्धौ युधामन्युशिखण्डिनौ च । कर्णे विभेदुः सहिताः पृषत्कैः सन्नर्मानाः सह पार्यतेन ॥ १६ ते पञ्च पञ्चालस्थप्रवीरा वैकर्तनं कर्णमभिद्रवन्तः।

तस्माद्रधाश्रवावयितुं न शेकु-

चैर्यात्कृतात्मानमिवेन्द्रियार्थाः ॥१७

नेषां धनंषि ध्वजवाजिसतां-स्तर्णे पताकाश्च निक्रत्य बाणैः। तान्पञ्चभिस्त्वभ्यह्नत्पृषत्कः कर्णस्तनः सिंह इबोस्ननार ॥ १८ नस्यास्यतस्तानभिनिघतश्च ज्याबाणहस्तस्य भ्रनःस्वनेन । सादि द्वमा स्यात्पशिवी विशीणैं-त्यतीय मन्या जनता स्यषीदत॥१९ स शकसापप्रतिभेन धन्त्रना भशायतेनाधिरथिः शरान्सजन ॥ बाभी रणे दीनमरी चिमण्डलो यथांश्रमाली परिवेषवांस्तथा ॥२० जिल्ला कार्याभः प्राभिन-च्छितैः शरैः षडभिरधोत्तमीजसम्। जिभियेधामन्यमविध्यताश्री-स्त्रिभिस्त्रिभिः सोमकपार्धतात्मजी॥ पराजिताः पञ्च महारथास्त ते महाहवे खतस्रतेन मारिष। **विरुद्यमास्तस्थर** मित्रनन्दना यथेन्द्रियार्थोऽऽत्मवता पराजिताः॥ निमञ्जतस्तानथ कर्णसागरे विपन्ननावी वाणिजो यथाऽर्णवे। उहिभरे नौभिरिवार्णवाद्रथैः सक्विपतेदौंपदिजाः स्वमातलान२३ सतः शिनीनामयभः शितः शरै-निकत्य कर्णप्रहितानिषृत्वहुन्। विदार्थं कर्णे निशितरयस्मये-स्तवात्मजं ज्येष्टमविष्यदृष्ट्यीः ॥२४ क्रपोऽथ भोजञ्च तवात्मजस्तथा स्वयं च कर्णों निशितरताद्रयत। स तैश्रवभिष्युषे यदत्तमो विगीश्वरैदैत्यपतिर्थथा तथा॥ २५ समाततेनेष्वसनेन क्रजता भृशायंतेनामितवाणवर्षिणा । बभव दर्धर्पतरः स सात्यकिः शरन्नभोमध्यगतो यथा रविः॥ २६ पुनः समास्थाय रथान् सुदंशिताः शिनिप्रवीरं जुगुपुः परंतपाः। इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि दुःशासनभीमसेनयुद्धे द्यशीतितमोऽध्यायः॥ ८२॥

समेख पञ्चाळमहारथा रणे मरुद्रणाः शक्रमिवारिनियहे॥ २७ ततोऽभवद्यस्मतीच दारुणं तवाहितानां तथ सैनिकैः सह। रथाश्वमातक्षविनाशनं तथा यथा सराणामसरैः पुराऽभवत ॥ २८ रथा दिया बाजिपदानयस्तथा। भवन्ति नानाविधशस्त्रवेष्टिताः । परस्परेणाभिहताश्च चस्खलः विनेदरातां व्यसवोऽपतंस्तथा २९ नथागतं भीममभीस्तवात्मजः ससार राजावरजः किरञ्हारैः। नमभ्यधावस्वरितो वकोदरो महासर्स सिंह इवाभिपेटिवान ॥ ३० ततस्तयोधेन्द्रमतीव दारुणं प्रहीव्यतोः प्राणद्रोदरं द्वयोः परस्परेणाभिनिविष्टरोषयो-कत्ययोः हारवरहाऋयोर्थशा ॥ 38 शरैः शरीरार्तिकरैः स्रतेजनै-र्निजञ्चतस्तावितरेतरं भृशम्। सकत्यभित्राविव वासितास्तरे महागजी मन्मथसक्तचेतसी॥ ३२ तवात्मजस्याथ वकोदरस्त्वरन धनःश्वराभ्यां ध्वजमेव चाच्छिनत् ललादमध्यस्य विभेद पत्रिणा शिरश्च कायात्प्रजहार सारथेः ॥३३ स राजपत्रोऽन्यदवाप्य कार्सकं वकोवरं ब्रावशिमः पराभिनत। स्वयं नियच्छंस्तुरगानजिह्मगैः शरैश्च भीमं पुनरप्यवीख्यत्॥ ततः शरं सूर्यमरीचिसप्रमं सवर्णवज्रोत्तमरत्नभषितम् । महेन्द्रवज्राज्ञानिपातदः सहं म्रमोच भीमाङ्गविदारणक्षमम्॥ ३५ स तेन निर्विद्धतन्त्र्यंकोवरी निपातितः स्नस्ततनुर्गतास्त्रवत् । प्रसार्य बाह रथवर्यमाश्चितः पनः स संज्ञामपलभ्य चानदत् ॥ ३६

८३

सञ्जय उवाच। तत्राकरोइष्करं राजपुत्रो दुःशासनस्तुमुळं युद्धमानः । चिच्छेद भीमस्य घनुः शरेण षष्ट्या शरैः सार्धिमप्यविध्यत्॥ १ स तत्कृत्वा राजपुत्रस्तरस्वी विज्याध भीमं नवभिः पृषत्कैः। ततोऽभिनद्रहुभिः क्षिप्रभेव वरेषुभिर्भीमसेनं महातमा ततः कुद्धो भीमसेनस्तरस्वी शक्ति चोत्रां प्राहिणोत्ते सुताय। तामापतन्तीं सहसाऽतिघोरां हड्डा सुतस्ते ज्वलितामिवोदकाम् ३ आकर्णपूर्णेरिषुभिर्महात्मा चिच्छेद पुत्रो दशाभिः पृषत्कैः। दृष्ट्वा तु तत् कर्म कृतं सुदुष्करं प्रापुजयन्सर्वयोधाः प्रहृष्टाः॥ अधाशु भीमं च शरेण भूयो गाढं स विद्याध सुतस्त्वदीयः। चुकोध भीमः पुनराध्य तस्मै भृशं प्रजल्बाल रुषाऽभिवीक्य ॥ ५ विद्धोऽस्मि वीराशु भृशं त्वयाद्य सहस्व भूयोऽपि गदाप्रहारम्। उक्त्वैवसुर्कः कुपितोऽथ भीमो जग्राह तां भीमगदां वधाय।। उवाच चाधाहमहं दुरात्मन् पास्यामि ते शोणितमाजिमध्ये। अधेवमुक्तस्तनयस्तवोग्रां शक्ति वेगात्प्राहिणोन्मृत्युरूपाम् ॥७ आविध्य भीमोऽपि गदां सुधोरां विचिक्षिपे रोषपरीतमृतिः। सा तस्य शक्ति सहसा विरुप्य पुत्रं तवाजी ताडयामास मूर्कि स विक्षरसाग इव प्रभिन्नो गदामस्मै तुमुले प्राहिणोद्धै

तयाऽहरदृश धन्वन्तराणि द:शासनं भीमसेनः प्रसद्य तया हतः पतितो वेपमानो दुःशासनो गदया वेगवत्या। विध्वस्तवमीभरणाम्बरस्रक् विचेष्टमानी भृशवेदनातुरः हयाः ससुता निहता नरेन्द्र चुर्णीकृतश्चास्य रथः पतन्त्या । दुःशासनं पाण्डवाः प्रेश्य सर्वे हृष्टाः पञ्चालाः सिंहनादान**मुञ्चन् ११** तं पातथित्वाऽथ वृकोदरोऽथ जगर्ज हवेंण विनादयन् दिशः। नादेन तेनाखिलपार्श्ववर्तिनो मूर्छोकुलाः पतितास्त्वाजमीद १२ भीमोऽपि वेगाद्वतीर्य याना-हःशासनं वेगवानभ्यधावत्। ततः स्वृत्वा भीमसेनस्तरस्वी सापतकं यत् प्रयुक्तं सुतैस्ते ॥ तस्मिन्सुघोरे तुमुळे वर्तमाने प्रधानभूथिष्ठते दः समन्तात् । दुःशासनं तत्र समीक्ष्य राजन भीमो महाबादुरचिन्त्यकर्मा॥ १४ स्मृत्वाऽथ केशग्रहणं च देव्या वस्त्रापहारं च रजस्रलायाः। अनागसो भर्तुपराङ्मुखाया दुःखानि दत्तात्येपि विप्रचिन्त्य १५ जज्वाल कोधाद्य मीमसेन आज्यप्रसिक्ती हि यथा हुताशः। तत्राह कर्णच सुयोधनं च कृपं द्रौणि कृतवर्माणमेव ॥ १६ निहन्मि दुःशासनमद्य पापं संरक्ष्यतामद्य समस्तयोधाः। इत्येवमुक्त्वा सहसाऽभ्यधाव-जिहन्तुकामोऽतिबलस्तरस्ती॥ १७

तथातु विकस्य रणे वृकोदरो महागजं केसरिको यथैव। निगृह्य दुःशासनमेकवीरः सयोधनस्याधिरथेः समक्षम् ॥ १८ रथादवप्लुत्य गतः स भूमी यत्नेन तस्मिन्प्रणिघाय चक्षुः। असि समुद्यस्य सितं सुधार कण्ठे पदाऽऽऋस्य च वेपमानम् १९ उचाच तद्गौरिति यहवाणो हृष्टो चदेः कर्णसुर्योधनाभ्याम्। ये राजसुयावभूथे पवित्रा जाताः कचा याइसेन्या दुरात्मन् ते पाणिना कतरेणावकृषा-स्तद्भृहि त्वां पृच्छति भीमसेनः । श्रुत्वातुतद्भीमवचः सुघोरं दुःशासनो भीमसेनं निरीक्ष्य २१ जज्बाल भीमं स तदा समयेन संश्रुण्यतां कौरवस्रोमकानाम्। उक्तस्तदाऽऽजौ स तथा सरोषं जगाद भीमं परिवर्तनेत्रः॥ 'अयं करिकराकारः पीनस्तनविमर्दनः। गोसहस्रप्रदाता च अत्रियान्तकरः करः २३ अनेन याइसेन्या में भीम केशा विकर्षिताः पश्यतां कुरुमुख्यानां युष्माकं च समासदाम्' एवं त्वसी राजसुतं निशम्य ब्रुवन्तमाजौ विनिर्पाख्य वक्षः। भीमो बलासं प्रतिगृह्य दोभ्या-मुश्चेनीवादाथ समस्तयोधान् ॥ २५ उवाच यस्यास्ति वलं स रक्ष-

भ्रामा बलाच प्रात्यश्व दृष्याः भ्रुश्चर्यनादाष समस्वयोधात् ॥ २ अवाच यस्यास्ति वलं स रक्षः स्वसी अवेदय निरस्तवाहुः। दुःशासनं जीवितं गोरस्जन्त- माक्षित्य योधांस्तरसा महावलः प्रं कुली भीमसेनः करेण वन्यामास अजं महान्सा।

पव कुछ। मामसनः करण उत्पादयामास अुजंमहात्मा। दुःशासनं तेन स वीरमध्ये जघान बज्राशनिसक्षिमेन॥ २ उत्कृत्य वक्षः पतितस्य भूमा-वधापिवच्छोणितमस्य कोष्णम् । ततो निपात्यास्य शिरोपकृत्य तेनासिना तव पुत्रस्य राजन्॥ २८

सत्यां चिकीर्धुर्मितिमान् प्रतिक्षां भीमोऽिषवच्छोणितमस्य कोष्णम् । आखाद्य चाखाद्य च वीक्षमाणः कुद्धो हि चैनं निजगाद वाक्यम् २९

'स्तन्यस्य मातुर्भभुसिपिषांवां माध्वीकपानस्य च सत्कृतस्य । दिह्यस्य वा तोयरसस्य पाना-त्पयोदधिभ्यां मिथताच सुख्यात ३०

अन्यानि पानानि च यानि छोके सुधामृतखादुरसानि तेभ्यः । सर्वेभ्य पवाभ्यंधिको रसोऽयं ममाय चास्याहितलोहितस्य '॥ ३१

अथाह भीमः पुनस्त्रकर्मा दुःशासनं कोधपरीतचेताः। गतासुमाळोक्य विहस्य सुखरं 'कि वा कुर्या मृत्युना रक्षितोऽसि'

एवं बुवाणं पुनराद्रवन्त-माखाद्यमानं तमतिग्रहष्टम् । ये भीमखेनं दश्कुस्तदानीं भयेन तेऽपि व्यथिता निपेतुः॥ ३३

ये चापि नासन् क्ष्यथिता मनुष्या-स्तेषां करेभ्यः पतितं हि शस्त्रम् । भयाच संजुकुग्रुरस्वरैस्ते निर्मालिताक्षा दृदशः समन्ततः ३४

तं तत्र भीमं दहशुः समन्ता-दौःशासनं तद्वधिरं पिबन्तम् । सर्वेऽपळायन्त भयामिपश्चा न वै मनुष्योऽयमिति बुवाणाः ३५

तस्मिन् कृते भीमसेनेन कपे दक्षा जनाः शोणितं पीयमानम् । संप्राद्ववंश्चित्रसेनेन सार्थे भीमं रक्षो भाषमाणा मयाताः ३६

युधामन्युं प्रद्वतं चित्रसेनं सहानीकस्त्वभ्ययाद्राजपुत्रः। विद्याध चैनं निशितैः पृपत्कै-व्यपितभीः सप्तभिराश्रमुक्तैः॥ 30 संकान्तभोग इव लेलिहानो महोरगः कोघविषं सिसकः। निवृत्य पाञ्चालजमभ्यविष्य-च्चिभिः दारैः सार्धिमस्य पड्निः॥ ततः सप्रक्षेत सयच्यितेन ससंशिताग्रेण शरेण शरः। आकर्णमुक्तेन समाहितेन युधामन्युस्तस्य शिरो जहार॥ ३९ तस्मिन हते मातरि चित्रसेने कुद्धः कर्णः पौरुषं दर्शयानः। हयद्वाचयत्पाण्डवानामनी कं प्रत्युद्यातो नकुलेनामितौजाः॥ ४० भीमोऽपि हत्वा तत्रैव दःशासनममर्पणम् पूरियत्वाऽञ्जलि भूयो रुधिरस्योग्रनिःखनः श्रुण्यतां लोकवीराणामिदं वचनमञ्जवीत्। पष ते रुधिरं कण्ठात्पिबामि प्रस्थाधम ४२ बृहीदानीं तु संहृष्टः पुनर्गीरिति गौरिति। ये तदाऽस्मान्प्रमुखन्ति पुनर्गौरिति गौरिति तान्वयं प्रतिचृत्यामः पुनर्गौरिति गौरिति । प्रमाणकोट्यां शयनं कालकृटस्य भोजनम्४४

दंशनं चाहिपिः हरणैदां हं च जतुवंदमानि ।
द्यूतेन राज्यहरणमरण्ये वसतिश्च या ॥ ४५
द्रीपद्याः केशपक्षस्य ग्रहणं च सुदारणमः ।
दर्शयक्षाणे च संप्रमिष्यक्ष्यानि च वंदमिना
विराटमवने यश्च क्षेत्रगोऽस्माकं पृथपिवधः ।
शकुनेथांतराष्ट्रस्य राधेयस्य च मित्रते ४७
अञ्जसुतानि दुःखानि तेषां हेतुस्त्यमेव हि ।
दुःखान्येवाणि जानीमो न सुखानि कराचन
पूतराष्ट्रस्य देशास्थ्यास्य स्वचा वयम्
इर्युका वचनं राजअयं प्राप्य वृकोदरः ।
पुतराष्ट्रस्य हर्गाः

अस्पित् ग्यो विस्नवस्त्रोहितास्यः इ.कोऽन्यर्थं भीमस्नेत्त्तरस्ता। दुःशासने यद्रणं संश्रुतं में तद्वे सत्यं कृतमयेष्ठं विशि ॥ ५० अभैव दास्याम्यपरं द्वितीयं दुर्योधनं यद्यपन्ने विश्वस्य। शिरो सृदित्या च पदा दुरासनः। शान्ति अस्पत्रे कौरवाणां समक्षम्॥ पतावदुक्तवा वस्त्रं प्रहृष्टो ननाद चोस्रे किसराद्वेगानः। ननवृद्धवातिस्यो सहस्योवः॥ ५२

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि दुःशासनवधे ज्यशीतितमोऽध्यायः॥ ८३॥

C8

सक्षम जवान । दुःशासने तु निहते तव पुत्रा महारथाः । महाकोधविषा बीराः समरेष्वपछायिनः ॥ दृश राजन्महावीर्या भीमं प्राच्छादयञ्चारेः निवज्ञी कचची पाशी दुण्ड्यारो अञ्चर्यरः ॥ कळोळुपः सहः पण्डो वातवेगसुबन्धेसी । यते समेत्य सहिता भ्रारुवस्वसनकरिताः॥

भीमसेनं महाबाहुं मार्गणैः समवारयन्। स वार्यमाणो विशिष्णैः समन्तात्तर्भहारथैः॥ भीमः कोषाधिरकाक्षः कुद्धः काळ हवाबभी तास्तु भक्षेमहायेगैईवाभिदंदा भारतान्॥ ५ रुक्माङ्गदान् रुक्मपुंषैः पार्थो निन्ये यमध्ययम् हतेतु तेतु वरिषु गदुद्धाव बळं तव॥ ६

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे ज्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ कर्णण ११

दुःशासने इति॥१॥

पद्यतः सृतपुत्रस्य पाण्डवस्य भयार्दितम्। ततः कर्णो महाराज प्रचिवश महद्भयम्॥ ७ दृष्टा भीमस्य विकान्तमन्तकस्य प्रजास्तिव। तस्य त्वाकारभावज्ञः शब्यः समितिशोभनः उवाच वचनं कर्षे प्राप्तकालमरिंदमम्। मा व्यथां कर राधेय नैवं त्वय्युपपद्यते॥९ पते द्रवन्ति राजानो भीमसेनभयार्दिताः॥ दुर्योधनश्च संमुढो भ्रातुव्यसनकर्शितः दुःशासनस्य रुधिरे पीयमाने महात्मना। व्यापन्नचेतसश्चैव शोकोपहतचेतसः॥ दुर्योधनसुपासन्ते परिवार्यं समन्ततः। क्रपप्रभृतयश्चेते हतशेषाः सहोदराः ॥ पाण्डवा लब्धलक्षाञ्च धनञ्जयपुरोगमाः । त्वामेवाभिमुखाः शूरा युद्धाय समुपस्थिताः स त्वं पुरुषशार्वृत्व पौरुषेण समास्थितः। क्षत्रधर्मे पुरस्कृत्य प्रत्युद्याहि धनअयम् ॥ १४ भारो हि धार्तराष्ट्रेण त्वाये सर्वः समाहितः तसुद्धह महाबाही यथाशक्ति यथाबलम्॥ जये स्थाद्विपुळा कीर्तिर्ध्वचः खर्गः पराजये। वृषसेनश्च राधेय संक्रदस्तनयस्तव॥ त्विथ मोहं समापन्ने पाण्डवानिभधावति। एतच्छ्रत्वा तु वचनं शस्यस्यामिततेजसः। हृदि चावश्यकं भावं चक्रे युद्धाय सुश्विरम् ततः कुद्धो वृषसेनोऽभ्यधाव-दवस्थितं प्रमुखे पाण्डवं तम्। वुकोद्रं कालमिवासदण्डं गदाहरूतं योधयन्तं त्वदीयान् ॥ १८ तमभ्यधावन्नकुछः प्रवीरो रोषादमित्रं प्रतदन्प्रपत्कैः। कर्णस्य प्रत्रं समरे प्रह्रष्टं परा जिघांसभेघवेव जस्भम ॥

ततो ध्वजं स्फाटिकचित्रकञ्चकं चिच्छेद वीरो नकुळः क्षुरेण। कर्णात्मजस्येष्वसनं च चित्रं भक्षेन जाम्बूनद्चित्रनद्धम् ॥ २० अथान्यदादाय घतुः स शीव्रं कर्णात्मजः पाण्डवमभ्यविष्यत्। विद्येरहीर¥यवर्षच सोऽपि कर्णस्य पुत्रो नकुळं कृतास्त्रः॥ शराभिघाताचा क्या चराजन खया च भासाऽस्त्रसमीरणाच

जज्वाल कर्णस्य सतोऽतिमात्र-मिद्धो यथाऽऽज्याद्वतिभिर्द्धताद्याः॥ कर्णस्य पुत्रो नकुलस्य राजन् सर्वानभ्वानक्षिणोदसमास्त्रैः। वनायुजान् वै नक्रलस्य शुम्रा-

तुद्यगान् हेमजालावनद्वान्॥ २२ ततो हताश्वादवस्य याना-दादाय चर्मामलक्कमचन्द्रम्। आकाशसंकाशमसि प्रग्रह्य

दोधयमानः खगवचचार ॥ ततोऽन्तारिक्षे च रथाश्वनागं चिच्छेद तुर्णे नक्कलश्चित्रयोधी। ते प्रापतन्नसिना गां विशस्ता यथाश्वमेघे पदावः द्यामित्रा॥ द्विसाहस्राः पातिता युद्धशौण्डा नानादेश्याः सुभृताः सत्यसन्धाः । एकेन संख्ये नकुलेन कृत्ता जयेप्सनाऽनुत्तमचन्द्नाङ्गाः॥

तमापतन्तं नक्कलं सोऽभिपत्य समन्ततः सायकैः प्रत्यविद्धात् । स तुद्यमानो नकुछः पृषत्कै-विंव्याध बीरं स चकोप विदः॥२७ महाभये रक्ष्यमाणी महात्मा म्रात्रा भीमेनाकरोत्तत्र भीमस्। तं कर्णपुत्रो ब्यधमन्तमेकं

नराश्वमातङ्गरथाननेकान्॥ कडिन्तमष्टादशासिः पृषत्कै-र्विध्याध वीरं नक्कछं सरोषः। स तेन विद्धोऽतिभूशं तरसी महाहवे वृषसेनेन राजन्॥ क्रद्वेन धावन्समरे जिघांसः कर्णात्मजं पाण्डुसुतो नृवीरः।

वितल पक्षी सहसा पतन्तं इयेनं यथैवाभिषछुन्धमाजौ ॥ अवाकिरद्व**षसेनस्ततस्तं** शितैः शेरैर्नकुळसुदारवीर्थम् । स तान्मोघांस्तस्य क्रवेञ्डारीयान्

चचार मार्गाञ्चकुळश्चित्ररूपान् ॥ ३१ अथास्य तुर्णे चरतो नरेन्द्र सङ्गेन चित्रं नकुलस्य तस्य। महेषभिव्यंधमत्कर्णप्रजो

महाहवे चर्मसहस्रतारम्॥

तस्मित्रथे निहतं पाण्डवस्य क्षिप्रं च खड़े विशिखैनिक से।

अन्ये च संहत्य क्रक्पवीरा-

स्ततो न्यझञ्जारवर्षेरुपेत्य॥

संहयमानाविव हब्यवाही। भीमार्जुनौ वृषसेनाय कुद्धौ

ववर्षतः शरवर्षे सुघौरम् ॥

पश्यस्वैनं नकुळं पीड्यमानम्।

स्तस्माञ्ज्ञवान्त्रत्युपयातु कार्णिम् ॥

अधाववीनमारुतिः फाल्गनं च

अयं चनो बाधते कर्णपत्र-

स तक्षिशस्यैव वचः किरीटी

अथाववीचक्कलो वीस्य वीर-स्पागतं शातय शीव्रमेनम् ॥

इत्येवमुक्तः सहसा किरीटी

रथं समासाध वृकोदरस्य।

भात्रा समक्षं नकुळेन संख्ये। कपिष्वजं केशवसंगृहीतं

प्रैषीदुद्य्रो वृषसेनाय वाहम्॥ ४२

तौ पाण्डवेयौ परितः समेतान

तं चायसं निशितं तीक्षणधारं

क्षिप्रं शरैः षड्भिरामित्रसाह-

पुनश्च दीप्तीर्निशितैः पृषत्कैः स्तनान्तरे गाढमधाभ्यविद्यत्॥३४

कृत्वा तु तहुष्करमार्थञ्जूष-

ययौ रथं भीमसेनस्य राजन्

स भीमसेनस्य रथं हताश्वो

आप्रमुवे सिंह इवाचलायं

ततः कुद्धो वृषसेनो महात्मा चवर्ष ताविषुजालेन वीरः।

अहारधावेकरथे समेतौ

विकोशसूत्रं गुरुभारसाहम्। द्विषच्छरीरान्तकरं सुघोर-

माधुन्वतः सर्पमिवोग्ररूपम्॥

श्रकर्त खड़ं निशितः सुवेगैः।

मन्धेर्नरैः कर्म रणे महात्मा।

माद्रीसुतः कर्णसुताभितप्तः।

संप्रेक्ष्यमाणस्य धनञ्जयस्य ॥

शराभितप्तो नक्कलस्त्वरावान्॥ ३५

जारैः प्रभिन्दक्षिव पाण्डवेयौ ॥ ३७

36

39

नक्रस्मध विदित्वा छिन्नवाणासनासि विरथमरिशरार्तकर्णपुत्रास्त्रभग्नम्। पवनधुतपताका-हादिनो वटिगताश्वा वरपुरुषनियुक्तास्ते रथैः शीव्रमीयुः द्भपद्सुतवरिष्ठाः पञ्च शैनेयपष्ठा द्भपद्दुहितृपुत्राः पश्च चामित्रसाहाः ब्रिरदरधनराश्वान्सुदयन्तरत्वदीयान् भजगपतिनिकाशैर्मार्गणैराचशस्त्राः अथ तव रथमुख्यास्तान्प्रतीयुस्त्वरन्तः कुपहृदिकसुती च द्रौणितुर्योधनी च

सञ्जय उवाच ।

शक्तानिस्ततवकी च काथदेवावधी च द्विरद्जलद्घोषैः स्यन्द्नैः कार्भकेश्व तव रूपरथिवीरास्तान्दशैकं च वीरा-खूबरशरबराश्रैस्ताडयन्तोऽभ्यकन्धनः नवजलदसवर्णेईस्तिभिस्तानुदीयु-गिरिशिखरनिकाशैमीमवेगैः कुछिदाः सुकल्पिता हैमबता मदोत्कटा रणाभिकामैः कृतिभिः समास्थिताः सुवर्णजालैधितता वभूगेजा-स्तथा यथा खे जलदाः सविद्यतः ५

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि वृषसेनयुद्धे नक्छपराजये चत्रशातितमोऽध्यायः॥ ८४॥

38

-

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे **व्यतः**शीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

नकुलमिति॥१॥

कुछिन्दपुत्रो दशभिर्महायसैः कृपं ससूताश्वमपीडयद्धशम्। ततः शरहत्सुतसायकेहेतः सहैव नागेन पपात भूतले॥ कुलिन्द्पुत्रावरजस्त तोमरै-र्दिवाकरांशुप्रतिभैरयस्मयैः। रथं च विक्षीभ्य ननाद नर्दत-स्ततोऽस्य गान्धारपतिः शिरोऽहरत ततः कुलिन्देषु इतेषु तेष्वथ प्रहृष्टकपास्तव ते महारथाः। भृशं प्रद्धमुर्छवणाम्बुसंमवान् परांश्च वाणासनपाणयोऽभ्ययुः॥ ८ अथाभवयुद्धमतीव दारणं पुनः कुरूणां सह पाण्डुस्ख्यैः। शरासिशक्त्यृष्टिगदापरश्वध-भैराश्वनागोसुहरं भृशाकुलम् ॥ ९ रथाश्वमातङ्गपदातिभिस्ततः परस्परं विश्रहताः पतन् क्षितौ । यथा सविद्युत्स्तानिता बळाहकाः समाहता विगम्य इवोग्रमास्तैः ॥१० ततः शतानीकमतान् महागजां-स्तथा रथान्पत्तिगणांश्च तान् बहुन् जघान भोजस्तु हयानथापतन् क्षणाद्विशस्ताः कृतवर्भणः शरैः ॥११ अथापरे द्रौणिहता महाद्विपा-स्त्रयः संसर्वायुधयोधकेतनाः। निषेतुरुदर्यां ध्यसवो निपातिता-स्तथा यथा वजहता महाचलाः॥ कुलिन्दराजावरजादनन्तरः स्तनान्तरे पत्रिवरैरताडयत्। तवात्मजं तस्य तवात्मजः शरैः कितिः द्वारीरं व्यवनदिषं चतम् ॥१३ स नागराजः सह राजस्नुना पपात रक्तं बहु सर्वतः क्षरन्। महेन्द्रवज्रप्रहतोऽस्बुदागमे यथा जलं गैरिकपर्वतस्तथा ॥ १४ कुळिन्दपुत्रप्रहितोऽपरो द्विपः कार्थं सस्ताभ्यरथं व्यपोधयत् । ततोऽपतत्काथशराभिघातितः सहेश्वरो वज्रहतो यथा गिरिः॥१५ रथी द्विपस्थेन हतोऽपतच्छरैः काथाधिपः पर्वतजेन दुर्जयः। सवाजिस्तेष्वसनध्यजस्तथा यथा महावातहतो महाद्रमः॥ १६ वृको द्विपस्यं गिरिराजवासिनं भृशं शरैद्वांदशभिः पराभिनत्। ततो चुकं साध्वरथं महाद्विपो द्धतं चतुर्भिश्चरणैंदर्यपोथयत् ॥ स नागराजः सनियन्तकोऽपत-त्तथा हतो बस्नुसुतेषुभिर्भृशम्। स चापि देवावृधसुनुरर्दितः पपात नुन्नः सहदेवस्नुना ॥ विषाणगात्रावरयोधपातिना गजेन हन्तुं शकुनिं कुलिन्द्जः। जगाम वेगेन भृशार्दयंश्च तं ततोऽस्य गान्धारपतिः शिरोऽहरत ततः शतानीकहता महागजा हया रथाः पत्तिगणाश्च तावकाः। सुपर्णवातप्रहता यथोरगा-स्तथागता गां विवशा विचूर्णिताः ततोऽभ्यविद्ध्यद्वद्वभिः शितैः शरैः कलिङ्गपुत्रो नकुलात्मजं स्मयन्। ततोऽस्य कोपाद्विचकर्त नाक्किः शिरः क्षुरेणाम्बुजसन्निभाननम् ॥२१ ततः शतानीकमविध्यदायसै-स्त्रिभिः शरैः कर्णसुतोऽर्जुनं त्रिभिः। त्रिभिश्च भीमं नकुलं च सप्तामि-र्जनार्दनं द्वादशभिश्र सायकैः॥ २२ तदस्य कर्मातिमञ्ज्यकर्मणः समीक्ष्य हृष्टाः कुरवोऽभ्यपूजयन्। पराक्रमज्ञास्तु धनञ्जयस्य ये हुतोऽयमग्नाविति ते तु मेनिरे ॥२३ ततः किरीटी परवीरघाती हताश्वमालोक्य नरप्रवीरः। माद्रीसुतं नकुलं लोकमध्ये समस्यि कृष्णं भृशविक्षतं च॥ २४ समभ्यधावद्युषसेनमाहवे स स्तजस्य प्रमुखे स्थितस्तदा । तमापतन्तं नरवीरसुत्रं महाहवे वाणसहस्रधारिणम् ॥ २५

अभ्यापतत्कर्णसतो महारथं यथा महेन्द्रं नमुचिः पुरा तथा। ततो द्वतं चैकशरेण पार्थ शितेन विद्ध्वा युधि कर्णपुत्रः॥२६ ननाद नादं सुमहानुभावो विद्ध्वेव शक्तं नम्रचिः स वीरः। पुनः स पार्थ वृषसेन उप्रै-बाँणैरविक्यद्भजमूले तु सब्ये॥ २७ तथैव कृष्णं नवभिः समार्दयत् पुनश्च पार्थं दशभिजीघान। पूर्व यथा वृषसेनप्रयुक्तै-रभ्याहतः श्वेतहयः श्रेरस्तैः॥ संरम्भमीपद्गभितो वधाय कर्णात्मजस्याथ मनः प्रद्धे। ततः किरीटी रणमुधि कोपात कृत्वा त्रिशाखां भुकृटि छलाटे ॥२९ समोच तुर्ण विशिखान्महात्मा वधे भृतः कर्णसुतस्य संख्ये । आरक्तनेत्रोऽन्तकशत्रहन्ता उवाच कर्णे भूदामुत्स्मयंस्तदा ॥३० द्योधनं द्वीणिम्खांश्च सर्वाः नहं रणे वृषसेनं तसुत्रम्। संपद्यतः कर्णं तवाद्य संख्ये नयाभि लोकं निशितैः प्रषत्कैः ॥३१ ऊनं च ताविद्य जना वदन्ति सर्वेभवद्भिम्म सन्हतोऽसौ। पको रथो महिहीनस्तरस्वी अहं हनिष्ये भवतां समक्षम् ॥ ३२ संरक्ष्यतां रथसंस्थाः सुतोऽय-महं हनिष्ये वयसेनम्रम्

पश्चाद्वधिष्ये त्वामीय संप्रमुद्ध-महं हनिष्येऽर्जन आजिमध्ये॥ ३३ तमद्य मूलं कलहस्य संख्ये दुर्योधनापाश्रयजातदर्पम् । त्वामद्य हन्ताऽस्मि रणे प्रसद्य अस्यैव हन्ता युधि भीमसेनः॥ ३४ दुर्योधनस्याधमपूरुपस्य यस्यानयादेष महान् क्षयोऽभवत्। स एवसुकत्वा विनिमृज्य चापं लक्ष्यं हि कृत्वा वृषसेनमाजौ ॥ ३५ संसर्ज वाणान्विशिखान्महात्मा वधाय राजन कर्णसतस्य संख्ये। विटयाध चैनं दश्मिः पृपत्कै-र्मर्भखशङ्कं प्रहस्तन्किरीदी॥ चिच्छेद चास्येष्वसनं भुजी च श्वरैश्रतुर्मिनिशितैः शिरश्च। स पार्थबाणाभिहतः पपात रथाद्विवाहुर्विशिरा घरायाम् ॥ ३७ सप्पितो वक्षवरोऽतिकायो वातेरितः शास इवादिश्यङ्गात्। संप्रेश्य बाणाभिहतं पतन्तं रथात्स्रुतं सुतजः क्षिप्रकारी ॥ रथं रथेनाश जगाम रोपात किरीटिनः पुत्रवधासितप्तः। ततः समक्षं खस्ततं विलोक्य कणों हतं श्वेतहयेन संख्ये। संरम्भमागम्य परं महात्मा कृष्णार्जुनी सहसेवाभ्यधावत् ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि वृषसेनवधे पञ्जाशीतितमोऽध्यायः॥ ८५॥

८६

सञ्जय उवाच । तमायान्तमभिमेक्ष्य वेळोढ्ट्सिमवार्णवम् । बार्जन्तं सुमहाकायं दुर्निवारं सुरैरपि ॥ १

अर्जुनं प्राह दाशाहैः प्रहस्य पुरुषषेमः। अयं सर्थ आयाति श्वेताश्वः शल्यसारिधः

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्डीये भारतभावदीपे भक्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥

*३*ऽ ॥ ० ॥ टिक्किन

तमायान्तमिति॥१॥

येन थे सह योद्धव्यं स्थिरो भव धनञ्जय। पदय चैनं समायुक्तं रथं कर्णस्य पाण्डव ३ श्वेतवाजिसमायुक्तं युक्तं राधासुतेन च । नानापताकाकालेलं किङ्किणीजालमालिनम् उद्यमानिमवाकाशे विमानं पाण्डुरेहेंथैः। ध्वजं च पद्य कर्णस्य नागकक्षं महात्मनः ५ आखण्डळधनः प्रख्यम् क्षिबन्तिमवास्वरम्। पद्य कर्ण समायान्तं धार्तराष्ट्रप्रियेषिणम् ६ श्रारधारा विमुश्चन्तं धारासारमिवाम्बुद्म । पप मद्रेश्वरो राजा रथाग्रे पर्यवस्थितः॥ ७ नियच्छति हथानस्य राधेयस्यामितौजसः। श्रुण दुनदुभिनिर्घोषं शङ्खशब्दं च दारुणम् ८ सिंहनादांश्च विविधाञ्जूण पाण्डव सर्वतः अन्तर्धाय महाशब्दान कर्णनामिततेजसा ९ दोध्यमानस्य भृशं धनुषः शृशु निःखनम्। पते दीर्थन्ति सगणाः पञ्चालानां महारथाः द्या केसरिणं कुद्धं मृगा इव महावने। सर्वयक्षेन कौन्तेय हन्तुमईसि सुतजम्॥ ११ न हि कर्णशरानन्यः सोदुम्रत्सहते नरः। सदेवासुरगन्धर्वास्त्रीह्वीकान्सचराचरान् १२ त्वं हि जेतुं रणे शक्तस्तथैव विदितं मम। भीममुशं महात्मानं ज्यक्षं शर्चं कपर्दिनम् १३ न शक्ता द्रष्टमीशानं कि पुनर्योधितं प्रभुम्। इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णार्जनद्वरथे वासुदेववाक्ये

त्वया साक्षात्महादेवः सर्वभूतशिवः शिवः युद्धेनाराधितः स्थाणुर्देवाश्च वरदास्तव। तस्य पार्थ प्रसादेन देवदेवस्य शुल्लिनः ॥१५ जहि कर्ण महाबाहो नसुचि वृत्रहा यथा। श्रेयस्तेऽस्त सदा पार्थ युद्धे जयमवागृहि १६ अर्जुन उवाच।

ध्रुव एव जयः कृष्ण सस नास्त्यत्र संशयः। सर्वलोकगुरुर्यस्त्वं तृष्टोऽसि मधुसूदन ॥ १७ चोदयाश्वान् ह्वीकेश रथं मम महारथ। नाहत्वा समरे कर्ण निवर्तिष्यति फाल्गुनः ॥ अद्य कर्ण हतं पर्य मच्छरैः शकलकितम्। मां वा द्रक्ष्यासि गांविन्द कर्णेन निहतं शरीः उपस्थितमिदं घोरं युद्धं भैळोक्यमोहनम्। यज्जनाः कथायेष्यन्ति याचङ्गिर्धारेष्यति ॥ एवं ब्रुवंस्तदा पार्थः कृष्णमक्तिष्टकारिणम्। प्रत्यवयी रथेनाश गर्ज प्रतिगजी यथा २१ पुनर्प्याह तेजस्वी पार्थः कृष्णमरिदम । चोदयाश्वान हृषीकेश कालोऽयमतिवर्तते॥ एवमुक्तस्तदा तेन पाण्डवेन महात्मना ॥२२

जयेन संपूज्य स पाण्डवं तदा प्रचोदयामास हयान्मनोजवान्। स पाण्डुपुत्रस्य रथो मनोजवः क्षणेन कर्णस्य रथाग्रतोऽभवत्॥ २३

षड्यातितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥

सञ्जय उवाच। वृषसेनं हतं दृष्टा शोकामर्थसमन्वितः। पुत्रशोकोद्भवं वारि नेत्राभ्यां समवासुजत १ रथेन कर्णस्तेजस्वी जगामाभिमस्वी रिप्रम्। युद्धायामर्षताम्राक्षः समाहूय घनञ्जयम् ॥ २ ती रथी सूर्यसङ्काशी वैयाव्रपरिवारिती। समेती दर्धस्तत्र द्वाविवाकी समुद्रती ॥ ३ श्वेताश्वी पुरुषी विद्यावास्थितावरिमर्दनी। द्याराभाते महात्मानी चन्द्रादित्यी यथा हिन्दि

तौ दृष्टा विस्मयं जग्मुः सर्वसैन्यानि मारिष त्रैलोक्यविजये यत्ताविन्द्रवैरोचनाविव ॥ ५ रथज्यातलनिन्हिंदैवाणसिंहरवैस्तथा। तौ रशावभ्यधावन्तौ समालोक्य महीक्षितास ध्वजौ च दृष्टा संसक्तौ विस्मयः समपद्यत । हस्तिकक्षंच कर्णस्य वानरंच किरीटिनः ती रथी संप्रसक्ती तु हट्टा भारत पार्थिवाः । सिंहनादरवांश्रकः साध्यादांश्र प्रकलान् ॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वाणे नैलकण्डीये भारतभावदीये षडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥

वषसेनामिति ॥ १ ॥

हष्टा च द्वैरथं ताभ्यां तत्र योघाः सहस्रहाः। चकुर्वोह्धसन्धित तथा चेवावधूननम् ॥ ९ अआजप्तः कुरवस्तत्र चादित्राणि वसन्ततः कर्णे महर्वयिष्यन्तः शाह्यात् दश्मुख सर्वदाः॥ तथैव पाण्डवाः सर्वे हर्षयन्तो धनखयम् । तथैव पाण्डवाः सर्वे हर्षयन्तो धनखयम् ॥ तथैवासिनानेन दिद्दाः सर्वो हयमावयन् ॥ १३ विद्यास्त्रो सर्वोद्यास्त्रोऽभवत् व वाह्यन्दैश्च सूर्याणां कणांजुनसमागमे ॥ १२ वाह्यन्दैश्च सूराणां कणांजुनसमागमे ॥ १२

तौ दृष्टा पुरुषद्याञ्जी रथस्थी रथिनां वरी प्रगृहीतमहाचापौ शरशक्तिध्वजायुतौ ॥ १३ वर्मिणी बद्धानिस्त्रिशी श्वेताश्वी शंखशोभिती तुणीरवरसंपन्नी द्वावप्येती सुदर्शनी॥ १४ रक्तचन्द्रनदिग्धाङ्गौ समदौ गोवृपाविव। चापविद्यद्ध्वजोपेतौ शस्त्रसंपत्तियोधिनौ॥ चामरव्यजनोपेतौ श्वेतच्छत्रोपशोभितौ । क्रष्णशाल्यस्थोपेती तुल्यरूपी महास्थी ॥१६ सिंहस्कन्धी दर्धिभूजी रक्ताक्षी हेममालिनी सिंहस्कन्धप्रतीकाशी व्युडोरस्की महाबली अन्योन्यव धमिच्छन्तावन्योन्य जयकांक्षिणौ अन्योन्यमभिधावन्तौ गोष्टे गोवुषभाविव। प्रभिन्नाविव मातङ्गी ससंरब्धाविवाचली॥ आशीविषशिशुप्रख्यौ यमकालान्तकोपसौ । इन्द्रवजाविव ऋडी सर्थचन्द्रसमप्रभी॥ महाब्रहाविव कुँदी युगान्ताय समुत्थितौ। देवगर्भी देवबळी देवतुल्यी च रूपतः॥ २० यहच्छ्या समायाती सूर्याचन्द्रमसी यथा। बळिनौ समरे हप्ती नानाशस्त्रधरी युधि॥ ती दश पुरुषदयाशी शार्द्छाविव धिष्टिती। बभव परमो हर्षस्तावकानां विशापते॥ २२ संशयः सर्वभतानां विजये समपद्यत । समेती पुरुषध्याधी प्रेक्ष्य कर्णधनक्षयी॥ २३ उभी बरायुधघराबुभी रणकृतश्रमी। उभी च बाह्याच्देन नाद्यन्ती नभस्तलम्॥ उभी विश्वतकर्माणी पौरुषेण बलेन च। तथी च सहशी युद्धे शम्बरामरराजयोः॥ कार्तयीर्यसमी चोभी तथा दाशरथेः समी। विष्णवीर्यसमी चोभी तथा भवसमी याधि ल्यो श्वेतहयी राजन स्थपवस्वाहिनी। सारधी प्रवरी चैव तयोरास्तां महारणे॥

ततो दश्च महाराज राजमानौ महारथौ। सिद्धचारणसंघानां विस्मयः समपद्यत ॥२८

तव प्रचास्ततः कर्णे सबळा भरतर्षभ । परिवर्गहात्मानं क्षित्रमाहवद्योभिनम् ॥२९ तथैव पाण्डवा हृष्टा घृष्ट्यसूप्रोगमाः। परिववसंहात्मानं पार्थमप्रतिमं युधि ॥ ३० तावकानां रणे कर्णों ग्लहो ह्यासीद्विशांपते तथैव पाण्डवेयानां ग्लहः पार्थोऽभवत्तदा ॥ त एव सभ्यास्त्रवासन् प्रेक्षकाञ्चाभवन् स्म ते तत्रैषां ग्लहमानानां घ्रुवी जयपराजयौ ॥३२ ताभ्यां चृतं समासक्तं विजयायेतराय च । अस्माकं पाण्डवानां च स्थितानां रणमूर्धनि ती त स्थिती महाराज समरे युद्धशालिनी अन्योन्यं प्रतिसंरव्धावन्योन्यवधकांक्षिणी तातुभी प्रजिहीर्षन्ताविन्द्रवृत्राविव प्रभो। भीमरूपधरावास्तां महाध्माविव ब्रही ॥३५ ततोऽन्तरिक्षे साक्षेपा विवादा भरतर्पम। मिथो भेदाश भूतानामासन्कर्णार्जुनान्तरे॥

त्यश्रूयन्त मिथो भिन्नाः सर्वेळोकास्तुं मारिष। देव-दानव-गन्धर्वाः पिज्ञाचोरगराक्षसाः॥

30 प्रतिपक्षप्रहं चक्ः कर्णार्जुनसमागमे । द्यौरासीत्स्तपुत्रस्य पक्षे मातेच धिष्ठिता॥ मुमिर्धनश्चयस्यासीन्मातेव जयकाङ्किणी। गिरयः सागराश्चेव नद्यश्च सजलास्तथा॥ वृक्षाश्चीषधयश्चेव व्याश्रयन्त परस्परम् । असुरा यातुधानाश्च गुद्यकाश्च परंतप॥ ४० ते कर्ण समपद्यन्त हृष्टक्षाः समन्ततः। मनयश्चारणाः सिद्धा वैनतेया वयासि च ॥ रतानि निधयः सर्वे वेदाशाख्यानपश्चमाः। सोपवेदोपनिषदः सरहस्याः ससंग्रहाः ॥४२ वासुकिश्चित्रसेनश्च तक्षको मणिकस्तथा । सर्पाश्चिव तथा सर्वे काद्रवेयाश्च सान्वयाः॥ विषवन्तो महाराज नागाश्चार्जनतोऽभवन् पेरावताः सौरभेया वैशाळेयाश्च भोगिनः॥ पतेऽभवन्नर्जनतः श्रद्धसर्पाश्च कर्णतः। ईहासूगा ध्यालसृगा मांगल्याश्च सगद्विजाः

पार्थेस्य विजये राजन सर्वे प्रवामिसंस्तृताः बसवो महतः साध्या हता विश्वे रिश्वनी तथा अधिरिस्त्य सोम्रथ प्राची १० तिहारे तहा । भनवयस्य ने पक्षे आदित्याः कर्णतोऽभवन विद्याः दादाश्र समाश्र ये का संकरजानयः॥ सर्वशस्ते महाराज राधेयमभजंस्तदा॥ ४८ हेवास्त वित्रभिः सार्थे स्वाणाः सपरास्त्राः यमो वैश्रवणशैव वरूपश यतोऽर्जनः॥ ४९ ब्रह्मक्षत्रं च यहाश दक्षिणाशार्जनं थिताः। प्रेताञ्चेव पिद्याचाश ऋत्यादाश सगाण्डलाः राजसाः सह यातोभिः श्वस्त्रगालाश कर्णतः देववहानपर्धीणां सणाः पापहवतोऽभवन्॥

तम्बरुप्रसखा राजन गन्धवीक्ष यतोऽर्जनः पालेगाः सहसीनेगा गर्धविकासमा गणाः इंहासगाः पश्चिगणा द्विपाश्वरथपात्ताभिः। उद्यमानास्तथा मेघेवायना च मनीषिणः॥ दिद्दश्रवः समाजग्मः कर्णार्जनसमागम्म । देवदानवगन्धर्वा नागयक्षाः पतन्निणः ॥ ५४ . महर्षयो वेदविदः पितरश्च स्रधाभुजः। तपोविद्यास्तथौषध्यो नानारूपबळान्विताः अन्तारिक्षे महाराज विनदन्तोऽवतस्थिरे। ब्रह्मा ब्रह्मार्षिभिः साध्ये प्रजापतिभिरेव स्त्र॥ भवश्चैव स्थितो याने दिव्यं तं देशमागमत । सभेती ती महात्मानी दृष्टा कर्णधनक्षयी॥ अर्जनो जयतां कर्णमिति शकोऽब्रवीत्तदा। जयतामजीनं कर्ण इति सर्योऽभ्यभाषत ॥ ५८ हत्वाऽर्जनं मम सतः कर्णो जयत संयगे । हत्वा कर्णे जयत्वद्य सम प्रजो धनक्षयः ॥५९ इति सर्थस्य चैवासीद्विवादो वासवस्य च। पक्षसंस्थितयोस्तत्र तयोर्धिवयसिंहयोः। द्वैपक्ष्यमासीदेवानामसुराणां च भारत ॥६० समेती ती महात्मानी दृष्टा कर्णधन अयी। अकम्पन्त त्रयो लोकाः सहदेवर्षिचारणाः॥ सर्वे देवगणाश्चेव सर्वभतानि यानि च। यतः पार्थस्ततो देवा यतः कर्णस्ततोऽसराः रथयूथपयोः पक्षी क्रह्पाण्डववीरयोः।

दुष्टा प्रजापति देवाः खयंभवमचोदयन्६३ कोऽनयोर्विजयी देव क्रम्पाण्डवयोधयोः। समोऽस्त विजयो देव एतयोर्नरसिंहयोः॥ कर्णाजनविवादेन सर्वे संशयितं जगत। स्वयंभी वहि सस्तथ्यमेत्योधिजयं प्रभो ॥ ६५ स्वयंत्रो बहि तक्कावयं सम्मो रस्त विजयोऽनयोः नरप्रभन्ने मधना प्रणिपन्य पिनामहम् ॥ ६६ पर्व भगवता प्रोक्तं कष्णयोविजयो धवः॥

व्यक्षाप्यत देवेशिसदं मतिमतां वरः। वन्यास्य नगरने एस्त प्रसीतः सरावस्यस्य ।

ब्रह्मेशानावधो वाक्यमचतास्त्रदशेश्वरमध्ट विजयो भवमेवास्य विजयस्य महात्मनः। खाण्डचे येन हुतभक्तोषितः सहयसाचिना ॥ स्वर्ग च समन्त्राप्य साहाय्यं शक ते कतम कर्णश्च दानवः पक्ष अतः कार्यः पराजयः॥ पचंकते भवेत्कार्य देवानामेव निश्चितम्। आत्मकार्यं च सर्वेषां गरीयस्त्रिवद्देश्वर ॥७१ महात्मा फालानशापि सत्यधर्मरतः सदा । विजयस्तस्य नियनं जायते नात्र संदायः॥ तोषितो भगवान येन महात्मा वषमध्वजः। कशंबातस्य न जयो जायते शतलोचन ॥ यस्य चक्रे खयं विष्णः सार्थ्यं जगतः प्रभः मनस्वी बळवाञ्हारः कतास्त्रोऽथ तपोधनः॥ विभानि च महानेजा धनवेंद्रमहोषतः। पार्थः सर्वेगणोपेतो देवकार्यमिदं यतः॥ ७५ किञ्चन्ते पाण्डचा नित्यं चनवासाविभिर्भशं संपन्नस्तपमा जैव पर्याप्तः परुषर्थमः ॥ ७६ अतिक्रमेच माहात्स्याहिष्टम्प्यर्थपर्ययम । अतिकान्ते च लोकानामभावो नियतं मवेत न विद्यते व्यवस्थानं ऋद्योः कृष्णयोः कवित स्रष्टारी जगतश्चेव सततं प्रस्पर्वभी ॥ ७८ नरनारायणावेतौ पुराणावृषिसत्तमौ । अनियस्यौ नियन्तारावेतौ तस्मात्परन्तपा॥ नैतयोस्त समः कश्चिहिवि वा मान्येषु वा। अनुगम्यास्त्रयो लोकाः सह देवर्षिचारणैः॥ सर्वदेवगणाश्चापि सर्वभतानि यानि च । अनयोस्त प्रभावेन वर्तते निष्क्षिलं जगत्॥ कर्णो लोकानयं संख्यानामीत प्रवर्षमः। कर्णों वैकर्तनः शूरो विजयस्त्वस्तु क्रष्णयोः वसनां समलोकत्वं महतां वा समाप्रयात्। सहितो होणभीष्माभ्यां नाकलोकमवामयात कर्णं चाव्यजयदृष्ट्या कुन्तीपुत्रो धनखयः। अधाववीत्सृतपुत्रः शस्यमाभाष्य सस्मितम्॥ यदि पार्थो रणे हस्यादय मामिह कर्हिचित्। किं करिष्यसि संप्रामे शस्य सत्यमयोज्यतां इतस्य जवाच ।

यदि कर्ण रणे हन्यादद्य त्वां श्वेतवाहनः । उमावेकरथेनाहं हन्यां माधवपाण्डवी ॥ ३

सञ्जय उवाच ।

एवमेव तु गोविन्दमञ्जनः प्रत्यभाषत । तं प्रहस्याव्रवीत्कृष्णः सत्यं पार्थमिदं वचः॥ 'पतेदिवाकरः स्थानाच्लुष्येदपि महोद्धिः। द्दीत्यमग्निरियाच्च त्वां हर्न्यात्कर्णों धनअय ॥ यदि चैतत्कथञ्चितस्याल्लोकपर्यासनं भवेत। हन्यां कर्णं तथा शस्यं बाह्य्यामेव संयुगे'॥ इति कृष्णवचः श्रुत्वा प्रहसन् कपिकेतनः। अर्जुनः प्रत्युवाचेदं कृष्णमक्रिएकारिणम्॥ ' मम तावद्पर्याप्ती कर्णशत्यी जनाद्न । सपताकथ्वजं कर्णं सद्दाल्यरथवाजिनम् ॥ ८ सच्छत्रकवचं चैव सशक्तिशरकार्म्रकम् । द्रष्टास्यद्य रणे कृष्ण शरैष्टिछन्नमनेकथा॥९ अद्येव सरथं साश्वं सहाक्तिकवचायुधम् । सञ्जूणितमिवारण्ये पादपं दन्तिना यथा ॥ अद्य राधेयभार्याणां वैघट्यं समुपस्थितम्। भ्रवं स्वेभवनिष्टानि ताभिदेष्टानि माधव॥ द्रष्टासि ध्रवमेधैव विधवाः कर्णयोषितः। न हि मे शास्यते मन्युर्यदनेन पुरा कृतम्॥१२ कृष्णां समागतां दश्चा मृढेनादीं घेदशिंगा। अस्मांस्तथाऽवहसता क्षिपता च पनः पुनः अद्य द्रष्टासि गोविन्द कर्णमुन्मथितं मया। वारणेनेव मत्तेन पुष्पितं जगतीरुहम्॥ १४ अद्य ता मधुरा वाचः श्रोताऽसि मधुसुद्व । दिएया जयसि वार्णीय इति कर्णे निपातिते अद्याभिमन्युजननीं प्रदृष्टः सान्त्वयिष्यासि । कुन्तीं पितृष्वसारं च प्रहृष्टः सञ्जनार्देन ॥ अरा बाष्पमुखीं कृष्णां सान्त्वशिष्यसि माधव वाग्मिश्चामृतकल्पाभिर्धर्मराजं च पाण्डवं '

इरपुक्तो देवदेवाभ्यां सहस्राक्षोऽप्रवीद्यः। ।
आग्रम्ञ्य सर्वभूतानि बह्नेसानासुरास्तम् ८५
ध्रुतं भवद्भिर्वश्योक भगवद्भ्यां जगिहितत् ।
तत्त्र्या नाम्य्या तद्धि तिष्ठभ्यं विगतःवराः
इति ध्रुप्तेवस्त्रवच्यां सर्वभूतानि मारिण ।
विक्रमताम्यभगवाजन् पुज्ञयांचिकरं तदाः
व्यव्यंक्षं स्तुग्यांभि पुण्यवर्षाणि हर्षिताः।
नानारुपाणि विषुक्षा देवतुर्याण्यवादयम् ।
दिद्दश्वश्राप्तिमं हैरणं नरसिंदयोः ।
देव-दानव-गम्थवां सर्व प्रवाचतिस्तरे ८८
रणी तयोः श्रेवहृष्यी दिव्यी युक्ता महास्मनोः
या तो कर्षार्भुनी राजन् प्रहृष्टी व्यवतिष्ठतां
समार्भ्याता डोकविष्टाः

समागता ठाकवाराः इांखान् दध्सः पृथक् पृथक् । वासुदेवार्जुनी वीरी

कर्णशस्यी च भारत 11 20 तद्भीरुसंत्रासकरं युद्धं समभवत्तदा अन्योन्यस्पर्धिनोक्त्रं शक्तशम्बरयोरिव ॥९१ तयोध्वंजी वीतमली ग्रुग्रमाते रथे स्थिती। राहुकेतु यथाऽऽकाशे उदितौ जगतः क्षये॥ कर्णस्याशीविषनिमा रत्नसारमयी दढा। पुरन्दर्भनुःप्रख्या हस्तिकक्ष्या विराजते॥ कपिश्रेष्ठस्तु पार्थस्य व्यादितास्य इवान्तकः दंष्टामिमीवयन माभिदेनिरीक्यो रविर्यथा॥ युद्धाभिलाषुको भूत्वा ध्वजो गांडीवधन्वनः कर्णध्वजसुपातिष्ठत्सस्यानाद्वेगवान्कपिः॥ उत्परात महावेगः कश्यामभ्याहनत्तदा । नखेश दशनेश्रेव गरुडः पद्मगं यथा ॥ ९६ सा किङ्किणीकाभरणा काळपाशोपमायसी अभ्यद्रवत्सुसंरब्धा हस्तिकक्ष्याऽथ तं कपिम् तयोधीरतरे युद्धे द्वैरथे युत आहिते प्राकुर्वतां ध्वजी युद्धं पूर्वे पूर्वतरं तदा॥ ९८ हया हयानभ्यहेषन् स्पर्धमानाः परस्परम् । अविध्यत् पुण्डरीकाक्षः श्रव्यं नयनसायकैः शल्यश्च पुण्डरीकाक्षं तथैवाभिसमैक्षत । तत्राजयद्वासुदेवः शत्यं नयनसायकैः॥ १००

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णार्जुनसमागमे द्वैरथे सनाजीतितमोऽध्याय ॥८७॥

किर्णपर्व १

सञ्जय उवाच। तदेवनागासुरसिद्धयक्षै-र्गन्धर्वरक्षोप्सरसां च सङ्घैः व्रह्मविंराजविंसपर्णज्रष्ट बभौ वियद्विस्मयनीयरूपम् नानद्यमानं निनदैमनोज्ञे-वादित्र-गीत-स्तुति-सृत्य-हासैः। सर्वेऽन्तरिक्षं दहशुर्मेनुष्याः खस्थाश्च तहिस्मयनीयरूपम् ॥ ततः प्रहृष्टाः क्ररुपाण्ड्योधा वादित्रशङ्ख्यनसिंहनादैः। विनादयन्तो वसुधां दिशश्च स्वनेन सर्वान् द्विषतो निजन्तः॥ ३ नराश्वमातङ्गरथैः समाक्रलं शरासिशकत्यृष्टिनिपातदुःसहम्। अभीरज्ञ हतदेहसंक्रलं रणाजिर लोहितमावभी तदा॥ ४ बभूव युद्धं कुरुपाण्डवानां यथा सुराणामसुरैः सहाभवत् । तथा प्रवृत्ते तुसुळे सुदारुणे धनक्षयस्याधिरथेश्च सायकैः॥ दिशश्च सैन्यं च शितेरजिह्मगैः परस्परं प्रावृष्णतां सुदंशितैः। ततस्त्वदीयाश्च परे च सायकैः कृतेऽन्धकारे दहछूने किञ्चन ॥ भयातरा एकरधी समाश्रयं-स्ततोऽभवस्बद्धतमेव सर्वतः। ततोऽस्त्रमस्त्रेण परस्परं तौ विध्य वाताविव पूर्वपश्चिमी॥ घनान्धकारे वितते तमोनुदौ यथोदितौ तद्वदतीव रेजतुः। न चाभिसर्वध्यमिति प्रचोदिताः परे त्वदीयाश्च तथाऽवतस्थिरे॥ महारथी तौ परिवार्य सर्वतः सुरासुराः शम्बरवासवाविव।

सदस-भेरी-पणवानकस्वनैः ससिंहनादैनंदतुर्नरोत्तमौ॥ द्याद्याङ्कर्याविव मेघनिःस्वनै-विरेजतस्तौ पुरुषर्भौ तदा। महाध्वर्मण्डलमध्यगाव्सी सवर्चसौ बाणसहस्रदीधिती॥ १० दिधक्षमाणी सचराचरं जग-द्यगान्तसूर्याविव दःसहौ रणे। उमावजेयावहितान्तकाबुमा-बुभौ जिघांस क्वातिनी परस्परम ११ महाहवे वीतभयौ समीयत-र्महेन्द्रजस्माविव कर्णपाण्डवी। ततो महास्त्राणि महाधन्धी विमुञ्जमानाविषुभिर्भयानकैः॥ १२ नराश्वनागानमितान्निजञ्चतः परस्परं चापि महारथौ सृप। ततो विसम्भः पुनरर्दिता नरा नरोत्तमाभ्यां कुरुपाण्डवाश्रयाः १३. सनागपत्त्यश्वरथा विशो दश तथा यथा सिहहता वनीकसः। ततस्तु दुर्योधनमोजसौबलाः कृपेण शारद्वतसूनुना सह॥ महारथाः पञ्च धनञ्जयाच्यती शरैः शरीरार्तिकरैरताड्यन । धनंषि तेषामिषुधीन् ध्वजान्हयान् रथांश्च सतांश्च घनज्जयः शरैः ॥ १५. समं प्रमध्याशु परान्समन्ततः शरोत्तमेद्वीदशभिश्च सत्जम । अधाभ्यधावंस्त्वरिताः शतं रथाः शतं गजाश्चार्जुनमाततायिनः ॥ १६ शकास्तुषारा यवनाश्च सादिनः सहैव काम्बोजवरीर्जिघांसवः। वरायुधान्पाणिगतैः शरैः सह धुरैर्म्यकुरतत्प्रपतन् शिरांसि च १७

तादिति ॥३॥ द्विषतः शत्रुन् ॥३॥ एकी मुख्यी रथी रिधनों कर्णार्जुनी एको च तो रथी चेति विष्रहः ॥ ७ ॥ ।॥ १३ ॥ पंचैवावशिष्ठा इत्याह—तत इति ॥ १४ ॥

तमोनुदी सूर्यचंद्री न च अभिसर्तब्यं नापयातब्यमिति नियमेन प्रचोदिताः प्रोरिताः ॥ ८ ॥ विसम्नः विप्रदुताः

हयांश्च नागांश्च रथांश्च युध्यतो धनञ्जयः शत्रुगणान् क्षितौ क्षिणोत्। ततोऽन्तरिक्षे सुरतूर्वनिःस्वनाः ससाधुवादा हवितैः समीरिताः १८ निपेत्ररप्युत्तमपुष्पवृष्ट्यः सुगन्धिगन्धाः पवनेरिताः शुभाः । तद्द्भृतं देवमनुष्यसाक्षिकं समीक्ष्य भूतानि विसिस्मियुस्तदा॥ तवात्मजः स्तसुतश्च न व्यथां न विस्मयं जग्मतुरेकनिश्चयौ अथाव्रवीद्वीणसुतस्तवात्मजं करं करेण प्रतिपीड्य सान्त्वयन् २० प्रसीद दुर्योधन शास्य पाण्डवै-रलं विरोधेन धिगस्त वित्रहम्। हतो गुरुर्ब्रह्मसमो महास्त्रवि-त्तथैव भीष्मप्रमुखा महारथाः॥ २१ अहं त्ववध्यो मम चापि मातुरुः प्रशाधि राज्यं सह पाण्डवैश्चिरम्। धनञ्जयः शास्याति वारितो मया जनार्दनो नैव विरोधमिच्छाति ॥२२ युधिष्ठिरो भूतहिते रतः सदा वृकोद्रस्तद्वशगस्तथा यमी। त्वया तु पार्थेश कृते च संविदे प्रजाः शिवं प्राप्नुयुरिच्छया तव २३ वजन्तु शेषाः स्वपुराणि वान्धवा निवृत्तयुद्धाश्च भवन्तु सैनिकाः। न चेंद्रचः श्रोष्यसि मे नराधिप भ्रवं प्रतप्तासि हतोऽरिभियुँघि॥ २४ इदं च दृष्टं जगता सह त्वया कृतं यदेकेन किरीटमालिना। यथा न कुर्योद्दलभिन्न चान्तको न चापि धाता भगवाच यक्षराद् २५ अतोऽपि भृयान् स्वगुणैर्धनसयो न चातिवर्तिष्यति मे वचोऽखिलम् तवानुयात्रां च सदा करिष्यति प्रसीद राजेन्द्र शमं त्वमापृहि ॥ २६ ममापि मानः परमः सदा त्वाय व्रवीस्यतस्त्वां परमाच सीहदात्। निवारियप्यामि चं कर्णमप्यहं यदा भवान्सप्रणयो भविष्यति २७ वदानेत भित्रं सहजं विचक्षणा-स्तथैव साम्नाच घनेन चार्जितम्॥ प्रतापतश्चोपनतं चतुर्विधं तदास्ति सर्वे तव पाण्डवेषु ॥ निसर्गतस्ते तव वीर वान्ध्रवाः पुनश्च साम्ना समवापृहि प्रभो । त्वयि प्रसन्ने यदि भिन्नतां गते हितं कृतं स्याज्जगतस्त्वयाऽतुलम् ॥ स एवसुक्तः सुहृदा वचो हितं विचिन्त्य निःश्वस्य च दुर्मनाऽव्रवीत् यथा भवानाह सखे तथैवत न्ममापि विज्ञापयतो वचः शृणु ३० निहत्य दुःशासनमुक्तवान्वचः प्रसद्य शार्द्छवद्ष दुर्मतिः। वृकोद्रस्तद्भृदये मम स्थितं न तत्परोक्षं भवतः कृतः शमः॥३१ न चापि कर्ण प्रसहेद्रणेऽर्जुनो महागिरि मेरुमिवोग्रमारुतः। न चाश्वसिष्यन्ति पृथात्मजा मयि प्रसद्य वैरं बहुशों विचिन्त्य ॥ ३२ न चापि कर्णे गुरुपुत्रसंयुगा-दुपारमेत्यहींस वक्तमच्युत। श्रमेण युक्तो महताऽच फाल्गुन-स्तमेष कर्णः प्रसमं हनिष्यति ॥ ३३ तमेवसुक्त्वाऽप्यजुनीय चासकृ-

ा भगवाज यसराद्र १ चवासजः स्वाननुद्धास्ति सैनिकान् (स्वगुणैर्धनज्ञयों समाहिताभिद्रयताहितान्मम प्यति मे वचोऽखिलम् सवाणहस्ताः किंद्युः जोपमासत ३४ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि अश्वत्यामवाक्ये अग्रादीतितमोऽघ्यायः॥ ८८॥

निसर्गत इति सहजीमशतोषपादनम् साम्रा प्रीत्या । प्रसत्वे राज्यार्थदानेन हितं अर्जुनकोपश्रमनेनेति चतुर्थापकोऽपि विद्यतः ॥ २९ ॥ वयः दुर्योधनस्य इतस्य द्विरः पदा ताडविष्यामीरयेवेहसम्॥ ३९ ॥ यथाऽर्जुनः कर्णे न प्रसहे- त्तद्वि मबतः परोक्षं नेति पूर्वेणान्वयः ॥ ३२ ॥ इति श्रीमहामारते कर्णवर्वाणे नैलकण्ठीचे भारतभावदीपे अधा-द्योतितमोऽष्यायः॥ ८८॥

69 सञ्जय उवाच । तौ शह्वभेरीनिनदे सबुद्धे समीयतुः श्वेतहयौ नराप्यौ। वैकर्तनः स्तपुत्रोऽर्जुनश्च दुर्मन्त्रिते तव पुत्रस्य राजन्॥ ٤ यथा गजी हैमवती प्रभिन्नी प्रवृद्धद्नताविव वासितार्थे। तथा समाजग्मतुरुव्रवीयौ धनअयश्चाधिरथिश्च वीरौ॥ बलाहकेनेव महावलाहको यहच्छया वा गिरिणा यथा गिरिः। तथा धनुज्यातलनेभिानेःस्वनैः समीयतुस्ताविषुवर्षवर्षिणौ ॥ प्रवृद्धश्रङ्गद्वमवी रुदोपधी प्रवृद्धनानाविधानिर्झरीकसी। यथाऽचली वा चलितौ महाबली तथा महाखैरितरेतरं हतः॥ स सन्निपातस्तु तयोभेहानभू-त्सुरेशवैरोचनयोर्यथा पुरा। शरैविं जुजा कृतियन्तृवाहयोः सुदुःसहोऽन्यैः कदुशोणितोदकः॥५ प्रभूतपद्मोत्पलमत्स्यकच्छपी महान्हद्रौ पक्षिगणैरिवावृतौ। सुसन्निकृष्टावनिलोदतौ यथा तथा रथी ती ध्वजिनी समीयतः॥६ उभौ महेन्द्रस्य समानविक्रमा-बुभौ महेन्द्रप्रतिमौ महारथौ। महेन्द्रवज्रपतिमैश्च सायकै र्भहेन्द्रवृत्राविव संप्रजञ्जतः॥ सनागपत्त्यभ्वरथे शुभे बले विचित्रवर्माभरणास्वरायुधे चकम्पत्रविंस्मयनीय रूपे वियद्गताञ्चार्जनकर्णसंयुगे॥ 6 भुजाः सबस्राङ्गलयः समुचिछ्ताः

यद्जुनो मत्त इव द्विपो द्विपं समस्ययादाधिर्श्यं जिघांसया ॥९ उदकोशन्सोमकास्तत्र पार्थ पुरःसराञ्चार्जुन भिन्धि कर्णम्। छिन्ध्यस्य सूर्धानमलं चिरेण श्रद्धां च राज्या दृतराष्ट्रसुनोः॥ १० तथाऽस्माकं बहवस्तत्र योधाः कर्णं तथा याहि याहीत्यवीचन्। जहार्जुनं कर्ण शरैः सुतीक्ष्णैः पुनर्वनं घान्तु चिराय पार्थाः॥ ११ तथा कर्णः प्रथमं तत्र पार्थ महेषुभिर्देशभिः प्रत्यविध्यतः। तं चार्जुनः प्रत्यविद्यचिछताधैः कक्षान्तरे दशाभिः संप्रहस्य॥ १२ परस्परं तौ विशिखैः सुपुंखै-स्ततक्षतुः स्तपुत्रोऽर्जुनश्च । परस्परं तौ बिभिदुर्विमर्दे सुभीममभ्यापततुश्र हृष्टी ॥ १३ ततोऽर्जुनः प्रासुजदुग्रधन्वा भुजावुभौ गाण्डिवं चानुमृज्य। नाराचनाळीकवराहकणीन् क्षरांस्तथा साञ्जालिकार्धचन्द्रान्॥१४ ते सर्वतः समकीर्थन्त राजन पार्थेषवः कर्णस्थं विदान्तः। अवाङ्मुखाः पक्षिगणा दिनान्ते विशानित केतार्थमिवाशु वृक्षम् १५ यानर्जुनः सन्नुकुटीकटाक्षं कणीय राजन्नसृजिज्जतारिः। तान्हायकैर्प्रसते सुतपुत्रः क्षिप्तान् क्षिप्तान् पाण्डवस्याशु संघान् ततोऽस्त्रमाग्नेयममित्रसाधनं समोच कर्णाय महेन्द्रसुतुः। भूम्यन्तरिक्षे च दिशोऽकैमार्ग प्रावृत्त्य देहोऽस्य बसूच दीप्तः॥

योधाश्च सर्वे ज्वलिताम्बरा भूशं प्रदुद्भवस्तत्र विद्ग्धवस्ताः। शब्दक्ष घोरोऽतिबभव तत्र यथा वने वेणवनस्य दह्यतः॥ १८ तद्वीक्ष्य कर्णो ज्वलनास्त्रम्यतं स बारुणं तत्प्रशमार्थमाहवे। सम्रत्युजन स्तस्तः प्रतापवान् स तेन वहिं शमयांवभूव॥ १९ कलाहकी घुआ दिशस्तरस्वी चकार सर्वास्तिमिरेण संवृताः। ततो धरित्रीधरतल्यरोधसः समन्ततो वै परिवार्य वारिणा ॥२० तैशानिवेगात्म तथाविधोऽपि नीतः शमं वहिरतिप्रचण्डः। बलाहकैरेव दिगन्तराणि ह्याप्तानि सर्वाणि यथा नसञ्ज ॥ २१ तथा च सर्वास्तिमिरेण वै दिशो मेघेर्वता न प्रदश्येत किंचित्। अथापोवाह्याभ्रसंघान्समस्तान् वायव्यास्त्रेणापततः स कर्णात ॥ २२ ततोऽप्यस्रं दियतं देवराज्ञः प्रादशको वजमतिप्रभावम। गाण्डीवं ज्यां विशिषांश्चानमंत्र्य धनञ्जयः शत्रुभिरप्रधृष्यः॥ 23 ततः भ्रुरप्राञ्जलिकार्धचन्द्रा नालीकनाराचवराहकणीः। गाण्डीयतः प्रादुरासन्सुतीक्ष्णाः सहस्रशो वज्रसमानवेगाः॥ રષ્ટ ते कर्णमासाद्य महाप्रभावाः सुतेजना गार्घपत्राः सुवेगाः। गात्रेषु सर्वेषु हयेषु चापि शरासने युगचके ध्वजे च॥ निर्भिद्य तुर्णे विविद्यः सुतीक्ष्णा-स्ताइर्यत्रस्ता भमिमिबोरगास्ते। शराचिताङ्गो रुधिराद्वगात्रः कर्णस्तदा रोषविवृत्तनेत्रः 38 द्रहज्यमानाम्य समुद्रधोषं प्रादुश्चके भागेवास्त्रं महात्मा । महेन्द्रशस्त्राभिम्खान्विम्कां-श्चित्वा कर्णः पाण्डवस्येषसंघान् २७ तस्यास्त्रमस्त्रेण तिहत्य स्रो९थ जघान संख्ये रथनागपत्तीन्। अमृष्यमाणश्च महेन्द्रकर्मा महारणे भागवास्त्रप्रतापात ॥ 25 पञ्चालानां प्रवरांशापि योधान क्रोधाविष्टः स्तपुत्रस्तरस्वी । वाणैविंद्याधाहवे सप्रमुक्तैः शिलाशितै रुक्मपंखेः प्रसह्य तत्पञ्चालाः सोमकाश्चापि राजन कर्णनाजी पीड्यमानाः कारीधैः। कोधाविष्टा विव्यधुस्तं समन्ता-त्तीक्ष्णैर्बाणैः सुतपुत्रं समेताः ॥ तान सुतपुत्रो निजधान बाणैः पञ्चालानां रथनागाश्वसंघान। अभ्यद्यदाणगणैः प्रसन्न विद्ध्वा हर्षात्संगरे सुत्रुत्रः॥ ते भिन्नदेहा व्यसवी निपेतुः कर्णेषुभिर्भूमितले खनन्तः। ऋदेन सिहेन यथेभण्या महावने भीमबलेन तहत 32 पञ्चालानां प्रवरान्संनिहत्य प्रसंह्य योधानखिळानदीनः। ततः स राजन्विरराज कर्णो यधास्त्ररे भास्कर उग्रराईमः॥ कर्णस्य मत्वा त जयं त्वदीयाः परां मुदं सिंहनादांश्च चक्रः। सर्वे द्यमन्यन्त भृशाहती च कर्णेन कृष्णाचिति कौरवेन्द्र॥ 38 तत्तादशं ग्रेक्ष्य महारथस्य कर्णस्य वीर्ये च परेरसद्यम् । दश च कर्णेन धनअयस्य तथाऽऽजिमध्ये निहतं तदस्त्रम् ॥३५: ततस्त्वमधीं कोधसंदीतनेत्रो वातात्मजः पाणिना पाणिमाच्छेतः भीमोऽब्रवीदर्जनं सत्यसन्ध-ममर्षितो निःश्वसञ्जातमन्युः॥ कथं जुपापोऽयमपेतधर्मः स्तात्मजः समरेऽद्य प्रसद्य । पञ्चालानां योघमुख्याननेका-क्षिज्ञिवांस्तव जिल्लो समक्षम्॥३७ पूर्व देथेरजितं कालकेयैः साक्षात्स्थाणोर्बोहुसंस्पर्शमेत्य । कथं जुत्वां स्तपुत्रः किरीटि-म्रथेषुभिद्शिभिः प्रागविक्यत्॥ ३८ त्वया क्षिप्तांश्चाग्रसद्वाणसंघा-नाश्चर्यमेतत्प्रतिभाति मेऽच। कुष्णापरिक्षेत्रामनुस्मर त्वं यथाव्रवीत्षण्डतिलान् सम वाचः ३९ रुक्षाः सुतीक्ष्णाश्च हि पापबुद्धिः स्तात्मजोऽयं गतभीर्द्ररात्मा। संस्मृत्य सर्वे तदिहाद्य पापं जह्याश्च कर्ण युधि सन्यसाचिन॥४० कस्मादुपेक्षां कुरुषे किरीटि-स्रुपेक्षितुं नायभिहास कालः। ग्रया घृत्या सर्वभृतान्यजैषी-र्ग्रासंददत्खाण्डवे पावकाय॥ ४१ तया भृत्या स्तपुत्रं जहि त्व महं चैनं गदया पोथथिष्ये। अधात्रवीद्वासुदेचोऽपि पार्थ हड्डा रथेषुन्प्रतिहन्यमानान्॥ अभीमृद्त्सर्वपातेऽद्य कर्णी ह्यस्त्रेरस्त्रं किमिदं भो किरीटिन्। स वीर कि मुहासि नावघत्से नदन्त्येते कुरवः संप्रहृष्टाः ॥ 83 कर्ण पुरस्कृत्य विद्विहें सर्वे तवास्त्रमस्त्रीधिनिपात्यमानम्। यया घृत्या निहतं तामसास्रं युगे युगे राक्षसाञ्चापि घोराः॥ ४४ दंभोद्भवाश्वासुराश्चाहवेषु तया धृत्या जहि कर्ण त्वमद्य। अनेन चास्य क्षुरनेमिनाच संछिन्धि मूर्धानमरेः प्रसद्य॥ ४५ मया विस्रष्टेन सुदर्शनेन वज्रेण शको नसुचेरिवारेः। किरातक्षी भगवान्सुधृत्या त्वया महातमा परितोषितोऽभृत्॥ तां त्वं पुनर्वीर घृति गृहीत्वा सहानुबन्धं जहि स्तपुत्रम्।

ततो महीं सागरमेखलां त्वं सपत्तनां ग्रामवतीं समृद्धाम् ॥ ४७ प्रयच्छ राज्ञे निहतारिसहां यदाश्च पार्थातुलमाप्नहि त्वम्। स प्यमकोऽतिबलो महात्मा चकार बुद्धि हि वधाय सीतः॥ ४८ स चोदितों भीमजनाईनाभ्यां स्भृत्वा तथांऽऽत्मानमवेश्य सर्वेस् । इहात्मनश्चागमने विदित्वा प्रयोजनं केशवमित्युवाच॥ ब्रादुष्करोस्येष महास्त्रसुद्रं शिवाय लोकस्य वधाय सौतेः। तन्मेऽनुजानात् भवान्सुराश्च ब्रह्मा भवी वेद्धिदश्च सर्वे ॥ इत्युच्य देवं स तु सब्यसाची नमस्कृत्वा ब्रह्मणे सोऽभितात्मा । तदुत्तमं ब्राह्ममसद्यमस्रं प्रादुश्रके मनसा यद्विधेयम्॥ तद्स्य हत्वा विरराज कर्णों मुक्त्वा शरान्मेघ इवाम्बुधाराः। समीक्ष्य कर्णेन किरीटिनस्त तथाऽऽजिमध्ये निहतं तदस्त्रम् ॥५२ ततोऽमधीं बलवान् क्रोधदीप्तो भीमोऽब्रवीदर्जुनं सत्यसन्धम्। ननु त्वाहुवैदितारं महास्त्रं ब्राह्मं विधेयं परमं जनास्तत्॥ ५३ तस्मादन्यद्योजय सव्यसाचि-क्षिति स्मोक्तो योऽजयत्सव्यसाची। ततो दिशः प्रदिशश्चापि सर्वाः समावणोत्सायकैर्भूरितेजाः॥ गाण्डीवमुक्तैभुँजगैरियोधै-दिवाकरांशुप्रतिमैज्बेलद्धिः। सृष्टास्तु बाणा भरतर्षभेण शतं शतानीव सुवर्णपुंखाः॥ प्राच्छादयन्कर्णरथं क्षणेन युगान्तवहृथर्ककरप्रकाद्याः । ततस्य शूलानि परश्वधानि

चक्राणि नाराचशतानि चैव॥ ५६

निश्चकसर्घौरतराणि योधा-स्ततो हाहन्यन्त समन्ततोऽपि। छिन्नं शिरः कस्यचिदाजिमध्ये पपात योधस्य परस्य कायात ॥ ५७ भयेन सोऽप्याद्य पपात भूमा-बन्यः प्रनष्टः पतितं विलोक्य । अन्यस्य सासिनिंपपात कत्तो योधस्य बाहुः करिहस्ततुल्यः॥ ५८ अन्यस्य सद्यः सह वर्मणा च ध्ररप्रकृतः पतितो धरण्याम्। एवं समस्तानपि योधमुख्या-न्विध्वंसयामास किरीटमाली ॥५९ शरैः शरीरान्तकरैः सघोरै-दौर्योधनं सैन्यमशेषमेव। वैकर्तनेनापि तथाऽऽजिमध्ये सहस्रशो बाणगणा विसृष्टाः॥ ६० ते घोषिणः पाण्डवमभ्यपेयः पर्जन्यमुक्ता इव वारिधाराः। ततः स कृष्णं च किरीटिनं च वकोवरं चाप्रतिमप्रभावः॥ ६१ त्रिभिखिभिभीमवलो निहत्य ननाद घोरं महता खरेण। स कर्णबाणाभिहतः किरीटी भीमं तथा प्रेक्ष्य जनार्दनं च ॥ असुष्यमाणः पुनरेव पार्थः शरान्दशाष्टी च समुद्रवर्ह। स केतुमेकेन शरेण विद्ध्वा शल्यं चतुर्भिस्त्रिभिरेव कर्णम् ॥ ६३ ततः स मुक्तैर्दशभिज्ञंघान सभापति काञ्चनवर्मनदम्। स राजपुत्रो विशिरा विवाहु-र्थिवाजिसतो विधन्धिकेतः॥ इतो रथाग्रादपतत्स रुग्णः परभ्वधैः शास्त्र इवावकुत्तः। पुनश्च कर्णे त्रिभिरष्टभिश्च द्वाभ्यां चतुर्भिदेशभिश्च विद्ध्वा ॥६५ चतुःशतान् द्विरदान्सायुधान्वै हत्वा रथानष्ट्राताञ्जवान। सहस्रशोऽश्वांश्च पुनः स सादी-नष्टी सहस्राणि च पत्तिवीरान् ॥६६

कर्ण ससूतं सरथं सकेतु-मदश्यमञ्जोगतिभिः प्रचक्रे। अथाकोशन् करवो वध्यमाना धनअयेनाधिराध समन्तात॥ ६७ मुञ्जाभिविध्यार्जुनमाशु कर्ण वाणैः पुरा हन्ति कुरून्समग्रान्। स चोदितः सर्वयत्नेन कर्णी मुमोच बाणानसुबहुनभीश्णम्॥ ६८ ते पाण्डपञ्चालगणान्निजन र्मर्माच्छदः शोजितपांसदिग्धाः। ताव्समी सर्वधनुर्धराणां महाबली सर्वसपत्नसाही॥ निजञ्जतुआहितसैन्यमुब्र-मन्योन्यमप्यस्रविदी महास्त्रैः। अथोपयातस्त्वरितो दिदश्च-मॅन्त्रीपधीभिनिक्जो विशस्यः॥७० कृत्तः सहद्भिर्भिषजां वरिष्टै-र्थुधिधिरस्तत्र सुवर्णवर्मा । तथोपयातं युधि धर्मराजं दश्च मुदा सर्वभूतान्यनन्द्र्॥ राहोविंगुकं विमलं समग्रं चन्द्रं यथैवाभ्युद्धितं तथैव। दृष्टा तु सुख्यावथ युध्यमानी दिदक्षवः शरवरावरिद्रौ ॥ 93 कर्णे च पार्थे च विलोकयन्तः खस्था महीस्थाश्च जनावतस्थः। स कार्मुकज्यातलसंनिपातः सुम्कबाणस्तुम्छो वभूव ॥ ७३ घतोस्तथाऽन्योन्यमिष्यवेकै-र्धनजयस्याधिरथेश्च तत्र। ततो धनुज्या सहसाऽतिक्रष्टा सुधोषमञ्ज्ञिद्यत पाण्डवस्य।। ७४ तस्मिन् भ्रणे पाण्डवं स्तपुत्रः समाचिनोत खद्रकाणां शतेन। निर्मक्त सर्पप्रतिभैरमी क्षणं तैलप्रधीतैः खगपत्रवाजैः॥ 194 षष्ट्या बिभेदाशु च वासुदेव-मनन्तरं फाल्युनमप्रभिश्च । पूषात्मजो मर्मसु निर्विभेद महत्सुतं चायुत्रशः शराध्यैः॥

कृष्णं च पार्थं च तथा ध्वजं च पार्थावजान्सोमकान्पातयंश्च । प्राच्छादयंस्ते विशिष्धैः प्रवत्कै-जीमृतसंघा नभसीच सुर्यम् ॥ आगच्छतस्तान्विशिखैरनेकै-द्यष्ट्रभयत्स्तपुत्रः कृतासाः। तैरस्तमस्त्रं चिनिहत्य सर्वे ज्ञघान तेषां रथवाजिनागान ॥ ७८ तथात सैन्यप्रवरांश्चराज-स्रभ्यदेयन्मार्गणैः स्तपुत्रः। ते भिन्नदेहा व्यसवो निपेतः कर्णेष्यभिभीमितले खनन्तः ॥ ७९ सिहेन कुद्धेन यथाश्वयूथ्या महाबेला भीमबलेन तहत्। पनश्च पाञ्चाळवरास्तथाऽन्ये तदन्तरे कर्णधनक्षयाभ्याम्॥ ८० प्रस्कन्दन्ती बलिना साध्रमकैः कर्णेन बाणैर्निहताः प्रसद्य। जयं मत्वा विप्रलं वै त्वदीया-स्तळान्निजच्छः सिंहनादांश्च नेदुः८१ सर्वे ह्यमन्यन्त वशे कृती ती कर्णेन कृष्णाविति ते विमर्दे। ततो धनज्यामवनास्य शीवं हारानस्तानाधिरथेविधस्य ॥ ससंरब्धः कर्णशरक्षताङ्गो रणे पार्थः कीरवान प्रत्यग्रहात । ज्यां चानम्ज्याभ्यहनत्तळत्रे वाणान्धकारं सहसा च चके॥ ८३ कर्ण च शस्यं च करूंश्च सर्वान वाणैरविध्यत्प्रसमं किरीटी। न पक्षिणो बम्रग्ररन्तरिक्षे तदा महास्त्रेण कृतेऽन्धकारे॥ वायुर्वियत्स्थैरीरितो भूतसहै-स्वाह दिव्यः सुरिमस्तदानीम्। शस्यं च पार्थों दशभिः प्रवत्कै-र्भशं तज्ञे प्रहसन्नविध्यत्॥ ततः कर्णे द्वादशभिः सुमुक्ती-विवध्वा प्रनः सप्तमिरभ्यविद्यत्।

स पार्थबाणासनवेगसकै-र्ददाहतः पश्चिमिक्यवेगैः॥ विभिन्नगात्रः क्षतजोक्षिताङः कर्णों बभौ रुद्र इवाततेषुः। प्रश्नीडमानोऽथ इमशानमध्ये रौद्रे सहतें रुधिराईगात्रः॥ 212 ततस्त्रिभिस्तं जिंदशाधिपीपमं शरैबिंभेदाधिरथिर्घनञ्जयम्। शरांश्च पञ्च ज्वलितानिवोरगान प्रवेशयामास जिल्लांसयाऽच्यतम ॥ ते वर्म भित्वा प्रवीत्तमस्य सुवर्णचित्रा न्यपतन्सुमुक्ताः। वेगेन गामाविविद्याः सुवेगाः स्नात्वा च कर्णाद्विसुखाः प्रतीयुः ॥ तान पञ्च महिदेशभिः समक्तै-स्त्रिधा त्रिधैकैकमधोचकर्त। धनञ्जयास्त्रीन्यंपतन् प्रथिव्यां महाहयस्तक्षकपुत्रपक्षाः॥ 20 ततः प्रजज्वाळ किरीदमाळी कोधेन कक्षं प्रदहिष्णवाग्निः। तथा विजुक्षाङ्गमवेश्य क्रुष्णं सर्वेषाभिः कर्णभूजप्रसृष्टेः। 9.8 स कर्णमाकर्णविक्रष्टस्रहेः शरैः शरीरान्तकरैण्वंलिद्धः। मर्मस्वविध्यत्स चचाल उःखा-द्दैवादवातिष्ठत धैर्यबुद्धिः॥ 92 ततः शरीधैः मदिशो दिशश्च रवेः प्रभा कर्णस्थश्च राजन । अहश्यमासीत्कुपिते धनक्षये तुषारनीहारवृतं यथा नभः॥ स चक्ररक्षानथ पादरक्षान् पुरःसरान् पृष्टगोपांश्च सर्वान् । दुर्योधनेनाज्ञमतानरिघ्नः समुद्यतान्सरथान्सारभृतान्॥ ९४ द्विसाहस्रान्समरे सव्यसाची कुरुप्रवीरानुषभः कुरूणाम्। क्षणेन सर्वान्सरधाश्वस्रता-क्षिनाय राजन् क्षयमेकवीरः॥ ९५

स्त्रालेखनेन पातालगङ्गाबास्त्रलं प्राप्य तदमिषातेन पराष्ट्रता इखर्थः ॥ ८९ ॥ तक्ष्वसुत्रपक्षा इति ते सर्वबाणाः अध्य-सेनप्रयुक्ताः ॥ ९० ॥ ततोऽपळायन्त विद्युय कर्णं तवात्मजाः कुरवो येऽवशिष्टाः । हतानपाकीर्यं शरक्षतांश्च ळाळथ्यमानांस्तनयान् पितृंश्च॥ ९६ स सर्वतः प्रेक्ष्य दिशो विश्तत्या भयावदीर्णैः छुत्तभिर्विहीनः । न विष्यये भारत तत्र कर्णः प्रहष्ट एवार्जुनमभ्यधावत्॥ ९।

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णार्जुनद्वैरथे ऊननवतितमोऽध्यायः॥ ८९॥

90

सक्षय उवाच ततः प्रयाताः शरपातमात्र-मचस्थिताः क्ररवो भिन्नसेनाः। विद्यत्प्रकाशं दहशः समन्ता-उन्जयास्त्रं समदीर्थमाणम् ॥ तदर्जनास्त्रं ग्रसति स्म कर्णों वियद्भतं घोरतरैः शरैस्तत्। ऋदेन पार्थेन स्वशामिख्छं वधाय कर्णस्य महाविमर्दे ॥ उदीर्यमाणं स्म क्रुक्ट्वहन्तं सुवर्णपुङ्कीविंशिक्षेममर्द । कर्णस्त्वमोधेष्वसनं दहज्यं विस्फारियत्वा विसुजञ्छरीधान् ३ रामाद्रपाचेन महामहिस्रा ह्याथर्वणेनारिविनाशनेन। तदर्जनास्त्रं व्यथमहरुग्तं कर्णस्त वाणैनिशितैर्महात्मा॥ ततो विमर्दः सुमहान् बभूव तत्रार्जनस्याधिरथेश्च राजन्। अन्योन्यमासाद्यतोः पृषत्कै-र्विषाणघातैद्विपयोरिवोग्रैः॥ तत्राख्यसंघातसमावृतं तदा वभूव राजंस्तुमुळं स्म सर्वतः। तत्कर्णपार्थी दारवृष्टिसंधै-र्निरन्तरं चकतुरम्बरं तदा॥ ततो जालं बाणमयं महान्तं सर्वेऽद्राक्षः करवः सोमकाश्च ।

नान्यं च भतं दहश्चरतदा ते बाणान्धकारे तुमुळेऽथ किंचित्॥ ७ तौ सन्द्रधानावनिशं च राजन् समस्यन्तौ चापि शराननेकान । संदर्शयेतां युधि मार्गान्विचित्रान् धनुर्धरी तौ विविधैः कृतास्त्रैः॥ ८ तयोरेवं यज्यतोराजिमध्ये स्तात्मजोऽभवधिकः कदाचित्। पार्थः कदाचित्त्वधिकः किरीटी वीर्याखमायाबळपौरुषेण॥ हट्टा तयोस्तं युधि संप्रहारं परस्परस्यान्तरमीक्षमाणयोः। घोरं तयोर्दुविषहं रणेऽन्यै-योंधाः सर्वे विस्मयमभ्यगच्छन् १० ततो भृतान्यन्तरिक्षस्थितानि ती कर्णपार्थी प्रशशसनीरेन्द्र। भोः कर्णं साध्वर्जुन साधु चेति वियत्स वाणी श्रूयते सर्वतोऽपि ११ तस्मिन्विमर्दे रथवाजिनागै-स्तदाभिघातैर्दे छिते हि भूतले। ततस्त पातालतले शयानी नागोऽश्वसेनः कृतवैरोऽजुनेन ॥ १२ राजंस्तदा खाण्डवदाहमुक्ती विवेश कोपादसभातले यः। अधोत्पपातोध्र्वगतिर्जवेन संदृश्य कर्णार्जनयोविमदेम ॥

िकर्णपर्वे १

अयं हि कालोऽस्य दरात्मनो वै पार्थस्य वैरप्रतियातनाय। सञ्चिन्स तणं प्रविवेश चैव कर्णस्य राजक्शररूपधारी ॥ १४ ततोऽससंघातसमाकलं तदा वसव जन्यं विततांशजालम्। तत्कर्णेपाथौँ शरसहवाष्ट्रिभि-१५ निरन्तरं चकतरम्बरं तदा॥ तहाणजालैकमयं महान्तं सर्वेऽत्रसन्करवः सोमकाश्च। नान्यत्किश्चिद्दरग्रः संपत्रहै वाणान्धकारे तुम्रलेऽतिमात्रम् ॥ १६ ततस्तौ प्रस्वध्यात्रौ सर्वलोक्धनर्थरौ। त्यक्तप्राणी रणे वीरी यद्धभ्रमसुपागती। समस्क्षेपैवीक्षमाणी सिक्ती चन्दनवारिणा॥ सवालक्ष्यजनैदिं व्यैदिविस्थैरप्सरोगणैः। शकसूर्यकराञ्जाभ्यां प्रमार्जितम्खाव्मौ १८ कर्णोंऽथ पार्थं न विशेषयद्यदा भवां च पार्थेन शराभितसः। नतस्त वीरः शरविश्वताङ्गो दधे मनो होकदायस्य तस्य ॥ ततो रिप्रमं समधत कर्णः ससञ्जितं सर्पमखं ज्वलन्तम् । रीदं शरं समतम्प्रधीतं पार्थार्थमत्यर्थचिराभिग्रसम् ॥ सदार्चितं चन्दनचूर्णशायितं सवर्णतणीरदायं महाचिषम्। आकर्णपूर्ण च विकष्य कर्णः पार्थीन्युकः संदर्धे चोत्तमौजाः ॥२१ प्रदीतमैरावतवंशसंभवं शिरो जिही वर्षे थि सत्यसाचिनः । ततः प्रजज्वाल दिशो नभश्र उल्काश्च घोराः शतशः प्रेतः॥ २२ तासमस्त नागे धन्निष प्रयक्ते हाहाकृता लोकपालाः सदाकाः। न चापि तं बब्धे स्तपुत्री बाणे प्रविष्टं योगवलेन नागम्॥ २३

दशशतनयनोऽहिं दश्य बाणे प्रविष्टं निहत इति सुतो मे स्नस्तगात्रो बभ्य जलजकसमयोनिः श्रेष्टमाचो जितात्मा जिंदशपतिमवोचन्मा स्यथिष्ठा जये श्रीः नतोऽप्रचीनमद्रराजो महात्मा दृष्टा कर्ण प्रहितेषं तस्त्रम्। न कर्णश्रीवाभिष्रेष छप्स्यते समीक्य सन्धत्स्व दारं दिरोधम्॥२५ अथाव्रवीत्क्रोधसंरक्तनेत्रो महाधिपं सत्युत्रस्तरस्त्री । न संघत्ते द्विः दारं शल्य कणीं न माद्या जिल्लयदा भवन्ति ॥ २६ इतीदमकत्वा विससर्ज तं शरं प्रयत्नतो वर्षगणाभिप्रजितम। हतोऽसि वै फालान इत्यधिक्षिप-व्रवाच चोचैगिरमूर्जितां वृषः ॥ २७ स सायकः कर्णभजनस्रो हुताशनार्कप्रतिमः सघोरः। ग्रणच्युतः कर्णधनःप्रमक्ती वियद्भतः प्राज्वलदन्तरिक्षे ॥ तं प्रेक्ष्य दीतं ग्रधि माधवस्त त्वरान्वितं सत्वरथैव लीलया। पदा विनिष्पिष्य रथोत्तमं स प्रावेशयत्प्रथिवीं किश्चिदेव ॥ क्षिति गता जान्मिस्तेऽथ वाहा हेमच्छनाश्चन्द्रमरीचिवर्णाः। ततोऽन्तरिक्षे सुमहान्निनादः संपूजनार्थं मधुसुदनस्य॥ हित्याश्च वाचः सहसा वभुवः दिंह्यानि प्रव्याण्यथ सिंहनादाः। तस्मिस्तथा वै धरणी निमन्ने 38 रथे प्रयत्नान्मधुसुदनस्य ॥ ततः शरः सोऽभ्यहनत् किरीटं तस्येन्द्रदत्तं सुदृढं च घीमतः। अधार्जुनस्योत्तमगात्रभूषणं धरावियद्धोसिळिळेषु विश्वतम्॥३२

बाणजळिकामंत्र रहेति चेषः ॥ १६ ॥ अधिति । सूर्वः सकावात् व्यालावस्य सर्गव्योत्तमजञ्जव मन्दुव्य तैः प्रयुक्ति कृतिकोत्तसमाजन्युत्तमहत्त्वमञ्जन्यनं जजहारिति इत्योः संवयः ॥ ३२ ॥ दयालाम्बसर्गोत्तमयत्नमन्यभिः शरेण मूर्धः प्रजहार स्तजः। दिवाकरेन्द्रज्वलनप्रभत्विष सुवर्णसुक्तामणिवज्रभृषितम् ॥ पुरंदरार्थं तपसा प्रयत्नतः स्वयं कृतं यद्विभना स्वयंभवा । महाहै रूपं द्विपतां भयंकरं विभर्तुरत्यर्थसुखं सुगन्धिनम् ॥ जिघांसते देवरिपृन्सरेश्वरः स्वयं ददौ यत्समनः किरीटिने। हराम्बुपाखण्डलवित्तगोमुभिः पिनाकपाशाशनिसायकोत्तमैः॥३५ सरोत्तमेरप्यविषद्यमर्दितं प्रसद्य नागेन जहार यद्वषः। स दुष्टभावो वितथप्रतिकः किरीटमत्यद्भतमर्जुनस्य ॥ नागो महाई तपनीयचित्रं पार्थोत्तमाङ्गात्प्रहरत्तरस्वी। तद्येमजालावततं सुघोषं जाज्वस्यमानं निपपात भूमौ ॥ ३७ तदुत्तमेषून्मथितं विषाग्निना प्रदीप्तमर्चिष्मदथो क्षितौ प्रियम् । पपात पार्थस्य किरीटमुत्तमं विचाकरोऽस्ताविच रक्तमण्डलः ३८

स वे किरोटं बहुरत्तम्पितं जहार नागोऽर्जुनयुक्तो बळात ।
गिरेः सुजाताङ्गर्युप्तितहुमं महिर्म वर्षा । १९
महिर्म वर्षः सिळाटं च वायुक्ता अस्ति । सिळाटं च वायुक्ता अस्ति यो । १९
महिर्म वर्षः सिळाटं च वायुक्ता अस्ति दाश्ते प्रवनेषु वे तदा अक्ताऽरयवस्यन्थ्यिताञ्च चस्बलुः विना किरीटं क्रुग्रुमे स पार्थः स्थामो युक्ता नीळ इंगोब्यग्रुहः। तताः समुद्धस्य वितेन वाससा सम्प्रकानव्ययितस्तदाऽर्जुनः। विमासितः युर्थमरीविना दर्षः

शिरोगतेनोदयपर्वतो यथा ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ गोपुत्रसंप्रेपिता गोपुत्रसंप्रेपिता गोपुत्रसंप्रेपिता गोपुत्रसंप्रेपिता सह्यक्तगोऽसुप्रमय चहुन गोगतक जहार सुकुदं गोपुरि मै गोकर्णासनमर्दनका न यथा-

वशाप्य मृत्योर्वशम्

गोंदर्णा मुक्रटं जहारेत्यन्वयः। अर्जुनस्य मुक्रटहरणमपि महत् कर्मेति सूचयन्मुकुटं विशिनष्टि-गवि चछुषि कर्णा यस्याः सा गोंकर्णा चञ्चःश्रवाः सपिणी, अर्जुनेन खाण्डवे निहता सती इह निमित्तभुता तस्य मुक्टमेव जहार हतवती न तु । शेरः। क्यं हताया हनननिभित्तत्वमत आह—युमुखीकृतेन इषुणा गोपुत्रसंप्रेषिता संधिरविवक्षितत्वाच भवति। शोभनं पुत्रजीवनकरं मुखं यस्याः सा सुमुखी। सा हि पुत्रं निगीये दह्यमानात् खाण्डवादुत्पतन्ती शिरोदेशे अर्जुनेन छिन्ना सती स्वयं मृता पुत्रं च रक्षितवतीस्यादिपर्वण्यवाख्यायते । कृतेन स्वयं निर्मितेन पुत्रेण त्रातेन इषुणा इषुमावंगतेन । 'आत्मा वै पुत्रनामासि' इतिश्वेतिरुवाकारपुत्ररूपेण संपद्मा सती गोमतो रार्नमतोऽर्कस्य पुत्रेण कर्णेन प्रेषिता । इषुणे-तीत्यं भावे ततीया । गोपुत्रेति मतुब्लोप आर्थः। किं कृत्वा मुकुटं जहारेत्यत आह—छुव्यक्तगोऽसुप्रमं गोगतकं रहा । धुरुयक्ताः अतिशयेनाविर्भृताः गावो रदमयस्तेज इति यावत । सध्यक्तैगोंभिरसभिश्व प्रकर्षेण भासमानं निराति- शयतेजीबलमर्जनम् । गोगतकं गोशब्देन हयरइमीनां प्रदेशो ळक्ष्यते । तत्र गतं विद्यमानं कं शिरो यस्य तम् । अर्जुनस्य ग्रीवादेशे कर्णेन लक्षीकृतं विज्ञाय भगवता स्वभारेण **अश्वेष** जानुभ्यामवनी गमितेषु रहिमभिः समसूत्रदेशे अर्जुनस्य शिरो दृष्टाऽपि वेगातिशयात्स्वयं नीचीभवित्रमशक्ता सती तदेशस्यं मुकुटं जहारेत्यर्थः । गोशब्दात्मजभूषणं सुविहित-मिति । गीः प्रविशी तया शब्यते गोशब्दा अदिति:। ' इये वा अदितिः' इति पृथिव्या अदितिनिदेशात्। तस्या आस्म-जस्येन्द्रस्य भूषणं सुविहितं वैधसेति शेषः । तथा चात्रै -बोक्तम । 'प्रश्वरार्धे तपसा प्रयत्नतः स्वयं कृतं यद्विधिना स्वयंभुवा'इति। कीट्यं मुकुटम् । वै निश्चितं प्रसिद्धं वा । गोबाञ्चगोपरि गोभिः रशिमभिः बन्धते रशिममानिति कथ्यत इति सूर्यः तस्येव सुवनगर्भव्यापिनो गावः किरणा-स्तैर्भुवनं प्रथितुं बीलमस्य तत्तथा । सूर्यसमप्रमामित्यर्थः 🖡 नत चेतनाविष्टिती वाणः पुनरेत्यार्जुनं इती न हतवानित्यत आह--गोकर्णासनमर्दनश्च न ययाव स सायकः कर्णभुजनस्रो हताशनार्कप्रतिमो महाईः। महोरगः कतवैरोऽर्जनेन किरीदमाहत्य ततो व्यतीयात ॥ ४३ तं चापि दम्ध्वा तपनीयचित्रं किरीयमाकुष्य तदर्जुनस्य। इयेष गन्तुं पुनरेव तुणं दृष्ट्य कर्णेन ततोऽब्रवीत्तम्॥ मक्तस्त्वयाऽहं त्वसमीक्ष्य कर्ण शिरो हतं यस मयाऽर्जनस्य। समीक्ष्य मां मुञ्ज रणे स्वमाद्य हस्ताऽस्मि शत्रुं तव चारमनश्च ॥४५ स प्रवासतो युधि सुतपुत्र-स्तमञ्जवीरको भवानुग्ररूपः। नागोऽत्रवीविदि कतागसं मां पार्थेन मातुर्वधजातवैरम्॥ यदि खयं वज्रघरोऽस्य गोप्ता तथाऽपि याता पितराजवेदमाने । कर्ण जवान्त्र । न नाग कर्णोंऽध रणे परस्य बळं समास्थाय जयं बुभूषेत्॥ न संदध्यां द्विः शरं चैच नाग यद्यज्ञीनानां शतमेव हत्याम । तमाह कर्णः पनरेव नागं तदाऽऽजिमध्ये रविस्तुसत्तमः ॥४८ ह्यालास्त्रसगौत्तमयत्त्रमन्यभि-र्हन्तास्मि पार्थं सस्तकी वज त्वम् । इत्येवसुक्ती सुधि नागराजः कर्णेन रोषादसहंस्तस्य वाक्यम्॥४९ खयं प्रायात्पार्थवधाय राजन कृत्वा खरूपं विजिघांसुरुग्रः। ततः क्रष्णः पार्थमुवाच संख्ये महोरगं कृतवैरे जहि स्वम् ॥

स एवमको मधसदनेन गाण्डीवधन्वा रिप्रवीर्यसाहः। उवाच को होष ममाद्य नागः स्वयं य आयाद्रस्डस्य वक्त्रम् ॥ ५१ कृष्ण उवाच । योऽसी त्वया खाण्डवे चित्रभातुं सन्तर्पयाणेन धनुर्धरेण। वियद्गतो जननीग्रप्तदेहो मत्वेकरूपं निष्ठताऽस्य माता॥ ५२ स एव तद्वेरमनुस्मरन्वे त्वां प्रार्थयत्यात्मवधाय नुनम्। नमश्यतां प्रज्वलितामियोटकां पञ्चैनमायान्तममित्रसाह ॥ सञ्जय उवाच । ततः स जिच्छः परिवृत्य रोषा-चिच्छेद पडमिनिशितैः स्वारैः। नागं वियक्तिर्यशिवोस्पतन्तं स च्छिन्नगात्रो निपपात भूमी॥ ५४: गते च तस्मिन् भुजगे किरीटिना ख्यं विभः पार्थिवभूतलाद्य । समञ्जहाराद्य प्रनः पतन्तं रथं मुजाम्यां पुरुषोत्तमस्ततः॥ ५५ तस्मिन्महर्ते दशाभिः प्रपत्भैः ाहालाहातैर्बाहीणबर्हवाजितैः **।** विद्याध कर्णः पुरुषप्रवीरो घनअयं तिर्यगवेक्षमाणः॥ ततोऽर्जुनो द्वादशभिः सुमुक्तै-र्वराहकर्णेनिशितैः समर्प्य । नाराचमाशीविषत्रव्यवेग-माकर्णपूर्णायतमुत्ससर्ज ॥ स चित्रवर्मेष्ट्रचरो विदार्य प्राणान्निरस्यन्निव साधु सुक्तः। कर्णस्य पीत्वा रुधिरं विवेश वसस्थरां शोणितदिग्धवाजः॥ ५८

प्राप्य सरवोर्बेशमित । गोकर्ण सर्व वुनस्कुनं इन्तुं इच्छन्तं असनेन बाणक्षेपेण मर्दशति थः स तथाभूतोऽ-र्जुनश्च तमेव सर्वमनवाध्य स्टायोर्बेशं न यथौ। सर्वस्य पुनरागमनं वधश्वात्रैव कीरवेति।

् भौनीदित्ये बळीवर्दे ऋतुभेदविभेद्रयोः । अज्ञो तु स्यादिश्चि भारत्यां भूमौ च सुरभावपि । गृक्कियोः स्वर्गवज्ञांषुरिवेसदाबाणकोन्छ' इति कारिदाः ४२' कर्णेन वाक्यं उक्तः संस्तद्वाक्यमसद्दम् असद्दमानः स्वयं प्रायादिस्तत्त्रियान्वयः ॥ ४५ ॥ महोक्कामिति गाठे हक्-त्याबाद्द्य बोज्यम् ॥ ५६ ॥ गते गमिते विश्वः समर्थः ॥ ५५ ॥ विद्यां व्यां एव बाजाः यक्षाः संजातः येखां तैनेशिजक्वांवावेतेः ॥ ५६ ॥

ततो वयो बाणनिपातकोपितो महोरगो दण्डविघडितो यथा। तदाशकारी व्यक्तच्छरोत्तमान महाविषः सर्पे इवोत्तमं विषम्॥५९ जनार्दनं द्वारशिकः पराभिन-क्रवैभवत्या च शरैस्तथाऽर्जनम्। शरेण घोरेण पनश्च पाण्डचं विवार्थ कर्णो व्यनदज्जहास च ॥६० तमस्य हर्षे मस्ये न पाण्डवो बिभेट ममीणि ततोऽस्य ममीवित । परःशतैः पत्रिभिरिन्द्रविकम-स्तथा यथेन्द्रो बलमोजसा रणे॥ ६१ ननः द्वाराणां नवति नवादर्भनः ससर्ज कर्णेऽन्तकदण्डसंनिभाम्। तैः पश्चिमिविंदातनः स विद्यशे तथा यथा वजाविदारितोऽचळः ॥६२ मणिप्रवेकोन्नमवजहारके-रलंकतं चास्य वराङ्गभषणम् । प्रविद्धमुद्धी निषपात पत्रिभि-र्धनअयेनोत्तमकण्डलेऽपि च ॥ ६३ महाधनं शिविपवरैः प्रयत्नतः कतं यदस्योत्तमवर्भं भास्वरम्। सुदीर्घकालेन ततोऽस्य पाण्डवः क्षणेन बाणैबेहुधा स्यशातयत्॥ ६४ स तं विवर्माणमधोत्तमेष्रभिः शितेश्रवभिः कपितः पराभिनत । स्म विद्यर्थेऽत्यर्थमरिप्रनाहिनो यथाऽऽतरः पित्तकफानिळउवरैः॥ महाधनमंग्डलनिःसतैः शितैः क्रियाप्रयस्त्रप्रितैर्वलेन च। ततक्ष कर्ण बहाभिः शरोत्तमै-विभेव मर्मखपि चार्जनस्वरन ॥ ६६ दढाहतः पत्रिमिस्यवेगैः पार्थेन कर्णो विविधैः शिलाग्रैः। बभौ गिरिगैरिकधातरकः क्षरन्त्रपातैरिव रक्तमंभः॥ ततोऽर्जनः कर्णमवकगैर्नवैः सुवर्णपुंखैः सुदृढैरयस्मयैः।

यमाग्रिदण्डप्रतिमैः स्तनास्तरे पराभिनत्कीञ्चमिवाद्विमग्निजः॥६८ ततः शराबापमपास्य सतजो धनुश्च तच्छकशरासनोपमम्। ततो रथसः स ममोह च स्वलन प्रशीर्णसृष्टिः सभूशाहतः प्रभो ॥ ६९ न चार्जनस्तं ध्यसने तदेषिया-चिह्नन्तमार्थः प्रचवते स्थितः। ततस्तमिन्द्रावरजः ससंभ्रमा-द्रवाच कि पाण्डव हे प्रमाद्यसे ॥७० नैवाहितानां सततं विपश्चितः क्षणं प्रतीक्षनत्यपि दुर्वेलीयसाम्। विशेषतोऽरीन्ध्यसनेषु पण्डितो निहत्य धर्मे च यशक्ष विन्दते॥ ११ तदेकवीर तब चाहितं सदा त्वरस्व कर्णे सहसाऽभिमर्दितुम्। परा समर्थः सम्पेति सतजो भिन्धि त्वमेनं नमुचि यथा हरिः॥ ततस्तदेवेत्याभिष्णय सावरं जनार्दनं कर्णमविष्यदर्जनः। शरोत्तमैः सर्वक्रस्तमस्त्वरं-स्तथा यथा शम्बरहा पुरा बलिम् ॥ साध्वं त कर्ण सर्थं किरीटी समाचिनोद्धारत वत्सदन्तैः। प्रच्छादयामास दिशश्च बाणैः सर्वप्रयतात्तपनीयपुंखैः॥ स वत्सदन्तैः पृथुपीनवक्षाः समाचितः सोऽधिरथिर्विभाति। सपुष्पिताशोकपळाशशास्मळि-र्यथाऽचलक्षन्दनकाननायतः॥ ७५ इरि: इरिर बहुभि: समर्पित-विभाति कर्णः समरे विशापते। महीरुहैराचितसानुकन्दरोहन्त यथा गिरीन्द्रः स्फ्रटकर्णिकारवान्॥ स बाणसहान बहुधा ज्यवासजन विभाति कर्णः शरजालरहिमवान्। स लोहितो रक्तगभस्तिमण्डलो विवाकरोऽस्ताभिमखो यथा तथा॥ बाह्यन्तरादाधिरथेविमकान् बाणान्महाहीनिय दीप्यमानान्। **इयध्वंसयसर्जनवाह्यस्ताः** शराः समासाय दिशः शितायाः॥ ततः स कर्णः समवाप्य धैर्य बाणान्विमुञ्चन् कुपिताहिकरुपान्। विद्याध पार्थे दशसिः पृषत्कैः कृष्णं च पड्भिः कृपिताहिकरुपैः ॥ ततः किरीटी भृशसुप्रनिःखनं महादारं सर्वविषानकोपमम्। अयस्मयं रौद्रमहास्त्रसंभृतं महाहवे क्षेत्रमना महामातिः॥ कालो हादस्यो सुप विप्रकोपा-श्विवर्शयन्कर्णवधं ब्रवाणः। भूमिस्तु चकं ग्रसतीत्यवीच-न्कर्णस्य तस्मिन्वधकाल आगते ८१ ततस्तदस्तं मनसः प्रनष्टं यद्भार्गवोऽस्मै प्रददी महात्मा । चकं च वामं ग्रसते भूमिरस्य प्राप्ते तस्मिन्वधकाले सुवीर ततो रथो घणितवान्नरेन्द्र शापात्तदा बाह्मणसत्तमस्य। ततश्रक्रमपतत्तस्य भूमो स विव्हळः समरे स्तपुत्रः ॥ सवेदिकश्चेत्य इवातिमात्रः सुपुष्पितो भूमितले निमग्नः। घुणें रथे ब्राह्मणस्याभिशापा-द्रामादुपात्ते त्वविभाति चास्त्रे ८४ छिन्ने शरे सर्पमुखे च घोरे पार्थेन तस्मिन्विषसाद कर्णः। अमृष्यमाणो व्यसनानि तानि हस्तौ विघुन्वन्स विगर्हमाणः॥ ८५ धर्मप्रधानं किल पाति धर्म इत्यव्रवन् धर्मविदः सदैव । बयं च घमें प्रयताम नित्यं चर्तुं यथाशक्ति यथाश्रुतं च ॥

स चापि निझाति न पाति भक्तान मन्ये न नित्यं परिपाति धर्मः। एवं व्रवन्प्रस्खिलताश्वस्तो विचाल्यमानोऽर्जुनवाणपातैः ॥ मर्माभिघाताच्छिथिलः क्रियास पुनः पुनर्धर्ममसौ जगहं॥ ततः शरभीमतरैरविध्यित्रिमिराहवे। हस्ते कृष्णं तथा पार्थमभ्यविष्यच सप्ताभिः॥ ततोऽर्जुनः सप्तदश तिग्मवेगानजिह्यगान इन्द्राशनिसमान् घोरानस्जल्पावकोपमान् निर्भिय ते भीमवेगा खपतन् पृथिवीतले। काश्पितात्मा ततः कर्णः शक्तया चेष्टामदर्शयत बलेनाथ स संस्तभ्य ब्रह्मास्त्रं समुदैरयत्। पेन्द्रं ततोऽर्जुनश्चापि तं हट्टाऽभ्युपमन्त्रयत्९१ गाण्डीवं ज्यां च बाणांश्च सोऽनुमन्त्र्य परंतपः टयसुजच्छरवर्षाणि वर्षाणीय पुरन्दरः ॥ ९२ ततस्तेजोमया बाणा रथात्पार्थस्य निःसृताः प्रादुरासन्महावीर्याः कर्णस्य रथमन्तिकात्

मोधांश्रके महारथः ।
ततोऽवशीवृह्णिणवीरत्तिस्मित्रस्ते विनाशिते ॥ ९४
विश्वजास्त्रं परं पार्थं राध्यो प्रसते शराव।
ततो ब्रह्मास्त्रमञ्जूष्टं समन्य समयोजयत ९५
छाद्यित्वा ततो वाणैः कर्णं प्रत्यस्यवृज्जनः ।
ततः कर्णः शितिबाणिच्यां चिच्छेव सुरतिकौः
द्वितीयां च स्तर्तायां च चतुर्यां पञ्चमां तथा ।
पष्टीमथास्य चिच्छेव सप्तमां च तथाऽप्रमीम्
नवमां दशमां चास्य तथा चैकाव्यां विष्यः ।
ज्याशतं शतसंधानः स कर्णां नाववुष्यते ॥

तान कर्णस्त्वग्रतो न्यस्तान्

ततो ज्यां विनिधायान्या
#सिमन्त्र्य च पाण्डवः।

द्यारेरवाकिरकर्ण

दीच्यामोरियाहिमिः॥ ९९
तस्य ज्याङ्गेदनं कर्णा ज्यावधानं च संग्रुगे
नान्वयुष्यत शीग्रत्वास्त्रदृतिमेवाम्बद १००

कारु इति । है तुप कर्णवर्ध अभिलक्ष्यिति शेष । शुषाणः बक्ता ॥ ८९ ॥ वामं चक्रं प्रवते तृवीरत्वत्रात्ति सीतोरिति पाठे प्रवते आति च न तु निर्वाणसुद्रमन्तीत्वर्थः ॥ ८२ ॥ बैत्यः सवैदिको प्रामस्त्यको महाद्वमः॥ ८४ ॥ सम्युपमंत्रवत् गाण्डावमित्युप्तरान्वीय ॥ ९१ ॥ प्रत्यस्वत् प्रतिप्राक्षिपत् ॥ ९६ ॥

१३

अस्त्रेरस्वाणि संवार्य प्रतिघनसंदयसाचितः। चके चाप्यधिकं पार्थात स्ववीर्यमतिदर्शयन् ततः कृष्णोऽर्जुनं दश्चा कर्णास्त्रेण च पीडितम् अभ्यसेत्यव्रवीत्पार्थमातिष्ठास्त्रं वजेति च॥२ ततोऽग्निसदशं घोरं शरं सपीवषोपमम्। अश्मसारमयं विद्यमभिमन्त्रय प्रतंतवः ॥ ३ रौद्रमस्त्रं समाधाय क्षेत्रकामः किरीटवान। ततोऽग्रसन्मही चक्रं राधेयस्य तदा नृप ४ ततोऽवतीर्यं राधेयो रथादाशु समुद्यतः। चकं भुजाभ्यामालम्ब्य समुरक्षेत्रमियेष सः सप्तद्वीपा वसुमती सशैलवनकानना । गीर्णचका सम्रात्क्षप्ता कर्णन चतुरङ्ग्रलम् ६ प्रस्तचक्रस्त राधेयः कोधादश्रण्यवर्तयत्। अर्जुनं वीक्ष्य संरम्धमिदं वचनमव्रवीत ॥ ७ मो भो पार्थ महेज्वास महर्त परिपालय। यावचकमिदं ग्रस्तमुद्धरामि महीतलात ॥ ८ सब्यं चकं महीग्रस्तं दृष्टा दैवादिदं मम।

ख्यातस्त्वमसि कीन्तेय विशिष्टो रणकर्मस विशिष्टतरमेव त्वं कर्तुमहीसे पाण्डव। प्रकीर्णकेशे विसुखे ब्राह्मणेऽथ कृताबढी ११ शरणागते न्यस्तशस्त्रे याचमाने तथाऽर्जुन । अवाणे स्रष्टकवचे स्रष्टभशायधे तथा॥ अभिन्नो युद्धधर्माणां वेदान्तावभृथाप्नतः । दिव्यास्त्रविदमेयात्मा कार्तवीर्यसमो यथि यावचक्रमिदं अस्तम्बरामि महाभूज।

पार्थ काप्रवाचीर्णमभिसान्ध विसर्जय॥९ अतस्त्वां प्रव्रवीस्थेष मुहुर्ते क्षम पाण्डव १६ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णरथचकग्रसने नवानेनमोऽध्यायः॥ ९०॥

かかかるがんでんってい

राधेय विष्ट्या स्मरसीह धर्मम्। प्रायेण नीचा व्यसनेषु मग्ना निन्दन्ति दैवं क्रकृतंन तुस्वम् १ यहीपदीमेकवस्त्रां सभाया-मानाययेस्त्वं च सयोधनश्च । दुःशासनः शक्रानिः सौबलश्र न ने कर्ण प्रत्यभासत्र धर्मः॥ यदा सभायां राजानमनक्षत्रं युधिष्ठिरम्। अजैवीच्छकुनिर्ज्ञानात् क ते धर्मस्तदा गतः ३ वनवासे व्यक्ति च कर्ण वर्षे त्रयोवहो। न प्रयच्छासि यद्वाज्यं क ते धर्मस्तवा गतः ४

सञ्जय उवाच

तमब्रवीद्वासदेवो रथस्थो

यद्भीमसेनं सर्पेश्च विषयक्तेश्च भोजनैः। आचरत्वनमते राजा क ते धर्मस्तदा गतः ३ यदारणावते पार्थान्सुप्ताञ्जतुगृहे तदा । आदीपयस्त्वं राधेय क ते धर्मस्तदा गतः ६ यदा रजस्वलां कृष्णां दुःशासनवशे श्रितां सभायां प्राह्मः कर्णं क ते धर्मस्तदा गतः ७ यदनार्थैः पुरा कृष्णां क्रिश्यमानामनागसम् उपप्रेक्षसि राधेय कते धर्मस्तदा गतः॥८ विनद्याः पाण्डवाः ऋष्णे शाश्वतं नरकं गताः पतिमन्यं वृणीष्वेति वदंश्त्वं गजगामिनीम् उपप्रेक्षसि राधेय कते घमैस्तदा गतः। राज्यलुब्धः पुनः कर्णं समादृहयसि पाण्डवान

न त्वं कापुरुषाचीर्णं मार्गमास्थातमहीस ।

न विम्रञ्जन्ति शस्त्राणि

त्वं च शूरतमी लोके

शूराः साधुवते स्थिताः।

न मां रथस्थो भूमिष्टं विकलं हन्त्रमहासि १५

न वासुदेवात्वसी वा पाण्डवेय विभेम्यहम्

त्वं हि क्षत्रियदायादो महाकुळविवर्धनः।

साधुवृत्तश्च पाण्डव ॥

अभ्यस पनः पनः अत्रं आतिष्ठ, वज प्रेरयेत्यववीदिति योजना ॥ १०२ ॥ इति श्रीमहासारते कर्णपर्वणि नैल-·कण्ठीये भारतभावदीपे नवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥

तस्माक्षम मुहर्तकम् इति पाठः ।

तमिति॥१॥

यदा शकुनिमाश्रित्य क ते धर्मस्तदा गतः। यदाऽभिमन्युं बहवो युद्धे जन्नर्महारथाः। परिवार्य रणे बालं क ते धर्मस्तदा गतः ११ यद्येष धर्मस्तत्र न विद्यते हि किं सर्वथा तालुविद्योषणेन ॥

अद्येह धर्म्याणि विधत्स्य स्त तथापि जीवन विमोध्यसे हि। नलो हाक्षेनिंजिंतः पुष्करेण पुनर्यशो राज्यमवाप वीर्यात्॥ १३

प्राप्तास्तथा पाण्डवा बाहुवीर्या-त्सर्वैः समेताः परिवृत्तलोभाः। निहत्य शबून्समरे प्रवृद्धान्

ससोमका राज्यमबामुयुस्ते॥ तथा गता घातराष्ट्रा विनाशं धर्माभिगुरीः सततं नृसिंहैः। सञ्जय उवाच ।

प्रमुक्तस्तदा कर्णी वासुदेवेन भारत॥१५ ळजायावनतो भृत्वा नोत्तरं किञ्चिदुक्तवान् कोधात्प्रस्फुरमाणीष्ठो धनुरुद्यस्य भारत १६ योधयामास वै पार्ध महावेगपराकमः। ततोऽब्रबीद्वासदेवः फाल्यनं प्रस्पर्वभम् ॥ १७ दिव्याखेणैव निर्भिद्य पातयस्य महाबल । ष्वमुक्तस्त देवेन कोधमागात्तदार्जुनः॥ १८ मन्यमभ्याविश्रद्धोरं समृत्वा तन् धनश्रयः। तस्य मुद्धस्य सर्वेभ्यः स्रोतोभ्यस्तेजसोर्चिषः प्राद्रशसंस्तदा राजंस्तदद्भतमिवाभवत्। तत्समीक्ष्य ततः कर्णो ब्रह्मास्त्रेण धनक्षयम् ॥ अभ्यवर्षत्पुनर्यत्नमकरोद्रथसर्जने । ब्रह्मास्त्रेणेव तं पार्थो ववर्ष शरवृष्टिभिः ॥ २१ तदस्त्रमस्त्रेणावार्यं प्रजहार च पाण्डवः। ततोऽन्यदस्रं कौन्तेयो दयितं जातवेदसः २२ मुमोच कर्णमहिद्य तत्प्रजज्वाल तेजसा। वारुणेन ततः कर्णः शमयामास पावकम् २३

जीमृतैश्च दिशः सर्वा-अके तिमिरदुर्दिनाः। पाण्डवेयस्त्वसंभ्रान्तो वायव्यास्त्रेण वीर्यवान ॥

अपोवाह तदाऽभाणि राधेयस्य प्रपद्यतः। ततः शरं महाधोरं ज्वलन्तमिव पावकम् ॥ आददे पाण्डपुत्रस्य सुतपुत्रो जिघांसया ।

योज्यमाने ततस्तस्मिन् बाणे धनुषि पृजिते चचाल पृथिवी राजन् सदौलवनकानना। ववी सरार्करो वायुर्दिशश्च रजसा वृताः २७ हाहाकारश्च सञ्जन्ने सुराणां दिवि भारत। तमिषुं सन्धितं दृष्टा सृतपुत्रेण मारिष ॥ २८ विषादं परमं जग्मुः पाण्डवा दीनचेतसः । स सायकः कर्णभुजप्रमुक्तः

शकाशनिप्रख्यसचिः शितामः॥ ५९ भजान्तरं प्राप्य घनअयस्य विवेश बल्मीकमिवोरगोत्तमः। स गाढविद्धः समरे महात्मा विघूर्णमानः ऋथहस्तगाषिडवः ३० चचाल बीभत्सुरमित्रमद्नः तदस्तरं प्राप्य वृषो महारथो रथाङ्गमुर्वीगतमुजिहीर्षः॥ रधादवप्लुत्य निगृह्य दोभ्याँ

शशाक दैवास महाबलोऽपि। ततः किरीटी प्रतिलम्य संजां ततोऽर्जनः प्राञ्जलिकं महात्मा ततोऽब्रबीद्वासदेवोऽपि पार्थम्।

न यावदारोहति वै रथं वृषः॥ ३३ तथैव सम्पुज्य स तद्वचः प्रभो-स्ततः द्वारं प्रज्वितं प्रगृह्य । जघान कक्षाममलाकेवर्णा महारथे रथचके विमसे॥ 38 तं हस्तिकक्षाप्रवरं च केतं सुवर्णसुक्तामणिवज्रपृष्ठम् । ज्ञानप्रकर्षोत्तमशिविपयुक्तैः

कृतं सुरूपं तपनीयचित्रम्॥ जयारुपदं तव सैन्यस्य नित्य-ममित्रवित्रासनमीड्यरूपम् । विख्यातमादित्यसमं सम छोके रिवषा समं पावक-भानु-चन्द्रैः॥३५

34

ततः क्षरप्रेण ससंशितेन सुवर्णपुङ्क्षेन हुताग्निवर्चसा । श्रिया उवलन्तं ध्वजमुन्ममाथ महारथस्याधिरथेः किरीटी ॥

क्षितेः प्रकस्पे च यथाऽचलोत्तमः । जग्राह चाणं यमदण्डकल्पम्॥ ३२ छिन्ध्यस्य मुर्धानमरेः शरेण

यशस्य दर्पस्य तथा वियाणि सर्वाणि कार्याणि च तेन केतना। साकं क़रूणां हृदयानि चापतन् वभूव हाहेति च निःखनो महान्३८ दृष्टा ध्वजं पातितमाश्चकारिणा कुरुप्रवीरेण निकुत्तमाहवे। नाशंसिरे सुतपुत्रस्य सर्वे जयं तदा भारत ये त्वदीयाः॥ ३९ अथ त्वरन् कर्णवधाय पार्थों महेन्द्रवज्ञानलदण्डसन्निभम् । आदत्त चाथाञ्जलिकं निषद्भा-त्सहस्ररइमेरिव रिक्समुत्तमम् ॥ ४० मर्मेच्छिदं शोणितमांसदिग्धं वैश्वानरार्कप्रतिमं महार्हम्। नराश्वनागासुहरं ज्यरतिन ष्ट्राजमञ्जोगतिमुत्रवेगम् ॥ છશ सहस्रनेत्राशनित्रस्यवीर्य कालानलं द्यात्तामिवातिघोरम्। पिनाकनारायणचकसन्नि भं भयक्र्रं प्राणभृतां विनाशनम् ॥ ४२ जब्राह पार्थः स शरं प्रहर्धो यो देवसहैरपि दुर्निवार्यः। संप्रजितो यः सततं महात्मा देवासुरान्यो विजयेन्महेषुः॥ तं वै प्रसृष्टं प्रसमीक्ष्य युद्धे चचाल सर्वे सचराचरं जगत। खस्ति जगत्स्याद्ययः प्रचुक्र्यु-स्तम्यतं प्रेक्य महाहवेषुम् ॥ 88 ततस्त तं वै शरमप्रमेयं गाण्डीवधन्वा धनुषि व्ययोजयत्। युक्तवा महास्त्रेण परेण चापं विकृष्य गाण्डीवमुवाच सत्वरम् अयं महास्त्रप्रहितो महाशरः शरीरहवासुहरश्च दुईदः। तपोऽस्ति तसं ग्रुरवश्च तोषिता मया यदीष्टं सहदां श्रुतं तथा॥ ४६ अनेन सत्येन निहन्त्वयं शरः सुसंश्रितः कर्णमरि ममोजितम् । इत्युचिवांस्तं प्रमुमोच वाणं धनखयः कर्णवधाय घोरम्॥

क्रत्यामधर्वाक्विरसीमियोमां दीतामसद्वां सुधि मृत्युनापि। मुबन् किरीटी तमतिमद्वष्टी ह्ययं शरो मे विजयावहीऽस्तु॥ ४८ जिञ्चांकुरकेन्द्रसमम्रावः कर्णं मयास्तो नयतां यमाय। तेनेसुवर्गेण किरीटमास्टी महप्टसपी विजयावहेन॥ ४९

जियांसुर्कैन्दुसमयमेण
चक्रे थियकै रियुमाततायी।
तया विभुक्तो बिल्नाऽकैतेजाः
प्रज्वावयामास्य दिशो नमश्च।
ततोऽर्जुनस्तस्य शिरो जहार
नृत्रस्य वजेण यथा महेन्द्रः॥ ५०
सार्वमात्राविकेन राजेस्त्रा महास्व्राविमात्रितेन।

स्तदा महास्त्रप्रातमात्रातन । पार्थोऽपराह्ने शिर उच्चकर्त वैकर्तनस्याय महेन्द्रसुतुः॥ ५१ तत्प्रापतचाञ्जलिकेन च्छिच-

तत्प्रापतचाक्षाळकन च्छल-मपास्य कायो निषपात पश्चात्। तदुद्यताद्विसमानतेजसं इारच्चभोमध्यगभास्करोपमम्॥ ५२

वराङ्गमुरुर्यामपतचम्ममुखे दिवाकरोऽस्तादिव रक्तमण्डलः। ततोऽस्य देहं सततं सुखोचितं सुरूपमत्यर्थमुदारकर्मणः॥ ५ः

परेण इच्छ्रेण शिरः समत्यज-दृहं महर्थीय सुसङ्गीश्वरः । शरैर्विभिन्नं व्यसु तत्सुवचेसः पपात कर्णस्य शरीरसुच्छितम् ५४

स्रवद्वणं गैरिकतोयविस्रवं गिरेथेथा वस्रहतं महाशिरः। देहाच कर्णस्य निपातितस्य तेजः सूर्ये सं वितत्याविवेश॥ ५५

तदद्धतं सर्वमज्ञुष्ययोधाः संदृष्टवन्तो निहते सम कर्णे । ततः शङ्कान् पाण्डवा दृध्युरुचै-र्हेष्टा कर्णे पातितं फाल्मुनेन ॥

तरीय कष्णश्च धनअयश्च हर्षे यमी उधातवीरिजाती। अं क्योगकाः चेश्य हतं शयानं सैन्गै: सार्थ सिहनाडान्प्रचकः ५७ त्याणि सञ्जन्तरतीय हथा वासांसि चैवादधवर्भजांश्च। संवर्धयन्तश्च नरेन्डयोधाः गर्भ व्याजस्मातीच हुए। ॥ सळास्विताशापरे हाप्यनस्य-स्वस्योन्यमाश्चिष्य नहरत ऊचः । दृष्टात कर्णभविवाविपशं कत्तं रधात्सायकैरर्जनस्य॥ महातिलेनादिमिनापविद्धं यज्ञावसाने ऽश्चिमिव प्रशान्तम्। बबाज कर्णक्य कियो निकत्त-मानं वातं भारकरस्येच विस्वम ६० शरैराचितसर्वाङः शोणितौघपरिष्लतः। विभाति देहः कर्णस्य खर्डिममिरिवांशमान् प्रतास्य सेतामामित्री द्वीतः शरगभस्तिभः।

बळिना (जैनका लेन जीतोऽस्तं कर्णभासकरः॥ थ्यस्तं गचळन्यथादित्यः प्रभामादाय गचछति॥ तथा जीवितमाताय कर्णस्येवर्जगाम सः। अपराक्षेऽपराह्योऽस्य सतपत्रस्य मारिष ६३ किन्नम्थलिकेताजी मोत्मेश्रमणनार्देळाः। वर्णाति सेन्यानामस्य शत्रोस्तदश्रसा । शिरः कर्णस्य सोत्सेधमिषः सोप्यहरहतम्॥ कर्ण त झरं पतितं प्रशिख्यां शरास्त्रितं शोणितदिग्धगात्रम्। दश द्यानं भवि मदराज-शिद्धसम्बद्धीनाथ ययौ रशेन ॥ हते कर्णे करवः प्राद्रवन्त भयादिता गाढविद्धाश्च संख्ये। अवेक्षमाणा महरजीनस्य ध्वजं महान्तं वपषा ज्वलन्तम ६६ सदस्यतेत्रप्रतियानकर्रणः सहस्रपत्रप्रतिमाननं द्यमम्। सहस्रार्डिमर्दिनसंक्षये यथा

इति श्रीमहासारते कर्णपर्वणि कर्णवर्धे पकनवतितमोऽध्यायः॥९१॥

सञ्जय उवाच ।
शत्यस्य कर्णाजुनयोविंगर्वे
चळानि दृष्टा मृदितानि वाणैः ।
यथी हते चाधियशे परानुगे
रथेन सिंछक्षपरिच्छदेन ॥
निपातितस्यनन्दनवाजिनागं
चळं च दृष्टा हत्तत्पुत्रम् ।
सुर्योधकोऽधुश्रतिष्णेक्यो
नीनो मृहानिंश्यसंक्षार्वरूपः॥

कर्णं तु सूरं पतितं पृथिडयां शराचितं शोणितदिग्धगात्रम् । यदच्छया सूर्येभिवावनिष्यं दिदृक्षयः संपरिवार्यं तस्थुः ॥ दे प्रदृष्टियस्तविषणणविस्मिता-स्तथा परे शोकहता द्वाभवन् । परे त्वदायाश्च परस्परेण अधाययेथां प्रकृतिस्तयाऽभवन् ॥ ४

तथाऽपतत्कणींशरो वसंघराम॥६७

धपराह्ने दिवसस्य पश्चिमे भागे अपरं वर्स अहः मरणदिनं यस्य ॥ ६३ ॥ इति अमिहाभारते कर्णपर्वणि नैलकण्डीये भारतभावदीपे एकनवातितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥

इास्य इति । स्थेन मस्तयकेण हेतुना पदासुगे पद-चारिणि ॥ १ ॥ अत्हार अर्जुनादयः वित्रस्ता मीस्यः विवण्णाः शत्रवः विस्सिताः प्रेक्षकाः ॥ ४ ॥

प्रविद्ध वर्मा भरणास्वरायुधं धनअयेनाभिहतं महीजसम्। निशास्य कर्णं करवः प्रदुद्धव-हैतर्षभा गाय इवाजने वने॥ भी मश्र भी मेन तहा खनेत नादं कृत्वा रोदसी कम्पयानः। आस्फोटयन्बरुगते नत्यते च हते कर्णे वासयन धार्तराष्ट्रान ॥ ६ तथैव राजन सोमकाः सञ्जयाश्र शङ्कान् दःमः सखज्ञश्चापि सर्वे । परस्परं क्षत्रिया हरूरूपाः सतात्मजे वै निहते तदानीम ॥ ७ कत्वा विमर्ड महदर्जनेन कर्णों हतः केसरिणेच नागः। तीर्णा प्रतिज्ञा परुषर्वभेण-वैरस्यान्तं गतवांशापि पार्थः ॥ मद्राधिपश्चापि विमृद्धचेता-स्तर्णे रथेनापक्रतध्वजेन। दर्योधनस्यान्तिकमेन्य राजन सबाष्पदःखाद्वचनं वभाषे॥ विशीर्णनागाश्वरधप्रवीरं वलं त्वदीयं यसराष्ट्रकरुपम्।

अन्योन्यमासाद्य हतं महद्भि-र्नराश्वनागैर्गिरिक्रटकल्पैः नैतादशं भारत युद्धमासी-द्यथा त कर्णार्जनयोर्बभ्रव। प्रस्ती हि कर्णन समेल्य कुष्णा-वस्ये च सर्वे तव शत्रवो ये॥ हैंबं धवं पार्थवज्ञात्प्रवत्तं यत्पाण्डवास्पाति हिनस्ति चास्मान तवार्थसिङ्ग्यर्थकरास्त सर्वे प्रसद्ध वीरा निहता द्विपद्धिः॥ १२ क्रवेरवैवस्वतवासवानां त्रव्यप्रभावा नृपते सवीराः। वीर्येण शीर्येण बलेन तेजसा तैस्तैस्त यक्ता विविधेर्गणोधैः॥ १३ अवध्यकल्पा निहता नरेन्द्रा-स्तवार्थकामा यधि पाण्डवेयैः। तान्मा श्रचो भारत विष्टमेतत पर्याश्वस त्वं न सदाऽस्ति सिद्धिः एतद्वचो मद्रपतेर्निशस्य **स्वं चाप्यनीतं मनसा निरीक्य**। दर्योधनो दीनमना विसंबः पनः पनर्न्यश्वसदार्तेरूपः॥ १५

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि शल्यप्रत्यागमने द्विनवतितमोऽध्यायः॥ ९२॥

भूतराष्ट्र उवाच । तिस्मस्त कर्णाजुनयोविसर्वे दग्यस्य पेंद्रेऽहिति विद्वतस्य । वभूव कर्ण कुरुख्आगनां चळस्य वाणोन्मधितस्य कीटक् १ सज्जय उवाच । शृणु राजकविहतो यथा वृत्तो महाक्ष्यः । वोरो सञ्चयहिता यथा वृत्तो महाक्ष्यः । यद्र कर्णे हते पार्थः सिंहनादसथाकरोत् । तद्रा तव सुताष्ठाजकाविष्ठा महज्यम ॥ ३ न सन्धातुमनीकानि न चैवाछु पराकमे । आसीद्वुद्धिहैते कणें तव योधस्य कहिँचित् क्ष विपजो नावि भिज्ञायामगाधे विष्ठवे यथा । अपारे पार्रीमञ्ज्ञतो हते द्वीपे किरीटिना ५. सत्पन्ने हते राजन

स्तत्त्रत्र हत राजन्त्रः वित्रस्ताः शस्त्रविक्षताः । अनाया नाथभिज्ञ्यन्तो सृगाः सिहैरिवादिताः ॥ ६ अग्रस्टंगा हृषा यह्नस्त्रदेश स्वोरमाः । प्रम्यपायाससायान्त्रे निर्जिताः सस्यसाचिनाः

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नैरुकण्ठीये भारतभावदीपे हिनवातितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥

तस्मित्रिति॥१॥

हतप्रवीरा विध्वस्ता निकृत्ता निशितैः शरैः सृतपुत्रे हते राजन् पुत्रास्ते दुद्रवुर्भयात्॥८ विस्नस्तयन्त्रकवचाः कांदिःभृता विचेतसः। अन्योन्यमवसृद्गन्तो वीक्षमाणा भयार्दिताः मामेव नूनं बीभत्सुर्माभेव च वृकोदरः। अभियातीति मन्वानाः पेतुर्भम्लुश्च संभ्रमात हयानस्ये गजानस्ये रथानस्ये महारथाः। आरह्य जवसंपन्नाः पदातीन्प्रजहर्भयात ॥११ कुअरै: स्यन्दनाः भ्रुण्णाः सादिनश्च महारथैः पदातिसंघाश्राश्वीधेः पलायद्भिभयादितेः॥ ट्यालतस्करसंकीणें सार्थहीना यथा वने। सत्तपत्रे हते राजंस्तव योधास्तधाऽभवन्॥१३ इतारोहा यथा नागाश्चित्रहस्ता यथा नराः सर्वे पार्थमयं लोकं संपरयन्तो भयार्दिताः॥ संप्रेक्ष्य द्ववतः सर्वान् भीमसेनभयार्दितान्। दुर्योधनोऽथ स्वं सूतं हाहाकृत्वेदमन्नवीत्॥ नातिक्रमेच मां पार्थो धनुष्पाणिमवस्थितम्। जघने सर्वसैन्यानां इतिर्श्वान्प्रचोदय॥ १६ गुध्यमानं हि कीन्तेयं हनिष्यामि न संशयः नोत्सहेन्मामतिकान्तं वेळामिव महोद्धिः अद्यार्जनं सगोविन्दं मानिनं च वकोदरम्। द्धन्यां शिष्टांस्तथा शत्रुन् कर्णस्यानुण्यमाप्नयां तच्छृत्वा कुरुराजस्य शूरार्थसदशं वचः। सतो हेमपरिच्छन्नान ज्ञानैरश्वानचोदयत ॥ रथाश्वनागहीनास्तु पादातास्तव मारिष। पञ्जविशतिसाहस्रा युद्धायैव व्यवस्थिताः॥ तान् भीमसेनः संकुद्धो घृष्टद्यस्थ पार्षतः। बलेन चतुरह्रेण संवृत्याजञ्जतः शरैः॥ २१ प्रत्यप्रध्यन्त समरे भीमसेनं सपार्वतम्। पार्थपार्वतयोश्चान्ये जगृहस्तत्र नामनी ॥ २२ अकृध्यत रणे भीमस्तैस्तदा पर्यवस्थितैः। सोऽवतीर्यं रथानुर्णं गदापाणिरयुध्यत ॥२३ न तात्रथस्थो भूमिष्टान् धर्मापेश्ची वृकोदरः। योधयामास कौन्तेयो भुजवीर्यव्यपाश्रयः॥ जातरूपपरिच्छन्नां प्रगृह्यं महतीं गदाम्। अवधीत्तावकान्सर्वान् दण्डपाणिरिचान्तकः पदातिनोऽपि संत्यकत्वा

प्रियं जीवितमात्मनः। भीममभ्यद्रवन्तंक्ये पतङ्गा ज्वलनं यथा॥ २६ आसाद्य भीमसेनं तु संरब्धा युद्धदुर्मेदाः।

विनेशः सहसा दृष्टा भृतग्रामा इवान्तकम्॥ इयेनवृद्धिचरन् भीमो गदाहस्तो महाबलः। पञ्चविदातिसाहस्रास्तावकानवपोथयत्॥२८ हत्वा तत्पुरुषानीकं भीमः सत्यपराक्रमः। धृष्ट्युम्नं पुरस्कृत्य तस्यौ तत्र महाबलः ॥२९ धनअयो रथानीकमभ्यवर्तत वीर्थवान। माद्रीपुत्रौतु शकुनिं सात्यिकश्च महारथः॥ जवेनाम्यपतन् हृष्टा घनतो दौर्योधनं बलम्। तस्याश्वसादीनसुबहुंस्ते निहत्य शितैः शरैः समभ्यधावंस्त्वरितास्तत्र युद्धमभूनमहत्। धनअयोऽपि चाभ्येत्य रथानीकंतव प्रभो॥ चिश्रतं त्रिषु लोकेषु गाण्डीवं चिक्षिपन् घनः कुष्णसार्थिमायान्तं दृष्टा श्वेतह्यं रथम् ॥३३ अर्भनं चापि योद्धारं त्वदीयाः प्राद्रवन्भयात् विप्रहीणरथाश्चेव दारेश्च परिकर्षिताः॥ ३४ पञ्जविंशतिसाहसाः कालमार्छन् पदातयः । हत्वा तान् पुरुषध्याद्यः पञ्चालानां महारथः पुत्रः पाञ्चालराजस्य घृष्टद्युद्धो महामनाः। भीमसेनं पुरस्कृत्य न चिरात्प्रत्यदृश्यत ॥३६ महाधनुर्धरः श्रीमानमित्रगणतापनः। पारावतसवर्णाश्वं कोविदारमयध्वजम् ॥३७ धृष्ट्यसं रणे दृष्टा त्वदीयाः प्राद्रवन् भयात्। गान्धारराजं शीव्रास्त्रमनुस्तय यशस्विनी ॥ न चिरात्प्रत्यदृष्येतां माद्रीपुत्री ससात्यकी चेकितानः शिखण्डी च द्रीपदेयाश्च मारिष हत्वा त्वदीयं सुमहत्-सैन्यं शंखांस्तथाऽधमन्।

सेन्यं शंखास्तयाऽधमन्।
ते सर्वे तावकान् प्रेक्ष्य
द्रवताऽपि पराष्ट्रसुखान् ॥ ४०
अभ्यवतेन्त संरन्धार
वृषाक्षित्वा यथा वृषाः ।
सेनावशेषं तं दृष्टा
तव सैन्यस्य पाण्डवः ॥ ४१
द्यवाखितः सद्यसावी चुकीध बळवालूप ।
धनख्यो रयानीकमभ्यवतंत वर्षियान् ॥४२
स्थाले । स्यास्त्र वर्षास्त्र वर्षास्त्र । ॥४३
स्थाले । स्वास्त्र सद्यास्त्र वर्षास्त्र । ॥४३
स्वास्त्र तेषु लोकेषु त्यास्त्रिपत् । १४
तत पनाच्यायातैः सहस्ता समवाकिरतः ॥
तमसा संवृतेनाथ न स्म किविद्यहरूपत ।
अभ्यक्षारीकृते लोके रजोभूते महीनले ॥४४
वाधाः सर्वे महाराज तावकाः प्राद्रवन्भयात्
संभव्यसाने सैन्यं तु कुदराजो विद्यांपते ॥

49

परानभिमुखांश्चैच सुतस्ते समुपाद्रवत्। ततो द्वर्योधनः सर्वानाजुहाबाथ पाण्डवान् युद्धाय भरतश्रेष्ठ देवानिव पुरा बलिः। त पनमभिगर्जन्तः सहिताः समुपादवन्॥ नानाशस्त्रभृतः कुद्धा मर्त्सयन्तो सुदुर्सुदुः। दुर्योधनोऽप्यसंभ्रान्तस्तात्रणे निशितैः शरैः तत्रावधीत्ततः ऋदः शतशोऽथ सहस्रशः। तत्सैन्यं पाण्डवेयानां योधयामास सर्वतः॥ तत्राद्धतमपदयाम तव पुत्रस्य पौरुषम्। यदेकः सहितान्सर्वान् रणेऽयुध्यत पाण्डवान् ततोऽपर्यन्महात्मा स स्वसैन्यं भृशदःखितं ततोऽवस्थाप्य राजेन्द्र कृतबुद्धिस्तवात्मजः॥ हर्षयन्निय तान् योधानिदं वचनमञ्जवीत्। न तं देशं प्रपथ्यामि यत्र याता भयार्दिताः॥ गतानां यत्र वै मोक्षः पाण्डवारिक गतेन वः अरुपं च बलमेतेषां कृष्णी च भूशविक्षती ॥ अद्य सर्वान्हनिष्यामि

ध्रयो हि विजयो भवेत।

विप्रयातांस्तु वो भिन्नान्

पाण्डवाः कृतिकिविववान् ॥ अनुसत्य वधिष्यन्ति श्रेयानः समरे वधः। सुखं सांग्रामिको मृत्युः क्षत्रधर्मेण युध्यताम् स्तो दःखंन जानीते प्रेत्य चानन्त्यमश्रते। श्रुणध्वं क्षत्रियाः सर्वे यावन्तः स्थ समागताः यदा शरंच भी कंच मारयत्यन्तको यमः। को न मुढो न युध्येत मादशः क्षत्रियवतः ॥ द्विपतो भीमसेनस्य कुद्धस्य वशमेष्यथ। पितामहैराचारितं न धर्म हातुमईथ ॥

न हाधमींऽस्ति पापीयान क्षत्रियस्य पळायनात्।

न युद्धधर्माच्छेयो हि पन्थाः स्वर्गस्य कौरवाः। अचिरेण हता छोकान

सद्यो योधाः समञ्जत ॥ सञ्जय उवाच।

पवं ब्रवाति पुत्रे ते सैनिका भृशविक्षताः । अनवें ध्यैव तद्वाक्यं प्राद्रवन्सवेतो दिशः ६० इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कीरवसैन्यपळायने

> त्रिनवतितमोऽध्यायः॥ ९३॥ 43000000

8

सञ्जय उवाच । दृष्टातुसैन्यं परिवृत्यमानं पुत्रेण ते मद्रपतिस्तदानीम्। संत्रस्तरूपः पारेमृढचेता दुर्योधनं वाक्यमिदं बभाषे॥ शल्य उवाच। पश्येद्सुग्रं नरवाजिनागै-रायोधनं वीरशतैः सपूर्णम्। महीधराभैः पतितैश्च नागैः सक्रत्यभिन्नैः शरभिन्नदेहैः॥ सविह्नली द्वश्च गतासभिश्च प्रध्वस्तवर्मायुधवर्मखङ्गे ।

वजापविद्धैरिव चाचलोत्तमै-विभिन्नपाषाणमहाद्वमीषवैः॥

प्रविद्ध घण्टा ङ्कुशतोमर ध्वजैः सहमजालै रुघिरीघसंप्रतेः। शरावभिन्नैः पतितैस्तरङ्गमैः श्वसन्त्रिरातैंः क्षतजं वमन्निः॥

दीनं स्तनद्भिः परिवृत्तनेत्रै-भेहीं दशक्तिः कृपणं नदक्तिः। नगापविज्ञैशेजवाजियोधै-बॅलापविद्धेरथ वीरसंघैः॥

इति श्रीमहाभारते कर्णवर्षाणे नैलकण्ठीये भारतभावदीपे निनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥

द्देति॥१॥

मन्दासभिश्चेय गतासभिश्च नराध्वनागैश्च रथैश्च मर्दितैः। मन्दांश्रभिश्चैव मही महाहवे ननं यथा वैतरणीय भाति॥ गजैनिक सेर्वरहस्तगात्र-रुद्धेपमानैः पतितैः प्रथिज्याम् । विज्ञीणेटस्तैः अतुजं वसद्भिः स्फरद्भिरातैः करुणं नदद्भिः॥ निकत्तचकेषुयुगैः सयोकाभिः प्रविद्धतणीरपताककेताभः। सुवर्णजालावतते भूशाहते-र्महारथौधैर्जलदैरिवावृता ॥ यज्ञास्विभिनागरथाश्वयोधिभिः पदातिभिञ्चाभिम्रकेहँतैः परैः। विशीर्णवर्माभरणाम्बरायुधै-र्वता प्रशान्तेरिय तावकैर्मही॥ शरप्रहाराभिहतैर्महाबलै-रबेध्यमाणैः पतितैः सहस्रवाः । दिवश्च्यतैर्भ्रतिदीप्तिमद्भि-र्नकं बहुदाँरमलप्रदीप्तैः॥ प्रमद्यसंबैः प्रमस्ट उसद्धि-र्मही बभवानगतिरिवार्धिभिः। कर्णार्जुनाम्यां शरभित्रगात्रै-हैतैः प्रवीरैः क्रहसृज्जयानाम् ॥ दारास्तु कर्णार्जनबाह्ममुक्ता विदार्थं नागाश्वमनुष्यदेहान्। प्राणान्त्रिरस्याशु महीं प्रतीयु-र्महोरगा वासमिवाभिनम्राः॥ १२ इतेर्भनष्याभ्यगजेश संख्ये शरापविदेश रथैर्नरेन्द्र। भ्रमञ्जयस्याधिरधेश मार्गणै-रगम्यरूपा वसुधा बभूव॥ 83 रथैर्वरेषुनम्यतः सुकल्पैः सयोधरास्त्रैश्च वरायुधैर्ध्वजैः। विशीर्णयोक्त्रीवीनकृत्य बन्धनै-र्निक्कत्तचकाक्षयुगित्रवेणुभिः॥ १४ विमक्तशस्त्रेश तथा व्यपस्करे-हैतानुकवैविनिषङ्गबन्धनैः। असञ्जनी है में णिहे सभ षितैः स्तुता मही चौरिय शारदैर्घनैः १५ विक्रप्यमाणैर्जवनैस्तरहमे-हैतेश्वरै राजरधैः सक्तिपतैः। मनुष्य-मातङ्ग-रथाभ्यराशिभि-र्द्धतं वजन्तो बहुधा विच्रिताः १६ सहेमपट्टाः परिघाः परश्वधाः शिताश्च शुला मुसलानि सदराः। पेतश्च खड़ा विमला विकोशा गदाश्च जाम्बनदपट्टनद्धाः॥ चापानि रुक्माङ्गदभूषणानि शराश्च कार्तस्वरचित्रपुङ्घाः। ऋष्यश्च पीता विमला विकोशाः प्रासाश्च दण्डैः कनकावमासैः॥ १८ छत्राणि वालस्यजनानि दाङ्गा-श्छिनापविद्धाश्च स्रजो विचित्राः। क्रथाः पताकाम्बरभवणानि किरीटमाला मुक्तदाश्च द्युनाः॥ १९ प्रकीणेका विप्रकीणीश्च राजन प्रवालसकातरलाश हाराः। आपीडकेयूरवराङ्गदानि व्रैवेयनिष्काः ससुवर्णसूत्राः॥ मण्यसमा वजसवर्णसका रत्नानि चोचावचमङ्कलानि। गात्राणि चात्यन्तसखोचितानि शिरांसि चेन्द्रप्रतिमाननानि ॥ २१ देहांश्च भोगांश्च परिच्छदांश्च त्यकत्वा मनोश्चानि सखानि चेव। स्वधर्मनिष्ठां महतीमवाष्य व्याप्याञ्च लोकान् यदासा गतास्ते निवर्त द्रयोधन यान्त सैनिका वजस्य राजािश्वाविराय मानद। विवाकरोऽप्येष विलम्बते प्रमो पनस्त्वमेवात्र नरेन्द्र कारणम्॥ २३ इत्येवसकत्वा विरराम शल्यो दुर्योधनं शोकपरीतचेताः। हा कर्ण हा कर्णे इति ब्रवाण-मार्ते विसंबं भृशमश्रुनेत्रम्॥ तं द्रोणपुत्रप्रमुखा नरेन्द्राः सर्वे समाश्वास्य मुहुः प्रयान्ति । निरीक्षमाणा महर्जनस्य

ध्वजं महान्तं यशसा ज्वलन्तम् २५

नराश्वमातङ्कारीरजेन रक्तेन सिक्तां च तथैव भूमिम्। रक्तास्वरस्रक्तपनीययोगाः कारी प्रकाशामिव सर्वशस्याम २६ प्रच्छन्नरूपां रुधिरेण राज-ब्रौद्रे महर्तेऽतिविराजमाने। नैवावतस्थः क्ररवः समीक्ष्य प्रवाजिता देवलोकाय सर्वे ॥ २७ वधेन कर्णस्य त दः खितास्ते हा कर्ण हा कर्ण इति ब्रवाणाः। द्वतं प्रयाताः शिविराणि राज-न्द्रिवाकरं रक्तमवेक्षमाणाः॥ 24 गाण्डीवसकेस्त सवर्णपङ्गेः शिलाशितैः शोणितदिग्धवाजैः। शरीश्चिताको यधि भाति कर्णी हतोऽपि सन्सर्य इवांद्यमाळी ॥ २९ कर्णस्य देहं रुधिरावासिकं भक्तानकस्पी भगवान्विवस्वान्। स्पृद्वांश्रमिलीहितरक्तरूपः सिष्णासरभ्येति परं समद्रम् ॥ ३० इतीय सञ्चित्य सर्पर्वेसहाः संप्रस्थिता यान्ति यथा निकेतनम्॥ सञ्चिन्तयित्वा जनता विसन्न-यंथासुखं खंच महीतलंचं॥ तददतं प्राणभतां भयंकरं निशास्य युद्धं क्रुच्वीरसुख्ययोः। धनअयस्याधिरथेश्च विस्मिताः प्रशंसमानाः प्रययुस्तदा जनाः॥ ३२ शरसंक्रत्तवर्माणं रुधिरोक्षितवाससम्। गतासमपि राधेयं नैव लक्ष्मीविंसञ्चति ३३ तप्तजाम्बनदनिमं ज्वलनार्कसमप्रमम्। जीवन्तमिव तं शूरं सर्वभृतानि मेनिरे ३४ हतस्यापि महाराज सृतपुत्रस्य संयुगे। वित्रेसः सर्वतो योधाः सिहस्येवेतरे मृगाः॥ हतोऽपि प्रस्पद्याघ्र जीववानिव लक्ष्यते। नाभवद्भिकृतिः काचिद्धतस्यापि महात्मनः चारुवेषधरं वीरं चारुमौलिशिरोधरम्। तन्मुखं स्तपुत्रस्य पूर्णचन्द्रसमद्यति ॥ नानाभरणवात्राजंस्तप्तजाम्बूनदाङ्गदः। हतो वैकर्तनः शेते पादपोऽङक्ररवानिव॥ कनकोत्तमसंकाशो ज्वलन्निव विभावसः।

स शान्तः पुरुप्टयात्र पार्थसायकवारिणा ॥
यथा हि उचलनो दीसी जलमासाय शाम्यति
कणीक्षाः समरे तद्वस्पार्थमेथेन शामिता ॥४०
आहत्य च यशो दीसं सुपुद्धेनात्मनो सुवि ।
विख्यय शरवर्षाणि प्रताष्य च दिशो दश ॥
सपुत्रः समरे कर्णः स शान्तः पार्थतेजसा।
प्रताष्य पाण्डवान्सवीन्यञ्चालोक्षास्त्रतेजसा।
प्रताष्य पाण्डवान्सवीन्यञ्चालोक्षास्त्रतेजसा।
अभानिच सहस्राधुजनास्त्रवे प्रताष्य च ॥
इतो वैकतेनः कर्णः सपुत्रः सहवाहनः।
वर्षिना प्रसुद्धांस्त्र कर्णः सुत्राहनाः

ददानीत्येव योऽवोच-न्न नास्तीत्यर्थितोऽर्थिभिः। सङ्गिः सदा सत्पुरुषः

सहतो द्वेरभेवृषः॥
यस्य ब्राह्मणसात्स्य वित्तमासीन्महात्मनः।
नादेयं ब्राह्मणेष्वासीद्यस्य स्वमिष जीवितम् सदा क्षीणां प्रियो नित्यं दाता चैव महारयः सव विपार्वास्त्रनिर्देग्धो गतः परिमकां गतिस् यमाश्रित्याकरोद्वेर पुत्रस्ते स गतो दिवस्। आदाय तव पुत्राणां जयाशां शर्म वर्म च॥

हते कर्णे सरितो न प्रसम्न-र्जगाम चास्तं सविता विवाकरः। ग्रहश्च तिर्यकज्वलनार्कवर्णः सोमस्य पुत्रोऽभ्युदियाय तिर्थक ॥ नभः पफालेव ननाद चोधी ववश्च वाताः परुषाः सघोराः। दिशो बभुबुर्ज्विता सधमा महार्णवाः सस्वनुश्रश्नभ्रश्न।। सकाननाशाद्विचयाश्चकम्पिरे प्रविष्यश्रभेतगणाश्च सर्वे। बृहस्पतिः संपरिवार्थ रोहिणीं बभुव चन्द्रार्फसमो विद्यापते ॥ ५१ हते त कर्णे विदिशोऽपि जज्बल-स्तमोवता चौविंचचाल भूमिः। पपात चोल्का ज्वलनप्रकाशा निशाचराध्याप्यभवन् प्रहृष्टाः॥ ५२ शशिप्रकाशाननमर्जुनो यदा क्षरेण कर्णस्य शिरो न्यपातयत । तदाऽन्तरिक्षे सहसैब शब्दो वभूव हाहेति सुरैधिंसुकः॥

सदेवगन्धर्वमनुष्यप्रजितं निहत्य कर्णे रिप्रमाहवेऽर्जुनः। रराज राजन परमेण वर्चेसा यथा पुरा चूत्रवधे शतऋतुः॥ ततो रथेनाम्बदबन्दनादिना शरसभोमध्यदिवाकरार्चिषा। पताकिना भीमनिनादकेतना हिमेन्दुशह्यस्फटिकावभासिना॥५५ महेन्द्रवाहप्रतिमेन तावुभी महेन्द्रवीर्यप्रतिमानपीरुषौ । सुवर्णमुक्तामणिवज्रविद्रमै-रलंकतावप्रतिमेन रहसा॥ नरोत्तमी केशवपाण्डुनन्दनी तदाहितावशिदिवाकराविव। रणाजिरे चीतभयी विरेजतः समानयानाविव विष्णुवासवौ ॥५७ ततो धनुज्यातलबाणनिःस्वनैः प्रसद्य कत्वा च रिपून् इतप्रभान्। संछाद्यित्वा तु कुरून् शरोत्तमैः कपिश्वजः पक्षिवरध्वजश्च ॥ हृष्टी ततस्तावमितप्रभावी मनांस्यरीणामवदारयन्ती । सुवर्णजालावतती महास्वनी हिमाबदाती पारिगृह्य पाणिभिः। चुचुम्बतुः शङ्कवरी सृणां वरी वराननाभ्यां युगपच द्ध्मतुः॥ ५९ पाञ्चजन्यस्य निर्घाषो देवदत्तस्य चोमयोः। पृथिवीं चान्तरिक्षं च दिशश्चैवान्वनाद्यत्॥ वित्रस्ताश्चाभवन्सर्वे कीरवा राजसत्तम।

शक्षशब्देन तेनाथ माधवस्यार्जुनस्य च ॥६१ तौ शक्रशब्देन निनादयन्तौ वनानि शैलान्सरितो ग्रहास्त्र। वित्रासयन्तौ तब पुत्रसेनां युधिष्टिरं नन्दयतां वरिष्टी॥ ततः प्रयाताः करवो जवेन श्रुत्वैव राङ्कस्वनमीर्यमाणम्। विहास मद्राधिपति पार्ते च दुर्योधनं भारत भारतानाम् ॥ महाहवे तं बहु रोचमानं धनअयं भूतगणाः समेताः। तदाऽन्वमोदन्त जनार्दनं च दिवाकरावभ्युदितौ यथैव॥ समाचिती कर्णशरैः परतपा-बुभी व्यभातां समरेऽच्यतार्जनी । तमी निहत्याभ्यदितौ यथामली शशाङ्कसूर्यों दिवि राईममालिनी॥ विहाय तान् बाणगणानथागती सुहृद्दुताचप्रतिमानविक्रमी। सुखं प्रविष्टी शिविरं स्वमीश्वरी सदस्यहूताविय विष्णुवासवौ ॥ ६६ तौ देव-गन्धर्व-मन्ष्य-चारणै-महिविभियंक्षमहोरगैरपि। जयाभिवृद्धा परयाऽभिपृजितौ हते त कर्ण परमाहवे तदा॥ यथानुरूपं प्रतिपृजिताव्मौ प्रशस्यमानी स्वकृतेगुणीधैः। ननन्दतुस्ती ससुहद्रणी तदा वलं नियम्येव सरेशकेशवी॥

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि रणभूमिवर्णनं नाम चतुर्नवतितमोऽध्यायः॥ ९४॥

नेलकण्ठीये भारतभावदीये पछनवतितमोऽच्यायः ॥ ९५ ॥

इत इति ॥ १ ॥ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णा० १३

वधं कर्णस्य संग्रामे दीर्घकालचिकीर्षितम्।

सक्षय उवाच। तथा निपतिते कर्णे परसैन्ये च विद्वते । आश्विष्य पार्थ दाशाहीं हर्षाद्वचनमद्रवीत १ हतो बज्जभृता वृत्रस्त्वया कर्णो धनअय। वत्रकर्णवर्धं घोरं कथयिष्यन्ति मानवाः॥२ वज्रेण निहतो वृत्रः संयुगे भूरितेजसा। त्वया तु निहतः कर्णो धनुषा निशितैः शरैः तमिमं विक्रमं लोके प्रधितं ते यशस्करम्। निवेदयावः कौन्तेय क्रकराजस्य घीमतः ४

पञ्चनवितमोऽध्यायः॥ ९५ ॥ ९ ६

स्टार्मापि यथौ राजन वीक्षमाणी भयार्दितः इति श्रीमहासारते कर्णपर्वणि शिविरप्रयाणे

द्योंघनोऽपि च्पतिईतसर्वस्वबान्धवः। ययौ शोकसमाविष्टिन्तयन्विमना बहु॥ छिन्नध्वजेन शस्यस्त रथेन रथिनां वरः। प्रयुगै शिविरायैव वीक्षमाणी दिशी दश ॥ ततोऽपरे सुबहवो भारतानां महारथाः। प्राद्रवन्त भयत्रस्ता हियाविद्या विचेतसः १२ असुक क्षरन्तः सोद्विया वेपमानास्तथातुराः कुरवा दुद्रुवुः सर्वे दृष्टा कर्ण निपातितम् १३ प्रशंसन्तोऽर्जुनं केचित्केचित्कर्णं महारथाः। व्यव्यवन्त दिशो भीताः कुरवः कुरुसत्तमं १४ तेषां योधसहस्राणां तावकानां महामुधे। नासीत्तत्र पुमान कश्चियो युद्धाय मनी दर्धे हते कर्णे महाराज निराशाः क्ररवोऽभवन्। जीवितेष्वपि राज्येषु दारेषु च धनेषु च १७ तान्समानीय पुत्रस्ते यलेन महता विभुः। निवेशाय मनो दध्ने दःखशोकसमन्वितः १७ तस्याक्षां शिरसा योधाः परिग्रह्य विशापते विवर्णवद्ना राजन्न्यविदान्त महारथाः १८

निवेद्य धर्मराजाय त्वमानुण्यं गामिष्यासि ५

भूशं तु गाढविद्धत्वाचाशकत् खातुमाहवे।

ततः स शिविरं गत्वा स्थितवान्युरुपर्यमः ७

एवसुकत्वाऽर्जुनं कृष्णः सैनिकानिवसब्रवीत

परानभिमुखा यत्तास्तिष्ठध्वं भद्रमस्तु वः ९

39

तथेति॥१॥

वर्तमाने महायुद्धे तव कर्णस्य चोभयोः।

द्रष्टमायोधनं पूर्वमागतो धर्मनन्दनः॥

तथेत्युक्तः केशवस्तु पार्थेन यदुपुङ्गवः।

पर्यावर्तयहृदयग्री रथं रथवरस्य तम् ॥

94

सञ्जय उवाच ।

भीता दिशो स्यकीर्यन्त तावकाः क्षतविक्षताः

ततोऽवहारं चकुस्ते योधाः सर्वे समन्ततः।

निवार्यमाणाञ्चोद्विद्वास्तावका भृशदुःखिताः

तेषां तन्मतमाज्ञाय पुत्रो दुर्योधनस्तव।

अवहारं ततश्चक्रे शत्यस्यानुमते नूप ॥

कृतवर्मा रथैस्तुणी वृत्तो भारत तावकैः।

नारायणावदोपैश्च दिविरायैव दुद्धवे॥

हतमाधिर्थि दृष्टा शिविरायैव दुद्धवे॥

महामेघनिभेनाश शिविरायैव दृह्ववे॥

संशासकावशिष्टेन बलेन महता बुतः।

कपः शारद्वतो राजन्नागानीकेन भारत।

गान्धाराणां सहस्रेण शक्कानिः परिवारितः।

अभ्वत्थामा ततः शूरो विनिःश्वस्य प्रनःपनः

पाण्डवानां जयं दृष्टा शिविरायैव दृद्धवे॥८

कर्ण त निहतं दश शत्राभः परमाहवे।

हते वैकर्तने राजन् करवी भयपीडिताः। बीक्षमाणा दिशः सर्वाः पर्यापेतः सहस्रशः धृष्ट्युझं युधामन्युं माद्रीपुत्री वृकोदरम्। युग्धानं च गोविन्द इदं वचनमञ्ज्ञीत ॥ १० याबदावेदाते राह्ने हतः कर्णोऽर्जनेन वै। तावद्भवद्भिर्यत्तेस्त भवितस्यं नराधिपैः॥११ स्र तैः शूरैरनुकातो ययौ राजनिवेशनम्। पार्थमादाय गोविन्दो ददर्श च युधिष्ठिरम्॥ शयानं राजशाईलं काञ्चने शयनोत्तमे। अगृहीतां च सुदिती चरणी पार्थिवस्य ती॥ तयोः प्रहर्षमाळस्य हर्षादश्चण्यवर्तयत्। राधियं निहतं मत्या समुत्तस्यौ युधिष्ठिरः१४ डवाच च महाबाहुः पुनः पुनररिंदमः। बासदेवार्जुनी प्रेम्णा तावुमी परिषस्वजे १५ तत्तस्मै तद्यथावृत्तं वासुदेवः सहार्जुनः। कथयामास कर्णस्य निधनं यदुपुङ्गवः॥ १६ ईषदुत्स्मयमानस्तु कृष्णो राजानमव्रवीत्। ग्रिधिष्टिरं हतामित्रं कृताअलिरथाच्युतः १७

दिष्टवा गाण्डीवधन्या च पाण्डवश्च कृकादरः। त्वं चापि कृराळी राजन् माद्रीपुत्री च पाण्डवी ॥ १८ मुक्ता वीरस्वयादस्मास्त्रामाङ्गोमहर्षणात । स्निम्रमुत्तरकाळानि कुरु कार्याण पाण्डव ॥ हतो वैकर्तनो राज-न्स्तपुत्रो महारयः। दिष्टषा अपसि राजेन्द्र विष्टषा वर्धेसि भारत ॥ २० यस्तु यूतजितां कृष्णां प्राहसत्पुष्टपाधमः। तस्याद्य स्तुपुतस्य भूमिः पिवति शोणितम् शेतेऽसी शरपूर्णाङ्गः शत्रुतं कुरुपुङ्गव । ने पद्य पुरुप्तयात्र विमिन्नं बहुमिः शरीः २२

हताभिज्ञामिमामुर्वीमुद्यापि महाभुज ।
यत्तो भूत्वा सहाभुज ।
यत्तो भूत्वा सहाभ्रज ।
इति श्रुत्वा बच्चस्तस्य केशवस्य महासमः
धर्मपुजः प्रहृष्टास्या दाशाई वाक्यमप्रवीत ॥
दिष्टवा दिष्टचैति राजेन्द्र
वाक्यं चेदसुवाच ह ।
सेताबंद्र महावाहों
स्विचित्र महावाहों

त्वया सारथिना पार्यो यलवानहनच तम् ।

न तथित्र महावाहो युग्महु विमसावजम २६

ग्रम्म च कुरुश्रेष्ट साहर्द दक्षिण अज्ञयः ।

ग्रम्म च क्ष्मिम् त्या विमस्ति क्ष्मिम् कुरुषः ।

ग्रम्म समानी महास्मानी पुराणादृष्यिस्पत्मी ॥

श्रमाह्मानी महास्मानी पुराणादृष्यस्पत्मी ॥

श्रमाह्मानी महास्मानी पुराणादृष्यस्पत्मी ॥

श्रमकुष्मापि मेथावी कुण्णद्वीपयत्मी मम ।

श्रमामता महास्मान कथयामास तस्ववित् ॥

तव कुष्म प्रसादेन पाण्डवीऽयं ध्रमञ्जयः ।

जिगायाभिमुखः शृक्ष चासीहमुखः कचित

जयश्रैव ध्रवोऽस्मार्क

न त्वस्माकं पराजयः। यदा त्वं युधि पार्थस्य सारध्यमुपजग्मिवान्॥ भीष्मो द्रोणश्च कर्णश्च महात्मा गीतमः कृषः अन्ये च बहवः शूरा ये च तेषां पदानुगाः ३२ त्वद्व द्व्या निहते कर्णे हता गोविन्द सर्वथा। इत्युक्तवा धर्मराजस्तु रथं हेमविभृषितम् ॥ श्वेतवर्णेह्येयुक्तं कालवालमेनोजवैः। आस्याय पुरुषदयाद्यः स्वबलेनाभिसंवृतः ३४ प्रययौ स महाबाहुई प्रमायोधनं तदा। क्रष्णार्जुनाभ्यां वीराभ्यामनुमन्त्र्य ततःप्रियम् आभाषमाणस्ती वीरावुभी माधवफाल्गुनी। स ददरी रणे कर्ण शयानं पुरुषवेमम्॥ ३६ यथा कदम्बकुसुमं केसरैः सर्वतोवृतम् । चितं शरशतेः कर्णं धर्मराजो ददर्श सः ३७ गन्धतेलावसिकाभिः काञ्चनीभिः सहस्रदाः दीपिकाभिः कृतोद्योतं पश्यन्ते वै वृतं तदा संख्यिभिन्नकवचं वाणैश्च विदलीकृतम्। सपुत्रं निहतं दृष्टा कर्णे राजा युधिष्ठिरः ३९ संजातप्रत्ययोऽतीव वीस्य चैवं पुनः पुनः। प्रशासंस नरहयाबाबुमी माधवपाण्डवी॥ ४०

अध राजास्मि गोविन्द्
पृथिद्यां प्रात्त्रीसं सह ।
त्वया नाथेन वीरेण
विद्वापारिपाळितः ॥
हतं श्रुत्वा नरद्याप्रं
राध्यमतिमानिनम् ।
निराद्योऽद्यात्रस्याद्रस्या

85

जीविते चैव राज्ये च हते राधात्मजे रणे। त्वत्प्रसादाद्वयं चैव कृतार्थाः पुरुषर्थम ॥ ४३ दिष्ट्या जयसि गोविन्द दिष्ट्या द्यात्रुविंपातितः।

दिण्ड्या शत्रुर्निपातितः। दिण्ड्या गाण्डीवधम्या च विजयी पाण्डुनन्दनः॥ ४५ त्रयोदश समास्तीर्णा जागरेण सुदुःखिताः। स्वप्स्यामोऽष सुखं रात्रौ

त्वरमसारान्महासुज ॥ ४५ एवं स बहुशो राजा प्रश्रांस जनार्रनम् । अर्जुनं च कुरुश्रेष्टं धर्मराजो युधिष्ठिरः ॥ ४६ सञ्जय उवाच ।

हड्डा च निहतं कर्णं सपुत्रं पार्थसायकैः। पुनर्जातमिवात्मानं भेने च स महीपतिः ४७ समेश्य च महाराजं कुन्तीपुत्रं सुधिष्ठिरम् । हर्षयन्ति स्म राजानं हर्पयुक्ता महारचाः ४८ बंकुठः सहदेवश्र पाण्डवश्र वृकोदरः। सात्यिकश्च महाराजं वृष्णीनां प्रवरो रथः॥ सृष्टुश्चाः शिखण्डी च पाण्डुपञ्चाठस्प्रस्थाः ४८ तुष्रस्थितः स्म कौन्तेयं निहतं स्तनन्दनं ५० ते वर्षीयस्वा ह्यार्ति

धर्मात्मानं युधिष्ठिरम् । जितकाधिनां ठव्धठव्या युद्धशोण्डाः प्रहारिणः ॥ ५१ स्तुवन्तः स्वयुक्ताभिवांभ्यिः कृष्णी परन्तपौ जग्धः स्विधिन्ययेव सुदा युक्ता महारथाः॥ प्रवमेष स्रयो हृत्तः सुनहाँ छोमहर्षणः । तव युमीस्रते राजन् किमधेमयुगोचसि ५२

श्वास्तेतद्वियं राजा भृतराष्ट्रोऽस्विकास्तः पपात भूमी निश्चेष्टलिक्षम् इ स्व द्भूमः ५४ तथा सा पतिता देवी गान्धारी दीवेद्दिंगी शुर्वोच्च बहुठालापैः कर्णस्य निधनं शुविभ्भः तां पर्यगृह्वाद्विद्वरो नृपति सञ्जयस्त्रया। पर्याध्यास्त्रयतां चेव ताबुभावेव भूमिपमः ५६ तदेवीश्याप्यामासुर्याग्यार्द्ध कुरवोपितः। स देवं परमं मत्या मिवत्वयं च पार्थिवः ५७

वैशस्पायन उवाच ।

परां पीडां समाश्रित्य नष्टचित्तो महातपाः। चित्रताशोकपरीतात्मा स्वरताशोकपरीतात्मा न जबे मोहपीडितः। स समाश्वासितो राजा तष्णीमासीद्विचेतनः॥ 46 ॥ श्रवणमहिमा ॥ इमं महायुद्धमखं महात्मनो-र्धनञ्जयस्याधिरथेश्र यः पटेत् । स सम्यगिष्टस्य मखस्य यत्फलं तदासुयात्संश्रवणाच्च भारत ॥ ५९ मखो हि विष्णुर्भगवान्सनातनो वदन्ति तच्चाइयनिलेन्दुभानवः । अतोऽनसुयुः शृणुयात् पठेच्च यः स सर्वलोकानुचरः सुखी भनेत् ६० तां सर्वदा भक्तिमुपागता नराः

पटन्ति पुण्यां वरसंहितामिमास् । धनेन थान्येन यशसा च मातुषा नन्दन्ति ते नात्र विचारणाऽस्ति ६१

अतोऽनसुद्धः शृणुयात्सदा तु वै
नरः स सर्वाणि सुखानि चासुयात् ।
विष्णुः स्वयंभूभेगवान् भवश्रः
कुष्यन्ति तं तस्य नरोत्तमस्य ॥ ६२
वेदावासिर्वाक्षणस्य दृष्टा
रणे वर्ष सत्रियाणां जयां सुधि ।
धनज्येष्टाक्षापि भवन्ति वैदयाः
सुद्दाऽऽरोग्यं शासुवन्तीह सर्वे ॥ ६३

तथैव विष्णुभेगवान्सनातनः स चात्र देवः परिकीत्येते यतः । ततः स कामान् लभते सुखी नरो महास्रुनेस्तस्य वचोऽचितं यथा ६४ कपिलानां सवत्सानां वर्षमकं निरन्तुरम्

कपिछानां सबत्सानां वर्षमकं निरन्तरम् योदचात्सुकृतंतिद्धि श्रवणात्कर्णपर्वणः

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि युधिष्टिरहर्षे पण्णवतितमोऽध्यायः॥ ९६॥

अतः परं चात्यपर्व भविष्यति । तस्यायमाद्यः स्होकः। जनमेजय उदाच । एवं निपाति कर्णे समरे सदयसाचिना। अत्यावशिष्टाः कुरवः क्रिसकुर्धत वै द्विज १

॥ इति श्रीमहाभारते कणपर्व समाप्तम् ॥

[ः] वद्यप्यादिपर्वणि पर्वसंग्रहकथनावसरे---

[ं] वध्यार्याण प्यत्यक्षमावसः— 'अष्टमं पर्व निर्दिष्टमेतद्वारतचिन्तकैः एकोनसप्ततिः प्रोक्ता अध्यायाः कर्णपर्वणि चरवार्येव सहस्राणि नवस्टोकदातानि च

चतुःषिष्टस्तथा ऋोकाः पर्वण्यस्मिन्यकीर्ति-ताः इत्याकुक्तम् तथापि प्रायः संप्रति कर्णवर्षाश्यायसंख्या ९६ श्लोकसंख्या ५०१४ च इस्मते। तदेतन्त्यूनाधिकयं लेख-कारिप्रमादकमिति ध्येयम् ।

इति श्रीकिञ्जबङ्गेकरकुंळकमळदिवाकरसोमयाजिदत्तात्रेयदीक्षिततप्रज-पण्डितरामबंद्र-शास्त्रिकृतौ महाभारतळघुटिष्णयां कर्णपर्व समाप्तर् । ॥ मारती जयतु ॥ शाकः १८५३

Shriman MAHĀBHĀRATAM

Part IV
IX Shalyaparvan

Bharata Bhawadeepa By Nilkantha.

Edited by

Pandit Ramehandrashastri Kinjawadekar

PRINTED & PUBLISHED

ВΥ

SHANKAR NARHAR JOSHI

Chitrashala Press, 1026 Sadashiv Peth, Poona City.

(All rights reserved by the publisher.)

raphysiaik biculusickanii iinsi

A THE SECOND SEC

to the state of th

श्रीमन्महाभारतम्।

चतुर्थभागे-शल्यपर्व।

चतुर्घरवंशावतंसश्रीमन्नीलकण्ठविरचित-भारतभावदीपाख्यटीकया समेतम्।

पण्डित रामचंद्रशास्त्री किंजबडेकर इत्येतैः पाठान्तर-टिप्पण्यादियोजनया समलङ्कृतम् ।

पुण्याख्यपत्तने

१०२६ सदाशिववीध्यां चित्रशालाख्ये मुद्रणालये 'शंकर नरहर जोशी' इत्येतैः संमुख पकाशितम् ।

A SHOW

[अस्य ग्रन्थस्य सर्वेऽधिकाराः प्रकाशयित्रा स्वायसीकृताः]

%

work with which decores a manuscribble about

(1694) (160) Sept. (160) (1795) (180) (1795)

॥ महाभारतम्॥

शल्यपर्व।

-9-

विषयानुक्रमणिका ।

श्लोकाः प्रष्ठम् بإنبا कर्णे निपातितेऽल्पावशिष्टाः किमकर्वनित राष्ट्रप्रश्ने तदुत्तरं वदन्वैशस्पाय-नो दुर्योधनस्य शिविरगमना-दिक, शल्यं सेनापातें कृत्वा युद्धाय निर्गमनं, युधिष्ठिरकृत-शल्यवधादिकं च कथयामास। दुःखितः सञ्जयः पुरं प्रविदय धृतराष्ट्रं प्रत्यज्ञतापवाक्यानि दुर्योधनस्य वदञ्शल्यादीनां च नार्शं कथयंस्तत्पक्ष्याणामभ्य-त्थामकूपवर्भणां पाण्डवपक्षी-याणां पाण्डवक्रष्णसात्यकीनां च शेषमभिद्धाति सम। सञ्जयवाक्ये-न धृतराष्ट्रादिषु मूर्छितेषु लब्ध-संझो धृतराष्ट्रो विदुरं प्रति विद्व-न्क्षत्तर्महाप्राज्ञ त्वं गतिर्भरतर्पभ' इत्याद्यक्त्वा पुनमुमूर्छ। राजा-नमातुरं दृष्टा सञ्जयादिषु रुदत्सु पुनर्लब्धसंबस्य धृतराष्ट्रस्य विदुरं प्रति स्त्रीणां विसर्जनार्थमाज्ञा-करणादि

२ ७० दुर्योधनस्य नादां श्रुत्वा त-द्वाक्यं भीष्मादीनां च वधमसूख विल्पन् धृतराष्ट्रः 'सोऽहं वनं गमिष्यामि' इत्याधुक्त्वा पुन- रूकाः विषयः प्रध्म दुर्योघनादिवधमनूद्य विळळाप। शोकसंतप्ता विळपन्धूतराष्ट्रः सञ्जयं प्रति पुनः 'को वा मुख-मनीकानाम्' इसादिकं प-प्रच्छु ' ५

कीरवाणांक्षयं कथयनसञ्जयः कर्णें हते कौरवाः कर्तद्यमहाः सन्तः सर्वत्र भीमार्जुनौ पर्य-न्तोऽन्योन्यं निघ्नन्तः पलायन-परा वभूबुरित्याद्याह। भीमभया-त्सैन्ये इवति सति प्रेरितेन सा-रथिनाऽऽनीतं रथमारुह्य पञ्च-विंशतिसहस्रसंख्यैः पदातिभिः सह भीमादिभियों ब्रमाजगाम दुर्योधनः। कौरवसैन्यैः पार्षतभीमयो-यद्यमानयोः भीमो गदामादाय रथादवप्छत्य-पञ्जविंशतिसहस्रवीरान्हत्वाऽ--न्यानपि जघान । उभयसैन्ययोः संकुलयुद्धे प्रवृत्ते पाण्डवा-न्योद्धमाह्वयन्पलायमानं कौरव-दुर्योधन आध्वासया-

 बिक्या पुष्रम् होणः सहाजुमः। अहं क च क चारमा ते हार्दिक्यका तया क जु इत्याजुक्तवाऽजुक्तव्याजेयस्यं कथ-यस्यन्धिकरणजुपविदेशः ... १ भूष्याच्याच्या अस्या जुस्या स्वाच्याच्या अस्या जुस्या चाच्यं तस्यवं आचितो छहं। छतं च भवता सर्वं भागसंस्यञ्ज युद्धवता। १ इत्याचुक्त्या सन्धि-सनिच्छन्स्वियस्य युद्धमार्ण

कीत्यांबहमिति वदन् भीष्माविप्राप्तमार्गस्य श्रेयस्त्यं जगाद।
पतदुर्गोश्चनवाक्यं श्रुत्वा सर्वे
क्षत्रियास्तद्दिननन्दन्तः। उन्हिः
सोजने गत्वाऽरुणासरस्यत्या
सज्जा वभुद्धः ... १०
पुनर्शुद्धास्त्रीत्र योवेषु शत्यसमर्थं सेनापार्ति हत्या योज्

पुनक्षिति कत्वा योजुः समर्क्ष 'सेनापार्त कत्वा योजुः समर्क्ष 'इत्यायुक्तवस्य दुर्योघः नोऽध्यत्यामानं प्रति कः सेना-पार्तिसंविद्यित पपच्छ । राव्यः सेनापतिः कर्तव्य इत्यध्यामान् वाक्यं श्रुत्या दुर्योधनेन प्रार्थितः द्वाव्यक्तवङ्गीयका ... १२ वाव्यक्तवङ्गीयका ... १२ वाव्यति सम्यसं कृष्णौ रय-

्य चिती मन्यस हण्णा प्रस्ते स्थान वरी न से तुव्यायु सोवेती बाहुवीय कण्यान रहान दिक् शाविती बाहुवीय कण्यान रहान दिक् शाविती बाहुवीय कण्यान रहान दिक् शाविती क्षेत्र स्थान प्रशेक्त तरिमलं प्रशेक्त स्थान प्रशेक्त स्थान प्रशेक्त स्थान प्रशेक्त स्थान प्रशेक्त स्थान प्रशेक्त स्थान प्रशिक्त स्थान प्रशिक्त स्थान प्रशिक्त स्थान स्यान स्थान स्यान स्थान स्य

अष्टादशादिवसगुद्धम् । प्रभाते दुर्योधनेन प्रेरिता योधा 'न न एकेन योद्धव्यम् ' इत्यादि समयं कृत्वा शल्यं पुर-स्कृत्य युद्धाय निर्जग्द्यः। शल्यः

श्लोकाः विषयः ग्रुप्तस्य अस्तर्भः क्षयं हत इति दूरताष्ट्रप्रश्रे शत्यन्य सुबद्धनान्तं कथर्यस्तान्त्रतं सर्वन्तोभ्रद्भन्त् सुवद्धनान्तं कथर्यस्तान्त्रतं सर्वन्तोभ्रद्भन्त् सुवद्धनान्ति स्तर्भा सुवद्धनान्ति स्तर्भा स्तरे स्तर्भा स्तर्भ स्तर्

४० हुरूपुद्धयानां संकुलयुद्धे प्रवृत्ते भीमार्जुनी योधान्मोहयित्वा शं-खवादनादि चक्रतुः, पाण्डवशर-पीडिता योधास्त्र प्रदुद्धदुः ...१६

० ६८ प्रमंश बर्ल हड्डा शस्य सार्राथं प्रेरियत्वा शुधिष्ठिरं प्रति जनाम। युधिष्ठिरं प्रति जनाम। युधिष्ठिरं प्रति गच्छन्तं शस्य हड्डा योधेषु युनरामतेषु सार्य महुज्ञाश्चिमसेनं जधान । नकुः जस्य सुणेणस्यसेनाध्यां कर्ण- पुत्राध्यां युक्तं प्रवृक्तं नकुञः सत्य- सेनं जधान। धातृवधं दड्डा युक्यं मानेन सुणेणेन विश्यीकृतं नकुञ्चे स्तरोमस्या युक्तं सुलेणेन विश्यीकृतं नकुञ्चे स्तरोमस्या युक्तं सुलेणेन नकुञ्चेन हता। तत्त उभयोः संकुञ्चे युक्तः। तत्त उभयोः संकुञ्चे युक्तः। त्रत्त

११

१२ ६३ सार्राध पतितं दृष्टा गदां ए-हीत्वा भीमेन सह गदायुद्धं कुर्वेञ्चाल्यो भीमगदाप्रहारपी 28

१९

श्लोकाः विषय: 488 डितः क्रपेणापवाहितः । पाण्ड-वान्त्रत्यागतेष कौरवेष दर्योध-नेन चेकिताने हते पुनः शल्य-युधिष्टिरयोर्यज्ञम । 83 85 संजयो युधिष्ठिरे शस्येन पीडि-ते सात्यक्यादीनामागमनं.भीमा-दिभिर्युद्धं कुर्वतः शस्यस्य परा-कसदर्शनेन दुर्योधनस्य पाण्ड-वपराजयप्रयुक्तं संतोषं च कथ-यति स्म। ... द्रीण्यर्जनयोर्यद्धं कथयन्तर्जन-कौरववलनाशनादिकं वर्णयामास । द्रौणिः पाञ्चास्येन सुरथेन युद्धं कर्वस्तं हत्वा पुन-रर्जुनं प्रति गत्वा तेन सह ર્ષ युग्रधे सञ्जयो धृष्टद्यसदुर्योधनयो-र्थं खं कथायेत्वा यधाष्ठरादि-भिर्युद्धं क्षर्वतः शल्यस्य सात्य-किना सह युद्धादिकं शशंस २७ मद्रराजं प्रस्कृत्य पाण्डवा-न्प्रत्यागतेषु कौरवेषु क्रपादीन्प्र-त्यर्जने बाणान्वर्षत्यभयसै-स्ययोः संकुछं युद्धम् । शस्यपरा-कमं दृष्टा कुँद्धो युधिष्ठिरोऽर्जुना-दीनाह्य तत्समक्षं शल्यहनना-दिकं प्रतिज्ञक्षे । पञ्चालादिष् शङ्खनादनादिकं कुर्वत्सु शल्यं प्रत्यागत्य युधिष्टिरस्य तुमुलं युद्धम् । भीमदुर्योधनयोर्युद्धः मानयोमींमेन दुर्योधनं मोहयि-यित्वा तत्सारथी हते साहा-य्यार्थ द्रौण्यादय आजग्मः। कौरवसैन्यं नाशयता युधिष्ठि-रेण शल्यस्याभ्वादिषु हतेषु तं गृहीत्वाऽश्वत्याम्यपयाते सुहुर्तेन रथान्तरमारुह्य शल्यः पनराज-सञ्जयो युधिष्ठिरादिमिः सह शल्यस्य युद्धं वर्णयति स्म।

असेका: विषय: युधिष्ठिरो गोविन्द्रवाक्यं विचि-न्त्य शल्यवधार्थ शक्ति जम्राह । यधिप्रिरगृहीतायाः सञ्जयो शक्तेः प्रभावं वर्णयति स्म। शक्ति प्रक्षिप्य शस्यं हत्वा कौरवसैन्यं नाशयन्यधिष्ठिरो माठवधं दृष्टाऽरगतं तन्त्रातरमपि जघान। शल्यानुजं हतं रष्टा पलायमाने कौरवसैन्ये कतवर्भसात्यक्योर्थ-इयमानयोः सात्यकिना विरथी-कृतं कृतवर्माणं स्वर्थ आरोप्य-कृपोऽपययौ । पराकृमुखं खबलं दृष्टा दुर्योधन आगते पुनरागतं क्रतवर्माणं युधिष्ठिरवाणपीडितं गृहीत्वाऽश्वत्थास्न्यपयाते पाण्ड-वाः शङ्कवादनादि चकः ...३३ युधिष्ठिरं हन्तुं शल्यात्रगेषु सप्तरातवीरेष्वागतेष यधिष्ठिरं रक्षितुमर्जुनादिषु चागतेषु पञ्चा-ळादयः शस्यबळं नाशयामासः। वलक्षयं दश शकनिना प्रेरिते दुर्योधने युद्धार्थमागते संकुलं युद्धम् शस्ये हते कौरवाणां विम-खत्वादिकं, पाण्डवानामभिगम-नादिकं, परस्परालापादिकं चा कथयत्सञ्जयः। पळायमानान्यो-घान्दद्वा दुर्योधनः सार्राधे संप्रे-यैंकविंशतिसहस्रपदातिाभिभीं मं प्रत्याजगाम । भीमेन तावत्स्र पदातिषु हतेषु पछायनोद्यतानि सैन्यानि दुर्योधनवाक्येन परा-ववृतिरे पाण्डवान्त्रत्यागते शास्त्रे तद्ध-यात्सैन्येषु पछायमानेषु कौरवाः शंखादिवादनं चक्रः। कौरवशंख-ध्वानि श्रुत्वा । आगतो भृष्टशुद्धः शाल्वेन युद्धं कुर्वन्यदा तहु जैना-

तिपीडितस्तदा भीमादिष्वा-

गतेषु गदया शास्त्रगजमनाश-

विषयः জা৹ ফৌকাঃ यत् । सात्यकिश्च भक्षेन शाल्वं सैन्यभङ्गं दष्टा आगतं कृतव-र्माणं सात्यिकना विरथीकृतं गृहीत्वा कुपोऽपयानं चक्रे। कौरवबळे पलायमाने दुर्योधनः पाण्डवान्प्रति जगाम सञ्जयो युधिष्ठिरादिभिर्दुयौं-युद्धमध्वत्थामभीमयोः कृतवर्मा-शकुनियुधिष्ठिरयोः दिभिः सात्यक्यादीनां च युद्धं कथयामास सञ्जयः कौरवसैन्यभङ्गं, युधि-ष्ट्रिरस्य युद्धं, तत्साहाय्यार्थ शिखण्ड्यादीनामागमनमुभयोः संकुलयुद्धे प्रवृत्ते जातान्दैविका-રહ द्युत्पातांश्च कथयामास । सैनि-कान्पराचर्यं युद्धं कुर्वतः शक्रने-बाँगैर्भन्नं सवलं दट्टा युधिष्टि-रेण प्रेरितः सहदेवः शकुार्ने प्राति जगाम। शकुनिसैन्यैः सह सहदेवसैन्यानां युद्धे प्रवृत्ते पाण्डवीयां सेनां निघ्नव्हाकृति-र्धृष्टद्यस्नमाजगामः। तत उभयोः संकुलं युद्धं वभूव पाण्डवबळैः कौरवबळे नाश्य-मानेऽवशिष्टैः सप्तशताभ्वः सहा-गतः शकुनियोधान्त्रति 'क नु राजा ' इत्यादि पृष्टा दुर्योधनं ज-गाम। दुर्योधनं प्रति शकुनि-नोक्तं वाक्यं श्रुत्वाऽऽगतानुद्यत-कार्भ्रकान्योधान्दद्वाऽर्जुनः कृष्णं प्रति दुर्योधनादीक्षिन्द-न्याहीत्युवाच। अर्जुनो दुर्योधन-सैन्यं प्राविश्य बाणैदिश आच्छा-द्यंस्तन्नाशयामास युद्धं कुर्वत्यर्जुने तद्भयात्कीरव-२५ ६३ सैन्ये पलायमाने भृष्ट्यसदुर्योः धनयोर्थु इसमानयोर्बि रथौँ दुर्यौ-धनोऽश्वमारुद्यापयानं चकार।

प्रष्टम् विषयः श्लोकाः भीमयुधिष्ठिरादिष गजानीकं निघतस दुर्योधनमपद्यतां कौर-वाणां भाषणानि श्रुत्वाऽश्वत्था-माद्यः शकानि जग्मुः। कौरव-बलं नाशयतां घृष्ट्युम्नादीनां संकुले युद्धे प्रवृत्तेऽश्वस्थामादयो दुर्योधनमन्वेषयामासः ... ४७ अर्जुनादिषु गजानीकं निम्नत्सु समागतैर्दुर्भर्षणप्रभृतिभिरेकादश-भिईयोधनमात्मिर्युद्धं कुर्वन्मी-मः क्रमेण सर्वानवर्धात्। श्रुतवर्म-वधानन्तरं कौरवकृतं भीमा-वरणं, भीमहतानां योधानां संख्यादिकं चाभिद्धाति स्म दुर्योधनसुदर्शनयोभीत्रोरश्व-सेनायां स्थितयोर्दुयाँधनं दृहाऽ र्जुनेन श्रीकृष्णवाक्यं श्रुत्वा प्रति-वदता, अवशिष्टकौरववलसंख्यां कथयित्वा तद्वधे प्रतिज्ञाते श्री-क्रण्णो रथं प्रेषयामास । सुदर्श-नादिभिभीमादीनां युद्धे प्रवृत्ते सुदार्मार्जुनयोर्युद्धधमानयोरर्जुनः सुदार्माणं तदीयानन्यांश्च जघान। सदर्शनादिभिर्युद्धं कुर्वन्भीमः सु-दर्शनं तत्पदानुगांश्च निज-घान सञ्जयः सहदेवं प्रति शकुनेरा-गमनं, भीमसहदेवाभ्यामुल्कस्य युद्धं. हतसैन्यैर्युद्धभूम्याच्छादनं चाभिद्धाति स्म । सहदेवं शकुनिवाणपीडितं दृष्टा कौरव-सैन्यं निवारयति भीमे तद्भया-द्रवत्सु योधेषु दुर्योधनवाक्या-त्प्रत्यागतेषु सत्स्भयोः संकुरुं युद्धम् । सहदेवेनोळुके हते विदुरवाक्यं सारव्हाकुनिः सह-देवेन युयुधे। भीतं शकुनि दश्ला कौरवेषु पलायमानेषु सहदेवो द्युतवृत्तमनूद्य परुषमुक्त्वा तं ज-

श्लोकाः विषय: पृष्ठम् अ० घान। हतं दाकुर्नि दृष्ट्यतां कौरवाणां पलायनं, पाण्डवानां शङ्खवाद्नादि च ...

(२) ज्हदप्रवेशपर्व ५३-५६ २९ १०५

... ધર पाण्डवान्प्रत्यागतं शकुनि-सैन्यमर्जुनो ना्शयति स्म । दुर्यो-धनवाक्येनागतेष्ववशिष्टयोधेषु पाण्डवैर्निःशेषं नाशितेषु दुर्योधनी मुग्धः सन्नपयाने बुद्धिं चकार। पाण्डवानां बळशेषजिज्ञासया धृतराष्ट्रस्य प्रश्ने सञ्जयस्तेषामव-शिष्टबलं कथयित्वा दुर्योधनस्य व्हदप्रवेशाभिषायं कथयत्राजानं प्रति तद्विक कथयामास । दुर्यो-धने व्हदं प्रविष्टे कृपाश्वत्थाम-कृतवर्माणो मत्तस्तद्वृत्तान्तं श्रुत्वा भूशं विलप्य प्राद्वन् । सर्वसन्य-वधानन्तरं योषितसु विलपन्तीषु दुर्योधनामात्या राजदारान् गृ-हीत्वा नगरं गन्तुं निर्जग्मुः। सर्वान्विद्रवतो हुट्टा चिन्तातुरो युयत्सर्वधिष्ठिरानुशया पूर्वप्रस्थि-ते राजदारेः सह हास्तिनपुरं जगाम। विदुरेण पृष्टी युयुत्सु-र्दुर्योधनापक्रमणमारभ्य सस्य हास्तिनपरप्रवेशपर्थन्तं वृत्तं कथ-यति स्म । विदुरो युयुत्सुं प्रति 'प्राप्तकालमहं मन्ये प्रवेशं तैः सह प्रभो । युधिष्ठिरमनुज्ञाय भीम-सेनं तथैव च ' इत्याद्यक्तवा राजगृहं प्रविदय निरानन्दं शून्यरूपं च तद्दष्टाऽतिदुःखितः सन् शनैः शनैः श्वासान्मुमोच । युयत्सरपि सकीयैर्वन्यमानोऽ-पि ताननभिनन्दनभरतानां अयं चिन्तयंस्तां रात्रिं खगृहे न्य (३) गदापर्व ५७-१२४

अवशिष्टाः कृतवर्मादयः किम-कुर्वन्निति धृतराष्ट्रप्रश्नेऽश्वत्था- श्लोकाः विषय: वृष्टम् मादीनां त्रयाणां व्हदसमीप-गमनादिकं युधिष्ठिरादीनां दुर्यी-धनान्वेषणं चाह सम सञ्जयः।

व्हदे प्रविष्टं दुर्योधनं प्रति कृपा-दिप्वागतेषु तस्मिन् 'दिष्या-पर्यामि वो मुक्तानीहशात्पुरुष-पाण्डुकौरवसंमदी-क्षयात् । ज्जीवमानासरपैतान्।' इत्यास्-क्तवत्यश्वत्थामा 'उत्तिष्ठ राज-म्भद्रं ते' इत्याद्यवाच। एतद्-न्तरे तस्मिन्हदे जलपानार्थमाग-ता ब्याधास्तेषां रहोवचनं श्रुत्वा पाण्डवशिविरमागत्य भीमसेनं प्रति तं दुर्योधनवृत्तान्तं कथया-मासः। भीमसेनेन कथिततद्व-त्तान्तो युधिष्ठिरो द्वैपायनाभिधं -हदं सोद्**रैः सह जगाम।** पाण्डव-शब्दं श्रुत्वा कृपादयोऽपि दुयों-धनं विज्ञाप्य ययुः ५९ अपयातेषु कृपादिषु 'पश्येमां ३१ ७३ घार्तराष्ट्रेण' इत्याद्यक्तवन्तं युधि-ष्टिरं प्रति श्रीकृष्णो 'माया-विन इमां मायाम्' इत्यादिना दुर्योधनवधोपायमत्रवीत्। श्री-

> दुर्योधने पुनरुभयोः संवादः...६१ युधिष्ठिरेणात्यर्थं कृतभत्सीनो છશ दुर्योधनः किमब्रवीदिति धृत-राष्ट्रप्रश्ने दुर्योधनस्य व्हदे निमग्न-स्य भाषणाद्याह सम सञ्जयः। दुर्योधनो व्हद्स एव ' यूर्य सत्तु-हृदः ' इत्याद्यक्तवा ' अद्य वः स-रथान् 'इत्यादि विकत्थनं कृत्वा विरराम। 'एकैकेन युद्ध्यस्व, य-चाभीष्टमायुघं तद् गृहाण' इत्या-दि युधिष्टिरवाक्यं श्रुत्वा गदां गृहीत्वा जलादुत्याय कुद्धो दुर्यों-धनः पाण्डवानुवाच । सञ्जयो

क्रष्णप्रेरणयाऽऽक्षेपवाक्यानि व-

द्नतं युधिष्ठिरं प्रति 'नैतिबन्नं

महाराज' इत्याद्यत्तरं वदति

9

बिंकाः पृष्ठम्
गृहीतगदस्य दुर्योघनस्य शोमां
कथयस्युधिष्ठिरेण सह तस्योक्तिः
प्रस्कुक्ती अभिघाय, वर्मप्रकाणपूर्वक्रमारमिक्तः सम्माहम् दुर्यो

युधिष्ठिरवाक्यं श्रुत्वा कुन्ने श्रीकृष्णे 'यदि नाम छायं युन्ने ' रह्या पुरुत्ते ' रह्या पुरुत्ते ' रह्या पारे प्राचित्र क्ष्मा प्राचित्र क्षमा प्राचित्र क्षमा कि स्वाची कि स्वची कि स्वाची कि स्वची कि स्वाची कि स्वची कि स्वाची कि स्वाची कि स्वची कि

एतदस्तर वहायुद्धस्थळे आग्ता बळरामो द्विधिष्ठरादिमिः प्रार्थितः श्रीकृष्णं प्रति सस्य युद्धहर्षनामिप्रार्थे कथ्यति स्म। भीमदुर्योधनयोर्धुद्धभूमिमागत- योद्धिष्ठिराद्यो बळरामं प्रता- किङ्गनपूर्वकं 'पद्य युद्धं महा- बाहों 'इरायाङ्क्षः ६७

38

बलरामगमनविषये जनमेजय-प्रश्ने वैदास्पायनस्य तत्कथनरूप-मुत्तरम्। शमार्थं धृतराष्ट्रं प्रति गत्वा प्रत्यागते श्रीकृष्णे पाण्ड-वबलविभागं कुर्वति दुर्योधन-स्यापि साहाय्यं क्रियतामित्याह बलदेवः । तस्मिन्कृष्णेनानङ्गी-कृते कुछी बलदेवस्तीर्थयात्रा-गमनं निश्चित्याश्रमः प्रेष्येस्तद्रप-करणेष्वानीतेषु निर्गतस्तीर्थेषु ना-नाविधानि द्रव्याणि ददौ । सा-रखतादितीर्थानां गुणोत्पत्तिशु-श्रुषया जनमेजयेन पृष्टी वैशस्पा-यनस्तत्कश्रयितुं प्रतिजन्ने । प्रभा-सतीर्थसानेन यक्ष्मिणश्चन्द्रस्य शापमोचनादिके कथिते पुनजैन-मेजयेन कथमिति प्रष्टलद्वता-

अ_० श्लोकाः विषय: व्रष्टम न्तं कथयति सम वैशस्पायनः। सप्तविंदातिपत्नीय मध्ये रोहि-ण्यामासकं चन्द्रं दशाऽन्यास्त त्सपत्रयः स्वापितरं दक्षं प्रति गत्वा तन्त्रिवेदयामासः। कन्या-भिः प्रार्थितेन दक्षेण 'सर्वास पत्नीषु समं वर्तस्व ' इत्याज्ञतेऽ-पि तदक्रवीति चन्द्रे पनस्त-न्यत्नीभिः प्रार्थितो दक्षो रोषाच-क्ष्माणं ससर्जं, स च सोममाचि-शत्। यहमणा क्षीयमाणे चन्द्र ओषधीनां चाभावे देवैः प्रष्टः स दक्षशापवृत्तान्तमाचचक्षे । तं वत्ताम्तं अत्वा देवैः प्रार्थितेन दक्षेण कथितं प्रभासतीर्थस्तानं कृत्वा शापान्मुकं चन्द्रं प्रति स पुनः 'माऽवमस्थाः स्त्रियः' इत्या-द्याच । ततश्चमसोझेदतर्थिः गमनादिकं राशंस सञ्जयः ...७०

ततिस्त्रतोद्द्यानतीर्थंगमने कथिते तद्युचान्तं श्रीद्धं जममेजयेन पृष्टो वैद्यान्यायनस्तं कथयति
स्म । एकत- द्वित- त्रितेषु श्रिष्ठु
आतुष्ठ स्वयाज्येभ्यो बहुन् परात् छण्या प्राच्यां दिशि गच्छत्स् वित्तस्य कर्मग्रद्दाने विद्यान्येभ्याने द्वितां वृद्यम्यात्कुपपतितं त्रितं त्यक्ता ययतुः । क्रुपमध्ये यक्षं कुर्वतिस्वतस्य द्यान्दं श्रुरवा-द्विता वृष्टी से वित्त वृद्धपतिना-द्वामा अपि देवा वृद्धपतिना-च्याचारस्त्रमीपमागस्य क्रुपाच्युदृत्यवदान्वदुः। अध्य स्वं निळ्यु-गतः कुळ्युकात्र उमा द्वानाः

विनशनादितीर्थप्रभृतिप्रार्थिः
ग्रवबहुतीर्थगमनादिकः शः शंस वैश्वम्यायनः। 'सरस्वती प्राष्ट्रमुखी कथं निस्तुत्ता' हत्या-सरस्कतान्त्रमञ्जात्रभ्ये वैश्वम्यायनः सरस्कताबृत्तान्तं कथयित्वानीमे

क्षोकाः वश्रम षीयतीर्शतकशतानस्तरं सर-इवतीतीशी स्यवधीयत 36 48 'सप्तसारस्वतं कस्मात्कश मञ्ज्ञणको मनिः ' इत्यादिके जन-मेजयप्रश्ने सप्तसरस्वतीवचान्तं कथयन्वैशस्पायनः सरस्यत्याः सप्रभादीनि सप्त नामास्याच-ख्यौ। प्रकरतीर्थं सत्रं कर्वतो ब्रह्मणः स्मरणादागतायाः स्वप्र-भाया नैमिषादिष स्थितानां का-अनाध्यादीनां षण्णां च हिमा-ळये सङ्गात्सप्तसारस्वतं तीर्थे. तत्र मञ्जूणकस्य सिद्धि चाकथ-यद्वैशस्पायनः।स्त्रीदर्शनात्स्खारु-तस्य मङ्गणरेतसः सकाशादाय-चेगादिसप्तपत्रोद्धवः । क्रशावि-ज्ञात्करात्प्रवतं शाकरसं दश हर्षाञ्चत्यं क्वेति मङ्गणके ताज्ञ-वारणार्थं देवप्रार्थनया आगतस्य महादेवस्य तस्य चोक्तिप्रत्यक्ती। शिवाङ्गुष्ठात्ताडितानिर्गतं शसं भस्म दश श्रीडितो मङ्गणको महादेवं स्तत्वा तस्माद्वरवाना-TIDED 36 36

< ३८ रामस्य सारस्वतर्शेष्ठं पक-रात्रवास्तानस्य कराव्यास्य-नास्त्र्यीशनस्तरिक्षेत्रमनं कथ-यित्वा जनमेजयप्रश्रानुरोधेन कपाछमोत्र्यनवामप्राप्तिकारण-माह वैशस्पायनः । रामस्य क्षकोराध्रमत्मनादिकं तत्त्वनु-स्वागवृत्तान्वादिकं बाक्ययस्य

> शार्ष्टियेणः कथं तपस्तप्तवा-नित्यादिके जनमेजयप्रश्ले आर्ष्टि-वेणतपोवुत्तास्त्रमास्त्राय सिन्धु-द्वीपदेवास्प्रीर्विश्वामित्रस्य च ब्राह्मणत्वप्राप्तिवृत्तास्तं चाचष्ट वैशारपायनः ७८

सः लोकाः विषयः प्रम् ११ २० वकतात्रभ्यस्याभ्यसम्बद्धाः

वकदारुभ्यस्याश्रमगमनादिक-म्रक्तवा तद्वत्तान्तं कथयति स्म वैशस्पायनः । पशस्याचितं धत-राष्ट्रराजं प्रति गतो दाल्स्यो मृतान्पशन्ददतस्तस्य राज्ञो राज्यं नाशयितं स्तपशनां मांसेन हो-ममकरोत्तेन तस्य राज्यं क्षयो-न्मसम्भत । प्राक्षिके राज्यनाश-कारणे कथिते धतराष्ट्रेण प्रसा-दितो दावभ्यस्तस्य राज्यं मोच-थित्वा पशस्यकीत्वा नैभिषारण्यं जगाम। तस्मिन्नेव तीर्थेऽसरर-क्षार्थे बहस्पतेस्तपश्चर्यादिकं यया-तियज्ञादिकं चाभिधाय वसिष्ठा-पवाहतींचे प्रति रामगमनमकथ-यद्वेशस्पायनः

' वसिष्ठस्यापवाहोऽसौ ' त्यादिके जनमेजयप्रश्ने वैद्याम्पा-यनस्योत्तरकथनम् । विश्वामित्र-वसिष्रयोस्तपःस्पर्धाप्रयक्ते वसिष्ठानयनार्थे चिन्तयन्विश्वा-मित्रः सरस्वतीं सस्मार । विस-ष्टानयनार्थ विश्वामित्रेणाज्ञप्ता चिन्तयन्ती सरस्वती वसिष्ठवा क्येन तं वाहयन्ती तेन स्तता विश्वामित्राश्रममागत्य तस्माया-नीतं तं निवेदयति स्म । आनीतं वसिष्ठं हन्तं खडमन्वेषयति विश्वामित्रे सरस्वती तं प्राची दिशमपोवाह। वसिष्ठमपवहन्तीं सरसती पति कड़ी विश्वामित्रः 'शोणितं वह 'इति शशाप ८१

विश्वामित्रशापेन कथिरं वह-न्तीं नदीं ब्हा क्ष्तिभि प्रश्नसुक्षेत्र तस्याः सकाशास्त्रकारणं बारवा शापमोचनार्थमाराधितो महादे-वस्तस्याः शापं मोचयामास । कथिरनाश्चेत्र सुधित राक्षसे, प्रार्थितानां सुनीनां वाक्यास्प्र-सन्ना सरस्वती राक्षसात्रक्ष्यार ८० श्लेकाः पृथ्म, पृथ्म, श्लेकाः पृथ्म, अञ्चेष तीर्थे स्नात्वेन्द्र्यो ब्रह्महत्याया सुक्तोऽभूत हत्यादिकथनन्। इन्द्रस्य ब्रह्महत्या स्वयम्भूति कानमेजय प्रश्ले तत्काराणं कथयन्विदायाय- नो नसुव्विवधाख्यानमाचस्यौ। प्रतस्मित्तीर्थं बळरामागमनादि कथयित्वाऽत्रेव कुमारस्याभिके कादिकमास्यातवान्वैदास्यायन

अर्थ ५३ माराजियेकादिश्रवणार्थं ज नमेजयम्भे वैद्यान्पायनस्य तत्क-धनकपुत्रस्य । कार्तिकेयं द्व्या-वृत्तान्तः । कार्तिकेयं द्व्या महा-देवमभूतिष्वागतेषु ' कं न्तु पूर्वे मयं बालः' स्वादिविवकं कुवाणे महादेवे कुमारश्चर्यार्थे रुपे पत्यं दातं नहादेवादिभिः पार्थे तो ब्रह्मा विन्तयन्कुमारं गृहीत्वा तैः सह हिमाल्यं जगाम ...८५ ४५ ११५ अभिवेकमहोत्सवेऽपियेकसा-

मश्री गृहीत्वा आगतैर्देवादि-भिरभिषिके क्रमार ब्रह्मादयस्त-स्मै पारिषदान्ददः। वैशस्पाय-नोऽन्येषां स्कन्दसैनिकानां तदा-यधानां च नामानि कथयित्वाऽ-भिषेकं दृष्ट्वतां सैन्यानां नृत्या-विकमा**चच**क्षे मात्रगणकथनं प्रतिजानानो वैशम्पायनो मातृणां प्रभावत्या-दिनामानि विक्रतिरूपादीनि च वर्णयति स्म। इन्द्रेण कृतं शक्त्य-स्त्रादिदानं महादेवकृतं सेना-दानं विष्णवादिस्ततं वैजयन्त्या-दिदानमभिधाय देवसेनाः प्राप्त-वतः स्कन्दस्य प्रभां वर्णयामास वैद्याम्पायनः । दैत्यान्हन्तुं निर्गतः कार्तिकेयो देवादिभिः स्ततस्ता-रकादीआधान। भयात कीञ्च-पर्वते निलीनं बाणासरं ज्ञात्वा

होकाः विषयः ष्टम्
 शक्तिप्रहारेण क्रीञ्चं मिस्वा ते
 जघान । तेत्रसतीयें बळपामगम नाचिमिथाय तत्रैष वक्षणस्यासि षेकमाह वैद्यास्पायनः ... ९१

४७ ३६ वरुणाभिषेकं ओहं जनमेजय-प्रश्ने वैद्यस्पायनो वरूणस्य जला-जिपस्याभिषेकबुणनसम्मयीत् बळरामस्याग्नित्तेव्याग्नसम्मयात् याग्निनादायियये जनमेजय-प्रश्ने तज्ञाबाचुणानसभिधाय ब्रह्मस्योगस्य व्यक्तिर्थयुष्तान्तमाह्यः... ९.३

रामस्य बदरपाचनतार्थगमन-मभिघाय तहत्तान्तं कथयन्मार-द्वाजसुतायाः श्रुताबत्या भर्तृत्वे-नेन्द्रवरणार्थे तपश्चरणमाख्यात-वान्वैशस्पायनः। वसिष्ठरूपेणे-न्द्रः कन्यासमीपमागत्य तहाक्यं श्रत्वा पञ्च बढराणि पाचियितं दत्वा जगाम। बदराणि पाच-यन्ती कन्या बहाभिदिंनैः सर्व-स्मिन्काष्ट्रभारे दम्घेऽप्यपक्कानि तान्यालोच्य स्वज्ञरीरमग्रौ नि-धायापचत्। खशरीरे दह्यमानेऽ-प्यविकृतां कन्यामवळोक्य तुष्ट इन्द्रः प्रत्यक्षमागत्व तस्यै वरा-न्दरवाऽरुधन्तीवृत्तान्तं कथाय-त्वा तत्त्रीर्थवासफलमाभिधाय प्रययौ । श्रुतावतीजनमवृत्तान्तं श्रोतं जनमेजयेन पृष्टी वैद्याम्पा-यनस्तं कथयति सम ...

४९ २४ रामस्थेन्द्रतीर्थगमनमिन धाय रामतीर्थवृत्तान्तमादित्य-तीर्थवृत्तान्तं चाह स्म धैरास्पा-यनः ९६

आदित्यतीर्थं बसन्तं देवळं प्रशस्य तदाश्रमे जैगीषध्यस्या-गमनमान्त्रस्यी। बहुनि वर्षाणि वसन्तमप्यव्यवन्तं जैगीपध्यमा-कोक्य चिन्तयन्देवळो जळमाने ते सम्रद्रं गतस्त्वापि तं डहा

४६ १०८

श्लोकाः पुनराश्रममागतस्तत्रापि तं तथैव दद्शी। ततस्तत्परीक्षार्थमुपारे-तनेषु लोकेषु गच्छन्देवलस्तत्र जैगीषद्यं रहा पुनः पतिव्रतालोक-पर्यन्तं गत्वा ततोऽधे जैगीष-च्योऽन्तर्देधे । ततः प्रश्नमुखेन सिद्धेभ्यो जैगीषव्यस्य ब्रह्मलोक-गमनं श्रुत्वा तत्र गन्तुं प्रवृत्तो देवलः सिद्धैनिवारितः खाश्रम-माजगाम । तत्रापि दृष्टी जैगी-षटयो देवलेन प्रार्थितस्तस्मै मो-क्षधर्म योगविधि चोपदिदेश। संन्यासोधतदेवलदर्शनेन भूता-दीनां रोदनादिकं सोमतीर्थगमनं चाख्यातवान्वैशस्पायनः ... ९८

> वैशस्पायनो रामस्य सारस्रत-तीर्थगमनमभिद्धाति स्म। 'कथं द्वादशवार्षिक्यामनावृष्ट्याम् ' इत्यादिके जनमेजयप्रश्ने वैशस्पा-यनस्योत्तरम्। अत्र तपः कुर्वतो द्धीचस्य ऋषेस्तपोभङ्गार्थाम-न्द्रेण प्रेषितामळं**बुषाम**प्सरसं दष्ट-वतस्तस्य वीर्य चस्खाल सरस्व-त्याम् । तद्वेतस उत्पन्नं पुत्रमादाय द्धीचिमागत्य सरस्तती 'ब्रह्मर्षे तव पुत्रोऽयम् ' इत्याद्यवाच । पुत्रं लब्धवता द्धीविना स्तुता सरस्वती तस्माद्वराँहुब्ध्वा पुत्र-मादाय प्रययौ। एतदन्तरे देव-दानवविरोधे समुत्पन्ने दानव-बधार्थमस्त्राणि कर्तुमिन्द्रेण देव-द्वाराऽश्विलाभार्थं याचितो दधी-चः प्राणान्विस्ज्यास्थीनि ददौ । तैरस्थिभिरस्राणि विधायेन्द्रो दानवाञ्जघान। कस्मिश्चित्काले-ऽतिकान्ते द्वादशचार्षिक्यामना-वृष्ट्यां प्रदुतेष्वृषिषु गन्तुं प्रवृत्तः सारखतो म्रानः सरस्वत्याश्वा-सितो वेदानधीयानस्तत्रैव तस्यौ। अनावृष्ट्यामतीतायामागतानां

वेकाः विषयः प्रध्य वेदाध्यापनाय प्रार्थयतातृश्यीणां सारस्वतस्य चोक्तिप्रस्कुक्ती। सा-रस्वेत तीर्थे स्नानाहि विधाय रामो यत्र वृद्धकन्यास्थितिस्त-चीर्थे जगाम १००

'कथं कुमारी सम्बंदलपे!युक्ता
छामून्द्ररा' इत्यादिके जनमेजयप्रश्ने वैद्यारणानस्तृत्वान्त्वाक्याय तत्तीर्थवासफळमाइ स्म ।
अत्र दानानि दृत्या बाह्यणुख्याच्छ्यत्यहननं श्रुत्वा ताने निर्मतो
रामो मुनीन्यति कुरुक्षेत्रवृत्तान्तं
प्रसम्बद्धः १०१
मिविधः करुक्षेत्रवृत्तान्तं

श्रीनिभः कुरुक्षेत्रवृत्तान्ते कथितं 'किमर्थं कुरुणा कुष्टं ' इत्यादिकं रामेण पृष्ठं मुनयस्तु-कथयन्- 'बहाति वर्णाणि कर्यतः कुरोरिन्द्रस्य बोक्तिप्रत्युक्ती।देध-वाक्यादागत्येन्द्रणे 'अठं खेदेन मवतः ' इत्याद्यक्त्वा तदङ्गी-ककार कुकः। युनयः कुरुक्षेत-माहात्म्यं कथित्या तन्मयोद्दा-दिक्तिमन्द्रोक्तमाव्यद्धः ... '६०२

४१ रामः कुरुक्षेत्रं दश्च दानानि द्रस्या तत्रवस्त्राम् जणाम । आश्रमवृत्तान्तिज्ञास्या रामेण पृष्टा कुनयस्तम्बुः। रामो निना-चनणाश्रममानस्य तत्रागतं नारदं प्रति कुरुक्षेत्रयुद्धनुत्तान्तं प्रमच्छा नारदस्तं चुत्तानं कथयन् भिष्मा-दीनां मरणं कौरववळात्क्रुपा-दीनां त्रयाणामवशेषग्रकृत्वा स-दीच्छा तर्वि दुर्जोध्यन्तीमगोर्थेब्-स्मळं कोत्तुवाच रामम् । तती रामोऽजुवायिनो विख्ञय सर-स्वतीमादात्म्ययुक्त्या ग्यायुक्तं प्रमाजगाम ... १०४

५ ५१ रामसंतिधौ दुर्योधनो मीमेन सह कथमयुद्धयोति धृतराष्ट्रश्थे सञ्जयो रामदर्शनेन दुर्योधन-

विषयः **पृष्ठम्** हर्षादिकमाह। युधिष्ठिरं प्रति बलरामेणोक्तं वाक्यं श्रुत्वासर्वे स्यमन्तकपञ्चकमाययः। सञ्जयो गदाधारिणोर्दुर्योधनभीमयोः प्र-भां, परस्पराह्यानादिकं,तयो रूपं, दुर्योधनवाक्यात्सर्वेषां युद्धदर्श-नार्धमुपवेदानं चाह ... १०५ उभयोवांग्युद्धं श्रत्वा धृतराष्ट्र-ુકદ स्यानुतापपूर्विकोक्तिः । धनेन युद्धार्थमाहते भीमे स-निर्घातवातादीनि दुर्निमित्तान्य-भूवन्। भीमो युधिष्टिरं प्रति 'नैष इक्तोरणे जेतुम्' इत्या-गुक्त्वा द्रीपदीसभानयनायनूय द्योधनं प्रति कुद्धः सन् 'राज्ञश्च भूतराष्ट्रस्य 'इत्याध्वाच । ततो भीमं प्रति 'कि कत्थितेन बहुना' इत्याद्युक्तं दुर्योधनवाक्यं श्रुत्वा सर्वे प्रशशंसः सञ्जय उभयोधेन्द्रारम्भं मण्ड-लादिगतीरभयोस्तुमुलं गदायुद्धं चावणयत १०९ अर्जुनेन 'अनयोवींरयोर्जु हो को ५८ ६२ ज्यायान् भवतो मतः ' इत्यादि-नोभयों बेलाबल विषये प्रष्टः श्री-क्रष्णस्तदाख्याय स्वस्य माया-युद्धाभिप्रायं प्रकाश्य युधिष्ठिरा-पराधाविवं भयमागतमित्या-द्याह । श्रीकृष्णवाक्यादर्जुनः स्व-वामोरुताडनेन भीभाय संज्ञां ददाति स्म। उभयोर्मण्डलादि-गतिपूर्वकं युद्ध्यमानयोभीमेन गद-या दुर्वीधनस्योरी मझे स पपात। दुर्थोधने पतिते उस्कापातादिक यक्षादीनां महानावं भेयादीनां ध्वनिमद्भुतोत्पादश्रेनेन पञ्चाला-दीनामुद्रेगं देवादीनां स्वस्थान-गमनादिकं चाह सञ्जयः ... १११ ुदुर्योधनं पतितं दृष्टा पाण्डवेषु हृष्टेष भीमस्तं प्रति परुषवाक्या- क्षोकाः विषय: पृष्ठम्, न्युकत्वा पतितस्य तस्य शिरः पादेन समलोडयत्। पुनर्भामो दुर्योधनं प्रति 'येऽस्मान्पुरोप-नृत्यन्त ' इत्याधुक्त्वा खुधिष्ठि-रादीन्प्रति 'रजस्वलां द्रौपदी-मानयन्ये' इत्यादि सहर्षमुवाच । युधिष्ठिरो भीमं प्रति 'गतोऽसि वैरस्यानृण्यम् ' इत्याद्यकत्वाऽनु-तप्तः सन्दुर्थोधनं प्रति 'तात मन्युर्न ते कार्यः 'इत्यादि कथयन् विळळाप ११२ अधर्मेण हतं राजानं दट्टा रामः किमब्रवीदिति धृतराष्ट्रप्रश्ने सञ्ज-यस्योत्तरम् । राजानं पादेन शिर-स्याभेहतं दृष्टा ऋदो बलरामो भीमं विनिदंहाङ्गळं गृहीत्वाऽ भ्यद्रवत्। कृष्णेन बाह्यभ्यामावार्यं आत्मवृद्धिर्मित्रवृद्धिः ' इत्याः द्युक्तो रामस्तं प्रति 'धर्मः सच-रितः सद्भिः ' इत्याद्यवाच। क्रोधं निवारियतुं बुवन्तं श्रीकृष्णं प्राति बलरामो 'हत्वाऽधर्मेण राजानम् 'इत्याद्यकत्वा रथमा-रुह्य द्वारकां जगाम । चिन्तयन्यु-धिष्ठिरो 'धर्मराज किमर्थ त्वम्' इत्यादिकं श्रीकृष्णवाक्यं श्रत्वा पादस्पर्शमसह-राजमूर्धि मानो 'न ममैतार्त्प्रयं कुष्ण' इत्या-द्यवाच। याधिष्ठिरोक्ते श्रीकृष्णे-

नानुमोदिते इष्टस्य भीमस्योक्ति-

मन्वमोदत युधिष्ठिरः... ...११४

किमकुर्वतीत धृतराष्ट्रप्रश्ने सञ्ज-

यस्य तत्कथनम् । पाण्डवेषु हृष्टेषु

वीरेषु भीमं प्रशंसत्खसदशं वदतः

पञ्चालान्प्रति श्रीक्रष्णो दुर्यों-

दासस्य दायाद् ' इत्यादिकं

वाक्यमवाच ।

धननिन्दारूपं

कृष्णस्याधिक्षेपवाक्यं श्रुत्वी-त्थितो दुर्योधनस्तं प्रति ' कंस-

दुर्योधनं हतं दङ्घा पाण्डवाः

ाड

थ० ऋोकाः प्रधम परुषं वाक्यमुवाच । पुनः 'हत-स्त्वमसि गान्धारे' इत्यादि वदन्तं श्रीकृष्णं प्रति ' अधीतं विधि-वद्त्तम ' इत्याद्युक्तवन्तं दुर्योधनं प्रति पुष्पवर्षादिकमभूत । दुर्थी-धनपूजां दष्टा बीडिताश्चिन्तयन्तः पाण्डवा ' नैष शक्योऽति-शीवास्त्रः' इत्यादि श्रीकृष्णवाक्यं श्रुत्वा जहुषुः ११७ निवासार्थं निर्गताः पाण्डवा ६२ ४५ द्रयाधिनाशिविरसमीपमागत्य र-थादवतीणोस्तदा गाण्डीवारो-पणपूर्वकं रथादवतरितुं श्रीकृष्णे-नाज्ञप्तोऽर्जनस्तथाऽकरोत्। रथा-दवतीर्णेऽर्जुने पञ्चाच्छीक्रच्णे चावतीण यदा ध्वजस्थः कवि-रन्तर्दधे तदव साश्वोऽर्जनरधो दग्धो भस्मसादभूत। अर्जुनेन रथदाहकारणे पृष्टे श्रीकृष्णस्त-दाचरयौ। गुधिष्ठिरकृता कृष्ण-**∓तातिः । श्री प्रष्णप्रेरणया स्वय-**म्धाभः कृष्णेन सात्यकिना च सह शिविरान्निर्गत्यौधवतीतीरे स्यवसद्यधिष्ठिरः । युधिष्ठिरा<u>त</u>-झया गान्धारीसान्त्वनार्थे श्री-कृष्णो हास्तिनपुरं प्रायात्...११८ 'कुष्णः किमर्थं प्रेषितः' इति ३३ ७८ जनमेजय प्रश्ने तद्भिनन्दनपूर्वक-मुत्तरमाह वैशस्पायनः-अन्याय हुनं दुर्योधनं दृष्टा गान्धारीशापा-द्गीतेन गुधिष्ठिरेण पार्थितः श्री-कृष्णो हा स्तनपुरं गत्वा धृतराष्ट्र-सभीपमागत्य सुस्वरं रुरोदी भृतराष्ट्रं गान्धारी च प्रत्युपदेश

श्लोकाः विषयः वाक्यानि वदन्तं श्रीकृष्णं प्रति गान्धारी'एवमेतन्महाबाह्ये यथा वदासि केशव इत्यासुकत्वा भृतरा-ष्टस्य त्वमेव गतिरित्यभिधाय पुत्र-शोकसंतप्ता वाससा मुखं प्रच्छा-द्य चिरं स्रोद। ततः श्रक्तिष्णो गान्धारी कारणसंयुक्तिवीक्यैः समाश्वास्य धृतराष्ट्रं प्रति द्रौणे-दुंष्टमभिप्रायं निवेच हास्तिन पुरान्त्रिर्गत्य शिविरमाजगाम१२० भग्नसक्यो दुर्योधनः किम-દ્દક કર व्यविति पृतराष्ट्रप्रके तदुत्तरं कथयन्सञ्जयो दुःखितस्य दुर्यो-धनस्य विलापवाक्यादिकं ततः पलायमानैजेनैरश्वत्थामानं प्रति निवेदितं दुर्योधनहननवृत्तान्तं चाकथयत् ... द्वाधिनं हतं श्रुत्वाऽभ्वत्थामा-38 विष्युद्धभूमिं गतेषु विलापपूर्वक-मध्यत्थामा ' न नूनं विद्यते सत्यम् ' इत्यायुवाच दुर्योधनं प्रति । दुर्योधनोऽपि क्रपादी-न्प्रति ' ईंदशो लोकधमीऽयम ' इत्यादि समयोचितमुक्तवा मा भवन्तोऽत्र तप्यन्ताम् ' इत्याद्य-दुर्योधनवाक्यं श्रुत्वा क्रद्धेनाश्वत्थाम्ना कृतां सर्वपञ्चा-ळवधप्रतिकां श्रुतवतो दुर्यो-धनस्य प्रेरणया आनीतेन जल-कुम्मेन कृपाचार्योऽश्वत्थामानं सै-नापत्येऽभिषिषेच। अभिषिक्तोऽ-श्वत्थामा दुर्योधनं परिष्वज्य

सिंहनादेन सर्वा विशो निनादय-

म्प्रययो

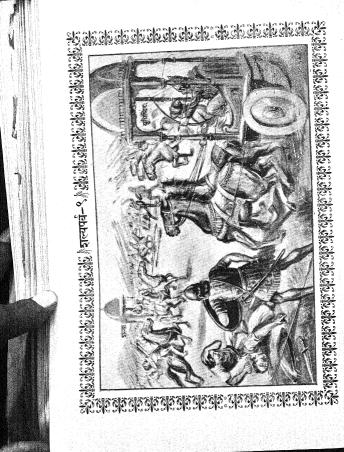
॥ समाप्तेयं दाल्यपर्वविषयानुक्रमणिका ॥

દ્ધ

॥ शुभं भवतु ॥

॥ शल्यपर्वविषयानुक्रमणिका ॥

॥ महाभारतम्॥

ॐॐ₩€स्स् शल्यपर्व।

-9-

शरुयवधपर्व १

नारायणं नमरकृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ॥ देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत् ॥

जनमेजय उवाच।

एवं निपातिते कर्णे समरे सध्यसाचिना। अल्पावशिष्टाः कुरवः किमकुर्वत नै द्विज १ उदीर्थमाणं च चलं दृश राजा सुयोजनः। पाण्डवैः प्राप्तकालं च कि प्राप्तक कौरवः पतिच्छान्महं श्रोतं तदाचश्च द्विजोत्तम। न हि लुप्यामि पूर्वेषां श्रुपवानश्चरितं महत्त्व र

वैद्यापायन उवाच। ततः कर्णे हते राजन्धात्यष्टः सुयोधनः। भृतं शोकार्णेव मझो निरादाः सर्वेतीऽभवत हा कर्णे हा कर्णे इति शोचमानः पुनः पुनः। क्वच्छात्स्वशिविदं प्राप्तो हतशेषेनुषः सह ५

> स समाश्वास्यमानोऽपि हेतुभिः शास्त्रनिश्चितैः। राजभिर्नालभच्छर्म सतपुत्रवर्थं स्मरन्॥

नीलकण्ठी टीका---

श्रीनणेशाय नमः । उक्ता सेंगतिः कर्णपर्वादौ । एवं निपातित इति।उद्यमं पलायनं वा वक्तुरिति प्रष्टुराभि-प्रायः । अस्याः अवशिष्टा इति रुडेदः।अत्राकारकोप आर्थः ॥१॥ तत्र द्वितीयमेव सत्वाऽऽह-उद्यिमाणमिति।

स दैवं बळवन्मत्वा भवितस्यं च पार्थिवः। संग्रामे निश्चयं कृत्वा पुनर्यद्वाय निर्ययौ ७ शब्यं सेनापार्ति कत्वा विधिवद्वाजपद्भवः। रणाय निर्वयौ राजा हत्रहोषैर्नपः सह ॥ ८ ततः सुतुमुलं युद्धं कुरुपाण्डवसेनयोः। वभव भरतश्रेष्ठ देवासररणोपमस्॥ ततः शख्यो महाराज कृत्वा कद्नमाहवे। ससैन्योऽथस मध्याहे धर्मराजेन घातितः॥ ततो दुर्योधनो राजा हतवन्धू रणाजिरात्। अपस्तय हुद घोर विवेश रिप्जाद्धयात ११ अथापराह्ने तस्याहः परिवार्य सुयोधनः। हदादाहुय युद्धाय भीमसेनेन पातितः॥ १२ तस्मिन्हते महेष्वासे हतशिष्टास्त्रयो रथाः। संरंभाश्विशि राजेन्द्र जच्छःपाञ्चालसोमकान् ततः पूर्वाह्मसमये शिविरादेत्य सञ्जयः। प्रविवेश पूरी दीनो दुःखशोकसमन्वितः ॥

पाण्डवकरसोत्कर्षं रष्ट्वा वि प्रापक्षतः । पट्यावनमेवास्य श्रेव इति भावः॥२॥इक्तसैत्यवधेन दुर्योधनः पट्यावनमेव इत्त-वातिरवाह-'सतः कर्णे हते' हःशादिना 'प्राण्डवः प्रावद-द्रशात्'इस्यन्तेन प्रवेन॥४॥ एवं सर्वान्त् पात्यविवा पट्यावने वृद्धशी रूञ्चाणि मरणमेव प्राप्तिःवाह-अध्येति । अपपाळे अहर्षे ॥ २० ॥ततः राजिश्वतदर्धनानन्तस्य, ॥ १४ ॥ स प्रविश्य पुरी सुतो
धुजायुव्हिस्य दुःखितः ।
धुजायुव्हिस्य दुःखितः ।
धेपमानस्ततो राजः
प्रविषदा निकेतनम् ॥
स्वादे च नरुद्याव हा राजिबिति दुःखितः ।
अहो बत विनष्टाः स्म निधनेन महास्मनः ॥
विधिश्च बळवानच गीरुपं तुः निर्ध्यकम् ।
वाक्षतुरुव्यक्तः सर्वे यथाऽवध्यन्त गण्डवैः॥
हुँच च पुरे राजक्षनः स्वाः सक्षयम् ।
क्रिशेन महता युक्तं सर्वता राजसत्तमः॥ १८

हरोद् च भृशोद्धिमो हा राजन्निति विस्वरम् । आकुमारं नरज्याध तत्र तत्र समन्ततः ॥ १५

आर्तनादं ततश्चके श्रुत्वा विनिहतं नृपम्। भावतश्चाप्यपश्यामस्तत्र तान्युषपर्पमान्॥२० नष्टवित्तानिवोनमत्तान्

नष्टिच्तानिवोन्मत्तान् शोकेन स्शपीडितान्। तथा स विटहलः सुतः प्रविदय नृपतिक्षयम्॥

28 ददर्श नृपतिश्रेष्ठं प्रज्ञाचश्चषमीश्वरम्। तथा चासीनमनघं समन्तात्परिवारितम् ॥ स्वाभिर्भरतश्रेष्ठ गान्धार्या विदुरेण च। तथान्येश्च सहद्भिश्च ज्ञातिभिश्च हितैषिभिः॥ तमेव चार्थ ध्यायन्तं कर्णस्य निधनं प्रति। कदक्षेयाब्रवीद्याक्यं राजानं जनमेजय॥ २४ नातिहृष्टमनाः सतो वाक्यसंदिग्धया गिरा सञ्जयोऽहं नरस्यात्र नमस्ते भरतर्षम ॥ २५ मद्राधिपो हतः शस्यः शक्रनिः सौबलस्तथा उल्लुकः पुरुषच्यात्र कैतस्यो द्वाविक्रमः॥ २६ संशासका हताः सर्वे काम्बोजाश्च शकैः सह ≠लेव्छाश्च पार्वतीयाश्च यवना विनिपातिताः प्राच्या हता महाराज दाक्षिणात्याश्च सर्वेशः उदीच्याश्च हताः सर्वे प्रतीच्याश्च नरोत्तमाः राजानो राजपुत्राश्च सर्वे ते निहता नृप। दुर्योधनो हतो राजा यथोक्त पाण्डवेन ह। भग्नसक्थो महाराज शेते पांसुषु रूषितः। श्रृष्ट्यस्रो महाराज शिखण्डी चापराजितः॥

उत्तमीजा युधामन्युस्तथा राजन्प्रसद्रकः। पञ्चालाश्च नरहयात्र चेदयश्च निष्दिताः ३१ तव पुत्रा हताः सर्वे द्रीपदेयाश्च भारत। कर्णपुत्रो हतः शूरो वृषसेनः प्रतापवान् ३२ नरा विनिद्यताः सर्वे गजाश्च विनिपातिताः रथिनश्च नरज्यात्र हयाश्च निहता युधि॥ ३३ किञ्चिच्छेषं च शिविर तावकानां कृतं प्रभो पाण्डवानां करूणां च समासाद्य परस्परम् प्रायः स्त्रीदोषमभवजागत्कालेन मोहितम्। सप्त पाण्डवतः शेषा धार्तराष्ट्रास्त्रयो रथाः॥ ते चैव म्रातरः पञ्च वासदेवोऽथ सात्यिकः क्रपश्च कृतवर्माच द्रौणिश्च जयतां वरः ३६ तथाऽप्येते महाराज रथिनो उपसत्तम । अक्षीहिणीनां सर्वासां समेतानां जनेश्वर ॥ एते शेषा महाराज सर्वेऽन्ये निधनं गताः। कालेन निहतं सर्वे जगद्वै भरतर्षभ ॥ दुर्योधनं वै पुरतः कृत्वा वैरं च भारत।

वैद्यास्पायन उवाच ।

पतच्छुत्वा वचा भूरं धृतराष्ट्रो जनेश्वरः
निपपात स राजेन्द्रो गतस्त्रचो महीतळे ।
तिस्मिश्वपतिते भूमी विदुरोऽपि महायद्याः
निपपात महाराज चोकक्यसनक्षितः ।
गान्धारी च नृपश्रेष्ट सर्वाश्च कुरूपोपितः ४१
पतिताः सहसा भूमी श्वत्याः कूरं वचस्तदा ।
निःसंग्रं पतितं भूमी तदाऽसीद्राजमण्डलम्
क्राण्युक्तं महति चिजन्यस्तं पटे यथा ।
क्रुच्ल्रेण तु ततो राजा धृतराष्ट्री महीपितः ॥
वानैरक्भत माणान्ध्रक्यसनक्षितः ।
क्रुध्या तु स नृपः संग्रां वेपमानः सुदृश्चितः

विद्वन श्वस्तेहाप्राज्ञ त्वं गतिर्भरतपैमध्य ममानायस्य सुभूगं पुत्रेहीनस्य सर्वशः। एवधुक्त्वा ततो भूतो विस्तेक्षा निपपात ह। तं तथा पतिर्त हप्यूवा बाल्यवा येऽस्य केच्य हातिस्ते सिपिचुस्तोयैविह्यजुह्यज्जनैरापे ध्रुथ स्त तृ दोशेंण कालेन प्रस्थाध्यस्तो नराधियः। तृग्णी दथ्यो महीपालः पुत्रव्यस्तकर्तितः॥ निःश्वसञ्जिह्यम इच कुंभक्षिप्तो विद्यापिते। सञ्जयोऽप्यस्तरसत्र दृष्टा राजानमातुरम् ॥ ४९ तथा सर्वाः स्त्रियश्चैव गान्धारी च यशस्विनी ततो दीर्धेण काळेन् विदुरं वाक्यमद्यवीत्॥

राता दावण कालन । उद्घर वाक्यमध्याता। भूतराष्ट्री नरखेष्ट स्वामानो सुदुर्शुदुः । गल्छन्तु योषितः सर्वा गाल्धारी च यशस्विनी॥ ५१ नयेमे सहवः सर्वे साहयते से मनो भ्रशन ।

पयमुक्तस्ततः क्षत्ता ताः स्त्रियो भरतर्षभ ५२ विसर्जयामास शनैर्वेपमानः पुनः पुनः । निश्रकमुस्ततः सर्वाः स्त्रियो भरतसत्त्रमा।५३ सुद्धदश्च तथा सर्वे दृष्टा राजानमातुरम् । ततो नरपित तृर्णे ळच्यसंत्रं परंतप । ५४ श्रवेक्षत्स्तवयो दीनं रोदमानं भृशाहुरम् । प्राव्वकितिःश्रवस्तं च तं नरेन्द्रं मुद्धमुद्धः । समाश्र्वास्यत क्षत्ता वचसा मधुरेण च॥५५

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि धृतराष्ट्रप्रमोहे प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

वैद्यास्पायन उवाच । विस्पृष्टास्वय नारीषु धृतराष्ट्रोऽस्विकासुतः विस्रुष्टाप्य महाराज दुःखादुःखान्तरं गतः॥१

विल्लाप महाराज दुःखादुःखान्तर गतः॥१ सधूममिव निःश्वस्य करौ धुन्वन्गुनः पुनः। विचिन्त्य च महाराज वचनं चेदमब्रवीत॥२ धृतराष्ट्र उवाच ।

अहो वत महुनुः यदृ पाण्डवान रणे। स्तिमिण्डाह्ययाक्षिव त्वत्तः स्त श्र्णोमि वै ॥ व्यक्तसारम्यं नृनं हृद्यं सुदृढं मम। व्यक्तसारम्यं नृनं हृद्यं सुदृढं मम। व्यक्तुत्वा निहृतात्पुत्रात् र्यते न सहस्र्या ॥ विस्तियत्वा वयस्त्रेयां वालक्षीडां च सञ्जय हतात्पुत्रात्वे से भूगं मनः॥ ५ अनेवत्वायदेतेयां न मे कपनिदर्शनम्। पुत्रक्षेत्रहृतः प्रतिनित्यमेलु धारिता॥ ६ बालमावमितकस्य यौवनस्यां वातहम्। मध्यप्रात्तात्वरा सुदृत्वा हृष्ट आसं तद्याज्ञच ॥ तत्वानच । त्वाच्यात्तिकस्य यौवनस्यां व्यक्तिवर्षाः स्त्रव्यां स्त्रतिकस्य स्त्रव्यां स्त्रव्यां स्त्रवाज्ञवा ॥ न सम्यप्रात्तिकस्य यौवनस्यां व्यक्तियाः ॥ क्ष्ययं नह्तीः असः।

पह्येहि पुत्र राजेन्द्र
समानाथस्य सांप्रतस् ।
त्या होनो महावाही
कां जु यास्यान्यहं गतिव् ॥ ९
कथं त्वं पृथिवीपाळांस्त्यकत्या तात समागतान् ।
होपे विनिहतो सूमी
प्राहृतः कुनुपो यथा ॥ १०
गतिर्भूत्वा महाराज झातीनां सुहत् । तथा ।
बन्धं वृद्धं च मां वीर विहाय क जुयास्यस्ति
सा छपा सा च ते प्रीतिः
सा छपा सा च ते प्रीतिः
सा च राजन्सुमानिता ।
कथं विनिहतः । १२
को जु मास्रुत्थितं वीर ताव नातेति वश्यितः

संयुग्ण्यपराजितः॥
को जु माम्रुग्थितं वीर तात तातित वश्यति।
महाराजेति सततं लोकनाधेति चासकृतः १३
परिण्डच्य च मां कण्टे सेहेन हिस्सलाचनः।
अज्ञाधीति कीरदृष्ट तस्वाधु वद् में वचः॥

इति श्रीमहाभारते शल्यपत्रीणे नैलकण्ठीये भारतभावदींपे श्रथमोऽभ्यायः॥१॥

२ विस्रष्टास्विति ॥ १ ॥ सधूममिव अत्युष्णमित्यर्थः ॥ २ ॥ पाण्डवाः क्षेत्रिण इत्येकं दुःसं स्वीयास्य सर्वे

निहता इत्यपरं ते हे आह हास्याम् अहो इति ॥ ३॥ वयः एतायस्कारूप्यन्तं प्रीहत्यम् ॥ ५ ॥ प्राकृतो चीचः १ कुतः हुत्त्वतावरान्यातीति नीचपरिजन इत्ययेः ॥ ५ ॥ तत्त्वागुक्तं तासु यथा स्थानाथा में मां प्रति वद् पुनरिदि बीचः ॥ ५४ ॥ नजु नामाहमश्रीषं वचनं तव पुत्रक। भूयसी मम पृथ्वीयं यथा पार्थस्य नो तथा॥ भगद्त्तः कृपः शस्य आवल्त्योऽथ जयद्रथः। भूरिश्रवाः सोमदत्तो महाराजश्च वाह्निकः॥ अभ्वत्थामा च भोजश्च मागधश्च महाबलः। बृहद्वलश्च काशीशः शकुनिश्चापि सीवलः॥ ∓रेट्स्लाख शतसाहस्राः शकाश्च यवनैः सह। सुदक्षिणश्च काम्बोजस्त्रिगर्ताधिपतिस्तथा॥ भीष्मः पितामहश्चैव भारद्वाजोऽथ गौतमः। श्रुतायुश्चायुतायुश्च शतायुश्चापि वीयवान्॥ जलसन्घोऽधार्ष्यश्रङ्गी राक्षसञ्चाप्यलायुघः अलंबुषो महाबाहुः सुवाहुश्च महारथः॥ २० एते चान्ये च बहवो राजानो राजसत्तम। भदर्थभुद्यताः सर्वे प्राणांस्त्यक्त्या धनानि च तेषां मध्ये स्थितो युद्धे म्रातृभिः परिवारितः योधियज्यास्यहं पार्थान्पञ्चालांश्चेव सर्वशः॥ चेदींश नृपकार्वृत्न द्रौपदेयांश्च संयुगे । सात्यांके कुन्तिमोजं च राक्षसं च घटोत्कचं एकोऽप्येषां महाराज समर्थः सन्निवारणे। समरे पाण्डवेयानां संकुद्धो ह्यभिधावताम्॥ र्कि पुनः सहिता वीराः कृतवैराश्च पाण्डवैः। अथवा सर्व प्वेते पाण्डवस्यानुयायिभिः२५ योत्स्यन्ते सह राजेन्द्र हनिष्यन्ति च तान्सृधे कर्ण एको मया सार्ध निहनिष्यति पाण्डवान ततो नृपतयो वीराः स्थास्यन्ति मम शासने यश्च तेषां प्रणेता वै वासुदेवो महावलः॥ २७ न स संनद्यते राजान्नाति मामब्रवीहचः। तस्याथ बदतः स्त बहुशो मम सन्निधौ॥२८ शक्तितो हानुपद्यामि निहतान्पाण्डवान् रणे तेषां मध्ये स्थिता यत्र हन्यन्ते मम प्रत्रकाः ह्यायच्छमानाः समरे किमन्यद्भागधेयतः। भीष्मश्च निहतो यत्र लोकनाथः प्रतापवान शिखण्डिनं समासाद्य सृगेन्द्र इव जंबुकम्। द्रोणश्च ब्राह्मणो यत्र सर्वशस्त्रास्त्रपारगः॥ ३१ निहतः पाण्डवैः संख्ये किमन्यद्भागधेयतः। कर्णश्च निहतः संख्ये दिव्यास्त्रज्ञो महाबलः भूरिश्रवा हतो यत्र सोमदत्तश्च संयुगे। बाह्यिकश्च महाराज किमन्यद्भागधेयतः॥३३

भगदत्तो हतो यत्र गजयुद्धविद्यारदः। जयद्रथश्च निहतः किमन्यद्भागधेयतः॥ ३४ सुदक्षिणो हतो यत्र जलसन्धश्च पौरवः। श्रुतायुश्चायुतायुश्च किमन्यद्भागघेयतः॥ ३५ महाबलस्तथा पाण्ड्यः सर्वशस्त्रभृतां वरः निहतः पाण्डवैः संख्ये किमन्यद्भागर्थेयतः३६ वृहद्वलो हतो यत्र मागधश्च महाबलः। उग्रायुधश्च विकान्तः प्रतिमानं धनुष्मताम्॥ आवन्त्यो निहतो यत्र त्रैगर्तश्च जनाधिपः। संशप्तकाश्च निहताः किमन्यद्भागधेयतः ३८ अलम्बुषस्तथा राजन् राक्षसश्चाप्यलायुघः आर्ष्यश्रीक्षेत्र निहतः किमन्यद्भागधेयतः ३९ नारायणा हता यत्र गोपाला युद्धदुर्मदाः म्लेच्छाश्च बहुसाहस्राः किमन्यद्रागधेयतः॥ राक्तनिः सीबलो यत्र कैतव्यश्च महाबलः। निहतः सबलो वीरः किमन्यद्भागधेयतः ॥ प्ते चान्ये च बहवः कृतास्त्रा युद्धदुर्मदाः। राजानो राजपुत्राश्च शुराः परिघवाहवः ४२ निहता बहवो यत्र किमन्यद्भागधेयतः। यत्र शूरा महेष्वासाः कृतास्त्रा युद्धदुर्भदाः बहवो निहताः स्त महेन्द्रसमविक्रमाः। नानादेशसमावृत्ताः क्षत्रिया यत्र सञ्जय ४४ निहताः समरे सर्वे किमन्यद्भागधेयतः। पुत्राश्च मे विनिहताः पौत्राश्चैव महाबलाः वयस्या म्रातरश्चेव किमन्यद्भागधेयतः । भागधेयसमायुक्तो ध्रुवमुत्पद्यते नरः॥४६ यस्तु भाग्यसमायुक्तः सं शुभं प्राप्नुयाचरः॥ अहं वियुक्तस्तैर्भाग्यैः पुत्रैश्चेवह संखय ॥ ४७ कथमय भविष्यामि वृद्धः शत्रुवशंगतः। नान्यद्त्र परं मन्ये वनवासादते प्रभो ॥ ४८ सोऽहं वनं गमिष्यामि निर्वन्धुक्रीतिसंक्षये। न हि मेऽन्यद्भवेच्छ्रेयो बनाम्युपगमाहते ४९ इमामवर्श्या प्राप्तस्य लृनपक्षस्य सञ्जय । दुर्योधनो हतो यत्र शल्यश्च निहतो दुधि ५० दुःशासनो विविशश्च विकर्णश्च महावलः। कथं हि भीमसेनस्य श्रोप्येऽहं शब्दमुत्तमम्॥ एकेन समरे येन हतं पुत्रशतं मम। असकूद्रदतस्तस्य दुर्योधनवधेन च ॥

दुःखशोकाभिसन्तत्तो न श्रोच्ये परुषा गिरः वैकास्पायन जवाना।

वैद्यस्पायन उवाच । प्वं वृद्धश्च सन्तमः पार्थिवो हतवान्धवः॥

सुदुर्सुदुर्भुद्यमानः पुत्राधिभिरभिष्ठतः । विल्प्य सुचिरं कालं धृतराष्ट्रोऽस्विकासुतः

विळप्य सुचिरं कालं घृतराष्ट्रोऽभ्विक दीर्घमुष्णं स निःश्वस्य चिन्तयित्वा पराभवम् । दुःखेन मह्ता राज्

दुःखेन महता राज-न्सन्ततो भरतर्षमः ॥ ५५ पुनर्गावल्गाणि सतं पर्यपृष्ठस्रद्यातयम् । भूतराष्ट्र उवाच ।

भीष्महोणी हती श्रुत्या स्तुपुत्रं च घातिसं सेनापार्त प्रणतार किमकुर्वत मामकाः। ये ये सेनापार्णतार पुणि कृषित मामकाः॥ अधिरेणैव कालेन तं तं निझन्ति पाण्डवाः। रणसुर्धि हतो भीष्मा पत्रवतां वः निस्तिष्टि पाण्डवाः। रणसुर्धि हतो भीष्मा पत्रवतां वः निस्तिष्टि वा प्रवसेव हतो होणः सर्वेषामेव पत्रवतामः। प्रवसेव हतः कर्णः सुत्युतः प्रतापवातः ५१ स राजकानां सर्वेषां पत्रवतां वः निस्तिष्टिना पूर्वमेवाहसुक्ती वै विदुरेण महात्मना॥ १० व्योधनापराधेन प्रवसं विनातिचाति ।

केचित्र सम्यक्पदयन्ति मुढाः सम्यगवेश्य च तदिदं मम मृढस्य तथाभृतं वचः स्म तत्। यदब्रवीत्स धर्मात्मा विदुरी दीर्घदर्शिवान् तत्त्रथा समज्जातं वचनं सत्यवादिनः॥ ६२ दैवोपहतचित्तेन यन्मया न कृतं पुरा। अनयस्य फलं तस्य ब्रुहि गावल्गणे पुनः ६३ को वा सुखमनीकानामासीत्कर्णे निपातिते अर्जुनं वासदेवं च को वा प्रत्यवयी रथी ६४ केऽरक्षन् दक्षिणं चक्रं मद्रराजस्य संयुगे। वामं च योज्ञकामस्य के वा वीरस्य पृष्ठतः॥ कथं च वः समेतानां मद्रराजो महारथः। निहतः पाण्डवैः संख्ये पुत्रो वा मम सञ्जय॥ ब्रहि सर्वे यथातस्वं भरतानां महाक्षयम्। येथा च निहतः संख्ये पुत्रो दुर्योधनो मम ॥ पञ्चालाश्च यथा सर्वे निहताः सपदानुगाः। भृष्ट्यसः शिखण्डी च द्रौपद्याः पञ्च चात्मजाः पाण्डवाश्च यथा मुक्तास्तथोमी माधवी युधि क्रुपञ्च कृतवर्मा च भारद्वाजस्य चात्मजाः६९ यद्यथा यादशं चैव युद्धं वृत्तं च साम्प्रतम्। अखिलं श्रोतमिच्छामि क्रशलो हासि सञ्जय

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वाण धृतराष्ट्रविलापे द्वितीयोऽध्यायः॥२॥

सञ्जय उवाचा ।

ग्रेणु राजमविहितो यथानुलो महान श्रयः
कुरुणा पाण्डवानां च समासाध परस्परम्
तिहते सुतपुके तु पाण्डवेन महास्मना ।
विद्वतेषु च सैन्येषु समानीतेषु चासकृत ॥ २
घोरे महुप्पर्दृहानामाजी नरवरक्षये ।
यत्तात्वणं हते पार्थः सिंहनाहमधाकरोत ॥ ३
तदा तव सुतान् राजमाविधासमहस्त्रमम् ।
स सम्बादमनीकानि न चैवाध पराक्रमे ॥ ४

आसीद्वजिहते कणें तब योधस्य कस्यचित्। विणजो नावि निकायामगाधे विद्वजा द्वाधः अपारे पारमिच्छन्तो हते द्वीपे किरीटिना। स्वतुत्रे हते राजन्विवस्ताः श्रायिक्ताः॥ ६ अनाया नायमिच्छन्तो सुगाः सिहार्दिता हवे मझग्रका इच वृषाः द्वीणेदंद्वा दयाः॥ ७ अस्युपायाम सायाहे निर्जिताः सञ्यसाचिना हतमवीरा विश्वस्ता निक्कता निधितैः शरीः

सम्यपबेश्य निपुणं विभाव्यापि मृहास्तथाभूतं तहवः केवित पर्यन्तीरपुत्तरेण सम्बन्धः॥६९॥ तथाभूतं यथार्थम् ४। ६२ ॥ हति श्रीमहाभारते सव्यप्तिणे नैलक्प्ठीये

भारतभरवदीपे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

श्रु**ण्यिति ॥ १ ॥** समानीतेषु युद्धोन्सुखीकृतेषु ॥२

स्तपुत्रे हते राजन् पुत्रास्ते प्राद्मवंस्ततः । विध्वस्तकषचाः सर्वे कांदिशीका विचेतसः अन्योन्यमभिनिघन्तो

अन्योन्यमभिनिमन्तो वीक्षमाणा भयादिशः। मामेव नतं बीगत्सः मोमेव च वृकोत्रः॥

अभियातीति मन्यानाः पेतृसैम्लुश्च भारत । अश्वानन्ये ग्रज्ञानन्ये ग्रज्ञानन्ये ग्राहार्याः ११ आह्वा जयसंप्रताः पादाताग्रज्ञकुर्भयात् । कुद्धरः स्थन्दना भग्नाः सादिनश्च महारथः॥ पदातिस्थायाश्चीयेः प्रतापित्रभूतं हताः। स्थालतस्करसंकीणे सार्थहीना यथा यने ॥ तथा ;ववनीया निहतं स्वत्पेत्र तदाऽभवन् । हतारोहास्तथाऽपरे सर्व पार्थमं लोकामगरम्यस्य भयादिताः। तान्यस्य प्रवतः सर्वात्रभीताः। नान्यस्य प्रवतः सर्वात्रभीतिताः। तान्यस्य प्रवतः सर्वात्रभीतिताः। त्रान्यस्य प्रवतः सर्वात्रभीतिताः। त्रान्यस्य प्रवतः सर्वात् भीनसेननयादिताः। त्रान्यस्य प्रवतः सर्वात् भीनसेननयादिताः। त्रान्यस्य प्रवतः। सर्वातः भीनसेननयादिताः।

नातिकभिष्यते पार्थो घनुष्पाणिमवस्थितम् जयने युद्ध्यमानं मां तूर्णमञ्चान्द्रव । समरे युद्ध्यमानं मां तूर्णमञ्चान्द्रव । समरे युद्ध्यमानं हि कोन्त्रयो मां मानव्यपः । सोन्सद्धिताष्यतिकान्तुं वेट्टामिव महाण्यः । अधार्जुनं समोधिन्दं मानिनं च पृकोदरम् ॥ निहस्य शिष्टाञ्द्यां कर्णस्थानुष्यमधुयाम् तन्द्रद्धना कुत्रराजस्य शूरायंसद्धां वद्या॥१९ सुता हेमपरिच्छन्नाञ्जानेरध्यानचाद्यत । आजाध्यस्यहोनास्त्र पादाताश्चैय मारिण ॥२० पञ्जविद्यातिसाहस्याः प्राद्ववञ्चानकेरिय ।

तान भीमसेनः संकद्धो घृष्ट्युम्बश्च पार्षतः बळेन चहुरक्षेण परिक्षित्याहनच्छेरे । प्रस्त्युच्यस्त ते सर्वे भीमसेनं सपार्थतप्त १२ पार्थपार्थतप्त सर्वे भीमसेनं सपार्थतप्त १२ पार्थपार्थतप्त । २२ साठवस्ति । २३ सोठवति १२ साठवस्ति । १३ सोठवति १२ राज्यं गदापाणित्युच्यत । नतान् रचस्यो भूमिष्टान्यमोपेश्ची वृकोवरा। योचयामास कीन्त्रेयो युज्वीयंग्चपाश्चितः । जातकपपरिच्छनां प्रगृष्ठा महर्ति गदाम् २५ स्वथ्योत्तावकान्सवाद्युच्याणिरिवान्तकः । स्वायामाय कीन्त्रेयो युज्वीयंग्चपाश्चितः । अत्यक्षपारिच्छनां प्रगृष्ठा महर्ति । वास्य २५ स्वथ्योत्तावकान्सवाद्युच्याणिरिवान्तकः । स्वाया हि संस्थास्टक्तजीवितवान्धवाः भीममभ्यप्रवन्संख्ये पतका इत्र पावकम् ।

आसाच भीमसेनं ते संरब्धा युख्दुमेंदाः १७ विनेदुः सहसा द्या भूतप्राप्ता हवात्त्वक् । व्येनव्याचर्यस्ता स्था स्थेन गर्या तथा ॥ १८ एअविवितिसाहस्योदताव्यानां व्यपोधयत्। इत्या तर्या तथा ॥ १८ एअविवितिसाहस्योदताव्यानां व्यपोधयत्। इत्या तत्पुक्तप्त पुनस्तस्थी महावलः। ध्रमञ्जूषे पुरस्कृत्य पुनस्तस्थी महावलः। ध्रमञ्जूषे राम्भवित्र ने विवित्र स्थानिकः । विवित्र स्थानिकः । विविद्य प्राप्ति स्थानिकः । विविद्य प्राप्ति स्थानिकः । विविद्य स्थानिकः । विविद्य विविद्य विविद्य विविद्य स्थानिकः । विविद्य स्थानिकः । विविद्य विविद्य विविद्य विविद्य । विविद्य विविद्य स्थानिकः ॥ विविद्य विविद्य विविद्य । विविद्य विविद्य विविद्य । विविद्य विविद्य विविद्य । विविद्य विविद्य विविद्य विविद्य । विविद्य विवि

विश्रुतं त्रिषु लोकेषु गाण्डीवं व्याक्षिपन्धनुः कृष्णसारथिमायान्तं दृष्ट्वा श्वेतहयं रथम्। अर्जुनं चापि योद्धारं त्वदीयाः प्राद्रवन्भयात् विप्रहीनरथाश्वाश्च शरैश्च परिवारिताः पञ्जविद्यातिसाहस्राः पार्थमार्छन् पदातयः,३५ हत्वा तत्पुरुषानीकं पञ्चालानां महारथः भीमसेनं पुरस्कृत्य न चिरात्प्रत्यदृश्यत॥ ३६ महाधनुर्धरः श्रीमानमित्रगणमर्दनः। पुत्रः पञ्चालराजस्य घृष्टयुक्तो महायशाः ३७ पारावतसवर्णाश्वं कोविदारवरध्यजम् । घृष्ट्युम्नं रणे दश्चा त्वदीयाः प्राद्रचन्भयात् ३८ गान्धारराजं शीव्रास्त्रमनुस्तत्य यशस्त्रिनौ। अचिरात्प्रत्यदृश्येतां माद्रीपुत्री ससात्यकी॥ चेकितानः शिखण्डी च द्रौपदेयाश्च मारिष हत्वा त्वदीयं सुमहत् सैन्यं शङ्घानथाधमन् ते सर्वे तावकान्प्रेक्ष्य द्रवतो वै पराङ्मुखान् अभ्यधावन्त निघन्तो वृषाञ्जित्वा वृषो इव ॥ सेनावशेषं तं दक्षा तव पुत्रस्य पाण्डवः। अवस्थितं सदयसाची चुकोध बळवतृप॥४२

तत पनं शरै राजन्यहसा समवाकिरत ।
रजसा चोहतेनाथ न स्म किंबन दश्यते ॥
अन्धकारीकृते लोके शरीभूते महीतले ।
दिशः सर्वा महाराज तावकाः प्राद्रवन् भयाते
अध्यमानेषु सर्वेषु कुरुराजो विशोपते ।
परेषामास्मनश्चैव सेन्ये ते सञ्ज्ञपादवत् ॥ ४५
ततो दुर्योग्रनः सर्वाचानुद्धावाथ पाण्डावत्
युज्ञाय भरतश्चेष्ठ देवानिष्य पुरा बिलाः॥ ४६

त पनमभिगजन्तं सहिताः समुपाद्रवन्। नानाशस्त्रस्त्रः ऋद्वा भत्स्यन्तो सहर्महः॥ द्रयाधनाऽप्यसंभ्रान्तस्तानरान् व्यथमच्छरैः तत्राञ्चतमपश्याम तब प्रत्रस्य पौरुषम् ॥ ४८ यदेनं पाण्डवाः सर्वे न शेकुरतिवर्तितुम्। नातिदूरापयातं च कृतबुद्धिः पलायने॥ ४९ दुर्योधनः खकं सैन्यमपद्यद्भश्विक्षतम्। ततोऽवस्थाप्य राजेन्द्र कृतवृद्धिस्तवात्मजः हर्षयश्चिव तान योधांस्तृतो बचनमञ्जीत।

न तं देशं प्रपश्यामि प्रथित्यां पर्वतेषु च॥ यत्र यातास वो हन्यः पाण्डवाः कि स्रतेन वः खर्प चैव बलं तेषां कणी च भशविक्षती॥

यदि सर्वेऽत्र तिष्ठामो ध्रवंनो विजयो भवेत। विप्रयातांस्त वो भिन्नान पाण्डवाः कृतिकिल्बिषान् ॥ स्रवः सांग्रामिको मृत्यः क्षत्रधर्मेण युध्यताम सतो दःखन जानीते

प्रत्य चानन्त्यमश्रते। श्रुण्यन्त क्षत्रियाः सर्वे

यावन्तोऽत्र समागताः॥ द्विषतो भीमसेनस्य बदामेध्यथ विद्वताः । पितामहैराचरितं न धर्मे हातमईथ ॥ सास्यन्द्रमास्ति पापीयः श्रवियस्य प्रतायनात न यज्ञधर्माच्छेयान्हि पन्थाःस्वर्गस्य कौरवाः सचिरेणार्जिताँ छोकान्सची युद्धात्समध्रते तस्य तद्वचनं राज्ञः पुजयित्वा महारथाः॥ पनरेवाभ्यवर्तन्त क्षत्रियाः पाण्डवान्त्रति । पराजयमस्य्यन्तः कृतचित्ताश्च विक्रमे ॥५९ ततः प्रववते युद्धं पुनरेव सदारुणम् । तावकानां परेषां च देवासुररणोपमम् ॥६० युधिष्ठिरपुरीगांश्च सर्वसैन्येन पाण्डवान् । अनुसूत्य हनिष्यन्ति श्रेयो नः समरे वधः। अन्वधावन्महाराज पुत्रो दुर्योधनस्तव ॥ ६१

इति श्रीमहामारते शल्यपर्वणि कौरवसैन्यापयाने त्तीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

सक्षय उचाचा । पतितान्रथनीडांश्च रथांश्चापि महात्मनाम् रणे च निहतानागान् दष्टा पत्तीश्च मारिष॥ आयोधनं चातिघोरं सदस्याकी इसक्रिभम् । अप्रक्याति गतानां तु राज्ञां शतसहस्रशः २ विस्रखे तब पत्रे त शोकोपहतचेतसि। भशोद्विग्नेष सैन्येष दश पार्थस्य विक्रमम् ३ ध्यायमानेषु सैन्येषु दुःखं प्राप्तेषु भारत। बळानां मध्यमानानां श्रुत्वा निनदग्रुत्तमम् ध अभिक्षानं नरेन्द्राणां विक्षतं प्रेक्ष्य संयुगे। क्रपाविष्टः क्रपो राजन्वयःशीलसमन्बितः ५ अब्रवीत्तव तेजस्वी सोऽभिसत्य जनाधिपम दुर्योधनं मन्युवशाद्वाक्यं वाक्यविशारदः ६ दर्योधन निवोधेदं यस्वां वश्यामि कौरव श्रत्वा क्रक महाराज यदि ते रोचतेऽनघ ७ न युद्धधर्माच्छ्रेयान्वै पन्था राजेन्द्र विद्यते यं समाधित्य युक्रयन्ते अत्रियाः अत्रियर्षम् ॥

पत्रो स्नाता पिता चैव स्वस्रीयो मात्रलस्तथा। सम्बन्धिवान्धवाश्चेव योद्ध्या वै क्षत्रजीविना॥ ९

वधे बैव परी धर्मस्तधाऽधर्मः पलायने। ते सा घोरां समापना जीविकां जीवितार्थिनः

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि नैलकर्णीये भारतभावदीपे त्रतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

पतितानिति ॥ १ ॥ भप्रख्यातिमिति पाठेऽपि तल्योऽर्थः ॥ २ ॥ भृषोत्यत्र हषोति पाठे हशा हरू-मात्रेण ॥ ३ ॥ सन्युवशाहुयोधनस्य दैन्यवशात् ॥ ६ ॥ तदन प्रतिवश्यामि किञ्चिदेव हितं वचः। हते भीष्मे च द्रोणे च कर्णे क्षेत्र महारथे ११ जयद्रथे च निहतं तप म्रात्यु चानच। छहसणे तत पुत्रे च किंद्र ते प्रमात्यु चानच। छहसणे तत पुत्रे च किंद्र यो प्रतिमञ्ज्ञमें हि। १२ येषु भारं चमासाच राज्ये मितमञ्जमें हि। ते चन्त्रच्य तन्युर्याताः ग्रुरा ब्रह्मविद्रां गर्ति वर्थ निवह विना भूता ग्रुणविद्रमेहारथैः। क्ष्यणं वर्तियच्याम पातियत्वा चुपान्बहून्॥ सर्वेष्य च जीविद्धविभात्रप्रपाजितः। क्ष्यण्यामे भावतिव्या चुपान्बहून्॥ स्वर्थेम्य च जीविद्धविभात्यस्य पुरावद्धः॥ १४ स्ट्रकार्युक्तवृत्याभामिन्द्रकेत्विभविष्ठित्तम् । वानरं कृत्यमासाच सञ्चचाळ महाचयुः १६

सिंहनादाच भीमस्य पाञ्चजन्यस्वनेन च। गाण्डीवस्य च निर्धापा

त्संद्रष्यन्ति सनांसि नः॥ चरन्तीव महाविद्यन्मुष्णन्ती नयनप्रभाम्। अळातमिव चाविद्धं गाण्डीवं समदृश्यत १८ जाम्बनद्विचित्रं च ध्यमानं महद्भनः। दृश्यते विश्व सर्वास विद्यवसूधने विवा ॥ १९ श्येताश्च वेगसम्पन्नाः शशिकाशसम्प्रमाः । पिबन्त इव चाकाशं रथे युक्तास्त वाजिनः उद्यमानांश्च कृष्णेन वायनेच बलाहकाः। जाम्बूनद्विचित्राङ्गा वहन्ते चार्जनं रणे॥२१ तावकं तद्वळं राजक्रक्रनोऽस्त्रविशारदः। गहनं शिशिरे कक्षं ददाहाशिरिवोल्बणः २२ गाहमानमनीकानि महेन्द्रसदशप्रभम्। धनअयमपर्याम चतुर्देष्टमिव द्विपम्॥ विक्षोभयन्तं सेनां ते जासयन्तं च पार्थिवान धनअयमपदयाम नलिनीमिव कुअरम्॥ २४ त्रासयन्तं तथा योघान्धनुवींषेण पाण्डवम् । भूय पनमपश्याम सिंहं स्रगगणानिय ॥ २५ सर्वेद्धोकमहेष्वासौ वृषमौ सर्वधन्विनाम्। आमुक्तकवची कृष्णी लोकमध्ये विचेरतः॥ अद्य सप्तद्शाहानि वर्तमानस्य भारत्। संग्रामस्यातिघोरस्य वध्यतां चाभितो युधि वाग्रनेव विधतानि तव सैन्यानि सर्वतः ।

शरदंभोदजालानि व्यद्यियंत्त समन्ततः २८ तां नावमित्र पर्यस्तां वातपूर्वा महाणवे। त्व स्तेनां महाराज चरवस्ताची व्यक्तप्यत्त क स्तेतं महाराज चरवस्ताची व्यक्तप्यत्त क स्तेतं महाराज चरवस्ताची व्यक्रप्यत्त क स्तेतं हेत्यत्त त्या क स्तु स्त्राह्म स्त्राह्म क्षेत्र क स्त्राह्म क्षेत्र क स्त्राह्म क्षेत्र क स्त्राह्म क्षेत्र क स्त्राणगोचन्दस्त्राह्म प्रकृत सहस्त्र क स्त्राणगोचन्दस्त्राह्म प्रकृत्य सहायान्माहलांस्त्रया स्वर्धान्वकस्त्रय मान्त्र सहायान्माहलांस्त्रया स्वर्धान्वकस्त्रय मान्त्र सहयान्माहलांस्त्रया स्त्रया हता राजांकि स्त्र स्त्रया स्त्रया हता राजांकि सह स्रोच्यात्याण्डवस्

तस्य चासाणि दिव्यानि
विविवानि महारमनः।
नावश्रीवस्य च निवाँगी
ध्रेयणि हरते हि नः ॥ २४
नष्टबन्द्रा यथा राशिः सेनयं हतनायका।
नागभग्रद्धमा ग्रुथका नवीवाकुळता गता ३५
ध्वित्यानि सहाबाहुः कक्षेण्यप्रिस्य चन्नयमे।
चरिष्यानि महाबाहुः कक्षेण्यप्रिस्य चन्नयमे।
दारयेक गिरोस्तवान्तय चन्नयमे।
दारयेक गिरोस्तवान्तय चन्नयमे।
द्वारयेक गिरोस्तवान्तय चन्नयमे।
द्वारयेक गिरोस्तवान्तय चन्नयमे।
द्वारयेक गिरोस्तवान्त्यान्त्रीयमेविक सागरान्
व्रवाच वाक्यं यद्गीमः सभामध्ये विशोपते
कृतं तत्त्वफळं तेन भूयक्षेव करिष्यानि ॥३८
प्रमुखस्ये तदा कर्णं वळं गाण्यविष्यस्यना ३९

युष्माभिस्तानि चीर्णानि यान्यसाधूनि साधुषु । अकारणक्रतान्येव

तेषां वः फळमागतम् ॥ ४० आसमाऽभे त्या छोको यवतः सर्व जाहतः स्त संश्चित्वत्ततः आस्मा वे भरतभं १११ रक्ष द्वार्यायत्त्रतातः आस्मा वे भरतभं १११ रक्ष दुर्योजनात्मानमात्मा सर्वस्य भाजनम् । भिन्ने हि भाजने तात दिशो गच्छाते तद्गतम् हीयमानेन वे सान्धः पर्यष्टवाः समेन वा। विश्रहो वधैमानेन मतिरेषा वृहस्पते ॥ ४३ तथं पाणुषुप्रभेगो हीना स्म बळशाकितः। तदन्त्र पाणुष्टु स्मेग्यो हीना स्म बळशाकितः। तदन्त्र पाणुष्टु सम्मे समो

कृष्णो नेत्रं नेता यस्य स तथा ॥ १५ ॥ संहृष्यन्ति संहरिष्यन्ति हङभाव आर्थः । मनासि आरमानं संहरिष्यन्ति मृडानि भविष्यन्तीस्वर्थः । संसुद्यन्तीति पाठान्तरम् ॥ १७ ॥ वर्तमानस्य संप्रामस्य भभितो वध्यतां वध्यमानानां च अद्यसहदशाहानि जातानीत्यन्वयः जातानीति रोषः ॥ २७ ॥ न जानीते हि या श्रेयः श्रेयसञ्चावमन्यते । सि श्रेयं भ्रवस्ते राज्यात च श्रेयोऽज्ञुतिनद्ते प्राण्यात च श्रेयोऽज्ञुतिनद्ते प्राण्यात च श्रेयोऽज्ञुतिनद्ते । श्रेयास्यात् हि । श्रेयास्यात् हु भौक्षेत राजन्यन्तु पराभवम् वैचित्रवार्यवचनान्त्रपाशीलो पुषिष्ठिरः । विनिश्चश्रीत राज्ये ह्वां गोविनद्वचनेत च यद् हुयादि हुपीकेशो राजानमपराजितन्। । श्रुद्धे नीमस्तेनं च सर्वे कुर्युर्श्वायम् ॥ ॥ ४८

नातिकभिष्यते कुष्णो वचनं कौरवस्य तु । धृतराष्ट्रस्य मन्येऽहं नापि कुष्णस्य पाण्डवः पतत्क्षेत्रमहं मन्ये न च पार्थेक्ष विष्ठह्म । न त्वां ब्रवीमि कार्षण्याच प्राणपरिरक्षणात् पथ्यं राजन्त्रवीमि त्वां तत्परासुः स्मरिष्यसि इति बुद्धो विष्ठप्यैतत्क्वपः शारद्वतो वचः । द्विस्कृषणं च निःश्वस्य शुरोच च सुमोह च

इति श्रीमहाभारते शत्यपर्वाणे कृपवाक्ये चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

v

सञ्जय उवाच।

पवसुक्तस्ततो राजा गौतमेन तपस्विना। निःश्वस्य द्विश्वेष्ठणं च तृष्णीमासीक्षिपार्व ततो ब्रह्मतं सः ध्यात्वा धार्तराष्ट्रो महामनाः। क्वपं शारद्वतं वाक्यमिश्युवाच परंतपः॥ द यित्विल्वस्तुह्व वाच्यं तस्वर्ष आधितो ब्रह्मं कृतं च भवता सर्वं आणान्तंत्वरूप युध्यता गाह्मानमनीकानि युध्यमानं महारथैः। पाण्डवैरितिजोिमलोकस्त्वमयुष्ट्यात्॥ स्वह्यद्वयं यिद्वं वाक्यं मवता आतिलो ब्रह्मं मां प्रणाति तस्तर्यं सुमूर्वीचित भवजम् । हेतुकारणसंयुक्तं हितं वचनसुक्तमम्। उच्यमानं महावाहों न में विधाप्रय रोचते॥ सांव्यावित्विल्वते। स्वा

कथं सोऽस्मासु विश्वसेत्। अक्षयुते च नृपति-

जिंतोऽस्माभिसेहाभनः॥ ७ स्वयं सस्त वाक्यानि अद्दुष्टासूत्र्य एव तु। तथा दौरवेन संप्रातः कृष्णः पार्थेद्विते दतः॥ प्रज्ञास्य स्वयं स्वयातः कृष्णः पार्थेद्विते दतः॥ प्रज्ञास्य स्वयं क्षानिकारितम्। एव से वचनं ब्रह्मक्यमेवाभिसम्यते॥ ९ विज्ञास्य व्यक्तम्या स्वस्त्रस्य सम्प्रदुष्टी। विज्ञास्य व्यक्तम्य सम्प्रदुष्टी। विज्ञास्य व्यक्तम्य सम्प्रदुष्टी। व

एकप्राणावभी कृष्णावन्योन्यमभिसंश्रिती। पुरा युच्छतमेवासीदच पृथ्यामि तत्प्रभो ॥ ससीयं निहतं श्रुत्वा दुःखं स्विपति केशवः कतागसो वयं तस्य स सदर्थं कथं आसेत्॥ अधिमन्योधिनाडोन न डार्म लमतेऽर्जनः। स कथं मजिते यहां प्रकरिष्यति याचितः॥ मध्यमः पाण्डवस्तीक्ष्णो भीमसेनो महाबळः प्रतिकातं च तेनोग्रं भज्येतापि न संनमेत ॥ उभी ती वद्धनिखिशावभी चाबदकङ्करी*। कतवैरावभी बीरी यमाविप यमोपमी ॥ १५ धुष्टयमः शिखण्डी च कृतवैरी मया सह। ती कथं मदिते यतं कर्यातां द्विजसत्तम ॥ दःशासनेन यत्क्रष्णा प्रवस्त्रा रजस्वला। परिक्रिष्टा सभामध्ये सर्वलोकस्य पद्यतः॥ तथा विवसनां दीनां स्मर्न्त्यद्यापि पाण्डवाः न निवारथितं शक्याः संग्रामात्ते परतपाः॥ यदाच द्वीपदी क्रिष्टा माद्वेनाशाय दःखिता स्थि । इसे नित्यदा शेते यावधैरस्य यातनम् उद्यं तेपे तपः कृष्णा भर्तृणामर्थंसिद्धये । निक्षिण्य मानं दर्पं च वासुदेवसहोदरा ॥२० कृष्णायाः प्रेष्यवद्भत्वा ग्रुश्र्षां क्रुरुते सदा । इति सर्वे समुख्य न निर्वाति कथञ्चन ॥२१

खसंशयं गतवैरिमत्यर्थः ॥ ४८ ॥ इति श्रीमहाभारते द्यारवंपि नैलक्कण्डाये भारतभावदीपे चतुर्थोऽध्यायः॥४

्ष्वमुक्तस्ततो राजेति स्पष्टार्थः ॥ १॥ » उरङ्ख्दः कङ्कटक इत्यमरः तज्ञज्ञानित्यर्थः । अभिमन्योविंनाशेन स सन्धेयः कथं मया। कथं च राजा भुक्तवेमां पृथिवीं सागराम्बरां पाण्डवानां प्रसादेन मोक्ष्ये राज्यमहं कथम् उपर्धुपरि राज्ञां वै ज्विहरता मास्करो यथा

युधिष्ठिरं कथं पश्चा-दनुयास्यामि दासवत्। कथं भक्तवा स्वयं भोगान

द्वा दायांश्च पुष्कळान्॥ २४ कृपणं वर्तयिष्याभि कृपणेः सह जीविकाम् नाश्यस्याभि ते वाष्यग्रुक्तं क्षित्रं हितं त्वया न तु सन्धिमहं मन्ये प्रातकार्जं कथञ्चन । स्त्तीतमञ्जष्यामि सुस्युते परंतपः॥ २६

सुनीतमनुपदयामि सुद्धुद्धेन परंतप॥ २६ नायं क्रीबयितुं कालः संयोहं काल पव नः इष्टं मे बहुमियंक्षेर्वत्ता विषेषु दक्षिणाः॥ २७ प्राप्ताः कामाः श्रता वेदाः

प्राप्ताः कामाः श्रुता चदाः श्रूष्णां मुर्धि च स्थितम् । भृत्या मे सुभृतास्तात दीनश्चाभ्युङ्तो जनः॥

त्रीनक्षाम्बुट्ट्रा जनः॥ २८
नित्तब्दिऽय द्विज्ञश्रेष्ठ पाण्डवान्वकुमीदराम्।
जितानि परराष्ट्राणि स्टाष्ट्रमञ्जातितत् ॥
सुकाक विविधा भोगाक्तिवनैः संवितो मया
पितृणां गतमानुष्यं श्रवधर्मस्य चौभयोः॥
दृष्टं चुक्षमस्तीति कृतो राष्ट्रं कृतो यद्यः।
इह कीतिर्विधातद्या सा च युद्धंत नात्यथा
युद्धं यस्त्रविधयापि निधनं तद्विगर्दित् ।
अधर्मः सुमहानेव यच्छयामरणं गृह्वं ॥ ३२
अरण्ये यो विद्युच्येत संद्रामे वा तर्जु नरः।
कत्नाहृत्य सहतो महिमानं सच्छति ३३
कृणणं विष्ठणकातौ जरवाऽभिपरिकृतः।
स्रियते रुदतो मध्ये क्षातीनां न स पूरुषः॥

त्यक्तवा तु विविधान् भोगान्
प्राप्तानां परमां गतिम् ।
अपीदानीं सुयुक्षेतः
गच्छेयं यत्सळोकताम् ॥ ६५ श्रुराणामार्थेवुसानां संप्राप्तेण्वनिवर्तताम् ॥ भूराणामार्थेवुसानां संप्राप्तेण्वनिवर्तताम् ॥ भूमितां सत्यसम्बानां सर्वेषां कृत्याजिनाम्

शक्षावभुष्पृतानां श्रुवं वासिक्षविष्टेषे ।
ग्रुदां तुनं प्रप्रथित युक्ते द्वाप्तस्य गणाः ॥
परवानित नृतं पितरः पृजितान्स्रप्संति ।
अप्तरोत्ते स्वितः प्रोजितान्स्रप्संति ।
अप्तरोत्तेः परिवृतान्मोदमानांक्षितियः ।
अपि तत्संतानं मार्गं वयान्यानहृति ॥ ३५
पितामहेन वृद्धेन तथाऽऽचार्येण धीमता।
जयव्रयेन कर्णेन तथा दुःशासनेन च ॥ ४०
प्रदमाना मदर्शेऽसिम् हताः शूरा जनाविपाः
श्रेरते लोहिताकाक्षाः संग्रमे श्राप्तकृताः॥

उत्तमास्त्रविदः शूरा यथोक्तऋतुयाजिनः। त्यकत्वा प्राणान यथान्याय-

साधुसाध्वित राजानं क्षत्रियाः संवसायिरे पराजयमशोचन्तः कृतवित्ताश्च विक्रमे । सर्वे सुनिश्चिता योजुसुद्रममन्तर्भायनः ४५ ततो वाहान्समाध्यास्य सर्वे शुद्धामिननिद्नः ऊने द्वियोजने गत्वा प्रस्थतिष्ठन्त कीरवाः ५० आकाशे विद्वमे पुण्ये प्रस्थे हिमवतः शुभे । अक्णां सरस्तर्तो प्राप्य पुषुः सन्धुश्च ते जलम् तव पुत्रकृतोत्साहाः पर्यवर्तन्त ते ततः । पर्यवसाय्य चारमानमन्यान्येन पुतस्त्वा । सर्वे साजस्यविक्ताः कार्यविकायः चारमानमन्यान्येन पुतस्त्वा ।

इति श्रीमहाभारते शत्यपर्वणि दुर्योधनवाक्ये पञ्जमोऽध्यायः॥५॥

अधेति । प्रस्थे शिखरे ॥ १ ॥ ततः तत्र ॥ ३ ॥ सर्वेषां युद्धगतानां विविधानां भावानामभिप्रायाणां ज्ञं सर्वयुद्धविभावशम् ॥ ७ ॥ स्वंगं शोभनांगम् ॥ ८ ॥ स्थाणोः संबन्धिनो दृषस्य ॥ ९ ॥ अर्चिषा ज्योतिषा तुल्यं तुल्यतेजसं अर्थिषा आदित्यस्य तुल्यामिति वा ॥१० दशांगम् । 'वतं प्राप्तिर्धातः पुष्टिः स्मृतिः क्षेपोऽरिभेदनम् चिकित्सोदीपनं कृष्टिरिष्वत्रं स्याइशाइकम् ॥ दीक्षा शिक्षाऽऽत्मरक्षा च पतत्साधनमेव च ह धनुर्वेदस्य चत्वार एते पादाः प्रकीर्तिताः' ॥ १४ ॥ तुभ्यं तव ॥ १७ ॥ महासेन इव कार्तिकेय इव महतीः सेना यस्य स महासेनः ॥ २० ॥

सद्दर्श स्टिप्टसन्धिकम् ॥ सुवृत्तोरुकटीजंघं सुपादं स्वङ्कलीनखम् । स्मृत्वा स्मृत्वैव तु गुणान्धात्रौयत्नाहिनिर्मितं सर्वेळक्षणसम्पन्नं निपुणं श्रुतिसागरम् । जेतारं तरसाऽरीणामजेयमरिभिवेलात १३ रजाङं यश्चतप्पादामिष्यस्त्रं वेद तत्त्वतः।

कान्तिरूपमुखैश्वर्यै-स्त्रिभिश्चन्द्रमसा समम्। काञ्चनोपळसंघातैः

मरुणानजवातयोः। आदित्यस्यार्चिषा त्रस्यं बद्ध्या चोशनसा समम्॥

ततो दुर्योधनः स्थित्वा रथे रथवरोत्तमम् सर्वयुद्धविमावश्मन्तकप्रतिमं युधि॥ स्वङं प्रच्छन्नशिरसं कस्बन्नीवं प्रियंवदम् । ह्याकोशपद्मपत्राक्षं ह्याब्रास्यं भेरुगौरवम् ८ स्थाणोर्द्वषस्य सदशं स्कन्धनेत्रगतिस्वरैः। प्रवृत्रिष्ट्रायतभूजं स्विस्तीर्णवरीरसम्॥ ९ बले जवे च सददा-

अथ हैमवते प्रस्थे स्थित्वा युद्धाभिनन्दिनः सर्व एव महायोधास्तत्र तत्र समागताः॥ १ शत्यश्च चित्रसेनश्च शकुनिश्च महारथः। अभ्वत्थामा क्रपश्चैव कृतवर्माच सात्वतः २ सुषेणोऽरिष्टसेनश्च धृतसेनश्च वीर्यवान्। जयत्सेनश्च राजानस्ते रात्रिमधितास्ततः ३ रणे कर्णे हते वीरे त्रासिता जितकाशिभिः नालमन शर्म ते प्रश्ना हिमबन्तस्र ते गिरिम तेऽब्रवन्सहितास्तत्र राजानं शल्यसिन्धौ। कृतयत्वारणे राजन्सम्पूज्य विधिवत्तदा ५ कत्वा सेनाप्रणेतारं परांस्त्वं योद्धमहीस । येनाभिग्रुप्ताः संग्रामे जयेमासुहदो वयम् ॥ ६

सञ्जय उवाच ।

दें वैः स्कन्दमिवाजितम्॥ 28 तथोक्ते द्रोणपुत्रेण सर्व एव नराधिपाः। परिवार्य स्थिताः शस्यं जयशब्दांश्च चित्ररे ॥ युद्धाय च मति चकुरावेशं च परं ययुः। ततो दर्योधनो भूमौ स्थित्वा रथवरे स्थितम् उवाच प्राञ्जलिभृत्वा द्रोणभीष्मसमं रणे। अयं स काळः संप्राप्तो मित्राणां मित्रवत्सळ यत्र सित्रमसित्रं वा परीक्षन्ते बुधा जनाः। स भवानस्त नः शूरः प्रणेता वाहिनीसुखेर५

द्रौणिरुवाच । अयं कुलेन रूपेण तेजसायशसाश्रिया। सर्वेर्गणैः सम्रदितः शस्यो नोऽस्तु चमुपतिः। भागिनेयाचित्रांकत्यकत्वा कृतकोऽस्मानुपागतः। महासेनो महाबाहु-मेहासेन इवापरः॥ पनं सेनापातं कत्वा न्पति नृपसत्तम । शक्यः प्राप्तं जयोऽस्माभि-

सांगांस्त चतुरो वेदान्सम्यगाख्यानपञ्चमान् आराध्य ज्यम्बकं यत्नाइतैरुग्रेभेद्यातपाः। अयोनिजायासत्पन्नो होणेनायोनिजेन यः॥ तमप्रतिमकर्माणं रूपेणाप्रतिमं भवि। पारगं सर्वविद्यानां गुणाणवमनिन्दितम् १६ तमभ्येत्यात्मजस्तभ्यमभ्यत्थामानमत्रवीत्। यं पुरस्कृत्य सहिता अधि जेप्याम पाण्डवान गरुपत्रोऽद्य सर्वेपामस्माकं परमा गतिः। भवांस्तस्मान्नियोगाचे कोऽस्त सेनापतिर्मम

रणं याते च भवति	
पाण्डवा मन्दचेतसः।	
भविष्यन्ति सहामात्याः	1
पञ्चालाश्च निरुद्यमाः॥	२६
दुर्योधनवचः श्रुत्वा	
शस्यो मद्राधिपस्तदा।	
उवाच वाक्यं वाक्यको	
राजानं राजसन्निधौ॥	રહ
शस्य उवाच।	ry Bul
यत्तुमां मन्यसे राजन	. 97
करुराज करोमि तत।	

त्वितप्रयार्थ हि मे सर्व	
प्राणा राज्यं धनानि च॥	٦,
दुर्योधन उवाच।	
सैनापत्येन वरये	
त्वामहं मातुलातुलम् ।	
सोऽस्मान्पाहि युधां श्रेष्ठ	
स्कन्दो देवानिवाहवे॥	3,
अभिषिच्यस्य राजेन्द्र	
देवानामिव पावकिः।	
जहि शत्रृत्रणे वीर	
महेन्द्रों हानवानिय ॥	3

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि शल्यदुर्योधनसंवादे षष्ठोऽध्यायः॥६॥

सञ्जय उवाच ।

एतच्छुत्वा वचो राज्ञो मद्गराजः प्रतापवान्
दुर्योधनं तदा राज्ञ्च वाक्यमेतदुवाच ह ॥
दुर्योधन महावाहो श्र्युण वाक्यविदां वर ।
यावेती मन्यसे कृष्णी रथको रथिनां वरौ
न में तुत्यादुमावेती बाहुबीय कथञ्जन ।
उद्यतां पृथिवीं सर्वां ससुरासुरमानवाम् ३
योचयेयं रणमुखे

योधयेयं रणमुखे संकुद्धः किम्रु पाण्डवान् । विजेष्यामि रणे पार्थान् सोमकांश्च समागतान् ॥

विजयामि रण पाणान्
सोमकां असागतान्॥ ४
आहं सेनागणेता ते सविष्यामि न संशयः।
तं च ह्युहं विधास्यामि न तरिष्यन्ति यं परे
इति सत्यं व्यक्तियं युरोधन न संशयः।
पवमुक्तस्तो राजा महाविष्यतिमञ्जला॥६
अभ्यविज्ञत सेनाया मध्ये भरतसन्तम।
विधिना शास्त्रहेण हिष्टक्यो विशांपते अ
अभिविक्तं ततस्तर्तिस्तिम्हानान्ते महानभूत।
तव सैन्येऽभ्यवायन्त वाविज्ञाणि च भारत

कुष्टाश्चासंस्तथा योषा मद्दकाश्च महारथाः। तुषुबुश्चेव राजानं शल्यमाहवशोभिनन्॥ ९ जय राजंश्चिरञ्जीव जिहे शुन्समागतार्। तव बाहुबर्च प्राप्य धार्तराष्ट्रा महाबळाः १० तिखिळाः पृथिवीं खर्षा प्रशासन्त हतद्विषः त्वं हि शको रणे जेतुं समुरामुरमानवान्॥ मस्प्रधर्माण इह तु किम्र स्व्यस्तोमकान्। प्रसं संपृथ्यमानस्त मद्दाणामधिपो बळी १२ हर्ष प्राप तदा वीरो दुरामपक्कतात्मिः।

्शस्य उवाच । अद्य चाहं रणे सर्वान् पञ्चाळान्सह पाण्डवैः निहनिष्यामि वा राजन्

स्वर्ग यास्यामि वा हतः। अद्य पश्यन्तु मां लोका विचरन्तमभीतवत् ॥

अद्यापार्वे वास्त्रेवः ससात्यिकः पञ्चालाञ्चेदयञ्जैव द्वीपदेयाञ्च सर्वदाः। १५ पृष्ठशुद्धाः शिक्षण्डी च सर्वे चापि प्रभद्रकाः विक्रमं मम पश्चन्तु धनुषञ्च महद्रलम् ॥ १६

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि नैलकण्ठीये मारतमावदीपे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

पतच्छुत्वेति॥ १॥ न तरिष्यन्तीस्यत्र न भवि-

ध्यन्तीति पाठे यं प्राप्य न मिवव्यन्ति मरिध्यन्तीस्यथ्या-इत्य योज्यम् ॥ ५ ॥ क्रिष्टस्यः पराजयनिश्वयात् ॥ ७ ॥ कृष्टा आहुताः ॥ ९ ॥ मर्त्यधर्माणः सर्त्यधर्मणः ॥ १२॥ लाघवं चास्त्रवीर्यं च भुजयोश्च वर्ल गुधि। अद्य एदरन्तु में पायां। सिल्हाश्च सह चारणेः यादर्श में वर्ल बाहुं। स्मर्थदृष्टेषु या च में। अद्य में विकमं रहा पाण्डवानां महारथाः ॥ प्रतीकारपरा भूरवा चेण्टतां विविधाः क्रियाः अद्य सैन्यति पण्डुनां मुवायिष्यं समन्ततः म्रोणभीप्मावति विभो सुतपुत्रं च संयुगे। विचरिप्यं राणं अप्यस्त्रवार्थं तव कीरव २० स्वुय च स्वुयं राज्य न

अभिषिक्ते तथा शल्ये तव सैन्येषु मानद। न कर्ण दयसनं किञ्चिन्मेनिरे तत्र भारत २१ हृष्टाः समनसञ्चेव बभवस्तत्र सैनिकाः। मेनिरे निष्ठतान्पार्थान्मद्रराजवशं गतान् २२ प्रहर्षे प्राप्य सेना त तावकी भरतर्षभ। तां रात्रिस्पिता सुप्ता हर्षचित्ता च साऽभवत् सैन्यस्य तव तं शब्दं श्रत्वा राजा युधिष्ठिरः वार्णियमब्बीहाक्यं सर्वक्षत्रस्य पश्यतः। मद्रराजः कृतः शल्यो धार्तराष्ट्रेण माधव। सेनापतिमहिष्वासः सर्वसैन्येषु पाजितः॥ २५ पतज्ज्ञात्वा यथाभृतं क्रुरु माधव यत्क्षमस् । भवान्नेता च गोप्ता च विधत्स्व यदनन्तरम् तमब्रवीन्महाराज वासदेवो जनाधिपम। आर्तीयनिमहं जाने यथा तत्त्वेन भारत २७ वीर्यवांश्च महातेजा महात्मा च विशेषतः। क्रती च चित्रयोधी च संयुक्तो लाघवेन च यादग्भीष्मस्तथा द्रोणो यादकर्णश्च संयुगे। तादशस्तक्षिशिष्टों वा मद्रराजों मतो मम ॥ युद्ध्यमानस्य तस्याहं चिन्तयानश्च भारत। योद्धारं नाधिगच्छामि तुल्यरूपं जनाधिप॥ शिखण्ड्यज्ञैनभीमानां सात्वतस्य च भारत धृष्टग्रसस्य च तथा बलेनाभ्यधिको रणे ३१

मद्रराजो महाराजः सिंहद्विरद्विकमः। विचरिष्यत्यभीः काले

स देवलोके कुत्केऽस्मि-चान्यस्त्वत्तः पुमान् भवेत्।

न्नान्यस्त्वत्तः पुमान् भवेत्। मद्र्राजंरणे कुद्धं

यो हन्यात् कुरुनन्दन॥ 38 अहन्यहानि युध्यन्तं क्षोभयन्तं बलं तब । तस्माजाहि रणे शस्यं मधवानिव शस्वरम्॥ अजेयश्चाप्यसी वीरो धार्तराष्ट्रेण सत्कृतः। तबैव हि जयो नूनं हते मद्रेश्वरे युधि॥ ३६-तस्मिन्हते हतं सर्वे धार्तराष्ट्रबलं महत्। एतच्छुत्वा महाराज वचनं मम साम्प्रतस्॥ प्रत्युचाहि रणे पार्थ मद्रराजं महारथम्। जहि चैनं महाबाही वासवी नमुचि यथा ॥ न चैवात्र दया कार्या मातलोऽयं ममोति वै। क्षत्रधर्मं पुरस्कृत्य जहि मद्रजनेश्वरम् ॥ ३९. दोणभीष्मार्णवं तीत्वां कर्णपाताळसंभवम मा निमजास्य संगणः शत्यमासाद्यगोष्पदम यस ते तपसो बीर्यं यश्च क्षात्रं बलं तब। तहर्शय रणे सर्वे जिह चैनं महारथम्॥ ४१

पतायदुक्त्या वचनं केशयः परवीरहा। जगाम शिविरं सायं पुरुषमानोऽय पाण्डवैः केशये तु तदा याते घमेपुत्रो शुधिष्ठिरः । विखुज्य सर्वान स्नातृंश्च एञ्चालान्य सोमकान् सुष्वाप रजनीं तां तु विश्वत्य दव कुञ्जरः । त च सर्वे महेष्यासा पञ्चालाः पाण्डवास्त्रया कर्णस्य निधने हृष्टाः सुदुपुस्तां निर्धां तदा । गतज्वरं महेष्वासं तीर्णपारं महारुषम् ॥ ४५ वसूव पाण्डवेयानां सैन्यं च सुदितं सुप । सतपुत्रस्य निथने जयं ल्डण्या च मार्टिप ४६.

इति श्रीमहाभारते श्राल्यपर्वणि शल्यसैनापत्याभिषेके सन्नमोऽध्यायः॥ ७॥

सञ्जय उवाच ।

[शल्यवधपर्व १

सञ्जय उवाच। व्यतीयायां रजन्यां तु राजा दुर्योधनस्तदा अववीत्तावकान्सर्वान्सन्नश्चन्तां महारथाः १ राज्ञश्च मतमाज्ञाय समनद्यत सा चमुः। अयोजयन् रथांस्तूर्णं पर्यधावंस्तथा परे॥ २ अकरूप्यन्त च मातङ्गाः समनद्यन्त पत्तयः॥ रथानास्तरणोपेतांश्चक्ररन्ये सहस्रशः॥ चादित्राणां च निनदः प्रादुरासीद्विशापते। आयोधनार्थं योधानां बलानां चाप्युदीर्यताम् ततो बळानि सर्वाणि सेनाशिष्टानि भारत प्रस्थितानि व्यदृद्यन्त मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् श्चाल्यं सेनापातं कृत्वा मदराजं महारथाः। प्रविभज्य बलं सर्वमनीकेषु व्यवस्थिताः॥ ६ ततः सर्वे समागस्य पुत्रेण तव सैनिकाः। क्रुपश्च कृतवर्मा च द्रौणिः शल्योऽथ सौबलः अन्ये च पार्थिवाः शेषाः समयं चक्ररादताः न न पकेन योद्धव्यं कथाश्चिदपि पाण्डवैः ८ यो होकः पाण्डवैर्युध्ये-द्यो वा युध्यन्तमुत्सुजेत्। स पञ्चभिर्मवेद्यकः पातकैश्चोपपातकैः॥ अन्योन्यं परिरक्षद्भियों ब्रव्यं सहितेश्व ह। पवं ते समयं कृत्वा सर्वे तत्र महारथाः १० मदराजं पुरस्कृत्य तुर्णमभ्यद्रवन् परान्। तथैव पाण्डवा राजन् ध्यूह्य सैन्यं महारणे॥ अभ्ययः कौरवान् राजन् योत्स्यमानाः समन्ततः। तद्वलं भरतश्रेष्ट १२ श्चर्वाणेवसमस्वनम् ॥ समुद्भृतार्णवाकारमुद्भतरथकुञ्जरम् । धृतराष्ट्र उवाच। द्रोणस्य चैव भीष्मस्य राधेयस्य च मे श्रुतं पातनं शंस में भूयः शत्यस्याथ सुतस्य में।

कथं रणे हतः शस्यो धर्मराजेन सक्षय ॥ १४

भीमेन च महाबाद्धः पुत्रो दुर्योधनो मम।

क्षयं मनुष्यदेहानां तथा नागाश्वसंक्षयम्॥ श्रुणु राजन् थिरो भृत्वा संग्रामं शंसतो मम आशा बळवती राजन्युत्राणां तेऽभवत्तदा हते द्रोणे च भीष्मे च सुतपुत्रे च पातिते। शत्यः पार्थात्रणे सर्वाश्विहनिष्यति मारिष॥ तामाशां हृद्ये कृत्वा समाश्वस्यच भारत। मद्रराजंच समरे समाश्रित्य महारथम्॥ नाथवन्तं तदाऽऽत्मानममन्यन्त सुतास्तवं। यदा कर्णे हते पार्थाः सिंहनादं प्रचाकेरे। तदातुतावकान् राजन्नाविवेश महद्भयम्। तान्समाश्वास्य योधांस्तु मद्रराजः प्रतापवान् ट्युह्य ट्यूहं महाराज सर्वतोभद्रमृद्धिमत्। प्रत्युद्ययौ रणे पाथीनमद्रराजः प्रतापवान्॥ थिधुन्यन्कार्मुकं चित्रं भारघ्नं वेगवत्तरम्। रथप्रवरमास्थाय सैन्घवाश्वं महारथः ॥२२ तस्य सुतो महाराज रथस्थोऽशोभयद्रथम्। स तेन संवृतो वीरो रथेनामित्रकर्षणः॥ २३ तस्थी शूरो महाराज पुत्राणां ते भयप्रणुत। प्रयाणे मद्रराजोऽभूनमुखं ब्यूहस्य दंशितः॥ मद्रकीः सहितो वीरैः कर्णपुत्रेश्च दुर्जयैः। सद्येऽभृत्कृतवर्मा च त्रिगर्तैः परिवारितः॥ गौतमो दक्षिणे पार्थ्वे शकेश्च यवनैः सह। अश्वत्थामा पृष्ठतोऽभूत्काम्बोजैः परिवारितः दुर्योधनोऽभवन्मध्ये रक्षितः कुरुपुङ्गवैः। ह्यानीकेन महता सौबलश्चापि संवृतः॥ प्रययौ सर्वसैन्येन कैतव्यश्च महारथः। पाण्डवाश्च महेष्वासा व्युह्य सैन्यमरिंदमाः त्रिधा भूता महाराज तव सैन्यमुपाद्रवन्। धृष्ट्युम्नः शिखण्डी च सात्यिकश्च महारथः श्रुव्यस्य वाहिनीं हन्तुमभिदुद्ववुराहवे। ततो युधिधिरो राजा स्वेनानीकेन संवृतः। शस्यमेवाभिदुदाव जिघांसुभैरतर्षभः। हार्विक्यं च महेष्वासमर्जुनः शत्रुसैन्यहा॥ संशासकगणांश्चेच वेगितोऽभिविदद्ववे। गौतमं भीमसेनो वै सोमकाश्च महारथाः॥

व्यतीतायामिति ॥१॥

अभ्यद्रवन्त राजेन्द्र जिघांसन्तः परान् युधि माद्रीपुत्रौ तु शकुनिसुलुकं च महारथम् ॥३३ ससैन्यौ सहसैन्यौ ताबुपतस्थतुराहवे। तथैवायतशो योधास्तावकाः पाण्डवान रणे अभ्यवर्तन्त संकुद्धा विविधायुधपाणयः।

धृतराष्ट्र उवाच। हते भीष्मे महेष्वासे द्वोणे कर्णे महारथे३५ कुरुष्वरुपावशिष्टेषु पाण्डवेषु च संयुगे।

सुसंरब्धेषु पार्थेषु पराकान्तेषु सञ्जय॥ ३६ मामकानां परेपां च किं शिष्टमभवद्रलम् । सञ्जय उवाचा

यथा वयं परे राजन युद्धाय समुपस्थिताः यावचासीद्वलं शिष्टं संग्रामे तक्षियोध भे। पकादश सहस्राणि रथानां भरतर्षम ॥ ३८ दश दन्तिसहस्राणि सप्त चैय शतानि च ।

दश चाश्वसहस्राणि पत्तिकोटी च भारत। प्तद्वलं पाण्डवानामसवच्छेपमाहवे॥ पत पव समाजग्रुश्रेद्धाय भरतर्षेम । एवं विभज्य राजेन्द्र मद्रराजवशे स्थिताः॥ पाण्डवान्त्रत्युदीयुस्ते जयगृद्धाः प्रमन्यवः । तथैव पाण्डवाः शूराः समरे जितकाशिनः॥ उपयाता नरस्यात्राः पञ्जालाश्च यशस्विनः। इमे ते च बलीधेन परस्परवधीषणः॥ उपयाता नरव्याबाः पूर्वी संध्यां प्रति प्रभो ततः प्रवद्यते युद्धं घोररूपं भयानकम्। तावकानां परेपां च निम्नतामितरेतरम् ॥४५

पूर्णे शतसहस्रे हे हयानां तत्र भारत ॥ ३९

पत्तिकोट्यस्तथा तिस्रो वलमेतत्तवाभवत् ।

रथानां पर्सहस्राणि पर्सहस्राश्च कुञ्जराः॥

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वाणे ट्युहनिर्माणे

अप्रमोऽध्यायः ॥ ८॥

सञ्जय उवाच। ततः प्रववृते युद्धं कुरूणां भयवर्धनम् । सुअर्थः सह राजेन्द्र घोरं देवासुरोपमम् ॥ १ नरा रथा गजीघाश्च सादिनश्च सहस्रशः। वाजिनश्च पराक्षान्ताः समाजग्युः परस्परम् गजानां भीमरूपाणां द्रवतां निःखनो महान् अथ्रयत यथा काले जलदानां नभस्तले॥३ नागैरभ्याहताः केचित सरधा रथिनोऽपतन् ह्यद्रवस्त रणे वीरा द्राह्यमाणा मदोत्कदैः हयौधान्पादरक्षांश्च रथिनस्तत्र शिक्षिताः। हारै: संप्रेषयामासः परलोकाय भारत॥ ५ सादिनः शिक्षिता राजन्परिवार्यं महारथान् विचरन्तो रणेऽभ्यवन्त्रासशक्त्यृधिभिस्तथा धन्वनः प्रवाः केचित्परिवार्थं महारथान पकं बहव आसाद्य प्रययुर्धमसादनम्॥ ७ नागान् रथवरांश्चान्ये परिवार्य महारथाः। सान्तरायोधिनं जबद्दैवमाणं महारथम् ॥ ८

तथा च रथिनं कुद्धं विकिरन्तं शरान्बह्न । नागा जब्बर्महाराज परिवार्थ समन्ततः॥ ९ नागो नागमभिद्धत्य रथी च रथिनं रणे। शक्ति-तोमर-नाराचैनिजझे तत्र भारत॥१० पादातानवसृद्नन्तो रथवारणवाजिनः। रणमध्ये व्यवस्थानत कर्यन्तो महदाकलम् ॥ हयाश्च पर्यधावन्त चामरैरुपशोभिताः। हंसा हिमवतः प्रस्थे पिबन्त इव मेदिनीम्॥ तेषांत वाजिनां भूमिः खरैश्चित्रा विद्यांपते अशोभत यथा नारी करजैः क्षतविक्षता॥ वाजिनां खरशब्देन रथनेमिस्वनेन च। पत्तीनां चापि शब्देन नागानां बृंहितेन च॥ वादित्राणां च घोषेण शंखानां निनदेन च। अभवन्नादिता भूभिनियातैरिव भारत ॥१५ धनुषां कुजमानानां शस्त्रीधानां च दीप्यताम् कवचानां प्रभाभिश्चन प्राज्ञायत किञ्चन १६

बहवो बाहवश्छिचा नागराजकरोपमाः। उद्वेष्टन्ते विचेष्टन्ते वेगं कुर्वन्ति दारुणम् १७ शिरसां च महाराज पततां घरणीतले। च्युतानामिय ताळेभ्यस्ताळानां श्यते खनः। शिरोभिः पतितैर्भाति रुधिराद्वैवेसुन्धरा। तपनीयनिभैः काले नलिनैरिय भारत १९ उद्गत्रयनैस्तैस्तु गतसन्वैः सुविक्षतैः। व्यभाजत मही राजन्युण्डरीकैरिवावृता २० बाहुभिश्चन्दनादिग्धैः सकेय्रैर्महाधर्नैः। पतितभौति राजेन्द्र महाशक्रध्वजैरिव २१ करुभिश्च नरेन्द्राणां विनिक्रसैर्महाहवे। हस्तिहस्तोपमैरन्यैः संवृतं तद्रणाङ्गनम् ॥२५ कवन्धशतसंकीर्णे छत्रचामरसंकुलम् । सेनावनं तच्छुशुभे वनं पुष्पाचितं यथा २३ तत्र योधा महाराज विचरन्तो सभीतवत। हर्यन्ते रुधिराक्ताङ्गाः पुष्पिता इव किंशुकाः मातङ्गाश्चाप्यदृश्यन्त शर-तोमरपीडिताः। पतन्तस्तत्र तत्रैव छिन्नाम्रसद्द्या रणे॥ २५ गजानीकं महाराज वध्यमानं महात्मिभः। इयदीर्यंत दिशः सर्वा वातनुत्रा घना इव २६ ते गजा घनसङ्काशाः पेतुक्टयाँ समन्ततः। वज्रनुन्ना इव वभुः पर्वता युगसंक्षये॥ २७ ह्यानां सादिभिः सार्धं पतितानां महीतले राज्ञयः स्म प्रदृष्यन्ते गिरिमात्रास्ततस्ततः सञ्जा रणभूमी तु परलोकवहा नदी। शोणितोदा रथावर्ता ध्वजवृक्षास्थिशकेरा॥ भुजनका धनुःस्रोता हस्तिशैला हयोपला। मेदोमजाकर्दमिनी छत्रहंसा गदोडुपा॥ ३० क बचोष्णीषसंख्या पताकारुचिरद्रमा। चक्रचकावलीज्ञष्टा त्रिवेणुदण्डकावृता ३१ शराणां हर्षजननी भीक्षणां भयवर्षनी। प्रावर्तत नदी रौद्रा कुरुख्खयसंकुला॥ ३२ तां नदीं परलोकाय वहन्तीमतिमैरवाम। तेस्वाहननौभिस्तै शूराः परिघवाहवः ३३ | आत्मत्राणकृतोत्साहास्तावका भरतर्षम ४७

वर्तमाने तदा युद्धे निर्मर्थादे विशापते। चतुरङ्गक्षये घोरे पूर्वदेवासुरोपमे॥ व्याक्रोशन्बान्धवानन्ये तत्र तत्र परन्तप। कोशद्भिवियतैरन्ये भयार्ता न निवर्तिरे ॥ ३५ निर्मर्थादे तथा युद्धे वर्तमाने मयानके। अर्जुनो भीमसेनश्च मोहयांचकतुः परान् ३६ सा वध्यमाना महती सेना तव नराधिप। अमुह्यस्त्रत्र तत्रैव योषिन्मदवज्ञादिव॥ ३७ मोहयित्वा च तां सेनां भीमसेनधनक्षयी। द्रध्मतवीरिजी तत्र सिंहनादांश्च चक्रतः ३८ श्रत्वैय तु महाशब्दं धृष्टयुम्नशिखण्डिनी । धर्मराजं पुरस्कृत्य मद्रराजमभिद्रतौ ॥ ३९ तज्ञाश्चर्यमपदयाम घोरकपं विद्यापते। शक्येन सहताः शूरा यद्युध्यन्त भागशः माद्रीपुत्री त रभसी कृतास्त्री युद्धदुर्भदी। अभ्ययातां त्वरायुक्ती जिगीषन्ती परन्तप ततो स्यवर्तत बलं तावकं भरतर्षभ। शरैः प्रणुकं बहुधा पाण्डवैजितकाशिभिः॥ वध्यमाना चम्ः सातु पुत्राणां प्रेक्षतां तव। भेजे दिशो महाराज प्रणुचा शरवृष्टिभिः ४३

हाहाकारो महाअबे योधानां तत्र भारत। तिष्ठ तिष्ठेति चाप्यासी-द्वावितानां महात्मनाम्॥ क्षत्रियाणां सहान्योन्यं संयुगे जयमिच्छताम्। प्राद्वकोव संभग्नाः पाण्डवैस्तव सैनिकाः॥ 130 त्यक्त्वा युद्धे प्रियान्पुत्रान् भ्राट्नथ पितामहान्। मातुलानभागिनेयांश्र

वयस्यानपि भारत॥

हयान हिपांस्त्वरयन्तो योधा जग्मुः समंततः

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि संक्रलयुद्धे नवमोऽध्यायः॥९॥

80

सञ्जय उवाच । तत्प्रभन्नं बलं दङ्घा मद्रराजः प्रतापवान् । उवाच सार्थि तुर्ण चोदयाश्वान्महाजवान् एव तिष्ठति वै राजा पाण्डुपुत्रो युधिष्ठिरः। छत्रेण भ्रियमाणेन पाण्डुरेण विराजता॥ २ अत्र मां प्रापय क्षिप्रं पर्य में सार्थे बलम्। न समर्थों हि मे पार्थः खातुमद्य पुरो युधि ३ एवमुक्तस्ततः प्रायान्मद्रराजस्य सार्थाः। यत्र राजा सत्यसन्ध्रो धर्मपत्रो यधिष्रिरः ४ प्रापतत्त्रच सहसा पाण्डवानां महद्वलम्। दघारैको रणे शख्यो वेलोहसिवार्णवम् ५ पाण्डवानां बळीघस्त शब्यमासाद्य मारिष । व्यतिष्ठत तदा युद्धे सिन्धोर्वेग इवाचलम् ६ मद्रराजंत समरे दश युद्धाय धिष्टितम्। कुरवः सदयवर्तन्त मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ७ तेषु राजिवविषेषु व्यवानीकेषु भागदाः। प्रावर्तत महारीद्रः संग्रामः शोणितोदकः ८ समार्छिचत्रसेनं त नक्षलो युद्धदर्भदः। तौ परस्परमासाद्य चित्रकार्सुकघारिणौ ९ मेघाविव यथोद्धती दक्षिणोत्तरवर्षिणी। शरतोयैः सिविचतस्ती परस्परमाहवे॥ १० नान्तरं तत्र पश्यामि पाण्डवस्येतरस्य च । उभी कतास्त्री बलिनी रथचर्याविज्ञारही ११ परस्परवधे यसी छिद्रान्वेषणतत्परी। चित्रसेनस्य भक्षेन पीतेन निशितेन च॥१२ नकुलस्य महाराज सुष्टिदेशेऽच्छिनद्धनुः। अथैनं छिन्नधन्वानं रुक्मपुद्धैः शिलाशितैः॥ त्रिभिः शरेरसंमान्तो ललादे वै समार्पयत। हयांश्चास्य शरैस्तीक्ष्णैः प्रेषयामास मृत्यवे॥ तथा ध्वजं सार्रार्थे च त्रिभिक्षिभिरपातयत स शत्रभजनिर्भक्तैर्लेलाटसिस्त्रिभिः शरैः १५ नकुळः धुधुभे राजंखिश्टङ्ग इव पर्वतः। स विख्विधन्वा विरथः खडमादाय चर्म च रधादवातरद्वीरः शैलाग्रादिव केसरी । पञ्ज्ञामापततस्तस्य शरवृष्टि समाखजत १७ नकुछोऽप्ययसत्तां वै चर्मणा छघुविकमः।

चित्रसेनरथं प्राप्य चित्रयोधी जितश्रमः १८ आरुरोह महाबाहः सर्वसैन्यस्य पश्यतः। सकुण्डलं समुक्रटं सनसं खायतेक्षणम् ॥ १९ चित्रसेनशिरः कायादपाहरत पाण्डवः। स पपात रथोपस्थे दिवाकरसमद्यतिः॥ २० चित्रसेनं विशस्तं हु दृष्टा तत्र महारथाः॥ साधवादस्वनांश्रकः सिंहनादांश्च प्रष्कलान विशस्तं भ्रातरं दृष्टा कर्णपुत्रौ महारथौ । सुषेणः सत्यसेनश्च मञ्चन्तौ विविधाञ्हारान ततोऽभ्यधावतां तुर्णे पाण्डवं रथिनां वरम जिघांसन्तौ यथा नागं ब्याघी राजन्महावने तावभ्यधावतां तीक्ष्णी हावप्येनं महारथम। शरीधान्सस्यगस्यन्ती जीसती सलिलं यथा स शरैः सर्वतो विद्धः प्रहष्ट इव पाण्डवः। अन्यत्कार्श्वकमादाय रथमारुह्य वेगवान् २५ अतिष्ठत रणे वीरः क्रुद्धरूप इवान्तकः। तस्य तौ भ्रातरौ राजञ्जारैः सम्नतपर्वाभेः॥ रथं विशकलीकर्तं समारव्धौ विशापते। ततः प्रहस्य नकुलश्चत्रभिश्चत्ररो रणे॥ जघान निशितैर्वाणैः सत्यसेनस्य वाजिनः। ततः सन्धाय नाराचं रुक्मपुह्नं शिलाशितम् भनुश्चिक्छेद राजेन्द्र सत्यसेनस्य पाण्डवः। अथान्यं रथमास्थाय धनुरादाय चापरम् २९ सत्यसेनः सर्वेणश्च पाण्डवं पर्यधावताम । अविध्यत्तावसम्सान्तौ माडीपत्रः प्रतापवान ब्राभ्यां ब्राभ्यां महाराज शराभ्यां रणमधीने सुषेणस्तु ततः ऋदः पाण्डवस्य महद्भन्नः ३१ चिच्छेद प्रहसन् युद्धे सुरप्रेण महारथः। अथान्यस्तुरादाय नकुछः कोधमूर्चिछतः ३२ सुषेणं पञ्चभिर्विद्ध्वा ध्वजमेकेन चिक्छिदे सत्यसेनस्य च धनुईस्तावापं च मारिष ३३ चिच्छेद तरसा युद्धे तत उच्चुक्शुर्जनाः । अथान्यद्भनुरादाय वेगझं भारसाधनम्॥ ३४ शरैः संछादयामास समन्तात्पाण्डुनन्द्नम् सक्षियार्यं त तान्वाणाञ्चक्रळः परवीरहा ३५ सत्यसेनं सुषेणं च द्वाभ्यां द्वाभ्यामविध्यत । ताचेनं प्रत्यविष्येतां पृथक् पृथगजिह्मगैः ३६ सारार्थ चास्य राजेन्द्र शितैर्विदयधतुः शरैः सत्यसेनो रथेषां तु नक्षुलस्य धतुस्तथा॥ ३७ पृथक शराभ्यां चिच्छेद कृतहस्तः प्रतापवान् सं रथेऽतिरथस्तिष्ठन् रथशक्ति परामृशत् ३८ स्वर्णदण्डामक्रण्ठाघ्रां तैलघौतां सुनिर्मलाम् छेछिहानामिव विभो नागकन्यां महाविषाम् समुद्यस्य च चिक्षेप सत्यसेनस्य संयुगे। सा तस्य हृद्यं संख्ये विभेद् च तया नृप ४० स पपात रथाद्ग्रीम गतसन्वोऽल्पचेतनः। भ्रातरं निहतं रहें। सुषेणः कोघमूर्छितः॥ ४१ अभ्यवर्षच्छरैस्तुर्णे पादातं पाण्डुनन्दनम् । चतुर्भिश्चतुरो वाहान् ध्वजं छिन्वा च पश्चभिः विभिन्ने सार्थि हत्वा कर्णपुत्रो ननाद ह ॥ नकुछं विरधं दृष्टा द्रौपदेयो महारथम्॥ ४३ सुत्सोमोऽभिदुद्राव परीष्सन् पितरं रणे। ततोऽधिरुह्य नकुलः सुतसोमस्य तं रथम् ॥ शुशुभे भरतश्रेष्टी गिरिस्थ इव केसरी। अन्यत्कार्मुकमादाय सुवेणं समयोधयत ४५ ताबुभी दारवर्षाभ्यां समासाद्य परस्परम्। परस्परवधे यत्नं चकतुः सुमहारथी ॥ सुषेणस्तु ततः क्रुद्धः पाण्डवं विशिक्षैश्चिमिः सुतसोमं तु विश्वत्या बाह्वोरुरसि चार्पयत् ४७ ततः कुद्धो महाराज नकुछः परवीरहा। शरैस्तस्य दिशः सर्वोश्छादयामास वीयेवान् ततो गृहीत्वा तीक्ष्णाग्रमधेचन्द्रं सुतेजनम्। सुवेगवन्तं चिक्षेप कर्णपुत्राय संयुगे ॥ तस्य तेन शिरः कायाज्जहार नृपसत्तम। पश्यतां सर्वेसैन्यानां तदद्भुतिमवासवत ५० स हतः प्रापतदाजन्नकुलेन महात्मना । नदीवेगादिवारुग्णस्तीरजः पादपो महान्॥ कर्णपुत्रवधं दृष्टा नकुलस्य च विकामम्। प्रदुद्राव भयात्सेना तावकी भरतर्षभ ॥ ५२ तां तु सेनां महाराज मद्रराजः प्रतापवान्। अपालयद्रणे शुरः सेनापतिररिन्दमः। ५३

विमीस्तस्थी महाराज दयवस्थाप्य च वाहिनीम् । सिंहनादं भृशं कृत्वा

धनुःशब्दं च दारुणम्॥ तावकाः समरे राजन् रक्षिता दृढधन्वना । प्रत्युचयुश्च तांस्ते तु समन्ताद्विगतव्यथाः ॥ मद्रराजं महेष्यासं परिवार्य समन्ततः। स्थिता राजन्महासेना योद्धकामा समन्त्रतः सात्यिकर्मीमसेनश्च माद्रीपुत्री च पाण्डवी। युधिष्टिरं पुरस्कृत्य हीनिषेवमरिन्दमम्॥ ५७ परिवार्य रणे वीराः सिंहनादं प्रचिकरे। बाणशङ्खरवांस्तीबान् स्वेडाश्च विविधा द्युः तथैव तावकाः सर्वे मद्राधिपतिमञ्जसा । परिवार्य सुसंरब्घाः पुनर्युद्धमरोचयन्॥ ५९ ततः प्रववृते युद्धं भीकणां भयवर्धनम्। तावकानां परेषां च मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् यथा देवासुरं युद्धं पूर्वमासीद्विशांपते। अभीतानां तथा राजन् यमराष्ट्रविवर्धनम्॥ ततः कपिध्वजो राजन्हत्वा संशप्तकान् रणे अभ्यवद्गत तां सेनां कौरवीं पाण्डुनन्द्नः६२ तथैव पाण्डवाः सर्वे

भृष्टद्यसपुरोगमाः। अभ्यथायन्त तां सेनां विस्रजन्तः शिताञ्जारान्॥

ावस्रजन्तः ।शताञ्यसम् ॥ पर पाण्डवैरवकीर्णानां संमोहः समजायत् ।

न च जहुरस्वनीकानि
दिशो वा विदिशस्त्रवा॥ १४
आपूर्वमाणा निशितैः शरैः पाण्डवचोदिनैः
हतमवीरा विश्वस्त्रता वार्यवाणा समन्ततः॥
कौरस्वयस्यत चम्रः पाण्डपुर्वेमेहार्यः।
तथैव पाण्डवं सैन्यं शरै राजन्समन्ततः १६
रोजेऽहन्यत पुत्रैस्त शत्त्रशांऽय सहस्रकाः।
ते सेने भूशसन्तते वध्यमाने परस्परम्॥ ६७
ट्याकुछे समण्डेता वर्षासु सरिताविव।
वाविवेश ततस्तीतं तावकानां महस्यम्।
पाण्डवानी च राजेन्द्र तथामृते महाहवे॥

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि संकुलयुद्धे दशमोऽध्यायः॥१०॥

कुत्सपृथ्वीपतिनां पाण्डुपुत्राणां पांडवानां चरमं विलोमः

गणनया प्रथमं युधिष्टिरमभितस्य शुक्रभीमञ्जूषाः सप्तम-स्थाने बलावहाः आसन् । एतच सर्वभूभुजा मिति फलस्य जनकभित्यर्थः ॥ १७ ॥ बाहत्य स्युष्टा वर्षती भुवि पतन्ती कर्षतीति पाठे आहत्य बलेन कर्षयती ।। १८ ॥

संग्रामे घोरढपे त यमराष्ट्रविवर्धने॥ पाण्डवास्तावकं सैन्यं दयधमन्निहितिः हारैः तथैव तावका योधा जझः पाण्डवसैनिकान् तस्मिस्तथा वर्तमाने युद्धै भीरुमयावहे। पूर्वाते चापि संप्राप्ते भास्करोदयनं प्रति॥७ ळब्धळक्षाः परे राजन रक्षितास्त महात्मना अयोधयंस्तव बलं मृत्धुं कृत्वा निवर्तनम्॥ बलिभिः पाण्डवैर्देप्तैर्लब्धलक्षैः प्रहारिभिः। कौरव्यसीदत्पतना सगीवाग्निसमाकला ॥९ तां दहा सीदतीं सेनां पड़े गाभिव दुर्वलाम्। उजिहीर्षस्तदा शब्यः प्रायात्पाण्डस्रतान्यति मद्रराजः सुसंकृदो गृहीत्वा धनुरुत्तमम्। अभ्यद्भवत संग्रामे पाण्डवानाततायिनः॥ पाण्डवा अपि भूमाल समरे जितकाशिनः। मद्रराजं समासाध विभिद्धनिशितैः शरैः॥ ततः शरशतैस्तीक्ष्णैमेदराजो महारथः। अर्द्धवामास तां सेनां धर्मराजस्य पश्यतः॥ पादुरासिक्सिमानि नानारूपाण्यनेकदाः। चचाल शब्दं कुर्वाणा मही चापि सपर्वता सदण्डशूला दीप्तामा दीर्थमाणाः समन्ततः उल्का भूमि दिवः पेतुराहत्य रविमण्डलम् सगाश्च महिषाश्चापि पक्षिणश्च विशापते । अपसब्यंतदाचकुः सेनां ते बहुशो नृप॥ भगसम्बरायुत्री शशिजेन समन्विती। ११ निम्मिन्निति॥ १ ॥ भग्विति। संभभुजां

चरमं पाण्डुपुत्राणां पुरस्तात्स्वभूभुजाम् ॥ शस्त्राग्रेष्वमवज्ज्वासा नेत्राण्याहरेय वर्षती। शिरःखळीयन्त भृशं काकोल्यकाश्च केत्रप ततस्तग्रहमत्युग्रमभवत्सहचारिणाम् । तथा सर्वाण्यनीकानि सक्षिपत्य जनाधिप अभ्ययः कौरवा राजन्पाण्डवानामनीकिनी शत्यस्त शरवर्षेण वर्षश्चित्र सहस्रदक् ॥ २० अभ्यवर्षत धर्मात्मा क्रन्तीपत्रं युधिष्टिरम् । भीमसेनं शर्थापि स्कापंतीः शिलाशितैः॥ द्रीपदेयांस्तथा सर्वान्माद्रीपत्री च पाण्डवी भ्रष्टबसंच शैनेयं शिखण्डिनमधाणि स्त्र॥ प्कैक दशभिवाणिविंद्याध स महाबलः। ततोऽसजदाणवर्षे घर्मान्ते मघवानिव ॥ २३ ततः प्रभद्रका राजन्सोमकाश्च सहस्रशः। पतिताः पात्यमानाश्च दश्यन्ते शल्यसायकैः भ्रमराणामिव वाताः शलभानाभिव वजाः। हा दिन्य इव मेघेभ्यः शत्यस्य न्यपत्रकाराः द्विरदास्तरगाश्चार्ताः पत्तयो रधिनस्तथा । शस्यस्य वाणैरपतन् वभ्रमुद्ध्यनदंस्तथा ॥ २६ आविष्ट इव मद्रेशी मन्यना पौरुषेण च। प्राच्छादयद्रीन्संख्ये कालसृष्ट इवान्तकः॥ विनर्दमानी मदेशो मेघहादो महाबलः। सा वध्यमाना शल्येन पाण्डवानामनीकिनी अजातशत्रुं कौन्तेयमभ्यधावसुधिष्ठिरम् । तां संमधेत्ततः संख्ये छघुहस्तः शितैः शरैः वाणवर्षेण महता युधिष्ठिरमताडयत्। तमापतन्तं पत्त्यभ्यैः कृद्धो राजा युधिष्टिरः अवारयच्छरैस्तीक्ष्णैर्महाद्विपमिवाङ्क्ष्यैः। तस्य शल्यः शरं घोरं सुमोचाशाविषोपमम् स निर्भिष्य महात्मानं वेगेनाभ्यपतम्य गाम ततो वृकोदरः क्रुद्धः शस्यं विज्याध सप्तभिः पञ्जभिः सहदेवस्तु नक्कलो दशभिः शरैः। द्वीपदेयाश्च राष्ट्रमं शरमातीयर्नि शरैः॥ ३३

१९

सञ्जय उवान्त्र ।

द्रवमाणेषु योधेषु विद्रवत्स च दन्तिषु॥

कजतां स्तनतां चैच पदातीनां महाहचे।

प्रक्षये दारुणे घोरे संहारे सर्वदेहिनाम्।

नानाशस्त्रसमावाये ह्यतिषक्तरथद्विपे॥

हर्षणे युद्धशीण्डानां भीरूणां भयवर्धने ।

गाहमानेषु योधेषु परस्परवधैषिषु ॥

प्राणादाने महाघोरे वर्तमाने दरोदरे।

निहतेषु महाराज हथेषु बहुधा तदा॥

तस्मिन्विळाळिते सैन्ये वध्यमाने परस्परम

अभ्यवर्षत्महाराज मेघा इव महीघरम्। ततो रष्ट्रा वार्यमाणं शस्यं पार्थैः समन्ततः॥ कतवर्मा कृपश्चैव संकुद्धावभ्यधावताम् । उल्रुक्श महावीर्यः राक्तिश्चापि सीवलः ॥ समागम्याथ शनकैरश्वत्थामा महाबलः। तव पत्राञ्च कारस्न्येन जुरापः शल्यमाहवे॥ भीमसेनं त्रिभिधिद्ध्वा कृतवर्मा शिलीसकैः बाणवर्षेण महता ऋद्यरूपमवारयत्॥ धृष्ट्युम्नं ततः ऋद्यो बाणवर्षेरपीडयत । द्रौपदेयांश्च शकुनिर्यमौ च द्रौणिरभ्ययात ॥ दुर्योधनो युघांश्रेष्ट आहवे केशवार्जुनी। समभ्ययाद्यतेजाः शरैश्चाप्यदृनदृली ॥ ३९ यवं बंद्रशतान्यासंस्त्वदीयानां परैः सह। घोरकपाणि चित्राणि तत्र तत्र विशांपते॥

ऋक्षचर्णाञ्जघानाश्वान् भोजो भीमस्य संयुगे। सोऽवतीर्थं रथोपस्ना-द्धताश्वात्पाण्डुनन्द्नः ॥

कालो दण्डमिवोद्यस्य गदापाणिरयुध्यत। प्रमुखे सहदेवस्य जघानाभ्वान् स मद्रराट ॥ ततः शल्यस्य तनयं सहदेवोऽसिनाऽवधीत गौतमः पुनराचार्यो भृष्टग्रुझमयोधयत् ॥ ४३ असंभ्रान्तमसंभ्रान्तो यत्नवान् यत्नवत्तरम्। द्रौपदेयांस्तथा वीरानेकैकं दशिभः शरैः॥ अविद्यदाचार्यसुतो नातिकृदो हसन्निव। प्रमध्य भीमसेनस्य जघानाश्वांस्तथाऽऽहवे॥ सोऽवतीर्यं रथाचूर्णं हताश्वः पाण्डुनन्दनः। कालो दण्डमिबोद्यस्य गदां कुद्धो महाबलः पोथयामास तुरगान् रथं च क्रतवर्मणः। कृतवर्मा त्ववप्रत्य रथा सस्माद्पाकमत्॥४७

श्चार्योऽपि राजन्संऋखो निघन्सोमकपाण्डवान । पुनरेव शितैवाण-र्युधिष्टिरमपीडयत्॥

तस्य भीमो रणे कुद्धः संदक्ष द्दानच्छदम्। विनाशायाभिसन्धाय ग्हामादाय वीर्थवान यमदण्डप्रतीकाशां कालरात्रिमिचोद्यताम्। गजवाजिमनुष्याणां देहान्तकरणीमति॥५० हेमपट्टपारिक्षिप्तासुरुकां प्रज्वितामिव । शैक्यां दयाळीमिवात्युश्रां वज्रकल्पामयोमयीं चन्दनागुरुपङ्काकां प्रमदामीव्सितामिव। वसामेदोपदिग्धाङ्गी जिह्नां वैवस्वतीमिव॥ पटुघण्टाशतरवां वासवीमशनीमिव। निर्मुक्ताशीविषाकारां पृक्तां गजमदैरपि॥५३ त्रासनीं सर्वभूतानां खसैन्यपरिहर्षिणीम । मनुष्यलोके विख्यातां गिरिश्कृविदारणीम् यया कैळासभवने महेश्वरसखं वळी। आह्वयामास युद्धाय भीमसेनो महाबळः॥५५ यया मायामयान् इप्तान्सबहुन् धनदाळये। जघान गुद्यकान कुछो नदन्पार्थी महाबळः॥ निवार्यमाणो बहुभिद्रौपद्याः प्रियमास्थितः। तां वजमणिरसीवकल्माषां वजगौरवास ॥ समुद्यस्य महाबाहुः शल्यमभ्यपतद्रणे। गदया युद्धकुरालस्तया दारूणनादया॥ ५८ पोधयामास शल्यस्य चत्ररोऽभ्वान्महाजवान ततः शल्यो रणे क्रद्धः पनि वक्षासि तोमरम्

निचलान नवन्वीरो वर्म भिरवा च सोऽभ्ययात। वकोदरस्त्वसंभ्रान्त-

स्तमेबोद्धत्य तोमरम्॥ यन्तारं मद्रराजस्य निर्विभेद ततो हृदि। स भिन्नवर्मा रुधिरं वमन्वित्रस्तमानसः॥६१ पपाताभिमुखो दीनो मद्रराजस्त्वपाकमत्। क्रतप्रतिकृतं रहा शस्यो विस्मितमानसः॥ गदामाश्चित्य धर्मात्मा प्रत्यमित्रमवैश्वतः। ततः समनसः पार्था भीमसेनमपुजयन । ४८ ते दड़ा कर्म संधामे घोरमक्रिष्टकीणः॥ ६३

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि भीमसेनशल्ययुद्धे पकावद्योऽध्यायः॥ ११॥

परिक्षिप्तां परिच्छनाम् ॥ ५१ ॥ वासर्वा ऐन्द्रीम् । रासनी- | इति श्रीमहाभारते शब्यपूर्वणि तैसकण्ठीये सामसभावदीके स्विति पाठे शब्दवर्ताम ॥.५३॥ महेश्वरसखं क्वेरम ॥५५ । एकाइक्रोंऽध्याय:॥५५॥

सञ्जय उवाच । पतितं प्रेक्ष्य यन्तारं श्रत्यः सर्वायसीं गदाम आदाय तरसा राजंस्तस्थी शिशिवासळः तं वीत्रमिव कालाञ्जे पाशहस्तमिवान्तकम् सश्यक्तमिव फैलासं सवज्रामिव वासवम् सश्लिमिय हर्यक्षं वने मत्तिमिय द्विपम्। जवेनाभ्यपतद्भीमः प्रगृह्य महतीं गदाम् ॥ ३ ततः शङ्खप्रणादश्च तुर्याणां च सहस्रशः। सिंहनादश्च संजन्ने शूराणां हर्षवर्धनः॥ प्रेक्षन्तः सर्वतस्तौ हि योधा योधमहाद्विपौ तावकाश्चापरे चैव साधु साध्वत्यपुजयन्॥ न हि मद्राधिपादन्यो रामाद्वा यदनन्द्रनात सोद्रमुत्सहते वेगं भीमसेनस्य संयगे॥ तथा महाधिपस्यापि गदावेगं महात्मनः। सोदुमुत्सहते नान्यो योघो युधि वृकोद्रात् तौ वृषायिव नर्दन्तौ मण्डलानि विचेरतः। आवर्तिती गदाहरती मद्रराजवृकोद्री॥ ८ मण्डलावर्तमार्गेषु गदाविहरणेषु च। निर्विशेषमभूयुद्धं तयोः पुरुषसिंहयोः॥ तप्तहेममयैः शुम्रीर्वभूव भयवर्धिनी। अभिज्वालैरियाबद्धा पट्टैः शल्यस्य सा गदा तथैव चरतो मार्गान्मण्डलेषु महात्मनः। विद्यवस्त्रप्रतीकाशा भीमस्य शश्मे गदा॥ ताडिता मद्रराजेन भीमस्य गद्या गदा। दश्चमानेव खे राजन्साऽसृजत्पावकार्धिषः॥ तथा भीमेन शल्यस्य ताडिता गद्या गदा अङ्गारवर्षे मुमुचे तद्द्धुतमिवाभवत्॥ दन्तैरिव महानागौ श्रुङ्गेरिव महर्षभौ। तोत्रेरिव तदान्योन्यं गदात्राभ्यां निजन्नतः॥ ती गदाभिहतेगाँकैः क्षणेन रुधिरोक्षिती। प्रेक्षणीयतरावास्तां पुष्पिताविव किञ्चकौ॥ नादया मद्रराजस्य सद्यदक्षिणमाहतः। भीमसेनो महाबाहुर्न चचालाचलो यथा॥ तथा भीमगदावेगैस्ताख्यमानो मुहुर्मुहः। शाल्यों न विद्यये राजन्दन्तिनेव महागिरिः शुश्रुवे दिश्च सर्वास तयोः पुरुषसिंहयोः।

गदानिपातसंप्हादो वज्रयोरिव निःस्वनः॥ निवृत्य त महावीयौँ सम्रच्छितमहागदी। प्रनरन्तरमार्गस्थी मण्डलानि विचेरतः॥१९ अधाम्येत्य पदान्यष्टौ सन्निपातोऽभवत्तयोः उद्यस्य लोहदण्डाभ्यामतिमानुषकर्मणोः ॥ पोथयन्ती तदान्योन्यं मण्डलानि विचेरतः कियाविशेषं क्रतिनी दर्शयामासतुस्तदा॥ अथोद्यस्य गरे घोरे सम्बङ्गाविव पर्वती तावाजञ्चतरन्योन्यं मण्डलानि विचेरतः॥ कियाविशेषक्रतिनौ रणभूमितलेऽचलौ। तौ परस्परसंरंभाद्गदाभ्यां सुभृशाहतौ ॥ २३ युगपत्पेततुर्वीरावुभाविन्द्रध्वजाविव। उभयोः सेनयोवीरास्तदा हाहाकृतोऽभवन् भृशं मर्माण्यभिहताबुभावास्तां सुविहलौ । ततः खरधमारोप्य मद्राणामृषमं रणे॥ २५ अपोवाह कृपः शल्यं तूर्णमायोधनाव्य । क्षीववद्विद्वलत्वाच निमेषात्पुनशिथतः ॥२६ भीमसेनो गदापाणिः समाह्रयत मद्रपम्। ततस्तु तावकाः शूरा नानाशस्त्रसमायुताः ॥ नानावादित्रशब्देन पाण्डुसेनामयोधयन्। भुजावचिछत्य शस्त्रं च शब्देन महता ततः॥ अभ्यद्भवन्महाराज दुर्योधनपुरोगमाः। तदनीकमभिप्रेक्ष्य ततस्ते पाण्ड्रनन्द्नाः॥ प्रययः सिंहनादेन दुर्योधनपुरोगमान्। तेषामापततां तुर्णे पुत्रस्ते भरतर्षम ॥ प्रासेन चेकितानं वै विद्याध हृद्ये भृशम्। स प्रपात रथोपसे तब प्रत्रेण ताडितः॥ ३१ क्षिरीधपरिक्रिन्नः प्रविदय विप्रलं तमः। चेकितानं हतं देश पाण्डवेया महारथाः॥ असक्तमभ्यवर्षन्त शरवर्षाणि भागशः। तावकानामनीकेषु पाण्डवा जितकाशिनः ॥ व्यचरन्त महाराज प्रेक्षणीयाः समन्ततः। कृपश्च कृतवर्मा च सौबलश्च महारथः॥ ३४ अयोधयन्धर्मराजं मद्रराजपुरस्कृताः। भारताजस्य हन्तारं भरिवीर्यपराक्रमस्॥

तुर्योधनो महाराज घृष्टपुष्ठमयोधयत ।
विकाइस्नास्तथा राजंस्तव पुत्रेण चोदिताः॥
अयोधयन्त विजयं द्रोणपुत्रश्रद्धाः।
विजयं घृत्तसङ्करपाः समरे त्यक्तजीविताः॥
आविश्रांस्तावमा राजन् हेता इव महत्त्यरः।
ततो गुज्रमभूद्धोरं परस्परचित्रियाः॥
दिस्मग्र्युत्ते संप्रामे राजन्यीरवारस्यं॥
दिस्मग्र्युत्ते संप्रामे राजन्यीरवारस्यं॥ ३९
अनिलेनेरितं धोरमुक्तश्री पार्थियं रजः।
अयाणाझामध्यानां पण्डवानां च करिनात्
परस्परं विजानीमो यत्युत्रश्रभीतवत्।
तद्रजः पुरुषत्रयाव गोणितेन प्रशामितम् ४१
विश्रश्र विमला जाता-

स्तर्सिमस्तमसि नाशिते। तथा प्रवृत्ते संग्रामे घोरकपे भयानके॥ કર ताबकानां परेषां च नासीत्कश्चित्पराकृत्रखः। ब्रह्मछोकपरा भत्वा प्रार्थयन्तो जयं युधि॥ 83 सुयुद्धेन पराकान्ता नराः खर्गमभीष्सवः। भर्तेपिण्डविमोक्षार्थं भर्तृकार्यविनिश्चिताः॥ स्वर्गसंसक्तमनसो योघा युव्रधिरे तदा ! नानारूपाणि शस्त्राणि विसृजन्तो महारथाः अस्योस्यमभिगर्जस्तः प्रहरस्तः परस्परम् । इत विध्यत गृहीत पहरध्वं निकुन्तत ॥ ४६ इति सम बाचः श्रयन्ते तव तेषां च वै बले। ततः शल्यो महाराज धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ४७

विद्याध निशितवाणिहन्तुकामी महारथम्।

तस्य पार्थो महाराज नाराचान्वै चतुर्दश ४८

आवार्य पाण्डवं वाणेईन्तुकामो महाबळः ४९. वित्यात्र समरे कुद्धो वहुमिः कङ्कपत्रिभिः । अथ भूयो महाराज शरेणानतपर्वणा॥'१०

युधिष्ठिरं समाजन्ने सर्वसैन्यस्य पद्यतः। धर्मराजोऽपि संक्रुद्धो मद्रराजं महायशाः॥ विड्याध निशितैर्बाणैः कक्रबर्हिणवाजितैः। चन्द्रसेनं च सप्तत्या सतं च नवभिः शरैः ५२ द्रमसेनं चतुःषष्ट्या निजघान महारथः। चकरक्षे हते शल्यः पाण्डवेन महात्मना ५३ निजघान ततो राजंश्चेदीन्वै पञ्चविद्यतिम्। सात्यिक पञ्चविद्यात्या भीमसेनं च पञ्चभिः माद्रीपुत्री शतेनाजी विज्याध निशितः शरैः पवं विचरतस्तस्य संग्रामे राजसत्तम ॥ ५५ संप्रैषयच्छितान्पार्थः शरानाशीविषोपमान्। ध्वजाग्रं चास्य समरे कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः प्रमुखे वर्तमानस्य भहेनापाहरद्रथात । पाण्डुपुत्रेण वै तस्य केतुं छिन्नं महात्मना ५७ निपतन्तमपश्याम गिरिश्टङ्गमिवाहतम्। ध्वजं निपतितं दृष्टा पाण्डवं च व्यवस्थितम् संक्रुद्धो मद्रराजोऽभूच्छरवर्ष सुमोच ह । शत्यः सायकवर्षेण पर्जन्य इव वृष्टिमान ५९ अभ्यवर्षद्मेयातमा क्षत्रियान् क्षत्रियर्षभः। सात्यिक भीमसेनं च माडीपत्रौ च पाण्डवी एकैक पञ्चभिर्विद्घ्वा युधिष्ठिरमपीडयत्। ततो बाणमयं जालं विततं पाण्डवीरसि ६१ अपद्याम महाराज मेघजालमिवोद्गतम्। तस्य शल्यो रणे कृद्धः शरैः सञ्चतपर्वभिः॥ दिशः संछादयामास प्रदिशश्च महारथः। ततो युधिष्ठिरो राजा बाणजालेन पीडितः वभूवाद्धतविकान्तो जम्भो वृत्रहणा यथा६३

मर्माण्युद्दिस्य मर्मको निचलान हसन्निव । विभूवाद्भविकान्तो इति श्रीमहाभारते शत्यपर्वणि संकुळयुखे द्वावशोऽध्यायः॥१२॥

83

सञ्जय उवाच ।

पीडिते धर्मराजे तु मद्रराजेन मारिष । सात्यिकर्मीमसेनश्च माद्रीपुत्री च पाण्डवी ॥ १

इति श्रीमहाभारते शत्यपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे हादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

१३

पीडिते इति ॥ १ ॥

परिवार्य रथैः श्रस्यं पीडयामासुराहवे । तमेकं बहुविर्देष्ट्रा पीड्यमानं महारथैः ॥ २ साधुवादां महाअवे सिकाञ्चास्त्यहर्षिताः ॥ आश्चर्यवित्यमाण्यतः सुनयञ्चापि सङ्गताः ३ मीमसेनो रणे शस्यं शस्युक्तं पराक्रमे । पक्षेन विद्रश्वा वाणेन पुनार्वेड्याञ्च स्वसिः सास्यिकञ्च शासेनेनं यमीपुचपरीप्सया ॥ प

मद्रैश्वरमवाकिथि सिहनाद्मधानदत्॥ '५ सकुटः पश्चमिश्चैनं सहदेवका पश्चमिः। विद्ध्या तं हु पुनस्तृष् नतो विद्याय सत्तमिः॥ ६ स तृ दूरो एगे यसः पीडितस्तैमहारथैः। विकृप्य काश्चैक घोरं नेगाई भारसाथनम् ७

सात्यकि पश्चविद्यात्या इाल्यो विद्याध मारिष। भीमसेनं तु सप्तत्या

नकुळं सप्तभिस्तथा॥ ८ ततः सिविशिक्षं वार्ष सहृदेवस्य धिन्वनः। । हिस्ता भह्नेन समरे विद्याधेनं जिस्तप्तिः। । हिस्ता भह्नेन समरे विद्याधेनं जिस्तप्तिः। । सन्यमन्यद्भन्तः कृत्या पञ्जभिः समताडयत्॥ । शरेराशीविषाकारैण्डंळ्ज्यळनसिक्षीः। । ११ विद्याध भूशसंकृत्यस्यं समर्थेयत् ॥ ११ विद्याध भूशसंकृत्यस्यं वे भूयक्षिभिः शरेः। भीमसेनस्तुं सप्तत्या सात्यिकनेविभः शरेः॥ धर्भराक्तस्य। पट्या पात्रे विद्याध भूशसंकृत्यस्य । ।

वसराजस्त्या चेन्द्रवा गात्र शस्य स्तापयत् ततः शव्यो महाराज निर्वेद्धस्तिम्बृर्यदेः सुम्राव कथिरं गाभैगैरिकं पर्यता यथा। ताश्च सर्वामस्याधान्यञ्चामः पश्चिमः शरैः विद्याथ तरसा राजस्तद्वद्वभियामयत् । ततोऽपरेण महोन धर्मपुत्रस्य मारिय॥ १५ धर्मुश्चित्रकेद्र समरे सच्यं स सुमहारथा। अथान्यद्वसुत्रादाय धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः॥ १६ साम्बस्तर्यक्तरयं शस्य प्राच्छाद्यच्छरैः। स च्छायमानः समरे घर्मपुत्रस्य सामक्षेः १७ युधिष्ठिरमयाविध्यद्वाभिनिधितैः शरैः। सास्यिकस्य ततः कृद्धौ धर्मपुत्रे शराविते १८

मदाणामधिषं शरं शरैविंहयाध पञ्जभिः। स सात्यकेः प्रचिच्छेद श्लरप्रेण महद्भनुः १९ भीमसेनमुखांस्तांश्च त्रिभिखिभिरताडयत । तस्य कृद्धो महाराज सात्यिकः सत्यविकमः तोमर प्रेषयामास खर्णदण्डं महाधनम्। भीमसेनोऽथ नाराचं उचळन्तमिव पन्नगम्२१ नकलः समरे शक्तिं सहदेवो गदां शुभाम्। धर्मराजः शतधीं च जिथांसः शल्यमाहवे ॥ तानापतत एवाश पञ्चानां वै भजन्यतान । वारयामास समरे शस्त्रसहैः स मद्रराद्र॥ सात्यकिप्रहितं शस्यो महीश्चिच्छेद तोमरम् प्रहितं भीमसेनेन झारं कनकभषणम् ॥ २४ द्विधा चिच्छेद समरे कतहस्तः प्रतापवान् ॥ नकलप्रेषितां शाकि हेमदण्डां भयावहाम् २५ गढां च सहदेवेन शरीधैः समवार्यत्। शराभ्यां च शतधीं तां राजश्चिच्छेद भारत पद्यतां पाण्डुपुत्राणां सिंहनादं ननाद च। नामुख्यत्तत्र शैनेयः शत्रोविजयमाहवे॥ २७ अथास्यद्ध तुरादाय

सात्यिकः क्षेत्रमुर्छितः ।
ह्वाभ्यां महेश्यरं विद्रश्वा
सार्यायं च त्रिभिः शरैः॥ २८
ततः शस्यो एणे राजन्सवांदतान्द्रशिभः शरैः।
विद्याथ भृशसंकुद्धस्तोत्रैरिय महाद्विपान्
ते वार्थमाणाः समरे महराक्षा महार्थाः।
न शेकुः संमुखे खातुं तस्य शत्रुनिषृदनाः ३०
ततो द्वीभागे राजाः

तता पुषावना राजा इष्ट्रा शल्यस्य विक्रमस्। निहतान्पाण्डवान् मेने पञ्चालान्य सञ्जयान्॥ ३१

ततो राजन्महाबाहुर्मीमसेनः प्रतापवान् । संत्यत्व मनसा प्राणानम्राधिपमयोपयत् नकुरुः सहदेवश्च सात्यिक्षेत्र महारथः। परिवार्यं तदा चार्ट्यं समन्ताद्यक्तिरुव्यारे॥ स चतुर्भिमेहेष्वासैः पाण्डवानां महारथैः। वृत्तसान्योधयामास मद्रराजः प्रतापवान्॥ तस्य धर्मसुतो राजन् श्रुरपेण महाहृवे। सक्तरश्चं ज्ञ्ञानाष्ट्र मद्रराजस्य पार्वियः १५

तं शल्यमेकं बहुभिः पाँच्यमानं दृष्ट्वा सिद्धाः प्रहृषिता आसन् इति सम्बन्धः ॥ २ ॥ साधुवादो जज्ञे अर्थारिसद्धा- नाम् ॥ ३ ॥ सहदेवेन प्रेषितामिति पूर्वस्मात्संबध्यते ॥ २६ ॥ सार्राधं च विक्याधेत्युत्तरस्मादपक्षयते ॥ २८॥

तस्मिस्तु निहते शूरे चक्ररक्षे महारथे। मद्रराजोऽपि वलवान्सैनिकानावृणोच्छरैः समावृतांस्ततस्तांस्तु

राजन्वीध्य स्वसैनिकान । चिन्तयामास समरे

धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः॥ कथं नु समरे शक्यं तन्माधववचो महत्। न हि कुद्धो रणे राजन श्रुपयेत बलं मम ३८ ततः सर्थनागाभ्वाः पाण्डवाः पाण्डपूर्वज मद्रराजं समासेदुः पीडयन्तः समन्ततः ३९ नानाशस्त्रीघबदुलां शस्त्रवृष्टि समुद्यताम् । इयधमत्समरे राजा महाभ्राणीव मारुतः ४० ततः कनकप्रक्षां तां शस्यक्षितां वियद्गताम्। शरवृष्टिमपद्याम शलभानाभिवायतिस् ४१ ते शरा मद्रराजेन प्रेषिता रणमूर्धनि।

संपतन्तः सम दश्यन्ते शलभानां वजा दव

मद्रराजधनुर्भुक्तैः शरैः कनकभूषणैः । निरन्तरमिवाकाशं संबभूव जनाधिप न पाण्डवानां नास्माकं तत्र किञ्चिद्यदश्यत बाणान्धकारे महति कृते तत्र महाहवे

मदराजेन बलिना लाघवाच्छरवृष्टिभिः।

चाल्यमानं तु तं रङ्गा पाण्डवानां बलार्णवम्॥ विस्मयं परमं जग्मुदेव-गन्धर्व-दानवाः।

स तु तान्सर्वतो यत्ताञ्ज्ञारैः संछाद्य मारिष॥ धर्मराजमवच्छाच सिंहवद्यनदन्मुद्धः। ते च्छन्नाः समरे तेन पाण्डवानां महारथाः॥ नाशकृवंस्तदा युद्धे प्रत्युद्यातुं महारथम्। धर्मराजपुरोगास्तु भीमसेनमुखा रथाः॥ न जहुः समरे शूरं शल्यमाहवशोभिनम् ४८

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि शल्ययुद्धे अयोदशोऽध्यायः॥ १३॥

88

सञ्जय उवाचा अर्जनो द्रौणिना विद्धो युद्धे बहुभिरायसैः तस्य चातुचरैः शूरैस्त्रिगर्तानां महारथैः ॥ १ द्रीणि विद्याध समरे त्रिभिरेव शिलीसकैः तथेतरान्महेष्वासान् द्वाभ्यां द्वाभ्यां धनजयः भृयश्चेव महाराज शरवर्षेरवाकिरत। शरकण्टिकतास्ते तु तावका भरतर्षभ ॥ ३ न जहुः पार्थमासाच ताड्यमानाः शितैः शरैः अर्जुनं रथवंशेन द्रोणपुत्रपुरोगमाः॥ अयोधयन्त समरे परिवार्य महारथाः। तैस्तु क्षिप्ताः शरा राजन्कार्तस्वरविभूषिताः अर्जनस्य रथोपस्थं पूरयामासुरक्षसा । तथा कृष्णी महेष्वासी वृषभी सर्वधन्विनाम शरैवीस्य विनुसासी प्रहृष्टा युद्धदुर्भदाः। कवरं रथचकाणि ईषा योकाणि वा विभी ७

युगं चैवानुकर्षं च शरभूतमभूत्तदा। नैतादशं दृष्टपूर्व राजन्नेव च न श्रुतम्॥ यादशं तत्र पार्थस्य तावकाः संप्रचिकरे। स रथः सर्वतो भाति चित्रपृक्षैः शितैः शरैः९ उल्काशतैः संप्रदीतं विमानमिव भृतले। ततोऽर्जुनो महाराज शरैः सम्नतपर्वाभः॥१० अवाकिरत्तां पृतनां मेघो वृष्ट्येव पर्वतम्। ते वध्यमानाः समरे पार्थनामाङ्कितैः शरैः॥ पार्थभूतममन्यन्त प्रेक्षमाणास्तथाविधम्। कोपोद्भतशरज्वालो धनुःशब्दानिलो महान सैन्येन्धनं ददाहाश्च तावकं पार्थेपावकः। चकाणां पततां चापि युगानां च घरातले॥ तणीराणां पताकानां ध्वजानां च रथैः सह। हुँपानामज्ञकर्षाणां त्रिवेणनां च भारत॥ १४ अक्षाणामथ योक्राणां प्रतोदानां च सर्वद्याः। शिरसां प्रतां चापि

कुण्डलोष्णीषधारिणाम् ॥ 24 भुजानां च महाभाग स्कन्धानां च समन्ततः छत्राणां व्यजनैः सार्थे सकुटानां च राशयः समदश्यन्त पार्थस्य रथमार्गेषु भारत। ततः ऋदस्य पार्थस्य रथमार्गे विद्यापते १७ अगस्यरूपा पृथिवी मांसशोणितकर्दमा । भीरूणां त्रासजननी शुराणां हर्षवर्धिनी १८ बभूव भरतश्रेष्ठ रुद्रस्याकी उनं यथा। हत्वा तु समरे पार्थः सहस्रे हे परंतपः ॥ १९ रथानां सवस्थानां विधूमोऽग्निरिव ज्वलन् यथा हि भगवानग्निर्जगद्देग्ध्वा चराचरम् ॥ विधुमो दृश्यते राजंस्तथा पार्थो धनअयः। द्रौणिस्तु समरे दट्टा पाण्डवस्य पराक्रमम् ॥ रथेनातिपताकेन पाण्डवं प्रत्यवारयत्। तावभी पुरुषव्याधी तावभी धन्विनां वरी॥ समीयतस्तदाऽन्योन्यं परस्परवधौषिणौ। तयोरासीन्महाराज वाणवर्ष सुदारुणम् २३ जीमृतयोर्थथा वृष्टिस्तपान्ते भरतर्षम । अन्योन्यस्पर्धिनौ तौ त शरैः सञ्चतपर्वभिः॥ ततक्षतुस्तदाऽन्योन्यं श्रृङ्गाभ्यां बृषभाविव। तयोर्थु इं महाराज चिरं समिधाभवत २६ शस्त्राणां सङ्गश्चैव घोरस्तत्राभवत्यनः। ततोऽर्जुनं द्वादशभी स्वमपुष्कैः सुतेजनैः २६ वासुदेवं च दशभिद्रौं शिविंव्याध भारत। ततः प्रह्मोद्वीभत्सुव्योक्षिपद्गाण्डिवं धनः २७ मानिथत्वा सुदूर्ते तु गुरुपुत्रं महाहवे । व्यश्वसत्तर्थं चक्रे सव्यसाची परंतपः॥ २८ मृदुपूर्वे ततश्चैनं पुनः पुनरताडयत्। हताओं तु रथे तिष्ठन्द्रोणपुत्रस्त्वयसमयम् २९ मुसलं पाण्डुपुत्राय चिक्षेप परिघोपमम्। तमापतन्तं सहसा हेमपट्टविभूषितम् ॥ ३० चिच्छेद सप्तधा वीरः पार्थः शत्रुनिवर्हणः।

स च्छिनं मुसलं दृश द्रौणिः परमकोपनः ॥ आददे परिघं घोरं नगेन्द्रशिखरोपमम्। चिक्षेप चैव पार्थाय द्रौणिर्युद्धविशारदः ३२ तमन्तकमिव कुदं परिघं प्रेक्ष्य पाण्डवः। बर्जनस्त्वरितों जझे पञ्चिभः सायकोत्तमैः॥ स च्छिन्नः पतितो भूमी पार्थबाणैर्महाहवे। दारयन् पृथिवीन्द्राणां मनांसीव च भारत॥ ततोऽपरैस्त्रिभिभेत्रैद्वार्णि विस्याध पाण्डवः सोऽतिविद्धो बलवता पार्थेन समहात्मना ॥ नाकस्पत तदा द्रीणिः पौरुषे खे व्यवस्थितः सुरथं च ततो राजन् भारद्वाजो महारथम्॥ अवाकिरच्छरवातैः सर्वक्षत्रस्य पश्यतः। ततस्तु सुरथोऽप्याजौ पञ्चालानां महारथः॥ रथेन मेघघोषेण दौणिमेवाभ्यधावत । विकर्षन्वै धनुः श्रेष्टं सर्वभारसहं दृढम् ॥ ३८ ज्वलनाशीविषनिभैः शरैश्चेनमवाकिरत्। सुरथं तं ततः ऋद्धमापतन्तं महारथम्॥ ३९ चकोप समरे द्रीणिर्वण्डाहत इवोरगः। त्रिशिखां भुकुर्टी कृत्वा साक्रिणी परिसंछिहन उद्वीक्ष्य सुर्थं रोषाद्वनुज्यीमवमुज्य च। मुमोच तीक्णं नाराचं यमदण्डोपमद्युतिमः॥ सं तस्य हृदयं भित्त्वा प्रविवेशातिवेगितः। शकाशनिरिवोत्सृष्टो विदार्थं धरणीतस्म ॥ ततः स पतितो भूमी नाराचेन समाहतः॥ वज्रेण च यथा शृह पर्वतस्येव दीर्थतः ॥ ४३ तस्मिन्विनिहते वीरे द्रोणपुत्रः प्रतापवान् । आकरोह रथं तूर्ण तमेव रथिनां वरः॥ ४४ ततः सज्जो महाराज द्रीणिराहवदुर्भदः। अर्जुनं योधयामास संशप्तकवृतो रणे॥ ४५ तत्र युद्धं महचासीदर्जुनस्य परैः सह। मध्यंदिनगते सुर्ये यमराष्ट्रविवर्धनम् ॥ तत्राश्चर्यमपदयाम दृष्टा तेषां पराक्रमम्। यदेको युगपद्वीरान्समयोधयदर्जुनः ॥ विमर्दः सुमहानासीदेकस्य बहुभिः सह। शतकतोर्यथा पूर्व महत्या दैत्यसेनया॥ ४८

इति श्रीमहाभारते शत्यपर्वणि संकुलयुद्धे चतुर्दशोऽध्यायः॥१४॥

शरैः पञ्जभिराशगैः। द्रोणहन्तारसुग्रेषुं पनविंदयाध सप्तभिः॥ धृष्टद्यस्तु समरे बलवान् हढाविकमः। सप्तत्या विशिखानां वै दुर्योधनमपीडयत ४ पीडितं वीक्ष्य राजानं सोदर्या भरतर्षभ। महत्या सेनया सार्धे परिवृद्धः स्म पार्षतम्॥ स तैः परिवृतः शूरः सर्वतोऽतिरथैर्भशम्। व्यचरत्समरे राजन् दर्शयनस्रलाघवम्॥ ६ शिखण्डी क्रतवर्माणं गौतमं च महारथम्। प्रभद्रकः समायुक्तो योधयामास धन्विनौ ७ तत्रापि समहस्रद्धं घोररूपं विशापते। प्राणान्सन्त्यज्ञतां युद्धे प्राणशताभिदेवने ८ श्चारक सायकवर्षाणि विमञ्जनसर्वतोदिशम् पाण्डवान्पीडयामास ससात्यकिवृकोद्रान् तथा तीत यभी युद्धे यमत्रव्यपराक्रमी। योधयामास राजेन्द्र वीर्येणास्त्रवलेन च १० शस्यसायकन्द्रानां पाण्डवानां महासधे । त्रातारं नाभ्यगच्छन्त केचित्तत्र महारधाः॥ ततस्तु नकुछः शूरो धर्मराजे प्रपीडिते। आभिद्रहाव वेगेन मातुलं मातुनन्दनः॥ १२ संछाद्य समरे वीरं नकुछः परवीरहा। विद्याध चैनं दशभिः स्मयमानः स्तनान्तरे सर्वपारसवैर्वाणैः कर्मारपरिमार्जितैः। स्वर्णपृष्णैः शिलाधीतैर्धनुर्यन्त्रप्रचोदितैः॥१४ शल्यस्त पीडितस्तेन स्वस्नीयेण महात्मना ॥ नकुळं पीड्यामास पत्रिभिनंतपर्वाभिः॥ १५ ततो युधिष्ठिरो राजा भीमसेनोऽथ सात्यकिः सहदेवश्च माद्रेयो मद्रराजसुपाद्रवन् ॥ तानापतत एवाञ्च पूरयाणान् रथस्वनैः।

सञ्जय उवाच । दुर्योधनो महाराज धृष्टयुम्रश्च पाषतः चकतुः सुमहद्युद्धं शरशक्तिसमाकुलम् ॥ तयोरासन्महाराज शरधाराः सहस्रशः॥ अम्बदानां यथा काले जलघाराः समन्ततः २ राजा च पार्षतं विद्ध्वा

> ह्यांश्च चतुरः संख्ये प्रेषयामास मृत्यवे ॥ २५ विरथं सात्यकिं कत्वा मद्रराजो महारथः। विशिखानां शतेनैनमाजधान समन्ततः २६ माद्रीपत्री च संरब्धी भीमसेनं च पाण्डवम यधिष्ठिरं च कीरब्य विख्याध दशाभिः शरैः तत्राद्भतमपद्याम मद्रराजस्य पौरुषम्। यदेनं सहिताः पार्था नाभ्यवर्तन्त संयुगे २८ अधान्यं रथमास्थाय सात्यिकः सत्यविक्रमः पीडितान्पाण्डवान्दश्चा मद्रराजवशंगतान् २९ अभिदुद्राव वेगेन मद्राणामधिवं बळात्। आपतन्तं रथं तस्य शल्यः समितिशोभनः॥ प्रत्यद्ययौ रथेनैव मत्तो मत्तमिव द्विपम। स सन्निपातस्तुमुलो बभूवाद्भतदर्शनः॥ ३१ सात्यकेश्चेव शूरस्य मद्राणामधिपस्य च। यादशो वै पुरा वृत्तः शम्बरामरराजयोः ३२ सात्यकिः प्रेश्य समरे मद्रराजमवस्थितम्। विद्याध दशभिवाणिस्तिष्ठतिष्ठेति चाववीत मद्रराजस्तु सुभृशं विद्यस्तेन महात्मना। सात्यार्के प्रतिविध्याध चित्रपृष्टः शितैः शरैः

विश्रश्च विविश्रश्चैव कम्पयानांश्च मेदिनीम् ॥ प्रतिजग्राह समरे सेनापतिरमित्रजित। युधिष्ठिरं त्रिभिविंद्ध्या भीमसेनं च पञ्चभिः सात्यकि च शतेनाजी सहदेवं त्रिभिः शरैः। ततस्त सदारं चापं नक्कलस्य महात्मनः १९ मद्रेश्वरः भ्रुरप्रेण तदा मारिष चिच्छिदे। तदशीर्यंत विचिछन्नं घतुः शस्यस्य सायकैः अथान्यद्धनुरादाय माद्रीपुत्रो महारथः। मद्रराजरथं तुर्णं पुरयामास पत्रिमिः॥ २१

ग्रधिष्ठिरस्तु मद्रेशं सहदेवश्च मारिष।

दशभिर्दशभिर्वाणैकरस्येनमविध्यताम्॥ २२

भीमसेनस्तु तं षष्ट्या सात्यकिर्दशभिः शरैः

मद्रराजमभिद्धत्य जझतुः कङ्कपत्रिभिः॥ २३

मद्रराजस्ततः कुद्धः सात्यकि नवभिः शरैः।

विद्याध भूयः सप्तत्या शराणां नतपर्वणाम

अथास्य सदारं चापं मुष्टौ चिच्छेद मारिष।

રક

ततः पार्थां महेष्वासाः सात्वताभिस्तं वृपम् अभ्यवर्तन् रयेस्तूर्णं मातुलं वधकांश्वया ३५ तत आसीत्परामर्वस्तुतुलः शोणितोवकः। वृर्द्राणां युध्यमानानां सिंहानामिव नर्दताम् तेषामासीन्महाराज व्यविश्वेषः परस्परम् । सिंहानामामिषेष्मुनां क्रूजतामिव संयुगे ३७ तेषां वाणसहस्त्रीवराक्षीणां वसुधाऽभवत्। अन्तर्भाक्षारं सहसा वाणसुत्रमृत्ता ॥ ६८ अन्तर्भाक्षारं सहसा करंते नेन समन्ततः। ॥ ६८

अम्रच्छायेव सज्जवे रारिष्ठुंकैमेंहात्मिसः॥ ३९ तत्र राजन् शरेप्रुंकैतिमेंह्यकैरिय पत्नीः। वर्षण्युंक्षेः प्रकाशद्विद्ययेरोचन्त दिशस्तदा ४० तत्र राज्यत्र परं चके शत्यः शत्रुतिवर्द्वणः। यदेकः समरे शर्रा योधयामासः वै बहून् ४१ मद्रराज्युजोत्त्युष्टैः कङ्कबर्द्वणवाज्तिः। अर तत्र शर्राद्वादेशया स्वित्तेः। ४२ तत्र शत्यर्थं राजम्बिचयन्तं महिन्।॥ ४२ तत्र शत्यर्थं राजम्बिचयन्तं महाहवे। अपर्याम यथापृवं शकस्यासुरसंक्षये॥ ४३

इति श्रीमहाभारते शत्यपर्वणि संकुलयुद्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५॥

かからがんできた

8 8

सञ्जय उवाच।

ततः सैन्यास्तव विभो मद्रराजपुरस्कृताः। पुनरभ्यद्रवन्पार्थान् वेगेन महता रणे॥ पीडितास्तावकाः सर्वे प्रधावन्तो रणोत्कटाः क्षणेन चैव पार्थीस्ते बहुत्वात्समलोडयन् २ ते बध्यमानाः समरे पाण्डवा नावतस्थिरे। निवार्यमाणा भीमेन पश्यतोः कृष्णयोस्तदा ततो धनञ्जयः ऋदः क्रपं सह पदानुगैः। अवाकिरच्छरीयेण कृतवर्माणमेव च ॥ शकनि सहदेवस्त सहसैन्यमवाकिरत्। नकुळः पार्श्वतः स्थित्वा मद्रराजमवैक्षतः॥ ५ द्रौपदेया नरेन्द्राश्च भूयिष्ठान् समवारयन्। द्रोणपुत्रं च पाञ्चाल्यः शिखण्डी समवारयत भीमसेनस्त राजानं गदापाणिरवारयत। शल्यं त सह सैन्येन कन्तीपत्रो यधिष्ठिरः ७ ततः समभवत्सैन्यं संसक्तं तत्र तत्र ह। ताबकानां परेषां च संग्रामेष्वनिवर्तिनाम ८ तत्र प्रयास्यहं कर्म शत्यस्यातिमहद्रणे। यदेकः सर्वसैन्यानि पाण्डवानामयोधयत ९ व्यदेश्यत तदा शक्यो युधिष्ठिरसमीपतः। रणे चन्द्रमसोऽभ्याशे शनैश्वर इव ब्रहः १० पीडियत्वा त राजानं शरैराशीविषोपमैः। अभ्यधावत्पुनर्भीमं शरवर्षेरवाकिरत् ॥ ११

तस्य तहाधवं दृष्टा तथैव च कृतास्त्रताम् । अपूजयमनीकानि परेषां तावकानि च ॥ १२ पांच्यमानास्तु रावयेन पाण्डवा भृतिविक्षताः प्राह्मवन्त रणं हिन्दा क्षोरामाने युधिहिरेर्द्र वध्यमानेत्वनिक्षु मद्रराजेन पाण्डवः । अमर्पववामाणवे धर्मराजो युधिहिरः ॥ १४ तत्रं पौक्षमास्त्राय सद्रराजमताङ्यत् । जयो वाऽस्तु वधी वाऽस्तु कृतवृद्धिकारश्यः

समाइयाववीत्सवांच्
सार्व् कुर्णं च माधवस्।
सार्व् कुर्णं च माधवस्।
सीरमा देगिक्ष कर्णंश्व
ये चान्ये पृथिवीक्षितः॥ १६
कीरवार्ये पराकान्ताः संग्रामे निधनं गताः
यथामागं यथोत्साहं भवन्तः कृतयौत्रवाः॥
भागोऽविष्ठिष्ट एकोऽयं मम शक्यो महारथः
सोऽहमय युधा जेतुमाशंसे महकाथिपस्थत्
तव यन्मानसं महा तत्त सर्व निषदामि वः।
चकरक्षाविमी वीरी सम माइवजीहती १९
अजेयी वासवेनापि समरे श्र्रसंमती।
साधिवमी माहळं युद्धे क्षत्रधमेषुरस्कृती २०
मदर्थे प्रतियुद्धेशता मावाहीं सरस्व स्था

इति श्रीमहाभारते शब्यपर्वाण नैलकण्ठीये भारतभावदीपे पश्चवशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

इति सत्यामिमां वाणीं छोकधीरा निवोधत
योत्स्थेऽहं माहुळेनाच क्षाव्यमेण पार्थिवाः॥
स्मार्श्वमानिस्तान्वाय विजयासेतराय वा ।
तस्य मेऽप्यक्षिकं शस्त्रं सर्वोपकरणानि च २३
संस्त्रान्तु रपे क्षिप्रं शास्त्रवद्वययोग्जकाः ।
शेतेयो दक्षिणं चक्रं पृष्टचुम्नत्योग्तरा ॥ २१
पृष्ठभोषो भवत्वय मम पार्थी धनञ्जयः ।
पुरःसरी ममाजास्त्र भीमः शास्त्रभूतां वरः ॥
पदमभ्यिकः शह्याद्वविष्यामि महासूचे ।
पदमभ्यिकः शह्याद्वविष्यामि महासूचे ।
पदमक्षत्तात्वरा चनुस्तवत् राक्षः मिथिषणः २६

ततः प्रहर्षः सैन्यानां प्रनरासीत्तदा सधे। पञ्जालानां सोमकानां मतस्यानां च विद्रोषतः मितिशां तां तदा राजा कत्वा मद्रेशमभ्ययात ततः शङ्कांश्च भेरीश्च शतशश्चीव पष्कलान २८ अवादयन्त पञ्चालाः सिंहनादांश्च नेदिरे। तेऽभ्यधायन्त संरव्धा मद्रराजं तरस्थिनम्॥ महता हर्षजेनाथ नादेन क्रुस्पुङ्गवाः। ह्यादेन गजघण्टानां श्रद्धानां निनदेन च॥ त्येशब्देन महता नादयन्तश्च मेदिनीम्। तान्त्रत्यगृह्यात्पत्रस्ते मद्रराजश्च वीर्यवान्॥ महामेघानिव बहुन शैळावस्तोदयावभौ। श्चाल्यस्त समरक्षाची धर्मराजमहित्रम् ॥ ववर्ष दारवर्षेण दास्वरं मधवा इव। तथैव कुरुराजोऽपि प्रयुद्ध रुचिरं धनुः ॥३३ द्वोणोपदेशान्विविधान्दर्शयानो महामनाः। ववर्ष शरवर्षाणि चित्रं लघु च सुष्टु च ॥३४ न चास्य विवरं कश्चिद्ववर्श चरतो रणे। तावुमी विविधैर्बाणस्ततक्षाते परस्परम्॥ ज्ञार्देळावामिषप्रेप्स पराकान्ताविवावहे। भीमस्त तव पत्रेण युद्धशीण्डेन संगतः ॥३६ पाञ्चाल्यः सात्यकिश्चैव माद्रीपत्रौ च पांडवी शक्रनिप्रसंखान्वीरान् प्रत्यगृह्वन्समन्ततः॥ तदासीत्तुमुळं युद्धं पुनरेव जयैषिणाम । तावकानों परेषांच राजन्द्रभीन्त्रते तव॥ दुर्योधनस्त भीमस्य शरेणानतपर्वणा । चिच्छेदादिइय संग्रामे ध्वजं हेमपरिष्कृतम् स किकिणीकजालेन महता चारदर्शनः। पपात रुचिरः संख्ये भीमसेनस्य प्रध्यतः॥ पुनश्चास्य धनुश्चित्रं गजराजकरोपमम्।

श्ररेण जित्रधारेण प्रसक्ते नराधिपः॥ ४१ स दिळक्रधन्या तेजस्वी रशशकत्या सतंतव विभेदोरस्य विकस्य स्वरधोपस्थ आविदात तस्मिन्मोहमनुषाप्ते प्रनरेव वकोवरः। यन्तरेव शिरः कायात्क्षरप्रेणाहरत्तवा ॥ ४३ हतसता ह्यास्तस्य रधमादाय भारत। ध्यद्रचन्त विशो राजन्हाहाकारस्तदाऽभवत तमभ्यधावत त्राणार्थं द्रोणपत्रो महारथः। कपश्च कतवर्माच पत्रं तेऽपि परीप्सवः॥ तस्मिन्बिळिळिते सैन्धे त्रस्तास्तस्य पदानुगाः गाण्डीवधन्वा विस्फार्य धनुस्तानहनच्छरैः यधिष्ठिरस्त मद्रेशमभ्यधावदमर्षितः। खयं सम्रोदयम्भवान् दन्तवर्णान्मनोजवान् तत्राश्चर्यमपद्याम कन्तीपत्रे यधिष्टिरे। पुरा भूत्वा मृदुद्दीन्तो यत्तदा दारुणोऽभवत विवताक्षश्च कौन्तेयो वेपमानश्च मन्युना। चिच्छेद योधाश्रिशितैः शरैः शतसहस्रशः॥ यां यां प्रत्यद्ययी सेनां तां तां ज्येष्टः स पांडवः हारेरपातयदाजन गिरीन्वजैरिवोत्तमैः ॥५० साश्वसुतध्वजरथान् राथनः पातयन्बहुन्। अक्रीडवेको बळवान्पवनस्तोयदानिव ॥ ५१ साश्वारोहांश्र तुरगान्पत्तीश्चैव सहस्रधा। व्यपोययत संग्रामे कुन्हो रुद्रः पश्निव ॥५२ शस्यमायोधनं क्रत्वा शरवर्षः समस्ततः। अभ्यद्वत मदेशं तिष्ठ शब्येति चात्रवीत ॥ तस्य तश्वरितं दश संग्रामे भीमकर्मणः। विश्लेसस्तावकाः सर्वे शल्यस्त्वेनं समभ्ययात ततस्ती भग्नसंऋषी प्रध्माय सलिलोज्जवी। समाहय तदाऽन्योन्यं भत्स्यन्ती समीयतः शल्यस्त शरवर्षेण पीडयामास पाण्डवम्। मद्रराजं तु कीन्तेयः दारवर्षेरवाकिरत् ॥ ५६ अदृश्येतां तदा राजन्कद्भपत्रिभिराचिती। उद्धिसमधिरौ शरौ मद्रराजयधिष्टिरौ॥५७ पुष्पितौ झुझुमाते वै वसन्ते किंद्युकौ यथा। दीप्यमानी महात्मानी प्राणशतेन दुर्भदी। दृश सर्वाणि सैन्यानि नाध्यवस्यंस्तयोर्जयं हत्वा मद्राधिपं पार्थों भोक्ष्यतेऽच वसुन्धरां ज्ञाल्यो वा पाण्डवं हत्वा दद्यादयीधनाय गां इतिव निश्चयो नामुद्योधानां तत्र भारत। प्रदक्षिणमभूत्सर्व धर्मराजस्य युष्यतः । ततः शरशतं शस्यो सुमोचाथ युषिष्टिरे ॥ धनुश्चास्य शिताप्रेण वाणेन निरक्तनत । सोऽन्यत्कार्षुक्तमादाय शस्यं शरशतेस्त्रिभिः अविध्यत्कार्सुक्तं चास्य सुरंण निरक्तनतः । अयास्य निजवानाश्यांश्चतुरो नतपर्वेभिः ॥ द्वाभ्यामानिश्चिताप्राभ्या-

द्धाभ्यामातिशितामाभ्या-सुभौ तत्पार्षिणसारथी। ततोऽस्य दीप्यमानेन पीतेन निशितेन च॥ प्रमुखे वर्तमानस्य अहुनापाहरद्गुजम् । ततः प्रभग्नं तत् सैन्यं दीर्योधनमरिदम् ॥ ६५. ततो मद्राधिपं द्रीणिरभ्यधावत्तवा कृतम् । आरोप्य चैनं स्वरथे त्वरमाणः प्रदुद्वये ॥६६. मुहुतीभव तौ गत्वा नर्दमाने पुधिष्ठिरे । स्मित्वा ततो मद्रपतिरम्यं स्यन्दनमास्वितः विधिवत्कव्यितं ग्रुष्टं महास्युद्दिनादिनम् । सज्जयन्त्रोपकरणं द्विपतां लोमहर्यणम् ॥ ६८.

इति श्रीमहाभारते शस्यपर्वणि शस्ययुधिष्ठिरयुद्धे षोडशोऽध्यायः॥ १६॥

THE STATE OF THE S

१७

सञ्जय उवाच । अधान्यद्वनुरादाय बलवान्वेगवत्तरम्। यधिष्ठिरं मदपतिभिन्वा सिंह इवानदत ॥१ ततः स दारवर्षेण पर्जन्य इच वृष्टिमान्। अभ्यवर्षद्मेयातमा क्षत्रियं क्षत्रियर्षभः॥ सान्यकि दशमिविदध्या भीमसेनं त्रिभिः शरैः। सहदेवं त्रिभिर्विदध्वा युधिष्टिरमपीडयत्॥ तांस्तानन्यान्महेष्वासान् साध्वान्सरथकवरान्। अर्दयामास विशिखे-कल्काभिरिव क्रअरान्॥ क्रञ्जरान्कञ्जरारोहानश्वानश्वप्रयायिनः। रशांश रशिनः सार्धे जघान रथिनां वरः॥५ बाहंश्चिच्छेद तरसा सायुधान्केतनानि च। चकार च महीं योधेस्तीणी वेदीं क़शैरिव॥ तथा तमरिसेन्यानि घन्तं मृत्यमिवान्तकम् परिवर्भ्भशं ऋद्याः पाण्डपाञ्चालसोमकाः॥ तं भीमसेनश्च जिलेश नप्ता माद्रधाश्च प्रजी प्रुषप्रवीरी।

समागतं भीमवलेन राज्ञा पर्याप्तमन्योन्यमधाह्वयन्त ॥ ततस्त शराः समरे नरेन्द्र नरेश्वरं प्राप्य युघां वरिष्ठम् । आवार्य चैनं समरे ज्वीरा जझः शरैः पत्रिभिक्यवेगैः॥ संरक्षितो भीमसेनेन राजा माडीसताभ्यामथ माधवेन। मद्राधिपं पत्रिभिरुप्रवेगैः स्तनान्तरे धर्मसुतो निजम्ने॥ ततो रणे तावकानां रथौधाः समीक्य महाधिपति शरातेम्। पर्याववः प्रवरास्ते ससजा दुर्योधनस्याचमते प्रस्तात ॥ 28 ततो इतं मद्रजनाधिपो रणे युधिष्ठिरं सप्तमिरभ्यविद्धात । तं चापि पार्थो नवभिः प्रवत्कै-विंद्याध राजस्तुमुळे महातमा ॥ १२: आकर्णपूर्णायतसंप्रयुक्तैः शरैस्तदा संयति तैलघौतैः। अन्योन्यमाच्छादयतां महार्यौ मदाधिपश्चापि यधिष्ठिरश्च ॥ 63.

ततस्तु तूर्णे समरे महारथौ परस्परस्यान्तरमीक्षमाणौ। शरैर्भूशं विद्यधतुर्नुपोत्तमौ महाबळी शत्रुभिरप्रधृष्यौ ॥ १४ तयोर्धनुज्यातळानिःखना महान् महेन्द्रवज्राशानितुल्यानिःखनः। परस्परं बाजगणैर्महात्मनोः प्रवर्षतोर्मद्रपपाण्डुवीरयोः॥ 24 ती चेरतुःयांब्रशिशुप्रकाशी महावनेष्वाभिषगृद्धिनाविव। विषाणिनौ नागवराविवोभौ ततक्षतुः संयति जातद्र्यौ ॥ १६ ततस्त मदाधिपतिमंहातमा युचिष्ठिरं भीमबलं प्रसद्य । विख्याघ बीरं हृद्येऽतिवेगं शरेण सुर्याग्निसमप्रभेण॥ १७ ततोऽतिविद्धोऽथ युधिष्टिरोऽपि सुसंप्रयुक्तेन दारेण राजन्। जवान मद्राधिपति महात्मा सर्वं च लेमे ऋषभः कुरूणाम्॥ ततो मुहूतादिव पार्थिवेन्द्रो लब्ध्वा संज्ञां कोधसंरक्तनेत्रः। शतेन पार्थ त्वरितो जघान सहस्रनेत्रप्रतिमप्रभावः॥ १९ त्वरंस्ततो धर्मसुतो महात्मा शस्यस्य कोपान्नवभिः प्रपत्कैः। भिस्वा ह्यरस्तपनीयं च वर्म जघानं षड्मिस्त्वपरैः पृषत्कैः॥ २० ततस्तु मद्राधिपतिः प्रकृष्टं धनुर्विकृष्य व्यस्जत पृषत्कान्। द्वाभ्यां शराभ्यां च तथैव राझ-श्चिच्छेद चापं कुरुपुङ्गवस्य ॥ नवं ततोऽन्यत्समरे प्रगृह्य राजा धनुर्घोरतरं महात्मा। श्रारुयं तु विख्याध शरैः समन्ता-द्यथा महेन्द्रो नमुचि शिताग्रैः॥ २२ ततस्त शब्यो नवाभेः पृषत्के-भीमस्य राज्ञश्च स्वधिष्ठिरस्य।

निक्रत्य रौक्मे पद्भवर्मणी तयो-विंदारयामाल भुजी महात्मा ॥ २३ ततोऽपरेण ज्वलनार्कतेजसा श्चरेण राज्ञो घनुरुन्ममाथ। क्रपश्च तस्थैव जघान खुतं षडिमः शरैः सोऽभिमुखः पपात २४ मद्राधिपश्चापि युधिष्ठिरस्य श्रीश्रत्तिनिजधान वाहान्। वाहांश्च हत्वा व्यक्रोन्महात्मा योधक्षयं धर्मसुतस्य राज्ञः॥ तथा कर्त राजनि भीमसेनो मद्राधिपस्याथ ततो महात्मा। छित्वा धनुर्वेगवता शरेण हाभ्यामविध्यत्सभूशं नरेन्द्रम् ॥ २६ तथापरेणास्य जहार यन्तुः कायाच्छिरः संहननीयमध्यात्। जघान चाश्वांश्रतुरः सुशीव्रं तथा भृशं कुपितो भीमसेनः॥ तमग्रणीः सर्वधनुर्धराणा-मेकं चरन्तं समरेऽतिवेगम। भीमः शतेन व्यक्तिरच्छराणां माद्रीपुत्रः सहदेवस्तथैव ॥ तैः सायकैमीहितं वीश्य शब्यं भीमः शरैरस्य चकर्त वर्म । स भीमसेनेन निकुत्तवर्मा मद्राधिपश्चर्मसहस्रतारम् ॥ प्रमृह्य खड्गं च रथान्महात्मा प्रस्कन्द्य क्रन्तीसृतमभ्यधावत्। छित्वा रथेषां नकुलस्य सोऽथ यधिष्ठिरं भीमबलोऽभ्यधावत तं चापि राजानमधोत्पतन्तं कुद्धं यथैवान्तकमापतन्तम्। भृष्ट्युस्रो द्रौपदेयाः शिखण्डी शिनेश्च नप्ता सहसा परीयुः॥ ३१ अथास्य चर्माप्रतिमं न्यकुन्त-द्भीमो महात्मा नवभिः पृषत्कैः। खड़ं च भहैनिचकर्त सुधौ नदन्प्रह्रष्टस्तव सैन्यमध्ये॥ 32 तत्कर्म भीमस्य समीक्ष्य हृष्टा-स्ते पाण्डवानां प्रवरा रथौधाः। नादं च चकुर्भृशसुत्समयन्तः शङ्खांश्च द्रथ्यः शशिसन्निकाशान्द्र३ तेनाथ शब्देन विभीषणेन तथाभितप्तं बलमप्रधृष्यम् । कांदिग्भूतं रुधिरेणोक्षिताङ्गं विसंशक हपं च तदा विषण्णम् ३४ समद्रराजः सहसा विकीणों भीमात्रगैः पाण्डवयोधमुख्यैः । यधिष्ठिरस्याभिस्रखं जवेन सिंहो यथा मृगहेतोः प्रयातः ॥ ३५ स धर्मराजो निहताश्वस्तः कोधेन दीप्तो ज्वलनप्रकादाः। दृष्टा च मद्राधिपाते स्म तुर्ण समभ्यधावत्तमरि बलेन ॥ गोविन्द्वाक्थं त्वरितं विचिन्त्य दश्चे माति शस्यविनाशनाय। स धर्मराजो निहताश्वसूतो रथे तिष्ठन शक्तिमेवाभ्यकांक्षत तचापि शल्यस्य निशस्य कर्म महात्मनो भागमथावशिष्टम्। क्रत्वा मनः शख्यवधे महात्मा यथोक्तमिन्द्रावरजस्य चक्रे॥ स धर्मराजो मणिहेमदण्डां जब्राह शक्ति कनकप्रकाशाम् । नेत्रे च दीप्ते सहसा विवृत्य मद्राधिपं कृद्धमना निरैक्षत्॥ निरीक्षितोऽसी नरदेव राज्ञा पुतात्मना निर्द्धतकल्मवेण । आसीच यद्भसमसान्मद्रराज-स्तदद्भतं मे प्रतिभाति राजन्॥ ४० ततस्तु शक्ति रुचिरोग्रदण्डां मणिप्रवेकोज्ज्वलितां प्रदीप्ताम् । चिश्लेष वेगात्सुभृशं महात्मा मद्राधिपाय प्रवरः कुरूणाम् ॥ ४१ दीप्तामधैनां प्रहितां बलेन सविस्फुलिङ्गां सहसा पतन्तीम्।

प्रैक्षन्त सर्वे कुरवः समेता दिवो युगान्ते महतीमिबोल्काम् ४२ तां कालरात्रीमिव पाद्यहस्तां यमस्य धात्रीमिव चोग्ररूपाम । स ब्रह्मद्ग्डप्रतिमाममोघां ससर्ज यत्तो युधि धर्मराजः॥ ४३ गन्धस्रगश्यासनपानभोजनै-रभ्यर्चितां पाण्डुसुतैः प्रयसात । सांवर्तकाश्चिपतिमां उवलन्तीं क्रलामधर्वाङ्गिरसीमियोग्राम्॥ ४४ ईशानहेतोः प्रतिनिर्मितां तां त्वष्टा रिपृणामसुदेहसक्याम्। मुम्यन्तरिक्षादिजलाशयानि प्रसद्य भूतानि निहन्तुमीशास् ॥ ४५ घण्टापताकां मणिवज्रनालां वैदूर्यचित्रां तपनीयदण्डाम्। त्वष्ट्रा प्रयत्नाश्चियमेन करुतां ब्रह्मद्विपामन्तकरीममोघाम् ॥ बलपयलादधिरूढवेगां मन्त्रेश्च घोरैराभिमन्डय यहात्। ससर्ज मार्गेण च तां परेण वधाय मद्राधिपतेस्तदानीन्॥ हतोऽसि पापेत्यभिगर्जमानी कद्रोऽन्धकायान्तकरं यथेषुम्। प्रसार्य बाह्रं सहढं सपाणि कोधेन नृत्यक्षिय धर्मराजः॥ तां सर्वशक्त्या महितां सशक्ति युधिष्ठिरेणाप्रतिवार्थवीर्याम् । प्रतिब्रहायाभिननर्वे शस्यः सम्यग्धुतामाञ्जरिवाज्यधाराम् ॥४९ सा तस्य मर्माणि विदार्थं शुभ्र-मुरो विशालं च तथैव मिस्वा। विवेश गां तोयमिवाप्रसक्ता यशो विशालं नृपतेर्दहन्ती ॥ नासाक्षिकर्णास्यविनिः स्तेन प्रस्यन्दता च व्रणसंभवेन संसिक्तगात्रो रुधिरेण सोऽभू-

कर्म युद्धरूपं अवाशिष्टं स्वस्य भागं च निशम्याळोच्य शस्य- | इत्यन्ययः ॥३८॥ अन्तरिक्षादीत्यादिनाऽप्रिवाय् ॥ ४५ ॥ वर्षे मनः कृत्वा इंहावरजस्य कृष्णस्य यथोक्तं वचनं चके तोयभिव सुप्रवेशांगां अप्रसक्ता अप्रतिहता वृपतेःशल्यस्य ५०

त्जी जो यथा स्कन्दहती महाद्रिः॥

प्रसार्य बाह्न च रथाद्गतो गां संछिन्नवर्मा कुरुनन्दनेन । महेन्द्रवाहप्रतिमो महात्मा बज्राहतं श्रृक्षमिवाचलस्य ॥

वजाहतं श्रक्तिवाचळस्य ॥ ५२ वाह प्रसायांभिग्रुली धर्मराजस्य मद्राद् सतो निपातितो भूमाविम्द्रध्वज द्वोिल्कृतः स तथा भिन्नसवांको स्थिरेण सञ्चित्रतः। प्रस्कृत इव प्रेमणा भूम्या स नर्पकृतः। १५ प्रियमा कान्तरा कान्तरा पतमान इवोरिल। विदे मुक्तवा वसुमती प्रियो कान्तामिन प्रशुः सर्वेर है। समाश्चित्रय प्रसुत इव वामवत। धर्म्य धर्मा समा ग्रुक्त विदे प्रमुख्य ॥ १५ सम्बय्युत इव स्विष्टः प्रसामग्री प्रमिण्यक्त । १५६ सम्बय्युत इव स्विष्टः प्रसामग्री प्रमिण्यक्त । १५६ सम्बय्युत इव स्विष्टः प्रसामग्री प्रमिण्यक्त । १५६ स्वर्णयुत इव स्वष्टः प्रसामग्री प्रमिण्यक्त । १५६ सम्बय्युत इव स्वष्टः प्रसामग्री प्रमिण्यक्त । १५६ सम्बय्युत इव स्वर्णयुत्त । १६६ सम्बय्युत इव स्वर्णयुत्त । १६६ सम्बय्युत इव स्वर्णयुत्त । १६६ सम्बय्युत विभिन्नस्य स्वर्णयुत्त । १६६ स्वर्णयुत्त । १६६ स्वर्णयुत्त । १६६ स्वर्णयुत्त । १६६ स्वर्णयुत्त ।

ह्यधमहिष्तः संख्यं खगराडिव पत्रगान्। देहान्सुनिश्चितैर्भेक्षे रिपूणां नादायन् झणात्॥ ततः पार्थस्य वाणोधै-रावृताः सैनिकास्तव। निभीळिताक्षाः क्षिण्यन्तो

भूशमन्योन्यमर्दिताः॥ क्षरन्तो रुधिरं देहैविंपन्नायुधजीविताः। ततः शब्ये निपतिते मदराजानुजो युवा॥ भ्रातस्त्रत्यो गुणैः सर्वे रथी पाण्डवमभ्ययात विद्याध च नरश्रेष्ठो नाराचैर्वहभिस्त्वरन्॥ इतस्यापचितिं भातश्चिकीषुर्युद्धदुर्भदः। तं विद्याधाशुगैः प्रश्मिर्धर्मराजस्त्वराचिव कार्मक चास्य चिच्छेद क्षुराभ्यां ध्वजमेव च ततोऽस्य दीप्यमानेन सुद्दहेन शितेन च६४ प्रमुखे वर्तमानस्य भहोनापाहराच्छरः। सक्रण्डलं तद्ददशे पतमानं शिरो रथात॥६५ पुण्यक्षयमञ्ज्ञाप्य पतन् खर्गादिव च्युतः। तस्यापकृत्तशीर्षं तु शरीरं पतितं रथात ॥६६ रुधिरेणावसिक्ताङ्गं दृष्टा सैन्यमभज्यत । विचित्रकवचे तस्मिन्हते मद्रनृपानुजे॥ ६७ हाहाकारं प्रकर्वाणाः करवोऽभिषदुद्रवः। इाल्यानुजंहतं दष्टा तावकास्त्यक्तजीविताः वित्रेसः पाण्डवभयाद्वजोध्वस्तास्तदा भृशं

तांस्त्रधा मज्यमानांस्तु कौरवान् भरतर्षम् ॥ शिनेनेता किरन्वाणैरम्यवर्तत् सात्याक्तः । तमायान्तं महेष्यासं दुष्पसञ्च दुरास्त्रम् ॥ हार्दिक्यस्त्वारितो राजन्मस्यगृह्वाद्मतितवत् । तौ समेतौ महात्मानौ वार्णयौ वरवाजिनौ हार्दिक्यः सात्यिकश्चेव सिहायिव बळोत्कद्रौ स्युभिविमलाभासैश्ळावयन्तौ परस्परम् ॥ अविभिरिव सुर्यस्य दिवाकरसमप्रभौ । चापमार्गबळोत्तान्मार्गणान् वृष्णिसिहयोः

आकाशगोनपश्याम पतङ्गानिव शीव्रगान्। सात्यकि दशभिविद्ध्वा

हयांश्रास्य त्रिभिः शरैः॥ चापमेकेन चिच्छेद हार्दिक्यो नतपर्वणा। तिभक्तत्तं धनुः श्रेष्टमपास्य शिनिपुङ्गवः ॥७५ अन्यदादत्त वेगेन वेगवत्तरमायुधम्। तदादाय धनुः श्रेष्टं वरिष्टः सर्वधन्विनाम्॥ हार्दिक्यं दश्मिनीणैः प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ततो रथं युगेषां च चिछत्त्वा भहीः सुसंयतैः अभ्वांस्तस्यावधीलूर्णसुभी च पार्ष्णिसारथी ततस्तं विरथं दृष्टा कृपः शारद्वतः प्रभो ॥ ७८ अपोवाह ततः क्षिप्रं रथमारोप्य वीर्यवान । मद्रराजे हते राजन्विरथे कृतवर्मणि॥ ७९ दुर्योधनवलं सर्वं पुनरासीत्पराङ्गुखम्। तत्परे नान्वबुध्यन्त सैन्येन रजसा वृते ॥८० वळं त हतभूयिष्ठं तत्तदासीत्पराङ्मुखम्। ततो मुहूर्ताचेऽपर्यन रजो भीमं समुस्थितम् विविधैः शोणितस्रावैः प्रशान्तं पुरुषर्षभ । ततो दुर्योधनो दृष्टा भग्नं खबलमान्तिकात्॥ जवेनापततः पार्थानेकः सर्वानवारयत्। पाण्डवान्सरथान्दद्वा घृष्टद्यम् च पार्षतम् ॥ आनर्ते च दुराधर्ष शितैर्बाणैरवारयत्। तं परे नाभ्यवर्तन्त मत्यां सृत्यसिवागतम्॥ अधान्यं रथमास्थाय हार्दिक्योऽपि न्यवर्तत ततो युधिष्ठिरो राजा त्वरमाणो महारथः॥ चतुर्भिनिजघानाभ्वान्पत्रिभिः कृतवर्मणः। विद्याध गौतमं चापि पहिमर्भेहीः सुतेजनैः अध्वत्थामा ततो राज्ञा हताव्यं विरथीकृतम् तमपोवाह हार्दिक्यं खर्थेन युधिष्ठिरात ॥

ततः शारद्वतः षड्भिः प्रत्यविद्ध्ययुधिष्ठिरम्। विद्याध चार्खानिहातै-स्तंस्याष्टाभिः शिलीमुखैः॥ पवमेतन्महाराज युद्धशेषमवर्तत । तव दुर्मीन्त्रते राजन्सह पुत्रस्य भारत॥ ८९ तस्मिन्महेष्वासधरे विशस्ते

संग्राममध्ये कुरुपुङ्गवेन। पार्थाः समेताः परमप्रहृष्टाः शंखान्प्रदध्मुईतमीक्ष्य शल्यम् ॥ ९० युधिष्ठिरं च प्रशशंसराजी पुरां कते वृत्रवधे यथेन्द्रम्। चक्र्य नानाविधवाद्यशब्दा-निनादयन्तो वसुधां समेताः॥ ९१

इति श्रीमहासारते शल्यपर्वणि शल्यवधे सप्तदशोऽध्यायः॥ १७॥

१८

धृष्टगुस्रोऽथ शैनेयो द्रीपदेयाश्च सर्वशः १३ सञ्जय उवाच । शल्येऽथ निहते राजन्मद्रराजपदानुगाः। रथाः सप्तदाता बीरा निर्वयुर्महतो बलात १ दुर्योधनस्तु द्विरदमारुह्याचलसन्निमम्॥ छत्रेण भ्रियमाणेन वीज्यमानश्च चामरैः॥ २ न गन्तद्यं न गन्तद्यमिति मद्रानवारयत्। दुर्योधनेन ते बीरा वार्यमाणाः पुनः पुनः ३ युधिष्ठिरं जिघांसन्तः पाण्ड्रनां प्राविशन्बलम् ते तु शूरा महाराज कृतचित्ताश्च योधने॥४ धनुःशब्दं महत्कृत्वा सहायुध्यन्त पाण्डवैः श्रुत्वा च निहतं शब्यं धर्मपुत्रं च पीडितम् ५ मद्रराजितये युक्तैमद्रकाणां महारथैः। आजगाम ततः पार्थौ गाण्डीवं विक्षिपन्धनः पुरयन् रथघोषेण दिशः सर्वा महारथः । ततोऽर्जुनश्च भीमश्च मादीपुत्रौ च पाण्डवी॥ सात्यकिश्च नरस्यात्रो द्वौपदेयाश्च सर्वदाः। धृष्ट्यम्भः शिखण्डी च पञ्चालाः सह सोमकैः वुधिष्ठिरं परीप्सन्तः समन्तात्पर्यवारयन्। ते समन्तात्परिवृताः पाण्डवाः पुरुषर्पभाः ९ क्षोभयन्ति स्म तां सेनां मकराः सागरं यथा वक्षानिव महावाताः कंपयन्ति स्म तावकान् पुरीवातेन गङ्गेव झोभ्यमाणा महानदी। अक्षोभ्यत तदा राजन्याण्डनां ध्वजिनी ततः प्रस्कन्य सेनां महतीं महात्मानी महारथाः बहवश्चुकुशुस्तत्र क स राजा युधिष्ठिरः॥ भ्रातरो वाऽस्य ते शुरा दृश्यन्ते नेह केन च

पञ्चालाश्च महाचीर्याः शिखण्डी च महारथः एवं तान् वादिनः शूरान्द्रीपदेया महार्थाः॥ अभ्यञ्जन् युयुधानश्च मद्रराजपदानुगान्। चकैविमधितैः केचित्केचिचिछक्षैमहाध्वजैः ते दश्यन्तेऽपि समरे तावका निहताः परै:। आलोक्य पाण्डवान् युद्धे योधा राजन्समन्ततः॥

38 वार्यमाणा ययुर्वेगात्युत्रेण तव भारत। द्रयीधनश्च तान्वीरान्वारयामास सान्त्वयन् न चास्य शासनं केचित्तत्र चकुर्महारथाः। ततो गान्धारराजस्य पुत्रः शकुनिरव्रवीत ॥ द्योधनं महाराज वचनं वचनक्षमः। कि नः संप्रेक्षमाणानां मद्राणां हन्यते बलम् न युक्तमेतत्सम्रे त्वयि तिष्ठति भारत। सहितेश्वापि योद्धव्यमित्येष समयः कृतः २० अथ कस्मात्परानेव झतो मर्घयसे नए। दुर्योधन उवाच।

वार्यमाणा मया पूर्व नैते चकुर्वचो मम॥ २१ पते विनिहताः सर्वे प्रस्कन्नाः पाण्डवाहिनीम्। शक्रनिख्वाच । न भर्तुः शासनं बीरा रणे कुर्वन्त्यमर्षिताः॥

२२

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीचे सप्तद्शोऽध्यायः ॥ १७ ॥

द्राल्ये इति ॥ १ ॥ प्रस्कनाः प्रपन्नाः ॥ २२ ॥

अलं को समधैतेषां नायं काल उपेक्षितम्। यामः सर्वे च संभय सवाजिरथकुञ्जराः २३ परिवातं महेष्वासान्मद्रराजपदानुगान् । अन्योन्यं परिरक्षामो यत्नेन महता नृप २४ एवं सर्वेऽनुसञ्चिन्त्य प्रययुर्वेत्र सैनिकाः। सञ्जय उवाच।

एवमुक्तस्तदा राजा बळेन महता वृतः२५ प्रययौ सिंहनादेन कम्पयक्षिव मेदिनीम्। हत विदेशत गृहीत प्रहरध्वं निक्नन्तत॥ २६ इत्यासीत्तुमुळः शब्दस्तव सन्यस्य भारत। पाण्डवास्तु रणे दश्चा मद्रराजपदानुगान् २७ सहितानभ्यवर्तन्त ग्रहममास्थाय मध्यमम्। ते मुहूर्ताद्रणे चीरा हस्ताहस्ति विद्यापते॥ निहताः प्रत्यदृश्यन्त मद्रराजपदानुगाः। ततो नः संप्रयातानां हता मदास्तरस्विनः॥ ह्रष्टाः किलकिलाशन्दमक्रवेन्सहिताः परे। उस्थितानि कवन्धानि समदस्यन्त सर्वदाः॥ पपात महती चोलका मध्येनादित्यमण्डलम् र्थैभंग्नेर्युगाक्षेत्र निहतैश्च महारथैः॥ अभ्वैर्निपतितैश्चैव संछन्नाऽभृद्वसुन्धरा।

वातायमानेस्तरगैर्यगासकैस्ततस्ततः॥ ३२ अदृश्यन्त महाराज योधास्तत्र रणाजिरे। भग्नवकान रथान केचिदहरंस्तुरगा रणे ३३ रथार्ध केचिदादाय दिशो दश विवस्रसः। तत्र तत्र व्यदद्यन्त योक्रैः श्रिष्टाः स्म वाजिनः र्थिनः पतमानाश्च दश्यन्ते स्म नरोत्तमाः। गगनात्प्रच्युताः सिद्धाः पुण्यानामिव संक्षये निहतेषु च शूरेषु मद्रराजानुगेषु वै। अस्मानापततश्चापि दद्वा पार्था महारथाः ॥ अभ्यवर्तन्त वेगेन

जयगृद्धाः प्रहारिणः। बांणशब्दरवान् कृत्वा विमिश्राञ्हाङ्कानिःस्वनैः॥

अस्मांस्त पुनरासाच लब्धलक्षाः प्रहारिणः शरासनानि धुन्वानाः सिंहनादान्यचुक्र्युः ततो हतमभिष्रेश्य मद्रराजवळं महत्। मद्रराजं च समरे दृष्टा शूरं निपातितम् ३९ दुर्योधनवलं सर्वे पुनरासीत पराङ्गुसम्। वध्यमानं महाराज पाण्डवैजितकोशिभिः। दिशो भेजेऽथ संम्रान्तं म्रामितं रहधान्विभिः

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि संकुलयुद्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८॥

So the office

सबय उवाच । पातिते याधि दुर्धर्षे मद्रराजे महारथे। तावकास्तव पुत्राञ्च प्रायशो विमुखाऽभवन् वणिजो नावि भिन्नायां यथाऽगाधेऽऽप्रवेऽर्णवे । अपारे पारमिच्छन्तो हते शरे महात्मना। मद्रराजे महाराज वित्रस्ताः शरविक्षताः॥ अनाथा नाथमिच्छन्तो सगाः सिंहार्दिता इव ।

वृषा यथा भग्नश्रहाः शीर्णदस्ता यथा गजाः॥ मध्याह्ने प्रत्यपायाम निर्जिताऽजातशत्रुणा। न सन्धातमनीकानि न च राजन पराक्रमेध आसीद्विहर्देते शहये भूयो योधस्य कस्यचित भीष्में डोणे च निहते सत्युत्रे च भारत ॥ ५ यदःख तव योधानां भयं चासीविद्यांपते। तद्भयं स च नः शोको भूय प्वाभ्यवर्तत ॥६ निराशाश्च जये तस्मिन हते शस्ये महारथे। हतप्रवीरा विध्वस्ता निकृत्ताश्च शितैः शरैः मदराजे हते राजन योधास्ते प्राद्रवन्भयात

इति श्रीसहासारते शल्यपत्रीण नैलकण्डीये भारतभावदीपे अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

पातिते इति ॥ १ ॥

2 6377

व्यारुद्ध जबसंपन्नाः पादाताः प्राद्रवंस्तया । द्विसाहस्राश्च मातङ्गा निरिरूपाः प्रहारिणः संप्राद्रवन् हते शल्ये अंकुशाङ्गप्टनोदिताः । ते रणाद्भरतश्चेष्ठ तावकाः प्राद्रवन्दिशः ॥१०

> धावतश्चाप्यपश्याम श्वसमानान् शराहतान्।

तान्प्रभन्नान् द्वतान्द्रश

हतोत्साहान्पराजितान् ॥ १९ सभ्यवर्तन्त पञ्चालाः पाण्डवाञ्च जयैषिणः । नाणशब्दरवाञ्चापि सिंहनादाञ्च पुष्कलाः ॥

राङ्गान्द्रश्च शूराणां दाहणः समपदात । दृष्ट त कीरवं सैन्यं भयकृत यिवद्वतम् ॥ अन्यन्यं समभावन्त एक्षाळाः पाण्डवेः सह अवदाता सस्यप्रितंद्वतिमित्रो वृष्टिष्टः ॥ अद्य दुर्योवनो हीनो दीप्ताया चुपतिश्चियः। अद्य श्रुत्वा हतं पुत्रं धृतराष्ट्रो जानेश्वरः॥१५ विद्वलः पतितो भूमो किव्हिषं प्रतिपद्यताम् अद्य जानात् कौन्तयं समर्थे सर्वेश्वन्विनाम् ॥ अद्यास्मानं च दुर्मेषा गईरियन्यति पाणकृत। अद्यास्मानं च रुर्मेषा गईरियन्यति पाणकृत। अद्यास्मानं च रुर्मेषा गर्मेष्टियन्यति पाणकृत। अद्यास्मानं च रुर्मेषा गर्मेष्टियन्यति पाणकृत। अद्यास्मानं च रुर्मेषा स्वरं समर्था ग्रुवनो दितम् ॥

खद्यप्रभृति पार्यं च प्रेप्यभूत इंबाचरन्।
विजानातु तृपो दुःखं यत्यातं पाण्डुनन्दनैः
अद्य कृष्णस्य माहात्स्यं विजानातु महीपातिः
अद्याजुनचतुर्योपं घोरं जानातु संतुषे ॥ १५
अस्राणां च वठं सर्वं बाङ्गोध्य वठमाहवे।
अद्य बास्यितं भीमस्य वठं घोरं महात्मनः
हते दुर्योभने बुद्धं शक्षणेवासुरं वत्र

त्कृत भामसनन दुःशासनवध तदा। नान्यः कर्ताऽस्ति लोकेऽस्मि-नृते भीमान्महावलात्। अग्र श्रेष्ठस्य जानीतां

प्राण्डवस्य पराक्रमम् ॥ २२ मद्भराजं हतं श्वःत्या देवैरिष सुदुःसहम् । यद्य सास्यति संयामे माद्रीपुत्री सुदुःसहो ॥ निहतं सीवले वीरे प्रवीरेषु सं सर्वदाः । क्यं जयो न तेषां स्पादेषां योद्धाः धनजयः सार्यकिर्मीमसेनश्च भृष्ट्युसञ्च पार्वतः ।

साराज्ञक्षामसनम्ब धृष्टपुक्क्षे पापतः। द्वीपद्मास्तनयाः पञ्च माद्रीपुत्रौ च पाण्डवो॥ द्विप्रकण्डी च महेष्यासो राजा चैव युधिष्टिरः चेषां च जगतीनायो नाथः कृष्णो जनार्दनः कयं तेषां जयो न स्वाधेषां धर्मो ब्यपाश्रयः। भीष्मं द्रोणं च कर्णं च मद्दराजानमेव च॥
तथाम्याष्ट्रपतीस्वीराञ्चातद्योऽय सहस्रद्राः
कोऽन्यः शान्ये गणे जेतुस्ते पार्थांचुधिष्ठिरात्
यस्य नायो हपीकेदाः सदा सत्यवद्योगिष्ठिः
इत्येवं वदमानास्ते हुपैण महता युताः॥ २९
प्रममास्तावकाम्योधान्सेहृष्टाः पृष्ठतीऽस्वयुः
धनस्रयो प्यानीकमन्यवदेतं वीयेदान्॥ ३०
माद्रीपुत्री च शक्तुनि सात्यिक्ष्य महारद्यः॥
तान्येदय द्रवतः सर्वाच् मीमसेनभयार्दितान्
दुर्योधनस्त्त्व चुत्रम्योग्रिजयाय च॥

मामतिकमते पार्थो धनुष्पाणिमवास्थितम्॥ जघने सर्वसैन्यानां ममाध्वान्यतिपादव । जधने युध्यमानं हि कौन्तेयो मां समन्ततः नोत्सहेदभ्यतिकान्तं वेलामिव महोद्धाः। पश्य सैन्यं महत्स्त पांडवैः समभिद्रतम् ३% सैन्यरेणं समञ्ज्ञतं पश्यस्त्रेनं समन्ततः। सिंहनादांश बहुशः शृषु घोरान भयावहान तस्माद्याहि शनैः सत जघनं परिपालय। मयि स्थिते च समरे निरुद्धेषु च पाण्डुषु॥ पुनरावर्देते तूर्णै मामकं बलमोजसा । तच्छ्रत्वा तव पुत्रस्य शूरार्थसदशं वचः॥ सार्थिहें मसंख्यान शनैर वानचोदयत। गजाश्च रथिभिहींनास्त्यक्तात्मानः पदातयः॥ एकविशतिसाहस्राः संयुगायावतस्थिरे। नानावेशसमुद्भता नानानगरवासिनः॥ ३९ अवस्थितास्तदो योचाः प्रार्थयन्तो महद्यद्याः तेषामापततां तत्र संहष्टानां परस्परम् ॥ ४० संमर्दः सुमहाअक्षे घोरकपो भयानकः। भीमसेनस्तदा राजन् धृष्टद्यस्थः पार्धतः॥ बळेन चतुरङ्गेण नानादेश्यानवारयत्। भीममेबाभ्यवर्तन्त रणेऽन्ये तु पदातयः ॥४२ प्रक्षेत्रवास्फोट्य संहष्टा बीरळोकं यियासनः आसाय मीमसेनं तु संरब्धा युद्धदुर्भदाः॥ धार्तराष्ट्रा विनेदुहिं नान्यामकथयन्कथाम्। परिवार्थे रणे भीमं निजयस्ते समन्ततः ॥४४ स वध्यमानः समरे पदातिगणसंदतः। न चचाल ततः स्थानान्मैनाक इव पर्वतः॥ ते तुक्रदा महाराज पाण्डवस्य महारथम्। निव्रहीतुं प्रवृत्ता हि योधांश्चान्यानवारयन्॥ अक्रध्यत रणे भीमस्तैस्तदा पर्यवस्थितैः। सोऽवतीर्य रथाचुर्ग पदातिः समवस्थितः ॥

जातरूपप्रतिच्छन्नां प्रगृद्ध महतीं गदाम्। अवधीत्तावकान्योघान्दण्डपाणिरिवान्तकः विप्रहीणरथाभ्वांस्तानवधीत्पुरुषर्थमः। एकविश्वतिसाहसान्पवातीन्समपोथयत्॥४९ हत्वा तत्पुरुषानीकं भीमः सत्यपराक्रमः। भूष्टगुद्धं पुरस्कृत्य न चिरात्प्रत्यदृश्यत॥५० पादाता निहता भूमी शिश्चिरे रुधिरोक्षिताः संभन्ना इव वातेन कर्णिकाराः सपाध्यताः॥ नानाशस्त्रसमायुक्ता नानाकुण्डलघारिणः। नानाजात्या हतास्तत्र नानादेशसमागताः पताकाध्वजसंछन्नं पदातीनां महद्वलम् । निकृतं विवसी रौद्रं घोरूपं भयावहम्॥५३ युधिष्ठिरपुरोगाश्च सहसैन्या महारथाः। अभ्यधावनमहात्मानं पुत्रं दुर्योधनं तय ॥५४ ते सर्वे तावकान् दृष्टा महेष्वासान्पराद्माखान् नात्यवर्तन्त ते पुत्रं वेळेव मकरालयम्॥ ५५ तद्द्धतमपद्याम तव पुत्रस्य पौरुपम्। यदेकं सहिताः पार्था न शेकुरतिवर्तितुम्॥ नातिवृरापयातं तु कृतबुद्धि पळायने। दुर्योधनः स्वकं सैन्यमब्रवीद्धशाविक्षतम् ५७ न तं देशं प्रपद्यामि पृथिव्यां पर्वतेषु च। यत्र यातास वा हन्युः पाण्डवाः कि खतेन वः अरुपं च बलमेतेषां कृष्णी च भृशविक्षती ॥

यदि सर्वेंऽत्र तिष्ठामो धुवं नो विजयो भवेत विप्रयातांस्तु वो भिन्नान् पाण्डवाः क्रतविधियाः। अनुसृत्य हानिष्यन्ति श्रेयाचः समरे वधः॥ श्रुण्वन्त क्षत्रियाः सर्वे यावन्तोऽत्र समागताः यदा शरंच भी कंच मारयत्यन्तकः सदा॥ को न मूढो न युध्येत पुरुषः क्षत्रियो ध्रुवम । श्रेयो नो भीमसेनस्य कुदस्याभिमुखे स्थितम् स्रवः सांप्रामिको सृत्युः क्षत्रधर्मेण युध्यताम् मत्यैनावश्यमर्तव्यं गृहेष्वापे कदाचन ॥ ६३ युध्यतः क्षत्रधर्मेण मृत्युरेष सनातनः। हत्वेह सुखमाप्तीति हतः प्रेत्य महत्फलम् ॥ न युद्धधर्माच्छ्रेयान्वै पन्धाः स्वर्गस्य कौरवाः अचिरेणैव ताँ छोकान्हतो युद्धे समश्रुते ६५ श्रुत्वा तद्वचनं तस्य पूजियत्वा च पार्थिवाः पुनरेवाभ्यवर्तन्त पाण्डवानातताथिनः ॥ ६६ तानापतत एवाशु ब्यूढानीकाः प्रहारिणः। प्रत्युद्ययुस्तदा पार्था जयगृद्धाः प्रमन्यवः ६७ धनअयो रथेनाजाचम्यवर्तत वीर्यवान्। विश्रतं त्रिषु लोकेषु स्याक्षिपन् गाण्डिवं धनुः माद्रीपुत्री च शकुर्नि सात्यिकश्च महाबलः। जवेनाभ्यपतन्हृष्टा यत्ता वै तावकं बलम् ॥

इति श्रीमहाभारते श्रत्यपर्वणि संकुलयुद्धे पकोनविशोऽध्यायः॥ १९॥

30

साञ्चय उवाच ।
साञ्चय जवाच ।
साञ्चय जवाच ।
अभ्यवतंत संगुद्धः पाण्डवानां सहहरूम् ॥ १
आस्राय सुमहानागं प्रशिष्ठं पर्यत्वापमम् ।
इससैरावतप्रस्यसमित्रवाणमर्दनम् ॥ २
योऽसी महान्यत्रहूळ्यस्तः
सुप्जितो चात्रराष्ट्रण नित्यम् ।
सुक्रियतः चात्रविभिद्यप्तः
सुन्रियतः साञ्चविभिद्यप्तः
सुन्रियाहाः सामरेषु राजन्॥ ३

तमास्थितो राजवरो बमूव यथोदयस्यः सविता क्षपान्ते। स तेन नागप्रवरेण राज-चम्युचर्णे गण्डुसुतान्समेतात्॥ क्ष्र सितैः पुषत्भैविददार वेगै-मेहेन्द्रवज्रातियेः सुवेरिः। ततः दारान्वे सुजतो महारणे योजोश्च राजस्वयते। यमास्वयम्॥ ५

इति श्रीमहामारते शत्यपर्वणि नैलकण्डीय मारतमावदीपे कनविंशोऽप्यायः ॥१९ ॥

सिंबिवृत्ते इति ॥१॥ पुरा पूर्व वक्रधरस्य ऐरावण-

स्थरंय वासवस्य पुरा प्रथमे चमूचिमर्दे दैर्या धरेत्या देवाश्व यथा अन्तरं न दर्शस्त्रया स्व परे च अस्य आजस्यान्तरं न दर्शिस्यन्यः। इवशन्दो वाक्याळहारे ॥ ५ ॥

नास्यान्तरं दृहश्चः खे परे वा यथा पुरा वज्रधरस्य दैत्याः। पेरावणस्यस्य चमुविमर्दे दैत्याः प्रावासवस्येव राजन्॥६ ते पाण्डवाः सोमकाः सुजयाश्च तमेकनागं दहशुः समन्तात्। सहस्रशो वै विचरन्तमेक यथा महेन्द्रस्य गजं समीपे॥ संद्राध्यमाणं त बलं परेषां परीतकरुपं विवमौ समन्ततः। नैवावतस्थे समरे भृशं भया-द्विसृद्यमानं तु परस्परं तदा॥ ततः प्रभन्ना सहसा महाचमुः सा पाण्डवी तेन नराधिपेन। दिशश्चतस्रः सहसा विधाविता गजेन्द्रवेगं तमपारयन्ती ॥ दश च तां वेगवर्ती प्रभग्नां सर्वे त्वदीया युधि योधमुख्याः। अपूजयंस्ते तु नराधिपं तं दध्मुश्र राङ्घान् राशिसम्बिकाशान्॥ श्चत्वा निनादं त्वथ कौरवाणां हर्षाद्विसुक्तं सह शङ्खशब्दैः। सेनापतिः पाण्डवसञ्जयानां पाञ्चालपुत्रो मनृषे न कोपात्॥ ११ ततस्त तं वै द्विरदं महात्मा प्रत्युद्ययौ त्वरमाणो जयाय । जम्भो यथा शकसमागमे वै नागेन्द्रमैरावणमिन्द्रवाद्यम् ॥ १२ तमापतन्तं सहसा तु दश्च पाञ्चालपुत्रं युधि राजसिंहः॥ तं वै द्विपं प्रेषयामास तर्ण वधाय राजन् द्वपदात्मजस्य ॥ १३ स तं हिपेन्द्रं सहसा पतन्त-मविष्यदक्षिप्रतिमैः पुषत्कैः। कर्मारधौतिनिशितैर्वेलक्रि-र्नाराचमुख्यैखिमिनप्रवेगैः॥ ततो परान्पञ्चशतान्महात्मा नाराचमुख्यान्विससर्ज कुम्भे। स तैस्त विद्धः परमद्विपो रणे तदा परावृत्य भृशं प्रदुद्धवे॥

तं नागराजं सहसा प्रणुश्नं विद्राव्यमाणं विनिवर्ये शाल्बः। तोत्रांक्रदीः प्रेक्यामास तुर्ण पञ्चालराजस्य रथं प्रविद्य ॥ दश पतन्तं सहसात नागं धृष्टयुम्नः खरथाच्छ्रीव्रमेव । गदां प्रमुद्योग्रजवेन वीरो भूमि प्रपन्नो भयविह्नलाङ्गः ॥ स तं रथं हेमविभूषिताङं साश्वं ससूतं सहसा विमृद्य। उत्थिप्य हस्तेन नदन् महादिपो विपोधयामास वसम्धरातले॥ १८ पाञ्चालराजस्य सुतं च दश्वा तदार्दितं नागवरेण तेन । तमभ्यधावत्सहसा जवेन भीमः शिखण्डी च शिनेश्च नप्ता १९ दारैश्च वेगं सहसा निगृह्य तस्याभितो व्यापततो गजस्य। स संगृहीतो राधिभिगंजो वै चचाल तैर्वार्यमाणाश्च संख्ये॥ २० ततः पृषत्कान् प्रवचर्ष राजा सुर्यो यथा रहिमजालं समन्तात्। वैराशुगैर्वद्यमाना रथोधाः प्रदुद्भवुः सहितास्तत्र तत्र ॥ तत कर्म शाहबस्य समीक्ष्य सर्वे पाञ्चालपुत्रा सृप सुञ्जयाश्च। हाहाकारैनोंदयन्ति स्म युद्धे द्विपं समन्ताद्वरधुर्नराध्याः॥ . २३ पाञ्चालप्रवस्त्वरितस्त शूरो गदां प्रमुखाचलश्दक्रकरपाम् । ससंग्रमं भारतशत्रुघाती जवेन वीरोऽनुससार नागम्॥ २३ ततस्त नागं धरणीधराभं 💎 🤫 मदं स्रवन्तं जलद्भकाशम् । 🕬 गरां समाधिक्य भूशं जधान पाञ्चालराजस्य सुतस्तरस्वी ॥ स भिन्नक्रमाः सहसा विनद्य मुखात्प्रभूतं श्रतजं विमुञ्जन् । पपात नागो धरणीधरामः क्षितिप्रकम्पाचिलितो यथाऽद्रिः॥२५

218

निपात्यमाने तु तदा गजेन्द्रे हाहाक्कृते तव पुत्रस्य सैन्ये। स शात्वराजस्य शिनिप्रवीरो जहार महेन शिरः शितेन॥ हतोत्तमाङ्गो युधि सात्वतेन पपात भूमी सह नागराङ्गा। यथाऽद्रिश्यङ्गं सुमहत्प्रणुत्रं बञ्जेण देवाधिपचोदितेन॥

इति श्रीमहाभारते शस्यपर्वणि शास्त्रवयधे विशतितमोऽध्यायः॥२०॥

-

२१

सञ्जय उवाचा तस्मिरत निहते शरे शाल्वे समिति शोभने तवाभज्यद्रलं वेगाद्वातेनेव महाद्रमः॥ नत प्रभन्ने बर्ल दश कतवर्मा सहारथः। दधार समरे शरः शत्रसैन्यं महाबलः॥ सक्षिवसास्त ते शरा इष्टा सात्वतमाहवे। होलोपमं स्थिरं राजन कीर्यमाणं हारैर्यधि ३ ततः प्रवद्ते युद्धं क्रुरुणां पाण्डवैः सह । निवत्तानां महाराज मृत्यं कृत्वा निवर्तनम् तत्राश्चर्यमभग्रहं सात्वतस्य परैः सह। यदेको वारयामास पाण्डुसनां दुरासदाम् ५ तेषामन्योन्यसहृदां कृते कर्मणि दुष्करे। सिहनादः प्रहृष्टानां दिविस्पृक् समहानभूत् तेन शब्देन वित्रस्ताः पञ्चालान् भरतर्षभ । शिनेनेता महाबाहरन्वपद्यत सात्यिकः ॥ ७ स समासाध राजानं क्षेमपूर्ति महाबलम्। सप्तभिर्निहितिर्वाणैरनयद्यमसादनम् ॥ तमायान्तं महाबाहं प्रवपन्तं शिताञ्शरान्। जवनाभ्यपतद्धीमान्हार्दिक्यः शिनिपुङ्गवम् सात्वती च महावीयों धन्विनौ रथिनां वरौ अन्योन्यमभिधावनां ज्ञानवरधारिणौ १० पाण्डवाः सहपञ्जाला योधाश्चान्ये स्पोत्तमाः प्रेक्षकाः समपद्यन्त तयोघोरे समागमे॥ ११ नाराचैर्वत्सदन्तेश्च वृष्ण्यन्धकमहारथौ । अभिजञ्जतरन्योन्यं प्रहृष्टाविव कुअरौ॥ १२

चरन्ती विविधान्मार्गान् हार्दिक्यशिनिपुङ्गवीः।

सहरन्तर्दधाते तौ बाणवष्ट्या परस्परम् ॥ चापवेगबळोजूतान्मार्गणान् वृष्णिसिंहयोः। आकाको समप्रयाम पत्रहानिव शीव्रगान ॥ तमेकं सत्यकर्माणमासाद्य हदिकात्मजः। अविध्यन्निशितेर्वाणैश्रतभिश्रत्यो हयान १५ स दीववाहः संऋदस्तोत्रादित इव द्विपः। अष्टभिः कतवर्भाणमविद्यत्परमेषुभिः॥ १६ ततः पूर्णायतोत्सृष्टैः कृतवर्मा शिलाशितैः। सात्यिक त्रिभिराहल धन्नरेकेन चिच्छिदे॥ निकृतं तद्भनुः श्रेष्ठमपास्य शिनिपुङ्गवः। अन्यदादत्त वेगेन शैनेयः सहारं घनः॥ १८ तदादाय धनुः श्रेष्ठं वरिष्ठः सर्वधन्विनाम् । आरोप्य च धनुः शीवं महावीयीं महाबलः असृष्यमाणो धनुष×छेदनं कृतवर्मणा। कपितोऽतिरथः शीवं कतवमांणमभ्ययात २० ततः सनिशितवाणैर्दशभिः शिनिपञ्चः। जघान सूर्त चार्श्वांश्च ध्वजं च कृतवर्मणः २१ ततो राजन्महेष्वासः कृतवर्मा महारथः। हताश्वसूतं संपेक्ष्य एथं हेमपरिष्कृतम्॥ २२ रोषेण महताऽऽविष्टः शलम्बम्य मारिषः। चिश्लेप भुजवेगेन जिघांसः शिनिपुह्नवम् २३ तच्छलं सात्वतो ह्याजी

निर्मिय निशितैः शरैः। चुर्णितं पातयामास मोहयज्ञिव माधवस् ॥

રક

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे विद्यतितमोऽष्याग्रः॥ २०॥

तस्मिकितिया १ या सार्यकं कृतवर्माणम् ॥ ३ ॥

ततोऽपरेण भक्केन हथेनं समताइयत ।
युप्रेथे युप्रधानेन हताश्वी हततारिथा। १५ क्रतवमी क्रतस्ति । १५ क्रतवमी क्रतस्ति । १५ क्रतवमी क्रतस्ति । १५ क्रियो क्

अभ्यधावरक्कपो राज-ञ्जिघासुः शिनिपुङ्गवम् । तमारोप्य रथोपक्षे मिषतां सर्वधन्विनाम् ॥ २९

मियतां सर्वभन्विनाम्॥ २९ अपोवाह महावाहुं तुर्णमायोधनादपि। द्यानेथेऽधिष्ठिते राजन्विरथे कृतवर्भणि॥३०

दुर्योधनवर्छ सर्व पुनराक्षीत्पराङ्क्ष्यस्य । ११ तायरे नाश्वषुध्यन्त सैन्येन रजसा नुता १६ शतावकाः प्रद्वाता राजन्दुर्योधनस्त नुता १५ दुर्योधनस्त नुता १५ दुर्योधनस्त नुत्य । प्राचेधनस्त निर्मा स्ववण्यात्र्यत् । पाण्ड्रंश्च सर्वान्यस्त । पाण्ड्रंश्च सर्वान्यस्त । प्राच्ह्रंश्च सर्वान्यस्त । व्यव्यान्धित निर्मा प्रदेश । देश सर्वान्यस्त । विश्व विष्या प्रदेश । देश सर्वान्यस्त । विश्व विषया प्रव्या । विश्व विषया प्रव्या । विश्व विषया विश्व सहानक्षित्रस्त । स्वाधा सर्वान्यस्त । तथा वृत्योधना राजा संत्राम सर्वान्यस्त । तथा वृत्योधना राजा संत्राम सर्वान्यस्त । तथा वृत्योधना राजा संत्राम सर्वान्यस्त विश्व स्वान्यस्त व्यान्यस्त प्रथास्त्राया हर्वेष्ट समयवाद २०

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि सात्यिककृतवर्भयुद्धे एकविकोऽध्यायः॥ २१॥

२३

सक्षय उवाच।

पुत्रस्तु ते सहाराज रथको रथिनां वरः। दुक्त्सहो बभौ युद्धे यथा कद्रः प्रतापवान् १ तस्य बाणसहसेस्तु प्रच्छता हासवन्मही। परांश्च सिपिचे बाणैधौराभिरिव पर्वतान् २ न च सोऽस्ति प्रमान्कश्चि-

न च लाउ।स्त सुमान्काः च न त्पाण्डवानां बळाणीं । हयो गजो रथो वापि

यां स्वाद्वाणिरविश्वतः॥ व यं वं हि समरे योथं प्रष्ट्यामि विद्याणेतं । स्व वाणिश्चितोऽभूहे पुत्रेण तव भारत थ यथा सैन्येन रजसा समुद्धतेन वाहिनी। प्रायंद्रश्यत संख्या तया वाणैमेहात्मनः भ वाणभूतामपश्याम पृथिवी'प्रिवी'पते। व योधमतामपश्याम पृथिवी'पते। व योधमतामपश्याम पृथिवी'पते। व योधमतामप्रस्ता व योधमता दे तथु योधमता स्व व योधमतामप्रस्ता व योधमतामप्रस्ता व योधमतामप्रस्ता व योधमतामप्रमा व याधमत्त्र व विक्रमम् ।

यदेकं सहिताः पार्या नाभ्यवर्तन्त भारत ८ युभिष्ठिरं शतेनाजौ विक्याच भरतर्पम । भीमसेनं च सप्तत्या सहदेवं च पञ्जमिः॥ ९ नकुळं च चतुःषध्ट्या

धृष्टयुम्नं च पञ्चभिः। सप्तभिद्रौपदेयांश्च

विभिर्विद्याय सात्यिक ॥ १० प्रमुखिक्वे प्रकृत सहेत सहत् वस्य मारिष। तद्यास्य प्रमुक्तिक साहोतुनः प्रतापवातः,॥ अध्यद्रमत राजानं प्रमुखान्य-महस्तुः।। ततो दुर्योधनं संस्थे विद्याय दशिः शरीः। तकुळस्तु ततो वीर्योधनं संस्थे विद्याय दशिः। शरीः। विद्याय सार्वाः वरिः।। वोर्योधने स्वात्याः विद्याय सात्या नतात् सः॥ सात्यिकञ्जेव राजानं प्ररेणानतपर्वेणा। हीपदेवास्त्रिसस्या प्रमेराजञ्ज पञ्चानः॥ अद्यात्या गीमसेनव शरी राजानामार्ययन्।। अद्यात्या गीमसेनव शरी राजानामार्ययन्। सममार्वाव्याया

इति श्रीमहाभारते शत्यपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

न चचाल महाराज सर्वसैन्यस्य पद्यतः। लाघवं सौष्टवं चापि वीर्यं चापि महात्मनः॥ अतिसर्वाणि भृतानि दहशः सर्वमानवाः। धार्तराष्ट्रा हि राजेन्द्र योधास्त खल्पमन्तरम् अपस्यमाना राजानं पर्यवर्तन्त दंशिताः। तेषामापततां घोरस्तम्रलः समपद्यतः । १८ क्षुच्घस्य हि समुद्रस्य प्रावृद्काले यथा खनः समासाद्य रणे ते त राजानमपराजितम १९ प्रत्यचयुर्भहेष्वासाः पाण्डवानाततायिनः। भीमसेनं रणे ऋद्वी द्रोणपुत्रो न्यवार्यत ॥२० नानाबाणैर्भहाराज प्रमुक्तैः सर्वतोदिशम् । नाज्ञायन्त रणे चीरा न दिशः प्रदिशः कुतः तावुमी करकर्माणावुमी भारत दःसही । घोररूपमयुध्येतां क्रतप्रतिक्रतेषिणौ ॥ त्रासयन्तौ दिशः सर्वा ज्याक्षेपकठिनत्वचौ शकुनिस्तु रणे बीरो युधिष्ठिरमधीडयत् ॥२३ तस्याश्वांश्चतुरो हत्वा सुबलस्य सुतो विभो नादं चकार बळवत्सर्वसैन्यानि कोपयन् २४ पतस्मिन्नन्तरे वीरं राजानमपराजितम् । अपोवाह रथेनाजौ सहदेवः प्रतापवान् ॥२५ अथान्यं रथमास्थाय धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः । शकुनि नवभिविद्ध्वा पुनर्विद्याध पञ्चभिः ननाद् च महानादं प्रवरः सर्वधन्विनाम्। तद्यमद्रभवित्रतं घोररूपं च मारिष ॥ प्रेक्षतां प्रीतिजननं सिद्धचारणसेवितम्। उल्कस्त महेष्वासं नक्ष्ठं युद्धवर्भवम् ॥ २८ अभ्यद्रवद्मेयात्मा शरवर्षैः समन्ततः। तथैत्र नकुळः शूरः सीबळस्य सुतं रणे।। २९ शरवर्षेण महता समन्तात्पर्यवारयत्। तौ तत्र समरे वीरी कुलपुत्री महारथी ॥ ३० योधयन्ताचपद्येतां कृतप्रतिकृतेषिणी। तथैव कृतवर्माणं शैनेयः शत्रुतापनः॥ योधयब्द्यश्चमे राजन्बलि शक इवाहवे। दुर्योधनो धनुश्छित्वा धृष्ट्यसस्य संयुगे ३२ । महावेणुवनस्येव दह्यमानस्य पर्वते ॥

अधैनं छिन्नधन्वानं विख्याध निशितैः शरैः। धष्टदास्रोऽपि समरे प्रगृह्य परमायुधम् ॥ ३३ राजानं योधयामास पश्यतां सर्वधन्विनाम। तयोर्यु महचासीत्संग्रामे भरतर्षभ ॥ ३४ प्रभिन्नयोर्थथासकं मत्त्रयोर्वरहस्तिनोः। गीतमस्त रणे कृद्धो द्रीपदेयान्महाबलान् ३५ विद्याध बहुमिः शूरः शरैः सन्नतपर्वभिः। तस्य तैरभवद्यद्वभिन्द्रियैरिव देहिनः॥ ३६ घोर रूपमसंवार्थ निर्मयोदमवर्तत । ते च संपीडयामासरिन्द्रियाणीय बालिशम्। स च तान्प्रति संरब्धः प्रत्ययोधयदाहवे। एवं चित्रमभृद्युदं तस्य तैः सह भारत ॥ ३८ उत्थायोत्थाय हि यथा देहिनामिन्द्रियौर्विभो नराश्चेव नरैः सार्धे दन्तिनो दन्तिभिस्तथा हया हथैः समासका रथिनो रथिनिः सह। संक्रुं चामवद्भयो घोररूपं विशापते ॥ ४० इदं चित्रमिदं घोरमिदं रौद्रमिति प्रभो। युद्धान्यासन्महाराज घोराणि च बहूनि च ते समासाच समरे परस्परमरिन्दमाः। ज्यनदंश्चैव जन्नश्च समासाच महाहवे॥ ४२ तेषां पत्रसभुद्धतं रजस्तीवमददयत । वातेन चोद्धते राजन्धावद्भिश्चाश्वसादिभिः रथनेमिसमुद्भृतं निःश्वासिश्चापि दन्तिनाम्। रजःसंध्यासकेलिलं दिवाकरपथं ययौ ॥ ४४ रजसा तेन संपृक्तो भारकरो निष्प्रभः कृतः। संखादिताऽभवद्भामेस्ते च शूरा महारथाः॥ मुहूर्तादिव संवृत्तं नीरजस्कं समन्ततः। वीरशोणितसिकायां भूमी भरतसत्तम ॥४६ उपाजास्यत्ततस्तीवं तद्वजो घोरदर्शनम् । ततोऽपर्यमहं भूयो झन्द्रयुद्धानि भारत॥४७ यथाप्राणं यथाश्रेष्ठं मध्याहे वै सुदारुणम् । वर्मणा तत्र राजेन्द्र व्यवस्यन्तोज्ज्वळा प्रमाः शब्दश्च तुमुळः संख्ये शराणां पततामभूत्।

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि संकुलयुद्धे द्वाविशोऽध्यायः॥ २२ ॥

रथैरश्ववरैर्युक्तैः किङ्किणीजालसंवृतैः। ततः प्रवद्तते रौद्रः संग्रामः शोणितोदकः याण्डवानां कुरूणां च यमराष्ट्रविवर्धनः १४ रथान्सप्तशतान्हत्वा कुरूणामाततायिनाम् । पाण्डवाः सह पञ्चालैः पुनरेवाभ्यवारयन्१५ तत्र युद्धं महत्रासीत्तव पुत्रस्य पाण्डवैः। न च तत्तादशं दृष्टं नैव चापि परिश्रुतम् १६

वर्तमाने तदा युद्धे निर्मर्थादे समन्ततः।

स्नाराचेः कृतवर्भणः॥ अध्वत्थामा त हार्दिक्यमपोवाह यशस्त्रिनम् अथ शारद्वतोऽष्टाभिः प्रत्यविद्वयद्यचिष्ठिरम् ततो दुर्योधनो राजा रथान्सप्तरातान् रणे। वैषयद्यव राजाऽसौ धर्भपुत्रो युधिष्ठिरः॥ ९ ते रथा रथिभिर्युक्ता मनोमारुतरहसः। अभ्यद्भवन्त संग्रामे कौन्तेयस्य रथं प्रति १० ते समन्तानमहाराज परिवार्य युधिष्ठिरम्। अहर्य सायक्षेत्रक्रमें घा इव दिवाकरम ११ ते दृश धर्मराजानं कौरवेयस्तथा कृतम्। नामृष्यन्त सुसंरब्धाः शिखण्डिप्रमुखा रथाः आजग्मुरथ रक्षन्तः कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् १३

तांस्तु यत्नेन महता सन्निवार्थ महारथान्। पुत्रस्ते योधयामास पाण्डवानामनीकिनीम् निवृत्ताः सहसा योधास्तव पुत्रजयैषिणः । सिश्चनुत्तेषु तेष्वेवं युद्धमासीत्सुदारूणम् ॥ ३ तावकानां परेषां च देवाहररणोपमम्। परेषां तव सैन्ये वा नासीत्क जित्पराङ्मुखः अनुमानेन युध्यन्ते संज्ञाभिश्च परस्परम् । तेषां क्षयो महानासी ग्रध्यतामितरेतरम् ५ ततो युधिष्ठिरो राजाकोश्वेन महतायुतः। जिगीषमाणः संत्रामे धार्तराष्ट्रान्सराजकान् त्रिभिः शारद्वतं विदध्वा

चक्मपुद्धैः शिलाशितैः।

चतर्भिनिजधानाश्वा-

वर्तमाने तदा युद्धे घोररूपे भयानके। अभज्यत बलं तत्र तव पुत्रस्य पाण्डवैः ॥ १

सञ्जय उवाच।

शल्यपर्व ९

वध्यमानेषु योधेषु तावकेष्वितरेषु च॥ १७ विनदत्सु च योधेषु शङ्खवर्येश्च पूरितः। उत्कष्टेः सिंहनादेश गर्जितेश्वेव धन्विनास अतिप्रवृत्ते युद्धे च छिद्यमानेषु मर्मसु । संहारे सर्वतो जाते प्रथिव्यां शोकसंभवे। निर्मर्यादे महायुद्धे वर्तमाने सुदारुणे।

सपर्वतवना मही।

कीर्थमाणाः समन्ततः ॥

उत्काः पेतुर्दियो भूमावाहत्य रविमण्डलम् ।

विष्वग्वाताः प्रादुरासकीचैः शर्करवर्षिणः॥

अश्रणि समुचुनीगा धेपशुं चास्पृशन्भृशम्।

पुनर्यद्वाय संयत्ताः क्षत्रियास्तस्थुरव्यथाः।

पतान् घोराननाहत्य समुत्पातान्सुदारुणान्

रमणीये करुक्षेत्रे पुण्ये सर्ग यियासवः॥ २५

ततो गान्धारराजस्य पुत्रः शकुनिरव्रवीत्।

युद्धध्वमग्रतो यावत्पृष्ठतो हन्मि पाण्डवान्

ततो नः संप्रयातानां मद्रयोधास्तराखिनः।

ह्याः किलकिलाशब्दमकुर्वन्त परे तथा २७

अस्मांस्त पुनरासाद्य छन्धलक्षा दुरासदाः।

शरासनानि भुन्वन्तः शरवर्षरवाकिरन २८

दुर्योधनवळं दृद्वा पुनरासीत्पराङ्मुखम् २९

गान्धारराजस्तु पुनवीक्यमाह ततो बली।

निवर्तध्वमधर्मन्ना युध्यध्वं कि स्तेन वः ३०

38

मध्वानां भरतपंभ ।

बलेन तेन विकस्य वर्तमाने जनक्षये ।

पृष्ठतः पाण्डवानीकमभ्यम्निशितैः शरैः ३२

ततो हतं परैस्तत्र मद्रराजवलं तदा।

अनीकं दशसाहस्र-

आसीद्रान्धारराजस्य विशालप्रासयोधिनाम् ॥

वर्तमाने इति ॥ १ ॥

सदण्डाः सोत्सका राजन

धावमानेषु योश्रेषु जयगृद्धिषु मारिष ॥ १९ बहीनामुत्तमस्त्रीणां सीमन्तोद्धरणे तथा २० प्रादुरासन्विनाशाय तदोत्पाताः सुदारुणाः चचाल शब्दं कुर्वाणा

२३

तदश्रमिव वातेन क्षिप्यमाणं समस्ततः। अभाज्यत महाराज पाण्डनां समहद्रलम ३३ ततो युधिष्रिरः प्रेक्ष्य भग्नं खबलमन्तिकात। अभ्यनादयदृह्यग्रः सहदेवं महाबळम् ॥ ३४ असी सुबलपुत्रों नो जघनं पीड्य दांशितः। सैन्यानि सदयत्येष पश्च पाण्डव दर्मतिम गच्छ न्वं दीपटेयेश शक्ति सीवलं जिह । रथानीकमहं घट्ये पञ्चालसहितोऽनघ ३६ गच्छन्त कुअराः सर्वे वाजिनश्च सह त्वया। पादाताश्च त्रिसाहस्राः शक्कान तैर्वतो जाहि ततो गजाः सप्तशताश्चापपाणिभिरास्थिताः पञ्ज चाश्वसहस्राणि सहदेवश्च वीर्यवान् ३८ पादाताश्च त्रिसाहस्रा द्वीपदेयाश्च सर्वशः। रणे हाभ्यद्वयंस्ते त शक्तिं युद्धदुर्मदम् ॥ ३९ नतस्त सौबळो राजन्नभ्यतिकस्य पाण्डवान जधान प्रवतः सेनां जयगृद्धः प्रतापवान ४०

अध्वारोहास्तु संरच्धाः
पाण्डवानां तरस्विनाम्।
पाविशन्सीवळानीकसभ्यतिकस्य तान रथान्॥

ते तत्र सादिनः शराः सीबलस्य महद्रलम् । रणमध्ये व्यतिष्ठन्त शरवर्षेरवाकिरन॥ ४२ तदुद्यतगदाप्रासमकापुरुषसेवितम्। प्रावर्तत महद्यद्धं राजन्द्रमेन्त्रिते तव॥ उपारमन्त ज्यादान्दाः प्रेक्षका राधनोऽभवन न हि स्वेषां परेषां वा विशेषः प्रत्यदृश्यत शूरबाहुविसृष्टानां शक्तीनां भरतर्षभ। ज्योतिषामिव संपातमपश्यन्करूपाण्डवाः ऋष्टिभिविंमलाभिश्च तत्र तत्र विद्यांपते। संपतन्तीभिराकाशमावतं बह्हशोभत्॥ ४६ प्रासानां पततां राजन् रूपमासीत्समन्ततः शलभानामिवाकाशे तदा भरतसत्तम ॥ ४७ रुधिरोक्षितसर्वाङ्गा विप्रविद्धैर्नियन्त्रीमः। हयाः परिपतान्ति स्म जातजोऽध सहस्रजाः ॥ अन्योन्यं परिपिष्टाश्च समासाद्य परस्परम्। आविक्षताः स्म दश्यन्ते वमन्तो रुधिरं मुखैः ततोऽभवत्तमो घोरं सैन्येन रजसा वृते। तानपाकमतोऽद्रांक्षं तस्माहेशावरिन्तम ५० अभ्वान् राजन्मनुष्यांश्च रजसा संवृते सति। भूमी निपतिताञ्चान्ये वमन्तो रुधिरं वह ५१ केशाकेशि समालग्नान शेकश्चेष्टितं नराः।

अस्योस्यमध्यप्रदेशो विकर्षस्तो महाबळाः ॥ मला रव समासाद्य निज्ञारितरेतरम्। अध्येश्च स्यपकष्यस्य बहुवोऽत्र गुनास्यवः ५३ भूमी निप्तिनाशास्ये बहुचो विज्ञशैषिणः। तत्र तत्र व्यद्क्यन्त पुरुषाः शरमानिनः ५४ रक्तोक्षितैश्छिन्नभूजैरवक्रष्टशिरोस्हैः। न्यरक्यन प्रजी कीणी जानजो १श स्वस्थकाः ५५ दरं न शक्यं तत्रासीदन्तमध्येन केनचित। साध्वारोहिहेंतैरश्वेरावते वसधातले ॥ क्षिरोक्षितसमाहैरात्तराख्नैस्टायधैः। नानाप्रहरणैधाँरैः परस्परवधौषाभिः॥ ससिक्षकेष्टैः संग्रामे हतम्यिष्ठसैनिकैः। स सहते ततो यदा सीवलोऽध विशापने षरसाहस्रोहयैः शिष्टैरपायाच्छक्रनिस्ततः। तथैव पाण्डवानीकं रुधिरेण समक्षितम ५९ षदसाहस्रोहयैः शिष्टरपायाच्छान्तवाहनम् । अध्वारोहाश पाण्डनामववन राधिरोक्षिताः ससिक्षेष्ठ संग्रामे भाषेष्ठ त्यक्तजीविताः। न हि शक्यं रथेयों जंकत एव महागजेः ६१ रथानेव रथा यान्तु कुखराः कुखरानपि। प्रतियातो हि शकानेः स्वमनीकमवस्थितः॥ न पनः सौबलो राजा यद्यमभ्यागमिष्यति ततस्त द्रौपदेयाश्च ते च मत्ता महाद्विपाः ६३ प्रययुर्वत्र पाञ्चात्यो धृष्टसुम्नो महारथः। सहदेवोऽपि कौरव्य रजोमेघे समात्थिते॥ पकाकी प्रययौतज्ञ यत्र राजा यधित्रिरः। ततस्तेषु प्रयातेषु शकानिः सौबलः प्रनः ॥ ६५

पार्श्वतोऽभ्यहनत्सुद्धो धृष्टद्युझस्य वाहिनीम् । तत्पुनस्तुमुळं युद्धं

प्राणीस्त्यक्त्याऽभ्यवर्तत ॥ ६६ तावकानां परेषां व्य परस्परवर्धिषणात् । ते वान्योन्यमध्रेष्मत्त तसिम्वीरस्मागमे ॥ योधाः पर्यपतन् राजन् शतशोऽध सहस्रशः असिमिश्छियमानानं शिरसां छोकसंक्षये प्रादुरसिम्महान्द्रशन्द्रसाळानां पतताप्रिय । विद्युक्तानां शरीराणां छिन्नानां पतताप्रिय । विद्युक्तानां चाह्नामुक्तणां च विद्यापित । वासीत्वरक्रसाव्यानां स्वाद्यानां स्व

अन्योन्यं प्रतिसंरब्धाः समासाद्य परस्परम अहं पूर्वमहं पूर्वमिति निघन्सहस्रकाः॥ ७२ संघातनासम्बर्धरभ्वारोहैर्गतास्त्रिः। हयाः परिपतन्ति स्म शतशोऽथ सहस्रशः ॥ स्फरतां प्रतिविद्यानामध्वानां शीव्रगामिनाम स्तनतां च मज्ञष्याणां सन्नद्धानां विशापते ॥ शक्त्यृष्टिप्रास्त्राव्दश्च तुमुलः समपद्यत । भिन्दतां परमर्माणि राजन दुर्मन्त्रिते तव ॥ श्रमाभिभृताः संरव्धाः श्रान्तवाहाः पिपासवः विश्वताश्च शितैः शस्त्रैरभ्यवर्तन्त तावकाः ॥ मत्ता रुधिरगन्धेन बहुबोऽत्र विचेतसः। जद्तः परान्सकांश्चेव प्राप्तान्त्राप्ताननन्तरान बहवश्च गतप्राणाः क्षत्रिया जयगृद्धिनः । भूमावभ्यपतन् राजन् शरवृष्टिभिरावृताः॥ वक-गृध-श्यालानां तुसुले मोदनेऽहानि। आसीद्रलक्षयो घोरस्तव पुत्रस्य पश्यतः ७९ नराश्वकायैः संछन्ना भूमिरासीविशांपते। रुधिरोदकचित्रा च भी छणां भयवार्धिनी ८० असिभिः पट्टिशैः शुलैस्तक्षमाणाः पुनः पुनः तावकाः पाण्डवेयाश्च न न्यवर्तन्त भारत८१ प्रहरन्तो यथाहाकि याचन्प्राणस्य धारणम्।

योधाः परिपतन्ति सम बमन्तो रुधिरं वर्णैः शिरो गृहीत्वा केशेषु कवन्धः स्म प्रदश्यते । उद्यास्य च शितं खड्डं रुधिरेण परिष्ठतम् ८३ तथोल्थितेषु बहुषु कवन्धेषु नराधिप । तथा कधिरगन्धेन योधाः कश्मलमाविशन मन्दीभते ततः शब्दे पाण्डवानां महद्वलम् । अल्पावशिष्टेस्तरगैरभ्यवर्तत सौबलः ॥ ८५ ततोऽभ्यधाचंस्त्वरिताः पाण्डवा जयग्रद्धिनः पदातयश्च नागाञ्च साहिनश्चोद्यतायधाः ८६ कोष्ठकीकत्य चाप्येनं परिक्षिप्य च सर्वेशः शस्त्रीनांनाविधेर्जध्नर्यद्वपारं नितीर्षवः॥ ८७ त्वदीयास्तांस्त संप्रेक्ष्य सर्वतः समभिद्रतान् रथाश्वपत्तिहिरदाः पाण्डवानिमदृद्वदः ८८ केचित्पदातयः पद्धिर्माष्ट्रभिश्च परस्परम । निजद्तः समरे शराः श्लीणशस्त्रास्ततोऽपतन् रथेभ्यो रथिनः पेतर्द्विपेभ्यो हस्तिसादिनः। विमानेभ्यो दिवो सष्टाःसिजाःपण्यक्षयादिव एवमन्योन्यसायत्ता योधा जग्समहाहवे। पितृन् मातृन्वयस्यांश्च प्रजानपि तथा परे ९१ एवमासीदमर्यादं युद्धं मरतसत्तम। प्रासासिबाणकाळिळं वर्तमाने सदारुणे ९२

इतिश्रीमहाभारते शल्यपर्वाणे संकुल्युद्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

₹8

सञ्जय ववाय।
तसिम्ब्यान्दे मृद्दी जाते पाण्डवैनिंहते बळे
अध्यः सत्तराते हाष्टेरपावर्तेत सीवलः॥ १
स्व यात्वा बाहिनीं तृर्णमम्बर्यान्यप्रश्चि।
युद्धाण्डविमान्द्रभाः २
अपुष्टक्ष्यत्रियात्वात्व सह्याः पुनः पुनर्रादेदमाः २
अपुष्टक्ष्यत्रियात्वात्व सह्याः पुनः पुनर्रादेदमाः २
अस्ति तिष्ठति कौरस्यो रणमप्ये महावलः।
यवैतत्समहस्थ्यत्रे पणमप्ये महावलः।
यवैतत्समहस्थ्यत्रे पणमप्ये महावलः।
यवैतत्त्रमहस्यत्रे स्वर्णस्य स्वर्णस्य स्वर्णस्य स्वर्णसः॥ ५
तव्र गण्ड हतं राजस्ततो द्रश्यस्य कौरवम्

पवमुकस्तु तैयाँभैः शकुनिः सौवलस्तदा ॥६ प्रययो तत्र यत्रासौ पुतस्तव नराधिप। सर्वतः संदृतो वारैः समरे चित्रयोधिभिः ७ ततो दुर्योपनं दृष्ठा स्थानीके स्थवंसितस्। सर्वास्तावकाम्सवान्द्रप्यस्ताकुनिस्ततः ८ दुर्योधनमित् वाच्यं हृष्टक्यो विशापते। कृतकार्योभवात्मानं मन्यमानोऽम्रयोकुण्सः ६ जित्र राजन् स्थानीकम्भ्याः सर्वे जिता मया नात्यन्तु जीवितं संबंधे शक्यो जेतुं श्रुविष्टरः हते तस्मिन् रथानीके पाण्डनेनाभिपालिते। गजानेताम्बृतिष्यामः स्वातीबेतरांस्त्था। श्रुश्वा तु वचनं तस्य तावका जयगृद्धिनः । ज्वेनाभ्यपतम्हृद्याः पाण्डवानामनीकिनीम् सर्वे विवृततूणीराः प्रगृष्टीत्वारासनाः। शरासनानि भृन्वानाः सिहनादान्त्रणदिरे ॥ ततो ज्यातळनिर्घोषः पुनरासीद्विज्ञापते । प्रादुरासीच्छराणां च सुमुक्तानां सुद्दारणः ॥ तास्यभीष्यतान्वदृष्ट्या जवेनीयतकार्ष्टुकान् । १५ ज्वाच देवसीपुर्व कुन्तीपुर्वो धनकुषः ॥ १५

चोदयाभ्यानसंभ्रान्तः प्रविशैतद्वलार्णवम् । अन्तमद्य गमिष्यामि शत्रणां निशितैः शरैः॥ अष्टादश दिनान्यद्य युद्धस्यास्य जनार्दन। चर्तमानस्य महतः समासाद्य परस्परम् १७ अनंतकल्पा ध्वाजिनी भृत्वा होषां महात्मनाम् क्षयमद्य गता युद्धे पदय दैवं यथाविधम् १८ समुद्रकरुपं च बलं धार्तराष्ट्रस्य माधव। अस्मानासाद्य संजातं गोष्पदोपममच्यत १९ हते भीष्मे तु संदध्याच्छिवं स्यादिह माधव न च तत्कृतवान्मुढो घार्तराष्ट्रः सुवाछिद्याः उक्तं भीष्मेण यद्वाक्यं हितं तथ्यं च माधव। तचापि नासौक्षतवान्वीतबुद्धिः सुयोधनः ॥ तार्रमस्त तमले भीष्मे प्रचयते घरणीतले । न जाने कारणं किंतु येन युद्धमवर्तत ॥ २२ मुढांस्त सर्वथा मन्ये धार्तराष्ट्रान्सवालिशान पतिते शान्तनोः पुत्रे येऽकार्धुः संयुगं पुनः ॥ अनन्तरं च निहते द्वोणे ब्रह्मविदां वरे। राधेये च विकर्णे च नैवाशास्यत वैशसम अल्पावाद्याष्टे सैन्येऽस्मिन् स्तपुत्रे च पातिते सपुत्रे वै नरज्याघ्रे नैवाशास्यत वैशसम्॥२५ श्रतायषि इते वीरे जलसन्धे च पौरवे। श्रुतायुधे च नूपती नैवाशास्यत वैशसम्॥ भरिश्रवसि शब्ये च शाब्वे चैव जनार्दन। आवन्त्येषु च वीरेषु नैवाशास्यत वैशसम्॥ जयद्रथे च निहते राक्षक्षे चाप्यलायुधे। बाहिके सोमद्त्ते च नैवाशाम्यत वैशसम्॥ भगदत्ते हते शूरे काम्बोजे च सुदारुणे। दुःशासने च निहते नैवाशास्यत वैशसम्॥ दञ्जा विनिह्ताञ्स्रान् पृथङ्गाण्डलिकान्नृपान् बिलिनश रणे कृष्ण नैवाशास्यत वैशसम्॥३० अक्षौहिणीपतीन दृष्टा भीमसेननिपातितान

मोहाद्वा यदि वा लोभाक्षेवाद्यास्यत वैदासं को तु राजकुले जातः कौरवेयो विदोपतः । निरर्थकं महद्वेरं कुर्योदस्यः सुयोधनात् ॥३२

गुणतोऽभ्यधिकाञ्ज्ञात्वा बळतः शौर्यतोऽपि वा । अमुढः को तु युद्ध्येत

जानन्त्राक्षी हिताहितम्॥ यन्न तस्य मनो ह्यासीत्वयोक्तस्य हितं वचः प्रशमे पाण्डवैः सार्धे सोऽन्यस्य शृणयात्कर्य येन शान्तनवो बीरो द्रोणो विदुर एव च। प्रत्याख्याताः शमस्यार्थे कि न तस्याद्य भेषज मौर्खाद्येन पिता वृद्धः प्रत्याख्यातो जनाद्न तथा माता हितं वाक्यं भाषमाणा हितैषिणी प्रत्याख्याता हासत्क्रत्य स कस्मै रोचयेहदन कुलान्तकरणो ब्यक्तं जात एष जनार्दन॥ तथास्य दश्यते खेषा नीतिश्चैव विद्यापिते। नैष दास्यति नो राज्यमिति मे मतिरच्यत उक्तोऽहं बहुशस्तात विदुरेण महात्मना। न जीवन्दास्यते भागं धार्तराष्ट्रस्त मानद ॥ याबत्प्राणा धरिष्यन्ति धार्तराष्ट्रस्य दुर्भतेः। तावद्युष्मास्त्रपापेषु प्रचरिष्यति पापकम्॥ न च युक्तोऽन्यथा जेतुमृते युद्धेन माधव। इत्यव्रवीत्सदा मां हि विदुरः सत्यदर्शनः॥ तत सर्वमद्य जानामि व्यवसायं दुरातमनः। यदुक्तं वचनं तेन विदुरेण महात्मना॥ ४२ यो हि श्रत्वा वचः पथ्यं जामदश्याद्यथातथं अवामन्यत दुर्बुद्धिर्ध्रुवं नाशमुखे स्थितः॥ उक्तं हि बहुशः सिद्धैर्जातमात्रे सुयोधने। एनं प्राप्य दुरात्मानं क्षयं क्षत्रं गमिष्यति॥ तदिदं वचनं तेषां निरुक्तं वै जनार्दन। क्षयं याता हि राजानो दुर्योधनकृते भृशम्

सोऽद्य सर्वान् रणे योधान् निहनिष्यामि माधवः।

 तस्माग्राहि चमुं वीर यावद्धिम शितैः शरैः दुर्योधनं महावाहो वाहिनीं चास्य संयुगे॥ क्षेममण करिष्यामि धर्मराजस्य माधव। हत्वैतहुर्वळं सैन्यं धातराष्ट्रस्य पश्यतः॥ ५०

सञ्जय उवाच। अभीषहस्तो दाशाईस्तथोक्तः सव्यसाचिना तद्वलीघममित्राणामभीतः प्राविशद्वलात ॥ कुन्तखङ्गरारीयोरं शक्तिकण्टकसंकुलम्। गदापरिघपन्थानं रथनागमहाद्रमम् ॥ ५२ हयपत्तिलताकीर्ण गाहमानो महायशाः। व्यचरत्तत्र गोविन्दो रथेनातिपताकिना॥ ते हयाः पाण्डुरा राजन्वहन्तोऽर्जुनमाहवे। दिश्व सर्वाखद्दयन्त दाशाहेंण प्रचोदिताः॥ ततः प्राचादथेनाजी सहयसाची परंतपः। किरव्हारशतांस्तीक्ष्णान्वारिधारा घनो यथा प्रादुरासीन्महाञ्जाब्दः शराणां नतपर्वणाम इष्मिश्छाद्यमानानां समरे सद्यसाचिना ॥ थसज्जन्तस्तनुत्रेषु शरीघाः प्रापतन् भुवि । इन्टाशनिसमस्पर्धा गाण्डीवप्रोषेताः शराः नराम्नागान्समाहत्य हयांश्चापि विशापते।

अपतन्त रणे बाणाः पतंगा इव घोषिणः॥

आसीत्सर्वमवरुळचं गाण्डविमेषितैः शरैः।

न प्राक्षायस्त समरे दिशों वा प्रदिशोऽपि वा

सर्वमासीज्ञयतपूर्ण पार्थनामाङ्कितैः दारैः । हक्मपुंखेस्तैलधौतैः कर्मारपरिमार्जितैः ॥६० ते दृद्धमानाः पार्थन पावकेनेव कुञ्जराः । पार्थ न प्रजकुर्वोरा वध्यमानाः दितिः दारोः। हरार्थाः प्राच्याप्यरः पार्थः प्रज्वलिव भास्करः । दृद्ध समर्पे पोर्थाः प्रदृष्टि प्रवृत्ति समर्पे । दृद्ध समर्पे योधान्कस्रमित्रिरिय ज्वल्य॥६२

यथा बनान्ते बनपैर्विस्रष्टः कक्षं दहेत्क्रष्णगतिः सुघोषः। भूरिद्रमं शुष्कलतावितानं भूशं समृद्धो ज्वलनः प्रतापी ॥ ६३ पवंस नाराचगणप्रतापी शरार्चिरुचावचितग्मतेजाः। ददाह सर्वा तव पुत्रसेनाः ममृष्यमाणस्तरसा तरस्वी ॥ ६४: तस्येषवः प्राणहराः समका नासज्जन्वे वर्मसु रुक्मपुङ्घाः। न च द्वितीयं प्रमुमोच बाणं नरे हये वा परमद्विपे वा॥ अनेकरूपाकतिमिहिं वाणै-र्महारथानीकमनुप्रविदय। स एव एकस्तव प्रतस्य क्षेनां जघान दैत्यानिव वज्रपाणिः॥ ६६

इति श्रीमहाभारते शत्यपर्वणि संकुळयुद्धे चतुर्विशोऽध्यायः॥२४॥

-

24

सञ्जय उवाच ।

पश्यतां यतमानानां ग्रूराणामनिवर्तिनाम् संकरपमकरोन्मायं गाण्डीवेन प्रस्तुयः॥ १ ११ ग्रावित्तमस्पर्शानिवण्डान्महीजसः। विस्तुजन दृश्यते वाणान्धारा सुञ्जन्निवांबुदः तस्त्रीन्यं भरतश्रेष्ठ वश्यमानं किरीटिना। संपद्धात वर्षमामात्त्त पुत्रस्य पश्यतः॥ ३ वितृत् म्रानृत्यरित्वज्य वयस्यानपि वापरे। हतपुर्या रथाः के चिद्धतस्तास्तया परे ॥ क्षे भग्नाश्रद्धगचकेषाः के चिद्रासिन्द्यापते । अत्येषां सायकाः श्रीणात्त्यान्ये वाणपीडिताः । के चित्रुत्राद्धगपात्त्र्यान्ये स्वपीडिताः ॥ ६ विद्युक्तपुरादाय हतस्यिष्ठद्यान्यवाः ॥ ६ विद्युक्तपुरा पितृस्त्यन्ये सहायानपरे पुनः । वान्धवांश्च नरस्यात्र सान्संबन्धिनस्त्या ॥

इति श्रीमहाभारते शल्यपत्रीण नैककण्ठीये भारतभावदीपे ज्वतार्विशोऽण्यायः ॥ २४ ॥

२५ पञ्चतामिति ॥ ९ ॥

१४

आष्ठस्य पाण्डवानीकं पुनर्युद्धमरोचयन् । ते शूराः किंकिणीजालैः समाच्छका वभासिरे ॥

भिलोक्यविजये युक्ता यथा दैतेयदानवाः। आगम्य सहसा केचिद्रधैः खर्णविभूषितैः॥ पाण्डवानामनीकेषु घृष्टग्रस्मयोधयन्। भृष्टग्रुम्नोऽपि पाञ्चाल्यः शिखण्डी च महारथः नाकुछिस्तु शतानीको स्थानीकमयोधयन्। पाञ्चाल्यस्तु ततः कुद्धः सैन्येन महता वृतः अभ्यद्भवत्सुसंकुद्धस्तावकान्हन्तुसुधतः। ततस्त्वापततस्तस्य तव पुत्रो जनाधिप॥ बाणसंघाननेकान्वै प्रेषयामास भारत। ध्रुष्टद्यसस्ततो राजंस्तव पुत्रेण धन्विना ॥१९ नाराँचैरर्धनाराचैर्बह्याभेः क्षिप्रकारिभिः। चत्सदन्तेश्च बाणेश्च कर्मारपरिमार्जितैः ॥२० अश्वांश्च चत्ररो हत्वा बाह्रोरुरसि चार्पयत्। सोऽतिविद्धो महेष्वासस्तोत्रार्दित इव द्विपः तस्याश्वांश्चतुरो बाणैः प्रेषयामास मृत्यवे । सारथेश्वास्य भल्लेन शिरः कायादपाहरत्॥ ततो दुर्योधनो राजा पृष्टमारुह्य वाजिनः। अपाकामद्भतरथो नातिदूरमरिन्दमः॥ २३ दृष्टा तु हतविकान्तं स्वमनीकं महाबळः। तव पुत्रो महाराज प्रययो यत्र सीवलः॥ २४

ततो रथेषु अग्नेषु विसाहस्रा महाश्चिपाः। पाण्डवान् रथिनः सर्वान्समन्तारपर्यवारयम् ते वृताः समरे पञ्च गजानीकेन भारतः। अहासन्त महाराजः श्रद्धाः व्यापा घनैरिव॥ ततोऽर्जुनौ महाराजः श्रद्धाः सहाश्चनः।

विनिर्ययौ रथेनैव श्वेताश्वः कृष्णसारथिः॥ तैः समंतात्परिवृतः कुअरैः पर्वतोपमैः। नाराचिविंमलैस्तीक्णैगीजानीकमयोधयत्॥ तत्रैकवाणनिहतानपद्याम महागजान्। पतितान्पात्यमानांश्च निर्मिन्नान्सव्यसाचिना भीमसेनस्तु तान्दष्टा नागान्यसगजोपमः। करेणादाय महतीं गदामभ्यपतद्वली॥ ३० अथाप्तृत्य रथात्तूर्णं दण्डपाणिरिवान्तकः। तसुद्यतगदं दृष्टा पाण्डवानां महारथम् ॥ ३१ विषेसस्तावकाः सैन्याःशकुन्मूत्रे च स्तुवुः । आविशं च वलं सर्वे गदाहरते वृकोदरे ॥ ३२ गदया भीमसेनेन भिन्नकंभान् रजस्रलान्। धावमानानपदयाम कुअरान्पर्वतोपमान्॥३३ प्राद्रवन्कुअरास्ते तु भीमसेनगदाहताः। पेतुरार्तस्वरं कृत्वा छिन्नपक्षा इवादयः ॥ ३४ प्रभिन्नकुंभांस्तु बहून्द्रवमाणानितस्ततः। पतमानांश्च संप्रेक्ष्य वित्रेसुस्तव सैनिकाः॥ युधिष्ठिरोऽपि संकुद्धो माद्रीपुत्रौ च पांडवौ गार्भपत्रैः शितैर्वाणैर्निन्युर्वे यमसादनम् ॥ भृष्टयुक्सस्तु समरे पराजित्य नराधिपम्। अपकॉन्ते तब सुते हथपृष्ठं समाश्रिते॥ ३७ दृष्टा च पाण्डवान्सर्वान्कुअरैः परिवारितान धृष्टग्रस्रो महाराज सहसा समुपाद्रवत ॥३८ पुत्रः पञ्चालराजस्य जिघांसुः कुअरान् ययौ अदुष्टात रयानीके दुर्योधनमरिदमम्॥ ३९ अभ्वत्थामा कृपश्चैच कृतवर्मा च सात्वतः। अपृच्छन्क्षत्रियांस्तत्र कतु दुर्योधनो गतः॥ ते पद्यमाना राजानं वर्तमाने जनक्षये। मन्वाना निहतं तत्र तव पुत्रं महारथाः ॥ ४१ विवर्णवद्ना भूत्वा पर्यपृच्छन्त ते सुतम्। आहः केचिद्धते सुते प्रयातो यत्र सीवलः॥ हित्वा पञ्चालराजस्य तदनीकं दुरुत्सहम् । अपरे त्वब्रवंस्तत्र क्षत्रिया भृशविक्षताः ॥४३ दुर्योधनेन कि कार्ये द्रश्यश्वं यदि जीवति। युद्ध्यब्वं सहिताः सर्वे कि वो राजा करिष्याति ते अत्रियाः अतैर्गात्रहेतभूयिष्ठवाहनाः। हारै: संपीड्यमानास्तु नातिव्यक्तमधावृत्रन् ॥ इवं सर्व बलं हन्मो येन स्म परिवारिताः। एते सर्वे गजान्हत्वा उपयान्ति सम पाण्डवाः श्रुत्वा तु वचनं तेपामश्र्वत्थामाः महाबलः। मिन्वा पाञ्चालराजस्य तदनीकं दुकल्सहम्

इति श्रीमहासारते शल्यपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे पंचविंद्योऽध्यायः ॥ २५ ॥

गजानीके हते तस्मिन्पाण्डुपुत्रेण भारत। बध्यमाने बले चैव भीमसेनेन संयुगे॥ चरन्तं च तथा दृष्टा भोमक्षेनमरिन्दमम्। दण्डहस्तं यथा कुद्धमन्तकं प्राणहारिणम् २ समेत्य समेरे राजन् हतशेषाः सुतास्तव। अदृइयमाने कौरव्ये पुत्रे दुर्योधने तव॥ सोदयीः सहिता भूत्वा भीमसेनसुपादवन् दुर्मर्षणः श्रुतान्तश्च जैत्रो भूरिवलो रविः ४ जयत्सेनः सुजातश्च तथा दुर्विषहोऽरिहा। दुर्विमोचननामा च दुष्प्रधर्षस्तथैव च ॥ ५ श्रुतर्वा च महाबाहुः सर्वे युद्धविशारदाः। इत्येते सहिता भूत्वा तव पुत्राः समन्ततः ६ भीमसेनमभिद्धत्य रुरुधः सर्वतोदिशम्। ततो भीमो महाराज खर्थं प्रनरास्थितः७

सञ्जय उवाच।

२६ मुमोच निशितान्वाणान्पुत्राणां तव मर्मसु । ते कीर्यमाणा भीमेन पुत्रास्तव महारणे॥ ८ भीमसेनमुपासेदुः प्रवणादिव कुञ्जरम्। ततः कुद्धो रणे भीमः शिरो दुर्भर्षणस्य ह ९ श्चरप्रेण प्रमध्याद्य पातयामास भूतले। ततोऽपरेण महोन सर्वावरणभेविना॥ १० श्रुतान्तमवधीद्गीमस्तव पुत्रं महारथः। जयत्सेनं ततो विद्ध्वा नाराचेन हसन्निव पातयामास कौरव्यं रथोपसादरिन्दमः। स पपात रथाद्राजन भूमी तुर्ण ममार च १२ श्रुतवी तु ततो भीमं कुन्हो विज्याध मारिष शतेन गुध्रवाजानां शराणां नतपर्वणाम् १३ ततः कदो रणे भीमो जैत्रं भूरिवळं रविम्। त्रीनेतांस्त्रिभिरानर्छद्विषाग्निप्रतिमैः शरैः १४

学とりのでのから

इति श्रीमहाभारते शस्यपर्वणि दुर्योधनापयाने पञ्चाविद्योऽध्यायः ॥ २५ ॥

कृपश्च कृतवर्मा च प्रययी यत्र सीवलः। रथानीकं परित्यज्य शराः सददधन्विनः॥ ततस्तेषु प्रयातेषु धृष्टग्रसपुरस्कृताः । आययः पाण्डवा राजन्विनिम्नंतः स्म तावकम् दृष्टा त तानापततः संप्रहृष्टान्महारथान्। पराक्रान्तास्ततो बीरा निराधा जीविते तदा विवर्णमुखभूयिष्ठमभवत्तावकं बलम्। परिक्षीणायुधान्दृष्टा तान्हं परिवारितान्॥ राजन्बलेन द्यंगेन त्यकत्वा जीवितमात्मनः आत्मना पञ्चमोऽयुद्धं पाञ्चालस्य बलेन ह तस्मिन्देशे व्यवस्थाय यत्र शारद्वतः स्थितः। संप्रद्वता वयं पञ्च किरीटिशरपीडिताः ५३ भ्रष्टयम् महारौद्रं तत्र नाभृद्रणो महान्। जितास्तेन वयं सर्वे व्यपयाम रणात्ततः ५४ अथापद्यं सात्यकि तसपायान्तं महारथम्। रथैश्चतः शतैर्वीरो मामभ्यद्रवदाहवे॥ ५५

धृष्यमादहं मुक्तः कथञ्चिच्छान्तवाहनात् । पतितो माधवानीकं दुष्क्रती नरकं यथा ५६ तत्र युद्धमभूद्धोरं सुर्द्धमतिदारुणम् । सात्यिकस्तु महाबाहुर्मम हत्वा परिच्छदम् जीवबाहमगुहानमां मुर्छितं पतितं भवि। ततो सहतीक्षिय तद्वजानीकमविष्यत ॥ ५८ गदया भीमसेनेन नाराधैरर्जनेन च। अभिषिष्टैर्महानागैः समन्तात्पर्वतोपमैः॥५९ नातिप्रसिद्धैय गतिः पाण्डवानामजायत । रथमार्गे ततश्चके भीमसेनो महाबळः॥ ६० पाण्डवानां महाराज स्यपाकर्षन्महागजान अभ्वत्थामा क्रपश्चेव क्रतवर्मा च सात्वतः॥ अपदयन्तो रथानीके दुर्योधनमहिन्दमम्। राजानं मृगयामासुस्तव पुत्रं महारथम् ६२ परित्यज्य च पाञ्चाल्यं प्रयाता यत्र सीबल: राक्षो दर्शनसंविद्धा वर्तमाने जनक्षये॥ ६३ ते हता न्यपतन् भूमी स्यन्दनेभ्यो महारथाः बसन्ते प्रध्यशबला निक्कत्ता इव किंशुकाः॥ ततोऽपरेण मल्लेन तीक्ष्णेन च परन्तपः। द्विमोचनमाहत्य प्रेषयामास मृत्यवे॥ १६ स हतः प्रापतल्मी खरथाद्रथिनां चरः। गिरेस्त कटजो भयो मारुतेनेव पादपः १७ द्रध्यधर्षे ततश्चेव सजातं च सतं तव। प्रकेकं न्यहनत्संख्ये द्वाभ्यां द्वाभ्यां चम्रमुखे ती शिळीसुखविद्धाङ्गी पेतत रथसत्तमी। ततः पतन्तं समरे अभिवीश्य सतं तव॥१९ भलेन पात्यामास भीमो दुर्विषहं रणे। स प्रपात हतो बाहात्पश्यतां सर्वधन्विनाम रष्ट्रा तु निहतान् भ्रातृन्बहूनेकेन संयुगे। अमर्पवरामापनः श्रुतवि भीममभ्ययात्॥ २१ विक्षिपन्समहत्रापं कार्तस्वरविभूषितम्। विस्रजन्सायकांश्चैव विषाग्निप्रतिमान्बहन्

स ह राजन्य तुश्किरवा पाण्डवरण सहासूच्ये। अप्रैनं क्रिकायनार्मा विद्याल्या समवाकिरत्॥ २३ ततोऽन्य स्तुरात्मा भीमसेनो महावकः। अवाकिर चव सुतं तिष्ठ तिष्ठीतं चाक्रवीत् २५ महदा सीत्त्रचार्थे स्वेचकरं भयानकम्। याददां समरे पूर्वं अन्यनासवयोर्जुवि ॥ २५ तयोस्त्रच जम्मवासवयोर्जुवि ॥ २५

र्थमदण्डनिमैः शरैः । समाच्छका घरा सर्वा चं दिशो विदिशस्तवा ॥ २६ ततः श्रुतवौ संकुदो घतुरादाय सायकैः । मीमसेनं रणे राजन्वाहोकरसि चार्ययत् २७ सोऽतिविद्धो महाराजतव पुत्रेण घन्विना । मीमः सञ्चुक्षुभे कुछः पर्वणीव महोद्धिः॥ ततो भीमो रुषाविष्टः प्रत्रस्य तय मारिष। सार्थि चतुरञ्जाश्वाङ्गरैनिन्ये यमक्षयम् ॥ विरथं तं समालक्ष्य विशिष्वैलीमवाहिभिः। अवाकिरदमेयात्मा दर्शयन्पाणिलाघवम् ३० श्रुतवा विरथो राजनाददे खडू चर्मणी। अथास्याददतः सङ्गं शतचन्द्रं च भानुमत् २९ क्षरप्रेण शिरः कायात्पातयामास पाण्डवः किसोत्तमाङस्य ततः श्चरप्रेण महात्मना ३२ पपात कायः स रथाइसधामनुनादयन्। तस्मिक्तिपतिते वीरे तावका भयमोहिताः॥ अभ्यद्भवन्त संग्रामे भीमसेनं युगुत्सवः। तानापतत एवाद्य हतशेषाहरू जीवात ३४ ढंशितान्त्रतिजग्राह भीमसेनः प्रतापवान्। ते त तं वै समासाद्य परिववः समन्ततः ३५ ततस्त संवृतो भीमस्तावकाँ विशितः शरैः। पीड्यामास तान्सर्वान्सहस्राक्ष इवासरान् ततः पञ्चशतान्हत्वा सवरूथान्महारथान् । जघान कुखरानीकं पुनः सप्तदातं युधि ॥ ३७ हत्वा शतसहस्राणि पत्तीनां परमेषुभिः। वाजिनां च शतान्यष्टी पाण्डवः स्म विराजते भीमसेनस्तु कौन्तेयो हत्वा युद्धे सुतांस्तव। मेने कृतार्थमात्मानं सफलं जन्म च प्रभो ३९. तंत्रया यद्भ्यमानं च चिनिघन्तं च तावकान ईक्षितं नोत्सहन्ते स्म तब सैन्या नराधिप ४०

विद्रास्य च कुरून्सर्वी-स्तांश्च हत्वा पदानुगान्। दोभ्यां शब्द ततक्षके जास्यानां महाद्विपान्॥ ४१ हतभ्यिष्टयोधा तु तव सेना विद्यांपते। किश्चिच्छेपा महाराज क्रपणं समप्यतः ४२

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि एकादशधार्तराष्ट्रवधे पर्डिशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

20

सञ्जय उवाच । दुर्योधनो महाराज सुदर्शश्चापि ते सुतः। हतशेषी तदा संख्ये वाजिमध्ये व्यवस्थिती ततो दुर्योधनं दृहा चाजिमध्ये द्यवस्थितम्। उवाच देवकीपुत्रः क्रन्तीपुत्रं धनुजयम् ॥ शत्रवो हतभयिष्ठा ज्ञातयः परिपालिताः। गृहीत्वा सञ्जयं चासौ निवृत्तः शिनिपुङ्गवः ३ परिश्रान्तश्च नकुलः सहदेवश्च भारत। योधयित्वा रणे पापान्धार्तराष्टान्सहानुगान् द्योधनमभित्यज्य त्रय एते व्यवस्थिताः। क्रपश्च कृतवर्माच द्रौणिश्चैव महारथः॥ ५ असौ तिष्रति पाञ्चात्यः श्रिया परमया युतः दुर्योधनवलं हत्वा सह सर्वेः प्रभद्रकेः॥ असी दुर्योधनः पार्थं वाजिमध्ये व्यवस्थितः छत्रेण भ्रियमाणेन प्रेक्षमाणो सुदुर्सुदुः॥ ७ प्रतित्यहा बलं सर्व रणमध्ये व्यवस्थितः। एनं हत्वा शितवाणैः कृतस्तरा भविष्यसि गजानीकं हतं दशात्वां च प्राप्तमरिन्दम। ग्रावस विद्वनत्येते तावजाहि सयोधनम् ९ यातु कश्चित्तु पाञ्चाल्यं क्षिप्रमागम्यतामिति परिश्रान्तबळस्तात नैष मुच्येत किल्बिषी १० हत्वा तव बलं सर्वे संग्रामे भृतराष्ट्रजः। जितान्पाण्डुसुतान्मत्वा रूपं धारयते महत निवृतं स्ववलं दृश पीडितं चापि पाण्डवैः। भ्रवमेष्यति संग्रामे वधायैवात्मनो नृपः १२ प्यमुक्तः फाल्गुनस्तु कृष्णं वचनमद्ग्रीतः।

भूतराष्ट्रसुताः सर्वे हता अभिन माभव॥१३
यावेतावास्थिती कुण्ण तावद्य न मविष्यतः हतो अपमो हतो द्रोणः कर्णो वैकर्तनो हतः मद्रराजो हतः शच्यो हतः कुण्ण जयद्रयः। हयाः पञ्चराताः शिष्टाः शक्तुषः सौबलस्य च रथानां तु राते शिष्टे हे पव तु जनार्दन। दन्तिनां च शतं साम्रं त्रिसाहसाः पदातयः अश्वत्यामा कृपश्चेव त्रिगतीधिपतिस्तया। उल्दृकः शक्तुनिञ्चेव कृतवर्मा च सात्वतः १७ पतद्वलमभूच्छेषं धार्तराष्ट्रस्य माधव । मोक्षो न् नूनं कालासु

विद्यते भुनि कस्यांचित् ॥ १८ तथा विनिद्दते सैन्ये पश्य दुर्योद्यनं स्थितम् अद्याहा हि महाराजो हतामित्रो मविष्यति न हि मे मोस्यते कश्चि-

त्परेषामिह चिन्तये। ये त्वद्य समरं कृष्ण

न हास्यन्ति मदोत्कदाः॥ तान्वै सर्वान्हनिष्यामि यद्यपि स्युर्न मानुषाः अद्य युद्धे सुलंकुद्धो दीर्घ राज्ञः प्रजागरम् २१ अपनेष्यामि गान्धारं घातयित्वा शितैः शरैः निकृत्या वै दुराचारों यानि रत्नानि सीवलः सभायामहरद्द्यते पुनस्तान्याहराम्यहम्। अद्य ता अपि रोत्स्यन्ति सर्वा नागपुरे स्त्रियः श्रत्वा पतींश्च प्रत्रांश्च पाण्डवैनिहतान्यधि। समाप्तमद्य वै कर्म सर्वं कृष्ण भविष्यति २४ अद्य दुर्योधनो दीप्तां श्रियं प्राणांश्च मोक्ष्यति नापयाति भयात्क्रण संग्रामाद्यदि चेन्मम ॥ निहतं विद्धि वार्षीय घातराष्ट्रं सुवालिशम् मम द्येतदशक्तं वै वाजिवन्दमरिन्दम॥ २६ सोदं ज्यातलनिघोषं याहि याविश्वहन्म्यहम् एवमुक्तस्त दाशाईः पाण्डवेन यशस्त्रिना२७ अचोदयद्धयान् राजन् दुर्योधनवलं प्रति । तदनीकमभिप्रेक्ष्य त्रयः सज्जा महारथाः २८ भीमसेनोऽर्जुनश्चैव सहदेवश्च मारिष। प्रययुः सिंहनादेन दुर्योधनजिघांसया ॥ २९

अवेनो घतका ग्रुँकान्। सीवळोऽभ्यद्वययुद्धे पाण्डवाताततापिनः॥ ३० सुदर्शनस्तव सुतो भीमसेनं समभ्ययात्। सुदर्शान शकुनिश्चेत्र युज्याते किरीटिना ३१ सहदेवं तच सुतो ह्ययुष्ठानतोऽभ्ययात्। नुत्रोहि युक्ताः श्लियं तपु पत्रो कनाधिप ३२

तान्प्रेश्य सहितान्सर्वा-

प्रासेन सहदेवस्य शिरासि प्राहरद्भाग । सोपाविशहरपोपस्थे तव पुत्रेण ताहितः १६ स्थिराज्युतसर्वोङ्ग आशीविष दव श्रसम् । प्रतिक्रस्य ततः संक्षां सहदेवो विशापते ॥३४ दुर्योपनं ग्रोरेस्तीक्ष्णैः संकृद्धः समवाकिरतः । पार्थोपि पुषि विकस्य कुन्तीपुत्रो धनक्षयः स्रापामश्यपृष्टेश्यः शिरासि निक्ततं ह । तवनिकं तदा गार्थो द्वयमहङ्कानः शरीः १६ पातियत्वा हयान्सवीकिमतीनां रथान्ययौ ततस्त सहिता भूत्या विमानीनां महारथाः अर्जुनं वासुदेवं च शरववेष्वाकिरन् । सस्यकर्भाणमाक्षित्य स्रुरेण महायशाः ३८

ततोऽस्य स्यन्दनस्येषां चिच्छिदे पाण्डुनन्दनः। शिछाशितेन च विभो श्चरप्रेण महायशाः॥ ३९

द्विरिश्चच्छेद सहसा तप्तकुण्डलभूषणम् । सत्येषुमथ चादत्त योधानां मिषतां ततः ४० यथा सिंहो वने राजन्मुगं परिबुसुक्षितः । तं निहृत्य ततः पार्थः सुरामृणं त्रिभिः द्वारैः

विद्ध्वा तानहनत्सर्वान् रथान् रुक्मविभूषितान्। ततः प्रायास्वरन्पार्थो

नी वैकाल सुसंबुतम् ॥ ४२ मुख्यः को धिवरं ती एणं प्रस्थाला विपारित प्रति तम्रजुनः पृषरकानां शतेन मरतवेम ॥ ४३ पूरियत्वा ततो बाहान्याहरत्तस्य धन्विनः । ततः शरं समादाय यमदण्डोपमं तदा ॥ ४४ सुशर्माणं समुद्दिश्य सिक्षेपाशु हसाक्षेव। ॥ स शरः धिवरुतेन को शबदीसन धनिवना ४५ सुरार्माणं समासाय विभेद हृद्यं रणे। स गतासुर्महाराज पपात घरणीतले॥ ४

नन्दयन्पाण्डवान्सर्वान् व्यथयंश्चापि तावकान् । सुरामीणं रणे हत्वा पुत्रानस्य महारथान् । ४७

सप्त चाष्टौ च त्रिशच सायकेरनयत् क्षयम्। ततोऽस्य निशितवाणः सर्वात्र हत्वा पदानगन्॥

अभ्यगान्दारतीं सेनां हतशेषां महारथः। भीमस्त समरे ऋदः पत्रं तव जनाधिप ॥ ४९ सदर्शनमदस्यं तं शरीश्रके हसन्निय। ततोऽस्य प्रहसन् ऋदः शिरः कायादपाहरत श्लरप्रेण सुर्ताक्ष्णेन स हतः प्रापतद्भावि। तर्सिम्त्र निहते वीरे ततस्तस्य पदानगाः॥ परिवय रणे भीमं किरन्तो विविधाञ्चारान ततस्त निशितैर्वाणैस्तवानीकं वृकोदरः॥ इंद्राशनिसमस्पर्शैः समन्तात्पर्यवाकिरत्। ततः क्षणेन तद्धीमो न्यहनद्भरतर्षम् ॥ तेषु तुत्साद्यमानेषु सेनाध्यक्षा महारथाः। भीमसेनं समासाच ततोऽयुद्धान्त भारत॥ स तान्सवीडशरेघीरैरवाकिरत पारववः। तथैव तावका राजन्पाण्डवेयान्महारथान ॥ शारवर्षेण महता समन्तात्पर्यवारयन । व्याक्कलं तदभृत्सर्वे पाण्डवानां परैः सह ॥ तावकानां च समरे पाण्डवेयैर्ययत्सताम्। तत्र योधास्तदा पेतः परस्परसमाहताः। उभयोः सेनयो राजन्संशोचन्तः स्म बांधवान

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वेणि सुशर्मवधे सप्तविंशोऽध्यायः॥२७॥

२८

सञ्जय उवाच । तस्मिन्यवृत्ते संप्रामे गज-वाजि-नरक्षये । शक्रनिः सौषळो राजन्सहदेवं समभ्ययात

ततोऽस्यापततस्तुर्णे सहदेवः प्रतापवान्। शरीघान्प्रेषयामास पतङ्गानिव शीवगान् २

इति श्रीमहाभारते शब्यपर्वाणे नैलकण्ठीये भारतभावदीपे सप्तिकाऽध्यायः ॥२७ १८ तस्मिकिति॥१॥ उलक्थ रणे भीमं विद्याघ दशभिः शरैः [।] शकुनिश्चमहाराज भीमं विद्ध्वा त्रिभिः शरैः सायकानां नवत्था वै सहदेवमवाकिरत। ते शराः समरे राजन् समासाद्य परस्परम्॥ विद्यपनिश्तिवाँणैः कक्रवर्हिणवाजितैः। खर्णपङ्कैः शिलाधौतैराकर्णप्रहितैः शरैः॥ ५ तेषां चापभुजोत्सृष्टा शरवृष्टिर्विशापते। आच्छादयदिशः सर्वाधारा इव पयोग्रचः ततः ऋदो रणे भीमः सहदेवश्च भारत। चेरतः कदनं संख्ये कुर्वन्तौ समहावसौ ॥ ७ नाभ्यां शरशनैश्ख्यं नदलं नव भारत। सान्धकारमिवाकाशमभवत्तत्र तत्र ह ॥ ८ अभ्वैधिपरिधावद्धिः शरच्छन्नैर्विशापते । तत्र तत्र वतो मार्गी विकर्षद्विईतान बहुन॥९ निहतानां हयानां च सहैव हयसादिभिः। वर्भभिवितिकत्तेश प्रासैश्छित्रेश्च मारिष॥ ऋष्टिभिः शक्तिभिश्चैव सासिप्रासपरश्वधैः संख्या प्रथिवी जबे कस्पर्मैः शवलाइव॥ योधास्तत्र महाराज समासाद्य परस्परम्। क्यचरन्त रणे कुद्धा विनिधन्तः परस्परम्॥ उद्यसनयनै रोषात्संदृष्टीष्ठपुटेर्सुखैः। सक्षण्डलैमेही च्छन्ना पद्मिक्षज्वस्तिमेः॥ भजेश्छिक्षेभेहाराज नागराजकरोपमैः। साङ्गदेः सतस्त्रेश्च सासिप्रासपरश्वधैः ॥ १४ कबन्धैरुस्थितं श्छिषेर्नृत्यद्भिश्चापरैर्युधि । कव्यादगणसंख्या घोराऽभरपथिवी विभो अल्पावशिष्ट सैन्ये तु कीरवेयान्महाहवे। प्रहृष्टाः पाण्डवा भृत्वा निन्थिरे यमसादनम प्तस्मिन्नन्तरे शरः सीबलेयः वतापवान । प्रासेन सहदेवस्य शिरासि प्राहरद्वशम् ॥१७ स विद्वली महाराज रथोपस उपाविशत। सहदेवं तथा दृष्टा भीमसेनः प्रतापवान् ॥ सर्वसैन्यानि संऋदो वार्यामास भारत। निर्विभेद च नाराचैः शतशोऽथ सहस्रशः॥ विनिर्भिद्याकरोचैव सिंहनादमरिदमः। तेन जन्द्रेन वित्रस्ताः सर्वे सहयवारणाः ॥ प्राद्वनसहसा भीताः शकुनेश्च पदानुगाः। प्रभग्नानथ तान्दश्चा राजा द्रयीधनीऽब्रवीत निवर्तध्वमधर्मका युध्यध्वं कि खतेन वः।

इह कीर्ति समाधाय प्रेत्य लोकान्सम्भुते ॥
प्राणाञ्चहाति यो घीरो युचे पृष्ठमदर्शयत् ॥
प्रयक्तान्त्त ते स्वा सौवलस्य प्रवानुगाः ॥
पण्डवानभ्यवर्तन्त मृत्युं कृत्वा निवर्तन्त् ॥
प्रवक्तानभ्यवर्तन्त मृत्युं कृत्वा निवर्तन्त् ॥
प्रवक्तिस्त्र राजेन्द्रं कृतः शन्दोऽतिदास्णः
श्वन्धसागरसंकाशाः श्वभिताः सर्वतोऽभवन् तांस्त्या पुरतो दश्च सौवलस्य पदानुगान् ॥
प्रस्वध्युमेहाराज पाण्डवा विजयोद्यताः ॥
प्रस्वध्युमेहाराज पाण्डवा विजयोद्यताः ॥
प्रस्वध्युमेहाराज पाण्डवा विजयोद्यताः ॥

शकुनि दशभिविद्ध्या हयांश्रास्य त्रिभिः शरैः। धनुश्चिच्छेद च श्रैः

सीवलस्य हसन्निव ॥ 219 अथान्यद्वनुरादाय शक्तनिर्धेद्वदुर्भेदः। विद्याध नकुछं षष्ट्या भीमसेनं च सप्तिः उल्लकोऽपि महाराज भीमं विद्याध सप्तिभः सहदेवं च सप्तत्या परीप्सन्पितरं रणे॥२९ तं भीमलेनः समरे विद्याध नवभिः शरैः। राकर्नि च चतःषष्ट्या पार्श्वस्थांश्च त्रिभिस्त्रिभिः ते हन्यमाना भीमेन नाराचैस्तैलपायितैः। सहदेवं रणे ऋदाश्छादयञ्शरवृष्टिभिः॥ पर्वतं वारिधाँराभिः सधियत इवाम्बुदाः। ततोऽस्यापततः शूराः सहदेवः प्रतापवानः उल्बन्य महाराज भहेनापाहरच्छिरा। स जगाम रथाइमि सहदेवेन पातितः॥ ३३ रुधिराप्रतसर्वाङ्गो नन्दयन्याण्डवान् युधि। पुत्रं तु निहतं दृष्टा शकुनिस्तत्र भारत ॥ ३३ साश्रकण्ठो विनिःश्वस्य क्षत्तर्वाक्यमनुस्मरन् चिन्तयित्वा सहते स बाष्पप्रणेक्षणः श्वसन् सहदेवं समासाद्य त्रिभिविंद्याधं सायकैः। तानपास्य दारान्युक्ताञ्दारसंघैः प्रतापवाना सहदेवो महाराज धनुश्चिच्छेद संयुगे। छिन्ने धनुषि राजेन्द्र शकुविः सीबलस्तदा ॥ प्रगहा विपलं खडं सहदेवाय प्राहिणोत । नमापतन्ते सहसा घोरक्षं विद्यापते ॥ ३८ हिधा चिच्छेद समरे सीबलस्य हसन्निव। असि दुधा तथा चिछन्नं प्रगृह्य महतीं गदास् प्राहिणोत्सहदेवाय सा मोघा न्यपतद्भवि। ततः शक्ति महाघोरां कालरात्रीमिवोद्यताम

प्रेषयामास संकृदः पाण्डवं प्रति सौबलः। तामापतन्तीं सहसा शरैः कनकभूषणैः ॥४१ विधा चिच्छेद समरे सहदेवो हसन्निव। सा पपात त्रिधा च्छिन्ना भूमी कनकभूषणा जीर्यमाणा यथा दीप्ता गगनाहै रातन्हदा। शक्ति विनिहतां हुष्टा सीवलं च भयादितम् दुदुवुस्तावकाः सर्वे भये जाते ससीवलाः अधोत्सुष्टं महचासीत्पाण्डवैजितकाशिभिः धार्तराष्ट्रास्ततः सर्वे प्रायशो विमुखाऽभवन् तान्वै विमनसो दृष्टा माद्रीपुत्रः प्रतापवान्धः शरेरनेकसाहस्रेवीरयामास संयुगे। ततो गान्धारकेर्गुप्तं पुष्टैरश्वेर्जये धृतम् ॥ ४६ आससाद रणे यान्तं सहदेवोऽथ सौबलम्। स्वमंशमवशिष्टं तं संस्मृत्य शक्तुनि नृप ४७ रथेन काञ्चनाङ्गेन सहदेवः समस्ययात । अधिषयं बळवत्कृत्वा व्याक्षिपन्समृहद्भनः॥ स सीवलमभिद्रत्य गार्भपत्रैः शिलाशितैः। भृज्ञामभ्यहनत्कुद्धस्तोत्रेरिव महाद्विपम् ॥ ४९ उवाच चैनं मेथावी विगृह्य स्मारयश्चिव। क्षत्रधर्में स्थिरों मृत्वा युध्यस्य पुरुषों भव ॥ यत्तवा हृष्यसे मूढं ग्लह्बक्षेः समातले। फलमद्य प्रपद्यस्य कर्मणस्तस्य दुर्मते ॥ ५१ निहतास्ते दुरात्मानो येऽस्मानवहसन्प्रा। दुर्योधनः कुलाङ्गारः शिष्टस्त्वं चास्य मातुलः अद्य ते निहनिष्यामि क्षरेणोन्मथितं शिरः। वृक्षात्फलमिवाविद्धं लगुडेन प्रमाथिना ५३ एवसक्त्वा महाराज सहदेवो महाबळः। संक्रद्धो रणशार्दूलो वेगेनाभिजगाम तम् ५४ अभिगम्य सुदुर्घर्षः सहदेवो युधां पतिः। विकृष्य बळवचापं कोधेन प्रस्वलक्षिव॥५५ शकुनि दशभिविद्ध्वा चतुर्भिश्चास्य वाजिनः छत्रं ध्वजं धनुश्चास्य चिछत्त्वा सिंह इवानदत्त छिन्नध्वजधन्त्रश्चनः सहदेवेन सीबलः। कृतो विद्धश्च बहुभिः सर्वमर्भसु सायकैः ५७ ततो भूयो महाराज सहदेवः प्रतापवान शकुनेः भेषयामास शरवृष्टि दुरासदाम् ५८

ततस्तु कुद्धः सुबलस्य पुत्रो माद्रीसतं सहदेवं विमर्दे। इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि शक्कन्युल्कवधे अष्टाविशोऽध्यायः॥ २८॥

प्रासेन जाम्बनदभूषणेन जिघांसुरेकोऽभिपपात शीवम्॥५९ माद्रीसुतस्तस्य समुद्यतं तं प्रासं सुवृत्ती च भुजी रणाग्रे। भक्षेक्षिभिर्युगपत्सञ्चकर्त ननाद चोचैस्तरसाऽऽजिमध्ये॥ ६० तस्याशुकारी सुसमाहितेन

सुवर्णपुङ्खेन दढायसेन। भल्लेन सर्वावरणातिगेन शिरः शरीरात्प्रममाथ भूयः॥

शरेण कार्तस्वरभूषितेन विवाकराभेण ससंहितेन। हतोत्तमाङ्गो युधि पाण्डवेन દસ્

पपात भूमी सुबलस्य पुत्रः॥ स तिच्छरो वेगवता शरेण सुवर्णपुङ्केन शिलाशितेन । प्रावेरयत्क्रपितः पाण्डपुत्रो

यत्तत्कुरूणामनयस्य मुखम् ॥ भुजौ सुबूची प्रचकर्त वीरः पश्चात्कवन्धं रुधिरावसिक्तम्। विस्पन्दमानं निपपात घोरं

रथोत्तमात्पार्थिव पार्थिवस्य ॥ ६४ हतोत्तमाङ्गं शक्तींन समीक्ष्य भूमी शयानं रुधिराईगात्रम् ।

योधास्त्वदीया भयनष्टसस्वा दिशः प्रजग्धः प्रगृहीतशस्त्राः॥ ६५ प्रविद्वताः ग्रुष्कमुखा विसंशा गाण्डीवघोषेण समाहताश्च।

भयार्दिता भन्नरथाश्वनागाः पदातयश्चैव सधार्तराष्टाः॥ ततो रथाच्छकुनि पातथित्वा सदान्विता भारत पाण्डवेयाः। शक्रान्त्रदध्मः समरेऽतिहृष्टाः सकेशवाः सैनिकान्हर्षयन्तः॥ ६७

तं चापि सर्वे प्रतिपूजयन्तो दक्षा ब्रुवाणाः सहदेवमाजी । दिष्ट्या हतो नैकृतिको सहात्मा सहात्मजो बीर रणे त्वयेति॥ ६८

अथ व्हदप्रवेशपर्व २

२९

सञ्जय उवाच । ततः कुद्धा महाराज सौवलस्य पदासुगाः । त्यक्त्वा जीवितमाकन्दे पाण्डवान्पर्यवारयन ॥

तानकुनः प्रत्यप्रहात्सहदेवजये घृतः।
भीमसेनश्च तेजस्य। कृदाशीयिपदर्शनः॥ द शत्मृष्टिप्रासहस्तानां सहदेवं जिघासताय। सङ्करपमकरोन्मोधं गाण्डीवन धनकुयः ३ संप्रहीताबुधान्वाह्नस्योधानामभिधावताय। मङ्कीश्वच्छेद वीमत्सुः श्चिरास्यपि ह्यानपि ते ह्याः प्रत्यपानत सक्ष्मो विमतासवः। चरता लोकवीरेण प्रहृताः सन्यसाचिना ५ ततो दुर्वोधनो राजा इष्ट्रा स्ववच्छेस्वयम्। इतशेषान्वमानीय कृद्धौ त्यगणान्वहृत् ॥ ६ कुत्रायान्यमानीय कृद्धौ त्यगणान्वहृत् ॥ ६ कुत्रायान्यमानीय कृद्धौ त्यगणान्वहृत् ॥ ६ समासाय रुणे सवीन्याण्यवान्यसहृत्रणात्। प्रमासाय रुणे सवीन्याण्यवान्यसहृत्रणात्।

तस्य ते शिरसा गृह्य वचनं युद्धदुर्मदाः। अभ्युद्ययु रणे पार्थीस्तव पुत्रस्य शासनात ९ तानभ्यापततः शीव्रं हतशेषान्महारणे । द्वारैराशीविषाकारैः पाण्डवाः समवाकिरन तत् सैन्यं भरतश्रेष्ठ सहुर्तेन महात्मिः। अवध्यत रणं प्राप्य त्रातारं नाभ्यविन्दत ११ प्रतिष्ठमानं त भयाचावतिष्ठति दंशितम् । अध्वैविपरिधावद्भिः सैन्येन रजसा वृते १२ न प्रावायन्त समेरे दिशः सप्रदिशस्तथा। ततस्त पाण्डवानीकाक्षिःसत्य बहवो जनाः अभ्यप्नेस्तावकान् युद्धे सहर्तादिव भारत । ततो निःशेषमभवत्तत्त्तैन्यं तव भारत ॥ १४ अक्षीहिण्यः समेतास्त तव पुत्रस्य भारत। पकादश हता युद्धे ताः प्रभो पाण्डुस्खयैः॥ तेषु राजसहस्रेषु तावकेषु महात्मसु। पको दुर्योधनो राजन्नदृश्यत भृशंक्षतः १६ ततो वीक्ष्य दिशः सर्वा दृश शून्यां च मेदिनीम् । विद्यीनः सर्वयोधिश्च

पोण्डवान् वीक्ष्य संयुगे ॥ १७ सुदितान्सर्वेतः सिद्धान्नदेमानान्समन्ततः । वाणदाञ्चरवांश्चेव श्रुत्वा तेषां महात्मनाम् ॥ दुर्योधनो महाराज करमलेनाभिसंबृतः । अपयाने मनक्षके विहीनवलवाहनः ॥ १९

भूतपष्ट उवाच । तिहते मामकं सेन्यं निःशेषे शिविरे क्वते। पाण्डवानां वले सुत किं तु शेषमभूत्त्वा रथ पतन्मे पुञ्जतो बृहि कुशलो हासि सञ्जय । यब दुर्योपनो सन्दः कृतवांस्तनयो सम ॥ बळक्षयं तथा दक्षा स एकः पृथिवीपतिः ।

सञ्जय उवाच । रथानां हे सहसे तु सप्त नागशतानि च। पञ्च चाश्वसहस्राणि पत्तीनां च शतं शताः। एतच्छेषमभूद्राजन्पाण्डवानां महद्वलम् ॥२३ परिगृह्य हि यद्ये घृष्टद्युक्तो दयवस्थितः। एकाकी भरतश्रेष्ठ ततो दुर्योधनो नृपः॥२४ नापद्यत्समरे कञ्चित्सहायं रथिनां वरः। नईमानास्परान्दश्चा स्वबलस्य च संक्षयम्॥ तथा दृष्टा महाराज एकः स पृथिवीपतिः। हतं स्वह्यसुतस्वय प्राङ्सुखः प्राद्रवद्भयात् एकाद्शचमूमती पुत्रो दुर्योधनस्तव। गदामादाय तेजस्वी पदातिः प्रस्थितो हृदम् नातिदूरं ततो गत्वा पद्भामेव नराधिया । सस्मार वचनं क्षतुर्धर्मशीळस्य घीमतः ॥२८ इदं नूनं महाप्राञ्जों विदुरो दछवान्पुरा। महद्वेशसमस्माकं क्षत्रियाणां च संयुगे ॥ २९ एवं विचिन्तयानस्तु प्रविविश्वर्हदं नृपः। दुःखसंतप्तहृद्यो हृष्ट्वा राजन्बलक्षयम् ॥ ३० पाण्डवास्तु महाराज भृष्ट्यसपुरोगमाः। अभ्यद्रवन्त संकुद्धास्तव राजन्बलं प्रति॥

शस्यृष्टिप्रासहस्तानां बळानामभिगर्जताम्। संकर्णमकरोन्मोघं गाण्डीवेन धनञ्जयः॥ तान्हत्वानिशितैर्वाणैः सामात्यान्सह वंधभिः रथे श्वेतहये तिष्ठकार्जनो बह्वशोभत ॥ ३३ सबलस्य इते पत्रे सवाजिरथक् अरे। महावनमिव चिछन्नमभवनावकं चलम् ॥३४ अनेकशतसाहस्रे बले दुर्योधनस्य ह। नान्यो महारथो राजञ्जीवमानो व्यवस्थत३५ द्रोणपुत्राहते वीरात्त्रथैव कृतवर्मणः। क्रपाच गौतमाद्वाजन्पार्थिवाच तवात्मजात भृष्टयुद्धस्तु मां दश्चा हसन्सात्यकिमववीत्। किमनेन गृहीतेन नानेनाथौंऽस्ति जीवता॥ भूष्ट्यस्वचः श्रत्वा शिनेनेप्ता महारथः। उद्यस्य निशितं खड्गं हन्तं मासुद्यतस्तदा ।३८ तमागम्य महाप्राज्ञः कृष्णद्वैपायनोऽव्रवीत्। मुच्यतां सञ्जयो जीवन्न हन्त्रदयः कथञ्चन ॥ द्वैपायनवचः श्रुत्वा शिनेनेशा कृताअिः। रातो मामब्रवीन्मुक्त्वा स्वस्ति सञ्जय साध्य अनुज्ञातस्त्वहं तेन न्यस्तवर्मा निरायुधः। प्रातिष्ठं येन नगरं सायान्हे रुधिरोक्षितः॥ क्रीशमात्रमपकान्तं गदापाणिमवस्थितम्। पकं दुर्योधनं राजन्नपद्यं भृदाविक्षतम् ॥४२ स तु मामश्रुपूर्णाक्षी नाशकोदभिवीक्षितुम्। उपप्रक्षित मां दृष्टा तथा दीनमवस्थितम्॥ ४३ तं चाहमपि शोचन्तं दक्षेकाकिनमाहवे। मुहूर्त नाशक वक्तमतिदुःखपरिष्ठतः॥ ४४ ततोऽस्मै तदहं सर्वमुक्तवान् प्रहुणं तदा। द्वैपायनप्रसादाच जीवतो मोक्षमाहवे॥ ४५ स मुहूर्तमिव ध्यात्वा प्रतिलभ्य च चेतनां भार्त्य सर्वसैन्यानि पर्यप्रच्छत मां ततः॥ तस्मै तदहमाचक्षे सर्व प्रत्यक्षदर्शियान्। म्रातंश्च निहतान्सर्वान्सैन्यं च विनिपातितम् अयः किल रथाः शिष्टास्तावकानां नराधिप इति प्रश्वानकाले मां कृष्णद्वैपायनोऽब्रवीत स्त दीर्घमिव निःश्वस्य प्रत्यवेश्य पुनः पुनः असौ मां पाणिना स्पृष्टा पुत्रस्ते पर्यभाषत ॥ त्वदन्यों नेह संग्रामे कश्चिजीवति सञ्जय। द्वितीयं नेह पश्यामि ससहायाश्च पांडवाः ब्र्याः सञ्जय राजानं प्रज्ञाचक्षुषमीश्वरम् । द्वर्योधनस्तव सतः प्रविष्टो हदमित्यत ॥ ५१ सुद्दक्तिस्तादशैहींनः पुत्रेम्रीत्मिरेव च।

पाण्डवैश्च हते राज्ये को जु जीवेत मादशः आचक्षीयाः सर्विमिदं मां च मुक्तं महाहवात् अस्मित्तोयन्द्दे गुप्तं जीवन्तं भृशविक्षतम् ॥ एवमुक्तवा महाराज प्राविशक्तं महाहदस् । अस्तम्भयत तोयं च्रमायया मनुजाधिपः॥

तस्मिन् हदं प्रविष्टेतु त्रीन् रथान् श्रान्तवाहनान्।

त्रान् रथान् श्रान्तवाहनान अपद्यं सहितानेक-कतं तेतां सम्प्रोणवः॥

स्ते देशं सञ्जूपेयुपः ॥ ५५ हमं शास्त्रतं वीरे द्वीणि च रिवा वरम् । आजं च कुतवर्याणं सहिताञ्चारिवस्तान्त्रतं सर्वं मासिप्रेय्ध्य तृण्येभ्याननोदयन् । उपयाय हु मासूच्य विष्या जीवित सञ्जय । अपुष्टकेष्टीय मा सर्वे पुत्रं तव जनाियम् । किष्युर्वेषयो राजा स नो जीवित सञ्जय आक्यात्वानहं तेभ्यस्तदाः कुत्रतिकं नृपम् । तिचेष सर्वमानुर्वेष्ठा स्त्रामा दुर्योधनोऽद्यवित । । इत्येष्ठा स्त्रामा वृत्याचार्यावा । अध्यस्यामा वृत्याद्वालिकाः । अध्यस्यामा वृत्यावानिकाः । अध्यस्यामा वृत्यावानिकाः यस्त्राम्य वचनं ममा।

तं ह्रदं विपुळं प्रेक्ष्य करुणं पर्यदेवयत्। अहो थिक् स न जानाति जीवतोऽस्मान्नराधिपः॥

पर्याता हि बयं तेन सह योधियतं परान्। ते ह तब चिरं कालं विकल्य च महारयाः ॥ सहारयाः महारयाः महारयाः महारयाः महारयाः स्वेनानिवेद्यमाजग्रहत्ये। महार्ये प्रयाः। तब मुख्याः परिष्कृताः परिष्कृते । सितं सितं स्वितं स्वतं स्व

ततो बुद्धा सहाराज योषितां रक्षिणो नराः
राजदारानुपादाय प्रययुनैगरं प्रति।
राजदारानुपादाय प्रययुनैगरं प्रति।
राजदारानुपादाय प्रययुनैगरं प्रति।
प्राउरासीन्महाञ्चान्दः शुःवा तद्वळसंक्षयम्
ततस्ता योषितो राजद चेदन्स्यो वे गुडुर्युः
कुर्यं इद अस्ते नादयन्त्यो महीतळम्
आजधुः करजैश्वापि पाणिभिश्च शिरांस्युत
छुळुखुश्च तदा केशान् कोशन्त्यस्त्य तक ह
हाहाकारिकादिन्यो विनिम्नस्य उरोसि च
राजदुःस्त्व करुदः कन्दमाना विशांपते।
ततो दुर्योखनामात्याः साधुकण्डा मुशांदुराने
ततो दुर्योखनामात्याः साधुकण्डा मुशांदुराने

राजदाराजुपादाय प्रययुनंगरं प्रति। वेत्रव्यासक्तहस्ताश्च द्वाराध्यक्षा विशापते शयनीयानि ग्रुक्षाणि स्पर्धास्तरपाध्यक्ति च समादाय ययुक्तणं नगरं दाररिक्षणः॥ ७५ आस्थायाश्वतरीयुक्तान् स्यन्दनानपरे पुनः। स्वान्त्वान्दराजुपादाय प्रययुक्तगरं प्रति ७६ अष्टप्रयां या नायां भास्करेणाणि वेद्रमञ्जः । वद्युक्तगरं प्रति ७६ अष्टप्रयां या नायां भास्करेणाणि वेद्रमञ्जः । ताः स्वियो सरतथेष्ठ सौक्तमार्थसमित्वताः। ताः स्वियो सरतथेष्ठ सौक्तमार्थसमित्वताः। प्रययुक्तगरं तृणं हतस्वजनवान्ध्याः॥ ७५ आगोपाळाविषाळेख्यं द्वयन्ते नगरं प्रति। अयुभुक्तयः संम्रान्ता भीमस्नेनमयाद्विताः अपि वेषां भर्म तीव वार्षस्थारम्यस्वाह्वताः स्वितः। व्यत्रभेक्तयः संम्रान्ता भीमस्नेनमयाद्विताः अपि वेषां भर्म तीवं वार्षस्थारमुक्ताक्ष्माण्यस्त्वान्ताः भीष्टिवान्यपादिताः अपि वेषां भर्म तीवं वार्षस्थारमुक्ताक्षम् प्रस्तानाः भीष्टिवान्ताः प्रति। अप्रसाणस्तदान्यान्ताः स्वतः।

तार्समस्तथा धर्तमाने विद्रवे भूशदारुणे।
युद्धासुः शोकसंदृढः प्राप्तकालमचिन्नयत्॥
क्रितो दुर्योदनः संच्ये पाण्डचेशींमाधिकसैः।
प्लादशचस्प्रतां भ्रातरखास्य सुदिताः ७९.
हताश्च कुरचः सर्वे भीमद्रोणपुरःसदाः।
अहसेको विद्युक्तस्य भाग्ययोगाधदच्छ्या८०

विद्वतानि च सर्वाणि जिबिराणि समस्ततः। इतस्ततः पळायन्ते हतनाथा हतीजसः॥ 48 अदृष्टपूर्वा दःखार्ता भयद्याकुळळोचनाः । हरिणा इव वित्रस्ता वीक्षमाणा दिशो दश दर्योधनस्य सचिवा ये केचिदवशेषिताः। राजदारानुपादाय प्रययुर्नगरं प्रति॥ प्राप्तकालमहं मन्ये प्रवेशं तैः सह प्रभो । युधिष्टिरमनुकाय भीमसेनं तथैव च॥ एतमर्थं महाबाहुरुभयोः स न्यवेदयत्। तस्य प्रीतोऽभवद्राजा नित्यं करणवेदिता परिष्वज्य महाबाहुवैंदयापुत्रं स्यसर्जयत्। ततः स रथमास्थाय द्वतमश्वानचोदयत ८६ संवाहियतवांश्चापि राजदारान्प्ररं मिति। तैश्रीव सहितः क्षिप्रमस्तं गच्छति भास्करे॥ प्रविष्टो हास्तिनपुरं बाष्पकण्ठोऽश्रुलोचनः। अपन्यत महाप्राज्ञं विदुरं साश्रुलोचनम् ८८ राज्ञः समीपाञ्चिष्कान्तं शोकोपहतचेतसम तमज्ञवीत्सत्यपुतिः प्रणतं त्वन्नतः स्थितम् ८६ दिष्ट्या क्रस्त्रश्चे युच्चे श्राम्भरत्यं पुज जीवासि ॥ विना राक्षः प्रवेद्याद्धे किमसितः स्वित्तरातः॥ ९० पतद्वे कारणं सर्वे विस्तरेण निवेद्य । यद्यस्थलवाच ।

निव्दे राकुनी तत्र संवातिस्त्रवाण्यवे९१ इतवोपपरीवारो राजा दुर्योधनस्ततः। इत्यंधनस्ततः। स्वकं सहयसुरस्य प्राकृष्णसः प्राइवश्चरात् अपकान्ते तु सुपती स्कन्धवारिनवेशात् अपकान्ते तु सुपती स्कन्धवारिनवेशात् भयःवाकुळितं सर्वे प्राइवश्चरा स्वाहने समारोप्य अध्यक्षाः प्राइवश्चरात् ततो रावः कळवाणि भ्रानृणां चास्य सर्वेतः वाहनेषु समारोप्य अध्यक्षाः प्राइवश्चरात् ततोर्धं समसुकृष्ण राजानं सक्ष्केशवप्। प्रविद्ये हास्तिनपुरं रक्षन्त्राक्षान्प्रधावितान् एतच्छुत्वा तु चचनं वैद्यापुत्रेण भावितम् प्राप्तकालमित्ते बाल्या विदुरः सर्वेश्वर्येवात् अप्रचयद्येयात्मा दुवुस्स् वाक्यप्रस्वभीतित । प्राप्तकालमित् सर्वं सुवता सरतस्रमे ॥ ९७

राश्चेतः कुछधमेश्च सानुकारातया त्वया । दिष्टया स्वामितः दस्माद्वीरस्वयात्यस्य ॥ ९८ समागतमपद्याम खंड्यमन्तिमव प्रजाः । अन्धस्य त्यतेवीष्टकुष्धस्यादीवेदर्शिनः ९९

बहुद्दो याज्यमानस्य देवोपहृतचेतसः । त्वमेको व्यसनार्तस्य ध्रियसे पुत्र सर्वथार०० अयः त्वमिह विकान्तः श्रीऽभागनता युचिष्ठिरम् । एतावद्धकृता वचनं

विदुरः साञ्चल्येनमः ॥ युवस्यं समुद्रमाण्य सविदा वृपक्षयम् । पौरजानपर्वेद्धैः बाद्याहेति वृश्वनादितम् २ निरानम्दं तर्वाद्येद्धै स्वाद्याहेति वृश्वनादितम् । स्वाद्यमण्यस्य द्वाद्यामिवारायम् । स्वाद्यमण्यस्य द्वाद्याद्यमण्यस्य वृश्विद्याद्याद्यमण्यस्य वृश्विद्याद्याद्यमण्यस्य स्वीद्यास्य स्वीद्य स्वीद्यास्य स्वीद्य स्वीद्यास्य स्वीद्य स्वीद्यास्य स्वीद्यास्य स्वीद्यास्य स्वीद्य स्वित्य स्वीद्य स्व

बुबुत्सुरपि तां रात्रिं स्वयुद्धे न्यवसत्तदा । वन्यमानः स्वकैश्वापि नाभ्यनन्दत्सुबुःस्वितः चिन्तयानः क्षयं तीत्रं भरतानां परस्परम् ॥ १० इति श्रीसहासारते राज्यपर्वणि च्ह्वप्रवेद्यपर्वणि पकोनविद्याऽच्यायः ॥ २९ ॥ समाद्यो च्ह्रयप्रवेदापर्वं ।

शल्यपर्वान्तर्गतं

ग दा पर्व ३

30

धृतराष्ट्र उदाच। हतेषु सर्वसैन्येषु पण्डुष्ट्री रणाजिरे। मन्यावशिष्टास्ते किमकुर्यत सञ्जय॥१ कतवर्माकुपक्षेव द्रोणपुत्रश्चवीयेवार्। दुर्योधनञ्च मन्दारमा राजा किमकरोत्तरा

सञ्जय उवाच।

संप्राद्ववस्त दारेषु क्षत्रियाणां महात्मनाम् विद्वते शिबिरे शन्ये भशोद्विशस्त्रयो रथाः निशस्य पाण्डपत्राणां तदा व जायिनां स्वनं विद्वतं शिविरं दश सायान्हे राजगृद्धिनः स्थानं नारोचयंस्तत्र ततस्ते हृदमभ्ययुः। युधिष्ठिरोऽपि धर्मात्मा म्रात्मिः सहितो रणे हृष्टः पर्यचरद्वाजन् दुर्योधनवधेष्सया । मार्गमाणास्तु संकुद्धास्तव पुत्रं जयेषिणः ॥६ यस्तरोऽस्थेषमाणास्ते नैवापस्यखनाथिपन स हि तीबेण बेगेन गदापाणिरपाकमत्॥ ७ तं न्हृदं प्राविशसापि विष्टभ्यापः स्वमायया यदा त पाण्डवाः सर्वे सुपरिश्रान्तवाहनाः ततः स्वशिविरं प्राप्य स्यतिप्रस्त खसैनिकाः ततः कृपश्च द्रौणिश्च कृतवर्मा च सात्वतः ॥ सिन्नविष्टेषु पार्थेषु प्रयातास्तं व्हदं शनैः। ते तं व्हदं समासाद्य यत्र शेते जनाधिपः॥ अभ्यभाषनत दुर्धर्षे राजानं सुप्तमंमसि । राजक्रतिष्ठ युद्ध्यस्य सहास्माभिर्देशिष्ठरम् जित्वा वा पृथिवीं भुंश्व हतो वा स्वर्गमाशृहि तेषामपि बलं सर्व हतं दुर्योधन त्वया॥ १२ प्रतिविद्धाश्च भयिष्ठं थे शिष्टास्तत्र सैनिकाः न ते वेगं विषहितं शक्तास्तव विशापते।। अस्माभिरपि ग्रप्तस्य तस्मावृत्तिष्ठ भारत।

दुर्योधन उदाच ।
दिष्टचा पश्यामि वो मुक्तानीहरात्पुरुपसूचात् पाण्डुकीरवसंमदीजीवमानासरपैमान् । विजेप्यामो वर्ष सर्वे विश्वान्ता विगतक्कमाः भवन्तव्य परिग्रान्ता वर्ष च भुशाविक्षताः । उदीर्ण च बळे तेषां तेन युद्धं न रोचयो। १६

न त्येतदद्धतं वीरा यद्वो महिंद्दं मनः। अस्मासु च परा शक्तिने तु कालः पराक्रमे ॥ विश्रम्यैकां निशामध

भवद्भिः सहितो रणे। प्रतियोत्स्याम्यहं शक्रून श्वो न मेऽस्त्यत्र संशयः॥

१८

सञ्जय उवाच। पवसुक्तोऽत्रवीद्रीणी राजानं युद्धदुर्भद्म् । उत्तिष्ठ राजन्मद्रं ते विजेष्यामो वयं परान् इष्टापुर्तेन दानेन सत्येन च जथेन च।

इष्टापूर्वेन दानेन सत्येन च जयेन च । शपे राजन यथा द्यय निहनिष्यामि सोमकान् मा स्म यइक्कृतां प्रीतिमाप्नुयां सज्जनोज्जिताम् यदीमां रजनीं व्युष्टां न हि हन्मि परान् रणे

नाहत्वा सर्वपाञ्चालान् विमोक्ष्ये कवचं विमो । इति सत्यं ब्रवीस्थेत-त्तन्मे शृण्य जनाधिप॥

तेषु संभावमाणेषु व्याधास्तं देशमायपुः। मासभारवरिश्रास्ताः पानीयार्थं यय्क्कथा॥ ते हि नित्यं महाराज मीमसेनस्य खुःधकाः मासभाराजुपाज-हुभैक्त्या परमया विभो॥

3

हतेषु सर्वसैन्येषु पाण्डुपुत्रै रणाजिरे स्या-रम्य शोकसंविग्नमनसश्चिन्ताच्यानपराऽमवन् इत्यन्तः श्रस्थपनेशेषो गदापर्याक्ष्यस्तरस्य तास्यर्थे सर्व-साक्षेऽपि जीवितं दुस्त्यत्रं पराभृतमपि शशुं अग्रा न स्यज-न्तीति च ॥ १ ॥ यक्षकृतं प्रोतिं यक्षादिजस्य पुण्यस्य फळम् ॥ २१ ॥ ते तत्र धिष्टितास्तेषां सर्वं तद्वचनं रहः। दुर्योधनवचश्चेव शुश्रुवः संगता मिथः।। तेऽपि सर्वे महेच्वासा अयुद्धार्थिनि कौरवे। निर्वधं परमं चकुस्तदा वै युद्धकांक्षिणः॥ तांस्तथा समुदीक्याथ कीरवाणां महारथान् अयुद्धमनसं चैच राजानं स्थितमंगसि ॥२७ तेषां श्रुत्वा च संवादं राज्ञश्च सालिले सतः च्याधाभ्यजानन् राजेन्द्र सळिळखं सुयोधनं ते पूर्व पाण्डप्रत्रेण पृष्टा ह्यासन् सुतं तव। यहच्छोपगतास्तत्र राजानं परिमार्गता ॥२९ ततस्ते पाण्डपुत्रस्य स्मृत्वा तद्भाषितं तदा अन्योन्यसब्बन् राजन् सृगध्याधाः शनैरिव द्वयोधनं ख्यापयामो धनं दास्यति पाण्डवः अध्यक्तमिह नः ख्यातो व्हदे दुर्योधनो नृपः तस्माद्रच्छामहे सर्वे यत्र राजा ग्रुधिष्ठिरः। आख्यातुं साळिले सुप्तं दुर्योधनममर्पणम् ॥३२ धृतराष्ट्रात्मजं तस्मै भीमसेनाय धीमते। शयानं साळिले सर्वे कथयामी धनुर्भते॥ ३३ स नो दास्यति सुप्रीतो धनानि बहुळान्युत कि नो मांसेन शब्केण परिक्षिप्टेन शोषिणा पवसकत्वा तु ते ह्याधाः संप्रहृष्टा धनार्थिनः मांसभारानुपादाय प्रययुः शिविर प्रति ॥३५ पांडवापि महाराज लब्धलक्षाः प्रहारिणः

अपरयमानाः समरे दुर्योधनमवस्थितम्। निक्नतेस्तस्य पापस्य ते पारं गमनेप्सवः। चारान्संप्रेषयामासः समन्तानद्वणाजिरे ॥ आगम्य तुत्ततः सर्वे नष्टं दुर्योधनं नृपम्। न्यवेदयन्त सहिता धर्मराजस्य सैनिकाः॥ तेषां तक्ष्यनं श्रत्वा चाराणां भरतर्षम । चितामभ्यगमत्तीवां निज्ञान्वास च पार्थिवः अथ स्थितानां पाण्डनां दीनानां भरतर्षम। तस्मादेशादपकस्य त्वरिता छण्धका विभो आजग्मुः शिविरं हृष्टा दृष्टा दुर्योधनं नृपम्। वार्यमाणाः प्रविष्ठाञ्च भीमसेनस्य प्रयतः॥ ते तु पाण्डवमासाद्य भीमसेनं महाबलम् । तस्मै तत्सर्वमाचण्युर्यहुत्तं यद्य वै श्रुतम्॥ ततो वृकोदरो राजन दत्वा तेषां धनं बह

धर्मराजाय तत्सर्वमाचचक्षे परंतपः॥ ४३ असी द्योंधनो राजन विद्यातो मम लुब्धकी

संस्त्रभ्य साहिलं होते यस्यार्थे परित्रप्यसे ॥ तद्वचो भीमसेनस्य प्रियं श्रत्वा विशापते। अजातशत्रः कीन्तेयो हृष्टोऽभृत्सह सोदरैः तं च श्रत्वा महेष्वासं प्रविष्टं सालिल इदे । क्षिप्रमेव ततोऽगच्छन्प्रस्कृत्य जनार्दनम्॥ ततः किळकिळाशब्दः पादुरासीद्विशापते। पाण्डवानां प्रहृष्टानां पञ्चालानां च सर्वशः सिहनादांस्ततश्रकः स्वेडाश्र भरतर्षभ। त्वरिताः क्षत्रिया राजअग्मुईपायनं न्हद्रम्॥ ज्ञातः पापो धार्तराष्ट्रो दष्टश्चेत्यसकुद्रणे । प्राक्रोशन सोमकास्तत्र हष्टरूपाः समन्ततः तेषामाध्य प्रयातानां रथानां तत्र वेगिनाम्। बभूच तुमुळः शब्दो दिवस्पृक् पृथिवीपते॥

दुर्योधनं परीप्सन्त-स्तत्र तत्र युधिष्ठिरम्। अन्वयस्त्वरितास्ते वै

राजानं श्रान्तवाहनाः॥ अर्जनो भीमसेनश्च माद्रीपत्रौ च पाण्डवौ । धृष्टयस्त्रश्च पाञ्चात्यः शिखण्डी चापराजितः उत्तर्मीजा युधामन्युः सात्यिकश्च महारथः। पञ्चालानां च ये शिष्टा द्वीपदेयाश्च भारत ॥ हयाश्च सर्वे नागाश्च शतशश्च पदातयः। ततः प्राप्तो महाराज धर्मराजः प्रतापवान्

द्वैपायनं व्हदं घोरं यत्र दुर्योधनोऽभवत्। शीतामलजलं हद्यं द्वितीयमिव सागरम् ५५ मायया सिळळं स्तभ्य यत्राभूत्ते स्थितः सुतः अत्यद्भतेन विधिना दैवयोगेन भारत॥ ५६ सिळ्डान्तर्गतः होते दुईहाः कस्यचित्प्रमो। मानुषस्य मनुष्येन्द्र गदाहस्तो जनाधिपः५७ ततो दुर्योधनो राजा सहिलान्तर्गतो वसन्। शुश्रुवे तुमुळं शब्दं जलदोपमानिःखनम् ५८ युधिष्ठिरञ्ज राजेन्द्र तं न्हदं सह सोदरैः। आजगाम महाराज तव पुत्रवधाय वै॥ ५९ महता श्रह्मनादेन रथनेमिस्वनेन च। ऊर्ध्व धुन्वनमहारेणुं कम्पयंश्चापि मेदिनीम यौधिष्ठिरस्य सैन्यस्य श्रुत्वा शब्दं महारथाः

कतवर्मा कृपो द्रौणी राजानमिद्मवृवन् ६१ इमे ह्यायान्ति संहष्टाः पाण्डवा जितकाशिनः अपयास्यामहे तावदनजानात नो भवान ६२ डुयों घनस्तु तच्छुत्या तेषां तत्र तरस्थिनाम् तपेराकुस्त्या "ब्हर्न ते वै माययाऽस्टांस्यव्यमो ते तथ्युकाप्य राजानं भृष्टां शोक्षपरायणाः । जस्युष्ट्रेर महाराज कृपप्रभृतयो एयाः ॥ १६४ ते गत्वा वृद्धप्रध्यानं न्यप्रोयं प्रेक्ष्य मारिष । न्यायिगन्त भृतां धानताध्यनत्यन्तो तृषं प्रति विष्रभ्य स्विक्तं सत्तो धानताध्यनत्यन्तो तृषं प्रति पाण्डवाश्चापि संप्राप्तास्तं देशं युद्धमीष्सवः कथं तु युद्धं भविता कथं राजा भविष्यति । कथं तु पाण्डवा राजन्

कथं राजा भावण्यात। कथं तु पाण्डवा राजन प्रतिपत्स्यन्ति कौरवम् ॥ ६७ इत्येवं चित्तयानास्तु रथेभ्योऽश्यान्विमुच्य ते तत्रासांचित्ररे राजन् कृपप्रभृतयो रथाः ६८

इति श्रीमहासारते शत्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि विकारिक्यायः॥ ३०॥

ात्रशाऽच्यायः॥ २०॥ ------

38

लक्षय उवाचा

ततस्वेष्वपयातेषु रथेषु त्रिषु पाण्डवाः।
ते न्हदं प्रत्यपद्यन्त यत्र दुर्योधनोऽभवतः १
आसाद्य च कुरुशेष्ठ तदा हैपायनं न्हद्म्।
स्तिम्भतं व्यातर्राष्ट्रण वद्या ते सिक्ताव्यम् १
स्तिम्भतं व्यातर्राष्ट्रण वद्या ते सिक्ताव्यम् १
पर्वमा धार्तराष्ट्रण मायामन्त्र प्रयोजिताम्

विष्ठस्य सिळळं होते

गास्य माजुणतो भयम् ।
देवीं मायाप्तिमां क्वत्वा
सिळ्ळान्तगेतो ह्ययम् ॥ ४
निकृत्या निकृतिप्रज्ञो न मे जीवन्विमोध्यते
व्यस्य समरे साझं कुस्ते वज्रभुत्स्वयम् ५
तथाप्येनं हतं युद्धे लोका द्रश्यन्ति माधव।

मायाविन इमों मायां मायया जिह भारत मायावीं मायया चच्चः सत्यमेतलुभिष्ठिर। फियाभ्युपायैंबहुभिमीयामप्तु प्रयोज्य च ७ जिह त्वं भरतश्रेष्ठ मायारमानं सुयोधनम्। कियाभ्युपायैंबहुभिमीलुभिक्तां महारमा। क्रियाभ्युपायैंबहुभिमीलुभिक्यों महारमा। हिरण्यकतिगुक्षेव किययैव निष्कृति। व वृत्रक्ष निहतो राजन किययैव न संशयः १० तथा पीळहर्यतनयो रावणो नाम राझसः १ रामेण निहतो राजन् सानुबन्धः सहात्राः १ रामेण निहतो राजन् सानुबन्धः सहातुगः कियया योगमाखाय तथा त्वमपि विक्रम । कियान्युपायौनिहतो मया राजन् पुरातनौरः तारकश्च महादेत्यो विश्वचित्रश्च वर्षया विमा सातापिरेज्वछश्चेव त्रिशिराश्च तथा विमो सुन्दोपसुन्तवस्त्री किययैव निष्कृति । कियान्युपायौर्यन्त्रेश क्ष्यविवास् । व्यानापिरंज्वछश्चेव त्रिशिराश्च तथा विमो सुन्दोपसुन्तवस्त्री किययैव निष्कृति । कियान्युपायौर्यन्त्रेण क्षिद्वं सुज्यते विमो

'क्षिया बळवती राजन् नान्यत्किञ्चिगुधिष्ठिर'। दैत्याञ्च दानवाञ्चैव राक्षसाः पार्थिवास्तथा॥

फियास्युपायैनिहताः क्रियां तस्मात्समाचर सञ्जय उदाच । इत्युक्तो वासुदेवेन पाण्डवः संशितव्रतः १६ जरुशं तं महाराज तव पुत्रं महावल्य । अस्यभाषत कीन्तेयः प्रहस्तिच सारत १७ सर्योधन किमयौऽयमारम्मोऽस्स क्रतस्त्वमा

सर्वे क्षत्रं घातयित्वा स्वकुळं च विशापते॥

इति श्रीमहाभारते शस्यपर्वान्तर्गतगदापर्वाणे नैलकण्ठीये भारतभावदीपे त्रिशोऽध्यायः॥ ३० ॥

38

तत इति ॥ १ ॥ जीवितेष्युं दुर्योधनं विश्वाय कदा-

चिद्राज्यार्थं गुविष्ठिरकासी दास्यतीत्याशंक्य भगवास्तः बोध्यति दुर्योक्षत्रवर्षाणां मायाविन दस्यादिना ॥६ क्रियान्यपरिः बाजुकिनात्रक्षे प्रतीकारियेन्यरमयेन्यस्यः। एते दु छळकारिणकळलेल दन्तका इति सातः॥ ७ ॥ विक्रत विकर्षे दुरुष ॥ १२ ॥

રદ

जळाद्ययं प्रविष्ठोऽद्य वांळजीत्रितमात्मनः उत्तिष्ठ राजन्युध्यस्य सहास्माभिः सुयोधन स ते दर्पो नरश्रेष्ठ

स च मानः क ते गतः। यस्तवं संस्तभ्य सक्रिलं

भीतो राजन हथवसितः॥ २० सर्वे त्यां ग्रा. इत्येषं जना जरणित संसर्वि हथ्यं तत्र्यतो मन्ये शीर्षं सिळिकशाशितः॥ उत्तिष्ठ राजन युध्यस्य श्रवियोति कुळोज्रवः कौरवेयो विशेषेण कुळं जम्म च संस्मर २२ स कथं कौरवेयो विशेषेण कुळं जम्म च संस्मर २२ स कथं कौरवे वेशो प्रशंसकम्म चारमनः। युज्राङ्गीतस्वविद्या १३ अयुज्रमध्यवस्थानं वैव धमैः सनातनः। अनायज्ञ्यसम्बर्धं रणे राजन्यज्ञायनम् २४ कथं पारममान्या वि युज्रे त्वं वे जिजनिव्यु इमान्निस्वतितान् वृद्वा युज्ञान् मृतन् रिवेन्तया

सम्बन्धिनो वयस्यांश्च मातुळान् बान्धवांस्तथा । घातथित्वा कथं तात न्हदे तिष्ठसि सांप्रतम् ॥

शूरमानी न शुरुद्धं सुषा वद्दिस भारत। शूरोऽहिमिति दुर्दुसं सर्वेठोकस्य प्रणवतः २४ न हि शूरोः प्रलायने राष्ट्रयं हुए कथञ्चन। वृद्धि वा त्वं यथा वृद्ध्या शूर त्यज्ञति संगरं स त्यञ्जत्व स्वाचित्र प्रथमित स्वाचित्र प्रथमित स्वाचित्र प्रथमित स्वाचित्र प्रथमित्र स्वाचित्र स्वाचित्र

क च विकान्तता याता क च विरुक्तिंतं महत् क ते कृतास्त्रता याता किञ्च होये जलाहाये। स त्यमुक्तिष्ठ युध्यत्व स्वयमेंग भारत ॥ ३४ अस्मांस्तु वा पराजित्य प्रशाधि पृथिवीतिमां अथवा निह्वोऽस्माभिर्मूमी खप्स्यस्ति भारत प्य ते परमी धर्मः खुटी थात्रा महात्मना। तं कुरुष्य यथातस्यं राजा भव महारय॥ सञ्जय उथाच।

्षाच प्रवाचा प्रवमुक्तो महाराज धर्नपुत्रेण धीमता। सर्विळखस्तव सुत इदं वचनमद्रवीत्॥ ३७

ाळिळव्यस्तव स्तुत इदं वचनमब्रवीत्॥ ३७ दुर्योधन उवाच। नैतिचित्रं महाराज यङ्गीः आणिनमाविद्योत्

न च प्राणभयाञ्चीतो इयपयातोऽस्मि भारत अरस्यानिकां च निहतः पार्णिसारिकः। एककाष्यमाणः संख्ये प्रत्याध्वासमरोचयम्॥ न प्राणहेतोने भयाच विषादाध्विग्रांपते। इद्मंसः प्रविद्योऽस्मि श्रमारिचदमगुष्टितम्॥ त्यं चाश्वसिद्धि कौन्तेय ये चाण्यनुगतास्तव अहसुस्थाय वः सर्वान्यतियोस्स्याभि संयुने युधिष्ठिर जवाच।

आश्वस्ता एव सर्वे स्म चिरं त्वां सुगधामहे तदिदानीं समुसिष्ठ युष्यखेह सुयोधन ॥ ४२ हत्वा वा समरेपायाँन स्फीते राज्यमवाभुहि निहतो वा रणेऽस्मानिर्वीरकोकमवास्त्राक्षि दुर्योधन उवाच ।

यद्धै राज्योमञ्ज्ञामि कुरुणां कुरुनंदन । त इमे निहताः सर्वे झातरो निज्ञन्य ।।अश्रीणता पृथियों हत्तसे निज्ञन्य ।।अश्रीणता हत्तसे निज्ञन्य ।। अश्रीणता पृथियों । ने झुत्स्ता हे भोजुं विध्वामित्र योषितम् अधापि त्वहमाशंसे त्यां विजेतुं शुक्षिष्टिर । अंकत्या पाञ्चाळपाण्ड्रनामुत्साहं मरतर्पम ॥ निवादां मार्च मन्ये भाग्ये युद्धेन कहिंचित्र द्रोणे कर्णे च संशान्ते निहतं च पितामहे ॥

अयुद्धं युद्धवर्कनं अभ्यवस्थानं विशेषेण अवस्थानं राज्ये वार्: सर्वे व स्थितिस्थेवस्थानं तदमाब्ये-तत्त् कर्वं अतिस्थानं व स्थे दरव्ये: ॥ २४ ॥ सुद्धीति । ह शूरेति साधिशेषसंगीवनम् । यवा शूरमा निमि-त्तम्बद्धानं वानस्थान्तेन वा न्यत्तस्थानस्य वा इत्रेचस्येन वा त्यं संगरं त्यासि ता इति बृहि । न त्यं वानस्योऽदि राज्यार्थितात्। नापि न्यत्त्वाक्षाने वा वापित्वात् । परिवे-

वात् होबोऽस्मीति मा भावस्य सुदं कृषिति आवः ॥२८ विनीय स्वस्या ॥ २९ ॥ पौष्ठषं यस्तः विकानता बांधे विस्कृतितं नेकानता बांधे विस्कृतितं नेकानता बांधे विस्कृतितं नेकानता बांधे विस्कृतितं नेकान रिक्तस्थेन हेतुना भीभयं मा मा मानुष्यं आविद्योदिति कृष्णेत्रतिबन्धे विद्या भीभयं मा मा मानुष्यं आविद्योदिति कृष्णेत्रतिबन्धे मार्पे सु प्राध्यतिकान्ति स्वामार्विकोऽसं भर्मः परं तु मध्येतवान्तियाद्या — न चैति ॥ ३८ ॥ प्राण्डेतोजसिविद्याति स्वाप्ति स्वाप्तत् व्याप्ति सिक्तस्त्वात् । ॥४० स्वाप्ति स्वाप्तत् व्याप्ति सिक्तस्त्वात् । ॥४० स्वाप्ति स्वाप्तत् व्याप्ति सिक्तस्त्वात् । ॥४० स्व

अस्त्वदानीभियं राजन् कचला पृथिवी तव । असहायो हि को राजा राज्यमिष्ठेश्वशासितृत्व ॥ ४८ सुहदस्तादशान् हिन्वापुत्रान्तृत्विमृतृति भविद्रश्च हते राज्ये को जु जीवेत मादशः॥ अहं वनं गमिष्यामि द्याजने प्रतिवासितः।

अहं वनं गमिष्यामि हाजिनैः प्रतिवासितः। रतिर्हिं नास्ति मे राज्ये हतपक्षस्य भारत॥ हतवान्धवभूयिष्ठा हताथ्वा हतकुक्षरा। पपा ते पृथियी राजन् भुंस्वैनां विगतज्वरः

वनमेव गामिष्यामि

वसानो मृगचर्मणी। नाहि मे निर्जनस्यास्ति

जीवितेऽच स्पृहा विभो ॥ ५२ गच्छ त्वं सुंस्व राजेन्द्र पृथिवीं निहतेश्वरां हतयोधां नष्टरत्नां शीणवृत्तिर्थयासुखम् ॥५३ सञ्जय उवाच ।

दुर्योधनं तव सुतं साठिठसं महायशाः। श्रुत्वा तु कर्तणं वाक्यममापत युधिष्ठिरः॥ यधिष्ठिर उवाच।

आर्तप्रज्ञापान्मा तात सिक्छिका प्रभापियाः नैतन्मासि में राज्य वाधितं शकुनेरिव ॥ यादि वापि समर्थाः स्यास्त्वं दानाय सुयोधन नाहिमच्छियमविन त्वया दत्तां प्रशास्त्वं दानाय सुयोधन नाहिमच्छियमविन त्वया दत्तां महासिन्हाम्। अभर्मेण न गृहीयां त्वया दत्तां महिमिमाम्। निह धर्मः स्कृतो राजन् अवियस्य प्रतिष्रद्दः त्वया दत्तां न वोच्छेयं

पृथिवीमखिलामहम्। त्वां तु युद्धे विनिर्जित्य

भोकास्मि वसुधामिमाम् ॥ ५८ अनीश्वरश्च पृथिवीं कथं त्वं दातुमिच्छसि । त्वयेयं पृथिवी राजन् किस्न दत्ता तदैव हि

धर्मतो याखमानां प्रश्नमार्य कुळस्य नः । वार्णेयं प्रथमं राजन प्रसास्याय महावळम् किमियानीं ददासि स्वं को हि ते चित्रचिद्यमः अभियुक्तस्य को राजा दातृमिच्छेत्रि मेदिनीं न त्वस्य महीं दातृमीशः कौरवनन्द्रन । आच्छेमं वा बळाद्राजन्स कर्य दातृमिच्छोत्र मेदिनीं न त्वस्य महीं दातृमीशः कौरवनन्द्रन । आच्छेमं वा बळाद्राजन्स कर्य दातृमिच्छित् मां तु निर्जिक संप्राम पा क्योमं वसुरुव्यम् । ६ स्वय्यमेणार्य यद्भमेरापि मियोन भारत ॥ ६३ तन्माजमपि तन्मश्चं न ददाति पुरा भवान । स कर्य प्रथिमीमेतां प्रद्यासि विश्वारेत ॥६६६ स्वय्यं नास्यकः पूर्वं स कर्य त्यजसि शिर्ति एवसिश्वमामार्य । कर्यो ह्यास्य स्वयं स्वयं सुर्वेराम् ॥ को हि सुद्दो स्वयवस्येत राजीदातुं वसुंअराम् रंवं त केयळमीवर्थेण विश्वदे नावदुख्यसे ॥

पृथिवीं दातुकामोऽपि जीवितेन विमोध्यसे। अस्मान्वा त्वं पराजित्य

प्रशाचि पृथिवीमिमाम् ॥
अथवा निह्तोऽस्मामिर्जेज छोकाननुसमान्
आवयोजीवतो राजन् मिय व त्विष व खुर्षे
संशयः सर्वभूतानां थिजयं नौ भविष्यति ।
जीवितं तव दुष्पक्ष माये संप्रति चतेते ॥
जीवयेयमहं कामं न तु त्वं जीवितुं समः ।
दहने हि कृतो यक्तस्वयाऽसमाह् विशेषनः
आश्चीविषैविवैश्वािष जले चापि प्रवेशनः ।
त्वया विनिकृता राजन् राज्यस्य हरणेन ख
अप्रयाणां च वयने मुँपियाः क्षणेणेन च ।
प्रतस्माक्षारणांम् प्रचीते ते न विधते
उत्तिष्ठोतिष्ठ गुष्पस्य युद्धे अयो भविष्यति
पत्रं तु विविद्या वाच्यो जयपुक्ताः पुनः पुनः
सौर्वियनित स्मते वीरास्वत तव जनािष्यण्ड

इति श्रीमहाभारते शत्यान्तर्गतगदापर्वणि सुयोघनयुधिष्ठिरसंवादे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

प्वमिति ॥ १॥ यस्येति । आत्वत्रेण दुर्योधनः

सूर्याद्राक्षित इत्येष प्रवादोऽपि यस्य न सहते इति भावः मध्ये एकमपि हत्वा त्वं राज्यं प्राप्स्यतित्यर्थः ॥ २७ ॥

अहमत्थाय सर्वान्वै प्रतियोत्स्यामि संयगे।

आन्तरास्त्रे रथोपेतैर्वद्वभिः परिवारितः। प्कैकेन तु मां यूयं योधयध्वं युधिष्ठिर। न होको बहुभिर्वीरैन्यांच्यो योधयितं युधि न में त्वत्तो भयं राजन च पार्थाद्वकोदरात फाल्यनाह्यासदेवाह्या पञ्चालेभ्योऽयवा प्रनः यमाभ्यां युष्धानाहा ये चान्ये तव सैनिकाः यकः सर्वानहं कृद्धो वारयिष्ये युधि स्थितः धर्ममुळा सतां कीर्तिमंत्रण्याणां जनाधिप। धर्म चैवेह कीर्ति च पाल्यन्प्रव्यविस्यहम् १६

श्रत्वा स कटुका वाचो विषमस्थो नराधिपः दीर्घमुण्णं च निःश्वस्य सिळळस्थः पुनः पुनः स्रिक्षान्तर्गतो राजा धुन्वन्हस्तौ पुनः पुनः मनश्रकार युद्धाय राजानं चाभ्यभाषत ॥ ९ युयं ससहदः पार्थाः सर्वे सरधवाहनाः। अहमेकः परिद्यनो विरथो हतवाहनः॥ १० कथमेकः पदातिः सम्बद्धास्त्रो योद्धसुत्सहे ११ विशेषतो विकवन्तः भ्रान्तश्चापत्समाश्चितः। भग्नां विश्वतगात्रश्च श्रान्तवाहनसैनिकः १३

यस्यातपत्रव्छायापि स्वका भानोस्तथा प्रभा खेटायैवाभिमानित्वात्सहेत्सैवं कथं गिरः ३ इयंच प्रथिवी सर्वासम्लेच्छाटविका भूशम् प्रसादान्तियते यस्य प्रत्यक्षं तव सञ्जय ॥ ४ स तथा तर्ज्यमानस्तु पाण्डुपुत्रैविशोषतः। विहानश्च स्वक्षेभ्रंत्यैनिजने चावतो भृशम् ५ स श्रत्वा कटका वाचो जययुक्ताः प्रनः प्रनः किमब्रवीत्पाण्डवेयांस्तन्ममाचक्ष्व सञ्जय ६ सञ्जय उवाच । तज्यैमानस्तदा राजश्रुद्कस्थस्तवात्मजः।

युधिष्ठिरेण राजेन्द्र मातृभिः सहितेन ह ७

अकृत्या मन्यमान्वीरः कथमालीत्परन्तपः १ न हि सन्तर्जना तेन श्रतपूर्वा कथञ्चन। राजभावेन मान्यश्च सर्वेहोकस्य सोऽभवत

धृतराष्ट्र उवाच। पवं संतर्थमानस्त मम पत्रो महीपतिः।

अञ्चयम्यागतान्सवीनृतुन्संवत्सरी यथा १७ अद्य वः सरधान साभ्वा-

नशस्त्रो विरथोऽपि सन्।

नक्षत्राणीय सर्वाणि सविता रात्रिसंक्षये॥

तेजसा नाशायिष्यामि

स्थिरी सवत पाण्डवाः।

अद्यानुष्यं गमिष्यामि क्षत्रियाणां यदास्विनाम् ॥

बाह्वीक-द्रोण-सीष्माणां कर्णस्य च महात्मनः जयद्रथस्य शूरस्य भगदत्तस्य चोभयोः २० मद्रराजस्य शल्यस्य भूरिश्रवस एव च ।

पुत्राणां भरतश्रेष्ठ राक्तनेः सीवलस्य च ॥ २१

मित्राणां सहदां चैव

बान्धवानां तथैव च। आनुष्यमद्य गच्छामि हत्वा त्वां भातभिः सह ॥

पतावदक्त्वा वचनं विरराम जनाधिपः। युधिष्ठिर उवाच । विष्ट्या त्वमपि जानीषे क्षत्रधर्म सयोधन

दिएचा ते वर्तते बुद्धि-

र्युद्धायैव महाभुज। दिएचा शरोऽसि कौरव्य विष्टचा जानासि सङ्गरम् ॥ यस्त्वमेको हिनः सर्वाः

न्सङ्गरे योद्धमिच्छसि । एक एकेन सङ्ख्य यत्ते संमतमायुधम् ॥

24 तत्त्वमादाय युध्यस्व प्रेक्षकास्ते वयं स्थिताः खयमिष्टं च ते कामं वीर भयो ददास्यहम्॥ हत्वैकं भवतो राज्यं हतो या स्वर्गमाप्रहि।

दुर्योधन उवाच । एकश्चेद्योद्धमाकन्दे शूरोऽद्यमम दीयताम् आयुधानामियं चापि वृता त्वत्संमते गदा हन्तैकं भवतामेकः शक्यं मां योऽभिमन्यते

॥३॥ परिशुनः परिश्रान्तः ॥१०॥ हत्वैकं अस्माकं पंचानां

पदातिगेदया संख्ये स युध्यतु मया सह। बुत्तानि रथयुद्धानि विचित्राणि परे पदे २९ इदमेकं गदायुद्धं भवत्वचाद्धतं महत्। अस्त्राणामपि पर्यायं कर्त्तमिच्छन्ति मानवाः युद्धानामपि पर्यायो भवत्वसमते तव। गदया त्वां महाबाही विजेष्यामि सहानुजम् पञ्चालान सञ्जयांश्वेव ये चान्ये तव सैनिकाः न हि में संम्रमों जातु शकादिष युधिष्टिर

युधिष्ठिर उवाच । उत्तिष्टोत्तिष्ट गान्धारे मां योधय सुयोधन। एक एकेन सङ्गम्य संयुगे गद्या बली॥ ३३ पुरुषो भव गान्धारे युध्यस्य सुसमाहितः। अद्य ते जीवितं नास्ति यदीन्द्रोऽपि तवाश्रयः

सञ्जय उवाच।

एतत्स नरशार्द्छो नामृष्यत तवात्मजः। सिळळान्तर्गतः श्वम्ने महानाग इव श्वसन्३५ तथासौ वाक्प्रतोदेन तुद्यमानः पुनः पुनः। बचो न समृषे राजवृत्तमाश्वः कशामिव ३६ संक्षोभ्य सिळिलं वेगाद्रदामादाय वीर्धवान् अद्विसारमयीं गुर्वी काञ्चनाङ्गदभूषणाम् ३७

अन्तर्ज**लात्समुत्तस्थी** नागेन्द्र इव निःश्वसन्। स भित्तवा स्तम्मितं तोयं

स्कन्धे कृत्वाऽऽयसीं गदाम्॥ ३८ उद्तिष्ठत पुत्रस्ते प्रतपन् रिमवानिव। ततः शैक्यायसीं गुर्वी जातरूपपरिष्कृताम् गदां परामृशद्भीमान् धार्तराष्ट्रो महाबलः। गदाहरतं तु तं हड्डा सन्ध्रङ्गमिव पर्वतम् ४० प्रजानामिय संकुदं शुरूपाणिमिय स्थितम्। सगदो भारतो भाति प्रतपन् भास्करो यथा तसुत्तीणं महाबाहुं गदाहस्तमरिन्दमम्। मेनिरे सर्वभूतानि दण्डपाणिमिवान्तकम् ॥ वज्रहस्तं यथा शक्षं शूलहस्तं यथा हरम्। दृष्ट्युः सर्वपञ्चालाः पुत्रं तव जनाधिप ४३

तसुत्तीर्णं तु संप्रेक्ष्य समहष्यन्त सर्वशः। पञ्चालाः पाण्डवेयाश्च तेऽस्योग्धस्य तळान्ददुः॥ अवहासं तु तं मत्वा पुत्रो दुर्योधनस्तव। उद्घत्य नयने कुद्धो दिधश्चरिव पाण्डवान् ४५ त्रिशिखां भुकुटीं कृत्वा संद्धद्शनच्छदः। प्रत्युवाच ततस्तान्वै पाण्डवान् सहकेशवान्

दुर्योधन उवाच। अस्यावहासस्य फलं प्रतिभोक्ष्यथ पाण्डवाः गमिष्यथ हताः सद्यः सपञ्चाला यमक्षयम् ॥

सञ्जय उवाच। उत्थितञ्ज जलात्तरमात्पुत्रो दुर्योधनस्तव । अतिष्ठत गदापाणी रुधिरेण सम्रक्षितः॥ ४८ तस्य शोभितदिग्धस्य सिळिलेन समुक्षितम् शरीरं स्म तदा भाति स्नविश्व महीधरः॥ तमुखतगदं वीरं मेनिरे तत्र पाण्डवाः। वैवस्त्रतमिव कुद्धं किकरोद्यतपाणिनम् ॥५० स मेघनिनदों हर्षाञ्चद्विव च गोवृषः। आजुहाव ततः पार्थान् गदया युधि वीर्यवान्

दुर्योधन उवाच। एकैकेन च मां यूयमासीदत युधिष्ठिर। न होको बहुभिन्यीच्यो बीरो योघयितुं युधि न्यस्तवर्मा विशेषेण श्रान्तश्चाप्सु परिष्ठतः। भूशं विक्षतगात्रश्च हतवाहनसैनिकः॥ ५३ अवश्यमेव योद्धव्यं सर्वेरेव मया सह। यक्तं त्वयक्तभित्येतहेत्सि त्वं धैव सर्वदा॥

युधिष्ठिर उवाच । मा भूदियं तव प्रज्ञा कथमेवं सुयोधन। यदाऽभिमन्धुं बहवो जनुर्युधि महारथाः॥५५ क्षत्रधर्मे भृशं कृरं निरपेक्षं सुनिर्धृणम् । अन्यथातुकथे हन्युरिभमन्युं तथागतम्॥ सर्वे भवन्तो धर्मज्ञाः सर्वे शूरास्तनुत्यजाः। न्यायेन युष्यतां प्रोक्ता शकलोकगतिः परा यद्येकस्त न हन्तज्यो बह्यभिर्धर्म एव त्। तदाऽभिमन्युं बहवो निजञ्जस्त्वन्मते कथम् 'सर्वो विमुशते जन्तुः कुच्छूस्यो धर्मदर्शनम्। पदस्थः भिहितं द्वारं परछोकस्य पदयति '॥ आमुश्च कवचं बीर सूर्धजान् यमयस्व च । यबान्यदि ते नास्ति तदप्यादत्स्व भारत। इसमेकं च ते कामं बीर भूयो ददास्यहम्। पञ्चानां पाण्डवेयानां येन त्वं योज्ञमिच्छिस तं हत्वा वै भवान राजा हतो वा सर्गमामहि ऋते च जीविताद्वीर युद्धे कि कुर्म ते प्रियम

प्यभिति ॥१॥ योग्या-अभ्यासः । योग्यः प्रवीणे-स्याज्यकम्य स्त्यभ्यासार्कयोषितोशित मेदिनी ॥ ४ ॥

इति श्रीमहाभारते शल्यान्तर्गतगदापर्वाणे नैलकण्ठीये भारतभावदीपे द्वार्त्रिशोऽध्यायः ॥३२ 33

युधिष्ठिरस्य संकृद्धो वासुदेवोऽब्रवीदिदम् ॥ यदि नाम हायं युद्धे वरयेत्वां युधिष्ठिर। अर्जुनं नकुळं चैव सहदेवमथापि वा॥ किमिदं साहसं राजंस्त्वया व्याहतमीदशम् एकमेव निहत्याजी भव राजा ऋरुष्विति॥ न समर्थानहं मन्ये गदाहस्तस्य संयुगे। प्तेन हि कृता योग्या वर्षाणीह अयोदश। आयसे पुरुषे राजन् भीमसेनजिघांसया। कथं नाम भवेत्कार्यमस्माभिर्भरतर्षभ ॥ साहसं कृतवांस्त्वं तु हानुकोशानृपोत्तम । नान्यमस्यातपश्यामि प्रतियोद्धारमाहवे॥ ६ ऋते बुकोदरात्पार्थात्सच नातिकृतश्रमः। तदिदं द्यतमारब्धं पुनरेव यथा पुरा ॥ विषमं शेकुनेश्चैव तव चैव विशापते। बली भीमः समर्थेश कृती राजा सुयोधनः॥ बलवान्या कृती वेति कृती राजन्विशिष्यते सोऽयं राजंस्त्वया शत्रः समे पथि निवेशितः न्यस्तश्चात्मा सुविषमे कुच्छूमापादिता वयम् को न सर्वान्विनिजित्य शत्रनेकेन वैरिणा

कुच्छप्राप्तेन च तथा हार्यद्वाज्यमागतम्। एवं दुर्योधने राजन् गर्जमाने मुहुर्मुहुः। ^{*}पणित्वा चैकपाणेन रोचयेदेवमाहवस्॥११ न हि पश्यामि तं लोके योऽच दुर्योधनं रणे गदाहस्तं विजेतुं वै शक्तः स्यादमरोऽपि हि न त्वं भीमो न नकुछः सहदेवोऽथ फाल्गुनः जोतुं न्यायेन शक्तो वै क्रती राजा सुयोधनः स कथं वदसे शत्रुं युध्यस्व गद्येति हि। एकं च नो निहत्याजी भव राजीत भारत॥ वृकोव्रं समासाध संशयो वै जये हि नः। न्यायतो युध्यमानानां कृती होष महाबळः॥ एकं वाऽस्माधिहत्य त्वं भव राजेति वै पुनः नृनं न राज्यभागेषा पाण्डोः कुन्त्याश्च संततिः अत्यन्तवनवासाय सृष्टा भैक्ष्याय वा प्रनः।

गदया पुरुषटयात्र हेमपद्दानेबद्धया ॥ गदायुद्धे न से कश्चित्सदशोऽस्तीति चिन्तये गदया वो हनिष्यामि सर्वानेव समागतान् न में समर्थाः सर्वे वै योजं न्यायेन केचन। न युक्तमात्मना वक्तुमेवं गर्वोद्धतं वचः। अथवा सफलं होतत्करिष्ये भवतां पुरः॥७० अस्मिन् मुहूर्ते सत्यं वा मिथ्या वैतन्द्रविष्यति गृह्वातु च गदां यो वै योत्स्यतेऽद्य मया सह इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वान्तर्गतगदापर्वाणे युधिष्ठिरद्योधनसंवादे

योत्स्येऽहं संगरं प्राप्य विजेष्ये च रणाजिरे

अहमद्य गमिष्यामि वैरस्यान्तं सुदुर्गमम्।

द्वात्रिज्ञोऽध्यायः॥ ३२॥

अथवा फाल्ग्रेनेनाच त्वया वा भरतर्षभ।

सञ्जय उवाच।

सञ्जय उवाच। ततस्तव सुतो राजन् वर्म जबाह काञ्चनम् विचित्रं च शिरस्त्राणं जाम्बूनद्परिष्कृतम्॥ सोऽवबद्धशिरस्त्राणः शुभकाश्चनवर्भभृत्। रराज राजन्युत्रस्ते काञ्चनः शैलराडिव॥ सन्नद्धः सगदो राजन् सज्जः संप्राममूर्धनि । अब्रवीत्पाण्डवान्सर्वान्पुत्रो दुर्योधनस्तव ॥ भ्रातृणां भवतामेको गुष्यतां गद्या मया। सहदेवेन वा योत्स्ये मीमेन नकुलेन वा॥

> न तथा धार्तराष्ट्रस्य मा कार्वीमधिव दयधाम अहमेनं हि गदया संयुगे योद्धुसुत्सहे॥ शकुनेश्व तव च यथा पुरा तथैवेदमिति हयोः संबंधः ॥ ७ ॥ इति कथं वदसे इत्यनुकर्वणीयम् ॥ १६ ॥

भीमसेन उवाच।

मधुस्दन मा कार्षीविषादं यदुनन्दन॥ १७

अद्य पारं गमिष्यामि वैरस्य भृशदुर्गमम्।

अहं सुयोधनं संख्ये हनिष्यामिन संशयः॥

विजयो वै ध्रुवः कृष्ण धर्मराजस्य दृश्यते।

अध्यर्धेन गुणेनेयं गदा गुरुतरी मम ।।

 पातितश्चैकवाणेन शोखयेदेवमाहवे इति पाठः । भवन्तः प्रेक्षकाः सर्वे मम सन्तु जनार्दन । सामरानिष लोकांस्त्रीन्नानाशस्त्रधरान् युधि योधयेयं रणे कृष्ण किस्रुताद्य सुयोधनम्। सञ्जय उवाच ।

तथा संभाषमाणं तु बासुरेवो वृकोदरम्॥ हष्टः संपूजयामास वचनं चेदमववीत्। त्वामाश्रित्य महावाहो धर्मराजो खुशिष्ठिरः निहतारिःस्वकां दीमां श्रियं प्राप्तो न संशयः त्वया विनिहताः सर्वे धृतराष्ट्रसुता रणे २४

राजानो राजपुत्राश्च नागाञ्च विनिपातिताः । कलिङ्गा मागधाः प्राच्या

भाजना भाजना अवना मान्धाराः कुरवस्तथा ॥ २५ त्वामासाय महाजुद्धे निहताः पाण्डुनन्द्रन । हत्त्वा दुर्योधनं साप्ति प्रयच्छोवाँ सत्तागराम् समेराजाय चीन्वेय यथा निष्णुः स्वीपतेः। त्वां च प्राप्य रणेपापो धार्तराष्ट्री विसंस्यति॥

त्वमस्य सिक्यनी भंकत्वा प्रतिकां पाळियण्यस्ति। यत्नेन तु सदा पाथै

योज्ञत्यो भूतराष्ट्रजः॥ २८ छती च वलवांश्चेत युक्तग्रीण्ड्रण तिन्यदा। तत्त्वत्त्र सार्व्यक्षणेण्ड्रण्यासास्य पाण्डवस्य पञ्चालाः पाण्डवस्य भूमराजपुरोगमाः। तह्नचो भीमसेतस्य सर्वे प्वाम्यपुत्रसन् २० ततो भीमवलो भीमो युष्टिप्रस्थाववी

स्त्रवंश सह विष्ठनते तपन्तिमिव भास्करसद्दर्श अहसेनेन सङ्गस्य संद्र्यो योजुनुस्सहे । न हि शक्तो रणे जेतुं मामेय पुरुषाथमः १२ अब कोच विमोस्याभि निहितं हृदये युक्तस् सुयोधने धार्तराष्ट्रे खाण्डवेऽम्निमिवार्जुनः शल्यमधोद्धरिष्यामि तव पाण्डवक्षस्क्रस्यम् । विस्तृत्य यदया पापमय राजन् सुखी भव १४

> प्रतिमोक्ष्ये तवानघ। प्राणाण् श्रियंच राज्यंच

मोध्यतेत्व सुयोधनः॥ ३५ राजा च धृतराष्ट्रोऽश श्वत्वा पुत्रं मया हतम् स्मिरिष्यराष्ट्रामं कर्मं यत्तव्यकुतिवृद्धिकाम् ३६ इत्युक्त्वा भरतस्रेष्टो ग्वाष्ट्रसम्ब वीर्यवान्। उत्ततिष्टत युद्धाय शको वृत्तमिवाङ्कयन्॥ ३७ श्वत्य

तदाह्वानममृष्यन् वै तव पुत्रोऽतियीर्यवान् प्रत्युपस्थित पवाश्च मस्तो मसमिव द्विपम् ३८ गदाहरतं तव सतं युद्धाय समपस्थितम्। दद्यः पाण्डवाः सर्वे कैलासमिव श्रुक्तिणम् तमेकाकिनमासाद्य धार्तराष्ट्रं महाबलम्। वियुथमिव मातङ्गं समहप्यन्त पाण्डवाः ४० न संस्रमो न च भयं न च ग्लानिर्न च टयथा आसीहयाँधनस्यापि स्थितः सिंह इवाहवे॥ सम्बतगदं दश कैलासमिव श्रुङ्गिणम्। भीमसेनस्तदा राजन् दुर्योधनमधाव्रवीत् ४२ राज्ञापि भृतराष्ट्रेण त्वया चास्मासु यत्कृतम् स्मर तहष्क्रतं कर्म यद्धतं वारणावते ॥ ४३ द्रौपदी च परिक्रिष्टा सेमामध्ये रजस्वला। युते यद्विजितो राजा शकुनेब्दिनश्चयात्॥ योनि चान्यानि दुधात्मन्यापानि कृतवानसि अनागःस च पार्थेषु तस्य पश्य महत्फलम् ॥ त्वत्कृते निहतः शेते शरतल्पे महायशाः । गाङ्गेयो भरतश्रेष्ठः सर्वेषां नः पितामहः ४६ हतो द्रोणश्च कर्णश्च हतः दाल्यः प्रतापवान्। भैरस्य चादिकर्ताऽसौ शकुनिर्निहतो रणे ॥ म्रातरस्ते हताः शूराः पुत्राश्च सहसैनिकाः। राजानश्च हताः शूराः समरेष्वनिवर्तिनः४८ पते चान्ये च निहता बहुवः क्षत्रियर्षमाः। प्रातिकामी तथा पापो द्वीपद्याः क्षेत्रक्रद्धतः अवशिष्टरत्वमेवैकः कुळ्झोऽधमपुरुषः। त्वामप्यद्य हनिष्यामि गदया नात्र संशयः॥

अद्य तेऽहं रणे दर्पे सर्वे नाशयिता नृप । राज्याशां विपुठां राजन्

पाण्डवेषु च दुष्कृतम् ॥ ५१ ुर्योधनः उवाच ।

कि कत्थितेन बहुना युक्कस्वाद्यमया सह अद्य तेऽहं विनेष्यामि युद्धश्रद्धां वृकोदर ५२ कि न पश्यिस मां पाप गदायुद्धे व्यवस्थितम् ।

गदायुद्ध ध्ययास्यतः हिमवञ्जिखराकारां

प्रमुख सहताँ गदाम्॥ ५६ गदिनं कोऽष मां पाप हन्दुस्त्वहते रिपुः। न्यायतो युद्धमानस्य देवेष्वपि पुरन्दरः ५४ मा वृथा गर्ज कीन्वेय शारदाम्रामिवाजलस्। दशैयस्व बलं युद्धे यावत्तसेऽध विद्यते ५५ तस्य तहचनं श्रुत्वा पाण्डवाः सहस्रुखयाः। सर्वे संपूजयामासुस्तहचो विजिगीषवः ५६ उन्मचिमव मातङ्गं तळशब्देन मानवाः। भूयः संहर्षयामास् राजन् दुर्योधनं नृपम् ५७ बृंहन्ति कुजरास्तत्र हया हेषन्ति चासकृत्। शस्त्राणि संप्रदीप्यन्ते पाण्डवानां जयैषिणाम् ॥

मातङ्गं तळशब्देन मानवाः। शास्त्राण्यस्य पाण्यमानाः पाण्यमास्य राजन् दुर्योधनं तृपम् ५७ पाण्यमानां जयैषिणाम् ॥ याण्यमानां जयैषिणाम् ॥ इति श्रीमहामारते शब्यपर्यान्वगंतगदापर्यणि भीमसेनदुर्योधनसंवादे अपर्यक्रियोऽस्थादः॥ ३६॥

MARK.

३४

सञ्जय उवाच । तस्मिन् युद्धे महाराज सुसंवृत्ते सुदारुणे। उपविष्टेषु सर्वेषु पाण्डवेषु महात्मसु॥ ततस्तालध्यजो रामस्तयोर्थुद्ध उपस्थिते। श्रत्वा तच्छिष्ययो राजन्नाजगाम हलायुधः तं दृष्टा परमप्रीताः पाण्डवाः सहकेशवाः। डपगस्योपसंगृद्य विधिवत्प्रत्यपूजयन् ॥ ३ पूजियत्वा ततः पश्चादिदं वचनमञ्ज्ञ । शिष्ययोः कौशलं युद्धे पश्य रामेति पार्थिव अत्रवीस तदा रामो दश्वा कृष्णं सपाण्डवम् दुर्योधनं च कीरव्यं गदापाणिमवस्थितम् ५ चत्वारिंशदहान्यद्य द्रे च मे निःस्तस्य वै। पुष्येण संप्रयातोऽस्मि श्रवणे पुनरागतः॥ ६ शिष्ययोवै गदायुद्धं द्रष्टुकामोऽस्मि माधव। ततस्तदा गदाहस्तौ दुर्योधनवृकोदरौ॥ ७ युद्धभूमिं गतौ वीरावुभावेव रराजतुः। ततो युधिधिरो राजा परिष्वज्य हळायुधम्॥ स्वागतं कुशलं चास्मै पर्यपृच्छद्यथातथम्।

कुष्णी चापि महेष्वासावभिवाद्य हलायुधम् सस्वजाते परिप्रीतौ प्रियमाणी यशस्विनौ । माद्रीपुत्री तथा शूरी द्रीपद्याः पञ्च चात्मजाः अभिवाद्य स्थिता राजन् रौहिणेयं महाबलम् भीमसेनोऽय बलवान्पुत्रस्तव जनाधिप ॥११ तथैव चोद्यतगदौ पूजयामासतुर्वेळम्। खागतेन च ते तत्र प्रतिपृज्य समन्ततः ॥१२ पश्य युद्धं महाबाहो इति ते राममनुबन्। एवम् चुर्महात्मानं रौहिणेयं नराधिपाः॥ १३ परिष्वज्य तदा रामः पाण्डवान् सहस्रुवान् अपृच्छत्कुरालं सर्वान् पार्थिवांश्रामितौजसः तथैव ते समासाद्य पत्रच्छ्स्तमनामयम्। प्रत्यभ्यच्ये हली सर्वान् संत्रियांश्च महात्मनः कृत्वा कुरालसंयुक्तां संविदं च यथावयः। जनार्दनं सात्यिक च प्रेम्णा स परिषसके ॥ मूर्भि चैतावुपाद्राय कुशलं पर्यपृच्छत । ती च तं भिभिवदाजन पुजयामासतुर्धुरुम्॥

इति श्रीमहाभारते श्रत्यान्तर्गतगदापर्वाणे नैलकण्डीये भारतभावदीये त्रयक्षिशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

स्थानिक स्थान

हति समायां युद्धारं सम्बद्धां कि विकाव ते तमारते रेखेलां युद्धसमाध्यापतिर्द्धाग्यक्तिपार्वहारावां विरोधो युद्धसमाध्य इति त्रेत्वा स्वत्या स्वत्या स्वत्या कि विकाद स्वत्या स्

अक्षाणमिव देवेशिमन्द्रीयेन्द्री सुदान्विती। ततोऽप्रवीद्यभैसतो रीहिणेयमरिदमम्॥ १८ इदं झाबोमेहायुद्धं पद्य रामोते भारत। तेषां मध्ये महाबाहुः श्रीमान्केशवपूर्वेजः॥ न्यविदारपरमातिः पुज्यमानो महार्थैः।

स वभी राजमध्यक्षो नीळवासाः सितप्रभः दिवीव नञ्चनगणैः परिकीर्णो निद्याकरः। ततस्तयोः संनिपातस्तुमुळो ळोमहर्षणः ॥२१ वासीदन्तकरो राजन वैरस्य तव पुत्रयोः॥

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि बलदेवागमने चतर्सिशोऽध्यायः॥ २४॥

३५

जनमेजय उवाच।

पूर्वमेव यदा रामस्तिसम्बुद्ध उपस्थिते । आमम्ब्य केशवं यातो वृिणाताः सहितः प्रशुः साहान्यं धातौराष्ट्रस्य न च कतिःस्मि केशव न चेव पाण्डुत्रमाणां गमिष्यामि यथागतम् यद्यकुत्त्वा तदा रामो यातः क्षत्रनिवहणाः । तस्य जागमनं भूयो ब्रह्मव्योतिस्ताहितः ॥ ३ आस्याहि मे विस्तरहाः कथं राम उपस्थितः कथं च दृष्टवान् युक्तं कुशेलो हासि सत्तम ४ विश्वाप्यान विवाच ।

वपहुत्ये निविष्टेषु पाण्डयेषु महात्मस् ।
प्रेषितां धृतराष्ट्रस्य समीपं मुयुद्दनः ॥ ५
समं प्रति महावाहां हितायुं स्वेदिहानाः ।
स गत्वा हास्तिनपुरं जूतराष्ट्रं समेत्य व ॥ ६
कक्तवात्त्य तथ्यं हितं चैव विशेषतः ।
च वत्तुकतवात्त्रराज्ञाय्या ब्यातं हितत्पुरा
अनवाय्य शमं तत्र कुष्णः पुरुषसत्त्मः ।
आवाङ्कत महावाहुरुपहुत्यं जनापिय ॥ ८
ततः मत्यायनः कुष्णां धातर्राष्ट्रविस्तितः ।
अक्तियांयां नरस्याम् पाण्डवानिद्मान्तिताः
निवांकुष्यं पाण्डवानिद्मान्तिताः
निवांकुष्यं पाण्डवानिद्मान्तिताः
निवांकुष्यं पाण्डवेषाः पुरुष्या सहिता म्या
तता विभाज्यमानेषु बळेषु विक्रनां वरः ।
प्रोवाच्य स्नातरं कुष्णं निवांकियां महास्ताः ॥
नेवामित्रं महावाहो साहाय्यं भ्रयन्ततः ॥

कियतामिति तत्कृष्णो नास्य चक्रे वचस्तदा ततो मन्यपरीतात्मा जगाम यद्रनन्दनः। तीर्थयात्रां हळधरः सरस्वत्यां महायशाः॥ भैत्रनक्षत्रयोगे स्म सहितः सर्वयादवैः। आश्रयामास मोजस्तु दुर्योधनमरिद्मः॥ युयधानेन सहितो वासदेवस्त पाण्डवान । रीहिणेये गते शूरे पुष्येण मधुसुदनः॥ १५ पाण्डवेयान्प्रस्कत्य ययावभिमुखः करून । गच्छन्नेव पथिस्थस्त रामः प्रेष्यानुवाच ह ॥ संभारांस्तीर्थयात्रायां सर्वोपकरणानि च। आनयध्यं द्वारकायामग्रीन्धे याजकांस्त्रशा। सवर्णरजतं चैव घेनुर्वासांक्षि वाजिनः। कुजरांश्च रथांश्चैव खरोष्टं वाहनानि च ॥ १८ क्षिप्रमानीयतां सर्वे तीर्थहेतोः परिच्छदम्। प्रतिस्रोतः सरस्वत्या गच्छध्यं शीव्रगाभिनः ऋत्विजञ्चानयध्वं वै शतशञ्च द्विजर्थमान् । एवं संदिश्य हु प्रेप्यान् बलदेवी महाबलः॥ तीर्थयात्रांययौराजन्कुरूणां वैदासे तदा। सरसर्वा प्रतिस्रोतः समन्तादभिजभिवान ऋत्विभिश्च सहद्भिश्च तथाऽन्येद्विजसत्तमैः। रधैर्गजेस्तथाध्येश्च प्रेप्येश्च भरतर्षम ॥ गो-खरोष्ट्रप्रयुक्तेश यानेश बहुभिर्वतः। आन्तानां क्रान्तवपुषां शिशूनां विपुछायुषां देशे देशे त देयानि दानानि विविधानि च। अर्चायै चार्थिनां राजन कलप्तानि बहुशस्त्रधा

॥ ९ ॥ मैत्रनक्षत्रयोगे अनुस्थायाम् । भोजः कृतवर्मा १४ पुष्येण हि पाण्डवेम्यः प्रयाणमनुराधातस्तीर्थयात्रार्थामिति विवेकः ॥ १५ ॥

इति श्रीमहामारते शल्यान्तर्गतगदापर्वीण नैलकण्ठीये भारतमावदीपे चतुर्बिगोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

पूर्वभेवेति ॥ १ ॥ अकियायां सन्धिकार्यानिष्मत्तौ

तानि यानीह देशेषु प्रतीक्षन्ति स्म भारत । बुभुक्षितानामर्थाय क्लप्तमन्नं समन्ततः ॥२५ यों यो यत्र दिजो भोज्यं भोतुं कामयते तदा तस्य तस्य तु तत्रैवमुपजन्तुस्तदा नृप॥ २६ तत्र तत्र स्थिता राजन् रौहिणेयस्य शासनात भक्ष्यपेयस्य कुर्वेन्ति राशीस्तत्र समन्ततः॥ वासांसि च महाहीणि पर्यकास्तरणानि च। पूजार्थं तत्र क्लप्तानि विप्राणां सुखमिच्छतां यत्र यः खद्ते विद्रः क्षत्रियो वाऽपि भारत। तत्र तत्र तु तस्यैव सर्व क्लसमदस्यत ॥ २९ यथासुखं जनः सर्वो याति तिष्ठति वै तदा यातुकामस्य यानानि पानानि तृषितस्य च बुभुक्षितस्य चान्नानि खादृनि भरतर्षम। उपजन्हुर्नरास्तत्र वस्त्राण्याभरणानि च ॥३२ स पन्थाः प्रवभी राजन् सर्वस्यैव सुखावहः स्वर्गीपमस्तदा बीर नराणां तत्र गच्छताम् नित्यप्रमुदितोपेतः खादुभश्यः शुभान्वितः विषण्यापणपण्यानां नानाजनशतेर्वृतः। नानाद्रमलतोपेतो नानारत्नविभूषितः॥ ३३

ततो महात्मा नियमे स्थितात्मा पुण्येषु तीर्थेषु वस्ति राजन्। ददौ द्विजेभ्यः कतुदक्षिणाश्च यदुप्रवीरो हळभृत प्रतीतः॥ दोग्ध्रीश्च धनुश्च सहस्रशो वै सुवाससः काञ्चनवद्धश्रङ्गीः। हयांश्च नानाविधदेशजातान् यानानि दासांश्च ग्रुमान् द्विजेभ्यः॥ रत्नानि मुक्तामणिविद्वमं चा-प्यप्रयं सुवर्ण रजतं सुशुद्धम् । अयस्मयं ताम्रमयं च भाण्डं ददौ द्विजातिप्रवरेषु रामः ॥ 38 पवं स विन्तं प्रद्दी महात्मा सरस्वतीतीर्थवरेष भूरि। ययौ क्रमेणाप्रतिमप्रभावे स्ततः कुरुक्षेत्रमुदारवृत्तिः॥ 30 जनमेजय उवाच। सारस्वतानां तीथीनां गुणोत्पत्ति वदस्व मे

फलं च द्विपदां श्रेष्ठ कर्मनिवृत्तिमेव च ३८ यथाक्रमेण भगवंस्तीर्धानामनुपूर्वशः। ब्रह्मन् ब्रह्मविदां श्रेष्ठ परं कौत्हलं हि मे ३९ वैद्यास्पायन उवाच।

वैद्यास्पायन उवाचा तीर्थानां च फलं राजन गुणोत्पत्ति च सर्वेदाः मयोच्यमानं वै पुण्यं ऋणु राजेन्द्र कुत्स्रवाः४०

पूर्व महाराज यहुमबीर व्हिनिसहिद्याणिश सार्थव ।
युष्यं प्रभासं समुपाजगाम व्योद्धाराज्यसमा ।
युष्यं प्रभासं समुपाजगाम ।
व्योद्धाराज्यसमा । हिद्यमानः ४१ विद्युक्तशापः पुनराव्य तेजः सर्वं जगद्भास्यतं नरेन्द्र ।
पूर्वं तृतीर्थमबरं पृथिस्यां प्रभासः॥ । ४२

जनभेजय उवाच । कथं हु भगवाग्दामो यक्षमणा समग्रह्मत । कथं च तीर्थप्रवरे तरिंभश्चन्द्रो न्यमज्जत ४३ कथमाप्डुत्य तरिंमस्हु पुत्राप्यायितः शक्षी । पतन्मे सर्वमाचक्ष्व विस्तरेण महास्रुने ॥ ४४

वैद्यास्पायन उवाच।
दक्षस्य तनयास्तात प्रादुरासन्विद्यापते।
स सर्तावद्यात कन्या दक्षः सोमायं वे दवी
नक्षत्रयोगनिरताः सङ्ख्यानार्थं च ताऽप्रवेत् परन्यो वे तस्य राजेन्द्र सोमस्य ग्रुमकर्मणः तास्त्र सर्वा विद्याखास्यो

क्षेणाप्रतिमा सुवि । अत्यरिच्यत तासां दु रोहिणी क्ष्यसंपदा ॥ ४७० ततस्तस्यां स भगवाम्प्रीति चफ्रे निशाकरः

ततस्तस्यां स भगवान्यीति चके निवाकरः सारस्य हवा बन्धाय तस्माचां बुधुजे सदा पुरा हि सोमो राजेन्द्र रोहिण्यामवस्तप्रस्य ततस्ताः क्रुपिताः सवा नक्षत्राच्या महात्मवी ता गत्वा पितरे प्राहुः प्रजापतिमतनिद्रताः । सोमो वस्तित नास्मास रोहिणीं भजते सदा वा वयं सहिताः सवोस्त्वस्तकारो ग्रजेश्वर वस्त्यामो नियताहारास्तपश्चरणतत्पराः ५१

विपाणः पण्यवीधिका आपणाः हृष्टाः पण्यानि विकेषहरुगाणि ॥ ३३ ॥ गुणान् रमणीयलादीन् उत्वर्षिः संभवं कर्मेः निर्कृतिः तीक्ष्यात्राविधितादिम् ॥ ३८ ॥ यथाक्रमेण तीर्थकमापेक्षया अनुपूर्वतः गुणोरनद्यादिकमापेक्षया ॥ ३९ ॥ प्रमासः प्रभावत्वन् ॥ ४९ ॥ शुःचा तासां तु वचनं दक्षः सोममयाव्रवीत् । समं वर्तस्य भागीसु मा त्वाऽधमाँ महान् स्पृशेत्॥ ५ तास्तु सर्वोऽव्यीद्क्षां गच्छथ्वं शशिनोऽन्तिकस्।

समं वास्यति सर्वोत्तः

बन्दमा मम शासनात्॥ ५३
विस्तुपास्तात्वा अभ्यः शीतांश्चमवनं तदा
तथापि सोमो भगवान्युनरेव महीपते॥ ५४
रोहिणी निवसत्येव भीवमाणो सुद्धर्देहः॥
ततः। सहिताः सर्वो भूषः पितरसञ्चन्य
तव शुक्ष्यणे युक्ता वास्यामो हि तवानितके

तत्वताः साहताः सवा भूगः । पतराश्चवन् तव छुश्यणे कुमा वरस्यामा हि तवान्ति के सोमो वस्ति नास्मामु नाकरोङ्ख्यनं तव भू स्वास्म त्रह्म्यां स्वास्म त्रह्म सोमायाववीत। समं वर्त्वस भायां हुमा स्वाश्चरके विरोचन अनादस हुत तृह्मम्यं दृक्षस्य भगवाञ्चराती। रोहिण्या सार्थमवस्त्रत्तताः कुपिताः पुनः गृह्मा च पितरे प्राष्टुः पणस्य शिरसाः तदाः स्वाम च पितरे प्राष्टुः पणस्य शिरसाः तदाः स्वाम च सित सार्भाम् तस्मासः शरणं भव रोहिण्यां से वस्ति नास्मासः वस्ति चन्द्रमाः न त्वद्धयो गणयति नास्मासः स्वेहिम्डित

तस्मानस्माहि सर्वा वै यथा नः सोम आविशेत्। तच्छूत्वा भगवान् कुद्धो

यसमणं पृथिवीपते ॥ ६१ ससर्ज रोपास्त्रोमाय स चोडुपतिमाविशत स यसमणाऽमिम्रतामाक्ष्मीयताहरहः दाशी॥ यहां चाण्यकरोद्वाजन् मोक्षार्यं तस्य यसमणः बहें विभिन्नेहाराज विविधानिर्मिताकरः ६३ न सामुक्त्यत् शाणाडे क्षयं चेवाधनगठका स्त्रिमाणे ततः सोमे बोक्यो न प्रजिहेरे॥ निरासाहरसाः सर्वा हतवीर्योश्च सर्वदाः॥ केराध्यासरम्बद्धाः सर्वा हितवीर्योश्च सर्वदाः॥ कराध्यासरम्बद्धाः सर्वा श्रीयमाणे निशाकरे ततो देवाः समागन्य सोममुजुमहीपते ६६ किमिदं भवतो क्षयीद्यां न प्रकाशते ॥ कराण्याही नः सर्विथेनें ते महञ्जयस्॥ ६७ श्वत्वा तु चचनं त्वत्तो विधास्यामस्ततो वयम् एवमुक्तः प्रत्युवाच सर्वीस्ताब्दाशरूक्षणः ॥ शापस्य उक्षणं चेव यथमाणंच तथाऽऽत्मनः देवास्तया वचः श्वत्वा गत्वा दक्षमधासुवन् प्रसीद भगवन् सोमे

श्रसाद् मगवन् साम शापोऽयं विनिवर्त्यताम् । असौ हि चन्द्रमाः क्षीणः

किञ्चिच्छेषो हि लक्ष्यते॥ ७० श्रयाश्चेवास्य देवेश प्रजाश्चेव गताः श्रयम् वीक्दोषधयश्चेव बीजानि विविधानि च०९ तेषां श्रये श्रयोऽस्माकं

विनाऽस्माभिजंगच किम्। इति ज्ञात्वा लोकग्ररो

प्रसादं कर्त्रमहिसि ॥ प्यमुक्तस्ततो देवान्त्राह वाक्यं प्रजापतिः। नैतच्छक्यं मम बचो द्यावर्तियतुमन्यथा ७३ हेतुना तु महाभागा निवितंष्यति केनचित। समं वर्ततु सर्वास शशी भार्यास नित्यशः७४ सरखत्या वरे तीर्थे उन्मज्जन्दारालक्षणः। पुनर्विधेष्यते देवास्तद्वै सत्यं वस्रो मम ॥ ७५ मासार्थ च क्षयं सोमो नित्यमेव गमिष्यति मासार्ध त सदा वृद्धि सत्यमेतहचो मम ७६ समुद्रं पश्चिमं गत्वा सरस्वत्यन्धिसङ्गम्। आराधयतु देवेशं ततः कान्तिमवाष्स्यति॥ सरस्वतीं ततः सोमः स जगामधिशासनात प्रमासं प्रथमं तीर्थं सरस्वत्या जगाम ह ७८ अमावास्यां महातेजास्तत्रोन्मजन्महायातिः लोकान्त्रभासयामास शीतांश्रत्वमवाप च देवास्त सर्वे राजेन्द्र प्रमासं प्राप्य पुष्कलम् सोमेन सहिता भृत्वा दक्षस्य प्रमुखेऽभवन्८० ततः प्रजापतिः सर्वा विससर्जाथ देवताः। सोमं च भगवान्त्रीतो भूयो वचनमत्रबीत्॥

माऽवमंखाः स्त्रियः पुत्रः मा च विप्रान् कदाचन । मा च गच्छ युक्तः सदा भृत्वा

कुरु वै शासनं मम ॥ ः ः ८२ स विस्रष्टो महाराज जगामाथ खमालयम् । प्रजाश्च मृदिता भृत्वा पुनस्तस्थुर्यथा पुरा८३

खा त्वां अधर्मः मा स्टुशेत्॥५२॥ विरोचन ! हे विशेषेण | रोजमान ! त्वां मा शक्ये तव रोचनां यथाऽहं शापेन न

हरामि तथा बतस्वेत्वर्षः ॥ ५७॥ शापस्य लक्षणे कारणम् ॥ ६९ ॥ यवं ते सर्वमाख्यातं यथा द्याप्तो निद्याकरः। प्रमासं च यथा तीर्थं तीर्थानां प्रवरं महत् ८४

अमाबास्यां महाराज नित्यक्षः शहाळक्षणः । स्नात्व ह्याण्यायते श्रीमान् प्रभासे तीर्थं उत्तमे ॥ ८५ अतश्रीतत्रजाननित प्रभासमिति सूमिप । प्रभां हि परमां छेमे तस्मिष्टमाउल्य चहुमाः ततस्तु चमसोङ्गेदमल्युतस्त्वामद्वर्जी । चमसोद्भेद इत्येवं यं जनाः कथयन्युत ८७ तत्र दत्वा च दानानि विशिद्यानि हळायुधः उधित्वा रजनीमेकां स्नात्वा विधिवन्तदा उद्यानमथागच्छन्त्वरावान् केशवायजः। आर्थं स्वस्त्यनं चैव यत्रावाप्य महत्फळम्॥

स्वस्त्ययन चव पत्रावाच्य महत्कळच्॥ क्षिम्यव्यवाद्वीचचीनां च भूमेश्च जनमेज्य । जानन्ति सिद्धा राजेन्द्र नष्टामिप सरस्वतीम्॥ ९०

इति श्रीमहाभारते शब्यान्तर्गतगदापर्वणि बळदेवतीर्थयात्रायां प्रभासोत्पत्तिकथने पञ्चित्रिरोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

シングツがでかって

३

वैद्यास्पायन उपान ।
तस्सामद्रशातं चापि सुद्रपानं यहास्मिनः।
त्रितस्य च महाराज जगामाथ दलायुषः ।
तत्र दत्वा बहु दृद्यं पूजित्या तथा द्विजायः
उपस्तुद्यं च तत्रैय महरो सुसलायुषः॥ । २
तत्र धर्मपरो भूत्या वितः स सुमहातपाः।
स्त्र चेनं सस्ता तेन सोमः पति। महारमना द सत्त वेनं समुत्युज्य मातरी जग्मतुर्गृहान्।
ततस्ती वे राह्यापाथ वितो ब्राह्मणस्तमः ४
जनमेजय उषाच ।

उद्पानं कथं ब्रह्मन् कथं च सुमहातपाः। पतितः किं च संत्यको ब्रातुभ्यां द्विजसत्तम क्रूपे कथं च हित्वेनं ब्रात्यौ जग्मतुर्गृहान्। कथं च याजयामास पपा सोमं च कथम् पतदाक्षयं मे ब्रह्मन् श्रोतद्यं यदि मन्यसे। वैदाम्पायन उवाच।

वर्ग-पायन उचाय । आसन् पूर्वयुगे राजन्युनयो प्रातरस्वयः॥७ एकतश्च व्रितश्चेव वितश्चादित्यसन्त्रिमाः। सर्वे मजापतिसमाः मजाबन्तस्वयेव च ॥ ८ श्रह्माणेकजिताः सर्वे तपसा मक्षयादिनः। तेषां त तपसा प्रीतो वियमेन द्रमेन च ॥ ९

अभवद्गीतमो नित्यं पिता धर्मरतः सदा। स त दीर्घेण कालेन तेषां प्रीतिमवाप्य च१० जगाम भगवान स्थानमन्द्रक्षपमिवात्मनः । राजानस्तस्य ये ह्यासन्याज्या राजन्महात्मन-ते सर्वे स्वर्गते तर्सिमस्तस्य प्रवानपुजयन्। तेषां तु कर्मणा राजंस्तथा चाध्ययनेन च १२ त्रितः स श्रेष्ठतां प्राप यथैवास्य पिता तथा। तथा सर्वे महाभागा मनयः प्रण्यळक्षणाः १३ अपुजयन्महासागं यथास्य पितरं तथा। कदाचिदि ततो राजन भातरावेकतदितौ यशार्थं चक्रतश्चिन्तां तथा वित्तार्थमेव च। तयोर्बेद्धिः समभवित्रतं गृह्य परम्तप ॥ १५ याज्यान्सर्वानुपादाय प्रतिगृह्य पश्रंस्ततः। सोमं पास्यामहे हुष्टाः बाप्य यशं महाफलम् चक्रश्चेवं तथा राजन् मातरस्रय एव च । तथा ते त परिक्रम्य याज्यान्सर्वान्पशुन्त्रति

याजयित्वा ततो याज्यान् लब्ध्वा तु सुबहुन्पशून् । याज्येन कर्मणा तेन प्रतिग्रम् विधानतः ॥ १८

इति श्रोसहाभारते । शल्यान्तर्गतगदापर्वाण नैलकण्ठीये भारतभावदीपे पद्मत्रिंबोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

प्राची दिशं महात्मान आजम्मुस्ते महर्पयः । त्रितस्तेषां महाराज पुरस्ताद्याति हष्टवत् १९ एकतञ्च द्वितञ्चैव पृष्ठतः काळयन्पशून् । तयोञ्चिन्ता सममवद्दद्वा पश्चुगणं महत् ॥२०

कर्यं च स्युरिमा गाव आवाभ्यां हि विना त्रितम् । तावन्योन्यं समाभाष्य पकतक्ष द्वितश्च ह ॥ २१ यदुचतुर्भियः पापी तक्षित्रोध जनेश्वर ।

यद्चतुर्भियः पापी तिम्निबोध जनेश्वर । श्रितो यक्षेषु कुराक्तिकतो वेदेषु निष्ठितः २२ अन्यास्त बहुला गाविम्नितः समुप्रक्रस्यते । तदावां सहिती भूत्वा गाः प्रकाल्य वजावहे त्रितोऽपि गच्छतां काम-

ात्रताऽाप गच्छता काम-मावाभ्यां वे विना कृतः। तेषामागच्छतां रात्री

पथिस्थानां वृकोऽभवत्॥ तत्र कृपो विदूरेऽभूत्सरस्वत्यास्तरे महान्। अथ जितो वर्क दृष्टा पाथे तिष्टन्तमग्रतः२५ तद्भयादपसर्पन्यै तस्मिन्कूपे पपात ह। अगाधे सुमहाधोरे सर्वभृतभयङ्करे॥ 28 त्रितस्ततो महाराज कृपखो मुनिसत्तमः। आर्तनादं ततश्वके तौ तु शुधुवतुर्सुनी ॥ २७ तं झात्वा पतितं कूपे भातराचेकतद्विती। वक्त्रासाच्च लोभाच सम्रत्स्यस्य प्रजन्मतः॥ म्रातुभ्यां पञ्चल्धाभ्यामुत्सृष्टः स महातपाः उदपाने तदा राजन्निर्जले पांसुसंवृते ॥ ५९ त्रित आत्मानमालक्ष्य कृषे वीक्त्रुणावृते। निमग्नं भरतश्रेष्ठ नरके दुष्क्रती यथा॥ ३० स बुद्धाऽगणयत्त्राक्षो मृत्योर्भीतो हासोमपः सोमः कथं तु पातव्य इहस्थेन मया भवेत ३१ स प्रमामिनिश्चित्य तस्मिन्कूपे महातपाः। ददर्श वीरुधं तत्र लम्बमानां यदच्छया ३२ पांश्रग्रस्ते ततः क्रपे विचिन्त्य सिळळं सुनिः अग्नीन्सङ्करपयामास होत्रे चात्मानमेव च ॥ ततस्तां वीरुघं सोमं सङ्करूप्य सुमहातपाः। ऋचो यञ्चि सामानि मनसा चिन्तयन्मुनिः

> प्रावाणः शर्कराः कृत्वा प्रचक्रेऽभिषयं तृप । आज्यं च सिळ्ळं चके भागांश्च त्रिदिवीकसास ॥ ३५.

सोमस्याभिषयं क्वत्या चकार विपुळं ध्वनिम् स चाविदाहिवं राजन्पुनः द्याग्यक्तितस्य वै ॥ समवाप्य च तं यद्यं यथोक्तं ब्रह्मवादिमाः । वर्तमानं महायद्ये चित्तस्य सुमहात्मनः ॥ ३७ आविद्यं विद्यं सर्वं कारणं च न बुद्धयते । ततः सुतुद्धळं दाव्यं सुभावाय बृहस्पतिः ३८

श्रुत्वा चैवाव्रवीत्सर्वान् देवान् देवपुरोहितः।

त्रितस्य वर्तते यक्षस्तत्र गच्छामहे सुराः॥ ३९
स हि कुद्धः सुवेदन्यान्दे वानिष महात्राः।
तच्छुत्वा वचनं तस्य सहिताः सर्वदेवताः।
प्रययुक्तत्र यत्रासी त्रितयकः प्रवर्तते।
ते तत्र गत्या विद्यास्तं कृषं यत्र स त्रितः
ददशुस्तं महात्मानं दीक्षितं यक्षभित् ।
इन्नु चैनं महात्मानं श्रिक्षां परमया युवत् भा
कचुक्षेनं महात्मानं प्राप्ता भागार्थिनो वयम्।
अयात्रवीदार्थिद्यान्यस्यच्यं मा दिवोक्सरं
क्रास्त्वतिभये कृषे निमम्नं नष्टवेतसम्।
तत्रिक्षते महाराज्ञा भागार्क्षयं यात्रिविष

मन्त्रयुक्तान्समद्द-चे च प्रीतास्तद्राऽभवन्। ततो यथाविधि प्राप्तान्

भागान्प्राप्य दिवीकसः॥ प्रीतात्मानो दुइस्तस्मै वरान्यान्मनसेच्छति स त वने वरं देवांस्नातुमईथ मामितः॥ ४६ यश्चेहोपस्पृशेतकूपे स सोमपगति लमेत। तत्र चोर्मिमती राजञ्जलपात सरस्रती॥ तयोत्श्वितः समुचलौँ पूज्यंखिदिवीकसः। तथेति चोक्ता विवुधा जम्मू राजन् यथागताः त्रितशास्यागमत्त्रीतः खमेव निलयं तदा । कृदस्त स समासाच तावृषी मातरी तदा ॥ उवाच परुषं वाक्यं शशाप च महातपाः। पश्लब्धी युवां यस्मान्मासुतस्त्व प्रधाविती तस्माद्यकाकृती रौद्रौ दंष्ट्रिणावभितश्चरौ । भवितारी मया शप्ती पापेनानेन कर्मणा॥ प्रसबश्चेव युवयोगीलाङ्गलक्षेवानराः। इत्युक्तेन तदा तेन क्षणोदेव विशापते॥ ५२ तथाभूतावहद्येतां वचनात्सत्यवादिनः। तत्राप्यामेतविकान्तः स्पृष्टा तोयं हलायुधः॥

दत्वा च विविधान दायान् पूजियत्वा च वै द्विजान्। उदपानं च तं वीक्ष्य प्रशस्य च पुनः पुनः। नदीगतमदीनात्मा प्राप्तो विनशनं तदा॥

48

इति श्रीमहाभारते शत्यपर्वान्तर्गतगदापर्वाणे बळदेवतीर्थयात्रायां त्रिताख्याने षद्मिकोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

३७

वैशस्पायन उवाच । ततो विनदानं राजञ्जगामाय हळायुधः। शद्वाभीरान्त्रतिद्वेषाद्यत्र नष्टा सरखती॥ १ तस्मान ऋषयो नित्यं प्राहर्विनशनेति च। यजाप्यूपस्पद्य बलः सरस्वत्यां महाबलः ॥२ सभामिकं ततोऽगच्छत्सरस्रत्यास्तदे वरे। तत्र चाप्सरसः शुभा नित्यकालमतान्द्रताः कीडामिविमलामिश्र कीडन्ति विमलाननाः तत्र देवाः सगन्धर्वा मासि मासि जनेश्वर अभिगच्छन्ति तत्तीर्थे प्रण्यं ब्राह्मणसेवितम् तत्रादृश्यन्त गन्धवस्तिथैवाप्सरसां गणाः॥ समेत्य सहिता राजन्यथा प्राप्तं यथासुखम्। तत्र मोदन्ति देवाश्च पितरश्च सवीरुधः॥ ६ पुण्यैः पुष्पैः सदा दिव्यैः कीर्यमाणाः पुनः पुनः आक्रीडभूमिः सा राजंस्तासामप्सरसां शुभा सभूमिकेति विख्याता सरस्वत्यास्तदे वरे। तत्र स्नात्वा च दत्वा च वस विप्राय माधवः

श्रुत्वा गीतं च तहित्यं
वादित्राणां च निःसनम्।
व्यायक्ष वियुटा दृष्टा
रेव-गन्धर्य-रक्षसाम्॥
वाद्यक्ष्याम् ।
वाद्यक्षयाम् ।
विश्र्यास्तरम् गन्धर्योत्तरसानित्रताः
वृत्यवादित्रगीतं च कुर्वन्ति सुमनोरमम्।
तत्र द्वा हळघरो विप्रेश्यो विविधं वसु ॥
अजाधिकं गो-सरोष्ट्रं सुवर्णं रजतं तथा।
भोजधित्वा द्विजान्कामे संतर्यं च सहाधकैः

प्रययौ सहितो विप्रस्त्यमानश्च माधवः। तस्माद्रन्धर्वतीर्थाच महाबाहररिन्द्रमः॥१३ गर्भस्रोतो महातीर्थमाजगामैककण्डली। तत्र गर्गेण बद्धेन तपसा भावितात्मना॥ १४ कालज्ञानगतिश्चैव ज्योतिषांच द्यतिकमः। उत्पाता दारुणाश्चेव श्रमाश्च जनमेजय॥१५ सरस्वत्याः शमे तीर्थे विदिता वै महात्मना। तस्य नाम्रा च तत्तीर्थं गर्गस्रोत इति स्मतम तत्र गर्ग महाभागं ऋषयः सवता उप। उपासांचि करे नित्यं कालबानं प्रति प्रभो तत्र गत्वा महाराज बलः श्वेतानलेपनः। विधिवक्ति धनं दत्वा सनीनां भावितात्मनां उद्यावचांस्तथा भक्ष्यान्विप्रेस्यो विप्रदाय सः नीलवासास्तदाऽगच्छच्छंखतीर्थे महायशाः तत्रापश्यन्महाशंखं महामेश्रमिवोच्छितम । श्वेतपर्वतसंकाशं ऋषिसंधैर्निषेचितम् ॥ २० सरस्वत्यास्तदे जातं नगं तालध्वजो बली। यक्षा विद्याधराश्चेव राक्षसाश्चामितौजसः॥ पिशाचाश्चामितवला यत्र सिद्धाः सहस्रशः। ते सर्वे हाशनं त्यकत्वा फलं तस्य वनस्पतेः वतेश नियमैश्चेव काले काले सम भुअते। प्राप्तेश्च नियभैस्तैस्तैर्विचरन्तः पृथक् पृथक् ॥ अहरयमाना मनुजैहर्यचरन्युरुषर्थम्। एवं ख्यातो नरस्याच लोकेस्मिन्स वनस्पतिः ततस्तीर्थं सरस्वत्याः पावनं स्नोकविश्वतम्। तर्रिमञ्ज बढ्दशार्द्को दत्वा तीर्थे पर्याखनीः २५

LINE TO BE SEE

इति श्रीमहाभारते शस्यान्तर्गतगदावदीणे नैळकण्ठीये भारतभावदीये षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६॥

तत इति ॥ १ ॥ छुत्राः छुत्रयः ॥। ३ ॥ कालज्ञानं प्रति कालज्ञानार्थम् ॥ १९७ ॥ श्रीखाः शंखनंश्यानम् ॥ २०॥ मग्रे दुसम् ॥ २५ ८॥ १० ॥ १० ॥ ॥ १०॥

ramatarah <u>der</u> in inika Parturahan kan dan dia penduan

ताम्रायसानि भाण्डानि वस्त्राणि विविधानि च । पूजियत्वा द्विज्ञांश्चैव

पजितश्च नपोधनैः॥ 38 पण्यं हैनवर्न राजसाजगाम हलायधः। तत्र गत्वा सनीन दृष्टा नानावेषधरान्वलः॥ आप्रत्य सिळले चापि पजयामास वै द्विजान तथैव दत्वा विषेभ्यः परिभोगान सुपुष्कळान ततः प्रायादलो राजन दक्षिणेन स्वरस्त्रीम गत्वा चैवं महाबाहर्जातियरे महायशाः॥ २० धर्मात्मा नागधन्वानं तीर्थमागमदच्यतः। यत्र पन्नगराजस्य वासकेः सम्बन्धानस् ॥३० महाद्यतेर्भहाराज बहाभः प्रचर्गार्भवम् । ऋषीणां हि सहस्राणि तत्र नित्यं चतर्दशा॥ यत्र देवाः समागस्य वासार्के प्रवृत्तीनामः। सर्वपन्नगराजानमभ्याधिकन यथाविधि ॥३२ पस्रोभ्यो भयं तत्र विद्यते न स्म पौरव। तत्रापि विधिवहत्वा विधेभ्यो रत्नसञ्जयान प्रायात्प्राची दिशं तत्र तत्र तीर्थान्यनेकतः। सक्ष्मशतसंख्यानि प्रथितानि पढे पढे ॥ ३४ आप्रस तत्र तीर्थेष यथोक्त तत्र चर्षिकिः। करवीपवासनियमं दत्वा दानानि सर्वशः॥ अभिवास सर्नीस्तान्यै तत्र तीर्थनिवासिनः। उहिष्मार्गः प्रययौ यत्र भयः सरस्वती ३६ आङ्मंखं वै निववृते वृष्टिर्वातहता यथा। ऋषीणां नैमिश्याणामवेक्षार्थं महात्मनाम्॥ निवत्तां तां सरिच्छेष्ठां तत्र दृष्टा त लाइली वभव विस्मितो राजन बलः श्वेतानलेपनः

जनसेजय उवाच।
कस्मात्सरस्वती ब्रह्मिक्ट्रचा प्राङ्ग्सुखीमवत्
व्याक्यातमेतदिन्छामि सर्वमञ्च्युक्तत्तम॥
कर्मिम्भिक्तारणे तत्र विस्मितो यहनन्दनः।
निवुत्ता हेतुना केन कयमेव सारिद्धरा॥ ४०
वेडास्पायन उवाच।

प्रान्तायम उजास । पूर्वे क्रुतयुगे राजनैमिषेयास्त्रपास्त्रिनः । वर्तमाने सुविपुले सत्रे द्वादशवार्षिके ॥ ध ऋषयो बहवो राजस्तासत्रमभिषेतिरे । निवसे नैमिपेये वे सन्ने हावजावाधिक । आजग्मर्ऋषयस्तत्र बहुबस्तीर्थकारणात ४३ ऋषीणां बहळाचान सरस्वत्या विद्यापते । तीर्थानि नगरायन्ते कले वैदक्षिणे तदा ॥ समन्तपञ्चकं यावसावसे दिजससमाः । तीर्धलोमान्नरहयात्र नदास्तीरं समाधिताः जहतां तत्र तेषां त सनीनां भावितात्मनाम स्वाध्यायेनातिमहता बभवः परिता दिशः॥ अधिहोधिस्ततस्तेषां क्रियमाणीर्महास्मनास्। अशोभत सरिच्छेष्रा दीव्यमानैः समस्ततः ॥ वालिखिल्या महाराज अश्मकद्वाश्च तापसाः दस्तोळखळिनश्चास्ये प्रसंख्यानास्त्रभा परे ॥ वायमधा जलाहाराः पर्णमधाश नापसाः । नानानियमयक्ताश्च तथा खरिडलकायिनः॥ आसन्वे मनयस्तत्र सरस्वत्याः समीपतः। जोध्यसनः सरिदलेशां राजाधिव दिवीकसः शतश्च समापेत्रक्रवयः सत्रयाजिनः । तेऽवकार्शं न दह्याः सरस्वत्या महाव्रताः ५१ ततो यहोपवीतेस्ते तनीर्ध निर्मिमाय वै। जहवञ्चाग्रिहोत्रांश्च चक्रश्च विविधाः फ्रियाः ततस्त्रमधिसंघानं निराशं चिन्तयान्वितम्। दर्शयामास राजेन्द्र तेषामधे सरखती ॥ ५३ ततः कुञान बहुन्कत्वा सञ्जिवसा सरस्वती ऋषीणां प्रव्यतपसां कारुण्याज्ञनमेजय ५४ ततो निवस्य राजेन्ड तेपामधे सरस्वती।

उपित्वा स प्रवाभागास्त्रक्षियस्त्रचे गुणानिशि

ततो निवृत्य राजेन्द्र तेपामधे सरस्वती। मूपः प्रतीव्यभिग्रस्त ॥ स्मित्र ॥ समित्र ॥ समित्र । समित्र । ॥ समित्र । ॥ समित्र । ॥ समित्र । ॥ १ द्रायद्वर्त महास्वके तदा राजन्महानदी ॥ १६ पवं स कुन्नो राजन्मही नदी । १६ एवं स कुन्नो राजन्म है निर्मिणीय इति स्मृतः कुन्नेश्र कुन्नेने कुन्ध्य महर्ता किया ॥ १९७ तत्र कुन्ना नहुत्व हहु । निवृत्तां च सरस्वतीम वस्त्र । १८० वस्त्र हमस्वति महास्मनः १८० वस्त्र । सम्बन्धा महास्मनः १८० वस्त्र ।

उपस्पृदय तु तत्रापि विधिवद्यदुनन्दनः। दत्वा दायान् द्विजातिभ्यो भाण्डानि विविधानि च॥

अप्रेक्षार्थं इष्टासिद्धवर्षम् ॥ ३७ ॥ इच्छानि श्रोतुमिति शेषः ॥ ३९ ॥ यज्ञोषवीतैः यक्षस्त्रैः । तीर्थं प्रेताशीनामुसरमार्ग |तीर्थेखेन श्रोते प्रसिद्धं निर्मिमाय निर्मोपेक्षयं ॥ ५२ ॥ निराशं सरस्वतीज्ञळलामे इत्यर्थः ॥ ५३ ॥ कुजान् आरमनो |बासंस्थानानि तीर्थेविरोधानित्यर्थः ॥ ५४ ॥ सक्यं भोज्यं च विविधं ब्राह्मणेभ्यः प्रदाय च ततः प्रायाद्वलो राजनपूज्यमानो द्विजातिभिः सरस्वतीतीर्थवरं नानाद्विजगणायुतम्। बद्रेङ्गुद्काइमर्यप्रक्षाश्वत्थविभीतकैः ६१ कङ्गोलेश्च पलाशीश्च करीरैः पीलभिस्तथा। सरस्वतीतीर्थेरुहैस्तराभावीविधैस्तथा॥ ६२ करूपकवरैश्चैव विल्वेराम्रातकस्तथा। अतिसक्तकषण्डेश्च पारिजातेश्च शोभितम् ॥

कदळीवनभूयिष्ठं दृष्टिकान्तं मनोहरम्। वारवम्बुफलपर्णादैर्दन्तोलखलिकैरपि॥ ६४ तथाइमकुट्टैवीनेथेर्मुनिभिर्बहुभिर्वृतम्। स्वाध्यायघोषसंघुष्टं मृगयूथशताकुलम् ६५ अहि सिर्धर्मपरमैर्नुभिरत्यर्थसेवितम्। सप्तसारस्वतं तीर्थमाजगाम हलायुधः। यत्र मङ्कणकः सिद्धस्तपस्तेपे महाम्रानेः ६६ इति श्रीमहाभारते शब्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि वलदेवतीर्थयात्रायां सारस्वतोपास्थाने सम्बिद्धारिष्यायः ॥ ३७॥

जनमेजय उवाच सप्तसारस्वतं कस्मात्-कश्च मङ्कणको सुनिः। कथं सिद्धः स भगवान् कञ्चास्य नियमोऽभवत॥ कस्य वंशे सम्रत्पन्नः कि चाधीतं द्विजोत्तम एतदिच्छाम्यहं श्रोतं विधिवद्दिजसत्तम २

वैशस्पायन उवाच। राजन्सप्त सरस्वत्यो याभिद्यीप्तमिदं जगत आहूता बलविद्वार्हितत्र तत्र सरस्वती॥ ३ सप्रभा काञ्चनाक्षी च विशाला च मनोरमा सरस्वती चौघवती सुरेणुर्विमलोदका॥ ४ पितामहस्य महतो वर्तमाने महामखे। वितते यज्ञवादे च संसिद्धेषु द्विजातिषु॥ ५ पुण्याहघोषैविमछैर्वेदानां निनदैस्तथा। देवेषु चैव डयग्रेषु तस्मिन्यज्ञविधी तदा॥ ६ तत्र चैव महाराज दीक्षिते प्रापेतामहे। यजतस्तस्य सत्रेण सर्वकामसमृद्धिना॥ ७ मनसा चिान्तता हार्था धर्मार्थक्रशलैस्तदा। उपतिष्ठन्ति राजेन्द्र द्विजातींस्तत्र तत्र ह ८ जग्रश्च तत्र गन्धर्वा नन्तुश्चाप्सरोगणाः। वादित्राणि च दिव्यानि वादयामासुरक्षसा तस्य यशस्य संपत्त्या तत्रपरवता अपि।

विस्मयं परमं जग्मुः किम्रुमानुषयोन्यः १० वर्तमाने तथा यहे पुष्करस्थे पितामहे। अब्रुबलूषयो राजन्नायं यज्ञो महागुणः॥ ११ न दृश्यते सरिच्छेष्ठा यस्मादिह सरस्वती। तच्छूत्वा भगवान्त्रीतः सस्माराथ सरस्वतीम् पितामहेन यजता आहता पुष्करेषु वै। सप्रभा नाम राजेन्द्र नाम्ना तत्र सरस्वती ॥ तां दृष्टा मुनयस्तुष्टास्त्वरायुक्तां सरस्वतीम् पितामहं मानयन्तीं ऋतुं ते बहु मेनिरे॥ १४ प्यमेषा सरिच्छ्रेष्टा पुष्करेषु सरस्वती। पितामहार्थं संभूता तुष्टवर्थं च मनीविणाम्॥ नैमिषे मुनयो राजन्समागम्य समासते। तत्र चित्राः कथा ह्यासन् वेदं प्रति जनेश्वर यत्र ते मुनयो ह्यासन्नानास्वाध्यायवेदिनः। ते समागस्य मुनयः सस्मन्त्रें सरस्वतीम् ॥

सा त ध्याता महाराज ऋषिभिः सत्रयाजिभिः। समागतानां राजेन्द्र सहायार्थं महात्मनाम् ॥ आजगाम महाभागा तत्र पुण्या सरस्वती । नैमिषे काञ्चनाक्षी तु सुनीनां सत्रयाजिनाम् थागता सरितां श्रेष्ठा तत्र भारत पृजिता। गयस्य यजमानस्य गयेष्वेव महाऋतुम्॥ २०

इति श्रीमहाभारते शस्यान्तर्गतगदापर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीये सप्तत्रिशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

. 22 सम्रोति ॥ १ ॥ सस्मदः स्मृतवन्तः ॥ १० ॥ गयेषु गर्यदेशेषु ॥ २० ॥ व व्यवस्थान व्यवस्थान व्यवस्था

आहृता सरितां श्रेष्ठा गययक्षे सरस्तती। विशालां तु गयस्याहुर्ऋषयः संशितव्रताः २१ सारित्सा हिमवत्पार्श्वात्प्रज्ञता शीव्रगामिनी भौदालकेस्तथा यहे यजतस्तस्य भारत २२ समेते सर्वतः स्फीतं मुनीनां मण्डले तदा। उत्तरे कोसला भागे पुण्ये राजन्महात्मनः॥ उदालकेन यजता पूर्व ध्याता सरस्वर्ता। आजगाम सारिच्छेष्ठा तं देशं मानेकारणात्॥ पुज्यमाना मुनिगणैर्वहकलाजिनसंवतैः। मनोरमेति विख्याता साहि तैर्मनसा कता सरेणुऋषभे द्वीपे पुण्ये राजार्षिसेविते। क्ररोश्च यजमानस्य क्ररुक्षेत्रे महात्मनः॥ २६ आजगाम महाभागा सरिच्छेष्ठा सरस्वती। ओघवत्यपि राजेन्द्र वसिष्ठेन महात्मना २७ समाहता क्रुडक्षेत्रे दिव्यतीया सरस्वती। दक्षेण यजता चापि गङ्गाद्वारे सरस्वती २८ सुरेणुरिति विख्याता प्रस्तुता शीव्रगामिनी । विमलोदा भगवती ब्रह्मणा यजता पुनः २९ समाहता ययौ तत्र पुण्ये हैमवते गिरी। पकीभूतास्ततस्तास्त तस्मिस्तीर्थं समागताः सप्तसारस्वतं तीर्थं ततस्त प्रथितं सुवि। इति सप्तस्तरस्वत्यो नामतः परिकीर्तिताः॥ सप्त सारस्वतं चैव तीर्थं पुण्यं तथा स्मृतम् । श्रुण मङ्गणकस्यापि कीमारब्रह्मचारिणः ॥ आपगामवगाढस्य राजन् प्रक्रीडितं महत् । दृष्टा यदच्छ्या तत्र स्त्रियमंभसि भारत॥

स्नायन्तीं रुचिरापाझीं
दिश्चाससमिनित्ताम् ।
सरस्वत्यां महाराज
चस्कन्दे चीर्थमंगति ॥ ६४
तंद्रेतः स तु जमाह कळशे वै महातपाः ।
सप्तचा प्रविभागं तु कळशर्यं जमान ह ६५
तत्रपंताः सत जाता जिस्ते मस्तां गणाः ।
याचुवेगो वासुबकी बाहुहा वासुमण्डकः ६६
वासुवेगो वासुबकी बाहुहा वासुमण्डकः ६६
वासुवेगो वासुबकी वासुहा वासुमण्डकः ६६

एवमेते समृत्पन्ना मन्तां जनायेष्णवः॥ ३७-इदमत्यद्धतं राजन् श्रण्वाश्चर्यतरं भवि। महर्षेश्वरितं यादक त्रिष्ठ लोकेषु विश्वतम् ॥ पुरा मङ्कणकः सिद्धः क्रशाश्रेणेति नः श्रुतम् क्षतः किल करे राजंस्तस्य शाकरसोऽस्रवत् स वै शाकरसं दृष्टा हर्पाविष्टः प्रमुत्तवान् । ततस्तिसिन्प्रज्ञे वै स्थावरं जङ्गमं च यत ॥ प्रवृत्तसभय वीर तेजसा तस्य मोहितम्। ब्रह्मादिभिः सरै राजन ऋषिभिश्च तपोधनैः विश्वतो वै महादेव ऋषेरथें नराधिप। नायं नत्येद्यथा देव तथा त्वं कर्तमहीसि ४२ ततो देवो मार्ने दश हर्षाविष्टमतीय ह। सुराणां हितकामार्थं महादेवोऽभ्यभाषत ॥ भो भो ब्राह्मण धर्मज्ञ किमर्थ नृत्यते भवान्। हर्षस्थानं किमर्थं च तवेदमधिकं सने ॥ ४४ तपस्विनो धर्मपथे स्थितस्य द्विजसत्तम ।

ऋषिकवाच । किं न पश्यक्ति में ब्रह्मन् कराच्छाकरसं ख़ुतम् यं दक्षा संप्रमृत्तो वै हर्षेण महता विभो । तं प्रहस्याव्रवीदेवो मुनिरागेण मोहितम् ४६

अहं न विस्मयं विष्र गच्छामीति प्रपद्म्य मास्। एवसुक्त्वा सुनिश्रेष्टं महादेवेन धीमता॥

अनुत्वप्रेण राजेन्द्र स्वानुष्ठस्तावितोऽभवत ततो भस्म क्षताद्राजियोतं हिम्याभिम्स ॥ तद्दद्वा मंद्रिको राजन् सं क्षृतिः पावयोगेतः मेने देवं महादेविमदं चोवाच विस्मितः ४९ नाव्यं देवादहं मन्ये क्ष्रास्परतरे सहत। द्वराह्यस्य जातो गतिस्वत्वमसि द्वल्युत्व॥ त्वया स्ट्रिमदं विश्वं वद्गतीह मनीविणः। त्वामेव सर्वं विद्याति पुनरेच युगक्षये॥ ५१ देवैरिय न शक्यस्त्यं परिकातुं कुतो मया। त्वामि सर्वं स्माहरूपन्ते मावा थे जगति स्थिताः।

क्षरेणुक्हेंसे बधी वस्ति तथापि पद्ममें स्थाने कीरवेते क्षेत्रकानां पीर्वापर्यं वा विशेषम् ॥ २६ ॥ क्षायन्तां क्षातीम् ॥ ३५ ॥ मस्ता प्राणवायुनां एकोन-प्रसादातां एतेषां तथाना मस्तोऽदित्यासुरुका इति कस्या-नत्तरिक्योऽप्रमार्थः ॥ ३७ ॥ इसमस्यकृतं राजनित्यस्य तासम्ब योगम सिद्धस्य कायस्य परिणामान्तरं न्हास-प्रवादिकं न जायतेऽतस्तम् प्रविद्योऽकरसीऽपिणमान्या-एत् इहासिःसात् तं रहु शास्तमः सिद्धान्यतं नामाः सङ्गणको गर्वेण दृश्यति तदेव अयवस्यानं देवस्य महती योगांसिक्षः देवस्य मस्मात्रातं तु सर्दीयस्तं सिद्धिरिये-तद्वादे दुवेरस्यस्य गर्वे गार्दिरस्ति ॥३८॥ स्वामुपासन्त वरदं देवा ब्रह्मादयोऽनघ। सर्वस्त्वमसि देवानां कर्ता कारयिता च ह॥ त्वत्प्रसादातसराः सर्वे मोदन्तीहाकतोभयाः एवं स्तुत्वा महादेवं स ऋषिः प्रणतोऽभवत। यदिदं चापलं देव कृतमेतत्स्मयादिकम्। ततः प्रसादयामि त्वां तपो मे न अरेदिति ततो देवः प्रीतमनास्तमार्षे प्रनरव्रवीत।

तपस्ते वर्धतां वित्र मत्त्रसादान्सहस्रधा ५६ आश्रमे चेह वत्स्यामि त्वया सार्धमहं सदा सप्तसारस्वते चास्मिन्यो मामर्चिष्यते नरः॥ न तस्य दुर्लभं किञ्चिद्धवितेह परत्र वा। सारखतं च ते लोकं गमिष्यन्ति न संशयः एतन्मङ्कणकस्यापि चरितं भूरितेजसः । स हि पुत्रः सुकन्यायामुत्पन्नो मातरिश्वना

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि बलदेवतीर्थयात्रायां सारस्रतोपाख्याने अष्टित्रिशोऽध्यायः ॥ ३८॥

- 40 m

39

वैशस्पायन उवाच । उषित्वा तत्र रामस्तु संपूज्याश्रमवासिनः तथा मङ्कणके प्रीति श्रमां चके हलायुधः॥ १ दत्वा दानं द्विजातिश्यो रजनी तामपोष्य च पुजितो मुनिसंदेश पातस्त्याय लाङ्गली॥ २ अनुशाप्य सुनीन्सर्वान् स्पृष्टा तोयं च भारत। प्रयुपी त्वरितो रामस्तीर्थहेतोभहावलः॥ ३ ततस्त्वीशनसं तीर्थमाजगाम हलायुधः। कपालमोचनं नाम यत्र मुक्तो महामुनिः॥ ध महता शिरसा राजन ग्रस्तजङ्घो महोद्रः। राक्षसस्य महाराज रामक्षितस्य वै पुरा॥५ तत्र पूर्व तपस्तन्नं काव्येन सुमहात्मना। यत्रास्य नीतिरखिला प्रादुर्भता महात्मनः ६ यञ्जस्यशिस्तयामास दैत्यदानववित्रहम् । तत्प्राप्य च बलो राजंस्तीर्धप्रवरमुत्तमम्॥ ७ विधिवद्वै ददौ वित्तं ब्राह्मणानां महात्मनाम् जनमेजय उवाच। कपालमोचनं ब्रह्मन् कथं यत्र महासुनिः॥८ सकः कथं चास्य शिरो छग्नं केन च हेतना। वैशस्पायन उवाच। पुरा वै दण्डकारण्ये राघवेण महात्मना९ वसता राजशार्द्छ राक्षसान् शमयिष्यता।

महोदरस्य तलुझं जंघायां वे यदव्छया॥ ११ वने विचरतो राजन्नस्थि भिरवाऽस्फ्ररतदा। स तेन लग्नेन तदा द्विजातिन शशाक ह १२ अभिगन्तुं महाप्राज्ञस्तीर्थान्यायतनानि च। स पतिना विस्नवता वेदनातों महामुनिः १३ जगाम सर्वतीर्थानि पृथिद्यां चेति नः श्रुतम् स गत्वा सरितः सर्वाः समुद्रांश्च महातपाः कथयामास तत्सर्वेमृषीणां भावितात्मनाम्। आष्ठत्य सर्वतीर्थेषु न च मोक्षमवाप्तवान्॥१५ स तु शुश्राव विजेन्द्र सुनीनां वचनं महत्। सरखत्यास्तीर्थवरं ख्यातमीशनसं तदा॥ १६ सर्धपापप्रशमनं सिद्धिक्षेत्रमञ्ज्ञमम्। स तु गत्वा ततस्तत्र तीर्थभीशनसं द्विजः१७ तत औशनसे तीथें तस्योपस्प्रशतस्तदा। तच्छिरश्चरणं सुकत्वा पपातान्तर्ज्ञेले तदा ॥ विमक्तस्तेन शिरसा परं सुखमवाप ह। स चाप्यन्तर्जले मूर्घा जगामादर्शनं विभो ॥ ततः स विशिरा राजन्यूतात्मा वीतकत्मणः आजगामाश्रमं श्रीतः कृतकृत्यो महोद्रः॥२० सोऽथ गत्वाऽऽश्रमं पुण्यं वित्रसुक्तो महातपाः कथयामास तत्सर्वे वृषीणां भावितात्मनाम्॥ ते श्रुत्वा वचनं तस्य ततस्तीर्थस्य मानद। जनस्थाने शिर्श्विष्ठनं राक्षसस्य दुरात्मनः॥ कपालमोचनामिति नाम चकः समागताः २२

समयादिकं गर्वादिकम् ॥ ५५ ॥ इति श्रीमहाभारते शल्या-न्तर्गतगदापर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे अष्टत्रिंशोऽ-च्यायः॥३८॥

क्षरेण शितधारेण उत्पपात महावने।

उषित्वेति ॥ १ ॥

स चापि तीर्थप्रवरं पनर्गत्वा महानविः। पीत्वा पयः सविपलं सिद्धिमायानदा मनिः तत्र दत्या बहुन दायान्विपान संपूज्य माधवः जगाम वृष्णिप्रवरो रुपङ्गोराश्रमं तदा॥ २४ यत्र तमं तपो घोरमार्चिवेजेन भारत। ब्राह्मण्यं लब्धवांस्तत्र विश्वामित्रो महामनिः सर्वकामसमुद्धं च तदाश्रमपृष्टं महत्। मुनिभिज्ञीसणैश्चेव सेवितं सर्वता विभो॥२६ ततो हलघरः श्रीमान् ब्राह्मणैः परिवारितः। जगाम तत्र राजेन्द्र रुषङ्कतनुमत्यजत्॥२७ रुषङ्गीसणो वृद्धस्तपोनित्यश्च भारत। देहन्यासे क्रतमना विचिन्त्य बहुधा तदा॥ ततः सर्वाज्यादाय तनयान्वे महातपाः। रुषः तरव्रवीत्तत्र नयध्वं मां पृथुदकम् ॥ २९ विश्वायातीतवयसं रुपङ्गं ते तपोधनाः। तं च तीर्थमपानिन्यः सरस्वत्यास्तपोधनम्॥

स तैः पत्रेस्तदा धीमानानीतो वे सरस्वतीस पण्यां तीर्थशतापेतां विद्यसहैतियेवितास ३१ स तत्र विधिना राजन्नाप्रस्य सुमहातपाः। बात्वा तीर्थगणांश्रीच प्राहेदस्य प्रसन्तमः॥ ३२-सप्रीतः परुषद्याद्यं सर्वान्पत्रानपासतः। सरसत्यत्तरे तीरे यस्त्यजेदातमनस्तन्तम्॥ ३३ पथदके जप्यपरो नैनं श्वोमरणं तपेत। तत्राप्रत्य स धर्मात्मा उपस्पर्य हलायुधः॥ दत्वाँ चैच बहत्दाग्रान विद्याणां विद्यवत्सरुः संसर्ज यत्र भगवाँ लोकाँ लोकपितामहः॥ ३५ यत्राचिषेणः कीरत्या वाद्यप्यं संशितवतः। तपसा महता राजन प्राप्तवानिषसत्तमः ३६ सिन्धुद्वीपश्च राजर्षिदेवापिश्च महातपाः। ब्राह्मण्यं लब्धवान्यत्र विश्वाभित्रस्तथा सनिः महातपस्वी भगवानग्रतेजा महातपाः। तत्राजगाम बलवान बलमदः प्रतापवान ३८

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि वलदेवतीर्थयात्रायां सारस्वतोपाल्याने ऊनचल्वारिकोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

80

जनमेजय उवाच । कथमाष्टियेणां भगवान् विषुळं तहवांस्तपः सिञ्जुद्वीपः कथं चापि प्राक्षण्यं छन्धवांस्तवा देवापिक्ष कथं प्रक्षन्तं विश्वामित्रका सत्तम । तस्ममाचक्ष्व भगवन्यपं कीतृहळं हि मे ॥ २ वृह्मायावन उवाच ।

पुरा कृतयुगे राजकार्ष्टिषेणो द्विजोत्तमः। बस्त गुरुकुळे नित्यं निस्पमध्ययने रतः॥ ३ तस्य राजन गुरुकुळे वस्तती नित्ययेन च। समाप्ति नागमद्विद्या नापि वेदा विद्यापते॥४ सानिर्वेणस्दत्ततो राजस्तपस्तपे महातयाः। तत्तो वे तपसा तेन प्राप्य वेदानजुत्तमान॥५ स विद्वान् वेदयुक्तयः सिद्धाणपुण्यिसत्तमः। तत्र तीथं वरान्प्रादाजीनेव सुमहातपाः ॥ ६. वर्षिमस्तीयं महानदा अद्यमपृति मानवः । आग्नुतो वाजिमेधस्य फळं प्रास्यति पुष्कळं अद्यमपृति नैवात्र भयं व्याळाज्ञ्विष्यति । अपि वाल्येत त्रे क्रांक प्रास्यति पुष्कळं प्रवस्यति । अपि वाल्येन काळेन फळं प्रास्थाति पुष्कळं प्रवस्य महात्राजा जनाम विदिवं द्वातिः । एवं सिद्धः स भगवानाष्ट्रियेणः प्रतापवान् ९. वर्षिमञ्जेष तदा तीर्थे सिन्धुद्वीपः प्रतापवान् १. वर्षापश्च महाराज ब्राह्मण्यं प्रापत्नेह्वाधः वर्षाच कविष्कं सहाराज ब्राह्मण्यं प्रापत्नेह्वाधः वर्षाच कविष्कं कर्तात्र वर्षापिक सहाराज ब्राह्मण्यं भाषति विद्याः वर्षाच कविष्कं कर्तात्र तापीनिक्या जिते द्विषः वर्षाच वे सुत्रोत्न क्राह्मण्यान ॥ स्थानिकं प्रवास्त्र ॥ ११ गाधिनोम महानास्तिःस्त्रिवः प्रार्थितो सुविः ।

श्वोमरणं तपेत् अक्षयं स्वर्गमाप्रोतीत्वर्थः ॥ ३४ ॥ बाक्षणं ब्रह्मसंघातो वेदसमूह इति यावत्। ततः स्वार्षे ज्वल् 'ब्राह्मणं ब्रह्मसंघाते' इति मेदिनी ॥ ३६ ॥ इति श्रीमहा-भारते बारवान्तर्गतगदापर्वणि नैस्टक्टरीये मारतभावदीपे कनचत्वारिशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

Se

कथमिति॥१॥

स राजा कौशिकस्तात महायोग्यमवित्कल स पुत्रमभिषिच्याथ विश्वामित्रं महातपाः१३ देहन्यासे मनश्रके तसुखः प्रणताः प्रजाः । न गन्तदयं महाप्राह चाहि चास्मान्महाभयात पत्रमुक्तः प्रस्तुवाच ततो गाधिः प्रजास्ततः॥ विश्वस्य जगतो गोप्ता भविष्यति सुतो मम

इत्युक्तवा तुता गाथि-विश्वासित्रं निवेदय च जगाम त्रिदियं राजन दिश्वासित्रोऽसवनृपः च स द्यातीत पृथियाँ यत्नवानपि रक्षितुष। ततः ग्रुश्राव राजा स राक्षसेत्र्यो महासयस

निर्थयौ नगराचापि चतरङ्गचलान्वितः।

स गावा दूरमध्यानं वसिष्टाश्रममम्थयात १८ तस्य ते सैनिका राज्ञेश्वकुत्त्वानवान्बह्द । ततस्य ते सैनिका राज्ञेश्वकुत्त्वानवान्बह्द । ततस्य क्षेत्र भावान्वियो वसिष्ठोऽऽश्रममभ्ययात । इत्यक्षेत्रथ ततः सर्वे भग्यमानं महावन्व । तत्य कुली महाराज वसिष्ठो श्वनिसत्तमः ॥ स्वज्ञस शवरान् योरानिति सां गासुवाच्च हा तथोक्ता सारस्वज्ञस्तुः पुरुषान् घोरदर्शनान् ते तु तहळ्मासाश्य वस्त्रकुः सर्वेतोदिशम् । तरुकृत्वा विद्वतं सैन्यं विश्वामित्रस्तु गाथिजः

ँतपः परं मन्यमान-स्तपस्येव मनो दर्धे।

सोऽस्मिस्तीर्थवरे राजन सरखत्याः समाहितः॥ तियमेश्चोपवास<u>ैश्</u>च कर्षयन् देहमात्मनः। जलाहारो वायुभक्षः पणीहारश्च सोऽभवत॥ तथा स्विडिलशायी च ये चान्ये नियमाः पृथक्। असकूत्तस्य देवास्त वतविझं प्रचिकरे॥ न चास्य नियमाद्वद्धिरपयाति महात्मनः। ततः परेण यत्नेन तप्त्वा बहुविधं तपः॥ २६ तेजसा भास्कराकारो गाधिजः समपद्यत । तपसा तु तथा युक्तं विश्वामित्रं पितामहः२७ अमन्यत महातेजा वरदो वरमस्य तत्। स तु वने वरं राजन् स्यामहं ब्राह्मणस्त्वित

त्येति चात्रभोद्गस्या सर्वेद्योकापितामहः। स स्व त्रुध्ध्या तपसोप्रेण प्रास्त्रणस्य सहायदाः। स स्व त्रुध्ध्या सहायदाः। स्व तिस्त्रस्तर्थियरे रामः प्रदाय विधियं ससु ३० प्रयस्त्रितीस्त्रया थेनूयानानि द्ययनानि च । अथ बस्त्राण्यव्ह्यारं सस्य पेयं च शोभनम् ॥ । अव्य स्त्राण्यव्ह्यारं सस्य पेयं च शोभनम् ॥ । अव्य स्त्राण्यव्याप्त्रमानित्कात् वयौ राज्ञस्त्रतो रामो बकस्याश्रममनित्कात् यज्ञ तेपे तपस्तीन्न दादम्यो वक इति श्रुतिः॥

इति श्रीमहामारते शक्यपर्वान्तरर्गतगदापर्वणि बळदेवतीर्थयात्रायां सारखतोपाच्याने चत्वारिशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

वैद्यस्पायन उवाच । ब्रह्मयोनेरवाकीर्ण जगाम यदुनन्दनः । यज्ञ दाख्स्यो वको राजन्नाश्रमस्थो महातपाः जुद्धाव घृतराष्ट्रस्य राष्ट्रं वैचित्रवीर्यिणः ।

तपसा घोरक्षेण कर्षयन् देहमात्मनः॥ २ क्रोधेन महताऽऽविद्यो धर्मात्मा वै प्रतापवान् पुरा हि नैमिषीयाणां सत्रे द्वाददावार्षिके॥३

इति श्रीमहाभारते शल्यान्तर्गतगदापर्वणि नैलक्षणीये भारतभावदीपे चलारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ४१

ब्रह्मोति । ब्रह्मयोनेः ब्राह्मण्योत्पादकात्तीर्थोदवाकीर्णे नाम दाल्भ्यसेवितं तीर्थे जगाम ॥१॥ तस्यावाकीर्णत्वमाह- जुहा चेत्यादिना। अवाधीयेन्ते नीचेखवारवन्ते घन-वोऽस्मिक्यवाकांगीसव्यक्षः। वैवित्तर्वार्थियः विवित्तर्वार्थे एव विनित्तर्वार्थेः स विश्तवेनास्यस्य सम्बेचस्ययंः ॥ २ ॥ प्रतावकात् राष्ट्रं जुहानेति संबंधः। सन्ने बुत्ते निवृत्ते सर्वारियु-सरेण संबंधः॥ ३ ॥ बृत्ते विश्वजितोऽन्ते वै पञ्चालानुषयोऽगमन् तत्रेश्वरमयाचन्त दक्षिणार्थं मनस्विनः॥ ४ बलान्वितान्वत्सतरान्निदयोत्रीनेकर्विद्यार्थे तानव्रवीद्वको दारम्यो विभजध्वं पशुनिति

पश्नेतानहं सकत्वा भिश्विष्ये राजसत्तमम् पवसुकत्वा ततो राजन् ऋपीस्वानं प्रतापवान्॥ ६ जगाम भृतराष्ट्रस्य भवनं ब्राह्मणोत्तमः॥ स समिपगतो भृत्वा भुतराष्ट्रं जनेश्वरम्॥७ अयास्त्र पश्चन् दारुभ्यः स चैन कपितोऽब्रवीतः।

यहरूख्या सृता दृष्टा गास्तदा नृपसत्तमः॥ पतान्पर्राज्ञय क्षित्रं ब्रह्मबन्धो यदीरुख्याः। ऋषिस्तथा वचः श्रुत्वाः चिन्तयामास धर्मवित्॥

अहो बत नृशंसं नै वाक्यमुक्तोऽस्मि संसदि चिन्तयित्वा मुहूर्तेन रोषाविष्टो द्विजोत्तमः मति चक्रे विनाशाय धृतराष्ट्रस्य भूपतेः। सत्तरकृत्य स्तानां वै मांसानि सनिसत्तमः॥ जुहाव धृतराष्ट्रस्य राष्ट्रं नरपतेः पुरा । अवाकीणे सरस्वत्यास्तीर्थे प्रज्वावय पावकं बको दालभ्यो महाराज नियमं परमं स्थितः स तैरेव जहावास्य राष्ट्रं मांसैर्महातपाः॥ १३ तस्मिस्त विधिवत्सन्ने संप्रवृत्ते सदारुणे । अक्षीयत ततो राष्ट्रं धृतराष्ट्रस्य पार्थिव॥ १४ ततः प्रश्लीयमाणं तद्राज्यं तस्य महीपतेः। छिद्यमानं यथानस्तं वनं परशुना विभो॥१५ बभूवापद्रतं तच स्यवकीर्णमचेतनम्। दृष्टा तथाऽवकीर्णे तु राष्ट्रं स मनुजाधिपः१६ बभूव दुर्मना राजंशिन्तयामास च प्रभुः। मोक्षार्थमकरोद्यतं ब्राह्मणैः सहितः पुरा॥ १७ न च श्रेयोऽध्यगच्छत्त क्षीयते राष्ट्रवेव च। यदा स पार्थिवः खिन्नस्ते च वित्रास्तदानघ यदा चापि न शकोति राष्टं मोक्षायितं सूप।

अथ वैप्राक्षिकांस्तत्र पप्रच्छ जनमेजय॥१९ ततो वैप्राक्षिकाः प्राद्यः पश्चं विप्रकृतस्त्वया मांसैरभिजुहोतीति तब राष्ट्रं सुनिर्वकः॥ २० तेन ते ह्यमानस्य राष्ट्रस्यास्य क्षयो महान्। तस्यैतत्तपसः कर्म येन तेऽद्य लयो महान् ॥ अपां क्रजे सरस्वत्यास्तं प्रसादय पार्धिव। सरखर्ती ततो गत्वा स राजा वकमब्रवीत ॥ निपत्य शिरसा भूमी प्राञ्जालिभेरतर्थम । प्रसादये त्वां भगवन्नपराधं क्षमस्य मे॥ २३ मम दीनस्य छुब्धस्य मौखर्येण हतचेतसः। त्वं गतिस्त्वं च भे नाथः प्रसादं कर्तुमहासि तं तथा विलपन्तं तु शोकोपहतचेतसम्। दश तस्य कृपा जक्षे राष्ट्रं तस्य व्यमोचयत ॥ ऋषिः प्रसन्नस्तस्याभूत्संरंभं च विहायसः । मोक्षार्थं तस्य राज्यस्य जुहाव पुनराहृतिस॥ मोक्षयित्वा ततो राष्ट्रं प्रतिगृह्य पशुन्बहन । हष्टात्मा नैभिषारण्यं जगाम पुनरेव सः २७ भृतराष्ट्रोऽपि धर्मात्मा स्वस्वचेता महामनाः स्वमेव नगरं राजन्यतिपेदे महर्द्धिमत्॥ २८ तत्र तीर्थे महाराज बृहस्पतिसदारधीः। असुराणामभावाय भवाय च दिवीकसाम्॥ मांसैरमिजुहावेष्टिमश्रीयन्त ततोऽसराः। दैवतैरपि संमग्ना जितकाशिमिराहवे॥ ३० तत्रापि विधिवदत्वा ब्राह्मणेश्यो महायद्याः वाजिनः कुजराश्चैव रथांश्चाश्वतरीयुतान् ॥ रलानि च महाहाणि धनं धान्यं च पुष्कलम् ययौ तीर्थं महाबाहुर्यायातं पृथिवीपते॥ ३२ तत्र यज्ञे ययातेश्च महाराज सरस्वती। सर्पिः पयश्च सुस्नाच नाहुषस्य महात्मनः ३३ तत्रेष्ट्रा पुरुषध्यात्री ययातिः पृथिवीपतिः। अकामदृष्ट्यं सुदितो लेने लोकांश्च पुष्कलान् पुनस्तत्र च राश्वस्तु ययातेर्यज्ञतः प्रभोः। थीदार्य परमं कत्वा मर्कि चात्मनि जाश्वतीम

ददी कामान् ब्राह्मणेभ्यो यान् यान् यो मनसेच्छाति । यो यत्र स्थित एवेह अाहतो यक्षसंस्तरे॥

38

पद्यालान् विश्वजितो यज्ञस्यान्तै अगमन्। पद्यालराजानं ययुरिलर्थः। ईश्वरं पद्यालराजम् ॥ ४ ॥ एतान् पद्याल-राजदलान् स्वयं तत्र भागं न एहीतवान् इस्वर्थः ॥ ६ ॥ यद्वरुख्येति।गाः बळावदान् घेमूखः ॥ ८ ।। तत्र तीर्ये इति । शत्रुनाशकार्मेस्तत्र होमजपादिकं कर्तव्यमिस्या-ख्यानतासर्थमः ॥ २९ ॥ तस्य तस्य सरिच्छेष्ठा गृहादिशयनादिकम्।

षड्सं भोजनं चैव दानं नानाविधं तथा ३७

राजानं तथवः श्रीता दत्वा चैवाशिषः श्रामाः

नच देवाः सगन्धर्वाः श्रीता यज्ञस्य संपदा।

जनमेजय उवाच। वसिष्टस्यापवाहोऽसी भीमवेगः कथं न सः

किमर्थं च सरिच्छेष्ठा तस्विं प्रत्यवाह्यत १

शंस पृष्टो महाप्राज्ञ न हि तृष्यामि कथ्यति

वैज्ञास्पायन उवाच।

भन्नं वैरमभद्राजंस्तपःस्पर्धाकृतं महत्॥ ३

आश्रमो वै वासिष्ठस्य स्थाणुतीर्थेऽभवन्महान्

पर्वतः पार्श्वतश्चासी दिश्वामित्रस्य धीमतः ४

तन्नास्य कर्म तद्वोरं प्रवदान्त मनीषिणः ॥ ५

यत्रेष्ट्रा भगवान् खाणुः पूजियत्वा सरस्वतीम् स्थापयामाम् तनीर्थं स्थाणतीर्थमिति प्रभो ६

तत्र तीर्थे सराः स्कन्दमभ्यषिञ्चन्नराधिए ।

सैनापत्येन महता सुरारिविनिवर्हणम्॥ ७

तस्मिन्सारस्रते तीर्थे विश्वामित्रो महामुनिः

वसिष्ठं चाळयामास तपसोग्रेण तच्छ्य ८

स्पर्धा तपःकतां तीवां चक्रतस्ती तपोधनी ९

तत्राप्यधिकसन्तापो विश्वामित्रो महामनिः

विश्वामित्रवासित्री तावहन्यहाने भारत।

यत्र स्थाण्यमेहाराज तप्तवान्परमं तपः।

विश्वामित्रस्य विप्रवैर्वसिष्ठस्य च भारत।

कथमस्याभवद्वेरं कारणं कि च तत्प्रभो ।

ते मन्यमाना राजस्त संप्रदानमनत्तमस्।

विस्मिता मानुषाश्चासन् दष्टा तां यञ्चसंपदम् ततस्तालकेतुर्महाधर्मकेतु-

र्भेहात्मा स्रतात्मा महादाननित्यः । वसिष्ठापवाहं महामीमवेगं धृतात्मा जितात्मा समभ्याजगाम॥

इति श्रीमहामारते शल्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि बल्देवतीर्थयात्रायां सारस्वतोपाख्याने एकचत्वारिशोऽध्यायः॥ ४१॥

- DAKE

05

४२

आनथिष्यति वेगेन वसिष्ठं तपतां वरम् । इहानतं द्विज्ञेश्वष्ठं हिनिष्यामि न संदायः -१२ एवं निश्चित्र मन्गवान्विश्वामित्रों महासुनिः सस्मार सरितां श्रेष्ठां कोश्वसंस्कालीजनः ॥ सा ध्याता सुनिना तेन व्याकुल्टवं जगाम ह जक्षे चैनं महाविर्षं महाकोरं च भाविनी ॥ तत एनं वेषमाना विवर्षा पाळील्स्वा । उपतस्ये सुनिवरं विश्वामित्रं सरस्वती ॥ १०

हतवीरा यथा नारीः साऽभवद्दुःखिता भृशम्। ब्रहि कि करवाणीति

प्रोवाच मुनिस्त्तमम् ॥ १६ तामुवाच मुनिः इन्ह्रो वसिष्टं शोप्रमानयः । याचदेनं निहम्प्यय तच्छुत्वा स्पिथता नदी प्राञ्जाले तु ततः कृत्वा पुण्डरीकनिभेक्षणां। प्राकस्पत भृतां भीता वायुनेवाहता लता ॥ तथारुपां तु तां दृष्टा मुनिराह महानदीम् । अधिचारे वसिष्टं त्यमानयस्वास्तिकं मम १९ सा तस्य वचनं अस्वा

बारवा पार्प चिकीर्वितम् । विस्तर्यात्रात्रे व विसप्टस्य प्रमावं च जानन्त्यात्रमं भुवि ॥ ५० साऽभिगस्य वसिष्ठं च इदमर्थमचोद्दयत्। यदका सरितां श्रेष्ठा विष्यासिनेण पीमता

रष्टा तेजो वसिष्ठस्य चिन्तामभिजगाम ह॥ तस्य बुद्धिरियं शासीद्धमैनित्यस्य भारत। इयं सरखती तूर्णं मत्समीपं तपोधनम्॥ ११

इति श्रीमहाभारते शत्यान्तर्गतगदार्ग्वणि नैलकण्डीये भारतभावदापे एकचलारियोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

चसिष्ठस्योति । अपोद्यते तीरे प्रास्त्रतेऽनेनेत्यप-बाह्स्तीर्थविशेषः ॥ १ ॥ कथ्यति त्वग्नि कथगति स्रति

जभयोः जापगोर्भीना वेषमाना पनः पनः। चिन्तयित्वा महाशाप-मिषिवित्रासिता भगम ॥ 22 तां कशांच विवर्णीच दश चिस्तासमस्यताम् । उवाच राजन धर्मात्या वसिष्ठो दिपदां वरः॥ 23 वसिष्ठ उवाचा । पाद्यात्मानं सरिक्छेचे वह मां शीवगामिनी। विश्वामित्रः शपेदि त्वां मा कथास्त्वं विचारणास् ॥ 28 तस्य तद्वचनं श्रत्वा कपाशीलस्य सा सरित। चिन्तयामास कीरव्य कि ऋत्वा सकतं भवेत॥ 36 तस्याश्चिन्ता समत्पन्ना वसिष्ठो मय्यतीव हि । कतवाम हि दयां नित्यं तस्य कार्यं हितं मया॥ 38 अथ कले स्वके राजन जपन्तम् विसन्तमम्। जहानं कौशिकं प्रेक्ष्य सरस्वत्यभ्य विस्तयत्॥ 30 इदमन्तरभित्येवं ततः सा सरितां वरा। कलापहारमकरोत्स्वेन वेगेन सा सरित॥ तेन कळापहारेण मैत्रावरुणिरीहात।

उह्यमानः स त्रप्राव तदा राजन स्वरस्वतीम पितामहस्य सरसः प्रवत्ताऽसि सरस्वति। व्यामं चेवं जगत्सर्वं तथैवांभोभिकत्त्रीः ३० त्वमेवाकाशमा देवि मेधेष सक्से प्रशः। सर्वाभाषम्त्वमेवेति स्वत्तो वयमधीमहि ३१ प्रष्टिचीतस्तथा की तिः सिद्धिकेदिकमा तथा स्वपेच चाणी स्वाहा स्वं तवाराज्यपितं जगत त्वमेव सर्वभतेष वससीह चतर्विधा। पर्व सरस्वती राजंस्त्यमाना महार्विणा॥ ३३ वेशेतोवाह तं विषं विश्वामित्राश्रमं पति। न्यवेदयत चाभीक्षां विश्वामित्राय तं मनिस तमानीनं सरखत्या दश कोपसमन्वितः। अधान्वेषत्प्रहरणं वसिष्ठान्तकरं तदा ॥ ३५ नं त ऋडमभिष्रेध्य बहावध्याभयाचरी। अपोवाह वसिष्ठं त प्राची विश्वमतन्द्रिता॥

उभयोः कर्वती वाक्यं वश्रयित्वा च गाधिजम । ननोपचाहिनं दश

वसिष्ठम् विसत्तमम् ॥ अन्नवीदः खसंकुद्धी विश्वामित्री द्यमर्पणः । यस्मान्मां त्वं सरिच्छेष्ठे वश्चियत्वा प्रनर्गता शोणितं वह कल्याणि रक्षोग्रावणिसंमतस्। ततः सरस्ती शप्ता विश्वामित्रेण घीमता॥ अवहच्छोणितोस्मिश्चं तोयं संवत्सरं तदा । अथर्षयञ्च देवाञ्च गन्धवीप्सरसस्तदा॥ ४० सरस्वतीं तथा दश वभूवर्भृशदुःखिताः। पवं वसिष्ठापवाही लोके ख्याती जनाधिप॥ आगरूळचा पनमोर्ग स्वमेव सरितां वरा॥ ४१

इति श्रीमहाभारते शहयपूर्वान्तर्गतगदापूर्वणि बळदेवतीर्थयात्रायां सारखतोपाख्याने विचारवारिको १६यायः ॥ ४२ ॥

-

वैशस्पायन उवाच ।

सा शप्ता तेन कुद्धेन विश्वामित्रेण श्रीमता। तर्स्मिस्तीर्थवरे ग्रुश्चे शोणितं सम्रपावहृत ॥ १

वयं ऋषयः त्वत्तोऽधीमहि बेदानं बदाचिदनापृष्ट्या मृतेषु ऋषिषु संप्रदायोग्छेदे सतीति भावः॥ ३१ ॥ रक्षोप्रामणिसंमतभित्यत्र व्हस्वत्वमार्थम् ॥ ३९ ॥ इति श्रीमहाभारते शरुपान्तर्गतगदापर्वणि नैलकण्ठीये भारत- स्ता शप्तिति ॥ १ ॥ शस्य०६

सावदीपे द्विचस्वारिकोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

अधाजग्रस्ततो राजन् राक्षसास्तत्र भारत तत्र ते शोणितं सर्वे पिवन्तः सखमासते ॥२ तुप्ताश्च सभूशं तेन सुखिता विगतज्वराः। मृत्यन्तश्च हसन्तश्च यथा खगीजेतस्तथा ॥ ३ कस्यचित्त्वथ कालस्य ऋषयः सुतपोधनाः तीर्थयात्रां समाजग्मः सरस्तवां महीपते॥ ४ तेषु सर्वेषु तीर्थेषु स्वाप्तत्य मुनिपुङ्गवाः। प्राप्य प्रीति परांचापि तपोछुब्धा विशारदाः प्रययुद्धिं ततो राजन् येन तीर्थमस्ग्वहम्। अथागम्य महामागास्तत्तीर्थं दारुणं तदा॥ ६ दृष्टा तोयं सरखत्याः शोणितेन परिप्रतम् । पीयमानं च रक्षोभिवेहभिर्नुपसत्तम्॥ तान्द्रष्टा राक्षसान् राजन्मुनयः संशितवताः परित्राणे सरस्वत्याः परं यत्नं प्रचिकरे॥ ८ ते त सर्वे महाभागाः समागम्य महावताः। बाह्य सरितां श्रेष्ठामिदं वचनमवचन् ॥ ९ कारणं बृहि कल्याणि किमर्थे ते इंदो हायम प्वमाञ्चलतां यातः श्रःबाऽध्यास्यामहे वयम ततः सा सर्वमाचष्ट यथावृत्तं प्रवेपती । दुःखितामथ तां दश्चा ऊचुस्ते वै तपोधनाः॥ कारणं श्रुतमस्माभिः शापश्रीव श्रुतोऽनघे। करिष्यन्ति त यत्प्राप्तं सर्व पव तपोधनाः १२ प्वमुक्त्वा सरिच्छ्रेष्ठामूचुस्तेऽथ परस्परम्। विमोचयामहे सर्वे शापादेतां सरस्वतीम्१३ ते सर्वे ब्राह्मणा राजंस्तपोभिर्नियमैस्तथा। उपवासीस विविधेर्यमैः कष्टवतैस्तथा ॥ १४ भाराध्य पद्मभतीरं महादेवं जगत्पतिम्। मोक्षयामास्त्रतां देवीं सरिच्छेष्ठां सरस्वतीम तेषां तु सा प्रभावेण प्रकृतिस्था सरस्वती। प्रसन्नसिक्का जड़े यथापूर्व तथैव हि॥ १६ निर्भुक्ता च सरिच्छ्रेष्ठा विवसी सा यथा पुरा दृष्टा तोयं सरस्वत्या मुनिभिस्तैस्तथा क्रतम तानेव शरणं जग्मू

राश्रसाः श्विषितास्तथा। कृत्वाश्वर्लि ततो राजन् राश्नसाः श्वघ्याऽदिताः॥ १८ ऊचुस्तान्वे सुनीत्सवीन् कृपायुक्तान्पुनः पुनः वयं च श्विषितास्त्रैव धर्मोद्धीनाश्च शाश्रवात् न च नः कामकारोऽयं यद्ययं पापकारिणः। युष्माकं जाप्रसादेन हुण्कृतेन च कमेणा २० यत्यापं वर्षेतऽस्माकं यतः स्मो ब्रह्मराक्षसाः योगियां वेष पापेन योगियक्तेत चा। २१ एवं हि वैदयराद्वाणां स्तियाणां तथेव च। वे ब्राह्मणान्यद्विपति ते मवन्तीह राक्षसाः आचार्यमृतियो वेष च। ये ब्राह्मणान्यद्विपति ते मवन्तीह राक्षसाः आचार्यमृतियतं वेष गुरुं वृद्धजनं तथा। प्राणिनो येऽवमन्यन्ते ते भवन्तीह राक्षसाः तरकुष्यविद्यास्माकं तारणं व्लिजस्वत्ताः। शक्ता भवन्तः सर्वेषां लोकानामिर तारणे ॥ तेषां त्र वचनं श्रुत्वा तुष्टुकृतां महानदीम् । मोक्षार्थे रक्षसां त्यापुत्तुः प्रवत्मानसाः २५ स्तं कीटावपन्नं च यचोन्डिछ्याचितं मवेत। सकेशमवधूतं च चित्रोपहृतं च यत्॥ २६ प्राः संस्वष्टमक्षं च प्रदितोपहृतं च यत्॥ २६

भागोऽसी रक्षसामिह।
तस्माण्डात्वा सदा विद्वानेतान्यलाद्विवजेयेत्॥ २७
राक्षसावमसी श्रुक्ते यो श्रुक्ते खन्मीदशम्।
शोधयित्वा ततस्तीर्थमुण्यस्ते तपोधनाः २८
मोक्षार्थं राक्षसानां च नदीं तां प्रत्यचोदयन्,
महर्षीणां मतं झात्वा ततः सा सरितां वरा
अक्षणामानयामास

खां तनं प्रवर्षभ । तस्यां ते राक्षसाः स्नात्वा तनुस्त्यक्त्वा दिवं गताः॥ अरुणायां महाराज ब्रह्मवध्यापहा हि सा। पतमर्थमभिक्षाय देवराजः शतऋतुः॥ तिसम्तीर्थं वरे स्नात्वा विमुक्तः पाष्मना किल जनमेजय उवाच । किमर्थ भगवान् शको ब्रह्मवध्यामवाप्तवान् ॥ कथमस्मिश्च तीर्थे वै आप्रत्याकलमषोऽभवत् । वैशस्पायन उवाच । श्युष्वेतदुपाख्यानं यथा वृत्तं जनेश्वर ॥ यथा विभेद समयं नमुचेर्वासवः पुरा। नमुचिवीसवाद्गीतः सूर्यर्श्विम समाविशत्॥

तेनेन्द्रः सख्यमकरोत्समयं चेदमञ्जवीत। न चार्द्रेण न द्युष्केण न रात्री नापि चाहनि वधिष्याम्यसर्श्रेष्ठ सखे सत्येन ते शपे। पवं स कुत्वा समयं दृष्टा नीहारमीश्वरः ३६ चिच्छेदास्य शिरो राजन्यपां फेनेन वासवः तिच्छरो नमुचेदिछन्नं पृष्ठतः शक्रमन्वियात् भो भो मित्रहन्पापति ब्रुवाणं शक्रमन्तिकात यवं स शिरसा तेन चोँद्यमानः पुनः पुनः ३८ पितामहाय सन्तप्त एतमर्थं न्यवेदयत। तमब्रवीलोकगुरुररुणायां यथाविधि॥ इष्ट्रोपस्पृश देवेन्द्र तीर्थे पापभयापहे। पंपा पुण्यजला शक कता सुनिभिरेव तु॥४० निगृदमस्यागमनमिहासीत्पूर्वमेव तु । ततोऽभ्येत्यारुणां देवी प्रावयामास वारिणा सरस्वत्यारुणायाश्च पुण्योऽयं संगमी महःनः इह त्वं यज देवेन्द्र दद दानान्यनेकशः ॥ ४२ अत्राप्लत्य सघोरात्वं पातकाद्विप्रमोध्यसे। इत्युक्तः स सरस्वत्याः कुञ्जे वै जनमेजय॥४३ इष्टा यथाबद्धलभिदरुणायासुपारपृशत् । स मुक्तः पाप्पना तेन ब्रह्मवध्याकृतेन च॥४४

जगाम संह्रष्टमनास्त्रिदिवं त्रिददीश्वरः। शिरस्तश्चाप नमुचेस्तत्रैवाप्छुत्य भारत । ळोकान्कामुदुघान्प्राप्तमक्षयान् राजसत्तम

वैशस्पायन उवाच तत्राप्युपस्पृदय बलो महात्मा दत्या च दानानि प्रथाग्विधानि । अवाप्य धर्म परमार्थकर्मा जगाम सोमस्य महत्स्रतीर्थम् ॥ ४६ यत्रायजद्राजसूयेन सोमः साक्षात्परा विधिवत्पार्थिवेन्द्रः। अतिधीमान्विप्रमुख्यो बभव होता यस्मिन ऋतसख्ये महात्मा॥४७ यस्यान्तेऽभृतसमहद्दानचानां दैतेयानां राक्षसानां च देवैः। यस्मिन् युद्धं तारकाष्यं सुतीवं यत्र स्कन्दस्तारकाख्यं जघान ॥ ४८ सैनापत्यं लब्धवान् देवतानां महासेनो यत्र दैत्यान्तकर्ता। साक्षाचैवं न्यवसत्कार्तिकेयः संदा क्रमारो यत्र सं प्रक्षराजः॥**४९**

इति श्रीमहाभारते शक्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि वळदेवतीर्थयात्रायां सारस्वतोपास्याने विचल्वारिशोध्यायः ॥ ४३ ॥

-

88

जनमेजय उवाच।
सरस्वत्याः प्रमावोऽयमुक्तस्ते द्विजस्तम्म।
क्कमारस्याभिषेकं तुः ब्रह्मः, व्याख्यातुमहैसि॥
यस्मिन्देशे च काले च यथा च वदतां वर।
वैश्वाभिषको भगवान्विधिना येन च प्रमुः ५
कन्दो यथा च देवानामकरोक्तद्गं महत्व।
तथा मे सर्वमाचस्व परं कीतृहलं हि मे ॥३

वैदांपायन जवाच । कुरुवंदास्य सदयं कौत्हलमिदं तव । इर्वमुत्पादयत्येव वचो मे जनेया ॥ ४ इस्त ते कथिष्यामि श्रुण्वानस्य नराधिप । अभिषेकं कुमारस्य प्रमावं च महात्मनः ॥५ तेजो माहेश्वरं स्कलमसी प्रपतितं पुरा ॥
तत्त्ववेंभक्षो भगवालाशकद् ग्लुमक्ष्यम् ॥
तिनासीद तितेजस्या देगितमान् दृष्ट्यवाद्दनः।
व चैव धारयामास गर्भ तेजोम्यं तदः॥ ७
स गङ्गामभिसंगम्य नियोगाङ्गस्यणः प्रमुः।
गर्भमाहितवान् दिव्यं भास्करोपमतेजसम्द
स्था गङ्गाप तं गर्भमस्यह्नति विधारणे ।
उत्स्यर्जा गिरी रम्ये हिमयत्यमराचिते॥ ९
स तत्र बुवुषे लोकानासुत्य व्यलनात्मजः।
दृद्दगुर्वलनाकारं तं गर्भमस्य हुन्तः॥ १०
द्वारस्तम्ब महास्मानमनलात्मजमीश्वरः।। १०
प्रास्तम्ब महास्मानमनलात्मजमीश्वरः।। ।
ममायमितिताःसर्वां पुत्रार्थिन्योऽभिञ्जकुगुः

तासां विदित्वा भावं तं मातृणां भगवान्त्रभुः प्रस्तानां पयः पड्मिर्वदनैरपिबत्तदा॥ १२ तं प्रभावं समालक्ष्य तस्य बालस्य कृत्तिकाः परं विस्मयमापना देव्यो दिव्यवपुर्धराः॥ यत्रोत्सृष्टः स भगवान गङ्गया गिरिमूर्धनि । स शैळकाञ्चनः सर्वः संबमी कुरुसत्तम॥ १४ वर्धता चैव गर्भेण पृथिवी तेन रक्षिता। अतश्च सर्वे संबक्षा गिरयः काञ्चनाकराः॥ कुमारः सुमहावीर्यः कार्तिकेय इति स्वृतः। गाङ्गेयः पूर्वमभवन्महायोगबलान्वितः ॥ १६ शमेन तपसा चैव वीर्येण च समन्वितः। ववुधेऽतीव राजेन्द्र चन्द्रवत्त्रियदर्शनः ॥१७ स तस्मिन्काञ्चने दिव्ये शरस्तम्बे श्रिया वृतः स्तयमानः सदा शेते गन्धवैर्भेनिभिस्तथा॥ तथैतमन्वनृत्यन्त देवकन्याः सहस्रदाः । विव्यवादिवनृत्यकाः स्तुवन्त्यश्चास्दर्शनाः॥ अन्वास्ते च नदी देवं गङ्गा वै सरितां वरा। दधार प्रथिवी चैनं विभ्रती रूपसुत्तमस् ॥२० जातकमीदिकास्तत्र कियाश्रके बृहस्पतिः। वेदश्चेनं चतुर्मृतिंशपतस्ये कृताञ्जलिः॥ धनुर्वेदश्चत्रपादः शस्त्रग्रामः ससंग्रहः। तत्रैनं समुपातिष्ठत्साक्षाद्वाणी च केवला॥ स ददर्भ महावीर्यं देवदेवसुमापतिम्। शैलपुत्रया समासीनं भूतसंघशतेर्देतम् ॥ २३ निकाया भृतसंघानां परमाद्धतदर्शनाः। विकृता विकृताकारा विकृताभरणध्वजाः व्याव्यसिहर्भवदना विडालमकराननाः। वषदंशसुखाश्चान्ये गजोष्टवदनास्तथा ॥ २५ उलक्वतनाः केचिदग्रधगोमायदर्शनाः। कीञ्चपारावतनिभैर्वदनै राङ्कवैरापे॥ श्वाविच्छल्यकगोधानामजैडकगवां तथा। सद्द्यानि वपूंष्यन्ये तत्र तत्र दयधारयन्॥ केचिच्छेलाम्बदप्रख्याश्चकोचतगदायुषाः। केचिदञ्जनपुजामाः केचिच्छेताचळप्रभाः॥ सप्त मातृगणाश्चेव समाजग्रुविंशांपते। साध्या विश्वेऽथ महतो वसवः पितरस्तथा॥ रुद्रादित्यास्तथा सिद्धा भुजगा दानवाः खगाः।

सपुत्रः सह विष्णुना ॥ शकस्तथाभ्ययाद्र्धं कुमारवरमच्युतम्। नारदप्रमुखाश्चापि देवगन्धर्वसत्तमाः॥ ३१ देवर्षयश्च सिद्धाश्च बृहस्पतिपुरोगमाः। पितरो जगतः श्रेष्टा देवानामपि देवताः 🕪 तेऽपि तत्र समाजग्मयोमा घामाश्च सर्वशः स तुबाळोऽपि बळवान्महायोगबळान्वितः अभ्याजगाम देवेशं शुलहस्तं पिनाकिनम् । तमावजन्तमालक्ष्य शिवस्यासीन्मनोगतम्॥ युगपच्छैलपुऱ्याञ्च गङ्गायाः पावकस्य च । कंत्र पूर्वमयं बालो गौरवादभ्यपैष्यति॥ अपि मामिति सर्वेषां तेषामासीन्मनोगतम् तेषामेतमभित्रायं चतुर्णासुपरुक्ष्य सः॥ ३६ युगपद्योगमास्थाय ससर्ज विविधास्तनूः। ततोऽभवचतुर्मृतिः क्षणेन भगवान्त्रभुः॥३७ तस्य शास्त्रो विशास्त्रश्च नैगमेयश्च पृष्ठतः। एवं स कृत्वा ह्यात्मानं चतुर्था भगवान्त्रभुः यतो रुद्रस्ततः स्कन्दो जगामाद्भतदर्शनः। विशाखस्त ययौ येन देवी गिरिवरात्मजा॥ शाखो ययौ स भगवान वायमार्तिविभावसं नैगमेयोऽगमद्रक्षां क्रमारः पावकप्रमः॥ ४० सर्वे भासरदेहास्ते चत्वारः समरूपिणः। तान्समभ्ययुर्व्ययास्तदद्भतमिवाभवत्॥ ४१ हाहाकारो महानासीहेवदानवरक्षसाम । तद्या महदाश्चर्यमद्भतं लोमहर्षणम् ॥ नतों रुद्रश्च देवी च पावकश्च पितामहम्। गङ्या सहिताः सर्वे प्रणिपेतर्जगत्पतिम ४३ प्रणिपत्य ततस्ते त विधिवद्वाजप्रह्रव । इदमुचुर्वचो राजन् कार्तिकेयप्रियेष्सया॥ ४४ अस्य बालस्य भगवन्नाधिपत्यं यथेप्सितम् । अस्मत्प्रियार्थं देवेश सदशं दातमहंसि ॥ ४५ ततः स भगवान् धीमान् सर्वलोकपितामहः मनसा चिन्तयामास किमयं लभतामिति॥ पेश्वयोणि च सर्वाणि देवगन्धर्वरक्षसाम्। भूतयक्षविहङ्गानां पन्नगानां च सर्वशः॥४७ पूर्वमेवादिदेशासौ निकायेष महात्मनाम । समर्थं च तमैश्वर्थे महामतिरमन्यत ॥ ४८

ब्रह्मा खयंभूभगवान्

विडालड्यदंशी मार्जारजातिभेदी तत्तहशाननी ॥ २५॥ तस्य स्कन्दस्य प्रष्टतः पश्चात् शाखविशाखनैगभेयाः आसन् ते स्कन्देन सह चरवारः ।। ३८ ।। अद्भुतमहष्टपूर्वम्. ॥ ४२ ॥ ततो मुहर्ते स ध्यात्वा देवानां श्रेयसि स्थितः सैनापस्य द्वाँ तस्मै सर्वभूतेषु भारत ॥ ५९ सर्वेदवनिकायानां ये राजानः परिश्वताः । तान सर्वांन्डयादिदेशास्मै सर्वभूतपितामहः॥ ततः कुमारमादाय देवा मृहपुरोगमाः। अभिषेकार्यमाजग्धः शैलेन्द्रं सहितास्ततः ५१ पुण्यां हैमवर्ता देवां सरिच्छेष्ठां सरस्वतीम् । समन्तपञ्जेक या वैष्णु लोकपु विश्वता⊪५ सत्त तीरे सरस्वत्याः पुण्ये सर्वग्रुणान्विते । निपेदुर्देवगन्थवाः सर्वे संपूर्णमानसाः ॥ ५३

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि बल्देवतीर्थयात्रायां सारस्रतोपाच्याने कुमाराभिषेकोपक्रमे चतुक्षत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

ou

वैशस्पायन उवाच। नतोऽभिषेकसंभारान्सर्वान संभत्य शास्त्रतः बहरपतिः समिद्धेऽग्नौ जहावाग्नि यथाविधि ततो हिमयता दत्ते मणिप्रवरशोभिते। दिदयरताचिते पण्ये निषण्णं परमासने ॥ २ सर्वमङ्गळसंभारैर्विधिमंत्रप्रस्कृतम् । आभिषेचनिकं दृह्यं गृहीत्वा देवतागणाः ३ इन्टाविष्ण महावीयौँ सर्योचन्द्रमसौ तथा। धाना चेव विधाना च तथा चैवानिलानली पुष्णा भगेनार्थम्णा च अंदोन च विवस्तता। कुद्रश्च सहितो धीमान मित्रेण वरुणेन च॥ ५ रुद्रैवंस्मिरादित्यैरिक्ष्यां च वृतः प्रभः। विश्वेतेवैर्मकदिश साध्येश पित्रभिः सह ॥ ६ गन्धवैरप्यरोधिश यक्षराक्षसपन्नगैः। देवर्षिभिरसंख्यातैस्तया ब्रह्मर्षिभिस्तया॥७ वैखानसैवीलखिल्यैवीयवाहारैभेरीचिपैः। भगभिश्राङ्गिरोभिश्र यतिभिश्च महात्मभिः ८ सर्वेविद्याधरैः पृण्यैयीगसिद्धैस्तथा वृतः। पितामहः पुलस्त्यश्च पुलहश्च महातपाः ॥ ९ अक्रिराः कर्यपोऽविश्व मरीचिर्भगरेव च। कतुईरः प्रचेताश्च मनुदेशस्त्रथैव च ॥ ऋतवश्च प्रहाश्चेव ज्योतीषि च विशापते। सर्तिमत्यश्च सरितो वेदाश्चेव सनातनाः ११ समुद्राश्च व्हदाश्चैव तीर्थानि विविधानि च पथिवी चौर्विशश्चीव पादपाश्च जनाधिप १२ शदितिर्देवमाता च न्हीः श्रीः खाहा सरस्वती । उमा शची सिनीवाळी तथा चात्रुमतिः कुहाः ॥ १३ राका च धिषणा खैव पत्म्युशान्या दिवीकसाम् । हिमवांश्रेव विन्ध्यक्ष मेरुश्चानेकप्रकृषान् ॥ १४

पेरावतः सारवरः कलाः काष्ट्रास्तथैव च । मासार्थमासा ऋतवस्तथा राज्यहनी नृप १५ उचैःश्रवा हयश्रेष्टो नागराजश्र वास्त्रकः। अरुणो गरुडश्चैव वक्षाश्चीषधिभिः सह ॥ १६ धर्मश्र भगवान्देवः समाजग्महिं सङ्गताः। काली यमश्र मृत्यश्च यमस्यानचराश्च ये १७ बहरुत्वाच नोक्ता ये विविधा देवतागणाः। ने कमाराभिषेकार्थं समाजग्मस्ततस्ततः १८ अगृहस्ते तदा राजन सर्व एव दिवीकसः। आभिषेचनिकं भाण्डं मङ्गळानि च सर्वज्ञः॥ दिव्यसम्भारसंयक्तैः कल्ह्यौः काञ्चनैर्नुप। सरस्वतीभिः प्रथाभिर्दिध्यतीयाभिरेव त ॥ अभ्यषिञ्चन कुमारं वै संप्रदृष्टा विवीकसः । सेनापति महात्मानमसराणां भयक्ररम २१ पुरा यथा महाराज वरुणं वै जलेश्वरम् । तथाऽभ्यषिश्चद्भगवान्सर्वेद्धोकपितामहः २२

्हति श्रोमहाभारते शल्यान्तर्गतगदापर्वाणे नैलक्षण्ठीये भारत-श्मावटीपे चतुश्वरवारिशोऽष्यायः ॥ ४४ ॥

84 तत इति ॥ १ ॥ आसिवचनिकं मांजं अभिषकोप-करणम् ॥ १९ ॥ सरस्वतीभिनव्दकवतीभिनवीभिः ताभि-वेजं वा सप्ताभिः ॥ २० ॥

कश्यपश्च महातेजा ये चान्ये लोककीर्तिताः तस्मै ब्रह्मा ददौ प्रीतो बलिनो वातरहसः कामबीर्यघरान सिद्धान्महापारिषदान्त्रभः। नन्दिसेनं लोहिताक्षं घण्टाकर्णे च संमतम् चतुर्थमस्याज्ञचरं ख्यातं कुमुदमालिनम् । तत्र स्थाणुर्महातेजा महापारिषदं प्रभुः॥ २५ मायाशतधरं कामं कामवीर्यवलान्वितम्। ददौ स्कन्दाय राजेन्द्र सुरारिविनिवर्हणम् स हि देवासुरे युद्धे दैत्यानां भीमकर्मणाम्। जघान दोभ्यां संकुद्धः प्रयुतानि चतुर्दश २७ तथा देवा ददस्तस्मै सेनां नैर्ऋतसंकळाम् । देवरात्रक्षयकरीमजय्यां विष्णुक्रिपणीम् २८ जयशब्दं तथा चक्देवाः सर्वे सवासवाः। गन्धर्वा यक्षरक्षांसि सुनयः पितरस्तथा २९ ततः प्रादाद उचरी यमका लोपमावुभी। उन्माथस्य प्रमाथस्य महावायौँ महासूती ॥ ३० सुमाजो भास्वरश्चेव यौ तौ सूर्यान्यायिनौ । ती सूर्यः कार्तिकेयाय ददी प्रीतः प्रतापवान कैळासश्टङ्गसङ्काशी श्वेतमाल्यान्छेपनी। सोमोऽप्यतुचरी प्रादान्मणि सुमणिमेव च॥ ज्वाळाजिह्नं तथा ज्योतिरात्मजाय हुताशनः ददावनुचरी शूरी परसैन्यप्रमाथिनी ॥ ३३ परिघं च वटं चैव भीमं च समहाबलम्। वहाति वहनं चैव प्रचण्डी वर्शिसंमती॥ ३४ अंशोऽष्यनुचरान्पञ्च ददी स्कन्दाय धीमते। उत्कोशं पञ्चकं चैव वज्रदण्डधरावुमी ३५ ददावनलपुत्राय वासवः परवीरहा। तौ हि शब्नमहेन्द्रस्य जझतुः समरे बहून् ३६ चक्र विक्रमक चैव संक्रमं च महावलम्। स्कन्दाय त्रीननुचरान् ददौ विष्णुर्महायशाः वर्धनं नन्दनं चैव सर्वविद्याविशारदी। स्कन्दाय ददतुः प्रीतावश्विनी भिषजां वरी कुन्दं च कुसुमं चैव कुमुदं च महायशाः। डम्बराडम्बरी भैव ददी घाता महात्मने ३९ चकानुचकी बलिनी मेघचकी बलोत्करी। ददौ त्वष्टा महामायौ स्कन्दायानुचरावुभी सुवतं सत्यसन्धं च ददौ मित्रो महात्मने। क्रमाराय महात्मानी तपोविद्याधरी प्रभः ४१ सुदर्शनीयी बरदी त्रिषु लोकेषु विश्वती। सुवतं च महात्मानं शुभक्तमीणमेव च ॥ ४२ कार्तिकेयाय संप्रादाद्विधाता छोकविश्रतौ।

पाणीतकं कालिकं च महामायाविनावुसौ 🏗 पुषा च पार्षदी प्रादात्कार्तिकेयाय भारत। बलं चातिबलं चैव महावक्त्री महाबली॥४४ प्रदर्गे कार्तिकेयाय बायुर्भरतसत्तमः। यमं चातियमं चैव तिमिवक्त्री महाबली ४५ प्रदर्शे कार्तिकेयाय वरुणः सत्यसङ्गरः। स्वर्चसं महात्मानं तथैवाप्यतिवर्चसम् ४६ हिमवान्प्रद्दी राजन् हुताशनसुताय वै। काञ्चनं च महात्मानं मेघमालिनमेव च ४७ ददावनचरी मेरुरग्निपुत्राय भारत। स्थिरं चातिस्थिरं चैव मेरुरेवापरी ददौ ४८ महात्मा त्वन्निपुत्राय महाबलपराक्रमी। उच्छुङ्गं चातिश्टङ्गं च महापाषाणयोधिनौ 🏗 प्रददावस्त्रिपुत्राय विन्ध्यः पारिषदावुमौ । संप्रहं विप्रहं चैव समुद्रोऽपि गदाधरी॥५० प्रद्वावशिपुत्राय महापारिषदाव्मी। उन्मादं शंक्रकर्णे च पुष्पदन्तं तथैव च॥ ५१ प्रददावश्चिपुत्राय पार्वती श्चभदशेना। जयं महाजयं चैव नागी ज्वलनसनवे॥ ५२ प्रददौ पुरुषव्याच्च वासुकिः पञ्चगेश्वरः। पर्व साध्याश्च रुद्राश्च वसवैः पितरस्तथा५३ सागराः सरितश्चैव गिरयश्च महाबळाः। ददः सेनागणाध्यक्षान् शुळपड्डिशधारिणः दिव्यप्रहरणोपेता-

ाद्ड्यप्रहर्णापता-स्नानावेषधिमूपितान् । श्रष्टु नामानि चाप्येगं येऽन्ये स्कन्दस्य सैनिकाः ॥ ५५ विविधाुधसंपकाश्चिताः । शंकुकर्णो निकुम्मश्च पद्मः कुमुद्म एव च ५६

अनन्तो द्वादशासुज-स्तथा कृष्णोपकृष्णकौ । द्याणश्रवाः कपिस्कन्धः

काञ्चनाक्षो जळण्यमः॥ ५७ अझः सन्तर्जनो राजन कुनदीकस्तमोन्तकृत एकाश्चो द्वादशाक्ष्य तथेषेकजदः वसुः ५८ सहस्रवाद्वविकदो स्याधाक्षः श्चितकस्यनः। पुण्यनामा सुनामा च सुचकः श्चित्वदर्शनः ५९. परिश्रुतः कोकनदः श्चिमाच्यानुळेपनः। अजीद्रौ गजारीयाः स्कन्धाक्षः दात्रलोचनम् ज्वालाजिहः करालाक्षः श्रितिकेशो जटी हरिः। परिश्रुतः कोकनदः

क्रष्णकेशो जटाधरः॥ चतुर्देष्टोष्टजिह्नस्य मेघनादः प्रथक्षवाः । विद्युताक्षी धनुर्वक्त्रो जाठरो मारुताशनः६२ उदाराक्षी रथाक्षश्च वजनाभी वस्त्रप्रभः। समुद्रवेगो राजेन्द्र शैलकम्पी तथैव च ६३ वृषो मेषः प्रवाहश्च तथा नन्दोपनन्दकौ। धूम्रः श्वेतः कलिङ्गश्च सिद्धार्थो वरद्क्तथा ॥ भियकश्चैव नन्दश्च गोनन्दश्च प्रतापवान्। थानन्दश्च प्रमोदश्च खस्तिको भ्रवकस्तथा६५ क्षेमवाहः सुवाहश्च सिद्धपात्रश्च भारत। गोवजः कनकाषीडो महापारिषदेश्वरः ६६ गायनो हसनश्चेव बाणः खहश्च वीर्यवान्। वैताली गतिताली च तथा कथकवातिकी हंसजः पङ्कदिग्धाङ्गः समुद्रोन्मादनश्च ह । रणोत्कटः प्रहासञ्च श्वेतसिद्धश्च नन्दनः ६८ कालकण्ठः प्रभासश्च तथा क्रम्भाण्डकोदरः। कालकक्षः सितश्चेच भूतानां मधनस्तथा ६९ यज्ञवाहः सुवाहश्च देवयाजी च सोमपः। मज्जनश्च महातेजाः कथकाथौ च मारत ७० तहरश्च तहारश्च चित्रदेवश्च वीर्यवान । मधुरः सुप्रसादश किरीटी च महाबलः ७१ बत्सलो मधुवर्णश्च कलशोदर एव च । धर्मदो मन्मथकरः सचीवक्त्रश्च वीयैवान् ७२ श्वेतवक्त्रः सुवक्त्रश्च चारुवक्त्रश्च पाण्डुरः । दण्डबाहः सबाहश्च रजः कोकिलकस्तथा ॥ अचलः कनकाक्षश्च बालानामपि यः प्रभः। सञ्चारकः कोकनदो गृध्रपत्रश्च जम्बुकः ७४ लोहाजवक्त्रो जवनः क्रम्भवक्त्रश्च क्रम्भकः। खर्णश्रीवश्च कृष्णीजा हंसवक्त्रश्च चन्द्रभः७५ पाणिकुचौश्च शम्बुकः पञ्चवक्त्रश्च शिक्षकः। चाषवक्त्रश्च जम्बूकः शाकवक्त्रश्च कुञ्जलः७६ योगयुक्ता महात्मानः सततं ब्राह्मणश्रियाः। पैतामहा महात्मानो महापारिषदाश्च ये॥७७ यौवनसाश्च बालाश्च वृद्धाश्च जनमेजय। सहस्रदाः पारिषदाः कुमारमवतस्थिरे॥ ७८ वक्त्रैनानाविधैये तु श्रुणु ताजनमेजय। कू भेकुक्टबक्ताश्च राशोल्क मुखास्तथा॥ ७९ खरोष्ट्रवदनाञ्चान्ये वराहबदनास्तथा।

माजारशायमभाश्च दीवेषमाश्च मारत॥८०
नकुळोल्क्षमभाश्च काकषभगस्तवा एरे ।
आसुवनुकपभाश्च मयुरवदनास्तवा एरे ।
आसुवनुकपभाश्च मयुरवदनास्तवा ॥ ८१
सास्यमेषाननाश्चान्ये अजापिमहिषाननाः ।
ऋस्रवार्ष्ट्रज्वमभाश्च द्वीपिस्तिहाननास्तवा८२
भीमा गजाननाश्चेव तथा नकमुखाश्च ये ।
गरुडाननाः कङ्गमुखा वृककाकमुखास्त्रवा
गोखरोष्ट्रमुखाश्चान्ये वृषदंशमुखास्त्रवा।
महाजठरपादाङ्गस्ताहमास्त्रक्षा भारत ८४

पारावतमुखाश्चान्ये तथा वृषमुखाः परे। कोकिलाभाननाश्चान्ये

इयेनतित्तिरिकाननाः॥ क्रकलासमुखाश्चैव विरजोम्बरधारिणः। व्यालवक्ताः शुलसुखाश्चण्डवक्ताः शुभाननाः आशीविषाश्चीरघरा गोनासावदनास्तथा। स्थूलोदराः क्रशाङ्गाश्च स्थूलाङ्गाश्च कृशोदराः प्हस्त्रश्रीवा महाकर्णा नानाव्यास्त्रविभूषणाः गजेन्द्रचर्मवसनास्तथा कृष्णाजिनास्वराः ॥ स्कन्धे स्था महाराज तथा प्यदरतो स्थाः। पृष्ठेतुका हनुमुकास्तथा जहामुका अपि ॥८९ पार्श्वाननाश्च बहुवो नानादेशसुखास्तथा। तथा कीटपतङ्गानां सहशास्या गणेश्वराः॥ नानाद्यालमुखाञ्चान्ये बहुबाहुशिरोधराः। नानावक्षभुजाः केचित्कदिशीर्थास्तथा परे॥ भुजङ्गभोगवद्ना नानागुल्मनिवासिनः। चीरसंवृतगात्राश्च नानाकनकवाससः॥ ९२ नानावेषधराश्चेव नानामाल्यानुलेपनाः। नानावस्त्रधराश्चेव चर्मवासस एव च॥ ९३ उष्णीषिणो मुक्रदिनः सुग्रीवाश्च सुवर्चसः। किरीटिनः पञ्चशिकास्तथा काञ्चनमधेजाः त्रिशिखा द्विशिखाञ्चेव तथा सप्तशिखाः परे शिखंदिनो मुक्रदिनो मुण्डाश जटिलास्तथा चित्रमाळाघराःकेचित् केचिद्रोमाननास्तथा विग्रहैकरसा नित्यमजेयाः सुरसत्तमैः ॥ ९६ कृष्णा निर्मासवक्त्राश्च दीर्घपृष्ठास्तदृद्राः। **स्थ्ळपृष्ठा व्हर्लपृष्ठाः प्रलम्बोदरमेहनाः ॥९७** महाभुजा व्हरवसुजा व्हरवगात्राश्च वामनाः कुञ्जाश्च प्हस्वजहाश्च हस्तिकर्णाद्दीरोधराः॥ हस्तिनासाः कूर्मनासा वृकनासास्तथा परे। दीघींच्छासा दधिजहा विकराला श्रधोमुखाः

महादंष्ट्रा न्हस्वदंष्ट्राश्चतुर्दंष्ट्रास्तथा परे।

वारणेन्द्रनिमाश्चान्ये भीमा राजन्सहस्रशः॥

पिंगाक्षाः शंककणीश्च रक्तनासाश्च भारत ॥

नानापादौष्ठदंष्ट्राश्च नानाहस्ताशिरोधराः ॥

नानाचर्मभिराच्छन्ना नानाभाषाश्च भारत।

क्रदाला देशभाषास जल्पन्तोऽन्योन्यमीश्वराः

हृष्टाः परिपतन्ति स्म महापारिषदास्तथा ।

दीर्घश्रीवा दीर्घनखा दीर्घपादशिरोभुजाः॥

पिगाक्षा नीलकण्ठाश्च लम्बकणीश्च भारत । वृकोदरनिभाश्चेव केचिदञ्जनसन्निमाः ॥१०५

भ्वेताक्षा लोहितग्रीचाः पिङ्गाक्षाश्च तथा परे कल्माषा बहवो राजंशित्रवर्णाश्च भारत॥

चामरापीडकनिभाः श्वेतलोहितराजयः । नानावर्णाः सवर्णोश्च मयूरसदशप्रभाः ॥

पुनः प्रहरणान्येषां की त्यमानानि मे ऋणु।

शेषैः कृतः पारिषदैरायुधानां परित्रहः॥

पृथ्रदंष्टा महादंष्टाः स्थूलौष्टा हरिसूर्वजाः।

स्रविभक्तशरीराश्च दीप्तिमन्तः खळंकृताः।

पाँशोयतकराः के चिद्यादितास्याः खरानताः पृष्ठाक्षा नीळकण्ठाञ्च तथा परिव्रवाहवः ॥ शतप्रविक्रकराञ्च तथा परिव्रवाहवः ॥ शतप्रविक्रहस्ताञ्च तथा प्रस्तुकराणयः। असिश्चद्ररहस्ताञ्च तथा तोमरपाणयः। गद्मभुष्ठुण्डिहस्ताञ्च तथा तोमरपाणयः। आसुर्वेशिषयेभारिमहात्मानो महाजवाः ॥ महावळा महावेगा महापारिषदास्तया। ॥ अभिषेकं कुमारस्य टङ्गा हष्टा रणप्रियाः॥ षण्टाजाधिनदाङ्गा नसुरुदेते महाँजसः। यते चान्ये च बहवो महापारिषदा सुप ॥

वपतस्थुमेंहासामं क्रांतिकयं यशस्त्रिम् । दिव्याश्राप्याप्तारेश्वाश्च पार्थिवाश्चात्तिकोपमाः॥ ११४ व्यादिष्ठा देवतेः शूराः स्कन्दस्याज्ञवरा मवन् ताद्यानां सक्ताणीय प्रदुलान्वेवुताने च । अभिषक्तं महास्मानं परिवार्यापतस्थिरे ॥

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वान्तर्गतगदापर्वाणे बर्ल्यमतोर्थयात्रायां सारस्रतोपाल्याने स्कन्दाभिषेके पञ्चचत्वारिशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

ered some

8

उ चेजनी जयत्सेना क्रमळाश्यथ घोमना । शञ्जवा तथा चैव कोथना शळ्मी खरी ॥ माधवी ग्रुमवंश्वा च तीर्येक्षेत्रिक्ष भारत । गांविया च कश्याणी इद्दरीमाऽमिताशना मेघखना भोगवती सुसूब्र कनकावती । अळाताश्ली धीर्यंवती विश्वजिद्धा च भारत । प्राावती सुनक्ष्वा कल्दरा बहुयोजना । संतानिका च जौरव्य कमछा च महावळा सुदामा बहुगमा च सुममा च यशिखनी । नृत्यप्रिया च राजेश्व शोत्व्यक्षमेखळा॥ शत्यप्रया च माविया च राजेश्व शांतिह्यक भारत ॥ शत्यप्रया च न्याविया च स्वावली सुप्तमा च सुप्तमा च स्वावली । सुप्तमा च सुप्तमा च स्वावली सुप्तमा च सुप्तमा

श्र्णु मादगणान् राजन्कुभारानुचरानिमान् कीरसमानान्मया बीर सपलाणस्त्रनान्॥ यदास्त्रिनीनां मानणां श्र्णु नामानि भारत। याभिव्यौतास्त्रयों लोकाः॥ १ प्रभावती विद्यालाक्ष्मी पालिता गोस्तनी तथा श्रीमती बहुला चैव तथेव बहुप्रचिका॥ १ अपन्नु जाता च गोपाली बृहद्म्बालिका तथा जयावती मालतिका धुवरला मर्यकरी॥ ४ समुद्दामा च दामा च विद्योका नान्निती तथा पकचुडा महाचुडा चक्रनेमिश्च भारत॥ ५

वैद्यास्पायन उवाच ।

इति श्रीमहाभारते शल्यान्तर्गतगदापर्भणि नैलकण्डीये भारतमावदीपे पश्चनत्वारिशाऽध्यायः ॥ ४५ ॥

श्रुणिवति ॥ ९ ॥

ऋक्षाम्बिका निष्कुटिका वामा चत्वरवासिनी। सुमङ्गळा स्वस्तिमती

बुद्धिकामा जयप्रिया॥ १२ घनदा सुमसादा च भवदा च जठेश्वरी। पड़ी सेडी समेडी च वेताळजननी तथा॥ कण्डूतिः काळिकाचैव देवभित्रा च मारत ससुश्रीः कोटरा चैव विचसेना तथाऽचळा

कुकुटिका रांखलिका तथा राकुनिका चृप । कुण्डारिका कौकुलिका कुम्भिकाऽथ शतोदरी॥

जन्मायिनी जलेला च महावेगा च कङ्कणा मनोजवा कण्टिकनी प्रवसा पृतना तथा॥ केशयन्त्री ब्रुटिबीमा कोशनाऽथ तिहत्यमा मन्दोदरी च मुण्डी च कोटरा मेघवाहिनी॥

सुभगा लम्बिनी लम्बा ताम्रचुडा विकाशिनी। उर्ध्ववेणीधरा चैव

पिगाक्षी लोहमेखला पृथुवस्त्रा मधुळिका मधुकुंमा तथैव च । पक्षालिका मत्कुलिका जरायुर्जजैरानना ॥ ख्याता दहदहा चैव तथा धमधमा सूप । खण्डखण्डा च राजेन्द्र पूषणा सणिकहिका॥ अमोघा चैव कीरब्य तथा सम्बप्योधरा। वेणुवीणाधराचैव पिंगाक्षी छोहमेखला ॥ शशोलुकमुखी कृष्णा खरजङ्ग्या महाजवा। शिजामारमुखी श्वेता छोहिताञ्जी विमीषणा॥ जटालिका कामचरी दीर्घजिहा बलोत्कटा। कालेहिका वामनिका मुकुटा चैव भारत ॥ लोहिताक्षी महाकाया हारेपिण्डा च भूमिप। एकत्वचा सुक्रसमा कृष्णकर्णी च भारत॥२४ श्चरकर्णी चतुष्कर्णी कर्णवावरणा तथा। चतुष्पथनिकेता च गोकणी महिषानना॥२५ खरकर्णी महाकर्णी भेरीस्वनमहास्वना। र्शाखकंभश्रवाश्चेव भगदा च महाबला ॥ २६ गणा च सुगणा चैव तथाऽमीत्यथ कामदा। चतुष्पयरता चैव मृतितीर्थान्यगोचरी ॥२७ पश्चरा वित्तदा चैव सुखदा च महायशाः। पयोदा गोमहिषदा सुविशाला च भारत॥२८ प्रतिष्ठा सुप्रतिष्ठा च रोचमाना सुरोचना ।

नौकर्णी मुखकर्णी च विशिरा मंथिनी तथा॥
एकचल्या मेथकर्णा मेथमाला विरोचना। एकचल्या मेथकर्णा मेथमाला विरोचना। एताश्राम्यश्च बहवो मातरो भरतपे ॥ १७ कार्तिकेयानुपायिम्यो नानाक्ष्पाः सहस्रदाः। दीर्यक्यो दीर्यदुरुपा दीर्येतुरुप्य आरत्॥
स्वला मधुराश्चेव यौवनस्थाः स्वलंजुताः। माहास्येय च संख्काः कामक्षप्रधानस्या ॥
निर्मास्याग्या श्वेताश्च तथा काञ्चनस्यिभाः।
रूप्योचनिमाश्चाम्या श्वाश्च भरनपे ॥ ॥३३
अरुणामा महामोगा दीर्थकेदशः सितास्याः।
उर्थवेशिपाश्चेव पिंगास्यो रुव्वमित्राः।
राष्ट्रीयां स्वत्यकर्णाः स्वर्णा स्वराप्येयाः।
तान्नास्यस्तान्नवर्णाश्च हर्षस्थक तया पराः।

वरदाः कामचारिण्यो नित्यं प्रमुद्दितास्तया। याम्या रौद्रास्तया सौम्याः कौवेर्योऽय महावलाः॥ यास्ण्योऽय महावृद्ध्य-

वारुण्योऽथ च माहेन्द्रथ-स्तथाऽऽग्नेय्यः परंतप। वायव्यश्राथ कोमार्यो ब्राह्मयश्च भरतर्षम

ज्ञाह्मयक्ष भरतवेष ॥ ३७ विणाडयक्ष तथा सीयों वाराद्यक्ष माहावजाः करेणाप्सरस्यां तुव्या मनोहायों मनोस्माः पर्पुष्ठापमावाक्ष्ये तथाक्ष्ये धनदोपमः । याक्ष्यों धनदोपमः । याक्ष्यों धनदोपमः । याक्ष्यों धनदोपमः । याक्ष्यों योपमा युद्धे दीप्त्या वन्द्रिसमास्त्या । राष्ट्र्या विष्ट्रे नित्यं भयदास्ता भवन्युत । कामक्ष्यप्रशाक्षेत्र जोव वायुसमाहन्या ॥ ४२ वाचिन्त्यव्यक्षियों का तथाऽविनयपराक्रमाः । युक्षव्यव्यव्यक्षियम्

गुहारमशानवासिन्यः होलप्रस्रवणालयाः। नानाभरणधारिण्यो

 उत्रां नानाप्रहरणां तपोधीर्यवलान्यिनाम् ॥ अजेयां खगणेर्युक्तां नाम्नां सेनां घनक्षयाम् । षद्रतुल्यवलैर्युक्तां

कद्रतुल्यवलयुक्ताः योधानामयुक्तीस्त्रिमिः। न सा विज्ञानाति रूणाः

भारता विश्वास्ति । ॥ ४८ विष्णुदेदी वेजयन्त्री माठां वळविवर्धिनीम्। उमा देदी विरुक्त विज्ञयन्त्री माठां वळविवर्धिनीम्। उमा देदी विरुक्त वासस्ति रिवस्त्रम्मे ॥ ४८ वदा व्यक्ति व्यक्ति विद्यक्ति विद्

ययौ दैत्यविनाशाय
तहादयन्त्रुपुक्षवात् ।
सा सेना नैक्ट्रंती सीमा
स्वपन्टोच्छ्रितकतना ॥ ५५
समेरीशंब्युरजा
साञ्जूषा सपताकिनी ।

ज्योतिर्भिएव शोभिता॥ ५६ ततो देवनिकायास्ते नानाभृतगणास्तथा। बादयामासुरव्यमा भेरीः शंखांश्च पुष्कछान्॥

शारदी धौरिवामाति

पटहान्ऽझर्झराञ्चेव क्रकचान् गोविषाणिकान् । आडम्बरान् गोमुखांश्च डिण्डिमोंश्च महास्वनान्

तुषुदुस्ते कुमारं तु सर्वे देवाः सवासवाः । जगुश्च देवगन्धर्वा नमृतुश्चाप्सरोगणाः ॥५९ ततः मीतो महासेनस्त्रिदशेष्यो वरं ददी । रिपृन् हन्तास्मि समरे ये वो वधचिकविवः॥

प्रतिगृह्य वरं देवा-्रस्तस्माद्विबुधसत्तमा्त् ।

प्रीतात्मानो महात्मानो मेनिरे निहतान् रिपून् ॥ ६१ सर्वेषां भृतसंघानां हषीन्नादः सम्रुख्यितः । अपूरयत लोकांस्त्रीन् वरे दत्ते महात्मना ॥ स निर्ययो महासेनो महत्या सनया वृतः। वधाय युधि दैत्यानां रक्षार्थं च दिवीकसाम् व्यवसायो जयो धर्मः

सि दिर्लक्ष्मीर्धृतिः स्मृतिः । महासेनस्य सैन्याना-मग्ने जग्मर्नराधिप

मग्रे जग्मुर्नराधिप ॥ ६४ स तया भीमया देवः शूलमुद्गरहस्तया। ज्वलितालातधारिण्या चित्रामरणवर्मया॥ गदामुललनाराचशक्तितोमरहस्तया। द्वप्तसिहनिनादिन्या विनद्य प्रययौ गुहः ॥६६ तं दृष्टा सर्वदैतेया राक्षसा दानवास्तथा। ध्यद्रवन्त दिशः सर्वा भयोद्विशाः समन्ततः अभ्यद्भवन्त देवास्तान् विविधायुधपाणयः। दृष्टा च सततः कुद्धः स्कन्द्स्तेजोबळान्वितः शक्यक्षं भगवान् भीमं पुनः पुनरवाकिरत्। आदधचात्मनस्तेजो हविषेद्ध इवानलः ६९ अभ्यस्यमाने शक्त्यस्त्रे स्कन्देनामिततेजसा। उल्काज्वाला महाराज पपात वसुधातले ॥ संन्हादयन्तश्च तथा निर्घाताश्चापतन् क्षिती। यथान्तकालसमये सुघोराः स्युस्तथा नृप ७१ क्षिता होका यदा शक्तिः सुघोराऽनलसुनुना ततः कोट्यो विनिष्पेतः शक्तीनां भरतर्षेम । ततः प्रीतो महासेनो जघान भगवान्त्रभुः। दैत्येन्द्रं तारकं नाम महाबळपराक्रमम्॥ ७३ वृतं दैत्यायुतैवीरैर्वछिभिद्शमिर्नप। महिषं चाष्टभिः पद्मैर्धृतं संख्ये निजझिवान्॥ त्रिपादं चायुतशतैर्जधान दशभिर्वृतम्। < इदोदरं निखर्वेश वृतं दशभिरीश्वरः॥ ७५ जघानानुचरैः सार्घे विविधायुधपाणिभिः। तथाऽक्कवेन्त विपुलं नादं वध्यत्सु राष्ट्रपु ७६ कुमारानुखरा राजन्पूरयन्तो दिशो दश। ननृतुश्च ववल्गुश्च जहसुश्च मुदान्विताः ७७

शक्त्यक्रस्य ह्य राजेन्द्र ततोऽर्जिभिः समन्ततः। श्रेलोक्यं मासितं सर्वे प्रृंभमाणाभिनेय च ॥ दर्गाः सहस्रशो देत्या नाहैः स्कन्द्रस्य चापरे पताक्रयाऽवज्ञताश्च हताः क्षेत्रित सुरक्षियः॥ केविद्धण्यात्रश्चलाः। निष्दुर्वसुधातले।

केचित्प्रहरणैश्चित्रा विनिष्पेतर्गतायुषः ८०

ततो दन्द्रभयो राजन्नेदुः शङ्काश्च भारत १५ मसचर्ववयोषाश्च पृष्पवर्षमनसम्म । योगिनामीश्वरं देवं जातजोऽथ सहस्रज्ञः॥ विद्यगन्धमुपादाय ववी पुण्यश्च मास्तः। गन्धर्वास्तुपृतुश्चनं यज्वानश्च महर्षयः॥ ९७ केचिवेनं व्यवस्यन्ति पितामहस्रतं प्रभम् । सनत्कमारं सर्वेषां ब्रह्मयोग्नि तमग्रजन ९८ केचिन्महेश्वरस्रतं केचित्पत्रं विभावसोः। उमायाः क्रतिकानां च गङ्गायाश्च वदन्त्युत पक्षा च दिथा चैव चतर्था च महावलम् । योगिनामीश्वरं देवं शतशोऽध सहस्रशः पतत्ते कथितं राजन कार्तिकेयाभिषेचनम् श्रण चैव सरस्वत्यास्तीर्थवर्यस्यपुण्यताम् ॥ बभव तीर्थप्रवरं हतेषु सुरशत्रुषु । क्रमारेण महाराज त्रिविष्टपामवापरम् १०२ पेश्वर्याणि च तत्रस्यो ददावीशः पृथक् पृथक् ददी नैर्ऋतम् ख्येभ्यस्त्रेलोक्यं पाचकात्मजः॥ पर्व स भगवांस्तर्सिस्तीर्थे दैत्यक्रलान्तकः k अभिषिक्तो महाराज देवसेनापतिः सुरैः तैजसं नाम तत्तीर्थं यत्र पर्वमपां पतिः। अभिषिकः सरगणैर्वरुणो भरतर्षभ ॥ १०%

अर्दिमतीर्थवरे स्नात्वा स्कन्दं चाभ्यच्यं लाङ्गली (बाह्यणेभ्यो ददी रुक्मं वासांस्याभरणानि च ॥ उधित्वा रजनीं तत्र माधवः परवीरहा। पुज्य तर्थिवरं तक्ष स्प्रष्टा तोयं च लाङ्गली ॥ हरः प्रीतमनाश्चेव हाभवन्माधवीत्तमः। पतत्ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छासि । यथाऽभिषिक्तो भगवान्स्कन्दो देवैः समागतैः

पवं सुरद्विषोऽनेकान् बलवानाततायिनः। जघान समरे वीरः कार्तिकेयो ग्रहाबळः ८१ बाणो नामाथ दैतेयो बलेः पत्री महाबलः कौञ्जं पर्वतमाश्चित्य देवसंघानबाधत ॥ ८२ तमभ्ययान्महासेनः सुरशत्रुमुदारधीः। स कार्तिकेयस्य भयात्क्रीः इरणमीयिवान ततः क्रीञ्चं महामन्युः

ऋौअनादनिनादितम् । शक्त्या विभेद भगवान्

कार्तिकेयोऽश्निदत्तया॥ स जालस्कन्धज्ञबलं बस्तवानग्वारणम् । प्रोडीनोन्हान्तविहगं विनिष्पतितपन्नगम् ८५ गोलाङुगुलक्षसंघैश्च द्रवद्भिरनुनादितम्। क्ररङगमविनिर्घोपनिनादितवनान्तरम् ८६ विनिष्पतद्भिः शरमैः सिहैश्च सहसा द्वतैः। शोच्यामि दशां प्राप्तो रराजेव स पर्वतः विद्याधराः समुत्पेतुस्तस्य श्रङ्गनिवासिनः। किन्नराश्च सम्बद्धियाः शक्तिपातस्वोद्धताः॥ ततो दैत्या विनिष्पेतः शतशोऽध सहस्रशः । प्रदीप्तात्पर्वतश्रेष्ठादिचित्राभरणस्त्रजः॥ ८९ ताक्षिजध्नरतिकस्य क्रमारानचरा सधे। स चैव भगवान् ऋदो दैत्येन्द्रस्य सुतं तदा॥ सहानुजं जघानाश्च युत्रं देवपतिर्यथा। विभेद की श्रं शक्त्या च पाविकः परवीरहा बहुधा चैकधा चैव कृत्वाऽऽत्मानं महावलः शक्तिः क्षित्रारणे तस्य पाणिमेति पनः पनः एवंप्रभावो भगवांस्ततो भूयश्च पाविकः। शौर्योहिमणयोगेन तेजसा यशसा श्रिया ॥ कौ अस्तेन विनिधिको दैत्याश्च शतशो हताः ततः स भगवान्देवो निहत्य विद्युधिद्विषः ९४ स भज्यमानो विवधीः परं हर्षमवाप ह ।

इति श्रीमहाभारते शस्यपवीन्तर्गतगदापर्वणि बलदेवतीर्थयात्रायां सारखतोपाख्याने तारकवधे षदचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४६॥

~•∞\}\$\$>•~

'तस्मै मृदितकवायाय तमसस्पारं दर्शयति भगवान् सनत्तुः । शस्यान्तर्गतगदापर्वाणे नेलकण्ठीये भारतभावद्वीपे षट्यत्वा-रिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

मारस्त एस्कंद इत्याचक्षते 'इति छादोग्ये धृतं स्कंदस्य पूर्वपरिप्रहमाह-केचिदिति ॥९८॥ इति श्रीमहाभारते

219

जनमेजय उवाच। अत्यद्भतमिदं ब्रह्मन् श्रुतवानस्मि तःवतः। अभिषेकं कुमारस्य विस्तरेण यथाविधि॥१

यच्छुत्वा पूतमात्मानं विजानामि तपोधन। प्रहृष्टानि च रोमाणि प्रसन्नं च मनो मम॥

अभिषेकं कुमारस्य दैत्यानां च वधं तथा। श्रुत्वा मे परमा प्रीतिभूवः कौतृहल्लं हि मे ॥ अपां पतिः कथं खस्मिक्सिक्तिः पुरा सुरै। तन्मे वृहि महाप्रक कुशलो खस्ति सत्तम॥ ४ विकस्पायन उवाच।

शृणु राजिन्नदं चित्रं पूर्वेकवेषे यथातथम् । आदी कृतयुर्गे राज्ञन् वर्तमाने यथाविषि ५ वक्षणं देवताः स्वाः स्रोत्स्येदमथावृवद् । यथास्मान् सुरराद् शको समेश्यः पाति सर्वदा तथा तथास्मान् सुरराद् शको समेश्यः पाति सर्वदा तथा तथास्मान् स्वतः स्वादा देव सागरे मकराज्ये ॥ ७ समुद्राद्रेयं तव चत्रे प्रविष्यति नदीपतिः । सोनेन सार्थं च तथ हानिवृद्धी भविष्यतः॥ प्रवासिकवित तान्वेवान्वरणी वाष्ट्रमान्नवीत समान्य ततः सर्वं वरुण सागराज्यम् ॥ ५ अपो पातं प्रवक्षणी वाष्ट्रमान्य ततः सर्वं वरुण सागराज्यम् ॥ ५ अपो पातं प्रवक्षणी वाष्ट्रमान्य ततः सर्वं वरुण सागराज्यम् ॥ ५ अपो पातं प्रवक्षणी वाष्ट्रमान्य ततः सर्वं वरुण सागराज्यम् ॥ ५ अपो पातं प्रवक्षणी वीवस्य तता वृद्धा वरुणं यादसां पातिम्॥

जग्मुः स्वान्येव स्थानानि पूजायत्वा जलेश्वरम् । अभिषिकस्ततो देवै-र्वरुणोऽपि महायद्याः

वरणांऽपि महायशाः ॥ ११ स्वितः सागरांश्चेव नदांश्चापि सरांसि च । पाळयामास विश्विमा यथा देवाङ्गतन्तुतः॥ ततस्त्वाण्युपसपृद्य दश्चा च विविश्वं वसु । असितीर्थं महाप्राशो जगामाथ प्रळंबहा ॥१३ नष्टो न दश्यते यत्र श्मीगर्भे हुताशनः छोंकाछोकविनाशे च मातुर्भृते तदाऽनच ॥ उपतन्त्रशुः सुरा यत्र सर्वेळोकपितामहम् । अक्षिः प्रनर्धे मगवान् कारणं च न विद्याह्ने॥ सर्वभूतक्षयो राजन संपादय विमोऽनलम् । जनमेजय उवाच

किमर्थं भगवानाग्निः प्रनष्टो लोकभावनः १६ विज्ञातस्य कथं देवस्तन्ममाचःच तत्त्वतः । वैकाणायन जवान्च

भगोः शापाद्धशं भीतो जातवेदाः प्रतापवान् द्यमीगर्भमधासाद्य ननादा भगवांस्ततः॥ प्रनष्टे न तहा वन्ही हेवाः सर्वे सवासवाः ॥ अन्वेषन्त तहा नष्टं उवलनं भशवः खिताः। ततोऽधितीर्थमासाच हामीगर्भस्थमेव हि १९ ददश्य वेलनं तत्र वसमानं यथाविधि। देवाः सर्वे नरज्यात्र बृहस्पतिपरोगमाः ॥२० ज्वलनं तं समासाद्य प्रीताऽभवन्सवासवाः। पनर्यभागनं जग्मः सर्वभक्षत्र सोऽभवत ॥ भगोः शापान्महाभाग यदक्तं ब्रह्मवादिना। तज्ञाप्याप्छत्य मतिमान ब्रह्मयोनि जगाम ह॥ संसर्ज भगवान यत्र सर्वेळोकपितामहः। तत्राप्लत्य ततो ब्रह्मा सह देवैः प्रभः परा ॥२३ समर्ज तीर्थानि तथा देवतानां यथाविधि । तत्र स्नात्वा च दत्या च वननि विविधानि च कींबेरं प्रययी तीर्थ तत्र तप्तवा महत्तपः। घनाधिपत्यं संप्राप्तो राजश्रैलविलः प्रभुः ॥ तत्रसमेव तं राजन धनानि निधयस्तथा। उपतस्थर्नरश्चेष्ठ तसीर्थं लाङ्ली बलः ॥ २६ गत्वा दत्वा च विधिवद्गाह्मणेश्यो धनं ददौ ददशेतत्र तत स्थानं की बेरे काननोत्तमे॥ परा यत्र तपस्तन्नं विपलं समहात्मना । यक्षराज्ञा कवेरेण वरा लब्धाश्च पण्कलाः॥ धनाधिपत्यं संख्यं च रुद्रेणामित्तेजसा । सरत्वं लोकपालत्वं पुत्रं च नलक्कवरम् ॥२९ यत्र लेमे महाबाह्ये धनाधिपातेरञ्जसा । अभिषिक्तश्च तत्रैव समागम्य मरुद्रणैः ॥ ३० वाहनं चास्य तहत्तं हंसयुक्तं मनोजवम् । विमानं पुष्पकं दिट्यं नैऋ नैश्वर्यमेव च ॥ ३१ तत्राप्रत्य बलो राजन्दत्वा दायांश्च प्रष्कलान् जगाम त्वारेतो रामस्तीर्थं श्वेतानलेपनः॥

निषेवितं सर्वसर्वनीम्ना बदरपाचनम् । नानर्तुक्रयनोपेतं सदा पुष्पफलं श्रुमम् ॥ ३३ इति श्रीमहाभारते शल्यपद्योन्तर्गतग्दापर्यीण चलदेवतीर्थयात्रायां सारस्रतोपाच्याने सप्तचःवारिशोऽष्यायः ॥ ४७ ॥

THE REPORT OF

86

धैशंपायन उवाच।
ततस्तर्थियरं रामो यथी बदरपाचनम्।
तपस्तिसिद्धचिरितं यक्ष कम्या धृतवता॥ १
भरक्षाजस्य दुहिता रूपेणाप्रतिमा सुवि।
श्रुतावती नाम विभो कुमारी ब्रह्मचारिणी॥
तपश्चचार साइत्युत्रं नियमेबहुभियुता।
भर्तां मे देवराजः स्यादिति निश्चित्य माभिनी
समास्तस्या व्यविकान्ता

बहुषः कुन्कुलोह् । बहुषः कुन्कुलोह् । चरन्या नियमंदनोहती-क्रांभिस्तीयान, सुदुश्चरान ॥ ४ तस्यास्त्र तेन चुनेत तपसा च विद्यापते । भक्त्या च भगवान्ध्रीतः परया पाक्तासनः आजगामाश्रमं तस्याख्रितद्वाधिपतिः प्रमुः। आखाय कर्ष विषयेषेसिष्ठस्य महात्मनः॥ ६ सा तं दृशेष्रतपसं वसिष्ठं तपता वरम् । आबार्थेक्षिनिष्ठदेषेः पुजयामास भारत॥ ७ उवाच नियमका च कत्याणी सा विययेवदा। भगवन्यानेदार्थिक किमाशापयसि ममोट

सर्वभव यथायाकि तब दास्थामि सुमत। वाक्रमस्था च ते पाणि न दास्थामि कश्वन मति स्मित्र विविध्य तपसा च तथोधन। क्राक्सायितव्यो वे मया विश्व दाने स्वराह्म स्मित्र वाह्म सम्बद्धि स्वराह्म क्राक्स क्षेत्र वाह्म सम्बद्धि स्वराह्म क्ष्म क्षाया वाह्म द्वार सम्बद्धि सार । इत्युक्तो भगवान्देवः समयित्र वाह्म क्ष्म त्वार क्ष्म त्वार क्ष्म त्वार वाह्म त्वार क्ष्म त्वार वाह्म त्वा

तपसा तानि प्राप्याणि तपोसलं महत्स्रखम् इति कत्वा तपो घोरं देहं संस्यस्य मानवाः देवत्वं यान्ति कल्याणि श्रृष्णुष्यैकं बचो मस पञ्च चैतानि समगे बदराणि शमवते। पचेत्यक्त्या त भगवाञ्जगाम बलसूदनः॥ आमन्त्रयतां त कल्याणीं ततो जप्यं जजाप सः अविदुरे ततस्तस्मादाश्रमात्तीर्थम्तमम् ॥१७ इन्द्रतीर्थेऽतिविख्यातं त्रिषु लोकेषु मानद् । तस्य जिल्लासनार्थे स भगवान्याकशासनः ॥ बदराणामपचनं चकार विवधाधिपः। ततः प्रतप्तासा राजन् वाग्यता विगतक्कमा तत्परा द्यचिसंवीता पावके समधिश्रयतः अपचद्राजशार्दुळ बदराणि महावता ॥ २० तस्याः पचन्त्याः सुमहान् कालोऽगात्पुरुवर्षभ न च स्म तान्यपच्यन्त दिनं च क्षयमभ्यगात हताशनेन दग्धश्च यस्तस्याः काष्ट्रसञ्चयः। अकाष्ट्रमञ्जि सा दृष्टा खदारीरमथादृहत्॥ २२ पादौ प्रक्षिप्य सा पूर्व पावके चारुदर्शना ॥ दम्धौ दम्धौ पुनः पादावुपावर्तयतानघ ॥ २३ चरणी दश्चमानी च नाचिन्तयदनिन्दिता। क्कवीणा दुष्करं कर्म महर्षित्रियकास्यया २४ न वैमनस्यं तस्यास्त मुखमेदोऽथवाऽभवत् । शरीरमञ्जिना दीव्य जलमध्येऽवहार्षेता ॥२५ नमास्या वचनं नित्यमवर्तद्विव भारत। सर्वथा बदराण्येव पक्तव्यानीति कन्यका २६ सा तन्मनसि कृत्यैव महर्षेवैचनं श्रुसा। अपचद्वदराण्येव न चापच्यन्त भारत॥ २७ तस्यास्त चरणौ चित्रदेदाह भगवान्ख्यम्। न च तस्या मनो दःखं स्वल्पमप्यभवत्तदा॥

इति श्रीमहाभारते शल्यान्तर्गतगदापर्वाणे नैळकण्डीये भारतभावदीपे सप्तचत्वारियोऽष्यायः ॥ ४७ ॥

तत इति ॥ १ ॥ दग्धाविति । उपावर्तयताप्रेऽप्रे

प्रसारितवती ॥ २३ ॥ यतोऽनिन्दिता योगधर्मेण निर्दोधा अतो नाचिन्तयदिति स्वपादसंवर्धनञ्जमापि दाहपीडां सेहे. इति वैद्योंकिः ॥ २४ ॥ अथ तत कमें दङ्घाऽस्याः प्रीतस्त्रिञ्जवनेश्वरः ततः संदर्शयामास कन्याये रूपमात्मनः २९ उवाच च सुरश्रेष्ठस्तां कन्यां सुददबताम्। जीतोऽस्मि हे धूमे मक्त्या तपसा नियमेन च

तस्माद्योऽभिमतः कामः स्र ते सम्पत्स्यते शुमे। देहं त्यक्त्वा महामागे त्रिदिवे माये वत्स्यसि॥

इदं च ते तीर्थवरं स्थिरं लोके भविष्यति। सर्वपापापहं सुम्र नाम्ना वदरपाचनम् ॥ ३२ विख्यातं त्रिषु लोकेषु ब्रह्मार्षिमिरमिप्लुतम् बस्मिन् खलु महामागे शुमे तीर्थवरेऽनघे॥ स्यक्तवा सप्तर्षयो जग्महिमवन्तमस्न्धतीम्। ततस्ते वै महाभागा गत्वा तत्र सुसंशिताः वृत्यर्थं फलमूलानि समाहर्तुं ययुः किल। र्तेषां वृत्त्यर्थिनां तत्र बसतां हिमबद्दने ॥ ३५ अनावृष्टिरनुप्राप्ता तदा द्वादशवार्षिकी। ते कत्वा चाश्रमं तत्र न्यवसन्त तपस्विनः॥ अरुन्धत्यपि कल्याणी तपीनित्याऽभवत्तदा अरु-धर्ती ततो दश तीवं नियममास्थिताम ॥ अधागमन्त्रिनयनः सप्रीतो वरदस्तदा। ब्राह्मं रूपं ततः कृत्वा महादेवो महायशाः ३८ तामभ्येत्याववीदेवो भिक्षामिच्छाम्यहं ग्रमे प्रत्यवाच ततः सा तं ब्राह्मणं चारुवर्शना ३९ श्रीणोऽन्नसञ्जयो विप्र बदराणीह भक्षय। ततोऽब्रवीन्महादेवः पचस्वैतानि सुबते ४० इत्यक्ता साऽपचत्तानि ब्राह्मणप्रियकाम्यया। अधिश्रित्य समिद्धेऽश्री बदराणि यशस्त्रिनी दिच्या मनोरमाः पुण्याः

अतीता सा त्वनावृष्टिघोरा द्वादशवार्षिकी ॥ ४२
अनअन्या पचन्त्याश्च
अरुष्वस्याश्च कथाः शुभाः ।
दिनोपमः स तस्याथ
काळोऽतीतः सुदाकणः ॥ ४३
ततस्तु सुनयः प्राप्ताः फळान्यादाय पर्वतात् ततः स भगवाद्यीतः प्रोप्ताचारूक्वती ततः

कथाः द्यश्राव सातदा।

प्रीतोऽस्मि तव धर्मश्चे तपसा नियमेन च ४५ ततः संदर्शयामास स्वरूपं भगवान् हरः।

ततोऽब्रवीत्तदा तेभ्य-

अश्रान्तां चाविवर्णां च श्रुत्पिपासासमायुतास् । एवं सिद्धिः परा प्राप्ता

अहन्धत्या विश्वद्धया॥ ५४ यथा तथ्या महाभागे ममुशे संशितव्रवे। विशेषो हि तथ्या भन्ने मन्त्रे संशितव्रवे। विशेषो हि तथ्या भन्ने मन्त्रे संशितव्रवे। विशेषो हे तथा चेदं वृदास्थ्य नियमेन सुतीपितः। विशेष तथा करत्याणि प्रचच्छामि वरं वरे॥ अहन्धत्या वरस्तस्या यो दत्तो वै महात्मना तस्य चाहं ममावेन तव कल्याणि तेजसा॥ प्रस्वस्या परं भूगो वरमत्र यथाविथ। वस्त्वेमां एतं भूगो वरमत्र यथाविथ। वस्त्वेमां एतं सुती वीधे वस्त्यते सुत्रमाहितः

स स्नात्वा प्राप्स्यते लोकान् । देहन्यासात्सुदुर्लभान् । इत्युक्त्वा भगवान् देवः

सहस्राक्षः प्रतापवान् ॥ ५९ श्रुतावर्तां ततः पुष्पां जगाम त्रिदिवं पुनः । गते वस्त्रघरे राजस्तत्र वर्षं पपात ह ॥ ६० पुष्पाणां भरतकेष्ठ दिह्यानां पुण्यगन्त्रिनास् देवदुन्दुभयश्चापि नेतुस्तत्र महास्वनाः ६१ मारुतश्च वयौ पुण्यः पुण्यगन्धो विद्यापते । उत्सुज्य तु शुभा देहं जगामास्य च भार्यताम् तपसोग्रेण तं लब्ध्वा तेन रेमे सहाच्यत ।

जनमेजय उवाच । का तस्या भगवन्माता क संवृद्धा च शोभना श्रोतमिच्छाम्यहं विप्र परं कौतहलं हि से।

वैशस्पायन उवाच ।

भरताजस्य विवर्षेः स्कलं रेतो महात्मनः दड्डाऽप्सरसमायान्तीं घताचीं प्रथलोचनाम स तु जग्राह तद्रेतः करेण जपतां वरः ॥ ६५ तदाऽपतत्पर्णपुदे तत्र सा संभवत्स्रता ।

तस्यास्त जातकर्मादि कत्वा सर्व तथोधनः

नाम चास्याः स कतवान भरद्वाजो महास्रानेः। श्रतावतीति धर्मात्मा देवर्षिगणसंसदि ॥ स्वे च तामाश्रमे न्यस्य जगाम हिमवद्वनम् ॥

तत्राप्यपस्पर्य महानमानो वसनि दत्वा च महाद्विजेभ्यः। जगाम तीर्थं ससमाहितातमा शकस्य विष्णप्रवरस्तदानीस्॥ ६८

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि बल्देवतीर्थयात्रायां सारस्वतोपाल्याने बदरपाचनतीर्थकथने अष्टचन्वारिकोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

वैशस्पायन उवाच । इन्द्रतीर्थे ततो गत्वा यदनां प्रवरो बलः। विषेम्यो धनरतानि ददौ स्नात्वा यथाविधि तत्र हामरराजोऽसावीजे ऋतुशतेन च। बहरूपतेश्च देवेशः प्रददी विप्रलं धनम् ॥ २

निर्गलान्सजारूथ्या-स्सर्वान्विविधदक्षिणान् । थाजहार ऋतंस्तत्र यथोक्तान्वेदपारगैः॥

तान् ऋतुन् भरतश्रेष्ठ शतकृत्वो महाद्यतिः। परयामास विधिवत्ततः ख्यातः शतऋतः तस्य नाम्ना च तत्तीर्थं शिवं प्रण्यं सनातनम् इन्द्रतीर्थमिति ख्यातं सर्वपापप्रमोचनम ५ उपस्पृद्य च तत्रापि विधिवन्ससलायुधः॥ ब्राह्मणान् पूजियत्वा च सदाच्छादनभोजनैः श्चमं तीर्थवर तस्मादामतीर्थ जगाम ह। येत्र रामो महाभागो भागवः सुमहातपाः ७ असकत्पृथियाँ जित्वा हतक्षत्रियपुङ्गवाम् । उपाध्यायं पुरस्कृत्य कश्यपं मानिसत्तमम्॥

अयजहाजपेयेन सोऽश्वमेघशतेन च। प्रदर्शे दक्षिणां चैव पथिवीं वे ससागरास ॥ दत्वा च दानं विविधं नानारसम्मान्वितम् सगोहस्तिकदासीकं साजावि गतवान्वनम् पुण्ये तीर्थवरे तत्र देवब्रह्मविसेविते। मुनीश्चेवाभिवाद्याथ यमनातीर्थमागमतः ११ यत्रानयामास तदा राजसयं महीपते। प्रजोऽदितेर्महाभागी वरुणो वै सितप्रभः॥ तत्र निर्जित्य संग्रामे मानुषान् देवतास्तथा। वरं ऋतं समाजन्हे वरुणः परवीरहा॥ १३ तस्मिन् ऋतुवरे वृत्ते संग्रामः समजायत् । देवानां दानवानां च त्रैलोक्यस्य भयावहः॥ राजसूर्ये कृतुश्रेष्ठे निवृत्ते जनमेजय । जायते समहाघोरः संग्रामः क्षत्रियान्यति ॥ तजापि लाइली देव ऋषीनभ्यच्ये प्रजया। इतरेभ्योऽप्यदाहानमधिभ्यः कामदो विभः वनमाली ततो हुएः स्तयमानो महर्षिभिः। तस्मादादित्यतीर्थे च जगाम कमलेक्षणः॥

इति श्रीमहाभारते शत्यान्तर्गतगदापर्वाणे नैलकण्ठीये भारतभावदीपे अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

इन्द्रतीर्थमिति॥ १॥ जारूयान् पुष्टान्॥ ३॥ साजावि अजाभिरविभिश्व माहितं दानम् ॥१०॥ आनया-मास सुनीनित्यतुष्ण्यते, राजसूयं कर्तुमिति शेषः ॥ १२॥ यत्रेष्टा भगवाञ्ज्योतिर्भास्करो राजसत्तम। ज्योतिषामाधिपत्यं च प्रभावं चाभ्यपद्यत तस्या नद्यास्त तीरे वै सर्वे देवाः सवासवाः विश्वेदेवाः समस्तो गन्धर्वाप्सरसञ्च ह॥ क्रैपायनः शुक्छीय कृष्णश्च मधुस्दनः। यक्षाश्च राष्ट्रसाश्चेच पिशाचाश्च विशापते॥ पते चान्ये च बहवो योगसिद्धाः सहस्रशः।

तिसमस्तीर्थे सरस्वत्याः शिवे पुण्ये परंतप ॥ तत्र हत्वा पुरा विष्णुरसुरी मधुकैटभी। आप्तरय भरतश्रेष्ठ तीर्थप्रवर उत्तमे ॥ हैपाँयनश्च धर्मात्मा तत्रैवाप्तत्य भारत। संप्राप्य परमं योगं सिद्धि च परमां गतः २३ असितो देवलक्षीय तस्मिन्नेय महातपाः॥ परमं योगमास्थाय ऋषियोंगमवाप्तवान् २४ इति श्रीमहाभारते शस्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि वलदेवतीर्थयात्रायां सारस्वतोपाख्याने

पकोतपञ्जादासमोऽध्यायः ॥ ४९॥

--

40

वैशस्पायन उवाच। तस्मिन्नेय तु धर्मात्मा वसति स्म तपोधनः गाईस्थ्यं धर्ममास्राय ससितो देवलः परा १ धर्मनित्यः ग्रुचिदौन्तो न्यस्तदण्डो महातपाः कर्मणा मनसा वाचा समः सर्वेषु जन्तुषु २ अकोधनो महाराज तुल्यनिन्दात्मसंस्तृतिः प्रियाप्रिये तुल्यवृत्तिर्यमवत्समद्र्शनः॥ काञ्चने लोष्टभावे च समदर्शी महातपाः। देवानपुजयिक्तत्यमतिथींश्च द्विजैः सह ॥ ४ ब्रह्मचर्यरतो नित्यं सदा धर्मपरायणः। ततोऽभ्येत्य महाभाग योगमास्थाय भिक्षकः जैगीषव्योसुनिधीमांस्तर्सिमस्तीर्थेसमाहितः देवलस्याश्रमे राजन्त्यवसत्स महाद्युतिः ६ योगनित्यो महाराज सिद्धि प्राप्तो महातपाः तंतत्र वसमानंतु जैगीषव्यं महाम्रुनिम् ७ देवलो दर्शयक्षेव नैवायुश्चत धर्मतः। पुर्वतयो भेहाराज दीर्घकालो ब्यतिक्रमत ॥ जैगीष्ट्यं सुनिवरं न ददर्शाथ देवलः। आहारकाळे मतिमान्परिवाइजनमेजय॥ ९ उपातिष्ठत धर्में बो मैक्षकाले स देवलम्। स दक्षा भिक्षुरूपेण प्राप्तं तत्र महासुनिम् १० गौरवं परमं चक्रे प्रीति च विपुलां तथा। देवलस्तु यथाशक्ति पूजयामास भारत॥ ११ ऋषिद्देन विधिना समाबद्धीः समाहितः। कदाचित्तस्य नुपते देवलस्य महात्मनः १२

चिन्ता समहती जाता मुनि दहा महाद्यतिम् समास्त समितिकान्ता बह्नयः प्रजयतो मम ॥ न चायमलसो भिक्षरभ्यभाषत किञ्चन। एवं विगणयन्नेव स जगाम महोद्रधिम ॥ १४ अन्तरिक्षचरः श्रीमान् कलशं गृह्य देवलः। गच्छन्नेव स धर्मात्मा समुद्रं सरितां पतिम् जैगीषव्यं ततोऽपश्यव्रतं प्रागेव भारत। ततः सविस्मयश्चिन्तां जगामाथामितप्रभः॥ कथं भिक्षरयं प्राप्तः समुद्रे स्नात एव च। इत्येवं चिन्तयामास महर्षिरसितस्तदा॥ १७ स्नात्वा समुद्रे विधिवच्छ्चिजैप्यं जजापसः कृतजप्यान्हिकः श्रीमानाश्रमं च जगाम ह। कलशं जलपूर्ण ये गृहीत्वा जनमेजय। ततः स प्राविशक्षेव स्वमाश्रमपदं मुनिः १५ आसीनमाश्रमे तत्र जैगीषव्यमपश्यत। न ट्याहरति चैवैनं जैगीष्ट्यः कथञ्चन ॥ ६० काष्रभतोऽऽश्रमपदे वस्तति स्म महातपाः। तं दृष्टा चाप्नतं तोये सागरे सागरोपमस २१ प्रविष्टमाश्रमं चापि पूर्वमेव ददर्श सः। असितो देवलो राजंशिन्तयामास बुद्धिमान दृष्टा प्रभावं तपसो जैगीषस्यस्य योगजम्। चिन्तयामास राजेन्द्र तदा स मुनिसत्तमः॥ मया दृष्टः समुद्रे च आश्रमे च कथं त्वयम्। एवं विगणयनेव स मनिर्मन्त्रपारनः॥ २४

इति श्रीमहाभारते शल्यान्तर्गतगदापर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे एकोनपद्माशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

उत्पपाताश्रमात्तस्माद्ग्तरिक्षं विशापते। जिज्ञासार्थे तदा भिक्षोर्जेगीषव्यस्य देवलः॥

सोऽन्तरिश्चचरान् सिद्धान् समपद्यत्समाहितान्। जीगीषव्यं च तैः सिद्धैः पुज्यमानमपद्यत्॥

ततोऽसितः ससंरब्धो व्यवसायी ददवतः। अपश्यक्षे दिवं यान्तं जैगीषदयं स देवलः २७ तस्मान पित्रलोकं तं वजनतं सोऽन्वपद्यत पितलोकाच्च तं यांतं याम्यं लोकमपश्यत॥ तस्मादपि समत्पत्य सोमलोकमभिष्ठतम्। व्यजन्तमन्वपद्यत्स जैगीषद्यं महास्रानेम् ॥ लोकान्समृत्पतन्तं त श्रमानेकान्तयाजिनां ततोऽग्निहोत्रिणां लोकांस्तत्रश्चाप्यत्पपात ह दर्ज च पौर्णमासं च ये यजन्ति तपोधनाः। तेभ्यः स दहशे घीमाँ लोकेभ्यः पश्चयाजिनां ज्ञजन्तं लोकममलमपदयद्वेयपूजितम् चातमीस्थैर्बहृविधैर्यजन्ते ये तपोधनाः ॥३२ तेषां स्थानं ततो यातं तथाऽश्रिष्टोमयाजिनां अग्निष्टतेन च तथा थे यजन्ति तपोधनाः॥ तत्स्थानमञ्जलंपाप्तमन्वपश्यत देवलः वाजपेयं कतवरं तथा बहसवर्णकम् ॥ ३४ आहरन्ति महाप्राज्ञास्तेषां लोकेष्वपद्यत । गजन्ते राजसयेन पण्डरीकेण चैव ये ॥ ३५ नेषां लोकेप्यप्रयच्य जैगीपव्यं स देवलः। अश्वमेधं क्रतुवरं नरमेधं तथैव च ॥ ३६ आहरन्ति नरश्रेष्ठास्तेषां लोकेप्यपस्यतः। स्तर्धमधं च दुष्पापं तथा सीमामणि च ये ॥ तेषां लोकेष्वपश्यक्व जेगीषव्यं स देवलः। द्वावशाहेश सबैश यजनते विविधिर्नुप ॥ ३८ तेषां लोकेन्द्रपद्यच्य जिगीपव्यं स देवलः। मैत्रावरणयोळीकानादित्यानां तथेव च ॥ सलोकतामनुवासमपद्यत ततोऽसितः । रुद्राणां च वसुनां च स्थानं यच्च बृहस्पतेः नानि सर्वाण्यतीतानि समप्रयत्ततोऽसितः आक्द्य च गवां लोकं प्रयातो ब्रह्मसिंबणाम

सिद्धा ऊचुः

श्रुण देवळ भूतार्थे शंसतां नो दढवत ४७ जैगीपट्यः स वे लोकं शाश्वतं ब्रह्मणो गतः। वैशस्पायन जवाच ।

स श्रुत्वा चवनं तेपां सिद्धानां ब्रह्मसत्रिणाम् असितो देवछस्तूर्णसृत्यपात पपात च । ततः सिद्धास्त ऊर्खाई देवळं पुनरेव ह ॥ ४९ न देवछगतिस्तत्र तव गग्द्वं तपोधन । ब्रह्मणः सदने विग्र श्रेषावस्यो यहामनान् ५० कारणायन जवाच ।

तेषां तद्वचनं श्रत्वा सिद्धानां देवलः प्रनः आनुपृठ्येण लोकांस्तान्सर्वानवततार ह ५१ खमाश्रमपदं प्रण्यमाजगाम पतत्रिवत् । प्रविशासेव चापश्यक्रीगीषव्यं स देवलः ५२ ततो बद्ध्या द्यगणयद्देवलो धर्मयुक्तया । दृश प्रभावं तपसो जैगीषव्यस्य योगजम् ५३ ततोऽब्रवीन्महात्मानं जैगीपव्यं स वेवलः । विनयावनतो राजलपसर्थं महामनिम् ॥ ५४ मोक्षधर्मे समास्याद्वमिच्छेयं भगवन्नहम् । तस्य तद्वचनं श्रत्वा उपदेशं चकार सः॥ ५५ विभि च योगस्य परं कार्याकार्यस्य शास्त्रतः संस्थासकतबर्धि तं ततो दश महातपाः ५६ सर्वाश्चास्य कियाश्चके विधिद्दष्टेन कर्मणा। संन्यासकतवृद्धि तं भूतानि पितृभिः सह १७ ततो दृष्टा प्रकरुदः कोऽस्मान्संविभाजिष्यति देवलस्त वचः श्रत्वा भृतानां करणं तथा ५८

भृतार्षे यथाभृतार्थम् ॥ ४७ ॥ उत्परात ब्रह्मलोकं रान्द्रामिति ब्रेषः । परात च रागनात् ॥ ४९ ॥ संन्याते क्रह्मान ब्रुद्धियेन तस् ॥ ५३ ॥ सबैाः क्रियाः उत्सर्गेष्टयादयः ॥ ५७ ॥

दिशो दश डयाहरतां मोखं त्यकुं मनो दथे।
ततस्य फलमूळानि पिवनाणि ज मारत '९
पुपाण्योषभयश्रेव रोक्सपोन सहस्रकार '।
पुनागें देवकः खुद्रो नूनं छोस्यति दुर्मतिः ६०
नामं सर्वकः खुद्रो नूनं छोस्यति दुर्मतिः ६०
नामं सर्वभूतेत्रयो यो दत्या नावदुक्यते।
ततो यूषो डयगणयस्त्रवुक्या सुनिसन्तामः ६१
सोक्षे गाईस्थ्यप्रमे वा कि तु श्रेयस्करं भनेत।
हति निश्चित्य मनसा देवळो राजस्तमा ६२
व्यक्त्या गाहिस्थ्यभ्रमं सा मोक्षप्रभृमरोज्यत।
प्रमाहीनि सञ्चित्रम्य देवको निश्चयात्ततः
आसवान्परमां सिद्धि परं योगं ज भारत।
ततो देवाः समागस्य बृहस्पतिपुरोगमाः १६
जैगीवरथे तथश्चास्य ग्रांसनित तपिकनः।
अधानवीहिषयरो देवान्वै नारदस्तया॥ ६५

जैगोपन्धे तपो नास्ति ्विस्मापयति योऽस्तितम् । तमेवंवादिनं धीरं प्रत्यूचुस्ते दिवीकसः॥

प्रत्युचुस्ते दिवीकसः ॥ ६६ नैविमत्येव शंसन्तो जैगीषव्यं महामुनिष् । नातः परतरं किञ्चिन्तव्यमस्ति प्रभावतः ६७ तजसस्तपस्रक्षास्य योगस्य च महास्मनः । एवं प्रभावो घर्मास्मा जैगीषव्यस्तथाऽस्तितः तयोरिष् स्नानवरं तीर्थं चैव महास्मनोः ६८

तत्राज्यपस्पृदयं ततो महात्मा दत्या च वित्तं हरुभृद्विजेभ्यः। अवाप्य धर्मे परमार्थेकमा जगाम सोमस्य महत्स्रुतीर्थम् ॥ ६९

व्यात्र नार्याः इति श्रीमहाभारते ग्राट्यपर्वोन्तगैतगदापर्वीण बळदेवतीर्थयात्रायां सारस्वतोपाख्याने पञ्चाशत्तमोऽप्यायः ॥ ५० ॥

—\$>.⊕«

48

वैदास्पायन उवाच ।
यत्रेजिवागुडुपती राजसूमेन भारत ।
तिस्मस्तीर्थे महानासीरसंप्रामस्तारकामयः
तत्रास्युपस्टुस्य बळी
दत्या दानानि चारमवान् ।
सारस्यतस्य धर्मीरमा
सुनेस्तीर्थे जगाम ह ॥ २
तत्र द्वादायापिक्यासनाबुख्था द्विजोत्तमान् ।

वेदानध्यापयामास

ेपुरा सारस्वतो ग्रुनिः॥ ३ जनमेजय उवाच। कथं द्वादशवार्षिक्यामनावृष्ट्यां द्विजोत्तमान् ऋषीनध्याययामास पुरा सारस्रतो ग्रुनिः॥ वैद्यापान जवाच ।

वासीत्पूर्व महाराज क्रुनिर्धीमान्महातपाः
दर्धाच इति विक्यातो म्रह्मार्याः तितिन्द्रियः
तस्यातितपक्षः राज्ञो विमोते सततं विमो ।

न स लोमियतुं राक्यः फलैबेडुविधैरिप ॥ ६
प्रलोमवर्षे तस्याय प्राहिणोत् पाकशासनः
दिह्यामप्तरसं पुण्यां दर्शनीयामलस्तुषाम् ॥
स्मापतो महाराज सोऽपातिष्ठतः भाविनीः
तां दिह्यवपुषं दृष्टा तस्यपैमोवितासमः ।
रेतः स्कन्नं सरस्वत्यां तस्या जामहः निस्त्याः
क्रभी चाण्यस्प्रदृष्टा तद्रेतः पुरुपर्थमः ।

सा द्रशा स्व तं सर्व पुष्टवेतामहानदी ॥ १०

मोश्रं संत्यातं त्यकुं मनी दथे उत्तरशानमानां पुत्ररा-धानं बहुतैष्वत् ॥ ५९ ॥ वैत्राविक्ये तत्त्वविदि तयी साहित पूर्वस्य तापती दश्यत्वात् क्रियागस्य चार्क्यात् । सथा च श्रुती भवतः त्वार्थेषकत्क्रमाने प्रते पद्यतेषे हास्य सर्वे पामानः प्रदुक्ते तत्त्वा पुष्करपकाशे आप्ते न क्रियन्त एवमेबाझुक्तिन् पार्प कमे बाल्क्यित रहते ॥६६ असितः देवलः ॥ ६८ ॥ इति श्रीमहाभारते शस्यान्तर्-गैतगदापर्वणि नैळकण्ठीये भारतमावदीपे पत्राशसमीऽ-च्यायः ॥ ५० ॥

op and the second section of the

यत्रोति ॥ १॥

सुषुवे चापि समये पुत्रं सा सरितां वरा। जगाम पुत्रमादाय तसृषि प्रति च प्रभो॥११ ऋषिसंस्दि तं दक्षां सा नदी मुनिसत्तमस्।

ततः प्रोवाच राजेन्द्र ददती प्रश्नमस्य तस्॥ ब्रह्मर्षे तच पुत्रोऽयं त्वद्भवत्या धारितो मया दृष्टा तेऽप्सरसं रेतो यत्स्कन्नं प्रागलंबुपास्॥ तत्क्रक्षिणा वै ब्रह्मर्षे त्वद्भवत्या धृतवत्यहम् न विनाशमिदं गच्छेत्वत्तेज इति निश्चयात् प्रतिगृह्णीष्य पुत्रं स्वं मया दत्तमनिन्दितम् । इत्यक्तः प्रतिज्ञग्राह प्रीति चावाप प्रष्कलाम खसुतं चाप्याजित्रत्तं मुक्षि प्रेम्णा द्विजोत्तमः परिष्वज्य चिरं कालं तदा भरतसत्तम॥१६ सरस्वत्यै वरं प्रादात्प्रीयमाणो महाम्रानिः। विश्वेदेवाः सपितरो गन्धर्वाप्सरसां गणाः तृप्तिं यास्यन्ति सुभगे तर्प्यमाणास्तवांभसा इत्युक्तवा स तु तुष्टाव बचोभिवें महानदीम प्रीतः परमहष्टात्मा यथावच्छुणु पार्थिव। प्रभुतासि महाभागे सरसो ब्रह्मणः पुरा ॥१९ जॉनन्ति त्वां सरिच्छ्रेष्ठे सुनयः संशितवताः मम वियकरी चापि सतर्त वियद्र्शने ॥ २० तस्मात्सारस्वतः पुत्रो महांस्ते वरवाणीनि । तवैव नाम्ना प्रथितः पुत्रस्ते लोकभावनः॥ सारसत इति ख्यातो भविष्यति महातपाः एव द्वादशवार्षिक्यामनावृष्टयां द्विजर्षमान्॥ सारखतो महाभागे वेदानध्यापयिष्यति। पुण्याभ्यश्च सरिद्धास्त्वं सदा पुण्यतमा शमे भविष्यासि महाभागे मत्त्रसादात्सरस्वति। एवं सा संस्तुताऽनेन चरं छब्ध्वा महानदी प्रवमादाय सुदिता जगाम भरतर्षम । पतस्मिन्नेव काले तु विरोधे देवदानवैः॥ शकः प्रहरणान्वेषी लोकास्त्रीन्विचचार ह। न चौपलेसे सगवाञ्चाकः प्रहरणं तदा ॥२६ यहैतेषां सवेद्योग्यं वधाय विवधाद्वेषास्। ततों ऽप्रवीत्सुराञ्शको न मे शक्या महासुराः ऋतेऽस्थिभिर्दधीचस्य निहन्तं त्रिदशद्विषः॥ तस्माद्गत्वा ऋषिश्रेष्टो याच्यतां सुरसत्तमाः दधीचास्थीनि देहीति तैर्वधिष्यामहे रिप्न। स च तैर्याचितोऽसीनि यसाद्यवरस्तदा॥ प्राण्ट्यागं कुरुश्रेष्ठ चकारैवाविचारयन्। १० लकानक्षयान्ध्रासां देवश्रिकरस्तत् ॥ १० तस्यास्थिररंथो दक्षः संप्रदृष्टमनास्तत् ॥ १० तस्यास्थिररंथो दक्षः संप्रदृष्टमनास्तत् । । कारंयामाल दिव्यानि नानाप्रदृरणानि च ॥ गदा वज्ञाणि चकाणि गुरून्दण्डाश्च पुरुक्तण्य हि तरिका तपसा संप्रृतः परमार्थिणा ॥३२ प्रजापतिस्तुतेनाथ सृगुणा लोकसावनः। शिवस्तायः से तेजस्ती लोकसारो विनिर्मितः कन्ने शैलपुरु । प्राप्तुर्भित्व प्राप्तुर्भा प्रिता स्पृतुः । नित्यमुद्धिजने चास्य तेजस्तः पाकदासनः॥ तेन वज्रेण सगवान् सन्यपुक्तेन भारतः । भूदं को भोषविस्तृरे लक्ष्यतेजाञ्चने च ॥ ३५ दियदानववीराणां ज्ञान नवतीनंव।

अथ काले द्यतिकान्ते महत्यतिभयंकरे३६ अनावृष्टिरनुप्राप्ता राजन् हादशवार्षिकी। तस्यां द्वादराचार्षिक्यामनावृष्ट्यां महर्षयः॥ वृत्त्यर्थे पादवन् राजन् भ्रुधार्ताः सर्वतोदिशं दिग्भ्यस्तान् प्रद्वतान् दङ्घा सुनिः सारस्वतस्तदा गमनाय मार्ते चक्रे तं प्रोवाच सरस्तती। न गन्तव्यमितः पुत्र तवाहारमहं सदा॥ ३९ दास्यामि मत्स्यप्रवराजुष्यतामिह भारत। इत्युक्तस्तर्पयामास स पितृन् देवतास्तथा॥ आहारमकरोक्तित्यं प्राणान्वेदांश्च घारयन्। अथ तस्यामनावृष्ट्यामतीतायां महर्षयः ॥४१ अन्योन्धं परिपत्रच्छः पुनः स्वाध्यायकारणात् तेषां भ्रधापरीतानां नष्टा वेदाऽभिधावतास् सर्वेषामेवं राजेन्द्र न कश्चित्प्रतिमानवान्। अध कश्चिदपिस्तेषां सारस्वतस्रोपीयवान्॥ कर्वाणं संशितात्मानं खाध्यायसृषिसत्तमम् स गत्वाऽऽचष्ट तेभ्यश्च सारस्वतमतित्रमस स्वाध्यायममरप्ररूपं कुर्वाणं विजने वने।

ततः सर्वे समाजगुद्धतत राजनमर्वयः स सारस्यतं सुलिकेशित्सपुडः समायाताः। अस्मान्यपायस्थितं तानुवाच ततो द्वातः। शिष्यत्वपुयगच्छप्वं विधिवद्धि ममेत्युतः। तत्राष्ट्रवस्तुतिगणा बाल्यस्वमिति पुत्रक्षं ॥४० स तावाहः न मे धर्मो नदयेविति पुतर्मुनीतः। यो क्षार्योण वै ह्यादृक्षीयायोऽप्ययनतः। हीयेतां तानुभी क्षिप्रं स्यातां वा वैरिणानुभी न हायनैने पालितैने वित्तेन न बन्धामिः॥ ४९ ऋषयश्चिकिरे धर्म योऽनृचानः स नो महान एतच्छूत्वा बचस्तस्य ग्रुनथस्ते विधानतः ५०

तस्माद्वेदाननुष्राप्य पुनर्धर्मे प्रचक्रिरे। षष्टिर्मुनिसहस्राणि शिष्यत्वं प्रतिपेदिरे ॥५१

सारस्वतस्य विप्रवेवेदस्वाध्यायकारणात्। मुधि मुधि ततः सर्वे दर्भाणां ते हापाहरन्। तस्यासनार्थं विप्रवैर्वालस्यापि वर्शे स्थिताः॥ तत्रापि दत्वा वसु रौहिणेयो महाबलः केशवपूर्वजोऽथ। जगाम तीर्थ मुदितः क्रमेण ख्यातं महदुद्धकन्या रूम यत्र ॥ इति श्रीमहाभारते द्वाल्यपर्चोन्तर्गतगदापर्वणि बल्देवतीर्ययात्रायां सारस्रतोपास्थाने

पकपञ्चादात्तमोऽध्यायः॥ ५१॥

W XX

42

जनमेजय उवाच। कथं क्रमारी भगवं-स्तपोयुक्ता हामृत्पुरा। किमर्थं च तपस्तेपे को बाऽस्या नियमोऽभवत ॥ सुदुष्करमिदं ब्रह्मे-स्त्वत्तः श्रुतमनुत्तमम्। आख्याहि तस्वमिखलं यथा तपसि सा स्थिता॥ वैशस्पायन उवाच।

ऋषिरासीन्महाबीर्थः कुणिर्गर्गो महायशाः स तप्त्वा विपुछं राजंस्तपों वै तपतां वरः ३ *मनसाऽध सुतां सुद्धं समुत्पादितवान् विभुः तां च दहा सुनिः प्रीतः कुणिर्गगाँ महायशाः जगाम त्रिदिवं राजन्संत्यज्येह कलेवरम् । सुमः सा द्यथ कल्याणी पुण्डरीकनिमेक्षणाः महता तपसोग्रेण कत्वाऽऽश्रममनिन्दिता । उपवासैः पूजयन्ती पितन्देवांश्च सा पुरा ६ तस्यास्तु तपसोग्रेण महान्काळोऽत्यगानुप। सा पित्रा दीयमानापि तत्र नैच्छदनिन्दिता आत्मनः सदशं सा तु भतीरं नान्वपद्यत। ततः सा तपसोग्रेण पीडियत्वाऽऽत्मनस्तत्रम् पितृदेवार्चनरता बभूव विजने वने। सात्मानं मन्यमानापि कृतकृत्यं श्रमान्विता वार्धकेन चराजेन्द्र तपसा चैव कर्शिता। सा नाशक खदा गन्तुं पदात्पदमपि स्वयम् १० चकार गमने बुद्धि परलोकाय वै तदा। मोक्तकामां तु तां दश्च शरीरं नारदोऽबबीत असंस्कतायाः कन्यायाः

कतो लोकास्तवानघे। एवं तु श्रुतमस्माभि-देवलोके महावते॥

तपः परमकं प्राप्तं न तु लोकास्त्वया जिताः तन्नारदवचः श्रुत्वा साऽब्रवीदिषसंसदि १३ तपसोऽर्थ प्रयच्छामि पाणिग्राहस्य सत्तम। इत्यक्ते चास्या जग्नाह पाणि गालवसंभवः॥ ऋषिः प्राक्त श्रङ्गवाद्माम समयं चेममब्रवीत । समयेन तवादाहं पाणि स्प्रध्यामि शोभने१५ यद्येकरात्रं वस्तव्यं त्वया सह मयेति ह। तथेति सा प्रतिश्रत्य तस्मै पाणि ददौ तदा यथार छेन विधिना हुत्वा चान्नि विधानतः चके च पाणिग्रहणं तस्योद्वाहं च गालविः सा रात्रावभवद्राजंस्तरूणी वरवर्णिनी। विद्याभरणवस्त्रा च विद्यगन्धानुलेपना १८ तां दृष्टा गालिवः प्रीतो दीपयन्तीमिव श्रिया उवास च अपामेकां प्रमाते साऽववीच तम्

> यस्त्वया समयो विप क़तो मे तपतां वर। तेनोषिताऽस्मि भद्रं ते स्वस्ति तेऽस्त वजाम्यहम्॥ २०

इति श्रीसहासारते शल्यान्तर्गतगदापनिण नैलकण्ठीये भारत भावदीपे एकपन्नाक्तसमोऽध्यायः॥५१॥ शतपसीति पाठः

क्यमिति॥१॥

सा निर्मताऽव्रवीञ्चयी
योऽस्मिस्तीयें समाहितः।
यसते रजनीमेकां
तर्पयिन्या दिश्रीकसाः॥ २१
चत्वारिशतमधी च द्वी जाधी सम्यगाचरेत् यो ब्रह्मचर्यं वर्षाणि फळं तस्य ळमेत साः२२
प्यक्रव्यं वर्षाणि फळं तस्य ळमेत साः२२
देहं त्यक्श्या दिश्रं गता।
ऋषिरप्यभवद्गीनस्तस्या क्षं विचिन्तयन्॥ २३
समयेन तपोऽर्षं च

कृच्छात्प्रतिगृहीतवान्।

साथियत्वा तदाऽऽस्मानं तस्याः स गतिमन्वियात् ॥ १४ दुःखितो भरतश्रेष्ठ तस्या रूपकारकुतः । एतचे बुद्धकत्यायाद्याख्यातं चरितं महत् तथैव ब्रह्मचर्यं च स्वगैस्य च गतिः द्युमा । तत्रस्थ्यापि गुक्षाच हतं शस्यं हणापुषः २६ तत्रापि दस्या दानानि द्विजातिस्यः परंतपः ग्रुधाव शस्यं स्वग्रामे निहतं पाण्डवैस्तदारशः समन्तपञ्चकद्वाराचतो निष्कस्य माधवा । पमञ्जीपंगात् रामः कुरुक्षेत्रस्य यत्स्वस्य प्रवृद्धिन कुरुक्षेत्रस्य स्वप्तावस्य स्वप्तावस्तावस्य स्वप्तावस्य स्वपत्यस्य स्वप

इति श्रीमहाभारते शस्यपर्यान्वर्गतगदापर्वाण बळदेवतीर्थयात्रायां सारस्वतोपाल्याने व्रिपञ्चाशक्तमोऽष्यायः॥ ५२॥

43

ऋषय ऊचुः।
प्रजापतेरुस्तरविद्वरुप्यते
स्वाततं राम समनवपञ्चकम्।
समीजिरे यत्र पुरा दिवोकसो
वरेण सन्नेण महावरप्रदाः॥
पुरा च राजविवरेण धीमता
बहुति वर्षाण्यभितेत तेजसा।
पक्कप्रसेतरङ्करणा महारमना
ततः कुरुक्षेत्रसितीह प्रषये॥

राम उषाय। किमयें कुषणा कुछ श्रेष्ठमतेत्महात्मना। यतिष्ठात्मदं ओहं कष्यमनं नपोधनाः ३ ऋषय उच्चः। युरो किळ कुषे राम कर्षेन्यं सन्तोत्यितम्। श्रुव्यत्व तक्षिक्षिद्वार्थययुष्ठळत कारणस्

किमिन वर्तते राजन्त्रयक्षेन परेण च।

राजर्षे किमभिप्रेत्य येनेयं कृष्यते क्षितिः ५

कुरुवाच ।
इह ये पुरुषाः क्षेत्रे मरिष्यन्ति दातकती ।
ते गमिष्यन्ति सुक्रतां ह्यां क्षारण्यन्ति दातकती ।
ते गमिष्यन्ति सुक्रतां ह्यां क्षारण्यापिवार्जेतान्
अवहस्य ततः द्याको जगाम विदिवं पुनः ।
राजविर्ष्यानिर्वण्णः कर्षंत्येव वसुधराम् ७
आगम्यागम्य क्षेत्रेवं मुयोभूयोऽवहस्य च।
अतकतुरनिर्वण्णं पृष्टा पृष्टा जगाम ह ॥ ८
यदा हु तपसोन्नेण चक्षणं चसुधां नुषः ।
ततः दाकोऽन्नवीद्यान् राजप्ययीचक्रीर्वितम्
पतच्छुत्वाप्रवृत्वन् देवाः सद्दशास्त्रीमिदं वन्नाः
यत्वस्त्रान्यविद्याः दाजप्ययीचक्रीर्वितम्
पतच्छुत्वाप्रवृत्वन् देवाः सद्दशास्त्रीमिदं वन्नाः
वर्षाम्यविद्याः स्त्रान्यविद्याः
सस्मानित्वः कह्मिमौगो नो न स्रिक्मविद्याः
सर्वेत्रम्यविद्याः

बत्वारिक्षतमध्ये चेति प्रतिवेदं द्वादशवर्षाणीति वेदचतु-ध्याध्यवनाचाध्यस्वारिक्षद्राणि तती द्वौ तस्वरी फात-केन गुरागुच्यार्थे त्वाचा कार्या ततीऽस्वारिक्षं कन्या परिणीय तस्या योवनावन्यक्षर्वाणीति व्यष्टणवादावर्षणि क्षाच्यायं सर्वस्यप्रम् ॥ २२ ॥ इतिप्रोमंद्वानार्यार्थे एव र्गतगदापर्वाणे नैलकण्ठीये भारतभावदीपे द्विपत्राशलमोऽ-ध्यायः ॥ ५२ ॥

ब्रजापतेरिति ॥ १ ॥

मानवा ये निराहारा देहं त्यक्यन्यतिद्रताः युधि वा निहताः सम्यगपि तिर्यंगता नृप॥ ते स्वर्गभाजो राजेन्द्र भविष्यन्ति महामते तथास्तिवति ततो राजा क्रकः शक्रमुवाच ह ॥ ततस्तमभ्यनुज्ञाप्य प्रहृष्टेनान्तरात्मना। जगाम त्रिदिवं भूयः क्षिप्रं बलनिषृद्नः ॥१५ एवमेतद्यदुश्रेष्ठ कुष्टं राजर्षिणा पुरा। शक्षेण चाभ्यनुद्धातं ब्रह्माधैश्च सुरैस्तथा। नातः परतरं पुण्यं भूमेः स्थानं भविष्यति। इह तप्स्यन्ति ये केचित्तपः परमकं नराः॥ देहत्यागेन ते सर्वे यास्यन्ति ब्रह्मणः क्षयम्। ये पुनः पुण्यभाजो वै दानं दास्यन्ति मानवाः तेषां सहस्राणितं भविष्यत्यश्चिरेण वै। ये चेह नित्यं मनुजा निवत्स्यन्ति शुभैषिणः॥ यमस्य विषयं ते त न द्रश्यन्ति कदाचन। यक्ष्यन्ति ये च ऋतुभिर्महद्भिमुजेश्वराः॥ तेषां त्रिविष्टपे वासो यावज्ञमिर्धरिष्यति। अपि चात्र खयं शको जगा गायां सराधिपः

क्रमुक्षेत्रनिबद्धां वै तां ऋणुष्व हलायुघ। पांसवोऽपि कुरुक्षेत्राद्वायुना समुदीरिताः। अपि दुष्कृतकर्माणं नयन्ति परमां गतिम्॥ सर्पभा ब्राह्मणसत्तमाश्च तथा नृगाद्या नरदेवस्रख्याः। इहा महाहैं: ऋतुभिर्नुसिंह सन्त्यज्य देहान् सुगातिं प्रपन्नाः ॥२३ तरन्तुकारन्तुकयोर्यदन्तरं रामप्हदानां च मचकुकस्य च। पतत्क्रकक्षेत्रसमन्तपश्चकं प्रजापतेकत्तरवेदिकच्यते ॥ शिवं महापुण्यमिदं दिवीकसां सुसंगतं सर्वगुणैः समन्वितम् । अतश्च सर्वे निहता नृपा रणे यास्यन्ति पुण्यां गतिमक्षयां सदा॥ इत्युवाच स्वयं शकः सह ब्रह्मादिभिस्तदा।

पे चात्र खयं शको जगै। गायां सुराधिषः । तचातुमोदितं सर्वे ब्रह्मविष्णुमहेश्वरैः ॥ २६ इति श्रीमहाभारते शत्यपर्यान्तर्गतगदापर्यणि चळदेवतीर्यायां सारस्रतोपाच्याने क्रुरुश्लेत्रकयेन त्रिपञ्चाशत्तमोऽघ्यायः॥ ५३ ॥

シングラブででかってい

98

वैद्यास्पायन ववाच ।

कुरुक्षेत्रं तता दृष्ट तत्वा दायांश्र सात्यतः
आश्रमं सुमह्हिट्यमगमजनमेजय ॥ १

मञ्जूकान्नवणीपेतं ग्रुक्षत्यग्रीयसंकुळम् ।
विद्यविद्ववदुर्त पुण्यं पत्यसांजुनसंकुळम् ॥ २
तं दृष्टा याद्वजेष्ठाः प्रवरं पुण्यळ्क्षणम् ॥ २
तं दृष्टा याद्वजेष्ठाः प्रवरं पुण्यळ्क्षणम् ॥
तं तु सर्वे महासानमृष्ट् पाजन् हळाडुष्टम् ।
यञ्च वित्तरात्रो राम यस्यायं पृथेमाश्रमः ॥
अन्न विष्णुः पुरा देवस्तमवास्तप उत्तमम् ॥
अन्न विष्णुः पुरा देवस्तमवास्तप उत्तमम् ॥
अन्न विष्णुः पुरा देवस्तमवास्तप स्नातनाः
अन्न वाष्ट्रणि सिदा क्षेत्राम्यमञ्ज्ञलापिणी ।

योगयुक्ता दिवं याता तपःसिद्धा तपस्तिनी। वभूव श्रीमती राजक्याण्डिक्यस्य महात्मतः स्ता प्रवादा तपाया प्रवादा प्रवादा तियता श्राह्मचारिण सा तु तप्त्वा तपो घोर दुक्षरं स्त्रीजनेन हा। ताता सर्व महात्मागा देशहाणपूजिता॥ ८ श्रुत्वा ऋषीणां वचनमाश्रमं तं जगम हा ऋषींस्तानिभवायाथ पार्थे हिमयतोऽस्त्रुतः संध्याकार्योण सर्वाणि निवंदर्योक्तरे अति त्राह्मचार्या पार्थे विभवतोऽस्त्रुतः संध्याकार्योण स्वाणि निवंदर्योक्तरे अति विश्ववे दहा विस्तर्य परमं गतः। प्रथं तिर्थेवरं इहा विस्तर्य परमं गतः। प्रभावं स सरस्वत्याः स्रक्षमक्षमणं बङः॥

श्रक्षणः अयं निवासम् ॥ १८ ॥ सारस्थतानां तीर्थानां वर्णनं क्रुत्सेत्रमाहात्म्यहापनार्थम् । तद्गि तत्र मृतानाम-न्यपामि स्वर्गतिप्रदं किमुत क्षत्रभर्मेण मृतानामिन्येतद्यें तदेवोपसंहरन् दर्शयति-अतश्रोति ॥ २५ ॥ इति श्रीम- हामारते शल्यान्तर्गतगदापर्वणि नैष्ठकण्टीये सारतमाव-दीपे त्रिपक्षाक्षसमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥

करक्षेत्रमिति॥१॥

संप्राप्तः कारपवनं प्रवरं तीर्थश्चनमम्। इछायुध्यत्तत्र चापि दृश्या दानं महावरूः॥ आम्रुतः सारिष्ठे पृथ्ये सुद्योति विमर्छे ग्रुचौ । स्तिर्थयामास् पितृन् देवांक रणदुर्वसः॥ १३ तत्रोप्येकां तु रजनां यतिभिन्नीक्षणेः सह। मित्रावरुणयोः पुण्यं जगामाश्रममञ्जुतः॥

इन्द्रोऽग्निरर्थमा चैव यत्र प्राक्त प्रीतिमाप्नुवन्।

तं देशं कारपवना-द्यमनायां जगाम ह। 24 स्तात्वा तत्रच धर्मात्मा परां प्रीतिमवाप्य च ऋषिभिश्चैव सिद्धैश्र सहितो वै महाबलः॥ उपविष्टः कथाः शुम्राः शुभ्रावः यदुपुङ्गवः। तथा त तिष्ठतां तेषां नारवी भगवान् षिः॥ आजगामाथ तं देशं यत्र रामो व्यवस्थितः। जटामण्डलसंवीतः स्वर्णचीरो महातपाः॥ हेमदण्डधरो राजन् कमण्डलुधरस्तथा। कच्छपीं सुखशब्दां तां गृह्य बीणां मनोरमां सूत्ये गीते च क्रशलो देवब्राह्मणपूजितः। प्रकर्ता कलहानां च नित्यं च कलहप्रियः॥ तं देशमगमदात्र श्रीमान् रामो ब्यवस्थितः। प्रत्यत्थाय च तं सम्यक प्रजयित्वा यतवतम् देवर्षि पर्यपुरुछत्स यथा वृत्तं क्रक्रन्त्रति । ततोऽस्याकथयद्वाजन नारदः सर्वधर्मवित सर्वेमेतद्यथावृत्तमतीव क्रहसंक्षयम् । ततोऽब्रवीद्वाहिणेयो नारदं दीनया गिरा॥ किमवर्षं तु तत्क्षत्रं ये तु तत्रामवद्यपाः। श्रुतमेतन्मया पूर्वे सर्वमेव तपोधन ॥ विस्तरश्रवणे जातं कौतहरूमतीय मे।

नारत् उवाच ।
पूर्वमेव हती भीष्मी द्रीणः विश्वपुपतिस्तया
हती वैकर्तनां कर्णः पुवाश्वास्य महारथाः ।
भूरिश्रवा पीहिणेव महराजश्च वीर्यान्॥१६
पते चान्ये चं बहुवस्तत्र तत्र महावळाः ।
नियान्माणान्यस्त्रिज्ञं जन्मा क्रीरकस्य वै

राजानी राजपुत्राक्ष समरेप्वनिवार्तनः। अहतांस्त्र महावाहो श्र्यु मे तक्ष माजय ॥ आर्थराष्ट्र महावाहो श्र्यु मे तक्ष माजय ॥ आर्थराष्ट्र महावाहो श्रयु मे तक्ष माजय ॥ अर्थराक्ष्य समितिवर्दनाः। कृष्य कुतवर्धां च द्रोणपुत्र अर्थाच्दा ॥२० न्दर्द हैपायनं नाम विषेठा श्रयाद्दा ॥३० न्दर्द हैपायनं नाम विषेठा श्रयाद्द्र श्रिष्ट । ३० न्दर्द हैपायनं नाम विषेठा श्रयाद्द्र श्रिष्ट । ३० न्दर्द हैपायनं नाम विषेठा श्रयाद्द्र श्रिष्ट स्वाध्यानं यार्तराष्ट्र हु स्विक्ष्य स्वाध्यानं वार्तराष्ट्र स्वाध्यानं स्वाध्यानं स्वाध्यानं स्वाध्यानं स्वाध्यानं स्वाध्यानं स्वाध्यानं स्वाध्यान्य ॥ स्विष्यात्र मह्दाष्ट्र स्वाध्यानं स्वाध्याप्य ॥ स्विष्यात्र वार्यु माने सह्दाष्ट्र स्वाध्यानं स्वाध्याप्य ॥ स्विष्यात्र स्वाध्याप्य ॥ स्विष्यात्र स्वाध्याप्य ॥ स्विष्यात्र स्वाध्याप्य ॥ स्वाध्याप्य ॥ स्वाध्याप्य ॥ स्वाध्य मान्य मान्य स्विष्ट स्वाध्याप्य स्वाध्यापं स्वाध्यापं स्वाध्य आव्य स्वाध्येष्ट स्वाध्यापं श्रिष्ट स्वाध्यापं श्रिष्ट स्वाध्यापं स्वाध

वैश्वस्पायन उचाच । नारदस्य वचः श्वस्या तानभ्यस्य द्विजयैभान्, सर्वान्धितज्ञेयामास ये तेनाभ्यागताः सद् गम्यता द्वारको चेति सोन्यशादनुयायिनः॥ सोऽवतीयोचलश्रेष्ठास्त्रप्रश्वस्यक्षणाङ्ग्रमातः। ततः प्रतिमान् रामः श्वस्या विशेषकं सद्

'सारवाती वाससमा कृतो रुतिः सरस्वती वाससमा कृतो रुताः सरस्वती प्राप्य दिवं गता जागः सदा स्मरिट्यानित नदीं सरस्वतीम्॥ सरस्वती व्यक्तेनदीषु एण्या सरस्वती व्यक्तिक्षुमावद्या सदाः। सरस्वती व्यक्तिक्षुमावद्या सदाः। सरस्वती व्यक्तिक्षुमावद्या सदाः। सदान योजनित परज सह च '३९, ततो मुहुश्रुंद्वः भीत्या भूक्तमाणः सरस्वतीम्। व वृष्टेपुंकः रणं सुमानिष्ठत परंतपः॥ '४० स्व तोजनित पर्युक्तवः॥ '४०

इति श्रीमहाभारते शत्यपर्वणि गदापर्वणि चळदेवतीर्थयात्रायां सारस्वतोपाच्याने चतुष्पञ्चाशत्त्वमोऽच्यायः ॥ ५४ ॥

7

वैद्यस्पायन उवाच । एवं तद्भवधुद्धं तुमुळं जनमेजय। यत्र दुःखान्वितो राजा धृतराष्ट्रोऽ ब्रवीदिदं स्वताम जवाच।

भृतराष्ट्र उवाच । रामं संनिहितं रष्ट्रा गदागुद्ध उपस्थिते । मम पुत्रः कयं भीमं प्रत्ययुष्यत सञ्जय ॥ २ सञ्जय उवाच ।

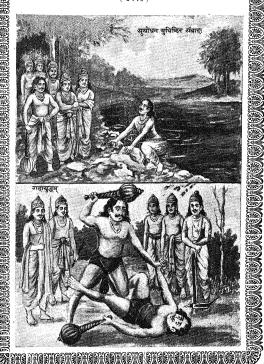
रामसान्निध्यमासाद्य पुत्रो दुर्योधनस्तव । युद्धकामो महाबाहुः समहष्यतं वीर्यवान्॥३ **दश्चा लाङ्गालिनं राजा प्रत्युत्थाय च भारत**। प्रीत्या परमया युक्तः समभ्यच्यं यथाविधि॥ आसनं च ददौ तस्मै पर्यपृष्ठदनामयम् । ततो युधिष्ठिरं रामो वाक्यमेतदुवाच हु ॥ मधुरं धर्मसंयुक्तं शुराणां हितसेव च । मया श्रतं कथयतासृषीणां राजसत्तम॥६ कुरुक्षेत्रं परं पुण्यं पावनं स्वर्ग्यमेव च । दैवतैर्ऋषिाभिर्जुष्टं ब्राह्मणैश्च महात्माभिः॥ ७ तत्र वै योत्स्यमाना ये देहं त्यक्ष्यन्ति मानवाः तेषां स्वर्गे भ्रुवो वासः शंकेण सह मारिष॥ तस्मात्समन्तपञ्चकमितो याम इतं नृप । प्रथितोत्तरवेदी सा देवलोके प्रजापतेः॥ ९ तस्मिन्महापुण्यतमे त्रैलोक्यस्य सनातने। संग्रामे निधनं प्राप्य घ्रुवं स्वर्गे भविष्यति॥ तथे:युक्त्वा महाराज कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः समन्तपञ्चकं वीरः प्रायादाभिमुखः प्रभुः॥

ततो दुर्योधनो राजा प्रगृक्ष महती गदाम पद्म्याममर्थी द्युतिमानगच्छत्पाण्डवैः सह॥ तथाऽऽयान्तं गदाहस्तं वर्मणा चापि दंशितं अन्तरिक्षचरा देवाः साधु साध्वित्यपूजयन् वातिकाश्चारणा ये तु दृष्ट्वा ते हर्षमागताः। स पाण्डवैः परिवृतः कुरुराजस्तवात्मजः मत्तस्येव गजेन्द्रस्य गतिमास्थाय सोऽवजतः ततः शक्तनिनादेन भेरीणां स्व महास्वनैः॥ सिंहनादेश शूराणां दिशः सर्वाः प्रपूरिताः। ततस्ते तु कुरुक्षेत्रं प्राप्ता नरवरोत्तमाः ॥ १६ प्रतीस्यभिमुखं देशं यथोहिष्टं स्रतेन ते । दक्षिणेन सरस्वत्याः स्वयनं तीर्थम्रत्तमम् ॥ तस्मिन्देशे त्वनिरिणे ते तु युद्धमरीचयन्। ततो भीमो महाकोटि गदां गृह्याथ वर्मभृत विभ्रद्र्षं महाराज सदशं हि गरुत्मतः । अवबद्धशिरस्राणः संख्ये काञ्चनवर्मभृत्॥ रराज राजन्युत्रस्ते काञ्चनः शैलराडिय। वर्मभ्यां संयती वीरी भीमदुर्योधनावुभी ।। संयुगे च प्रकाशेते संरब्धाविव कुअरौ। रणमण्डलमध्यस्थी सातरी ती नर्रामी ॥२१ अशोभेतां महाराज चन्द्रसूर्याविवोदितौ। तावन्योन्यं निरीक्षेतां कृदाविव महाद्विपौ॥ दहन्ती छोचनै राजन्यरस्वरवधैषिणी । संप्रहृष्टमना राजन् गदामादाय कौरवः॥२३ सुक्रिणी संहिहन्राजन्कोधरक्तेक्षणःश्वसन् ततो दुर्योधनो राजन्गदामादाय वीर्थवानः॥ भीमसेनमभिप्रेश्य गजो गजमिवाह्वयत्। अदिसारमयीं भीमस्तथैवादाय वीर्यवान् ॥ आह्नयामास नृपति सिंहं सिंहो यथा वने। ताबुद्यतगदापाणी दुर्योधनवृकोदरी॥ २६

44

प्विभिति ॥ १ ॥ वातिकाः वातेन सह गच्छन्ति आकाशचारिणः चारणाः सिद्धविशेषाः ॥ १४ ॥ प्रतीच्यभिमुखमित्यत्र प्रतीवेति वाठे प्रतिगत्य अन्योन्याः भिमुखं प्रातिभव्येन प्राप्तेख्येः। स्वयनं छुगतिदम् ॥१० भ्रानिष्णि अनुवरे भानिष्णे इति पाठे निद्दांनया प्रणया कथमदं भ्रातरं विध्वामि इत्येवंरुपया करणया रहिते शत एव समरे निष्ठुरस्व प्रशस्यतः स्वर्गहतुस्वात् ॥ १८ ॥ (MACACAMATTY के ACCAMATAMATE)

(उपपर्व)

रोषात्त्रस्फुरमाणोष्टी निरीक्षन्तौ परस्परम् तौ समेती महात्मानी गदाहस्तौ नरोत्तमी। उसी परमसंदृष्टावुमी परमसमती॥ सद्धाविव हेपन्ती वृंहन्ताविव कुञ्जरी। वृषमाविव गर्जन्तौ दुर्योधनवृकोदरौ ॥ ४२ दैत्याविव बळोन्मचौ रेजतुस्तौ नरोत्तमौ। तती दुर्योधनो राजिबदमाह युधिष्ठिरम्॥ भ्रातृभिः सहितं चैव कृष्णेन च महात्मना । रामेणामितवीर्थेण वाक्यं शौदीर्थसंगतम् ॥ केकथैः सञ्जयदैंतं पञ्चालैश्च महात्मभिः। इदं ज्यवसितं युद्धं मम भीमस्य चोभयोः॥-उपोपविद्याः पश्यध्वं सहितैर्मुपपुङ्गवैः। श्रुत्वा दुर्योधनवचः प्रत्यपद्यन्त तत्त्रथा ४६ ततः समुपविष्टं तत्सुमहद्राजमण्डलम्। विराजमानं दहशे दिवीवादित्यमण्डलम् ॥ तेषां मध्ये महाबाहुः श्रीमान् केशवपूर्वजः। उपविद्यो महाराज पुज्यमानः समन्ततः ४८ शुश्रमे राजमध्यक्षो नीलवासाः सितप्रमः । नक्षत्रीरेव संपूर्णों वृतो निशि निशाकरः ॥

तौ तथा तु महाराज गदाहस्तौ सुदुःस्तृ । अत्योऽन्यं चारिमस्त्रापि-स्त्रञ्जमाणी व्यवस्त्रिती ॥ अप्रियाणि ततोऽन्योन्य-मुक्त्वा तौ कुरुत्त्रस्त्री । उद्मिक्ती स्त्रित त्र नृत्रहाकी यथाऽऽहवे ॥

संयुगे च प्रकाशेतां गिरी सशिखराविव। ताबुभौ समातिकुद्धाबुभौ भीमपराक्रमी॥ उभी शिष्यी गर्वायुद्धे रीहिणेयस्य घीमतः। उभी सदशकर्माणी यमवासवयोरिव॥ २८ तथा सहशकर्माणी वरूणस्य महाबळी । वासुदेवस्य रामस्य तथा वैश्रवणस्य च॥ सदशौतौ महाराज मधुकेटभयोर्युधि। उभी सदशकर्माणी तथा सन्दोपसन्दयोः॥ रामरावणयोश्चेव वालिसुग्रीवयोस्तथा । तथैव कालस्य समी भृत्योश्चेव परंतपी॥ अन्योन्यमभिधावन्तौ मत्ताविव महाद्विपौ। वासितासंगमे इप्ती शरदीव मदोत्कटौ॥ उभौ कोधविषं दीप्तं वमन्तावुरगाविव। अन्योन्यमभिसंरव्धी प्रेक्षमाणावरिंदमी। उभी भरतशार्द्छी विक्रमेण समन्विती। सिंहाविव दुराधर्षी गदायुद्धविशारदी॥ नखदंष्ट्रायुधी वीरी व्याद्याविव दुरुत्सही। प्रजासंहरणे क्षुच्धी समुद्राविव दुस्तरी॥ लोहिताङ्गाविव ऋदौ प्रतपन्तौ महारधौ। पूर्वपश्चिमजी मेधी प्रक्षमाणावरिंदमी ॥ ३६ गर्जमानी सुविषमं क्षरन्तौ प्रावृषीव हि॥ रिहमयुक्ती महात्मानी दीतिमन्ती महाबली दहशाते कुरुश्रेष्ठी कालसूर्याविवोदिती। व्याद्याविव सुसंरब्धी गर्जन्ताविव तोयदी जहवाते महाबाह् सिंहकेसरिणाविव। गजाविव सुसंरब्धी ज्वलिताविव पावकी द्दशाते महात्मानी सन्दङ्गाविव पर्वती।

हति श्रीमहाभारते शस्यपर्वान्तर्गतगदापर्वेणि युद्धारम्भे पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः॥ ५५॥

- PAKEL

वैद्यम्पायन उषाच । ततो वाण्युद्यममयचुद्धलं जनमेजयः। यत्र दुःखान्वितो राजा धृतराष्ट्रोऽव्रवीदिदमः

धिगस्तु खलु मानुष्यं यस्य निष्ठेयमीदशी। एकादश चमुभर्ता यत्र पुत्रो ममानघ॥ २

स्रोहितौ ॥ ३२ ॥ | भारतभावदीपे प्रवपन्नाशतमोऽध्यासः ॥ ५५ ॥

ુ ५६

ये तत्र इति ॥ १ ॥

वासितासगमे एककरिणोसंगमार्थे होते स्रोहितौ ॥ ३२ ॥ लोहितातो हो कुलाविवेत्यमृतीपमा ॥ ३६ ॥ जहपाते हुपं प्रापतः ॥ ३६ ॥ बौटीर्यसमेतं गर्वयुक्तम् ॥ ४४ ॥ इति अमिहासगरते शल्यान्तर्गतगदापर्वाणे नैलकण्डीये

308 बाबाप्य सर्वाचृपतीन् भुकत्वा चेमां वसुंघराम्। गदामादाय वेगेन पदातिः प्रस्थितो रणे। भत्वा हि जगतो नाथो हानाथ इव मे सुतः। गदामुद्यस्य यो याति किमन्यद्भागधेयतः ४ अहो दुःखं महत्प्राप्तं पुत्रेण मम सञ्जय। यवसुक्त्वा स दुःखातौं विरराम जनाधिपः सञ्जय उवाच । स मेघनिनदो हवीचिनदाचिव गोवृषः। आजुहाव तदा पार्थ युद्धाय युधि वीर्येवान् भीममाह्यमाने तु कुरुराजे महात्मानि। **प्रादुरासन्सुघोराणि रूपाणि विविधान्युत**॥ बबुवाताः सनिर्घाताः पांद्युवर्षे पपात च। बभूबुश्च दिशः सर्वास्तिमिरेण समावृताः ८ महाखनाः सुनिर्वाता-स्तुमुळा छोमहर्षणाः। पेतुस्तथोल्काः शतशः स्फोटयन्त्यो नभस्तछान्॥ राहुआत्रसदादित्यमपर्वणि विशापते। चकम्पे च महाकम्पं पृथिवी सवनद्वमा १० दीसाश्च वाताः प्रववुनीचैः शर्करकर्षिणः। गिरीणां शिखराण्येव न्यपतन्त महीतले ११ स्गा बहुविधाकाराः संपतन्ति दिशो दश। दीप्ताः शिवाश्चाप्यनदन् घोरक्षपाः सदारुणाः निर्घाताश्च महाघोरा बभुवुलोमहर्षणाः। दीप्तायां दिशि राजेन्द्र मृगाश्चाशुभवेदिनः॥ उदपानगताश्चापो व्यवर्धन्त समन्ततः अशरीरा महानादाः श्रयन्ते सम तदा नूप ॥ पवमादीनि इट्टाऽऽथ निमित्तानि वृकोदरः। उवाच मातर ज्येष्ठं धर्मराजं युधिष्ठिरम् १५ नैष शक्तो रणे जेतुं मन्दात्मा मां सुयोधनः। अद्य कोधं विमोध्यामि विगृढं हृद्ये चिरम् स्रयोधने कौरवेन्द्रे खाण्डवे पावको यथा। शल्यमद्योद्धरिष्यामि तव पाण्डव हुच्छयम् निहत्य गद्या पापमिमं कुरुकुलाधमम्। अद्य कीर्तिमयीं मालां प्रतिमोध्याम्यहं त्वयि हत्वेमं पापकर्माणं गदया रणमूर्धनि । अद्य तेऽहं विनेष्यामि युद्धश्रद्धां कुलाधम३९

अद्यास्य शतधा देहं भिनाद्मे गदयाऽनया॥

सर्पोत्सर्गस्य शयने विषदानस्य भोजने २०

नायं प्रवेष्टा नगरं पुनर्वारणसाह्यम्।

प्रमाणकोट्यां पातस्य दाहस्य जतुवेदमनि। सभायामवहासस्य सर्वसहरणस्य च ॥ २१ वर्षमङ्गातवासस्य वनवासस्य चानघ। • अद्यान्तमेषां दुःखानां गन्ताहं भरतर्षभ २२ एकाह्वा विनिद्दृत्येमं भविष्यास्यात्मनोऽनृणः अद्यायुर्धातराष्ट्रस्य दुर्मतेरकृतात्मनः॥ २३ समाप्तं भरतश्रेष्ठ मातापित्रोश दर्शनम्। अद्य सीख्यं तु राजेन्द्र कुरुराजस्य दुर्भतेः ॥ समाप्तं च महाराज नारीणां दर्शनं पुनः। अद्यायं कुरुराजस्य शान्तनोः कुळपांसनः ॥ प्राणान् श्रियं च राज्यं च त्यक्त्वा शेष्यति भूतले । राजा च धृतराष्ट्रोऽद्य श्रुत्वा पुत्रं निपातितम् ॥ स्मरिष्यत्यद्यमं कर्म यत्त्रच्छक्रनिबुद्धिजम्। इत्युक्तवा राजशार्वृत्त गदामादाय वीर्यवान् अभ्यतिष्ठत युद्धाय शको वृत्रमिवाह्यम्। तसुद्यतगदं दृष्टा कैलासमिव श्राङ्गणम्॥२८ भीमसेनः पुनः कृद्धो दुर्योधनमुवाच ह। राज्ञश्च धृतराष्ट्रस्य तथा त्वमपि चात्मनः ॥ स्मर तहष्कृतं कर्भ यद्वृत्तं वारणावते। द्रीपदी च परिक्षिष्टा सभामध्ये रजस्वला॥ बूते च बश्चितो राजा यत्त्वया सौबलेन च वने दुःस्थं च यत्प्राप्तमस्माभिस्त्वत्कृतं महत् विरादनगरे चैव योन्यन्तरगतैरिव। तत्सर्व पातयाम्यद्य दिष्टचा दृष्टोऽसि दुर्मते त्वत्कतेऽसौ हतः शेते शरतरुपे प्रतापवान्। गाङ्गेयो रिथनां श्रेष्ठो निहतो याज्ञलेनिना ॥ हतो द्रोणश्च कर्णश्च तथा शल्यः प्रतापवान्। वैराग्नेरादिकर्ताऽसी शकुनिः सौबलो हतः॥ प्रातिकामी ततः पापो द्रौपद्याः क्रेशकुद्धतः म्रातरस्ते हताः सर्वे शूरा विकान्तयोधिनः॥ प्ते चान्ये च बहवो निहतास्त्वत्कृते नृपाः त्वामद्य निहनिष्यामि गदया नात्र संशयः॥ इस्वेबमुखे राजेन्द्र भाषमाणं बुकोदरम्। उवाच गतभी राजन् पुत्रस्ते सत्यविकमः॥ किं कत्थनेन बहुना युध्यस्व त्वं वृकोद्र।

न हि दुर्योधनः क्षुद्र केनचित्त्वद्विधेन वै।

शक्यस्त्रासयितुं वाचा यथाऽन्यः प्राकृतो नरः

चिरकालेप्सितं दिष्टथा हृदयस्मितं मम। त्वया सह गत्रायुक्तं निद्दश्चेत्रपणित्तव ॥४० कि वाग्युक्तं निद्दश्चेत्रपणित्तव ॥४० कि वाग्युक्तं निद्दश्चेता च दुमँते। वाणी संप्यतामेश कमेणा मा चिरं क्रुयाः तस्य तहचनं शुत्वा सर्व प्वाभ्यपुज्ञयन्। राजानः सोमकाश्चेव ये तश्चास्त्र, समागताः ततः संप्राकृतः सर्व। स्वस्तुक्तं स्वाभ्यतः वतः संप्राकृतः स्वाभ्यतः वतः संप्राकृतः सर्व। स्वस्त्ववतः स्वाभ्यतः

भूगो घीरां मति चके चुद्धाय कुषनन्दनः॥ उन्मचामिय मातङ्गं तळशस्त्रैनराधिपाः। भूगः संहर्षयांचकुर्दुयौधनममर्थणम्॥ ४४ तं महास्मा महास्मानं गदास्त्रुवस्य पाण्डवः। अभिद्भाय येगेन धार्तराष्ट्रं वृक्षोदरः॥ ४५ पृंहन्ति कुक्षरास्त्रज्ञ ह्या स्ट्रैपनित चासक्कृत। शस्त्रुवाणि चाण्यदीण्यन्त पाण्डवानां जयैपिणां

इति श्रीमहाभारते शस्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि गदायुद्धारंभे षद्पञ्चाशत्तमोऽष्यायः॥ ५६॥

40

सञ्जय उवाच। ततो दुर्योधनो दृष्टा भीमसेनं तथागतम्। प्रत्युचयावदीनात्मा वेगेन महता नदन् ॥ १ समापेततरन्योन्यं शृक्षिणी वषभाविव। महानिर्घातघोषश्च प्रहाराणामजायत॥ अमवच तयोर्चं इ.स.छं छोमहर्षणन्। जिनीवतीर्थथाऽन्योन्यमिन्द्रप्रहादयोरिव ॥ क्षिरोक्षितसर्वाङ्गी गदाहस्ती मनस्विनौ। दृहशाते महात्मानी पुष्पिताविव किंग्रकी॥ तथा तस्मिन्महायुद्धे वर्तमाने सुदारुणे। खद्योतसंघीरिय खं दर्शनीयं व्यरोचत ॥ ५ तथा तस्मिन्वर्तमाने संकुछे तुमुखे भृशम्। उभावपि परिश्रान्तौ युध्यमानावरिंद्मौ ॥६ तौ महर्त समाध्वस्य प्रनेरव परंतपी। अभ्यहारयतान्योन्यं संप्रगृह्य गरे ग्रुमे ॥ ७ तौ त दश महावीयों समाध्यस्ती नर्पमी। बलिनी वारणी यद्वद्वासितार्थे मदोत्करी॥ समानवीयौँ संप्रेश्य प्रगृहीतगदाव्मी। विक्रमयं परमं जन्मदेवगन्धर्वमानवाः॥

प्रगृहीतगदौ दट्टा दुर्योधनवृकोदरौ। संशयः सर्वभूतानां विजये समपद्यत ॥ १० समागम्य ततो भूयो म्रातरी बलिनां वरी। अन्योन्यस्यान्तरप्रेण्य प्रचकातेऽन्तरं प्रति॥ यमदण्डोपमां गुर्वीमिन्द्राशनिमिवोद्यताम । दद्यः प्रेक्षका राजन रौद्री विशसनी गदां वाविक्यतो गदां तस्य भीमसेनस्य संयुगे। शब्दः सत्रमुळी घोरो महर्त समपद्यत् ॥ १३ आविद्धान्तमर्रि प्रेक्ष्य घातैराष्ट्रोऽथ पाण्डवं गदामतुळवेगां तां विस्मितः संवभूव ह ॥ चरंश विविधानमार्गानमण्डलानि च भारत अशोभत तदा बीरो भूय एव वकोदरः ॥१५ तौ परस्परमासाद्य यत्तावस्योत्यरक्षणे। माजीराधिव मक्षार्थे ततक्षाते महर्मुहः॥१६ अचरद्वीमसेनस्त मार्गान्बह्विधांस्तथा। मण्डलानि विचित्राणि गतप्रसागतानि च अखयंत्राणि चित्राणि स्थानानि विविधानि च परिमोक्षं प्रहाराणां वर्जनं परिधावनम् ॥१८

इति श्रीमहामारते शल्यान्तर्गतगदापर्वणि नैलक्क्टीये भारतभावदीपे षट्पन्नाशतमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

419

तत इति ॥ १ ॥ अभ्यहारमतान्योन्यं परस्पर-सभ्यहारमतां गदे अजिप्रहोषाताम् सन्विराषेः ॥ ७ ॥ अन्तरं गतिविशेषम् ॥११॥ सण्डळानि -शत्रोः परिवेष्ट- मावि परितो इमणानि ॥ १५ ॥ गतं-बानीः संद्युक्ष्ममनं प्रत्यागतं-आमिस्ट्यम्यव्यव्यक्षणामाः १०।अस्यपर्वाणान्वः विकासिस्ट्यस्यातिय व त्रावाद्यक्षणामः १०।अस्यपर्वाणान्वः विकासिस्ट्यस्यातिय व त्रावाद्यक्षणान्वयः ।
क्षित्रते तदस्यक्षम् । अस्यते विव्यतेऽनेनस्यकं तव्यव्यवः निमस्यः निमस्यः विव्यतेऽनेनस्यकं तव्यव्यव्यक्षणान्वस्य व विव्यत्यक्षणान्वस्य व विव्यव्यवस्यक्षणान्वस्य ।
स्याप्यसम्भव्यवस्यक्षणान् ॥ १० ॥

अभिद्रवणमाञ्चपमयस्थानं सविमहत् । परिवर्तनसंवर्तमयहृतवप्रमुद्धात् ॥ १९ जपन्यस्तमपन्यस्तं गदाजुद्धपिद्धारदी । परं ती विचरनती द्वान्यस्ता वे परस्परम् वश्चयानी पृतश्चेय चेरतः कृष्णस्ता में । विकरितन्ती स्वविक्ता स्वविद्यार्थी । विकरितन्ती स्वविद्यार्थी । विकरितन्ती स्वविद्यार्थी समन्ततः । गदाभ्यां सहस्ताः स्वाम्यान्यसाजमृत्यरित्यी ॥ परस्परं समासाच दंद्याभ्या हिरदी यया अद्योभेतां महाराज द्योणितेन परिद्धती ॥

एवं तद्भवशुद्धं घोरक्षं परंतप । परिवृत्तेऽहानि कूरं वृत्रवासवयोरिव॥ गदाहस्ती ततस्ती त मण्डलावस्थिती बली दक्षिणं मण्डलं राजन् धार्तराष्ट्रोऽभ्यवर्तत सद्यं तु मण्डलं तत्र भीमसेनोऽभ्यवर्तत । तथा तु चरतस्तस्य भीमस्य रणमुर्धनि॥ २६ दुर्योधनो महाराज पार्श्वदेशेऽभ्यताडयत्। आहतस्तु ततो भीमः पुत्रेण तव भारत॥२७ आविद्धात गदां गुर्वी प्रहारं तमचिन्तयन्। इन्द्राशनिसमां घोरां यमदण्डमिवोयताम्॥ दृदशुस्ते महाराज भीमसेनस्य तांगदाम्। आविध्यन्तं गदां दष्टा भीमसेनं तवात्मजः॥ समुद्यस्य गदां घोरां प्रत्यविध्यत्परंतपः। गदामारुतवेगेन तब पुत्रस्य भारत॥ 30 शब्द आसीत्सुतुमुल-

स्तेजश्च समजायत।
स चरिन्वविधान्मागौर,
मण्डलानि च भागशः॥ ११
समशोभत तेजली भूयो भीमान्स्योचनः।
आविज्ञा सर्ववेगेन भीमेन महती गवा ॥३२
स्वप्रे साचिनं, चात्रि मुमोचोप्रमहास्वा।
आधृतां भीमसेने गत् दृष्ट सुयोचना ॥३३
अद्रिसारमर्यी गुर्वीमाविष्यम् बहुयोनत।
सद्मामत्रवेगे है दृष्ट तस्य महात्मनः। १३४
भवं विवेश पाण्डस्स सर्वानेव ससोमकार।

तौ दर्शयन्तौ समरे युद्धकीडां समन्ततः ॥ गदाभ्यां सहसाऽन्योन्यमाजझत्ररिंदमी। तौ परस्परमासाध दंष्ट्राभ्यां द्विरदी यथा॥ अशोभेतां महाराज शोणितेन परिष्ठती। एवं तदभवद्यद्धं घोरहपमसंवृतम्॥ परिवृत्तेऽहर्नि ऋरं वृत्रवासवयोरिव। दृष्टा व्यवस्थितं भीमं तव पुत्रो महाबलः ३८ चरंश्चित्रतरान्मार्गान्कीन्तेयमभिदुद्ववे। तस्य भीमो महावेगां जाम्बूनद्परिष्कृताम् अतिकुद्धस्य कुद्धस्तु ताडयामास तां गदाम् सविर्फुलिको निन्हीदस्तयोस्तत्राभिघातजः प्रादुरासीन्महाराज सृष्ट्योर्वज्रयोरिव । वेगवत्या तया तत्र भीमसेनप्रमुक्तया॥ ४१ निपतन्त्या महाराज पृथिवी समकम्पत। तां नामुष्यत कीरव्यो गदां प्रतिहतां रणे ॥ मत्तो द्विप इव क्रुद्धः प्रतिकुञ्जरदर्शनात्। स सब्यं मण्डलं राजा उद्घास्य कृतनिश्चयः आजझे मुर्झि कौन्तेयं गदया भीमवेगया। तया त्वभिहतो भीमः पुत्रेण तव पाण्डवः४४ नाकस्पत महाराज तद्द्धतमिवाभवत्। आश्चर्यं चापि तद्राजन्सर्वेसैन्यान्यपूजयन्॥ यद्भवाभिहतो भीमो नाकम्पत पदात्पदम्। ततो गुरुतरां दीतां गदां हेमपरिष्कृताम् ४६ दुर्योधनाय व्यस्जद्भीमो भीमपराक्रमः। तं प्रहारमसंम्रान्तो लाघवेन महाबलः॥ ४७ मोघं दुर्योधनश्रके तत्रामुद्धिसमयो महान्। सा तु मोघा गदा राजन्पतन्ती भीमचोदिता चालयामास पृथिवीं महानिधीतनिःसना। आस्त्राय कीशिकीन्मागीनुत्पतन्स पुनः पुनः गदानिपातं प्रश्नाय भीमसेनं च वश्चितम्। बञ्जयित्वा तदा भीमं गदया कुरुसत्तमः ५० ताड्यामास संकृती वक्षीदेशे महाबलः। गदया निहतो भीमो मुखमानो महारणे ५१ नाभ्यमन्यत कर्तव्यं पुत्रेणाभ्याहतस्तव । तर्स्मिस्तथा वर्तमाने राजन्सोमकपाण्डवाः

अभिद्रवणम्-वेरोताभ्यागमनम्। आक्षेपं-परयातस्य तत्पातनेबद्धतात्वातम् । अवस्थानम्-अनाशस्यम् । स्विवाहस्य-कानुत्यति प्रनत्तेन स्व प्रकरणम् । परिवर्तनम्-शतुं प्रस्तुं परितः प्रस्तम् । संवर्तम्-वाष्ट्रसरणस्यातपैकम्।असप्युतस्-अहारः

इंचनार्यं नमाभूय निःसरणम् । उपरक्तुतस्—वदेवार्याः सामनवृत्तम् ॥१९॥ उपरम्पस्तम्—चपेवार्युष्पभवेषः । अपस्यस्यस्य-माराख्य प्रश्यः इतेन इतेन धनीसात्वस् ॥१०॥ आस्थायेति । मोविकान् उत्त उम्मतस्यान-सितार् सागीन् आस्वायं पुनः पुनस्यतनेन धनेनन व भोत्तं जन्मतिकृत्यं सञ्चया ताङ्गसात्वाति इत्योः समन्यन्थः।॥४९॥

भशोपहतसङ्ख्या न हृष्ट्रमनसोऽभवन्। स तु तेन प्रहारेण मातङ्ग इच रोहितः॥ ५३ हस्तिवद्धस्तिसङ्घाशमभिद्रद्वाव ते सतम्। ततस्त तरसा भीमो गदया तनयं तव ॥ ५४ अभिदुद्राव वेगेन सिंहो वनगजं यथा। उपसृत्य त राजानं गदामोक्षविद्यारदः॥५५ आविध्यत गदां राजन्समृहिश्य सतं तव। अताडयद्गीमसेनः पार्श्वे दुर्योधनं तदा ॥ ५६ स विह्नलः प्रहारेण जानुभ्यामगमन्महीम्। तस्मिन्कुरुकुळश्रेष्ठे जानुभ्यामवनीं गते ५७ उदतिष्ठत्ततो नादः सुखयानां जगत्पते। तेषां तु निनदं श्रुत्वा सुक्षयानां नरर्षभः ५८ अमर्पाद्धरतश्रेष्ठ पत्रस्ते समक्रप्यत । उत्थाय तु महाबाहुर्महानाग इव श्वसन ५९ दिधक्षश्चिव नेत्राभ्यां भीमसेनमवैक्षत। ततः स भरतश्रेष्ठो गदापाणिरभिद्रवन् ६० प्रमथिष्यन्निव शिरो भीमसेनस्य संयुगे। स महात्मा महात्मानं भीमं भीमपराक्रमः॥ अताडयच्छङ्कदेशे न चचाळाचळोपमः । स भूयः शुशुभे पार्थस्ताडितो गद्या रणे। उद्भिन्नर्थिरो राजन्त्रमिन्न इव कुजरः॥ ६२

ततो गदां वीरहणीमयोमयाँ
प्रगुक्ष बज्जाशिनतुत्यतिःस्वनाम् ।
अताद्वयच्छत्रमित्रकर्षणो
बलेन विकस्य धनञ्जयाप्रजः॥ ६३
स्मासस्तानिहतस्तवाःस्यः
पपात संकस्पितदेहबन्धनः।

स्प्रियतो मारुतवेगताडितो वने यथा शाल इवावघणितः ॥ ६४ ततः प्रणेदर्जहष्श्च पाण्डवाः समीक्ष्य पुत्रं पतितं क्षिती तव। ततः सतस्ते प्रतिलभ्य चेतनां सम्रत्पपात द्विरदो यथा न्हदात ६५ स पार्थिची नित्यममर्पितस्तदा महारथः शिक्षितवस्परिभमन । अताडयत्पाण्डवमग्रतः स्थितं स विद्वलाङ्गो जगतीमुपास्प्रशत ६६ स सिंहनादं विननाद कौरवो ' निपाल्य भमी यथि भीममोजसा। विभेद चैवाशनित्रस्यमोजसा गदानिपातेन शरीररक्षणम्॥ ततोऽन्तरिश्चे निनदो महानभ-दिवौकसामप्सरसां च नेदुषाम्। पपात चोचैरमरप्रवेरितं विचित्रपुष्पोत्करवर्षसुत्तमम् ॥ ६८ ततः परानाविश्वद्वसमं भयं समीक्ष्य भूमी पतितं नरीत्तमम्। अहीयमानं च बलेन कौरवं निशाम्य भेदं सहदस्य वर्मणः॥ ६९ ततो मुहूर्तादुपलभ्य चेतनां प्रकृष्य वक्त्रं रुधिराक्तमात्मनः।

इति श्रीमहाभारते शस्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि गदायुद्धे सन्नपञ्चाशत्तमोध्यायः॥ ५७ ॥

The second of th

सञ्जय उवाच । समुदीर्णे ततो दक्षा संप्रामं कुरुमुख्ययोः। अथाप्रवीदर्जुनस्तु वासुदेवं यशस्विनम् । १

अनयोवींरयोर्युक्षे को ज्यायान भवतो मतः कस्य वा को गुणो भूयानेतद्वद जनार्दन॥ २

धृति समालम्ब्य विवृत्य लोचने

वलेन संस्तभ्य वृकोदरः स्थितः॥७०

नहुष्टमनसः विश्वचतसः ॥ ५३ ॥ शंखरेशे कळाटआते ॥ ६२ ॥ नेदुयां नादं इतवतीनाम् ॥ ६८ ॥ इति श्रीमहा-भारते । शंखान्तर्गतगदापर्वाणे नैळकप्टीये भारतमावदीये सप्तपश्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ५८

समुदीर्णामिति॥१॥

तदेवं विजयः प्राप्तः पुनः संशयितः कृतः। अपि चोशनसा गीतः अयतेऽयं पुरातनः। क्षोकस्तन्वार्थसहितस्तन्मे निगदतः शृष्प १४ पुनरावर्तमानानां भग्नानां जीवितैषिणाम् । भेतब्यमंरिशेषाणाभेकायनगता हिते॥ १५ साहसोत्पतितानां च निराशानां च जीविते न शक्यमग्रतः स्थातं शकेणापि धनञ्जय १६ सुयोधनमिमं भग्नं हतसैन्यं व्हदं गतम्। पराजितं वनप्रेप्सं निराशं राज्यलंभने १७ को न्वेष संयुगे प्राज्ञः पुनर्द्वन्द्वे समाह्रयेत । अपि नो निर्जितं राज्यं न हरेत सुयोधनः यस्त्रंयोदशवर्षाणि गदया कृतनिश्रमः। चरत्युर्ध्व च तिर्यंक च भीमसेनजिघांसया एनं चेन्न महाबाहरन्यायेन हनिष्यति। एष वः कौरवो राजा धार्तराष्ट्रो सविष्यति धनअयस्तु श्रुत्वैतत्केशवस्य महात्मनः। प्रेक्षतो भीमसेनस्य सदयमुख्मताद्वयतः २१ गृद्य संज्ञां ततो भीमो गढ्या द्यचरद्रणे। मण्डलानि विचित्राणि यसकानीतराणि च

उपदेशोऽनयोस्तुल्यो भीमस्तु बळवत्तरः। कृती यत्नपरस्त्वेष घार्तराष्ट्रो वृकोदरात ॥३ भीमसेनस्तु धर्मेण युध्यमानी न जेष्यति । अन्यायेन तु युष्यन्वै हन्यादेव सुयोधनम् ॥ मायया निर्जिता देवैरसुरा इति नः श्रुतम्। विरोचनस्त शकेण मायया निर्जितः स वै॥ मायया चाक्षिपत्तेजो वृत्रस्य बळस्दनः । तस्मान्मायामयं भीम आतिष्ठतु पराक्रमम्॥ प्रतिहातं च भीमेन द्यतकाले धनक्षय। ऊरू भेत्स्यामि ते संख्ये गदयेति सयोधनम् सोऽयं प्रतिज्ञां तां चापि पालयत्वरिकर्षणः। मायाविनंत राजानं माययैव निकन्ततः॥ यद्येष बळमास्थाय न्यायेन प्रहरिष्यति विषमस्थस्ततो राजा भविष्यति युधिष्टिरः॥ पुनरेव तु वश्यामि पाण्डवेय निबोध मे । धर्मराजापराधेन भयं नः पनरागतम् ॥ १० क्रत्वा हि समहत्कर्म हत्वा भीष्ममुखान्कुक्त् जयः प्राप्तो यशः प्राप्त्यं वैरं च प्रतियातितम् अवादिरेषा महती धर्मराजस्य पाण्डव १२ यदेकविजये युद्धं पाणितं घोरमीदशम्। सुयोधनः कृती वीर एकायनगतस्तथा१३

वासदेव उवाच । दक्षिणं मण्डलं सहयं गोमूत्रकमधापि च

व्यचरत्पाण्डवो राजन्नरि संमोहयन्निव २३ तथैव तब पुत्रोऽपि गदामार्गविशारदः। व्यचरल्लघु चित्रं च भीमसेनजिघांसया २४ आधन्वन्तौ गर्वे घोरे चन्द्रनागरुरूषिते। वैरस्यान्तं परीप्सन्तौ रणे ऋदाविवान्तकौ अन्योन्यं तौ जिघांसन्तौ प्रवीरी प्रस्पर्धभी। ययधाते गरुत्मन्ती यथा नागामिषेषिणी॥ मण्डलानि विचित्राणि चरतोर्नपभीमयोः। गटासंपातजास्तत्र प्रजन्नः पाचकार्चिषः २७ समं प्रहरतोस्तत्र श्ररयोवीलनोर्मधे। श्रुव्धयोवीयुना राजन् द्वयोरिव समुद्रयोः तयोः प्रहरतोस्त्रस्यं मत्तकुञ्जरयोरिव। गदानिर्घातसंन्हादः प्रहाराणामजायत २९ तर्सिमस्तदा संप्रहारे दावणे संकुळे भृशम् । उभावपि परिश्रान्तौ युध्यमानावरिन्द्मौ ॥ तौ महर्त समाश्वस्य प्रनरेव परंतप। अभ्यहारयतां ऋडौ प्रगृह्य महती गदे ॥ ३१ तयोः समभवयुद्धं घोररूपमसंवतम्। गदानिपातै राजेन्द्र तक्षतोर्वे परस्परम ३२ समरे प्रद्वती ती त वषमाक्षी तरस्विनी। अन्योन्यं जझतुर्वीरी पङ्कर्षी महिषाविव ३३ जर्जरीकृतसर्वाही रुधिरेणाभिसंप्रती। दहशाते हिमवति पुष्पिताविव किंशुकी ३४ दुर्योधनस्तु पार्थेन विवरे संप्रदर्शिते। ईवदुन्मिषमाणस्तु सहसा प्रससार ह ॥ ३५ तमभ्याद्यागतं प्राज्ञो रणे प्रेक्ष्य वकोदरः। अवाक्षिपद्रदांतस्मिन्वेगेन महतावळी ३६ आक्षिपन्तं तु तं दृष्टा पुत्रस्तव विद्यापिते। अवासर्पत्ततः स्थानात्सा मोघा न्यपतद्धवि॥ मोक्षयित्वा प्रहारं तं सतस्तव ससंभ्रमात्। भीमसेनं च गदया प्राहरत्कृदसत्तम ॥ तस्य विस्यन्दमानेन रुधिरेणामितीजसः। प्रहारगुरुपाताच मुर्छेव समजायत॥ दुर्योधनो न तं वेद पीडितं पाण्डवं रणे। धारयामास मीमोऽपि शरीरमतिपीडितम्॥ अमन्यत स्थितं होनं प्रहरिष्यन्तमाहचे। अतो न प्राहरत्तस्मै पुनरेव तवात्मजः॥ ४१ ततो मुहूर्तमाध्वस्य दुर्योधनमुपस्थितम्।

वेगेनाभ्यपतद्वाजन सीमसेनः प्रतापवान ॥

तमापतन्तं संप्रेक्ष्य संरब्धममितीजसम्। मोघमस्य प्रहारं तं चिकीर्वर्भरतर्वम ॥ अवस्थाने मर्ति कृत्वा पुत्रस्तव महामनाः। इयेषोत्पतितं राजव्छलयिष्यन वकोदरम्॥ अबुद्ध्यद्गीमसेनस्तु राज्ञस्तस्य चिकीर्षितम्। अथास्य समाभिद्धत्य सम्रत्कृत्य च सिहवत् स्त्या बञ्जयतो राजन्पनरेवोत्पतिष्यतः। ऊरुभ्यां प्राहिणोद्राजन गदां वेगेन पाण्डवः सा वज्रनिष्पेषसमा प्रहिता भीमकर्मणा। ऊरू दुर्योधनस्याथ बमञ्ज वियद्र्शनौ ॥ ४७ स पपात नरव्यात्रो वसुधामनुनादयन्। भग्नोक्सीमसेनेन पुत्रस्तव महीपते॥ वववाताः सनिर्घाताः पांशवर्षे पपात च। चचाळ प्रथिवी चापि सब्र्झ-श्रुप-पर्वता ४९ तस्मिन्निपतिते वीरे पत्थी सर्वमहीक्षिताम । महाखना पुनर्दीप्ता सनिर्घाता भयङ्करी ॥५० पपात चोल्का महती पतिते प्रथिवीपतौ। तथा शोणितवर्षे च पांशवर्षे च भारत ॥ ५१ ववर्ष मधवांस्तत्र तव पुत्रे निपातिते । यक्षाणां राश्चसानां च पिशाचानां तथैव च अन्तरिक्षे महानादः श्रयते भरतर्षभ ।

तेन शब्देन घोरेण सृगाणासथ पाक्षणास्॥ जन्ने घोरतरः शब्दो बहुनां सर्वतोदिशम्। ये तत्र वाजिनः शेषा गजाश्च मनुजैः सह ॥ मुमुब्रस्ते महानादं तव प्रत्ने निपातिते। भेरीशंखसुदङ्गानामभवद्य खनो महान ॥ ५५ अन्तर्भूमिगतश्चेव तव पुत्रे निपातिते। बहुपादैर्बहुभुजैः कबन्धैर्घोरदर्शनैः॥ ज्रव्यद्भिभयदैवयासा दिशस्तत्राभववृष । ध्वज्ञवन्तोऽस्ववन्तश डास्ववन्तस्तरीव च ॥ प्राकस्पन्त ततो राजंस्तव पुत्रे निपातिते। न्हदाः क्रपाश्च रुधिरमुद्रेमुर्वेषसत्तम ॥ नचश्च समहावेगाः प्रतिस्रोतोवहाऽभवन् । पुश्चिका इव नार्यस्तु स्त्रीलिंगाः पुरुषाऽभवन् दुर्योधने तदा राजन्पतिते तनये तव। दृष्टा तानद्भतोत्पातान् पञ्चालाः पांडवैः सह आविश्मनसः सर्वे वभूवर्भरतर्षम। ययुर्देवा यथाकामं गन्धर्वाप्सरसस्तथा॥ कथयन्तोऽद्भृतं युद्धं सुतयोस्तव भारत। तथैव सिद्धा राजेन्द्र तथा वातिकचारणाः नरसिंही प्रशंसन्ती विप्रजग्मुर्यथागतम् ॥

इति श्रीमहाभारते शत्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि दुर्योधनवधे अष्टपञ्चाशत्त्रमोऽध्यायः॥ ५८॥

ų o

सञ्जय उवाच।

तं पातितं ततां दृष्टा महाघालिभिनोहृतम् प्रहृष्टमतसः सर्वे दृष्टगुस्तम् पाण्डवाः ॥ १ ज्यम्पतिम् मातकं सिहेन विनेपातितवः । दृष्टाहुँदृर्शमाणः सर्वे तं सापि सोमकाः॥ २ ततो दुर्योधनं हत्वा भीमसेनः प्रतापवान् । पातितं कौरवेन्द्रं तहुप्तम्मवेद्रमञ्जवीत ॥ ३ गौगौरित पुरा मन्द द्रौपदीभेकवाससम् । यस्तायां हस्त्रमायां हस्त्रम्

े तस्यावहासस्य फलमया त्यं समयाप्नृहि । प्रयम्भवास्य स्वामेन पदा मौलिक्षुपास्प्रग्रह्मात् । शिरक्ष राजसिंहस्य पादेन समलोक्ष्यदा । तथै को भोवस्ता मोमाः परवादौकः ॥ ६ पुनरेवाश्रयीद्वाक्यं यत्तव्यु नराभिप । येऽस्मान्युरोपनृत्यन्त मुढा गौरिति गौरिति । तान् वयं प्रतिद्वामाः पुनर्गौरिति गौरिति । तान् वयं प्रतिद्वामाः पुनर्गौरिति गौरिति । स्ववाह्वक्याश्रित्य प्रवाधामो वयं रिप्तृ ॥ स्ववाह्वक्याश्रित्य प्रवाधामो वयं रिप्तृ ॥

क्षुपः क्षुप्रकृतः ॥ ४९ ॥ इति श्रीमहामारते शक्यान्तर्ग-तगदापर्वाणे नैलकण्डीये भारतभावदीपे व्यष्टपद्माशत्तमोऽ-भ्यायः ॥ ५८ ॥

્વલ

तत इति॥१॥

सोऽवाष्य वैरस्य परस्य पारं वकोदरः प्राह शनैः प्रहस्य युधिष्ठिरं केशवस्अयांश्र धनक्षयं माद्रवतीस्ती च॥ रजस्तळां द्वीपदीमानयन्ये ये चाप्यकुर्वन्त सदस्यवस्त्राम् । तान् पद्यध्वं पाण्डविधार्तराष्ट्रान् रणे हतांस्तपसा याश्रसेन्याः॥ १० ये नः पुरा पण्डतिलानवोचन् क्रा राज्ञो धृतराष्ट्रस्य प्रत्राः ते नो हताः सगणाः सानुबन्धाः कामं खर्गन एकं वा पतामः॥ ११ पुनश्च राज्ञः पतितस्य भूमौ स तां गदां स्कन्धगतां प्रगृह्य । वामेन पादेन शिरः प्रमुख द्वयीधनं नैकृतिकं न्यवोचत्॥ १२ ब्रप्टेन राजन्करुसत्तमस्य क्षद्भात्मना भीमसेनेन पादम् । दृष्ट्वा कृतं मूर्धिन नाभ्यनन्दन धर्मात्मानः सोमकानां प्रवर्धाः ॥१३ तव पुत्रं तथा हत्वा कत्थमानं चृकोदरम्। मृत्यमानं च बहुशो धर्मराजोऽव्रवीदिदम्१४ गतोऽसि वैरस्यानृण्यं प्रतिका पूरिता त्वया श्रुभेनाथाश्रुभेनेव कर्मणा विरमाधना ॥ १५ मा शिरोऽस्य पदा मदी-र्मा धर्मस्तेऽतिगो भवेत

नैतहयाय्यं तवानघ ॥ १६ यकादशच्युनाथं कुरूणामधियं तथा । मा स्प्राक्षीर्थीम पादेन राजानं झातिमेव च॥ हतवन्थुहतामास्यो झप्टेसन्यो हतो सुर्थे । स्वाकारेण झोच्योयं नावहास्योऽयमीभ्यरः विश्वदतीऽयं हतामास्यो हतस्राता हतप्रजः

राजा बातिईतश्रायं

उत्सन्निपडो भ्राता च नैतन्न्याय्यं कृतं त्वया धार्मिको भीमसेनोऽसा-

वित्याहुस्त्वां पुरा जनाः। स कस्माद्गीमसेन त्वं

राजानमधितिष्ठसि ॥ २०॥ इत्युक्त्वा मीमसेनं तु साश्वकण्ठो युधिष्ठिरः उपसृत्यात्रवीदीनो दुर्योधनमरिदमम् ॥२१

तात मन्युर्ने ते कार्यो नात्मा शोच्यूस्त्वया तथा।

नृतं पृषेकृतं कर्मे सुधोरमनुभूयते ॥ २२ धात्रोपदिष्टं विषमं नृतं फलमसंस्कृतम् ।

धात्रापादेश विषम क्रा गाउँ तर्रा स्थान यद्वर्य त्वां जिद्यांसामस्यं चास्मान्कुरुसत्तम आत्मनो ह्यपराधन

महद्यसनमीदशम् प्राप्तवानसि यहोभा-स्मदाद्वाल्याच भारत॥

घातथित्वा वयस्यांश्च भ्रावृनय पिर्वृस्तया ।
पुत्रान्योत्रांस्तया चान्यांस्ततीसि निभनं गतः
तवापराधादस्साभिर्भातरस्ते निपातिताः
निहता शातयश्चापि दियं मन्ये दुरत्ययम् ॥
आत्मा नःशोचनीयस्ते स्वाध्यो दृत्युस्तवानच
वयमेवाचुना शोच्याः सर्वोवस्थाद्व कीरवा।
क्वपणं वर्तीयस्यामस्तैर्द्दाना वन्युसिर्भिये।
भ्रातृणां वेव पुत्राणां तथा वे शोकविद्वळाः
कथं द्रस्यामि विधवा वध्यः शोकपिर्भुताः
त्वमेकः सुस्तितो राजन् वर्गे ते निळयो श्ववः
वयं नरकसंद्वं वै दुःखं प्रास्थाम दालपम्
स्नुषाश्च प्रस्तुपाश्चव धुतराष्ट्रस्य विहळाः।
महीपस्तितित्तनो नन्ने विधवाः शोककिर्सातः

सञ्जय उवाच एवमुक्त्वा सुदुःखार्तो निशश्वास स पार्थिवः विळलाप चिरं चापि धर्मपुत्रो दुधिष्टिरः॥

इति श्रीमहाभारते श्रव्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि युधिष्ठिरविकापे एकोनषष्ठितमोऽध्यायः॥ ५९॥

- DAR

80

धृतराष्ट्रं उवाच क्षश्रमेण इतं दद्वा राजानं माधवीत्तमः। क्षिमव्रवीत्तरा सुत कठेवो महावटः॥ १ गदायुज्जविद्योगको गदायुज्जविद्यारदः। कृतवान् रीहिणेयो यत्तन्ममाचक्ष्य सञ्जय।

सञ्जय ज्वाच

शिरस्यभिद्वतं दृशं भीमसेनेन ते सुत्यं।

रामः प्रहरता अष्ठश्रुकोच चलवद्वली ।

दता मध्ये नरेन्द्राणासूर्ध्ववाहुदेलायुष्ठः।
कुर्वज्ञातंस्वरं घोरं चिग्यिमभीमेलुवाच ह
वहाँ धिग्यद्यो नामेः प्रहृतं धर्मेविप्रहे
नेतद्रहर्ष गहायुद्धे कृतवान्यर्वुकोदरः। ५
वयो नाम्या न इन्तद्यमिति शास्त्रस्य निश्चयः
वयं त्वशास्त्रविम्मुहः स्वच्छन्दात्संप्रवर्तते।
तस्य तत्त्रहुवाणस्य रोषः समभवन्महान्।
ततो राजानमालोक्य रोषसंरक्तलेवानः ॥
ववदेवो महाराज ततो चवनमव्यति।
न चैष पतितः कृष्ण क्वलं मरसमीऽसमः

आश्चितस्य ह दौर्बच्यादाश्रयः परिसन्दर्यते।
ततो लाङ्गलस्र चय्य सीममध्यद्रवहली॥ ८
तस्योप्धवाहाः सदद्धं ६पमाधीनमहारमनः
बहुधा ह विचित्रस्य श्वेतस्येव महागिरः १०
तस्याप्तन्तं जमाह केत्राचो विनयान्वितः
बाहुभ्यां पीनवृत्ताभ्यां प्रयन्नाह्लवहूले ११
सितास्तितौ यहुचरी कुगुमात्तिभिक्तं तदा।
नभोगती यथा राज्ञश्चनसूर्यो दिनस्रभ॥१२
वबाच चैनं स्रम्भं हामस्रभक्त केत्रावः।
आसमृद्धिमिनवृद्धिभिन्नभिन्नोद्यस्त्या॥१३

विषरीतं द्विषरस्वेतत् षद्विधा वृद्धिरात्मनः । आत्मन्यपि च मित्रे च विषरीतं वदा भवेत् ॥ १७ तदा विद्यान्मनोग्ळानि-माश्रु शान्तिकरो भवेत् अस्माकं सहजं मित्रं पाण्डवाः शुक्रपीक्षाः ॥ १५

खकाः पितृष्वसुः पुत्रास्ते परैर्निकृता भ्रशस प्रतिज्ञापालनं धर्मः क्षत्रियस्येह चेदम्यहम्॥ सुयोधनस्य गदया भंकासम्युक्त महाहवे । इति पूर्वे प्रतिकातं भीमेन हि सभातले॥ १७ मैत्रेथेणाभिदासञ्च पूर्वमेव महर्षिणा। ऊरू ते भेत्स्यते भीमो गदयेति परंतप॥ १८ अतो दोषं न पदयामि मा ऋद्यस्य प्रलंबहनः यौनः स्वैः सखहार्देश संबन्धः सह पाण्डवैः तेषां बुद्ध्याहि बृद्धिनों मा कथः पुरुषर्थम । वासदेववचः श्रत्वा सीरभृत्याह धर्मवित्॥ धर्मः सचरितः सद्भिः स च द्वाभ्यां नियच्छति अर्थश्चात्यर्थेलुब्धस्य कामश्चातिप्रसङ्गिणः ॥ घर्मार्थौ घर्मकामी च कामार्थौ चाप्यपीडयन धर्मार्थकामान्योऽभ्येति सोऽत्यन्तं सुखमशुते तिहदं ह्याकुलं सर्वं कृतं धर्मस्य पीडनात्। भीमसेनेन गोविन्द कामं त्वंत यथाऽऽत्थ मां

कृष्ण उवाच । अरोषणो हि धर्मात्मा स्वतं धर्मवत्सलः । भवान्प्रस्यायते लोके तस्मात्संद्यास्य मा कृषः ॥

રક

ξo

अध्येणेति ॥ १ ॥ आस्मेति । १ शास्त्रवृद्धिः २ शबुश्रवः ३ स्वानित्रस्य श्रवः ४ शबुश्रवः ३ स्वानित्रस्य श्रवः ५ स्वानित्रम्यस्य श्रवः ५ स्वानित्रम्यस्य श्रवः ५ स्वानित्रम्यस्य श्रवः १ वृद्धाः ॥ १३ ॥ विसरीतं आसायस्य-शबुश्रवद्यादिकं इस्तेन वर्क्स्म ॥ १४ ॥ श्रवः विनव्रविद्यास्यवित्रस्याद्यः—अस्मान्त्रमिति ॥ १५ ॥ भंजाः भंब्यं इति प्रतिश्वाणवनस्यवाद्यस्यान्त्रमिति ॥ १५ ॥ भंजाः भंवः इत्यदेशः ॥ १० ॥ वौतः श्रीतिनित्रसाः वंदवः। अस्माकं व्यवस्याः । १० ॥ वौतः श्रीतिनित्रसाः वंदवः। अस्माकं

तितामहः पण्डवानां भातामङ्गेक इति योनसंखंधः।
एवमध्रीने जामातृत्वादिर्गये दुलहार्थः अन्योन्यसुत्वादेर्धः
होड्डार्थः केंद्रेन चैरत्येः॥ १, ९, ॥ योरस्तु (माः ॥ २० ॥
धर्म इति । निसंख्छाति नियममेति अधेकामाभ्या धर्मः
क्रेज्ञेस्तेतिय्यः॥ १, १ ॥ धर्मार्थे कामार्योक्तम् धर्मः
क्रामावर्थेनापीडयन् कामार्थे अमेण चार्योडयविरयथः
॥ २२ ॥ कामं यथेष्टं त्यं मां प्रति उत्तवानित न द्व धर्म्यं
यतीऽर्वज्ञव्येन मीमेन धर्मस्य पीडनात्यूनोंको मार्गो
ब्राह्मक्रीकृत स्तर्थः॥ १२३ ॥

प्राप्तं कल्प्युगं विद्धि प्रतिक्षां पाण्डवस्य च आनुण्यं यातु वैरस्य प्रतिक्षायाश्च पाण्डवः सञ्जय उवाच ।

सञ्जय उवाच । धर्मच्छलमपि श्रुत्वा केज्ञवात्स विशापते नैव प्रीतमना रामो वचनं पाह संसदि ॥२६

व प्रीतमना रामां वचन प्राह् ससाद ॥१६ ह्रावाऽवर्भण राजानं ध्रवाऽवर्भण राजानं ध्रवाधनम्। जिक्कायोवीति ठोकेऽस्मिन् स्थाति वास्यति पाण्डवः॥ २७ दुर्योधनोऽपि धर्मास्मा गाति वास्यति पाण्डवः॥ २७ दुर्योधनोऽपि धर्मास्मा गाति वास्यति द्याध्यतीन्। भ्रकुत्रयोधी हती राजा आर्तराष्ट्रो नराजिपः॥ २८ युद्धदेशि प्रविदेशाजी रणवृद्धं वितत्य वा । हुत्वाऽऽस्मानमित्राजी प्राप चावस्र्यं वदाः इत्युक्ताऽस्मानमित्राजी पाप चावस्र्यं वदाः इत्युक्ताऽस्मानमित्राजी पाप चावस्र्यं वदाः इत्युक्ताऽस्मानमित्राजी प्राप चावस्र्यं वदाः इत्युक्ताऽस्मानमित्राजी प्राप चावस्र्यं वदाः इत्युक्ताऽस्मानमित्राजी प्राप्याचाः इत्युक्ताः प्रयुवी द्वारकां प्रति॥

हुत्वाऽऽत्मानमित्रामी प्राप चावभूपे यदाः
इत्युक्ता रयमाशाय रीहिणेयः प्रतापवान्
श्रेताम्रशिक्षराकारः प्रययी द्वारका प्रति ॥
पंचालाश्र सवार्णेयाः पाण्डवाश्र विद्यापेत्र
रामे द्वारावर्ती याते नातिममनलोऽनवम् ॥
ततो द्विधिद्र दीने चिन्तापरमोग्रस्तमः ॥
रोकोपहतसंकत्पं वासुदेवोऽश्रवीदिदम् ॥
वास्रदेव उवाच ।

धर्मराज किसर्थे त्वसधर्ममनुमन्यसे । इतबन्धोपदेतस्य पतितस्य विवतसः ॥ ३३ दुर्योधनस्य भीमेन सृधमानं शिरा पदा । उपप्रेक्षसि कस्मान्तं धर्मकः सकराधिप ॥ द्यिष्टिर कवाच । न ममैतिरुषं कृष्ण यदाजानं वृकोद्राः।

न ममतात्य कुण्ण यहाजान वृज्ञावरः। पदा सुम्पर्वरृष्टारङ्गोजाल च हर्ष्य कुलकृषे ॥ दिष्ट्या जयसि दुर्घर्य निकृत्या निकृता नित्यं कृतराष्ट्रसर्वर्षयम् । दिष्ट्या जयसिं दुर्घर्य इति श्रीमहाभारते ज्ञाल्यपर्यान्तर्गतनादापर्वणि बलदेवसान्त्यने

वष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ६१

भृतराष्ट्र उवाच । इतं दुर्योधनं दक्षा भीमसेनन संदुगे । पाण्डवाः सुजयाञ्चेव किमकुर्वेत सजय ॥१

बहुनि परुवाण्युक्त्वा वनं प्रशापिताः स्म ह भीमखेनस्य तहुःखमतीव हृदि चतेते । इति सञ्चिन्त्य वाप्णेय मयेतत्समुर्गक्षितम् ॥ तस्माद्धत्वाऽकृतप्रश्चं छुःधं कामवशानुगम् । छभतां पाण्डवः कामं धमेंऽधमें च वा कृते॥ सञ्जय उवाच ।

इत्यक्ते धर्मराजेन वासुदेवोऽब्रवीदिदम्। काममस्त्वेतदिति वे कृच्छाचदुकुलोद्रहः॥ इत्युक्तो वासुदेवेन भीमप्रियहितैषिणा। अन्वमोदत तत्सर्वे यन्त्रीमेन कृतं युधि ॥ ४० भीमसेनोऽपि हत्वाऽऽजी तव पुत्रममर्थणः। अभिवाद्याग्रतः खित्वा संप्रहृष्टः कृताखिः प्रोवाच सुमहातेजा धर्मराजं युधिष्ठिरम्। हर्षादुरफुलनयनो जितकाशी विशापते॥ तथाद्य पृथिवी सर्वा क्षेमा निहतकण्टका। तां प्रशाधि महाराज खधर्ममनुपालय॥ ४३ यस्तु कर्ताऽस्य वैरस्य निकृत्या निकृतिप्रियः सोऽयं विनिष्टतः शेते पृथिव्यां पृथियीपते ॥ दुःशासनप्रभृतयः सर्वे ते चोप्रवादिनः। राधेयः शक्तिभीव हताश्च तव शत्रवः॥ ४५ सेयं रतसमाकीणां मही सवनपर्वता। उपावृत्ता महाराज त्वामद्य निहतद्विषम् ॥

जुिधष्टिर उवाच । गतो वैरस्व निधनं हतो राजा सुयोधनः । कृष्णस्य मतमास्थाय विजितेयं वसुंधरा ॥ विष्टवा गतस्त्वमानृण्यं

मातुः कोपस्य चोभयोः। दिष्टथा जयसि दुर्घर्षे दिष्टथा शत्रुर्विपातितः॥

सञ्जय उवाच । हतं दुर्योघनं दृष्टा भीमसेनेन संयुगे । सिहेनेच महाराज मन्तं वनगजं यथा ॥ प

प्राप्तामिति । कलियुनाएंने एतावरवापं नातीव खेदावह-मिति भावः॥ ३५ ॥ इति श्रीमहाभारते शल्यान्तर्गतवदा-पूर्वणि नैरुक्फ्टोये भारतभावदीये षष्टितमोऽध्यायः॥६०॥ ६१

हतमिति॥ १॥

अहप्रमनसस्तत्र कृष्णेन सह पाण्डवाः। पश्चालाः सृजयाश्चेव निहते कुरुनन्दने ॥ ३ आविद्वयुत्तरीयाणि सिंहनादांश्च नेदिरे। नैतान्हर्षसमाविष्टानियं सेहे वसुंघरा॥ ४ धन्द्रंष्यन्ये व्याक्षिपन्त ज्याश्चाप्यन्ये तथाऽक्षिपन्। दध्सरन्ये महाशंखा-नन्ये जझ्झ दुन्दुभीन्॥ चिक्रीइश्च तथैवान्ये जहस्रश्च तवाहिताः। अववंश्वासकद्वीरा भीमसेनमिदं वचः॥ ६ दुप्कर भवता कर्म रणेऽद्य समहत्कृतम्। कौरवेन्द्रं रणे हत्वा गदयाऽतिकृतश्रमम् ॥७ इन्द्रेणेव हि वृत्रस्य वधं परमसंयुगे। त्वया क्रतममन्यन्त शत्रोर्वधमिमं जनाः॥८ चरन्तं विविधान्मार्गान्मण्डलानि च सर्वेशः दुर्योधनमिमं शूरं कोऽन्यो हन्याहकोदरात वैरस्य च गतः पारं त्वभिहान्यैः सुंदर्गमम्। अशक्यमेतदस्येन संपादयितमीदशम् ॥ १० कुञ्जरेणेव मत्तेन वीर संग्राममुर्धाने। वर्योधनशिरो विष्ट्या पादेन सुदितं त्वया। सिंहेन महिषस्येच कृत्वा सङ्गरमुत्तमम्। दःशासनस्य रुधिरं दिष्ट्या पीतं त्वयाऽनघ ये विषकुर्वन् राजानं धर्मात्मानं युश्विष्ठिरम् मुर्कि तेषां कतः पादो दिष्टचा ते खेन कर्मणा अमित्राणामधिष्ठानाहधादयौधनस्य च। मीम दिएचा पृथिव्यां ते प्रथितं सुमहद्यकाः एवं सूनं हते बुत्रे शकं नन्दन्ति बन्दिनः। तथा त्वां निहतामित्रं वयं नन्दाम भारत१५ दर्बोधनवधे यानि रोमाणि हवितानि नः।

इत्युवन्त भीमसेनं
वातिकास्तव सङ्गताः ।
ताम् इष्टान्युरुष्टंगाग्रान्
पञ्जाकान्याण्डदेः सह ॥ १७
व्यतोऽस्वद्यां तत्र प्रोवाच मधुस्तनः ।
न न्याच्यं निहतं शत्रं भूगो हत्तुं नराधिपाः
असङ्ग्रहाभित्रहातिनिहतो होप मन्दर्भाः ।
तदैवेव हतः पापो वदैव निरपत्रपा ॥ १०
इच्छा पांसहायश्च सुद्धर्तं सासनातिनः

अद्यापि न विक्रम्यन्ते तानि तद्विद्धि भारत

बहुर्या विदुर-द्रोण-क्रुप-गाक्नेय-स्कुथैः॥२०
पण्डुम्थः प्राध्येमानोऽपि
पिडयमंशं न दत्तवात् ।
नैय योग्योऽष निष्ठ वा
शत्रुर्वा प्रवायमा । ११
किमनेनातिभुद्रेन वानिमः काष्ट्रस्थर्भणा ।
रथेप्यारोहत क्षिप्रं नच्छामो वसुधाधिपाः
दिष्ट्या हतोऽयं पापासमा
सामात्यक्षातिवान्यवः।
इति श्रुत्वा त्वधिक्षेपं
कृष्णाहुर्योयनो सुषः॥ २३
अमर्ववरामापन्न
वदतिष्ठद्विशापते।
रिफार्वेशनोपावेषः स
वोश्ये विद्यस्य मेदिनीम् ॥ २४

दास्या १९४५ मादनार ॥ १८ व हार्ड सुद्धक्रूटो इत्वा वास्त्रदेवे न्यापात्रत् । अर्थोकतदारीरस्य क्रमास्त्रीन्यप्त तु ॥ १५ कु.स्ट्याशीविषस्य पिट्या हा ॥ १५ कु.स्ट्याशीविषस्य पिट्या मारता । गाणान्तकरिणी घोरां वेद्यामास्यित्वन्तवन् दुर्योधनो वास्त्रदेवं वागिमकप्रामिराईयत् । कंतवहासस्य दायाद् न ते ळजाऽस्त्यनेन वै अप्रमीण गायाद्वे

यहर्ष् चिनिपातितः।
ऊक्तः निर्भाति सीमस्य
स्मृति निष्या प्रयच्छता॥ २८
किं न विज्ञातमेतम्ये यहर्जुनमघोचयाः।
धातियत्वा महीपाळाचुजुद्धसान्सहस्रतः २९
किं सुर्का में ते छज्ञा न ते घृणा।
अहन्यहिन ग्रामणं कुर्वोणः कद् ने महत् ३०
शिक्षाण्डनं पुरस्कृत्य धातितस्ते पितामहः।
अवस्याकः सनामानं हत्वा नागं सुदुमैते ३१
आवार्यों स्थानितः शक्षं

भाषाया न्यासितः शस्त्र किंतन्न चिदितं मया। सःचानेन नृशंसेन

भूष्टयुक्तेन वीर्यवान् ॥ २२ पात्यमानस्त्वया दश्ये न स्तं त्वमवारयः । वधार्थ पाण्डुपुत्रस्य याश्वितां शक्तिमेय च २३ घटोत्कचे व्यसम्बनः कस्त्वत्तः पापकुत्तमः । छिष्ठहस्तः प्रायनतस्त्रया सृरिश्रवा वटी २४ त्वयाऽभिस्तृष्टेन हतः शैनेयेन महात्मना। कुर्वाणश्चोत्तमं कर्म कर्णः पार्थीजगीपया ३५ द्यंसनेनाश्यसेनस्य पन्नगेन्द्रस्य वै पुनः। पुनश्च पतिते चक्के द्यसनातः पराजितः ३६

प्रतित क्षेत्र व्यवसात पराजितः १५ पातितः समरे कर्णे— श्रक्तव्यवोऽद्रणीर्लुणाम् । यदि मां चापि कर्णे च भीम्मद्रोणी च संग्रुतो ॥ ३७ ऋजुना प्रतिषुष्येथा न ते स्याद्विजयो श्रुवम् स्वया पुत्ररनार्वेण जिल्लामार्गेण पार्थिवाः ३८ स्वर्थममनुतिष्ठस्तो वयं चान्ये च चातिताः । वास्टेव चचाचा ।

हतस्त्वयसि गान्धारे सम्रानुसुतवान्धवः सगणः समुद्रवेष पापं ग्रामंगनुष्ठतः। तथेष दुष्कृतैर्वारी मीष्मद्रोणी निपातितः॥ कर्णक्ष तिहृदाः संस्थे तव द्याकानुवतेकः। याच्यमानं मृया सृद्ध पिड्यमंद्यां व दिस्ससि

पाण्डवेभ्यः खराज्यं च लोभाष्ड्यकुनिनिश्चयात् । विषं ते भीमसेनाय दत्तं सर्वे च पाण्डवाः ॥

द्ता संव च पाण्डवाः॥ अर प्रदीपिता जसुष्टे मात्रा सह सुदुर्मते। सभायां याश्रसेनी च क्षष्टा शूते रजस्वला ४३ तदैय तावदृष्टासम् व ध्यस्य निरम्बा। ४४ निक्कत्या वरस्य जीविस्तमादित हतो रणे। जयद्रधेन पापेन यरकृष्णा क्षेत्रिता वने ४५ या तेषु स्मायां चेव न्णविस्टीरआक्षम् । अभिमस्क्रम् यद्वाल एको बहुसिराहवे॥ ४६ त्यहाँपैनिहतः पाप तस्मादित हतो रणे। यास्मायाणि चास्माकं कृतानीति प्रभाषसे वैगुण्येन तवार्थ्य सर्व हि तद्वुष्टितम् । यहस्पतेरुकामसो नीपदेशः श्रतस्वया॥ ४८ वृद्धा नोपासिताक्षेत्र हितं वाक्यं न ते श्रतम् लोमेनातिवलेन स्वं तृष्णया च वशीकृतः४९

क्कतवानस्य कायाण विपाकस्तस्य भुज्यताम् । दुर्योधन् उवाच । अधीतं विधिवद्दत्तं भूः प्रशास्ता ससागरा मुर्धि स्वितमीमशाणं को ज्ञसन्ततरो मया यदिष्टं क्षत्रबन्धूनां स्वधर्ममञुपश्यताम् ॥ ११ तदिवं निधनं ग्राहं को जु सन्ततरो मया। देवाहो माजुषा मोगाः प्राह्मा जुण्डेना जुषेः पेश्वयं चोचमं प्रातं को जु सन्ततरो मया। ससुदृत्ताजुगश्चैय सर्गे गन्ताहमञ्जुत ॥ ५३ पूर्वं निहतसङ्करणाः घोचन्तो वर्तपिष्यय×। सञ्जय उवाच ।

अस्य वाक्यस्य निभने क्रुस्राजस्य धीमतः अपतत्सुमहद्वर्षं पुष्पाणां पुण्यगिष्ठवाम् । अवादयन्त गृप्यवि वादिषं सुमनोहरम् ५५ अद्यादयन्त गृप्यवि वादिषं सुमनोहरम् ५५ अद्यादयन्त गृप्यवि वादिषं सुमनोहरम् ५५ अद्यादयन्त गृप्यवि वाद्यां स्व वि वाद्यां सुमुख्यां । स्व वाद्यां सुमुख्यां । एव्यान्यां सुद्धुः सुक्षः न्यां क्याराज्ञं विद्याः सवां नमो वेद्युं सिक्यः अत्यानं नमो वेद्युं सिक्यः स्वां व्याद्यं सिक्यः अत्याद्यं सिक्यः स्वां वास्तुर्वे वास्तुर्वे वास्तुर्वे वास्तुर्वे वास्तुरं स्वायः प्रमुख्यां सिक्यः भूतः स्वां वास्तुरं स्वायः स्वयः स्वायः स्वायः स्वयः स्वय

तांस्तु चिन्तापरान् दृष्टा पाण्डवान् दीनचेतसः। प्रोवाचेदं वचः कृष्णो

भेघदन्द्रभिनिःखनः॥ नैष शक्योऽतिशोधास्त्रस्ते च सर्वे महारथाः ऋजयद्वेन विकान्ता हन्तं युष्माभिराहवेदश नैष शक्यः कदाचित्त हन्तं धर्मेण पार्थिवः। ते वा भीष्ममुखाः सर्वे महेष्वासा महारथाः मयाऽनेकेरुपायस्त मायायोगेन चासकत। हतास्ते सर्व एवाजी भवतां हितमिच्छता॥ यदि नैवंविधं जातु क्रयाँ जिह्नमहं रणे। कतो वो विजयो भयः कतो राज्यं कतो धनम ते हि सर्वे महात्मानश्चत्वारोऽतिरथा स्वि। न शक्या धर्मतो हन्तं छोकपाछैरपि स्वयम्॥ तथैवायं गढापाणिर्घातराष्ट्रो गतक्रमः। न शक्यो धर्मतो हन्तं कालेनापीह दण्डिना॥ न च वो हृदि कर्तव्यं यदयं घातितो रिपः। मिथ्यावध्यास्तथोपायैर्वहवः शत्रवोऽधिकाः पर्वेनरगतो मार्गो देवेरसरघातिभिः। सन्दिशानगतः पन्धाः स सर्वे रचगम्यते ॥६८ कतकत्याश्च सायाहे निवासं रोचयामहै। साध्वनागरथाः सर्वे विश्वमामो नराधिपाः।

בन में विषादों भीमेन पारेन शिर आहतम् ॥ काका वा कहरण्या वा नियास्यन्ति परं क्षणात्।' इत्यधिकःश्लोकः।

वासुदेववचः श्वत्वा तदानीं पाण्डवैः सह । | ततः प्राध्मापयञ्ज्ञीसानपाञ्चन्यं व माधवः पञ्चाला भृज्ञासहष्टा विनेतुः सिंहसहबत्॥ ७० | हृष्टा दुर्योधनं हृष्टा निहतं पुनेपर्यम ॥ ७४ इति श्रीमहामारते शक्यपानैकानैकान्याप्यक्षिण कृष्णपाण्डवदुर्योधनसंवादे एकपिनमोरखानः॥ १०

--

c 3

सञ्जय उवाच ततस्ते प्रययः सर्वे निवासाय महीक्षितः। शंखान प्रध्मापयन्तो वै ह्रष्टाः परिघवाहवः पाण्डवान गच्छतश्चापि शिविरं नो विशापते। महेष्वासोऽश्वगात्पश्चा-द्ययुत्सः सात्यकिस्तथा धष्टबसः शिखण्डी च द्रौपदेयाश्च सर्वशः। सर्वे चान्ये महेष्वासा ययुः खशिबिराण्यत॥ ततस्ते प्राविदान्पार्थां हतत्विद्कं हतेश्वरम्। द्यीधनस्य शिबिरं रङ्गवद्विस्ते जने ॥ ४ गतोत्सवं प्रभिव हतनागमिव व्हदम्। स्त्रीवर्षवरभथिष्ठं वद्धामात्यैरिधिष्ठितम् ॥ ५ तत्रैतान्पर्युपातिष्ठन् दुर्योधनपुरःसराः। कताञ्जलिपदा राजन्काषायमलिनाम्बराः॥६ शिविर समनुप्राप्य क्रुस्राजस्य पाण्डवाः। अवतेरुभेहाराज रथेभ्यो रथसत्तमाः ततो गाण्डीवधन्वानमभ्यमापत केशवः। श्यितः प्रियहिते नित्यमतीव भरतर्पेभ ॥ ८ अवरोपय गाण्डीबमक्षयौ च महेषुधी। अधाहमवरोध्यामि पश्चाद्धरतसत्तम

अधावतीर्णे भूतानामीश्वरे समहात्माने । इति श्रीमहाभारते शल्यान्तर्गतगदापर्वाणे नैलकण्डीये भारतभावदीरे एकषष्टितमोऽभ्यायः ॥ ६९,॥

स्वयं चैवावरोह त्वमेतच्छ्रेयस्तवानध ।

तबाकरोत्तया बीरः पाण्डुपुत्रो घनक्षयः॥१० ः अथा पश्चात्ततः कृष्णो

रक्षीतुत्सुख्य बाजिनास

रशादाण्डीवधन्वनः॥ ११

अवारोहत मेघावी

कपिरन्तर्दधे दिह्यो घ्वजो गाण्डीवधन्वनः॥
स दर्गो द्रोणकर्णाभ्यां दिह्यैरत्हेशिहारधः।
अधादीसोऽप्रिना ह्याग्र प्राज्ञवण्या महीपते
सोपासङ्गः सरिमश्च साम्यः सयुगवन्युरः।
मस्मीभूतोऽपतङ्गमी रथो गाण्डीवधन्वनः॥
तं तथा मस्मभूतं हु दृष्टा पाण्डुस्ताः ममो।
समव विस्मिता राज्ञव्युक्तेश्चरमञ्जीत १५
कृताञ्जिः समण्यं प्रणिपत्याभिवाय ह।
गाविन्द कसमाङ्गवन्य, रथो दंग्योऽयमिना
तम्मे दृष्टि महावाहो औतह्ये यदि मन्यसे॥

वासुदेव उवाच असे बेहुविधेदेग्धः पूर्वभवायमर्जुन । महिबादेवारास्म ने निवाणेः परंतप ॥ इदानों तु विद्योणोंऽयं दग्धो प्रक्षास्मतेजसा। मया विम्रुकः कीन्वेव त्वय्या क्रुक्मर्सणि ॥ इंप्डुस्स्यमानस्तु अगवान्केश्च वेऽस्ता प्रित्व । पिर्चुत्स्यमानस्तु अगवान्केश्च वेऽस्ता । पिर्चुत्स्यमानस्तु अगवान्केश्च वेऽस्ता । पिर्चुत्स्यमानस्तु अगवान्केश्च वेऽस्ता । पिर्चुत्स्यमानस्तु ॥ पिर्चुत्स्ममापत्न ॥ १००

दिष्ट्या जयस्ति कोन्तेय दिष्ट्या ते शक्यो जिताः । दिष्ट्या गण्डीचधन्या च भीमसेनश्च पाण्डवः ॥ २१ त्यं चापि कुशकी राज-न्याद्रीपुत्री च पाण्डवी । मुक्ता बीरक्ष्यादस्मा-त्संत्रामाचिहतद्विषः ॥२२

त्वन्नामा श्रद्धान्त । श्रिममुत्तरकालानि कुद कार्याणि सारतः उपायातमुपद्धन्यं सह गाण्डीययन्यना॥ २३ आनीय मथुपर्के मां यत्पुरा त्वमयोत्त्वयाः। एय स्नाता सला सैव तव कृष्ण धनस्रयः॥२४

६२ तत इति ॥ १॥ वर्षवरः षंढः॥ ५॥ रिश्वतक्ष्यो महावाहो सवाँखापित्स्थिति प्रमो तय चैव ध्रुवाणस्य तथेत्येवाहमध्रुवम् ॥ २५ स सव्यसाची गुनस्ते विजयी च जनेश्वर । म्रातृमाः सह राजेन्द्र गुरः सत्यपराक्षमः ॥ मुक्तो वीरक्षयादस्मात्संप्रामाक्षेत्रमक्ष्णात् । वस्रुकत्तरहु कृष्णेन धर्मराजो युधिष्ठिरः ॥२७ हष्टरोमा महाराज प्रस्युवाच जनाईनम् ।

युधिष्ठिर उवाच।

उदकोशन्महामागा नरेन्द्र विजितारयः॥३५ ते तु वीराः समाश्वस्य वाहनान्यवसुच्य च। अतिष्ठन्त सुद्धः सर्वे पाण्डवाः सात्यकिस्तथा

अधाव्रवीन्महाराज वासुदेवी महायशाः। अस्माभिर्मङ्गलार्थाय वस्तत्यं शिविराद्वहिः॥ तथेत्युक्ता हि ते सर्वे पाण्डवाः सात्यिकस्तथा वासुदेवन सहिता मङ्गलार्थं बहिर्ययुः ॥ ३८ ते समासाद्य सरितं पुण्यामोधवर्ती नृप । न्यवसम्बद्ध तां रात्रि पाण्डवा हतरात्रवः ॥३९ युधिष्ठिरस्ततो राजा प्राप्तकालमचिन्तयत्। तंत्र ते गमनं प्राप्तं रोचते तव माधव ॥ ४० गान्धार्याः क्रोधदीप्तायाः प्रशमार्थमरिदम । हेतुकारणयुक्तेश्च वाक्यैः काळसमीरितैः ॥४१ क्षिप्रमेव महाभाग गान्धारीं प्रशमिष्यासि। पितामहश्च भगवान् व्यासस्तत्र भविष्यति॥ ततः संप्रेषयामासूर्योदवं नागसाहृयम्। स च प्रायाज्जवेनाशु वासुद्वः प्रतापवान्॥ दारुकं रथमारोप्य येन राजाऽम्बिकासुतः। तमुद्धः संप्रयास्यन्तं शैब्यसुग्रीववाहनम् ॥ प्रत्याश्वासय गान्धारीं हतपुत्रां यदास्त्रिनीम् स प्रायात्पाण्डवैदकस्तत्पुरं सात्वतां वरः॥ आससाद ततः क्षिप्रंगान्धारीं निहतात्मजां

इति श्रीमहाभारते शब्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि वासुदेवप्रेषणे द्विपधितमोऽध्यायः॥ ६२ ॥

६ ३

जनमेजय उवाच ।
किसमें ब्रिजदार्गुल धर्मराजो उपिष्ठिरः।
गान्धायोः भेषणामास वास्तुदेवं परंतपस् ॥ १
यदा पूर्व गतः कृष्णः शमार्थ कौरवान्प्रति ।
न च तं ल्र्ड्यवान्धामं ततो चुद्धमभृदिदम्
निहतेषु तु योषेषु हते दुर्योधने तदा ।
पृथिव्यां पाण्डवेयस्य निःसपत्ने कृते चुप्रि ॥
विद्वते शिविरे शस्ये मासे यशासे जोत्म ।
कि जु तत्कारणं ब्रक्तर वेन कृष्णो गतः पुतः
च चैतत्कारणं ब्रक्तर वेन कृष्णो ततः पुतः
च चैतत्कारणं ब्रक्तर वेन कृष्णो ।
यशागमदमेयासा स्वयमेव जनार्दनः ॥ ं ५

तत्त्वतो वै समाचक्ष्य सर्वमध्वर्युसत्तम । यचात्र कार्णं ब्रह्मन् कार्यस्यास्य विनिश्चये

वैद्यान्यायन उवाच ।
वयुक्तोऽयमनुमभी यनमां पृच्छिस पार्थिव ।
तस्ऽदं क्षंप्रवश्यामि स्थावनुस्तर्यम ॥ ७
हतं दुर्योधनं हङ्गा भीमसेनेन संयुगे ।
व्युत्कस्य समयं राजन धार्तराष्ट्रं महानद्यम् ॥
बन्यायेन हतं दृष्ट्रा महायुद्धेन भारत ।
युधिष्ठिरं महाराज महत्र्यमधाविद्यत ॥ ९
वित्तरानो महामागां गान्धार्रा तपसान्वितां
घोरेण तपसा युक्तां वैठोक्यमपि सा दहेत

इति श्रीमहाभारते शल्यान्तर्गतगदापर्वाणे नैलकण्ठीये भारतमावदीपे द्विषष्टितमोऽध्यायः॥ ६२॥

तस्य चिन्तयमानस्य बुद्धिः समभवत्तदा। गान्धार्याः क्रोधदीप्तायाः पूर्व प्रशमनं भवेत सा हि पुत्रवधं श्रुत्वा कृतमस्माभिरीदशम्। मानसेनाग्निना कुद्धा भस्मसाझः करिष्यति कथं दुःखभिदं तीवं गान्धारी संप्रशस्याति। श्रुत्वा विनिहतं पुत्रं छलेनाजिह्मयोधिनम्॥ एवं विचिन्त्य बहुधा भयशोकसमन्वितः। वासदेवमिदं वाक्यं धर्मराजोऽभ्यभाषत॥ तव प्रसादाद्वीचिंद राज्यं निहतकण्टकम्। अप्राप्यं मनसापीदं प्राप्तमस्माभिरच्युत ॥१५ प्रत्यक्षं में महाबाही संग्रामे लोमहर्षणे। विमर्दः सुमहान्प्राप्तस्त्वया यादवनन्दन ॥१६ त्वया देवासुरे युद्धे वधार्थममरद्विषाम्। यथा साह्यं पुरा दत्तं हताश्च विबुधद्विषः॥ साह्यं तथा महाबाहो दत्तमस्माकमच्युत। सारध्येन च वाष्णेय भवता हि धृता वयम् यदि न त्वं भवेद्याथः फाल्गुनस्य महारणे। कथं शक्यो रणे जेतं भवेदेष बळार्णवः ॥ १९ गदाप्रहारा विपुलाः परिषेश्चापि ताडनम्। शक्तिभिर्भिन्दिपालैश्च तोमरैः सपरश्ववैः।। अस्मत्कृते त्वया कृष्ण वाचः सूपस्याः श्रुताः शस्त्राणां च निपाता वै वज्रस्पर्शोपमा रणे ते च ते सफला जाता हते दुर्योधनेऽच्यत। तत्सर्वं न यथा नश्येत्पुनः कृष्ण तथा कुरु ॥ संदेहदोलां प्राप्तं नश्चेतः कृष्ण जये सति। गान्धार्यां हि महाबाहो कोधं बुद्ध्यस माधव साहि नित्यं महाभागा तपसोग्रेण कर्शिता। पुत्रपौत्रवधं श्रुत्वा घ्रुवं नः संप्रधश्यति ॥ २४ तस्याः प्रसाद्नं वीर प्राप्तकालं मतं सम। कश्चतां कोचताम्राक्षी पुत्रव्यसनकर्शिताम् वीक्षितुं पुरुषः शक्तस्त्वामृते पुरुषोत्तम। तत्र में गमनं प्राप्तं रोचते तब माधव॥ २६ गान्धार्याः कोधदीतायाः प्रशमार्थमरिद्म। त्वं हि कर्ता विकर्ता च लोकानां प्रमवाज्ययः हेतुकारणसंयुक्तैर्वाक्यैः कालसमीरितैः। क्षित्रमेव महाबाहो गान्धारी शमयिष्यसि पितामहश्च भगवान् कृष्णस्तत्र भविष्याति । सर्वथा ते महाबाहो गान्धार्याः क्रोधनाशनं

कर्त्रयं सात्वतां श्रेष्ठ पाण्डवानां हिताथिना धर्मराजस्य वचनं श्रत्वा यदुक्कोद्वहः३० आमंत्र्य दारुकं प्राह रथः सज्जो विधीयताम् केशवस्य वचः श्रुत्वा त्वरमाणोऽथ दारुकः न्यवेदयद्रथं सज्जं केशवाय महातमने। तं रथं यादवश्रेष्ठः समारुह्य परंतपः॥ जगाम हास्तिनपुरं त्वरितः केशवो विभः। ततः प्रायान्महाराज माधवो भगवान रथी नागसाह्वयमासाद्य प्रविवेश च वीर्यवान्। प्रविद्य नगरं वीरो रथघोषेण नाद्यन् ॥३४ विदितं भृतराष्ट्रस्य सोऽवर्तीर्य रथोत्तमात। अभ्यगच्छददीनात्मा धृतराष्ट्रनिवेशनम् ॥ पूर्व चाभिगतं तत्र सोऽपश्यद्धिसत्तमम्। पादौ प्रपीड्य कृष्णस्य राक्षश्चापि जनार्दनः अभ्यवादयदृद्धया गान्धारी चापि केशवः। ततस्तु यादवश्रेष्ठो धृतराष्ट्रमधोक्षजः॥ ३७ पाणिमालम्ब्य राजेन्द्र सुस्वरं प्रहरोद् ह । स मुहूर्तादिवोत्सन्य बाष्पं शोकसमुद्रवम् प्रशाल्य वारिणा नेत्रे ह्याचम्य च यथाविधि उवाच प्रस्तुतं वाक्यं घृतराष्ट्रमरिदमः ॥ ३९ न तेऽस्त्यथिदितं किचिद्वृद्धस्य तव भारत कालस्य च यथावृत्तं तत्ते सुविदितं प्रमो ॥ यदिदं पांडवैः सर्वैस्तव चित्तानुरोधिभिः। कथं कुळक्षयो न स्यात्तथा क्षत्रस्य भारत॥ म्रातृभिः समयं कृत्वा श्लान्तवान् धर्भवत्सलः द्यतच्छलजितैः शुद्धैर्वनवासो ह्यपागतः ॥ ४२ अबातवासचर्यां च नानावेषसमावृतैः। अन्ये च बहुवः क्षेत्रास्त्वशकैरिव सर्वेदा॥

> मया च खयमागम्य युद्धकाल उपस्थिते। सर्वेलोकस्य सान्निध्ये

प्रामांस्त्वं पञ्च याचितः॥ ४५ स्वया ब्राह्मोपस्टेहन कोमतो नापवार्जीताः। तवापरापाष्ट्रितं सर्वे कुत्रं स्वयं गत्तम्॥ ४६ भीष्मेण स्रोमदत्तेन वास्टीकेन कुरेण च । द्वोणेन च सपुत्रेण विदेश वर्षास्त्रता ॥ ४६ याचितस्त्वं द्वामें नित्यं न च तत्क्रतवानिसां कालोपहतवित्तां हिस्बं मुखानित मारत४० यथा मूढो भवान्पूर्वमस्मित्रर्थे समुद्यते। किसन्यत्काल्योगाद्धि दिष्टमेव परायणम् ॥ मा च दोषान्महाप्राज्ञ

पाण्डवेषु निवेशय। अरुपोऽप्यतिकमो नास्ति पाण्डवानां सहात्मनाम् ॥

धर्मतो न्यायतश्चेव स्नेहत्श्च परंतप। एतत्सर्वे तु विज्ञाय

ह्यात्मदोषकृतं फलम् ॥ अस्यां पाण्डुपुत्रेषु न भवान्कर्तुमहैति। कुळं वंशश्च पिण्डाश्च यश्च पुत्रकृतं फलम् ५१ गान्धार्यास्तव वै नाथ पाण्डवेषु प्रतिधितम्। त्वं चैव कुरुशार्दूछ गान्धारी च यशस्विनी॥ मा शुचो नरशार्द्छ पाण्डवान्प्रति किल्बिषम् एतत्सर्वमनुष्याय आत्मनश्च व्यतिक्रमम्॥५३ शिवेन पाण्डवान्पाहि नमस्ते भरतर्षभ । जानासि च महाबाहो धर्मराजस्यया त्वथि भक्तिभैरतशार्दृेल स्नेहश्चापि खभावतः। पतच्च कदनं कृत्वा शत्रूणामपकारिणाम्॥ ५५ दह्यते स दिवा रात्री ने च शर्माधिगच्छति। त्वां चैव नरशार्दूछ गान्धारीं च यशखिनीं स शोचनरशार्द्छः शान्ति नैवाधिगच्छति। िहया च परयाऽऽविष्टो भवंतं नाधिगच्छति पुत्रशोकाभिसन्तप्तं बुद्धिव्याकुछितेन्द्रियम् । एवसुक्त्वा महाराज धृतराष्ट्रं यदूत्तमः॥५८ उवाच परमं वाक्यं गान्धारीं शोककर्शितां सौबलेयि निबोध त्वं यस्वां वश्यामि तच्छुणु

त्वत्समानाऽस्ति छोकेऽस्मि-न्नयुसीमन्तिनी शुभे। जानासि च यथा राँबि सभायां ममसिश्रयौ॥ 60 धर्मार्थसहितं वाक्यसुमयोः पक्षयोर्हितम्। उक्तवत्यासि कल्याणि न च ते तनयैः कृतम्॥ दुर्योधनस्त्वया चोक्तो जयार्थी परुषं वनः।

श्रुणु सूढ बचो महां 'यतो धर्मस्ततो जयः' तदिदं समनुप्राप्तं तंब वाक्यं नृपात्मजे। प्यं विदित्वा कल्याणि

मा स्म शोके मनः कृथाः॥ इति श्रीमहाभा० दाल्यपर्वान्तर्गतगदाप०घृतराष्ट्रमान्धारीसमाश्वासने विषष्टितमोऽध्यायः६३

पाण्डवानां विनाशाय माते बुद्धिः कदाचन। शक्ता चासि महाभागे

पृथिवीं सचराचराम्॥ चक्षुषा क्रोधदीप्तेन निर्दग्धुं तपसो बळात्। वासुदेववचः श्रुत्वा गान्धारी वाक्यमव्रवीत प्वमेतन्महाबाही यथा वदस्ति केशव। आधिभिर्देद्यमानाया मितः सञ्चलिता मम॥ सा मे व्यवस्थिता श्रुत्वातव वाक्यं जनार्देन राज्ञस्त्वन्धस्य वृद्धस्य हतपुत्रस्य केशव॥६७ त्वं गतिः सहितैवीरैः पाण्डवैद्विपदां वरः। प्तावदुक्त्वा वचनं सुखं प्रच्छाद्य वाससा॥ पुत्रशोकाभिसन्तन्ना गान्धारी प्रकरोद ह । तत एनां महाबाद्धः केशवः शोककर्शिताम्॥ हेतुकारणसंयुक्तैर्वाक्यैराश्वासयत्प्रभुः। समाध्वास्य च गान्धारीं धृतराष्ट्रं च माधवः द्रौणिसंकव्पितं मायमवबुद्ध्यत केशवः। ततस्त्वरित उत्थाय पादीं सूर्धा प्रणम्य च ॥ द्वैपायनस्य राजेन्द्र ततः कौरवमद्रशीत।

आपृच्छे त्वां कुरुश्रेष्ठ मा च शोके मनः कृथाः द्रौणेः पापोऽस्त्यभित्राय-स्तेनास्मि सहस्रोत्थितः। पाण्डवानां वधे रात्री

बुद्धिस्तेन प्रदर्शिता॥ एतच्छ्रत्वा तु वचनं गान्धार्या सहितोऽब्रवीत धृतराष्ट्रो महाबाहुः केशवं केशिसूदनम्॥ ७४ शीघ्रं गच्छ महाबाहो पाण्डवान्परिपालय। भूयस्त्वया समेष्यामि क्षिप्रमेव जनार्दन॥७५ प्रायात्ततस्तु त्वरितो दासकेण सहाच्युतः। वासुदेवे गते राजन धृतराष्ट्रं जनेश्वरम्॥ ७६ आश्वासयदमेयात्मा द्यासो लोकनमस्कृतः। वासुदेवोऽपि धर्मीतमा कृतकृत्वो जगाम ह ॥

शिबिरं हास्तिनपुरा-हिद्द्धुः पाण्डवात्रृप् । आगम्य शिविरं रात्री सोऽभ्यगच्छत पाण्डवान्। तच तेभ्यः समाख्याय

सहितस्तैः समाहितः॥

83

इति श्रीमहाभारते शल्यान्तर्गतगदापर्वाणे नैलकण्ठीये भारतभावदापे त्रियष्टितमोऽष्यायः॥ ६३ ॥

६४

धृतराष्ट्र उवाच ।

अधिष्ठितः पदा मूर्भि भग्नसक्यो महीं गतः शौटीर्यमानी पुत्रों में किमभाषत सञ्जय॥ १ अत्यर्थ कोपनो राजा जातवैरश्च पाण्डुषु। व्यसनं परमं प्राप्तः किमाह परमाहवे॥

सञ्जय उवाच ।

श्रृणुराजन्प्रवक्ष्यामि यथावृत्तं नराधिप। राज्ञा यदुक्तं भग्नेन तस्मिन्त्यसन आगते॥ ३ भग्नसक्थो नृपो राजन्यांसुना सोऽवगुण्ठितः यमयन्मूर्धजांस्तत्र वीक्ष्य चैव दिशो दश॥४ केशाचियम्य यत्नेन निःश्वसत्रुरगो यथा। संरभाश्रपरीताभ्यां नेत्राभ्यामभिवीक्ष्यमाम् बाह् धरण्यां निष्पिष्य सुदुर्भत्त इव द्विपः। प्रकीणीन्मूर्धजान्धन्वन् दन्तैर्दन्तानुपस्पृशन् गर्हयन्पाण्डवं ज्येष्ठं निःश्वस्येदमधाव्रवीत् ।

भीष्मे शान्तनवे नाथे कर्णे शस्त्रभृतां वरे गौतमे शकुनौ चापि द्रोणे चास्त्रभृतां वरे। अश्वत्थाम्नि तथा शब्ये श्रे च कृतवर्मणि॥८ इमामवस्थां प्राप्तोऽस्मि कालो हि दुरतिक्रमः एकाद्शचमूभर्ता सोऽहमेतां दशां गतः॥ ९ कालं प्राप्य महाबाहो न कश्चिद्तिवर्तते। आख्यातव्यं मदीयानां येऽस्मिखीवंति संयुगे यथाहं भीमसेनेन ब्युत्कम्य समयं हतः। बहूनि सुनुशंसानि कृतानि खलु पाण्डवैः॥ भूरिश्रवासि कर्णे च भीष्मे द्रोणे च श्रीमति। इदं चाकीर्तिजं कर्म नृशंसीः पाण्डवेः कृतम्॥ येन ते सत्सु निवेंदं गमिष्यन्ति हि मे मतिः का प्रीतिः सत्त्वयुक्तस्य कृत्वोपाधिकृतं जयम् को वा समयमेत्तारं बुधः संमन्द्रमहीते। अधर्मेण जयं लब्ध्वा को सु हुध्येत पण्डितः यथा संहष्यते पापः पाण्डुपुत्रो वृकोदरः। किन्नु चित्रमितस्त्वद्य भग्नसक्थस्य यन्मम ॥ कुद्धेन भीमसेनेन पादेन मृदितं शिरः। प्रतपन्तं श्रिया जुष्टं वर्तमानं च वन्धुषु॥ १६ एवं कुर्याचरों यो हि स वै संजय पूजितः। अभिन्नी युद्धधर्मस्य मम माता पिता च मे॥ तौ हि संजय दुःखातौँ विकाप्यौ वचनादि मे। इष्टं भृत्या भृताः सम्यक्

भूः प्रशास्ता संसागरा मूर्भि स्थितममित्राणां जीवतामेव संजय। द्त्ता दाया यथाशकि मित्राणां च प्रियं कृतम् अमित्रा बाधिताः सर्वे

को चुखन्ततरो मया।

मानिता बान्धवाः सर्वे

वश्यः संपूजितो जनः 11 20 त्रितयं सेवितं सर्वे को नुस्वन्ततरो मया। आइतं नृपमुख्येषु मानः प्राप्तः सुदुर्लभः ॥२१ आजानेयस्तथा यातं को तुस्वन्ततरो मया। यातानि परराष्ट्राणि नृपा भुक्ताश्च दासवत॥

प्रियेभ्यः प्रकृतं साधु को नुस्वन्ततरो मया। अधीतं विधिवद्त्तं प्राप्तमायुर्निरामयम् ॥२३

खधमेण जिता लोकाः को नुस्वन्ततरो मया। दिष्ट्या नाहं जितः संख्ये

॥ २४ परान्त्रेष्यवदाश्चितः

दिष्टचा मे विपुला लक्ष्मी-र्मृते त्वन्यगता विभो।

यदिष्टं क्षत्रबन्धूनां

स्वधर्ममन्तिष्ठताम् निधनं तन्मया प्राप्तं को तु खन्ततरो मया। दिष्टवा नाहं परावृत्तो वैरात्प्राकृतविज्ञतः॥

दिष्या न विमति काञ्चि द्भजित्वा तु पराजितः।

सुतं वाऽथ प्रमत्तं वा यथा हन्याद्विषेण वा ॥ २७

एवं ब्युत्कान्तधरीण ब्युत्कस्य समयं हतः। अभ्वत्थामा महाभागः कृतवर्मा च सात्वतः॥ कृषः शारहतश्चेव वक्तत्या वचनाःमम्। अधर्मेण प्रवृत्तानां पाण्डवानामनेकशः॥ १९ विश्वासं समयझानां न यूयं गन्तुमईय । वार्तिकांश्चात्रवीद्राजा पुत्रस्ते सत्यविक्रमः॥

अधिष्ठित इति । बौटीरः शूरः सं एव बौटीर्यमा - । बार्तिकान् वार्तोहारिणः ॥ ३० ॥

अधर्माङ्गीमसेनेन निहतोऽहं यथा रणे। सोऽहं द्वोणं खगेगतं कर्णराज्यावुमी तथा॥ वृषसेनं महावीर्यं शाहींने चापि सीवकम। जलसन्धं महावीर्यं भगदत्तं च पार्थिवन॥ सोमदत्तं महेष्वासं सेन्थवं च जनद्रवम्। दुःशास्त्रपुरोगांश्च म्रातृनात्मसमांस्तथा॥३३

दीःशासनि च विकान्तं ठक्ष्मणं चारमजावुभी । पतांधान्यांध सुबहन् मदीयांध सहस्रशः पृष्ठतोऽनुगमिष्यामि

सार्थहीनो यथाऽध्वगः कथं भ्रातृन् हताज्श्रुत्वा ्भर्तारं च स्वसा मूम ॥३५

रोरूयमाणा दुःखाती दुःशाला सा मविष्यति । स्त्रुपाभिः प्रसुप्याभिश्र युद्धो राजा पिता मम ॥ ३६ गान्धारीसाहितश्रैव को गति प्रतिपत्स्यति ।

गान्धारीसहितश्चैव कां गतिं प्रतिपत्स्यति । | नूनं लक्ष्मणमातापि हतपुत्रा हतेश्वरा ॥ ३७

विनाइं यास्यति क्षिप्रं कत्थ्याणी पृथुलोचना । यदि जानाति चार्योकः परिवाद्गाविद्यारदः ॥ ३८ करिष्यति महासागो द्वृयं चापाचार्ते मम । समन्तपञ्चके पुण्ये त्रिषु लोकेषु विश्वते ॥ ३९

अहं निधनमासाद्य लोकान्प्राप्स्यामि शाश्वतान् । ततो जनसहस्राणि

बाष्पपूर्णीन मारिष ॥ ४० मार्थ पृपतेः श्रुत्वा व्यवस्वन्त दिशो दश । सस्वागरवाना शोरा पृथिवी सवरावशः॥४१ चचालाथ सनि-हाँदा दिशबैवाविलाऽभवन्त ते द्रोणपुत्रमासाथ यथावृत्तं न्यवेदयन्॥ ४२ व्यवहारं गदास्त्रहे

पार्थिवस्य च पातनम्। तदाख्याय ततः सर्वे द्रोणपुत्रस्य भारत। ध्यात्वा च सुचिरं काळं जग्रुरार्ता यथागतम्

इति श्रीमहाभारते शत्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि दुर्योधनविळापे चतुःपष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

11 38

รน

सञ्जय उवाच
वार्तिकाणां सकाशाचु
श्वत्वा दुर्योघनं हृतम् ।
हृतशिष्टास्ततो राजन्
कौरवाणां महारथाः ॥ १
विनिर्मेन्नाः शितैवाणीर्ग्वत्नामर-शक्तिभिः।
अध्यत्थामा कृषश्चेष कृतवर्मा च सारवतः ॥२
त्वारदामा कृषश्चेष कृतवर्मा च सारवतः ॥२
त्वारद्यमा कृषश्चेष्ठ न्तवर्मा च सारवतः ॥२
त्वारद्यमा कृष्या वने ।
अभग्नं वायुवेगन महाशाळं थया वने ।
अभग्नं वायुवेगन महाशाळं थया वने ।

महागजिमवारण्ये व्यापेन विनिपातितम् । विवर्तमानं बहुशो रुपिरीधपरिप्रुतम् ॥ ५ यद्यञ्ज्या निपतित्वं कमादिरयगोवरम् ॥ ५ यद्यञ्ज्या निपतितं कमादिरयगोवरम् ॥ ६ पूर्णवन्द्रम् स्वाप्तात्वसमुख्येन संग्रुपक्षमिव स्थापन् ॥ ६ पूर्णवन्द्रमिव व्योक्ति त्वपारावृत्तमण्डलम् । रेणुध्वस्तं दीर्यभुजं मातङ्गमिव विकमे ॥ ७ वृतं भृतगणेघारः कत्यादेश्च समन्ततः । यथा धनं लिप्तमानं भूर्येलुंपतिस्तमम् ॥ सृकुरीकृतवस्त्रान्तं भोष्याष्ट्रस्त्वस्त्रुपम् । सामर्थे तं नरद्याप्तं व्याप्तं श्रीपतितं यथा ॥ ॥

चार्वाकः ब्राह्मणवेषधारी राक्षसः ॥३८ ॥ अपचिति प्रती-कारम् ॥ ३९ ॥ इति श्रीमहाभारते शत्यान्तर्भतगदार्षविण् नैककण्ठीये भारतभावदीपे चतुःषध्तिमोऽन्यायः ॥६५॥

चार्तिकाणामिति ॥ १ ॥ चक्रमादित्यगोचरं सूर्यमण्डलमिवेति छप्तोपमा ॥ ६ ॥ अभौममिति पाटः।

ते तं दष्टा महेष्वासं भूतले पतितं नूपम। मोहमस्यागमन्सर्वे क्रुपप्रभूतयो रथाः॥ १० अवतीर्थ रथेभ्यश्च प्राद्ववन् राजसन्निधी। वयोधनं च संप्रेश्य सर्वे भूमाव्याविशन्॥११ ततो द्रौणिर्महाराज बाष्पपूर्णक्षणः श्वसन् उवाच भरतश्रेष्ठं सर्वलोकेश्वरेश्वरम्॥ १२ न नूनं विद्यते सत्यं मानुषे किञ्चिदेव हि। यत्र त्वं पुरुषध्याघ्र शेषे पांसुषु रूषितः॥ १३ भूत्वा हि नुपतिः पूर्वं समाज्ञाप्य च मेटिनीं कथमेकोऽच राजेन्द्र तिष्ठसे निर्जने वने॥ १४ दुःशासनं न पश्यामि नापि कर्णमहारथम्। नापि तान् सुद्धदः सर्वान् किमिदं भरतर्षभ॥ दःखं नुनं कुतान्तस्य गति ज्ञातं कथञ्चन। लोकानों च भवान्यत्र शेषे पांसप क्षितः॥ एष सर्घाभिषिकानामग्रे गत्वा परंतपः। सतुणं ब्रसते पांसं प्रथ्य कालस्य पर्ययम् १७ क ते तदमलं छत्रं व्यजनं क च पार्थिव। साच ते महती सेना क गता पार्थिवोत्तम द्वविश्वेया गतिनेनं कार्याणां कारणान्तरे। यहै लोकग्रहर्भत्वा भवानेतां दशां गतः॥१९ अध्वा सर्वमत्येष श्रीरुपालक्ष्यते भूशम्। भवतो दयसनं दुश शक्रविस्पर्धिनो भश्म ॥

दिष्टया च वोऽहं पश्यामि मुक्तानस्माजनक्षयात्।

खस्तियक्तांश कल्यांश्र तनमें प्रियमजुत्तमम् 11 219 मा भवन्तोऽत्र तप्यन्तां सीहदाश्चिधनेन मे। यदि वेदाः प्रमाणं वो जिता लोका मयाक्षयाः मन्यमानः प्रभावं च कृष्णस्यामिततेजसः तेन न च्याचितश्चाहं क्षत्रधर्मात्स्वनष्टितात॥ स मया समजुशासी नास्मि शोच्यः कथंचन कृतं भवद्भिः संदश्मनुरूपामेवात्मनः ॥ ३० यतितं विजये नित्यं 'दैवं तु दुरतिकमम्'। एतावदक्तवा वचनं बाष्पध्याकुळळोचनः॥ तप्णीं बभव राजेन्द्र रुजासी विह्नलो भूशम तथा इष्टात राजानं बाष्पशोकसमन्वितम्। दीणिःकोधेन जज्वाल यथा वहिर्जगत्क्षये। स च कोधसमाविष्टःपाणी पाणीं निपीड्य च बाष्पविद्वलया याचा राजानिमदमव्यीत्। पिता में निहतः श्रद्धेः सनुशंसेन कर्मणा॥ न तथा तेन तप्यामि यथा राजंस्त्वयाऽद्य वै शृण चेदं वचो महां सत्येन वदतः प्रमो॥ ३५ इष्टापूर्तन वानेन धर्मेण सक्ततेन च। अद्याहं सर्वपञ्चालान्वासदेवस्य पश्यतः॥३६ सर्वीपायैर्हि नेष्यामि प्रेतराजनिवेशनम्। अनुकां त महाराज भवान्मे वातुमहीति॥३७

इति श्रुत्वा त वचनं द्रोणपुत्रस्य कीरवः। मनसः श्रीतिजननं कृपं वचनमत्रवीत् ॥ ३८ आचार्य शीवं कलशं जलपूर्ण समानय। स तद्वचनमाञ्चाय राज्ञो ब्राह्मणसत्तमः॥ ३९ कल्कां पूर्णमादाय राज्ञोऽन्तिकसुपागमत्। तमब्रवीन्महाराज पुत्रस्तव विद्यापते॥ ममाज्ञया ब्रिजश्रेष्ठ द्रोणपुत्रोऽभिषिच्यताम्। सैनापत्थेन भद्रं ते मम चेदिच्छसि प्रियम ॥ राजो नियोगाद्योद्धव्यं ब्राह्मणेन विशेषतः। वर्तता क्षत्रधर्मेण होवं धर्मविदो विदुः॥ ४२ राजस्त वचनं श्रत्वा क्रपः शारद्वतस्तथा। द्रीणि राज्ञो नियोगेन सैनापत्येऽभ्ययेचयत्॥ सोऽभिषिको महाराज परिष्वज्य नृषोत्तमम् प्रययौ सिहमादेन दिशः सर्वा विनादयन्ध्रथ दर्योधनोऽपि राजेन्द्र शोणितेन परिष्ठतः। तां निशां प्रतिपेदेऽथ सर्वभूतमयावहाम् ४५

अपक्रम्य त ते तुर्णे तस्मादायोधनानृप। शोकसंविग्नमनसश्चिन्ताध्यानपराऽभवन् इति श्रीमहाभारते शब्यपर्वान्तर्गतगदापर्वणि अश्वत्थामसैनापत्याभिषेके पञ्जषाष्ट्रितमोऽध्यायः॥ ६५॥

अस्यानन्तरं सौधिकपर्व भविष्यति। तस्यायमाद्यः श्रोकः--

ततस्ते सहिता वीराः प्रयाता दक्षिणामुखाः ॥ उवस्त्रमसबेलायां जिबिराभ्याज्ञमागताः ॥

॥ इति श्रीमहाभारते *शल्यपर्व समाप्तम् ॥

इति श्रीमत्पदवाक्यश्रमाणमर्थादाषुरंघरचतुर्धरवंशावतंसश्रीगोविन्दसारेसन-श्रीनीलकण्डविरचिते भारतभावदीपे शस्यपर्वार्थप्रकाशे पुअपश्रितमोऽध्यायः॥ ६५॥

* यदाप्यादिपर्वणि पर्वसंप्रहक्यनासवरे- नवसं पर्व स्तया' इत्युक्तम्। तथापि संप्रत्यथ्यायसंख्या ६५ श्लोकसंख्या अकीतिताः ॥... त्रीणि क्षोकसहस्राणि हे शते विशति- कादिप्रमादजामीते व्ययमिति श्रम।

ानिर्दिष्टमेतदञ्जुतमर्थवत् । एकोनषष्टिरध्यायाः पर्वण्यत्र ^च ३६३८ नयनसरणिमायाति । तदेतद्वैषस्य पूर्वपूर्वलेख-

इति श्रीकिञ्जबदेकरकुळकमळदिवाकरसोमयाजिदचात्रेयदीक्षिततुनुज-पण्डितरामचंद्र-शास्त्रिकृतौ महाभारतलघुटिरपण्या शल्यपर्व समाप्तम् । भारती जयतु । शके १८५३ ।

Shriman MAHĀBHĀRATAM

Part IV

X Sauptikaparvan

WITH

Bharata Bhamadeepa By Nilkantha.

Edited by

Pandit Ramehandrashastri Kinjawadekar

PRINTED & PUBLISHED

ВY

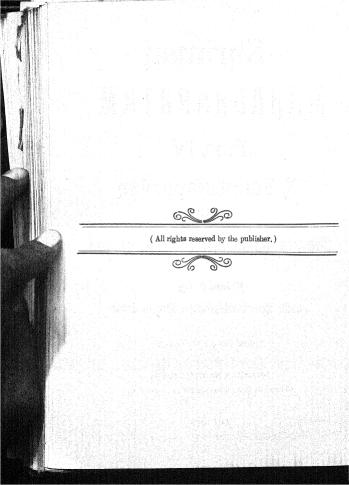
SHANKAR NARHAR JOSHI

Chitrashala Press, 1026 Sadashiv Peth, Poona City.

Shake 1853.]

First Edition.

(A. D. 1931.

श्रीमन्महाभारतम्।

चतुर्थभागे-सौप्तिकपर्व।

चतुर्घरवंशावतंसश्रीमन्नीलकण्ठविरचित-भारतभावदीपाख्यटीकया समेतम् ।

पण्डित रामचंद्रशास्त्री किंजवडेकर इत्येतैः पाठान्तर-टिपण्यादियोजनया समलङ्कृतम् ।

पुण्याख्यपत्तने

१०२६ सदाधिववीथ्यां चित्रशालाख्ये मुद्रणालये 'शंकर नरहर जोशी' इत्येतैः संग्रह्म मकाशितम् ।

A STATE OF

[अस्य ग्रन्थस्य सर्वेऽधिकाराः प्रकाशयित्रा स्वायसीकृताः]

॥ महाभारतम्॥

सौप्तिकपर्व।

-90-

विषयानुक्रमाणिका।

अ॰ स्टोकाः विषय: व्रष्टम पृष्ठम् । अ० श्लोकाः विषयः<u></u> धर्मावलस्विनमात्मानं विनिन्द-(१) सौप्तिकपर्व १-२० न्सुप्तान्पञ्चालादीन्हनिष्यामीत्या-१ ६९ अश्वत्थामादीनां शिविराभ्या-ह सम शागमनादिकं शशंस सञ्जयः। ' अद्य रात्रौ विश्रमस्व ' इत्या-38 विलपन्धृतराष्ट्रोऽधर्मेण हते दुर्यो-द्युक्त्वा प्रशंसति कृपेऽश्वत्था-धने कृतवर्मादयः किमकुर्वन्निति मा कुदा सन्दुर्यीधनोरुभद्गम-पप्रच्छ । पाण्डवेभ्यो भीताः कृत-नुद्यात्मानं विकत्थयामास ...८ वर्माद्यो वर्नं गत्वा न्यग्रोधम्छ **પ ૪૦** ૈ सुप्तानां विश्वस्तानां पञ्चाला उपविष्ठाः सन्तो वृत्तं कुरुपाण्ड-्रीनां वधनिवारणायोपदिशाति वक्षयं चिन्तयामासः। कृपकृतवर्म-कृषेऽश्वत्थामा पाण्डवकृतान्या-रुयवधमनूष्यं तेषां नाशार्थ णीर्निद्धितयोजीगरितोऽश्वत्थामा तस्मिन्नेच वने वहुवायसावृते निर्गतः सन्स्वाभिप्रायं कथ-्य न्यग्रीधे वायसेषु सुप्तेष्वेकेनी-हरू योगास । कृपकृतवर्मभ्यामनु-लुकेनागत्य कृतं बहुवायसनाशा-100 विक्र में में से तों देखें हैं। में पाण्डविशिवर-दिकं ददर्श। उल्लेककृतं सोपधं ि प्रमाण **द्वारि तथी** प्रमाण ... ९ कर्म दृष्टाचिन्तयद्यश्वत्थामा रात्रौ इन इक्ष^{ाण द्र}ीणिमवासित हो कृपकृत-- स्प्रानी पाण्डवाना नाशकरण । कार्यक विमाणी किमकुर्वतामिति धृत-गुड़ात ह जिल्लिय कुपकृतवर्मणी प्रवोध्य मोहहराम राष्ट्रप्रक्षे कृषकत्वसीणावासन्त्र्य नार प्रशासी प्रतिए हेती दुर्यीधनो राजा ' कारकार के बा**ट्छन्ड्रोगिः शिविर**हारमाश्चित्य नेक्प्रीहरूण **इत्याव्याच**ित्रणे.... ३ - p infere**तत्र सितं स्वान्तरंघारिणं महादेवं** श्वरण्यक्षी व्यवस्थामानं व्यवस्थापदेशवा-हमी भी व **वर्षा । कार्यत्यामाः स्वप्नोरितेष्व**-.ppp ाक्ष्मीकिए कथयन्तुपो दुर्योधनं नाम महार होतु महादेवेन ब्रस्तेषु निरायुधः _ं द्विनित्दम्ः 'धृतराष्ट्रादीन्यति ्रा स्वान कृपवाक्यमनुस्तृत्य 'ब्रवतामप्रियं 15 315 ISE ग्रहेबा ते येथा कथायेच्यान्त तथा ाकार**े प्रथम् शह्याचुक्त्वा महादेवं** ्रीह १५ कि **कुर्मर**ण्डलाचाह^{ा।} ५ ा अर्थ द्वारणं गन्तुं चिन्तयामास ... १० ३ : १६ ः कृपवाक्यं श्रुत्वो शोचन्द्रौणिः ७ .. ६८ े स्थाद्वतर्थि महादेवं स्तुव--पुरुविक्षित्र कृपकृतवर्मीणी प्राति 'पुरुषे काराताल त्यम्बत्यास्त्रि तत्समीपे काञ्चनवे-।।अध्य पुत्रवे बुद्धिः ! इत्याबुक्त्वा अत्र-

*-*श्लोकाः

श्लोकाः प्रथम दिः प्रादुरभूत्तत्थाश्चोत्पन्ना महा-भृतगणास्तं प्रत्यमापन्त । धावतो भतगणान्दद्वाऽप्यव्यथमानोऽश्व -

स्वदेहमेवोपहारत्वेन दास्यामि इति निश्चित्य 'इममा-त्मानमद्याहम् ' इत्यास्याच महा-देवं प्रति। ततो महादेवोऽश्वत्था-मानं प्रति 'सन्यशीचार्जवत्यागैः' इत्याद्यकत्वा तक्छरीर आविदय

तस्मै खडं च ददी

अश्वत्थाम्नि प्रयाते कुपकृतव-मीणी भयातीं न द्यवर्ततां कचि-दित्यादिके धृतराष्ट्रप्रश्ले सञ्जय-स्तयोः शिविरद्वारिखाते कथ-यति सम । द्वारस्थिती कृपकृत् वर्माणी प्रति 'शिविरात्पलाय-मानो न कश्चिन्सोचनीयः 'इत्या-विदय शिविरं प्रविद्योऽश्वन्थामा प्रथमं धृष्ट्यस्रशिविरं प्रविज्य पादताडनेन तमबोधयत। उत्ति-ष्टन्तं धृष्टद्यस्रं पाणिभ्यां पिषञ्ज्ञा-स्त्रेण मां जहि इति तेनः प्रार्थि-तोऽप्यश्वत्थामा ' आचार्यपा-तिनां छोकान सन्ति द्यमाः' इत्याद्यक्तवा तं पश्चवनमार्यादवा शिविरान्तरं जगाम । एवमुत्त-मीजसं, युधामन्युं च हत्वा सुप्ता-न्योधानप्रति धावन्नश्वत्थामा द्री-पदीपुत्रान्दश्चा चाणान्वर्षतस्ता-निप हत्वा शिखाण्डिनं जधान। सञ्जयोऽभ्वत्थामकतं पाण्डवीय-बह्सैन्यानां नाशनं निदान्धानां तेषां ह्याकुळत्वं द्वास्थादीनां प-लायनादिकं चाच्छा। हारि क्थि-तौ सप्कतवर्माणी पलायमानान हत्वा शिविदस्य अदेशत्रयेऽसि ददतस्तरिमञ्जेव प्रकाशेऽश्वत्था-ामा खड्नेन बहुन बीराश्चाशया-ा मास । सञ्जयो हतेवीरैः प्रथित्या-्रिक्ट कर **ेवएणं ः संयातीनामाक्रोशा**विकं.

धरित्रीरजःशान्ति. नरमांसभोजनार्थं रक्षः पिद्याचा-नामागमनं चात्रवीत ।

विषय:

99म

त्थामा शिविरस्थान्सर्वान्हत्वा बहिरागत्य कृपकृतवर्माणा प्रति तत्सर्वे कथयामास । द्रौणिः पूर्वमेवैतत कृतो नाकरोदिति धतराष्ट्रपश्चे भयात्पाण्डवानां मम लांनिध्ये कृतवानेतदित्या-द्याह सञ्जयः। क्रपादीनां परस्परा-छिङ्गनानन्तरमध्वत्थामा स्वकीयं कार्तार्थ्यं कथयति स्म१८

सञ्जयो द्योधनसमीपे क्रपा-दीनामागमने तारकालिकी दुर्यो-धनस्यावस्थां चाकथयत्। दुर्यो-धननिकरे कपविलापानन्तरम-विलापपूर्वकमर्जनं श्वत्थामा निन्दन्दुर्योधनं प्रशस्यात्मानमपि निन्दन्सी सिके धृष्टग्रमादीनां ना-शवसान्तं कथयति सम । द्रीणि-वाक्यश्रवणानस्तरं तत्प्रशंसा-वाक्यं बुबतो दुर्योधनस्य प्राण-त्यागादिकं तत्समकाळं स्वस्य विब्यदार्शित्वनाशं च जगाद सञ्जयः । पुत्रवधं श्रुतवतो धृत-राष्ट्रस्य चिन्तां चागदद्वेशस्पा-

यनः (२) ऐषीकपर्व २०–३२ ्यधाष्ठरः सौप्तिकवृत्तान्तं क-

थयतो धृष्टद्यस्तारथेः सकाशा-द्वौपदेयादीनां नाद्यां श्रत्वा पति-तः पुनर्लब्धसंश्लो बिळपन्द्रीपदी-मानेतं नक्षलमाञ्चाप्य शाबिरमा-गत्य हतान्युत्रादीस्टष्टा पनमे-क्षितः सन्पपात 📖 ११ - ३१ - शोकाकुळं युधिधिरं दश्न सहत्स

सान्त्वयस्य नक्तलेनानीता दी-ं पदी पुत्रादिनाशंश्वत्वा शोकाताँ स्तरी भूमी न्यपतत्। भीमेना-OXP ार । व्यासिताया द्रीपद्मा अश्वत्था

थ∝ ऋोकाः विषय: मनाशार्थकं वाक्यं श्रत्वा 'दूर-गतमध्वत्थामानं हतं त्वं कथं बास्यासि ' इति युधिष्ठिरेणानु-यका सा 'दौणि हत्वा प्रत्यभि-ज्ञार्थ तस्य मणिमाहर' इत्याह स्म । 'त्रातुमहीस मां भीम' इत्यादिकं द्वीपदीवाक्यं श्रत्वा भीमोऽश्वत्थामानं हन्तं जगाम२३ १२ ध भीमनिवारणार्थे युधिष्ठिरं प्रति वदन श्रीकष्णोऽश्वत्थास्रो ब्रह्मशिरोऽस्त्रप्राप्तिवृत्तान्तं स्वान-कटे चक्रयाचनवृत्तान्तं चाकथ-निर्गतं भीमं चारचितं रथः १३ ५२ मारुह्य पृष्ठतो धावत्स्वीप कृष्णा-दिषु तं वारितुमश् त्वत्सु वेगः चित्ररश्वेर्गच्छन्स गङ्गातीरे व्या-सेन सहितं स्थितमध्वत्थामानं दृष्टा तं प्रति सशरं धनुर्यु-हीत्वाऽधावत्। आगच्छन्तं भोम तत्प्रप्रत आगच्छन्ती कृष्णार्जनी च दृष्टोपायान्तरमनाळोचयन्नश्व-न्थामा पाण्डवामावायेषीकामा-दाय तस्यां ब्रह्मशिरोऽस्त्रसदीरयं-अश्वत्थास्रोऽभिप्रायं ज्ञातवता 28 88 क्रष्णेन प्रेरितोऽर्जु गेऽपि तदेव विद्यास्त्रं प्राक्षिपत् । उभयोरस्त्र-तेजसा बस्ते बैळोक्ये तत्रागती ह्यासनारदावश्वत्थामार्जनौ प्रति 'नानाशस्त्रविदः पूर्वे ' इत्याद्य-व्यासनारदयोर्वाक्यं श्रत्वाऽ-१५ ३५ र्जनः 'प्रमुक्तमस्त्रमस्त्रेण' इत्या-

अ० श्लोकाः विषय: प्रथम द्यक्तवा खास्त्रमुपसञ्जहार । अस्त्रं संहर्तमसमर्थेन द्रौणिना 'उत्तम-व्यसनार्तेन ' इत्याद्यको व्यास ' अस्त्रं ब्रह्मशिरस्तातं ' इत्यारस्य 'मणि चैव प्रयच्छाद्य' इत्या-धन्तम्बाच । प्रनरश्वतथास्रो तहानमही-मणिप्रशंसाप र्वेक क तवतोऽमोघ मेतदस्त्रं गर्भे विस्रजामीति वाक्यमज्ज-बे व्यासम्ततः स तदस्रमत्तरा गर्भे ध्यस्त्रजत श्रीकृष्णाश्वत्यास्रोक्तिप्रत्यु-08 39 क्त्यनन्तरं श्रीकृष्णोऽभ्यत्थास्रे

शापं दत्वोत्तरागर्भरक्षणं प्रति-

व्यासश्च तदन्वमोदत ।

मार्ण दत्वाऽश्वरथासि वनं गते शिविरमागतेषु पाण्डवेषु सीत-द्रीपयोक्तिमत्युक्ती २८ १७ २६ तीप्तिक हतेषु सैन्येषु शोच-म्युक्तिष्ठाः अतिकृष्णं प्रांत मम पुत्रा द्रीणिना कयं हता हत्यादि प्रमच्छ। औक्कणोऽपि महादेच-स्य प्रसादं क्ययंस्तं प्रयं-सन् सृष्टिकारणार्यं बास्कृत-तस्रोरणादिवुचानतं क्रयया-

मास

॥ समाप्तयं सौाप्तिकपर्वविषयानुक्रमाणिका ॥

॥ शुभं भवतु ॥

The control of the co

COMPANIES SE COMPA

॥ सोप्तिकपर्वविषयानुक्रमाणिका ॥

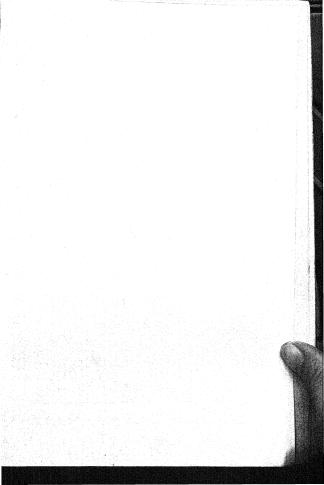
And the second of the second o

The state of the s

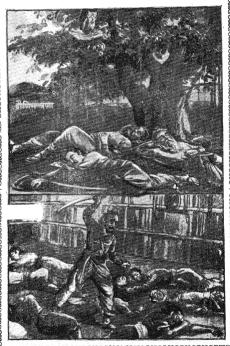
-21875 is intractions of the ex-

(1860) Zerrierasidi irpası

I fer in the H

ॄं<u>ऑओओऑसो</u>प्तिकपर्व−१०∜ऑऑऑ्

महाभारतम् ॥ विकास

सौप्तिकपर्व।

entre entre en electrone en el el constanta e consumeral. Le esta entre en entre en el en el el entre en el entre

क्ष्म प्राप्ति कर्म स्वरूप स्वरूप है **सौ विकप वे १** क्ष्म कराया है जिल्ला

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम्॥ देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत् ॥

संजय दवाच ।

ततस्ते सहिता चीराः प्रयाना दक्षिणा मुखाः उपास्तमनवेळायाँ शिविराभ्याशमागताः ॥१ विमुख्य बाहांस्टबरिता भीता सममवंस्तदा। गहने देशमासाच प्रच्छना न्यावेशन्त ते॥ २ सेनानिवेशमभितो नातिद्रमवस्थिताः 🔃 निकृता निशितेः शस्त्रे समन्तात्स्रवविश्वताः ्रा वी धैसरणं चा निःश्वस्य कर

ा १५ व्यापडवानेव विन्त्यन् । श्रुत्वा च विनवं घोरं

्र पाण्डवानां ज्ञयेषिणाम् ॥ ४ अनुसारभयाक्रीताः प्राङ्क्षुवाः पादवन्तुतः ते मुहूर्ता ततो गरवा आस्तवाहाः प्रिपासिताः बास्यन्त महेश्वासाः कोश्रामधेवदीगताः ॥ राह्यो वधेन संतप्ता सहर्तः समयक्षिताः ॥ ४

प्रताष्ट्र विकास क्रिका अश्र देयमिदं कर्म कृतं मीमेन सक्षय । कीशिकी मुन्ति।उसपार व

यत्स नागायुतप्राणः पुत्रो सम निपातितः ७ अवध्यः सर्वभृतानां वज्रसंहननो युवा । पाण्डवैः समरे पुत्रो निहतो मम सञ्जय ॥ ८ न दिष्टमभ्यतिकान्तं शक्यं गावल्गणे नरैः। यत्समेत्य रणे पार्थैः पुत्रो सम निपातितः ९ अदिसारमयं नूनं हृदयं मम सञ्जय। हतं पुत्रदातं श्रुत्वा यन्न दीर्णे सहस्रधा ॥ १० कथं हि वृद्धमिथुनं हतपुत्रं भविष्यति। न हाहं पाण्डवेयस्य विषये वस्तुमृत्सहे॥ ११ कथं राजः पिता भूत्वा स्वयं राजा च सञ्जय प्रेप्यभूतः प्रवर्तेयं पाण्डवेयस्य शासनात् १२

आज्ञाप्य पृथियों सर्वी 😳 🕆 स्थित्वा सूर्धनि सञ्जयकाः

येन पुत्रशतापूर्णशहाहाहाहा है। मेकेन निक्तं सम्बाधार अञ्चलका १३ कृतं सत्यं वचस्तस्य बिदुरस्य महात्मना । अकुर्वता वचस्तेन सम् पुत्रेण खक्षयः॥

नीठकप्रशासिकाः । पूर्वासिन्पर्वेणि अर्थार्था इदुम्बनाशमनु स्वयमपि नश्यतीत्युक्तम् । इदानीं श्रधमीनुगो बाह्मणः तद्वमें-व्यपि निन्धतमं कर्म करेतीत्वच्यते ततस्ते सहिता बीरा इत्यादिना सोप्तिकपर्वीण । ततः दुर्योधनेन सैनापत्येऽश्वत्थान्नोऽसिवकानन्तरं ः तेऽश्वत्थामकृपाचार्यः कृतवर्माणः शिविसभ्याशं शिविसनिकटस्यं देशं आसाय वाहान्विमुच्य न्यविशन्तेति योजना ॥ १ ॥ अनु-सारः प्रष्ठगमनम् । प्राद्रवाचीति पुनर्वाहान्योजियरवेति गम्यते ॥ ५ ॥ नासध्यन्त विपासामपि न परामृहबन्तः राज्ञो

20

कथमस्य भविष्यामि प्रेष्यभृतो दुरन्तकृत्। क्यं भीमस्य वाक्यानि श्रोतुं शक्यामि सञ्जय अधर्मेण हते तात पुत्रे दुर्योधने मम। कृतवर्मा कृपो द्रौणिः किमकुर्वत सञ्जय॥१६

सञ्जय उवाच। गत्वा तु ताव्का राजकातिदृरमवस्थिताः अपस्यन्त वनं घोर नानाद्वमलतावृतम् १७ ते मुहूर्त तु विश्रम्य लब्धतीयह्योत्तमैः। सुर्योस्तमनवेलायां समासेदुर्महद्धनम् ॥ नानासृगगणैर्जुष्टं नानापक्षिगणावृतम् । नानाद्रमलताच्छन्नं नानाध्यालनिवेवितम् ॥

नानातोयैः समाकीर्ण नानापुष्पोपशोभितम्। पश्चिनीशतसंच्छन्नं नीलोत्पलसमायुतम् ॥

प्रविदय तद्वनं घोरं वीक्षमाणाः समन्ततः । शास्त्रासहस्रसंखन्नं न्ययोधं दरशुस्ततः॥ २१ उपेत्य तु तदा राजन् स्यग्नोधं ते महारथाः। द्दशुर्द्धिपदां श्रेष्ठाः श्रेष्ठं तं वै वनस्पतिम् २२ तेऽवतीर्य रधेभ्यश्च विषयुच्य च वाजिनः। उपस्पृश्य यथान्यायं सन्ध्यामन्वासत प्रभो ततोऽस्तं पर्वतश्रेष्टमनुप्राप्ते दिवाकरे। सर्वस्य जगतो धात्री शर्वरी समपद्यत ॥ २४ ब्रहतक्षत्रताराभिः संपूर्णाभिरलंकृतम्। नभौऽशुकमिवाभाति प्रेक्षणीयं समन्ततः २५

इच्छया ते प्रवल्गन्ति ये सत्त्वा रात्रिचारिणः। विवाचराश्च ये सत्त्वा-२६ स्ते निदावशमागताः ॥ रात्रिचराणां सत्त्वानां निर्घीषोऽभृत्सुदाकणः। कव्यादाश्च प्रमुद्तिता घोरा प्राप्ता च शर्वरी ॥ २७ तस्मिन् रात्रिमुखे घोरे दुःखद्योकसमन्विताः।

कृतवर्मा कृषो द्रौणि-रुपोपविविद्युः समम्॥ तत्रोपविद्याः शोचन्तो न्यग्रोधस्य समीपतः

तमेवार्थमतिकान्तं कुरुपाण्डवयोः श्रयम् २५ निद्रया च परीताङ्गा निषेदुर्धरणीतले। अमेण सुदृढं युक्ता विक्षता विविधः शरैः ॥ ततो निद्रावशं प्राप्ती कृपभोजी महारथी। सुखोचितावदुःखाहौँ निषण्णौ धरणीतरे ॥ तौ तु सुप्तौ महाराज अमशोकसमन्वितौ। महाहृशयनोपेती भूमावेव हानाथवत्॥ ३२ क्रीधामर्थशतं प्राप्तो द्रोणपुत्रस्तु भारत। न वै सम स जगामाथ निद्रां सपै इव श्वसन् न छेमे स तु निदां वै दहामानो हि मन्युना। वीक्षां चके महाबाहुस्तहनं घोरदर्शनम्॥ वीक्षमाणो बनोदेशं नानासत्त्वैर्निषेवितम्। अपर्यत महाबाहुर्स्थप्रोधं वायसैर्युतम् ॥ ३५ तत्र काकसहस्राणि तां निद्यां पर्यणामयन्। सुखं खपन्ति कौरदय पृथक् पृथगुपाश्रयाः॥ सुप्तेषु तेषु काकेषु विश्ववधेषु समन्ततः। सोऽपश्यत्सहसा यान्तमुलुकं घोरदर्शनम्॥ महास्वनं महाकायं हर्यक्षं बम्नपिङ्गलम्। सदीर्घघोणानखरं सुपर्णिमव विगितम ३८ सोऽथ शब्दं मृदुं कृत्वा लीयमान इवाण्डजः न्यग्रोधस्य ततः शास्त्रां प्रार्थयामास भारत॥ सक्षिपत्य तु शास्त्रायां न्यग्रोधस्य विहरूमः। सुप्ताअघान सुबहुन्वायसान्वायसान्तकः ४० केषाञ्चिद्विछन्। पक्षाञ्चिदारांसि च चकर्त ह चरणांश्रेय केषाञ्चिद्वभक्ष चरणायुषः॥ ४१ +क्षणेनाहनद्वलवान्येऽस्य दृष्टिपये स्थिताः। तेषां शरीरावयवैः शरीरेश्च विशापते ॥ ४२ न्यग्रीधमण्डलं सर्व । । । हा ।

संख्यं सर्वतोऽभवतः। तांस्तु हत्या ततः काकान् कौशिको मुदितोऽभवत्। प्रतिकृत्य यथाकामं शत्रुणां शत्रुस्दनः। तब्दद्वा सोपर्ध कर्म कीशिकेन कृतं निशि॥

अन्वासत उपासितवन्तः ॥ २३ ॥ अलंकतं रजतर्विद्विचित्रतं अधुकं वस्त्रम् ॥ २५ ॥ श्रयनीयतौ भागिति सेवः॥ ३२ ॥ पर्यणामयन् परिणीतवन्त आसन् ॥ ३६ ॥ हर्यक्ष इस्निमणिनिमलीचनम् । घोणा नासा नवरः तीक्ष्णनवाः ॥ ३८ ॥ सोपर्थ सकपदम् ॥ ४४ ॥ + 'क्षणेनाह्नरस बलवान् ' इति पाठान्तरम् ।

नोचरं प्रतिप्येतां तत्र युक्तं न्हिया वृती ।
स मुहर्तीसव ध्यात्वा बाष्पविह्नसम्बद्धीत् ॥
हती तृर्योश्वनो राजा एकवीरां महाबव्धाः
यस्यार्थे विरमस्माभिरासक्तं पाण्डवैः सह्यं ५
एकाको बहुभिः धुद्धैराहवे युद्धविक्रमः ।
पातितां भीमसेनेन पकावश्चमूपतिः ॥ ६०
वृक्षोवरेण खुद्धेय सुद्धांसभिदं कृतस् ।
सुर्वाभिविक्रस्य सुद्धांसभिदं कृतस् ।
सुर्वाभिविक्रस्य दिशरं पादेन परिस्तृतता ॥

विनर्देन्ति च पाञ्चालाः स्वेलन्ति च हसन्ति च। धमन्ति राङ्काञ्चातशो

हृष्टा भन्ति च दुन्दुभीन् ॥ ६२ वादिन्योपस्तुमुला विभिन्नः शङ्कानिःखनैः। विकेनिरता योरो दिशः पूरवर्ताव ह ६३ अध्वानां हेषमाणानां गजानां चैव बृंहतास्। निहानद्वस्र सूराणां भ्रयते सुमहानयस्॥ ६४

दिशं प्राची समाभित्य

हष्टानां गच्छतां भृशस् । त रथनेमिस्ननाश्चेष

अ्यन्ते लोमहर्षणाः॥ ६५
पाण्डवैत्रातराष्ट्राणां यदिदं कदनं कुतस् ।
पयमेव त्रयः शिद्या स्विद्यम्महर्ति वैद्यातः ६६
केविकागशतप्राणाः केविस्तवां अकेरिवद्याः
निहताः पाण्डवेयैस्ते सन्ये कालस्य पर्ययम्
प्रयमेतेन भाग्यं हि तृतं कार्येण तत्त्वतः।
यथा हास्येदशी निष्ठा कृतकार्येऽपि दुष्करे॥
भवतोऽस्तु यदि प्रक्षा न मोहादपनीयते।

तदावे करसंकल्पो द्रीणिरेकोऽन्वचिन्तयत्। उपदेशः कृतोऽनेन पश्चिणा मम संयुगे ॥ ४५ शक्षणां अपणे यक्तः प्राप्तः कालश्च मे मतः। नाच शक्या मया हन्तं पांडवा जितकाशिनः बलवन्तः कृतोत्साहाः प्राप्तलक्षाः प्रहारिणः राज्ञः सकाशात्तेषां तु प्रतिकातो वधो मया॥ पतङ्गाग्निसमां वृत्तिमास्यायात्मविनाशिनीम् स्यायतो युध्यमानस्य वाणत्यागो न संदायः॥ छबना च मवेत्सिद्धिः शत्रुणां च क्षयो महान् ंततः संशयितादर्थाद्योऽधौ निःसंशयो भवेत तं जना बहु मन्यन्ते ये च शास्त्रविशारदाः। -यचाप्यत्र भवेद्वाक्यं गहिंतं लोकनिन्दितम्॥ कर्तेद्यं तन्मनुष्येण क्षत्रधर्मेण वर्तता । निन्दितानि च सर्वाणि कुत्सितानि पदे पदे स्रोपधानि कृतान्येव पाण्डवैरक्रतात्मभिः। अस्मिक्यें पुरा गीताः श्वन्ते धर्मचिन्तकः॥

> कोका न्यायमवेश्लक्ति-स्तत्त्वार्थास्तत्त्वदर्शिभिः। परिश्रान्ते विदीर्णे वा

अुजाने वापि शत्रुमिः॥ ५३
प्रस्ताने वा प्रवेशे वा प्रहतेव्यं रिपोबेलम् ।
निद्रार्शकर्षशास्त्र व्या नद्दारणायकम् ॥५४
निक्रार्शकरामे वा प्रदान द्वारा शुक्ते च यन्द्रवेद ।
इत्येशं निक्षमं चके हुझानां निशि मारणे॥५५
पाण्ड्रनां सह पाञ्चालेद्रोणपुत्रः प्रतापवान् ।
स कुरां मतिसासाय विनिश्चित्य सुदुर्शुद्धः ५६
सुती प्रावोधयनी तु मातुलं भोजमेव च ।
वो यन्द्रश्ची महास्मानी क्रपभोजी महास्त्री ॥

ानी कुपभोजी महावली ॥ विषापकेऽस्मिन्महत्वर्थे यक्षः श्रेषस्तुद्वयताम् इति श्रीमहाभारते सौक्षिके पर्वणि द्रीणिमन्त्रणायां प्रथमोऽस्यायः ॥ १ ॥

২

क्रूप उवाच।

श्रुतं ते बचनं सर्वे यद्यदुक्तं त्वया विभो। ममापि तु वचः किश्चिच्छृणुष्वाद्य महाभुज १

न्तद्भावे कपटभावे । उपदेश इति।

दुर्जनाचरितं मार्ग प्रमाणं कुर्वते खलाः। विश्वस्तान्तिस्तिः द्वीभिक्तूकमरोहक्स॥४५

ाति श्रीमहाभारते साहिकपर्वाणि नैलकण्ठीये भारतभाव-

दीवें प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ 🍴 तन्त्र ' इति पाठः ।

٦,

श्रुतंत इति ॥ १ ॥

आवदा मानुषाः सर्वे निवदाः कर्मणोईयोः। दैवे पुरुषकारे च परं ताश्यां न विषये ॥ २ न हि देवेन सिध्यन्ति कार्याण्येक सत्तमः। न चापि कर्मणेकेन द्वार्थ्या सिद्धिस्तु योगतः ताश्यासुनाश्यां स्विध्यं

ताभ्यासुभाभ्या स्वाया निवद्धा अधमोत्तमाः। प्रवृत्ताश्चीव दृश्यन्ते

निवृत्ताश्चेय सर्वशः॥ पर्जन्यः पवते वर्षन्किन्त साधयते फलम । कष्टे क्षेत्रे तथा वर्षन्किन्न साध्यते फलम् ॥५ उत्थानं चापि दैवस्य हानुत्थानं च दैवतम्। व्यर्थ भवति सर्वत्र पूर्वस्तत्र विनिश्चयः॥ ६ सुवृष्टे च यथा देवे सम्यक् क्षेत्रे च कर्षिते । बीजं महागुणं भूयात्तथा सिद्धिहैं मानुषी॥७ तयोदें व विनिश्चित्य खर्य चैव प्रवर्तते। प्राज्ञाः पुरुषकारेषु वर्तन्ते दाध्यमाश्रिताः॥८ ताम्यां सर्वे हि कार्यायां मनुष्याणां नर्वेभ । विचेष्टन्तः स्म दश्यन्ते निवृत्तास्तु तथैव च९ कृतः पुरुषकारश्च सोऽपि दैवेन सिध्यति। तथास्य कर्मणः कर्तुरिमनिर्वर्तते फलम् १० उत्थानं च मनुष्याणां दक्षाणां दैववार्जितम्। अफलं दश्यते लोके सम्यगप्युपपादितम् ११ तत्रालसा मज्ञस्याणां ये भवन्त्यमनस्विनः। उत्थानं ते विगर्हन्ति प्राज्ञानां तम रोचते १२ प्रायशो हिकृतं कर्म नाफलं दश्यते भूवि । अकृत्वा च पुनर्देश्वं कर्म पद्येन्महाफलम्१३ चेष्टामक्ष्येलमते यदि किञ्चिद्यहरूखा।

यो वा न लमते कृत्वा दुईचौँतावुभावपिश्ट शक्रोति जीवितं वक्षो

नाळसः सुख्येभयते। इदयन्ते जीवळोकेऽस्मिन् दक्षाः प्रायो हितैषिणः॥१५ यदि दक्षाः समारम्भात कभैणो नाश्चते फळम्।

नास्य वाच्यं भवेतिकञ्चि-लब्धव्यं वाऽधिगच्छति॥ अकृत्वा कर्म यो लोके फल विन्दति धिष्टितः स तु वक्तव्यतां याति द्वेष्यो भवति भृयशः एवमेतदनाइत्य वर्तते यस्त्वतोऽन्यथा। स करोत्यात्मनोऽनर्थानेष बुद्धिमतां नयः ॥ हीनं पुरुषकारेण यदि दैवेन वा पुनः कारणाभ्यामधैताभ्यामुत्थानमफलं भवेत्॥ हीनं पुरुषकारेण कर्म तिवह न सिद्ध्यति। देवतेम्यो नमस्कृत्य यस्त्वर्थानसम्बगीहते ॥ दक्षो दाक्षिण्यसंपन्नो न स मोधैर्विहन्यते । सम्यगीहा पुनिरियं यो वृद्धानुपसेवते ॥ २१ आपृष्ठित च यच्छ्रेयः करोति च हितं वचः उत्थायोत्थाय हि सदा प्रष्टव्या वृद्धसंमताः ते सम योगे परं मूळंतन्मूळा सिद्धिनच्यते। बुद्धानां वचनं श्रुत्वा योऽम्युत्थानं प्रयोजयेत उत्थानस्य फलं सम्यक्तदा स लभतेऽचिरात रागात्कीधाद्भयाञ्जोमाद्योथीनीहति मानवः अनीशश्चावमानी च स शीव्रं भ्रदयते श्रियः सोऽयं दुर्योधनेनार्थी लुब्धेनादीर्धदर्शिना ॥

देवे आसमनतात् बद्धाः पुरुषकारे निहोनत्या बद्धाः। तेन देवं प्रवानं पुरुषकार उपसर्वनित्रा प्रवानं के विकास क्षेत्रा प्रवानं के विकास क्षेत्रा प्रवानं प

पुरुवारायनियानियानं तत्कातिस्वयः ॥ ८॥ विषेष्ट्याः प्रश्ताः द्वयन्ते कोक् ह्ययेव्ययेः ॥ १ ॥ वृत्ते काल्याः द्वार्यः वार्वेतिस्वयि प्राययोऽस्ति ॥ ११ ॥ वृत्ते काल्याः द्वार्यः वार्वेतिस्वयि प्राययोऽस्ति ॥ ११ ॥ वृत्त्ये दुर्जने विश्वयानं कर्मतः व्युत्तारेमात्रामित्ययेः ॥१४॥ यदिति । वृत्ते शिवतां न यातीति मानः ॥१६ अवस्यतं प्रप्रयानार्वितेन्तं वीवकृषि मोजुक्तवायं प्रमानं नार्विद्यानिति निवतं द्वार्याक्ष्यते ॥ १५॥ वृत्ते वृत्ताः वृत

असमर्थः समारच्या मृहत्वाद्विचिन्ततः।
हितवुध्दीननाहत्य संमंज्यासाधुभिः सह ॥
वायमाणोऽकरोहरं पाण्डवैशुणवक्तः।
पूर्वमप्यतिदुःशीको न थैर्यं कर्तुमहृति ॥ २७
तप्तय्यें विषये हि मित्राणां न कृतं वचः।
अनुवर्तामहे यत्तुतं वयं पापपूरुवम् ॥ २८
अस्मानप्यनयस्तसामात्राप्तायं दाङ्गणां महान्
अनेन तु ममायापि व्यसनेनोपतापिता ॥
कुपिदिश्चन्यतं किञ्चित् स्वं प्रेयो नाववुद्धाते
सुद्धाता तु मनुष्येण प्रष्टव्याः सुद्धदो जनाः॥

तजास्य बुद्धिविनयस्तज्ञ श्रेयश्च पश्यति ।
ततास्य मूळं कार्याणां बुद्धा निश्चिरय नै बुधाः
तेऽत्र पृष्टा यथा शुक्रतत्कतंत्र्यं तथा भवेतः।
ते वयं पृत्तराष्ट्रं च गान्यार्री च समेत्र वः ॥
डपपृष्ट्छामहे गत्वा विदुर्ग महामतिवः।
ते पृष्टास्त वरेयुर्थेच्छ्रेया नः समनन्तरम् ॥
तवस्माभिः पुनः कार्योगति मे गिर्छनी मतिः
सनार्रभामु कार्योगां नार्थः संपयते कथित
कृते पुरुषकारे तु येवां कार्यं न सिद्धाति।
वैवेनोपहतास्ते तु नात्र कार्या विचारणाः।

इति श्रीमहाभारते सौप्तिके पर्वाण द्रौणिकुपसंवादे

हितीयोऽध्यायः॥२॥

ं भी संख्य दवाच।

क्रपस्य वचनं श्रुत्वा धर्मार्थसहितं द्युमस्। अध्वत्थामा महाराज दुःखशोकसमन्वितः १ ब्ह्यमानस्तु शोकेन मदीप्तेनामिना यथा। भूरं मनस्ततः कुत्वा तावुमौ प्रत्यभाषत ॥ २ पुरुषे पुरुषे चुद्धियां या भवति शोभना। तुष्यन्ति च पृथक सर्वे प्रश्नया ते खया खया सर्वो हि मन्यते लोक आत्मानं बुद्धिमत्तरम् सर्वस्यातमा बहुमतः सर्वात्मानं प्रशंसति ४ सर्वस्य हि सका प्रशा साधुवादे प्रतिष्ठिता। परबुद्धि च निन्दन्तिस्वां प्रशंसन्ति चासकृत कारणान्तरयोगेन योगे येवां सनागतिः। अस्योत्येन च हुष्यन्ति बहु अन्यन्ति चासकृत् तस्यैव तु मनुष्यस्य सा सा बुद्धिस्तदा तदा। कालयोगे विपर्यासं प्राप्यान्योग्यं विपद्यते विचित्रत्वासु चित्तानां मनुष्याणां विशेषतः चित्तवैक्रव्यमासाय सा सा बुद्धिः प्रजायते

यथा हि वैद्यः कुरालो बात्वा स्याधि यथाविधि । मैषण्यं कुकते योगा-त्यवामार्थीमिति प्रभो ॥ ९ एवं कार्थस्य योगार्थं बुद्धि कुर्वन्ति मानवाः प्रकाया हि खया युक्तास्तां च निवन्ति मानवाः

अन्यया यौवने मत्यो बुद्धया भवति मोहितः । मध्येऽन्यया जरायां तु

सोऽन्यां रोचयते मतिम्॥ व्यसनं वा महाधोरं समृद्धिं चापि तादशीम्।

१२

अवाष्य पुरुषो भोज कुरुते बुद्धिवैक्कतम् ॥

एकस्मिनेव पुरुषे सा सा बुद्धिस्तद्दा तद्दा। भवत्यक्रुतप्रमत्वात्सा तस्यव न रोचते ॥१३ निश्चित्य द यवाप्रद्रं यां मर्ति साधु पद्दयति तया प्रकुरते मावं सा तस्योद्योगकारिका॥ सर्वो हि पुरुषों मोज साध्येतादिति निश्चितः कर्तुमारमते प्रीतो मरणादिशु कर्मसु॥ १५

त्तपति संतापं प्राप्नोति भीमेन भमोकः सन् ॥ २८ ॥ इति श्रीमङ्गमारते सीतिक पर्वणि नैककण्डीये भारतमार्वः स्थि हितस्योऽस्थायः ॥ २॥

कुपस्येति ॥ १ ॥ सर्वारमानमित्यत्र सर्वः आत्मान-

तिति च्छेदः । सन्विरापेः ॥ ४ ॥ योगे समुदाये ॥ ६ ॥ हे भोव हे कृतवर्भन् एकमेव संबोधवन् करस्य मनासि अनाहर स्वयति ॥ १२ ॥ अकृत्यसंस्वान् अवस्ररातुरो-धात इदानीं मम बातिद्वद्विने रोचते इत्ययः ॥ १२ ॥ सर्वे हि बुद्धिमाझाय प्रज्ञां वापि स्वकां नराः चेष्टस्ते विविधां चेष्ट्रां हितमिल्येव जानते ॥ उपजाता इध्यस्ताता येषम्य मितमेम । युवयोस्तां प्रवस्थाम मम योक्षिनाशिनीम् प्रजापतिः प्रजाः चहुः कर्मे तासु विधाय च वर्णं वर्णं समाध्ये क्षेत्रेकं गुणभाग्गुणस् २८ ब्राह्मणे वेदमध्ये तु स्त्रिभये तेज उत्तमम् । दाह्मणे वेदमध्ये व स्त्रिभ्यं तेज उत्तमम् । दाह्मणे वेदमध्ये च स्त्रिभ् च सर्ववर्णागुक्छताम् ॥

अदान्तो ब्राह्मणोऽसाञ्च निस्तेजाः स्वियोऽधमः। अद्शो निस्ते वैदयः शृद्ध प्रतिकृत्ववा ॥ २ सोऽस्मि जातः हुळे श्रेष्ठे ब्राह्मणानां सुपुजिते। मन्द्रभाश्यतयाऽस्क्येवे-

क्षत्रधर्ममजुष्टितः ॥ क्षत्रधर्म विदित्वाहं यदि प्राक्षण्यमाश्वितः । प्रकुर्या सुम्बद्धम्म न में तत्साधुसंमतन् २२ धारवंश्व प्रजुद्धितन् दिह्यान्यक्षाणि चाहवे । पितरं निहतं दहा कि जु वस्थामि संस्वदि ॥ सोर्टिमस्य यथाकामं क्षत्रधर्मसुपास्य तम् । गन्ताऽस्मि पद्धीं राष्ट्र पितुश्चापि महात्मनः

अद्य स्पस्यित्व पश्चिष्ठा विश्वस्ता जितकाशिकः । विश्वसुय्यक्षवा हुर्षण च समन्विताः ॥ २५ जयं मस्वाऽऽत्मनश्चैव आग्ता स्यायास्कश्चिताः । तेषां निश्ची समुसानां संस्थानां शिविरे स्वक्षे ॥ २६ अवस्कन्दं करिष्यामि शिविरस्याच दुष्करम् । तानवस्कन्द्य शिविरे प्रेनभतविकीतसः ॥

प्रतम्तावचतसः॥ २७ स्द्विष्यामि विक्रस्य मघवानिव दानवान्। अध तान्सहितान्सवीन पृष्टसुम्नपुरोगमान्॥

स्वयिष्यामि विकस्य कक्षं दीत हवानलः। निहत्य चैव पाञ्चालान

शानिंत कच्चाऽस्मि सत्तम ॥ २९ पाञ्चालेषु सर्विच्यासि स्रथ्यच्च संयुगे । पिनाकपाणिः संकृद्धः स्वयं इतः पद्मुष्टिव ॥ स्वयाहं सर्वेपाञ्चालालिहस्य च निकृष्य च अर्द्देशियासि संहृष्टो एणे पाण्डुस्तास्त्रथा ३१ स्वाहं सर्वेपाञ्चालेः कृत्वा सूसि शरीरिणीं प्रहृत्येककशस्त्रेषु सविष्यास्यनुणः पिद्धः ३२ दुर्योधनस्य कर्णस्य सीध्यतिन्धवयारिषि । समिधियासि पाञ्चालास्यनुणः पिद्धः ३२ प्राचितस्य सर्वेषक्षकशस्त्रेषु सविष्यास्यनुणः पिद्धः ३२ प्राचितस्य सर्वेषक्षत्रस्य सामिध्यासि पाञ्चालास्यवीसय दर्शिमाम् ॥

भय पाञ्चालराजस्य
पृष्टशुक्रस्य वे निश्चि ।
न चिरात्रसर्विण्यामि
पशोरिव शिरो बलात् ॥ ३ः
भय पाञ्चालपण्डुना
श्वितानारस्राधिशि।
सक्षेत्र निश्चितनाजी

प्रमधिष्यामि गीतमः। ३५ अद्य पाञ्चालसेनां तां निहृत्य निश्चिं सीप्तिके।

प्रमुप्तानां कृतकृत्यः मुखी चैव शिविरे खके॥ २६ भविष्यामि महामते॥ कै , इति श्रीमहाभारते सीप्तिके पर्याण द्वीणिमन्त्रणायां

विदित्वा आश्रित्य यदि ब्राह्मण्यं संश्रितः सन् शमादिरूपं सम्रद्रकर्म प्रकृषों सत् में साधु संमतं न अवलम्बितस्य च स्रत्रभूमीनवीहोऽवस्यं कतेन्य इत्यर्थः॥ २२ ॥ गन्तासि

गमिष्यामि पदवीमातृष्यम् ॥ २४ । इति श्रीमहामास्ते सौप्तिके पर्वणि नैलकण्डीये भारतभावदीये तृतीयोऽ प्यायः ॥ ३ ॥ miran wasiyi

क्रुप उवाच । दिष्टथा ते प्रतिकर्तत्वे सर्तिकातियमञ्जूत । न त्वां वाद्यितुं क्षक्ते विक्रपाणिरिप स्वयम्॥ अनुयास्यावहे त्वां तु प्रश्नाते सहितावुमी । अद्य रात्री विश्वमस्य विक्रुक्तक्वचण्डकः ॥ २ स्वहं त्वामनुयास्यामि कृतवमी च साम्वत्य परानिमञ्जूषं यान्ते रथावास्थाय दंशिती ॥३

आवाभ्यां सहितः शत्रून् श्वो निहन्ता समागमे। विक्रम्य रिथनां श्रेष्ठ

पश्चिकास्यपदानुमात्॥ ६ इक्तस्यमसि विकाय विद्यास विद्यासमि ।
चिरं ते जाप्रतस्तात स्वयं ताविक्षामिमामं विद्यान्य विद्यासमा विद्यानिमामं विद्यान्य विद्यानिमामं विद्यान्य विद्यानिमामं विद्यान्य विद्यानिमामं विद्यान्य विद्यानिमामं विद्यानिमामं

ते वयं निश्चि विश्वान्ता विनिद्धा भिगतज्वराः। प्रभातासां रजन्यां वै

तिह्नित्याम शाम्बान् ॥
तव हास्त्राणि दिव्यानि मम त्रेव न संशयः।
सारवतोऽपि महेष्यासी त्रेय ग्रेवेण कोविवः
ते वयं सहिताङ्गात सर्वाञ्जानुस्त्रमागतान्
प्रस्त समर्थे हर्गा मीति प्राप्त्याम पुष्कका
विश्वमस्य त्यम्यमः सप् येमा नियान्त्रस्य।
अन् च कृतवसी न त्यां प्राप्तानं नरीतम् ॥
अनुयास्याव साहिती प्रनिवती परतायानी ।
रिवर्तं त्यां यात्र न स्थानस्य संसितीदेव स गत्या शाविदं तेणं नाम विश्वान्य ज्ञाहये
ततः कर्तास प्राप्ता प्रथमता कृत्य महत्व।
कृत्या च कद्यं तेणं प्रमाने विश्वन्द्रहृति । ١,

त्वं हि शक्तो रणे जेतुं पाञ्चाटानां वरूथिनीम् दैत्यसेनामिव कुद्धः सर्वदानवसूदनः ॥ १६ मया त्वां सहितं संख्ये गुतं च कृतवर्मणा न सहेत विभ्रः साक्षाद्वज्ञपाणिरपि स्वयम्१७

> न चाहं समेरे तात कृतवर्मीन चैव हि। कृतिजिल रणे पाण्डु-श्रच यास्यामि कहिंचित्॥ १८ इत्याच समरे कुद्धान्

हत्वा च समर कुदान् पाञ्चालान् पाण्डुभिः सह। निवार्तिष्यामहे सर्वे

हता वा खंगीगा वयम् ॥ १९ सर्वोपायेः सहावास्ते प्रभाते वयमाहवे । सत्यमेतन्महावाही प्रव्योमि तवानव ॥ २० पवक्रास्ततो द्रीणिमातुळेल हितं वचः । अव्ययनमातुळं राजन् कोथसंरक्तळोचनः २१ आहुरस्य कृतो निद्धा नरस्यामर्पितस्य च

अर्थाश्चिन्तयतञ्चापि कामयानस्य चा पुनः। तरितं समन्त्राप्तं पश्य मेऽद्य चत्रष्ट्यम् ॥ २२ पदय भागश्रतथीं में स्वप्नमहाय नारायेत्। कि नाम दःखं लोकेऽस्मिन्पितुर्वधमनुस्मरन् इदयं निर्देहन्मेऽद्य राज्यहानि न शास्यति। यथा च निह्नतः पापैः पिता मम विशेषतः॥ प्रत्यक्षमपि ते सर्व तन्मे ममीणि कुन्तति। कथं हि मादशों लोके मुहूर्तमपि जीवति २५ द्रोणो हतेति यद्वाचः पञ्चालानां श्रणोम्यहं धृष्टासमहत्वा त नाहं जीवित्सत्सहै ॥ २६ स में पितुर्वधाद्वध्यः पाञ्चाला ये च सङ्गताः। विळापों भग्नसक्यस्य यस्तु राह्यो मया श्रुतः स पुनर्द्वयं कस्य क्रस्यापि न निर्देहत कस्य द्यकरणस्यापि नेत्राभ्यामश्च नावजेत॥ न्पतेभैद्रासक्थस्य श्रुत्वा ताहम्बचः पुनः। यश्चायं मित्रपक्षों से सयि जीवति निर्जितः॥ शोकं में वर्धयत्येष वारिवेश इवार्णवम्। एकाग्रमनसो में उद्य कुतो निद्रा कुतः सुखम्॥

विष्ट्रश्चीति ॥ ३ ॥ निहन्ता निहनिष्यति ॥ ४ ॥ चतुर्वे आतुरादीना चतुर्णो सध्ये एकी सागः अमर्थः स

विहरस्य यथा शकः सुद्यित्वा महासुरान् ॥

मम स्वप्नं अक्षाय द्वादिति नाद्ययेत् तस्मात् स्वपेखुकं तक्ष युज्यते अतुस्माम् अतुस्मरतः न द्वाम्यति अमर्ष इत्यर्थः । सार्थः खोकः ॥ २३ ॥ वासुदेवार्जुनाभ्यां च तानहं परिरक्षितान्। अविषश्चतमान्मन्ये महेन्द्रेणापि सत्तम्॥ ३१

न चापि शक्तः संयन्तं कोपमेतं समुत्थितम्। तं न पश्यामि छोकेऽस्मिन् यो मां कोपान्निवतंयेत्॥ ३२ तथैव निश्चिता बुद्धिरेपा साधुमता मम। वार्तिकैः कथ्यमानस्तु मित्राणां में प्राभवः पाण्डवानां च विजयो हृदयं वृहतीव मे। अहं तु कदनं कृत्या श्रूणामच सौसिके। ततो विश्रमिता चैव स्वसा च विगतज्वरः ३४

इति श्रीमहामारते सौप्तिके पर्वणि द्रौषिमन्त्रणायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

कुप उवाच ।

श्रुश्रुषुरिप दुर्भेथाः प्रवीऽनियतेन्द्रियः। नाल वैद्यात करसी धर्मार्थाविति मे मतिः तथैव तावनमधावी विनयं यो न शिक्षते। न च किञ्चन जानाति सोऽपि धर्मार्थनिश्चयम चिरं हापि जडः शरः पण्डितं पर्यपास्य हि। न स धर्मान्विजानाति दवीं सुपरसानिव ३ महर्तमपि तं श्राञ्चः पण्डितं पर्युपास्य हि। क्षिप्रं धर्मान्विजानाति जिह्ना सुपरसानिव ४ श्रश्रपुरत्वेव मेधावी पुरुषो नियतेन्द्रियः। जानीयादागमान्सर्वान ग्राह्मं च न विरोधयेत अनेयस्त्ववमानी यो दुरात्मा पापपुरुषः। दिष्टमुत्सूच्य कल्याणं करोति बहुपापकम् ६ नाथवन्तं त सहयः प्रतिषेधान्त पातकात । निवर्तते त लक्ष्मीवाद्यालक्ष्मीवाद्यिवर्तते ७ यथा हाचावचैर्वाक्यैः क्षित्रचित्तो नियम्यते। तथैव सहदा शक्यो नशक्यस्यावसीदति॥ तथैव सहदं प्राज्ञं क्रवाणं कमें पापकम्। प्राज्ञाः संप्रतिषेधन्ति यथाशांकि पनः पनः ९

सं कत्याणे मनः कृत्वा नियम्यात्मानमात्मना । कुरु में वचनं तात येन पश्चाम तत्यसे ॥

ंयन पश्चाच तप्यस् ॥ न वधा पूज्यते लोके सुप्तानामिह धर्मेतः । तथैवापास्तदास्त्राणां विश्वकरथवाजिनाम् ११

ये च ह्युत्तवास्मीति ये च स्यु: घरणा गताः विग्रुक्तमूर्यका ये च ये चापि हतवाहनाः १२ श्रच सम्बन्धित पञ्चाला विग्रुक्तकवचा विभी विश्वस्ता रजनीं सर्वे प्रता इव विचेतसः १३ यस्त्रेषा तदचसानां दुखेत पुठपेऽनुद्धः। इयक्त स नूरके सक्जेदगांचे विप्रकेऽप्रवे॥ १४

सवाँखियदुवां होके श्रेष्ठस्त्रमास्य विश्वतः।
म च ते जातु होकेऽस्मिन्
सुद्धसमिप कितिववस्।। १५
त्यं पुनः स्प्येसङ्काद्याः श्रोभूत विदेते रवी।
प्रकाशे सवभूतानां विजेता युधि शाववान्
असंभावितकपं हिं त्यि कमें विपाहितस्।
सुद्धे रक्तिय च्यतं भवेदिति मितिमेसः॥ १७

प्रवमेव यथाऽऽस्थ स्व माहुळेह न सेत्रयः। तेस्तु पूर्वमयं सेतुः शतथा विद्रक्षेत्रतः॥ १८ प्रस्तेक स्मित्राक्षेत्राः॥ १८ प्रस्तेक स्मित्राक्षेत्राः॥ मान्यतः सार्वितः स्थान्यस्ताक्ष्मे मान्यतः सार्वितः १९ कर्णक्षं पतितः १९ कर्णक्षं पतितः स्वतः स्वतः

तथा शास्त्रन्य माध्या न्यस्त्रेशस्त्री निर्मायुक्षाः। शिखण्डिनं पुरस्कृत्यः । होते गण्डिविधन्यना॥

स्वाग स्वप्थामि ॥ ३४ ॥ इति श्रीमहामारते सौतिके पदेणि बेजकाठांने भारततावदीपे ब्रह्मुश्रेऽप्यायः ॥ ४ ॥

इाश्रृष्टारित । दुर्मेथाः मूढः शनियतेति छेदः ॥१॥

अनेवः सन्मार्ग नेतुस्यक्ष्यः विष्टं उपरिष्टम् ॥ ६॥ श्रुव्यं इति हेदः ॥ २४ ॥ विद्यालतः द्वालतः ॥ १४ ॥ प्रत्येकामति। दृशे वीष्टमने जतस्य इत्ययः॥१९॥ भूरिश्रवा महेष्वासत्तथा प्रायगतो रणे। क्रोशता भूभिपालानां युवधानेन पातितः १२ दुर्योधनश्च भीमेन समेत्व गदया रणे। पद्यतां भूमिपालानामधर्मेण निपातितः २३ एकाकी बहुभिस्तत्र परिवार्य महारथैः। अधर्मेण नरद्याघी भीमसेनेन पातितः॥ २४ विळापो भग्नसभ्यस्य यो भे राजः परिश्रतः। वार्तिकाणां कथयतां स मे ममीणि कन्तति

एवं चाधार्मिकाः पापाः पञ्चाला भिन्नसेतवः।

तानेवं भिन्नमर्यादान

र्कि भवाच्च विगर्हति॥ २६ पितहन्तनहं हत्वा पाञ्चालान्निशि सौप्तिके। कामं कीटः पतङ्गो वा जन्म प्राप्य भवामि वै त्वरे चाहमनेनाच यदिदं मे चिकीर्षितम । तस्य में त्वरमाणस्य कतो निद्रा कतः सखम् न स जातः पुर्मोद्धोके कश्चित्र स भविष्यति। यों में व्यावतयेदेतां वधे तेषां कृतां मातम् ॥

सञ्जय उवाच। एवसुकत्वा महाराज द्रोणपुत्रः प्रतापवान्। एकांते योजियत्वाभ्वान्त्रायादाभिमुखः परान् तमवृतां महात्मानी भीजशारहतावुमी ।

किमर्थ स्यन्दनो युक्तः किञ्च कार्य चिकीर्षितम् एकसार्थप्रयाती स्वस्त्वया सह नर्पम समदःखसखौ चापि नावां शक्तिमहंसि ३२

अध्वत्थामा तु संकृद्धः पितर्वधमनस्मरन्। ताभ्यां तथ्यं तथाऽऽचरयौ

यदस्यात्मचिकीर्षितम्॥ हत्वा शतसहस्राणि योधानां निशितैः शरैः न्यस्तरास्त्रो मम पिता भृष्टयुक्तेन पातितः ३४ तं तथैव हनिष्याभि न्यस्तधर्माणमद्य वै। पुत्रं पाञ्चालराजस्य पापं पापेन कर्मणा ३५ कथं च निहतः पापः पाञ्चाल्यः पश्चवन्मया शस्त्रेण विजिताँ छोकाचाप्रयादिति मे मतिः क्षिपं सम्बद्धकवची सम्बद्धावासकार्सकी। मामास्थाय प्रतीक्षेतां रथवयी परंतपी॥ ३७ इत्युक्तवा रथमास्थाय प्रायादभिमुखः परान् तमन्वगात्कृपा राजन् कृपवर्मा च सात्वतः ते प्रयाता स्थरीचन्त परानिभस्खास्त्रयः। हयमाना यथा यशे सामिद्धा हत्यवाहनाः ३९ ययुश्च शिविरं तेषां संबसुप्तजनं विभी। द्वारदेशं तु संप्राप्य द्वौणिस्तस्यी महारथः ४०

इति श्रीमहासारते सौिप्तिके पर्वणि दौणिगमने

च द्रवत क्रमद इस्ति व्यक्ता **पंञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥**

as a agral long son baran Castan Castan American in 1900 son sistematic देवप्रवासिक और सांक्षेत्र का जाति और ेट देन कर का प्रथम भग्ना प्रकास था। १८ अप पर्वित दे यह सञ्जापिता स्थाप

प्रतरीष्ट उवाचे । ^{वस्त्रीसहापक} हारदेशे तती द्रीणिमवस्थितमवेश्य ती। अकर्वतां भीजकृषी कि संबंध वदस्य में ॥ १ सञ्जय उवाच 🖅 🏥 🖹 🗗

कृतवर्माणमामन्त्र्य कृपं च स महास्थाः 🕨 🛊 द्वीणिर्मन्यपरीतात्मा शिविरद्वारमागमत्॥२ तत्र भूतं महाकायं चन्द्राकेलदशस्तिम् ।

सो रपद्रवहार माश्रित्य तिवन्तं लो महर्पणम् ॥ वसानं चर्मे वैयावं महारुधिरविस्तरम्। कृष्णाजिनीत्तरासङ्ग नागयकापवीतिनम् ॥४ बाहिनः स्वायतः पीननीनाप्रहरणोद्यतेः। बदाहरमहासर्पे ज्वालामालाकुलाननम् ॥५ देष्टाकरालवदनं ज्यादितास्यं भयानकम् । नयनानां सहस्रेश विचित्रैरभिभाषितम् ॥ ६

HARTER PRINCIPALISTS OF THE PARTY OF THE PAR

अधर्मेण नाभेरधस्तात्प्रहारेण ॥ २३ ॥ वार्तिकाणां वार्ता-हराणास् ॥ २५ ॥ एकसायत्रयातौ स्वः एकसाहित्येन प्रमत्नवन्तो स्वः अस्तेष्टं उत्तमस्य द्विवृज्ञनस्॥३१॥ इति श्रीमहासारते सीविक प्रवाण नेलक्टाये भारतभावदीप वसमोरध्यायः ॥ ५ ॥

selegies religionale feiter b द्वारदशे होते ॥ १ ॥ वदाः महासर्गः अङ्गदरूपा येन तम् अग्निज्ञालाज्यात्रमुखं कुद्वमित्यर्थः ॥ ५ ॥ नय-नानां सहसारअनेनालीकिकत्वं दर्शितम् ॥ ६ ॥ स्थशक्तिं

शास्त्रद्वष्टानविद्वान्यः समतीत्य जिघांसति ॥ स पथः प्रच्युतो धर्मारक्रपथे प्रतिहन्यते । गो-ब्राह्मण-सूप-स्त्रीषु संख्युमीतुर्गरोस्तथा२१ हीनप्राणजडान्धेषु सप्तमीतोत्थितेषु च। मत्तोनमत्तप्रमत्तेष न शस्त्राणि च पात्रयेत॥२२ इत्येवं ग्रहभिः पूर्वमुपदिष्टं नृणां सदा । सोऽहम्रत्कम्य पन्थानं शास्त्रदृष्टं सनातनम्॥ अमार्गेणैयमारभ्य घोरामापदमागतः। तां चापदं घारतरां प्रवदन्ति मनौषिणः ॥२४ यदुख्य्य महत्कृत्यं भयादिष निवर्तते । अशक्तश्चेय तत्कर्त कर्म शाक्तिबलाविह ॥ २५ न हि दैवादरीयो वै मानुषं कर्म कथ्यते। मानुष्यं कर्वतः कर्म यदि दैवाच सिध्यति ॥ स पथः प्रच्यतो धर्माद्विपदं प्रतिपद्यते । प्रतिज्ञानं हाथिज्ञानं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥६७ यदारभ्य क्रियां काञ्चिद्धयादिह निवर्तते। तदिवं दुष्प्रणीतेन भयं मां समुपश्चितम् ॥२८ न हि द्रोणस्तः संख्ये निवर्तत कथञ्चन। इदं च समहद्भतं दैवदण्डभिवोद्यतम्॥ २९ न चैतदभिजानामि चिन्तयन्नपि सर्वथा। भ्रवं येयमधर्मे मे प्रवृत्ता कलुषा मतिः ॥ ३० तस्याः फलमिदं घोरं मतिघाताय कल्पते। तदिदं दैवविहितं मम संख्ये निवर्तनम् ॥ ३१ नान्यत्र दैवादुधन्तमिह शक्यं कथञ्चन। सोऽहमध महादेवं प्रपद्ये शरणं विभम् ॥ ३२ वैववण्डमिमं घोरं स हि मे नाशयिष्यति। कपर्दिनं देवदेवसुमापतिमनामयम् कपालमालिनं रुद्रं भगनेत्रहरं हरम्। स हि देवोऽत्यगाहेवास्तपसा विक्रमेण च।

नैव तस्य वपुः शक्यं प्रवक्तं वेष एव च । सर्वथा तु तदालक्ष्य स्फ्रटेयुरपि पर्वताः॥ ७ नक्यास्य नासिकाभ्यां च श्रवणाभ्यां च सर्वेशः। तेभ्यश्चाक्षिसहस्रेभ्यः प्रादरासन्महार्चिषः तथा तेजोमरीचिभ्यः इंखचकगदाधराः। प्रादरासन हपीकेशाः शतशोऽध सहस्रशः॥ तदत्यद्भतमालोक्य भूतं लोकभयंकरम्। होणिरव्यथितो विवयैरस्वयर्परवाकिरत॥ १० द्रीणिमकाञ्छरांस्तांस्त तद्भतं महदमसत्। उदधीरेच वार्योधान्पायको बडवाम्खः॥११ अग्रसत्तांस्तथाभृतं द्रौणिना प्रहिताञ्दारान्। अध्वत्थामा त संप्रेक्ष्य शरीघांस्तान्निरर्धकान रथशक्तिं समोचासौ दीहामग्निशिखामिव। सा तमाहत्य दीप्तामा रथशक्तिरदीर्थत॥ १३ युग्मान्ते सूर्यमाहत्य महोरुकेव दिवश्च्यता। अथ हेमत्सरं दिव्यं खह्रमाकाशवर्चसम्॥१४ कोशात्समुद्रवहीग्र बिलादीप्तमिवोरगम्।

ततः खद्भवरं धीमान् भृताय प्राहिणोत्तदा॥

ततः स क्रपितो द्रौणिरिन्द्रकेत्रनिभां गदाम

ज्वलन्तीं प्राहिणोत्तस्मै भृतं तामपि चाग्रसत

ततः सर्वाग्रधाभावे वीक्षमाणस्ततस्ततः॥१७

तदद्भततमं दक्षा द्रोणपुत्रो निरायुधः ॥ १८

अपस्यत्कृतमाकाशमनाकाशं जनार्दनैः।

अव्वीदतिसंतप्तः क्रपवाक्यमनस्मरन् ।

स तदासाद्य भूतं वै विलं नक्करवद्ययो ।

बुवतामिश्यं पथ्यं सहदां न श्रणोति यः॥१९ स्र शोखत्यापदं प्राप्य यथाऽद्वमतिवर्वते ते द्वताच्यापमभ्येति गिरिक्षं श्रह्मपाणिनस्॥ द्वति श्रीमहाभारते सीतिकं पर्योण द्रीणिविन्तायां । १०॥

re eligine, kersyrktal si barantuğulla inadayşakıll

चंकम् ॥ १३ ॥ युग्मान्ते मियुनराशेरन्ते अतिदोगम् १४ अनाकार्यः निरक्कारम् ॥ १८ ॥ अतिवृत्ये अतिकृत्य ती तयोः कपकृष्यर्मणोर्वाक्यमिति शवः । शोक्षर्यान् अवस्थान रेबेन शांक्ष जातान समतीत्य शालमुकंत्य ॥ २० ॥ देवा अखगात बेबेन्यांडपिकः ॥ ३३ ॥ इति श्रीमहाभारते साप्तिक प्रकाण नरुकण्डाच भारतमावदारि षष्ठीऽध्यायः॥ ६

to a solidate bitting by Re

सञ्जय उवाच एवं संचिन्तयित्वा तु द्रोणपुत्रो विद्यापते। अवतीर्य रथोपस्थाद्देवेशं प्रणतः स्थितः ॥१

द्रीणिरुवाच उम्रं स्थाणुं शिवं रुद्रं शर्वमीशानमीश्वरम् गिरिशं वरदं देवं भवभावनमीश्वरम् ॥ २ शितिकण्डमजं शक्तं दक्षकतुहरं हरस्। विश्वरूपं विरूपाशं बहुरूपशुमापतिम् ॥ ३ इमशानवासिनं दप्तं महागणपति विभुम् । खराङ्गधारिणं रुद्रं जटिलं ब्रह्मचारिणम् ॥ ४ मनसा सुविश्रुद्धेन दुष्करेणाल्पवेतसा । सोऽहमात्मोपहारेण यक्ष्ये त्रिपुरघातिनम् ॥ स्तुतं स्तुत्यं स्त्यमानममोधं कृत्तिवाससम्। विलोहितं नीलकण्डमसद्यं दुर्निवारणम्॥ शकं ब्रह्मसूजं ब्रह्म ब्रह्मचारिणमेव च। वतवन्तं तपोनिष्टमनन्तं तपतां गतिम् ॥ ७ बहरूपं गणाध्यक्षं ज्यक्षं पारिषद्वियम् । धनाध्यक्षं क्षितिमुखं गौरीहृद्यवल्लभम् ॥ ८ कुमारपितरं पिङ्गं गोवृषोत्तमवाहनम् तजुवाससमत्युत्रमुमाभूषणतत्परम् परं परेभ्यः परमं परं यस्मान विधेते। इष्वस्त्रोत्तमभर्तारं दिगन्तं देशरक्षिणम् ॥ १० हिरण्यकवर्चं देवं चन्द्रमीलिविभूषणम्। प्रपद्ये दारणं देवं परमेण समाधिना 🛭 इमां चेदापदं घोरां तराम्यद्य सुदुष्कराम्। सर्वभूतोपहारेण यक्ष्येऽहं ग्रुचिना ग्रुचिम्१२ इति तस्य ध्यवसितं ज्ञात्वा योगात्सुकर्मेणः। पुरस्तात्काञ्चनी वेदी पादुरासीन्महात्मनः॥

तस्यां वेद्यां तदा राज-। १०००। श्रिक्तमानुरकामृतः । १०००। स्वित्तमानुरक्तामृतः । १८ द्वीतास्यनयनाश्चात्र नेकपादशिरोधुजाः । १५ द्वीतास्यनयनाश्चात्र नेकपादशिरोधुजाः । १५ द्वीपार्थकामृत्वास्याः ॥ १५ द्वीपार्थकामृत्वास्याः ॥ १५ व्यवस्याः । १६ व्यवस्याः । १९ व्यवस्याः । १६ व्यवस्याः । १९ व्यवस्

ऋक्षमाजीरवदना व्याव्रद्वीपिमुखास्तथा। काकवक्त्राः प्रवसुखाः ग्रुकवक्त्रास्तथैव च महाजगरवक्त्राश्च हंसवक्त्राः शितप्रभाः। दार्वाघाटमुखाश्चापि चाषवक्त्राश्च भारत१८ क्रर्मनऋग्रखाञ्चेव शिद्युमारमुखास्तथा। महामकरवक्त्राश्च तिमिवक्त्रास्तवैव च॥ १९. हरिवक्त्राः कौञ्चस्रकाः कपोतेमसुखास्तथा। पारावतसुखाञ्चेव मद्भवक्त्रास्तथैव च ॥ २० पाणिकर्णाः सहस्राक्षास्तथैव च महोदराः । निर्मासाः काकवक्त्राश्च इयेनवक्त्राश्च भारत तथैवाशिरसो राजन् ऋक्षवक्त्राश्चभारत । प्रदीप्तनेत्राजहाश्च ज्वालावर्णास्तथैव च॥ २२. ज्वालाकेशाश्च राजेन्द्र ज्वलद्रोमचतर्भजाः मेषवक्त्रास्तथैवान्ये तथा छागमुखा सूप २३ राङ्काभाः राङ्कवक्त्राश्च राङ्कवर्णास्तथैव च । शङ्कमाळापरिकराः शङ्कथ्वनिसमस्त्रनाः २४ जटाधराः पश्चशिखा-

स्तया मुण्डाः कृशोद्धः। चतुर्देष्ट्राश्चतुर्जिह्नाः

शङ्कर्णाः किरीटिनः ॥ २५ मौजीवरार्वं राजेन्द्र तथा कुञ्चितमूर्धजाः। उष्णीविणो मुकुदिनश्चादवक्त्राः स्वलंकृताः पद्मोत्पलापीडधरास्तथा सुक्रुटधारिणः। 📑 माहात्स्येन च संयुक्ताः शतशोऽथ सहस्रशः शतधीवज्रहस्ताश्च तथा मुसलपाणयः। मुज्ञुण्डीपाशहस्ताश्च दण्डहस्ताश्च भारत ॥ पृष्ठेषु बज्जेषुध्यस्त्रित्रवाणोत्करास्तथा। सञ्जाः सपताकाश्च सघण्टाः सपरश्वधाः सहापाद्रोद्धितकुरास्त्रधा लगुद्धपाणयः 🗤 🔻 स्थुणाहस्ताः खड्डहस्ताः सर्पोच्छितकिरीदिनः महालपोङ्गद्धराश्चित्राभरणधारिणः। रजोध्यजाः पङ्कदिग्धाः सर्वे ग्रुक्ताम्बरस्रजः नीलाङ्गाः पिङ्गलाङ्गाश्च सुण्डवक्त्रास्तथैव च मेरीशङ्कमदङांख ब्रईरानकगोसुखान्॥ ३२. अवादयन्पारिषदाः प्रहृष्टाः कनकप्रभाः । गायमानास्तथैवान्ये नृत्यमानास्तथा परे ३३

बृहन्तः शेफाः मेठानि अण्डाः बृषणाः पिण्डिकाः जानुनीर्यः पंचा द्वागव येषां ते बढ़क्छेकाण्डापिण्डिकाः॥ ३ ९॥ चतुर्वि-चारमकं सोमम् । अन्नरूपं लतारसरूपम्। अमृतरूपं चन्द्रम-•बडलरूपं च कमाद्यारमाधियज्ञाधिदैवाधिलोकस्यदेवता- (रूपा इत्यर्थः ॥४५॥ ततः सीम्बेद सोमदेवत्यमः मन्त्रेण—। • आप्यायस्य समेतु ते विश्वतः सोम वृष्ण्यम्।

महाईनानाविकटा मुण्डाश्च जिटलाः परे ॥ सार्केन्दुग्रहनक्षत्रां यां कुर्युस्ते महीतले । उत्सहेरंश्च ये हन्तुं भूतग्रामं चतुर्विधम् ॥ ४० ये च वीतमया नित्यं हरस्य मुक्कटीसहाः। कामकारकरा नित्यं त्रैळोक्यस्येश्वरेश्वराः॥ नित्यानन्दप्रमुदिता वागीशा वीतमत्सराः। प्राप्याष्ट्रगुणमेश्वर्य ये न यास्यन्ति वै समयम् येषां विस्मयते नित्यं भगवान्कर्मभिर्हरः। मनोबाकर्मभिर्यक्तैर्नित्यमाराधितश्र थैः॥ ४३ मनोवाकर्मभिर्भक्तान्पाति प्रवानिवौरसान् । पिवन्तोऽसम्बसाधान्ये कृदा ब्रह्मद्विषां सदा चतुर्विधात्मकं सोमं ये पिबन्ति च सर्वदा । श्रुतेन ब्रह्मचर्येण तपसाच दमेन च॥ ४५ ये समाराध्य शुलाङ्कं भवसायुज्यमागताः 🕽 यैरात्मभूतैर्भगवान्पार्वत्या च महेश्वरः॥ ४६ महाभूतगणैर्भुङके भूतभव्यभवस्यभः। नानाबादित्रहसितश्वेष्टितोत्क्रष्टगर्जितैः ४७ संन्वासयन्तस्ते विश्वमध्वत्यामानमभ्ययुः। संस्तवन्तो महादेवं भाः कवीणाः संबर्धसः विवर्धयिषवी द्रौणेमेहिमानं महातमनः 🗥 🥫 जिश्वासमानास्तरोजः सौविकाच विदश्रवा A LINE AND A SECOND PROPERTY AND

रुङ्ग्वयन्तः प्रवन्तश्च वरुगन्तश्च महारथाः। धावन्तो जवना सुण्डाः पवनो दृतमुर्धजाः॥ मत्ता इव महानागा विनद्नती मुहुर्भुहुः। सुभीमा घोररूपाश्च शूळपाहेशपाणयः॥ ३५ मानाविरागवसनाश्चित्रमाष्ट्रयातुळेपनाः। रत्नचित्राङ्गद्धराः समुद्यतकरास्तथा॥ ३६ हन्तारो द्विपतां शूराः प्रसह्यासहाविकमाः। पातारोऽसम्बसीधानां मांसान्त्रकृतभोजनाः चुडालाः कर्णिकाराश्च प्रहृष्टाः पिठरोदराः। अति व्हस्ताऽतिदीर्घाश्च प्रसम्बाश्चाति मैरवाः विकटाः काललम्बोष्ठा

ब्रहच्छेफाण्डपिण्डिकाः।

भव विजस्य संग्रह्म । इरयोनेन मन्त्रिणा जिस्सान वारीरे उपहारे हविष्ये उपाहरत् उपसादितवान् । **संत्रार्थस्त-हे** सोम खं आप्यायस्व कथं ते त्वां प्रति विश्वतः सर्वात्मना वृष्ण्यं वृष्णेरीश्वरस्या-विर्मावस्थानं शरीरं एत् प्रविशतु ततश्च तेन शरीरेणाप्यायि-तस्त्वं संस्थि संबाधि बाजस्य वोर्यस्यः दाता भव । कर्माण वर्त्री बाजं भव प्रापय भप्राप्तावित्यस्य रूपम् ॥ ५४ ॥

क्षारत्या भक्त्या च धृत्या च बुद्धा च वचसा तथा 🚆 ॥ ६२ यथायदहमाराखः ऋष्णेनाऋष्टकर्मणा। तस्मादिष्ठतमः कुण्णादन्यो मम न विवते ॥

स्तपसा नियमेन च ।

सन्त्यज्यात्मानमारुह्य

तां वेदी दीप्तपावकाम्। ्रकृष्णवर्धन्युपाविश्वत् ॥ ६० तसुर्भेवाहं निशेष्टं रहा दविषपश्चितम्। अवदीद्भुगवान्साँ शाल्महादेवी हसकिव॥६६

भवद्भक्तया महादेव परमेण समाधिना। अस्यामापदि विश्वात्मव्रपाकुर्मि तवात्रतः ५७ त्वाय सर्वाणि भूतानि सर्वभूतेषु चासि वै । ग्रणानां हि प्रधानानामेकत्वं त्विधि तिष्ठति सर्वभूताश्रय विभी हविभूतमवस्थितम्। प्रतिग्रहाण मां देव यद्यशक्याः परे मया ५९ इत्युक्तवा द्रीणिरास्थाय

खग्नी जहोमि भगवन् प्रतिगृहीष्व मां बिलम्

भीमोत्रपरिघाळातश्रळपडिशपाणयः। घोररूपाः समाजग्युर्भृतसङ्घाः समन्ततः॥ जनयेयुर्भयं ये स्म जैलोक्यस्यापि दर्शनात्। तान्त्रेक्षमाणोऽपि व्यथां न चकार महाबलः अथ द्रौणिर्धनुष्पाणिर्वद्धगोधाङगुलित्रवान् । स्वयमेवात्मनात्मानम्पहारम्पाहरत् ॥ ५२ धन्ति समिधस्तत्र पवित्राणि सिताः शराः हविरात्मवतञ्चात्मातस्मिन् भारतकर्मीण॥ ततः सीम्येन मन्त्रेण द्वीणवत्रः प्रतापवान् । उपहारं महामन्युरथात्मानसुपाहरत्॥ तं रुद्रं रीद्रकर्माणं रीद्रैः कर्मभिरच्युतस्। अभिष्टुस्य महात्मानमित्युवाच कृताबक्तिः ५५ द्रौणिश्वाच । इममात्मानमद्याहं जातमाङ्गिरसे कुले।

कुर्वता तातसंमानं त्यां च जिञ्चासता मया। पाञ्चालाः सहसा ग्रुता मायाश्च बहुचाः कृताः कृतस्तस्यैव संमानः पाञ्चालान् रक्षता मया। अभिभृतास्तु कालेन नैयामश्चास्ति जीवितन् एवसुकु। महात्मानं भगवानात्मनस्तुस् ।

आविषेदा द्दौ चास्मै विमळं बहु सुसम्प६६ अयाविष्टा मगवता भूगो जज्वाल तेजसा । वेगवांश्चाभवधुद्धे देवस्प्टेन तेजसा ॥ ६७ तमब्द्द्यानि भूतानि रङ्गांस च संमाद्रवर। अभितः शत्रुशिविरं यान्तं साक्षादिवेश्यरम॥

इति श्रीमहाभारते सौिप्तिके पर्वणि द्रौणिकृतशिवार्चने सनमोऽध्यायः॥ ७॥

1.1

घृतराष्ट्र उवाच ।

तथा प्रयात शिविरं द्रोणपुत्रे महारथे। कचित्कपश्च भोजञ्च भयातौ न ब्यवर्तताम्। कचित्र वारितौ श्रुद्धै रक्षिभिनौपलक्षितौ। असद्यमिति मन्वानौ न निवृत्तौ महारथी॥

कथिदुन्मध्य शिविरं इत्वा सोमक्षपण्डवान्।

दुर्योधनस्य पदवीं कार्याः गतौ परभिकां स्थानसङ्ख्याः ॥ ३

पञ्चा है निहती बी पी क बिनु खपतां शिती। कबित्ताश्यां छतं कर्म तन्ममाच्यस्य सञ्जयः॥ सञ्जय उपान्यः। स्वापनार्थः।

तसिमम्ययाते विश्वति होणुखे सहस्मति।
क्षपञ्च कृतवमा स्वि विश्वतिस्मानिक्षास्मानिक्षास्मानिक्षास्मानिक्षास्मानिक्षास्मानिक्षास्मानिक्षास्मानिक्षास्मानिक्षास्मानिक्षास्मानिक्षास्मानिक्षास्मानिक्षास्मानिक्षास्मानिक्षास्मानिक्षाम् अवस्थानिक्षाम् अवस्थानिक्षास्मानिक्षास्

ा इत्युक्ता पाविश्वद्रौणिन्या सह सामा पार्थानां शिविरं महत्वक्षात्रामः नी-९

इति श्रीमहाभारते सोप्तिके पर्वाण नैजकण्डीये सारतसाव-क्वीपे सम्मोऽध्यायः ॥ ७ ॥

्रकृतिमीति ॥ १ ॥ किकोपस्रिताबिस्थान क्राक्षितिस्थान । उद्देशकः ग्रष्टशुनस्थलकः ॥ १ ॥ वा स्

ราสา (การ) (เทาสา **หลักแหล่งที่**เห

अद्वरिणाभ्यवस्कन्य विहाय भयमात्मनः । स प्रविश्य महावाहुरुदेशस्त्र तस्य ह ॥१० भृष्टगुमस्य निळयं शनकेरभ्युपागमत्। ते तु इत्वा महत्कमं श्रान्ताश्च बळवद्रणे॥११ प्रसुप्ताश्चेव विध्वताः स्रोत्य परिधाविताः।

अथ पविश्य तब्रेहम पृष्णुसस्य भारत॥१२
पाञ्चावयं हायने द्रीणिरपद्यस्तुसमानिकातः।
क्षेमायवार्य ने महति ६ प्रयोग्धरणस्तुसमानिकातः।
क्षेमायवार्य ने महति ६ प्रयोग्धरणस्तु ।। १३तं हायानं महारमानं विवान्ध्यस्तुनोभयम्॥१६८
प्राञ्चोध्यय पार्वन रायनस्य महीपते।
सङ्ख्या व्यक्षसम्याद्रीया रणवुर्मेदः।॥१५अभ्यजानाद्मयास्मा द्रोणपुत्रं महारयम्।
तमुत्पतनतं रायनावंश्ययमा महावळः॥१६क्षेहोध्याळ्य पाण्यस्यः।नित्ययेम मही तळे
स्वळं तेन निष्यष्ट स्माध्यस्त्रेम सही तळे
स्वळं तेन विष्यष्ट स्माध्यस्त्रेम सहाक्ष्यित् ततः।
तम्बन्ध्य पदार्थान्त्रम्य प्रवास्त्रम्यः

ा याचार्यपुत्र राखेणात्मकाराते (४८५) १९६० जाहि मां मा चित्रं क्रुया है। १५५५ ॥ मा स्वकृते सुरुताक्षीकान् ॥ १५०५ साम्लेयं विपदां सर

तदक्षकेरत सादीणि नातिस्यक्तस्याहरतः॥

वतेते ॥ २ तो पाद्यावै: पूर्व निहती सन्तो स्वपतां काचित् कोपात् स्थापता पद्यालानां कर्म वधारूपं ताभ्यां कस्थि-रक्ततमिति संबन्धः ॥ ४ ॥ वां युवां प्राप्यति रोषः ॥८॥ व्यक्तकः व्यवसम्बन्धः॥ ९०॥

entificações procesos de la compansa de la compansa

यवं सुक्ता तु वचर्न विश्रदान पर्यतपः । सुतः पञ्जाकराजस्य आकारतो विठना भूशम् ॥२१ तस्यादयकां तु तां याचं संश्रुत्य द्वीभिष्ठक्षयित । आचार्यवातिनां ठोका न सन्ति क्रळपांसन ॥२२

तस्माच्छस्रेण निधनं न त्यमर्हसि दुर्मते। ग्रवं ब्रवाणस्तं वीरं सिहा मत्तमिव द्विपम् ॥ मर्मख्रम्यवधीत कृदः पादाष्ठीलैः सुदारुणैः। तस्य वीरस्य शर्देन मार्यमाणस्य वेदमनि ॥ अबुध्यन्त महाराज स्त्रियो ये चास्य रक्षिणः। ते दृष्टा धर्षयन्तं तमतिमानुषविक्रमम् ॥ ५५ अतमेवाध्यवस्यन्तो न स्म प्रव्याहरन् भयात तं तु तेनाभ्युपायेन गमयित्वा यमश्रयम्॥२६ अध्यतिष्ठत तेजस्वी रथं प्राप्य सुदर्शनम्। स तस्य भवनाद्राजन्निष्कम्यानाद्यन्दिः॥ रथेन शिविरं प्रायाजियांसर्हिपतो बली। अपकान्ते ततस्तस्मिन्द्रोणपुत्रे महारथे॥ २८ सहितै रक्षिभिः सर्वैः प्राणेद्वर्योषितस्तदा । राजानं निहतं दृष्टा भृशं शोकपरायणाः॥२९ ह्याकोशन अत्रियाः सर्वे धृष्टयुक्तस्य भारत। तासां तु तेन शब्देन समीपे श्रावियर्पभाः॥ क्षिप्रं च समनहान्त

किमेतिदिति चानुसन् ।
क्रियस्तु राजिन्यस्ता ।
भारद्वाजं निरीस्य ताः ॥ ३१ अनुवन् दीनकण्डेन श्लिमाद्रवतिति श्ले ॥ राक्षसो वा मगुरमो वा नैनं जानीमाद्रे स्वयम् इत्या पाञ्चारुरमो का नैनं जानीमाद्रे स्वयम् इत्या पाञ्चारुरमा अद्यास्त्रयन् ॥ स तानापततः सर्वानं रुद्धान्तेषा व्रथपोधयत् । पृष्टास्त्रयन् ॥ स तानापततः सर्वानं रुद्धान्तेषा व्रथपोधयत् । पृष्टास्त्रमं च हत्वा स तान्निवास्य पृष्टासुगान् ॥ अपस्यच्छयने सुसम्भाजस्यमितकः । तमस्याकस्य पादेन कण्डे चोरासि नेकसा ॥ तस्याकस्य पादेन कण्डे चोरासि नेकसा ॥ तस्याकस्य पादेन कण्डे चोरासि नेकसा ॥

पादाष्ट्रीकैः पादपंषिभिः पाणिषातिरित्यर्थः॥२४॥ वैभिन्न-गान्नैः विस्तुरक्षिः तेषां करीयुड्ण्डलक्षी रक्तवितुमिरि-स्वर्थः। असेः शोणितार्वस्य उधमनात् मुख्डिरारा लोहित- युधामन्युक्ष संप्राप्तो मत्वा तं रक्षता हतस् ॥
गदामुद्यम्य वेभेन हित् द्वीणिमतास्यत् ।
तमभिद्वत्य जमाह हित्ती चैनमपावयत् ॥३७
विस्फुरन्तं च पग्नुवस्त्रयेवनममारयत् ।
तथा स वीरो हत्वा तं ततोऽन्यानसमुपाद्वव्
संसुतानेव राजेन्द्र तत्र तव महारयान् ।
स्फुरतो वेपमानांख राभितेव पशुन्मखे॥ ३९

ततो निस्त्रिश्चमादाय जघानान्यान् पृथक् पृथक् । भागशो विचरनागी-नस्तिगुद्धविशारदः ॥ ४० तथैष गुल्मे संग्रेस्य श्चानान्मध्यगैलिमकान् ।

धान्तान् व्यस्तायुधानसर्वान् क्षणेनेव स्यपोधयत्॥ योधानश्वान्द्विपांश्चेव प्राच्छिनत्स वरासिना कधिरोक्षितसर्वोङ्ग कालसृष्ट इयान्तकः ४२ विस्फ्रराद्धिश्च तैद्रौिंशानीस्त्रिशस्योद्यमेन च। आक्षेपणेन चैवासेखिधा रक्तोक्षितोऽभवत्॥ तस्य छोहितरक्तस्य दीप्तखद्गस्य युध्यतः। अमानुष द्वाकारो बभी परमभीषणः॥ ४४ ये त्वजायन्त की रव्य तेऽपि शब्देन मोहिताः निरीक्यमाणा अन्योऽन्यं दुझ दुझ प्रविद्यशुः तद्वपं तस्य ते दश्च क्षत्रियाः शत्रुकर्षिणः। राक्षेत्रं मन्यमानास्तं नयनानि न्यमीलयन्॥ स घोरसपो व्यचरत्कालवन्दिछविरे ततः। अपर्यद् द्रौपदीपुत्रानवशिष्टांश्च सोमकान् ॥ तेन शब्देन वित्रस्ता धनुहस्ता महारथाः। भृष्ट्युम्नं हतं श्रुत्वा द्रीपरेया विशापते ॥ ४८ ववाकिरन् शरवातेर्भारद्वाजमभीतवत्। तंतस्तेन निनादेन संप्रदुद्धाः प्रमद्रकाः॥ ४९ शिलीमुखैः शिखण्डी च द्रोणपुत्रं समाद्यम् भारताजः स तान रहा शरवर्षाणि वर्षतः॥ ननाद बलवसार्व जिद्यांसुस्तान्महारथान्। ततः परमसंश्रुद्धः पितुवैधमनुस्मरन् ॥ अवस्त्र रथोपस्थास्वरमाणोऽभिदञ्जवे। सहस्रवन्द्रविमलं गृहीत्वा चर्म संयुगे॥ ५६

चारा बाहुमूलमायाति यत्रासिः क्षिप्यते ततोऽपि स्थानात् रक्तविबंदवः उच्छलाति तैक्षिभिः प्रकारिय रक्तोक्षितो न द्व स्वदेहस्यान्येन प्रहारादिस्यर्थः ॥ ४३ ॥ खड़ं च विमलं दिव्यं जातरूपपरिष्कृतम् । द्रौपदेयानभिद्धत्य खड़ेन व्यघमद्वली ॥ ५३ ततः स नरजार्देलः मतिविन्थ्यं महाहवे । क्रुक्लिरेऽपर्वाद्धान्तन्त स हतां न्यपतद्ववि॥ प्राप्तेन विदश्चा त्रीणि त

शसेन विद्ध्वा द्रौणि तु सुतसोमः प्रतापवान् ।

पुनश्चासि समुचम्य द्रोणपुत्रमुपाद्रवत् ॥ स्रुतसोमस्य सार्सि तं बाहुं छिस्वा नरर्षम । पुनर्प्याहनत्पार्थे स भिष्कहृद्योऽपतत् ५६ नाकुलिस्तु शतानीको रथचकेण वीर्यवान् । दोर्स्यामुत्थिप्य वेगेन वश्चस्येनमताडयत ५७ अताडयच्छतानीकं मुक्तचक्र द्विजस्तु सः। स विह्नलो ययौ भूमि ततोऽस्यापाहरच्छिरः श्रुतकर्मा तु परिघं गृहीत्वा समताडयत्। अभिद्भुत्य ययौ द्रौणि सहये सफलके भृशम स तुतं श्रुतकर्माणमास्ये जझे वरासिना। स हतो स्यपतदूमी विमुद्धो विकृताननः ६० तेन शब्देन वीरस्तु श्रुतकीर्तिमेहारथः। अभ्वत्थामानमासाय दारवर्षेरवाकिरत ६१ तस्यापि शरवर्षाणि समेणा प्रतिवार्य सः। सकुण्डलं शिरः कार्यात आजुमानसुपाहरत ततो भीष्मनिहन्तारं सह सर्वैः प्रभद्रकैः। अहनत्सर्वतो बीरं नानाप्रहरणैर्वली ॥ ६३ शिलीमुखेन चान्येन प्रवीमेध्ये समार्पयत्। स तु को असमाविष्टो दोणपुत्रो महावलः ६४

प्रभन्नकाणान्सर्यानभिद्धनाव वेगवात । यक्ष शिष्टं विराटस्व वर्डं तुः स्वामान्नव ६६ ब्रुपदस्य व पुत्राणां पौत्राणां सुद्धामित । सकार कदने पोरं व्हां व्हां महावडः ॥ ६० सम्यानन्यां पुरुपानभिद्याभिद्यां व । स्यकुन्तवृक्षिता होणिरस्वामानिद्यार्थः ६८ कार्डा रक्तास्यप्तान । स्वामान्यादुरुपान्य । सक्तास्यप्रामकां पान्नस्याद्वारुपान्य । दृहक्षुः कालरात्रि त गायमानामवस्थिताम् । नराश्वकुअरान्पाशै-र्वद्ध्वा घोरैः प्रतस्ुपीम् ॥ बहुन्ती विविधान्येतान्

बहर्न्ती विविधान्त्रेतान् पाशवद्धान्विमूर्धजान्। तथैव च सदा राजन्

सोऽच्छिनत्कस्यचित्पादौ जघनं चैव कस्यचित्। कांखिद्विभेद् पार्थेषु कालस्यष्ट्र द्वान्तकः॥

अत्युज्ञप्रतिपिष्टेश्च नदक्क्षिश्च भूशोत्कदैः। गजाश्यमधितैश्चान्यमही कीर्णाऽभवत्त्रभो ॥ कौशवां किमितं कोऽयं

काशवा कामद काऽय कः शब्दः कि दु कि क्षतम् । वह तेषां तथा द्वीणे- कायक्रमान

प्रत्तकः संमण्यतः ॥

अपेतासम्बद्धाः स्विद्धाः स्वद्धाः स्वद्धा

तथैव स्थन्दनामेण प्रमथन्स विधावति । प्रारवर्षेम विविध्यपंच्छात्रवांस्ताः ॥ ८५ प्रमथ स्विधिद्धं शास्त्रवर्षेण वर्मेण । । १५ प्रमथ स्विधिद्धं शास्त्रवर्षेण वर्मेण । । सेन चाकाशवर्षेन तथाऽत्रवर्त सोऽस्विना ॥ तथा च शिबिदं तथा म्रीणिराह्यव्ह्यमेदः । एथक्षोमयत राजेन्द्र महान्द्रत्यित द्विषः ८७ उर्धेमुस्तेन शब्देन योथा राजन्विवेतसः । निद्वातांभ्र मथातांभ्र व्यथायन्त ततस्ततः । विस्वदं चुकुगुध्धान्ये बहुवद्धं तथा बदन्। व च सम्र प्रवप्यवन्त तक्षाणि च च सम्र प्रवप्यवन्त शक्षाणि चलनानि च ॥

विमुक्तकेशाश्चाप्यन्ये नाभ्यज्ञानन् परस्परम्। उत्पत्तन्तोऽपतन् श्चान्ताः केचित्तवाश्चमस्तदाः॥

प्रीषमस्जनकेचित्केचिन्म्त्रं प्रसुतुद्धः। बन्धनानि च राजेन्द्र संचिछ्य तुरेगा द्विपाः समं पर्यपतंत्र्यान्ये कुर्वन्तो महदाकुलम् । तत्र केचित्ररा भीता ब्यलीयन्त महीतले ९२ तथैव तालिपतितानपिषमाजवाजिनः। तस्मिस्तथा वर्तमाने रक्षांसि पुरुषर्पम ॥ ९३ हृष्टानि व्यनदश्च श्रेदा भरतसत्तम । स शब्दः पूरितो राजन्मृतसंधिर्धदायुतैः ९४ अपूरयदिशः सर्वा दिवं चातिमहान्स्वनः। तेषामार्तरवं श्रुत्वा वित्रस्ता गजवाजिनः॥ मुक्ताः पर्यपतन् राजन्मृत्नन्तः शिविरे जनम् तैस्तत्र परिधावद्भिश्चरणोदीरितं रजः॥ अकरोच्छि बरे तेयां रजन्यां द्विगुणं तमः। तिस्तिस्तमासे संजाते प्रमुद्धाः सर्वेती जनाः नाजानन्पितरः पुत्रान् म्रापृन् म्रातर एव च गजो गजानातिकस्य निर्मनुष्या ह्या ह्यान् अताडयंस्तथाऽभक्षंस्तथाऽमृत्नेश्च भारत ते भयाः प्रपतन्ति स्म निघन्तश्च परस्परम्॥ न्यपातयंस्तथा चान्यान्

पातथित्वा तदाऽपित्रतः । कर विचेतसः सर्गिद्धाः तमसा चाद्धता नपाः १०० जहाः सानेव तत्रापः क्राण्याः कालेवेव प्रचीपित्राः क्राण्याः

त्यक्त्वा द्वाराणि च द्वास्था-स्तथा गुरुमानि गौदिमकाः॥ १ प्राद्ववत्त यथाशक्ति काविशोका विचेतसः विप्रनिधास तेऽत्योग्यं नाजानस्त तथा विसे॥ कोशन्त्रस्तात् पुत्रेति

देवोषहतचेतसः। पळायतां दिशस्तेषां स्वाच्छुत्स्युप्य वान्यवान्॥ ६ गोत्रनामभिरम्योन्यमाकस्वन्त ततो जनाः। हाहाकारं च कुर्वाणाः पृथिव्यां शेरते परे॥

तान्बुद्ध्वा रणमध्येऽती द्राणपुत्रो न्यवारयतः। तत्रापरे वध्यमाना मुद्धुद्वेदुरश्चेतसः॥ शिविराश्चिषपतिन्तः॥ स्त्रिविद्याभयोगिद्धताः। तांस्त्र निष्पतितास्त्रस्तान् स्त्राविदाञ्जीवित्रिणणः॥

कृतवर्मा कृपश्चेत्र झारदेशे निज्ञप्रतः। विस्नस्तयन्त्रकष्ट्यान्युक्तकेशान्कृताञ्जलीन् ७ वेपमानान् क्षिती भीतान् नैव काश्चिदगुरुयताम्।

नामुच्यत तयोः कश्चि सिप्तान्तः सिवराहिः॥ ८ इपश्चेत महाराज हार्तिस्पश्चेव दुर्मीतः। भूयश्चेव चिक्रीपैन्दौ होणपुत्रस्य तौ भिवरं॥ भूयश्चेव चिक्रीपैन्दौ होणपुत्रस्य तौ भिवरं॥ भित्र इस्तान्त्रं स्थाने सिवरं ॥ भित्र इस्तान्त्रं स्थाने सिवरं ॥ भूयश्चेत्रं सिवरं ॥ भूयश्चेत्रं सिवरं श्रेत पित्र स्थाने सिवरं ॥ भूयश्चेत्रं सिवरं सिव

सायुधान्साङ्गान्बाहरिवचैकते शिरांसि च

हस्तिहस्तोपमानुसन् हस्तान्पादांश्च भारत। प्रप्रचिछन्नान्पार्श्वचिछन्ना-किशरशिखन्नांस्तथा परान्॥ १६ स महात्माऽकरोद्रौणिः कांश्चिचापि पराङ्मुखान्। मध्यदेशे नरानन्यान् चिच्छेदान्यांश्च कर्णतः॥ १७ अंसदेशे निहत्यान्यान्काये प्रावेशयच्छिरः। एवं विचरतस्तस्य निघ्नतः सुबद्दस्ररान्१८ तमसा रजनी घोरा बभी दारुणदर्शना। किञ्चित्प्राणिश्च प्रविहतिश्चान्यैः सहस्रदाः १९ बहुना च गजाश्वेन भूरभृद्गीमदर्शना। यक्षरक्षःसमाकीणें रथाश्वद्विपदारुणे १२० कुद्देन द्रोणपुत्रेण संच्छन्नाः प्रापतन् भुवि । भातृनन्ये पितृनन्ये पुत्रानन्ये विचुकुक्तः २१ केचिद्चर्न तत्कृद्धैर्घार्तराष्ट्रैः कृतं रणे। यत्कर्तनः प्रसुप्तानां रक्षोभिः कूरकर्मभिः ॥ असान्निध्याद्धि पार्थानामिदं वः कदनं कृतम् न चासुरैर्न गन्धवैर्न यक्षेत्र च राक्षसैः॥ २३ शक्यो विजेतुं कौन्तेयो गोप्ता यस्य जनार्दनः। ब्रह्मण्यः सत्यवाग्दान्तः सर्वभूतानुकम्पकः॥ न च सुप्तं प्रमत्तं वा न्यस्तशस्त्रं कृताञ्जलिम्। धावन्तं मुक्तकेशं वा हन्ति पार्थो धनक्षयः॥ तदिवं नः कृतं घोरं रक्षोमिः कुरकर्मभिः। इति लालप्यमानाः स्म शेरते बहवो जनाः॥ स्तनतां च मनुष्याणामपरेषां च कूजताम्। ततो सुद्धर्तात्प्राशास्यत्स शब्दस्तुसुळो महान् शोणितव्यतिषिकायां वसुधायां च भूमिप। तद्रजस्तुमुलं घोरं क्षणेनान्तरघीयत ॥ २८ स चेष्टमानानुद्विग्नान्निदत्साहान्सहस्रदाः। न्यपातयम्भरात् कुद्धः पशून्पश्चपतिर्यथा अस्योन्यं संपरिष्यज्य शयानान्द्रवतो परान्

संलीनान्युद्धधमानांश्च सर्वान्द्रौणिरपोधयत्

दह्यमाना हताशेन वध्यमानाश्च तेन ते।

परस्परं तदा योधाननयद्यमसादनम्॥ २९ तस्या रजन्यास्त्वर्धेन पाण्डवानां महद्वलम् गमयामास राजेन्द्र द्वीणिर्यमनिवेदानस् ३२

निशाचराणां सत्वानां रात्रिः सा हर्षवार्धेनी । आसीन्नरगजाश्वानां

रौद्री स्रयक्ती भूशन्॥ ३३ तबाइद्यन्त रक्षांसि पिशाचाश्र पृथिन्याः स्वाद्नतो तर्मासानि विवन्तः वािषातानि च कराळाः पिकृळाश्चेव शैळदन्ता र जस्वळाः। जिटळा दीथशक्काश्च पश्चपादा महोदराः ॥ पश्चादकुळेया कक्षा विकरा भैरचस्वताः। यथ्यादकुळेया कक्षा विकरा भैरचस्वताः। यथ्यादकुळेया कक्षा विकरा भैरचस्वताः। यथ्यादा स्वाद्यक्ताः स्वित्वर्षाः स्वाद्यक्ताः सम्द्राः सुळ्यादा मृत्यां स्वाद्यक्ताः स्वत्यां स्वाद्यक्ताः स्वाद्यक्राः स्वाद्यक्ताः स्वाद्यक्राः स्वाद्यक्राः स्वाद्यक्ताः स्वाद्यक्राः स्वाद्यक्याः स्वाद्यक्राः स्वाद्यक्याः स्वाद्यक्याः स्वाद्यक्राः स्वाद्यक्याः स्वाद्यक्याः स्वाद्यक्राः स्वाद्

मेदोमण्जास्थिरकानां वसानां च भुशाशिताः।
परं मांसानि सादस्तः।
परं मांसानि सादस्तः।
कत्यादा मांसजीविनः॥ १९
वसाश्चेवापरे पीत्वा
पर्यभावन्विज्ञक्षिकाः।
नानावस्वास्त्रया रौद्राः
कत्यादाः पिशितादानाः॥ ५०

अव्यविक्षान्त्रा । कुरु अव्यविक्षान्त । कुरु अव्यविक्षान्त । रक्षसां घोररूपाणां महतां कूरकर्मणाम् ॥४१ स्वितानां विद्यानां तिस्ममहितं वैद्यासे । समेतानि वहुन्यास्य सृतानि च जनां विष्य सर्वापक्ति कि विद्यास्य सित्य स्वानि च जनां विष्य सर्वापक्ति कि विद्यास्य सित्य स्वानि । स्वानि सित्य स्वानि । स्वानि ॥ स्वीन संस्वानि । स्वीन स्वीनि स्वानि स्वानि ॥ स्वीन संस्वानि ॥ स्वीन संस्वानि । स्वीन स्वीनि स्वानि स्वानि ॥ स्वीन संस्वानि स्वानि ॥ स्वीन संस्वानि स्वानि स्वानि । स्वीन स्वीनि स्वानि स्वानि । स्वीन स्वीन संस्वानि स्वानि । स्वीन स्वीन संस्वानि स्वीन संस्वानि स्वानि । स्वीन स्वीन संस्वानि स्वीन संस्वानि । स्वीन स्वीन संस्वानि स्वीन संस्वानि स्वीन संस्वानि स्वानि । स्वीन स्वीन संस्वानि स्वीन संस्वानि स्वीन संस्वानि स्वीनि । स्वीन स्वीन संस्वानि स्वीनि । स्वीन स्वीनि स

सौप्तिक० २

मुखाबिता:मृखं संतर्षिताः दंखपाठे अस गतिदीपयदानोष्टात्यस्य वा रूपं सूत्रं उद्दीपिता इत्यर्थः ॥ ३९ ॥ बिक्रुविकाः विपुत्तकृक्षयः ॥ १४० ॥

तथैव हत्वा निःशब्दे निश्चकाम नर्षभः। निष्कस्य शिविरात्तस्मा-

साभ्यां संगम्य वीर्यवान ॥ आचल्यौ कर्म तत्सर्व हृष्टः संहर्षयन्विमो । तावधाच ख्यतुस्तस्मै प्रियं प्रियकरौ तदा॥ पाञ्चालानसञ्जयांश्चेव विनिकृत्तानसहस्रशः। प्रीत्या चोबैरदकोशंस्तथैवास्फोटयंस्तलान् प्वंविधा हि सा रात्रिः सोमकानां जनक्षये प्रसुप्तानां प्रमन्तानामासीत्सुभृशदारुणा॥ असंदायं हि कालस्य पर्यायो दुरातिकमः। तादशा निहता यत्र कृत्वाऽस्माकं जनक्षयम्

धृतराष्ट्र उवाच। प्रागेव सुमहत्कर्म द्रौणिरेतन्महारथः। नाकरोदीदशं कस्मान्मत्पुत्रविजये घृतः॥ अथ कस्माद्धते अक्षद्रं कर्मेदं कृतवानसी।

द्रोणपुत्रो महात्मा स तन्मे शंसितुमईसि ॥ सञ्जय उवाच।

तेषां नूनं भयान्नासी कृतवान्कुरुनन्दन। असान्निष्याद्धि पार्थानां केशवस्य च धीमतः सात्यकेश्चापि कर्मेंदं द्रोणपुत्रेण साधितम्। को हि तेषां समक्षं तान हत्यादिष महत्पतिः पतदीहशकं वृत्तं राजन्सप्तजने विभो। ततो जनक्षयं कृत्वा पाण्डवानां महात्ययम्

दिएवादिएवैव चान्योन्यं

सभेन्योचर्महारथाः पर्येष्वजनतो द्रीणिस्ताभ्यां संप्रतिनन्दितः इदं हर्षां सुमहदाददे वाक्यमुत्तमम् । पाञ्चाला निहताः सर्वे द्रौपदेयाश्च सर्वशः॥ सोमका मत्स्यशेषाश्च सर्वे विनिहता मया। इदानीं कृतकृत्याः स्म याम तभैव मा चिरम् यदि जीवति नो राजा तस्मैशंसामहे वयम

इति श्रीमहाभारते सीप्तिके पर्वणि रात्रियुद्धे पाञ्चालादिवधेऽष्टमोऽध्यायः॥८॥

A STATE OF THE STA

सञ्जय उवाच।

ते हत्वा सर्वपाञ्चालान्द्रीपदेयांश्च सर्वशः आगच्छन्सहितास्तत्र यत्र दर्योधनो हतः १ गत्वा चनमपदयन्त किञ्चित्प्राणं जनाधिपं ततो रथेभ्यः प्रस्कन्य परिवयस्तवात्मजम् ॥२ तं भन्नसक्यं राजेन्द्र कृष्ण्याणमचेतसम्। बमन्तं रुधिरं वक्त्रादपदयन्वसुधातले ॥ ३ वृतं समन्ताद्वहुाभेः श्वापदैर्घोरदर्शनैः। शालावृकगणैश्रीय भक्षयिष्यद्भिरन्तिकात्॥

निवारयन्तं कुच्छात्तान् श्वापदांश्च चिखादिषून्। विचेष्टमानं मह्यां च सुभृशं गाढवेदनम् ॥ तं शयानं तथा दृष्टा भूमी सुरुधिरोक्षितम्। हतशिष्टास्त्रयो वीराः शोकार्ताः पर्यवास्यन अभ्वत्थामा क्रपश्चेव कृतवर्मा च सात्वतः।

तीस्त्रिभिः शोणितादिग्धीर्निःश्वसाद्भिर्महारथैः। शुश्रुभे स वृतो राजा वेदी त्रिमीरिवाग्निभिः ते तं शयानं संप्रेक्ष्य राजानमतथोचितम्॥ अविषद्येन दुःखेन ततस्ते रुरुदुस्त्रयः। ततस्तु रुधिरं हस्तैर्भुखान्निर्मुज्य तस्य हि। रणे राज्ञः शयानस्य क्रपणं पर्यदेवयन्॥ ९

कृप उवाच। न दैवस्यातिमारोऽस्ति यद्यं स्थिरोक्षितः एकादशचमुभर्ता शेते दुर्योधनो हतः॥ १० पद्य चामीकराभस्य चामीकरविभूषिताम् गढां गढाप्रियस्येमां समीपे पतितां भुवि॥ इयमेनं गदा शूरं न जहाति रणे रणे। खर्गायापि वजन्तं हि न जहाति यशस्विनम् पद्येमां सह वीरेण जाम्बूनद्विभृषिताम्। शयानां शयने हम्ये भार्यो प्रीतिमतीमिव ॥

इति श्रीमद्दाभारते सौप्तिके पर्वाण नैलकंठीये भारतभाव-दीपे अष्टमोऽष्यायः ॥ ८॥ * क्षत्रे इति पाठः ।

ते हत्वेति ॥१॥ विखादिषृत् भक्षयितुमिच्छुन्॥५॥

योऽयं मूर्थाभिषिकानामग्रे जातः परंतपः। स हतो ग्रसते पांसून्पइय कालस्य पर्ययम्॥ येनाजी निहता भूमावशेरत हतद्विषः स भूमौ निहतः शेते कुरुराजः परैरयम् ॥१५ भयान्नमन्ति राजानो यस्य सम शतसंघशः स वीरशयने शेते कव्याद्भिः परिवारितः॥ खपासत द्विजाः पूर्वमर्थहेतोर्यमीश्वरम्। उपासते च तं हाच ऋत्यादा मांसहेतवः॥ सञ्जय उवाच ।

तं शयानं कुरुश्रेष्ठं ततो भरतसत्तम। अश्वत्थामा समालोक्य करुणं पर्यदेवयत्॥ आहुस्त्वां राजशार्दूळ मुख्यं सर्वधनुष्मताम् धनाध्यक्षोपमं युद्धे शिष्यं संकर्षणस्य च ॥ कथं विवरमद्राक्षीद्रीमसेनस्तवानघ। बलिनं कृतिनं नित्यं स च पापात्मवात्रृप ॥ कालो नूनं महाराज लोकेऽस्मिन्बलवत्तरः। पदयामों निहतं त्वां च भीमसेनेन संयुगे॥ कथं त्वां सर्वधर्मज्ञं खुद्रः पापो बुकोदरः। निकृत्या हतवान्मन्द्रो नूनं कालो दुरत्ययः॥ धर्मयुद्धे हाधर्मेण समाह्रयौजसा मुधे। गदया भीमसेनेन निर्भग्ने सक्थिनी तव॥२३

अधर्मेण हतस्याजी मृद्यमानं पदा शिरः। य उपेक्षितवान् श्लदं धिक कुष्णं धिग्युधिष्टिरम् ॥ ર૪ युद्धे व्यपवदिष्यन्ति योधा नूनं वृकोदरम्। यावत्स्थास्यन्ति भूतानि निकृत्या हासि पातितः चनु रामोऽब्रवीद्राजंस्त्वां सदा यदुनन्दनः। दुर्योधनसमो नास्ति गदया इति वीर्थवान्॥ स्त्राघते त्वां हि वाध्णेयो

राजसंसत्सु भारत। स शिष्यों मम कौरव्यो गदायुद्ध इति प्रमो 11 20 यां गाते अत्रिस्याहुः

प्रशस्तां परमर्थयः। **हतस्याभिमुखस्याजी**

प्राप्तस्त्वमसि तां गतिम 11 34

दुर्योधन न शोचामि त्वामहं पुरुषर्थम । हतपुत्री तु शोचामि गान्धारी पितरंच ते॥ भिश्वकौ विचरिष्येते

शोचन्ती पृथिवीमिमाम्। धिगस्तु कृष्णं वाष्णैय-

मर्जुनं चापि दुर्मतिम् धर्मज्ञमानिनौ यौ त्वां बध्यमानस्रपेक्षताम् । पाण्डवाश्चापि ते सर्वे कि वस्त्रनित नराधिप कथं दुर्योधनोऽस्माभिर्देत इत्यनपत्रपाः। धन्यस्त्वमसि गान्धारे यस्त्वमायोधने हतः प्रायशोऽभिमुखः शबून्धर्मेण पुरुषर्पम हतपुत्रा हि गान्धारी निहतक्षातिबान्धवा॥ प्रज्ञाचक्कुश्च दुर्धर्षः कां गर्ति प्रतिपत्स्यते । धिगस्तु कृतवर्माणं मां कृपं च महारथम्॥३४

ये वयं न गताः स्वर्ग त्वां पुरस्कृत्य पार्थिवम्। दातारं सर्वकामानां

रक्षितारं प्रजाहितम 11 34 यद्वयं नानुगच्छाम त्वां धिगस्माबराधमान्। कूपस्य तब वीर्यण मम चैव पितुश्र मे ॥ ३६ सभृत्यानां नरब्यात्र रत्नवन्ति गृहाणि च। तव प्रसादाद्स्माभिः समित्रैः सह बान्धवैः॥ अवाप्ताः कतवो मुख्या बहवो भूरिदक्षिणाः। कत्रशापीदशं पापाः प्रवर्तिष्यामहे वयम्॥३८ यादशेन पुरस्कृत्य त्वं गतः सर्वपार्थिवान्। वयमेव त्रयो राजन् गच्छन्तं परमां गतिम्॥ यद्वै त्वां नानुगच्छामस्तेन धक्ष्यामहे वयम्। तत्स्वर्गहीना हीनार्थाः स्मरन्तः सुकृतस्य ते कि नाम तन्द्रवेत्कर्मधन त्यांन बजाम थे। दुःखं नूनं कुरुश्रेष्ठ चरिष्याम महीमिमान्॥४१ हीनानां नस्त्वया राज-

न्कृतः शान्तिः कृतः सुखम्। गत्धैव तु महाराज समेल च महारथान् यथाज्येष्ठं यथाश्रेष्ठं पूजयेर्वचनानमम ।

आचार्य पूजायत्वा च केतुं सर्वधनुष्मताम्॥ हतं मयाऽद्य शंसेथा धृष्टद्यम्नं नराधिप । परिष्वजेथा राजानं बार्लिहकं सुमहारथम्॥ सैन्धवं सोमदत्तं च मृरिश्रवसमेव च। तथा पूर्वगतानन्यान् स्वर्गे पार्थिवसत्तमान्॥ अस्मद्राक्यात्परिष्वज्य 11 86

संपृष्ठछेस्त्वमनामयम् सञ्जय उवाच।

इत्येवस्वत्वा राजानं भग्नसक्यमचेतनम्। अभ्वत्थामा समुद्रीक्ष्य पुनर्वचनमत्रवीत् ॥४७ दुर्योधन जीवसि त्वं वाक्यं श्रोत्रसुखं शृणु। सप्त पाण्डवतः शेषा धार्तराष्ट्रास्त्रयो वयस्॥ ते चैव म्रातरः पञ्च वासुदेवोऽथ सात्यकिः। अहं च कृतवर्मा च कृपः शारद्वतस्तथा ॥ ४९ द्रौपदेया हताः सर्वे घृष्टगुद्भस्य चात्मजाः। पाञ्चाला निहताः सर्वे मत्स्यशेषं च भारत॥ कृते प्रतिकृतं पदय हतपुत्रा हि पाण्डवाः। सो प्रिके शिविर तेषां हतं सनरवाहनम् ॥५१ मया च पापकर्माऽसौ घृष्टग्रस्रो महीपते। प्रविदय शिविरं रात्री पशुमारेण मारितः ॥ दुर्योधनस्तु तां वाचे

निशस्य मनसः प्रियाम् । प्रतिलभ्य प्रमध्येत ॥ ५३ इदं वचनमञ्जवीत न मेऽकरोत्तव्राङ्गेयो न कर्णों न च ते पिता। निःश्वस्य दीर्धमुष्णं च ततश्चिन्तापरोऽभवत्

यत्त्रया कृपभोजाभ्यां सहितेनाद्य मे कृतम्॥ स च सेनापतिः श्रुद्रो

हतः सार्ध शिखण्डिना।

तेन मन्ये मघवता सममात्मानमद्य वै खस्ति प्राप्नुत भद्रं वः स्वर्गे नः संगमः पुनः। इत्येवमुक्त्वा तूर्ष्णी सकुरुराजो महामनाः॥ प्राणानुपास्जद्वीरः सुहदां दुःखमुत्स्जन्। अपाकामदिवं पुण्यां शरीरं क्षितिमाविशत॥

एवं ते निधनं यातः पुत्रो दुर्योधनो नृप। अग्रे यात्वा रणे शूरः पश्चाद्विनिहतः परैः॥५८ तथैव ते परिष्वक्ताः परिष्वज्य च ते नृपम् । पुनः पुनः प्रेक्षमाणाः खकानारुरुद्व रथान् ॥ इत्येवं द्रोणपुत्रस्य निशस्य करुणां गिरम्। प्रत्यूषकाले शोकार्ताः प्राद्रवन्नगरं प्रति ॥६० प्यमेष क्षयो वृत्तः कुरुपाण्डवसेनयोः। घोरो विशसनो रौद्रो राजन दुर्मन्त्रिते तव तव पुत्रे गते स्वर्ग शोकार्तस्य ममानघ। ऋषिद्त्तं प्रनष्टं तद्दिव्यदर्शित्वमद्य वै ॥ ६२ वैद्यास्पायन उवाच ।

इति श्रुत्वा स नृपतिः पुत्रस्य निधनं तदा।

इति श्रीमहाभारते सौिप्तिके पर्वणि दुर्योधनप्राणत्यागे नवमोऽध्यायः॥९॥

San San

अधैषीकपर्व २

वैशस्पायन उवाच। तस्यां राज्यां व्यतीतायां घृष्टद्युमस्य सार्थाः शशंस धर्मराजाय सीप्तिक कर्न कृतम्॥१ स्त उवाच।

द्रीपदेया हता राजन् द्रुपदस्यात्मजैः सह प्रमत्ता निशि विश्वस्ताः स्वपन्तः शिविरे सको कृतवर्मणा नृशंसेन गौतमेन कृषेण च। अश्वत्थास्त्रा च पापेन हतं वः शिविरं निशी प्तैनेरगजाश्वानां प्रासद्यक्तिपरश्वधैः। सहस्राणि निकुन्तद्भिनिःशेषं ते वलं कृतम् छिद्यमानस्य महतो चनस्येव परश्वधैः। शश्रवे समहाञ्याद्यो बलस्य तब भारत॥ ५

न मेऽकरोदिति पापः कण्डमतप्राणोऽध्यभिनन्दाति पापिनम् द्वीणि प्रसप्तबालमं पांसुभुक्रराडिव ॥ ५४॥ इति श्रीमहाभारते सौतिके प्रवीण नेलकण्ठीये मारतमाव- दीपे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

जयेन हर्षतामनुपदमेव शोकभये प्रवर्तते इति दर्शयनः

हेंबीकमारभेते—तस्यामिति ॥ १॥

अहमेकोऽवशिष्टस्तु तस्मात्सेन्थान्महामते।
मुक्तः कथश्चिद्धमीत्मन् दृथमाच कृतवर्मणः॥
तज्द्वुत्त्वा वाक्यमाशिवं कुन्तीपुत्रो युधिष्टिरः
पपात मझां दुर्धेषे पुत्रशोक्तसमिन्वतः॥ ७
पतन्तं तमितकस्य परिजमाह सात्यिकः।
भीमसेनोऽश्चेनश्चैव माद्गीपुत्री च पाण्डवी॥
कृष्यचेतास्तु कौन्तेयः शोकविद्धळ्या गिरा
जित्वा शहुंखतः पञ्चात्पर्यवेषय्वतिवत्॥९

दुर्विदा गतिरथानामिष ये दिव्यचक्षुणः। जीयमाना जयन्त्यन्ये ज्यमाना वयं जिताः

हत्वा भ्रातृन्वयस्यांश्च पितृन्पुत्रान्सुहद्भणान्। बन्धनमात्यान्पीत्रांश्च

जित्वा सर्वाजिता वयम् ॥ ११ व्यवधा व्ययं व्ययं व्ययं व्यवं व्यवं व्ययं व्ययं व्यवं व

रशहदं शरवपींसिंगस्तं रह्याचितं वाहरवाजियुक्तम् । शक्त्युष्टिमीत्यक्षज्ञागानकं शरास्त्रवाष्टिमीत्यक्षज्ञागानकं शरास्त्रवाष्टिमीत्यक्षज्ञागानकं शरास्त्रवाष्टिमीत्यकं होणार्पवं व्यातकत्रीमोजेषम् । ये तेरुरुषार्पवं व्यातकत्रीमोजेषम् । ये तेरुरुषार्पवं व्यातकत्रीमोजेषम् । ये तेरुरुषार्पवं व्यातकत्रीमोजेषम् । १८ सं राजपुत्रा निहताः प्रमादात्॥ १८ इधि नराणामिह् जीवक्षेत्रे । प्रमत्तम्पर्यो हिं नरं स्ममतान्यक्ष्यमार्पवाष्टि नरं स्ममतान्यक्ष्यमार्पवाष्टिन् स्वात्रवानित्र॥ १९

अतिकम्य वैर्धनर्भाव् त्यक्ता पतन्तम् ॥८॥ अन्य शत्रवः स्वयमानाः स्वयन्तः जितानां स्वयो स्वयतां परास्यः परस्तोऽ. भृदिति महदाव्धमीमत्यर्थः॥१०॥ व्यमुखन्त मुक्ताः कर्णस्य कर्णात् प्रमादात् अस्मत्कृतात् असान्निभ्यात् ॥ १९ ॥

ध्वजोत्तमाग्रोच्छितधूमकेतुं शरार्चिषं को पमहोसमीरम्। महाधनुज्यतिल ने मिघोषं तन्त्रनानाविधशस्त्रहोमस् ॥ महाचमुकश्चद्वाभिपर्श्न महाहवे भीष्मभयाग्निदाहम्। ये सेहरात्तायुधतीक्ष्णवेगं ते राजपुत्रा निहताः प्रमादात्॥ २१ न हि प्रमत्तेन नरेण शक्यं विद्या तपः श्रीचिपुरुं यशो वा ! पद्याप्रमादेन निहत्य शत्र-न्सर्वान्महेन्द्रं सुखमेधमानम् ॥ २२ इन्ह्रोपमान पार्थिव पुत्रपौत्रा-न्पद्याविशेषेण हतान्यमादात्। तीरवा समद्रं वणिजः समद्रा मग्नाः कुनद्यामिव हेलमानाः॥ २३ अमर्षितैर्थे निहताः शयाना निःसंदायं ते त्रिदिवं प्रपन्नाः। कृष्णां त शोचाभि कथं नुसाध्वी शोकार्णवं साऽच विशसमीता॥२४ भातृंश्च पुत्रांश्च हतानिशस्य पाञ्चालराजं पितरं च बुद्धम्। ध्रवं विसंज्ञा पतिता प्रथिव्यां सा शोष्यते शोककृशाङ्गयष्टिः॥ २५ तच्छोकजं दःखमपारयन्ती कथं भविष्यत्य्वचिता सुखानाम्। पुत्रक्षयभात्वधप्रश्रहा प्रदह्ममानेन हुताशनेन। इत्येवमार्तः परिदेवयन्स राजा क्रुरुणां नकुछं बसाये। गच्छानयैनाभिह मन्द्रभाग्यां समातृपक्षामिति राजपुत्रीम्॥ २७ माडीसतस्तत्परिग्रह्म वाक्यं धर्मेण धर्मप्रतिमस्य राज्ञः। ययौ रथेनालयमाश्च देव्याः

तजुत्राणि नानाविधानि शकाणि च तेवाँ होंमः प्रकेषी यत्र तं ततुत्रनानाविधशकहोमम् ॥ २० ॥ भीष्ममयं भीष्मप्रधानं अप्तिदाहम् भीष्मरूपेण अप्तिना दाहमित्यर्थः ते संहिरे सोडबन्तः॥२१॥ † भीष्ममहादवाप्रिमिति पा०

पाञ्चालराजस्य च यत्र दाराः॥ २८

प्रस्थाप्य माद्रीसुतमाजमीढः शोकार्दितस्तैः सहितः सुहद्भिः। रोष्ट्यमाणः प्रययौ सुताना-मायोधनं भृतगणानुकीर्णम्॥ २० स तत्प्रविच्याशिवसुग्रक्णं दद्रश्चे पुत्रान्सुहद्वः सर्खोश्च। भूमी शयानान् रुधिरार्द्रगात्रा-न्विभिन्नदेहान्प्रहतोत्तमाङ्गान् ॥ ३० स तांस्तु रहा भृत्यमार्तरूपे प्रुधिष्ठिरो घर्मभूतां वरिष्ठाः। जुक्षेः प्रकृतोश च कौरवाष्ट्रयः पपात चोर्ट्यां सगणो विसंज्ञः॥ ३१

िऐषिकपर्व २

इति श्रामहाभारते सौप्तिके पर्वाणे पेषीके पर्वाणे युधिष्ठिरशिविरप्रवेशे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

वैशम्पायन उवाच। स रष्टा निहतान्संख्ये पुत्रान्पीत्रान्सखींस्तथा महादुःखपरीतात्मा बभूव जनमेजय॥ ततस्तस्य महाञ्योकः प्रादुरासीन्महात्मनः स्मरतः पुत्रपौत्राणां स्नातृणां स्वजनस्य ह ॥२ तमश्रुपरिपूर्णाक्षं वेपमानमचेतसम्। सहदो भृशसंविद्याः सात्वयांचिकरे तदा॥ ततस्तिसम् क्षणे कल्पो रथेनादित्यवर्चसा नकुळः कृष्णया सार्धम्रपायात्परमार्तया ॥ उपप्रत्यं गता सातु श्रुत्वा सुमहद्प्रियम्। तदा विनाशं सर्वेषां पुत्राणां व्यथिताऽभवत कस्पमानेव कदली वातेनाभिसमीरिता। क्रुण्णा राजानमासाद्य शोकार्ता न्यपतद्भवि बभूव वदनं तस्याः सहसा शोककर्षितम। फुलुपद्मपलाशास्यास्तमोग्रस्त इवांशुमान्॥ ततस्तां पतितां दृष्टा संरंभी सत्यविक्रमः। बाहुभ्यां परिजग्राह समुत्पत्य वृकोदरः॥ ८ सा समाध्वासिता तेन भीमसेनेन भामिनी रुदती पाण्डवं कृष्णा सा हि भारतमत्रवीत

दिष्टवा राजज्ञवाष्येमा-मंखिलां भोध्यसे महीस् । आत्मजान् क्षत्रधर्मेण संप्रदाय यमाय वै॥ दिष्टवा त्वं कुशकी पार्थ मत्तमातङ्गगामिनीम् । अवाप्य पृथिवीं कृत्कां सौभद्रं न स्मरिष्यसि ॥

सानग्र प्राप्ति भारमजान् क्षत्रधर्मेण श्रुत्वा शूराश्चिपातितान्। उपष्ठत्ये मया सार्थे दिष्ट्या त्वं न स्मरिष्यसि॥

प्रसुतानां वधं श्रुत्वा द्रौणिना पापकर्मणा । शोकस्तपित मां पार्थं हुताशन दवाश्रयम् १३ तस्य पापकृतो द्रौणेने चेदच त्वया रणे । ह्रियते सासुबन्धस्य सुधि विक्रस्य जीवितम् इहैव प्रायमासिष्यं तक्षिबोधत पाण्डवाः । न चेत्फलमवामोति द्रौणिः पापस्य कर्मणः

प्वसुक्त्वा ततः क्रूण्णा पाण्डवं प्रत्युपाविद्यत्। युधिष्ठिरं यावस्तेनी धर्मराजं यद्याखिनी॥ द्वोपविद्यां राजविः पाण्डवो महिवीं प्रियाम्। प्रत्युवाच स धर्मात्मा

द्रौपदीं चारुदर्शनाम् ॥ १७ ११

१६

इति श्रीमहासारते सौप्तिक पर्वाण नैलकण्ठीय भारतमाव-दोपे दशसोऽस्थायः॥ १० ॥

स दृष्टेति ॥ १ ॥ दिष्टचेति । पुत्रनाशापेक्षयाः राज्यप्राप्तिसुखं तव महदिस्यपिक्षेषः ॥ १० ॥

धर्म्य धर्मेण धर्मज्ञे प्राप्तास्ते निधनं धर्मे। पुत्रास्ते मातरश्चेव ताच शोचितुमहसि॥ १८ स कल्याणि वनं दुर्गं दूरं द्रीणिरितो गतः। तस्य त्वं पातनं संख्ये कथं ब्रास्यसि शोभने

द्रौपद्यवाच । द्रोणपुत्रस्य सहजो मणिः शिरसि मे श्रुतः निहत्य संख्ये तं पापं पदयेयं मणिमाहतस्॥ राजिक्शरसि ते कृत्वा

जीवेयमिति मे मतिः। इत्युक्त्वा पाण्डवं कृष्णा राजानं चारुदर्शना ॥ भीमसेनमधागत्य परमं वाक्यमञ्जवीत । त्रातुमहीसि मां भीम क्षत्रधर्ममनुस्मरन्॥ २२ जहि तं पापकर्माणं शंबरं मधवानिव। न हि ते विक्रमे तल्यः प्रमानस्तीह कश्चन ॥ श्रतं तत्सर्वलोकेषु परमध्यसने यथा।

शिविरात्सावृहीत्वा स रथस्य पदमञ्युतः३१ इति श्रीमहासारते सीप्तिक पर्वणि ऐपीके पर्वणि द्रौणिवधार्थ सीमसेनगमने पकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

वैशस्पायन उवाच। तस्मिन्प्रयाते दुर्धर्षे यद्नासूषमस्ततः। अववीत्पण्डरीकाक्षः कन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् १ एष पाण्डव ते माता पुत्रशोकपरायणः। जिघांसुद्रौणिमाऋन्दे एक पवाभिधावति २ भीमः प्रियस्ते सर्वेभ्यो मातुभ्यो भरतर्षम। तं कृच्छृगतमद्य त्वं कस्मान्नाभ्युपपद्यसे ॥ ३ यत्तदाचष्ट पुत्राय द्रोणः परपुरक्षयः। अस्त्रं ब्रह्मशिरों नाम दहेत पृथिवीमपि॥ ४ तन्महात्मा महाभागः केतुः सर्वधनुष्मताम् प्रत्यपादयदाचार्यः प्रीयमाणो धनअयम्॥ ५ तं पत्रोऽप्येक एवेनमन्वयाचदमर्पणः। ततः प्रोवाच पुत्राय नातिहृष्टमना इव ॥ ६

> विदितं चापलं ह्यासी-वात्मजस्य दुरात्मनः।

पदं गमनमार्गाचिन्हं गृहीरवाऽऽलक्ष्य ॥ ३१ ॥ इति श्रीमहाभारते सीप्तिके पर्वणि नैलक्फीये भारतभावदीवे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

सर्वधर्मविदाचार्यः

द्वीपोऽभुस्त्वं हि पार्थीनां नगरे वारणावते॥

तथा विरादनगरे की चकेन भूशादिताम २५

मामप्युद्भतवान्क्रच्छात्पौलोमीं मघवानिव।

यथैतान्यकुथाः पार्थं महाकर्माणि वै पुरा २६

तस्या बहुविधं दुःखं निशस्य परिदेवितम्॥

न चामर्पत कीन्तेयो भीमसेनो महाबळः ।

स काञ्चनविचित्राङ्गमारुरोह महारथम् २८

नकुळं सार्राधें कृत्वा द्रोणपुत्रवधे धृतः २९

विस्फार्य संशरं चापं तूर्णमध्वानचोदयत्।

वेगेन त्वरिता जग्महरयः शीव्रगामिनः।

ते हयाः प्रस्थव्यात्र चोदिता वातरहसः ३०

आदाय रुचिरं चित्रं समार्गणगणं धनः।

तथा द्रौणिममित्रझं विनिहत्य सुकी सव।

हिडिम्बदर्शने चैव तथा त्वममवो गतिः।

सोऽन्वशात्स्वस्तं ततः॥ परमापद्वतेनापि न स्म तात त्वया रणे। इद्मस्त्रं प्रयोक्तव्यं मानुषेषु विशेषतः॥ इत्यक्तवान्यकः पत्रं द्रोणः पश्चादधोक्तवान् । न त्वं जातु सतां मार्गे स्थातेति पुरुषर्पम ९ स तदाज्ञाय दुष्टात्मा पितुर्वचनमप्रियम्। निराज्ञः सर्वेकल्याणैः शोकात्पर्यचरन्महीम् ततस्तवा करुश्रेष्ठ वनस्थे त्वयि भारत। अवसद्वारकामेत्य वृष्णिभिः परमार्वितः ११ स कदाचित्समुद्रान्ते वसन् द्वारवतीमनु । एक एकं समागस्य माम्रवाच हसन्निव १२ यत्तद्रयं तपः कृष्ण चरन्सत्यपराक्रमः। अगरन्यान्त्रास्त्राचार्यः प्रत्यपद्यतः मे पिता१३

तस्मिन्निति॥ १ ॥ आश्रेदे संप्रामे ॥ २ ॥ स्थाता स्थास्यसि ॥ ९ ॥

अस्त्रं ब्रह्मशिरों नाम देवगन्धर्वपंजितम्। तदय माथे दाशाई यथा पितार मे तथा १४ अस्मत्तस्तद्वपादाय दिव्यमस्त्रं यद्त्तम । ममाप्यस्त्रं प्रयच्छ त्वं चकं रिप्रहणे रणे ॥१५ स राजन्त्रीयमाणेन मयाऽप्यक्तः कृताखिः याचमानः प्रयत्नेन मत्तोऽस्त्र भरतर्षेम ॥ १६ देव-दानव-गन्धर्व-मनुष्य-पतगोरगाः। न समा मम वीर्थस्य शतांशेनापि पिण्डिताः इदं धनारियं शक्तिरिदं चक्रमियं गदा। यद्यदिच्छसि चेदस्रं मत्तस्तत्तहदामि ते १८ यच्छकोषि समुद्यन्तुं प्रयोक्तमपि वा रणे। तद्रहाण विनाऽस्त्रेण यस्मे दात्रमभीष्ससिर्९ स सनामं सहस्रारं वजनाममयस्मयम्। वबे चक्रं महाभागो मत्तः स्पर्धन्मया सह२० गृहाण चक्रमित्युक्तो मया त तदनन्तरम्। जग्राहोत्पत्य सहसा चक्रं सब्येन पाणिना न चैनमशकत्सानात्सञ्जालयितमप्यत । अथैनं दक्षिणेनापि गृहीतम्पचक्रमे॥ सर्वयत्नबलेनापि गृह्वचेवमिदं ततः। ततः सर्वबलेनापि यदैनं न शशाक ह ॥ २३ उद्यन्तं वा चालयितं द्रौणिः परमदर्मनाः। कृत्वा यत्नं परिश्रान्तः स न्यवर्तत भारत॥ निवृत्तमनसं तस्माद्भिप्रायाद्विचेतसम्। अहमामन्त्र्य संविञ्जमश्वत्थामानमञ्ज्वम् ॥ २५ यः सदैव मनुष्येषु प्रमाणं परमं गतः। गाण्डीवधन्वा श्वेताश्वः कपिप्रवरकेतनः २६ यः साक्षाहेवदेवेशं शितिकण्डसमापतिम्। द्वंद्वयुद्धे पराजिष्णुस्तोषयामास शंकरम २७ यस्मात्रियतरो नास्ति ममान्यः पुरुषो मुवि वेद चास्त्रं ब्रह्मशिरस्तस्माद्रक्ष्यो वृकोदरः ४१

नादेयं यस्य मे किञ्चिदपि दाराः सुतास्तथा तेनापि सहदा ब्रह्मन्पार्थेनाक्षिष्टकर्मणा। नोक्तपूर्वमिदं वाक्यं यस्त्वं मामभिभावसे ॥ ब्रह्मचर्यं महदृघोरं तीत्वां द्वादशवार्षिकम्। हिम्मान्यार्थिमास्याय यो मया तपसाऽऽर्जितः समातवतचारिण्यां सक्तिमण्यां योऽन्वजायत सनत्कुमारस्तेजस्वी प्रयुक्तो नाम मे सतः ३१ तेनाप्येतनमहद्दिव्यं चक्रमप्रातिमं रणे ॥ न प्रार्थितमभूनमृढ यदिदं प्रार्थितं त्वया ३२ रामेणातिबलेनैतन्नोक्तपूर्वं कदाचन। न गढेन न साम्बेन यदिवं प्रार्थितं त्वया ३३ बारकावासिभिश्चान्यैर्वष्ण्यन्धकमहार्थैः। नोक्तपूर्वमिदं जात यदिदं प्रार्थितं त्वया ३४ भारताचार्यपत्रस्त्वं मानितः सर्वयादधैः। चकेण रथिनां श्रेष्ठ कं जुतात युयुत्ससे ३५ पवसको मया द्वीणिमीमिदं प्रत्यवाच ह। प्रयुज्य भवते पूजां योत्स्ये क्रष्ण त्वया सह प्रार्थितं ते मया चकं देवदानवप्रजितम्। अजेयः स्यामिति विभो सत्यमेतद्भवीमि ते त्वत्तोऽहं दुर्लमं काममनवाप्यैव केशव। प्रतियास्यामि गोविन्द शिवेनाभिवदस्य माम एतत्सभीमं भीमानासृषभेण त्वया धतम्। चक्रमप्रतिचकेण भवि नान्योऽभिपद्यते ३९ पताबदकत्वा दौणिर्मा

युग्यानश्वान घनानि च। आदायोपययौ काले रत्नानि विविधानि च ॥ स संरंभी दुरात्मा च चपळः क्र एव च।

इति श्रीमहाभारते सौतिके पर्वणि पेषीके पर्वणि युधिष्ठिरक्रव्णसंवादे हादशोऽध्यायः॥ १२ ॥

- 50 to 15 --

वैशम्पायन उवाच । प्रवस्तरता युघां श्रेष्ठः सर्वयादवनंदनः। सर्वायधवरोपेतमाहरोह रथोत्तमम् ॥ १

युक्तं परमकास्बोजैस्तुरगैईममालिभिः। आदित्योदयवर्णस्य घुरं रथवरस्य तु॥

ध्यायः १२ ॥

पवामाति॥१॥

में मध्ये दात्तीमच्छित तेन विनापि गृहाण त्वद्यिं डिले सम इच्छा नास्तीति सावः॥ १९ ॥ इति श्रीमहाभारेत सौभिके पर्वाण नैलकण्ठीय भारतभावदापे द्वादशोऽ- दक्षिणामघहच्छैन्यः सुत्रीवः सद्यतोऽभवत् पार्षिणवाही त तस्यास्तां मेघपुष्पवलाहकी॥ विश्वकर्मकृता दिव्या रत्नधातविभाषिता। उच्छितेव रथे माया ध्वजयष्टिरदृद्यत ॥ ४ चैनतेयः स्थितस्तस्यां प्रभामण्डलरदिमवान्। तस्य सत्यवतः केतुर्भुजगारिरदृश्यत ॥ अथारोहजुषीकेशः केतः सर्वधनुष्मताम्। अर्जुनः सत्यकर्मा च कुहराजो ग्रुधिष्ठिरः ६ अशोभेतां महात्मानौ दाशाईमभितः स्थितौ रथस्थं शार्ङ्गधन्वानमध्विनाविव वासवस् ७ ताबुपारोप्य दाशाही स्यन्दमं लोकपुजितम् प्रतोदेन जवापेतान्परमाध्वानचोदयत्॥ ८ ते हयाः सहसोत्पेतुर्गृहीत्वा स्यन्दनोत्तमम्। आस्थितं पाण्डवेयाभ्यां यदनामृष्येण च ९ वहतां शार्क्रधन्वानमध्वानां शीव्रगामिनाम्। प्रादुरासीन्महाञ्शब्दः पक्षिणां पततामिव ते समारुष्ठेन्नरव्याद्याः क्षणेन भरतर्षभ । भीमसेनं महेष्वासं समजबत्य वेगिताः॥ ११ कोघदीसं तु कीन्तेयं द्विषद्धें समुद्यतम्। नाशक्ष्वन्वारयितुं समेत्यापि महारथाः १२ स तेषां प्रेक्षतामेव श्रीमतां दृढधन्विनाम् । ययौ भागीरधीतीरं हरिभिर्भृशवेगितैः॥ १३

यत्र सम् भूयते द्रौणिः पुत्रहत्ता सहारमनाम् । स द्वर्षे महात्मनाम् । स द्वर्षे महात्मानम् द्रयक्तात्ते यद्यास्त्रिक्तिस् १४ कृष्णविष्ययनं द्रयास्त्रात्तीत्त्विष्यः स्वः । तं स्वयं कृष्णविष्ययनं ह्रयास्त्रात्तीत्त्वात्त्रे स्वयं स्वयं स्वयं स्वयं स्वयं स्वयं प्रदेश ह्रिणमन्तके । तत्मभ्यधावन्त्तीत्त्रेयः प्रमुख स्वरारं यद्यः १६ भीमस्तेनो महावाहुस्तित् तिहितं चात्रवीत् । स दृष्टा भीमधन्यानं प्रमुद्धत्वरारास्तम् १७ भ्रातर्ये पृष्ठतश्चास्य जनार्वत्तर्ये प्रवाती । द्ययितात्माऽभवद्रीणः प्राप्तं चेत्रमम्यत्य १८ स तद्विद्यमदीनात्मा परमास्त्रमध्यत्यत् । अत्राहं च स सेवीकां द्रौणिः सदयेन पाणिना

स तामापदमासाथ दिवयसस्प्रदेश्यत्। असुप्यमाणसाम्ब्रद्धाः व्यवस्थायुष्यवदान् स्थितान्॥ ५० अपाण्डवायेति स्था व्यवस्थादार्था वयः। इत्युक्त्या राजशार्थुल द्वाणुकः प्रतापवान् सर्वेलोकप्रमोद्दार्थं तद्दलं स्प्रमोच ह।

ततस्तस्यामिषीकायां पावकः समजायत ।

प्रधक्ष्यन्त्रिय लोकांस्त्रीन्कालान्तक्यमोपमः॥

इति श्रीमहाभारते सौिप्तके पर्वणि पेणीके पर्वणि ब्रह्माशिरोस्त्रत्यागे त्रयोदशोऽध्यायः॥ १३॥

- PARE-

38

वैश्वस्पायन उवाच ।
हिक्तनैव दाशाहंस्तमित्रभंग्यमादितः ।
द्वीणेर्बुद्ध्या सहाबाह्य-कुंन सत्यभापत ॥ १ सर्जुनार्जुन यदिवयम्स्रं ने हिद वर्तते । द्वीणोपदिष्टं तस्यायं कालः संप्रति पाण्डव । द्वालाणाय स्मरतः । सिस्तुनीतस्वम्प्याजावस्रमस्त्रनिवारणम् ॥ २ केश्वनैत्यक्कोऽय पाण्डवः परचीरहा ।

अवातरत्रथा नूर्णं भग्रह्म सहारं घतुः ॥ ४ पूर्वमाचार्ययुवाय ततोऽनन्तरमात्मने । म्रातुभ्यश्चेव सर्वेभ्यः स्वस्तीत्युक्त्वा परंतपः देवताभ्यो नमस्कृत्य गुरुभ्यश्चेव सर्वेषाः । उत्स्तवर्जं हिवं ष्यायकस्त्रसम्रेण ग्राम्यताम् ततस्तद्सं सहसा सर्वः गण्डीवधन्वना । प्रजववाङ महार्विपमृयान्तावरुसाक्षिमम् ॥

अपाण्डवाय पाण्डवानामभावाय ॥२१॥ इति श्रीसहामारते सौप्तिके पर्वाण नैलकण्ठीये भारतभावदीपे त्रयोदशो ऽच्यायः ॥ १३ ॥

१४

इङ्गितेनेति ॥ १॥

तथैव द्रोणपुत्रस्य तद्स्यं तिग्मतेजसः।
प्रजञ्चाल महाज्वालं तेजोमण्डलसंवृत्तम् ॥
निर्धाता बहुबञ्चास्येतुरुक्ताः सहस्रदाः।
सहस्रद्यं च भृतानां सर्वेषां समजायत ॥ ९
स्वाब्दमभवदाोम ज्वालामालाकुलं भृद्यम्।
चवाल च मही क्रुत्सा सपर्वतवनद्वमा ॥१०
ते त्वस्रतेजसी लोकांस्ताप्यन्ती व्यवस्थितं
महर्षे सहितो तत्र दर्शयामासतुस्तदा ॥११
वारदः सर्वभृतासा भरतानां पितामहः।
उभी श्रमित्रतं वीरी भारद्वाजयनव्यते॥११

ती मुनी सर्वधर्मकी सर्वभूतिहितेषिणी। दीसवोरस्वयोर्भध्ये स्थितौ परमतेजसी।। १६ तदन्तरमयाष्ट्रपाषुपमस्य यदास्विनी। सास्तामुपिवरी तत्र ज्विल्लाविव पावकी प्रणाभुद्धिरताध्ये दोवदानवर्समती। सस्त्रोत उत्तर्माध्ये हे वदानवर्समती। सस्त्रोत उत्तर्माध्ये के जिल्ला हो । साम्याध्ये के अध्याधि के स्वर्धित अध्याधि के स्वर्धित स्वर्य स्वर्धित स्वर्य स्वर्धित स्वर्धित स्वर्धित स्वर्या स्वर्य स्वर्धित स्वर्धित स्व

इति श्रीमहाभारते सौप्तिके पर्वणि पेषीके पर्वणि अर्जुनास्रत्यागे चतुर्दशोऽध्यायः॥ १४॥

34

वैद्यम्पायन उवाच ।

दृष्ट्वेव नरशार्द्छ तावग्निसमतेजसी। संजहार शरं दिव्यं त्वरमाणी धनअयः ॥ १ उवाच भरतश्रेष्ठ तावृषी प्राव्विस्तदा । प्रमुक्तमस्त्रमस्त्रेण शास्यतामिति वै मया॥ २ संहते परमास्त्रेऽस्मिन्सर्वानस्मानदोषतः। पापकर्मा ध्रयं द्रीणिः प्रधस्यत्यस्त्रतेजसा ॥ यद्त्र हितमस्माकं लोकानां चैव सर्वधा । भवन्तौ देवसंकाशौ तथा संमन्तुमहैतः॥ ४ इत्युक्तवा संजहारास्त्रं पुनरेवं धनक्षयः। सहारो दुष्करस्तस्य देवैरपि हि संयुगे॥ ५ विस्रष्टस्य रणे तस्य परमास्त्रस्य संग्रहे। अशक्तः पाण्डवाद्न्यः साक्षादिपे शतकदः ब्रह्मतेजोद्भवं तद्धि विस्पृष्टमकृतात्मना। न शक्यमावर्तयितं ब्रह्मचारिवतादते॥ अचीर्णब्रह्मचर्यो यः सद्घा वर्तयते पुनः। तदस्त्रं सानुबन्धस्य मूर्धानं तस्य क्रन्तति ॥ ब्रह्मचारी बती चापि दुरवापमवाप्य ततः। परमध्यसनातोंऽपि नार्जुनोऽस्त्रं व्यमुञ्जत ॥ सत्यवतधरः शूरो ब्रह्मचारी च पाण्डवः।

गुरुवर्ती च तेनास्त्रं सञ्जहारार्जुनः पुनः ॥१० द्रीणिरप्यथ संप्रेक्ष्य तावृषी पुरतः स्थिती। न शशाक पुनर्घीरमस्त्रं संहर्तुमोजसा॥ ११ अशक्तः प्रतिसंहारे परमास्त्रस्य संयुगे। द्रीणिदीनमना राजन द्वैपायनमभाषत ॥ १२ उत्तमदयस्तार्तेन प्राणत्राणमभीप्सना। मयैतदस्त्रमुत्सृष्टं भीमसेनभयानमुने ॥ अधर्मश्च कृतोऽनेन धार्तराष्ट्रं जिघांसता। मिथ्याचारेण भगवन् भीमसेनेन संयुगे ॥१४ अतः सृष्टमिदं ब्रह्मन्मयाऽस्त्रमकृतात्मना । तस्य भृयोऽद्य संहारं कर्तुं नाहभिहोत्सहे । विसुष्ट हि मया दिस्यमेतदस्त्रं दुरासदम्। अपाण्डवायोति मुने वहितेजोऽनुमन्त्र्य वै॥ तदिदं पाण्डवेयानामन्तकायाभिसंहितम् । अद्य पाण्डुसुतान्सर्वान् जीविताद्वंशयिष्यति कृतं पापमिदं ब्रह्मन् रोषाविष्टेनं चेतसा। वधमाशास्य पार्थांनां मयाऽस्त्रं सुजता रणे

ह्यास उवाच । अस्त्रं ब्रह्माशिरस्तात विद्वान्पार्थो धनस्रगः। उत्स्वृष्टवाच रोषेण न नाशाय तवाहवे ॥ १९

हार्त श्रामहाभारते सौप्तिके पर्वणि नैलकण्टीये भारतभावदींपे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ १५ इष्ट्रेति ॥ १ ॥आवतंत्रतं उपसंहरतं-एतेनाजुनस्याब-मुपसंहरतःअधिकक्षचर्यत्वं स्थाप्यते ॥ ८ ॥ अन्तकाया-न्तायः खार्षे कः ॥ १७ ॥

अस्त्रमस्त्रेण त रणे तव संशमयिष्यता। विस्ट्रमर्जुनेनेदं पुनश्च प्रतिसंहतम्॥ २० ब्रह्मास्त्रमप्यवाप्यैतदुपदेशात्पितुस्तव । क्षत्रधर्मान्महाबाहुनीकस्पत धनञ्जयः॥ २१ एवं धतिमतः साधोः सर्वास्त्रविद्यः सतः। सम्रात्वन्धोः कस्मार्चं वधमस्य चिकीर्षसि अस्त्रं ब्रह्मशिरो यत्र परमास्त्रेण वध्यते। समा द्वादश पर्जन्यस्तद्वाष्टं नाभिवर्षति ॥ २३ एतदर्थं महाबाहः शक्तिमानपि पाण्डवः। न विहन्यात्तवस्त्रं त प्रजाहितचिकीर्षया॥ पाण्डवास्त्वं च राष्टं च सदा संरक्ष्यमेव हि तस्मात्संहर दिव्यं त्वमस्त्रमेतन्महाभुज ॥२५ अरोषस्तव चैवास्तु पार्थाः सन्तु निरामयाः। न हाधर्मेण राजार्षः पाण्डवो जेतुमिच्छति॥ मणि चैव प्रयच्छाद्य यस्ते शिरासि तिष्ठति पतदादाय ते प्राणान्प्रतिदास्यन्ति पांडवाः द्रौणिखवाच ।

अवाप्तमिह तेम्योऽयं मणिर्मम विशिष्यते ॥ यमावध्य भयं नास्ति शस्त्रज्याधिक्षधाश्रयस देवेभ्यो दानवेभ्यो वा नागेभ्यो वा कथञ्चन न च रक्षोगणभयं न तस्करभयं तथा। एवंबीयों मणिरयं न मे त्याज्यः कथञ्चन ॥ यत्त में भगवानाह तन्में कार्यमनन्तरम्। अये मणिरयं चाहमीषिका त पतिष्यति॥ गर्भेषु पाण्डवेयानाममोघं चैतदसमम्। न च शकोऽस्मि भगवन्संहर्ते पन्रखत्स ॥ पतदस्त्रमतश्चेव गर्भेषु विस्जाम्यहम्। न च वाक्यं भगवतो न करिष्ये महासने ॥

श्याम उवास । एवं क्ररुन चान्या तु बुद्धिः कार्या त्वयाऽनघ गर्भेषु पाण्डवेयानां विसुज्येतदुपारम्॥ ३४ वैशस्पायन उवाच ।

ततः परमसस्रं त दौणिरुयतमाहवे। पाण्डवैर्यानि रत्नानि यचान्यत्कौरवैर्घनम्। द्वैपायनवचः श्रत्वा गर्भेषु प्रमुसीच ह ॥ ३५ इति श्रीमहासारते सौप्तिके० ऐपीके पर्वणि ब्रह्मशिरोखस्य पाण्डवेयगर्भप्रवेशने पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

38

वैशस्पायन उवाच। तदाबाय ह्यीकेशो विस्तृष्टं पापकर्भणा। हृष्यमाण इदं वाक्यं द्रौणि प्रत्यव्रवीत्तदा १ विराटस्य सुतां पूर्वे सूषां गाण्डीवधन्वनः। उपप्रदयगतां दश वतवान्वाह्मणोऽव्रवीत २ परिक्षीणेषु कुरुषु पुत्रस्तव भविष्यति। पतदस्य परिक्षित्वं गर्भस्यस्य भविष्यति ३ तस्य तहचनं साधोः सत्यमेतन्द्रविष्याति । परिक्षिद्धविता होषां पनवैशकरः स्रतः ॥ ४ एवं ब्रवाणं गोविन्दं सात्वतां प्रवरं तदा। डौणिः परमसंरब्धः प्रत्यवाचेदम्चरम् ॥ ५ नैतदेवं यथाऽऽत्थ त्वं पक्षपातेन केशव। वचनं प्रण्डरीकाक्ष न च महाक्यमन्यथा ६

पतिष्यति तदस्त्रं हि गर्भे तस्या मयोद्यतम् । विराददहितः कृष्ण यं त्वं रक्षित्रमिच्छिसि

श्रीभगवानवाच । अमोघः परमास्त्रस्य पातस्तस्य मविष्यति स त गर्भो सतो जातो वीर्धमायरवाष्स्यति त्वां तु कापुरुषं पापं विदुः सर्वे मनीषिणः । असकृत्पापकर्माणं बालजीवितघातकम् ९ तस्मात्त्वमस्य पापस्य कर्मणः फलमाप्नाहि । त्रीणि वर्षसहस्राणि चरिष्यसि महीनिमास अप्राप्तवस्कचित्काञ्चित्संविदं जात केनचित निर्जनानसहायस्त्वं देशान्प्रविचरिष्यसि ११ भवित्री न हि ते श्रद्धजनमध्येष संस्थितिः। पग्रजोणितगन्धी च दर्गकान्तारसंश्रयः १२

इति श्रीमहाभारते सौतिके पर्वाणे नैलकण्ठीये भारतभाव-वीप पश्चवशोऽध्यायः॥१५॥

विचरिष्यसि पापात्मा सर्वट्याधिसमन्वितः चयः प्रांच्य परिश्चित्त वेदब्रतम्बाप्य च ॥१३ क्रुपाच्छारद्वताच्छ्रः सर्वास्त्राण्युपारस्यते ॥॥१३ क्रुपाच्छारद्वताच्छ्रः सर्वास्त्राण्युपारस्यते । विदित्त परमाखाणि प्रज्ञप्रमेवते स्थितः १४ वर्षि वर्षाणि धर्मात्मा वसुधां पाळपिष्यति । इतश्रोष्ट्रमे महावाहुः कुरुराजो माविष्यति १५ परिश्विज्ञाम नृपार्विमियतस्ते सुदुर्मेत । अहं तं जीविध्यागि दृष्यं एस्नाम्नित्रोजसा

अहं तं जीवियिष्यामि दग्धं शस्त्राग्नितेजसा पश्य मे तपसो वीर्यं सत्यस्य च नराधम १६ व्यास उवाच ।

यस्मादनादृत्य कृतं त्वयाऽस्मान्कर्म दारुणस् ब्राह्मणस्य सतश्चेच यस्माचे वृत्तमीदृद्यस् १७ तस्माचद्देवकीपुत्र उक्तवाजुत्तमं वचः। असंद्ययं ते तद्भावि क्षत्रधर्मस्त्वयाऽऽश्रितः

अश्वत्थामोवाच । सहैव भवता ब्रह्मंस्थास्याभि पुरुषेष्विह । सत्यवागस्तु भगवानयं च पुरुषोत्तमः॥ १९

वैद्यामपायन उवाच । प्रदायाथ मणि द्रौणिः पाण्डवानां महातमनाम् । जगाम विमनास्तेषां सर्वेषां पदयतां वनम् ॥

सवया प्रथता वनम् ॥ २० पाण्डवज्ञापि गोविन्दं पुरस्कृत्य हृतक्रियः । कृष्णद्वैपायनं चेव नारदं च महामुनिम् ॥२१ द्वोणपुत्रस्य सहजं भणियादाय सत्वराः । द्वीपदीमभ्यवायन्त प्रायोपेतां मनस्विनीय्र२ चैशाभ्यायन उवाच ।

ततस्ते पुषपव्याद्राः सदृष्टेरनिकोपमैः। अभ्ययुः सहदाद्याद्याः शिविरं पुनरेव हि २३ अवतीर्यं रथेभ्यस्तु त्वरमाणा महारयाः। सदद्यद्वीपदी हृष्टामार्तामार्ततराः स्वयम् २४

तासुपेत्य निरानन्दां दुःखरोषसमिन्यताम् परिवार्थं व्यतिष्ठन्त पाण्डवाः सहस्रेराधाः १५ ततो राशाऽप्यज्ञातो भोमसेनो महावतः । प्रद्वी तं भणि दिव्यं चचनं खेदमप्रवीत २६ अयं भद्रे तव मणिः पुत्रहन्तुर्जितः स ते । उन्तिष्ठ शोकसुरन्तुरुष्य क्षात्रधभग्रदुस्मर २७ प्रयाणे वासुदेवस्य

श्रामार्थमासंतिक्षणे ।
यान्युक्तानि त्यया भीक
वाक्यानि मधुश्रातिनि ॥ २८
नेव मे पतयः सन्ति न पुत्रा भ्रातरो न च ।
न वे त्विमिति गोविन्द शमिक्छिति राजनि
उक्तवत्यसि तीनाणि वाक्यानि पुरुषोत्तमम्
भ्रत्रधमानुकपाणि तानि संस्मदुमहीसि ॥ ३०
हतो दुर्योधनः पापो राज्यस्य परिपन्धिकः
हःशासनस्य क्षिरं पीतं विस्क्ररतो मया३१

बैरस्य गतमानृण्यं न स्म वाच्या विवक्षताम् । जित्वा सुक्तो द्रोणपुत्रो

केवळानुण्यमाप्तास्मि गुरुपुत्रो गुरुमम । शिरस्थेतं माणि राजा प्रतिवक्षातु मारत १४ तं गृहीस्वा ततो राजा शिरस्थेवाकश्रोत्तदा गुरीक्ञिक्ष्यमित्येव द्वीपद्या वचनादिष १५ ततो दिव्यं मणिवरं शिरसा धारयन्त्रभुः । गुग्नुमे स तदा राजा सवन्त्र स्वा प्रत्यम्भभुः । इन्तस्थो पुत्रमोकातां ततः कृष्णा मनस्थिनी । कृष्णं चापि महाबाहुः परिपत्रच्छ धर्मराद्॥

इति श्रीमहासारते सौक्षिके पर्वणि पेषीके पर्वणि द्रौपदीसान्त्वनायां षोडकोरस्यायः ॥ १६ ॥

त्रायोपेतां मरणार्थं यो नियमस्तेनोपेताम् ॥ २२ ॥ इद्यामश्रत्याद्यः पराभवेन क्षातीं पुत्रादेः शोकेन ॥ २४ ॥ मञ्जूषातिनि मञ्जूदैत्यद्वन्तरि ॥२८॥ विवक्षतां बक्तुमिन्छतां

वाच्याः निन्धाः नैव स्म॥३२॥ इति श्रीमहाभारते सौप्तिके पर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदीये घोडशोऽध्यायः ॥१६॥

919

वैशस्पायन उवाच । हतेषु सर्वसैन्येषु सीप्तिके ते रथैस्त्रिभिः।

हतेषु सर्वसैन्येषु सीिर्सित ते रथिक्रिमेः । शोच-पुषिष्ठिरो राजा दाशाईमिदमप्रवीत क्यं नु कृष्ण पापेन छुद्देशाकुतकर्मणा । द्रीणिना निहताः सर्वे मम पुत्रा महारक्षाः २ तथा छुतास्त्रविकाताः सहस्रातयोभिनः । । षुपदस्यात्मजाञ्चेव द्रोणपुत्रेण पातिताः ॥ ३ यस्य द्रोणो महेष्यासी न प्रादादाहर्षे युख्य निजामे रिथेनां श्रेष्ठं धुष्टयुक्तं कयं नु सः ॥ ४ र्ष्ट नु तन कुतं कर्म तथायुक्तं नर्पयम । यदेकः समरे सर्वानवयीक्रो ग्ररोः झतः ॥ ५

श्रीभगवानुवाच । नृतं स देवदेवानामीश्वरेश्वरमध्ययम् । जगाम शरणं द्रौणिरेकस्तेनावधीद्वह्न ॥ ६ प्रसन्त्रो हि महादेवो द्यादमरतामणि ।

बीर्थ च गिरिशो दवाबेनेन्द्रमि शातयेत् ७ वेदाई हि महादेवं तस्वेन भरतर्थम । यानि चास्य पुराणानि कस्मीण विविधानि च ॥ ८

 तमब्रवीत्पता नास्ति त्वदृत्यः पुरुषोऽप्रजः। स्वाणुरेष जले मझो विस्तन्धः क्रुस् वैकृतम् ॥ भूतान्यन्वस्तुजत्सप्त दक्षादीस्तु प्रजापतीत्। वैरिमं व्यकरोत्सर्वे भूतवामं चतुर्विधम् ॥१६

ताः सृष्टमात्राः ख्रुधिताः प्रजाः सर्वाः प्रजापतिम् । विभक्षयिषयो राज-

न्सहसा प्राद्रवंस्तदा॥१६ स मध्यमाणस्त्राणार्थी पितामहस्रपाद्रवत्।

आभ्यो मां भगवांस्त्रातु वृत्तिरासां विधीयताम् ॥१७ ततस्ताभ्यो ददावन्नमोषधीः खावराणि च ।

ततस्ताभ्यां द्दावन्नमाषधीः स्वावराणि च । जङ्गमानि च भूतानि दुर्वछानि वळीयसाम्॥ विहिताचाः प्रजास्तास्तु

जम्मुः सृष्टा यथागतम्। ततो ववृधिरे राज्-

न्भीतिमत्यः खयोनिषु ॥ १९ भूतप्रामे विवृद्धे तु तुष्टे लोकगुरावपि । उदतिप्रज्ञलाज्ज्येष्टः प्रजाश्चेमा ददर्जा सः॥२०

बहुरूपाः प्रजाः सृष्टा विवृद्धाश्च स्रतेजसा। चुकोध भगवान रुद्रो

ि छक्तं स्वंचाप्यविष्यत ॥२१ तत्प्रविद्धं तथा भूगौ

तत्प्रावद्धतथा भूमा तथैव प्रत्यतिष्ठत । तसुवाचात्ययो ब्रह्मा

वचोभिः शमयश्चिव॥ २२ किं कृतं सिळले शर्व चिरकालस्थितेन ते। किमर्थे चेदम्रत्पाद्य लिङ्गं भूमी प्रवेशितम्॥

10

ह्ते िखाती। ॥ 'तरात शोकमात्मवित्' इति श्रुवे-श्रीवित्तरात्रीनां शोकम्पतिनापुरातकानमाह—आदि-दिति । यथा कनके कृण्यकादरादिनंध्यं कन्त्रीकां रहोऽपि जगत इच्छेगातीहं विद्यामिनप्रधमानवर्षेत्रताः स्मादित्या-शंक्याह—विचेष्टत इति। 'को होबान्यास्कः प्राच्यात् यदेव साकाञ्च आनन्य । स्वात' इति हुते: । प्राणापन-स्वेत् साकाञ्च आनन्य । स्वात' इति हुते: । प्राणापन-स्वेत्र साकाञ्च आनन्य । स्वात' इति हुते: ।

अराधीनस्वात् । न इताइतान्यां पुरुषेण सेतापः कार्यं इति सादः ॥५॥ न देवलं वययेवास्य कमेणा विद्या इतारिष हुः इक्षादबोऽधीरवाह-प्यविस्त्यादिन्या । प्रथमं इदं तमा-भवम् विद्यालिपुणस्य देवरः ॥ ५०॥ अपरे वर्तुदेखं रची-स्वम् ॥१२॥ वैद्यतं विकारम् ॥१४॥ त्राह्य रख्युः ॥१०॥ विकं प्रवक्तासर्व्य मेड्डकंण - अधियतं मूसी पातितवान्। एतदेव पूर्वतं सर्व्यकंसिदिक्यं आस्त्रिकानां भविष्यतीरय-निमार्वण ॥ २१॥ सोऽव्रवीजातसंरंभस्तथा लोकगुर्क्म् । प्रजाः सृष्टाः परेणमाः किं करिष्यास्यनेन वै॥ तपसाऽधिगतं चाचं प्रजार्थं में पितामह । भोषध्यः परिवर्तेरन् यथैवं सततं प्रजाः ॥ २५ एवसुक्त्या स सक्रोधो जगाम विमना भवः। गिरसुञ्जवतः पादं तपस्तमुं महातपाः ॥ २६

इति श्रीमहामारते सौप्तिके पर्वीण पेषीके पर्वीण युधिष्ठिरकृष्णसंवादे सप्तद्द्योऽध्यायः ॥ १७ ॥

ンングラブででやくぐ

86

श्रीमगवातुवाच
ततो देवगुगेऽतीते देवा वे समकत्ययम् ।
यहं वेदममाणेन विधिवयपुमीप्सवः ॥ १
करप्यामासुर्य ते साधनानि हुषीि च ।
मागाहां देवताश्रेव यश्रियं द्रत्यमेव च ॥ २
ता वे स्द्रमजानस्यो याधात्य्येन देवताः ॥
सोऽकरप्यस्त देवस्य साणोगांगं नराधिप ॥
सोऽकरप्यमानं मागेतृ कृतिवासा मखेऽमरेः
ततः साधनमन्विच्छम्धरुपादौ ससर्ज ह ॥ ४
छोकयङः कियायको गृहयङः सनातनः ।
पञ्चमृतसुयक्ष जक्ष सर्थमिदं जगत ॥ ५
छोकयङ्ग्यैबङ्ग कपर्यी विद्ये घतुः। ॥ ५

वयद्कारोऽभवज्या ह जवुषस्तस्य भारत ।
यक्षाङ्गानि च चत्वारि तस्य संतह्निऽभवन्॥
ततः कुजो महांवेयस्तदु पाराय कार्युक्त ।
आज्ञामाय तमेव यव वेदाः समीजिरे ॥ ८
तमात्तकार्युके दृष्टा क्षाह्मचारिणमत्ययम् ।
थिदयये पृथिवी देवी पर्वताय कक्षिमरेपे ॥१
ववी पवनश्चेव नार्य्वजेव्या कक्षिमरेपे ॥
व वभी आरक्तश्चारि सेविश्व विश्व मार्युक्तमण्डल्य ॥
व वभी आरक्तश्चारी सोमः अग्रिकामण्डल्य ॥
तिमिरेणाकुल सर्वमाकार्या चामवद्वतम् ॥११
अभिभृतास्ततो देवा विषयास्य प्रजिवरे तथा।११८
ततः स यहं विद्याय सेविश्व हिर्द पित्रणा ।
अपकानस्ततो यत्नो सुगो भूत्वा स पावकः॥

तपसिति । भे मम तपसा जन्नासस्येण प्रजार्थं अर्थ जातम् । अवादनमिखेनं स्थेण ओषण्यो बीजांकुस्तराना-केण परिवर्तन्ते एक्सेवाजादेतीत्वां प्रजाब परिवर्तन्तेऽदाः अनाहस्येण स्टिस्मितिस्योवीरिकेदि सातस्येन प्रवृत्ते किमी-अर्थेगस्यभित्राचण किंगेऽज्ञात्ते सात्र देशरस्तियोवानं प्राप्त-वानिस्यक्षे ॥ प्रो ॥ इति श्रीमहामारते सीतिक पर्योण वैज्ञक्कपृत्ति मास्त्रभावद्वि सारक्षीऽप्रवारः ॥ १० ॥

तत इति । ईश्वरितिशानाम्नतरं देवतुमे कृतदुभे विनायीव्यराग्यमं प्रवा: स्वामानिकेतेव व्यमदमादिनिः कृतकृत्वा अभूवन् कार्ति द्वे देवतुने निरोध्वरास्ताः कृत-कृत कर्मणेव प्रकाविद्धिः इच्छन्यो वक्षमक्तमन्त् ॥ १ ॥ कृद्धं कर्मकृत्वाराम् ॥ १ ॥ 'यो वा त्यस्वर्तः गार्यविदित्वाऽस्मित्रोकं यज्ञति जुहोति दयाति तपस्तप्य-तेऽन्तवदेवास्य तद्वपतिः इति कुलैरोक्षराग्ववाहीनो यत्रो उन्तवानित्येत्वदर्श्वति आस्यायिकास्येवन स्तिऽकारस्य-मार्थे हस्यादिकृताःवाभनं यक्षमार्थमः ॥ श लोकवात्री ळोकेषणा सर्वो मां साधमेव जानात्विति वासनारूपः। क्रियायजः गर्भाभानादिसंस्काररूपः। गृहयजः परनीसाध्या-मिहोत्रादिः । पत्रभूतनृयज्ञः पश्चभूतानां गुणैः शब्दादि-भिर्या नृणां प्रोतिस्तद्रपः । विषयजं सुखमित्यर्थः । एतैरेव चतामिर्यक्षैः सर्वे जगत्स्र्डम् ॥ ५॥ तत्र मध्यमश्रीः शास्त्री-क्तयोर्वजयोनोनार्थं प्रयमचरमयज्ञाभ्यां ईश्वरी पनः कृत-वान किन्द्रहेस्तः। पन्नहस्तं पन्नविषयप्रमाणम् । लोकवासना देहवासना च शब्दादिविषयपस्रकात्परतो नास्तीत्यर्थः ॥६॥वष्टकारसंज्ञेन गृहयज्ञेन ते उभे नासने किंचित्संकोचं गच्छत इति स तस्य वासनाद्वयरूपस्य धनुषो ज्यास्थानीयः यानि त यज्ञाज्ञानि चत्वारि अधित्वं समर्थत्वं विद्यत्वं शास्त्रेण पर्युदस्तत्वं च तानि तस्य घनुषः लोकदेहवासना-रूपस्य सन्नहुने दार्व्याय अभवन् ॥ ७ ॥ यतः यज्ञाज्ञानि लोक्षेषणादी विनियक्ताचि मुहैसाती हेती: महादेव: कुद्धी यज्ञं जधानेत्यादि स्रष्टार्थम् ॥८॥ रौद्रेण अहंकारेण दर्पेण बाडहमेव यज्वा दाता विज्ञातित्येवं रूपेण यज्ञो यज्ञात्पूर्वे अप-कान्तं मुख्याद्विविदिषन्ति यज्ञेनत्यादिशास्रोक्तादात्मवि-विदिषाख्यात् फलात् भ्रष्टः ॥ १३ ॥

स तु तेनैव क्षेण दिस्यं प्राप्य ध्यराजत । अन्वीयमानो क्ष्रेण युधिष्ठिर नमस्तळे १४ अपकान्ते ततो यज्ञे संज्ञा न प्रत्यमात्सुरान्। नष्टसंज्ञेषु देवेषु न प्राज्ञायत किञ्चन॥ १५

ज्यंबकः सावेतुर्बोह् भगस्य नयने तथा। पृष्णश्च दशनान् कुद्धो

पञ्चाकोच्या व्यवातयत् ॥ १६ प्राद्रवन्त ततो देवा यज्ञाङ्गानि च सर्वेद्याः । कच्चित्रेय घुणैन्तो गतासव द्वाभवन् १७ स तु विद्याच्य तत्सवे शितिकण्डोऽवहस्य च अवद्यस्य प्रतुकोटि करोध विद्युवांस्ततः १८ तव्या वागमरैकता ज्यांतस्य प्रतुषोऽिहळ्नत् व्या तत्सवहसा राजिरिक्रकार्य विस्कूरक्तुः ततो विश्वजुषं देवा देवश्रेष्ठसुपागमन् । शरणं सह यक्षेत्र प्रसादं वाकरोत्रसुः ॥ २० ततः प्रसन्धे मगवान् साप्य कोपं जळाशये । स् जळं पावको भूत्वा शोषवास्त्रिक्तं प्रमो ॥ भगस्य नयने केव बाह्र च सविद्यस्त्रया । प्रादास्पण्य दशनान्त्रपर्वेशक्षं पण्डव २२ ततः सुस्पित्रेतं सर्वे चतु पुत्रेच हि । सर्वोणि च हर्वोप्यस्य देवा भागमकरुपयन् तिस्तन् कुळे प्रमत्त क्षेत्रप्रस्त स्त्रिक्तं प्रमो । प्रसत्ते च पुत्र- सुरूपं प्रस्तोप्तर च वयेषान्त्र ततस्ति निहताः सर्वे तव पुत्रा महारयाः । अन्ये च वहवः श्राः पाञ्चालस्य पद्मित्रना स्तर्वे स्तर्वे च वहवः श्राः पाञ्चालस्य पद्मित्रना क्षार्यस्य स्वारीणना क्षार्यस्य महादेवप्रसादेन क्षर कार्यमनरुत्रस्य ॥ २६

इति श्रीमहाभारते सौक्षिकैषीकपर्वणि अष्टादशोऽध्यायः॥ १८॥

।। ऐषीकं पर्व समाप्तम् ॥

॥ सौक्षिकपर्व समाप्तम् ॥

किंविरकाल फल भुजानो दिवि यजमानक्ष्मण व्यापता ।
तथापि तेन कालासना होरण अन्वीयमानः सन् ततोऽप्रमाननः स्वर्गात् स्कृतीःअस्तिरविर्धः।।।।। अपानन्ते यहे
अवस्त्रकः भुक्ते तति निहासि गमेवासादी च जाते वक्ष्यती
सुरान् इन्द्रियाणि संज्ञा न प्रस्तात् नृज्ञान्यस्वन् हेथीयार्थेवविवेककान्यस्वमृत्रक्षियार्थः।।। अर्था कक्ष्य हिता प्रशिण
अवणमनानिदिर्धावदानि अम्बकाति गमकाति यस्य स्वरमेखाः ।। सन्विद्यक्ष्यस्वन् हेथीयार्थेवस्वेककान्यस्वन् स्वित्रक्ष्यस्व हित्यस्व ।। वाह कर्मकण्येदा ।
तया मामस्य नेत्रे मततः संकल्यो अहासिर्धं करिष्ये
स्वयस्यो विहित्यप्रतिविद्यक्ष्यो पृष्णो स्वमाव्यापिन्यस्थानानि संवायस्यर्थः। एतानि सर्वाणि यद्यकोश्या पृर्वीण्वा लोकिस्यण्या स्वयात्वत् ॥ १६ ॥

एवं यहे नहेडापि अनुक्तिदिमीप पुण्याभावात् पूर्वेण्यां रुप्ते वर्ता लोकदेववापि एकां कृष्टियमाम्मिदर्यस्य १८ ताटाइमीदर्वस्य १९ ताटाइमीदर्यस्य अवस्ति विविधित्य यहेनति पूर्वेण देव वर्षाणे अयां आत्यव्रक्तमां अयुष्य पूर्वेणकात्रात्मकात् अध्वक्तम् इत्युक्त कार्यकन्ति यां वर्षा प्रविच्यां अप्ताप्त वर्षा स्वति वर्षायां वर्षा

हति श्रीमःपदवाक्यप्रमाणमर्यादा घुरंघरचतुर्घरवंद्यावतंस श्रीगोविन्दसूरिस्तु श्रीनीळकण्ठीवरचिते भारतभावदीपे सौप्तिकपर्वार्धप्रकारो अद्यादरोऽध्यायः॥ १८॥

अस्यान्तरं स्त्रीपर्वे भविष्यति तस्याय माद्यः स्त्रोकः—

जनमेजय उवाच

हते दुर्योधने चैव हते सैन्ये च सर्वशः। धृतराष्ट्रो महाराज श्रुत्वा किमकरोन्मुने॥

॥ इति श्रीमहाभारते *सौंत्रिकपर्व समाप्तम् ॥

ब्राह्मवादिना । १ इत्याञ्चलं तथापि संप्रत्यस्मिन्पर्वणि कोकसंख्या ८०३ इत्यतं । अध्यागसंख्या विषये हु नैव भेदः। अयं कोकसंख्यान्यस्यासस्तु पूर्वपूर्वेच्खकप्रमादनः स्यादिति माति शर्म् ।

इति श्रीकिञ्जवडेकरकुलकमलदिवाकरसोमयाजिदसात्रेयदीक्षिततनुज-पण्डितरामचंद्र-शास्त्रिकृती महाभारतलष्ठ्रदिरपण्यां सीप्तिक पर्व समासन् । भारती जयत् ॥ ठाके १८५३ ॥

Shriman MAHĀBHĀRATAM

Part IV XI Streeparvan

WITH

Bharata Bhawadeepa By Nilkantha.

Edited by

Pandit Ramehandrashastri Kinjawadekar

PRINTED & PUBLISHED

BY

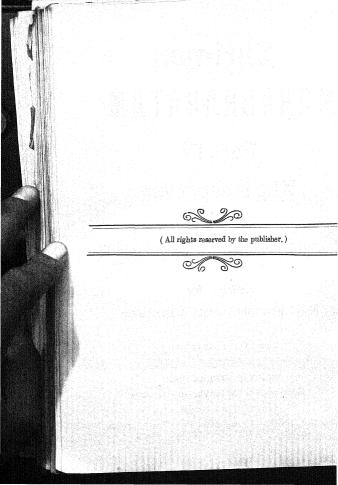
SHANKAR NARHAR JOSHI

Chitrashala Press, 1026 Sadashiv Peth, Poona City.

Shake 1853.]

First Edition.

[A. D. 1931.

श्रीमन्महाभारतम्।

चतुर्थभागे-स्त्रीपर्व।

चतुर्धरवंशावतंसश्रीमन्नीलकण्ठविरचित-भारतभावदीपाख्यटीकया समेतम्।

पण्डित रामचंद्रशास्त्री किंजवडेकर इत्येतेः पाठान्तर-टिप्पण्यादियोजनया समलङ्कृतम् ।

तच

पुण्याख्यपत्तने

१०२६ सदाक्षिववीध्यां चित्रज्ञालाख्ये ध्रद्रणालये 'दांकर नरहर जोची।' इत्येतैः संद्र्य प्रकाशितस् ।

[अस्य ग्रन्थस्य सर्वेऽधिकाराः प्रकाशयित्रा स्वायत्तीकृताः]

"their room rest, this is provided to deduce \$805" CHESTAN STRUCTURE

2-13-4-6

\$4.85 (Februarie)

proper form [\$75] and description

॥ महाभारतम्॥

- 多十少少令个十年-

स्त्री-पर्व।

- 33-

विषयानुक्रमणिका।

अ॰ श्रोकाः । विषयः व्रष्टम । श्लोकाः विषयः व्यव चयन्नाह विदरः ... (१) जलप्रदानिकपर्व १-१८ अहो खलु महदःखिमत्यादिके दुर्योधने हते धृतराष्ट्रः किम-धृतराष्ट्रप्रश्ले विदुरो मोक्षवि-करोदिति जनमेजयप्रश्ले धृतराष्ट्र-त्कविपतोपमानभूतकान्तारादि-स्य सन्तापादिकं सञ्जयकृतं त-शब्दानामर्थे विवणोति स्म ... ८ त्सान्त्वनं पनः शोकार्दितस्य पुनर्धृतराष्ट्रप्रश्ले तस्य पतनं चाह स्म वैशस्पाय-संसारगहनवृत्तये तस्वसुपदि-नः। विलपतो धतराष्ट्रस्य शोकं निवारयन्सञ्जयो दुर्योधनं तंच 2 43 पनः शोकसंतप्तो धतराष्टः विनिन्दश्वाश्वासयति सम ... ३ पतित्वा पुनर्लब्धसंक्षो २ २७ विदुरस्य धृतराष्ट्रं प्रति 'उ-विळळाप तदा ध्यासस्तं प्राति त्तिष्ट राजन कि शेषे 'इत्यादिकं दैवकतेरपरिहार्थत्वं कथयित्वा प्रदोधवाक्यम ४ प्रत्यक्षतः श्रुतं देवानां कार्य ३ २० विद्रवाक्येन विशोको धत-कथयितं प्रतिजन्ने । इन्द्रसमायां राष्ट्रः 'कथं तु मानसैर्द्रःखैः प्रम-भारसंहारं प्रार्थयन्तीं प्रथ्वीं प्रति च्यन्ते तु पण्डिताः' इति पप्रच्छ। ' घतराष्ट्रस्य ज्येष्टः पुत्रस्ते कार्य विदुरो 'यतो यतो मनो-करिष्यति' इत्यादिकं विष्णु-दुःखात् ' इत्यादिना तत्त्वमुप-वाक्यं कलेरंशेन दुर्योधनजन्मा-दिदेश ५ दिकं राजसूये नारदोक्तं चाभि-४ २४ कथं संसारगहनामित्यादिके घाय घतराष्ट्रं सान्त्वयामास धृतराष्ट्रप्रश्ने विदुरस्तदुत्तरत्वेन ध्यासः। पत्रपदेशेन समाध्य-भूतानां जन्मप्रभृतिमरणपर्यन्तं स्तं धतराष्ट्रमालस्य व्यासोऽ-्वसान्तं कथायेत्वा धर्मपालनेन स्तर्दधे ११ परमगतिप्राप्तिमाह सम ... ६ ्रध्यासे गते धृतराष्ट्रः किम-९ २३ करोदिति जनमेजयप्रश्ने वैशम्पा-'यदिदं धर्मगहनम् ' इत्यादि-ક રઇ यनस्योत्तरम् । आगतस्य सञ्जय-के धतराष्ट्रप्रश्ने संसारगहनकथनं स्य प्रतकार्यकरणविषयकं वाक्यं प्रतिशाय वनोपमानकथनेन तत्स-

अ 0	श्लोकाः		अ०	श्लोकाः	
		श्रुत्वा पतितं धृतराष्ट्रं प्रति विदुरः			सान्त्वयतो भीमस्य तस्याखो-
		पुनरुपदिदेश १२			क्तिप्रत्युक्ती। युधिष्ठिरमन्विष्य-
१०	२०	विदुरवाक्यं श्रुत्वा गान्धा-			न्तीं गान्धारीं प्राते शापभीतः
		र्यादीनामानयनार्थमाज्ञाप्य धृत-			स आत्मानं विनिन्दश्रुवाच् ।
		राष्ट्रो यानमारुरोह। आज्ञानुरो-			अङ्गुल्यम् गान्धारीदृष्टिपातेन
		धेन कुन्त्यादिभिः सहागतायां			कुनोबत्वं प्राप्तो युधिष्ठिरस्तद्जु-
		गान्धार्यो सदतीभिः स्त्रीभिः परि-			ज्ञया कुन्तीसमीवमाजगाम। वि-
		वृतो धृतराष्ट्रो युद्धस्थानं गन्तुं			स्वन्तीं द्रीपदीमाश्वास्य तया
		निर्जगाम १३			सहागतां कुन्तीं प्राते ' मैचं पुत्री-
28	રક	नगराद्वहिः कोशमात्रे प्रदेशे			ति शोकार्ता' इत्याद्यवाचा गा-
		मिलिताः कृपाश्वत्थामकृतवर्माः			न्धारी १८
		णो धृतराष्ट्राय वृत्तान्तं निवेद्य		(२) स्त्रीविलापपर्व १८-३०
		गान्धार्ये च पुत्राणां निधनं सौ-	१६	88	व्यासप्रसादलब्धया दिव्य
. Off		प्तिकवृत्तान्तं चावेद्य पाण्डव-	1		दृष्ट्या गान्धारी युद्धस्थानं दद्शी
		भयात्स्वस्थानानि जग्मुः १३	100		धृतराष्ट्रादिष्वप्यायोधनं द्रष्टमा
12	30	नगराचिर्गतं धृतराष्ट्रं श्रुत्वा भ्रातृ			गतेषु विलपन्ती गान्धारी कृष्ण
		सहितो युधिष्ठिरः खोभिः सहिता			प्रति 'पश्यैताः पुण्डरीकाक्ष
		द्रौपदी च प्रत्युद्रम्य धृतराष्ट्र-			इत्यायुवाच २०
		वन्दनादि चक्रतः। युधिष्ठिरमा-	१७	32	हतं दुर्योधनं दश्चा पतिता गा
		लिङ्गयालिङ्गनच्छलेन भीमनाशे-	1.		न्धारी पुनर्लेब्धसंज्ञा सती दुर्यो
		च्छया तमाछिङ्गितुं प्रवृत्तो भृत-			धनमाछिङ्गय विलयनती श्रीकृष्ण
		राष्ट्रस्तद्भिप्रायज्ञन श्रीकृष्णेन			प्रति ' उपीखतेऽस्मिन संग्रामे
		भाममाक्षिप्य पुरस्कृतां लौहीं		•	इत्याद्यकत्वा दुर्योधनपत्नी द्वष्ट
		भीमप्रतिमामाछिङ्गय तां चुर्णी-	1.5.		पुनर्विळळाप २
		कृत्य मेदिन्यां पपात । ततो गत्-	25	24	निहतान्पुत्रान्दष्टा गान्धार
		कोधं धृतराष्ट्रं प्रति 'माशुचो	1,0	``	श्रीकृष्णं प्रति 'पश्य माध्य
		धृतराष्ट्र त्वम् ' इत्याद्यवाच श्री-			पुत्रान्मे' इत्याद्यकत्वा विलपन्ती
		क्टब्याः १४			स्त्रियो दुःशासनं च दृष्टा पुनर्वि
१३	१७	्रकृतशीचो धृतराष्ट्रो 'राजन्न-			ळळाप २
		धीता वेदास्ते' इत्यादिकं श्री-	१९	38	विकर्ण दुर्मुखादींश दृष्टवत्य
		कृष्णवाक्यं श्रुत्वा तद्नुमान्य	1,,	• • • • • • • • • • • • • • • • • • • •	गान्धार्या विलापः २
		भीमादीन्स्वगात्रैः स्पृष्टा तत्तत्कः	1.	- N-	अभिमन्यं दृष्टा विळपन्ती ग
		ल्याणस्वाच १५	२०	34	न्धारी श्रीकृष्णं प्रति, विलपन्त
ર્	२१				मुत्तरां विरादे हते विलपन्त
		पाण्डवेषु तस्याः पाण्डवशाप-			स्ताः स्त्रियश्च दर्शयामास २
		दानाभिप्रायं ज्ञात्वा तत्काळ-			The state of the s
		ं मागतेन ड्यांसेन सान्त्विता सा		१४	कण दृष्ट्यत्या गान्धाः विळापः क
		'भगवन्नाभ्यस्यामि' इत्याद्यवाच •			
		ंतंप्रति 🔐 😘 १६		१८	सावनत्य जयद्रयः च ६४वतः सान्धार्या चिलापः
Α,	. કદ	३ मान्धार्या वाक्यं श्रुत्वा त	1		गास्थाया विलापः

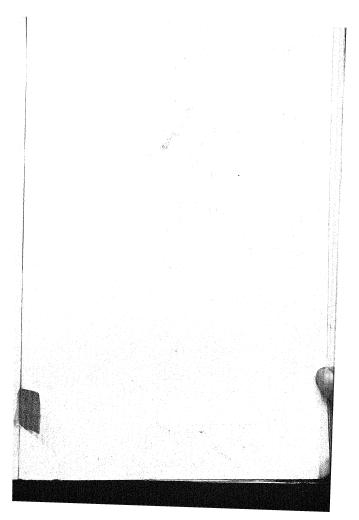
ঞ	खोका		SI.o	श्लोकाः विषयः प्रष्ठ
२३	ક્ષર	श्वय-भगदत्त-भीष्म-द्रीणानां		तृष्णी वभूव। धृतराष्ट्रेण, हता
રક	३०	दशैनन गान्धारीविलापःर७ भूरिश्रवसं हृष्टा विलपन्ती गान्धारी सोमदत्ताहेशेन विल- पन्तीस्तरपनिष्ठिपश्वजमुह्दिश्य च		नां वीराणां संस्थायां पृष्टाय युधिष्ठिरस्तां कथायित्वा सृतान गतीश्च कथयति स्म। पुन किन ज्ञानुबळेनैवं पुत्र पश्यस्ति स्थि
2 %	ų _o ,	विळपन्तीस्तत्स्त्रियश्च श्रीकृष्णं प्रति दर्शयित्वा शकुनिदर्शनन विळपति स्म २८ काम्बोजं मागधं धृष्टग्रुझपुत्रा- दीन्विन्दानुविन्दादींश्च सर्वान् ह-		द्भवत्' इति घृतराष्ट्रेण पृष्टो युश् ष्ठिरो वनवासं लोमशाङ्कव्याय वनुस्मृतिविद्याया वकेनेत्याद्या स्म । इतानां प्रेतकार्यकरणार्थ माक्षतो भूतराष्ट्रेण युधिष्ठिरस्ट
		तान रष्ट्रा विलापधान्यानि वदन्ती गान्धारी शोकेन भूकिंता सती भूक्यां पपात । पुनरुष्धांशागा- न्धारी मरणोन्सुखानामेषां सम- धैनापि स्वयोपेक्षा क्रतेस्यादिना	২৩	माझप्ता चूतराष्ट्रण युध्धाष्ट्रस्ट दर्घधोम्यादीनादिश्य दुर्घोमा दीनां तानि कारयति स्म ३ ३० घृतराष्ट्रं पुरस्कृत्य गङ्गाती आगत्य युधिष्ठिरादयः सर्वेषा स्रुदकदानं चक्तः। उदकदान
		सर्वे दोषं श्रीकृष्ण आरोप्य 'त्य- मिप सर्वान्स्वज्ञातीन्द्दत्वा कु- मिसतं मरणं प्राप्स्यसि ' इति तं शशाप । श्रीकृष्णो 'जानेटहमे- तस्य्येवम् 'इत्यादिना गान्धारी- दत्तं शासमञ्जानुते स्म ३०		श्रुवकदान चनुः। उद्युवद्यक्ष्यास्य स्वाधाः स्वयुव्यक्ष्य काद्याः च्युत्रक्ष्यक्षयाः च्युत्रक्ष्यक्षयाः च्युत्रक्ष्यव्यव्यव्य क्ष्ये होत्त्र स्वये द्विष्ठे चुन्निष्ठे चुन्निष्ये चुन्निष्ठे चुन्निष्ठे चुन्निष्ठे चुन्निष्य
રદ	88	(३) आद्धपर्व २०-३२ कृष्णेन प्रवोधिता गान्धारी		कार। भावष्यस्पवस्वनपूरवक स्त्रीपवैसमाप्तिः ३१

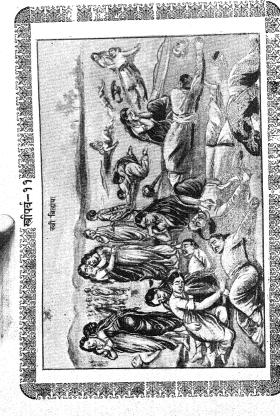
॥ समाप्तयं स्त्रीपर्वविषयानुक्रमणिका॥

॥ शुभं भवतु ॥

8

॥ स्त्रीपर्वविषयानुऋमणिका ॥

॥ महाभारतम् ॥

स्त्री-पर्व।

-33-

जलपदानिकपर्व १

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम्॥ देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत्॥

जनमेजय बवाच। हते दुर्योधने बैंब हते सैन्ये च सर्वशः। धृतराष्ट्री महाराज श्रुत्वा किमकरोन्स्रुने॥ तथैव कौरवो राजा धर्मपुत्रो महामनाः। कृपप्रभृतयश्रैव किमकुर्वेत ते त्रयः॥ २ अध्यत्याम्नः श्रुतं कुमं शापादन्योन्यकारितात

वृत्तान्तसुत्तरं बृहि यदभाषत सञ्जयः॥ ३ वैदाम्पायम उवाच। इते पुत्रदाते दीनं छिन्नदासमिव दुमन्।

पुत्रकी का मिसंतर्भ धृतराई महीपतिम ॥ ४ ध्यानसूकत्वमापर्ज चिन्तया समसिद्धतम् । अभिगम्य महाराज संजयो वाक्यमञ्जयित कि शोचित्र महाराज नास्ति शोके सहायता अक्षोहिण्यो हताश्राष्टी दशचैव विशापते॥

नीलकण्ठी-टीका-

एवं तत्त्वदृष्ट्या श्लोको न कर्तव्य इत्युक्तम् । लोक-हृष्टवापि स न कार्य क्ष्माह-हृते दुर्योधने सैवेत्या-दिनाऽप्यायेनेकेन ॥ १ ॥ अन्योज्यकारितात्याण्ड-वानां गर्मे ब्रह्मासिरोऽक्षं पतित्वति अश्वत्याना सापी दत्तः निर्जनेथं वसुमती इत्या संप्रति केवला । नानदिश्यः समागस्य नानादेश्या नराधिपाः ॥ ७ सहैव तव पुत्रेण सर्वे वे निभन्ने गताः !

सहैव तव पुत्रण सर्व थे निधनं गताः। पितृणां पुत्रपीत्राणां द्वातीनां सुहृदां तथा। गुरूणां चातुपूट्येण प्रेतकार्याणि कारय॥ ८ वैद्यारपायन उवाच।

तन्द्रुत्वा करुणं वाक्यं पुत्रपीत्रवधादितः। पपात भुवि दुर्थपाँ वाताहत इव द्वमः॥ ९ धृतराष्ट्र जवाच ।

हतपुत्रो हतामात्मी हतसर्वसहरजनः। दुःखं नृतं अधिप्यामि विचरन्युचित्रोमिसी किं दु वन्युविहीनस्य जीवितेन ममाय वै। द्धनपक्षस्य इव मे जराजीणस्य पश्चिणः ॥११

सहस्वयोणि गलस्कुरों भविष्यसीस्थ्यत्यात्रः कृष्णेत हापो दत्त इत्यर्थः ॥ ३ ॥ शून्या राजनिर्दोना केवला उपरतो-स्वता ॥ ७ ॥ आञ्चपुटर्येपोति । जारी हतानां भारा-वेव पश्चाहतानां पश्चाहती यौर्वापयेण त्रेतानां परेतानां काराणि पारकोहिकाति कर्माणि ॥ ८ ॥ इःस्ट्रेम्पा स्वात्त्वा मविष्यामि ॥ ५० ॥ हृतराज्यो हतवन्धुहतचक्षुश्च वै तथा। न भ्राजिष्ये महाप्राह्म श्लीणरिहमरिवांशुमान न कृतं सुहृद्गं वाक्यं जामद्ग्न्यस्य जल्पतः नारदस्य च देवर्षेः कृष्णद्वैपायनस्य च ॥ १३ सभामध्ये तु कृष्णेन यच्छ्रेयोऽभिहितं मम। अलं वैरेण ते राजन्युत्रः संगृह्यतामिति ॥१४ तच वाक्यमकृत्वाऽहं भृशं तप्यामि दुर्मातेः न हि श्रोतास्मि भीष्मस्य धर्मयुक्तं प्रमाषितं दुर्योधनस्य च तथा वृषभस्येव नर्दतः। दुःशासनवधं श्रुत्वा कर्णस्य च विपर्ययम् ॥ द्रोणसूर्योपरागं च हृद्यं मे विदीर्यते । न स्मराम्यात्मनः किचित्पुरा सञ्जय दुष्कृतं यस्येदं फलमदोह मया मृढेन भुज्यते। नूनं व्यपकृतं किचिन्मया पूर्वेषु जन्मसु॥१८ थेन मां दुःखभागेषु घाता कर्मसु युक्तवान्। परिणामश्च वयसः सर्वबन्धुक्षयश्च मे ॥ १९

सुद्धन्मित्रविनाशश्च दैवजागादुषगतः। कोऽन्योऽस्ति दुःखिततरो मत्तोऽन्यो हि पुमान् सुवि॥ २० तन्ममाधैव पदयन्तु पाण्डवाः संशितश्चताः। विवृतं ब्रह्मुळोकस्य दीधैमध्यानमास्थितम्॥

वैश्वस्पायन उवाच ।
तस्य ठाळप्यमानस्य बहुवाकं वितन्वतः।
शोकाप्य नरेन्द्रस्य सङ्ख्यो वास्यमञ्जीत् ॥
शोकं राजन व्यच्छ श्वतास्ते वेदनिश्चयाः।
शास्त्रामाश्च विविश्व वृद्धेस्योः त्रपस्तमः॥
सङ्ख्ये पुत्रशोकार्तं यद्दुर्धृतयः पुरा।
यथा योवनजं दर्धमाश्चितं ते सुतं तृय ॥ २४
तः त्वया सुद्धरां वास्य अनुतामवधारितः॥
स्वार्थेश्च न कृतः कश्चिल्कुषेन फळपृष्ठिना
असित्रवैकचारेण स्वदुत्या तं विश्वष्टितः।
प्राच्याऽदुत्तसंपन्नाः सततं पर्दुपासिताः।
सस्य दुःशासनां मन्त्री राज्यश्च दुर्मातः।

शब्दश्च येन वै सर्व शब्दम्तं कृतं जगत्। कुरुवृद्धस्य भीष्मस्य गान्धायोः विदुष्टस्य च द्रोणस्य च महाराज कुषस्य च शरद्धतः। कुष्णस्य च महावाहो नादस्य च श्रीमतः कृष्णाम् च तथाऽन्येषां व्यासस्यामिततेजसः न कृतं तेन चचनं तव पुत्रेण मारत। न धर्मा सत्कृतः कश्चित्रित्यं युद्धमभीष्सता

न धमें सरकतः कांक्षान्नस्य युद्धममाण्यता अक्षतुद्धिरहेकारी नित्यं युद्धमिति वृत्यन्। कूरो दुर्मपेणो नित्यमस्तदृष्टक्ष वीर्यवान्॥३१ श्रुतवानिस मेधावी सत्यवांक्षेत्र नित्यदा। न सुक्षत्तीहराः सत्त्वां बुद्धमन्तो मावद्यस्त न धमें सत्त्वतः किस्तव्य पुत्रेण मास्पि। अपिताः अन्याः स्वर्षे वात्रूणां वर्षितं यदाः

मध्यस्थो हि त्वमप्यासी र्न क्षमं किञ्चिदुक्तवान्। दुर्धरेण त्वया भार-

स्तुलया न समंधृतः॥ 38 आदावेव मनुष्येण वर्तितव्यं यथाक्षमम्। यथा नातीतमर्थ वै पश्चात्तापेन युज्यते॥ ३५ पुत्रगृद्यात्वयाराजन् प्रियंतस्य चिकीर्षितं पश्चात्तापमिमं प्राप्तो न त्वं शोचितुमईसि ॥ मधु यः केवलं दृष्टा प्रपातं नानुपद्यति। स मुद्यों मधुलोभेन शोचत्येवं यथा भवान अर्थान्न शोचन्त्रामोति न शोचन्विदते फलम न शोचञ्थित्रयमाप्नोति न शोचन्विन्दते परम खयमुत्पादयित्वाऽभि वस्त्रेण परिवेष्टयन्। दह्यमानो मनस्तापं भजते न स पण्डितः ॥ त्वयैव सस्तेनायं वाक्यवायसमीरितः। लोभाज्येन च संसिक्तो ज्वलितः पार्थपावकः तस्मिन् समिद्धे पतिताः शलभा इव ते सुताः तान्वै शराभिनिर्देग्धान त्वं शोचितुमहैसि यबाश्रुपातात्कलिलं वदनं वहसे मृप। अशास्त्रदृष्टमेतद्धि न प्रशंसन्ति पण्डिताः॥ विस्फुलिंगा इव होतान्दहन्ति किल मानवान जहाँहि मन्यं बुद्धा वै घारयात्मानमात्मना

श्रोतास्मि कुतवानस्मि ॥ १५ ॥ विपर्वेयं विनाद्यम् ॥१६॥तन्मामिति । ब्रधेव प्राणस्यागं करिष्यामीत्यर्थः ॥२९॥वितन्वतः विरचयतः॥२२॥ अकुत्तितं ब्रधेदः॥२६॥ कुरुश्च मन्त्रीति पूर्वेणान्वयः ॥ २८॥ कुवन् दुर्वोधन आसीविति वेषः॥३१॥ प्रवातं वर्वतामाद् भवाम् ॥ ३७ ॥ परं मोक्षम्॥३८॥ वर्वति शोका दश्यर्थात् । मन्युं दैन्यं मन्यु-वैन्ये कर्तो कुषि' इत्यमरः।आत्मानं चित्तम्। आत्मना वैयय भारत्य प्राणान्मारमा वंगिरत्यर्थः ॥ ४३ ॥

वैशस्पायन उवाच।

यवमाश्वासितस्तेन सञ्जयेन महासमा । विदुरो भृय पवाह बुद्धिपूर्व परतप ॥ इति श्रीमहाभारते स्नीपर्वणि जलप्रदानिकपर्वणि भूतराष्ट्रविशोककरणे प्रथमीऽध्यायः ॥ १ ॥

वैश्वम्यायन जवाच ।
ततोऽमृतसमैवां क्येडां त्यस्प्रवर्षभम् ।
वैचित्रवर्षायं विद्वरो यद्वाच्य विचोध ततः १
विदुर जवाच ।
जित्तेष्ठ राजन् कि होपे धारपात्मानमात्मना
यवा वै सर्वेसत्त्वानां ह्योक्थर परा गतिः २
सर्वे क्ष्यान्ता निचयाः
पतनाश्वाः समुब्द्ध्याः ।
संयोगा विप्रयोगान्ता
सरणानं च जीवितम् ॥ १
यदा शूरं च भीकं च
यमः क्षेति भारतः ।
तरिकं च योतस्यन्ति हि ते
क्षत्रियाः स्तिव्यप्री ॥ ४

खयुध्यमानो म्रियते युध्यमानश्च जीविते । कालं प्राप्य महाराज न कश्चिद्दाविवतेते ॥ ५ अभावादािन भृतािन भावमध्यािन भारत । अभावित्रिक्ताः ॥ ६ अभावित्रिक्ताः ॥ ६ न शोचस्तुत्रमन्वेति न शोचन् म्रियते नरः पत्रं सांसिदिके लोके किमर्यमनुशाचित् । ७ कालं कर्षति भूतािन सर्वाणि विविधान्त्रम ८ कालस्य प्रिया कश्चित्र होष्यः कुरुस्तम् ८ या वायुस्तुणात्राणि स्वर्तपति सर्वेद्याः । तथा कालस्य प्रया वायुस्तुणात्राणि स्वर्तपति सर्वेद्याः ॥ ९

पकसार्थप्रयातानां सर्वेषां तत्र गामिनाम् । यस्य काळः प्रयात्यमे तत्र का परिदेवना १ ० न चाप्येतानम्हतानगुद्धे राजन्द्रागिवतुमहीस् प्रमाणं यदि शास्त्राणि गतास्ते परमां गतिम् सर्वे साध्यायवन्तो हि सर्वे च व्यरितवताः सर्वे नामिग्रुसाः झीणास्त्र का परिदेवना वद्द्येनादापतिताः पुनश्चादशैनं गताः । नैते तवं न तेषां त्यं तत्र का परिदेवना १३ हतोऽपि कमते सर्वा हत्वा च कमते यदाः । उमयं नो बहुगुणं नास्ति निष्फळता रणे १४ तेषां कामदुर्बाक्षेता-

निन्द्रः सङ्करपिष्यति। इन्द्रस्यातिथयो ह्येते भवन्ति भरतर्षम॥

न यश्चेद्रिशणाचित्रं तेयोभिनं विषया । स्वर्गे यान्ति तथा मत्या यथा शूरा रणे हताः शरीराश्चिषु शूराणां जुहुबुत्ते शराहुताः । ह्यमानाव्यराश्चेच सेहुस्तेजस्थिनो भिषः ॥ एवं राजस्तवाचले स्वर्थ पण्यानमुक्तम् । न युद्धाद्यिकं किञ्चित्रस्थिह विषयेरेऽ स्वियास्ते महास्मनः शूराः समितिशोसनाः आर्थिषः परमाः आसा न शोच्याः स्वर्ध पविद् आसानमात्मनाऽऽध्यास्य मा शुवः पुरुष्यम

इति श्रीमहाभारते श्रीपर्वणि नैलकर्णीये मारतमावदीये प्रथमोऽध्यायः॥ १ ॥

तत इति ॥ १ ॥ एषा मरणान्ता अत उतिष्ठ सीकं स्वय ॥२॥ ' भावान्तरमभावों हि कशाचितु व्ययेक्या ' इति न्यायेन क्रस्तप्रप्रयस्तानांत्री ब्रह्म तरावित्ति । भावों नामस्थारमकता तन्त्रेणानि तथाऽभावित्वनानीति तथा च 'श्राद्यान्त्रे च त्रशास्त्रावर्त्तमान्तेऽपि तस्त्रा' इति न्यायेन मणेऽजभावभूतानां तेवां स्वरोषु प्रतीयभानानाभिवं वासे स्वर्धः शोक इत्वर्षः ॥६॥ सांसिदिके स्वभावनिके ॥७॥ संवर्तिवति स्वरक्षं नवति ॥५॥ तत्र गामिनां परत्र पमन्ताकानां वस्त कात्र ज्ञातिकानां वस्त कात्र ज्ञातिकानां परत्र पमन्तातानां ॥१० ॥ अद्देशनार्वातां ॥ १३ ॥ जोऽसमार्वः कात्रिवाणाम् ॥१४ आच्छे कथवामि ॥ १८ ॥ दोष्टेमण्यानमास्थितं मां पाण्वता अवीव परत्यन्तु स्रणुकं तत्र नव्यास्मानिमिति। कार्यं देशं कार्यमित्वाचि पाठः ॥ १० ॥

मातापितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च। संसारेप्वनुभूतानि कस्य ते कस्य वा वयम शोकस्थानसहस्राणि भयस्थानशतानि च। दिवसे दिवसे मूढमाविशन्ति न पण्डितम् न कालस्य प्रियः कश्चित्र द्वेष्यः क्रक्सत्तम। न मध्यस्यः कचित्कालः सर्वे कालः प्रकर्षति कालः पचति भृतानि कालः संहरते प्रजाः कालः सुप्तेषु जागतिं कालो हि दुरतिकमः अनित्यं यौवनं रूपं जीवितं द्रव्यसञ्जयः। आरोग्यं प्रियसंवासी गुड्येदेषु न पण्डितः न जानपदिकं दुःखमेकः शोचितुमहैसि। अप्यभावेन युज्येत तचास्य न निवर्तते २६ अशोचन्प्रतिकुर्वीत यदि पश्येत्पराक्रमम्। भैषज्यमेतद्ः खस्य यदेतन्नानुचिन्तयेत् ॥ २७ चिन्त्यमानं हि न ब्येति भूयश्चापि प्रवर्धते। अनिष्टसंप्रयोगाच विषयोगात्रियस्य च २८ मानुषा मानसैर्दुःखैर्द्ह्यन्ते चाल्पबुद्धयः। नार्थों न धर्मों ने सुखं यदेतद्नुशोचिस २९

न च नापौति कार्यार्थाच्यिवर्गाचैव हीयते। अन्यामन्यां घनावत्थां प्राप्य वैशेषिकीं नराः असंतृष्टाः प्रमुद्यन्ति संतोषं यान्ति पण्डिताः प्रज्ञया मानसं दुःखं हन्याच्छारीरमौषधैः। प्तद्विज्ञानसामर्थ्यं न बाछैः समतामियात३१ श्यानं चानुशते हि तिष्टन्तं चानुतिष्ठति। अनुधावति धावन्तं कर्म पूर्वकृतं नरम ३२ यस्यां यस्यामवस्थायां यत्करोति शुभाशुभम् तस्यां तस्यामवस्थायां तत्फलं समुपास्नते३३ येन येन शरीरेण यदात कर्म करोति यः। तेन तेन शरीरेण तत्फलं सम्रुपाश्चते ॥ ३४ आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः। आत्मैव ह्यात्मनः साक्षी क्रतस्यापकृतस्य च शुभेन कर्मणा सौक्यं दुःस्तं पापेन कर्मणा। कृतं भवाते सर्वत्र नाकृतं विद्यते कवित ३६ न हि ज्ञानविरुद्धेषु बह्वपायेषु कर्मसु। मुलघातिषु सज्जनते बुद्धिमन्तो भवद्विधाः३७

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि जलप्रदानिकपर्वणि धृतराष्ट्रविद्योककरणे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

भूतराष्ट्र उवाच । सुभाषितैमहापाइ शोकोऽयं विगतो मम । भूय पव ह वाक्यानि श्रोहमिच्छामि तत्वतः अतिशानां च संदमोदिशनां च विसर्जनात क्यं हि मानसैडैं।खेः प्रसुच्यन्ते ह पण्डिताः

विदुर उवाच। यतो यतो मनो दुःखात्सुखाद्वा विप्रमुच्यते ततस्ततो नियम्भैतच्छानित विन्देत वै बुधः अशाध्वतिमदं सर्वं विस्त्यमानं नर्रमः । कद्दछीसचिमो छोकः सारो श्रस्य न विचते यदा प्राहाश्च भूढाञ्च धनचन्तोऽघ निर्धनाः सर्वे शित्वनं प्राप्य स्वर्गन्ति विमतज्वराः ॥ किमीसैरास्त्रपृथिष्ठगांशः स्वाधनिवन्धिमिः । किं विश्वेषं प्रपद्यन्ति तत्र तेषां प्ररे ज्वाः॥

जानवदिकं सबैसाधारणं अभावेन मरणैन तब बुःसं व ॥२६॥ धर्माणं धर्माणं प्रति त अपि त्वरीक्षेत्र ॥ १०॥ धर्म-बातां चीनविष्ठण्यामा।१३॥ येनेति । स्युकेन देदैन इतं तमेलेब प्रक्यते मनःकृतं चेनेतेन भुज्यते स्वप्राची ॥३४॥ अग्रह्मत्वायवार्येच्य ॥३५॥ मुठं वार्यस्य ॥३॥ इतं श्रीमहानारते क्रीयंनीण नैकक्ष्णं में मात्मावयारि वित्रीवोड्डणायः ॥ २ ॥

सुभाषितेरिति ॥ १ ॥ शान्ति विसस्योग्यतिम् ॥ ३ ॥ शान्ती हेतुलेकस्य अशास्त्रतक्षानिस्यादः— स्वााञ्चतमिति ॥ ४ ॥ सहैति । वितृत्रने ग्रत्यम् ॥ ५ ॥ यदि संग्णानगितिस्यत्येत् तदि देवचीषणं क्लिम्यं विवाद स्वाह-निर्मीसीरिति । तत्र परलोकं तेवां मृतानां यदे तपरिवातः तस्मान्यस्यानन्तस्यवि विधानगित-

50

येन प्रत्यवगच्छेयुः कुळरूपविशेषणम् । कस्माद्ग्योग्यमिच्छन्ति

 उत्तार्थमाणमाणाका दुकृतं चापि भारत । अथवा परिभुज्जनतमेष देहाः हारीरिणा में । अभि वा प्रस्तो वाऽप्यथवा दिवसान्तरः। अर्थमास्त्रमतो वापि मासमाव्यगतोऽपि वा ॥ संवत्सरगतो वापि हिसंबत्सर एव वा । यौवनस्त्रोऽप मध्यस्थो वृद्धौ वाऽपि विषयते प्राक्षमीत्रस्तु मृतानि भवन्ति न भवन्ति च । एवं सांसिद्धिक लोकं किमध्यमुत्रतप्यसे ॥ यथा तु सल्लि राजन, कीडार्थमनुसंतरत् । उन्मज्जेब निमज्जेब किस्तर्सर्थ नराधिप एवं संसारगहने उन्मज्जनिमज्जने । कममोगन वध्यन्ते द्विद्यन्ते चाव्यनुद्धयः॥

ये तु प्राज्ञाः स्थिताः सत्त्वे संसारेऽस्मिन् हितैथिणः। समागमज्ञा भूतानां ते यान्ति परमां गतिस्।

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि जलप्रदानिकपर्वणि धृतराष्ट्रविशोककरणे नृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

8

भृतराष्ट्र उवाच । कथं संसारगहनं विक्षेयं वदतां वर । पतिदेच्छाम्यहं श्रोतं तत्त्वमास्याहि पृच्छतः विदुर उदाच ।

जन्ममभृति भूतानां किया सर्वोपछश्यते। पूर्वमेवेह कछिछे वसते किंबिदन्तरम्॥ २ ततः स पञ्चमेऽतीते मासे या समकल्पयत्। ततः सर्वोङ्गसंपूर्णो गर्मो वै स त जायते॥३

येन हेंद्वनां अहरक्ष्मेण कुलैन स्पेण च निर्वेषणं प्राप्नीति सीड्राइक्यों हेंद्वे स्वतंत्र कांडेरतिति पूर्वकर्मणयेन्द्र पुत्रादिः स्वीमाधियोग्धेन पुत्रादिः स्वीमाधियोग्धेन व सांकादिकं कुत्ताविति मादः ॥०॥ सर्वः विकासिर्दे सावतं मोह्यपर्वेत स्वापित्वात् ॥ ८ ॥ अवयोग्ध्यन्तात्रम् ॥ १ ॥ अवयोग्ध्यन्त्रम् ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ इति अन्तर्वात्रम् सीव्यक्ष्यंत्रयं भारताव्यवित्तं वृतीयोऽस्थायः ॥ १ ॥

कथामिति ॥ १ ॥ जनमप्रमृति शुक्रशोणितसंयोगा-

स्रमेध्यमध्ये वस्ति मांसशोणितलेपने। ततस्त्र वायुवेनेन ऊर्ध्वादो हाथाशिराः ॥ योनिद्वारस्रुपामस्य बहुत् हेलान्समुन्छति योनिसंपितनास्य वहुत् हेलान्समुन्छति योनिसंपितनास्य पूर्वकर्मोभरिक्तः॥ ५ तस्मान्मुकः स संसारादन्यान्पश्यस्य प्रद्वान् प्रहालाम्युगेण्ड्यन्ति सारमेया इवामिषद् ॥ ततः प्राप्तेन्तरं काले व्याध्यस्त्रापि तं तथा उपनर्योगित जीवन्तं वथ्यमानं स्वकर्मीपि ॥

द्वारम्य क्रिया गर्मशुद्धेक्या उपकृत्यते कळिळ क्रुक्योणियतः संयोगः। "एक्पात्रीषितं किळलं भयति पश्चात्राहुद्वरः " इत्यादि श्राक्षात्रम्यते । तत्र कळिळे वतते जीव इति वेषः। किश्विद्नतं पूर्वदिवारेश्वया श्रद्धवस्याभेदेन अल्लेन परि-माणान्तरेण ॥ २ ॥ पबने मासे अतीति अवयायाभिक्के पिण्डे वासं चैतन्यस्याविभीव अकल्यवत् । पूर्व चैतन्य-सत्तामात्रं पद्मनेऽदति तु पड्डे आविभीव इति विवेषः। ततः व द्वासासाम्यन्तरे संसूर्णं गर्मो जायते ॥ ३ ॥ तस्मायानिश्चायत् संवादात् संवादं प्राप्य ॥ ६ ॥ संगः

दोषान्श्रिपति चान्येषां नात्मानं शास्त्रुभिच्छति ॥ १४ यदा प्रावाध मृखाँध धनवन्तक्ष निर्धनाः ॥ कुळीनाक्षाकुळीनाक्ष्म गानिनोऽधान्यमानिनः सर्वे पितृवनं प्राप्ताः स्वपन्ति विगतत्त्वचः । निर्मासैरस्थिभृयिष्ठगाँकैः स्वप्रतिनच्छनेः ॥ विद्योपं न प्रपद्यन्ति तत्र तेषां परं जनाः । यन प्रत्यन्तक्ष्मकुळक्षपिद्योषणम् ॥ १७ यदा सर्वे सर्म न्यस्ताः स्वपन्ति धरणीतके । कस्मादन्योग्यम्म ॥ इक्ष्याक्ष्मकुळ्ला

प्रत्यक्षं च परोक्षं च यो निशम्य श्राति त्विमाम् । १ अध्ववे जीवलोकेऽस्मिन्

यो धर्ममनुपालयन्॥ जन्मप्रभृति वर्तेत प्राप्तुयात्परमां गतिम् १९ एवं सर्वे विदित्या वै यसत्त्वमनुवर्तते। स प्रमोक्षयते सर्वोन्पन्थानो मनुजेश्यर २०

नात्मानं समवेक्षते । प्रमाक्षयते सर्वान्यत्यानां मनुज इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि जलप्रदानिकपर्वणि घृतराष्ट्रविद्योककरणे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

- AK

धृतराष्ट्र उवाच । यदिदं धर्मगहनं बुद्धा समृतुगम्यते । तद्धि विस्तरतः सर्वे बुद्धिमार्ग प्रशंस मे ॥ १ विदुर उवाच। अत्र ते वर्तविष्यामि नमस्कृत्वा खयंभुवे। यथा संसारगद्दनं वदन्ति परमर्षयः॥ २

वियवसंतः स्वाइंबंचा तैः ८ यथापि मृहः पापं माँबेति तथापि ध्यानपंतिमिक्तिसत्तरत्वेष यथायाक आसानं गरिस्तन्त्वेष व्यवस्ताक आसानं गरिस्तन्त्वेष व्यवस्ताक आसानं गरिस्तन्त्वेष प्रमुक्तेनां व्यवस्ताक आसानं गरिस्तन्त्वेष प्रमुक्ते स्वादिक्षियेष्ठानिष्ठं पुष्पं पापं तन्त्युक्षे प्रभविक्षियेष्ठानिष्ठं पुष्पं पापं तन्त्युक्षे प्रभविक्षा विवयस्त्रेष्ठं योगात् कास्तानं विवयस्त्रेष्ठं में प्रमुक्ति कास्त्रमां वर्षे वर्षे व द्व स्ववितं कास्त्रये ॥५९॥ विश्वत्ववस्त्रः आच्छा-वन्त्रीताः ॥ ५९॥ तस्य नास्त्रित्वसम्बुवद्वित-येनेस्या-विक्रमा ॥ ५०॥ यदितं वार्षः परस्तावृक्षाः । प्रत्यका-वितः वर्षे सर्वाणि भूतानि वर्षः वस्त्रवित्वस्त्रव्यस्त्रव्यस्त्रवितः क्षियिदः स्वयंति क्षामियः

जमानं देखि अमुं छोडं आप्सवतीति प्रतारिविद्धं बुर्धुणः हुम्पंविता हुन्छतित देहरूसमालमा नप्टवात् । आमुण्यिक क्ष्मुल्यत्व हुम्पंविता हुन्छतित देहरूसमालमा नप्टवात् । आमुण्यक्ष्मुल्यत्व हुम्पंद्वाद्वात् स्थात् ॥ १० ॥ वत्यानो मार्गात् हितीवार्षे प्रवमा । अस्यान् । गत्यान् । मार्गात् हितीवार्षे प्रवमा । अस्यान् । गतिमार्गाद् मोसक्ते कि ह्य क्ष्मुल्यानेस आप्याति ॥ २० ॥ इति श्रीमहामार्त्व स्थाप्ति ॥ २० ॥ इति श्रीमहामार्त्व स्थाप्ति ॥ २० ॥ इति श्रीमहामार्त्व स्थाप्ति ॥ २० ॥ इति श्रीमहामार्त्व

यदिदं धर्मगहनिमत्यव्यायस्य विवरणं उत्तराध्या-येन बही कियते खलु महदुःखमित्यादिना ॥१॥

कश्चिन्महति कान्तारे वर्तमानो द्विजः किल महदुर्गमनुप्राप्तो वनं ऋव्यादसंकुलम् ॥ सिंह-द्याब्र-गजक्षीं घरतिघोरं महाखनैः। पिशितादैरतिभयैभेहोत्राकृतिभिस्तया॥ समन्तात्संपरिक्षिप्तं यत् सम दट्टा त्रसेद्यमः। तदस्य दष्टा हृदयमुद्देगमगमत्परम् ॥ अभ्युच्छयं च रोस्णां वै विक्रियाश्च परस्तप स तद्वनं व्यनसरन्संप्रधावित्रतस्ततः॥ वीक्षमाणो दिशः सर्वाः शरणं क भवेदिति। स तेषां छिद्रमन्विच्छन्प्रद्भुतो भयपीडितः ७ न च निर्याति वै दूरं न वातीविष्रमोच्यते। अथापश्यद्वनं घोरं समन्ताद्वागुरावृतम् ॥ ८ बाहुभ्यां संपरिक्षिप्तं स्त्रिया परमघोरया। पञ्चशीर्षधरैर्नागैः शैलैरिव समुन्नतैः॥ नमःस्पृशैर्महावृक्षैः परिक्षिप्तं महावनम्। वनमध्ये च तत्राभृदुद्पानः समावृतः ॥ १० बल्लीभिस्तृणच्छन्नाभिर्देढाभिरभिसंवृतः। पपात स द्विजस्तत्र निगृढे सिळिलाशये ११ विलग्नश्चाभवत्तस्मिन्लतासंतानसंक्रले। पनसस्य यथा जातं वृन्तबद्धं महाफलम् १२ स तथा लम्बते तत्र ह्यूर्थिपादी ह्यथःशिराः अथ तत्रापि चान्योऽस्ये भूयो जात उपद्रवः

कूपमध्ये महानागमपद्यत महाबलम्। क्रपवीनाहवेलायामपश्यत महागजम् ॥ १४ पड़क्त्रं कृष्णग्रहं च द्विपद्कपदचारिणम्। कमेण परिसर्पन्तं बल्लीवृक्षसमावृतम् ॥ १५ तस्य चापि प्रशासासु वृक्षशासावलम्बिनः नानारूपा मधुकरा घोररूपा भयावहाः १६ आसते मधु संवृत्य पूर्वमेव निकतजाः। भूयो भूयः समीहन्ते मधूनि भरतर्षभ ॥ १७ स्वादनीयानि भृतानां यैर्बालो विप्रकृष्यते। तेषां मधूनां बहुधा धारा प्रस्नवते तदा १८ आलम्बमानः स पुमान् धारां पिवति सर्वदा न चास्य ठण्णा विरता पिवमानस्य सङ्घरे॥ अभीष्सति तदा नित्यमत्तरः स प्रनः प्रनः। न चास्य जीविते राजन्निर्वेदः समजायत २० तत्रैव च मनुष्यस्य जीविताशा प्रतिष्ठिता। कुष्णाः श्वेताश्च तं वृक्षं कुट्टयन्ति च मूषिकाः व्यालैश्च चनदुर्गान्ते क्षिया च परमोग्नया। क्रुपाधस्ताच नागेन वीनाहे कुञ्जरेण च २२ वृक्षप्रपाताच भयं मुविकेभ्यश्च पञ्चमम्। मधुलोभान्मधुकरैः षष्ठमाहुर्महद्भयम्॥ पुर्व स वसते तत्र क्षिप्तः संसारसागरे। न चैव जीविताशायां निर्वेदसुपगच्छति २४

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वेणि जळप्रदानिकपर्वणि घृतराष्ट्रविशोककरणे पञ्जमोऽच्यायः॥५॥

द्वान्यामविवाक्तंभ्यां जायत इति द्विजः वन्द्वः वर्षे तंसारः क्रमादा व्यापकः ॥३॥ महान् स्वनं दुःखवन्द्रो वेतः विद्वादिनिक्यांचितिः॥ ४ ॥ वाद्याः विवादिनव्यांचितः॥ ४ ॥ वाद्याः विवादिनव्यांचितः॥ ४ ॥ ज्वाद्याः ।॥ ३॥ ज्वाद्याः ।॥ ३॥ ज्वाद्याः व्याप्ताद्याः स्वर्णस्याः स्वर्णस्याः त्वाद्यान्त्रः व्याप्ताद्याः ।॥ ३॥ जानं कात्रसर्वे वीताद्यो सुव्यंचनं तत्य स्वर्द्वकृष्णस्यादः व्याप्ताद्याः व्याप्ताद्याः विवादाः सुव्यंचनं तत्य स्वर्द्वकृष्णस्यादः व्याप्तादः ।॥ ३ ॥ ज्वाद्याः वाद्यंचाः विवादाः स्वर्णस्याः व्याप्तादः वाद्यं । विद्यासाद्यः व्याप्तादः वाद्यं । विद्यासादः व्याप्तादः वाद्यं । वादा मानां स्वरः वत्रौ वीतिवाधाः व्याप्ताद्याः वाद्यंचीत्वाचः वाद्यं ।॥ ५ ॥ ॥ अवावाद्याः वाद्यंचीवत्याः वाद्यंचीवत्याः वाद्यंचीवत्याः वाद्यंचीवत्याः वाद्यंचीवत्याः।

बस्यास् मणुक्राः कावस्तार्थित इन्द्रियनणाः ॥ १६ ॥
मणुकामान्त्रस्य र्यग्रक्ष निकेताः सम्मिग्रहास्त्रस्यः समी-इन्द्रे इन्द्रियमणुक्राः॥ १० ॥ इन्द्रियसुष्यमा जीवोऽपि । न इष्यतिसाह-नेषामिति ॥ १० ॥ तत्रेष कामुख्ये कृष्णाः येवाय मुप्किः राज्यहानि इसं कृष्टमित आयुः शिक्षानि ॥ १२ ॥ व्यावैः दुष्टमतङ्गादिद्वान्वैयोधिनिः क्षिया वर्षा नामेन मुस्तुर्वेण कुत्ररेण संवस्त्रार्थ्येन कालेना॥ १० ॥ व्यावैः दुष्टमतङ्गादिद्वान्वयोधिनिः कालेना॥ १० ॥ इत्रावे क्षाप्रसाविष्यसुक्षासकः ॥ ॥ १३ ॥ इति श्रीमहामास्त्रं कीपर्यणि नेलक्ण्योवे मास्त-भावसीर्य प्रवानीऽष्यायः ॥ ५ ॥

अही खटिवाति । स्पष्टार्थः ॥१ ॥ येनेति । येन निवेदेन पाशांश्छिन्दन्ति ॥ १४ ॥ इति श्रीमहामारते श्रीपर्वणि नैलक्षण्ठीये भारतमावदपि षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

यच्छूत्वा विप्रमुच्यन्ते संसारेभ्यो विचक्षणाः यथा त पुरुषो राजन् दीर्घमध्वानमास्थितः। कचित्कचिच्छूमाच्छान्तः कुरुते वासमेव वा एवं संसारपर्याये गर्भवासेषु भारत। कुवैन्ति दुर्वेधा वासं मुच्यन्ते तत्र पण्डिताः तस्माद्ध्वानमेवैतमाहुः शास्त्रविदो जनाः यस्तु संसारगहनं वनमाहर्मनीषिणः॥ सोऽयं लोकसमावती मर्त्यानां भरतर्थम ।

अहोऽभिहितमाख्यानं भवता तत्त्वदर्शिना भय पत्र तुमे हर्षः श्रत्वा वागमृतं तव॥ १ विदुर उवाच। श्रुणु भूयः प्रवश्यामि मार्गस्येतस्य विस्तरम्

धृतराष्ट्र उवाच।

शस्तत्र कृपी चृपते स तु देहः शरीरिणाम ७ यस्तत्र वसतेऽधस्तान्महाहिः काल एव सः

उपमानभिदं राजन्मोश्रविद्धिषदाहतम्। सकतं विन्दते येन परलोकेषु मानवः॥ उच्यते यत्त कान्तारं महासंसार एव सः। वनं दुर्गे हिँ यश्चेतत्संसारगहनं हि तत्॥ ५ ये च ते कथिता ज्याला ज्याधयस्ते प्रकीर्तिताः या सा नारी बृहत्काया अध्यतिष्ठत तत्र वै तामाहुस्तु जरां प्राज्ञा रूप-वर्णविनाशिनीम्

थहो खलु महदःखं कुच्छ्रवासश्च तस्य ह। कथं तस्य रतिस्तंत्र तृष्टिची बदतां वर ॥ १ स देशः क ज यत्रासी वसते धर्मसङ्कटे। कथं वा स विमुख्येत नरस्तस्मान्महाभयात प्तन्मे सर्वमाचश्व साधु वेष्टामहे तदा। क्या में महती जाता तस्याभ्यद्धरणेन हि ३ विदुर उवाच।

धृतराष्ट्र उवाच ।

अहोऽभिहितमिति ॥ १ ॥ निधयः कालस्य कर्तब्यार्थसाधकाः अभिलिखितानि सर्वतः वयसा आयुषा मुखदुःखजराव्याधिभिः बर्भणा अदृष्टक्षेण स्यस्तानि १२

चराणां स्थावराणां च न गृध्येत्तत्र पण्डितः ज्ञारीरा मानसाश्चेव मर्त्यानां ये तु ज्याधयः प्रत्यक्षाश्च परोक्षाश्च ते व्यालाः कथिता वधैः क्रिश्यमानाश्च तैर्नित्यं वार्यमाणाश्च भारत। स्वक्रमीभर्महाद्या लैनीद्विजन्त्यहपबुद्धयः ८ अथापि तैर्विमुच्येत व्याधिभिः पुरुषो नृप । आवुणोत्येव तं पश्चाज्जरा रूपविनाशिनी ९ शब्द-रूप-रस-स्पर्शेर्गन्धेश्च विविधेरिप । मज्जमांसमहापङ्के निरालम्बे समस्ततः १० संबत्सराश्च मासाश्च पक्षाहोरात्रसम्बयः । क्रमेणास्योपयुक्षन्ति रूपमायुस्तथैव च ॥ ११ एते कालस्य निधयो नैताञ्जानन्ति दुर्बधाः। धात्राभिलिखितान्याहः सर्वभूतानि कर्मणा

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि जलप्रदानिकपर्वणि धतराष्ट्रविशोककरणे षष्ट्रोऽध्यायः ॥ ६ ॥

तांस्तु कामरसान्विद्या-यत्र मजान्ति मानवाः॥ एवं संसारचकस्य परिवर्त्ति विदर्वधाः येन संसारचकस्य पाशांदिछन्दान्ति वै बुधाः

थे ते मधुकरास्तत्र कामास्ते परिकीर्तिताः॥ यास्त ता बहशो धाराः स्रवन्ति मधुनिस्रवम्।

ये त वृक्षं निकृत्तन्ति मुर्विकाः पन्नगास्तथा ॥ राज्यहानि तु तान्याहर्भृतानां परिचिन्तकाः

स यस्तु क्रुपवीनाहे तं वृक्षं परिसर्पति। षडकाः कुअरो राजन्स तु संवत्सरः स्मृतः॥ मखानि ऋतवो मासाः पादा द्वादश कीर्तिताः।

अन्तकः सर्वभूतानां देहिनां सर्वहार्यसौ ८ कपमध्ये चया जाता वल्ली यत्र स मानवः प्रताने लखते लग्नो जीविताशा शरीरिणास

छिन्द्यादुःखमहाज्याधि नरः संयतमानसः ॥ न विक्रमी न चाप्यथीं न मित्रं न सहरजनः तथोन्मोचयते दुःखाद्यथाऽऽत्मा खिरसंयमः तस्मान्मेत्रं समास्थाय शीलमापद्य भारत । दमस्त्यागोऽप्रमादश्च ते त्रयो ब्रह्मणो हयाः । शीलरिमसमायुक्तः स्थितो यो मानसे रथे। त्यकत्वा मृत्युभयं राजन्त्रहालोकं स गच्छति अभयं सर्वभूतेभ्यो यो ददाति महीपते । स गच्छति परं स्थानं विष्णोः पदमनामयम् न तत ऋतसहस्रेण नोपवासैश्च नित्यशः। अमयस्य च दानेन यत्फलं प्राप्त्याश्वरः २६ न ह्यात्मनः प्रियतरं किञ्चिद्धतेषु निश्चितम्। अनिष्टं सर्वभूतानां मरणं नोम भारत। तस्मात्सर्वेषु भृतेषु दया कार्या विपश्चिता । नानामोहसमायुक्ता बुद्धिजालेन संवृताः २८ असुक्ष्मदृष्ट्यो मन्दा भ्राम्यन्ते तत्र तत्र ह । ससक्ष्मद्रष्टयो राजन्त्रजन्ति ब्रह्म शाश्वतम् ॥

रथः शरीरं भूतानां सत्त्वमाहुस्तु सार्थिम्। इन्द्रियाणि हयानाहः कमंबुद्धिस्त रश्मयः॥ तेषां हयानां यो वेगं धावतामनुधावति । स तु संसारचकेऽस्मिश्रकवत परिवर्तते ॥१४ यस्तान संयमते बद्ध्या संयतो न निवर्तते । ये त संसारचक्रेऽस्मिश्रकवत्परिवर्तिते ॥ १५ भ्रममाणा न मुद्यन्ति संसारे न भ्रमन्ति ते। संसारे भ्रमतां राजन दःखमेताद्व जायते ॥ तस्मादस्य निवृत्त्यर्थे यत्नमेवाचरेद्बुधः। उपेक्षा नाज कर्तद्या शतशाखः प्रवर्धते १७ यतेन्द्रियो नरो राजन्कोधलोभनिराकतः। संतुष्टः सत्यवादी यः स शान्तिमधिगच्छति याम्यमाह रथं होनं महान्ते येन दुर्बधाः। स चैतत्प्राप्तयाद्वाजन्यस्वं प्राप्तो नराधिप १९ अनुतर्षुलमेवैतदुःखं भवति मारिष। राज्यनाशं सुहुँचाशं सुतनाशं च भारत ॥ साधुः परमदुःखानां दुःखभैषज्यमाचरेत २० शानीषधमवाप्येह दूरपार महीषधम्।

> इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि जलप्रदानिकपर्वणि घृतराष्ट्रविशोककरणे सन्नमोऽच्यायः ॥ ७ ॥

•

आधास्य तु चिरं कालं धृतराष्ट्रं तथागतस्य। अथ दीर्घस्य कालस्य ल्ल्यादेको महीपति। सिल्लाम् विकास विकास सिल्लाम् विकास वितास विकास वितास विकास वित

वैशम्पायन उवाच ।

बिदुरस्य ह तद्वास्थं निशस्य कुफ्तत्ता। ।
बुद्धितः १ हर्मुक्तिः १ हर्मक्तिः १ हर्मक्तिः १ हर्मक्रितः १ हर्मक्रितः १ हर्मक्रितः १ हर्मक्रितः १ हर्मक्रितः १ हर्मक्रितः । १ स्तुया सुहृद्धान्ये द्वास्था ॥ २ स्तुया सुहृद्धान्ये द्वास्था ॥ १ स्तुया सुहृद्धान्ये द्वास्था । १ स्तुया सुहृद्धान्ये द्वास्था । १ हर्मक्रिय सारम्

सस्य बुद्धिः कमेबुद्धिमेनः 'मनः प्रश्रहमेव व 'हित श्रुतेः ।। "१६'। ॥ यः सेवाता मिनानां भीताः वेषं अञ्चवादी ।। १४ ॥ यः सेवातः संस्मानिक्षाति अनुस्पति ।। १४ ॥ यः सेवातः संस्मानिक्षाति ।। १४ ॥ यः सेवातः संस्मानिक्षात् स्वस्मति संस्मानिक्षात् । निक्षात् । निक्षात् । निक्षात् । निक्षात् । निक्षात् । निक्षात् ।। निक्षात्

बीर्ज क्वोन्तरंस ॥ २० ॥ बूदपार्र महाझानस् ॥ २१ ॥ स्विरः पुनर्विवरिद्युनसमर्थः संग्रमस्तुच्छानेवयेभ्यः इन्द्रिय-पराष्ट्रापितस्य तारकः आस्ता स्वमम् ॥ २२ महापः महा-कोन्नस्य प्रापकः हति वेषः ॥ २३ ॥ इति असिद्यास्त्र कीपरिणि नेळकच्छीये भारतमालदपि सामोऽध्यायः ॥७॥

विदुरस्येति॥१॥

येन दह्यन्ति गात्राणि येन प्रक्षा विनश्यति । येनाभिभृतः पुरुषो मरणं बहु मन्यते ॥ ८ तदिदं व्यसनं प्राप्तं

तिदिदं दयसनं प्राप्तं मया भाग्यविपर्ययात्। तस्यान्तं नाधिगच्छामि ऋते प्राणविमोक्षणात्॥

तथैवाहं करिष्यामि अधैव द्विजसत्तम। हरदुक्तवा त महात्मानं पितरं ब्रह्मवित्तमम्। धृतराष्ट्रोऽसवन्मुडः स शोकं परमं गतः। अभूख तृष्णी राजाऽसी ध्यायमानो महीपते तस्य तह्वचनं श्वता कृष्णीहेपायनः मशुः। पुत्रशोकाभिसंततं पुत्रं चवनमव्यीत्। १२ द्यास

भृतराष्ट्र महाबाहो यस्त्रां वस्त्रामि तच्छ्रण भृतवानासि मेघानी धर्मार्थकुरालः प्रमो १३ न तेऽस्त्र्यासितृतं किञ्जिहातित्वयं परंत्त्व । वित्तत्वत्वां परंत्त्व । वित्तत्वत्वां परंत्त्व । वित्तत्वतां हि मत्यांनां विज्ञानासि न संदायः अष्ट्रवे जीचलोके च स्थाने वा शाम्यते सति जीविते मरणान्ते च कस्माच्छोचसि भारत प्रत्यक्षं तव राजेन्द्र वैरस्यास्य समुद्रवः । पुत्रं ते कारणं कृत्वा काल्योगेन कारितः१६

अवश्यं भवितत्व्ये च कुरूणां वैशसे नृप । कस्माच्छोचासि ताज्शूरान् गतान्परमिकां गतिम ॥

जानता च महावाही विदुरेण महात्मना।
यतितं सर्वयन्नेन शर्म प्रति जनेश्वर ॥ १८
न च देवकृतो मार्गः शक्यो भूतेन केनचित्
यदतापि चिरं कार्छ नियन्तुमिति मे मतिः॥
देवतानां हि यत्कार्यं मया प्रत्यक्षतः शुत्रम्।
देवतानां हि यत्कार्यं मया प्रत्यक्षतः शुत्रम्।
तत्तेऽहं संप्रवश्यापि यथा स्वर्धे मवेत्तव २०
पुराहं त्यरितो यातः समामेन्द्राँ जितकुमः
अपद्यं तत्र च तदा समवेतान्दिव्योकसः ११
नारद्ममुखाश्चापि सर्वे देवययोऽनघ।
तत्र चापि मया दृष्टा पृथिवी पृथिवीपते २२
कार्यार्थमुत्रसम्माता देवतानां समीपतः।
उपनास्य तदा धात्री देवानाहं समापतान्॥
यत्कार्यं मम ग्रुप्तामित्रह्मणः सदने तदा।

उपराब्ध तदा वात्रा दवानाह समागतान्। यत्कार्यं मम युष्मामित्रह्मणः सदने तदा। प्रतिवातं महाभागास्तर्ञ्छीदं स्विधीयताम् तस्यास्तह्मनं श्रुत्वा विष्णुळीकनमस्कृतः। उवाच्य वाक्यं प्रहसन् पृथिवीं देवसंसदि २५

ष्ट्रतराष्ट्रस्य पुत्राणां यस्तु ज्येष्ठः शतस्य वै । दुर्योधम इति स्थातः स ते कार्यं करिष्णति ते स प्राप्य सहीपाळं कृतकृत्या भविष्यित्त तस्यार्थे पृथिविपाठाः कृतकृत्या भविष्यित्त तस्यार्थे पृथिविपाठाः कृतकृत्यं समागताः ९० अन्योन्यं धातियिष्यन्ति दृढेः श्रष्टीः प्रहारिणः ततस्ते भविता देवि भारस्य पुषि नाशनस्य पण ते सुतो राजकुष्ठीकसंद्यारकारणात् ॥ कळंरशः सम्रुत्पको गान्धार्या जडरे तृप । अमर्पी चपळश्चापि कोष्यनो पुर्काशचनः ३० वृष्योगात्सग्रुराचा प्रातरश्चास्य तद्याः । ११ सम्रुत्तमात्रिळश्चेष्ठ कषश्च परमः सस्या ॥ ३१ सम्रुत्तमात्रिळश्चेष्ठ कषश्च परमः सस्या ॥ ३१ सम्रुत्तमात्रिळश्चेष्ठ कषश्च परमः सस्या ॥ ३१ सम्रुत्तमात्रीळश्चेष्ठ कषश्च परमः सस्या ॥ ३१ सम्रुत्तमात्रीळश्चेष्ठ वावाश्च प्रस्ता स्वाराऽस्य जनो भवेत् अध्यां धर्मती याति

अधमा धर्मता याति स्वामी चेद्धार्मिको भवेत्। स्वामिनो गुणदोषाभ्यां भृत्याः स्युनीत्र संदायः॥

दुष्टं राजानमासाच गतास्ते तनया नृप। पतमर्थं महावाहो नारदो वेद तत्त्ववित ३४ आत्मापराधात्पुत्रास्ते

आत्मापराधात्पुत्रास्ते विनद्याः पृथिवीपते। मा ताञ्ज्ञोचस्य राजेन्द्र

न हि शोकेऽस्ति कारणम्॥ ३५ न हि ते पाण्डवाः स्वल्पमपराष्यन्ति मारत पुत्रास्तव दुरात्मानो यैरियं घातिता मझी॥ नारवेन च भद्रं ते पूर्वमेव न संशयः। युधिष्ठिरस्य समित राजस्य निवेदतम् ३७ पाण्डवाः कौरवाः सर्वे समासाद्य परस्परस् न सविष्यन्ति कीन्तेय यस्ते क्रस्यं तदास्वरः॥

नारदस्य बचः श्रुत्वा तदाऽद्योचन्तपाण्डवाः

ए एं ते सर्वमाक्यातं देवगुष्ठं सनातनम् १९ क्यं ते शोकनाशः स्यात्माणेषु च द्या प्रमो केद्वेश पाण्डुपुत्रेषु क्वात्वा देवज्ञ विधिचरु० एव चार्यो महाचाहो पूर्वमेव मया श्रुतः। कियतो धर्मराजस्य राजस्य कद्वचमे॥ ४१ यतितं धर्मराज्ञेण मया ग्रुते निवेदितं। अधिवादे कोरवाणां देवं त बस्वचर्याश्रुर सतितं प्रमण्डेण मया ग्रुते निवेदितं। अधिवादे कोरवाणां देवं त बस्वचर्याश्रुर सतितं प्रमण्डेण हि प्रभी पाजन्त्रपञ्चन। क्षतितं स्वरण्या हि विधी राजन्त्रपञ्चन। क्षतिक्रमणीयो हि विधी राजन्त्रपञ्चन। क्षतिक्षया स्वरण्या स्वरण्या

भवान्धर्मपरो यत्र बुद्धिश्रेष्टश्च भारत। मुखते प्राणिनां शात्वा गतिं चागतिमेव च त्वां तु शोकेन संतप्तं मुह्ममानं मुहुर्मुहुः। कात्वा युधिष्ठिरो राजा प्राणानपि परित्यजेत कृपालुनित्यशो वीरस्तिर्यंग्योनिगतेष्वपि। स कथं त्वयि राजेन्द्र कृपां नैव करिष्यति मम चैव नियोगेन विधेश्वाप्यनिवर्तनातु। पाण्डवानां च कारुण्यात्प्राणान्धारय भारत एवं ते वर्तमानस्य छोके कीर्तिभीविष्यति। धर्मार्थः सुमहांस्तात तत्तं स्याच तपश्चिरात् ॥ पुत्रशोकं समुत्पन्नं हुताशं ज्वलितं यथा । प्रश्नांभसा महाभाग निर्वापय सदा सदा ॥

वैशस्पायन उवाच। तच्छत्वा तस्य वचनं ध्यासस्यामिततेजसः मुहूर्त समनुष्यायन्धृतराष्ट्रोऽभ्यभाषत् ॥ ५० महता शोकजालेन प्रणुष्ठोऽस्मि द्विजोत्तम। नात्मानमवबुध्यामि मुह्यमानो मुहुर्सुहुः ५१

इदं तु वचनं श्रुत्वा तव देवनियोगजम्। धारियध्याम्यहं प्राणान् घटिष्ये न तु शोचितुम्॥ एतच्छूत्वा तु वचनं ध्यासः सत्यवतीसुतः धृतराष्ट्रस्य राजेन्द्र तत्रवान्तरधीयत॥ ५३

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि जलप्रदानिकपर्वणि धृतराष्ट्रविशोककरणे अष्टमोऽध्यायः॥८॥

- XANKON

जनमेजय उवाच।

गते भगवति ध्यासे धृतराष्ट्री महीपतिः। किमचेष्टत विवर्षे तन्मे व्याख्यातुमहैसि ॥ १ तथैव कीरवो राजा धर्मपुत्रो महामनाः। क्रपप्रभ्तयश्चेव किमकुर्वत ते त्रयः॥ अध्यत्याद्मः श्रुतं कर्म शापञ्चान्योन्यकारितः वृत्तान्तमुत्तरं बूहि यद्भाषत सञ्जयः ॥

वैशस्पायन उवाच । हते दुर्योधने चैव हते सैन्ये च सर्वशः सञ्जयो विगतप्रक्षो धृतराष्ट्रमुपस्थितः॥ सञ्जय उवाच ।

आगस्य नानावेद्योश्यो नानाजनपदेश्वराः पितलोकं गता राजन सर्वे तव सतैः सह॥ याच्यमानेन सततं तव पुत्रेण भारत । घातिता प्राथेवी सर्वा वैरस्यान्तं विधित्सता पुत्राणामय पौत्राणां वितृणां च महीपते। आजपुर्विण सर्वेषां प्रेतकार्याणि कारय।

वैशम्पायन उवाच । तच्छुत्वा वचनं घोरं सञ्जयस्य महीपतिः।

गतासुरिव निश्चेष्टो न्यपतत पृथिवीतले॥ ८ तं शयानस्पागस्य प्रथिव्यां प्रथिवीपतिस्। विदुरः सर्वधर्मश इदं वचनमत्रवीत्॥ उत्तिष्ठ राजन कि शेषे मा ध्रचो भरतर्षम एषा वै सर्वसत्त्वानां लोकेश्वर परा गतिः॥ अभावादीनि भूतानि भावमध्यानि भारत। अभावनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥११ न शोचन् मृतमन्वेति न शोचन् म्रियते नरः एवं सांसिद्धिके छोके किमर्थमनशोचासि १२ अयुध्यमानो म्रियते युध्यमानस्त जीवति । कालं प्राप्य महाराज न कश्चिदातिवर्तते॥ कालः कर्षति भूतानि सर्वाणि विविधानि च न कालस्य प्रियः कश्चित्र हेप्यः कुरुसत्तम यथा वायुस्तुणाग्राणि संवर्तयति सर्वतः । तथा कालवर्श यान्ति भूतानि भरतर्षभ ॥ एकसार्थप्रयातानां सर्वेषां तत्र गामिनाम्। यस्य काळः प्रयालक्षेत्रं का परिदेवना ॥ यांश्रापि निहतान्युद्धे राजंस्त्वमनुशोचासि न शोच्या हि महात्मानः सर्वे ते त्रिद्वे गताः

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपवीण नैळकण्ठीये भारतभावदीपे भष्टमोऽष्यायः ॥ ८ ॥ * **मम** इति पाठः ।

गत इति ॥ १ ॥ विगता प्रशा ब्यासदत्तं दिव्यशानं

यस्य स विगतप्रज्ञः ॥ ४ ॥ शोकस्यातिगाडत्वात्पुनविद्धेरे-णोक्तम्-अभावादीनीत्यादि ॥ ११ ॥ संवर्तयति वर्तेल्यति कंपयति वा ॥ १५ ॥

न यज्ञैर्दक्षिणावद्भिने तपोभिने विद्यया। तथा खर्गसपायान्ति यथा शरास्तवत्यजः॥ सर्वे वेदविदः शूराः सर्वे सुचरितवताः। सर्वे चाभिमुखाः क्षीणास्तत्र का परिदेवना शरीराभ्रिषु शूराणां जुहुवुस्ते शराहुतीः। ह्यमानान् शरांश्रीव सेंद्रुरुत्तमपूरुषाः॥ २० ष्वं राजंस्तवाचक्षे खर्ग्यं पन्थानसूत्तमम्।

न यद्धादधिकं किञ्चित्क्षत्रियस्येह विद्यते॥ क्षत्रियास्ते महात्मानः शराः समितिशोभनाः।

आशिषं परमां प्राप्ता

न शोच्याः सर्वे एव हि ॥ आत्मनात्मानमाश्वास्य मा श्रुचः पुरुषर्षम् । नाद्य शोकाभिभूतस्त्वं कार्यमुत्स्रप्टमहीस ॥

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वाणे जलप्रदानिकपर्वणि विदरवाक्ये नवमोऽध्यायः॥९॥

· SAKE

वैशस्पायन उवाच । विदरस्य त तहाक्यं श्रत्वा त प्रवर्षभः। युज्यतां यानभित्युक्त्वा पुनर्वचनमञ्ज्वीत् ॥ धृतराष्ट्र उवाच ।

शीव्रमानय गान्धारीं सर्वोध्य भरतस्त्रियः। बध्नं क्रन्तीसुपादाय याश्चान्यास्तत्र योवितः यवसक्त्वा स धर्मात्मा विदुरं धर्मवित्तमम्। शोकविप्रहतज्ञानो यानमेचान्वपद्यत ॥ गान्धारी पत्रशोकार्ता मर्तर्वधननोदिता। सह क्रन्या यतो राजा सह स्त्रीमिरपाद्रवत ॥ ताः समासाद्य राजानं अशं शोकसमन्विताः आमन्त्र्यान्योन्यमीयुः स्म भृशमुङ्गकुशुस्ततः

ताः समाश्वासयतः क्षता ताभ्यश्चार्ततरः खयम । अश्रकण्ठीः समारोप्य ततोऽसौ निर्थयौ प्रराव ॥ ततः प्रणादः सञ्जन्ने सर्वेषु कुरुवेदमस्। आक्रमारं पुरे सर्वमभवच्छोककर्षितम् ॥ ७ अदृष्टपूर्वा या नार्यः पुरा देवगणैरपि। प्रथाजनेन दृश्यन्ते तास्तदा निहतेश्वराः ॥ ८ प्रकीर्थ केशान् सुशुभान् भूषणान्यवसुच्य च पकवस्त्रधरा नार्यः परिपेतरनाथवत् ॥

श्वेतपर्वतरूपेभ्यो ग्रहेभ्यस्तास्त्वपाकमन् । ग्रहाभ्य इव शैलानां पृषत्यो हतयूथपाः ॥१० तान्युदीणीनि नारीणां तदा वृन्दान्यनेकशः। शोकार्तान्यद्रवन्राजन्किशोरीणामिवाङ्गने

प्रमुख बाहुन् कोशन्त्यः पुत्रान् भात्तिपत्नपि । दर्शयन्तीय ता ह सेम

युगान्ते लोकसंक्षयम्॥ विलयन्त्यो सदन्त्यश्च धावमानास्ततस्ततः। शोकेनोपहतज्ञानाः कर्तंब्यं न प्रजाज्ञिरे ॥ १३ वीडाञ्जग्मः पुरा याः स्म सखीनामपि योषितः ता एकवस्त्रा निर्लक्षाः श्वश्रुणां पुरतोऽभवन् परस्परं सुस्क्षेषु शोकेष्वाश्वासयस्तदा। ताः शोकविह्नला राजन्नवैक्षन्त परस्परम्॥ ताभिः परिवृतो राजा इदतीभिः सहस्रदाः। निर्ययौ नगराद्दीनस्तुर्णसायोधनं प्रति ॥ १६ शिरिपनो वणिजो वैस्थाः सर्वकर्मोपजीविनः ते पार्थिवं पुरस्कृत्य निर्ययुर्नगराद्वहिः॥ १७ तासां विकोशमानामातानां कुरुसंक्षये। प्रादुरासीत्महान्द्रान्द्रो ध्यथयम् भुवनान्युत युगान्तकाले संप्राप्ते भूतानां दश्चतामिव 🥻 अभावः स्यादयं प्राप्त इति भूतानि मेनिरे॥

आन्वक्षे कथयामि ॥२१॥ कार्ये अवश्यकर्तव्यमदकदानादि 🔰 २३ ॥ इति श्रीमहासारते स्त्रीपर्वणि नैलकण्डीये भारतभावदीपे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

चिद्रस्येति ॥ १ ॥ समारोप्य नाहनेष्यिति शेषः ॥ ६ ॥ प्रवलिश्रमहरिण्यः ॥ १० ॥ किशोरीणां अश्व-शावकीनाम 'किशोरोऽश्वस्य शावकः' इति मेदिनी।अंगने क्लाशिक्षाभूमौ ॥ ११ ॥

भृशमुद्धिप्रमनसस्ते पौराः कुरुसंक्षये । प्राकाशन्त महाराज खनुरकास्तदा भृशम् ॥ इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि जलप्रदानिकपर्वणि घृतराष्ट्रनिर्गमने क्यामोऽध्यायः ॥ १० ॥

28

वैशस्पायन उवाच ।

कोशमात्र ततो गरवा दृश्युस्तान्सहारधान्

शारद्वतं कुपं द्रीणि कृतवर्माणमेव च ॥ १
ते हु दृश्व राजानं प्रशान्धपुत्रमीश्वरम् ।
अश्रुकण्डा विनिध्यस्य क्दन्तिमृत्मुश्वन् ॥२
पुत्रस्तव महाराज कृत्वा कर्म हुदुष्करम् ।
गतः साजुचरो राजञ्जाकलोकं महीपते ॥
दुर्योधनवलास्मुका वयसेव त्रयो रथाः ।
वर्षमन्यत्परिक्षणि सैन्यं ते अरतर्थम ॥ ४
हर्ययद्वस्त्वा राजानं कृषः शारद्वतस्वतः ।
गान्धार्यं पुत्रशोकार्तामिदं वचनम्यव्यति॥ ५
अभीता पुरुक्षमानास्त्रे मन्तः शृत्रुषणानाह्न्द्तं ।
वीरकमीणि क्ववीणाः पुत्राह्नते निधनं गताः

धवं संप्राप्य क्षोकांस्ते

निर्मलाक्यासनिर्जितान्।
सास्वरं देहमास्त्राय
सास्वरं देहमास्त्राय
सिहरन्त्यमरा इव ॥ ७
न हि कश्चिद्धि द्यूराणां
पुरुवमानः पराकृष्ठुसाः।
सश्चेण नियमं प्राप्ती
न च कश्चिरकृताञ्जलिः॥
८ प्यं तां अवियस्याहुः पुराणाः परमां गतिस्
शास्त्रेण नियमं संस्थे तसः गािस्तृसहैदि ९
न चापि राज्ञवस्त्रपासुक्यन्तै राहि पाण्डवाः
प्रणु यक्तुतसस्ताभिरञ्जयासपुरोसोः॥ १०
अभ्रत्मा स्त्रिक्ता सीस्सेनेन से सतस्

पञ्चाला निहताः सर्वे धृष्टद्यसपुरोगमाः। द्वपदस्यात्मजाश्चेव द्वौपदेयाश्च पातिताः १२ तथा विशसनं कृत्वा पुत्रशत्रुगणस्य ते। प्राद्रवाम रणे स्थातं न हि शक्यामहे त्रयः १३ तोहि शरा महेष्वासाः क्षिप्रमेष्यन्ति पाण्डवाः अमर्थवदामापना वैरं प्रतिजिहीर्थवः॥ ते हतानात्मजाञ्चत्वा प्रमत्ताः प्रवर्षमाः " निरीक्षन्तः पदं शराः क्षिप्रमेव यशस्त्रिनि तेषां त कवनं कत्वा संस्थातं नोत्सहामहे। अनजानीहि नो राहि माच शोके मनः कथाः राजंस्त्वमनुजानीहि धैर्यमातिष्ठ चोत्तमम् दिष्टान्तं पह्य चापि त्वं क्षात्रं धर्म च केवलम् इत्येवसुक्त्वा राजानं क्रत्वा चासिप्रदक्षिणम कपश्च कृतवर्मा च द्रोणपत्रश्च भारत ॥ १८ अवेक्षमाणा राजानं घृतराष्ट्रं मनीविणम्। गङ्गामन् महाराज तुर्णमध्यानचोदयन् ॥ १९ अपक्रम्य त ते राजन सर्व पव महारथाः। आमन्त्रयान्योन्यमहिद्यास्त्रिधा ते प्रययस्तदाः जगाम हास्तिनपुरं कपः शारद्वतस्तदा। स्वमेच राष्ट्रं हार्दिक्यो द्रौणिव्यासाध्रमं ययौ पवं ते प्रययुर्वीरा वीक्षमाणाः परस्परम । भयातीः पांडपत्राणामागस्कत्वा महात्मनामः समेल्य बीहा राजानं तदा त्वजुदिते रयौ । विश्रजनमर्महात्मानो यथेच्छकमरिन्दमाः २३ समासाद्याथ वे द्वीणि पाण्डपना महारथाः । व्यजयंस्ते रणे राजन विक्रम्य तदनन्तरम्॥

सुर्स दिश्विष्पासाक पाण्डुनां कदनं क्रुतन्। । व्यवज्ञयंत्ते रणे पाजन् विकस्य तदनन्तरम्॥ रति श्रीक्षांमारते स्त्रीपर्वणि जल्यन्तानिकपर्वणि कृपद्विणियांत्र्वर्धेने र स्वरूपियां स्वरूपियां । स्वरूपियां

e de la faction de la company de la comp

इति श्रीमहासारते स्नीपर्वाणि नैलकण्डीये भारतभावदीपे दशमाऽच्यायः ॥ १० ॥ ०७

कोशमात्रमिति ॥ १ ॥ दिष्टान्तं मरणम् ॥१०॥

तदनन्तरं कृपाचार्यकृतनर्मभ्यां वियोगानन्तरम् ॥ २४ ॥ इति श्रीमहामारते जीपर्वणि नैलकण्डीये भारतमानदीये एकादशीऽच्यायः ॥ ११ ॥

ष्टतेष्विति ॥ १ ॥ प्रियाप्रियेः पाण्डवानां प्रियाः अभिमन्युप्रसत्यः अप्रियाः दुर्योधनाद्यः तैहेतुभिः कोशन्तीभिरिति संबन्धः॥६॥ आक्षिप्य निवार्थे भागसं ळोड्सयम्॥ १५॥संविधानं आयसस्य भीसस्य निर्माणम्॥ १६

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि जलप्रदानिकपर्वणि आयसमीममङ्गे द्वादशोऽभ्यायः॥ १२

स्यवेदयन्त नामानि पाण्डवास्तेऽपि सर्वशः तमात्मजान्तकरणं पिता पुत्रवधार्दितः। अप्रीयमाणः शोकार्तः पाण्डवं परिषस्वजे ॥ धर्मराजं परिष्वज्य सान्तयित्वा च भारत द्रष्टात्मा भीममन्बैच्छद्दिप्रश्चरिव पावकः॥ स कोपपावकस्तस्य शोकवायसमीरितः। भीमसेनमयं दावं दिघश्चरिव दश्येत ॥ १४ तस्य संकल्पमाञ्चाय भीमं प्रत्यशुमं हरिः। भीममाक्षिप्य पाणिभ्यां प्रददौ भीममायसम् प्रागेव तु महाबुद्धिर्द्धवा तस्येक्षितं हरिः। संविधानं महाप्राशस्तत्र चन्ने जनार्दनः १६

श्रुश्रवे पितरं वृद्धं निर्यान्तं गजसाह्यात्॥ १ सोऽभ्ययात्पुत्रशोकार्तः पुत्रशोकपरिष्ठतम्। शोचमानं महाराज भ्रातृभिः सहितस्तँदा २ युग्धानेन च तथा तथैव च युगुत्सुना॥ ३ तमन्वगात्सुदुःखार्ता द्रीपदी शोककशिता। सह पाञ्चालयोषिद्धियांस्तत्रासन्समागताः ध स गङ्गामनु वृन्दानि स्त्रीणां भरतसत्तम। कुररीणामिवार्तानां क्रोशन्तीनां ददर्श ह ५ ताभिः परिवृतो राजा क्रोशन्तीभिः सहस्रशः ऊर्ध्ववादुर्भिरातीमी रुदतीभिः प्रियाप्रियैः ६ क नुधर्मज्ञताराज्ञः क नुसाद्यानृशंसता। यबावधीत्पितृन् मातृन् गुरुपुत्रान् सर्वानिपि घातियत्वा कर्यं द्रोणं भीष्मं चापि पितामहम् मनस्तेऽभून्महाबाही हत्या चापि जयद्रथम् कि सुराज्येन ते कार्य पितृन स्नातनपद्यतः अभिमन्यं च दुर्धर्षे द्रौपदेयांश्च भारत॥ ९ अतीत्य ता महाबाहुः क्रोशन्तीः कुररीरिव ववन्दे पितरं ज्येष्ठं वर्मराजो युधिष्ठिरः १० ततोऽभिवाद्य पितरं धर्मेणामित्रकर्षणाः।

हतेषु सर्वसैन्येषु धर्मराजो युधिष्ठिरः। अन्वीयमानो वीरेण दाशाहेण महात्मना।

वैद्यस्पायन उवाच।

अनुमन्यस्य तत्सर्वे मा च शोके मनः कृथाः ३० पन्नेति । धर्मादपकृतं आलिंगनच्छलेन भीमनधः कर्तस्य इत्याश्यम् ॥२८॥ वृक्षोदरेण अहता अपि न जीवेयः। गता-

युषा तेषा निमित्तान्तरेणापि नाषान्वरयंभावाविति

भावः ॥ २९ ॥ इति श्रीसद्दाभारते खीपविणि नैलकण्ठीय

भारतभावदापे हादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

तव राजेन्द्र तेन त्वं भीमसेनं जिघांसिस २८ न त्वेतत्ते क्षमं राजन् इन्यास्त्वं यद्वकोद्रस् न हि पुत्रा सहाराज जीवेयस्ते कथञ्चन २९ तस्माधत्कृतमस्माभिर्मस्यमानैः शमं प्रति।

प्रतिमा कारिताऽऽयसी। भीमस्य सेयं कौरव्य तवैबोपहता मया॥ पुत्रशोकाभिसंतर्भ धर्माद्पकृतं मनः।

त्वां क्रोधवशमापन्नं विदित्वा भरतर्षम । मयाऽपक्रष्टः कीन्तेयो मृत्योर्द्धान्तरं गतः॥ न हि ते राजशार्दुल बले तुल्योऽस्ति कश्चन कः सहेत महाबाही बाह्वीविंग्रहणं नरः २५ यथाऽन्तकमनुपाप्य जीवन्कश्चित्र मुच्यते। एवं बाह्यन्तरं प्राप्य तव जीवेन्न कश्चन २६

तस्मात्पुत्रेण या तेऽसौ

मा श्रचो धृतराष्ट्र त्वं नेष भीमस्त्वया हतः। आयसी प्रतिमा होषा त्वया निष्पातिता विभो॥

तं विदित्वा गतकोधं भीमसेनवधार्दितम वासदेवो वरः पुंसामिदं वचनमत्रवीत् ॥ २२

तं गृहीत्वैव पाणिभ्यां भीमसेनमयस्मयम्। बभञ्ज बलवान् राजा मन्यमानी वृकोद्रम् नागायुतवलप्राणः स राजा भीममायसम्। भंका विमथितोरस्कः सुस्राव रुधिरं मुखात ततः पपात मेदिन्यां तथैव रुधिरोक्षितः। प्रपृष्पिताग्रशिखरः पारिजात इव द्रमः १९ प्रत्यगृह्णाच तं विद्वान् सुतो गावटगणिस्तदा मैवभित्यव्रवीचैनं शमयन्सान्त्वयश्चिव॥ ५० स तु कोपं समुत्सुज्य गतमन्युर्महामनाः। हा हा भीमेति चुक्रोश नृपः शोकसमन्वितः

यस्तु तां स्पर्धया श्रद्धः पाञ्चालीमानयत्सभाम स हतो भीमसेनेन वैरं प्रतिजिहीर्षता॥ १० आत्मनोऽतिकमं पद्य पुत्रस्य च दुरात्मनः। यद्नागसि पाण्डूनां परित्यागस्त्वया कृतः ॥

वैशम्पायन उवाच। पवसुक्तः स कृष्णेन सर्वे सत्यं जनाधिप । उवाच देवकीपुत्रं धृतराष्ट्रो महीपतिः॥ १२ एवमेतन्महाबाहो यथा वदस्ति माधव। पुत्रकोहस्तु बळवान्धैर्यान्मां समचाळयत् १३ दिष्ट्या त पुरुषध्यात्रो बलवान्सत्यविक्रमः। त्वद्वप्तो नागमत्क्वष्ण भीमो बाह्वस्तरं सम १४ इदानीं त्वहमध्यत्रो गतमन्युर्गतज्वरः। मध्यमं पाण्डवं वीरं द्रष्ट्रमिच्छामि माधव१५ हतेषु पार्थिवेन्द्रेषु पुत्रेषु निहतेषु च। पाण्डुपुत्रेषु वै शर्म मीतिश्चाप्यवतिष्ठते ॥ १६

> ततः स भीमं च धनअयं च माद्याश्च पुत्रौ पुरुषप्रवीरौ। पस्पर्श गात्रैः प्रस्तवन् सगात्रा-नाध्वास्य कल्याणस्वाच चैतान् १७

स्तरिक भीमं जिघांसिस । तस्मात् संयच्छ कोपं त्वं स्वमनुस्मर दुष्कृतम्॥ इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि जलप्रदानिकप० धृतराष्ट्रकोपियमोचने पाण्डवपरिष्वक्षो नाम

आत्मापराधादापन्न-

वैशस्पायन उवाच । तत पनसुपातिष्ठव्शीचार्थं परिचारकाः।

राजन्नधीता वेदास्ते शास्त्राणि विविधानि च

श्रुतानि च पुराणानि राजधर्माश्च केवलाः २

एवं विद्वान्महाप्राज्ञः समर्थः सन् वलावले ।

आत्मापराधात्कस्मात्वं क्रुक्षे कोपमीदशम्

उक्तवांस्त्वां तदैवाहं भीष्मद्रोणौ च भारत

विदुरः सञ्जयश्चैव वाक्यं राजन तत्कृथाः ४

स वार्यमाणो नास्माकमकावीर्वचनं तदा। पाण्डवानधिकाञ्जानन्वले शीर्ये च कौरव

राजा हि यः स्थिरप्रज्ञः स्वयं दोषानवेक्षते।

देशकालविभागं च परं श्रेयः स विन्दति ६

उच्यमानस्तु यः श्रेयो गृह्वीते नो हिताहिते

आपदः समनुप्राप्य स शोचत्यनये स्थितः ७

राजंस्त्वं हाविधेयात्मा दुर्योधनवशे स्थितः

ततोऽन्यवृत्तमात्मानं समवेश्वस भारत।

कृतशीचं पुनश्चैनं प्रोवाच मधुसुदनः॥

त्रयोदशोऽध्यायः॥ १३ ॥ and some

वैशस्पायन उवाच ।

धृतराष्ट्राभ्यनुद्वातास्ततस्ते कुद्रपाण्डवाः। अभ्ययुम्रीतरः सर्वे गान्धारीं सहकेशवाः १ ततो ज्ञात्वा हतामित्रं युधिष्ठिरमुपागतम्। गान्धारी पुत्रशोकार्ता शप्तमैच्छद्निन्दितार तस्याः पापमभिप्रायं विदित्वा पाण्डवान्प्रति ऋषिः सत्यवतीपुत्रः प्रागेव समबुध्यत ॥ ३

स गङ्गायासुपस्पृश्य पुण्यगनिध पयः शुनि तं देशसुपसंपेदे परमर्विर्मनोजवः॥ 🦠 ४ दिव्येन चक्षुषा पश्यन् मनसा तद्गतेन च । सर्वेत्राणभृतां भावं सन्तत्र समबुध्यत ॥ ५ स स्वामद्रवीत्काले कल्यवादी महातपाः। शापकालमवाक्षिप्य शमकालसुदीरयन्॥ ६

स्रिपर्वाणि नैलकण्डीये भारतभावदीपे त्रयोदशोऽ-ध्यायः ॥ १३ ॥

तत इति ॥ १ ॥ न तत्कृथाः तत्र कृतवानसि अड-भाव आर्षः ॥ ४ ॥ श्रेयो हिताहिते उच्यमानो न गृहीत इत्यन्वयः ॥ ७ ॥ अनागति अपराधाभावे परित्यागो राज्याप्रदानेन तिरस्कारः ॥ ११ ॥ इति श्रीमहाभारते

83

धृतराष्ट्रेति॥ १॥ कल्बनादी हितनादी॥ ६॥

न कोपः पाण्डचे कार्यो गान्धारि शममाप्तृष्टि बचो निगृह्यतामेतच्छूणु चेदं बचो मम॥ ७ उक्ताऽस्यष्टाद्शाह्यानि पुत्रेण जयमिच्छता। शिवमाशास्त्र में मातशुष्यमानस्य शङ्कीभंट सा तथा याच्यमाना त्यं कार्छे कार्छे अधिषणा उक्तवत्यस्त्रि गान्धारि 'यतो धर्मस्ततो जया'

उत्तवसास गान्धारि न चाय्यतीतां गान्धारि वाच्चं ते वित्रधासहस् । स्मराप्ति तोषमाणाया-स्तथा प्रणिहिता हास्ति ॥ १ विग्रहे तुग्रुले राज्ञां गत्था पारमसंशयम् ॥

विश्रहे तुमुळे राज्ञां गत्था पारमसंशयम् । जितं पाण्डुसुतैर्युद्धे नृतं धर्मस्ततोऽधिकः ११ श्लमाशीळा पुरा भूत्वा साऽध न श्लमसे कथम् अधर्म जिह्न धर्मके चता धर्मस्ततो जयः' १२

स्रं च धर्म परिस्मृत्य वाचं चोक्तां मनस्विनि । कोपं संयञ्छ गान्धारि मैवं भूः सत्यवादिनि ॥

मैवं भूः सत्यवादिनि ॥ १३ | त्यजेयुराहवे शूराः प्राणहेतीः कथ इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि जलप्रदानिकपर्वणि गान्धारीसान्त्वनायां चतुर्दशोऽध्यायः॥ १४॥

भागवार्युवाच ।

भगववाभ्यस्याप्ति नेतानिच्छामि नद्यतः।
पुत्रक्षोकेन तु विद्यानिक्षामि नद्यतः।
पुत्रक्षोकेन तु विद्यानिक्षामि नद्यतः।
यथेव कुन्त्या कीन्तेया रक्षितव्यास्त्रथा भया
तथेव धुतराष्ट्रण रक्षितव्या यथा त्यया ॥१५
दुर्योधनापराधन शक्तोः सीवलस्य च।
कर्णयुःशासनाभ्यां च क्रुतोऽयं कुषसंक्षयः
नापराध्याति वीभत्सुर्जं च पार्था बुकोदरः।
नकुलः सहदेवश्च नैव जातु सुधिष्ठिरः॥ १७
यथ्यमाना हि कीरदयाः

त्वा सहदेवश्च नेव जात पुषिष्ठिरः॥ १७
युध्यमाना हि कीरह्याः
कृतमानाः परस्परम्।
निहताः सहिताश्चान्यैः
स्तश्च नास्त्यप्रियं मम ॥ १८
कृतमानाः परस्परम्।
वुधौजनं समाहृय गत्युधु महामनाः॥ १९
शिश्चयाभ्यधिकं ज्ञात्वा चरन्तं बहुवा रणे।
अञ्चो नाभ्याः ग्रहतवांस्तमं कोपमवर्धेयवर०
कथं यु धर्म भर्मीकः स्त्राहुच महास्त्राभिः।
स्वजेषुराहवे शुराः प्राणहेतोः कथञ्चन २१

シングログやか

83

वैद्यागायन जवाज ।
तज्जुद्धा चर्चनं तस्या भीमखेनोऽण भीतवत
गान्धारी प्रस्तुषाचेदं वचः साजुनवं तदा १
अध्यमं यदि वा धर्मस्रासान्त्र मया कृतः।
आस्मानं त्राकुमेमनं तम्मे नं क्षन्तुमहीं
न हि शुद्धेन पुत्रस्ते धर्म्योण सामहावङः।
न शक्यः केनोस्त्रस्तुमतो विषयमाचरम् ॥
अध्यमं जितः पूर्व तेन चापि दुधिष्ठरः।
निकृतास सदेव स्माततो विषयमाचरम् ॥
अध्यमं जितः पूर्व तेन चापि दुधिष्ठरः।
निकृतास सदेव स्माततो विषयमाचरम् ॥
स्मार्यकोऽधांशेः गदाध्रस्ते वीर्यवान

मां हत्वा न हरेद्राज्यमिति वै तत्कृतं मया
राजपुत्रीं च पत्त्वालोमेकवकां रजसलाम् ।
मवया विदितं सर्वधुक्तवान्यत्वतत्त्व ॥ ६
सुर्योधनमसंगृह्य न शक्या मृः ससागरा ।
केवला मोकुमस्मामिरतक्षैतत्कृतं मया ॥ ७
तथाप्वप्रियमस्माकं पुत्रस्ते समुराम्बरतं ।
द्वीपद्या यत्स्मामकं पुत्रस्ते समुराम्बरतं ।
द्वीपद्या यत्स्मामकं सत्यम्भवस्त्रेणया ॥ ८
तदीव वज्यः सोऽस्माकं दुराज्यास्य ते सत्य ।
प्रमीराजास्य स्वीक्ष्याः स्म स्वमयं नद्या

एतत् बचः पाण्डवान् चानुस्वतं वाक्यमः ॥ ७ ॥ त चास्य तां तासिति गाटे अस्य एमं दुवांचनं तोषमाणामा आवांबिचनेन तोषमण्यास्ते तवः तां तां वाचं वितयां न सम्प्रामीत्यन्यः॥ १० ॥ इतसामानः इताईकाराः॥ १८ इति आमदासास्त जीपर्याणे नैलककारीय सारतसाबनीय

चतुर्दशोऽश्यायः ॥ १४ ॥ , स्रोतंत्रसम्बद्धाः । १४ ॥ ,

तदिनि ॥ १ ॥ उक्तवान् न हिते पतयः संतीः स्याति ॥ ६ ॥ असंग्रहा अनुपसंहत्य ॥ ७ ॥ वैरस्रुद्दीपितं राक्षि पुत्रेण तव तन्महत्। क्रेंशिताश्च वने नित्यं तत पतत् क्रुतं मया॥ वैरस्यास्य गताः पारं हत्वा दुर्योधनं रणे। राज्यं युधिष्ठिरः प्राप्तो वयं च गतमन्यवः॥

गान्धार्थवाच।

न तस्यैव वधस्तात यत्यश्चांतास् मे छुतम्। कृतवांश्चापि तत्सर्वं यदिदं भाषसं मित्र॥१२ इताश्चे नकुळे यत्तु वृषसेनेन भारत। वर्षावः शाणितं संख्ये दुःशासनशरीरज्ञम् सङ्गिर्वेनाहितं घोरमनार्यजनसंक्षितम्। कूरं कमाङ्कथास्तस्मात्त्वयुक्तं दुक्तांत्र। १४ भोमसेन उवाच।

अन्यस्यापि न पातव्यं इचिरं कि पुनः सकम् यथैवात्मा तथा भ्राता विशेषो नास्ति कश्चन हथिरं कि पुनः सकम् यथैवात्मा तथा भ्राता विशेषो नास्ति कश्चन हथिरं न स्यितिकास्त्रन्ताष्टाहरूव मा शुद्धाः। विश्वसत्त्रह्त तक्ष्वह हस्ती मे किंपरोक्षिती ॥१६ हताश्चं नकुछं दृष्टा वृषसेनेन संयुगे। भ्रातृणां संप्रदृष्टा नासः संजनितो मया॥ केद्रापक्षपरामग्रं द्वीपवा युक्तारिते। श्रेष्ट अभ्यामुक्त्युतो राक्षि भ्रषेयं हाण्यतो समाः प्रतिश्चां तामिनस्तीर्थं ततस्तन्द्वतवानहम्॥ मार्विस्था तामिनस्तीर्थं ततस्तन्द्वतवानहम्॥ मार्विस्था पात्यापि द्विषण परिदांकितुम् अनिगृष्ठ पुरा पुत्रानसमास्त्रपक्षारिष्ठ। अपुना कि नु दोषेण परिदांकितुमहर्सि ॥२० गान्यापुँवाच।

वृद्धस्यास्य वातं पुत्रासिग्नंस्त्वमपराजितः। कस्मान्न होषयेः किंचियेनारुपमपराचितन्। सन्तानमाचयोस्तात बुद्धयोद्देतरारुपयोः। स्वयनश्रद्धप्रस्थास्य यष्टिरेका न वर्जिता॥ होपे सावस्थिते तातु पुत्राणामन्तके त्या। न से दुःसं अवदेतनग्रदि त्यं धर्ममाचरेः॥ २३

वैशस्पायन उवाच।

प्वयुक्तवा हु गान्धारी युधिष्टिरमपूच्छता क स राजेति सकोधा पुत्रपौत्रपधारिता ॥ तमभ्यगच्छराजेन्द्रो वेपमानः कृताविकः। पुषिष्टिरस्त्वद् तम मधुरं गुक्यमक्षवीत्॥ पुत्रहस्ता दुरांसोऽहं तत्र देवि युधिष्टिरः। शापाहैं पृथिवीनाशे हेतुभूतः शपस्य माम ॥
न हि में जीवितनाथों न राज्येन धनेन वा।
तादशान् सुहद्देश हरना मुहस्थास्य सुहद्दुहः॥
तमेषंयादिनं भीतं सीनिक्ष्मातं तदा।
नोवान किंचिद्रान्थारी निःश्वास्यरमा भूशं
तस्थावनतदेहस्य पादयोनियतिष्यतः।
स्वित्रिद्धान्थारी निःश्वास्यरमा भूशं
तस्थावनतदेहस्य पादयोनियतिष्यतः।
स्वित्रिद्धान्यर्थाभा द्वित्रवित्ति॥ २९
अंगुल्यग्राणि ददशे देवी पहान्तरेण सा।
ततः स कुनस्थिभूतो दशैनीयनको सुपः॥ ३०
तं दक्षा वार्जुनीऽगच्छाद्वासुदेवस्य पृष्ठतः।
एवं संचेष्टमानांस्तानितक्षेतस्य भारत॥ ३२

गान्धारी विगतकोधा सान्त्वयामास मातुवत्।

तया ते समजुकाता
मातरं वीरमातरम्॥
इ३
अभ्यनक्छन सहिताः पूर्या पुष्ठुळवक्षसः।
चिरस्य दद्वा पुत्रान् सा पुत्राचिभिरभिद्धता॥
बाष्पमाहारयदेषी वस्त्रेणा वृत्य वै ग्रुवम् ।
ततो वाष्पं सग्रुत्वत्य सह पुत्रेस्तदा पृष्या॥
अपरवर्दान्यस्त्री वैवेड्डा अतविक्षताः।
सा तानेकैकदाः पुत्रान् संस्पृद्धान्ती पुनः पुत्राः
अन्वद्योचन दुःखातां द्वीपर्वं च हतात्मजां
कर्तीमण् पाञ्चार्ळा वैदर्शे पिततं सुवि ॥३६
द्वीपण्ठवाच ।

वार्ये पुत्राः कते सर्वे सीमद्रसहिता गताः न त्वां तेऽधाभिगच्छान्ते चिरं दृष्टा तपिल्वां कि तु राज्येन वै कार्ये विहीनायाः सुतैर्मम् तां समाध्वासपामास पृथा पूषुक्कोचना ॥ वत्थाप्य याझसेनीं तु स्वतीं शोककार्षिताम् तथेव सहिता चापि प्रवेरतुगता तृष्य ॥ ३६ अभ्याच्छतं गाल्धारीमातौमातेतरा स्वयम् ।

वैदास्पायन उवाच । ताम्चवाचाय गान्धारी सह वध्वा यदास्त्रिनीं मैंयं पुत्रीति घोकार्ता पहर मामि दुःस्त्रिता । क्षेत्रितिनाद्योऽयं काळपर्यायनोदितः ॥ स्वद्यमावी संप्राप्तः स्वमावाङ्कोमहर्षणः ॥ इदं तत्स्वमनुष्राप्तं विदुरस्य वची महत्॥ ४२

अन्तोष्ठात् अपरोष्ठात् उपरि न गतमित्यर्थः। दंतोष्ठादित्यप-षाठः॥१६॥ग्रप्सेनेन कर्णपुत्रेण ॥१५॥ विचित् कमपि न स्त्री० २ शेषयेः शेषमेकमपि न रक्षितवानसि॥२१॥ नवर्जिता वध-काळे न त्यका॥२२॥छनखीभूतो इस्तदेशःश्रति शेषः॥३०॥ असिद्धानुनये कृष्णे यदुवाच महामतिः । तस्मिन्नपरिहार्येऽर्थे स्पर्तति च विशेषतः॥ मा शुचो न हि शोच्यास्ते संग्रामे निधनं गताः। यथेवाहं तथेव त्यं को वा माश्वासयिष्यति। ममैव ह्यपराधेन कुळमम्यं विनाशितम्॥

म्रा निधन गताः। इति श्रीमहाभारते स्त्रीपबीणि जलप्रदानिकपबीणि पृथापुत्रदर्शने पञ्चद्शोऽध्यायः॥ १५॥ समाप्तं जलप्रदानिकं पर्वे ।

स्त्रीविलापपर्व २

38

वैशस्पायन उवाच । प्वयुक्त्वा तु गान्धारी कुरूणामवकतैनम् अपद्यत्तत्र तिष्ठन्ती सर्व दिद्येन चश्चुषा ॥१ पतिवता महाभागा समानवतचारिणी। उग्रेण तपसा युक्ता सततं सत्यवादिनी ॥ २ वरदानेन कृष्णस्य महर्षेः पुण्यकर्मणः। दिव्यज्ञानबळोपेता विविधं पर्यदेवयत्॥ ३ ददर्श सा बुद्धिमती द्रादिष यथान्तिके। रणाजिर नवीराणामद्भतं लोमहर्षणम्॥ ४ अस्थिकेशवसाकीर्णं शोणितौघपरिप्रतम्। शरीरैर्बेद्धसाइस्नैर्विनिकीर्ण समन्ततः॥ गजाश्वरथयोघानामावृतं रुघिराविछैः। शरीरैरशिरस्कैश्च विदेहेश्च शिरोगणैः॥ गजाभ्वनरनारीणां निःखनैरभिसंवृतम्। सुगाल-बक-काकोल-कंक-काकनिषेवितम्॥ रक्षसां पुरुषादानां मोदनं कुरराकुळम् । अशिवाभिः शिवाभिश्च नादितं गुन्नसेवितम् ततो व्यासाभ्यनुकातो धृतराष्ट्रो महीपतिः पाण्डुपुत्राश्च ते सर्वे युधिष्ठिरपुरोगमाः॥ ९ वासुदेवं पुरस्कृत्य हतवन्धुं च पार्थिवम् । कुरुस्त्रियः समासाद्य जग्मुरायोधनं प्रति १० समासाय कुरुक्षेत्रं ताः स्त्रियो निहतेश्वराः। अपदयन्त हतांस्तत्र पुत्रान् मातृन् पितृन्पतीन्

कव्यादेभंध्यमाणान्ये गोमायुवछवायसेः। भूतेः पिशाचे रक्षोभिर्वविधेश निशाचरेः इदाक्रीडमिमं दृष्टा तदा विशसनं स्त्रियः। महार्वेश्योऽय यानेभ्यो विकोशनन्यो निपेतिरे अदृष्टपूर्व पद्यन्त्यो दुःखातां भरतस्त्रियः। शारीरेष्वस्थळसन्याः पतन्त्यश्चापरा सुवि॥

श्रान्तानां चाप्यनायानां वासीत्काचन चेतना । पाञ्चाळकुरयोषाणां कृपणं तदसुन्महत् ॥ १५ दुःखोपहतचित्ताांभः समन्तादग्रनादितम् । दृष्टा योधनमस्युग्नं धमेत्रा सुक्कास्मजा ॥ १६ ततः सा पुण्डरीकाक्षमामन्त्र्य पुत्रघोत्तमम् । कुक्णां वैदासं स्ट्रा दृदं चचनमञ्जवीत् ॥ १७ पद्येताः पुण्डरीकाक्ष स्तुया मेनिहतेश्वराः प्रकीर्णकेषाः कोशन्तीः कुक्रीरिव माथव

अमृस्त्वभिस्तमागस्य स्तरण्यो भट्टेजाय ग्रुणाय । पृथाचास्यथाचास्त्यः पुषान्द्रातृतिपृत्यतीत् ॥ १९ बीरस्तिभेद्रीहाराज हत्युषाभिरावृतम् । कविक वीरपत्तीभिर्हतवीराभिरावृतम् २०

बाम् आवाम् ॥ ४४ ॥ इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि नैस्र-कण्ठीये भारतभावदीपे पश्चदशोऽच्यायः ॥ १५ ॥

१६ एवमिति । अवकर्तनं युद्धस्थानम् ॥ १॥ पंचानां शोभितं पुरुषत्याद्रैः कर्णभीष्माभिमन्युभिः। द्रोण-द्रुपद-शल्येश्च ज्वलद्भिरिव पावकैः॥ काञ्चनैः कवचैनिष्कैर्मणिभिश्च महात्मनाम्। अङ्गदैईस्तकेयूरैः स्नग्भिश्च समलङ्ग्तम् ॥ २२ चीरबाहविस्रष्टाभिः शक्तिभिः पैरिधैरपि। खड्डैश्च विविधैस्तीक्ष्णैः सदारैश्च दारासनैः ॥ ऋदयादसंघेर्मुदितैस्तिष्ठाद्भिः सहितैः काचित् । कचिदाकी डमानैश्र शयानेश्रापरैः कचित २४ एतदेवंविधं वीर संपद्यायोधनं विभो। पदयमाना हि द्ह्यामि शोकेनाहं जनार्दन ॥ पञ्चालानां कुरूणां च विनाशे मधुसद्दन। पञ्चानामपि भृतानामहं वधमचिन्तयम् २६ तान्सुपर्णाश्च गृञ्जाञ्च कर्षयन्त्यस्गुक्षिताः। विगृह्य चरणेर्गृष्ट्रा मक्षयन्ति सहस्रशः २७ जयद्रथस्य कर्णस्य तथैव द्रोण-भीष्मयोः। अभिमन्योविनाशं च कश्चिन्तयितुमर्हति ॥ अवध्यकल्पान्निहतान् गतसस्वानचेतसः। गृध्र-कङ्क-बद-इयेन-श्व-सुगालादंनीकृतान्॥ अमर्षवदामापन्नान् दुर्योधनवदो स्थितान्। पश्येमान्युरुषध्यात्रान् संशान्तान्पावकानिव शयाना ये परा सर्वे मृद्नि शयनानि च। विपन्नास्तेऽच वसुधां विवृतामधिशेरते ॥ ३१ बन्दिभिः सततं काले

स्तुवद्भिरभिनन्दिताः। शिवानामशिवा घोराः

शृण्वनित विविधा गिरः॥ ६२ वे पुरा होरते बीराः शयनेषु यशस्तिनः। चन्दनागुरुदिग्धाङ्गास्तेऽख पांसुषु शेरते ३३ तथामाअरणान्येते गुध्यन्योगायु-वायसाः। आक्षिपन्ति शिवा घोरा विनिदन्त्यः पुनःपुनः

बाणान्विनिशितान्पीता-श्रिक्कितान् विमला गदाः । युद्धाप्तिमानिनः सर्वे जीवन्त इव विद्यति ॥ ६५ सुरूपवर्णा वहवः ऋत्यादैरवघडिताः । ऋपभातिरूपाध शेरते हॅरितलकाः ॥ ६६ वपरे पुनरालिङ्ग्य गदाः परिचवाहवः । श्रीरतेऽभिद्धकाः शूरा विथता हव योपितः ॥

विभ्रतः कवचान्यन्ये विमलान्यायुधानि च। न धर्षयन्ति कव्यादा जीवन्तीति जनार्दन

कटयादैः कुष्यमाणाना-मपरेषां महात्मनाम् । शातकौम्भ्यः स्रजञ्जित्रा

विप्रकीणाः समन्ततः॥ एते गोमायवो भीमा निहतानां यशस्त्रिनाम् कण्ठान्तरगतान्हारानाक्षिपन्ति सहस्रशः॥ सर्वेष्वपररात्रेषु याननन्दन्त बन्दिनः। स्ततिभिश्च पराध्याभिरुपचारश्च शिक्षिताः तानिमाः परिदेवन्ति दुःखार्ताः परमाङ्गनाः। कपणं वृष्णिशाईल दःखशोकार्दिता भूशम् रक्तोत्पलवनानीव विमानित रुचिराणि च। मुखानि परमस्त्रीणां परिशुष्काणि केशव ॥ रुदिताद्विरता होता ध्यायन्त्यः सपरिच्छदाः करुश्चियोऽभिगच्छन्ति तेन तेनैव दःखिताः एतान्यादित्यवर्णानि तपनीयनिमानि च। रोषरोदनतामाणि वक्त्राणि करुयोषिताम इयामानां वरवर्णानां गौरीणामेकवाससाम् दुर्योधनवरस्त्रीणां पश्य वृन्दानि केशव ४६ आसामपरिपूर्णार्थं निशम्य परिदेवितम्। इतरेतरसंक्रन्दाच्च विजानन्ति योषितः ४७ पता दीर्घमिबोच्छस्य विकुश्य च विळप्य च विस्पन्दमाना दुःखेन वीरा जहति जीवितम्

बहुवो दृष्टा शरीराणि कोशन्ति विछपन्ति च पाणिभिश्चापरा झन्ति

शिरांसि मृहुपाणयः॥ ५९ शिरोभिः पतितेर्हस्तैः सर्वाङ्गैर्यूथशः कृतैः। इतरेतरसंपृकैराकीर्णां भाति मेदिनी॥ ५०

विशिरस्कानथी कायान् दक्ष द्येताननिन्दितान्।

दश्च होतानानान्दतान् मुह्यन्त्यनुगता नायौ

बिदेहानि शिरांसि च॥ ५१ शिराः कायेन सन्धाय प्रेक्षमाणा विचेतसः। अपस्यन्त्यो परं तत्र नेदमस्येति दुःख्ताः॥ बाहुरुचरणानन्यान् विशिखोन्मयितान्पृयक् संद्रधन्योऽसुखाविष्टा मुर्छन्त्येताः पुनः पुनः

83

उत्कृत्यशिरसञ्चान्यान्विज्ञान्धान्धृत्यशिक्षः । द्रष्ट्रा काश्चित्र जानन्ति भन्नेन् भरतयोषितः ॥ पाणिभिश्चापदा झन्ति शिरांसि मधुस्द्न । प्रेस्य झान्गिपनृत्युज्ञान्यतींख्य निहतान्यरैः ॥ बाद्धभिक्ष सख्तक्षेत्र शिरोमिश्च सकुण्डकैः । अगम्यकत्या पृथियी मांसशोणितकरिमा ॥ बभूव भरतश्रेष्ठ प्राणिभिगेतकािवितैः । न दुःखेव् चिताः पूर्व दुःखं गाइन्त्यनिन्दताः भातृभिः पतिभिः पुकेशाकोणी वसुंवरा ।

स्चुषाणां घुतराष्ट्रस्य पश्य वृत्यान्यनेक्दाः । इतो दुःखतरं कि तु केशव प्रतिभाति मे॥५९ यदिमाः कुर्वते सर्वा रचसुश्चावचं स्थियः । नृतमाचरितं पापं मया पूर्वेषु जन्मस् ॥ ६० या पश्यामि हतान्य पुत्रान्

या पश्यामि हतान पुत्रान पौत्रान् भ्रानृश्च माधव। प्रवमार्ता विलपती समाभाष्य जनादनम्। गान्धारी पुत्रशोकार्ता द्वशे निहतं सुतम्॥

तोरीणां सुकेशीनां जनार्दन ॥ दृदशं । नहतं सुतम् ॥ इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि स्त्रीविटापपर्वणि आयोधनदर्शने पोडकोऽध्यायः ॥ १६ ॥

シングラブドをやくさ

१७

वैशम्पायन उवाच । दुर्योधनं हतं दद्वा गान्धारी शोककर्शिता सहसान्यपतङ्गी छिन्नेव कदली बने॥ १ सा तु छब्देवा पुनः संक्षां विक्रुश्य च विलप्य च । दुर्योधनमभिप्रेक्ष्य शयानं रुधिरोक्षितम्॥ परिष्वज्य च गान्धारी कृपणं पर्यदेवयत्। हाहा पुत्रेति शोकार्ता विललापाकुलेन्द्रिया सुगूढजत्रुविपुलं हारनिष्कविभूषितम्। वारिणा नेत्रजेनोरः सिचन्ती शोकतापिता समीपसं हवीकेशमिदं वचनमद्रवीत्। उपस्थितेऽस्मिन्संग्रामे बातीनां संक्षये विभो मामयं प्राह वार्णीय प्राञ्जलिनृपसत्तमः। अस्मिन् ज्ञातिसमुद्धर्षे जयमम्बा ब्रवीतु मे ॥ इत्युक्ते जानती सर्वमहं खब्यसनागमम्। अवृत्रं पुरुषध्याव्र 'यतो धर्मस्ततो जयः' ॥ ७ यथा च युष्यमानस्त्वं

न वै मुद्यस्य पुत्रकः। भ्रुवं शस्त्रजिताँहोकान् प्राप्स्यस्यम्पदस्यमा ॥ इत्येवमञ्जूषं पूर्व नैनं शोचामि वै प्रभो। धृतराष्ट्रं तु शोचामि क्रपणं हतवान्धवम् ॥९ अमर्थणं युधां श्रेष्ठं कृतास्त्रं युद्धदुर्मदम्। शयानं वीरशयने पश्य माधव में सुतम्॥ योऽयं मूर्घावसिक्तानामग्रे याति परंतपः। सोऽयं पांसुषु होतेऽच पह्य कालस्य पर्ययम् ध्रुवं दुर्योधनो वीरो गतिं सुलमतां गतः। तथा ह्यामिमुखः शेते शयने वीरसेविते ॥१२. यं पुरा पर्धुपासीना रमयन्ति वरस्त्रियः। तं बीरशयने सप्तं रमयन्त्यशिवाः शिवाः॥ यं पुरा पर्युपासीना रमयन्ति महीक्षितः। महीतलस्थं निहतं गृधास्तं पर्युपासते ॥ १४ यं पुरा दयजने रम्येशपवीजन्ति योषितः। तमद्य पक्षव्यजनैरुपवीजन्ति पक्षिणः॥ १५ एष शेते महाबाहुर्बछवान् सत्यविक्रमः। सिंहेनेव द्विपः संख्ये भीमसेनेन पातितः॥ पश्य दुर्योधनं कृष्ण शयानं सधिरोक्षितम् । निहतं भीमसेनेन गदां संमुख्य भारत॥ १७ अक्षीहिणीर्महाबाहुर्दश चैकां च केशव। वानयदाः पुरा संख्ये सोऽतयाश्विधनं गतः॥

विजय्भान् मक्षितान् ॥ ५४ ॥ इति श्रीमहाभारते क्षावर्वाणे नैलकण्ठीये भारतमावदीपे षोडशोऽध्यायः॥१६

्ष्य दुर्योधनमिति ॥ १ ॥

पष दुर्योधनः शेते महेष्वासो महाबळः। शार्दूल इव सिंहेन भीमसेनेन पातितः॥ १९ विदुरं हावमन्यैष पितरं चैव मन्द्रभाक्। बालो बुद्धावमानेन मन्दो मृत्युवशं गतः॥ निःसपना मही यस्य त्रयोदश समाः स्थिता स शेते निहतो भूमी पुत्रों में पृथिवीपतिः ॥ अपदयं कृष्ण पृथिवीं धार्तराष्ट्रानुद्यासिताम पूर्णी हस्तिगवाध्वैश्च वार्णीय न त ति चरम तामेवाच महावाही पदयाम्यन्यानुद्यासितां हीनां हस्तिगवाश्वेन किं नु जीवामि माधव इदं कष्टतरं पदय पुत्रस्यापि वधान्मम। यदिमाः पर्श्रेपासन्ते हताञ्ज्ञूरान् रणे स्त्रियः प्रकीर्णकेशां सुश्रोणीं दुर्योधनशुभाङ्गगाम्। रुक्मवेदीनिभां पद्य कृष्ण लक्ष्मणमातरम्॥

नुनमेषा पुरा बाला जीवमाने महीभूजे। मुजावाश्रित्य रमते सुभुजस्य मनखिनी ॥२६ कथं तु शतधा नेदं हृद्यं मम दीर्यते। पदयन्त्या निहतं पुत्रं पुत्रेण सहितं रणे॥ २७ पुत्रं रुधिरसंसिक्तमुपजिब्रत्यनिन्दिता।

दुर्योधनं तु वामोकः पाणिना परिमार्जती॥ किं तुशोचति भर्तारं पुत्रं चैषा मनस्त्रिनी। तथा ह्यवस्थिता भाति पुत्रं चाप्यभिवीश्य सा खशिरः पञ्चशाखाभ्यामभिहत्यायतेक्षणा । पतत्युरसि वीरस्य क्रहराजस्य माधव ॥ ३० पुण्डरीकनिमा भाति पुण्डरीकान्तरप्रभा॥ मुखं विमुज्य पुत्रस्य भर्तुश्चैव तपस्विनी ॥३१ यदि सत्यागमाः सन्ति यदि वै श्रुतयस्तथा । ध्रवं लोकानवाप्तोऽयं नृपो बाहुबलाजितान्

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि स्त्रीविलापपर्वणि दुर्यौधनद्दीने सप्तद्शोऽध्यायः ॥ १७॥

गान्धार्युवाच। पश्य माधव पुत्रान्मे शतसंख्याश्चितक्रमान् गदया भीमसेनेन भूयिष्ठं निहतान रणे॥ १ इदं दुःखतरं मेऽच यदिमा मुक्तमूर्धजाः। इतपुत्रा रणेबालाः परिधावन्ति मे खुषाः॥२ प्रासादतलचारिण्यश्चरणैर्भूषणान्वितः। आपन्ना यत्स्प्रशन्तीमां रुधिराद्री वसुन्धरां कुच्छादुत्सारयन्ति स्म गुध्रगोमायुवायसान् दुःखेनार्ता विपूर्णन्त्यो मत्ता इव चरन्त्युत ४ यवाऽन्या त्वनवद्याङ्गी करसंमितमध्यमा । घोरमायोधनं दशा निपतत्यतिदःखिता ॥ ५ दृष्टा मे पार्थिवसुतामेतां लक्ष्मणमातरम्। राजपुत्रीं महाबाही मनो न ह्युपशास्यति ६

भ्रातंत्र्यान्याः पितृंश्चान्याः प्रजांश निहतान भवि। दृष्टा परिपतन्त्येताः

प्रमहाभुजान् ॥

मध्यमानां तु नारीणां वृद्धानां चापराजित बाकन्दं हतबन्धनां दारुणे वैशसे श्रुणु ॥ ८ रथनीडानि देहांश्च हतानां गजवाजिनाम् । आश्रित्य श्रममोहार्ताः स्थिताः पश्य महाभुज

> अन्यां चापहतं काया-चारकुण्डलमुन्नसम् । खस्य बन्धोः शिरः कृष्ण गृहत्वा पश्य तिष्ठतीम् ॥

पूर्वजातिकतं पापं मन्ये नाल्पमिवानघ । पतासिनिरवद्याभिर्मया चैवारुपमेधया ११

पंचशासाभ्यां पंचानुलिभ्यां पाणिभ्याम् ॥ ३० ॥ इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वाणे नैलकण्ठीये भारतभावदीपे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

पदयेति ॥ १ ॥ करतंमितमध्यमा मुध्यिमितमध्या

यदिदं धर्मराजेन पातितं नो जनार्दन । न हि नाशोऽस्ति वार्णेय कर्मणोः शुभपापयोः । प्रत्यभ्रवयसः पश्य

न्द्रीनीयकुचाननाः॥ १२ कुलेषु जाता द्वीमत्यः कृष्णपश्माक्षिमुर्वजाः हस्माद्वरभाविषयो दुःखदोष्क्रममेद्विताः। स्वास्त्यः च चादान्यः पतिताः पदय माधव फुल्लपबामकाद्वानि पुण्यदीकाक्षयोपिताम्। सन्यवानि वक्ष्माणि तापयत्येष दिम्मवा-द्विणाः मम पुत्राणां वास्त्रदेवावरोधनम्। मम पुत्राणां वास्त्रदेवावरोधनम्। मसमातकृदपौणां पश्यत्यवद्यप्राण्यनाः १६

शतचन्द्राणि चर्माणि
ध्वजांश्वादित्यवचेसः।
रीक्माणि चैव वर्माणि
निष्कानिपे च काञ्चनात्॥ १७
श्वीवेत्राणानि चैतानि पुत्राणां मे महीतळे।
पश्च दोशानि गोविन्द् पावकान्सुङ्कानिव पद्य दुःशास्त्रः होते हरेत्याप्तिकातिना।
पीतशोणितसर्वोत्ता।

गद्या भीमसेनेन पदय माधव में सुतम्। सूतक्केद्यानसुस्मृत्य द्वीपदीनोदितेन च॥ २० उक्ता क्षनेन पाञ्चाळी सभायां सूतनिर्जिता प्रियं चिक्तीपता स्नातुः कर्णस्य च जनार्दन॥

सहैय सहदेवेन नकुछेनार्जुनेन च। दासीभूतासि पाञ्चाछि

क्षिप्र प्रविश नो गृहान् ॥ २२ ततोऽहमतुषं कृष्ण तहा दुर्योधनं नृपम् । मृद्धपाशपरिक्षितं शाक्रानं पुत्र वर्षे ॥ २३ निवाधनं सुरक्ष्यः ॥ २३ निवाधनं सुरक्ष्यः ॥ १३ निवाधनं सुरक्ष्यः पुत्र शास्त्रस्य पाण्डवैः २४ न हुक्सपे त्यं दुर्वेद्धं भीमसेनतप्रमर्थणम् । वाङ्गारावेदसहंदलांश्मेरक्षयन् भानवि रहिस कृद्धा वाङ्गारावानवभारयन् । उत्स्वस्य विषयं तेषु स्वाधानवभारयन् । उत्स्वस्य विषयं तेषु स्वर्धं गोव्यभिष्यं वपुत्री गुजीनिवा भामसेनन विषयं वपुत्री गुजीनिवा भीमसेनन सिहेनेच महागवः ॥ २७ अत्यर्थम्मत्याद्देष्ट्यं भीमसेनोऽहिम् सीमसेनोऽहमर्यणः । दुःशासनस्य यह्मुद्धाऽपिवच्छोणितमाह्वे ॥

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि स्त्रीविलापपर्वणि गान्धारीवाक्ये अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

99

गान्धापुँवाच ।
एव माधव पुत्रों में विकर्णः प्रावस्तेमतः ।
भूमी वितिवृतः दोते भीमेन शत्या छतः १
गजमध्ये हतः दोते विकर्णां मधुसूदन ।
नीजमध्यिद्वास्त्रा शत्यां निकाकरः ॥ २
अस्य चापप्रहृषेव पाणिः कृतकाणे महान्।
अस्य आविष्ठयते गुद्धेरचुकामेस्तळववान् ॥ ३
अस्य भार्योऽभिषप्रेष्युन्गुमकाकास्तपिवनी
वाद्यत्यनिश्चं बाळा न च शक्रोति माधव थ
युवा वुन्दारकः शूरो विकर्णः पुरुषप्रे

कार्णनाळाकनाराचिभिन्नमर्गणमाहचे।
अद्यापि न जहारयेन कहमभिरतस्तमम् ॥६
एप संग्रामग्रेरण प्रतिक्षां पाळिषच्यता।
दुम्रेबाऽभिम्रुबः शेते हतोऽरिगणहा रणे ७
तस्त्रेतहृदनं छूल्ण श्वापदैर्घभिन्नम् ।
विमान्यभ्यधिकं तात सप्तम्यामिय चन्द्रमाः
श्रूरूच हि रणे कृष्ण पद्याननसर्थह्यम् ।
स कथं निह्ताऽभिन्नैः पांस्तु मसति मे सुतः
यस्याह्यमुक्षे सीम्य खाता नैवापप्यते।
स कथं दुम्रुबोऽभिन्नैहंती विवापयांकित्।॥

इति श्रीमहाभारते स्नीपर्वणि नैलकण्डीये भारतभावदीपे स्रष्टादशोऽच्यायः॥ १८ ॥

चित्रसेनं हतं भूमी श्रयानं मञ्जूस्तन । धातैराष्ट्रमिमं पर्य प्रतिमानं घतुष्मतात् ११ तं चित्रमात्र्यमरणं धुवखः शोककर्तिताः। कत्याद्यसेः सहिता वद्यः प्रुपासते १२ स्त्रीणां वदितनिर्माणः श्वापदानं च गर्जितन् चित्रकः प्रतिमाति मे १३ खुणा क्रित्रक्षामिष्टेतः। विविच्नं प्रतिमाति मे १३ खुणा वृत्त्यारक्षितिकाः। विविच्नं प्रतिमाति मे १३ खुणा वृत्त्यारक्षे तिसाति से १३ खुणा वृत्त्यारक्षे । विविच्नं प्रतिमाति मे १३ खुणा वृत्त्यारक्षे । विविच्नं प्रतिमाति । विविच्नं समेरं शूरः पाण्डवानामनीकिनीम्।

स वीरदायने दोते परः सत्युक्षेचिते ॥ १ स्मितोपपन्नं सनसं सन ताराधिपोपमम

स्मितोपपन्नं सुनसं सुतु ताराधिपोपमम् । अतीव ग्रुसं वदनं कृष्ण पदम विविद्यते १९ पर्न हि पर्युपासन्ते बहुआ वरपोषितः । श्री हन्तमित्र गण्यत्रं हे वक्षणा पदम सहस्रशः १८ हन्तारं परसैन्यानां ग्रूरं समितिशोमनम् । विवर्षक्षमानां पर्रं समितिशोमनम् । विवर्षक्षमानां श्री हिशोमनम् । वृत्यहर्षत्र कः ॥ १९ इ.सहस्यैतदानाति शरीरं संवृत्तं शरैः । विगरिरासमानेः फुक्कः क्रिकारियाचिताः सात्रकार्यमा सज्ञा माति कव्येन स्मास्तता अग्निनेष गिरिः स्रेतो गतासुरपि दुःसहः ११

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि स्त्रीविद्यापपर्वणि गान्धारीवाक्ये एकोनविद्योऽध्यायः॥ १९॥

- AKOM

20

गान्धार्यवाच । अध्यर्धगुणमाहुर्य बले शाँगें च केशव। पित्रा त्वया च दाशाई दर्म सिंहमिवोत्कटम यो विभेद चम्रोको मम प्रत्रस्य दुर्मिदाम्। स भृत्वा मृत्युरन्येषां खर्यं मृत्युवशं गतः २ तस्योपलक्षये कृष्ण कार्षेरमिततेजसः। अभिमन्योर्हतस्यापि प्रभा नैवोपशास्यति ३ एषा विराददहिता स्त्रषा गाण्डीवधन्वनः। आर्ता बालं पार्त बीरं दृष्टा शोचत्यनिदिता नमेवा हि समागस्य भार्या भर्तारमन्तिके। विरादद्विता कृष्ण पाणिना परिमार्जति ५ तस्य वक्त्रमुपाद्राय सौभद्रस्य मनस्विनी। विबुद्धकमळाकारं कम्बुवृत्तिशिधेरम्॥ ६ कास्यरूपवर्ती चैषा परिष्वजति मामिनी। ळज्जमाना पुरा चैनं मार्घ्वीकमदम्र्चिछता ॥ तस्य अतजसंदिग्धं जातरूपपरिष्क्रतम्। विमुच्य कवचं कृष्ण शरीरमभिवीक्षते॥ ८ अवेक्षमाणा तं बाला कृष्ण त्वामभिभाषते अयं ते पण्डरीकाक्ष संदशाक्षी निपातितः ९ बले बीर्ये च सहशस्तेजसा चैव तेऽनघ। रूपेण च तथाऽत्यर्थे शेते भवि निपातितः॥

अत्यन्तं सकुमारस्य राङ्गवाजिनशायिनः। कचिद्य शरीरं ते भूमी न परितप्यते ॥ ११ मातहभुजवर्षाणी ज्याक्षेपकठिनत्वची । काञ्चनाङ्गदिनौ शेते निक्षिप्य विप्रही भूजी व्यायम्य बहुधा नुनं सुखसुप्तः श्रमादिव । एवं विलपतीमार्ती न हि मामिभमाषसे १३ न स्मरास्यपराधं ते किं मां न प्रतिमाषसे। नजु मां त्वं पुरा दूरादिभवीक्ष्याभिभाषसे॥ न स्मरास्थपरार्थं में कि मां न प्रतिभाषसे। वार्यामार्थ समद्रां त्विममांश्च त्रिदशोपमान् पितन्मां चैव दःखार्ता विहाय क गमिष्यसि तस्य शोणितादेग्धान्वै केशानुसम्य पाणिना उत्सङ वक्त्रमाधाय जीवन्तमिव प्रच्छति। स्वस्त्रीयं वासदेवस्य पत्रं गाण्डीवधन्वनः॥ 'कथं त्वां रणमध्यस्यं जहारेते महारथाः। धिगस्तु कूरकर्नृस्तान् कूपॅ-कणे-जयद्रथान् द्रोणद्रीणोयनी चोभी वैरहं विधवा कता। रथर्षभाणां सर्वेषां कथमासीत्तवा मनः १९ वालं त्वां परिवार्यैकं सम दुःखाय जञ्जूषाम्। कथं न पाण्डवानां च पञ्चालानां त पर्यताम

इति श्रीमहाभारते स्रोपर्वाणे नैलकण्ठीये भारतभावदीपे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

२० अध्यर्धगुणं सार्धगुणम् ॥ १ ॥ त्वं चीर निध्यनं प्राप्तो नाथवान् सक्तनाथवत्।
स्द्वा बहुभिराक्रन्दे निहतं त्वां पिता तव २१
वीरः पुरुषशार्दुळः कथं जीवति पाण्डवः।
न राज्यळाओं विपुळः श्रहणां च पराभवः
प्रीति धास्यति पार्थानां
त्वासुते पुण्करेक्षण।
तव शस्त्रजिताह्योक्षानां।
धर्मेण च दमेन च॥
श्रित्रमत्वागमिष्यामि तव मां प्रतिपाळय।
वर्ष्करं पुनुरुपाहे काले मेनित्व ॥ २४
यहां त्वां रणे स्ट्वा हतं जीवामि दुभेग।
कामिदानीं नर्ज्यास स्ट्रस्थासां स्मिता। निर्वाशित्वा स्ट्रस्थासां स्वित्यां स्वित्यां

परमेण च क्ष्पेण गिरा च स्मितपूर्वया । प्राप्यपुण्यकृताँह्योकानप्सरोभिः समेथियान् सीभद्र विहरन् काळे स्मरेथाः सकृतानि मे ।

नुनमण्सरसां स्वर्गे मनांसि प्रमधिष्यसि २६

पतावानिड् संवासो विद्वितस्ते मया सह॥ २८ पण्मासान्सप्तमे मासि त्यं वीर निधनं गतः' इत्युक्तचव्यामेतामपकपैन्ति दुःखिताम् २९ उत्तरां मोधसंकर्षां मत्स्यराजकुलस्त्रियः । उत्तरामपकुष्वैनामार्तामार्ततराः स्वयम् ३०

िह्यीविलापपर्व २

उत्तरामपक्वप्यैनामातांमातेतराः स्वयम् १० विराहं निहतं दृष्टा जोशित विक्रणित स्वर्माणक्रशरसंक्वरं शामानं स्वियोशिततः ११ विराहं विद्युद्धन्येते ग्रुप्त-गोमायु-वायसाः । विद्युद्धमानं विद्यानित्रं स्वर्माणक्षितः । विद्युद्धमानं विद्यानित्रं विद्यानित्रं स्वर्माणक्षितः । अस्मात्रं प्रवित्तान् । अस्मात्रं प्रवित्तान् ॥ अस्मात्रं विद्यानित्रं । व्यव्यानित्रं विद्यानित्रं । व्यव्यानित्रं विद्यानित्रं । व्यव्यानित्रं विद्यानित्रं । व्यव्यानित्रं विद्यानित्रं विद्यानित्रं विद्यानित्रं । व्यव्यानित्रं विद्यानित्रं विद्यानित्यानित्रं विद्यानितित्यानित्यानित्यानित्यानित्यानित्यानित्यानित्यानित्यानित्यानित्या

3-इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि स्त्रीविळापर्वणि गान्धारीवाक्ये विज्ञतितमोऽध्यायः॥ २०॥

77

2 8

गान्धार्युवाच ।
प्रव वैकर्तनः तेते
महेण्यास्य महारयः ।
उचित्रतानकारतेय्ये
संतान्तः पार्यतेजसा ॥ १
पद्म वैकर्तनं कर्ण निहस्तातिरयान् बहुन् ।
श्लोणितीघपरीताङ्गं शयानं पतितं सुवि ॥ २
वम्मर्या वीर्थरोणस्य महेण्यासी महावकः ।
रणे विनिहतः शेते शुरो गाण्डीघयन्वना ३
यं सम पाण्डयसन्धासानम पुता महारयाः।
प्रायुध्यन्त पुस्तुत्य मातङ्गा इय यूथपम् । ४

मातङ्गमिव मत्तेन मातङ्गेन निपातितम् ॥ ५ समेताः पुरुषव्यात्र निहर्तं हारमाह्ये । प्रकीणसूर्वजाः पत्न्यो दृदस्यः पर्युपासते ॥ उद्घितः सततं यस्माद्धमेराजो युषिद्विरः । त्रयोददा समा निदां चिन्त्वयक्षाध्याध्वतः

अनाधृष्यः परैपुँचे शृज्याभिर्मेशवानिव । युगान्ताग्निरिवार्षिप्मान् हिमवानिव निश्चलः ॥ ८८ स सुरवा श्रारणं वीरो घातराष्ट्रस्य माधव। भन्नी विनिहतः शेते वातमग्र इव द्वमः॥ ९

वपुः शस्ताकृतिः 'वपुः क्षोवं तनी शस्ताकृतावपि ' इति मेदिनी ॥३४॥ इति श्रीमहाभारते क्षोपवंणि नैलकण्ठीये भारतभावदीपे विद्यातितमोऽध्यायः ॥ २०॥॥

२१ एव वैकर्तन इति । आवंत्यं भी संसेतेनिति व स्पद्मार्थी एकविश्रद्वाविशो ॥ १ ॥ पदय कर्णस्य पत्नीं त्वं वृषसेनस्य मातरम्। लालप्यमानां करुणं स्टर्ती पतितां भवि॥ आचार्यशापोऽनुगतो ध्रवं त्वां यदब्रसचक्रिमदं धरित्री। ततः द्वारेणापहतं दिवस्ते धनअयेनाहबजोामिना यधि॥ हाहा धिगेषा पतिता विसंज्ञा समीक्य जाम्बनदबद्धकक्षम् ॥ कर्णे महाबाह्यमदीनसत्त्वं

स्रवेणमाता रुवती भवााती॥

अल्पावद्योषोऽपि कतो सहात्मा शरीरभक्षेः परिभक्षयन्तिः। द्रष्टं न नः प्रीतिकरः शशीय -कृष्णस्य पक्षस्य चतुर्दशाहे ॥ 83 सा वर्तमाना पतिता प्रथिव्या-मत्थाय दीना पनरेव चैपा। कर्णस्य वक्त्रं परिजिन्नमाणा रोरूयने पत्रवधाभिनमा ॥

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपवीण स्त्रीविलापपर्वणि कर्णवर्शनो नामैकविञ्चातितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥

१२

गान्धार्यवाच । आवन्त्यं भीमसनेन भक्षयन्ति निपातितम् गृष्ट्रगोमायवः शूरं बहुबन्धुमबन्धुवत् ॥ तं पदय कदनं कृत्वा शुराणां मधुसदन। शयानं वीरशयने रुधिरेण सम्रक्षितम् ॥ २ तं सगालाञ्च कङ्गश्च कव्यादाश्च प्रथािवधाः तेन तेन विकर्षन्ति पश्य कालस्य पर्ययम्॥३ शयानं बीरशयने श्रूरमाऋन्दकारिणम्। आवन्त्यमभितो नार्यो खदत्यः पर्यपासते॥ प्रातिपेयं महेण्यासं हतं मछेन बाह्रिकम्। प्रसामित शार्देलं पश्य कृष्ण मनस्विनम्॥ अतीव सखवणीं उस्य निहतस्यापि शोभते। सोमस्येवाभिपूर्णस्य पौर्णमास्यां समुद्यतः॥ प्रज्ञाोकाभिततेन प्रतिकां चाभिरक्षता। पानशासनिना संख्ये वार्धक्षत्रिनिपातितः यकादश चमुर्भिस्वा रक्ष्यमाणं महात्मना। सत्यं चिकीर्षता पश्य हतमेनं जयद्रथम्॥ ८ सिन्ध-सौवीरभतीरं दर्पपूर्ण मनस्विनम्। स हत्वा विप्रलाः सेनाः खयं मृत्युवशं गतः भक्षयन्ति शिवा ग्रधा जनार्दन जयद्रथम् ॥९

संरक्ष्यमाणं भार्याभिरजुरकाभिरच्युत । भीषयन्त्यो विकर्षन्ति गहनं निस्नमन्तिकात तमेताः पर्यपासन्ते रश्यमाणं महाभजम । सिन्ध-सौवीरभर्तारं काम्बाजयवनस्त्रियः॥ यदा कृष्णासुपादाय प्राद्ववत्केकयैः सह। तदैव वध्यः पाण्डनां जनादैन जयद्रथः॥ १२ द्रःशलां मानयद्भिस्त तदा मक्तो जयद्रथः । कथमद्य न तां कृष्ण मानयन्ति स्म ते पनः॥ सेषा मम सुता बाला

विलपन्ती च दुःखिता। आत्मना हन्ति चात्मान-माकोशन्ती च पाण्डवान ॥ कि ज दःखतरं कृष्ण परं मम भविष्यति। यत्स्ता विधवा बाला स्वपाश्च निहतेश्वराः हा हा धिग्दुःशालां पद्य वीतशोकभयामिव शिरों भर्तरनासाच धावमानामितस्ततः ॥ वारयामास यः सर्वान पाण्डवान्पत्रग्राद्धिनः

इति श्रीमहाभारते स्नीपविणि नैलकण्डीये भारतभावदीपे रुकविंदातितमोऽभ्यायः (I २१ II

तं मत्तामिव मातङ्गं वीरं परमडुजैयम् । परिवार्यं रुदन्त्येताः क्षियश्चन्द्रोपमाननाः ॥ इति श्रीमहाभारते क्षीपर्वणि स्त्रीविलापे गान्धारीवाक्ये बार्विजोऽध्यायः ॥ २२ ॥

-- ******--

23

गान्धार्युवाच ।

पत्र दात्यो हतः शेतं साक्षाचकुळ मातु ळः
धर्मकेन हतस्तात धर्मराजेन संयुगे ॥ १
यस्त्वया स्पर्धते नित्यं सर्वत्र पुरुपर्यम ।
स पत्र निहतः शेतं महराजो महावळः ॥ २
येन संगुहता तात रथमाधिरधेर्युधि ।
अहो धिकपश्य शान्यस्य पूर्णवन्द्रसुद्धानम् ।
सुस्रं पद्मप्ताधार्म काकैरादृष्टममण्म ॥ ४
अस्य वामीकरामस्य वामीकरामस्य

तप्तकाञ्चनसप्रभा। आस्याद्विनिःसता जिहा मध्यते कृष्ण पक्षिमिः॥ युधिष्ठिरेण निहतं शल्यं समितिशोभनम्। रुदत्यः पर्युपासन्ते मद्रराजं कुलाङ्गनाः॥ ६ एताः सुस्कमवसना मद्रराजं नरर्षभम्। कोशन्योऽथ समासाद्य क्षत्रियाः क्षत्रियर्षमं श्चवं निपतितं नार्यः परिवार्याभितः श्विताः वासिता गृष्टयः पङ्के परिमग्नमिव द्विपम् ॥ ८ शाल्यं शारणदं शूरं पश्येमं वृष्णिनन्दन । शयानं वीरशयने शरीविंशकळीकृतम्॥ एष शैळाळयो राजा भगदत्तः प्रतापवान्। गजांकुशधरः श्रीमाञ्झेते भूवि निपातितः यस्य दक्समयी माला शिरस्येषा विराजते श्वापदैर्भक्ष्यमाणस्य शोभयन्तीच मर्धजान पतेन किल पार्थस्य युद्धमासीत्सुदारणम्। रोमहर्षणमत्युग्रं शकस्य त्वहिना यथा ॥१२ योधयित्वा महाबाहुरेष पार्थे धनअयम्। संश्यं गमयित्वाच क्रन्ती पुत्रेण पातितः॥

यस्य नास्ति समी लोके शौर्य वीर्ये च कश्चन स एव निहतः शेते भीष्मो भीष्मकृदाहवे॥ पदय शान्तनवं कृष्ण शयानं सुर्यवर्चसम् । युगान्त इव काळन पतितं सूर्यमस्वरात ॥१५ एष तप्त्वारणे राष्ट्रकास्त्रतापेन वीर्यवान्। नरसर्योऽस्तमभ्येति सूर्योऽस्तमिव केशव॥ शरतल्पगतं भीष्ममुर्ध्वरेतसमच्युतम्। शयानं वीरशयने पश्य शुरनिषेविते॥ कर्णिनाळीकनाराचैरास्तीर्यं शयनोत्तमम्। आविश्य होते भगवान स्कन्दः दारवणं यथा अतुळपूर्णे गाङ्गेयास्त्रिभिर्वाणैः समन्वितम् । उपधायोपाधानाम्यं दत्तं गाण्डीवधन्वना ॥ पालयानः पितः शास्त्रमुध्वेरेता महायशाः। एव शान्तनवः शेते माधवाप्रतिमी युधि॥ धर्मात्मा तात सर्वज्ञः पारावर्येण निर्णये। अमर्त्य इव मर्त्यः सन्नेष प्राणानधारयत ॥२१ नास्ति युद्धे कृती कश्चिच विद्वाच पराकमी। यत्र शान्तनयो भीष्मः शतेऽच निहतः शरैः खयमेतेन शूरेण पृच्छमानेन पाण्डवैः। धर्मक्षेनाहवे मृत्युरादिष्टः सत्यवादिना ॥ २३ प्रनष्टः कुरुवंशश्च पुनर्येन समुद्रतः। स गतः कुरुभिः सार्धे महाबुद्धिः पराभवम् धर्मेषु कुरवः कं सु परिप्रश्यन्ति माधव। गते देववते स्वर्गे देवकल्पे नर्पमे॥ २५ अर्जुनस्य विनेतारमाचार्यं सात्यकेस्तथा। तं पद्य पतितं द्रोणं कुरूणां गुरुगुत्तमम २६ अस्त्रं चतुर्विधं चेद यथैव त्रिदरोश्वरः। भागवो वा महावीर्यस्तया द्रोणोऽपि माघव

इति श्रीमहाभारते श्लीपर्वणि नैलकण्डीये भारतमावदीपे हार्विकोऽध्यायः॥ २२ ॥

प्य इति ॥ १ ॥ वासिताः करिण्यः गृष्ट्यः सक्रस्य

स्ताः ॥ ८ ॥ बाहिना इत्रास्त्रेण ॥ १२ ॥ भीष्महत् सर्वेकरकमेहत् ॥ १८ ॥ शाह्मग्राम् ॥ २० ॥ निर्णये पारावर्वेण परावरी परकोकेहलोकी तहिष्येण शानेन सरवज्ञानवजेन आणानधारयदिस्थये ॥ २१ ॥

यस्य प्रसादाद्वीभत्सः पाण्डवः कर्म दण्करम चकार स हतः शेते नैनमस्त्राण्यपाळयन् २८ यं पुरोधाय करव आहयन्ति स्म पाण्डवान् सोऽयं शस्त्रभतां श्रेष्ट्रो द्वोणः शस्त्रैः परिक्षतः यस्य निर्देहतः सेनां गतिरग्रेरिवाभवत। स भूमी निहतः शेते शान्तार्चिरिय पावकः धनुमें प्रिरशीर्णश्च हस्तावापश्च माधव। द्रोणस्य निहतस्याजी दृश्यते जीवती यथा वेदा यस्माच चत्वारः सर्वाण्यस्त्राणि केशव अनपेतानि वै शराद्यथैवादौ प्रजापतेः॥ ३२ वन्दनाहीविमी तस्य बन्दिभिवन्दिती श्रमी गोमायवी विकर्षन्ति पाउँ शिष्यशतार्जिती द्रोणं द्वपदपुत्रेण निहतं मधुसुदन। कृपी कृपणमन्वास्ते दुःखोपहृतचेतना ॥ ३४ तां पश्य रुदतीमार्ती मक्तकेशीमधोमखीम। हतं पतिसुपासन्तीं द्रोणं शस्त्रभृतां वरस् ३५

वाणैर्भित्तत्वज्ञाणं भृष्ट्युद्धेन केशव । उपास्ते वे सुधे द्राणं जीटका ब्रह्मचारिणा ॥ प्रेतकृत्यं च यतते कृषी कृषणभाद्धरा । इतस्य समरे भद्धेः सुकुमारी यद्यासिना ३७ अश्रीनाधाय विधिव

चितां प्रज्वात्य सर्वतः। द्रोणमाधाय गायन्ति

त्रीणि सामानि सामगाः॥ ३८ कुर्वन्त च वितामते जिटला ब्रह्मचारिणः। धर्जाने सामिति किर्मा व्यवस्थारिणः। धर्जाने रामितिक्रिक्ष माध्य क्रार्थेश्च विषये स्थितिक्रस्य । इति द्रोणं समाधाय शंसन्ति च कदन्ति च सामितिक्रिमरन्तस्य रोणं हुन्वा हुताश्चने १२ स्ववार्थित्र सामाभिक्रिमरन्तस्य शंक्षं हुन्वा हुताशने १२ सम्बन्धस्य सामाभाव्या व्यवस्थानिक सामानिक्रिक्ष सामाया श्रेणं हुन्वा हुताशने १२ सम्बन्धस्य सामानिक्रिक्षा महां ग्रोणंशाच्या द्विजातयः अपसन्ध्यां स्थिति कुत्वा पुरस्कृत्य क्रुपीं च ते

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि स्त्रीविलापपर्वणि गान्धारीवचने त्रयोविज्ञोऽध्यायः॥२३॥

28

गान्धार्यवाच ।

साम्बर्धास्त एक युद्धधानेन पातितम् । वितृष्धमानं विहर्गेषेष्ठिमगेधवान्तिके ॥ १ पुत्रशांकामितंत्राः सामदन्ती जनार्यन । युद्धधानं महेष्वासं सामदन्ती जनार्यन । युद्धधानं महेष्यासं वहंपत्रिक हृद्धयते ॥ २ असी हि भूरिअवसो माता शोकपरिष्ठुता आध्वास्यित भर्तारं सोमदन्त्रमणिवृत्ता इ वृष्ट्या नैनं महाराज दारुणं भरतक्ष्यम् । वृत्रकृतं सुर्वे वौरं मूरिसहन्त्रम् । वृत्रकृतं सुर्वे वौरं मूरिसहन्त्रम् ॥ ५ विष्ट्या सुर्वाणामाकव्यं शोरं विवर्णयते ॥ ५ विष्ट्या सुर्वाणामाकव्यं शोरं विवर्णयते वहु । न श्र्याणि महाराज सारसीनामिवाणि ६ एकवक्षासंसीताः प्रकीणाः सिवस्र्वंजाः

श्वापदैर्भक्ष्यमाणं त्व-महो दिष्टया न पश्यस्मि ।

छिन्नबाहुं नरब्याझ-मर्जुनेन निपातितम्॥ श्रास्त्रं विनिद्यतं संख्ये

भूरिश्रवसमेव च । स्रुपाश्च विविधाः सर्वाः

पृष्टिया नायेह पदयसि ॥ ९ दिष्टया तत्काञ्चनं छुत्रं यूपकेतोकात्मनः। विक्रिकीणं रुपोपके सीमदत्तेनं पदयसि १० असूस्तु यूरिश्ववसो भागाः सात्यिकना हतस् परिवायाँद्यशोवन्ति मतौरमसितेश्चणाः ११ एता विळच्च करुणं भर्तृशोकेन करिताः। पत्तन्यभिम्मवा भृमी क्षपणं वत केश्च १२

धक्य दग्थ्या॥४०॥ इति श्रीसहासारते क्षीपर्वणि नैलकण्डीये भारतमावदीपे त्रयोविशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

सोमदत्तस्तिमिति॥ स्पष्टार्थश्रतुर्विशः॥१॥

चीमत्सुरतिवीमत्सं कर्मेदमकरोत्कथम् । प्रमत्त्रस्य यदञ्छित्सीद्वाहुं शुरस्य यज्वनः १३ ततः पापतरं कर्मे क्वतवानपि सात्यिकः । यस्मात्प्रायोपविष्टस्य प्राहार्यीत्संशितात्मनः एको द्वान्यां हतः शेषे

रका द्वास्था हतः श्रव त्वमधर्मेण धार्मिक । कि: तु:वश्यति वै सत्सु

गोष्ठीषु च समास च॥ १५ अपुण्यमयशस्यं च कर्मेदं सात्यक्तिः स्वयम्। इति युण्यज्ञस्येताः स्वियः क्षां स्वयः । इति युण्यज्ञस्येताः स्वियः क्षां स्वयः । क्षां संवक्षणां क्षां स्वयः । अव्यं सं हस्ता श्राणां भित्राणामयगदः । अव्यं सं रसनोः कर्षां भित्राणामयगदः । अवं सं रसनोः कर्षां भीत्यः तकरः करः १८ व्यास्त्रदेवस्य साक्षित्यं पार्यनाह्रिष्टकर्मणां । वास्त्रदेवस्य साक्षित्यं पार्यनाह्रिष्टकर्मणां । वास्त्रदेवस्य साक्षित्यं पार्यनाह्रिष्टकर्मणां । वास्त्रदेवस्य साक्ष्यं पार्यनाह्रिष्टकर्मणां । वास्त्रदेवस्य समस्तर्थं क्षां सु क्यासं च जनावन् अर्जुनस्य महत्कर्मं स्वयं वा सं किरोटस्वतः १

इत्येचं ग्रहेवियवैपा तृष्णीमास्ते वराङ्गना । तामेतामनुशोचनित सपरन्यः स्नामिय कुपास् गान्धारराजः शकुनिक्छवान् सव्यविकमः। निहृदः सहदेवेव भागिनेयेन मातुङः॥ २६ यः पुराहेमनुष्णास्यां व्यवाच्यां स्म वीज्यते स प्तपक्षिमः पक्षेः शयान उपवीज्यते २४ यः सक्षाणि कुकते शतशोऽय सहस्रशः। तस्य मायाविनो माया दर्भाः पाण्डवतेजसा मायया निकृतियशे

मायया निकातप्रका जितवान् यो युधिष्ठिरम् । सभायां विपुळं राज्यं

स पुनर्जीवितं जितः॥ ६६
शक्कनाः शक्कानं कृष्ण समस्तारपर्युपासते।
केतवं ममपुजाणां विनाशायोपिशिक्षतम् २७
पतिनतमहत्वेरं प्रसक्तं पाण्डवैः सह।
यथाय मम पुजाणामारमनः समणस्य स २८
यथीय मम पुजाणां लोकाः शक्काणां ममो।
पत्रमस्यापि दुर्जेद्वेलांकाः शक्काण वे जिताः
कथं च नायं तत्रापि पुजानमे मात्रमः सह।
विरोधवरेद्यप्रमानस्युक्तंश्वस्त्व। ३०

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि स्त्रीविस्तापपर्वणि गान्धारीवाक्ये चतुर्विद्योऽध्यायः ॥२४॥

- AND AND SOME

गाल्बार्युवाच ।
काम्बोर्ज पदय दुर्घर्षे
काम्बोर्ज पदय दुर्घर्षे
काम्बोर्ज सहरणाचितम् ।
हायानम्बर्धस्यस्याद्यः
हतं पांसुषु माधव ॥
यस्य अतजस्विम्प्वी बाह्र चन्यनभूषितौ ।
वस्य अतजस्विम्प्यी बाह्र चन्यनभूषितौ ।
इसी तौ परिध्यस्यो बाह्र चुमतळाळूळी ।
स्योर्जिबरमापन्नी न स्तिमा पुराऽनहात् ॥
कां गति ह गमिस्यामि स्या हीना जनेश्वस्य हतवस्युरनावा च बेपन्ती मसुरस्या ।

अपतेष क्षास्थमानानां विविधानामिन कजाव क्षास्तानामपि नारीणां न श्रीजेहतिवै तन्: श्रायानमभितः शरं कालिङ मशुप्दन । पश्य दीसाङ्गर्युगमितन्दमहासुज्य ॥ ४ मागधानामधिपति जयत्सेनं जनावेन । आवार्यं सर्वेतः पत्त्यः प्रदहन्यः सुविह्नलाः आसामायतेनेत्राणां स्वराणां जनावेन । सासाभावतेनेत्राणां स्वराणां जनावेन । स्वर्णाव्यक्षाभरणा वन्त्यः श्रोककार्यताः। सासाणव्यक्षाभरणा वन्त्यः श्रोककार्यताः।

बोभत्सुरातिमिर्भककर्मा अतिबीसत्तं अतिबीहितम् ॥१३॥ इति श्रीमहाभारते स्नापिर्वणि नैलकण्टीये भारतभावदीपे चत्रविबोऽण्यायः ॥ २४ ॥ २५ काम्बोजिमिति। काम्बाजास्तरणं चन्त्रव्यविशेषः १॥ कोसलानामधिर्पात राजपुत्रं बृहद्वलम् । भर्तौरं परिवार्थेताः पृथक् प्रकृदिताः स्त्रियः अस्य गात्रगतान् वाणान् कार्षिणवाहुवलापितान् ।

उद्धरन्यसुखाविष्टा मूर्छमानाः पुनः पुनः ॥ आसां सर्वोनवद्यानामातपेन परिश्रमात्। प्रम्लाननलिनामानि मांति चक्त्राणि माधव द्रोणेन निहताः शूराः शेरते सचिराङगदाः। धृष्टचस्रसताः सर्वे शिशवो हेममालिनः १३ र्याग्न्यगारं चापार्ची शरशक्तिगदेन्धनस्। द्रोणमासाद्य निर्देग्धाः शलमा इव पावकम् तथैव निहताः श्रूराः शेरते रुचिराङगदाः। द्रोणेनाभिमुखाः सर्वे म्रातरः पञ्च केकयाः॥ तप्तकाञ्चनवर्माणस्तालध्वजर्थवजाः। भासयन्ति महीं भासा ज्वलिता इव पावकाः द्योणेन द्वपदं संख्ये पश्य माधव पातितम्। महाद्विपमिवारण्ये सिंहेन महता हतम् १७ पाञ्चालराक्षो विमलं प्रण्डरीकाक्षपाण्डरम्। आतपत्रं समामाति शरदीय निशाकरः १८ एतास्त द्ववदं वृद्धं स्तुषा मार्याश्च दुःखिताः दग्ध्वा गच्छन्ति पाञ्चारुयं राजानमपस्रव्यतः धृष्टकेतुं महात्मानं चेदिपुङ्गवमङ्गनाः। द्वोणेन निहतं शूरं हरन्ति हतचेतसः॥ २० द्रोणास्त्रमभिहत्यैष विमर्दे मधुसुदन॥ महेष्वासी हतः दोते नद्या हत इव द्रमः २१ एष चेदिपतिः शरो धृष्टकेतुर्महारथः । शेते विनिद्यतः संख्ये हत्वा शबून सहस्रशः वित्रधमानं विद्दगैस्तं भार्याः पर्श्रुपासिताः। चेदिराजं हुणीकेश हतं सबलवान्धवम् २३ दाशाहेपत्रजं वीरं शयानं सत्यविक्रमम्। आरोप्याङ्के सदस्त्येताश्चेविराजवराङ्गनाः॥ अस्य पुत्रं हुपीकेश सुवक्त्रं चारकण्डलम्। द्रोणेत समरे पश्च निकृतं बहुधा दारै।॥ २५

पितरं मूनमाजिखं युध्यमानं परैः सह।

पवं ममापि पुत्रस्य पुत्रः पितरमन्वगात्।

नाजहात्पितरं वीरमद्यापि मधुसूदन ॥ २६

दुर्योधनं महाबाहो लक्ष्मणः परवीरहा ॥२७

विंदाजुर्विदावावन्त्यौ पतितौ पश्य माधव। हिमान्ते पुष्पितौ शास्त्रौ मस्ता गलिताविच काञ्चनाङ्गदवर्माणौ वाणखङ्गधजुर्घरौ। ऋषमप्रतिरूपाक्षौ शयानौ विमस्स्रजौ २९

अवध्याः पाण्डवाः क्रुष्ण सर्वे एव त्वया सह । ये मक्ता द्रोणमीष्मास्यां

य क्षता द्राणमान्याम्याः कर्णाहेकर्तनाःकृपात्॥ ३० दुर्योधनाष्ट्रोणसुतास्तेन्धवाच जयद्रथात्। सोमदत्ताद्विकर्णाच शूराच कृतवर्मणः॥ ३१ ये हन्दुः शस्त्रवेगेन देवानिय नरवेमाः।

त इमे निहताः संख्ये पदय काळस्य पर्ययम् नातिभारोऽस्ति दैवस्य भ्रुवं माधव कश्चन ।

यिं निहताः दूराः अधिकः अधिकः अधिकः अधिकः अधिकः ।।
तदैव निहताः कृष्ण मम पुजास्तरस्विनः ।
यदैवाकृतकामस्त्वमुपद्धव्यं गतः पुतः ॥ ३६ः
दानताकेश्व पुत्रेण माने निष्दुरेण च ।
तदैवोक्तासिम मा केहं कुष्ण्यात्मसुतेष्वित
तवोकिं वदोनं नेतिनिष्या भवितमहित।

अचिरेणैय मे पुत्रा भस्मीभूता जनार्दन ३६

वैशम्पायन उवाच । इत्युक्त्वा न्यपततङ्क्रमी गान्धारी शोकमुर्छिता । दुःखोपहृतविज्ञाना

धेर्यमुत्सुज्य भारत॥ ६७ ततः कोपपरीताङ्गी पुत्रशोकपरिष्ठुता। जगाम शौरिं दोषेण गान्धारी व्यक्षितेन्द्रिया

> गान्धार्श्ववाच। पाण्डवा धातराष्ट्राश्च दग्धाः कृष्ण परस्परम् । उपेक्षिता विनद्यन्तः

स्त्वया कस्माजनार्दन ५ दे९ शक्तेन बहु-सूचेन विपुले तिष्ठता बले । उत्तयत्र समर्थेन श्रुतवाक्येन चैन ह। इच्छतोपेक्षितो नाशः कुरूणां मधुस्दन। यस्मात्वया महावाडों फले तस्माववाण्जहि

. बाबाईपुत्रजमित्यत्र पुत्र्यामीप पुत्रणब्दः ॥२४॥ **पितरमिति** । पितृपदस्यावृत्तिः स्रोकाङ्कत्वात्र दोषाय ॥ २६ ॥. तयोमीम्मविद्ययोः दर्शने अनागतविद्यणम् ॥ ३६ ॥ पतिद्युक्ष्मया यस्मे तपः किञ्चितुपार्जनतम् ।
तेन त्वां दुरवापेन द्याप्ट्यं खक्रगदाधरम् ॥
यहमात्परस्पर्दं कृतोः
बातयः कुरपाण्डवाः ।
उपोक्षतास्ते गोविन्द्
तस्माउकातीन् विधप्यस्मि ॥ ४३
त्वाप्टित्वास्यार्वे वृत्युक्षये वर्षे पर्दाक्तं मधुस्दन् ।
इतकातिहेतामात्यो इत्युको वनेकरः ॥ ४४
अनाय्यद्विज्ञातो कोकप्यनिम्ब्यितः ।
कुत्सितेनाम्युपायेन निधनं समवाप्ट्यसि ॥
व्याप्येवं इतस्ता निधनं समवाप्ट्यसि ॥

स्त्रियः परिपतिष्यान्ति यथैता भरतस्त्रियः॥ वैजयपायन उवाच ।

तच्छुत्वा वचनं घोरं वाधुदेवो महामनाः। उवाच देवीं गान्धारीमीषदस्युत्स्मयाचिव ॥ जानेऽहमेतद्वर्यवे चीर्णं चरासि क्षत्रिये। देवादेव विनद्यनित वृष्णयो नाज संशयः॥ संहृती वृष्णिचक्रस्य नात्यो मृद्धियते छुमे । अवध्यास्त तरैरन्यैरिप वा देवदानवे।॥४९ परस्रपक्तं नाशं यतः प्रास्वित्त यादवाः स्युक्तचीत् तशाई पाण्डवाक्सत्येनतसः। वसुदुर्भुशसंविद्या निराशाश्चापि जीविते॥

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि स्त्रीविलापपर्वणि गान्धारीशापदाने

पञ्जविद्योऽध्यायः ॥ २५ ॥ समाप्तं स्त्रीविद्यापपर्व ।

श्राद्धपर्व ३

२६

श्रीसमवानुवाच । उत्तिष्ठोत्तिष्ठ गान्धारि मा च शोकं मनः कृथाः तबैव वारपोलेन कुरवो तियनं गताः । यस्तं वृत्रं दुरात्मानमीर्युमत्यन्तमानिनमा वृत्रींधनं पुरस्कृत्य दुष्कृतं सापु मन्यस्ते ॥ २ निष्दुरं वैरपुक्षं वृत्तानां शासनाविनम् । श्रीस्तं वा यदि वा नष्टं योऽतीतमद्वशोचित । युःखेन लमते दुःखं द्वावनयौ प्रपचते ॥ थ तपोषींयं ब्राह्मणी अस्त गर्भ गर्म गर्म गर्मविद्यारं व्याधितं अह्याणी अस्त गर्भ गर्म गर्मविद्यारं व्याधितं अह्याणी अस्त गर्भ व्याधींयं अह्याणी अस्त गर्भ व्याधींयं अह्याणी अस्त गर्भ विद्याः व्याधींयं अत्रिवणी अस्त गर्भ व्याधींयं अत्रिवणी अस्त गर्भ व्याधींयं अत्रिवणी अस्त गर्भ व्याधींयं अत्रिवणी व्याधींयं अत्रिवणी व्याधींयं स्तिवारं व्याख्यो ॥ ५ वैद्यायायन उवाच्य । तब्लूट्या वासुरेवस्य पुनकृतं वचोऽप्रियम्

तृष्णां वभूव गान्धारी शोकत्याकुळळोचना धृतराष्ट्रस्तु राजर्षिनिगृह्याचुद्धिज्ञं तमः । पर्यपुच्छत घर्महो घर्मराजं युधिष्ठिरम् ॥ जीवतां परिमाणहः सैन्यानामसि पांडव । हतानां यदि जानीपे परिमाणं वदस्य मे ॥८

युधिष्ठिर उवाच । द्दाायुतावायुत्वं सहस्वाणि च विद्यातिः । कोट्यः पष्टिश्च पर् चैव द्यारिम्पराजय सुधे हताः॥ ९ अलक्षितानां धेराणां सहस्राणि चतुर्वद्या। द्या चाल्यानि राजेन्द्र रातं पष्टिश्च पञ्च च

घृतराष्ट्र उवाच । युधिष्ठिर गार्ति कां ते गताः पुरुवसत्तम । आचश्व मे महाबाहो सर्वहो द्यक्ति मे मतः॥

तवापीति । अनिरस्तः परव्यस्ते याति शक्तस्पेशकम् ।

कुळव्यससतातिमान्यार्यो इत केशवस् ॥ ४६ ॥ अम्बुत्समक्षेत्रस्तार्थाश्चा चीर्ण चरसि मदनुष्ठिरमेवाडु-तिष्ठसि स्वत्यानाशार्थमिति मावः॥४८॥इति श्रीमहामारते स्वापंत्रिण नैळकष्टीये मास्तमावदीपे पद्यविद्योऽध्यायः२५ २६

व त्तिष्ठोति ॥ १ ॥ हुष्कतं दुरावरितं स्वक्रीयम् ॥२ वैराप्तियं पुरुषं वैरापुरुषम् ॥३॥ द्वी पूर्वापरपुःखद्धयस्यी॥४॥ तपोरुगायार्थाय उत्पन्नं तरीर्थायं त्वादेशा वधार्यायमेव अर्भे धत्ते क्षम्या द्व जयार्थायं कीर्त्याव्ययंग्यमपीति आवः यधिष्रिर उवाच।

यैर्हतानि शरीराणि हुएैः परमसंयगे। देवराजसमान्लोकान् गतास्ते सत्यविक्रमाः ये त्वहृष्टेन मनसा मर्तद्वयमिति भारत। युष्यमाना हताः संख्ये गन्धर्यैः सह सङ्गताः ये च संप्रामभूमिष्ठा याचमानाः पराङमुखाः शस्त्रेण निधनं प्राप्ता गतास्ते गुह्यकान्प्रति॥ पाल्यमानाः परैर्ये तु हीयमाना निरायुधाः। हीनिषेवा महात्मानः परानाभिमुखा रणे॥ छिद्यमानाः शितैः शस्त्रैः क्षत्रधर्मपरायणाः । गतास्ते ब्रह्मसदनं न मेऽत्रास्ति विचारणा॥ ये त्वत्र निहता राजन्तरायोधनं प्रति।

यथाकथञ्चित्पुरुषास्ते गतास्तृत्तरान् कुरून् धतराष्ट्र उवाच ।

केन ज्ञानबलेनेथं पत्र पश्यासि सिद्धवत । तन्मे बद महाबाही श्रोतब्यं यदि वै मया॥

यधिष्ठिर उवाच।

निदेशाद्भवतः पूर्व वने विचरता मया। तीर्थयात्राप्रसङ्गेन संप्राप्तोऽयमनुष्रहः॥ १९ देवर्षिळींमशो दष्टस्ततः प्राप्तोऽस्म्यनुस्सृतिम् दिव्यं चक्षरपि प्राप्तं ज्ञानयोगेन वै पुरा ॥

धृतराष्ट्र उवाच।

अनाथानां जनानां च सनाथानां च भारत किश्चेषां दारी राणि धश्यसे विधिपूर्वकम् न येषामस्ति संस्कर्ता न च येऽत्राहिताग्नयः वयंत्र कस्य कुर्यामो बहुत्वात्तात कर्मणाम्॥ यानसपर्णाञ्च ग्रुधाञ्च विकर्षन्ति यतस्ततः। तेषां तुकर्मणा लोका सविष्यन्ति युधिष्ठिर

वैशस्पायन उवाच ।

पवसुक्ती महाराज कुन्तीपुत्री युधिष्ठिरः। थादिदेश सुधर्माणं धौम्यं सुतं च सञ्जयम्॥ विदुरं च महाबुद्धि युयुत्सुं चैव कौरवस्। इन्द्रसेनमुखांश्रेव भृत्यान् सुतांश्च सर्वशः॥ भवन्तः कारयन्त्वेषां प्रेतकार्याण्यशेषतः। यथा चानाथवरिकञ्चिच्छरीरं न विनश्यति शासनाद्धर्भराजस्य क्षत्रा सुतश्च सञ्जयः।

षड्विशोऽध्यायः॥ २६॥

स्रधर्मा धौम्यसहित इन्द्रसेनादयस्तथा॥ चन्दनाग्रुकाष्ट्रानि तथा काळीयकान्यत । घतं तेलं च गन्धांश क्षीमाणि वसनानि च समाहत्य महाहाणि दारूणां चैव सञ्जयान्। रथांश्च मृदितांस्तत्र नानाप्रहरणानि च ॥ चिताः कृत्वा प्रयत्नेन यथामुख्यान्नराधिपान् वाहयामासरव्ययाः शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥३० दुर्योधनं च राजानं भातंश्चास्य शताधिकान शस्यं शलं च राजानं भूरिश्रवसमेव च॥ जयद्रथं च राजानमभिमन्दं च भारत। दीःशासानें लक्ष्मणं च भृष्टकेतं च पार्थिवम वृहन्तं सोमदत्तं च सुजयांश्च शताधिकान्। राजानं क्षेमधन्वानं विरादद्वपदी तथा॥ शिखण्डिनं च पाञ्चाल्य भृष्टयुन्नं च पार्षतम् युधामन्यं च धिकान्तम् समीजसमेव च ॥ कौसल्यं द्रौपदेयांश्च बाकुार्ने चापि सौबलम् अचलं वृषकं चैव भगदत्तं च पार्थिवम् ॥३५ कर्ण वैकर्तनं खैव सहप्रश्रममर्थणम् । केकयांश्र महेष्वासांश्चिगर्ताश्च महारथान्॥ घटोत्कचं राक्षसेन्द्रं बक्सातरमेव च। अलम्बुषं राक्षसेन्द्रं जलसम्त्रं च पार्थिवम् ॥ एतांश्चान्यांश्च सबह्रन्पार्थिवांश्च सहस्रदाः। घृतघाराद्वतैदीतेः पावकैः समदाहयन् ॥ ३८ पित्रमेधाश्च केषांचित्प्रावर्तन्त महात्मनाम सामभिश्चाप्यगायन्त तेऽन्वशोचन्त चापरै। साम्रामुचां च नादेन स्त्रीणां च रुदितस्त्रीः कश्मलं सर्वभूतानां निशायां समपद्यत ॥४० ते विधूमाः प्रदीप्ताश्च दीष्यमानाश्च पावकाः नभसीवान्ब्रद्दश्यन्त ग्रहास्तन्वभ्रसंदृताः ॥ ये चाप्यनाथास्तत्रासचानादेशसमागताः। तांश्च सर्वोत्समानाच्य राशीन्कृत्वा सहस्रशः चित्वा दास्तिरदयशैः प्रभृतैः स्नेहपाचितैः दाहयामास तान्सवीन्विदुरी राजशासनात् कारियत्वा क्रियास्तेषां कुरुराजो युधिष्ठिरः धृतराष्ट्रं पुरस्कृत्य गङ्गामभिमुखोऽगमत् ४४ इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि श्राद्धपर्वणि कुरूणामीर्थ्वदेहिके

२७

वैशस्पायन उवाच। ते समासाद्य तु गङ्गां तु शिवां पुण्यजलोचितां व्हदिनीं च प्रसन्नां च महारूपां महावलाम्१ भूषणान्युत्तरीयाणि वेष्टनान्यवसूच्य च। ततः पितृणां म्रातृणां पौत्राणां खजनस्य च २ पुत्राणामार्थकाणां च पतीनां च करुस्थियः। उदकं चिकरे सर्वा रदत्यो भृशदुःखिताः ३ सहदां चापि धर्महाः प्रचक्तः सछिलक्षियाः। उदके क्रियमाणे तु वीराणां वीरपत्निभिः ४ सुपतीर्थाऽभवद्गङ्गा भूयो विप्रसंसार च । तन्महोद्धिसङ्काशं निरानन्दमनुत्सवम् ॥ ५ वीरपत्नीभिराकीर्णं गङ्गातीरमशोभत।

ततः कुन्ती महाराज सहसा शोककर्शिता

रुद्ती मन्द्या वाचा पुत्रान्वचनमञ्जवीत्।

यः स वीरो महेष्वासी रथयूथपयूथपः॥७ अर्जुनेन जितः संख्ये वीरलक्षणलक्षितः। यं सुतपुत्रं मन्यध्वं राधेयमिति पाण्डवाः ८ यो व्यराजचम्मध्ये दिवाकर इव प्रभुः। प्रत्ययुध्यत वः सर्वान्पुरा यः सपदानुगान् ९ दुर्योधनवलं सर्वं यः प्रकर्षन् व्यरोचत्। यस्य नास्ति समो वीर्ये पृथिव्यामपि पार्थिवः योऽवृणीत यशः शूरः प्राणैरपि सदा भुवि। कर्णस्य सत्यसन्धस्य संग्रामेष्वपळाचिनः ११ कुरुध्वसुद्कं तस्य भ्रातुरक्षिष्टकर्मणः। स हि वः पूर्वजो भ्राता भास्करान्मय्यजायत कुण्डली कवची शूरो दिवाकरसमप्रभः।

श्रुत्वा तु पाण्डवाः सर्वे मातुर्वचनमप्रियम् कर्णमेवानुशोचन्तो भूयः ह्यान्ततराऽभवन् । ततः स पुरुषव्याद्यः कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः १४ उवाच मातरं वीरो निःश्वसन्निव पन्नगः। यः शरोर्भिःर्वजावतीं महाभुजमहाग्रहः १५

इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि श्राद्धपर्वणि कर्णगृढजत्वकथने सप्तविद्योऽध्यायः ॥ २७ ॥

॥ स्त्रीपर्व समाप्तम ॥

20

ते समासाद्येति॥१॥ वेष्टनानि उष्णीवकटि-बन्धनादीनि ॥२॥ स्पतीर्था शोभनजलावतरणमार्गा ॥५॥ भवन् अभवन् अडभाव आर्षः ॥ १४॥ नेह स्मेति।

तलशब्दानुनदितो महारथमहाव्हदः। यस्येषुपातमासाद्य नान्यस्तिष्ठेद्धनअयात १६ कथं पुत्रो भवत्याः स देवगर्मः पुराऽभवत्। यस्य बाहुप्रतापेन तापिताः सर्वतो वयम १७ तमग्निमिव वस्त्रेण कथं छादितवत्यसि। यस्य बाहुबळं नित्यं घार्तराष्ट्रेरुपासितम् १८ उपासितं यथाऽस्माभिर्वलं गाण्डीवधन्वनः । भमिपानां च सर्वेषां बलं बलवतां वरः १९ नोन्यं कुन्तीसुतात्कर्णाद्युह्वाद्रथिनां रथी । स नः प्रथमजो भ्राता सर्वशस्त्रभृतां वरः २० असूत त भवत्यग्रे कथमद्भतविक्रमम्। अहो भवत्या मन्त्रस्य गृहनेन वयं हताः २१ निधनेन हि कर्णस्य पीडितास्त सवान्धवाः अभिमन्योर्विनाशेन द्रौपदेयवधेन च॥ २२ पञ्चालानां विनाशेन कुरूणां पतनेन च। ततः शतग्रणं दुःखमिदं मामस्पृशद्भशम् २३ कर्णमेवानुशोचामि द्शाम्यग्नाविवाहितः। नेह स्म किञ्चिद्पाप्यं भवेदपि दिवि स्थितम् न चेदं वैशसं घोरं कीरवान्तकरं भवेत। एवं विखप्य बहुर्ल धर्मराजो युधिष्ठिरः २५ डयस्द्रच्छनके राजश्चकारास्योदकं प्र<u>भ</u>ुः। ततो विनेदुः सहसा स्त्रियस्ताः खलु सर्वशः अभितो याः स्थितास्तत्र तस्मिन्नद्ककर्मणि । तत आनाययामास कर्णस्य संपरिच्छदाः॥ ल्लियः कुरुपतिर्घीमान् म्रातुः प्रेम्णा युधिष्ठिरः स ताभिः सह धर्मात्मा प्रेतकृत्यमनन्तरम्२८ चकार विधिवद्धीमान्धर्मराजी युधिष्ठिरः। पापेनासी मया श्रेष्ठी म्राता श्रातिर्निपातितः अतो मनसि यद्गुहां स्त्रीणां तम्न भविष्यति इत्युक्ता सत्तु गङ्गाया उत्तताराक्कुलेन्द्रियः। म्राताभः सहितः सर्वेशकातीरमुपेयिवान् ३०

नामविष्यन्नापि कीरवाणां क्षयोऽभविष्यदित्यर्थः ॥ २४॥ इति श्रीमहाभारते स्त्रीपर्वणि नैलकण्ठीये भारतभावदिपि

कणे आतुत्वेन ज्ञाते सति तदनुसारिणामस्माकमपि दुर्लभं

सप्तर्विशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

अस्यानन्तरं शान्तिएवं भविष्यति । तस्यायमाधः स्रोकः--

वैशस्पायन उवाच-

छतोदकास्ते सहदां सर्वेषां पाण्डुनन्दनाः। विदुरो भृतराष्ट्रश्च सर्वोश्च सरतस्त्रियः॥१

॥ इति श्रीमहाभारते *स्त्रीपर्व समाप्तम ॥

श्रवाचारिर्वशिण पर्वसंप्रहरुशनावसरे-सार्विशितः
 रचायाः पर्वण्यस्मिन्प्रकीर्तिताः । श्लोकसप्तशती तु ८२५ वंतते, इव श्लोकस्य चापि पञ्चसप्ततिसंख्ता इस्युक्तम् । आर्दिमकौपवाणि तु संवाता वादितञ्जेति ताम् ।

अध्यायाः सप्तविंशतिसंख्याका एव, तथापि श्लोकसंख्या इ.८२५ वंतते, इयं श्लोकश्चाद्धः मध्ये मध्ये प्रश्लिप्तश्लोकैः संजाता वादितव्यति शम् ।

इति श्रीकिञ्जवक्षेकरकुलकमलदिवाकरसोमयाजिदचात्रेयदीक्षिततन्जन पण्डितरामचंद्रः श्रास्त्रिकृती महामारतलघुटिष्पण्यां स्त्रीपर्य समाप्तम् । मारती जयतु । शके १८५३ ।